
AMICA VERITAS
SUSTINE ET ABSTINE
E BELLO DOPPO IL MORIRE VIVERE ANCHORA
APATHES
EX LIBRIS
ERNST CONRAD
·STAHL·
S. DULCINI

Arnoldi Neumanni est.

Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
Getty Research Institute

https://archive.org/details/carolisigoniidea00sigo

JP Caſſelÿ.
1765.

CAROLI SIGONII
DE ANTIQVO IVRE CIVIVM ROMANORVM. ITALIÆ. PROVINCIARVM. ROMANÆ IVRISPRVDENtiæ Iudiciis, tum priuatis, tum publicis, eorúmque ratione. Libri XI.

Quibus Romani Hiſtorici, Oratores, Iuriſprudentes, locis innumerabilibus, ex abditis monumentis, explicantur.

EIVSDEM

DE REPVBLICA ATHENIENSIVM, EORVMQVÆ AC LACEDÆMONIORVM TEMPORIBVS, LIBRI QVINQVE.

Quibus amborum populorum Diſciplina, priuata ac publica, ciuilis & militaris, Reiq. Publ. Rationes, Virtutes, Labes, Mutationes ac Conuerſiones enarrantur. Non græcorum hiſtoricorum, oratorum ac iuriſprudentum ſtudioſis modò apprime neceſſarij, verùm ijs planè omnibus, qui publica in Regio, Optimatum, Populariúe ſtatu negotia domi foríſque gerunt.

Omnia denuò & aucta, & ab authore recognita.

A præfatione, horumce librorum omnium, tum capita, tum etiam argumenta poſuimus, quò magis eorum quæ perlecta fuerint memoria perſtet, breuiarióque facilius repetantur.

Schömann.

PARISIIS,

Vænundantur à Iacobo du Puys, ſub ſigno Samaritanæ, via D. Io. Lateranenſis, prope collegium Cameracēſe.

M. D. LXXVI.

ILL.mo ATQ. EXCELL.mo DOMINO,

IACOBO BONCOMPAGNO GENERALI
S. ROM. ECCL.
GVBERNATORI,

✶

Carolus Sigonius S.

OPTIMI, ac prudentis officium eſſe paretis arbitror, IACOBE Princeps illuſtriſs. non vſque adeo paruis liberis alendis, educandíſque ſtudere, vt eorum, qui iam grādiores ſint, curam, ſi ſit neceſſe, veſtiendorum, ornandorúmque abiiciat. Etenim, quanquā in teneris maior aliquanto indulgentiæ, præſidiíque neceſſitas propter imbecillitatem elucet, ad gloriam tamen paternam magis pertinere videtur, vt qui robuſtiores ſunt, ac laudem iam aliquam domeſticam excitarunt, intentiore cura rebus ad tuendam dignitatem neceſſariis inſtruantur. Quod ipſum mihi hoc tempore caſu neſcio quo video contigiſſe. Nam cum primos ætatis meæ annos in rebus Populi Romani quærendis, prodendíſque memoriæ poſuiſſem, proximos ita ad poſteriora illuſtranda Italiæ tempora contuli, vt pro vehementi illius commentationis ardore Romanorum prope oblitus monumentorum viderer, à quibus nomen meum primum videbatur ad aliquam commendationem apud homines profluxiſſe. Qua re

animaduerſa, continuò, Italico illo munere abſoluto, animum
ad illos libros adieci, quos de iure populi Romani diuerſis tem-
poribus ſcriptos edideram. Et, quòd doctis non improbatos
fuiſſe hominibus eos ſenſeram, incredibili ſtatim ardere cupi-
ditate experiundi cœpi, num etiam gratiores, ac probatiores
efficere illos noua nauanda opera poſſem. Cuius rei ſpem non
minimam afferebant præclara multa, quæ interim ex latiſſimo,
atque vberrimo Romanæ diſciplinæ quaſi campo collegeram,
ac priuatæ memoriæ gratia ſepoſueram. Quamobrem vetere
induſtriæ, ſtudiique curriculo repetito cum multa neceſſaria ad
doctrinam illam adiunxi, tum vero omnia, quæ hucuſque di-
ſperſa fuerant, in vnum corpus, quo commodius conſpici poſ-
ſent, redegi. ac demum nouis quoque Romanorum Iudicio-
rum commentariis exornaui. Quo labore ſi Romanum hoc, vt
ita dicam, ædificium ad ſummum faſtigium non adduxi, at ad
eam certe altitudinem ſuſtuli, vt facile antiqua iam ab omnibus
illius perſpici forma, ac dignitas poſſit. Ceterum Romanarum
litterarum poſt veterem illam barbararum nationum illuuiem
miſera adeo, atque afflicta conditio fuit, vt non tam diligentis,
atque accurati ſcriptoris auxilium, quàm potentis, atque amici
alicuius viri præſidium implorarint. Anni enim ferme ſunt qua-
dringenti, cum, Italia vnà cum Eccleſia in libertatem diuina
pontificum Romanorum virtute, atque conſtantia vindicata,
Italici homines memoria antiquæ gloriæ reuocata ingenia ſua
ad vetera, quę obſoleuerant, ſtudia rettulerunt. quo quidē tem-
pore Latinæ litteræ paullatim oculos in vrbe Roma primum
attollere, ac ſenſim quaſi lucem aſpicere ex diuturna cæcitate
cœperunt. verum vt quæ graui, ac longa conflictatæ valetudi-
ne fuerant, ſero admodum vires ſuas, ac colorem priſtinum re-
ceperunt. Extrema enim, vt mihi videtur, Romanæ inſtauran-
dæ antiquitatis cogitatio fuit. quæ, ſi prima fuiſſet, multis pro-
fecto maiores noſtros, iiſque fœdis erroribus exſoluiſſet, ac ma
ximis eos ad veteris repetendæ humanitatis laudem ſubſidiis
inſtruxiſſet. Sed neſcio quo modo hoc ſtudiū Romæ primum,
deinde in Italia vehementius celebrari me puero cum cœpiſſet,
breui noſtrorum hominum aut occupatione, aut incuria, aut
morte eſt diſſolutum. Ego vero ſic ſum hoc munere iam inde
ab ineunte adoleſcentia delectatus, vt quem curſum viginti

ante

ante annos induſtriæ, officiíque ſuſceperam, in eo vſque ad hanc iam ingraueſcentem ætatẽ compluribus editis commentariis manſerim, multo etiam plura, multóque meliora comparaturus, ſi, dum vigebat ad omnem laborem, ac vigilantiam ætas, eum, quem iam pridem expeti dixi, his fautorem, adiutorémque ſtudiis inueniſſem. Nunc vero, cum diuino demum beneficio te IACOBE Princeps Clariſſime ſim adeptus, equidem non modo non dimittam, ſed, niſi tibi fortaſſe moleſtum erit, omnium etiam ſcriptorum meorum conſecratione deuinciam. Etenim cum tu litteras, quas priuatus eximio quodam doctrinæ incenſus amore complexus auidiſſime fueras, in celſiſſimo nunc rerum faſtigio collocatus ita colere pergas, vt eas etiam non fuco, atque ambitione, ſed ſententia, atque iudicio tuearis, quem tandem alium meorũ laborum patronum, quàm te ipſum adoptem? Accedit præterea, quòd cum is tu ſis, quem propter eximiam apud Gregorium Pontificem gratiam non tam neceſſitudine, quàm modeſtia, & virtute conciliatam tota Italia, ac Roma ipſa conuerſis prope in vnum oculis admiretur, non minus me tibi Romanarum rerum lucubrationes debere, quàm Italicarum exiſtimaui, quas proxime te potiſſimum auſpice diuulgaui. Eſt enim hæc cognitio cum principi ſummo, & ad ſummam dignitatem, amplitudinémque nato aptiſſima, tum te potiſſimum principe, dominóque digniſſima. qui tantum ſtudij, atque operis in optimis cognoſcendis artibus poſuiſti, vt etiam ſine alieno præſidio ad ſummos honorum gradus nixu tuo facile fueris aſcenſurus. Hos igitur Romanos, vt ita dicam, libros magna ex parte renouatos, & auctos clariſſimo tuo quoque nomini, perinde, atque Italicos illos, inſcribo. téque etiam atque etiam rogo, vt hæc præcipue ſtudia, quibus Romæ, & Italiæ, quæ te virtutis cauſſa ſuſpiciunt, vetus dignitas, ac memoria celebratur, in fidem accipias. Cui laudi te non defuturum cum ſpectata mihi virtus, ac prudentia tua ſpondet, tum vero, quod conſtanti hominum ſermone percrebuit, te veteris illius Scipionis exemplo inter gratiſſima armorum pro ſalute Italiæ capiendorum conſilia, atque adeo in mediis etiam ipſis rerum militarium ſtudiis, eiuſmodi tamen doctrinę cognitionem non intermittere, ſed quotidie præclari aliquid ingenio, ſtudióque tuo aut meditari, aut exprimere. Ad eam præte-

rea facultatem, quam ſumma tibi Dei benignitas tribuit, vt omnia, quæ iuſta, & recta ſunt, poſſes, tu laudem illam ſplendidiſſimam addidiſti, vt eadem quoque, quod omnibus adhuc in rebus docuiſti, auidiſſime cuperes. Quamobrem non dubito, quin quod præclariſſime ſentis, id etiam ſtudioſiſſime præſtiturus ſis. Quod ſi feceris, polliceor fore, vt non ſolum eruditorum omnium vocibus, ac litteris ad illuſtrem nominis, & gloriæ commendationem in perpetuum celebreris, ſed etiam ab omnibus hominibus Princeps non tam fortuna, quàm virtute præſtantiſſimus meritò iudiceris.

Vale. Bononiæ, Kal. Nouemb.

M. D. LXXIIII.

Hoc volumine hæc continentur.

De antiquo iure ciuium Romanorum.	*Libri*	II.
De antiquo iure Italiæ.	*Libri*	III.
De antiquo iure prouinciarum.	*Libri*	III.
De iudicijs.	*Libri*	III.
De repub. Athenienſium.	*Libri*	IIII.
De Athenienſium Lacedæmoniorumq́; tẽporibus.	*Liber*	I.

Caroli Sigonij de antiquo iure ciuium Romanorum libri primi capita XXI.

De ciue Romano.	CAP. I.
De vrbe, & agro Romano.	CAP. II.
De tribubus, & curijs.	CAP. III.
De claſsibus, & centurijs.	CAP. IIII.
De ijs, qui ius ciuium Rom. conſtituerunt.	CAP. V.
De iure libertatis.	CAP. VI.
De iure gentilitatis.	CAP. VII.
De iure ſacrorum.	CAP. VIII.
De iure Connubiorum.	CAP. IX.
De iure patrio.	CAP. X.
De iure legitimi dominij.	CAP. XI.
De iure teſtamentorum.	CAP. XII.
De iure tutelarum.	CAP. XIII.
De iure cenſus.	CAP. XIIII.
De iure militiæ.	CAP. XV.
De iure tributorum, & vectigalium.	CAP. XVI.
De iure ſuffragiorum.	CAP. XVII.
De iure honorum.	CAP. XVIII.
De ſacerdotijs.	CAP. XIX.
De magiſtratibus.	CAP. XX.
De imperijs.	CAP. XXI.

Eiuſdem libri argumentum.

HIS *libris conſilium eſt de iure populi Rom. quod libera potiſsimum floruit repub. diſputare. quod ius triplex eſſe conſtituit, ciuium Rom. Italicorum, & Prouincialium. Ceterum duobus his libris iura ciuium Rom. oſtendit. atque eorum vno definitionem ciuis Romani inueſtigat, ac tradit, altero tripartitam ciuium Rom. diuiſionem affert, ac perſequitur. Et quoniam ciuis pars eſt ciuitatis, ciuitatis verò deſcriptio reſpub. dicitur, rerump. autem genera multa traduntur, propterea primum, quod genus Romanæ reipub. fuerit, quærit. vbi vero multas eius formas ex creberrimis ciuitatis mutationibus inuenit, cuius potiſsimum temporis rempub. & quem in primis ciuem ex tam multis ſe informaturum, ac deſcripturum eſſe profiteatur, oſtendit. Vnde ciuem Romanum, qui quidem optimo iure ciuis ſit, definiendum eſſe confirmat, hominem liberum vrbis, agriue Romani incolam, qui tribum cum honorum petitione ſit conſequutus. qua diſputatione perfecta, partes ipſius definitionis declarare aggreditur. Quo fit, vt primum, quid ſit vrbs Romana, & quot modis dicatur, quid ager Romanus, & quot modis accipiatur, exponat, ac fines vtriuſque diligentiſsime inueſtiget; deinde ad maximam tribuum quæſtionem deſcendat. quo loco quid ſit tribus, quot modis dicatur, à quo inſtitutæ, à quibus additæ, quot in genera diſtributæ fuerint, quæ iura obtinuerint, docet. & quoniam primarum tribuum partes fuerunt curiæ; claſſes vero ad tribuum, vt centuriæ ad claſsium diuiſionem pertinuere; ciuis autem optimo iure nemo olim fuit, qui non tribum, curiam, claſſem, & centuriam obtinuerit, de curijs etiam, & claſsibus, & centurijs, eadem ratione diſputandi ſeruata, breuiter diſſerit. Vbi vero ciues omnes intra hos tribuum, claſsiúmque quaſi cancellos incluſit, tum iura ipſa tribuum, & claſsium exorditur. ita tamen vt ante, quibus quaſi è fontibus hæc iura manarint, aperiat. eáque regijs legibus,* XII

decemuirum tabulis, legibus, edictis, plebiſcitis, ſenatuſconſultis, more, & inſtituto maiorum contineri probet, atque ex his reliquam omnem de iure ciuium Rom. diſciplinam hauriendam eſſe demonſtret. Iura autem hæc ita explicat, vt ea in duo genera digerat, vnum quod priuatam rationem attingit, alterum, quod publicam: priuatam, vt ius libertatis, gentilitatis, ſacrorum, connubiorum, patrium, legitimi dominij, teſtamentorum, tutelarum; publicam, vt cenſus, militiæ, tributorum, & vectigalium, ſuffragiorum, & honorum. De libertate ita agit, vt non tam priuatam libertatem, quàm publicam, cuiuſmodi fuerit, ante oculos ponat. quinque enim Romanæ libertatis genera fuiſſe contendit, vt ciues Rom. in poteſtate domini non eſſent conſtituti, vt regio imperio nullo obſtricti, vt aduerſus magiſtratum prouocationem haberent, neque à creditoribus necti poſſent, vt occultorum ſuffragiorum poteſtatem obtinerent, ad primum genus libertatis pertinent hæ quæſtiones: qui liberi fuerint, qui ſerui, qui ingenui, qui libertini: quæ iura manumittendi ſerui, quæ propriæ tuendæ libertatis extiterint. ex ſecundo intelligitur, vt Romani dominatu ſe regio liberarint, & quo ſtudio ſemel partam libertatem defenderint. tertij ſunt leges de prouocatione ad populum, leges ſacratæ de tribunicia poteſtate, leges de tergo, & capite ciuium Rom. quibus ne ciuem Rom. magiſtratui aut verberare liceret, aut necare ſancitum eſt. quarto leges continentur, ne quis æris alieni cauſſa à creditore duci in carcerem, atque in ergaſtulo haberi poſſet. quintum leges tabellariæ complectuntur, quæ tegendo ſuffragio Rom. libertatem ſtabiliuerunt. De iure gentilitatis ita diſſerit, vt doceat, quid ſit gentem habere, quæ patriciæ gentes fuerint, quæ plebeiæ, quæ iura patricijs conſtituta ſint, quæ plebeijs, & vt de iure ſuo partim retinendo, partim augendo inter ſe patricij, ac plebeij ſæpe contenderint. Sacra alia publica, alia priuata fuiſſe prodit. priuata vero, quæ eſſent priuatarum familiarum propria oſtendit, atque quid ſibi de eo iure compertum ſit, aperit. Iam quoniam ad propagandam ciuitatem omnino poſteritate eſt opus, ea vero ſine legitima vxore parari iure ciuili non poteſt, deinceps primum vniuerſum ius vxorium, communicationem connubiorum, totámque cæremoniarum nuptialium rationem ſummatim perſtringit: tum de liberis, vt more Romano eſſent in poteſtate parentum, & vt deficientibus proprijs filijs alieni adoptarentur, arrogarenturve, quídque in eo genere iuris proditum ſit, narrat. His expeditis, quot modis ſuarum quiſque fortunarum iure ciuili dominus eſſet, exquirit, eóſque quia ſex fuiſſe reperit, hereditatem, mancipium, vſucapionem, in iure ceſsionem, auctionem, & ſub corona emptionem, quod ius eorum de ſingulis florente reipub. libertate, ſancitum ſit, planum facit. Poſtremo quoniam non ſolum quoad viuimus, domini eſſe rerum noſtrarum volumus, ſed poſt mortem eandem alijs etiam tradere auctoritatem cupimus, vt iure ciuili hoc factitatum ſit, explicat. vbi de tribus antiquis teſtamentorum generibus ſcribit. atque hunc eundem ordinem ſeruat etiam in tutelis, vt quoniam liberos noſtros tutorum fidei, à quibus eorum res qui ipſi per ætatem non poſſunt, procurentur, libenter morituri committimus, quæ ipſe de ratione antiquarum tutelarum obſeruauerit, in medium proferat. atque ita totum ius Quiritum apud veteres tantopere celebratum, abſoluat. Inde vero de cenſu diſputationem inſtituit. quo loco quid cenſus eſſet, à quo inſtitutus, quo modo celebratus, oſtendit. & quoniam duas cenſum opportunitates maximas reip. attuliſſe comperit, vnam ad delectum militarem habendum, quòd iuniorum copiam indicauit, alteram ad tributum in bellum conferendum, quòd diuitiarum ciuilium magnitudinem patefecit, propterea conſtituta cenſus quæſtione, deinceps de iure militiæ ſcribit, ac quid legio fuerit, ex quot, & quibus ciuibus, & quomodo conſcripta ſit, tradit. inde de ſacramento militari, & ceteris rei militaris inſtitutis ac legibus, in primíſque de vacationibus, de præmijs, & animaduerſionibus militaribus ſingulis agit. Eadémque ratione ciuilium tributorum, & vectigalium genera exequitur, vt quando tributa imperata, quando remiſſa, quando vectigalia inſtituta, quando ſublata ſint, quærat, & plura propterea fuiſſe Romæ æraria annalium veterum auctoritate confirmet. Cúmque nihil aliud reſtet, niſi, vt de ſuffragijs demum, atque honoribus agat, ſuffragiorum rationem ita proponit, vt breuiter de tribus comitiorum generibus, & qui ciues ſuffragiorum iura habuerint,

qui

qui nō habuerint, & qua ratione, demonſtret. honores verò ciuiles, in quibus optimum ius ciuitatis, vel Ariſtotele teſte, ab initio poſuit, in tres partes diſtribuit, ſacerdotia, magiſtratus, imperia. ex quibus ſacerdotia ita enumerat, vt ex ea oratione quæ patriciorum propria, quæ plebeiorum; quæ vtriſq; communia fuerint, & quomodo delata ſint, facile appareat. magiſtratus primo vim aperit. qua diſputatione abſoluta, tum quemadmodum ſingulis magiſtratibus reip. opus fuerit, ac quos patricij plebeijs cōceſſerint, quos ſibi reſeruarint, oſtendit. Inde quid Imperium fuerit, & vt magiſtratibus, ac priuatis, & quibus, & quot comitijs mandatum ſit, narrat.

Secundi libri capita XXI.

De *ordinibus ciuium Romanorum.*	CAP.	I.
De ſenatoribus.	CAP.	II.
De equitibus Romanis.	CAP.	III.
De publicanis.	CAP.	IIII.
De plebe Romana.	CAP.	V.
De plebe ruſtica.	CAP.	VI.
De plebe vrbana.	CAP.	VII.
De tribunis ærarijs.	CAP.	VIII.
De ſcribis.	CAP.	IX.
De mercatoribus, & negotiatoribus.	CAP.	X.
De argentarijs, & fœneratoribus.	CAP.	XI.
De opificibus, & artificibus.	CAP.	XII.
De turba forenſi.	CAP.	XIII.
De libertinis.	CAP.	XIIII.
De apparitoribus magiſtratuum.	CAP.	XV.
De notis ordinum.	CAP.	XVI.
De iure ordinum.	CAP.	XVII.
De iudicijs ordinum.	CAP.	XVIII.
De ſpectaculis ordinum.	CAP.	XIX.
De nobilibus, nouis, & ignobilibus.	CAP.	XX.
De optimatibus, & popularibus.	CAP.	XXI.

Eiuſdem libri argumentum.

HOC *libro ciues omnes, quos ſuperiore definitione complexus erat, in tres partes diſtribuit. quarum in prima ordines collocat, in altera nobiles, & ignobiles, in tertia optimates, & populares. Ordines treis eſſe probat, ſenatorium, equeſtrem, & plebem. De ſenatoribus, & equitibus ita agit, vt à quibus initia, atq; incrementa acceperint, quàm multi fuerint, in quot genera diſpertiti, ex quibus, & à quibus, & qua ratione lecti fuerint, quæ inſignia geſſerint, explicet. Et quoniam equites multi publicani fuerunt, id eſt vltrotributa, & vectigalia publica ſuo periculo à cenſoribus redemerunt, agit inde de publicanis, qui ſint, & quomodo vltrotributa & vectigalia conduxerint, quemadmodum, & per quos exercuerint, quos motus in vrbe hoc nomine aliquando excitarint, & vt à ſenatu equeſtrem ordinem abalienarint. Tertium inde ordinem, qui plebs Romana dicitur, in partes duas diuidit, ruſticam plebem, & vrbanam. ruſticam quæ fuerit, & qualis, vbi expoſuit, vrbanæ partes exequitur, tribunos ærarios, ſcribas, mercatores, & negotiatores, argentarios, & fœneratores, opifices, & artifices, turbam forenſem, libertinos, & magiſtratuum apparitores. atque de ſingulis, qui, quales, à quibus inſtituti, quo iure donati fuerint, tradit. His autem ordinum partibus conſtitutis, deinceps quemadmodum ſinguli ordines à cenſoribus, quorum notioni erant ſubiecti, infamia notarentur, oſtendit. Inde iura ordinum aggreditur, quæ quoniam in iudicandi, & ſpectandi poteſtate potiſſimum poſita eſſe inuenit, propterea vtranq; antiquitatem ſibi explanan-*

** *dam*

dam ſuſcipit. de iudicijs autem quid fuerint, quot in genera partita fuerint, qui publica, qui priuata exercuerint, ut iudices à magiſtratibus dati, ex quo ordine lecti ſint, quos Romæ motus propterea conciuerint, docet. Quibus rebus conſtitutis, ad alteram ciuium diuiſionem deſcendit, nobilium, nouorum, & ignobilium. atque quid more Romano nobilitas, quid nouitas, quid ignobilitas fuerit, aperit. & quoniã nobilitatem ab imaginibus proficiſci inuenit, de uſu etiam antiquo imaginũ breuiter diſſerit. Extrema uero diuiſione ciues omnes, qui propter partium in rep. ſtudia ſe aut optimates eſſe uoluerunt, aut populares, complectitur, & quid utriq; ſint, & quomodo Remp. Rom. tãdem peruerterint, deleuerintque, oſtendit. atq; ita huic de iure ciuiũ Rom. diſputationi finẽ imponit.

De antiquo iure Italiæ libri primi capita XXVI.

De *triplici iure populorum Italiæ.*	CAP.	I.
De Latinis.	CAP.	II.
De agro Latino, & fœderibus Latinorum.	CAP.	III.
De iure Latij.	CAP.	IIII.
De fœdere, & iure Volſcorum, & Aequorum.	CAP.	V.
De agro, fœdere, & iure Hernicorum.	CAP.	VI.
De agro, fœdere, ac iure Oſcorum, & Auſonum.	CAP.	VII.
De Italicis.	CAP.	VIII.
De agro Etruſco, & fœderibus Etruſcorum.	CAP.	IX.
De agro, & fœderibus Campanorum.	CAP.	X.
De agro, & fœderibus Lucanorum.	CAP.	XI.
De agro Bruttio, Meſſapio, & Sallentino, & fœderibus Bruttiorum, Meſſapiorum, & Sallentinorum.	CAP.	XII.
De agro, & fœderibus Apulorum.	CAP.	XIII.
De agro, & fœdere Frentanorum.	CAP.	XIIII.
De agro Piceno, & fœderibus Picentum.	CAP.	XV.
De agro Gallico, & Gallis Senonibus.	CAP.	XVI.
De agro, & fœderibus Vmbrorum.	CAP.	XVII.
De agro Sabino & fœderibus Sabinorum.	CAP.	XVIII.
De agro, & fœderibus Veſtinorum, Marrucinorum, Marſorum, & Pelignorum.	CAP.	XIX.
De agro, & fœderibus Samnitium.	CAP.	XX.
De iure Italico.	CAP.	XXI.
De Gallia citeriore.	CAP.	XXII.
De agro, & fœderibus Ligurum.	CAP.	XXIII.
De agro, & fœderibus Gallorum.	CAP.	XXIIII.
De agro, & fœderibus Venetorum, & Carnorum.	CAP.	XXV.
De iure prouinciæ Galliæ.	CAP.	XXVI.

Eiuſdem libri argumentum.

POSTEA *quàm duobus libris iura uetera ciuium Ro. aperuit, deinceps de antiquo iure Italiæ diſputat. ut cum in primo populorum, in ſecundo ciuitatum iura tradiderit, in tertio demum, quemadmodum toti Italiæ Romana ſit ciuitas impertita, doceat. ad hunc autem finem ab his fere principijs peruenit. Primum Italiam ab antiquis duobus modis oſtendit eſſe acceptam, uno, ut naturæ finibus terminaretur, altero, ut iuris natura, alpibus, & mari contineri ait: iure, Rubicone, Arno, & mari. Ius autẽ à populo Rom. uictore eſſe præſcriptum à quo item tria iura Italiæ eſſe deducta, unum Latinorum, alterum Italicorum, tertium prouinciæ Galliæ. gradus enim hos fuiſſe præmiorum, quæ optime de rep. Rom. meritis data ſint, ciuitatem Rom. ius Latij, ius Italicum, & ius prouinciæ; ex quibus ut iure Latij ciuitas Rom. ſic Italico Latinitas, & Italicum prouinciali commodius fuerit. Quemadmodum autem ius ciuium Ro. ex legibus, & ſenatuſconſultis,*

tis,

tis, & edictis proficiſci alio libro oſtendit, ſic in hoc hæc iura ex ijs legibus, quæ in ſocietate iungenda conſcriptæ ſint, manare demonſtrat. Itaq; quoniam ſocietatis, qua ſe populus Rom. cum alijs populis obſtrinxit, iura tria fuiſſe reperit, ſponſionem, pactionem, & fœdus, propterea quid ſponſio eſſet, ac quomodo fieret, quid pactionis vocabulo præcipue intelligeretur, ac qua ratione celebraretur, quid fœdus eſſet, & quomodo feriretur, & tria demum fuiſſe fœderum genera, iniquum, æquum, & æquiſsimum, planum facit. ex quo concludit, cum ius omne à fœderis, & ſocietatis legibus effluat, leges autē aliæ alijs datæ ſint meliores, fieri, vt alij alijs commodiore conditione vtantur, optimam autem eſſe ciuium Rom. aliquanto deteriorem Latinorum, infra Latinos Italicorum, duriſsimam vero prouinciarum. quo iure donatam eſſe Italiæ partem illam, quæ vltra Vmbriam, & Etruriam vſq; ad alpium crepidinem eſt porrecta. His ergo fundamentis iactis, cum primo libro populorum iura ſibi tradenda eſſe propoſuerit, Latinorum, Italicorum, & Galliæ, ob eam rem ſtatim Latinos aggreditur, atque ab eorum definitione reliquam omnem de ijs diſputationem deducit. Itaque cum eos Latij incolas, populi Rom. fœderatos, iure Latij donatos, definiat, ſingularum huius definitionis partium deinceps rationem reddit. Quoniam autem ius omne è fœdere proficiſcitur, fœdus autem ex victoria parta, & pace conceſſa indagatur, propterea, vt commodius fœdera Latinorum inueniat, bella quoque eorum cum Romanis geſta, & clades vltro, citroq; illatas exponit. quod quia ſine agri deſcriptione præclare conſequi non poteſt, ob eam rem ab agro exorſus ad bella, à bellis ad fœdera, à fœderibus ad iura Latinorum pateſacienda delabitur. Latium autem duplex, vetus, & nouum ex veterum ſententia circumſcribit. populos vtriuſq; enumerat. qui proprie Latini dicti ſint, aperit, & de eorum concilio ad lucum Ferentinæ, & ferijs Latinis in monte Albano diſputat. Volſcos, & Aequos, quanquā intra Latij fines incluſos, Latinos tamen tum nō habitos docet. Inde fœderibus Latinorū expoſitis, quod tandem ius Latij, vel Latinitas fuerit, prodit. nempe, vt Latini iuris Quiritium eſſent expertes, quod quale fuerit, ex libro de iure ciuium Ro. repetit, id eſt, vt neq; libertatis, neq; gentilitatis, neque ſacrorum, neque connubiorū, neque patriæ poteſtatis, neq; legitimi dominij, nec teſtamentorum, nec tutelarum iura eadem vſurparent, quæ ciues Rom. niſi fundi facti eſſent, id eſt, iura aliquot priuata populi Rom. aſciuiſſent. tales enim fundos populos fuiſſe oſtēdit. in ceteris autem rebus propius ad ciuium Rom. iura accederent, vt in cenſu, & tributis. militarent tamen in auxilijs, non in legione, nec ſuffragium, niſi legum iubendarū cauſſa, ſi inter magiſtratus conueniſſet, Romæ ferrent, & quod caput eſt, qui domi ædilitatem, & quæſturam geſsiſſent, ij Romæ ſe pro ciue Romano gerere poſſent. Aequorum inde, Volſcorúmq; bella perſequitur. atque vt ad internicionem deleti, & in eorum agrum immiſsi Latini ſint, docet. Deinde Hernicorum, Oſcorum, Auſonumq; agrum deſcribit, ijſdemq; victis ius, & nomen Latij noui conceſſum eſſe demonſtrat. atq; ita primo Italorum iure enucleato ad alterum eorum, qui Italici dicti ſunt, explanandum confert orationem. Italicos autē definit reliquæ ad Rubiconem, & Arnum Italiæ habitatores, populi Ro. fœderatos, iure Italico præditos. inter Italicos autem refert Etruſcos, Campanos, Lucanos, Bruttios, Meſſapios, Sallentinos, Apulos, Frentanos, Picentes, Senones, Vmbros, Sabinos, Marſos, Veſtinos, Marrucinos, Pelignos, & Samnites. atq; eorū ſigillatim agros, bella, & fœdera paucis indicat. ex quibus fœderibus ius illud hauſtum eſſe concludit, quod eſt Italicum appellatum. quod in ceteris rebus cum Latinitate fere par eſſe inuenit, præterquam in ſuffragio, cuius nullam Italici partem adepti ſunt, & ciuitate, ad quam nullum ijdem aditum habuerunt. non tamen prætori Rom. eos obtemperaſſe, vt prouincia Gallia, docet. ex his tamen alios alijs afflictiore conditione eſſe potuiſſe, non negat. Poſtremo Galliam citeriorem aggreſſus populos profitetur Ligures, Gallos ciſpadanos, vt Boios, tranſpadanos, vt Inſubres, & Cænomanos, &, præter Gallos, Venetos etiam, & Carnos, eadémque qua in alijs ratione, agrum eorum, & oppida prodit. quibus bellis ſinguli victi, atque in prouinciæ formulam redacti ſint, ac, quod ius prouinciæ Galliæ datum, cur Togatæ nomen impoſitum ſit, & in quo reliquis ipſa prouincijs excelluerit, declarare contendit.

De antiquo iure Italiæ libri ſecundi capita xv.

DE *multiplici iure ciuitatum Italiæ.*	CAP.	I.
De colonijs.	CAP.	II.
De iure coloniarum.	CAP.	III.
De republica coloniarum.	CAP.	IIII.
De colonijs ante bellum Italicum deductis.	CAP.	V.
De municipijs.	CAP.	VI.
De iure municipiorum.	CAP.	VII.
De republica municipiorum.	CAP.	VIII.
De municipijs ante bellum Italicum conſtitutis.	CAP.	IX.
De præfecturis.	CAP.	X.
De iure præfecturarum.	CAP.	XI.
De republica præfecturarum.	CAP.	XII.
De præfecturis ante bellum Italicum conſtitutis.	CAP.	XIII.
De fœderatis ciuitatibus, & earum iure, ac republica.	CAP.	XIIII.
De foris, & conciliabulis.	CAP.	XV.

Eiuſdem libri argumentum.

EXPLICATO *vniuerſo populorum Italiæ iure in primo libro, ciuitatum iura aggreditur in ſecundo. ciuitates autem duobus modis conſiderari ait poſſe, ex arte, & ex iure: ex arte, alia oppida, alia caſtella, alia vicos dici: ex iure, alias colonias, alias municipia, alias præfecturas, alias fœderatas ciuitates, alias fora, alias conciliabula nuncupari. Itaque priore diuiſione, quæ non ſit huius temporis, prætermiſſa, in ſecunda ita verſatur, vt primum de colonijs, deinde de alijs diſputet. Colonias autem tractat hoc ordine. primum, quid coloniæ ſint, & à quo inſtitutæ, & quibus, & quot de cauſsis deductæ, oſtendit. quoniam autem deductas eas aut ſenatuſconſulto, aut rogatione populari inuenit, quæ rogatio lex agraria dicta eſt, de lege agraria pluribus agit. & eius capita perſequitur omnia, de agro, qui diuidẽdus eſſet, quibus, & quàm multis hominibus, per quos, & quo modo, & quibus limitibus diuidi oporteret. qua de cauſſa leges etiam agrarias omnes quæ aut latæ, aut tantum promulgatæ ſint, à primordio vrbis enumerat, ac quem quiſq; agrum diuiſerit, & cui generi hominum, aperit. Deinde vero colonos in agrum deductos per curatores agrarios, docet, qui modo triumuiri, modo quinqueuiri, modo ſeptemuiri, modo decemuiri, modo vigintiuiri crearentur. Iam vero iugerum ſingulis aſsignandorum, & limitum quoque rationem in lege præfinitam docet, ac leges omnes de limitibus latas exponit, ac varia limitum nomina interpretatur. Legis agrariæ capitibus enodatis, quemadmodum coloniæ curatoribus agrarijs ſub vexillo in coloniam deducerentur, vt ab iiſdem vrbs, & ager aratro circumſcriberetur, vt omnia hæc denique auſpicato fierent, docet. Deinde ad iura coloniarum explananda deſcendit, quo loco colonias tradit alias ciuium Ro. dictas, alias Latinas. ciuium Rom. fuiſſe, quibus ius Quiritium eſſet conceſſum, Latinas, quæ iure Latij eſſent ornatæ. Inde vero de cenſu, tributis, militia & vacationibus vtriuſque generis diſſerit. Qua diſputatione confecta, remp. earum aggreditur, id eſt de ſenatu, populo, magiſtratibus, ſacerdotibus, & legibus agit, ac, qualia hæc omnia in colonia fuerint, aperit. Tum demum nomina ſingularum, quæ ordine temporum cuſtodito ab vrbe condita vſque ad bellum Italicum ſint deductæ, perſequitur. Quam eandem diſputationis rationem deinceps in municipijs ſeruat. nam & quid municipia fuerint, & à quo conſtituta, & quo modo, oſtendit, quin etiam duo eorum genera affert, vnum ſine ſuffragio, alterum cum ſuffragio, ac quo vtrunque fuerit iure, declarat. Remp. autem tractans municipiorum: pariter conſilia, magiſtratus, ſacerdotes, ac ius legum in ijs ferendarum exquirit, & quæ ante bellum Italicum conſtituta municipia ſint, prodit. atque hoc idem quæſtionũ genus deinceps in præfecturis quoque, & ciuitatibus fœderatis tractandis exercet. Fora autẽ oſtendit fuiſſe loca,*

loca, in quibus non ſolum nundinæ haberentur, ſed etiam ius diceretur. conciliabula enim ius tantum habuiſſe nundinarum. Qua quæſtione liberatus, propter nominis ſimilitudinem, de foris etiam alijs diſputat, vt Foro Appij, Caßij, Cornelij, vt vnde dicta, à quibus, & quare conſtituta ſint, quid ipſe ſentiat, teſtatum apud omnes relinquat.

De antiquo iure Italiæ libri tertij capita VI.

De *ciuitate ſocijs, atque Italicis data.*	CAP.	I.
De ciuitate Galliæ prouinciæ data.	CAP.	II.
De ciuitate colonijs, præfecturis, ciuitatibus fœderatis, foris, & conciliabulis data.	CAP.	III.
De colonijs militaribus.	CAP.	IIII.
De Iſtria ad Italiam adiuncta.	CAP.	V.
De Alpibus, & fœdere, iureq; gentium Alpinarum.	CAP.	VI.

Eiuſdem libri argumentum.

OMNI *iure, quo ante bellum Italicum vſa Italia eſt, duobus libris breuiter explicato, hoc libro reliqua poſt bellum Italicum tempora vſque ad Auguſtum Imperatorem expendit. primum autem quantopere Italici ad ciuitatis Rom. cupiditatem exarſerint, & quàm crebro ius eius tentarint, & quibus ſenatuſcõſultis, ac legibus eorum libidini, qui clam per migrationem, & cenſum in eam irreperent, obuiam itum ſit, tradit, quo loco leges Claudiam, Papiam, Seruiliam, Muciam, Liciniam aduerſus Italicos latas, itemq; Semproniam, Fuluiam, Liuiam pro Italicis promulgatas interpretatur. Deinde vt, M. Liuio Druſo, cuius ſe ope Italici ciuitatẽ adepturos eſſe, in ſpem erecti erant, occiſo, de interficiendis in mõte Albano conſulibus conſpirauerint. eaq; re patefacta, Q. Seruilio proconſuli ad motus ſuos comprimendos accurrenti Aſculi manus intulerint, ac bellum, quod Italicum, & Marſicũ, & ſociale eſt dictum, concitauerint, prodit. Cuius belli eum fuiſſe exitũ tradit, vt poſt varia vtrinque prœlia facta, cum Etruſci, Vmbriq;, qui nihil dum mouerant, defectionem, & arma ſpectarent, lex à L. Iulio Cæſare cõſule lata ſit, vt, qui nondum à populi Rom. auctoritate deſciuiſſent, aut poſt defectionem in fidem eius rediſſent, ita in ciuitatem Rom. acciperentur, vt in tribus octo nouas conijcerentur. qua lege ciuitatem ſocijs, & Latinis communicatã tantũ eſſe demõſtrat. Quare poſtero anno Gallis ciſpadanis, Liguribus, & Venetis ciuitatem, transpadanis Latinitatem Cn. Pompeij Strabonis lege impertitam docet. cúmque tranſpadani poſt ſæpe ciuitatem à ſenatu flagitaſſent, nunquã tamen, niſi dictatore Cæſare, cui cariſsimi fuerunt, ab ijs impetratam eſſe ita oſtendit, vt interea quemadmodum multi Sullana victoria ciuitatem amiſerint, eamq; poſt mortem eius recuperarint, & quos in vrbe Sulpicius motus concituerit, quos Cinna, quos alij, vt Italos in* XXXV *tribus, id quod illi magnopere expetebant, redigerent, nõ prætereat. Neq; vero populis ſingulis ciuitatem datam demõſtraſſe contentus, idem quoque ius colonijs, præfecturis, fœderatis oppidis, foris, & conciliabulis, conceſſum, ac, in quam ea collata tribum ſint, qui eſt totius huius diſputationis, & doctrinæ finis, poſtremo quid militares coloniæ, & quæ fuerint, & à quibus deductæ ſint, aperit. earúmq; auctores Syllam, Cæſarem, Antonium, Triumuiros Reip. conſtituendæ, & Auguſtũ prodit. Et quoniam hactenus de Italia, quæ Formione terminabatur amne, locutus erat, inde vt vſq; ad Arſiam, Iſtria prouincia cõprehenſa, ab Auguſto ſit propagata, cum vniuerſa ante Gallia à Triumuiris eſſet liberata, demõſtrat. Vltimo autẽ loco eximio quodam vetuſtatis aperiendæ ſtudio adductus, alpes quoq; Italiam intuentes attingit, ac bella in ijs geſta, & fœdera, iuráque alpinis populis tradita narrat, vſque adeo vt nullum veteris Italiæ ius, nullam rem illuſtrem, nullã memoratu dignam actionem, quæ quidem erui ex antiquorum monumentorum memoria poßit, ſilentio prætermittat; ſed conſeruatis, notatisq; temporibus vno in conſpectu omnia ponat.*

De antiquo iure Prouinciarum libri primi capita XVIII.

QVID *Prouincia fuerit, & quo modo confecta ſit.* CAP. I.
De Colonijs, & Municipijs prouinciarum. CAP. II.
De Sicilia. CAP. III.
De Sardinia, & Corſica. CAP. IIII.
De citeriore, atque vlteriore Hiſpania. CAP. V.
De Narbonenſi Gallia, & Comata. CAP. VI.
De Illyrico. CAP. VII.
De Macedonia. CAP. VIII.
De Achaia. CAP. IX.
De Aſia. CAP. X.
De Cilicia. CAP. XI.
De Syria. CAP. XII.
De Bithynia, & Ponto. CAP. XIII.
De Cypro. CAP. XIIII.
De Africa. CAP. XV.
De Cyrenaica, & Creta. CAP. XVI.
De Numidia. CAP. XVII.
De Mauritania. CAP. XVIII.

Eiuſdem libri argumentum.

VETERE *Italiæ iure expoſito, deinceps prouinciarum iura aggreditur explicanda. Itaque primo libro de conficiendarum prouinciarũ ratione diſputaturus, primum quid prouincia fuerit, & quomodo confecta ſit, aperit. & quoniam prouinciam regionem eſſe reperit, quæ vectigal populo Rom. pendat, ac magiſtratui eius, qui iuredicundo præſit, obtemperet, breui de vectigalium generibus prouincijs impoſitis, & de foris, ac conuentibus in ſingulis prouincijs iurisdicundi cauſſa conſtitutis diſputat. Quo in loco, quoniam nõ omnes vnius prouinciæ ciuitates eodem modo tractatas inuenit, etiam de conditionibus ciuitatum, vt aliæ liberæ, aliæ ſtipendiariæ, aliæ immunes, aliæ fœderatæ fuerint, & quid in tota ordinanda prouincia obſeruatum ſit, atque vt aliquando etiam coloniæ, & municipia in prouincijs inſtituta ſint, docet. Quibus rebus quaſi procemij loco propoſitis, deinceps de ſingulis prouincijs ſermonẽ inſtituit. quibus finibus, quo ſtatu ante imperium Ro. fuerint, quàm ſæpè cum populo Rom. aut ſocietatem coierint, aut bella geſſerint, quibus fœderibus poſt victæ, aut alio modo in poteſtatem adductæ in amicitiam venerint, qua victoria, per quos duces, quibus legibus in prouinciæ formam redactæ, ac demum quo iure, quibus conuentibus, quibus vectigalibus, quibus colonijs, ac municipijs, inſignitæ ſint. In Europa autem numerat Siciliam, Sardiniam cum Corſica, citeriorem, atque vlteriorem Hiſpaniam, Gallias Narbonenſem, & Comatam, Illyricum, Macedoniam, & Achaiam: in Aſia Aſiam, Ciliciam, Syriam, Bithyniam cũ Ponto, & Cyprum: in Africa Africã, Cyrenaicã cum Creta, Numidiam, & Mauritaniam.*

De antiquo iure Prouinciarum libri ſecundi capita XII.

QVI *præſides prouinciarum eſſent, & quo modo legerentur.* CAP. I.
De comitatu præſidum, legatis, tribunis militum, præfectis, reliquiſque miniſtris. CAP. II.
De quæſtoribus prouinciarum, & eorum miniſtris. CAP. III.
De profectione præſidum, & quæſtorum in prouinciam. CAP. IIII.
De poteſtate præſidum, & in primis de iuriſdictione. CAP. V.
De imperio præſidum, ſiue adminiſtratione rei militaris. CAP. VI.

De

De nomine Imperatoris, & ſupplicatione. CAP. VII.
De poteſtate quæſtorum. CAP. VIII.
De deceßione præſidum, & quæſtorum. CAP. IX.
De triumphis præſidum. CAP. X.
De rationibus relatis ad ærarium. CAP. XI.
De iudicijs in præſides, & eorum comites conſtitutis. CAP. XII.

Eiuſdem libri argumentum.

SECVNDO *autem libro de prouinciarum adminiſtratione acturus, per quos ipſæ adminiſtratæ ſint, quærit. & quoniam per prætores, & proconſules à ſenatu lectos gubernatas, in eaq; re magnas mutationes factas reperit, vniuerſa ratione in quattuor tempora diſtributa, quid quoque tempore in mandandis prouincijs ordine, atque extra ordinem obſeruatum ſit, planum facit, quo in loco leges omnes, quæ de prouincijs fuerint, explicat. neq; vero ſolum vt prouinciæ mandatæ, ſed etiam vt militare imperium in ijs, atque ornamenta præſidibus prouincialibus data ſint, aperit. atque ordine quidem imperium lege curiata magiſtratibus datum, extra ordinem vero plebiſcito, aut S. C. priuatis, oſtendit. Qua diſputatione perfecta, alteram de præſidum comitatu aggreditur, vt legatis, tribunis militum, centurionibus, præfectis, decurionibus, itemq; de miniſtris eorum, cohorte prætoria, contubernalibus, quales fuerint, & qua ratione delecti ſint. Quibus declaratis, de altero magiſtratu prouinciali quæſtore, & illius adminiſtris agere incipit. ita vt declarandum nihil ſibi relinquat aliud, quàm quo modo præſides imperio in Capitolio accepto vrbe exceſſerint, & quo ordine in prouinciam iter fecerint, eamq; à deceſſore acceperint. quo demonſtrato, officium eorum duplex perſequitur, vnum cognoſcendi, alterum belli gerendi. de cognitione vero diſputans, primum quemadmodum, & quo ordine priuatas cauſſas, & publicas iudicarint, quæ multiplex eſt diſputatio, tradit. (vbi de edictis, decretis, iudicijs, quæſtionibus, & vniuerſa iuriſdictionis veteris ratione, præterea de conuentibus habendis, & opera legatorum, aliorumq; comitũ, & miniſtrorum ediſſerit) deinde de curatione rei frumentariæ, tributariæ, ac viariæ, & de honoribus prouincialibus agit. Rei vero bellicæ rationẽ ita attingit, vt explicet primum, quemadmodum exercitum acceperint, luſtrarint, atque correxerint. vt nihil niſi auſpicato, atque litato geſſerint. deinde vero de poteſtate rei gerendæ, de cõſilio caſtrenſi, de legibus, quibus impedirentur, de honoribus, qui bene rem gerentibus haberẽtur. Poſtremo quæſtoris etiam officium aperit. atque eum attributam, & vectigalem pecuniã tractaſſe, prædam curaſſe, captiuos vendidiſſe oſtendit. Quibus omnibus abſolutis, vt præſes, ac quæſtor de prouincia deceſſerint, vt præſes Romæ triumphauerit, & qua pompa, vt rationes retulerint, vt comites in beneficijs ad ærarium detulerint, & quibus legibus, ac quæſtionibus obnoxij fuerint, maieſtatis, peculatus, repetundarumq; oſtendit.*

De antiquo iure Prouinciarum libri tertij capita XIV.

DE *lege curiata magiſtratuum Gruchij opinio.* CAP. I.
De lege curiata magiſtratuum Sigonij opinio. CAP. II.
De binis comitijs, prærogatiuæ, & iureuocatarum. CAP. III.
De lege curiata Imperatorum. CAP. IIII.
Quid ſit magiſtratus. CAP. V.
Quid ſit imperium. CAP. VI.
An imperium in magiſtratu fuerit inſitum. CAP. VII.
De imperio conſulum, qui in magiſtratu, aut ex magiſtratu bellum geſſerunt, aut in prouincias profecti ſunt. CAP. VIII.
De imperio pretorũ, qui in magiſtratu, aut ex magiſtratu bellum geſſerunt, aut in prouincias profecti ſunt. CAP. IX.

De imperio conſulum, qui ſummo ſenatuſconſulto ornati erant. CAP. X.
De imperio lege Cornelia accepto. CAP. XI.
De imperio eorum, qui ex priuatis in prouincias miſsi ſunt. CAP. XII.
De imperio eorum, qui ex priuatis ad bella miſsi ſunt. CAP. XIII.
An proconſules, & proprætores, qui ex priuatis ad bella miſsi ſunt, vt cum imperio, ſic cum magiſtratu fuerint. CAP. XIIII.

Eiuſdem libri argumentum.

HIS *expoſitis, deinceps hoc libro reſpondet Nicolao Gruchio, qui à ſe in tota prouinciali ratione diſſentiebat. atque opinionem eius infirmat, quæ erat, legem curiatam magiſtratum confirmaſſe, atque vnà etiam militare imperium magiſtratui detuliſſe. ſed iterum ei latam eſſe ad auſpicium tranſmittendum, eámque non à* XXX *curijs. ſed à* XXX *curiarum lictoribus iuſſam eſſe. quam Gruchius vt firmaret, locum Ciceronis in Agraria ex ingenio emendauit. Improbat autem talem opinionem argumentis, & auctoritates ab eo prolatas aliud velle oſtendit, & lectionem ab illo illatam irridet. Exponit inde opinionem ſuam, nempe duas fuiſſe leges curiatas, vnã ad confirmandum magiſtratum, quæ Ciceronis tempore obſoleta fuerit, alteram ad mandandum imperium, id eſt ius rei militaris exercendum, magiſtratui, quæ à* XXX *curijs iuſſa ſit. quæq; contra priorem legem dicuntur, refellit, & veram è veteribus libris loci Agrariæ lectionem eruit. Inde occaſione data de binis comitijs prærogatiuæ, & iureuocatarum agit, atque in ea re errare Gruchium docet. Pergit inde probare, legem curiatam de imperio diuerſam eſſe ab ea, quæ eſt de magiſtratibus: ac rurſus magiſtratum, imperiumq; definit, & quæ contra dicuntur, refellit. Inde imperium à magiſtratu eſſe diuerſum, neque in eo eſſe inſitum docet, vt Gruchius ſentit, diuerſitatem in creando, ineundo, adminiſtrando, & prorogando demonſtrans, atque ſingulos contra Gruchium magiſtratus examinans. Quærit inde de conſulibus, quomodo imperium in magiſtratu, aut ex magiſtratu habuerint, ac lege curiata habuiſſe oſtendit, non iure magiſtratus, vt Gruchius cenſet. item de dictatoribus, & prætoribus. & quæ contra diſputentur, euertit. Quærit præterea, quale imperium fuerit eorum, qui ſummo S.C. itémque qui lege Cornelia acceperunt. Quibus declaratis aggreditur dicere de priuatis, atq; eos ſiue S.C. ſiue plebiſcito, non autem lege curiata imperium accepiſſe probat. atque ad extremum quærit, an priuati vt cum imperio fuerunt, ſic cum magiſtratu fuiſſe dici potuerint, ac magiſtratum iterum ab imperio eſſe diuerſum oſtendit. quæ dum omnia facit, inſignes locos Ciceronis, Liuij, Salluſtij, & aliorum ſcriptorum exponit, ac totam proconſulum, & proprætorum ſupra traditam præceptionem confirmat, ac multo magis illuſtrat.*

De Iudiciis, primi libri capita XXXIII.

QVÆ *priuata iudicia fuerint.* CAP. I.
De controuerſijs ciuilibus, ſiue priuatis. CAP. II.
De controuerſijs perſonarum. CAP. III.
De controuerſijs rerum. CAP. IIII.
De controuerſijs obligationum. CAP. V.
De legibus priuatorum iudiciorum. CAP. VI.
De prætoribus, ſiue ius dicentibus. CAP. VII.
De Decemuiris ſtlitibus iudicandis. CAP. VIII.
De legis actionibus, ſiue de exercenda iuriſdictione. CAP. IX.
De vindicatione, & in iure ceſsione. CAP. X.
De emancipatione. CAP. XI.
De adoptione. CAP. XII.
De manumiſsione. CAP. XIII.
De poſtulatione, & datione tutoris. CAP. XIIII.

De

De poſtulatione, & datione bonorum poſſeßionis. CAP. XV.
De poſtulatione Interdicti, & Interdicti interpoſitione. CAP. XVI.
De actionibus. CAP. XVII.
De in ius vocatione. CAP. XVIII.
De editione actionis. CAP. XIX.
De poſtulatione actionis, ſiue iudicij. CAP. XX.
De intentione actionis, ſiue litis. CAP. XXI.
De iudicibus. CAP. XXII.
De iudice, & iudicio poſtulando. CAP. XXIII.
De iudice, & iudicio dando. CAP. XXIIII.
De teſtibus. CAP. XXV.
De appellatione tribunorum pl. CAP. XXVI.
De ſatiſdationibus, & conteſtatione litis. CAP. XXVII.
De iudicio faciendo. CAP. XXVIII.
De ſententiæ latione. CAP. XXIX.
De in integrum reſtitutionibus. CAP. XXX.
De addictione. CAP. XXXI.
De iudicio calumniæ. CAP. XXXII.
De iudicio falſi. CAP. XXXIII.

Eiuſdem libri argumentum.

QVONIAM, *dum de iure populi Rom. agebat, ſæpe facta eſt mentio iudiciorum, neq; ea quæſtio purgari obiter pro ſui magnitudine potuit, propterea iure populi Rom. quod in Ciuitate, Italia, & Prouincijs poſitum erat, explicito, tres libros de Iudicijs addidit. primum, in quo de iudicijs priuatis agit; ſecundum, in quo de publicis; tertium, in quo de iudicijs populi. De iudicijs autem priuatis hoc ordine hoc libro agit. primum iudicia priuata definit. & quoniam ea decreta eſſe conſtituit facta de controuersijs priuatis à magiſtratibus ius dicentibus, aut à iudicibus datis ab eis, prout iure erat ſancitum, propterea agit primum de controuersijs, & earum generibus, id eſt, quæ naſcuntur ex perſonis, rebus, & obligationibus, vbi omnia controuerſiarum nomina prodit. deinde de legib.* XII *tabularũ, legibus poſt* XII *tabulas, & Edictis prætorum, vnde ipſa iudicia ſunt conſtituta. Tum de prætoribus, qui ius dixerunt, vbi oſtendit, quid ſit lege agere, & Ius dicere, & vt iuriſdictio fuerit duplex, vna prætoris vrbani, altera peregrini, eæq; quotannis in ſortem coniectæ ſint. addit etiam aliquid de ædilibus. quin etiam docet, edicta à prætoribus quotannis Kal. Ianuarijs fuiſſe propoſita, vnde ius dicerent. agit de inſignibus prætorum, de loco, ac die iuris dicendi, prætoriámque iuriſdictionem tribus in verbis fuiſſe verſatam, Do, Dico, Addico, prætoréſque aut decretũ interpoſuiſſe, aut iudicium dediſſe oſtendit: porro qui fuerint Decemuiri litium iudicãdarum, & munus eorum. Exponit inde legis actiones, quæ apud prætorem fiebant, nempe vindicationem & in iure ceßionem, emancipationem, adoptionem, manumißionem, tutoris, bonorum poſſeßionis, Interdicti, & actionis poſtulationem. Prodit inde ſeptem actionum diuiſiones, & nomina earum. quarum aliqua actorem vti, eámque à prætore poſtulare, neceſſe ſit. inde quemadmodum poſtularentur, expoſiturus, docet primum quæ ratio fuerit in ius vocandi, actionémque edendi. demum vt actio ipſa poſtulata ſit, vbi etiam de vadimonio ſcribit, deinde, vt intenta ſit, quo in loco in ſingulis actionibus quæ formula intendendæ litis fuerit, aperit. Quin etiam vt poſſeßio primum, deinde dominium poſtulatum ſit, & quibus verborum formulis, tradit, vbi vim ſimulatam tribus modis exponit, ac ſponſionem, ſacramentum, & ſatiſdationem, quæ inciderunt, præterea puram defenſionem, exceptionem, tranſlationémque, cuiuſmodi fuerint, aperit. Agit inde de iudicibus, nempe iudice, arbitro, recuperatoribus, & centumuiris, qui fuerint, & quomodo lecti ſint, & qua de re iudicarint. Inde quemadmodum iudex, & iudicium poſtulata ſint, & datos à prætore iudices, in verba ſponſionis in ſingulis actionibus demonſtrat.*

ſtrat. Conſtituto iudicio tradit de teſtibus proferendis, tribunis pl. appellandis, de ſatisdationibus, conteſtatione litis, iureiurando iudicum, citatione litigatorum, edicto peremptorio, iuramento calumniæ, & ceteris eiuſmodi ad iudicium pertinentibus, de ratione cauſſæ agendæ in omnibus iudicijs. Præcipue autem Centumuiralia iudicia in baſilicis facta, & in plura conſilia diuiſa, & à Decemuiris gubernata docet. & Vt decemuirum iudicia centumuiralium fuerint præiudicia. Agit inde de officio iudicis, de ferenda ſententia, & formulis diuerſis ſententiæ ferendæ pro diuerſitate iudiciorum. Iudicio ad extremum facto, oſtendit, quemadmodum reo data ſit reſtitutio in integrum, & contra eum addictio: aduerſus petitorem iudicium calumniæ: aduerſus iudicem iudicium falſi. atque his præceptis doctrinæ iudiciorum priuatorum modum imponit.

Secundi libri de Iudiciis capita XXXIII.

QVAE *publica iudicia fuerint.*	CAP.	I.
De criminibus.	CAP.	II.
De pœnis.	CAP.	III.
De prætoribus quæſitoribus.	CAP.	IIII.
De iudicibus quæſtionum.	CAP.	V.
De iudicibus.	CAP.	VI.
De exercitione actionis, ſiue de actione inſtituenda.	CAP.	VII.
De in ius vocatione.	CAP.	VIII.
De poſtulatione.	CAP.	IX.
De nominis delatione.	CAP.	X.
De citando accuſatore, & reo.	CAP.	XI.
De iudicibus legendis.	CAP.	XII.
De prima actione.	CAP.	XIII.
De quæſtionibus.	CAP.	XIIII.
De teſtibus.	CAP.	XV.
De tabulis.	CAP.	XVI.
De accuſatione.	CAP.	XVII.
De defenſione.	CAP.	XVIII.
De laudatione.	CAP.	XIX.
De ſecunda actione, quæ Comperendinatio dicta eſt.	CAP.	XX.
De officio quæſitoris, dum cauſſa agebatur.	CAP.	XXI.
De ſententiæ latione.	CAP.	XXII.
De æſtimatione litis.	CAP.	XXIII.
De animaduerſione.	CAP.	XXIIII.
De iudicio calumniæ, & præuaricationis.	CAP.	XXV.
De legibus iudiciorum publicorum.	CAP.	XXVI.
De legibus de pecunijs repetundis.	CAP.	XXVII.
De legibus peculatus, pecuniarum reſiduarum, & ſacrilegij.	CAP.	XXVIII.
De legibus maieſtatis.	CAP.	XXIX.
De legibus ambitus.	CAP.	XXX.
De legibus inter ſicarios, veneficij, & parricidij.	CAP.	XXXI.
De legibus falſi.	CAP.	XXXII.
De legibus de vi.	CAP.	XXXIII.

Eiuſdem libri argumentum.

DEINCEPS *de iudicijs publicis agit, quorum tractatio alia fuit, quàm priuatorum. Quoniam autem iudicia publica definit decreta, quæ de criminibus quæſitore aliquo iudicium exercente iudices ab eo dati fecerunt, prout leges de ſingulis criminibus cognoſcendis latæ iuſſerunt; primum de criminibus, deinde de quæſitoribus, iudicibúſque,*

atque

atque ad extremum de tota ratione accuſandi, & iudicandi ſcribit. Primum autem quæ crimina intelligat, exponit, eáque nominat, maieſtatis, peculatus, repetundarum, ambitus, cædis, parricidij, veneficij, falſi, vis, & ſimilium. vnde criminales cauſſæ publicæ dictæ. Pœnas inde demonſtraturus: quæ propoſitæ erant criminibus, pœnarū genera octo prodit, damnum, vincula, verbera, talionem, ignominiam, exilium, ſeruitutem, & mortem, eorúmque quid ſingula fuerint, prodit. pœnas autem duabus vocibus contineri ait, mulcta, & capite, vnde cauſſæ capitales profectæ. De quæſitoribus agens oſtendit, quæſtionem primum fuiſſe regum, deinde conſulum, inde ablatam eſſe conſulibus, & iuſſu populi quæſtiones datas modo huic modo illi magiſtratui vſq; ad annum DCIIII. *quæſtiones inde perpetuas factas, & prætoribus commiſſas. itaq; eos ſortitos eſſe non ſolum iurisdictionem vrbanam, & peregrinam, ſed etiam ſingulas quæſtiones repetundarum, peculatus, ambitus, maieſtatis, & alias. neque tamen interea morem intermiſſum, quin populus extra ordinem aliquot quæſtiones mandaret cui liberet. Addit etiam, quæſtionem alio modo merum imperium appellari, nec potuiſſe mandari alteri ab eo, qui illam eſſet lege adeptus, niſi lex ipſa iuberet. adiūgit inde præter prætores quæſitores fuiſſe iudices quæſtionum. & quinam ille magiſtratus fuerit, quærit. Agit inde de iudicibus, ex quibus ordinibus lecti ſint, & de numero, ætate, & ratione legendi. His traditis oſtendit, quemadmodum actio ſit inſtituta. primum enim vt priuatum hominem in ius vocauerit accuſator, docet, deinde, vt idem poſtulauerit à prætore, vt ſibi liceret nomen deferre. quo in loco qui poſtulare, & qui poſtulari potuerint, aperit. tum de poſtulādis patronis, de conſtituēdo accuſatore, quod iudicium Diuinatio dicebatur. accuſatores multos fuiſſe, quorum qui ſecundas, & tertias partes egerint, ſubſcriptores dictos. Nominis delationem poſt iuramentum calumniæ ſucceſſiſſe. eámque & verbo, & ſcripto celebratam certis formulis eſſe. Recepto nomine à prætore, quemadmodum accuſator dies ad inquirendum popoſcerit, atque prætor accuſatori, & reo vt ad iudicium adeſſent, edixerit. Die inde iudicij, vt lecti iudices ſint, aut ſorte, aut editione, lectique iurarint, ac prima actio inſtituta ſit. vbi de quæſtionibus, teſtibus, & tabulis, quæ ad iudicia pertineant, ſcribit. Rationem inde accuſationis duplicem fuiſſe, breuem nimirum, eámq; interruptam, & longam, eámque perpetuam. poſt accuſatorem oraſſe defenſorem, & quo modo, laudatoréſque productos minimū decem. Inde ſecundam actionem eſſe ſuſceptam, quæ comperendinatio dicta ſit. ibi prius defenſorem, poſterius accuſatorem dixiſſe. Cognita cauſſa, inde vt ſententia lata ſit, docet. & reus aut abſolutus, aut condemnatus, aut ampliatus, & de formulis earum rerum. inprimíſq; quid inter ampliationem, & comperendinationem interfuerit. & ad extremum vt prætor aut abſolutum, aut condemnatum reum in tabulas rettulerit. Inde de æſtimatione litis, & de animaduerſione, quæ aduerſus reum item parata erāt, & de iudicio calumniæ aduerſus accuſatorem, & iudicio præuaricationis aduerſus patronum ſuſceptis diſſerit. His expoſitis agit inde de legibus Iudiciorum, ac rationem, cur de ſingulis criminibus multæ leges fuerint, reddit. & cum ſingula crimina, quid & quæ fuerint, docet, tum ſingulas de ijs latas leges diligēter exponit, nempe de pecunijs repetūdis, peculatu, maieſtate, ambitu, ſicarijs, veneficis, parricidio, falſo, & vi publica, & priuata, ac partes eorum criminum accurate demōſtrat.*

Tertij libri de Iudiciis capita XX.

QVAE *fuerint iudicia populi.*	CAP.	I.
De criminibus.	CAP.	II.
De pœnis.	CAP.	III.
De iudicijs curiatis.	CAP.	IIII.
Quorum iudicijs tributis, & centuriatis actio fuerit.	CAP.	V.
Quo ordine comitijs centuriatis, aut tributis actum ſit.	CAP.	VI.
De die accuſationi dicenda.	CAP.	VII.
De citatione rei.	CAP.	VIII.

De

De triplici accuſatione. CAP. IX.
De anquiſitione. CAP. X.
De mulctæ, pœnæue irrogatione. CAP. XI.
De quarta accuſatione, & defenſione. CAP. XII.
De die iudicio indicenda, & auxilijs reorum. CAP. XIII.
De euocando reo. CAP. XIIII.
De rogatione ferenda, & iudicio faciendo. CAP. XV.
De animaduerſione. CAP. XVI.
De tormentis in Eculeo. CAP. XVII.
De toga. CAP. XVIII.
De tunica. CAP. XIX.
De calceis. CAP. XX.

Eiuſdem libri argumentum.

DEINCEPS *exponit iudicia, in quibus populus iudicauit, eáque fuiſſe & priuata, & publica inquit. priuatorum unum affert exemplum. De publicis ita agit. primum iam inde à Romulo rege iudicatum à populo tradit comitijs curiatis. Centuriata inde curiatis, & centuriatis tributa ſucceßiſſe. atque in ijs omnia iudicata crimina eſſe, quæ à magiſtratu ad populum ſint delata, ſed præcipue maieſtatis, & peculatus. itémque pœnas, mulctam, ſeruitutem, & mortem. quo in loco quid caput, & perduellio fuerit, aperit, ac genera necis exponit. Iudicio inde curiato expoſito, reliqua duo aggreditur. ac de mulcta actum tributis comitijs ait, de capite uero, ſiue perduellione centuriatis, & quinam magiſtratus ius agendi habuerint, docet. Egiſſe autem hoc ordine. primum diem priuato dictam à magiſtratu pro roſtris ad accuſationem audiendam de certo crimine. ac formulam diei dicendæ certam fuiſſe. tum uades aut prædes à reo datos eſſe iudicio ſiſtendi cauſſa, aut in carcerem ductum. Citatum inde die dicta reum, &, ſi non affuiſſet, damnatum. ſi affuiſſet, triplici accuſatione accuſatum intermiſſa die, productis teſtibus. ſequutam inde eſſe anquiſitionem, & irrogationem, quarum illa uerbo, hæc ſcripto pœnam complexa ſit. & rogationem promulgatam manſiſſe per trinas nundinas. Inde quartam accuſationem excepiſſe. & reo facultatem cauſſæ dicendæ datam. accuſatorem uero diem comitijs edixiſſe. Interea reis auxilia multa præſto fuiſſe, ſi tribuni pl. interceßiſſent, ſi rei precibus, & ſordibus populum exoraſſent, ſi comitia per auſpicia haberi non potuiſſent, ſi morbi, aut uoluntarij exilij cauſſa reus ſolum uertiſſe excuſatus fuiſſet, ſi accuſator aut diem produxiſſet, aut incœpto deſtitiſſet. Quod ſi reus euocatus non affuiſſet, per cornicinem citabatur ante oſtium domus. ſi ne tum quidem acceßiſſet, exilium ei ſciſcebatur. Si affuiſſet, rogatio ferebatur, & ſuffragia populo dabantur, uel abſoluendi cauſſa, uel damnandi. His expoſitis, narrat de iudicio perduellionis, in quo Duumuiri creabantur. Damnato reo exponit, ut in eum ſit animaduerſum, ubi agit de homine libero uendundo, atque necando: & genera omnia necis, quo modo ſuſcepta ſint, exponit, percußio, ſtrangulatio, præcipitatio de ſaxo, de robore, in crucem actio, & proiectio in profluentem. atque ultimo loco de Eculeo torquendi, ac cruciandi hominis inſtrumento. His expoſitis, poſtremo quoniam mentionem ſæpe ante fecerat togæ, & tunicæ, de ijs etiam quæ ad hanc diſputationem pertinere uideantur, calceiſque Romanis, ſubiungit, atque ita tractationi de antiquo Iure populi Romani finem tandem imponit.*

CAROLI

CAROLI SIGONII
DE ANTIQVO IVRE
CIVIVM ROMANORVM
LIBER PRIMVS.

Ad Pont. Max. Pium IIII.

R*Erum humanarum*, BEATISSIME PATER, *magna varietas eſt,incredibilis inconſtantia.poſſumus hoc tum omnibus in artibus, hominum ingenio, induſtriaq́; partis, facile notare, cum oriantur aliæ,aliæ vero occidant,quæq́; modo floruerint, nunc obſoleſcant:tum maxime in vniuerſa imperij,ac reipub.ratione animaduertere. Quæ enim homines ad hominum ſocietatem conciliandam,perpetuoq́; tuendam excogitarunt, vix tamen ea ſatis non modo ad æternitatem, verum etiam ad diuturnitatem firma adhuc inuenta ſunt. Etenim vt corpora noſtra cernimus alia externa ferri impulſione,ictúq; peruerti, alia inteſtina humorum diſſenſione interire,pauca quædam naturali confecta ſenio contabeſcere:ſic ciuitates partim hoſtilibus armis afflictas,partim domeſtico ſeditionis morbo,quaſi occulto quodam veneno,ante ſenectutis maturitatem conſumptas licet intueri. Quod aliarum rerump.non obſcure,clariſſime verò Athenienſium,& Romanorum,florentiſſimarum quondam ciuitatum, exempla teſtantur.quorum illis Philippi atque Alexandri, his Cæſaris, atque Auguſti inimica potentia, vtriſque inteſtina perditæ cuiuſdam luxuriæ atque auaritiæ vis, ne*

diutius poſſeſſam per tot ſæcula libertatem retinerent, impedimẽto ſuerunt. Quod autem multo etiam miſerabilius, atque acerbius eſt, non vetus modo Romani imperij ius, quod antiqua vrbis, ac ciuitatis maieſtate continebatur, ſed eiuſdem etiam memoria nobiliſsimis annalium monumentis impreſſa, fere omnis intercidit, ita vt neque iura, neque leges, neque inſtituta, neque omnino vlla antiquæ reip. forma iam ſuperſit. Accedit, quòd diuerſa naturæ conditio per eoſdem homines ea commode inſtaurari non permittit. Vt enim non ab ijſdem & imperium partum eſt, & imperij memoria litteris conſecrata, ſic nec per eoſdem ſimul & vetera imperij iura commode reſtitui, & eorũ cognitio literarum ope reuocari videtur poſſe. ad eã enim rẽ virtus, ac ſapientia, ad hanc ſtudij quædam aſsiduitas, perpetuáq; opera, ac diligentia requiritur. Itaque qui obſoletam prope antiquitatum Romanarum notitiam hodie renouare conentur, fortaſſe multi; qui de vetere ciuitatis iure, atque imperio retinendo cogitent, præter eos, quibus hæc eſt honeſtiſsima cura ab immortali Deo commiſſa, nulli certe reperiuntur. Quod quidem ad munus cum Veſtra paulo ante Sanctitas ſumma cum omnium gentium ac populorum approbatione, Deíque præcipue nutu delecta ſit, incredibile eſt, quantum ego præter ceteros inde voluptatis acceperim. alios enim Chriſtianæ religionis incolumitas, alios Italiæ, quæ ambæ ſummum in diſcrimen adductæ videbantur, ſolicitos habebat: me vero & ea cum alijs grauiſsima cura tangebat, & litterarum præterea, quas iampridem negligi, atque contemni in Italia cœptas eſſe conſtabat, non leuis quædam cum paucis aliquot bonis viris cogitatio commouebat. Quamobrem cum Chriſtianis omnibus, atque Italiæ vniuerſæ, tum ijs præcipue, qui de antiqua litterarum laude ſoliciti ſunt, etiam atque etiam gratulor, quòd is, quem optabamus, ac votis à Deo perpetuis poſcebamus, & ſalutis auctorem, & dignitatis defenſorem, & omnis antiquitatis inſtauratorem, nobis ſit tandem ſingulari eiuſdem Dei benignitate conceſſus. Atque huius quidem reliquias præclari muneris partes veſtræ Sanctitati ita curæ & eſſe, & fore intelligo, vt cum ex ijs fundamentis, quæ iacta iam audiuntur, opinionem ſuperet omnium, eandem antiquorum etiam ſtudiorum neglectum antea patrocinium ſuſcepturam eſſe, facile ſperare poſsimus. Id quod quanquam mihi in primis, in ſapientiam eius admirabilem intuenti, planè perſuaſum ſit, tantus tamen huius erga optimas artes beneficij meus amor eſt, tantumque

ſtudium,

ſtudium, vt admonitores quoſdam, minime illos quidem neceſſarios, attamen, vt opinor, in tempore ad Veſtram Sanctitatem mittere auſus ſim. Hi ſunt libri duo, his menſibus à me de antiquo ciuium R. iure conſcripti. miſi autem non, vt eam erudiant, (quid enim tantam latere ſapientiam poßit?) ſed vt maioribus occupatam curis modeſte interdum appellent, vt Latinis litteris, in quibus nunc vnis vetuſti Romani imperij ſita maieſtas omnis eſt, amiſſam dignitatem reſtituat. quandoquidem honeſtißimarum actionum, & pulcherrimorum inſtitutorum monumenta, quæ nobis non ad cognoſcendum ſolum iucundißima, ſed ad imitandum etiam vtilißima videbantur, vel temporum iniuria fregit, vel hominum inertia labefecit. Quæ quidem licet ea fortunæ conditione ſint, vix vt ope humana reſarciri videantur poſſe, fit tamen neſcio quo modo, vt ſperem, cum Veſtra non iam humana, ſed plane diuina auctoritas, quaſi propitium numen aliquod, ad hanc ſe laudem penitus adiunxerit, fore, vt hæc breui in antiquum ſtatum, & ſplendorem cum ſumma vrbis Romæ, ac totius Italiæ dignitate reſtituta videamus. Quam fore Sanctitati Veſtræ curam antiquiſsimam, cum graues, & illuſtres ſuperioris eius vitæ actiones, tũ hæc noua in maximo Eccleſiæ Dei ſacerdotio inſignia ad omnẽ laudem nuper inita conſilia non dubie pollicentur. Quæ Deum Opt. Max. bonis omnibus conſentientibus, precor, vt ad totius Chriſtianæ reip. ſalutem, fortunare in perpetuum velit. Sed ad rem aggrediamur.

De Ciue Romano. CAP. I.

EORVM, qui iura à populo Romano victore eodem, ac libero acceperunt, quattuor, ſi diligenter attendimus, quaſi gradus fuerunt: vnus ciuium Romanorum, alter Latinorum, tertius Italicorum, prouincialium quartus. ex quibus vt iure Latij ciuitas Romana, ſic Italico Latinitas, & Italicum prouinciali honeſtius & commodius fuit. Hæc autem iura quando vt cognitu pulcherrima, ſic vetuſtatis iniuria obſcuriſſima hoc tempore ſunt, viſa res eſt digna, in qua illuſtranda omnem meam operam, atque induſtriam collocarem, non ſolum, vt iis litteris, vnde præclara hæc monumenta ſumuntur, ſed etiam, vt ciuili ipſi diſciplinæ, ad quam hæc omnia tanquam ad finem vltimum referuntur, opis aliquid, atque adiumenti afferrem. Quamobrem veteribus omnibus & Latinis, & Græcis monumentis, quæ quidem potui, conquiſitis, ac perluſtratis, doctrinam hanc omnem diuturno à me ſtudio collectam, veterúmque teſtimoniis, quoad licuit in hoc impedito diſputationis genere, comprobatam, atque pro iudicij mei ratione diſpoſitam in tres partes diſtribui; vnam, in qua ciuium Romanorum, alteram, in qua Italiæ, tertiam, in qua prouinciarum iura deſcripſi. ſcilicet, vt quem illi ordinem ad ius imperij conſtituendũ adhibuiſſent, ego in eodem inſtaurando ſeruarem. Incipiamus igitur à ciuitate, ita vt primũ quid ciuis Romanus fuerit, & quibus, ac quot in rebus ius opti

mum ciuitatis Romanæ conſtiterit, exquiramus, deinde ciuium ipſorum diuiſiones inter ſe, quæ quidem excelluerint, perſequamur.

Placet igitur Ariſtoteli auctori omnis grauiſſimæ quæſtionis locupletiſſimo, omnem, quæ inſtituitur de ciue, & ciuitate, diſputationem, à rep. cuius illa eſt ciuitas, oportere deduci. ſcite ille quidem, & probe. Etenim, ſi ciuis eſt pars illius ſocietatis, quæ ciuitas appellatur, ciuitatis autem deſcriptio quædam reſpublica exiſtimatur; profecto cum omnis de ciue oratio ad reip. quæſtionem eſt referenda, tum vero reip. eius, cuius potiſſimum ciuem quærimus, nobis ante eſt ratio cognoſcenda. Qui autem præcepta nobis adhuc de republica reliquerunt, ij fere in eo vniuerſi conſentiũt, vt tres rectas eſſe reſp. ſtatuant, & tres cõtra deprauatas. In bonis regem numerant, optimates, & populum; in vitioſis tyrannum, paucorum factionem, & plebem. bonas autem vocãt reſpublicas, cum ſiue à rege, ſiue ab optimatibus, ſiue à populo bene, ac iuſte, atque ad totius ciuitatis vtilitatem accommodate res ipſa publica adminiſtratur; prauas vero, in quibus ſiue tyranni, ſiue paucorum, ſiue plebis libidine, atque vtilitate omnia diriguntur. Itaq; recte tyrannum regi, paucorum factionem optimatibus, plebem populo oppoſuerunt, quòd vnus vni, pauci paucis, multi multis ita aduerſentur, vt ipſi inter ſe nõ de re leuiſſima, ſed de totius reip. fine diſſentiant. Vt autem rectas illas quas dixi, vocarunt, ſic quæ ex illis rectis eſſet temperata, atque confuſa, multi optimam eſſe arbitrati ſunt. Cui opinioni Cicero etiam in libris de rep. eſt aſſenſus, cum ſe veterem illam Romanam remp. quam propter tẽperationem optimam iudicauit, legibus, & inſtitutis informaturum eſſe profeſſus eſt. Quibus ex rebus ſatis intelligi poteſt, vt non vnum perpetuo fuit Romanæ reip. genus, ſic nec vnam ciuium Rom. rationem extitiſſe. Etenim cum complector animo, nunc vnum, modo paucos, plerunq; multos Romæ rerum potitos, eosq́; modo publica, plerunque priuata vtilitate omnia eſſe metitos inuenio. Primum enim reges remp. tenuerunt, tum tyrannus: quo vrbe pulſo paucorũ patriciorum inuaſit factio; qui cum in plebem omni honorum aditu interdicto, impotentius dominarentur, eandem eò deduxerunt, vt non ante ſeditionibus in vrbe agitandis conquieuerit, quàm & ipſa in partem magiſtratuum, & totius reip. venerit. Tum vero inducta eſt illa, quam Scipio apud Ciceronem laudibus in cælum extulit, reip. temperatio. qua deinde per Gracchos tribunos pl. tentata, per reliquos omnino labefactata, ad plebem ſumma reip. recidit. cuius tandem opibus fretus C. Cæſar perditum vnius dominatum inuadere non dubitauit. Ex quo fit, vt varias reip. formas varia etiam ciuium genera ſint conſequuta. Etenim, quod ſcribit Ariſtoteles, in quibus ſubiectæ res ita differunt, vt hæc ſit prima, illa ſecunda, alia tertia, in iis aut nihil omnino, quatenus tales ſunt, aut certe vix aliquid reperiri commune poteſt. reſpublicas autem inter ſe differre, & perditas bonis eſſe poſteriores videmus. Quanquam autem Rom. reip. ſtatus ſæpe mutatus eſt, nunquam tamen niſi duas mihi formas ipſa habuiſſe ciuitas videtur, vnam cum vnius, aut paucorum, alteram, cum multorum in poteſtate res fuit. Vt enim regibus, & patriciis dominantibus plebs honoribus caruit, ſic iiſdem facile, rerum potiente populo, abundauit. Itaque vt in illis rebuſpublicis opifices, & ſellularij ciuium è numero excludebantur, ſic in his optimum etiam ius ciuitatis aſſequebantur. Quocirca nos, qui ciuem Rom. qui optimo iure ciuis ſit, hoc loco quærimus, primam illam vel regum vel patriciorum remp. in ciuis Rom. definitione inueſtiganda relinquemus, ad eam verò, quæ æquatis cum plebe maxime poſt bellum Tarentinum honoribus eſt inducta, nec poſt, niſi imperatoribus omnia ex libidine adminiſtrantibus, commutata, omnem noſtram hanc diſputationem accommodabimus.

Quod igitur in libris ſuis de rep. præclare ſcripſit Ariſtoteles, ciuiũ alios aliqua ex parte, alios omnino ciues eſſe, id in rep. etiã Romanorũ veriſſimũ eſſe deprehẽditur. Nam cũ varia ciuiũ Ro. iura fuerint, qui omnia obtinuerunt, optima, qui aliquot,

quot,ij non optima lege ciues Rom.fuerũt. Mihi vero in hanc quæſtionũ accuratius intuenti,qui ciuis Rom.præclarũ hoc nomen vſurparũt,liberi homines viden tur fuiſſe,qui vrbem, agrumve Romanum inhabitarint. ex quibus is mihi demum optima lege ciuis Rom.videtur, qui domicilium, qui tribum, qui honorum poteſtatem ſit adeptus. Nam qui ciuem Rom.domicilio tantum,aut tribu,aut honore definiunt, quanquam alius alio magis, tamen nemo huic quæſtioni cumulate ſatisfacit.is enim demum optima lege ciuis Rom.iudicatur,qui non domicilium ſolum,ſed tribum etiam, & honorum petitionem eſt conſecutus. domicilium enim etiam inquilini,& tribum libertini obtinuerunt. quorum tamen illi nullum ius ciuitatis, hi vero non optimum habuerunt.libertinis enim quanquam tribus vrbanæ,non tamen honores vllo tempore patuerunt.Qui autem è municipiis fuerunt, quanquam tribum,atque honorum petitionem ſunt adepti,tamen quia domicilio caruerunt,non ingenui ciues Rom.ſic enim hos appellat in Bruto Cicero,ſed municipes,niſi ſi quando Romæ fortunarum ſuarum domicilium collocaſſent,nominati ſunt.vt M.Porcius Cato Tuſculanus,quandiu fuit Tuſculi, municeps fuit, id eſt non ingenuus ciuis Rom.ſed ciuitate Rom.donatus;vbi vero Romam cum rebus ſuis commigrauit,ciuis Romanus. Quod idem de auo M. Ciceronis eſt iudicandum.ille enim municeps fuit Arpinas. hic ciuis Rom. quòd ille in municipio viuere maluerit,quàm Romæ,vnde vox illa extitit Scauri conſulis, cuius ipſe Cicero in libris de legibus meminit: *Vtinam M. Cicero iſto animo, atque virtute in ſumma rep.nobiſcum verſari,quàm in municipali maluiſſes.* Huic autem definitioni eò libentius aſſentimus, quòd ab Ariſtotelis definitione ciuis tradita non lõge recedit.Vt enim ille ciuem plenum, & perfectum honorum gerendorum poteſtate deſcripſit,ſic nos eundem domicilio,tribu,& honoribus definimus.Ad ciuitatis au tem optimum ius domiciliũ maxime pertinere, docuit omnis huius iuris auctor, & conditor Romulus,ac deinceps reliqui reges,atque exactis regibus populus Ro manus:qui,quos ciues fecerunt,omnes Romam tranſtulerunt, atque in tribus, &, quod probabile coniectura eſt,in curias deſcripſerunt. In eo vero iure communicando hanc rationem ſequuti ſunt,vt ciuitatem dederint, aut oppidanis ſingulis, aut vniuerſis.ſingulis,vt Hoſto Hoſtilio Medullino Romulus, vt Lucumoni Tarquinio Tarquinienſi Ancus,vt Ser.Tullio Ocriculano Priſcus,qui omnes ſingulis hominibus, quibus voluerunt, iura ciuitatis impertiuerunt. anno vero poſt reges exactos ſexto Ap. Claudio Sabino, neque ita multo poſt Octauo Mamilio Tuſculano conſulum rogatione populus. Vniuerſis, vt Antemnatibus, Camerinis, Cruſtuminis, Sabinis Romulus,quibus ciuitatem ita dedit,vt,quod ſcriptum apud Dionyſium eſt, qui tum Romam ex oppidis ſuis commigrare vellent, ij omnes in tribus deſcripti ciuitatis Rom.iura omnia poſſiderent;qui domi in patria remanerent,ij nullum ius Rom. ciuitatis haberent. atque hi quidem non municipes, ſed ciues Rom. dicti ſunt. ex his autem populis Romanus populus erat conflatus. ſiquidem Albanorum tria milia, aut certe paulo amplius Romulo ad vrbem con dendam affuiſſe tradit cum Plutarcho Dionyſius, quos ille Ramnenſes vocauit. reliqua omnis turba peregrinorum fuit,quos ille ſuſcepit in ciuitatem, Tatienſium, & Lucerum,ſed hi nunquam municipes, ſemper ciues Rom. vocati ſunt.De quibus locutum eſſe video in Balbi defenſione Tullium: *Illud vero ſine dubitatione maxime noſtrum fundauit imperium, & populi Rom. nomen auxit, quòd princeps ille creator vrbis Romulus fœdere Sabino docuit, etiam hoſtibus recipiendis augeri hanc ciuitatẽ oportere, cuius auctoritate & exemplo nunquam eſt intermiſſa à maioribus noſtris largitio, & communicatio ciuitatis.* Poſt vrbem autem à Gallis captam alio modo externo vniuerſo populo communicari ciuitas cœpta eſt. inſtitutum eſt enim, vt,quotquot eſſent alicuius oppidi ciues,quotieſcunque Romam veniſſent,quanquam Romæ domicilium nullum haberent,eodem,quo ciues Rom.loco ducerentur.ij vero dum domi ſuæ manſerunt, municipes, ſi quando Romam domicilium

traduxerunt, ciues Romani hoc tamen, aut illo municipio oriundi vocati ſunt, vt Porcij Tuſculo, Coruncanij Camerio, Marij & Tullij Arpino. Sed de municipibus poſt in libris de iure Italiæ diſſeremus. Hoc vero idcirco in præſentia dictū eſt, vt intelligeretur, non tribum ſolum, & honorum petitionem, ſed domicilium etiam ad ciuem Rom. ingenuum, cuius in his libris iura nobis quærenda propoſuimus, pertinere. à quo domicilio cum multa alia cōmoda proficiſcuntur, tum maxime ſacrorū, libertatis, dignitatis, vrbis, fori, ludorum, feſtorúmque dierū. ad quæ amplectenda & retinenda populum Rom. Cicero in agraria actione eſt cohortatus, cum eum ab agris à Rullo trib. pl. accipiendis deterreret, ne in colonias deductus vrbis Ro. domicilium, & tanta præterea commoda poſthaberet. ſic enim dixit: *Vos Quirites retinete iſtam poſſeßionem gratiæ, libertatis, ſuffragiorū, dignitatis, vrbis, fori, ludorum, feſtorū dierum, ceterorū omnium commodorū.* Si ergo ciuitatis Romanæ quaſi fundamentum quoddam Romani domicilij largitio fuit, id vero non niſi in vrbe, aut agro Romano patuit, profecto, ſi traditam ciuis Rom. definitionem confirmare volumus, in qua domicilium, tribum, honoreſq; poſuimus, primum de vrbis, agrive Rom. finibus, tum de tribuum Rom. numero, & iure, poſtremo de honorum ratione nobis eſt diſſerendum. qua diſtributione perfecta, tum demum ad ciuium ipſorum genera diſtinguenda, & diſſimilitudines demonſtrandas deſcendemus. Quare, quod nunc inſtat, de vrbe, agroq; Romano agamus.

De vrbe, & agro Romano. CAP. II.

VRBEM igitur appello tectorum, vt ait Cicero, coniunctionem, locis, manuq; ſeptam, delubris, & ſpatiis communibus diſtinctam, in qua cœtus ſit hominum, iuris conſenſu, & vtilitatis communione ſociatus. Romanam autem vrbem intelligo, quicquid regionum, & collium pomœrio, & mœnibus Romanis includeretur. Pomœrium porrò quod fuerit, quanquam ita eſt in promptu, vt res expoſitione non egeat, tamen ſi Varronis, & Liuij verba protulero, planius etiā, atque illuſtrius erit. Varro quidē ſcribit in libris de lingua Latina hoc modo: *Oppida condebant in Latio, Etruſco ritu, multa, id eſt iunctis bubus, tauro, & vacca, interiore aratro circumagebant ſulcum. hoc faciebant religionis cauſſa die auſpicato, vt foſſa, & muro eſſent munita. terram, vnde excalpſerant, foſſam vocabant, & introrſum factum murum. poſtea quòd fiebat orbis, vrbs principium, quod erat poſt murum, pomœrium dictū. eiusq; ambitu vrbana auſpicia finiuntur. cippi pomœrij ſtant circum Romam.* Liuius autem ita libro primo: *Pomœrium verbi vim ſolam intuentes poſtmœrium interpretantur eſſe. eſt autem magis circa mœnium locus, quem in condendis vrbibus quondam Etruſci, quà murum ducturi erant, certis circum terminis inaugurato conſecrabant, vt neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc vulgo etiam coniūgunt, & extrinſecus puri aliquid ab humano cultu pateret ſoli. Hoc ſpatium, quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis, quòd poſt murum, quàm murus poſt id, pomœrium Romani appellarunt.* Hæc illi. Ego vero vrbem Romanam iccirco pomœrio, & mœnibus circumſcripſi, quia quanquam pomœrium vrbis terminus quidam fuerit, tamē vrbem vltra pomœrium etiam proceſſiſſe, accepi. Etenim, quod eſt apud Tacitum libro tertio decimo, & Gellium duodecimo, pomœrij proferendi ius nemini datum eſt, niſi qui agro de hoſtibus capto rē Romanam auxiſſet. Quod decus pauci ſibi admodum vindicarunt, cum qui vrbem muniuerint, atque variis comprehenſis collibus dilatarint, complures extiterint. Palatium enim Romulus, Tarpeium montem, qui poſtea Capitolinus appellatus eſt, T. Tatius, Cœlium ſiue Tullus, ſiue Ancus, ſiue Priſcus, (hæc enim omnia feruntur,) Eſquilinum, & Viminalem, &, auctore etiam Liuio, Quirinalem Ser. Tullius reges pomœrio incluſerunt. Nam Tarpeium, & Cœlium Romulus, & Ianiculum, atque Auentinum Ancus muro cinxerant illi quidem, non tamen pomœrio cōprehenderant.

derant. Sylla autem, & Cæſar dictatores, & Auguſtus Imp. quos omnes pomœrium protuliſſe auctor eſt idem cum Tacito Gellius, quas eo regiones amplexi ſint, parum certa memoria eſt. Illud autem dubitationem non habet, Auentinum, quem Ancus rex Latinis habitandum conceſſerat, non niſi poſt multa ſæcula à Claudio Imper. pomœrio eſſe incluſum, cum ante ab omnibus ſemper fuiſſet excluſus; nempe, quòd, vt tradit ex Meſſalæ ſententia Gellius, in eo Remus vrbis condendæ cauſſa auſpicatus, auibus irritis habitis, à fratre in auſpicio fuerit ſuperatus. Ex quo efficitur, vrbis terminos aliquanto latius patuiſſe, quàm pomœrij. Quanquam non ſpatium illud ſolum, quod eſt aut pomœrio, aut mœnibus circumſcriptum, ſed etiam ſuburbana ipſa continentia cum muris vrbis ædificia, vno Romæ nomine videntur eſſe communi ſermonis conſuetudine appellata. Hoc autem tradit ſatis, vt mihi videtur, aperte Marcellus iuriſconſultus, his verbis: *Vrbs Roma eſt, quæ muro cingitur. Roma eſt etiam, qua continentia ædificia ſunt. nam Romam non muro tenus exiſtimari, ex conſuetudine quotidiana poteſt intelligi, cum dicamus, Romam nos ire, etiam ſi extra vrbem habitemus.* Quod idem ante etiam ſenſit Dionyſius, cum de magnitudine vrbis Romanæ diſſerens ita ſcriptum reliquit: *Ser. Tullius regum vltimus vrbis ambitum dilatauit, duobus ad quinque collibus additis, auſpicato, & re diuina rite perfecta. longius autem non proceſſit, religionibus, vt fama eſt, impeditus. ceterum omnia ſuburbana ædificia, quæ multa ac magna ſunt, nullo vallo munita, hoſtium incurſionibus expoſita ſunt. quæ ſi quis oculis luſtrans, magnitudinē inde vrbis colligere velit, neceſſario decipietur, neque certū habebit ſignum vnde vrbis initium, finemve perſpicere poßit. adeo cum vrbe coniunctus ager eſt ac ſpeciem in infinitum progredientis vrbis intuentibus hominibus præbet.* Agrum autem Romanum proprie vocamus, quidquid montium, camporumque extra vrbem Romanam ex omni parte ſociorum fines attingeret. Vt autem non iidem ſemper vrbis Romanæ termini fuerunt, ſic nec huius agri eoſdem fines extitiſſe ſtatuendum eſt. Eoſdem vero reges, qui vrbis, agri etiam fines protuliſſe, ego facile exiſtimauerim. nam de eo poſt Ser. Tullium regnantem aucto nihil comperti habeo. Principio quidem anguſtiſſimus fuit, adeo vt Fabius Pictor ſcriptum reliquerit, agrum Romanum ætate Romuli arcus formam, cuius chorda eſſet Tiberis, reddidiſſe. egregie. Etenim vltra Tiberim in Etruria nullus erat, nec Latium verſus multum patebat. eundem tamen etiam Romulum trans Tiberim Romanum agrum prouexiſſe, inde apparet, quòd Veientibus victis, qui late trans Tiberim imperabant, agrum, qui Septempagi dicebatur, ademit. Quod idem ab Anco rege poſt factum indicat Liuius, cum ſcribit, *Anco rege non vrbem tantum creuiſſe, ſed etiam agrum, fineſque. Mœſia ſylua Veientibus adempta vſque ad mare imperium prolatum:* itemque Dionyſius, cum ait, *Politorium, & Ficanam,* quæ, auctore Feſto, via Oſtienſi ad duodecimum ab vrbe miliarium fuit, *priſcorum Latinorum oppida, Romæ vicina, ab eodem eſſe deleta.* Quin etiam de L. Tarquinio Priſco poſſumus aliquid ſuſpicari, quem Apiolas, & Corniculum propinqua oppida Latinorum incendiſſe, & reip. fines propagaſſe, auctor eſt cum Dionyſio Valerius. Eutropius certe ſcribit, *Priſcum Sabinis victis non parum agrorum vrbis territorio adiunxiſſe. is autem ager trans Anienen fuit, quem Liuius credo intellexit, cum ſcripſit, Collatiam, & quicquid citra Collatiam agri, Sabinis fuiſſe ademptum.* Qui autem ex regibus vltimus pomœrium terminauit, eundem agro etiam modum impoſuiſſe arbitror. ſiquidem Veientes, Cærites, & Tarquinienſes Etruſcos finitimos agro ab eo multatos, atque eo nouos ciues donatos, apud Dionyſium inuenio. Illud autem ſine dubitatione confirmauerim, agrum Rom. in multas partes, quas pagos nominauit, Ser. Tullium diuiſiſſe. Verum, ſiue Tullius, ſiue Romulus, ſiue quiuis regum alius agrum hunc circumſcripſerit, ſatis conſtat, eum non late admodum patuiſſe. Strabo quidem regnante Romulo intra quintum, aut ſextum lapidem à Latio, locum Feſtos nomine, tanquam terminum Romani, qui tum erat, agri monſtratum

ait, ac ſacerdotes ibi, & aliis pleriſque in locis, vt in finibus eodem die ſacrificium feciſſe, quod Ambaruale diceretur. Qui ſi poſtea ab ea parte acceſſionis aliquid accepit, certe non vltra Tiburtinum, Gabinum, Tuſculanum, Lanuuinum, Ardeatẽ, & Oſtienſem agrum pertinuit. Nam trans Anienem Sabinos verſus, Fidenatẽ, Antemnatem, & Collatinum attigit, trans Tiberim vero Veientem, & Cæritem vſque ad mare. Eundem autem vel Romuli temporibus à mari fuiſſe plurimum ſcribit Feſtus, cum ait: *Vetuſcum Palati dicta eſt ea regio vrbis, quam Romulus obuerſam poſuit ea parte, qua erat plurimum Romani agri ad mare verſus, & qua molliſsime adibatur vrbs, cum Etruſcorum agrum à Romano Tiberis diſcluderet, ceteræ vicinæ ciuitates colles aliquos haberent oppoſitos.* Proximus autem ager cis Aniẽ fuit Tiburtinus, poſt Tiburtinum Gabinus. quanquam Gabij Tibure ab vrbe Roma viæ dimidio propius abfuerunt, nimirum citra Præneſte, in via ipſa Præneſtina, procul ab vrbe ſtadiis, vt inquit Dionyſius, centum. de quo loquutus eſt etiam Varro, cum de generibus agrorum diſputauit, his verbis: *Vt noſtri augures publici dixerunt, agrorum ſunt genera quinque, Romanus, Gabinus, Peregrinus, Hoſticus, Incertus. Romanus dictus, vnde Roma, ab Romulo, Gabinus autem ab oppido Gabijs. Peregrinus ager pacatus, qui extra Romanum, & Gabinum, quòd vno modo in his feruntur auſpicia, dictus peregrinus à pergendo, id eſt progrediendo. eò enim ex Romano agro primum progrediebantur. quocirca Gabinus, ſiue peregrinus ſecundum hos auſpicia habent ſingularia. ab reliquo diſcretus Hoſticus, dictus ab hoſtibus. Incertus is ager, qui de his quatuor qui ſit ignoratur.* Ceterum Gabinum agrum Romanus is videtur contigiſſe, qui Pupinia dictus eſt, octo millia paſſuum ab vrbe diſtans. quod oſtendit Liuius, cum Annibalem ex Gabino agro in Pupiniam ait deſcendiſſe. Gabinum porro agrum ſequitur Tuſculanus, Tuſculanum Albanus. quos & ipſos Romano adhæſiſſe agro oſtendit Strabo, cum ait: *Poſt Tuſculana iuga eſt mons Albanus, cui ſubeſt planicies. deinde campi ſunt, qui partim Romam, & eius ſuburbia attingunt, partim ad mare pertinent.* Albanus autem cum Romano coniungebatur ad eum locum, qui Foſſæ Clœliæ dicebatur, quinque millia paſſuum ab vrbe, vnde Albani bello Albano, & Coriolanus bello Volſco in agrum Romanum feciſſe impreſſionem dicũtur. Romanum autem agrum haud ita multo latius patuiſſe, indicant oppida, quæ ab ea parte ſuis etiam tẽporibus vrbi vicina Cicero nominat, vt in Agraria Lauicos, Fidenas, Collatiam, Lanuuium, Ariciam, Tuſculum; in Planciana Gabios, Bouillas, & Lauicos, quibus è municipiis vix, qui carnem Latinis peterent, tum inuẽtos fuiſſe ait. Quin etiam hoc eſſe cauſſæ puto, cur Latini, cum vrbe exire à conſulibus iubebantur, quinque millia paſſuum ab vrbe abeſſe iuberentur, quòd hoc minimum interuallo à Latino Romanus ager ſeiũgeretur. Inde vero erat ager Solonius, Ardeas, Oſtienſis. quorum agrorum meminit Liuius bello Latino ſecundo, cum ait, Antiates in agrum Oſtienſem, Ardeatem, Solonium incurſiones feciſſe. Agrum autem Solonium via Oſtienſi ad XII lapidem fuiſſe, narrat Feſtus. nam Oſtiam ad XVI, Ardeã ad XVIII fuiſſe, in Eutropij hiſtoria ſcriptum eſt. Iam vero trans Aniẽ erant Sabini, vls Tiberim Etruſci. In Sabinis vicina oppida Fidenæ, Antemnæ, Collatia, Cruſtumium. In Etruria Veiens ager procul à mari, ad mare vero Cære oppidum. Cum ergo poſtremis etiam temporibus horum aut oppidorum, aut agrorum fieri mentionem videamus, profecto neque vltra hos agros Romanum agrum propagatum fuiſſe, licet ſuſpicari. Cum autem trans Anienem Fidenæ quinq; millia paſſuum ab vrbe abfuerint, certe nec ab ea parte Romanus ager fuit ampliſſimus. Nam Cæritem cum Romano agrum coniunctum fuiſſe, ex eo ducor ad ſuſpicandum, quòd ſcribit Liuius lib. VI: *Cognitum eſt, depopulatum agrum circa Romanas ſalinas, prædæq; partem in Cæritum fines auectam.*

An igitur ciues Rom. vrbem tantũ tenuerunt, atq; hunc ſolum, quem circumſcripſi, agrum? non, opinor. immo vero multos etiam in Latio, & Italia agros coluerunt vel publicos, vel priuatos, vel ſuos, vel alienos. Neque enim illud dubium

bium eſt, maiorem Italicorum, Latinorumq; partem agris à Romanis eſſe multatam, eoſq; agros aut plebi Rom. eſſe diuiſos, aut publicos factos arandos ciuibus Rom. datos. Huius enim rei teſtis optimus eſt Liuius, cum ſcribit, bello Latino ſecundo Tiburtes, Præneſtinos, & totum fere Latium, ac Priuernum, Capuamq; agro multatos; Latinum, Campanum, Falernum, & Priuernatem agrum plebi R. diuiſum. vnde nõ multo poſt Palæpolitanos multa hoſtilia aduerſus Romanos agrũ Campanum, & Falernum colentes feciſſe. & cum lib. XLII L. Poſtumium conſulem ad agrum publicum à priuato dirimendum in Campaniam miſſum, cuius ingentem modum poſſidere priuatos, paullatim proferendo fines, conſtabat, prodit; & cum lib. VIII T. Quinctium patricium virum agrum in agro Tuſculano coluiſſe; & cum lib. XLII. Sp. Liguſtinum ciuem R. in tribu Cruſtumina in Sabinis habitaſſe narrat. Neque vero Liuius ſolum, ſed etiã Cicero, qui in agrariis dixit, Campanum agrum coli, & poſſideri à Romana plebe modeſtiſſima aratorum, & militum. Nec Cicero tantum, ſed etiam Varro, qui in primo de re ruſtica inquit, M. Catonem ita ſcripſiſſe in Originibus: *Ager Gallicus Romanus vocatur, qui viritim datus eſt vltra agrum Picenum.* Quibus ex locis omnibus nemo eſt, qui non intelligere poſſit, ciues R. etiam extra agri eius, de quo diximus, terminos alterũ agrum inhabitaſſe, quem neſcio, cur non Romanum etiam, præſertim cum à Romanis poſſideretur & coleretur ciuibus, nominemus. ſiquidem agrum Hernicum à Liuio videmus aliquando etiam Romanum appellari. vt libro XXVII: *Fruſinone natus Androgynus aruſpices eum extorrem agro Romano procul terræ contactu alto immergendum reſponderunt.* quo ex loco quis non videt, Fruſinatem agrum, qui fuit in Hernicis, pro Romano ab aruſpicibus eſſe acceptum? Mitto, quòd alio loco dictatorem negat, niſi in agro Romano dici potuiſſe, agrum autem Romanum Italia terminari, interpretatum eſſe. Quod igitur, vt ad rem redeam, ciuem R. vrbis, agriue R. incolam definiui, id non habet eam vim, vt ſi is extra hos fines negotij fortaſſe gerendi cauſſa aliquando habitarit, eum ius ipſum ciuitatis R. ſtatim amiſſurum eſſe conſtituam, ſed vt illud intelligatur, ſi in aliam ille vrbem profectus, ab ea in ciuium numerum recipi ſe permiſerit, eum continuo ciuem R. eſſe deſiturum. *neque enim*, vt ſcribit Cicero pro Cæcina, *iure Quiritium idem duarum ciuitatum ciuis eſſe potuit.* Vnde illa ſunt apud Nepotem de Attico, *factum eſſe, vt cum ei omnes honores, quos poſſent Athenienſes publice haberent, ciuémque facere ſtuderent, eo beneficio ille vti noluerit; quod nonnulli ita interpretarentur, amitti ciuitatem R. alia aſcita.* At Roma, & Romano agro abeſſe, quam diu cuique libuit, licuit, dummodo aut præſens, aut abſens cenſeretur, ne ſi cenſus nõ eſſet, ciuium tum Romanorum in numero non fuiſſe iudicaretur. cuius generis controuerſiæ multæ forum olim Romanum exercuerunt. quemadmodum ſatis magno eſſe documento is, quem modo nominaui, T. Pomponius Atticus, eques Rom. poteſt, qui cum Athenis habitaret, Romam tamen ſæpe, & ad comitia amicorum, & ad cenſum ciuium, iuris retinendi gratia ventitauit.

De Tribubus, & Curijs. CAP. III.

VRBE, agróque Romano conſtituto, deinceps ſequitur, vt quemadmodum polliciti ſumus, de tribubus, & earum partibus diſputemus. De tribubus autem ita ſcribemus, vt & quid tribus fuerit, & à quo inſtitutæ, quando quæque additæ, vnde nominatæ, in quot genera diuiſæ fuerint, tum exquiramus, tum etiam, quantum ex veteribus intelligi monumentis poſſit, aperiamus. Tribus igitur nomen latius apud Romanos patuiſſe inuenio. Etenim & locum, & homines, & ius eos hoc nomine comprehendiſſe, auctor eſt Gellius. Quare ſi de loco quærimus, tribum partem quandam eſſe vrbis Ro. dicemus, ſi homines, partem

tem Rom.ciuitatis.ſiquidem Ariſtoteles etiam in primo eorum librorum,quos de rep.ſcripſit,ciuitatem perfectam eſſe ſocietatem ex multis viciniis conſtantem,vicinitatem vero ex multis familiis iunctam ſocietatem definiuit; ſi ius, tribum eſſe definiemus ius, quo donati ſunt ij, qui in eam partem ciuitatis à cenſoribus fuerint diſtributi. Qua de triplici ratione mihi intelligo deinceps eſſe dicendum.Primum enim video, tribus Romæ ita vſurpatas, vt partes eſſent vrbis, agriq; Romani, deinde vero non vrbis, ſed ciuitatis. Vrbs enim primum à Romulo in tres partes diſtributa eſt, vnde tribus dictæ. quanquam alij à tributo, quod populus Romanus in tribus diuiſus conferre ſolitus fuerit, dictas eſſe exiſtimant. Harum autem tam diuerſarum opinionum duos grauiſſimos viros Dionyſium, & Liuium auctores habemus. inter quos ne de tempore quidem, quo tribus nomen inuentum fuerit, video conuenire. Nam Dionyſius, quem pleriq; ſequuntur, Romulum; Liuius vnus Ser. Tullium regem tribuum profitetur auctorem. Ac Dionyſio quidem placet, Romulum, vbi primum ab agreſti illa Albanorum, conuenarumq; multitudine rex declaratus eſt, omnem populum in tres tribus, tribus autem ſingulas in decem curias diuiſiſſe. agrum porro excepta ea parte, quam publicis, & quam ſacris muneribus obeundis addixit, æqualiter ipſis triginta curiis partitum eſſe.poſt autem Antemnati, Cæninenſi, Camerino, Fidenati, Sabino, & Veienti bello confecto, cum multos ex eis populis ciuitate donatos in tribus, atque in curias conieciſſet, iiſdem agri etiam capti partem diſtribuiſſe. quibus autem nihil forte à Romulo fuerat aſſignatum, iis Numam Pompilium, qui Romulum conſecutus eſt, ſatisfeciſſe. Liuius autem non niſi Sabino confecto bello, atque conſociato cum T. Tatio imperio, tres equitum centurias, ac XXX curias à Romulo factas, eáſque à mulieribus Sabinis appellatas prodit.cuius, vt apertior ſententia ſit, verba etiam ipſa ſubſcribam: *Romulus cum populum in curias* XXX *diuideret, nomina Sabinarum curijs impoſuit. Id non traditur, cum haud dubie aliquanto numerus maior hoc mulierum fuerit, ætate ne, an dignitatibus ſuis, virorum ne, an ſorte lectæ ſint; quæ nomina curijs darent. ab eodem etiam centuriæ equitum tres conſcriptæ ſunt, Ramnenſes ab Romulo, ab T. Tatio Tatienſes appellati. Lucerum nominis & originis cauſſa incerta eſt.* Quibus ex verbis apparet, quas Dionyſius tribus nominauit, eas à Liuio centurias equitum appellari. Plutarchus vero, qui vtriuſque hiſtorias videtur legiſſe, Dionyſium ſequutus ſcripſit, tribus tres, curias triginta à Romulo, verum non niſi poſt ciuitatem Sabinis datam, deſcriptas; atque illas quidem Ramnenſium, Tatienſium, & Lucerum, has vero non à Sabinis, vt multi putarint, mulieribus, ſed à locis pleraſque ſumpſiſſe nomen. Quæ ſi vera ſunt, profecto Dionyſij ſententia illa ſubuertitur, qui populum à Romulo, antequam rei bellicæ quicquam attingeret, in tres tribus eſſe deſcriptum dixit.niſi forte tribus ipſas, & curias ante Sabinum bellum inſtitutas illas quidem, verum non niſi poſt Sabinam pacem his nominibus fuiſſe inſignitas velit. Etenim & Varro, quem auctorem in ea re ipſe ſequutum ſe inquit, cum rationem, cur ita nominatæ tribus fuerint in libris de lingua Latina reddit, eas Sabino demum perfecto bello ita appellatas ſignificat. quid enim aliud ea verba volunt? *Ager Romanus primum diuiſus in partes tres, à quo tribus appellatæ, Tatienſium, Ramnium, Lucerum; nominatæ, vt ait Ennius, Tatienſes à Tatio, Ramnenſes à Romulo, Luceres, vt ait Iunius, à Lucumone.* Quamobrem ego facere non poſſum, quin Aſconium Pædianum, virum eum, quem alias in antiquitate demonſtranda accuratiſſimum ipſe ſoleo nominare, hoc loco aut inſcitiæ arguam, aut imprudentiæ.qui hæc verba in commentario Diuinationis reliquerit: *Principio tribus tres fuerunt, Tatienſium à Tatio rege, Ramnenſis altera ab Romulo, Luceres altera ab Lucumone, ſiue Lucero, ſiue à Luco, quem Aſylum vocauerat Romulus.* egregie hoc quidem.at quod ſequitur,abſurde: *Poſt de nominibus Sabinarum plures fuere,*

fuere, quibus deprecantibus parentum bellum, maritorúmque finitum eſt. ad extremum quinque & triginta facta. cur autem abſurde? quia tribus, quod nemo prodidit, à Sabinis mulieribus nũcupatas tradit, niſi forte curias falſo eaſdem eſſe, ac tribus, voluit. Fuerunt ergo ab initio tres Romæ tribus, eæq; à generibus hominum, qui tum vrbem tenerent, nominatæ. Ramnenſes Albani erant, qui ad tria mill. peditum, equites c c c, cum Romulo Romam coloniam condiderunt. Tatienſes Sabini, qui haud ita multo poſt cum T. Tatio Sabinorum rege Romam commigrarunt. Luceres ſiue Etruſci erant, qui cum Lucumone Etruſco, ſiue Ardeates, qui cum Lucero, regnante Romulo, (nam & hæc traduntur) fortunarum ſuarum Romæ domicilium collocarunt, ſiue præter Albanos, Sabinoſq; reliquus aduentitius populus omnis, qui in vrbem confluxerat, atque in lucum confugerat. Vnde etiam Luceres appellati, qui regionem, quæ inter Palatium, & Capitolium ſita eſt, ac deinceps, aucta vrbe, reliquos colles omnes obtinuerunt. Nam quòd Liuius Lucerum nominis, & originis incertam cauſſam eſſe tradiderit, id ita accipiendum eſſe arbitror, non quòd nullam ipſe tenuerit, ſed quòd incertam eam diuerſos feciſſe auctores, exiſtimarit. Quoniam autem ex ſingulis tribubus ſingulæ equitum centuriæ conſcriptæ ſunt, hinc factum eſt, vt eadem nomina primarum tribuum fuerint, ac centuriarum equeſtrium. Id quod Liuio fortaſſe cauſſam, vt, nulla facta tribuum mentione, tres à Romulo equitum centurias conſcriptas libro primo tradiderit, eáſque poſtea libro decimo tres tribus appellarit. Has deinde ſiue tribus, ſiue centurias ſub iiſdem nominibus auxit L. Tarquinius Priſcus, ac ſex fecit, primos & ſecũdos (vt ait cum Liuio, & Dionyſio Feſtus) Ramnenſes, primos & ſecundos Tatienſes, itemq; Luceres. neque enim per Attium Nauium augurem, id quod optabat, ſuo inſignes relinquere nomine potuit. Hic ergo ſiue centuriarum, ſiue tribuum numerus vſque ad Ser. Tullium regem permanſit incolumis, à quo eodem tum, cum tribuum, ac centuriarum numerus auctus eſt, ipſæ inter ſe aperte diſtinctæ ſunt. id quod his verbis non obſcure fert Liuius: *Seruius pedeſtri exercitu ornato, diſtributóque, equitum ex primoribus ciuitatis* x i i *conſcripſit centurias. ſex item alias centurias tribus à Romulo inſtitutis, ſub iiſdem, quibus inauguratæ erant, nominibus fecit. Quadrifariam autem vrbe diuiſa regionibus, collibúſque, quæ habitabantur partes, tribus eas appellauit, vt ego arbitror, ab tributo. nã eius quoque æqualiter ex cenſu conferendi ab eodem inita ratio eſt.* Quamobrem, ſi Liuium attendamus, Seruium regem, vrbe in quattuor partes diuiſa, primum tribus, ac tribus quattuor à collium, regionumq; nominibus appellatas, inſtituiſſe dicemus, Palatinam, Suburanam, Collinã, & Eſquilinam; ſi Dionyſium, vrbem, quam trium Romulus tribuum fecerat, Seruium in quattuor diuiſiſſe, non gentium, vt ille, quæ habitarent, ſed locorum, in quibus habitarent, habita ratione. Id autem quemadmodum factum ſit, quia non minimi momenti res eſt, verbis item Dionyſianis allatis, exponam. *Seruius*, inquit, *cum pomœrium protuliſſet, vrbem in* i i i i *regiones diuiſam quattuor tribuum fecit, eáſque à regionibus nominauit, Palatinam, Suburanam, Eſquilinam, Collinam, cum eò vſque trium tantum fuiſſet. qui autem ſingulas earum partium incolebãt, eos aliò commigrare, atque alibi cenſeri, aut tributum conferre vetuit, neque in poſterũ per tribus generales, vt ante, ſed per quatuor locales* (ſic enim γενικὰς & τοπικὰς vertemus) *à ſe inſtitutas rẽ militarem adminiſtrauit, ac ſingulis partibus præſides, qui, vbi quiſque habitaret, cognoſcerent, præfecit.* Quorum verborum ſatis plana ſententia eſt: Romulum tres tribus γενικὰς feciſſe, cum vniuerſam populi multitudinem in tres quaſi gentium partes diuiſiſſet, Seruium in quatuor τοπικὰς, cum totam vrbem in quattuor regiones diſtribuiſſet, atque idcirco neminem è ſua regione in alteram tranſire, ne tribus ipſæ forte perturbarentur, voluiſſe. Hunc autem, vt à Romuli ratione, atque inſtituto diſcederet, hæc, vt opinor, cauſſa adduxit. Vidit Ramnenſes, qui Palatium, & Tatienſes, qui Capitolium tenebant, à Luceribus nouo, atque aduenticio populo longe numero ſuperari. etenim quicunque

que

que in vrbem quotidie confluebant,ſeſe Luceribus adiungebant.Igitur vt omnes inter ſe tribus æquaret,ac parem in omnibus multitudinẽ redderet, qui Palatium, & Capitolium,& quicquid inter eos colles ſpacij erat,habitarent,in vnam omnes tribum coniecit, quam à nobiliori Palatij nomine, quòd in eo primum vrbs ſita fuerit,appellauit;qui ſub vrbem veterem, quæ regio Subura dicebatur, in Suburanam;qui Eſquilias,in Eſquilinã;qui Quirinalẽ,Viminalemq; collem,in Collinam. quam ne alteri horum collium,qui dignitate pari erãt,iniuria fieret, non Quirinalem,aut Viminalem,ſed Collinam nuncupauit.His rebus ita conſtitutis, ſequitur, vt quoniam Seruium omnia fere tribubus ornamenta dediſſe,comperimus,quàm multas ille tribus, & quot generum fecerit, quæramus. Ac plures quidem, quàm quattuor,ab eo inſtitutas,atque has quidem,quas commemorauimus,vrbanas,reliquas vero ruſticas appellatas, auctor eſt Dionyſius.ſcribit enim, eundem regem in multas item partes agrum Rom.eſſe partitum, quas tribus nominarit, eaſq; vrbanis ipſis quattuor adiunxiſſe. Verum ne ipſe quidem toti huic quæſtioni ſatisfacit.recitat enim parum inter ſe conſtantes aliorum ſententias,vt Fabij, vt Vennonij,vt Catonis,qui de numero ruſticarum tribuum ſcripſerunt. quid autẽ ipſe exiſtimet,non adſcribit.verba vero eius ſi Latine reddantur, hæc ſunt: *Diuiſit agrum etiam vniuerſum,vt Fabius inquit,in viginti ſex partes,quas & ipſas tribus appellat. cumq; ipſis vrbanas quattuor addidiſſet,triginta ex vtriſq; fecit:(Cato quidẽ has regnãte Tullio fuiſſe omneis narrat)vt autẽ Vennonius prodit,in vnam, & triginta tribus. qui cum auctor ſit melior, numerum tamen partium certum non aſcribit.* Quæ ſi Dionyſij ſententia fuit,(nam libri mendam verba ipſa Græca vulgata ſubindicant) pro fecto apparet,tribus ex eorum ſententia à Ser.Tullio aut triginta,aut amplius eſſe factas.Cui opinioni nec Varro,nec Liuius,nec Dionyſius eſt aſſenſus;Varro quidem, quia libro de vita populi Rom. primo, teſte Nonio, ita ſcriptum reliquit: *Extra vrbem in regiones viginti ſex agros viritim liberis attribuit.* quod, ni mea me coniectura fallit, de Seruio dictum eſt.vt ex his verbis intelligamus,agrum in partes illum quidem viginti ſex diuiſum eſſe,ſed regiones eas, non tribus appellatas, & numerum tribuum cum numero regionum non conueniſſe. ſi quidem Vaticanus ager non ſolum fuit Romanus,ſed propè etiam ſuburbanus,at inde tamen tribus nulla nomen traxit. Nam Liuium tribus à Seruio plures quattuor, pauciores triginta inſtitutas exiſtimaſſe,multis argumentis doceri poteſt.ſed maxime, quòd tribum Claudiam, quæ ruſtica fuit, ſexto poſt reges exactos anno, qui fuit ab V. C. CCXLIX, cum vetus eſſet tribus, Claudiam appellatam ſcribit. deinde quòd apud eundem ſcriptum eſt, anno demum CCLVIII, Claudio, Seruilioq; coſſ.Romæ vnam & viginti tribus eſſe factas; Dionyſium vero, quia in iudicio Coriolani exponendo, quod quadriennio poſt, Sempronio, Minucioque coſſ.à plebe factum eſt, ſcribit tribus vnam, & viginti ſuffragium tuliſſe, ita vt nouem eum abſoluerint, reliquæ condemnarint. Ergo, cum, id quod omnem huius dubitationis ſcrupulum euellere poterat, Liuius ita locutus ſit, vt nec quot, nec quæ tribus additæ ſint, ne tum quidem, cum vna & viginti factæ ſunt, explicet; nec Dionyſius hac de re quicquam adiiciat, vnde peruenire in ſuſpicionem aliquam veritatis poſſimus, fingamus nos duas opiniones extitiſſe, vnam, vt dixi, Fabij, alteram Vennonij, quibus aut triginta, aut vna & triginta tribus à Seruio factæ dicantur; tertiam vero Varronis, Dionyſij, & Liuij ſtatuamus. quorum poſtremos tam magnum numerum tribuum non approbare inde liquet, quòd poſt reges exactos minorem multo ambo commemorent.Dicamus autem, exempli gratia, decem, & nouem tribus à Seruio eſſe factas.Hoc enim ſi conſtituerimus, à Dionyſij non multum, à Liuij certe nihil ſententia recedemus, qui non niſi ducenteſimo quinquageſimo octauo demum vrbis anno, Claudio, & Seruilio coſſ. vnam & viginti tribus factas, ſcriptum reliquit, & poſt expletum demum triginta quinque tribuum numerum,duplicatum ipſarum

ipſarum eſſe numerum prodit. Harum autem decem, & nouem nomina, vt puto, fuerũt: Vrbanæ, quas commemorauimus, quattuor, Suburana, Palatina, Eſquilina, Collina. reliquæ ruſticæ, Romilia, Læmonia, Pupinia, Galeria, Pollia, Voltinia, Aemilia, Cornelia, Fabia, Horatia, Menenia, Papiria, Sergia, Veturia, & quæ poſt dicta eſt Claudia. Hæc igitur tribuum prima fuit à Seruio inſtituta diuiſio, vt alteræ vrbanæ eſſent, alteræ ruſticæ. vrbanæ à collibus & regionibus vrbis, ruſticæ ab ruris, id eſt agri partibus nuncupatæ. Itaque ſcite Varro in libris de lingua Latina, vbi de locis egit, tribus omnes à locis nomen traxiſſe ſignificat, cum ait: *Ab hoc quoque quattuor partes vrbis dictæ, & ab locis, Suburana, Eſquilina, Collina, Palatina. ſic reliquæ extra ab his rebus, de quibus in tribuum libris ſcripſi.* Quod autem à Varrone traditum eſt, ratione etiam in pleriſque earum confirmari poteſt. fuiſſe enim hæc nomina fere vel vrbis, vel agri regionum ſatis conſtat. Ac de regionibus quidem vrbis quattuor, quo locupletiore vtar teſte, quàm eodem met Varrone, non habeo, qui eodem in loco ita ſcribit: *Reliqua vrbis loca olim diſcreta. è queis prima eſt regio Suburana, ſecunda Eſquilina, tertia Collina, quarta Palatina. In Suburanæ regionis parte princeps eſt Cœlius mons. eidem regioni attributa Subura, quòd ſub muro terreo Carinarum. Suburam Iunius ſcribit ab eo, quòd fuerit ſub antiqua vrbe. cui teſtimonium poteſt eſſe, quòd ſubeſt ei loco, qui terreus murus vocatur. Sed ego à pago potius Sucuſano dictam puto Sucuſam. nunc ſcribitur tertia littera B, non C. Pagus Sucuſanus, quòd ſuccurrit Carinis. Secundæ regionis Eſquilinæ ab Eſquilijs. alij has ſcripſerunt ab excubijs regis dictas, alij ab eo, quòd excultæ à rege Tullio eſſent. Tertiæ regionis colles ab quinque deorum fanis appellati, è queis nobiles duo colles, Viminalis à Ioue Viminio, quòd ibi aræ ſunt eius, aut quòd ibi vimineta fuerunt. collis Quirinalis, vbi Quirini fanum, qui à Curetibus, qui cum T. Tatio Curibus venerunt Romam, quòd ibi habuerunt caſtra. Quartæ regionis Palatiũ, quò Palantei cum Euandro venerunt, aut quòd Palatini, qui & Aborigines, ex agro Reatino, qui appellatur Palatium, ibi conſederunt. Sed hoc alij à Palatia vxore Latini putarunt. eundem hunc locum à pecore dictum putant quidam. Itaque Næuius Balantium appellat.* Hactenus Varro. Suburanam ergo tribum ex vrbanis primam fuiſſe, cum Plinius, Varro, & Feſtus, qui eam ceteris anteponunt, docent, tum maxime Cicero in Agraria, cum inquit: *A Suburana ad Arnienſem nomina veſtra proponat.* quod nihil aliud eſt niſi à prima tribu vſque ad extremam. Vt autem inter vrbanas Suburana primam ſedem obtinuit, ſic inter ruſticas Romilia. Hoc oſtendit eodem in loco Cicero, cum Rullum reprehendit, qui ſe agrariæ diuiſionis initium à Romilia tribu facturum eſſe reſponderat, cum, vt ipſe interpretatur, aut vrbanas præteriret, aut certe, quòd à ruſticis inciperet, ordinem immutaret. quod idem non obſcure tulit etiam Varro, cum Romiliam quintam tribũ, quòd ſub Roma eſſet, & Feſtus, quòd ex eo agro cenſerentur, quem Romulus ex Veientibus ceperat, ſcripſit. Sequuntur deinceps tres Læmonia, Pupinia, Veientina: quas omnes ab agri Rom. partibus nomina duxiſſe, quis ignorat? de iis enim ſic Feſtus: *Læmonia tribus à pago Læmonio, qui eſt à porta Capena via Latina, dicta eſt; Pupinia ab agro Pupinio.* cuius nos ante, & ſæpe etiam Liuius alias, & Valerius meminerunt. Veientinam, cuius meminit in Planciana Cicero ab agro Veientum dictam exiſtimarim, quem Veientibus Ser. Tullius ipſe ademit, & nouis ciuibus, vt tradit Dionyſius, dedit. Quod idem de Galeria, Pollia, Voltinia, quanquam ſcriptum nihil extat, poſſumus ſuſpicari. Voltinienſes quidem Terentinæ vicinos ſcribit Cicero pro Plancio. Dicet aliquis: Quid ceteræ? à pagis ne, & locis, an potius à virorum, familiarumve nominibus appellatæ ſunt? Ego quidem exiſtimo, à locis omnes, vt ſcripſit Varro, à Ser. Tullio rege nominatas, verum vindicata poſt in libertatem ciuitate, multas earum vetere relicto nomine illuſtrium aliquot familiarum ſibi nomina aſciuiſſe. Hoc me docuit Claudia tribus, quæ, vt ait Liuius, cum vetus eſſet tribus, eáque à pago ante forte aliquo appellata, adiectis poſtea nouis

b tribu

tribulibus, Claudia vocitata eſt. Nam Papiriam quidem quid eſt cur à Papirio duxiſſe nomen dubitemus, cum Feſtum auctorem habeamus? Neque vero hoc cuiquam mirabile debet videri, Papirios, Cornelios, Aemilios, Sergios, Fabios, Horatios, Menenios, Veturios, qui patricij remp. vniuerſam primis illis reip. temporibus in poteſtate habebant, quibus ipſi erant præditi opibus, nomina ſua tribubus, quæ tum erant, diuerſis rerum cauſſis, atque euentibus impoſuiſſe. Inde duæ adiectæ ſunt anno, vt dixi, c c l v i i i. quarum altera Cruſtumina, altera Veientina, vt opinor, eſt appellata. de quibus tribus vna & viginti factæ; quattuor anno c c c l x i x, Stellatina, Tromentina, Sabatina, Arnienſis; duæ anno c c x c v, Pomptina, & Poplilia, ſiue Popillia, ſiue Poblilia; duæ anno c c c c x x i, Mæcia, & Scaptia; duæ an. c c c c x x x v, Vfentina, & Falerina; duæ anno c c c c l i i i i, Anienſis, & Terentina; duæ demum anno d x i i, Velina, & Quirina. quibus numerus x x x v tribuum eſt expletus, qui integer vſque ad extrema reip. tempora penetrauit. Omnium autem harum Liuius auctor eſt, præter Cruſtuminam & Veientinam. quarum cum ego nomina celebrari partim in libris, partim in lapidibus veteribus viderem, neque tempus aliud, quo eas adiectas eſſe veriſimile eſſet, reperirem, eo potiſſimum, quo dixi, anno additas arbitratus ſum. Eſt autem Cruſtumina dicta ab oppido Cruſtumio, vt inquit Feſtus. Veientina à Veiis. eſt enim intelligendum, vt decem, & nouem tribus, quas Seruius deſcripſit omnes aut in vrbe, aut in agro Rom. fuerunt, ſic reliquas ſexdecim extra agrum, aut in Sabinis, aut in Etruria, aut in Latio, aut in Campania fuiſſe. Cruſtuminam autem in Sabino agro poſitam, docet Liuius, apud quem Sp. quidam Liguſtinus ſe ex tribu Cruſtumina eſſe in Sabinis ait: ita fortaſſe appellatam, quòd ex iis agris homines in ciuitatem aſciti, in eáſque tribus, vt de Ap. Claudio, & clientibus eius è Sabinis venientibus paulo ante factum erat, coniecti ſint. quod ſemel fieri cœptum inde ſæpiſſime celebratum eſt. neque enim quenquam negaturum eſſe arbitror, Stellatinæ, Tromentinæ, Sabatinæ, Arnienſis nomina ab Etruſcis locis eſſe impoſita, qui hæc Liuij verba conſiderauerit: *Eo anno in ciuitatem accepti, qui Veientium, Capenatium, ac Faliſcorum per ea bella transfugerant ad Romanos, agérque ijs nouis ciuibus aſsignatus. tribus quattuor ex nouis ciuibus additæ Stellatina, Tromentina, Sabatina, Arnienſis, eæq; viginti quinque tribuum numerum expleuere.* Quod ſi quis ex his verbis haud ſatis id quod propoſui, confirmari putauerit, tribus, inquam, has quattuor non ab agro eis aſſignato, ſed ab eo, vnde noui ciues venerant, nominatas, his adiiciat Pictoris, & Catonis auctoritatem, qui Stellates populos, Sabate lacum, Arnum fluuium in Etruria poſuerunt. Cato quidem in vulgatis Originum fragmentis ita: *Vmbro in monte Sena colonia, Piſtorium, Vmbro amnis, Stellates, Fluentini, qui & Arnienſes.* Pictor vero ſic: *In area inter colles ſunt vicus Longus, vicus Arnienſis, vicus Stellatinus, Sabatinus, Lartenianus, qui & Veiens, Faliſcus, quorum cognomina à Tuſcis ſunt commigrantibus in ciuitatem Romanam.* Iudicet præterea, quam veriſimile ſit, ſi hi populi vicos aliquos vrbis Romæ, quos obtinuerunt, ſuis nominibus decorarunt, eoſdem tribus etiam, in quas relati ſunt, ſuo inſignes nomine relinquere potuiſſe. Nam Sabatinam quidem tribum à Sabate lacu dictam aperte ſcribit Feſtus. quem lacum non longe à Roma in Etruria collocat Strabo. Tromentinam autem cum à loco Cœlij Etruſci eius, qui cum Romulo vixit, nominatam Pictor auctor ſit, profecto & hanc ab Etruriæ, vt ait Feſtus, campo Tromento dictam licet ſuſpicari. Nam Arnienſem, ſiue Arnenſem ab Arno flumine appellatam, nemo dubitare merito poterit. Quod cum ita ſit, ſane ratio apparet, cur in Agraria Cicero dixerit; *A Suburana ad Arnienſem*, id eſt, vt ſupra admonui, à prima tribu ad vltimam. neque enim nouiſſimam Arnienſem intelligit, quæ vltimo loco addita ſit, & quæ numerum triginta quinque tribuum

buum expleuerit, ſed quæ longe ab vrbe Roma abfuerit. Arnienſem autem omnium remotiſſimam eſſe, facile quiſque intellexerit, qui locorum interualla, vnde aliæ ſunt appellatæ, notauerit. Iam Pomptinam à Pometia Latino oppido nomen ſumpſiſſe ſcribit Feſtus. Quod idem de Mæcia, & Scaptia ſuſpicari poſſumus, de quibus hæc litteris prodidit Liuius: *Lanuuini, Arcini, Nomentani, Pedani ciuitate donati. cenſus actus noui ciues cenſi. tribus propter eos additæ Mæcia, & Scaptia.* Atqui Mæciam Feſtus à caſtro quodam, Scaptiam ab oppido dictam refert. Caſtrum autem eſt Mæcium non procul ab Lanuuio, vt auctor eſt Liuius, libro ſexto. Scaptiam autem in Latio oppidum numerat cum aliis Plinius. Quod autem de his, idem etiam de Vfentina, & Falerina licet iudicare. quarum altera ab Vfente flumine, altera à Falerno agro (horum ille in Latio, hic in Campania eſt,) nomen traxit. Vfentinæ teſtimonium nobile eſt apud Feſtum: *Oufentinæ tribus*, inquit, *initio cauſſa fuit nomen fluminis Vfentis, quod eſt in agro Priuernate intra mare, & Tarracinam. Lucretius: Priuerno Vfentina venit, fluuióque Vfente. poſtea deinde à cenſoribus alij quoque diuerſarum ciuitatum eidem tribui ſunt adſcripti.* Erat autem Priuernatibus decem ante annis ciuitas, auctore Liuio, à Romanis communicata. Eodem autem modo Campanos aliquot tum in ciuitatē aſcitos, atque eorum cauſſa Falerinā adiectam poſſumus ſuſpicari. Vtriuſque non tam Liuius, quàm Diodorus meminit. Sequuntur Anienſis, & Terentina, atque extremæ Velina, & Quirina. de quibus, quod ſciam, nihil aliud extat, quàm quod eſt apud Feſtum de Quirina, quam à Curenſibus Sabinorum populis ait eſſe vocatam. Anienſem porrò ab Aniene flumine deriuatam, Terentinam à Terento loco, Velinam à lacu Velino Sabinorum exiſtimauerim, quippe quæ vnà cum Quirina, quæ & ipſa in Sabinis fuit, anno D XII à cenſoribus C. Aurelio Cotta, & N. Fabio Buteone, auctore in epitomis Liuio, ſit adiecta. an autem Terentina à Terento manarit, qui locus ad Tiberim in campo Martio fuit, quemadmodum ne de Poblilia quidem, à loco ne, an à viro aliquo nominata ſit, affirmare non auſim. Hactenus de triginta quinque tribuum nominibus, quæ mihi proxime ad veritatem accedere viſa ſunt, expoſui. De ceteris autem, quæ præter has veteribus in monumentis leguntur, vt Papia, Camilla, ita, vt nunc quidem eſt, ſentio, nomina eſſe tribuum XXXV, ſed multas tribus duobus fuiſſe fortaſſe aliquando nominibus inſignitas, altero, quod loci eſſet, altero quod familiæ, eáſq; ab aliis hoc, ab aliis illo fuiſſe appellatas. ſiquidem conſtat, tres ex his alio poſt fuiſſe nomine vocitatas ab Auguſto, Veſpaſiano, & Traiano, Iuliam, Flauiam, & Vlpiam. qua tamen cauſſa, aut quo tempore in prioribus hoc factum ſit, cum ne diuinatione quidem aſſequi me poſſe confidam, in aliorum ſuſpicione malo relinquere, quàm in oratione mea ponere.

Reliquum eſt, vt deinceps quid inter vrbanas tribus, & ruſticas interfuerit, dicendum eſſe videatur. Quod igitur ſupra diximus, vrbanis tribubus eos, qui vrbem, ruſticis, qui rus haberent, comprehenſos, id veriſſimum fuiſſe Seruio regnante, ac primis illis temporibus poſſumus affirmare. Huius enim antiquitatis teſtem Dionyſium habemus. qui Seruium facta vrbis, agríque diuiſione in ſua quenque vrbis, agríque regione habitare voluiſſe ſcripſit: ſic enim de vtraque diuiſione loquitur: *Tullius muro vno ſeptem colles complexus, vrbem in quattuor partes diuiſam, quas Palatinam, Suburanam, Collinam, & Eſquilinam vocauit, quattuor tribuum fecit, quæ eouſque trium fuerat. cauitq; ne, qui in quacunque quattuor partium habitarent, aut aliud domicilium ſumerent, aut vſpiam alibi contribuerent, vel in delectu militari, vel in pecunijs in bellum aut alios vſus, quos vnumquenque reipub. præſtare oporteret, conferendis. neque amplius per tribus generales, vt ante, ſed per quattuor locales, quas ipſe deſcripſerat, rem militarem adminiſtrauit. cum curatores vniuſcuiuſque regionis creaſſet tribuum, atque vicorum principes, quos vbi quiſque incoleret, cognoſcere iuſſit. Diuiſit vero*

agrum etiam omnem, vt Fabius inquit, in partes ſex, & viginti, quas & ipſas vocat tribus, & cum ipſis vrbanas quattuor adiecißet, triginta fecit ex vtriſque. (Cato quidem has regnante Tullio fuiſſe omnes narrat.) vt autem Vennonius prodit, in vnam, & triginta tribus. qui cum auctor ſit melior, numerum tamen partium certum non adſcribit. Cum igitur Tullius in quaſcunque velis partes agrum diuiſiſſet, in montanis, & firmißimis in primis collibus perfugia quædam diſpoſuit, quæ Græce pagos nominauit, quò ſe agreſtes ex agris per hoſtiles irruptiones reciperent, atque ibi pernoctarent: erant autem horum etiam curatores, quibus negotium datum erat, vt agricolarum in pagum contribuentium nomina, hæc prædia, quibus eorum vita ſuſtentabatur, nota haberent, & vbi res poſtularet, eos ad arma excirent, ac tributa viritim exigerent. Vt autem eorum multitudo facilius inueniri, ac dirimi poſſet, aras ab eis iußit extrui dijs, quorum in fide pagus eſſet, atque eos communi ſacrificio à conuenientibus quotannis ruſticanis coli, die ad id feſto, qui Paganalia dictus eſt, inſtituto, iußit, ac leges quaſdam de ſacris illis, quas in hanc etiam ætatem Romani tenent, dedit. Ad hoc autem ſacrificium omnes, qui eiuſdem eſſent pagi, viritim nummum conferre, vnum viros, alterum mulieres, tertium impuberes ſtatuit, ex quorum numero facile à curatoribus pagorum ſubduci ratio, & generum, & ætatum potuit. Adijcit Piſo, eundem, cum vellet ciuium, qui vrbem incolerent, numerum noſſe, & qui naſcerentur, & qui è vita decederent, & qui inter viros aſcriberentur, conſtituiſſe, vt pro cuiuſque ortu cognati nummum in arcam Iunonis Lucinæ inferrent; pro interitu, in Veneris Libitinæ; pro ijs autem, qui togam virilem ſumerent, in Iuuentæ. ex quibus facile, quàm multi quotannis, & qui ex his ætate militari eſſent, cogniturus erat. His autem rebus ita conſtitutis, æſtimare ſua quenque bona, eámque æſtimationem iuratum profiteri, ac ſua, patrum, vxorum, liberorúmq; nomina, & qua in vrbis regione, quoue in agri pago habitarent, deferre. qui ſecus feciſſet, ipſum verberatum venire iußit. Hæc Dionyſius. ex quibus perſpicue liquet, vrbanas tribus tum fuiſſe eorum, qui vrbem; ruſticas illorum, qui rura, & quidem colendi cauſſa haberent, ita vt tribus nihil aliud, quàm pars aliqua vrbis, vel agri Rom. eſſet, eáq; habitationem ſequeretur, & mutata habitatione mutaretur, quíque in agris, iidem in aliqua tribu eſſent; ſiquidem tot ferè ruſticæ tribus, quot agri partes numerarentur. vnde dixit Feſtus, *Viatores appellatos, qui magiſtratibus apparerent, eo quia initio omnium tribuum cum agri in propinquo erant vrbis, atque aſsidue homines ruſticabantur, crebrior opera eorum erat in via, quàm in vrbe. quòd ex agris plerumque homines vocabantur à magiſtratibus.* Quo eodem etiam reſpexiſſe A. Gellium arbitror, cum tributa comitia eſſe definiuit, *cum ex regionibus, & locis ſuffragium ferretur.* Poſt autem mutata tota hæc tribuum ratio eſt. primum enim qui vrbem inhabitabant, vrbanas, qui agrum, ruſticas obtinebant. deinde vero relictis vrbanis optimus, ac præſtantiſſimus quiſque in ruſticis cenſeri voluit; ita vt tum tribus non vrbis, ſed ciuitatis partes haberi cœptæ ſint. Mutationi autem huic duæ res cauſſam, meo iudicio, attulerunt, vna vitæ ruſticæ commendatio, altera cenſoria poteſtas, & notio. De vtraque dicemus breuius. Ac magno quidem in honore vitam ruſticam apud priſcos illos Romanos fuiſſe, neminem eſſe puto, qui neſciat. Hoc Romuli vetus inſtitutum probat; qui Dionyſio auctore, ſellullarias, & ſordidas artes omnes ſeruis, ac peregrinis, militarem, ac ruſticam liberis, & ciuibus tantummodo conceſſit, ita vt iidem rei bellicæ, ac ruſticæ operam darent; ac pacato quidem tanquillóque ciuitatis ſtatu in agris eſſent, niſi ſi quando eis in vrbem veniendum eſſet, cui muneri nonum diem, qui Nundinæ dictus eſt, attribuit; ingruenti autem bello ad militiam nomina darent. vnde factum eſt, vt Nundinas Macrobius *paganorum, id eſt ruſticorum, fuiſſe ferias ſcripſerit, qui conueniunt negotijs proprijs, vel mercibus prouiſuri.* Quin etiam alio loco Dionyſius ſcribit, ciues Rom. ita in agris fuiſſe, vt aut agros ſuos colerent, aut alienos,

atque

atque vtroſque ad militiam ire coactos. mitto interea ex iis, qui vrbem habitarent, quàm multi, quanta cum laude, patricij etiam viri manibus ſuis agrum ſuum coluerint, atque ab agro ad honores vocati, ab honoribus ad agri culturam reuerterint. Hinc ergo factum eſt vt vita agreſtium vrbanorum vitæ antepoſita ſit, quòd illa laboris, hæc deſidiæ plena eſſet. id quod ſignificari video à M. Varrone in ſecundo de re ruſtica his verbis: *Viri magni maiores noſtri non ſine cauſa præponebant ruſticos Romanos vrbanis. vt ruri enim qui in villa viuunt, ignauiores, quàm in agris verſantur in aliquo opere faciendo, ſic qui in oppido ſederent quàm qui rura colerent, deſidiores putabant. Itaque annum ita diuiſerunt, vt nonis modo diebus vrbanas res vſurparent, reliquis octo, vt rura colerent.* & alibi: *Non ſine cauſa maiores noſtri ex vrbe in agros redigebant ciues ſuos, quòd & in pace à ruſticis Romanis alebantur, & in bello ab his tuebantur.* Vt ergo ruſtica vita honeſtior vrbana haberi cœpta eſt, ſic ruſticæ tribus vrbanis honoratiores. itaque vrbanis libertinorum ordini relictis in ruſticas ab ingenuis commigratum eſt. Quod quidem Plinius, vbi laudes agriculturæ narrat, aperte demonſtrat, cum ait: *Iam diſtinctio, honóſque ciuitatis ipſius non aliunde erat. Ruſticæ tribus laudatiſſimæ eorum, qui rura haberent, vrbanæ vero, in quas transferri ignominiæ eſſet, deſidiæ probro: Itaque quattuor ſolæ erant à partibus vrbis, in queis habitabant, Suburana, Palatina, Collina, Eſquilina. nundinis vrbem reuiſitabant. & ideo comitia nundinis haberi non licebat, ne plebs ruſtica auocaretur.* Ergo cum tantum honoris ruſticis tribubus acceſſiſſet, tum ſuſpicor commutata tota Seruij ratione eos etiam, qui vrbem incolerent, nobiles homines in ruſticas tribus transferri cœptos eſſe. quid enim? non ne Ap. Claudius, cui ex Sabinis in ciuitatem venienti pars vrbis ad ædes conſtruendas, & ager ad colendum datus eſt, in ruſticam tribum, quæ poſtea à ſe Claudiæ nomen accepit, coniectus eſt? certe. ſic enim de eo ſcriptum reliquit Dionyſius: *Claudio, qui ex Regillo Sabinorum oppido Romam cum clientibus ſuis commigrauit, vrbis partem, quantum voluit ad conſtruendas ædes populus dedit, & agrum publicum inter Fidenas, & Picentiam, vt partem clientibus ſuis diſtribueret. Ex quibus tribus etiam facta eſt temporis interuallo ea, quæ Claudia nominatur, quæ in hunc vſque diem nomen retinet.* Iam vero illi, quos ſupra commemorauimus, Etruſci, qui in ciuitatem accepti vicos multos vrbis tenuerunt, quos etiam ſuo nomine decorarunt, nonne in quattuor tribus ruſticas diſtributi ſunt? Neque vero nouos ſolum ciues in ruſticas tribus honoris cauſa tranſlatos eſſe, ſed veteres etiam ex vrbanis in ruſticas tranſitum feciſſe, exiſtimare poſſumus. Nam ſi Iulia gens Romam à Tullo Hoſtilio rege, Octauia à Tarquinio Priſco tranſducta eſt, id quod à Dionyſio, & Suetonio accepimus, quid eſſe cauſſæ poteſt, cur non vtraque vrbanas demum tribus obtinuerit, in quas quicunque tum Romæ domicilium haberent, Ser. Tullius diſtribuerit? profecto, niſi quòd ipſi procedente tempore ex vrbanis in ruſticas Fabiam, & Scaptiam tranſierint. Nam Scaptienſes, & Fabianos Auguſti tribules prodit Suetonius; credo quòd alterã ille à Iulia, alteram ab Octauia gente tribum acceperit. Etenim qui adoptatus erat, vt nomen, ſic etiam tribum eius, qui ſe adoptauerat, aſſequebatur. Neque vero ego aliunde tribum Papiriam, Corneliam, Aemiliam, Fabiam, Horatiam, Meneniam, Sergiam, & Veturiam appellatas exiſtimauerim, quàm quòd in eas copioſiſſimæ hæ, ac nobiliſſimæ familiæ ſe coniecerint. niſi vero M. Liuium Salinatorem, qui Polliam, & C. Claudium Neronem, qui Arnienſem, Ser. Sulpicium Rufum, qui Læmoniam, C. Curionem, qui Pobliliam, C. Verrem, qui Romiliam habuit, nobiles homines agros, non vrbem, incoluiſſe, ac propterea ruſticas, non vrbanas tribus obtinuiſſe exiſtimemus. Ruſticarum vero tribuum honorem ex eo maxime tempore increbuiſſe crediderim, ex quo tribus cenſorum arbitrio ſunt permiſſæ, ita vt ij & nouas tribus addere, & nouos ciues in tribus coniicere, & veteres tribu mouere poſſent. quam

eorum potiſſimum fuiſſe poteſtatem accepimus.inde enim eam quiſque tribum tenuit, quam ſibi non vrbis, aut agri habitatio, ſed cenſorium arbitrium detuliſſet. oſtendit aperte id Feſtus, qui in Vfentinam tribum ex aliis poſt etiam ciuitatibus homines à cenſoribus, quàm qui ex Vfentina regione venerant, ait eſſe tranſlatos. docet Diodorus, qui Appium Cæcum cenſorem poteſtatem dediſſe ciuibus, vt in, quam vellent, tribum diſtribuerentur, in qua vellent, cenſerentur, ſcripſit. Vrbanas autem cum multis ante annis ignominioſas eſſe cœpiſſe putauerim, tum maxime poſt annũ c c c c x l i x, quo Q. Fabius cenſor humillimos homines ex omnibus tribubus, in quibus diſperſi erant, excretos in quatuor vrbanas coniecit. cuius rei auctor optimus eſt Liuius, qui ita ſcribit: *Ap. Claudius cenſor humilibus per omnes tribus diuiſis forum, & campum corrupit. & ex eo tempore in duas partes diſceßit ciuitas. aliud integer populus fautor & cultor bonorum, alıud forenſis factio tenebat. donec Q. Fabius, & P. Decius cenſores facti. & Fabius ſimul concordiæ cauſa, ſimul, ne humillimorum in manu eſſent comitia, omnem forenſem turbam excretam in quattuor tribus coniecit, Vrbanáſque eas appellauit.* Adde quòd libertini, ſordidum hominum genus, iam inde à Ser. Tullio rege in quattuor vrbanas tantum erant tranſlati. vt ſi vrbanæ tribus libertinorum, atque humilium, forenſiúmque hominum fuerunt, intelligamus ruſticas ingenuis, modeſtis, boníſque, ſiue vrbem, ſiue rus incolentibus relictas.

Hactenus, quod ad hunc locum attinet, ſit dictum de tribubus. reliquum eſt, vt deinceps de curiis diſſeramus. Eſt autem vt tribus, ſic curiæ ſignificatio triplex, nam & locum ſignificat, & cœtum quendam ciuium, qui inde curiales dicti ſunt, & ius, quo curiales ipſi donati ſunt. Curias autem idem, vt dixi, Romulus inſtituit, vt eſſent partes tribuum. ſingulas enim tribus in decem curias diſpertiuit, vnde triginta fuerunt. Docet hoc cum Dionyſius, vt paulo ante admonui, tum M. Varro, & poſt Varronem Sex. Pompeius. Varro quidem ita: *Curiæ duorum generum. nam & vbi curarent ſacerdotes res diuinas, vt curiæ veteres, & vbi ſenatus humanas, vt curia Hoſtilia, quam primus ædificauit Hoſtilius rex ante roſtra.* Pompeius vero hoc modo: *Curia locus eſt, vbi publicas curas gerebant. Curiæ etiam nominantur, in quibus vniuſcuiuſque partis populi Romani quid geritur, quales ſunt eæ, in quas populum Romulus diſtribuit numero xxx, ita vt in ſua quiſque curia ſacra publica faceret, feriáſque obſeruaret.* Nominatas porro curias Liuius à Sabinarum mulierum, quæ raptæ erant, nominibus ſcribit, & Liuium fortaſſe ſequutus Pompeius, ac Pedianus. quam opinionem ita auctore Varrone Dionyſius, & poſt Dionyſium Plutarchus refutauit, vt eas partim à locorum, partim à virorum nominibus appellatas eſſe tradiderint. Quoniam autem Romulus vrbis pomœrio Palatinum tantum montem comprehenderat, curiáſque omnes intra vrbem conſtruxerat, hinc factum eſt, vt omnes triginta curiæ primis temporibus in Palatio fuerint. poſt autem, cum ad populi, qui iam creuerat, frequentiam capiendam vix ſatis amplæ viderentur, nouæ totidem ampliores aliæ ædificatæ ſunt, in quas ex veteribus ſacra ſunt euocata. quattuor autem fuerunt, ex quibus per religiones ſacra euocari non potuerunt, Forienſis, Velienſis, Rapta, & Velitia, quæ inde Veteres curiæ quattuor dictæ ſunt. Quod ex Feſto maxime cognoſcitur, cum ſcribit: *Nouæ curıæ proxime compitum Fabricij ædificatæ ſunt quòd parum amplæ erant veteres à Romulo factæ, vbi is & populum, & ſacra in partes diſtribuerat, vt in ijs ea ſacra curarent, quæ quando ex veteribus in nouas euocarentur, quattuor curiarum per religiones euocari non potuerunt. Itaque Forienſis, Raptæ, Velienſis, Velitiæ res diuinæ fiunt in veteribus curijs.* Ceterum præter harum quattuor nomina tres etiam aliæ alibi inueniuntur, Saucia, Titia, Tifata. Sauciæ meminit Liuius: *Atque ei legem curiatam de imperio ferenti triſte omen diem diffidit, quòd Sauciæ curiæ fuit principium, duabus inſignis cladibus, captæ vrbis, & Caudinæ pacis;* Reliquarũ Feſtus. Titiam enim curiam à Tito Tatio rege nuncupatam, Tifatam Romæ curiam

fuiſſe

fuiſſe ait. Apparet autem ex his, antiquam illam Romuli diuiſionem aliqua ex parte retentam eſſe, aliqua etiam immutatam. Nam triginta curiarum numerus idem perpetuo manſit, curiæ vero tribuum partes non ſemper fuerunt. Nam aucto tribuum numero, curiarum tamen non eſt amplificatus. Præterea vero cum tribus quattuor factæ eſſent vrbanæ, reliquæ vero ruſticæ XXXI à partibus agri nominatæ, tamen nullæ curiæ in agro ſunt conſtitutæ. Itaque curiæ tantum in vrbe ædes fuerunt, in quibus, qui vrbem colerent, ſigillatim in ſua quiſque ſacra facerent. Vt enim poſt Ser. Tullius tribubus vrbanis ſacra quædam, quæ Compitalia, & ruſticis alia, quæ Paganalia dicta ſunt, aſſignauit, ſic curiis ſingulis Romulus ſua ſacra conſtituerat, ſuis cuique diuis, quos colere deberent, demonſtratis, & ſacris faciundis certas pecunias ex ærario ſumendas attribuerat, & vt rei diuinæ curiales cum ſuis curionibus intereſſent, vnaq; feriis in curialibus tricliniis epularentur, inſtituerat. fuiſſe enim ſuas cuique curiæ ædes ſcribit Dionyſius, in quibus communis veluti focus ſingulis curiis erat conſecratus, quæ ædes curiarum, & ipſæ curiæ ſua etiam ætate nominarentur. Quo reſpexit Cicero in primo de oratore, cum dixit; *tantam in Craſſo humanitatem fuiſſe, vt, cum lauti accubuiſſent, tolleretur omnis illa ſuperioris triſtitia ſermonis; eáque eſſet in homine iucunditas, & tantus in iocando lepos, vt dies inter eos curiæ fuiſſe videretur, conuiuium Tuſculani.* Ergo cum curiæ procedente tempore nihil ad tribuum rationem pertinerent, factum eſt, vt multi tribus obtinerent, curiarum tamen expertes eſſent. inter quos maxime erant municipes; qui extra vrbem agrumq; Rom. domicilium habuerunt. Qui ſi ſacra eadem cum ciuibus Rom. non habebant; profecto neque iidem erant omnino, ac ciues Romani. Quod & à principio huius diſputationis attigimus, & poſt in libris de antiquo Italiæ iure apertius oſtendemus.

De Claſſibus, & Centuriis. CAP. IIII.

VT autē tribus, & curiæ à Romulo ſunt inſtitutæ, ſic claſſes, & centuriæ à Ser. Tullio. omnem enim populum in ſex claſſes diſtribuit, claſſes autem omnes in centum tres, ac nonaginta centurias. primæ enim claſſis octoginta peditum fecit centurias, quadraginta quidem iuniorum, totidem vero ſeniorum, & decem atque octo equitum; ſecundæ ex ſenioribus, iunioribusq; viginti peditum, & duas fabrum; tertiæ item eodem ætatis diſcrimine habito peditum viginti; item deinceps duabus tubicinum additis quartæ; triginta inde peditum quintæ; poſtremo ſextæ vnam proletariorum, & capite cenſorum. ex quo factum eſt, vt omnes centurias centum tres, ac nonaginta reddiderit. Dionyſium enim potius ſequi placet, quàm Liuium; qui tres tubicinum prodit centurias, vt eſſent centum nonaginta tres. nam numerus impar in centuriis, vt etiam in tribubus quæritur. In claſſibus autem, & centuriis deſcribendis non regionem, aut ſacrorum communionem ſequutus eſt, ſed cenſum; qui, vt in quoque variatus eſt, ſic varios ille fecit claſſium gradus. Nam in primam, qui centum millium æris, aut maiorem cenſum haberent, coniecit. vnde Aſconius cenſos more maiorum dictos prodit, qui centum millia profeſſione detuliſſent. & infra claſſem dictos refert Pompeius, qui minore ſumma, quàm centum, & viginti millium cenſi eſſent. Secunda intra centum vſq; ad quinque, & ſeptuaginta millium cenſum inſtituta. tertiæ millium quinquaginta cenſum eſſe voluit; quartæ quinque & viginti millium, quinta vndecim millibus cenſa. inde ſexta proletariorum, & capite cenſorum effecta. Quanquam autem ſex deſcriptæ claſſes ſunt, tamen non niſi quinque ſunt celebratæ: quoniam vltimæ non eſt habita ratio. Hoc oſtendit apud Gellium Tubero, qui dixit, *Tullium claſſes quinque cenſus faciendi cauſſa inſtituiſſe;* & Liuius, cum ait, *tribunos pl. decem creatos binos ex ſingulis claſſibus;* & Aſconius, qui in cōmentario Cornelianæ, *quinque*

primum tribunos creatos prodit, *ſingulos ex ſingulis claßibus*; & Salluſtius ad Cæſarem, qui C. Gracchũ promulgaſſe inquit, *vt ex confuſis quinque claßibus ſorte centuriæ vocarentur.* Quod autem dixi, Seruium diſcrimina ætatum feciſſe, aliosq́; ſeniores, alios iuniores appellaſſe, intelligendum eſt, id me non ſolum ex Liuij ſententia, ſed eius etiam, quem modo nominaui, Tuberonis prodidiſſe, qui (vt eſt apud Gellium) ſcriptum reliquit, *Seruium pueros exiſtimaſſe, qui minores eſſent annis ſeptemdecim atque inde ab anno ſeptimo decimo, quos idoneos iam eſſe reip. arbitraretur, milites ſcripſiſſe, eóſque ad annum quadrageſimum ſextum iuniores, ſupraq́; eum annum ſeniores appellaſſe.* Præterea vero non eoſdem fuiſſe proletarios, & capite cenſos, quos ſextam expleuiſſe claſſem demonſtrauimus, docet idem Gellius ex Iulij Pauli ſententia. *Nam qui in plebe,* inquit, *Romana tenuißimi, pauperrimiq́; erant, neque amplius, quàm mille quingentum æris in cenſum deferebant, proletarij appellati ſunt. qui vero nullo, aut per quàm paruo ære cenſebantur, capite cenſi vocabantur. extremus autem cenſus capite cenſorum æris fuit* CCCLXXV. Vt ergo tribus cum curiis omnem ciuium multitudinem ſunt complexæ, ſic etiam alia ratione claſſes cum centuriis. Quanquam autem claſſes cum tribubus, & centuriæ cum curiis commune nihil à principio habuerunt, tamen procedente tempore inſtitutum eſt, vt claſſes quodammodo tribuum eſſent partes. Hoc autem factum eſſe poſt expletas quinque & triginta tribus Liuius ſignificat, cum addit: *Nec mirari oportet, hunc ordinem, qui nunc eſt, poſt expletas quinque & triginta tribus, duplicato earum numero, centurijs iuniorum, ſeniorumq́; ad inſtitutam ab Ser. Tullio ſummam non conuenire. quadrifariam enim vrbe diuiſa regionibus, collibusq́; quæ habitabantur partes, tribus eas appellauit. neque hæ tribus ad centuriarum diſtributionem, numerumq́; quicquam pertinuere.* Cum ergo ait, tribus à Seruio inſtitutas nihil ad centuriarum diſtributionem valuiſſe, poſt autem tribus XXXV expletas pertinuiſſe, ſatis oſtendit, Seruij tempore populum vno modo in tribus, curiasq́;, altero in claſſes, centuriasq́; diuiſum, ita vt alteram diuiſionem altera non attingeret, poſt autem vtranque in vnum eſſe collatam. populum enim in tribus XXXV, ſingulas autem tribus in quinque claſſes, easq́; in ſuas quanque centurias eſſe deſcriptas. Hæ igitur, vt hunc locum aliquando concludamus, tribus, curiæ, claſſes, & centuriæ fuerunt, in quas vniuerſus populus Rom. erat diuiſus, & quas omnes ciues Rom. neceſſario obtinebant. ex quibus ſatis intelligi poteſt id, quod iam etiam à principio ſignificauimus, latiſſimum totius Rom. ciuitatis ſeminarium fuiſſe tribum. nam qui tribum erat adeptus, is eodem etiam tempore & claſſem, & centuriam obtinuerat. Sed ad reliqua pergamus.

De ijs, qui ius ciuium Rom. conſtituerunt. CAP. V.

TRIBVBVS, & earum partibus expeditis, ſane relinquitur, vt de iure tribuum, ſiue ciuium Rom. agamus, quo vno propoſita ciuis Rom. definitio continetur. Ius ergo ciuium Rom. appello, vniuerſum ius, quo vtebantur, qui optima lege ciues Rom. erãt, quod eſt aliud nihil, quàm qui tribus, & maxime ruſticas obtinebant. Huius autem duæ potiſſimum partes feruntur; vna, quæ ſcripto conſtitit, altera, quæ ſine ſcripto in conſuetudinem venit. Ac ſcriptum quidem ius reges, decemuiri, iuriſconſulti, pontifices, conſules, tribuni pl. ſenatus, & prætores conſtituerunt. non ſcriptum vero mos maiorum, & inſtituta in rempub. inuexerũt. dicamus autem primum de priore ita vt partes eius nullas prætereamus, quæ fuerunt, regiæ leges, XII tabulæ, ius ciuile, legis actiones, leges, plebiſcita, ſenatuſconſulta, & edicta.

Regiæ leges eædem, quæ curiatæ fuerunt, à Romulo, & reliquis deinceps regibus par

bus partim ad imperium ſtabiliendum, partim ad religionem conſtituendam, & omnino ad vniuerſam fundandã remp. comitiis curiatis perlatæ, quæ à Sex. Papirio, qui Superbo regnante vixit, collectæ iuris Papiriani nomẽ adeptæ ſunt. Exactis autem regibus has omnes leges rogatione tribunicia abrogatas, Pomponius tradit ille quidem, verum non omnes tamen ſublatas eum intelligere exiſtimo, ſed L. Bruto tribuno Celerum ferente eas, quæ ad regiam dominationem conſtituendam pertinerẽt, eſſe abolitas. Neque enim ſi quæ aut res humanas, aut diuinas continerent, quæ plurimæ, & eæ è rep. fuerunt, ſublatas eſſe crediderim. Tuetur autem coniecturam meam Dionyſius, qui leges Ser. Tullij regis de commerciorũ, & contractuum ratione à Superbo rege ſublatas, à Bruto conſule primo repoſitas prodit. confirmat etiam Liuius, qui poſt incenſam à Gallis vrbem fœdera, & leges conquiſitas ait, fuiſſe autem æreas XII tabulas. & quaſdam regias leges; & L. Valerius tribunus pl. qui apud eundem in Oppiæ legis diſſuaſione ita agit: *Ex vtro tandem genere ea lex eſt, quam abrogamus? an vetus regia lex ſimul cum vrbe ipſa nata? an, quod ſecundum eſt, à decemuiris ad condenda iura creatis in* XII *tabulis ſcripta?*

Anno autẽ poſt remp. recuperatam LIIX, poſt vrbem autem conditã CCCII, decemuiri duodecim legum tabulas conſcripſerunt, easq; in foro propoſuerunt. Eius rei cauſſam attulit C. Terentius Arſa tribunus pl. qui anno ante vndecimo, L. Lucretio, T. Virginio coſſ. cum nimium conſulum in plebem imperium eſſe, ídque imminui oportere, contenderet, legem promulgauit de quinqueuiris, qui leges conſulari imperio conſcriberent, creandis. Quæ lex cum per ſexennium à tribunis pl. fruſtra iactata, tandem pro conceſſa ſibi duplicandorum tribunorum plebis poteſtate deferbuiſſet, poſt tamen Romilio, Veturioq; conſulibus in plebem militiam detrectantem impotentius ſe gerentibus, placuit ea ſententia, cuius auctor T. Romilius fuiſſe dicitur, vt legum latores crearẽtur, qui iura patribus, & plebi æqua ſcriberent, quæq; ab iis eſſent decreta, ea plebem, & patres tenerent. Plebe autem aſſentiente, miſſi ſunt legati tres in Græciam, qui Athenienſium, & aliarum Græciæ ciuitatum leges, inſtituta, moresq; cognoſcerent, eáque deſcripta Romam deferrent. Miſſi Tarpeio, Aterioq; conſulibus tertio anno, quo Menenius, & Seſtius conſulatum gerebant, cum legibus reuertuntur. Cum autem inſtarent tribuni, vt tandem legum ſcribendarum initium fieret, iamq; in alterum annum deſignati conſules eſſent Ap. Claudius, & T. Genucius, tum in Ap. Claudij ſententiam ſenatuſconſultum factum eſt, vt reliquis abrogatis magiſtratibus cum imperio conſulari, ac regio ſine prouocatione decemuiri crearentur, qui ex patriis moribus, & peregrinis legibus optimas ſeligentes, & reipub. maxime vtiles, iura populi Romani conſtituerent, quæq; ij ſcripſiſſent, ea, ſi ſenatus, populusq; Romanus accepiſſet, in perpetuum populum ipſum Romanum aſtringerẽt. Quo ſenatuſconſulto à populo comprobato, conſules abdicarunt. in eorum locum decem viri conſulares facti leges, quas commemoraui, ad populum pertulerunt. de quibus hæc ad verbum Liuius: *Decemuiri ingenti hominum expectatione propoſitis decem tabulis, populum ad concionem aduocauerunt. &, quod bonum, fauſtum, felixq; reipub. ipſis, liberisq; eorum eſſet, ire, & legere leges propoſitas iuſſere. ſe, quantum decem hominum ingenijs prouideri potuerit, omnibus ſummis, infimisq; iura æquaſſe. plus pollere multorum ingenia, conſiliaq;. verſarent in animis ſecum vnamquanque rem, agitarent deinde ſermonibus, atque in medium, quod in quaque re plus, minusve eſſet, conferrent. eas leges habiturum populum Rom. quas conſenſus omnium non iußiſſe latas magis, quàm tuliſſe videri poſſet. Cum ad rumores hominum de vnoquoque legum capite edito ſatis correcta viderentur, centuriatis comitijs decem tabularum leges perlatæ ſunt; quæ nunc quoque in hoc immenſo aliarum ſuper alias aceruatarum legum cumulo fons omnis publici, priuatiq; eſt iuris. Vulgatur deinde rumor, duas deeſſe tabulas, quibus adiectis abſolui poſſe velut corpus omnis Romani iuris. Poſtero anno & hæ comitijs centuriatis ſunt perlatæ.* His autem legibus quantum tributum

tum auctoritatis ſit, docet Cicero in primo de oratore, apud quem Craſſus loquitur in hæc verba: *Siue quem hæc aliena ſtudia delectant, plurima eſt in omni iure, & in pontificum libris, & in* XII *tabulis antiquitatis effigies. quod & verborum priſca vetuſtas cognoſcitur, & actionum genera quædam maiorum conſuetudinem, vitamq; declarant. ſiue quis ciuilem ſcientiam contempletur, quam Scæuola non putat oratoris eſſe propriam, ſed cuiuſdam ex alio genere prudentiæ, totam hanc deſcriptis omnibus ciuitatis vtilitatibus, ac partibus* XII *tabulis contineri videbitis. ſiue quem iſta præpotens, & glorioſa philoſophia delectat, hoſce habet fontes omnium diſputationum ſuarum, qui iure ciuili, & legibus cõtinentur. Fremant omnes licet, dicam quod ſentio: bibliothecas mehercule omnium philoſophorum vnus mihi videtur* XII *tabularum libellus, ſi quis legum fontes, & capita viderit, & auctoritatis pondere, & vtilitatis vbertate ſuperare.* Merito. his enim vniuerſi, quod propoſui, iuris diuini, humaniq; partes comprehenſæ ſunt. cuius rei cum alia teſtimonio ſunt, tum tritus ille Auſonij verſus:

Ius triplex, tabulæ quod ter ſanxere quaternæ, Sacrum, priuatum, & populi commune quod vſquam eſt. Quocirca factum eſt, vt propter iuris præſtantiam, cum quid in lege ſcriptum eſſe dicerent, XII tabularum legem aliquam intelligerent, & legitimas hereditates, & legitimas tutelas appellarent, quæ legibus XII tabularum conſtituerentur, & legis actiones, quæ à XII tabularum potiſſimum lege proficiſcerentur.

Quoniam autem mirifica quædam eas implicabat obſcuritas, propterea multi ingenio, & doctrina præſtantes viri ad eas populo interpretandas ſe contulerunt. & inter ſe capita conferentes, fori diſputationem inuexerunt. quæ proprium Iuris ciuilis nomen adepta eſt. Ac huius quidem obſcuritatis teſtem habemus Ciceronem, qui in II de legibus ait: *Quid Leſſum* XII *tabulæ appellarent, veteres earum interpretes Sex. Aelius, & L. Acilius non ſatis intelligere ſe dixerunt:* & Gellium, apud quem Phauorinus queritur, *in ijs legibus verba multa tam fuiſſe obſcura, vt vix ea quiſquam poſſet interpretari.* Ius autem inde nouum emanaſſe, à Pomponio ipſo cognouimus, qui in hunc modum ſubdit: XII *legum tabulis latis euenit, vt interpretatio deſideraret prudentium auctoritatem, neceſſariamq; diſputationem fori: hæc diſputatio, & hoc ius, quod ſine ſcripto venit, compoſitum à prudentibus, propria parte aliqua non appellatur, vt ceteræ partes iuris ſuis nominibus deſignantur, ſed communi nomine ius ciuile appellatur.* Hoc autem ius ciuile, quod à iuris peritis eſt conſtitutum, intellexit etiam Cicero in III de officiis, cum dixit: *De iure prædiorum ſancitum eſt apud nos à iure ciuili, vt in his vendendis vitia etiam dicerentur, quæ nota eſſent venditori. nam cum ex* XII *tabulis ſatis eſſet cautum, ea præſtari, quæ eſſent lingua nuncupata, quæ qui infitiatus eſſet, dupli pœnam ſubiret, à iuriſconſultis etiam reticentiæ pœna eſt conſtituta.* & paulo poſt: *Hoc propter deprauationem conſuetudinis neque more turpe habetur, neque aut lege ſancitur, aut iure ciuili.* & Paulus lib. ſententiarum IIII; *Feminæ ad hereditates legitimas vltra conſanguineas ſucceſſiones non admittuntur, idque iure ciuili, vel Voconia rogatione videtur effectum. ceterum lex* XII *tabularum nulla diſcretione ſexus cognatos admittit.* Verum hæc iuris pars priuati tantum iuris rationem videtur attigiſſe. paucæ enim de iure priuato leges poſt XII tabulas latæ ſunt, vnde gloria iuriſconſultorum, qui ius ciuile condiderunt, & maxime Scæuolarum, manauit.

Vt autem ius ciuile iuriſperiti, ſic Legis actiones pontifices intulerunt. quæ quales fuerint, in libris de iudiciis commodius diſſeremus.

Actionibus porro adiuncta ſunt ſenatuſconſulta, id eſt, quæ ſenatus conſulibus maxime aut magiſtratibus illis, per quos haberi ſenatus poterat, referentibus decreuit. quæ tanti ſemper in rep. ponderis, ac momenti fuerunt, vt merito partem magnam Rom. iuris occuparint.

Cum ſenatuſconſultis autem connexæ ſunt leges, & plebiſcita. Leges vocarunt

runt rogationes,quas populus vniuerſus,conſulibus,vel alio patricio rogante magiſtratu, vt dictatore,atque interrege centuriatis aut curiatis comitiis, vnde etiam centuriatæ & curiatæ dictæ ſunt,iuſſit.

Plebiſcita,quas,vt ait Feſtus, plebs tributis comitiis,ſine patribus, plebeio magiſtratu, nimirum tribuno pl.rogante accepit.quibus tantum acceſſit roboris, vt quæ plebs ſciuiſſet,ea omnes Quirites,maxime poſt legem à Q. Hortenſio dictatore paulo ante Tarentini belli tempora latam,tenuerint.

Neque vero prætereunda, atque ab hoc numero excludenda Edicta ſunt.id eſt, quæ cum magiſtratus ceteri, vt conſules,ædiles,tribuni,tum potiſſimum prætores edixerunt. quos conſulum loco ad iura in vrbe reddenda creatos accepimus. Hi vero,auctore Pomponio, vt ſcirent ciues,quod ius de quaque re quiſque dicturus eſſet,ſeq; ad id præmunirent,edicta proponere ſoliti erant,quæ poſt tantæ fuerunt auctoritatis,vt inde Iuris honorarij nomen inuenerint.Atque de iure quidem ſcripto,& iis,qui illud ſcripſerunt,hæc ſatis.

Inſtituta autem, moſq; maiorum (has enim non ſcripti iuris partes ſummas fuiſſe diximus) tantam vim habuerunt, vt cum antequam in conſuetudinem venirent, ſine crimine præteriri poſſent; poſtquam tacita omnium aſſenſione ſunt comprobata, pro grauiſſimis legibus ſanctiſſime cuſtodita ſint. Vnde ſcripſit in quinto de repub.Cicero, *ante ſuam memoriam & morem ipſum patrium præſtantes viros adhibuiſſe, & veterum morem, ac maiorum inſtituta excellentes viros retinuiſſe.* & Dionyſius teſtis eſt,Romulum rempublicam non legibus magis ſcriptis, quàm non ſcriptis fundaſſe,Numam vero leges omnes,& inſtituta Romuli obſeruaſſe. Ac ſi quæritis, quid inſtitutum à more differat,non eſt difficile dictu. Nam qui primus egregij quicquam in repub.geſſit, adeo vt eius exemplum poſteri vltro ſint ſequuti, is auctor inſtituti prædicatur. vbi vero conſuetudo aliqua teneri ignorato exempli auctore cœpit, mos maiorum appellatus eſt. quem alium quidem à lege fuiſſe, idem tamen, ac legem valuiſſe, oſtendit Cicero in III de legibus, cum ait: *Si quæ leges forte à me hodie rogabuntur, quæ non ſint in noſtra repub.nec fuerint, tamen erant fere in more maiorum. qui tum, vt lex, valebat.* Quod idem poſteà confirmauit etiam Vlpianus, cum diceret, *diuturnam conſuetudinem pro iure, ac lege, in ijs, quæ non ex ſcripto deſcendunt, obſeruari ſolere,* & ratione comprobauit Iulianus,cum adderet,*quòd ipſæ leges nulla ex alia cauſſa nos teneant.quàm quòd iudicio populi receptæ ſunt, merito & ea, quæ ſine vllo ſcripto populus probauit, omnes tenere.* Si ergo inſtitutum antiqua obſeruatio eſt, cuius auctor aliquis celebratur,profecto nihil inauſpicato agere,inſtituto agebatur, quia Romulus, & deinceps ceteri nihil non captatis ante auſpiciis eſt vnquam aggreſſus. collegam in demortui collegæ locum ſibi ſubrogare, inſtituto cuſtodiebatur, quia Valerius mortuo Bruto id fecit, eumq; poſteritas omnis eſt imitata. diuortium cum vxore liberorum quærendorũ cauſſa, inſtituto tenebatur, quia C. Caruilio Ruga auctore factitatum ab omnibus eſt.More autem maiorum cum alia fieri dicuntur, tum ea, quæ iam inde à maioribus inſtituta ſine vlla interruptione conſuetudinis etiam vſurpantur. vt petitores in toga candida, eoſdemq; diſcinctos petere; vt ſeniores à iuuenibus domo in curiam deduci, atque inde reduci; vt prætorem vrbanum conſulare imperium abſentibus conſulibus ſuſtinere; vt ne quis ſe inter conſulem, & proximum lictorem, quamuis officij cauſſa vna progrederetur, interponeret; vt quæſtori prætor parentis loco eſſet. Leges autem opponi moribus, atque inſtitutis, vt ius ſcriptum non ſcripto, oſtendit Liuius: *Tribuni pleb.* inquit, *appellati, negarunt, ſe in mora eſſe, quo minus, quod ei more maiorum permiſſum eſſet. ſeu legibus, ſeu moribus mallet, anquireret.* & Cic.in II de legib. *Hoc habemus in duodecim, reliqua ſunt in more.* & in III: *Sunt poſita deinceps quæ habemus in publicis inſtitutis, atque legibus.* Quibus ex rebus illud intelligi poteſt, omnia ciuium Rom.iura ita nobis eſſe perſequẽda,vt ea non alibi,quàm in his quaſi latibulis indagemus.

dagemus. Neque enim aliud ius Romanis eſt, quàm quod ab his, quos indicaui fontibus eſt profectum.

De iure libertatis. CAP. VI.

SEQVITVR, vt iuris Romani auctoribus demonſtratis, ipſius iuris partes ſingulas, in quibus præcipua ciuis Romani ratio cernitur, perſequamur. Sic igitur ſentio, ius omne Romanum aut priuatam rem attigiſſe, aut publicam. ad priuatam rem pertinet, intelligere, vt ſui quiſque dominus ſit, quo ſanguine ortus, quæ ſacra colat, quam poteſtatem in vxorem, quam in liberos habeat, vt de bonis, liberiſq; ſuis ſtatuere queat. ad publicam ratio cenſus, vnde & militum ætas, & bonorum æſtimatio cognoſcitur, quibus bella geruntur. vnde etiã honores in repub. ſuffragio aliis mandantur, ab aliis accipiuntur. Verum alia ſuo loco. nunc de libertate Romana dicamus. cuius varia iura, eáq; non ſatis, vt opinor, comperta noſtris fuerunt. Dico igitur libertatis Romanæ ius quinquepartitum fuiſſe. ita enim ciues Romanos fuiſſe liberos, vt nec dominorum poteſtati, nec tyrãnorum imperio, nec magiſtratuum potentiæ, nec creditorum libidini, nec ciuium ſuorum gratiæ eſſent obnoxij. Quibus rebus in ſingulis quæ vis poſita ſit, à prima exorſi conſideremus.

Omnes homines, qui vrbem, agrumq; R. inhabitarunt, liberi fuerunt, aut ſerui. Liberi vocati, qui naturale adepti, quid cuiq; liberet faciendi, arbitrium erant, niſi quod aut vi, aut iure prohiberetur. Serui contra, qui in dominorum erant poteſtate conſtituti. quos quidem aut natos, aut factos accepimus; natos ex ancillis dominorum, factos aut iure ciuili, ſi quis ſe pretij habendi cauſſa venire paſſus eſſet, aut iure gentium, ſi qui bello capti aut ab imperatore donati, aut ſub haſta venditi eſſent. quæ vna iuſta ſeruitus à veteribus habita eſt. neque enim ſi qui à prædonibus, aut latronibus capti veniſſent, ſerui iudicabãtur. Quin etiam ſeruorum in numero illos habitos eſſe inuenio, qui ex mulieribus eſſent nati, cum quibus connubium nullum eſſet. quod ex his Liuij verbis oſtenditur: *Ex militibus Romanis, & ex Hiſpanis mulieribus, cum quibus connubium non eſſet, natos ſe memorantes ſupra quatuor millia hominum orabant, vti ſibi oppidum, in quo habitarent, daretur. Senatus decreuit, vti nomina ſua apud L. Canuleium prætorem profiterentur. eorum ſi quos manumiſiſſet, eos Carteiam ad Oceanum deduci placere. qui Carteienſium domi manere vellent, poteſtatem fore, vti numero colonorum eſſent, agro aſſignato. Latinam eam coloniam eſſe, Libertinorum appellari.* Hos igitur quacunque ratione ſeruos nullam vnquam ciuitatis Rom. partem habuiſſe, niſi libertate donatos, ſatis cõſtat. ex quo intelligitur, ciues Rom. vt dicebam initio, ita liberos fuiſſe, vt dominorum imperio nulli parerent. Liberorum autem duo genera extiterunt, ingenuorum, & Libertinorum. Ingenui erant, qui ſtatim, vt naſcebantur, erant liberi, quíque ex duobus ingenuis erãt geniti. ſignificat hoc Ap. Claudius, homo patricius apud Liuium cum inquit: *An hoc, ſi Claudiæ familiæ non ſim, nec ex patricio ſanguine ortus, ſed vnus Quiritium quilibet, qui modo me duobus ingenuis ortum, & viuere in libertate ſciam, reticere poſſim?* & P. Decius plebeius cum ait: *An vnquam fando audiſtis, patricios primos eſſe factos, non de cœlo demiſſos, ſed qui patrem ciere poſſent, ideſt nihil vltra, quàm ingenuos?* Neque vero aliud etiam voluit Cincius apud Feſtum, cum patricios eos, qui poſt ingenui dicti ſunt, eſſe appellatos prodidit. In libris autẽ veterum iuriſconſultorum ſcriptum eſt, ingenuum eſſe non ſolum, qui ex duobus ingenuis natus ſit, ſed etiam qui ex duobus libertinis, ſiue altero libertino, altero ingenuo. Quod ipſum quale ſit, niſi qui libertinus fuerit, expoſuerimus, vix intelligi poterit. Libertinos ergo illi definiunt, qui ex iuſta ſeruitute erant manumiſſi. manumiſſionem vero, quaſi de manu dationem. nam quandiu aliquis in ſeruitute

erat,

erat, manui, & poteſtati ſuppoſitus erat, manumiſſus vero liberabatur poteſtate. Hanc porrò manumiſſionem tribus modis celebratam, cenſu, vindicta, & teſtamẽto, docet Cicero in Topicis, cũ ait: *Si neque cenſu, neq; vindicta, neq; teſtamento liber.* Quo in loco cõfirmat Seuerinus interpres, tribus modis manumitti ſeruos cõſueuiſſe, *aut ſi quis conſentiente, vel iubente domino, nomen ſerui in cenſum detuliſſet, aut virga in caput ſerui à prætore impoſita, quæ vindicta dicebatur, in libertatem vindicatus eßet, aut à domino teſtamento liber relictus eſſet.* Manumiſſionem per cenſum Ser. Tullius rex, vt opinor, inſtituit. is enim & cenſus auctor fuit, & ſeruis liberandis, vt poſt dicam, initium attulit. De eiuſmodi autem libertate Cicero ita locutus eſt in primo de oratore: *Quid de libertate? quo iudicio nullum grauius eße poteſt? non ne ex iure ciuili poteſt eße contentio, quum quæritur is, qui domini voluntate cenſus ſit, ſi luſtrum non ſit conditum, ſit ne liber?* Locutus eſt etiam Vlpianus, *Serui,* inquit, *qui in peculio centum haberent, aut quibus eas facultates domini impartirent, ſi eos domini in cenſum ciuium à cenſoribus aſcribi iuberent, libertatem conſequebantur.* Vindictæ rationem intuliſſe fertur P. Valerius Poplicola anno poſt reges exactos, cum de præmiis Vindicis ſerui, qui coniurationem indicauerat, ad populum tuliſſet. à quo etiam vindictæ nomen ductũ exiſtimãt. inter quos eſt Liuius, qui ita ſcribit: *Præmium indici pecunia ex ærario, libertas, & ciuitas data. ille dicitur vindicta liberatus. quidam vindictæ quoque nomen tractum ab illo putant, Vindici ipſi nomen fuiße. poſt illum obſeruatum, vt qui ita liberati eſſent, in ciuitatem accepti viderentur.* Quæ verba cum, vt opinor, Plutarch. legiſſet, ea ita in Poblicola explanauit, vt ſcripſerit, Valerium decreuiſſe, *vt Vindex primus libertinus ciuis Romanus fieret, &, in qua vellet tribu, ſuffragium ferret.* Itaque in libro etiam, quem de ſera Dei vindicta reliquit, ſcripſit, *Romanos eorum corporibus, quos in libertatem aſſererent, tenuem feſtucam impoſuiße.* Hæc autem poteſtas poſt à conſule ad prætorem vrbanum tranſlata eſt, vt vindicta, id eſt virga in caput impoſita manumitteret. quam intellexit Perſius in Satyra quinta:

Vindicta poſtquam meus à prætore receßi,
Cur mihi non liceat, iußit quodcunque voluntas?

Et Cicero in Rabiriana: *Seruos noſtros omnium ſuppliciorum metu dominorum benignitas vna vindicta liberat.* Addit Iſidorus libro IX, Romanos, *quos manumittebant, alapa percußos circumegiſſe, atque ita de manu miſiſſe.* Quod verum eſſe, Appianus in quarto Ciuilium libro comprobat, qui Labeonem ait, ciuem egregium, ne in manus Antonij victoris veniret, ſemet ſeruo occidendum præbuiſſe, cum dextra eiũs apprehenſa ipſum circumegiſſet, vt mos Romanis erat in manumittendo. quod voluit etiam ſine dubio Perſius, cum eodem in loco dixit:

Quibus vna Quiritem
Vertigo facit. & poſt:
Verterit hunc dominus, momento temporis exit
Marcus Dama.

Eorum qui teſtamento liberi à dominis relicti ſunt, multa exempla ſunt. neſcio autem, an hoc originem à XII tabulis duxerit. in quibus cum eſſet: VTI SVAE REI QVISQVE LEGASSIT, ITA IVS ESTO, interpretatur Pomponius, etiam ad manumiſſiones pertinere, vt quotquot è ſuis quiſque ſeruis liberos relinquere vellet, poſſet. His rebus ita conſtitutis, dico, qui aliquo pacto ſe ex ſeruitute in libertatem vindicaſſent, libertinos vocatos eſſe: hoc enim etiam his verbis tradit Iuſtinianus in Inſtitutionibus: *A primis Romæ cunabulis vna, atque ſimplex libertas competebat, id eſt eadem quam habebat manumiſſor. niſi quòd libertinus ſit, qui manumittitur, licet qui manumittit, ingenuus ſit.* Suetonius autem non hos, ſed qui ex his procreati eſſent, ingenui libertinos primis temporibus dictos oſtendit, de D. Claudio ita ſcribens: *Latum clauum libertini filio*

tradidit, cuius rei reprehenſionem verens, etiam Ap. Cæcum cenſorem generis ſui proauctorem libertinorum filios in ſenatum allegiſſe docuit, ignarus temporibus Appij, & deinceps aliquandiu libertinos dictos non ipſos qui manumitterentur, ſed ingenuos ex his procreatos. Cuius viri, & ſcriptoris auctoritati quanquam ego repugnare non audeo, tamen neque aſſentire ſatis poſſum. Nam ſi, vt illi placuit, libertinos manumiſſorum filios ingenuos homines eſſe ſtatuerimus, efficietur, vt idem fuerit ingenuus, & libertinus, quod tamen qui fieri poteſt, cum ingenuo libertinus ita opponatur, vt liber ſeruo? Quamobrem ego libertinos vocatos putauerim eos, qui ex ſeruitute fuerant manumiſſi, qui autem ab iis generati fuerant, quòd proprium nomen non haberent, libertinorum filios nuncupatos, non libertinos. Quod ni ita ſit, cur non Cicero dixerit, M. Antonium ex libertina liberos ſuſcepiſſe potius, quàm libertini filia, cum id ad Antonij contumeliam diceret? Quòd ſi qui ſunt manumiſſi, libertinorum nomine appellati non ſunt, quo tandem alio ſunt? non ſeruorum, cum eſſent libertate donati, non ingenuorum, cum ex ingenuis non ſint geniti, non libertorum, quòd libertus patrono opponatur non ingenuo, & libertus reſpectum ſignificet eius, à quo liberatus eſt, non hominis, de qua nunc agimus, conditionem. itaque eundem hominem dicimus libertum, & libertinum, ſed libertum quidem eius, à quo eſt liberatus, genere vero, & conditione libertinum, id eſt ex iis vnum, qui ſeruitute, quam aliquando ſeruierunt, liberati ſunt. Vnde Cicero in Verrem: *P. Trebonius fecit heredem libertum ſuum.* & poſt de eodem: *Equiti Rom. libertinus homo ſit heres?* cum enim dixit libertum, eum patronum habere, cum libertinum, qua generis conditione eſſet, notauit. Quamobrem ſtatuamus, ingenuos eos fuiſſe, qui vel ex duobus ingenuis, vel libertino altero procreati eſſent, libertinos autem, qui libertatem aut cenſu, aut vindicta, aut teſtamento recepiſſent. Libertinorum autem filios ingenuos fuiſſe, non libertinos, inde apparet, quòd ingenuus libertinam ducere non poterat, libertini filiam poterat. ſi quidem, vt eſt apud Liuium, *Hiſpalæ libertinæ* S. C. *conceſſum eſt, vt ob Bacchanalia indicata ingenuo nubere poſſet*, & M. Antonio conſuli obiecit in maledictis Cicero, quòd homo nobilis Q. Fadij libertini hominis filiam in matrimonio habuerit, atque ex ea liberos ſuſceperit. Et libertini quidem ad honores nunquam, at libertinorum filij iam inde ab initio ſunt admiſſi. Adde quòd Macrobius ait, Priſcum pueris ingenuis bullam, & prætextam, tanquam ingenuitatis inſignia permiſiſſe; libertinorum filiis, qui iuſta duntaxat matrefamilias nati fuiſſent, togæ prætextæ, & lori in collo pro bullæ decore geſtandi ius indulſiſſe; libertinis ipſis non aliter, quàm peregrinis, vtrunque interdixiſſe. quanquam Aſconius illis bullam auream, his ſcorteam conceſſam refert. Ex quo efficitur, tres ciuium fuiſſe conditiones, libertinorum, ex libertinis genitorum, & ingenuorum; ex quibus infima admodum fuit conditio libertinorum, commodiſſima ingenuorum, media mediorum. nam ingenui quidem fuerunt, ſed tamen libertinæ conditionis aliquid retinuerunt. quia patronus in liberti quoque ſui filium iuris aliquid habebat. Sed de libertinorum honoribus poſt alio loco pluribus. Nunc quod inſtituimus, peragamus. Adeo igitur proprium ciuium Rom. libertatis hoc genus fuit, vt non modo ſeruus nunquam, ſed ne primis quidem temporibus libertinus quiſquam ciuis fuerit. Romulus enim rex ſolos ingenuos, Ser. Tullius aliquot poſt annis etiam libertinos in ciuitatem aſcitos in tribus retulit. ſeruos nemo vnquam ciuium Rom. nomine dignos exiſtimauit. Vt autem priores reges peregrinis ciuitatem impertiuerant, ſic Seruius, credo, vt libertinorum ordinem, vnde ipſum oriundum eſſe, fama erat, efferret, ſeruos, & quos ipſe, & quos alij manumiſiſſent, ciuitate donauit. Sed, vt dixi, libertatem per cenſum ille intulit. id enim non ſolum cenſus ab eo inſtitutus oſtendit, ſed etiam lex ab eo lata, *vt liber, qui incenſus eſſet, veniret, & libertatem amitteret.* Poſt autem

lege,

lege, vt dixi, Valeria inſtitutum eſt, *vt qui vindicta liberati eſſent, ijdem & cum libertate ciuitatem adepti intelligerentur.* Quam libertatem ſignificauit in Corneliana Cicero, cum dixit: *Seruos bene de rep. meritos perſæpe libertate, id eſt ciuitate publice donari vidimus.* itémque Iuſtinianus, cum in Inſtitutionibus ſcripſit: *Iuſtam & maiorem libertatem vocari, cum vnà & liberi fiebant, & ciues Rom.* & Liuius, cum ſcriptum reliquit, Latinos ciuitatis Rom. cupiditate flagrantes *filios ſuos ciuibus Rom. ſæpe vendidiſſe, cum eo, vt manumitterentur, ac manumiſſi ciuitatem Rom. aſſequerentur.* & alio loco, cum Romanos à Carthaginienſibus captos, *capite diminutos, & iure ciuium abalienatos* ſcribit, ſatis ſignificauit, vt ſerui à ciue Rom. liberati ciuitatem Rom. aſſequuntur, ſic ciuem Rom. liberum in ſeruitutem redactum ius ipſum ciuitatis amittere. Huius autem libertatis ius eiuſmodi fuit vt qui libertatem, ciuitatémque ſemel eſſet adeptus, is ea, niſi ipſe auctor factus eſſet, non poſſet amittere. cuius rei multa habemus, eáque grauiſſima Ciceronis teſtimonia. ſic enim ille in oratione pro domo: *Hoc iuris à maioribus proditum eſt, vt nemo ciuis Rom. aut libertatem, aut ciuitatem poſſit amittere, niſi ipſe auctor factus ſit.* & infra: *Ius à maioribus noſtris ita comparatum eſt, vt ciuis Rom. libertatem nemo poſſet inuitus amittere. quin etiam ſi decemuiri ſacramentum in libertatem iniuſtam iudicaſſent, tamen quotieſcunque vellet quis, hoc in genere ſe rem iudicatam referre poſſe voluerunt.* & poſt: *Maiores noſtri de ciuitate, & libertate ea iura ſanxerunt, quæ nec vis temporum, nec potentia magiſtratuum, nec res tum iudicata, nec denique vniuerſi populi poteſtas, quæ ceteris in rebus eſt maxima, labefactare poſſit.* & pro Balbo ita: *Iure noſtro neque mutare ciuitatem quiſquam, neque ſi velit, mutare non poteſt.* Item: *O iura præclara, atque diuinitus iam inde à principio Romani nominis à maioribus noſtris comparata, ne quis inuitus ciuitate mutetur, ne ve in ciuitate maneat inuitus. hæc ſunt enim fundamenta firmiſſima noſtræ libertatis; ſui quenque iuris, & retinendi, & dimittendi eſſe dominum.* & pro Cæcina, *Primum illud concedis, non quicquid populus iuſſerit, ratum eſſe oportere. deinde nihil rationis affers, quamobrem, ſi libertas adimi nullo modo poteſt, retineri libertas non poteſt. qui enim poteſt iure Quiritium liber eſſe is, qui in numero Quiritium non eſt?* Quid plura? perſequitur multa tempora, quibus Romana ciuitas mutari, & libertas adimi poſſet atq; omnino nemine inuito fieri id poſſe concludit. Itaque ita addit: *Certe hoc quæri ſolere me non præterit, quemadmodum ſi ciuitas adimi non poſſit, in colonias Latinas ſæpe ciues noſtri profecti ſint aut ſua voluntate, aut legis multa profecti ſunt. quam multam ſi ſufferre voluiſſent, tamen manere in ciuitate potuiſſent. Quid quem pater patratus dedidit, aut pater, populuſue vendidit, quo is iure amittet ciuitatem? vt religione ciuitas ſoluatur, ciuis Ro. traditur, qui cum eſt acceptus, eſt eorum, quibus eſt deditus. ſi non accipiant, vt Mancinum Numantini, retinet integram cauſam, & ius ciuitatis; ſi pater vendidit eum, quem in ſuam poteſtatem ſuſceperat, ex ſua poteſtate dimittit. Iam populus cum eum vendit qui miles factus non eſt, non adimit ei libertatem, ſed iudicat non eſſe eum liberum, qui vt liber ſit, adire periculum noluit. quum autem incenſum vendidit, hoc iudicat, cum ij, qui in ſeruitute iuſta fuerint, cenſu liberentur, eum, qui cum liber eſſet, cenſeri noluerit, ipſum ſibi libertatem abiudicaſſe. Quod ſi maxime iiſce rebus adimi libertas, aut ciuitas poteſt, non intelligunt, ſi per has rationes adimi maiores poſſe voluerunt, alio modo noluiſſe. Nam vt hæc ex iure ciuili protulerunt, ſic afferant velim, quibus lege aut Romana ciuitas, aut libertas erepta ſit. nam quod ad exilium attinet, perſpicue intelligi poteſt, quale ſit. exilium enim non ſupplicium eſt, ſed perfugium, portúſque ſupplicij. nam qui nolunt pœnam aliquo modo ſubterfugere, aut calamitatem, eo ſolum vertunt, hoc eſt ſedem, ac locum mutant. Itaq; nulla in lege noſtra reperietis vt apud ceteras ciuitates, maleficium vllum exilio eſſe multatum. ſed cum homines vincula, neces, ignominiáſque vitant, quæ ſunt legibus conſtitutæ, confugiunt quaſi ad aram in exilium. qui ſi in ciuitate legis vim ſubire vellent; non prius ciuitatem, quàm vitam, amitterent. quia nolunt, non adimitur his ciuitas, ſed ab his relin-*

quitur, atque deponitur. nam cum ex iure noſtro duarum ciuitatum nemo eſſe poßit, tum amittitur hæc ciuitas denique, cum is, qui profugit, receptus eſt in exilium, hoc eſt in aliam ciuitatem. Hæc Cicero pro Cæcina. in eandem autem etiam ſententiam locutus eſt idem iterum in oratione pro domo: *Qui ciues Rom. in colonias Latinas proficiſcebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant auctores facti, nomênque dederant. qui erant rerum capitalium damnati, non prius hanc ciuitatem amittebant, quàm erant in eam recepti. quo vertendi, hoc eſt mutandi ſoli cauſſa venerant. id autem vt eſſet faciendum, non ademptione ciuitatis, ſed tecti, & aquæ, & ignis interdictione faciebant.* Hoc quidem in orationibus Cicero ad cauſſam illam quam tum in manibus habebat, defendendam accommodate. at in primo de oratore aperte videtur negare, eum, qui deditus hoſtibus ſit, ciuem remanere. ſic enim inquit: *Si C. Mancinum propter inuidiam Numantini fœderis pater patratus Numantinis dedidiſſet, eúmque illi non recepiſſent, poſteáque Mancinus domum reueniſset, neque in ſenatum ire dubitaſset, P. Rutilius M. F. tribunus pl. de ſenatu iuſsit educi, quòd eum ciuem negaret eſse, quia memoriæ ſic eſset proditum, quem pater ſuus, aut populus vendidiſset, aut pater patratus dedidiſset, ei nullum eſse poſtlimium.* Itaque Pomponius quoque D. de legatis ſic ſcriptum reliquit: *Eum qui legatum pulſaſset, Q. Mucius dedi hoſtibus, quorum erant legati, vtilius eſse ſolitus eſt reſpondere. quem hoſtes ſi non recepiſsent, quæſitum eſt, an ciuis Rom. remaneret, quibuſdam exiſtimantibus remanere, alijs contra. quia quem populus iuſsiſset dedi, ex ciuitate expuliſse videretur, ſicut faceret, cum aqua, & igni interdiceret. in qua ſententia videtur P. Mucius fuiſse. id autem maxime quæſitum eſt in Hoſtilio Mancino. quem Numantini ſibi deditum non receperunt. de quo tamen lex poſtea lata eſt, vt eſset ciuis Ro. & præturam quoque geſsiſse dicitur.* & Vlpianus: *Maxima capitis minutio eſt, per quam & ciuitas, & libertas amittitur. veluti cum incenſus aliquis venierit.* Satis ergo apparet ex his, ciuitatem, atque libertatem inuito fere nemini eripi licuiſſe. Proprium præterea fuit eiuſmodi libertatis, immunem à priuatorum verberibus eſſe. Itaque iudicium de libertate lege Fabia de plagiariis conſtitutum fuit, cum quis liber verberibus, vt ſeruus, eſſet cæſus. cuius meminit Aſconius in argumento Cornelianæ, his verbis: *Cum quendam ciuem Metellus ſeruum eſse contendens, vi arripuiſset, ac verberibus affeciſset, Curio aſsertorē ei comparauit. deinde cum appareret, eum exitum illius iudicij futurum, vt liber is iudicaretur, quem Metellus verberibus affectum eſse negare non poterat, inter Metellum, & Curionem facta pactio eſt, vt neque arbitrium de libertate vrgeret in Metellum Curio, neque Metellus perſtaret in accuſatione Curionis.* Item conſtitutum, ne liberi torquerentur. de qua re poſt in libris de Iudiciis. Sed de primo, eóque proprio genere libertatis Romanæ hactenus, cuius præcipuum id ius extitit, vt non ſolum ciuitatem ſecum attulerit, ſed ne adimi quidem inuito fere, vt dixi, alicui potuerit.

Alterum genus libertatis fuit, quo ſe R. ciues à regum, & tyrannorum impotenti dominatione liberauerunt, & legibus ſe, ac magiſtratibus annuis obſtrinxerunt. Quæ libertas, L. Tarquinio Superbo rege cum filiis vrbe pulſo, inita eſt, L. Bruto, & P. Valerio in primis auctoribus, tum cum populus à Bruto coſ. iureiurando adactus eſt, ſe neminem regnare Romæ paſſurum, atque rogationem iuſſit, vt ſacrum cum bonis caput eius eſſet, qui regni occupandi conſilia iniſſet. Itaque pro hac libertate tuenda incredibile eſt, quantas populus Rom. dimicationes, quanta bella ſuſceperit, quantum ſudoris, quantum ſanguinis effuderit. Siquidem & cum Porſena rege, & cum Latinis populis Tarquinios exules reducentibus, & cum Pœnis, cum Cimbris, & Teutonibus, & aliis infeſtiſſimis exterarum gentium populis armis ſæpe accerrime decertauit: Sp. vero Caſſium, Sp. Mælium, M. Manlium, & Catilinæ ſocios ciues Rom. extremo etiam ſupplicio affecit, cum Caſſius agris dandis, Mælius annona largienda, Manlius ære alieno plebem ſua pecunia eximendo, Catilina pernicioſa reip.

conſi

conſilia agitando, in affectati regni ſuſpicionem incidiſſent. C. autem Cæſar priuatorum etiam conſilio interfectus eſt, quòd dictatoria poteſtate abuſus, non ferendas in libera ciuitate opes ſibi comparaſſet. Sed tamen hæc libertas dominante Sylla concuſſa, Cæſare vero regente labefactata, Auguſto demum imperante funditus euerſa eſt. quod fuit nihil aliud, niſi cum plus ille vnus in ciuitate potuit, quàm vniuerſa reſp. Pro qua libertate retinenda cum aliàs alij contenderunt, tum maxime contra Sullam Lepidus, & contra M. Antonium Cicero. cuius rei in primis pulcherrimas has voces teſtes reliquerunt. Lepidus quidem apud Salluſtium: *Præclara Brutorum, atque Aemiliorum, & Lutatiorum proles; geniti ad ea, quæ maiores virtute peperere, ſubuertenda. Nam quid à Pyrrho, Annibale, Philippóque & Antiocho defenſum eſt aliud, quàm libertas, neu cui, niſi legibus, pareremus. quæ cuncta ſæuus iſte Romulus quaſi ab externis rapta tenet.* Cicero vero in Philippicis: *Res in extremum adducta eſt diſcrimen. de libertate decernitur. aut vincatis opportet Quirites, quod profecto & pietate veſtra, & tanta concordia conſequemini, aut quid uis potius, quàm ſeruiatis. aliæ nationes ſeruitutem pati poßunt; populi Rom. eſt propria libertas.*

Tertium huic libertatis genus conſequens eſt quo ſe Romani ciues aduerſus nimium magiſtratuum, & præſertim conſulum imperium muniuerunt. quod ius multis legibus eſſe video conſtitutum. quarum aliæ aliam vim habuerunt. Prima autem fuit Valeria à P. Valerio Poblicola conſule primo anno publicæ libertatis lata; *Vt ſi quis magiſtratus ciuem Rom. necare, verberare, multare vellet, priuatus eum ad populi iudicium vocare poßet. interea vero à magiſtratu damni nihil acciperet, niſi vbi populus ſtatuißet.* cuius legis Liuius, Dionyſius, & Plutarchus meminerunt. Inde vero haud ita multo poſt ſacratæ leges conſequutæ ſunt, omnes pro ciuium Ro. libertate latæ. quas ſacratas dictas eſſe cenſet Feſtus, *aut quòd eas plebes, cum à patribus ſeceßiſſet*, Caſſio, Cominióque coſ. anno ab v. c. CCLX, *iurata in monte Sacro ſciuerit, aut quòd ijs ſancitum eſt, vt ſi quis aduerſus eas feciſſet, ſacer alicui deorum eſſet.* Homo autem ſacer, eodem teſte alio loco, is eſt, *quem populus iudicauit ob maleficium; neque fas eſt, eum immolari, ſed, qui occiderit, parricidij nõ damnatur.* cui opinioni aſſentitur Cicero, cum in Corneliana inquit, *ſanctiones ſacrandas eſſe aut legis obteſtatione, aut pœna, cum caput eius, qui contra facit, conſecratur.* Fuerunt autem multæ, quarum tres pro plebis, reliquæ pro populi libertate ſunt latæ. Primæ pro plebe fuerunt, vna; *Vt tribuni pl. quotannis quinque de plebe crearentur, qui auxilio plebi aduerſus conſules eſſent*; altera, *Vt ijdem tribuni ſacroſancti eſſent*; tertia, *Ne is honor niſi plebeijs pateret.* Quod cum ex II Liuij, tum ex VI Dionyſij libro colligitur. Primam legem aſſerit Gellius, apud quem ſcriptum eſt, tribunos pl. tantum prehenſionem habuiſſe, vocationem vero nequaquam. quòd antiquitus creati ſint non iuri dicundo, nec cauſis, querelíſque de abſentibus noſcendis, ſed interceſſionibus faciendis, quibus præſentes fuiſſent; vt iniuria, quæ coram fieret, arceretur. Vnde Plutarchus in Catone Vticenſi ſcripſit, Ius tribuniciæ poteſtatis magis ad impediendum valuiſſe, quàm ad agendum, quippe cum ceteris omnibus collegis volentibus vnus, qui nolit, & intercedat, plus poſſit. Duplicatus inde poſt annum XXXVI eſt numerus tribunorum, lege, vt inquit Liuius, à Trebonio tribuno pl. lata; *Vt qui plebem R. tribunos pl. rogaret, is vſque eò rogaret, dum decem tribunos pl. faceret.* Secundam legem de ſacroſanctis tribunis confirmat Feſtus, cum ait: *Sacroſanctum eſt, quod iureiurando interpoſito inſtitutum eſt, ſi quis id violaſſet, morte pœnas penderet.* cuius generis tribunos pl. ædiléſque eiuſdem ordinis fuiſſe. Verba porrò quibus ſacroſanctos tribunos reddiderunt, hæc affert Dionyſius: *Ne quis vi tribunum quaſi priuatum facere cogito, neve virgis cædito, neve cædi, occidive iubeto. qui aduerſus ea fecerit, ſacer eſto, bonáque eius Cereri ſacra ſunto, eúmque occidere ius, fáſque eſto.* cum Dionyſio vero facit Liuius, qui libro

tertio, pulſis magiſtratu Decemuiris tribuniciam poteſtatem reſtitutam cum ſcripſiſſet, ita ſubiunxit: *Et cum plebem hinc prouocatione, hinc tribunicio auxilio ſatis firmaſſent, ipſis quoque tribunis, vt ſacroſancti viderentur, cuius rei iam prope memoria aboleuerat, relatis quibuſdam ex magno interuallo cæremonijs, renouarũt, & cum religione inuiolatos eos, tum lege etiam fecerunt, ſanciendo, vt qui tribunis plebis, ædilibus, iudicibus nocuiſſet, eius caput Ioui ſacrum eſſet, familia ad ædem Cereris, Liberi, Liberæq; venum iret.* Tertia vero lex adeo cuſtodita eſt, vt tribunatum nunquã ferè patricij ceperint, niſi ad plebem, vel adoptione, vel alia fortaſſe ratione, vt de Minucio Augurino tradit cum Plinio Liuius, ſe contulerint. In his autem legibus plebis libertatem fuiſſe poſitam, indicat Cicero in III de legibus, qui cum de tribunatu loqueretur, ita concluſit: *Quamobrem aut exigendi reges non fuerunt, aut plebi re, non verbo danda libertas.* Quarta inde lex ſacrata fuit: *Ne de capite ciuis Ro. niſi centuriatis agi comitijs poſſet.* Quinta: *Ne priuilegia irrogari liceret.* Hæ vero eædem leges poſt in XII tabulas ſunt tranſlatæ. de quibus in oratione pro domo hoc modo video Ciceronem verba feciſſe; *Quo exemplo, quo more, quo iure legem nominatim de capite ciuis indemnati tuliſti? vetant leges ſacratæ, vetant XII tabulæ, leges priuatis hominibus irrogari.* item: *Hoc iuris in hac ciuitate etiam tum, cum reges eſſent, dico fuiſſe, hoc nobis eſſe à maioribus traditũ, hoc eſſe deniq; propriũ liberæ ciuitatis, vt nihil de capite ciuis, aut de bonis ſine iudicio ſenatus, aut populi, aut eorũ, qui de quaq; re iudices conſtituti ſunt, detrahi poßit.* & in Sextiana: *Cur cum de capite ciuis, & de bonis proſcriptio ferretur, cum & ſacratis legibus, & XII tabulis ſancitum eſſet, neque priuilegium irrogari liceret, neque de capite niſi comitijs centuriatis rogari, nulla vox eſt audita conſulum?* & in tertio de legibus: *Tum leges præclarißimæ de XII tabulis tralatæ duæ. quarum altera priuilegia tollit, altera de capite ciuis rogari, niſi maximo comitiatu, vetat. nondum inuentis ſeditioſis tribunis ple. admirandum, tantum maiores in poſterum prouidiſſe. in priuatos homines leges ferri noluerũt, id eſt enim priuilegium. quo quid eſt iniuſtius? cum legis hæc vis ſit, ſcitum eße & iußum in omnes? ferri de ſingulis, niſi centuriatis comitijs noluerunt. deſcriptus enim populus cenſu, ordinibus, ætatibus plus adhibet ad ſuffragium conſilij, quàm fuſe in tribus conuocatus.* Atque his quidem legibus firmata in primis libertas ciuis Rom. putatur, quod caput eius nec magiſtratuum libidini, nec plebis arbitrio, ſed totius populi Ro. iudicio eſſet commiſſum. Hinc Liuius bello Punico narrando ait, hoc obſeruatum in Campanis, cum ſenatorem quendam Rom. ita loquentem facit: *Per ſenatum agi de Campanis, qui ciues Rom. ſunt, iniußu populi non video poße. idque apud maiores noſtros in Satricanis factum eſt.* At de capite tamen Ciceronis priuatim legem tulit P. Clodius trib. pl. comitiis tributis. quid mirum? ſi per vim, ac iniuſte. quod idem eodem in loco ipſe admonuit, his verbis: *Quo verius in cauſa noſtra L. Cotta dicebat, nihil omnino actum eße de nobis. præter enim quàm, quòd comitia illa eßent armis geſta ciuilibus, præterea neque tributa capitis comitia rata eße poße, neque vlla priuilegia. quocirca nihil nobis opus eße lege, de quibus nihil omnino actum eßet legibus.* & in Sextiana his: *Princeps rogatus ſententiam L. Cotta, dixit; nihil de me actum eße iure, nihil more maiorum, nihil legibus. Non poße quenquam de ciuitate tolli ſine iudicio, de capite non modo ferri, ſed ne iudicari quidem poße, niſi comitijs centuriatis.* Inde lex altera Valeria lata eſt à L. Valerio, qui cum M. Horatio conſul fuit, anno poſt vrbem conditam CCCIIII. Lata eſt autem de prouocatione, & de tribunatu plebis, quæ à decem viris ſublata fuerãt, reſtituendis. De qua libet Liuiana verba ſubiicere: *Legem de prouocatione, vnicum præſidium libertatis, decemuirali poteſtate euerſam, conſules non reſtituunt modo, ſed etiam in poſterum muniunt, ſanciendo noua lege, ne quis vllum magiſtratum ſine prouocatione crearet. qui creaßet, eum ius, faſque eßet occidi, neve ea cædes capitalis noxæ haberetur. & cum plebem hinc prouocatione, hinc tribunicio auxilio ſatis firmaßent, ipſis quoque tribunis, vt ſacroſancti viderentur, cuius rei iam prope memoria aboleuerat, relatis quibuſdam ex magno interuallo cæ*

remo

remonijs, renouarunt. & cum religione violatos eos, tum lege etiam fecerunt, ſanciendo, vt qui tribunis plebis, ædilibus, iudicibus nocuiſſet, eius caput Ioui ſacrum eſſet, familia ad ædem Cereris, Liberi, Liberæq; venum iret. Eadem vero de prouocatione lex poſt etiam relata eſt à M. Valerio Coruo conſule. de qua item, quid idem ille ſcripſerit, recitabo: *Eodem anno* (is fuit ab v.c. quadringenteſimus quinquageſimus tertius) *M. Valerius conſul de prouocatione legem tulit diligentius ſanctam. tertium ea tum poſt reges exactos lata eſt, ſemper ab eadem familia. cauſſam renouandæ ſæpius haud aliam fuiſſe reor, quàm quòd plus paucorum opes, quàm libertas plebis, poterant ea qui prouocaſſet, virgis cædi, ſecuriq; percuti vetuit. ſi quis aduerſus ea feciſſet, nihil aliud, quàm improbe factum adiecit. id viſum vinculum ſatis validum legis.* Deinde lata eſt lex Porcia de prouocatione. quam à Porcio Læca tribuno pleb. latam eſſe, docet nummus argenteus, cuius ab altera parte ſcriptum eſt, Prouoco, ab altera P. Porcius Læca. Hæc autem poſt Valeriam tertiam lata, vt eodem in loco addit Liuius, *graui pœna, ſi quis magiſtratus verberaſſet, necaſſetve ciuem R. ſanxit, ſed exilium irrogari ab eo permiſit.* Quæ duo capita his, quæ ſequuntur, teſtimoniis video confirmari, primum Ciceronis, qui cum Rabirium perduellionis reum conſul defenderet, dixit, *plura ſibi non eſſe dicenda de ciuibus Romanis contra legē Porciam verberatis, aut necatis*, & poſt, *Legem Porciam virgas ab omnium ciuium corpore amouiſſe, libertatem ciuium lictori eripuiſſe*, deinde Salluſtij, qui illud poſuit in oratione Cæſaris: *Quamobrem in ſententiam non addidiſti, vti prius verberibus animaduerteretur in eos? an quia lex Porcia vetat? at aliæ leges item condemnatis ciuibus non animam eripi, ſed exilium permitti iubent.* & poſt: *Maiores noſtri Græciæ morem imitati verberibus animaduertebant in ciues. de condemnatis ſummum ſupplicium ſumebant. poſtquam reſp. adoleuit, & multitudine ciuium factiones valuere, circumueniri innocentes, alia huiuſcemodi fieri cœpere. tunc lex Porcia, aliæq; leges paratæ ſunt, quibus legibus exilium damnatis permiſſum eſt.* Hanc autem legem M. Porcius Cato, ille cenſorius pro ſcapulis appellauit. ſic enim ſcribit Feſtus: *Pro ſcapulis cum dicit M. Cato, ſignificat pro iniuria verberum. nam conſulares leges erant in ciues rogatæ, quibus ſanciebatur pœna verberum. is ſignificabat prohibuiſſe multos ciues in ea oratione, quæ eſt contra M. Cœlium.* Liuius loco prolato, pro tergo latam ait. Plinius lib. VII, de iure, vt opinor, virgarum vocauit, cum dixit, *L. Cornelium Balbum Gaditanum accuſatum, & de iure virgarum in eum in conſilium miſſum.* quibus verbis accuſatum Balbum ſignificat, quòd falſo ciuitatem Romanam vſurparet, cum eſſet peregrinus. In peregrinum enim ius erat virgarum, non in ciuem. Vnde M. Marcellus conſul Nouocomenſem quendam virgis multandum curauit in Cæſaris contumeliam, à quo erant Nouocomenſes ciuitate donati. Porciam inde legem Semproniæ ſunt conſequutæ, à C. Sempronio Graccho, iuris plebis retinentiſſimo, in tribunatu latæ; Vna, *Ne de capite ciuium Rom. iniuſſu populi iudicaretur*; Altera, *Vt, qui magiſtratus indicta cauſa in ciuem Rom. animaduertiſſet, de eo populi quæſtio conſtitueretur*; Tertia, *Ne quis coiret, conueniret quo quis iudicio publico circumueniretur.* Primæ legis meminit Cicero in oratione pro Rabirio, & pro domo; ſecundæ Plutarchus in vita eius, eamq;, vt P. Popillium, à quo conſule Tiberij fratris ſocij miſere fuerant diuexati, vlciſceretur, atque vrbe, vt fecit, expelleret, eſſe latam adiicit; tertiæ Cicero in Cluentiana; quo loco eandem in ſenatores pro plebe eſſe latam adiungit. Quin etiam, ſi quo me coniectura trahit, eò inclinem, addiderim quartam Porciam: *Ne magiſtratus ciuem Rom. virgis cæderet, aut ſecuri feriret*, vetuſtate iam fortaſſe obſoleſcentem, ab eodem eſſe relatam. me vero in hanc opinionem adducunt verba eius, quæ citat Gellius ex oratione de legibus promulgatis; *Legebamus*, inquit, *orationem Gracchi de legibus promulgatis; in qua M. Marium, & quoſdam ex municipijs Italicis honeſtos viros virgis per iniuriam cæſos à magiſtratibus populi Rom. quanta maxima inuidia poteſt conqueritur. Verba hæc ſunt, quæ ſuper ea re fecit: Nuper Teanum Sidicinum conſul venit. vxorem dixit*

in balneis virilibus velle lauari. quæſtori Sidicino M. Mario datum eſt negotium, vti balneis exigerentur, qui lauabantur. vxor renunciat viro, parum cito ſibi balneas traditas eſſe, & parum lautas fuiſſe. Iccirco palus deſtitutus eſt in foro, eoq; adductus ſuæ ciuitatis nobiliſſimus homo M. Marius. veſtimenta detracta ſunt. virgis cæſus eſt. Caleni, vbi id audierunt, edixerunt, ne quis in balneis lauiſſe vellet, cum magiſtratus Rom. ibi eſſet. Ferentini ob eandem cauſſam prætor noſter quæſtores arripi iuſſit. alter ſe de muro deiecit, alter prehenſus, & virgis cæſus eſt. Hæc ex Gellio. ex quibus quis non intelligit, Gracchum hæc tum in concione dixiſſe, cum leges à ſe de libertate ciuium Rom. quæ neglecta lege Porcia à magiſtratibus Rom. violabatur, promulgatas ſuaderet? Vnde Cicero in actionibus in Verrem, harum legum memor, ita exclamauit: *Cædebatur virgis in foro Meſſanæ ciuis Romanus. ô nomen dulce libertatis, ô ius eximium noſtræ ciuitatis. ô lex Porcia, legeſq; Semproniæ.* His igitur ſiue legibus, ſiue inſtitutis libertas Romana aduerſus magiſtratuum patriciorum ſiue libidinem ſiue potētiam fuit vallata. Illud enim ſapienter ab illis prouiſum eſt, ne, cum ipſi ſe à libidine regia exoluiſſent, conſulum aut aliorum magiſtratuum intoleranda ſuperbia opprimerentur. Quod adeo proprium fuit ciuium Rom. vt nomen ciuis Rom. in prouinciis, & exteris regionibus multos à ſummis ſæpe cruciatibus corporis, & nece acerbiſſima à magiſtratibus oſtentata vindicarit. Hinc enim illa ſunt in Verrem: *Ceruices in carcere frangebantur indigniſſime ciuium Rom. vt etiam illa vox, & illa imploratio ciuis Rom. quæ ſæpe multis in vltimis terris opem inter barbaros, & ſalutem tulit, ea mortem illis acerbiorem, & ſupplicium maturius ferret.* Item: *Nulla vox audiebatur, niſi hæc: Ciuis Rom. ſum.* & in epiſt. Aſinij ad Ciceronē: *Cum illi miſero quiritanti, ciuis Rom. ſum; reſponderet; abi nunc, populi fidem implora.* Ex his autem legibus Semproniam, *Ne quis iudicio publico circumueniretur, qua lege ſenatores, & ij, qui magiſtratum geſſerant, ſoli tenebantur,* à Sylla dictatore retentam ait in Cluētiana Cicero. Reliquas ille mihi victoria parta non ſolum labefactaſſe videtur, ſed etiam funditus ſuſtuliſſe, quibus munita plebis, populiq; Rom. libertas fuit. nam proſcriptione ciuium Rom. nouo exemplo propoſita, cæde eorū acerbiſſima facta, agris plebi ereptis, iudiciis commutatis, tribunicia poteſtate debilitata, quid reliqui iuris ciuibus Romanis fecit? Tulit autem, *Ne tribunis plebis legum ferendarum ius eſſet, neve ijs, qui tribuni plebis fuiſſent, alios poſtea magiſtratus capere liceret.* vt ſcriptum eſt in Liuij, & Appiani hiſtoria. Nam Cicero lib. III. de legibus, *poteſtatem iniuriæ faciendæ ademptam, auxilij ferendi relictam* auctor eſt. quod expoſuit Cæſar, cum ius interceſſionis à Sulla tribunis relictum in primo ciuilium dixit. Tribunorum tamen iura poſt reſtituta ſunt partim à Cotta, partim à Pompeio, & Craſſo conſulibus. C. enim Cottam conſulem non multis poſt Sullæ mortem annis tuliſſe prodit Pedianus, vt tribunis alios magiſtratus capere liceret. Itaque C. Macer tribunus, apud Salluſtium, per ea tempora hæc plebis iuris detrimenta deplorans, ita in concione dixit: *An dubium habetis, ne officere quid vobis vno animo pergentibus poßit, quos languidos, ſecordeſq; pertimuere? niſi forte C. Cotta ex factione media conſul aliter, quàm metu iura quædam tribunis plebis reſtituit. & quanquam L. Cincius primus de poteſtate tribunorum loqui auſus, muſſantibus vobis, circumuentus erat, tamen prius illi inuidiam metuere, quàm vos iniuriæ pertæſum eſt: quod ego nequeo ſatis mirari Quirites. nam ſpem fruſtra fuiſſe intellexiſtis, Sulla mortuo, qui ſceleſtum impoſuerat ſeruitium, finem mali credebatis. ortus eſt longe ſæuior Catulus. tumultus interceßit Bruto, & Aemilio Mamerco conſulibus. Denique C. Curio ad exitium vſque inſontis tribuni dominatus eſt. Lucullus ſuperiore anno quantis animis ierit in L. Quintium, vidiſtis, quantæ denique nunc mihi turbæ concitantur. quæ profecto incaſſum agerentur, ſi prius, quàm vos ſeruiendi finem, illi dominationis facturi erant, præſertim cum ciuilibus armis dicta alia, ſed certatum vtrinque de dominatione in vobis ſit. Itaque cetera ex licentia aut odio, aut auaritia in tempus arſere, permanſit vna res modo, quæ vtrinque quæſita eſt, & erepta in poſterum, vis tribunicia,*

telum

telum à maioribus libertati paratum. Neq; vero haud ita multo poſt Cn.Pompeius, & M.Craſſus cõſules priſtinum ius,quod ante Syllam habuerant,reſtituerunt.cuius rei breui poſt Pompeium pœnituit, cum à P.Clodio tribuno pl. vexari acerrime,ac ſine vllo dignitatis ſuæ reſpectu exagitari cœpit. auctor cum aliis Pedianus.

Quartum genus libertatis fuit, qua ſe aduerſus fœneratorum, & creditorum impotentiam non ferendam armarunt. Erat enim hoc ius iam inde à condita, vt opinor,vrbe,vel lege vel more conſtitutum,vt liberi,qui pecuniam deberent,cum ſoluendo non eſſent, trahi à creditoribus,atque ad operas in ſeruitute præſtandas cogi poſſent.qua licentia abuſi multi in terga etiam miſerorum crudeliſſime ſæuierunt.vnde plebis in montem Sacrum ſeceſſio anno poſt R. E. XVI nata eſt.de qua ita Liuius: *Magno natu quidam in forum venit. Sabino bello ait ſe militantem, quia propter populationes agri non fructu modo caruerit, ſed villa incenſa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquo ſuo tempore imperatum, æs alienum feciſſe. id cumulatum vſuris primo ſe agro paterno, auitoq; exuiſſe, deinde fortunis aliis, poſtremo velut tabem perueniſſe ad corpus. ductum ſe ab creditore non in ſeruitium, ſed in ergaſtulum, & carnificinam eſſe inde oſtentare tergum fœdum recentibus veſtigiis verberum.ad hæc viſa, auditaq; clamor ingens oritur.non iam foro ſe tumultus continet, ſed paßim totam vrbem peruadit.nexi vincti, ſolutiq; ſe in publicum proripiunt.* Dionyſius item eundem hominem immanitatem, & ſæuitiam creditoris enarrantem inducit: ſe cum duobus filiis, quia æs alienum diſſoluere non potuerit, abductum à fœneratore, ac quia difficilia imperantis domini opera facere recuſarit,ab eodem verberibus affectum.Itaque ad hunc tumultum multos,qui in ſeruitute operas dabant,cathenas,& compedes trahentes nullo retinente,prodiiſſe. Atque hæc fere ante, quàm XII tabulæ ſcriberentur. Poſt autem in eas hæc verba relata ſunt, teſte Gellio libro XX. AERIS *confeßi, rebusq; iudicatis* XXX *dies iuſti ſunto. poſt deinde manus iniectio eſto. in ius ducito. ni iudicatum faxit, aut quis pro eo in iure vindex ſit, ſecum ducito, vincito, aut neruo, aut compede,* XV *pondo ne minore, aut ſi volet, maiore vincito. ſi volet, ſuo viuito. ni ſuo viuit, qui eum vinctum habebit, libras farris in dies dato. tertiis nundinis partes ſecanto. ſi plus, minusve ſecuerint, ſine fraude eſto.* Huius autem legis pars vna tantum obſeruata eſt,vt debitores addictos in vincula abducerent,altera more publico abrogata,ne ſecarent.Prius illud verba Liuij indicant,qui poſtea,vbi de ſeditione M.Manlij leuando plebis fœnore conflata ſcribit, ita ait: *Acrioris quippe æris alieni ſtimulos eſſe, qui non egeſtatem modo, atque ignominiam minentur, ſed neruo, ac vinculo corpus liberum territent. & æris alieni magna vis, res damnoſißima etiam diuitibus, ædificando contracta.* & paulo poſt de eadem re: *Centurionem nobilem iudicatum pecuniæ cum duci vidiſſet M. Manlius, medio foro cum caterua ſua occurrit, & manum iniecit, vociferatuſq; de ſuperbia patrum, ac crudelitate fœneratorum, & miſeriis plebis, ego nequicquam, inquit, hac dextra Capitolium, arcemq; ſeruauerim, ſi ciuem, commilitonemq; meum tanquam Gallis victoribus captum in ſeruitutem, ac vincula duci videam.* & infra: *An placere fœnore circumuentam plebem, ni potius, quàm ſortem, creditum ſoluat, corpus in neruum, ac ſupplicium dare? & gregatim quotidie de foro addictos duci? & repleri vinctis nobilium domos? & vbicunque patricius habitet, ibi carcerem priuatum eſſe?* Qui vero hoc modo ſeruiebant,ij vero non ſerui, ſed addicti dicebantur.inter quos quid interſit, egregie demonſtrauit Quintilianus his verbis: *Circa propria, ac differentias magna ſubtilitas. vt cum quæritur, an addictus, quem lex ſeruire, donec ſoluerit, iubet, ſeruus ſit. altera pars finit ita: Seruus eſt, qui eſt iure in ſeruitute, altera, qui in ſeruitute eſt eo iure, quo ſeruus. aut, vt antiqui dixerunt, qui ſeruitutem ſeruit. quæ definitio etiam ſi conſtat æquo, niſi tamen propriis, ac differentiis adiuuetur, inanis eſt. Dicet enim aduerſarius, ſeruire eum ſeruitutem, aut eo iure quo ſeruum. videamus ergo propria, differentiaſq; liberorum. Seruus cum manumittitur, fit libertinus: addictus recepta libertate eſt ingenuus. ſeruus inuito domino libertatem non conſequitur, addictus*

dictus ſoluendo citra voluntatem domini conſequetur. ad ſeruum nulla lex pertinet, addictus legem habet. propria liberi, quæ nemo habet, niſi liber, prænomen, nomen, cognomen, tribum, habet hæc addictus. Hoc autem ius obſeruatum eſt vſque ad annum CDXXVII, quo conſules L. Papirius fuerunt, & C. Pœtelius Viſolus. *quo anno,* vt inquit Liuius, *plebi Romanæ velut aliud initium libertatis factum eſt, quòd necti deſierunt. mutatum autem ius ob vnius fœneratoris ſimul libidinem, ſimul crudelitatem inſignem. L. Papirius is fuit. cui cum ſe C. Publilius ob æs alienum paternum nexum dediſſet, quem ætas, formáque ad miſericordiam elicere poterant, ad libidinem, & contumeliam animum accenderunt. cuius libidini cum iuuenis non cederet, laceratus ab eo ſe in publicum proripuit, libidinem, crudelitatémque conquerens fœneratoris. Ea cauſſa excito in vrbe tumultu conſules ex S. C. ad populum tulerunt, ne quis, niſi qui noxam meruiſſet, donec pœnam lueret, in compedibus, aut in neruo teneretur. pecuniæ creditæ bona debitoris, non corpus obnoxium eſſet. Itaque nexi ſoluti, cautumq; in poſterum, ne necterentur.* Atque hoc illud eſt, quod Varro intellexit, cum ſcripſit in libris de lingua Latina: *Liber, qui ſuas operas in ſeruitute pro pecunia, quam debet, dum ſolueret, dat, nexus vocatur. Hoc C. Pœtelio Viſolo rogante cautum, ne fieret, & omnes, qui bonam copiam eiurarent, ne eſſent nexi, diſſoluti.* Tantum autem abfuit, vt poſtea hoc nomine plebs detrimentum aliquod libertatis acceperit, vt ſæpe etiam de ære alieno eius vel creditoribus ipſis inuitis relaxando agitatum ſit. quam legem Romani Nouas tabulas appellarunt. quam vt nemo vnquam niſi perturbandæ reip. cupidus promulgauit, ſic optimus ſemper quiſque & ocij amantiſſimus repudiauit. Itaque de ea re ſic Cicero in legibus: *Nunquã vehementius actum eſt, quàm me conſule, ne ſolueretur. armis, & caſtris tentata res eſt ab omni genere hominum, & ordine. quibus ita reſtiti, vt totum hoc malum de rep. tolleretur. nunquam nec maius æs alienum fuit, nec melius, aut facilius diſſolutum eſt. fraudandi enim ſpe ſublata, ſoluendi neceßitas conſecuta eſt.* Vnde etiam querelæ illæ coniuratorum in remp. eodem anno ſunt natæ, de quibus Salluſtius: *Deos hominéſque teſtamur, nos arma cepiſſe, vti corpora noſtra ab iniuria tuta forent, qui miſeri, egentes, violentia, atque crudelitate fœneratorum plerique patria, ſed omnes fama, atque fortunis expertes ſumus. neque cuiquam noſtrum licuit, more maiorum lege vti, neque amiſſo patrimonio, corpus liberum habere. tanta ſæuitia fœneratorum, atque prætoris fuit.* De ſecandis autem debitoribus, quod nunquam vſurpatum eſſe dixi, illud Cæcilij Iuriſconſulti adductus auctoritate feci: cuius etiam verba ſubſcribam: *Vinctis debitoribus ius erat paciſcendi. ac niſi pacti forent, habebantur in vinculis dies LX. inter eos dies trinis nundinis continuis ad prætorem ad comitium producebantur. quantæq; pecuniæ iudicati eſſent, prædicabatur. tertijs autem nundinis capite pœnas dabant, aut trans Tiberim peregre venum ibant. ſed eam capitis pœnam ſanciendæ fidei gratia, horrificam atrocitatis oſtentu, nouiſq; terroribus metuendam reddiderunt. Nam ſi plures forent, quibus reus eſſet iudicatus, ſecare ſi vellent, atque partiri corpus addicti ſibi hominis permiſerunt. & quidem verba ipſa legis dicam, ne exiſtimes inuidiam me iſtam forte formidare. Tertijs, inquit, nundinis parteis ſecanto. ſi plus, minuſve ſecuerunt, ſine fraude eſto. nihil profecto immitius, nihil immanius, niſi, vt re ipſa apparet, eo conſilio tanta immanitas pœnæ denunciata eſt, ne ad eam vnquam perueniretur. Addici namque nunc, & vinciri multos videmus, quia vinculorum pœnam deterrimi homines contemnunt. diſſectum eſſe antiquis neminem neque legi, neque audiui. quoniam ſæuitia iſta pœnæ contemni non quita eſt:* Idem notauit etiam Quintilianus, cum ſcripſit: *Sunt quædam non laudabilia natura, ſed iure conceſſa, vt XII tabulis debitoris corpus inter creditores diuidi licuit. quam legem mos publicus repudiauit.*

NB. Verba hæc Cæcilii ex Gell. N.A. L. XX. [1]. 727 / 726.

Extremum genus libertatis attulerunt leges tabellariæ. quarum in vniuerſum ea vis fuit, ne ſuffragia poſthac à populo voce, ſed tabella, id eſt, ne palam, & aperte, ſed clam, & occulte ferrentur. recte; Etenim ſi libertatis ratio in eo poſita eſt, vt facias, quod velis, idq; ipſum tabella præſtat, profecto maxima à tabellaria lege pars

libertatis

libertatis proficiſcitur. id quod etiam non obſcure tradidit Cicero in Planciana, cum dixit: *Populo grata eſt tabella, quæ frontes aperit hominum, mentes tegit, datq; eam libertatem, vt, quod velint, faciant.* Quin etiam Salluſtius, vbi de conſtituenda rep. præcepta dat, tabellam iis laudibus effert, vt dicat, eam obtentui fore, quo magis libero animo facere populus audeat. vnde ſcite in II Agraria Cicero tabellam vindicem tacitæ libertatis, & in Corneliana, legem Caſſiam tabellariam principiũ iuſtiſſimæ libertatis appellauit. Leges autem tabellarias idem in III de legibus nominat multas, Gabiniam de mandandis magiſtratibus, Caſſiam de populi iudicio, Papiriam de iubendis legibus, & vetandis, Cœliam de perduellione, quem Caſſius in ſua lege exceperat. inde multas alias, Ne quis inſpiceret tabellam, Ne rogaret, Ne appellaret. Has autem leges omnes libertatis retinendæ gratia populum expetiſſe, illud eſt argumento, quòd ait idem, legem tabellariam à populo libero nunquam fuiſſe deſideratam, ab eodem oppreſſo dominatu ac potentia principum flagitatam. Prima autem Gabinia Piſone, & Lænate coſſ. lata eſt. ſiquidem, auctore eodem in loco Cicerone, biennio ante Caſſiam lata eſt. ex quo intelligi poteſt, populum Rom. ſero admodum vere ſe ſuffragiorum in libertatem vindicaſſe, in qua populo poteſtas honeſte bonis gratificandi datur. nam ij cõſules in annum ab Vrbe cond. DCXIIII in faſtis cõſularibus referũtur. Caſſia enim Lepido, & Mancino coſſ. vt ait idem in Bruto, neque multis poſt annis Papiria, & Cœlia lata eſt. Atque de ciuiũ quidem R. libertate, & iis, quibus ea ſtabilita eſt, legibus hactenus diſputatum ſit.

De iure Gentilitatis. CAP. VII.

IVs libertatis neſcio, an vllum aliud ius propius attingat, quàm gentilitatis. neque id ſine cauſſa. ſunt enim ab eodem ambo fonte deducta, id eſt à Romulo. qui quos liberos in tribus, curiaſue deſcripſit, id eſt, quos omnino ciuitate donauit, eoſdem in duas gentes ſimul diuiſit, quarum vnam patres, plebem alteram nominauit, patres quidem, ex Dionyſij ſententia, eos, qui in noua ciuitate ceteris genere, virtute, & copiis antecellerent, plebem vero, qui his omnibus rebus inferiores eſſent; patres autem vel ab ætate, quaſi ſenes, vel quòd ſoli filios haberent, vel denique Athenienſium exemplo, qui ſummo loco natos εὐπατρίδας, infimo ἀγροίκους nominarunt. neque vero patres eos ſolum, & plebem, ſed patricios etiam, & plebeios, quaſi patrum, & plebis progeniem nuncupauit. quanquam patricios idem Dionyſius, & præter Dionyſium Plutarchus dictos aſſerunt, quòd ſoli patres ſuos ciere, id eſt nominare poſſent, id quod plebeiis genti obſcuriſſimæ, & prope è terra natæ non liceret. Ex quo intelligi poteſt, patricios tum aliud nihil fuiſſe, quàm ingenuos. id quod P. Decius etiam apud Liuium ſignificauit, cum dixit, patricios primum eſſe factos, non de cælo demiſſos, ſed qui patrem ciere poſſent, id eſt, nihil vltra, quàm ingenuos. & apud Feſtum Cincius, qui aperte primis temporibus patricios eoſdem fuiſſe cum ingenuis ſcribit. egregie. nam ſi ingenui ſunt, qui ex duobus ingenuis orti ſunt, profecto patricium neminem facere Romulus, niſi ingenuũ potuit, cum patricius ille tum fuerit, qui patrem ciere potuerit. Quod ſi ita eſt, ſatis liquet, patricios primum, deinde plebeios gẽtem habuiſſe. ſiquidem gentiles ſunt, auctore, vt eſt apud Ciceronem, Scæuola, qui inter ſe eodẽ nomine ſunt, quorum nemo ſeruitutem ſeruiuit, nec capite diminutus ſit. de patriciis illud argumento eſt, quod ait P. Decius apud Liuium, qui cum aduerſus patricios loqueretur, ita demum intulit: *Semper iſta audita ſunt eadem, vos ſolos gentem habere.* de plebeiis id, quod Ap. Claudius, vir patricius, dixit: *An hoc ſi Claudiæ familiæ non ſim, nec ex patricio ſanguine ortus, ſed vnus Quiritium quilibet, qui modo me duobus ingenuis ortum ſciam, reticere poſſim?* ex quibus verbis colligi licet, ſi qui ſe ab ingenuis ortum oſtendere poteſt, is gentem habet, profecto plebeios,

vbi

vbi patres indicare potuerunt,& ipſos gentem habere cœpiſſe.

His rebus expoſitis,nunc duo illa intelligenda ſunt,primum alia fuiſſe iura gentilitatum,atque agnationum,deinde alia gentium patriciarum,ac plebeiarum.Ego autem inter gentilitates,& agnationes illud interfuiſſe opinor, quod inter gentis, & familiæ iura intereſſe alio libro admonui.quippe, vt, quemadmodũ familia nos propius attingit, quàm gens,ſic agnati arctiore nobiſcum, quàm gentiles,neceſſitudine iuncti ſint.cuius rei argumento eſſe, quòd lex duodecim tabularum furioſorum tutelam primum agnatis, deinde gentilibus commiſit,eademq; patriſfamilias inteſtato mortui pecuniam primum ad agnatos, poſt ad gentiles voluit peruenire. Itaque cum Cicero homines arctiſſimo cum diis ipſis neceſſitudinis quaſi vinculo conſtrictos eſſe in primo de legibus vellet oſtendere, eos deorum agnatione, & gente teneri dixit.pro qua agnatione eundẽ in primo de oratore ſtirpem poſuiſſe exiſtimo, cum ſcripſit: *Quid? qua de re inter Marcellos, & Claudios patricios centumuiri iudicarunt.cum Marcelli ab liberti filio ſtirpe, Claudij patricij eiuſdem hominis hereditatem gente ad ſe rediſſe dicerent, non ne in ea cauſa fuit oratoribus de toto ſtirpis, & gentilitatis iure dicendum?*

Patriciarum autem, & plebeiarum gentium cum multa alia iura, eaq; inter ſe longe diuerſa fuerunt,tum celebre illud extitit, quòd plebis iura ſimul cum ciuitatis adeptione impetrabantur. (nam eodem tempore qui ciuium, idem etiam plebeiorum iure donabatur.) patricius autem fieri, niſi lege nominatim ad populum lata, nemo poterat.quod fuit aut regum, aut conſulum, aut dictatorum ampliſſimum beneficium.Patricios enim Romulus bis, teſte Dionyſio,legit,primum ex Albanis, quos ſocios vrbis condendæ habuit, deinde ex Sabinis iis, quos cum eorum rege T. Tatio in ciuitatem aduocauit. quo tempore Iulij, Pinarij, Potitij, Aemilij,Nautij,Fabij,Antonij in patriciorum numerum eſſe videntur relati.quem morem deinceps ſequuti ceteri, Numa ex Sabinis, Valerios,& Marcios,Tullus ex Albanis,Alba exciſa,Iulios iterum,& Seruilios,Geganios,Atilios,Curatios,Quinctilios,& Clœlios,Ancus ex Etruria L. Tarquiniũ, Priſcus ex Latio Ser. Tullium, & Octauios in patriciorum numerum acceperũt. Imminutis autem cædẽ,exiliiſq; à Superbo patriciorum familiis L. Brutus, qui primus exactis regibus conſul fuit, legiſſe patricios dicitur.inde,ſexto poſt liberatam remp.anno,Ap. Claudius ex Sabinis Romam commigrans, lege item conſulari patricius factus eſt. poſtremo C. Cæſar lege Caſſia, & Diuus Auguſtus lege Sænia patricios iam magna ex parte extinctos ſuppleuerunt. Vnde apud Liuium Canuleius tribunus pleb.inuidioſe quondam in patres dixit, *Nobilitatem patricios pleroſque ex Albanis, & Sabinis non genere, nec ſanguine, ſed cooptatione in patres habuiſſe aut à regibus lectos, aut poſt reges exactos iuſſu populi.* de patriciis autem à Cæſare, & ab Auguſto adlectis ſcribit cum Dione Suetonius.de omnibus fere Tacitus in hunc modum: *D. Claudius in numerum patriciorum vetuſtiſsimum quemque è ſenatu aſciuit, paucis iam reliquis familiarum, quas Romulus maiorum, & L. Brutus minorum gentium appellauerant.exhauſtis etiam, quas dictator Cæſar lege Caſsia, & princeps Auguſtus lege Sænia ſublegere.*

Ad hæc vero fuit etiam illud à Romulo inſtitutum, vt quoniam patricios extulerat, plebeios vero depreſſerat,ne aut illis horum inuidia obeſſet, aut hi illorum potentia circumuenirentur,ambo inter ſe ſanctiſſimo quodam neceſſitudinis vinculo aſtringerentur. patricios enim patronos plebis, plebeios patrum clientes eſſe conſtituit. atque amborum in ea colenda neceſſitudine officia diligentiſſime demonſtrauit; patronorum, vt clientibus incognita iura traderent, cauſſam eorum in foro, re poſtulante,defenderent; clientum, vt patronos domo deducerent, domumq; reducerent; eoſq; in collocandis filiabus, ſi ita opus eſſet, pecunia ſubleuarent.neutris autem licere voluit, ſe inter ſe aut nomen deferendo, aut teſtimonium dicendo, aut ſuffragium ineundo, aut cum inimicis ſentiendo lædere.alioquin

quin cum lege à ſe de proditione lata teneri, cúmque ſacrum Deo eſſe, id eſt impune occidi licere. Quæ neceſſitudo vſque ad Gracchorum ætatem ſanctè adeo, teſte Dionyſio, obſeruata eſt, vt in multis, & magnis plebis, patrúmque de rep. contentionibus nulla tamen vnquam vis, nulla cædes extiterit. quòd clientes patronorum vel ſuadentium auctoritati, vel rogantium voluntati facile etiã iuris ſui cum aliqua diminutione obtemperauerint.

Iam vero neque illud eſt contemnendum, quòd patricij ſoli ex Romuli inſtituto auſpicia habuerunt. quod ex oratione P. Decij plebeij aduerſus patricios apud Liuiũ ſatis aperte cognoſcitur. qui inquit: *Semper iſta audita ſunt eadem: penes vos auſpicia eſſe; vos ſolos iuſtũ imperiũ domi, militiæq; habere.* & ex oratione Claudij aduerſus plebeios, cum ait: *Penes quos ſunt auſpicia? nẽpe penes patres. nã plebeius quidẽ magiſtratus nullus auſpicato creatur. nobis adeo propria ſunt auſpicia, vt non ſolum quos populus creat, patricios magiſtratus aliter, quàm auſpicato creet, ſed nos quoque ipſi ſine ſuffragio populi auſpicato interregem prodamus, & priuatim auſpicia habeamus, quæ iſti ne in magiſtratibus quidem habent. quid igitur aliud, quàm tollit ex ciuitate auſpicia, qui plebeios conſules creando, à patribus, qui ſoli ea habere poſſunt, aufert?* Item ex eodem loco: *Interroganti tribuno, cur plebeium conſulem fieri non oporteret, reſpondit, quòd nemo plebeius auſpicia haberet, ideóque decemuiros connubium diremiſſe, ne incerta prole auſpicia turbarentur. plebs ad id maxime indignatione exarſit, quòd auſpicari tanquam inuiſi dijs immortalibus negarentur poſſe.* Cum autem auſpicia tria fuerint, auium inſpectio, de cælo obſeruatio, & tripudij animaduerſio, non eſt ignorandum, obſeruationem de cælo ad omnia comitia eſſe adhibitam, auium inſpectionem ad curiata, & centuriata tantum; tripudium rerum gerendarum fuiſſe proprium. Itaque cum plebeij carere auſpiciis dicuntur, auium volantium aut canentium obſeruatione in comitiis, tripudio in rebus gerendis carere dicuntur. quæ ſoli patricij tenuerunt. quemadmodum etiam, cum nulli eſſent in rep. magiſtratus, ſenatores patricij ſoli auſpicato interregem prodiderunt, qui rogandis magiſtratibus comitia haberet. Quorum duo priora iura procedente tempore interiiſſe, poſtremum vero perpetuum fuiſſe inuenio. Nam vbi primum plebs in partem patriciorum magiſtratuum venit, vt conſulatus, tum vero ad plebeios ita tranſlata auſpicia ſunt, vt & auſpicato crearentur, & ipſi auſpicato rem gererent. cuius rei confirmandæ gratia notiſſimo vno Liuij loco ero contentus: *In expectatione erat ciuitas, quòd Genucius primus de plebe conſul bellum ſuis auſpicijs geſturus eſſet. perinde vt eueniret res, ita communicatos honores probe, aut ſecus conſulto habitura. Forte ita tulit caſus, vt Genucius ad hoſtes magno conatu profectus, in inſidias præcipitaretur, legionibus necopinato pauore fuſis conſul circumuentus ab inſcijs, quem interficerent, occideretur. quod vbi eſt Romam nunciatum, nequaquam tantum publica calamitate mœſti patres, quantum feroces infelici conſulis plebeij ductu, fremunt omnibus locis, irent, crearent conſulem ex plebe; transferrent auſpicia, quo nefas eſſet; potuiſſe patres plebiſcito pelli honoribus ſuis, num etiam in deos immortales inauſpicatam legem valuiſſe? vindicaſſe ipſos ſuum numen, ſua auſpicia, quæ vt primum contacta ab eo ſint, à quo nec ius, nec fas fuerit, deletum cum duce exercitum documento fuiſſe, ne deinde turbato gentium iure auſpicia turbarentur.* Neque vero dubium eſt, ſi Genucius plebeius conſul eſt factus, quin auſpicato factus ſit. nam centuriata comitia, quibus conſules creabãtur, auſpicata erant, vt tributa inauſpicata. eadémque ratione neque illud vllam habere dubitationem debet, ſi Genucius conſul rem geſſit, quin captatis ante auſpiciis geſſerit, cum magiſtratus, vt inquit Cicero in primo de diuinatione, tripudio ſoliſtimo vterentur. quod idem de ceteris eſt iudicandum. Cur enim priore conſulatu C. Flaminium è plebe inauſpicato conſulem factum, poſteriore ſine auſpiciis ad bellum profectum, quæ ne in externo quidem ſolo noua, atque integra concipere poſſet, atque eundem auſpiciis neglectis cum hoſte congreſſum,

inſimularent annales,niſi plebeiis poſt cum magiſtratibus patriciis eſſent auſpicia ipſa patriciorum communicata? at quæ auſpicia cōtempſit Flaminius? tripudium. ſic enim agit Cicero in primo de diuinatione: *C. Flaminius, cum tripudio auſpicaretur, pullarius diem prœlij committendi differebat. tum Flaminius ex eo quæſiuit, ſi ne poſtea quidem pulli paſcerentur, quid faciendum cenſeret; cum ille quieſcendum reſpondiſſet, Flaminius, præclara verò auſpicia, ſi eſurientibus pullis res geri poterit, ſaturis nihil geretur. Itaque ſigna conuelli, & ſe ſequi iuſsit.* At vero perpetuum illud ius patricij defenderunt, vt, nulli cum eſſent in rep. patricij magiſtratus, ad ipſos auſpicia redirent. quod erat nihil aliud, niſi vt patricij ſenatores coirent, atque ex ſe auſpicato, qui comitia rogandis conſulibus haberet, interregem proderent. vnde illa ſunt Liuij libro IIII: *Patricij, cum ſine curulibus magiſtratibus reſpub. eſſet, coiere, & interregem creauere.* & Ciceronis illud ad Brutum: *Dum vnus erit patricius magiſtratus, auſpicia ad patres redire non poſſunt.* & Pediani in Milonianam illud: *Cum menſe Ianuario nulli dum neque conſules, neque prætores eſſent, & Pompeius, ac T. Munatius tribunus pl. referri ad ſenatum de patricijs conuocandis, qui interregem proderent, non eſſent paſsi.*

Poſtremo vero cum idem etiam Romulus patriciis ſolis ſenatum, ſacerdotia, magiſtratus, iudicia, ac totam denique remp. tradidiſſet, plebeiis agriculturam, & rem pecuariam, ac quæſtuarias artes, eodem Dionyſio teſte, commiſiſſet, neque hoc inſtitutum diu admodum eſt ſeruatum. ſiquidem plebs interiecto tempore, & in ſenatum peruenit, & magiſtratus, ac ſacerdotia cepit, & res iudicauit, & omnino remp. ipſam capeſſiuit. id quod quando, & quo pacto adepta ſit, poſt ſuo loco aperietur.

Nunc vero illud tantum admonuiſſe ſatis ſit, plebem, cum omnia ferè patriciorum iura eſſet conſequuta, illud tamen impetrare nunquam potuiſſe, vt aut inter regem ex ſe, quemadmodum antea dixi, aut flamines maiores, Dialem, Martialem, & Quirinalem proderet, aut regem ſacrificulum faceret, aut in Saliorum collegium cooptaretur, quos locos vt integros vſque ad extrema tempora patricij poſſederunt, ſic proprium illud vſque ad extremum plebeiis reliquerunt; vt comitia tributa ab auſpiciis, atque à patribus libera haberent, & tribunatum, atque ædilitatem plebis ſoli caperent. quibus fere de rebus omnibus ita Liuius: *Patres contra non pro cōmunicatis, ſed pro amiſsis honoribus fremēdo, negare, ſi ea ita ſint, liberos tollēdos eſſe qui pulſi maiorum loco, cernentéſq; alios in poſſeſsione dignitatis ſuæ, ſalij, flamineſque, nuſquàm aliò, quàm ad ſacrificandum pro populo ſine imperijs, ac poteſtatibus relinquantur.* & Cicero pro domo ſua, cum Clodium patricium à plebeio adoptatum reprehenderet: *Probate genus adoptionis, iam omnium ſacra interierint, quorum cuſtodes vos eſſe debetis. iam patricius nemo relinquetur. cur enim quiſquam vellet tribunū pl. ſe fieri non licere? anguſtiorem ſibi eſſe petitionem conſulatus? in ſacerdotium cum poſsit venire, quia patricio non ſit locus, non venire? vt cuique aliquid acciderit, quare commodius ſit, eſſe plebeium, ſimili ratione adoptabitur. Itaque populus Ro. breui tempore neque regem ſacrorum, neque flamines, neque ſalios habebit, nec ex parte dimidia reliquos ſacerdotes, neque auctores centuriatorum, & curiatorum comitiorum auſpiciáque populi Rom. ſi magiſtratus patricij creati non ſint, intereant neceſſe eſt, cum interrex nullus ſit, quòd & ipſum patricium eſſe, & à patricio prodi neceſſe eſt.* Quo modo autem ab auſpiciis plebeij liberi fuerint, alio loco dicendum eſt.

Neque vero alienum eſt, vt duo patriciarum gentium genera fuerint, intelligere. ſi quidem ſatis conſtat patricios alios maiorum gentium dictos, alios minorum. Sunt autem qui maiorum gentium appellatos putent, quos Romulus tantum prima lectione ex Albanis adlegit: reliquos inde, & quos ipſe, & quos alij reges deinceps aſciuerunt, minorum. Liuius quidem quos Priſcus rex, Tacitus, quos Brutus conſul patricios fecit, eos minorum gentium nuncupauerunt. peruaſiſſe autem hanc vſque ad poſtrema etiam tempora differentiam, optimus teſtis

eſt

eſt Cicero,qui in epiſtola ad Papirium,Papirios aliquot patricios fuiſſe tradit, ſed minorum gentium. neque vero aliud quicquam his credo vocibus expreſſerunt, quàm patricios maioris & minoris antiquitatis. nam eiuſdem,vt puto, & hi, & illi iuris fuerunt.

Neque verò illud etiam eſſe prætermittendum videtur, familias multas eaſdem patricias fuiſſe & plebeias, vt Claudiam, Papiriam, Corneliam, & Octauiam. de Claudia enim ſcripſit præter ceteros Suetonius in Tiberio, de Papiria Cicero in epiſtola ad Pætum, de Cornelia idem in ſecundo de legibus,vbi Cornelios patricios ita nominat, vt plebeios etiam aliquos fuiſſe ſignificet: de Octauia idem in Auguſto Suetonius. Cuius rei cauſſas exquirenti non erit difficile multas & quidem probabiles omnes inuenire. Mihi vero hæ potiſſimum reddi videntur poſſe: Vna,quòd non ab eodem ambæ fonte fluxerint,vt de Tullia Longorum,& Ciceronum familia alio libro dixi,quarum patricia illa à Ser; Tullio rege,hæc plebeia à Tullo Atio Volſcorum rege,teſte Plutarcho, ex aliquorum opinione traxit originem;Altera.quòd cum patricij lecti ſunt, non omnes vnius gentis lecti ſint, verum aliquot in patricios aſcitis, reliqui plebeiorum iura tenuerint; Tertia, quòd poſteaquam patricij facti fuerint,nonnulli eo iure non contenti ab plebem ſe contulerint. fuiſſe enim à plebe ad patricios aditum, & ab iis ad plebem reditum, oſtendit Suetonius,cum de Octauia gente ita loquitur: *Gens Octauia à Tarquinio Priſco inter Romanas gentes allecta, mox à Ser. Tullio in patricias tranſducta, procedente tempore ad plebem ſe contulit, ac rurſus magna vi per D. Iulium in patriciatum redijt.* Quod idem ſignificauit etiam Cicero in Bruto cum dixit: *Tranſitiones à plebe ſunt, cum homines humiliores in alienum eiuſdem nominis infunduntur genus, vt ſi ego me à M. Tullio eſſe dicerem, qui patricius cum Ser. Sulpicio conſul fuit.* & Plinius, cũ L. Minucium Augurinum,hominem patriciũ ad plebem ſe contuliſſe,& tribunum pl. vndecimum factum eſſe ſcribit.Hoc autem factum eſſe exiſtimo,vel patriciorum iura repudiando,vel ſe in diuerſam gentem adoptando.quo pacto effectum eſt, vt aut plebeius in patricij familiam tranſiuerit, vt Liuius in Mamerci Lepidi,& Brutus in A. Albini,aut patricius in plebeij, vt P. Clodius in M.Fonteij, P. Dolabella in Liuiæ tranſmigrarunt. qua vna ratione patricij ad tribunatum pl. aſpirarunt,id eſt ſi patriciorum ſe ante iure abdicaſſent, ac plebis iura ſumpſiſſent. ſed de adoptione poſt alio loco pluribus. Poſtremo vero ciuitatis etiam largitionem hanc diuerſitatem intuliſſe opinor.nam qui ciuitatem beneficio alicuius patricij hominis obtinebant,ij nomen eius tantum, non gentem aſſequebantur, ſed in plebe,cuius iura cum ciuitate adepti erant,remanebant.

Ex his autem fontibus primæ illæ in rep.ſeditiones omnes emanarunt.Nam cum patricij,qui plebis patroni fuerant conſtituti,eam ſuperbe,violentérque vexarent, atque liberata rep.plebs,vt ante regibus,ſic tunc conſulibus, patriciiſque ſeruiret, conflatis ſeditionibus, cum ſe aduerſus eorum impotentiam inſtituto tribunatu muniuit,tum eorum,vt dixi, iura fere omnia ſibi aſciuit. Hinc enim ſeceſſio in montem Sacrum ob libertatem ſuam aduerſus patricios creditores defendendam, hinc in Auentinum, ob conſeruandam ab patriciorum libidine pudicitiam extiterunt. hinc denique motus alij vrbani excitati, de communicandis connubiis, quæ decemuirali lege dirempta fuerant,de conſulatu vulgando, quem ſoli patricij obtinebant. quibus de rebus non proprie inter ordines, ſed inter gentes eſt concertatum,cum alteram partem conſules,tribuni pl.alteram tuerentur, illius in ſenatu, huius in concione præſidium omne eſſet conſtitutum. Sed iam ad alia pergamus.

De iure ſacrorum. CAP. VIII.

DEINCEPS ſequitur,vt de iure ſacrorum dicendum eſſe videatur, quod eſt cum libertatis, & gentilitatis iure coniunctum. Si quidem qui ciuitate R.donatur,is eodem tempore non omnia ſolum aut libertatis, aut gentilitatis iura adipiſcitur, ſed omnino ſacrorum etiam, & cæremoniarum patriarum in partem vocatur. de quibus quoniã res eſt cognitu digniſſima, quæ nos inuenerimus, breuiter,vt inſtituimus,exponemus.

Primum igitur intelligendum eſt, ſacra omnia aut publica fuiſſe, aut priuata. *Publica* cenſet Sex. Pompeius ea,*quæ publico ſumptu pro populo fierent, quæq; pro montibus,pagis, curijs, & ſacellis;priuata , quæ pro ſingulis hominibus , & familijs.* Publicum focum totius vrbis Veſtales virgines ſanctiſſime obſeruarunt, publicos curiarum focos triginta cum ſuis curialibus curiones, pagorum vero ipſi ſingulorum pagorum ſacerdotes; priuatos autem familiarum ſingularum lares ſuos quiſque domi paterfamilias coluit. Veſtam alij à Romulo, alij (quæ, vt ait Dionyſius, frequentior fama eſt) à Numa rege in foro conſecratam putant. Penatibus,inter quos & Veſtam quidam retulerunt, Lauinij quotannis à regibus,ac poſt reges exactos à conſulibus rem diuinam factam ſatis conſtat. Curiarum ſacra Romulus inſtituit;Compitalitia in vrbe, & Paganalia in agris Ser. Tullius. Priuata vero ſacra Romulus iam tum videtur conſtituiſſe,cum vxorem ſociam mariti pecuniæ, ſacrorúmque,teſte Dionyſio,ſtatuit.Deos autem neq; nouos,neq; alienigenas niſi publice à Romanis aſcitos Cicero in legibus ſcribit.Aſciuit autẽ publice eoſdẽ fere,quos Græci,deos auctor ipſe vrbis Romulus,fabulis tamen,& probris, quæ de diis narrabantur à Græcis, vt Dionyſius ait, repudiatis, Saturnum, Iouem, Iunonem, Martem, Mineruam, Mercurium, Apollinem,& Herculem. Itaque prima templa Ioui Feretrio,& Statori ab eo in Capitolio ſunt dicata. Nouos autem deos, & quaſi Romanorum vernaculos Conſum idem conſecrauit; Cloacinam,vt apud Arnobium eſt, Tatius; Quirinum, Terminum, & Fidem Pompilius;Pauorem,& Pallorem Hoſtilius.quid de Pico, Tiberino, Pilumno,Picumno,Larentia, Flora,ceteríſque eiuſmodi Græciæ inauditis diis diſſeram, quos Romani alij aliis temporibus dedicauerunt? Aeſculapium autem ſero populus ex Epidauro ad peſtilentiam auertendam aduexit, ac Cybelen ex Phrygia victoriæ cauſſa multo ſerius. quin eandem, vt etiam Cererem, coli eorum ritu, à quibus acceperant, voluit. vt illud demum intelligatur,neque omnes Græcorum deos ab initio eſſe cultos,neque eos,niſi publica auctoritate,eſſe conſecratos.

Sacra vero quemadmodum,ac quo ritu eſſent peragenda,difficile eſſet in tanta præſertim rerum, & temporum vetuſtate exponere. quibus rebus tum rituales, & pontificales commentarij erant referti. hoc tantum oſtendam, nouos deos nouóſque colendorum deorum ritus à priuatis illatos ſæpe eſſe publica auctoritate damnatos. oſtendam autem verbis ipſis Liuij bello Veienti: *Nec corpora,* inquit,*modo affecta tabo,ſed animos quoque multiplex religio, & pleraque externa inuaſit, nouos ritus ſacrificandi, vaticinando inferentibus in domos,quibus quæſtui ſunt capti ſuperſtitione animi, donec publicus iam pudor ad primores ciuitatis peruenit,cernentes in omnibus vicis,ſacelliſque peregrina, atque inſolita piacula pacis deum expoſcendæ. datũ inde negotium ædilibus,vt animaduerterent,ne qui niſi Romani dij, neu, quo alio more,quàm patrio colerentur.*& poſtea bello Punico:*Quo diutius trahebatur bellum, & variabant ſecundæ, aduerſæq; res non fortunam magis,quàm animos hominum,tanta religio, & ea magna ex parte externa ciuitatem inceſſit, vt aut homines,aut dij repente alij viderentur facti.nec iam in ſecreto modo atque intra parietes, ac poſtes contemnebantur Romani ritus,ſed in publico etiam,ac foro, Capitolióque mulierum turba erat nec ſacrificãtium,nec precantiũ deos patrio more. ſacrificuli, ac vates*

ceperant hominum mentes. Incuſati ab ſenatu grauiter ædiles, triumuiríque capitales, quòd non prohiberent, cum emouere eam multitudinem è foro, ac diſijcere apparatus ſacrorum conati eſſent, haud procul abfuit, quin violarentur. vbi potentius iam eſſe id malum apparuit, quam vt per minores magiſtratus ſedaretur, M. Atilio prætori vrbano negotium ab ſenatu datum eſt, vt & his religionibus populum liberaret. Is & in concione ſenatus conſultum recitauit & edixit, vt quicunque libros vaticinos, precationesve, aut artem ſacrificandi conſcriptam haberet, eos libros omnes literáſque ad ſe deferret, neu quis in publico, ſacro ve loco, nouo, aut externo ritu ſacrificaret. Atque hæc quidem ille. ex quibus illud intelligi volo, ſacra publica Romanos ciues ab aliis omnibus ſeparata habuiſſe, iúſque ſacrorum ad ciuis Romani definitionem pertinere. Quod conditor ipſe & vrbis, & ciuitatis Romulus indicauit. quem Sabinos ita in ciuitatem aſciuiſſe Dionyſius ait, vt eis tribus, & curias, & ſacra ipſa Romana communicarit. ex quo facile intelligere poſſumus, domicilij communicatione ſacra eſſe etiam impertita. Itaque municipes poſt aliquot tempora, quanquam Romana ciuitate donabantur, non tamen optimo iure ciues Rom. eſſe iudicabantur, quòd ſacra alia haberent, quàm ciues ij, qui vrbem, agrúmque obtinerent, niſi poſteaquam Romam domicilium transtuliſſent. Nam colonos, quanquam è ciuitate Romana erant, tamen alios dies feſtos, id eſt alia ſacra ſeruaſſe, oſtendit Cicero, cum in Agraria II, adhortans plebem Rom. ne ſe deduci in colonias patiatur, ait: *Vos vero Quirites retinete iſtam poſſeſſionem gratiæ, libertatis, ſuffragiorum, dignitatis, vrbis, fori, ludorum, feſtorum dierum, ceterorum omnium commodorum.* Hactenus de ſacris publicis.

Priuata vero fuerunt ſingularum familiarum, vel gentium propria. Itaque de his Macrobius ita ſcripſit: *Sunt præterea feriæ propriæ familiarũ, vt Claudiæ familiæ, vel Aemiliæ, ſeu Iuliæ, ſiue Corneliæ, & ſi quas ferias proprias quæq; familia ex vſu domeſticæ celebritatis obſeruat. ſunt ſingulorum, vt natalium, fulgurúmq; ſuſceptiones, item funerum, & expiationum.* Et hæc eadem gentilicia ſacra Cicero, & Liuius nominauit; Cicero, cum de aruſpicum reſponſis diceret, his verbis: *Multi ſunt etiã in hoc ordine, qui ſacrificia gentilicia in illo ipſo ſacello, ſtatuto loco, anniuerſaria factitarint;* Liuius libro V, apud quem ita loquitur inſtaurator ille vrbis Camillus: *Quam par veſtrum factum eſt, quod in obſidione nuper in egregio adoleſcente C. Fabio conſpectum eſt. cum inter Gallica tela degreſſus ex arce ſolemne Fabiæ gentis in colle Quirinali obijt? an gentilicia ſacra ne in bello quidem intermitti, publica ſacra, & Romanos deos etiam in pace deſeri placet?* Atqui paulo ante ſcripſerat: *Sacrificium erat ſtatum in Quirinali colle genti Fabiæ.* Quo eodem ſpectans, credo, Ti. Gracchus tr. pl. apud Plutarchũ, in concione dixit, *imperatores Romanos fruſtra in caſtris ciues ad dimicationẽ pro ſepulchris, & ſacris ſuſcipiendã hortari, quippe quibus nec aræ patriæ, nec auita ſepulchra præ inopia rerum eſſent relicta.* Hæc autem ſacra patresfamilias pro arbitratu ſuo, priuata religione, ſibi conſtituebant. quare vt qui emancipabantur à patre, iidem à ſacris etiam patris dimittebantur, ſic qui adoptabantur, ſacris iis, quæ pater adoptiuus colebat, obſtringebantur. quemadmodum priſcorum in iuriſconſultorum commentariis ſcriptum eſt. vnde Valerius dixit: *M. Anei filius in Suffenatis familiam, & ſacra tranſierat.* Cicero quidem in II de legibus priuata ſacra ita pontificio iure conſtituta ait, vt ad quem pecunia, ad eundem etiam ſacrorum obligatio perueniret. omnino enim diligentiſſime eſſe animaduerſum, ne priuata ſacra interirent, ſed familiis deinceps proderentur. quod ipſe etiam lege ſanxit, cum dixit: *Sacra priuata perpetua manento.* quam legem eum è XII tabulis ſumpſiſſe apparet. Itaque iuriſconſultos multa eorum genera excogitaſſe addit, *qui ſacris obligarentur, vt heredes, vt qui tantundem cepiſſent, atque heredes, vt qui vſu plurimum cepiſſent de bonis eius, qui eſſet mortuus;* vt eiuſmodi alios, quos hoc loco non videtur neceſſe commemorare. Quin etiam idem pro domo, pontificum curam fuiſſe ait, ne quid per adoptiones de ſacrorum

religione minueretur,ſed vt adoptionem ſequerentur hereditates nominis,pecuniæ,ſacrorum.erant enim ſacra graue ipſius hereditatis onus.vnde iure apud Plautum neſcio quis lætatur, *ſe hereditatem adeptum eſſe ſine ſacris opulentiſſimam.*

Cum igitur hic locus nihil habeat dubitationis,quin ſacra priuata quædam fuerint,nunc vero an eadem patriciorum,plebeiorúmque fuerint,merito ambigi poterit.Liuius quidem diuerſa ea fuiſſe innuit, cum patricios de cõnubiorum communicatione ſecum indignantes hoc modo facit: *Quam aliam vim promiſcua connubia habere, niſi vt ferarum prope ritu vulgentur concubitus plebis, patrúmq; ? vt qui natus ſit, ignoret, cuius ſanguinis, quorum ſacrorum ſit, dimidius patrum ſit, dimidius plebis.* itémque libro decimo, cum Virginiam patriciam plebeio nuptam L. Volumnio conſuli,à matronis,quòd è patribus enupſiſſet,à ſacris, que in ſacello Pudicitiæ patritiæ fiebant, prohibitam, ipſámque nouam aram alio loco Pudicitiæ plebeiæ dicaſſe tradit.Quis tamen ſacrorum patriciorum, plebeiorúmque ritus fuerit, haud procliue dictu exiſtimo.

Ad hunc autem etiam locum ſepulchra pertinent, quæ non aliter quàm ſacra, ſancte cuſtodita à familiis ſunt.oſtendit Cicero in primo de officiis, cum ait: *Magnum eſt, eadem habere monumenta maiorum, iiſdem vti ſacris, ſepulchra habere communia.* Fuiſſe autẽ alia familiaria, alia hereditaria,atque illa quidem,quæ ſibi,& familiæ,hæc, quæ ſibi & heredibus conſtituerentur, & Caius tradit, & ex veteribus ſepulchrorum titulis cognoſcitur.Cautum porro legibus vendendorum prædiorum veteres iuriſconſulti docent,vt fundo vendito ius ſepulchri exceptum, & retentum intelligeretur.alioqui ſepulchrum habenti viam ſingulari iure dari.Itaque Cicero in Roſciana conqueritur, *publicatis Sex. Roſcij bonis ne iter quidem ad ſepulchrum patrium filio eſſe relictum.* & in II de legibus adiicit : *Tanta religio eſt ſepulchrorum, vt extra ſacra, & gentem inferri fas negent eſſe.idq; apud maiores noſtros A. Torquatus in gente Popillia iudicauit.*

Quod autem ſupra ſcripſi,municipes,dum in municipio fuerunt, alia ab ingenuis ciuibus Ro.ſacra obſeruaſſe,ne quis ita intelligat, vt eos, ſi Romam commigraſſent,municipalia deſerturos fuiſſe ſacra arbitretur. ſiquidem ea ne Romæ quidem reliquerunt.quod oſtendit Feſtus, cum ait: *Municipalia ſacra dicta ſunt ea, quæ ab initio habebant ante ciuitatem Rom. acceptam. quæ obſeruare eos voluerunt pontifices, & eo more facere, quo adſuiſſent antiquitus.* Vnde de ſe, & Arpino municipio ſuo loquens Tullius in legibus merito ait: *Hic gens, hic ſacra, hic maiorũ multa veſtigia.*

De iure Connubiorum. CAP. IX.

DIXI,vt ſui quiſque dominus eſſet,nunc dicam, vt fuerit aliorum. primum autem de poteſtate agam in vxores.neque enim idem ciuium Ro.ius fuit, ac populorum aliorum.quod ego diuturna potius antiquitatis Ro.obſeruatione, quam certa aliqua veterum ſcriptorum admonitione intellexi.Etenim neque cum omnibus mulieribus connubium habuiſſe, nec totius rei vxoriæ celebrandæ eadem cũ ceteris vſi eſſe ratione Romani videntur. Cõnubiorũ vero ratio ea fuit, vt & nationis,& conditionis,& gentis,& ſanguinis reſpectus haberetur.Nationis, ne Romanus niſi Romanã duceret,quemadmodũ in Inſtitutionibus Iuſtiniani eſt ſcriptum. Quanquam, quos ille Romanos hoc in loco vocet,haud ſatis intelligo. ego enim cum omnibus fere Italis fuiſſe Romanis connubia, niſi ſi qua forte de cauſſa nonnullis id iuris eſſet ademptũ, inuenio.num enim melior antiquitatis auctor Iuſtinianus,quàm Strabo,accuratior,quàm Dionyſius? at ille Romanos,& Albanos ſumma inter ſe ſacrorum,connubiorũ,& ſermonis neceſſitudine fuiſſe deuinctos narrat;hic bello Latino,quod ad Lacum Regillum non ita multo poſt reges exactos geſtum eſt, multas Romanas mulieres apud Latinos, & Latinas apud

Rom

Romanos fuiſſe ait, factaq; poteſtate, vt omnes relictis maritis ad parentes redirẽt, nullam Latinam à Romanis, pleraſq; Romanas à Latinis diſceſſiſſe. idq; pro omine futuræ victoriæ acceptum eſſe. Quid Feſtus, teſtis haud quaquam contemnendus, nonne Q. Fabium, eum, qui C C C V I Fabiis ad Cremerã interfectis ſuperfuit, Otaciliam Numerij Otacilij Maleuentani filiam in matrimonium duxiſſe refert, cum eo, vt qui primus filius naſceretur, Numerij aui materni prænomen ferret, vnde poſtea Numerius in Fabia gente fuit celeberrimus? nam quid de Liuio dicã, qui Canuleium tribunum pl. dum legem de patriciorum plebeiorumq; communicandis connubiis, quam ferebat, ſuaderet, ita loquentem facit: *Altera lege connubium petimus quod finitimis, externiſq; dari ſolet.* Adde, quod hoc iuris poſt permiſſum quoque eſſe Campanis videtur. ſiquidem bello Punico II, idem Pacuuium Calauium, nobilem Campanum liberos ex Ap. Claudij viri cõſularis filia habuiſſe, & filiam Romæ nuptum M. Liuio etiam triumphali viro dediſſe affirmat. Poſt autem cum aperta defectione Campani hoc iure ſpoliati eſſent eodem confecto bello, M. Meſſalla, & C. Salinatore coſſ. à ſenatu petiiſſe, vt ſibi ciues Romanas ducere vxores liceret, &, ſi qui prius duxiſſent, vt habere eas, & ante eam diem nati, vti iuſti ſibi liberi, heredeſq; eſſent, idq; impetraſſe. Poſtremo fuiſſe etiam ciuibus Rom. cum municipibus Latinis ius connubij, nonne Cicero ſatis idoneus eſſe in Philippicis teſtis poteſt? qui in M. Antonium ita agit: *Quæ amentia eſt, eum dicere aliquid de vxorum ignobilitate, cuius pater Numitoriam Fregellanam proditoris filiam habuerit vxorem, ipſe ex libertini filia ſuſceperit liberos? ſed hoc clariſſimi viri viderint, L. Philippus, qui habet Aricinam vxorem, C. Marcellus, qui Aricinæ filiam, quos certo ſcio dignitatis feminarum non pœnitere.* Ex quibus rebus illud intelligi poteſt, ciui Rom. niſi cum ciue non fuiſſe connubium, niſi ſi qua rogatione hoc beneficij aliis etiam populis fuiſſet impertitum. vnde dixit Cicero in Topicis: *Si mulier, cum fuiſſet nupta cum eo, cui connubij ius non eſſet, nuncium remiſit, quoniam qui nati ſunt, patrem non ſequuntur, pro liberis manere nihil oportet.* Qui vero ex mulieribus ſuſcepti eſſent, cum quibus connubium non eſſet, eos ne liberos quidem, nedum ciues fuiſſe, ſatis eorum, qui ex militibus Romanis, & Hiſpanis mulieribus nati erant, Liuiano exemplo, de quo ſupra diximus, liquet.

Conditionis autem ea ratio ducta eſt, ne ingenuus libertinam, aut libertinus ingenuam duceret. Quod declarat ſenatus conſultum, de quo dixi: *quo Hiſpalæ libertinæ permiſſum eſt, vt enubere*, id eſt ab ingenuo duci, *poſſet, neque ei, qui eam duxiſſet, id fraudi eſſet*; itemq; lex Papia Poppæa ſero admodum, nempe Auguſto iam omnia tenente, lata; *Vt omnibus ingenuis præter ſenatores, eorumq; liberos vxores libertinas habere liceret.* id quod ſcriptum eſt in Taciti, & Dionis annalibus.

Quod autem ad gentes attinet, narrat Dionyſius, decemuiros in duas poſtremas legum tabulas hoc etiam contuliſſe: *Ne patricijs cum plebeijs Romæ connubium eſſet.* idq; ab Ap. Claudio decemuiro eſſe adiectum, vt in perpetuum patres à plebe diuelleret. quam legem quinto poſt anno contraria rogatione abrogatam fuiſſe, ſatis conſtat; quam tulit C. Canuleius tribunus pl. auctore Liuio; apud quem idem Canuleius ita de hoc toto iure diſſerit: *Hoc ipſum, ne connubium patribus cum plebe eſſet, non decemuiri tulerunt paucis his annis, peſſimo exemplo publico, cum ſumma iniuria plebis? an eſſe vlla maior, aut inſignior contumelia poteſt, quàm partem ciuitatis, velut contaminatam, indignam connubio haberi? quid eſt aliud, quàm exilium intra eadem mœnia, quàm relegationem pati? ne affinitatibus, ne propinquitatibus immiſceamur, cauent; ne ſocietur ſanguis, cauent.* Gradus porro ſanguinis quoſdam in ducenda vxore ſeruatos, docent antiqui iuriſconſulti, quorum in libris, quæ duci, quæ non duci poſſit, explicatur. mihi quidem quæ ſanguinis coniunctione, & neceſſitudine proxima duci per leges, aut mores poſſet, patrui filia videtur fuiſſe. vt de Antonia C. Antonij filia, M. Antonij ſorore, & vxore Cicero in Philippicis: *Frequentiſſimo ſenatu Kal. Ian. ſedẽte patruo, hanc tibi eſſe cum Dolabella odij cauſſam*

 auſus

auſus es dicere, quòd ab eo ſorori, & vxori tuæ ſtuprum oblatum eſſe comperiſſes. nam Aemilius Probus germanam ſororem duci fas fuiſſe negat. Atque de iis quidem, quibus cum connubij ius eſſet, hactenus.

Iam ritus, ac ſolemnia multa ducendarum vxorum ſilentio non videntur eſſe prætereunda. neque enim aliena ſunt ab eo iure connubiorum, quod quærimus, & cognitu ſunt etiam iucundiſſima. Primum ergo auſpices adhibebantur. ſic enim Valerius, vbi antiqua inſtituta perſequitur: *Nuptijs etiamnum auſpices interponuntur, qui quamuis auſpicia petere deſierint, ipſo tamen nomine veteris conſuetudinis veſtigia vſurpantur.* vnde notum illud Tullij pro Cluentio: *Nubit genero ſocrus, nullis auſpicibus, nullis auctoribus, funeſtis ominibus omnium.* & auſpiciorum nuptialium mentio eſt apud eundem in primo de diuinatione. Refert præterea Plutarchus in Quæſtionibus, virginem, cum duceretur, aquam, & ignem attigiſſe; vt id quaſi generationis omen haberetur, quæ calore, atque humore perficitur: atque hunc morem expreſſit, credo, etiam M. Varro lib. de vita populi Rom. ſecundo, cum dixit, teſte Nonio: *Contra à nouo marito cum item è foco in titione ex felici arbore, & in aquali aqua allata eſſet.* Scitum eſt etiam illud Feſti, nouam nuptam dicis cauſſa rapi ſolitam, aut è ſinu matris, aut, ſi mater non eſſet, ex proxime neceſſariæ, boni item ominis cauſſa, quòd ea res Romulo feliciter eueniſſet. Quò reſpectans dixit Catullus: *Qui rapis teneram ad virum virginem.* Quin etiam eadem flammeo caput obnubebat, perpetui connubij ominandi ergo. quòd flammeum aſſidue gereret flaminica, cui à flamine diſcedere diuortij cauſſa non liceret. vnde Catullus: *Flammeum cape.* Deducebatur autem à prætextatis pueris tribus. quorum vnus facem ſpineam præferebat, paſtores, qui Sabinas rapuerant, imitatus, vt lib. XVI teſtatur Plinius. ex quo illud Catullianum: *Manu ſpineam quate tædam.* faces autem adhibitas addit Plutarchus, quòd non, niſi vbi contenebraſſet, in mariti domum deduceretur. quas potiſſimum quinque vſurpatas, vt numerum indiuiduis nuptiis conuenientem ſcribit. reliqui vero duo nouæ nuptæ brachia ſuſtinebāt. atque omnes, reſpondentibus viciſſim pueris, puellisq;, clara voce concinebant: *Hymen ô hymenæe.* quod oſtendit Catullus, iis verbis: *Ite concinite in modum: Hymen ô Hymenæe.* Vbi vero ad mariti limen peruenerat, tum poſtes oleo perungebat, eoſdemq; laneis vittis exornabat. vnde antiqui vxorem appellatam putarunt. Limen autem attingere religioſum habebatur, ne, vt Varro cenſet, à ſacrilegio initium ducerent, ſi depoſituræ virginitatem pedibus premerent rem Veſtæ numini caſtiſſimo ſacram. vnde Catullus: *Transfer omine cum bono limen, Raſilemq; ſubi forem.* Ingrediente porro illa Talaſſio magna voce clamabatur, quòd in raptu Sabinarum ea vox celebrata virginem forma excellentem ab impetu aliorum defenderit. quod extat apud Liuium. Ea vero in cubiculum deducta, vt ait Feſtus, prætextati eius, qui prælux dicebatur, fax rapi erat ſolita ab vtriuſque amicis, ne aut vxor eam ſub lecto viri ea nocte poneret, aut vir in ſepulchro comburendam curaret. quo vtroque mors propinqua alterutrius captari putabatur. Ipſa vero ingreſſa dicebat marito: *Vbi tu Caius, ego Caia.* quaſi vero, vt ait Plutarchus, cum viro fortunarum, bonorumq; communionem depaciſceretur. Maritus autem ſponſæ comam haſtæ cuſpide diſtinguebat. cuius rei cauſſas Plutarchus ad matrimonij item felicitatem traducit. Interea prætextati duo brachia eius dimittebant, pronubæ vero eam in lecto collocabant. quod ſignificat Catullus his verſibus:

Mitte brachiolum teres
Prætextate puellæ.
Iam cubile adeat viri.
Vos vnis ſenibus bonæ
Cognitæ bene feminæ
Collocate puellam.

Lectum autem ipſum, quòd nuptiis ſterneretur in honorem genij, genialem vocarunt,

vocarunt, auctore Feſto. vnde eſt illud in Cluentiana: *Lectum illum genialem, quem biennio ante filiæ ſuæ nubenti ſtrauerat, in eadem domo ſibi ornari, & ſterni iubet.* Tum maritus pueris nuces ſpargebat, vt Iouis omine, quod ſcribit Varro, matrimonium celebraretur. quia nuces in Iouis tutela erant. Quocirca Virgilius: *Sparge marite nuces.* Inde cingulum virgineum ſponſæ ſoluebat. de quo Feſtus: *Cingulo noua nupta præcingebatur, quod vir in lecto ſoluebat, factum ex lana ouis, vt ſicut illa in glomos ſublata coniuncta inter ſe ſit, ſic vir ſuus ſecum cinctus, vinctusq; eſſet. Hoc Herculano nodo vinctum vir ſoluit, ominis gratia, vt ſic ille felix ſit in ſuſcipiendis liberis, vt fuit Hercules, qui* LXX *liberos reliquit.* & alio loco: *Cinxiæ Iunonis nomen ſanctum habebatur in nuptijs, quòd initio coniugij ſolutio erat cinguli, quo noua nupta erat cincta.* Vnde Catullus: *Quod zonam ſoluit diu ligatam.* item: *Tibi virgines zonula ſoluunt ſinus:*

Hos autem ritus facile poſſis etiam ex nuptiis Marciæ, & Catonis colligere apud Lucanum libro ſecundo. Atque hoc quidem pacto, quæ ſponſa fuerat, fiebat vxor.

Vxorum autem duo genera ſtatuit Cicero in Topicis, vnum quod proprie vxor dicebatur, alterum, quod materfamilias. verba, quibus hoc docet, hæc ſunt: *Si ita Fabiæ pecunia legata eſt à viro, ſi ea in manum viri non conuenerat, nihil debetur. genus eſt enim vxor. eius duæ formæ. vna matrumfamilias, hæ ſunt, quæ in manum conuenerunt; altera earum quæ tantummodo vxores habebantur.* Quem locum his verbis exponit Boëtius: *Tribus modis vxor habebatur, vſu, farre, coëmptione. ſed confarreatio ſolis pontificibus conueniebat. quæ autem in manum per coëmptionem venerant, hæ matresfamilias vocabantur; quæ vſu, vel farre minime. coëmptio vero certis ſolemnitatibus peragebatur. ſeſe in coëmendo inuicem interrogabant; vir ita: an ſibi mulier materfamilias eſſe vellet. illa reſpondebat, velle. itaque mulier viri conueniebat in manum. & vocabantur nuptiæ per coëmptionem, & erat mulier materfamilias viro loco filiæ.* Hæc ille. Quæ tamen vera non eſſe oſtendit Cicero in oratione pro Flacco: *In manum conuenerat. quæro, vtrum vſu, an coëmptione. vſu non potuit. nihil enim poteſt de tutela legitima ſine omnium tutorum auctoritate diminui. coëmptione? omnibus ergo auctoribus.* nam vſu etiam, nedum coëmptione, vxores in manum conueniſſe ſignificat.

Vſu autem fieri matrimonium dicebatur, cum tutoribus auctoribus mulier in matrimonium conueniebat, & cum viro ita conſueſcebat, vt cum iuſto marito, adeo vt ſi vſus ille intra annum non interrumperetur, pro vſucapta iam haberetur. qua de re nonnihil ſcriptum fuiſſe in XII tabulis, ſatis locus hic Gellij indicat: *Q. Mucium iuriſconſultum dicere ſolitum legi, non eſſe vſurpatam mulierem, quæ, cum Kalen. Ianuarijs apud virum cauſſa matrimonij eſſe cœpiſſet, ante diem* IIII *Kal. Ianuarias ſequentes vſurpatum iſſet. Non poſſe impleri trinoctium, quod abeſſe à viro vſurpandi cauſſa ex duodecim tabulis deberet. quoniam tertiæ noctis poſterioris ſex horæ alterius anni eſſent, qui inciperet ex Kalendis.* Ex his enim verbis apparet, vt aliarum rerum, ſic etiam vxorum vſucapionem fuiſſe, &, ſi vxor per annum integrum nullo interrupto vſu apud virum fuiſſet, in manum mariti veniſſe, & ex tutorum poteſtate exiſſe. vſum vero, ſi per tres noctes ab eo abfuiſſet, interruptum fuiſſe. hoc enim veteres *vſurpari* dixerunt.

De confarreatione loquitur Dionyſius in Romulo, ſacras nuptias ſcribens Farracia eſſe dicta, quòd eodem farre coniuges veſcerentur, quo etiam victimas reſpergerent. Itaque Vlpianus titulo IX Inſtitutionum, *Farre,* inquit, *conuenitur in manum certis verbis, & teſtibus decem præſentibus, & ſolemni ſacrificio facto, in quo panis quoque farreus adhibetur.* & Plinius lib. xviij. *In ſacris nihil religioſius confarreationis vinculo erat, nouæq; nuptæ farreum præferebant.* & Tacitus lib. III, Confarreandi conſuetudinem aut omiſſam, aut inter paucos retentam ſcribit. Hinc diffarreatio apud Feſtum diſſolutio matrimonij dicitur confarreatione contracti.

Coëmptionis porrò hæc ratio fuit. *Veteri Romanorum lege,* vt Varro tradit, *nubentes*

nubentes mulieres tres ad virum aſſes ferre ſolebant, atque vnum quidem quem in manu tenebant, tanquam emendi cauſſa marito dare, alium, quem in pede habebant, in foro larium familiarium ponere, tertium in ſacciperio cum condidiſſent, compito vicinali ſolebant reſignare. huius autem rei meminit etiam Cicero pro Murena: *Putarunt,* inquit, *iuriſconſulti, omnes mulieres, quæ coëmptionem facerent, Caias vocari.* & in II de oratore; *Mirandum non eſt, qui quibus verbis coëmptio fiat, neſciat, eundē eius mulieris, quæ coëmptionē fecerit, cauſſam poſſe defendere.* ex hoc ergo fiebat, vt mulier in manu, mancipioq́; mariti eſſet, aut eius, cuius in manu, mancipioq́; maritus erat, ſuaq́; illi heres fieret. vir autem non in manu, id eſt poteſtate, vxoris erat, ſed quòd coëmptus erat, id ei ſui heredis ius tribuebat.

Gellius præterea vxorum duo genera tradit, matronam & matremfamilias. Matronam dictam ſcribit proprie, quæ in matrimonium cum viro conueniſſet, quoad in eo matrimonio maneret, etiam ſi ſibi liberi nondum nati forent; dictamq́; eſſe ita à matris nomine non adepto, ſed cum ſpe, & omine mox adipiſcēdi. vnde ipſum quoque matrimonium dicitur. matrem autem familias appellatam eſſe eam ſolam, quæ in mariti manu, mancipioq́;, aut in eius, in cuius maritus manu, mācipióque eſſet. quoniam non in matrimonium tantum, ſed in familiam quoque mariti, & in ſui heredis locum veniſſet. Feſtus autem Matremfamilias inquit non ante dictam, quàm vir eius paterfamilias dictus eſſet, nec poſſe hoc nomine plures in vna familia præter vnam appellari. ſed nec viduam hoc nomine, nec quæ ſine filiis eſt, appellari poſſe. Ceterum cum vxorem in manu mariti eſſe dicimus, eam in mariti poteſtate ita eſſe intelligimus, vt ſine eo auctore nec teſtari, nec contrahere poſſet. Hæc autem iura conſtituiſſe Romulus rex videtur, ſi Dionyſio credimus. ſic enim de eo ſcriptum reliquit: *Romulus mulierem nuptam, quæ ex ſacratis legibus in manum mariti conueniſſet, omnium rerum, ac ſacrorum participem eſſe lege ſanxit. nominabant autem priſci Romani ſacras nuptias Farracia, quòd coniuges eodem farre veſcerentur, quo victimas etiam reſpergunt. Ita hæc lex vxores, quòd non haberent, quo confugerent, cogebat ſe in vnius mariti mores fingere: vir autem ſic habere vxores, vt rem neceſſariā, & nullo tempore diuellendam. vxor enim pudica, & marito ſemper obſequens, æque ac ille, domus erat domina, & in eius mariti bona ſuccedebat heres, ſicuti parentis filia; ex aſſe quidem, ſi is ſine liberis, ac inteſtato decederet; ſi prolem relinqueret, ex æquo cum liberis. vnde manauit illud, vbi tu Caius, ego Caia.*

Vxorum porro delicta duo, vt idem ait, grauiſſima eſſe Romulus ſtatuit; ſi pudicitiam violaſſent, & vinum bibiſſent. vtrūque autem damnauit, ratus è ſtupro naſci inſolentiam, ſtruprum è vinolentia. earum vero, quæ conuictæ eſſent, pœnam mariti arbitrio permiſit, vbi cauſſam cum propinquis cognouiſſet. Itaque Gellius eandem rem in hæc verba eſt perſecutus. *Qui de victu, atque cultu populi Rom. ſcripſerunt, mulieres Romæ, atque in Latio abſtemias egiſſe, hoc eſt vino ſemper, quod temetum priſca lingua appellabatur, abſtinuiſſe dicunt. inſtitutumq́;, vt cognatis oſculum ferrent, reprehendendi cauſſa, vt odor indicium faceret, ſi bibiſſent. Bibere autem ſolitas ferunt loream, paſſum, murinam, & quæ id genus epotant, potu dulcia. Atque hæc quidem in ijs, quos dixi, libris peruulgata ſunt. Sed M. Cato non ſolum exiſtimatas, ſed mulctatas quoque à iudice mulieres refert, non minus ſi vinum bibiſſent, quàm ſi probrum, & adulterium admiſiſſent. verba M. Catonis adſcripſi ex oratione, quæ inſcribitur de dote, in qua id quoque inſcriptum eſt: in adulterio vxores deprehenſas ius fuiſſe maritis necare. Vir, inquit, cum diuortium fecit, mulieri iudex pro cenſore eſt. imperium, quod videtur, habet. Siquid peruerſe tetreq́; factum eſt à muliere, multatur. ſi vinum bibit, ſi cum alieno viro probri quid facit, condemnatur.* De iure autem occidendi ita ſcriptum eſt: *In adulterio vxorem tuam ſi deprehendiſſes, ſine iudicio, impune necares; illa te, ſi adulterares, digito non auderet contingere, neque ius eſt.* Eadem vero etiam recitat Athenæus ex Polybio. Quo factum eſt, vt Suetonius ſcripſerit, Tiberium matronas proſtratæ pudicitiæ, quibus accuſator publicus deeſſet, vt propinqui

maiorum

maiorum more de communi ſententia coërcerent, auctorem fuiſſe. Valerius, quoties inter virum, & vxorem aliquid iurgij interceſſerat, in ſacellum deæ Viriplacæ, quod erat in Palatio, veniſſe, & ibi inuicem locutos quæ voluerunt, contentione animorum depoſita concordes reuerſos ſcribit. inde nomen deam à placandis viris aſſecutam.

Illud memorabile, cum Dionyſius, qui res Romuli diligentiſſime litteris eſt perſecutus, nihil de diuortio à Romulo inſtituto dicat, Plutarchum tamen legem ab eo de diuortio latam prodidiſſe. Siquidem narrat inter alias leges Romuli illam fuiſſe acerbiſſimam, quæ vxori poteſtatem à viro diſcedendi ademit, viro vxorem exigendi dedit, ſi eam aut ſtuprum feciſſe, aut venenum paraſſe, aut filios, aut claues ſubieciſſe comperiſſet. Itaque poſtea quoque in XII tabulis diuortium eſſe permiſſum, ex eo licet ſuſpicari, quod inquit Cicero in Philippicis de Antonio: *Frugi factus eſt. mimam illam ſuam ſuas ſibi res habere dixit ex* XII *tabulis, claues ademit, exegit.* & Caius ad legem Iuliam de adulteriis: *Si ex lege repudium miſſum non ſit, & idcirco mulier adhuc nupta videatur, tamen ſi quis eam vxorem duxerit, adulter non erit.* Quod autem inquit de repudio ex lege miſſo, ſignificat cum alia multa, tum maxime diuerſas repudij, ac diuortij formulas, atque ſolemnem ipſam matrimonij renunciationem. Inter repudium autem, & diuortiũ illud interfuiſſe, Paullo, & Modeſtino placuit, quòd repudium ſponſæ remitteretur, diuortium cum vxore fieret. Itaque repudij formula fuit, CONDITIONE *tua non vtor,* diuortij, RES *tuas tibi habeto*, vel, *Res tuas tibi agito.* quod & Cicero loco citato ſignificauit, & Caius cap. II de diuortiis tradidit. Renunciatio autem matrimonij eiuſmodi fuit, vt aut vir vxori, aut vxor marito, vel præſenti, vel abſenti nuncium remitteret. vnde illa ſunt apud Ciceronem de Oratore: *Cum paterfamilias vxorem prægnantem in prouincia reliquiſſet, Romæq; alteram duxiſſet, neq; nuncium priori remiſiſſet,* & in Topicis: *Si viri culpa factum eſt diuortium, & ſi mulier nuncium remiſit, pro liberis manere nihil oportet.* Quanquam autem diuortium lege conceſſum erat, nemo tamen ante annum DXX diuortium cum vxore feciſſe perhibetur. qui autem primus fecit, is Sp. Caruilius Ruga fuit; qui M. Pomponio, C. Papirio, vel, vt aliis placet, M. Atilio, P. Valerio conſulibus vxori nuncium noua de cauſſa remiſit, nempe quòd eam ſterilem eſſe diceret, ſeq; quærendorum liberorum cauſſa vxorem habere iuraſſet, vt in Dionyſij, Gellij, & Valerij commentariis perſcriptum videmus. *A quo tempore,* vt inquit Gellius, *rei vxoriæ cautiones Romæ neceſſariæ ſunt viſæ, cum ante nullæ fuiſſent.* Inde autem illa certe fluxerunt, quòd ſoluto hoc modo matrimonio dotem reddi voluerunt. niſi quid cauſſæ incideret, cur retinenda eſſet. ſiquidem ſcriptum eſt apud Paullum de dotibus, *ſi diuortium ſine culpa mulieris fiat, dotem integram repeti; ſi contra, in ſingulos liberos ſextam partem dotis à marito vſque ad mediam eius partem duntaxat retineri.* Quod vetus inſtitutum fuiſſe apparet ex verbis Ciceronis, quæ ſunt in Topicis: *Si viri culpa factum eſt diuortium, pro liberis manere nihil oportet.* Poſt Caruilianum autem diuortium vulgo ita dimitti vxores cœperunt, vt etiam ſine magna admodum cauſſa ab iis diſceſſerint. Paullus quidem Aemilius cum Papiriam dimitteret, mirantibus amicis, & cauſſam quærentibus (erat enim non tam pulchra, quàm fœcunda) nullam certam attulit, ſed ſe tamen ab ea læſum ſignificauit. Pudicitiæ vero vitium magnam repudiãdæ vxori attuliſſe cauſſam, C. Cæſaris, qui poſtea dictator fuit, exemplo confirmari poteſt, qui Pompeiæ nuncium remiſit, quam Clodius adamabat, cum diceret, Cæſaris vxorem non modo peccato, ſed peccati etiam ſuſpicione vacare oportere. erat autem ſuſpicio, ne ei P. Clodius ſtuprum intuliſſet, qui muliebri veſte, domi Cæſaris, tum Pontificis Maximi, cum ſacra Bonæ deæ pro populo fierent, fuerat deprehenſus, atque ancillarum manu eductus. Quarum rerum ſi quis teſtimonia poſtulabit, ea fere in Dionyſij, Valerij, & Plutarchi libris reperiet.

De iure

De iure patrio. CAP. X.

DIXIMVS de iure,quod ciues Rom. in vxores habuerunt,nunc dicamus de eo,quod in liberos. Id enim prope infinitum, & Quiritium proprium fuit.Neque enim bona ſolum eorum,quod tradit Dionyſius libro VIII, ſed vita etiam & libertas in poteſtate parentum fuit. Scriptum autem hoc inuenio cum in aliis veteribus libris Iuriſconſultorum,tum maxime lib.primo Inſtitutionum Iuſtiniani hoc modo: *Ius poteſtatis,quod habemus in liberos,proprium eſt ciuium Rom. nulli enim ſunt homines, qui talem in liberos habeant poteſtatem,qualem nos habemus.* Hanc autem poteſtatem non recentem fuiſſe, ſed iam inde à Romulo permiſſam, tradidit Dionyſius: *Romulus omnem parentibus in liberos poteſtatem in perpetuum dedit coërcendi, verberandi, ruſticis in operibus habendi, ac demum etiam occidendi. quamuis ipſi vel remp.adminiſtrarent, vel ſummos honores geſſiſſent, atque ex ijs maximam laudem conſequuti eſſent. quo factum eſt, vt illuſtres ſæpe viri ex roſtris, cum conciones haberent ſenatui quidem aduerſas,plebi vero ſecundas,à patribus per vim abducti, atque ab iiſdem eo,quo libuit,ſupplicio affecti ſint.quibus ne vllus quidem magiſtratus auxilio fuit mitto quam multi filios, quia imperata ſua neglexerant,necauerint: quod de Torquato, aliiſq; multis accepimus.Neque vero hac licentia contentus Romulus,poteſtatem etiam filiorum vendendorum patribus vſque ad tertiam auctionem conceſſit.quæ poteſtas multo maior eſt, quàm domini in ſeruum.nam ſeruus à domino venundatus recepta libertate liber eſt,filius iterum,atque iterum in poteſtatem patris reuertitur.poſt tertiam vero venditionem,ſi ſe in libertatem vindicarit,è poteſtate patris egreditur.* Addit deinceps,Numam Pompilium hanc ad legem Romuli exceptionem adieciſſe,ne pater filium, qui ſuo conſenſu vxorem duxiſſet,vendendi ius haberet. hasq; leges poſt à decemuiris probatas,& in quartam tabulam ex XII relatas. Id quod apud Vlpianum etiam ſcriptum eſſe inuenio in titulis; *Liberi parentum poteſtate liberantur emancipatione,id eſt,ſi poſteaquam emancipati fuerint,manumiſſi ſint. Sed filius quidem ter mancipatus, ter manumiſſus ſui iuris fit. Id enim lex XII tabularum iubet his verbis:* SI PATER FILIVM TER VENVNDAVIT, FILIVS A PATRE LIBER ESTO. *ceteri autem liberi,præter filium tam maſculi, quàm feminæ, vna emancipatione manumiſſioneq; ſui iuris fiunt.* Quin etiam Iuſtinianus, tit. Quibus modis ius patriæ poteſtatis ſoluatur, cum emancipationem per antiquam legis obſeruationem proceſſiſſe ait, quæ per imaginarias venditiones, & intercedentes manumiſſiones celebraretur, obſeruationem legis XII tabularum intelligit. Priorem porrò patriæ poteſtatis partem, qua ius in filium pater habet vitæ, neciſq;,Cicero expreſſit,cum in Clodium pro domo ſua ita egit: *Credo te eſſe interrogatum,auctor ne eſſes, vt in te P. Fonteius vitæ, neciſq; poteſtatem haberet.* poſteriorem de tribus auctionibus, & de fiduciaria emancipatione declarat Caius libro primo Inſtitutionum,his verbis: *Emancipatio, hoc eſt manu traditio quædam ſimilitudo venditionis eſt, quia & in emancipationibus præter certum patrem alius pater adhibetur,qui fiduciarius vocatur.ergo iſte naturalis pater filium ſuum fiduciario patri mancipat, hoc eſt manu tradit, à quo fiduciario patre naturalis pater vnum, aut duos nummos quaſi in ſimilitudinem pretij accipit, & iterum eum acceptis nummis fiduciario patri tradit.hoc ſecundo, & tertio fit, cum fiduciario patri mancipat,ac tradit, & ſic de patris poteſtate exit. tamen cum tertio mancipatus fuerit filius à patre naturali fiduciario patri, hoc agere debet naturalis pater, vt à fiduciario patre mancipetur, & à naturali patre manumittatur, vt ſi filius ille mortuus fuerit, ei in hereditate naturalis pater,non fiduciarius ſuccedat.*

Ad hũc autem locum pertinet etiam Adoptio,& Arrogatio filiorum.quæ quid eſſent,aut quemadmodum fierent,elegantiſſime docet Gellius: *Cum in alienam familiam, inq; liberorum locum extranei ſumuntur, aut per prætorem fit,aut per populum.*

lum. quod per prætorem fit, adoptio dicitur, quod per populum, arrogatio. adoptātur autem, cum à parente, in cuius poteſtate ſunt, tertia mancipatione in iure ceduntur. atque ab eo, qui adoptat, apud eum, apud quem legis actio eſt, vindicantur. arrogantur ij, qui cum ſui iuris ſint, in alienam ſeſe poteſtatem tradunt, eiúſq; rei ipſi auctores fiunt. ſed arrogationes non temere, nec inexplorate committuntur. nam comitia arbitris etiam pontificibus præbentur, quæ Curiata appellantur. ætas quoque eius, qui arrogare vult, an liberis potius gignendis idonea ſit, bonáq; eius, qui arrogatur, ne inſidioſe appetita ſint, conſideratur. iúſq; iurandum à Q. Mucio pont. max. conceptum dicitur, quod in arrogando iuraretur. ſed arrogari non poteſt, niſi iam veſticeps. arrogatio autem dicta, quia genus hoc in alienam familiam tranſitus per populi rogationem fit. eius rogationis verba hæc ſunt; VELITIS, *iubeatis, vti L. Valerius L. Titio tam iure, legéq; filius ſibi ſiet, quàm ſi ex eo patre, matréq; familias eius natus eſſet. vtiq; ei vitæ, neciſq; in eum poteſtas ſiet, vti patri endo filio eſt. hoc ita, vt dixi, ita vos Quirites rogo. Neque pupillus autem, neque mulier quæ in parentis poteſtate eſt, arrogari poſſunt. quoniam & cum feminis nulla comitiorum communio eſt, & tutoribus in pupillos tantam eſſe auctoritatem, poteſtatemq; fas non eſt, vt caput liberum fidei ſuæ commiſſum alienæ ditioni ſubijciant. libertinos vero ab ingenuis adoptari quidem iure poſſe, Maſſurius Sabinus ſcripſit. Sed id neque permitti dicit, neque permittendum eſſe vnquam putat, vt homines libertini ordinis per adoptionem in iura ingenuorum inuadant. alioqui ſi iuris iſta antiquitas ſeruetur, etiam ſeruus à domino per prætorem dari in adoptionem poteſt. idq; ait pleroſq; iuris veteris auctores poſſe fieri ſcripſiſſe. animaduertimus in oratione P. Scipionis, quam cenſor habuit ad populum de moribus, inter ea, quæ reprehendebat, quòd contra maiorum inſtituta fierent, id etiam eum culpauiſſe, quòd filius adoptiuus patri adoptatori inter præmia patrum prodeſſet. verba ex ea oratione hæc ſunt: In alia tribu patrem, in alia filium ſuffragium ferre. filium adoptiuum tam procedere, quàm ſi ſe natum habeat.* Hactenus Gellius. ex quibus facile quæ iura adoptionis, quæq; arrogationis eſſent, liquere opinor. Eadem adoptio ſignificatur à Suetonio, cum inquit; *Auguſtus Caium & Lucium adoptauit domi emptos per æs & libram.* ſiquidem imaginariam mancipationem non aliter adhibitam innuit, quam in emancipatione. qualis autē mancipatio fuerit mox dicemus. Quanquā autem ille adoptionem apud prætorē, arrogationē apud populū factā aſſerit, tamē hanc nominū obſeruationē ſæpe eſſe neglectā, facile quiſq; intelliget, quicum antiquorū iuriſconſultorū libros, tū etiā ſcriptorū veterū monumenta paulo attentius legerit. Ac primū quidē apud Corneliū Tacitum Galba Imp. ad Piſonē, quem arrogaturus erat, ita loquitur, vt adoptionē lege etiā curiata factā ſignificet, cū inquit: *Si te priuatus, lege curiata apud pōtifices (vt moris eſt) adoptarē.* & Suetonius Auguſtū Agrippā, & Tiberiū adoptaſſe in foro lege curiata ſcribit; & Cicero P. Clodiū à P. Fonteio adoptatū ait, cū tamē vere fuerit arrogatus, ſiquidē & iuris ſui fuit, & legē curiatā adhibuit. Dū autē hāc Clodianā ille adoptionē inſectatur, multa nobis veteris adoptionis iura patefecit, quæ in adoptādo Clodio prætermiſſa eſſe, cōtendit. quæ vt omnibus nota ſint, proferā verba eius. *Quod eſt,* inquit, *pōtifices ius adoptionis? nēpe, vt is adoptet, qui neq; procreare iā liberos poſſit, & cū potuerit, ſit expertus. quæ deinde cauſſa cuiq; ſit adoptionis, quæ ratio generū, ac dignitatis, quæ ſacrorū, quæri à pōtificū collegio ſolet. tū ne qua calūnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhibeatur, vt hæc ſimulata adoptio filij quàm maxime veritatē illā ſuſcipiendorū liberorū imitata eſſe videatur.* Ex his autē apparet, cauſſas ante legitimas adoptionis quæri, de iiſq; pontificū collegiū cognoſcere oportuiſſe. quas ſi illi probaſſent, tū auctoribus pontificibus lex curiata ad populū à magiſtratu aliquo, vt à conſule ferebatur. in qua ferenda omnia ſeruari oportebat, quæ ceteris in legibus ferendis ſeruari mos erat. id quod ex eodēmet Ciceronis loco poſt intelligitur. Adiicit etiā de ætate aliquid Modeſtinus, qui non tantum eum, qui adoptat, ſed & eum, qui arrogat, maiorem eſſe debere ait eo, quem ſibi per adoptionem, vel per arrogationem filium facit, ſed vtique plena pubertate, id eſt decem & octo annis eum præcede-

re debere.Nam vt qui adoptaretur,prænomen, nomen,& cognomen adoptatoris aſſumeret,ſatis multis exemplis in libro de nominibus demonſtrauimus.C. Octauius etiam à Paterculo,Eutropio,& Suetonio,Cæſaris auunculi maioris teſtamento adoptatus dicitur. idem Romam ex Macedonia occiſo Cæſare reuerſus primum apud C.Antonium prætorem hereditatem ſe accepiſſe profeſſus eſt,deinde conſulatum adeptus legem curiatam de ſua adoptione tulit,Appiano,& Dione teſtibus. Quo in loco Appianus notat,moris fuiſſe, vt teſtibus prætoribus adoptiones fierent,& legem curiatam ferre moris fuiſſe iis,qui patre carerent.& quoniam adoptiui idem ius habebant,ac naturales filij, vt & propinquos, & libertos adoptantium aſſequerentur, & Cæſari cum aliæ res præclaræ, tum multi, iiq; locupletes liberti erant,propterea Octauium priorem adoptionem teſtamento factam poſteriore hac confirmaſſe.

De iure legitimi dominij. CAP XI.

DIxi de poteſtate in vxores, & liberos, deinceps ſequitur, vt quo iure bonorum fortunarúmque ſuarum quiſque dominus fuerit, videamus.quod ius tum multiplex, ac varium,tum ciuium Rom. maxime proprium fuiſſe inuenio. Hoc autem ſex in rebus poſitum fuiſſe,hereditate,mancipatione,in iure ceſſione,vſucapione, ſub corona emptione,& auctione, docet Varro in ſecundo de re ruſtica. *In emptionibus*, inquit, *ſex fere res dominum legitimum perficiunt; ſi hereditatem iuſtam adijt; ſi, vt debuit, ab eo accepit, à quo iure ciuili potuit, aut ſi in iure ceſſit, qui potuit cedere, & id vbi oportuit; aut ſi vſu cepit, aut ſi è præda ſub corona emit; tūue cum in bonis, ſectioneve cuius publice venit.* Quibus verbis, Emptionum voce omnem dominij acquirendi modum videtur intelligere;quod ſi quo horum modorum eſſet partum, nihil à litibus fore periculi intellexit, quod à iure ciuili præſtaretur.quod eò magis credo, quia docet etiam Pomponius lege de Statuliberis, emptionis verbo legem XII tabularum alienationem omnem eſſe complexam. dicamus autem ſigillatim de omnibus.

Hereditatem in Topicis Cicero definiuit *pecuniam, quæ morte alicuius ad quempiam peruenit iure, nec ea aut legata teſtamento, aut poſſeſsione retenta.* quibus verbis res eum potius quàm ius ipſum hereditarium eſſe complexum conſtat. Itaque aſſentior potius Iuliano iuriſconſulto,qui hereditatem inquit, *ſucceſsionem eſſe in vniuerſum ius, quod defunctus habuerit.* Ius autem hereditarium eſt,quo quis quid,quia heres relictus eſt,poſſidet. Iuſta autem hereditas,eſt legitima hereditas, quæ ad ſolos ciues Rom.iure ciuili peruenire poteſt.Etenim qui ciues Ro. non erant, nec teſtamentum facere, nec teſtamento teſtes intereſſe, neque ex teſtamento quicquam capere poterant.id quod in libris iuriſconſultorum poſitum, grauiſſima etiam Ciceronis auctoritate video comprobatum. Is enim Archiam poëtam ciuem Ro.fuiſſe eo argumento oſtendit,quòd hereditates adiſſet ciuium Ro.& Aebutius negabat Cæcinam Volaterranum, vt idem in defenſione Cæcinæ ait,heredem Cæſeniæ eſſe poſſe,quòd Volaterranis ciuitas à L.Sylla dictatore eſſet adempta.cui ille reſpondit, Syllam ita tuliſſe de ciuitate Volaterranorum, vt non tolleret hereditates. iuſſiſſe autem,vt eſſent eodem iure,quo Ariminenſes,quos conſtaret à ciuibus Rom.hereditates capere potuiſſe.atque hoc eſt quod in oratione pro domo Quiritium legitimum ius hereditatem vocauit.

De mancipatione vero hæc inuenimus.Sane quidquid per æs,& libram fiebat, nexus dicebatur.at præter cetera abalienatio,& obligatio fiebat,quarum illa mancipatio, hæc nexi datio dicebatur. ergo nomen nexus vtrique commune fuit. atque hoc ex Varronis libris de lingua latina cognoſcitur, in quibus hæc verba ſunt: *Nexum Manilius ſcribit eſſe, quod per æs, & libram geratur. in quo*

ſunt

ſunt mancipia. Scæuola, quæ per æs, & libram fiant, vt obligentur, prætérq; quæ mancipio dentur. hoc verius eſſe ipſum verbum oſtendit. nam idem, quod obligatur, nec ſuum fit, inde nexum dictum. Ex quibus apparet, duo eſſe iura inter ſe diuerſa, ius mancipij, & ius nexi. Quod ſignificauit Cicero, cum vtrunque coniunxit ad Curium: *Attici te proprium eſſe ſcribis mancipio, & nexu, meum autem vſu, & fructu.* & de reſponſis: *Multæ ſunt in hac vrbe, atque haud ſcio, an fere cunctæ iure optimo, ſed tamen iure priuato, iure hereditario, iure auctoritatis, iure mancipij, iure nexi.* Ius autem mancipij eſt ius dominij emptione acquiſiti, ius nexi ius dominij oppigneratione aut alia obligatione adepti. Quid autem mancipatio fuerit, docet Cicero in Topicis. *Abalienatio,* inquit, *eſt eius rei, quæ mancipi eſt, aut traditio alteri nexu, aut in iure ceſſio, inter quos ea iure ciuili fieri poſſunt.* Abalienatio enim genus eſt. cuius ſpecies eſt traditio nexu, id eſt mancipatio, & in iure ceſſio. cum autem nexus ſit, quod fit per æs, & libram, ergo mancipatio eſt traditio alteri per æs, & libram; nexum obligatio per æs, & libram. Hoc autē quo modo fieret in mancipatione, exponit ibi interpres Boëtius: *Iure ciuili aliquid fieri non inter alios, niſi ciues Rom. poteſt, quorum eſt ius ciuile, quod* XII *tabulis continetur. omnes res, quæ abalienari poſſunt, id eſt à noſtro ad alterius dominiū tranſire, mancipi dictæ ſunt. Mancipi vero res veteres appellabant, quæ ita abalienabantur, vt ea abalienatio per quandam nexus ſolemnitatem fieret. Nexus vero eſt quædam iuris ſolemnitas, quæ fiebat eo modo, quo in Inſtitutionibus Caius exponit. cuius hæc verba ſunt; Mancipatio eſt imaginaria quædam venditio, quod ipſum ius Romanorum eſt ciuium, eáq; res ita agitur. adhibitis non minus quinq; teſtibus ciuibus Ro. puberibus, & præterea alio eiuſdem conditionis, qui libram æneam teneat, qui appellatur libripens. is qui mancipium accipit, æs tenens ita dicit: Hunc ego hominem ex iure Quiritum meum eſſe aio; iſq; mihi emptus eſt hoc ære, æneáq; libra. deinde ære percutit libram; idq; æs dat ei, à quo mancipium accipit, quaſi pretij loco. quæcunque igitur res lege* XII *tabularum aliter niſi per hanc ſolennitatem abalienari non poterat.* Idem vero oſtendunt etiam Varro & Feſtus. Varronis quidem hæc verba ſunt in libris de lingua Latina: *Aes raudus dictum. ex eo in veteribus mancupijs ſcriptum, Rauduſculo libram ferito.* Feſti vero hæc: *Raudus vulgus in vſu habuit non modo pro ære imperfecto, ſed etiam pro ſignato, cum dicitur in mancipando: Rauduſculo libram ferito, id eſt aſſe tangito libram.* Idem innuit Plinius lib. XXXIII, inquit: *Quin & militum ſtipendiorum, hoc eſt ſtipis ponderandæ penſatores, libripendes dicuntur. qua conſuetudine in ijs emptionibus, quæ mancipij ſunt, etiam nunc libra interponitur.* His adde, more fuiſſe receptum, vt auctor, id eſt, venditor nexu ſe dicis cauſa obligaret ad rem perpetuo mancipi, hoc eſt emptori præſtandam. vnde Cicero in Murenæ defenſione dixit: *Quod ſi in ijs rebus repetendis, quæ mancipi ſunt, is periculum iudicij præſtare debet, qui ſe nexu obligauit.* Qui autem mancipio vendebat, eum euictionis periculum in ſe recepiſſe, Plautus in Perſa oſtendit, apud quem ſcriptum eſt:

Ac ſuo periculo is emat, qui eam mercabitur
Mancipio, neque promittet, neque quiſquam dabit. & poſt:
Nihil mihi opus eſt litibus,
Niſi mancipio accipio. quid eo mihi opus
Mercimonio? TOX. *nihil pericli videtur, ne metuas,*
Ne quis vero ex Arabia penitiſſima perſequatur eam.

De nexo autem ſic ſcribit Feſtus: *Nexum eſt, vt ait Gallus, quodcunque per æs, & librā geritur, idq; necti dicitur. quo in genere ſunt hæc, teſtamenti factio, nexi datio, nexi liberatio. Nexum æs dicebatur pecunia, quæ per nexum obligatur.* Obligatio vero nexi de qua ſcribit, in hunc modum fiebat: *manceps id eſt is, cui res abalienabatur, ſtipulabatur ab altero:* DARE *ſpondes? & alter reſpondebat; Spondeo, ſimúlq; dicis cauſſa ſpondentem alligabat, ac nectebat.* Nexi liberationis hoc aptiſſimum credo, erit exemplum. Liuius de M. Manlio: *Centurionem nobilem iudicatum pecuniæ cum duci*

vidiſſet, manum iniecit. inde rem creditori palam populo ſoluit, libráque, & ære liberatum emittit. Ius autem nexorum proprium ciuis Rom. fuiſſe, Cicero oſtendit, cum ait pro Cæcina, L. Sullam ita ademiſſe ciuitatem Volaterranis, vt nexa reliquerit.

In iure ceſſio: auctore Vlpiano, communis alienatio eſt, & mancipi rerum, & nec mancipi, quæ fit per tres perſonas, in iure cedentis, vindicantis, addicentis. De ea vero ita ſcribit, credo, ex Caio Boëtius: *Ceteræ res quæ ſui iuris erant, nec mancipi vocabantur. eædem vero in iure etiam cedebantur. Ceßio vero tali fiebat modo: apud prætorem populi Rom. is, cui res in iure ceditur, rem tenens, ita vindicat:* HVNC *ego hominem ex iure Quiritium meum eſſe aio. deinde poſtquam hic vindicauerit, prætor interrogat eum, qui cedit, an contra vindicet. quo negante, aut tacente, tunc ei, qui vindicauerit, eam rem addicit. idq́; legis actio dicitur.* Varro autem loco citato videndum ait, *an ceſſerit in iure, qui potuerit cedere, & vbi oportuerit*, id eſt apud eum, apud quem legis actio ſit.

Vſucapio eſt acquiſitio per vſum legitimi temporis iure ciuili conſtituta. vnde Vlpianus: *Vſucapio eſt adeptio dominij per continuationem poſſeßionis anni, vel biennij, rerum mobilium anni, immobilium biennij.* Hanc autem legẽ è XII tabulis ſumptam eſſe, multis argumentis demonſtrari poteſt. vno, quòd Cicero in or. pro Cæcina ait: *Lex vſum auctoritatem fundi iubet eſſe biennium. & vtimur eodem iure in ædibus, quæ in lege non appellantur.* legem enim XII tabularũ intelligit; altero, quòd idem in primo de officiis ait: *Hoſtis apud maiores noſtros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus. Indicant XII tabulæ:* ADVERSVM *hoſtem æterna auctoritas eſto.* Vnde etiam intelligitur, ius vſucapionis ciuis tantum Romani eſſe, peregrinum rem alienam poſſidendo vſucapere, id eſt vſu ius auctoritatis acquirere non potuiſſe. tertio, quòd in XII tabulis rerum furtiuarum vſucapio inhibita eſt. quod idem etiam lege Atinia cautum eſt. in qua ita ſcriptum fuit: QVOD *ſurreptum erit, eius rei æterna auctoritas eſto.* de qua Gellius libro XVII; *Paulus legẽ Atiniam neceſſariam fuiſſe ait, vt caput, quod erat in XII prætermiſſum, adiungeretur. id autem fuit eiuſmodi:* FVRTIVA *res non vſucapiatur, niſi in poteſtatem eius, cui ſubrepta eſt, reuertatur.* quarto, quòd Cicero in ſecundo de legibus ait, lege XII tabularum forum, id eſt veſtibulum ſepulchri, vſucapi non licuiſſe. Adde quòd idem in primo ſcribit, in controuerſia de finibus, XII tabulas vſucapionem intra quinque pedes eſſe noluiſſe, de quibus poſt lex Mamilia lata eſt, quam à tribuno pl. C. Mamilio, qui propterea Limitanus eſt appellatus, bello Iugurthino latam opinor. Duas autem res hæc lex complectitur ad vſucapionem neceſſarias, poſſeſſionem, & tempus. nam vſum vocat poſſeſſionem. vt tamen vſucapio ſit, oportet nullam eſſe vſurpationem, id eſt nullam poſſeſſionis interruptionem, ſed continuam poſſeſſionem, & vſum non interruptum fuiſſe.

Emptio ſub corona quã vim habuerit, docet Gellius lib. VII, cuius verba recitabo: *Pileatos ſeruos venũ ire ſolitos, quorũ nomine venditor nihil præſtaret, Cœlius Sabinus iuris peritus ſcriptum reliquit. cuius rei cauſſam eſſe ait, quòd eiuſmodi conditionis mancipia inſignia eſſe in vendundo debent, vt emptores errare, & capi nõ poſſent. neq; lex vendundi opperienda eſſet, ſed oculis iam perciperent, quodnam eſſet mancipiorum genus. ſicuti, inquit, antiquitus mancipia iure belli capta coronis induta venibant, & iccirco dicebãtur ſub coronis venire. Namq; vt ea corona ſignum erat captiuorum venalium, ita pileus impoſitus demonſtrabat eiuſmodi ſeruos venundari, quorũ nomine emptori venditor nihil præſtaret. Eſt autem alia rationis huius opinio, cur dici ſolitum ſit, captiuos ſub corona venundari, quòd milites cuſtodiæ cauſſa, captiuorum venalium greges circunſtarent, eáque circunſtatio militum corona appellata ſit. ſed id magis verum eſſe, quod ſupra dixi, Cato quoque in libro, quem compoſuit de re militari, docet. verba ſunt hæc Catonis: Vt populus ſua opera potius ob rem bene geſtam coronatus ſupplicatum eat, quàm re male geſta coronatus veneat.* Hæc ex Gellio. Hinc ſæpe etiam

pe etiam Liuius: *Oppidum captum. ciues ſub corona venierunt.* & Cæſar: *Omni ſenatu necato, reliquos ſub corona vendidit.*

Ius auctionis earum rerum fuit, quæ publice per præconem ſub haſta præſente, & addicente magiſtratu venderentur. in auctionibus enim ei, qui plurimum auget, res addicitur. & quoniā ex auctione illa dominium ſibi iuſtum in eam rem comparant, hinc etiam auctoritas ius auctione quæſitum dicitur, & auctor is appellatur, à quo quis auctoritatem, id eſt ius dominij in quampiam rem accepit. Cicero VII in Verrem: *Tum illi intellexerunt, ſe id, quod à malo auctore emiſſent, diutius obtinere non poſſe.* id eſt ab eo, qui vendendi nullam poteſtatem habebat. Inde enim auctoritas pro iuſto dominij iure poſtea vſurpata eſt. quod ex iis, quæ ante recitaui, exemplis cognoſci poteſt. Ceterum, vt inquit Feſtus in epitomis: *Haſtæ ſubijciebantur ea, quæ publice venundabāt.* Vnde Cicero dixit in II Philippica: *Haſta poſita pro æde Iouis Statoris bona Cn. Pōpeij Magni, voci acerbiſſimæ ſubiecta præconis.*

Hæc igitur omnia fiebant iure ciuili. quoniam autem ius ciuile non niſi inter ciues Rom. eſſe poteſt, quorum eſt ius ciuile, propterea hæc eadem inter ſolos ciues Rom. fiebant. Dicet aliquis; an igitur inter peregrinos nulla erat ratio poſſeſſionis, & dominij? erat illa quidem, ſed non iure ciuili, vt iam oſtendimus. quid autem ex iure ciuili, commodi accedebat? nimirum, vt optimo iure poſſiderent, ac litium periculis vacui eſſent. neque enim patris inſtitutio liberabat litibus, ſed iuſta, & legitima hereditas, id eſt quæ iure ciuili relicta eſſet. itémque in ceteris. quem locum diligentiſſime in oratione pro Cæcina à Cicerone eſſe video perpolitum. cuius hæc verba ſunt: *Nihil eſt in ciuitate tam diligenter, quam ius ciuile, retinendum. etenim hoc ſublato, nihil eſt, quare exploratum cuiquam poſſit eſſe, quid ſuum aut quid alienum ſit, nihil eſt quod æquabile, atque vnum omnibus eſſe poſſit. Itaque in ceteris controuerſijs, atque iudicijs, cum quæritur aliquid factum ne ſit, verum, an falſum proferatur, & fictus teſtis ſubornari ſolet, & imponi falſæ tabulæ, nonnunquam honeſto, ac probabili nomine bono viro iudici error obijci, improbo facultas dari, vt cum ſciens perperam iudicarit, teſtamentum, aut tabulas ſequutus eſſe videatur. in iure nihil eſt eiuſmodi, non tabulæ falſæ, non teſtis improbus, denique nimia iſta, quæ dominatur in ciuitate, potentia in hoc ſolo genere quieſcit. illud enim poteſt dici iudici ab aliquo non tam verecundo homine, quam gratioſo. indica hoc factum eſſe, aut nunquā eſſe factum, vel cogitatum. crede huic teſti. has comproba tabulas. hoc non poteſt, cui filius agnatus ſit, eius teſtamentum non eſſe ruptum. indica, quod mulier ſine tutore auctore promiſerit, deberi, non eſt aditus ad huiuſcemodi res, neque potentiæ cuiuſquam, neque gratiæ. denique quo maius hoc, ſanctiúſque videatur, ne pretio quidem corrumpi iudex in eiuſmodi cauſſa poteſt. O rem præclaram, vobiſq; ob hoc retinendam Recuperatores. quod enim eſt ius ciuile? quod neque inflecti gratia, neque perfringi potentia, neque adulterari pecunia poſſet? quod ſi non modo oppreſſum, ſed etiam deſertum, aut negligentius adſeruatum erit, nihil eſt, quod quiſquam ſe habere certum, aut à patre accepturum, aut relicturum liberis arbitretur. quid enim refert, ædes, aut fundum relictum à patre, aut aliqua ratione habere bene partum, ſi incertum ſit, cum tua iure mancipij ſint, ea poſſis ne retinere? ſi parum ſit communitum ius? ſi ciuili, ac publica lege contra alicuius gratiam teneri non poteſt? quid, inquam, prodeſt, fundum habere, ſi quæ decentiſſime deſcripta à maioribus iura finium, poſſeſſionum, aquarum, itinerúmque ſunt, hæc perturbari aliqua ratione, commutaríque poſſunt? mihi credite, maior hereditas venit vnicuique veſtrum in ijſdem bonis à iure, & à legibus, quàm ab ijs, à quibus illa ipſa bona relicta ſunt. nam vt perueniat ad me fundus, teſtamento alicuius fieri poteſt, at vſucapio fundi, hoc eſt finis ſolicitudinis, ac periculi litium non à patre relinquitur, ſed à legibus. aquæductus, hauſtus, iter, actus à patre. ſed rata auctoritas harum rerum omnium à iure ciuili ſumitur.* Hæc pro Cæcina. Huc autem eodem ſpectans dixit etiam pro Flacco: *Illud quæro ſint ne iſta prædia cenſui cenſendo? habeant ius ciuile? ſint nec ne ſint mancipi?*

ſubſignari apud ærarium, apud cẽſorem poßint? Ius autem ciuile alio modo ius Quiritium dictum eſt, quod ſatis aperte, cum hunc locum tractaret, oſtendit Vlpianus tit. primo, his verbis: *In bonis tantum alicuius ſeruus eſt, velut hoc modo ſi ciuis Romanus à ciue Romano ſeruum emerit, iſque traditus ei ſit, nec tamen mancipatus ei, neque in iure ceſſus, neque ab ipſo anno poſſeſſus ſit. nam quandiu horum quid fiat, is ſeruus in bonis quidem emptoris eſt, ex iure Quiritium autem venditoris eſt.*

De iure teſtamentorum. CAP. XII.

QVo iure ciues Rom. viuentes bona ſua poſſiderent, expoſui: nunc quo in morte de iis ſtatuerent, perquiramus. neque enim ius proprium in auctoritate ſolum acquirenda, ſed etiam in relinquenda vſurparunt. Hoc autem vniuerſum ius teſtamentorum continet. quæ & ipſa ad ciuis Ro. iura pertinuiſſe, inde intelligi poteſt, quòd neque teſtamentum facere legibus Rom. neque aliquid teſtamento à ciue accipere, niſi ciuis Rom. potuit. Itaque Cicero cum Archiam in iure ciuium verſatum eſſe cõtenderet, ea maxime ratione niſus eſt quòd eum teſtamentum legibus Romanis, iis præſertim temporibus, quæ accuſator criminabatur, feciſſe affirmaret. & in oratione pro domo, cum ſui etiam in exilio, vt ciuis, habitam eſſe rationem, rogatione Clodia neglecta, oſtendere vellet, dixit: *Quis meorum amicorum teſtamentum diſceſſu meo fecit, qui mihi non idem tribuerit, quod & ſi adeſſem?* Huius autem totius teſtamentarij iuris rationem è XII tabularum fonte manaſſe, ſatis conſtat. fuit enim lex in iis eiuſmodi, quod in Rhetoricis ad Herennium, & de Inuentione, itémque apud Pomponium, Vlpianum, & Iuſtinianum inuenitur, quanquam apud alios plenius, alios vero exilius, ſed omnes fere in hunc modum: PATERFAMILIAS VTI LEGASSIT SVPER FAMILIA, TVTELAVE SVAE REI, ITA IVS ESTO. Quibus in verbis illud primum attendendum eſt, non cuilibet legandi poteſtatem lege permitti, ſed patrifamilias tantum, id eſt ciui Rom. qui è patris poteſtate exierit. hunc enim illi patrem familias appellarunt. itaque filios familias eſſe excluſos; vſque adeo vt Cicero etiam in Topicis, *mulierem, quæ ſe capite non diminuiſſet*, id eſt, quæ emancipata non eſſet, *ſi teſtamentum feciſſet, ſecundum eas tabulas poſſeßionem ex edicto prætoris dari nõ poſſe* concluſerit. Quod autẽ VTI LEGASSIT ſcriptũ eſt, legare ſumptũ videtur pro eo, quod iuriſconſulti dicũt *Teſtari*, cũ de vltimis loquuntur volũtatibus. Quo fit, vt hac lege paterfamilias & heredem inſtituere, & legatũ relinquere, & libertatem dare, & tutorem inſtituere poſſit. immo vero hac lege latiſſimam poteſtatem dandi legata, & libertates tributam, Pomponius aperte interpretatur, ſed fuiſſe aliis poſtea legibus anguſtatam, & conſtrictã. Leges autem intelligit, Furiam de teſtamentis, cuius meminit Cicero in oratione pro Balbo, & in Prætura vrbana; quam latam eſſe legis XII tabularum coërcendæ cauſſa, *qua vti quiſque legaßit ſuæ rei, ita ius erat*, idem Iuſtinianus refert. ea vero fuit: *Ne cui niſi manumiſſoris cognato, certisq́; alijs perſonis ſupra mille aſſes legare, mortisq́; cauſſa donare liceret. quod ſi quis maiorem ſummam ſibi legatam accepiſſet, quadruplum eius, quod plus, quàm licebat, accepiſſet, redderet.* intelligit etiam Voconiam, quam Q. Voconius tribunus pleb. anno DLXXXIIII tulit, Cæpione, & Philippo cos: *Ne quis cenſus virginem, neve mulierem ſupra quadrantem ſuorum bonorum heredem inſtitueret, plúſque cuiquam legaret, quàm ad heredem, heredeſve perueniret.* cuius legis Dio lib. LVI, Gellius lib. XVII, Liuius lib. XLI, Cicero ſæpe meminerunt. intelligit etiam Falcidiam à P. Falcidio tribuno pl. anno DCCXIIII, Domitio, & Aſinio coſ. latam, cuius hæc capita memorantur: QVI *ciues Rom. ſunt, qui eorum poſt hanc legem rogatam teſtamentum facere volet, ius poteſtáſque eſto, vt hac lege licebit. Quicunque ciuis Rom. poſt hanc legem rogatam teſtamentum faciet, is quantam cuique ciui Rom. pecuniam*

iure

iure publico dare, legare volet, ius poteſtasq́; eſto, dum ita detur, legetur, vt ne minus, quàm quartam partem hereditatis ex eo teſtamento heredes capiant. eis, quibus ita datū, legatum erit, eam pecuniam ſine fraude ſua capere liceto. isq́; heres, qui eam pecuniam dare iuſſus damnatusve erit, eam pecuniam debeto dare, quam damnatus eſt. ſi quis aliter, quàm hac lege liceat, pecuniam dederit, legauerit, heredi quartam partem eius pecuniæ, quæ data, legata erit, ex eo teſtamento retinere liceto. Hæc Paullus D. ad legem Falcidiam. Dio vero lib. XLVIII cautum ait; *Vt heres quartam partem bonorum ſibi relictorum, ſi grauiter oneratus ſit legatis, accipiat, cetera legatarijs relinquat.* Poſtremo intelligit etiam Fuſiam Caniniam de manumittendis ſeruis Auguſto item rerum potiente latam; *Vt in teſtamento ex tribus ſeruis non plures, quàm duos manumitti liceat, ſi plures eſſent, certus alius modus ſeruaretur.* quam loco magis idoneo referemus. Quod autem ait, ITA IVS ESTO., eam vim habet, vt cum teſtamentum ſit iuſta ſententia, ſiue conſtitutio de eo, quod poſt mortem noſtram fieri velimus, ne hæc volūtas, tum cum poſſeſſione exierimus, infirmetur. quaſi enim hoc reip. intereſſet, ſupremas voluntates ratas eſſe lex voluit. vnde Papinianus lib. II de teſtamentis, iuris publici eſſe teſtamenti factionem dixit. & Vlpianus de verborum ſignificatione admonuit, non improprie nos dicere poſſe, *lege obuenire hereditatē, quæ ex teſtamento deferretur, quia lege* XII *teſtamentariæ hereditates confirmentur.*

Iuſtam autem ſententiam teſtamentum definiunt, quod certis iuris ſolemnibus conſtet. cuius rei ratio triplex ab antiquis vſurpata fertur. Gellius enim ex Lælio Felice, tria genera teſtamentorum fuiſſe tradit, *vnum, quod calatis comitijs in concione populi ferretur; alterum in procinctu, cum viri ad prælium faciendum in aciem vocabantur; tertium per familiæ emancipationem, cui æs, & libra adhiberetur.* De duobus prioribus ſic Theophilus libro II Inſtitutionum: *Duo erant apud veteres teſtamentorum genera, vnum, quod calatis comitijs fiebat, & dicebatur, alterum quod in procinctu. teſtamētum calatis comitijs tempore pacis fiebat, bis in anno, hoc modo: præco vniuerſam circumibat ciuitatem, populum conuocans. tumq́; qui teſtamentum condere volebat in concione populi ipſo teſte populo teſtamentum ſcribebat. ex quo etiam dictum eſt, calatis comitijs. nam calare eſt vocare. comitia vero populi congregatio. quoniam igitur vocati congregabantur, appellatum eſt teſtamentum calatis comitijs.* Secundi meminit Plutarchus in Coriolano, ex quo ipſum XII tabulis antiquius fuiſſe apparet. *Fuit autem*, inquit, *illis temporibus mos apud Romanos, vt in aciem prodeuntes, antequam ſcuta caperent, & togis ſe præcingerent, tribus, aut quattuor audientibus, ſimul ſine ſcriptis teſtamenta facerent, atque heredes nominarent.* vnde Velleius libro II: *Facientibusq́; omnibus in procinctu teſtamenta, velut ad certam mortem eundum foret, Metellus non deterritus propoſito, quem moriturum miſerat, victorem recepit.* & Cicero libro primo de oratore: *Ac ſe tanquam in procinctu teſtamentum faceret, ſine libra, atque tabulis populum Romanum tutorem inſtituere dixiſſet illorum orbitati.* Eiuſmodi vero teſtamenta ſuo tempore periiſſe, ſignificauit idem libro ſecundo de natura deorum, cum ſcripſit: *Sed negligentia nobilitatis auguriorum diſciplina omiſſa, veritas auſpiciorum ſpreta eſt, ſpecies tantum retenta. itaque maximæ reip. partes, in his bella, quibus reip. ſalus continetur, nullis auſpicijs adminiſtrantur, nulla perennia ſeruantur, nulla ex acuminibus, nulli viri vocantur. ex quo in procinctu teſtamenta perierunt.* In procinctu vero ſignificat, auctore Feſto, *cum ex caſtris in prœlium exitum eſt, procinctos, quaſi præcinctos, atque expeditos. nam apud antiquos togis incincti pugnaſſe dicuntur.* De tertio loquitur Feſtus, cum inquit ſcriptum fuiſſe in XII tabulis: QVI NEXVM FACIET, MANCIPIVMQ. VTI LINGVA NVNCVPASSIT, ITA IVS ESTO. Item: *Nexum fuit quodcunque per æs, & libram gereretur, vt teſtamenti factio.* Fuit autē teſtamentum per nexum, quod fiebat adhibito libripende, & eo, qui familiæ emptor dicebatur, cum quinque teſtibus. familiæ autem emptor imaginarius, ſiue fiduciarius, adhibebatur, qui deinde heredi vero, tanquam legatario, hereditatem reſtituebat. Atque hoc ipſum etiam

voluit Plutarchus, cum in libro de ſera dei vindicta dixit, *Romanos, cum teſtamenta conſcribunt, alios heredes relinquere, alijs vero patrimonium ipſum vendere. id quod carere ratione videatur.* Quo modo autem teſtamentum fiebat per æs, & libram, ſic etiam ſoluebatur. quod his verbis oſtendit Cicero, quæ ſunt in II de legibus. *Hoc vero eſt è medio iure ciuili, vt per æs, & libram heredem teſtamenti ſoluant, & eodẽ loco res ſit, quaſi ea pecunia legata non eſſet.* Formula vero teſtamenti nuncupandi hæc ab Vlpiano traditur inſtitutionum cap. xx. *Tabulas teſtamenti teſtator tenens ita dicit:* HAEC *vti in his tabulis cerisve ſcripta ſunt, ita do, ita lego, ita teſtor. Itaque vos Quirites teſtimonium præbitote.*

De iure Tutelarum. CAP. XIII.

QVONIAM autem, dum teſtamentorum iura perſequeremur, tutelarum etiam iuris fecimus mentionem, non videtur ab inſtituto noſtro alienum, vt ſeparatim aliquid hoc loco de tutelis etiam, & earum generibus exponamus. Tutelam ergo definiunt veteres iuriſcõſulti, à quibus magna huiuſce diſputationis noſtræ pars emanauit, *Vim, ac poteſtatem in caput liberi ad tuendum, qui propter ætatem ſua ſponte ſe defendere nequit, iure ciuili datam, ac permiſſam.* Tutores autem, qui liberis impuberibus dantur, vt illorum res adminiſtrent, quoad pubertatem inierint. Hi vero nihil aliud ſunt, quàm qui vocantur pupilli. nimirum, qui cum impuberes ſint, deſierunt in patris poteſtate eſſe aut morte, aut emancipatione. Tutelam autem, *tutoris in rem pupilli poteſtatem* ita eſſe aſſerũt, *vt eius rationibus ſeruiat.* vnde Cicero dixit in primo de officiis, *Vt tutelam, ſic procurationem reip. ad vtilitatem eorum, qui commiſſi ſunt, non ad eorum quibus commiſſa eſt, eſſe gerendam.*

Eſſe porrò tutoris dandi ius, vt cetera, quæ ſupra collegimus, ciuis Rom. proprium, illud argumento eſt, quòd à lege XII tabularum eſt profectum. & quòd ſi tutores, aut pupilli ciues Rom. eſſe deſiiſſent, tutela tolleretur. Neque tamen ita de tutelis XII tabulis cautum eſt, vt non multo etiam ante Romæ hoc ius obſeruatũ vel lege, vel more ſit. ſiquidem Ancum Marcium regem L. Tarquinium liberis ſuis tutorem reliquiſſe in Liuij, & Dionyſij annalibus legimus. In XII autem de tutelis ſcriptum extat ita, vt ſupra rettulimus; PATERFAMILIAS VTI LEGASSIT SVPER PECVNIA, TVTELAVE REI SVAE, ITA IVS ESTO. Quem locum, credo, interpretans Caius, cap. primo de teſtament. tutelis, *Lege,* inquit, XII *tabularum permiſſum eſt parentibus liberis ſuis, ſiue feminis ſiue maribus, ſi modo in poteſtate ſint, tutores teſtamento dare.* Hoc autem idem tradit etiam Paullus cap. XX. *Teſtamento,* inquit, *quemlibet poſſumus tutorem dare, ſiue is prætor, ſiue conſul ſit, quia lex* XII *tabularum id confirmat.* quin etiam ſequenti capite addit, *eum demum tutorem dari poſſe, cum quo teſtamenti factio eſt.*

Quibus ex rebus perſpicue intelligitur, tutoris dandi ius partim ex teſtamenti iure, partim ex patriæ poteſtatis iure pendere, vt quamuis pater priuatus ſit, tamen tutorem per legem ex teſtamento relinquere liberis ſuis poſſit. Quod ſi teſtamento pater nullum forte tutorem dederit, tum lex dat eum, qui legitimus tutor vocatur. Etenim agnatum proximum, vt heredem, ſic etiam tutorem eſſe iubet. Vnde Vlpianus de legitima tutela, *legitimæ tutelæ*, inquit, *lege* XII *tabularum agnatis delatæ ſunt, & conſanguineis.* Item: *Legitimos tutores nemo dat, ſed lex* XII *tabularum fecit tutores.* Quod ſi neque teſtamentarius, neque legitimus adſit tutor, tum datur ab eo magiſtratu, cui tutoris dandi ius lege mandatum eſt, vt à prætore vrbano, & conſulibus. Vnde nota vox illa eſt prætoris Verris apud Ciceronem: *Pupillos, & pupillas certiſſimam eſſe prædam prætoribus.* & illud Capitolini: *M. Antoninum Imp. primum feciſſe prætorem tutelarem, vt diligẽtius de tutoribus tractaretur, cum antea tutores à conſulibus poſcerentur.*

Addo

Addo etiam,quod ad iura tutelarum maxime videtur pertinere, mulieres apud Romanos in perpetua tutela fuiſſe. Quod ſenſit Cicero, cum pro Murena dixit: *Mulieres propter infirmitatem conſilij maiores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt.* & M.Cato apud Liuium in concione de lege Oppia: *Maiores noſtri nullam ne priuatam quidem rem agere feminas ſine auctore voluerunt.* Narrat autem Vlpianus titulo XI, lege Atilia ſancitũ,vt mulieribus,& pupillis tutores non habentibus à prætore,& maiore parte tribunorum darentur. Quam legem latam ante Philippum,& Albinum coſs. anno DLXVII, inde coniicio, quòd in eius anni hiſtoria referenda Liuius de Hiſpala libertina ita ſcribit: *Quin eò proceſſerat conſuetudine capta, vt poſt patroni mortem, quia in nullius manu erat, tutore à tribunis, & prætore petito, cum teſtamẽtum faceret, vnum Aebutium inſtitueret heredem.* Huic autem poſt, pro bacchanalium indicatorum præmio, S.C. cõceſſum ſcribit Liuius, vt tutoris optionem ita haberet, quaſi ei vir teſtamento dediſſet. ſed de hac re, vbi de iure libertinorum agemus, pluribus diſſeremus.

Hæc autem, quæ hactenus diximus, ad ius ipſum Quiritium, quo maxime priuata ciuium Rom. iura comprehenſa ſunt, breuiter demonſtrandum, ſatis, vt opinor, valebunt. quod à Plinio ſignificatum puto, cum dixit: *Caßius Hemina ex antiquis auctor eſt, primum è medicis veniſſe Romam è Peloponneſo Archagatum Lyſaniæ filium, L. Aemilio, M. Liuio coſs. anno vrbis* DXXXV, *eiq́; ius Quiritium datũ.*

De iure cenſus. CAP. XIIII.

NVNC reliquum eſt, vt quemadmodũ polliciti ſumus, iura ea, quæ publicam potius rationem, quàm priuatam attingũt, exequamur: quæ quanquam multa ſunt, tamen quia omnia ferè à cenſu ducuntur, videtur faciendũ, vt ante de cenſu, poſt de ceteris, diſputemus. Cenſum autem Ser. Tullius rex in remp. intulit, atque vt hoc modo ageretur, inſtituit. Populum vniuerſum iureiurando adactum fortunarum ſuarum æſtimationem apud ſe profiteri iuſſit. qua cognita eundem in ſex claſſes, & centum tres ac nonaginta centurias ita diſtribuit, vt in primas centurias, qui maximo eſſent cenſu coniecerit, in reliquas vero deinceps qui minore, ſeruato eo cenſu, & centuriarum gradu, quem ſupra in claſſibus, & centuriis exponendis, oſtendi. Inde vero cenſendi manſit inſtitutum, vt ciues omnes in ſua quiſque tribu, claſſe, centuria, iureiurando dato, apud eum, penes quem ius cenſendi populi eſſet, nomina ſua, vxorum, liberorum, libertorum, ſeruorumq́; ſuorum profiterentur. præterea ætatem omnium, regionem, quam habitarent, & fortunarum ſuarum æſtimationem deferrent. Hoc autem ius primum regum, deinde conſulum, & dictatorum, poſtremo proprio ad id magiſtratu creato, cenſorum fuit. Itaque Seruius quater cenſum egit, quintum P. Valerius, & T. Lucretius conſules anno poſt reges exactos ſecundo, ſextum decennio poſt T. Lartius dictator. Cum autem conſules poſt quater, interiectis temporibus, populum cenſuiſſent, neque continentibus bellis gerendis occupati per annos vndecim ei muneri vacare potuiſſent, tum anno demum CCCX ab vrbe condita cenſores à populo creati L. Papirius, & L. Sempronius id negotij ſuſceperunt, atque cenſum, luſtrumq́; XI condiderunt. Itaque poſt ſemper cenſoria cura fuit, vt, cùm tribus recognoſcerent, ſingulorum in ſingulis tribubus cenſum perſpicerẽt. quod cum ex multis aliis locis, tum maxime ex cenſura Neronis, & Salinatoris cognoſci facile poteſt.

HIC autem cenſus duas opportunitates reip. attulit omnium, meo iudicio, maximas. nam & numerum eorum, qui arma ferre poſſent, oſtendit, & pecuniarum magnitudinem, quibus bellorum ſumptus ſuſtinebantur, indicauit. Etenim quod ad capita cenſenda pertinet, non ſolum ciues omnes cenſeri conſueuiſſe, ſed etiã, ſi quis, qui non eſſet ciuis, nomen ſuum clam in cenſorias tabulas referendum curaſſet,

raſſet,ea re ciuitatem adeptũ eſſe comperio. Quocirca in Sextiana Cicero de Sex. Atilio Gauiano,qui in tabulas cenſorias nomen ſuum furtim intulerat, ita inquit; *Alter vero non ille Serranus ab aratro, ſed ex deſerto Gauij Oleli horreo, calatis granis, in Calatinos Atilios inſitus, ſubito nominibus in tabulas relatis nomen ſuum de tabula ſuſtulit.* Et idem, cum Gracchus propterea ciuem Romanum eſſe Archiam negaret, quòd eum Romæ cenſum non inueniret,ad cauſſam,quàm ad veritatem aptius reſpondit, cenſum non ius ciuitatis confirmare,ſed qui ſit cenſus, ita ſe iam tum geſſiſſe pro ciue, oſtendere.quinetiam Liuius per bellum Perſicũ,multos Latinos in ciuitatem Rom. per migrationem,& cenſum tranſiſſe ait.atque etiam ſeruos,cum conſenſu domini deferebant nomen in cenſum, vnà cum libertate ciuitatem conſequutos eſſe, ſupra oſtendimus. Profitebantur autem nomen ſuum in cenſu omnes,atque omnium, quos in poteſtate haberent.verum cenſores in ſumma ciuium ſubducenda eos tantum numeraſſe, qui ferre arma poſſent, Fabius Pictor prodidit.de quo ita Liuius ſcribit in primo cenſu referendo, quem Ser. Tullius fecit: *Cenſa* LXXX *millia ciuium dicũtur.adijcit ſcriptorum antiquiſſimus Fabius, eorum qui ferre arma poſſent,eum numerum fuiſſe.* Quem numerum ſi quiſquam,vt illis præſertim temporibus, immodicum iudicarit,is tum denique,opinor,acquieſcet,cum Romulum morientem XLVI millia peditum,& paulo minus,quàm mille equites reliquiſſe,à Dionyſio,& Plutarcho acceperit.& cum poſt aliquot annos, regnante Hoſtilio, Albæ vrbis excidio Albanis omnibus in ciuitatem acceptis,duplicatas eſſe Romanorum vires intellexerit. Hos autem eſſe, qui puberes eſſent, Dionyſius indicat, cum ſingulis in cenſibus primorum temporum referendis,puberum capita cenſa ſcribit. Nam cenſu quinto,qui factus eſt anno ſecundo ab exactis regibus,cenſa ait puberum (ſic enim vertimus,quos ille vocat ἐν ἥβῃ) ,ad centum triginta millia;& cenſu ſexto centum quinquaginta millia,ac ſeptingentos;& cenſu ſeptimo, ſupra centum decem millia;& octauo,paulo plures, quam centum tria millia. Quin etiam quodam in loco ex hoc numero pueros aperte, & feminas omnes,& ſeruos,& mercatores,& opifices excludit.ſi quidem de cenſu ſeptimo ita ſcribit: *Ciuium tum, qui puberes eſſent,ſupra centum decem millia erant, vt proximo cenſu compertum fuerat; mulierum autem, & puerorum, ſeruorumq́;, & mercatorũ, & ſordidas artes exercentium (ſi quidem Romanorum nemini cauponariam, aut operoſam artem tractare licuit) triplo plus, quàm turbæ ciuilis.* & de octauo cenſu ita: *Ciuium, qui ſe, & bona, & puberes filios in cenſum detulerunt, paulo plus, quam centum, & tria millia fuerunt.* Nomine autem puberum tam ſeniores, quàm iuniores eſſe comprehenſos, idem ille oſtendit, cum de quinto cenſu ita loquitur: *T. Lartius dictator cenſum egit. quo inuenta ſunt Romanorum, qui in pubertate eſſent conſtituti, amplius* CL *millia, & ſeptingenti. Itaque cum eos qui militari ætate eſſent, à ſenioribus ſecreuiſſet, atque centuriaſſet, peditum, & equitum quattuor partes fecit.* Aetatem autem militarem à XVII anno vſque ad XLVI, ex Seruij inſtituto, eoſdemq́; etiam iuniores, vt poſt eam ætatem ſeniores,appellarunt.Hi vero non tam vrbani erant,quàm ruſtici,& ex ruſticis non ſolum,qui agrum Romanum incolebant,ſed etiam,qui extra agrum Romanum,vel publicum vel priuatum agrum ciues Romani in Latio,atque adeo in Italia poſſidebant,vel negotij gerendi cauſſa extra Italiã habitabant.vnde dixit Liuius bello Perſico, *multitudinem iuniorum ingentem ex foris, & conciliabulis eſſe conſcriptam.* Aliquando etiã Latini clam Romæ cenſi ſunt, ſed re patefacta, in ſuas ciuitates ſtatim edicto redire iuſſi ſunt. quod demonſtrat Liuius eodem in bello his verbis: *Luſtrum conditum. cenſa ſunt ciuium capita* CCLXIX *millia. minor aliquanto numerus, quia L. Poſtumius conſul edixerat, qui ſocium Latini nominis ex edicto C. Claudij cos. redire in ciuitates ſuas debuiſſent, ne quis eorum Romæ,ſed omnes in ſuis ciuitatibus cenſerentur.* Præſentes prætereà cenſeri opus erat, niſi ſi cenſores etiam abſentibus cenſendi facultatem permiſiſſent, vt Nero, & Salinator, de quibus Liuius: *Luſtrum ſerius conditum eſt, quia per prouincias*

uincias dimiſerunt cenſores, ut ciuium Romanorum in exercitibus, quantus ubique eſſet, referretur numerus. P. etiam Scipionem Aemilianum cenſorem in oratione ad populum de moribus hæc poſuiſſe, auctor eſt Gellius: *Abſenteis cenſeri iubere, ut ad cenſum nemini neceſſe ſit venire.*

Cenſus autem fortunarum eam habuit vim, vt ſinguli patresfamilias ſingula prædia, & vrbana, & ruſtica in cenſu deferrent, pecuniæ ſummam, ſeruorum, pecudumq; numerum, fundorum inſtrumenta ſigillatim profiterentur. Hoc enim veterum hiſtoriarum exempla declarant. Liuius lib. ſeptimo: *Quia ſolutio æris alieni multarum rerum mutauerat dominos, cenſum agi placuit.* & de Catone cenſore: *In cenſibus accipiendis aſpera in omnes cenſura fuit. ornamenta & veſtem muliebrem, & vehicula, quæ pluris, quàm quindecim millium æris eſſent, in cenſum referre viatores iuſſit. item mancipia minora annis* XX, *quæ poſt proximum luſtrum* X *millibus æris, aut eo pluris veniſſent, vti ea quoque decies pluris, quàm quanti eſſent, æſtimarentur. & his omnibus terni in millia æris attribuerunt.* & Cicero in Planciana: *Illud quæro, ſint ne iſta prædia cenſui cenſendo? ſubſignari apud ærarium, apud cenſorem poſſint? in qua denique tribu iſta prædia cenſuiſti? cenſus es præterea numeratæ pecuniæ centum triginta millia. cenſus es mancipia Amyntæ.* & P. Scipio Aemilianus in oratione de mulcta cõtra Ti. Aſellum, ex Gellio: *Tu in vno ſcorto maiorẽ pecuniam abſumpſiſti, quàm quanti omne inſtrumentum fundi Sabini in cenſum dedicauiſti.* Quin etiã Vlpianus Pandectarum titulo de cenſibus, non aliam fuiſſe cenſendi rationẽ demonſtrat. *Forma cenſuali*, inquit, *cauetur, vt agri ſic in cenſum referantur. nomen fundi cuiuſque, & in qua ciuitate, & in quo pago ſit. & quos duos vicinos proximos habeat. & aruum, quod in* X *annos proximos ſatum erit, quot iugerum eſſe videatur. vinea quot vites habeat. oliuetum quot iugerum, & quot arbores habeat. pratũ quoque, quod intra* X *annos proximos ſectum erit, quot iugerum paſcua eſſe videantur. item ſylua cædua. Omnia ipſe, qui defert, æſtimet. Illam enim æquitatem debet admittere cenſitor, vt officio eius congruat, releuare eum, qui & in publicis tabulis, delato modo frui ex certis cauſſis non poſſit. quare etſi agri portio caſmate perierit, debebit per cenſitorem releuari.* Poſtremo Liuius quoque vbi de cẽſoribus Nerone, & Salinatore ſcribit, ita ſcribit: *Duodecim coloniarum, quod nũquam antea factum erat, deferentibus coloniarum cenſoribus cenſum receperunt, vt quantum numero militum, quantum pecunia valerent, in publicis tabulis monumenta extarent.* Quo factum eſt, vt Varro recte dixerit, cenſorem eſſe, ad cuius cenſionem, id eſt arbitrium cenſeretur populus; & Feſtus, cenſores dictos, quòd rem ſuam tanti quiſque æſtimare ſolitus ſit, quantum illi cenſuerint. Etenim cenſores ſæpe cẽſum multiplicabant, vt ante de Catone Liuius, & alio loco de iis, qui octuplicato cenſu M. Aemilium dictatorem ærariũ reliquerunt.

Moris autẽ fuit, primũ, vt in foro, deinde in villa publica, quæ erat in cãpo Martio cenſus ageretur. quẽ morẽ à Cæſare labefactatũ oſtẽdit Suetonius, cum ait: *Recenſum nec more, nec loco ſolito, ſed vicatim per dominos inſularum egit: ac ne qui noui cœtus recenſionis cauſſa moueri quandoque poſſent, inſtituit, quotannis in demortuorũ locum ex iis qui recenſiti non eſſent, ſubſortitio à prætore fieret.* Pœna incenſi maxima fuit. is enim publicatis bonis, lege Ser. Tullij, verberatus venibat, vt inquit Dionyſius. Quocirca Zonaras, qui ſe, aut bona ſua in cenſum non detuliſſent, ipſos à conſulibus, bona à cenſoribus venũdata ſcribit. & Vlpianus *maximam capitis minutionem eſſe, per quã ciuitas, & libertas, amittitur*, ait, *vt cum incẽſus aliquis venierit.*

De iure militiæ. CAP. XV.

ERGO cum ex cenſu commoditates duæ præcipue pararentur, quibus bellorum propè quotidianorum rationes, & copiæ ſuſtinerentur, vnum delectus, alterum tributorum, danda nobis opera eſt, vt primum de delectu, id eſt de ipſo iure militiæ diſputemus, deinde quid de tributis in bellum conferendis inuenerimus, exponamus.

Quoniam

Quoniam autem ius militiæ nihil eſt aliud, quàm ius legionis, (in hac enim ſoli ciues Romani, in auxiliis Latini ſocij meruerunt) primum quid, & quanta legio fuerit, ac quibus è ciuium generibus ſcripta ſit, oſtendamus, deinde eius ſcribendæ rationem, ac ſumma conſcriptorum ciuium iura patefaciamus. Vniuerſus Romanus exercitus in duas partes fuit diuiſus, legiones, & auxilia. Legio certa peditum, equitumq; manus fuit, Varrone, & Plutarcho auctoribus, à delectu fortiſſimorum militum appellata. Ea vero iam inde à Romulo rege inſtituta eſt trium milium peditum, & trecentorum equitum. ex ſingulis enim tribubus mille conſcripti ſunt pedites, & centeni equites. Vt autem pedites in cohortes, equites in turmas diſtributi, ſic cohortes in manipulos, turmæ in decurias, manipuli in centurias. Quoniam autem legionem à Romulo acceptis in ciuitatem Sabinis auctam ſcribit cum Dionyſio Plutarchus, propterea eandem etiam à Romulo ad quattuor peditum millia redactam exiſtimauerim. quæ inde Quadrata legio dicta eſt, auctore Feſto. Subſequentibus vero temporibus pro vſu reip. & ſenatus arbitrio variatum, vt legio modo quattuor, modo quinque, modo ſex millium peditum, itémque modo ducentorum, modo trecentorum equitum ſcriberetur, Liuio potiſſimum teſti credo. is enim Volſco bello, quattuor legiones quaternum millium ſcriptas prodit, bello Gallico, non vrbana tantum, ſed etiam agreſti iuuentute decem legiones ſcriptas, quaternum millium & ducentorum peditum, equitumq; trecentorum ait. bello Latino, per ea tempora ſcriptas quattuor fere legiones quinis millibus peditum, equitibus in ſingulas legiones trecenis, alterum tantum ex Latino delectu adiici ſolitũ. bello Punico, Sempronio duas legiones datas, ea quaterna millia fuiſſe peditum, & trecenos equites. item exercitum ciuium, ſociorumq; minui iuſſum, vt ex duabus legionibus vna legio quinque millia peditum, & trecenti equites eſſent, dimiſſis, qui plurima ſtipendia haberent, & ſociorum ſeptem millia peditum, & trecenti equites relinquerentur. bello Perſico: *Legiones quattuor nouas ſcribi placuiſſe, binas ſingulis conſulibus. Id præcipue prouinciæ Macedoniæ datum, quòd cum alterius conſulis legionibus quina millia, & duceni equites ex vetere inſtituto darentur in ſingulas legiones, in Macedonia ſena millia peditum ſcribi iuſſa, equites treceni æqualiter in ſingulas legiones.* item: *In Macedoniam peditum Romanorum ſex millia, ſociorum nominis Latini ſex millia, equites Rom.* CCL, *ſocios* CCC, *veteres milites dimiſſos, ita vt in ſingulas Romanas legiones ne plus ſena millia peditum,* CCC *equites eſſent. Alteri conſuli nullum certum finitum numerum ciuium Romanorum, quem in ſupplementum legeret. id modo finitum, vt duas legiones ſcriberet, quæ quina millia peditum & ducenos haberent, equites trecenos. Peditum Latinorum maiorem, quàm collegæ decretum numerum, peditum* X *millia, &* DC *equites. quattuor præterea legiones ſcribi iuſſas, quæ, ſi quò opus eſſet, educerentur. In Hiſpaniam tria millia peditum Romanorum in ſupplementum,* CCC *equites decretos. Finitum ibi quoque in legiones militum numerum, peditum quina millia, trecenos, &* XXX *equites*, & poſt; *exercitum ad collegam primo quoque tempore mittere in Macedoniam conſulem iuſſum, neque in ea prouincia plus quàm duas legiones eſſe, eas repleri, vt ſena millia peditum, trecenos haberent etiam equites.* Ex quibus locis ſatis intellectum puto, ſenum millium numerum adhuc niſi extra ordinem non eſſe decretum. Nam Polybius etiam, qui poſt bellum Perſicum cum P. Aemiliano vixit, legiones conſcribi memoria ſua ex quinis millibus peditum, & trecenis equitibus rettulit. & Feſtus C. Marium primum legionem ſex millium conſcripſiſſe teſtatur. quod non ſenatus decreto, ſed imperatoris conſilio factum oſtendit Salluſtius, cum ait: *Igitur Marius cum aliquanto maiore numero, quàm decretum erat, in Africam profectus.* Vnde legio ſex millium fuiſſe à multis traditur, quòd hic maximus eius numerus ſtante rep. fuerit. Atque de magnitudine quidem legionis hæc hactenus.

Obſeruatum eſt præterea, in legione niſi ingenuos, & ex ingenuis niſi iuniores, & ex

& ex iunioribus niſi qui in quinque claſſibus cenſerentur, & ludicræ artis expertes eſſent, ordine non eſſe centuriatos. ex quo ſequitur ſeruos, libertinos, pueros, ſeniores, capite cenſos, & hiſtriones, ſi quando ad arma vocati ſunt, non niſi cogente neceſſitate, in dubiis rebus reip. eſſe vocatos. Id quod ex annalibus Liuij facile intelligetur. vt bello Punico: *Q. Fuluius, Ap. Claudius conſules, cum ægre delectum conficerent, quòd inopia iuniorum non facile in vtrumq; vt & nouæ vrbanæ legiones, & ſupplemētum veteribus ſcriberetur, ſufficiebat, ſenatus abſiſtere eos incœpto vetuit, & triumuiros binos creari iuſſit, alteros, qui citra, alteros, qui vltra quinquageſimum lapidem in plateis, foriſq;, & in conciliabulis omnem copiam ingenuorum inſpicerent. & ſi quis roboris ſatis ad ferenda arma habere viderentur, etiam ſi nondum ætate militari eſſent, facerent. Tribuni pl ſi ijs videretur, ad populum ferrent, vt qui minores ſeptem, & decem annis ſacramento dixiſſent, ijs perinde ſtipendia procederent, ac ſi ſeptem, & decem annorum, aut maiores milites facti eſſent. ex hoc S. C. triumuiri bini conquiſitionem ingenuorum per agros habuerunt.* & L. Valerio quartū, M. Camillo, M. Aimilio tribunis militum conſulari poteſtate: *Omnium primum tribunis militum fuit delectum haberi. nec iuniores modo conſcripti, ſed ſeniores etiam coacti nomina dare, vt vrbis cuſtodiam agerent.* & bello Samnitico; Etruſco: *Senatus iuſtitium indici delectum omnis generis hominum haberi iuſſit nec ingenui modo, aut iuniores ſacramento adacti ſunt, ſed ſeniorum etiam cohortes factæ, libertiniq; centuriati.* & Punico bello: *Et aliam formam noui delectus inopia liberorum capitum, ac neceſſitas dedit. octo millia iuuenum validiorum ex ſeruitijs, prius ſiſcitantes ſingulos, vellent militare, empta publice armauerunt.*

Quoniam autem mos, vt opinor, increbuerat, vt minores annis ſeptemdecim aliquando ſcriberentur, propterea C. Gracchus in tribunatu legem, teſte Plutarcho, tulit, ne quis ante annum decimum ſeptimum ad militiam cogeretur. qua ætate qui conſcribebantur, tirones, vt contra, qui legitima omnia vel certe plurima ſtipendia confecerant, veterani dicebantur. Vt autem ceteros extra ordinem militare coactos, ſic etiam tenuiſſimum hominum genus, capite cenſos aliquando eſſe conſcriptos animaduertimus. id autem à C. Mario factum eſt, de quo ita Saliuſtius: *Marius milites ſcribere non more maiorum, neque ex claſſibus, ſed vti cuiuſque libido erat, capite cenſos pleroſque. Id factum alij inopia bonorum, alij per ambitionem conſulis memorabant, quod ab eo genere celebratus, auctuſq; erat. & homini potentiam quærenti egentiſſimus quiſque opportuniſſimus.* Quibus ex locis apparet, ingenuos tantum, eóſque iuniores ordine, reliquos vero extra ordinem militaſſe.

Nunc illud addo, neq; ingenuos omnes fuiſſe conſcriptos. ſiquidem hiſtriones omnes præter Attellanos à ſtipendiis militaribus repulſos libro ſeptimo tradidit Liuius. Neq; vero hi ſolum extra ordinem, ſed qui emeritis etiam erant ſtipendiis, ſæpe ad arma vocati ſunt. hos enim ſcribit Salluſtius Mariū ambiendo ſecū proficiſci coëgiſſe. Emeritis autē ſtipendiis dicebantur, qui legitima ſtipendia confecerāt omnia. legitima vero ſtipendia equiti decē annorū fuerunt, pediti ſex, aut, ſi honores petere vellet, decē, intra annū decimum ſextū, & quadrageſimum ſeptimū ætatis ex lege neceſſario conficienda. quod Polybius aperte ſcribit, & lex Tullia indicat, quæ iuniorum ætatē annis triginta definiuit, quos militare coëgit. Quò ſpectans Salluſtius, Cæſarem dictatorem admonet, vt videat, ne, vti adhuc militia iniuſta, aut inæqualis ſit, cum alij triginta, pars nullum ſtipendium faciat. Qui vero emeritis ſtipendiis rurſus militare cogebantur, ij, auctore Dione, Euocati dicebantur. Atque de eorum quidem, qui in legione militarent, generibus hactenus diſputatum ſit. nunc de ipſa conſcribenda legione dicamus.

Deſignatis conſulibus, vt ſcribit Polybius, tribunos militum quattuor, & viginti legebāt, quattuor quidē, ac decē ex iis, qui ſtipendia quinque haberent; decē vero ad hos, qui decem. Creatis tribunis cum delectum habituri conſules erant, diem

edicebant, qua omneis militari ætate præditos conuenire oporteret. quæ vbi aduenit, omnes in Capitolium coibant. Tum iuniores tribuni iuſſu populi, imperatorumve quattuor in partes diſtribuebantur. ac qui primi lecti erant, primæ legioni præficiebantur; tres qui deinceps, ſecundæ; quattuor ſubſequentes tertiæ; tres vltimi quartæ. ex iis autem, qui natu grandiores erant, duos primos præponebant, tres ſecundos ſecundæ, duos ſubſequentes tertiæ, tres vltimos quartæ. Hac diuiſione facta, ſinguli tribuni ſeorſum ſedentes tribus ſigillatim ſortiebantur, eámque quæ ſorte exierat, citabant. vnde iuniores quattuor ætate, & corporis habitu ſimiles excernerent. quibus prodeuntibus, primum primæ legionis tribuni, deinde ſecundæ, inde tertiæ, poſtremo quartæ, atque ita deinceps cooptabant. Vbi vero certum numerum fecerant, (erat autem, vt dixi, modo quattuor millium ac ducentorum, modo quinque millium, ſi durior eſſet fortuna reipub.) tum equites deſignabāt, quos olim poſt pedites, inde vero ante pedites legere cœperunt, quòd ex cenſu à cenſoribus legerentur, ac trecenos ſingulis legionibus adiiciebant. Hac deſcriptione perfecta, tribuni ſuos quiſque in ſuas legiones vocantes, vnum ex omnibus maxime idoneū lectum, iureiurando obſtringebāt, ſe, quoad poſſet, mandata ducum executurum. inde reliqui omnes procedentes, ſinguli ſe omnia facturos in verba primi iurabant. Quo facto, indicto militibus ad conueniendum loco, eos dimittebant.

Hæc ferè Polybius ſua ætate obſeruata refert. quæ cum ipſius auctoritate, quæ ſumma eſt, tum vero aliorum etiam ſcriptorum, quorum monumenta contemnere nec poſſumus, nec debemus, ſatis certo teſtimonio video ſupra illius ætatem etiam obſeruata: Liuius libro ſecundo: *Dimiſſo ſenatu conſules in tribunal aſcendunt. citant nominatim iuniores. cum ad nomen nemo reſponderet.* libro quarto: *Delectum haberi non ex toto paſſim populo placuit, decem tribus ſorte ductæ. ex his ſcriptos iuniores duo tribuni ad bellum duxere.* libro ſeptimo: *Acerbitas in delectu non damno modo ciuium, ſed etiam laceratione corporum lata, partim virgis cæſis, qui ad nomina non reſpondiſſent, partim in vincula ductis, inuiſa erat.* libro quadrageſimo ſecundo: *Delectus conſules multo intentiorem, quàm alias, curam habebant. Licinius veteres quoq; ſcribebat milites centurionéſque, & multi voluntate nomina dabant. quia locupletes videbant, qui priore Macedonico bello, aut aduerſus Antiochum in Aſia ſtipendia fecerant cum tribuni militum centuriones, ſed primum quemque citarant, tres, & viginti centuriones, qui primos pilos duxerāt, citati tribunos plebis appellarunt.* Minoris mulctæ ratio in hoc genere fuit, vt inquit Varro apud Gellium: *M. Terentio quando citatus neque reſpondit, neque excuſatus eſt, ego ei ouem vnum mulctam dico.* Item, vt inquit Cato: *Imperator, ſi quis extra ordinem depugnatum iuit, ei mulctam facit;* maioris hæc, de qua Valerius: *M. Curius conſul cum ſubitum delectum edicere coactus eſſet, & iuniorum nemo reſpondiſſet, coniectis in ſortem omnibus, Polliæ, quæ proxima exierat, primum nomen vrna extractum citari iuſſit, neque eo reſpondente bona adoleſcentis haſtæ ſubiecit.* Feſtus: *In delectu primi vocabantur boni nominis, vt Saluius, Valerius, Statorius.* Cicero de diuinatione: *In delectu conſules obſeruant, vt primus miles fiat bono nomine.*

Atque hæc quidem de citandis, conſcribendíſque militibus exempla ſatis ſint. de militari vero ſacramento hæc, vt opinor, erunt, quæ dicentur. cuius formulam animaduertimus apud Gelliū hanc fuiſſe, ab eo ex libro Cincij de re militari quinto relatam: *Cum delectus antiquitus fieret, & milites ſcriberentur, in iusiurandum eos tribunus militaris adigebat, hoc modo: In magiſtratu C. Lælij C. F. conſulis, L. Cornelij P. F. conſulis, in exercitu, decémq; millia paſſuum propè furtum non facies dolo malo, ſolus, neq; cum pluribus, pluris nummi argentei in dies ſingulos. extra haſtam, haſtile, ligna, pabulum, vtrem, follem, faculam, ſi quid ibi inueneris, ſuſtuleriſue, quod tuū non erit, quod pluris nummi argentei erit, vti tu ad C. Lælium, C. F. Conſulem, Luciumve Cornelium P. F. conſulem, ſiue ad quem eorū alter iuſſerit, perferas, aut profitebere in*

triduo

triduo proximo, quicquid inueneris ſuſtuleriſue dolo malo; aut domino ſuo, cuium id cenſebis eſſe, reddes uti, quod recte factum eſſe uoles. deinde ita concipiebatur iuſiurandum, ut adeſſent, his additis exceptionibus, niſi harumce aliqua cauſſa erit, funus familiare, feriæ denicales, Kalendæq́; , quæ non eius rei cauſſa in eum diem collatæ ſint; quo is eo die minus ibi eſſet, morbus ſonticus, auſpiciumue, quod ſine piaculo præterire non licet, ſacrificiumue anniuerſarium, quod recte fieri non poſſet, niſi ipſus eo die ibi ſit, ius, hoſtiſue, ſtatus, cōdictuſue dies cum hoſte. ſi cui eorum harumce quæ cauſſa erit, tū ſe poſtridie, quàm per eas cauſſas licebit, eo die uenturum aditurumq́; eum qui eū pagū uicū, oppidumue delegerit. Hæc apud Gelliū. vnde Liuius libro VII: *Dictator omnes iuniores nullo detrectante militiam ſacramento adegit.* & lib. X: *Is, prout rei magnitudo poſtulabat, omnes iuniores ſacramento adegit.* &: *Romámq́; is metus manauit, adeo ut omnes iuniores ſacramento adigerent.* Quantum autem vis habuerit militare ſacramentum, & vt ſine ſacramento pugnari cum hoſte more maiorum haud licuerit, oſtendit multis verbis Cicero in primo de officiis. cuius memorabile illud hoc loco non præteribo: *P. Aemilius imperator tenebat prouinciam, in cuius exercitu Catonis filius tiro militabat. Cum autem P. Aemilio uideretur unam dimittere legionem, Catonis quoque filium, qui in eadem legione militabat, dimiſit. ſed cum amore pugnandi in exercitu remanſiſſet, Cato ad P. Aemilium ſcripſit, ut ſi eum pateretur in exercitu remanere, ſecundo eum obligaret militiæ ſacramento.* Quid quod ſæpe nouo etiam iureiurando milites eſſe adactos, docet Liuius? vt bello Punico Paullo & Varrone cos. *Milites*, inquit, *tunc quod nunquam antea factum erat, iureiurando à tribunis militum, iuſſu conſulum conuenturos, neque iniuſſu abituros. nam ad eam diem nihil præter ſacramentum fuerat. & ubi ad decuriatum, aut centuriatum conueniſſent, ſua uoluntate ipſi inter ſe equites decuriati centuriati pedites coniurabant, ſeſe fugæ atque formidinis ergo non abituros, neque ex ordine receſſuros, niſi teli ſumendi, aut petendi, aut hoſtis feriendi, aut ciuis ſeruandi cauſſa. id ex uoluntario inter ipſos fœdere à tribunis ad legitimam iuriſiurandi adactionem tranſlatum.* Huc etiam ſine dubio referendum eſt, quod extat in commentario Seruiano ad VIII Aeneidos, tria fuiſſe militiæ genera, ſacramentum, coniurationem, & euocationem. Sacramentum eorum, qui ſinguli iurabant, pro republica ſe eſſe facturos, nec diſcedebant, niſi confectis ſtipendiis; coniurationem, ſi eſſet tumultus, id eſt bellum Italicum, vel Gallicum. quo tempore quia ſingulos interrogare non vacabat; qui fuerat ducturus exercitum ibat ad Capitolium, & exinde proferens duo vexilla, vnum roſeum, quo pedites euocabat, alterum cæruleum, quo equites, dicebat: qui vult ſaluam remp. me ſequatur. & qui conueniſſent, ſimul iurabant, vnde dicebatur iſta militia coniuratio; vnde libro XLV ſcripſit Liuius: *ſenatuſconſultum factum, ut conſul, quos præter milites, ſociósque nauales coniuratos haberet, dimitteret.* Euocationem, cum ad diuerſa loca diuerſi propter cogendos mittebantur exercitus. Neque vero ab hoc loco aliena eſt lex ſacrata militaris C. Marcio, Q. Seruilio cos. lata, cuius meminit Liuius li. VII; *Ne cuius militis ſcripti nomen niſi ipſo uolente deleretur.*

De indicendo autem ad conueniendum die Liuius: *Inde de exercitibus ita decretum eſt, ut duabus legionibus urbanis Ti. Sempronius conſul Cales ad conueniendum ediceret.* Item: *His per magiſtrum equitum ſcriptis diem Tibur ad conueniendum edixit.*

Vt autem cōſcribendorum militū, ſic etiam dimittendorum diligens obſeruata ratio eſt. miſſionum vero genera fuerunt duo, honeſta & cauſſaria. Honeſta fuit eorum, quibus iuſta militiæ vacatio eſſet: cauſſaria, quibus neceſſaria. Iuſta eſt, cum quis aut legitima confecit ſtipendia, aut maior eſt annis quinquaginta. Neceſſaria cū aut morbo, aut imbecilla valetudine impeditus in caſtris eſſe nō poteſt. Vtriuſque aptiſſima proferam exempla. Liuius lib. VII: *Conſul educto in æſtiua milite exercitum purgare miſſionibus turbulentorum hominum inſtituit, aliјs emerita dicendo ſtipendia eſſe, alios graues iam ætate, aut uiribus parū ualidos.* & lib. quadrageſimo ſecūdo, apud eundē ita veteranus miles loquitur, Sp. Liguſtinus: *Vigintiduo ſtipēdia*

annua in exercitu emerita habeo, & maior annis ſum quinquaginta. quod ſi mihi nec ſtipendia omnia emerita eſſent, nec dum ætas vacationem daret, tamen cum quattuor milites pro me vno dare poſſem, æquum erat me dimitti & poſt: *Senatum veteres centuriones quamplurimum ad id bellum ſcribere cenſuiſſe, nec vlli, qui nō maior annis quinquaginta eſſet, vacationem militiæ eſſe.* & libro vigeſimo quarto: *Nomina omnium ex iuniorum tabulis excerpta, qui quadriennio non militaſſent, quibus neque vacatio iuſta militiæ, neque morbus cauſſa fuiſſet.* Præter has fuerūt aliæ quoque vacationes extra ordinem gratiæ cauſſa, vel à ſenatu, vel ab imperatoribus datæ. à ſenatu, vt idem libro XXXIX: *Senatuſconſultum factum eſt, vt conſul cum tribunis plebis ageret, vt P. Aebutio emerita ſtipendia eſſent; ne inuitus militaret, ne ve cenſor ei equū publicū aſſignaret.* & libro viceſimo tertio: *Præneſtinis militibus ſenatus duplex ſtipendium, & quinquennij vacationem decreuit.* & Cicero de natura deorū: *P. Vatienus agro à ſenatu, & vacatione donatus.* ab imperatore, vt illud in epitoma Liuiana L V: *Tribuni plebis, quia non impetrarent, vt ſibi denos, quos vellent, milites eximere liceret, conſules in carcerem ducere iuſſerunt.* Mitto commeatus, quos in caſtris pro arbitratu imperatores, vel domus reuiſendæ, vel negotij priuati gerendi cauſſa petentibus militibus conceſſerunt. quibus quoniam nihil in hoc genere poteſt eſſe vulgatius, de iis neminem puto expectare, dum ſcribam. Quin etiam ſenes, & ſacerdotes perpetuam militiæ vacationem habuiſſe, excepto Gallico tumultu, memoriæ prodidit Appianus in ſecundo, & Plutarchus in Camillo. Qua ratione ductus Cicero in octana in Antonium, grauius eſſe tumultum, quàm bellum, hinc intelligi poſſe concluſit, quòd bello Gallico vacationes valerent, tumultu non valerent. Vt autem ſacerdotum, & ſenum vacatio tumultu Gallico infirmata eſt, ſic aliis etiam tumultibus aliæ. vnde ſcripſit lib. VII Liuius: *Quod per magnos tumultus fieri ſolitum erat, iuſtitio indicto, delectus ſine vacationibus habitus eſt.* & libro octauo: *Mamercinus conſul, cui Gallicum bellum euenerat, ſcribere exercitum ſine vlla vacationis venia iuſſus.* & libro quarto: *Cognitio vacantium militiæ munere poſt bellum differtur.* & libro ſexto: *Tertius exercitus ex cauſſarijs, ſenioribusq; ſcribatur.* Eſt autem memorabile illud, vacationes has à cenſoribus fuiſſe cognitas. quod oſtendit idem libro quadrageſimo tertio, cum de cenſoribus verba faciens, ait: *In cenſu accipiendo populi milites ex Macedonico exercitu, qui quàm multi abeſſent ab ſignis, cenſus docuit, in prouinciam cogebant. cauſſas ſtipendijs miſſorum cognoſcebant, & cuius nondum iuſta miſſio viſa eſſet, ita iuſiurandum adigebant:* Ex TVI *animi ſententia ex edicto C. Claudij, Ti. Sempronij cenſorum in prouinciam Macedoniam redibis, quod ſine dolo malo facere poteris?*

Diximus de vacationibus militum, nunc de præmiis eorundem dicamus. præmia autem voco munera militaria, cohortis prætoriæ cōmunionem, ſtipendium, prædam, & dona imperatoria. Munera militaria appello, vt centuriatus, & præfecturas. de quibus poſt commodius in libro de iure prouinciarum. Quod autem ad cohortem attinet, intelligendum eſt, ſi legio nemini, niſi ciui Romano, patuit, multo minus cohortem prætoriam niſi ciui Romano fuiſſe permiſſam. ex qua qui fuiſſet, in beneficiis ab imperatore ad ærarium deferretur. quod pro certo ciuitatis argumento attulit Cicero pro Archia. *Iis temporibus*, inquit, *quæ tu criminaris, ne ipſius quidem iudicio in ciuium Romanorum iure eſſe verſatum, in beneficijs ad ærarium delatus eſt à L Lucullo prætore, & conſule.* Quocirca ad Verris contumeliam dixit idem in frumentaria, Verrem ipſum prætorem è cohorte ſua Artemidorum medicum Cornelium, pictorem Tlepolemum, & eiuſmodi recuperatores dediſſe, quorum nemo ciuis Romanus erat. Stipendium neque ab initio vrbis milites Romani meruerunt, neque eodem anno equites, quo pedites, acceperunt. peditibus enim datum eſt anno vrbis trecenteſimo quadrageſimo ſeptimo, Anxure Volſcorum oppido capto, ac direpto, equitibus anno trecenteſimo quinquageſimo, bello Veienti. De vtroque inſtituto verba ipſa Liuij

reci

recitabo.de peditibus: *Additum omnium maxime tempeſtiuo principum in multitudinem munere, vt ante mentionem vllam plebis, tribunorum ve decerneret ſenatus, vt ſtipendium miles de publico acciperet, cum ante id tempus de ſuo quiſque functus eo munere eſſet.* de equitibus vero: *Clade ad Veios accepta, mœſtis patribus, repente quibus cenſus equeſter erat, equi publici non erant aſsignati, ſenatum adeunt. equis ſuis ſtipendia facturos promittunt. Inde ad curiam concurſus fit plebis. pedeſtris ordinis ſe aiunt nunc eſſe, operamq; reip. ſe extra ordinem polliceri. Gratijs à ſenatu actis placuit, omnibus voluntariam extra ordinem profeßis militiam æra procedere. & equiti certus numerus æris eſt aßignatus. tum primum equis merere equites cœperunt.* Itaque libro viceſimo tertio, Punico bello, ait, ſenatum decreuiſſe, vt eo anno duplex tributum imperaretur, ſimplex confeſtim exigeretur, ex quo ſtipendium præſens omnibus militibus daretur, præterquam qui milites ad Cannas fuiſſent. & libro viceſimo ſeptimo, eodem bello illis omnibus equos ademptos, qui Cannenſium legionum equites in Sicilia erant; addidiſſe acerbitati etiam tempus, ne præterita ſtipendia procederent iis, qui equo publico meruerant, ſed dena ſtipendia equis priuatis facerent. Stipendium porro militare quantum fuerit, haud procliue dictu exiſtimo. Polybius enim diurnum peditis quæſtum obolos duos ſtatuit, centurionis duplex, equitis drachmam, quæ eadem eſt fere apud Græcos, ac denarius apud Romanos. an vero ille ὀψώνιον (hac enim voce vtitur) pro integro ſtipendio accipiat, parum liquet. Quod ſi poſtremorum temporũ conſuetudine, quæ ſunt antiquiſſima, metiamur, diurnum peditis Romani ſtipendium fuiſſe denarium ſtatuemus. Nam apud Tacitum libro primo poſt obitum Auguſti ita miles quidam gregarius Percennius loquitur: *Enimuero militiam ipſam grauem, infructuoſam, denis in diem aßibus animam, & corpus æſtimari. hinc veſtem, arma, tentoria, hinc ſæuitiam centurionum, & vocationes munerum redimi.* Denarius autem decem aſſibus æſtimatus eſt. atque ſemper in militari ſtipendio pro decem aſſibus datus eſt, quamuis bello Punico ſecundo placuiſſet, vt ſexdecim aſſibus permutaretur. quod ſcriptum eſt apud Plinium libro triceſimo tertio. Illud autem non habet dubitationem, quin centurionis ſtipendium fuerit duplex, equitis triplex. cuius rei cum Polybius teſtis eſt, eo, quem protuli, loco, tum etiam Liuius. primum, qui anno vrbis trecenteſimo quinquageſimo quarto triplex ſtipendium equitibus à Cn. Cornelio tribuno militum conſulari primum datum ſcribit, deinde qui poſtea id, vt iam vulgo factitatum, commemorat. *Aeque impotens*, inquit, *poſtulatum fuit, vt de ſtipendio equitum (merebant autem triplex ea tempeſtate) æra demerentur, quòd aduerſati coniurationi fuiſſent.* Adiicit Polybius, frumentum, veſtes, arma ſæpe militibus data, detracta tamen à quæſtore ex diurna mercede rata pecuniæ ſumma. Quare adductus C. Gracchus tribunus pl. homo inter ceteros plebis Romanæ ſtudioſiſſimus, legem tulit, teſte Plutarcho, vt veſtes militibus darentur, nec quicquam propterea de ſtipendio minueretur. Animaduertimus etiam, prædam ex hoſtibus captam, partim ab imperatore in publicum relatam, partim militibus donatam. quin etiam ſæpenumero eueniſſe, vt imperatoribus ipſis ob eam aut maligne diuiſam, aut alio modo interceptam dies ad populum dicta ſit. Dona vero militaria erant, quæ militibus ſingulis virtutis ergo ab imperatore triumphaturo dabantur, vt coronæ, quarum multa erant genera, ciuicæ, murales, obſidionales, caſtrenſes, aureæ, roſtratæ, vt torques, armillæ, haſtæ puræ, phaleræ, cornicula, & cetera generis eiuſmodi. erant etiam, quæ vniuerſis, vt pecunia. de coronis notum eſt illud Gellij de Sicinio Dentato, qui vixit ante decemuiros: *Is pugnaſſe in hoſtem dicitur centum, & viginti prœlijs. cicatricem auerſam nullam, aduerſas quinque & quadraginta tuliſſe. coronis eſſe donatum aureis octo, obſidionali vna, muralibus tribus, ciuicis quattuordecim, torquibus tribus & octoginta, armillis plus centum ſexaginta, haſtis duodeuiginti. phaleris item donatus eſt quinquies, viciéſque.* quin etiam apud Liuium ſcriptum eſt, L. Papirium conſulem equites omnes ob egregiam in bello

operam donaſſe corniculis,armilliſq; argẽteis.& bello Perſico,Sp.Liguſtinus apud populũ gloriatur,ſe quater & vicies virtutis cauſſa ab imperatoribus eſſe donatum, ſex ciuicas coronas accepiſſe, viginti duo ſtipẽdia in exercitu emerita habere. Adde quæ de Auguſto rettulit Suetonius:*Dona militaria aliquãto facilius phaleras, & torques,quicquid auro, argentóq; conſtaret,quàm vallares, & murales coronas,quæ honore præcellerent,dediſſe;has quàm parciſſime, & ſine ambitione, & ſæpe etiam caligatis tribuiſſe. M. Agrippam in Sicilia poſt naualem victoriam cæruleo vexillo donaſſe:*Sed de coronis militaribus quæ fuerint,ac quam ob cauſſam ſingulæ datæ ſint, cum ſatis Polybius libro ſexto, Gellius libro quinto, Zonaras libro ſecundo tradiderint,vt in re ſatis eorum ſermone nota, ac peruulgata non conſumam tempus exemplis. Imperatores autem ante triumphum pecuniam militibus conſueuiſſe diuidere, Liuianis verbis confirmabo, libro viceſimo octauo: *Pecuniam in ærarium tulerunt ſeſtertium tricies octoginta millia æris. M. Liuius militibus quinquagenos ſenos aſſes diuiſit. tantundem C. Claudius abſentibus militibus ſuis eſt pollicitus,cum ad exercitum rediiſſet.* & ſequenti libro:*P. Scipio triumpho omnium clariſſimo vrbem eſt inuectus. argenti tulit in ærarium pondo centum millia,militibus ex præda quadragenos diuiſit.* & libro triceſimo quarto: *Milites ſequuti currum frequentes. his duceni quinquageni æris in pedites diuiſi.duplex centurioni, triplex equiti.* & libro triceſimo ſeptimo:*Militibus quini viceni denarij dati,duplex centurioni, triplex equiti. & ſtipendium militare, & frumentum duplex poſt triumphũ datum.* & libro quadrageſimo ſecundo: *Militibus proconſules denarios quinos vicenos, duplex centurioni, triplex equiti diuiſerunt.*

Vt autem præmia,ſic animaduerſiones etiam multæ in militem Romanum fuerunt. atque earum quidem aliæ leniores,aliæ acerbiores. Non enim vt in vrbe lex Porcia ciues Romanos à magiſtratuum virgis,& ſecuribus,ſic etiam in caſtris vindicauit.aliam enim diſciplinam militarem eſſe voluerunt,aliam vrbanam,itémque alium ad parendum terrorem exercitui, alium populo eſſe propoſitum. ſi quidem ab imperatoris imperio nulla erat prouocatio. Lenis autem animaduerſio fuit, quæ ignominiam tantum inuſſit, vt ignominioſe dimitti, ſtipendio legitimo ſpoliari, haſtam dare, tendendi locum mutare, extra oppidum hibernare, cibum ſtantem capere, foſſam fodere, diſcinctum deſtitui, hordeo paſci, ſanguinem mitti. Grauior, quæ detrimentum intulit, vt virgis cædi, venire, fuſte & ſecuri percuti, decimari, in crucem tolli. quarum omnium exempla, quàm maxime idonea poterimus,referemus. De ignominioſa dimiſſione exemplum eſt apud Hirtium,bello Africo: *Cæſar de ſuggeſtu conuocatis omnium legionum tribunis centurionibusq;, C. Auiene, inquit, quòd in Italia milites populi Rom.contra remp. inſtigaſti,rapináſque per municipia feciſti, ignominiæ cauſſa ab exercitu meo te remoueo.* De fraudatione ſtipendij ſatis notum eſt.hinc enim ære diruti appellabantur, teſte Nonio,milites,quibus propter ignominiam ſtipendium, id eſt merces menſtrualis,aut annua,quæ eſſet in nummis æris,ſubtrahebatur. Vnde Varro de vita populi Ro.*Stipendium appellabatur, quòd æs militi ſemeſtre, aut annuum dabatur; cui datum non ſit propter ignominiam, ære dirutus eſſet.*& Liuius libro XL: *Cauſſa ignominiæ,vti ſemeſtre ſtipendiũ in eum annum eſſet, ei legioni decretum.* Aere dirutum autem militem ab antiquis dictũ tradit Feſtus,cui ſtipendium ignominiæ cauſſa non erat datum,quòd æs diruebatur in fiſcum, non in militis ſacculum. & idem alio loco:*Reſignatum æs dicitur militi, cum ob delictum aliquod iuſſu tribuni mil.ne ſtipendium ei detur,in tabulas refertur.*De haſta danda idem in hunc modum: *Cenſio haſtaria dicebatur, cũ militi multæ nomine ob delictum militare indicebatur,quòd haſtas daret.* De mutando tentorij loco narrat Polybius, quos ignominia afficere voluerint, eos extra caſtra tendere iuſſos. vnde apud Liuium lib. viceſimo quinto Cannenſes milites queruntur ita: *Nunc deteriore conditione ſumus, quàm apud patres noſtros fuerunt captiui,quippe illis arma tantum,atq; ordo militandi, lo*

cusq;

cuſq; in quo tenderent in caſtris, eſt mutatus, quæ tamen ſemel nauata reipub. opera, & vno felici prœlio recuperarunt. De hibernis Liuius libro XXVI: *Additum vtrorumq; ignominiæ, ne in oppidis hibernarent, neue hiberna propius vllam vrbem decem millibus paſſuum ædificarent.* De cibo libro viceſimo quarto: *Nomina eorum, qui detrectatæ pugnæ memores ſeceſſionem paulo ante fecerunt, referri ad me iubebo. citatosq; ſingulos iureiurando adigam, niſi quibus morbus cauſſa erit, non aliter, quàm ſtantes cibum, potumq;, quoad ſtipendia facient, capturos eſſe.* De fodiendo auctor eſt Plutarchus in Lucullo, antiquum militaris ignominiæ genus fuiſſe, vt tunicis interioribus ſolutis, foſſam fodere inſpectante reliquo exercitu cogerentur. De reliquis Liuius lib. viceſimo ſeptimo: *Cohortibus, quæ ſigna amiſerant, hordeum dari iuſsit, centurionesq; manipulorum, quorum ſigna amiſſa fuerant, diſtrictis gladijs diſcinctos deſtituit.* Hordeum item pro tritico ignominiæ cauſſa datum narrat Polybius. De mittendo autem ſanguine ſic Gellius: *Fuit hæc quoque antiquitus militaris animaduerſio, iubere ignominiæ cauſſa militi venam ſolui, & ſanguinem dimitti. cuius rei ratio in litteris veteribus, quas equidem inuenire potui, non extat. ſed opinor hoc factum primitus in militibus ſtupentis animi, atque à naturali habitu declinantis, vt non tam pœna, quàm medicina videretur. poſtea tamen ob pleraque alia delicta idem factitatum eſſe credo per conſuetudinem, quaſi minus ſani viderentur omnes, qui delinquerent.* Quocirca ſcriptum eſt etiam apud Frontinum, M. Catonem memoriæ prodidiſſe, in furto deprehenſis inter commilitones dextras eſſe præciſas, aut ſi lentius animaduertere voluiſſent, principi ſanguinem miſſum. De grauioribus autem ceteris hæc erunt documento. Liuius de Scipione diſciplinam militarem ad Numantiam corrigente: *Quem militem extra ordinem deprehendit, ſi Romanus eſſet, vitibus, ſi extraneus, fuſtibus cæcidit.* & alibi: *P. Naſica, & D. Bruto cos. delectum habentibus, in conſpectu tironum res ſaluberrimi exempli facta eſt. Nam C. Matienus accuſatus eſt apud tribunos plebis, quòd exercitum in Hiſpania deſeruiſſet, damnatusq; ſub furca diu virgis cæſus eſt, & ſeſtertio nummo venijt.* & Cicero tertia in Antonium: *Si conſul ille, fuſtuarium meruerunt legiones, quæ conſulem reliquerunt.* Fuſte autem cædebantur, auctore Polybio, hoc pacto; Accepto fuſte tribunus vix tantum attingebat damnatũ. quod vbi factum erat, omnes, qui in caſtris erant, cædentes fuſtibus, lapidibusq;, pleroſque in ipſis caſtris conficiebant. at ſi qui euaſiſſent, ne ſic quidem ſeruari poterant. quippe quibus neque in patriam redire liceret, neque à propinquis domum recipi poſſent. Antiquiſſimum porro decimationis exemplum inuenio apud Liuium, ab Ap. Claudio conſule, ferociſſimi ingenij viro, neſcio an primum editum, non multis poſt reges exactos annis. cuius etiam libet verba apponere: *Ap. Claudius conſul aduocata concione inuectus haud falſò in proditorem exercitum militaris diſciplinæ, deſertorem ſignorum, vbi ſigna, vbi arma eſſent, ſingulos rogitans, inermes milites, ſigno amiſſo ſigniferos, ad hoc centuriones, duplicariosq;, qui reliquerãt ordines, virgis cæſos ſecuri percuſsit, cetera multitudo, decimus quiſque ad ſupplicium lecti.* Rationem autem huius exequendi imperij cum Polybius libro ſexto, tum Liuius exponit, vbi de Scipione pœnas de ſeditioſo exercitu apud Sucronem repetente ſcribit, & quidem ita: *Præconis audita vox citantis nomina damnatorum in conſilio. nudi in medium protrahebantur. & ſimul omnis apparatus ſupplicij expromebatur. deligati ad palum, virgisq; cæſi, & ſecuri percuſsi.* Cur autem decimatio inſtituta ſit, rationem reddit noſter ille elegantiſſime in Cluentiana. *Statuerunt*, inquit, *ita maiores noſtri, vt ſi à multis eſſet flagitium rei militaris admiſſum, ſortitione in quoſdam animaduerteretur, vt metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perueniret. nam miles, qui locum non tenuit, qui hoſtium impetum, vimq; pertimuit, poteſt idem poſtea & ciuis eſſe melior, & vir bonus, & ciuis vtilis. quare ne in bello propter hoſtium metum delinqueret, amplior ei mortis, & ſupplicij metus eſt à maioribus conſtitutus. ne autem nimium multi pœnam capitis ſubiret, idcirco illa ſortitio comparata eſt.* De cruce Liuius libro triceſimo: *De perſugis grauius, quàm de fugitiuis conſultum.*

Nominis Latini qui erant, ſecuri percußi, Romani in crucem ſublati ſunt. Atque hæc quidem militarium animaduerſionum genera ſunt, quæ vſque ad extrema etiam penetraſſe reip. tempora, ſatis idoneus teſtis eſt Suetonius, cum inquit de Auguſto: *Cohortes, ſi quæ ceßiſſent loco, decimatas hordeo pauit. centuriones ſtatione deſerta itidem, vt manipulares capitali animaduerſione puniuit. pro cetero delictorum genere varijs ignominijs affecit, vt ſtare per totum diem iuberet ante prætorium, interdum tunicatos, diſcinctosq́; , nonnunquam cum decempedis, vel etiam ceſpitem portantes.* Sed de iure veteris Romanæ militiæ hactenus.

De iure tributorum, & vectigalium. CAP. XVI.

ALTERA cenſus commoditas eſt tributum, quod ex cenſu à ciue Rom. conferebatur. de quo mihi hoc loco, vt etiam de vectigalibus, intelligo nonnihil eſſe dicẽdum. Omnis pecunia, quæ à ciue Romano publice pendebatur, fere aut tributi nomine pendebatur, aut vectigalis. Tributum, inquit Varro, erat pecunia populo imperata, quæ tributim à ſingulis pro portione cẽſus exigebatur. Vectigal ea pecunia, quæ alio quocunque nomine exigebatur.

Ceterum tributorum, vt ait Feſtus, tria genera fuerunt. vnum quod in capita, alterum, quod ex cẽſu collatum eſt, tertium, quod extra ordinem imperatum, idq́; temerarium dictum. Ac ante Seruium quidem regem tributum conferri in capita conſueuit, adeo vt cum regi pecunia opus eſſet, æquo pauperes, ac diuites onere tributi premeret, vt auctor eſt in Seruio Dionyſius. ſed eam cõſuetudinem omnino immutauit Seruius. Etenim qui cenſum inſtituit, idem etiam tributi æqualiter ex cenſu conferendi rationem iniuit. id quod ſcriptum extat apud Liuium: *Quadrifariam*, inquit, *vrbe diuiſa, regionibus, collibusq́;, quæ habitabantur partes, tribus appellauit, vt ego arbitror, ab tributo. nam eius quoque æqualiter ex cenſu conferendi ab eodem inita ratio eſt.* Superbus autem rex antiquum inſtitutum, Seruiano neglecto, rettulit, atque pro capite cuiuſque denarios decem, Dionyſio teſte, exegit. Superbo vero vrbe excluſo, tributorum collationem, quam Seruius intulerat, vnà cum ceteris eius inſtitutis relatam eſſe crediderim. me vero in hanc opinionem adducit Plutarchus, qui de Poplicola conſule, anno poſt reges exactos, ita ſcribit: *Quoniam ciues ex bonis ſuis pecunias in bellum conferre oportebat, Poblicola conſul, quod eam curationem nec ipſe attingere, nec amicis committere vellet, nec omnino in domum priuati cuiuſquam pecunias publicas peruenire, in æde Saturni ærarium cõſtituit, quæſtoresq́; duos populo creandos conceßit. creati M. Minucius, P. Veturius. & pecuniarum magna vis exacta eſt. centum enim & triginta millia redegerunt, viduis, & pupillis collatione tributorum remiſſa.* Adde, quod Liuius ſecundo anno ab exactis regibus plebem tributo exolutam ait, vt diuites conferrent, qui oneri ferendo eſſent. & Dionyſius tertio anno decretum ſcribit, vt pauperes omnium vectigalium vacationem haberent, quæ regibus pependiſſent, neque in bellum quicquam conferrent. ſatis enim eſſe, ſi ipſi pro rep. militarent. Vnde apud eum Appius conſul, anno vrbis ducenteſimo quinquageſimo nono, in ſententia dixit, plebem nimis multa poſtulare, poſtquam regiis tributis eſſet relaxata. Plebem autem hoc loco intelligamus oportet homines rei familiaris anguſtiis impeditos, quorum maior pars è plebe erat. ſiquidem eodem anno de quodam plebeio tributum conferente ita loquitur Liuius: *Magno natu quidam cum omnium maiorum ſuorum inſignibus ſe in forum proiecit. obſita erat ſquallore veſtis, fœdior corporis habitus pallore, ac macie perempti. ad hoc prolixa barba & capilli efferauerant ſpeciem oris. noſcitabatur tamen in tanta deformitate, & ordines duxiſſe aiebant, aliaq́; militiæ decora vulgo miſerantes eum iactabant. ipſe teſtes honeſtarum aliquot locis pugnarum cicatrices aduerſo pectore oſtentabat. Sciſcitantibus vnde ille habitus, vnde deformitas, cum circunfuſa turba eſſet*

propè

propè in cõcionis modum, Sabino bello, ait, ſe militantẽ, quia propter populationes agri non fructu modo caruerit, ſed villa incenſa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquo ſuo tempore imperatum, æs alienum feciſſe. Hunc ergo hominem quanquam è plebe tamen inter diuites referre debemus, quòd agrum habuerit, quodq; tributum contulerit, vt eos etiam, de quibus loquitur Dionyſius, K. Fabio, T. Virginio cos. anno CCLXXIIII, cum ait, ærarium continuis bellis exinanitum, priuatos tributo conferendo exhauſtos fuiſſe. Hic autem rerum ſtatus, nimirum, vt vrgente neceſſitate tributum imperaretur, ciuitatem obtinuiſſe vſque ad annum CCCXLIX videtur, quo anno ſenatus cõſulto prouiſum eſt, vt plebi, quæ eo vſque ſuis ſumptibus meruerat, ſtipendium quotannis de publico numeraretur, quo facto coacti omnes ſunt tributum ex cenſu quotannis in ſtipendium militare conferre. Qua de re ſic Liuius libro quarto extremo: *Additum omnium maxime tempeſtiue principum in multitudinem munere, vt ante mentionem vllam plebis, tribunorumve decerneret ſenatus, vt ſtipendium miles de publico acciperet. cum ante id tempus de ſuo quiſque functus eo munere eſſet.* & infra: *Igitur indicto tributo edixerunt tribuni, auxilio ſe futuros, ſi quis in militare ſtipendium tributum non contuliſſet. patres bene cœptam rem perſeueranter tueri, conferre ipſi primi, & quia nondũ argentum ſignatum erat, æs graue plauſtris quidam ad ærarium conuehentes ſpecioſam etiam collationem faciebant. cum ſenatus ſumma fide ex cenſu contuliſſet, primores plebis, nobilium amici ex compoſito conferre incipiunt. quos cum & à patribus collaudari, & à militari ætate, tanquam bonos ciues conſpici, vulgus hominum vidit, repente ſpreto tribunicio auxilio, certamen conferendi eſt ortum.* Hinc ergo inſtitutum opinor, vt ab omnibus tributum ex cenſu in bellum quotannis ex ordine exigeretur. Quod tamẽ primis illis temporibus per tribunos plebis ſæpe impeditum, vt etiam delectum, & comitia, liquet. quemadmodum triennio poſt apud eundem: *Romæ ſimul de delectu, ſimul de tributo conferendo laboratum eſt.* & infra: *Quantum augebatur ciuium numerus, tanto maiore pecunia in ſtipendium opus erat. eaq; tributo conferebatur, inuitis conferentibus, qui domi remanebant.* & poſt: *Et cum tributum conferri per tribunos non poſſet, nec ſtipendium imperatoribus mitteretur, æraq; militaria flagitaret miles, haud procul erat, quin caſtra quoque vrbanæ ſeditionis contagione turbarentur.* nec multo poſt: *Tribuni plebis agrariam legem promulgant, tributumq; conferri prohibent. cumq; vt vnus è plebe tribunus militum cõſulari poteſtate P. Licinius crearetur, obtinuiſſent, quod maxime rempub. impediebat, de tributo remiſerunt. collatum obedicter, miſſumq; ad exercitum eſt.* & anno CCCLXXVIII. *Conditiones,* inquit, *impoſitæ patribus, ne quis quoad debellatum eſſet, tributum daret.* & poſt: *Tantum abeſſe ſpes leuandi fœnoris, vt tributo nouum fœnus cõtraheretur in murum à cenſoribus locatum ſaxo quadrato faciundum.* Vt autem tributum ſæpe à tribunis plebis impeditum, ſic contra à ſenatu aliquando etiam eſt remiſſum. vt anno CCCLXI, quo Faliſcis in ſtipendium militum eius anni, vt populus Romanus tributo vacaret, pecuniam narrat Liuius eſſe imperatam. Et vt idem ſæpe remiſſum, ſic propter bellorum magnitudinem iuſto grauius aliquando imperatum, vt anno DXXXVIII, bello Punico, quo ſenatus decreuit, vt duplex ſtipendium præſens omnibus militibus daretur. & ſequenti anno, quo conſules edixerũt ex S.C. vt qui L. Aemilio, C. Flaminio cenſoribus milibus æris quinquaginta ipſe, aut pater eius cenſus fuiſſet, vſque ad centum millia, aut cui poſtea res tanti eſſet facta, nautam vnum daret cum ſex mẽſium ſtipendio. qui ſupra centum millia vſque ad trecenta millia tres nautas cum ſtipendio annuo. qui ſupra trecenta millia vſque ad decies æris, quinque nautas. qui ſupra decies, ſeptem: ſenatores octo nautas cum annuo ſtipendio darent. Vnde illa apud eundem eodem in loco: *Tributo ſumptus ſuppeditari. verum cum ipſum tributum conferentium numerum tantis exercituum ſtragibus imminutum, tum, qui ſupereſſent, pauci, ſi multiplici grauarentur ſtipendio, alia perituros peſte.* Atque hoc quidem tributũ ex cenſu dictũ eſt, cum æqualiter pro ratione cẽſus omnes cõtulerũt

Fuiſſe

Fuiſſe autem & tertium temerarium, Feſtus auctor eſt. nimirum cum re cogēte omnes quicquid auri, atque argenti habuerunt ſine diſcrimine in ærarium contulerunt. ſic enim ſcribit ille: *Eſt autem quoddam tributum temerarium, vt poſt vrbem à Gallis captam collatum eſt. quia proximis quindecim annis alius cenſus non erat. item bello Punico ſecundo, Valerio Læuino, M. Claudio Marcello cos. cum & ſenatus, & populus in ærarium quod habuit detulit.* Quibus verbis temerarium tributum definit, cum temere, atque extra ordinem propter periculi magnitudinem qui habent, quæcunque habent in commune ſine diſcrimine cōferunt. Ego vero de tributo poſt captam vrbem collato nihil inuenio. de eo vero, quod Læuino, & Marcello cos. anno DXLIII collatum eſt, in hunc modum ſcripſiſſe Liuium video: *Tum Læuinus conſul, Vt claſſem,* inquit, *habeat, quam ornare volumus. populus Rom. priuatos ſine recuſatione remiges dare nobiſmet ipſis primum imperemus, aurum, argentum, æs ſignatum omnes ſenatores craſtina die in publicum conferamus. ita vt annulos ſibi quiſque & coniugi, & liberis, filio bullam, & quibus vxor filiæ ve ſunt, ſingulas vncias auri pondo relinquant argenti. qui curuli ſella ſederunt, equi ornamenta, & libras pondo, vt ſalinum, patellamq; deorum cauſſa habere poſſint. ceteri ſenatores libram argenti tantum, æris ſignati quina millia in ſingulos patresfamiliæ relinquamus. Ceterum omne aurum, argentum, æs ſignatum ad triumuiros menſarios extemplo deferamus, nullo ante ſenatuſconſulto facto: vt voluntaria collatio, & certamen adiuuandæ reip. excitet ad æmulandum animos primum equeſtris ordinis, dein reliquæ plebis. In hæc tanto animo conſenſum eſt, vt gratiæ vltro conſulibus agerētur. Senatu inde miſſo, pro ſe quiſque aurum, argētum, & æs in publicum conferunt, tanto certamine iniecto, vt prima inter primos nomina ſua vellent in publicis tabulis eſſe.* Hæc Liuius. Quæ cum ita ſint, profecto temerarium etiam tributum vocatum eſt, cum matronæ aurum, & ornamenta ſua contulerunt, vt ex, quæ Veijs captis, cum decimarum nomine, quas Camillus vouerat, aurum Apollini Delphico mitti oporteret, neque emendi facultas eſſet, contulerunt. & quæ poſt in capta vrbe, vt mille pondo auri, quæ Gallis pro obſidione Capitolij diſſoluenda debebantur, explerēt, in ærarium contulerunt. quorum Liuius, & Valerius teſtes ſunt. Quin etiam temerarium illud fuiſſe crediderim, cum pupillorum, & viduarum pecuniæ ſunt collatæ. quod Punico item bello, Fabio, & Marcello cos. factum memoriæ prodidit Liuius *Cum hæc,* inquit, *inclinatio animorum plebis ad ſuſtinendam inopiam ærarij fieret, pecuniæ quoque pupillares primo, deinde viduarum cœptæ conferri nuſquam eas tutius ſanctiusq; deponere credentibus, qui deferebant, quàm in fide publica.* Huius autem temerarij tributi vis ea ferè fuit, vt poſt rep. duriſſimo bello perfuncta, & locupletato ærario, pecuniæ ſuæ cuique redderentur, quod bello Punico confecto tribus penſionibus factum eſſe animaduertimus. ſed de temerario tributo ſatis.

Redeo ad annuum, quod tandem aliquādo imperari, aut exigi deſitum eſſe comperio. Hoc autem victoria L. Paulli Macedonica factum eſt, poſt annum vrbis DLXXXVI. Etenim cum ærarium annuis Italiæ, & prouinciarum Siciliæ, Sardiniæ, Hiſpaniarum vectigalibus, ac quotidianis victoriis, & imperatorum manubiis vberius eſſet factum, diuitias autem L. etiam Paulli de rege Perſe victoria cumulaſſet, finis tandem tributorum conferendorum eſt factus. Hoc vero docet optimus antiquitatis omnis auctor Cicero in libris de officiis ita: *Omni Macedonum gaza, quæ fuit maxima, potitus eſt Paullus. tantum in ærarium pecuniæ inuexit, vt vnius imperatoris præda finem attulerit tributorum.* quem ſequutus credo Plinius libro XXX. ſcripſit: *Intulit & Aemilius Paullus, Perſeo rege Macedonico deuicto, prædam pondo trium millium. à quo tempore populus Romanus tributum pendere deſijt.* Antias certe, teſte Liuio, & eum ſequutus Velleius ducenties millies ab eo in ærarium tradidit eſſe inuectum. Nam quod narrat Plutarchus, tantam pecuniam à Paullo eſſe illatam, vt populus Rom. vſque ad conſulatum Hirtij, & Panſæ tributo conferendo vacarit, vt verum eſſe poſſit, nō video. primum enim inuenio apud Oroſium, bello

Marſico

Marſico adeo exinanitum continentibus ſumptibus ærarium fuiſſe, vt loca, quæ circum Capitolium pontificibus, auguribus, Xuiris,& flaminibus fruenda erant data, publicæ pecuniæ inopia venierint, & modicam pecuniæ ſummam, qua ad tempus reſpub. ſubleuaretur,eſſe redactam. deinde vix veriſimile puto ærarium vllum tam refertum,atque opulentum eſſe potuiſſe,vt immoderatæ Cinnæ,aut Marij, aut Sullæ dominantium, atque aſſiduis bellis ciuilibus rempublicam perturbantium libidini,auaritiæq; ſuffecerit. Sylla certe mortuo exhauſtum fuiſſe ærariũ, indicat Aſconius,cum in commentario Cornelianæ ita ſcribit: *Quia defuerat ſuperioribus tẽporibus in ærario pecunia publica, multa & ſæpe eius rei remedia erant quæſita, in quibus hoc quoque, vt pecuniæ publicæ, quæ reſiduæ apud quenque eſſent, exigerentur. id autem maxime pertinebat ad Cornelium Fauſtum Dictatoris filium. quia Sylla per multos annos, quibus exercitibus præfuerat, & remp. tenuerat, ſumpſerat pecunias ex vectigalibus, & ex ærario populi Rom. eaq; res ſæpe erat agitata, ſæpe omiſſa, partim propter Syllanarum partium potentiam, partim quod iniquum videbatur, poſt tot annos, quam quiſque pecuniam acceperat, eius reddere rationem.* Ex quibus apparet Paulli pecuniam in ærarium illatam multo ante cõſulatum Hirtij,& Panſæ eſſe conſumptam. Quin etiam ærarium poſt à Pompeio bello ciuili apertum, à Cæſare refractum,pecuniamq; depromptam,idq; adeo ante Hirtium,& Panſam conſules, conſtans omnium opinio eſt. Poſt eorum certe conſulatum tributi collati magna mentio fit. ſiquidem eodem anno ad Cornificium ita ſcripſit Cicero: *De ſumptu, quem in rem militarẽ facere, & feciſſe ſcribis, nihil ſane tibi poſſum opitulari, propterea quod & orbus ſenatus Hirtio, & Panſa conſulibus, & incredibiles anguſtiæ pecuniæ publicæ, quæ conquiritur vndique, vt optime meritis militibus promiſſa ſoluãtur, quod quidem fieri poſſe ſine tributo non arbitror.* & eodem anno in Antonium: *Vbi eſt ſepties millies ſeſtertium, quod in tabulis, quæ ſunt ad Opis, patebat? funeſtæ illius quidem pecuniæ. ſed tamẽ ſi ijs, quorum erat, non redderetur, quæ nos à tributis poſſet vindicare.* & item ad M. Brutum: *Maximus nodus eſt in rep. rei pecuniariæ. obſurdeſcunt enim magis quotidie boni viri ad vocem tributi, quod ex centeſima collatum impudenti cenſu locupletum in duarum legionum præmijs omne cõſumitur.* Itaque idem ille cum eodem tempore præcepta filio de officiis daret, de tributo ita ſcripſit: *Danda opera eſt, ne, (quod apud maiores noſtros ſæpe fiebat) propter ærarij tenuitatem, aſſiduitatemq; bellorum tributum ſit conferendum. idq; ne eueniat multo ante erit prouidendũ. ſi qua neceſſitas huius muneris reip. euenerit, danda erit opera, vt omnes intelligant, ſi ſalui eſſe velint, neceſſitati eſſe parendum.* Atque de tributis quidem ſatis hucuſque ſit diſputatum.

Nunc, quod reliquum eſt, vectigalia perſequamur. Quæ vero pecuniæ à ciuibus Romanis vectigalium nomine exigebantur, eæ vel portorij nomine, vel decumarum,& ſcripturæ, vel ſalis, vel viceſimæ ſunt exactæ.

Portoria pecuniæ erant, quæ portitoribus pendebantur, id eſt iis qui mercedes ex mercibus in portum deuehendis exigebant. vnde circumuectionis quoque portorium celebratum eſt. Hæc autem portoria etiam à regibus fuiſſe exacta indicat Plutarchus, qui pauperes narrat à Poplicola in primo conſulatu ciuilibus vectigalibus,& Dionyſius, qui ſcribit, tertio anno poſt reges exactos pauperes vectigalium omnium ſoluendorum, quæ regibus pependiſſent, & tributi in bellum conferendi eſſe onere liberatos. quod exponit Liuius, inquiens, plebi portoria,& tributa eſſe remiſſa. Idem autem lib. XXXII auctor eſt, Africanum,& Pætum cenſores portoria venalium Capuæ, Puteoliſq;, item Caſtrorum portorium fruendum locaſſe. & Lepidum, ac Nobiliorem cenſores portoria,& vectigalia multa inſtituiſſe. Hæc tamen omnia Afranio demum, & Metello cos. id eſt anno poſtquam Pompeius ingenti vi pecuniæ in ærarium illata tertium ex Aſia, & Ponto triumphauit, lege Q. Metelli Nepotis prætoris ſublata eſſe opinor. ſiquidem Dionis hæc verba ſunt: *Quoniam ciuitatem, & Italiam reliquam portoria offendebant, Q. Metellus Nepos*

prætor

prætor legem omnibus gratam tulit, vt ea tollerentur. Senatus autem Nepoti latori iratus nomen eius lege eximere voluit, & alterum ſubſcribere, nec tamen fecit. cum ſatis indicaret, ſe ne beneficio quidem à malis ciuibus affici velle. Cui viro vix temere aſſentirem, niſi me excellens Ciceronis auctoritas cogeret, qui ad Atticum ſcribit; *Iam illa cauſſa publicanorum quãtam acerbitatem afferat ſocijs, intelleximus ex ciuibus, qui nuper in portorijs Italiæ tollendis non tam de portorio, quàm de nonnullis iniurijs portitorum querebantur*. Itaque in eandem ſententiam, alio loco: *Portorijs Italiæ ſublatis, agro Campano diuiſo, nullum vectigal ſupereſſe domeſticũ* ait *præter vicesimã.* Cæſarem poſteà peregrinarum mercium portoria inſtituiſſe Suetonius refert.

Decumæ autem exigebantur ab ciuibus Rom. vel Latini nominis ſociis, qui in Italia aut extra Italiam publicum agrum arabant, cum eo vt frumenti decumas ſoluerent. Scriptura vero erat vectigal, quod pendebatur ab iis, qui ſyluis, & paſcuis publicis fruebantur, vt in Italia ſylua Scantia, & ſalictis ad Minturnas. Hæc vero vectigalia multis poſt modis aut omnino ſublata ſunt, aut aliqua certe ex parte imminuta. quod quemadmodum factum ſit, narrat pluribus in primo Ciuilium Appianus: nempe populum Romanum, quos agros bello, atque armis hoſtibus ademiſſet, eos fere, ſi culti eſſent, ciuibus diuiſiſſe, ſi inculti, Italicis hominibus, atque adeo etiam plebi Romanæ per cenſores fruendos locaſſe, ea tamen conditione, vt qui ararent, decimam frumenti, quintam ceterarum frugum perſoluerẽt. qui vero maiora, aut minora pecora alerent, certum ſtipendium penderent. Cum autem eueniſſet, vt incredibili locupletum impudẽtia, atque libidine aratores antiquis pulſi poſſeſſionibus, quas diuites aliis temporibus alias ementes continuarunt, & populus Romanus vectigalibus annuis, & pauperes propriis alimẽtis eſſent ſpoliati, lex fuit neceſſaria, quam tulit C. Licinius Stolo tribunus pl. anno vrbis CCCLXXVII: *Ne quis plus quingenta iugera agri, centum pecoris maioris capita, quingenta minoris poßideret.* cuius legis Varro, Liuius, atque omnes denique meminerunt. Quam legem cum negligi vulgo cum magno plebis Rom. detrimento poſtea Ti. Sempronius Gracchus tribunus pl. animaduerteret, noua ſibi muniendam lege duxit, P. Scæuola, L. Piſone coſ. anno DCXX. tulit enim primum, *Ne quis ex publico agro plus quingenta iugera poßideret*, quod lege Licinia ſanctum fuerat. deinde addidit illud, *Vt dimidium filijs attribueretur. quod reliquum eſſet, id pauperibus, qui nihil haberent, diuideretur. Quod ſi quis agrum latius pateſaceret, vt triumuiri quotannis ad id creati iudicarent, qua publicus ager, qua priuatus eſſet.* atque hæc eadem lex credo, quòd Tiberio occiſo cõtemneretur, à fratre eius C. Graccho poſt etiam in triumuiratu defenſa eſt. Quem cum pariter optimates commodis ſuis aduerſantem interfeciſſent, haud ita multo poſt legem parum plebis rationibus aptam intulerũt, qua permiſſum eſt, vt ager à poſſeſſoribus, id quod Tiberij lex prohibuerat, venderetur. quo pacto rurſus agri in diuitum à pauperibus ementium poteſtatem redacti ſunt. cui incommodo ſubuenire cupiens Sp. Thorius tribunus plebis tulit, *Ne agri amplius diuiderentur, ſed poſſeſſores in ijs relicti vectigalia pro ijs penderent, eaq; pecunia plebi diuideretur.* Neque tamen hoc loco res ſtetit, ſed longius lapſa libido eſt. Nam quod ſcribit Appianus, tribunus pl. alius vectigal illud totum lege alia ſuſtulit. quam legem Thoriam Cicero vocare videtur in Bruto, cum ita ſcribit: *Sp. Thorius ſatis valuit in populari genere dicendi, is qui agrum publicum vitioſa, & inutili lege, vectigali leuauit.* Relinquebatur adhuc in poſſeſſione populi Rom. ager Campanus quem neque colonis diſtribui, neque à priuatis locupletibus emi Gracchus fuerat paſſus. & hoc igitur etiam fructu, cum à Cæſare conſule eſſet diuiſus, Reſpublica ſpoliata, atque nudata eſt. vnde merito dixit Cicero, *portorijs Italiæ ſublatis, agro Campano diuiſo, vectigal nullum ſupereſſe domeſticum præter vicesimam.*

Dicet aliquis: quid de ſalis vectigali? ſublatum iiſdem Ciceronis verbis mihi iampridem eſt perſuaſum. Salis autẽ meminit Liuius libro ſecundo, cum ait, altero

poſt

poſt reges exactos anno *ſalis vendendi arbitrium, quia impenſo pretio venibat, in publicum omni ſumptu ademptum priuatis*, id eſt, inſtituiſſe vt ſal non à priuatis venderetur, cum impenſo pretio veniret, ſed minoris è publico acciperetur. bello autem Punico ſecundo vectigal nouum à cenſoribus Nerone, & Salinatore inſtitutum ex ſalaria annona ſcribit. Etenim cum ſextante ſal & Romæ, & per totam Italiam eſſet, Romæ eos pretio eodem, pluris in foris & conciliabulis, & alio alibi pretio præbendum locaſſe, ac pretio ſalis tribus oneraſſe.

Neque vero ciues Romanos portoriorum ſolum, quæ in Italia caperentur, immunes fuiſſe exiſtimauerim, ſed etiam eorum, quæ extra Italiam à ſociis exigerentur. eſt enim formula fœderis cum Ambracienſibus icti, cuius meminit Liuius: *Vt Ambracienſes portoria, quæ vellent, terra, mariq; caperent, dum eorum immunes Romani, ac ſocij nominis Latini eſſent.* ex quo idem in ceteris eueniſſe, conſentaneum eſt.

Reſtat ergo viceſima, quam vnam retentam eſſe, ſignificat Cicero, credo, quòd ea libertini tantum aſtringerentur. Eſt autem inſtituta anno vrbis trecenteſimo nonageſimo octauo teſte Liuio, cuius hæc verba ſunt: *Cn. Manlius conſul legem nouo exemplo ad Sutrium in caſtris tributim de viceſima eorum, qui manumittuntur, tulit. Patres, quia ea lege haud paruum vectigal inopi ærario additum eſſet, auctores fuerunt.*

Hæc autem vectigalia locabantur publicanis à cenſoribus exigēda. Vnde Varro: *Luſtrum nominatum tempus quinquennale à luendo, hoc eſt ſoluendo. quòd quinto quoque anno vectigalia per cenſores perſoluebantur.* Quanta vero publicani pecuniæ ſumma vectigalia redemerant, tantam reip. repræſentare debebant. repræſentabant autem quæſtoribus ærarij, penes quos tabulæ ærarij, atque adeo ærarium ipſum erat.

Cum ergo tributum ex ordine conferebatur à ciuibus, id in tribu cōferebatur, & quoniam tribuum quodam modo partes claſſes diximus, claſſium vero centurias, in claſſe etiam, & centuria. Vnde Aſconius de iis loquens, quos cenſores in ærarios notæ cauſſa referebāt, ait: *Cenſores ciues ſic notabant, vt qui plebeius eſſet, in Cæritum tabulas referretur, & ærarius fieret, ac per hoc non eſſet in albo centuriæ ſuæ, ſed ad hoc eſſet ciuis, tantummodo vt pro capite ſuo tributi nomine æra penderet.* Nam ærarij etiam relicti ſunt à cenſoribus multi, tum cum populus conferendo tributo erat liberatus. ſi quidem P. Africanus cenſor Aſellum ærarium reliquit, quem L. Mummius ex ærariis exemit. cum tamen tum propter ingentes ærarij copias nullum à ciuibus tributum penderetur.

De iure ſuffragiorum. CAP. XVII.

SEQVITVR ius ſuffragij, in quo magnum momentum non Romanæ ſolum, ſed omni etiam ſemper ciuitati poſitum fuit. quoniam autem ſuffragia nuſquam, niſi in comitiis populus tulit, comitia vero à Romulo ſunt inſtituta, propterea eundem Romulum ſuffragiorum auctorem iure optimo poſſumus nominare.

Comitia vero cœtus populi fuerunt, quem magiſtratus legitime conuocaſſet, vt aliquid ſuffragio ſuo vel iuberet, vel prohiberet. Eorum vero tria genera extiterunt, curiata, centuriata, & tributa. Curiata Romulus, centuriata Ser. Tullius, tributa tribuni pl. in remp. intulerunt. & curiata quidem dicta ſunt, cum populus in curias; centuriata, cum in centurias; tributa, cum in tribus deſcriptus ſuffragium iniit. quæ autē curiæ, quæ centuriæ, quæ tribus fuerint, ſatis ſupra eſſe demonſtratum exiſtimo. Nunc autem illud tantum intelligi volo, quia ciuis nemo erat, qui non tribum, non curiam, non centuriam obtineret, neque ciuem fuiſſe quenquam, qui ſuffragij iure excluſus eſſet. quanquam alia in aliis comitiis ciuium ipſorum inter ſe poteſtas atque auctoritas eſſet. In curiatis enim etſi omnes pariter aduocati ſunt, tamen præualente pauperum multitudine, pauperum etiam opes excelluere. at vero in centuriatis contra. Quoniam enim

vt maximo quiſque cenſu fuit,ita primus in ſuffragia miſſus eſt, eorúmque plurimæ centuriæ fuere, propterea omnis centuriatorum auctoritas penes diuites fuit.quorum octo,& nonaginta primæ claſſis centuriæ ita vocatæ ſunt, vt, ſiquid variaſſent,reliquæ deinceps ex ſequentibus claſſibus citarentur; ſi conſenſiſſent, non eſſet,cur aliæ introuocarentur, cum longe numero illis antecellerent. Tributa vero non vere comitia, ſed plebis concilium dictum eſt. quod ad ea non vniuerſus populus vocaretur, ſed plebs tantum, patriciis exemptis.vnde illud eſt Liuianum libro II: *Inſignem annum maxime tributa comitia efficiunt, res maior victoria ſuſcepti certaminis, quàm vſu. plus enim dignitatis comitijs ipſis detractum eſt,patribus ex concilio ſummouendis, quàm virium, aut plebi additum, aut demptum patribus.* Ea præterea communis comitiorum omnium fuit ratio, vt qui plura puncta in ſingulis curiis, vel centuriis, vel tribubus tuliſſet, is eam curiam, vel centuriam, vel tribum tuliſſe iudicaretur. quod autem à pluribus curiis, vel centuriis, vel tribubus eſſet ſcitum, id ab omnibus ſcitum exiſtimaretur.

Curiatis porro comitiis reges omnes, & ceteri magiſtratus, vt quæſtores, tribuni plebis, ædiléſque eiuſdem generis primi creati,paritérque iudicia de capite facta,& leges omnes vſq; ad Ser. Tullium regem ſunt iuſſæ. poſtremis autem temporibus duæ tantum rogationes curiatim perlatæ, vna de imperio,altera de adoptione. Vt enim curiæ, de quibus diximus, ſic etiam comitia curiata diuturnitate temporis exoleuerunt. Centuriatis vero conſules,decemuiri, tribuníq; militum conſulares,cenſores,& prætores deſignati.lexq; de bello lata, & iudicia perduellionis peracta ſunt. Tributa primum vſurpari cœpta ſunt A. Sēpronio,M.Minucio coſ.poſt Romam conditā an.CCLXIII,inſtituto Sp.Sicinij tribuni pl. in iudicio Coriolani,viri patricij,tum cum tribus vna, & viginti erant. quibus comitiis damnatus ille exilij cauſſa ſolum vertit.deinde Voleronis tribuni pl.rogatione & tribuni ædileſq; plebis his comitiis declarari cœpti, cū per aliquot ante annos curiati eſsēt deſignati.atq; inde magiſtratus minores,vt ædiles curules,quæſtores,III viri capitales,nocturni,& monetales,& eius generis reliqui.ac præter regem ſacrorum omnes ſacerdotes.quin etiam leges fere de pace,& ciuitate danda, latæ, iudiciáque de mulcta perfecta ſunt. Vt autem centuriata comitia non niſi à maioribus, ſic tributa & à maioribus,& à minoribus magiſtratibus haberi licuit.

Si ergo, ex tribus comitiorum generibus curiata niſi primis temporibus obſeruata non ſunt, extremis autem auſpiciorum cauſſa, vt inquit Cicero, paucas quaſdam ad res adhibita ſunt; ſiq; tributa, & centuriata niſi citatis tribubus non ſunt habita,profecto,qui tribum non habuit, is ſuffragio caruit. Ex hoc autem numero pueros,& ſenes ſexagenarios,& ærarios excipio. pueros, quia cōſentaneum non videtur, qui ante XVII annum in legione non meruerint, eos in tribu ſuffragium pertuliſſe. ſexagenarios autem, quia de iis ita proditum eſt à Varrone de vita populi Rom. teſte Nonio: *Cum in quintum gradum peruenerant, atque habebant ſexaginta annos, tum denique erant à publicis negotijs liberi, atque expediti, & ocioſi.ideo in prouerbium quidam putant veniſſe: ſexagenarios de ponte deijci oportere.id eſt quòd ſuffragium non ferant, quòd per pontem ferebant.* Idem autem ille quartum gradum ætatis fecit ſeniores vſque ad annos LX, inde quintum, auctore Cenſorino,vſque ad extremum ætatis ſenes. Feſtus autem hoc idem aliquanto apertius: *Exploratiſſimum illud cauſſæ eſt, quo tempore primum per pontem cœperunt comitijs ſuffragium ferre, iuniores conclamauere, vt de ponte deijcerentur ſexagenarij, quia nullo publico munere fungerentur, vt ipſi potius ſibi, quàm illis deligerent imperium.cuius ſententiæ eſt etiam Sinnius Capito.* Quo eodem alludens Cicero dixit pro Roſcio Amerino: *Habeo etiam dicere, quem contra morem maiorum minorem annis LX de ponte in Tiberim deiecerit.* Quanquam autem alia etiam cauſſa affertur huius moris,tamen hæc celebratior,ac vulgatior videtur,quam attigit quoque

Ouidius

Ouidius in v. Faſtorum, his verbis:

Pars putat, vt ferrent iuuenes ſuffragia ſoli,
Pontibus infirmos præcipitaſſe ſenes.

Pontes autem in comitiis fuerunt ad tempus constructi, per quos populus ſuffragium laturus tranſiret. Accedit, quòd Ariſtoteles pueros, & ſenes è numero remouet germanorum ciuium: pueros, quòd ciues ſint imperfecti; ſenes, quòd effœti. Aerarios autem voco, qui à cenſoribus notæ cauſſa in ærariorum numerum erant relati. *quibus*, vt ait Aſconius interpres, *nullum munus erat relictum, niſi vt eſſent in albo centuriæ ſuæ tantummodo, vt tributi nomine æra penderent.* quaſi vero omnia alia iura ciuium Ro. præterquàm tributi conferendi amiſiſſent.

Hoc autem ſuffragiorum ius imminuit aliquantum Cæſar dictaturā perpetuam couſequutus. *Ille enim* (vt inquit Suetonius) *comitia cum populo partitus eſt, vt exceptis conſulatus competitoribus de cetero numero candidatorum, pro parte dimidia, quos populus vellet, pronunciarentur, pro altera parte, quos ipſe dediſſet. & edebat per libellos circum tribum miſſos ſcriptura breui: Cæſar dictator illi tribui: Cõmendo vobis illum, & illũ, vt veſtro ſuffragio ſuam dignitatem teneant.* D. autem Auguſtus comitiorum priſtinum ius reſtituit, ac multiplici pœna coërcito ambitu Fabianis, & Scaptienſibus tribulibus ſuis die comitiorum, ne quid à quopiam candidato deſiderarent, ſingula millia nummum diuidebat.

De iure Honorum. CAP. XVIII.

TANDEM aliquando peruenimus ad id quo vno optimum ipſum ius ciuitatis expletur. Hoc eſt autem, vt ab initio diximus, ius honorum, quod qui in vrbe, agrove Rom. habuit, is quàm pleniſſimum ius ciuitatis obtinuit. Itaque ſcite, vt omnia, Ariſtoteles, qui verum, ac germanum ciuem honorum adipiſcendorum, vt dixi, poteſtate circunſcripſit. Honores autem voco curationes omnes publicas ciuium ſuffragio, aut ſtudio alteri ciui delatas. quorum duo genera ſunt; vnum, quod in rebus diuinis cernitur; alterum, quod in humanis. eo ſacerdotia continentur; hoc magiſtratus, & imperia. Neque enim hæc decora, atque inſigni a dignitatis quiſquam, niſi ciuis Rom. aſſequi potuit, vſque adeo, vt qui furtim hoc eſſent adepti, ij re comperta honorum gradum cum toto ciuitatis honore Papia lege amiſerint. id quod M. Perpernæ contigiſſe notauit his verbis Valerius: *Non paruus conſulatus rubor M. Perperna, vt pote, qui conſul antequam ciuis, cum interim cuius vita triumphauit, mors Papia lege damnata eſt. Nanque patrem eius nihil ad ſe pertinentia ciuis Ro. iura complexum, Sabelli iudicio petitum, redire in priſtinas ſedes coëgerunt. Ita M. Perpernæ nomen adumbratum, falſus conſulatus, caliginis ſimile imperium, aliena in vrbe improbe peregrinatus eſt.* Quibus ex verbis ſatis liquet, Romæ honores niſi ciuibus Ro. non patuiſſe, & qui ciuitate priuati erant, eoſdem honorum etiam inſignia perdidiſſe.

De Sacerdotijs. CAP. XIX.

QVONIAM autem multa honorum genera propoſuimus, relinquitur, vt quid ipſa inter ſe differant, ac quid ſingula ſint, diſſeramus. primum autem de ſacerdotiis agamus. Sacerdotia omnes curationes vocamus eorum, qui res ſacras, & diuinas tractarent. Hos vero aut ſingulis diis operatos eſſe inuenimus, aut ſingulas eorum res curaſſe, aut promiſcue omnium deorum, & omnium cæremoniarum colendarum rationē tenuiſſe. Singulorum deorũ ſacra curarũt Luperci, qui Panis; Potitij, qui Herculis; Sodales Titij, qui Sabinorũ deorum; Salij, qui Martis; Flamines, qui ſigillatim Iouis, Martis, & Quirini; Veſtales virgines, quæ Veſtæ ſacra peregerunt, & pro populo ſacrificium fecerunt. Singulis de rebus, vt Fratres Aruales, qui pro aruorum frugibus, Curiones, qui pro curiis ſacrificarunt,

Augures,qui auſpiciorum;Aruſpices,qui extorum;Fetiales,qui belli, & pacis diſciplinam tenuerunt;Duumuiri Sibyllini,qui ſacra librorum Sibyllinorum; Rex ſacrificulus,qui ſacra regia;Epulones,qui ludorum epulare ſacrificium adornarunt. Quo factum eſt,vt Pontifices ſoli ſacra omnia promiſcue commendata habuerint. Quod indicat Cicero in legibus,cum ita fert:*Diuíſque alijs alij ſacerdotes,omnibus pontifices,ſingulis flamines ſunto.*& idem in exordio orationis pro domo ſua ad pontifices,cum inquit:*Cum multa diuinitus Pontifices à maioribus noſtris inuenta, atque inſtituta ſunt,tum nihil præclarius,quàm quòd vos eoſdem & religionibus deorũ immortaliũ,& ſummæ reip.præeſſe voluerunt, vt ampliſſimi & clariſſimi ciues rẽp. bene gerendo,pontifices religiones ſapienter interpretando remp.cõſeruarẽt. Quod ſi vllo tempore magna cauſſa in ſacerdotum populi Rom. iudicio, ac poteſtate verſata eſt, hæc profectò tanta eſt, vt omnis reip. dignitas, omnium ciuium ſalus, vita, libertas, aræ, foci,dij penates,bona,fortunæ,domicilia veſtræ ſapientiæ,fidei,poteſtatiq; cõmiſſa & credita eſſe videantur.*& paullo poſt ita Lentulũ pontificẽ alloquitur:*Te appello Lentule, tui ſacerdotij ſunt thenſæ; curricula, præcentio, ludi, libationes, epulæq; deorum. Vóſque pontifices, ad quos epulones Iouis optimi maximi, ſiquid eſt prætermiſſum, aut commiſſum, adferunt, quorum de ſententia illa eadem reuocata, atque inſtaurata celebrantur, qui ſunt ludi minus diligenter facti? quanto, aut quo ſcelere polluti? reſpondebis & pro te, & pro collegis tuis, & pro collegio pontificum,nihil cuiuſquam aut negligentia contemptum, aut ſcelere eſſe pollutum.* Dionyſius quoque pontifices ait de omnibus cauſſis ad ſacra pertinentibus iudicaſſe, nouáſque leges de ſacris arbitratu ſuo condidiſſe,ac ſacerdotes omnes,penes quos cæremoniæ fuerint, examinaſſe, & palam de religione, ac cultu deorum reſpondiſſe,adeo vt perinde ac ſacri iuris interpretes, atque doctores extiterint. Itaque Liuius de pontificis maximi iure merito ita diſſeruit:*Pontifici Numa ſacra omnia exſcripta exſignatáq; attribuit, quibus hoſtijs, quibus diebus, ad quæ templa ſacra fierent,atque vnde in eos ſumptus pecunia erogaretur.cetera quoque omnia publica, priuatáque ſacra pontificis ſcitis ſubiecit, vt eſſet, quo conſultum plebs veniret.ne quid diuini iuris, negligendo patrios ritus, peregrinóſque aſciſcendo, turbaretur.nec cæleſtes modo cæremonias,ſed iuſta quoque funebria, placandóſque manes vt idem pontifex edoceret.* Ex his autem ſacerdotibus antiquiſſimi fuerunt Luperci, itémque Potitij, iam inde ab Euandro ipſo ante Aeneæ in Italiam aduentum inſtituti.proximi ab his Fratres Aruales XII,& tres Augures, totidémque Aruſpices, & Curiones triginta à Romulo omnes illati. Sodales enim Titios T. Tatius Sabinorum rex Romuli ſocius dedit. Flamines tres, Dialem, Martialem, & Quirinalem,& Veſtales virgines quattuor cum Veſtali maxima, Salios Palatinos XII, Fetiales XX cum patre patrato, Pontifices quattuor cum pontifice maximo Numa creauit. II viros Sibyllinos Superbus rex, Regem ſacrorum anno poſt exactos reges L.Brutus conſul.III viros epulones anno DLVIII, L.Purpureone, M. Marcello cos. T. Romilius tribunus pl. Ex his autem augurum, flaminum, pontificum, veſtalium, III virum, & epulonum numerus procedente tempore auctus eſt.augures enim nouem lege Ogulnia, teſte lib. x.Liuio, creari cœpti ſunt anno CCCCLIIII; Q. Panſa,M. Coruo cos. Ad tres Flamines adiecti ſunt XII, Volcanalis, Volturnalis,Palatualis, Furinalis, Floralis, Falacer, Carmentalis,Portumnalis,Virbialis,Laurentialis, Lauinalis, Pomonalis. Veſtalibus additæ duæ à Tarquinio Priſco, vt eſſent ſex cum virgine Veſtali maxima. Pontificum quattuor, vt eſſent octo cum pontifice maximo, eadem lege, qua augurum, numerus auctus eſt.poſt autem à Sulla dictatore,Liuio in epitomis auctore,quindecim effecti.Duumuiri ſacrorum,anno vrbis CCCLXXXVIII, lege Sextia Licinia decem;poſtremo,vt puto,Sullana quindecim redditi, quomodo epulones etiam à tribus ad ſeptem aſcenderunt.

Illud porro ſacerdotum omnium proprium fuit, vt nec imperium, nec poteſtatem

ſtatem haberent, vt perpetui eſſent, vt tam ex plebeiis, quàm ex patriciis fierent, & vt à collegio cooptarentur. Poteſtate & imperio vacuos fuiſſe oſtendit Liuius lib. quatto, apud quem patricij conqueruntur, *pontifices, augureſq; plebi communicari, & graue putant eſſe, ſi ſalij flamineſque nuſquam aliò quam ad ſacrificandum pro populo ſine imperijs, ac poteſtatibus relinquantur.* Perpetuitatẽ eorum indicat, quòd ſacerdos nõ niſi in demortui, aut abeuntis ſacerdotis locũ ſufficiebatur. Quin etiã Fratrum Arualium ſacerdotium exules, captiuóſque eſſe comitatum lib. XVIII prodit Plinius. Nam omnes quidem tam ex plebeiis, quàm patriciis creatos eſſe ſatis conſtat, præter regem ſacrorum, & Flamines maiores tres, & Salios Palatinos, quos memoria etiam ſua ex ſolis patriciis creatos eſſe perſpicue ſignificat Cicero in oratione pro domo, cum ait: *Itaque populus Rom. breui tempore neque regem ſacrorum, neque flamines, nec ſalios habebit, nec ex parte dimidia reliquos ſacerdotes.* nimirum ſi pro libidine omnibus licebit patriciis ad plebem tranſire. Pontifex autẽ maximus, & rex ſacrificulus, & flamines à populo etiam creati, pontifex quidem tributis comitiis, rex centuriatis, flamines curiatis, tum cum reliqui ſacerdotes à collegiis cooptarẽtur. quos omnes poſtea Cn. Domitius ad comitia populi tributa tranſtulit anno DCLI, Mario, & Oreſte coſ. quam legem poſt à Sylla ſublatam & iterum à T. Labieno tribuno plebis, Cicerone conſule, relatam iterum M. Antonius conſul poſt Cæſaris dictatoris necem abrogauit. qua inſequenti anno vnà cum ceteris Antonianis legibus S.C. ſublata, res rurſus ad populi comitia rediit.

De magiſtratibus. CAP. XX.

HACTENVS de ſacerdotiis, nunc de magiſtratibus. Voco autem magiſtratus poteſtates omnes eorum, qui res humanas, quæ quidem ad rempublicam pertinerent, publica auctoritate curarunt. Horum autem quattuor, vt video, iura fuerunt; vnum poſitum in imperando, alterum in iure dicendo, tertium in referendo, quartum in auſpicando. Imperium tribus in rebus poſitum fuit, in edicendo, in vocando, in prehendendo. Edictorum porrò duo genera fuerunt, vnum, quò iuriſdictionis ſuæ formulam initio magiſtratus proponebant, alterum, quo pro magiſtratus auctoritate, vt res tuliſſet, quæ viſa eſſent, imperabant. Qui vocationem porro habuerunt, ij etiam ius prehenſionis cõſecuti ſunt, atq; lictoribus, & viatoribus, & ſeruis publicis vſi ſunt; qui prehenſionẽ tantũ, ij viatorẽ tantum cum ſeruo publico adhibuerunt; qui neutrum, ij ſeruis publicis duntaxat ſtipati ſunt. Iuriſdictio vero duas habuit partes, vnam decretum, alteram iudicij dationem. Nam cum ius dicere nihil eſſet aliud, quàm ius, quod in legibus, aut in edictis contineretur, ei, qui popoſciſſet, reddere; profecto tũ ius reddebant, cum aut ipſi re ſine conſilio cognita decernebant, aut iudices, qui rem cognoſcerent, dabant, atque eis iudicandi formulam præſcribebant. Ac quæ quidem de edictis, & iuriſdictione dixi, facile Ciceronis auctoritate confirmantur. qui ſcribit in ſecundo de finibus. *Quid mereri velis iam, cum magiſtratum inieris, & in concionem aſcenderis? (eſt enim tibi edicendum, quæ ſis obſeruaturus in iure dicendo.) quid merearis igitur, vt te dicas in eo magiſtratu omnia voluptatis cauſſa facturum eſſe?* & alibi de Antonio conſule: *Cum tot edicta propoſuiſſet, edixit, vt adeſſet ſenatus frequens ante diem* VIII *Kal. Decembris. eo die ipſe non affuit. at quo modo edixit? hæc ſunt, opinor, verba in extremo: Si quis non affuerit, hunc omnes exiſtimare poterunt & interitus mei, & perditiſſimorum conſiliorum auctorem fuiſſe.* De decretis autem interponendis, & iudicio dando docet idem, dum de Verre prætore vrbano loquitur: *An dubitabit quiſquam, quin is venalem in Sicilia iuriſdictionem habuerit, qui Romæ totum edictum, atque omnia decreta vendiderit; & quin ab Siculis ob decreta interponenda pecuniã acceperit, qui M. Octauium ob ius dicendum popoſcerit.* Itẽ: *Domus*

erat plena, noua iura, noua decreta, noua iudicia petebantur. mihi det poſſeſsionem, mihi ne adimat, in me iudicium ne det, mihi bona addicat. Quæ vero de prehenſione, & vocatione dixi, ea ex Varronis ſententia dixi; qui apud Gellium ita ſcribit: *In magiſtratu habent alij vocationem, alij prehenſionem, alij neutrum; vocationem vt conſules, & ceteri, qui habent imperium; prehenſionem, vt tribuni plebis & alij, qui habent viatorem; neque vocationem, neque prehenſionem, vt quæſtores, & ceteri, qui neque lictorem habent, neque viatorem. qui vocationem habent, ijdem prehendere, tenere, abducere poſſunt, & hæc omnia ſi adſunt, quos vocant, ſiue acciri iuſſerunt. Tribuni plebis vocationem habent nullam, quòd*, vt ibi inquit Gellius, *antiquitus creati videntur non iuri dicundo, nec cauſsis querelisq; de abſentibus noſcendis, ſed interceſsionibus faciẽdis, quibus præſentes fuiſſent, vt iniuria, quæ coram fieret, arceretur. ac propterea ius ad ſe vocandi ademptum. quoniam, vt vim fieri vetarent, aſsiduitate eorum, & præſentium oculis opus erat.* item alio loco ex eodem Varrone. *Qui poteſtatem neq; vocationis populi viritim habent, neque prehenſionis, eos magiſtratus à priuato in ius quoque vocari eſt poteſtas. M. Læuinus ædilis curulis à priuato ad prætorem in ius eſt eductus. Nũc ſtipati ſeruis publicis non modo prehendi nõ poſſunt, ſed etiã vltro ſummouent populum.* Vt autem duo publica conſilia fuerunt, ſenatus, ac populus, ſic ius referendi, quod tertium magiſtratibus addidi, duplex fuit, alterũ ad ſenatum, ad populum alterum. Neque enim ad ſenatum cuiquam referre præter magiſtratum de republica licuit; neque ad populum, aut cum populo egit quiſquam, niſi aut magiſtratus, aut à magiſtratu productus. egit autem ad populum qui verba de rep. fecit ad populum; egit cum populo, qui populum in ſuffragium ire iuſſit. id quod aut multa pœnave irroganda, aut legibus, magiſtratibusve rogandis conſecuti ſunt. Quod vero extremo loco ſcripſi, magiſtratus ius in auſpicando quoq; verſatum eſſe, id auctore Cicerone ſcripſi, qui in legibus ita fert: *Magiſtratus omnes iudicium, & auſpicium habento.* Quod dictum neque de omnibus magiſtratibus, neque de omnibus auſpiciis puto, verum de magiſtratibus vrbanis, & de obſeruatione de cælo duntaxat. Duo enim præter cetera maxime vſurpata auſpicia ſunt, vnum in vrbe, & à magiſtratibus vrbanis, alterum militiæ, & à magiſtratibus militaribus, vt à conſulibus, aut prætoribus, aut prouincias, aut bella adminiſtrantibus. In vrbe, & ab vrbanis magiſtratibus omnibus de cælo ſeruatum eſt, foris tripudium pullorum adhibitum. Obſeruatio vero de cælo ad comitia ſiue impedienda, ſiue vitianda pertinuit. atque hanc Cicero intellexit, cum omnibus magiſtratibus auſpicium patere dixit. Siquidem legem ſuam interpretans addit: *Vt multos inutiles comitiatus probabiles impediant moræ. Sæpe enim populi impetum iniuſtum auſpicijs dij immortales repreſſerunt.* Quod ipſum etiam declarauit Varro, vt eſt apud Nonium: *Eo die cis Tiberim redeundum eſt, quòd de cælo auſpicari ius ſit nemini præter magiſtratum.* Obſeruatione autem de cælo infirmata comitia eſſe, apparet ex edicto ſolemni, cuius meminit Gellius. quo in comitiis centuriatis habendis conſules cauebant, *Ne magiſtratus vllus minor de cælo ſeruaſſe vellet*; quòd etiam minores magiſtratus auſpicium haberent, id eſt inutilia comitia obnunciando impedire poſſent. Hãc autem auſpiciorum poteſtatem tribunis pl. etiam conceſſam, M. Horatio, P. Valerio conſulibus, anno vrbis trecenteſimo quarto, Zonaras ſcribit. *Quin etiam tribunis pl.* inquit, *in comitijs auſpiciorum vſum conceſſerunt. id quod eis verbo quidem honorem, ac dignitatem attulit (id enim ius patricijs antiquitus fuit.) re autem vera impedimento fuit, ne facile tribuni plebis & plebs ipſa, quæcunque vellet, ageret, ſed per cauſſam auſpiciorum aliquando impedirentur.* Seruare autem de cælo erat non ſolum inſpicere, ſi quid ſigni è cælo appareret, quod actionem impediret, ſed etiam nunciare, quod magiſtratibus, & auguribus licuit. Quanquã augures nunciationem tantum habuerunt; magiſtratus & ſpectionem, & nunciationem. quod Cicero docet cum in Antonium agit. Nam cum Antonius augur, & conſul dixiſſet, eo ſe ſacerdotio præditum eſſe, vt comitia auſpiciis vel impedire, vel vitiare poſſet, ídque

ſe

ſe facturum aſſeueraſſet, reſpondit Cicero: *Incredibilem hominis ſtupiditatem cognoſcite. quid enim? iſtuc, quod te ſacerdotij iure facere poſſe dixiſti, ſi augur non eſſes, & conſul eſſes, minus facere potuiſſes? vide ne etiam facilius. nos enim augures nunciationem ſolum habemus; conſules, & reliqui magiſtratus etiam ſpectionem.* Tripudium vero, id eſt ex pullorum paſtu auſpicium, ad res gerẽdas accommodatum eſt. eiſque conſules, prætores, dictatoresq; paruerũt, qui foris rem geſſerunt. meminit autem huius Cicero in primo de diuinatione: *Noſtri magiſtratus auſpicijs vtuntur coactis. neceſſe eſt enim offa obiecta cadere fruſtum ex pulli ore, cum paſcitur.* Sed de hoc poſtea in libris de prouinciis pluribus.

Magiſtratus autem varij in remp. hoc pacto illati ſunt. primum cum reſp. in poteſtate regum fuit, omnia regum arbitrio adminiſtrata ſunt. penes enim eos ſummum ius vitæ, neciſq;, & omne gerẽdi belli imperium fuit. penes eoſdem vniuerſa iuriſdictio fuit. ſiquidem, quod eſt in annalibus Dionyſij, Romulus rex alia iudicauit, alia aliorũ iudicio permiſit. Neque vero alius regibus magiſtratus fuit, quàm Tribunus Celerum, qui rem militarem cum eo curaret, &, quod multis placuit, etiam Quæſtores, qui publicam pecuniam tractarent. vbi vero vrbe abfuturus rex erat, Præfectus vrbi cum poteſtate relinqui, & rege mortuo, interreges prodi ſoliti ſunt, qui remp. interea dum rex alius crearetur, gubernarẽt. Exactis autem regibus Conſules duo creati ſunt in omnibus rebus pari cum regibus poteſtate, atque imperio, præterquam quòd illi perpetui, hi annui, ille vnus, hi duo erant. neque enim ſolum, quod in promptu eſt, bella geſſerunt, ſed etiam ius dixerunt. Itaque cum nimium eorum imperium videretur, multis modis vndique diminutum eſt. primum enim lex de prouocatione lata, qua à cõſulibus ad populũ prouocatio data eſt, cautumq;, ne in caput ciuis Rom. conſul animaduertere poſſet. deinde poſt annũ XVI Tribuni pl. creati multum de imperio conſulum detraxerunt. ſiquidem ad plebem à conſularibus iniuriis prohibendam, & ad interceſſiones faciendas, & conſulum diſſoluẽdum imperium inſtituti ſunt. Eodemq; anno creati Aediles plebis ad ædes ſacras, in quibus plebis ſcita ſeruarentur, teſte Pomponio, tuendas, vnde etiam ædiles vocati ſunt, aliquantum etiam de auctoritate conſulum diminuerunt. cum ſenatus mãdauit, vt quod extat in tertio libro apud Liuium, *ſenatus conſulta ad ædem Cereris ad ædiles plebis deferrentur, quæ ante pro arbitrio conſulum ſupprimerentur.* Anno inde ab vrbe condita CCCX, cum conſules perpetuis bellorum curis impediti cenſum in ciuitate peragere nequirẽt, Cenſores duo, qui quinto quoque anno cenſum, luſtrumq; facerent, inſtituti eam quoque curationis publicæ partem conſulibus ademerunt. Quod idem poſt annos etiam octoginta Prætor, & Aediles curules creati fecerunt. Prætor enim ad ius in vrbe dicendum, cui rei vacare iam conſules propter bellicas curas non poterant, eſt creatus. Aediles vero ludorum Rom. curationem, quam primum reges, poſt cõſules habuerant, ædiles autem plebis recuſabant, ſuſceperunt. quo facto, inde vrbis, annonæ, aliarumq; etiam ſibi rerum curationem, & cognitionem vindicarunt. Et quoniam intellexerunt, tempora ſæpe incidere, quibus opus eſſet reip. magiſtratu, qui ſummum imperij ius haberet, quale reges habuerant, inſtituerunt etiam, vt dubiis in rebus reip. Dictator diceretur, iſque ſibi Magiſtrum equitum diceret, qui dictatori eſſet idem, qui fuerat tribunus Celerum Regi. primus autem ſeditionis ſedandæ, & rei gerendæ cauſſa creatus eſt anno poſt reges exactos ſiue ſexto; ſiue, (non enim ſatis inter ſcriptores conuenit) nono. Reliquos autem, qui regum tempore erant, magiſtratus tenuerunt, vt Quæſtores, & Præfectum vrbi, quem maxime, dum conſules in monte Albano feriis Latinis operam darent, creare, vt cum nulli eſſent conſules, aut alij patricij magiſtratus, Interreges prodere ſoliti ſunt. Succreſcentibus autem negotiis poſt minores alij magiſtratus etiam multi creati, vt Triumuiri Nocturni, Monetales, Agrarij, Capitales, qui res diuerſas pro vſu reip. curarent, & de iis ius dicerẽt. Quin etiam prouinciis partis, atque earum imperio conſtituto prouinciales ma-

giſtratus aliquot inſtituti ſunt, prætores, & quæſtores. quibus cum prouincialem iuriſdictionem, tum rei bellicæ adminiſtrationem commiſerunt. Hi vero omnes aut proditi ſunt, vt interrex à patriciis, aut dicti, vt dictator ab interrege: aut ab altero conſule; & magiſter equitum à dictatore: aut creati, vt reliqui omnes à populo. Atque hæc quidem de magiſtratibus, quod ad hunc locum pertinere mihi viſum eſt, hactenus.

De Imperijs. CAP. XXI.

NVNC dicendum eſt de imperiis. eſt enim hoc ex propoſitis honorum generibus tertium. Imperium autem non iam maiorem quandam prehendendi, & coërcendi poteſtatem, ſed exercitum habendi, & belli gerẽdi facultatem appello, quo modo intellexit in Antonium Cicero, cum dixit: *Demus imperium Cæſari, ſine quo res militaris adminiſtrari, exercitus teneri, bellum geri non poteſt.* Quod ipſum quantum ab illo differat, inde intelligi poteſt, quòd imperium illud in vrbe, hoc niſi extra vrbem non habetur. & magiſtratus quidem, qui illud habet, nullo alio honoris titulo, niſi, qui magiſtratus nomine continetur, ornatus eſt; hoc qui adeptus eſt, idẽ præterea Imperatoris quoque nomen vſurpat. & illud quidem cum magiſtratu ipſo mandatur, (eſt enim ius ipſum magiſtratus.) hoc alia ratione, atque aliis comitiis, quàm ipſe magiſtratus, defertur. Quod autem dixi, imperium hoc bellicum non niſi extra vrbem habitum eſſe, duo argumento ſunt: primum quòd neque conſules hoc iuris habuerunt, niſi nobili illo ſenatuſconſulto armati, quo decerni ſolebat: *viderent, ne quid detrimenti reſpublica caperet.* de quo ſic ſcripſit Salluſtius in Coniuratione: *Itaque quod plerunque in atroci negotio ſolet, ſenatus decreuit, darent operam conſules, ne quid reſpublica detrimenti caperet. Et poteſtas per ſenatum more Romano magiſtratui maxima permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coërcere modis omnibus ſocios, atque ciues; domi, militiæq; ſummum imperium, ac iudicium ſummum habere. aliter ſine populi iuſſu nullius earum rerum conſuli ius eſt.* deinde, quòd neque triumphaturi in vrbem triumphantes cum exercitu inire, niſi lata de eorum imperio lege potuerunt. vt Liuius innuit, cum ſcripſit: *Tribuni plebis ex auctoritate ſenatus ad populum tulerunt, vt M. Marcello, quo die vrbem ouans iniret, imperium eſſet.* Quæ vero ſequuntur, illam habent ſententiam: Cum imperium vnum ciuile eſſet, alterum militare; qui ciuile habebat, ſi conſulare erat, conſul, ſi prætorium, prætor, ſi dictatorium, dictator vocabatur. at ſi militare erat, præter illa etiam imperator, id eſt dux belli auſpiciis ſuis adminiſtrandi. Quin etiam conſulare, prætoriumq; imperium tum mandabatur, cum aliquis conſul, prætorq; à populo comitiis centuriatis creabatur. eadémque ratione dictatorium imperium tum tranſmittebatur, cum aliquis à conſule, aut ab interrege dictator dicebatur. & imperiũm militare omnibus his tum demum tribuebatur, cum eis curiata lex de imperio ferebatur. Indicat vtriuſque Actionis formula. Etenim cum priuati conſules, aut prætores fiebant, populus centuriatim vocatus ita rogabatur: *Quos vultis conſules fieri?* centuriæ vero reſpondebant aut voce, aut tabella, hunc, aut illum ex iis, qui ſe petere profeſſi erant. cum autem magiſtratus imperator legebatur, populus curiatim vocatus ſic rogabatur; *Vultis, iubetis ne, vt hic conſul, aut prætor, aut dictator imperium in hac, aut illa prouincia habeat?* Curiæ vero reſpondebant: *Volumus, vti rogas.* Itaque Papirius dictator, (vt inquit Liuius libro IX.) ad bellum profecturus legem curiatam ſibi de imperio tulit. cum autem priuatus imperator declarabatur, populus tributim conuocatus ita rogabatur; *Vultis, iubetis ne, vt hic priuatus in hac, aut illa prouincia imperium habeat,* aut *ibi proconſule, aut proprætore rem gerat?* Tribus reſponderunt, *Volumus, vti rogas.* Itaque ille lege curiata, hic plebiſcito imperium habuiſſe: magiſtratus autem non lege, ſed comitiis cẽturiatis

honorem

honorem adeptus eſſe dictus eſt. Lege enim delatũ imperium tum dicebatur, cum nominatim alicui erat commiſſum. ſic enim dixit Feſtus: *Cum imperio eſſe dicitur, cui nominatim eſt à populo mandatum imperium.* Iam vero conſul, prætor, dictator cum magiſtratus quiſque ſuos inierunt, ij certo, ac ſolemni die, in Capitolio, ſacrificio facto, votíſque publice nuncupatis, ac prætexta, & lictoribus ſumptis id fecerunt. imperator vero cum imperium iniit, alio, atque alio, vt res tulit, die, in Capitolio, alio ſacrificio facto, aliiſque votis nuncupatis, & paludamento accepto, & lictoribus paludatis aſcitis id fecit: atque illi quidem in vrbe manſerunt, hic ſtatim ex vrbe egreſſus eſt. Accedit, quòd magiſtratus iiſdem comitiis, nempe centuriatis eſt continuatus, imperium vero tributis, ac plebiſcito eſt prorogatum. Liuius libro VIII: *Actum cum tribunis plebis eſt, ad populum ferrent, vt cum Philo conſulatu abijſſet, proconſule rem gereret.* Quoniam vero comitia curiata ad multas res adhiberi ſolita ad extremum in vno præcipue militari mandando imperio ſunt retenta, factum eſt, vt Liuius *comitia curiata rem militarem continere* dixerit, & Dio *legem curiatam legem militarem* vocarit, & Cicero *conſules ſine lege curiata rem militarem attingere poſſe*, negarit. cauſſa vero eſt, quòd, quæ fiebant curiatis comitiis, auſpicato fiebant, quæ tributis, inauſpicato. Itaque proconſules, & proprætores, qui ex priuatis prouincias, & bella plebiſcito obtinuerant, carere auſpiciis Cicero intellexit, in ſecundo de Diuinatione, cum dixit: *Quam multi anni ſunt, cum bella à proprætoribus, & proconſulibus adminiſtrantur, qui auſpicia non habent? itaque nec amnes tranſeunt auſpicato, nec tripudio auſpicantur.*

Ne vero nos fallant varia, quæ in hoc genere comitia vſurpantur, intelligendum eſt, aliud eſſe, iubere bellum, aliud imperatorem ad bellum deligere; ſiue alicui imperium belli gerendi cauſa committere. Bellum enim iubebatur comitiis tantum centuriatis; imperator, vel lege curiata declarabatur, ſi magiſtratus erat, vel plebiſcito plerumque, ſi priuatus. De bello iubendo Liuius libro quarto: *Controuerſia fuit, vtrum populi iuſſu indiceretur bellum, an ſatis eſſet, ſenatuſconſulto. Peruicere tribuni denunciando, ſe impedituros delectum, vt Quintius de bello ad populum ferret. omnes centuriæ iuſſere.* & alibi: *Rogatio de bello Macedonico primis comitijs ab omnibus ferme centurijs antiquata eſt.* De imperatore deligendo, atque vnà de tota hac militaris imperij ratione poſt pluribus in libro de magiſtratibus, & Imperatoribus diſſeram. Cui ſcribendo occaſionem attulit Nicolaus Gruchius; qui imperium militare cum imperio conſulari, prætorio, dictatorioq; confuſum eſſe, ac legis huius curiatæ longe aliam vim eſſe putauit. nóſque ab illo diſſentientes ferre non potuit, ac duobus ſcriptis ſuper hac re commentariis honeſtum ad certamen laudis, atque ingenii prouocauit. Ac quis quidem ciuis Romanus fuerit, ac quibus in rebus ius eius conſtiterit, ſatis à nobis hactenus quæſitum, & diſputatum ſit.

CAROLI SIGONII DE ANTIQVO IVRE CIVIVM ROMANORVM LIBER SECVNDVS.

De ordinibus ciuium Romanorum. CAP. I.

SVPERIORE libro ciuis Romani definitionem, quam initio propoſueram, ita confirmaui, vt nihil fere, quod ad ſummum eorum ius illuſtrandum valeret, omiſerim. hoc libro treis eorum diuiſiones, vnde magna eorũdem inter ſe diſſimilitudo perſpici poſſit, expediam. Earum vero vnam ciuitatis ordines intulerunt, alteram magiſtratuum imagines, tertiam reipub. factiones. ita enim diuiſi ſunt in ordines, vt omnes aliquem ex tribus obtinuerint, aut ſenatorium, aut equeſtrem, aut plebis; ita imagines habuerunt, vt aut nobiles fuerint, aut noui; ita factiones coluerunt, vt aut optimates habiti ſint, aut populares. quæ diuiſiones non ſolum vniuerſam ciuitatem amplexæ ſunt, ſed etiam pro viribus neruisq; ſuis omnes prope ſeditiones, quibus reſpublica laborauit, excitarunt, omnesq; publici ſtatus, communisq; vitæ perturbationes ſecum traxerunt, ac demum rempublicam ipſam florentiſſimam in perpetuum perdiderunt. Quod ita plane, ac diſerte oſtendam, vt re perſpecta plane ſit futurus nemo, qui dubitet.

Dicamus autem primum de ordinibus, & vetera eorum, vt cœpimus, iura litteris perſequamur. Hos tres fuiſſe, ſenatores, equites Romanos, & plebem ſatis conſtat. Teſtes enim ſunt omnes, ſed maxime, vt ab antiquioribus ordiar, Cicero in oratione in toga candida in Catilinam, cum inquit: *A quibus conſulatum petis? à ſenatoribus, qui te auctoritate ſua ſpoliatum ornamẽtis omnibus vinctum penè Africanis oratoribus tradiderunt? ab equeſtri ordine, quem trucidaſti? à plebe, cui ſpectaculum eiuſmodi tua crudelitas præbuit, vt nemo ſine luctu aſpicere, ſine gemitu recordari poſſet?* & in oratione pro domo: *Senatus decreuit, vt omnes, qui remp. ſaluam eſſe vellent, ad me vnum defendendum venirent. proximus eſt huic dignitate ordo equeſter, omnes omnium publicanorum ſocietates de meo conſulatu ampliſſima decreta fecerunt. nullum eſt in hac vrbe collegium, nulli pagani, aut montani, (quoniam plebi quoque vrbanæ maiores noſtri conuenticula, & quaſi conſilia quædam eſſe voluerũt,) qui non ampliſſime de mea ſalute decreuerint.* & Liuius bello Punico: *Conſenſum ſenatus equeſter ordo eſt ſequutus, equeſtris ordinis plebs.* & Valerius de fiducia ſui: *Scipio ſenatum totum, & vniuerſum equeſtrem ordinem, & cunctam plebem comitem habuit.* & Paterculus libro primo: *Tum ſenatus, atque equeſtris ordinis pars melior, & intacta pernicioſis conſilijs plebs in Gracchum irruere.* Quid de Appiano dicam, qui libro

bro primo,equites inter ſenatum,& plebem interiectos prodidit? aut de Auſonio, qui cecinit? *Martia Roma triplex equitatu plebe,ſenatu.* aut de Plinio, qui ſcripſit, *annulos plane medium ordinem, tertiumq́; plebi, & patribus inſeruiſſe?*

Horum autem trium ordinum cum ſummus ſenatorius fuerit, infimus plebs, medius equeſter,factum eſt,vt quem ex ampliſſimo ordine eſſe ſignificare vellent, eum ſenatorem, ſiue ſenatorij ordinis; quem è medio, equitem Romanum, ſiue equeſtris ordinis;quem ex infimo,è plebe hominem ſiue plebeium appellarent.ſic enim Cicero, qui in Cluentiana dixit, *M. B·brium ſenatorem, & L. Plætorium ſenatorem.* & Aſconius,qui in Milonianam: *Sex. Tedium Senatorem, C. Vibienum ſenatorem.* & item in Bruto Cicero: *equitem Romanum C. Titium.* & in Verrem: *C. Muſtium equitem Romanum.* & iterum in Bruto: *noſtri ordinis Q. Sertorium, equeſtris C. Gorgonium.* eadémque ratione pro Cluentio: *ſenatorij ordinis Fidiculanium.* & pro Milone: *Eques Romanus vnus, duo de plebe noui homines.* & in Verrem: *P. Iunij erat hominis de plebe Romana filius.* & Suetonius in Claudio: *E plebe homo iuxta cubiculũ eius cum pugione deprehenſus eſt, reperti & equeſtris ordinis duo.* & in Nerone: *Adoleſcentes equeſtris ordinis, & quinque millia è plebe.* Poſtremo Aſconius: *Senator à cenſore ſenatu mouetur, eques Rom. equo ſpoliatur, plebeius in ærarios refertur.*

Præterea vero,quorum maiores ſenatores fuerunt,ij ſenatorio;quorum equites, equeſtri loco,atque familia orti dicebantur.Itaque & Cicero in defenſione Murenæ,patrem Ser. Sulpicij, & in prima agraria,ſe conſulem *equeſtri loco ortum* profitetur.& Suetonius, *Auguſtum ſe nihil amplius, quàm equeſtri familia, in qua & primus ſenator pater ſuus fuerit*, tradidiſſe ait. & Tacitus libro quinto, *Vinicium patre, atque auo conſularibus, cetera equeſtri familia fuiſſe* prodit,& in Verrem quarto Cicero: *Lex ab homine non noſtri generis, non ex equeſtri loco, ſed nobiliſſimo promulgata.*

Quando igitur tantum hi ordines auctoritatis adepti ſunt,vt diuerſas inter ſe familias reddiderint,ſane videndum eſt,à quo,& quemadmodum initia,& incrementa acceperint,quid ad remp. ponderis, quid ad ciuitatem Romanam momenti attulerint. quæramus autem primum de ſenatoribus.

De Senatoribus. CAP. II.

ORDINVM varietatem intuliſſe Romulus videtur.idem enim ſenatum,idem equites inſtituit. ex quo intelligi poteſt, qui neque ſenatores,neque equites eſſent,eos ab eodem in tertio plebis ordine relictos fuiſſe.Senatores autem nominauit, quos ad conſultationes de rep.aduocauit. quòd ſenes fere, & maiores natu acciuerit,ad quos de ſumma rep.referret, atque ex eorum auctoritate omnia ageret,quæ publice ſibi ſuſcipienda exiſtimaret. Eoſdem autem etiam patres appellauit, nempe à curæ ſimilitudine, vt ſcripſit in Catilinæ coniuratione Salluſtius: *Delecti, inquit, quibus corpus annis infirmum, ingenium ſapientia validum erat, reipub. conſultabant. hi vel ætate, vel curæ ſimilitudine patres appellabantur.* vnde procedentibus temporibus patres conſcripti nuncupati, qui in nouum ſenatum erant lecti.quanuis poſtremo vſus obtinuerit,vt omnes ſenatores vno patrum conſcriptorum nomine vocarentur.

Senatorum vero lectio fuit varia.nam penes & reges,& conſules,& cenſores legendi ſenatus aliis,atque aliis temporibus,arbitrium fuit.Dionyſius Romulum ſenatores centum ita legiſſe ſcribit, vt ipſe vnum ex omnibus præſtantiſſimum deſignarit, cui ipſe ad bellum egrediens ciuitatis procurationem committeret. reliquos autem ſingulis tribubus ternos prudentia,ac nobilitate claros,totidemq́; ſingulis curiis ex patriciis maxime idoneos cooptandos permiſerit. Quam autem in legendo

legendo reges alij ſequuti ſint rationem, parum ex annalibus liquet. Quod ſi Feſto auctori non contemnendo credimus, non ſolum reges, ſed etiam cõſules, quos voluerunt, pro arbitrio ſibi ſublegiſſe dicemus. Eius autem verba ſunt hæc: *Præteriti ſenatores quondam in opprobrio fuerunt, quòd vt reges ſibi legebant, ſublegebantq́; quos in conſilio publico haberent, ita poſt exactos eos, conſules quoque & tribuni militum conſulari poteſtate coniunctiſſimos ſibi quoſque patriciorum, & deinde plebeiorum legebant. donec Ouinia tribunicia interuenit, qua ſancitum eſt, vt cenſores curiatim in ſenatum legerent.*

Neque vero numerus ſenatorum idem omnibus temporibus factitatus eſt. Dionyſius, qui bis à Romulo ſenatum lectum ſcribit, primum ex Albanis, quos ſocios vrbis condendæ habuit, lectos centum ait; deinde ex Sabinis, quos fœdere cum Sabinis icto in ciuitatem aſſumpſit, alteros centum, vt omnino eſſent ducenti; Priſcum inde regem alios centum allegiſſe, factosq́; eſſe trecentos; poſtremo Brutum conſulem primum, Valerij collegam, eum numerum à Tarquinio Superbo cædibus, & expulſionibus imminutum expleuiſſe. Quarum lectionum meminit etiam Liuius. in eo tantum diſcrepat, quòd centum à Romulo, ducentos à Priſco, trecentos à Bruto adlectos tradit. cum quibus nec diſſentit Feſtus, cum ait: *Qui patres, quiq́; conſcripti vocati ſunt in curiam, quo tempore regibus vrbe expulſis, P. Valerius conſul propter inopiam patriciorum ex plebe allegit in numerum ſenatorum centum & ſexaginta quattuor, vt expleret numerum trecentorum.* Quod autem ſcribit, cœptum tum dici, *Qui patres, quiq́; conſcripti,* idem confirmat etiam Liuius, patres conſcriptos eſſe vocatos aſſerens, qui à Bruto in nouum ſenatum erant lecti, cum tamen alij, quos Romulus ex Sabinis, alij quos Priſcus rex legit, cõſcriptos prodant. Conſtans ergo opinio eſt, ſenatores omnino poſt reges exactos fuiſſe trecentos: quem numerum per multos poſt annos eſſe inuenio obſeruatum. Sunt tamen qui à C. Graccho trib. pleb. allectis ex equeſtri ordine trecẽtis ſexcentos lege primum factos ſcribant. quod & apud Plutarchum eſt, & in epitoma Liuiana. quam ego legem aut à populo antiquatam, aut haud ita multo poſt abrogatam eſſe, inde ducor ad ſuſpicandum, quòd eandem poſt à M. Liuio Druſo tribuno pl. relatam inuenio apud Appianum. is enim, quod Gracchus ante tentaſſe dicitur, vt iudicia inter ſenatores, equitesq́; communicaret, legem tuliſſe fertur, vt ad trecẽtos, qui tum erãt, ſenatores trecenti ex equitibus aſcriberentur, atque ex ſexcentis, ex quibus vniuerſus ſenatus eſſet, iudicum decuriæ legerentur. Verum & hanc etiam legem vnà cum ceteris Druſi legibus Philippo cos. referente, vno S.C. ſublatam, ſatis certum eſt. Inde vero duas ſenatus lectiones inuenio, vnam Sulla, & Rufo cos. factam, alteram Sulla dictatore. Vtriuſque meminit Appianus; prioris ita, vt in ſenatum tum maxime propter infrequentiam contemnendum trecentos ex optimatibus ipſos legiſſe conſules dicat. quam tamen lectionem ego à cenſoribus, qui tum erant, Cæſare, & Craſſo, non à conſulibus factam eſſe exiſtimo; poſterioris ita, vt ſenatum exhauſtum trecentis principibus equeſtris ordinis lectis dato tribubus de ſingulis ſuffragio ipſum dictatorem ſuppleuiſſe ſubiiciat. Ex quo intelligi poteſt, ſenatorum numerum omnino eſſe à Sulla amplificatum. Quanquam autem certum Sullani ſenatus numerum afferre nullum poſſum, tamen ſupra quadringentos ab eo lectos, mihi non imbecilla nixus coniectura affirmare videor poſſe. ſiquidem Cicero in epiſtola quadam, quam ad Atticum Meſſalla & Piſone cos. ſcripſit, inquit: *Homines ad* XV *Curioni nullum S.C. facienti aſſenſerunt. facile ex altera parte* CCCC *affuerunt.* Auctum inde vſque ad nongentos à Cæſare dictatore ſenatum, & poſt necem Cæſaris à triumuiris reipub. conſtituendæ indigniſſima etiam turba repletum, & Dionis, & omnium propè loquuntur hiſtoriæ: ex quibus ſcitum, & elegans illud eſt Suetonij: *Auguſtum ſenatorum affluentem numerum deformi, & incondita turba, (erant enim,* inquit, *ſuper mille, & quidam indigniſſimi, & poſt necem Cæſaris per gratiam, & præmium allecti, quos orciuos vulgus vocabat)*

ad modum

ad modum & ſplendorem priſtinum redegiſſe. Quoniam autem alius aliis temporibus numerus ſenatorum eſt celebratus, hinc obſeruatum lege eſt, vt nō omnibus tēporibus idem ſenatorū numerus ad ſenatuſconſulta facienda requireretur. ſiquidē ante Syllæ tēpora centum, ante Cæſaris, ducentis, Auguſti ætate quadringentis opus fuit. Ac de centum quidem video elici poſſe ex Liuio, apud quē ſcriptū eſt: *ſenatuſconſultum factū, ne quis ſacrum Bacchanaliū faceret, niſi ei permiſſum eſſet, cum in ſenatu centum, nō minus, eſſent.* de ducentis argumento eſt lex Cornelia in conſulatu Cottæ, & Torquati, teſte Aſconio, lata: *Ne quis legibus ſolueretur niſi ducenti affuiſſent.* nam de quadringentis auctor eſt Dio, qui ſcribit, *Auguſtū legiſſe ſenatum, & cum videret non ſemper frequentes ſenatores conuenire, ſenatuſconſulta vt etiam à paucioribus, quàm quadringentis, fierent, cū hic ante numerus, vt rata eſſent, quæreretur, ſtatuiſſe.* Ex quo moris illud manauit, de quo Feſtus: *Senatorem quenq; conſuli, vt numeraret ſenatum præcepiſſe, cum impedimento eſſe volebat, quominus faceret* S. C. *ſi tot non eſſent ſenatores, quo numero liceret perſcribi ſenatuſconſultum.*

In ſenatoribus porrò legendis, generis, ordinis, cenſus, ætatis & magiſtratus habitā eſſe rationem, reperio. Generis, vt ex iis familiis legerentur, quibus ſenatus pateret. patuit autem primum patriciis, poſt etiam plebeiis. Romulus enim, & Priſcus non niſi ex patriciis quenquam legiſſe à Dionyſio traduntur, id eſt ex iis, quos ante in patriciorum numerum rettuliſſent. Quod ſi Zonaram hiſtoricum audias, Ser. Tullium primum plebeios in ſenatum vocaſſe ſtatues. is enim plebeios ab eo rege in ſenatum lectos tradit, vt gratiam eis referret, quòd rogationē de ſuo regno magno animorū conſenſu iuſſiſſent. ſi autem Feſti verba attēdas, anno primo libertatis hoc fieri cœptum exiſtimabis, qui Poblicolam conſulem, Bruti collegam, primum in ſenatum plebeios patriciorum inopia allegiſſe ſcribit. quod neſcio, an ita intelligendum ſit, plebeios tum quidem eſſe in ſenatum aſcitos, ſed qui antequam aſciſcerentur, patricij eſſent facti. nam id ita factum aperte prodit Dionyſius. Quod ſi Dionyſium ipſum ſequamur, aliquanto ſerius plebi ſenatum communicatum eſſe dicemus. is enim in exponenda patrum aduerſus plebem pro Coriolano contentione, quæ in ſecundo Minucij & Sempronij conſulatu, anno ab vrbe condita ducenteſimo ſexageſimo ſuſcepta eſt, ita loquitur, vt multo poſt eum annum id iuris plebi impertitum eſſe ſignificet. nam vbi Coriolanum, virum patriciū, à plebe, tributis comitiis, nouo exemplo, vrbe pulſum narrauit, ita ſubdit: *Atque hinc quidem plebis opes creuerunt. optimates autē multas partes antiquæ dignitatis amiſerunt; cum & ſenatus, & magiſtratuū, & ſacerdotiorum partem plebeijs feciſſent, & alia etiam ornamenta communicaſſent, quæ propria patriciorum fuerant.* ſignificat autem vt aliquot poſt annos honores, ſic etiam ſenatum plebi eſſe permiſſum. Factum autem hoc eſſe ante annum trecenteſimum vigeſimum inde apparet, quòd Liuius de Sp. Mælio, plebeio homine loquens in ſeditione eius explicanda ait: *Quem ſenatorē vix concoquere ciuitas poſſet, eum regem quo modo ferret?* Quod ſi coniecturæ locus dandus eſt, id ego decemuirum maxime conſularium tempore inſtitutum eſſe crediderim, ex quibus aliquot è plebe fuerunt; quos in ſenatum propter magiſtratus ipſius amplitudinem aſcitos eſſe, atque eorum exemplo poſt alios etiam aſcriptos facile exiſtimauerim, præſertim vero poſtquam plebeij de tribunatu militari, quæ erat par conſulatui poteſtas, capiendo peruicerunt.

Ordinis autem ea fuit ratio, vt cum in ſenatum legendi eſſent, maxime ex equeſtri ordine, qui proximus dignitate erat, legerentur. Hoc Liuius oſtendit, qui libro ſecundo, ſenatum ex primoribus equeſtris ordinis à Bruto conſule ſcribit eſſe ſuppletum. & libro XLIII, Perſeum Macedoniæ regem ita facit loquentem: *Equites Romanos principes iuuentutis, equites ſeminarium ſenatus, inde lectos in patrum numerum conſules, inde imperatores creant.* indicat lex Druſi, qua tulit, vt ſinguli ſenatores, qui tum vix erant trecenti, viritim ſibi quiſque ſenatorem equitem Rom. legerent. demonſtrat lex Syllæ, quem ſenatum ex equeſtri ordine

ſuppleuiſſe in epitomis, atque in Appiani hiſtoria extat.

Cenſum præterea in legendo ſenatu ſpectatum, non eſt dubium. Declarat hoc Seneca declamationum libro II. *Senatorum*, inquit, *gradum cenſus aſcendere facit. cenſus Romanum equitem à plebe diſcernit. cenſus in caſtris ordinem promouet. cenſu in foro iudex legitur.* An vero hoc antiquum fuerit inſtitutum, in dubium reuocare videtur Plinius lib. XIIII, cum ait: *Poſterius laxitas mundi, & rerum amplitudo damno fuit. poſtquam ſenator cenſu legi cœptus, peſſum iere vitæ pretia.* Laudatur autem cenſus in ſenatore, ne ſplendor ampliſſimi ordinis rei familiaris anguſtiis obſcuretur. Ceterum ante Auguſtum cenſum ſenatorium ſeſtertium octingenta millia fuiſſe, eúmque ab Auguſto ampliatum, tradit his verbis Suetonius: *Senatorum cenſum ampliauit, ac pro octingentorum millium ſumma duodecies HS taxauit, ſuppleuitq; non habentibus.* qua de re Dio ita: *Inde ſenatus lectus eſt. poſtquam enim iis cenſus primum centum millium præfinitus erat, quòd multi patrimonia bellis amiſiſſent: procedente autem tempore diuitijs magnis partis vſque ad CCL millia perductus erat, nemo reperiebatur, qui legi vellet. immo vero & filij, & nepotes ſenatorum afflicta re familiari non ſolum ſenatoriam dignitatem non appetebant, ſed ea quoque ſe abdicabant.* ſcite. Non enim ſolum, ſi quis ſenatorium cenſum non haberet, ſenator legi non poterat, ſed ſi poſteaquam lectus eſſet, cenſum labefactaſſet, ordinem amittebat. vnde præclara illa ſunt in epiſtola Ciceronis ad Q. Valerium: *C. Curtius habet in Volaterrano poſſeßionem. hoc autem tēpore Cæſar eum in ſenatum legit, quem ordinem iſte iſta poſſeßione amiſſa vix tueri poteſt.*

Quin etiam ætatem in legendo ſenatore certam eſſe obſeruatam, inde ſuſpicari poſſumus, quòd ſcribit Gellius lib. XIIII, præfectum vrbis ea ætate factum, quæ non eſſet ſenatoria. & ex eo, quod dixit Cicero de Pompeio in Maniliana: *Quid tam præter conſuetudinem, quàm homini peradoleſcenti, cuius à ſenatorio gradu ætas longe abeſſet, imperium, atque exercitum dari?* At quæ tamen ætas hæc eſſet, nondum me pro certo inueniſſe profiteor. Cum autem maxime, qui magiſtratus ceperint, legi in ſenatum conſueuerint, quæſtura autem primus vrbanus fuerit magiſtratus, fit, vt ego ætatem quæſtoriam eandem propè ac ſenatoriam fuiſſe exiſtimem. legitimum autem capiendæ quæſturæ annum fuiſſe viceſimum ſeptimum ætatis, ſatis ab aliis demonſtratum eſt. Tuetur autem coniecturam meam Valerius, cum ſcribit: *P. Craſſo Q. Fabius narrauit, quod in curia erat actum, memor, cum triennio ante quæſtorem factum, ignarusq; nondum à cenſoribus in ordinem ſenatorum electum.* ſuſtinet etiam Cicero in Philippicis, qui de Octauiani præmiis diſſerens ita cenſet; *C. Cæſarem C. F. pontificem propr. ſenatorem eſſe, ſententiamq; loco prætorio dicere, eiusq; rationem, quæcunque appetet, ita haberi prout haberi lege liceret, ſi anno ſuperiore quæſtor fuiſſet.* itémque in oratione pro domo, in qua P. Clodiũ nondum tribunum pl. ſed tantum, vt ſuſpicari licet, quæſtorium ſenatorem adoptatum ait.

Ex quibus verbis illud præterea intelligi poteſt, ſenatorem legi ex ordine, niſi qui magiſtratum geſſiſſet, non fuiſſe ſolitum. cui mori congruenter Cicero ſanxit in legibus ſuis, *è magiſtratibus ſenatum eſſe oportere.* vnde illud eſt in oratione de ſignis apud eundem, cum de ſenatorio loquitur ordine: *Populi Roma. beneficio nos in hunc ordinem venimus.* quod eſt aliud nihil, niſi per magiſtratum populi Romani. Itaque idem in ſenatu poſt reditum dixit, *ſe populi Rom. honoribus in ampliſsimo conſilio, & in altiſsimo gradu dignitatis, atque in ipſa omnium terrarum arce collocatum.*

Eſt tamen illud animaduertendum, quanquam hæc omnia in aliquo conſtarent, non tamen iccirco neceſſario ſenatorem eum fuiſſe. opus enim fuit lectione cenſoris, vſque adeo, vt ne qui magiſtratus quidem geſſiſſent, niſi à cenſoribus lecti eſſent, ſenatores eſſe poſſent. quod loco ſupra citato aperte tradit Valerius, ſubiiciens; *Ignarúſque nondum à cenſoribus in ordinem ſenatorum electũ, quo vno modo etiam iis, qui iam honores geſſerant, aditus in curiã dabatur.* Neq; vero ſolũ

legen

legendi ſenatoris arbitrium fuit cenſorium, ſed etiam prætereundi, & mouendi. ita vt, quem in recitando ſenatu nominaſſent, is lectus in ſenatum; quem præteriiſſent, idem ſenatu motus putaretur. exemplorum autem plena eſt omnis hiſtoria.

Atque hæc quidem legendi ſenatus ordinaria ratio fuit, vt & à cenſoribus, & eo, quo demonſtraui, modo legeretur. fuerunt autem extraordinariæ præterea multæ; vt Ap. Claudij Cæci cenſoris, qui libertinorum filios legit. quæ lectio à ſequentibus cenſoribus non eſt obſeruata. de qua Liuius libro IX. & altera Fabij Buteonis dictatoris ſenatus legendi cauſſa dicti, bello Punico II: de qua idem ita: *Buteo dictator negauit, ſe quenquam è ſenatu moturum ex ijs, quos C. Flaminius, & L. Aemilius cenſores in ſenatum legiſſent, & ita in demortuorum locum ſublecturum, vt ordo ordini, non homo homini prælatus videretur. Recitato veteri ſenatu inde primum in demortuorum locum legit, qui poſt L. Aemilium, C. Flaminium cenſores curulem magiſtratum cepiſſent, nec dum in ſenatum lecti erant, vt quiſque eorum primus creatus erat. tum legit qui ædiles, tribuni pl. quæſtores ve fuerunt, tum ex ijs, qui ſpolia ex Romano hoſte fixa domi haberent, aut ciuicam coronam accepiſſent. Ita centum ſeptuaginta ſeptem cum ingenti approbatione hominum in ſenatum lectis extemplo magiſtratu ſe abdicauit.* quibus ex verbis apparet, qui curulem magiſtratum geſſerāt, iis prælatos, qui plebeium; hos vero iis, qui egregie ſe in bello geſſiſſent. tertia fuit ſiue Gracchi, ſiue Druſi. quarta Syllæ dictatoris, qui ſenatum ex equitibus eo, quo dixi, modo ſuppleuerunt. quinta Cæſaris dictatoris, qui, vt ait Suetonius, *ciuitate donatos, & quoſdam è ſemibarbaris Gallorum*, vt Dio, *milites, & libertinorum filios recepit in curiam.* ſexta triumuirum reip. conſtituendæ, qui L. Marcio, C. Sabino cos. *non ſocios ſolum, ac milites, & libertinorum filios, ſed ſeruos etiam ipſos*, teſte Dione, *in ſenatum ſuſceperunt*: ſeptima Auguſti Cæſaris, de qua alibi dicendum.

Inſigne autem ſenatorum fuit tunica lati claui, qua ab equitibus ſunt ſeparati. cuius rei exemplis vetera abundant monumenta. Plinius libro XXXIII: *Annuli diſtinxere alterum ordinem à plebe, vt ſemel cœperunt eſſe celebres, ſicut tunica ab annulis ſenatum tantum.* Suetonius in Auguſto: *Sumenti virilem togam tunica lati claui reſuta ex vtraque parte ad pedes decidit. fuerunt, qui interpretarentur, non aliud ſignificare, quàm quod is ordo, cuius inſigne id eſſet, quandoque ei ſubijceretur*, id eſt ordo ſenatorius. & in Tiberio: *Senatori latum clauum ademit, quum cognouiſſet ſub K. Iulij demigraſſe in hortos, quo vilius poſt diem ædes in vrbe conduceret.* Latus vero clauus dictus eſt teſte Feſto, à latitudine clauorum; vnde Varro de lingua lat. *Si quis tunicam in vſu ita conſuit, vt altera plagula ſit anguſtis clauis, altera latis.*

Quæſtum porrò omnem in ſenatore indecorum fuiſſe refert Liuius, vbi anno vrbis conditæ DXXXV, Ti. Sempronio, P. Cornelio cos. legem à Q. Claudio tribuno pl. latam ſcribit, *Ne quis ſenator, qui ve ſenatoris pater fuiſſet, maritimam nauem, quæ plus, quàm trecentarum amphorarum eſſet, haberet. Id ſatis viſum ad fructus ex agris vectandos. quæſtum omnem patribus indecorū eſſe, viſum.* Quo ſpectans Cicero in VII in Verrem dixit: *Noli metuere Hortenſi, ne quæram, qui licuerit nauem ædificare ſenatori. antiquæ ſunt iſtæ leges & mortuæ, quemadmodum tu ſoles dicere, quæ vetant. fuit iſta reſpublica quondam; fuit iſta ſeueritas in iudicijs, vt iſtam rem accuſator in magnis criminibus obijciendam putaret.*

Senatores autem in petendis honoribus fuiſſe occupatos, vnde multa ornamenta domi, foriſq; pepererint, indicat in Cluentiana Cicero, dum ita agit: *Iniquum eſſe, eos, qui honorum ornamenta propter periculorum multitudinem prætermiſiſſent, populi beneficijs eſſe priuatos, iudiciorum nouorum periculis non carere. Senatorem hoc queri non poſſe, propterea quòd ea cōditione propoſita petere cœpiſſet. quódq; permulta eſſent ornamenta, quibus eam mitigare moleſtiā poſſet, locus, auctoritas, domi ſplendor, apud exteras nationes nomē, & gratia, toga prætexta, ſella curulis, inſignia, faſces, exercitus, imperia, prouinciæ.* & pro Poſtumo: *Delectat ampliſſimus ciuitatis gradus, ſella curulis, faſces, imperia, triumphi, denique imago ipſa ad poſteritatis memoriam*

prodita. Quæ quidem ſenatorum eſſe ornamenta dicimus,non vt in ſenatum veniunt,ſed vt honores receperunt,à quibus reliqui ordines abſtinuerunt.

Neque vero illud hoc loco prætereundum eſt,qui in ſenatum venirent, non omnes ſenatores fuiſſe,verum eos duntaxat ſenatores appellatos, qui à cenſoribus, aut ab iis,qui ius ſenatus legendi haberent,lecti eſſent;alios enim fuiſſe ſenatores, alios eo gradu, vt in ſenatu ſententiæ dicendæ ius haberent. Hi vero erant, qui magiſtratibus functi in ſenatum venire,& ſententiam dicere poterant, ſenatores tamen à cenſoribus lecti non erant.de quibus in hunc modum ſcribit ex Varronis ſententia Gellius:*Varro in ſatyra Mænippea equites quoſdam dicit pedarios appellatos, videturq; eos ſignificare,qui nondum à cenſoribus in ſenatum lecti, ſenatores quidem non erant,ſed quia honoribus populi vſi quidem erant, in ſenatum veniebant, & ſententiæ ius habebant. Nam & curulibus magiſtratibus functi,qui nondum à cenſoribus lecti erant,ſenatores non erant. & quia in poſtremis ſcripti erant,non rogabantur ſententias,ſed quas principes dixerant, in eas deſcendebant. Hoc ſignificabat edictum, quo nunc quoque conſules, cum ſenatores in curiam vocant, ſeruandæ conſuetudinis cauſſa, tranſlatitio vtuntur. verba edicti hæc ſunt: Senatores quibúſque in ſenatu ſententiam dicere licet.* Huius vero edicti meminit etiam Liuius libro XXIII: *Conſules,* inquit,*edixerunt, quoties ſenatum vocaſſent, vti ſenatores, quibúſque in ſenatu ſententiam dicere liceret, ad portam Capenam conuenirent.* & alibi:*P. Cornelius conſul edixit, qui ſenatores eſſent, quibusq; in ſenatu ſententiam dicere liceret, ne quis eorum ab vrbe abiret.* Hunc autem,credo,etiam morē reſpexit, cū dixit de Salinatore: *A cenſoribus coactum in ſenatum venire. ſed tum aut verbo aſſentiebatur, aut pedibus in aliorum ſententiam ibat.* Quanquam Gellius eodem in loco pedarios ſenatores dictos ab aliis ſubiicit;*qui non ſententiam in ſenatu dicerent, ſed ab alijs dictam mouentes ſe loco adprobarent; ab alijs, qui curules magiſtratus nondum geßiſſent, vnde in curiam non curru, vt ceteri, veherentur, ſed pedibus irent.* Feſtus autem edici ſolere ait,*Vt ſenatores adſint, quibusq; in ſenatu ſententiam dicere licet. quia ij, qui poſt luſtrum ex iunioribus magiſtratum ceperunt, & in ſenatu ſententiam dicunt, & non vocantur ſenatores, antequam in ſenioribus ſunt cenſi.* quos credo etiam intellexit Cicero in Cluentiana,cum dixit:*Cluentius eques Rom. cauſſam dicit, qua lege ſenatores, & ij, qui magiſtratum habuerunt, ſoli tenentur.*

Fuiſſe etiam tribunos plebis ſine lectione cenſoria ſenatores poſt Atinium plebiſcitum exiſtimo,cuius meminit Gellius lib. XIIII,ita ex Capitone: *Tribunis plebis ſenatus habendi ius erat. quanquā ſenatores non eſſent ante Atinium plebiſcitum.* Hunc vero C. Atinium Labeonem tribunum pl. opinor fuiſſe, qui cum timeret, ne à ſequentibus cenſoribus in ſenatu legendo præteriretur, quòd Q. Metellum Macedonicum cenſorem,à quo præteritus fuerat, de ſaxo Tarpeio deiici iuſſerat, eam rogationem tulerit in tribunatu,vt vi ipſa geſti tribunatus,non cenſoris beneficio ſenator eſſet. Vnde ſcribit Liuius libro XLV, *Cn. Trebellium tribunum pl. petitioni cenſorum, quia lectus in ſenatum non fuerat, interceßiſſe.*

Hactenus de ſenatoribus. Senatus autem cognitionem,atque auctoritatem qui requirit,is quid libro VI Polybius ſcribat, attendat. neque enim nos ſenatus nunc, ſed ſenatorum,iura quærimus.

De Equitibus Romanis. CAP. III.

VT autem ſenatores à Romulo,ſic equites etiam inſtituti ſunt. Docet hoc Dionyſius, cū ſcribit:*Romulus cū ſenatū ex viris natu grandioribus centum conſtituiſſet, intelligerétque ſe armata iuuentute ad corporis cuſtodiam, & ad ea, quæ inſtarent, opera indigere, trecentos viros, quos ex clarißimis familijs robore præſtantißimos ſelegit, eóſq; à curijs eodem modo, quo ſenatores, declarandos curauit, ex ſingulis curijs denos circa ſe perpetuo habuit. Celeres autem dicti ſunt, vel à celeritatis officio, vel*

vt

vt Antias prodidit, à duce Romuli Celere, qui his tribus centurijs præpoſitus eſt. In bellis autem ſæpe ſtrenue ſe geſſerunt, cum primi prœlium inirent, vltimi confecto prælio excederent, & modo equis, modo pedibus, prout loci natura dabat, pugnarent. docet etiam, ſed aliquanto breuius Liuius: *Trecentos Romulus,* inquit, *armatos ad cuſtodiam corporis, quos Celeres nominauit, non in bello ſolum, ſed etiam in pace habuit.* Eoſdem autem poſt à Numa, teſte Plutarcho, ſublatos alij reſtituiſſe reges videntur. ſiquidem L. Brutus L. Superbo regi præfectus Celerum fuiſſe traditur. Hos autem Flexumines poſtea, inde Troſſulos, tum Equites dictos inuenio apud Feſtum, & Plinium. Verba Feſti hæc ſunt: *Celeres antiqui dixerunt, quos nunc Equites dicimus, à Celere interfectore Remi, qui initio à Romulo ijs præpoſitus fuit, qui primitus electi fuerunt ex ſingulis curijs deni, ideoq; omnino trecenti fuere.* & alio loco: *Troſſuli Equites dicti, quòd oppidum Tuſcorum Troſſulum ſine opera peditum ceperint.* Plinij vero lib. XXXIII: *Equitum nomen ſæpe variatum eſt in ijs quoque, qui ad equitatum trahebantur. Celeres ſub Romulo, regibusq; appellati ſunt, deinde Flexumines, poſtea Troſſuli, cum oppidum in Tuſcis citra Volſinios paſſuum nouem millia ſine vllo peditum adiumento cepiſſent eius vocabuli. idque durauit vltra C. Gracchum. Iunius certe, qui ab amicitia eius Gracchanus appellatus eſt, ſcriptum reliquit his verbis: Quod ad equeſtrem ordinem attinet, antea Troſſulos vocabant, nunc equites vocant, ideo quia non intelligunt Troſſulos nomen, quid valeat, multos pudet eo nomine appellari, & cauſſam, quæ ſupra indicata eſt, exponit, inuitóſque etiam num tamen Troſſulos vocari.* Hæc Plinius.

Hæc ergo ſunt ordinis equeſtris, qui ſenatorio oppoſitus eſt, primordia, hæc fundamenta. cuius ab initio exiguæ opes, ac copiæ adeo poſtremo creuerunt, vt cum ſenatoribus, & cum plebe non contenderint ſolum, ſed acerbas etiam inimicitias exercuerint. Rara autem eorum mentio eſt ſub regibus. Liuius tantum Priſco regnante loca in circo patribus, equitibúſque diuiſa ſcribit. Zonaras Superbum pleroſque patrum, atque equeſtris ordinis ſuſtuliſſe prodit. Liberata autem regno rep. huius ordinis memoriam vſurpari à Liuio video, cum primores equeſtris ordinis à Bruto coſ. in ſenatum lectos ſcribit. itémque à Dionyſio, cum in deſcribenda coniuratione, quæ Ser. Sulpicio, M'. Tullio cos. facta eſt, anno poſt reges exactos decimo, ſenatoribus, & equitibus à conſule negotium cuſtodiendarum vrbis partium datum tradit. & iterum à Liuio, M. Papirio, C. Nautio coſ. an. CCCXLII, cum ſcribit, *non plus ſingulis ſenatoribus in legationes inuentis coactos eſſe binos equites adijcere.* Inde equitum in bello crebra mentio, in ciuitate, niſi poſt Gracchorum tempora, rara.

De quibus antequam dicam, illud, quod huius quæſtionis caput eſt, proponendum videtur, Equites, & equeſtrem ordinem Romæ duobus modis eſſe acceptum. vno, quo, vt diximus, equites ſenatoribus in ciuitate, altero, quo peditibus in acie opponuntur. Vtraque autem diuiſio à Romulo in remp. illata eſt. Idem enim, cum legionem conſtituiſſet ex tribus peditum millibus, legioni equites trecentos adiecit, auctore Plutarcho. Hos autem equites nihil aliud fuiſſe apparet, quàm tres illas equitum centurias ab eodem cõſcriptas Ramnenſium, Tatienſium, & Lucerum, quas poſt auctas ſub iiſdem nominibus à Priſco rege, & ſex factas Liuius, Dionyſius, & Feſtus prodidere. Itaque huc intuens Valerius dixit, *Priſcum regem ſenatum auxiſſe, & ordinem equeſtrem vberiorem reliquiſſe.* quaſi vero Priſcus equitum, qui ſenatui opponuntur, non qui peditatui, numerum auxerit, cum inter vtrumque genus plurimum interfuerit. Nam ſenator merere equo potuit, ſenator autem eques eſſe Romanus, vbi in ſenatum erat aſcitus, deſiit. Neque tamen nego, quin & hoc & illud equitum genus bella frequentarit, ſed hoc dico, longe alia decora illorum equitum, quàm horum & militiæ, & domi fuiſſe. Vnde autem diſtinguerentur, nos in magna vetuſtatis obſcuritate quæramus. Mihi quidem veterum, quos poſt nominabo, auctoritate ita perſuaſum eſt,

Equites alios equo publico meruiſſe, alios priuato. illos autem in ciuitate ſenatoribus, hos in exercitu peditibus reſpondiſſe; vtroſque autem, aut regum, aut conſulum, aut cenſorum, aut denique eorum, qui cenſendi ius haberent, arbitrio fuiſſe ſubiectos, vt ex cenſu, & ætate, quemadmodum pedites, legerentur. Quod ipſum Ciceronem video docuiſſe, cum in III de legibus ita ſciuit: *Cenſores pecunias, æuitates, ordines partiunto. equitum, peditúmque prolem deſcribunto. ordines* enim cum dixit, ſenatum, plebem, & equites equo publico intellexit; cum *peditum, equitumq; prolem*, qui priuato equo, quíque pedibus ſtipendia facerent, ſignificauit. De vtroque autem genere præclare Liuius hoc modo: *Clades ad Veios accepta Romam nunciata ſenatui curam, metumq; iniecit, ne tum vero ſuſtineri, nec in vrbe ſeditio, nec in caſtris poſſet. cum repente quibus cenſus equeſter erat, equi publici non erant aſsignati. ſenatum adeunt, & equis ſe ſuis ſtipendia facturos promittunt. quibus cum ampliſsimis verbis gratiæ eſſent actæ, ſubito ad curiã cõcurſus fit plebis. pedeſtris ordinis ſe aiunt nunc eſſe, operámq; extra ordinẽ reip. polliceri. patres laudare equites, laudare plebẽ, victam eſſe fateri comitatem ſenatus. Gratiæ peditibus, equitibusq; actæ. Placuit omnibus his voluntariã extra ordinẽ militiam profeſsis æra procedere. & equiti certus numerus æris aſsignatus. tum primum equis merere equites cœperunt.* Fuiſſe autem equites aliquot, qui equites equo publico dicerẽtur, teſtis eſt Cicero in VI Philip. *Altera ſtatua eſt*, inquit, *equitum Ro. equo publico, qui item aſcribunt:* PATRONO. *quem vnquam patronum iſte ordo adoptauit? ſi quendam, me debuit.* quibus verbis nos admonet, ordinem illum equeſtrem, quem ipſe in conſulatu ſuo in gratiam cum ſenatu reduxerat, ex iis equitibus fuiſſe, qui equo publico & fuerunt, & dicti ſunt. Quos equites Aſconius in Diuinationem equites Romanos militares appellauit, cum dixit, populum Rom. Sulla victore iudicandi iure ſpoliatum, quod habuit per equites Rom. militares. vnde Plinius equum publicum equum militarem vocauit, cum de hoc ordine verba faceret. *Annuli*, inquit, *plane medium ordinem, tertiúmq; plebi, & patribus inſeruere. & quod antea militares equi nomen dederant, hoc nunc pecuniæ iudices tribuunt.* Item: *Equitum nomen ſubſtitit in turmis equorum publicorum.* intelligit enim equites primum ab equis publicis, poſt à cenſu Iudices dictos. Non omnes autem, qui equo mererent, ex hoc ordine fuiſſe, oſtendit in prima Philippica Cicero, qui in legem Antonij, qua centuriones in tertiam iudicum decuriam coniiciebat, ita diſputat: *At quæ eſt iſta decuria iudicum? centurionum, inquit. quid? iſti ordini iudicatus lege Iulia, etiam ante Pompeia, Aurelia non patebat? cenſus præfiniebatur, inquit. non centurioni quidem ſolum, ſed etiam equiti Ro. Itaque viri honeſtiſsimi, atque fortiſsimi, qui ordines duxerunt, res & iudicant, & iudicauerunt. non quæro, inquit, iſtos. quicunque ordinem duxit, iudicet. Atqui ſi ferretis, quicunque equo meruiſſet, quod eſt laudatius, nemini probaretis. in iudice enim ſpectari & fortuna debet, & dignitas.* Hæc ille. quibus ſatis perſpicue demonſtrat, non quicunq; equo mereret, equeſtrẽ ordinem expleuiſſe. nam equeſter ordo alteram iudicum decuriam obtinebat. cui tertiã centurionũ cum addere Antonius vellet, inquit Cicero: *Atqui ſi ferretis, vt quicunq; equo meruiſſet, nemini probaretis.* quod hercle nõ dixiſſet, ſi quicunq; equo mereret, iudicia obtinuiſſet. oſtendit idẽ Valerius, qui bello Punico ſecundo, *quadringentos iuuenes equeſtris ordinis magnam partem equis publicis ſpoliatos* ſcribit, cum tamen qui equo mererent, iis tẽporibus innumeri eſſent. Erant igitur Equites Ro. de quibus nunc diſputamus, non quicunq; equo mererent, ſed qui publico & militari, quem equum eis à cenſore aſſignatum inuenio. ſic enim Liuius lib. triceſimo nono: *S.C. factum, vt tribuni pl. ferrent, vt P. Aebutio, cuius pater equo publico meruerat, emerita ſtipendia eſſent, ne inuitus militaret, neve cenſor ei equum publicum aſsignaret.* Quid autem fuerit equus publicus, parum compertum eſt. Varro in libris de lingua Latina *equum publicum mille aſſarium* vocat: quibus verbis ſtipendium fortaſſe aliquod vel alendi, vel emendi equi cauſſa de publico conſtitutum ſignificat. Fuiſſe autem & hos in

centu

centurias diuiſos, oſtendit Cicero in Philippica ſeptima.qui cum in ſexta dixiſſet, *Triginta quinque tribus,equites Romanos equo publico,& tribunos militares L. Antonium patronum aſcripſiſſe*, repetit ita in ſeptima: *Sed, vt video, dominabitur Lucius.eſt enim patronus* XXXV *tribuum,patronus centuriarum equitum,patronus eorũ, qui tribuni militares fuerunt.* Atque ex his quidem puto ſatis intelligi poſſe,qui fuerint equites Romani illi,quos quærimus.

Vt autem ſenatores,ſic etiam equites à cenſoribus lectos eſſe inuenio, eoſq́; ex vtroque genere familiarum, patriciis, & plebeiis.primum enim C. Claudium Neronem patricium, & M. Liuium Salinatorem plebeium equum publicum habuiſſe,teſtis eſt in eorum cenſura Liuius,deinde vero,quod multo certius eſt, Ser. Sulpicij Rufi patrem, virum patricium equeſtri loco natum ſcribit Cicero in defenſione Murenæ.

Præterea vt ſenatores ex cenſu legebantur, ſic etiam equites. fuit autem equeſtris cenſus, quantum ex veteribus monumentis ſuſpicari licet, ſenatorio minor, nimirum ſeſtertium quadringentorum millium.Cenſum autem equeſtrẽ iam inde à primis etiam reipub.temporibus celebratum, nemo eſt,qui reuocare in dubium poſſit, qui Liuium bello Veienti, ſcribentem meminerit, *Repente quibus cenſus equeſter erat,equi publici non erant aſsignati,ſenatum adiſſe, & equis ſe ſuis ſtipendia facturos dixiſſe.* quod idem memoria ſua factum Cicero innuit libro nono epiſtolarum,cum ait: *Res familiaris alteri exigua eſt,alteri vix equeſtris.* Quadringenta porro millia equites eſſe cẽſos ante initum ciuile bellum Suetonius teſtis eſt, apud quem ita legimus de Cæſare ad Rubiconem exercitum alloquente: *Exiſtimatur etiam equeſtres cenſus pollicitus ſingulis. quod accidit opinione falſa. Nam cum in alloquendo, exhortandoq́; ſæpius digitum læuæ manus oſtentans affirmaret, ſe ad ſatisfaciendum omnibus, per quos dignitatem ſuam defenſurus eſſet, annulum quoque æquo animo detracturum ſibi, extrema concio,cui facilius erat videre concionantem, quàm audire,pro dicto accepit, quod viſu ſuſpicabatur,promiſſumq́; ius annulorum cum millibus quadringentis dixit.* Quod idem Auguſto etiam imperãte ſeruatum Horatius in prima epiſtola indicat,qui fuit eius æqualis,cum dixit:

Si quadringentis ſex, ſeptem millia deſunt,
Plebs eris.

Ad hæc vero vt per cenſum equeſtrem ordinem impetrabant equeſtrem, ſic eoſdem conſumpto patrimonio equeſtris dignitatis inſignia perdidiſſe,licet ſuſpicari.Huc autem, credo, reſpexit Cicero in Sextiana, cum dixit de quodam luxurioſo: *Equeſtris ordinis nomen retinet,ornamenta confecit.* & Suetonius,cum in hũc modum ſcripſit: *Cum plerique equitum attrito bellis ciuilibus patrimonio ſpectare ludos è* XIIII *non auderent metu pœnæ theatralis, Auguſtus pronunciauit,nõn teneri ea,quibus ipſis,parentibusve equeſter cenſus vnquam fuiſſet.*

Iam vero vt ſenatores non niſi ex iis fere, qui magiſtratus geſſiſſent,legebantur, ſic contra equites magiſtratus non capiebant,vbi vero cepiſſent,equites eſſe, aut vocari deſinebant. Id quod, vt multa alia, egregie Cicero in Cluentiana oſtendit his verbis: *Conuerte te nunc ad equeſtrem ordinem,atque in ceteros ordines.eaſdem vitæ conditiones,quas ſenatores,non perferent.putant enim minus multos ſibi laqueos legum, & conditionum, ac iudiciorum propoſitos eſſe oportere,qui in ſummum locum ciuitatis aut non potuerũt aſcendere, aut non petiuerunt.* & de equitibus quibuſdam paullo poſt: *Cum palam dicerent,ſe potuiſſe iudicio populi Ro.in ampliſsimum locum peruenire, ſi ſua ſtudia ad honores petendos conferre voluiſſent, ſeſe vidiſſe in vita ſenatoria,qualis ſplendor ineſſet, quanta ornamenta, quæ dignitas, quæ ſe non contempſiſſe, ſed ordine ſuo patrũmque ſuorum contentos fuiſſe. & vitam illam tranquillam, & quietam,remotam à procellis inuidiarum, & huiuſmodi iudiciorum anfractu,ſequi maluiſſe.aut ſibi ad honores petendos ætatem integram reſtitui oportere,aut,quoniam id non poſſet, eam conditionem vitæ, quam ſequuti petitionem reliquiſſent, manere.iniquum*

h 4 *eſſe,*

eſſe, eos, qui honorum ornamenta propter periculorum multitudinem prætermiſiſſent, populi beneficijs eſſe priuatos, iudiciorum nouorum periculis non carere. ſenatorem hoc queri non poſſe. propterea quòd ea conditione propoſita petere cœpiſſent. quodq́; permulta eſſent ornamenta, quibus eam mitigare moleſtiam poſſet, locus, auctoritas, domi ſplendor, apud exteras nationes nomen, & gratia, toga prætexta, ſella curulis, inſignia, faſces, exercitus, imperia, prouinciæ. Hæc Cicero. Quam ſententiam ſequutus item Cornelius Nepos dixit de Attico: *Is contemptis honoribus, quos facillime conſequi potuiſſet, perpetuo acceptam à maioribus dignitatem equeſtrem obtinuit.* & Suetonius de Octauiano: *Duplex Octauiorum familia. alij functi ſunt ſummis honoribus. alij in equeſtri ordine conſtitere vſque ad Auguſti patrem. ipſe Auguſtus ſe nihil amplius, quàm equeſtri familia ortum ſcribit, in qua & primus ſenator pater ſuus fuerit.* & de Sulpicio Cicero in oratione pro Murena: *Tua nobilitas Sulpici hominibus litteratis notior, populo obſcurior eſt. pater enim fuit equeſtri loco, auus nulla illuſtri laude celebratus. Quare ego te ſemper in noſtrum numerum aggregare ſoleo, quòd virtute, induſtriaq́; perfeciſti, vt cum equitis Rom. eſſes filius, ſumma tamen amplitudine dignus viderere.* Hoc vero in genere fuit etiam Cicero. nam pater, & maiores eius equeſtri tantum dignitate contenti fuerunt, honores nullos ceperunt, vt ipſe ſæpe teſtatur. Quid plura? Hoc ſenſit Velleius, cum dixit, *Vinicium Calibus ortum, patre, atque auo conſularibus, cetera equeſtri familia fuiſſe.* nimirum equeſtrem appellans familiam, in qua nulli honores extiterāt. Veterem autem equitem vocarunt, cuius maiores equites fuerant. vt in Planciana: *Cum ſit Cn. Plancius eques Rom. ea primum vetuſtate equeſtris ordinis, vt pater, vt auus, vt maiores eius omnes equites Rom fuerint, deinde vt ipſe in legionibus P. Craſſi imperatoris inter ornatiſſimos homines equites Rom. ſummo ſplendore fuerit.*

Quod autem dixi, magiſtratu capto equites eſſe deſiiſſe, id refelli exemplis multis videtur poſſe, ſed maxime Neronis, & Salinatoris cenſorum, & Pompeij Magni conſulis, quos in iis magiſtratibus equum publicum habuiſſe legimus. ſcribit enim ita Liuius: *Equitum deinde cenſus actus eſt, & forte ambo cenſores equum publicū habebant. Itaque Nero Liuium, Liuius Neronem equum vendere iuſſit.* & Valerius de iiſdem: *Cum equitum centurias recognoſcerent, & ipſi propter robur ætatis etiam num eorum è numero eſſent, alter alterum equum vendere iuſſit.* Pompeium autem narrat Plutarchus, cum primum conſul eſſet, ad cenſores Lentulum, & Gellium equum manu ducentem veniſſe, atque ab iis ex ordine interrogatum legitima à ſe omnia ſtipendia ſe imperatore confecta, reſpondiſſe. Quæ exempla ita interpretari videmur poſſe, vt dicamus, facile euenire potuiſſe, vt aut propter robur ætatis poſt captos magiſtratus equum publicum tenuerint, & tamē ſenatores fuerint. ſi quidem inuenio apud Suetonium, *Auguſtum reddendi equi gratiam feciſſe eis, qui maiores annorum quinque, & quadraginta eum retinere nollent.* aut, quod malim, in ſenatum illi quidem, ſed iure magiſtratus, non lectione cenſoria venerint. nam Salinatorem diſerte ſcribit Liuius à cēſoribus L. Veturio, P. Licinio *in ſenatum venire coactum, ſed tum aut verbo aſſenſum, aut pedibus in aliorum ſententiam eſſe profectum.* recte. neque enim legiſſe eum potuerunt, cum nullo ſenatu lecto abdicarint. Pompeium autem perſpicuum eſt conſulem factum, cum adhuc eques Rom. eſſet, id eſt, vt inquit Dio, *cum nondum ſenator eſſet.* neque vero, quanquam quæſturam geſſerat, legi in ſenatum ante conſulatum potuit. cum per annos XVII nulli cēſores fuiſſent, qui ſenatum legerent. neque ante dictatore Sylla legi propter ætatem potuiſſet. Fuiſſe autem hoc moris ſcribit Iſidorus, *vt quanuis quis ſenatoria origine eſſet, tamen vſque ad legitimos annos eques Rom. eſſet. deinde ordinem ſenatorium iniret.* Itaque & Pompeius hic Magnus Pompeij Strabonis viri conſularis, ac triūphalis filius eques tamen Rom. fuit. atque equeſtris ordinis homines ſæpe ſenatorum filios apud Liuium fuiſſe animaduertimus. & in Verrem Cicero Cn. Calidij equitis Rom. filium ſenatorem, & iudicem nominat.

Poſtremo

Poſtremo vero vt inſigne ſenatorum, quo ab equitibus Rom. diſtinguerentur, fuit latus clauus, ſic equitum Rom. quo à ſenatu diſcernerentur, anguſtus clauus, à plebe, annulus aureus. De anguſto clauo Velleius loquens de Mæcenate equite Romano: *Quippe vixit anguſto clauo penè contentus. nec maiora conſequi non potuit, ſed non optauit.* De annulo Plinius teſtis eſt, qui ſcripſit: *annulos medium ordinem, tertiumq; plebi inſeruiſſe, eoſdemq; , vbi celebres eſſe cœperunt, alterum ordinem à plebe diſtinxiſſe.* Idem primum veſtigium annulorum in vrbe notauit P. Sempronio, P. Sulpicio cos. anno quadringenteſimo quadrageſimoquarto, cum Cn. Flauio libertini filio ædili curuli creato ſenatus, vel, vt alij prodiderunt, nobilitas annulos, & phaleras indignatione commota depoſuit. quorum alterum ſenatorum, alterum equitum inſigne fuerit. ſecũdum notat bello Punico II, cum Annibal tres modios annulorum, quos clade Cannenſi collegerat, Carthaginem miſit. ex quo Plinius tum promiſcui vſus annulos fuiſſe coniicit, quòd aliter ſumma illa annulorum confici nequiuerit. At Liuius Magonem Pœnum eos annulos in curia Carthaginenſium effundentem dixiſſe refert, *neminem niſi equitem, atque eorum ipſorum primores aurei annuli ferre inſigne.* primores autem, credo, intellexit, qui equo publico militarent: hoc tamen glorioſe ab eo dictum iudicat Plinius, qui annulos etiam ſenatoribus cum equitibus fuiſſe communes ſcribit, ita vt ſenatores ab equitibus tunica diſtinxerit, equites à plebe annulus aureus. quanquam neq; ſenatores omneis Druſi tempore, id eſt Marſico bello, annulos geſtaſſe addit. Extat etiam in Dionis hiſtoria quadrageſimaoctaua, nemini quõdam Romanorum non libertino ſolum, ſed ne ingenuo quidem annulis vti aureis, præterquam ſenatoribus, & equitibus fuiſſe permiſſum. Annulos autem equitum fuiſſe ornamẽtum poſſum etiam Liuiano teſtimonio comprobare, qui libro nono ait: *Extemplo ſine vlla publica auctoritate conceſſum in omnem formam luctus eſt. Lati claui, annuli aurei poſiti.* & libro quadrageſimotertio: *Equites in conſpectu populi aureis annulis poſitis veſtem mutarunt.*

Cum ergo equeſtris dignitatis inſigne annulus aureus eſſet, hinc factum eſt, vt is vulgo à magiſtratibus datus ſit, non vt eos, quos donarent, equites Rom. facerent, quos à cenſoribus fieri equo publico attributo oſtendimus, ſed vt eos eo iure afficerent, quo quidem eſſent, ſi lecti equites à cenſoribus eſſent. quorũ illud eſt præcipuum, vt lege Roſcia in XIIII gradibus conſiderent. Hoc pacto L. Sullam dictatorem Q. Roſcium comœdum, C. Verrem prætorem ſcribam ſuum, Cæſarem dictatorem D. Laberium annulo aureo donaſſe accepimus. De Laberio autem placet Suetonij verba ſubſcribere: *Ludis D. Laberius mimum ſuum egit, donatuſq; quingentis* HS, *& annulo aureo, ſeſſum in quattuordecim è ſcena per orcheſtram tranſijt.* & Macrobij: *Cum Laberius in fine ludorum annulo aureo honoratus à Cæſare, è veſtigio in quattuordecim gradus ad ſpectandum tranſiſſet violato ordine, & cum detractus eſſet eques Romanus, & mimus remiſſus, ait Cicero prætereunti Laberio ſedile quærenti: Reciperem te, niſi anguſte ſederem.* Neque vero ſolum ingenui, ſed etiam libertini ſæpe aureo annulo ſunt donati, eo nimirum conſilio, vt eis non equeſtria modo ornamenta, ſed etiam ingenuorum iura ea largitione tribuerent. Vnde ſcriptum reliquit Vlpianus, capite de iure annulorum aureorum, *qui tali iure affectus eſſet, eum tanquam ingenuum viuere, tanquam libertum mori. nimirum, quòd patronus præteritus aduerſus eius tabulas poſſeßionem obtineret.* Quare cum dicat Dio, Menam Sex. Pompeij libertum poſt proditam patroni ſui claſſem annulo aureo ab Auguſto eſſe donatum, & in equitum cenſum aſcriptum, eo munere in ingenuitatem aſcitum interpretatur Suetonius, cum ſcribit, *Auguſtum neminem vnquam libertinorum cœnæ adhibuiſſe excepto Mena, ſed aſſerto in ingenuitatem.* Quo de iure hæc eodem in loco Dio adiicit; Nemini quondam Romanorum non libertino ſolum, ſed ne ingenuo quidem, annulos ferre aureos, præterquam ſenatoribus, & equitibus licuiſſe. eáque de re libertinos, quos imperator voluerit, quanquam alia de cauſſa aurum gerant, honoris tamen ergò, vt qui

meliorem

meliorem conditionem, quàm quæ libertinorum eſt, nanciſcantur, & equites fieri poſſint, annulis aureis donari.

De Publicanis. CAP. IIII.

NEQVE vero alienum eſt, quoniam de equitibus Rom. dicere cœpimus, de publicanis etiam, qui equites Rom. fuerunt, pauca ſubiungere. Sic igitur ſentio, publicanorũ ordinem equitum Rom. ordine conſtitiſſe, id eſt publicanos nullos alios fere fuiſſe, quàm equites Romanos. Hoc vero cum aliorum multorum teſtimoniis planum facere poſſum, tum maxime Plinij, qui ſcribit; *Iudicum appellatione ſeparari equeſtrem ordinem primi omnium inſtituere Gracchi diſcordi popularitate in cõtumeliam ſenatus. mox ea debellata auctoritas nominis vario ſeditionum euentu circa publicanos ſubſtitit, & aliquando tertiæ vires publicani fuerunt. M. Cicero demum ſtabiliuit equeſtre nomen in conſulatu ſuo, ei ſenatum concilians, ex eo ordine ſe profectum celebrans, & eius vires peculiari popularitate quærens.* & Ciceronis in Planciana, qui ait: *Adiungam etiam, ſi vis, id quod tu etiam huic obeſſe putas, patrem publicanum. qui ordo quanto adiumento ſit in honore, quis neſcit? flos enim equitum Romanorum, ornamentum ciuitatis, firmamentum reip. publicanorum ordine continetur.* & pro Poſtumo: *C. Curius princeps equeſtris ordinis, fortiſſimus, & maximus publicanus.* & pro domo: *Proximus eſt equeſter ordo. omnes omnium publicanorum ſocietates ampliſſima de me decreta fecerunt.* & Liuij lib. XLIII, qui inquit: *Cenſores Gracchus, & Claudius, cum equis ademptis equeſtrem ordinem offendiſſent, flammam inuidiæ adiecere edicto, quo edixerunt, ne quis eorum, qui Q. Fuluio, A. Poſtumio cenſoribus publica vectigalia, aut vltro tributa cõduxiſſent, ad haſtam ſuam accederet, ſociusve, aut affinis eius conductionis eſſet. ſæpe id querendo veteres publicani, cum impetrare nequiſſent ab ſenatu, vt modum poteſtati cenſoriæ facerent. &c.* Erant ergo publicani equites Romani fere, qui publica vectigalia populi Romani & vltro tributa, quæſtus ſui cauſſa conducebant. ex quibus alij mancipes erant, alij prædes, alij ſocij, teſte Polybio. Mancipẽ definit Feſtus, *quiſquis à populo aliquid emit, conducitve, quia ſublata manu ſignificat ſe auctorem emptionis eſſe.* & Pædianus *mancipes principes publicanorum* eſſe ait, *qui quæſtus ſui cauſſa exigenda à ſocijs ſuo periculo exigant, & reip. repræſentent. Præs*, teſte Feſto, *eſt, qui populo ſe obligat, interrogatus à magiſtratu. & manceps etiam præs eſt, quia tam debet populo præſtare, quod promiſit, quam is, qui pro eo præs factus eſt. ſocij erant, qui in partem quæſtus, & iacturæ à mancipibus, & prædibus vocabantur.* Hi ergo omnes conducebant in foro à cenſoribus, quorum arbitrio hoc à ſenatu mandatum muneris erat, certa ſe obligantes pecunia, quam quæſtoribus vrbanis repræſentabant. vnde dixit cõtra Rullum Cicero: *Cenſoribus vectigalia locare, niſi in conſpectu populi Rom. non licet, xviris vendere vel in vltimis terris licebit?*

De eiuſmodi vero conductione ex cenſura Catonis, & Flacci cognoſcitur apud Liuium: *Cenſores vectigalia ſummis pretijs, vltro tributa infimis locauerunt. quas locationes cum ſenatus precibus, & lacrymis publicanorum victus induci, & deintegro locari iuſſiſſet, cenſores edicto ſummotis ab haſta, qui ludificati priorem locationem erant, omnia eadem paululum imminutis pretijs locauerunt.* & ex cenſura Claudij, ac Sempronij: *Edixerunt, ne quis eorum, qui Q. Fuluio, A. Poſtumio cenſoribus publica vectigalia, aut vltro tributa conduxiſſent, ad haſtam ſuam accederet. contentione orta cum veteres publicani ſe ad tribunum contuliſſent, rogatio repẽte ſub vnius tribuni nomine promulgatur: Quæ publica vectigalia vltro tributa C. Claudius, & Ti. Sempronius locaſſent, ea rata locatio ne eſſet, de integro locarentur, & vt omnibus redimendi, & conducendi promiſcue ius eſſet.* In primis autem publicani in conducendis prouinciarum vectigalibus erant occupati. quæ perinde ac Italica, ex agris, & paſcuis,

paſcuis,& portubus publicis exigebantur. In agris enim publicis homines quidam colendi cauſſa collocati erant, qui aratores, atque agricolæ dicti decumam frumẽti populo Rom. dabant, in paſcuis alij, qui paſtores appellati certum ſtipendiũ perſoluebant, quod ſcripturam dicebant. publicani vero, qui decumas redimebant, decumani; qui paſcua, pecuarij; qui portus, portitores; & vectigalia ipſa decumæ, ſcriptura, ac portorium vocabantur. Aratores autem, & paſtores fere ciues Romani erant, qui & ipſi quæſtum ſequuti agros publicos colebant, aut pecora alebant. Vnde dixit Cicero in Verrem: *Siciliam ciues Rom. partim cum quæſtu, compendioq́; dimittere, partim retinere, vt arare, paſcere, vt negotiari libeat. vt denique ſedes, ac domicilium collocare*: & in Fonteiana: *Referta eſt Gallia negociatorum, plena ciuium Ro. vnum ex toto negociatorum, colonorum, publicanorum, aratorum, pecuariorum numero teſtem producant.* item: *Omnes illius prouinciæ publicani, agricolæ, pecuarij, ceteri negociatores Fonteium defendunt.* & in Verrem: *Pulſos aratores eſſe dico, agros vectigales vexatos, atque exinanitos à Verre.* item: *Magni, & naui aratores agros latos & fertiles deſererent, totasq́; arationes derelinquerent.* De decumanis vero, & pecuariis, & portitoribus, qui ab aratoribus, & paſtoribus, & mercatoribus decumas, & ſcripturas, & portoria, quæ redemerant, exigebant, Aſconius in Diuinationem. *Mancipes*, inquit, *ſunt publicanorum principes, qui quæſtus ſui cauſſa ſi decumas redimunt, decumani appellantur, ſi portum, portitores, ſi paſcua publica, pecuarij, quorum ratio ſcriptura dicitur.* & Cicero in Maniliana: *Aſia tam fertilis eſt, vt vbertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine paſtionis, & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat.* & poſt: *Cum hoſtium copiæ non longe abſint etiam ſi irruptio facta nulla ſit, tamen pecora relinquuntur, agri cultura deſeritur, mercatorum nauigatio conquieſcit. Ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex ſcriptura vectigal conſeruari poteſt. quare ſæpe totius anni fructus vno rumore periculi atque vno belli terrore amittitur. quo tandem animo eſſe exiſtimatis, aut eos, qui vectigalia vobis penſitant, aut eos, qui exercent, & exigunt, cum duo reges cum maximis copijs propè adſint, cum vna excurſio equitatus perbreui tempore totius anni vectigal auferre poſſit, cum publicani familias maximas, quas in ſyluis habent, quas in agris, quas in portubus, atque cuſtodijs, magno periculo ſe habere arbitrentur?* & in Flacci defenſione: *Mirandum vero eſt homines eos, quibus odio ſunt noſtræ ſecurès, nomen acerbitati, ſcriptura, decuma, portorium, morti, libenter arripere facultatem lædendi.* Adde, quod Feſtus ſcriptuarium agrum definit, *in quo vt pecora paſcantur, certum eſt æs. quòd publicanus ſcribendo confecit rationem cum paſtore. nam proprie ſcripturam pecuariorum rationem dici.* De paſcuis notum illud eſt Plinij: *Etiam nunc in tabulis cenſorijs paſcua dicuntur omnia, ex quibus populus redditus habet, quia diu hoc ſolum vectigal fuerat.* vnde Cicero contra Rullum de ſylua Scantia: *Vtrum tandem hanc ſyluam in relictis poſſeſſionibus, an in cenſorum paſcuis, inueniſti?*

Neque vero ſolum publicani vectigalia hæc, quæ diximus, publica redimebant, ſed alia quoque præterea multa, quæ vltro tributa dicta ſunt. vt bello Punico II, quæ ad exercitum Hiſpanienſem opus eſſent, auctore Liuio: *Prodeundum in concionem Fuluio prætori eſſe, indicandasq́; populo publicas neceſſitates, exhortandosq́; qui redempturis auxiſſent patrimonia, vt reip. ex qua creuiſſent, ad tempus commodarent, conducerentq́; ex lege præbenda, quæ ad exercitum Hiſpanienſem opus eſſent, vt cum pecunia in ærario eſſèt, ijs primum ſolueretur. hæc prætor in concione edixit, qua die veſtimenta, frumentum, Hiſpanienſi exercitui præbenda, quæq́; alia opus eſſent naualibus ſocijs, eſſet locaturus. vbi ea dies venit, ad conducendum tres ſocietates aderant hominum vndeuiginti, quorum duo poſtulata fuere, vnum, ne alij eo triennio publicani eſſent, alterum vt quæ in naues impoſuiſſent, ab hoſtium, tempeſtatisq́; vi tuta publico periculo eſſent. vtroque impetrato conduxerunt.* & alibi: *Cethegum, & Tuditanum cenſores reficienda locaſſe, quæ circum forum incendio conſumpta erant,* VII *tabernas, macellum, atrium regium.* & de Catone, & Flacco cenſoribus: *Opera facienda ex*

pecunia

pecunia in eam rem decreta, lacus ſternendos lapide, detergendaſq́; , qua opus eſſet, cloacas in Auentino, & alijs partibus qua nondum erant, faciendas locauerunt, & vectigalia ſummis pretijs, vltro tributa infimis locauerunt. Vocat autem vltro tributa ſumptus operum publicorum. quorum locationem quinto quoque anno à cenſoribus factam Polybius, & Varro ſcripſerunt. Quæ vero Liuius cum Varrone vltro tributa dixerunt, ea Plutarchus ἐργολαβίας, id eſt operum redempturas vocauit, vbi de cenſura Catonis, & Flacci ſcribit.

Quod autem mentio facta eſt ſocietatum publicanorum, intelligendum eſt, publicanos in multas ſocietates diuiſos conduxiſſe. Etenim, vt libro VI narrat Polybius, alij conducebant, alij cum his ſocietatem coïbant, alii pro his bona fortunaſq́; ſuas reip. obligabant. Vnde Tulliana illa ſunt, ad Craſſipedem: *Volo te exiſtimare, me cum vniuerſo ordini publicanorum multum ſemper liberaliſſime tribuerim, tum in primis amicum eſſe huic Bithynicæ ſocietati, quæ ſocietas ordine ipſo hominum genere pars eſt maxima ciuitatis. conſtat enim ex ceteris ſocietatibus. & caſu permulti ſunt in ea ſocietate valde mihi familiares, in primiſq́; P. Rupilius P. F. Men. qui eſt magiſter in ea ſocietate.* & in Planciana, de Cn. Plancio: *Maximarum ſocietatum auctor, plurimarum magiſter.* & in Sextiana: *Nulla erat Romæ ſocietas vectigalium, quæ non honeſtiſſime decreuiſſet de mea ſalute.* & pro Murena: *Quid ſi omnes ſocietates venerunt, quorum ex numero multi hic ſedent iudices.* & in Bruto: *Familia, & liberi ſocietatis eius, quæ picearias de cenſoribus redemiſſet.* & in epiſtolis ad fratrem: *Non deſiſtunt nobis quotidie agere gratias honeſtiſſimæ, & maximæ ſocietates.* Ex his autem ſociis vnus fuit, qui magiſter ſocietatis dictus eſt, qui Romæ ſocietati ita præerat, vt & ſocios, quaſi ſenatum cogendi, & ad eos de ſocietatis negotiis referendi poteſtatem haberet, curamq́; omnem gereret tabularum, & rationum, quæ vndique ab iis, qui publicanorum ſocietati operas dabant, Romam mitterentur. Etenim, vt inquit Cicero in frumentaria, *ea eſt ratio decumarum, vt ſine plurimis litteris confici non poſſit, ſingula enim nomina aratorum, & cum ſingulis pactiones decumarum litteris perſequi, & conficere neceſſe eſt.* Hic porrò quendam habuit pro magiſtro in prouincia quaſi ſui muneris vicarium, & ſocietatis præfectum. vnde Cicero Plancij patrem dixit *maximarum ſocietatum auctorem, plurimarum magiſtrum.* & in epiſtolis *P. Rupilium magiſtrum in Bithynica ſocietate, Cn. Pupium in operis ſocietatis.* & alio loco: *P. Terentius Hiſpo operas in ſcriptura pro magiſtro dat.* & de eodem ad Atticum: *Terentius magnas operas in portu, & ſcriptura Aſiæ pro magiſtro dedit.* & in Verrem: *In ſcriptura Siciliæ pro magiſtro eſt L. quidam Carpinatius.* item: *L. Vibius eques Rom. vir primarius, quem reperiebam magiſtrũ fuiſſe eo ipſo anno.* & Valerius lib. V: *P. Rupilius non publicanum in Sicilia egit, ſed operas publicanis dedit. idẽ vltimam inopiam ſuam auctorato ſocijs officio ſuſtentauit. ab hoc poſtmodum conſule leges vniuerſi Siculi acceperunt. & quem diurnas capturas exigentem animaduerterunt, eundem iura dantem, claſſeſq́;, & exercitus regentem viderunt.* Cum ergo publicani, quemadmodũ ex his patet, equites fere fuerint, non tamen equites omnes publicani fuerunt, cuius rei argumento eſt id, quod extat apud Nepotem de Attico equite Romano: *Ad haſtam publicam nunquam acceſſit, nullius rei neque præs, neque manceps factus eſt.* & apud Varronem libro primo de re ruſtica: *Offendi ibi C. Agrium equitem Romanum, & P. Agraſium publicanum.*

Atque hæc quidem de publicanis, & eorum operis. Factum eſt autem, vt ſumma publicanorum auaritia, & prope impudentia ſingulari non ſolum prouinciæ, in quibus vectigalia exercerent, ſed etiam vrbs ipſa, in qua ea conducerent, turbaretur. Vnde Paullus Aemilius in Macedonia ordinanda, metalli Macedonici, quod ingens vectigal erat, locationeſq́; prædiorum ruſticorum tolli cenſuit, quòd intelligeret, ſine publicano ea exerceri non poſſe; & vbi publicanus eſſet, ibi aut ius publicum vanum, aut libertatem ſociis nullam eſſe. Præterea P. etiam Rutilium, virum innocentiſſimum ab equitibus, qui tum ſoli iudicabant, condemnatum accepimus,

pimus, quòd legatus Q. Mucij pro coſ. Aſiam à publicanorum iniuriis defenderat. & Cicero ad fratrem ſcribens ait: *Huic tuæ voluntati, ac diligentiæ difficultatem magnam afferunt publicani; quibus ſi aduerſamur, ordinem de nobis optime meritum, & per nos cum rep. coniunctum, & à nobis, & à repub. diſiungimus. ſin autem omnibus in rebus obſequimur, funditus eos perire patiemur. quorum non modo ſaluti, ſed etiam commodis conſulere debemus.* & poſt: *Hic ita te verſari, vt & publicanis ſatisfacias, præſertim publicis male redemptis, & ſocios perire non ſinas, diuinæ cuiuſdam virtutis eſſe videtur.* & poſt: *Potes etiam tu id facere, vt commemores, quanta ſit in publicanis dignitas, quantum nos illi ordini debeamus, vt remoto imperio, ac vi poteſtatis, & faſcium, publicanos cum Græcis gratia, atque auctoritate coniungas.* Atque hæc eadem auaritiæ vis cauſſam poſtremo attulit, vt ipſi à ſenatu equites Rom. alienarentur. Nam cum publicani, qui Aſiana vectigalia Meſſalla, & Piſone coſ. à cenſoribus conduxerant, queſti in ſenatu eſſent, auctore in epiſtolis ad Atticum miſſis Cicerone, ſe cupiditate prolapſos ea nimium magno conduxiſſe, atque, vt ea induceretur locatio, poſtulaſſent, neque id repugnante Catone aſſequi potuiſſent, à ſenatu diſiuncti ſunt, ægre ferente maxime, qui concordiam eorum ordinum conſul reconciliarat, Cicerone. donec C. Cæſar conſul eos remiſſionem petentes lege ad populum lata, tertia mercedum parte, teſtibus cum Suetonio, Dione & Appiano, releuauit. quam, credo, legem Cicero, cum pro Plancio diceret, intellexit, cum ita locutus eſt: *Nam quòd primus ſciuit legem de publicanis, tum cum vir ampliſſimus conſul illi ordini per populum dedit, quod per ſenatum, ſi licuiſſet, dediſſet, ſi in eo crimen eſt, quis ſuffragium non tulit, quis non tulit publicanus?* Atque de equitibus hactenus.

De plebe Romana. CAP. V.

RESTAT tertius ordo eorum, qui de plebe Romana dicti ſunt. quos neſcio an commodius deſcribere poſſimus, quàm ſi, qui neque ſenatores, neque equites Romani eſſent, dicamus. Et ſane ita eſt, vt ſi ciuium Rom. omnium multitudinem trium horum ordinum deſcriptio eſt complexa, quos priores duo non comprehenderunt, eos neceſſario conſtitiſſe in tertio concludamus. Tertius autem plebs eſt dictus, non quo modo plebem patriciis opponi ſupra docuimus, vt gentem genti, ſed quo modo ſenatoribus, & equitibus aduerſatur, vt ordo ordini. Itaque vt ſenatorium ordinem, & equeſtrem tam plebeij, quàm patricij expleuerunt, ſic plebeium infimum non ex plebeiis ſolum, ſed etiam patriciis aliquot conſtitiſſe, dicendum eſt, nempe eis, quos paupertatis cauſſa neq; in ſenatũ cenſores legerãt, neque equo publico donauerant. niſi forte aut L. Tarquitium L. Cincinnati dictatoris equitũ magiſtrum, quem pedibus ſtipendia propter paupertatem feciſſe Liuius ait, aut M. Scauri patrem, quem propter tenuiſſimas opes carbonariam feciſſe in lib. de viris illuſtribus ſcriptum eſt, ambos patricios viros, aut ſenatores, aut equites fuiſſe exiſtimemus. quos gradus qui aſſequi potuerunt ſi cenſores in vtroque legendo ordine cenſum, vt dixi, reſpexerunt? Hunc autem ordinem in duas partes diuidimus, plebem ruſticã, & plebem vrbanam. Ruſticam vocamus, quæ agros, vrbanam, quæ vrbem inhabitet. de quibus rerum ordo poſtulat, vt ſigillatim dicamus.

De plebe ruſtica. CAP. VI.

AGAMVS autem ante de plebe ruſtica. quæ vt ſimplicior, ſic honeſtior, atq; integrior fuit. hinc enim ſcitũ eſt illud Catonis in principio librorũ de re ruſtica: *Ex agricolis, & viri fortiſſimi, & milites ſtrenuiſſimi gignuntur, maximeq; pius quæſtus, ſtabiliſſimúſq; cõſequitur, minimeq; inuidioſus. minimeq; male cogitantes ſunt, qui in eo ſtudio occupati ſunt.* Ruſticam autem, vt dixi, voco plebem,

quæ rura teneat, idq; agri colendi cauſſa. colat autẽ vel ſuum agrum, vel alienum, ſiue publicus is fuerit, ſiue priuatus. Neminem enim adeo rerum Romanarum rudem eſſe, & imperitum opinor, qui ignoret, quanto ſtudio ab iis, primis temporibus, res ruſtica culta ſit. Docet quippe hoc diſerte Dionyſius, qui Romulum inſtituiſſe ſcribit, vt ciues Romani artem militarem, & rem ruſticam tantum tractarent. demonſtrat non obſcure Plutarchus, qui Numam ſumma diligentia populum Rom. ad agriculturæ, id eſt ad pacis, & honeſtatis ſtudium traduxiſſe ait, adeo vt ſolertes etiam in ea re homines præmiis excitarit, ignauos autem ignominiæ metu deterruerit. oſtendit Liuius, qui caritatem annonæ ex incultis per ſeceſſionem plebis in montem Sacrum agris ciuitatem inuaſiſſe tradit. probat iterum Dionyſius, qui M. Fabium, L. Valerium conſules non audientes dicto ciues, qui fundos habebant, pecunia multaſſe, & eorum agros vaſtaſſe, & domos diſturbaſſe; qui alienum agrum colerent, eorum domeſticam ſuppellectilem, & ruſtica ad colendam terram inſtrumenta corrupiſſe ait. Quin etiam idẽ L. Cincinnati, & T. Quinctij Claudi, hominum patriciorum, quos agrum manibus ſuis coluiſſe, memoriæ proditum eſt, præclariſſimis, atque notiſſimis exemplis poſſumus confirmare. Nam quid Curium, Fabricium, Regulum, Serranum, conſulares, ac triumphales viros, Tarentini, & Punici belli æquales commemorem? de quibus ſic locutus eſt Cicero in Roſciana: *Næ tu Erucci accuſator eſſes ridiculus, ſi illis temporibus natus eſſes, cum ab aratro accerſebantur, qui conſules fierent: etenim qui præeſſe agro colendo flagitium putes, profecto illum Atilium, quem ſua manu ſpargentem ſemen, qui miſſi erant, conuenerunt, hominem turpiſſimum, atque inhoneſtiſſimum iudicares. at hercules maiores noſtri longe aliter & de illo, & de ceteris talibus viris exiſtimabant. Itaque ex minima, tenuiſſimáq; rep. maximam, & florentiſſimam nobis reliquerunt. ſuos enim agros ſtudioſe colebant, non alienos cupide appetebant.* Hanc autem plebem Liuius intellexit, cum Sp. Poſtumium conſulem de bacchanalium ſacerdotibus his verbis populũ Ro. alloquentem fecit: *Iam vbi vos dilapſi domos, & in rura veſtra eritis, illi coierint.* & Appianus, cũ ſcripſit, Ti. Gracchũ ruſticos ad comitia aduocaſſe, ſed eos colligẽdis æſtate fructibus occupatos non affuiſſe. Ceterũ hoc ſtudiũ ætate ſua intermiſſũ cõqueritur M. Varro in libris de re ruſtica. *Igitur,* inquit, *quód nunc intra murum fere patres familiæ correpſerunt, relictis falce, & aratro, & manus mouere maluerunt in theatro, ac circo, quam in ſegetibus, ac vinetis, frumentum locamus, qui nobis aduehat.* Hoc autem ait, quia quos agros ſenatores, equitéſque Romani, & multi vrbana è plebe locupletes poſſidebant, eos ipſi non per liberos homines, ſed per ſeruos fere colebant. quorum familias magnas in eum vſum alebant, eo conſilio, vt inquit Appianus, ne aliquo ingruenti bello, delectus cauſſa, agri cultoribus desererentur, cum ſerui ad militiam non euocarentur. vnde illud præclare apud Liuium libro VI, vbi de fœcundiſſimo militum Volſco ſolo agit: *Simile veri eſt, innumerabilem multitudinem liberorum capitum in eis fuiſſe locis, quæ nunc vix ſeminario militum relicto ſeruitia Romana ab ſolitudine vindicant.* Neque tamen ita nouiſſimis temporibus agri cultura ſeruis erat commiſſa, vt non etiam liberi multi in agris vel priuatis, vel publicis colendi cauſſa verſarentur. Id enim cum aliorum multorum docemur exemplis, tum maxime P. Naſicæ eius, qui cum Iugurtha bellum geſſit. qui, vt à Valerio traditum eſt, *cum ædilitatem curulem adoleſcens peteret, manumq; cuiuſdam ruſtico opere duratam, more candidatorum tenacius apprendiſſet, ioci cauſſa interrogauit eum, num manibus ſolitus eſſet ambulare? quod dictum à circunſtantibus exceptum ad populum manauit, & cauſſam repulſæ Scipioni attulit. omnes nanque ruſticæ tribus paupertatem ſibi ab eo exprobratam iudicantes iram ſuam aduerſus contumelioſam eius vrbanitatem diſtrinxerunt.* Quo loco ruſticas tribus vocat plebem ruſticam, quæ manibus ſuis agros excoleret, ac maximas in tribubus ruſticis opes haberet. quam eandem intellexit Liuius, cum apud eum milites Ro. ita loquũtur:

An

An æquum eſſe, Campanos deditícios illa fertilitate, atque humanitate perfrui, ſe militando feſſos in peſtilenti atque arido ſolo luctari? & Cicero ad Brutum: *Diciq; homines ruſticos, ſed fortiſſimos viros, ciueſq; optimos dementes fuiſſe. primum milites veteranos, deinde legionem Martiam, & Quartam.* & iterum Liuius: *Numerum auxit ruſtica plebs ex incultis diutino bello, infeſtiſq; agris egeſtate, & metu in vrbem cõpulſa.* Quocirca Marcus Cicero oratoris noſtri filius per epiſtolam iocans cum liberto Tirone, qui ruſticum prædium emerat, ait: *Ruſticus Romanus factus es.* quaſi vero eum agrum more maiorum manibus ſuis eſſet Tiro culturus. Hi autem agri plebi Romanæ vel à triumuiris lege fuerant aſſignati, vt quondam Licinia lege de quingentis iugeribus, poſt Sempronia, aut à cenſoribus erant ciuibus Romanis pauperibus fruendi dati, ita vt decumas frumenti annuas ſoluerent, quos ſupra aratores, & agricolas vocitatos diximus. Atque hoc quidem id eſt, quod ſcripſit Plutarchus in Tiberio; populum Ro. finitimorum agros bello partos alios vendidiſſe, alios publicatos fruendos pauperibus ciuibus aſſignaſſe, non admodum magna mercede reip. perſoluta. Priores intellexit Liuius, cum Sp. Liguſtinum ita loquentem fecit: *Sp. Liguſtinus tribus Cruſtuminæ ex Sabinis ſum oriundus. pater mihi agri iugerum reliquit, & paruum tugurium, in quo natus, educatuſq; ſum, hodieq; ibi habito.* & Pedianus, cum in Diuinationis commentario ita ſcriptum reliquit: *Plebs ruſtica partim agros, partim ius ciuitatis amiſit, partim omnino proſcripta eſt, victore Sylla, quòd plebs Romana de Marianis partibus fuerat.* & Salluſtius in Catilina: *Præterea iuuentus, quæ in agris manuum mercede inopiam tolerauerat, priuatis, & publicis largitionibus excita vrbanum ocium ingrato labori prætulerat.* & Cicero in agraria ſecunda: *Quæ eſt iſta contumelia, vt ager ante ruſticis detur, qui habent, quàm vrbanis, quibus iſta agri ſpes, & iucunditas oſtenditur?* Poſteriores idem intellexit, cum hoc modo ſubiecit: *Deinde in hac aſſignatione agrorum ne illud quidem dici poteſt, quod in ceteris, agros deſertos à plebe, atq; à cultura hominum liberorum eſſe non oportere. ſic enim dico, ſi Campanus ager diuidatur, exturbari, & expelli plebem ex agris, non conſtitui. totus enim ager Campanus colitur, & poſſidetur à plebe, & plebe optima, & modeſtiſſima. quod genus hominum optime moratorum, optimorum aratorum, & militum ab hoc plebicola tribuno funditus eijcitur.* & ad Atticum: *Multum mecum municipales homines loquuntur, multum ruſticani. nihil prorſus aliud curant, niſi agros, niſi villulas ſuas.* item: *Muncipia, & ruſtici Romani Cæſarem metuunt.* Atque de ruſtica quidem plebe hæc ſatis.

De plebe vrbana. CAP. VII.

PLEBS autem vrbana eſt, quæ intra vrbem habitauit. Quam non eandem fuiſſe cum ruſtica, etſi ſatis ex iis, quæ dicta ſunt, eſſe perſpicuum poteſt, tamen exemplo etiam ex ſeditione Appuleiana petito planius faciam. de qua ſic ſcriptum eſſe video apud Appianum: *Appuleius legi ferendæ diem edixit. atque eos, qui in agris verſabantur, aduocauit. ijs enim maxime, quòd Mario imperatore ſtipendia meruiſſent, confidebat. maiores autem eſſe Italicorum opes populus ægre ferebat. ac die legis ferendæ, quicunque tribunorum legi intercedebant, ab Appuleio contumelia affecti ſe ex tribunali proijciebant. vrbana vero turba clamorem ſuſtulit, quaſi tonitruum audiſſet. cum autem Appuleiani vim facerent, vrbani abiectis veſtibus, atque arreptis lapidibus in ruſticos ſe intulerunt. illi vero iterum ab Appuleio coacti, & ipſi cum fuſtibus in vrbanos impetum fecerunt, ac per vim legem iuſſerunt.* Huius autem plebis partes fuerunt, Tribuni ærarij, Scribæ, Mercatores & negotiatores, Argentarij & fœneratores, Artifices & opifices, Turba forenſis, Libertini, & magiſtratuum apparitores. quas partes plebis vrbanæ propterea voco, quoniam omnes fere, qui è plebe fuerint, in aliquo horum munerum occupatos fuiſſe comperio. Huius autem præceptionis quem locupletiorem,

aut certiorem poſſum producere teſtem, quam Ciceronem? Is autem in quarta in Catilinā, in ſenatu ita agit: *Omnes adſunt omnium ordinum homines, plenū eſt forum, pleni omnes aditus huius loci, atque templi. quid ego hic equites Ro. commemorem? pari ſtudio defendendæ reip. conueniſſe video tribunos ærarios, ſcribas item vniuerſos. quos cum caſu hic dies ad ærarium frequentaſſet, video ad expectationem ſortis, ad communem ſalutem eſſe conuerſos. omnis ingenuorum adeſt multitudo etiam tenuiſſimorum. operæpretium eſt, libertinorum hominum ſtudia cognoſcere, qui ſua virtute fortunam ciuitatis conſequuti hanc vere ſuam patriam eſſe iudicant. Quod ſi auditū eſt, lenonem quendam Lentuli concurſare circum tabernas, pretio ſperantem ſolicitari poſſe animos egentium, atque imperitorum, eſt id quidem cœptum, atque tentatum; ſed nulli ſunt inuenti tam aut fortuna miſeri, aut voluntate perditi, qui non ipſum illum ſellæ, atque operis, & quæſtus quotidiani locum, qui nō cubile, lectulum ſuum, qui denique non curſum hunc ocioſum vitæ ſaluū eſſe velint. multo vero maxima pars eorū, qui in tabernis ſunt, immo vero genus hoc vniuerſum amantiſſimum eſt otij. etenim omne eorum inſtrumētum, omnis opera, ac quæſtus frequentia ciuium ſuſtinetur, alitur ocio. quorum ſi quæſtus occluſis tabernis minui ſolet, quid tandem incenſis futurum fuit?* Loquitur ad ſenatum Cicero. omnium ordinum homines conueniſſe ait, primum equites Romanos, deinde tribunos, ærarios, ſcribas, libertinóſque; opifices autem tentatos. Ergo tribuni ærarij, ſcribæ, libertini, & opifices plebis ordinem obtinuerunt. Confirmat hoc idem in Rabiriana, cum ait: *Quid dicam de equitibus Ro. qui vnà cum ſenatu ſalutem reip. defenderunt, quid de tribunis ærarijs, ceterorumq; ordinum hominibus?* confirmat etiam Q. Frater in libello de petitione: *Primum*, inquit, *id, quod ante oculos eſt, ſenatores, equitéſque Romanos, ceterorum ordinum homines nauos, & gratioſos complectere. multi homines vrbani, & induſtrij, multi libertini gratioſi. in foro nanq; verſantur. deinde aue oratores vrbis totius, collegium omnium pagorum, vicinitatum. ex ijs principes ad amicitiam tuam ſi adiunxeris, per eos reliquam multitudinem facile tenebis.* Pagorum autem collegium dixit, quoniam plebs vrbana in pagos eſt à Ser. Tullio, teſte Dionyſio, diſtributa. vnde illud eſt pro domo ſua: *Nullum eſt collegium in hac vrbe, nulli pagani, aut montani, (quoniam plebi quoque vrbanæ maiores noſtri conuenticula, & quaſi conſilia quædam eſſe voluerunt;) qui non ampliſſime de mea ſalute decreuerint.* Sed de ſingulis ordine diſputemus.

De Tribunis ærarijs. CAP. VIII.

TRIBVNOS ærarios ordinem quendam apparet fuiſſe eorum, quibus, vt ait Varro, *attributa erat pecunia, vt militi redderent.* Pecuniam autē attributam definit in tertiam Verrinam Pedianus, *quæ in ſtipendium militū de ærario à tribunis ærarijs adnumerari quæſtori ſoleret.* Quæſtores porrò ærarij Varro dictos ſcribit, *qui pecunias cōquirerent publicas.* Et certe in tabulas pecuniā publicā referendi quæſtoris munus fuiſſe, multorū teſtimoniis planū fieri poſſet. ex quo intelligi licet, quæſtores curaſſe pecuniā, quam in ærariū inferrent, tribunos ærarios, quā ex ærario ſumptam quæſtori proconſulis, atq; exercitui maxime erogarent. vnde Cicero procoſ. illud ſcripſit ad Caniniū: *Pecunia, quæ mihi attributa eſt, à quæſtore curatur.* Fuit autem horum ordo ſane antiquus, quippe quorum meminerit etiā Cato, (auctore Gellio lib. VII) in primo epiſtolicarum quæſtionum, his verbis: *Pignoriſcapio ob æs militare, quod æs à tribuno ærario miles accipere debebat.* Quamobrem ſatis conſtituere non poſſum, quod ſit eorum conſilium, qui ex ſententia Ciceronis tribunos ærarios inter minores magiſtratus iccirco referunt, quòd is in tertio de legibus ita ſcriptū reliquit: *Minores magiſtratus partiti iuris plures in plera ſunto. militiæ quibus iüſſi erunt, imperanto, eorumq; tribuni ſunto. domi pecuniā publicā cu*

ſtodi

ſtodiunto. quid ita? quia intelligo, hoc loco non tribunos ærarios, ſed tribunos militum, & quæſtores ærarij eſſe deſcriptos. Tribunos autẽ ærarios è plebe fuiſſe, non locus ſolum, quẽ ante protuli ex oratione Ciceronis in Catilinam oſtendit, ſed etiam lex Aurelia, qua communicata iudicia feruntur inter tres ordines, ſenatores, equites Rom. & tribunos ærarios. quos, cum hunc locum explicaret, perſpicue è plebe fuiſſe Dio in hiſtoria ſcribit. Videntur autem à Cotta in iudices è plebe illi relati, qui honeſtiore in plebe ordine, ac loco eſſent commodiore, vt cum ſenatoribus, & equitibus apte conferrentur.

De ſcribis. CAP IX.

TRIBVNORVM porrò ærarij ordini honore proximus ſcribarum ordo fuit. Hos Feſtus definit *librarios, qui rationes publicas ſcribunt in tabulis.* Apparuerunt autem ſingulis magiſtratibus eo nomine, vt rationes publicas in tabulas referrent, & leges, actaq; omnia perſcriberent. vnde dixit in v in Verrem Cicero, ſcribarũ ordinem eſſe honeſtum, *quòd eorum hominum fidei tabulæ publicæ, periculáque magiſtratuum cõmittantur.* & pro domo: *Scribæ, qui nobiſcum in rationibus, monumentisq; publicis verſantur, non obſcurum de meis in rempub. beneficijs ſuum iudicium, decretumq; eſſe voluerunt.* & in Piſonem, *Rationes ita ſunt perſcriptæ ſcite, & literate, vt ſcriba ad ærarium, qui eas retulit, perſcriptis rationibus, ſecum ipſe caput perfricans, commurmuratus ſit: ratio quidem hercle apparet. argentum ὄιχεται.* Leges autem quodammodo in manibus ſcribas habuiſſe, & magiſtratibus ius ſuggeſſiſſe, oſtendit idem, cum in tertio de legibus extremo ſcribit: *Animaduerto quoſque in magiſtratibus ignoratione iuris ſui tantum ſapere, quantum apparitores velint.* quod ipſum de ſcribis eſſe dictum, docet Plutarchus, vbi ſcribarum arrogantiam à M. Catone minore fractam, ac repreſſam eſſe narrat, in hæc verba: *Cato cum quæſturam iniſſet, miniſtros, & ſcribas coërcuit, qui publicas tabulas, legẽſque tractantes, cum adoleſcentes nacti eſſent, quibus magiſtratibus apparerent, quòd ij propter inſcientiam magiſtris egerent, poteſtate non cedebant, ſed ipſi erant magiſtratus. Eos vero Cato apparitorum loco, vt erant, tractauit. cum alios fraudis, alios inſcitiæ inſimularet. cúmque illi auxilio collegarum Catonis vſi reſiſterent, Cato primum eorum damnatum de fraudata hereditate ab ærario expulit, alterum vero de inertia poſtulauit. qui cum gratia Catuli cenſoris fultus euaſiſſet, eo nunquam vſus eſt Cato.* Addo illud, ſcribas fere à quæſtoribus mercedem apparitionis accipere ſolitos. id quod ex fragmento veteris huius tabulæ intelligitur:

Q. VRB. QVEI. AERARIVM. PROVINCIAM. OPTINENT. EAM MERCEDEM. DEFERTO. QVAESTORQVE. QVEI. AERARIVM. PROVINCIAM
OPTINEBIT. EAM. PEQVNIAM. EI. SCRIBAE. SCRIBEIS QVE. HEREDIVE
EIVS. SOLVITO. IDQVE. EI. SINE. FRAVDE. SVA. FACERE. LICETO. QVOD
SINE. MALO. PEQVLATV. FIAT. OLLEISQVE. HOMINIBVS. EAM. PEQVNIAM. CAPERE. LICETO

Omnium autem, vt ſcribit Feſtus, minimæ dignitatis fuit ſcriba naualis, quòd periculis quoque eius miniſterium eſſet obiectum.

Cum ergo multi eſſent ſcribæ in ciuitate, factum eſt, vt in decurias multas ſint tranſlati, quæſtoriorum, ædiliciorum, prætoriorum, prout à quæſtoribus, ædilibus, prætoribus eſſent lecti. nam hoc ius eorum magiſtratuum fuiſſe, non obſcure innuit Cicero in Cluentiana: *Nuper hominem tenuem ſcribam ædiliciũ D. Matriniũ cũ defendiſſem apud M. Iuniũ, Q. Publiciũ prætores, & M. Plætorium, C. Flaminiũ ædiles curules, perſuaſi, vt ſcribã iurati legerent eum, quem ijdem iſti cenſores ærarium*

 reliquiſſent

reliquiſſent. & Liuius libro XL: *Q. Petilius prætor vrbanus eos libros à L. Petillio ſcriba ſumpſit. & erat familiaris vſus, quòd ſcribam eum, quæſtor Q. Petillius in decuriam legerat.* Sed tamen aliquot etiam decurias pretio emptas fuiſſe, apparet ex oratione quinta in Verrem, in qua ille ita diſſerit: *Ad eos me ſcribas reuoca, ſi placet; noli hos colligere, qui numulis corrogatis de nepotum bonis, ac de ſcenicorum corollarijs, cum decuriam emerunt, ex primo ordine exploſorum in ſecundum ordinem ciuitatis ſe veniſſe dicunt. eos ſcribas tecum diſceptatores huius criminis habebo, qui iſtos ſcribas eſſe moleſte ferunt. tametſi cum in eo ordine videamus eſſe multos non idoneos, qui ordo induſtriæ propoſitus eſt, & dignitati, mirabimur turpes aliquot in eo eſſe, quo cuiuis licet pretio peruenire?*

Non admodum autem grauem, atque honeſtum fuiſſe Romæ ſcribarum ordinem, duæ res indicio ſunt: vna quòd Probus in Eumene, ſcribarum munus multo apud Græcos honorificentius fuiſſe, quàm apud Romanos prodit. nam apud Romanos re vera, ſicut eſſent, mercenarios habitos, apud Græcos neminem, niſi honeſto loco, & fide, & induſtria cognita admiſſum. altera, quòd Piſo apud Gellium de Cn. Flauio ſcriba ita ſcribit: *Cn. Flauius patre libertino natus ſcriptum faciebat: iſq; in eo tempore ædili curuli apparebat, quo tempore ædiles ſubrogantur. eumq; primæ tribus ædilem curulem renunciauerunt. atq; ædilis, qui comitia habebat, negat accipere, neque ſibi placere, qui ſcriptum faceret, eum ædilem fieri. Cn. Flauius dicitur tabulas poſuiſſe, ſcriptu ſeſe abdicaſſe. iſq; ædilis curulis factus eſt.* Non tamen aditum omnino ſcribis ad maiores honores fuiſſe intercluſum, Cicereij, qui Scipionis Africani maioris ſcriba fuerat, exemplum oſtendit, qui auctore Valerio, *cum in campum Africani filium candidatum prætorijs comitijs deduxiſſet, ſeq; omnibus cẽturijs Scipioni anteferri vidiſſet, è templo deſcendit.* quin etiam Cicero in libris de officiis, quendã memorat, qui cũ in Sullæ dictatura ſcriba fuiſſet, poſt in Cæſaris prætor vrbanus fuit.

De mercatoribus, & negotiatoribus. CAP. X.

SCribis neſcio an alios è plebe honeſtiores homines adiunxerim, quàm mercatores. Mercatores autẽ appello, qui iis rebus quibus abundamus, exportandis, & iis, quibus egemus, inuehendis quæſtum faciunt. quem quæſtũ laudat Cicero in primo de officiis his verbis: *Mercatura ſi tenuis eſt, ſordida putanda eſt; ſi magna, & copioſa, multa vndique apportans, multiſque ſine vanitate impartiẽs, non eſt admodum vituperanda. atque etiam, ſi ſatiata quæſtu, vel contenta potius. vt ſæpe ex alto in portum, ex portu ipſo ſe in agros, poſſeßionéſque contulerit, videtur iure optimo poſſe laudari.* quid autem dixi Ciceronem? Cato ille ſenior tale de mercatoribus reliquit in principio librorum de re ruſtica teſtimoniũ: *Eſt interdum*, inquit, *præſtare populo, mercaturis rem quærere, ni tam periculoſum ſiet.* neque ita multo poſt: *Mercatorem ſtrenuum, ſtudioſúmque rei quærendæ exiſtimo; verum, vt ſupra dixi, periculoſum, & calamitoſum.* Quocirca Cicero etiam in Paradoxis, honeſtos quæſtus eorum appellauit, *qui mercaturam facerent, operas darent, publica ſumerent.* Horum vero duo genera fuiſſe inuenio, vnum eorum, qui proprio nomine mercatores appellati ſunt, alterum, qui negotiatores & negotia gerentes. inter quos illud potiſſimum, ni me coniectura fallit, interfuit, quòd mercatores Romæ domicilium, familiámque habuerunt, quanquam interdum quæſtus cauſſa in prouinciis per aliquot menſium ſpatium verſarentur. negotiatores vero eundem ſequuti quæſtum in prouinciis ſedem, ac domicilium fortunarum ſuarum collocarunt. neque fere Romam, niſi cenſendi cauſſa deceſſerunt. Itaque vt Romæ fuit mercatorum collegium, ſic in prouinciis conuentus negotiatorum. Mercatorum vero collegium inſtitutum eſſe anno CCLIX poſt Romam conditam, Claudio, Seruilióque coſ. Liuij teſtimonio cognitum eſt, qui inquit: *Certamen conſulibus inciderat, vter*

dedi

dedicaret Mercurij ædem. ſenatus à ſe rem ad populum reiecit: vtri eorum dedicatio iuſſu populi data eſſet, eum præeſſe annonæ, mercatorum collegium inſtituere, ſolemnia pro pontifice iuſſit ſuſcipere. Itaque Feſtus mercatorum diem feſtum Idus Maias appellat, quòd eo die Mercurij ædes eſſet dedicata. eoſdem vero à Mercurio, quem coluerint, deo Mercuriales appellatos, iuuat ſuſpicari, de quibus Ouidius in Faſtis, vbi de Mercurij æde conſecrata loquitur, ita ſcribit:

Te quicunque ſuas profitentur vendere merces,
Thure dato, tribuas vt ſibi lucra, rogant.

& Cicero in epiſtolis ad fratrem, ita: *M. Furium Flaccum, equitem Romanum, hominem nequam, Mercuriales, & Capitolini de collegio eiecerunt.* Nam Capitolinorum collegium à M. Camillo dictatore ludis Capitolinis, eodem teſte Liuio, conſtitutum ſatis conſtat. Fuiſſe tamen aliquot etiam equites Rom. in Mercurialiũ collegio, ex iiſdem Ciceronis verbis apparet.

Negotiatorum porro crebra apud Ciceronem eſt mentio. in epiſtolis ad fratrẽ: *Conſtat Aſia ex eo genere ciuium, qui aut quòd publicani ſunt, nos ſumma neceſſitudine attingunt, aut quòd ita negotiantur, vt locupletes ſint, noſtri conſulatus beneficio, ſe incolumes fortunas habere arbitrentur.* in Maniliana: *Ac ne illud quidem negligendum eſt, quod ad multorum bona ciuium Romanorum pertinet. nam & publicani ſuas rationes, & copias in illam prouinciam contulerunt, deinde ceteris ex ordinibus homines naui, & induſtrij partim in Aſia negotiantur, partim ſuas, ſuorumq; in ea prouincia pecunias magnas collocatas habent.* pro Fonteio: *A ciuibus Rom. qui negotiantur in Gallia, referta eſt Gallia negotiatorum, plena ciuium Rom. vnum ex toto negotiatorum, colonorum, publicanorum, aratorum, pecuariorũ teſtem producant.* Item: *Nemo eſt ciuis Romanus, qui ſibi vlla excuſatione vtendum putet. omnes illius prouinciæ publicani, agricolæ pecuarij, ceteri negotiatores Fonteium defendunt.* Vnde illa ſunt etiam in Verrem de laudibus prouinciæ Siciliæ: *Quid, quòd multus locupletioribus ciuibus vtimur, quòd habent propinquam fidelem, fructuoſamq; prouinciã, quo facile excurrant, vbi libenter negotium gerant, quos illa partim mercibus ſuppeditandis cum quæſtu, compendioq; dimittit, partim retinet, vt arare, paſcere, vt negotiari libeat. vt denique ſedes ac domicilium collocare.* & alio loco: *Vexaſti negotiatores. inuiti enim Romam, raroq; decedunt.* Fuiſſe autem aliquot etiam equites Romanos è negotiatoribus, non eſt cur ſit dubitandum, præſertim cum dicat idem in Verrẽ: *L. Pretius ſplendidiſſimus eques Romanus, qui Panormi negotiatur, & Q. Minucius eques Rom. qui Syracuſis.* Nam quod de cenſendo dixi, id ſcriptum eſt in epiſtolis ad Atticum, vbi adhortans eum, vt aliquando ſe reuiſat, concluſit: *Sub luſtrum autem cenſeri, germani negotiatoris eſt.*

Legi etiam conſueuiſſe iudices à prætoribus in prouinciis ex conuentu ciuium Rom. qui in prouincia negotiarentur, ſignificat ſæpe idem in Verrinis.

Negotiatores autem in prouinciis multo, quàm mercatores, erant notiores. vnde maiora mercatoribus, quàm negotiatoribus ad ea adeuntibus loca pericula impendebant. Id quod Cicero his verbis contra Verrem conqueritur: *Hæccine plebi Romanæ te prætore eſt conſtituta conditio? hæc negotij gerendi ſpes? hoc capitis vitæq; diſcrimen? parum ne multa mercatoribus ſunt neceſſario pericula ſubeunda fortunæ, niſi etiam hæ formidines ab noſtris magiſtratibus, atque in noſtris prouincijs impendebunt?* Item: *Homines tenues, obſcuro loco nati nauigant, adeunt ad ea loca, quæ nunquam antea viderunt. vbi neque noti eſſe ijs, quo venerunt, neque ſemper cum cognitoribus eſſe poſſunt. hac vna tamen fiducia ciuitatis non modo apud noſtros magiſtratus, ſed quocunque venerint, hanc ſibi rem præſidio ſperant futurum.*

Neque vero ſolùm mercatores ciues Romani fuerunt, ſed etiam inſtitores mercis: qualem fuiſſe C. Terentium Varronem, qui conſul exercitum ad Cannas pulcherrimum amiſit, prodit Liuius. Inſtitorem vero quæſtuariæ negotiationis præ-

fectum,vt procuratorem non quæſtuariæ appellarunt. quos ambos eorum numero comprehenſos patet,quos Cicero dixit, *operis dandis quæſtum feciſſe.*

De Argentarijs, & Fœneratoribus. CAP. XI.

IAM vero argentarios etiam fuiſſe,ac nummularios cõſtat.Sunt, qui patrum, atque adeo noſtra memoria litteris prodiderint, argentarios florente rep.eoſdem fuiſſe cum menſariis.ad quam opinionem vnde illi, aut qua ratione venerint,ſatis conſtituere non poſſum. Ego enim inter illos,atque hos plurimum opinor interfuiſſe.id quod hoc loco non redarguendi alicuius ſtudio ductus, ſed rei illuſtrandæ cupiditate incenſus,paucis oſtendam.Res autem vno verbo patebit,ſi intellexerimus,menſarios publicam rationem confeciſſe, argentarios priuatam,illos rei nummariæ publicæ curatores fuiſſe,hos negotiationis priuatæ.Itaque eos Romæ, vt res tulit, modo quinqueuiros, modo triumuiros eſſe creatos; hos,vt etiam reliquos mercatores, nullius lectione,iudicio ſuo, quæſtu tantũ priuato inductos,rem nummariam iam inde ab initio vrbis exercuiſſe.

Menſariorum autem prima, vt opinor,mentio fit apud Liuium P. Valerio Poplicola, C. Marcio Rutilo cos.anno poſt vrbem conditam quadringenteſimo primo.eos vero ille creatos leuandi fœnoris cauſſa tradit: ídque his verbis: *Inclinatis ſemel in concordiam animis, noui conſules fœnebrem quoque rem, quæ diſtinere vnanimos videbatur, leuare aggreſsi, ſolutionem alieni æris in publicam curam verterunt, quinque viris creatis, quos menſarios ab diſpenſatione pecuniæ appellarunt: meriti æquitate, curaq; ſunt, vt per omnium annalium monumenta celebres nominibus eſſent. fuere autem C. Duilius, P. Decius Mus, M. Papirius, Q. Publilius, & Ti. Aemilius, qui rem difficillimam tractatu, & plerunque parti vtrique, ſemper certe alteri grauem, cum alia moderatione, tum impendio magis publico, quàm iactura ſuſtinuerunt. tarda enim nomina, & impeditiora inertia debitorum, quàm facultatibus, aut ærariũ menſis cum ære in foro poſitis diſſoluit, vt populo prius caueretur; aut æſtimatio æquis rerum precijs liberauit, vt non modo ſine iniuria, ſed etiam ſine querimonijs partis vtriuſque exhauſta vis ingens æris alieni ſit.* Alterum monumentum eorum extat L. Poſtumio, Ti.Sempronio cos.anno vrbis quingenteſimo triceſimo octauo, bello Punico.quo anno idem ait, Romæ propter penuriam argenti triumuiros menſarios rogatione Minucij tribuni pl.factos.Quocirca quinquennio poſt,eodem bello, M. Valerius Læuinus cos. cum de cõferendo in bellum promiſcue omni auro, argento,atque ære in ſenatu ageret,dixit: *Ceterum omne aurum, argẽtum, æs ſignatum ad triumuiros menſarios extemplo deferamus.* & poſt: *Senatu miſſo pro ſe quiſque aurum, argentum, æs in publicum conferunt, tanto certamine iniecto, vt prima inter primos nomina ſua vellent in tabulis publicis eſſe, vt nec triumuiri accipiendo, nec ſcribæ ſcribendo ſufficerent.* Quibus ex locis patet, mẽſarios nihil,niſi publicæ rationis attigiſſe.quod etiam in Græcia,atque Aſia factitatum oſtendit Cicero, ab iis,quos illi τραπεζίτας vocarent, ipſe, cum de Aſia diceret,menſarios Latino vocabulo appellauit in oratione pro Flacco: *Cum ciuitate,* inquit, *mihi res eſt conficientiſsima litterarum. in qua nummus moueri nullus poteſt ſine quinque prætoribus, tribus quæſtoribus, quattuor menſarijs, qui apud illos à populo creantur.* & poſt; *Si prætor dedit, vt ſcriptum eſt, à quæſtore numerauit, quæſtor à menſa publica, mẽſa aut ex vectigali, aut ex tributo.* Cum autem inquit,menſarios apud Aſianos à populo eſſe creatos,tacite Romæ aliter obſeruatum eſſe,nos admonet.

Argentarij vero fuerũt,qui argentariam fecerunt.ſic enim pro Cæcina,de quodam dixit: *Romæ argentariam non ignobilem fecit.* erant autem dites & copioſi homines, qui quæſtum faciebant aut permutandis pecuniis, aut fœnerandis. permutatio pecuniæ, vnde lucrum petebant, à Græcis collybus dicta eſt. quam vocem probauit

probauit in epiſtolis ad Atticum: *De Cælio*, inquit, *vide quæſo, ne qua lacuna ſit in auro, ſed certe eſt in collybo detrimentum.* & in Verrem: *Ex omni pecunia, quam aratoribus ſoluere debuiſti, certis nominibus deductiones fieri ſolebant, primum pro ſpectatione, & collybo, deinde pro neſcio quo cerario. hæc omnia Iudices non rerum certarum, ſed furtorum improbiſſimorum ſunt vocabula. nam collybus eſſe qui poteſt, cum vtantur omnes eodem genere nummorum?*

Argentarios porrò fœneratores intellexit Plautus in Curgulione cum ſcripſit: *Sub veteribus, ibi ſunt, qui dant, quiq; accipiunt fœnore.* Veteres enim intellexit argentarias tabernas, quòd erant etiam nouæ. Tabernas autem argentarias in foro conſtruxit L. Tarquinius Priſcus rex, teſte Dionyſio. ex quo intelligere poſſumus, iam tum negotiationem argentariorum nummariam Romæ eſſe factitatam. Earũ vero tabernarum meminit poſt ſæpe Liuius; vt bello Samnitico: *Eius triumpho longe maximam ſpeciem captiua arma præbuere. tantum magnificentiæ viſum in iis, vt aurata ſcuta dominis argentariarum ad forum ornandum diuiderentur.* & bello Punico: *Annibal vocato præcone tabernas argentarias, quæ circum forum tunc eſſent, iuſſit venire.* Et poſt: *Eodem tempore ſeptem tabernæ, quæ poſtea, & quinque argentariæ, quæ nunc Nouæ appellantur, arſere.* Vnde Varro de lingua Latina: *Sub Nouis dicta pars in foro ædificiorum.* In hos ergo argentarios, eoſdemq; fœneratores reſpiciens Plautus iterum ſcripſit in Aſinaria:

Quia triduum hoc vnum modo foro operam aſſiduam dederim,
Dum reperiam, qui quæritet argentum in fœnus.

& Cicero æs circumforaneum æs in foro fœnore ſumptum vocauit, cum ad Atticum ſcriberet: *Tuſculanum*, inquit, *& Pompeianum valde me delectant, niſi quòd me ipſum illum vindicem æris alieni ære non Corinthio, ſed hoc circumforaneo obruerunt.* & in Maniliana: *Hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro verſatur, implicita eſt cum pecuniis Aſiaticis.*

Ad argentariorum autem tabernas auctiones fieri ſolitas Ciceronis, & Quintiliani teſtimonio patet. ille enim in oratione pro Cæcina ita ait: *Aebutio negotium datur. adeſt ad tabulam, licetur Aebutius. deterrentur emptores multi, partim gratia Cæcinæ, partim pretio. fundus addicitur Aebutio. pecuniam argentario promittit Aebutius.* hic vero Inſtitutionum lib. XI, hoc modo: *Et forſitan in hoc ſunt adiuti, qui auctione dimiſſa, quod nunquam vendidiſſent, teſtibus argentariorum tabulis reddiderunt.* Ex qua etiam conſuetudine coactores profecti ſunt, quippe miniſtri argentariorum in auctionibus. qualem patrem ſuum Horatius fuiſſe memorat, in Sermonibus:

Nec timuit, ſibi ne vitio quis verteret olim,
Si præco paruas, aut, vt fuit ipſe, coactor
Mercedes ſequerer.

Quem locum interpretans Acro ait, præcones dictos, qui ſtarent ad haſtam, nunciarentq; pretia oblata. coactores autem mercenarios eorum fuiſſe, qui argentariã haberent, argentarios vero, qui haberent ſummam rerum venalium. dici enim, argentarium, qui habeat ſummam diuitiarum, à quo accipiũt forani. coactorem, qui exigit nummos à circumforaneis. aliter coactores dici argentarios in auctionibus, qui pecunias cogunt. Eorundem autem coactorum meminit Cicero in Cluentiana, cum dixit: *Quidam ex amicis Saſſiæ recordatus eſt, ſe nuper in auctione quadam vidiſſe in rebus minutis aduncam ex omni parte ſerrulam, qua illud potuiſſe ita circumſecari videretur. ne multa. perquiritur à coactoribus. inuenitur ea ſerrula ad Stratonem perueniſſe.*

Argentariam autem artem parum honeſtam apud Romanos ciues habitam eſſe, inde exiſtimari poteſt, quòd, vt ait Suetonius, à M. Antonio Cæſari Octauiano auus argentarius in maledictis obiectus eſt, & quòd eundem Caſſius Parmenſis nummularij nepotem ad contumeliam appellauit. Cuius rei cauſſam ego

eam

eam fuiſſe crediderim, quòd argentariam iidem, iidem fœnerationem exercerent, quorum quæſtus in odia hominum incurriſſe, Cicero in libris de officiis tradidit. ſcite. tenebat enim memoria, maiores ſuos, Romanos, adeo fœnerationes pecuniarum improbaſſe, vt vſurarum licentiam multis legibus ſi non omnino frangerent, at certe valde reprimerent. quas leges neſcio an breuius quiſquam commemorare potuerit, quàm Tacitus annalium quinto, in hunc modum: *Sane vetus vrbi fœnebre malum, & ſeditionum, diſcordiarūq; creberrima cauſſa. eóque cohibebatur antiquis quoque & minus corruptis moribus. nam primo duodecim tabulis ſanctum, nequis vnciario fœnore amplius exerceret, cum antea ex libidine locupletum agitaretur, dein rogatione tribunicia ad ſemuncias redacta, poſtremo vetita verſura. multisq; plebis ſcitis obuiam itum fraudibus eſt.*

Quæ verba placet fœnoris antiqui oſtendendi cauſſa, pluribus explanare. Primum ergo inquit, ante XII tabulas fœnus pro libidine eſſe agitatum, idq; ſeditionibus cauſſam præbuiſſe. egregie. probant enim hoc querelæ pauperis eius, cuius oratione ſeceſſionem plebis in montem Sacrum factā prodit Liuius. Sabino enim bello, queſtus eſt, *ſe militantem, quia propter populationes agri non fructu modo caruiſſet, ſed villa incenſa fuiſſet, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquo ſuo tempore imperatum, æs alienum feciſſe. id cumulatum vſuris, primo ſe agro paterno, auitoq; exuiſſe, deinde fortunis alijs, poſtremo velut tabem perueniſſe ad corpus. ductum ſe ab creditore nòn in ſeruitium, ſed in ergaſtulum.* Deinde addit, XII tabulis cautum, *Ne quis vnciario fœnore amplius exerceret.* Vnciariam autem vſuram, ſi quis hoc fortaſſe requirat, dixerunt, reſpicientes centeſimam, quam maximam vſuram æſtimarunt. quæ eſt, cum pars ſortis centeſima ſingulis menſibus penditur. id eſt cum quotannis duodeni pro centenis vſuræ nomine numerantur. Hanc vero quaſi vſurarum aſſem quendam eſſe voluerunt. vnde aliæ minores vſuræ, quaſi aſſis partes, aut particulæ fluxerunt; ſemis, cum dimidia pars centeſimæ in menſes ſingulos ſoluitur; quadrans, cum quarta; quincunx, cum quinta; triens, cum tertia; vnciaria, cum duodecima; ſemunciaria, cum viceſima quarta. Hac tamen lege non contenta plebs fuit. quin etiā C. Licinius, L. Sextius tribuni pl. anno vrbis CCCLXXXVI, legem promulgarunt, eamq; poſt decennium pertulerunt, auctore Liuio, *Vt deducto eo de capite, quod vſuris pernumeratum eſſet, id quod ſupereſſet, triennio æquis portionibus perſolueretur.* Hanc tamen vnciariam legem nefaria libidine fœneratorum, atq; auaritia præualēte, poſt omnino obſoleuiſſe, ex eo exiſtimari licet, quòd eadem anno vrbis trecenteſimo nonageſimo ſexto relata eſt, C. Marcio, & Cn. Manlio, cos. M. Duilio, & L. Mænio tribunis pleb. eam ferentibus. Quod autem addit, *verſuram inde ab vnciario fœnore ad ſemunciariam redactam,* legem intelligit T. Manlio Torquato, & C. Plautio cos. poſt decēnium latam, qua dicitur, eodem teſte Liuio, ſemunciarium ex vnciario fœnus factum eſſe. Itaque cum Cato in principio librorum de re ruſtica ſcripſit, maiores in legibus poſuiſſe, *fœneratorem quadrupli condemnari,* ego ea verba in hanc ſententiam accipio, vt putē, non omnino aut decemuiros, aut tribunos pleb. legibus ſuis fœnerantes quadrupli condēnaſſe, ſed cum adiunctione, qui fœnus vnciario, aut ſemunciario maius exercerent. me vero in hanc ſententiam prope manu ducit Aſconius, cum inquit, *quadruplatores vocatos, qui grauioribus vſuris fœnerantes accuſabant, & pœna lege conſtituta in quadruplum condemnari curabant.* Quod autem adiicit Tacitus, poſtremo vetitam eſſe verſuram, legem fortaſſe Genuciam notauit, quam ſe in quibuſdam annalibus inueniſſe narrat Liuius. tuliſſe enim Q. Seruilio, C. Marcio cos. anno vrbis quadringenteſimo primo L. Genucium tribunum pleb. ad populum, *Ne fœnerare liceret.* Itaque idem anno quadringenteſimo quinquageſimo octauo, Fabio, & Decio cos. aliquot fœneratoribus ab ædilibus curulibus diem dictam, eoſq; multatos prodit; & anno DLXI iudicia in fœneratores multa ſeuere accuſantibus priuatos ædilibus curulibus facta. Verſuram autem hoc loco pro quocunque fœnerationis genere videtur

videtur Tacitus accepiſſe. eadem enim eſt re fœneratio, ac verſura, ratione diuerſa. fœneratur enim, qui dat, verſuram facit, qui accipit mutuo, teſte Feſto. Vnde Cicero pro Fonteio: *Aiunt hoc prætore oppreſſam eſſe ære alieno Galliam à quibus verſuras tantarum pecuniarum factas eſſe dicunt?* Quod autem idem concludit, multis plebiſcitis obuiam itum eſſe fraudibus, nimirum inter cetera Sempronium etiam plebiſcitum ſignificat; cuius eſt mentio apud Liuium eodem loco, priore anno, L. Cornelio, Q. Minucio cos. hoc modo: *Inſtabat tum, quòd ciuitas fœnore laborabat. & cum multis fœnebribus legibus conſtricta auaritia eſſet, via fraudis inita erat, vt in ſocios, qui non tenerentur iјs legibus, nomina tranſcriberent. ita libero fœnore obruebant debitores. cuius cernendi cum ratio quæreretur, diem finiri placuit fœneralia, quæ proxime fuiſſent: vt qui poſt eam diem ſocij ciuibus Romanis credidiſſent pecunias, profiterentur. & ex ea die pecuniæ creditæ, quibus debitor vellet legibus, ius creditori diceretur. deinde poſtquam profeſſionibus detecta eſt magnitudo æris alieni per hanc fraudem contracti, M. Sempronius tribunus pleb. ex auctoritate patrum, plebem rogauit, plebeſq; ſciuit, vt cum ſocijs, ac nomine Latino pecuniæ creditæ ius idem, quod cum ciuibus Romanis, eſſet.* Cum ergo multæ eſſent de fœnore leges, atque aliis aut mitiores, aut acerbiores, fiebat, vt prætores vrbani modo hanc, modo illam in dicendo iure obſeruarent, prout vel creditoribus vel debitoribus æqui eſſent. Itaque anno vrbis ſexcenteſimo ſexageſimo quarto, Cn. Pompeio, L. Porcio cos. cum ære alieno oppreſſa eſſet ciuitas, prætor, quoniam ſecundum debitores ius dicebat, ab iis, qui fœnerabantur, in foro occiſus eſt. Quod breuiter ſcriptum in epitoma Liuianorum ſeptuageſima quarta, aliquanto magis libro primo Ciuilium Appianus dilatauit, in hanc ſententiam: *Eodem tempore, creditores in vrbe ſeditionem fecerunt, cum creditas pecunias cum vſuris exigerent, antiqua lege vetante, ne vſuras creditarum pecuniarũ acciperent, & illos qui ea conditione dediſſent, multante. Cum autem vſuras longa conſuetudo firmaſſet, creditores quidem eas ex conſuetudine repetebant, debitores vero partim vſuras negabant, partim multas etiam ſe ab iјs, quòd fœnerati eſſent, petituros minabantur. Aſellio vero prætor, cuius hæc erat iuriſdictio, dedit illis inter ſe iudicia, legis, & conſuetudinis difficultate ad iudices reiecta. fœneratores autem ægre ferentes, legem ab eo veterem renouatam, ipſum in foro ſacra facientem interfecerunt.* Poſtero vero anno P. Sulpicius in tribunatu legem tulit, teſte Plutarcho in Sylla, Ne quis ſenator plus ſeſtertium duobus millibus deberet. Conſules autem ipſi L. Sylla, & Q. Pompeius; Vt debitores decimam partem ſoluerent. ſi modo recte apud Feſtum legitur ita: *Vnciaria lex dici cœpta eſt, quam L. Sylla, & Q. Pompeius tulerunt. qua ſanctum, vt debitores decimam partem.....* Biẽnio vero interiecto L. Valerius Flaccus conſul alterã, quam appellat Velleius turpiſſimam, qua creditoribus quadrantem ſolui iuſſit. poſt autem in conſulatu Ciceronis ius aſpere dictum in debitores coniurati ipſi indicant, qui apud Salluſtium conqueruntur, *ſibi more maiorum vti lege non licuiſſe, neque amiſſo patrimonio corpus liberum habere, tantam ſæuitiam fœneratorum, & prætoris fuiſſe.* Vnde Dio tribunos pleb. eodem anno de nouis tabulis promulgaſſe ſcribit, eamq; rogationem à ſe antiquatam addit Cicero in Legibus: *Nunquam vehementius actum eſt, quàm me conſule ne ſolueretur. armis, & caſtris tentata res eſt ab omni genere hominum, & ordine. quibus ita reſtiti, vt totum hoc malum de repub. tolleretur. nunquam nec maius æs alienum fuit, nec melius, aut facilius diſſolutum eſt. fraudandi enim ſpe ſublata ſoluendi neceſſitas conſecuta eſt.* Quod idem poſtea dictator Cæſar videtur prouidiſſe, ne fieret, cum tulit, teſte Suetonio, *Vt diſiecta nouarum tabularum expectatione, quæ crebro mouebatur, debitores creditoribus ſatisfacerent per æſtimationem poſſeſſionum, quãti quaſque ante ciuile bellum comparaſſent, deducta ſumma æris alieni, ſi quid vſuræ nomine numeratum, aut perſcriptum fuiſſet, qua conditione quarta fere crediti deperibat.* quam eandem rem idem ipſe his verbis memoriæ mandauit in principio tertij libri de bello ciuili: *Cum fides tota Italia eſſet anguſtior, neque creditæ pecuniæ ſoluerentur, conſtituit, vt arbitri darentur.*

rentur. per eos fierent æſtimationes poſſeßionum, & rerum, quanti quæque earum ante bellum fuiſſent, atque eæ creditoribus traderentur. Hoc & ad timorem nouarum tabularum tollendum, minuendumq́; qui ferè bella & ciuiles diſſenſiones ſequi cõſueuit, & ad debitorum tuendam exiſtimationem aptißimum exiſtimauit. Leges autem fœnebres labefactatas eſſe Ciceronis ætate, inde facile intelligitur, quòd idem lib. VI epiſtolarum ad Atticum vſuræ trientis, & beſſis meminit, *Fœnus ex triente Idibus factum erat beßibus.* & quòd ad Sextium ſcribens, ſemiſſis, inquiẽs: *Omnino ſemißibus magna copia eſt.* & iterum ad Atticum libro primo, centeſimæ, cum inquit, *à Cæcilio nummum moueri ne à propinquis quidem minore centeſimis poſſe.* quanuis fœnus adeo maiores improbaſſent, vt ſenex Cato interrogatus quondam, quid de fœneratione ſentiret, reſponderet, idem eſſe fœnerari, atque hominem interficere. adeo mores ſenſim praua conſuetudo, atque peccandi licentia ipſa corruperat.

De opificibus, & artificibus. CAP. VII.

MERCATORIBVS autem, & argentariis aliquanto indigniores in ciuitate fuerunt opifices, artificesq́;. de quibus ſequitur vt deinceps, quemadmodum propoſuimus, diſſeramus. Vt autem ſordidæ & illiberales eorum artes habitæ ſint, docet in primo de officiis Cicero; quem puto vtile eſſe loquentem audire: *Illiberales, & ſordidi quæſtus mercenariorum omnium, quorum operæ, non quorum artes emuntur. eſt enim in illis ipſa merces auctoramentum ſeruitutis. ſordidi etiam putantur, qui mercantur à mercatoribus, vt ſtatim vendãt. opifices quoque omnes in ſordida arte verſantur. nec vero quicquam ingenuũ poteſt habere officina. minimeq́; artes probandæ, quæ miniſtræ ſunt voluptatum, cetarij, lanij, coqui, fartores, piſcatores, vt ait Terentius. adde his, ſi placet, vnguentarios, ſaltatores, totumq́; ludum talarium.* Quibus verbis ſumma opificum, artificumq́; omnium genera perſtrinxit, qui quin è plebe Romana, & maxime vrbana fuerint, non eſt, cur in dubium adducatur. Hi vero ex antiquiſſimo inſtituto erant in multa collegia diſtributi. cuius inſtituti auctorem inuenio, regem fuiſſe Numam. qui, quod eſt ſcriptum apud Plutarchum, *vt differentiam illam tolleret, qua ciuium Romanorum alij Quirites, alij Romani, alij à Tatio, alij à Romulo dicebantur, artium diuiſionem excogitauit tibicinum, aurificum, fabrum, tinctorum, ſutorum, cerdonum, fabrum ærarium, & figulorum reliquas vero artes in vnum redigens, vnum ex his collegium conſtituit, quibus cum ſodalitates, & conuentus, & ſacra vnicuique generi apta tradidiſſet, nomen Romanorũ, Sabinorumq́; deleuit.* Hanc autem Plutarchi orationem confirmat quoque Valerius, qui capite de inſtitutis, collegij *tibicinum* meminit; tuetur Plinius, qui libro XXXIIII tertium fabrum ærarium collegium, & libro XXXV, ſeptimum figulorum à Numa cõſtitutum prodit. Quanquam Florus Ser. Tullium potius, quàm Numam Pompilium horum, vt videtur, collegiorum auctorem aſſerit, cum de eo ita ſcribit: *Ab hoc rege populus Rom. relatus in cenſum, digeſtus in claſſes, decurijs, atque collegijs diſtributus. ſummaq́; regis ſolertia ita ordinata eſt reſp. vt omnia patrimonij, dignitatis, ætatis, artiũ, officiorumq́; diſcrimina in tabulas referrentur, ac ſi maxima ciuitas minimæ domus diligentia contineretur.* Atque hæc quidem ſiue à Numa, ſiue à Seruio inſtituta artificum, opificumq́; collegia fuerũt. de quibus intellexit ſine dubio Caius, cum leges XII tabularum interpretans ita ſcripſit: *Sodales ſunt, qui eiuſdem collegij ſunt, quam Græci ἑταιρίαν vocant. his autem poteſtatem facit lex, pactionem, quam velint, ſibi ferre, dum nequid ex publica lege corrumpant.* Inde vero facta alia multa ſunt, ſed ea ferè, quia aduerſus remp. eſſe videbantur, ſublata. quod his verbis prodit in Cornelianam Aſconius: *Frequenter cœtus factioſorum hominum ſine publica auctoritate, malo publico, fiebant. propter quod poſtea collegia ſenatuſconſultis, & legibus pluribus ſunt ſublata præter pauca, atque certa, quæ vtilitas ciuitatis deſideraſſet, vt fabrum, fictorumq́;.*

ctorúmque. Hoc autem quando potiſſimum factum ſit, inuenio ſcriptum apud eundem in commentario Piſonianæ. *L. Cæcilio*, inquit, *Q. Marcio conſulib. ſenatuſconſulto collegia ſublata ſunt, quæ aduerſus remp. videbantur eſſe. ſolebant autem magiſtri collegiorum ludos facere, ſicut magiſtri vicorum faciebant compitalicios, prætextati. qui ludi ſublatis collegijs diſcuſſi ſunt. poſt nouem deinde annos, quàm ſublata erant, P. Clodius tribunus pleb. non ſolum lege lata reſtituit collegia* (quod idem à Dione ſcriptum video libro quadrageſimo) *ſed etiam alia noua adiecit ex omni fece vrbis, ac ſeruitio*, vt teſtis eſt Cicero in Piſoniana. Quæ porrò reſtituta à Clodio fuerant, ea iterum à Cæſare dictatore ſublata, facile intelligere ex Suetonio poſſumus, ſi eum loquentem attendamus. inquit enim, *Cæſarem cuncta collegia præter antiquitus conſtituta detraxiſſe.* cuius lex cum in maximis reip. motibus poſtea ad nihilum recidiſſet, eandem ab Auguſto repoſitã exiſtimare debemus. ſiquidem idem Suetonius auctor eſt, *cũ plurimæ ſocietates titulo tenus collegij noui ad nullius non facinoris ſocietatem coirent, Auguſtum collegia præter antiqua, & legitima diſſoluiſſe.* Timebant ſcilicet ſapientiſſimi homines factioſorum hominum cœtus, ne iure collegij ad res nouandas, & remp. perturbandam abuterentur.

Si ergo antiqua iam inde à Numa inſtituta artificum, opificúmque collegia, in quæ ille populum plebem ve coniecit, vſque ad Auguſti memoriam integra peruaſerunt, quis eſt, qui negare, niſi plane rerum omnium rudis, poſſit, ciues Romanos, maxime qui de plebe erant, artes operoſas, ſordidas, humiléſque tractaſſe? At duobus in locis repugnat Dionyſius, atque artes eiuſmodi longe à ciue Romano remouet. vnus eſt, vbi de Romuli inſtitutis diſputat: *Romulus*, inquit, *ciuibus Romanis agriculturam, & artem militarem commiſit, ſeruis vero, & peregrinis artes ſellularias, & ſordidas, & turpium voluptatum miniſtras. quippe quæ non magis corpora, quàm animos eorum, à quibus colerentur, læderent. ac diu hæc artificia infamia flagrarunt apud Romanos, neque ab vllo indigena Romano ſunt exculta.* alter eſt, vbi de ſeptimo luſtro diſſerit, aliquot annis poſt reges exactos. *Ciuium*, inquit, *hoc luſtro, qui tum puberes eſſent, ſupra centum millia cenſa. mulierum autem, ſeruorumq́;, & mercatorum, & ſordidas artes exercentium, (ſiquidem Romanorum nemini cauponariam, aut operoſam artem tractare licuit) triplo plus quàm turbæ ciuilis.* Repugnat ille certe, & quæſtionem ponit ad explicandum difficilem. eſt tamen opera danda, vt veritatem in re non minimi momenti quàm certiſſimis poſſumus veſtigiis perſequamur. Ego igitur, qui artifices, atque opifices ciuium Ro. è numero fuiſſe cẽſeo, Dionyſio optimo in primis auctori ita occurrendum exiſtimo. Primum Romuli, cuius ille meminit, inſtitutum aut Numæ, aut Seruij inſtituto fuiſſe abrogatum. non enim ſeruos, aut peregrinos illi in collegia digeſſiſſe dicuntur, ſed ciues Romanos. probro tamen primis temporibus eiuſmodi artium vſum fuiſſe, atque inde factum, vt à veris ciuibus, & germani ſecernerentur, non negauerim. quoniam eiuſmodi operibus occupati homines neq; ad militiam propter ignauiam vocabantur, nec fere tributi onere vllo propter tenues ipſorum opes premebantur, propterea ne in cenſorum quidem ciuium numerum à cenſoribus fuiſſe relatos, perinde atque ne puerorum quidem, mulierúmque, crediderim. ſiquidem cenſus ad iuniorum copiam, qui ad bellum conſcriberentur, & pecuniarum magnitudinem, quibus bellorum facultates ſuſtentarentur, diſpiciendam, eſt celebratus. at vero peregrinorum, atque ſeruorum prope alterum Romæ populum eſſe obuerſatum, qui his quæſtibus operam dederit, agriculturam vero & rem militarem ciuibus liberis ſolis reliquerit, vix mihi conſentaneũ videtur præſertim vero cum peregrini ciuitate, ſerui libertate, & ciuitate facile donari poſſent, quam quid erat, cur tantopere expeterent, ſi lucrum ex arte antiqua amiſſuri eſſent? opifices autem, & ſellularios à militia eſſe repulſos non lege, ſed conſuetudine; quòd parum bello idoneum genus illud hominum putaretur, ex verbis ipſis Liuianis colligi mihi videtur poſſe, quæ ſunt libro

k VIII.

VIII: *Quin opificum quoque vulgus, & ſellularij minime idoneum militiæ genus, exciti dicuntur, Veióſque ingens exercitus contractus, vt inde obuiam Gallis iretur.* & his Salluſtianis, vbi de C. Mario conſule bello Iugurthino loquitur: *Plebs ſic accenſa eſt, vt opifices omnes, agreſteſq; quorum res, fidéſque in manibus ſitæ ſunt, relictis operibus frequentarent Marium.* Etenim quæro, an conſules opificum turbam centuriaſſent, ſi ſerui, ac peregrini fuiſſent, quorum illi nunquam, hi non in legione, ſed in auxiliis meruerunt? at raro hoc vſurpatum eſt; fateor. neque enim eiuſmodi hominum genus conſcribi, qui non idonei militaribus operibus viderentur, ſolebat, niſi aut aſperis in rebus, aut ab ambitioſo conſule, vt à Mario, qui etiam capite cenſorum infimam plebem centuriaſſe fertur. Eoſdem vero tributo conferendo vacaſſe, non quòd ciuitatis, ſed quòd facultatis eſſent expertes, ſatis aperte demonſtrat Plutarchus, qui ſcribit, Poplicolam cos. pauperes ciues tributi conferendi onere exolutos alacrius opificia ſua tractare iuſſiſſe. Cur igitur à cenſoribus, teſte Dionyſio, ſint præteriti, dubij iam nihil relinquitur. Quòd ſi quis nõ optimo eos iure ciuitatis vſos eſſe in prima illa ſiue regum, ſiue patriciorum rep. affirmarit, non repugnabo. quid enim id mirum, in ea rep. quæ non eſſet legibus temperata, ſed humilibus neglectis, tota in principum, & diuitum eſſet poteſtate ſita? At poſtquam plebi vniuerſa eſt communicata reſp. tum & hanc plebis partem meliora iura, quàm ante, ſibi paraſſe, quis negare poſſit, niſi qui plane in tota antiquitate Romana peregrinetur? quæro enim. quod ius præſtantius eſt ſuffragio, quod melius honore? At ſi poſtremis temporibus partem hanc ciuitatis ad tribus, & ad ſuffragia, & ad honores admiſſam doceo, non ne ciues Romanos etiam ſordidis in artibus ocupatos fuiſſe, probauero? De tribubus autem quid eſt, quòd dubitemus, cum auctorem optimum T. Liuium habeamus? is autem *cenſores Lepidum, & Nobiliorem mutaſſe ſuffragia* ſcribit, *regionatimq; generibus hominum, cauſſis, & quæſtibus tribus deſcripſiſſe.* nimirum enim *quæſtus* cum dixit, collegia plebis intellexit. Vnde Cicero merito ſe collegiorum ſuffragiis in patriam reuocatum gloriatur. *Nullum eſt,* inquit, *in hac vrbe collegium, quod non ampliſſime non modo de ſalute mea, ſed etiam de dignitate decreuerit.* At vero cum idem pro domo ait de eadem re, *homines in campum non tabernis, ſed municipijs clauſis veniſſe*, non ne ſatis oſtendit, opifices clauſis tabernis in campum ſuffragij cauſſa ventitare ſolitos eſſe? & cum Quinctus frater in libro de petitione ait: *Habes equeſtrem ordinem, multa municipia, multos abs te defenſos cuiuſque ordinis homines, aliquot collegia,* non ne ſignificat, vt equites Roma. & municipes, ſic opificum collegia ſuis eum ſuffragiis conſulem facere poſſe? Iam vero cur hæc pars populi à ſeditioſis hominibus tantopere coleretur, niſi ipſa ponderis aliquid ad comitia afferret? Audiamus, quid in oratione pro domo idem noſter ille in Clodium loquatur: *An tu populum Roma. eſſe illum putas, qui conſtat ex ijs, qui mercede conducuntur, qui impelluntur, vt vim afferãt magiſtratibus, vt obſideant ſenatum, optent quotidie cædẽ, incendia, rapinas? quẽ tu tamen populũ niſi tabernis clauſis frequentare nõ poteras.* Itaq, alio loco L. Sergiũ Clodij ſatellitẽ, *tabernariorũ concitatorẽ* vocat. & Pedianus in argumẽto Milonianæ ſcribit, Plancũ tribunũ pl. cohortatũ eſſe populũ, *vt clauſis tabernis poſtero die ad iudiciũ adeſſet, nec pateretur elabi Milonẽ.* & in Lucullo inquit noſter, *ſeditioſos tribunos claudi tabernas iubere ſolitos eſſe.* cur ita? nimirũ, vt plebẽ infimã, quæ in tabernis eſt, quæq; facile impelli ad quodcunq; facinus poteſt, ſecũ habeãt. Vnde illud eſt in Catilinam: *Quod ſi auditũ eſt, lenonem quendã Lentuli cõcurſare circum tabernas, pretio ſperantem ſolicitari poſſe animos egentium, atque imperitorum, eſt id quidem cæptum, atque tentatum: ſed nulli ſunt inuenti tam aut fortuna miſeri, aut voluntate perditi, qui non ipſum illum ſellæ, atque operis, & quæſtus quotidiani locum, qui non cubile, ac lectulum ſuum, qui denique non curſum hunc ocioſum vitæ ſaluum eſſe velint. multo vero maxima pars eorum, qui in tabernis ſunt, immo vero genus hoc vniuerſum amantiſſimum eſt ocij. etenim omne eorum inſtrumentum,*

omnis

omnis opera, ac quæſtus frequentia ciuium ſuſtinetur, alitur ocio. quorum ſi quæſtus occluſis tabernis minui ſolet, quid tandem incenſis futurum ſit? Atque hæc quidem dicta ſint de ſuffragio. Quid dicam de honoribus? non ne P. Rupilius ex operis publicanorum conſulatum adeptus, imperium etiã in Sicilia geſſit, idémque triumphauit? non ne Terentius Varro, qui cladem Cannenſem cos. accepit, patrem lanium habuit, ipſe vero inſtitor mercis fuit? num vero hi minus ciues fuerunt, quia in ſordido quæſtu verſati ſunt, quàm vnus quilibet è patriciis, cum etiam conſulatum adminiſtrarint? quid M. Scaurus vir patricius, qui conſul, & cenſor fuit, non ne patrem habuit, qui carbonariam propter paupertatem, & C. Octauius, qui poſtea Auguſtus appellatus eſt, auum, qui argentariã fecit? an igitur Scaurus patre, Octauius auo geniti ſunt, non ciue, ſed peregrino? quid? an vero Fabius ille, qui quòd pingeret, Pictor eſt appellatus, ciuis non fuit, cum fuerit etiam patricius? de quo Cicero ita in prima Tuſculana: *An cenſemus, ſi Fabio nobiliſsimo homini laudi datum eſſet, quòd pingeret, non multos etiam apud nos futuros Polycletos?* At fuerũt hæ artes probro. non nego. plebs etiam vniuerſa reliquis ordinibus minus honeſta fuit. & in plebe commodiore alij aliis in cauſſa fuerunt. ſiquidem hiſtriones omnes, præter Attellanos, tribu motos, & à ſtipendiis militaribus repulſos fuiſſe ante diximus. vnde Q. Roſcium comœdum Cicero dignũ eſſe dixit, *qui aut ſemper in ſcena eſſet, aut eò nunquam veniret.*

De turba forenſi. CAP. XIII.

HVIC autem plebi pars illa plebis adiuncta eſt, quam forenſem turbam, & factionem Liuius, Cicero peculiari nomine vrbanam plebem ſolet vocare. in qua homines verſati ſunt non ſolum egentes, & rebus domeſticis impediti, ſed nocentes etiam, & furioſi. cuius de commodis lege ſua agraria Ti. Gracchus tulit, cum diceret, *feras quidem, ac beſtias luſtrum, ac tectum, quo ſe reciperent, in Italia habere, qui vero aſsidue pro libertate pugnarent, præter aërem, lucémque nihil in Italia poſſidere, ſed ſine lare, ſine ſede, cum liberis, coniugibusq; vagari. mentiri autem imperatores Rom. cum milites hortarentur, vt pro aris, focisq; pugnarent. neque enim lares paternos, nec monumenta maiorum eos tenere, ſed pro aliena luxuria dimicare, atque orbis terrarum dominos verbo appellari, reuera autem ne glebam quidem terræ poſsidere.* Quam eandem legem cum in tribunatu L. Philippus ferret, dixit, teſte in II de officiis Cicerone, *non eſſe duo millia hominum in ciuitate, qui rem haberent.* Quin etiã hæc illa plebs fuit, cuius ſtudio P. Clodius tribunus plebis Ciceronem ex vrbe expulit, ac remp. diuexauit. de qua ſic ille pro domo: *P. Clodius conſulari homini adimere potuit ciuitatem concilio aduocato, conductis operis non ſolum egentiũ, ſed etiam ſeruorum, Cedulio principe, qui primus ſciuit. quod facile potuit propter inopiam tecti in foro pernoctans.* & pro Milone: *Plebem, & infimam multitudinem, quæ P. Clodio duce fortunis veſtris imminebat, eam quo tutior eſſet vita veſtra, ſe feciſſe commemorat, vt non modo virtute flecteret, ſed etiam tribus ſuis patrimonijs deliniret.* Neque vero alia eſt ea, quam intellexit Salluſtius, cum in Coniuratione ita ſcripſit: *Plebs coniuratione patefacta, Catilinæ conſilia execrari, Ciceronem ad cælum tollere. nanque alia belli facinora prædæ magis, quàm detrimento fore, incendium vero crudele, immoderatum, ac ſibi maxime calamitoſum putabat, quippe cui omnes copiæ in vſu quotidiano, & cultu corporis erant.* Hæc autem plebs vrbana agrorum inops, atq; inanis, cum agros ex lege aliqua accipiebat, tum in agros deduci, ſiue in agris conſtitui ab ipſo latore legis dicebatur. Neque vero ſolum, quos paupertatis humilitas depreſſerat, ſed quos etiam flagitioſa, ac turpis vita ſignauerat, plebs hæc, vt dixi, vrbana complexa eſt. Quod idem Salluſtius eodem in libro demonſtrat, cum inquit: *Sed vrbana plebs præceps erat multis de cauſis; primum omnium, qui vbiq; probro ac petulantia maxime præſtabant, item alij, qui per dedecora patrimonijs amiſsis, poſtremo omnes, quos flagitium, aut facinus domo expulerat,*

hi Romam ſicuti in ſentinam confluxerant. Quo factum eſt,vt Cicero epiſtolarum ad Atticum primo,bonis ſordem,fecémque vrbis oppoſuerit, cum dixit: *Apud bonos ijdem ſumus, quos reliquiſti, apud ſordem, & fecem Vrbis multo melius, quàm reliquiſti.* Ergo cum hanc plebem vel ſentinam, vel ſordem, vel fecem vrbis vocarent,recte etiam cum de emittēda infima tenuiſſimorum hominum multitudine, atque in agros deducenda loquerentur, plebem exhaurire dicebant.vnde notum illud Ciceronis eſt in Rullum: *Et nimirum illud eſt, quod ab hoc tribuno pl. dictum eſt in ſenatu, Vrbanam plebem nimium in rep. poſſe, exhauriendam eſſe. hoc enim Verbo eſt Vſus, quaſi de aliqua ſentina, ac non de optimorum ciuium genere loqueretur.* Hanc autem forenſem turbam vocauit Liuius libro XI, credo,quòd in foro ocioſa,quaſi agrariis & frumentariis largitionibus inhians verſaretur,atque ſeditioſiſſimo cuiq; magiſtratui vel concionem habēti,vel cū populo agenti,facillime ſe dederet,eámque in quattuor vrbanas tribus concluſam ait. *Q. Fabius cenſor,* inquit, *ne humillimorum in manu comitia eſſent, omnem forenſem turbam excretam in quattuor tribus coniecit, Vrbanasq; has appellauit.* Ego tamen ex vrbanis tribubus quattuor eam exiſſe,atque in omnes diffuſam eſſe, inde ducor ad opinandum, quòd nec Gracchi,nec Clodius,nec ceteri furioſi,amentéſque tribuni pl.quicquam in rep.moliri huius plebis ſuffragiis,& ſtudio potuiſſent, ſi quattuor tantum tribus in poteſtate habuiſſent, præſertim cum vni tribui vnum ſuffragium concederetur, in quod maioris partis ex ipſa tribu ſententiæ inclinaſſent.Neque vero ex alio etiam,quàm ex hoc quaſi corpore proletarios, & capite cenſos fuiſſe exiſtimarim, quos in ſextam claſſem,vltimámque centuriam reiecit Ser. Tullius, de quibus ſupra ſatis diſputauimus, cum de centuriis diximus.poſtremo vero & hunc eſſe populū illum, quem *tunicatum* in Satyris *popellum* appellauit Horatius,quòd non toga,ſed tunica fex ipſa ciuitatis vteretur, exiſtimo. vnde Tacitus in dialogo de oratoribus,vulgus imperitum *populum tunicatum* vocarit.

De libertinis. CAP. XIIII.

SEQVITVR ordo libertinorum.quem in hunc locum iccirco reieci,quòd quæ hactenus dicta ſunt, omnia ad ingenuos pertinuerūt.libertinorum autem,vt ſupra dixi,iura multo, quàm ingenuorum,fuerunt deteriora.Quod hoc etiā loco multo planius exponemus. Etenim cum priore libro,qui libertini vocarentur,docuerimus,in hoc quam ciuitatis,aut quam reip.partem habuerint,ac quot turbas iuris ſui amplificandi cauſſa in rep.excitarint,demonſtrabimus.

Satis igitur conſtat,qui cum libertate ciuitatem adepti eſſent,eos patroni quidem nomina,per quem erant liberati, eſſe aſſecutos, at iura non omnino eadem eſſe adeptos. Non ſolum enim qui à patricio erat manumiſſus, non patriciorum ius acquirebat, ſed ne qui à plebeio quidem, prorſus plebeij hominis conditionem aſſequebatur. Erant enim omnes libertini plebeij, & iure priuato, id eſt iure Quiritium eodem vtebantur, ac illi, ſed à tribubus ruſticis,id eſt ab optimo iure ſuffragiorum, & à ſtipendiis, & ab honoribus erant repulſi. vnde non admodum commoda eorum fuiſſe conditio intelligitur. quam vt meliorem redderent,ſæpe,ſed fruſtra, magiſtratuum Rom. ope tentarunt.In quattuor autem tribus vrbanas primus is, qui libertinos etiam ciuitate donare inſtituit, Ser. Tullius coniecit. quæ cum propterea parum honoratæ haberi eſſent cœptæ,inde ab ingenuis,vt dixi,in ruſticas frequenter eſt migratum,& ruſticis eo nomine plurimum decoris,& ornamenti adiectum.Itaque libertini,quorum iam numerus in rep.percrebuerat,cum ſe eo contemni nomine intelligerent,quòd vrbanas tribus ab ingenuis ſegregati tenerent,ſæpius vt in omnes diuiderentur,pugnarunt. primus autem Ap. Claudius in cenſura, quam geſſit anno vrbis conditæ CCCCXLI, eos ex quattuor vrbanis, in quas à Ser. Tullio tranſlati fuerant,

in

in omnes diſperſiſſe, populari aura prouectus exiſtimatur. vſque adeo,vt Plutarchus propterea in Poplicola Ap. Claudium primum libertinorum ordini ſuffragium dediſſe dicat. Cuius factũ cum ingenui, & tota nobilitas iniquiſſimo animo ferret, viſum eſt Q. Fabio Rulliano cenſori nouem poſt annis eos excernere,atq; iterum in quattuor vrbanas redigere:quam rem adeo gratis animis acceptam eſſe à tota ciuitate inquit Liuius,vt Maximi cognomen,quod tot victoriis non pepererat,eo facto inuenerit. Eos tamen poſt cenſorum,qui ſequuti ſunt, vel temeritate vel negligentia ex iis exiiſſe,inde cõiici poteſt,quòd L. Aemilius Papus,& C. Flaminius cẽſores,anno vrbis quingẽteſimo trigeſimo ſecundo,libertinos, qui in omnes tribus diſperſi eſſent,in quattuor vrbanas,teſte Liuio, reuocarint. Immutatam autem hanc etiam rationem eſſe poſtea inuenio,ita,vt quibus filius quinquenni maior eſſet,in ruſticis cenſerentur,qui prædium, prædiaue ruſtica pluris ſeſtertium XXX millium haberent,in quattuor vrbanis, reliqui tribubus omnibus excluderentur. Itaque Ti. Gracchus,cenſor, anno poſt Romam conditam quingenteſimo octogeſimo quinto, cum omnes libertinos omnibus pellere tribubus vellet,reſiſtente C. Claudio collega,tandem eò deſcendit,vt in Eſquilinam omnes referret. Hæc autem ex his Liuij verbis elici mihi videntur poſſe: *In quattuor vrbanas tribus deſcripti erant libertini præter eos, quibus filius quinquenni maior eſſet. ex S. C. eos, vbi proximo luſtro cenſi eſſent, cenſeri iuſſerunt. & eos, qui prædiũ prædia ve ruſtica pluris HS triginta millium haberent, cenſendi ius factum eſt. Hoc cum ita ſeruatum eſſet, negabat Claudius ſuffragij lationem iniuſſu populi cenſorem adimere cuiquam homini, nedum vniuerſo ordini poſſe. neque enim ſi tribu mouere poſſet, quod ſit nihil aliud, quàm iubere mutare tribum, ideo omnibus quinque & triginta tribubus emouere poſſe, id eſt ciuitatem, libertatemq; eripere, non vbi cenſeantur finire, ſed cenſu excludere. Hæc inter ipſos diſceptata. poſtremo eo deſcenſum eſt, vt ex quattuor vrbanis tribubus vnam palam in atrio Libertatis ſortirentur, in quam omnes, qui ſeruitutem ſeruiſſent, conijcerent. Eſquilinæ ſors exijt. in ea Ti. Gracchus pronunciauit, libertinos omnes cenſeri placere.* Itaque huc intuens Cicero in primo de oratore dixit: *Ti. Gracchus cenſor, Gracchorum pater, nõ accurata quadã orationis copia. ſed nutu, atque verbo libertinos in vrbanas tribus tranſtulit. quod niſi feciſſet, remp. quam nunc vix tenemus, iam diu nullam haberemus.* ſignificat autem eos, qui in ruſticis eſſent, in vrbanas eſſe redactos. quam vnam ex quattuor Eſquilinam fuiſſe ſcribit Liuius. Hoc autem decreto parum diu ſtetiſſe eos,inde intelligo,quòd M. Scaurum conſulem anno DCXLV legem de libertinorum ſuffragiis tuliſſe, id eſt, vt ego opinor, in IIII vrbanas eos diſperſiſſe,in libro de viris illuſtribus ſcriptum eſt. cur autem ita putem,hæc cauſſa eſt,quòd ni hoc ille tuliſſet,P. Sulpicio tribuno pl. legem ferre anno DCLXV, neceſſe non fuiſſet,vt libertini in omnes tribus diſtribuerentur. id quod in epitoma Liuiana, & apud Aſconiũ ſcriptum inuenitur. quam tamen legem eodem anno à L. Sulla conſule,Mario,Sulpicióque aduerſæ factionis ducibus vrbe per arma pulſis, vnà cum ceteris eius legibus abrogatam,cum docet Appianus,tum inde etiam patet,quòd C. Carbone iterũ conſule,Sullæ inimico triennio poſt libertini in omnes tribus deſcripti in epitoma Liuiana traduntur. Verum & hanc legem haud ita multo poſt à Sulla dictatore ſublatam, ex eo ſuſpicari libet, quòd C. Manilius tribunus pl. anno DCXXCVI,eãdem legem tuliſſe dicitur, quæ quia poſtridie,id eſt K. Ianuariis ſenatuſcõſulto,Dione & Pediano teſtibus,eſt ſublata, propterea P. Clodius ferre in tribunatu ſuo illo turbulentiſſimo propoſuerat,vt libertini,qui non pluſquam in vrbanis tribubus ſuffragium ferebant,poſſent in ruſticis quoque tribubus(ſic enim loquitur Pedianus)quæ ingenuorum eſſent, ferre. Quibus ex rebus illud efficitur,libertinos in tribubus vrbanis perpetuo ſere eſſe cenſos, quod etiam memoria ſua obſeruatũ prodit Dionyſius, qui fuit Auguſti æqualis.

Vt autem ſuffragiorum iure, ſic etiam ſtipendiorum caruiſſe, ex eo ſuſpicor,

quòd non ex ordine,ſed difficillimis tantum reip.temporibus conſcripti ſunt.neque enim credendum eſt, ſi ex ordine meruiſſent, ita de iis Liuium in bello Samnitico,& Etruſco exponendo ſcripturum fuiſſe: *Senatus iuſtitium indici,delectum omnis generis haberi iuſsit.nec ingenui modo,aut iuniores ſacramẽto adacti ſunt,ſed ſeniorum etiam cohortes factæ,libertiniq; centuriati.* Quod cum ait,quippe illud ſignificat,vt ſeniores, ſic libertinos extra ordinem fuiſſe conſcriptos. An vero idem bello Punico ſecundo ſcriptum reliquiſſet, *Libertinos etiam, quibus liberi eſſent, & ætas militaris in verba iuraſſe?* vnde ſcripſit Macrobius Saturnalium primo, poſt cladem ad lacum Traſimenum acceptam libertinos quoque in ſacramentum vocatos.aut bello Liguſtino, litteris prodidiſſet, *rei naualis curam non omiſſam,duumuiros in eam rem conſules creare iuſſos,per quos viginti naues deductæ naualibus ſocijs ciuibus Ro.qui ſeruitutem ſeruiſſent, complerentur, ingenui tantum ijs præeſſent?* aut bello Perſico permiſſum tradidiſſet, *vt ſupplementum legeretur in claſſem ex libertinis?* Neque vero Appianus bello Marſico per libertinos oram à Cumis ad vrbem eſſe cuſtoditam, *libertinis tum primum propter ingenuorum inopiam merere incipientibus*, dixiſſet.quem locum attigit etiam, eodem, quem commemoraui,in loco Macrobius,cum addidit, *Bello ſociali cohortum* XII *ex libertinis conſcriptarum operam memorabilis virtutis apparuiſſe.* Quibus ex locis quid aliud admonemur,quàm libertinos,niſi extra ordinem,aſperis reip.temporibus,non eſſe centuriatos?

At caruerunt ſuffragio, num vero honorum petitionem habuerunt? multo minus.hoc enim vix libertinorum filiis patuit.Docet hoc Liuius,cum de Cn.Flauio loquitur: *Eodem anno Cn.Flauius C.F.ſcriba,patre libertino,humili fortuna ortus,ceterum callidus vir, & facundus,ædilis curulis fuit,tribunatu ante geſto, triumuiratúque nocturno,altero coloniæ deducendæ.ceterum Flauium ædilem dixerat forenſis factio Ap.Claudij cenſura vires nacta. qui ſenatum primus libertinorum filijs lectis inquinauerat.quam lectionem nemo ratam habuit.* docet Appianus, qui P. Furium, eum,qui tribunus pl.Q.Metelli Numidici reſtitutioni ſe oppoſuit, libertino patre natum prodit.docet Tacitus,apud quem D.Claudius ita loquitur: *Libertinorum filijs magiſtratus mandati,non vt plerique falluntur recens, ſed priori populo factitatum eſt.* demonſtrat poſtremo diligens,atque aſſidua obſeruatio antiquitatis, quæ conſtantiſſime libertinum ab honorum petitione repellit.niſi forte apparitiones magiſtratuum,in numero honorum habeamus,de quibus poſt dicemus.

Verũ neq; in ſenatũ libertinos lectos eſſe inde apparet,quòd ne libertinorũ quidẽ filij lecti ſint.vnde illud eſt in Cluentiana: *Lentulus cenſor Popilliũ, quòd erat libertini filius,non legit.locum quidem ſenatorium ludis, & cetera ornamenta reliquit.*

Libertinorum autem numerum cum in omni tempore magnum fuiſſe inuenio,tum Sullanis temporibus maximum. Etenim L. Sulla recuperata rep.omnes eorum,qui in bello ceciderant, ſeruos, atque in primis robuſtiſſimum quenque manumiſit,atque eis plebis iura dedit.qui omnes ab eo Cornelij auctore Appiano, ſunt appellati.vnde Cicero in Corneliana prima dixit, *Cornelios tam multos eſſe, vt iam collegium eſſet conſtitutum.* Itaque cum poſt eorum numerus ferri in vrbe non poſſet,manumittendi modus ab Auguſto imp. præſcriptus eſt.

De apparitoribus magiſtratuum. CAP. XV.

APPARITORES autem magiſtratuum dicebantur,qui magiſtratuũ imperio præſto erant, vt ſcribæ, acceníi, interpretes, præcones,viatores,lictores,ſerui publci, carnifices. Hæc autem munera libertis fere ſuis magiſtratus quiſq; more maiorum mandauit. Quod cũ ex aliis multis locis colligitur,tũ maxime ex oratione ſenatoris cuiuſdã,apud Tacitũ, de libertinorũ ordine ita diſſerẽtis, lib.

lib. XIII: *Hinc plerunque tribus, decurias, miniſteria magiſtratibus, & ſacerdotibus, cohortes etiam in Vrbe conſcriptas, & plurimis equitum pleriſq; ſenatoribus non aliunde originem trahi.* Quibus verbis ſatis planum fecit, libertinis tribus, & decurias, credo, ſcribarum, & præconum, & viatorum, aliquando eſſe repletas. ex libertinis miniſtros eſſe magiſtratibus ac ſacerdotibus datos. eoſdem eſſe aliquando in cohortes ad bellum deſcriptos, atque inde plurimos equites, multos ſenatores originem deduxiſſe.

De ſcribis autem ante diximus, eoſq; ex hoc numero eximimus; non quòd non apparitorum numero fuerint, ſed quòd eorum ordinem ex ingenuis potius, quàm ex libertinis conſtitiſſe animaduertimus. ſiquidem & antiquus ille ſcriba pontificū Cn. Flauius non libertinus fuit, ſed libertini filius, & Cicereius ſcriba Scipionis prætor legi non potuiſſet, niſi ingenuus fuiſſet. neque enim ſtante rep. magiſtratus vlli libertinorū ordini patuerūt. Cicero tamē M. Tullio liberto ſuo ſcriba vſus eſt.

Accenſos porro hoc loco intelligimus magiſtratuum miniſtros, qui accirent. ſic enim Varro de lingua Latina: *Conſul loquitur ad exercitum: Impero, qua conuenite ad comitia centuriata. Quare hic accenſo, illic præconi dicit. hæc eſt cauſſa. in aliquot rebus item vt præco, accenſus acciebat. à quo accenſus quoque dictus. Accenſum ſolitum ciere Bœotia oſtendit. Vbi primum accenſus clamarit meridiem.* Liuius de decemuiris conſularibus: *Penes præfectum iuris duodecim faſces erant, collegis nouem ſinguli accenſi apparebant.* & Cicero in epiſtola illa nobili ad fratrem: *His rebus nuper C. Octauius iucundiſſimus fuit. apud quem primus lictor quieuit, tacuit accenſus. quoties quiſque voluit, dixit, & quam voluit, diu.* Quo in loco cum de accēſo *Tacuit*, dixit, ſignificat, accenſi officium fuiſſe non ſolum, vt acciret ad prætorem, qui ius poſcerent, ſed etiam vt moleſtis interpellatoribus ſilentium imponeret. Libertis autem hoc muneris datum eſſe, idem ille in eadem oſtendit: *Accenſus ſit*, inquit, *eo etiā numero, quo eum maiores noſtri eſſe voluerunt. qui hoc non in beneficij loco, ſed in laboris, & muneris, non temere niſi libertis ſuis deferebant. quibus illi quidem non multo ſecus, ac ſeruis imperabant.* vnde ad Appium cum ſcribit, Pauſaniam Lentuli libertum, accenſum ſuum vocat. Neque vero cum dixit in Verrem: *Homo ordinis ſui frugaliſſimus, qui tum accenſus C. Neroni fuit, P. Tertius*, alium ordinē, quàm libertinorum, vt opinor, intellexit. in quibus vt in ſeruis frugalitas commendatur.

Interpretes fuerunt, quos inter exteras gentes, ad externorum populorum orationem interpretandam adhibuerunt. quos ex apparitorum, & libertinorum numero fuiſſe, Ciceronis verba, quæ ſequuntur, oſtendunt. primum ad Thermum, inquit, ſe pro cos. in Cilicia *in longa apparitione ſingularē, & propè incredibilem interpretis ſui Marcilij fidem cognouiſſe*, deinde in Corneliana, *C. Publicium Menandrum, libertinum hominem, apud maiores legatos in Græciam proficiſcentes interpretem ſecum habere voluiſſe.* Munus autem interpretis declarat in frumētaria, cum ait: *A. Valentinus eſt in Sicilia interpres, quo iſte interprete non ad linguam Græcam, ſed ad furta, & flagitia vti ſolebat.*

Præconum in ciuitate vſus fuit varius, ac multiplex; in auctionibus, vt ad haſtā ſtarent, & precia oblata nunciarent; in concionibus, vt audientiam facerent; in comitiis magiſtratuum, vt tribus ad ſuffragia ineunda citarent, & eos, qui deſignati erant, renunciarent; in legibus ferendis, vt ſubiiciente ſcriba leges populo recitarent; in iudiciis, & quæſtionibus, vt iudices, reos, & accuſatores, & teſtes citarēt. quod vnicuique planum eſſe poteſt, qui non curſim, ſed attente antiquorum ſcripta perlegerit. Liberos autem fuiſſe præcones, exemplo ſit Sex. ille Næuius, contra quem venit Cicero in Quinctiana defenſione, cum dixit: *Neque parum facetus ſcurra Sex. Næuius, neque inhumanus præco eſt vnquam exiſtimatus. quid ergo eſt? cum ei natura nihil melius, quàm vocem dediſſet, pater nihil præter libertatem reliquiſſet, vocem in quæſtum contulit, libertate vſus eſt, quo impunius dicax eſſet.* quibus verbis eum libertini filium mihi videtur ſubinnuere. Vt autem præcones à conſulibus ex

ciuibus Romanis legerentur, & eorum multæ decuriæ eſſent, atque mercedem à magiſtratibus acciperent, poſt indicabo.

Lictoribus vſi ſunt conſules, prætores, interreges, & dictatores, & ſi qui alij magiſtratus non poteſtatem ſolum habuerunt, ſed etiam imperium. viatoribus ij, quorum poteſtas potius, quàm imperium extitit. Eorum munus erat, vt populum ſummouerent, ſontes virgis cæderent, & ſecuri ferirent. quæ ex Liuio eliciuntur: *Et ſummouere populum lictores iuſsi.* vnde alibi lictorem *aditus ſummotorem* vocauit. *Aſſuetis*, inquit, *regio imperio formam terribilem præbuit tribunal, ſummotor aditus, præco, accenſus, inſueta omnia.* & alio loco: *Lictor apparuit. ſummouente eo inceſſerunt. virgæ, & ſecures prælatæ.* & alibi: *Fuluius præconi imperauit, vt lictorem lege agere iuberet. ita de ijs quoque, qui Calibus erant, ſumptum ſupplicium.* inde: *Mißiq; lictores ad ſumendum ſupplicium, nudatos virgis cædunt, ſecuriq; percutiunt.* Hos autem è plebe Romana fuiſſe idem libro ſecundo oſtendit, apud quem neſcio quis è plebe queritur, quattuor, & viginti lictores apparere conſulibus, & eos ipſos plebis homines. Punico autem bello confecto, qui magiſtratibus in prouincia appárerẽt, eos fere Bruttios fuiſſe, vnde Bruttianos dictos, tradit Gellius; qui cauſſam exponens, cur quendam à Bruttianis verberatum Cato dixiſſet, ait, *Romanos ægre paſſos, Bruttios populos totius Italiæ ad Annibalem defeciſſe. pulſis, victisq; Pœnis, Bruttios ignominiæ cauſſa nec milites ſcripſiſſe, nec pro ſocijs habuiſſe, ſed magiſtratibus in prouinciam euntibus parere, & præminiſtrare ſeruorũ vicem iuſsiſſe. quod autem è Bruttijs eſſent, Bruttianos appellatos.*

Viatores alios à lictoribus fuiſſe, argumento eſt antiqua vtrorumq; origo. Lictor enim à ligando, Viator à via, vnde accerſebant, eſt appellatus. Teſtis eſt in Catone Cicero: *E via ad ſenatum accerſebantur Curius, & ceteri ſenes, ex quo qui eos accerſebant, viatores nominati ſunt.* Valgius tamen eoſdem fere viatores cum lictoribus exiſtimauit, vt eſt apud Gellium. Lictorem enim dicit à ligando appellatum eſſe, quòd cum magiſtratus populi Rom. virgis quempiam verberari iuſſiſſent, crura eius, & manus ligari, vinciriq; à viatore ſolita ſint, isq; qui ex collegio viatorũ officium ligãdi haberet, lictor ſit appellatus, vtiturq; ad eam rem teſtimonio M. Tullij, verbaq; eius refert ex oratione, quæ dicta eſt pro C. Rabirio. *Lictor*, inquit, *colliga manus.* Quod autem ſupra dixi, lictorem conſulis fuiſſe, intelligendum eſt, ita fuiſſe, vt etiam viatorem habuerit; ſiquidem de conſulibus loquens Liuius dixit; *Quibus in forum delatis, & ad viginti matronis, apud quas deprehenſa erat, per viatorem accitis*, & alibi: *Conſul viatorem miſit, qui patri nunciare, vt ſine lictoribus ad conſulem veniret.* ex quibus tamen apparet, viatoribus eos vſos vocandi, & nunciandi cauſſa, non ligandi. Viatorum porro, vt etiam ante præconum, decurias fuiſſe, easq; à cõſulibus lectas, & mercede affectas fuiſſe, teſtis eſt antiqua ea tabula, cuius ſupra memini, cum de ſcribis dicerẽ, cuius reliquum, quod ad præcones, & viatores pertinet, quoniam res eſt memoria digna, hic adſcribam:

COS. QVEI. NVNC. SVNT. IEI. ANTE. K. DECEMBRIS. PRIMAS. DE. EIS. QVEI CIVES. ROMANEI. SVNT. VIATOREM. VNVM. LEGVNTO. QVEI. IN EA. DECVRIA. VIATOR. APPAREAT. QVAM. DECVRIAM. VIATORVM EX. NONEIS. DECEMBRIBVS. PRIMEIS. QVAESTORIBVS. AD AERARIVM APPARERE. OPORTET. OPORTEBIT. EIDEM. COS. ANTE. K. DECEMBR PRIMAS. DE. EIS. QVEI. CIVES ROMANEI. SVNT. PRAECONEM. VNVM LEGVNTO. QVEI. IN. EA. DECVRIA. PRAECO. APPAREAT. QVAM DECVRIAM. PRAECONVM. EX. NONEIS. DECEMBRIBVS. PRIMEIS QVAESTORIBVS. AD. AERARIVM. APPARERE. OPORTET. OPORTEBIT DEINDE. EIDEM. CONSVL. ANTE. K. DECEMBREIS. PRIMAS. VIATOREM VNVM. LEGVNTO. QVEI. IN. EA. DECVRIA. VIATOR. APPAREAT. QVAM DECVRIAM. VIATORVM. EX. NONEIS. DECEMBRIBVS. SECVNDEIS

QVAEST

QVAESTORIBVS. AD. AERARIVM. APPARERE. OPORTET. OPORTEBIT
EIDEMQVE. COS. ANTE. K. DECEMBREIS. PRIMAS. PRAECONEM
VNVM. LEGVNTO. QVI. IN. EA. DECVRIA. PRAECO. APPAREAT. QVAM
DECVRIAM. PRAECONVM. EX. NONEIS. DECEMBRIBVS. SECVNDEIS
QVAESTORIBVS. AD. AERARIVM. APPARERE. OPORTET. OPORTEBIT
DEINDE. EIDEM. COS. ANTE. K. DECEMBREIS. PRIMAS. VIATOREM
VNVM. LEGVNTO. QVEI. IN. EA. DECVRIA. VIATOR. APPAREAT
QVAM. DECVRIAM. VIATORVM. EX. NONEIS. DECEMBRIBVS. TERTIEIS
QVAESTORIBVS. AD. AERARIVM. APPARERE. OPORTET. OPORTEBIT
EIDEMQVE. COS. ANTE. K. DECEMBREIS. PRIMAS. PRAECONEM
VNVM. LEGVNTO. QVEI. IN. EA. DECVRIA. PRAECO. APPAREAT. QVAM
DECVRIAM. PRAECONVM. EX. NONEIS. DECEMBRIBVS. TERTIEIS
QVAESTORIBVS. AD. AERARIVM. APPARERE. OPORTET. OPORTEBIT
EOSQVE. VIATORES. EOSQVE. PRAECONES. OMNEIS. QVOS. EO
ORDINE. DIGNOS. ARBITRABVNTVR. LEGVNTO. QVAM. IN. QVISQVE
DECVRIAM. ITA. VIATOR. LECTVS. ERIT. IS. IN. EA. DECVRIA. VIATOR
ESTO. ITEM. VT. EI. CETERI. EIVS. DECVRIAE. VIATORES. ERVNT.
QVAMQVE. IN. QVISQVE. DECVRIAM. ITA. PRAECO. LECTVS. ERIT
IS. IN. EA. DECVRIA. PRAECO. ESTO. ITA. VT. EI. CETEREI. EIVS. DECVRIAE
PRAECONES. ERVNT. SIREMPSQVE. EIS. VIATORIBVS. DE. QVE
EIS. VIATORIBVS. Q. OMNIVM. RERVM. IVS. LEXQVE. ESTO. QVASEI
SEI. EI. VIATORES. IN. EAM. DECVRIAM. IN TRIBVS VIATORIBVS
ANTEA. LECTEI. SVBLECTEI. ESSENT. QVAM. IN. QVISQVE. DECVRIAM
EORVM. EX. HAC. LEGE. VIATOR. LECTVS. ERIT. SIREMPSQVE. EIS
PRAECONIBVS. DE. QVE. EIS. PRAECONIBVS. QVAESTORI. OMNIVM
RERVM. IVVS. LEXQVE. ESTO. QVASEI. SEI. EI. PRAECONES. IN. EAM.
DECVRIAM. IN. TRIBVS. PRAECONIBVS. ANTEA. LECTEI. SVBLECTEI
ESSENT. QVAM. IN. QVISQVE. DECVRIAM. EORVM. EX. HAC. LEGE
PRAECO. LECTVS. ERIT
QVOS. QVOMQVE. QVAESTORES. EX. LEGE. PLEBEIVE. SCITO. VIATORES
LEGERE. SVBLEGERE. OPORTEBIT. EI. QVAESTORES. EO. IVRE. EA. LEGE.
VIATORES. IIII. LEGVNTO. SVBLEGVNTO. QVO. IVRE. QVA. LEGE
QVEI. NVNC. SVNT. VIATORES. III. LEGERVNT. SVBLEGERVNT. QVOSQVE
QVOMQVE. QVAESTORES. EX. LEGE. PLEBEIVE. SCITO. PRAECONES
SVBLEGERE. OPORTEBAT. EI. QVAESTORES. EO. IVRE. EA. LEGE. PRAECONES
IIII. LEGVNTO. SVBLEGVNTO. QVO. IVRE. QVA. LEGE. QVAESTORES. QVEI
NVNC. SVNT. PRAECONES. III. LEGERVNT. SVBLEGERVNT. DVM. NI. QVEM
IN. EIS. VIATORIBVS. PRAECONIBVS. LEGVNDEIS. SVBLEGVNDEIS. IN. EIVS
VIATORIS. PRAECONIS. LOCVM. VIATOREM. PRAECONEM. LEGANT
SVBLEGANT. QVOIVS. IN. LOCVM. PER. LEGES. PLEBEIVE. SCITA. VIATOREM
PRAECONEM. LEGEI. SVBLEGEI. NON. LICEBIT. ITAQVE. DE. EIS. QVATTVOR
VIATORIBVS. QVAESTOR. QVEI. QVOMQVE. ERIT. VIATORES. SVMITO
HABETO. VTEI. ANTE. HANC. LEGEM. ROGATAM. DE. TRIBVS. VIATORIBVS
VIATORES. HABERE. SVMERE. SOLITEI. ITAQVE. DE. EIS. QVATTVOR
PRAECONIBVS. QVAESTOR. QVEI. QVOMQVE. ERIT. PRAECONES. SVMITO.
HABETO. VTEI. ANTE. HANC. LEGEM. ROGATAM. DE. TRIBVS. PRAECONIBVS
PRAECONES. HABERE. SVMERE. SOLITEI. SVNT. ITEMQVE. EIS. VIATORIBVS
PRAECONIBVS. QVI. EX. HAC. LEGE. LECTEI. ERVNT. VICARIVM. DARE
SVBDERE. IVS. ESTO, LICETO. QVE. VTI. CETEREIS. VIATORIBVS. PRAECONIBVS
QVA. IN. QVISQVE. DECVRIA. EST. VICARIVM. DARE. SVBDERE. IVVS. ERIT
LICEBITQVE. ITEMQVE. QVAESTORES. AB. IEIS. VICARIOS. ACCIPIVNTO
VTEI. A. CETEREIS. VIATORIBVS. PRAECONIBVS. VICARIOS. ACCIPEI. OPORTEBIT

VIATORES.

VIATORES. PRAECONES. QVEI. EX. HAC. LEGE. LECTEI. SVBLECTEI. ERVNT
EIS. VIATORIBVS. PRAECONIBVS. MAGISTRATVS. PRO. VE. MAG
MERCEDIS. ITEM. TANTVNDEM. DATO. QVANTVM. EI. VIATORI
PRAECONEI. DAREI. OPORTERET. SEI. IS. VIATOR. DE. TRIBVS
VIATORIBVS. ISQVE. PRAECO. DE. TRIBVS. PRAECONIBVS. ESSET
QVEI. ANTE. HANC. LEGEM. ROGATAM. VTEI. LEGERENTVR. INSTITVTEI. SVNT
QVAS. IN. DECVRIAS. VIATORVM. PRAECONVM. CONSVL. EX. HAC
LEGE. VIATORES. PRAECONES. LEGERIT. QVORVM VIATORVM
PRAECONVM. NOMINA. IN. EIS. DECVRIEIS. AD. AEDEM. SATVRNI
IN. PARIETE. INTRA. CAVEAS. PXOXVME. ANTE. HANC. LEGEM.

Seruos autem publicos alios fuiſſe à lictoribus oſtendit ſenatuſconſultum vetus, quod ponitur à Frontino in libro de aquæductibus : *Placere Senatui, eos, qui aquis publicis præeſſent, cum eius rei cauſſa extra vrbem eſſent, lictores binos, & ſeruos publicos ternos, architectos ſingulos, & ſcribas, & librarios, accenſos, præconesq́; totidem habere, quot habent ij, per quos frumentum plebei datur.* Hi vero omnibus magiſtratibus apparuerunt. vt cēſoribus, de quibus Liuius : *Cenſores ſignatis tabellis publicis, clauſoq́; tabulario, & dimiſſis ſeruis publicis negarunt ſe quidquam publici negocij geſturos*; & ædilibus, de quibus Varro : *Aediles ſtipati ſeruis publicis non modo prehendi non poſſunt, ſed ei vltro ſummouent populum.* & quæſtoribus, quos idem ſcripſit neque lictorem habuiſſe, neque viatorem.

Vnus fuit carnifex, qui non modo ciuis non fuit, ſed ne domicilium quidem in vrbe habuit. ſi teſte M. Tullio ſtamus in Rabiriana illa de perduellione ita loquente: *Sed moreretur prius acerbiſſima morte millies Gracchus, quàm in eius concione carnifex conſiſteret. quem non modo foro, ſed etiam cælo hoc, ac ſpiritu cenſoriæ leges, ac vrbis domicilio carere voluerunt.* eſt autem ferè carnifex is, per quem in crucem egerunt, vt lictor, per quem ſecuri percuſſerunt.

De notis ordinum. CAP. XVI.

HACTENVS de tribus ciuium ordinibus, qui fuerint, quas partes habuerint, quidq́; demum ad remp. momenti attulerint, diſputatum ſit. nunc de notis eorum, quod relinqui videtur, dicamus. Notas autem intelligo cenſorias. Etenim vt ciues à cenſoribus in ordines honoris cauſſa referebātur, ſic ab iiſdē ignominiæ cauſſa ex ordinibus pellebantur. Itaque vt tribu largienda plebeium, equo publico aſſignando equitem Rom. ſenatu communicando ſenatorem faciebant, ita tribu mouendo plebeium, equo adimendo equitem, ſenatu eiiciendo ſenatorem, cum eſſent magiſtri morum cōſtituti, notabant. Neque vero equites, aut ſenatores ea nota ſolum afficere poterant, vt aut equo ſpoliarent, aut ſenatu exigerent, ſed illa præterea etiam, vt tribu mouerent. vt enim omnes ciues, quod iam ſæpius admonui, erant in tribu, ſic eandem amittere omnes, & quod grauius eſſe exiſtimabatur, in Cæritum tabulas referri, & ærarij relinqui poterant. Senatu autem mouere, erat in recitando ſenatu ſenatorem veterem præterire. equum adimere, equum vēdere iubere. tradit hoc in Diuinationem Pedianus. *Cenſores,* inquit, *quinto quoque anno creari ſolebant. hi prorſus ciues ſic notabant, vt qui ſenator eſſet, eijceretur è ſenatu, qui eques Rom. equum publicum perderet, qui plebeius in Cæritum tabulas referretur.* oſtendūt exempla multorum, quibus referta eſt Liuiana hiſtoria, vt Cethegi, & Tuditani cenſorum, qui ſenatum ita legerunt, vt octo præterierint; & Salinatoris, ac Neronis, qui ſeptem ſenatu mouerunt, neminem, qui ſella curuli ſediſſet; & Flaminini, ac Marcelli, qui quattuor, neminem curuli honore vſum, & M. Catonis, qui ſeptem, inter quos etiam L. Flamininus conſularis. de nota vero equeſtri,

ſtri, Claudij, & Gracchi, quos ait idem in equis adimendis equeſtrem ordinem offendiſſe, & eorum, à quibus ſcribit Valerius, equeſtris ordinis magnam partem, quadringentos iuuenes, quia ad munitionum opus explicandum ire iuſſi, non ierant, equis publicis ſpoliatos. Neque vero equites ſoli, qui equo publico, ſed etiam, qui priuato merebant, à cenſoribus eo ſpoliabantur, ſi Liuiano teſtimonio ſtetur; qui ſcribit: *In equeſtribus notis eadem ſeruata cauſſa. illis omnibus equi adempti, qui Cannenſium legionum equites in Sicilia erant. addiderunt acerbitati etiam tempus, ne præterita ſtipendia procederent ijs, qui equo publico meruerant, ſed dena ſtipendia equis priuatis facerent.* ſignificat enim omnibus equitibus tam priuato equo, quàm publico equos ereptos: iis autem, qui publico ſtipendia fecerant, illud adiectum, vt priuatis facerent. Nam eos, qui publicum equum haberēt, eo aperte priuatos fuiſſe cum Neronis, & Salinatoris exemplo patet, quorum alter alterum equum publicum, quem forte habebant, notæ cauſſa, teſte Liuio, iuſſit vendere, tum ex eo perſpici poteſt, quod narrat idem de iis, qui deſerendæ Italiæ conſilium ceperant, & qui nimis callidi exoluendi iuriſiurandi interpretes fuerant, quibus equos ademptos ait, qui equum publicum habebant. Qui vero tertij ordinis erant, ij tribu mouebantur, in Cæritum tabulas transferebātur, & ærarij fiebant. Tribu mouere erat ex vna tribu in aliam notæ cauſſa transferre. Hoc tradit Liuius. *Negauit*, inquit, *Claudius cenſor ſuffragij lationem iniuſſu populi cenſorem cuiquam homini, nedum vniuerſo ordini adimere poſſe. neque enim ſi tribu mouere poſſet, quod nihil ſit aliud, quàm iubere mutare tribum, ideo omnibus quinque & triginta tribubus mouere poſſe.* Ex quo apparet, mouere tribu eſſe, ex honeſtiore tribu in minus honeſtam transferre, vt ex ruſtica in vrbanam, aut ex ruſtica in ruſticam. vnde dixit Plinius, in vrbanas tribus transferri ignominioſum fuiſſe. Accedit, quod Cicero de republica quarto ait, maiores Romanos, *cum artem ludicram, ſcenamq; totam in probro ducerent, genus id hominum non modo honore ciuium reliquorum carere, ſed etiam tribu moueri cenſoria notatione voluiſſe.* quæ verba D. Auguſtinus enarrans, ait, *qui quis ciuium Romanorum eſſe ſcenicus elegiſſet, non ſolum nullum ei ad honorem aditum datum, verum etiam cenſoris nota tribum tenere propriam non permiſſum.* & poſt: *Romani hominibus ſcenicis nec plebeiam tribum, quanto minus ſenatoriam curiam dehoneſtari ſinunt.* In Cæritum porro tabulas referre, erat ſuffragio ſpoliare. Nam Cæritibus beneficij loco, ob ſacra Gallico bello ſeruata ciuitas ſine ſuffragij latione fuerat data, vt apud Strabonem, & Gellium ſcriptum inuenimus. *Aerarium vero facere erat*, auctore Pediano, *nullum aliud ius ciuitatis in centuria, atque adeo in tribu relinquere, quàm vt pro capite ſuo tributi nomine æra penderet*, ita vt, qui ærarius factus eſſet, is non ſolum ſuffragio vrbano, ſed etiam ſtipendiis militaribus ſpoliatus eſſet. Vt autem grauior erat nota in Cærites referri, quàm tribu moueri, ſic ærarium relinqui, quàm inter Cærites coniici. Nam ærarius etiam inter Cærites relatus erat. quare in annalibus nullam aliam notam reperiemus, niſi tribu motum, & ærarium factū. Quod autem ærarij à militaribus ſtipendiis eſſent repulſi, ex Liuij loco, qui eſt in principio ſeptimi, cognoſcitur, cum ſcribit, Attellanos hiſtriones cenſoria nota vacuos fuiſſe, *quia neque tribu mouerentur, neque à militaribus ſtipendijs repellerentur.* Ergo ſenator non ſolum ſenatu eiici, eques equo exui, ſed etiam tribu moueri, & in ærarios referri poterant. Quocirca eſt apud Liuium, *M. Aemilium dictatorem ob diminutum cenſuræ tempus cenſores tribu mouiſſe, octuplicatoq; cenſu ærarium reliquiſſe.* Item: *Cenſores cenſum ſeuerius, quàm ante habuiſſe multis equos ademptos, qui equum publicum haberēt, tribuq; motos, ærarios omnes factos. neque ſenatu modo, aut equeſtri ordine regendo curam cenſorum ſe tenuiſſe. nomina omnium ex iuniorum tabulis excerpſiſſe, qui quadriennio non militaſſent. quibus neque vacatio iuſta militiæ, neque morbus cauſſa fuiſſet, & ea ſupra duo millia nominum in ærarios relata, tribuq; motos.* & alibi: *His equi à cenſoribus adempti, tribuq; moti. ærarij omnes facti* atque etiam Cicero in Cluētiana ſcripſit: *Cenſores ipſi inter ſe tanti eſſe iudicia arbitrantur,*

vt alter

vt alter alterius iudicium non modo reprehendat, ſed etiam reſcindat; vt alter de ſenatu mouere velit, alter retineat, & ordine ampliſsimo dignum exiſtimet, vt alter in ærarios referri, aut tribu moueri iubeat, alter vetet.

De iure ordinum. CAP. XVII.

EXPOSITIS ordinibus tribus, reliquum eſt, vt de iure eorum diſſeram. iura enim ordinum quærere, nihil aliud eſt, quàm iura ciuium, quatenus in ordines diſtributi ſunt, indagare. Hæc vero iura plura fortaſſe fuerunt, ſed quæ maxime excellerent, duo potiſſimum fuiſſe animaduerto. quorum alterum iudicia attingit, ſpectacula alterum. Etenim vt omnes ciues ſedes in theatro ſpectandorum ludorum cauſſa habuerunt, ſic omnes etiam & priuatas, & publicas cauſſas iudicarunt. quibus autem legibus, & quando, & quo modo, & quibus reip. motibus illud obtinuerint, aperiendum videtur. Agamus autem primum de iudicijs, deinde ſpectacula perſequamur, atque, vtraque vt inter hos ordines vel diuiſa, vel communicata fuerint, demonſtremus.

De iudicijs. CAP. XVIII.

IVDICIVM eſt poteſtas de rebus aut priuatis, aut publicis ex iure & legibus Rom. iudicandi. Iudicia porrò obierunt ij, qui Iudices appellantur. quos à magiſtratibus fuiſſe diuerſos, non minimo illa ſunt argumento, quòd magiſtratus iudicium darent, iudices cauſſa cognita iudicarent; illi iudices cogerent, hi in iudicium cogerentur; illi populi ſuffragijs, hi à prætoribus; illi ex vniuerſo populo, hi ex certo plerumque ordine allegerentur; in ijs, quid quiſque decerneret, obſeruaretur, in his quid plerique ſtatuerent, ſpectaretur. iudices denique ſentētiam ferrent, magiſtratus iudicum ſententiam pronunciarent. Quare in conſtituendo Romano ciue non omnibus in partibus Ariſtotelicam definitionem ciuis traditam poſſumus ſequi. Ille enim ciuem magiſtratibus, & iudicijs circumſcripſit, quòd iudicia & omnibus ciuibus committi, ſuffragio mandari æque ac magiſtratus ipſos poſſe cenſuit; nos aliam rationem in legendis iudicibus, aliam in deferendis. Itaque ſi ciuem ſtatuerimus eum, qui iudicia habeat, graui illo incommodo vrgebimur, vt vſque ad ſexcenteſimum triceſimum ab vrbe condita annum ſenatores ſolos ciues, quia ſoli iudicarunt, fuiſſe concludamus. deinde vero vnà cum iudicijs ciuitatem à ſenatoribus ad ſolos equites eſſe tranſlatam dicemus. quo quid poteſt dici peruerſius? Quæ cauſſa fecit, vt ego ordines, & iudicia ab honorum numero remouerim. cum honores ſuffragio ciuium tradi viderem, ordines autem lectioni cenſoriæ, iudicia prætoriæ eſſe commiſſa animaduerterem.

Sint ergo iudicia ab honoribus ſegregata, ordinibus autem adiuncta, & tanquam ordinum ornamenta. Eorum vero alia priuata fuerunt, alia publica. Priuata erant, in quibus ius ſuum priuatus quiſque perſequebatur: publica, in quibus iniuria, quæ reipublicæ facta erat, vindicabatur. Quæ vero eſſent iniuriæ, quibus res publica, ſiue populus vniuerſus læderetur, in ipſius populi arbitrio erat poſitum.

Vt autem iudicia alia priuata, alia publica, ſic iudices alij rerum priuatarum, alij publicarum fuerunt. ac priuatarum quidem recuperatores, iudices & centumuiri, publicarum, qui proprie iudices ſunt appellati. Præterea vero vt in litibus priuatis iudices à magiſtratu penes quem iuriſdictio erat, dabantur, ſic in cauſſis publicis à magiſtratu, qui quæſtioni præeſſet, & quidem ex eo numero, qui ſelecti dicebantur.

Hi vero

Hi vero in decurias diſtributi feruntur fuiſſe, quas prætores vrbani iurati conſecerunt. quoniam autem ex ordinibus iis, apud quos iudicia eſſent, ſeligebantur, ſelecti iudices appellati ſunt. Hoc autem voluit Cicero, cum dixit in Cluentiana, *prætores vrbanos iuratos optimum quenque in ſelectos iudices referre.* Ex ordinibus autem iccirco dixi, quia non ex omni populo prætor vrbanus, ſed ex certis ordinibus iudices in ſelectorum numerum referebat, id quod, altius huius diſputationis exordio repetito, cuiuſmodi fuerit, demonſtremus.

Satis igitur conſtat, iudicia primum penes ſenatores fuiſſe. id eſt iudices, quorum eſſet conſilium prætor aduocaturus, ex ſenatoribus primum tantum fuiſſe. Hoc probat cum Dionyſius, qui iudicia patriciis à Romulo tributa eſſe dixit, tum Polybius, qui iudicia ſenatorum in poteſtate fuiſſe aperte lib. v i litteris prodidit. Probat etiam illud, quòd equites ante legem C. Gracchi non iudicaſſe ſatis perſpicuum eſt. quòd ſi non equites, multo minus plebs.

Ergo lex Sempronia initium huius totius mutationis attulit. Placuit enim C. Graccho, vt remp. quam multis aliis legibus perturbare inſtituerat, hac etiam in parte vexaret, à ſenatu, quem parum integra fide iudicare criminabatur, ad equeſtrem ordinem totam iudiciorum rationem, conſuetudinémque transferre, ídque, lata ad populum lege, non admodum aduerſante ſenatu obtinuit. teſtis eſt huius hiſtoriæ Appianus, cuius verba ſubſcribam: *C. Gracchus iterũ tribunus creatus, conciliata, atque adiuncta ſibi plebe, de equitum etiam, qui medij inter ſenatum, & plebem ſunt interiecti, colligenda beneuolentia cogitauit, hoc modo: Iudicia, quæ ob pecunias captas flagrabãt infamia, ad equites à ſenatoribus trãſlulit, cũ eis proximũ quodq; iudiciũ exprobraret, quòd Aureliũ Cottam, & Salinatorẽ, & M. Aquilliũ, qui Aſiã ceperat, captis aperte pecunijs abſoluiſſent. quin etiam legati cum eo querelarum pleni per vrbem vagabantur. Quæ ſenatus veritus, legi non eſt aduerſatus, ac plebs eã ſciuit. atque ita ad equites à ſenatu iudicia ſunt tranſlata. narrant autem accepta lege, Gracchum dixiſſe, ſe funditus neruos ſenatorij ordinis incidiſſe, ídque vero ab eo vſurpatum, rem ipſam poſtea comprobaſſe. Nam cum equitibus poteſtatem permiſiſſet, vt de ciuibus Romanis, atque Italicis, & ſenatoribus ipſis iudicarent, ac multa, ignominia, exilio damnarent, eos quaſi dominos conſtituiſſe, ſenatores vero illis ſubieciſſe viſus eſt. Itaque cum equites facta cum tribunis pl. conſpiratione in comitijs adeſſent, atque ab ijs, quæ vellent, omnia obtinerent, maximum ſenatoribus ipſis terrorem incutiebant. breuíque apparebat fore, vt vniuerſa reip. ratio peruerteretur, cum ſenatus dignitate ſola, equeſter ordo potentia, opibusq; præſtaret.* Eadem vero etiam Paterculus, eadem Pedianus, Gracchum à ſenatoribus ad equites iudicia tranſtuliſſe. Eadẽ Varro, cuius hæc verba ex libro de vita populi Romani quarto profert Nonius: *Gracchus ſenatui iniquus, equeſtri ordini iudicia tradidit, ac bicipitem ciuitatem fecit, diſcordiarum ciuilium fontem.*

Anno deinde poſt decimo ſeptimo, Q. Seruilius Cæpio conſul ea inter vtrumque ordinem communicauit. Scriptum eſt hoc apud Obſequentem, & Caſſiodorum, qui Cæpione, & Serrano coſ. iudicia per Seruilium Cæpionem conſulem equitibus, & ſenatoribus communicata notant. Vnde illa ſunt etiam Ciceronis in Bruto: *L. Craſſus Seruiliam legem ſuaſit ijs conſulibus, quibus nati ſumus.* & paulo infra: *Mihi quidem à pueritia quaſi magiſtra fuit illa Craſſi in legem Cæpionis oratio, in qua auctoritas ornatur ſenatus, pro quo ordine illa dicuntur, & inuidia concitatur in iudicum, & accuſatorum factionem, contra quorum potentiam fuit populariter dicendum.* Hanc autem mutationem neceſſariam fuiſſe propter equitum in iudicando ſuperbiam, atque auaritiam, indicat etiam Appianus, qui eodem in loco ita pergit: *Equites non ſatis iudiciorum principatu contenti, aperte in ſenatores etiam extra iudicia inſultabant. atque muneribus capti ea turpiter, atque immoderate accipiebant. & accuſatores aduerſus diuites comparabant, & captarum ob iudicandum pecuniarum quæſtiones facta inter ſe con-*

ſpiratione, & vi omnino ſuſtulerant. ita vt cum hæc iudicij forma deſideraretur, ſeditionem alteram ob iudicarias leges haudquaquam priore leuiorem excitaret.

Deinde lex altera Seruilia lata eſt à C. Seruilio Glaucia, vt opinor, prætore. qua equitibus iudicia reſtituta ſunt. de qua lege ſic Cicero in Bruto: *C. Seruilius Glaucia in prætura conſul factus eſſet, ſi rationem eius haberi licere iudicatum eſſet. nam & plebem tenebat, & equeſtrem ordinem beneficio legis obſtrinxerat.* & pro Scauro: *Reus factus eſt à Q. Seruilio Cæpione lege Seruilia, cum iudicia penes equeſtrem ordinem eſſent & P. Rutilio damnato nemo tam innocens videretur, vt non timeret illa.* Atque hoc intellexit in primo de oratore Antonius, cum ita loquutus eſt: *Et animos equitum Ro. apud quos tum cauſſa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, à quo erant ipſi propter iudicia abalienati, reuocabam.*

Seruiliam inde legem conſequuta eſt Liuia. quam M. Druſus tribunus pl. tulit anno ſexcenteſimo ſexageſimo ſecundo. de quo ſic ſcribit Appianus: *Druſus ſenatorium, & equeſtrem ordinem maxime tunc ob iudicia diſſidentes communi lege inter ſe conciliare conatus eſt. Itaque cum aperte iudicia ſenatui reddere non poſſet, hac arte ea inter vtroſque communicauit. cum ſenatores propter ſuperiorum temporum diſcordias vix ad* CCC *eſſent, totidem ipſis ex ordine equeſtri, & optimum quenque vt cooptarent, auctor fuit. atque ex his omnibus in poſterum iudices legi voluit. qua tamen lege neque ſenatoribus, qui ſecum tot equites admiſceri, neque equitibus, qui iudicia hoc pacto ad ſolos ſenatores referri videbant, gratificatus, in vtriuſq; ordinis offenſionem cum incidiſſet, in ipſo magiſtratu eſt interfectus.* Velleius autem ita: *Druſus cum ſenatui priſcum reſtituere decus vellet, & iudicia ab equitibus ad eum transferre ordinem; (quippe eam poteſtatem nacti equites Gracchanis legibus, cum in multos clariſſimos atque innocentiſſimos viros ſæuiſſent, tum P. Rutilium virum non ſæculi ſui, ſed omnis æui optimum interrogatum lege repetundarum maximo cum gemitu ciuitatis damnauerant.) in ijs ipſis, quæ pro ſenatu moliebatur, ſenatum habuit aduerſarium.* Quid quòd in epitoma Liuiana ſcriptum eſt. *P. Rutilius, vir ſummæ innocentiæ, qui legatus Q. Mucij pro conſule à publicanorum iniurijs Aſiam defenderat, inuiſus equeſtri ordini, penes quem iudicia erant, repetundarum damnatus in exilium miſſus eſt. Senatus cum impotentiam equeſtris ordinis in iudicijs exercendis ferre nollet, omni vi niti cœpit, vt ad ſe iudicia transferrentur. M. Liuius Druſus tribunus pl. legem tulit, vt æqua parte iudicia penes ſenatum, & equeſtrem ordinem eſſent.* Hanc autem legem cũ reliquis aliis Liuiis legibus, tanquam aduerſus auſpicia latam, eodem anno Philippo cos. referente vno S. C. ſublatam, teſtis eſt Cicero lib. III de legibus. qua lege adductum in eam opinionem Plutarchum puto, vt C. Gracchũ de legendis in ſenatum equitibus, & communicandis ea ratione iudiciis in tribunatu tuliſſe ſcripſerit.

Cum igitur nec Cæpionis, nec Druſi lege ſenatores in partem iudiciorum venire potuiſſent, tũ M. Plautius Siluanus extitit, qui biennio poſt, Strabone, & Catone cos. in tribunatu ſenatui ſatisfecit. tulit enim, auctore Pediano, vt ſingulæ tribus è corpore ſuo quindecim, qui per annum iudicarent, legerent. vnde dixit in oratione pro C. Cornelio Cicero: *Memoria teneo, cum primum ſenatores cum equitibus Ro. lege Plotia iudicarent, hominem dijs, ac nobilitati perinuiſum Cn. Pompeium cauſſam dicere lege Varia de maieſtate.* quæ verba Pedianus interpretans ait, M. Plautium Siluanum tribunum pl. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone cos. anno ſecundo belli Italici, cum equeſter ordo in iudiciis dominaretur, legem tuliſſe adiuuantibus nobilibus, eamq; legem eam vim habuiſſe, quam Cicero ſignificat. nam ex ea lege tribus ſingulas è ſuo numero quinos denos creaſſe, qui eo anno iudicarent. ex eo factum eſſe, vt ſenatores quoque in eo numero eſſent, & quidam etiam ex ipſa plebe. An vero hæc lex diu ſeruata ſit, parum certum eſt.

Illud autem nullam habet dubitationem, ſeptennio poſt L. Syllam dictatorem legem tuliſſe, vt ſoli ſenatores iudicarent. credo quòd equitibus, & plebi eſſet infenſus, quia aduerſus ſe pro Marianis partibus ſteterant. cuius legis Pedianus, &

Cicero

Cicero meminerunt.

Vndecimo deinde poſt anno, Cn. Pompeio, & M. Craſſo cos. cum multos iam ante annos Sylla deceſſiſſet, L. Aurelius Cotta prætor legem ad populum tulit, vt ſenatores iam diu male de iudiciis audientes cum equitibus, & tribunis ærariis iudicarent, id eſt, vt tres ordines ad iudicia aduocarentur. ſiquidem tribuni ærarij ex plebe, vt dixi, fuerunt. de qua ita Pedianus: *L. Cotta lege ſua iudicia inter tres ordines communicauit, ſenatum, equites & tribunos ærarios.* & Velleius: *Cotta iudicandi munus, quod C. Gracchus ereptum ſenatui ad equites, Sylla ab illis ad ſenatum tranſtulerant, æqualiter inter vtrumque ordinem partitus eſt.*

Inde lex Pompeia lata, quam Cn. Pompeius in ſecundo conſulatu promulgauit, auctore in Piſonianam Aſconio, nihil de tribus ordinibus immutauit.

Poſt Cæſar dictator iudicia ad duos ſolum ordines redegit, ſenatores, & equites. cuius rei cauſſam Dio ita reddidit: *Iudicia ſenatoribus, equitibusq; commiſit vt puriſſima pars ciuitatis iudicaret. ante enim ex plebe quidam etiam vnà iudicia exercebant.* quod de tribunis ærariis dictum eſſe oſtendit Suetonius, cum ſcribit: *Iudicia ad duo genera iudicum redegit, equeſtris ordinis, & ſenatorij; tribunos ærarios, quod erat tertium, ſuſtulit.*

Inde M. Antonius cos. Cæſare interfecto, legem tulit, *Vt ad duas decurias ſenatorum, & equitum tertia adiungeretur centurionum, & manipularium militum legionis Alaudæ,* vt Cicero ſignificat in prima Philippica, in qua hanc legem inſectatur, atque exagitat. Atque hæc quidem de ordinibus, vnde iudices lecti ſunt, hactenus.

Cenſum autem in iudice etiam legendo ſpectatum, non eſt dubium, id enim innuit Plinius libro quarto decimo in prooemio: *Poſteris laxitas mundi, & rerũ amplitudo damno fuit, poſtquam ſenator cenſu legi cœptus, iudex fieri cenſu.* & Seneca: *Cenſu in foro iudex legitur.* & Cicero in Antonium: *In iudice ſpectari & fortuna debet, & dignitas.* An vero iam inde ab initio iudici cenſus præfinitus ſit, nihil habeo comperti. Lege quidem Aurelia, Pompeia, & Iulia præfinitum, ſatis aperte docet Cicero in prima Philippica, his verbis: *At quæ eſt iſta tertia decuria? centurionum, inquit. quid? iſti ordini iudicatus lege Iulia, etiam ante Pompeia, Aurelia non patebat? cenſus præfiniebatur, inquit. non centurioni quidem ſolum, ſed etiam equiti Romano.* Habet autem dubitationem, an idem fuerit ordinum cenſus, ac iudicum, vt quo cenſu quis ſenator, eodem etiam iudex legi potuerit. qua de re quanquam certi nihil habeo, quod afferam, non recuſabo tamen, quin, quo me coniectura ducat, exponam. Me igitur, vt diuerſos eos fuiſſe ſentiam, verba Aſconij de lege Pōpeia adducunt. qua ſancitum ait, *Vt ex ampliſſimo cenſu ex centurijs aliter, quàm ante lecti iudices, æque tamen ex tribus ordinibus iudicarent.* itémque Suetonij de lege Augusti, qua quartam decuriam additam ait *ex inferiore cenſu, quæ ducenariorum vocaretur, iudicarentq; de leuioribus ſummis.* Ex quibus omnibus poſſumus ſuſpicari, non eodem cenſu ordines, ac iudices eſſe cooptatos. quid enim legibus vllis equiti Romano cenſus ad iudicatum præſcribendus fuiſſet, ſi omnes quocunq; cenſu equites legi iudices, conceſſum eſſet? aut cur demum Antonius leges eas immutare tentaſſet, nimirum, vt quocunque cenſu centurio iudicare poſſet, niſi certus cenſus ante iudici centurioni conſtitutus fuiſſet? Atque hoc quidem ita fuiſſe, lex ipſa Pompeia oſtendit, cum iudices ex ampliſſimo cenſu legi iubet. Significat enim, ſenatores legi potuiſſe, qui octingēta milia poſſiderēt; equites, qui quadringēta. at iudices è ſenatorio ordine, aut equeſtri, niſi, qui ampliſſimo cēſu eſſent, id eſt, qui ſupra ſenatorium, aut equeſtrem cenſum poſſiderent, conſtitui non licuiſſe.

Poſtremo ætatis etiam ad iudicandum annum legitimum trigeſimum quintum fuiſſe eodem in loco docet Suetonius, cum ita pergit: *Iudices à triceſimo ætatis anno allegit, id eſt quinquennio maturius, quàm ſolebant.* Sed de iudicibus multo pluribus in libris de iudiciis diſſeremus.

Pertinuiſſe autem hoc etiam ad ius ciuitatis, ex eo coniici poteſt, quod de ſe inquit Cicero: qui cum lege Clodia ſe ciuitatem omnium iudicio non amiſiſſe, multis argumentis contenderet, ita demum intulit: *Me L. Cotta, homo cenſorius, in ſenatu iuratus dixit, ſe, ſi cenſor tum eſſet, cum ego aberam, meo loco ſenatorem recitaturum fuiſſe. quis in meum locum iudicem ſubdidit? quis meorum amicorum teſtamentum diſceſſu meo fecit, qui mihi non idem tribuerit, quod & ſi adeſſem?*

De ſpectaculis ordinum. CAP. XIX.

VT autem in iudicando, ſic etiam in ſpectando proprio quodam iure ſinguli ordines fuerunt. Ceterum promiſcuum ſpectandi in theatro ſenatui fuiſſe, & populo ab initio locum, inde ſenatum à populo, poſt equites à plebe diſcretos, in monumentis rerum Romanarum notatum videmus. Quæ quia ſine eorum ordinum offenſione, qui deteriore in cauſſa ponebantur, fieri nequiuere, quo pacto res vniuerſa ceciderit, verbis priſcorum annalium recitatis oſtendam. Liuius ita ſcribit: *Sex. Aelius Pætus, & C. Cornelius Cethegus cenſores gratiam ingentem apud ordinem ſenatorium pepererunt, quòd ludis Romanis ædilibus curulibus imperarunt, vt loca ſenatoria ſecernerẽt à populo. nam antea in promiſcuo ſpectabant.* & paulo poſt: *C. Atilij Serrani, L. Scribonij Libonis ædilium curulium ludis Rom. primum ſenatus à populo ſecretus ſpectauit. præbuitq́; ſermones (ſicut omnis nouitas ſolet) alijs tandem, quòd multo ante debuerit, tributum cenſentibus ampliſſimo ordini, alijs demptum ex dignitate populi, quicquid maieſtati patrum adiectum eſſet, interpretantibus. & omnia diſcrimina talia, quibus ordines diſcernerentur, & concordiæ, & libertatis æque minuendæ eſſe. ad quingenteſimum quinquageſimum ſextum annum in promiſcuo ſpectatum eſſe, quid repente factum, cur non immiſceri ſibi in cauea patres plebem vellent? cur diues pauperem conſeſſorem faſtidierit? nouam, & ſuperbam libidinem ab nullius ante gentis ſenatu neque deſideratam, neque inſtitutam. poſtremo ipſum quoque Africanum, quòd conſul auctor eius rei fuiſſet, pœnituiſſe ferunt.* Adiicit Valerius, quanquam ad hunc vſque annum promiſcua ſubſellia fuerant, nunquam tamen quenquam ex plebe in theatro ante patres conſcriptos ſpectare ſuſtinuiſſe. De eodem autem etiam inſtituto Pedianus in Cornelianam, atq; adeo ipſe etiam Cicero ita in oratione: *P. Africanus ille ſuperior, vt dicitur, non ſolum à ſapientiſſimis hominibus, qui tum erant, verum etiam à ſe ipſo ſæpe accuſatus eſt, quòd, cum conſul eſſet cum Ti. Longo, paſſus eſſet tum primum à populari conſeſſu ſenatoria ſubſellia ſeparari.* Vt autem tum ſenatores ab equitibus, & plebe, ſic poſtea equites à plebe ſecreti ſunt: ſpectabant enim ſenatores in cauea, qui locus ad theatri radices ſcenæ proximus erat, inde proximi quattuordecim theatri gradus, vt commodiores, ſic honeſtiores habebantur. in iis autem, & in ceteris altioribus plebs cum equitibus ſpectare ſolita erat.

Poſt autem lata lex eſt, vt iis equites vtique conſiderent, confuſe tamen, Tacito auctore, cum plebe. Hanc autem legem tulit L. Roſcius Otho tribunus pl. vt eſt apud Dionem, M. Glabrione, & C. Piſone cos. Alienauit autem à ſe plebem, equites ſibi adiunxit hac lege Roſcius. Quo factum eſt, vt cum quinquennio poſt conſule Cicerone, dum ludi ederentur, in theatrum veniret, à plebe maximo ſtrepitu, ab equitibus ingenti plauſu exceptus ſit. cúmque iterum plebs, & equites, vt quiſq; animo erat affectus, Roſcium accepiſſent, paulatim ad verborum conuicia deſcenderunt, atq; theatrum perturbarunt. id quod cum Cicero conſul accepiſſet, ſtatim, aduocata concione, populum caſtigauit, qui in theatrum reuerſus, & ipſe cum equitibus de Roſcij honoribus, Plutarcho auctore, contendit. Vnde merito Plinius ita in laudes Ciceronis erupit: *Te ſuadente tribus Roſcio theatrali auctori legis ignouerunt, notatasq́; ſe diſcrimine ſedis æquo animo tulerunt.*

Inde lex Iulia ab Auguſto lata eſt: Vt equitibus Rom. quibus ipſis, parentibuſve equeſter

equeſter cenſus vnquam fuiſſet, in quattuordecim ordinibus lege Roſcia theatrali conſtitutis conſidere liceret. cuius legis Suetonius teſtis eſt: aſtipulatur Plinius lib. XXXIII, cum inquit, *à Tiberio imp. conſtitutum, ne cui ius annulorũ eſſet, niſi cui ingenuo ipſi, patri, auoq; paterno HS CCCC cenſus fuiſſet, & lege Iulia theatrali in XIIII ordinibus ſedendi.* Poſt autem Imp. Nero equitum Rom. locos ſedilibus plebis antepoſuit, ſi Taciti auctoritate ſtandum eſt, qui libro XV ait: *Nam ad eam diem indiſcreti ierant. quia lex Roſcia nihil, niſi de quattuordecim ordinibus ſanxerat.*

De nobilibus, nouis, & ignobilibus. CAP. XX.

His expoſitis, ſanè quæ prima fuerit ciuium Rom. à nobis conſtituta diuiſio, ab omnibus intellectum exiſtimo. nunc ſequitur, vt de ſecunda, quemadmodum inſtituimus, diſſeramus; cuius vt partes ſunt minores, ſic diſputatio aliquanto erit anguſtior. Vt autem illam diuiſionem ab ordinibus deduximus, ſic hanc ab imaginibus deriuamus. Nam qui maiorum ſuorum habuerunt imagines, ij nobiles; qui ſuas tantum, ij noui; qui nec maiorum, nec ſuas, illi demum ignobiles appellati ſunt. Ex quo efficitur, ius imaginis nihil eſſe aliud, quàm ius nobilitatis. Etenim vt imago à magiſtratu proficiſcitur, ſic nobilitas ab imagine, vnde etiam ſæpe imagines pro nobilitate ſunt poſitæ. Eſt autem imago, vt præclare libro ſexto Polybius, inſignis alicuius viri ſimulacrum oris ſimilitudinem artificioſe effictam coloribus, pigmentíſq; adumbratam referens, quod in inſigniori, & celebriori domus parte poſitum ligneo armario includebant. Imaginem autem ſui ponere non temere omnibus licuit, ſed iis tantum, qui magiſtratus curules geſſiſſent, quorum primus fuit ædilitas. vnde Cicero dixit in Verrem, *ſe ædilem deſignatum, adeptum eſſe antiquiorem in ſenatu ſententiæ dicendæ locum, togam prætextam, ſellam curulem, ius imaginis ad memoriam, poſteritatémque prodendam.* & pro Rabirio Poſtumo, vbi loquitur de iis, qui propter magiſtratus in ſenatum lecti ſunt; *Delectat*, inquit, *imago ipſa ad poſteritatis memoriam prodita.* Imago vero iccirco valuit ad memoriam, poſteritatémque prodẽdam, quia inde nobilitas familiæ ducta eſt. nobiles enim, vt dixi, fuerunt, qui maiorum ſuorum imagines oſtendere potuerunt. Hoc indicat Liuius cum dixit, *Ancum Marcium nobilem vna imagine Numæ.* item, *Ap. Claudium honoratiſſimæ imaginis ad poſteros, legum latorem, conditorémque Romani iuris.* & Cicero cum pro Plancio inquit: *Non dubitas, quin omnes, qui fauent nobilitati, qui imaginibus, qui nominibus veſtris ducuntur, te ædilem fecerint.* & cũ in Piſonem: *Obrepſiſti ad honores commendatione fumoſarum imaginum*, & Iuuenalis, cum in nobilitatem maiorum imaginibus partam ita Satyra ſexta eſt inuectus:

Stemmata quid faciunt? quid prodeſt Pontice longo
Sanguine cenſeri, pictóſque oſtendere vultus
Maiorum? & ſtantes in curribus Aemilianos?
Et Curios iam dimidios? naſumq; minorem
Coruini, & Galbam auriculis, naſóque carentem?
Quid fructus generis tabula iactare rapaci
Fumoſos equitum cum dictatore magiſtros?

Has autem imagines primi patricij poſuerunt, quòd iis primis curules magiſtratus, vt conſulatus, cenſura, prætura, ædilitáſque patuerunt, vnde ius imaginis fuit. Itaque patricij etiam primi nobiles habiti ſunt, vnde aliquando etiam nobilitas pro patriciorum factione eſt vſurpata. vt apud Liuium lib. VII: *Non patientibus tribunis, quòd pro conſule vno plebeio tres patricios magiſtratus curules ſellis prætextatos, tanquam conſules, ſedentes nobilitas ſibi ſumpſiſſet.* & apud Salluſtium lib. de rep. ordinanda: *In duas partes ego ciuitatem diuiſam arbitror, in patres, & plebem. antea in patribus ſumma auctoritas erat, vis multo maxima in plebe. Itaque ſæpius in ciuitate ſeceſſio fuit, ſemperq; nobilitatis opes diminutæ ſunt, & ius populi amplifi*

pliſicatum. & iterum apud Liu.lib.11. *Occupant tribuni templum. poſtero die conſules, nobilitaſq; ad impediendam legem in concione conſiſtunt.* Poſt autem vbi plebs eoſdem patricios magiſtratus eſt nacta, tum & ipſa imagines ponere, eáſque relinquere cum nobilitate poſteris ſuis cœpit. quod demonſtrant apud Liuium lib. VI plebeij, cum de communicando conſulatu agentes dicunt, *ex illo in plebem ventura omnia, quibus patricij excellant, imperium, atque honorem, gloriam belli, genus, nobilitatem, magna ipſis fruenda, maiora liberis relinquenda.* Quocirca multis poſt vulgatos honores ſæculis Aſconius in commentario orationis in toga candida ſcriptum reliquit, ſex competitores Ciceronem in conſulatus petitione habuiſſe, duos patricios, quattuor plebeios, ex quibus plebeiis duos nobiles, duos, qui tantum non primi ex ſuis familiis magiſtratum adepti eſſent. ſolum Ciceronem equeſtri loco natum fuiſſe.

Vt autem nobiles dixerunt, qui maiorum imagines habuerunt, ſic ignobiles, qui iis caruerunt. vt Suetonius in Veſpaſiano: *Flauia gens obſcura, ac ſine vllis imaginibus.* Iam vero qui primi ex familia ſua magiſtratus curules ceperunt, ac imaginem ſui prodiderunt, eos nouos homines, quaſi generis, ac poſteritatis ſuæ principes appellarunt, vt M. Catonem illum cenſorium. nam pater eius ignobilis, ipſe nouus, poſteri eius nobiles extiterunt. eſt enim nouitas inter nobilitatem, & ignobilitatem interiecta. cuius rei admonemur à Cicerone pro Cluentio, cum ait: *Et iam querimur, ſæpe hominibus nouis non ſatis magnos in hac ciuitate eſſe fructus? nego vſquam vnquam fuiſſe maiores. vbi ſiquis ignobili loco natus ita viuat, vt nobilitatis dignitatem virtute tueri poſſe videatur, vſque eò peruenit, quo ad eum induſtria cum innocentia proſecuta eſt. ſi quis autem hoc vno nititur, quod ſit ignobilis, procedit ſæpe longius, quàm ſi idem ille ſit cum iiſdem ſuis vitijs nobiliſſimus.* Itaq; idem de ſe homine nouo ita dixit in Rullum ad populum: *Me hominem nouum conſulem feciſtis:* item; *Mihi apud vos de meis maioribus dicendi facultas non datur, non quòd non tales fuerint, quales nos illorum ſanguine creatos, diſciplinisq; inſtitutos videtis, ſed quòd laude populari, atque honoris veſtri luce caruerunt.* Item: *Quemadmodum cum petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt; ſic ſi quid deliquero, nullæ ſunt imagines, quæ me à vobis deprecentur.* Quibus verbis ſignificat, hominem nouum eum eſſe, qui curuli magiſtratu parto aditum ad amplitudinem, & nobilitatem poſteris ſuis patefaciat. quod etiam intellexit, cum ædilis curulis deſignatus dixit in Verrem, *ius ſe adeptum imaginis ad memoriam, poſteritatémque prodendam.* & Plutarchus in Catone maiore, cum ſcripſit, *Nouos homines appellatos, qui non ex genere commendationem haberent, ſed ex ſe cognoſci inciperent.* Ex quo intelligi poteſt, cur Cicero in Catilinam dixerit, *ſe hominem eſſe per ſe cognitum, nulla commendatione maiorum,* & pro Plancio: *Ego huc à me ortus, & per me nixus aſcendi, iſtius egregia virtus adiuuabitur commendatione maiorum.*

Cum autem procedentibus temporibus multæ plebeiæ familiæ, prætoriæ, conſulares, ac triumphales eſſent, factum eſt, vt plebs in duas quaſi partes abierit. quarum vnam tuebatur nobilitas, quæ ex patriciis, & plebeiis nobilibus familiis conſtabat, alteram plebs, quæ obſcuriſſima, & nullarum imaginum erat. ex qua fuit C. Terentius Varro lanij filius, qui ad Cannas conſul male pugnauit. Vnde ille de ſe loquens apud Liuium ait: *Romanos non habituros ante finem belli Punici, quàm conſulem vere plebeium, id eſt hominem nouum feciſſent. nam plebeios nobiles iiſdem initiatos eſſe ſacris, & contemnere plebem, ex quo contemni deſierint à patribus.*

Atque hæc quidem de nobilibus. redeo ad imagines, vnde nobilitas ipſa fluxit. Has ergo qui habuerunt, eas ſummo ſtudio coluerunt, & conſeruarunt. Narrat enim eo, quem ſupra commemoraui, loco Polybius, feſtis eos diebus apertis armariis illas exornaſſe. cum vero ex domeſticis quiſpiam eſſet mortuus, in funere extuliſſe, addito, vt magnitudine quã ſimillimæ apparerent, reliquo corporis trũco. veſtibus autem exornatas, ſi conſulares, aut cum imperio fuiſſent, prætextis; ſi cenſorij,

rij, purpureis; ſi triumphales, auro intextis; atque curru, faſcibus, & ſecuribus, aliiſque magiſtratuum inſignibus prælatis in roſtra eſſe perlatas. Hoc autem idem tradidit quoque Plinius libro XXXV: *Apud maiores in atrijs imagines erant, quæ ſpectarentur, non ſigna externorum artificum, nec æra, aut marmora. expreßi cera vultus ſingulis diſponebantur armarijs, vt eſſent imagines, quæ comitarentur gentilicia funera, ſemperq; defuncto aliquo totus aderat familiæ eius, qui vnquam fuerat, populus. Stemmata vero lineis diſcurrebant ad imagines pictas. tabulina codicibus implebantur, & monumentis rerum geſtarum. aliæ foris, & circa limina animorum ingentium imagines erant, affixis hoſtium ſpolijs, quæ nec emptori relinquere liceret. triumphabantq; etiam dominis mutatis ipſæ domus, & erat hæc ſtimulatio ingens exprobrantibus tectis quotidie, imbellem dominum intrare in alienum triumphum. Extat Meſſallæ oratoris indignatio, qua prohibuit inſeri genti ſuæ Leuinorum alienã imaginem. Similis cauſſa Meſſallæ ſeni expreßit volumina illa, quæ de familijs condidit, cum Scipionis Africani tranſiſſet atrium, vidiſſetq; adoptione teſtamentaria Salutionis, (hoc enim ei fuerat cognomen) Africanorum dedecore notam inrepentem Scipionum nomini. ſed pace Meſſallarum dixiſſe liceat, etiam mentiri clarorum imagines, erat aliquis virtutum amor, multoq; honeſtius, quàm mereri, ne quis ſuas expeteret.* Cum his autem Plinianis verbis illa quoque Valerij de Torquato Silani patre mire conueniunt: *Videbat, ſe in eo atrio conſediſſe, in quo illius Imperioſi Torquati ſeueritate conſpicua imago poſita erat. prudentißimoq; viro ſuccurrebat effigies maiorum ſuorum cum titulis ſuis idcirco in prima ædium parte poni ſolere, vt eorum virtutes poſteri non ſolum legerent, ſed etiam imitarentur.* & illud Ciceronis in ſecundo de oratore: *Cum caſu funere efferretur anus Iunia, tum Craſſus: Brute quid ſedes? quid illam anum patri nunciare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides?* & pro Sulla: *Si quæris, qui ſint Romæ regnum occupare conati, ex domeſticis imaginibus inuenies*, intelligit enim M. Manlium Capitolinum, qui eo nomine de ſaxo deturbatus eſt. & pro Murena: *Domum ne ſe vertet? vt eam imaginem clarißimi patris ſui, quem paucis ante diebus laureatam in ſua gratulatione conſpexit, eandem deformatam ignominia, lugentemq; videat?* Addo etiam, idem intellexiſſe Martialem, idem Iuuenalem, illum, cum dixit: *Atria Piſonum ſtabant cum ſtemmate toto*, hunc vero, cum cecinit: *Tota licet veteres exornent vndique ceræ*
Atria, nobilitas ſola eſt, atque vnica virtus.

Hanc autem eandem ſententiam de virtute aduerſus imagines protulit etiam in epiſtolis ad Hirtium Cicero: *Cum nobilitas*, inquit, *nihil aliud ſit, quàm cognita virtus, quis in eo, quem veteraſcentem videat ad gloriam, generis antiquitatem deſideret?* ſed hæc quidem ex virtute ducta nobilitas tota philoſophorum eſt, vt quæ ex imaginibus, populi R. eſt vniuerſa. vnde illud eſt notum Horatij.

Contra Leuinum Valeri genus, vnde Superbus
Tarquinius regno pulſus fuit, vnius aßis
Non vnquam precio pluris licuiſſe, notante
Iudice, quem noſti, populo, qui ſtultus honores
Sæpe dat indignis, & famæ ſeruit ineptus,
Qui ſtupet in titulis, & imaginibus.

Nobilitas autem ex virtute in nouis ſolum populis locum habuit, in quibus nullæ dum imagines parari potuerunt. quod ſignificauit Liuius de Tarquinio loquens: *Roma eſt ad id potißimum viſa. in nouo populo, vbi omnis repentina, atque ex virtute nobilitas ſit, futurum locum forti viro.*

De optimatibus, & popularibus. CAP. XXI.

RESTAT tertia ciuium diuiſio, quam, vt dixi, neque gentium diſſidium, neque ordinum inter ſe de iure, & dignitate certantium diſſimilitudo, ſed praua ipſa, quæ omni ſemper reip. nocuerunt, partium ſtudia, in rempublicam intulerunt, vt alteri ſe optimates dici, & eſſe vellent,

lent, alteri populares. Quid autem optimates Romæ fuerint, adeo aperte docet Cicero in Sextiana, vt ex eorum deſcriptione, qui etiam populares fuerint, non difficile ſit intelligere. Erit autem, vt opinor, non alienum, pulcherrimas eius voces, quibus in optimatibus, & popularibus non tam ſubtiliter diſtinguendis, quàm acute circumſcribendis eſt vſus, in medium proferre, ac diligenter conſiderare. *Duo genera*, inquit, *in hac ciuitate ſemper fuerunt eorum, qui verſari in republica, atque in ea ſe excellentius gerere ſtuduerunt. quibus ex generibus alteri populares, alteri optimates & haberi, & eſſe voluerunt. qui ea, quæ faciebant, quæq; dicebant, multitudini iucunda eſſe volebant, populares; qui autem ita ſe gerebant, vt ſua conſilia optimo cuique probarentur, optimates habebantur.* Quanquam autem ciuilis hæc diſſenſio, auctore Cicerone, ſemper in republica eſt verſata, tamen ea maxime poſt Ap. Cæci cenſuram, id eſt poſt annum vrbis quadringenteſimum quadrageſimum primum videtur exarſiſſe. Is enim, vt inquit Liuius, *primus ſenatum libertinorum filijs inquinauit. & poſteaquàm eam lectionem nemo ratam habuit, nec in curia adeptus erat, quas petierat, opes vrbanas, humilibus per omnes tribus diuiſis, forum, & campum corrupit. quæ forenſis factio dicta eſt. quæ cum Cn. Flauium patre libertino, humili fortuna ortum ædilem curulem dixiſſet, id adeo nobiles ægre tulerunt, vt plerique annulos aureos, & phaleras deponerent. ex eo tempore in duas partes diſceſſit ciuitas. aliud integer populus, fautor, & cultor bonorum, aliud forenſis factio tenebat. donec Q. Fabius cenſor ſimul concordiæ cauſſa, ſimul ne humillimorum in manu comitia eſſent, omnem forenſem turbam excretam in quattuor tribus coniecit, vrbanaſq; eas appellauit.* Hæc Liuius. Redeo ad Ciceronem, qui optimates definiuit, eos, qui ita ſe gerebant, vt quæ agerent, quæq; dicerent, ea optimo cuique probari vellent. Quibus definiendis non longe Ariſtotelica, vt video, præceptione diſceſſit, qui optimatum poteſtatem inde dictam tradidit, aut quia optimi in ea imperarent, aut quia eius rei cauſſa eſſet quæ maxime reip. expediret. Horum autem genera fuiſſe permulta, facile ex eodemmet Cicerone cognoſci poteſt, qui in eadem oratione ita pergit: *Quis ergo eſt iſte optimas? quis? de numero ſi quæris innumerabiles, neque enim aliter ſtare poſſemus. ſunt principes conſilij publici. ſunt, qui eorum ſectam ſequuntur. ſunt maximorum ordinum homines quibus patet curia. ſunt municipales, ruſticiq; Romani. ſunt negotia gerentes. ſunt etiam libertini optimates.* Quibus verbis partes potius perſequitur, quàm formas optimatum. Etenim quòd inter optimates refert *publici conſilij principes*, conſules intelligit, qui vt tribuni concionis popularis, ſic ipſi ſenatus ſunt duces ac principes. Inter hos autem magna ſemper diſcordia, ſed alijs temporibus alia fuit. primis enim temporibus tribunis plebis conſules reſtiterunt, vt patricius magiſtratus plebeio. nam tunc nulla alia, niſi ex familiarum patriciarum potentia plebeijs ipſis intoleranda audita contentio eſt. poſt autem vbi plebeijs etiam familijs conſulatus, & ceteri patricij honores communicati ſunt, non ita contendit conſulatus cum tribunatu, tanquam patricius cum plebeio, ſed tanquam optimatum princeps cum popularium principe, in quo controuerſiam fecit non generis diſſimilitudo, ſed voluntatum diſtractio. Atque hoc eſt, quod inquit idem in ſecunda agraria: *Non natura, neque diſsidio, neque odio penitus inſito bellum neſcio quod habet ſuſceptum conſulatus cum tribunatu, quia perſæpe ſeditioſis atque improbis tribunis boni & fortes conſules obſtiterunt, quia vis tribunicia non nunquam libidini reſtitit conſulari. non poteſtatum diſsimilitudo, ſed animorum diſiunctio diſſenſionem facit.* Neque vero ſolum *principes conſilij publici, ſed etiam, qui ſectam eorum ſequuntur,* optimates Cicero appellat hi vero multi, ſed maxime nobiles homines fuerunt. nobiles dico tam plebeios, quàm patricios, quorum maiores magiſtratus ampliſſimos adminiſtraſſent, & ad eoſdem poſteris ſuis faciliorem aditum communiſſent. eſt enim æquum, vt qui reipublicæ partem maximam obtinent, ij glorioſam etiã, & incolumem eſſe rempublicam velint. Itaque pauci nobiles populares fuerunt. inter eos vero. M. Aemil

Aemilium Lepidum, cui Q. Lutatius Catulus reſtitit, referre poſſumus, de quo L. Philippus in ſenatu dixit, apud Salluſtium: *M. Aemilius omnium flagitioſorum poſtremus, qui peior, an ignauior ſit, deliberari non poteſt, exercitum opprimendæ libertatis habet.* & poſt: *Hi tumultum ex tumultu, bellum ex bello Saturnini olim, poſt Sulpicij, dein Marij, Damaſippiq; nunc Lepidi ſatellites.* præterea vero adiũgere licet etiam C. Cæſarem, cui Bibulus primum, poſt etiam duce Pompeio ſenatus, atque vniuerſa optimatum factio occurrerunt. Nam P. Clodium non numero, quia optimates non ante oppugnauit, quàm ſe nobilitate auita abdicauit, & adoptione ſe Fonteium pro Claudio reddidit. Addit deinde Cicero, *optimates eſſe maximorum ordinum homines, quibus patet curia.* maximorum autem ordinum nomine ſenatorium, & equeſtrem complecti videtur. nam equites Romanos ipſe ſenatui reconciliarat, atque cum optimatibus in conſulatu coniunxerat. equitibus autem patebat curia, quòd ex eo ordine fere in ſenatum ſublegerentur. Itaque ſenatores & equites pro optimatibus ſtetiſſe innuit. Vnde tertium qui plebis eſt, ordinem innuens, addit *municipales, & ruſticos Romanos, & negotiatores, & libertinos.* municipales quidem appellans, qui ex municipijs erant ciues Romani. de quibus in libro de iure Italiæ diſputabimus; ruſticos autem eos, qui agros tenerent, aut colerent. quam ruſticam plebem ſupra appellauimus; poſtremo etiam negociatores, & libertinos, de quibus ſatis ſupra diximus. Atque hæc quidem de partibus optimatum. Formam vero, vímque eorum ſi quis requirat, is quid ille deinceps ſubijciat, quæſo diligenter attendat. *Numerus*, inquit, *optimatum late, & varie diffuſus eſt. ſed genus vniuerſum (vt tollatur error) breui circumſcribi, & definiri poteſt. omnes optimates ſunt, qui neque nocentes ſunt, nec natura improbi, nec furioſi, nec malis domeſticis impediti. horum qui voluntati, commodis, opinioni in gubernanda republica ſeruiunt, defenſores optimatum, ipſiq; optimates grauiſsimi, & clariſsimi ciues nominantur, & principes ciuitatis.* Quibus verbis eos, quos commemorauit, omnes ita fuiſſe optimates adiungit, ſi neque nocentes eſſent, nec natura improbi, nec furioſi, nec malis domeſticis impediti. quid ita? quia ſæpe vel iudicij declinandi cauſſa, vel ſcelere, vel amentia, vel anguſtijs rei familiaris impulſi conſules etiam, & ſenatores, & equites, & ex plebe ruſtici, & negotiatores, & libertini populares euaſerunt, ac ſtatum reip. peruertere tentarunt. Etenim Tiberium Gracchum accepimus nulla alia de cauſſa, quàm iudicij de ſe futuri formidine ab optimatibus, quorum pater ſuus princeps, ac defenſor perpetuo fuerat, defeciſſe. id quod video Ciceronem ipſum in oratione de aruſpicum reſponſis ſcriptum reliquiſſe, his verbis: *Ti. Graccho inuidia Numantini fœderis, cui feriendo quæſtor C. Mancini conſulis cum eſſet, interfuerat, & in eo fœdere improbando ſenatus ſeueritas dolori, & timori fuit. iſtáque res illum à grauitate patrum deſciſcere coëgit.* Ab optimatibus autẽ adeo improbitatem abeſſe debere Cicero intellexit, vt bonos ſæpe pro optimatibus, cum de rep. loqueretur, vſurparit. Hinc enim dixit in epiſtolis ad Lentulum: *Non offendes eundem bonorum ſenſum Lentule, quem reliquiſti, qui confirmatus conſulatu noſtro, nonnunquam poſtea interruptus, & afflictus ante te conſulem, recreatus abs te totus eſt, nunc ab ijs, à quibus tuendus erat, derelictus. idq; non ſolum fronte, atque vultu, quibus ſimulatio faciliime ſuſtinetur, ij declarant, qui tum noſtro illo ſtatu optimates nominabantur, ſed etiam ſententia ſæpe iam, tabellaq; docuerunt.* Furioſos etiam negat eſſe optimates poſſe. furorem autem definiuit in Tuſculanis mentis ad omnia cæcitatem. quo verbo non ſolum veſános, atque amentes complecti voluit, ſed etiam qui reip. ob detrimentum, aut ignominiam acceptam eſſent irati. ſiquidem, vt inquit poëta nobilis, *ira breuis furor eſt.* quo furore percitos fuiſſe C. Gracchum, & L. Saturninum accepimus. Etenim ſcriptum eſt apud Ciceronem in eadem oratione de aruſpicum reſponſis, *C. Gracchum morte fraterna, pietate, dolore, magnitudine animi ad expetendas domeſtici ſanguinis pœnas excitatum, Saturninum autem, quòd in*

annonæ

annonæ caritate quæſtor à frumentaria procuratione à Senatu amotus eſſet, ei rei M. Scauro præfecto, dolore factum eſſe popularem. Ex iis autem, qui cum propter ceteras cauſſas, tum maxime propter magnitudinem æris alieni nouarum rerum ſtudioſi fuerunt, L. Sergius Catilina, vir patricius & nobilis vnà cum ſociis eius coniurationis fuit. de quo in hunc modum ſcribit Salluſtius: *In tanta, tamq; corrupta ciuitate, Catilina omnium flagitioſorum, atque facinoroſorum circum ſe, tanquam ſtipatorum cateruas habebat. nam quicumque impudicus, adulter, ganeo, ventre, manu, pene bona patria diſsipauerat, quiq; alienum æs grande conflauerat, quo flagitium aut facinus redimeret, præterea omnes vndiq; parricidæ, ſacrilegi, conuicti iudicijs, aut pro factis iudicium timentes, ad hoc quos manus, aut lingua, periurio, atque ciuili ſanguine alebat, poſtremo omnes, quos flagitium, egeſtas, conſcius animus exagitabat, hi Catilinæ proximi, familiareſq; erant.* & poſt: *His amicis, ſocijſq; confiſus Catilina, ſimul quòd æs alienum per omnes terras ingens erat, & quòd plerique Sullani milites largius ſuo vſi, rapinarum, & victoriæ veteris memores ciuile bellum exoptabant, opprimendæ reip. conſilium cepit.* Poſtremo, quod huius diſputationis eſt caput, de optimatibus ita concludit: *Quid eſt igitur propoſitum his reip. gubernatoribus, quod intueri, & quò curſum dirigere ſuum debeant, id quod eſt præſtantiſsimum, maximeq; optabile omnibus ſanis, & bonis, & beatis? cum dignitate ocium.* Itaque in agraria altera, cum, quid populare eſſet, definiret, ita egit: *Dixi in ſenatu, in hoc magiſtratu me popularem conſulem futurum. quid eſt enim tam populare, quàm pax, quàm libertas, quàm ocium? quod ita iucundum eſt, vt & vos, & maiores veſtri, & fortiſsimus quiſque vir maximos labores ſuſcipiendos putet, vt aliquando in ocio poſſit eſſe, præſertim in imperio, ac dignitate. neque enim illud populare debet videri, largitio aliqua promulgata, quæ verbis oſtentari poteſt, re vera fieri, niſi exhauſto ærario, nullo pacto poteſt.* Quamobrē, ſi optimates hos eſſe perſpicuum eſt, facile, qui his aduerſentur, populares eſſe, intelligi licet. vt tribunos pleb. & qui eorum ſectam ſequuntur, id eſt humiles, & nullorum maiorum homines, & turbam forenſem, ceteroſq; eiuſmodi, ſi nocentes, improbi, furioſi, egentes, atque ære alieno obſtricti ſint. quibus in rep. propoſitum ſit nihil aliud, quàm vis, & ſeditio, quibus nihil turpius, nihil ad tranquillitatem reip. diſturbandam poteſt eſſe accommodatius. Itaque animaduertere etiam poſſumus, bonis ſæpe plebem opponi, cum pro plebe populares homines humillimos, ac tenuiſſimos accipiant, vt Cicero in Sextiana: *C. Gracchus frumentariam legem ferebat. res erat iucunda plebi. repugnabant boni, quòd ab induſtria plebem ad deſidiam auocari putabant, & ærarium exhauriri videbant.* & in epiſtolis ad Atticum: *Quæ æſtimatio non modo vehementer ab optimo quoque, ſed etiam à plebe reprehenditur.* & alio loco: *Apud bonos ijdem ſumus, quos reliquiſti, apud fecem, & ſordem vrbis multo melius, quàm reliquiſti.* Et quoniam plebis numerus multo eſt, quàm bonorum, vberior, hinc etiam multos bonis oppoſuit, vt in ſexto de rep. cum dixit: *Et vero in diſſenſione ciuili, cum boni plus, quàm multi valent, expendendos ab his, non numerandos puto.* His ergo prauis, vt dixi, partium ſtudiis, atque hac pernicioſa optimatum, ac popularium factione, antiquæ, quæ poſt bellum Tarentinum prorſus extinctæ erant, exſuſcitatæ ſunt in ciuitate ſeditiones. ſic enim P. Mucius conſul, Scipione Naſica auctore, cum Tib. Graccho tribuno plebis, quietum ſtatum ciuitatis legibus agrariis conuellente, atque tribuniciis rogationibus popularem auram aucupante adiuuantibus reliquis optimatibus decertauit; ſic cum C. Graccho Tiberij fratre eadem moliente L. Opimius, cum L. Saturnino C. Marius, cum M. Druſo L. Philippus, cum P. Sulpicio L. Sulla, cum Cinna Octauius, cum Carbone iterum Sylla, ſic Q. Catulus conſul cum collega ſuo M. Lepido, M. Cicero cum L. Catilina, M. Bibulus cum C. Cæſare popularem conſulatum adminiſtrante contenderunt. neque vero ante finem ciuilium contentionum fecerunt, quàm rempublicam vnam omnium bello, paceq; poſt hominum memoriam florentiſſimam iiſdem armis, quæ ab ipſa pro ſua ſalute, & dignitate defendenda acceperant, deleuerunt.

leuerunt. tum ſcilicet cum in duas partes diſtracta ciuitas, Cæſarem plebs tueretur, Pompeio optimates hærerent. Cæſare autem, qui victor vniuerſa ad ſe vnũ trãſlata rep. tyrannidem exercere putabatur, per optimates interfecto, Antonio ſe, atque inde Octauio populus adiunxiſſet, Brutum, & ceteros patriæ liberatores curia cum bonis omnibus ſectaretur.

HAEC habui, quæ de vetere ciuium Romanorum iure ex antiquiſſimis annalium monumentis magna diligentia conquiſita, atque arbitratu meo digeſta, litteris hoc tempore proderem: in quibus, quoniam non me præterit, quantas interea per rerum, & temporum tenebras penetrauerim, quàm crebro de recto pene tramite, itineris ipſius cæcitate, deflexerim, ſæpe me leuiter offendere potuiſſe confiteor. neque vero eam induſtriam atque prudentiam mihi aſſumo, qua infinitas prope huius laboris difficultates omnes ſuperare, vt à principio dixi, poſſim, ſed ſi æquos, quod maxime cupio, laboris huius iudices nactus fuero, non dubito, quin omnes hanc iacturam, quæcunque erit, facillime ſint paſſuri, atque non grauiſſimo damno non leuiſſimam vtilitatem, quam ex rerum pulcherrimarum cognitione accipient, prælaturi. Reliquum eſt, vt ciuitate Romana explicata, Italiam ipſam, quod eſt opus, vt ipſe meditans ſentio, aliquanto iucundius, perſequamur.

CAROLI SIGONII DE ANTIQVO IVRE ITALIAE LIBER PRIMVS.

Ad ſenatum populúmque Rom.

QVID *cauſſæ ſit, quamobrem, cum innumerabiles prope ab hominibus artes ad hominum vſum inuentæ, ac poſteris proditæ ſint, nulla tamen vel præſtantior vnquam, vel nobilior habita ſit, quàm quæ militaribus inſtructa præceptis varie ſe bellicis in ſtudijs apud homines commendauit, merito maximam ſemper habuit dubitationem. cuius qui acutius exitum expedire doctiſſimi, ac prudentiſſimi viri voluerunt,*

voluerunt, eam potiſſimum afferre cauſſam ſoliti ſunt, quòd ab hac vna vberiores perpetuo, atque illuſtriores, quàm ab omnibus alijs, commodorum, & gloriæ fructus ad vitam hominum permanarint. Quod quidem vere traditum eſſe, nobis quoque cum rerum præſentium ſtatum, ac quotidianam vitæ conſuetudinem intuentibus, tum vero præteritorum temporum memoriam, atque antiquiſſimorum populorum præclara facta animo repetentibus plane videtur. neque enim vllam aliam vim, ac facultatem aut furentes finitimorum populorum impetus aliquando retardaſſe, aut ſanctum libertatis patrimonium aduerſus nefarios hoſtium conatus defendiſſe, aut denique pacis omnium virtutum, unde noſtra eſt perfecta beatitudo, alumnæ grauiorem vindicem, ac cuſtodem fuiſſe inuenimus, quàm ipſam armorum tractationem, omnemq; rei militaris, ac bellicæ diſciplinam. ex quibus tum diuturna incolumitas, tum ſempiterna prope ad nominis commendationem fama huius laudis ſtudioſis ciuitatibus comparata eſt. Quanquam autem ea fere conditio, ac natura hominum eſt, vt his duabus quaſi facibus animi, menteſq; eorum ad res omnes aggrediendas facile accendantur, & in id ſe alacrius intendant, vnde vtilitatis, aut dignitatis ſpem vberiorem oſtendi ſentiant; non æque tamen omnes homines huius vtriuſque ſtudij cupiditate afficiuntur, ac flagrant. alios enim animaduertere licet, totos in parandis opibus, & quouis modo congerendis diuitijs occupatos, alios nihil aliud, quàm de decore, & honeſtate cogitantes, atque hoc toto de genere ita ſentientes, vt nihil eſſe in vita vtile, quod à dignitate ſeiunctum ſit, arbitrentur. cuius prope heroicæ virtutis magnitudine qui priſcis temporibus excelluerint, haud ſane multos numerare ex omni memoria poſſumus, ætate vero noſtra, multo etiam pauciores. fit enim neſcio quo modo, id quod grauius videtur eſſe dolendum, vt paullatim cum hominum ætate mirifica illa priſcæ virtutis indoles conſeneſcat, atque omnino antiqua laus illa ſenſim deficiens prope in dies vehementius contabeſcat. Ac mihi quidem hac de re ſæpius cogitanti cum veſtri maiores Romani multis in rebus magni, atque admirabiles fuiſſe, tum vero in hoc ſtudio omnem ſuperaſſe hominum naturam, & conditionem videntur, quòd ita bellicam diſciplinam, & militaria ſtudia tenuerunt, ac pertractarunt, vt qui gentes pæne, ac nationes omnes ſingulari quadam conſilij, atque animi præſtantia ad ſuum imperium adiunxerint, ijdem nè in ipſa quidem victoria, qua nihil inſolentius eſſe, atque ſuperbius ſolet, aliud quiddam,

quiddam, niſi laudem, dignitatem, & gloriam ſpectauerint vnquam, atque ſecuti ſint. Neque vero quæ quoque tempore ab ijs vel fortitudinis, vel prudentiæ, vel moderationis, vel iuſtitiæ exempla edita ſint, commemorare hoc loco neceſſe eſt. nota hæc omnium iam hiſtorijs, teſtata vocibus adeo ſunt omnia, vt facilius humani generis interitus vniuerſus, ipſarumq; terrarum exuſtio conſequi, quàm Romanæ virtutis obliuio, atque ſilentium poſſit. illud autem illuſtre in primis, & ad perpetuam hominum memoriam inſigne non prætermittam, eam fuiſſe quondam populi Romani magnitudinem, ac domi, foriſq; diſciplinam, vt in hodiernum vſque diem non modo Italia, ſed, quod mirabile videatur, extrema fere terrarum ſola, & nationes vltimæ ſtent præclaris eius inſtitutis, ac legibus obſeruandis. Quibus de rebus cum ſæpe aliàs accidit, vt ipſe mecum accuratius quærerem, tum proxime, cum de antiquo iure Italiæ ſcriberem. ſenſi enim tum aperte id, quod multo etiam ante facile animaduerteram, nullam vnquam gentem, nullam nationem fuiſſe, quæ vel belli, vel pacis ſtudia, quàm populus Romanus, coluerit diligentius, vel vtrumque artis genus tractauerit excellentius. cuius ille rei documentum dedit certiſſimum, primum, cum rebellantis, atque imperium recuſantis Italiæ audaciam conſtantiſſime profligauit, deinde, cum eandem in fidem redeuntem, & auctoritatem ſuam ſe adiungentem humaniſſime in eadem ciuitatis, & rei publicæ iura aſciuit. Quamobrē incredibilem profecto cepi laboris mei, ac diligentiæ fructum, cum eodem tempore populi omnium, qui fuerunt, futuriq; ſunt, præſtantiſſimi virtutem veterē, & antiqua Italiæ, quibus in ſocietatem Romani peruenit imperij, ornamenta renouaui. quin etiam valuit multū ad voluptatem animi mei augendam, quòd intellexi, futurum, vt ego hoc ſtudio non tam præſentē Latinarum laudem litterarum, quibus non nihil opis, ac luminis mea allatum induſtria exoptabam, quàm veterē eius ſoli memoriam, in quo ego natus, & educatus eſſem, (quanquam non obſcura fideliſſimæ ſenatui Romano coloniæ Mutinæ fama eſt) tuerer, ac cuſtodirem. Nec vero diſſimulandum, aut obſcure ferendum eſt, omnem me ab ineunte ætate eò curam, atque operam contuliſſe, vt populi Romani res geſtas, leges, & inſtituta, non à ſilentio hominum, à quo quidem ipſe ſua ſe virtute, rerumq; magnitudine vindicauit, ſed ab obſcuritate fortaſſe, quæ pleriſque veteribus monumentis amiſſis, mirabiliter iam mentes noſtrum inuoluerat omnium, educerem, quoad ſtudio meo conſequi, ac diligentia poſſem. vt ſi mihi laus

 eſſet

eſſet aliqua ingenij requirenda, eam ex hiſtoriæ omnium nobiliſſimæ pertractatione colligerem; ſi pietatis, conditori, parenti, ac tutori prope noſtro legitimo debitam officij gratiam quoquo modo poſſem, referrem. Itaque vix dici, aut omnino cogitari ſatis poteſt, quantum lætitiæ, quantum voluptatis animo aliquando capiam meo, cum veteris populi Romani vt nomen, ſic imaginem in vobis adhuc, & in veſtris magiſtratibus reſidere animaduerto, & in ſummo dolore, quem ex Romani euerſione imperij haurire ſoleo, quo ſæpe ſolatio fruar, cum vetera aliquot Romanæ inſignia reipublicæ adhuc Romæ, & in Capitolio apparere intelligo. quid enim aliud, quæſo, conſeruatores veſtri, quàm auguſtam illam veteris conſulatus ſpeciem, quid aliud, qui Capita regionum dicuntur, quàm ſacroſanctum illum plebis referũt tribunatum? præterea conſilia publica, oppida, & caſtella etiam num in veſtra, id eſt in ſenatus, populiq́; Romani fide, & poteſtate poſita, non ne antiquam etiam neſcio quam Romanæ repræſentant faciem reipublicæ? Quamobrem feci equidem libentiſſime, vt cum iura vetera ciuium Romanorum eruta ex obſcuriſſimis tenebris vetuſtatis, pontifici maximo, atque optimo, PIO IIII, *cuius nunc nutum Romana ciuitas grauiſſimum intuetur, dedicaſſem, deinceps Italiæ iura, quod conſequi videbatur, populo Romano potiſſimum, à quo vno quondam accepta eſſent, conſecrarem. Cuius populi quando vos vt hereditatem virtutis ampliſſimam, ac ſplendidiſſimam creuiſtis, ſic perſonam honeſtiſſimam geritis, date mihi hanc, obſecro, veniam, vt vos hoc ſtudij, atque officij nouo fortaſſe, ſed vt puto, à veſtra dignitate non alieno munere proſequar. quod quidẽ eò nunc fungor alacrius, quòd intelligo, eos in magiſtratu homines eſſe, ac publicæ gubernacula rei tractare, quos cum hæc ſtudia mirifice delectant, quæ omnium pulcherrima, & nobiliſſima perpetuo vt haberentur, & eſſent, admirabili veterum veſtrorum virtute patrum, effectum eſt, tum imitatio inprimis antiquæ virtutis, & diſciplinæ, quam in ſuo munere obeundo ſumma eos audio diligentia, curaq́; retinere. Quam ad laudem cumulandam hos de vetere Italia commentarios, qui mirum in modum populi Romani nomen, cuius opera Italia eſt hunc honorem conſecuta, illuſtrant, haud parum arbitror allaturos, ſi ad ea, quæ maiores ſui pro dignitate, & ſalute Italiæ geſſerint, contemplanda cogitationes ſuas aliquando excitarint. Mihi vero ad lætitiam animi mei ſat erit, ſi antiqua Italiæ iura mea diligentia reſtituta veterem ſenatus populiq́; Romani, cuius nomini ſint inſcripta, longe,*

lateq́;

latéque patentem poteſtatem oſtendant. Sed ad rem reuertamur.

De triplici iure populorum Italiæ. CAP. I.

ITALIAE vt non vna totius olim appellatio, ſic nec vna communis fuit omnino poſſeſſio. nam Heſperia, Auſonia, Oenotria, Saturnia, & demum etiam Italia partium tum fuerunt nomina, non totius. quas partes, vt in monumentis rerum geſtarum traditum videmus, ab initio alij alias tenuerunt, Siculi, Tyrrheni, Vmbri, Ligures, Oenotrij, Peucetij, Aborigines, Pelaſgi. quorum alij huius regionis indigenæ fuiſſe, alij aliunde in hanc terram, omnium iam tum rerum copiis affluentem, ſed plerique ex Græcia creduntur traieciſſe. Verum, vt eorum quiſque venerit, vt bella pacémque cum finitimis fecerit, nobis hoc loco non eſt conſilium ſcribere. nam nec eorum temporum ſatis eſt explorata memoria, & quæ de iis antiqui prodiderunt, ea fabulis ſimiliora videntur, quàm hiſtoriæ. Adde, quòd illi parum conſentanea, atque adeo etiam inter ſe pugnantia ſæpe loquuntur, vt ne probabile quidem, quod in tantis rebus afferas, facile quidquam inuenias. Hanc ſcribendi gloriam æquo animo cum aliis, tum præſertim eruditiſſimo M. Catoni, illi veteri relinquemus, & temporibus illis multo, quàm nos ſumus, propinquiori, & optimorum annalium copia magis inſtructo. cuius doctiſſimæ Origines hoc tempore, magna rerum Italicarum iactura, deſiderantur. nobiſcum autē præclare actum iri putabimus, ſi, qui fuerit antiquus Italiæ ſtatus à Romulo rege vſque ad Auguſtum Cæſarem, & quo ſinguli Italiæ populi bello à populo Roma. domiti, quo cum eo fœdere iuncti, quo demum iure donati fuerint, quàm poterimus, veriſſime demonſtrabimus. Quorum quidem temporum rationem cum complector animo, tria potiſſimum ea fuiſſe comperio; vnum à Romulo rege vſque ad primum Punicum bellum, tum cum tota, quæ tum dicebatur, Italia, aſſiduis bellorum afflicta contentionibus, in ditionem, poteſtatémque populi Rom. peruenit: alterum à bello Punico vſque ad Italicum, ſiue Sociale, ſiue Marſicum: quo tempore Italici à Romanis ſociorum loco habiti, mirum in modum opes eorum, & imperium adauxerunt: tertium à bello Italico vſque ad Auguſti imperium, quo lege Iulia, atque Pompeia ciuitatis Romanæ iura late Italis omnibus impertita ſunt. Itaq; omnem hanc in tres libros diſputationem contulimus; duos, in quibus ſingulorum populorum, oppidorúmque Italiæ ſtatum ab ortu vrbis vſque ad exitum belli Marſici; tertium, in quo eorundem iura à bello Marſico vſque ad occaſum reip. explanamus.

Ceterum Italia omnis duobus ab initio eſt finibus terminata, vno naturæ, altero iuris. Natura fines mare, atque alpes dedit, quibus, præter ceteros, Ligures etiam, & Gallos, & Venetos, & Carnos comprehendit. populus autem Romanus à mari ſupero quicquid intra Rubiconem, ab infero, quidquid intra Arnum eſt concluſum, proprio nomine Italiam appellauit; Ligures autem Gallos, Venetos, & Carnos ob eam cauſſam excluſit, quòd eos in prouinciæ formam redegerat, ac multo deteriore, quàm reliquam Italiam, iure affecerat. Prioris deſcriptionis cum multos alios auctores habemus, tum neminem certe aut ætate antiquiorem, aut auctoritate grauiorem, quàm Polybium, qui & P. Scipionis eius, qui Carthaginem deleuit, fuit æqualis, & res Romanas omnium, vt res ipſa docet, diligentiſſime ſcripſit. is autem hiſtoriarum libro ſecundo his Italiam terminis definiuit: *Tota Italia in trianguli ſpeciem eſt formata. eius latus vnum quod ad orientem ſolē ſpectat, Ionio, ac deinceps Adriatico mari terminatur; alterum vero, quod ad meridiem, Siculo, & Tyrrheno. ex quibus inter ſe coeuntibus apex trianguli efficitur, in meridiem proiectū promontorium, quod Cocinthus appellatur, & Ioniū à Siculo mare diſtinguit:*

tertium vero, quod ſeptentrionem, & mediterraneam regionem intuetur, deinceps alpium crepidine circumſcribitur, quæ à Maßilia, & ijs, quæ ſupra Maßiliam ſunt, locis initium ducit, & continēter vſque ad intimum Adriæ ſinum extenditur. apud ipſam autem, de qua dixi, crepidinem alpium, quam etiam quaſi baſem trianguli licet appellare, à meridie ad ſeptentrionem ſubiecti ſunt campi totius Italiæ vltimi, qui bonitate, & magnitudine omnibus ijs, qui in Europa ſunt, antecellunt. Vniuerſa vero ea linea, qua hi campi definiuntur, ſpeciem trianguli format. cuius apex ab alpium, & apennini montis concurſu non longe à Sardonio mari ſupra Maßiliam figuratur. Laterum autem vnum à ſeptentrione, vt ſupra dixi, alpes ſunt, quæ ad ducenta ſeptuaginta quinque millia paſſuum porriguntur; alterum vero à meridie apenninus, qui ad quadringenta quinquaginta. baſim autem totius figuræ littus Adriatici ſinus effingit: cuius magnitudo eſt à Sena oppido in intimum fere ſinum vltra CCCXII *millia paſſuum, adeo vt horum camporum ambitus non multum à mille ducentis quinquaginta millibus paſſuum abſit.* Hæc, vt dixi, Polybius. ex quibus ſatis intelligi poteſt, Italiæ terminos eos, quibus ad alpes vſque eſt propagata, à natura eſſe, omnium rerum parente antiquiſſima, conſtitutos. quibus autem Arno eſt, & Rubicone concluſa, eos non naturæ fuiſſe, ſed iuris, quod eſt à populo Romano, omnium gentium victore, præſcriptum, poſt commodiore loco probabitur. Quocirca ſi priorem illam naturæ diuiſionem ſequamur, hos Italiæ populos numerabimus, Ligures, Gallos, Venetos, Carnos, Etruſcos, Latinos, Campanos, Lucanos, Græcos, Apulos, Frentanos, Picentes, Vmbros, Sabinos, Veſtinos, Marſos, Marrucinos, Pelignos, & Samnites; ſi poſteriorem, Italos populos in tres tantum partes tribuemus, Latinos, Italicos, & prouinciam Galliam. Quas diuiſiones ſi quis diligenter ratione, animóque luſtrauerit, facile intelliget, illam eſſe vt totius in partes, hanc vero quaſi generis in ſpecies. Etenim cum Italiam in ſuas regiones locorum inter ſe interuallo diſtinctas deſcribimus; quid aliud, quàm totum quodammodo in ſua, ex quibus conſtat, tanquam membra partimur? cùm autem eandem non ſpatiis, aut locis, ſed iure, aut lege diſtinguimus, non ne generis in ſuas formas diuiſionem inſtituimus? genus eſt enim ius vetus Italiæ; ſpecies, ius Latij, ius Italicū, & ius prouinciæ Galliæ. Quæ quidem nomina, ac iura Italia non à populari loquendi conſuetudine, ſed ab ipſa victoriæ lege obtinuit. vt enim optime ſe quiſque in populum Rom. geſſit, ita maxima fidei, ac virtutis ſuæ præmia eſt adeptus. Etenim, vt ſcite Flaccus Siculus, *cum quidam populi aduerſus Romanos bella geßiſſent, quidam experti virtutem eorum ſeruaſſent pacem, quidam, cognita pace & iuſtitia, ſe illis addixiſſent, & frequenter aduerſus hoſtes eorum arma tuliſſent; pro ſuo quiſque merito leges acceperūt. neque enim erat æquum, ijs qui toties admiſſo periurio, rupiſſent pacem, ac bellum intuliſſent Romanis, idem præſtari, quod fidelibus ſocijs.* recte etenim caput illud XII tabularum, quo permittebatur, *Vt idem iuris eſſet Sanatibus, quod fortibus, id eſt bonis, & qui nunquam defecerant à populo Ro. lege Aebutia abrogatum,* prodit Gellius. Sanates autem, teſte Feſto, appellarunt, *qui ſupra, infraq; Romam habitauerunt; qui cum deſciuiſſent à Romanis, breui poſt in amicitiam, quaſi ſanata mente, redijſſent.*

Gradus autem præmiorum, per quos optime meritis ad ſummum in imperio faſtigium fuit aſcenſus, hi, quos dixi, fuerunt, prouincialium, Italicorum, Latinorum, & poſtremo ciuium Romanorum. ex quibus vt iure Latij ciuitas Romana, ſic Italico Latinitas, & Italicum prouinciali honeſtius, ac commodius fuit. quos quidem gradus cū alios, tum præcipue imp. Claudium apud Tacitum video in oratione quadam ſignificaſſe, cum dixit, *plebeios magiſtratus poſt patricios, Latinos poſt plebeios, ceterarum Italiæ gentium poſt Latinos, exterorum poſt Italos extitiſſe.* Hæc autem iura maxime vſque ad legem Iuliam bello Italico, anno vrbis DCLXII latam, in ipſa deuicta iampridem, & nutum populi Rom. intuente Italia celebrata ſunt. poſt legem vero Iuliam, cum vniuerſa in ciuitatem Romanam

acce

accepta,atque in tribus coniecta eſſet Italia, exteris etiam populis tribui cœpta ſunt, vt aliis quidem ciuitas,aliis Latium, aliis ius Italicum pro ſua cuiuſque erga remp. fide concederetur.id quod è Ciceronis,Suetonij, & Plinij nobiliſſimis perſpici monumentis poteſt.Cicero quidem in epiſtolis ad Atticum, *Siculis multa Cæſar,neque me inuito. etſi Latinitas erat non ferenda. Veruntamen. ecce autem Antonius fixit legem à dictatore comitijs latam,qua Siculi ciues Romani.*

Vt autem ius ciuium Romanorum docuimus,ex popularibus rogationibus,plebi ve ſcitis,& ſenatus conſultis,& edictis eſſe profectum, item de iure Italiæ exiſtimamus:omnia enim hæc iura leges illæ intulerunt, quæ in fœdere feriendo,atque omnino ſocietate iungenda à populo Ro. conſcriptæ ſunt.Itaque ius omne ex fœdere,fœderis æquitas ex lege,lex ex populi Ro.voluntate fluxit. quæ quidem pro ſuis in quenque aut victum,aut amicitiam petentem populum meritis inclinauit.

Iam vero tria amicitiæ,ac ſocietatis, qua ſe populus Rom. cum Italis, ceteriſq; populis obſtrinxerit,iura fuiſſe,ſponſionem,pactionem,&fœdus,oſtēdit in defenſione Balbi Cicero,cum ait:*Vt quæque ciuitas nobiſcum maxime ſocietate, amicitia, ſponſione,pactione,fœdere coniuncta eſt,ita maxime communionem beneficiorum, & præmiorum continere.*& Liuius,cum ſcribit:*Ocriculanos ſponſione, Lucanos fœdere, in amicitiam ſuſceptos.*

Non eſſe porro idem ſponſionē,pactionem,& fœdus,ex eo intelligi licet, quòd fœdus pactione,pactio ſponſione firmior, ac ſtabilior fuit:Nam ſponſio neque populi iuſſu,neque ſenatus auctoritate, quod in fœdere accidebat:ſed arbitrio magiſtratuum,& imperatorum fiebat,atque deditione eorum,per quos facta eſſet,infirmabatur.Hoc autem adeo aperte docet Liuius, vbi de pace Caudina diſputat, vt de eo nulla dubitatio relinquatur.ſi quidem ita agit:*Itaq; non,vt vulgo credunt,fœdere pax Caudina, ſed per ſponſionem facta eſt. quid enim aut ſponſoribus in fœdere opus eſſet,aut obſidibus,vbi precatione res tranſigitur:per quem populum fiat, quo minus dictis legibus ſtetur, vt eum ita Iupiter feriat, quemadmodum à fetialibus porcus feriatur? ſpopōderunt conſules,legati,quæſtores,tribuni militum,nominaq; omnium,qui ſpoponderunt,extant. vbi ſi ex fœdere acta res eſſet,præterquàm duorum fetialium,non extarent.*Deinceps pacem eam à populo Ro.conſulibus, & ceteris, qui ſpoponderāt, deditis irritam eſſe iuſſam addit.Sæpe tamen euenit,vt quod imperator iniuſſu populi,& ſine auctoritate ſenatus pepigerit,id fœdus vocatum ſit illud quidem, ſed tamen non ſeruatum.quod oſtendit princeps quidam Carthaginienſiū apud Liuium, cum ad Romanos legatos de fœderis ratione ſecū agentes ita verba fecit: *Vos,quod C. Lutatius conſul primo nobiſcum fœdus icit quia neque auctoritate patrum nec populi iuſſu ictum erat,negaſtis vos eo teneri.itaq; aliud deintegro fœdus publico cōſilio ictum eſt.* Tale autem etiā fuiſſe Numantinum, facile inde apparet,quòd id C. Mancini conſulis deditione eſt diſſolutum. Quocirca ſcriptum reliquit in tertio libro de officiis Cicero,*C. Mancinum,vt Numantinis, quibuſcum ſine ſenatus auctoritate fœdus icerat,dederetur,rogationem ſuaſiſſe eam,quam L.Furius, & Sex. Atilius ex S.C ferebant:eaq; accepta,eſſe hoſtibus deditum.* Numantinum autem fœdus, vt Caudinum ſponſionem appellari poſſe, niſi Antias annalium libro XII prodidiſſet,calamitatis certe ſimilitudo id nos doceret.vt enim ad Caudium quæſtores,qui ſpopōderunt,dediti ſunt,ſic ad Numantinam Ti. Gracchum,Mancini quæſtorem, fœderis eius auctorem,dedere voluerunt.

Pactionem præterea aliud eſſe à fœdere,demonſtrat ſatis,vt opinor, Cicero in defenſione Cæcinæ,cum inquit:*Quod edictum magiſtratus,quod fœdus, aut pactio?* Nam pactionis nomine etſi omnia,quæ cum hoſtibus paciſcerentur, continebantur,quo etiā modo fœdus pactio nominari poteſt, tamen hoc in loco præcipuam paciſcendæ amicitiæ rationem ſignificatam exiſtimo,vt inducias.De induciis porro elegans illud eſt Varronis,*inducias pacem caſtrenſem paucorum dierum, vel belli ferias eſſe.* quas tamen deſcriptiones Gellius lepidas magis,atq; iucūdas,quàm ple-

nas,aut probas eſſe arbitratur. probabilius enim multo illud eſſe, inducias ſic dictas,*quaſi inde vti iam.*etenim pactum induciarum eſſe eiuſmodi, vt in diē certum non pugnetur, nihilq; incommodi detur, ſed ex eo die poſtea vti iam omnia belli iure agantur.Laudo.induciis enim pax non in perpetuum, vt fœdere, ſed in certum temporis ſpatiū dabatur aut dierum, aut menſiū, aut annorū. Quare ſæpe factū animaduertimus, vt populus R.hoſtibus fœdus petentibus inducias dederit. hinc enim illa Liuij:*A Perusia, Cortona & Arretio, quæ ferme capita Etruriæ populorū erant, legati pacem petentes, inducias in triginta annos impetrauerunt.* Itē:*Faliſci cum in inducijs eſſent, fœdus à ſenatu petierunt.*Induciarum ergo ea ratio fuit, vt eo tempore, quo præfinitæ erant,nihil hoſtile gereretur, ſed ſumma à bello quies eſſet,atq; aliqua etiam ſocietatis cum iis, quibuſcum pactæ erant, ſpecies,& imago. quas qui violaſſent, ius gentiū violaſſe exiſtimabantur. vnde illud eſt apud eundē: *Omnes portas concionabundus ipſe imperator circum ijt, & quibuſcunque irritamentis poterat,iras militum acuebat, nunc fraudem hoſtium incuſans; qui pace petita, inducijs datis, per ipſum induciarum tempus, contra ius gentium, ad caſtra oppugnanda veniſſent.*Itaq; eoſdem etiam à Cicerone iure vituperari videmus in primo de officiis,cum ait,exiſtere iniurias ſæpe calumnia quadam, & nimis callida,ſed malitioſa iuris interpretatione, *vt ille qui cum triginta dierum eſſent cum hoſte pactæ induciæ, noctu populabatur agros, quòd dierum eſſent pactæ, non noctium induciæ.*

Quæ cum ita ſint,non eſt dubium, quin fœdus(iam enim ad hoc oratio mea delabitur) pactio quædam ſit ſocietatis,non ex imperatoris arbitrio, ſed iuſſu populi,aut ſenatus auctoritate firmata,neque ad tempus, ſed in perpetuum, neque per ſpōſores,datis obſidibus,ſed per fetialem publicum populi R.nunciū,ſolemni precatione adhibita:*per quem populum fiat, quo minus dictis legibus ſtetur, vt eum Iupiter ita feriat, quemadmodum à fetialibus porcus feriatur.*Quod extremum ex formula etiam ipſa fœderum feriendorum nobis à Liuio tradita poteſt cognoſci,qui primo libro de fœdere Albano ita ſcriptum reliquit:*Fœdera alia alijs legibus, ceterum eodē modo omnia fiunt. tum ita factū accepimus. fetialis regem Tullū ita rogauit: iubes ne me rex cum patre patrato populi Albani fœdus ferire? iubente rege, ſagmina, inquit te rex poſco. rex ait: pura tollito. fetialis ex arce graminis herbam puram attulit. poſtea regem ita rogauit. rex facis ne me tu regium nuncium populi Romani Quiritium? vaſa, comitéſque meos? rex reſpondit: quod ſine fraude mea, populiq; Romæ Quiritium fiat, facio. Fetialis erat M. Valerius. is patrem patratum Sp. Furium fecit, verbena caput, capillóſque tangens (pater patratus ad iuſiurandum patrandum, id eſt ſanciendum fit) fœdus multis verbis; quæ longo effata carmine non operæ eſt referre, peragit. Legibus deinde recitatis, audi, inquit, Iupiter, audi pater patrate populi Albani, tu populus Albanus, vt illa palam prima, poſtrema ex illis tabulis, cera ve recitata ſunt, ſine dolo malo, vtique ea hic hodie rectiſſime intellecta ſunt, illis legibus populus R. prior non deficiet. ſi prior defexit publico conſilio, dolo malo, tū ille dieſpiter populum R. ſic ferito, vt ego hunc porcum hodie feriam. tantóque magis ferito, quanto magis potes, polléſque. Id vbi dixit, porcum ſilice percuſſit. ſua item carmina Albani, ſuumq; iuſiurandum per ſuum dictatorem, ſuumq; ſacerdotem peragunt.* Ad hunc autem priſcum feriendi porci ritum probe alluſit Virgilius, cum dixit: *Et cæſa iungebant fœdera porca.* & Suetonius, cum ſcripſit, *Imp. Claudium cum regibus in foro fœdus ieiſſe, cæſa porca, ac vetere fetialium precatione adhibita.* nam illatam poſt aliam eſſe feriendi fœderis rationem, vt ſæpe non porcus feriretur, ſed lapis abiiceretur, exiſtimo. ſi quidem Polybius auctor valde bonus cum Pœnis hoc modo ictum fœdus exponit: *Fetialis lapidem tenens ita ait: ſi ſine dolo malo ago, bonis afficiar: ſi ſciens fallo, ceteris omnibus ſaluis in ſuis ciuitatibus, legibus, laribus, delubris, ſepulchris, ſolus ego concidam, vt lapis è manibus meis decidet. nec plura locutus manu lapidem abijcit.* Cuius iuriſiurandi video poſt etiam Plutarchum in Sylla meminiſſe, & eiuſdem Feſtum etiam antiquam formulam adiunxiſſe, cum ſcri

ſcripſit, *lapidem ſilicem tenuiſſe iuraturos per Iouem, hæc verba dicentes: Si ſciens fallo, tum me dieſpiter, ſalua vrbe, arceq́; , bonis eijciat, vti ego hunc lapidem.*

Fœdere, cuiuſmodi fuerit, cognito, iam illud ab huius ſermonis officio non videtur abhorrere, vt, quàm multa fœderum genera fuerint, exponamus. Tria autem ea fuiſſe docet apud Liuium Menippus Antiochi regis legatus, *vnum, cum bello victis darentur leges. vbi enim omnia ei, qui armis plus poſſet, dedita eſſent, quæ ex iis habere victos, quibus multari velit, ipſius ius, arbitriumq́; eſſe: alterum, cum bello pares æquo fœdere in pacem, atque amicitiam venirent. tunc enim repeti, reddiq́; per conuentionem res. & ſi quarum bello turbata poſſeßio ſit, eas aut ex formula iuris antiqui, aut ex partis vtriuſque commodo componi: tertium, cum, qui hoſtes nunquam fuerint, ad amicitiam ſociali fœdere inter ſe iungendam coëunt, eos neque dicere, neque accipere leges, id enim victoris, & victi eſſe.* Quibus verbis nihil profectò docetur aliud, niſi fœdera alia aliis æquiora eſſe.

Iniquiſſima autem fœderis conditione vſi ſunt dediticij, adeo vt non in fœdere, ſed in ditione eſſe dicerentur. ex quo fluxit Latinorum illud de Campanis apud eundem: *Campanorum aliam conditionem eſſe, qui non fœdere, ſed per deditionem in fidem veniſſent: itaque Campanos ſeu velint, ſeu nolint, quieturos: fœdere Latino nihil eſſe, quo bellare, cum quibus ipſi velint, prohibeantur.* & illud Samnitium de Sidicinis: *Sidicinos nec in fide, nec in ditione populi Rom. eſſe, id eſt neque æquo fœdere, vt ſe, neq; deditione, id eſt iniquißimo fœdere, vt Campanos, in amicitiam populi Rom. eſſe ſuſceptos.* & tertium illud de Apulis: *ita in ſocietatem eos eſſe acceptos, vt non æquo fœdere, ſed vt in ditione populi Rom. eſſent.* Iam vero qui deditícij dicti ſint, facile ex formula ipſa deditionis intelligi poſſe arbitror. cuius veſtigia hæc extant apud Liuiũ lib. primo ad memoriam omnium ſempiternam impreſſa. *Rex interrogauit: eſtis ne vos legati, oratoresq́; mißi à populo, vt vos, populumq́; dederetis? ſumus. eſt ne populus in ſua poteſtate? eſt. deditis ne vos, populumq́;, vrbem, agros, aquam, terminos, delubra, vtenſilia, diuinaq́; omnia in meam, populiq́; Rom. ditionem? dedimus. & ego recipio.* Itaque idem libro XXVIII morem vetuſtum fuiſſe ait Romanis, cum quo nec fœdere, nec æquis legibus iungeretur amicitia, non prius imperio in eum, tanquam pacatum vti, quàm omnia diuina, humanaq́; dedidiſſet, & obſides accepti, armaq́; adempta, & præſidia vrbibus impoſita forent. vnde Campanos etiam apud eundem ſe populo Rom. dedidiſſe his verbis videmus: *Populum Campanum, vrbemq́; Capuam, agros, delubra deum, diuina, humanaq́; omnia in veſtram patres conſcripti ditionem dedimus. quidquid deinde patiemur, deditícij veſtri paſſuri.*

Aequius autem aliquanto erat illud fœdus, cui hæc verba erant adiuncta: *Maieſtatem populi Rom. comiter conſeruent.* Quam iniquam tum conditionem fuiſſe probauit Cicero, cum Balbum de ciuitate defendit: *Primum*, inquit, *verbi genus hoc conſeruandi, quo magis in legibus, quàm in fœderibus vti ſolemus, imperantis eſt, non precantis: deinde cum alterius populi maieſtas conſeruari iubetur, de altero ſiletur, certe ille populus in ſuperiore conditione, cauſaq́; ponitur, cuius maieſtas fœderis ſanctione defenditur.* Quod autem in hoc genere dixit Cicero *Comiter*, id videtur dixiſſe Liuius ſine dolo malo, in exponendis conditionibus pacis Aetolis datæ. ſic enim ſcriptum eſt: *Imperium maieſtatemq́; populi Rom. gens Aetolorum conſeruato ſine dolo malo.*

Extremum præceptum eſt æquiſſimi fœderis, cuius formula fuit, cum ab vtraq; parte cauebatur, & pari iure ſocietas vtrinque, & amicitia ſtabiliebatur. quale illud fuit Annibalis cum Locrenſibus, de quo idem ſcribit hoc modo: *Locrenſibus iuſſu Annibalis pax data, vt liberi ſuis legibus viuerent, vrbs pariter, & portus in poteſtate Locrenſium eſſent: ſocietas eo iure ſtaret, vt Pœnus Locrenſem, Locrenſis Pœnum bello, ac pace iuuaret.* quo in genere fœdera fuerunt, quæ populus Rom. cum Carthaginienſi, antequam armis inter ſe decertarent, fecit, quorum meminit Polybius libro tertio; vt iniqua, quæ poſt conſecuta ſunt, omnia. In omnibus autem

fœderibus ſanciendis, aut fœderum legibus conſcribendis illud erat ſollemne, ac prope tranſlatitium, vt legibus, libertati, agris, locis, ædificiis publicis, priuatiſq;, & ceteris præter hæc rebus publicis, priuatiſq;, liberis, ſeruiſq; bello amiſſis, iuri, conſuetudini & portoriis exigendis eius populi caueretur, quo cum amicitia iungebatur. quod ex veterum monumentorum diligenti obſeruatione colligitur.

Ergo cum ius omne, vt ab initio dixi, manet à fœdere, fœdera autem alia aliis ſint æquiora, profecto iam patet, cur non eadem omnes populi iuris cõditione ſint vſi, ſed alij meliore, alij deteriore. optima autem, vt dixi, fuit ciuium Romanorum, aliquãto incommodior Latinorum, infra Latinos Italicorum, duriſſima vero prouinciarum. quo iure donata eſt Italiæ pars illa, quæ vltra Vmbriam, & Etruriam vſque ad alpes eſt porrecta, atque à reliqua Italia, quia deteriore fuit cauſſa, quodã modo ſeuocata. Quod quidem poſt patebit illuſtrius, cum qui Latini, qui Italici, quæ prouincia Gallia, quod demum ius Latij, quod Italicum, quod prouinciæ Galliæ fuerit, expoſitum erit.

De Latinis. CAP. II.

DE Latinis autem, atque Italicis diſputaturus, maxime ad rem pertinere exiſtimo, vt formulas ante quaſdam dicendi antiquas Romanis in hoc genere vſitatas exponam. Hoc enim & doctiſſimi homines in rebus obſcuriſſimis illuſtrandis faciendum eſſe præcipiunt; &, ni fiat, innumerabiles poſt in diſputando obiiciantur errores, oportet. Sic igitur intelligendum eſt, populos hos non ſemper à Romanis Latinos, atque Italicos appellatos, ſed quòd ab iis in ſocietatem recepti eſſent, varie eſſe *ſocios* nominatos. Nam & *ſocij*, & *Latini ſocij*, & *ſocij nominis Latini*, & *ſocij, nomenq; Latinum*, & *ſocij ab nomine Latino*, & *ſocij, ac Latium* dicti ſunt. Quarum formularum cum multa proferre teſtimonia poſſim, ſingulis contentus ero. Liuius, *Socijs*, inquit, *imperare prætor iuſſus quattuor millia peditum, & trecentos equites.* Item: *Et exquiri ab interrogantibus, Romanus ciuis ſis, an Latinus ſocius?* Item: *Fremitus inter Latinos, ſocioſq; in concilijs ortus.* Et: *Imperata quina millia peditum ſocium nominis Latini.* & alibi: *Donec & ipſe quinque millia ſocium, ac nominis Latini effecit.* Item: *Milites ſocijs, nominiq; Latino imperati.* Et: *Delectu perfecto conſules paucos dies morari, dum ſocij ab nomine Latino venirent.* Et: *Socijs è nomine Latino imperata ſeptem millia peditum.* Salluſtius autem, *Sociorum*, inquit, *& Latij magna vis ciuitate per Syllam prohibentur.* Item: *Vti ex Latio, & ſocijs cogeret exercitum.* Sed tamen cum hoc ita conſtet, vt de eo nulla ſuboriri quæſtio poſſit, ſæpe etiam Italicos de Latinis, & Latinos de Italicis dictos inueni. Nam Salluſtius dixit, *Turpilium ex Italicis capite pœnas ſoluiſſe, quòd ciuis eſſet ex Latio.* & Valerius, *Vibius*, inquit, *Pelignæ cohortis præfectus vexillum trans Punicum vallum proiecit, ſe ipſum, ſuoſq; commilitones, ſi hoſtes eo potiti eſſent, execratus. & ad id petendum ſubſequente cohorte primus impetum fecit. quod vt Flaccus tribunus tertiæ legionis aſpexit, conuerſus ad ſuos, abſit, inquit, iſtud dedecus à ſanguine noſtro, vt Romani gloria Latinis cedere velint.* Latinos enim dixit pro Italicis, quandoquidem Peligni Latini non erant. Quin etiam idem Valerius Q. Popedium ducem Latinorum vocat, qui fuit Marſorum; & Latinos de ciuitate bello Sociali ait certaſſe, quos pro Rom. contra Italicos ſtetiſſe, inter omnes rerum Romanarum ſcriptores conſtat. Poſtremo Liuius etiam ſocios Latini nominis Latinos tantum intellexit, cum dixit: *Legatis ſocium Latini nominis, qui toto vndiq; ex Latio conuenerant, ſenatus datus.* at cum inquit, *Annibalem captiuos, qui Latini nominis eſſent, ſine pretio dimiſiſſe, Romanos in vincula dediſſe*, in nomen Latinum videtur etiam Italicos incluſiſſe; quippe cum poſt ſubiiciat, inter multitudinẽ ſociorum Italici generis, qui ad Traſimenum capti ab Annibale, dimiſſiq; fuerãt, tres Campanos equites fuiſſe.

Nam

Nam quid dicam, vt Latini ſæpe pro vtriſque ſint vſurpati, veluti, cum idem Hieronem, Syracuſarum regem, populi Rom. amicum loquentem fecit? *Scire ſe milite, atque equite, niſi Romano, Latiniq; nominis non vti populum Romanum.*

Sed de varia ac multiplici Romanorum loquendi conſuetudine, qui locus late patet, alij fortaſſe accuratius: nos de populis Latinis hoc tempore, quemadmodum propoſitæ diſputationis ordo poſtulat, diſſeramus. Quod autem eo libro feci, in quo ciuium Rom. iura aperui, vt omnem eam diſputationem ex ciuis Romani definitione deriuarem, idem hoc loco mihi faciendum eſſe cenſeo, vt à Latinorum definitione profectus ad eorum iura explicanda perueniam. itaque vt tum ciues Romanos homines liberos, vrbis, agriq; Romani habitatores, qui cum tribu ius honorum haberent, diximus: ſic nunc Latinos Latij incolas, populi Rom. fœderatos, iure Latij donatos definimus. Latium enim eos ſecreuit ab Italicis, qui non erant in Latio; fœdus ab iis ciuibus Romanis, qui agrum Romanum poſſidebant, aut colebant in Latio; ius Latij ab iis Latinis, qui cum agrum Latinum tenerent, & non tamen Latij iure fruebantur. Quoniam autem, vt ſupra oſtendimus, ius eorum omne è fœdere proficiſcitur, fœdus autem ex victoria parta, & pace conceſſa, quædam quaſi per veſtigia indagatur: propterea, vt commodius fœdera ſingulorum populorum inueniam, bella quoque, & clades vltro citroq; illatas, paucis exponam. atque hoc non in Latinis ſolum, ſed in Italicis etiam, & Gallia prouincia inſtitutum tuebor, vt ab agri deſcriptione exorſus ad bella, à bellis ad fœdera, à fœderibus ad iura ſingulorum populorum explananda noſtra continenter oratio delabatur.

De agro Latino, & fœderibus Latinorum. CAP. III.

IN deſcribendo autem Latio, ſi veteres, qui in hoc ſtudio magna cum laude verſati ſunt, Strabonem, Plinium, ac Ptolemæum, ſequar, haud optime hercle de antiquitate Romana merebor. illi enim vltima Latij tempora reſpexerunt, ego antiquiora conſidero: illi Romana iam pace florentis, ego bellum gerẽtis rationem habeo. eos igitur ſi quis audiat, facile ſentiat, Latio comprehẽſos, ac Latinos fuiſſe, Volſcos, Æquos, Rutulos, Hernicos, Oſcos, & Auſones. ſiquidem & ea in Latio oppida perſequuntur, quæ Volſcorum quondam, Æquorum, Hernicorum, & aliorum fuerunt: & eis Latinos finibus includunt, quibus, ſpoliato iam, non armato Latio, ſeptos eos conſtat fuiſſe. ſic enim illi, & quidem, vt mea fert opinio, non peſſime diſputant: Latium duplex fuiſſe, antiquum, & nouum. antiquum à Tiberi Circeios, nouum à Circeiis producunt ad amnem Lirim. Quorum ſi intimum excutere ſenſum potui, profecto Latium vetus his eſt finibus circunſcriptum, ab occaſu ferè Tiberi, & Etruſcis; à ſeptentrione Aniene, & Sabinis, Vfente fluuio cum Volſcis ab oriente, Tyrrheno pelago à meridie. nam vtrinque ad occidentem obiectus eſt Tiberis, ad ſeptentrionem Anio cum Sabinis, & Marſis, ad ortum Samnites, & Campani, ad meridiem mare. Quòd ſi quis, qui vtrũque inſederint Latium populi, fortaſſe roget; nihil eſt, quod tam facile expedire poſſe videamur. cui enim obſcurum eſt, vetus Latium Albanos, Rutulos, Volſcos, & Aequos; nouum Oſcos, Auſones, & Hernicos à ſolitudine vindicaſſe?

Agamus igitur de vtroque: ſed prius de priore. Primis temporibus anguſtiſſima fuit appellatio Latinorum. non enim ſolum Hernici, ceteriq;, qui in nouo erãt Latio, Latini nominis expertes fuerunt; ſed ne omnes quidem, qui Latium vetus incoluerunt, Latini ſunt vocati: quandoquidem neque Volſci, neque Aequi Latinorum in numero habiti. Ac Volſci quidem fere mare verſus, citra, & vltra Vfentem oppida tenuerunt Antium, Circeios, Anxur, ſiue Tarracinam, Ecetram, Velitras, Sueſſam Pometiam, Longulam, Poluſcam, Coriolos, Cenonem, Signiam, Ar-

tenam,

tenam, Satricum, Fabrateriam, Priuernum, Fregellas, Arpinum, & Soram. Æqui vero mediterranea ſupra Volſcos tenentes ad Anienem, Algidum, Corbionem, Lauicos, Volas, & Vitelliam poſſederunt. Quibus adiuncti erant Æquicolæ, quos Diodorus libro XIIII eoſdem eſſe cum Æquis, atque eorum caput Volas fuiſſe, memoriæ prodidit. Plinius autem, qui aliquãto, quàm Diodorus, minor natu fuit, inter Æquicolas Cliterninos refert, & Carſeolanos. Nam Liuius, vt poſt apparebit, vtriuſque populi meminit. Quibus ex rebus ſatis aperte cognoſci poteſt, reliquos fere antiqui Latij habitatores ſolos tum Latinorum nomine inſignitos, Medullinos, Tellenios, Ficanenſes, Ficulnenſes, Politorianos, Corniculanos, Camerinos, Tolerinos, Querquetulanos, Bolanos, Scaptienſes, Bubentanos, Gabinos, Bouillanos, Caruentanos, atque his fama, & rerum geſtarum gloria illuſtriores Tiburtes, Prænestinos, Tuſculanos, Albanos, Aricinos, Lanuuinos, Laurentes, Ardeates, Setinos, Coranos, Pedanos, Norbanos, & ceteros eiuſdem generis alios. Volſci autem, & Æqui, quanquam veteris Latij finibus ſepti, tamen in Latinis illis temporibus non ſunt numerati. cuius rei facilis eſt, & expedita ratio. neque enim aut commune Latinorum concilium inierunt, aut ad Latinas ferias vocari ſe cum ceteris Latinis, paucis quibuſdam exceptis, permiſerunt. quod aperte in Græca Dionyſij hiſtoria ſcriptum reperitur.

Concilium autem, de quo dixi, Latinorum tale fuit, quale in Græcia Amphyctionum. ſic enim ab initio erat traditum, vt omnes Latini nominis rerum communium cauſſa ad lucum Ferentinæ, qui erat ſub monte Albano, coïrent, ibiq; de ſumma republica conſultarent, ac duobus prætoribus rem vniuerſam Latinorum committerent. hoc oſtendit Dionyſius in Anco, cum ait, Latinorum ciuitates ſeparatim reſponſum nullum Anci regis legatis reddidiſſe, ſed, cõuocato ad lucum Ferentinæ concilio, communi conſenſu decreuiſſe, non eſſe imperio cedendum Romanis, ac protinus prætores duos pacis, belliq; arbitros legiſſe, Ancum Publicium ex Cora, & Sp. Vecilium ex Lauinio. Confirmat Liuius libro octauo, cum inquit, *Prætores duos bello Latino ſecundo Latinos habuiſſe, L. Annium Setinum, L. Numicium Circeienſem, ambos ex colonijs Romanis, per quos etiam Volſci ad arma ſint exciti.*

Feriarum autem Latinarum recentior aliquanto fuit memoria, quippe quæ à Superbo rege ſint inſtitutæ. Harum ea fuit cauſſa, vt, quemadmodum Latini rerum publicarum cauſſa ad lucum Ferentinæ conuenirent, ſic ſacrorum gratia in montem Albanum cogerentur. Fuit autem locus, vt proditum eſt à Dionyſio, in monte Albano, in quem populus Rom. & Latini fœderati XLVII, (tot enim ille profitetur) conuocabantur, vt Ioui Latiali communi conſenſu ſacrificium facerẽt; cumq; eorum alij agnos, alij caſeum, alij lac, alij alia domo attuliſſent, tauro immolato, ſuam quiſque carnis partem acciperent. Hoc ſolemne Latiar etiam appellatũ ad extrema vſque reip. tempora eſt conſeruatum. neque enim ante conſules exire paludati in prouincias conſueuerant, quàm ferias Latinas indixiſſent, atque iis in monte Albano cum Latinarum ciuitatũ magiſtratibus operam dediſſent. Quem ritum, quanquam ſatis ſuperiore Dionyſij auctoritate notum, placet nobilibus præterea aliquot etiam è Liuio, Tullioq; teſtimoniis illuſtrare. Hinc enim eſt, quòd ſcripſit Liuius libro XXXII, *Latinas ferias inſtauratas, quòd legati ab Ardea queſti in ſenatu eſſent, ſibi in monte Albano Latinis carnem, vt aſſolet, datam non eſſe.* & libro XXXVII: *Latinas inſtauratas, quòd Laurentibus carnis, quæ dari debet, data non erat.* & libro XLI, *Latinas fuiſſe ante diem* III *Non. Maij, in quibus, quia in vna hoſtia magiſtratus Lanuuinus precatus non erat, Populi Rom. Quiritiũ religioni fuiſſe; inſtauratasq; Latinis, placuiſſe, Lanuuinos, quorum opera inſtaurarentur, hoſtias præbere: Q. Petillium conſulem Latinas in ante diem* III *idus Sextiles edixiſſe.* hinc eſt, quod Cicero dixit in Planciana, *è Lauicano, Bouillano, & Gabino municipio vix qui carnem Latinis peterent, ſua ætate inuentos eſſe.* & cum Attico iocans,

cans, *auiam eius mortuam, quòd verita eſſet, ne Latinæ in officio non manerent, & in montem Albanum hoſtias non adducerent.* Atque his feriis vnum diem dicauit Superbus. exactis autem regibus alter additus eſt; poſt fœdus cum Latinis à Sp. Caſſio conſule ictum, tertius; anno demum vrbis trecenteſimo nonageſimo ſexto compoſita, quæ diu ciuitatem turbauerat, de plebeio conſulatu ſeditione, quartus. id quod apud Dionyſium, Liuium, & Plutarchum in Camillo ſcriptum reperio.

Ergo, vt eò mea reuertat, vnde diſceſſit, oratio, primis temporibus, dum integræ Volſcorum, Æquorumq; opes fuerunt, Latini cum dicebantur, ceteri omnes ex vetere Latio, his duobus populis exceptis, intelligebantur, quòd ſe communibus his aliorum Latinorum conſiliis non committerent. quo fiebat, vt ſeorſum à Latinis, quaſi ex eorum corpore non eſſent, vulgo nominarentur. ſiquidem Sex. Tarquinius, Superbi filius, inter Gabinos ait apud Liuium, ſe, niſi ab Gabinis recipiatur, *pererraturum omne Latium, Volſcosq; inde, & Aequos, & Hernicos petiturum.* & alio loco ſcriptum eſt apud eundem; *Latinos, Hernicis aſſumptis, Volſcos, & Aequos in agro Latino caſtra ponentes, ſine Romano duce fudiſſe.* & alibi Numicius Circeienſis, prætor Latinorum, *ſe ex Latinis, & Volſcis populis iuuentute propere excita, rediturum infeſto exercitu Capuam eſſe,* profeſſus eſt. Vt omittam, quòd idem ipſe inter ſocios populi Rom. Latium omne cum Sabinis, Volſcis, Æquis, Hernicis, quorum auxiliis Alexandro Magno, ſi in Italiam irrupiſſet reſiſtere potuiſſent, numerauit. Nam quid Ciceronem laudem auctorem, qui pro Balbo dixit, ex Latio multos, vt Tuſculanos, & Lanuuinos, & ex ceteris generibus gentes vniuerſas in ciuitatem eſſe receptas, vt Sabinorum, Volſcorum & Hernicorum? Neq; vero ſolum Æqui, Volſciq; ſeparatim à Latinis ſunt appellati, ſed priuato etiam nomine, vniuerſo quieſcẽte Latio, plerunque in armis fuerunt. id quod poſtea cum res illorum tractabo, perſpicue demonſtrabo. nũc de iis, qui proprie Latini & dicti & habiti ſunt, diſputandum.

Horum fœdera multa cum populo Rom. eaq; alia aliis meliora fuiſſe, comperio. ſed antiquiſſimum omnium fuit Albanum. ſiquidem magna fuit populo Rom. iam inde à primordio vrbis cum populo Albano neceſſitudo, non ſolum voluntatum, & ſanguinis, ſed fœderum quoque & ſocietatis vinculo colligata; quòd, vt ſcribit Strabo, ambo Latini eſſent, & eodem ambo ſermonis genere vterẽtur, & cum proprium vterque regem haberet, connubia tamen, & ſacra, & cetera iura ciuilia communia vſurparent. Primum cum iis fœdus à Romulo rege ictum eſt, quo eſt cautum, ne bellum inter ſe gererent: alioquin quæ bellum intuliſſe ciuitas diceretur, ea iudicium alterius, & multam ſubiret. Secũdum à Tullo Hoſtilio, nobili illa per Tergeminos Horatios parta victoria: *ea lege, vt iuuentutem in armis Albani haberent: vſurum ſe regem ea, cum res poſtularet.* cum autem idem, anno poſt Albæ excidium quinto decimo, legatis ad triginta vrbes, quæ in Albanorum ditione fuerant, circummiſſis, petiiſſet, vt, quo modo Albanis, item ſibi, à quo Albanorum fractæ opes eſſent, dicto audientes eſſent; idq; illæ ſe facturas abnuerent; bellum vtrinque ſuſceptum eſt, prætoribus in communi Latinorum concilio creatis Anco Publicio Corano, & Sp. Vecilio Lauinio. Eo vero bello in quintum annũ mutuis potius agrorum populationibus, quàm iuſtis prœliis extracto, fœdus tertium eſt percuſſum. Poſt autem cum Tulli morte Latini ſublatis animis agrum Romanum populabundi iniſſent, ab Anco rege, bello ad ſingulas vrbes circumlato, ad pacem petendam, & fœdus renouandum ſunt compulſi. Quo mortuo, Apiolani, & ceteri Latini ſoluta eſſe morte eius fœdera rati, cum in fines Romanos excurſiones feciſſent, multo maiore conatu à L. Tarquinio Priſco rege bello domiti pacis conditiones acceperunt; *vt agros ac leges ſuas haberent, ac ſocij populi Rom. dicerentur illi quidem, ſed ad regis tamen Romani mandata præſto eſſent.* ab eo omne nomen Latinũ domitũ, Corniculum, Ficulneam veterem, Cameriam, Ameriolam, Medulliam, Cruſtumeriam, Nomentum de priſcis Latinis, aut qui ad Latinos defecerant, oppida

oppida capta, prodit Liuius. Hoc autem fœdus poſt à Superbo rege, cum principatum Latinorum ſibi callide aſciuiſſet, renouatum eſt, Latinis etiam feriis, quas Romanus, Latinusq; populus communiter in monte Albano celebraret, vt ſupra diximus, inſtitutis. Atque hæc quidem omnia Dionyſius. neque vero multo aliter Liuius. quanquam ipſe vt breuius, ſic obſcurius in huius antiquitatis pertractatione verſatur. Horum autem fœderum meminit fere apud eum inter Latinos rex Superbus. *Poſſe ſe quidem*, inquit, *vetuſto iure cum illis agere, quòd, cum omnes Latini ab Alba oriundi ſint, in eo fœdere teneantur, quo ab Tullo res omnis Albana cum colonis ſuis in Romanum ceſſerit imperium: ceterum ſe vtilitatis id magis omnium cauſſa cenſere, vt renouetur id fœdus, ſecundaq; potius fortuna populi Rom. vt participes Latini fruantur, quàm vrbium excidia, vaſtationesq; agrorum, quas Anco prius, patre deinde ſuo regnante perpeßi ſint, ſemper aut expectent, aut patiantur.* Haud difficulter perſuaſum Latinis, pergit Liuius, *quanquam in eo fœdere ſuperior Romana res erat. ita renouatum fœdus, indictumq; iunioribus Latinorum, vt ex fœdere die certa ad lucum Ferentinæ armati frequentes adeſſent.* Cum hoc igitur ſocietatis iure Latini cum populo Rom. eſſent iuncti, quid eſt, cur miremur in primo fœdere, quod, expulſo rege Superbo, ac vindicata in libertatem rep. Bruto, & Collatino cõſulibus, cum Pœnis ictũ eſt, Romanos Latinis ſociis, qui maritimã oram accolerent, Ardeatibus, Antiatibus, Laurentibus, Tarracinẽſibus, quod ſcriptũ eſt apud Polybiũ, proſpexiſſe? Poſt hæc autem A. Poſtumio, T. Virginio conſulibus anno poſt reges exactos XIIII, poſt vrbem conditam CCLVII, Latinos Octauo Mamilio Tuſculano, Superbi regis genero, rebellaſſe comperimus. Fuerunt autem Ardeates, Aricini, Bolani, Bubentani, Corani, Caruentani, Gabini, Laurentes, Pedani, Querquetulani, Satricani, Scaptienſes, Setini, Tiburtini, Tuſculani, Tolerini, Tellenij, Veliterni, Lanuuini, Lauicani, Nomentani, Norbani, & Præneſtini. quibuſcum ab A. Poſtumio dictatore ad lacum Regillum in agro Tuſculano debellatum, ac triennio poſt fœdus percuſſum inuenio Sp. Caſſio iterum, & Poſtumo Cominio iterum conſulibus. Quo de fœdere hæc Dionyſius: *Eodem tẽpore ictum fœdus cum omnibus Latinis ciuitatibus, de ſocietate, atque amicitia maxime, quòd in ſeceßione plebis nihil mouerant, eamq; tandem in vrbem receßiſſe gratulabãtur, bellumq; aduerſus deficientes ciuitates vnà ſuſcepturæ videbantur. verba autem fœderis hæc fuerunt: Inter Romanos, & Latinorum ciuitates omnes æterna pax eſto: neque ipſæ inter ſe bellanto, neque aliunde hoſtes inducunto, neque hoſtibus tutos tranſitus præbento, ſed bello oppreßis opem omnibus viribus ferunto: ſpoliorum, ac prædæ partem æqualem habento: priuatarum litium iudicia illi, quibus mandata cognitio fuerit, intra decem dies peragunto: his legibus nihil addi, demi ve poßit, niſi ſi Romanis, Latinisq; ita placuerit.* Meminit huius quoque fœderis Liuius libro ſecundo; meminit & in Corneliana Cicero. quin etiam profert ex fœdere Latino Feſtus hæc verba: *Pequuniam, qui nancitor, habeto, &, ſiquid pignoris nanciſcitur, ſibi habeto.* Quæ cauſa fecit, vt Liuius, poſt aliquot annos Torquatum conſulem ita ad Latinos loquentem fecerit: *Hæccine fœdera Tullus Romanus rex cum Albanis patribus veſtris Latini, hæc L. Tarquinius vobiſcum fœdera poſtea fecit? non venit in mentem pugna ad lacum Regillum? adeo & cladium veſtrarum, & beneficiorum noſtrorum erga vos obliti eſtis?* Atque hi quidem populi, niſi ſi qui priuato forte nomine, ac priuatis opibus interea bellum intuliſſent, vt Præneſtini, Tuſculani, & Tiburtes ſæpe fecerunt, in amicitia populi Rom. manſerunt vſque ad annum CCCLXIIII. quo anno perculſam ciuitatẽ ſcribit Liuius defectione Latinorum, Hernicorumq;, qui poſt pugnam ad lacum Regillum factam per annos prope centum nunquam ambigua fide in amicitia populi Rom. fuerant. Cum ergo Latini deſciuiſſent, ac milites ex formula per aliquot inde annos negaſſent, tum anno demum CCCXCV, C. Fabio, C. Plautio cos. in amicitiam redierunt. ſic enim poſt ſcriptum inuenio apud eundem: *Inter multos terrores ſolatio fuiſſe pacem petentibus Latinis datam, & magnam vim militum ab iis*

ex fœdere

ex fœdere vetuſto, quod multis intermiſerant annis, acceptam. Neque vero hæc diu culta fides eſt. Nam, eodem teſte Liuio, anno CCCCIIII, *concilia Latinorum ad lucum Ferentinæ habita; reſponsúmque haud ambiguum imperantibus milites Romanis, datum, abſiſterent imperare ijs, quorum auxilio egerent. Latinos pro ſua libertate potius, quàm pro alieno imperio laturos arma.* Itaque anno ipſo CCCCXIII, cum eò ſuperbiæ adducti eſſent, vt alterum è Latio Romæ conſulem fieri, Romam à conſulibus prætores eorum euocati reſpondiſſent, bellum Rom. aduerſus ſe concitarunt. quo ad Veſerim in Campania victi ſunt, T. Torquato, & P. Decio, qui ſe in acie deuouit, conſulibus. Adeo vero eorum opes acciſæ ſunt, vt, quod ſcriptum reliquit Liuius, *Torquato conſuli victorem exercitum ad populandos agros eorum ducenti dederent ſe omnes Latini. Latium agro multatum: extra pœnam fuere Laurentes, quia non deſciuerant. cum ijs renouari fœdus iuſſum. renouatúrque quotannis poſt diem decimum Latinarum.* deinceps Latinos, ob iram agri amiſſi rebellantes, fuſos, atque in deditionem acceptos à Q. Publilio Philone conſule, inde Aricinos, Lauinios, Veliternos, cum in armis eſſent, à C. Mænio, Pedanos & Tiburtes à L. Camillo, idem auctor eſt. *Placuit deinde*, inquit, *maiore conatu à Pedi expugnatione ad perdomandum Latium victorem circunducere exercitum. nec quieuere conſules, antequam expugnando, aut in deditionem accipiendo ſingulas vrbes Latium omne ſubegere. Camillo autem in ſenatu de populis Latinis referenti reſponſum, cum aliorum alia cauſſa eſſet, ita expediri poſſe conſilium, vt pro merito cuiuſque ſtatueretur, ſi de ſingulis nominatim referrent. relatum igitur de ſingulis, decretúmque. Lanuuinis ciuitas data. Aricini, Nomentaníque, & Pedani eodem iure, quo Lanuuini in ciuitatem accepti. Tuſculanis ſeruata ciuitas, quam habebant. Velitris, quia ſæpius defecerant, ſenatus abductus, in agrum ſenatorum coloni miſſi. Antium noua colonia deducta. mare interdictum Antiati populo, & ciuitas data. (hæ duæ enim Volſcorum ciuitates huic bello interfuerunt.) Tiburtes, Præneſtiníque agro multati. ceteris populis Latinis commercia, & concilia inter ſe ademerunt.* Atque hoc tempore Latini ad lucum Ferentinæ rerum communium cauſſa conuocari deſierunt, quod ex Cincianis commentariis perſpici poteſt, vnde hæc hauſit Feſtus: *Prætor,* inquit, *ad portam nunc ſalutatur is, qui in prouinciam proprætore, aut procōſule exit. cuius rei morem ait fuiſſe Cincius in libro de conſulum poteſtate talem. Albanos rerum potitos vſque ad Tullum regem. Alba deinde diruta vſque ad P. Decium Murem conſulem populos Latinos ad caput Ferentinæ, quod eſt ſub monte Albano, conſulere ſolitos, & imperium communi conſilio adminiſtrare. itaque quo anno Romanos imperatores ad exercitum mittere oporteret, iuſſu nominis Latini complures noſtros in Capitolio à ſole oriente auſpicijs operam dare ſolitos. vbi aues addixiſſent, militem illum, qui à cōmuni Latio miſſus eſſet, illum, quem aues addixerant, prætorem ſalutare ſolitum, qui eam prouinciam obtineret prætoris nomine.* Atq; hæc quidē de pace reddita Latinis, deq; præmiis, & mulcta eorum inuenimus. Quam quidem pacem ab iis poſt in perpetuum ſanctiſſime cuſtoditam, nullis vnquam aduerſus populum Romanum, publico præſertim nomine, captis armis, animaduerto. Quod cum ita ſit, ſane dubitari non poteſt, quin aut hoc tempore, aut non ita multo poſt, vetuſtum fœdus ſecum à Caſſio conſule ictum recuperarint. Etenim Cicero, qui trecentos poſt annos floruit, Latinos fœderatos in Balbi defenſione appellat *eo fœdere, quod cum Latinis omnibus Sp. Caſſio, Poſtumo Cominio conſulibus ictum eſt.*

De iure Latij. CAP. IIII.

EX FOEDERE autem, quod cum Latinis eſt percuſſum, ius illud emanauit, quod eſt ius Latij, vel Latinitas appellatū. quod ſupra dixi iure quidē ciuiū Romanorū eſſe deterius, Italico vero aliquāto commodius. Huius, vt etiam illius, multas partes fuiſſe, neminem puto fore, qui non intelligat, ſi in veterem memoriam paullo diligentius oculos quaſi mentis intendat. quæ autem hæ fuerint,

rint, nobis etiam, atque etiam quærendum exiſtimo. Quæremus autem iiſdem veſtigiis ius Latinorum, quibus alio libro ius ciuium Roma. inueſtigauimus. Ita quoniam iura ea in duo genera digeſſimus, quorum vnum priuatam rationem attigiſſe diximus, alterum publicam, eandem in hac diſputatione diſtributionem tuebimur. Sic igitur ſtatuo, Latinos priuato iure longe alio vſos eſſe, quàm ciues Romanos. ne longius argumenta petam, hoc vnum ſatis valeat, quòd ius Latij iuri Quiritium opponeretur, adeo vt, qui Latinitate donati eſſent, iidem, ſi meliore in cauſſa ponendi eſſent, iure Quiritium augerentur. Ius autem Quiritium cauſſam priuatam, vt dixi, complexum eſt, libertatis, gentilitatis, ſacrorum, connubiorum, patriæ poteſtatis, legitimi dominij, teſtamentorum, & tutelarum. cum enim hæc omnia iure ciuili eſſent conſtituta, ius autem ciuile Quiritium eſſet, non Latinorum: profectò Latini nulla huius parte ſunt vſi: niſi ſi quidam ex iis populis fundi eſſent facti. quid eſt autem fundus quidquam aliud, quàm auctor? quod oſtendit Plautus in Trinummo: apud quem ita eſt:

Nunc mihi is propere conueniendus eſt, vt quæ cum eius
Filio egi, ei rei fundus pater ſit potior eo.

Cui opinioni conuenienter Feſtus etiam prodidit, fundum dici populum rei, quam alienat, hoc eſt auctorem. Ex quo tranſlate populos fundos appellatos eſſe, intelligere poſſumus, qui ipſi auctores eſſent, vt iure ciuili Romano ſe obſtringerent. quo modo accepit accuſator Cornelij Balbi, quod indicat Cicero, cum in defenſione eius ait: *Negat ex fœderato populo, quenquam potuiſſe, niſi is populus factus eſſet, in hanc ciuitatem venire.* Item: *Potuit magis fundus populus Gaditanus fieri, ſi tum ſit fundus, cum ſcita, ac iuſſa noſtra ſua ſententia comprobat, quàm cum hoſpitium fecit.* Quanquam Cicero ipſe, qui ei reſpondit, aptius ad cauſæ victoriam, quàm ad veritatis rationem locutus, populum ita fieri fundum dixit, *ſi cum iuſſiſſet populus Romanus aliquid, ſi id aſciuiſſent ſocij populi, ac Latini, & ſi ea lex,* inquit, *quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tanquam in fundo reſediſſet. vt tum lege eadem populus is teneretur; non vt de noſtro iure aliquid minueretur, ſed vt illi populi aut iure eo quod à nobis eſſet conſtitutum, aut aliquo commodo, & beneficio vterentur. tulit,* inquit, *apud maiores noſtros legem C. Furius de teſtamentis, tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus. innumerabiles aliæ leges de iure ciuili ſunt latæ. quas Latini voluerunt, aſciuerunt.* Ex quibus verbis patet, omnino Romanos Latinis ius ciuile ſuum non communicaſſe, ſed eos tamen vti legibus aliquot eſſe paſſos, & partem iuris Quiritium ſæpe conceſſiſſe, eoſq; populos fundos appellaſſe. Ex quo ſcitum eſt illud apud Gellium libro XVI, *municipes nulla populi Rom. lege aſtrictos eſſe, cum nunquam populus eorũ fundus factus eſſet.* Ergo quoniam aliud erat, vt dixi ius Quiritium, aliud ius Latij; atque illud proprium ciuium Roma. hoc Latinorum: alio iure priuato Latini vſi ſunt, alio ciues Romani. Neque vero, ſi iura priuata libertatis Romanæ, gentilitatis, ſacrorum, ceterarúmque rerum, quas alio volumine perſecuti ſumus, memoria retinentur, hic locus vllam habere dubitationem poterit. non enim ſi per leges Romanas ciuis Romanus neque à priuato verberari, neque à magiſtratu cædi potuit, propterea etiam Latinus non potuit: nec ſi quid iuris patricij, aut plebeij Romæ habuerunt, idem etiam Latini vſurparunt. nam ſacrorum iura quædam, & connubiorum, & patrum in liberos, & legitimi dominij, & teſtamentorum, & tutelarum propria ciuium Romanorum fuiſſe ita, vt nullis aliis, niſi iure Quiritium impertito, communicata ſint, ita ex eadem diſputatione perſpicuum eſt, vt longiorem orationem non deſideret. Quod autem ius, aut quæ conſuetudo harum rerum obeundarum apud Latinos fuerit, equidem vix inueniri, aut pro certo aſſerri poſſe crediderim. Quod tamen de ſponſalibus eorum proditum ſit, hoc locó apponere non grauabor. *Sponſalia,* inquit Gellius, *in ea parte Italiæ, quæ Latium appellatur, hoc more, atque hoc iure ſolita fieri ſcripſit Ser. Sulpicius in libro, quem ſcripſit de dotibus.*

Qui

Qui vxorem, inquit, ducturus erat, ab eo, vnde ducenda erat, ſtipulabatur, eam in matrimoniũ ductum iri. qui da turus erat, itidẽ ſpondebat. Is contractus ſtipulationum ſpõſionumq́; dicebatur ſponſalia. Tum quæ promiſſa erat, ſpõſa appellabatur; qui ſpoponderat ducturum, ſponſus. Sed ſi poſt eas ſtipulationes vxor non dabatur, aut nõ ducebatur, qui ſtipulabatur, ex ſponſu agebat. iudices cognoſcebant, iudex quamobrem data, acceptave non eſſet vxor, quærebat. ſi nihil iuſtæ cauſſæ videbatur, litem pecunia æſtimabat, quantiq́; interfuerat, eam vxorem accipi, aut dari, eum, qui ſpoponderat, aut qui ſtipulatus erat, condemnabat. Hoc ius ſponſaliorum obſeruatum dicit ad id tempus, quo ciuitas vniuerſo Latio lege Iulia data eſt. Hæc eadem Neratius ſcripſit in libro, quem de nuptijs compoſuit. Ex quibus rebus intelligi poteſt, Latinos ante ciuitatem Romanam acceptam alio iure ſponſaliorum eſſe vſos; poſtquam in ciuitatem accepti ſunt, ius in eo Quiritium eſſe ſecutos.

Age vero priuatum ius fuit diuerſum. quid publicum, cenſus, militiæ, tributorum, & vectigalium, ſuffragiorum, & honorum? ne omnino quidem idem habuerunt, ſed tamen in eo ad ciuium Roma. conditionem propius acceſſerunt. cenſos autem Romæ Latinos non inuenio, niſi ſi qui aut furtim eo nomine ciuitatem R. aſſequi voluiſſent, aut iam municipes facti eſſent. Municipibus autem & coloniis aliquot & Romæ, & in ſuis ciuitatibus cenſeri licuit: quod poſt illuſtrius apparebit. Quod ſi hoc in municipiis, & coloniis, quæ leges Romanas, non ſuas habuerunt, eſt obſeruatum, quanto magis in fœderatis, & liberis ciuitatibus valuiſſe veriſimile eſt? Quæret aliquis: quid de tributis? de his nihil habeo, quod affirmem: non deeſt, quod opiner. Mihi vero videtur prope ad veri ſimilitudinem accedere; ſi ciues Roma. tributum contulerunt, ac vectigalia pependerunt, nec Latinos, qui deteriore erant in cauſſa poſiti, ab his oneribus vacuos fuiſſe. præſertim vero cum ſcriptum inueniam apud Liuium lib. nono: *Latinos, poſtquam ſtipendiarij facti ſint, ſcuta pro clypeis vſurpaſſe:* & apud Appianum libro primo: *Italos queſtos, ſe militando, & tributo conferendo feſſos eſſe.* & Dio adiiciat, *lege Metelli Nepotis vectigalia vrbi, & Italiæ moleſta eſſe ſublata;* in Ambracenſium autem fœdere, Liuio auctore, illud etiam poſitum fuerit, *vt portoria, quæ vellent, caperent, dummodo eorum ciues Rom. & Latini ſocij immunes eſſent.* Militaſſe porro Latinos pro Romanis, non eſt dubium. hoc enim & aliis ante fœderibus, & maxime Caſſiano eſt prouiſum, vt Latini Romanorum arbitrio copias pedeſtres, & equeſtres darent, quarum opera ipſi in bello vterentur. Vnde illud eſt Liuij in tertio, vt alios, quos ſupra commemoraui, locos multos omittam: *Hernici, & Latini iuſſi milites dare ex fœdere: duæq́; partes ſociorum in exercitu, tertia ciuium fuit.* & illud in ſexto: *Cum quæſitum ab Hernicis, & Latinis eſſet, cur per eos annos militem ex inſtituto non dediſſent, reſponſum datum, terrorem aſſiduum à Volſcis cauſſam attuliſſe.* Neque vero, quanquam cum Romanis Latini militarunt, propterea in legione, niſi fortaſſe municipes facti, meruerunt, ſed in auxiliis. fuit enim legio ciuium Romanorum, auxilia ſociorum. Quocirca ſcripſit Vegetius probe libro ſecundo, apud omnes ſe auctores inueniſſe, ſingulos conſules aduerſus hoſtes copioſiſſimos non amplius, quàm binas legiones adduxiſſe, additis auxiliis ſociorum. Numerus tamen eorum nec ſemper idem, nec iiſdem ſemper ciuitatibus eſt imperatus, ſed aut pro rei magnitudine à ſenatu decretus, aut arbitrio conſulum, quibus id negotij datum erat à ſenatu, eſt permiſſus. Quod docet Liuius, cum libro XXI ita ſcribit: *Sex in eum annum decretæ legiones, & ſociorum quantum conſulibus videretur. quattuor & viginti peditum Rom. millia ſunt ſcripta, mille & octingenti equites. ſociorum quadraginta quattuor peditum, & quattuor equitum.* Item libro XLI: *Additum decreto, vt conſules binas legiones ſcriberent, & trecentos equites, & dena millia peditum ſocijs nominiq́; Latino, & ſexcentos imperarent equites.* & lib. XLIII. *Quattuor legiones ſcribi iuſſæ, quæ, ſi quo opus eſſet, educerentur. ſocijs nominis Latini ſexdecim millia peditum, & mille*

equites imperati. Ex quo intelligi poteſt, variaſſe ſæpe id, quod perpetuum fuiſſe ſignificare videtur Paterculus, cum ait, *queſtos eſſe Italicos, quòd cum duplici peditum, equitumq; numero fungerentur, ciuitatis tamen R. expertes eſſent.* Eodem accedit Polybius, qui peditum numerum plerunque R. legionibus parem, equitum duplicem datum eſſe admonuit, cuius verba placet afferre, quia mirifice hunc locum, & hanc totam de ſociorum militia quæſtionem poſſunt illuſtrare. Sic igitur ille libro ſexto, poſtquã de Romana legione locutus eſt, ſcribere de ſociorum auxiliis pergit: *Eodem tempore conſules præfectis ciuitatum ſociorum Italiæ oſtendunt, ex quibus velint ad ſe auxilia mitti, numero, & die, & loco, in quem conuenire debeant, indicto. ciuitates autem delectu ſimili Romano delectui habito, & iureiurando ſimili dato, mittunt. præfecto, & tribuno ærario addito. Vbi vero ſocij conuenerunt, diuiſionem eorum adhibent ij, qui à conſulibus præpoſiti ſunt, qui præfecti nominantur, numero duodecim. Hi primum ex omnibus aptiſsimum quenque ad bellicos vſus equites, pediteſq; conſulibus legunt, quos extraordinarios vocant. numerus autem vniuerſus ſociorum, peditum quidem eſt plerunque Romanis legionibus æqualis. equitũ vero duplex. ex his equitum tertiam partem legunt in extraordinarios, peditum vero quintam. reliquos autem in duas diuidunt partes, quarum alteram dextrum cornu appellant, alterã ſiniſtrum.* Hactenus Polybius. Quanto vero maiora legionum commoda fuerint, quàm auxiliorum, ſatis in iis libris oſtendimus, quos de iure ciuium Ro. conſcripſimus. Habeo auctorem Plutarchum legem à M. Liuio Druſo tribuno pl. C. Gracchi collega ex auctoritate ſenatus latam, ne quis Latinus in caſtris cædi virgis poſſet. quam legem poſtea non obſeruatam eſſe ab ſeueris imperatoribus, qui remoto virgarum metu exercitum in officio continere ſe vix poſſe videbant, ex eo adducor ad ſuſpicandum, quod de Italico præfecto quodam prodit in Iugurthino bello Salluſtius: *Turpillius, quem præfectum oppidi vnum ex omnibus profugiſſe ſupra oſtendimus, iuſſus à Metello cauſſam dicere, poſtquam parum ſe purgat, condemnatur, verberatuſq;, capite pœnas ſoluit. nam is ciuis ex Latio erat.* Sed de Latinorum militia hactenus.

Relinquuntur duo, quibus ius optimum maxime ſtabiliri ſolet, ſuffragia, & honores. quæ qualia Latini habuerint, deinceps videamus. nam vt, nulla habuiſſe eos, negari non poteſt; ſic non optima lege habuiſſe, aſſeri poteſt. ſuffragiorum autem latione ea vſi ſunt, vt, quantum ex annalium veterum monumẽtis, & populi R. actionibus colligi poteſt, nec tribum certam, in qua ſuffragium ferrent, habuerint, nec niſi ad leges iubendas, & iudicia facienda vocati ſint, nec intercedente vel conſule, vel tribuno pl. ius vllum ſuffragij ferendi habuerint, ſed ſæpe vrbe, in quã ſuffragiorum cauſſa venerãt, abire ſint iuſſi. hoc autem Caſſiano etiam fœdere impetratum apparet. ſiquidem Caſſius ipſe conſul tertium, is, quem fœdus cum Latinis percuſſiſſe ſupra diximus, apud Dionyſium in concione gloriatur, ſe in primo conſulatu Sabinos ſubegiſſe, in ſecundo plebem in vrbem reduxiſſe, Latinóſque Romanorum conſanguineos illos quidem, ſed gloriæ tamen eorum inuidentes ad amicitiam adduxiſſe, atque æquo iure ciuitatis donaſſe, vt non amplius Romam aduerſariam, ſed patriam appellarent. Ciuitatem tamen neque omnino cum ſuffragio, neque prorſus ſine ſuffragij latione datam, ſed ad arbitriũ magiſtratuum, ex verbis, quæ addit Dionyſius, intelligitur. inquit enim: *Cum Caſsius Hernicos iiſdem fœderis conditionibus, quibus Latinos, obſtrinxiſſet, atque agrum Hernicis ademptũ, plebi Romanæ, Latinis, Hernicisq; diuiſurus eſſet, eique rogationi intercederetur; Latinos, & Hernicos, quàm plurimos potuit, ad ſuffragium ferendum acciuit. qui cum frequentes veniſſent, vrbem hoſpitum turba repleuerunt. quod cum ad Virginium collegam eius delatum eſſet, per compita edici iuſsit, vt qui in vrbe domicilium non haberent, intra certam diẽ exirent. Caſsius autem contra edixit, vt, qui ciuitate donati eſſent, donec lex accepta eſſet, manerent.* Quibus ex verbis, quis eſt, qui non intelligat, niſi Latini ciuitatem, ac ius ſuffragij habuiſſent, eos Sp. Caſſium ad legem ſuffragiis ſuis iubendam aduocaturum non fuiſſe, nec, ſi illi lege Caſſia optimum ius

ciui

ciuitatis habuiſſent, ab eius collega Virginio vrbe pelli ante inita ſuffragia potuiſſe, verum incertam ſuffragiorum rationem magiſtratuum arbitrio Latinis eſſe permiſſam? neque enim hoc ſemel factum eſt, vt Latini ante legem Iuliam ad ſuffragia ſint acciti. ex hoc enim iure illud eſt, quod Liuius ſcribit contigiſſe anno vrbis DXLI, Ap. Claudio, Q. Fuluio cos. Italia bello Punico ſecundo flagrante, in iudicio M. Poſtumij Pyrgenſis ad populum: *Teſtibus*, inquit, *datis tribuni populum ſummouerunt, ſitellaq; allata eſt, vt ſortirentur, vbi Latini ſuffragium ferrent.* Neque vero, niſi ius ſuffragij aliquod habuiſſent, ſortitione tribuum opus fuiſſet, in quibus ſuffragium ferrent, nec, ſi tribum, vt iure optimo ciues, obtinuiſſent, vbi ſuffragium dicerent, ſortiendum fuiſſet. Nam cum conſulum arbitratu Latini, qui ſuffragiorum cauſſa venerant, aliàs aut in vrbe retinerentur, aut exire iuberentur, tum tamen eos credo ad ſuffragium ineundum maxime à conſulibus eſſe adhibitos, vt grauiſſimis, ac periculoſiſſimis Punici belli temporibus, in magna totius Italiæ defectione Latinum nomen honoris eius beneficio ſibi arctius deuincirent. Qua de cauſſa eodem bello triennio ante Sp. Caruilius in ſenatu etiam pro magna re ſe ſuadere dixerat, *vt ex ſingulis populis Latinorum binis ſenatoribus, ſi patres cenſuiſſent, ciuitas daretur. eiusq; rei vt aliena mentio oppreſſa eſt.* Itaque idem poſt tranquillatis rebus Italiæ, in tribunatu C. Gracchi non eſt conceſſum. qui anno DCXXXI, multis legibus aduerſa nobilitate promulgatis, cum Latinos ad eas ſuffragio ſuo iubendas in vrbem aduocaſſet, & C. Fannius conſul ex S.C. eos exire ex vrbe iuſſiſſet, Gracchus iis manentibus auxilio futurum profeſſus, incœpto tamen, cum à lictoribus conſularibus Latinos duci videret, teſte Plutarcho, deſtitit. Quare duodecimo poſt anno in rogatione Mamilia ferenda idem occulte dicitur eſſe tentatum. Sic enim ſcribit in Iugurthino Salluſtius: *Interea Romæ C. Mamilius Limitanus tribunus pl. rogationem ad populum promulgat, vti quæreretur in eos, quorũ conſilio Iugurtha ſenatus decreta neglexiſſet, quiq; ab eo in legationibus, aut imperijs pecunias accepiſſent, huic rogationi partim ſibi conſcij alij ex partium inuidia pericula metuentes, quoniam aperte reſiſtere non poterant, occulte per amicos, & maxime per homines Latini nominis, ac ſocios Italicos impedimenta parabant.* Hoc autem ius cum in Sextiana Cicero intueretur, dixit, *nihil acerbius ſocios Latinos ferre ſolitos eſſe, quàm id, quod perraro accidit, à conſulibus iuberi ex vrbe exire.* Habuerunt ergo ante legem Iuliam, bellúmque Italicum, ex fœdere Caſſiano ius ſuffragij Latini, aut certe ſpeciem quandam ſuffragiorum, cum id potius precarium eſſet magiſtratuum beneficium, quàm optimum ius ſuffragiorum.

Extremum fuit ius magiſtratuum Romæ petendorum, & capiendorum, in quo tantum momenti eſt conſtitutum, vt hoc vnum Latij ius appellatum ſit: quippe, quia qui hoc habebat, reliqua ſuperiora haberet omnia. ſunt ergo qui ius Latij fuiſſe ſcribant, vt petendi magiſtratus gratia ciuitatem Romanam adipiſcerentur. hic eſt autem eximius interpres Ciceronis Aſconius, qui in commentario Piſonianæ ſcriptum reliquit, *Cn. Pompeium tranſpadanis colonis ius dediſſe Latij, vt poſſent habere ius, quod ceteræ Latinæ coloniæ, id eſt vt petendi magiſtratus gratia ciuitatem Romanam adipiſcerentur.* Quid autem ſit, *petendi magiſtratus gratia ciuitatem Romanã adipiſci,* magnam merito habere poteſt quæſtionẽ. quid eſt enim? an vt ciues Romani fierent tantummodo, vt Romæ honores peterent? nõ videtur. qui enim credibile eſt omnes Latinos ius petendorum Romæ magiſtratuum habuiſſe, qui ne ſuffragium quidem, niſi quo modo demonſtratum eſt, ferrent? eſt enim ius magiſtratus magnificentius multo quàm ſuffragij. an vt qui ius Latij haberent, præter cetera ciuitatem etiam R. aſſequerentur, vbi apud Latinos magiſtra tũ petiſſent, vel potius geſſiſſent? equidẽ arbitror. id enim aperte tradit Appianus lib. II. cum inquit: *Nouũ Comum Cæſar ad ius Latij redegit, apud quos qui annuũ geſſiſſent magiſtratum, ciues R. fiebant. hanc enim vim habuit Latinitas. Marcellus autẽ conſul Nouocomenſem quendam, & qui apud Nouocomenſes magiſtratum geſſerat, ac*

Romæ ſe propterea pro ciue gerebat, in Cæſaris contumeliam virgis cædi iuſsit, vt intelligeret, ſe ciuem Ro. non eſſe. Adiicit Strabo, magiſtratus hos ædilitatem & quæſturam fuiſſe. ſic enim & ipſe ſcribit libro quarto: *Nemauſo in Gallia ius Latij datum, vt qui Nemauſi ædilitatem, & quæſturam adepti eſſent, ij ciues Romani eſſent. eáque de cauſſa populus ille Romanis prætoribus non paruit.* Quibus ex verbis cũ illud perſpici non obſcure poteſt, quod iam diu quærimus, ius Latij fuiſſe, vt qui Latino in oppido, vel iure Latij donato ædilitatem, aut quæſturam geſſiſſet, ciuis Romanus eſſet, tum Latinos ipſos ne magiſtratuum quidem Romanorum edictis, ſed ſuorum prætorum obtemperaſſe. Tale autem ius poſt etiam imperatorum temporibus vſurpatum, verba ea indicant, quæ ſunt in Panegyrico Pliniano ad Traianum, diuum Neruam iis, quibus per Latium ciuitas patuiſſet, indulſiſſe. Hoc vero ius Latini populi vſque ad annum DCLXII vſurparunt, quo ex lege Iulia ciuitas vniuerſo Latio eſt conceſſa, paucis quibuſdam oppidis exceptis, quibus ciuitatis, & ſuffragij iura ſingulari populi Romani benignitate ante fuerant permiſſa. Quod, opinor, Liuius intellexit, cum libro XXVI ſcripſit, *iam inde à maioribus traditum morem Romanis colendi ſocios, ex quibus alios in ciuitatem, atque æquum ſecum ius accepiſſent, alios in ea fortuna haberent, vt ſocij eſſe, quàm ciues, mallent.*

De fœdere, & iure Volſcorum, & Aequorum. CAP. V.

HIS EXPOSITIS, quale fuerit ius Latij veteris, intellectum puto. Sequitur, vt de Volſcis, & Aequis diſſeramus, quos Latio quidem incluſos, in Latinis tamen, vt ſupra oſtendimus, antiqui non numerarunt. Hi vero vel potentiores vel ferociores ceteris, qui Latiũ incolerent, populis diu Romani molem belli ſuſtinuerunt, vt eos merito dicat Florus peruicaciſſimos Latinorum, ac quotidianos prope hoſtes Romanorum fuiſſe. Quas ipſi ciuitates in Latio habuerint, & quam regionem tenuerint, ſupra dictum eſt. nunc, quod rem magis continet, vt victi, deletíque ſint, demonſtremus. Volſcos primus, vt placet Dionyſio, bello perſecutus eſt Ancus rex, populationibus eorum, quibus Romanum agrum infeſtum reddebant, commotus; atque Velitris, eorum oppido, circumſeſſis, ad pacem petendam compulit. At Liuius ſecus, qui Volſcis, & Aequis à Superbo rege arma primum illata ſcribit, Volſcis quidem non diſſimulanter, Aequis autem ſubobſcurius: inquit enim, *cum primum Volſcis bellum in ducentos amplius poſt ſuam ætatem annos mouiſſe, Sueſſamq; Pometiam ex his vi cepiſſe: excepiſſe deinde eum lentius ſpe bellum, quo Gabios, propinquam vrbem, adortus eſt.* & paulo poſt: *Gabijs receptis pacem cum Aequorum gente feciſſe, ac Signiam, & Circeios in agrum Volſcorum colonias deduxiſſe.* Cum autem quarto decimo poſt reges exactos anno, bello Latino Volſci auxilia comparaſſent, quæ Latinis mitterent, placuit, vt ſequentes conſules Ap. Claudius, & P. Seruilius, anno vrbis CCLVIII, aduerſus eos exercitum ducerent. Volſci ſubita re perculſi primum obſides trecentos à Cora, & Pometia tradiderunt; deinde ad arma conuerſi, & prœlio victi Pometiam oppidum amiſerũt. Ecetrani, Pometia capta, rebus ſuis timentes cum ſenatum adiſſent, agri parte adempta pacem impetrarunt. Poſtero anno cum Aequi Volſcis adiuncti Latinũ agrum populabũdi iniſſent, caſtris relictis in valles deſiluere. Volſci, Velitris amiſſis, colonos Romanos acceperunt. Exarſit deinde vehementius bellum; adeo vt tria ab inſequenti conſule Poſtumo Cominio Volſcorum oppida in poteſtatem ſint redacta, Longula, quo Antiates fuſos, fugatóſque compulerat; Poluſca, & Corioli. Norbam in montem colonia, quæ arx in Pomptino eſſet, deducta. Quietos inde Volſcos, & pace Romana contentos triennio poſt C. Iulio, P. Pinario conſulibus, Tullus Attius rex; & Coriolanus Romanus exul ad arma perpulerunt, atque Æquis aſſumptis Circeios inſequenti anno Romanam coloniam occuparunt.

Ex quo tempore Volſci, Æquiq; cõtinentia fere cum Romanis bella geſſere, quæ per conſules quotannis, ſed nulla illuſtri re geſta, adminiſtrata. memorabile illud, Antium oppidum anno CCLXXXIIII ex Volſcis, à T. Quinctio Capitolino iterum conſule captum, Romanis colonis eſſe firmatum; anno autem poſt pacem Æquis ſub ea conditione datam, *vt legibus ſuis vtentes priuatis ſtipendijs pro Romanis iuſsi militarent.* quam pacem cum haud diu ſeruaſſent, meritas ſtatim pœnas dederunt. Siquidem anno CCCXCV, cum duce Clœlio Graccho in Lanuuinum agrum, inde in Tuſculanum hoſtili populatione incurriſſent, pleniq; prædæ in Algido regionis ſuæ loco, vt inquit Dionyſius, caſtris locatis L. Minucium conſulẽ, aduerſus ſe profectum, cum exercitu obſiderent, à T. Quinctio Cincinnato dictatore victi, & ſub iugum miſſi etiam Corbione oppido decedere ſunt iuſſi; & cum Corbione præſidio interfecto Ortanam Latinorum cepiſſent, à C. Horatio conſule non ex Algido modo, ſed à Corbione, Ortanaq; deiecti. Quietas inde res in Æquis Lauicani noui hoſtes turbarunt, quos cum veteribus hoſtibus conſilia iungere anno CCCXXXV, Romam eſt allatum. Et hi quoque, cum inſequentibus conſulibus, Æquorum exercitu adiuncto, agrum Tuſculanum depopulati, caſtra in Algido poſuiſſent, acie ſuperati, non ſolum Lauicos oppidum amiſerunt, ſed colonos etiam Romanos receperunt. tertio poſt anno in Lauicanum excurſiones factæ, nouiſq; colonis bellum, Liuio teſte, illatum. quam noxam cum Volani ſe conſenſu omnium Æquorum defenſuros ſperaſſent, deſerti ab iis & oppido, & finibus deturbati ſunt. Poſt quadriennium arx Caruẽtana, quam illi occuparant, à Romanis recepta eſt; Verrugo, & Ferẽtinum ex Volſcis captum. cumq; tripartito ad depopulandos fines Volſcorum eſſet diſceſſum, Antium, Ecetras, Anxur, extremum hoc captum eſt, ac direptũ, & biennio poſt Artena occupata. Æqui anno CCCLX, cum Vitelliam coloniam Romanam in agro ſuo expugnaſſent, à L. Lucretio conſule pulſi. ad extremum vero quadriennio interiecto M. Camillus dictator tertium exercitu in Volſcos ducto, non procul ab Lanuuio (ad Mæcium is locus dicitur) caſtra oppugnare adortus, fuſos, cæſoſq; eos perſecutus, cum omnem illorum agrũ depopulatus eſſet, ad deditionem ſeptuageſimo demum anno, quod extat apud Liuium libro ſexto, ſubegit. inde victor ex Volſcis in Æquos tranſiit, & ipſos bellum molientes exercitu eorum ad Volas, quod oppidum recuperarunt, oppreſſo, non caſtra modo, ſed vrbem etiam aggreſſus impetu primo cepit. Inclinatis ergo iam in Volſcis rebus anno CCCLXVIII Antiates obſeſſi vrbem, agroſq; dediderunt. Latini à Volſcis deſerti Satricum vrbem igne concremarunt, quæ anno CCCCVI ab Antiatibus reſtituta, & colonia deducta, poſt biennium, cum eò Volſci compulſi eſſent, in ditionem Romanam peruenit. In Veliternos inde, & Antiates Volſcos, qui bello Latino interfuerant, animaduerſum. anno CDXXIII legati ex Volſcis Fabraterni Romam venerunt, orantes, vt in fidem reciperentur. & cum iampridem Æquorum arma quieſcerent, anno CDXLIX, P. Sempronius Sophus conſul ad ſingulas eorum rebellantium vrbes bello circunferendo vnum, & quinquaginta oppida omnia expugnando cepit. quorum pleraque diruta, atque incenſa, nomenq; Æquorum propead internicionem deletum Liuius; omnem Æquorum gentem in ditionem redactam Diodorus auctor eſt. Itaque poſtero anno Soram, atque Albam deductæ coloniæ. Albam in Æquos, Sora agri Volſci fuerat, ſed poſſederãt Samnites. Æqui inde coloniam ægre paſſi, cum arma cepiſſent, à C. Iunio dictatore ſubacti. interiecto autem triennio bellum vltimum, ſed parum memorabile aduerſus rebellantes Æquos, cum præter animos feroces nihil ex antiqua fortuna haberent, geſtum.

Atque hæc quidẽ bella ſunt, quibus Volſci tandem, Æquiq; in Latio ſunt perdomiti. Quos vt antiquis temporibus Latinorum & concilio, & iure excluſos inuenio, ſic poſtea propter affinitatem in eadem iura eſſe aſcitos opinor. neque enim vt ſingulorum Italicorum, ſic Volſcorum, Æquorumq; nomen poſtea eſt celebra-

tum ; ex quo intelligi poteſt, omnes Volſcos , Æquosq;, aut funditus à Romanis eſſe deletos,aut,ſi qui tot bellis, cladibusq; ſuperfuerunt , vno Latinorum vt iure, ſic nomine eſſe deuinctos. Cicero quidem,cum Balbum de ciuitate defenderet,dixit, *ex Latio Tuſculanos, & Lanuuinos,ex ceteris generibus vniuerſas gentes in ciuitatem eſſe receptas, vt Volſcorum, Sabinorum, & Hernicorum.*

De agro, fœdere, & iure Hernicorum. CAP. VI.

PROXIMI Latinis Hernici,vt dixi,fuerunt: quorum oppida Alatrium,Anagnia,Verulæ,Capitulum,Cernetum,Fruſino, & Ferentinum. Hos primus Superbus rex ſocietate deuinxit, ac Latinarum feriarum participes fecit.deinde C. Aquillio, T. Sicinio cos. anno vrbis CCLXVII, quòd contra fœdus agrum Romanum populati eſſent,bello petiti,à Sp.Caſſio tertium conſule,cum pacem petiiſſent, fœderis conditiones eaſdem , quibus Latinos ille in ſecundo conſulatu obſtrinxerat,magna cum populi Rom.querimonia acceperunt.cuius fœderis ſummam fuiſſe ex Dionyſio diximus;*Vt ſocij populi Rom. vocarētur, vt belli cauſſa auxilia mitterent, vt tertiam prædæ partem referrent, & ius ferendorum, ſi inter magiſtratus conueniſſet, Romæ ſuffragiorum haberent.* Quanquam autem eodem, quo Latini,fœdere erant deuincti,non tamen è Latinorum tum corpore habebantur. neq; enim Liuius ſeorſum Latinorum,Hernicorumq; auxilia à Romanis accita,Hernicis,Latinisq; milites ex formula imperatos,Latinos,aſſumptis Hernicis, Volſcorũ Æquorumq; copias ſine duce Romano fudiſſe ſcripſiſſet ; neque Dionyſius Latinos Romanorum cognatos,Hernicos alienigenas iis temporibus vocaſſet.

Seruarunt ergo Hernici , Latiniq; pacem vſque ad annum CCCLXIII. quod oſtendit Liuius , cum ſcribit , *eo anno Latinos, Hernicosq; defeciſſe,qui poſt pugnam ad lacum Regillum factam per annos prope centum nunquam ambigua fide in amicitia populi Rom. fuerant :* itaque anno CCCXCI Hernicis poſt res nequidquam repetitas bellum indictum ; L. Genucium conſulem in hoſtes profectum,& inſidiis eorum circumuentum interiiſſe. Poſtero autem anno Ferentinum eorum oppidum à C. Licinio conſule vi captum,deinceps à M. Fabio Ambuſto , & C. Plautio conſulibus pluribus prœliis victos. Cum autem concilium omnium populorum habentibus Anagninis, præter Aletrinatem,Ferentinatemq;, & Verulanum,omnes Hernici nominis cum populo Rom.bellum ſuſcepiſſent,anno CCCCXLVII à Q. Marcio Tremulo conſule acie ſuperati ſunt, atque in deditionem accepti. Hernicorum tribus populis, quia maluerunt,quàm ciuitatem,ſuæ leges redditæ, connubiumq; inter ipſos,quod aliquandiu ſoli Hernicorum habuerunt. *Anagninis, quique arma Romanis intulerant , ciuitas ſine ſuffragij latione data. concilia, connubiaq; adempta, & magiſtratibus præter quàm ſacrorum curatione interdictum.* Atque hoc quidem ſcriptum apud Liuium inuenio. nam Diodorus Romanos Anagninis bellum intuliſſe,ac Fruſinone expugnato agrum reddidiſſe ait. quam hiſtoriã nec Liuius præterit. qui poſt biẽnium Fruſinates tertia agri parte multatos narrat , quòd Hernicos ab eis ſolicitatos eſſe,compertum eſſet. Et hos autem , vt Volſcos , Æquosq; ad Latinorum iura poſt adiunctos opinor. neque enim Hernicorum ſeorſum à Latinis poſt in Italicis auxiliis commemorandis, aut in alia actione referenda mentio vſurpatur. Itaque anno DXXXVIII Ferentinates, qui Hernici quondam fuerant , Latinos Liuius vocat , cum eos tentaſſe ait , *vt Latini , qui in coloniam Romanam nomina dediſſent , ciues Romani eſſent.* Hernicorum certe gentem in ciuitatem fuiſſe receptam , Cicero in Corneliana de ciuitate ſcriptum reliquit.

De

De agro, fœdere, ac iure, Oſcorum, & Auſonum. CAP. VII.

LATIVM duplex fuiſſe, vetus vnum à Tiberi vſque ad Circeios, ſiue ad amnem Vfentem, nouum alterum ab Vfente vſque ad Lirim, omnes prope memoriæ prodiderūt, qui populos, regionesq́; Italiæ litteris perſecuti ſunt. at quo modo, aut qua occaſione, aut quo tempore hi termini ſint conſtituti, omnes, vt rem vel valde obſcuram, vel nimis perſpicuam, ſilentio præterierunt. nos vero rationem huius mutationis quæremus, &, quæ maxime probabilis videbitur eſſe, reddemus. Primum autem Strabonis verba de nouo Latio recitabimus, deinde Plinij: ex quibus apparebit, Latium nouum iam tum ab Auguſti temporibus, cuius Strabo fuit æqualis, fuiſſe appellatum. ea vero ſunt hæc: *Hoc quidem tempore maritima ipſa ora ab Oſtia vſque ad Sinueſſam vocatur Latium, antea vero vſque ad Circeios porrigebatur. ac mediterranea quidem loca prius non admodum magna, poſt autē vſque ad Campaniam, & Samnites, & Pelignos, & alios Apennini incolas eſt producta.* & eodem libro: *In mediterraneo Latio ſunt Campi Pomptini. his agrum continentem antea Auſones tenuerunt, ijdem, qui etiam Campaniam coluerunt. Poſt hos Oſci. & hi etiam Campaniæ partem habuerunt. nunc vero omnia Latinorum ſunt vſq; ad Sinueſſam.* Plinius autem ita ſcribit: *Vltra Circeios Volſci, Oſci, Auſones. vnde nomen modo Latij proceßit vſque ad Lirim amnem. à Circeijs palus eſt Pontina, deinde flumen Vfens, ſupra quod Tarracina oppidum lingua Volſcorum Anxur dictū, Caieta portus, oppidum Formiæ. Vltra fuit oppidum Piræ, colonia Minturnæ Liri amne diuiſa, Glanico appellato. oppidum Sinueſſa extremum in adiecto Latio, quam quidam Synopem dixerunt vocitatam. hinc felix illa Campania eſt.* Quis eſt ergo, qui ex his verbis non intelligat, hanc regionem primum Volſcorum, Oſcorum, & Auſonum, deinde Latinorum fuiſſe? in qua oppida floruerunt Tarracina, Fundi, Caieta, mons Cæcubus, Formiæ, Veſcia, Auſona, Minturnæ, Fregellæ, Arpinum, Sora, & terminus regionis Liris amnis, quem ex Apennini collibus, & Veſcino agro in mare ad Minturnas deferri prodit Strabo. vnde dixit etiam Lucanus libro ſecundo.

Et vmbroſæ Liris per regna Maricæ
Veſcinis impulſus aquis.

Templum autem deæ Maricæ in ripa fluminis dicatum non longe à Minturnis intelligit. De Tarracina ante dictū eſt. Fregellas modo Sidicinorum, modo Volſcorum, modo Samnitium fuiſſe inuenio apud Liuium. Cicero in Bruto Fregellanos inter Latinos extremis temporibus refert, cum L. Papirium Fregellanum ex Latio nominat. Arpinum & Volſcorum, & Samnitium fuit. illud oſtendit Iuuenalis, cum ait Satyra VIII de C. Mario Arpinate:

Arpinas alias Volſcorum in monte ſolebat
Poſcere mercedes, alieno feſſus aratro.

Hoc Liuius, cum Arpinum de Samnitibus captum ſcribit. De Fregellis, & Arpino, quoniam è Samnitibus capta ſunt, in Samnitibus dicemus. Minturnæ, Veſcia, & Auſona Auſonum fuerunt. Auſones autem proprie dictos in Tzetzis Græca inuenio hiſtoria Auruncos inter Volſcos, & Campaniam ſitos. Minturnas tamen etiam Samnitium fuiſſe, prodit Stephanus. Has Liris interfluit; ſupra eas Fregellæ, ſupra Fregellas Arpinum, ſupra Arpinum Sora, omnes ad Lirim, teſte Strabone. Soram agri Volſci fuiſſe, ac à Samnitibus poſſeſſam prodit Liuius. quare de his omnibus in Samniticis bellis, & fœderibus exponendis dicemus. Aquinum vltimum oppidum Latinorum eſſe prodit Strabo inter Lirim, & Caſinum flumina, quod rectius à Plinio in Campania collocatur. Fundanorum, & Formianorum mentio fit bello Latino anno vrbis CDXIII, *quibus datam ciuitatem*, ſcribit Liuius, *ſine ſuffragio, quòd per fines eorum tuta, pacataq; ſemper fuiſſet via.* & paullo poſt, *Fundanis, quòd Priuernatis belli ſocij fuiſſent, arma illata, atq; veniam petentibus datam addit.* Oſcos

autem,

autem, & Auſones ex his locis eſſe dimotos narrat Strabo, quod idem etiam de Volſcis factum intelligere debemus, atque omnia hæc in vnum Latij nomen eſſe comprehenſa, quod nouum Latium dictum ſit. Hoc autem quando factum ſit, parum liquet. illud quidem dubium non eſt, neque bello Punico primo, neque Gallico Ciſalpino, neque ipſo bello Punico ſecundo omnium difficillimo mentionem vllam vſurpari auxiliorum, quæ à Volſcis, Oſcis, & Auſonibus miſſa ſint, cum tamẽ aliorum omnium populorum, quibus Latium cingitur, apud Polybium, & Liuium memoria celebretur, Marſorum, Pelignorum, Samnitium, Campanorum, Sabinorum, Vmbrorum, Picentum, Etruſcorum. Ex quo coniici poteſt, his populis iam tum ad internecionem deletis in hanc regionem Latinorum gentem eſſe immiſſam, atque inde Latium nouum appellatam. quod ego quidem inter Tarentinum, & Punicum bellum factum eſſe crediderim.

An vero vt nomen Latinum, ſic etiam iura Latij veteris tum adepti ſint, in tanta rerum obſcuritate nec affirmare auſim, nec negare. video enim Latinos omnes, vt pote qui meliore conditione eſſent, quàm Italici, belli Punici temporibus in fide manere, & bello Italico Latinos à Tiberi vſque ad Lirim, vt inquit Appianus, armis pro populi Rom. libertate, atque imperio aduerſus reliquam Italiam decertare. quod profecto non feciſſent, niſi commodiore in cauſſa, quàm qui bellum mouebant, fuiſſent.

De Italicis. CAP. VIII.

HACTENVS de prima Italorum parte, qua Latinos contineri ſtatuimus, atque illorum iure ſit diſputatum: nunc de altera, quam Italici obtinuerunt, eorumq; iure diſſeramus. Vt autem Latinos Latij incolas, populi Rom. fœderatos, iure Latij donatos definiuimus: ſic Italicos, reliquæ ad Rubiconem Italiæ habitatores, populi Rom. fœderatos, iure Italico præditos commode definiri poſſe cenſemus. Italiæ enim domicilium eos ſecernit à Gallis & prouincialibus, fœderis communio ab iis vel ciuibus Rom. vel peregrinis, & exteris, qui quacunque de cauſſa in Italiæ oppidis verſarentur, ius Italicum ab iis Italis, qui, cum Italiam tenerent, non iure tamen Italico fruebantur.

Italicorum porro numerum expleuerunt ad mare Tyrrhenum trans Tiberim Etruſci, poſt Latinos vltra Lirim Campani, Lucani, in Siculo Bruttij, in Ionio Meſſapij, & Sallentini, ad Adriaticum Apuli, Frentani, Picentes, & Senones. mediterranei Vmbri, Sabini, Marſi, Veſtini, Marrucini, Peligni, & Samnites. quorum ſigillatim agros, bella, & fœdera deinceps breuiter exponere inſtitui, vt ex hac diſputatione quodnam tandem ius fuerit Italicum, quod ex eorum fœderibus fluxit, intelligamus.

De agro Etruſco, & fœderibus Etruſcorum. CAP. IX.

ETRVSCOS autem (ab his enim Italicos exordimur) Polybius à Piſis oppido Romam vſque perducit, id eſt, vt ego interpretor, inter Arnum, Tiberimq; flumina concludit. ex quo patet, eos, qui à Macra amne Etruriæ initia ducunt, quanquam recte, non tamẽ ad Romanæ reip. tempora apte inſtituere. qua florente, Luca etiã inter Ligures eſt numerata. Itaque idem Polybius Arretium quoque primum in mediterraneis oppidum Etruriæ collocat. vnde alio loco C. Flaminium conſulem Annibali ex Gallia in Etruriam irrumpenti ad Arretium ait occurriſſe. Quod tamen ita accipiendum eſſe opinor, non quòd omnino ab Arretino agro tum Etruria principium ceperit, ſiquidem Fæſulæ ante occurrũt, quàm Arretium;

tium; ſed quòd ille firmius eſſe oppidum Arretium ad Annibalis impetum excipiendum exiſtimarit. Fæſulas autem iam tum in Etruria numeratas, cum Polybius eo loco oſtendit, tum præcipue Liuius, cum de eadem re ita agit: *Regio erat Italiæ in primis fertilis. Etruſci campi, qui Fæſulas inter Arretiumq; iacent.* Item: *Pœnus læua relicto hoſte, Fæſulas petens Etruriæ agros prædatum profectus, quantam maximam vaſtitatem poteſt, cædibus, incendijsq; procul conſuli oſtendit.* Neque vero à Fæſulis initium videtur habuiſſe Etruria, ſed à Piſtorio, cum ſcribat Salluſtius, Catilinam exercitum in agrum Piſtorienſem adduxiſſe, ac ſub ipſis radicibus montium conſediſſe, quà illi deſcenſus erat in Galliam properanti. Etruriæ porro partes tres ab antiquis factas accepimus, quarum vnam Maritimam appellarunt, alteram Ciſciminiam, tertiam Tranſciminiam. Maritimæ oppida à Tiberi ad Arnum progredientibus hæc aut ad mare, aut non longe à mari obiiciuntur, Phregenæ, Alſium, Cære, Pyrgi, Sabate oppidum cum lacu, Caſtrum nouum, Tarquinij, Grauiſcæ, Coſſa, Volcæ, Telamon prómontorium, Labro, Populonia, Volaterræ, & Piſæ. Ciſciminia omnem regionem cis Ciminium montem continet, quæ eſt inter Tiberim, regionem maritimam, & Ciminia iuga. quo in ſpatio erant Veij, Falerij, Capena, Nepet, & Sutrium, lacus Ciminius, & Vadimonis. Tranſciminia, vt eſt in epitomis rerum Italicarum antiquis, à Ciminiis iugis ad Piſtorium pertinuit, atque oppida habuit Ferentiam, Troſſulum nouem millia paſſuum citra Volſinios, teſte Plinio, Bleram, Cortnoſſam, Cortenebram, Salpinates, Cluſium, Ruſellas, Senam, Fluentinos, qui & Arnienſes, Fæſulas, Piſtorium, Stellates, Arretium, Cortonam, lacum Traſimenum, & Peruſiam. Quemadmodum autem Latinorum, ſic Etruſcorum commune quondam conſilium fuit, ad fanum Volturnæ. quo in loco XII Etruriæ tum principes populi de ſumma rerum conſultare, ac de bello, paceq; ſtatuere ſoliti ſunt. fuerunt autem vt accepimus, hi: Veientes, Cærites, Faliſci, Vulſinienſes, Cluſini, Peruſini, Arretini, Ruſſellani, Volaterrani, Populonienſes, Piſani, & Fæſulani.

Vt autem ex his proximi quique Romæ vrbi fuerunt, ita primi Romano bello, tamquam continenti quodam incendio, conflagrarunt. Proximi autem Veientes, quorum agrum Tiberis à Cruſtumino, & Fidenate, qui in Sabinis ſunt, vt ait Plinius, diuidit duodecim millia paſſuum procul à Roma. Cum his ergo primum acie decertauit Romulus, cum pro Fidenatibus illi conſanguineis ſuis arma cepiſſent, eosq; prœlio fuſos agri parte, quæ Tiberim attingebat, & Septempagi dicebatur, ceterisq;, quæ ſunt ad fluminis oſtium, locis, Dionyſio auctore, mulctauit. Eoſdem deinde ſæpe rebellantes omnes prope, qui ſecuti ſunt, reges deuicerunt, Tullus, Ancus, reliqui. Illud memorabile de Anco apud Liuium; *Sylua Mæſia Veientibus adempta eum vſque ad mare imperiũ prolataſſe, atque Oſtiam in ore Tiberis condidiſſe.* Inde vero regnante Priſco reliquam Etruriam belli Romani contagione arſiſſe, in Dionyſij hiſtoria ſcriptum inuenio, cum quinque Etruriæ populi arma cum Latinis tum populi Rom. hoſtibus communi conſilio coniunxiſſent, Cluſini, Arretini, Volaterrani, Ruſellani, Vetulonienſes. Hi vero ad Eretum in agro Sabinorum, prœlio victi legatis ex ſingulis ciuitatibus miſſis, pacem his conditionibus impetrarunt, *vt in neminem animaduerteretur, nulli oppido tributa, atque præſidia imponerentur, ſuæ cuique leges redderentur. ciuitatum principatus penes regem Romanum eſſet, quem ipſi ſuis etiam inſignibus auguſtiorem reddiderunt.* ſic enim cum alij, tum præcipue in hiſtoria Florus; *Non pace Tarquinius, quàm bello promptior. Duodecim nanque Tuſciæ populos frequentibus armis ſubegit; inde faſces, trabeæ, ſellæ curules, annuli, phaleræ, paludamenta, prætextæ; inde quòd aureo curru quattuor equis triumphatur: togæ pictæ, tunicæq; palmatæ, omnia denique decora, & inſignia, quibus imperij dignitas eminet, ſumpta ſunt.* Seruio deinde regnante cum Veientes rebellantes reliqui fere omnes Etruſci eſſent ſecuti, vigeſimo anno XII populi communi conſenſu pace petita fœdus antiquum à Priſco datum præter Veientes, Cærites, &

Tarqui

Tarquinienſes, recuperarunt, quibus vt belli auctoribus agri pars eſt adempta. pulſis autem regibus cum Tarquinienſes, & Veientes Superbum regem in regnum reducerent, victi abierunt. Quod idem Porſena rex Cluſinus anno poſt conatus, cum vrbem obſidione cinxiſſet, & ipſe nihil profecit. Anno vero vrbis CCLXXI, C. Iulio, Q. Fabio coſ. Veientibus populantibus, nec res reddentibus, bellum eſt indictum, idq; per octo annos continuos geſtum. quo ſpatio Fabij CCCVI, qui ſibi hoſtem illum depopoſcerant, ad Cremeram amnem deleti. A. autem Manlio, & L. Furio coſ. induciæ in annos XL petentibus, ſtipendio, & frumento imperato, datæ. Poſt autem anno vrbis CCCXVII, L. Quinctio, M. Æmilio, L. Iulio tribunis mil. conſularibus, Fidenates legatis Romanorum interfectis ad Lartem Tolumniũ Veientium regem defecere. Veientibus arma capiẽtibus ſocios ſe Faliſci adiunxerunt. Itaque inſequenti anno A. Cornelius Coſſus, re bene geſta, ſpolia quoque opima de Tolumnio rege à ſe occiſo rettulit. tertio autem anno Fidenates, & Veientes (non enim perduci Faliſci potuerunt) cum in agrum Romanum trans Anienem impreſſionem feciſſent, ab A. Seruilio dictatore haud procul Nomento fugati, & Fidenas compulſi, oppidum quoque amiſerunt. Inde vſque ad annum CCCXXVII otium ab Etruria. tum vero rem ita actam prodit Liuius: *Iras aduerſus Veientes poſt diem induciarum rebellantes in inſequentem annum C. Seruilio Ahala, L. Papirio Mugillano coſ. eſſe dilatas. ne bellum confeſtim indiceretur, ne ve exercitus mitterentur, religionem obſtitiſſe; fetiales prius mittendos ad res repetẽdas patres cenſuiſſe; nec eorum, cum more patrum iurati repeterent res, verba audita; bellũ iuſſu populi indictum, atque à tribunis militum parum proſpere anno inſequẽti geſtum. Cum Fidenates, colonis interfectis, defeciſſent, M. Aemilium dictatorem cum magiſtro equitum A. Cornelio Coſſo ſexto decimo die oppidum cepiſſe, & Veientes viciſſe, iiſq; poſtero anno* XX *annorum inducias datas.* Anno inde CCCXLIX, quia tempus induciarum cum Veienti populo exierat, per legatos, fetialesq; res repeti cœptæ. Veij circunſeſſi, adeo vt continuandæ obſidionis cauſſa nouo exemplo hibernacula fierent. Venere inde Veientibus auxilio Capenates, & Faliſci, quia proximi regione erant, deuictis Veiis, bello quoque ſe proximos fore credentes. Itaque triplici loco bellum conſtitit, ad Veios, ad Capenam, ad Falerios. decimo tandem anno M. Camillus in agro Nepeſino cum Faliſcis, & Capenatibus acie congreſſus eos fundit, ac caſtris exuit, Veios cuniculo in vrbem acto capit, ac diripit. P. Cornelius Scipio, & Coſſus Faliſcum bellum, M. Valerius, & Q. Seruilius, tribuni militares conſulari poteſtate, Capenas ſortiti, non vrbes vi, aut operibus tentarunt, ſed, agro depopulato, & prædis rerum agreſtium actis, Capenatem populum ſubegerunt, ac pacem petentibus dederunt. Deinceps M. Camillus tribunus militum Falerios exemplo iuſtitiæ memorabili, proditore filiorum magiſtro in vrbem remiſſo, in fidem recipit. Faliſcis pax data. in ſtipendium militum eius anni pecunia imperata. Ante vero quàm Veij caperentur, Tarquinienſes arma mouerant, quia multis ſimul bellis Volſcorum ad Anxur, Æquorum ad Lauicos, Veienti, Faliſco, & Capenati diſtrictos videbant Romanos. Eos L. Iulius, & A. Poſtumius tribuni militares prope voluntariorum coacta manu per agrum Cæretem obliquis tramitibus egreſſi redeuntes à populationibus, grauesq; præda oppreſſerunt, omnesq; impedimentis exuerunt. Captis autem Veiis anno CCCLXIII, L. Valerio Potito, M. Manlio Capitolino coſ. nouum bellum cum Vulſinienſibus exortum. quò propter famem, & peſtilentiam exercitus duci nequiuit. ob quæ Vulſinienſes Salpinatibus adiunctis ſuperbia elati vltro agros Romanos incurſauere. itaque duobus inde populis bello indicto cum Vulſinienſibus pugnatum. fuſa primo concurſu in fugam acies. octo millia armatorum ab equitibus intercluſa poſitis armis in deditionem venerunt. eius belli fama effecit, ne ſe pugnæ committerent Salpinates. mœnibus armati ſe tutabantur. Romani prædas paſſim & ex Salpinati agro, & ex Vulſinienſi, nemine eam vim arcente, egerunt: donec Vulſinienſibus feſſis bello, ea conditione, vt res

populo

populo Roma.redderent, in viginti annos induciæ datæ. Poſtero anno Cluſini Gallorum Senonum bello oppreſſi, quanquam cum Romanis nullum ius ſocietatis, amicitiæ've habebant, niſi quòd Veientes conſanguineos aduerſus populum Roma.non defendiſſent, legatos Romani, auxilium à ſenatu petitum, miſere. de auxilio nihil impetratum. legati miſſi, qui ſenatus, populíque Roma.nomine agerent cum Gallis, ne à quibus nullam iniuriam accepiſſent, ſocios populi Roma.atque amicos oppugnarent. Eodémque tempore, recepta è Gallis Roma, cum Cæritibus hoſpitium publice iunctum inuenio, quòd ſacra populi Roma. bello Gallico cuſtodierant. poſt biennium vero, cum ab Etruria prope omni armata Sutrium ſocij populi Roma. eſſet occupatum, eodem die à Camillo dictatore recuperatur. Deinde exercitus in agrum Tarquinienſium ductus Cortnoſſam, & Cortenebram oppida cepit. duobus inde poſt annis, dum Camillus in Volſcis rem gerit, legati ab Nepet, & Sutrio auxilium aduerſus Etruſcos petentes veniunt, breuem occaſionem auxilij ferendi memorantes. Itaque cum ea loca oppoſita Etruriæ, & velut clauſtra inde, ac portæ eſſent, & illis occupandi ea, cum quid noui molirentur, & Romanis recuperandi, tuendíque cura erat. Camillus autem à Volſcis auerſus, Etruſcis ab oppugnatione Sutrij depulſis, Nepet, quod per proditionem acceperant, recuperauit. Nepeſinorum defectionis auctores ſecuri percuſſi. innoxiæ multitudini deditæ res, oppidúmque cum præſidio relictum. Pacatæ inde per multos annos res erant in Etruria, cum anno CCCXCVII Tarquinienſes populabundi fines Romanos, maxime qua ex parte Etruriam adiacent, peragrauere, rebúſq; nequicquam repetitis conſules C.Fabius & C. Plautius iuſſu populi bellum indixere. Fabius incõſulte aduerſus Tarquinienſes pugnauit. CCCVI milites Romanos captos Tarquinienſes immolauerunt. Inſequenti anno C. Marcio, Cn. Manlio cos. Faliſci hoſtes exorti duplici crimine, & quòd cum Tarquinienſibus iuuentus eorum militauerat, & quòd eos, qui Falerios profugerant, cum male pugnatum eſt, repetentibus fetialibus non reddiderant. Manlius, cui ea prouincia euenerat, nihil memorabile geſſit. Poſtero anno, Faliſci, Tarquinienſéſque M. Fabium Ambuſtum conſulem prima pugna fuderunt. concitatur inde omne nomen Etruſcum, & Tarquinienſibus, Faliſcíſque ducibus ad Salinas perueniunt. aduerſus eum terrorem dictator C. Marcius Rutilus dictus, profectus ab vrbe vtraque parte Tiberis ratibus exercitu, quocunque fama hoſtium ducebat, traiecto, multos populatores agrorum vagos, palantéſque oppreſſit. caſtra quoque nec opinato aggreſſus cepit, & VIII millibus hoſtium captis, ceteris aut cæſis, aut agro Rom. fugatis, ſine auctoritate patrum, populi iuſſu triumphauit. Anno autem CD Tarquinienſium agri à C. Sulpicio conſule ſunt vaſtati. deinde multis in acie cæſis, ex ceteris captiuis, quorum numerus ingens fuit, CCCLVIII delecti, vt nobiliſſimus quiſque Romam mitteretur. vulgus aliud trucidatum. nec populus in eos, qui miſſi Romam erant, mitior fuit. medio in foro omnes virgis cæſi, & ſecuri percuſſi. inſequenti deinceps anno in bellum Etruſcum intentam ciuitatem, quia Cæritem populum miſericordia conſanguinitatis Tarquinienſibus adiunctum, fama ferebat, legati Latini ad Volſcos conuertere. inclinauit deinde pars maior curæ in Etruſcum bellum poſtquam litteris C.Sulpicij conſulis, cui Tarquinij prouincia euenerat, cognitum eſt, depopulatum agrum circa Romanas ſalinas, prædæq; partem in Cæritum fines auectam, & haud dubie iuuentutem eius populi inter prædatores fuiſſe, ex autoritate patrum, & populi iuſſu T. Manlius L.F. dictator bellum Cæritibus indixit. Cærites, quàm non ſuarum virium ea dimicatio eſſet, cernentes, legatos de pace miſerunt. ob vetus beneficium, quo bello Gallico ſacra Romana piè cuſtodiuerant, pacem impetrarunt. & inducias in centum annos factas in ſenatuſconſultum referri placuit. in Faliſcos eodem noxios crimine vis belli conuerſa, ſed hoſtes nuſquam inuenti. Anno CDIII terror vanus Etruſci belli, cum coniuraſſe duodecim populos fama eſ-

O ſet,

ſet, dictatorem dici coëgit. dictus in caſtris C.Iulius. poſtero anno T. Quinctius conſul ad Faliſcum bellum, C.Sulpicius ad Tarquinienſe profecti, nunquam acie congreſſo hoſte, cum agris magis, quàm cum hominibus, vrendo, populandóque geſſerunt bella. cuius lentæ tabis ſenio victa vtriuſque populi pertinacia eſt, vt primum à conſulibus, deinde permiſſu eorum ab ſenatu inducias peterent. in XL annos impetrauerunt.

Atque his quidem victoriis nihil aliud effectum eſt à Romanis, niſi vt partem Etruriæ ſibi adiungerent. ſiquidem Liuius in anni quadrigenteſimi trigeſimi quinti rebus exponendis, vbi de Alexandro Macedonum rege agit, inter ſocios populi Roma. quibus reſiſti potuiſſe Alexandro, ſi Italiam inuaſiſſet, ait, partem Etruriæ refert. ex quo intelligi licet, reliquos deinde continentibus bellis afflictos in ſocietatem eſſe aſcitos. bella vero hæc geſta accepimus. Primum anno CDXLIIII omnes Etruriæ populi præter Arretinos ad arma iſſe dicuntur, ab oppugnando Sutrio, quæ vrbs ſocia Romanis, velut clauſtra Etruriæ erat, bellum ingens orſi. Ita non ſolum ad Sutrium à Q. Aemilio conſule cæſi ſunt. ſed etiam deinceps à Q. Fabio ad Sutrium obſidione liberandum profecto trans Ciminiam ſiluam tum inuiam fugati, collatis non longe à Perusia ſignis deuicti. à Perusia Cortona, & Arretio, quæ ferme capita populorum Etruriæ erant, legati pacem à Romanis, fœdúſque petentes inducias in triginta annos impetrauerunt. eodémque anno ad Vadimonis lacum cum Etruſcis, qui lege ſacrata exercitum coëgerant, acerrime dimicatum. fractæ opes, cæſum in acie quod roboris fuit, caſtra capta, direptáque. quin etiam cum reliquis Etruſcorum ad Peruſiam, quæ & ipſa induciarum fidem ruperat, idem Fabius nec dubia, nec difficili victoria dimicat. ipſum oppidum (nam ad mœnia victor acceſſit) cepiſſet, ni legati dedentes vrbem exiſſent. Præſidio Peruſiæ impoſito legationibus Etruriæ amicitiam petentibus præ ſe Romam ad ſenatum miſſis triumphauit. Ita quidem Liuius, nec longe ſecus Diodorus; Etruſcos Sutrium coloniam populi Roma. obſidentes inde à conſulibus eſſe depulſos. eoſdem ad Peruſiam à Fabio ſuperatos, Fabium multorum cæde facta reliquis terrorem intuliſſe, cum primus Romanorum in ea loca cum exercitu penetraſſet. eundem cum Arretinis, Cortonenſibus, & Peruſinis inducias pepigiſſe, & oppido Caſtula expugnato Etruſcos ab obſidendo Sutrio auocaſſe. Fabium deinceps P. Decius eſt conſecutus, cui ſecunda admodum belli fortuna fuit. Tarquinienſem metu ſubegit frumentum exercitui præbere, atque inducias in XL annos petere. Vulſinienſium caſtella aliquot vi cepit, quædam ex iis diruit, ne receptaculo hoſtibus eſſent, circumferendóque paſſim bello, tantum terrorem ſui fecit, vt nomen omne Etruſcum fœdus peteret. de quo tamen nihil impetratum. induciæ annuæ datæ. ſtipendium exercitui Romano ab hoſte in eum annum numeratum, & binæ tunicæ in militem exactæ. ea merces induciarum fuit. Anno inde CDLII, M. Liuio C. Aemilio coſ. Etruriam rebellare, ab Arretinorum ſeditionibus motu orto, nuntiatum. M. Valerius dictator caſtra in agrum Ruſellanum promouit. prœlio commiſſo, acciſæ iterum Etruſcorum vires, & pacto annuo ſtipendio, & duum menſium frumento, permiſſum ab dictatore, vt de pace legatos mitterent Romam. pax negata. induciæ biennij datæ. Sunt qui (vt ait Liuius) ſine vllo memorabili prœlio pacatam ab dictatore Etruriam eſſe, ſeditionibus tantum Arretinorum compoſitis ſcribant. poſt biennium ab Etruſcis aduerſus inducias paratum bellum, qui Gallos etiam ſibi ſocios aduerſus Romanos adiunxerant, quos M. Valerius conſul compreſſit, vt nemo extra munitiones egredi auderet, timórque ipſorum obſidioni ſimilis eſſet. Cum autem poſtero anno L. Scipioni cōſuli ad Volaterras occurriſſent, victi abierunt. Romanus vacuis caſtris potitus in Faliſcum agrum copiis reductis cum impedimenta Faleriis cum modico præſidio reliquiſſet, expedito agmine ad populandos hoſtium fines incedit. omnia ferro, igníque vaſtata. caſtellis etiam, vi-

ciſque

ciſque illatus ignis. Poſt biennium bellum ingens multis ex gentibus conflatur. cuius auctor Gellius Egnatius ex Samnitibus erat. Tuſci fere omnes conſciuerant bellum. tacti contagione proximi Etruriæ populi, & Gallica auxilia mercede ſolicitata. conſules L. Volumnius, & Ap. Claudius in eos profecti commiſſo prœlio caſtra eorum ceperunt, ac diripuerunt, & ſeptem millia, & trecenta hoſtium occiderunt. duo millia, & centum viginti ceperunt. Itaque ſequentes conſules Q. Fabius, & P. Decius ad bellum Etruſcum miſſi, Cn. Fuluius, & L. Poſtumius Megellus proprætores cum duobus exercitibus haud procul vrbe Etruriæ oppoſiti, vnus in Faliſco, alter in Vaticano agro. Conſules ad hoſtes, tranſgreſſo Appennino, in agrum Sentinatem peruenerunt. Fuluius, & Poſtumius in agrum Cluſinum conſulum iuſſu tranſeuntes Etruſcos ex agro Sentinate ad ſuos fines tuendos reuocarunt. Galli, & Samnites à Fabio acie fuſi, cum ſe Decius collega in prœlio deuouiſſet. Cn. Fuluius, præter ingentem illatam populationibus agrorum hoſti cladem; pugnauit etiam egregie. Peruſinorum, Cluſinorum cæſa amplius tria millia, & ſigna militaria ad viginti capta. Sunt qui, teſte Liuio, pugnæ in Sentinate agro Tuſcos etiam, & Vmbros affuiſſe dicant. Poſtero anno L. Poſtumius Megellus conſul, in Etruriam traducto exercitu, primum peruaſtauit Vulſinienſium agrũ, deinde cum egreſſis ad tuendos fines haud procul mœnibus ipſorum depugnat. duo millia c c Etruſcorum cæſi. ceteros propinquitas vrbis tutata eſt. in Ruſellanum agrum exercitus traductus. ibi non agri tantum vaſtati, ſed oppidum etiam expugnatum, capta amplius duo millia hominum. minus duo millia circa muros cæſa. tres validiſſimæ vrbes, Etruriæ capita, Vulſinij, Peruſia, Arretium, pacem petiere. & veſtimentis militum frumentóque pacti cum conſule, vt mitti Romam oratores liceret, inducias in x l annos impetrauerunt. multa præſens quingentum millium æris in ſingulas ciuitates impoſita. Inſequenti anno legati ſociorum ex Etruria queſti ſunt, vri, & vaſtari agros à finitimis Etruſcis, quod deſciſcere à populo Rom. nollent. allatum eſt etiam, Faliſcos, qui per multos annos in amicitia fuerant, arma Etruſcis iunxiſſe. Faliſcis res non reddentibus bellum indictum. Caruilius Troſſulum primum oppugnare adortus, quadringentos ſeptuaginta ditiſſimos pecunia grandi pactos, vt abire inde liceret, dimiſit: ceteram multitudinem, oppidúmque ipſum vi cepit: inde quinque caſtella locis ſita munitis expugnauit. cæſa ibi hoſtium duo millia quadringenti. minus duo millia capti. & Faliſcis pacem petentibus annuas inducias dedit, pactus centum millia grauis æris, & ſtipendium eius anni militibus. Sequenti anno Faliſcos, Romanorum opibus, vel ob peſtilentiã, qua ciuitas laborabat, vel propter conſules, quos, vt pacatis temporibus, non ex virtute delegerant, contemptis, mouiſſe tradit Zonaras; D. Brutum conſulem ad eos miſſum, Faliſcis victis, & ipſorum, & aliorum Tuſcorum agros eſſe depopulatum. Extremum inde bellum, quod cum Etruſcis interneciuum ſit geſtum, anno c d l x x eſt concitum, cum Galli etiam arma conſociaſſent. Quos omnes ad lacum Vadimonis à P. Dolabella conſule occidione eſſe occiſos inuenio apud Eutropium, Florum, & Polybium. Cuius victoriæ mentio quoq; vſurpatur in Originum Catonis epitomis, his verbis: *Turrenus, patre Elbio Volturreno, regum Etruſcorum vltimo, ad lacum Vadimonis cæſo, ad dedendã Vrbem Etruriæ anno ſecundo Olympiadis* c x x i i i i *allici potuit, ſed ad recipiendas Latinas litteras nunquam perſuaderi potuit.* Neq; tamen poſt quieuiſſe Etruriam, ex bellis apparet, quæ ſequentes conſules geſſerunt, Q. Fabricius Luſcinus, Q. Marcius Philippus, & Ti. Coruncanius, quorum illos de Etruſcis, hunc de Vulſinienſibus, & Vulcientibus triumphaſſe, ſcriptum eſt in fragmentis tabularum Capitolinarũ. victoriam autem Coruncanij comprobat etiam Zonaras, qui eum triennio poſt in conſulatu rem cum Etruſcis geſſiſſe, & fœdus cum iis percuſſiſſe ſcribit.

His ergo bellis, cladibúſque fractæ tandem, atq; euerſæ opes Etruriæ ſunt, ipſáque in ſocietatem à Romanis accepta. Quibus vero fœderũ conditionibus ſinguli

populi in amicitiam venerint, quis eſt tanta ingenij magnitudine præditus, qui amiſſis earum & rerum, & temporum monumentis, poſſit aut coniectura conſequi,aut omnino diuinatione complecti? non eaſdem tamen omnibus leges datas eſſe,cum per ſe ſatis intellectu probabile eſt,tum vero poſt alio loco apertius oſtendetur.

De agro, & fœderibus Campanorum. CAP. X.

ETRVSCIS orientem verſus Latini, Latio Campania eſt adiuncta. Campaniam à Liri amne ad Vulturnum, à Vulturno ad Sarnum, inde ad Silarim antiqui produxerunt. quare tres Campaniæ partes inſtitutæ, vna, quam Auſones, Aurunci, Sidicini, & Capuani tenuerunt: altera, quam Cumani, & Opici: tertia, quam Nucerini. Prima ad mare clariſſimis his eſt oppidis frequentata, Sinueſſa, & Vulturno: intus autem Gauro, Maſſico, & Falerno montibus, Stellate campo, Sueſſa Aurunca, Calibus, Caſſino, Teano Sidicino, Venafro, Calatia, Callicula, Trebula, Caſilino cum ſylua Gallinaria, & capite ipſo regionis Capua. Secunda ad mare Liternum oppidum cum flumine habuit, Cumas, quam in Opicis collocat Dionyſius libro primo, Miſenum, Baias, ſinum Lucrinum, & Auernum, Puteolos, Neapolim, Heracleam, omnia in ſinu, qui Crater dicitur, intus Atellam, Abellam, Sueſſulam, Acerras, mõtem Veſuuium, Nolam, Pompeios. Tertia ad mare oppida habuit Stabias, Surrentum, Mineruæ promontorium, intus Salernum, & Nuceriam. In his Vulturnus amnis ex Venafrano labens per mediam Campaniam Vulturnum oppidum, Caſilinum, & Capuam alluit. Liuius Caſilinum vrbem Vulturno flumine diremptam Falernum à Campano agro diuiſiſſe prodidit. Pompeios alluit Sarnus. Campania ipſa veterum omnium litteris adeo celebrata, vt eorum conſenſu victus Florus eam omnium non modo Italia, ſed toto orbe terrarum pulcherrimam plagam appellet. *Nihil mollius cælo*, inquit: *nam bis floribus vernat. nihil vberius ſolo. ideo Liberi Cererisq́; certamen dictum. nihil hoſpitalius mari. hic illi nobiles portus Caieta, Miſenus, & tepentes fontibus Baiæ, Lucrinus, & Auernus. hic amicti vitibus montes Gaurus, Falernus, Maſſicus, & pulcherrimus omnium Veſuuius. ad mare vrbes Formiæ, Cumæ, Puteoli, Neapolis, Herculaneum, Pompeij, & ipſa Caput vrbium Capua, quondam inter tres maximas Romam, Carthaginémque numerata.*

In hac autem regione res primum geri cœptæ ſunt anno vrbis CDX, M. Cornelio, M. Valerio cos. Tum vero Sidicini (hos Oſcorum è gente fuiſſe putat Strabo) armis Samnitium oppreſſi, cum ad Capuanos ſe contuliſſent, bellum excitarunt, quod cum Samnitibus pro Campanis eſt geſtum, cũ Capuani ab iis in agro Sidicino acie fuſi ipſi ſe, vrbem, agróſque in fidem populi Romani dediſſent. Primi autem, qui bellum intulerint, conſules fuerunt Valerius, & Cornelius. quorum ille in Campaniam ad montem Gaurum, hic in Samnium ad Saticulam profectus rem bene geſſit. proſpere etiam ad Sueſſulam à Valerio tertia pugna certatum. Capuanis, Sueſſanisq́; precantibus datum, vt præſidium eò in hiberna mitteretur, quo Samnitium excurſiones arcerentur. Biennio poſt cum Samnites icto cum Romanis fœdere Sidicinis arma intuliſſent, Sidicini ad Latinos ſe contulerunt, qui tum bellum populo Rom. parabant. neque iis armis Campani ſe abſtinuere. pugnatũ eſt cum Latinis haud procul radicibus Veſuuij montis, qua via ad Veſerim ferebat. fugatus hoſtium exercitus. Latini ex fuga ſe Minturnas contulere. caſtra ſecundum prœlium capta: multiq́; viui oppreſſi, maxime Campani. qui Latinorum fugæ ſuperfuerant, multis itineribus diſſipati cum ſe in vnum conglobaſſent, Veſciam in vrbem ſe receperunt. Latinis bellum inſtaurantibus Torquatus conſul ad Triſanum (inter Sinueſſam, Minturnáſque locus eſt) occurrit, & acie congreſſus adeo res eorum contriuit, vt ei victorem exercitum ad depopulandos agros ducenti Latini omnes ſe dederent, deditionémque eam Campani ſequerentur.

rentur, *Latium, Capuaq́; agro multari. Latinus, & Falernus ager, qui populi Campani fuerat, vſque ad Vulturnum flumen plebi Romanæ diuiditur. bina in Latio iugera, terna in Falerno, quadrantibus etiam pro longinquitate adiectis. extra pœnam fuere Latinorum Laurentes, Campanorumq́; equites, quia non deſciuerant. equitibus Campanis data ciuitas. vectigal quoque eis Campanus populus iuſſus pendere in ſingulos quotannis (fuere autem mille, & ſexcenti) denarios nummos quadringenos quinquagenos.* Hæc Liuius. Torquatum eundem de Campanis, Sidicinis, & Auruncis triumphaſſe, ſcriptum eſt in Capitolinis triumphalibus tabulis. Campanos enim pro Capuanis veteres vſurparunt. Poſt autem anno CDXIII, L. Furio, C. Mænio conſulibus, cum de pœna Latinorum, quos conſules ad deditionem ſubegerant, referretur, de Campanis ſociis eorum ita decretum eſt; *Vt Campanis equitibus, quia cum Latinis rebellare noluiſſent, ciuitas ſine ſuffragio daretur, Cumani, Sueſſulaníque eiuſdem iuris, conditioníſque, cuius Capua, eſſent.* Poſtero anno C. Sulpicio, P. Aelio conſulibus inter Sidicinos, Auruncóſque bellum ortum. Aurunci à Torquato conſule in deditionem accepti, nihil deinde mouerant. eò petendi auxilij à Romanis cauſſa iuſtior fuit. ſed priuſquam conſules ab vrbe (iuſſerat enim ſenatus defendi Auruncos) exercitum educerent, fama affertur, Auruncos oppidum deſeruiſſe, profugóſque cum coniugibus, & liberis Sueſſam commeaſſe, quæ poſt Aurunca appellata, mœnia eorum antiqua, vrbémque à Sidicinis deletam. Sequenti anno L. Papirio, K. Duilio conſulibus Auſonum magis nouum, quàm magnum bellum excitatum. ea gens Cales vrbem incolebat: Sidicinis finitimis arma coniunxerant. vno prœlio duorum populorum exercitus fuſus. Poſtero anno M. Valerio Coruo conſuli bellum aduerſus Calenos decretum. Auſones cum vrbe haud maiori certamine capti, quàm acie fuſi erant. Deinde Ti. Veturio, Sp. Poſtumio conſulibus Cales colonia deducta. conſules ingreſſi Sidicinorum fines populando vſque ad mœnia, atque ad vrbem peruenerunt. Sequenti vero anno exercitum aduerſus Sidicinos miſſum, Acerranis ciuitatem ſine ſuffragio datam, tradit idem, qui cetera, Liuius. Velleius altero anno, qui fuit Ti. Veturio, Sp. Poſtumio conſulibus, Campanis ciuitatem ſine ſuffragij latione datam prodit. Anno inde CDXXII, Lentulo, & Philone conſulibus Palæpolitani (horum vrbs haud procul inde fuit, vbi deinde fuit Neapolis, quam inter Opicos refert Stephanus) Cumis oriundi Samnitium infida aduerſus Romanos ſocietate freti, ſiue peſtilentia, quæ Romanam ciuitatem adorta nuntiabatur, fidentes multa hoſtilia aduerſus Romanos agrum Campanum, Falernúmque incolentes fecerunt. ea cauſſa bellum iis indictum. Nolani Palæpolitanis affuerunt. Philoni imminenti hoſtium muris in alterum annum propagatum imperium eſt. Palæpolitani ſe ei dedidere. Nolani ex vrbe Palæpoli Nolam effugerunt. Fœdus cum Neapolitanis ictum. eo enim deinde ſumma rei Græcorum venit. Anno inde CDXXXIX, C. Sulpicius, M. Pœtelius conſules ab Sora profecti in agros, atque vrbes Auſonum bellum intulerunt. mota nanque omnia aduentu Samnitum, cum ad Lautulas dimicatum eſſet, fuerunt; coniurationéſque circa Campaniam paſſim factæ. nec Capua ipſa crimine caruit. At vero gens Auſonum proditione vrbium in poteſtatem venit. Auſona, & Minturnæ, & Veſcia vrbes erant, ex quibus principes iuuentutis duodecim numero in proditionem vrbium ſuarum coniurati ad conſules veniunt. & eos conſenſiſſe cum Samnitibus exponunt. admotis caſtris tria oppida capta, deletáq; Auſonum gens vix certo defectionis crimine, perinde ac ſi interneciuo certaſſet bello. C. Mænius dictator quæſtionem de Campanorum coniurationibus habuit. Ita quidem Liuius. At Diodorus Campanos prodit; antequam Samnites prœlio victos audiſſent, defeciſſe, C. Mænium dictatorē aduerſus eos miſſum, caſtris non lōge à Capua poſitis primum decertare acie voluiſſe, poſt Samnitum clade accepta, cum Romanis pepigiſſe defectionis auctoribus traditis. fœdus antiquum vrbibus eſſe redditum. Po-

ſtero anno, L. Papirio, C. Iunio conſulibus, C. Pœtelius dictator receptis Fregellis in Campaniam profectus eſt maxime ad Nolam armis repetendam. Nola ſiue à dictatore, ſiue à C. Iunio conſule (nam vtrunque teſte Liuio traditur) capta eſt. Qui captam Nolam à conſule produnt, adiiciunt, Atinam, & Calatiam ab eodem captas. Sueſſa tum Auruncorum colonia deducta. Poſt triennium Q. Fabio, C. Marcio conſulibus claſſis Romana, vt ſcribit Liuius, à P. Cornelio maritimæ oræ præfecto in Campaniam acta, cum appulſa Pompeios eſſet, ſocij inde nauales ad depopulandum agrum Nucerinũ profecti, proximis raptim vaſtatis, vnde reditus tutus ad naues eſſet, dulcedine, vt fit, prædæ longius progreſſi exciuere hoſtes. palatis per agros nemo obuius fuit, cum occidione occidi poſſent. redeuntes agmine incauto haud procul nauibus aſſecuti agreſtes exuerunt præda, partim etiam occiderunt. quæ ſuperfuit cædi, trepida multitudo ad naues compulſa eſt. Poſt quinquennium autem L. Poſtumio, Ti. Minucio conſulibus Samnites Stellatem campum agri Campani, vt ait Liuius, Falernum, vt ſcribit Diodorus, populati ſunt. anno autem CDLVII Samnites per Veſcinos in Campaniam, Falerúmque agrum tranſcendunt, ingentéſque prædas faciunt. L. Volumnius conſul in Calenum agrum veniens populantes repreſſit. de præſidio regionis depopulatæ à Samnitibus agitatum. Itaq; placuit, vt duæ coloniæ circa Veſcinum, & Falernum agrum deducerentur. vna ad oſtium Liris fluuij, quæ Minturnæ appellata, altera in ſaltu Veſcino Falernum contingente agrum, vbi Synope dicitur Græca vrbs fuiſſe, Sinueſſa deinde ab colonis appellata.

Hæc fere in Campania geſta cõperio. ex quibus intelligi poteſt, Campaniæ populos omnes, ſed alios alio bello ac fœdere, in ſocietatem à Romanis eſſe acceptos. vnde eoſdem videmus poſtea Pyrrhi bello, tanquam populi Rom. ſocios arma aduerſus eum cepiſſe, ac pro Romanis ſtetiſſe. De fœdere autem, & ciuitate Capuanis data ſic loquitur apud Liuium C. Varro conſul ex Cannenſi clade doloris, ac lacrymarum plenus ad Campanos: *Vobis fœdus æquum, & leges noſtras, & magnæ parti veſtrum ciuitatem dedimus, communicauimusq; vobiſcum.* & Regulus, qui eodem tempore in ſenatu dixit: *Per ſenatum agi de Campanis, qui ciues Rom. ſunt, iniuſſu populi non video poſſe.* Tum vero regionem Campaniæ tertiam, quæ inter Sarnum, & Silarim eſt interiecta, Picentinorum factam eſſe, facile crediderim. ſiquidem ſcriptum eſt in cõmentariis Strabonis, aliquot ex Picentibus iis, qui Hadriam oppidum tenebant, à Romanis in hæc loca traductos omnia vſque ad Silarim, antiquæ Campaniæ finem, inſediſſe. vnde illud etiam extitit Plinij, *A Surrento ad Silarim amnem* XXX *millia paſſuum agrum Picentinum fuiſſe, intus oppidum Salerni, & Picentiam.*

De agro, & fœderibus Lucanorum. CAP. XI.

INDE à Silari ad Laum flumen tenuerũt Lucani ad mare Pæſtum, ſiue Poſidoniam, Palinurum, Veliam, & Buxentum. intus autem Volſcos, Compſam, Potentiam, Blandam, Grumentũ, & Lucaniæ caput Pœteliam. Atque hæc quidem Strabo, & Ptolemæus. neque vero longe aliter Plinius. *A Silaro,* inquit, *ager Lucanus incipit, oppida Pæſtum, Græce Poſidonia, ſinus Pæſtanus, oppidum Helia, quæ nunc Velia, promontorium Palinurum, flumen Melphes, oppidum Buxentum, Laus amnis.* Idem mediterraneos Lucanorum nominat Aſinates Bantinos, Eburinos, Grumentinos, Potentinos, Sontinos, Sirinos, Tergilanos, Vrſentinos, Volcẽtanos, quibus Numeſtranos iungit: præterea Thebas Lucanas interiſſe, Catone auctore, prodit, & Pandoſiam, Theopompo.

Ceterum Lucani Pœtelio, & Papirio cos. qui fuit annus ab ortu vrbis CDXXVII, cum ad eam diem nihil rei cum populo Roma. habuiſſent, in fidem venerunt, arma, viróſque ad bellum pollicentes. fœdere ergo in amicitiam accepti. quod cum eodem anno rupiſſent, factum eſt, vt anno CDXXXVI Apulia perdomita

in eos ſit perrectum, vnde, vt ait Liuius, repentino aduentu Q. Æmilij conſulis Nerulum vi captum. Poſt autem cum anno CDLV oratores Lucanorum ad conſules L. Cornelium, Cn. Fuluium veniſſent; queſtum, quia conditionibus ſe perlicere nequiuerint ad ſocietatem armorũ, Samnites infeſto exercitu ingreſſos fines ſuos vaſtare, belloq; ad bellum cogere; iidemq; adderent, ſibi ſatis ſuperq; erratum quondam, nunc ita obſtinatos animos eſſe, vt omnia ferre, ac pati tolerabilius ducant, quàm vt vnquam poſtea nomen Romanum violent; orarent autem patres, vt & Lucanos in fidem acciperent, & vim, atque iniuriam ab ſe Samnitium arcerent, decreuit ſenatus, vt cum Lucano populo fœdus iungeretur. in quo manſiſſe videntur vſque ad annum CDLXIII, quo cum Samnitibus, & Bruttiis, & Tarẽtinis tum populi Rom. hoſtibus iunctis armis pluribus à Romanis prœliis victi ſunt. triumpharunt de iis conſules M. Curius anno CDLXIII, C. Fabricius anno CDLXXV. Poſtero anno C. Iunius Brutus, inſequenti Q. Fabius Gurges, deinceps L. Lentulus, & C. Claudius Canina, & demum anno CDLXXXI Sp. Caruilius, & L. Papirius.

Quo anno Lucanis, & ſociis eorum pacem datam eſſe facile adducor, vt credam. Fœderis tamen conditiones vnà cum rebus eorum geſtis obſcuratæ prorſus euanuerunt.

De agro Bruttio, Meſſapio, & Sallentino, & fœderibus Bruttiorum, Meſſapiorum, & Sallentinorum. CAP. XII.

LVCANIAM regio attingit ea, quam Græci inſederunt ea in tres partes diuiſa eſt, Bruttios, Meſſapios, & Sallentinos. Bruttij Græcis expulſis occuparunt eam partem, quæ quõdam Oenotriæ nomen tulit à Lao flumine vſque ad Metapontum oppidum, ſicuti Strabo ex Antiochi ſententia tradit. Nam ab antiquis Oenotros, & Italos ſolos vocatos ait, qui Iſthmum habitarent; Iſthmum autem eſſe, quidquid agrorum inter duos ſinus includeretur, à Tirrheno mari Hipponiatem, ſiue Napitinum, à Siculo Scyllaticum. Deinceps occurrit regio quæ Iſthmo eſt incluſa à Tarento ad Brundiſium, quam Meſſapiam, & Iapygiam, & Calabriam, & Sallentinam variis nominibus ſignarunt. quanquam alij in duas eam partes diſtribuerunt, teſte Strabone, vnam in qua Tarentum, quam Calabriam, & Meſſapiam; alteram, in qua Brundiſium, quam Sallentinos, ſiue vltimam Iapygiam appellarunt.

Bruttios narrat Diodorus M. Popillio Lænate, & Cn. Manlio Imperioſſo cos. an. vrbis CCCXCV, primum in his regionibus apparuiſſe, homines agreſtes, & fugitiuos, atque propterea domeſtica eorum locorum lingua Bruttios appellatos. occupaſſe autem eos Terinam, Hipponem, Thurios, aliaq; oppida complura, ac reip. genus ab aliis ſeparatum inſtituiſſe. Crotonem quidem etiam Græcis à Bruttiis eſſe ademptum, inuenio in Liuiana hiſtoria, in qua eadem Rhegini, qui Bruttij erant, Græci appellantur. Quod ſi veros Bruttiorum fines aſſignauimus, profecto vere etiam traditum eſt, maritima eorum fuiſſe Tempſam, Terinam, Metaurum fluuiũ, Scylæum promontorium, Rhegium, Leucopetram, Herculeum promontorium, Alecem flumen Rheginorum agrum dirimens à Locrenſi, Locros, Caulonẽ, Scylacium, Lacinium, Crotonem, Sybarim, Thurias, Legariam, Acirim, & Sirim flumina, poſtremo Metapontum, intus Numiſtrum, Conſentiam, Hipponem, Heracleã, quæ & Siris vocata, &, vt placet Straboni, Pandoſiam. Nam in altera regione flumẽ fuit Galeſus, Tarentum, Gallipolis, Iapygium promontorium, in quo Leuca, Hydruntum, & Brundiſium. Qua de regione ita video ſcripſiſſe Plinium: *Latitudo peninſulæ à Tarento Brundiſium terreno itinere* XXXII *millia paſſuum patet, multoq; breuius à porta Saſina. oppida per continentem à Tarento Vria, Meſſapia, Aletium.*

in ora vero Senonum Gallipolis, quæ nunc eſt Anxa, LXII *millia paſſuum à Tarento. inde* XXXII *millia paſſuum promontorium, quod Acram Iapygiam vocant. ab eo Baſta oppidum, & Hidruntum. qua in Græciam breuiſsimus tranſitus. ab Hydrunte Soletum, dein Fratuertium, portus Tarentinus ſtatio militum, Lupia, Baleſium, Cœlium, Brundiſium*, L *millia paſſuum ab Hidrunte.* His adde mediterranea Manduriam, Rhudias, Vxentum, & Neritum. Vretum ſunt qui idem eſſe putent cum Vria, Aletium cum Lupiis. Plinius quidquid eſſet à Locris vſque ad Tarentum Magnã Græciam vocitatam ſcripſit.

Ac qui res quidem cum his populis geſtas memoriæ mandarit, ex veteribus extat nemo. quantum autem ex iis, quæ habemus, monumentis colligi ſuſpicione poteſt, cum Tarentinis ante bellũ, quàm cum ceteris, eſt initum, an. vrbis CDLXXII, cum illi claſſem Romanam diripuiſſent, & legatos Romanorum, qui ea de re miſſi fuerant queſtum, contumeliis affeciſſent. Bellum autem, cum Pyrrhi Epirotarum regis, & Bruttiorum, ac Lucanorum, & Samnitum ſocietate opes ſuas firmaſſent, in decimum vſque annum eſt protractum, Sp. Caruilio, L. Papirio cos. quo anno Tarento à Romanis capto Tarentinis pax, & libertas eſt conceſſa. Triumpharunt de Tarentinis, & Bruttiis C. Fabricius anno CDLXXV, C. Iunius CDLXXVI, Q. Fabius Gurges CDLXXVII, triennio poſt C. Claudius, de vtriſque Sp. Caruilius, & L. Papirius anno CDLXXXI. quemadmodum à me pluribus verbis in faſtorum conſularium commentariis eſt demonſtratum. Bruttiis Hipponem eſſe ademptum Strabo, Crotonem Liuius, Tarentinos fœderatos eſſe dimiſſos, Zonaras memoriæ prodiderunt.

In numerum autem fœderatorum Bruttios quoque exiſtimo referendos. ſiquidem de ambobus ita apud Liuium loquitur Minio Antiochi regis legatus: *Quid magis Smyrnæi, Lampſaceniq; Græci ſunt, quàm Rhegini, & Tarentini, à quibus ſtipendium, à quibus naues ex fœdere exigitis?* cui reſpondit P. Sulpicius imperator: *Ab Rheginis, & Tarentinis, ex quo in noſtram venerunt poteſtatem vno, & perpetuo tenore iuris ſemper vſurpato, nunquam intermiſſo, quæ ex fœdere debent, exigimus.* Cum Heraclea vero Pyrrhi bello fœdus æquiſſimum ictum eſſe ſcripſit Cicero in oratione pro Balbo, ad quam Heracleam pulſos à Pyrrho fuiſſe Romanos legimus. quibus ex verbis forma fœderum data ſatis, vt puto, perſpicue perſpici poteſt.

Sallentinis autem anno CDLXXXVI, M. Atilio Regulo, L. Iulio Libone conſulibus arma primum ſunt illata. Zonaras Calabriæ bellum indictum ſcribit, cum crimini darent, quòd Pyrrhum regem recepiſſent, & ſociorum ſuorum agros populabundi iniſſent, re autem vera quòd Brundiſinam ſibi vrbem adiungere cuperent propter portus oportunitatem. inde enim in Illyricum, & Græciam facile traiici poterat, quòd eodem vento & ſoluere, & redire liceret. Eutropius his item conſulibus bellum cum Sallentinis ſuſceptum ſcribit, captosq; eſſe cum ciuitate ſimul Brundiſinos. idem eſt in Flori hiſtoria. Ambos autem conſules de Sallentinis triumphaſſe tabulæ Capitolinæ demonſtrant. Cum Sallentinis porro ſimul etiam Meſſapios eſſe domitos, indicant aperte triumphi conſulum D. Iunij Peræ, & N. Fabij Pictoris, inſequenti anno de Sallentinis, & Meſſapiis acti. quos eoſdem in iis, quas commemorauimus, tabulis deſcriptos videmus. Nec de his aliud quidquam comperti habemus.

De agro, & fœderibus Apulorum. CAP. XIII.

POST Sallentinos Apuli à Brundiſio ad amnem Fiternum agrum tenuerunt. Et horum autem duo apud veteres genera fuiſſe inuenio, vnum, quos Peucetios, & Iapygas, & Pediculos vocarunt, alterum, quos Daunios, & Meſſapygas. Peucetiorum ad mare fuerunt Egnatia, Barium, Aufidus amnis. Dauniorum Salapia, Sipus, Apeneſte, Garganus mons, Hyrium, inde Fiternus. illorum mediterranea Venuſia, Cælia, horum Teanum cognomine Apulum, Luceria, Vidarnum, Arpi,

Arpi,Canuſium.Quod cum teſtimonio Ptolemæi certum habemus,tum vero etiã Plinij,cuius placet illuſtrandi huius ſtudij gratia,ipſa quoque hac de regione verba recitare : *Brundiſio* , inquit, *conterminus Pediculorum ager.quorum oppida Rhudia, Egnatia, Barion. amnes Pactius , Aufidus ex Hirpinis montibus Canuſium præfluens.hinc Apulia Dauniorum.in qua oppidum Salapia, Sipontum,Vria, amnis Cerbalus Dauniorum finis,portus Agaſus,promontorium montis Gargani , portus Garnæ,lacus Pantanus,flumen portuoſum Frento,Teanum Apulorum,itemq́; Larinum, Cliternia,Tifernus amnis.inde regio Frentana.ita Apulorum genera tria,Teani à duce Gares,Lucani ſubacti à Calchante , quæ loca nunc tenent Atinates. Dauniorum præter ſupra dicta coloniæ Luceria ,Venuſia , oppida Canuſium , Arpi.*Hæc ille. Adiicit Strabo,qui ſinum ad montem Garganum accolerent,proprio nomine Apulos appellatos.

Sed de Apulorum agro ſatis , nunc de fœderibus. Apuli , quod extat in annalibus Liuij, anno vrbis CDXXVII amicitiam petentes,eodem,quo Lucani, fœdere in amicitiam ſunt ſuſcepti.bellum autem poſt triennium commouerunt C. Sulpicio,Q. Aulio conſulibus.Itaque ſequenti anno Q. Fabius Maximus cõſul in Apuliam progreſſus , maximas inde prædas egit : deinde C. Publilius biennio poſt ad peragrandam Apuliam profectus aliquot expeditione vna populos aut vi ſubegit, aut conditionibus in ſocietatem accepit. L. Papirius Curſor , collega eius Luceriam,quam Samnites tenebant,preſſit.biennio poſt Teaneſes,& Canuſini populationibus feſſi obſidibus L. Plautio conſuli datis in deditionem venerunt.Diodorus tum regionem omnem Dauniorum Apulorum populatam,& Canuſinos in fidem acceptos ſcribit. *Inclinatis* , vt placet Liuio , *in Apulia rebus Teanenſes quoque Apuli ad nouos conſules C.Iunium Bubulcum,C.Aemilium Barbulam fœdus petitum venerunt.Pacis per omnem Apuliam præſtandæ populo Rom.auctores.id audacter ſpondendo , impetrauerunt, vt fœdus daretur,neque vt æquo tamen fœdere ,ſed vt in ditione populi Rom.eſſent. Apulia perdomita* (*nam Ferento quoque valido oppido Iunius potitus erat*) *in Lucanos perrectum.* nec de Apuliæ rebus quidquam aliud ſcriptum inuenimus. Addit Diodorus,ſequentes conſules, Sp.Nautium,& M.Popillium Ferentum vrbem Apuliæ vi cepiſſe. qui vero Nuceriam Alphaternam colebant , à Romana ſocietate ad Samnites defeciſſe. anno vero CDXLVIII L.Poſtumium,Ti.Minucium conſules adductis in Iapygiam legionibus Siluium oppidum obſidione cum hominum amplius quinque millibus in poteſtatem redegiſſe. Quibus ex rebus quid aliud colligitur , quàm Apulos alios aliis conditionibus ad ſocietatem Romanorum eſſe adductos ? quarum monumenta certa in litteris nulla extant.

De agro, & fœdere Frentanorum. CAP. XIIII.

POST flumen Fiternum,quod Apulis obiici diximus , ſequuntur ad mare Frentani vſque ad Aternum amnem , à quo inde Picentes ſunt.adeo vt inter Apulos,& Picentes nulli alij populi ſint interiecti, quàm Frentani. Hoc & Mela oſtendit , qui hos populos ita enumerat , vt poſt Daunios continenter Frentanos collocet, poſt Frentanos Picentes ; & Plinius, qui ita ſcribit : *Flumen portuoſum Frento , Teanum Apulorum ,itemq́; Larinum, Cliternia, Tifernus amnis. inde regio Frentana.* & alio loco : *In ora Frentanorum à Tiferno flumen Trinium portuoſum.oppida Hiſtonium , Buca, Ortona, Aternus amnis.intus Anxatini , cognomine Frentani, Carentini ſupernates, & infernates, Lanuenſes.* Strabo quoque Aternum Picentibus eſſe finitimum ſcribit. Ptolemæus item Frentanorum maritimam numerat Bucam, & Hiſtonium, mediterranea vero Anxanum, & Larinum. vnde inquit Cæſar,bello ciuili ſe Corſinio per fines Marrucinorum , Frentanorum Lari-

natium

natium in Apuliam contendiſſe. Pari modo Strabo citra Aternum collocat Ortonem Frentanorum nauale, & Bucam item Frentanorum, quam Teano Apulo ait eſſe proximam.

Maneat ergo hoc, inter Apulos, & Picentes ſolos fuiſſe Frentanos. de quorum fœderibus vix quid ſcribam habeo. Illud enim tantummodo extat apud Liuium, Q. Aulium conſulem anno CDXXXIIII vno ſecundo prœlio cum Frentanis debellaſſe. anno vero CDXVIII Frentanos Æquorum clade commotos legatos Romam de pace, & amicitia miſiſſe, iisq; fœdus petentibus datum eſſe. vnde poſt Pyrrhi bello Frentani, vt ſocij Romanis affuerunt. ſiquidem eo bello Frentanæ turmæ præfectus egregie ſe geſſiſſe commemoratur à Floro, & bello Gallico Ciſalpino inter cetera Italicorum auxilia, etiam Frentanorum à Polybio numerantur.

De agro Piceno, & fœderibus Picentum. CAP. XV.

VLTIMI tum Italiæ erant Picentes, qui deinceps oram tenebant ab Aterno amne ad Æſim. in qua oppida veterum ſcriptorum teſtimonio celebrata ſunt, Caſtrum, Cupra maritima, Trumentum, Numana, Ancona; intus vero Septempeda, Cupra montana, Firmum, & Aſculum vtrunque cognomine Picenum, Hadria; inde Matrinus amnis, Auximum, Iguium, Pnæuentia. Plinius Prætutianam regionem modo cum Piceno coniunctam, modo ab eo ſeparatam ſignificat, cum de Piceno ita loquitur: *Picentes tenuere ab Aterno amne, vbi nunc ager Hadrianus, & Hadria colonia à mari ſeptem millia paſſuum. flumen Vomanum, ager Prætutianus, Palmenſisq;, item Caſtrum nouum, flumen Batinum, Truentum cum amne. Flumina Albulates, Suinum, Heluinum, quo finitur Prætutiana regio, & Picentum incipit, Cupra oppidum, Caſtellum Firmanorum, & ſuper id colonia Aſculū, intus Nouana, in ora Cluana, Potentia, Numana, Ancona. intus Auximates, Veragrani, Cingulani, Cuprenſes cognomine Montani, Falarienſes, Pauſulani, Plenienſes, Ricinenſes, Septempedani, Tollentinates, Triacenſes, vrbs Saluia, Pollentini.* Stephanus item Prætutianum agrum non procul ab Hadria locat. vnde Annibalem narrat Polybius, itemq; Liuius Hadrianum, Prætutianumq; agrum, inde Marſos, & Marrucinos, Pelignosq; deuaſtaſſe. Prætutianis oppida Beretram, & Interamnam aſſignat Ptolemæus. Inuenio præterea apud Strabonem, Picentes agros habitaſſe à montibus vſque ad mare in longitudinem, quàm in latitudinem ampliorem: latitudinem autem à montibus ad mare interuallis fuiſſe diſparibus, longitudinem vero centum millium paſſuum.

Iam vero cum Picentibus anno CCLIII T. Manlio Torquato, M. Fuluio Pætino cos. fœdus primum ictum eſſe, apud Liuium ſcriptum eſt his verbis: *Romæ terrorem præbuit fama Gallici tumultus ad bellum Etruſcum adiecti. & minus cunctanter fœdus ictum cum Picenti populo eſt.* & paullo poſt: *Cum Etruſcum bellum ſegnius opinione eſſet, alterius belli fama Picentium nouorum ſociorum indicio exorta eſt; Samnites arma, & rebellionem ſpectare, ſeq; ab eis ſolicitatos eſſe. Picentibus gratiæ actæ.* Manſiſſe autem eos in hoc fœdere vſque ad annum vrbis CDLXXXIIII inde licet ſuſpicari, quòd eo demum anno Q. Ogulnio Gallo, Q. Fabio Pictore conſulibus Picentes bellum commouiſſe, & ab inſequentibus cos. P. Sempronio, Ap. Claudio victos eſſe, tradidit Eutropius. Quo de bello non eſt alienum Oroſij verba, quando Liuiana amiſimus, recitare. *Sempronius conſul aduerſus Picentes duxit exercitum. & cum directe intra iactum teli vtraque acies conſtitiſſet, repente ita cum horrendo fragore terra tremuit, vt ſtuporem miraculi vtrunque pauefactum agmen hebeſceret. diu attoniti vtrique populi hæſitauere. præiudicata incœpti conſcientia tandem procurſu concito iniere certamen. Romani, qui admodum pauci eo prœlio remanſerunt, vicerunt.* Idem autem in Flori eſt ſcriptum hiſtoria: *Domiti ſunt poſt Tarentinos Picentes, & caput*

gentis

gentis Aſculum Sempronio duce. qui tremente inter prœlium campo Tellurem deam promiſſa æde placauit.

His etiam victis pacem hoc tempore datam eſſe inuenio in epitoma Liuianorũ. verum quibus cõditionibus parum compertum habeo, agris autem multatos eos, inde facile coniici poteſt, quòd C. Flaminius tribunus pl. anno DXXV legem tulit, quod extat apud Ciceronẽ in Catone, de agro Piceno viritim diuidendo, & quòd Firmum, & Hadriam in eorum agrum colonos tum Romani deduxerint. Hic autẽ ager fortaſſe ille fuit, vnde dimoti Picentes illi feruntur, qui à Romanis in Campaniam, quæ eſt inter Sarnum, & Silarim, ſunt traducti, ac Picentini, teſte Strabone, poſtea, vt ſupra diximus, appellati.

De agro Gallico, & Gallis Senonibus. CAP. XVI.

ERAT ergo, vt dixi, non Picentum ſolum, ſed etiam Italicorum terminus Æſis. vltra Æſim enim tenuerunt Galli Senones, vt opinor vſque ad Vitim. Hanc regionem, vt ex Catonis, & Plinij perſpici monumentis poteſt, primi coluere Liburni, & Siculi, quos expulere Vmbri, quos Etruſci. Poſt Senones ex tranſalpina profecti Gallia in his locis, Tuſcis exactis, conſederunt. quod intellexit libro quinto Liuius, cum dixit, Senones recentiſſimos omnium Gallorum, qui in Italiam traſcenderint, ab Vite ad Æſim fines habuiſſe. Itaque hæc regio ab iis Senogallia, Catone teſte, eſt appellata. in qua hæc oppida floruerunt, Sena, Fanum Fortunæ, Piſaurum, & Ariminum; flumina vero Metaurum, Cruſtumium, & Ariminum.

Hi ſunt, qui, vt ſcriptum eſt apud Polybium, vnà cum Geſſatis Gallis Romam quondam præter Capitolium captam incenderunt, atque terroris ſemper, vbi mouerunt, (mouerunt autem ſæpiſſime) populo Rom. tantum intulerunt, vt in lege de vacatione militiæ, quæ ſenibus, & ſacerdotibus permittebatur, illud aſcriberetur, niſi ſi tumultus Gallicus excitetur, cuius rei Appianus libro ſecundo, & Plutarchus in Camillo meminerunt. Qui quanquam à Romanis longius, quàm Picentes aberant, tamen ante in ditionem, quàm Picentes, venerunt, cum manentibus in antiquo fœdere Picẽtibus vltro populo Rom. arma ſæpius intuliſſent. Nam cum anno CCCLXIII fuſis ad Alliam amnem Romanis vrbem ipſam primo impetu cepiſſent, atque inde à M. Camillo dictatore exacti, atque occidione occiſi eſſent, tantæ tamen cladis obliti, anno CCCLXXXVI reuerſi iterum in Albano agro ab eodem Camillo dictatore, & poſt anno CCCXCII à T. Quinctio Capitolino ad tertium lapidem Salaria via caſtra habente, tertium ad Anienem amnem vinci voluerunt. quo in bello T. Manlius, prouocatore Gallo occiſo, ac torque, quem ei detraxerat, ſibi impoſito, Torquati cognomen inuenit. Neque vero poſt triumphorum Gallicorum materia defuit, ſiquidem & ſequẽti anno C. Pœtelius conſul, cum ad portam Collinam armati ſtetiſſent, & tertio poſt anno, cum Præneſte veniſſent, atque inde circa Pedum conſediſſent, C. Sulpicius dictator, & anno CDIII, cum in agro Latino caſtra poſuiſſent, M. Popilius Lænas eos prœlio deuicerunt. quin etiam L. Furius Camillus, Camilli dictatoris filius, conſul poſtero anno paternis auſpiciis eoſdem in agro Pomptino prœlio fuſos in Apuliam compulit, quo tempore M. Valerius pugna cum altero Gallo Romanos milites per contumeliam ad ſingulare certamen vocante commiſſa, ex corui alitis Galli os in pugna lacerantis omine Corui ſibi cognomen peperit. Poſt autem cum aliquot annos quieuiſſent, ac pene priorum immemores facti malorum, Etruſcis ſe, & Vmbris, & Samnitibus tum Romanorum hoſtibus infeſtiſſimis adiunxiſſent, à Q. Fabio Maximo quinctũ conſule anno CDLVII, in Sentinati agro acie fuſi ſunt. quo in prœlio P. Decius Fabij collega ſe pro ſalute populi Rom. exemplum patris imitatus deuouit. Poſtremo vero,

mo vero,cum anno CDLXX inita cum Lucanis, Bruttiis, Samnitibus, & Etruſcis ſocietate,bellum grauiſſimum intuliſſent,atque Arretium Etruriæ oppidum,quod in ſocietate populi Rom.perſtabat,obſiderent,Romanos occurrentes,primum L. Cæcilio imperatore exuerunt, atque acie pepulerunt,poſt ab iiſdem nouo delectu in fines ſuos eo vſque bello Romano intactos irrumpentibus magno prœlio victi, ac profligati ſunt. Qua clade finitimi Galli Boij perterriti (ij trans Rubiconem conſederant) cum Etruſcis in auxilium aduocatis, exercitum aduerſus Romanos adduxiſſent, à P. Dolabella conſule ad lacum Vadimonis in Etruria ſuperati, vix domum incolumes reuerterũt. Atque hæc quidem hoc modo Polybius. Nam Florus non Boios,ſed Senones ad Vadimonem deletos prodit,his verbis: *Poſt aliquot annos omnes reliquias Senonum ad lacum Vadimonis Dolabella deleuit. ne quis extaret in ea gente, qui incenſam à ſe Romam gloriaretur.* Pulſos autem ex agris Senones, & ciues Romanos eò eſſe tranſlatos, multis mihi argumentis, ac coniecturis eſt perſuaſum. primum quòd video Catonem, vt ſcriptum eſt apud Plinium, memoriæ prodidiſſe, in hoc tractu Senones, qui Romam incenderant, funditus interiiſſe; deinde, quòd colonias duas in eorum agro à Romanis collocatas intueor, Senã quidem pulſis ſtatim Gallis, vt ait Polybius, Ariminum vero anno CDLXXXV, P. Sempronio, & Ap. Claudio cos. Huc accedit, quòd rogante Caio, de quo dixi, Flaminio tribuno pl. anno DXXI latum eſt ad plebem de agro Gallico cis Ariminum diuidendo, & quòd poſt annos duodecim idem C. Flaminius cenſor viam Flaminiam muniuit, teſtibus Liuio, Caſſiodoro, & Feſto, quæ à Roma Ariminum eſt perducta. Nam quid dicam, vt inde hæc regio Togata Gallia nominata ſit, nimirũ à togæ vſu, qui ciuium Romanorum fuit præcipuus?

Cum autem hanc regionem Romani reliquo iuri Italiæ adiunxiſſent, placuit, vt Italiæ, quæ eo vſque Æſi flumine ſepta fuerat, vſque ad Rubiconem produceretur, id quod ex Strabone cognoſci facile poteſt, qui ante Æſim, poſt Rubiconem Italiæ terminos fuiſſe memoriæ prodidit. Quin etiam poſt omni prorſus Galliæ, Gallorumq; nomine extincto eandem propter affinitatem eſſe Vmbriæ attributã, facile crediderim. ſiquidem video Strabonem Vmbriam Æſi, & Rubicone fluminibus, Ancone, & Arimino oppidis terminaſſe, atque in ea Ariminum, Senam, Fanum, & Metaurum, quæ Senonum ante ad mare fuerant, numeraſſe; & Valerium Aſdrubalem à Nerone, & Salinatore in Vmbria interfectum tradere, quos ad Senam, & Metaurum pugnaſſe, inter omnes conſtat. Quæ autem iis, qui in his collocati ſunt ſedibus, præcipuæ fœderum cõditiones ſint datæ, nondum aſſequi potui.

De agro, & fœderibus Vmbrorum. CAP. XVII.

HACTENVS eos populos perſecuti ſumus, qui oram Italiæ inſederunt, ac ſiue Tuſcum, ſiue Siculum, ſiue Ionium, ſiue Adriaticũ mare attigerunt. reliquum eſt, vt deinceps diſputationem ad eos exponendos, qui mediterranea Italiæ tenuerint, conferamus; primi autem citra Rubiconem fuerunt Vmbri. quos cum Sempronius à fontibus Tiberis vſque ad Narem flumen perducit, antiquiorum videtur habere rationem temporum; cum Strabo ab Arimino ad Ocriculos, recentiorum, quibus ager Gallicus Vmbriæ eſt, vt diximus, attributus. Horum ergo oppida fuiſſe feruntur Ocriculi, Nequinum, ſiue Narnia, Mæuania, Fulginum, Nuceria, Interamna, Spoletium, Æſium, Camarinum, Ameria, Tuder, Hiſpellum, Vrbinum, Arna, Sentinum, Saſſina, quod veterũ Strabonis, Plinij, Ptolemæi, Silij teſtimonio confirmare, non puto eſſe neceſſe.

Vmbros primũ populi Romani ſocios à Liuio inuenio dici anno CDXXXIII, dum comparans Alexandri Magni vires cum viribus populi Rom. omnem Campaniam cum Vmbria pro Romanis aduerſus Alexandrum pugnaturam fuiſſe ait.

Ceterum

Ceterum hi primi annos poſt nouem bello ſe Romano implicuerunt, tum cũ Q. Fabius Maximus conſul iterum Etruſcorum exercitum inſecutus trans Ciminiam ſiluam penetrauit. Cum Camertibus amicitia eſt inita. reliqui fuſi potius, quàm cæſi. neque enim cœptam acriter tolerarunt pugnam. poſt autem cum iidem repente defeciſſent, prœlio ab eodem in tertio conſulatu deuicti, ſe dediderũt. Ocriculani ſponſione in amicitiam accepti. Poſt autem cum Nequinatibus quoque, & cum Saſſinatibus pugnatum eſt. cum Nequinatibus anno CDLIII ab Q. Appuleio conſule, qui Nequinum oppidum circumſedit, & ſequenti anno à M. Fuluio Pætino qui illud cepit colonia eo à pop. Ro. deducta, ac Narnia à Nare flumine appellata. cum Saſſinatibus autem anno CDLXXXVII, quod & epitomæ Liuianæ teſtantur, & triumphi conſulum Capitolini, D. Iunij Peræ, & N. Fabij Pictoris.

Quæ autem ſocietatis fœdera acceperint, ea poſt vſque ad extremum perpetuo tenore vſurparunt. quæ tamen ea fuerint, parum explicatum eſt. illud minime dubium, non eadem omnibus fœdera eſſe conceſſa.

De agro Sabino, & fœderibus Sabinorum. CAP. XVIII.

DEINDE ſequuntur Sabini inter Vmbros ab occidente, & Latinos ab oriente ſiti. etenim quidquid agri inter Narem, & Anienem flumina contineretur, id totum Sabinorũ fuiſſe quibuſdam è veteribus video placuiſſe. Strabo eos anguſtum agrũ illum quidem incoluiſſe ſcribit, ſed in longitudinem porrectum à Tiberi fluuio, & Nomento oppido per centum viginti quinque millia paſſuum vſque ad Veſtinos. Quem agrum tradit Dionyſius libro primo ex ſententia Catonis XXXV millia paſſuum à mari Adriatico abfuiſſe, XXX à Tyrrheno, in longitudinem vero paulo minus CXXV millibus paſſuum patuiſſe. Florus autem hunc vſque ad Adriaticum fere mare perueniſſe oſtendit, cum ſcripſit, Curium omnem eum tractum, qua Nar ambit, fonteſque Velini Adriatico tenus mari igne, ferróque vaſtaſſe. Atque hũc eundem agrum Strabo alio loco inter Latium & Vmbros vſque ad Samniticos montes concludit. Dionyſius libro quinto hiſtoriarum Anienem amnem ex Tiburtinis montibus per campos Sabinorum, & Romanorum deferri, atque vtrumque agrum diſterminare memoriæ prodidit. Addit Plinius, Tiberim citra XII millia paſſuum vrbis Veientem agrum à Cruſtumino, ac Fidenate, vt Latinum à Vaticano dirimere. Sabinorum oppida numerat Strabo Nomentum, Amiternum, Interocream, Reate, Forulos, Cures, Treburam, Eretum; Plinius Amiterninos, Curenſes, Fidenates, Interamnates, Nurſinos, Nomentanos, Reatinos, Trebulanos, qui cognominentur Mutuſcæi, & qui Suffenates, Tarinates. quo de agro Silius vbi de Nerone Sabino:

Hunc Amiterna cohors, & Bactris nomina ducens
Caſperula, hunc Foruli, magnæ Reate dicatum
Cælicolum matri, nec non habitata pruinis
Nurſia, & Tetrica comitantur rupe cohortes.

Hoc etiam terrarum in ſpatio fuerunt Cruſtumerium, Cænina, Antemnæ, & Collatia, quæ vna cum Nomento, & Fidenis aliquando ad Latinos referuntur. vnde illud extitit apud Virgilium de Albanis regibus.

Hi tibi Nomentum, & Gabios, vrbémque Fidenam,
Hi Collatinas imponent montibus arces.

& Liuius de Priſcis Latinis ſcribens, capta à Priſco rege ait Nomentum, & Cruſtumerium. His adde Regillum oppidum, vnde Claudij Romam commigrarunt. Trebulæ Mutuſcæ, vnde Trebulani Mutuſcæi apud Plinium, meminit Obſequens, Suffenæ Dionyſius.

Agro Sabino cognito dicendum eſt de fœderibus eorum. Vt autem Sabini cum

Romanis primi armorum contentione decerrarunt, ſic primi etiam ſe cum iis fœdere obſtrinxerunt. Nam Cruſtumerium, Antemnæ, & Cænina in regione Sabinorum fuerunt, ſed bellum ſeorſum à reliquis Sabinis, quorum principes Curenſes, & rex eorum T. Tatius fuit, Romulo regi fecerunt, vt raptas repeterent virgines, & acceptam in vrbe per ſpeciem amicitiæ vlciſcerētur iniuriam. Narrat Plutarchus, Romulo Sabinos ad ſocietatem vocante Acronem Cæninenſium regem, reliquis cunctantibus arma mouiſſe: eo victo Antemnates, & Cruſtumerinos, dum alij ſe compararent, facta conſpiratione, aduerſus Romanos exercitum adduxiſſe. quos cum reliqui Sabini fuſos, ſuperatóſque moleſtè ferrent, T. Tatiū Curenſium regem imperatorem delegiſſe. Atque hos quidem poſtea reconciliatis inter pugnandum animis, ac fœdere icto, in amicitiam, & in ciuitatem à Romulo eſſe ſuſceptos conſtat. Tullus inde Hoſtilius cum Sabinis bellum ſuſcepit, cum vtrinque iniuriæ factæ, ac res nequicquam eſſent repetitæ. Qui haud parū memores, ſuarum virium partem Romam ab T. Tatio rege fuiſſe translatam, ad Veientes cum confugiſſent, ad ſiluam Malitioſam acie congreſſi profligantur. id quod prodidit memoriæ T. Liuius. deinde eoſdem ab Anco Marcio rege, cum à populationibus bellum exortum eſſet, victos tradit Dionyſius. L. etiam Tarquinium Priſcū regem vrbem muro lapideo circumdare parantem bellum Sabinum auocauit, cū ea adeo ſubita res fuiſſet, vt prius Anienem tranſirent, quàm obuiam ire, ac prohibere exercitus Romanus poſſet. iis trans Anienem fugatis rex in agrum populabundus incurſat. iterúmq; ibi fuſi, perditis iam prope rebus pacem petiere. Collatia, & quidquid circa Collatiam agri erat, Sabinis ademptum Collatini dediti ſunt. Sic Liuius. Dionyſius autem nullo Collatiæ verbo facto Sabinos ſex annorum inducias impetraſſe ait, poſt autem in eos iterum eſſe bellatum, ac ſingulos populos oppidorum deditione facta fœdere eodem, quo Etruſcos, à rege in amicitiā & ſocietatē eſſe aſcitos. quin etiam eoſdē Tarquinio Superbo regnante multis prœliis deuictos legatis de pace miſſis tributum in poſterum pactis, eam impetrauiſſe. Animaduerto etiam anno poſt reges exactos quinto, M. Valerio, P. Poſtumio cos. Sabinos aliquot, cum Romanas opes bello Etruſco Porſenæ acciſas rati, in agrum Roma. impetum feciſſent acie pulſos, victóſque eſſe. conſulum vtrunque triumphaſſe. Poſtero vero anno, P. Valerio quartum, T. Lucretio cos. iidem ſoluta eſſe fœdera, quæ cum Superbo rege poſtremum percuſſerant, arbitrati, quòd ille exactus imperio eſſet, communi conſenſu habito omnium ciuitatum concilio bellum grauius intulerunt: cúmque à Sex. Tarquinio Superbi filio impulſi Fidenas, & Cameriam à Romanis abalienaſſent, iterum à Romanis ſunt cæſi. conſules ambo triumpharunt. Fidenis in auctores defectionis animaduerſum. ager ademptus, atque iis, qui in prœlium miſſi ſunt, datus. Tertio anno item in Sabinos dimicatum. Agrippa Menenius cos. triumphans, P. Poſtumius, quòd minus proſpere rem geſſiſſet, primus ouans vrbem ingreſſus eſt. quarto anno Sp. Caſſius cos. cum iis non longe à Curibus congreſſus ad x millia, & trecentos cæcidit, ad tria millia cepit. qua clade compulſi ad conſulem, atque inde ad ſenatum legatos de pace miſerunt. quam non niſi frumento, & ſtipendio in milites, & decem agri iugeribus datis impetrare potuerunt. Opiter autem Virginius exercitu ad Cameriam adducto receptam euertit, defectionis auctoribus interfectis & reliquis venūdatis. Dionyſius eos Ap. item Claudio, & P. Seruilio cos. cum mouiſſent, victos prodit. & ſequenti an. A. Virginio T. Vetuſio cos. cū ſe cū Aequis, & Volſcis iunxiſſent, à M. Valerio Maximo dictatore eſſe ſubactos. P. inde Valerio, C. Nautio cos. motus eorum quidam, ſed parum memorabiles, fuerūt. quin etiā aliquot poſt annos L. Valerio, Ti. Aemilio cos. cum iis pugnatum eſt. Numicio autem, & Virginio cos. cum ad portas vrbis populantes inceſſiſſent, plus cladium, quàm intulerant, acceperunt. & cum P. Quinctio, Q. Seruilio cos. Cruſtuminos campos citato agmine tranſgreſſi, cædes, & incendium circa Anienem flumen feciſſent, porta prope Collina, mœnibúſque pulſi ingentes

tes tamen prædas hominum,pecorúmque egere. quos Seruilius cos.infeſto exercitu inſecutus,cũ ipſum agmen adipiſci locis æquis nequiret,populationem adeo effuſe fecit,vt nihil bello intactum relinqueret, multiplicíque capta præda rediret. poſt autem cum anno CCCIII in agrum Roma. cum Aequis incurſaſſent, ſequentibus cos.M.Horatio,& P.Valerio pœnas dederunt.Neque eos poſtea mouiſſe inuenio,niſi anno CCCLXXIII,quo acciſas prorſus eorum opes eſſe à M. Curio Dentato cos.præter ceteros memoriæ prodidit Florus;cum ita ſcripſit:*Populus Ro. à Latinis aggreſſus eſt gentem Sabinorum, qui immemores factæ ſub T. Tatio affinitatis, quodam contagio belli ſe Latinis adiunxerant. ſed Curio Dentato conſule omnem eũ tractum,qua Nar ambit.fonteſq; Velini, Adriatico tenus mari igne, ferroq; vaſtauit.qua victoria tantum hominum,tantum agrorum redactum in poteſtatem, vt in vtro plus eſſet,ne ipſe quidem exiſtimare poſſet,qui vicerat.* Velleius addit,eodẽ anno Sabinis ſine ſuffragio ciuitatem datam, poſt autem Sempronio, Claudióque cos. ſuffragium etiam eſſe permiſſum. & Cicero cum Balbum de ciuitate, quæ in dubium vocabatur,defenderet,vniuerſas ſæpe gentes,vt Sabinorum, & Hernicorum,in ciuitatem eſſe aſcitas dixit.Itaq; Liuius bello Punico ſecundo inter alios ſocios populi Ro.qui milites ſint polliciti,Nurſinos numerat, Reatinos,& Amiterninos,Sabinúmque agrum omnem.Bello certe Marſico pro Romanis contra Italicos,ciuitatis iura poſtulantes ſteterunt.Romanorum victoriæ teſtimonio ſunt Forum Decij,& Forum nouum,quæ in Sabinis à Plinio memorantur.

l. c. 15.

l. c. 14.

De agro, & fœderibus Veſtinorum, Marrucinorum, Marſorum, & Pelignorum. CAP. XIX.

DEINCEPS ſequuntur populi quattuor, vt non admodum latis, ſic nec ſatis certis finibus ab antiquis circumſcripti, Veſtini, Marrucini, Marſi, & Peligni. Illud tamen dubitationem non habet, hos populos inter Picentes, Frentanos, Sabinos, Latinos, & Samnites medios conſediſſe.quòd etſi ad iura Italiæ demõſtranda ſatis valere deberet, adiungam tamen, quid & ipſe de ſingulorum ſitu ex veterum monumentis in mentem veniat ſuſpicari, ne quem locum patiar huius artis ſine lumine aliquo vel veritatis,vel probabilis coniecturæ iacere. Veſtinos opinor Sabinis adhæſiſſe. Me vero in hanc ſententiam rationes multæ adducunt. primum quòd Strabo Sabinos vſque ad Veſtinorum regionem perducit:deinde quòd Silius Fiſcellum montem inter Veſtinos pònit, vnde Naren amnem Sabinorum terminum labi Plinius ſcribit. Valet etiam apud me plurimum, quòd Amiternum oppidum modo in Sabinis numerari inuenio, modo in Veſtinis. quin etiam aliquid ad hanc quæſtionem arbitror pertinere, quòd Aternus amnis,teſte Strabone,Veſtinum agrum à Marrucino ſecreuerit. manaſſe enim in Adriaticum eum ait ex Amiternino, ac per Veſtinos ad dextram Marrucinis relictis ponte traiectum eſſe. Quibus auctoritatibus mihi perſuaſum eſt, Veſtinos fere ab oriente Aternum flumen habuiſſe cum Marrucinis; at vero ab occidente Sabinos,à Septemtrione Picentes.vſque adeo, vt qui Veſtinos cum Campanis coniũgant,Veſcinorum,qui populi Campaniæ ſunt, nominis ſimilitudine ductos putem errare, quod nomen vbique in Liuianis annalibus eſſe inuenio deprauatum.quorum errorem ſi nulla alia auctoritas coargueret,ipſa, quæ dicuntur Veſtinorum fuiſſe,oppida certe conuincerent, Pinna, Auia, Amiternum,& Angulum apud Ptolemæum, Angulani,Pinnenſes, & Peltuinates apud Plinium;quorum his verſibus meminit item Silius:

Haud illo leuior bellis Veſtina iuuentus.
Agmina denſauit venatu dura ferarum,
Quæ Fiſcelle tuas arces,Pinnamq; virentem,
Paſcuáque haud tarde redeuntia tondet Auellæ.

Veſtinos autem cis Aternum ſequuntur Marrucini, quorum caput conſtanti omnium teſtimonio Teate fuiſſe fertur. ex quo apparet, Marrucinos Frentanis non admodum procul à mari fuiſſe ſubiectos.

Marrucinos porro ſupra Pelignos fuiſſe cum aperte tradit Strabo, tum indicat non obſcure Cæſar, cum ait, ſe à Corfinio, quod Pelignorum eſt, per Marrucinos, & Frentanos in Apuliam perueniſſe.

Pelignorum autem Corfinium, & Sulmonem clariſſima oppida fuiſſe Strabone, & Ptolemæo teſtibus notum eſt. quæ ſeptem inter ſe millia paſſuum abfuiſſe in Cæſaris commentariis video eſſe notatum, vt Pelignos à Frentanis flumine Sangro, quod eſt inter Aternum oppidum, & Ortonem, diſcretos, in Strabonis. Sangro autem ſuſpicor ne terminati fuerint Marrucini, vt ad mare primi fuerint Frentani, Marrucini ſub Frentanis inter Aternum, & Sangrum amnes, ſub Marrucinis Peligni iiſdem vtrinque fluminibus cincti.

Nam Marſi ſupra ſe videntur habuiſſe Veſtinos à ſeptentrione, ab occaſu Sabinos, ab oriente Pelignos, à meridie lacum Fucinum, & Aequos populos attigiſſe. Eorum oppida obſcura fuerunt, & nulla re memorabili celebrata Aex, & Alfabucelis apud Ptolemæum, Milonia, Pleſtinia, & Freſilia apud Liuium. Adiiciunt multi Albam, quæ propter finium vicinitatem modo fuit Aequorum, modo Marſorum ad lacum Fucinum, vnde inter Marſos retulit Plinius Anxatinos, Atinates, Fucentes, Lucenſes, Maruuios, & Albenſes. & de Marſis loquens dixit Silius:

Maruuium veteris celebratum nomine Marri,
Vrbibus eſt illis caput, interiorq; per vdos
Alba ſedet campos, pomiſq; rependet ariſtas.
Cetera in obſcuro famæ, & ſine nomine vulgi,
Sed numero caſtella valent.

Horum autem populorum vicinitatem oſtendit Cicero in Cluentiana, cum dixit, *adeſſe primum municipes Larinates, deinde vicinos Frentanos, Marrucinos, & pari dignitate Teano Apulo, atque Luceria equites Romanos,* & Liuius, cum ait, *Neronem ex Apulia in Vmbriam ad Senam exercitum per agrum Larinatem, Marrucinum, Frentanum, & Prætutianum duxiſſe.* & item, cũ ſcribit, *Annibalem ex Cãpania in Samniũ, inde in Pelignos acceſſiſſe, præterq; oppidum Sulmonẽ in Marrucinos tranſiſſe, inde Albenſi agro in Marſos, hinc ad Amiternum, Foruloſq; vicũ veniſſe.*

De rebus autem à populo Roma. cum his populis geſtis, quos exiguos quidem, ſed bellicoſos tamẽ fuiſſe narrat Strabo, hæc à Liuio accepimus. Anno CDXXVII L. Camillo, D. Bruto coſ. cum ſatis per ſe ipſum Samnitum bellum, & defectio repens Lucanorum ſolicitos haberent patres, acceſſit, vt Veſtinus populus Samnitibus ſeſe coniũgeret. & quanquam res noua erat, tamen tanta cura patres inceſſit, vt pariter eam ſuſceptam, neglectámque timerent, ne aut impunita eorum laſciuia, ſuperbiáque, aut bello pœnæ expetitæ metu propinquo, atque ira concirent finitimos populos. & erat genus omne abunde bello Samnitibus par, Marſi, Peligniq;, & Marrucini, quos, ſi Veſtinus attingeretur, omnes habendos hoſtes. Ita bellum aduerſus Veſtinos ex auctoritate patrum populus iuſſit, idq; Bruto mandatum. ab eo in Veſtinis multiplex bellum, nec vſquam vario euentu geſtum eſt. nam & peruaſtauit agros, & populando, atque vrendo tecta hoſtium, ſatáque, in aciem inuitos extraxit; & ita prœlio vno accidit Veſtinorum res, haudquaquam tamen incruento milite ſuo, vt non in caſtra ſolum refugerent hoſtes, ſed, iam ne vallo quidem ac foſſis freti, dilaberentur in oppida, ſitu vrbium, mœnibúſque ſe defenſuri. poſtremo oppida quoque vi oppugnare adortus, primo Cutinam ardenti ardore militum, aut vulnerum ira ſcalis cepit, deinde Cingiliam. vtriuſque vrbis prædam militibus conceſſit.

Anno deinde CDXLV, Q. Fabio, P. Decio conſulibus, cum Samnitibus acie dimicatum. haud magno certamine hoſtes victi, neque eius pugnæ memoria tradita

dita foret, ni Marſi eo primum prœlio cum Romanis certaſſent. Secuti Marſorum defectionem Peligni eandem fortunam habuerunt. poſt triennium L. Poſtumio, Ti. Minucio coſ. Liuius Æquorum nomen prope ad internecionem deletum ſcribit; exemplóq; eorum cladem fuiſſe, vt Marrucini, Marſi, Peligni, & Frentani mitterent Romam legatos oratores pacis petendæ, amicitiæq; iis populis fœdus petentibus datum. Diodorus autem Pelignos armis ſubactos, & agro multatos narrat. aliis vero, qui amici eſſe videbantur, ciuitatem eſſe communicatam. Sequenti anno Aequos deletos, cum Marſis, Pelignis, & Marrucinis ſocietatem initam. At vero anno CDLI M. Liuio, & M. Aemilio coſ. cum Veſtinis petentibus amicitiam fœdus ictum eſt. eodémq; anno nunciatum, à Marſis agrum vi teneri, in quem Carſeoli deducta colonia erat (erat autem in agro Aequicolarum.) ea cauſſa fecit, vt Marſis arma inferrentur. M. Aemilius Paullus dictator profectus cũ exercitu prœlio vno eos fudit. compulſos deinde in vrbes munitas, Miloniam, Pleſtiniam, & Freſiliam intra paucos dies cepit, & parte agri multatis fœdus reſtituit. Nec de iis aliud præterea quidquam compertum habemus.

De agro, & fœderibus Samnitium. CAP. XX.

RESTANT Samnites populi, quorum regio Samnium appellata, in longitudinem plus patens, quàm latitudinem, habuit à ſeptentrione Frentanos & Apulos, à meridie Campanos, & Lucanos, ab occaſu Auſones cum Pelignis, ab oriente item Apulos cum Lucanis. Populi in his claruerunt præter ceteros Pentri, Caraceni, & omnium vltimi Hirpini. quorum tanta fuit belli gloria, vt ſeparatim à Samnitibus, quaſi ab eorum corpore eſſent auulſi, nominarentur. vnde illud eſt apud Liuium, vbi Cannenſem cladem deſcripſit, defeciſſe ad Pœnos in Italia Attellanos, Calatinos, Hirpinos, Samnites præter Pentros, & apud Appianum, bello Marſico, Samnites, & Hirpinos arma aduerſus populum Rom. tuliſſe. Samnitium porro capita, quantum ego intelligere poſſum, fuerunt Saticula, Caudium, Aeſernia, Alliſæ, inde minora alia multa, Calliſæ, Rufrium, Pliſtia, Cluuia, Tifernus mons, Aufidena, Cimetra, Murgantia, Romulea, Ferentinum, Milonia, Aquilonia, Amiternum, Duronia, Sepinum, Velia, Palumbinũ, Teleſia, Maronea, Pentrorum Bouianum, Caracenorum Cominium, Hirpinorum, vt ait Plinius, Beneuentum, Coſſa, & Herculaneum. Plinius autem inter Samnites collocat Bouianum, Aufidenates, Aeſerninos, Fagos, Fugulos, Ficolenſes, Sepinates, Treuentinates, de quibus pleriſq; ſic Silius:

Aſſuit & Samnis, nondum vergente fauore
Ad Pœnos, ſed nec veteri purgatus ab ira.
Qui Batulum, Mucráſque colunt, Bouiania quiq;
Exercent luſtra, aut Caudinis faucibus hærent.
Et quos aut Rufræ, aut quos Aeſernia, quos ve
Obſcura incultis Herdonia miſit ab agris.
Bruttius haud diſpar, animorumq; vna iuuentus
Lucanis excita iugis, Hirpináque pubes.

Hirpinos proditum eſt à Strabone Samnites fuiſſe, qui Lucanis adhæſerint iis, qui mediterranea tenent. Aufidum autem amnem, qui Canuſium præfluit, & Dauniam terminat, ex Hirpinis montibus eſſe delatum. retinuiſſe autem eos vel extremis temporibus nomen, bellum ipſum Italicum anno vrbis DCXII geſtum, eſt documento, in quo Hirpinorum præcipue egregia opera celebratur. Ferociſſimam autem inter omnes Italicas Samnitum gentem fuiſſe, ex eo intelligi poteſt, quòd cùm eis per annos octoginta quotidianis prope armis eſt dimicatum. Quocirca apud Florum in hunc modum ſcriptum inuenimus: *Samnites inuaſit populus Ro. gentem, ſi opulentiam quæras, aureis, & argenteis armis diſcolore veſte*

vſque ad ambitum armatam; ſi inſidiarum fallaciam, ſaltibus fere, & montium fraude graſſantem; ſi rabiem, ac furorem ſacratis legibus, humaniſq; hoſtijs in exitium vrbis agitatam; ſi pertinaciam, ſexies rupto fœdere, cladibúſque ipſis animoſiorem.

De his autem pugnis, ac cladibus præcipue hæc accepimus. Narrat Liuius M. Fabio, M. Popillio cos. anno poſt vrbem conditam CCCXXXIX, Samnites petentes primum fœdere in amicitiam eſſe acceptos. anno vero CDX, populum R. cum eis bellum iniſſe, vt Campanos dedititios ſuos aduerſus eorũ arma defenderet, pugnatum autem eſſe à M. Valerio conſule in Campania ad Gaurum montem ab A. Cornelio collega eius in Samnio ad Saticulam, iterumq; à Valerio ad Sueſſulam: hoſtibus vbique pulſis, cæſiſq; biennio poſt fœdus cum eis eſſe percuſſum. poſt autem cum anno CDXXV defeciſſent, quia Fregellas Volſcis ademptas in agro ſuo populus Ro. coloniam collocaſſet, ſequentes conſules C. Pœtelium, & L. Papirium, indicto bello, tria eorum oppida in poteſtatem redegiſſe, Alliſas, Caliſas, & Rufrium, aliumq; præterea agrũ longe, latéque vaſtaſſe. inde à L. Papirio dictatore ſubactos pacẽ petiiſſe, ac pactos, vt ſingula veſtimẽta militibus, & annuum ſtipendium darent, cum ad ſenatum, ad quem reiecti erant, veniſſent, infecta pace, inducias retuliſſe. Poſtero autem anno ſiue ab A. Cornelio Aruina dictatore, ſiue à conſulibus Q. Fabio, & L. Fuluio (vtrumque enim tradit) victos, cum defectionis auctores dediſſent, non tamen pacem impetrare potuiſſe. Itaque ad arma conuerſos Ti. Veturium, & Sp. Poſtumium, qui ſecuti ſunt, conſules ſub iugũ ad Caudium miſſos ad turpe fœdus feriendum compuliſſe. quo ſequenti anno ipſorum deditione conſulum infirmato, bello vehementius à Romanis, L. Papirio conſule duce, renouato, eoſdem ad Luceriã in Apulia victos, & ſub iugum miſſos eſſe. Inde Satrico, quod ad eos defecerat, capto, ipſos à Papirio prœlio deletos, petentibus fœdus negatum, inducias biennij datas. Poſt autem anno CDXXXV Sp. Nautio, L. Æmilio cos. L. Æmilium dictatorem Saticulam oppugnare adortum illis cauſſam rebellandi dediſſe. Fuſos in caſtra ſpe abiecta Saticulæ tuendæ Pliſtiam ſocios Romanorum circumſediſſe. ſequenti anno Q. Fabium dictatorem Saticulam proditione, Samnites Pliſtiam vi cepiſſe. inde traducto Soram exercitu, quæ colonia Romana ad Samnites defecerat, cum Samnitibus ad Lautulas ancipiti prœlio dimicatum. Soram cum inſequentes conſules M. Pœtelius, C. Sulpicius cepiſſent, & ſupplicium de defectionis auctoribus ſumpſiſſent, cum Samnitibus, qui in Campaniam Capuæ Romanis adimendæ cauſſa venerant, depugnaſſe. eo prœlio ad triginta millia cæſa, aut capta. reliquos Beneuentum profugiſſe. Inde Samnitium clades multæ. Nam & conſules Q. Fabius per Soranum, P. Decius per Sidicinũ agrum in Samnium legionibus ductis, eos ad Tifernum cæciderunt. & cum Apulis auxilio occurrentibus Decius ſe ad Maleuentum obieciſſet, Samnium vaſtarunt, Cimetram, Murgantiam & Romuleam ceperunt. Ferentinum validiſſime oppugnarunt. deinde cum iidem reparato exercitu per fines Veſcinos in Campaniam, Falernúmque agrum tranſcendentes ingentes prædas feciſſent, atque eos L. Volumnius conſul, ex Etruria in Calenum agrum profectus, præda onuſtos ad Vulturnum flumen ſedere audiſſet, prœlio cæcidit, ac prædam eripuit. inde ſequentes conſules Q. Fabius, & P. Decius cum Samnitibus, Gallis, & Vmbris, qui arma conſociauerunt, pugnarunt in agro Sentinate Vmbriæ, quo prœlio nobiliſſima victoria Decij deuotione eſt parta. Samnitium agmen cum per Pelignos fugeret, circumuentum eſt à Pelignis. ex millibus quinque ad mille cæſi. L. Volumnius pro cos. Samnitium exercitum in Tifernum montem compulſum fundit, fugátque. Pugnatum eſt etiam proſpere in agro Stellate ab Ap. Claudio conſule, & L. Volumnio pro conſule. Sequenti anno Samnites cum M. Atilio conſule non infeliciter congreſſi cum non modo caſtra inde proferre, ſed ne pabulari quidem Romanos paterentur, & retro in pacatum Soranum agrum populabundi irent, L. Poſtumius collega Atilij exercitu Soram indicto, inde in Samniũ ad caſtra collegæ perrexit,

ac

ac Miloniam,& Ferentinum cepit. Atilius ad Luceriam in Apulia vario euentu pugnauit. Samnites Interamnam coloniam, quæ via Latina eſt, occupare conati vrbẽ non tenuerunt, agros depopulati cum retro redirent, in victorem delapſi hoſtem ab Luceria redeuntem, cæduntur. Poſtero anno Samnitum exercitus lege ſacrata coactus ad Aquiloniam conſedit. Sp. Caruilius conſul Amiternum vi cepit. Papirius Duroniam expugnauit. Inde peruagati Samnium maxime depopulato Atinate agro Caruilius ad Cominium, Papirius ad Aquiloniam, vbi ſumma rei Samnitium erat, peruenit. vtrobique res bene geſta, oppidum captum, direptum, ac concrematum eſt. Poſt Caruilius Veliam, Palumbinum, & Herculaneum cepit. Papirius Sepinum expugnauit, exercitumq; in agrum Veſcinum, quia ea regio infeſta ab Samnitibus erat, hibernatum duxit. Atque hæc quidem omnia in Liuianis annalibus ſcripta ſunt. Cum autem Q. Fabius Gurges, qui conſul eſt ſubſecutus, ab iis fuſus, fugatusq; ſumma apud omnes infamia flagraret, patris Q. Fabij Rulliani, qui legatus ei datus eſt, conſilio vſus rem proſpere pro conſule geſſit, atque hoſtes, Zonara, & Oroſio teſtibus, ſub iugum miſit. Cum Samnitibus autem debellatum à P. Cornelio Rufino, & M. Curio cos. qui ſecuti ſunt, inuenio, & cum iis petentibus fœdus quartum eſſe percuſſum; inde per annos vndecim ab iis otium fuiſſe; anno vero CDLXX, P. Dolabella, & Cn. Domitio cos. eoſdem cum Gallis, & Lucanis, & Etruſcis arma rurſus cepiſſe. atque de iis L. Æmilium Barbulam pro conſule triumphaſſe. Neque verò his ſolum, ſed poſt etiam Pyrrho regi in Italiam venienti Samnites ſe adiunxerunt; quo factum eſt, vt de iis C. Fabricius conſul triumphum nobiliſſimum egerit. Poſt autem cum Pyrrhus Italia ceſſiſſet, C. Iunius, & P. Cornelius Rufinus conſules in Samnium legiones duxerunt, agriſq; vaſtatis caſtella quædam ceperunt. cumq; hoſtes in montem compulſos adoriri ſtatuiſſent, detrimentis quibuſdam acceptis, populatione contenti fuerunt. Inde aliis ducibus continenter eſt bellatum. ſiquidem de iis & Q. Fabius Gurges pro cos. iterum triumphauit, & poſt etiam M. Curius, & L. Lentulus. à quo Samnitium etiam oppidum captum eſſe prodidit Plinius. & poſt etiam C. Claudius Canina, &, qui bello diuturno finem impoſuerunt, Sp. Caruilius, & L. Papirius Curſor. Itaque per eoſdem Samniticum bellum eſt confectum, per quos etiam Tarentinum. Victis autem Tarentinis, & Samnites, quæ populo Rom. placuerunt, conditiones pacis acceperunt. vnde iidem apud Liuium ſic ad Annibalem victorem loquentes ſunt, bello Punico: *Hoſtes populi Rom. fuimus, primum per nos ipſi, quoad noſtra arma, noſtræ vires nos tutari poterant. poſteaquam ijs parum fidebamus, Pyrrho regi nos adiunximus, à quo relicti pacem neceſſariam accepimus.* Pacis autem conditiones, vt multa alia vetuſtate obſoleta, nobis parum compertæ ſunt.

De iure Italico. CAP. XXI.

EX his autem, quæ diximus, neminem eſſe puto, quin intelligat, populum Rom. cum populis Italicis ita ſocietatem iniſſe, vt alios deditione, alios ſpõſione, quoſdam pactione, omnes demum fœdere aliquo in amicitiam acceperit. fœdera tamẽ alia aliis æquiora pro meritis eorum, & ſenatus, populiq; Rom. liberalitate eſſe conceſſa. quibus autem legibus pax cuique data ſit, ſilentibus in tanta re priſcis annalibus, non eſt, cur vehementius à nobis, vt dixi, ſit hoc tempore poſtulandum. Ex his ergo fœderibus ius vnum manaſſe intelligo, quod, quia plerique Italici in eo conuenerunt, ius eſt Italicum appellatum, Latinitate quidem deterius, prouinciæ vero Galliæ iure commodius. Huius autem partes multæ numerantur, ſed pleræque Italicis fuere cum Latinis, de quibus ante dixi, communes. primum enim, vt Latini iure Quiritium caruerunt, ſic Italici; ita vt non eadem libertatis, ſacrorum, gentilitatis, legitimi dominij, teſtamentorum, ac tutelarum iura,

quæ ciues Romani, habuerint. niſi forte præcipua lege aliqua, vt municipes, & coloni aliquot, iuris eius partem aliquam impetraſſent. Deinde, quod de cenſu, de tributis, & vectigalibus Latinorum eſt dictum, idem de Italicis cenſeo iudicandum; omnes in ciuitatibus ſuis per cenſores ſuos cenſos eſſe, omnesq; tributa, & vectigalia, quo modo in fœderibus cuiuſque cautum eſſet, perſoluiſſe. vnde tritum illud eſt Minionis legati regis Antiochi apud Sulpicium conſulem: *Quid magis Smyrnæi, Lampſaceniq; Græci ſunt, quàm Neapolitani, & Rhegini, & Tarentini, à quibus ſtipendium, à quibus naues ex fœdere exigitis?* Cui reſpondit Sulpicius: *Ab Rheginis & Neapolitanis, & Tarentinis, ex quo in noſtram venerunt poteſtatem, vno, & perpetuo tenore iuris ſemper ſeruato, nunquam intermiſſo, quæ ex fœdere debent, exigimus.* Quin etiam Italicos tributis perſoluendis afflictos narrat Appianus in primo, item Liuius in XXVII, cum fremitum inter Latinos, ſociosq; in conſiliis ortum ſcribit, *quòd ſe decimum annum delectibus, & ſtipendijs exhauſtos eſſe, & quotannis ferme magna clade pugnare dicerent.* Nam partem Italiæ vectigalem fuiſſe, Cicero demonſtrat in Verrem: *cum in omnibus,* inquit, *vectigalibus ipſius Italiæ, quæ vectigalis ſit, publicanus petitor, ac pignerator non ereptor, neque poſſeſſor ſoleat eſſe.* quæ quidem vectigalia, quippe Italiæ vniuerſæ moleſta Cæcilia tandem lege ſublata, libro primo de iure ciuium Rom. oſtēdimus. Auguſtus inde cum vectigalia omnia prouinciarum ſuſtuliſſet, tributa ordinaria inſtituit, alia in agros, alia in caput. Itaque cēſum in toto imperij Rom. orbe indixit, vt capitum, fortunarumq; ſummam, quæ in Imperio eſſet, cognoſceret. cum autem prouincias alias tributo in caput, alias tributo in ſolum oneraſſet, Italiam tamen immunem vtriuſque reliquit, idq; ius Italiæ dictum. de cenſu vniuerſæ terræ inſtituto ita D. Lucas in Euangelio: *Exijt edictum à Cæſare Auguſto, vt deſcriberetur vniuerſus orbis. Hæc deſcriptio prima facta eſt à præſide Syriæ Quirino.* & Iſidorus libro V Etymologiarum, cap. XXXVI. *Auguſtus cenſu excogitato Romanum deſcripſit orbem.* Higenus Auguſti libertus: *Nunc multi agri pecuniam præbent, & hanc per ſoli æſtimationem.* Ius autem Italicum hanc vim habuiſſe, quam dixi, oſtendit Paulus D. de cenſibus: *Laodicea in Syria, & Berytos in Phœnice iuris Italici ſunt, & ſolum earum eiuſdem iuris & Tyriorum ciuitas à Diuis Seuero, & Antonino facta eſt. D. Antoninus Antiochenſes colonos fecit ſaluis tributis. Imp. noſter Antoninus ciuitatem Emiſenorum coloniam, & iuris Italici fecit. D. Veſpaſianus Cæſarienſes colonos fecit, non adiecto, vt & iuris Italici eſſent, ſed tributum his remiſit capitis, ſed D. Titus etiam ſolum immune factum interpretatus eſt.* Hinc etiam Plinius ſcripſit: *in Hiſpania, Foroauguſtanæ ciuitati ius Italiæ datum, Caſtulonenſes oppidanos Latij veteris factos.*

Iam vero eodem militiæ iure Italicos fuiſſe, ac Latinos, obſtrictos, ſatis perſpicuum eſt; nempe vt in auxiliis non in legione mererent, atque ex fœderis formula numerum militum, quem iuſſi eſſent, darent eo modo, quo ſupra in Latij iure explicando oſtendi. Huius autem iuris teſtis eſt locupletiſſimus Polybius, qui bello Gallico Ciſalpino, quod non ita multo ante, quàm cum Annibale pugnaretur, eſt geſtum, maximas ſociorum copias præter Latinorum auxilia ait affuiſſe, Sabinorum, Etruſcorum, Vmbrorum, Saſſinatum, Samnitum, Marſorum, Marrucinorum, Frentanorum, Veſtinorum, Iapygum, Meſſapygum, Lucanorum, & Campanorum. Itaque Plinius L. Æmilio Papo, C. Atilio Regulo cos. Italiam nunciato Gallico tumultu ſolam ſine externis vllis auxiliis equitum LXX millia, peditum DCC armaſſe prodidit, & Liuius bello Punico duarum turmarum Samnitium meminit, & bello alio Gallico Marſorum cohortis, & bello Perſico cohortium Firmanæ, & Veſtinæ, & turmæ equitum Æſerninæ. & idem, cum res tulit, ad legiones Romanas ſocium, Latinorumq; auxilia tum peditum, tum equitum adiuncta ſcribit. Quod autem Hiero rex Syracuſanorum, amicus populi Rom. apud eundem tertio anno ſecundi belli Punici, cum ſagittarios ad Romanos mitteret, iccirco ſe eos miſiſſe ait, *quòd ſciret, milite, atque equite, niſi Romano, Latiniq; nominis non vti populum*

pulum Romanum, id ita, vt dixi, accipiendum eſt, vt Latino nomine etiam Italicos complectamur: præſertim vero cum eodem tempore idem Liuius tradat, *ad ſocios, Latinumq; nomen ad milites ex formula accipiendos miſſum.* Non omnes tamen Italicos dare milites debuiſſe, hinc ego ducor ad opinandum, quòd ſcriptum inuenio libro XXXIIII apud eundem, *ſocijs, ac Latini nominis magiſtratibus, legatiſq; eorum, qui milites dare debebant, conſulem edixiſſe, vt in Capitolio ſe adirent. ex ijs* XV *millia peditum, & quingentos equites pro numero cuiuſque iuniorum deſcripſiſſe.* in quo mire dixit, *Legatis eorum, qui milites dare debebant*, quaſi vero non omnes deberent. atque etiam libro XXXVIII extremo, quo loco, quæ à quoque populo in claſſem P. Scipioni præbita ſint, narrat. vbi quæ Cærites, Populonienſes, Tarquinienſes, Volaterrani, Arretini, Peruſini, Cluſini, Ruſſellani, Vmbri, Nurſini, Reatini, Amiternini, Sabinuſq; omnis ager, Marſi, Peligni, Marrucini ſe daturos eſſe polliciti ſunt, expoſuit, ſubdit: *Camertes cum æquo fœdere cum Romanis eſſent, cohortem armatam ſexcentorum hominum miſerunt*, nimirum hoc ſignificans, ceteris populis exiguam, Camertibus, qui propter æquitatem fœderis nihil deberent, maximā laudem, quòd enixe populum Rom. adiuuiſſent, fuiſſe tribuendam.

Si ergo in his omnibus eodem iure Italici ſunt vſi, atque Latini, reſtat, vt, quo Italicis Latini ſuperiores fuerunt, ſuffragij fuerit poteſtas, & magiſtratus. Neque enim Italicis ciuitas data eſt, quo modo fœdere Caſſiano Latinis; neque Italicos niſi poſt legem Iuliam Romæ ſuffragia iniſſe comperimus; eademq; ratione neque Italicis per magiſtratum aditum ad ciuitatem Romanam patuiſſe certum eſt, in quo ſummum Latinitatis ius ſupra diximus conſtitiſſe. Loquor autem de Latinis, atque Italicis in vniuerſum. nam aliquot ex vtroque nomine ſigillatim ciuitate, atque ſuffragij latione donatos, ſatis ex eo loco perſpicuum eſt, qui eſt apud Liuium: *Iam inde à maioribus traditum morem Romanis colendi ſocios. ex quibus alios in ciuitatem, atque æquum ſecum ius accepiſſent, alios in ea fortuna haberent, vt ſocij eſſe, quàm ciues, mallent.* Quod ſi quis fortaſſe requirat, quo potiſſimum iure Italici Galliam prouinciam ſuperarint, non dubitabo reſpondere, quòd magiſtratibus ſuis, non prætori Romano, vt prouincia, obedirent. neque enim Appiano, quanquam auctori bono, aſſentior, qui belli Marſici temporibus Italiam ita à Romanis adminiſtratā ſcribit, vt plures eſſent proconſules, qui partes eius cum imperio obtinerent. ſiquidem prætoribus, aut procōſulibus, niſi grauioris alicuius belli cauſſa, Italiam vnquam eſſe decretam non inuenio. quod & Punico, & Marſico bello, & poſt bellis ſæpe ciuilibus factum eſt. Nam Q. Seruilium, quem tum in Piceno proconſulem fuiſſe obiicit Appianus, ſatis conſtat extra ordinem ad motus illos inſpiciendos, ſedandoſq; eſſe miſſum. ſiquidem inquit Oroſius, *Q. Seruilium prætorem, & legatum eius ad ſe miſſum ab Italicis apud Aſculum eſſe occiſum.* legatus autem fuit Fonteius.

Hoc ergo iure fuit Italia à Tarentino fere bello vſque ad cladem Cannenſem. cuius ictu adeo eſt perculſa, vt qui ſociorum ad eam diem firmi ſteterant, tum labare cœperint, atq; ad Pœnum victorem defecerint, Campani quidem, vt ait Liuius, Atellani, Calatini, Hirpini, Apulorum pars, Samnites præter Pentros, præter Petellinos Bruttij omnes, Lucani, Surrentini, & Græcorum omnis ferme ora, Metapontini, Crotonienſes, & Locrenſes. Itaque cum melioribus poſtea populi Rom. rebus iidem in fidem populi Rom. aut voluntate, aut vi redierint, credibile eſt, alios alias fœderis conditiones pro ſuis cuiuſque meritis impetraſſe; & vt qui fidem non ſeruarant, grauiſſime ſunt multati; ſic qui firmi ſteterant, vt Latinis, Sabinis, & Vmbris, aliiſq; cum antiquum fœdus conſeruatum, tum nouo fortaſſe aliquo etiā beneficio auctum. Ac Campanorum quidem conſtat diſparem conditionem fuiſſe. Nam de trecentis equitibus Campanis, qui in Sicilia cum fide ſtipendiis emeritis, alienata Capua, Romam venerant, latum ad populum narrat Liuius, vt ciues Romani eſſent, item vt municipes Cumani eſſent pridie, quàm populus Campanus à

populo

populo Rom. defeciſſet. Capua vero recepta, Atella, & Calatia in deditionem acceptis in ſenatores, ceteroſq;, qui capita rerum fuerãt, animaduerſum eſſe, Capuæ agrum, & tecta publica populi Rom. facta. præfectus vt quotannis eò ad iura reddenda mitteretur, decretum. quin etiam adiicit alio loco Liuius, Cãpanos omnes, Atellanos, Calatinos, Sabatinos, extra quàm qui eorum aut ipſi, aut parentes eorũ apud hoſtes eſſent, liberos eſſe à populo Romano iuſſos, ita vt nemo ciuis Romanus, aut Latini nominis eſſet. Poſtremo pulſo Italia Annibale, cum P. Sulpicius Galba dictator anno quingeſimo quinquageſimo poſt vrbem conditam, Italiæ vrbes, quæ bello alienatæ fuerãt, circumiſſet, ac ſingularum cauſſas, quod extat apud Liuium, quæ aut aperte defecerant, aut auxilia populo Rom. denegauerant, cognouiſſet, veriſimile videtur, aliis alias conditionibus eum ſibi obnoxias reddidiſſe, ita vt vniuerſis nominis Italici non idem ius reliquerit, quod ante defectionem habuerant, ſed quarundam ciuitatum conditionẽ, fortunamq; magis afflixerit. inter quos Bruttiorum, qui primi ad Annibalem defecerant, valde ius eſt imminutum. eos enim poſt ignominiæ cauſſa non milites ſcripſerunt, nec pro ſociis habuerunt, ſed magiſtratibus in prouincias euntibus parere, & præminiſtrare ſeruorum vice, vt ſcribit Gellius, iuſſerunt. Strabo non Bruttios ſolum, ſed etiam Picentinos, & Lucanos depreſſos tradit, ſiquidem pro militibus eos, vt viatores publicos, aut tabellarios ſcripſiſſe, & Salernum oppidum aduerſus eos communiſſe; Lucanorum vero res adeo perditas fuiſſe, vt ne tum quidẽ ſedes eorum diſtingui potuerint, cum nullum commune gentis concilium reliquum eſſet, & ſermonis, & habitus, & armaturæ ratio defeciſſet; Apulorum autem Peucetiorum, & Dauniorum nomina, quæ primis temporibus floruerunt, ætate ſua prorſus euanuiſſe, proptereaq; certos eorum fines tradi non poſſe. Pediculorum autem, & Iapygum, vt etiam Picentinorum, & Lucanorum bello Italico Appianum video in hiſtoria meminiſſe. Quòd ſi quo beneficio nouo Latinos, ſocioſq;, qui à populo Romano dubiis in rebus non receſſerant, vt mihi quidem probabile coniectura videtur, affecerunt, profecto iis legem illam dederunt, cuius poſt meminit in anni quingeſimi ſeptuageſimi ſexti rebus exponendis Liuius, vt qui ſocium, ac Latini nominis ſtirpem ex ſeſe domi relinquerent, ciues Rom. fierent. qua lege ſimul & ſociorum voluntati eſt ſatisfactum, qui Romanæ ciuitatis cupiditate maxime poſt Punicam victoriam erant incenſi, & Italiam à ſolitudine vindicarunt, cum eos, qui ciuitatem mutare vellent, ſtirpem domi relinquere cogerent. Ac de Italicis quidem hactenus.

De Gallia citeriore. CAP. XXII.

SEQVITVR, vt, quoniam de duobus Italorum generibus, Latinis, atque Italicis, quorum diuerſa inter ſe fuiſſe iura docuimus, ſatis eſt diſputatum, deinceps de tertio, nempe de citeriore Gallia, diſſeramus. cuius multo, quàm vel Latinorum, vel Italicorum, ius deterius fuiſſe comperimus. quo explicato, triplex, quod ab initio propoſuimus, ius nobis erit Italiæ demonſtratum. Galliæ autem nomine hoc loco ad Romani potius iuris conſuetudinem, de qua poſt dicã, quàm ad veritatis rationem apte appello quidquid montium, camporumq; mari Liguſtino, fluminibus Arno, Rubicone, Formione, Adriatico ſinu, & conuexa ipſa prope Alpium crepidine cõtinetur. mare eſt enim à meridie, alpes à Maſſilia prope in orbem per vada Sabatia Taurinos, Salaſſos, Rhætos, Comum, Brixiam, Veronam, Vicetiam, Opitergium, Aquileiam, & Tergeſte vſque in ſinum Adriaticum ductæ occidentis, & ſeptentrionis partes tuentur; ſinus ipſe cum duobus, quæ dixi, fluminibus partem orientis definit. Hanc mediam fere diſcriminat Apenninus, & flumẽ maximum Padus. Apenninus ab eodem fere, vnde alpes, initio exurgens vſque ad mare Adriaticum, & Senam oppidum porrigitur. Padus ex Alpino quodam in Va-

giennorum

giennorum Ligurum finibus Veſuli montis fonte erumpens longo per medios campos tractu multis in ſinum Adriaticum oſtiis influit. In eum vero ex Apennino multa flumina deferuntur.quorum hæc in primis video celebrari, Iactum, Tanarum,Trebiam,Tarum,Niciam,Gabellum,Scultemnam , & Rhenum.ex alpibus Sturam,Morgum,Durias duos,Seſſilem,Ticinũ,Lambrum,Aduam,Ollium,Mincium ; atque ex his quidem Ticinus ex Verbano lacu fluit, Lambrus ex Eupili, Aduas ex monte Adua Rhætorum in Larium lacum, atque inde in Padum,Ollius ex Sabino , Mincius ex Benaco.quæ ſcripta in Strabonis , & Plinij commentariis extant.

Quoniam autem in multas nationes eſt hæc regio diſtributa , Ligures, Gallos, Venetos,& Carnos,admonet inſtitutæ diſputationis ratio,patriiq; ſoli caritas hortatur,vt ſigillatim,quem quiſque eorum agrum tenuerit,quibus imperatoribus, & quo tempore quiſque deuictus,quo fœdere in amicitiam acceptus fuerit , planum faciam , vt his demum expoſitis facilius,quale nam eorum ius ante bellum Italicũ fuerit,cognoſcamus. ordiamur autem à Liguribus.

De agro, & fœderibus Ligurum. CAP. XXIII.

LIGVRVM, vt ait Dionyſius,& natio antiquiſſima,& regio latiſſima fuit, quippe quæ ante Gallos Italiam inſederit,nec ſolum Italiæ,ſed etiam Galliæ vlterioris partem non modicam obtinuerit, in qua Salyes,Deceates , Oxybij & Vocontij Ligures habitarunt. vnde autem in Italiam, aut in Galliam venerint, ille pro incomperto reliquit.Inuenio porro,qui cis alpes Ligures coluerunt, in duas partes diuiſos Tranſapenninos, & Ciſapenninos.Tranſapennini fines à meridie mare Liguſtinum,à ſeptentrione Apennini iugum , ab oriente primum Macram amnem , poſt impetu in Etruriam facto Arnum,ab occaſu eiuſdem Apennini,& alpium congreſſum ad Nicæam habuerunt,eorumq; alij Montani,alij Maritimi appellati.Montani,vt eſt in veteribus rerum Italicarum commentariis,à Nicæa, vnde Apenninus attollitur,vſque ad fontes Macræ pertinuerunt, à Macra vero vſque ad Arni Ligures Apuani. Maritimi à Maſſilia , vt ait Polybius , vſque ad Piſas. quod primum oppidum ex Liguribus in Tuſcos eunti occurrit ; quamquam illud etiam Trogus in Liguribus collocauit. Quæ ora oppida habuit Herculis fanum, Lucum Feroniæ,Lunam,& poſt Macræ fluminis oſtium Erycis, ac Veneris portũ, Tigulliam, Genuam, Vada Sabatia , Albigaunum, Albium Intemelium,Monœci portum.Herculis portum,Nicæam,& finẽ Italiæ flumen Varum.intus caſtella plurima.oppida,pauca;in iis Luca,quod ante Etruſcorum ſcribit fuiſſe Liuius,poſt Ligurum,& Apua.Qui cis Apenninũ fuerunt,ij Trebia,& Pado fluminibus & Apennini,atque alpium parte concluſi hæc , vt prodit Plinius,oppida tenuerunt,Libarnam,Derthonem,Triram,Barderatem,Induſtriam,Polentiam,Carream, quod Potentia cognominetur,Haſtam,Aquas Statiellorum.Strabo cum Derthone Statellam,& Claſtidium edit, Liuius cum Claſtidio Litubium,& Cariſtum. Claſtidium autem modo Ligurum,modo Inſubrium fuit ad Padum.Liuius Ligures quondam etiam trans Padum,& citra Ticinum incoluiſſe,verum ab Inſubribus Italiam inuadentibus pulſos fuiſſe prodit.Inuenio etiam in eiuſdem annalibus multa alia populorum Liguſtinorum nomina,vt Briniatum,Celelatum,Cerdiciatum, Epanteriorum,Friniatum,Garulorum,Hercatum,Iluatum,& Lapicinorum item montes Baliſtam,Suiſmontium,Letum,Anidum,Auginum.Addo illud , quoniam Piſæ vltimum tum erat Etruriæ oppidũ, idq; Liguribus hoſtibus proximum, Piſas tum pro Ligurum prouincia eſſe vſurpatas , vt apud Liuium libro XXXIIII: *P. Porcius Læca prætor*, inquit,*ſortitus eſt Piſas, vt ab tergo Liguribus eſſet.* Hactenus de Ligurum agro ſit dictum,nunc reliqua perſequamur.

De

De bello Liguſtino inito non omnes ſcribunt vno modo. Zonaras bellum ſuſceptum cum iis anno vrbis DXV, Ti. Sempronio Graccho, P. Valerio Faltone conſulibus,& Gracchi ductu proſpere pugnatum tradit. Eutropius anno ſequenti, L. Lentulo, Q. Flacco conſulibus. Adiicit Florus bellum à latrociniis Ligurum Etruriam populi Rom. prouinciam incurſantium eſſe commotum. Poſt triennium vero, cum iidem iterum arma cepiſſent, primum à L. Poſtumio Albino victi, deinde à Q. Fabio Maximo conſulibus ita cæſi ſunt, vt, quod ſcripſit Plutarchus, finem iam facerent populandi. Sed ne tum quidem diu quieuerunt. Nam anno DXXIII ambos conſules M. Æmilium, & M. Iunium aduerſus eos cum exercitu profectos, & anno DXXX de iiſdem P. Furium Philum triumphaſſe in Capitolinis tabulis ſcriptum eſt. Polybius tum Anamaros populos non longe à Maſſilia incolentes ad amicitiam Romanorum à conſulibus ait eſſe traductos. Inde anno DXXXV ad Annibalem Pœnum in Italiam irrumpentem ſe contulerunt, eumq; auxiliis aduerſus populum Rom. iuuerunt. Quam iniuriam, quanquam iniquo animo ferebant Romani, non tamen ante annum DLVI ſibi armis vindicandam putarunt. Tum vero Punico terrore leuati, Q. Minucio conſuli, vt eos bello perſequeretur, mandarunt. Qui exercitu Genuam, vt ait Liuius, adducto oppida eorum Claſtidium, & Litubium, & duas eiuſdem gentis ciuitates Celelates, Cerdiciateſq; ad deditionem perpulit. Iam omnia cis Padum præter Gallorum Boios, Iluates Ligurum ſub ditione erant. quindecim oppida, hominum viginti millia, quæ ſe dediderant, eſſe dicebantur. poſt Claſtidium incenſum in Liguſtinos Iluates, qui ſoli non parebant, legiones duxit, eoſq; ad deditionem compulit. Neque vero poſt tantam cladem acceptam Ligurum bella defuerunt. Rem autem cum iis geſſit anno DLX Q. Minucius Thermus conſul, cum XX millia Ligurum, armatorum coniuratione per omnia conciliabula vniuerſæ gentis facta, Lunenſem primum agrum depopulati, Piſanum deinde finem tranſgreſſi, omnem oram maris peragraſſent, nuntiatumq; præterea eſſet, etiam Ligurum XX millia in agrum Placentinum veniſſe, & eum vſque ad ipſa coloniæ mœnia, & Padi ripas cum cædibus, & incendiis perpopulatos eſſe. Is ergo Piſas à Liguribus circumſeſſas ſuo aduentu ſeruauit, atque primum acie congredi non auſus vix à populationibus eos continuit. poſt autem in agro Piſano commiſſo prœlio nouem millia hoſtium occidit, ceteros fuſos, fugatoſq; in caſtra compulit. inde ex agro Piſano in eorum fines ingreſſus caſtella eorum, vicoſq; igni, & ferro vaſtauit. Minucium inde L. Quinctius cõſul eſt conſecutus, qui agro eorum late populato caſtella etiam aliquot occupauit. eodemq; anno Q. Minucium pro cos. rem proſpere geſſiſſe, hoſtibus ſupra quattuor millia cæſis prodit Liuius. Deinde M. Valerius Meſſalla in eos profectus, nulla memorabili re geſta, bellum inſequentibus conſulibus C. Flaminio, & M. Lepido tradidit. quorum C. Flaminius cum Friniatibus in agro eorum pugnauit, ac pluribus prœliis ſecundis factis in deditionem gentem accepit, & arma ademit. & quia non ſincera fide tradebant, cum caſtigarentur, relictis vicis in montem Auginum confugerunt. confeſtim ſecutus eſt conſul. Verum effuſi rurſus per loca, quà ſequi Romanus hoſtis nõ poſſet, trans Apenninum abierunt. qui caſtris ſe tenuerant, circumſeſſi expugnati ſunt. inde trans Apenninum ductæ legiones. ibi montis, quem ceperant, altitudine paulliſper ſe tutati, mox in deditionem venerunt. tum conquiſita cum intentiore cura arma, & omnia adempta. tranſlatum deinde ad Apuanos Ligures bellum, qui agrum Piſanum, & Bononienſem ita incurſauerant, vt coli non poſſet. his quoque perdomitis pacem dedit finitimis. & quia, à bello quieta vt eſſet prouincia, effecerat, ne in otio militem haberet, viam Bononia perduxit Arretium. M. Æmilius agros Ligurum, vicoſq;, qui in campis, aut vallibus erant, ipſis montes duos Baliſtam, Suiſmontiumq; tenentibus, exuſſit, & populatus eſt. deinde eos, qui in montibus erant, adortus, primo leuibus prœliis fatigauit, poſtremo coactos in aciem deſcendere, iuſto prœlio deuicit. Subactis cis Apenninum omnibus, tum

tranſmon

trãſm õ tan os adortus,in his & Briniates Ligureserant,quos nõ adierat Flaminius. omnes Aemilius ſubegit,armáque ademit,& de montibus in cãpos multitudinem deduxit.Pacatis Liguribus in agrum Gallicum exercitum duxit, viámque ab Placentia,vt Flaminiæ committeret, Ariminum perduxit. poſtero anno Q. Marcius Philippus conſul in Ligures Apuanos profectus, dum penitus in abditos ſaltus, quæ latebræ,& receptacula illis ſemper fuerant, perſequitur,in præoccupatis anguſtiis loco iniquo eſt circumuentus. ſaltus, vnde conſulem Ligures fugauerant, Marcius eſt appellatus.Deinde M.Sempronius Tuditanus conſul à Piſis profectus in Apuanos Ligures vaſtando agros,vrendóq; vicos,& caſtella eorum,aperuit ſaltum vſque ad fluuium Macram,& Lunæ portum.Hoſtes montem antiquã ſedem maiorum ſuorum ceperunt,vnde ſuperata locorum iniquitate deiecti ſunt.& Ap. Claudius Pulcher felicitatẽ,virtutémq; collegæ in Liguribus Ingaunis æquauit ſecundis aliquot prœliis,ſex præterea eorũ oppida expugnauit,multa millia hominum in iis cepit,belli auctores tres, & quadraginta ſecuri percuſſit. biennio poſt à Q. Fabio Labeone conſule memorabile nihil geſtum.Inſequenti anno,cum Ligures conſulibus ambobus L.Paullo,& Cn.Bæbio eſſent decreti,à Q. Fabio litteræ acceptæ, Apuanos ad rebellionem ſpectare, periculúmque eſſe, ne impetum in agrum Piſanum facerent, conſules ambo in Ligures profecti proſpere pugnarunt. Ligurum duo millia fere ad extremum finem prouinciæ Galliæ, vbi caſtra Marcellus habebat,cum veniſſent,vt reciperentur,orantes, Marcellus per litteras ſenatum conſuluit. ſenatus ad conſules vt mitterentur, cenſuit. nec quicquam aliud poſtea geſtum.receſſerant enim Ligures primum in deuios ſaltus, deinde dimiſſo exercitu paſſim in vicos,caſtelláque ſua dilapſi ſunt.poſtero anno L. Paullus prorogato ex conſulatu imperio in Ligures Ingaunos cum exercitum adduxiſſet, rem bene geſſit.triduo Ligurum Ingaunorum omne nomen obſidibus datis in deditionem venit. Inſequenti anno P. Cornelio Cethego, & M. Bæbio Tamphilo prorogatum eſt ex conſulatu in Liguribus imperium.iuſſiq; prouincias obtinere, donec conſules veniſſent. Hi vero cum in conſulatu memorabile nihil geſſiſſent, hoc anno in Apuanos exercitum induxerunt. Ligures, qui ante aduentum conſulum in prouinciam non expectaſſent bellum, improuiſo oppreſſi ad duodecim millia hominum dediderunt ſe. Eos conſulto prius per litteras ſenatu, deducere ex montibus in agros campeſtres, procul ab domo, ne reditus ſpes eſſet, Cornelius, & Bæbius ſtatuerunt, nullum alium ante finem rati fore Liguſtini belli.ager publicus populi Romá. erat in Samnitibus,qui Tauraninorum fuerat. in eum cum traducere Ligures Apuanos vellent, edixerunt,Ligures ab Anido ..... montibus deſcendere cum liberis, coniugibúſque, ſua omnia ſecum portarent. traducti ſunt publico ſumptu, ad quadraginta millia liberorum capitum cum feminis,pueriſq;. argenti data centum,& quinquaginta millia ſeſtertium, vnde in nouas ædes compararent, quæ opus eſſent.agro diuidendo,dandóq; iidem qui traduxerant,Cornelius,& Bæbius præpoſiti.atq; hi ſunt quos in Samnitibus Plinius Ligures Bæbianos, & Ligures Cornelianos appellat. Eodémque anno conſules ambo A. Poſtumius, & Q. Fuluius in Ligures exercitus diuerſis partibus induxerunt. Poſtumius prima, & tertia legione Baliſtam, Suiſmontiúmque montes obſedit, & premendo præſidiis anguſtos ſaltus eorum, commeatus intercluſit,inopiáque omnium rerum eos perdomuit. Fuluius ſecunda,& quarta legione adortus à Piſis Apuanos,qui eorum circa Macram flumen incolebant, in deditionem acceptos ad ſeptem millia hominum in naues impoſita præter oram Etruſci maris Neapolim tranſmiſit, inde in Samnium traducti.agérque his inter populares datus eſt. Montanorum Ligurum ab A.Poſtumio vineæ cæſæ,frumentáque deuſta,donec cladibus omnibus belli coacti in deditionem venerunt, armáque tradiderunt. Bellum inde Q. Fuluius Flaccus conſul excepit. qui profectus per inuios montes, valléſque,ſaltus cum exercitu tranſgreſſus,

ſignis collatis cum hoſte pugnauit, neque tantum acie vicit, ſed caſtra quoque eodem die cepit. tria millia ducenti hoſtium, omníſque ea regio Ligurum in deditionem conceſſit. conſul deditos in campeſtres agros deduxit, præſidiáque montibus impoſuit. ab altero conſule L. Manlio in Liguribus nihil dignum memoria geſtum eſt. biennio poſt C. Claudius Pulcher conſul victor ex Iſtria in Ligures mouentes s. c. exercitũ traduxit. ad Scultemnam flumen in campos progreſſi caſtra habebant. ibi cum iis acie dimicatum. xv. millia cæſa. Ligures reliquiæ cladis in montes refugerunt paſſim, populantíque campeſtres agros conſuli nulla vſquam apparuerunt arma. eodem anno Lucam colonia deducta. de Liguribus captus is ager erat. Etruſcorum ante, quàm Ligurum, fuerat. Ligures poſtquam ſenſerunt, non conſularem tantum exercitum Romam adductum, ſed legionem ab Ti. Claudio Piſis dimiſſam, ſoluti metu clam exercitu indicto, per tranſuerſos limites ſuperatis montibus in campos degreſſi, agrum Mutinenſem populati, repentino impetu coloniam ipſam ceperunt. Itaque poſtero anno C. Claudius procos. exercitum ad Mutinam admouit; atque ante triduum, quàm oppugnare cœperat, receptam ex hoſtibus colonis reſtituit. v i i i millia ibi Ligurum intra muros cæſa. Q. autem Petillius conſul, cũ audiſſet, Ligures rebellaſſe, tumultus eius cauſſa legionem tertiam, ac C. Claudium procos. in Galliam proficiſci iuſſit, & duumuiros nauales cum claſſe Piſas ire, qui Ligurum oram maritimam, quoque terrorem admouentes circumuectarentur. eodem & ipſe ad conueniendum exercitui diem edixerat. & C. Claudius audita rebellione Ligurum præter eas copias, quas ſecum Parmæ habebat, ſubitariis collectis militibus, exercitum ad fines Ligurum admouit. hoſtes ſub aduentum C. Claudij, à quo ſe meminerant ad Scultemnam flumen victos, fugatóſque, locorum magis præſidio aduerſus infeliciter expertam vim, quàm armis ſe defenſuri, duos montes Letum, & Baliſtam ceperunt. muróque inſuper amplexi, tardius ex agris demigrantes, oppreſſi ad m & d perierunt. Q. Petillius, ne abſente ſe debellaretur, litteras ad C. Claudium miſit, vt cum exercitu ad ſe in Galliam veniret. campis Macris ſe eum expectaturum. Litteris acceptis Claudius ex Liguribus caſtra mouit, exercitúmque ad campos Macros conſuli tradidit. Eodem paucis poſt diebus conſul alter venit. Ibi diuiſis copiis, priuſquam digrederentur, communiter ambo exercitus luſtrauerunt. tum ſortiti, quia non ab eadem vtrunq; parte aggredi hoſtem placebat, regiones, quas peterent. Profecti inde in diuerſas regiones. Petillius aduerſus Baliſtæ, & Leti iugum, quod eos montes perpetuo dorſo inter ſe iungit, caſtra habuit. Ibi adhortantem eum pro concione milites immemorẽ ambiguitatis verbi, ominatum ferunt, ſe eo die Letum capturũ eſſe. duabus ſubinde partibus ſubire in aduerſos montes cœpit. ea pars, in qua ipſe erat, impigre ſuccedebat. alteram hoſtes cum pepuliſſent, vt reſtitueret rem inclinatam, conſul equo aduectus ſuos quidem à fuga reuocauit, ipſe dum incautus ante ſigna obuerſatur, miſſili traiectus cecidit. multitudo peditum equitúmque deturbatis hoſtibus montes ſine duce cepere. ad quinq; millia Ligurum occiſa. ex Romano exercitu duo, & quinquaginta ceciderunt. Hæc iiſdẽ verbis de Liguribus hactenus Liuius. Sequenti anno tumultum item in Liguribus nouum exortum, atque à conſulibus M. Lepido, & P. Mucio compreſſum docuit ille quidem libro x l i, at iniuria temporum rerum à Lepido geſtarum memoria excidit. quæ vero ex tanto quaſi naufragio euaſerunt, hæc ſunt. Loquebatur enim, credo, de Lepido, cum ita ſcripſit *..... deduxit. cis Apenninum Garuli, & Lapicini, & Hercates, trans Apenninum Brinıates fuerant.* Quibus verbis hos omnes Ligurum populos victos ex montibus in campos deductos à Lepido, vt alios ante ab aliis conſulibus, ſignificari exiſtimo. Inde pergit de altero conſule ita ſcribere: *P. Mucius cum iȷs, qui Lunam, Piſasq; depopulati erant, bellum geßit, omnibusq; in ditionem redactis arma ademit. ob eas res in Gallia, Liguribusq; geſtas duorum conſulum ductu, auſpicióque ſenatus in triduum ſupplicationes decreuit, & x l hoſtiȷs ſacrificari iußit. & tumultus qui-*

dem

dem Gallicus, & Ligustinus, qui in principio eius anni exortus fuerat, haud magno conatu oppreſſus erat. Inde anno D L X X X, in agro Statellati, ad oppidum Cariſtum, quo ſe magnus exercitus Ligurum contulerat, eſt pugnatum. primo ſub aduentum M. Popillij conſulis mœnibus ſeſe continebant, deinde poſtquam oppidum oppugnaturum Romanum cernebant, progreſſi ante portas aciem ſtruxerunt. nec moram conſul certamini fecit. cum amplius quattuor horas ita pugnatum eſſet, vt neutro inclinaret ſpes, conſul equites immiſit, qui impreſſione facta hoſtem pepulerunt. Ligures in fuga paſſim cæſi ſunt. decem millia hominum cæſa traduntur. amplius D C C C paſſim capti. poſt hanc pugnam ex diuerſa fuga in vnum collecti Ligures cum maiorem multo partem ciuium amiſſam, quàm ſupereſſe cernerent (nec enim pluſquam decem millia hominum erant) dediderunt ſeſe. nihil quidem illi pacti. ſperauerant tamen non atrocius, quàm ſuperiores imperatores conſulem in ſe ſæuiturum. at ille arma omnibus ademit, oppidum diruit. ipſos, bonáque eorum vendidit, litteráſque ſenatui de rebus ab ſe geſtis miſit. quas cum A. Atilius prætor in curia recitaſſet, atrox res uiſa ſenatui, Statellates, qui vni ex Ligurum gente non tuliſſent arma aduerſus Romanos, tum quoque oppugnatos non vltro bellum inferentes, deditos in fidem populi Roma. omni vltimæ crudelitatis exemplo laceratos, ac deletos eſſe, tot millia capitum innoxiorum fidem implorantia populi R. ne quis vnquam ſe poſtea dedere auderet, peſſimo exemplo veniſſe, & diſtractos paſſim, iuſtis quondã hoſtibus populi R. pacatis ſeruire. Quas ob res s. c. factum eſt, placere ſenatui, M. Popillium cõſulem Ligures pretio empto ribus reddito ipſos reſtituere in libertatem, bonáq; vt iis, quicquid eius recuperari poſſit, reddantur, curare arma primo quoque tempore fieri in ea gente, conſulem de prouincia decedere, cum deditos in ſedem ſuam Ligures reſtituiſſet. Sequenti anno M. Popillius procos. iterum cum Statellatibus Liguribus pugnauit, ac decem millia eorum occidit. propter cuius iniuriam belli ceteri quoque Ligurum populi ad arma ierunt. cõſules C. Popillius, & P. Aelius in Ligures profecti. s. c. factũ vt qui Ligurũ poſt Q. Fuluium, L. Manliũ conſules hoſtes non fuiſſent, eos C. Licinius, Cn. Sicinius prætores in libertatem reſtituendos curarent, agrúmque iis trans Padũ conſul Popillius daret. Multa millia hominum hoc s. c. reſtituta in libertatem, tranſductíſque Padum ager aſſignatus eſt. Ita per aliquot annos otium in Liguribus fuit. anno autem D L X X X V I I, conſules ambos M. Claudium Marcellum, & C. Sulpiciũ Gallum cum iiſdem rem proſpere geſſiſſe ex mutilatis ipſorum triumphis, qui in Capitolinis extant tabulis, apparet. à quibus iiſdem Alpinos Gallos, & Ligures ſubactos, deletóſque eſſe in Liuianorum epitomis, & apud Obſequentem eſt ſcriptum. poſtremo vero anno vrbis quingenteſimo nonageſimo quinto in iiſdem tabulis inuenio, M. Fuluium Nobiliorem pro cos. de Liguribus Veleatibus triumphaſſe. qui annus eſt à primo huius belli octogeſimus. ſiquidem anno vrbis D X V initum ſcripſimus. Hæc eſt autem nobilis illa victoria, de qua ſcribit, vt opinor, Strabo libro I I I I his verbis: *Salyes primos ex tranſalpinis Gallis populus Ro. in ditionem redegit, cum diuturnum aduerſus & eos, & Ligures bellum geßiſſet, quòd iter per oram maritimam in Hiſpaniam impedirent. etenim & terra, & mari latrocinijs infeſta reddebant omnia, atque ijs opibus erant, vt vix magnis exercitibus viam præberent. octogeſimum autem demum annum bellum gerentes Romani effecerunt, vt ijs, qui publice iter facerent, ad ſtadia duodecim via pateret.* Neſcio autẽ an hunc Fuluium Florus intellexerit, (nam multi cum Liguribus Fuluij ante bellum geſſerunt) cum dixit: *Tandem Ligurum latebras Fuluius igne ſepſit.* vnde Forum Fuluij cognomine Valentinum nomen accepit apud Plinium. Quo vero anno Ligures in poteſtatem ita conceſſerint, vt parere prætori populi Ro. coacti ſint, parum liquet. Strabo quidem poſt hoc tempus Romanos, Liguribus deletis, & tributo impoſito, eorum remp. deſcripſiſſe tradit, quod eſt aliud nihil, quàm eos in prouinciæ formulam redegiſſe. Quæ verba mecum ipſe contemplans, & cum bel-

lis,quæ poſt in Liguribus geſta ſunt,comparans in eam adductus ſum opinionem, vt putem, Ligures aliquot poſt annis prouinciæ formam M. Aemilij Scauri conſulis victoria, anno DCXXXVIII accepiſſe.quam ſententiam intelligo præterea multis poſſe me argumentis non leuiſſimis confirmare.primum enim hic de Liguribus Gatiſcis triumphaſſe in libro de viris illuſtribus fertur; deinde eundem etiam incertum vltimæ quaſi victoriæ argumentum Aemiliam in Liguribus viam ſtrauiſſe refert Strabo,quam per Piſas,& Lunam vſque ad Sabata,& inde per Derthonem perduxit.poſtremo,quod caput eſt,poſt hoc temporis Ligurum,vt ſociorũ,in bellis Romanis fieri mentionem inuenio. Atque de Liguribus quidem hæc hactenus.

De agro, & fœderibus Gallorum. CAP. XXIIII.

EXPOSITIS bellis,ac fœderibus Ligurum, ordo poſtulat,vt deinceps Gallorum res perſequamur.Hi ex tranſalpina Gallia profecti, Tuſcis, veteribus incolis, per arma pulſis,in his locis ſedes poſuerunt.Polybius quidem auctor eſt,loca prima,quæ ad fontes Padi ſunt,Laos,& Lebecios,ſecũda vero Inſubres,tertia apud fluuium Cænomanos inſediſſe.cis Padum vero, qui ad Apenninum agri pertinent, primum Ananes, poſt Boios, deinceps ad Adriam Lingones, vltimos vero ad mare Senones occupaſſe.Liuius autem aliquanto illuſtrius, *Tuſcorũ,* inquit,*ante Romanum imperium late terra,mariq; opes patuere. mari ſupero, inferoq; quantum potuerint,nomina ſunt argumento,quòd alterum Tuſcum communi vocabulo gentis, alterum Adriaticum mare ab Adria Tuſcorum colonia vocauere Italicæ gentes.Ii in vtrunq; mare vergentes,incoluere vrbibus duodenis terras,prius cis Apenninum ad inferum mare,poſtea trans Apenninum,totidem,quot capita originis erant colonijs miſſis. quin trans Padum loca omnia, excepto Venetorum angulo, qui ſinum circumcolunt maris,vſque ad alpes tenuere. Alpinis quoque ea gentibus haud dubie origo eſt, maxime Rhætis, quos loca ipſa efferarunt, ne quid ex antiquo præter ſonum linguæ,nec eum incorruptum,retinerent.* Hinc Tarquinio Priſco regnante,Gallos alpes in Italiam tranſcendiſſe ait,Bituriges,Aruernos,Santones,Aeduos,Ambarros, Carnutes,Aulercos,qui fuſis acie Tuſcis haud procul Ticino flumine,cum in quo conſederant, agrum Inſubrium appellari audiſſent, cognomine Inſubribus pago Aeduorum, ibi omen loci ſecuti vrbem condiderint, eámque Mediolanum appellarint. aliam ſubinde Germanorum (Cænomanorum ſunt, qui legi malint) manum veſtigia priorum ſecutam traiectis alpibus, vbi nunc Brixia, & Verona vrbes ſunt (locos tenuiſſe Lebuos) conſediſſe. poſt hos Saluios veniſſe; qui præter antiquam gentem Læuos, Ligures incolentes citra Ticinum amnem expulerint. Boios inde, Lingonéſque tranſgreſſos cum inter Padum, atque Alpes omnia tenerentur, Padò ratibus traiecto, non Etruſcos modo, ſed etiam Vmbros agro exegiſſe. tenuiſſe ſe tamen intra Apenninum. tum Senones recentiſſimos aduenarum ab Vite flumine vſque ad Aeſim fines habuiſſe. Atque hic quidem poſt Gallorum irruptionem antiquus huius regionis ſtatus fuit,vt ea trans Padum à Laiis,& Lebeciis,ſiue,vt eſt apud Liuium,Læuis,& Lebuis,præterea ab Inſubribus, & Cænomanis, cis Padum autem ab Ananibus, Boiis, Lingonibus, & Senonibus teneretur.Ego vero Ananes,& Lingones, quorũ nullam in bellis Romanis fieri mentionem inuenio,à Boiis accolis hoſtibus ſedibus ſuis euerſos, ac latius Boiorum fines propagatos facile exiſtimarim. ſiquidem & Ligurum cum Gallis, & Gallorum cum Venetis,& ipſorum inter ſe bella grauiſſima conſtat fuiſſe. Quo fit, vt incerti eorum etiam fines pro victoriæ ac temporis ratione reperiantur. Quocirca ego in agro, & fœderibus Gallorum Ciſalpinorum exponendis,Boiorum tantum, & Inſubrium, & Cænomanorum meminero; quòd reliqui, quantum ipſe coniectura conſequi poſſum, iampridem

dem

dem ab his, vt Senones à Romanis, bello deleti fuiſſent. Boij vero ab ortu ſolis Senonibus, teſte Polybio, ab occaſu Liguribus ciſpadanis ad Trebiam amnem adhæſerunt, à meridie quidem Apennino, à ſeptentrione vero Pado concluſi. Quod cum ita ſit, profecto apparet, oppida eorũ fuiſſe vltra Rubiconẽ ad mare Rauennã, intus Cæſenam, Fauentiam, Claternam, Bononiam, Mutinam, Macros cãpos, Nuceriam, Tanetũ, Parmam, Brixillũ, Fidentiã, & Placentiam: vltra eã enim eſt Trebia. Cænomanorum incerti feruntur fines. quoniã autem Veronã, quam interfluit Atheſis, modo in Venetis, modo in Cænomanis collocari ab antiquis animaduerto, fit, vt ab oriente Cænomanos Atheſi flumine terminatos putẽ, ab occidente Ollio amne, à quo non longe abeſt Cluſius, cuius Polybius meminit, cũ inquit, Romanos ex Inſubribus, Cluſio fluuio traiecto, in Cænomanos veniſſe, atq; iis ſociis aſsũptis in Inſubres infeſto agmine rediiſſe; à ſeptentrione Rhetis, & ceteris, qui eas alpes inſidebãt, barbaris, à meridie Pado. quo in ſpatio ſunt Verona, Brixia, Mãtua, Tridentũ, & Butriũ, auctore Ptolemæo. Inſubres inde; vt ipſe coniectura auguror, intra Ollium, & Ticinum flumina, Alpes, & Padum ſe tenuerunt. de Ticino ſignificat Liuius, cum ſcribit, *Inſubres traiectis alpibus præter antiquam gẽtem Læuos, Ligures citra Ticinum amnem incolentes expuliſſe, eamq; regionem occupaſſe.* oppida hi coluerũt Cremonam, Bergomum, Mediolanum, Ticinũ, Acerras, & Nouariam. Vltra Ticinum, & Inſubrum regionem fuerunt Lebecij, vt ait Polybius, ſiue Lybici, vt Ptolemæus, ſiue Lebui, vt Liuius, quos & ipſos Gallos aliquando appellat, quibus Vercellas oppidum aſſignat Ptolemæus. Nam Læui gens, vt ait Liuius, antiqua citra Ticinum habitauit, immo vero Ticinum oppidum, auctore Plinio condidit. Vltra hos erant Ligures Alpini, & Salaſſi, aliique Galli Alpes Italiæ incolentes, de quibus alio loco diſſeram, nunc, quod inſtat, agendum.

Ex Gallis ciſalpinis primi poſt Senones, quos ſupra funditus euerſos ſcripſimus, Boij infeſta Romanorum arma ſenſerunt. Nã quo anno antiquis ſedibus Senones ſunt exturbati, eodem, vt ſcribit Polybius, Boij cum rebus ſuis timentes, ſolicitatis Etruſcis, graui Romanos bello prouocaſſent, ad lacũ Vadimonis à P. Dolabella cõſule ſunt deuicti, qui fuit annus, vt dixi, vrbis CDLXX. inde per multos annos otiũ à Gallis fuit. Quo deinde anno Liguribus, eodem etiam Boiis arma illata eſſe inuenio Ti. Sempronio Graccho, & P. Valerio Faltone cos. cum quibus Valerio duce dubio euentu pugnatum ſcribit cum Zonara Oroſius. Poſtero autem anno primum trans Padum legiones miſſæ, & cum Inſubribus acie dimicatũ eſt, tertio Boij cum multitudine ſua terrorem ſe Romanis incuſſuros putaſſent, ac per legatos Ariminenſem agrum, vnde paucis ante annis pulſi Senones fuerant, vt ſuũ repetentes, Romanos Arimino excedere iuſſiſſent, ſua ſponte deleti ſunt à ſociis ipſi ſuis, quos ex tranſalpina Gallia euocauerant, conuerſis in ſe armis oppreſſi. Inde ab iis per aliquot annos quies. poſt anno DXXIII, M. Aemilio Barbula, M. Iunio Pera cos. Boiis, aliiſq; Gallis pecuniã facientibus, veriti Romani, ne eam belli in ſe inferendi cauſſa pararent, edixerunt, ne quis homini Gallo mutuam pecuniam daret. Galli cõperto, conſules in Ligures exercitũ adduxiſſe, dum ſe, vt Romã verſus cõtendant, comparant, improuiſo à conſulibus opprimuntur. Cum autem poſt biennium, Q. Fabio Maximo iterum conſule, C. Flaminius tribunus pl. (quod ſcriptum eſt in Catone Tulliano,) aduerſus ſenatus auctoritatem legem pertuliſſet, vt ager Picenus, & Gallicus viritim diuideretur (Gallicum autem intelligebant eum, vnde exacti Senones cis Ariminum fuerant) factum eſt, vt Boij Senonũ calamitate edocti, cum ſe iniuriæ eſſe proximos cernerent, inita cum finitimis Inſubribus ſocietate, Gallis etiã tranſalpinis accitis, qui ad Rhodanum accolebant, & à mercede, qua conducti militabant, Geſſatæ dicebantur, quieſcentibus Cænomanis in Etruriam, quæ iam tum in ditione Romanorum erat, irruperint, anno vrbis DXXVIII. aduerſus quos cum conſules L. Aemilius Papus, C. Atilius Regulus maximum, ſiquando vnquam alias, ex vniuerſa Italia exercitum adduxiſſent, (ea centum

millia armatorum fuiſſe traduntur) ingentes eorum copias ad Fæſulas profligarunt. XL millia cæſa , decem capta , agrum Boicum ab Æmilio vaſtatum accepimus. Poſtero anno Romani ex re priore anno bene geſta in ſpem adducti, Gallos ex regionibus circumpadanis eiiciendi , Q. Fuluium , T. Manlium conſules in Galliam miſerunt. qui cum legionibus fines Boiorum ingreſſi ad deditionem eos compulerunt, imbrium, & peſtilentiæ ; vt placet Polybio , deterriti magnitudine, ne reliquias belli perſequerentur. Zonaras tamen Boiorum regionē ab hoc tempore in poteſtate fuiſſe populi R. tradit. Anno inſequenti P. Furius, & C. Flaminius conſules per Ligurum quorundam , quos ſibi ſocios aſciuerant , fines Inſubrium gētem adorti, nobilem victoriam retulerunt. Quietæ iā res in Gallia futuræ videbantur, niſi Inſubres pacē petentes à M. Marcello, & Cn. Scipione cos. occaſionem belli quærentibus ad arma capienda fuiſſent compulſi. Hi vero Geſſatarum armis adiunctis cum in aciem prodiiſſent, Acerris, & Mediolano, quod eorū caput erat, & Como oppidis amiſſis, cum fruſtra traiecto Pado Claſtidium obſediſſent , deditionem fecerunt, pecuniis, & agrorum parte multati. Marcellus triūphauit, & tertia opima ſpolia Virdumaro rege Geſſatarum interfecto retulit. Atq; hoc pacto Galliæ Ciſalpinæ pars, quam Boij, & Inſubres tenebant, in poteſtatem, ditionémq; populi R. conceſſit. Tum vero prouinciam hanc factā, inde apparet, quòd ſequentibus deinceps annis prætores, qui eam regerent, eò cum imperio miſſi ſunt. Itaq; triennio poſt Scipione , & Longo cos. coloniæ duæ , Placentia , & Cremona in agrum, vt ſcriptum eſt in Liuianorum epitomis, de Gallis captum ſunt deductæ. eáque clauſtra aduerſus Gallicos tumultus, ſi qui cis , aut trans Padum excitarentur, oppoſita. ex quo intelligi ſine dubio poteſt, vt Placentia fuit Boiorum, ſic Cremonam tum fuiſſe, non, vt tradit Ptolemæus, Cænomanorum, ſed Inſubrium. neque enim bello dum Cænomanos populus R. attigerat, immo vero ſocios tum, & quidem conſtantes habebat. Cum autem Boij, & Inſubres ſubito defeciſſent, vix poſt multos annos perdomari armis potuerūt. eodem enim anno, vt inquit Liuius, Boij ſolicitatis Inſubribus ad Annibalem in Italiam venientem ſe contulerunt, nō tam ob veteres in populum Ro. iras, quàm quòd nuper circa Padum Cremonam, Placentiámque colonias in agrum Gallicum deductas ægre patiebantur. quo factum eſt, vt triumuiri agrarij diffiſi Placentiæ mœnibus Mutinā confugerint. Itaq; poſt biennium L. Poſtumius Albinus prætor è prouincia decedens Boiorum fraude in Litana ſilua cum exercitu eſt oppreſſus. Cannenſi inde clade cum omnes Ciſalpini Galli populū R. deſeruiſſent, Cremona tamen, & Placentia coloniæ in fide māſerunt. Bellum interea Gallicū ardente Punico bello in Italia omiſſum, & in annum vrbis quingeſimū quinquageſimū quartum eſt dilatum. quo anno P. Ælius conſul Galliam ſortitus, cum audiſſet, à Boiis ante ſuum aduentum incurſiones in agrū ſociorum factas, C. Oppium præfectū ſocium per Vmbriam, agrum Boiorū inuadere iuſſit. Poſtero autem anno cum Inſubres, Cænomaniq; & Boij excitis Salybus, Iluatibus, & ceteris Liguſtinis populis, Amilcare Pœno duce Placentiam inuaſiſſent, à L. Furio Purpureone prætore magno prœlio victi. Furium inde C. Cornelius Cethegus cōſul ſecutus, qui decreto à ſenatu Gallico bello, ad Inſubres, qui in armis erant, Cænomanis aſſumptis, profectus, Boios, Inſubres, & Cænomanos cæcidit. Cethego autem cū M. Claudius Marcellus ſucceſſiſſet, Comēſes prœlio profligauit, atq; oppido capto, duodetriginta caſtella in fidem recepit, & cum L. Furio Pupureone collega Boiorum agrum vſq; ad Bononiam oppidum populabundus peragrauit. ea vrbs, ceteráq; caſtella, & Boij fere omnes præter iuuētutem, quæ prædandi cauſſa in armis erat (tunc in deuias ſiluas receſſerat) in ditionem venerunt. Biennio interiecto P. Africano, Ti. Sempronio Longo conſulibus L. Valerius Flaccus pro conſule circa Mediolanum cum Inſubribus , & Boiis , qui Dorulace duce ad concitandos Inſubres Padum traiecerant , ſignis collatis depugnauit. x millia hoſtium cæſa. eodémq; anno à Ti. Longo cōſule cum Boiis res varie geſta. Quem

ſecu

ſecutus L. Cornelius Merula conſul commiſſo ad Mutinam prœlio Boioru̅ XIIII millia concidit. Poſtero anno Boij adeo quieuerunt, vt etiam ſenatus eorum Cn. Domitio conſuli cum liberis, & præfecti cum equitatu (ſumma omnium mille, & quingenti) ſe dediderint. Inſequenti anno P. Cornelius Scipio Naſica ſummo cum Boiis prœlio congreſſus, eos ad deditionem compulit, ac primo obſidibus ab eoru̅ gente acceptis agri parte fere dimidia multauit, quo ſi vellet, populus Rom. colonias mittere poſſet. Itaque ſequenti anno decretum, vt eo duæ coloniæ nouæ deducerentur. & poſtero Bononia deducta eſt. Anno inde DLXVI M. Furius prætor inſontibus Cænomanis in pace ſpeciem belli quærens ademit arma. Id Cænomani co̅queſti Romæ apud ſenatum, reiectiq; ad conſulem M. Æmilium Lepidum, cui, vt cognoſceret, ſtatueretq; ſenatus permiſerat, magno certamine cum prætore habito, tenuerunt. reddita arma Cænomanis. M. Æmilius ducto ex Liguribus in Galliam exercitu viam Æmiliam per prouinciam ab Arimino Bononiam; & Placentiam, atque inde Aquileiam prope Alpium crepidinem ſtrauit, ducto, vt ait Strabo, circum paludes opere: cuius viæ ambitum diligenter per ſingula oppida apud Antoninum video eſſe deſcriptum. Ab hoc Galliam citeriorem in prouinciæ formam iterum eſſe redactam, via Æmilia, & oppidum Regium Lepidi ab ipſo appellata ſatis magnum dare documentum poſſunt. Quibus addere etia̅ colonias duas poſſumus Mutinam, & Parmam in agro Boiis adempto non ita multo poſt conſtitutas.

Hæc ſunt bella, quibus Boij, Inſubres, & Cænomani domiti poſt Romana pace contenti in perpetuum quieuerunt. Strabo auctor eſt, Boios ex finibus ſuis in loca Danubio vicina tranſlatos cum Tauriſcis contra Dacos bellum gerentes radicitus eſſe ſublatos. eoſdem etiam funditus interiiſſe, ex Catone refert Plinius, cum eoru̅ centum duodecim tribus fuiſſent. Polybius Gallos omnes Padi accolas è campis dimotos, præter eos, qui ſub Alpibus ſunt, tradit. Recte. neque enim poſt hæc tempora vlla in Italia aut Boiorum, aut Cænomanorum memoria celebratur. Inſubres autem ſua etiam ætate in Italia fuiſſe Strabo prodidit. vnde illud eſt apud Ciceronem in Piſonem: *Inſuber quidam fuit, id eſt mercator, & præco.* Quidquid autem Gallorum ab Alpibus ad Rubiconem fuit, id totum in ciſpadanam, & tranſpadanam regionem eſt diuiſum. Pulſis autem, vt dixi, Gallis pleraque Romani ciues occuparunt. declarant frequentes eorum coloniæ Bononia, Mutina, Parma, Place̅tia, & Cremona. oſtendit nomen Togatæ Galliæ, (ſic enim eſt hæc regio poſtea appellata) quod ab eo ductum videtur, quia ei prouinciæ Romana toga ſit conceſſa. vnde dixit Martialis:

Gallia Romanæ nomine dicta togæ.

Togatam autem dicta̅ ſcribit Dio vel ab vſu togæ, vel quòd multo, quàm Tranſalpina Gallia, pacatior eſſet. Hoc autem nomen ea, vt dixi, regio primum tulit, quam Senones tenuerant. nimirum enim eam Galliam primum Togatæ nomine ornarunt, quæ primum imperio populi Rom. paruit, ac ciues, moreſq; Romanos cum vſu togæ Romanæ prima accepit. inde autem Boiis, qui finitimi fuera̅t Senonibus, vt dixi, exturbatis hoc nomen eſſe communicatum puto, poſtquam ad hos etiam victus, cultuſq; Romanus eſt tranſlatus. ſiquidem Ptolemæus Galliam Togatam à Placentia Rauennam perducit. quo fortaſſe reſpexit quoque Feſtus, cum ſcripſit *Boicum agrum dici, qui fuit Boiorum Gallorum, eſſe autem in Gallia citra alpes, quæ Togata dicitur.* Argumento eſt etiam hanc regionem ciuibus Romanis fuiſſe refertam, ſermo ipſe Latinus, quo ea vſa eſſe fertur adeo, vt etiam è Gallia Romæ fuerint oratores. Itaque quærenti Bruto in libro de claris oratoribus, quis eſſet vrbanitatis color, reſpondit Cicero; *Id tu Brute iam intelliges, cum in Galliam veneris. audies tu quidem verba quædam non trita Romæ. ſed hæc mutari, dediſciq; poſſunt. illud eſt maius, quòd in vocibus noſtrorum oratorum recinit quiddam, & reſonat vrbanius, nec hoc in oratoribus modo apparet, ſed etiam in ceteris. Ego memini T. Tincam Placentinum hominem facetiſſimum cum familiari noſtro Q. Granio præcone dicaci-*

tate certare. ſed Tincam non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat neſcio quo ſapore vernaculo. Sed de Gallis Italicis hactenus. nunc tranſeamus ad Venetos.

De agro, & fœderibus Venetorum, & Carnorum. CAP. XXV.

SVPRA Cænomanos erant Veneti, ſupra Venetos Carni. Venetos alij ex tranſalpina Gallia ab vltimis Oceani partibus, alij, quibus ego potius aſſentior, ex Paphlagonia, poſt Troiæ excidium, cum Antenore Troiano in Italiam veniſſe, atque ad ſinum Adriatici maris, pulſis inde antiquis incolis Euganeis, ſedes poſuiſſe, litteris prodiderunt. Quidquid autem agri ab occidēte Atheſi, ab oriente ſinu Adriatico, à ſeptentrione, vt ait Strabo, Natiſone flumine, à meridie Pado eſt comprehenſum, id totum fuit Venetorum, eaq; regio vniuerſa eſt Venetia nominata. oppida in hoc tractu nobiliora fuerunt, Adria, vnde ſinus nomen creditur inueniſſe, Patauium, Altinum, Ateſte, Opitergium, Vicetia, Acedum, Belunum, vt auctor eſt, & quidem, vt puto, idoneus, Ptolemæus. Nam Carni à Natiſone flumine vſque ad Formionem, quantum ex Strabonis, & Plinij perſpici monumētis poteſt, oppida tenuerūt Aquileiam, quam aperte extra Venetos fines trans amnem fuiſſe narrat Strabo, Cōcordiam, & Tergeſte. Vnde illud commode, vt alia multa, Mela, *in oris Italiæ proximam eſſe à Tergeſte Concordiam. interfluere Timauum, deinde Natiſonem non longe à mari Aquileiam attingere; vltra eſſe Altinum.* Flumina Venetiæ numerat Plinius Medoacos duos, & Togiſonum per agrum Patauinum fluentes, Silim per Tauriſanum, Liquentiam per Opiterginum, Romatium, Tillauemptum maius, minuſq;, Anaſſum, quo Varranus defluit, Alſam, Natiſonem cum Turro præfluentes Aquileiam, XII millia paſſuum ab ea, vltra quam VII millia paſſuum Formionem eſſe.

Quo tempore Veneti à Romanis victi, aut omnino bello vllo petiti ſint, adhuc eruere ex tanta annalium vetuſtate non potui. ſocietatem eos quidem cum Romanis iniſſe ante Annibalis in Italiam aduentum, tradit Polybius. ex quo exiſtimari poteſt, nulla eos occaſione, vel nullo potius rerum Italiæ motu poſt fidem ſemel datam violaſſe, ſed amicitiam bonis populi Rom. rebus iunctam in perpetuum caſtiſſime coluiſſe. neque enim ipſos ſe vllo aut Cænomanorum, aut Carnorum finitimorum bello implicuiſſe, ſed ſponte ſe fidei, ac poteſtati Romanorum permiſiſſe accepimus. paruiſſe tamen & ipſos prætori, qui Galliam cum imperio obtineret, id eſt in prouinciæ formam eſſe redactos, & credo, & cur credam, multas cauſſas afferre poſſum. maxime autem, quòd anno DLXVI M. Æmilius Lepidus, cum prouinciam Galliam, etiam tum arma retinentem, quanquam aſſiduis prope bellis afflictam, ac perditam eſſet ſortitus, dicitur Æmiliam viam ſtrauiſſe per prouinciam ab Arimino, Bononiam, ac Placentiam, atque inde circumducto opere Mediolanum, Bergomum, Veronam, & Patauium vſque ad Aquileiam tum illius, vt puto, prouinciæ finem, præſertim vero Carnis adhuc bello Romano intactis. quod ille certe nō feciſſet, niſi Venetos quoque prouinciam habuiſſet. Alterum argumentū eſt, quòd ſequenti anno, cùm Galli quidam tranſalpini in Venetia, vt inquit Liuius, ædificare oppidum conarentur, id ſine prætoris, qui prouinciæ præeſſet, cōceſſu factum moleſte tulit ſenatus. Qua de re placet, quid ille ad verbum ſcripſerit recitare. *Sp. Poſtumio*, inquit, *Q. Marcio conſulibus, Galli tranſgreſſi in Venetiam ſine populatione, aut bello haud procul inde, vbi nunc Aquileia eſt, locum oppido condendo ceperunt. triennio poſt, Q. Fabio Licino, M. Claudio Marcello cos. cum ædificarent, Iulio prætori Galliæ mandatum, vt id prohiberet, quoad eius ſine bello poſſet. ſi armis prohibendi eſſent, conſules certiores faceret. ex his placere alterum aduerſus Gallos ducere legiones. Marcello conſuli aduenienti cum legionibus Galli ſe dediderunt.* XII *millia armatorū erant, arma omnibus adempta. id legatis eorum in ſenatu querentibus, reſponſum, ne*

illo

illos recte feciſſe, cum in Italiam venerint, oppidumq́; in alieno agro, nullius Romani magiſtratus, qui prouinciæ præeſſet, permiſſu ædificare conati ſint. neque ſenatui placere deditos ſpoliari. Aquileia vt colonia deduceretur, decretum. Tertio loco moueor, quòd anno DLXXIII conſuli, qui prouinciam Galliam obtinebat, à ſenatu negotium datum eſſe idem teſtis eſt Liuius, vt Patauinorũ in Venetia ſeditionem comprimeret, quos certamine factionum ad inteſtinum bellum exarſiſſe, ipſorum legati attulerant. Patauinis ſaluti aduentum conſulis fuiſſe. neque aliud, quod ageret in prouĩncia, cum habuiſſet, Romam rediiſſe. poſtremo, quòd Cæſar, & poſt Cæſarem D. Brutus, cum hanc Galliam cum imperio regerẽt, Patauinos quoque & Vicetinos in imperio habuiſſe, veterum litterarum monumenta declarant.

Vt autem de Venetis, ſic etiam de Carnis obſcurum eſt, quando vel vi, vel voluntate in amicitiam venerint. credo, quòd rerum cum his geſtarum vnà cum veteribus annalibus memoria prorſus exciderit. integris autem eos viribus ad annum DLXXXII fuiſſe, ſatis plane demonſtrat Liuius, cum ita ſcribit: *C. Caßius conſul in Gallia, quam ſortitus erat, memorabile nihil geßit. & per Illyricum ducere legiones in Macedoniam vano incœpto eſt conatus. Aquileienſes queſti in ſenatu Romæ, coloniam ſuam nouam, & infirmam, nec dum ſatis munitam inter infeſtas nationes Iſtrorum, atque Illyriorum eſſe. ſenatus Carnis, aut Iſtris bellum à Caßio illatũ credere. poſtero anno Carnorum, Iſtrorumq́;, & Iapudum legati venerunt: duces ſibi ab conſule Caßio primum imperatos, qui in Macedoniam ducenti exercitum iter monſtrarẽt, pacatum ab ſe tanquam ad aliud bellum gerendum abiſſe, inde ex medio regreſſum itinere hoſtiliter peragrauiſſe fines ſuos, paßim rapinas, & incendia facta, nec ſe ad id locorũ ſcire propter quam cauſſam conſuli pro hoſtibus fuerint.* Ac de iis quidem aliud nihil accepimus. Carnos tamen, ſiue armis, ſiue voluntate ſe ad amicitiam Romanorum contulerint, in prouinciæ formam relatos, & Gallis, Venetisq́; adiunctos, crediderim. ſiquidem Cæſar cum Galliam hanc proconſule adminiſtraret, Aquileienſium, & Tergeſtinorum, vt populorum ad ſuum imperium pertinentium, meminit in libris, quos de Gallico bello conſcripſit. Factum eſt autem, vt poſtea Carni Venetis, quorum nomen late patebat, attributi eorum etiam ſibi nomen aſciuerint, & Venetiam regionem vſque ad Iſtriam ſibi finitimam propagarint. quod video ſine dubio intellexiſſe Catonem in epitomis Italicarum originum, cum Venetiam ſcripſit ab Iſtria vſque ad Padi oſtia pertinere. quibus epitomis tantam ego tribuo auctoritatem, quanta incorruptis veteribus monumentis merito tribuenda eſt. Venetos autem vſque ad extrema reip. tempora nomen retinuiſſe, præter ceteros oſtendit Velleius, cum de M. Antonio ait: *Pollio Aſinius cum ſeptem legionibus diu retenta in poteſtate Antonij Venetia magnis, ſpecioſisq́; rebus circa Altinum, aliasq́; eius regionis vrbes editis, Domitium iunxit Antonio.*

De iure prouinciæ Galliæ. CAP. XXVI.

CVM igitur alio bello Ligures, alio Boij, alio Inſubres, & Cænomani, alio Veneti, & Carni aut vi, aut volũtate ad amicitiam, & ſocietatem ſint traducti, eſt tamẽ vna omnium horũ, vt iam ſæpe ſignificaui, prouincia facta, eaq́; vno nomine citerior, ac Togata Gallia appellata. in qua hi populi floruerunt, Ligures, Galli, & Veneti. nam ex Gallis Boij, & Cænomani adeo iam tum afflicti erant, & perditi, vt patriis euerſi ſedibus ne agro quidem, quem amiſerant, nomen reliquerint. Inſubrium autem non late admodum memoria patuit. illud enim celebrius, vt omnes Galli, aut ciſpadani dicerentur, aut tranſpadani. Carni enim Venetis videntur attributi. Termini autem huius, vt dixi, prouinciæ fuerunt à mari ſupero Rubico, ab infero Arnus, ab Alpibus Liguſtinis Varus, à Carnicis Formio flumina. cis Rubiconem primum oppidum erat Ariminum, quod iuris Italici fuit, non prouin

ciæ

ciæ Galliæ, cis Arnum Piſæ, vltra Rubiconem in ciſpadanis Gallis Rauenna, vltra Arnum in Liguribus Luca, ambo vltima prouinciæ Galliæ oppida. Quo factu eſt, vt Cæſar, cum Galliam pro conſule obtineret, modo Rauennam, modo Lucam, vt in extrema prouinciæ ſuæ oppida, ventitarit; & Cicero Bruto Galliam pro conſule adminiſtranti Pætum quendam ex municipio, vt ait, Lucenſi commendarit. De Rubicone, Galliæ fine, multa teſtimonio ſunt, verum illud nobiliſſimum Ciceronis in Antonium: *An ille*, inquit, *faciat, vt exercitum citra flumen Rubiconem, qui finis eſt Galliæ, educeret?* Cæſarem autem intellexit, qui cum cohortes ſuas eſſet, vt ait Suetonius, ad Rubiconem prouinciæ ſuæ terminum conſecutus, reputans ſecum, quantum moliretur, conuerſus ad proximos, *Etiam nunc*, inquit, *regredi poſſumus: quod ſi ponticulum tranſierimus, omnia armis agenda erunt.* quod idem multis poſt annis verſibus elegantiſſimis Lucanus eſt perſecutus in hunc modum:

Fonte cadit modico, paruisq; impellitur vndis
Puniceus Rubicon, cum feruida canduit æſtas,
Perq; imas ſerpit valles, & Gallica certus
Limes ab Auſonijs diſterminat arua colonis.

Atque etiam Ariminum primum oppidum è Gallia in Italiam venientibus occurriſſe, eundem video ſatis diſerte oſtendiſſe, cum Ariminenſes ſecum ita conquerentes fecit:

O male vicinis hæc mœnia condita Gallis,
O triſti damnata loco. pax alta per omnes
Et tranquilla quies populos: nos præda furentum,
Primaq; caſtra ſumus. melius fortuna dediſſes
Orbe ſub Eoo ſedem, gelidaq; ſub arcto.
Nos primi Senonum motus, Cimbrumq; ruentem
Vidimus, & martem Libyes, curſumq; furoris
Teutonici. quoties Romam fortuna laceſſit,
Hac iter eſt bellis.

Quæ cauſſa fecit, vt primis temporibus, quemadmodum Piſas pro Liguria, ſic Ariminum pro Gallia communi ſermone vſurparint, quod tradit lib. XXVIII Liuius, cum ſcribit: *Vrbana prouincia Seruilio obtigit, Ariminum (ita Galliam appellabant) Sp. Lucretio.* Neque vero Luca tantum, id eſt finitima Tuſcis Ligurum regio, prouinciæ eſt Galliæ finibus comprehenſa, ſed etiam prima, & remotiſſima, in qua Monœci portus fuit. hinc enim de Cæſare ex Gallia prouincia in Italiam irrumpente dixit Virgilius:

Aggeribus ſocer Alpinis, atque arce Monœci.

Quod autē eadem Gallia Venetos, & Carnos incluſi, id non leuiſſimis ductus coniecturis feci. Venetorum enim, vt dixi, Vicetia, Patauium, & Opitergium fuit; Carnorum Aquileia, & Tergeſte. At Cicero in Philippicis ait: *Vt omittam alias partes Galliæ, Patauini alios excluſerunt, alios eiecerunt, miſſos ab Antonio.* & Dio Patauiū primum Galliæ, poſt Italiæ fuiſſe oppidum ſcripſit. & D. Brutus huius Galliæ prætor de Vicetinis in epiſtolis, vt de iis, qui ſuo ſubiecti eſſent imperio, loquitur. & Cæſar, vt dixi, libro primo, atque octauo de bello Gallico Opiterginorum, Aquileienſium, & Tergeſtinorum, vt qui ad ſe, & ad ſuam prouinciam Galliam pertinerent, meminit. Iam vero vniuerſa hæc regio Gallia Togata, quod nomen antea partium eius tantum fuerat, eſt appellata. oſtendit hoc Hirtius, indicat Cæſar, demonſtrat Dio, res prope loquitur ipſa. Hirtius, cum ſcribit, Cæſarem omnes regiones Galliæ Togatæ percurriſſe, T. Labienum ei præfeciſſe; Cæſar, cum ſe libro VII ait legionem XII in Galliam Togatam miſiſſe, ad colonias ciuium Rom. tuendas, ne quod ſimile incommodum accideret, de incurſione barbarorū, ac ſuperiore æſtate Tergeſtinis acciderat; Dio, qui cunctam citeriorem Galliam Togatæ Galliæ nomine appellatam ſcribit. Itaque probe Mela, & docte, qui Galliam Togatam

Carnos,

Carnos,& Venetos incoluiſſe prodidit,non quòd ea Veneti ſoli,& Carni tenerentur,ſed quòd præter Ligures & Gallos,& hi Galliæ huius finibus clauderentur. In hanc porro prouinciam tres ab vrbe viæ duxerũt,Flaminia per Ariminum, Caſſia per Arretium,Aurelia per Piſas,vnde Cicero in Philippicis,*Tres viæ ſunt ad Mutinam, à ſupero mari Flaminia, ab infero Aurelia, media Caßia.* Hanc ergo regionẽ armis,quo modo demonſtraui,deuictam iniquioribus,quàm reliquam Italiam, in amicitiam fœderibus eſſe ſuſceptam conſtat. vnde tertio quodam iuris genere eſt affecta,quod & Latinorum,& Italicorum iure deterius fuit. Viſa eſt autẽ quodammodo à reliqua Italia ſegregari, quia non quo modo Italia, ſed quo modo exteræ regiones ſolerent,eſt adminiſtrata.quo illa Tulliana referẽda ſunt in octaua in Antonium: *Maiores noſtri tumultum Italicum, quòd erat domeſticus, tumultum Gallicum, quòd erat Italiæ finitimus, nominabant.* & in decima: *Habet inimicißimam Galliam, etiam eos, quibus confidebat, alienißimos Tranſpadanos, Italia omnis infeſta eſt.* Galliæ autem adminiſtrandæ ratio ab ipſa prouinciæ, de qua ſæpe ſupra dixi, formula eſt petita.Redigere vero in prouinciæ formam nihil erat aliud, niſi leges domeſticas adimere,& Romanas dare,ac prætorẽ,qui quotãnis prouinciã ex legibus datis adminiſtraret,inſtituere. Neque vero ſola tributi impoſitio prouinciã efficit, cum id multis ſit etiã Italicis,& exteris imperatum,qui tamen in prouinciæ formã non ſint relati,ſed legum domeſticarum,& patriæ libertatis ademptio, & prætoris, qui eos regat,inſtitutio.regat autem ita,vt & ius in cõuentibus dicat, & imperium belli gerendi cauſſa habeat, vt in libris de antiquo iure prouinciarum accuratius oſtendemus.Ius autem in Gallia dictum Aquileiæ,Mediolani,Rauennæ, & Lucæ, ibiq; cõuentus actos non leuiſſimis adductus cõiecturis opinor.Hanc vero interea aut tumultuantem per conſules,& prætores,aut pacatiorẽ per proprætores,& proconſules rexerunt.donec quotannis aut conſularibus,aut prætoriis ordine mãdari eſt cœpta.ſiquidem extremis reip.temporibus L.Murena,& Q. Metellus Celer ex prætura, L. Afranius, & C. Cæſar ex conſulatu eam adminiſtrarunt,poſtremo M. & D.Bruti à Cæſare acceperunt,& M. Antonius in conſulatu obtinuit.Verum, vt aliquãdo ſummum huius prouinciæ ius aperiam,ac,quid inter hoc,& Latinorum, Italicorumq; interfuerit,oſtendam,dico,Latinos partẽ Romanæ ciuitatis,aut certe aditũ ad Romanã ciuitatem aliquẽ habuiſſe; legibus ſuis,non Romanis magiſtratibus paruiſſe; inter auxilia meruiſſe;Italicos nec Romanæ ciuitatis partẽ,nec vllũ ad Romanã ciuitatẽ aditũ eſſe adeptos,ſed legibus ſuis, vt Latinos,obtẽperaſſe, & pariter in auxiliis militaſſe; Gallos vero nec ciuitatis Romanæ vllo modo participes,nec legũ,aut libertatis ſuæ cõpotes fuiſſe, ſed in auxiliis tamen ſtipẽdia feciſſe. Gallicorum auxiliorum meminit Liuius: *M. Iunius conſul bello Iſtrico tranſire in Galliam, & ab ciuitatibus, quantum quæque poſſet, militum exigere iuſſus.* & poſt: *Remißis auxilijs, quæ Gallis imperauerat.* & poſt: *auxilijs protinus per ciuitates Galliæ, coloniasq; imperatis.* Liguſtinorum bello Iugurthino Salluſtius, cum ſcribit: *Miſſæ ſunt eò cohortes Ligurum quattuor, & C. Annius præfectus.* deinde: *Forte quidam Ligus ex cohortibus auxiliarijs miles gregarius caſtris aquatum egreſſus.* quid quod Cicero ad Caninium ſcribit,M.Bibulum Syriæ prætorem alarios Tranſpadanos populo remiſiſſe? Huc adde Plin. cum inquit lib.tertio: *L. Aemilio, C. Atilio cos. Italia nunciato Gallico tumultu ſola ſine externis vllis auxilijs, atq; etiam tunc ſine Tranſpadanis equitum* LXXX *millia, peditum* DCC *millia armauit.* Cænomanos autẽ, iam tum populi Rom. ſocios Tranſpadanorum nomine intellexit,quorum tamen viginti millia cum ceteris Italicis auxiliis bello Gallico affuiſſe,tradit Polybius.Ex quo intelligi poteſt,hoc ceteris Galliam citeriorem prouinciis præſtitiſſe, quòd ex ea auxilia,vt etiam ex reliqua Italia, legionibus Romanis ex ordine ſint accerſita, Siculorum vero,aut Sardorum,aut Hiſpanorum,aut Aſiaticorum,aut reliquorum prouincialium,niſi quid forte extra ordinẽ acciderit,non ſint accepta. Ac de Gallis quidem,& reliquis Italiæ populis in vniuerſum hæc dicta ſint.

CAROLI

CAROLI SIGONII DE ANTIQVO IVRE ITALIAE LIBER SECVNDVS.

De multiplici iure ciuitatum Italiæ. CAP. I.

QVI ſtatus populorum Italiæ fuerit ab vrbe cõdita vſque ad annum ſexcẽteſimum ſecundum, quo Sociale bellum Italici Romanæ ciuitatis cauſſa cõflarunt, ſuperiore libro ſatis arbitror explicatum. huic libro non populorum, ſed ciuitatum iura mandare inſtitui. qui locus quo vberior, ac fructuoſior, eo mihi ad tractandum, ornandum ve difficilior eſt. ſum enim de coloniis, municipiis, præfecturis, & foris verba facturus, & ſingulorum inter ſe differentiam traditurus, quarum rerum & cognitio ſemper vtiliſſima, & diſputatio nunquam non obſcuriſſima fuit; quippe quam ne ſua quidem ætate ſatis expeditam, & facilem fuiſſe tradidit Gellius, auctor iis, quæ tracto, temporibus aliquanto ille quidem ætate inferior, ſed ingenij tamen, & doctrinæ elegantia, omnium conſenſione, prope æqualis. ſapienter id quidem. intellexit enim, credo, vir iudicio acutiſſimus, omnem antiquitatis quæſtionem multis inuolutam obſcuritatibus eſſe; quæ autem tradendis in ſingularum rerum præceptis cernitur, quæ & multitudine infinitæ, & temporũ inclinationibus variæ, ac diuerſæ eſſe poſſunt, innumerabilibus prope errorum eſſe, & inſcitiæ tenebris circumfuſam.

Me autem vt ſeparatim de ſingulis ciuitatibus agerem, eaſq; ab vniuerſa populorum diſputatione ſecernerem, ea ratio mouit, quod non vt omnes populi ius aut Latij, aut Italicum, aut prouinciæ Galliæ ſunt adepti, item omnes ciuitates, aſſecutas reperiebam. Quod vt planius intelligatur, illud repetito aliquanto altius huius orationis exordio conſtituendum videtur, duplicem iam tum ciuitatum Italiæ inſtitutam eſſe diuiſionem, vnam artis, alteram iuris. artis, cum earum alias oppida, caſtella, & vicos dixerunt; iuris, cum eaſdem in colonias, municipia, præfecturas, fœderatas ciuitates, fora, & conciliabula tribuerunt. De oppidis Italiæ, neminem puto expectare, dum ſcribam. neque enim obſcura res eſt, ſed veterum omnium teſtimonio patet. Multos autem vicos, multaq; item in Italia caſtella fuiſſe, ne dubitandum quidem eſt, cum & Marſos, & Pelignos vicos, caſtellaq; quamplurima tenuiſſe, Strabo in Italiæ deſcriptione poſuerit; Samnitium multa caſtella, vicoſq; bello deletos, Boios, Ligureſq; à Romanis acie fuſos in ſua caſtella, vicoſq; ſæpe dilapſos, Liuius in hiſtoriis ſuis ſcriptum reliquerit. Oppida autem illi, vt hoc quoque addam, frequentiores, & ampliores quoſdam hominum conuentus eſſe voluerunt, caſtella minores, atque anguſtiores, ſed murorum tamen vtroſque ambitu ſeptos, vicos ſine muris. ſic enim Iſidorus. *Vici, & caſtella, & pagi ſunt, quæ nulla dignitate*

dignitate ciuitatis ornantur, ſed vulgari hominum conuentu incoluntur, & propter paruitatem ſui maioribus ciuitatibus attribuuntur. vicus dictus eſt à vicinis habitationibus vel quòd vias habeat ſine muris. caſtrum antiqui dicebant oppidum loco altiſſimo ſitum, quaſi caſam altam, à quo caſtellum; ſiue quòd caſtrabatur ibi licentia habitantium, ne paßim vagarentur. Sed de oppidis, & caſtellis, quæ ſunt artis, alius erit differendi locus. nunc quod huius inſtituti ſermonis eſt, de iis, quæ ex iure ducta ſunt, nominibus diſſeramus. Hæc autem coloniæ, municipia, præfecturæ, fœderata oppida, fora, & conciliabula ſunt. de quibus niſi certum, & graue antiquorum attulero teſtimonium, non recuſo, quin omnes hanc vt inanem & commentitiam docendi rationem repudient. quid eſt autem certius, & grauius Cicerone? at ille, cum totam oratorie cõplecti vellet Italiam, dixit in Sextiana: *Nullum erat Italiæ municipium, nulla colonia, nulla præfectura, quæ non honorificentißime decreuiſſet de ſalute mea.* & in Piſonem: *Nulla fuit regio, nullum municipium, neque præfectura, aut colonia, ex qua non publice ad me venerint gratulatum.* & in ſecunda in Antonium: *Horum flagitiorum iſte veſtigijs omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam impreßit.* Adiungamus Marco Quinctum fratrem, qui in libro de petitione conſulatus ita præcepit: *Totam Italiam fac vt in animo, ac memoria tibi diſtributam comprehenſamq; habeas, ne quod municipium, coloniam, præfecturam, locum denique Italiæ eſſe patiare, in quo non habeas firmamenti, quod ſatis eſſe poßit.* Neque vero aliunde ſumpta eſſe putandum eſt ea, quæ in libris de limitibus ex priſcis hauſta legibus extant: *Quæ colonia hac lege deducta, quodve municipium, præfectura, forum, conciliabulum conſtitutum erit.* Oppidorum autem fœderatorum nulla in his iccirco mentio facta eſt, quia ciuitatem adepta lege Iulia, omnia municipiorum iam in numerum erant relata. quod poſt dilucidius apparebit. hoc autem tempore, quoniam de iure Italiæ ſcribere inſtituimus, hunc in primis locum purgemus, atque hanc quæſtionem præ ceteris expediamus, vt, quid coloniæ, quid municipia, quid præfecturæ, quid oppida fœderata, quid fora, quid conciliabula fuerint, quæ iura à populo Romano obtinuerint, & quænam ex his potiſſimum in Italia ante bellum Sociale floruerint, explicemus, ac tertium librum temporibus poſt bellum Italicum exquirendis, atque illuſtrandis relinquamus.

De colonijs. CAP. II.

COLONIAE igitur (ab his enim placet ordiri) oppida fuerunt, quò populus Romanus ciues ſuos ad incolendum deduxit. Harum antiquiſſima origo. quippe quæ iam inde à Romulo rege, teſte Dionyſio, repetatur. Is autem, vt apud eundem eſt ſcriptum, quæ oppida bello cœpit, ea neque diruit, neque ſeruitute multauit, ſed fere in agrum de eis captum colonos ab vrbe deduxit. qua re vel ad libertatem firmandam, vel ad propagandum imperium fingi accommodatius nihil potuit. ex quo apparet, vere quodam in loco ſcripſiſſe Gellium, *colonias fuiſſe ciuitates ex ciuitate R. quodammodo propagatas.* Romuli deinde veſtigia ceteri reges, atque exactis regibus ſenatus, populúſque, ac poſtremo ſenatus, populíque auctoritate, & poteſtate infirmata dictatores ſunt ſecuti. ſiquidem penes hos omnes aliis atque aliis temporibus ius deducendarum fuiſſe coloniarum inuenio.

Cur autem illi hunc morem ſemel vſurpatum nunquam poſtea intermiſerint, vt aut quotidie nouas colonias deducerent, aut veteres renouarent, cauſſas potiſſimum ſex reddi poſſe reperio; dum mecum diligenter veterum annalium verba conſidero; vnam ad priores populos coërcendos, alteram ad hoſtium incurſiones reprimendas, tertiã ſtirpis augendæ cauſſa, quartã plebis vrbanæ exhauriẽdæ, quintam ſeditionis ſedandæ, ſextã vt præmiis milites veteranos afficerent. Hæc autẽ omnia nobiliſſimis antiquorum monumentis adeo perſpicua ſunt, vt de iis nihil ſit,

cur laborandum eſſe videatur. Nam & Flaccus in lib. de conditionibus agrorum, colonias dictas ſcripſit, quòd populus Rom. in ea municipia colonos miſiſſet, vel ad ipſos priorum municipiorum populos coërcendos, vel ad hoſtium incurſus repellendos. & Liuius Ecetras Volſcis, Nequinum Vmbris, Sinueſſam Samnitibus hoſtibus colonias oppoſitas prodidit. idémque Placentiam etiam, & Cremonam velut clauſtra ad cohibendos Gallicos tumultus obiecta alio loco ſcripſit. & Cicero in agraria altera dixit: *Hoc in genere, ſicut in ceteris reipub. partibus, diligentiam maiorum eſſe ſpectandam, qui colonias ſic idoneis in locis contra ſuſpicionem periculi collocaſſent, vt non oppida Italiæ, ſed propugnacula imperij eſſe viderentur.* & in Fonteiana, *Narbonem Marcium coloniam ciuium Rom. ſpeculam populi R. & propugnaculum Gallis oppoſitum eſſe* dixit, *atque obiectum.* Nam de augenda ſtirpe neſcio, cur ſoliciti ſimus, cum Liuius magiſtratus R. his verbis colonias, quæ bello Punico imperiũ detrectabant, appellantes indicat: *Meminerint, ſe Romanos, inde oriũdos, inde in colonias, atque in agrum bello captũ ſtirpis augendæ cauſſa miſſos, omnia, quæ parentibus debentur, præſtare debere.* Plebis autẽ vrbanæ exhauriendæ, & ſeditionis ſedandæ cauſſa ſæpe colonias eſſe decretas, facile cum Plutarcho in Coriolano & Dionyſio lib. VII ſenſerim, qui Velitras ea de cauſſa colonos miſſos litteris prodiderunt. quanquam quid Græcorum teſtimonium quærimus, cum noſtrorum habeamus? Liuius hoc idem ſcripſit lib. III, cum ſenatum Antium coloniam dixit decreuiſſe, vt ſine querelis poſſeſſorum plebs in agros iret, ciuitas in concordia eſſet. & libro quinto, patres ſeditionis leniendæ cauſſa coloniam in Volſcos, quò tria millia ciuium Ro. deducerentur, deducendam cenſuiſſe. & libro decimo, Romæ plebem quietam, & exoneratam deducta in colonias multitudine. Vnde merito dixit in ſenatu, cum de ferenda agraria lege contenderet, P. Rullus tribunus pl. *plebem vrbanam nimium in rep. poſſe, exhauriendam eſſe.* & Cicero in primo epiſtolarum ad Atticum, ſe de lege Flauia agraria, quæ promulgabatur, ita cẽſuiſſe ſcribit, *vt emptione agrorum conſtituta ſentina vrbis exhauriretur, & Italiæ ſolitudo frequentaretur.* Poſtremis autem etiam temporibus illa deducendarum coloniarum cauſſa celebrari eſt cœpta, vt emeriti milites in agros deducerentur; quæ militares inde coloniæ ſunt appellatæ, de quibus ſequenti libro diſputabo.

Quacunque autem de cauſſa deducerentur, omnino aut ſenatuſconſulto opus fuit, aut rogatione aliqua populari. quorum vtrumque vno legis nomine video comprehenſum, quæ lex agraria appellata eſt. de qua, quoniam lubricam quæſtionem continet, & ad explicandum difficilem, pluribus nobis verbis eſt diſputandum. Habuit ergo lex agraria multa capita. nam & agrum definiuit, qui eſſet diuidendus, & quibus, ac quàm multis hominibus, & per quos, & quo modo, & quibus limitibus eſſet diuidendus, præſcripſit.

Agri igitur diuidendi ratio, quantum è veterũ monumentis ſuſpicari licet, fuit bipartita. nam aut ſine vlla coloniæ mentione plebem Romanam in agris conſtituerunt, aut eidem ita agros aſſignarunt, ſi ex vrbe in coloniam, cuius agrum diuiſuri eſſet, proficiſceretur. Vtrumq; autem agrum multiplicẽ fuiſſe inuenio, nempe aut de hoſtibus captum, neq; dũ in publicum redactũ, aut publicũ populi R. & à populo R. poſſeſſum, aut publicũ quidẽ, ſed furtim à priuatis potentibus vſurpatum, aut deniq; publico ære diuidendi gratia emptum. Ac reliquæ quidẽ leges agrariæ omnes, quæ agros vel hoſtium, vel publicos, vel pecunia publica emptos diuidebant, facile, ac ſine motu aliquo ciuitatis ſunt perlatæ. quæ vero priuatos diuites poſſeſſione pellebat, ac plebẽ in agris nobilium collocabat, ea nunquam ſine maxima turbatione reip. eſt promulgata. quæ quidem à Sp. Caſſio conſule primum propoſita, deinde quotannis fere per tribunos plebis iactata, ac ſemper à nobilium factione variis artibus eluſa, atque impedita, à L. Sextio, & C. Licinio tribunis pl. comitia magiſtratuum haberi prohibentibus ad extremum eſt perlata. Quæ res vt pateat illuſtrius, placet nobiliſſimam quanque agrorum diuidendorum

rum legem,quam ego inuenire potui,hoc loco ordine recitare.

Primum igitur Romulum regem ex agro publico viritim diuiſo bina iugera ſingulis aſſignaſſe inuenio. teſtis eſt huius diuiſionis præter Dionyſium Varro, cuius hæc verba ſunt libro de re ruſtica primo: *Antiquus noſter ante bellum Punicum pendebat bina iugera, quòd à Romulo primum diuiſa dicebantur viritim, quæ, quòd heredem ſequerentur, heredium appellarunt.*

Numam inde agri à Romulo bello parti, itémq; publici partem; Tullum agrum quem Romulus primum, poſt Numa poſſederant, ac priuatis regiæ familiæ ſumptibus deſtinarant; Seruium agros Veientibus, Cæritibus, & Tarquinienſibus ademptos nouis ciuibus diuiſiſſe, auctor eſt Dionyſius.

Exactis autem regibus, ſatis conſtat, agrum Tarquinij Superbi præter campum, qui Martius dictus eſt, ſenatuſconſulto plebi fuiſſe conceſſum.

Poſt autem, cum perpetuis bellis aliquid quotidie reip. hoſtilis agri accederet, eum fere vel colonis explerunt, vel publicum reliquerunt, donec Sp. Caſſius tertium conſul, anno ab exactis regibus XXIIII, legem, de qua dixi, promulgauit, vt agri Hernicis adempti pars Latinis, pars plebi Romanæ diuideretur. quam quoniam adiicebat muneri agri aliquantum, quem, vt ait Liuius, publicum poſſideri à priuatis criminabatur, poſſeſſoribus, & ſenatu aduerſante, perferre nõ potuit. Quo circa addidit Liuius, tum primum legem agrariam promulgatam, nunquam deinde vſque ad ſuam memoriam ſine maximis motibus rerum agitatam. Cum Liuio autem non diſſentit Dionyſius. ſiquidem agrum, de quo diuidendo Caſſius promulgauit, fuiſſe publicum populi Rom. incuria magiſtratuum à diuitibus occupatum prodit. ac Caſſio rem ex ſententia fuiſſe proceſſuram, ſi plebem tantum Romanam, non etiam Latinos, & Hernicos à ſe paulo ante ciuitate donatos, in agros deduxiſſet. multis ſuper hac re in ſenatu ſententiis dictis, S. C. tale eſſe perſcriptum: *Decemuiri creati è conſularibus natu maximi, terminato agro publico, pronuncianto, quantum eius locandum ſit, quantum populo diuidendum ceterum ſiquis ager communi militia partus erit, is cum ſocijs in ciuitatem aſcriptis diuidi poßit ex fœdere. electionem autem decemuirum & agrorum diuiſionem, & cetera, quæ huius negotij erunt, futuri conſules curanto.*

Quod ſi hæc prima lex fuit agraria, profecto lex de ſeptem iugeribus poſt reges exactos viritim plebi diuiſis poſt hanc lata ſit, neceſſe eſt, ſiquidem ea à tribuno pl. eſt lata: qui magiſtratus vix octo ante annis in remp. erat inductus. eius autem legis meminit lib. XVIII Plinius, in hunc modum: *M. Curij poſt triumphos, immenſumq; terrarũ adiectum imperio, nota concio eſt, perniciosum intelligi ciuem, cui ſeptem iugera non eſſent ſatis. hæc autem menſura plebi poſt exactos reges aßignata eſt.* & Columella libro primo, *Poſt exactos*, inquit, *reges, Liciniana illa ſeptem iugera, quæ plebis tribunus viritim diuiſerat, maiores quæſtus antiquis rettulere, quàm nunc nobis præbent ampliſsima veruacta.*

Inde poſt annos XVII in conſulatu Ti. Aemilij, &, L. Valerij vehementius de agrorum, quos diuites poſſidebant, diuiſione per tribunos pl. agi eſt cœptum. cui cum Ap. Claudius eſſet acerrime aduerſatus, die à tribunis pl. dicta, antequam cauſſa ageretur, diem obiit.

Triennio poſt tribuni pl. rem agrariam aduerſus poſſeſſores rurſus cõmouerũt. tum vero atrox, vt inquit Liuius, fuiſſet certamen, ni Q. Fabius cõſul conſilio neutri parti acerbo rem expediſſet: *T. Quinctij ductu, & auſpicijs agri capti priore anno aliquantum à Volſcis eſſe, Antium propinquam, opportunam, & maritimam coloniam deduci poſſe. ita ſine querelis poſſeſſorum plebem in agros ituram, ciuitatem in concordia fore.* hæc ſententia accepta eſt.

Anno inde CCCXXXVI, L. Sergio, M. Papirio, C. Seruilio, tribunis militum conſulari poteſtate, captis Lauicis, ſenatus, priuſquam ab tribunis pl. agrariæ ſeditiones, mentione illata de agro Lauicano diuidendo, fierent, cenſuit fre-

quens, coloniam Lauicos deducendam.

Poſt biennium tribuni pl. Sp. Mecilius, & Metilius ciuitatem turbarunt, cum rogationem promulgaſſent, vt ager ex hoſtibus captus viritim diuideretur, magnæq; partis nobilium eo plebiſcito publicarētur fortunæ. neque enim ferme quidquam agri, vt in vrbe alieno ſolo poſita, non armis partum erat: nec, quod veniſſet, aſſignatum ve publice eſſet, præterquam plebs habebat. hæc lex conſilio Ap. Claudij per paratos interceſſores impedita eſt.

Sequenti anno *tentatum ab L. Sextio tribuno pl.* (ſic enim pergit Liuius) *vt rogationem ferret, qua Volas quoque, ſicut Lauicos, coloni mitterentur, per interceßionem collegarum, qui nullum plebiſcitum, niſi ex auctoritate ſenatus, paſſuros ſe perferri oſtenderunt, diſcuſſum eſt.*

At vero anno CCCLX, L. Lucretio, Ser. Sulpicio cos. S.C. factum, vt agri Veientani, qui paullo ante, Veiis captis, in poteſtatem venerat, ſeptena iugera plebi diuiderentur, nec patribus familiæ tantum, ſed vt omnium in domo liberorum capitum ratio haberetur. Quod ſenatus conſultum nihil ad legem illam de ſeptem iugeribus aut Plinij, aut Columellæ pertinere, ex eo liquet, quòd ea tribunicia rogatio fuiſſe dicatur.

Poſt quadriennium autem agrarios narrat Liuius Pomptinum agrum tum primum poſt acciſas Volſcorum res à Camillo poſſeſſione haud ambigua affectaſſe: cum criminarentur, multo eum infeſtiorem ab nobilitate eſſe, quàm à Volſcis fuerit: in poſſeſſionem agri publici nobiles graſſari, nec, niſi, antequam omnia præcipiant, diuiſus ſit, locum ibi plebi fore. Anno CCCLXXXV, L. Sextius, & C. Licinius tribuni pl. quos ante commemoraui, legem Caſſij agrariam tandem pertulerunt, ne quis plus quingenta iugera agri, centum maioris pecoris capita, quingenta minoris poſſideret, cuius inter alios Liuius, & Appianus teſtes ſunt. Quid autem quererentur agrarij, oſtendit eo in loco Liuius, cum à tribunis primores patrum interrogatos prodit: *auderent ne poſtulare, vt cum bina iugera agri plebi diuiderentur, ipſis plus quingenta habere liceret? vt ſinguli prope trecentorum ciuium poßiderent agros, plebeio homini vix ad tectum neceſſarium, aut locum ſepulturæ pateret ager?* Neque vero ita multo poſt Licinius ipſe ſua lege damnatus eſt, quòd filium emancipando mille iugera agri poſſideret. Ita perlata lege agraria, quæ poſſeſſores vetere poſſeſſione deturbabat, quieta poſt ab hac lege vſque ad Gracchos ciuitas fuit. Nam ſi qua eſt interea agri diuiſio facta, ea non à priuatis poſſeſſi, ſed ex hoſtibus capti, aut publici populi R. eſt conſtituta. nam & anno CDXIII Latinus ager, quo Latini victi multati fuerant, Priuernati addito agro, & Falernus, qui populi Campani fuerat, vſque ad Vulturnum flumen plebi Romanæ diuiſus eſt. bina in Latio iugera, ita vt dodrantem ex Priuernati complerent, data, terna in Falerno, quadrantibus pro longitudine adiectis.

Anno CDLXIII, Sabinum agrum victoria M'. Curij aliqua ex parte plebi diuiſum inuenio apud Valerium cap. de abſtinentia. ſiquidem ille in hunc modum ſcripſit: *M'. Curius decretis à ſenatu ſeptenis iugeribus agri populo, ſibi autē quinquaginta, popularis aßignationis modum non exceßit, parum idoneum reip. ciuem exiſtimans, qui eo, quod reliquis tribueretur, contentus non eſſet.* quam tamen ſeptem iugerum aſſignationem aliquanto poſt reges exactos, & quidem rogante tribuno plebis, non ſenatu largiente factam, ſupra Plinij, & Columellæ teſtimonio non omnino contemnendo planum fecimus.

Eadem ratione ager Gallicus & Picenus anno DXXV C. Flaminij tribuni plebis rogatione eſt diuiſus. cuius meminit libro primo Polybius, & præterea poſt Polybium Cicero, cum in Catone maiore ſcripſit, Q. Fabium Maximum conſulem iterum Sp. Caruilio collega quieſcente, quoad potuit, C. Flaminio tribuno pl. reſtitiſſe, agrum Picenum, Gallicúmque contra ſenatus auctoritatem diuidenti. Quam eandem diuiſionem intellexit Varro, cum in primo rerū ruſticarum

libro

libro ita ſcripſit. *Ager Gallicus Romanus vocatur, qui viritim cis Ariminum datus eſt.*

Quidquod anno DLII, Cn.Cornelio,P. Ælio cos.cum de agris veterum militum relatum eſſet,decreuerunt patres,vt M.Iunius prætor vrbanus,ſi ei videretur decemuiros agro Samniti,Apulóque,quod eius publicum populi R.eſſet,metiendó,diuidendóq; crearet?Itaque poſtero anno decretum, vt quot quiſq; P.Africani militum annos in Hiſpania,aut in Africa militaſſet, in ſingulos annos bina iugera acciperet,eum agrum decemuiri aſſignarent.

Anno vero DLXXIX, L.Poſtumio,M.Popillio cos. cum agri Liguſtini,& Gallici,quod bello captum erat,aliquantum vacaret,s.c. factum, vt is ager viritim diuideretur.Decemuiros in eam rem ex s. c. creauit A.Atilius prætor vrbanus.diuiſerunt dena iugera in ſingulos,ſociis nominis Latini terna.

Iam lex Licinia de quingentis iugeribus libidine diuitum obſoleuerat. cuius rei multa teſtimonia habemus,& quidē grauiſſima omnia,Catonis, Liuij, Ciceronis, Appiani.vnde poſt Ti.Graccho tribuno pl.in mentem venit,eam renouare.quo facto ſeditiones veteres iampridem conticeſcentes exſuſcitauit,quibus ipſa demum reſ.concidit.Catonis hæc ſunt verba in oratione pro Rhodienſibus, quam anno DLXXXVI habuit in ſenatu: *Quid nunc,ecqua tandem lex eſt tam acerba, quæ dicat, ſiquis illud facere noluerit,mille nummi dimidium familiæ mulcta eſto: ſi quis plus quingenta iugera habere voluerit,tanta pœna eſto.ſiquis maiorem pecudum numerum habere voluerit,tantum damni eſto.atqui nos omnes plura habere volumus,& id nobis impune eſt.* Liuius autem anno DLXXIX placuiſſe ſenatui tradit L.Poſtumium conſulem ad agrum publicum à priuato terminādum in Campaniam ire,cuius ingentem modū poſſidere priuatos paulatim proferendo fines conſtabat. Narrat etiam Tullius in agrariis, P.Lentulum, qui fuit princeps ſenatus, horum temporum æqualis,à ſenatu in Campaniam miſſum,vt priuatos agros,qui in publicum Campanum incurrebant,pecunia publica coëmeret. Addit Appianus, nobiles homines ac locupletes partim agrum publicum occupando, partim pauperum coëmendo, & poſſeſſionibus continuandis agros ad ſe omnes Italiæ conuertiſſe,ac ſenſim plebem ex agris expuliſſe. quæ cauſſa Ti.Gracchum accendit, vt in tribunatu legem Liciniam referret an.vrbis DCXX,P.Mucio,L. Calpurnio cos. *Ne quis plus quingenta iugera poßideret;* illud præterea adiiciens, vt filiis quidem eorum dimidiū habere,non tamen coëmi agros,aut vendi liceret,&,vt ſi quis latius agrum pateface ret,triumuiri quotannis ad id creati iudicarent, qua publicus ager eſſet, qua priuatus. Lex autem,quanquam nobilitate,quæ patriis ſedibus mouebatur, aduerſante,perlata eſt.vnde iure dixit Cicero in Sextiana: *Ti. Gracchus legem ferebat agrariam. grata res erat populo.nitebantur contra optimates,quòd ea diſcordiam excitari videbant,& cum locupletes diuturnis poſſeßionibus mouerentur,ſpoliari remp.propugnatoribus arbitrabantur.* Cum autem triumuiri Tiberius ipſe cum Caio fratre, &Ap. Claudio ſocero creati agros diuidere,atque aſſignare cœpiſſent,Tiberius,quòd iterum tribunus fieri vellet,ab optimatibus,qui eius ſe audaciam,ſi magiſtratum continuaret,frangere nullo modo poſſe videbant, eſt necatus. Quies interea per decennium Tiberio interfecto,& Appio mortuo in rep.fuit.inde M.Flaccus, & C. Carbo triumuiri agro diuidundo creati rurſus ocium ciuile perturbarunt,cum ſeuerius ex lege Tiberij agrorum diuiſionem exercerēt.quibus cum P. Scipio Africanus Aemilianus Italorum,quorum agri diuiderentur,precibus fatigatus aduerſaretur,domi & ipſe,incerto auctore,eſt interfectus.

Quin etiam C.Sempronium aliquid rei agrariæ in tribunatu anno DCXXX attigiſſe,oſtendit Plutarchus, cum ſcribit, ſenatum non leges Caij,ſed Caium ipſum infirmare,ac tollere voluiſſe.Caio enim duas colonias ſcribenti aduerſatos eſſe, Liuio vero Druſo collegæ eius duodecim promulganti affuiſſe, atq; illum ita pauperibus agros diuidenti,vt vectigal imponeret,ferre non potuiſſe;hunc vero vectigal

illud etiam remittentem complexos eſſe.in æneis etiam legibus agrariis fit mentio rogationis C.Sempronij,qua cautum,exceptúmque ſcribitur, ne quidam ager diuideretur.

Poſt autem Caio ipſo,quòd,vt ait Cicero,agrarios concitaret, & Flacco triumuiris per optimates anno DCXXXII occiſis, variis artibus à diuitibus lex Tiberij primum eluſa,poſt abrogata eſt.ſiquidem haud ita multo poſt, teſte Appiano, eſt latum,vt quod lege Tiberij prohibebatur,agros vendi liceret. Hic autem fuit, vt opinor,M.Bæbius tribunus plebis,idémq; triumuir coloniæ deducendæ, qui tulit ne agri amplius diuiderentur,ſed poſſeſſores in iis relinquerentur, vectigal pro iis populo Romano ſoluentes,eáque pecunia plebi diuideretur.

Neque ita multo poſt Sp. Thorius tribunus pl.legem aliam tulit,ne quis vectigal vllum agrorum,quos poſſideret, ſolueret.cauítque de paſtione pecoris. Vnde Cicero ſcripſit in Bruto: *Sp. Thorius agrum publicum inutili lege, vectigali leuauit*. & in ſecundo de oratore: *Cum in ſenatu ageretur de agris publicis, & de lege Thoria, & premeretur Lucilius ab ijs, qui à pecore eius depaſci agros publicos dicerent.* Huius autem legis fragmenta duo in nobiliſſimo Petri Bembi Cardinalis Muſæo Patauij reperiuntur,in tabulas æneas inciſa,verum manca admodum,atq; exeſa.Hoc ita eſſe argumento eſt,quòd in iis & poſſeſſores in agris confirmantur, & iidem vectigali publicanis perſoluendo liberantur, & de paſtione pecoris agitur. fitq; mentio conſulum P.Mucij,& L.Calpurnij,quibus Tiberius agrariam legem tulit,C. Sempronij,& M.Bæbij,qui item. & poſtremo M. Liuij, & L. Calpurnij conſulum, qui poſt eos anno DCXLI conſulatum adminiſtrant. Ea fragmenta, vt ad multa res vtilia his commentariis attexere viſum eſt.

LEGIS THORIÆ FRAGMENTA DVO EX ÆNEIS TABVLIS PROPE VETVSTATE CONSVMPTIS EXSCRIPTA, ET SVPPLETA.

LEGIS

SP.THORIVS...F.TR.PL.PLEBEM.IVRE.ROG.PLEBESQVE.IVRE.SC VIT.TRIBVS......PRINCIPIVM.FVIT.PRO.TRIBV.Q.FABIVS.Q.F.PRIMVS.SCIVIT. QVEI.AGER.POPLICVS.POPVLI.ROMANEI.IN.TERRAM.ITALIAM.P.MVVCIO.L.CALPVRNIO.COS.FVIT.EXTRA.IVM.AGRVM.LOCVM.QVEI.EX.LEGE.PLEBEIVE.SC.A.VETERE.POSSESSORE.POSSESSVS.SIT.

de.eo.agro loco.quem.quis.ſibi.agrum.locum.ſumpſit.reliquitue.quod.non.modus.maior.fiet.quam.quantum.vnum.hominem.ex.lege.plebeiue.ſc.ſibei.ſumere.relinquereue.oporteat

quod.quoi.eique.de.eo.agro.loco.ex.L.plebeiue.ſc.III.vir.ſortito.ceiui.Romano.dedit.adſignauit.quod.non.in.eo.agro.loco.eſt.quod.vltra.fineis.eius.agrei locei.eſt

redditus.eſt. Quei.ager.publicus.populi.Romanei.in.terra.Italia.P.Muucio.L.Calpurnio.cos.fuit.extra.eum.agrum.quei.ager.ex.lege.plebeiue.ſc.a.vetere.poſſeſſore.poſſeſſus.ſit.

Ager.locus.ædificium.omnis.qui.ſupra.ſcriptus.eſt.quod.ve.agri.locei.publicei.in.rerra.Italia.quod.eius.extra.vrbem.Romam.eſt.quod.eius.in.vrbe.oppido.vico.eſt.quod.eius.III.vir.dedit.adſignauit.quod.eius.agrei.loci.neque.poſſeſſor.ipſe.abalienauitabalienaueritve ......

extra.eum.agrum.locum.quei.ager.locus.ex.lege.plebiue.ſcito.quod.C.Semproni.Ti.F.tr.pl.rog.exceptum.cauitumue.eſt.nei.diuideretur.quod.quoi.eique.de.eo.agro.loco.agri.locei.ædificii. datum.aſsignatum.eſt.

quod.eius.agri.loci.extra.eum.agrum.locum.quem.locum.agrum.in.terra.Italia.III.vir.dedit.adſignauit.reliquit.inue.formas.tabulasue.retulit.referriue.iuſſit. Ager.locus.ædificium.omnis.quei.ſupra.ſcriptus.eſt.

o.ita.vtei.ceterorum.locorum.agrorum.ædificiorum.priuatorum.eſt.eſto.cenſorque.quei.quomque.erit.facito.vtei.is.ager.locus.ædificium.quei.ſupra.ſcriptus.eſt.eius.ſit.cuius.ex.Lege.plebeiue.ſcito.eſſe.oportet. ......

Quei.ager.locus.ædificium.datus.aſsignatus.eſt.neiue.quis.facito.quo.quoius.eum.agrum.locum.ædificium.poſſeſſionem.ex.lege.plebeiue.ſcito.eſſe.oportet.oportebitue.eum.agrum.locum.ædificium.alius.habeat.poſsideat.vtatur.fruatur

neiue.queis.de.ea.re.ad.ſenatum.referto.Senator.iudexue.neiue.ſententia.deicito.neiue.ferto.quo.quis.eorum.quoium.eum.agrum.locum.ædificium.poſſeſſionem.ex.lege.plebeiue.ſcito.eſſe.oportet.oportebitue.eo.agro.loco.ædificio.poſſeſsione.ſpolietur

Quem.agrum.locum.in.viaſieis.vicaneis.quei.in.terra.Italia.ſunt.dederunt.adſignauerunt.reliquerunt.nei.quis.facito.quo.minus.ei.oerantur.fruantur.habeant.poſsideant.

eumque.non.aliter.vendere dare.reddereue.ius.eſto.atque.eum agrum.quem.ex.H.L.venire.dari.reddiue.oportebit. Quei.ager.locus.ædificium.ei.quem.in.viaſieis.vicaniſue.ex.S.C.eſſe oportet.oportebit.venditus.erit

Quo.minus.quod.in.hoc.capite.ſcriptum.eſt.ita.vtei.eſt.fiet.ex.H.L.N.R. Quei.ager.locus.publicus.populi.Romanei.in.terra.Italia.P.Muucio.L.Calpurnio.cos.fuit.extra.eum.agrum.quei.ager.ex.lege.plebeiue.ſcito.a.vetere poſſeſſore.poſſeſſus.ſit

cuius.rei.cauſſa.in.eum.agrum.agri.iugra.non.amplius.xxx.poſſidebit.habebitue.S.ager.priuatus.eſto Quei.in.agrum.compaſcuom.pecudes.maiores.non.plus.x.paſcet.quai. ex.eis.minus.annum.gnatæ.erunt.poſteaquam.gnatæ.erunt

nihil.populo.neiue publicano.neiue.dato.neiue.ſoluito. Ager.publicus.populi.Romanei.quei.in.Italia.P.Mucio.L.Calpurnio.cos.fuir.quod.eius.agri.III.vir.A.D.A.ex.lege.plebeiue.ſcito.ſortito.quoi.ceiui.Romano.dedit.aſsignauit.eius.ſit.cuius.ex.hac.lege.plebeiue.ſcito.eſſe.oportet.

Pr.conſulue.quo.de.ea.re.ex.H.L.in.ius.aditum.erit.ious.dicito.decernitoque.vtei.poſſeſſionem.ſecundo.eum.heredemue.eius.det.quoi.ſorti.is.ager.datus.adſignatuſve.fuerit.quod.eius.agri.non.abalienatum.erit.ita.vtei.S.S.eſt.eſto.

Quei.a.poſſeſſoribus.queiue.ab.eorum.quei.emit.quei.eorum.de.ea.re.ante.eidus.Martias.primas.in.ious.adierit.ad.eum.quem.ex.H.L.de.eo.agro.ius.deicere.oportebit.is.de.ea.re.ita.ius.deicito.decernitoque.vtei.ius.ſuum.conſequatur.

qui.quom.que.ex.eo.agro.quei.ager.S.S.eſt.ex.poſſeſſione.vi.eiectus.eſt.quod.eius.is.quei.eiectus.eſt.poſſederit,quod neque.vi.neque.clam.neque.precario.poſſederit.ab.eo.quei.eum.ea.poſſeſſione.vi.eiecerit.ius.ſuum.perſequi.liceto

quod.agri.locei.ædificij.ex.plebiſcito.exue.H.L.priuatum.factum.eſt.eritue.pro.eo.agro.loco.ædificio.proque.ſcriptura.pecoris.quod.in.eo.agro.paſcitur.poſtquam.vectigalia.conſtiterint.quæ.poſt.H.L.rog.primum.conſtiterint.nei.quis.facito.quo

quid.ob.eam.rem.populo.Ro.debeatur. quoue.quid.ob.eam.rem.populo.aut.publicano.detur.exſigaturue.neiue.quis.quid.poſtea.quam.vectigalia.conſiſtent.quæ.poſt.H.L.rog.primum.conſtirerint.ob.eos.agros.locos.ædificia.nomine.populi.aut.publicani.exigat

E.A.D.XI.K.Octobris. Quom.agrum.quei.trans.curione.eſt.locauerint.quei.in.eo.agro.loco.ceiuis.romanus.ſociumue.nominiſue.Latini.quibus.ex.formula.togatorum.ibei.eſſe.licet.ſunt.nei.quis.eo.agro.loco.moueat

quod.oppidum.coloniamue.ex.lege.plebeiue.ſc.conſtituit.deduxſitue.conlocauitue.quem.agrum.locumue.pro.eo.agro.locoue.de.eo.agro.loco.quei.publicus.populi.Romanei.fuit.dedit.aſsignauit

quoiue.ab.eo.heredeue.eius.is.ager.locus.teſtamento.hereditati.deditioniue.obuenit.obueneritue.emit.emeritue.queiue.ab.emptore.eius.emit.emeritue.S.ager.priuatus.eſto.quam.ſei.is.ager.P.Mucio.L.Calpurnio.cos.fuit. Pr.conſulue.quo.ex.hac.lege.in.ious.

aditum.erit.ius.dicito.facitoq;.vtei.poſſeſsionem.ſecundum.eum.heredemue.eius.det.quoi.III.vir.eum.agrum.locum.pro.eo.agro.loco.quo.coloniam deduxit.dedit.reddidit.adſignauitue.facitoque.is.pr.conſol.ve.quo.de.ea.re.in.ious.aditum.erit.vtei.ius.ſuum.conſequantur

neiue.is.ager.compaſcuos.eſto.neiue.quis.in.eo.agro.agrum.oupatum.habeto.neiue.defendito.quo.minus.quei.velit.compaſcere.liceat.ſei.quis.faxſit.quotiens.faxit.in.agri.iugta.ſingula. ..... HS .pendat

numerus.pecudum.in.H.L.ſcriptus.eſt.liceto.neiue.quis.quoi.ob.eam.rem.vectigal.neiue.ſcripturam.dare.debeto. Quot.quiſque.pecudes.in.calleis.viaſue.publicas.itineris.cauſſa.induxerit.neiquid.populo.neiue.publicano.pecuniam.ſcripturam.vectigalre.det.

Quem.agrum.ex.publico.in.priuatum.commutauit.quo.pro.agro.loco.ex.priuato.in.publicum.tantum.modum.agrei.locei.commutauit.is.ager.locus.omneis.priuatus.ita.vtei.qui.optima.lege.priuatus.eſt.eſto. Quei.ager.ex.priuato.in.publicum.commutatus.erit

quem.alij.a.cens.redemptum.habent.cenſores.queicumque.poſt.hac.factei.erunt.ei.faciunto.vtei.quei.volent.tantidem.pro.patrito.redemptum.habeant.P.P.ſubſignent. II.virum.qu. ....

quod.ex.H.L.ita.vtei.S.S.eſt.in.agreis.quei.in.Italia.ſunt.quei.P.Mucio.L.Calpurnio.cos.publicei.populi.Romanei.fuerunt.ceiui.romano.facere.licebit.item.Latino.peregrinoque.quibus.M.Liuio.L.Calpurnio.cos.conſultum.eſt.facere.liceto

quis.quis.quod.eum.ex.H.L.facere.oportuerit.non.fecerit.quod.ve.quis.eorum.ex.H.L.omiſerit.mag.proue.mag.quo.de.ea.re.in.ious.aditum.erit.quod.ex.H.L.petetur.item.iudicium.iudicem.recuperatoresue.dato.I.V.E.E.R.P.F.V.S.V.E.ius.dicito.decernitoque.

ſeiue.quei.pro.moinicipieis.coloneis.ſociiſue.nominisue.latini.poplice.deue.ſenati.ſententia.ager.fruendus.datus.eſt.

quoiue.ab.eo.heredeue.eius.is.ager.locus,teſtamento,hereditate.deditioneue.obuenit.obueneritue.quibus.ante.H.L.rog.redemptum conductum.habere.frui.poſſidere.defendere.licuit.extra.eum agrum.locum.ædificium.quem.agrum.locum

quei.ager.locus.publicus populi.Romanei.in.terra.Italia.P.Mucio.L.Calpurnio.cos.fuit.quod.eius.agri.loci.ex.lege.plebeiue.ſc.

de.eo.agro.loco.nei.ious.dicito.neiue.decernito.neiue.iudicium.neiue.iudicem.neiue.recuperatores.dato.niſei.cos.pr.ve.quod.vadimonium.eius.re.

ſei.quid.de.eo.agro.loco.ambigetur.cos.pr.cens.quei.quomque.erit.de.ea.re.iuris.dictio.iudici.iudicis.recuperatorum.datio.eſto.I.V.E.E.R.P.F.S.V.E.ius.dicito.decernitoque ......

eſſe.videbitur.quo.minus.huic.L.intercedat.E.H.L.N.R. Quoi.publicano.E.H.L.pequnia.debebitur.

ſolui.dariue.oportere.decretum.erit.Cos.pr.proue.pr.quo.in.ious.adierint.in.diebus.X.proxſumeis.queibus.hæc.res.delata.erit.decretum.iudicatum.habeto

quæ.res.ſoluta.non.erit.ea.decreta.non.fiet.iudicataue.non.fiet.quod.eius.præuaricationis.

ſententia. rei.ioudicandæ.maxſume.verum.eſſe.commperrit.facitoque.vtei. ......

habere.poſſidere.frui.vetet.quaſue.in.leges.pl.ve.ſc.de.ea.re.relatum.erit.

nei.magiſtratum quem.minus.petere.capere.gerere.habereque.liceto.neiue.quid.

Quod.ei.facere.ex.lege.plebei.ſc.exque.fœdere.licuit.ſed.fraude.ſua.facere.liceto.in.que.eas.leges.pl.ſc.de.ea.re.quod.ex.

us.eſt.dedit.adſignauitue.quemue.agrum.locum.de.eo.agro.loco.quei.publicus.populei.Romanei ......

adſignatum.eſſe.fuiſſeue.ioudicauerit.vtei.in.H.L.ſc.eſt.quei.l.

...... agrum.locum.quem.ex.H.L.colonei.e iue.quei.in.colonei.numero.ſunt. ......

præuides.prædiaque.ſoluti.ſunto,eaque.nomina.mancupis.

emit.is.pro.eo.agro.loco.pequnia.neiue.præuides.neiue.prædia.

...... manceps.præſue.factus.eſt.quodque.praedium.ob. ......

ager.locus.priuatus.vectigaliſque.

vectigalia.inperare.ſolent.eis.p.

quem.agrum.locum.in.

Quei.ager.locus.publicus.populei.romanei.

erit.

*quod.C.Sempronî.Ti.F.tr.pl.rog.except*um.cauit*umue.eſt.nei.diuideretur.*
*iudi*cio.eum.quoium.
*n*eiue.quis.de.ea.re.ad.ſen*atum.referto.* . . .
*habeat.poßid*eatque.quoue.poſſeſſio.inuito.mor
*agru*m.non.abalienauerit.extra.eum.
. . . *Is.ag*er.locus.ædificium.priuatus.ſiet quoue.ma
*e*xtraque.eum.agrum.quem.vetus.poſſeſſor.ex.lege.plebeiue.*ſcito.habuit.poſſedit.vſus.fructus.que.eſt.* . . .
paſcet.quæque.ex.eis.minus.annum.gnatæ.erunt.poſt.ea.qua*m.*
*neque.ipſe.abali*enauit.abalienaueritue.neque.heres.eius.abalienauit.abalienau*erit.ve*
eret.poſſeſſionem.dedit.adſignauit.reddidit.quodque.eius.agri.III. *vir.coloniæ.deducendæ.dedit.aßignauit.*
quoi.is.ager.vetere.proue.vetere.poſſeſſore.datus.adſignatusue.queiue.
*ante.eidus.marti*as.quæ.poſt.H.L.rog.primæ.erunt.facito.vtei.is.quei.ita.vi.eiectus.*erit.reſtituatur.* . . .
*neiue.populo.neiue.p*ublicano.pequnia.ſcripturam.vectigalue.det.dareue.debeat.neiue.quis.
*quei.*paſcetur.populo.aut.publicano.dare.debeat. Ager.locus.publicus.popu*li.Romanei.*
*agrum.loc*um.publicum populi.Romanei.de.ſua.poſſeſſione.vetus.poſſeſſor.proue.vetere.poſſeſſo*re.*
*extra.eum.a*grum.locum.quei.ager.locus.ex.lege.plebeiue.ſc.quod.C.Sempronî.Ti.F.tr.pl.rog.excep*tum.cautumque.eſt.nei.diuideretur.* . . .
.*quo*.coloniam.deduxſit.ita.vtei.s.s.eſt.agrum.locum.ædificium.dedit.reddidit.adſignauit.quei.
*ager.locus.quei.ſup*ra.ſcriptus.eſt.quod.eius.agrei.locei.poſt.H.L.rog.publicum.populei.romanei.erit.extra.eum.q*uei.*
*nihil.dar*e.debeto.ei.quei.quomque.id.publicum.fruendum.redemptum.conductumue.habebit. boues.equi
*qui*bus.vieis. q publiceis.paſtum.inpulſum.itineris.cauſa.erit.neiquid.populo.neiue.publicano.p*equnia.ſcripturam.vectigalue.det.dareue.debeat*
*quei.ager.ex.p*ublico.in.priuatum.commutatus.eſt.de.eo.agro.ſiremps.lex.eſto.quanſei.is.ager.P.Mucio.L.C*alpurnio.cos.*
*p*er.terram.Italiam.P.Mucio.L.Calpurnio.cos.fuerint.eas faciunto.pateant.vacuæque.ſien*t.*
*ex.lege.pleb*eiue.ſc.exue.fœdere.licuit.ſed.fraude.ſua.facere.liceto. Quod.ex.H.L.ita.vtei.s.s.eſt.in.agreis.quei.
et.in.eum.iudicium.iudicem.recuperatoreſue.ex.H.L.dare.oporteret.ſeiquis.de.ea.re.iudiciu*m.* . . .
neiue.pro.colonia.moinicipioue.proue.moinicipieis.fruentur.quei.in.trientabule*is.*
dare.oportebit.id.vtei.quicquid.quoieique.ante.H.L.R.licuit.ita.ei.habere.*liceat.*
*ſei.qu*id.de.eo.agro.loco.ambigetur.cos.pr.queiquomque.erit.de.ea.re.iuris*dictio.iudici.iudicis.recuperatorum.datio.eſto.*
i.cauſa.decernant.eius.H.L.N.R. Quod.iudicium.iudex.recuperator*ue.reddiderit.id.ius.ratumque.eſto.*
*Pr.conſulue.nei.de.e*o.agro.loco.ious.deicito.neiue.decernito.neiue.iudicium.*neiue.iudicem.neiue.recuperatores.dato* . . .
em.facito.quo.quis.pro.agro.minus.aliterue.ſcripturam.ve*ctigalue.det.*
*c*iuibus.L.quei.claſſis.primæ.ſient.xi.dato.inde.alternos.du*cito.*
*decretum.iudiciu*mue.factum.non.ſiet.ſei.maior.pars.eorum.recuperatorum.*non conſenſerit.*
rit.ſedulo.mn.vtei.is.quei.iudicatus.erit.dare.oporteat. . . .
*aliter.habebit.*poſſidebit.fruetur.quam.ex.H.L.licebit.eum.agrum.quem.
ſiquæ.lex.plebeiue.ſc.eſt.quæ.mas.quem.ex.H.L.
decernere.oportebit.ſed.fraude.ſua.nei.iourato.neiue.
ex.pl.ſc.quod.M.Bæbius.tr.pl.III.vir.coloniæ.deducendæ.*fecit.* . . .
extra.eum.agrum.locum.quei.ager.locus.in.ea.cen*turia.*
. . . *oportet.*oportebitue.quod.eius.agri.locei.quoieique.emptum.eſt.
quæſtor.quei.ærarium.prouinciam.optinebit.in.tableis.*publiceis.referat.*
*in.eam.*rem.quod.præs.factus.eſt.populo.obligatus.eſt. . . .
quei.ager.locus.in.Africa.eſt.quei.Romæ.publice.*venijt.venieritue.*
*datus.aßigna*tus.erit.quod.eius.agri.locei.extra.terram.Italiam.eſt
ue.agrum.locum.queiquomque.habebit.poſſidebit.
*quei.ag*er.locus.in.Africa.eſt.quod.eius.agri.*locei.* . . .
*diebus.proxſumis.quibus.*factus.creatusue.erit.*facito.*
*p*rofitebitur.cognito.
ique.ipſe. . . .

Narrat etiam Appianus L.Saturninum trib. pl. legem agrariam tuliſſe anno DLIII Mario ſextum conſule, vt quem agrum Marius conſul in Gallia Cimbris pulſis ademptum in ditionem populi R.redegiſſet,is populo R.diuideretur; iuſſiſſéque,vt ſenatores in eam legem iurarent.

Dicitur etiam Sex. Titius in tribunatu legem agrariam poſt biennium tuliſſe, cui M.Antonius ſe conſulem reſtitiſſe, inquit apud Ciceronem in ſecundo de oratore,his verbis: *Teſtimonium ſæpe dicendum eſt,ac nonnunquam etiam accuratius, vt mihi neceſſe fuit in Sex. Titium,ſeditioſum ciuem,& turbulentum. explicaui in eo teſtimonio dicendo omnia conſilia conſulatus mei,quibus illi tribuno pl.pro rep. reſtitiſſem. quæq; ab eo contra remp.facta arbitrarer,expoſui.* de lege autem agraria tuliſſe eum ſatis perſpicue oſtendit Valerius libro octauo,cum ait, *Sex.Titium,innocentē,agraria lege lata apud populum gratioſum,quia imaginem Saturnini domi habuerat,ſuffragijs concionis oppreſſum.* hanc autem abrogatam vt putem, me ea verba Ciceronis adducunt,quæ ſunt apud eum in ſecundo de legibus: *Quid religioſius quàm leges non iure rogatas tollere,vt Titiam decreto collegij?*

Eodémque tempore L.Marcium Philippum legem agrariam Gracchanæ ſimilem promulgaſſe in tribunatu idem oſtendit in ſecundo de officiis,cum ait: *In primis videndum erit ei,qui remp.adminiſtrabit,vt ſuum quiſque teneat, neque de bonis priuatorum publice diminutio fiat.pernicioſe enim Philippus in tribunatu, cum legem agrariam ferret, quam tamen antiquari facile paſſus eſt,& in eo vehementer ſe moderatum; præbuit ſed cum in agendo multa populariter,tum illud male: non eſſe in ciuitate duo millia hominum,qui rem haberent: capitalis omnino oratio eſt ad æquationem bonorum pertinens.qua peſte quæ poteſt eſſe maior?*

Anno autem vrbis DCLXII, L.ipſo Philippo,de quo diximus, conſulatum gerente,M.Liuius Druſus tribunus pl. legem de coloniis in Italia deducendis tulit, quæ iampridem decretæ,nondum tamen deductæ fuerant.qua lege, ſcriptum eſt apud Appianum,vehementer animos Italorum eſſe offenſos, quòd ſe per eam viderent agris orbatum iri,quos vt nunquam diuiſos alij vi,alij furto poſſiderent, & proprios præterea,atque hereditarios amiſſuros.Druſo autem domi,incerto auctore,interfecto,Liuias omnes leges decreto Philippi conſulis,auguris, vno verſiculo ſenatus eſſe ſublatas,traditum eſt à Cicerone in ſecundo de Legibus.

Poſt aliquot annos L.Sulla dictator legem tulit,vt agri eorum,quos ipſe proſcripſiſſet,publici eſſent.

Inde in conſulatu Ciceronis P.Seruilius Rullus legē promulgauit, *Vt qui agri, quæ loca, quæ ædificia,aliud ve quid,quod publicum populi Ro.factum eſſet L. Sylla, Q.Pompeio conſulibus,id venderetur.item vt omnia venirent,de quibus vendendis* S.C. *facta erant M.Tullio,& Cn.Cornelio cos.& ea pecunia agri in Italia emerentur, in quos coloniæ à Xviris deducerentur.vt Campanus ager, & Stellas publicus populi Ro. diuideretur,Capuam coloni aſcriberentur.* quæ lex diſſuadente conſule Cicerone magno plebis eſt conſenſu repudiata.

Triennio vero poſt lex à L. Flauio tribuno pl.eſt promulgata, de qua in hunc modum Cicero ſcripſit in primo epiſtolarum ad Atticum: *Agraria lex à Flauio tribuno pl.vehementer agitabatur,auctore Pompeio, quæ nihil populare habebat præter auctorem.ex hac ego lege,ſecunda concionis voluntate, omnia illa tollebam, quæ ad priuatorum incommodum pertinebant.liberabam agrum eum,qui P. Mucio, L.Calpurnio publicus fuiſſet.Syllanorum hominum poſſeſſiones confirmabam.Volaterranos, & Arretinos,quorum agrum Sylla publicarat,neque diuiſerat, in ſua poſſeſſione retinebam,vnam rationem non reijciebam,vt ager hac aduenticia pecunia emeretur,quæ ex nouis vectigalibus per quinquennium reciperetur. huic toti rationi agrariæ ſenatus aduerſabatur, ſuſpicans Pompeio nouam quandam potentiam quæri.Pompeius vero ad voluntatem perferendæ legis incubuerat.ego autem magna cum agrariorum gratia confirmabam omnium priuatorum poſſeſſiones.is enim eſt noſter exercitus, hominum,*

vt

vt tute ſcis, locupletium; populo autem Pompeióque ſatisfaciebam emptione. qua conſtituta diligenter, & ſentinam vrbis exhauriri, & Italiæ ſolitudinem frequentari poſſe arbitrabar. ſed hæc tota res interpellata bello refrixerat. Factũ autem eodem anno s. c. ait Dio, vt Pompeij, & Metelli militibus agri diuiderentur, quorum ille è bello Mithridatico, hic ex Cretico reuerterat.

Poſtero autem anno lex Iulia à C. Cæſare conſule eſt lata, optima in primis, vt inquit Dio, & nulla ex parte reprehendenda. quippe qua ciuium Rom. turba, quæ prope in immenſum creuerat, ac ſæpius iam ſeditionibus materiam præbuerat, ad laborem, & ad agriculturam traducebatur; ſolitudines autem quæ tum erant per Italiam plurimæ, frequentabantur, vt iam non ſolum qui confectis erant ſtipendiis, ſed & alij omnes ſatis victus haberent, neque ciuitate quidquam in eorum ſumptum erogante, nec locupletibus iacturã facientibus. Etenim omnem agrum, qui publicus populi Rom. erat, excepto agro Campano, (hunc enim ob præſtantiam exemptum reip. relinquendum cenſuit) diuiſit. reliquum nec inuitis dominis ademit, nec pretium arbitrio diuiſorum conſtituit, ſed emi eum à volentibus iuſſit, ac tantum numerari pecuniæ, quantum in proſcriptionibus iudicaretur. magnam autem eius adeſſe copiam aſſerebat, partim ex præda, quam Pompeius inuexerat, partim ex tributis, & vectigalibus iam ante conſtitutis. Lege hac perlata addidit illud quoque, vt ager Campanus iis, qui ternos, pluresve liberos haberent, diuideretur. Quo de agro Suetonius breuiter ita ſcripſit: *Campum Stellatem conſecratum, agrúmque Campanum, ad ſubſidia reipub. vectigalem relictum diuiſit extra ſortem viginti millibus ciuium, quibus terni plures ve liberi eſſent.* Non omnem tamen Campanum agrum in conſulatu Cæſaris, aut certe lege Cæſaris eſſe diuiſum, non obſcure mihi videtur Cicero ſignificare in epiſtola ad Lentulũ, cum ait de ſe ita: *Quin etiã Marcellino, & Philippo cos. Nonis Aprilibus, mihi eſt ſenatus aſſenſus, vt de agro Campano idibus Maijs frequenti ſenatu referretur. non potui magis in arcem illius cauſſæ inuadere, aut magis obliuiſci temporum meorum, & meminiſſe actionum.* & paullo poſt addit: *Pompeium ad ſe Vibullium miſiſſe cum mandatis, vt integrum ſibi de cauſſa Campana ad ſuum reditum reſeruaret.* & multo apertius Cœlius, cum ſcribit ad Ciceronem, Ser. Sulpicio, & M. Marcello cos. *Illud addo, actiones C. Curionis de agro Campano. de quo negant Cæſarem laborare, ſed Pompeium valde velle, ne vacuus aduenienti Cæſari pateat.*

Agros etiam ab eodem dictatore, & poſt necem eius à M. Antonio conſule, inde à triumuiris reip. & poſtremo ab Imp. Auguſto diuiſos, ſatis conſtat. cuius rei teſtimonia in tertium librum mihi putaui reiicienda, vbi de coloniis militaribus diſſeram. Atque ex his quidem legibus ſatis, vt opinor, intelligi poteſt id, quod in lege agraria primum quæſitum diximus, vt ager definiretur, quem diuidi oporteret, ſiue de hoſtibus modo captus, ſiue publicus populi Roma. eſſet, ſiue à priuatis poſſeſſus, ſiue publico ære de priuatis emptus. Quæ res impulit Appianum, vt M. Brutum veteranos milites ita poſt necem Cæſaris in Capitolio alloquentem fecerit, vt diceret, *ciues Romanos quondam in agros eſſe deductos, aut publicos, aut de hoſtibus captos, aut publica pecunia emptos, poſtremo autem ciuibus per vim ereptos diuidi eſſe cœptos.* Quanquam Cicero diſputans in conſulatu aduerſus legem agrariam Rulli, negat à maioribus traditum, vt agri emerentur. ſic enim inquit: *Hic ego iam illud, quod expeditiſſimum ſit, ne diſputo quidem Quirites, non eſſe hanc nobis à maioribus relictam conſuetudinem, vt emantur agri à priuatis, quo plebs publice deducatur.* & addit: *Antea, cum erat à tribuno pl. mentio legis agrariæ facta, continuo qui agros publicos, aut qui poſſeſſiones inuidioſas tenebant, pertimeſcebant.* Inde concludit, oportere definire, qui agri ſint emendi. *Libet,* inquit, *agros emi? primum quæro, quos agros? & quibus in locis? nolo ſuſpenſam, & incertam plebem Rom obſcura ſpe, & cæca expectatione pendere.*

Alterum caput fuit legis agrariæ, quo præſcribebatur, cui generi, & cui numero homi-

hominum agrorum aſſignatio conſtitueretur. cuius præcepti ſatis facilis, atq; expedita ratio eſt. Nam, quod ad genus pertinet, ſatis conſtat, agros aut vniuerſo populo viritim diuiſos, aut plebi Romanæ, aut patribus liberorum, aut militibus, iiſque vel peditibus, vel equitibus, vel ciuibus, vel Latini nominis ſociis, vnde ſcitũ illud eſt apud Higinum, *finitis ampliorum bellorum operibus, augendæ reip. cauſſa, illuſtres Romanos viros vrbes conſtituiſſe, quas aut victoribus populi R. ciuibus, aut emeritis militibus aßignarent.* Ac plebis quidẽ deducendæ cauſſam inopia atq; anguſtiæ rei familiaris attulerunt, vt agrorũ aliquid darent iis, qui nihil poſſiderent. vnde dixit Liuius: *Etſi belli pars cum Sidicinis reſtabat, tamen vt beneficio præuenirent deſideriũ plebis, de colonia deducenda Cales rettulerunt.* Videntur autem ab diuidendo agro ordinem ſeruaſſe tribuũ, nimirum vt ab vrbanis exorſi ordine inde ruſticas perſequerentur. quæ res locum Ciceroni dedit Rullum reprehendendi, qui ſe à Romilia tribu, id eſt à ruſticis initium facturum eſſe dixerat. *Quæſiui,* inquit, *in concione, ex eo Kal. Ianuarij, quibus hominibus, & quemadmodum illum agrum eſſet diſtributurus. reſpondit, à Romilia tribu ſe initium eſſe facturũ. primum quæ eſt iſta ſuperbia, & contumelia, vt populi pars amputetur, ordo tribuum negligatur; ante ruſticis detur ager, qui habent, quàm vrbanis, quibus iſta agri ſpes, & iucunditas oſtenditur?* Quod autem dixi, modo pedites, modo equites in agros eſſe deductos, Liuij teſtimonio adductus ſcripſi, qui in hunc modum loquitur de Thuriis: *Tria millia peditum iere, trecẽti equites. numerus exiguus pro copia agri.* & de Vibone: *Quadragena iugera agri data in ſingulos pedites ſunt, duplex equiti.* & de Aquileia: *Tria millia peditum, quibus data quinquagena iugera, centurionibus centena; centena quadragena equites acceperunt.* mouit me præterea Pedianus, cuius hæc in commentario Piſonianæ verba reperi: *Placentiam, & Cremonam ſex millia hominum ſunt deducta, in quibus equites deducendi cauſſa fuit, vt opponerentur Gallis, qui eam partem Italiæ tenebant.* Ex his autem, qui agri cupiditate tenebantur, ij nomina in coloniã dabãt. teſtis eſt Liuius lib. I, cũ ſcripſit: *Plures inuenti, qui propter vbertatem agri in Cruſtuminũ nomina darent.* & lib. III: *Iußi nomina dare, qui agrũ accipere vellent.* Quẽ ad morẽ reſpiciens, credo, Virgilius dixit in quinto: *Trãſcribunt vrbi matres, populumq; volentem.* Sæpe etiã numerus eorũ, qui deducẽdi eſſent, lege eſt præfinitus. oſtẽdit Liuius: *Senatus cenſuit coloniã Lauicos deducendam. coloni ab vrbe mille, & quingenti mißi bina iugera acceperunt.* & alio loco: *Senatus Satricum coloniam duo millia ciuium Rom. deduci iuſſit.* & alibi; *Factũ* s.c. *vt duo millia, & quingenti homines Cales ſcriberentur.* Quod ſi aut plures, aut pauciores, quàm lege præſcriptum erat, nomina in coloniam eſſent profeſſi, tum ad ſortem confugiebant, vt ex omnibus educerentur ſorte, qui agro accepto exirent. Hoc enim Dionyſius, & Plutarchus in deductione Velitrarum obſeruatum ſcribunt, iidémque, qui ſorte educti eſſent à ſenatu exire coactos adiiciunt. declarat Liuius, qui in alia re tradit, ex ſenatus decreto conſulem colonorum numerum conſcripſiſſe. Numerus autem colonorum pro agri amplitudine, in quem deducebantur, ſcribebatur. quo factum eſt, vt modo bina, modo terna, modo quaterna millia, atque amplius ſcriberentur. Quo in genere Cicero Rullum quoque reprehendit, cum dixit: *Tu non definias, quot colonias, in quæ loca, quo numero colonorum deduci velis?* poſt autem de Capua loquens ait: *Quinque millia colonorum Capuam ſcribi iubet. ad hunc numerum quingenos ſibi ſinguli ſument.* De emeritis autem militibus deducendis, in quibus etiam Italici erant, poſt dicemus.

Deinceps ſequitur, vt, per quos hæc diuiſio fieret, exponamus. neque vero dubium eſt, quin per curatores agrarios, vel triumuiros, vel quinqueuiros, vel ſeptemuiros, vel decemuiros, vel vigintiuiros. qui triumuiri, vel Xuiri agris dandis, aſſignandis vel coloniæ deducendæ ſunt dicti. Triumuirum frequens mentio eſt. meminit Liuius libro tertio, vbi de Antio loquitur: *Triumuiros agro dando creant, T. Quinctium, A. Virginium, P. Furium.* & de Calibus: *Treſuiros*

colo

coloniæ deducendæ, agroq; diuidendo creauerunt K. Duilium, T. Quinctium, M. Fabium. Quinqueuirum lib. III: *Ad militiam, quo paratior eſſet plebes, quinque viros Pomptino agro diuidendo creauerunt.* Septemuiros lege ſua creauit M. Antonius conſul. vnde illa ſunt Ciceronis in eum: *Sed hæc agrorum aſsignatio paullo ante L. Cæſaris ſententia diſſoluta eſt. huic enim aſſenſi ſeptemuirum acta ſuſtulimus.* Decemuiros tum creatos prodidit Liuius, cum Samnitem, Apulumq;, & Liguſtinũ, Gallicumq; agros s. c. diuiſos ſcripſit, cuius rei ante mentionẽ fecimus. atque eoſdem poſt etiam lege ſua reſtituit Rullus. viginti viros Cæſar intulit in primo conſulatu, cum legem agrariam tulit. quod inter omnes video conuenire. Hi vero curatores modo per conſulem, modo per prætorem vrbanum ſunt creati. per conſulem, vt eſt apud Liuium, anno poſt v. c. DLIIII. *L. Cornelius conſul creauit triumuiros Narnienſibus colonis ſupplendis.* per prætorem vrbanum, cum de Samnite Apuloq; agro eſt actum. *Decreuerũt patres, vt M. Iunius prætor vrbanus, ſi ei videretur, decemuiros agro Samniti, Apuloq; quod eius publicum populi Rom eſſet, metiẽdo, diuidendoq; crearet.* & de Gallico: *Decemuiros agro dando creauit A. Atilius prætor vrbanus.* Creabantur autem comitiis tributis omnibus tribubus aduocatis. Quare Rullo vitio vertit Cicero, quòd decemuiros ſuos per XVII tribus ſorte eductas crearet. *Toties,* inquit, *legibus agrarijs curatores conſtituti ſunt triumuiri, quinqueuiri, decemuiri. quæro à populari tribuno pl. ecquando niſi per* XXXV *tribus creati ſint?* Quinetiam ex eadem Rulli lege eoſdem multis miniſtris fuiſſe ornatos apparet, quippe cum dicat Cicero, Rullum tuliſſe, vt Xuiri auſpicij coloniarum deducendarum cauſſa pullarios haberent eodem iure, quo habuerunt treſuiri lege Sempronia. *deinde ornat,* inquit, *eos apparitoribus, ſcribis, librarijs, præconibus, architectis, mulis, tabernaculis, ſupellectili. ianitores ex equeſtri loco ducentos in annos ſingulos ſtipatores corporis conſtituit.* quæ tamen vt noua in iis Cicero videtur improbare.

Iam vero modus etiam iugerum agri ſingulis aſſignandorum in lege eſt præfinitus. cuius rei teſtimonio verba ſunt Liuij, qui de Satrico ait: *Duo millia deducta, bina iugera, & ſemiſſes agri aſsignati.* item alio loco: *Anxur trecenti in coloniam miſsi bina iugera agri acceperunt.* & alibi: *Coloniam Latinam in agrum Thurinum deduxerunt. tria millia peditum iere,* CCC *equites, numerus exiguus pro copia agri. dari potuere quadragena iugera in pedites, ſexagena in equites. Apuſtio auctore tertia pars agri dempta. quo poſtea, ſi vellent, nouos colonos adſcribere poſſent. vicena iugera pedites, quadragena equites acceperunt.* non eſt opus pluribus. addo tantum Ciceronem qui ait, *Seruilium Rullum Campani agri iugera dena, campi Stellatis duodena ſingulis lege ſua aſsignaſſe.*

Neque vero ſolum iugerum, ſed limitum quoque ratio agraria lege eſt præſcripta. Huius rei cum alia multa documento ſunt, tum illud in primis, quòd ager coloniarum, vt ſcriptum eſt apud Frontinum, *diuiſus,* & *aſsignatus* dictus ſit, idemq; duas conditiones habuiſſe feratur, vnam, qua plerunque limitibus contineretur, alteram, qua per proximos poſſeſſionum rigores. Limitũ vero multa genera erant, decumani, kardines, prorſi, tranſuerſi. decumanus erat ab oriente in occidentem, à meridie in ſeptentrionem: kardo, ab occidente ad orientem: prorſi, à ſeptentrione ad meridiem: tranſuerſi. & à ſitu regionum maritimi, & montani, qui ad mare, vel ad montes ſpectarent. præter hos erant limites actuarij, & linearij. *actuarius erat,* vt ait Higinus, *qui primus actus erat ab eo quintus quiſque, quem ſi numerares cum primo, erat ſextus, quoniam quinque centurias ſex limites clauderent. reliqui medij limites linearij appellabantur in Italia ſubruncini. Per rigores autem,* vt ſcribit Frontinus, *duobus fiebat modis: ſi in longitudinem eſſet delimatus, per ſtrigas appellabatur; ſi in latitudinem, per ſcamna. ſtrigatum autem agrum* definit Higinus, *qui à ſeptentrione in longitudinem in meridianum decurrit; ſcamnatum, qui eodem modo ab occidente in orientem creſcit.* erant etiam alia genera multa, de quibus in libris de limitibus diſputatur. verum his nos hoc loco contenti erimus, vt illud demum doceamus,

mus,aliarum coloniarum agrum alia ratione eſſe diuiſum,atque aſſignatum,prout in lege erat comprehenſum.

Celebrantur autem in hoc genere leges quædam,Sempronia,Mamilia,Cornelia,Iulia.quarum Semproniam Ti.Gracchus tulit, Mamiliam C.Mamilius is, qui propterea Limitanus vocatus eſt, tribunus pl. bello Iugurthino, vt proditum eſt à Salluſtio.Cornelia, & Iulia à Sylla,& Cæſare dictatoribus latæ ſunt. quibus legẽ etiam Auguſti imp.adiicere poſſumus.Vnde ſcriptum eſt apud Higinum hoc modo: *Actuarij limites extra terminos* D. *&* K. *latitudinem habent pedum* XII. *per eos iter populo, ſicut per viam publicam debetur.ita enim cautum eſt lege Sempronia, Cornelia, & Iulia.quidam ex his latiores ſunt* XII *pedibus, vt ij, qui ſunt per viam militarem acti.habent enim latitudinem viæ publicæ.lineares limites menſuræ tantum diſterminandæ cauſſa ſunt conſtituti, & ſi finitimi interueniunt, latitudinem ſecundum legẽ Mamiliam accipiunt.* Fuit autem lex Mamilia,quæ in finibus agrorũ quinque, aut ſex pedum latitudinem præſcriberet, quos,vt XII tabulis ante cautum fuerat,vſucapi vetaret.cuius rei meminit Aggenus his verbis: *De fine lex Mamilia quinque, aut ſex pedum latitudinem præſcribit.quoniam hanc latitudinem, vel iter ad culturas accedens occupat, vel circumactus aratri, quod vſu capi non poteſt.iter enim, non qua ad culturas peruenitur, capitur vſu, ſed id, quod in vſu biennio fuit.* Eadem lege ſingulos arbitros regendis finibus datos oſtendit Cicero, cum ita loquitur in primo de legibus: *Ex hac autem non rerum, ſed verborum diſcordia controuerſia nata eſt de finibus, in qua, quoniam vſucapionem* XII *tabulæ inter quinque pedes eſſe noluerunt, depaſci veterem poſſeſſionem Academiæ ab hoc acuto homine non ſinemus, nec Mamilia lege ſinguli, ſed ex* XII *tres arbitri fines regemus.* Factum eſt autem ſæpe, vt noua lege,& nouis limitibus colonia deduceretur,ſæpe vt antiqua lege,& antiquis limitibus.antiquas autem leges voco Semproniam,Corneliam,Iuliam, Auguſtanam, antiquos limites Gracchanos,Sullanos,Iulianos,Auguſteos. Itaque Frontinus in libro de coloniis *Aeſerniam lege Iulia deductam* ait, *agrum limitibus Auguſteis aſſignatum, Nuceriã lege Auguſtana, limitibus Iulianis, Velitras lege Sempronia, Sueſſulam lege Sullana, Aretium, & Verulas limitibus Gracchanis.* Termini autem Auguſtei, vt eſt in libro vetere de limitibus,in locis montanis termini erant rotundi ea ratione,quòd Auguſtus eos recenſuit,& vbi fuerunt lapides alios conſtituit, & omnem terram ſuis temporibus iuſſit remenſurari,ac veteranis aſſignari. Cum ergo tanta in limitibus conſtituendis opera poneretur,cauſſa apparet,cur Rullus, vt obiicit Cicero, Xuiros ſuos agrarios finitoribus, atque architectis ornauerit, cur Liuius in triumuiros agrarios Placentinum agrum metantes impetum à Boiis factum eſſe prodiderit,& alio loco Xuiros Samniti agro metiendo,ac diuidẽdo creatos ſcripſerit.

Vt autem magis hæc tota de limitibus quæſtio illuſtretur, placet hoc loco verba quarundam etiam legum, quas ante Auguſtum latas eſſe facile,niſi veteri teſtimonio reuinctus,crediderim,recitare,ex quibus omnino,quæ limitum obſeruatio eſſet,intelligatur.ſunt autem lex Peducea,Alliena,& Flauia.quarum memoria extat in libro de limitibus agrorum,hoc modo:

KAPVT LEGIS PEDVCEAE: *Quæ colonia hac lege deducta, quod ve municipium, præfectura, forum, conciliabulum conſtitutum erit, qui ager inter fines eorum erit, qui termini in eo agro ſtatuti erunt, quo in loco terminus non extabit, in eo loco is, cuius is ager erit, terminum reſtituendum curato. vtq; recte factum eſſe velit, idq; magiſtratus, qui in ea colonia, municipio, præfectura, foro, conciliabulo iure dicundo præerit, facito, vt fiat.*

KAPVT LEGIS ALLIENAE: *Qui limites decumani hac lege deducti erunt, quæcunque foſſæ in eo agro erunt, qui ager hac lege datus, aſſignatus erit, ne quis eos limites decumanos ne obſepito, ne ve eos arato, ne ve eas foſſas obturato, ne ve quis ſepito, quo minus aqua ire, fluere poſſit. ſi quis aduerſus ea quid fecerit,* IIII *colonis, municipibus*

pibus ve eius, in quorum agro id factum erit, dare damnas eſto.

KAPVT LEGIS FLAVIAE: *Qui hac lege coloniam deduxerit, municipium, præfecturam, forum, conciliabulum conſtituerit, in eo agro, qui ager intra fines ita eius coloniæ, municipij, fori, conciliabuli, præfecturæ erit, limites decumani vt fiant curato. quiq́; fines ita ſtatuerit, ſi fines eorum ſunt, dum ne extra agrum colonicum, territorium fines ducat, quiq́; termini hac lege ſtatuti erunt, ne quis quem eorum eijcito; ne ve commoueto, ſciens dolo malo. ſi quis aduerſus ea fecerit, is in terminos ſingulos, quos eiecerit, loco ve mouerit, ſciens dolo malo* XXV *in publicum eorum, quorum intra fines is ager erit, dare damnas eſto. deq́; ea re curatoris, qui hac lege erit, iuriſdictio, recuperatorumq́; datio, addictio eſto. cum curator hac lege non erit, tunc quicunque magiſtratus in ea colonia, municipio, præfectura, foro, conciliabulo iure dicendo præerit, eius magiſtratus de ea re iuriſdictio, iudicisq́; datio, addictio eſto. inq́; eam rem is, qui hac lege iudicium dixerit, teſtibus publice duntaxat in res ſingulas decem denunciandi poteſtatem facito, ita vt è rep. fideq́; ſua videbitur. Et ſi is, vnde ea pecunia petita erit, condemnatus erit, eam pecuniam ab eo, de ve bonis eius primo quoque die exigito. eiusq́; pecuniæ quod receptum erit, partem dimidiam ei, cuius vnius opera maxime is condemnatus erit, partem dimidiam in publicū redigito. quo ex loco terminus aberit, ſi quis in eum locum terminum reſtituere volet, ſine ſua fraude liceto facere, ne ve quid cui is ob eam rem hac lege damnas eſto.* Ac de legis quidem agrariæ capitibus hæc hactenus. nunc reliqua, quæ ad coloniarum deductionem pertinerent, perſequamur.

Lege accepta, aut s.c. facto, curatores, qui ex lege, aut s.c. coloniæ deducendæ, agrisq́; dandis erant creati, colonos, qui vel ſua ſponte nomina dederant, vel ſorte exierant, in agros lege definitos, atque in coloniam ſub vexillo, quaſi exercitum aliquem deducebāt. dux autem deductionis, credo, aliquis è curatoribus agrariis erat. Docet hoc non obſcure Appianus libro II, cum de coloniis loquens ait; multitudinem quondam in fanis, & lucis ſub vno vexillo, & vno duce collocatam. oſtendit Plutarchus, cum C. Graccho III viro coloniæ ad Carthaginem deducendam profecto portentum factum ait, quòd vexillum laceratum ſit. quin etiam ex eodē fonte illa Ciceronis in Antonium fluxerunt: *Caſilinum coloniam deduxiſti, vt vexillum tolleres.* & in Rullum: *Niſi forte mauultis, relictis his rebus, atque hac luce reipublicæ in Sipontina ſiccitate, aut in Salpinorum peſtilentiæ finibus Rullo duce collocari.* qua in oratione poſt etiam vexilli meminit, cum à Capua colonos aduerſus Romam reductum iri prædicit, his verbis: *Tum illud vexillum Campanæ coloniæ vehementer huic imperio timendum Capua à Xuiris inferetur. tunc contra hanc Romam, cōmunem patriam omnium noſtrum, illa altera Roma quæretur.* Signa autem cohortium in antiquis nummis, quibus coloniæ alicuius deductio ſignificatur, impreſſa adhuc etiā cernere poſſumus.

Vbi vero colonos in agris, quò deducendi erant, collocarant, tum aratro vrbem, & agrum circumſcribebant. de vrbe teſtis eſt Varro, Dionyſius, Plutarchus, alij; de agro vnus, quod ſciam, Cicero. Varronis hæc in lib. de lingua Latina quarto verba ſunt: *Oppida, quæ prius erant circunducta aratro, ab orbe vrbes. & ideo coloniæ noſtræ in litteris antiquis ſcribuntur vrbes, quòd item conditæ, vt Roma. & ideo coloniæ, vt vrbes conduntur, quòd intra pomœrium ponuntur.* Romulum porro tauro, & vacca iunctis vrbi condendæ locum circumaraſſe, ac deſignaſſe tradit Dionyſius. quin etiam terminos Carthaginis coloniæ, quos C. Gracchus triumuir deſcripſerat, à lupis eſſe diſſipatos refert Plutarchus. Nam de agro ſic agit in Antonium Cicero: *Caſilinum coloniam deduxiſti, vt vexillum tolleres, & aratrum circumduceres. cuius quidem vomere portam Capuæ pæne perſtrinxiſti, vt florentis coloniæ territorium minueretur.* Significat enim, Antonium Caſilini agrum ita dilataſſe, vt eum vſque ad Capuæ portam perduxerit, atque ea ratione Campanum ipſum territorium imminuerit. Vt autē ſignis militaribus, ſic etiam aratro coloniæ deductionē in nummis veteribus demonſtrari, ita notum eſt, vt teſtimonium res non deſideret.

Vrbe

Vrbe agróque,quo modo dixi, circumſcripto, tum vero eos agri diuiſionem, ac ſuæ cuique partis aſſignationem opinor eſſe aggreſſos. vnde agros coloniarum diuiſos,& aſſignatos dici notauit Frontinus. Quod munus difficillimum,ac moleſtiæ ſæpe pleniſſimum videtur fuiſſe propter odium colonorum. in quod illi facile poterant aſſignationis eius cauſſa incurrere. Qua de re, quoniam difficile eſt plus intelligere,quàm quantum vetera monumenta ſignificent,nullum verbum prorſus feciſſem, niſi me grauiſſima ad id T.Liuij auctoritas adduxiſſet,qui de triumuiris Ardeæ coloniæ deducendæ ita ſcripſit: *Triumuiri ad coloniam Ardeam deducendam creati Agrippa Menenius, T. Clœlius Siculus, M. Aebutius Elua, qui per minime populare miniſterium agro aſsignando ſocijs, quem populus Romanus ſuum iudicaſſet, cum plebem offendiſſent, ne primoribus quidem patrum ſatis accepti, quòd nihil gratiæ cuiuſquam dederant, vexationes ad populum, iam die dicta ab tribunis, coloni aſcripti, remanendo in colonia vitauere.*

Erit iam huius loci finis,ſi hæc,quæ dixi,omnia auſpicato facta fuiſſe oſtendero. Quod vt omnibus videatur,id ſatis magnum argumentum debet eſſe, quod ſcriptum eſt apud Ciceronem in Antonium: *Negaui in eam coloniam, quæ eſſet auſpicato deducta, dum eſſet incolumis, coloniam nouam iure deduci.* Nequid interea de pullariis repetam,qui cum agrariis curatoribus,vt ſupra docui,ſint dati, certe niſi auſpiciorum cauſſa non ſunt dati.Huc autem eodem luſtratio etiam coloniæ referenda eſt,cuius auctorem Ciceronem habemus in libris,quos de diuinatione reliquit,cum ſcripſit, *in luſtranda colonia ab eo, qui eam deduceret, bonis nominibus, qui eam deducerent, fuiſſe electos.* Quocirca ſcriptum quoque apud Plutarchum legimus,C.Gracchum in Carthagine deducenda,extis aris impoſitis tempeſtate direptis,ac trans fines coloniæ latis valde eſſe commotum. Qui mos ſi quis,vnde acceptus ſit,roget,reſpondebo,me arbitrari à Romulo, à quo multa eiuſmodi alia, ne dicam omnia,ad poſteros permanarunt.ab eo enim Romam coloniam & auſpicato & luſtratione adhibita eſſe deductam, diligentiſſimus rerum Romanarum ſcriptor literis prodidit Dionyſius.

De iure Coloniarum. CAP. III.

EX HAC diſputatione iã omnes intelligere poſſe arbitror,id quod paucis adhuc patuit,quid coloniæ eſſent, qua de cauſſa,à quibus, per quos, & quo modo deducerentur: nunc,ſi quis, quàm multa earum genera extiterint, & in qua inter ſe illæ varietate fuerint conſtitutæ,exquirat, is ſi paullo diligentius ſequentem diſputationem attenderit,non multa, vt opinor, quæ in tanta deſideret antiquitate,habebit.Eſt enim mihi deinceps de iure coloniarum quærendum. (ſiquidem non eadem coloniarum,ac municipiorum,ceterorúmque Italiæ oppidorum iura fuiſſe comperio.)cuius ignoratione multos adhuc in maximos,& turpiſſimos errores video eſſe prolapſos.Primum igitur conſtituendum eſt,ius coloniarum duplex fuiſſe,vnum earum,quæ ciuium Romanorum, alterum illarum, quæ Latinæ coloniæ dicerentur.Nota diuiſio eſt,quippe quæ ſit Liuij clariſſimis conſignata monumentis,veluti cum de Aquileia loquitur: *Illud agitabant, vt colonia Aquileia deduceretur, nec ſatis conſtabat, vtrum Latinam, an ciuium Romanorum deduci placeret. poſtremo Latinam potius deducendam patres cenſuerunt.* & alio loco: *Salernum, Buxentúmq; coloniæ ciuium R. deductæ ſunt.* & poſt: *Q. Aelius tribunus plebis tulit ad plebem, plebeſq; ſciuit, vt Latinæ coloniæ duæ, vna in Bruttios, altera in Thurinum agrum deducerentur.* & alibi: *Bononia Latina deducta, Parma, & Mutina ciuium Romanorum.* Hoc cognito,iam illud ſequitur, vt quæratur, quæ potiſſimum eas inter ſe diſſimilitudo ſecreuerit. Sunt, qui noſtra memoria ſcripſerint, Latinas eſſe, in quas homines ex Latio eſſent adſcripti; alij, quæ in Latium eſſent

deductæ. quarum opinionum vtraque ita vacillat, & claudicat, vt nulla poſſit eſſe infirmior. quid eſt enim, cur vlla ſententia delectemur, quæ aperte Liuiana auctoritate redarguatur? an coloniæ Latinæ ſunt, quò Latini adſcripti ſunt? immo vero quò ciues Romani. ſiquidem Liuius ſenatum Romanorum ad XII colonias Latinas, quæ bello Punico II defectionem ſpectabant, ita loquentem inducit: *Meminerint, ſe Romanos, inde oriundos, inde in coloniã ſtirpis augendæ cauſſa miſſos.* an quæ in Latium ſunt deductæ? immo vero, quæ quocunque: quod Bononiæ, & Aquileiæ commemorato exemplo, quæ in Galliam, & Carnos ſunt deductæ, facile cõprobatur. Vnde autem huius ignoratio iuris manauit? vnde niſi ab ignoratione Latinitatis? Etenim, ſi, quid inter ciuem Romanum, & Latinum intereſſet, cognouiſſent, facile etiam, quid coloniæ ciuium Romanorum à Latinis differrent, intellexiſſent. Supra autem diximus, ius Latij eſſe, vt ſuffragiorum poteſtatem, magiſtratu permittente, haberent, &, ſi in Latina ciuitate, aut Latij iure donata, magiſtratum geſſiſſent, ciues Romani vt fierent. vnde notum, ac iam tritum eſt illud Aſconij, *Strabonem tranſpadanis ius dediſſe, quod haberent ceteræ coloniæ, id eſt, vt peten di magiſtratus gratia ciuitatem Romanam adipiſcerentur.* Ergo Latinæ coloniæ erãt, quæ ius Latij ſiue Latinitatis acceperant. Quoniam autẽ ius Latij iuri Quiritium, & Latinæ coloniæ ciuiũ R. coloniis opponuntur, ob eam cauſſam fit, vt probe con cludi poſſit, ſi Latinæ coloniæ ſint, quæ ius habent Latij, Romanas eſſe, quæ donatæ ſunt iure Quiritiũ. Qui autẽ ius habet Quiritiũ, is nõ plenã ciuitatẽ R. ſed par tem tantũ ciuitatis adeptus eſt. iure enim Quiritiũ quid aliud continetur, niſi, vt alio libro docui, ius priuatæ libertatis, cõnubiorum, patrium, ius legitimi dominij, vt hereditatis, mancipij, & nexus, vſucapionis, & reliquorũ, itémq; ius teſtamentorum, & tutelarum? Ergo Romanæ coloniæ fuerunt, quæ ius priuatum ciuium Romanorum habuerunt, quod his rebus eſt comprehenſum. Hæc autem iura omnia colonis Romanis conceſſa, Latinis interdicta, in veteribus monumentis perſcriptum animaduertere poſſumus. Nam & Boëtius in expoſitione Topicorum dixit, *deductione in Latinas colonias ciues Romanos mediam capitis diminutionem conſecutos eſſe, & Romanam ciuitatem amiſiſſe*, hoc eſt, vt idem interpretatur, *neque connubij, neq; teſtamenti, neque mancipij, aut nexus, aut patriæ poteſtatis ius, quod erat pro prium ciuium Romanorum, habuiſſe.* & Vlpianus in Inſtitutionibus ſcriptũ reliquit, *Libertinos Latinos neque connubij, neque patriæ poteſtatis, neque tutelæ recipiendæ ius habuiſſe.* Neq; vero aliud ſenſiſſe Liuium puto, cum Antium coloniam miſſam, atq; Antiatibus, ſi ipſi aſcribi vellent, ciuitatem datam ait, aut cum Veliternos colonos veteres ciues Romanos appellauit, quàm eis coloniis ius eſſe Quiritium impertitum. Nam quid Tullianum teſtimonium proferam? qui aliquot colonias hoc iure fuiſſe præditas nõ obſcure in oratione pro Cæcina oſtendit, cũ dixit, *L. Sullam dictatorem, cum de ciuitate Volaterranis adimenda ferret, ita tuliſſe, vt non ſuſtulerit eorum nexa, & hereditates, ſed eo iure reliquiſſe, quo eſſent Ariminenſes, quos neminẽ ignorare, XII coloniarũ fuiſſe. & à ciuibus Romanis hereditates capere potuiſſe.* erant ergo, vt eundem locum diutius vrgeam, coloniæ ciuium Romanorum ciuitatis Romanæ iure donatæ illæ quidem, verum non optimo. neq; enim iura publica ciuitatis habebant, ſed priuata tantum. Quare qui eò aſcripti coloni erant, nomine quidem erant ciues Romani, re vero coloni. teſtem poſtulatis? non longe abiero. præſto eſt Liuius, qui libro XXXIIII ſcribit, *Puteolos, Salernum, & Buxentum ciuium R. colonias aſcripti coloni, qui nomina dederant, cum ob id ſe pro ciuibus ferrent, ſenatum iudicaſſe, non eſſe eos ciues Romanos;* & alio loco narrat, *Ferentinates nouum ius tentaſſe, vt Latini, qui in coloniam Romanã nomina dediſſent, ciues Romani eſſent,* id eſt, vt ego quidem exiſtimo, ius Quiritium adipiſcerentur. Neque enim probabile, atq; vlla ex parte conſentaneum rationi videtur, Latinos in coloniam Romanam deductos plenum ius ciuitatis aſſequi voluiſſe, cum ſatis conſtet ciues Romanos eò profectos id amiſiſſe. Quoniam autem illud nouum, & ante inuſitatum

ius

ius vocat Liuius,facile,quid ante in more , ac inſtituto poſitum fuerit, intelligere poſſumus.

Quòd ſi coloniæ ciuium Roma.partem tantum habuerunt ciuitatis; non integram ciuitatem , profectò dubitandum non eſt, quin Latinæ omnis expertes fuerint ciuitatis. Id quod cum ipſa ſuadet ratio,tum exempla vetera non obſcure demonſtrant. An enim,ſi Latini coloni ciues eſſent Romani , Cicero pro Balbo dixiſſet, *T. Matrinium Spoletinum ex colonia Latina ciuitate eſſe donatum?* & in Bruto, *Q. Fuluium Nobiliorem, cum triumuir coloniam deduceret, Q. Ennium ciuitate donaſſe?* & in or.pro Cæcina , *ciues R. ſi in colonias Latinas proficiſcerentur, Romanam ciuitatem amiſiſſe?* & pro domo, *qui ciues R. in colonias Latinas proficiſcebantur, fieri non potuiſſe Latinos qui non erant auctores facti, nomenq; dederant?* quid opus eſt pluribus? lex Appuleia,quam idem ille in Balbi defenſione commemorat, ſatis oſtendit , nullas omnino colonias optimo iure ciuitatis Ro.fuiſſe affectas.cur enim Saturninus ille Appuleius in tribunatu tuliſſet , *Vt C. Marius in ſingulas colonias ternos ciues R. facere poſſet, ſi colonijs ciuitas ante patuiſſet?* Si ergo coloniæ omnes aut ius Quiritium tantum habuerunt,aut ius Latij,profectò nec cenſus,nec tributorũ,nec ſtipendiorum,nec ſuffragiorum,nec magiſtratuum ius idem,quod ciues Romani,adeptæ ſunt.De cenſu teſtimonium res non poſtulat.ſiquidem in quaque colonia colonici cenſores fuerunt,à quibus,vt infra oſtendam, ex coloniæ inſtituto cenſus peragebatur. Tributum tamen eos pependiſſe , & milites ad bellum ex formula miſiſſe,non eſt dubium.Hoc enim XII coloniarum exemplo cõfirmatur, quæ bello Punico ſecundo negauerunt eſſe,vnde milites , & pecuniam darent; & XVIII aliarum, ex quibus,vt inquit Liuius,cũ quæreretur , ecquid milites paratos haberent,reſponderunt,& milites paratos ex formula eſſe,&,ſi pluribus opus eſſet, plures daturas,& quidquid aliud imperaret,velletq; populus Ro. enixe facturas.ad id ſibi neque opes deeſſe,animum etiam ſupereſſe. Adde quòd XII coloniis , quæ imperium abnuerãt,eodem bello aliquot poſt annis ex s. c.imperatum eſt , quantum quæq; earum coloniarum militum primum dediſſet populo Rom.ex quo hoſtes in Italia eſſent,duplicatum eius ſummæ numerum peditum daret , & equites centenos vicenos : ſi qua eum numerum equitum explere non poſſet , pro equite vno tres pedites liceret dare. pedites,equiteſque quam locupletiſſimi legerentur, mitterentúrque vbi extra Italiam ſupplemento opus eſſet. ſi quæ ex iis recuſarent, retineri eius coloniæ magiſtratus,legatóſque mandatum.neque,ſi poſtularent , ſenatum dari,priuſquam imperata feciſſent.ſtipendium præterea iis coloniis III millia æris,aſſes ſingulos imperatum,vt quotannis exigeretur. Habuiſſe tamẽ aliquot colonias militiæ vacationem,Liuij teſtimonio eſt cognitũ , cuius hæc ſunt verba: *Dijs rite placatis delectum conſules habebant acrius intentiusq; , quàm prioribus annis quiſquam meminerat habitum. nam & belli terror duplicatus noui hoſtis in Italiã aduentu, & minus iuuẽtutis erat, vnde ſcriberent milites. Itaq; colonos etiam maritimos, qui ſacroſanctam vacatiõnẽ dicebantur habere, dare milites cogebant. quibus recuſantibus edixere in diem certam, vt quo quiſq; iure vacationem haberet, ad ſenatũ deferret. ea die hi populi ad ſenatum venerũt, Oſtienſis, Alſienſis, Antias, Anxuras, Minturnenſis, Sinueſſanus, & à ſupero mari Senenſis. cũ vacationes ſuas quiſq; recitaret, nullius , cum in Italia hoſtis eſſet, præter Antiatem, Oſtienſemq; vacatio obſeruata eſt. earumq; coloniarũ iuniores iureiurando adacti , ſupra triginta dies non pernoctaturos ſe extra mœnia coloniæ ſuæ, donec hoſtis in Italia eſſet.* Prætereo,quòd bello Antiochino cum eædem maritimæ coloniæ,eodem teſte Liuio, cogerentur in claſſem , tribunos pl.appellarunt,à quibus ad ſenatum reiectis,ſenatus decreuit, vacationem rei naualis non eſſe. Quin etiam colonias immunitates aliis alias maiores habuiſſe, indicat Cicero in Verrem,cum ait : *Quæ colonia eſt in Italia tam bono iure, quæ per hos annos tam commoda vacatione vſa ſit omnium rerum , quàm Mamertina ciuitas per triennium?* De iure autem ſuffragiorum ferendorum, aut magiſtratuum

Romæ petendorum, quoniam in hoc vetera prope muta ſunt monumenta, facile adducor, vt credam, nullum colonis vllis ante legem Iuliam patuiſſe, niſi, quo modo Latini id, vt ſupra diximus, per magiſtratum domi geſtum adepti ſunt.

De republica coloniarum. CAP. IIII.

VTRVM igitur hactenus ad iura coloniarum aperienda eſt ſatis? aliis fortaſſe, mihi nequaquam. neque enim de earum republica, & ciuitatis ratione aliquid dictum eſt, in quo maxime coloniarum ius eſt verſatum. Explicemus igitur, quoad poſſumus, hanc etiam quæſtionem, aut certe vias quaſdam eius tractandæ optimis ingeniis demonſtremus. Omnis coloniarum reſpublica in legibus, & legum curatoribus, meo iudicio, fuit poſita; leges vel à populo Ro. acceperunt, vel ipſæ ſibi per ſenatum, aut populum condiderunt; legum curatores aut magiſtratus, aut ſacerdotes fuerunt, humanarum illi, hi diuinarum. Leges autem ſuas quæque colonia habuit præcipuas, à Romanis quidem legibus ſeparatas, ſed tamen à Romanis triumuiris datas. vt enim legati à ſenatu decreti prouincias ordinabant, iiſq; leges, ac iura præſcribebant, ſic curatores coloniarum coloniis. Huius autem antiquitatis multi ſunt teſtes, ſed maxime Gellius, qui ſcripſit, colonias omnes iura, inſtitutáque non ſui arbitrij, ſed populi Rom. habuiſſe; & Cicero, qui de Puteolis, quò deducere coloniam Rullus ſtatuerat, dixit: *Puteolos, qui nunc ſunt in poteſtate ſua, ſuo iure, libertatéque vtuntur, totos nouo populo, atque aduenticijs copijs occupabunt.* & Liuius, qui ſcriptum reliquit, *Veliternos, & Circeienſes colonos repetiſſe captiuos ſuos à Romanis, vt in eos legibus ſuis animaduerterent.* Nam quid Flaccum memorem, omnium diſertiſſime ita loquentem? *Territoria inter ciuitates, id eſt inter municipia, colonias, ac præfecturas alia fluminibus finiuntur, alia ſummis montium iugis, ac diuergijs aquarum, alia etiam lapidibus poſitis præſignibus, alia inter binas colonias limitibus perpetuis diriguntur. de quibus territorijs ſi quando quæſtio mouetur, reſpiciũtur leges ciuibus datæ, id eſt colonijs, municipijs, ac præfecturis.* Item: *Ergo fit, vt plura territoria confuſa vnam faciem limitationis accipiant. aliquibus vero auctores diuiſionis reliquerunt aliquid agri eis, quibus abſtulerunt, quatenus haberent iuriſdictionẽ, aliquos intra muros cohibuerunt. itaq; leges datæ colonis, municipijſq; intuẽdæ erunt.* Fuiſſe quoq; præter hæc alias leges ab ipſis colonis latas, argumento illud eſt quòd in coloniis cõſiliũ erat & ſenatus & populi. Senatores autẽ in coloniis vt etiã in municipiis, decuriones vocabãtur, quod docet Cicero, cũ ita loquitur in Sextiana de Capua colonia deducta, cũ ante eſſet præfectura: *Qua de cauſſa & tum conuentus ille Capuæ, qui propter ſalutem illius vrbis conſulatu conſeruatam meo, me vnum patronum adoptauit, huic apud me P. Sextio maximas gratias egit, & hoc tempore ijdem homines, nomine commutato, coloni, decurionéſque beneficium P. Sextij teſtimonio declarant. recita quæſo, quid decreuerint Capuæ decuriones.* Significat autem, qui conuentus Capuæ, cum præfectura erat, dicebatur, eundem decuriones poſt deductam à Cæſare conſule coloniam, eſſe appellatum. Hinc Suetonius in Augusto, *Corpus*, inquit, *decuriones municipiorum & coloniarum à Nola Bouillas vſque deportarunt.* & in eodem libro: *Quæ de magiſtratibus vrbicis decuriones colonici in ſuam quiſque coloniam ferrent.* & in multis veteribus lapidum monumentis adhuc inuenimus, DEC. COL. quod valet, *Decurio coloniæ.* Ceterum Pomponius decuriones dictos exiſtimauit, quòd initio, cum coloniæ deducerẽtur, decima pars eorum, qui deducerentur, conſilij publici gratia conſcribi ſolita ſit. Numerus vero decurionum neſcio an in omnibus coloniis idem fuerit. centum quidem eos certe fuiſſe in colonia Capua, Cicero in ſecunda agraria prodidit. Denique vt in ſenatore Romano, ſic in decurione colonico legendo cenſum eſſe obſeruatum, qui fuerit centum millium, ſatis aperte ex libro primo epiſtolarum Plinij perſpicitur,

cũ ait: *Eſſe autem tibi centum millium cenſum, ſatis indicat, quòd apud nos decurio es. igitur vt te non decurione ſolum, verum etiam equite Roma. perfruamur, offert tibi ad implendas equeſtres facultates* CCC *millia nummum.* Magiſtratus coloniarum præcipuos fuiſſe inuenio duumuiros, cenſores, ædiles, & quæſtores. Dumuiratus magiſtratus erat prope conſulatui, aut præturæ cõpar. vnde ſcite illud in agrariis Cicero de Capua colonia dixit: *Cum in ceteris colonijs duumuiri appellentur, Capuæ ſe prætores appellari volebant.* & Pomponius de albo ſcribendo: *In albo lex præponi iubet, qui maximo honore in municipio functus eſt, vt qui duumuiratũ geſſit.* Item alibi: *Is, qui non ſit decurio, duumuiratu, vel alijs honoribus fungi non poteſt.* Atque hos quidem eſſe opinor, qui etiam duumuiri iuredicundo appellabantur, quorum celebrem adhuc in veteribus lapidibus extare memoriam animaduertere licet, hac ſcriptura breui: II VIR. I. D. inueni tamen etiam III virum coloniæ Auximatis, & IIII virum coloniæ Signinæ in exemplis his veterum inſcriptionum ad me delatis. III VIR. IN COL. AVXIM. BIS.

Item.

L. VOLVMNIO L. F. POMP. IVLIANO SEVERO IIIIVIRO COL. SIG. PATRONO COLONIAE SVAE SENATVS, POPVLVSQVE SIGNINVS.

Cenſores cenſum in coloniis egerunt, perinde atque Romani cenſores Romæ. id quod teſtimonio cognoſcitur Liuij ita ſcribentis in libris de bello Annibalis: *Decretum eſt, vt cenſus* XII *colonijs, quæ imperium abnuerant, ageretur ex formula ab Romanis cenſoribus data. dari autem placuit eandem, quam populo Ro. deferriq; Romam ab iuratis cenſoribus coloniarum, priuſquam magiſtratu abirent.* Itaque Nero, & Salinator Romani cenſores earum coloniarum, quod nunquam ante factum erat, deferentibus coloniarum cenſoribus, cenſum receperunt, vt quantum numero militum, quantum pecunia valerent, in publicis tabulis monumenta extarent. quibus ex verbis apparet etiam, quid in cenſu coloniarum agendo à cenſoribus colonicis obſeruatum ſit. Inuenio etiam in antiquis marmoribus mentionem AEDIL. COLON. PVTEOLANORVM. Illud præterea non prætereundum, quòd ad omnes coloniarum magiſtratus pertinet, etiam in colonia magiſtratus prætexta vſos eſſe, quod ſcriptum eſt in oratione L. Valerij tribuni pl. apud Liuium. Sacerdotes porro, vt augures, & pontifices in coloniis cooptatos, indicat Cicero in ſecunda agraria, vbi de Capua loquitur: *Hinc iſti decemuiri, cum numerum colonorum ex lege Rulli deduxerint, centum decuriones, decem augures, ſex pontifices conſtituerint, quos illorum animos, quos impetus, quam ferociã fore putatis?* An vero certus numerus ſacerdotum fuerit, an pro coloniæ magnitudine variauerit, vt etiam magiſtratuum, parum habeo explicati, quid aut tradam, aut ſentiam.

Præter magiſtratus fuerunt patroni coloniarum. Hos Romulus in remp. induxit. vt enim ciues patricios plebeiorum tutores conſtituit, ſic colonis, ac ſociis populi Roma. quos vellent, ex ciuibus Roma. ſibi patronos deligendi, copiam fecit, quorum opera in ciuitate vterentur, ſiquid eſſet, quod ſua intereſſet, ac Romæ curandum eſſet. Horum patronorum tum Dionyſium in Romulo video meminiſſe, tum Ciceronem in oratione pro Sylla, cum ait: *Primum omnis Pompeianorum, colonorúmque diſſenſio delata ad patronos eſt, cum iam inueteraſſet, ac multos annos eſſet exagitata, deinde ita à patronis res cognita eſt, vt, nulla in re à ceterorũ ſententijs Sylla diſſenſerit.* & in Philippicis, cũ inquit, *Antonium vexaſſe Puteolanos, quòd C. Caßium, quòd Brutos patronos adoptaſſent.* & Suetonium in Auguſto, cum ait, *Bononienſes antiquitus in Antoniorum clientela fuiſſe.* In lapidibus autem veteribus adeo crebra patronorum coloniæ mentio eſt, vt nihil poſſit eſſe celebrius.

De colonijs ante bellum Italicum deductis. CAP. V.

QVAE de coloniis,& iure,& rep.earum ex veterum annaliu m memoria repetere , aut ipſe coniectura , iudicio ve complecti potui, ea fere ſunt,quæ ſupra ſcripſi.reliquum eſt, vt earum nomina litteris mandem,ac quo quæque anno,& qua lege, quo iure, quóq; loco deducta ſit,explicem:ne quid à me, quod ad antiquum Italiæ ſtatum pertineat,præte rmiſſum eſſe videatur. Initium autem ducam à Romulo,ac ſingulas deinceps vſque ad bellum Italicum perſequar.Romulus rex coloniarum deducendarum auctor,ſex,quod in monumentis rerum ab eo geſtarum notatum videmus, colonias condidit, CAENINAM, ANTEMNAS, CRVSTVMERIVM, MEDVLLIAM, CAMERIAM, ET FIDENAS. quarum reliquæ in Sabinis; Medullia , & Cameria in Latio fuerunt. Cæninam , & Antemas Aborigines, pulſis inde Siculis, tenuerant.in ſingulas treceni homines miſſi, cum ipſæ ciuitates tertiam agri partem obtuliſſent. Cruſtumerium, Cameria , & Fidenæ Albanorum coloniæ fuerant.ex quibus Cruſtumerium poſt cum regnante Tarquinio Priſco ad Latinos defeciſſet,armis in poteſtatem redactum, colonos iterum Romanos accepit. Cameria vero , cum regnante Romulo colonos ſuos partim interfeciſſet,alios eieciſſet,dimidiam agri partem amiſit. Hæc fere Dionyſius,qui idem multas alias colonias à Romulo deductas,cum ſe multæ ciuitates initio à Medullia facto eius poteſtati permiſiſſent, ſcribit. Liuius tamẽ Fidenarum tãtum meminit,quas Plutarchus Idibus Aprilis deductas,duobus millibus,& quingentis eo miſſis,litteris conſignauit.anno inde CCCXXVI colonorum numerus additus,teſte Liuio,agérque iis bello interemptorum eſt aſſignatus,qui poſt biennium à Fidenatibus ſunt occiſi. Deinde OSTIA in ore Tiberis ab Anco Marcio condita,eadémque colonia eſt deducta, vt Liuius in primis , ac Dionyſius memoriæ prodiderunt.SIGNIAM,& CIRCEIOS in Volſcis deduxit rex Superbus, illam caſu,hanc conſilio.Cum enim bello Volſcis illato, ac Sueſſa Pometia capta,in Sabinos profectus præſidium in Volſcis reliquiſſet , idq; per hiemem in agro Signino caſtra in oppidi modum communiſſet,Signiæ oppido originem dedit. Circeios autem conſulto colonos miſit,quòd id oppidum & agro Põptino, omnium, qui in Latio ſunt,maximo,& mari,quod attingebat,eſſet opportuniſſimum. Atq; ita quidem Dionyſius. Nam Liuius Signiam, Circeióſque colonos miſſos,præſidia vrbi futura terra , mariq; tantum ſcripſit. quin etiam idem Ap. Claudio , P. Seruilio cos.anno CCLIX, Signiam ſuppleto numero colonorum iterum deductam prodidit; Circeios L. Lucretio , Ser.Sulpicio cos.anno CCCLX Diodorus. Anno autẽ eo, de quo dixi, CCLIIX ECETRAS in Volſcis item deductas,ſignificauit Dionyſius,cum ſcripſit,Aurũcos poſtulaſſe à ſenatu,vt agro,quem Romani ademerant Volſcis Ecetranis , atque in eum colonos deduxerant, qui præſidio gentis eſſent,decederent, alioquin ſe armis eos moturos. Anno CCLIX A. Virginio,T.Veturio cos.*Volſcis deuictis Veliternus ager ademptus.* VELITRAS *coloni ab vrbe miſſi,colonia deducta.* ſic Liuius:neque vero aliter,niſi quòd aliquanto diligentius,Dionyſius:M.Valerium dictatorem triumphaſſe , ac dimiſſo exercitu in agrum Volſcis ademptum colonos miſiſſe , lectis pauperibus , qui agrum hoſtilem cuſtodirent,& ſeditioſam vrbis plebem leuarent.biennio poſt cum peſtilentiæ vis vix decimam partem ciuium reliquiſſet,Veliternos vaſtitatem coloniæ queſtos colonos à Romanis poſtulaſſe,itaque triumuiros creatos,qui nouos colonos deducerent. pleriſque peſtilentiæ metu ire recuſantibus , ſorte ductos , qui irent , eoſdémque ire compulſos eſſe. atque hoc idem in Coriolano quoque apud Plutarchum eſt ſcriptum. Hanc autem coloniam ciuium Romanorum deductam, ſignificat Liuius libro III,cum ait,*In Veliternos veteres ciues Rom. quòd cum Latinis rebellaſſent,acerbe ſæuitum.* Anno CCLXI, T.Geganio,P.Minucio conſulibus NORBAM in montes deductam , vt arx eſſet in Pomptino , Liuius , vt

ſed

ſeditio ſedaretur, Dionyſius prodidit. Anno CCLXXXVI, Ti. Æmilio, Q. Fabio conſulibus Fabius rettulit; T. Quinctij ductu, & auſpicio agri capti priore anno aliquātum à Volſcis eſſe: ANTIVM propinquam opportunam maritimam vrbem coloniam deduci poſſe. ita ſine querelis poſſeſſorum plebem in agros ituram, ciuitatem in concordia fore. ea ſententia accepta triumuiros agro dando creant T. Quinctium, A. Virginium, P. Furium. iuſſi nomina dare, qui agrū accipere vellent. Fecit ſtatim, vt fit, faſtidium copia, adeoq; pauci nomina dedere, vt ad explendum numerum coloni Volſci adderentur. poſt autem anno CCCCXV, L. Furio, C. Mænio coſ. ſubactis, qui defecerāt, Antiatibus, Antium noua colonia miſſa cum eo, vt Antiatibus permitteretur, ſi & ipſi aſcribi coloni vellēt. & ciuitas, teſte Liuio, data. M. vero Fabio, Poſtumo Æbutio conſulibus, anno CCCCXIII, s.c. factum eſt, vt quoniam ciuitas Ardeatium inteſtino tumultu redacta ad paucos eſſet, coloni eò præſidij cauſſa aduerſus Volſcos ſcriberentur. Hoc palam relatum in tabulas, vt plebem tribunoſq; fallerent, iudicij reſcindendi conſilium initum, conſenſerant autem, vt multo maiore parte colonorum Rutulorū, quàm Romanorum ſcripta, nec ager vllus diuideretur niſi is, qui interceptus infami iudicio erat, nec vlli prorſus Romano ibi, quàm omnibus Rutulis diuiſus eſſet, gleba vlla agri aſſignaretur. ſic ager ad Ardeates rediit. triumuiri ad coloniam ARDEAM deducendam creati Agrippa Menenius, T. Clœlius Siculus, M. Æbutius Elua, qui coloni aſcripti in colonia remanſerunt. Deinde anno CCCXXXVII, L. Sergio Fidenate, M. Papirio, C. Seruilio tribunis militum conſulari poteſtate, opportune captis ex Æquis LAVICIS, ſenatus priuſquam ab tribunis plebis agrariæ ſeditiones, mentione illata de agro Lauicano diuidendo, fierent, cenſuit frequens coloniam Lauicos deducendam. coloni ab vrbe mille, & quingenti miſſi bina iugera acceperunt. Anno etiā CCCLX, L. Lucretio, Ser. Sulpicio conſulibus Liuium video VITELLIAE coloniæ meminiſſe, nec tamen, quando deducta fuerit, aperire: ſic enim tantum inquit: *Vitelliam coloniam Romanam in ſuo agro Aequi expugnant.* nec tamen de ea dubitandum eſt, ſiquidem ita de eadem ſcribit in Vitellio Suetonius: *Vitellia ab Ianiculo vſque ad mare, colonia eiuſdem nominis, quam gentili copia Vitellij aduerſus Aequicolas tutandam olim depopoſciſſent.* Anno vero CCCLXVIII cum haud procul ſeditione res eſſet, ecce tibi, vt inquit Liuius, eius leniendæ cauſſa, poſtulāte nullo, largitor voluntarius repente ſenatus factus, SATRICVM coloniam duo millia ciuium Rom. deduci iuſſit. bina iugera, & ſemiſſes agri aſſignati. Triennio vero interiecto, L. Valerio, A. Manlio, & collegis tribunis militum conſulari poteſtate, SVTRIVM in Etruria colonos miſſos, mihi Velleij auctoritate eſt perſuaſum; quippe qui eam coloniam ſeptem poſt Romam captam annos notat. Diodorus tamen anno poſt Romam captā Sutrinæ coloniæ meminit, vt Liuius poſt Punico bello. Eo certe anno, & Liuij, & Velleij teſtimonio certum eſt, NEPET in Etruria eſſe deductam. ſiquidem Liuius ait, quo ad Veliternam militiam paratior plebes eſſet, triumuiros Nepet coloniæ deducendæ creatos. Anno CCCLXXVII, L. Æmilio, Ser. Sulpicio tribunis mil. conſulari poteſtate, inuenio apud eundem SETIAM, ipſis querentibus penuriam hominum, nouos colonos eſſe aſcriptos. itaque anno CCCCXIII, Priuernates Norbam, & Setiam finitimas colonias eſſe depopulatos. Velleius tamē Setiam poſt annum, quàm Sutrium, deductam ſcribit. Anno inde CDXIX Ti. Veturio, Sp. Poſtumio conſulibus, etſi belli pars, vt ait Liuius, cum Sidicinis reſtabat, tamen vt beneficio præuenirent deſiderium plebis, de colonia deducenda CALES, rettulerunt. factoq; s. c. vt duo millia quingenti homines eò ſcriberentur, treſuiros coloniæ deducendæ, agroq; diuidendo creauerūt K. Duilium, T. Quinctium, M. Fabium. Cales Auſonum fuit. eius item hoc anno deductæ meminit Velleius. Poſt quinquennium vero L. Æmilio, C. Plautio coſ. ANXVR trecenti in coloniam miſſi bina iugera agri acceperunt. Inſequenti vero ann. FREGELLAS (Sidicinorum is ager, deinde Volſcorum fuerat) colonia

 deducta.

deducta. Vtriuſque cum Paterculo auctor eſt Liuius. Anno inde CCCCXXXIX, C. Sulpicio, M. Pœtelio cos. cum Lucerini in Apulia ad internecionem eſſent cæſi, eò ira proceſſit, vt, cum de coloniis mittendis LVCERIAM conſuleretur ſenatus, multi delendam cenſerent. præter odium, quod execrabile in hos captos eſſet, longinquitas quoque abhorrere à relegandis tam procul ab domo ciuibus inter tam infeſtas gentes cogebat. vicit tamen ſententia, vt mitterentur coloni. duo millia, & quingenti miſſi. meminit huius non Liuius ſolum, cuius hæc verba ſunt, ſed Polybius quoque, Diodorus, & Paterculus. Poſtero anno SVESSA, & PONTIAE coloniæ ſunt deductæ. Sueſſa Auruncorum fuerat. Volſci Pontias inſulam ſitam in cōſpectu littoris ſui incoluerunt. Ita quidem Liuius, num vero aliter Velleius? etiã. nam Sueſſam Auruncam triennio poſt deductam ait, quàm Luceria. Addit præterea eodem anno SATICVLAM in Samnio eſſe deductam, de cuius deductione apud Liuium ſcriptum nihil inuenio. cum tamen idem ille poſt libro XXVII Saticulanorum colonorum meminerit. ex Feſtinis porro commentariis apparet, Saticulam deductã eſſe à triumuiris M. Valerio Coruo, Iunio Scæua, P. Fuluio Longo ex s.c. K. Ianuariis, L. Papirio Curſore, C. Iunio iterum conſulibus. Iiſdem autem conſulibus, vt ait Liuius, INTERAMNAM, & CASSINVM vt perducerentur coloniæ, s. c. factum eſt. ſed triumuiros creauere, ac miſere colonorum quattuor millia inſequentes conſules M. Valerius, P. Decius. Interamnæ idem poſt etiã meminit L. Poſtumio, M. Atilio cos. cum ait: *Samnites Interamnam coloniam, quæ via Latina eſt, occupare conati ſunt.* Diuerſus tamen eſt ab eo in hoc quoque Velleius, quòd Interamnã biẽnio poſt deductam ait, quàm Saticulam. Anno CCCCL, L. Genucio, Ser. Cornelio cos. SORAM, atque ALBAM coloniæ deductæ. Albam in Æquos ſex millia colonorum ſcripta, Sora agri Volſci fuerat, ſed poſſederant Samnites. eò quattuor millia hominum miſſa. Hunc quidem in modum Liuius. Paterculus autem has tantum decennio poſt Interamnam deductas notat. Poſt quadriennium, M. Fuluio, T. Manlio cos. NEQVINVM in Vmbris in deditionem populi Rom. venit. colonia eò aduerſus Vmbros miſſa, à flumine Narnia eſt appellata. Poſt autem anno DLIIII, P. Villio, L. Cornelio cos. Narnienſium legatis querẽtibus ad numerum ſibi colonos non eſſe, immiſtos quoſdam non ſui generis pro colonis ſe gerere, earum rerum cauſſa triumuiros creare L. Cornelius conſul iuſſus. creati P. & Sex. Ælij Pæti, & C. Cornelius Lentulus, teſte Liuio. Qui idem anno CCCCLV à conſulibus L. Cornelio Cn. Fuluio CARSEOLOS in agrum Æquicolarum colonos miſſos ſcribit, cum tamen ſui, vt puto, oblitus, ita in anni CCCCLI rebus exponendis ſcripſiſſet; *Nuntiatum à Marſis agrum vi teneri; in quem Carſeoli colonia deducta erat.* Anno idem CDLVII, Ap. Claudio II, L. Volumnio II conſulibus; cum de præſidio regionis depopulatæ à Samnitibus agitaretur, placuit, vt duæ coloniæ circa Veſcinum, & Falernum agrum deducerentur, vna ad oſtium Liris fluuij; quæ MINTVRNAE appellata, altera in ſaltu Veſcino Falernum contingente agrum, vbi Synope dicitur Græca vrbs fuiſſe; SINVESSA deinde ab colonis appellata. tribunis plebis negotium datum eſt, vt plebiſcito iuberetur P. Sempronius prætor triumuiros in ea loca coloniis deducendis creare. Nec qui nomina darent, facile inueniebantur, quia in ſtationem ſe prope perpetuã infeſtæ regionis, non in agros mitti rebantur. Hæc Liuius: qui idem poſt bello Punico ſecundo narrando Sinueſſam Romanam coloniam Samniti oppoſitam ſcribit. Velleius autem aliquanto ſecus, Fabio quintum, Decio Mure quartũ cos. vtroque colonos eſſe deductos. Quadriennio interiecto VENVSIAM in Apulia colonia miſſa eſt, teſte Paterculo. Itaque Liuius anno DLIII, P. Galba, C. Cotta cos. triumuiros creatos ſcribit ad ſupplendum Venuſinis numerum colonorum, quòd bello Annibalis attenuatæ vires eius coloniæ eſſent, C. Terentium Varronem, T. Quinctium Flamininum, P. Cornelium Cn. F. Scipionem. Anno CCCCLXXI C. Fabricio, Q. Æmilio cos. SENA in agrum de Gallis Senonibus captum deducta. quan

cta quantum ex verbis Polybij, & epitome XI Liuij ſuſpicari licet. Fabio autem Dorſone, Claudio Canina cos. qui fuit annus ab V. C. CDLXXX, COSSAM, & PAESTVM coloni aſcripti, teſte eadem epitoma cum Paterculo. Pæſtum, quæ & Poſſidonia Lucanorum, Coſſa Tuſcorum fuit, vtraque ad mare, poſt autem anno DLVII L. Furio, M. Claudio cos. Coſſanis poſtulantibus, vt ſibi colonorum numerus augeretur, mille aſcribi iuſſi, dum ne quis in numero eſſet, qui poſt L. Cornelium, & Ti. Sempronium cos. hoſtis fuiſſet. Plutarchus Narniam, & Coſſam à T. Quinctio Flaminino ante conſulatum deductas ſcribit. Inde quinquennio poſt P. Sempronio, Ap. Claudio cos. ARIMINVM in Gallia, & BENEVENTVM in Samnio deductas inuenio apud Velleium, & Eutropium, & Liuium, & Polybium: de quo illud memorabile narrat Feſtus, *Beneuentum, cum colonia deduceretur, appellari cœptum eſſe melioris ominis cauſſa, cum eam vrbem Græci incolētes ante Maleuentum appellarent.* vnde notum illud eſt apud Plinium: *Hirpinorum coloniam Beneuentum auſpicatius mutato nomine, quæ quondam appellata Maleuentum.* In HADRIAM in Picenum coloni miſſi, vt ſcriptum legimus in epitoma XI, credo anno, pòſtquam Picentes deuicti ſunt, M. Atilio, L. Iulio conſulibus. Hadriã Vomano flumine humectatam tradit Silius, eandem in mediterraneis non longe à Matrino amne collocat Strabo. Ab hac nomen inueniſſe mare Adriaticum putat P. Victor in Hadriano, cum id ab Adria potius Venetorum ductum cõſtantior fama ſit. Deinde FIRMVM, & CASTRVM NOVVM coloni aſcripti initio Punici belli, vt ait Velleius, quod anno CDLXXXIX eſt initum Ap. Claudio, M. Fuluio cos. Caſtri certe memoria extat etiam in epitoma Liuianorum XI. Firmum Picentum, Caſtrum Tuſcorum fuit, vtrunque maritimum. Quocirca Liuius libro XXXVI inter colonos maritimos Oſtiam, Fregenas, Caſtrum nouum, & Pyrgos numerauit. Poſtero anno AESERNIAM, in Samnitibus deductam apud Liuium libro XVI, & Velleium primo inuenio. Eodemq; Velleio teſte poſt annum XVII, AESVLVM, & ALSIVM, colonos eſſe deductos video. Alſium Etruſcorum eſt ad mare. Poſt biennium vero FREGENAS ad mare Tyrrhenum deductas. Et inſequenti anno Torquato, & Sempronio cos. in Sallentinis BRVNDISIVM, narrat Velleius. neque aliter eſt in epitoma XIX. Cicero natalem diem Brundiſinæ coloniæ Nonas Sextilis fuiſſe in epiſtolis ad Atticum ſcriptum reliquit. Triennio vero interiecto SPOLETIVM in Vmbria eſt deducta. Et poſt biennium VALENTIA Velleio teſte. Spoletium Latinam coloniam fuiſſe oſtendit Cicero in defenſione Balbi, cum ait, *T. Matrinium Spoletinum ex colonia Latina à C. Mario ciuitate donatum.* Anno inde DXXXV, P. Cornelio, Ti. Sempronio cos. CREMONA in Inſubribus, PLACENTIA in Boiis deducta. Cremonam tradit Tacitus lib. XIX propugnaculum aduerſus Gallos trans Padum agentes, ſi qua alia vis per alpes irrueret, conſtitutam. de Placentia ita ſcriptum inuenio in commentario Pediani: *In annalibus eorum, qui bellum Punicum ſecundum ſcripſerunt, tradi video Placentiam coloniam deductam pridie Kal. Ian. Ti. Sempronio, & P. Cornelio cõſulibus, primo anno eius belli. ſex millia hominum noui coloni deducti ſunt. in quibus equites deducendi fuit cauſſa, vt opponerentur Gallis, qui eam partem Italiæ tenebant. deduxerunt triumuiri P. Cornelius Aſina, P. Papirius Maſo, Cn. Pompeius, aliàs Cn. Cornelius Scipio. eamq; coloniam* LIII *deductam eſſe meminimus. deducta eſt autem Latina.* Neque vero ſecus eſt in epitoma XX, Placentiam, & Cremonam in agro de Gallis capto deductas. itemq; apud Polybium libro III. vtraſque autem velut clauſtra ad cohibendos Gallicos tumultus oppoſita alio loco refert Liuius. Inde vero anno DLXII, L. Cornelio, C. Lælio cos. decreuit ſenatus, vti C. Lælius, ſi ei videretur, ſex millia familiarum conſcriberet, quæ Placentiæ, & Cremonæ diuiderentur, & vt L. Aurunculeius prætor triumuiros crearet ad eos colonos deducendos, creati M. Atilius Serranus, L. Valerius P. F. Flaccus, L. Valerius C. F. Tappus. conſul in ſupplementum Cremonæ, & Placentiæ colonos ſcripſit. Quoniam autem

autem Placentiam LIII coloniam fuiſſe deductam prodit Aſconius, placet hoc loco, quæ ex tam multis coloniis per bellum Punicum floruerint, quæq; iacuerint, recitare. Liuium enim tantum quadraginta commemorare inuenio, triginta quidem libro XXVII, alias vero in aliis. *Triginta*, inquit, *tum coloniæ populi Rom. erant. ex his duodecim, cum omnium legationes Romæ eſſent, negauerunt cõſulibus, eſſe vnde milites, pecuniamq; darent. eæ fuere Ardea, Nepet, Sutrium, Circeij, Alba, Carſeoli, Sueſſa, Sora, Setia, Cales, Narnia, Interamna. reliquæ* XVIII *ſe ad quidquid opus eſſet præſto futuras reſponderunt, Signini, Norbani, Saticulani, Brundiſini, Fregellani, Lucerini, Venuſini, Hadriani, Firmani, Ariminenſes, & ab altero mari Pontiani, Pæſtani, Coſſani, mediterranei Beneuentani, Aeſernini, Spoletini, Placentini, Cremonenſes.* libro autem XXVII, *colonos maritimos, qui ſacroſanctam vacationem habere dicebantur, ad ſenatum ait veniſſe, Oſtienſem, Alſienſem, Antiatem, Anxuratem, Minturnenſem, Sinueſſanum, & à ſupero mari Senenſem*, & libro XXXVI, *colonis maritimis vacationem rei naualis negatam. quæ erant Oſtia, Fregenæ, Caſtrum nouum, Pyrgi, Antium, Tarracina, Minturnæ, Sinueſſa.* ex quo apparet prætermiſſas ab eo Caſſinum, Æſulum, & Valentiam, haud ſcio an quia Annibalis partiũ eſſent. nam reliquas, Cæninam, Antemnas, Cruſtumerium, Medulliam, Fidenas, Cameriam, Ecetras, Velitras, Lauicos, Satricum, & Vitelliam aut afflictas crediderim, aut certe non admodum magnis tum fuiſſe opibus præditas. in his autem illud eſt obſeruatione dignum, Pyrgos coloniam nominari, cuius deductio ignoretur. Quas autem hoc loco XII colonias imperium ait abnuiſſe, eas alio loco Latinas colonias vocat. Anno inde DLIIII L. Cornelio, P. Villio cos. CASTRORVM PORTORIVM, inquit Liuius, *quo in loco nunc oppidum eſt, cenſores fruendum locarunt, colonosq; eò trecentos (is numerus à ſenatu finitus erat) aſcripſerunt.* Poſt biennium vero, C. Cornelio, C. Minucio cos. C. Acilius tribunus pl. tulit, vt quinque coloniæ in oram maritimam deducerentur, duæ ad oſtium fluminis VVLTVRNI, LITERNIQ. vna ad PVTEOLOS, vna ad caſtrum SALERNI, his BVXENTVM adiectum. tricenæ familiæ in ſingulas colonias iubebantur mitti, iis deducendis triumuiri ij, qui per triennium magiſtratum haberent, creati M. Seruilius Geminus, C. Minucius Thermus, Ti. Sempronius Longus. Triennio vero interiecto, P. Scipione, Ti. Longo cos. coloniæ ſunt deductæ, Puteolos, Vulturnum, Liternum, treceni homines in ſingulas, item Salernũ, Buxentumq; omnes ciuium Rom. deduxere triumuiri Ti. Sempronius Longus, qui conſul erat, M. Seruilius, C. Minucius Thermus, Ager diuiſus eſt, Campanorum fuerat. Eodemq; anno SIPONTVM in agrum, qui Arpinorum fuerat, coloniam ciuium Rom. deduxere triumuiri D. Iunius Brutus, M. Bæbius Tamphilus, M. Heluius. Iiſdemq; cos. TEMPSAM, & CROTONEM ciuium Rom. coloniæ deductæ ſunt. Tempſanus ager de Bruttiis captus erat. Bruttij Græcos expulerant. Crotonem Græci habebant. triumuiri C. Octauius, L. Æmilius Paullus, C. Plætorius Crotonem, Tempſam L. Cornelius Merula, C. Salonius * deduxerunt. anno vero DLXIII Sp. Poſtumio, C. Marcio cos. triumuiri ad colonos ſcribendos Sipontum ſupero mari, Buxentũ infero, deſertas colonias, ab T. Mænio prætore vrbano creati ſunt L. Scribonius Libo, C. Tuccius, Cn. Bæbius Tamphilus. Ante vero triennium, in conſulatu L. Cornelij, & C. Minucij M. Ælius Tubero trib. plebis tulerat ad plebem, plebesq; ſciuerat, vt Latinæ duæ coloniæ, vna in Bruttios, altera in Thurinum agrum deducerentur. iis deducendis triumuiri creati, quibus in triennium imperium eſſet, in Bruttios Q. Næuius, M. Minucius Rufus, M. Furius Craſſipes: in Thurinum agrum A. Manlius, Q. Ælius, cuius lege deducebatur, L. Apuſtius. ea bina comitia prætor vrbanus Cn. Domitius in Capitolio habuit. Itaque inſequenti anno coloniam Latinam in agrum THVRINVM deduxerunt. tria millia peditum iere, CCC equites. numerus exiguus pro copia agri. dari potuere quadragena iugera in ſingulos pedites, ſexagena in equites. Apuſtio auctore tertia pars

agri

agri dempta. quo poſtea, ſi vellent, nouos colonos aſcribere poſſent. vicena iugera pedites, quadragena equites acceperunt. Poſtero vero VIBONEM coloni aſcripti ex s.c. plebeiq; ſcito. mille ſeptingeni pedites ierunt, treceti equites. triumuiri deduxerunt Q. Næuius, M. Minucius, M. Furius Craſſipes. quina dena iugera agri data in ſingulos pedites ſunt, duplex equitibus. Bruttiorum proxime fuerat ager. Bruttij ceperant de Græcis. Strabo Hipponem à Locrenſibus conditum, atque Bruttiis à Romanis ademptum Vibonem Valentiam nominatum prodit. Anno DLXIII, C. Lælius cos. cum ex Gallia Romam rediſſet, vt nouæ coloniæ duæ in agrum, qui Boiorum fuiſſet, deducerentur, & rettulit, & auctore eo patres cenſuerunt. Itaque poſtero anno ante diem III Kal. Ian. BONONIAM Latinam coloniam ex s. c. L. Valerius Flaccus, M. Atilius Serranus, L. Valerius Tappus III viri deduxerunt. tria millia hominum ſunt deducta. equitibus ſeptuagena iugera, ceteris colonis quinquagena ſunt data. ager captus de Gallis Boiis fuerat. Galli Tuſcos expulerant. confirmat hoc extremum Plinius, qui Bononiam Felſinam vocitatam tradit, cum princeps Etruriæ eſſet. Anno DLXIX, P. Claudio, L. Porcio cos. coloniæ duæ POTENTIA, ſiue POLLENTIA in Picenũ, PISAVRVM in Gallicum agrum deductæ ſunt. ſena iugera in ſingulos data: diuiſerunt agrum, coloniasq; deduxerunt iidem triumuiri Q. Fabius Labeo, M. & Q. Fuluius Flaccus, & Nobilior, vt prodidit cum Paterculo Liuius. Anno vero DLXX, D. Claudio, Q. Fabio cos. cum agitaretur, vt colonia AQVILEIA deduceretur, nec ſatis conſtaret, vtrum Latinam, an ciuium Romanorum deduci placeret, poſtremo Latinam potius coloniam deducẽdam patres cenſuerunt. triumuiri creati ſunt P. Scipio Naſica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. poſtero anno deducta eſt in agro, qui fuerat Gallorum tranſalpinorum. tria millia peditum, quinquagena iugera, centuriones centena, centena quadragena equites acceperunt.

Sed ecce in manibus patria MVTINA, itemq; PARMA. Hæ eodem anno, quo Aquileia Latina decreta eſt, ciuium Rom. coloniæ ſunt deductæ. bina millia hominum in agrum, qui proxime Boiorum, ante Tuſcorum fuerat, octona iugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt. deduxerunt triumuiri M. Æmilius Lepidus, T. Æbutius Carus, L. Quinctius Criſpinus. meminit poſt Mutinæ Cicero in Philippicis, ad laudem inquiens: *Quid intereſt, vtrum hanc vrbem Antonius oppugnet, an huius vrbis propugnaculum, coloniamq; populi Rom. præſidij cauſſa conſtitutam?* Quo fit, vt in hoc erratum eſſe Polybij putem, qui Mutinam coloniã initio alterius Punici belli commemorat. Eodem anno SATVRNIA in agrum Caletranum eſt deducta. deduxerunt triumuiri Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio, Ti. Sempronius Gracchus. Iugera in ſingula dena data. Ptolemæus Saturniam coloniam inter mediterraneas Tuſcorum refert. Anno DLXXII, P. Cornelio, M. Bæbio COS. GRAVISCAS colonia in agrum Etruſcum de Tarquinienſibus quondam captum eſt miſſa. quina iugera agri acceperunt. triumuiri deduxerunt C. Calpurnius Piſo, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Iſtra. Hæc quidẽ Liuius. cum quo diſſentit Paterculus, cui Grauiſcas eodem anno, quo Aquileiam, deductas placet. Poſtero anno PISANIS agrum pollicentibus, quo Latina colonia deduceretur, gratiæ ab ſenatu actæ. triumuiri, teſte Liuio, creati ad eam rem C. Fabius Buteo, M. & P. Popillij Lænates. meminit eius & Ptolemæus. Poſt triennium autem LVCAM coloniam duo millia ciuium R. ſunt deducta. triumuiri deduxerunt P. Ælius, L. Ægilius, Cn. Sicinius. quinquagena & ſingula iugera, & ſemiſſes agri in ſingulos data ſunt. De Liguribus captus is ager erat. Etruſcorũ ante, quàm Ligurum, fuerat. Ita quidem Liuius. Nam Velleius quadriennio poſt Aquileiam hãc deductam ſcribit. Quo ex eodẽ Cn. Cornelio, M. Fuluio Nobiliore cos. an. DXCIIII, AVXIMVM in Picenũ colonos eſſe miſſos cognoſcitur. Eodẽq; tẽporũ interuallo RHVDIAS in Meſſapicis deductas ſignificare videtur Cicero, cum ſcribit in Bruto, Q. Fuluiũ Nobiliorem, cum triumuir coloniam deduceret, Q. Ennium (fuit ille Rhudinus)

ciuitate donaſſe. Fuluius autem conſulatum anno vrbis ſexcenteſimo geſſit. Inde C. Caſſio Longino, & C. Sextio Caluino cos. anno DCXXIX FABRATERIA in Latio, Velleio auctore, eſt deducta. Poſtero autem, quo Q. Metellus, & T. Flamininus conſules fuerunt, multas colonias à C. Sempronio Graccho trib. pl. deductas accepimus. ſiquidem ita in epitomis Liuianæ hiſtoriæ ſcriptum extat: *C. Gracchus tribunus pl. continuato in alterum annum tribunatu, legibus agrarijs latis effecit, vt complures coloniæ in Italia deducerentur, & vna in ſolo dirutæ Carthaginis. quo idem triumuir creatus coloniam deduxit.* Inuenio autem in Plutarchi, & Appiani hiſtoriis, Gracchum in ſecundo tribunatu de duabus tantum coloniis deducendis Capua, & Tarento tuliſſe. M. autem Liuium Druſum Gracchi collegam ex s.c. legem de duodecim coloniarum deductione, & tribus millibus in ſingulas aſcribendis pertuliſſe. Capuam tamen non eſſe deductam ſatis aperte indicat Cicero, cum in agrariis ait, Gracchos Campanum agrum attingere non eſſe auſos. Ergo ſi vel Gracchi, vel Druſi lege multæ in Italia coloniæ deductæ ſunt, profecto ex eo numero illæ fuerunt, quas poſt annũ, quàm Fabrateria, deductas narrat Velleius, SCYLLATIVM, MINERVIVM, TARENTVM, NEPTVNIAM, & DERTHONAM, de qua tamen idem ambigi ait. Sunt qui coniecturam ſecuti in hunc numerum Nolam etiam, Ariciam, & Lauinium referãt, quarum poſt Marſico bello, & ciuili Sullano mentio in epitomis vſurpatur hoc modo: *Nola colonia in poteſtatem Samnitium cum L. Poſtumio prætore venit.* item: *Marius Antium, Ariciam, Lauinium colonias deuaſtauit.* verum non XII eſſe deductas, cum alia indicant, tum vero id, quod eſt apud Appianum de M Druſo huius M. Druſi filio, legem eum de coloniis in Italia deducendis tuliſſe, quæ iampridem decretæ, nondum tamen deductæ fuerant. quam legem poſt s.c. ſublatam diximus.

Vltima autem ex iis, de quibus ante bellum Italicũ deductis aliquid accepimus, fuit EPOROEDIA, C. Mario VI, & L. Flacco cos. Velleio teſte, deducta, vt eſſet præſidio aduerſus Sallaſſos, auctore Strabone, tumultuantes. neque poſt hanc vllam ferme aliam, niſi militarem, coloniam deductam eſſe, eidem placet, quas militares in tertium librum reiecimus. Atque de coloniis quidem hactenus expoſitum ſit.

De municipijs. CAP. VI.

SEQVITVR altera quæſtio de municipiis, nobilis illa quidem in primis, & cognitione digniſſima, verum tam multis tenebris vel vetuſtatis, vel inſcitiæ occultata, vt nos vix vetera eius indagandæ veſtigia in tanta ſiue rerum, ſiue temporum, ſiue monumentorum quaſi caligine videamus. Sed ingredienti, quid ſuſciperem, fuit videndum, nunc quo me incerta plerumque & fallax aura coniecturæ prouexerit, vela danda ſunt. Municipia autem in eo præcipue à coloniis diuerſa fuiſſe reperio, quòd, vt traditum eſt apud Gellium, coloniæ ex ciuitate Romana quaſi propagarentur, municipia in ciuitatem extrinſecus vocarẽtur. Etenim, quod in primo libro de iure ciuium Romanorum docuimus, ciuitas aut ſingulis, aut vniuerſis alicuius oppidi incolis impertita eſt: vniuerſis autẽ ita, ſi aut Romam commigrarent, aut in patria ſua, id eſt in municipio remanerent. quorum primi, & ſecundi ciues Romani, tertij proprio municipũ nomine ſunt ſignati. atque ille quidẽ à Romulo traditus, vt dixi, mos poſt ſæpiſſime eſt vſurpatus. Hanc vero conſuetudinem pop. Rom. poſt vrbem à Gallis captam in remp. induxit. ſiquidẽ primi municipes fuiſſe feruntur Cærites, quos ob cuſtodita bello Gallico Romana ſacra ciuitatis Romanæ honore affectos accepimus. Municipes autem ex eo nominarunt, quòd ius adepti eſſent cum populo Romano munera capiendi. Quocirca præclare Vlpianus municipes proprie dictos prodidit, *qui in ciuitatem Romanam accept*

accepti, munerum participes fierent. egregie etiam Paullus; *qui municipes appellatos, quòd munera ciuilia caperent,* dixit. Munera vero illi nihil aliud, quàm officiorum ciuilium iura vocarunt. Itaque municipes poſſumus dicere homines iuris ciuium Romanorum participes, & municipium oppidum iure ciuium Romanorum donatum. quod, credo, alio nomine oppidũ ciuium Romanorum vocauit Plinius, cũ in Hiſpania citeriore eſſe dixit *colonias* XII, *oppida ciuium R.* XIII, *Latinorũ veterum* XVII. & poſt: *in ora coloniã Barcinonem, oppida ciuium R. Betulonẽ, & Illuronem.* Municipij porro conſtituendi multo expeditior, atq; procliuior ratio fuit, quam colonię deducendæ. quippe cum ad largiendam ciuitatem ſatis ſenatuſconſulto fuerit, & plebiſcito, id eſt, vt ex auctoritate ſenatus de ea ferretur ad populũ: vnde illa ſunt apud Liuium de Priuernatibus: *Ex auctoritate patrum latum ad populum, vt Priuernatibus ciuitas daretur.* & de Campanis equitibus: *latum ad populum, vt ciues Romani eſſent.* ciuitatis tamen communicandæ arbitrium penes populum ita fuiſſe, vt etiam ſine patrum auctoritate, cui liberet, ciuitatem dare poſſet, neſcio an apertius ab aliquo tradi poſſit, quàm à Liuio traditum eſt alio loco, cum ait de Formianis, Fundaniſque municipibus *C. Valerium Tappum tribunum plebis promulgaſſe, vt iis ſuffragij latio eſſet. ei rogationi quattuor tribunos plebis, quia non ex auctoritate ſenatus ferretur, cum intercederent, edoctos, populi eſſe, non ſenatus ius, ſuffragiumq;, quibus vellet, impertiri, deſtitiſſe incœpto.* Quæret forſitan aliquis, an vero rogatione de ciuitate perlata, confecta res erat? non equidem arbitror. Etenim ſi ciuitas cum ſuffragio data eſſet, præterea vt à cenſoribus in certam ex XXXV tribubus conferrentur requirebatur. Quæ quia ipſa per ſe ſatis aperta res eſt, vno mihi tantum cõfirmanda videtur exemplo. *Eo anno,* inquit Liuius, *cenſus actus, nouiq; ciues cenſi, tribus propter eos additæ Mæcia, & Scaptia. cenſores addiderunt Q. Publilius Philo, Sp. Poſtumius.* Hi vero Lanuuini, Aricini, Nomẽtani, & Pedani fuerunt, quos ciues bello Latino populus R. aſciuerat. An vero hoc perpetuum ius cenſorium fuerit, vt addubitem, verba illa Liuij faciunt, cum ait, *rogationem eſſe perlatam, vt Fundani in Aemilia tribu ferrent. atque in hac tributum primum ex Valerio plebiſcito à cenſoribus T. Quinctio, M. Claudio cenſos eſſe.* Hac enim lege tribus expreſſa eſt, in qua noui ciues ſuffragium ferrent, non arbitrio cenſorum permiſſa. ex quo intelligi poteſt, ius ac beneficium ciuitatis, totum à populo Romano eſſe profectum. atq; hi quidem proprie municipes dicuntur fuiſſe, qui ciuitatis Romanæ compotes erant facti.

De iure municipiorum. CAP. VII.

VT AVTEM Coloniarum duo genera fuiſſe comperimus, item municipiorum. quam diuiſionem non aliunde, quàm à iuris diſſimilitudine video emanaſſe. quandoquidem non eodem omnia municipia iure donata ſunt. Etenim quanquam omnibus municipibus ciuitas eſt tributa, tamẽ quia ciuitatis, vt diximus, munera, ſiue iura diuerſa fuerunt, nec omnes municipes eodem modo omnia obtinuerunt, varietas iuris diſſimilitudinem quandã pepererit ciuitatis, neceſſe eſt. Quę autem hęc iuris diuerſitas fuit? nempe, quòd alij ius tãtum legionis, alij præter legionẽ reliqua omnia iura ſunt conſecuti. quam differentiam antiquos rerum Romanarũ ſcriptores his verbis video expreſſiſſe, vt illis ſine ſuffragio, his cũ ſuffragio ciuitatem communicatã dicant. ſuffragium enim pro optimo iure ciuitatis acceperunt. nempe, quia nec ſuffragium eſt ſine tribu, & qui ſuffragij ius habet, fere magiſtratus etiam habet. Primum autem municipum genus his mihi verbis prope depinxiſſe videtur Gellius, cum dixit, *municipes eſſe ciues Roma. ex municipijs ſuo iure, & legibus ſuis vtentes, muneris tantum cum populo Roma. honorarij participes, à quo munere capeſſendo appellatos videri, nullis alijs neceſſitatibus, neque vlla populi Roma. lege aſtrictos, cum nunquam populus eorum fundus factus*

eſſet.primos autem municipes ſine ſuffragij iure Cærites eſſe factos; conceſſúmque illis, vt ciuitatis Romanæ honorem quidem caperent, ſed negotijs tamen, atque honoribus vacarent pro ſacris bello Gallico receptis, cuſtoditiſque. hinc tabulas Cærites appellatas verſa vice, in quas cenſores referri iubebant, quos notæ cauſſa ſuffragijs priuarent. Quibus ex verbis perſpicuum eſt, hoc genus municipiorum neque ius Quiritium habuiſſe, neque alias populi R. leges obſeruaſſe, quod in his ſit, *nulla populi Ro. eos fuiſſe lege aſtrictos, cum populus eorum nunquam fundus factus eſſet.* ſiquidem fundi populi erant, qui ius Quiritium aſciuerant. caruiſſe autem eoſdem ſuffragio, & negotiis, atque oneribus ciuilibus vacaſſe, ex eo cognoſcitur, quòd item ſcriptũ eſt, *muneris eos honorarij tantum cum populo Ro. fuiſſe participes*, id eſt, tantum honoris cauſſa in Romanam ciuitatem veniſſe. vnde illud eſt Liuianum; *Campanis equitibus quia cum Latinis rebellare noluiſſent, honoris cauſſa ciuitatem ſine ſuffragio datam.* honorem autem hoc loco non magiſtratum vocant. neq; enim qui ſuffragij non ſunt compotes honorum eſſe participes poſſunt, ſed quendam dignitatis gradum, quòd & ciues Romani dicerentur, & in legione tanquam ciues Romani non in auxiliis, vt ſocij, militarent. Quod extremum quanquam eſt à Gellio prætermiſſum, habet tamen aliorum veterum ſatis graue teſtimonium. hinc enim extiterunt illa iam trita Feſti: *Municipes, qui ex alijs ciuitatibus Romam veniſſent, quibus non licebat magiſtratum capere, ſed tantum honoris partem. at Seruius filius aiebat initio fuiſſe, qui ea conditione ciues Romani fuiſſent, vt rempublicam ſemper ſeparatim à populo Roma. haberent, Cumanos videlicet, Acerranos, Atellanos, qui æque ciues Roma. erant, & in legione mererent, ſed dignitates non capiebant. Municipium id genus hominum dicitur, qui cum Romam veniſſent, nec ciues Rom. eſſent, participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus fungendum vnà cum ciuibus Romanis, præterquam de ſuffragio ferendo, aut magiſtratu capiendo, ſicuti fuerunt quondam Fundani, Formiani, Cumani, Acerrani, Lanuuini, Tuſculani. qui poſt aliquot annos ciues Rom. effecti ſunt.* Patefactus eſt igitur locus, vt non difficile ſit, videre, vnum, vt dixi, genus fuiſſe municipum, qui ciues Roma. eſſent ea conditione, vt nec ſuffragium ferrent, nec magiſtratus caperent, ſed munus tantum honorarium obirent, id eſt, honoris cauſſa in legione ſtipendia facerent, vt ciues, non vt ſocij in auxiliis. & quod de Cæritibus Strabo dixit, nomine, non re ciues Romani eſſent. qui iidem quòd ſuo iure vterentur, & magiſtratum Romæ neque alteri ſuffragio ſuo dare, neque ipſi alieno conſequi poſſent, propterea dicuntur, rempublicam à Romana ſeparatam habuiſſe.

Alterũ genus municipum fuit, quibus cũ ſuffragij latione ciuitas eſt data. quod intellexit itẽ Feſtus, cũ ad ea, quæ recitauimus, addidit: *Altero modo municipium dicitur, cum id genus hominum definitur, quorũ ciuitas vniuerſa in ciuitatẽ Romanam venerunt, vt Aricini, & Anagnini.* his enim verbis eos notatos eſſe arbitror, qui in ciuitatẽ cum ſuffragij iure eſſent recepti, vt Tuſculanos, Aricinos, Lanuuinos. ex quibus municipiis, antiquiſſimis etiam tẽporibus, honores Romæ ampliſſimos cepiſſe Coruncanios, Iuuentios, Catones, Murenas, Voconios, Scãtinios accepimus. Vt autem quibus ſuffragium non dabatur, ſuæ leges permittebantur, ſic qui ſuffragio ornabãtur, legibus ſuis ſpoliabantur, Romanis vero obſtringebantur. cuius rei nos inter alios videtur admonere Liuius, cum ait, *Hernicorum tribus populis Aletrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt, quàm ciuitatem, ſuæ leges redditæ.* & poſt: *Tentationem aiebant eſſe Aequi, vt terrore incuſſo belli, Romanos ſe fieri paterentur, quod quantopere optandum foret, Hernicos docuiſſe, cum quibus licuerit, ſuas leges Romanæ ciuitati præoptauerint, quibus legendi, quod mallent, copia non fuerit, pro pœna neceſſariam ciuitatem fore.* Quanquam quid dico Liuium? nõ ne aperte idem oſtendit Cicero in defenſione Balbi, inquiens, *Cum ſocijs, & Latinis lege Iulia ciuitas data eſt, magnam contentionem Heracleinſium, & Neapolitanorum fuiſſe, cum magna pars in ijs ciuitatibus iuris ſui libertatẽ ciuitati anteferret?* Qua ex re iudicare poteſt,

teſt, ſi illi populi leges ſuas Romanæ ciuitati ante tulerunt, eos accipienda ciuitate legum, ac iuris ſui detrimentum feciſſe. Vnde illud etiam priſcis eſt litteris conſignatum, Latinos vſque ad legem Iuliam, id eſt ciuitatem acceptam, ius quoddam ſponſaliorum vſurpaſſe; nempe, quia municipes facti, ciuitatis Roma. in quam aſcripti eſſent, iura ſequi eſſent coacti. Habebant ergo iura omnia municipes hi, quæ ciues Ro. iure domicilij excepto. domicilium autem curiæ, curias ſacra, & iura curiarum ſunt conſecuta. neque iniuria. nam ſi curiæ tantum fuerunt in vrbe, profecto qui extra vrbem habitarunt, curiarum expertes fuerunt. vt in libro etiam de iure ciuium R. primo eſt dictum. Si autem curiis vacarunt, profecto neque ſacra habuerunt curiarum, ſed municipalia. quæ tanta videntur confecta & culta eſſe religione, vt ea, ne ſi Romæ quidem, quod pro arbitrio poterant, ſedem, ac domicilium collocaſſent, propterea deſerere poſſent. Itaq; Feſtus probe, & docte municipalia ſacra definiuit, *quæ ab initio habuerunt ante ciuitatem Romanam acceptam, quæ obſeruare eos voluerunt pontifices, & eo more facere, quo adſuiſſent antiquitus.* Neque vero ſacris tantum curialibus caruerunt, ſed iure quoque ſuffragij curiatis comitiis ferendi vacarunt, quàm diu in municipio, non Romæ domicilium habuerunt. Commodiſſima tamen horũ fuit conditio, ac fortuna municipum. nimirũ, quòd duas prope habuerunt patrias, vnam naturæ, alterã iuris. ex quo illa nota ſunt Ciceronis in Legibus: *Ego omnibus municipibus duas eſſe cẽſeo patrias, vnam naturæ, alteram iuris. vt ille Cato, cum eſſet Tuſculi natus, in populi Roma. ciuitatem ſuſceptus eſt. ita cũ ortu Tuſculanus eſſet, ciuitate Romanus, habuit alterã loci patriã, alteram iuris.* Itẽ: *Auus quidem noſter Cicero in municipio Arpinati reſtitit M. Gratidio ferenti legem tabellariam. quæ cum res eſſet ad ſe delata, Scaurus conſul, vtinam, inquit, M. Cicero iſto animo, atq; virtute in ſumma rep. nobiſcum verſari, quàm in municipali maluiſſes.* Quod autem patriam vnam iuris eos habuiſſe ait, nimirum ciuitatem Romanã intelligit, cuius eos iura, & priuata, & publica vſurpaſſe perſpicuum eſt. primum enim legum de libertate beneficio ſunt vſi. quod oſtendit idem, cũ de Gauio Compſano, municipe à Verre prætore cæſo, ita exclamauit: *Cædebatur in foro Meſſanæ ciuis Romanus: ò nomen dulce libertatis, ò ius eximium noſtræ ciuitatis, ò leges Porciæ, legésque Semproniæ.* deinde etiam connubiorum Romanorũ iura ſunt aſſecuti. id quod ex eo perſpici poteſt, & quòd ſponſaliorum ratio apud Latinos, vt diximus, ciuitate accepta, ſit cõmutata, & quòd multi ciues Romani, iidémq; nobiliſſimi municipũ filias in matrimonio habuerint. Quod ſi hæc duo, vt apparet, iura poſſederunt, quis dubitet, quin reliquas etiam iuris Quiritiũ partes ſint adepti, patriæ poteſtatis, hereditatũ, mancipiorum, vſucapionũ, teſtamentorũ, & tutelarum? Nã de publico iure nullus prope relinquitur controuerſiæ locus. Neq; enim quenquam dubitaturum eſſe opinor, quin, ſi tribum habuerint, cenſeri etiam in ea potuerint. Quod me, cum ratio impellit, vt credam, tum etiam Liuij auctoritas, qui ſcripſit, Formianos, & Fundanos in tribum Aemiliam coniectos in ea à cenſoribus Romanis Romæ eo anno eſſe cenſos. Quod ſi ſunt cenſi, ad id certe ſunt cenſi, vt cognita ex cenſu pecuniarum, & iuniorum multitudine, in vtroque officij genere reip. ſatisfacerent. Nam ſuffragij ferendi, ac magiſtratus petendi Romæ adeo certum ius municipes habuerunt, vt iidem & in municipio, & in vrbe magiſtratus interdum geſſerint, quod non obſcure declarat Suetonius, cum de Octauiis Veliternis municipibus diſſerens ait, *proauum Auguſti tribunum militum Punico bello fuiſſe, auum contentum municipalibus magiſterijs, patrem Romæ præturam geſſiſſe.* quid autem dico Suetonium? Cicero T. Annium Milonem Lanuuij dictatorem fuiſſe ait, tum cum Romæ conſulatum petebat, & M. Cœlium, qui Romæ ædilis curulis, & prætor fuit, *ſumma omnia abſentem Puteolis eſſe adeptum;* & alio loco, *ſe Marcum filium in Arpinati municipio ædilem creari voluiſſe ad conſtituendum municipium* inquit, cum ambo Romæ conſulatum adminiſtrarint. Cũ autẽ municipia iura hæc non ſui arbitrij haberent, ſed Romani, intelligendũ eſt, non iccirco tamẽ

eadem omnium municipiorum iura fuiſſe. adeo vt vere illud ſcripſerit idoneus au ctor Aggenus, antiqua municipia ſuum priuilegiũ habuiſſe, vt alia iniquiore iure vterentur, alia ſolutiora eſſent, alia plus penſitarent. ex quo fonte illud Tullianum manauit in Verrem: *Quod tam immune municipium eſt, quod per hos annos commoda vacatione ſit vſum?*

De republica municipiorum. CAP. VIII.

DEINCEPS ſequitur, vt de republica municipiorum agendum eſſe videatur. Etenim quemadmodum in coloniis, eodem modo in municipiis quandam reip. ſpeciem, atque imaginem fuiſſe animaduertimus. Quæret aliquis, quæ municipalis reip. forma fuerit? difficile eſt de ſingulis dicere. vniuerſum autem genus temperatum ex omnibus prope rebus publicis, & pæne Romanæ ſimile videtur fuiſſe. Nam ſi ordines quæramus, decuriones, equites, & plebem inueniemus, ſi conſilia publica, in ſenatum, & populũ; ſi magiſtratus, & ſacerdotes, in dictatorẽ, II viros, IIII viros, cenſores, ædiles, & quæſtores, & flamines municipiorũ incidemus. quæ tamen vtrum omnia in omnibus fuerint municipiis, ego haud pro certo vnquam poſuerim. agamus autem de his ſigillatim. Quod ad ampliſſimum ordinem municipalem attinet, perfacile iudicium eſt, niſi ſi à Tulliana recedamus auctoritate. ſic enim ille egit, cum Cœlium aduerſus crimina inimicorum defendit: *Quod obiectum eſt, municipibus eſſe adoleſcentem non probatum ſuis, nemini vnquam præſenti Puteolani maiores honores habuerunt, quàm abſenti M. Cœlio, quem & abſentem in ampliſsimum ordinem cooptauerunt & ea non petenti detulerunt, quæ multis petentibus denegarunt.* Summus autem ordo decurionum fuit, quorum inſignis apud eundem extat memoria in Cluentiana, cum inquit: *Ex lacrymis horum exiſtimare poteſtis, omnes hæc decuriones municipij Larinatis decreuiſſe lacrymantes.* & apud Cæſarem libro primo belli ciuilis, cum ait, *decuriones è municipijs à Domitio euocatos.* Ergo qui fuit ſenatus Romæ, idem in municipiis decurionum conſilium. In quibus legendis video ſummam curam eſſe adhibitam. video autem apud idoneum omnis antiquæ memoriæ teſtem Ciceronẽ in epiſtola quadam ad Leptam: *Quæſiui è Balbo, quid eſſet in lege; reſcripſit, eos, qui facerent præconium, vetari eſſe in decurionibus; qui feciſſent, non vetari. quare bono animo ſint tui familiares. neque enim erat ferendum, cũ qui hodie haruſpicinam facerent, in ſenatu Romæ legerentur, eos, qui aliquando præconium feciſſent, in municipijs decuriones eſſe nõ licere.* Ex decurionum autem ordine decemprimi legebantur, qui, vt ſcriptum eſt apud Hermogenianum, tributorum exactioni ita præerant, vt ſi qua detrimenta fiſcus mortuorum cauſſa contraheret, ipſi ſuis ſumptibus reſarcirent. neque vero hos tacitus præteriit Cicero; ſiquidem in Roſciana dixit: *Decretum fit decurionum, vt decemprimi ſtatim proficiſcantur ad Syllam* Cum autẽ equitum Romanorum Puteolis, & Teani Apuli, & Luceriæ, & Arpini mentionem in Cœliana, in Cluentiana, & in epiſtolis ad eundem inueniam, facile eò me adduci patior, vt credam, equitum etiam Romanorum ordinem in municipiis fuiſſe celeberrimum. cuius antiquitatis ne qua dubitatio in animis reſidere poſſet noſtris, fecit idem, qui in Cluentiana equitem Romanum quendam in municipio ſuo nobilem commemorauit. Iam vero magiſtratuum ſummorum memoriam vſurpat Spartianus, cum Imp. Hadrianũ ait per Latina oppida dictatorem, & ædilem, & duumuirũ fuiſſe. Nam Milonem in municipio Lanuuino dictaturam geſſiſſe, quis iam ignorat? An vero obſcuri eſſe Quattuoruiri poſſunt, qui ſint Ciceronis memoria, & litteris conſecrati? *Antonius conſul,* inquit, cum ſcribit ad T. Pomponiũ, *euocauit litteris è municipijs denos, & quattuoruiri venerũt ad villam eius mane. cum eſſet nunciatum veniſſe Neapolitanos, & Cumanos, poſtridie redire iuſsit* & in defenſione Cluẽtij: *Oppianicus per Syllæ vim, atq; victoriã Larinũ cũ armatis aduolauit. Quattuoruiros, quos municipes fecerãt, ſuſtulit, ſe*

à Sylla

à Sylla, & alios præterea treis factos dixit. quin etiam idē ad Quattuoruiros, & decuriones Fregellanos ſcripſit petens, vt quam poſſeſſionem Valgius Hippianus ab iis in agro Fregellano emerat, eam immunem, & liberam eſſe vellent. Neque vero quattuoruiros ſolum, ſed duumuiros quoque in municipiis fuiſſe inuenio. hoc autem apud Cæſarem belli ciuilis primo, cum ſe *duumuiris municipiorum omnium* ait *imperaſſe, vt naues conquirerent.* & alio loco, *aurum allatum ab duumuiris Corfinienſibus Domitio reddidiſſe.* Cenſores item in municipiis creatos, argumento ſunt tabulæ municipiorum cenſoriæ, quas Cicero in Cluentiana commemorauit, cum dixit; *Oppianicum tabulas publicas Larini cenſorias corrupiſſe, decuriones vniuerſi iudicauerunt.* Larinum enim fuiſſe municipium indicat, cum addit; *grauiter id decuriones Larinatium, cunctosq; municipes tuliſſe.* Quod idem in ceteris omnibus municipiis fuiſſe ſeruatum, facile exiſtimauerim, niſi forte inſigni, ac præcipuo aliquo crimine eiuſmodi iure fuiſſent ſpoliata. Neque vero, quando me in hunc locum deduxit oratio, illud tacitus prætiribo, in municipio ita cenſos eſſe municipes, vt ſi eis commodum eſſet, Romæ cenſeri etiam in tribubus poſſent, quas ab initio obtinuiſſent, quod ad ſpeciem duntaxat, & iuris vſurpationem interdum fecerunt, vt poſt bellum Italicum ciuitate nuper accepta, in cenſura Gellij, & Lentuli. quo anno cuiuſcunque modi multitudinem inquit Aſconius ex municipiis conueniſſe, aut propter comitia ſuffragiorum cauſſa, aut vt cenſerentur apud cēſores. Iam ædiles in municipiis creatos docet Suetonius, qui de claris diſputans dicendi magiſtris, in Nouarienſi municipio ædiles tradit fuiſſe. Nam quæſtorum meminit C. Gracchus in oratione, cuius memoria apud Gellium vſurpatur, de legibus promulgatis; Flaminis Lanuuini Cicero in Miloniana. Atque his quidem magiſtratibus, vt in coloniis, item in municipiis vti prætextis permiſſum inquit Valerius aduerſus Catonem diſſerens de lege Oppia abroganda apud T. Liuium. Age vero decurionum conſilium ſenatus ſpeciem rettulit, quorum etiam decreta veteribus litteris, quod ex ſuperioribus intelligi auctoritatibus poteſt, celebrantur. quid plebs, non ne populi? equidem arbitror. Huius enim ſummum fuiſſe ius video in legibus ferendis, & magiſtratibus municipalibus creandis. vnde peruulgata iam illa ſunt Ciceronis in Legibus, *M. Ciceronem auum ſuum M. Gratidio in municipio legem tabellariam ferenti acerrime reſtitiſſe.* & in Cluentiana, *Oppianicum quattuoruiros, quos municipes feciſſent, ſuſtuliſſe* & in epiſtolis, *Tranſpadanos à Cæſare proconſule quattuoruiros creare iuſſos eſſe.* Ergo cum corpus quoddam eſſet municipalis reip. etiam vnde aleretur, & ſumptus in repub. neceſſarij ſuſtinerentur, publico vectigali opus fuit. Quocirca Cicero ad Cluuium de agro vectigali municipij Attellani, qui eſſet in Gallia, ſcripſit, & ad Brutum, de Arpinatis. ſic enim dixit: *Arpinatum municipum meorum omnia commoda, omnéſque facultates, quibus & ſacra conficere, & ſarta tecta ædium ſacrarum, locorúmque communium tueri poſſint, conſiſtunt in ijs vectigalibus, quæ habent in prouincia Gallia. ad eas viſendas, pecuniaſq;, quæ debentur à colonis, exigendas, legatos equites Romanos miſimus.* Hic eſt autem ager, de quo, vt opinor, ſcripſit Liuius lib. XLII, *terna iugera agri Gallici, & Liguſtini ſocijs nominis Latini eſſe diuiſa.*

De municipijs ante bellum Italicum conſtitutis. CAP. IX.

DEINCEPS nomina municipiorum litteris perſequamur, quæ ante bellum Italicum floruerunt, ac quod fecimus in coloniis, id in municipiis quoque exponendis retineamus. Exordiamur autem à CAERITIBVS, quos primos municipes prodit Gellius. Hi cum ſacra populi Romani pie, caſtéque bello Gallico cuſtodiſſent, merito anno CCCLXIIII in ciuitatem, ſed ſine ſuffragij latione aſciti ſunt. cuius rei nomine populum Romanum accuſat Strabo, quòd optime meritos ſocios nomine tantum ciuitatis, non iure ornauerit. Liuius

autem nullo ciuitatis verbo facto, hoſpitium cum iis tantum publice iunctum ſcribit. Anno inde CCCLXXIII M. Furio Camillo ſextum tribuno militum conſulari, TVSCVLANIS datam ciuitatem, his verbis idem tradidit: *Tantum fere verborum à Tuſculanis in ſenatu factum. pacem in præſentia, non ita multo poſt ciuitatem impetrauerunt.* & poſt: *Incenſos Latinos ea rabies impetus Tuſculum tulit ob iram, quòd deſerto communi concilio Latinorum non in ſocietatem modo Romanam, ſed etiam in ciuitatem ſe dediſſent.* poſt anno CCCCXIIII, *Tuſculanis*, inquit, *ſeruata ciuitas, quam habebant.* Habuiſſe autem eos ciuitatem cum ſuffragio, indicat poſt libro nono, cum narrat, *neminem ex tribu Pollia candidatum Papiriam ferre ſolitum, quòd Tuſculani à tribu Pollia vna condemnati eſſent.* ex quo apparet, eos in tribu Papiria tuliſſe ſuffragium. Quod cum ita ſit, ſatis liquere iam poteſt, iure Tuſculum à Cicerone municipium antiquiſſimum dictum. ſic enim inquit in Planciana: *Tuſculani, quia refertum eſt municipium conſularibus, nunquam de M. Catone, nunquam de Ti. Coruncanio municipe ſuo gloriantur.* Item: *Tu es ex municipio antiquiſsimo Tuſculano, ex quo plurimæ familiæ ſunt conſulares, in quibus eſt etiam Iuuentia, quot è reliquis municipijs omnibus non ſunt.* & in Fonteiana: *Generis antiquitatem Fonteij ex Tuſculo clariſsimo municipio profectam in monumentis rerum geſtarum notatam videmus, tum autem continuas præturas.* Anno CCCCXV, L. Furio, C. Mænio coſ. Latinis deuictis relatum de ſingulis eſt, & pro cuiuſq; meritis decretum. LANVVINIS ciuitas data, ſacráque ſua reddita, cũ eo, vt ædes, lucuſq; Soſpitæ Iunonis communis Lanuuinis municipibus cum populo Roma. eſſet. ARICINI, NOMENTANI, & PEDANI eodem iure quo Lanuuini, in ciuitatem recepti. Hæc Liuius. datam autem his eſſe cum ſuffragij latione ciuitatem, apparet ex verbis, quæ poſt ſubiicit; *eodem anno cenſum actum, nouóſque ciues cenſos, tribus propter eos additas Mæciam, & Scaptiam. cenſores addidiſſe Q. Publilium, & Sp. Poſtumium.* cũ enim in tribus eos coniectos ait, ſuffragij iure affectos oſtendit. Quod autem eſt apud Liuium de Aricinis, idem ſcriptum eſt etiã à Paterculo. vnde Cicero Aricinum municipium antiquiſſimũ in tertia in Antonium dixit: *Quis contẽnat*, inquit, *Aricinum municipium, vetuſtate antiquiſsimum, iure fœderatum? inde Voconiæ leges, inde Scantiniæ, multæ ſellæ curules & patrum memoria, & noſtra, hinc equites Rom. lautiſsimi plurimi.* & Suetonius in Auguſto: *M. Atius Balbus paterna ſtirpe Aricinus multis in familia ſenatorijs imaginibus functus honore præturæ eſt.* Quin etiam L. Licinium Murenã Cicero ex Lanuuio municipio antiquiſſimo in eius defenſione ait fuiſſe, & T. Milonẽ in Miloniana. Eodem autem etiam anno FVNDANIS, FORMIANIS Q. quòd per fines eorum tuta, pacatáque fuiſſet via, ciuitatem ſine ſuffragio datam, ſuffragium autem anno DLXV, M. Valerio, C. Liuio coſ. impertitũ, narrat Liuius, cuius hæc verba ſunt: *De Fundanis, Formianiſq; municipibus C. Valerius Tappus tribunus plebis promulgauit, vt ijs ſuffragij latio, (nam ante ſine ſuffragio habuerant ciuitatem) eſſet. huic rogationi quattuor tribuni pl. quia non ex auctoritate ſenatus ferretur, cum intercederent, edocti, populi eſſe, non ſenatus ius, ſuffragiumq; quibus vellet, impertiri, deſtiterunt incœpto. rogatio perlata eſt, vt in Aemilia tribu ferrent. atque in hac tribu tum primum ex Valerij plebiſcito à cenſoribus T. Quinctio Flaminino, & M. Claudio Marcello cenſi ſunt.* Eodémque anno CCCCXV CAMPANIS EQVITIBVS honoris cauſſa, quia cum Latinis rebellare noluiſſent, ciuitas ſine ſuffragio data. CVMANOS, SVESSVLANOSQVE eiuſdem iuris, conditioniſque, cuius Capuam, eſſe placuit, vt Liuius ſcriptum reliquit: nam in Velleij hiſtoria eſt, Campanis, & parti Samnitium ciuitatem ſine ſuffragio poſt quadrienniũ datam, Sp. Poſtumio, T. Veturio cõſulibus. Anno inde CCCCXXI, A. Cornelio, Cn. Domitio conſulibus ACERRANOS Romanos factos lege à L. Papirio prætore lata, qua ciuitas ſine ſuffragio eſt communicata, inuenio. Velleius tamen ſuffragium etiam conceſſum videtur ſignificare, cum eos à cenſoribus Sp. Poſtumio, & Philone Publilio in ciuitatem receptos ait. ſuffragium certe eos aliquando

quando impetraſſe, tradit Feſtus. Poſt triennium vero PRIVERNATES in ciuitatem cum ſuffragij latione aſcitos, mihi videor ex Liuianis poſſe verbis affirmare, quæ ſunt libro nono: *In hanc maxime ſententiam, conſul inclinauit animos, identidem ad principes ſententiarum conſulares, vt exaudiri poſſet à pluribus, docendo eos demum, qui nihil præterquam de libertate cogitent, dignos eſſe, qui Romani fiant. itaque & in ſenatu cauſſam obtinuere, & ex auctoritate patrum latum ad populum eſt, vt Priuernatibus ciuitas daretur.* Eos autem in tribum Vfentinam coniectos docet Feſtus, cum ait: *Vfentinæ tribus initio cauſa fuit nomen fluminis Vfens, quod eſt in agro Priuernati inter mare, & Tarracinam. Lucretius: Priuerno Vfentina venit fluuioq; Vfente. poſtea deinde à cenſoribus alij quoque diuerſarum ciuitatum eidem tribui ſunt aſcripti.* Q. autem Marcio, P. Cornelio conſulibus, anno CCCCXLVII, Hernicorum tribus populis Aletrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt, quàm ciuitatem, ſuæ leges redditæ, connubiumq; inter ipſos, quod aliquandiu ſoli Hernicorum habuerunt, permiſſum. ANAGNINIS, quique arma Romanis intulerãt, ciuitas ſine ſuffragij latione data; concilia, connubiaq; adempta. Et triennio poſt, L. Genucio, Ser. Cornelio conſulibus, ARPINATIBVS TREBVLANISQ. ciuitas impertita, ſed ſine ſuffragio. Itaque Arpinatibus, poſt ſuffragium eodem plebiſcito, quo Fundanis, Formianis, eſt conceſſum. ipſiq; in tribum Corneliam ſunt tranſlati, in eaq; à cenſoribus cenſi. Quo factum eſt, vt C. Marius Arpini natus, & altus ante legem Iuliam ſex Romæ geſſerit cõſulatus. Anno vero CCCCLXIIII, M. Curio, & P. Cornelio conſulibus SABINIS ciuitatem ſine ſuffragio datã, narrat Paterculus. at vero CCCCLXXXV, in conſulatu P. Sempronij, & Ap. Claudij ius quoque ſuffragij eſſe communicatum. an vero tum in Sergiam tribum coniecti ſint, haud hercle affirmauerim. in ea certe ſuffragium Sabinos tuliſſe Cicero oſtendit in oratione in Vatinium, cum ait: *Ob haſce res ſcias, te ſeueriſſimorum hominum Sabinorum fortiſſimorum virorum, Marſorum, & Pelignorum tribulium tuorum iudicio notatum. nec poſt Romam conditam præter te tribulem quenquam tribum Sergiam perdidiſſe.* Bello inde Punico ſecundo de trecentis equitibus, qui in Sicilia cum fide ſtipendiis emeritis Romam venerant, latum ad populum, vt ciues Romani eſſent; item vt municipes Cumani eſſent, pridie quàm populus Campanus à populo Romano defeciſſet. Poſſumus etiam ſuſpicari TEANVM Sidicinum, CALES, & FERENTINVM ante legem Iuliam ciuitate fuiſſe donata, ac municipia facta. ſiquidem C. Gracchus in ea oratione, quam de legibus habuit promulgatis, inter municipia Italiæ hæc omnia rettulit, atque municipes ipſos à magiſtratibus Romanis verberatos, tanquam ciues Romanos eſt conqueſtus.

Atque hæc quidem de municipiis ante bellum Italicum comperi. Addo ad extremum, municipij vocabulum etiam ante legem Iuliam varie eſſe acceptum. ſiquidem & coloniæ, & fœderatæ ciuitates municipia dicta ſunt. Hinc enim illud manauit Liuij bello Punico: *Ipſe per Appiæ municipia, quæq; propter eam viam ſunt, Setiam, Soram, Lauinium præmiſit.* & Ciceronis illud in epiſtolis de Neapoli: *Erat aſcriptus in id municipium ante ciuitatem ſocijs, & Latinis datam.* & tamen tum Setia, & Sora coloniæ, Neapolis fœderata ciuitas erat. ex quo intelligi poteſt, vere ſcriptum eſſe à Gellio hoc modo: *Municipes, & municipia verba ſunt dictu facilia, & vſu obuia, & neutiquam reperias, qui hæc dicat, quin ſcire ſe plane putet, quid dicat. quotus enim fere noſtrum eſt, qui cum ex colonia populi Romani ſit, non & ſe municipem eſſe, & populares ſuos municipes eſſe dicat? quod eſt à ratione, & veritate longe auerſum.*

De præfecturis. CAP. X.

SED quoniam de coloniis, & municipiis dictum eſt, deinceps de præfecturis, quarum perdifficilis, ac perobſcura quæſtio eſt, diſputandum videtur. perſequemur autem iiſdem veſtigiis veterẽ præfecturarum memoriam, quibus coloniarũ, & municipiorum antea indagauimus. Inter omnes Italicas ciuitates præfecturarũ conditio fuit, ac fortuna duriſſima. ſic enim à maioribus erat traditũ, vt quæ ciuitates iniquæ, ingratæ ve erga populum Rom. fuiſſent, ac fidem datam ſemel, atque iterum fefelliſſent, vbi in poteſtatẽ, ditionemq; eſſent adductæ, in præfecturæ formulam referrentur. Formula vero præfecturæ non longe à prouinciæ formula, de qua ſupra dixi, videtur abfuiſſe. vt enim quotannis in prouincias prætores Roma mitti ſoliti, ſic in præfecturas præfecti, qui eas adminiſtrarẽt, ac ius dicerent. vnde illæ quoque inſigne hoc præfecturæ nomen hauſerunt. Inuenio tamen antiquiorem multo præfecturæ fuiſſe originem, quàm prouinciæ. ſiquidem prima præfectura fuit Collatia iam inde à L. Tarquinio Priſco rege conſtituta. Quam deditione facta in fidem veniſſe Liuius; non eadem æquitate, qua Cruſtuminos, Nomentanosq; hoſtes, tractatam, ſed armis ſpoliatam, ac pecuniis mulctatã præſidium etiam cum præfecto accipere iuſſam, Dionyſius auctor eſt. Hoc autem ius totum non populi, ſed ſenatus fuiſſe comperio, nimirum, vt quemadmodum præmia, eodem modo pœnas ciuitatibus pro meritis illarum decerneret. quem morem non tam in præfecturis, quàm in prouinciis conſtituendis diligenter obſeruatum, plurimis veterum exemplis, atque auctoritatibus admonemur. Quòd ſi quis, quæ omnino fuerint præfecturæ, requirat, paucis ego rem expediam. auctorẽ quippe adhibebo Feſtum, qui præfecturas prodit vocatas, *in quibus & ius dicebatur, & nundinæ agebantur, & erat quædam earum reſpublica, neque tamen magiſtratus ſuos habebant, & in quas legibus præfecti mittebantur quotannis, qui ius dicerent.*

De iure præfecturarum. CAP. XI.

EX hac autem definitione ſatis apparet, præfecturas iure fuiſſe incommodiſſimo vſas. Primum enim quid eſt, quod minus probari poſſit, quàm præfecturas iure Quiritium eſſe donatas, quo multæ etiam coloniæ, multaq; municipia caruerunt? deinde vero, qui poſſumus ius Latij, aut Italicum integrum eas retinuiſſe, exiſtimare, cum præfectus Roma eò miſſus ſit, qui ius pro arbitrio diceret, non præfecturæ legibus aſtrictus eſſet? niſi vero conſentaneum alicui videtur, ciues Romanos annuis prætoris vrbani edictis deuinctos fuiſſe, præfectos in præfecturis, qui locum prætoris obtinuerunt, ius liberum non dixiſſe. Nam quid dicam, præfecturam ne Latij quidẽ, aut Italici iuris partem obtinere potuiſſe, cum ſpeciem, ſimilitudinemq; prouinciæ geſſerit, cuius iura longe à ſociorum nominis Latini iure fuere diuerſa? Ius ergo, vt puto, priuatum omne ab edictis præfectorũ Romanorum eſt profectum. quorum duo genera fuerunt, auctore Feſto, *vnum quattuoruirum, vel ſexuirum, qui Romani populi ſuffragio creabantur, alterum, quos prætor vrbanus in quæque loca mittebat legibus.* Publicum autem vniuerſum eſt à ſenatu petitum, nempe cenſus, tributorum, vectigalium, & militiæ. quibus grauiſſimis præfecturas oppreſſas eſſe muneribus, veriſimillimum mihi videtur. Nam ſuffragiorum, aut honorum vllam eas partem attigiſſe, quæ præmia ciuitatum benemeritarum haberentur ampliſſima, ſuſpicari vix poſſumus. Neque vero nego, præfecturã ciuitate Romana potuiſſe donari. illud dico, ad ius præfecturæ ius ſuffragiorum non pertinuiſſe, fieri tamen potuiſſe, vt aliqua præfectura in ciuitatem

ſit accepta, confirmo. quod de Arpino in primis libet ſuſpicari. hoc enim & in præfecturis à Feſto numeratur, & ciuitate donatum eſſe perhibetur. recte autem hercle vtrunque. Nam & Cicero, cum inquit in epiſtolis, *ſolum ædilitatis magiſtratum Arpini creatum*, conditionem præfecturæ deſignat. quis enim ius dicit? ædilis? non videtur. an vt in municipiis quattuoruiri? at, eo teſte, non creantur. an præfecti Roma miſſi? ergo forma eſt præfecturæ. & cum ciuitate Romana affectum videmus, municipale ius ipſum ſtatim agnoſcimus. Licuit enim idem oppidum & præfecturam, & municipium eſſe, præfecturam quidem, quatenus eò præfectus iuriſdictionis cauſſa mitteretur, nec in ea magiſtratus ad ius dicendum crearentur; municipium vero, quatenus iure ciuitatis, vel cum ſuffragio, vel ſine ſuffragio vteretur. quemadmodum etiam coloniam in ciuitatem aſcitam, & coloniam dictam inuenimus, quia forma reipublicæ colonicæ vtebatur, & municipiũ, quia ſuffragij ius Romæ ferendi erat adepta. vnde illa profecta ſunt in Antonium, ***Lautiſſimum oppidum, nunc municipium, honeſtiſſimorum quondam colonorum Sueſſam fortiſſimorum militum ſanguine repleuit.***

De republica præfecturarum. CAP. XII.

IAM vero, quod ait Feſtus, præfecturarum quandam fuiſſe rempublicam, ne incommode quidem dictum videtur. nam in præfecturis & conſilia publica fuerunt, nec magiſtratuum aliquot ornamenta deſiderata ſunt. Neque vero hanc doctrinam quiſquam ad Capuæ normam, aut exemplum dirigere vniuerſam debet. in quo multos errare animaduerto. Etenim Capua, cum in præfecturæ formam eſt redacta, aſperius multo eſt, quàm ceteræ ſolerent præfecturæ, tractata. ſi quidem ita ſcriptum de ea inuenio in annalibus Liuianis: *Habitari tantum, tanquã vrbem, Capuam, frequentariq; placuit. corpus nullum ciuitatis, nec ſenatus, nec plebis concilium, nec magiſtratus eſſe. ſine publico conſilio, ſine imperio multitudinem nullius rei inter ſe ſociam, ad conſenſum inhabilem fore, præfectum ad iura reddenda ab Roma quotannis miſſuros.* Atque hoc idem etiam ante Liuium tradiderat in agrariis Cicero, cum de Capua diſputaret. *Statuerunt*, inquit, *homines ſapientes, ſi agrum Campanis ademiſſent, magiſtratus, ſenatum, publicum ex illa vrbe conſilium ſuſtuliſſent, imaginem reipub. nullam reliquiſſent, nihil fore, quòd Capuam timeremus. itaque hoc perſcriptum in veteribus monumentis reperietis, vt eſſet vrbs, quæ res eas, quibus Campanus ager coleretur, ſuppeditare poſſet, vt eſſet locus comparandis, condendisq; fructibus, vt aratores cultu agrorum defeſſi vrbis domicilijs vterentur, idcirco illa ædificia non eſſe deleta.* Hæc iſti. Id autem ita eſſe, vt dixi, perſpicuum eſt ex eo, quòd progredientibus temporibus Capuæ conſiliũ aliquod publicum videtur eſſe permiſſum, qui eſt conuentus appellatus. id quod oſtendit noſter idem in Sextiana, cum ait: *Qua de cauſſa & tum conuentus ille Capuæ, qui propterea ſalutem illius vrbis conſulatu conſeruatam meo me vnum patronũ adoptauit, huic apud me P. Sextio maximas gratias egit, & hoc tempore ijdem homines nomine commutato, coloni, decurionesq; beneficium P. Sextij teſtimonio declarant.* patet itẽ ex eo, quòd multa poſt Campanis beneficij loco, quaſi ad priſtinam leuandam calamitatem videntur eſſe conceſſa. quale illud eſt, quod anno DLXIIII condonatum eſſe, prodit Liuius. *Cum Campani, vbi cenſerentur, ſenatum cõſuluiſſent (nam antea incertum hoc fuerat,) decretum, vt Romæ cenſerentur.* Itaque poſtero anno cum cenſores M. Marcellus, T. Quinctius ex hoc ſenatus conſulto eos Romæ cenſeri coëgiſſent, petierunt, vt ſibi ciues Romanas ducere vxores liceret, & ſi qui prius duxiſſent, vt habere eas, & ante eam diem nati, vti iuſti ſibi liberi, heredesq; eſſent. vtraque res impetrata. Neque vero ſummus ſolum ordo, qui eſt conuentus dictus, in præfecturis eluxit, ſed etiam equeſter medius. quod vno Plancij exemplo planũ fieri poteſt. qui, vt inquit

Cicero,

Cicero, *in Atinati præfectura ea vetuſtate equeſtris ordinis fuit, vt pater, auus, vt maiores eius omnes equites Romani fuerint, ſummum in præfectura honeſtiſſima gradum tenuerint.* Nam quid dicam de tertio plebis ordine? de quo ille eodem in loco ita pergit: *Atinas præfectura plena virorum fortiſſimorum, ſic vt nulla tota Italia dici frequentior poſſit. quam quidem nunc multitudinem videtis iudices in ſqualore, & luctu ſupplicem vobis, hi tot equites Romani, tot tribuni ærarij (nam plebem à iudicio dimiſimus, quæ cuncta comitijs affuit.) quid roboris, quid dignitatis huius petitioni attulerunt?* & pro Rabirio de perduellione: *Quid propinqui veſtri equites Romani, quid omnis præfectura?* Atque hæc quidem de ſummis præfecturarum conſiliis, & ordinibus hactenus. Magiſtratus autem alios eò Roma miſſos fuiſſe conſtat, alios è præfectura creatos; Roma miſſos, qui ius dicturi eſſent, quos præfectos appellarunt; creatos, qui publicæ curationi alicui præeſſent, vt ædiles, & quæſtores. Ac præfectos quidem Feſtus quattuoruiros, aut ſexuiros dictos tradit. Quos neſcio an recte eoſdem eſſe dixerimus, ac ſexprimos, quorum meminit Cicero in tertio de natura deorum, cum dixit, *L. Alenium ex agro Piceno chirographum ſexprimorum imitatum eſſe:* an potius ſexprimos in præfecturis decemprimis municipalibus reſpondiſſe putabimus.

Ædilem autem ad publica vrbis loca ſarta tecta tuenda, & quæſtorem ad pecuniam præfecturæ publicam curandam in præfecturis eſſe creatum, valde probauerim. cum autē Feſtus, aut Liuius magiſtratibus interdictum ſcribit, non quoſcunque intelligere, ſed eos, qui iuredicundo præeſſent, crediderim.

De præfecturis ante bellum Italicum conſtitutis. CAP. XIII.

HIs cognitis, nunc quæ potiſſimum oppida à ſenatu Romano in præfecturæ quondam formulam ſint redacta, exponamus. Huius autem antiquitatis indagandæ grauiorē nobis curam ademit Feſtus, qui duo fuiſſe præfecturarum genera docuit, *vnum, in quas præfecti irent à pop. Rom. creati, Capuam, Cumas, Caſilinum, Vulturnum, Liternum, Puteolos, Acerras, Sueſulam, Altellam, Calatiam: alterum, in quas proficiſcerentur, quos prætor vrbanus miſiſſet, Fundos, Formias, Cære, Venafrum, Allifas, Priuernum, Anagniam, Fruſinonem, Reate, Saturniam, Nurſiam, Arpinum, aliaq; complura.* Cuius pulcherrimum viri præceptum video egregia aliorum præterea multorum auctoritate, ac teſtimonio confirmari. Nam de Capua quæ non loquitur hiſtoria? Atellanos autem, & Calatinos, quòd grauiſſime multatos, quia Annibalem armis defendiſſent, prodat Liuius, eandē fere, quam Campanos, pertuliſſe fortunæ conditionem poſſumus ſuſpicari. Quod idem de Cumis etiam, & Vulturno, & ceteris Campaniæ oppidis ego facile exiſtimauerim. Nam de Anagnia, & Fruſinone ſuſpicionem iniicit Liuius, cum inquit, *Anagninis, quiq; arma Romanis intulerant, ciuitatem ſine ſuffragio datam, & magiſtratibus, præterquam ſacrorum curatione, interdictum.* neque enim inter ſe pugnant, ciuitate donari, & magiſtratibus interdici, quorum alterum ad municipij, alterū ad præfecturæ ius pertinet, alterum præmij fere loco datur à populo, alterum pœnæ à ſenatu. id quod ſupra de Arpino diximus, & de Fulgino etiam iudicamus. quippe cum Ciceronem in oratione pro Vareno Fulginum modo præfecturā, modo municipium videam nuncupare. Quin etiam *Reatinæ præfecturæ* extat apud eundem memoria in libris, quos ſcripſit de natura deorum, & *Atinatis* in Plāciana. Neque vero paucas etiam in Piceno fuiſſe præfecturas, oſtendit libro primo de bello ciuili Cæſar, cum inquit: *Piceni cunctæ præfecturæ,* & Cicero, cum in Rabiriana illa nobili ait: *Quid propinqui veſtri equites Romani, quid omnis præfectura, regio, vicinitas veſtra, quid ager Picenus vniuerſus?* Ac de præfecturis quidem hæc vix è veteribus eruere litteris, ac priſcis annalium monumentis potuimus.

De

De fœderatis ciuitatibus, & earum iure, & rep.

CAP. XIIII.

AN IGITVR, quæret aliquis, præter colonias, municipia, & præfecturas vllum aliud oppidi genus in Italia extitit, quod cum populo Rom. alicuius iuris ſocietate deuinctum fuerit? equidem opinor multa. ſed ea fere ante bellum Italicum, & ciuitatem Romanam acceptam omnia. Hæ ſunt ciuitates fœderatæ, quæ & oppida fœderata dicuntur. quas neſcio an commodius deſcribere poſſimus, quàm ſi oppida, quæ neque coloniæ, neque municipia, neque præfecturæ eſſent, dicamus. Etenim, ſi verum quærimus, fœderata ciuitas aliquid ex fœdere populo Rom. debuit, in ceteris libera fuit. atque hoc intellexit quoque, vt opinor, Plinius, cum in Hiſpania citeriore deſcribenda dixit, fuiſſe in iis colonias, oppida ciuium Romanorum, Latinorum veterum fœderatorum, ſtipendiaria. hoc enim idem valet, ac ſi dixiſſet colonias, municipia, fœderata oppida, & præfecturas. cuius libertatis ſatis argumento ſit, quòd & ſuam rempublicam, & leges ſuas, & ſuos magiſtratus habuerunt. Itaque ſenatus, populiq; in iis oppidis, vt in liberis ciuitatibus memoriam vſurpari videmus. quod, ne fruſtra ſingula perſequar, vno exemplo Capuæ confirmabo, de qua, cum adhuc fœderata, nec dum in præfecturæ formam eſſet relata, ita ſcriptum eſt apud Liuium: *Annibal Capuam flectit iter, luxuriantem longa felicitate, atque indulgentia fortunæ. maxime tamen inter corrupta omnia licentia plebis ſine modo libertatem exercentis, ſenatum & ſibi, & plebi obnoxium Pacuuius Calauius fecerat. is cum forte eo anno in ſummo magiſtratu eſſet, iam diu infeſtam ſenatui plebem, ratus magnum auſuram facinus, vt, ſi in ea loca Annibal cum exercitu veniſſet, trucidato ſenatu traderet Capuam Pœnis, cum mallet incolumi, quàm euerſa rep. dominari, nullam autem eſſe incolumem orbatam publico conſilio crederet, rationem iniit, qua & ſenatum ſeruaret, & obnoxium ſibi, ac plebi faceret.* Quibus ex verbis & Campanam fuiſſe remp. & ſenatus, plebiſq; conſilium, & ſummum in ea magiſtratum verſatum eſſe cognoſcitur. Quod idem de ceteris iudicium faciendum eſt, quibus victis libertas à Romanis conceſſa fuiſſe dicitur, vt Tarentinis. Itaque animaduertere poſſumus, in ciuitates fœderatas exilij cauſſa cõmigrare ciuibus Romanis fuiſſe permiſſum, vt quæ liberæ eſſent, ac ſuam remp. in poteſtate haberent. Quod cum res ipſa teſtatur, & exempla exulum Romanorum, quæ in hoc genere colligi multa poſſunt, oſtendunt, tum maxime Polybius libro ſexto docet, quo loco formam Romanæ exprimit reipublicæ, addens, Tibur, Præneſte, Neapolim, vt in libera ciuitate, ciues Rom. exilij cauſſa ſolum vertere ſolitos. quanquam illi non in oppida fœderata ſolum ſe contulerunt, ſed ſæpe in colonias etiam Latinas, id eſt, Latij, vt dixi, iure donatas. quippe quæ longius à ciuium Rom. iure abeſſent, quàm Romanæ. hinc enim ſcitũ illud eſt Ciceronis pro Cæcina: *In colonias Latinas ſæpe noſtri ciues aut ſua voluntate, aut legis multa profecti ſunt. quam multam ſi ſufferre voluiſſent, tamen manere in ciuitate potuiſſent.* Legum porro, ac magiſtratuum, quibus quæque ciuitas vteretur, ratio exquiri fortaſſe poteſt, inueniri vero in tanta vetuſtate qui poteſt? aliarum tamen alias leges, alioſq; magiſtratus pro rerum, ac temporum ratione, & cuiuſque reip. genere fuiſſe, non eſt difficile intelligere. nam Tuſculi dictator, & cõſul, antequam Tuſculani in ciuitatem reciperentur, fuiſſe traditur. dictatoris meminit Liuius lib. VIII, & præter Liuium Cato Originum libro ſecundo, cum ait, *Lucum Dianium in nemore Aricino Aegerium Lesbium Tuſculanum dedicauiſſe, dictatorem Latinum;* conſulis Plinius, cum ſcripſit libro ſeptimo: *L. Fuluius inter inſignia Tuſculanorum rebellantium conſul, eodemq; honore, cum tranſiſſet, exornatus confeſtim à populo Romano, qui ſolus eodem anno, quo fuerat hoſtis, Romæ triumphauit ex iis, quorum conſul fuerat.* Narrat etiam Liuius Capuæ, antequam deficeret, ſummum magiſtratum mediaſtuticum fuiſſe. alioq; loco prætorem Capuæ Marium Bloſium profitetur.

tur. quid quod Præneſtinum prætorem commemorat, id eſt, vt ego interpretor, in bello præfectum. *Præneſtinus*, inquit, *prætor per timorem ſegnius ex ſubſidijs ſuos duxerat in primam aciem.* & libro XXIII: *Præneſtini cum ſuo prætore Manitio (ſcriba is antea fuerat) Præneſte incolumes redierunt.* Quin etiam de cenſoribus licet aliquid ſuſpicari ex eo, quod apud eundē eſt ſcriptum in hiſtoria anni DXXC referenda. *L. Poſtumius conſul*, inquit, *edixit, qui ſocium nominis Latini ex edicto C. Claudij conſulis redire in ſuas ciuitates debuiſſent, ne quis Romæ, ſed omnes in ſuis ciuitatibus cenſerentur.* Adiungamus his etiam ædilem, & quæſtorem, quos à Latinis creatos, declarant ea Strabonis verba, quibus ius Latij definiuit, vt qui ædilitatem, aut quæſturam apud Latinos geſſiſſent, ij ciues Romani eſſent. Quod autem ſupra dixi, fœderatos nullam fere populi Rom. rationem duxiſſe, id vere dictum eſſe, ex eo efficitur, quòd ne magiſtratui quidem Romano apud ſe diuertenti ex antiquo fœdere quidquam darent. quod ex hac Liuiana narratione perſpicitur, quæ eſt libro XLII: *L. Poſtumius conſul iratus Præneſtinis, quòd cùm eò priuatus ſacrificij in templo Fortunæ faciendi cauſſa profectus eſſet, nihil in ſe honorifice neque publice, neque priuatim factum à Præneſtinis eſſet, priuſquam ab Roma proficiſceretur, litteras Præneſte miſit, vt ſibi magiſtratus obuiam exiret, locum publice pararet, vbi diuerteretur, iumentaq; cum exiret inde, præſto eſſent. ante hunc conſulem nemo vnquam ſocijs in vlla re oneri, aut ſumptui fuit. ideo magiſtratus mulis, tabernaculisq;, & omni alio inſtrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent ſocijs. priuata hoſpitia habebant. ea benigne, comiterq; colebant. domusq; eorum Romæ hoſpitibus patebant, apud quos ipſis diuerti mos eſſet. legati, qui repente aliquò mitterentur, ſingula iumenta per oppida, iter qua faciendum erat, imperabant. aliam impenſam ſocij in magiſtratus Romanos non faciebant. iniuria conſulis etiam ſi iuſta, non tamen in magiſtratu exercenda, & ſilentium nimis aut modeſtum, aut timidum Præneſtinorum ius velut probato exemplo magiſtratibus fecit grauiorum in dies talis generis imperiorum.*

Atque hæc quidem tum erat Italicorum, Latinorumq; oppidorum cōditio. num autem eadem etiam Gallicorum? non, opinor. Nam cum Gallia prouincia fuerit, profecto Gallica oppida præter magiſtratus ſuos quoſdam prætorem etiam Romanum habuerunt, cui, vt præfecturæ præfecto, non ius ſolum dicenti, ac quæſtiones exercenti, ſed imperium etiam habenti, vt ſupra diximus, obedirent.

Caruiſſe autem fœderata oppida omnia iure ciuitatis Romanæ, illud argumento eſt, quòd multos ex fœderatis ciuitatibus nominatim ciuitate donatos legimus. Age enim. Heraclienſes fœderati erant, & quidem, vt inquit Cicero pro Archia, *æquiſſimo fœdere*: quod ictum eſſe C. Fabricio conſule, Pyrrhi temporibus, ſcribit in Corneliana; itemq; Camertes. Itaque bello Italico Heracleinſium legionem, & Camertium cohortes duas P. Craſſus ciuitate donauit. & P. Cæſium, qui viuebat Rauennæ, fœderato ex populo, Cn. Pompeius, & Aletrinenſem fœderatum M. Craſſus ciues fecerunt. quæ omnia ad Balbi defenſionem Cicero exempla adhibuit. vt etiam illa: *C. Coſſinium Tiburtinum fœderato ex populo, damnato Cœlio, ciuem Rom. eſſe factum. & Cereris ſacerdotes aut Neapolitanas fuiſſe, aut Velienſes fœderatarum ſine dubio ciuitatum.* at vero ante ciuitatem Velienſibus datam nominatim ad populum latum de Caliphana Velienſe, vt ea ciuis Romana eſſet.

Finis erit huius loci, ſi hoc addidero, fœderatarum ciuitatum aliquanto vberiorem, quàm aliorum oppidorum, numerum extitiſſe. ſiquidem omnia Italiæ oppida præter colonias, municipia, & præfecturas, quas iam commemorauimus, in hunc numerum aſcribenda ſunt.

De

De foris, & conciliabulis. CAP. XV.

EXTREMVM præceptum eſt de foris, & conciliabulis, quorum certam inter ſe differentiam vix in tam obſoleta rerum antiquiſſimarum memoria inueniri poſſe exiſtimo; quærere tamen, atque indagare, vtile admodum eſſe puto. Sic igitur ſtatuendum eſt, fori ſignificationes, quæ multæ à Feſto colliguntur, duas videri præcipue hanc diſputationem attingere; vnam, cum pro iuris loco, alteram, cum pro nundinationis accipitur. Prioris ſignificationis item mentio fit in commentariis Nonij de ſermone Latino, cum ait, *Fora locos fuiſſe, in quibus ius diceretur.* Quod præceptum notis illis dicendi generibus video comprobari, *forum indicere, & forum agere.* Forum enim indicere prætores dicebantur, cum locum iuriſdicundi, qui conuentus dicebatur, deſignabant. Forum autem agere, cum conuentum in prouincia iuriſdicundi cauſſa habebant. Iuriſdictio autem ad priuatas controuerſias, & omnino ad ius Quiritium tuendum pertinuit. Itaq; cum in foris ius dictum tradimus, prorſus quæſtiones publicas remouemus. quas non in foris Italicis, ſed Romæ cognitas fuiſſe, niſi quid forte extra ordinem factum ſit, arbitramur. id quod in Bacchanalium quæſtione vſu veniſſe narrat Liuius. *Eadem ſolitudo*, inquit, *quia Romæ non reſpondebant, nec inueniebantur, quorum nomina delata erant, coëgit, conſules circa fora proficiſci, ibiq; quærere, & iudicia exercere.* Altera, vt dixi, fori ſignificatio locum nundinationis amplectitur, quē prætores in prouinciis indicere, Seruio teſte, ſoliti erāt. Atq; hoc idē ius video ad prædia etiam priuata interdum tranſlatum. ſiquidem inquit Suetonius, *Claudium imperatorem ius nundinarum in priuata prædia à conſulibus petijſſe;* & Plinius in epiſtola ad Valerianum ſcribit, *virum prætorium à ſenatu contendiſſe, vt ſibi inſtituere in agris ſuis nundinas permitteretur.* Hæc autem loca proprio vacabulo non fora, ſed diſtinctionis gratia conciliabula dicta eſſe inuenio. nimirum, vt tradit Feſtus, *quòd eò in concilium veniretur.* vnde eſt illud Liuij libro ſeptimo, *legem latam ne ambiendi magiſtratus gratia nundinas, & conciliabula obire liceret.* nempe enim intelligebant, ciues Romanos, qui in agris verſarentur, eò frequentes mercandi, ac vendendi cauſſa conuenire ſolere. Fuiſſe vero loca eiuſmodi, in quibus ius diceretur, alia, in quibus nundinæ tantum agerentur, oſtendit idem aperte, cum ait alio in loco, *ex vicis partim habuiſſe rempublicam, & ius dictum, partim nihil eorum, & tamen ibi nundinas actas.* Quo fit, vt hæc duo coniuncte ſæpe à veteribus proferantur, vt à Liuio lib. XL: *Decemuiri ſupplicationem in biduum valetudinis cauſſa in vrbe, & per omnia fora, & conciliabula edixerunt.* & libro XXV: *Senatus triumuiros binos creari iuſſit, alteros, qui citra, alteros, qui vltra quinquageſimum lapidem in plateis, foriſq;, & conciliabulis omnem copiam ingenuorum inſpicerent.* In conciliabulis tamen aliquando æque, atque in foris ius dictum, veteres leges indicant, vna in libris de limitibus: *cum curator hac lege non erit, tunc quicunque magiſtratus in ea colonia, municipio, præfectura, foro, conciliabulo iuredicundo præerit, eius magiſtratus de ea re iuriſdictio eſto.* altera ænea: *In oppideis foris, conciliabulis, vbi iure dicundo præeſſe ſolet.* nam quæſtiones ibi extra ordinem exercitatas, Liuius indicat, libro XXXIX, cum C. Mænium pr. quæſtiones veneficij per municipia, conciliabulaq; habuiſſe, ſcribit. Vt autem colonias, & præfecturas, item fora, & conciliabula ad ius municipiorum redigi potuiſſe, non obſcure Frontinus in libro de limitibus declarauit, cum ita ſcripſit: *Quod ſi ad hæc reuertamur, hoc conciliabulum fuiſſe fertur, & poſtea in municipij ius relatum. nam omnia antiqua municipia ſuum habent priuilegium.* & Aggenus, *Sunt loca publica coloniarum, vbi prius fuere conciliabula, & poſtea ſunt in municipij ius relata.* Atque hæc quidem, quod ad ius Italiæ pertinet, de foris, & conciliabulis dicta ſint.

Nunc quoniam multa in Italia oppida fuerunt, quæ Fori nomen tulerunt, vt Fo-

rum Appij, Forum Caſſij, Forum Liuij, Forum Cornelij, & alia generis eiuſdem, nihil alienum me ab huius diſputationis officio arbitror eſſe facturum, ſi hoc loco, quid de toto hoc genere ſentiam, aperuero. Quod igitur quædã huius nominis, & appellationis in Italia oppida fuerint, id totum è more, inſtitutoq; Romanorum eſt repetitum. de quo neminem arbitror eſſe dubitaturum, qui tritas aures veterum nominum Romanorum vſu ac conſuetudine habeat. Cur autem, aut quando ſingula eorum ſint conſtituta, vix equidem adhuc niſi leui ſuſpicione attingere potui. Nam, quoniam forum & iuris, & nundinationis ſedes fuit, factum eſt, vt ad credendum adductus ſim omnia eiuſmodi fora, aut quia iuris, aut quia negotiorum domicilia fuerint inſtituta, id nominis inueniſſe. Hoc autem ita eſſe, probatur etiam exemplo Regij Lepidi, Galliæ citerioris oppidi, quod ita dictum prodit Feſtus, quia ibi forum habuerit Lepidus. Regium autem cum dicebant, quid aliud, quàm baſilicam intelligebant, id eſt locum, in quo ius, vt Romæ in Baſilicis, dicebatur? Quocirca Strabo Rhegium Bruttiorum oppidum ambigit an ab eo nuncupatum ſit, quòd eſſet quaſi regia, ſiue, vt Græco verbo vtar, baſilica. Cum ergo hoc conſtet, iam nullam illud habet dubitationem, Forum Appij ab Appio, Caſſij à Caſſio, Cornelij à Cornelio eſſe vt appellatum, ſic etiam conſtitutum. at à quo Appio, Caſſio ve (nam plurimi eius nominis Romæ fuerunt) nihil præter cõiecturam afferre poſſum, quam nunc non inuitus exponam. Me igitur ad hanc opinionem diuturna, ac diligens Romanæ obſeruatio antiquitatis adduxit, vt credam, eiuſmodi pleraque fora aut à cenſoribus, aut à prętoribus Romanis condita eſſe, cenſoribus, cum vias in Italia ſternerent; prætoribus, cum bellum gererent, aut prouincias obtinerẽt. Cur enim, cum in Appia via Appij forum, in Flaminia Flaminij, in Aurelia Aurelij, in Aemilia Lepidi fuiſſe, teſte Antonino inueniã, aut aliter poſſum exiſtimare, aut non ab eodem, à quo via ſtrata eſt, Forum eſſe inſtructum putare? Viam autem Appiam Ap. Claudius Cæcus cenſor, quod inter omnes conſtat, à porta Capena vſque ad oppidum Capuæ muniuit an. vrbis CDXLI. Nam Flaminiam Liuius, Caſſiodorus, & Feſtus à C. Flaminio cenſore anno DXXXIII ſtratam litteris prodiderunt. ea vero à porta Flumentana per Vmbriam Ariminum vſque perducta eſt. vt qui Flaminius agrum Gallicum cis Ariminum in tribunatu diuiſerat, Gallos ciſalpinos in conſulatu deuicerat, idem in cenſura ad finem vſque eiuſdem agri viam perduxerit. aliam inde Flaminiam viam C. Flaminius huius filius in conſulatu ſtrauit à Bononia vſque Arretium, cáque cum Æmilia ad Bononiam eſt coniuncta. quod in annalibus Liuianis eſt ſcriptum. nam aliter eſt apud Strabonem, qui eam ab vrbe Ariminum vſque perducit. Viam Aureliam ab vrbe per Etruriam vſq; ad Piſas deducit Antoninus. in eáque Forum Aurelij collocat. ea vero à cenſore C. Aurelio Cotta (loquor, vt opinor. neque enim præter coniecturam quidquam habeo) anno DXII eſt ſtrata. M. autem Æmilius Lepidus is, qui bello Gallico confecto viam Aemiliam ab Arimino Placentiam muniuit, cum forum, teſte Feſto, in agro, qui eſt inter Mutinam, Parmámque haberet, Regium Lepidi in via Aemilia ſuo inſigne cognomine reliquit. Atque hoc idem de Foro Claudij, & Foro Caſſij poſſumus ſuſpicari, quippe cum viam Claudiã, Caſſiámq; per Etruriam ductas, & Forũ Claudij, Caſſijq; Etruriæ fuiſſe oppida liqueat, & aliquot Claudij, Caſſijq; cenſores fuerint, à quibus vt vias munitas, ſic fora condita eſſe, conſentaneum ſit. Iam vero Forum Cornelij à Cornelio Sylla conſtitutum ſcribit Prudentius: *Sylla forum ſtatuit Cornelius, hoc Itali vrbem vocant ab ipſo conditoris nomine.* Conditum autem exiſtimo bello ciuili, tum cum Sylla Carbonem, exercitu eius ad Fauentiam cæſo, Italia expulit. vt Liuius, & Appianus prodidit. vt autem Forum Cornelium à Cornelio, ſic Forum Sempronij à Sempronio Sopho, qui Picentes in ditionẽ populi R. redegit, Forum Liuij à M. Liuio Salinatore, qui eam prouinciam aduerſus Aſdrubalem tenuit, Forum Fuluij in Liguribus ab aliquo eorum Fuluiorum, qui cum iis populis bellum

geſſe

geſſerunt, eſſe conſtituta, niſi ſi quis grauem veteris alicuius ſcriptoris auctoritatem oppoſuerit, facile opinione mihi patiar perſuaderi. Forum autē Iulij in Carnis à C. Iulio Cæſare conditum crediderim, tum cū Galliam vlteriorem, citerioremque pro conſule obtinuit. quod idem de Foro Iulio Galliæ Narbonenſis exiſtimo. neque enim eos audire poſſum, qui hæc Cæſaris eſſe Auguſti monumenta putant. quorum ab auctoritate cur diſcedam, id eſt cauſſæ, quòd Forum Iulium Narbonenſe in epiſtolis Planci, multo ante quàm Cæſar Auguſtus imperio potiretur, inuenio celebrari. Adde quòd quæ Auguſtus monumenta reliquit, ea non Iulij, ſed Auguſti nomine ſignauit, vt in Hiſpania Foro Auguſtanam ciuitatem, & Auguſtam Emeritam, in Italia Auguſtam prætoriam, Auguſtam Taurinorum, nulla alia de cauſſa, niſi vt ea à patris Iulij monumentis ſecerneret. Cæſar autem duobus in extremis prouinciæ ſuæ finibus duo fora videtur conſtituiſſe, vnum in vlteriore Gallia, alterum (vt diſerte ſcribit in ſecundo de Longobardis Diaconus) in citeriore. Cur autem hoc ipſe, vel ceteri Romani factitarint, equidem honeſtam quandam laudis, & gloriæ cupiditatem mihi videor afferre poſſe, qua præter ceteras gentes populus Romanus ſemper flagrauit. vt qui armis, atque aſſidua bellorum contentione gentes omnes deuicerant, iidem in terris non ſolum nobiliſſima victoriæ monumenta poſteris proderent, ſed ſuo etiam, per quos egregij aliquid geſtum eſſet, nomine libenter ad æternitatem ornarent. hinc viæ, hinc aquæ, hinc thermæ, hinc arcus, hinc fornices extiterunt. quæ qui curarunt, ac conſtruxerunt, eximio quodam immortalitatis amore, ac ſtudio ducti ſuo nomine inſignita in perpetuum eſſe voluerunt. Quod idem de foris etiam conditis videtur eſſe iudicandum. quæ à principio ad vſum vel iuris, vel nundinarum inſtituta, poſt incolarum numero aucta tectis frequentata oppidi formam accepiſſe, ac fori tamen nomen, priſtino iure amiſſo, ac meliore alio parto videntur vſurpaſſe.

Quibus ex rebus breuiter diſputatis intelligi poteſt, non ſolum quod ius ſingulorum & oppidorum, & locorum Italiæ fuerit, ſed etiam Italiam nullo modo per proconſules, vt tradidit Appianus, fuiſſe adminiſtratam. Neque enim cum à coloniis, municipiis, præfecturis, fœderatis ciuitatibus, foris & conciliabulis receſſerimus, vlla alia in Italia loca reperiemus. quæ ipſa iam nulli proconſulum imperio, aut poteſtati fuiſſe permiſſa oſtendimus.

*

v 2 CAROLI

CAROLI SIGONII DE ANTIQVO IVRE ITALIAE LIBER TERTIVS.

De ciuitate Latinis atque Italicis data. CAP. I.

ITALIAE ſtatum à bello Italico vſq; ad Auguſtum imperatorem hoc tertio libro mihi propoſui demonſtrandum. quo tempore melius aliquãto ius ipſa, quàm antea obtinuerat, eſt adepta. Vt autẽ ſuperiora iura ex legibus fœderum, fœdera ex bellis fluxerunt, ſic hoc quoq;, quod optimum ius Italiæ voco, lex Iulia peperit, qua ciuitas Latinis, atq; Italicis eſt conceſſa. Ad largiendam vero his ciuitatem populus Romanus Italici belli difficultate, periculóque compulſus eſt. Quod cum ita ſit, relinquitur profecto, vt cauſſam eius belli, ipſúmque bellum, & fœdus, & fœderis conditiones exponam, ni ab inſtituto diſcedere ſuſceptæ diſputationis velim. ſic enim facilius, quo modo Latini, Italicíque in ciuitatem, qui eſt huius ſermonis, ac doctrinæ finis, aſciti ſint, apparebit.

Cum ergo, vt rem altius repetam, hoc iure Latini, atque Italici eſſent, quod, quemadmodum dixi iam toties, ciuitatis Romanæ iure incõmodius erat, propterea de eo amplificando, atque ad optimum ius ciuium Romanorum redigendo iterum, ac ſæpius agitarunt, idq; à ſenatu negatum ad extremum aperta defectione vi, & armis extorſerunt. Hoc autem ipſum quantopere concupiſcerent, atque adeo rationibus ſuis accommodatum exiſtimarent, iam inde ab anno DLVIII maximum, ac certiſſimum illi documentum dederunt, cum, M. Catone, L. Flacco conſulibus, nouum ius Ferentinates tentarunt, *Vt Latini,* quod ſcriptum eſt apud Liuium, *qui in coloniam Romanam nomina dediſſent, ciues Romani eſſent.* Puteolos autem, Salernúmque, & Buxentum aſcripti coloni, qui nomina dederant, cum ob id ſe pro ciuibus Romanis ferrent, ſenatus iudicauit, non eſſe eos ciues Romanos. Itaq; cum vulgo per migrationem, & cenſum, quod præcaueri conſilio nõ potuerat, ſedibus, ac penatibus ſuis furtim Romam traductis clam in ciuitatem irreperent, viſum eſt faciendum ſenatui, vt tantæ licẽtiæ quaſi fræna quædam iniicerentur, atq; vt in ſuas quique ſedes redigerentur. Quare cum an. DLXVI, Lepido, & Flaminio conſulibus, legati ſocium Latini nominis, qui toto vndique ex Latio conuenerant, magnam multitudinem ciuium ſuorum Romam commigraſſe, ibíque cenſos eſſe quererentur, Q. Terentio Culeoni prætori negocium, eodem teſte Liuio, datum eſt, vt eos conquireret, & quem C. Claudio, M. Liuio cenſoribus, poſt ve eos cenſores ipſum, parentem ve eius apud ſe cenſum eſſe, probaſſent ſocij, vt redire eò cogeret, vbi cenſi eſſent. qua conquiſitione duodecim millia Latino

tinorum domos redierunt,iam tum multitudine alienigenarum vrbem onerante. Neque vero mirum videri cuiquam debet,his legibus,atque edictis ad Italicorum, qui Romam commigrarent, multitudinem cohibendam tum opus fuiſſe. Nam cum recentibus victoriis, Punica, Macedonica, atque Aſiatica,omnium gentium conſenſu,vniuerſi terrarum orbis imperium Romæ eſſet conſtitutum, nuſquam ſe Itali melius, atque honeſtius, quàm in ipſo imperij domicilio fore arbitrabantur.

Itaque cum vulgo oppida,agríque deſererentur, tum, anno demum DLXXVI, C.Claudio,Ti. Sempronio conſulibus,legationes,vt idem inquit Liuius, ſocium nominis Latini,quæ & cenſores, & priores conſules fatigauerant, tandem in ſenatum introductæ,queſtæ ſunt,ciues ſuos Romæ cenſos, pleroſque Romam commigraſſe.quod ſi committeretur,perpaucis luſtris futurum,vt deſerta oppida, deſerti agri nullum militem dare poſſent. Fregellas quoque quattuor millia familiarum tranſiſſe ab ſe Samnites, Pelignîque queſti ſunt.neque eo minus aut hos, aut illos in delectum milites dare. Genera autem fraudis, vt idem addit,duo mutandæ ciuitatis inducta erant.Lex ſociis,ac nominis Latini, qui ſtirpem ex ſeſe domi relinquerent, dabat, vt ciues Romani fierent. ea lege male vtendo alij ſociis, alij populo Romano iniuriam faciebant. Nam & qui ſtirpem domi relinquerent, liberos ſuos quibuſcunque Romanis in eam conditionem, vt manumitterentur, mancipio dabant, libertinique ciues eſſent: & quibus ſtirps deeſſet, quam relinquerent,vt ciues Romani fiebant.poſtea his quoque imaginibus iuris ſpretis, promiſcue,ſine lege,ſine ſtirpe,in ciuitatem Romanam per migrationem, & cenſum tranſibant.Hæc ne poſtea fierent,petierunt legati, & vt redire iuberent in ciuitates ſocios,deinde vt lege cauerent, *ne quis quem ciuitatis mutandæ cauſſa ſuum faceret, ne ve alienaret, & ſi quis ita ciuis Romanus factus eſſet, ciuis non eſſet.* Hæc impetrata ab ſenatu.legem C.Claudius ſociis ex s.c. tulit, & edixit, qui ſociis, ac nominis Latini ipſi maiores ve eorum M. Claudio, T. Quinctio cenſoribus, póſtque ea apud ſocios nominis Latini cenſi eſſent, vt omnes in ſuam quiſque ciuitatem ante K.Nouembris redirent. Quæſtio,qui ita non rediſſet, L. Mummio prætori decreta eſt.Ad legem & edictum conſulis adiectum eſt, vt dictator, conſul, interrex, cenſor, prætor, qui tunc eſſet apud forum, darent operam, vt qui manumitteretur, iuſiurandum daret, qui eum manumitteret,ciuitatis mutandæ cauſſa manu non mittere.qui non iuraret,eum manumittendum non cenſuerunt. Hæc in poſterum cauſſa,iuriſdictióque C. Claudio conſuli decreta eſt. Quo tempore L.Papirium Fregellanum orationem pro Fregellanis, & colonis Latinis in ſenatu habuiſſe, Cicero prodit in Bruto. Itaque cum quadriennio poſt cenſores Q.Fuluius, A.Poſtumius cenſum agerent,minorem aliquanto,quam ſuperiore luſtro,numerum inuenerunt,quia L.Poſtumius conſul pro concione edixerat,qui ſocium nominis Latini ex edicto C.Claudij conſulis redire in ſuas ciuitates debuiſſent,ne quis eorum Romæ, ſed omnes in ſuis ciuitatibus cenſerentur. Has autem inſidias, atque aucupandæ Romanæ ciuitatis fraudes nimirum intellexit noſter idem,cum de Balbo ciuitatis reo dixit: *Nõ furatus eſſe ciuitatem; non genus ſuum ementitus,non in aliquo impudenti mendacio delituiſſe, non irrepſiſſe in cenſum dicitur.*

Poſt legem Claudiam non multis annis lata eſt Papia de ciuitate. quæ tamen quo potiſſimum anno ſit lata,cum eorum temporum vnà cum veterum annalium monumentis memoria euanuerit, nobis parum compertum eſt. Hæc autem lex hoc amplius videtur habuiſſe,quàm Claudia, quòd Claudia non niſi ſociis nominis Latini eſſet lata,Papia etiam peregrinis,cum eodem illi fortaſſe ciuitatis Rom. adipiſcendæ ſtudio,atque hi,efferrentur.ſi quidem Mamertini, quod oppidum in Sicilia eſt,huius legis beneficio M.Craſſum,qui ſe Romæ pro ciue ferebat, Meſſanam reuocare ſunt conati. cuius rei Cicero, cum Balbum defenderet,exemplum adhibuit. *Cum iudices,* inquit, *præſeferrent, palámque loquerentur, quid eſſent lege Pa-*

pia de M. Craſſo Mamertinis repetentibus iudicaturi, Mamertini publice ſuſcepta cauſſa deſtiterunt. Quid quod hac etiam lege damnatum M. Perpernæ eius, qui anno DCXXIII conſul fuit, patrem prodit Valerius? *M. Perperna,* inquit, *conſul ante quàm ciuis. cuius enim vita triumphauit, mors Papia lege damnata eſt. nanque patrem illius nihil ad ſe pertinentia ciuis Romani iura complexum, Sabelli iudicio petitum, redire in priſtinas ſedes coëgerunt*

Eodem ergo tempore, cum hunc rerum ſtatum Italia obtineret, Ti. Gracchus tribunatum pl. adeptus eſt anno vrbis DCXX. in quo etſi alia parum fortaſſe è repub. promulgauit, illud tamen ad imperium conſtituendum aptiſſime. quòd animos Italicorum, ac ſenſus intimos perſcrutatus, ciuitatem Italiæ, quod extat apud Paterculum, eſt pollicitus. quam tamen legem, ante ab optimatibus interfectus, ferre non potuit.

Anno DCXXVII, M. Iunius Pennus (hic Lepido, & Oreſte conſulibus, teſte in Bruto Cicerone, ad tribunatum plebis acceſſit) legem tulit, quæ non ad ciuitatem, & ſocios, id quod nunc quærimus, ſed ad peregrinos vrbe eiiciendos, & vſu eius prohibendos pertinuit. Quam quidem legem commemorat Feſtus. quippe à quo teſtis citatur C. Gracchus in ea, quam ſcripſit de lege Penni de peregrinis, vituperat autem Cicero in tertio de officiis. *Male,* inquit, *qui peregrinos vrbibus vti prohibent, eósque exterminant, vt Pennus apud patres noſtros. vſu enim vrbis prohibere peregrinos, ſane inhumanum eſt.*

Hoc vero tempore palam atque aperte Italicos ius ciuitatis Ro. tentare cœpiſſe, neq; ante, quàm id obtinuerunt, conquieuiſſe inuenio. Etenim cum agraria Ti. Gracchi lege ſe vetere agrorum ſuorũ poſſeſſione euerti viderent, & P. Scipionem Æmilianum, quo vno patrono eos ſe retenturos eſſe confiderent, inſidiis inimicorum è medio ſublatum eſſe, ipſi vnà cum locupletibus Romanis omnibus indigniſſime ferrent, non defuerunt, qui Romæ ad incitandam ad agros defendendos Italiam, dandæ illis ciuitatis auctores eſſent. Quod Italici alacri, atque libenti animo acceperunt, atque oppidorum nomina, M. Fuluio Flacco conſule legem ſcribente, profeſſi ſunt. verum indignante, atque aduerſante ſenatu, ac miſſo, & prope amandato in prouinciam M. Fuluio, nihil, vt inquit Appianus, effectum eſt. Huius autem legis Fuluiæ meminit, vt video, Valerius, vbi ſuperbiæ exempla proponit. *M. Fuluius Flaccus conſul,* inquit, *M. Plautij Hypſæi collega, cum pernicioſiſſimas reip. leges introduceret de ciuitate danda, de prouocatione ad populum eorum, qui ciuitatem mutare vellent, ægre compulſus eſt, vt in curiam veniret.* Eodem autem etiam anno Fregellæ à Romanis in Latio defecerunt, Latinis, vt vulgo ſuſpicabantur homines, à M. Fuluio concitatis. Plutarchus C. Gracchum ſuſpectum fuiſſe tradit, ne ſocios ſolicitaſſet, ac coniurationis Fregellanæ particeps fuiſſet. Fregellas quidem L. Opimium prætorem cepiſſe, atque ita ceteros quoque Latini nominis ſocios male animatos repreſſiſſe, ſcribit in commentario Milonianæ Aſconius.

Triennio poſt C. Gracchus tribunus pl. legem, quam Tiberius frater ferre in animo habuerat, Flaccus promulgarat de ciuitate Italis danda, rettulit. Atque hoc quidem tradit Appianus, cuius præter alia hæc etiam verba ſunt: *Gracchus multas leges promulgabat de iudicijs, de vijs, de colonijs, & ad omnes Romanorum res Latinos aduocabat, quaſi vero ſenatus hominibus conſanguineis honeſte repugnare non poſſet. reliquis vero ſocijs, quibus ius ſuffragij non erat, ſuffragium in poſterum dabat, vt & hos in ferendis legibus ſuffragatores haberet. Quo facto ſenatus perturbatus conſules edicere iuſſit, ne quis eorum, quibus ſuffragij ius non eſſet, in vrbe obuerſaretur, neque propius vrbem quinque millia paſſuum eſſet.* Plutarchus item præter ceteras hanc etiam legem à C. Graccho in primo tribunatu promulgatã ſcribit, qua Italis idem atque ciuibus Romanis, ius ſuffragiorum communicabat. in ſecundo autem cum ad propoſitas reliquas leges iubendas ſuffragium plebi,

cuius

cuius ex cuncta vrbis fece maximus ad ſe concurſus factus fuerat, daturus eſſet, Fannium conſulem ex auctoritate ſenatus ſocios præter ciues Rom. omnes edicto exire ex vrbe iuſſiſſe; Gracchum profeſſum ſe manentibus eis auxilio futurum, & cum familiares quoſdam ſuos à lictoribus conſulis trahi videret, deſtitiſſe. Quibus ex verbis ſatis aperte intelligi poteſt, Gracchum, vt ait Appianus, Latinos ad omnes res Romanorum ſciſcendas vocare, quippe qui niſi ad leges iubendas non accerſerentur, Italis autem, auctore Velleio, ciuitatem largiri voluiſſe; at Fanniano edicto omnes ex vrbe exire iuſſos. quæ res Ciceronẽ impulit, vt in Bruto ſcriberet, *C. Fannium vnam orationem de ſocijs, & nomine Latino contra Gracchum reliquiſſe.* Quod autem ſcriptum eſt apud Salluſtium in Iugurthina, nobilitatẽ per ſocios, ac Latinum nomen Gracchorum actionibus obſtitiſſe, id ad leges eorum agrarias repudiandas, quibus Italiæ potiſſimum res, vti diximus, agebatur, referendum videtur. quam tamen rogatione Sempronia de ciuitate promulgata cum Gracchis in gratiam rediſſe, opinor.

Neque vero dubium eſt, quin Flacci, & Gracchi, qui primi de ciuitate legem intulerant, nece cognita, vehementius (& hoc enim tradit etiam Appianus) Italia dolore exarſerit. Vniuerſos tamen poſtea omni ciuitatis cogitatione, ſpeq; abiecta placatos, licet ſuſpicari; Latinos quidem, quòd anno DCXLIII nobilitati, vt ſcribit Salluſtius, ad Mamiliam rogationem occulte impediendam affuerint. & quòd interea legis Seruiliæ, (hæc quo potiſſimum anno lata ſit, eſt obſcurum) beneficium tulerint, qua dabatur, vt ſi quis Latinus ſenatorem Rom. accuſando condemnaſſet, is ciuis Rom. eſſet. cuius legis Cicero memoriam vſurpauit, tum cum Balbum de ciuitate defendit; Italicos vero, quòd non niſi triceſimo poſt Gracchum, & Flaccum interfectos anno ad ciuitatis petitionem accenſi fuerint. id quod iniuria legis Muciæ Liciniæ coacti videntur primum cogitaſſe.

Nam cum illi ſumma, vt eſt apud Pedianum, cupiditate ciuitatis Rom. flagrarent, & ob id magna pars eorum pro ciuibus Rom. ſe gereret, L. Licinius Craſſus orator, & Q. Mucius Scæuola pont. max. conſules legem de ciuibus regundis tulerunt, vt in ſuæ quiſque ciuitatis ius redigeretur. quæ lex eandem fere habuiſſe vim videtur, quam Claudia primum, poſt Papia, quæ vetuſtate fortaſſe iam ſua negligebantur. Huius autem legis meminit primum Cicero in III de officiis, cum dixit: *Eſſe pro ciue, qui non ſit ciuis, rectum eſt non licere quam legem tulerunt ſapientiſſimi conſules Craſſus, & Scæuola.* & pro Balbo: *Lege Seruilia ſapientiſſimi ciues hanc Latinis viam populi iuſſu patere paſſi ſunt, neque in his eſt hoc reprehenſum lege Licinia, & Mucia.* Vnde illud eſt tranſlate dictum in Bruto, *Lyſiam Timæus quaſi Licinia, & Mucia lege repetit Syracuſas.* Verum hac lege adeo alienati ſunt principum Italicorum animi, vt ea vel maxima cauſſa belli Italici, quod triennio poſt exortum eſt, fuerit.

Nam cum M. Liuius Druſus tribunus pleb. L. Philippo, Sex. Cæſare cos. aſſiduis Italicorum efflagitationibus fatigatus, legibus multis de agris, de frumento, de iudiciis, de ſenatu, de coloniis promulgatis, hanc etiam de ciuitate Italiæ danda propoſuiſſet, aduocatis in vrbem per conſules Etruſcis, atque Vmbris, verbo quidem, vt legem de coloniis, qua potiſſimum violabatur Italia, reprehenderent, re ipſa, vt Druſum interficerent, haud ita multo poſt, antequam hanc de ciuitate legem perferret, domi ſuæ, incertum à quo, necatus eſt. Quo facto equites Romani, penes quos tum iudicia erant, Q. Varium tribunum pleb. Druſi collegam impulerunt, vt legem ferret in eos, qui Italicos ciuitatem petentes clam, palamve iuuiſſent. qua lege multi è primoribus vrbe ſunt exacti. Italici vero cum ſe Druſo, quo vno auctore ſe ciuitatem impetraturos ſperauerant, erepto, & ceteris patronis ſuis exilio mulctatis, deſertos cernerent, indignationis, atque irarum pleni aduerſus populum Rom. conſpirarunt. Ac primum quidem decreuerunt feriis Latinis in monte Albano, Philippum, & Cæſarem conſules interficere. deinde re pa-

teſacta, Q. Seruilio procoſ. ad motus ſuos comprimendos accurrenti vna cum legato eius Fonteio, & omnibus, qui Aſculi erant, ciuibus Romanis necem attulerunt. Quam vt vlciſceretur iniuriam populus Romanus, bellum illud iniuit, quod Sociale, atque Italicum appellatum eſt, nempe quòd à ſociis Italicis ſit commotũ. Quod idem etiam Marſicum nominarunt, quòd illud Marſi potiſſimum, vt inquit Strabo, & eorum imperator Popedius intulerint. ad quos ſe deinde hi populi applicuerunt, Picentes, Peligni, Veſtini, Marrucini, Frentani, Hirpini, Pompeiani, Picentini, Venuſini, Iapyges, Lucani, Samnites, atque omnis, vt ait Appianus, ora à Liri fluuio vſque ad Ionium ſinum. Hi vero, vt addit Diodorus, cum Corfinium, Pelignorum oppidum, belli caput legiſſent, eò cum alia, quibus magnum parari imperium poſſet, tum maxime forum, & conſilium, & cetera, quibus ad bellum gerendum opus eſt, pecuniarum, & annonæ copiam cõtulerunt. quin etiam ſenatum ex viris quingentis conſtituerunt, ex quibus legerent, qui patriam regerent, & communi ſaluti conſulerent. atque his rei bellicæ auctoritatem, ac ius omne permiſerunt. illi vero, conſules bini quotannis, & duodeni prætores vt crearentur, cum ſtatuiſſent, Q. Popediũ Silonẽ, & C. Papiũ Mutilũ, alterũ inter Marſos, alterũ inter Samnites auctoritate, & rerũ geſtarũ gloria facile principẽ conſules declararunt. cum autem vniuerſam Italiam in partes duas diſtribuiſſent, eaſq; conſulares prouincias feciſſent, Popedio partem ab Ocriculis vſque ad mare Adriaticum, nimirũ quæ occidentem, & ſeptentrionem intuetur, tradiderunt, reliquam vero Italiam, quæ orientem, & meridiem ſpectat, C. Mutilo conceſſerunt. Ita cum omnia dextere, atque ad Romani moris ſimilitudinem apte deſcripſiſſent, omni cura in bellum incubuerunt, cum Corfinium in Pelignis, communem patriam, Italicum appellaſſent. vnde poſtea Italicenſes vſurpati.

Aduerſus hos magno pedeſtrium, equeſtriumq; copiarum apparatu Romani conſules cum veniſſent L. Iulius Cæſar, & P. Rutilius Lupus; primum vario marte, dubióque pugnarunt: poſt autem, cum ad alias clades aduerſis multis prœliis acceptas, P. etiam Lupus conſul tertio idus Iunias, teſte in Faſtis Ouidio, cecidiſſet, iamq; Etruſci etiam, & Vmbri, aliiq; iis finitimi populi, qui ab altera vrbis parte incolunt, defectionem ſpectarent, tum lex, vt ait Appianus, eſt lata, *Vt qui populi ad eam diem in fide manſiſſent, ciues Romani eſſent.* quo nomine Latinos, Etruſcos, & Vmbros comprehendiſſe viſa eſt. nondum enim eorum quiſquam defecerat. Appianus quidem certe Tiburtes, & Præneſtinos, quas fœderatas ciuitates fuiſſe in Latio diximus, tum ciuitate donatos diſerte ſcribit. Vmbros autẽ, & Tuſcos, cum in tanto tumultu nihil mouiſſent, in eandẽ tum eſſe aſcriptos, facile mihi perſuaſerim. de Vmbris enim, vt ciuibus in tribus cõiectis, loquitur Cicero pro Murena. *Multas ſibi tribus, quæ municipijs Vmbriæ conficiuntur, adiunxit.* de Tuſcis illud eſt indicio, quod ait Valerius, vbi de Spurina Etruſco loquitur. *Quod ſequitur externis adnectam, quia ante geſtum eſt, quàm Etruriæ ciuitas daretur.* Idem autem de Sabinis eſt iudicandum, quos poſtremo in Sergiam tribum coniectos (in ea enim ſuffragium tulerunt) ſignificat noſter ille in Vatiniana. Hæc autem celeberrima lex Iulia fuit, à L. Iulio Cæſare conſule, extremo, vt par eſt, conſulatu, iam mortuo collega, anno poſt V. C. DCLXIII lata. qua lege Cicero pro Balbo ſociis, & Latinis, & Gellius lib. IIII, vniuerſo Latio ciuitatem datam profitentur. Tam diu vero Italici reſtiterunt, donec à Cn. Pompeio conſule, & L. Sylla alterius conſulis L. Catonis legato pluribus prœliis victi, & iam ad paucos redacti omnium ſuorum conſenſu communem patriam Corfinium reliquerunt, quòd iam Marſi, atque omnes finitimæ gentes in fidem Romanorum redierant, ac communi Italicorum cauſſa deſerta, cum ab armis receſſiſſent, in ciuitatem lege Iulia aſciti fuerant. Rei vero ſummam in oppidum Samnitium, priore anno de Romanis captũ, Æſerniam tranſtulerunt. Tum vero magnis collectis vndiq; copiis, & ſeruis ad arma vocatis, duce Popedio Silone cum Venuſiam in Apulia amiſiſſent, nec, quod

implora

implorauerant, à Mithridate Ponti rege Romanorum hoſte, auxilium impetraſſent, omnem belli gerendi cogitationem depoſuerunt; paucis tantum Samnitibus, qui Nolæ ſe continebant, & Lucanis quibuſdam exceptis. Itaque hoc anno omnes ex lege Iulia in tribus deſcriptos fuiſſe puto à cenſoribus L. Iulio Cæſare, & P. Licinio Craſſo, qui huius rei gratia ante ſolemne quinquennij tempus creati erant. In tribus autem eos non veteres triginta quinque, ſed in nouas octo diſtribuerunt, eo nimirum conſilio, ne, ſi eos in veteres rettuliſſent, multitudine nouorum ſuffragiorum nimium veterum ciuium opes infirmarent. Atque hoc eſſe opinor, quod in epitoma Liuianarum LXX ſcriptum eſt his verbis: *Italicis populis ciuitas à ſenatu data eſt.* Quanquam non ſuo id loco, vt opinor. non enim in Cornelij Cinnæ conſulatu, quod ex eo loco apparet, ſed in Pompeij Strabonis hoc factum eſt.

Quo eodem anno peregrinis etiam aditum quendam ad ciuitatem Rom. lege Siluani, & Carbonis tribunorũ plebis video eſſe factum. peregrinos nunc appello omnes præter Italos. Ea vero lege, auctore in oratione pro Archia Cicerone, latũ eſt, *Vt qui fœderatis ciuitatibus aſcripti eſſent, ſi tum cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuiſſent, ac ſexaginta diebus apud prætorem profeßi eſſent, ciues Rom. eſſent.* ad quam legem reſpiciens idem Archiam Antiochenum, cum aſcriptus eſſet Heracleam, quæ æquiſſimo iure, & fœdere erat, ciuitatem Rom. eſſe adeptum, concludit. de vtraque autem ciuitate ſic in defenſione Balbi loquitur: *Lege Iulia, qua ciuitas ſocijs, & Latinis data eſt, magna contentio Heracleinſium, & Neapolitanorũ fuit, cum magna pars in ijs ciuitatibus iuris ſui libertatem ciuitati anteferret.* Fuit autem æquum, vt qui aſcriptus eſſet in ciuitatem fœderatam, vnà cum ea ciuitatem Romanam conſequeretur.

Quod autem dixi, ciuitatem Italicis populis datam in conſulatu Strabonis, non Cinnæ, cum cẽſores, de quibus dixi, oſtendunt, quorum munus eſt, ciues in tribus transferre, tum etiam illud maxime, quòd P. Sulpicius, qui anno poſt Strabonem conſulem, Sylla conſule tribunatum geſſit, nouos ciues ex octo tribubus in omnes triginta quinque diſtribuere eſt conatus. Etenim cum Italici in octo tribus nouas coniecti nihil ſe ad comitia roboris afferre, ac neruorum, dũmodo veteres XXXV conſenſiſſent, intelligerent, ſe deceptos rati, ad P. Sulpicium nouarum rerum cupidum confugerunt. Ille vero ad aucupandam eorum gratiam legem promulgauit, vt noui ciues in veteres tribus transferrẽtur. qua de lege in epitoma LXXVII, atque in Appiani primo libro ſcriptum eſt. verum hæc lex aut non eſt lata, aut certe eodem anno à L. Sylla conſule, cum in vrbem ex Campania cum exercitu reuertiſſet, ac Sulpicium ipſum, Mariumq; inimicos ſuos vrbe exturbaſſet, vnà cum ceteris eius legibus eſt ſublata. Quocirca L. Cinna, qui inſequenti anno conſulatum geſſit, quò ſibi contra Syllam tum abſentem opes pararet, eam rettulit. id quod his verbis proditum à Velleio eſſe video: *Cum ciuitas Italiæ data eſſet, vt in octo tribus contribuerentur noui ciues, ne potentia eorum, & multitudo veterum dignitatem ciuium frangerent, plusq; poſſent recepti in beneficium, quàm auctores beneficij, Cinna in omnibus tribubus eos ſe diſtributurum pollicitus eſt. quo nomine ingentem totius Italiæ frequentiam in vrbem acciuerat. ex qua pulſus, conſulatus ei quoque abrogatus eſt.* Poſt autem Cinna quartum conſule interfecto, & Cn. Carbone ſolo conſulatum gerente, anno DCLXIX, ſocios omnes in XXXV tribus diſtributos poſſumus ſuſpicari, atque id eſſe, quod in epitoma LXXX ſcriptum eſt: *Nouis ciuibus* S. C. *ſuffragium datum eſt.* His enim verbis ſignificari arbitror, nouis ciuibus tum demum ſuffragium eſſe conceſſum, quòd eo primum anno in XXXV tribus, quod ante eam diem non obtinuerant, ſint diſtributi, quo modo par ius ſuffragiorum cum veteribus ciuibus ſunt aſſecuti. Neque vero de facto dubito. quo anno factum hoc ſit, de eo potius ambigo. neque enim ex verbis epitomarum ſæpe certum rerum annum poſſis eruere. ego vero, ſi quid in re tanta iudicio, ac

conie&

coniecturæ dandum eſt, malim Italicos biennio ante in XXXV tribus coniectos in ſecundo Cinnæ conſulatu, quàm eodem quartum conſule iam occiſo, & Carbone ſolo conſulatum gerente; primum, quia probabile videtur, quod Cinna in primo conſulatu conatus non potuit efficere, id ſtatim in ſecundo peregiſſe; deinde quòd eo anno cenſores fuiſſe traduntur, L. Marcius Philippus, & M. Perperna, idq; ante ſolemnem cenſorij quinquennij viciſſitudinem. quos ad id creatos eſſe facile putauerim. Nam niſi à cenſoribus in tribus tranſlatos eos dicamus, legem latam ad populum, qua, qui in quaque tribu nominatim ſuffragium ferrent, expreſſum ſit, confiteamur neceſſe eſt. cuius tamen legis nulla vſquam memoria extat. Itaque recte poſt in epitoma LXXXVI ſcriptum eſt, *Syllam cum Italicis populis, ne timeretur ab ijs velut erepturus ciuitatem, & ſuffragij ius nuper datum, fœdus percuſſiſſe.* Quod ipſum cum Scipione, & Norbano conſulibus factum ſit, ob eam rem probe Cicero in Philippicis dixit, *Syllam cum Scipione collocutum de auctoritate ſenatus, de ſuffragijs populi, de iure ciuitatis, inter ſe conditiones contuliſſe.* Hoc tamen beneficium poſt à Sylla victore, & dictatore ademptum eſt multis, qui Cinnam, Carbonem, Marium, Scipionẽ, & Norbanum, ceterosq; aduerſæ factionis duces aut conſilio, aut pecunia, aut copiis iuuerant. quorum alios morte, vt inquit Appianus, alios exilio, alios bonorum publicatione multauit. cumq; in ſingulis hominibus inſatiabilem ſuam crudelitatem exercuiſſet, oppida inde adortus, ea aut arcibus, aut mœnibus nudauit, aut grauiſſimis impoſitis tributis prorſus afflixit, aut deductis in eorum agros militibus ſuis, poſſeſſionibus patriis ſpoliauit, aut iis denique ciuitatem paullo ante à ſenatu datam eripuit. Vnde merito in eum M. Lepidus conſul eſt inuectus in cõcione dicens apud Salluſt. *ſociorum, & Latij magnam vim ciuitate pro multis, & egregijs factis data per vnum Syllam prohiberi.* De agris tamen, non de ciuitate ratum fuiſſe, docet in oratione pro domo Cicero: *Populus Rom. L. Sylla dictatore ferente, comitijs centuriatis ciuitatem ademit. ademit ijſdem agros. de agris ratum eſt, fuit enim populi poteſtas, de ciuitate ne tandiu quidem, quandiu illa Syllani temporis arma valuerunt.* Neque vero alia, vt opinor, cauſſa Salluſtium impulit, vt in Catilinæ coniuratione ſcripſerit, *Etruriam nouarum rerum cupidam conſule Cicerone fuiſſe, quòd Syllæ dominatione agros, bonaq; omnia amiſerat.* Samnitibus quidẽ, qui Teleſino, & Lamponio ducibus infeſta vrbi ſigna aduerſus ſe tulerant, itemq; Volaterranis, & Nolanis, & Arretinis, qui ſibi pertinaciſſime reſtiterant, inimiciſſimum ipſum fuiſſe, multorum teſtimonio compertum habemus; maxime autem Strabonis ita de Samnitibus ſcribentis: *Samnites poſtremo à Sylla deleti ſunt, quos cum ceteris Italis bello fractis, ſolos arma retinentes, ac Romam oppugnantes, videret, alios in fuga cæcidit, alios abiectis armis ſe dedentes, ad quattuor millia in villa publica, quæ in campo Martio eſt, trucidauit, factisq; proſcriptionibus non ante deſtitit, quàm vniuerſum Samnitium nomen deleuerit, aut Italia fugarit.* Poſt autem Sylla dictaturam deponente, aut certe mortuo, omnibus, aut pleriſque ius priſtinum, vt opinor, eſt reſtitutum. verum quo potiſſimum legẽ ferente, nihil ſane mihi legiſſe videor. illud pro certo affirmare poſſum, M. Lepidum conſulem de Syllanis actis reſcindendis cum Q. Catulo, collega ſuo, poſt Syllæ mortem contendiſſe, & bona, agrosq; quos à Syllæ haſta pretio perſoluto mercatus erat, ſe cuique veterum dominorum reddere paratum eſſe, in concione profeſſum eſſe. Quocirca Cicero quoque, *legem Sullæ de ciuitate adimenda ne tandiu quidem valuiſſe* dixit, *quandiu Syllana arma valuerunt.*

Hoc igitur pacto cum Italia ciuitatem Rom. multis laboribus, ac multo ſanguine primum meruiſſet, deinde vero armis, atque pop. Rom. benignitate obtinuiſſet, amiſſamq; recuperaſſet, tum tanta demum peregrinorum in vrbem ſe rettulit copia, vt noua lege eorum libido fuerit coërcenda. Itaque, Dione teſte, Cotta, & Torquato cos. anno poſt vrbem conditam DCLXXXVIII omnes, qui Romæ obuerſabantur, Italis exceptis, vrbe pulſi ſunt, C. Papij, tribuni pleb. rogatione,

cum

cum peregrini in vrbe ſuperarent, nec ſatis digni viderentur, qui ſecum habitarẽt. Hic eſt autem Papius ille, de quo Cicero: *Male, qui peregrinos vrbibus prohibẽt, eosq; exterminant, vt Pennus apud patres noſtros, Papius nuper.* quam eandem legem intellexit in agraria ſecunda, cum dixit: *Lege illa, qua peregrini vrbe eijciuntur, Glaucippus excipitur.* & in Archiæ defenſione: *Quid quod non modo poſt ciuitatem datam, ſed etiam poſt legem Papiam multi in earum ciuitatum tabulas irrepſerunt?* ex quo apparet, Papias leges duas fuiſſe, vnam de ciuibus, alteram de peregrinis, item vnam de ciuitate, alteram de vrbe. quos autem non modo poſt ciuitatem datam, ſed etiam poſt legem Papiam in eorum municipiorum tabulas irrepſiſſe ait, peregrinos intelligit qui vrbe lege Papia prohibiti, vt ibi eſſe per legem liceret, furtim ſua nomina in tabulis fœderatorum reponi curauerant, vt ex lege Siluani, & Carbonis ciues Romani eſſent.

De iure ciuitatis Galliæ prouinciæ dato. CAP. II.

HACTENVS quo rerum motu, & quibus legibus Latini, atque Italici Romanam ciuitatem adepti ſint, diximus. reliquum eſt, vt de Galliæ prouinciæ ciuitate eo, quo cœpimus, ordine diſſeramus. Quid igitur? an ego Galliæ prouinciæ nobiliſſimæ datam eſſe ciuitatem addubitem? minime vero. extant enim pręclari huius muneris inſignia ad memoriam teſtimonia. Nam & Diodorus Ligures, & Strabo Gallos Ciſalpinos cum Venetis in ciuitatem acceptos, vterque libro quinto mandarunt. an vero de tempore, quo aſciti ſunt, ambigam? ne id quidem. quippe cum Strabonem eundem habeam auctorem, Gallos, & Venetos, eodem, quo ceteram Italiam, tempore Romana ciuitate eſſe donatos. an lege Iulia ciuitas Galliæ data? non, arbitror. (lex enim Iulia ſociis & Latinis ſolis traditur opem tuliſſe) ſed Pompeia, quam Cn. Pompeius Strabo poſt L. Iulium Cæſarem, vnde eſt lex Iulia, conſul, ni mea me coniectura decipit, tulit. Placuit enim Pompeio, cum Iulius lege ſua Italicis omnibus in fidem redeuntibus ſubueniſſet, ſe quoque à Gallis, qui in tanto quieti tumultu fuerant, gratiam inire. Itaque, quod veriſimile videtur, legem, collega Catone iam extincto, tulit, qua Liguribus, & Ciſpadanis, & Venetis ciuitatem, Tranſpadanis vero Latinitatem communicauit. Huius legis præterquam quòd veſtigia extant apud Plinium, cum inquit, *Cottianas ciuitates duodecim, quia non hoſtiles fuerant, municipijs ab Auguſto attributas lege Pompeia.* teſtis eſt quoque Alba Ligurum oppidum, quæ ab hoc Pompeio, vt in tranſpadanis etiam Laus, Pompeia eſt appellata. Accedit, quòd cum tranſpadanos Latij iure ab eo donatos, vt infra oſtendam, pro certo habeamus, ciſpadanos item præmio aliquo affectos, veriſimile eſſe arbitramur. præſertim vero cum poſt hæc tempora ciſpadanos ius ſuffragiorum Romæ habere, tranſpadanos deſiderare videamus. Hinc enim illa ſunt Ciceronis de ſe conſulatum petente ad Atticum: *Et quoniam in ſuffragijs multum poteſt Gallia, accurremus legati ad Piſonem.* & in Antoniana ſecunda: *Ex omnium omnibus flagitijs nullum turpius vidi, nullum audiui, quàm qui magiſter equitum fuiſſe tibi viderere, in proximum annum conſulatum peteres, vel potius rogares, is per municipia, coloniasq; Galliæ, à qua cum conſulatus noſter petebatur, non rogabatur, petere conſulatum ſolebamus, cum caligis, & lacerna cucurriſti.* & in tertia: *Tantus conſenſus eſt municipiorum prouinciæ Galliæ, vt omnes ad auctoritatem huius ordinis maieſtatemq; pop. Rom. defendendam conſpiraſſe videantur.* & poſt de reſtitutione eius ita Pedianus: *Placentini honeſtiſſima decreta erga Ciceronem fecerunt, certaueruntq; in ea re cum tota Italia, cum de reditu eius actum eſt.* & deinde de legibus C. Catonis antiquandis Cicero ad fratrem: *Magna manus ex Piceno, & Gallia expectatur, vt etiam Catonis rogationibus de Lentulo, & Milone reſiſtamus.* & de ſacerdotij Antoniani petitione Hirtius: *Cæſar in*

Italiam profectus, vt municipia, & colonias appellaret, quibus M. Antonij quæſtoris ſui commendaret ſacerdotij petitionem, aut ijs gratiam ageret, quòd frequentiam, atque officium ſuum Antonio præſtitiſſent. Item: *Cæſar, cum omnes Galliæ Togatæ regiones percucurriſſet, T. Labienum Galliæ Togatæ præfecit. quo maiore commendatione conciliaretur ad conſulatus petitionem.* Hinc idem etiam Cicero in Philippicis, cum de Mutina colonia ab Antonio obſeſſa loqueretur, Galliam prouinciam fortiſſimorum ciuium vocat, atque incredibilem earum coloniarum, & municipiorum conſenſum ad ſalutem populi Rom. tuendam exclamat. & ad M. Brutum Galliæ prætorem cum ſcriberet: *Ergo omnibus terris vna Gallia communi non ardet incendio. in qua frueris ipſe te, cum in Italiæ luce cognoſceris, verſarisq; in optimorum ciuium vel flore vel robore.* Quod autem transpadanis non ius ciuitatis, ſed Latinitatis lege Pompeia conceſſum ſit, docet Aſconius, qui in commentario Piſonianæ ita, vt ſæpe dixi, ſcribit: *Cn. Pompeius Strabo Magni pater tranſpadanas colonias deduxit. quas non nouis colonis conſtituit, ſed veteribus incolis manentibus ius dedit Latij, vt poſſent habere ius, quod ceteræ Latinæ coloniæ, id eſt vt petendi magiſtratus gratia Romanam ciuitatem adipiſcerentur.* Ex his autem coloniis Veronæ, Comi, & Laudis Pompeiæ tantummodo mentionem inuenio. De Verona ſcriptũ eſt in Panegyrico Conſtantini Magni, *fato eueniſſe, vt quam coloniam Pompeius aliquando deduxerat, Pompeianus euerteret.* & apud Tacitum libro XIX: *Quæſitum inde, quæ ſedes bello legeretur. Verona potior viſa, patentibus circum campis ad pugnã equeſtrem, qua præualebant, ſimul coloniam copijs validam auferre Vitellio in rem, famamq; videbatur.* Comum narrat Strabo modicum oppidum fuiſſe. quod cum incumbentes Rhæti vaſtaſſent, Cn. Pompeius Strabo Magni pater reſtituerit. De Laude Pompeia nihil habeo præter coniecturam ex nomine ipſo conceptam. Neque enim eos laudare poſſum, qui eam inter Tranſpadanos Venetos numerant, & oppida Venetorum in hunc etiam numerum ſine vllo vetere teſte aſcribũt. primum, quòd cum Tranſpadanos Romani dixerunt, ij Gallos tantum Cænomanos, & Inſubres intellexerunt; deinde quòd Venetos non iure Latij, ſed ciuium Rom. donatos inuenio.

Cum ergo deteriore Tranſpadani, quàm reliqui Itali, iure eſſent, propterea & ipſi ſæpe, vt in ciuitatem acciperentur, egerunt. Itaque Cotta, & Torquato coſ. anno DCLXXXVIII, M. Craſſus, & Q. Catulus cenſores inter ſe ſumma vi decertaſſe à Dione traduntur, quòd alter eorum Tranſpadanis ciuitatem dare vellet, alter vetaret; iidemq;, cum infecta re abdicaſſent, ne per ſequentes quidem cenſores quicquam eſſe perfectum. eodem vero anno Cæſarem, addit Suetonius, *Latinas colonias de ciuitate agitantes adiſſe, atque ædilem curulem cum Cn. Piſone conſpiraſſe, vt ille foris, ipſe Romæ ad res nouas conſurgeret per Lambranos, & Tranſpadanos; deſtitutum vtriuſque conſilium morte Piſonis.* Quod autem Cæſar in ædilitate præſtare non potuit, id in primo conſulatu videtur tentaſſe. vt aliqua ex parte Trãſpadanorum petitioni ſatisfaceret. quanquam niſi de Como nihil nominatim accepimus. de quo eſt ſcriptum in Strabonis commentario quinto: *Cæſarem quinque millia hominum Comum deduxiſſe. ex quibus maxime illuſtres quingentos Græcos fuiſſe. eos autem ciuitate donatos, atque colonos adſcriptos, oppido nomen Nouocomi reliquiſſe.* Quocirca aliquot poſt annis M. Marcellus conſul, Cæſari inimicus, ad ſenatum rettulit, vt colonis, quos rogatione, vt ſcribit Suetonius, Vatinia Cæſar Nouocomum deduxiſſet, ciuitas adimeretur, quòd per ambitionem, vltra præſcriptum data eſſet. Ciuitatem autem intellexit, non Romanam, quæ Comenſibus veteribus incolis data eſſet, quæ nulla erat, ſed Nouocomenſem, quæ quingentis colonis Græcis adiectis. Nam, vt ſcribit Appianus, Cæſar Nouumcomum ad Latij ius redegit, quod erat, vt qui annum geſſiſſet ibi magiſtratum, is ciuis Romanus eſſet. id eſt, nouos colonos Græcos, quos Comum adſcripſerat, etiam iure Latij, quo veteres incolæ lege Pompeia donati fuerant, decorauit. Quare,

vt idem ſcribit, Nouocomenſem quendam, qui domi magiſtratum geſſerat, ac propterea ſe pro ciue Romano ferebat, virgis cædi in Cæſaris contumeliam Marcellus conſul iuſſit. quo eodem reſpexit etiam Cicero, cum ad Atticum ſcripſit: *Marcellus fœde in Comenſi. etſi ille magiſtratum non geſſerat, erat tamen Tranſpadanus. ita mihi videtur non minus ſtomachi noſtro Cæſari feciſſe.* nimirum enim ſignificat, Marcellum non minus ſtomachi ſuo Cæſari, id eſt Pompeio, feciſſe, cum Comenſem à Strabone Magni patre lege ornatum, quia Tranſpadanus erat, verberauit, quàm Cæſari ipſi inimico ſuo, à quo Nouocomum aſcriptus fuerat. Neque vero aliunde factum, vt bello ciuili Cæſar Tranſpadanos amicos habuerit. quod in epiſtolis ſæpe innuit Cicero, vt ibi: *Cæſar Gallias ambas habet inimiciſſimas præter Tranſpadanos.* & ad Atticum: *Tranſpadani, & plebs Romana erit cum Cæſare.* item: *Nondum ſatis huc erat allatum, quo modo Cæſar perferret de auctoritate perſcripta, erátque rumor de Tranſpadanis, iuſſos quattuoruiros creare.* & Cœlius ad Ciceronem: *Rumores de Comitijs Tranſpadanorum Cumarum tenus caluerunt.* comitia vero intelligit, quibus quattuoruiri crearentur, qui erat municipiorum magiſtratus. vt ſi Cæſar iuſſiſſet à Tranſpadanis creari quattuoruiros, ius quoddam videretur ciuitatis iis, & municipij ſpeciem conceſſiſſe. Sæpe autem de Tranſpadanorum ciuitate in ſenatu agitatum, oſtendit vox illa Curionis apud Ciceronem in III de officiis: *Male Curio, cum cauſſam Tranſpadanorum æquam eſſe dicebat, addebat tamen: Vincat vtilitas.* Quaſi enim ſignificabat, Tranſpadanis ciuitatem deberi. ſed quia id parum reip. expediret, negandam eſſe. Poſtremo quod efficere Cæſar in conſulatu, & in imperio non potuit, id, vbi primum poteſtas data eſt, præſtitit. ſiquidem Tranſpadanos omnes in prima dictatura, teſte Dione, in ciuitatem aſciuit. vnde D. Claudius dixit apud Tacitum: *Cum Tranſpadani in ciuitatem recepti, ſolida domi quies, & aduerſus externa floruimus.* Ita autem recepti ſunt, vt & magiſtratus petere Romæ, & in ſenatum legi poſſent. quod in oratione contra D. Claudium poſitum eſt apud eundem: *An parum eſt, quod Veneti, & Inſubres in curiam irruperint, niſi cœtus alienigenarum velut captiuitas inferatur?*

Quanquam autem Gallia in ciuitatem aſcita erat, non tamen eodem, quo reliqua Italia, libertatis iure fruebatur, ſed adhuc prouincia erat, & prætori obtemperabat. Poſt autem anno DCCXI, placuit M. Lepido, M. Antonio, & C. Cæſari Octauiano III viris reip. conſtituendæ, vt ex decreto diui Cæſaris libera eſſet, & ad reliquæ ius Italiæ traduceretur, vt ſcribit Appianus. Quo ſpectans etiam Dio prodidit, C. Cæſarem Octauianum III virum reip. anno poſtero ex Gallia Togata pecunias, & milites coëgiſſe, quæ ob id ad Italiæ formam redacta erat, ne quis in poſterum prouinciæ nomine intra alpes exercitum haberet, quo tempore C. Albutius rhetor in cognitione cædis, Mediolani apud L. Piſonem proconſulem, cum reum defenderet, & cohiberent lictores nimias laudantium voces, ita, teſte Suetonio, excanduit, vt Italiæ, id eſt Galliæ ſtatum deplorarit, quaſi iterum in prouinciæ formam redigeretur. Finis autem à ſeptentrione fuit flumen Formio. ſic enim inquit Plinius: *Vltra Tergeſte VI millia paſſuum Formio amnis antiquus auctæ Italiæ terminus.* Auctam autem intelligit à Rubicone ad alpes, non naturæ, ſed iuris finibus propagatam. Atque ita Italia aperte vſque ad alpes promota, & Gallia in poſterum prouincia appellari deſita eſt, cum iam vniuerſa in partem ciuitatis, & imperij Romani eſſet vocata. id quod me ab initio demõſtraturũ eſſe pollicitus ſum.

De iure ciuitatis colonijs, præfecturis, fœderatis ciuitatibus, foris, & conciliabulis dato. CAP. III.

NEQVIS autem putaret, cũ vniuerſos Italię populos ciuitate à populo Romano donatos oſtenderim, colonias, præfecturas, fœderata oppida, & fora ac conciliabula non eodẽ iure fuiſſe ornata; quanquã hoc ſuperiore diſputatione probatũ ſatis videri poterat, viſum eſt tamen faciendum, vt retinendi inſtituti mei cauſſa, id ipſum ſigillatim in horum etiam vnoquo-

que confirmarem. Vt ergo coloniis nullis ante legem Iuliam ius ſuffragij patuit, ſic poſt legem Iuliam, aut Pompeiam omnibus eſſe permiſſum dico. niſi forte id paucæ aliquot aut ſcelere ſuo non obtinuerint, aut poſt inſigni aliqua calamitate amiſerint. Habuiſſe autem colonias ſuffragium, indicat Cicero, cum de ſe poſt reditum ad Quirites inquit: *Nullus in eorũ reditu motus municipiorum, & coloniarũ factus eſt, at me in patriã ter ſuis decretis Italia cuncta reuocauit.* & pro domo: *Quid ego illa diuina, atque immortalia municipiorum, & coloniarum, & totius Italiæ decreta commemorem?* & in ſecũda in Antonium: *Municipia, colonias, præfecturas num aliter iudicare cenſetis?* & pro Sylla: *Adſunt pari ſtudio Pompeiani, qui ita de ambitione, & ſuffragijs ſuis cũ colonis diſſenſerunt, vt idem de communi ſalute ſentirent.* cum Cicerone autem facit Hirtius, in cuius hiſtoria ſcriptum inuenimus: *Cæſar in Italiam profectus eſt, vt municipia, & colonias appellaret, quibus M. Antonij quæſtoris ſui commẽdaret ſacerdotij petitionem, aut ijs gratias ageret, quòd frequentiam, atq; officium ſuum Antonio præſtitiſſent, ſimulq; ſe, atq; honorem ſuum inſequentis anni commendaret.* Neque vero quin idem quoque præfecturis ius ſuffragij, & magiſtratus ſit impartitum, dubitandum videtur, cum huius antiquitatis locupletiſſimum habeamus Tullij teſtimonium. quin in Planciana ita diſputat contra Laterenſem Plancij accuſatorem: *Primum vtrum magis fauere putas Atinates, an Tuſculanos ſuis? alteri, cum huius Cn. Saturnini patrem ædilem, cum prætorem viderunt, quòd primus ille non modo in familiam, ſed etiam in præfecturã illã ſellam curulẽ attuliſſet, mirandum in modum lætati ſunt. alteri (credo, quia refertum eſt municipium conſularibus) nunquam intellexit vehementius ſuorum hoſpitum honore lætari.* & paullo poſt: *Huius præfectura plena virorum fortiſsimorum ſic, vt nulla tota Italia frequentior dici poſsit. quam quidem nunc multitudinem videtis iudices in ſqualore, & luctu ſupplicem vobis. hi tot equites R. tot tribuni ærarij (nam plebem à iudicio dimiſimus, quæ cuncta comitijs affuit) quid roboris, quid dignitatis huius petitioni attulerunt? non enim tribũ Terentinam, ſed dignitatem, ſed oculorum coniectum, ſed ſolidam, & robuſtam, & aſsiduam frequentiam attulerunt.* Quod autem fœderatæ ciuitates municipiorum ius, id eſt tribuum, & ſuffragij, & magiſtratus adeptæ ſint, multi ſunt teſtes, ſed neſcio quo modo vno maxime delector eo ipſo, quem paullo ante commemoraui, Tullio; cuius hæc in defenſione Syllæ cum verba contemplor, nihil quæro amplius. *At ſi nos*, inquit, *tibi peregrini videmur, qui ſumus è municipio, quorum iam & nomen, & honos inueterauit & huic vrbi, & hominum famæ, & ſermonibus, quàm tibi illos cõpetitores tuos peregrinos videri neceſſe eſt, qui iam ex tota Italia delecti tecum de honore, & de omni dignitate contendunt? quorum caue tu quenquam peregrinum appelles, ne peregrinorum ſuffragijs obruare.* Non eſt hoc fortaſſe ſatis. nunc quid ille idem in Planciana dicat, attendamus: *Iam municipia coniunctione etiam vicinitatis mouentur. nemo Arpinas nõ Plancio ſtuduit, nemo Soranus, nemo Caſinas, nemo Aquinas. totus ille tractus Venafranus, Allifanus. ijſdémq; nunc à municipijs adſunt equites Romani publice cum legationis teſtimonio. Ergo vt alia in te erant illuſtriora Laterenſis, ſic te Plancius hoc non ſolum municipij, verum etiam vicinitatis genere vincebat; niſi forte te Lauicana, aut Bouillana, aut Gabina vicinitas adiuuabat. quibus ex municipijs vix iã, qui carnẽ Latinis petant inueniũtur*: itẽ in oratione pro domo, in qua, dũ ſe decretis Italiæ reuocatũ comitiis cẽturiatis gloriatur, in hæc verba erupit: *Ille ille populus dominus eſt regum, victor, atque imperator omnium gentiũ, quem illo clariſsimo die vidiſti, tum cum omnes principes ciuitatis, omnes ordinum, atque ætatum omnium ſuffragium ſe non de ciuis, ſed de ciuitatis ſalute ferre cenſebant. cum denique homines in campum non tabernis, ſed municipijs clauſis venerunt.* Quid quod in epiſtolis prodidit, Attellanos, & Volaterranos municipes ſibi in ſuis honoribus affuiſſe? Nam Pediani nota eſt auctoritas, qui in Diuinationis commentario poſuit, *ruſticam plebem ex municipijs Romæ conueniſſe, aut propter comitia ſuffragiorum cauſſa, aut ludorum, aut vt cenſerentur apud cenſores.* Hi vero omnes

erant

erant ex iis oppidis,quæ lege Iulia paullo ante ciuitatem aſcita fuerant, neq; dum cenſa in tribubus xxxv. ſiquidem Italia in tribus à Philippo, & Perperna cenſoribus eſt coniecta.cúmque niſi poſt annos decem, & ſeptem cenſores in ciuitate nulli fuiſſent,ad eos,qui primi declarati ſunt,Lentulum,& Gelliū ex tota Italia frequētiſſimi venerunt,non quòd in municipiis nō cenſeri ſuis poſſent,ſed vt ius nouum, & multo ſudore partum tandem aliquando vſurparent.poſtremo vero conciliabulis etiam ciuitatem eſſe communicatam,video ſatis perſpicue docuiſſe Aggenum,cum ſcripſit: *Sunt loca publica coloniarum, vbi prius fuere conciliabula, & poſtea ſunt in municipij ius relata.* Quod cum ita ſit,ſane iam cauſſa patet, cur poſt legem Iuliam multa oppida & municipiorum,& coloniarum nomine decorata ſint, multa item præfecturæ,& municipia appellata.quid enim aliud eſſe cenſemus,niſi quòd quatenus colonos habuerunt,coloniæ, quatenus præfectos, præfecturę nomen tulerunt;vt autem ſuffragij iure donata ſunt, eatenus municipia ſunt nuncupata?Cum autem ſuffragij ius vnà cum tribu obtinuerint,factum eſt,vt ſępe tribus ipſas pro populis Italiæ ciuitate donatis veteres vſurparint.vt Suetonius cum ſcripſit, *Cæſarem teſtamento ſuo legaſſe populo Rom. quadringenties, tribubus tricies quinquies.* & Martialis,cum dixit,

Dat populus, dat gratus eques, dat thura ſenatus,
Et libant Latiæ tertia dona tribus.

Vterque enim diſtinguens populum à tribubus, populi nomine plebem Romanam videtur intelligere,tribuum vero Italiam. Quod ſi quis tribuum nomina, in quibus quæque aut colonia,aut præfectura,aut fœderata ciuitas poſt ciuitatem impetratam ſuffragium tulerit, requiſierit,næ ille laborem inanem ſuſceperit. Mihi enim ne hanc quidem inueſtigandæ antiquitatis partem negligenti, contigit, vt veterum lapidum titulos perlegens, atque obſeruans, paucarum tantum quarundam certas tribus inuenerim,Mutinæ quidem,patriæ meæ, Polliam, Veronæ Publiliam, Sutrij Velinam,Cæretis, & Tudertis Cluſtuminam, Florentiæ Scaptiam,Ateſtis Romiliam,Brixiæ Fabiam, Vicetiæ Meneniam, Cluſij Arnienſem, Tergeſtis Pupiniam,Aletrij Publiliam,Arretij Pomptinam. Nam Atinam in Terentina ſuffragium iniſſe,docet Cicero in Planciana. Eorum vero lapidum exempla, qualia ferme Onuphrius Panuinius Veronenſis, homo in iſta ipſa diſciplina, quę nunc dimiſſa reuocatur,in primis probatus,mihi tradidit,ne quem fallam,hoc loco ſubſcribam:

Mutinæ.

Q. AMBILIVS T. F.
POL. TIRO MVTIN
MILES COHORT. VII PRAET.
Ↄ GRACINI. VIXIT ANN
XXXII. MILITAVIT AN. XII

Romæ.

D. M.
M. BALLONIO
M. F. POL. PAVLLO
MVTINA
MIL. COH. X. PR. Ↄ
FRONTONIS MIL. ANN
VIII. VIX. ANN. XXXVI.

Romæ.

M. APICIVS
M F. PVB.
PVDENS
VERONA
MIL. COH. XII. PR.
MIL. AN. XVI.
VIXIT AN. XXXIIX.

Brixiæ.

Q. MINICIO
Q. F. FAB. POB.
MACRO
IIII VIR VERON
Q. VERON. ET BRIX.
MINICIA MATER
D. D.

Sutrij.

DIIS MANIBVS
T. VALERIO T. F.
VEL. VICTORI
DECVRIONI SVTRI
II VIR I. D. ITERVM
QVINQVENNALI
CVRATORI PECVNIAE
PVBLICAE. PONTIFICI
PATVLCIA EXOCHE
CONIVX
FECIT

Romæ.

Q. GARGENNIVS
L. F. SCA
CELER
FLORENTIA MIL.
COH. XI. PRAET.
VIX. ANN. XXXV.
MILIT. ANN. VI.

Romæ.

L. CASSIVS L. F.
ROM. NIGER
DOMO ATESTE
MIL. COH. I. PR.
MIL. ANN. XVII.
VIX. ANN. XXXVII

Vicetiæ.

M. ENNIVS M. F.
MEN. VICETINVS
SCR. AED. CVRVLIVM
ARMENTARIVS DECVRIAEQ.
DECVRIO VICETIAE

Feltriæ.

Q. CAEDIVS P. F.
PVB. SEX VIR
TERGESTAE V. F.
VINISSA Q. F. MAXV
VXOR
APRVSIDIA C. F. SE
MATER
CAEDIVS FRATER

Ceretæ.

TI. CLAVDIO DIVI AVG. F.
AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. XX
L. PAVLLVS L. F. CLV. ATTICVS
PRAEFECTVS FABRVM CAER.
&c.

In agro Tudertino.

L. IVLIO L. F.
CLV. MARCIANO
AED. IIVIR. TVDER
VICANI VICI MARTIS
TVDERT. EX AERE COLL.
OB MERITA EIVS L. D. D. D.

Florentiæ.

C. VMBRICIVS
C. F. SCA. CANSO
COLON. ADLECT.
D. D. FLORENT.
SIBI ET
VOLTVRNIAE
C. FILIAE
TERTVLLAE
VXORI

Cluſij.

Q. GAVIVS Q. F.
ARN. CLEMENS
CLVSII EVOC
AVG.
A QVESTIONIBVS

Feltriæ.

C. FIRMIO C. F
MENEN. RVFINO
EQ. PVB. LAVREN
LAV. DEC. FLAMIN
PATRONO COLLE
GIORVM FAB. CENT
DENORVM FELTRIAE
ITEMQVE BER. VENS.
COLLEG. FABR. ALTI
NATIVM PATRONO

Tiferni

Tiſerni.

C. ANINIVS C. F. POM. GALLVS
DOMO ARRETIO EQ. LEG. IIII
SCYTH. MILITAVIT IN
PR. AN. XVII.
EVOCAT. AN. II.
EQ. IN LEG. SCYTHIC
AN. XVIIII

Ferentini.

C. IVLIO C. F. PVB. RVFO
VETERANO COH. VI PR
Ɔ AQVILA MAXIMI
PRAETORI AED. IIIIVIRO I. D.
MVNICIPI ALETRI
C. IVLIVS C. F. RVFINVS FRATRI
BENEMERENTI, ET SIBI
POSTERISQ. SVIS.

De colonis militaribus. CAP. IIII.

Reliqvvm eſt, vt quoniam ſuperiore libro colonias omnes à populo Rom. poſt vrbem conditam vſque ad belli Italici tempora deductas expoſui, quæq; earum fuerit conditio, iúſque oſtendi, nunc, quod ſe facturum eſſe negauit Paterculus, vt militares perſequeretur, ego, quẽadmodum ante pollicitus ſum, exequar. hoc autem eò ſtudioſius, quòd quas ille ſe prætermittere iccirco eſt profeſſus, quia earum, vt ait, cauſſæ, auctores, & nomina præfulgerent, ea nobis omnia hoc tempore obſcuriſſimis ſunt ex ignorantiæ tenebris educenda. Quanquam de cauſſa militarium coloniarum non eſt, cur admodum laboremus, niſi ab earum ſententiarum auctoritate recedamus, quas paullo ante ex certis veterum monumentis attulimus. Deduci enim militares coloniæ iccirco ſunt ſolitæ, vt veterani milites prœliorum diuturnitate feſſi præmium aliquod aliquando caperẽt laborum ſuorum. Auctorum autem nomina vere præfulgere dixit Velleius. quid enim L. Sulla, C. Cæſare dictatoribus, M. Antonio, M. Lepido, & C. Octauiano III viris reip. & ipſomet imperatore Auguſto potuit eſſe illuſtrius? quos omnes, parta ciuili victoria, inimicorum ſuorum agros militibus, per quos vicerant, diuiſiſſe, litteris proditum eſt? Huius autem conſuetudinis à Sulla initium introductum poſt à Cæſare probatum eſſe, cum aliis argumentis multis ducor ad opinandum, tum præcipue verbis M. Bruti, eius, à quo Cæſar oppreſſus eſt, quæ ſunt in concione eius ad veteranos, vt opinor, in Capitolio, apud Appianum. *Vos, inquit, pro rebus geſtis aduerſus Gallos, & Britannos præmia, quæ olim dabat populus, refertis; qui nec ſuis, nec innocentibus hominibus agros adimebat, neque illis aliena donabat, neq; iniuria facienda gratiam referri oportere putabat. idémque hoſtes victos non omni agro, ſed parte multabat, in eamq; emeritos deducebat, vt eſſent quaſi hoſtium, quos deuiciſſent, cuſtodes. cumq; ſæpe agri armis parti nõ eſſent ſatis, publicos quoq; diuiſit, aut alios emit. hoc pacto deducere populus ſolebat ſine cuiuſquam ſolicitudine, ac moleſtia. Sylla vero, & Cæſar, quòd patria armis occupata, cuſtodibus, & ſatellitibus aduerſus eã egerent, neque vos in ciuitates veſtras dimiſerunt, neq; vobis agrum emerunt, neque publicum diuiſerunt, neque dominis pretia perſoluerunt, ſed Italiæ innoxiæ, lege belli, agros, villas, ſepulchra, & fana extorſerunt. quibus rebus nos ne alienigenas quidem hoſtes vnquam exuimus, ſed decima ſolum fructuum mulctauimus. illi vero agros ſocium Latini nominis diuiſerunt, & vos in eos frequentes ſub ſignis & ordinibus deduxerunt.* Hæc eo loco Brutus. De Cæſare autem, & Auguſto adeo perſpicue loquitur Higinus, vt id reuocari in dubium nullo modo poſſe videatur. Verba autem eius, quibus hoc docet, hæc ſunt: *Multis legionibus contigit bellum feliciter tranſigere, & ad laborioſam agriculturæ requiem primo tyrocinij gradu peruenire. nam cum ſignis, & aquila, & ordinibus, ac tribunis deducebantur. modus agri pro portione officij dabatur. ferunt quidam, indictum poſtea modum belli, & expleta centeſima hoſtium congreſsione ad colendum reductos terrarum agros. Diuus Iulius, vir acerrimus, & multarum gentium domitor tam frequentibus bellis militem exercuit, vt dum victorias numerat, congreſsione multitudinis obliuiſceretur. nam*

milites vltra ſtipendia emerita detinuit recuſantes, deinde veteranos dimiſit, mox eoſdem ipſos veniam cum milite rogãtes recepit, & poſt aliquot bella facta in pace dimiſit. æque D. Auguſtus in aſsignata orbi terrarum pace exercitus, qui ſub Antonio, aut Lepido militauerant, pariter & ſuarum legionum milites colonos fecit, alios in Italia, alios in prouincijs. quibuſdam deletis hoſtium ciuitatibus nouas vrbes conſtituit. quoſdam in veteribus oppidis deduxit, & colonos nominauit. Quin etiam M Antonius conſul apud Appianum in ea oratione, qua Cæſaris acta ſeruanda eſſe ſuaſit, illud poſuit, *Cæſarem milites vnà cum armis, quibus meruerant, atque ijſdem ordinibus in agros deduxiſſe.* Ex quo intelligi poteſt, quæ res Tacitum adduxerit, vt ita in libro XIII annalium ſuorum ſcriptum reliquerit, Nerone IIII, & Coſſo conſulibus: *Veterani Tarentum, & Antium aſcripti non tamen infrequentiæ locorum ſubuenere. non enim, vt olim, vniuerſæ legiones deducebantur cum tribunis, & centurionibus, & ſuis cuiuſque ordinis militibus, ſed ignoti inter ſe diuerſis manipulis ſine rectore.* Neque vero obſcurum iam etiam alicui eſſe poteſt, quid in his verſibus Lucanus voluerit:

Quæ ſedes erit emeritis, quæ rura dabuntur,
Quæ noſter veteranus aret, quæ mœnia feſsis?

Nimirum enim colonias militares intellexit, atque deſcripſit. in quas milites veteranos eſſe deductos, cum nomen ipſum eſt argumento, tum vero quòd multæ etiam earum à nominibus legionum, quæ in iis eſſent collocatæ, ſibi nomen pepererunt, vt Secundanorum, Sextanorum, Septuanorum, Octauanorum, Decumanorum, Vndecumanorum, & reliquarum generis eiuſmodi.

Quod ergo, vt ad rem redeam, à Paterculo expectandũ erat, qui & æqualis ferè fuit eorum, de quibus loquimur, temporum, & rerum Rom. ſatis accuratus ſcriptor, ac diligens habitus eſt, vt militarium coloniarum nomina exequeretur, id nunc nos tam multis ſeculis inferiores, dabimus operam, vt quoquo modo poſſimus, ad exitum perducamus. Is enim, cum duo coloniarum genera conſtituerit, vnum earum, quæ ſenatus iuſſu deductæ ſint, alterum militarium, priores illas ita enumerat, vt poſt Eporœdiam Mario VI, & Valerio conſulibus deductam, nullam fere, niſi militarem, eſſe deductam ſcribat. quarum nos initium à Sylla ſumendum eſſe exiſtimamus.

Ab eo vero bis colonias eſſe deductas inuenimus, primum in priore conſulatu poſt quam ex Campania cum exercitu in vrbem reuerſus Marium ſenem, & Sulpicium, ceteróſq; inimicos ſuos vrbe exterminauit, deinde poſtquam ex Aſia victor regreſſus, republica ex manibus inimicorum recuperata, dictaturam inuaſit. prioris deductionis in epitoma Liuianorum ſeptuageſima fit mentio, quo loco ſcriptum eſt; *L. Sullam ciuitatis ſtatum ordinaſſe, colonias deduxiſſe;* poſterioris in octogeſima nona, *vbi Syllam* XLVII *legiones in agros captos deduxiſſe, & eos ijs diuiſiſſe* narratur. Hoc autem idem in Appiani græca hiſtoria eſt. qui centum viginti millia hominum à Sylla eſſe deducta prodidit. Quas deductiones M. Lepidus conſul, Syllæ inimicus, in concione ita illuſit, teſte Salluſtio: *Maximam mihi fiduciam* inquit, *parit victor exercitus, cui per tot vulnera, & labores nihil præter tyrannum quæſitum eſt. egregia ſcilicet mercede, cum relegati in paludes, & ſiluas contumeliam, atque inuidiam ſuam, præmia penes paucos intelligerent.* Quas tamen colonias, aut quàm multas ille deduxerit, non eſt memoriæ proditum. Veriſimile vero videtur, ipſum, vt acerbiſſimus erat hoſtis inimicorum ſuorum, pleraq; oppida eorum qui aduerſus ſe arma tulerant, ac pro inimicis ſuis ſteterant, eſſe acerrime perſecutum. Ex his autem Etruriam fere totam contra eum veniſſe accepimus, Senam, Cluſium, Saturniã, Arretium, Volaterras, Fæſulas; & ex Latio Præneſtinos, Signinos, & Norbanos; ex Vmbris Spoletinos, & Interamnates; ex Pelignis Sulmonenſes; ex Campania Capuanos, & Nolanos, Samnitum magnam partem, qui Nolam tenebant; & ex Gallis Ciſalpinis Fauentinos, & Rauennates. Quod in hiſtoriis

Appia

Appiani, Plutarchi, Strabonis,& Flori, perſcriptum videmus. Qua ratione adductus Salluſtius in coniuratione Catilinæ ſcripſit, *Syllæ dominatione Etruriam agros, & bona omnia amiſiſſe.* Quę vero oppida ſuſpicari poſſumus,à Sylla eſſe deducta (neque enim teſte in agrariis Tullio omnes agros, quos publicauit, etiam aſſignauit,) in Etruria ſunt, Fæſulæ, Arretium, Cortona,& Volaterræ. FAESVLARVM veſtigia non dubia apparent in oratione tertia Ciceronis in Catilinam, cum inquit: *Ex ijs colonis,quos Fæſulas Sylla deduxit.* & alio loco: *Hi ſunt homines ex ijs colonis, quos Fæſulis Sylla conſtituit.* Quin etiam de ARRETINIS facilis eſt coniectura,ex eo,quod idem in defenſione Murenæ poſuit,*Catilinam circumfluentem colonorum Arretinorum & Fæſulanorum exercitu alacrem incedere.* Quod ſi Arretium coloni ſunt miſſi,profecto etiam CORTONAM, quæ ab Arretio non multum abeſt. cuius coloniæ meminit Dionyſius libro primo. neque eam ante Sullæ tempora eſſe deductam, apud quenquam ſcriptum legimus. De VOLATERRIS traditum eſt in epitoma octogeſima nona: *Sylla Volaterras, quod oppidum adhuc in armis erat, obſeſſum in deditionem accepit.* & in oratione pro domo: *Sylla victor rep. recuperata, comitijs centuriatis, ciuitatem Volaterranis, cum etiã tum eſſent in armis, eripere non potuit.* & in primo epiſtolarum ad Atticum: *Syllanorum hominum poſſeſſiones cõfirmabam, Volaterranos, & Arretinos, quorum agrum Sylla publicarat, neque diuiſerat, in ſua poſſeßione retinebam.* & in tertio decimo epiſtolarum: *Volaterrani Syllani temporis acerbitatem ſubterfugerunt.* Age vero exeamus è Tuſcis, & veniamus in Latium. ecce in manibus PRAENESTE, qua ciuitate nulla Syllæ cauſſæ fuit infeſtior, nulli Sylla ipſe acerbior. obſideri diu ſe ab eo paſſi ſunt Præneſtini. Itaque Præneſte capto, & C. Mario adoleſcente, qui oppidum tenuerat, iam extincto, quinque ille millia Præneſtinorum, quod prodidit Valerius, extra mœnia municipij euocatos, acerbiſſima morte mulctauit. quattuor millia, & ſeptingentos diræ proſcriptionis edicto iugulatos in tabulas publicas rettulit. Agrum autem eorum diuiſit, atque oppido, quantum augurari coniectura poſſum, colonos aſcripſit. De agro ſignificat Cicero in agrariis, *Cæment præterea: nam ſi dicent, per legem id non licere, ne per Corneliam quidem licet. at videmus agrum Præneſtinum à paucis poßideri.* De colonia loquitur idem in Catilinam: *Quid cum te Præneſte K. ipſis Nouembris occupaturum nocturno impetu eſſe confideres, ſenſiſtine illam coloniam meo iuſſu eſſe munitam?* Age vero, nonne de BOVILLIS etiam ex verbis Frontini in libro de coloniis licet aliquid opinari? *Bouillæ*, inquit, *lege Sullana eſt circunductum. iter populo non debetur. agrũ eius ex occupatione milites tenuerunt in ſortem.* Nunc in Campaniam tranſeamus. Ex iis NOLA à Samnitibus magno conatu iam inde ab Italico bello occupata, ſummo tandem à Sylla labore recuperata Syllanos & ipſa colonos accepit. Id quod non obſcure tradidit Frontinus, *cum agrum Nolanum Syllæ militibus fuiſſe aßignatum* ſcripſit. Quod idem de SVESSVLA iudicium faciendum eſt, de qua idem ille ita ſcriptum reliquit: *Sueſſula oppidum muro ductum, lege Syllana deducta. iter populo non debetur. ager eius veteranis militibus Syllanis in iugeribus eſt aßignatus.* Poſſumus etiam in hunc numerum referre POMPEIOS, quippe cum in oratione Syllana à Cicerone eius rei admoneamur. *Disiunxit*, inquit, *P. Sylla Pompeianos à colonis, vt hoc dißidio, ac diſſenſione facta oppidum in ſua poteſtate eſſet, & Pompeios haberet, cum ab hoc illa colonia deducta ſit, & cum commoda colonorum à fortunis Pompeianorum pop. Rom. fortuna diuiſerit, ita carus vtriſque eſt.* Poſtremo vero CAPVAM etiam colonos à Sylla eſſe aſcriptos duobus, quod notarim, in locis prodit Frontinus, vno cum ait, *Capuæ agrum, antequam à Cæſare Capua deduceretur, lege Syllana fuiſſe aßignatum,* altero, cum inquit: *Calatia oppidum muro ductum iter populo debetur pedes decem, Coloniæ Capuenſi cum territorio ſuo à Sylla Felice adiudicata olim ob hoſticam pugnã.* Neque vero aliud quidquam voluiſſe Plinium puto, cum ſcripſit libro ſexto: *Falernus ager à ponte Campano læua petentibus vrbanam coloniam Syllanam nuper Ca-*

puæ contributam incipit. Accedit, quòd Cicero, cum in Rullum tribunum pleb. conſul loqueretur, qui legem de Capua colonia deducenda promulgarat, quam poſtea Cæſar in conſulatu pertulit, ita loquitur, vt eam ab aliis antea parum bonis ominibus deductam oſtendat. quo in loco Syllanam, credo, deductionẽ ſignificauit. ſic enim dixit: *Neque te P. Rulle omina illa M. Bruti, atque auſpicia à ſimili furore deterrent. nam & ipſe, qui deduxit, & qui magiſtratum Capuæ ceperunt, & qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnes acerbiſſimas impiorum pœnas pertulerunt.* & poſt de eadem re: *Cum veniſſem Capuam coloniam deductam L. Conſidio, Sex. Saltio, quemadmodum ipſi loquebantur, prætoribus. nam cum ceteris in colonijs duumuiri appellentur, hi ſe prætores appellari volebãt.* Eſt autem veriſimile, cum alia Syllæ acta poſt mortem eius reſcinderentur, hanc quoque deductionem eſſe labefactatam. idq; cauſſam Rullo attuliſſe, vt in conſulatu Ciceronis de eadem deducenda cogitaret. cuius legem à plebe Rom. incredibilem conſulis eloquentiam admirata eſſe repudiatam accepimus.

Ac de Syllanis quidem coloniis hactenus: nunc perſequamur Cæſarianas. quarum primam eſſe inuenio CAPVAM, ab eo in primo conſulatu deductam. nam reliquas poſt ciuilem victoriam videtur conſtituiſſe. Hoc ex Paterculi hiſtoria aperte cognoſcitur, in qua ſcribit, Cæſarem in conſulatu legem tuliſſe, vt ager Campanus plebei diuideretur, ſuaſore legis Pompeio, atque ciuium circiter XX millia eo eſſe aſcripta, & ius iis reſtitutum poſt annos circiter CLII, quàm bello Punico à Romanis Capua in præfecturæ formam erat redacta. Quod idem eſt etiam apud Ciceronem, Appianum, & Dionem. quamquam quo in hoc genere locupletiore vtar teſte, quàm ipſomet Cæſare? Is autem ita ſcribit libro primo de bello ciuili: *Capuæ primum ſeſe confirmant, & colligunt, delectumq; colonorum, qui lege Iulia Capuam deducti erant, habere inſtituunt.* Vnde illud eſt apud Frontinum: *Capua muro ducta colonia. Iulia Felix iuſſu imperatoris Cæſaris à* XX *viris eſt deducta. iter populo debetur pedes centum. ager eius lege Syllana fuerat aſſignatus.* Non eſſe autem hanc militarem deductã, ſatis ex eo apparet, quòd plebi Romanæ diuiſus eſt ager, vt priore libro demonſtraui, non emeritis militibus aſſignatus. Poſt autem idem dictaturam adeptus multas deduxit, & quidem omnes, vt arbitror, militares. quorum aliquot ex intimis antiquitatis penetralibus eductas, vt inſtituimus, indicabimus. Vna igitur CASILINVM. Hoc Ciceronis teſtimonio cognouimus in Antonium ita loquentis: *Deduxiſti coloniam Caſilinum, quò Cæſar ante deduxerat. omni auſpiciorum iure turbato Caſilinum coloniam deduxiſti, quo erat paucis ante annis deducta.* Item: *Conſuluiſti de Capua tu quidem, ſed idem de Caſilino reſpondiſſem. poſſes ne, vbi colonia eſſet, eò coloniam nouam deducere. negaui in eam coloniam, quæ eſſet auſpicato deducta, dum eſſet incolumis, coloniam nouam iure deduci, colonos nouos adſcribi poſſe reſcripſi.* Neque vero Caſilini ſolum, ſed CALATIAE quoq; veteranos Cæſarem conſtituiſſe intelligo, dum Paterculi, & Ciceronis verba conſidero. quorum ille ita ſcribit libro poſteriore: *Octauius primum à Calatia, mox à Caſilino veteranos exciuit paternos,* hic vero libro extremo epiſtolarum ad Atticum hoc pacto: *Octauius veteranos, qui Caſilini, & Calatiæ ſunt, perduxit ad ſuam ſententiam. nec mirum, quingenos denarios dat. cogitat reliquas colonias obire.* Quæ ſunt præterea coloniæ reliquæ? difficile eſt ſcire, ſuſpicari procliue. vna eſt, credo, MINTVRNAE, de qua hoc extat apud Frontinum: *Minturnæ muro ducta colonia deducta à C. Cæſare. iter populo non debetur.* altera ANCON, cuius meminit quinto de bellis ciuilibus Appianus, cum ait, *legiones duas, quæ Anconem erant deductæ, cum eſſent Cæſari Octauiano patriæ, Antonio affuiſſe.* præterea vero LANVVIVM colonos à Cæſare fuiſſe aſcriptos à Frontino accepimus. verba eius hæc ſunt: *Lanuuium muro ductum colonia deducta à D. Iulio.* Quin etiam de VOLATERRANIS libet aliquid ſuſpicari. cum agrum Volaterranum ab eo diuidi iuſſum ſignificet in epiſtolis ad Q. Valerium Cicero. itemq; de VEIIS, &

CAPENA, cum idem ſcribat ad Pætum de agris, & municipiis, quæ à Cæſare diuidebantur: *Veientem agrum, & Capenatem metiuntur.* & in libro Frontini ſit: *Veij colonia. ager eius militibus eſt aßignatus ex lege Iulia.* Poſtremo vero opinari non nihil de iis etiam coloniis poſſumus, quæ Iuliæ nomen tulerunt, vt de FANO, quæ Iulia Faneſtris, SVTRIO, quæ Iulia Sutrina, HISPELLO, quæ Iulia Hiſpella, DERTHONA, quæ Iulia Derthona veterum teſtimonio lapidum ſunt appellatæ. vt quemadmodum Cæſar Capuam, quam Iuliam Felicem à ſe appellauit, deduxit, ſic reliquas etiam, quæ Iulio nomine ſunt affectæ, ab eodem eſſe deductas putemus. Hæ ſunt Cæſaris veteranorum coloniæ, quibus peragratis M. Antoniũ conſulem ſtipatum armis ad ſenatum rettuliſſe de actis Cæſaris in ſecunda aduerſus Antonium Cicero dixit.

Deinceps ſequuntur Antonianæ. Has Cæſare interfecto à M. Antonio conſule deductas eſſe, non eſt dubium. Veſtigia enim huius doctrinæ perſpicua extant in libris Philippicis Ciceronis, in quibus ita de CASILINO diſputat aduerſus M. Antonium: *Caſilinum coloniã deduxiſti, quo erat paucis ante annis deducta, vt vexillum tolleres, & aratrum circumduceres: cuius quidem vomere portam Capuæ pene perſtrinxiſti, vt florentis coloniæ territorium minueretur.* & alio loco: *Addit Antonius, quos ipſe cum Dolabella dederit agros, teneant ij, quibus dati ſunt. hic eſt Campanus ager, & Leontinus, quæ duo maiores noſtri annonæ perfugia ducebant.* Huc accedit Plutarchus, qui in vita Antonij nos admonet de PISAVRO ſcribens: *Prodigium ante prœlium Actiacum extitit. quòd Piſaurum oppidum non longe ab Hadria, quò Antonius colonos aſcripſerat, terræ hiatu labefactatum eſt.* Nam quid illa trita commemorẽ, quæ Cicero contra M. & L. Antonios fratres incenſo ſæpe animo dixit? *Omnem Italiam L. Antonio diuidendam dedit.* Item: *Hic pecunias noſtras æſtimabat. poſſeßiones notabat, & vrbanas, & ruſticas. diuidebat agros quibus, & quos volebat. tantum quiſque habebat poſſeſſor, quantum reliquerat diuiſor Antonius.* Itẽ: *Nucula, & Lento diuiſores Italiæ ea lege, quam ſenatus per vim latam iudicauit.* & illa: *Multi fuerunt multis in legionibus per tot annos. his quoque diuiſit Semurium. campus Martius reſtabat. ſed hæc agrorum aßignatio paullo ante Quirites L. Cæſaris ſententia diſſoluta eſt. huic enim aſſenſi ſeptemuirum acta ſuſtulimus.* Quo ex fonte querelæ illæ iam notæ manarunt M. Antonij, cum ad ſenatum ſcripſit: *Veteranorum colonias deductas lege, & ſenatuſconſulto ſuſtuliſti.* cui reſpondit in ſenatu Cicero: *Nos ſuſtulimus, an contra lege comitijs centuriatis lata ſanximus? vide ne tu veteranos, qui erant perditi, perdideris. in eumq; locum deduxeris, ex quo ipſi iam ſentiunt, ſe nunquam exituros.*

Relinquamus Antonianas, & ad triumuirales pergamus. Triumuirales appello, quæ triumuirum reip. decreto ſunt deductæ. nam conſtituiſſe eos colonias, quæ non loquuntur hiſtoriæ? Illud autem inter antiquiſſimos rerum Romanarum auctores conſtat, negotium C. Cæſari Octauiano ab Antonio, & Lepido collegis eſſe datum, vt in coloniis milites emeritos collocaret, quorũ opera Brutum, Caſſiumq; deuicerant. vnde illa extiterunt, quæ ſunt apud Suetonium: *Partitis poſt victoriã officijs, cum Antonius orientem ordinandum, Octauius veteranos in Italiam reducendos, & municipalibus agris collocandos recepiſſet, neque veteranorum, neque poſſeſſorum tenuit gratiam, alteris pelli ſe, alteris non pro ſpe meritorum tractari querentibus.* Cum autem Appianus XVIII colonias tum decretas eſſe prodiderit, ac ſeptem tantum nominarit, CAPVAM, REGIVM, VENVSIAM, BENEVENTVM, ARIMINVM, NVCERIAM, & HIPPONEM, reliquas ex Frontini libro non incommode videmur poſſe colligere, Arretium, Aquinum, Faliſcam, Florentiam, Fœdaturas, Formias, Teleſiam, Tuder, Venafrum, Volaterras, & Vlubras. de quibus video ſic aſcriptum eſſe: ARRETIVM *muro ducta lege triumuirali. iter populo non debetur. ager eius militibus eſt aßignatus.* AQVINVM *muro ducta colonia. lege triumuirali deducta. iter populo debetur p.* LXXX. *ager*

eius

eius peremnis militibus eſt aſsignatus. Colonia Iunonia, quæ appellatur FALISCA *à triumuiris eſt aſsignata. & modus iugerationis eſt datus, in qua limites intercisiui ſunt directi lege agraria. C. Cæſaris auſpicijs, & M. Antonij, & M. Lepidi pont. max. colonia* FLORENTIA *deducta, à triumuiris aſsignata lege Iulia. centuriæ Cæſarianæ in iugera per Kardines, & decumanos, termini rotundi pedales, & diſtant à ſe pedes* IICCCC. *Colonia* FOEDATVRAE *ea lege, qua ager Florentinus in centurijs ſingulis iugera* CC. *termini lapidei, alij ſextantes, alij molares.* FORMIAS *oppidum triumuiri ſine colonis deduxerunt. iter populo non debetur. ager eius in abſoluto recedit. pro parte in lacineis eſt aſsignatus, finitur terminis ſiliceis, & Tiburtinis.* TELESIA *muro ducta colonia, à triumuiris deducta. iter populo debetur p.* XXX. *ager eius limitibus Auguſteis in nominibus eſt aſsignatus.* TVDER *fida colonia ea lege, qua & ager Florentinus, in centurijs ſingulis iugera* CC. *termini lapidei, alij ſaxei, alij molares.* VENAFRVM *oppidum triumuiri deduxerunt ſine colonis. iter populo debetur pedes* XX. *ager eius in lacineis limitibus intercisiuis eſt aſsignatus, ſed ſumma montium iure templi deæ ab Auguſto ſunt conceſſa.* VOLATERRAE *colonia lege triumuirali eſt aſsignata, in centurias ſingulas iugera* CC. *decumanis Kardinibus eſt aſsignata, quam etiam veterani in portionibus diuiſam pro parte habuerunt. in quos limites cepit interualla pedum* CD. *de quibus centurijs vnuſquiſque miles accepit iugera* XXV, & LXXXV. VLVBRAE *oppidum à triumuiris erat deductum, poſtea à Druſo Cæſare extinctum. ager eius in nominibus eſt aſsignatus. Iter populo non debetur.* Hæ ſunt XVIII coloniæ, quas à triumuiris decretas, ab Octauio deductas libet ſuſpicari. alias quærent alij, quibus vltra præſcriptam triumuirum legem tota fere ab Octauio occupata eſſe Italia dicitur. ſiquidem in eadem Appiani hiſtoria ſcriptum eſt: obiectum eſſe ab Antonio Cæſari Octauiano, quòd cum XVIII oppida veteranis aſſignare debuiſſet, totam fere Italiam diuiſiſſet, & cum XVIII legiones eò deducere debuiſſet, XXXIIII deduxiſſet. quod neque Dio diſſimulauit, qui inter eas BONONIAM rettulit.

Poſtremo colonias etiam alias duodetriginta ab Octauio poſt victū ad Actium Antonium, & præclara victoria pacem & vrbi, & orbi terrarum partam, tum cum iam Auguſtus diceretur, inuenio apud Suetonium his verbis ſcriptum: *Ad hunc modum vrbe, vrbaniſq; rebus adminiſtratis Italiam duodetriginta coloniarum numero à ſe deductarum frequentauit, & vt Romam ſuffragia mitterent de magiſtratibus vrbicis, ſtatuit.* & apud Dionem ita libro LI: *Cæſar Romam reuerſus ad remp. conſtituendam militibus alijs pecunias diſtribuit, ijs vero, qui ſub ſe perpetuo ſtipendia fecerant, agros etiam aſsignauit. populis enim, qui cum Antonio ſenſerant, deletis, & oppida, & agros eorum militibus condonauit.* & apud Higinum: *D. Auguſtus in aſsignata orbi terrarum pace, exercitus qui ſub Antonio, aut Lepido militauerant, pariter & ſuarum legionum milites colonos fecit, alios in Italia, alios in prouincijs. quibuſdam deletis hoſtium ciuitatibus, nouas vrbes conſtituit, quaſdam in veteribus oppidis deduxit, & colonos nominauit. illas quoque vrbes, quæ deductæ à regibus, aut dictatoribus fuerant, quas bellorum ciuilium interuentus exhauſerat, dato iterum coloniæ nomine, numero ciuium ampliauit, quaſdam & finibus.* & apud Flaccum: *Illarum vrbium maxima finium pars data eſt colonijs, quæ in remotiora loca, & longe à mari poſitæ videbantur, vt numerus ciuium, quem multiplicare diuus Auguſtus conabatur, haberet ſpatia, in quæ ſubſiſtere poſſet.* Quæ autē hæ coloniæ XXVIII fuerint, parum explicata memoria eſt. ex his enim tantum XII apud Frontinum inueni, Soram, Teanum Sidicinum, Puteolos, Acerras, Aletrium, Attellam, Caudium, Beneuentum, Cumas, Grauiſcas, Nuceriam; alias apud alios, Auguſtam Taurinorum, Bouianum, Capuam, & Ariminum. Frontini hæc verba ſunt: SORA *muro ducta colonia, deducta iuſſu Cæſaris Auguſti. iter populo debetur pedū* XV. *ager eius limitibus Auguſteis veteranis eſt aſsignatus.* TEANVM, *quod eſt & Sidicinum, colonia deducta à Cæſare Auguſto. iter populo debetur p.* LXXXV. *ager eiu-*

eius limitibus metricis omnibus eſt aßignatus. PVTEOLI *colonia Auguſta. Auguſtus deduxit. Iter vno latere populo debetur p.* XXX. *ager eius in iugeribus veteranis, & tribunis legionarijs eſt aßignatus.* ACERRAE *muro ducta colonia. D. Auguſtus deduci iußit. iter populo debetur p.* LXXX. *ager eius in iugeribus eſt aßignatus.* ALETRIVM *muro ducta colonia. Auguſtus deduxit. iter populo non debetur. ager eius per centurias, & ſtrigas eſt aßignatus.* ATTELLA *muro ducta colonia, deducta ab Auguſto. iter populo debetur p.* CXXI. *ager eius in iugeribus eſt aßignatus.* CAVDIVM *muro ductum. iter populo debetur p.* L. *à Cæſare Auguſto coloniæ Beneuentanæ cum territorio ſuo eſt adiudicata. ager eius veteranis fuerat aßignatus. poſtea menſuratus, limitibus eſt cenſitus.* CVMAE *muro ducta colonia, ab Auguſto deducta. iter populo debetur pedes* LXXX. *ager eius in iugeribus veteranis pro merito eſt aßignatus iuſſu Claudij Cæſaris.* GRAVISCAE *colonia ab Auguſto deduci iuſſa eſt.* NVCERIA *muro ducta colonia, deducta iuſſu imperatoris Auguſti. iter populo debetur pedes* LX. *ager eius limitibus Iulianis lege Auguſtana militibus eſt aßignatus.* Hæc ex Frontino. AVGVSTAM porro TAVRINORVM, & CAPVAM ab Auguſto deductas, ſignificat Plinius. nam Auguſta ab eo colonia nominatur, nomen autem Auguſtæ, à quo ipſa deducta ſit, indicat. libro autem decimo octauo, cap. XI. de Capua ita ſcribit: *Extat diui Auguſti decretum, quo annua vicena millia Neapolitanis numerari iußit à fiſco ſuo, coloniam deducens Capuam.* De BOVIANO ſuſpicari libet, quia à Plinio Bouianum Vndecumanorum vocatur, quòd eò vndecumanæ legionis milites ſunt aſcripti. De ARIMINO admonet lapis ita inſcriptus. PATRONO COL. AVG. ARIMIN. Ac de militaribus quidem coloniis hæc accepimus.

De Iſtria ad Italiam adiuncta. CAP. V.

NVNC, quoniam plerique eorum, qui de Italiæ ſitu, regionibusq; ſcripſerunt, Italiam non Carnis, ſed Iſtris, nec Tergeſte oppido, ſed Pola, nec Formione amne, ſed Arſia circumſcribunt, vt eorũ, quibus hæc res aliquem iniicere dubitationis ſcrupulum poſſit, quæſtioni occurram, placet, quemadmodum Italiæ à me definitæ Iſtria ſit adiuncta, atque à Formione ad Arſiam propagata, oſtendere. Iſtria, vt poſt demonſtrabitur, in poteſtatem redacta tam diu cum Illyrico prouincia fuit coniuncta, dum ab imp. Auguſto Italiæ eſt attributa. Hoc autem Melæ, Plinij, & Strabonis præclara litterarum monumenta docent. Mela enim in deſcribendis Italiæ partibus Carnorum tantum, & vltimi eorum oppidi Tergeſtis meminit, in Illyrici autem, Iſtriæ. Plinius ita loquitur, vt Formionẽ primis temporibus Italiæ finem eſſe ſignificet, nouiſſimis autem Arſiam. ſic enim ait: *Vltra Tergeſte ſex millia paſſuum Formio amnis, antiquus auctæ Italiæ terminus, nunc vero Iſtria.* & poſt: *Oppida Iſtriæ ciuium Rom. Aegida, Parentium, colonia Pola, quæ nunc Pietas Iulia abeſt à Tergeſte centum millia paſſus. mox oppidum Neſactium, & nunc finis Italiæ fluuius Arſia.* Strabo autem, qui Auguſti fuit æqualis, Iſtriam Italia comprehenſam ab Auguſto videtur innuere, cum ait, *Italiam vſque ad Polam Iſtricum oppidum, qui nunc ſunt principes, produxerunt.* Cuius rei omnem plane, vt video, ſuſtulit dubitationem Plinius, qui cum Italiam ab Auguſto in regiones vndecim diſtributam prodat, in decima Venetos, & Carnos cum Iſtris, vt iam ab Auguſto Italiæ attributis, enumerat.

De alpibus, ac fœdere, iureq; gentium alpinarum. CAP. VI.

SATISFACTVM officio, & muneri meo putarem, ſi hoc loco inſtitutam diſputationẽ deponerem. ſuſcepi enim veterem Italiam illuſtrandam, quę non alpibus, ſed intra alpes includitur. quod me hactenus pro opibus effeciſſe, nemo adeo alienæ induſtriæ inuidus erit, qui non facile fateatur. ſed me & antiquitatis ſtudium, & ſuſcepti muneris amor longius aliquanto etiam prouehit, vt de

populis

populis alpinis aliquid dicam, qui ſi non omnino Itali fuerunt, at certe aliquo modo Italiam attigerunt. Sunt ergo mihi primum alpes omnes quæ tuentur Italiam, deſcribendæ, & populi earum notandi, deinde quando victi, quo fœdere donati, quo iure affecti fuerint, exponendum. Inuenio in commentariis rerum Italicarum Sempronianis, alpes tres in partes fuiſſe diuiſas, vnam à Nicæa ad Penninũ, eamq; à Liguribus eſſe inſeſſam, alteram à Pennino ad Ocram montem, tertiam Tauriſanam vſque in Iſtriam. Narrat etiam ex Polybij auctoritate Strabo, per alpes in Italiam vias fuiſſe quattuor, vnam per Ligures proxime mare Tyrrhenum, alteram per Taurinos, qua vſus ſit Annibal, tertiam per Salaſſos, quartam per Rhætos. Porro autem alpium multæ fuerunt partes, ſi multa earum, quæ in veteribus ſunt monumentis, nomina intuemur. nam Maritimæ in primis Cottiæ, Graiæ, Rhæticæ, & Carnicæ, alpes commemorantur.

Maritimæ ſiue à Nicæa, ſiue, vt ait Polybius, à Maſſilia vſque ad vada Sabatia peruaſerunt, auctore Strabone, eæq; à Liguribus maxime Intemeliis, & Ingaunis ſunt habitatæ, vnde oppida eorum nomen inuenerunt, Albium Intemelium, & Albium Ingaunum. Albia, vt inquit Strabo, quaſi Alpia dicta. Eaſdem autem à Comatis Liguribus cultas, auctor eſt Dio libro L IIII. vnde illud eſt Plinij: *Capillatorum Ligurum plura eſſe genera ad confinium Liguſtici maris.* Supra hos vero in alpibus, vt opinor, fuerunt Ligures Vagienni, qui ſunt ad fontes Padi, teſte Plinio, qui è monte Veſulo manat. horum autem meminit quoque Silius, cum dixit: *Et pernix Ligus, & duri per ſaxa Vagenni.* Inde ſunt Taurini Ligures; de quibus ita ſcriptum in Strabonis commentariis eſt; *Meduli imminent maxime Iſari, & Rhodano confluentibus. ex altera vero parte, quæ ſpectat Italiam, & Taurini habitant, gens Liguſtica, & alij Ligures. horum vero ager eſt, qui dicitur Ideonni, & Cottij.* Per hos autem populos Taurinorum alter fuit ex Gallia in Italiam tranſitus, quo, vt dixi, vſus eſt Annibal, quem ex Alpibus in Taurinos degreſſum Polybius, & Liuius litteris prodiderunt.

Ex verbis autem Strabonis perſpicuum eſt; alpes Cottias Taurinis populis eſſe finitimas, quod idem confirmare videtur Plinius, cum ait: *Cottianæ ciuitatis, Caturiges, & ex Caturigibus orti Vagienni Ligures.* Ammianus quidem Marcellinus Cottias alpes à Seguſione initium ducere ſcripſit. Seguſionem autem oppidum non longe à Taurinis collocat Plinius, cum ita pergit: *Oppida Vibiſorum, Seguſio, coloniæ ab alpium radicibus Auguſta Taurinorum inde nauigabili Pado.*

Poſt Taurinos, inquit Strabo, & Padum ſunt Salaſſi. ſuper quos in verticibus ſunt Ceutrones, Caturiges, & Veragri, & Nantuates, & lacus Lemanus, per quem fertur Rhodanus, & fons fluuij. non longe vero ab his ſunt fontes Rheni, & mons Adula, ex quo effluit Rhenus ad ſeptentrionem, & ex altera parte Abdua, qui in Larium lacum influit, qui eſt ad Comum. in Alpibus autem Medulorum duo fontes ſunt, ex quorum altero Druentia amnis in Rhodanum præcipitat, ex altero Durias per Salaſſos in Padum. Salaſſos autem opinor tenuiſſe Graias, quæ dictæ ſunt, alpes. ſiquidem inquit Plinius, *Auguſtam prætoriam Salaſſorum iuxta geminas alpium fauces Graias, atque Penninas fuiſſe.* Strabo autem Salaſſorum regionẽ magnam ait fuiſſe in profunda valle, locum vndiq; cingentibus montibus. iis autẽ, qui ex Italia traiicere in Galliam vlteriorẽ velint, per hãc vallem viam eſſe Lugdunum. hanc deinde in duas partes ſcindi. quarum alteram accliuem, per Penninum ducere, iumentis inuiam per Summas alpes, alteram vero per Ceutrones plauſtris commodiorem. Quibus ex rebus ſatis intelligi poſſe opinor, Salaſſos à Duria flumine ad Abduam perueniſſe.

Supra Comum autem ad alpium radicem, vt inquit Strabo, ab vna parte ſunt Rheti orientem verſus, & Vennones, ab altera vero Lepontij, & Tridentini, & Stoni, & alij modici populi Italiam obtinentes. & alio loco, *Rhæti,* inquit, *ad Italiã ſpectant ſupra Comum, & Veronam. ipſi vero vſque ad loca, per quæ Rhenus fertur, porrigun*

riguntur. huius vero gentis ſunt etiam Lepontij, & Camuni. Vindelici vero, & Norici exteriorem montium crepidinem tenent. Rhætorum ferociſsimi Rucantij, & Cotuantij. de quibus omnibus ita etiam Plinius: *Rhæti, & Vindelici omnes in multas ciuitates diuiſi. verſo deinde in Italiam pectore Alpiũ Latini iuris Euganeæ gentes. ex ijs Trium pilini venalis cum agris ſuis populus, dein Camuni, compluresq́; ſimiles. Lepontios Tauriſcæ gentis Cato arbitratur. ceteri Lepontios relictos ex comitatu Herculis ex interpretatione Græci nominis credunt. eiuſdem & Graios fuiſſe poſitos in tranſitu Graiarum Alpium incolas, præſtantésque genere Euganeos. caput eorum Stonos. Rhætorum Venones, Serunetésque ortus Rheni amnis accolunt, Lepontiorum, qui Viberi vocantur, fontem Rhodani, eodem Alpium tractu.* Addo hoc etiã, Rhęticas alpes à valle Volturrena, cuius Cato meminit, exordium ducere, ac per eam in Larium lacum Abduam amnem deferri.

Extremæ ſunt Carnicæ alpes, quas deinceps his verbis complexus eſt Strabo: *Poſt Rhætos, & eorum populos, qui Adriatico ſinui, in agro Aquileienſi proximi ſunt, non nulli ex Noricis, & Carni inſident. ex Noricis autem ſunt etiam Tauriſci.*

Inde Iapudes ab vtraque montium parte incolunt. eorum oppida Metulum, Arupenum, Monettium, Vendum. Ocra vero humillima pars eſt alpium, qua cum Carnis iunguntur, & per quam onera ex Aquileia in Pamportum plauſtris deferuntur. Nec longe aliter Plinius, qui inquit: *Incolæ alpium à Pola ad Tergeſtis regionem Secuſſes, Subocrini, Attali, Menocaleni, iuxtaq́; Carnos quondam Tauriſci appellati, nunc Norici.*

Atque hæc quidem de alpium Italicarum deſcriptione, ac ſitu hactenus. nunc quo fœdere hi populi in amicitiam ſint recepti, aperiamus. Iam igitur Gallia citerior omnis, & maxima Ligurum pars erat pacata, & legibus, ac prætori Rom. obediebat, cum alpinę adhuc gentes à bello erãt intactæ. Quod ſignificauit Polybius, cum dixit, Gallos Padi accolas breui à Romanis ſpoliatos agris eſſe præter eos, qui ſub alpibus habitarent. Bellum autem hoc crebræ eorum in prouinciam R. excurſiones excitarunt. primus, quantum ego compererim, alpinis Gallis arma intulit M. Claudius Marcellus anno DLXXXVII. à quo Alpinos Gallos ſubactos in epitomis Liuianis ſcriptum inuenio. Reperio etiam, L. Craſſum conſulem anno DCLVIII in citeriore Gallia cum alpinis populis decertaſſe. ſcriptum autem eſt hoc in Rhetoricis apud Ciceronem: *L. Craſſus conſul,* inquit, *quoſdam in citeriore Gallia nullo illuſtri, neque certo duce, neque eo nomine, neque eo numero præditos, vt digni eſſent, qui hoſtes populi R. dicerentur, quòd tamen excurſionibus, & latrocinijs infeſtam prouinciam redderent, conſecutus eſt, & confecit.* Geſſit etiam cum iis bellum Q. Metellus Celer prætor Galliæ citerioris, Murena, & Silano cõſulibus, anno DCXCI. quod extat in epiſtola eius ad Ciceronem. Idem fecit poſt eũ D. Brutus, cum prouinciam Galliam obtineret. quod ex eius epiſtola ad Ciceronem cognoſcitur, in qua ita ſcribit: *Progreſſus ſum ad Inalpinos cum exercitu, nomen captans imperatorium.* rem autem & ipſum ibi bene geſſiſſe, apparet ex triumpho, quem ei, vt inquit Cicero in Philippicis, ſenatus decreuerat è prouincia decedenti. Sed quinam potiſſimum hi hoſtes in alpibus, cum plurimi eſſe poſſint, extiterint, pro certo proponere non auſim. De quibus autem comperti aliquid habemus, hi fere ſunt.

Maritimæ alpes à Capillatis Liguribus cultæ M. Craſſo, Cn. Cornelio cos. an. DCCXXXIX imp. Auguſti auſpiciis in ſeruitutẽ ſunt redactæ, teſte Dione, cum eò vſq; liberæ fuiſſent. De iure autem, & cõditione earum ſub Auguſto ita ſentit Strabo, vt ſcribat, ex Liguribus, qui inter Varum, & Genuam ſunt, Maritimos eoſdem cum Italicis eſſe, ad Montanos præfectum quendam ex equeſtri ordine miſſum. at vero anno DCCCXV, Nero imp. nationes alpium Maritimarum ad ius Latij redegit, quod voluit, credo, Plinius cum Capillatorum Ligurum multa genera Latio donata ſcripſit. Cum autem alpinas gentes omnes auſpiciis Auguſti domitas acceperimus, Vagiennos etiam & Taurinos Ligures ab eo in ditionem adductos poſ-

ſumus ſuſpicari, præſertim vero cum is vtriuſque victoriæ monumenta reliquerit, Auguſtam Vagiennornm, & Auguſtam Taurinorum, quarum Plinius meminit, qui idem Vagiennos, & Caturiges Latio donatos prodidit.

Cottias alpes Cottio regi ſuo obedientes Auguſtus nõ attigit. Indicat hoc Marcellinus, cũ ait: *Cottias alpes Cottius perdomitis Gallijs ſolus in anguſtijs latens, inuiaq́; locorum aſperitate confiſus, lenito tandem timore in amicitiam Octauiani principis receptus molibus magnis extruxit ad vicem memorabilis muneris compendiarias, & viantibus opportunas medias inter alias alpes vetuſtas.* Vnde merito dixit Plinius, cũ de tropheo Auguſti de gentibus Alpinis erecto loqueretur, *Non eſſe additas Cottianas ciuitates* XII, *quæ non fuerunt hoſtiles, ſed item attributas municipijs lege Pompeia.* Suetonius autẽ auctor eſt, Cottias alpes defuncto Cottio poſt ab imp. Nerone in prouinciæ formam eſſe redactas. Quod autem proditũ memoriæ eſt, Cn. Pompeium, cum in Sertorium iret, alpes alio itinere, quàm Annibalem, traieciſſe, & bellum in alpibus inter Padi, & Rhodani fontes geſſiſſe, quod & in epiſtola Pompeij eſt apud Salluſtium, & apud Appianum libro primo, profecto intelligendum, non cũ aliis, quàm cum his populis ab eo decertatum eſſe.

Aduerſus Salaſſos primus, vt opinor, exercitum adduxit Ap. Claudius Pulcher conſul anno DCX. Hunc narrat Oroſius, cum victus decem millia peditum amiſiſſet, reparata pugna quinque millia hoſtium cæcidiſſe. Vnde anno DCXXXIII. Mario VI, & Flacco cos. Eporœdiam coloniam deductam ad cohibendas Salaſſorum hoſtium incurſiones ſcripſit Strabo, à quo eodem reliqua, quæ ad Salaſſorum bella pertinent, cognouimus, *Salaſſorũ*, inquit ille, *magna regio eſt in profunda valle, cum vndique cingant locum montes. habet autem aurifodinas, quas obtinebant Sallaſſi, tum cum res eorum florebant, vt & eorum quoq; locorum aditum tenerent. quæ cauſſa bella inter eos etiam ſæpe accendit. Rerum autem potitis Romanis & aurificium, & agrum amiſerunt. montium autem iuga tenentes, aquã publicanis, qui aurificium exercerent, venundabant, & cum ijs ſæpe lucri cupiditate contendebant. vt nũquam Romanis prætoribus, qui eò mitterentur, cauſſæ belli deeſſent. poſtremo partim bellis attriti, partim conciliati opes tamen magnas habebant, & multa damna latrocinijs inferebant ijs, qui per ſuos montes iter facerent. quippe à quibus D. Brutus Mutina fugiens data viritim drachma ſeſe redemerit. Meſſalla etiam cum prope illos hibernaret, mercedem lignorum perſoluit, quæ partim ad naues, partim ad haſtas conficiendas rapuerat. poſtremo Cæſar Auguſtus eos funditus ſuſtulit, & vniuerſos ſub corona vendidit in Eporœdiam coloniam translatos. ibi autem breui reſiſtere potuerunt, donec gens ipſa extincta eſt. Aliorum igitur capitum ſex & triginta millia cenſa ſunt; qui ætate militari eſſent, octo millia: omnes autem Terentius Varro prætor ſub haſta vendidit. tribus autem millibus Romanorum deductis Auguſtus oppidum Auguſtam conſtituit, quo in loco Varro caſtra prætoria habuerat. & nunc finitima regio vſque ad ſumma montium iuga pacata eſt.* Hæc Strabo, quæ eadem à Dione libro XLIX video confirmari, cum ſcribit, Salaſſos, alioſq́; qui cum Salaſſis res nouas moliebantur, à Meſſalla, & Varrone eſſe deuictos. à Varrone autem eorum opes ita acciſas, vt certam pecuniæ ſummam dare coëgerit, & qui militarem ætatem haberent, vendiderit, cum eo, vt nemo intra viginti annos liberaretur, & opimum eorum agrum diuiſerit, & Auguſtam prætoriam illis condiderit.

Sequuntur Rhæti. & hos etiam cum Lepontiis, & ceteris finitimis populis ab Auguſto perdomitos apud Strabonẽ inuenio. in eius enim commentariis ita ſcriptum eſt: *Supra Comum ad Alpium crepidinem ſunt Rheti, & Venones, alia ex parte Lepontij, & Tridentini, & Stoni, & alij multi parui populi Italiam tenentes. qui prioribus temporibus latrocinia exercebant, & inopia laborabant. nunc vero alij deleti ſunt, alij vero omnino manſuefacti, vt cum antea tranſitus per eorum montes pauci, & difficiles eſſent, nunc ex multis locis, & tuti ab ijs ſint, & faciles. quorum cauſſa vna eſt cuſtodia. addidit enim Cæſar Auguſtus, ad tollendos latrones, viarum cuſtodes,*

des, quantum potuit. non enim vbiq; naturæ vim afferre per petras, & rupes præcipites potuit, quarum aliæ viæ imminent, aliæ vero decidunt. Ex his autem Camuni, & Venij P. Silio duce victi ſunt teſte lib. LIV Dione, atque inde etiam reliqui. Nam cum ſequenti, vt ille ait, anno M. Libone, Calpurnio Piſone cos. *Rhæti, qui inter Noricum, & Galliam ad alpes Italiæ Tridentinas incolunt, Galliam ſibi finitimam incurſarent, atque ex Italia prædas agerent, & Romanis ſocijsq; per agrum ſuum euntibus detrimenta inferrent, mares autem necarent non ſolum, qui apparerent, ſed etiam, qui in ventribus eſſent, ea cauſſa Auguſtus primum in eos Druſum miſit, qui, hoſtibus in montibus Tridentinis primo impetu fuſis, imperatoria ornamenta obtinuit. poſtea vero quàm ex Italia pulſi in Galliam irruperunt, Tiberium miſit. qui cum ex multis partibus ambo in eorum agrum infeſtis ſignis impetum feciſſent, & ipſi, & legati ſui eum illis terrorem incuſſerunt, vt diſſipatos ſingulos facile deleuerint, reliquos vero rebus ſuis diffidentes in poteſtatem redegerint.*

Noricos inde, qui cum Pannoniis in Iſtriam inuaſerant, P. Silius idem in ſeruitutem adduxit, vt ait Dio. Nam Strabo Noricos, in quibus & Tauriſci ſunt, incurſantes vna æſtate à Tiberio, & Druſo fratribus repreſſos narrat.

Extremi ſunt Iapudes. Et hos virorum robore pręſtantes, cum populationibus eſſent infeſti, tandem omnino à Cæſare debellatos, idem tradit. Quod idem apud Dionem etiam in hanc ſententiam ſcriptum eſſe inuenio: *Cæſar in Iapudas profectus, eos, qui citra montes haud procul à mari habitabant, nullo negotio in ditionem adduxit: qui vero iuga, & latera incolebant, eos non ſine maximo labore perdomuit. Etenim cũ Metulum oppidum ſuum maximum communiſſent, multos ſæpe Romanorum impetus retuderunt, multas machinas incenderunt, & Cæſarem ipſum à lignea turri quadam murum conſcendere conatum vulnerarunt. tandem vero, vbi nihilominus deſtitit, & exercitum aduocauit, de pace ſe agere velle ſimulantes præſidium in arcem acceptum nocte trucidarunt, & in ædes igne illato alij ſe, alij vxores etiam, & liberos occiderunt, vt nihil prædæ inde ad Cæſarem peruenerit, cum etiam captiui haud ita multo poſt ſponte ſibi manus intulerint.* Hæc autem omnia cum aut Auguſti auſpiciis, aut ductu imperioq; eius ſint geſta, propterea in trophæo Alpium ab eo deuictarum hæc, teſte Plinio, fuerunt inſcripta: IMP. CAESARI DIVI F. AVGVSTO, PONT. MAX. IMP. XIIII. TRIBVNICIAE POT. S. P. Q. R. QVOD EIVS DVCTV, AVSPICIISQ. GENTES ALPINAE OMNES. QVAE A MARI SVPERO AD INFERVM PERTINEBANT, SVB IMPERIVM POPVLI R. SVNT REDACTAE. GENTES ALPINAE DEVICTAE. TRIVMPILINI, CAMVNI, VENNOTES, VENONETES, HISARCI, BREVNI, NAVNES, IOCVNATES, VINDELICORVM GENTES QVATTVOR, CONSVANETES, VIRVCINATES, LICATES, CATENATES, ABISONTES, RVGVSCI, SVANETES, COLLVCONES, BRIXENTES, LEPONTII, VIBERI, NANTVATES, SEDVNI, VERAGRI, SALASSI, ACITAVONES, MEDVLLI, VCENI, CATVRIGES, BRIGIANI, SONTIONTII, EBRODVNTII, NEMALONI, EDENNATES, ESVBIANI, VEAMINI, GALLICAE, TRIVLATTI, ECTINI, VERGVNNI, EGVITVRI, NEMENTVRI, ORATELLI, VERVSI, VELAVNI, SVETRI.

Expoſui, quæ de Italia, atq; Italiæ iure aſſiduo ſtudio ex ſumma annalium vetuſtate eruere potui. lætorq;, me tandem ad laboris vtinam tam glorioſi, quam, vt ſpero, vtilis, optatum exitum perueniſſe. Reliquum eſt, vt, poſteaquam ciuitatem Romanam, Italiámque ipſam ſatis, vt his temporibus, atque hac opum imbecillitate potuit, explicuimus, deinceps Romanæ quoſdam quaſi per victoriæ gradus, prouinciarum populi Romani iura vetera, quæ huic maxime coniuncta diſputatio eſt, eo, quo inſtituimus, ordine perſequamur.

CAROLI SIGONII DE ANTIQVO IVRE PROVINCIARVM

LIBER PRIMVS.

Ad magnificum virum Io. Vincentium Pinellum.

FECI, *Io. Vincenti Pinelle, vir magnifice, non inuitus, vt rerum Romanarum ſtudium non mediocri à me quondam diligentia cultum, ſed varijs poſtea de cauſsis intermiſſum hoc tempore reuocarem, quæq; de iure populi Roma. aliquot iam editis commentarijs ſcribere inſtituiſſem, ea nunc demum opera repetita perficerem. Me vero, vt hoc facerem, cum res ipſa per ſe cognitione digniſsima, tum tua in primis auctoritas impulit, quæ in omni re merito ſemper apud me plurimum valuit. quippe cum tu ita mecum, quæ tua eſt humanitas, ageres; non debere me diuturniorem eius ſtudij operam recuſare, in quo ſummi quondam philoſophi, ac ſummo ingenio, ſummaq; doctrina præditi, Ariſtoteles, & Heraclides induſtrie eſſent verſati. à quibus ſtudioſe non Græcorum ſolum, ſed etiam barbarorum reſpublicæ conquiſitæ, atque earum mores, & inſtituta diligenter hominum eſſent memoriæ conſignata. immo vero eò me vehementius oportere in hanc vnam cogitationem incumbere, quòd illi tenuiorum, atque obſcuriorũ ferè gentium iura inueſtigaſſent, ego vnius omnium clariſsimæ, ac potentiſsimæ ſtatum exquirerem: illi florentium tum populo*

pulorum res omnibus exploratiſsimas tradidiſſent, ego iampridem mortui, & vix pauciſsimis in litterarum monumentis ſpirantis inſti tuta obſcuriſsima ab obliuione hominum, & ſilentio vindicarem. Quamobrem feci, vt dixi, libenter, vt ad eos libros, quos ſuperioribus annis de antiquo iure ciuium Rom. atque Italiæ ſcripſeram, tertios hos de vetere prouinciarum iure adiungerem, quæ vna mihi diſputatio deſiderari poſſe videbatur ab ijs, qui perfectam veteris populi Romani iuris notitiam requirebant, feci autem ita, vt, quod in ſuperioribus etiam obſeruaui, neque idoneum tantarum tradendarum rerum ordinem, qui mire tenere lectorem ſolet, prætermitterem, nec, quod auctoritatem doctrinæ ſummopere continet, quidquam interea non certo veterum teſtimonio confirmarem. vt omnes inelligere poſſent, ad ſolidam huius laudem ſtudij perſequendam facultatem mihi potius aliquam defuiſſe, quàm voluntatem. Quod autem mea ſponte propter ſummum meum erga te ſtudium, tuamq; conſtantem erga me voluntatem eram facturus, vt aliquo te ſcriptorum meorum genere appellando, veterem noſtram neceſsitudinem notam poſteris facerem, id mihi multo iuſtiore ratione in hoc libro retinendum eſſe duxi, vt, quod te potiſsimum hortatore opus ad exitum perduxiſſem, idem etiam in manus hominũ in tuo multò ornatiſsimo nomine darem. vt illud omittã, quod vere mihi videor poſſe dicere, eum eſſe te, quem ego cum propter veterem erga me animi propenſionem vnice diligam, tum propter variam præſtantium multarum artium cognitionem, & incredibile, ac conſtans virtutis ac ſcientiæ ſtudium omnibus iſtius ætatis, ac dignitatis hominibus anteponam. Itaque cum in te omnia eluceant, quæ præclara videri hominibus, atque eximia ſolent, Genuæ patriæ claritas, Pinellæ familiæ decus, Coſmi patris optimi, ac magnifici viri ſplendor, fortunarum amplitudo, tu hæc omnia perpetuo vno virtutis, ac doctrinæ, quo flores, ſtudio ita obſcuraſti, vt, qui te laudant, hoc in maximis tuis ornamentis ponãt, quòd his omnibus, quæ vulgo homines ſuſpiciunt, poſthabitis, ſolam laudem ex beneficentia, comitate, multarumq;, atq; egregiarum diſciplinarum notitia cõſecteris. Quibus de rebus cũ ego te, iam tum, cum in Patauino profiterer gymnaſio, præſens cœpiſſem admirari, nunc demum multis, ijsq; non leuiſsimis additis tui erga me amoris, ac beneuolentiæ notis abſens ita amo, vt quem aut propter virtutis opinionem colam magis, aut propter officiorum erga me magnitudinem diligam vehementius, profecto habeam neminem. Quæ cauſ-

ſa fecit, vt hoc prodi poſteris, quanquam ad laudem fortaſſe tuam exiguum, tamen ad animi mei fructum, non leue, vt ſentio, teſtimonium voluerim. vt & tu, & ceteri, ſi plura, aut maiora vel honorandæ virtuti, vel alendæ beneuolentiæ tuæ præſtare poſſem, ſtudioſiſſime præſtiturũ me fuiſſe, cognoſcerent. Sed de meo erga te officio aliàs fortaſſe commodius. nunc, quod ſuſcepimus, quoniam, quibus in rebus iura ciuium Roma. Latinorum, atque Italicorum ſita eſſent, ſuperioribus libris oſtendimus, deinceps eodem doctrinæ ordine iura prouinciarum inueſtigemus, ac, te potiſſimum auſpice, experiamur, quantum in hac etiam parte efficere induſtria, diligentiaq́; poſſimus.

Quid prouincia fuerit, & quomodo confecta ſit. CAP. I.

PROVINCIAE nomen tribus modis populus Romanus totius huius rationis auctor accepit, vno, pro regione, quam aut armis deuictam, aut quocunque modo in poteſtatem adductam, ipſe magiſtratui ſuo adminiſtrandam ſubiecit; altero pro quacunque regione, in qua bellũ Romanus imperator adminiſtrarit; tertio pro quacunque publici muneris procuratione. Nos autem de prouinciis locuturi prouinciam prima, & quidem propria ſignificatione ſumemus. Quo circa, ſi certam prouinciæ, breuémque definitionem quęramus, ſanè vt Latium regionem iure Latij donatam, & Italiam regionem iure Italico affectam dicebamus, ſic prouinciam definiemus, regionem, quæ ius prouinciale conſecuta ſit. Etenim ius ipſum ſingulis regionibus à populo Romano conceſſum, illud eſt potiſſimum, quo regio à regione diſtinguitur. Ius autem prouinciale, quod alio nomine Formula prouinciæ nuncupatur, vt etiam ius Latij, atque Italicum ex legibus percuſſi cum populo Romano fœderis emanauit. Itaq;, vt fœderis leges æquiores, iniquioréſq; fuerunt, ſic diuerſa, quemadmodum ante diximus, fœderum genera intulerunt. Quoniam autem leges, quæ prouinciis datæ ſunt, iniquiores fuerant, quàm quæ Latio, atque Italiæ, propterea prouinciæ ius etiam deterius, quàm Latium, atque Italia, ſunt adeptæ. Nam Italia vectigalis facta eſt illa quidem, ſed tamen in vniuerſum libertate donata. prouinciæ verò non ſolum vectigalibus, ſed etiam ſeruitute mulctatæ ſunt. quippe quę legibus ſuis, ac magiſtratibus ius dicentibus ſpoliatæ ſint. Id vero argumento eſt, quòd prouincia nulla fuit, quæ non Romanum prætorem, ac quæſtorem habuerit; illum, qui ius diceret; hunc, qui vectigalia procuraret. Vnde ſcite ſcriptum illud eſt apud Strabonem, vniuerſæ regionis, quæ Romanis pareret, vnam regibus ſubiectam fuiſſe, alteram ab ipſis poſſeſſam, in eámque prouinciam dictam, prætores cum quæſtoribus miſſos. ex quo intelligi poteſt, vniuerſam prouinciæ rationem fuiſſe, vt vectigalis eſſet, ac populi Romani magiſtratui obediret.

Quoniam autem vnius regionis populi, ac ciuitates non eodem modo ſe aduerſus populum Romanum geſſerant omnes, propterea neque eodem omnes pacto tractatæ ſunt, verum pro ſuis cuiuſque meritis leges acceperunt. Quo factum eſt, vt aliæ ciuitates vectigales, aliæ immunes relictæ, aliæ ſeruitute, aliæ libertate affectæ ſint. Vectigales dictæ, quibus vectigal aliquod impoſitum eſt; immunes, quibus nullum. Seruitute affectæ, quas magiſtratui Rom. parere voluerunt; libertate, quas magiſtratus Ro. iuriſdictione ſoluerunt. Vectigal porro ipſum aut certũ fuit, aut incertum. certũ definita ferè ſtipendij ſumma, & hoc tributũ, ſiue ſtipendium, & qui hoc pependerunt, tributarij, ſiue ſtipendiarij nominati ſunt; incertum, quod

portubus, rebuſq; venalibus, paſcuis, agriſq; conſtitutum eſt, quod portorium, ſcriptura, & decuma dictum eſt. Tributum autem duplex fuit, vnum pecuniæ ordinarium, quod in caput, atque in ſolum impoſitum quotannis exigebatur, alterum extraordinarium, quod aut ex lege, aut ex ſenatus conſulto pro vſu prouinciæ aliquando imperabatur. veluti cum naues, nautas, milites, ac ſumptũ in eos dare prouinciæ iubebantur. Portorium autem fuit vectigal, quod ex importatione, & exportatione rerum venalium capiebatur; ſcriptura, quod ex paſtione paſcuorum publicorum; decuma, quod ex agris, qui frumenti decumam, ſiue quanuis aliam partem darent. Frumenti vero, quod ex prouinciis extrahebatur, tria genera extiterunt, decumanum, emptum, & æſtimatum. decumanum erat decuma, quam quiſque arator ſine pretio dare cogebatur. quæ ſumma pro copia, inopiave frumẽti in ſingulos annos erat incerta. eaq; aut Romæ à cenſoribus, aut in prouincia à magiſtratu Romano vendebatur publicanis, qui ex eo decumani dicebantur, vt pro ea certam pecuniam populo Romano repræſentarẽt. Emptum ſumma altera, quam aratores vendere accepto ex ſenatus conſulto pretio cogebantur. quod frumentum Romam ad alendum populum à magiſtratu Romano mittebatur. Æſtimatum ſumma alia, quam æſtimabat magiſtratus in cellam ſuam in vſum familiæ ſuæ, cum interdum pro frumento pecuniam acciperet. Quin etiam emptum duplex fuit, vnum decumanum, quod ex alteris item decumis pretio perſoluto aliquando accipiebatur; alterum imperatum, quod præter duas decumas æqualiter omnibus ciuitatibus pretio item ſoluto imperabatur. quemadmodũ perſpicue ex frumẽtaria cognoſcitur. nam fuiſſe etiam quoddam, quod honorarium diceretur, Cicero in Piſonem oſtendit, cum dixit: *Qui modus tibi fuit frumenti æſtimati, qui honorarij? ſiquidem poteſt vi, & metu extortum honorarium nominari.* Seruitus autem, quam dixi ciuitatum, tota in eo poſita fuit, vt legibus, & magiſtratibus Romanis obtemperarent. Qua de cauſa in ſingulis prouinciis diuerſæ diœceſes, ſiue diuerſi conuentus, ac diuerſa fora conſtituebantur, eiſq; ſuæ cuique ciuitates attribuebantur, quæ eò iuris à magiſtratu Romano poſcendi cauſſa conuenirent.

Vt autem earum ciuitatum, quæ ſeruitute oppreſſæ ſunt, ſtipendiariæ proprie dictæ, quæ aliquid populo Romano pependerunt; immunes, quæ nihil: ſic earum, quæ libertate donatæ ſunt, fœderatæ præcipue appellatæ, quæ aliquid ex fœdere debuerunt; liberæ, quæ omnino nihil. Quorum nominum, quarumq; conditionum omnium quæ ratio, quæq; formula fuerit, poſt ſingulis afferendis, quę cuique ciuitati datæ ſunt, legibus, apparebit.

Huius autem totius beneficij, atque honoris arbitrium ab initio penes ſenatum fuit vniuerſum. Is enim acceptis ab imperatore de ſuperatis hoſtibus, & regione in poteſtatem adducta litteris, ſecum de mulcta, ac præmiis eorum, qui victi eſſent, conſultauit, ac quid ſibi fieri placeret, imperatorem admonuit, decem, aut quinque legatis ſenatoribus ad eum miſſis, vt ex eorum ſententia de hoſtibus, & eorum regione ſtatueret. Quibus mandatis acceptis imperator aut ex certa ſenatus, ſi ita præſcriptum fuerat, voluntate, aut de communi decem legatorum ſententia victis gentibus aut ignouit, aut in prouinciæ formam redegit. ignouiſſe dictus eſt, cum liberas reliquit, ac ſuis vti legibus, ſuoſq; creare more patrio magiſtratus permiſit; in prouinciæ formam redigere, cum ademptis, aut immutatis legibus eos omnino magiſtratui Romano quotannis ab vrbe mittendo ſubiecit, ac vectigalia, conuentuſq; conſtituit. Quo in genere illud humanitatis adhibuit, vt non omnes eiuſdem prouinciæ ciuitates eodem modo tractaret, verum pro cuiuſque meritis, aut maioribus aut minoribus, vt dixi, commodis ac detrimentis afficeret. Quæ vero cum de vniuerſa regione, tum de ſingulis ciuitatibus, populiſq, conſtituta erant, ea in concione ſilentio ante per præconem facto imperator ferè præconi pronuncianda mandabat, ac poſtremo Romam, relicto aliquo præfecto prouinciæ, decedebat. Atque hæc quidẽ omnia ita eſſe, ex iis, quæ proxime de ſingulis

gulis prouinciis dicentur, intelligetur.

Ex his autem perſpicuum illud eſt, prouinciam, vt propoſui, regionem fuiſſe, quæ tum vectigalia populo Romano pependit, tum magiſtratui populi Romani ex fœderis lege obtemperauit, exceptis ciuitatibus iis, quæ propter merita ſua aut immunitate, aut libertate donatæ, atque in amicorum formulas relatæ eſſent. ac propterea ius prouinciale, quo magiſtratui Romano parere coacti ſunt, multo, quàm aut Italicum, aut Latinum, incommodius, ac deterius fuiſſe. ciuitates autem, populos, homines, familiasq; eas excipio, quæ propter merita ſua aut libertate, aut immunitate donatæ ſunt, aut in amicorum, & ſociorum formulam, numerumq; relatæ. Fuiſſe vero talem libertatis, immunitatis, atque amicitiæ formulam, licet ex vetere ſenatuſconſulto anno DCLXXV facto, eiuſdemq; memoriæ plebiſcito perſpicere. ſenatuſconſultum, prout è Græco conuerſum, atque ſuppletum eſt, huiuſmodi eſt:

COS.Q.LVTATIO.Q.F.CATVLO.M.ÆMILIO.Q.F.M.N.LEPIDO
PR.VERO.VRBANO.ET.PEREGRINO.L.CORNELIO...F.SISENNA.MENSE.MAIO
Q.LVTATIVS.Q.F.CATVLVS.COS.AD.SENATVM.RETTVLIT
XI. KAL.IVNIAS.IN.COMITIO SCRIBENDO.AFFVERVNT.L.FABERIVS.L.F.SERGIA
C..... .L.F.POPLILIA.Q.PETILLIVS.T.F.SERGIA
QVOD.Q.LVTATIVS.Q.F.CATVLVS.COS.VERBA.FECIT
ASCLEPIADEM.PHILINI.F.CLAZOMENIVM.POLYSTRATVM.POLYARCI.F.CARYSTIVM
MENISCVM.IRENAEI.F.MENISCVM.THARGELII.F.MILESIVM
IN.CLASSE.AFFVISSE.BELLO.ITALICO.INEVNTE.EOS.OPERAM.FORTEM.AC.FIDELEM
REIP.NOSTRAE.NAVASSE.EOS.EX.S.C.SE.SE.IN.PATRIAS.RECEPISSE
VELLE.SEI.EI.VIDEATVR.VTEI.PRO.REBVS.BENE.GESTEIS.AB.EIS
ERGA.REMP.NOSTRAM.EORVM.COMMEMORATIO.FIAT.D.E.R.I.C
ASCLEPIADEM.PHILINI.F.CLAZOMENIVM.POLYSTRATVM.POLYARCI.F.CARYSTIVM
MENISCVM.IRENAEI.F.MILESIVM.MENISCVM.INDIDEM.TARGELII
VIROS.BONOS.PROBOSQVE.ET.AMEICOS.DECLARARE.SENATVM
POPVLVMQVE.ROMANVM.EXISTIMARE.EORVM.OPERAM.BONAM.ET.FORTEM
ET.FIDELEM.REIP.NOSTRAE.FVISSE.QVAM.OB.CAVSSAM.SENATVM.IVDICARE
VTEI.IEI.LEIBEREI.POSTEREIQVE.EORVM.IN.SVEIS.PATRIEIS.IMMVNES
RERVM.OMNIVM.ET.TRIBVTORVM.EXPERTES.SINT.SIQVAE.TRIBVTA
EX.BONEIS.EORVM EXACTA.SVNT.POSTEAQVAM.E.PATRIA.REIP.NOSTRAE
CAVSSA.DISCESSERINT.VTEI.EA.OMNIA.EIS.IN.INTEGRVM.RESTITVANTVR
ET.SEI.QVOD.VADIMONIVM.PRAETERIIT.EX,QVO.EX.PATRIA.REIP.NOSTRAE
CAVSSA.DISCESSERINT.NEI.EA.RES.EIS.FRAVDI.SIT.NEI.VE.QVID.EIS
OB HANC.CAVSSAM.MINVS.DEBEATVR.NEIVE.QVID.MINVS.EIS.EMERE
VENDERE.LICEAT.QVAEQVE.HEREDITATES.EIS.SEIVE.LEIBEREIS.EORVM
OBVENERVNT.VTEI.EAS.HABEANT.POSSIDEANT.FRVANTVRQVE
QVAEQVE.IPSEI.LEIBEREI.POSTEREI.VXORESQVE.EORVM.AB.ALIO.EMERINT
SEIVE.QVID.AB.EIS.LEIBEREIS.POSTEREIS.VXORIBVSQVE.EORVM.ALII.EMERINT
VTEI.EORVM.LIBERORVM.VXORVMQVE.EORVM.POTESTAS.ET.OPTIO.SIT
SEIVE.IN.PATRIEIS.LEGIBVS.SVEIS.VELINT.CERTARE.SEIVE.APVD.MAGISTRATVS
NOSTROS.APVD.IVDICES.ITALICOS.SEIVE.IN.CIVITATE.LEIBERA.EARVM
QVAE.VSQVE.AD.FINEM.IN.AMICITIA.POPVLEI.ROMANEI.MANSERVNT
VBEI.VELINT.VTEI.IBEI.IVDICIVM.DE.EIS.REBVS.FIAT.SEIQVA.IVDICIA
DE.EIS.ABSENTIBVS.POSTEAQVAM.E.PATRIA.DISCESSERINT.FACTA.SVNT
EA.VTEI.IN INTEGRVM.RESTITVANTVR.ET.DE.INTEGRO.IVDICIVM
EX.S.C.FIAT SEIQVAS.PECVNIAS.CIVITATES.EORVM.PVBLICE.DEBEANT
NEIQVID IN.HAS.PECVNIAS.DARE.DEBEANT.MAGISTRATVS.NOSTRI.QVIQVOMQVE
ASIAM.EVBOEAM.LOCABVNT.VECTIGALVE.ASIAE.EVBOEAE.IMPONENT

CAVERENT·

CAVERENT.NEI.DARE.DEBERENT.ET.VTEI.Q.LVTATIVS.M.AEMILIVS.COS.
A.A.S.E.V.EOS.IN.AMEICORVM.FORMVLAM.REFERVNDOS.CVRARENT
EISQVE.AENEAS.TABVLAS.AMICITIAE.IN.CAPITOLIO.PONERE
SACRIFICIVMQVE.FACERE.LICERET.MVNVSQVE.EIS.EX.FORMVLA
LOCVM.LAVTIAQVE.Q.VRB.EIS.LOCARE.MITTEREQVE.IVBERENT
SEIQVE.DE.REBVS.SVEIS.LEGATEI.VENIRE.VELLENT.VTEI.EIS.LEIBEREIS
POSTEREISQVE.EORVM.LEGATOS.VENIRE.MITTEREQVE.LICERET
VTEI.Q.LVTATIVS.M.AEMILIVS.COS.A.A.SEI.EIS.V.E.LITTERAS
AD.MAGISTRATVS.NOSTROS.QVEI.ASIAM.MACEDONIAM.PROVINCIAS
OPTINENT.ET.AD.MAGISTRATVS.EORVM.MITTERENT.
SENATVM.VELLE.ET.AEQVOM.CENSERE.EA.ITA.FIERI.I.V.E.E.R.P.F.S.V.E.

Plebiſcitum vero poſt loco idoneo proferetur.

De colonijs, & municipijs, prouinciarum. CAP. II.

VT AVTEM in Italia coloniæ deductæ, municipia conſtituta, ſic etiam in prouinciis, verum & ſero admodum, & pauca, ſunt. Primum, qui in prouinciis colonias collocarit, inuenio C. Gracchũ, qui Carthaginem deduxit in Africa. Vnde ſcribit Velleius: *In legibus Gracchi inter pernicioſiſsima numerauerim, quòd extra Italiam colonias poſuit. id maiores diligenter vitauerant, vt ciues Romanos ad cenſendum ex prouincijs in Italiam reuocauerint. prima autem extra Italiam colonia Carthago condita eſt.* Appianus tamen ſcribit, cum Gracchi lege Carthago deduceretur, ſenatum infauſtis ominibus commotum eam deductionem irritam reddidiſſe. Non multis inde poſt annis à Q. Marcio conſule Narbonem in Gallia Velleius, in Corſica Marianam à Mario, Aleriam à Sylla dictatore deductas, Plinius prodidit. Quin etiam, cum Suetonius colonias Cæſaris alias tranſmarinas nominet, in quas ille dictator octoginta millia ciuium diſtribuerit, aliàs Gallicas, in quas veteranos deduxerit, ſanè in prouinciis militares quoque colonias conſtitutas, intelligere poſſumus. Primus autem de ciuitate & Latinitate prouinciis danda Cn. Pompeius Strabo Magni pater tulit, qui conſul, vt ante ſcripſi, ciſpadanis Gallis ciuitatem, tranſpadanis Latinitatem conceſſit. at qui primus exteris prouinciis hoc detulerit muneris, C. Cæſar dictator, vt opinor, fuit. quod Cicero innuit, cum ita queritur cum Attico: *Multa Siculis Cæſar. neque me inuito. etſi Latinitas erat non ferenda. verumtamen. ecce autem Antonius accepta grandi pecunia fixit legem à dictatore comitijs latam, qua Siculi ciues Romani. cuius rei viuo illo mentio nulla.* Itaque municipia in prouinciis florente populo aut nulla, aut certe perpauca fuerunt, exceptis iis, quæ in citeriore Gallia, id eſt Italia, facta ſunt. In prouinciis tamen multos ciues Romanos verſatos eſſe, partim aratores, & pecuarios, partim publicanos, & negociatores, teſtatur Cicero, ſcribens ad fratrem. *Conſtat Aſia,* inquit, *primum ex eo genere ſociorum, quod eſt ex omni genere hominũ humaniſsimum, deinde ex eo genere ciuium, qui aut publicani ſunt, aut ita negotiantur, vt locupletes ſint.* Et pro Fonteio: *Referta eſt Gallia negotiatorum, plena ciuium Romanorum. vnum ex toto negotiatorum, colonorum, publicanorum, aratorum, pecuariorum numero teſtem producant.* Quin etiam Cæſar libro tertio, Liſſum in Illyrico à ſe oppugnatum ſcribit, defendentibus ciuibus Romanis, qui eius conuentus erant. & Hirtius P. Sittium equitem Romanum de conuentu Vticenſi in Africa prodit; & alio loco, Salonam in Illyrico incoluiſſe fortiſſimos, fideliſſimosq; ciues Romanos. At ab Auguſto, & ſucceſſoribus eius, vt multa alia, ſic hoc, innouatum; vt prouinciæ coloniis frequentarentur, vt aliis oppidis ciuitas, aliis Latinitas, aliis ius Italicum tribueretur. cuius rei fidem facit Suetonius, cum de

prouinciis

prouinciis eius ſcribit: *Vrbium quaſdam fœderatas, ſed ad exitium licentia præcipites libertate priuauit. alias merita erga populū Romanum allegantes Latinitate, vel ciuitate donauit.* Quam ob rem, quæ à Plinio de tam multis coloniis, municipiis, Latini, & Italici iuris oppidis Hiſpaniæ, Galliæ, Illyrici, Africæq; traduntur, ea ad Auguſti, & ſucceſſorum eius tempora vſque ad D. Titum, cuius ipſe æqualis fuit, referuntur. quorum inſtituta alio volumine ſunt nobis enucleanda. nunc antiquam prouinciarum populi conſuetudinem perſequamur, ac primum quæ, & quando, & quibus finibus, & quibus ducibus confectæ, & quo iure relictæ, deinde per quos, & quomodo adminiſtratæ ſint, demonſtremus. ad hæc autem indaganda iiſdem veſtigiis contendamus, quibus ad ius Latij, Italicumq; acceſſimus. nempe vetere cuiuſque regionis ſtatū expoſito, à bellis cum populo Rom. geſtis ad fœdera icta, à fœderibus ad iura ab eo accepta pergamus, ac de ſingulis quàm breuiſſime, & quàm planiſſime poſſumus, diſſeramus.

De Sicilia. CAP. III.

CETERVM prouinciarum conficiendarum conſuetudo populo Romano recens admodum fuit. neque enim, niſi poſt deuictam Italiam, atque adeo poſt Carthaginienſes bello primo Punico ſuperatos, id eſt poſt annum ab vrbe condita quingēteſimum, prouincia vlla eſt inſtituta. quo tempore Sicilia ipſa confecta eſt. Hāc inſulam varie quondam poſſeſſam, poſtremo partim Syracuſani reges vetuſto imperij iure iam inde à Gelone rege, qui poſt annum vrbis ducenteſimum ſexageſimum regnauit, deducto, partim Carthaginienſes multis bellis in Sicilia iam inde à Gelonis temporibus geſtis occupatam, præter Mamertinorum ciuitatem, tenebant. Itaque Romani inſignia duo aſciſcendæ Siciliæ cauſſa geſſere bella; vnum, quo Pœnorum; alterum, quo Syracuſanorum regionem redegerūt in poteſtatem. Cum Pœnis autem hæc gerendæ rei eſt oblata occaſio. Flagrabant iampridem odio inter ſe Romanus, & Pœnus. Romanū maxime perpulerat, quòd Pœnus Tarentinos aduerſus ſe contra vetuſti fœderis leges auxilio adiuuiſſet, Pœnum, quod Romanus cum Hierone Syracuſarum rege ſocietatem iniſſet. Itaque merito alter alterum ſuſpectum habebat, ſalutemq; ſuam in eo, ſi alterum ſuſtuliſſet, reponebat. Quo vero tempore legio Campana D. Iubellio duce Rhegium oppidum in finibus Italiæ ſitum, cuius præſidio aduerſus Pyrrhum regem in Italiam aduenientem præpoſita fuerat, occupauit, eodē etiam Campani, qui in Sicilia ſub Agathocle Syracuſarum rege meruerant, Meſſanam intra mœnia accepti, violata fide, in poteſtatem adduxerant. Poſt autem ſupplicio de legione Romana per Genucium conſulem, anno vrbis quadringenteſimo octageſimo ſecundo, ſumpto, qui Meſſanam tenebant, metu perculſi, ac prœlio aduerſus Hieronem, qui poſt Agathoclem Syracuſarum regnum obtinuit, fracti partim Pœnorum, partim Romanorum implorarant auxilium. Ita Romani veriti, ne Carthaginienſes hac occaſione tota inſula potirentur, à Mamertinis acciti bellum cum Pœnis in annos tres, ac viginti ſuſceperunt. quod bellum iniit Ap. Claudius Caudex conſul anno quadringenteſimo octogeſimo nono, confecit Q. Lutatius Catulus anno DXII, Amilcare Pœnorum duce Annibalis patre, deuicto. Romani decem legatis, vt ſcribit Polybius, miſſis, his legibus pacem cum Pœnis compoſuerunt: *Vt Pœni Sicilia, & omnibus inſulis, quæ intra Italiam, & Africam ſunt, excederent, duo millia, ac ducenta talenta Euboica in annos* XX *penderent, in præſens mille; captiuos Romanos ſine precio redderent. Vtriuſque populi ſocij apud vtrunque populum tuti eſſent; alterius ſocios neuter in amicitiam acciperet, neuter in alieno imperio imperaret, neve milites conduceret.* Tum vero Siciliæ partem, quam Carthaginienſes poſſederant, in prouinciæ formam eſſe redactam, teſtatur Zonaras, cum ſcribit, *Q. Lutatium*

Lutatium Cerconem conſulem in Siciliam profectum omnia cum Catulo compoſuiſſe, ac Siciliæ arma ademiſſe; atque ita Siciliam à Romanis, excepto Hieronis regno, ſeruituie mulctatam. Primam autem omnium prouinciam hanc à populo Romano eſſe factam, profitetur Cicero in oratione de iuriſdictione: *Sicilia omnium nationum exterarum princeps ſe ad amicitiam, fidemq; populi Romani applicuit. prima omnium, id quod ornamentum imperij eſt, prouincia eſt appellata: prima docuit maiores noſtros, quàm præclarum eſſet exteris gentibus imperare.* Itaque huius adminiſtrandæ cauſſa ab hoc tempore prætor quotannis in Siciliam cum quæſtore miſſus eſt. primus C. Flaminius prætor eam, Solino teſte, ſortitus eſt. Atque hæc quidē de primo bello.

Anno inde ab V. C. DXXXVIII, ardente Punico bello ſecundo Italia, Hierone rege Syracuſarum ſocio populi Romani conſtantiſſimo vita functo, Hieronymus nepos eius, re Syracuſana ad Pœnos traducta non ita multo poſt à coniuratis eſt interfectus. Quare ſequenti anno M. Marcellus conſul in Siciliam Hieronymi morte tumultuantem, & ad Pœnos inclinantem profectus Syracuſas à Romana amicitia alienatas, diu à ſe oppugnatas, tandem cepit. Quo tempore, vt verbis vtar Liuij, *cum cetera tanta fide, atque integritate compoſuiſſet, vt non modo ſuam gloriam, ſed etiam maieſtatem populi Romani augeret, ornamenta: ſigna vrbis, tabulasq;, quibus abundabant Syracuſæ, Romam deuexit. Legationes omnium fermè Siciliæ ciuitatum ad eum conuenerunt. diſpar vt cauſſa earum, ita conditio fuit. qui ante captas Syracuſas aut non deſciuerant, aut redierant in amicitiam, vt ſocij fideles accepti, cultiq;. quos metus poſt captas Syracuſas dediderat, vt victi à victore leges acceperunt.* Ceterum non à Marcello regnum Syracuſanum in prouinciæ formam eſt redactum, verum à M. Valerio Læuino conſule, qui, vt idem tradit, *reliquias belli ſuſtulit, Agrigento de hoſtibus capto; & alijs quibuſdam oppidis receptis, Pœnisq; prorſus ex inſula eiectis, debellauit.* vnde in Senatu Romæ dixit; *cum annos propè ſexaginta terra, mariq; magnis ſæpe cladibus bellatum eſſet, ſe eam prouinciam confeciſſe, neminem Carthaginienſem in Sicilia eſſe, neminem Siculum; qui metu inde fugati abfuerint, eſſe omnes in vrbes, in agros ſuos redactos, arare, ſerere; deſertam recoli terram tandem, frugiferam ipſis cultoribus, populoq; Romano paci, ac bello fidiſſimum annonæ ſubſidium.*

Ab hoc igitur tempore prætori vni ambæ prouinciæ ſunt commiſſæ, vetus nimirum prouincia, & qua regnum Hieronis fuerat, Syracuſæ. De prætore ſic legatus Macedonum in ſenatu loquitur apud Liuium: *Romani, Meſſanæ vt auxilio eſſent, primo in Siciliam conſcenderunt, iterum, vt Syracuſas oppreſſas ab Carthaginienſibus in libertatem eximerent, & Meſſanam, & Syracuſas, & totam Siciliam ipſi habent, vectigalemq; prouinciam ſecuribus, & faſcibus ſubiecerunt.* & alius alibi ita: *Cur Syracuſas, atque in alia Siciliæ Græcas vrbes prætorem quotannis cum imperio, & virgis, & ſecuribus mittitis? nihil aliud profecto dicatis, quàm armis ſuperatis vos ijs has leges impoſuiſſe.* De duobus vero quæſtoribus Lilybetano, & Syracuſano teſtis optimus eſt in Diuinationem Aſconius.

Inde ſeruilibus bellis duobus conflictata prouincia eſt, quorū alterum ab Euno quodam Syro, & Cleone ſeruis conflatū P. Rupilius conſul anno DCXXXI confecit, prouinciaq; conſtituta leges Siculis dedit. vnde illa ſunt apud Valerium: *A P. Rupilio conſule leges vniuerſi Siculi acceperunt, acerbiſſimoq; prædonum, ac fugitiuorum bello liberati ſunt.* & apud Ciceronem in Verrem: *P. Rupilius ex decem legatorum ſententia leges Siculis conſcripſit.* Alterum ab Athenione ſeruo commotum à M'. Aquillio conſule anno DCLII eſt abſolutum, & prouincia ordinata. Atque hunc quidem ſignificauit idē, cum dixit in Verrem. *Poſt bellum, quod M'. Aquillius confecit, nullum fugitiuorū in Sicilia bellum fuit*: item: *Poſt M'. Aquillium omniū prætorum inſtituta, atque edicta fuerunt, ne quis cum telo ſeruus eſſet.* Ergo cum bellatū quater in Sicilia ſit, bis cum Pœnis, bis item cum ſeruis, hinc quattuor etiā bellorum, ac prouinciæ confectores celebrati ſunt, Q. Catulus, M. Læuinus, P. Rupilius,

Rupilius,& M'.Aquillius.de quibus ferè eodem in libro Cicero: *Cum bellis Carthagimenſibus Sicilia vexata eſt,poſt noſtram,patrumq; memoriam cum bis in ea prouincia magnæ fugitiuorum copiæ verſatæ ſint, tamen aratorum internecio facta nulla eſt. tum qui M.Læuino, aut P. Rupilio, aut M'. Aquillio prætoribus in eam prouinciam ſucceſſerant,aratores reliquos non colligebant.*

Quin etiam quater eſt conſtituta prouincia,legibus de vectigalibus exigendis, & iure dicendo datis,niſi ſi quæ ciuitates fœderatæ,aut immunes,aut liberę obſeruatæ fidei præmiū fuerint relictæ. Ac de vectigalium quidē ratione hæc ſunt apud eundem : *Inter Siciliam, ceterasq; prouincias in agrorum vectigalium rationibus hoc intereſt,quòd ceteris aut impoſitum vectigal eſt certum, quod ſtipendiarium dicitur, vt Hiſpanis, & plerisque Pœnorum,quaſi victoriæ præmium,ac pœna belli; aut cenſoria locatio conſtituta eſt,vt Aſiæ lege Sempronia. Siciliæ ciuitates ſic in amicitiam fidemq; recepimus,vt eodem iure eſſent,quo fuiſſent,eadem conditione populo Romano parerēt, qua ſuis antea paruiſſent. perpaucæ Siciliæ ciuitates ſunt bello à maioribus noſtris ſubactæ,quarum ager cum eſſet publicus populi Romani factus,tamen illis eſt redditus. fœderatæ ciuitates, ac liberæ Haleſina, Segeſtana, Alycienſis,Panormitana. præterea omnis ager Siciliæ ciuitatum decumanus eſt : itemq; ante imperium populi Romani ipſorū Siculorum voluntate, ac inſtitutis fuit.* & alio loco : *Maiores noſtri cum Siciliam tam opportunum ſubſidium belli, & pacis ad remp. adiunxiſſent, tanta cura Siculos tueri, & retinere voluerunt, vt non modo eorum agris vectigal nouum nullum imponerent, ſed ne legem quidem venditionis decumarum, neve vendundis aut tempus, aut locum commutarent, vt certo tempore anni, vt ibidem, denique vt lege Hieronica venderent.* Quin etiam alio loco ſeptemdecim fuiſſe populos vt acriores populi Romani hoſtes,ſic deterius ab eo tractatos,oſtendit,cum inquit: *An quod Tyndaritani libenter prædicent, nos in ſeptemdecim Siciliæ populis non eramus, nos ſemper in omnibus Punicis, Sicilienſibusq; bellis amicitiam,fidemq; populi Romani ſequuti ſumus. à nobis omnia populo Romano ſemper & belli adiumenta, & pacis ornamenta ſubminiſtrata ſunt.* Iam vero, vt Siculi ſæpe naues,nautas, ſumptusq; in nauarchos præbuerint, oſtendit idem, cum prætori Siciliæ Verri obiicit, quòd cum ſuperiores prætores naues ciuitatibus,certumq; numerum nautarum, militumq; imperaſſent, Verres Mamertinæ ciuitati nihil horum imperaſſet, Taurominitanæ vero æque, atque illa,fœderatæ, imperaſſet;& addit: *Quid ſi eiuſmodi eſſe hæc duo fœdera duorum populorum doceo;vt Taurominitanis nominatim cautum, & exceptum ſit fœdere, ne nauem dare debeant, Mamertinis in ipſo fœdere ſanctum,ac ſcriptum ſit, vti nauem dare neceſſe ſit. iſtum autem contra fœdus & Taurominitanis imperaſſe, & Mamertinis remiſiſſe? recitentur fœdera.* & paullo poſt: *At non hoc ſolum aſſecuti Mamertini, ne nauem darent; ecquem nautam, ecquem militem, qui aut in claſſe, aut in præſidio eſſet, te prætore per triennium Mamertini dederunt?* & poſt: *Sumptum omnem in claſſem frumento, ſtipendio, ceterisq; rebus nauarcho ſuo quæq; ciuitas ſemper dare ſolebat. is neque vt accuſaretur à nautis committere audebat, & ciuibus ſuis rationem referre debebat. in illo omni negotio non modo labore, ſed etiam periculo ſuo verſabatur. erat hoc, vt dico, factitatum ſemper, nec ſolum in Sicilia,ſed in omnibus prouincijs, etiam in ſociorum,ac Latinorum ſtipendio, ac ſumptu, tum cum illorum auxilijs vti ſolebamus. Verres poſt imperium conſtitutum primus imperauit, vt ea pecunia omnis à ciuitatibus ſibi adnumeraretur. vt is eam pecuniam tractaret, quem ipſe præfeciſſet.* Ac de vectigalibus quidem Siculorum hæc accepimus.

De iuriſdictionibus autem ſatis conſtat, multos conuentus fuiſſe in prouincia conſtitutos, in iisq; prætores iuris dicendi cauſſa verſatos, vt Syracuſanum, Lilybetanum,Panormitanum,& Mamertinum,quorum ſæpe meminit idem in defenſione Siciliæ. Quo eodem illa Liuij pertinent: *Siculorum ciuitatibus Syracuſas, aut Meſſanam, aut Lilybæum indicitur concilium à prætore Romano. conuentus agitur. eo imperio euocati conueniunt. excelſo in ſuggeſtu ſuperba iura reddentem, ſtipatum lictoribus*

ctoribus vident, virgæ tergo, ſecures ceruicibus imminent; & quotannis alium, atque alium dominum ſortiuntur. Quin etiam Siculos in priuatis controuerſiis præcipuo quodam iure fuiſſe, aperte oſtendit Cicero, cum inquit: *Siculi hoc iure ſunt, vt quod ciuis cum ciue agat, domi certet ſuis legibus; quod Siculus cum Siculo non eiuſdem ciuitatis, vt de eo prætor iudices ex P. Rupilij decreto, quod is de decem legatorum ſententia ſtatuit, quam legem Siculi Rupiliam vocant, ſortiatur. quod priuatus à populo petit, aut populus à priuato, ſenatus ex aliqua ciuitate, qui iudicet, datur, cum alternæ ciuitates reiectæ ſunt. quod ciuis Romanus à Siculo petit, Siculus iudex datur, quod Siculus à ciue Romano, ciuis Romanus datur. ceterarum rerum ſelecti iudices ex ciuium Romanorum conuentu proponi ſolent. inter aratores, & decumanos lege frumentaria, quam Hieronicam appellant, iudicia fiunt.* Atque hic quidem vſq; ad Cæſarem dictatorem Siciliæ ſtatus fuit. Siculos inde à Cæſare Latinitate, & poſt mortem Cæſaris ab Antonio conſule ciuitate donatos, queritur, vt dixi, cum Attico Cicero: *Multa Siculis Cæſar neque me inuito. etſi Latinitas erat non ferenda. veruntamen. ecce autem Antonius accepta grandi pecunia fixit legem, à dictatore comitijs latam, qua Siculi ciues Romani. cuius rei viuo illo mentio nulla.* Quarum tamen legum neutram poſt obſeruatam eſſe, cum multa alia documento ſunt, tum quòd Plinius, qui Veſpaſianorum fuit æqualis, Mamertinos ſolos ciues Romanos appellat, Centuripinos autem, Nepinos, & Segeſtanos Latinæ conditionis.

De Sardinia, & Corſica. CAP. IIII.

POST Siciliam Sardinia, & Corſica, inſulæ inter Italiam pariter, atq; Africam interiectæ, ſubactæ ſunt. Anno enim DXV, Carthaginienſes à Romanis incuſati, quòd naues mercatorum ſuorum diſpoliaſſent, Sardiniam iampridem bello à ſe partam, impetrandæ pacis cauſſa, (nam bello Africæ domeſtico vexabantur) Romanis tradiderant, quadriennio vero poſt cum Sardi inſtigantibus Pœnis arma cepiſſent, T. Manlio Torquato conſule duce in poteſtatem redacti ſunt.

Corſis arma inferendi quæ cauſſa fuerit, nemo tradit. illud tantum eſt apud Zonaram, anno DXVII, C. Licinium Varum conſulem Corſicam petiturum Claudium Cliniam cum copiis præmiſiſſe. Claudium terrore Corſis iniecto, quaſi imperator eſſet, cum iis fœdus feciſſe; Varum autem neglecto fœdere Claudiano Corſos adortum ſubegiſſe. Quin etiam biennio poſt à Sp. Caruilio cos. rem bene cum Corſis geſtam, & poſt triennium eoſdem à C. Papirio Maſone cos. in ditionem populi Romani adductos inuenio. Hic eſt autem Papirius ille, qui primus in monte Albano, & quidem de Corſis, triumphauit, vt Valerius, ac Plinius prodidere.

Vtramque autem inſulam his victoriis in prouinciç formam eſſe redactam, multi ſignificant, Solinus, cum Siciliam, & Sardiniam *iiſdem temporibus prouinciam factam;* Velleius, cum Sardiniam *T. Manlij ductu certũ accepiſſe imperium,* ſcribit: Liuius, cum per hæc tempora *duos additos prætores prodit;* Pomponius cum *eoſdem adiectos, vt in nouas prouincias Siciliã, & Sardiniam mitterentur,* titulo de origine iuris interpretatur. Corſica vero iam tum, vt inquit Rufus, Sardiniæ attributa eſt, atq; ex duabus vna prouincia facta, atq; vno Sardiniæ nomine inſignita. Itaq; vt C. Flaminius prætor Siciliam, ſic M. Valerius Sardiniam, Solino teſte, primus obtinuit. Rebellaſſe autem poſtea Corſos, ac multo etiam ſæpius Sardos, eoſdémq; armis ad imperium populi Romani redactos, reperio. verum quibus fœderibus, quibus ve legibus in fidem accepti ſint, non inuenio. Suſpicari autem aliquid de C. Cicereij prætoris victoria libet: qui anno DLXXXI victis Corſis pacem dedit; & de Ti. Gracchi conſulis, qui anno DLXXVIII, Sardos rebellantes perdomuit, atque vt eſt ſcriptum in libro de viris illuſtribus, *inde tantum captiuorum abduxit, vt longa venditione in prouerbium venerint, Sardi venales;* poſtremo vero etiam

de M.Metello coſ.à quo Sardos, Corſoſq; ſubactos eſſe Rufus prodit.id quod anno DCXL factum opinor.

Notat præterea Strabo, Sardos in colendis agris ſuis negligentes,alienis diripiendis,& maxime Piſanis ſtuduiſſe,idq; factum prætores Romanos neque omnino conceſſiſſe,neq; prorſus prohibuiſſe,quòd exercitum in peſtilentibus locis alere, inutile videretur.

Corſica,vt refert Plinius,duas colonias habuit Marianam à C.Mario deductam, & Aleriam à L.Sylla dictatore; Sardinia vnã, quæ vocata eſt ad turrim Libiſonis. Cæſar demum ex Africano bello reuertens Sulcitanos, quòd Pompeianis præſto fuiſſent, HS centum millibus mulctauit,& pro decumis octauas pendere iuſſit.vt Hirtius in libro de bello Africo memoriæ prodidit.Ceterum Sardiniæ Corſicæq; ſtipendium frumentúmque impoſitum elicitur ex verbis Liuij cum bello Aetolico ſcribit, *L.Oppio prætori Sardiniæ à ſenatu imperatum, vt duas decumas frumenti exigeret. atque id frumentum Romam portandum curaret.* & bello Sardico Gracchi: *Ti.Gracchus in Sardinia multis prœlijs Sardos perdomuit.* XV *millia hoſtium cæſa ſunt.omnes Sardorum populi,qui defecerant,in ditionem redacti.ſtipendiarijs veteribus duplex vectigal imperatum exactumq;.ceteri frumentum contulerunt.* denique Perſico: *Prætoribus Siciliæ, Sardiniæq; mandari placuit, vt alteras decumas Siculis, Sardiſque imperarent.*

De citeriore, atque vlteriore Hiſpania. CAP. V.

SARDINIAM Hiſpania eſt ſequuta. Hiſpaniam Romani vocarunt quidquid terrarum Pirenæis montibus, mari mediterraneo, atque oceano ipſo eſt concluſum, Piræneis quidem ab oriente, mediterraneo vero à meridie,à reliquis partibus oceano. Quantum autem ex Strabone, Plinio, & Ptolemæo cognoſci poteſt, quorum alius hæc alio tractat vberius, meridionale littus à Pirenæo ad Iberum amnem coluerunt Indigetes, Lalætani, Ilergetes, Coſſetani, & trans Iberum Ilercaones,trans Turiam Edetani,trans Sucronem Cõteſtani,cis Bętim vſque ad fretum Herculeum, & vls Bætim vſque ad Anam flumen Baſtetani, ſiue Baſtuli.Iberus,Turia,& Sucro cis fretum in mediterraneum influunt;Bætis,& Anas vltra fretum, ſed circa Sacrum promontorium in meridionalem oceanum. Littus autem huic oppoſitum,quod ad ſeptemtrionem vergit, tenuere Vaſcones, Barduli, Autrigones, Cantabri, & Aſtures.ad orientem Pirenæum inhabitarunt Cerretani,ad occidentem ab Ana flumine ad Durium Luſitani, à Durio vſque ad Aſtures Gallæci.Interiora cis Iberum Iacetani, Sueſſetani, Auſetani, Barguſij, vltra Iberum cis Bætim Oretani,vltra Bætim Turduli, ſiue Turditani, ſupra Turditanos Carpetani,ſupra omnes Celtiberi,& Vectones Luſitanis finitimi.Celtiberorũ autẽ gentes quattuor,teſte Appiano,fuerunt, Titthi, Belli, Vaccæi,& Areuacci.

Inuadendæ porrò Hiſpaniæ Romanis eadem cauſſa,quæ Siciliæ,fuit,nempe vt Pœnis occurrerent, qui maiorẽ ferè partem eius Amilcare primum, deinde Aſdrubale Amilcaris genero ducibus occuparant. Itaque cũ multa alia amicitiæ fœdera cum Pœnis, teſtibus Polybio, & Liuio,tum hoc poſtremum cum Aſdrubale imperatore icerant,vt finis Punici imperij amnis Iberus eſſet, & Saguntinis trans Iberum populi Romani ſociis libertas ſeruaretur. Mortuo vero Aſdrubale cum Annibal Amilcaris filius imperium accepiſſet, tota fermè trans Iberum ſub imperium adiuncta Hiſpania, cum Saguntum contra fœdus oppreſſit, tum exercitu Iberum traducto Ilergetes, Barguſios, Auſetanos, & Iacetaniam, quæ ſubiecta Pirenæis montibus eſt,ſubegit. Hac de cauſſa Cn. Scipio procoſ. in Hiſpaniam miſſus,vt ſocios tueretur,aut vlciſceretur, orſus à Iacetanis vſque ad Iberum flumen partim renouandis ſocietatibus, partim nouis inſtituendis, Romanæ ditionis omnia fecit, & poſt, cum ad Pœnos iterum defeciſſent, recepit. victo autem claſſe ad Iberum Aſdrubale,Annibalis fratre, populos amplius centũ viginti

ex vlti

ex vltima Hiſpania ad imperium Romanum adiunxit. atque vſque ad ſaltum Caſtulonenſem peruenit. Inde Publio fratre adiuncto Carpetanos ſubegit, & Sagunto recepta, Turditanos, qui contraxerant eis cum Carthaginienſibus bellum, in poteſtatem redactos vendidit. Horũ inde gloriam P. Scipio P.F. qui poſtea Africanus appellatus eſt, cumulauit. Hic enim Hiſpaniam, quæ patris, patruíq; continuatis cladibus tota fermè defecerat, recepit, Carthagine noua trans Sucronem, & Aſtapa trans Bætim expugnatis, atque Aſdrubale, & Magone ducibus hoſtium tota Hiſpania pulſis. Quo factum eſt vt Scipionis virtute imperium populi Rom. vſque ad Anam flumen propagatum ſit, atque Hiſpania omnis præter Luſitaniam, & Callæciam ab occidente, & Cantabriam, Aſturiamq; à ſeptentrione, ſub ditionem populi Romani conceſſerit. Hic autem annus fuit ab v.c. DXLII, quo anno Liuius *Hiſpaniam primam continentis prouinciam factam eſſe prodidit*, Appianus autem *annuos magiſtratus, qui pacis præſides eſſent, in Hiſpaniam mitti cœptos* notauit. Victoriæ priorum Scipionum monumentum cis Iberum fuit oppidum ad mare Tarraco, poſterioris cis Bętim Italica, vt Plinius, & Appianus memoriæ prodiderunt. Decedenti vero Romam Scipioni L. Lentulus, & L. Acidinus procos. ſucceſſerunt, Lentulus in citeriorem, Acidinus in vlteriorem prouinciam. Citeriorem autem tum vocabant, quæ citra Iberum eſſet, vlteriorem, quæ vltra. Lentulo inde poſt quinquennium C. Cethegus, Cethego C. Lentulus, eodémque anno Acidino L. Stertinius ſucceſſere. Inde poſt biennium, nempe anno quingẽteſimo quinquageſimo ſexto, ſex prætores, vt inquit Liuius, *primum creati, creſcentibus iam prouincijs, & latius pateſcente imperio*. C. Sempronius Tuditanus citeriorem, M. Heluius Blaſio vlteriorem ſortitus eſt. iidem terminare iuſſi, qua vlterior, citeriorve prouincia eſſet. Ex quibus intelligitur, veterum prouinciarum terminos eſſe mutatos. cuius rei illud quoque eſſe documento poteſt; quòd Celtiberi poſthac, cum trans Iberum eſſent, tamen inter citerioris Hiſpanię populos numerati ſunt. Biennio poſt Hiſpani cis Iberum defecerunt, ac bellum ſuo nomine cõmouerunt, Sedetani, Auſetani, Sueſſetani, & Lacetani. quos M. Cato conſul citeriorem prouinciam ſortitus, muris omnium oppidorum dirutis, in poteſtatem redegit, &, vt inquit Liuius, *pacata prouincia vectigalia magna inſtituit ex ferrarijs, argentarijsq; quibus tum inſtitutis locupletior in dies prouincia fuit.* Trans Iberum autem Turditani mouentes per Manlium proconſulem pacati ſunt. Leuia inde bella fuerunt partim cum Celtiberis citeriorem prouinciam vaſtantibus, partim cum Luſitanis in vlteriorem irrumpentibus, à variis ducibus geſta. ex quibus P. Scipio Naſica prætor vlterioris Luſitanos peruaſtata vlteriore prouincia cum ingenti pręda domum redeuntes oppreſſit; C. Flaminius in citeriori oppidum Iluciam in Oretanis cepit; M. Fuluius apud Toletum oppidum cum Vaccæis, Vectonibúſque, & Celtiberis ſignis collatis dimicauit. Flaminius fuſis Vectonibus, qui ſubſidio venerant, Toletum in poteſtatem adduxit. C. Piſo, & L. Quinctius, cum copias in Bæturia (Turditaniæ pars eſt vltra Bætim) iunxiſſent, in Carpetaniam, vbi hoſtium caſtra erant, progreſſi procul Hippone, & Toleto pugnarunt. vterque ex Luſitanis, & Celtiberis triumphauit. Anno vero DLXXIII magnum bellum coortum in citeriore prouincia. ad quinque & triginta millia hominum, quantum nunquam ferme ante, Celtiberi comparauerant. à Luſonibus initium motus ortum, qui circa Iberum ſunt, narrat Appianus. Q. Fuluius Flaccus, qui citeriorem prouinciam obtinebat, exercitu in Carpetaniam ducto, & apud Eburiam caſtris locatis, cum Celtiberis proſpere dimicauit. Inde Contrebiam profectus, cũctante hoſtium auxilio, cepit; atque inde Celtiberiam populatus maximam partem in deditionem accepit. agrum vlterioris Celtiberiæ, vnde ad deditionem non venerant, vaſtauit. Flaccum autem Ti. Gracchus conſequutus Celtiberos prœlio victos ad deditionem compulit, monumentúmque operum ſuorum, Gracchurim oppidum ibi conſtituit. Polybius, teſte Strabone, Gracchum centum Celtiberorum oppida ſub-

uertiſſe, Appianus, leges pacis, ac ſocietatis Celtiberis dediſſe ſcribit. Quietæ inde res in Celtiberia per annos XXV fuerunt. Anno vero ab V. C. ſexcenteſimo bellum renouatum, cum Segeda Areuaccum, vt inquit Strabo, Bellorum, vt Appianus, oppidum muros vrbis inſtauraſſet, ac tributa Romanis denegaſſet. Neque vero à Luſitanis liberis eo tempore populis ocium, verum perpetua cum iis, qui vlteriorem obtinebant Hiſpaniam, bella fuerunt. Hæc autem bella Celtibericum, & Luſitanicum per multos annos, multóſque duces, ſed maxime per M. Marcellũ qui rerum à ſe geſtarum monumentum Cordubam, teſte Strabone, reliquit, L. Lucullum, & Ser. Galbam, qui Luſitanos contra fidem datam oppreſſit, adminiſtrata, ac profligata à Numantino, & Viriathino excepta ſunt. Numantinum bellum Numantia Areuaccum ciuitas mouit, cum ſola ceteris Celtiberis ſubactis arma teneret; Viriathinum Viriathus Paſtor, & latro in Luſitania, qui vnus fuerat ex iis, qui ex Ser. Galbæ prætoris manibus euaſerant, cum Luſitanos contra fidem publicam trucidauit. Numantinum diu parum proſpere geſtũ tandem P. Scipio Aemilianus confecit. Viriathinum ipſo redacto in poteſtatem Viriatho ad extremum abſoluit Q. Cæpio. Luſitanos inde aliis atque aliis ducibus latrocinia exercentes D. Brutus latius eſt perſecutus, qui vltra Durium amnem, vſque ad flumen Lethen, Miniúmque penetrauit, & toto littore oceani peragrato Callæciam adhuc ab armis populi Romani integram, quòd Luſitanos auxilio iuuerat, in poteſtatem adduxit, vnde ipſe Callæci cognomen inuenit; Valentia oppido iis, qui ſub Viriatho militauerant, vt tradit Liuius, aſſignato. Atque ita recepta Celtiberia, Luſitania, & Callæcia in poteſtatem venerunt. Vnde Rufus ſcripſit: *Rebellantes Luſitanos per D. Brutum obtinuimus, & vſque ad Gades ad Oceanum peruenimus.* & Strabo: *Callæci vltimi ſunt montes incolentes, ac propterea qui ſubiganiur, difficillimi; qui Bruto ei, qui Luſitanos debellauit, cognomen dederunt.* & alibi: *Minius amnis Bruti expeditionis terminus fuit.* Eſt autem Minius, quem Bænim vocat in Iberica Appianus, terminus Callæcorum, qui Bræcari dicti ſunt. Quoniam autem ſcriptum eſt apud Appianum, Romanos de more decem ex ſenatu legatos miſiſſe, qui regiones à Scipione, & Bruto in ditionem adductas componerent, fit, vt credam, nouas leges hac victoria eſſe vtrique Hiſpaniæ datas. Neq; vero aut Luſitania latrociniis, aut Celtiberia bello poſtea, teſte Appiano, vacauit. cuius rei cum C. Marii res in Luſitania geſtæ, tum T. Didij in Celtiberia teſtimonio ſunt. Didius autem conſul XX millia Areuaccum occidit, & Termeſtinorum vrbem captam mœnibus nudauit, & Colendam poſt nonum menſem obſeſſam cepit, alioſq; populos in deditionem redactos ex decem legatorum ſententia militibus necandos tradidit. Diuturnis inde bellis feſſas Hiſpanias bellum Sertorianum excepit, cum Luſitaniam Sertorius exul Syllæ dictatoris inimicus obtinuiſſet, eámque contra Syllam, & eius factionem teneret. quo bello non Luſitania ſolum, ſed etiam Celtiberia, & Vaſcones, & Ilergetes, & totus ille Sucronenſis, ac Durienſis tractus exarſit. tandem per Q. Metellum Pium, & Cn. Pompeium Magnum Sertorio occiſo, & Perperna in poteſtatem adducto receptæ Hiſpaniæ ſunt. Pompeiopolis in Vaſconibus, & Pompeij trophæa in Pirenæo ad mare, illuſtria Pompeij victoriæ monumenta relicta ſunt. Plinius libro VII prodidit, *Pompeium ſolis occaſum tranſgreſſum excitatis in Pirenæo trophæis oppida* DCCCLXXI *ab alpibus ad fines vlterioris Hiſpaniæ redacta victoriæ ſuæ adſcripſiſſe.* Poſtremo Cæſar, vt teſtis eſt Strabo, vlteriorẽ in prætura ſortitus Hiſpaniam, non ſolum cũ Luſitanis cis Durium latrocinia exercentibus pugnauit, ſed etiam trans Durium cum Callæcis, vt Brigantium eorum etiam oppidum in poteſtatem redegerit. Appianus reliquum Hiſpaniç ab eo domitum fuiſſe, ſcriptum reliquit. ipſe etiam Cæſar apud Hirtium, ſe vlteriorem Hiſpaniam vectigalibus, quæ Metellus impoſuiſſet, liberaſſe, cum à ſenatu petiſſet, profitetur. Bis deinde ab eodem in Hiſpania ciuilibus armis eſt decertatum, primum cum Afranio, Petreio, & Varrone Cn. Pompeij

peij legatis, deinde cum Cn. & Sex. Põpeio Cn. filiis, Hiſpaniæq; ex inimicorum poteſtate ereptæ.

Atque ex his quidem bellis omnibus apparet, vniuerſam Hiſpaniam præter Cantabros, & Aſtures à populo Romano ſubactam in duas prouincias fuiſſe diuiſam: quarum finis plerunque fuiſſe videtur ſaltus Caſtulonenſis, vt Cæſar quoque ſignificauit, cum ſcripſit, *Afranium citeriorem Hiſpaniam obtinuiſſe, Petreium à ſaltu Caſtulonenſi ad Anam, Varronem Vectonum agrum, & Luſitaniam.* Strabo tamen prouinciarum harum terminos fixos negat fuiſſe, verum à ſenatu modo productos, modo reductos in gratiam prætorum, quibus prouinciæ decernebantur. Quemadmodum autem Cantabri, & Aſtures poſt ab Auguſto deleti, & in prouinciam relati ſint, alibi oſtendemus.

Neque vero inſulæ Hiſpaniæ prætereundæ ſunt, quarum Gades, Baliares, & Caſſiterides claritate ceteris præſtiterunt. Ac cum Gaditanis quidem bello Punico ſecundo L. Martius, qui poſt Scipiones interfectos rem Romanam labentem ſuſtinuit, fœdus fecit, *ea lege, vt Gaditani maieſtatem populi Romani comiter conſeruarent.* & ad eos præfectus eſt miſſus. Liuius bello Philippico: *Gaditanis petentibus remiſſum, ne præfectus Gadeis mitteretur, aduerſus quod ijs in fidem populi Roma. venientibus cum L. Marcio conueniſſet.* fœdus inde multis poſt annis Q. Catulo cos. à ſenatu eſt renouatum; vt in Balbi defenſione Cicero poſuit. Sequuta inde ſunt Cæſaris in eam ciuitatem beneficia, in prætura, & dictatura. quorum illud in eadem oratione Cicero poſuit his verbis. *Omitto quantis ornamentis populum Gaditanum C. Cæſar, cum eſſet in Hiſpania prætor affecerit, controuerſias ſedarit, iura ipſorum permiſſu ſtatuerit* Alterum fuit eiuſmodi, vt Afranio, Petreióq; deletis ciuitatem Romanam eis communicarit, eámq; largitionem poſt populus Romanus, teſte Dione, ratam eſſe iuſſerit.

De Baliaribus autem ſcriptum eſt in hunc modum apud Strabonem: *Cum ex Baliaribus pauci quidam improbe cum maris prædonibus conſpiraſſent, vniuerſos criminatus Metellus inuaſit.* & apud Oroſium: *Metellus Balliares inſulas peruagatus edomuit, & piraticam infeſtationem, quæ ab ijs tunc exercebatur, plurima incolarum cæde compreſſit.*

Nam Caſſiteridas inſulas P. Craſſus, teſte Strabone, metallorũ cupiditate, quæ ibi effodiebantur, adductus, ad imperium Romanum adiunxit.

Colonias autem alias à Metello in Baliaribus conſtitutas, teſti Straboni aſſentior; alias in vlteriore Hiſpania à Cæſare deductas, ex eo ducor ad opinandum, quòd ille multa ibi oppida ſuo inſignita nomine, Plinio teſte, reliquit, Pacem Iuliam, Scalabim, ſiue præſidium Iulium, Atubi, ſiue Claritatem Iuliam, Ituci, ſiue Virtutem Iuliam, Olyſipponem, ſiue præſidiũ Iulium. Quocirca Hirtius ſcriptum reliquit, Cæſarem bello eo, quod vltimum in Hiſpania cum filiis Pompeij geſſit, ad Cordubam legionem vnam ex coloniis, quæ fuerunt in iis regionibus, habuiſſe. confirmat Liuius, cum de M. Catonis rebus in Hiſpania geſtis ſcribit: *Iam tunc Emporiæ duo oppida erant muro diuiſa, vnum Græci habebant à Phocæa, alterum Hiſpani. tertium genus Romani coloni ab diuo Cæſare poſt deuictos Pompeij liberos adiecti.*

Hiſpaniis porrò ſtipendiarium frumentariúmque vectigal eſſe impoſitum, auctor eſt Cicero, primum in Verrem, cum inquit, *Hiſpanis certum vectigal impoſitum eſſe, quod ſtipendiarium dicitur;* deinde pro Balbo; *Hiſpanos agris, ſtipendióq; mulctatos.* Vnde vectigalium, & publicanorum Hiſpaniæ item in frumentaria meminit. Nã vt in Sicilia decumas, ſic in Hiſpania viceſimas frumenti exactas, oſtendit Liuius, qui ſcribit, P. Licinio & C. Caſſio cos. anno vrbis quingenteſimo octogeſimo ſecundo, *queſtos de magiſtratuum Romanorum auaritia Hiſpanos impetraſſe, ne frumenti æſtimationẽ magiſtratus Romanus haberet, ne ve cogeret viceſimas vendere Hiſpanos, quanti ipſe vellet, & ne præfecti in oppida ſua ad pecunias cogendas*

imponerentur. Verum hoc totum Hiſpanienſe priuilegium poſt breui exoleuiſſe, uiſſe, ex eo apparet, quod Cicero in frumentaria ſcribit, frumentariam æſtimationem in cellam per prætorem eſſe in Hiſpania factitatam.

Iuridicos autem conuentus Hiſpaniæ multos enumerat Plinius, Cordubenſem, Hiſpalenſem, Aſtigitanum, Gaditanum, Tarraconenſem, Saldubenſem, qui etiam Cæſarauguſtanus, Carthaginienſem, Cluñienſem, & Lucenſem; qui à populo ne omnes, an poſtea ab Auguſto, qui totam perdomuit Hiſpaniam, inſtituti ſint parum compertum eſt. Hiſpalenſis certe ante Auguſtum meminit Cæſar, & Cordubenſis Hirtius: cum Longinum vlterioris Hiſpaniæ proprætorem ad ius dicendum Cordubam ſe recepiſſe, ſcribit; Gaditani vero Suetonius, cum Cæſarem quæſtorem conuentus iuſſu prætoris obeuntem Gadibus ingemuiſſe ſuper Alexandri conſpecta imagine prodidit.

De Narbonenſi Gallia, & Comata. CAP. VI.

HISPANIAE porrò adiuncta Gallia tranſalpina fuit. Hanc à Pirenæis montibus ad Alpes, & flumen Rhenum pertinentem à ſeptentrione oceanus, à meridie mare mediterraneum alluit. amnes in mare poſt Alpes pręcipitarunt Rhodanus, & Atax, in oceanum poſt Pirenæos Garumna, Liger, Sequana, Moſa, & Rhenus. in Rhodanum ab oriente fluxit Druentia, & ſupra Druentiam Iſara, à ſeptentrione vero, vbi ipſe ſe ab oriente in meridiem flectit, Arar, in Sequanam Matrona, in Moſam Scaldes, in Rhenum Moſella. Quibus fluminibus partes ipſæ Gallię inter ſe antiquitus, Cęſaris auctoritate, ſunt diſcretę, Celtica, Aquitania, & Belgica. Celtas ab Aquitanis Garumna flumen, à Belgis Sequana diſcluſit. inter Celtas, & Aquitanos mons ſiue Cemmenus, ſiue Gebenna interceſſit, qui Pirenęo ex altera parte reſpondit. Atque hi ſinguli in multos populos diſtributi, alij domeſticis regibus paruerunt, alij liberi remp. communibus armis, & communi conſilio adminiſtrarunt.

Cum autem Celtæ, interprete Strabone, ab Alpibus ad Gebennam montem pertinerent, certe Salyes, Cauares, Vocōtij, Allobroges, Volcæ, Ruteni, & Aruerni inter Celtas fuerunt. nam quin Heluetij, Sequani, Æduiq; ex Celtico genere fuerint, qui his finitimi à ſeptentrione fuerunt, nemo dubitat. Salyes autem, gēs Liguſtica, à mari ad Druentiam habitarunt; Cauares, & Vocontij à Druentia ad Iſarã; Allobroges ab Iſara ad Rhodani partem eam, quę ab ortu fertur in meridiem; trans Rhodanum autem ad occaſum fuere Volcæ vſque ad montem Gebennam; quorum qui flumen accoluerunt, Aricomici, qui montem, Tectoſages appellati ſunt. ſupra Volcas vero Ruteni, & Aruerni ſedes habuerunt; ſupra Allobrogas Heluetij, Sequani, Seguſiani, atque Aedui.

Primi è Gallis Romanorum ſocij Maſſilienſes fuerunt, qui inter Salyas ad mare habitarunt; ſecundi Ædui, qui Allobrogas, vt dixi, contigerunt. quos Aeduos, teſte Cæſare, ſenatus ſæpe fratres, & conſanguineos, nedum ſocios appellarat. Vt ergo hos ſocios defenderent, Maſſilienſes quidē à Salybus, & Vocontiis, Aeduos vero ab Aruernis, & Rutenis, Romani, exemplo à maioribus tradito, bellum Galliæ intulerũt, quod vno nomine Allobrogicum ab Allobrogibus vicinis populis, qui ſe quoq; his armis immiſcuerunt, eſt appellatum. atq; hoc anno ſexcenteſimo vigeſimo nono vrbis ad quinquennium, per M. Fuluium Flaccum, C. Sextium Caluinum, Cn. Domitium Ahenobarbum, & Q. Fabium Maximũ conſules geſſerũt. Flaccus, & Sextius Salyas, & Vocontios domuerunt. quorũ Sextius ſubactis Salybus oppidum etiam à ſe conditum Aquas Sextias nominauit. Cum autē Allobroges Teutomalium Salyum regem receptũ omni ope iuuiſſent, & vnà cũ Aruernis agros Aeduorũ populati eſſent, Domitius adducto aduerſus eos exercitu ad Rhodani

dani, & Sulgæ confluentem deuicit, Aruernorum vero regem Betuitum acie iuxta Rhodanum profligauit. Neque vero ille finem bello impoſuit, quanuis victoriæ monumentum viam Domitiã reliquerit, cuius in Fonteiana Cicero meminit,ſed qui ei ſucceſſit, Q. Fabius, qui Allobrogibus, & Aruernis ad Iſaram ſuperatis,& gente in deditionem accepta, ſibi cognomẽ Allobrogici peperit,atque omnes in prouinciam rettulit, præter Aruernos,atque Rutenos, quibus populus Romanus ignouit. Vnde apud Cæſarem dixit Critognatus Gallus inter ſuos: *Reſpicite finitimam Galliam,quæ in prouinciæ formam redacta, iure, legibus commutatis, ſecuribus ſubiecta, perpetua premitur ſeruitute.* & alibi Cæſar ipſe: *Aruernos, Rutenosq; Fabius ſuperauit.iisq; populus Romanus ignouit, neque in prouinciæ formam redegit.* Atque ab hoc quidem tempore hæc regio,quæ,teſte Plinio,Braccata Gallia à genere veſtium dicebatur,Narbonenſis Gallia eſt vocitata,nimirum à Narbone Tectoſagum oppido, quo biennio poſt Q. Marcius cos.coloniam deduxit, vt Paterculus,& Eutropius memoriæ prodidere. Neque vero poſt aliud in hac prouincia bellum fuit vſque ad C. Marium,qui eam continuatis imperiis ab irruptione Teutonum, Ambronum,Cimbrorumq; Germaniæ populorũ non minore virtute, quàm felicitate ſeruauit, atque ibi monumentum victoriæ Foſſas Marianas reliquit. Poſtremo Allobrogas coniuratione Catilinæ, cuius participes fuerant, ad arma excitos C. Pontinius prætor aliquot oppidis expugnatis, atque hoſtibus acie fuſis,teſte Dione, perdomuit. Vnde illa ſunt Ciceronis in oratione de prouinciis: *C. Pontinius fortiſſimus vir ortum repente bellum Allobrogum, atque ſcelerata coniuratione Catilinæ excitatum prœliis fregit; eosq; domuit, qui laceſſiuerunt, & ea victoria contentus,rep.metu liberata quieuit.*

Hanc igitur adepti prouinciam Romani facile poſt aliquot annos reliquã Galliam cognomento Comatam ad Imperium adiunxerunt.Hoc autem ductu, atque imperio C. Cæſaris. qui cum Narbonẽſem conſul obtinuiſſet, eius à reliquis Gallis ex S. C. defendendæ prætextu reliquas omnes Galliæ partes perpetuo nouem annorum imperio ſubegit,in prouinciamq; redegit: cum ab Heluetiis incœpiſſet, quos neque per prouinciam armatos iter facere, neque per Æduorum ſociorum agrum in Santones,qui non longe à Toloſatibus habitabant,ire permiſiſſet, atque ab Heluetiis ad Belgas,& Aquitanos,reliquosq; Celtas,nouis ſemper, vt ipſe ſcribit,aut coniurationis,aut defectionis,aut hoſtibus dati, aut ſibi negati auxilij criminibus obiectis,& ad ſingulos eorum populos, inter ſe, vt nominibus, ſic imperiis diſcrepantes,arma circumtuliſſet. Quibus ſemel,atque iterum, vt res tulit, in poteſtatem adductis,totam Comatam Galliam præter ſocias, ac benemeritas ciuitates prouinciam fecit.Quod breuiter his verbis Suetonius prodidit: *Cæſar omnem Galliam, quæ à ſaltu Pirenæo, Alpibusq; & monte Gebenna,fluminibus Rheno, & Rhodano continetur,patetq; circuitu ad bis, & tricies centum millia paſſuum,præter ſocias,ac benemeritas ciuitates in prouinciæ formam redegit.*

Ceterum vt in Narbonenſem prouinciam Salyes,Cauares,Vocontij, Allobroges,& Volcæ tum Aricomici, tum Tectoſages erãt incluſi,ita vt Narbo,& Toloſa Tectoſagum,& Nemauſus Aricomicorum intra eam fuerint;vnde Cæſar prouinciales Volcas Aricomicos,& Toloſates dixit: ſic in Comatam prouinciam reliqui populi.

In re autem vectigali diuerſa Narbonenſis, & Comatæ fuit conditio. Narbonenſi agrarium potiſſimum vectigal eſt impoſitum, Comatæ vero ſtipendiarium. De Narbonenſi ſic Cicero pro Fonteio: *M. Fonteius prouinciæ Galliæ præfuit, quæ conſtat ex iis generibus hominum, & ciuitatum, qui partim noſtra memoria bella cum populo Romano acerba, & diuturna geſſerunt;partim modo ab noſtris imperatoribus ſubacti, modo bello domiti, modo triumphis,ac monumentis notati,modo ab ſenatu agris,vrbibusq; mulctati ſunt.* Quin etiam in eadem ſæpe colonorum,publicanorum, aratorum, pecuariorumq;, qui in Gallia verſarentur,meminit.addit tamen

Gallis, qui iccirco magnis ſæpe erant bellis ſuperati, vt ſemper populo Romano parerent, magnos equitatus ad bella, magnas pecunias ad eorum ſtipendium, maximum frumenti numerum ad Hiſpanienſe bellum tolerandum à Fonteio prætore eſſe imperatum. Comatæ autem Galliæ in ſingulos annos ſtipendij nomen impoſitum ſcribit Suetonius. Vnde Paterculus: *C. Cæſaris ductu, auſpicijsq; infractæ Galliæ penè idem, quod totus terrarum orbis, ignauum conferunt ſtipendium.*

De Narbonenſium porrò conditione oppidorum ſic Cicero in ea, de qua dixi, oratione: *Eſt Narbo Marcius colonia noſtrorum ciuium ſpecula populi Romani, ac propugnaculum iſtis ipſis nationibus oppoſitum. eſt vrbs Maſſilia fortiſſimorum, fideliſſimorúmque ſociorum, qui Gallicorum bellorum pericula populo Romano copijs, armisq; propulſarunt.* Strabo etiam ſcribit, Allobrogas & Salyas Romanis prætoribus paruiſſe, Vocontios vero, vt & Volcas, qui Nemauſum incolerent, priuatam remp. habuiſſe. Quod beneficium haud ſatis ſcio Cæſaris ne, an Auguſti extiterit, Cæſarem quidem conſtat de Narbonenſe ita meritum, vt multos ex ea quoque ſenatores allegerit, vnde dictum illud emanauit: *Galli braccas in curia depoſuerunt, latum clauum ſumpſerunt.* Quin etiam Forum Iulium, & Apta Iulia in his locis ab eo deducta videntur. ſcribit certe Suetonius, eundem poſt bellum Alexandrinum colonias in Galliam per Ti. Neronem Tiberij, qui poſtea imperator fuit, patrem deduxiſſe, in quibus Narbonem, & Arelate fuiſſe. Maſilienſes autem, cum ei bello ciuili portas clauſiſſent, & ſe oppugnari paſſi eſſent, tamẽ ab eodem liberi ſunt relicti. Narbo autem ipſa ab eo iterum deducta videtur. ſiquidem in vetere ar̨e inſcriptione colonia Iulia Paterna Narbo Martius appellatur hoc modo.

PRO. COLONIS. INCOLISQVE. COL. IVL. PATERN. NARB. MART.

Vtranque autem prouinciam poſt Cæſarem L. Domitius Ahenobarbus, Cæſaris inimicus obtinuit. Cæſar mox rerum potitus Narbonenſem quidem cum Hiſpania M. Lepido, Comatam vero D. Bruto, & poſt Brutum L. Planco conceſſit, qui Hirtio, & Panſa conſulibus decreto ſenatus ad confluentem Araris, & Rhodani Lugdunum, ad Rhenum in Rauracis Rauracam, vt Dio auctor eſt, condidit. Eodemq; anno cum triumuiri reip. conſtituendæ Lepidus, Octauianus, & Antonius remp. inuaſiſſent, Lepidus item cum Hiſpania Galliam Narbonenſem obtinuit, Comatam Antonius; cui poſt Brutum, & Caſſium in Macedonia profligatos etiam Narbonenſem adiunxit, atque vtranque per Fuſium Calenũ, & P. Ventidium rexit. poſt autem tertia partitione Octauianus Gallias aſſequutus, in iis per M. Agrippam conſulem rem geſſit, qui poſt Cæſarem ſecundus Rhenum traiecit.

De Illyrico. CAP. VII.

ILLYRICVM autem (huc enim ex Gallia tranſeundum videtur) inter Italiam, quæ tum Formione amne terminabatur, ac Macedoniam, Epirum, Pannoniam, & mare ſuperum ſitum gentes quidem plurimas eſt complexum, ſed pleraſq; obſcuras, neque vlla ſane re memorabili geſta inſignes. qui vero ceteris præſtiterunt, Iſtri fuerunt, Italiæ adiacentes, & poſt Iſtros Iapudes, Liburni, Delmatæ, Daorſei, Vardæi, Labeates, Daulantij, Daſſaretij, Parthini, Atintani, & Bulliones, partim domeſticis regibus, partim legibus ſuis obtẽperantes, præter quoſdam, qui poſt Philippi Macedonis, Alexandri patris regnum, iampridem in Macedonum imperium, moreſq; conceſſerant. Iſtros à Iapudibus Arſia flumen diſcreuit, Iapudes à Liburnis Tendanius, Liburnos à Delmatis Titius. Inſulæ nobiles Iſſa, Pharus, Melite, & Corcyra cognomento Nigra.

Cum Illyriis autem multa bella geſta ſunt illa quidem, verum, vt apparet, non ſemper cum iiſdem; atque h̨ec magna ex parte leuia, nec ſatis, vt innuit Appianus, ſcriptorum monumentis nobilitata. Primum bellum cum iis fuit, qui Ionium mare, atque

re, atque Epirum, & Macedoniam attigerunt. quorum rex fuit Agron Pleurati filius, vt inquit Polybius, & poſt mortem eius Pineus infans cum matre Teuta relictus. Quæ Romanum in bellum hac de cauſſa incurrit. Illyrij mercatores Romanos nauigantes adorti ſpoliauerant. ea de re cum Romani C. & L. Corũcanios legatos ad Teutam miſiſſent, factum eſt, vt cum alter eorum ſuperbe ſe gerenti reginæ ferocius reſpondiſſet, iuſſu eius contra ius gentium ſit occiſus, vt refert Polybius. nam aliter aliquanto narrat Appianus. Hanc ergo vt perſequerentur iniuriam, Romani L. Albinum, & Cn. Fuluium Centumalum conſules, anno vrbis quingenteſimo triceſimo quarto, aduerſus Illyrios cum exercitu, & claſſe miſerũt; quorum cum Fuluius Corcyram, quam Demetrius Pharo ab Agrone præfectus occuparat, veniſſet, atque inſulam cum ipſo Demetrio in poteſtatem adduxiſſet, Albinus autem pedeſtres copias Brunduſium perduxiſſet, ambo coniunctis copiis Corcyram, Apolloniam, Epidamnum, & Iſſam liberas inter Illyrios ciuitates, ad amicitiam traduxerunt. Regina cum paucis Rhizonem oppidum confugit, ac legatis ad Romanos miſſis pacem his conditionibus impetrauit: *Vt Pineus rex certum quotannis ſtipendium perſolueret, & Illyrico toto, præterquam paucis locis excederet, neque vltra Liſſum, quod eſt trans Drilonem amnem oppidum, niſi cum duobus, iiſq; inermibus lembis nauigaret.* Corcyræ, & Apolloniæ libertas permiſſa eſt.

Secundo bello Iſtri petiti ſunt, anno vrbis quingenteſimo triceſimo ſecundo, cùm naues & ipſi Romanorum cepiſſent, easq; diripuiſſent. Quibus à P. Scipione, & M. Minucio cos. partim vi, partim voluntate ad deditionem adductis, facile fuit, vt ſequentes conſules C. Lutatius, & L. Veturius ſine pugna vſque ad alpes penetrarent. quod in Eutropij, & Zonaræ commentariis inuenitur.

Tertium inde bellum Demetrio ipſi Phario poſtero anno eſt, Annibale Pœno in Italiam aduentante, illatum. cauſſa belli fuit, quòd ille Illyricorum Romanis ſociorum agros populatus eſſet, ac ſolicitatis Atintanis vltra Liſſum quinquaginta lembis prouectus eſſet. Aduerſus eum L. Æmilius Paullus profectus expugnato Dimalo, quod ille muniuerat, ac Pharo ditionis ſuæ facta, rebusq; Illyrici ex arbitrio conſtitutis, vnà cum collega M. Liuio triumphauit. Demetrius ad Philippum Macedoniæ regem, Perſei patrem profugit, vt narrat Polybius. quod confirmat Liuius, qui ſecundo anno belli Punici legatos ad Philippum miſſos ſcribit ad deposcendum Demetrium, qui bello victus ad eum fugerat, & ad Pineum quoque regem in Illyricum alios ad ſtipendium, cuius dies exierat, poſcendum, aut ſi diem proferret, accipiendos obſides. Per bellum inde Annibalis, & Philippi populus Romanus Pleurato altero rege Illyriorũ amico vſus eſt; vnde ſcripſit Liuius bello Philippico abſoluto, *Cariſto, & Pleurato Lingum, & Parthinos, quæ gentes Illyriorum ſub ditione Philippi fuerant, datos.*

Deinde bellum cum Iſtris eſt renouatum. ſcribit enim Liuius anno quingenteſimo ſeptuageſimo ſecundo, L. Duronio prætori Apuliam decretam, & Iſtros adiectos, quòd Tarentini, Brundiſiniq; nunciabant, maritimos agros infeſtos tranſmarinarum nauium latrociniis eſſe. Itaque triennio poſt A. Manlius conſul decreto Iſtrico bello profectus ab Aquileia caſtra ad lacum Timaui poſuit, & collatis ſignis male pugnauit; poſt recuperata pugna Iſtrorum ad octo millia cæcidit. poſtero vero anno M. Iunius, & A. Manlius, cum Aquileiæ hibernaſſent, exercitu in fines Iſtrorum inducto, quattuor millia eorum in acie cæciderunt, eosq; ad pacem petendam datis obſidibus compulerunt. dumq; Neſactium oppidum, quò ſe principes Iſtrorum, & regulus ipſe Æpulo receperat, ſumma vi oppugnabant, ſucceſſor C. Claudius conſul ſuperueniens oppidum cepit. rex, ne in manus hoſtium perueniret, ſibi mortem conſciuit. duo deinde oppida Mutilam, & Faueriam vi capta deleuit. Atque ita Iſtria tota trium oppidorum excidio, & morte regis pacata, omnes vndiq; populi obſidibus datis in ditionem venerunt.

Quinto bello Gentium Pleurati filium, cum eum Perſeus rex, Philippi Macedonis

donis filius, magna mercede promiſſa in belli ſocietatem traxiſſet, triginta diebus cum regno ſuo in poteſtatem adduxit L. Anicius prætor, anno vrbis quingenteſimo octogeſimo ſexto. Quo de bello hæc quaſi ex quodam antiquitatis naufragio extant apud Liuium: *Gentius*, inquit, *audito, Anicium prætorem aduerſus ſe proficiſci, Liſſum omnes copias contraxit. inde Carauantio fratre in Cauniorũ gentem vi, aut terrore ſubigendam miſſo ipſe ad Baſſaniam vrbem quinque millia ab Liſſo ducit. ſocij erant Romanorum; itaque obſidionem pati, quàm ſe dedere maluerunt. Carauantium in Caunijs Burnium oppidum aduentantem benigne excepit, Carauantis altera vrbs excluſit. Anicio ſe Rhizon, & Olcinium & ceteræ vrbes regionis eius dediderunt. Ad Scodram inde ventum eſt, tum quòd Gentij regia eſſet, tum quòd Labeatium regionis munitiſſima; eamq; ac regem cum tota ipſius familia in poteſtatem adduxit. Inde Scodræ, quo quinque legati ab Roma venerant, euocatis ex tota prouincia principibus, conuentum habuit. ibi pro tribunali pronunciauit de ſententia cõſilij, ſenatum, populumq; Romanum Illyrios eſſe liberos iubere. præſidia ex omnibus oppidis, arcibus, & caſtellis ſeſe deducturum; non ſolum liberos, ſed etiam immunes fore Iſſenſes, & Taulantios, Daſſaretiorum Tiruſtaras, Inittas, Olciniatas, quòd incolumi Gentio ad Romanos defeciſſent. Daorſeis quoque immunitatem dare, quòd relicto Carauantio ad Romanos tranſiſſent. Scodrenſibus, & Draſſarenſibus, & Selepitanis ceteriſq; Illyrijs vectigal dimidium eius quod regi pependiſſent, imponere. Inde in tres partes Illyricum diuiſit. vnam eam fecit, quæ ſupra dicta eſt, alteram Labeates omnes, tertiam Agrauonitas, Rhizonitas, & Olceratinos, accolaſq; eorum.*

Poſt Labeates ſubacti Delmatæ ſunt, quorum caput erat Delminium. His crimini datum erat, quòd Illyricos Romanorũ ſocios diuexaſſent. Ergo à C. Marcio Figulo conſule anno quingenteſimo nonageſimo ſeptimo, vſque ad Naronem flumen fuſi, Delminiumq; compulſi ſunt. à P. vero Naſica conſule, Delminio ipſo incenſo, in poteſtatem adducti.

Vardæi inde, cum, vt ſcribit Appianus, Romanum Illyricum inuaſiſſent, repentino bello oppreſſi, ac veniæ impetrãdæ cauſſa ſumptus in bellum ſoluere iuſſi cum imperata detrectarent, à Ser. Fuluio Flacco conſule, teſte Liuio, ſunt deleti, &, vt ſcribit Strabo, ab ora maritima in Illyrici interiora tranſlati.

Iſtris inde, & Iapudibus arma illata ſunt iis, qui cis montes ad mare habitabant. Iſtros, auctore Plinio, Iapudes, Liuio, C. Sempronius Tuditanus in conſulatu ſubegit, ac de iis anno ſexcenteſimo vigeſimo quarto triumphauit. Itaque quod Tuditanus, vt inquit Plinius, in ſtatua ſibi inſcripſerat, *Ab Aquileia ad Titium amnem ſtadia ducenta*, ſignificare, credo, voluerat, ſe regionem ab Aquileia ad Titium amnem, quo Liburni terminabantur, populi Rom. imperio adiunxiſſe.

Sequutum eſt inde alterum cum Delmatis bellum. ſcribit enim Appianus, anno ſexcenteſimo viceſimo ſexto, L. Metellum conſulem aduerſus Delmatas nulla eorum culpa, triumphandi tantum libidine profectum, ab iis amice exceptum, Salone eorum oppido hibernaſſe, deportatoq; exercitu, ſine cauſſa de iis triumphaſſe. cui viro vix poſſum aſſentiri, cum apud Liuium ſcriptum inueniam, Delmatas à L. Metello armis ſubactos, & apud Aſconium, L. Metellum ædem Caſtoris de manubiis Delmatarum extruxiſſe, atque ſubactis iis cognomen Delmatici inueniſſe. poſt aliquot autem annos C. Coſconium procos. magnã Delmatiæ partem, Salone capta, ſubegiſſe, prodit Eutropius.

Atque his quidem bellis cum magna Illyrici pars ad prouinciæ ius eſt redacta, tum ea maxime, quæ maritima erat. refert enim Appianus, Delmatas Liburnis Promonem oppidum ademiſſe, neque eos Cæſarem, cum ad eum Liburni confugiſſent, vlciſci bello ciuili imminẽte, potuiſſe. Extrema inde duo bella fuere, vnum cum Delmatis, alterum cum Iapudibus, prius Cæſar bellis ciuilibus perfunctus geſſit; ſiquidem P. Vatinium miſit, qui tributa impoſuit, & obſides pacis accepit. quo tempore illa ſcripſit Cicero ad Vatinium: *Delmatis dij maleſaciant, qui tibi moleſti*

moleſti ſunt; poſterius, Octauianus; nam cum, Cæſare mortuo, Delmatæ Vatinio ſe quidquam daturos negarent, atque Vatinium ipſum arma parantem acie ſuperaſſent, Octauianus triumuir Iapudibus ciſmontanis, qui defecerant, receptis, cum tranſmontanos nondum populo Romano ſubiectos, Metulo eorum vrbe expugnata, in poteſtatem redegiſſet, poſtero anno in Delmatas Taulãtiis proximos, qui poſt Vatinium victum tributum per decennium non dederant, arma conuertit, atque eos ægre, præſertim accepto vulnere, & magnis aliis affectus incommodis, tandem ſubegit, vt Dio prodidit.

Non eſt autem prætermittendum, Romanos in deſcribenda Illyrici prouincia non omnem Illyrici regionem eſſe complexos, verum eam Liſſo tantum oppido maritimo terminaſſe. reliquos autem inde vſque ad Epirum Illyricos Macedoniæ prouinciȩ attribuiſſe. Quod cum Plinij, & Ptolemȩi teſtimonio confirmatur, tum etiam Dionis, qui ſcribit, Dyrrachium, quod Epidamnus antea vocabatur, cum Illyriorum eſſet, qui Parthini appellabantur, bello ciuili Pompeiano Macedoniæ oppidum fuiſſe, idque ſua etiam eſſe obſeruatum ætate.

De iuriſdictione vero in Illyrico conſtituta hæc habemus. Plinius tres in Illyrico cõuentus nominat, Scardonam, Salonam, & Naronam. in quo quia auctore vtitur Varrone, fit, vt ita Varrone quoque, id eſt rep. vigente, obſeruatum eſſe exiſtimem. Salonenſis conuentus meminit etiam Cæſar libro tertio belli ciuilis. eadem cum in veteribus lapidibus Salona Iulia nominetur, à Cæſare videtur deducta, eò magis, quòd Hirtius bello ciuili Cæſaris *Salonam ciues Romanos incoluiſſe,* ſcribit. Fuiſſe autem etiam colonias in Illyrico alias oſtendit Cæſar, cum ſcribit, *Liſſum ſe oppugnare conatum defendentibus ciuibus Romanis, qui eius erant conuentus.* ſiquidẽ extat vetus inſcriptio aræ; his verbis: VTI SIS VOLENS PROPITIVS MIHI COLLEGISQ. MEIS, DECVRIONIBVS, COLONIS, INCOLIS, COLONIAE MARTIAE IVLIAE SALONAE.

De Macedonia. CAP. VIII.

ILLYRICO autem Macedonia proxima non iiſdem ſemper circumſcripta finibus fuit; quòd alij nationis Macedonicæ termini fuerunt, alij regni Macedonici, alij prouinciæ Macedonicæ. Nationi fines morum, ac linguæ ſimilitudo dederunt, à Thracia quidem, vt notat Strabo, Strymonem amnem, à Theſſalia vero Peneum. inter quos fluuij alij Haliacmon, Lydius, Erigon, Axius, Echedorus, & Chabrius, in mare Ægeum omnes influxerunt, præter Erigonem, qui in Axium. Hos autem fines produxere Macedoniæ reges, in primisq; Philippus Alexandri pater, cum ex finitimis gentibus quotidie aliquid Macedonico regno adiiceret, nempe Thracibus, Pæonibus, Illyriis, Epirotis, & Theſſalis. ex quo fit, vt proximæ quæque Macedoniæ gentes non iiſdem terminis ab omnibus ſcriptoribus includantur. Strabo auctor eſt, partem Thraciæ, quæ vltra Strymonem eſt, vſque ad Neſſum amnem à Philippo domitam Macedoniæ eſſe attributam. adiungit alio loco, propter claritatem, ac potentiam Theſſalorum, & Macedonum factum eſſe, vt vicini eorum, præſertim Epirotæ, partim voluntate, partim vi in partes Theſſalorum, Macedonumve tranſierint; vt Athamanes, Æthices, & Talares in Theſſalorum; Oreſtæ, Pelagones, & Elimiotæ in Macedonum. Quin etiam Pȩones, Dolopes, Illyriosq; aliquot Macedoniȩ finitimos, vt Atintanas, poſtquam à Philippo ſubacti ſint, Macedoniæ attributos, legendo animaduertere poſſumus. Theſſalia vero magna regio fuit, Peneo fere, & Sperchio amne incluſa. Hanc Herodotus in Polymnia ita deſcripſit, vt quidquid inter montes Pelion, & Oſſam ab oriente, Olympum à borea, Pindum ab occaſu, Otrym à meridie fuerit, id totum Theſſaliam vocarit, eamq; à quinque fluminibus irrigatam Peneo, Apidano, Onochono,

Onochono, Enipeo, & Pamiſo prodiderit. Strabo vero aliquanto vberius eam deſcribens latus orientale à Thermopylis ad oſtium Penei habuiſſe inquit Achæos Phtiotas, Magnetas, & Malienſes; à Pelio, & Peneo partem mediterraneam vſque ad Pæoniam, & gentes Epiroticas; à ſeptentrione accoluiſſe Macedonas; à meridie montes Oeteos, & Ætolicos cum Doribus, & Parnaſſo fuiſſe; ab occidente Ætolos, Acarnanes, Amphilochos, & Epirotarũ Athamanes, ac Moloſſos; Theſſaliæ vero populos prodit Magnetas, Malienſes, Pelaſgiotas, Theſſaliotas, Perræbos, & Eſtiæotas. Theſſaliam autem, cum proprios tyrannos haberet, quorum Iaſon, & Alexander præ ceteris claruerunt, in poteſtatem Philippus adduxerat, eaq; Alexandro quoque filio eius paruerat. Mortuo vero Alexandro, qui regnum Macedoniæ tenuerunt, iidem etiam Theſſalis imperarunt. quare, quo primum tempore Romani cum Macedonibus bellarunt, Theſſali Macedonibus erant ſubiecti.

Bellarunt autem cum Philippo Demetrij F. cum Perſeo Philippi F. & cum Andriſco, qui ſe Philippi filium eſſe mentiebatur. primo bello finem impoſuit T. Quinctius Flamininus, ſecundo L. Æmilius Paullus, tertio Q. Cæcilius Metellus, Macedonicus ex ea victoria nominatus. prima victoria Philippus Macedoniæ rex relictus, Theſſalia, & reliquis, quæ in ditione eius erant, gẽtibus ei ademptis, ac libertate donatis. ſecunda, Perſeo capto, atque in carcere necato, Macedonia ordinata, ſed libera relicta. tertia, Pſeudophilippo ſublato, Macedonia in prouinciæ formam redacta. Cum Philippo porrò bis dimicatum armis eſt, primum bello Punico, cum ille ſe Annibali ſocium ad inuadendam Italiam adiunxiſſet; iterum, finito bello Punico, cum idem Athenienſes populi Romani ſocios ab Acarnanibus impulſus bello vexaret. priore bello pax ita data eſt, vt fœderi Theſſalos quoque rex aſcriberet; poſteriore, cum ad Cynoſcephalas in Theſſalia T. Quinctio duce debellatum eſſet, in has conditiones, teſte Liuio, ictum fœdus eſt: *Vt captiuos, transfugasq; redderet Romanis, & naues omnes tectas traderet, ne plus quingentis armatorum haberet, neve elephantum vllum. bellum extra Macedoniæ fines ne iniuſſu ſenatus gereret. mille talentum daret populo Romano, dimidium præſens, dimidium penſionibus decem annorum. Oreſtis (Macedonum ea gens eſt) quòd primi ab rege defeciſſent, ſuæ leges redditæ. Magnetes, & Perræbi, & Dolopes, liberi quoque pronunciati. Theſſalorum genti præter libertatem conceſſam Phtiotæ dati, Thebis Phtioticis, & Pharſalo excepto.*

Cum Perſeo vero, quòd contra fœdus bellum pararet, & ſocios populi Romani Thraces, Theſſalos, Græcos, aut bello tentaret, aut ad defectionem ſolicitaret, ſummo prœlio pugnatum eſt, L. Paullo imperatore ad Pidnam in Macedonia. Rege autem in Samothracia in poteſtatem redacto, res in hunc modum compoſitæ ſunt: *Silentio*, inquit Liuius, *per præconem facto Paullus Latine, quæ ſenatui, quæ ſibi ex conſilij ſententia viſa eſſent, pronunciauit. ea Cn. Octauius prætor interpretata ſermone Græco referebat. omnium primum liberos iubere eſſe Macedonas habentes vrbes eaſdem, agroſq; vtentes legibus ſuis, annuos creantes magiſtratus. tributum dimidium eius, quod pependiſſent regibus, pendere pop. Rom. deinde in quattuor regiones diuidi Macedoniam. vnam fore, & primam partem, quod agri inter Strymonem, & Neſſum amnem ſit; acceſſurum huic partem trans Neſſum ad orientem verſam, quam Perſeus tenuiſſet, vicos, caſtella, oppida, præter Aenum, & Maroneã, & Abdera; trans Strymonem autem vergentia ad occaſum Biſalticam omnem cum Heraclea, quam Sinticem appellant. Secundam fore regionẽ, quam ab ortu Strymo amplecteretur amnis præter Sinticem Heracleã, & Biſaltas; ab occaſu, quam Axius terminaret fluuius, additis Pæonis, qui propè Axium ad regionem oriẽtis colerent. Tertia pars facta, quam Axius ab oriente, Peneus amnis ab occaſu cingunt. ad ſeptẽtrionem Bora mons obijcitur. adiecta huic parti regio Pæoniæ, quæ ab occaſu præter Axium amnem porrigitur. Edeſſa quoque, & Berrœa eodem conceſſerunt. Quarta regio trans*

Boram

Boram montem vna parte confinis Illyrico, altera Epiro. capita regionum, vbi conſilia fierent, primæ regionis Amphipolim, ſecundæ Theſſalonicem, tertiæ Pellam, quartæ Pelagoniam fecit. eò concilia ſuæ cuiuſque regionis indici, pecuniam conferri, ibi magiſtratus creari iuſsit. pronũciauit deinde, neque connubium, neq; commercium agrorum ædificiorumq; inter ſe placere cuiquam extra fines regionis ſuæ eſſe. metalla quoq; auri, atque argenti non exerceri; ferri, & æris permitti, vectigal exercentibus dimidiũ eius impoſitum, quod pependiſſent regi. Et ſale inuecto vti vetuit. Dardanis repetẽtibus Pæoniam, quòd & ſua fuiſſet, & continens eſſet finibus ſuis, omnibus dare libertatem pronunciauit, qui ſub regno Perſei fuiſſent. poſt non impetratam Pæoniam ſalis cõmercium dedit. tertiæ regioni imperauit, vt Stobos Pæoniæ deueherent, pretiumq; ſtatuit. naualem materiam & ipſos cædere, & alios pati vetuit. Regionibus, quæ affines barbaris eſſent (excepta autem tertia omnes erant) permiſit, vt præſidia armata in finibus extremis haberent. Hæc pronunciata primo die conuentus varie affecerunt animos. Libertas præter ſpem data arrexit, & leuatum annuum vectigal. regionatim commercijs interruptis ita videri lacerata tanquam animalia in artus alterum alterius indigenteis diſtracta. adeo quanta Macedonia eſſet, quàm diuiſu facilis, & ſe ipſa contenta quæque pars eſſet, Macedones quoque ignorabant. Pars prima Biſaltas habet fortiſsimos viros, (trans Neſſum amnem incolunt, & circa Strymonem) & multas frugum proprietates, & metalla, & oportunitatem Amphipolis, quæ obiecta claudit omnes ab oriente ſole in Macedoniam aditus. Secunda pars celeberrimas Teſſalonicem, & Caſſandriam habet, ad hoc Palenem fertilem, ac frugiferam terram. maritimas quoque oportunitates ei præbent portus ad Toronem, ac montem Atho (Aeneæ vocant hunc) hunc alij ad inſulam Eubœam, alij ad Helleſpontum oportune verſi. Tertia regio nobiles vrbes Edeſſam, & Berrœam, & Pellam habet, & Vettiorum bellicoſam gentem, incolas quoq; permultos Gallos, & Illyrios impigros cultores. Quartam regionem Eordæi, & Linceſtæ, & Pelagones incolunt. iuncta his Atintania, & Stymphalis, & Elimiotis, frigida hæc omnis, duráque cultu, & aſpera plaga eſt. cultorum quoque ingenia terræ ſimilia habet. ferociores eos & accolæ barbaris faciunt, nunc bello exercentes, nunc in pace miſcentes ritus ſuos. Leges inde Macedonibus dedit cum tanta cura, vt non hoſtibus victis, ſed ſocijs benemeritis dare videretur, & quas ne vſus quidem longo tempore, qui vnus eſt legum corrector, experiendo argueret. Hæc Liuius. ex quibus neminem arbitror tam rudem eſſe, qui non intelligat, magno illum in errore verſari, qui hiſtoriæ epitomem Liuianæ confecit, qui cum Liuius ſcribat, Macedoniam à Paullo liberam quidem, ſed vectigalem eſſe pronunciatam, ipſe in prouinciæ formam redactam eſſe, deſcripſit. quaſi vero prouinciam facere ſit idem, atque libertate donare.

Tertium inde bellum cum Andriſco quodam eſt geſtum, tum cum ad falſum Philippi nomen vniuerſa propè Macedonia conſurrexit, atq; hic quidem, anno DCV, à Q. Metello prætore, Macedonia recepta, deletus eſt. Hoc autem primum tempore Macedoniam prouinciam eſſe factam, ſunt qui ſignificent; primũ Florus, qui hac victoria *Macedoniam ſeruitute eſſe mulctatam,* deinde Iornandes, qui Macedoniã à Metello *ſuperatam colla ſubmiſiſſe, Romanamq; prouinciam factã,* prodit. Tum vero Theſſaliam Macedoniæ formulæ eſſe aſcriptã, facile exiſtimarim. Nam eam itẽ hoc bello à Romanis defenſam, in Liuianorũ epitoma ſcriptum eſt. ex quo ſuſpicari licet, eandẽ, quòd cũ Macedonia defeciſſet, pariter eſſe cum Macedonia conſtitutã. cui opinioni aperte Plinius, ac Ptolemæus fauent, cum Theſſaliam in Macedoniæ prouinciæ fines includunt. Neq; vero Theſſalos ſolum tum Macedoniæ prouinciæ adiunctos crediderim, ſed Taulantios quoque, Parthinos, Dyrrachium, & Apolloniam, quæ eo vſque Illyrici fuerant; ſiquidem & Piſo Cæſaris ſocer Macedoniæ proconſul Dyrrhachinis, Apolloniatibus, Parthinis, & Bullienſibus præfuit, vt Cicero in Piſoniana teſtatur; & Dio, Plinius, ac Ptolemæus hos item Macedoniæ fines aſcribunt. Adiicit etiam Strabo, Linceſtidem, Pelagonitim,

Oreſtidem,& Elimiotim,quæ omnes ad mare Ionium ſunt, ſuperiorem Macedoniam appellatam,à poſterioribus autem Liberam; fuiſſe etiam,qui omnem regionem vſque ad Corcyram Macedoniam dixerint,quòd eadem lingua, eodémque cultu omnes vterentur.Liberæ autem Macedoniæ meminit item Cęſar libro III belli ciuilis. *Caluinum*, inquit, *in Macedoniam proficiſci iubet; cuius prouinciæ ab ea parte, quæ Libera appellatur, Menedemus princeps earum regionum miſsis legatis omnium ſuorum excellens ſtudium profitebatur.* Quin etiam ex eadem Piſoniana apparet,multos Thracię populos, Macedonię proconſuli paruiſſe. Hi vero fuerunt,partim qui poſtea ab Ap.Claudio,C.Curione,M.Lucullo imperatoribus victi ſunt,qui omnes Macedoniam ſortiti cum Thracibus populantibus propè quotidiana bella geſſerunt:vnde in oratione de prouinciis conſularibus Cicero viæ militaris meminit,quæ per Macedoniam ferret in Helleſpontum;partim,qui cum Aſiæ regibus donati fuiſſent, (vt Cherronenſes, quorum idem meminit in Piſonem,)poſt Attali mortem ad populum Romanum reciderunt.vnde dixit idem in agrariis: *Iubet venire agros Attalicos in Cherroneſo.* loquitur autem de Rullo, qui agros publicos vendere cogitabat.Sed de Thracia prouincia alias. neque enim à populo,ſed ab imperatoribus eſt adiuncta.

His ergo finibus ſepta Macedonia prouincia & vectigalis fuit,& prætori ius dicenti obtemperauit.De vectigalibus teſtis eſt idem,vbi Piſonis Macedonicum proconſulatum exagitat. *Qui fuit,* inquit, *modus frumenti æſtimati, qui honorarij? ſiquidem poteſt vi, & metu extortum honorarium nominari. vnus tu dominus, vnus æſtimator, vnus venditor tota in prouincia per triennium frumenti omnis fuiſti.* Et poſt: *Vectigalem prouinciam ſingulis rebus quæcunque venirent, certo portorio impoſito ſeruis tuis publicanis à te factam eſſe meminiſti?* item: *Mitto rationem exacti, imperatíque frumenti.*

De iuriſdictione vero inde elicitur,cum ei vitio vertit,quòd contra legem liberis etiam populis ius dicere auſus ſit.Hi vero præter ceteros erant,quos Cæſar primo ſuo conſulatu libertate donarat; quemadmodum poſtea Theſſalos, quòd pro ſe contra Pompeium in acie Pharſalica ſtetiſſent, in dictatura donauit, vt Appianus ſcriptum reliquit.Conuentum vnum Theſſalonicæ celeberrimum fuiſſe, non obſcuris ſuſpicionibus arbitror.

De Achaia. CAP. IX.

MACEDONIAE Achaia fuit & ſitu regionis, & rerum geſtarum ordine coniunctiſſima. Vt autem Macedonia Macedonas,& Theſſalos eſt complexa;ſic Achaia Epirotas, & Græcos. Epirus ab Acrocerauniis montibus Illyrico, Macedoniæve finitimis vſque ad ſinum Ambracium pertinens populos habuit Chaonas, Moloſſos,Theſprotos,Amphilochos,& Athamanes. Chaones,& Theſproti,& Moloſſi,vetera nomina Romanis rem in Epiro gerētibus amiſerant, atq; vno ferè Epirotarum omnes nomine ſignabantur. Athamanes,cũ regem haberēt, in Theſſalorũ nomen tranſierant.ſoli celebrãtur Amphilochi.Græcia inde duplex ſequuta,vna extra Iſthmũ, Achaia nomine.in qua fuerunt Acarnanes, Aetoli, Dores,Locri,Phocenſes,Megarēſes,Attici,Bœoti,& Eubœenſes; alterã intra Iſthmũ, Peleponneſum dictam habitarunt Achæi,Elei,Meſſenij,Lacones,Argiui,Siconij, & in medio quodam modo omnium Arcades longe à mari. Quod ipſum cum ex ceteris, tum ex Liuio ipſo cognoſcitur, apud quem Græciæ hæc deſcriptio legitur: *Thermopylarum iugum, ſicut Apennini dorſo Italia diuiditur, ita mediam Græciam dirimit.ante ſaltum Thermopylarum ſeptentrionem verſus Epirus, & Perræbia, & Magneſia, & Theſſalia eſt, Phtiotæ Achæi, & ſinus Maliacus; intra fauces ad meridiem vergunt Aetoliæ pars maior, & Acarnania, & cum Locride Phocis, & Bœotia: adiunctáque inſula Eubœa, & excurrente in altum velut promontorio*

Attica terra ſita ab tergo, & Peloponneſus. Atque hi quidem populi omnes, ſed aliis temporibus alij, gloria rei militaris excelluerunt. Lacedęmonij quidem & Athenienſes, & Bœoti ante arma Macedonum, Philippi, inquam, & Alexandri Magni, qui vniuerſam Græciam dicto ſibi audientem eſſe coëgerunt; Epirotæ vero, quo ad Pyrrho regi vita ſuppeditauit, qui Alexandro ipſo minor aliquanto natu fuit. Alexandro vero, & Pyrrho mortuis, cum Macedoniæ imperium poſt varias eius regni procellas tandem ad Philippum Demetrij filium perueniſſet, harum nationum ea conditio erat, vt aliæ ſeruirent, aliæ liberæ eſſent. quæ ſeruiebant, aut externis regibus, aut domeſticis tyrannis obtemperabant. Liberæ aut per ſe degebant, aut commune multarum ciuitatum concilium inibant, atque ex conſilij decreto, & pacis, & belli tempora diſpenſabant. Inter omnes autem eminebant Achæi, & Aetoli. Achæi ad Iſthmum incolentes, vt narrat Polybius, poſt mortem Alexandri inter ſe conſpirauerant, & communem remp. conſtituerant, quattuor primum tantum ciuitatibus in vnum cõcilium conuenientibus, Dymis, Pharis, Patris, & Tritæa, & paucis poſt annis Aegio, Carynia, & Bura eodẽ, tyrannis ſuis exactis, ſeſe adiungentibus. Quin etiam cum Achæorum arma, duxq́; Achæorum Aratus reliquæ in ſe Græciæ oculos conuertiſſent, vniuerſa ferè Peloponneſus Achaico immiſceri concilio voluit, Sicyonij, Corinthij, Argiui, Meſſenij, Elei, Arcades, & ad extremum etiam Lacedæmonij; cum libertatem ſuam, quam plerique deiectis tyrannis recuperauerant, nulla alia ratione ſe defenſuros arbitrarentur, quàm ſi propriis abiectis legibus Achaici concilij inſtituta, moréſque ſuſciperent, atque communibus armis vim maxime regum Macedonum propulſarent, qui deinceps quinque regnarunt, Antigonus, cognomento Gonatas, Demetrius Antigoni filius, Antigonus Philippi tutor, Philippus Demetrij filius, & Philippi filius Perſeus. Achæorum autem exemplum reliqui, ſed maxime Aetoli ſequuti & commune gentis concilium habebant, atque ex communi ſententia bella ſuſcipiebant, gerebant, & deponebant, & fœdera cum vicinis inibant, & dimittebant. Bello autem Punico ſecundo, cum Philippus Demetrij filius, Annibali fœdere coniunctus Italiæ immineret, ab Aetolis primum cum Romanis ſocietas, amicitiáque contracta eſt. ſiquidem, vt narrat Liuius, conſcriptæ conditiones, quibus in amicitiam, ſocietatémque populi Romani Aetoli venirent, additúmque: *Vt, ſi placeret, vellént que, eodẽm iure amicitiæ Elei, Lacedæmoniíque eſſent. bellum vt extemplo cum Philippo terra gererent. nauibus ne minus viginti quinqueremibus adiuuarent Romanos. vrbium Corcyra tenus ab Aetolia incipienti ſolum tectáque, & muri cum agris Aetolorum, alia omnis præda populi Romani eſſet. darëntque operam Romani, vt Acarnaniam Aetoli haberent. ſi Aetoli pacem cum Philippo facerent, fœderi aſcriberent, ita ratam eorum pacem, ſi Philippus arma ab Romanis ſociíſque, quiq́; eorum ditionis eſſent, abſtinuiſſet. item, ſi populus Romanus fœdere iungeretur regi, vt caueret, ne ius ei belli inferendi Aetolis, ſociiſq́; eorum eſſet.* Neque vero multo poſt, cum Aetoli ſine Romanorum auctoritate aduerſus fœdus pacem cum Philippo feciſſent, & Philippus ipſe Epirotarum incommodis adductus cum Romanis fœdus percuſſit. ab rege fœderi aſcripti Achæi, Bœoti, Acarnanes, Epirotæ, ab Romanis Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, Elei, Meſſenij, Athenienſes. Bello inde Punico perfuncti Romani arma Philippo intulerunt, vt Athenienſes ſocios ſuos tuerentur, quos Acarnanes auxilio vſi Philippi bello aggreſſi erãt, & vt omnino Græciam liberarent. Eo bello Aetoli ad Romanos redierunt, Bœoti, atq; Achæi cum iiſdem ſocietatem pepigerũt. Victo autẽ ad Cynoſcephalas Philippo, pax à T. Quinctio imperatore data eſt in has leges: *Omnes Græcorũ, quæ in Europa, quæq́; in Aſia eſſent, ciuitates libertatem, & ſuas leges haberẽt. quæ ſub ditione Philippi fuiſſẽt, præſidia ex his Philippus deduceret. vt Corinthus, quã occupauerat Philippus, redderetur Achæis. Calcis, & Demetrias à Romanis retineretur, donec cura de Antiocho Syriæ rege deceſſiſſet. Itaque Ne-*

meorum ludicro præco cum tubicine, vt mos eſt, in mediam arenam proceſsit, ac tuba ſi-
lentio facto ita pronunciauit: Senatus R. & T. Quinctius imperator Philippo rege, Ma
cedonibusq; deuictis, liberos, immunes, ſuis legibus eſſe iubet Corinthios, Phocēſes, Locrē
ſesq; & inſulam Eubœam. Corinthus, & Triphylia, & Herea (Peloponeſi, & ipſa
vrbs eſt) addita Achæis: Inde Nabidi Lacedæmonio tyranno bellū illatū, & Argos,
quod oppidum ille bello ſuperiore interceperat, Achęis reſtituere coactus. Ita ipſo
relicto, præſidiis Corintho, Calcide, & Demetriade deductis libertas vniuerſæ
Græciæ data eſt. Aetoli deinde ægre paſſi, ſe nullis à Romanis eo bello præmiis de
coratos, cū, Antiocho Syrię rege in Græciam aduocato, Amphilochorū regionem
occupaſſent, atq; Ambraciā Epirotarum oppidum ſibi adiunxiſſent, tandem à M.
Fuluio Nobiliore victi pacem his conditionibus impetrarunt: *Imperium maieſta-*
temq; populi Romani gens Aetolorum conſeruato ſine dolo malo. ne quem exercitum,
qui aduerſus ſocios amicosq; eorum ducetur, per fines ſuos tranſire ſinito, ne ve vlla ope
iuuato: hoſtes eoſdem habeto, quos populus R. armaq; in eos ferto. bellumq; pariter geri-
to. perfugas, fugitiuos, captiuósque reddito Romanis, ſociiſque, præter quam ſi qui capti
cum domos rediſſent, iterum capti ſunt: aut ſi qui eo tempore ex ijs capti ſunt,
qui tum hoſtes erant Romanis, cum inter præſidia Romana Aetoli eſſent. aliorum
qui comparebunt, intra dies centum, Corcyreorum magiſtratibus ſine dolo malo tradan
tur. qui non comparebunt, quando quiſque eorum primum inuentus fuerit, reddatur.
obſides quadraginta arbitratu conſulis Romani dato ne minores XII *annorum, neu*
maiores quadraginta. obſes ne eſto prætor, præfectus equitum, ſcriba publicus, neu quis,
qui ante obſes fuerit apud Romanos. De pecuniæ ſumma, quam penderet, penſionibúſ-
que eius nihil ex eo, quod cū conſule conuenit, mutatū, dum pro argenteis decem aureus
vnus valeret. Quæ vrbes, qui agri, qui homines Aetolorū iuris aliquando fuerunt, qui
eorū T. Quinctio, Cn. Domitio cos. poſt ve eos conſules aut armis ſubacti, aut voluntate
in ditionem populi R. venerunt, neque eos Aetoli recepiſſent, vel in Aetolia eſſent, eæ
vrbes, agríque Acarnanum ſunto. Quin etiam Cephallenij ab eodem M. Fuluio ar-
mis ſubacti ſunt, & Lacedæmonij demum ab Achæis Nabidis tyrannide liberati
propriis dimiſſis legibus Achaico ſe concilio aggregarunt. Bello autē Perſei Ma-
cedonico vniuerſa Græcia in fide Romanorum manſiſſe videtur, Epirotis, qui ad
Perſeum defecerunt, exceptis. quorum prædam cum ſenatus exercitui dediſſet, L.
Paullus imperator, omni viro, atq; argento tacita denunciatione vno die ex LXX
oppidis extracto, vrbes ipſas diripi, muróſque dirui iuſſit. præda vendita omnium;
de ea ſumma militi numeratum eſt. Hactenus Liuius. Addit Pauſanias, cum lega-
ti decem bello Perſico confecto, ad Macedonicas res componendas eſſent miſſi,
Callicratis Achæi impulſu omnes, qui bello Perſico exercitibus præfuiſſent, tan-
quam Perſei fautores Romam deduci iuſſos, atque in cuſtodias coniectos, poſt ali-
quot annos alios dimiſſos, alios cum effugere conati eſſent, ſuppliciis affectos eſſe.
Ergo cum ſoli in Græcia Achæi opibus, ac bellica laude florerent, merito Roma-
nis ſuſpecti eſſe cœperunt, eorúmque concilium illi, quo ad potuerunt, labefacta-
re conati ſunt. Quamobrem cum Lacedæmonij fines ſuos ab Achæis veteribus
inimicis ſuis vaſtari, Romæ queſti eſſent, reſponſum eſt Lacedæmoniis, ſe legatos
in Græciam ad rem cognoſcendam, controuerſiasq; dirimendas miſſuros. Le-
gati cum veniſſent, & Corinthum ciuitatum principes euocaſſent, pronūciarunt,
ſenatum cenſere Lacedæmonios, Corinthios, Argos, Heracleam, quę ad Oetam
eſt, & Orchomenios Arcades ab Achaico concilio ſegregandos; quòd neque cum
Achęis cognatione coniuncti eſſent, & ſero ſe ad eorum concilium aggregaſſent.
Qua ſententia cognita Achęi in omnes Lacedęmonios, qui tum forte Corinthi
erant, impetum fecerunt, & captos in carcerem coniecerunt. Plerique legatos
etiam Romanorum violatos eſſe ſcripſerunt. His Romę cognitis, Achęos bel-
lo perſequendos decernunt, ad ídque bellum L. Muminium conſulem mittunt.
Neque vero Achęi interea, Critolao duce populos ad arma capienda hortante, &

Bœotis

Bœotis operam ſuam pollicentibus,quieſcebant.Q. autem Metellus,qui Pſeudophilippo victo Macedoniam pacarat,per nuncios Achæis edicebat, vt Lacedæmonios,& alias ciuitates,quæ ſe populi Roma. fidei tradidiſſent, ab Achaico concilio ſeiungi , æquo animo paterentur, atque adhibitæ in Romanos contumaciæ veniam promittebat. Quibus non auditis,cum Achæi Romanis occurrere auſi eſſent, funditus ſunt euerſi, Critolao à Metello ad Scarphiam fugato, atque occiſo , Arcadibus ad Chæroneam profligatis, & Thebis Megariſque receptis , ac poſtremo Diæo duce à L. Mummio in fugam coniecto , & Corintho , ac tota Gręcia in poteſtatem adducta. Hac autem victoria Gręciam vna cum Epiro prouinciam factam,& Achaiam à principatu,quem tum Achæi inter Gręcos obtinebant, Achaiam nominatam,Rufus, & Strabo prodidit,ſed elegantiſſime omnium Pauſanias his verbis : *Mummius deuictis ad Iſthmum Achæis Corinthum patentibus portis ingreſſus funditus euertit,cremauítque. viri omnes trucidati, feminæ, & pueri ſub corona venditi. ornamenta , & ſigna Romam aſportata , aliarum vrbium, quæ contra Romanos ſteterant , muri deiecti.arma ciuibus adempta.atque hæc omnia priuſquam decem ab vrbe legati mitterentur,peracta. vbi vero illi venerunt , omnem è ciuitatibus popularem adminiſtrationem ſuſtulit.magiſtratus ex cenſu inſtituit.tributa vniuerſæ Græciæ impoſuit. Locupletibus extra fines ſuos agri poſſeſsione interdixit.concilia omnia ſingularum Achaiæ nationum , & Phocenſium, aut Bœotorum, aut in alia parte Græciæ deleuit.Non multis autem poſt annis Romanos Græcorum miſericordia cepit.Quare & antiqua ſua concilia cuique genti reſtituta , & agros extra fines habere permiſſum.remiſſæ etiam,quas Mummius conſtituerat, mulctæ. Bœotos enim mille,& Eubœenſes Heracleotis talenta centum, Achæos Lacedæmonijs ducenta pendere iuſſerat.hæc Græcis pecunia omnis condonata.mea etiam ætate mittitur præſes, quam Achaiæ, non Græciæ appellant , quòd Græci ſubacti ſint principatum Græciæ tenentibus Achæis.confectum eſt Achaicum bellum Archonte Athenis Antitheo, olympiade* C L X, *anno ab vrbe condita* D C V I I. Hactenus,vt dixi,Pauſanias.

Ab hoc ergo tempore Græcia vectigalis facta,& legibus,ac magiſtratibus Romanis ſubiecta vſque ad bellum Mithridaticum in ocio fuit; cum interea multi populi,multæq; ciuitates libertate , ac legibus ſuis Romanorum beneficio fruerentur. ex quibus præcipui, teſte Strabone , Athenienſes fuerunt.Bello autem Mithridatico cum Achæi,Lacones,Bœoti , & Athenienſes Ariſtionis tyrannide oppreſſi ad Archelaum Mithridatis pręfectum ſe cōtuliſſent,haud ita multo poſt adueniente in Gręciam Sylla omnes repente Mithridatem, exceptis Athenienſibus,reliquerunt,qui oppugnari ſe à Sylla paſſi,tamen recepti impetrata venia priſtinam retinuere libertatem. Etenim Sylla, vt inquit Appianus, leges Athenienſibus prioribus iis affines, quę à Romanis capta Gręcia datę fuerant,dedit, ſed Piręeum nulli parcens operi concremauit. Liberos autem alios fuiſſe in Achaia populos Cæſar oſtendit, cum Pompeio obiicit, quòd bello ciuili à liberis Achaiæ populis pecuniam exegiſſet. Quin etiam idem Cæſar, teſte Appiano,& Dione,Athenienſibus,cum pro Pompeio aduerſus ſe ſtetiſſent,victor ignouit,liberóſque reliquit. Corinthum autem dictaturam adeptus non ſolum reſtituit,ſed coloniam etiam deduxit.

Agri publici in Achaia meminit Cicero contra Rullum : *Deinde vendit*, inquit,*agrum optimum, & fructuoſiſsimum Corinthium, qui L. Mummij imperio, ac felicitate ad vectigalia populi Roma. adiunctus eſt;* iuriſdictionis autem Ser. Sulpicius in epiſtola,quam ad Ciceronem prætor Achaiæ ſcripſit : *Cum ab Epidauro Piræeum naui aduectus eſſem,ibi Marcellum collegam noſtrum conueni. poſtero die cum ab eo digreſſus eſſem,eo conſilio vt ab Athenis in Bœotiam irem, reliquámque iuriſdictionem abſoluerem.* Athenis autem,quanquam liberis,conuentum fuiſſe conſtitutum opinor,non vt in Athenienſes ius diceretur , ſed vt honos ei ciuitati haberetur.

De Aſia. CAP. X.

EXPOSITIS, quæ à populo in Europa ſunt conſtitutæ, prouinciis, deinceps res admonet, vt in Aſiam tranſeamus. Aſia vero tribus modis accepta eſt; vno, tertia orbis terrarum pars, quæ Europæ, Africæq; reſpondet; altero, regio, quæ ab Iſſico ſinu vſque in Pontum porrigitur, quæ Aſia minor, & magna Cherſoneſus à Strabone, & Appiano appellatur; tertio, quam rex Pergami Attalus cognomento Philometor à maioribus ſuis acceptam populo Roma. teſtamento reliquit, quæ Myſiam, Phrygiam, Æolidem, Ioniam, Cariam, Doridē, Lydiam, Lycaoniam, & Piſidiam comprehendit. quę regiones in magna quidē Cherſoneſo, ſed cis Taurum, omnes fuerunt. Varro tamen in libris de lingua Latina duobus tantum modis Aſiam dici tradidit; vno eam, quæ reſponderet Europæ, in qua Syriam prouinciam populi Roma. collocauit; altero magnam Cherſoneſum, in qua duas prouincias poſuit, cis Taurum Ioniam, vltra Taurum Ciliciam. ſic autem ſcriptum reliquit: *Aſia dicitur duobus modis. nam & Aſia, quæ non Europa, in qua eſt Syria: & Aſia dicitur prioris pars Aſiæ, in qua eſt Ionia, & prouincia noſtra Cilicia.* Ioniam autem Varro poſuit pro Aſia, quam nos diximus Attali. Quod cum non intelligeret magnus hac ætate vir, aſſerere in Aduerſariis ſuis non dubitauit, Ciliciæ nomen è Varronis libro delendum eſſe, *quòd in illa Aſia non eſſet comprehenſa Cilicia*, cum Attalicam Aſiam à Varrone, non minorem, ſignificatam eſſe, falſo arbitraretur. Verum, vt ad rē redeamus, Myſia, quæ fuit huius Attalicæ pars, vt etiam Phrygia duplex, ſed finibus ad diſtinguendum obſcuriſſimis, fuit. idq; vel ipſo auctore Strabone, qui ſcribit: *Bithynis ad auſtrū finitimi ſunt Phryges, ac Myſi, qui ad Olympum Myſiam incolunt. vtraque vero gens duplex eſt. etenim Phrygia vna maior vocatur, cuius Midas rex fuit, & cuius poſtea partem Galatæ occuparunt, altera vero minor ad Helleſpontum, quæ ad Olympum eſt, & Epictetus, ac Troas dicitur. Myſia item vna Olympena eſt Bithyniæ, atque Epicteto finitima, altera ad Caicum amnem, & agrum Pergamenum vſque in Tetraniam, & fluminis oſtium. verum hæc adeò immutata ſunt, vt etiam regionem circa Sipylum, quam antiqui Phrygiam nominant, maioriſne, an minoris Phrygiæ, pars ſit, incertum ſit. ac Myſorum quidem, & Phrygum fines diuerſi ſunt, verum eos diſtinguere operoſum.* Ptolemæus autem minorem Myſiam ad Propontidem, & Helleſpontum à Cizyco oppido vſque ad Sigeum promontorium prouehit; minorem vero Phrygiam deinceps ad Aegeum pelagus vſque ad Aſſum; maiorem Myſiam vſque ad amnem Caicum, Æolidem vſque ad Hermum; ab Hermo vero ad Mæandrum ad mare Ionium Ioniam; ad Myrtoum Cariam vſque ad Myndum oppidum; inde vſque ad Caunum in mari Rhodiaco Doridem. Ac reliquæ quidem omnes maritimæ, verum Lydia, Phrygia maior, Lycaonia, & Piſidia mediterraneæ.

Hæc igitur omnia poſt Alexandri Magni obitum, qui ea Perſis eripuerat, duobus regibus ſubiecta fuerunt, Pergameno, & Syrio. Pergamum minoris Myſiæ oppidum, vt inquit Strabo, primus Philetærus, Lyſimachi Macedonis præfectus, mortuo Alexandro obtinuit. quem Eumenes fratris filius eſt conſequutus. qui multorum circa locorū, Antiocho Seleuci filio rege apud Sardeis ſuperato, potitus eſt. cui deinceps Attalus fratris filius ſucceſſit, qui ſocius à populo Roma. & à ſenatu rex appellatus Romanis contra Philippum Macedoniæ regem auxilio fuit; eóque bello confecto Aeginam inſulam, teſte Liuio, à ſenatu obtinuit. Attalum inde Eumenes alter excepit, cui, cum pro Romanis contra Antiochum Magnum Syriæ regem ſtetiſſet, regnum auctum eſt. ſic enim victo Antiocho, ex ſenatus, & decem legatorum ſententia, auctore Liuio, eſt conſtitutum: *Vt cis Taurum montem, quæ intra regni Antiochi fines fuiſſent, Eumeni attribuerentur, præter Lyciam, Cariamq; vſque ad Mæandrum amnem. eæ ciuitates Rhodiorum eſſent. ceteræ ciuita-*

tes

tes Aſiæ, quæ Attali ſtipendiariæ fuiſſent, eædem Eumeni vectigal penderent; quæ vectigales Antiochi fuiſſent, eæ liberæ, atque immunes. Itaque Lycaonia omnis, & Phrygia vtraque, & Myſia Lydiæ, Ioniæq; extra oppida, quæ libera fuiſſent, quo die cum rege Antiocho pugnatum eſt, & nominatim Magneſia ad Sipylum, & Caria, quæ Hydrela appellatur, agerq; Hydreletanus ad Phrygiam vergens, & caſtella, viciq; ad Mæandrum amnem, & oppida, niſi quæ libera ante bellum fuiſſent, Telmeſſus item nominatim, & caſtra Telmeßium, præter agrum, qui Ptolemæi Telmeſij fuiſſet; hæc & ab Eumene & ab Rhodijs excepta. ea quoque his pars data Cariæ, quæ prope Rhodum inſulam trans Mæandrum amnem eſt, oppida, vici, caſtella, agri, qui ad Piſidiam vergunt, niſi quæ eorum oppida in libertate fuiſſent, pridie quàm cum Antiocho rege in Aſia pugnatum eſt. Bello vero, quod paullo poſt cum Galatis, qui veteris Phrygiæ partem tenebant, ac Galatiam appellabant, Cn. Manlio Vulſone duce geſtum eſt, abſoluto, eidem Eumeni præmia cumulata. *Ciuitatum enim*, vt inquit Liuius, *cognitis caußis decem legati aliam aliarum fecerunt conditionem. Quæ ſtipendiariæ regi Antiocho fuerant, & cum populo Rom. ſenſerant, ijs immunitatem dederunt. quæ partium Antiochi fuerant, aut ſtipendiariæ Attali regis, eas omnes vectigal pendere Eumeni iuſſerunt. nominatim præterea Colophonijs, qui in Notio habitant, & Cumæis, & Mileſijs immunitatem conceſſerunt; Clazomenijs ſuper immunitatem, & Donuſſam inſulam dono dederunt, & Mileſijs, quem Sacrum appellant, agrum reſtituerunt, & Ilienſibus Rhæteum, & Gergicum addiderunt, non tam ob recentia vlla merita, quam originum memoria. eadem & Dardanum liberandi cauſſa fuit. Chios quoque, & Smyrnæos, & Erythræos pro ſingulari fide, quam eo bello præſtiterant, & agro donarunt, & in omni præcipuo honore habuerunt. Phocæenſibus & ager, quem ante bellum habuerant, redditus, & vt legibus antiquis vterentur, permiſſum. Rhodijs affirmata, quæ data priore decreto fuerant. Lycia, & Caria datæ, & vſque ad Mæandrum amnem præter Telmeſſum. Regi Eumeni Cherſoneſum in Europa, & Lyſimachiam, & caſtella &, vicos, & agros, quibus finibus tenuerat Antiochus, adiecerunt. in Aſia Phrygiam vtranque, alteram ad Helleſpontum, maiorem alteram vocant, & Myſiam, quam Pruſias Bithyniæ rex ademerat, reſtituerunt, & Lycaoniam, & Milyadem, & Lydiam, & nominatim vrbes Tralles, Epheſum, & Telmeſſum.* Huic ergo Eumeni tam multis beneficiis à Romanis ornato deinceps Attalus alter ſucceſſit, is qui Romanos bello contra Pſeudophilippum Macedonem adiuuit. quem nouis propterea beneficiis à populo Romano auctum, veriſimile eſt. Poſt quem Attalus tertius regnauit, qui ſuperiorum beneficiorum haud immemor, ſine liberis decedens patrij regni populum Rom. heredem anno vrbis DCXX reliquit. populus Aſiæ ciuitates liberas eſſe iuſſit. Verũ cum Aſia paucis poſt annis ab Ariſtonico Eumenis regis ex pellice nato concitata defeciſſet, per tres deinceps conſules P. Craſſum, M. Perpernã, & M'. Aquillium in poteſtatem adducta, ſeruitute mulctata eſt. cuius rei hæc adhuc veſtigia veterum extant monumentis impreſſa. Liuius libro LIX: *Ariſtonicus regis Eumenis filius Aſiam occupauit, cum teſtamento Attali regis libera eſſe deberet.* quo loco non prætereundum, Liuium de Aſiæ libertate non idem ſentire, quod ceteri; qui non Attali teſtamento, ſed Romanorum liberalitati acceptam eam referunt. Iuſtinus libro XL: *In Craßi conſulis occiſi locum miſſus Perperna conſul prima congreßione Ariſtonicum ſuperatum in poteſtatem ſuam redegit, Attalicasq; gazas hereditarias populi Rom. nauibus impoſitas Romam deportauit. quod ægre ferens ſucceſſor eius M'. Aquillius conſul ad eripiendum Ariſtonicum Perpernæ, perinde velut ſui potius triumphi munus eſſe deberet, feſtinata velocitate contendit. ſed contentionem conſulum mors Perpernæ diremit.* Strabo libro XIIII. *M. Perperna capto Ariſtonico, & Romã miſſo bellum confecit. Ariſtonicus in carcere mortuus eſt. Perperna morbo abſumptus. poſtea M'. Aquillius conſul cum decem legatis miſſus prouinciam compoſuit in eam formam, quæ nunc eſt.* & libro XIII: *Attalus cognomento*

Philometor, cum annos quinque regnaſſet, morbo extinctus eſt. reliquit autem Romanos heredes, qui regionem in formam prouinciæ redegerunt, atque Aſiam eodem nomine, ac continentem, appellarunt. & Velleius: *Ariſtonicus mortuo rege Attalo, à quo Aſia populo Rom. hereditate relicta erat, mentitus regiæ ſtirpis originem, armis eam occupat. is victus à M. Perperna, ductusq; in triumpho à M. Aquillio, capite pœnas dedit.*

Hac igitur victoria regiones cis Taurum omnes, & quas reges Pergami ipſi ante bello pepererant, & quas deinceps beneficij loco Syriæ regibus ereptas à populo Rom. acceperant, in vnam prouinciam eſſe redactas conſtat. nempe Myſiam, ac Phrygiam vtranque, Galatia, quam Gallogræci tenerent, excepta, Ioniam, Æolidem, Doridem, Cariam, Lydiam, Lycaoniam, & Piſidiam, eamq; eſſe vno Aſiæ nomine inſignitam. Quanquam enim ſcribit Iuſtinus, Lycaoniam Ariarathi Cappadociæ regi ſocio à ſenatu fuiſſe conceſſam; & Appianus in primo Ciuilium, & in Mithridatico refert, Phrygiam Mithridati Ponti regi ab Aquillio imperatore pecunia accepta permiſſam, Aquillio vero eo nomine damnato, ſenatum Phrygiam liberam decreuiſſe, vtranque tamen non ita multo poſt prouinciæ Aſiæ attributã, patet ex verbis his, quæ ſunt apud Liuium epitoma LXX: *Mithridates Ponti rex Bithynia, & Cappadocia occupatis, & pulſo Aquillio legato Phrygiam prouinciam populi Rom. cum ingenti exercitu intrauit.* & Plinij his: *Inſident verticem Piſidæ, quorum colonia Cæſarea, eadem Antiochia appellata. oppida Oroanda, Sagaleſſus. hos includit Lycaonia in Aſiaticam iuriſdictionem verſa, cum qua conueniunt Philomelienſes.*

Hanc autem prouinciam præclaris multorum legibus, atque inſtitutis ornatam aliquandiu beatam fuiſſe comperio. Primus, qui huic leges dederit, M. Aquillius fuit, per quem primum ex decem legatorum ſententia conſtituta eſt. Celebratur etiam Q. Mucij Scæuolæ memoria, qui anno vrbis DCXXXVII proconſul *eam tam ſancte & tam fortiter adminiſtrauit, vt ſenatus*, teſte Valerio, *deinceps in eam prouinciam ituris magiſtratibus exemplum, atque formam officij Scæuolæ decreto ſuo proponeret.* Quo factum eſt, auctore Aſconio, vt Aſiani in eius honorem diem feſtum Mucia inſtituerint. Poſt autem, cum, ciuibus Rom. omnibus vno die tota prouincia trucidatis à Mithridate Ponti rege eſſet occupata, à L. Sulla recuperata, à L. Murena, L. Lucullo, Cn. Pompeio, qui deinceps eam omnes cum imperio obtinuerunt, conſeruata, nouas aliquot leges, & noua inſtituta accepit. Vnde illa præcipue Ciceronis ad laudem Luculli manarunt: *In eodem tanta prudentia fuit in conſtituendis, temperandisq; ciuitatibus, tanta æquitas vt hodie ſtet Aſia Luculli inſtitutis ſeruandis, & quaſi veſtigijs perſequendis.*

De vectigalibus autem Aſiæ, quæ multa, eaq; magna fuerunt, tulit C. Sempronius Gracchus, qui anno DCXXX tribunatum geſſit, triennio poſtquam Aquillius ordinata prouincia de Aſia triumpharat: *Vt ea à cenſoribus Romæ publicanis locarentur.* quod ſignificauit in Verrem Cicero, cum dixit: *Incertum vectigal conſtitutum eſt, vt Aſiæ locatione cenſoria, lege Sempronia.* Totum autem vectigalium Aſianorum negotium, quæ publicani exercerent, in decumis, portoriis, & ſcripturis verſatum, apertè docet idem in Maniliana: *Ceterarum prouinciarum vectigalia tanta ſunt, vt his ad ipſas prouincias tutandas vix contenti eſſe poßimus. Aſia tam fertilis eſt, vt vbertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine paſtionis, & multitudine rerum earum, quæ exportantur, facile omnibus antecellat.* Item: *Cum hoſtium copiæ non longe abſint, etiam ſi irruptio facta nulla ſit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deſeritur, mercatorum nauigatio conquieſcit. itaque neque ex portu, neque ex decumis, neque ex ſcriptura vectigal conſeruari poteſt.* Tributum ordinarium nullum Aſiæ impoſitum eſt. extraordinarij vero hæc teſtimonia ſint. Narrat Plutarchus, Aſiam à Sylla XX millibus talentorum eſſe mulctatam. atque hoc idem videtur innuere Cicero, cum inquit: *Flaccus prætor Aſiæ de-*

ſcripſit

ſcripſit pecuniam ad Pompeij rationem, quæ fuit accommodata L. Syllæ deſcriptioni. qui, cum omnes Aſiæ ciuitates pro portione in prouincia deſcripſiſſet, illam rationem in imperando ſumptu & Pompeius, & Flaccus ſequutus eſt. Sumptum autem, pecuniam in claſſem à prætore conſumptam intelligit. Poſtremo Cæſar ſuperato Pompeio in Aſiam venit, ac publicanis, qui eam acerbiſſime habuerant, dimiſſis, quod redigebatur ex vectigalibus in tributi collationem tranſtulit, vt Dio ſcribit.

Iam vero de conuentibus in Aſia conſtitutis multi loquuntur; primum Cicero in oratione pro Flacco, vbi Apameæ, Laodiceæ, Adramytti, Pergami ita meminit, vt earum ciuitatum, in quibus prætor ius dicere conſueſſet. vnde alio loco inquit: *Negotiari libet, cur non Pergami, Smyrnæ, Trallibus, vbi & multi ciues Rom. ſunt, & ius à noſtro magiſtratu dicitur?* deinde Strabo lib. XIII. *Phrygiæ,* inquit, *& Lydiæ, & Cariæ, & Myſiæ loca ægre diſtingui poſſunt, quòd inter ſe coëant. ad eorum vero confuſionem non parum attulere Romani, qui non ex gentibus eos diuiſerunt, ſed alio modo diœceſes deſcripſerunt, in quibus fora agunt, & ius dicunt.* item: *Cibyra adiectis tribus ciuitatibus Bubone, Balbura, & Oenoandro concilium inſtituit, cum ſingulæ vrbes ſingula ſuffragia haberent, Cibyra vero duo tyranno vero paruit vſque ad Murenam, qui eum ſuſtulit, ac Balburam, & Bubonem Lyciæ attribuit. nihilominus Cibyratica diœceſis inter maximas Aſiæ diœceſes habetur.* Omnes autem Aſiæ diœceſes, quæ ſuo tempore erant, diligentiſſime omniũ vnus collegit Plinius, Cibyraticam celeberrima vrbe Laodicea; Synnadenſem, Apamenſem, Alabandenſem; Sardianam, Smyrnæam, Epheſinam, Adramyttenam, & Pergamenam cum omnibus, qui eò conuenirent, populis inſignioribus. Helleſpontiam vero diœceſim, cuius meminit in epiſtola ad Thermum Cicero, puto eſſe Adramyttenam. *Si quid,* inquit, *Genucilius habebit cum aliquo Helleſpontio controuerſiæ, peto, vt in illam* διοίκησιν *reijcias.* vt autem ex his Aſiaticis diœceſibus tres aliquando Ciliciæ prouinciæ attributæ ſint, Cibyratica, Synnadenſis, & Apamenſis, mox in ipſa Cilicia demonſtrabo.

Fuerunt præterea multæ etiam ciuitates in Aſia liberæ. ſiquidem Sylla, vt ſcribit Appianus, Ilienſes, Chios, Rhodios, Lycios, & Magneſiam liberos reliquit. Quibus adiungere etiam Cyzicenos licet, de quibus ita Suetonius: *Cyzicenis in ciues Rom. quædam violentius auſis Tiberius publice libertatem ademit, quam Mithridatico bello meruerant,* eademq; ratione in Piſidia Thermeſes, cognomẽto maiores. duplex enim, auctore Stephano Thermeſus in Piſidia fuit, maior, & minor. Maiores autem bello Mithridatico ſocij populi Rom. ac liberi, immuneſq; lege facti ſunt. Cuius legis exemplum, quale adhuc Romæ in antiqua ænea tabula extat, vt ſimul libertatis, immunitatiſq; extero populo conceſſæ formula cognoſcatur, huic loco, quemadmodum ſupra promiſimus, libet attexere.

C. ANTONIVS. M. F. CN. CORNELIVS. F. ....
C. FVNDANIVS. C. F. TR. PL DE SS. PLEBEM. IVRE. ROGARVNT
PLEBESQVE. IVRE. SCIVIT. PRO. TRIBV........ PRIMVS SCIVIT.

QVEI. THERMESES. MAIORES. PEISIDAE. FVERVNT. QVEIQVE
EORVM. LEGIBVS. THERMESIVM. MAIORVM. PISIDARVM
ANTE. K APRIL. QVAE. FVERVNT. L. GELLIO. CN. LENTVLO. COS
THERMESES. MAIORES. PISIDAE. FACTI. SVNT. QVEIQVE
AB . . . . IEIS. PROGNATI. SVNT. ERVNT. IEI. OMNES
POSTEREIQVE. EORVM. THERMESES. MAIORES. PEISIDAE
LEIBERI. AMICEI. SOCIEIQVE. POPVLI. ROMANI. SVNTO
EIQVE. LEGIBVS. SVEIS. ITA. VTVNTO. ITAQVE. IEIS
OMNIBVS. SVEIS. LEGIBVS. THERMENSIS. MAIORIBVS
PISIDEIS. VTEI. LICETO. QVOD. ADVORSVS. HANC. LEGEM. NON. FIAT

QVEI.

QVEI.AGRI.QVAE.LOCA.AEDIFICIA.PVBLICA.PRIVATAV
THERMENSIVM.MAIORVM.PISIDARVM.INTRA.FINEIS
EORVM.SVNT.FVERVNTVE.L.MARCIO.SEX.IVLIO.COS
QVAEQVE.INSVLAE.EORVM.SVNT.FVERVNTVE.IEIS
CONSOLIBVS.QVEI.SVPRA.SCRIPTEI.SVNT.QVODQVE
EARVM.RERVM.IEIS.CONSVLIBVS.IEI.HABVERVNT
POSSIDERVNT.VSEI.FRVCTEIVE.SVNT.QVAE.DE.IEIS.REBVS
EO . . . ANO.VT . . . . QVEIQVE
DE.IEIS.REBVS. . . . . HAC.NE
LOCENTVR. . . . . AE.FACTA
EST.E . . SIE . . . . EA.OMNIA
THERMENſES.maioreS.peiſidae.HABEANT.POSSIDEANT
IEISQVE.omnibus.iei . . . vtantur frVANTVR
ITA.VTEI.ANTE bellum Mithridatis.quod.PREIMVM
FVIT.HABVERVNT.poſſiderunt.VSEI.FRVCTEIVE.SVNT
QVAE.THERMENSIVM.MAIORVM.PISIDARVM.PVBLICA
PREIVATAVE.PRAETER.LOCA.AGROS.AEDIFICIA.SVNT'
FVERVNTVE.ANTE.BELLVM.MITRIDATIS.QVOD.PREIMVM
FACTVM.EST.QVODQVE.EARVM.RERVM.IEI.ANTEA
HABVERVNT.POSSEDERVNT.VSEI.FRVCTEIVE.SVNT
QVOD.EIVS.IPSEI.SVA.VOLVNTATE.AB.SE.NON.ABALIENARVNT
EA.OMNIA.THERMENSIVM.MAIORVM.PISIDARVM.VTI.SVNT
FVERVNT.ITA.SVNTO.ITEMQVE.IEIS.EA.OMNIA
HABERE.POSSIDERE.VVTEI.FRVIQVE.LICETO
QVOS.THERMENSES.MAIORES.PISIDAE.LEIBEROS.SERVOSVE
BELLO.MITRIDATIS.AMEISERVNT.MAGISTRATVS.PROVE
MAGISTRATV.QVOIA.DE.EA.RE.IVRISDICTIO.ERIT.QVIN
DE.EA.RE.IN.IOVS.ADITVM.ERIT.ITA.DE.EA.RE.IOVS
DEICVNTO.IVDICIA.RECVPERATIONIS.DANTO.VTEI.IEI.
EOS.RECVPERARE.POSSINT
NEI.QVIS.MAGISTRATVS.PROVE.MAGISTRATV.LEGATVS.NEV
QVIS.ALIVS.MEILITES.IN.OPPIDVM.THERMESVM.MAIORVM
PISIDARVM.AGRVMVE.THERMENSIVM.MAIORVM
PISIDARVM.HIEMANDI.CAVSSA.INTRODVCITO.NEIVE
FACITO.QVO.QVIS.EO.MEILITES.INTRODVCAT.QVOVE.IBEI
MEILITES.HIEMENT.NISEI.SENATVS.NOMINATIM.VTEI.THERMESVM
MAIORVM.PISIDARVM.IN.HIBERNACVLA.MEILITES
DEDVCANTVR.DECREVERIT.NEIVE.QVEIS.MAGISTRATVS
PROVE.MAGISTRATV.LEGATVS.NEV.QVIS.ALIVS.FACITO
NEIVE.IMPERATO.QVO.QVID.MAGIS.IEI.DENT.PRAEBEANT
AB.IEISVE.AVFERATVR.NISEI.QVOD.ED.S.EX.LEGE.PORTIA
DARE.PRAEBERE.OPORTET.OPORTEBIT
QVAE.LEGES.QVODQVE.IOVS.QVAEQVE.CONSVETVDO.L.MARCIO
SEX.IVLIO.COS.INTER.CIVEIS.ROMANOS.ET.TERMENSES
MAIORES.PISIDAS.FVIT.EAEDEM.LEGES.EIDEMQVE.IOVS
EADEMQVE.CONSVETVDO.INTER.CIVES.ROMANOS.ET
TERMENSES.MAIORES.PISIDAS.ESTO.QVODQVE.QVIBVSQVE
IN.REBVS.LOCEIS.AGREIS.AEDIFICIEIS.OPPIDIS.IOVRIS
TERMENSIVM.MAIORVM.PISIDARVM.IEIS.CONSVLIBVS
QVEI.SVPRA.SCRIPTEI.SVNT.FVIT.QVOD.EIVS.PRAETER
LOCA.AGROS.AEDIFICIA.IPSEI.SVA.VOLVNTATE.AB.SE.NON
ABALIENARVNT.IDEM.IN.EISDEM.REBVS.LOCEIS.AGREIS

AEDI

AEDIFICIEIS.OPPIDEIS.TERMENSIVM.MAIORVM.PISIDARVM
IOVS.ESTO.ET.QVO.MINVS.EA.QVAE.IN.HOC.CAPITE.SCRIPTA
SVNT.ITA.SINT.FIANT.EIVS.HAC.LEGE.NIHILVM.ROGATVR
QVAM.LEGEM.PORTORIEIS.TERRESTRIBVS.MARITVMEISQVE
TERMENSES.MAIORES.PISIDAE.CAPIVNDIS.INTRA.SVOS
FINEIS.DIXERINT.EA.LEX.IEIS.PORTORIEIS.CAPIVNDIS
ESTO.DVM.NEIQVID.PORTORI.AB.IEIS.CAPIATVR.QVEI.PVBLICA
POPVLI.ROMANI.VECTIGALIA.REDEMPTA.HABEBVNT.QVOS
PER.EORVM.FINEIS.PVBLICANEI.EX.EO.VECTIGALI.TRANSPORTABVNT

De Cilicia. CAP. XI.

CARIAM inde trans Taurum Lycia, Pamphylia, ac Cilicia ſequebatur. Ptolemæus Lyciam à Cauno perducit ad Balburam. Strabo à Phaſelide Lycię oppido Pamphyliæ initium Olbiam ſtatuit, Ciliciæ vero Celendrim. Ceterum, vt refert Marcellinus, *ſuperatis Tauri montis verticibus, qui ad ſolis ortum ſublimius attolluntur, Cilicia funditur. eiusq; lateri dextro adnexa Iſauria. quam mediam Calicadnus flumen interfluit, in qua Seleucia opus Seleuci regis.* Eadem vero, vt prodit Strabo, *duplex fuit, Trachea, ſiue Aſpera, & Campeſtris. Aſpera oram maritimam peranguſtam habuit, & nullum, vel rarum locum planum. ei Taurus mons incubuit male habitatus vſque ad latera Septentrionalia, quæ circa Iſauriam ſunt, & Monadeas vſque ad Piſidiam. Campeſtris autem à Solis, & Tarſo oppidis vſque ad Iſſum pertinuit. quibus à Septentrionali Tauri parte Cappadoces incubuerunt.* Plinius autẽ Iſauriam inter Pamphyliam, ac Ciliciam collocat, queriturq; Ciliciæ Pamphyliã omnes, neglecta gente Iſaurica, coniunxiſſe.

Has ergo regiones Lyciam, Pamphyliam, Iſauriam, & Ciliciam trans Taurum ſitas reges Syriæ poſt Alexandrum Magnum obtinuerunt. Lycia Antiocho regi adempta, ac Rhodiis attributa ex fœdere, quod cum Antiocho primum, deinde cum Galatis ictum eſt, poſt, teſte Liuio, Rhodiis erepta, cum illi bello Perſei dubios ſe geſſiſſent, in poſterum libera quidem, ſed tamen vectigalis fuit. Pamphyliam autem, Iſauriam, & Ciliciam piratæ Cilices occuparant, permittentibus, vt inquit Strabo, Armeniæ regibus, qui tum Syriæ regnum armis partum tenebant. Ergo Cilicibus ad latrocinia conuerſis, maxime qui aſperam Ciliciam incolebãt, Romani eas ademerunt, atque prouincias per M. Antonium, P. Seruilium, & Cn. Pompeium fecerunt. Antonij victoriæ non obſcura extant monumenta. Nam apud Obſequentem ſcriptum eſt, C. Mario, Q. Catulo cos. anno vrbis ſexcenteſimo quinquageſimo primo, *piratas in Cilicia fuiſſe deletos*; in epitoma vero Liuianorum, *M. Antonium prætorem eo tempore maritimos prædones eſſe in Ciliciam perſecutum;* apud Tacitum libro XII, *M. Antonium bello piratico à Byzantijs eſſe adiutum.* nam eundem etiam Antonium de piratis triumphaſſe, ſatis conſtat. Ab eo vero tempore Pamphyliæ, atque Ciliciæ partem in prouinciæ formam eſſe redactam, facile adducor, vt credam; præſertim vero cum videam, L. Syllam, vt ſcriptum eſt in libro de viris illuſtribus, & in Mithridatica Appiani, haud ita multo poſt Ciliciam in prætura ſortitum, Ariobarzanẽ Cappadociæ regem à Mithridate Ponti rege eiectum reducere, & in primo Ciuilium Appiani, & in quinto Athenæi, Q. Oppium Pamphyliam proconſulari imperio vnà cum L. Caſſio Aſiæ pro conſule Mithridati regi in Aſiam inuadenti occurrere; & in tertio accuſationis, Cn. Dolabellam, cuius Verres legatus fuit, eandem Ciliciam proconſule gubernare. P. autem Seruilij victoria aliquanto eſt hominum memoriæ commendatior. Hic autem poſtea ex conſulatu Pamphyliam, atque Ciliciam adeptus nouo bello cum piratis geſto vtranque regionem latius domuit, eiq; adiunxit Iſauriam.

Cuius rei præter ceteros teſtes ſunt Cicero contra Verrem : *Phaſelis illa, quam cepit P. Seruilius, non fuerat vrbs ante Cilicum, atque prædonum. Licij illam Græci homines incolebant. ſed quòd erat eiuſmodi loco, atque ita proiecta in altum, vt & exeuntes è Cilicia prædones ſæpe ad eam neceſſario deuenirent; & cum ex hiſce ſe locis reciperent, eodem deferrentur, aſciuerunt ſibi illud oppidum piratæ primo commercio, deinde etiam ſocietate.* Marcellinus libro XIIII : *Cilicia, & Iſauria prouinciæ bello piratico cateruis mixtæ prædonum à P. Seruilio miſſæ ſub iugum factæ ſunt vectigales.* Iuſtinus libro XL : *Cilicia bello piratico perdomita in formam prouinciæ redigitur.* Vt cognomen omittam, quod Seruilius, quoniã primus Iſauros aggreſſus eſt, Iſaurici ex ea victoria reportauit. Poſtremum fuit bellum, quod cum prædonibus Cn. Pompeio imperatore eſt geſtum. quo bello Ciliciæ reliquum, quod Romanis non parebat, in poteſtatem adductum, prodit in Mithridatico Appianus. qui idem addit, Pompeium partes quaſdam Ciliciæ à Tigrane, Armeniæ rege occupatas Romanæ feciſſe ditionis, iisq; qui inopiæ cauſſa piraticam exercuerant, in Mallum, Adana, & Epiphaniam, aliaq; deſerta Tracheæ Ciliciæ oppida redactis, Solos inſtauraſſe, oppidum à Tigrane vaſtatum, eoq, piratis redactis Pompeiopolim appellaſſe. Neque vero Cicero eſt audiendus, qui in Maniliana ad Pompeij laudem dixit, *Pompeium, vt à Brunduſio profectus eſt, vndequinquageſimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adiunxiſſe.* neque enim Pompeij victoria tota Cilicia ad ius prouinciæ videtur redacta : ſiquidem Eleutherocilices, id eſt liberi quidam Cilices in monte Amano perpetui Romanorum hoſtes fuerunt, quorum oppida poſt ipſe proconſul magnis operibus expugnauit.

Atque hæc quidem eſt Cilicia prouincia. quæ vt regiones tres, Pamphyliam, Iſauriã, Ciliciam, ſic tres conuentus, Pamphylium, Iſaurium, & Cilicienſem, qui Tarſi agebatur, complexa eſt. Quod autem in aliis ſæpe prouinciis factum eſt, vt ornandi præſidis cauſſa, cui prouincia decernebatur, præcipue vero, ſi cum imperio proconſulari mitteretur, prouinciæ fines augerentur, idem in hac etiam obſeruatum eſt. nempe vt qui Ciliciæ præeſſet, non Pamphylicam ſolum, Iſauricam & Cilicienſem diœceſem in poteſtate haberet, ſed etiam tres alias ex Aſia prouincia finitima demptas, atque huic attributas. vt Cn. Dolabella, P. Lentulus, Ap. Claudius, M. Cicero, qui omnes cum proconſulari imperio Ciliciæ præfuerunt, interea dum prætores Aſiam obtinebant. Fuerunt autem regiones, Phrygiæ pars, Piſidia, & Lycaonia; diœceſes vero, Cibyratica, Synnadenſis, & Apamenſis. Hoc autem demonſtrat Cicero primum in orationibus, cum inquit, *Verrem Cn. Dolabellæ Ciliciæ proconſulis quæſtorem Pamphyliam, Piſidiam, Phrygiamq; totam frumento imperando, æſtimandoq; afflixiſſe;* deinde in epiſtolis, cum Appium Pulchrum Ciliciæ item proconſulem pariter Phrygiæ, & Lycaoniæ præfuiſſe ſignificat. Nam de ſe proconſule, ex epiſtola ad P. Seruilium liquet. in qua ſcribit aperte, *prouinciæ ſuæ Cilicienſi tres diœceſes Aſiaticas fuiſſe attributas;* & ad Atticũ, cum ſcribit, *Idibus Februarij ſe forum egiſſe Laodiceæ Cibyraticum, & Apamenſe, ex idibus Mart. ibidem Cynnadenſe, Pamphylium, Iſauricum, ex idibus Maij in Ciliciam.* & alibi : *In prouinciam venimus Laodiceam pridie Kal. Sext. ibi morati biduum perilluſtres fuimus; honorificisq; verbis omnes iniurias reuellimus ſuperiores. dein Apameæ quinque dies, Synnadis triduum, Philomeli quinque dies, Iconij decem fecimus; nihil ea iuriſdictione æquabilius.* Vbi, cum ſe Laodiceæ ſuperiores iniurias reuelliſſe dicat, atque Appium ſine dubio notet, profecto Appium etiam ipſum Laodiceæ ius dixiſſe ſignificat. Neque vero ego aſſentior iis, qui hoc primum M. Ciceroni tributum eſſe exiſtimant, vt Aſiaticis diœceſibus tribus præfuerit; verum auſim affirmare, omnibus hoc Cilicię proconſulibus eſſe cõceſſum. Itaque L. Flaccus, prætor Aſię, quem Cicero de repetundis ab Aſianis poſtulatum defendit, Piſidiæ, & Lycaoniæ, vt ex eius defenſione cognoſcitur, non præfuit. P. autẽ Seruilius,

qui

qui Aſiam proconſule poſt M. Ciceronem obtinuit, cum Laodiceæ ius dixerit, profectò Aſiaticas has iuriſdictiones in poteſtate habuit. vt Cicero in epiſtola ad eum demonſtrat, cum rogat eum, vt Laodiceæ hoſpitio Andronis vti velit, cuius & ipſe vſus ſit, dum Ciliciæ proconſul tres diœceſes Aſiaticas gubernauit.

Qui vero agri in prouincia Cilicia publici fuerint, indicat Cicero in agrariis, cum inquit: *Iubet venire, quæ Attalenſium, quæ Phaſelitum, quæ Olympenorum fuerint, agrumq; Agerenſem, & Orindicum, & Geduſanum. hæc P. Seruilij imperio, & victoria veſtra facta ſunt.*

Ac de Cilicia quidem, dominante populo, hæc inuenimus. nam partes eius, quæ Tarcondimoto, Archelao, Antiocho, & quidem ferè ante Auguſti dominatum, conceſſæ ſunt, quemadmodum poſt ab imperatoribus prouinciæ formæ aſcriptæ ſint, alio volumine oſtendemus.

LYCIA vero, vt ſupra dixi, libera fuit. quod cum Liuio, tum Straboni credimus ita de illorum rep. diſſerenti: *Lycij adeo ciuiliter, & continenter vixerunt, vt cum vſque in Italiam mari dominarentur, tamen nullo turpi quæſtu capti ſint, ſed in patria iuriſdictione concilij Lyciaci permanſerint. Sunt autem tres, ac viginti ciuitates, quæ ſuffragij participes ſunt. conueniuntq; ex vnaquaque ciuitate in commune concilium, quam ipſi probarint. ciuitatum autem maximæ tribus ſuffragijs ſingulæ præditæ ſunt, mediocres duobus, aliæ vno. pro portione vero tributa conferunt, aliáque munera obeũt. Sex autem maximas Artemidorus prodidit, Xanthum, Patara, Olympum, Myra, Tion. in concilio vero primum Lyciarcha deligitur, deinde alij concilij magiſtratus, & iudicia reddunt communiter. Cum autem hoc modo regerentur, factum eſt, vt permiſſu Romanorum liberi fuerint, & patrios mores coluerint, ac prædones deletos per Seruilium Iſauricum viderint.* Neque vero vt Lycia libera, ſic etiam immunis fuit, ſed vectigalis vnà cum Pamphylia, & Piſidia, Phrygiáque, & Cilicia vniuerſa. Hoc autem ex eo cognoſcitur, quod obiicit Verri Ciliciæ quæſtori Cicero. *Pro quæſtore vero*, inquit, *quomodo commune Myliadum vexarit, quomodo Lyciã, Pamphyliam, Piſidiam, Phrygiámque totam frumento imperando, æſtimandóque afflixerit, non eſt neceſſe demonſtrare. hoc ſcitote, his nominibus, quæ res per eum geſtæ ſunt, cum iſte ciuitatibus frumentum, coria, cilicia, ſaccos imperaret, neque ea ſumeret, pro his rebus pecuniam exigeret, his nominibus ſolis Cn. Dolabellæ HS ad tricies litem eſſe æſtimatam.* Confirmatur etiam ex eo, quod Lycia à M. Antonio poſt in triumuiratu immunitate donata proditur ab Appiano libro Ciuilium quinto.

De Syria. CAP. XII.

CILICIAM inde ſequuta eſt Syria. Hæc ab occidente montem habuit Amanum, & mare Syriacum vſque in Aegyptum; ab oriente Eufratem, & Arabiam deſertam; à ſeptentrione Taurum; à meridie cum Arabia Petrea Aegyptum. Amanus autem ipſam à Cilicia, Taurus ab Armenia minore, Eufrates à Meſopotamia ſecreuit. Regiones inſigniores, teſte Strabone, fuerunt Comagene, Seleucis, Phœnicia, Cœleſyria, & Iudæa, quæ & Palæſtina. Seleucis, quòd quattuor nobiliſſimis ciuitatibus, Seleucia, Antiochia, Apamea, & Laodicea inſtructa fuerit, eadem Tetrapolis appellata. Hæc autem, vt etiam Phœnicia, ad mare fuit, reliquæ mediterraneæ. De Comagene, & Iudæa, quia propriis præditæ regibus non, niſi ab imperatoribus, prouinciæ factæ ſunt, alio loco: de reliquis in præſenti. Huic regioni vniuerſæ primum Perſarum reges imperitarunt, poſt, eorum imperio deleto, Alexander Magnus. quo mortuo, cum aliquandiu de illius poſſeſſione inter Satrapas eius eſſet certatum, tandem Seleucus Antiochi filius cognomento Nicator regnum eius conſtituit, atque in ea multas ciuitates ædificauit, maxime autem Seleuciam, Antiochiam, Apameam, Laodiciam, atque Berrœam. Regnum inde poſteri eius deinceps acceperunt, Antiochus Soter, Antiochus

Theus, Seleucus Callinicus, Seleucus Ceraunus, Antiochus Magnus, qui Syriæ regno Ciliciam, Aſiæq; cis Taurum, & Thraciæ partem adiunxit. Cum hoc Romani primum bellarunt, cauſſam belli præferētes, quòd Lyſimachiam in Thracia ad ſe pertinentem occupaſſet. atque ei, L. Scipione Aſiatico imperatore, prœlio apud Sipylum montem ad Magneſiam profligato, has, vt inquit Liuius, conditiones pacis dederunt: *Vt Europa abſtineret, Aſiáque omni, quæ cis Taurum eſt, decederet. pro impenſis in bellum factis* X V *millia talētorum Euboicorum daret, mille talentum per* X I I *annos penderet, Eumeni Pergami regi* C C C C *talenta redderet.* Hunc deinceps Antiochus Philopater eſt cōſequutus, Philopatrem autem Epiphanes; qui, cum Ptolemæum Philometorem Aegypti regem inuaſiſſet, miſſo à Romanis Popillio legato, incœpto deſiſtere eſt coactus. Inde Antiochus Eupater Epiphanis filius puer, Lyſia tutore, regnauit. ad quem cum Cn. Octauius legatus miſſus eſſet de elephantis, quos contra fœdus alebat, à Leptine quodam eſt interfectus. Poſt multas inde Seleucidarum inter ſe diſſenſiones, expulſiones, & neces regnum ad Antiochum cognomento Euſebē peruenit, qui fuerat Antiochi regis cognomento Cizyceni filius. quem quidem Tigranes rex Armeniæ regno eiecit, Syriamq; annis X I I I I obtinuit. Cum autem Mithridatico bello conflato Lucullus Tigranem Mithridatis affinem perſequeretur, Antiochus, qui Aſiaticus appellatus eſt, Euſebis filius, Syriam, auitum quippe regnum, recepit, eámque poſtea permiſſu Luculli retinuit. Pompeius autē Luculli inimicus, & in eo bello ſucceſſor, nequid ratum relinqueret, quod ab eo actum eſſet, Syriam Antiocho ademit, cum diceret, Seleucidis Syriæ poſſeſſione à Tigrane deiectis, iure eam ditionis Romanorum, qui Tigranem ſuperaſſent, factam eſſe. atque ita totam Syriam, excepta Comagene, & Iudæa, quibus reges reliquit, in prouinciæ formam redegit, & M. Scaurum decedens præfectum ibi reliquit. vt Appianus, Dio, Plutarchus, & Ioſephus, vnde hæc hauſimus, prodidere. Scauro inde L. Philippus, Philippo Cn. Lentulus ex prætura ſucceſſerunt. deinde ex conſulatu A. Gabinius, & poſt Gabinium M. Craſſus. quo in Meſopotamia à Parthis, qui vltra Syriam tum omnia poſſidebant, ab ipſo laceſſitis, interfecto, C. Caſſius Craſſi quæſtor prouinciam tenuit, in eiusq; locum multis poſt conſulatum annis M. Bibulus. ſequutum eſt inde bellum ciuile, in quo P. Scipio Pompeij ſocer eam obtinuit. Pompeio vero profligato, cum Sex. Iulius à Cæſare victore ei præpoſitus à Cæcilio Baſſo Pompeianarū partium homine deletus fuiſſet, C. Antiſtius Cæſaris fautor imperium arripuit, vt ſe etiam à M. Criſpo, & L. Statio Murco paſſus ſit obſideri. Mortuo inde Cæſare ſenatus Syriam P. Dolabellæ conſuli, cum ab eo Trebonium in Aſia interfectum accepiſſet, ademit, atque eam ad C. Caſſium, qui Baſſi ad ſe exercitum traduxerat, tranſtulit. Caſſio vero prœlio Philippenſi interfecto, M. Antonius triumuir, cui oriens à collegis permiſſus fuerat, in Aegyptum decedens primum Decidium Saxam, deinde, eo à Labieno exule Romano deleto, P. Ventidium legatum præfecit.

Neque tamen quicquid Eufrate concluderetur ius à prætore Syriæ accepit; nam præter Comagenis, & Iudęæ reges, multi alij dynaſtæ, ac tyranni regiuncularum Syriæ fuerunt, quorum alios Romani impoſuerunt, alios eſſe, cū ante eſſent, paſſi ſunt, vt Chalcidicæ, Emeſæ, Trachonitidis, Bataneæ, & Abellinæ, vnde dixit Cicero de Gabinio Syriæ procos. in oratione de prouinciis: *In Syria, imperatore Gabinio, nihil aliud actum eſt, niſi pactiones pecuniarum cum tyrannis.* & Cæſar libro tertio de P. Scipione: *Scipio detrimentis quibuſdam circa montem Amanum acceptis ſeſe imperatorem appellauerat. quo facto ciuitatibus, tyrannisq; magnas imperauerat pecunias.* de quibus tyrannis tum dicemus, cum de illorum regno in prouinciam ab imperatoribus redacto agemus.

Quin etiam vectigalium, & iuriſdictionis prouinciæ Syriæ iidem auctores ſunt: Cicero quidem de Gabinio: *Iam vero publicanos miſeros tradidit in ſeruitutem Iudæis, & Syrijs. ſtatuit ab initio ius publicano non dicere. pactiones ſine vlla iniuria fa-*

ctas

ctas reſcidit, cuſtodias ſuſtulit, vectigales multos, ac ſtipendiarios liberauit. quo in oppido ipſe eſſet, aut quo veniret, ibi publicanum, aut publicani ſeruum eſſe vetuit. Cæſar autem de Scipione: *A publicanis ſuæ prouinciæ debitam biennij pecuniam exegerat, & ab eiſdem inſequentis anni mutuam præceperat, equitéſque toti prouinciæ imperauerat.* Antiochiæ vero conuentum celleberrimum fuiſſe præter ceteros, facile crediderim.

De Bithynia, & Ponto. CAP. XIII.

EODEM vero tempore, quo Syria, etiam cum Ponto Bithynia eſt adiuncta. quarum regionum hos Romanum ante imperium fines, huncq; fuiſſe ſtatum reperio. Bithyni ad Propontidem, & Pontum cognomento Euxinum vſque ad Sangarium amnem incoluerunt, poſt Bithynos vſq; ad Parthenium Mariandeni, poſt hos vſque ad Halym Paphlagones, deinceps trans Halym Cappadoces vſque ad Tibarenos, & Colchos. Vt autem Bithynis reges Bithynici imperarunt, ſic Mariandenis Heracleotæ, Paphlagonibus maritimis Pontici, Cappadocibus Cappadocici. Quam partē reges Bithyniæ tenuerunt, ea ſemper Bithyniæ nomine nuncupata fuit; quam Heracleotæ, & reges Pontici, præcipuo Ponti ſignata nomine eſt. reliqua vero trans Halym amnē, aut Cappadocię, aut, quoniam Pontus aliquando Cappadocia Pontica dicta eſt, maioris Cappadocię nomē obtinuit. quemadmodum Strabo noſtrę huic diſputationi conuenientiſſime tradidit.

In Bithynia porrò multis ante Alexandrum Magnum ſęculis regnari cœptum fuerat, ſi Memnoni, & Appiano auctoritatem tribuimus. Nam Dildaſus, & Botiras ętatem Alexandri pręceſſerunt. Bas autem Botirę filius Alexandri fuit ęqualis; quippe qui Calanto Alexandri duci reſtiterit, & Macedonas à Bithynia, teſte Memnone, propulſarit. Ban inde Zipœtes eſt conſequutus, qui cum Lyſimacho, & Antiocho Seleuci filio decertauit, Zipœtem Nicomedes, qui regnum Bithynię ſtabiliuit, & vrbem Nicomediam condidit, ac Galatas in Phrygiam aduocauit, vnde pars ea Galatię poſtea nomen inuenit. Nicomedem excepit Zielas, & Zielam Pruſias, qui Pruſiadem ædificauit, & cum Attalo Pergameno rege armis contendit; cumq; ſe Perſico bello Macedonico medium geſſiſſet, Romam pileatus, populi R. ſe libertum appellans, venit. primusq;, quantum apparet, cum populo Ro. ſocietatem iniuit. Pruſię inde nepos Nicomedes, cognomento Philopater, rex à ſenatu appellatus, & à Mithridate Eupatore Ponti rege per fratrem ipſius minorem Socratem, cognomento Chreſtum, regno pulſus, à Romanis per legatos Aquillium, & Mancinum reductus, rurſus prę ſentibus legatis exactus, poſtea à L. Sulla pro cos. reſtitutus, vt refert Appianus. Quibus beneficiis prouocatus Nicomedes filius, moriens Bithyniæ regnum teſtamento populo Rom. reliquit, L. Lucullo, M. Cotta cos. anno vrbis ſexcēteſimo ſeptuageſimo nono, vt ſcribit Eutropius. quod regnum Romani in prouinciæ formam, teſte Liuio, redegerunt, atque per A. Pompeium Bithynicum Romam ſupellectilem omnem regiam, vt inquit Feſtus, deuexerunt.

De Ponto autē vtroq; hæc habemus in annalibus. Inter Mariandenos vt dixi, à Sangario vſq; ad Parthenium dominati Heracleotæ ſunt. Hi primū liberi legibus ſuis, deinde tyrannorum imperio paruerunt, Clearchi, Satyri, Timothei, Dionyſíque, qui Alexandro magno mortuo Antigonū Aſiæ regem auxilio iuuit, & poſtremo Clearchi, atq; Oxathris fratrum, quos Lyſimachus ſucceſſor Alexandri necauit. quo ſublato ipſi iterū ſe vindicarunt in libertatem, fœdusq; cū Romanis, Paullo Aemilio bellum cum Perſeo rege Macedoniæ gerente, fecerunt. quēadmodum in Memnonis commentariis ſcriptum eſt. ad extremum autem in ditionē Mithridatis Eupatoris Ponti regis potentiſſimi conceſſerunt. Pontici vero reges regionem Paphlagoniæ maritimam à Parthenio vſque ad Halym, in eaq; oppida Amaſtrim, Cytorum in Synopen, & trans Halym Amiſum, poſſederunt. Hanc autem

regionem,aut certe partem eius primus occuparat Mithridates Ariobarzanis filius,regio Perſarum genere oriundus, Laomedonte poſt mortem Alexandri Magni deleto.Pharnaces inde ab hoc ſextus Synopen cepit.Cuius filius Mithridates Euergetes ſocium ſe populo Rom. aduerſus Ariſtonicum Aſiatico bello adiunxit. Omnes autem Pōticos reges opum, ac gloriæ magnitudine vicit filius Mithridates Eupator,à primo,vt ſcribit Appianus, octauus. quippe qui ab oriente Cappadociam maiorem,& Colchos,& Boſphorum,ab occidente Heracleotarum regionemPontico regno armis adiecerit. glorioſiſſimus omnium ac maximus ætatis ſuæ rex futurus, niſi Romanorum in ſe arma grauiſſimis inferendis iniuriis,conuertiſſet. Nam cum Nicomedem regem Bithynia expuliſſet,atque inde Aſiam, trucidatis vno die ciuibus R.omnibus, ac deinceps Græciam,populi Ro.prouincias inuaſiſſet,à L. Sylla cedere coactus, rurſus cum Bithyniam iam populi Rom. prouinciam occupaſſet, à L.Lucullo non Bithynia ſolum,ſed etiam Ponto expulſus,tandem à Cn. Pompeio, & patrio regno,quod ſub Luculli diſceſſum recuperauerat, & vita ipſa exutus eſt. Quo facto Pompeius ex ſenatus ſententia Pontum vtrumque à Sangario vſque ad Halym vnà cum Bithynia in prouinciæ formam redegit, vt Liuius,& Appianus auctores ſunt, legémque Ponticis, ac Bithynis ex decem legatorum ſententia dedit,cuius meminit in epiſtolis ad Traianum Bithyniæ prætor Plinius:cuius vnum caput fuit huiuſmodi: *Ne quis caperet magiſtratum,ne ve eſſet in ſenatu minor annorum triginta. & vt,qui cepiſſet magiſtratum, eſſet in ſenatu.neque qui in bulen à cenſoribus legerentur,pecuniam darent. & vt aſcriberent ſibi,quos vellent ciues,dum ciuitatis non eſſent alienæ,ſed ſuarum quiſque matrum ciuitatum,quæ eſſent in Bithynia.* eadem lege ſancitum,quibus de cauſſis à ſenatú cenſoribus eiiciantur,inter quas nihil de ciue alieno cautum eſt. Quod autem Appianus iuſto volumine, cui Mithridatici nomen impoſuit, eſt complexus, idem etiam inuenio ſcriptum apud Strabonem, meliorem multo, quàm ille, ſcriptorē his verbis: *Mithridates Eupator Ponti rex fuit. regionem vero tenuit ab Haly flumine vſque ad Tibarenos, & Armenios, & eius regionis,quæ eſt intra Halym, loca vſq; ad Amaſtrim, & quaſdam Paphlagoniæ partes; aſciuit etiā oram maritimam vſque ad Heracleam ab occidente, à contraria vero parte vſque ad Colchidem, & minorem Armeniam,quas item Ponto adiunxit. & Pompeius,qui illum euertit,cum his finibus regionem circumſcriptam accepiſſet, Armeniam, & Colchidem regibus ſocijs dedit,reliqua vero in vndecim politias diſtribuit, & Bithyniæ addidit, ita vt ex ambabus vna efficeretur prouincia,* & poſt: *Sublatis regibus Romani eoſdem terminos ſeruauere,vt Heracleam Ponto concederent,vlteriora Bithynis*, & poſt: *Regionem ab Haly vſque ad Bithyniam in maritimam, & mediterraneam diuiſam tenuit Eupator; maritimam quidem vſque ad Heracleam,mediterraneæ vero partem proximam,cuius etiam partes quaſdam trans Halym protulit.* nam Amiſas trans Halym eius fuit.) *atque hactenus prouincia Pontica Romanis eſt terminata.* Vt autem Pompeij victoria Pontus imperio Romano acceſſit,ſic,cum idem poſt bello ciuili à Pharnace Mithridatis filio Boſpori rege capta Amiſo, eſſet tentatus,facile per C. Cæſarem victorem ex Aegypto redeuntem aut recuperatus,aut retentus eſt.quam victoriam ille tanti fecit,vt de Ponto triumphaturus titulum illum victoriæ celeritatem indicantem prætulerit,Veni, Vidi, Vici. De Heracleæ vero poſt hanc victoriam ſtatu ſic Strabo: *Heraclea prius libera,deinde tyrannis ſubiecta fuit. tum rurſus ſe in libertatem vindicauit. poſtea,cum ſub Romanis eſſet, regi paruit. accepit autem coloniam Romanorum in parte ciuitatis, & agri; cum autem hanc partem ciuitatis ab Antonio Adiatorix Menecli tetrarchæ Galatarum filius accepiſſet,quā tenebant Romani,Heracleotæ paulo ante res Actiacas noctu in Romanos impetum fecerunt,eosq; iugularunt,iuſſu, vt ille dicebat, Antonij. poſt victoriam autē Actiacā in triumpho ductus vna cum filio iugulatus eſt. ciuitas autem Pōticæ prouinciæ eſt eius,quæ cum Bithynia conſtituta eſt.* De Amiſo vero in hunc modū; *Amiſum trans Halym Eupator ornauit. hanc Lucullus*

lus primum, deinde traiecto Boſporo Pharnaces obſedit, Antonius autem regibus conceſsit à diuo Cæſare liberatam. Deinde à Stratone tyranno male tractata, rurſus ab Auguſto poſt res Actiacas liberata, nunc optime conſtituta eſt.

Vt autem reliquis prouinciis, ſic Bithyniæ vectigalia eſſe impoſita, indicant ſocietates publicanorum, quæ ibi fuerunt. de quibus admonet nos Cicero, ſcribẽs ad Craſſipedem quæſtorem; *Volo te ſcire,* inquit, *me in primis amicum eſſe huic Bithynicæ ſocietati. te rogo, vt eius rem, & vtilitatem, cuius rei quantam poteſtatem quæſtor habeat, non ſum ignarus, per te defenſam, & auctam velis.*

De Cypro. CAP. XIIII.

EX Aſiaticis autem prouinciis vltima fuit Cyprus. Hanc inſulam Ciliciæ oppoſitam modo propriis tyrannis, modo Perſarum regibus olim ſubiectam, poſt Alexandrum Magnum, à Ptolemæis Aegypti regibus poſſeſſam, ad extremum Ptolemæus quidam Ptolemei Auletis Aegypti regis frater tenebat. De hoc igitur rege, qui (vt verbis Ciceronis in Sextiana vtar) *ſi nondum erat ipſe à ſenatu ſocius appellatus, erat tamen frater eius regis, qui cum eſſet in eadem cauſſa, iam erat à ſenatu illum honorem cõſequutus, erat eodem genere, iiſdemq; maioribus, eadem vetuſtate ſocietatis, denique erat rex, ſi nondum ſocius, at non hoſtis; pacatus, quietus, fretus imperio populi Rom. regno paterno, atque auito regali ocio perfruebatur; de hoc inquam rege, nihil cogitante, nihil ſuſpicante,* Piſone, Gabinióque conſulibus, *P. Clodius tribunus plebis legem tulit, vt præconi publico ſubiiceretur, ac nulla commemorata iniuria, nullis repetitis rebus cum bonis omnibus publicaretur, & ad id negotium M. Cato cũ prætorio imperio mitteretur.* Rex autem, cũ Catonem hac rogatione aduerſus ſe armatũ venire audiſſet, vim haud ſibi expectandã ratus, veneno ſibi mortem conſciuit. Cato in Cyprum nemine obſiſtente ingreſſus, inſulam ſine vllo Cypriorum certamine, teſte Dione, conſtituit, ac ſuppellectilem omnem regiam, quæ pretioſiſſima erat, Romã poſtero anno, Lentulo, & Metello cos. anno vrbis ſexcenteſimo nonageſimo ſeptimo deportauit. Velleius Cyprum tum ſenatus conſulto, miniſterio Catonis, regis morte, prouinciam factam ſcribit, ſed falsò. Nam Cicero aperte hoc lege Clodia confectum demonſtrauit, in oratione, quam pro domo ſua in Clodium inuectus ad pontifices dixit: *Tua vero quæ tanta impudentia eſt,* inquit, *vt audeas dicere extra ordinem dare cuiquam nihil oportere. qui cum lege nefaria Ptolemæum regem fratrem regis Alexandrini, eodem iure regnantem, cauſſa incognita publicaſſes, populumq; Ro. ſcelere obligaſſes, cum in eius regnum bona, fortunas latrocinium huius imperii immiſiſſes, cuius cum patre, auo, maioribus ſocietas nobis, & amicitia fuiſſet, huius pecuniæ deportandæ, & ſi quis ſuum ius defenderet, bello gerendo M. Catonem præfeciſti.* Atque hoc quidem confirmatur etiam in epitoma Liuii centeſima quarta; in qua eſt, lege lata de redigenda in prouinciæ formam Cypro, & publicanda pecunia regia, M. Catoni adminiſtrationem eius rei eſſe mandatam. Id autem à Clodio factum vlciſcendæ iniuriæ cauſſa, quod rex ſe olim à piratis captum neglexiſſet, adiicit cum Strabone Dio.

Quanquã autẽ Cyprus ſeparata prouincia, vt inquit Strabo, eſt inſtituta, placuit tamẽ ſenatui, quo honos, credo, P. Lẽtulo, Ap. Claudio, & M. Ciceroni procõſulibus haberetur, vt iidẽ cum Cilicia Cyprũ quoq; tenerent; ita tamẽ vt ex inſula Cyprios nõ poſſent euocare. De Lentulo teſtis eſt Cicero in epiſtolis, quas ad eũ ſcripſit; de ſe in iis, quas ad Atticũ: *Q. Voluſium,* inquit, *miſi in Cyprum, ne ciues Romani, qui ibi negotiarentur, ius ſibi dictum negarent. nam euocari ex inſula Cyprios non licet.* An vero Clodii tribuni plebis, an P. Lentuli conſulis (nam & hæc commemorantur,) rogatione leges datæ Cypriis ſint, parũ liquet. Poſt Ciceronis autẽ proconſulatũ, vt à Ciliciæ præſide três Aſiaticæ diœceſes, ſic etiam Cypri adminiſtratio eſt ablata, ac proprius, vt ex lege debuit, prætor cum ſuo quæſtore in eam miſſus eſt.

De prætore elicitur ex Strabone,qui Cyprum à Romanis prætoriam prouinciam per ſe factam ſcribit;de quæſtore,ex ipſomet Cicerone, qui Seſtilium Rufum quæſtorem primum in eam inſulam, & quidem poſt ſe proconſulem veniſſe aſſerit in epiſtola,quam ad eum ſcripſit. *Omnes tibi*,inquit,*cõmendo Cyprios, ſed magis Paphios. quibus tu quæcunque commodaris,erunt mihi gratiſſima. Eóque facio libentius, vt eos tibi commendem,quòd & tuæ laudi,cuius ergo fautor ſum,conducere arbitror, cum primus in eam inſulam quæſtor veneris,ea te inſtituere, quæ ſequantur alij: quæ, vt ſpero,facilius conſequere,ſi & P. Lentuli neceſſarij tui legem, & ea,quæ à me conſtituta ſunt,ſequi volueris.* Quæſtor autem Seſtilius primus propterea in Cyprum venit,quòd Lentuli,& Appij,& Ciceronis quæſtores aliis fortaſſe Ciliciæ prouinciæ curis diſtracti,in eam venire nequiuerint. ſiquidem Cicero Q. Voluſium miſit hominem non quæſtorem,ſed priuatum. Veniſſe vero Seſtilium poſt Cilicienſe Ciceronis imperium,apparet ex iis verbis: *Si ea,quæ à me conſtituta ſunt, ſequi volueris.*

Eadem inſula,cum poſtea à C.Cæſare dictatore, vt ſcribit Dio, à M. Antonio triumuiro,vt Strabo,Arſinoæ Cleopatræ ſorori eſſet adiudicata, poſt mortem eorum,populo Ro.eſt reſtituta.

De Africa, CAP. XV.

ATQVE has quidem prouincias in Aſia populus Roma.confecit. nunc,quas tandem in Africa conſtituerit,exquiramus.Ceterum Africæ,tertię orbis terrarum partis,à freto Herculeo vſq; ad Aegyptum pertinentis, prima ab occidente regio Mauritania fuit, ſecunda Numidia, tertia Libya, vltima Aegypto finitima Cyrenaica.Mauritaniæ, & Numidiæ finis amnis Mulucha; Numidiæ & Libyæ Tuſca; Libyæ,& Cyrenaicæ Aræ Philænorum; Cyrenaicæ, & Aegypti Catabathmus. Vltra Mauros ad meridiem occidentales inſederunt Aethiopes, vltra Numidas Gætuli.Numidiæ partem vnam incoluere Maſæſuli, alteram Maſſyly; Maſæſuli propè Mauritaniam,Maſſyli propè Libyam,Apſaga flumine inter ſe diuiſi.

Cum Romani bellum Africæ intulerunt, Mauritania reges ſuos Bocchi eius, qui poſtea amicitia populi R.floruit,proauos habebat, Maſæſuli vero Syphacem, Maſſyli Galam Maſſiniſſæ patrem. Libya, quæ eadem & Africa dicta, Carthaginienſibus libero iampridem, ac præpotenti populo obtemperabat. Cyrenas Ptolemæi Aegypti reges poſſidebant.

Cum Carthaginienſibus autem tria bella Romani geſſerunt, nomine quidem pro ſociis,re vero pro imperio, cuius vtraque gens præter ceteras auida fuit. Primum bellum pro Mamertinis ſuſceptum in Sicilia cum multis Pœnorum ducibus,ſed ad extremum cum Amilcare geſtum eſt, vt ſupra diximus. Secundum in Hiſpania,Italia, & Africa cum Annibale Amilcaris filio pro Saguntinis, idq; hac occaſione: Poſt res priore bello compoſitas Romani extremum hoc cum Aſdrubale,Amilcaris genero,Pœnorum in Hiſpania duce fœdus percuſſerant: *Ne Pœni armati Iberum flumen tranſirent, ne ve Saguntinos trans Iberum populi R. ſocios diuexarent.* Cum autem,Aſdrubale mortuo,Annibal Amilcaris filius imperium ſuſcepiſſet,Romanos ſtatim Sagunto expugnando, atque Ibero contra fœdus cum exercitu traiiciendo, bello omnium acerrimo,atque clariſſimo prouocauit.cui poſtea per plures duces in Hiſpania, Italia, atque Africa varia fortuna, ac dubia ſpe victoriæ adminiſtrato,anno tandem ſeptimo decimo,P. Cornelius Scipio,ſuperato acie in Africa,quo bellum denique tranſlatum erat,Annibale, finem impoſuit, atque inde Africani cognomen rettulit.tum vero,teſte Liuio,pax Carthaginienſibus his legibus data eſt: *Vt liberi legibus ſuis Carthaginiẽſes viuerẽt.quas vrbes,quoſq;*

agros

agros, quibusq; finibus ante bellum tenuiſſent, tenerent; perfugas, fugitiuosq; & captiuos omnes redderent Romanis, & naues roſtratas præter triremes traderent, elephantosq;, quos haberent domitos, neque domarent alios. bellum neve in Africa, neve extra Africam iniuſſu populi Rom. gererent. Maßiniſſæ res redderent, fœdusq; cum eo facerent: decem millia talentum argenti deſcripta penſionibus æquis in annos quinquaginta ſoluerent. obſides centum arbitratu Scipionis darent. Tertium inde bellum eo nomine iis indictum eſt, quòd contra fœdus naues haberent, & extra fines exercitum eduxiſſent, & Maſſiniſſæ ſocio arma intuliſſent. Quod bellum quarto anno, ductu, auſpiciisq; P. Scipionis Æmiliani, Paulli Æmilij natura filij, ac P. Scipionis Africani adoptione nepotis, anno vrbis ſexcenteſimo quinto, confectum eſt. Quo bello vrbe capta, atque incenſa, & ſolo conſecrato, regio Africæ, quæ Carthaginienſibus erat ſubiecta, in prouinciam eſt relata. Atque hoc quidem prodidit in Libyca Appianus. *Capta vrbe, decem,* inquit, *ex ſuo ordine ſenatus lectiſſimos viros miſit, qui Libyam cum Scipione è re Romanorum componerent. qui quidquid reliqui erat Carthaginis exciderunt; eamq; incoli vetuerunt, ſed conſecrarunt. ciuitates Pœnorum amicas deleuerunt. Romanorum ſocios parto agro donarunt, Vticenſes in primis, qui ſe initio belli dediderant, agro ab vna parte Carthaginem, ab altera Hipponem contingente. reliquis tributum impoſuerunt agris & corporibus, viris æque, ac mulieribus. inſtituerunt q;, vt quotannis eò prætor mitteretur.* Confirmant etiam alij. Nam de vrbis conſecratione ſic in agrariis Cicero: *Tum ipſam veterem Carthaginem vendunt. quam P. Africanus nudatam tectis, ac mœnibus ſuis ad notandam Carthaginienſium calamitatem, ſiue ad teſtificandam noſtram victoriam, ſiue ad oblatam aliquam religionem ad æternam hominum memoriam conſecrauit.* De regione autem magiſtratui ſubiecta in hunc modum Salluſtius: *Bello Iugurthino pleraque ex Punicis oppida, & fines Carthaginienſium, quos nouißime habuerant, populus Rom. per magiſtratus adminiſtrabat.* Neque vero hoc loco audiendus eſt Strabo, qui ſcribit regionem Carthaginienſium prouinciam quidem eſſe factam, verum Maſſiniſſæ, ac poſteris eius traditam. neque enim tum prouincia fieri dicitur, cum ſocio regi, ſed cum Romano magiſtratui adminiſtranda permittitur. aliquot tamen ex hac prouincia oppida Maſſiniſſæ permiſſa, crediderim; ſiquidem Leptim bello Iugurthino in Iugurthæ regis Numidiæ, Maſſiniſſæ nepotis, poteſtate fuiſſe, ſcribit Salluſtius.

Huic autem prouinciæ, vt etiam Hiſpaniis, tributum, & vectigal impoſitum eſt. Tributum quidem in capita, vectigal vero in agros Appianus interpretatur. atque hoc idem, credo, Cicero etiam voluit, cum in Balbi defenſione, *Afros agris, ſtipendioq; mulctatos* dixit, & in Verrem, cum *pleriſq; Pœnorum impoſitum vectigal certum, quod ſtipendiarium dicitur, quaſi victoriæ præmium, ac pœnam belli.* in oratione autem pro Pompeio Africam certè inter tria frumentaria Romæ præſidia numerauit. ex quo intelligere poſſumus, vt in aliis prouinciis, ſic in Africa, vectigal frumentarium per publicanorum ſocietates eſſe tractatum. vnde illud eſt ad Q. Valerium: *Cuſpius fuit bis in Africa, cum maximis ſocietatis negotijs præeſſet.*

In eadem Carthago, quæ colonia à C. Graccho propter aduerſa omina deduci non potuerat, poſt à C. Cæſare dictatore inſtaurata, atque deducta eſt, vt Strabo cum Dione teſtatur. Leptitani vero cum Iugurthæ regi parerent, initio belli Iugurthini ad Beſtiam conſulem, & poſtea Romam miſerunt, amicitiam, ſocietatéq; rogatum. vbi ea impetrarunt, ſemper boni, vt inquit Salluſtius, fideleſq; manſere.

Iam verò conuentus in Africa Vticenſem, Thapſitanum, & Adrumetanum Hirtius celebrat in libro de bello Africo, vbi item liberam Accillam, Leptim liberam, & immunem, & P. Sittium equitem Rom. de conuentu Vticenſi, & negociatores Italicos, aratoreſq; bello Africo permultos in Africa fuiſſe prodit.

Ex iis autem, qui hanc prouinciam cum imperio obtinuerunt, inſignes fuere

C. Adrianus, qui, teſtibus Liuio, & Pediano, à prouincialibus propter crudelitatem, & auaritiam Vticæ in prætorio ſuo combuſtus eſt, & L. Catilina coniurationis auctor, qui ab iiſdem de repetundis eſt poſtulatus.

De Cyrenaica, & Creta. CAP. XVI.

AFRICAE vero affinis Cyrenaica Libya pars nimirum fuit Africæ vniuerſæ, à Cyrenis quidem, vrbe nobiliſſima Cyrenaicę, Pentapolis vero à quinque inſignibus vrbibus Berenice, Arſinoë, Ptolemaide, Apollonia, & Cyrenis ipſis nomen adepta. Vltra quam pars porrecta fuit Ægypti, quæ Arida Libya dicta eſt, in qua, teſte libro XXII Marcellino, oppida fuerunt Paratoniũ, Cherecla, & Neapolis. His ergo duabus Libyis Cyrenaicæ, & Aridæ reges ex Ægyptiorum regum genere præfuerunt, atque ab his regibus hæ duæ regiones non vi, ſed liberalitate deinceps ad Romanos peruenerunt. Fuerunt autem, quantum ego intelligere poſſum, Ptolemæi duo, ſuperior, qui moriens Cyrenas populo Rom. teſtamento reliquit, cum eo vt liberæ eſſent; poſterior, cognomẽto Apion, qui cum Cyrenaica Aridam etiam Libyam. Quæ quidem quoniam apud veteres ſcriptores parce admodum, obſcureq; traduntur, verba eorum, ne quem fallam, mihi proferenda videntur, vt ea pro ſuo quiſque iudicio interpretetur. Sic igitur Iornandes: *Libyam, id eſt Pentapolim totam à primo illo Ptolemæo Romanis ſub libertate conceſſam, tamen reſiſtentibus dehinc Apionis conſilium populo Ro. ſubdidit.* & Rufus: *Cyrenas cum ceteris ciuitatibus Libyæ Pentapolis Ptolemæi antiquioris liberalitate ſuſcepimus, Libyam ſupremo Apionis regis arbitrio ſumus aſſequuti.* & Marcellinus: *Aridam Libyam ſupremo Apionis regis conſequuti ſumus arbitrio, Cyrenas cum reſiduis ciuitatibus Libyæ Pentapoleos Ptolemæi liberalitate ſuſcepimus.* Ex his ego elicio, Ptolemæum ſuperiorem Cyrenaicam reliquiſſe Romanis vectigalem, ſed tamen legibus, & magiſtratibus ſuis vtentem, Apionem autem & Cyrenaicam, & Libyam Aridam. hic autem mortuus eſt, C. Caſſio, & Cn. Domitio cos. vt ſcribit Obſequens, id eſt anno vrbis ſexcenteſimo quinquageſimo ſeptimo. Illud tamen habet dubitationem, quòd Iuſtinus Cyrenaicam ſtatim poſt regis teſtamentum prouinciam factam ſignificat, Liuius vero Cyrenæos à ſenatu libertate donatos ſcribit. Iuſtini verba ſunt hæc: *Ptolemæus Ptolemæi Soteris Aegypti regis frater ex pellice natus, cui pater Cyrenas regnum teſtamento reliquerat, herede populo Rom. inſtituto deceſſit. atque ita ea Libyæ pars prouincia facta eſt.* Liuij vero hæc: *Ptolemæus Cyrenarum rex, cui cognomen Apioni fuit, mortuus heredem populum Rom. reliquit. & eius regni ciuitates ſenatus liberas eſſe iuſſit.* Ego vero, vt meam hoc loco interponam ſententiam, cum Liuio Cyrenæos liberos à ſenatu relictos, poſt à tyrannis oppreſſos, exiſtimarim; atque inde populum Rom. Cyrenaicæ in prouinciam redigendæ occaſionem arripuiſſe. Video enim, L. Syllam apud Plutarchum, cum bellum aduerſus Mithridatem poſt in Aſia gereret, indignatum, quòd Cyrenæi libertate, quam à ſenatu acceperant, ſpoliati male à tyrannis haberentur, per L. Lucullum quæſtorem ſuum eo miſſum, Cyrenæorum remp. tyrannis ſublatis conſtituere: itaque aut imperante Sylla, aut certe poſt domitos Cretenſes Cyrenaicam cum Creta prouinciam factam, facile crediderim. De prouincia certe Cyrenarum per ea tempora teſtimonium extat Ciceronis in Planciana, in qua ad Iuuentium Laterenſem, Cyrenarum, vt mihi videtur Ciceronis ipſius in conſulatu, quæſtorem populus Rom. in hunc modum loquitur: *Deſiderarunt te oculi mei, dum eſſes Cyrenis. me enim, quàm ſocios, tua virtute frui malebam. & quo mea plus intererat, te adeſſe, eo longius aberas.* item: *Cyrenis Laterenſem liberalem in publicanos, iuſtum in ſocios fuiſſe, quis negat? ſed ita multa Romæ geruntur, vt vix ea, quæ fiant in prouincijs, audiantur.* Nominat hic publi-

canos

canos, at vero alibi nominat agros publicos, vt in agrariis, cum inquit, P. Rullum tribunum plebis, ſe conſule, tuliſſe, *Vt agri Cyrenenſes, qui regis Apionis fuerant, venderentur.* meminit eorum etiam Hygenus: *In prouincia Cyrenenſi*, inquit, *agri ſunt regij, id eſt illi, quos Ptolemæus rex populo Rom. reliquit.* & Tacitus: *Cyrenenſes reum agebant Atilium Strabonem miſſum diſceptatorem à Claudio agrorum, quos regis Apionis quondam habitos à populo Rom. cum regno relictos proximus quiſque poſſeſſor inuaſerant.* Cyrenis autem in primis conuentum vnum eſſe illius prouinciæ actum, ad opinionem mihi maxime perſuaſerim.

Creta vero inſula Cyrenis oppoſita, cum opibus, armis, ac diuturna libertate floreret, prædonibus tum late maria omnia peruagantibus fauiſſe exiſtimata, merito arma in ſe Romana conuertit. Anno, vt opinor, ab vrbe condita ſexcenteſimo octogeſimo ſecundo, M. Antonius triumuiri pater piratas in prætura perſequens bellum Cretẽſibus intulit, atque eo parum proſpere geſto in Creta mortuus Cretici cognomen inuenit, vt Aſconius in Verrinas, Liuius libro nonageſimo ſeptimo, Plutarchus in Antonio prodidere. Biennio poſt, cum Q. Hortenſius conſul Cretam, ac bellum cum Cretenſibus gerendum ſortitus, vrbe, ac foro delectatus, Q. Metello collegæ ſuo prouinciam exercitumq; auctore Dione, conceſſiſſet, Metellus multis prœliis proſpere factis, multiſq; operibus inſulæ vrbibus expugnatis, totam ad imperium inſulam triennij ſpatio redegit, ac Cretici cognomen inde vna cum triumpho reportauit, &, vt apud pleroſque ſcriptum eſt, Cretam prouinciam fecit. ſunt autem Liuius, Velleius, Iuſtinus, & Rufus. Liuius quidem: *Q. Metellus domitis Cretenſibus liberæ in id tempus inſulæ leges dedit.* Velleius: *Creta Metelli ductu longiſſimæ libertatis fine mulctata eſt.* Iuſtinus: *Creta bello piratico perdomita in prouinciæ formam redacta.* Rufus: *Creta per Metellum conſulem prouincia facta.* Hæc autem cum Cyrenis coniuncta, in vnam eſt prouinciã conſtituta. Vnde ſcripſit Appianus, poſt mortem Cæſaris Caſſio prætori Cretam cum Cyrenis eſſe mandatam. quanquam ego malim Bruto, de quo ita ſecunda in Antonium Cicero: *Nuper fixa tabula eſt, qua ciuitates locupletiſſimæ Cretenſium liberantur, ſtatuiturq; ne poſt M. Brutum proconſulem ſit Creta prouincia.* Id autem ego, vt multa alia ab Antonio ex actis Cæſaris falſo prolata, poſt ſeruatum non eſſe, opinor.

De Numidia. CAP. XVII.

EX NVMIDIA vero, quam in Maſæſulos, & Maſſylos diuiſeramus, Maſæſuli, ſuperato à ſuperiore Africano ipſorum rege Syphace, Maſſiniſſæ Maſſylorum regi cum parte Getulorum dati fuerant, ita vt Numidiæ cunctæ à Mulucha vſque ad Tuſcam imperaret. Is Micipſam filium, Micipſa Adherbalem, & Hiempſalem, & Iugurtham fratris filium reges reliquit. Adherbale autẽ, & Hiempſale per inſidias à Iugurtha ſublatis, ſolus Iugurtha Maſæſulis, & Maſſylis, id eſt vniuerſæ Numidiæ præfuit. Iugurtham inde, quòd contra ſenatus auctoritatem aliena inuaſiſſet, Romani bello multis ducibus perſecuti ſunt, in primis autem Q. Metello, qui Numidicus ex ea victoria nominatus eſt, & C. Mario, qui, Iugurtha capto, & in triumpho ducto, bellum abſoluit. Quoniam vero Iugurtha à Boccho tum totius Mauritaniæ rege deditus fuerat, propterea Bocchus ſocius populi Rom. dictus, ac Numidiæ parte ea, quæ Mauritaniam attingit, quæq; olim Maſæſulorum fuerat, eſt donatus; vnde ipſa quoque Mauritaniæ nouæ nomen accepit. quæ vero Carthaginienſium finibus continens Maſſylorum fuerat, ea regi Hiempſali, ex genere, vt puto, Maſſiniſſæ, videtur conceſſa. ſiquidem Hiempſalem regem Numidiæ apud Plutarchum inuenio, tum cum Marius vrbe à Sylla pulſus in Africam exul venit, ab eoq; Marium ipſum eſſe adiutum. ex quo intelligi poteſt,

gi poteſt, aut Hiempſalem hunc, aut patrem eius poſt Iugurtham regnum Numidiæ obtinuiſſe. Hiempſali vero ſucceſſit Hiarbas, quem, cum aliquot poſt annis Domitium, & Carbonem Marianæ factionis duces contra Syllam armis ſuis foueret, Sylla per Cn. Pompeium ducem vicit, & cepit, regnumq́; Numidiæ Hiempſali, cuius Cicero conſul in agrariis meminit, cum Gætulorum regione permiſit. Hiempſal inde Iubæ filio regnum tradidit. Itaque bello poſt inter Cæſarem, & Pompeium exorto, ac Pompeiana parte in Theſſalia profligata, cum Scipio Pompeij ſocer bellum in Africa renouaret; Iubam Hiempſalis filium, citerioris, vt dixi, Numidiæ, & Gætulorum regem, ſocium aduerſus Cæſarem habuit. Scipione vero, & Iuba deletis, cum Gætuli vltro ſe ad Cæſarem contuliſſent, Numidia à Cæſare occupata prouincia facta eſt, ac noua Africa appellata, vt illa, quæ Carthaginienſium fuerat, vetus. & C. Salluſtius hiſtoriarum ſcriptor ei primus præfectus eſt. Atque hæc quidem omnia apud hunc ipſum Salluſtium, Velleium, Plutarchum, & Appianum ſcripta reperiuntur. Verum de Numidia à Cæſare prouincia facta diſertiſſime omnium Hirtius: *Cæſar Zamæ,* inquit, *auctione facta, bonisq́; eorum venditis, qui ciues Rom. contra populum Rom. arma tulerant, præmijsq́; Zamenſibus, qui de rege excludendo conſilium ceperant, tributis, vectigalibusq́; regijs irrogatis, ex regnoq́; prouincia facta, atque ibi Criſpo Salluſtio, populi Rom. proconſule, cum imperio relicto, ipſe Zamam egreſſus, Vticam ſe recepit.* & Dio: *Cæſar munitionibus Iuba fugiente potitus, atque omnibus vrbibus nemine reſiſtente receptis Numidiam in ſuam poteſtatem adduxit, eiq́; Salluſtium præfecit. Quibus rebus confectis ea pars Libyæ, quæ circum Carthaginem ſita, à Romanis Africa dicebatur, vetus prouincia appellata, quod iam olim ſubacta eſſet: Numidiæ vero, quia nouiſſime victa fuerat, nouæ prouinciæ nomen eſt inditum.* Quæ cum ita ſint, ſatis mirari non poſſum, cur quidam hac ætate ſcripſerint, Numidiam à C. Mario, capto Iugurtha in prouinciæ formam eſſe redactam. quod neque factum tradidit ex veteribus quiſquam, nec fieri potuiſſe Hiempſale, Hiarba, Hiempſale, & Iuba deinceps ibi regnantibus, facile intelligere potuerunt. In Numidia Cirta colonia fuit, quæ regni caput fuerat, quam Sittianorum vocatam ſcribit Plinius; credo, quòd eò Cæſar eos, qui cum P. Sittio in Mauritania exulante pro ſe aduerſus Scipionem dimicauerant, deduxiſſet.

Ceterum poſt victoriam Cæſaris, & C. Salluſtij imperium, L. Seſtius Numidiæ præfuit, Q. Cornificius, & D. Lælius Africæ. Poſt autem Octauianus in triumuiratu Africam vtranque adeptus Fuficium Fangonem legatum ei præfecit. Bruto inde, & Caſſio in Macedonia ſuperatis, Octauianus Numidiam, Antonius Africam ſecunda diuiſione obtinuit. Tum vero Seſtius dux Antonij, cum, Fangone Octauiani duce exacto, vtrique prouinciæ præeſſet, aduenienti Lepido (ſic enim inter triumuiros conuenerat) ambas dedit. Ad extremum autem cum Octauianus Lepidum inimicum ſuum, qui ambas item in tertia partitione adeptus erat, in Sicilia comprehendiſſet, eas per T. Statilium Taurum in poteſtatem adduxit, vt Dio in primis memoriæ prodidit.

De Mauritania. CAP. XVIII.

MAVRITANIAS vero duas, veterem à freto ad Mulucham, & nouam à Mulucha ad Ampſagam, quæ Syphaci primum Maſæſulorū regi, deinde Maſſiniſſæ poſteris paruit, Bocchus rex vnus, illam quidem iure hereditario, atque auito, hanc vero Iugurthę regis Romanis traditi beneficio, primus obtinuit: deinde alter, vt puto, Bocchus, de quo ſcriptū eſt in libro de viris illuſtribus: *M. Druſus Magulſam Mauritaniæ principem ob regis ſimultatem profugum accepta pecunia Boccho prodidit*; & poſt eum duo fratres, Bocchus alius, & Bogud; nouam

quidem

quidem Bocchus, veterem vero Bogud, ambo reges à Cæſare victore, pro quo contra Pompeium pugnauerant, appellati. Mortuo vero Cæſare Octauianus in triumuiratu Bogude, quòd M. Antonium aduerſus ſe iuuiſſet, auxiliis Bocchi regno depulſo, Bocchum ipſum vtriuſque Mauritaniæ regem declarauit; Boccho vero vita functo, regnum totum in prouinciæ formam rettulit, anno vrbis ſeptingenteſimo viceſimo primo; ſe iterum, & L. Tullo conſulibus, vt Dio ſcribit. Itaque idem poſt enumerans prouincias, quæ ipſi Octauiano aduerſus Antonium bello Actiaco præſto fuerunt, affuiſſe inquit Africam, cum eam, quæ antiquitus Romanis ſubiecta fuerat, excepta Cyrenaica, tum eam, quæ Bogudi modo, & Boccho paruerat.

Atque hæ quidem prouinciæ fuerunt, quas populus Romanus liber, aut nondum omnino ſeruitute oppreſſus, vſque ad victoriam Octauiani Actiacam, id eſt ad annum vrbis ſeptingenteſimum viceſimum tertium fecit; Sicilia, Sardinia, Hiſpania citerior, & vlterior, Gallia citerior, de qua in libris de Italia diſputaui. Gallia Narbonenſis, & Comata, Illyricum, Macedonia, Achaia, Aſia, Cilicia, Syria, Bithynia, Cyprus, Africa, Cyrenaica, Numidia, & Mauritania. Reliquæ vero, quæ præter has memorantur, prouinciæ, prouinciarumq; diuiſiones ab imperatoribus conſtitutæ ſunt omnes, Rhætia, Noricum, Pannonia, Mœſia, Dacia, Britannia, iterum Mauritania Cæſarienſis iam, & Tingitanæ nomen adepta, Ægyptus, Cappadocia, Galatia, Rhodus, Lycia, Comagene, Iudęa, Arabia, Meſopotamia, Armenia, & Aſſyria, de quibus alio volumine diſſeremus.

CAROLI SIGONII DE ANTIQVO IVRE PROVINCIARVM

LIBER SECVNDVS.

Qui præſides prouinciarum eſſent, & quomodo legerentur. CAP. I.

QVo tempore, per quos duces, quibus finibus, quo iure ſingulæ populi Rom. confectæ, ac conſtitutæ prouincię ſint, ſatis, vt opinor, ſuperiore libro docuimus. reliquum eſt, vt hoc libro per quos, & quemadmodum ius eis redditum ſit, ſicut ab initio inſtituimus, oſtendamus. qua doctrina nihil eſſe poteſt aut ad vſum vberius, aut ad cognoſcendum nobilius. Quoniam autem ius in omnibus prouinciis duo magiſtratus, præſes, & quæſtor cum ſuis vtriuſque miniſtris adminiſtrarunt, propterea hoc libro de præſidibus primum, eorumq; miniſtris, quinam eſſent, & quomodo legerentur, deinde,

deinde de quæſtoribus, poſtremo de vtriuſque munere diſſeremus.

Pręſides igitur à principio prępoſiti prouinciis ſunt prætores, vt & ius prouincialibus dicerent, &, ſi res cogeret, bellum adminiſtrarent. Itaque prætorum numerus ob id creuit, quia prouinciarum numerus creuit. cum enim iam tum duo prætores eſſent, vnus, qui inter ciues, alter, qui inter ciues, & peregrinos ius diceret, ac prouinciæ duæ eſſent, vt dixi, Sicilia, atque Sardinia inſtitutæ, viſum eſt faciendum, vt prætores alij in eas duo adiicerentur. Inde duabus ad imperium adiunctis Hiſpaniis totidem alij acceſſerunt, qui quaterni quaternas in ſingulos annos prouincias gubernarent. Quoniam vero in ipſis prouinciis ſæpe tumultus, ac bella grauiora excitabantur, quæ bella iam inde ab initio geri per conſules erãt ſolita, hinc etiam prouinciæ conſulibus ordine ſunt commiſſæ. Quare duo potiſſimum ordinarij fuerunt prouinciarum rectores: prætores, qui in prætura, & conſules, qui, grauiore vrgente bello, in conſulatu prouinciis præfuerunt. Qui ſi prorogato poſt præturam, aut conſulatum imperio in prouinciis remanſiſſent, proprætores ſunt, ac proconſules appellati. Erant autem prætores à conſulibus, & proprætores à proconſulibus, vt dignitate, ſic dignitatis inſignibus ſeparati. Etenim prætoribus, & proprætoribus ſex lictores, totidem ſecures, faſcesq́; præferentes apparuerunt, conſulibus autem, ac proconſulibus duodecim. ſic enim ſcribit in Syria hiſtoria Appianus: *Prætores ad exercitum Romani miſerunt, quos ἑξαπελέκεις, id eſt ſex ſecurium vocant. quia conſules duodecim ſecuribus, & faſcibus regum more vtuntur. prætores autem, quia dimidium dignitatis habent, etiam dimidium inſignium conſecuti ſunt.* & in Paullo Plutarchus: *Prætor in Hiſpaniam miſſus eſt non cum ſex ſecuribus, (tot enim habent prætores,) ſed totidem alijs aſſumptis, vt imperij conſularis dignitatem haberet.* Quare iure Cicero de Verre Siciliæ prætore dixit: *Sex lictores circunſiſtunt valentiſſimi, & ad pulſandos, verberandosq́; homines exercitatiſſimi.* & de Piſone Macedoniæ proconſule: *Ipſe cum hominibus duodecim male veſtitis ad portam Cœlimontanam peruenit.*

Quoniam autem ad prouinciam cum dignitate, & vtilitate reip. obtinendam ſinguli præſides & poteſtate, & imperio, & quibuſdam poteſtatis, atque imperij ornamentis afficiebantur, neque hæc vna ratione omnia aſſequebantur, videtur faciendum eſſe, vt primum de poteſtate, deinde de imperio, tum de reliquis diſputemus. neque enim hac quæſtione quidquam poteſt eſſe vt ad tractandum difficilius, ſic ad cognoſcendum ex tota Romana antiquitate iucundius. Itaque, quoniam non omnibus temporibus vno modo præſidibus prouincia, ſiue poteſtas in prouincia eſt commiſſa, verum multæ eius rei rationes inductæ, vt omnia facilius & dicantur, & intelligantur, placet hanc conſuetudinem vniuerſam in quattuor tempora diſtribuere; vnum ab inſtitutione prouinciarum vſque ad L. Piſonem tribunum pleb. alterum à Piſone ad L. Syllam dictatorem; tertium à Sylla ad C. Cæſarem dictatorem; poſtremum à Cæſare ad Auguſtum imperatorem. Dico igitur, tum cum primum inſtitutæ prouinciæ ſunt, vetere lege, cuius prorſus obliterata memoria eſt, ſanctum eſſe, vt ſenatus prouincias in poteſtate haberet, id eſt, vt quas prætorias, quas conſulares eſſe vellet, ipſe quotannis pro iudicio ſuo ſtatueret; illum autem, poſtquam conſules, prætoresq́; deſignati erant, aut certe ſimul ac magiſtratum inierant, cum ad ſe de prouinciis facta relatio eſſet, quas tumultuari, aut ab hoſtibus vicinis tentari intelligebat, eas ferè conſulibus, reliquas prætoribus decreuiſſe. qua re adminiſtrata prætorias prætores ſortiri, conſules conſulares, ſiue ſortiri, ſiue, quod facile inter duos tranſigi poterat, inter ſe comparare, iuſſiſſe, aut certe ipſum, quod minus ſæpe factum eſt, vtriſque pro ſuo iudicio nominatim ſingulas deſtinaſſe. cum autem hoc modo prouincias, ſiue poteſtatem in prouinciis à ſenatu obtinuiſſent, tum vero militare imperium lege curiata à populo accepiſſe. Atque hæc quidem omnia ex Liuianæ hiſtoriæ ſerie cognoſci poſſunt eorum temporum, quæ à bello Punico ſecundo vſque ad Perſicum

cũ pertinent. ex qua licet aliquot teſtimonia ſumere. De ordinatione prouinciarũ, bello Antiochino: *Comitijs perfectis, quas prouincias prætoribus eſſe placeret, rettulit ad ſenatũ cõſul. decreuerũt duas Romæ iuriſdicũdi cauſſa; duas extra Italiã, Siciliã, atq; Sardiniã; duas in Italia, Tarentũ, & Galliã. & extẽplo, priuſquã inirẽt magiſtratũ, ſortiri iuſsi.* & bello Iſtrico: *Mummio prætori Sardinia euenit. Sed ea propter belli magnitudinem prouincia cõſularis facta. Gracchus cõſul eam ſortitur.* & alibi: *Romæ principio anni cũ de prouincijs cõſulũ, & prætorũ actũ eſſet, cõſulibus Ligures, quia bellum nuſquã alibi erat, decreti.* De ſortitione vero, cõparationeve hæc documẽto ſint. bello Punico: *Idibus Martijs, quo die cõſules magiſtratũ inierunt, Italia ambobus prouincia decreta. prætores ſortiti prouincias ſunt.* bello Macedonico: *Conſules, prætoresq; cum Idibus Martijs magiſtratũ iniſſent, prouincias ſortiti ſunt. Lentulo Italia, Villio Macedonia, prætoribus Quinctio Vrbana, Bæbio Gallia, Valerio Sicilia, Villio Sardinia euenit.* iterũ Punico: *Cõſulatũ ineunt Nero, & Liuius, qui quia iam deſignati prouincias ſortiti erant, prætores ſortiri iuſſerunt.* itẽ: *Decreuerunt patres, vt cõſules inter ſe cõpararent, ſortirenturve prouincias.* itẽ: *Scipio, & Craſſus, vt cõſulatum inierunt, nominatæ cõſulibus prouinciæ ſunt. Sicilia Scipioni extra ſortem, cõcedente collega, Bruttij Craſſo euenerunt.* iterũ Macedonico: *Decreuerunt patres, vt prouincias Macedoniam, atq; Italiam cõſules cõpararent inter ſe, ſortirenturve.* itẽ: *Cum ſenatus aut ſortiri, aut cõparare inter ſe prouincias cõſules, iuſsiſſet.* De præcipua deſtinatione, quã raro vſurpatam diximus; bello Antiochino: *Tum de cõſulũ C. Lælij, & L. Scipionis prouincijs cœptũ eſt agi: ambo Græciã cupiebãt. multũ Lælius in ſenatu poterat. is, cum ſenatus aut ſortiri, aut cõparare inter ſe prouincias conſules iuſsiſſet, elegantius facturos dixit, ſi iudicio patrũ, quã ſi ſorti eam rem permiſiſſent. Scipio reſpondit, facturũ ſe quod is cenſeret. cum res noua, aut vetuſtate exẽplorũ memoriæ iam exoletæ relata expectatione certaminis ſenatũ erexiſſet, Africanus ait, ſi Lucio fratri ſuo prouinciã Græciã decreuiſſent, ſe legatũ iturũ. itaq; propè omnes Scipioni Græciã, Lælio Italiam decreuerunt.* & alibi: *Hiſpaniæ extra ſortẽ prioris anni conſulibus ſeruatæ. prætores ita ſortiri iuſsi, vti flamini diali vtique altera iuriſdicundi Romæ prouincia eſſet. peregrinã eſt ſortitus.* De imperio vero militari lege curiata accepto, haud ita multò poſt diſputabo. Ergo ſi ordinaria prouinciarũ mandandarũ ratio fuit, vt quotannis conſulibus, & prætoribus à ſenatu decernerẽtur, à populo vero lege curiata imperiũ in iis traderetur, profectò extraordinaria fuit, quoties aut magiſtratibus, aut priuatis nominatim prouinciæ vnà cũ imperio tributis comitiis datæ ſunt, aut in iiſdem in plures annos prorogatũ imperiũ eſt. Ac ex magiſtratibus quidẽ neſcio, an primus hoc tẽtarit P. Scipio Africanus in cõſulatu. de quo ita Liuius. *Vulgatũ erat, ſi apud ſenatũ Scipio non obtinuiſſet, vt prouincia Africa ſibi decerneretur, ad populũ extemplo laturum. itaq; Q. Fuluius poſtulauit ab eo, vt palã in ſenatu diceret permitteret ne patribus, vt de prouincijs decernerent, ſtaturuſq; eo eſſet, quod cenſuiſſent, an ad populũ laturus. Cũ Scipio reſpõdiſſet, ſe quod è rep. eſſet, facturũ, tum Fuluius, non ego, inquit, ignarus, quid reſpõſurus, facturusve eſſes, quæſiui, quippe cum præteferas tentare magis, quam conſulere ſenatum, & ni prouinciã tibi, quã volueris, extemplo decernamus, paratã rogationem habeas. itaq; à vobis tribuni pl. poſtulo, inquit, vt ſententiã mihi ideo non dicenti, quòd ſi in meam ſententiã diſcedatur, nõ ſit ratum habiturus cõſul, auxilio ſitis. inde altercatio orta, cum cõſul negaret, æquum eſſe tribunos intercedere, quominus ſuo quiſq; loco ſenator rogatus ſententiam diceret. Tribuni ita decreuerũt: ſi cõſul ſenatui de prouincijs permittit, ſtari eo, quod ſenatus cenſuerit, placet, nec de ea re ferri ad populum patiemur; ſi nõ permittit, qui de ea re ſentẽtiã recuſabit dicere, auxilio erimus. cõſul diẽ ad colloquendum cũ collega petijt. poſtero die permiſſum ſenatui eſt.* Poſt bienniũ autẽ conſules Seruilius, & Claudius ſenatu in Capitoliũ vocato de prouinciis rettulerũt: *Italiã, atq; Africam in ſortẽ conijci, ambo Africam cupientes, volebant. ceterũ Q. Metello maxime annitente neq; data, neq; negata eſt Africa. cõſules iuſsi cum tribunis pl. agere, vt ſi ijs videretur, populum rogarent, quem vellent in Africa bellum gerere, omnes tribus*

P. Scipionem iuſſerũt. nihilominus cõſules prouinciam Africam (ita enim ſenatus decreuerat) in ſortem coniecerunt. Qui vero priuati primi iam conſtitutas prouincias à populo obtinuerunt, quos proconſules à conſularibus partibus obeundis dixerunt, & Lentulus, & L. Manlius, vt opinor, fuerunt, qui Hiſpanias tum primum à P. Scipione confectas prouincias duas obtinuerunt, & poſt eos C. Cornelius Lentulus, & L. Stertinius. de quibus ita Liuius: *Plebs Cornelio Lentulo, & L. Stertinio proconſulibus imperium eſſe in Hiſpania iuſſit.* Poſtremo vero imperiũ ex S. C. in prouincia à populo, & quidẽ tributis comitiis prorogatũ, illa nos admonẽt, bello Punico: *Prorogatum Philoni imperiũ eſt, vt proprætor Galliam eandem prouinciã obtineret cũ iiſdem legionibus, quibus prætor obtinuiſſet. Quod L. Veturio, idẽ in C. Aurunculeio decretum ab ſenatu, latúmque & de prorogando imperio ad populum eſt.* item: *Omnes tribus eoſdẽ Lẽtulum, & Manliũ procõſules, ſicut priore anno tenuiſſent, obtinere eas prouincias iuſſerunt.* Egregie. ius enim aut deferendi, aut prorogãdi militaris imperij ſuum eſſe populus voluit, deferẽdi quidem, ordine, & magiſtratibus, curiatis, vt poſt docebo, comitiis; vtrunq; vero, extra ordinem, & priuatis, tributis.

His autẽ ita vltra annũ vrbis DC obſeruatis, tũ demũ noua prouinciarũ eſt ordinatio inſtituta. Etenim, cum L. Calpurnius Piſo, tribunus pl. Cenſorino, & Manilio cos. anno ipſo DCIIII, teſte in Bruto Tullio, primus de quæſtione perpetua repetundarum tuliſſet, id eſt, vt ex prætoribus iis, qui prouincias ſortiri ſoliti erãt, vnus prouinciæ loco quæſtionẽ repetũdarũ ſortiretur, eiq; per annũ in vrbe præeſſet; & cum idẽ poſtea in aliis etiã quæſtionibus, ac prętoribus alij alia lege ſanxiſſent, initiũ introductũ eſt, vt prætores, qui quotannis adhuc ſeni tantũ creabantur, iuriſdictiones duas, quæſtiones quattuor, aut plures ex legibus, quæ de quaq; quæſtione latæ erãt, in ſortẽ coniicerẽt, easq; per annũ in vrbe exercerẽt, extremo autẽ anno ex S. C. prouincias in poſterũ ſortirẽtur. Quin etiã eodem tẽpore cũ populus bis prouincias Africam, & Hiſpaniam extra ordinẽ ſine ſorte nominatim P. Scipioni Æmiliano conſuli virtutis eius admiratione mandaſſet, easq; ipſi, itemq; poſt aliis alias in multos annos prorogaſſet, in eoq; veterẽ ſenatus auctoritatẽ imminuiſſet, placitũ eſt C. Sempronio Graccho, quanuis iuris populi ſtudioſiſſimo, atq; retinentiſſimo, ius ſuum ſenatui totũ aut reſtituere, aut conſeruare. Itaq; legẽ potius veterem rettulit, quàm nouã aliquã intulit: *Vt prouinciæ futuris prætoribus, ac conſulibus quotannis à ſenatu decernerentur;* qua lege cum prouincias ad ſenatus poteſtatem redegit, tum imperij prorogationem ſuſtulit. Illud autẽ adiecit, vt puto, de ſuo; *Vt prætoriarum decreto intercedi liceret, conſularium non liceret.* Huius autem legis meminit Salluſtius bello Iugurthino; *Lege Sempronia prouinciæ futuris cõſulibus decretæ ſunt, Numidia atque Italia. cõſules declarati Scipio, & Beſtia. Numidia Calpurnio, Scipioni Italia obuenit.* & Cicero pro domo in Clodiũ: *Tu prouincias cõſulares, quas C. Gracchus non modo non abſtulit à ſenatu, ſed etiam, vt neceſſe eſſet quotannis conſtitui per ſenatum, lege ſanxit. eas lege Sempronia per ſenatum decretas reſcidiſti. extra ordinem, ſine ſorte nominatim dediſti conſulibus.* & in oratione de prouinciis: *Decernendæ ſunt nobis lege Sempronia prouinciæ duæ.* & ex interuallo: *Faciam, inquit, Syriam, & Macedoniam prætorias, vt Piſoni, & Gabinio ſuccedatur ſtatim, ſi hic ſinat. tum enim tribunus intercedere poterit, nunc nõ poteſt. itaq; idem ego, qui nunc conſulibus, qui deſignati erunt, Syriam Macedoniamq; decerno, decernam eaſdem prætorias, & vt prætores annuas prouincias habeãt, & vt Gabinium, Piſonemq; quam primum videamus. Sed mihi credite, nunquam ſuccedetur illis, niſi cum ea lege referetur, qua intercedi de prouincijs non licebit.* Ex quibus verbis apparet, Gracchum lege ſua tuliſſe, vt prætoriis prouinciis à ſenatu decernendis intercedi poſſet, conſularibus non item. Quanquã autem de prouinciis quotannis à ſenatu cõſtitui, easq; conſulibus, & prætoribus in annũ mandari ſubſequente ſorte, aut cõparatione, lex Sempronia ſanxit, ex qua lege per hæc tempora C. Sempronius Tuditanus Illyricũ, L. Aurelius Oreſtes Sardiniam, L. Craſſus Galliam, Q. Scæuola Aſiam in conſulatu, C. autem

tem Marius,& L. Sylla,poſtquam inſignem præturam Romæ geſſerāt, ille Hiſpaniam vlteriorem, hic Ciliciam, teſte Plutarcho, ſortiti, lege deinde curiata in iis imperium acceperunt; ſæpe etiam à lege Sempronia iiſdem temporibus eſt receſſum,vt in C.Mario,cui conſuli Numidiam, & poſt etiam Galliam nominatim ſine ſorte populus non ſolum mandauit, ſed etiam in iis imperium prorogauit, cuíq; priuato Aſiam,& bellum Mithridaticum, quod Sylla conſul ſenatus conſulto, & ſorte erat adeptus,commiſit.

Tertia inde tempora ſucceſſerunt à L.Sylla dictatore vſque ad C. Cæſarē. quibus lege item Sempronia prouinciæ in ſenatus poteſtate manſerunt. Indicant illa Ciceronis in oratione de prouinciis,quam multis poſt Syllæ dictaturam annis dixit: *Decernendæ ſunt nobis lege Sempronia prouinciæ duæ.* & in epiſtolis ad Lentulum: *Stipendium Cæſari decretum eſt, & ne lege Sempronia ſuccederetur.* Noui vero illud intulit Sylla, vt,quia tribunis plebis agendi cum populo poteſtatem ademerat,prorogatio imperij, quæ à populo fiebat, ipſius iniuſſu populi haberetur. tulit enim,*Vt qui prouinciam ex* s.c. *obtineret, is imperiū tandiu haberet, quoad in Vrbem rediſſet.* quod Cicero ſcripſit ad Lentulum: *Appius dictitat, ſe, quoniam ex* s.c. *prouinciam habeat, lege Cornelia imperium habiturum, quoad in Vrbem introeat.* Sic per hos annos lege Sempronia ex prætura C.Verres Siciliam ſortitus eſt, L.Lucullus Africam, Q.Metellus Celer, & L.Murena Galliam, C. Cæſar vlteriorem Hiſpaniam, ex conſulatu vero L.Octauius Ciliciam, C.Cotta, & L.Lucullus Galliam, M.Cotta Bithyniam,M.Lucullus Macedoniam,Q.Hortenſius Cretam. Vnde Cicero dixit in frumentaria: *Quid agis Q.Hortenſi? conſul es deſignatus, prouinciā ſortitus es.* Vſque adeo vero conſules,prætoréſque in poteſtate ſenatus fuerunt, vt iis etiam ſenatus leuiſſimas, ac nullius laudis prouincias decreuerit. ſiquidem Suetonius in Cæſare ſcribit, *ab optimatibus datam operam eſſe, Vt prouinciæ futuris conſulibus minimi negotij, ideſt ſyluæ, calleſq; decernerentur.* Cum autem lege Cornelia, qui prouinciam ex ſenatus conſulto habebat,is imperium, quoad in vrbem rediret, haberet,hinc factum eſt, vt per eadem tempora alij biennium, alij triennium, alij amplius prouinciis ſine populi prorogatione præfuerint. quia, cum ſucceſſor aut à ſenatu non eſſet decretus, aut decretus in prouinciam non eſſet profectus, tandiu imperium obtinuerunt,quoad domū redierunt; vt L.Lucullus, qui ex conſulatu per ſeptem annos Ciliciæ, & Aſiæ præfuit, quia ſucceſſor non eſt miſſus, & C.Verres,qui ex prætura per triennium Siciliæ, quia ſucceſſor non eſt profectus, vt ſcribit Aſconius. Quin etiam iiſdem temporibus noui illud eſt illatum, vt prouincia à ſenatu tribueretur, vt Cn.Pompeio Hiſpania; credo, quia per populum, nondum poteſtate tribunicia reſtituta, dari non poterat. Itaque tradito exemplo, poſt tribuniciæ poteſtatis reſtitutionem idem quoque in Cn.Piſone, & C.Cæſare Octauiano eſt factitatum. De quibus ſic Cicero in Antonium; *Sertorianum bellum Cn.Pompeio priuato datum eſt à ſenatu, quia conſules recuſabant. cum L.Philippus pro conſulibus ſe eum mittere dixit, non pro conſule.* & Suetonius in Cæſare: *Cn.Piſoni ob ſuſpicionem coniurationis Vrbanæ Hiſpania prouincia à ſenatu extra ordinem data eſt.* & Salluſtius in Coniuratione: *Piſo in citeriorem Hiſpaniam quæſtor proprætore miſſus eſt.* iterum Cicero in Antonium: *C.Cæſari adoleſcenti imperium extraordinarium mea ſententia dedi. ille enim mihi præſidium extraordinarium dederat.* Quin etiam, poſt quam Pompeius,& Craſſus in primo conſulatu tribuniciam poteſtatem reſtituerunt,prouinciæ rurſus extra ordinē rogatione tribunicia à populo ſæpe mandatæ,& magiſtratibus,& priuatis ſunt; vt Gabinia quidem lege bellum piraticum; Manilia vero Aſia, Bithynia, & Cilicia Pompeio priuato; Vatinia vero Gallia,& Illyricum conſuli Cæſari in quinquennium data,& Trebonia in alterū quinquennium prorogata; Clodia vero Syria Gabinio,Macedonia Piſoni,cum ambo conſules eſſent. Vnde illa Ciceronis in eadem oratione extitere: *De Cn.Pompeij imperijs extraordinarijs tribuni pl. turbulenti tulerunt.* & in ſenatu poſt reditum: *A.Gabinius*

tribunus pl. niſi rogationẽ de piratico bello tuliſſet, profecto & egeſtate, & improbitate coactus piraticam ipſe feciſſet. & in Vatinium: *Eripuiſti ſenatui prouinciæ decernendæ poteſtatẽ, imperatoris diligendi iudiciũ, ærarij diſpenſationem; quæ nunquã ſibi populus Romanus appetiuit; qui nunquã hæc à cõmuni cõſilij gubernatione auferre conatus eſt.* & pro domo ſua in Clodium: *Quis homini turpiſsimo Gabinio Syriã, quis bellum pacatiſsimis gentibus, quis pecuniã ad emendos agros conſtitutam, ereptam vi ex Cæſaris rebus actis, quis imperiũ infinitũ dedit? cui quidem cum Ciliciam dediſſes, mutaſti pactionem, & Ciliciam ad prætorem item extra ordinẽ tranſtuliſti. Gabinio pretio amplificato Syriã nominatim dediſti. quid? homini teterrimo L. Piſoni non ne nominatim liberos populos tradidiſti? tu prouincias conſulares, quas C. Gracchus nõ modo non abſtulit à ſenatu, ſed etiã, vt neceſſe eſſet quotannis cõſtitui per ſenatũ, lege ſanxit, eas lege Sempronia per ſenatũ decretas reſcidiſti, extra ordinẽ ſine ſorte nominatim dediſti conſulibus.* Poſſum etiã illud adiũgere, prouinciã aut non ſortiri, aut poſt ſortẽ deponere, atque in eã non ire, ſi nõ lege, at certe exẽplo licuiſſe, vt Ser. Sulpicij, qui in pretura ſortiri noluit: Q. Arrij, qui C. Verri in Sicilia nõ ſucceſſit; Cn. Pompeij, qui in primo cõſulatu, ſe in prouinciã nõ iturũ, iurauit, idq; ſeruauit; Q. Hortẽſij, qui Cretam; M. Ciceronis, qui Galliã in concione depoſuit. Vnde illa ſunt pro Murena in Sulpiciũ: *Poſtremo tu ex prætura in prouinciã ire noluiſti. nõ poſſum id in te reprehendere, quod in me ipſo & prætor, & cõſul probaui.* Eodẽ autẽ tẽpore cum prouinciarum obtinendarũ cupiditate plerique omnes præturã, & conſulatũ appeterent, ac propterea arderet in ciuitate ambitus, vt huic malo occurreretur, Senatus conſultum Pompeio tertiũ conſule factũ eſt, teſte Dione, *Nequis prætorius, aut conſularis intra quinquenniũ in prouinciã ire poſſet.* quo S.C. ſenatus eos ire in prouincias cõpulit, qui in eas ex prætura, aut ex conſulatu nõ iuerãt, inter quos fuere M. Cicero, & M. Bibulus, quorũ alter ex ſenatus cõſulto Ciliciã, alter Syriã eſt ſortitus, vt ſcribit Plutarchus. eodemq; anno, Marcello, Sulpicioq; cos. ſenatus conſultũ alterum in eandem ferme ſententiã factũ ſcribit Cœlius: *placere ſenatui in Ciliciam prouinciã, inq; octo reliquas prouincias, quas prætorij pro prætoribus obtinerent, eos, qui prætores fuerãt, neque in prouincia cũ imperio fuerãt, quos eorum ex ſenatus conſulto cum imperio in prouinciã proprætores mitti oporteret, eos ſortito in prouincias mitti placere; ſi ex eo numero, quos ex S.C. in prouincias ire oporteret, ad numerũ non eſſent, qui in eas prouincias proficiſcerentur, tum vti quodq; collegiũ primũ prætorũ fuiſſet, neque in prouincias profecti eſſent, ita ſorte in prouincias proficiſcerentur. ſi ad numerũ ij non eſſent, tunc deinceps proximus quiſq; collegij, qui prætores fuiſſent, neque in prouincias profecti eſſent, in ſortẽ conijcerentur, quoad is numerus effectus eſſet, quẽ ad numerũ in prouincias mitti oporteret.* Quod autẽ octo prætoriæ prouinciæ in hoc S.C. nominãtur, id ab inſtituto Syllæ profectũ eſt, qui additis quæſtionibus numerũ quoque prætorum auxit vſque ad decem. quanquam plerunque octo ex S.C. creati ſunt. Poſtero vero anno Paullo, & Marcello cos. oriente ciuili bello, S.C. aliud eodem pertinens factũ eſt, de quo ſic Cæſar: *Prouinciæ priuatis decernuntur, duæ conſulares, reliquæ prætoriæ. Scipioni Syria, Domitio Gallia obuenit. Paullus, & Marcellus priuato conſilio prætereuntur. neque eorũ ſortes deijciũtur. in reliquas prouincias prætores mittuntur.* Quæ omnia, quàm varia, ac ſecum diſcrepans fuerit eorum temporum in mandandis prouinciis ratio, vtpote iam labente vetere diſciplina, declarant. Vnde Cæſar ipſe eodem in loco queritur, *in ſe noui generis imperia conſtitui, vt idem ad portas vrbanis rebus præſideat, & duas prouincias abſens tot annos obtineat. in ſe iura magiſtratuum commutari, ne ex prætura, & ex conſulatu, vt ſemper, ſed per paucos probati, & electi in prouincias mittantur.* Significat autem Pompeium in primis, qui duas prouincias Hiſpanias abſens per legatos adminiſtrauerat, atque ipſe ad vrbem manens rebus vrbanis præſederat.

Neque vero hoc loco res ſtetit, ſed multo vehementius poſt victoriam Cæſaris fluctuauit. Primum enim ipſe in dictatura legem tulit, qua (credo, ne quis exemplo

ſuo continuatione imperij,& diuturna prouinciarũ poſſeſſione remp. occuparet,) cauit,*vt nemo prætoriã prouinciã plus anno, conſularem plus biennio poſſet obtinere:* in quo aliquid de Sépronia lege detraxit, quæ annuas ambas ſanxerat prouincias. cui tamen legi ipſe non paruit,quippe qui prouincias ſine ſorte pro arbitrio,iudicioq; ſuo mandarit, vt Ser.Sulpicio Achaiam, M.Bruto Galliã citeriorẽ, Decimo vlteriorẽ. Deinde vero occiſo Cęſare,M. Anton.in cõſulatu ferri à tribunis pl.paſſus eſt,vt cõſulares prouinciæ ſexennio obtinerẽtur,qua lege Iuliã legẽ ipſam funditus ſuſtulit,vt Cicero ei in maledictis obiecit:*Quæ lex ſæpius flagitata*,inquit,*quã ne prætoriæ prouinciæ plus, quàm annũ, quàm bienniũ cõſulares, obtinerẽtur? hac lege ſublata videntur ne vobis Cæſaris acta ſeruari?* & alibi:*Tribuni pl. tulerũt de prouincijs contra acta Cæſaris, ille biennij, iſte ſexennij.* Atque eodem etiam anno prouinciæ ex S.C.in ſortẽ coniectę ſunt,ſed fraus per M.Antoniũ conſulẽ in ſortiendo cõmiſſa, vſque adeo vt plerique eorũ, qui ſortiti eſſent, ire noluerint. quo factũ eſt, vt eam ſortitionẽ Cicero his verbis in tertia in Antoniũ concione irriſerit: *Præclara tum ſenatus conſulta illo ipſo die veſpertina, prouinciarũ religioſa ſortitio. diuina vero opportunitas, vt quæ cuique apta eſſet, ea cuique obueniret. Ille autẽ quæ de ſe expectat iudicia grauiora? L. Lentulus, & P. Naſo nullã ſe habere prouinciã, nullã Antonij ſortitionẽ fuiſſe iudicauerunt. quod idem fecit L. Philippus, M. Anturanius, P. Oppius. ipſi etiã, qui amicitiã Antonij veriti plus ei tribuerũt, quàm fortaſſe vellent, M. Piſo, & M. Vebilius ſenatus auctoritati ſe obtẽperaturos eſſe dixerũt. quid ego de L. Cinna loquar, qui omnino prouinciã neglexit. quã item C. Ceſetius repudiauit. qui ſunt igitur reliqui, quos ſors diuina delectet? L. Annius, & M. Antonius. ô felicẽ vtrunque. nihil enim maluerunt. C. Antonius Macedoniã. hunc quoque felicẽ. hanc enim ſemper habebat in ore prouinciam. C. Caluiſius Africã. nihil felicius. modo ex Africa deceſſerat, & quaſi diuinãs ſe rediturũ, duos legatos Vticæ reliquerat. deinde L. Iccius Siciliam, Q. Caßius Hiſpaniã. non habeo, quid ſuſpicer. duarũ credo prouinciarũ ſortes minus diuinas fuiſſe.* Quin etiã eodem anno,ſenatus conſultũ Antonio conſule abſente in ipſius Tullij ſẽtẽtiã factũ eſt: *Senatũ arbitrari, ad ſummã reip. pertinere, à D. Bruto, & L. Plãco imperatore, cõſule deſignato, itẽq; ceteris, qui prouincias obtinent, obtineri ex lege Iulia, quoad ex S.C. cuique eorũ ſucceſſum ſit.* itẽ poſtero anno alterũ: *Vti C. Panſa, A. Hirtius cos. alter, ambo ve, ſi eis videretur, recuperata rep. de prouincijs cõſularibus, prætorijs ad ſenatum referrẽt. interea prouinciæ ab ijs, qui eas obtinerẽt, obtinerentur, quoad cuiq; ex S. C. ſucceſſum eſſet.* Noui vero,& quidẽ peſſimi exempli illud, quòd cũ ſenatus M.Antonio cõſuli Macedoniã decreuiſſet, populus pro Macedonia Galliã citeriorem,quã D.Brutus ex. S.C.obtinebat, teſte Appiano,permutauit. & quòd,cũ Octauianus, Antonius, & Lepidus triumuiri remp.occupaſſent,prouincias ſæpe, præterquã quæ armis inimicorũ tenebãtur,inter ſe ſine S.C.pro libidine, partiuerunt,eáſque per legatos à ſe lectos adminiſtrarunt.Ex quibus omnibus non ſolum varia legendorum præſidum conſuetudo, ſed varia etiam proconſulum, ac proprætorum ſignificatio perſpici poteſt; cum proconſules, ac proprætores dicti ſint, qui quocunque modo in prouinciis conſulum, prætorúmque munia, partéſque obiuerint, ſiue ex conſulatu,ac prætura prorogatum à populo in prouincia imperium haberent, ſiue ex conſulatu, ac prætura prouincias ex S.C. ſortiti eſſent, ſiue priuati à populo,aut à ſenatu cum imperio conſulari,aut prætorio eas accepiſſent.

Ac de prouinciis quidem,ſiue poteſtate in prouinciis deferẽda,hactenus. nunc de mandãdo præſidibus imperio dicamus,de quo ſubobſcure ante ſignificauimus. Ceterũ,vt poteſtas S.C. delata eſt,ſic militare imperium lege. Legẽ autẽ intelligo eam,quæ,quod curiatis comitiis lata eſſet,pręcipue curiata nominabatur.Curiata enim comitia cũ ad alia multa adhibuerũt, tum maxime ad imperiũ militare mandandũ.quod indicauit Camillus,cũ in oratione,qua Veientanã commigrationem diſſuaſit,dixit apud Liuium: *Comitia centuriata, quibus conſules,tribunosq; militum conſulari poteſtate creatis; comitia curiata, quæ militarẽ rem continẽt, vbi auſpicato, niſi*

Vbi aſſolet, fieri poſſunt? egregie. Etenim cũ illud requirebatur, vt imperiũ à populo acciperetur, tum vero, vt iuſtis comitiis acciperetur. ſic enim iuſtum quoque fore imperium arbitrabãtur. Vnde dixit in Ligariana Cicero: *Iuſto cum imperio prouinciã profectus erat.* Iuſta vero comitia fuerunt, quæ auſpicato habita ſunt: qualia ſola centuriata, ac curiata fuerunt. quorũ, vt inquit Camillus, illis magiſtratus, his imperiũ militare delatum. eſt ergo iuſtum imperiũ, quod à populo curiatis comitiis eſt tranſmiſſum. tranſmiſſum eſt autẽ nõ omnibus, ſed iis duntaxat, qui, vt dixi, aut in magiſtratu, aut certe ex magiſtratu prouincias adepti eſſent, vt dictatoribus, cõſulibus, & prætoribus, aut qui ex conſulatu, & prætura ſortiti prouincias eſſent. De dictatoribus, conſulibus, ſiue tribunis conſularibus, ſignificat Liuius, cum ſcribit: *Papirio dictatori legem curiatã de imperio ferẽti triſte omen diem diffidit, quòd Saucia curia fuit principium, duabus inſignis cladibus, captæ vrbis, & Caudinæ pacis. Macer Licinius tertia etiã clade, quæ ad Cremerã accepta eſt, abominandam eam curiam facit.* ſignificat autem, præter dictatorem ad bellum iturũ, etiam conſulibus, & tribunis militaribus conſulari poteſtate curiatã legem fuiſſe latam; quòd clades, cuius meminit, ad Cremeram, & ad Caudinas furcas conſulibus ducibus accepta ſit: captæ vero vrbis, tribunis militaribus conſulari poteſtate. De conſulibus autem præcipue docet Cicero in agrariis, cum inquit: *Conſuli ſi legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet.* & in epiſt. ad Attic. *Conſules flagrant infamia, quòd C. Memmius candidatus pactionẽ in ſenatu recitauit, quam ipſe & ſuus competitor feciſſet, vt ambo ſeſtertium quadringena conſulibus darent, ſi eſſent ipſi conſules facti, niſi tres augures dediſſent, qui ſe affuiſſe dicerent, cũ lex curiata ferretur, quæ lata non eſſet, & duos conſulares, qui ſe dicerẽt in ornãdis prouincijs conſularibus ſcribendo affuiſſe, cum omnino ne ſenatus quidem fuiſſet.* De prætoribus autem, aut qui ex prætura prouincias ſortiti erant, Cæſar bello ciuili: *In reliquas prouincias prætores à ſenatu mittuntur, neque, quod ſuperioribus temporibus non acciderat, expectant, vt de eorum imperio ad populum referatur.* ad populum enim cum dicat, plebiſcitum excludit. De iis autem qui quamuis multis annis poſt conſulatum, tamen ex conſulatu, & ex S.C. prouinciam, vt Cicero, obtinuerant, ſic ipſe ad Caſſium: *Enitere, ne quid mihi ad hanc prouinciam, quam & ſenatus & populus annuam eſſe voluit, temporis prorogetur.* Atque imperium quidem ordine iam inde à primis temporibus hoc modo mandatum eſt.

Iam vero ſubſidia ſiue ornamenta prouinciarum, quæ quidem dari, atque adimi, augeri, atque minui pro arbitrio potuerunt, eadem à ſenatu nouo, & quidem poſt legem curiatam latam, ſenatus conſulto tributa ſunt. In his autem ornamentis, atque ſubſidiis fuit latitudo prouinciȩ, magnitudo exercitus, ſtipendium in milites, viaticum in legatos, & cohortem, comitatus, & cetera generis eiuſdem. quæ quidem quoniam non omnibus eadem amplitudine, numeróque conceſſa ſunt, propterea cum ea decernebat ſenatus, tum prouincias, aut præſides ipſos prouinciarum ornare dicebatur. vt Liuius, bello Antiochino: *Diſceptationem inter prætorem, legatúmque conſulum relatio interrupit, qui ſuas ornari prouincias, priuſquam de prætorio exercitu ageretur, æquum cenſebant.* & Cicero ad fratrem: *Referebatur de prouincijs quæſtorum, & ornandis prætoribus.* Ceterum prouincias ornatas eſſe à ſenatu poſt legem curiatã de imperio latam, apparet ex verbis eiuſdem ſupra allatis: *Niſi tres augures dediſſent, qui ſe affuiſſe dicerent, cum lex curiata ferretur, quæ lata non eſſet, & duos conſulares, qui ſe dicerent, in ornandis prouincijs conſularibus ſcribendo affuiſſe, cum omnino ne ſenatus quidem fuiſſet.* Vnde alio loco idem queritur, *conſulares prouincias Lẽtuli, & Metelli à ſenatu eſſe ornatas menſe Decembri, antequam noui tribuni iniſſent, & cum adhuc conſules deſignati eſſent.* idq; grauiter fert, *quòd tribuni dicerẽt, ſe cauſſa ipſius voluiſſe ſui poteſtatẽ eſſe de conſulibus ornãdis, non vt eos impedirẽt, ſed vt ad cauſſam ſui exulantis adiungerent.* additq;, *ſe non arbitrari, aliàs vnquam ornatas prouincias eſſe conſulum deſignatorum.* itémque ex Suetonio, qui

qui ſcribit, *Cæſarem Hiſpaniam ulteriorem ex prætura ſortitū, neque more, neque iure, antequā prouinciæ ornarentur, eſſe profectum.* In ornamentis autē prouinciæ, magnitudinem fuiſſe prouinciæ, oſtendunt ea, quæ ſupra de finibus Hiſpaniarum pro præſidum honore productis, atque reductis, & de diœceſibus Aſiæ Ciliciæ ipſi attributis, atque ademptis diximus. Nam reliqua Cicero declarat in Piſoniana: *Ego,* inquit, *prouinciam Galliam ſenatus auctoritate, exercitu, & pecunia inſtructam, atque ornatam in concione depoſui.* & alibi: *Tu prouinciam nactus, æs ex* S. C. *attributum in quæſtu Romæ reliquiſti.* & in Antonianis: *Prouinciæ Caßio, & Bruto à ſenatu datæ, quæſtores additi, legatorum numerus auctus.* & in epiſtolis ad Caſſium: *Cetera cuiuſmodi ſint, ex hoc iudica, quòd legato tuo uiaticum eripuerunt.* & Pedianus in Verrinas: *Legatis, & cohorti prætoriæ alimenta de publico data ſunt.* Viaticum autem à ſenatu obtinere non potuiſſe, niſi qui legem curiatam haberet, neſcio, an ſatis Appius indicarit, cum legem curiatam ferre conſuli opus eſſe, neceſſe non eſſe dixit. de quo Cicero ad Lentulum Ciliciæ proconſulem: *Appius conſul dictitat, ſeſe, ſi licitum eſſet, legem curiatam ferre, ſortiturum eſſe cum collega prouinciam: ſi lex curiata non eſſet, ſe paraturum cum collega, tibique ſucceſſurum. Legem curiatam conſuli ferre opus eſſe, neceſſe non eſſe. ſe, quoniam ex* S. C. *prouinciā haberet, lege Cornelia imperium habiturum, quo ad in urbem introiſſet. Sunt, qui putent, te non poſſe decedere; quòd ſine lege curiata tibi ſuccedatur. ſunt, qui, ſi decedas, à te relinqui poſſe, qui prouinciæ præſit.* & ad fratrem: *Appius ſine lege curiata confirmauit, ſe Lentulo noſtro ſucceſſurum.* & ad Atticum: *Appius ſine lege, ſuo ſumptu in Ciliciam cogitat.* Horum enim verborum hæc mihi videtur eſſe ſententia: quoniam qui prouinciam ex S. C. habebat, is poſtremis reip. temporibus, ex lege, quam dixi, Cornelia imperium, quouſque in vrbem introiiſſet, habebat, propterea Appium interpretatum, legem curiatam de imperio, ſibi, qui ex S. C. prouinciam haberet, vtilem potius eſſe, quàm neceſſariam. quippe cum ſine ea imperium haberet, vt viaticum à ſenatu, niſi curiata lege ante de imperio lata, obtinere non poſſet. ex quo efficiebatur, vt quia ſine lege curiata ibat, ſuo ſumptu iret. In lege autem Cornelia interpretanda deceptum Appium, ſatis liquet. quia non intelligebat, Syllam tollere voluiſſe plebiſcitum, quo priuato imperium prorogabatur, nō autem curiatam legem, qua imperium magiſtratui mandabatur. Nam cum plebi, vt dixi, infenſus tribuniciæ poteſtatis ius imminuiſſet, ne quis rogationem tribuniciam in prorogatione imperij deſideraret, tulit, vt qui prouinciam ex S. C. in annum obtinuiſſent, ij imperium in ea ſine vlla populi prorogatione haberent, quo ad domum rediiſſent.

Iam vero de viatico, id eſt de ceteris prouincialibus ornamentis, vt veſtibus, vaſibus, vehiculis, mulis, tabernaculis, & reliquis eiuſdem generis, hæc habemus, Zonaras magiſtratibus peregre proficiſcentibus, cum alia neceſſaria, tum annulum de publico datum ſcribit. Cicero de ſignis. *Maiores,* inquit, *noſtri neminem, qui cum poteſtate, aut legatione in prouinciam eſſet profectus, tam amentem fore putarunt, ut emeret argentum; dabatur enim de publico: aut ueſtem; præbebatur enim legibus. mancipium putauerunt, quo & omnes utimur, & non præbetur à populo. Sanxerunt, ne quis emeret mancipium, niſi in demortui locum.* Liuius bello Perſico: *Magiſtratus mulis, tabernaculisq́; & omni alio inſtrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent ſocijs.* Vnde Suetonius Auguſtum inſtituiſſe refert, *ut ad mulos, & tabernacula, quæ publice locari ſolebant, certa pecunia conſtitueretur.* recte. Locata enim eiuſmodi inſtrumenta fuiſſe, indicio eſt P. Ventidius, qui, vt ſcribit Gellius, victum quæſiuit comparandis mulis, & vehicula magiſtratibus, qui ſortiti prouincias forent, præbenda publice conduxit. Itaque Alexander Seuerus, vt tradit Capitolinus, *exemplo ueterum, argento, & neceſſarijs, magiſtratus, quos in prouinciam mittebat, inſtruebat, ita ut præſides prouinciarum acciperent argenti pondo uicena, phialas ſenas, mulos binos, equos binos, ueſtes forenſes binas, domeſticas ſingulas, aureos centenos, cocos ſingulos.*

Atque ordinaria quidem prouincialium præſidum deligēdorum, ratio hæc, vt dixi, fuit, nempe vt magiſtratus, aut qui magiſtratu abiiſſent, ex S. C. prouinciam, id eſt poteſtatem in prouincia ſorte, imperium militare lege curiata, ornamenta vero prouincialia deinceps nouo ſenatus conſulto nanciſcerētur. Quæret aliquis, quid? an vero qui aut in magiſtratu, aut priuati à populo nominatim extra ordinem prouincias accipiebant, eodem hæc omnia modo adipiſcebantur? Equidem non arbitror; verū qua lege prouinciam à populo, eadem etiā imperium, & ornamenta conſequutos. Lex autem, vt iampridem ſignificaui, tributis lata comitiis, & quidem à tribunis pl. fuit. Atque hoc oſtendit maxime Cicero, cum in Vatinium, qui tribunus pl. prouincias duas lege Cæſari conſuli cum tribus legionibus dederat, ſic dixit: *Eripuiſti ſenatui prouinciæ decernendæ poteſtatem, imperatoris deligendi iudicium, ærarij diſpenſationem.* Significat enim nimirum, quæ à ſenatu decerni ſolebant, prouincia, imperium, & pecunia, eorum ius per Vatinium potiſſimum ſenatui ademptum populo eſſe tributum. ſiquidem imperium tum decerni quodam modo videbatur à ſenatu, cum lex curiata ex S. C. de imperio ferebatur. Declarauit etiam magis in Piſonem, qui lege Clodia Macedoniam conſul acceperat: *Obtinuiſti prouinciam conſularem finibus ijs, quos lex cupiditatis tuæ, non quos lex generi tui pepigerat. habebas exercitum tantum, quantum tibi non ſenatus, aut populus Rom. dederat, ſed quantum tua libido conſcripſerat, ærarium exhauſeras.* Lege porro Gabinia ſcimus Cn. Pompeio priuato bellum piraticum cum quindecim legatis, & Manilia Mithridaticum cum omni apparatu belli piratici, ac Mithridatici, itémque Aſiam: Bithyniam, & Ciliciam prouincias eſſe commiſſas. Hi enim omnes, quibus legibus prouincias, iiſdem etiam imperium in prouinciis cum ipſis ornamentis imperij acceperunt; neque legem curiatam vllam præterea deſiderarunt. Huius autem rei hæc eſſe cauſſa potuit; in magiſtratibus quidem, quia ſatis id imperium videretur, quod ſemel comitiis tributis à plebe cum prouinciis obtinuiſſent; in priuatis autem, quia priuatis lex curiata non ferretur, ſed magiſtratibus tantum, credo, quòd priuati carerent auſpiciis, quæ ſolis, vt alias dixi, patebant magiſtratibus. Sic enim ſcripſit bello Punico Liuius: *In ſenatu, cum Cn. Seruilius cos. de republica retuliſſet, redintegrata in C. Flaminium inuidia eſt. duos ſe conſules creaſſe, vnum habere. quod enim illi iuſtum imperium, quod auſpicium eſſet magiſtratus, id à domo, publicis, priuatisq; penatibus, votis rite in Capitolio nuncupatis, ſecum ferre, nec priuatum auſpicia ſequi, nec ſine auſpicijs profectum in externo ea ſolo noua atque integra concipere poſſe.* & alibi: *Rem mali exempli eſſe, imperatores legi ab exercitibus, & ſolemne auſpicatorum comitiorum in caſtra, & prouincias procul ab legibus, magiſtratibusq; ad militarem temeritatem transferri.* Quo circa in caſtris Pompeij Macedonicis, teſte Dione, in quibus magna ciuitatis Romanæ pars bello ciuili domo profecta conſidebat, magiſtratus noui, quibus prouinciæ in inſequentem annum committerentur, ob eam rem non ſunt creati, quia lex curiata de imperio magiſtratuum in caſtris ferri nō potuit. at magiſtratibus iiſdem imperia in alterum annum ſunt prorogata, quòd id tributis comitiis ſine lege curiata perfici potuit. curiata vero comitia idcirco in Macedonia non potuerūt haberi, quia auſpicia, quæ ipſa comitia præcedebant, in externo concipi ſolo, ſi Liuio credimus, nō licebat, & comitia curiata auſpicato, vt dixit Camillus, niſi vbi aſſolebat, haberi non poterant. tributa vero licuit haberi, quia ipſa auſpiciis iis, quibus curiata, non erant obſtricta.

Poſtremo vero eorum, qui priuati extra ordinem à ſenatu prouinciam accepiſſent, eandem quoque fuiſſe rationem opinor, vt quo ſenatus conſulto prouinciam, eodem etiam imperium atque ornamenta adepti ſint. ſi modo tam multa ſenatus nominatim alicui detulit. cuius rei documento eſt Cn. Pompeius à ſenatu in Hiſpaniam miſſus, & C. Cæſar Octauianus in Galliam: ſic enim Pompeius ſcribit ad ſenatum apud Salluſtium: *Equidem fateor, me ad hoc bellum maiore ſtudio, quàm conſilio profectum; quippe qui, nomine modo imperij à vobis accepto, diebus quadraginta*

ginta exercitum paraui. queritúrque inde, ſe à ſenatu ſtipendium, quod ad bellum opus ſit,non accepiſſe.& Cicero in ſenatus conſulto de Octauiano : *Demus imperium C. Cæſari, ſine quo exercitus haberi, bellum geri, res militaris adminiſtrari non poteſt, ſit proprætore eo iure, quo qui optimo.* Neque vero iis lex curiata eſt lata, quòd priuati eſſent,& eo imperio,quo nominatim à ſenatu affecti fuerant, contenti eſſent. Ac de poteſtate quidem, imperio, & ornamentis præſidibus prouincialibus deferendis hæc hactenus.

De comitatu præſidum, legatis, tribunis mil. præfectis, reliquiſq; miniſtris. CAP. II.

QVEM vero in præſidiis, ornamentiſq; prouinciarum comitatum præſidum repoſuimus,hic adiutores,miniſtros, comiteſque omnes eorum amplexus eſt, quos cum vſus, ratióque prouinciæ, tum dignitas ipſa magiſtratuum,ac reip. poſtulauit, fuerunt autem legati, tribuni militum,centuriones,præfecti, decuriones, aliíque militarium operum, rationúmque adiutores, atque miniſtri, præterea vero ſcribæ,accenſi,præcones,lictores,interpretes, tabellarij, aruſpices, cubicularij, medici, & qui quotidianæ vitæ prope ſocij fuerunt, quæ cohors prætoria, & quaſi prætoria dicta eſt. inter quos referendi quoque contubernales ſunt. Qui ſinguli quemadmodum lecti ſint,exponamus; nam cui vſui pręſidibus, atque ipſi omnino reip. fuerint, poſt dicemus.

Legatorum nomen multis modis acceperunt,ſed qui in prouinciis verſarentur duobus;primum,qui ſenatus voluntatem ad alios detulerunt; deinde, qui præſidibus operam quacunque ratione nauarunt. Quos ambos intellexiſſe Varro mihi videtur,cum in libris de lingua Latina ſcripſit: *Legatis, qui publice lecti, quorum opera, conſilióq; vterentur peregre magiſtratus, qui ve nuntij ſenatus, ac populi eſſent.* & Cicero in interrogatione in Vatinium, cum eos appellauit *nuntios pacis, ac belli, curatores, interpretes, bellici conſilij auctores, muneris prouincialis miniſtros.* ſignificat enim vnum genus legatorum,qui decem,aut quinque à ſenatu, & ex ſenatu ad ordinandam prouinciam,parta ab imperatore victoria,mittebātur,de quibus initio diximus;item alterum,qui præſidibus in omni prouinciali, ac bellico munere adiutores dabantur, vt ad arbitrium ſe illorum accommodarent. de quibus Appianus libro primo Ciuilium: *Legatos Romani appellant, quos prouinciarum rectoribus addunt, vt ijs ſubſidio ſint;* & Cæſar libro tertio eorundem: *Aliæ ſunt legati partes, aliæ imperatoris; alter omnia agere ad præſcriptum, alter libere ad ſummam rerum conſulere debet.* & libro ſecundo: *Officium legati fiduciariam operam obtinere.* De his igitur legatis illud hoc loco videmur poſſe præcipere,eos aut à ſenatu datos, aut permiſſu ſenatus à præſidibus eſſe aſcitos,aut certe lege aliqua extra ordinem eſſe delectos;atque hoc potiſſimum ex ea, quam dixi, in Vatinium interrogatione: *Audire de te cupio, quo tandem S. C. legatus ſis. tua lege dicis? ne hoc quidem ſenatui relinquebas, quod nemo vnquam ademit, vt legati ex eius ordinis auctoritate legarentur? adeo ne tibi ſordidum conſilium publicum viſum eſt, vt non nuncios pacis, ac belli, non curatores, non interpretes, non bellici conſilij auctores, non miniſtros muneris prouincialis ſenatus more maiorum deligere poſſet? quis legatos vnquam audiuit ſine ſenatuſconſulto? ante te nemo. poſt continuo fecit idem in duobus prodigijs reip. Clodius.* & ex oratione pro Sextio: *Quos legatos non modo nullo S. C. ſed etiam repugnante ſenatu tute tibi legaſti.* & ex Maniliana, in qua quæritur, impedimentum afferri, ne A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti legaretur, & addidit, *ſe ſperare, de eo legando ad ſenatum conſules relaturos.* Nam quod dixi,præſidem pro arbitrio aliquando ſibi legaſſe,id oſtendit in libro de prætura,cum inquit, *Verrem, poſtquam Cilicia Dolabellæ prouincia eſt conſtituta, multis allegationibus illam legationem expugnaſſe;* &

Nepos

Nepos cum ſcribit, *Atticum ne cum Q. quidem Cicerone ſororis ſuæ viro in Aſiam ire voluiſſe, cum apud eum legati locum obtinere poſſet, quia decere ſe non arbitraretur, cum præturam gerere noluiſſet, aſſeclam eſſe prætoris.* Iam vero numerus legatorum, qui minimus, triũ, vt opinor, fuit. ſic enim ſcripſit Liuius: *Decernunt frequentes, vt C. Sulpicius prætor tres ex ſenatu nominet legatos.* Quin etiam Q. Cicero prætor tres tantum in Aſiam ſecum legatos duxit. Habitam tamen eſſe rationem prætorij gradus, & conſularis, & prouinciæ, & belli, & ipſius denique hominis arbitror à ſenatu. ſiquidem Bruto, & Caſſio legatorum numerum auctum ſcribit Cicero, & ipſe in Cilicia proconſul ſecum legatos quattuor habuit, & Cn. Pompeio lege Gabinia quindecim datos, ſatis conſtat. Quin etiam obſeruatum illud eſt, vt legatos libenter ſibi quiſque legaret, qui rei militaris periti eſſent, atque ipſi prouinciis alias cum imperio præfuiſſent. itaque conſulares conſulibus, prætorij prætoribus legatos ſe poſcentibus aliquando adiunxerunt, & frater fratrem, filius patrem ſibi legauit: neque id iniuria. intelligebant enim, totum iuriſdicendi, reíque gerendæ munus in conſilio, fide, opera, vſúque legati, legatorum ve conſiſtere. Quoniam autem præſides legatis poteſtatis, atque imperij ſui partem communicabant, hinc factum eſt, vt & ipſi legati lictoribus, ac faſcibus vterentur. Quod oſtendit Liuius de Pleminio P. Scipionis imperatoris legato ſcribens: *Sine reſpectu non maieſtatis modo, ſed etiam humanitatis, in legatum impetum, lictoribus prius indignum in modum mulctatis, faciunt.* & Cicero de Verre Dolabellæ proconſulis legato: *In Achaiam ſumptu publico & legationis nomine cum imperio, & ſecuribus miſſus eſt.*

De tribunis autem militaribus, ceteríſque, qui ſequuntur, præfectis antequam dicam, illud repetere oportet, exercitum Romanum, cui hi omnes aliqua ex parte præfuerunt, ex legionibus, & auxiliis fuiſſe confectum, legionem certum numerum peditum, equitúmque Romanorum fuiſſe, auxilia vero certum ſocialium copiarum. atque his ſingulis, vt inter ſe erant diuerſi, ſic varios etiam duces præpoſitos. Quoniam autem legiones ſcribi quotannis quattuor erant ſolitæ, quæ conſulibus ad bella propè quotidiana proficiſcentibus traderentur, factũ eſt, vt quemadmodum quattuor legiones primæ ceteris, quæ poſt ad eas adiunctæ ſunt, clariores fuerunt, ſic qui his legionibus præfuerunt, omnes aliarum duces honore anteceſſerint. Hi vero tribuni militum quattuor legionibus primis ſunt appellati; Tribuni quidem, auctore Varrone, quòd ab initio terni eſſent, tum cum legio ex tribus milibus conficiebatur, ex ternis, quæ tum erant, tribubus Ramnium, Lucerum, & Tatienſium ſumpti; militares autem, quòd militibus, id eſt peditibus, imperarent. Siquidem tribuni militum peditibus tantum legionis, non item equitibus, præfuerunt. Itaq; vt numerus peditum in legione auctus eſt, ſic etiam tribunorum militarium, ita vt à tribus ad quattuor, atque ab his ad ſex peruenerint. Quin etiam vt numerus eorum, ſic etiam lectio procedente tempore immutata eſt. Primis enim temporibus omnes ab imperatoribus legebãtur, in ſingulas quaternas legiones terni, vt eſſent duodecim. Poſt autem anno vrbis treceteſimo nonageſimo primo, inſtitutũ, vt pars eorum populi ſuffragiis, pars imperatorum arbitrio crearentur. ſic enim ſcribit Liuius: *Cum eo anno primum placuiſſet, tribunos militum ad legiones ſuffragio fieri: (nam & antea, ſicut nunc, quos Rufulos vocant, imperatores ipſi faciebant.) Torquatus ſecundum in ſex locis tenuit.* ſex quippe locos vocans eorum, qui ſuffragio crearentur, quòd ſex alteri iis, qui ab imperatoribus fierent, relinquerentur. deinde anno quadringenteſimo quadrageſimo altero latum eſt, vt quaterni in ſingulas legiones legerentur, vt eſſent ſexdecim; & vt, quod intermiſſum erat, iidem populari ſuffragio fierent. Vnde ille idem, *Tulerunt*, inquit, *tribuni pl. L. Atilius, C. Marcius, vt tribuni militum ſeni deni in quattuor legiones à populo crearentur. quæ ante per quam paucis ſuffragio populi relictis locis dictatorum, & conſulum ferme fuerunt beneficia.* Interiectis inde temporibus cum legio ex quinque millibus conſcribi iam eſſet cœpta, vt ſua factum ætate

ſcri

ſcribit Polybius, & poſtremo, cum ex ſex millibus, tribuni militum ad quattuor legiones viginti quattuor, in ſingulas ſeni, lecti ſunt. Bello autem Perſico cum tribuni à populo crearentur, conſules propter belli Macedonici magnitudinem ex ſenatus conſulto ad populum, vt refert Liuius, tulerunt, *ne tribuni militum eo anno ſuffragijs crearentur, ſed conſulum, prætorumq; in ijs faciendis iudicium, arbitriumq; eſſet.* quod quidem haud diu ſeruatum, idem indicat, cum ſequenti anno ſcribit, *non permiſſum vt tribunos militum conſules facerent, populum creaſſe.* Poſt hæc autem cum Rutilius Rufus legem tuliſſet de iure tribunorum, qui à conſulibus eſſent facti, accidit, vt tribuni ab imperatoribus in exercitu lecti, Rufuli, à populo in comitiis creati, comitiati dicti ſint. quod cum Pediano Liuius, & Feſtus diſertiſſime prodidere. Quocirca nouiſſimis etiam reip. temporibus alios tribunos à populo, alios ab imperatoribus creatos videmus. nam & C. Marius, teſte Salluſtio, & C. Cæſar Suetonio, & M. Cato Plutarcho tribunatum militum à populo & petierunt, & obtinuerunt. & proconſul Cicero tribunatum militum alteri dedit, & pro altero petiit, vt ipſe ſcribit ad Atticum: *Scaptius cum à me tribunatum accepiſſet, quem ego ex Bruti litteris ei detuliſſem, poſtea ſcripſit ad me, ſe vti nolle eo tribunatu.* & ad Cæſarem: *Huic ego neque tribunatum, neque præfecturam peto, beneuolentiam tuam peto.* Ceterum de tribunis militum viginti quattuor ad primas quattuor legiones creandis hæc prodit lib. VI. Polybius: *Declaratis conſulibus tribunos militum creant, quattuordecim quidem ex ijs, qui quinque ſtipendia annua habeant, decem vero ad hos ex ijs, qui decem; equites quidem, qui decem, pedites vero, qui ſex. Tum vero die delectus tribunos militum natu minores in quattuor partes conſules tribuunt; ac qui primi quattuor lecti ſunt, primæ legioni præficiunt; tres, qui deinceps, ſecundæ; quattuor ſubſequentes tertiæ; tres vltimos quartæ. ex ijs autē, qui maiores ſunt, duos primos primæ præponunt, tres ſecundos ſecundæ, duos ſubſequentes tertiæ, tres poſtremos quartæ.* Hi vero tribuni militum legionibus quattuor primis propterea præ ceteris celebrantur, quia maiori, quàm ceteri, non quidem poteſtate, ſed, vt puto, dignitate fuerunt. Vnde in legibus, in quibus ceteri magiſtratus nominantur, & hi præcipue nominantur, hoc modo: QVI. TR. PL. Q. IIIVIR. CAPITALIS. TR. MIL. L. IIII. PRIMIS. Quod in veteribus quibuſdam æneis legum tabulis, & in lege Cornelia de falſo ſcriptum ex Cluentiana cognoui. Reliquorum autem tribunorum, qui prætoriis legionibus attributi ſunt, eandem fuiſſe in legendo rationem, ex verbis Liuianis ſupra prolatis apparet: *Conſules ex S. C. ad populum tulerunt, ne tribuni mil. eo anno ſuffragijs crearentur, ſed conſulum, prætorúmque in ijs faciendis iudicium, arbitriumq; eſſet.* Tribunos autem faſces non prætuliſſe, oſtendit Liuius in ſeditione militari Scipionis apud Sucronem: *Fugatis ex caſtris tribunis, ad milites gregarios duos delatum omnium conſenſu imperium. qui nequaquam tribunicijs contenti ornamentis inſignia etiam ſummi imperij faſces, ſecuréſque attrectare auſi.* Appianus etiā in Libyca tribunos militares aureo annulo vſos ſcribit, cum ceteri ferreo vterentur.

Qui vero cēturiones fuerint, ac quo numero, quáque ratione lecti ſint, quanquam vt in ceteris, ſic in hoc ſæpe variatum opinor, illuſtris in primis ex eodem ſexto hiſtoriarum Polybij locus demonſtrat. quem locum primum proponam, deinde aliorum ſcriptorum auctoritate firmabo. vt intelligatur ſi quando ab hac ratione receſſum eſt, id extra ordinem, & nouo exemplo factū fuiſſe. *Vbi milites,* inquit, *ad conſtitutam à conſulibus diem conuenerunt, tum minimum quenque natu, ac pauperrimum in velites legunt; qui vero his proximi ſunt, in haſtatos; ætate præſtantes in principes; grauiſſimos vero in triarios. diuidunt autem eos in hunc modum, vt triarij ſexcenti ſint, principes mille ac ducenti, totidémque haſtati, reliqui vero velites. quòd ſi plures quattuor millibus ſint, eos pro portione diſtribuunt, exceptis triarijs, qui eodem ſemper numero manent. ex ſingulis autem generibus, præterquam ex natu minimis, deligunt duces decem. ac poſt eos alteros item decem, atque omnes centuriones*

appel

appellant. qui vero primus electus eſt, is particeps cõſilij eſt. deinde vero vna cu m centurionibus ſingulas ætates præterquam velitum in decem partes diuidunt, atque vnicuiq; parti ex ſelectis viris duos duces præficiunt, velites vero pro multitudine aptantes æqualiter in omnes partes diſtribuunt, duos vero duces in vno quoque manipulo cõſtituunt. qui ſi ambo adſint, qui primus lectus eſt, dextrum cornu manipuli regit; qui poſterius, ſiniſtrum. ſi nõ adſint, qui relinquitur, omnibus præeſt. Ex his ergo apparet, velitibus remotis, tres acies fuiſſe, haſtatos, principes, & triarios, ex ſingulisq́ue denos, atq; iterum denos duces eſſe delectos, qui vnicuique parti (quæ in ſingulis aciebus eſſent denæ) præeſſent, eosq́ue centuriones eſſe dictos, quorum qui primus electus ſit, particeps etiam cõſilij fuerit. Quod autem ille de haſtatis, principibus, & triariis affert, idem etiam eſt apud Varronem: *Haſtati*, inquit, *dicti, qui primum haſtis pugnabant, pilani, qui pilis, principes, qui à principio gladijs, poſt commutata re militari minus illuſtres ſumuntur. Pilani triarij quoque dicti, quòd in acie tertio ordine extremis ſubſidio deponebantur.* Varroni autem adiungere poſſumus Liuium, libro XXII. in quo eſt: *Noua deintegro pugna exorta eſt, non illa ordinata per principes, haſtatosq́;, ac triarios, nec vt pro ſignis anteſignanus, poſt ſigna alia pugnaret acies, nec vt in ſua legione miles, aut cohorte, aut manipulo eſſet. ſors conglobabat.* Idem haſtatos, & principes, quos in prima, & ſecunda acie pugnaſſe ſcribit, Antepilanos vocat, quòd ante triariorum aciem tertiam, quorum ordo vnus Primus pilus diceretur, prœliarentur. Quod autem ſingulæ acies in denas partes diſtributæ fuerint, confirmat item Ouidius libro Faſtorum tertio: qui de Romulo rege loquens inquit, -*Haſtatos inſtituitq; decem, Et totidem princeps, totidem pilanus habebat Corpora.*- ſiquidem pro decem corporibus decem ſiue ordines, ſiue manipulos intellexit. confirmat Liuius, qui libro XLII, primi, & decimi ordinis haſtati, & primi principis; & Cicero, qui in epiſtolis ad Brutum octaui principis meminit. nam de primo pilo loquuntur omnes. Quod autem ſingulæ denæ partes, quæ Manipuli ſunt appellatæ, binos centuriones habuerint, haudquaquam alienum eſt ab eo, quod ex Cincij auctoritate prodidit Gellius, *Legionem cohortes decem habuiſſe, manipulos triginta, centurias ſexaginta.* ita vt cohors pars decima fuerit legionis, manipulus tertia cohortis, centuria altera manipuli. Nomina vero partium, quæ Polybius prætermittit, hæc videntur fuiſſe: Primus, & ſecundus haſtatus, primus & ſecundus princeps, primus & ſecundus pilus, atque ita in ſingulis vſque ad decimum. Hos autem ordines ab imperatoribus aſſignatos, docet Liuius libro XLII, primum cum ſcribit: *Conſul deprecatus eſt tribunos pl. ne prohibeant ſe, quem cuique ordinem aßignari è rep. eſſet, eum aßignare;* deinde cum Sp. Liguſtinum ita loquentem inducit: *In eo exercitu, qui in Macedoniam eſt tranſportatus, biennium miles gregarius fui aduerſus Philippum regem. tertio anno virtutis cauſſa mihi T. Quinctius decumum haſtatum aßignauit. Inde miles voluntarius cum M. Porcio cos. in Hiſpaniam ſum profectus. hic me imperator dignum iudicauit, cui primum haſtatum prioris centuriæ aßignaret. tertio iterum voluntarius miles factus ſum in eum exercitum, qui aduerſus Aetolos & Antiochũ miſſus eſt. à M Acilio mihi primus princeps prioris cẽturiæ eſt aßignatus. quater poſt intra paucos annos primũ pilum duxi.* Et Cæſar libro tertio belli ciuilis: *Omnibus primæ cohortis centurionibus interfectis, præter priorẽ principem.* & libro XXVI: *ſecundi haſtati ſignum ademptũ ſignifero in hoſtes infert.* Cum autem ordines ab imperatoribus aſſignatos legimus, ſanè per tribunos militares aſſignatos, intelligere debemus. ſiquidem eodem in loco apud Liuium inquit Liguſtinus: *Ordinem, quo me dignum iudicent tribuni militum, ipſorum poteſtatis eſt.* & poſt Liuius: *Tribuni militares in legione prima primum pilum virtutis cauſſa ei aßignarunt.* Vnde Cicero Piſoni obiecit, quòd procõſul Macedoniæ *centuriatus palam vendidiſſet, ordinesq́; per ſeruulum aßignaſſet.* Atq; hæc quidẽ ſatis mihi multa ad Polybij ſententiã aut enucleandã, aut cõfirmandã videntur. Addo nunc, vt ordines alij aliis ſuperiores fuerũt, ſic ordinũ ductores alios aliis

fui

fuiſſe honeſtiores. Honeſtiſſimus autem omnium fuit ordo, atque centurio primi pili, qui & primipilus, & primus quoque centurio dictus eſt. atque hoc præclara Cæſaris, ac Liuij multis in locis auctoritas comprobat. Cæſar bello Gallico: *Nonnulli centuriones ex inferioribus ordinibus reliquarum legionum cauſſa virtutis in ſuperiores erant ordines huius legionis traducti.* & bello ciuili: *Q. Fulginius vulneratur ex primo haſtato legionis quartæ decimæ, qui propter eximiam virtutem ex inferioribus ordinibus in eũ locum peruenerat.* & alibi: *Scæuam ab octauis ordinibus ad primipilum ſe traducere pronunciauit.* Ac ſuperiores quidem ſunt ordines, primus haſtatus, primus princeps, & primus pilus, ſi reliquos deinceps vſque ad decimum locos reſpiciamus. at primipilus omniũ, etiã primi haſtati, & primi principis, erat ſupremus. quippe quem, vt inquit Dionyſius libro nono, ſexaginta legionis centuriones ſequerentur, ac mandata eius peragerent. Vnde Liuius bello Perſico: *Tres & viginti centuriones, qui primos pilos duxerant, petierunt, ne inferiores ijs ordines, quàm quos, cum militaſſent, habuiſſent, attribuerentur.* & poſtea: *Placuit, tribunum militum primipilo legionis ſecretum edere imperium, illum & dein ſingulos proximo cuique in ordine centurioni dicere, quid opus facto eſſet.* & bello Samnitico: *Lex militaris lata eſt, ne quis, vbi tribunus militum fuiſſet, poſtea ordinum ductor eſſet. Id propter Salonium poſtulatũ eſt; qui alternis prope annis tribunus militum, & primus centurio erat, quem nunc primipili appellant.* & Vegetius: *Vetus conſuetudo tenuit, vt ex primo principe legionis promoueretur centurio primipili, qui non ſolum aquilæ præerat, verum etiam quattuor centurias, hoc eſt quadringentos milites, in prima acie gubernabat. hic tanquam caput totius legionis merita conſequebatur, & commoda.* Quod autem aquilæ præfuiſſe ait, idem eſt, ac toti legioni, ſiue, vt dixit Polybius, ſexaginta centuriis. Vnde Valerius libro primo: *Aquilarum altera vix cõuelli à primipilo potuit.* Vt autem primipilus ceteris centurionibus erat honeſtior, ſic primæ legionis primipilus reliquis aliarum legionum primipilis. vt Liuius ſupra ſignificauit, cum Sp. Liguſtino primum pilum in legione prima virtutis cauſſa aſſignatum ſcripſit. Neque vero lateat nos oportet, centurionum inſigne vitim fuiſſe, eaque minus promptos ad parendum milites caſtigari conſueuiſſe. declarat hoc Plinius lib. XIIII: *Centurionum in manu vitis opimo præmio tardos ordines ad lentas perducit aquilas, atque etiam in delictis pœnam ipſam honorat.* Tacitus libro primo: *Centurio Lucillius in ſeditione interficitur, cui militaribus facetijs vocabulum: Cedo alteram, indiderant quia fracta vite in tergo militis, alteram clara voce, ac rurſus aliam poſcebat.* Vnde Iuuenalis etiam de Mario dixit,

Nodoſam poſt hæc frangebat vertice vitem,
Si lentus pigra muniret caſtra dolabra. & Silius libro XII:
Miſcebat primus acies, Latiæq; ſuperbum
Vitis adornabat dextra decus.

Adiicit Polybius, ſingulos centuriones adiutores ſibi ſingulos aſciuiſſe. Eos ille Græce οὐραγοὺς, id eſt, extremi agminis ductores, vocat. ego vero eos accenſos primum, deinde optiones à Romanis appellatos crediderim. idq; auctore Feſto, qui ſcribit: *Optio, qui nunc dicitur, antea appellabatur accenſus. is adiutor dabatur centurioni à tribuno militum, vt quem vellet, eligeret, vnde nomen ſortitus eſt.* Atque hoc idem etiam eſt apud Varronem tum in libris de lingua Latina, tum in iis, quos ſcripſit de vita populi Rom. teſte Nonio: *Referentibus centurionibus adoptati in cohortes ſubibant, vt plenæ eſſent legiones, à quo optiones in turmis decurionum, & cohortibus centurionũ appellati.* Vegetius autem optiones fuiſſe, *qui antecedentibus ægritudine impeditis, tanquam adoptati eorum, atque vicarij ſolerent vniuerſa procurare.*

Iam vero vt totius legionis vexillum, nempe aquilam ferebat is, qui aquilifer dicebatur, ſic manipulorum cuiuſque cohortis ſigna ij, qui ſigniferi vocabantur. qui, vt inquit Polybius, ex vnoquoque manipulo ætate, & manu præſtantiſſimi à centurionibus eius manipuli legebantur. vnde illud eſt apud Ciceronem de di-

uinatione: *Cum ſignifer primi haſtati ſignum non poſſet mouere loco.*

Fuiſſe præterea alios etiam in legione militaris promotionis gradus, vt accenſum, commentarienſem, & cornicularium, indicat Aſconius, qui in commentario Verrinæ actionis ita ſcribit: *Accenſus nomen eſt ordinis, & promotionis in militia, vt nunc dicitur princeps, vel commentarienſis, aut cornicularius. hæc enim nomina omnia de legionaria militia ſumpta ſunt.* ſiquidem accenſos duobus modis acceptos tradit, vno pro nomine ordinis, altero pro nomine promotionis; ordinis quidem, pro militibus quibuſdam, qui vnà cum rorariis poſt triarios conſederunt. quorum meminit Liuius libro VIII, & Varro de lingua Latina, & ante eos Plautus in Friuolaria: *Vbi rorarij eſtis? en ſunt. vbi ſunt accenſi? ecce.* promotionis vero, pro militibus miniſtrantibus. de quibus ſic idem Varro: *Accenſos miniſtratores Cato eſſe ſcribit. poteſt id ab arbitrio. nam inde ad arbitrium eius, cuius miniſter.* & Vegetius libro primo: *Nullis milites inſtituti deputabantur obſequijs, nec priuata ijſdem negotia mandabantur; ſiquidem incongruum videretur, imperatori militem, qui veſte, & annona publica paſcebatur, vtilitatibus vacare priuatis. ad obſequia tamen iudicum, vel tribunorum, nec non etiam principalium deputabantur milites, qui vocabantur accenſi, hoc eſt poſtea additi, quam fuiſſet legio completa, quos nunc ſupernumerarios vocant.*

Quem vero vigente rep. commentarienſem appellet, ſatis adhuc expiſcari nequiui. ſub imperatoribus autem commentarius principis celebratur, nimirum libellus, in quo princeps nomina omnium perſcribebat, quibus aliqua erat reip. adminiſtratio tradita. vnde commentarienſes ſcribæ fuerunt, qui commentarium principis conficiebant. in caſtris commẽtarienſis erit, qui obſequia militum, excubias, commeatuſq; perſcripſerit. nam talem in exercitu fuiſſe curam, ſcribit eodem in loco Vegetius.

Cornicularius autem qui fuerit, nemo tradidit. ego tribuni militaris miniſtrum fuiſſe, facile duxerim, ex verbis Valerij, capite de pudicitia: *M. Lætorio tribuno militum Cominius tribunus pl. diem ad populum dixit, quòd cornicularium ſuum ſtupri cauſſa appellaſſet.* & Frontini libro III: *Tanquam tribuni cornicularius vigilias excitauit.* Quaſi vero cornicularius vigilias tribuni loco circumierit, atq; eius imperia corniculo ediderit. vnde cornicularij ipſi merere corniculo dicti ſunt à Suetonio in libro de claris grammaticis: *Orbilius primo apparituram fecit magiſtratibus, deinde in Macedonia corniculo, mox equo meruit.* & de viris illuſtribus: *M. Scaurus primo in Hiſpania corniculo meruit, ſub Oreſte in Sardinia ſtipendia fecit.*

Ac pedeſtribus quidem copiis hi præfuerunt. equitibus autem, qui ſingulis legionibus modo duceni, modo treceni, (vt in libris de iure ciuium Rom. oſtendimus,) affuerunt, præpoſiti ſunt ij, qui præfecti equitum, ac decuriones vocati ſunt. quorum illi tribunis militum, hi centurionibus reſponderunt. cum præfecti alas equitum ducerent, decuriones vero turmarum decurias. De quibus legendis in hunc modum Polybius: *Equitatus partes decem dictæ ſunt alæ. ex vnaquaque autem conſules tres præfectos ſelegerunt. ijq; ſibi tres* οὐραγούς, (id eſt, vt ego interpretor, tres optiones) *aſciuerunt. qui vero primus alæ præfectus lectus erat, is alam ducebat. duo vero decuriones dicebantur. abſente vero primo rurſus ſecundus præfecti alæ vices ſuſtinebat.* Hinc Cicero, cum ſcribit ad Atticum: *Appius turmas aliquot huic dederat, & præfectum habuerat,* ſignificat decuriatum, ac præfecturã ei aſſignaſſe. præfectorum autem alarum ita frequens eſt mentio, vt teſtimonio non videantur egere. Frontinus: *Corbulo in Armenia Ruſo præfecto equitum, quia parum inſtructam armis alam habebat, veſtimenta per lictorem ſcidit.*

De decurionibus autem, & eorum optionibus ſic Varro: *Turma terma eſt, quòd terdeni equites ex tribus tribubus Tatienſium, Ramnium, & Lucerum fiebant. Itaque primi ſingularum decuriarum decuriones dicti, qui ab eo in ſingulis turmis etiam nunc ſunt terni. quos hi primo adminiſtros ipſi ſibi adoptabant, optiones vocari cœpti. quos nunc*

nunc

nunc propter ambitionem tribuni ſaciunt. & Feſtus: *Optio in re militari appellatur is, quem decurio, aut centurio optat ſibi rerum priuatarum miniſtrum, quo facilius obeat officia publica.* Ergo cum pedites centuriarentur, equites autem decuriarentur, iure dixit Liuius: *Vbi ad decuriatum, aut centuriatum conueniſſent, inter ſe equites decuriati, centuriati pedites coniurabant.* Ac de peditatus quidem, & equitatus Romani ductoribus hactenus.

Erant præterea auxilia, id eſt copiæ ſociorũ, tum pedeſtres, tum equeſtres. quibus item duces ab imperatoribus Romanis præpoſiti, iiq; præfecti ſocium dicti ſunt. De quibus ad hunc modum Polybius: *Vbi ſocij conuenerant, eos diſtribuebant ij, qui à conſulibus conſtituti, præfecti vocabantur, numero duodecim. qui primum ex omni numero ſociorum, qui venerant conſulibus, equites, & pedites maxime idoneos ſeligebant eos, qui vocantur extraordinarij. numerus autem ſociorum plerunque Romanorum numero æqualis, equitum vero duplex fuit. extraordinarios aſciſcebant tertiam equitum partem, peditum vero quintam.* Horum vero meminit etiam Liuius, vt libro XXXV: *Nuncius venit, non ſuſtinere extraordinarios impetum Gallorum.* & libro XLI: *C. Oppius præfectus ſocium hoſtes iuſſit inuadere.*

Erant præterea præfecturæ in exercitu aliæ multæ; ſiquidem præfecti caſtrorum, præfecti euocatorum, præfecti fabrum memoria celebratur. Atque has quidem omnes ab imperatore delatas, exiſtimarim. Declarauit Nepos cum ſcripſit: *Atticus multorum conſulum, prætorumq; præfecturas delatas ſic accepit, vt neminem in prouinciam ſit ſequutus, honore fuerit contentus.* & Cicero ad Cæſarem: *Trebatio neque tribunatum, neque præfecturam, neque vllius beneficij certum nomen peto.* & ad Atticum: *Ego quas per te Bruto promiſeram præfecturas, Scaptio, & Gauio detuli.* Ex quo fonte inſigne illud dictũ Africani, teſte in Verrem eodem manauit, *à quo cum quidam vetus aſſectator ex numero amicorũ non impetraret, vt ſe præfectum in Africam duceret, & id moleſte ferret, noli, inquit, Africanus, mirari, ſi hoc à me non impetras, ego iampridem ab eo, cui meam exiſtimationem fore caram arbitror, peto, vt mecum proficiſcatur, & adhuc impetrare non poſſum.* ſcite ille quidem. *Etenim,* vt ibi idem addit, *multo magis eſt petendum ab hominibus ſi ſalui eſſe volumus, vt eant nobiſcum in prouinciam, quàm hoc illis in beneficij loco deferendum.*

Ex miniſtris autem humilioribus fuere ſcribæ, accenſi, præcones, & reliqui. qui quid ſint, ipſi ferme nomine ſuo declarant; ſcribæ, qui tabulas publicarũ rationum confecerunt; accenſi, qui pręſidi in tribunali ius dicenti apparuerunt; ita vt accenſi & in caſtris, & in iure magiſtratibus operam quocunque modo nauarint. quare inter reliquos præſidum apparitores accenſi etiam numerantur. vt in Verrem: *Comites illi tui delecti manus erant tuæ. præfecti, ſcribæ, medici, accenſi, aruſpices, præcones, manus erant tuæ. quo quiſque maxime te cognatione, affinitate, neceſſitudine aliqua attingebat, ita maxime manus tua putabatur.* Atque hic item accenſus à prætore videtur fuiſſe aſcitus, ex verbis, quæ ſunt in epiſtola ad fratrem: *Quos autem ex domeſticis conuictoribus, aut ex neceſſarijs apparitoribus tecum eſſe voluiſti, qui quaſi ex cohorte prætoris appellari ſolent, horum non modo facta, ſed etiam dicta omnia præſtanda ſunt nobis. accenſus ſit eo numero, quo eum maiores noſtri eſſe voluerũt, qui hoc non in beneficij loco, ſed in laboris, ac muneris, non temere niſi libertis ſuis deferebant, ſit lictor non ſuæ, ſed tuæ lenitatis apparitor, maioraq; præferant faſces illi, ac ſecures dignitatis inſignia, quàm poteſtatis.*

Prætoria vero cohors comitatus intimus fuit prætoris meliorum militum, qui ab eo non diſcedebãt, à P. Africano quondam inſtitutus. *hic enim primus,* vt ſcribit Feſtus, *fortiſſimum quenque delegit, qui ab ſe in bello non diſcederet, & cetero munere militiæ vacarent, & ſexquiplex ſtipendium acciperent.* cuius ſententiæ etiam illa in Verrem loca accommodata maxime ſunt: *Cohors tota illa tua, tua manus ſine controuerſia fuit.* item: *Dedi ſtipẽdio cohorti prætoriæ.* & ad Atticum: *Ingemuit noſtra cohors, omne illud putans diſtribui ſibi oportere.* Ex quibus intelligitur, quod etiam notat

Aſconius, cohortem prætoriam comites fuiſſe prætoris, quibus ſtipendium vberius à prætore per quæſtorem annuum erogatum ſit. ceteri vero, quos modo dixi, quaſi ex cohorte prætoris appellabantur.

Conturbernales autem adoleſcentes fuerunt, qui rei militaris percipiendæ, & prouinciæ cognoſcendæ gratia magiſtratus in prouinciam ſequuti ſunt, & propterea familiariter cum iis vixerunt, neque ab eorum lateribus diſceſſerunt. vt Cicero oſtendit in Cœliana: *Cum paullum iam acceßiſſet ætati, in Africam profectus eſt, Q. Pompeio proconſuli contubernalis. in qua prouincia cum res erant, & poſſeßiones paternæ, tum etiã vſus quidam prouincialis non ſine cauſſa à maioribus huic ætati tributus.* & in Planciana: *Hic adoleſcẽtulus cum A. Torquato profectus in Africam ſic ab illo ſanctißimo viro dilectus eſt, vt & contubernij neceßitudo, & adoleſcentuli modeſtißimi pudor poſtulauit.* Neque vero præſides ſolum, ſed etiam quæſtores, & tribuni militum contubernales, vt poſt apparebit, habuerunt. quin etiam patri filium fuiſſe contubernalem, admonet nos in Stratagematis Frontinus. *Q. Metellus conſul,* inquit, *quanuis nulla lege impediretur, quin filium contubernalem perpetuum haberet, maluit tamen eum in ordine merere. P. Rutilius conſul, cum ſecundum leges in contubernio ſuo filium poſſet habere, in legione militem fecit.* Cæſar autem in dictatura, teſte Suetonio, ſanxit, *ne quis ſenatoris filius, niſi contubernalis, aut comes magiſtratus, peregre proficiſceretur.*

Finem huic diſputationi faciam, ſi hoc addidero, ex toto prouinciali comitatu, libera rep. feminas in primis remotas videri, ex verbis, quæ ſunt apud Tacitum libro tertio: *Imperante Tiberio Seuerus Cæcina cenſuit, ne quem magiſtratum, cui prouincia obueniſſet, vxor comitaretur haud enim fruſtra placitum olim, ne feminæ in ſocios, aut gentes externas traherẽtur. ineſſe mulierum comitatui, quæ pacem luxu, bellum formidine morentur.* Ex his enim apparet, Auguſto demum imperante, vxores duci in prouinciam cœptas.

De quæſtoribus prouinciarum, & eorum miniſtris. CAP. III.

HACTENVS de præſidibus, & eorum comitibus dictum ſit, nunc de quæſtore, qui alter fuit prouinciæ magiſtratus, dicamus. Neque enim quæſtor eo iure in prouincia verſatus eſt, quo legatus. ille enim poteſtatẽ à prætore, hic à populo accepit; ille eam, quæ fuit prætoris, hic longe à prætoria ſeparatam, nactus eſt; ille apud prætorem aſſeclę, hic filij locum obtinuit. In ſingulas enim prouincias ſinguli quæſtores mittebantur, præterquam in Siciliam. quæ, cum duplex fuiſſet prouincia, vetus, & noua, duos etiam habuit quæſtores, vt dixi; vnum, qui Lilybæi curabat, alterum, qui Syracuſis. Legebantur autem eo modo, quo præſides. nam cum legitimus in annum quæſtorum numerus populi ſuffragiis eſſet creatus, iubebat ſenatus, vt prouincias in ſortẽ coniicerent. prouinciæ vero duæ erant vrbanæ eorum, qui ærario populi Ro. præeſſent, reliquæ ferè prouinciales, eorum, qui cum conſulibus, aut cum prætoribus in prouincias irent. Quod Cicero declarat ſcribens ad fratrem: *Referebatur de prouincijs quæſtorum, & ornandis prætoribus,* & in Verrem: *Quæſtor ex S.C. prouinciam ſortitus es. obtigit tibi conſularis.* iterum ad fratrem: *Quæſtorem habes non tuo iudicio delectum, ſed eum, quẽ ſors dedit.* Quemadmodum autem præſides non ſemper prouincias ex S.C. & ſorte, ſed aliquãdo lege obtinuerunt, ſic eas nõ ſemper quæſtores ex S.C. ſortiti ſunt, ſed aut S.C. aut lege aliqua extra ordinẽ nominatim adepti ſunt. Atque hoc docuit Liuius libro x x x, cum Scipionem Lælij quæſtoris extra ſortem ex S.C. vſum opera in Africa, ſcripſit; ſignificauit in orationibus in Antonium Cicero, cum dixit: *Quæſtor es factus, deinde continuo ſine S.C. ſine ſorte, ſine lege ad Cæſarem cucurriſti;* & in epiſtolis ad Atticum: *Pompeius Q. Caßium quæſtorem ſine ſorte delegit, Cæſar Antonium, ego*

Cœlium ſorte datum offenderem? Vt autem quæſtor à populo declaratus prouinciam aut à ſenatu, aut à populo accepit, ſic proquæſtor eiuſmodi procurationem neque ſenatui, neque populo, ſed vni præſidi, à quo aſcitus eſt, debuit. Qui enim mortuo quæſtore præſidi ipſi quæſtoris loco eſſe cœpit, is proquæſtor appellatus eſt, vt Verres Dolabellæ Ciliciæ proconſuli. de quo Cicero: *C. Malleolo, quæſtore Dolabellæ, occiſo Verres à Dolabella ſtatim proquæſtore iuſſus eſt eſſe.* Inuenio etiam in prouincia Gallia citeriore Cn. Carbonem conſulem non ſolum quæſtorem, ſed etiam proquæſtorem habuiſſe; idq; in libro de iuriſdictione in quo ſcriptum eſt, Verrem Carbonis quæſtorem *rettuliſſe, ſe pecuniam dediſſe ſtipendio, frumento, legatis, proquæſtori, cohorti prætoriæ.* atque eam quoque lectionem probatus in primis interpres agnoſcit Aſconius, cum *legatis, & proquæſtori alimenta de publico data* inquit, ex quo apparet, proquæſtorium gradum, maxime præſente quæſtore, multo, quàm quæſtorius fuerit, fuiſſe inferiorem, cum proquæſtor à quæſtore ipſo alimenta acceperit.

Iam vero ſeparatam fuiſſe quæſtoris, ac præſidis poteſtatem, tum cognoſcetur, cum præſidem priuatas ac publicas controuerſias, quæ aut à iure ciuili, aut à legibus proficiſcerentur, diiudicaſſe, quæſtorem vero propria adminiſtratione pecuniam, prædamq; publicam curaſſe, ac tabulas publicas confeciſſe, probabimus.

Nam filij, quam dixi, neceſſitudinem quæſtori cum ſuo præſide interceſſiſſe, multis in locis teſtatus eſt Cicero. quorum tres non grauabor afferre. In diuinatione in Cæcilium: *Sic à maioribus noſtris accepimus, prætorem quæſtori ſuo parentis loco eſſe oportere. nullam neque iuſtiorem, neque grauiorẽ cauſſam neceſſitudinis poſſe reperiri, quàm coniunctionem ſortis, quàm prouinciæ, quàm officij, quàm publici muneris ſocietatem. quamobrem ſi iure eum poſſis accuſare; tamen, cum is tibi parẽtis numero fuiſſet, id pie facere non poſſes.* & de iuriſdictione: *Tu, cum quæſtor ad exercitum miſſus ſis, cuſtos non ſolum pecuniæ, ſed etiam conſulis, particeps omnium rerum, conſiliorumq; fueris, habitus ſis in liberum loco, ſicut mos maiorũ ferebat, repente relinquas.* in epiſtolis: *Cum ad te tuus quæſtor M. Varro proficiſceretur, commendatione egere non putabam. ſatis enim commendatum eum tibi arbitrabar ab ipſo more maiorum, qui hanc quæſturæ coniunctionem liberorum neceſſitudini proximam voluit eſſe.*

Cum ergo talis quæſtor eſſet, propterea & ſcribis erat, & lictoribus inſignitus, ſcribis ad conficiendas tabulas publicas, lictoribus ad maieſtatẽ magiſtratus tuendam. De vtriſq; auctor eſt Cicero in orationibus in Verrem: *Nuper Hortenſi quæſtor fuiſti. quid tui ſcribæ fecerint, tu potes dicere. ego de meis hoc dico. cum in eadem iſta Sicilia pro frumento ciuitatibus pecuniam ſoluerem, mecum duos ſcribas haberem, non modo iſtas duas quinquageſimas, ſed omnino nummum nullum cuiquam eſſe deductum* item: *Quæſtores vtriuſque prouinciæ, qui iſto prætore fuerant, cum faſcibus mihi præſto fuerunt* & in Planciana: *Plancius quæſtor, ſimul ac Dyrrhachium me tetigiſſe audiuit, ſtatim ad me lictoribus dimiſſis, inſignibus abiectis, veſte mutata profectus eſt, ac Theſſalonicam me, in Quæſtoriumq; perduxit.* Atque hæc quidem de præſidibus, & quæſtoribus, eorúmque miniſtris, tum qui ipſi eſſent, tum quemadmodum legerentur, dicta ſint. Nunc reliquum eſt, vt eos, poſteaquam inſtruximus, aliquando in prouinciam deducamus, ac, quonam modo ſe ibi geſſerint, exponamus.

De profectione præſidum, & quæſtorum in prouinciam. CAP. IIII.

VBI ergo prouinciam ſenatuſconſulto, atque in ea imperium lege præſides obtinuerant, tum vero aut ſponte ſua, aut ſenatuſconſulto paludati exibant. Verum ante, quàm id facerent, in Capitolium venientes ibi ſolemnia pro rep. vota nuncupabant, atque inde paludamento, lictoribus, inſignibúſque imperij ceteris aſſumptis, recta ad portam vrbis ibant, ad quam veteri inſtituto ſalutati,

lutati, inde aut continuo amicis officij cauſſa aliquanto viæ ſpatio proſequentibus, ac bene ominantibus, in prouinciam iter ingrediebantur, aut, ſi quid negotij in vrbe haberent, ad vrbem per aliquot dies, aut menſes manebant, quòd cum imperio in vrbe eſſe non poſſent. Ac ſenatuſconſulti quidem, quo ire iubebantur, admonet nos Cœlius: *Conſules, quia verentur, ne S. C. illud fiat, vt paludati exeant, omnino ſenatum haberi nolunt.* De ſolemni vero votorum nuncupatione, & illuſtri eorum ex vrbe egreſſione docet Liuius, maxime bello Perſico: *Per eos dies P. Licinius conſul, votis in Capitolio nuncupatis, paludatus ab vrbe eſt profectus. Semper ea quidem res magna cum dignitate, ac maieſtate geritur. præcipue conuertit oculos, animóſque, cum ad magnum, nobilémque aut virtute, aut fortuna hoſtem euntem conſulem proſequuntur. Contrahit enim non officij modo cura, ſed etiam ſtudium ſpectaculi, vt videant ducem ſuum, cuius imperio, conſilióque ſummam reip. tuendam permiſerunt.* & alibi in eodem: *Conſul proficiſcens, prætor ve paludatis lictoribus in prouinciam, & ad bellum vota in Capitolio nuncupat.* & libro XLI: *Cum is more maiorum ſecundum vota in Capitolio nuncupata lictoribus paludatis profectus ab vrbe eſſet.* Cicero de Verre prætore Siciliæ: *Cum paludatus exiſſet, votáque pro imperio ſuo, communique populi Rom. nuncupaſſet, noctu ſtupri cauſſa lectica in vrbem introferri ſolitus eſt ad mulierem, contra fas, contra auſpicia, contra omnes diuinas, atque humanas religiones.* & in Piſonem: *Cum proficiſcebamini paludati in prouincias, conſules vos quiſquam putauit? itaque, credo, ſi minus frequentia ſua veſtrum egreſſum ornando, atque celebrando, at ominibus ſaltem bonis, vt conſules, non triſtiſſimis, vt hoſtes, proſequebantur.* & aliquanto vberius etiam Cæſar: *In reliquas prouincias prætores mittuntur, neque expectant, quod ſuperioribus annis non acciderat, vt de eorum imperio ad populum referatur. paludatíque, votis nuncupatis exeunt. conſules, quod ante id tempus acciderat nunquam, ex vrbe proficiſcuntur, lictoréſque habent in vrbe ex Capitolio priuatim, contra omnia vetuſtatis exempla.* Itaque paludamentum Cæſar veſtem imperatoriam, Plutarchus prætoriam, Dio militarem vocauit, cum de Pompeio Pharſalico prœlio excedente loquuti ſunt. Ac purpureum quidem ipſum fuiſſe, etiam Plutarchus oſtendit, cum ſcripſit: *Fertur eo die Craſſus, non purpurea, vt prætorum Romanorum mos eſt, ſed pulla veſte ad milites proceſſiſſe.* & Silius, cum de Scipione dixit: *At contra ardenti radiabat Scipio cocco.* Vnde merito Plinius quoque libro XXVII. *coccum imperatorijs paludamentis dicatum fuiſſe* prodit. Varro lib. VI. de ling. lat. *Paludamenta ſunt inſignia, & ornamenta militaria. ideo ad bellum cum exit imperator, ac lictores mutant veſtem, & ſigna incinuerunt, paludatus dicitur proficiſci, quæ propterea quod conſpiciuntur, qui ea habent, ac fiunt palam, paludamenta dicta.* Paludamentum autem, quo conſules, ac prætores in prouinciam exeuntes amicti fuere, *pallium*, teſte Iſidoro, *fuit imperatorium, cocco, purpura, & auro diſtinctum. dictum, quòd eo indutus palam faceret imperator, ſe ad bellum exire.* Hinc prætextam, aut togam paludamento mutare, fuit ex magiſtratu, aut ex priuato ad bellum, & in prouinciam ire, quorum illud vſurpauit Plinius in Panegyrico: *Geſtus eſt conſulatus non in hoc vrbis otio, ſed iuxta barbaras gentes, vt illi ſolebant, quibus erat moris, paludamento mutare prætextam;* hoc vero Salluſtius, teſte Iſidoro: *Togam paludamento mutauit.* Quod autem dixi, præſides ad portam ſalutatos, id apud Feſtum his verbis ſcriptum repperi: *Prætor ad portam nunc ſalutatur is, qui in prouinciam proprætore, aut proconſule exit. cuius rei morem ait fuiſſe Cincius in libro de conſulum poteſtate talem. Albanos rerum potitos vſque ad Tullum regem. Alba deinde diruta vſque ad P. Decium Murem conſulem populos Latinos ad caput Ferentinæ, quod eſt ſub monte Albano, conſulere ſolitos, & imperium communi conſilio adminiſtrare. itaque quo anno Romanos imperatores ad exercitum mittere oporteret, iuſſu nominis Latini, complures noſtros in Capitolio à ſole oriente auſpicijs operā dare ſolitos. Vbi aues addixiſſent, militē illum, qui à communi Latio miſſus eſſet, illum, quem aues addixerant, prætorem ſalutare ſolitum, qui eam prouinciam obtineret*

prætoris nomine. Eundem autem præſidem ad portam, atque ad vrbem per plures, ſi placuiſſet, dies eſſe potuiſſe, teſtatur Aſconius, cum ſcribit: *Ad vrbem dici ſolet, de ijs, qui cum poteſtate prouinciali nondum in prouinciam profecti eſſent.* & alibi: *Horum magna pars per tabulas laudauerũt, quia aberant. inter quos Põpeius quoque: nam, quod erat proconſule, extra vrbem morabatur.* Significat autem tempus, cum Pompeius Hiſpanias ex conſulatu ſecundo adeptus per legatos adminiſtrabat, atque ipſe ad vrbem manebat. qua de re in hunc modum Dio: *Pompeius, populo extra pomerium euocato, (neque enim proconſulare iam habens imperium poterat vrbem ingredi) multa pro Gabinio locutus eſt.* vnde Cicero in Sextiana: *Erat Cæſar ad portas, erat cum imperio:* & de Verre prætore Siciliæ: *Verres ſimul atque ei ſorte prouincia Sicilia euenit, ſtatim Romæ, & ad vrbem, antequam proficiſceretur.* Neq; vero illud hoc loco prætereundum videtur, vt ſenatus conſulto exire conſules iuſſi ſunt, ſic, ne irent, tribunorum pl. edicto, aut dirarum obnunciatione prohiberi potuiſſe. Itaque M. Craſſus, cum P. Atteio primum edicenti, deinde obnuncianti non paruiſſet, ipſe poſt, ac filius cum Parthis dimicans iuſtas dediſſe pœnas exiſtimatus eſt.

Verum vbi iter in prouinciam iam præſes erat ingreſſus, moris fuit, vt præſidem, cui ſuccedebat, de aduentu ſuo faceret certiorem; ſcilicet, vt cum eo congrediens de ſtatu cognoſcere prouinciæ poſſet. atque hoc lege potiſſimum Cornelia à Sylla dictatore relatum exiſtimo, cum verba Ciceronis Appium, cui in prouincia ſuccedebat, de itinere ſuo admonentis intueor. Vnde illa ex itinere: *Vt habere rationem poſſis, quo loco me ſalua lege Cornelia conuenias, in prouinciam veni pridie Kal. Sext.* Quod eleganter non ad ſuorum magis, quam ad vetuſtorum temporum rationem deſcripſit Vlpianus titulo de officio proconſulis. *Antequam proconſul,* inquit, *fines prouinciæ decretæ ſibi ingreſſus ſit, edictum debet de aduentu ſuo mittere, continens commendationem aliquam ſui, ſi qua ei familiaritas ſit cum prouincialibus, vel coniunctio, & maxime excuſans, ne publice, vel priuatim occurrant ei. eſſe enim congruens, vt vnus quiſque in ſua patria exciperet. Recte autem, & ordine faciet, ſi edictum deceſſori ſuo miſerit, ſignificetq;, quo die ſit ingreſſurus. plerunque enim incerta hæc, & inopinata turbant prouinciales, & actus impediunt.* Quo vero die in prouinciam accedebat, eodem prouincialis muneris, imperiiq; initium capiebat. Vnde Cicero tam ſæpe diem pridie K. Sextil. vſurpat, quo die in prouinciam veniſſet, & ſibi ex S. C. decedendum eſſet. Quod autem dixi de præſide, idem etiam in quæſtore ſeruatum eſſe, apparet. Quoniam autem non ſemper quæſtor cum ſuo præſide in prouinciam profectus eſt, verum ſæpe, aut multo ante, aut multo poſt eum in prouinciam venit, fieri potuit, vt non idem ſemper quæſtorij muneris ineundi dies fuerit, ac prætorij. quod vbi euenit, ſimul illud etiam contingere potuit, vt duos quæſtores præſes vnus eodem anno deinceps habuerit, vt Cicero Rufum, & Cœlium, & duos præſides quæſtor vnus, vt qui in Sicilia Verre, ac Metello prætoribus quæſtores fuerunt. Quod declarauit Cicero, cum de Metello poſt Verrem Siciliam obtinente loquitur: *Quæſtores vtriuſque prouinciæ, qui Verre prætore fuerant, cum faſcibus mihi præſto fuerunt.*

De poteſtate præſidum, & in primis de iuriſdictione. CAP. V.

POSTQVAM ergo prouinciam præſides ſuam attigerant, tum demum prouinciale officium, cuius cauſſa venerãt, aggrediebantur. officium autem eorum in duas partes fuit, vt diximus, diſtributum, poteſtatem, & imperium. Poteſtas fuit facultas cognoſcendi, imperium exercitui imperandi, bellúmque gerendi. quorum alterum pacis, alterum belli temporibus congruit. Hæc autem duo munera longe inter ſe, vt fine, ſic tractatione diuerſa ita coluerunt, vt æſtatem

ſere rei militari, hiemem prætoriæ cognitioni, quæ in iuriſdictione potiſſimum eſt verſata, dicarent. Atque hoc cum aperte in Inſtitutionibus docuit non contemnendus auctor Theopilus, tũ ſignificauit etiam non obſcure Hirtius, cum ſcripſit, *Cæſarem proconſulem, legatis hibernis præpoſitis, ipſum in citeriorem Galliam ad conuentus agendos contendiſſe, & Longinũ Hiſpaniæ vlterioris pro prætore relictum legionibus in hiberna diſpoſitis ad ius dicendum ſe Cordubam contuliſſe.* Quo factum eſt, vt Cicero Ciliciam proconſule adminiſtrans, & in eodem item inſtituto permanens, ſic ad Atticum ſcripſerit: *Erat mihi in animo recta proficiſci ad exercitum, æſtiuos menſes reliquos rei militari dare, hibernos iuriſdictioni* & ad Cœlium: *Mihi erat in animo, quoniam iuriſdictionem confeceram, proficiſci in Ciliciam Nonis Maij; & cum primum æſtiua attigiſſem, militarémque rem collocaſſem, decedere.*

Quoniam autem horum officiorum neutrum tueri, niſi variis itineribus per prouinciam faciendis, non potuerunt, (ſiquidem neque ius omnibus reddere, neque rem frumentariam tractare, neque rei militari ſeruire, niſi prouinciam obeundo licuit,) primum de itineribus præſidum prouincialibus, deinde de poteſtate, poſtremo de imperio diſputabimus. Primis ergo temporibus iter facere præſides Roma. ita per prouinciam conſuerunt, vt nihil ſociis aduentus ſui cauſſa imperarent, neque vllis aut oneri, aut ſumptui eſſent; verum in omnibus rebus modeſte, atque abſtinenter ſe gererent; quippe qui hoſpites etiam priuatim haberent, ad quos plerunque diuerterent. poſt autem gliſcente libidine ſociis vſque adeo incommodi eſſe cœperunt, vt multorum aduentus parum ab hoſtili impreſſione differret. quocirca multis legibus eorum conſtringenda libido fuit. quæ quid cuiq; prætori à ſociis, & prouincialibus dandum, quidve à prætore imperandum eſſet, præſcriberent, vt tectum, lecti, ligna, ſal, fœnum; & cetera eiuſmodi, quæ repente adueniente prætore commode parari ab ipſius comitatu non poterant. Huius autem rei primam memoriam inuenio apud Liuium, anno vrbis quingenteſimo quinquageſimo ſexto, Cornelio, Minucioq; conſulibus. *Sardiniam*, inquit, *M. Porcius Cato obtinebat. fugati ex inſula fœneratores, & ſumptus quos in cultum prætorum ſocij facere ſoliti erant, circumciſi; aut ſublati;* alterã vero anno quingenteſimo octogeſimo, Poſtumio, Popillióq; cõſulibus, *Poſtumius*, inquit, *iratus Prænestinis, priuſquam ab Roma proficiſceretur, litteras Præneſte miſit, vt ſibi magiſtratus obuiam exiret, locum publice pararet, vbi diuerteretur, iumentáq;, cum exiret inde, præſto eſſent. Ante hunc conſulem nemo vnquam ſocijs in vlla re oneri, aut ſumptui fuit. ideo magiſtratus mulis, tabernaculiſq;, & omni alio inſtrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent ſocijs. priuata hoſpitia habebant apud quos ipſis diuerti mos eſſet. Legati, qui repente aliquo mitterentur, ſingula iumenta per oppida, iter qua faciundum erat, imperabant. aliam impenſam ſocij in magiſtratus Romanos non faciebant. Iniuria conſulis, & ſilentium nimis aut modeſtum, aut timidum Præneſtinorum ius, velut probato exemplo; magiſtratibus fecit, grauiorum in dies talis generis imperiorum.* Vt autem poſtea huic malo in dies ingraueſcenti remedium aliquod afferretur, leges inde multæ de repetundis ſunt pro ſociis aduerſus prouinciarum præſides latæ. quarum primam tulit L. Calpurnius Piſo in tribunatu, anno DCIIII, vt ſcribit in Bruto Cicero. Inde ſequutæ aliæ, Iunia, Seruilia, Acilia, Cornelia, & vltima Iulia, quæ ſingulæ vel pœnam grauiorẽ, vel caput aliquod ſuperioribus adiecerunt. Lex autem Iulia, quam Cæſar in primo conſulatu tulit, præter cetera, quid dari, quid accipi oporteret, præcepit. Quam quidem ſe Cicero ſeruaſſe in proconſulatu Ciliciæ, cum Attico gloriatus eſt: *Sed tu aliquid*, inquit, *de me ſcire fortaſſe mauis; hæc ſunt. Adhuc ſumptus nec in me aut publice, aut priuatim, nec in quenquam comitum. nihil accipitur lege Iulia. nihil ab hoſpite. perſuaſum eſt omnibus meis, ſeruiendum eſſe famæ meæ.* item: *Leuantur miſeræ ciuitates, quod nullus ſumptus fit in nos, neque in legatos, neque in quæſtorem, neque in quenquam. Scito non modo nos fœnum, aut quod lege Iulia dari ſolet, non accipere, ſed ne ligna quidem, nec præter*

quattuor lectos, & tectum quenquam accipere quidquam, multis locis ne tectum quidem; & in tabernaculo manere plerunque. & alibi: *Caue putes, quidquam homines magis vnquam eſſe miratos, quàm nullum teruncium, me obtinēte prouinciam, ſumptus eſſe factum nec in remp. nec in quenquam meorum.* Quin etiam alio loco ſe Laodiceæ Andronem Artemonis filium hoſpitem habuiſſe ſcribit, rogatq; P. Seruilium Aſiæ proconſulem, vt & ipſe eum dignum hoſpitio ſuo iudicet. Nam quid dicam, vt prætoribus, ſi quo nauigandum eſſet, publice etiam nauigia data ſint? oſtendunt illa in Verrem: *Quid tibi naui opus fuit? qui, ſi quo publice proficiſcereris, & præſidij, & vecturæ cauſſa ſumptu publico nauigia præberentur? priuatim autem nec proficiſci quoquam potes, nec accerſere res tranſmarinas ex ijs locis, in quibus tibi habere, mercari nihil licet.* ſignificat autem id, quod alio loco poſuit, *prætori in prouincia nihil emere, niſi mancipium in demortui locum, licuiſſe.* Vnde merito laudauit idem fratrem ſuum Quinctum, quod in Aſia commodum ſe ſociis prætor præberet. *Quid tam eximium eſſe poteſt*, inquit, *quàm non itineribus tuis perterreri homines, non ſumptu exhauriri, non aduentu commoueri, eſſe, quocunque veneris, & publice, & priuatim maximam lætitiam, cum vrbs cuſtodem, non tyrannum, domus hoſpitem, non expilatorem recepiſſe videatur?* Atq; etiam propterea inſtituti miniſtri quidam erant, qui, quæ lege continebantur, præberent, græco vocabulo Parochi nominati, quorum meminit Horatius;

Proxima Campano ponti quæ villula lectum
Præbuit, & parochi quæ debent, ligna, ſalémque:

Itinerũ ratione perſpecta, ſequitur, vt de poteſtate agamus, quæ cognitionem, & curationem amplexa eſt. Prætoria vero cognitio vna domeſtica fuit, altera popularis; domeſtica intra prætorium, & in cubiculo querelis prouincialium audiendis, miniſtrante, atque admittente cubiculario, eſt conſumpta; popularis in baſilica, atque in tribunali, ſcribis, accenſis, præconibus, & lictoribus apparentibus. Vtriuſque vero meminit Cicero, ſcribens ad fratrem: *Conſtare inter omnes video facillimos eſſe aditus ad te, patere aures tuas querelis omnium, nullius inopiam, ac ſolitudinem non modo illo populari acceſſu, ac tribunali, ſed ne domo quidem tua, ac cubiculo eſſe excluſam.* & de ſe ad Atticum: *Aditus ad me minime prouinciales. nihil per cubicularium. ante lucem inambulabam domi, vt olim candidatus.* Atq; hoc idem ſine dubio voluit Hirtius, cum de Longino pro prætore Hiſpaniæ ſcripſit: *Nullum genus quæſtus prætermittebatur, quo domus, & tribunal imperatoris vacaret.* Vtranque autem poteſtatem non ante, quàm prouinciam ſuam attigiſſent, neque alibi quàm in prouincia ſua, exercere poterant. Vnde illud eſt Vlpiani titulo de off. proconſulis: *Proconſul vbique quidem proconſularia inſignia habet ſtatim, atque vrbem egreſſus eſt, poteſtatem autem non exercet, niſi in ea prouincia ſola, quæ ei decreta eſt.*

Vt autem hanc poteſtatem exercere commode poſſent, inſtitutum erat, vt præſes, poſtea quàm in prouinciam venerat, in aliquam ciuitatem, aut in plures ex iis, in quibus conuentus agi ſolebat, conuentum, ſiue forum in certam diem edicto indiceret, eóque prouinciales homines euocaret. atque ita aut vno in oppido plures conuentus, aut in ſingulis ſingulos agebat, atque omnes percurrebat. Indictos autem ante fuiſſe à prætore conuentus, indicat Liuius, cum bello Macedonico de Sicilia ita quendam loquentem inducit: *Siculorum ciuitatibus Syracuſas, aut Meſſanam, aut Lilybeum indicitur concilium à prætore Romano, conuentus agitur. eò imperio euocati conueniunt.* quo eodem reſpexit quoque Virgilius hoc verſu: *Indicítque forum, & patribus dat iura vocatis.* Iam vero in vno oppido plures, aut in ſingulis ſingulos actos, docet Cicero; qui cum per annum in Cilicia fuiſſet, primum ſe in ſingulis ferè conuentibus ius dixiſſe, deinde Laodiceæ quinque conuentus egiſſe, ſcripſit. Nam in prouinciam accedens ita ſcribit: *Laodiceam pridie Kal. Sext. venimus. ibi morati triduum perilluſtres fuimus. dein Apameæ quinque dies, Synnadis*

dis triduum, Philomeli quinque dies, Iconij decem fecimus. nihil ea iuriſdictione æquabilius. Poſt autem cùm foro Tarſi in Cilicia paracto, in Aſiam ad ſecundos conuentus agendos rediret, ita ſcribit: *Ego æſtiuis confectis Q. fratrem hibernis, & Ciliciæ præfeci. ipſe in Aſiam profectus ſum Tarſo Nonis Ianuarij maxima admiratione Ciliciæ ciuitatum, maximeq; Tarſenſium. poſtquam vero Taurum tranſgreſſus ſum, mirifica expectatio noſtrarum Aſiæ diœceſeum, quæ ſex menſibus imperij mei nullas meas acceperant litteras. Idibus Februar forum inſtitueram agere Laodiceæ Cibyraticum, & Apamenſe; ex idibus Martijs ibidem Synnadenſe, Pamphylium, Iſauricum.* Ex his enim apparet, ipſum primo Laodiceæ, Apameæ, Synnadis, Philomeli, & Iconij, ſigillatim conuentus egiſſe, (vnde queſtus eſt etiam cum Appio deceſſore ſuo, iiſdem diebus Appium conuentum Tarſi egiſſe, quibus ipſe ſuum Apameæ, Synnadis, & Philomeli, peregerit.) poſt autem harum quinque diœceſeum conuentum in vno oppido egiſſe Laodiceæ. Quod confirmauit magis, cum ſcripſit alibi ad Atticum, *forũ ſe egiſſe ex Idibus Februarijs Laodiceæ ad Kal. Maij omnium diœceſeum præter Ciliciæ.* Frequentius tamen ſingulos conuentus à prætore perluſtratos fuiſſe exiſtimo, atque id quoque fuiſſe ad prouinciæ rationes accommodatius. Hoc autem ex Hirtio colligo, qui ita ſcriptum reliquit: *Cæſar in Gallia citeriore ius dixit, ac paucos ibi dies moratus, cum celeriter omnes conuẽtus percurriſſet, publicas controuerſias cognouiſſet, in Belgium ſe recepit:* & ex Sulpicio Achaiæ prætore, qui de ſe ad Ciceronem ita: *Cum Athenis in Bœotiam irem, vt reliquam iuriſdictionem abſoluerem.* & ex ipſo Cicerone in Verrem: *Nullum oppidum in Sicilia fuit ex ijs oppidis, in quibus prætores conſiſtere, & conuentum agere ſolent, quo in oppido non Verri delecta ad libidinem mulier eſſet.* Vnde idem ſcripſit ad Thermum Aſiæ prætorem: *Peto à te, vt ſi quid habebit Genucilius cum aliquo Helleſpontio controuerſiæ, in illam διοίκησιν reijcias.*

Cum autem conuentibus indictis, & conuocatis, alia domi, alia in foro cognoſcerent; quæ quidem domi tranſigebantur, ea ferè per diplomata annulo obſignata perficiebantur. Vnde dixit Cicero in Piſonem: *Mitto diplomata tota in prouincia paßim data.* & Plinius prætor Bithyniæ ad Traianum: *Vſque in hoc tempus domine nemini diplomata commodaui.* Ex quo diuinitus illa Q. fratri de annulo ſunt præcepta: *Sit annulus tuus non vt vas aliquod, ſed tanquam ipſe tu, non miniſter alienæ voluntatis, ſed teſtis tuæ.* Quæ vero in foro cognita ſunt, ea totam iuriſdictionem complexa ſunt. Iuriſdictio autem nihil aliud fuit, quàm poteſtas iuris eius reddendi, quod legibus contineretur, de priuatis cõtrouerſiis, & criminibus publicis, aut prouincialibus hominibus, aut ciuibus Romanis in prouincia ipſa verſantibus, quoties exiſteret, qui illud poſceret. Ac quæ quidem priuatæ controuerſiæ fuerint, (de his enim prius agemus, quia in his potiſſimum collocata iuriſdictio fuit) ex longa veterum iuriſconſultorum in hac potiſſimum re laborantium diſputatione repetẽdum videtur, quorum ingenio conſtitutum eſt, earum alias ad perſonas, alias ad res, & earum adquiſitiones, alias ad obligationes pertinere. Leges autem fuerunt, aut quas imperator ab initio ex decem legatorum ſententia dederat, aut poſtea è re nata conſules, aut tribuni pl. tulerant. quibus etiam attexenda ſenatus conſulta ſunt. vt lex Rupilia de iudiciis apud Siculos, quam P. Rupilius ex decem legatorum ſentẽtia tulit, & Terentia Caſſia de emendo in Sicilia frumento, quæ à conſulibus Terentio, Caſſio poſt in gratiam Siculorum eſt lata. vt ſenatus conſultum illud Lentulo, Philippoq; conſulibus, *Vt qui Ciliciam obtineret, ius de centeſimis vſuris ex ſyngrapha diceret.* quorum omnium Cicero meminit. Quod autem ſcripſi, ius dictum eſſe prouincialibus, ex eo numero liberos populos eximi oportet, quibus ius dici non licuit. quod ex Piſoniana cognoſcitur. *Omitto,* inquit, *iuriſdictionem in liberam ciuitatem contra leges, ſenatusq; conſulta.* item: *Tu emiſti grandi pecunia, vt tibi de pecunijs creditis ius in liberos populos contra ſenatus cõſulta, & contra legem generi tui dicere liceret.* Quos vero ciues in prouinciis verſatos

tos dixi,ij ferè, vt ſupra ſcripſi, aut aratores, aut publicani,aut negociatores fuerunt,quibus non minus,ac ſociis ipſis,ius dictum eſt.Vnde illud in Verrem:*Præclara clauſula edicti,quòd omnium controuerſiarum, quæ eſſent inter aratorem, & decumanum,edicit ſe recuperatores daturum.*

Cum ergo iuriſdictio reddendi iuris poteſtas fuerit, quod in legibus continere tur,legibus autem omnia comprehendi non potuiſſent, factum eſt, vt multa edictis ipſis prætoriis ſint permiſſa.ſiquidem vt prætores vrbani Romæ magiſtratum ineuntes edicta propoſuerunt,ex quibus ius ſe dicturos eſſe,profeſſi ſunt, ſic præſides in prouincias ingreſſi & ipſi ſua edicta ſingulis de rebus diligenter ſcripta ediderunt,ad eaq́; poſtea totam iuriſdictionem ſuam accommodarũt. Atque hæc quidem ſi ex vrbanis aut prouincialibus edictis ſumpſiſſent,tranſlatitia,ſin minus noua dicebantur.Hanc autem doctrinam huic diſputationi intelligendæ apprime neceſſariam elicere potiſſimũ ex Ciceronis epiſtolis poſſumus,vbi ipſe proconſul de ſuis Ciliciẽſibus edictis agit cum Attico.*De Bibuli,*inquit,(hic erat Syriæ proconſul(*edicto nihil noui,præter illam exceptionem,de qua tu ad me ſcripſeras, nimis grauis præiudicio in ordinem noſtrum.ego tamen habeo* ἰσοδυναμοῦσαν*, ſed tectiorem ex Q.Mucij edicto Aſiatico:* EXTRA QVAM *ſi ita negocium geſtum eſt,vt eo ſtari non oporteat,ex fide bona.multaq́; ſum ſequutus Scæuolæ.in ijs illud, in quo ſibi libertatem Græci cenſent datam,vt Græci inter ſe diſceptent ſuis legibus.breue autem edictum eſt propter hanc meam* διαίρεσιν*,quòd duobus generibus edicendum putaui.quorum vnum eſt prouinciale,in quo eſt de rationibus ciuitatum, de ære alieno, de vſura, de ſyngraphis,in eodem omnia de publicanis;alterum, quod ſine edicto ſatis commode tranſigi non poteſt,de hereditatum poſſeßionibus,de bonis poßidẽdis,magiſtris faciendis,bonis vendendis,quæ ex edicto & poſtulari & fieri ſolent;tertium de reliquo iure dicendo,*ἄγραφον *reliqui.dixi me de eo genere mea decreta ad edicta vrbana accõmodaturum.* & ex epiſtolis ad Appium,de iiſdem:*Romæ compoſui edictum.nihil addidi,niſi quod publicani me rogarunt,vt de tuo edicto totidẽ verbis transferrẽ in meum. diligentißime ſcriptum caput eſt,quod pertinet ad minuendos ſumptus ciuitatum. quo in capite ſunt quædam noua,ſalutaria ciuitatibus, quibus ego magnopere delector. hoc vero,ex quo ſuſpicio nata eſt,me exquiſiuiſſe aliquid,in quo te offenderem,tralatitium eſt.*item:*Interim cum ego in edicto translatitio,cẽteſimas me obſeruaturum,haberem, cum anatociſmi anniuerſario.* Quin etiam in edictis non illa ſolum comprehenſa ſunt,quibus de rebus prætor cogniturus eſſet, ſed etiam de quibus iudicium daturus,& quo modo. Vnde illa extiterunt in Verrem: *Edictum hominis cognoſcite. ſi quis perperam iudicaſſet,ſe cogniturum,cum cognoſſet,animaduerſurum.*item:*Dicit, ſe in decumanum,ſi plura ſuſtulerit,quàm debitum ſit, in octuplum iudicium daturum eſſe.*item:*Qui in decumanos octupli iudicium ſe daturũ edixit,idem habuit in edicto,ſe in aratorem in quadruplum daturum.*item: *Illa vero præclara clauſula edicti, quod omnium controuerſiarum,quæ eſſent inter decumanum & aratorem ſi vter velit,edicit ſe recuperatores daturum.* Neque vero prætereundum illud eſt, improbe factum iudicatum eſſe,ſi quis aliqua de re aliter in prouincia,atq; in vrbe edixiſſet;aut aliquod edictum contra leges prouinciæ feciſſet;aut contra edictũ ſuum ius dixiſſet. Nam ni ita eſſet, profecto nunquam Cicero in Accuſatione Verris poſuiſſet, quòd prætor vrbanus de hereditatibus aliquid ſcripſiſſet in vrbano edicto, quod poſtea de prouinciali demiſſet, & quòd contra leges Siculis datas edixiſſet. aut certe non ita de ſe ad Atticum ſcripſiſſet: *Cum ego in edicto tranſlatitio, centeſimas me obſeruaturum, haberem, cum anatociſmi anniuerſario, ille ex ſyngrapha poſtulabat quattuor. quid ais? inquam.poſſum ne contra meum edictum?*

Cum ergo iuriſdictio ab edicto vniuerſa penderet,nunc quo modo, propoſito edicto,eam exercuerint,diſſeramus. Exercuerunt autem aut coërcendo, aut ſtatuendo.de coërcitione cum iuriſdictione coniuncta intellexit etiam Paulus titulo de

de officio eius,cum ſcripſit:*Iuriſdictio ſine modica coërcitione nulla eſt.* Coërcuiſſe autem dicti ſunt,vel cum citari,vel cum prehendi iuſſerunt.Itaque cërcitionis inſignia,ac propè inſtrumenta fuerunt,accenſus, & lictor, ille ad citandum , hic ad ſummouendum, & prehendendum tributus. De quibus noſter ille ad fratrem: *Nuper C. Octauius in Macedonia iucundiſsimus fuit. apud quem primus lictor quieuit,tacuit accenſus,quoties quiſque voluit,dixit,& quam voluit, diu.*Recte:fuit enim accenſi officium,accire,qui ius poſcerent,aut diutius,quàm oporteret , loquentibus ſilentium imponere;lictoris non prehendere ſolum,ac ducere,ſed etiam ſummouere,atque aliquando etiam loquentem cohibere. Vnde illa Liuij ex titere de Paulo Æmilio in Macedonia:*Vbi is dies venit,quo adeſſe Amphipoli denos principes ciuitatum iuſſerat,cum decem legatis in tribunali conſedit. Aſſuetis regio imperio, tamen nouam formam terribilem præbuit tribunal,ſummotor aditus,præco,accenſus, inſueta omnia oculis,auribusq́;.*& illud Suetonij in libro de claris dicēdi magiſtris: *Albutius Silus in cognitione cædis Mediolani apud L. Piſonem proconſulem defendens reum , cum cohiberent lictores nimias laudantium voces,ita excanduit , vt Italiæ ſtatum deploraret,quaſi iterum in formam prouinciæ redigeretur.*

Statuendi vero locus fuit Baſilica,& tribunal ; miniſtri ſcribæ , præcones, & lictores.de Baſilica Hirtius in Alexandrino:*Longinus ex concione ſe Cordubam recepit,eoq́; ipſo die meridiana hora cum in Baſilicam iret,interfectus eſt.* Tribunal ſuggeſtus editior erat , vnde conſpici magiſtratus ab omnibus poterat , in quo ſella curulis,iuriſdictionis inſigne,locata erat, vbi ſedens prætor cognoſcebat , & pronunciabat. Vnde apud Liuium dixit Minio:*Siculi in conuentu imperio prætoris euocati prætorem excelſo in ſuggeſtu ſuperba iura reddentem , ſtipatum lictoribus vident,virgæ tergo , ſecures ceruicibus imminent.* & Cicero in Verrem : *Satis ne vobis prætori improbo circundati cancelli videntur in ſua prouincia , immo vero in ſella , ac tribunali?* item:*Contentus hac iniquitate prætor non fuit. palam de ſella , ac tribunali pronūciat.* item:*Quamobrem ſcriba deducat,ac non potius mulio, qui adduxerit? tabellarius,cuius aduentu certiores facti petiuerunt? præco , qui adeſſe iuſsit? viator, ac Venerius,qui fiſcum ſuſtulit? quæ pars operæ , atque oportunitatis in ſcriba eſt, cur ei tanta merces detur? ordo eſt honeſtus,quòd eorum hominum fidei tabulæ publicæ,periculaq́; magiſtratuum committuntur.*Ex quibus item,quæ ſcribarum, que præconum,quæ tabellariorum partes apud prætorem prouinciæ fuerint,declaratur.

Porrò autem ſtatuendi partes duæ fuerunt,decretum vna , iudicij datio altera. Decreta ſententiæ præſidum fuerunt ſine iudicum conſilio ſingulis de rebus interpoſitæ.decernere autem dicebatur prætor , cum manumitti , emancipari apud ſe permittebat,cum poſſeſſionem ex edicto dabat,cum tutorem dicebat,cum bona addicebat,cum interdicebat,& omnino cum ipſe ſine iudice rem & cognoſcebat,& de ea pro ſuo iudicio ſtatuebat.talem autem præſidis fuiſſe cognitionem,& vt ſine iudice ſtatueret,& iudicibus rem ſtatuendam permitteret , oſtendit Calliſtratus aperte,cum inquit:*Quoties princeps ad præſides prouinciarum remittit negocia per reſcriptiones,veluti: Eum,qui prouinciæ præeſt,adire poteris; vel cum hac adiectione: Is æſtimabit,quid ſit ſuarum partium , is æſtimare debet , vtrum ipſe cognoſcat,an iudicem dare debeat.* Atque hoc idem etiam florente populo obſeruatum apparet ex iis,quæ Cicero ſcribit in Verrem:*An dubitabit quiſquam,quin is venalem in Sicilia iuriſdictionem habuerit,qui Romæ totum edictum,atque omnia decreta vendiderit? & quin ab Siculis ob decreta interponenda pecuniam acceperit , qui M. Octauium ob ius dicendum popoſcerit.* Atqui ille M Octauio bonorum poſſeſſionem ademerat.item : *Verris decreta eiuſmodi. Si non accepit , quod te debere dicis, accuſes;ſi petit, ducas.*item:*Controuerſiæ ſecreto deferebantur , paulo poſt decreta auferebantur.*item:*Abs te iudicium poſtulatur;quid decernis? recuperatores dicis te daturum.*& pro Flacco:*Prætor Aſiæ pro ſua æquitate, prudentiaq́; decreuit. Vt ſi iudicatum negaret,in duplum iret,ſi metu coactos diceret , haberet eoſdem recuperatores.*

res. item ad Atticum de ſe proconſule: *Si Brutus putabit, me quaternas centeſimas oportuiſſe decernere qui in tota prouincia ſingulas obſeruarem, itáque edixiſſem, accipiam dolorem.* & ad Thermum Aſiæ prætorem: *Peto à te, ſi intellexeris, eos neque ex edicto, neque ex decreto pecuniam depoſitam habuiſſe, des operam, vt vſuræ Cluuio inſtituto tuo conſeruentur.* Decreta vero Latino ſermone pronunciabantur. Itaque ob ea cauſſam interpretes habebant, vt Verres A. Valentinum in Sicilia, vt Cicero in quinta in Verrem ſcripſit.

Iudicia vero ſententiæ fuerunt, quas iudices à prætore litigatoribus iudicium poſtulantibus dati re cognita tulerunt. quod docuiſſe videtur is, qui Herenniana Rhetorica ſcripſit, cum dixit, *iudicatum eſſe id, de quo aut ſentẽtia lata, aut decretum interpoſitum eſſet.* neque enim dubium eſt, quin his verbis & prætoris, & iudicum cognitionẽ exprimere voluerit. Dabatur autem iudicium à præſide eo modo, quo poſtulabatur, id eſt aut ex lege prouinciæ, aut ex edicto prętoris, ſi quid, quod abeſſet à lege, commodi contineret. Ac ex lege quidẽ, vt Rupilia apud Siculos, in qua ſcriptũ fuit; *Vt quod ciuis cum ciue ageret, domi certaret ſuis legibus. quod Siculus cum Siculo nõ eiuſdẽ ciuitatis, vt de eo prætor iudices ex lege Rupilia ſortiretur. quod priuatus à populo peteret, aut populus à priuato, ſenatus ex aliqua ciuitate, qui iudicaret, daretur, cum alternæ ciuitates reiectæ eſſent. ceterarum rerum ſelecti iudices ex ciuium Romanorum conuentu proponi ſolebant. inter aratores, & decumanos lege frumentaria, quam Hieronicam appellabant, iudicia fiebant.* Moris autem fuit, vt cum res ex lege Rupilia gereretur, dicæ ſcriptio præcederet, inde citatis litigatoribus vna ſortitio poſt triginta dies, inde altera, & quidem ex voluntate litigatorum, fieret. dica vero Græcorũ more, (nam Siculi Græci erant, & Græce loquebantur,) ſcribi tum dicebatur, cum lis intẽdebatur, id eſt iudicium poſtulabatur. ſortiri vero dicas erat iudices ipſos ex lege ſortiri, non autem, vt Budæus exiſtimauit, litem intendere. Hæc autem omnia ex iudicio Heraclij hominis Siculi cognoſcuntur. de quo Cicero: *Scribitur Heraclio dica. dies aduenit, quo die Verres ſe ex inſtituto, ac lege Rupilia dicas ſortiturum Syracuſis edixerat. paratus ad hanc dicam ſortiendam venerat. tum eum docet Heraclius, nõ poſſe eo die ſortiri, quod lex Rupilia vetaret, diebus triginta ſortiri dicam, quibus ſcripta eſſet. dies triginta nondum fuerant. ſperabat Heraclius, ſi illum diem effugiſſet, ante alteram ſortitionem Q. Arrium ſucceſſurum. iſte omnibus iudicijs diem diſtulit, vt hanc Heraclij dicam ſortiri poſt dies triginta ex lege poſſet. poſteaquam ea dies venit, iſte incipit ſimulare ſe velle ſortiri. Heraclius cum aduocatis adeſt, & poſtulat, vt ſibi cum palæſtritis æquo iure diſceptare liceat. aduerſarij poſtulant, vt in eam rem iudices dentur ex ijs ciuitatibus, quæ in id forum conuenirent. electi qui Verri viderentur. Heraclius contra, vt iudices ex lege Rupilia dentur. negauit Verres, ſe iudices ex lege Rupilia ſortiturum. quinque iudices, quos commodum ipſi fuit, dedit: eo die nihil actum eſt. adeſſe iubentur poſtridie. Heraclius interea conſilium capit, non adeſſe ad iudicium. atque Syracuſis illa nocte profugit. Verres poſtero die mane iudices citari iubet. vbi comperit, Heraclium non adeſſe, cogere incipit eos, vt abſentem condemnent. illi eum commonefaciunt, vt, ſi ei videatur, vtatur inſtituto ſuo, nec cogat ante horam decimam de abſente ſecundum præſentem iudicare. Tum Verres illis quinque iudicibus vti ſe negat. iubet, id, quod initio è lege Rupilia fieri oportuerat, citari Heraclium, & eos, qui dicam ſcripſerant; aitq́; iudices è lege Rupilia velle ſortiri. educit ex vrna tres. ijs, vt abſentem Heraclium condemnent, imperat. itaq́; condemnat.* Hæc quanquam peruerſe omnia, neque ex lege facta ſunt, tamen facile quid fieri ex lege debuerit, oſtendunt. Quocirca in Verrem paullo poſt ita Cicero inuehitur: *Profecto negare non potes, te ex lege Rupilia ſortiri iudicium debuiſſe, cum præſertim Heraclius id poſtularet. deinde cur tu poſt illius fugam iudices alios ſortitus es, ſi eos, qui erant antea dati, vtriuſque dederas voluntate? deinde ceteras dicas omnes illo foro M. Poſtumius quæſtor ſortitus eſt, hanc ſolam tu illo conuentu reperiere ſortitus.*

Ex edicto vero iudicium poſtulabatur, cum more Romano poſtulabatur; id eſt,

vt ſibi aut iudex vnus, aut tres recuperatores, darentur. ſic enim cum prætore quoque vrbano agebatur. Hoc autem erat ex edicto, quia prætor hoc in edicto poſuerat, ſe de illis, aut illis rebus iudicem, aut recuperatores daturũ. Vnde illa Verrina: *Præclara clauſula edicti, quòd omnium controuerſiarum, quæ eſſent inter aratorem, & decumanum, ſi vter velit, edicit, ſe recuperatores daturum.* item: *Cœpit Scandilius poſcere recuperatores. tum iſte recuperatores dicit ſe de cohorte ſua daturum.* item: *Poſtulat arator ex edicto iudicium in octuplum. Apronius non recuſat.*

Præterea vero in quæ verba iudicium poſtulabatur, in eadem quoque dabatur, hac formula: *Si pateret*, aut. *ſi appareret.* vt: *Dabat iſte iudiciũ, ſi pateret, iugera eiuſmodi fundi eſſet plura, quàm colonus eſſet profeſſus, tum Xeno damnaretur.* item: *Quærebant, in quæ verba recuperatores daret. reſpondebat, Si pateret, aduerſus edictum feciſſe.* item: *Si vero illud quoque accedet, vt prætor in ea verba iudicium det, vt vel Octauius Balbus iudex non poſſit aliter iudicare, ſit eiuſmodi L. Octauius iudex. eſto. ſi apparet, fundum Capenatem, quo de agitur, ex iure eum P. Seruilij eſſe, is fundus Q. Catulo reſtituetur, nõ neceſſe erit L. Octauio iudici cogere P. Seruilium Q. Catulo fundum reſtituere, aut condemnare eum, quem non oportet?*

Quos autem iudices, aut recuperatores dabant, eos ex conuentu, & foro illo, in quo res agebatur, dabãt, id eſt ex iis ciuibus Rom. ſociis ve, qui in iis oppidis, quæ ad id forum conuenirent, verſarentur. Itaq; inter cetera hoc quoq; crimini vertit Cicero Verri, quòd non de conuentu, ſed de cohorte ſua recuperatores dediſſet. Vnde illa manarunt: *Scandilius poſtulare de conuentu recuperatores. Tum Verres negat, ſe de exiſtimatione ſua cuiquam, niſi ſuis, commiſſurum.* item: *De cõuentu nullum vnquam iudicem, nec recuperatorem dedit. iniquos decumanis omnes dicebat eſſe.* item: *Inſtat Scandilius poſcere recuperatores: tum iſte recuperatores dicit ſe de cohorte ſua daturum.* & alibi: *Selecti è conuentu, aut propoſiti ex negotiatoribus iudices nulli hæc copia iudicum, cohors non Q. Scæuolæ, qui tamen de cohorte ſua dare non ſolebat, ſed C. Verris.* item: *Habebat in conſilio homines honeſtos è conuentu Syracuſano, qui Sacerdotis prætoris quoq; in conſilio fuerant.* L. autem Craſſus cos. in Gallia citeriore, vt ſcribit Valerius, Cn. Carbonem, inimicum ſuum, ad ſpeculanda acta ſua profectum, non ſolum inde non ſummouit, ſed inſuper ei locum in tribunali aſſignauit, nec vlla de re, niſi eo in conſilium adhibito, cognouit. Quanquam ne ſi litigator quidem iudiciũ in eam formulam accepiſſet, iudices quicunque ex conuentu dari poterant, verum ij demum, de quibus litigatores inter ipſos conueniſſet. Quocirca, vt in vrbe, ſic in prouincia reiectio iudicum, quos ſibi vterque incommodos arbitraretur fore, concedebatur. Atque hoc ex iis verbis elicitur: *Cur poſt illius fugam iudices alios ſortitus es, ſi eos, qui erant antea dati, vtriuſque dederas voluntate?* item ex iis: *Poſtulat arator ex edicto iudicium in octuplum. Apronius non recuſat. prætor iubet recuperatorum reijcere decurias. Scribamus quas decurias? tu de mea cohorte reijcies? inquit.* & poſt: *Si mehercule ex omni copia conuentus Syracuſani ſplendidiſſimorum hominum faceres poteſtatem aratori non modo reijciendi, ſed etiam ſumendi recuperatores, tamen hoc nouum genus iniuriæ ferre nemo poſſet.*

Quod ſi non recuperatores tres, ſed iudex vnus datus eſſet, tum, vt Romæ, ſic in prouincia, ille peritũ aliquem ſibi in conſilium aduocabat, atque ex eius ſententia iudicabat; quod his verbis perſpicue admonemur: *M. Petilium Verres iubet operam dare, quòd rei priuatæ iudex eſſet, Petilius recuſabat, quòd ſuos amicos, quos ſibi in conſilio eſſe vellet, ipſe Verres retineret.*

In ceteris autem eadem in prouinciis agendi ratio fuiſſe videtur, ac Romæ, ante iudicium quidem Vadationum, Compromiſſorũ, Sponſionum, Satiſdationũ; poſt iudicium autem Addictionum, Abductionum, & reliquorum eiuſmodi, de quibus latius alio à nobis loco, & quidem magis idoneo, diſputabitur. Ac Vadationis quidem teſtimonio ſunt illa: *Iam vero illud contra omnia iura Siculorũ, quæ habent à ſenatu, populoq; Romano, ne extra forũ ſuum vadimonium promittere cogantur. Statuit*

iſte,

iſte, vt arator decumano vadimoniũ promitteret. vt hic quoq; decumano, cum ex Leontino Lilybæum vſq; aliquẽ vadaretur, ex miſeris aratoribus calumniandi quæſtus accederet. Vadationis vero cũ ſponſione hæc: *Iubet Verres, Seruiliũ Lilybæum vadimoniũ Venerio ſeruo ſuo promittere. Lilybæũ venitur. cogere eũ cœpit, cũ ageret nemo, nemo poſtularet, ſeſtertiũ duobus millibus ſpõſionẽ facere cũ lictore ſuo, ni furtis quæſtum faceret; recuperatores de cohorte ſua dicit daturum. Seruilius recuſare, & deprecari, ne iniquis iudicibus, nullo aduerſario, iudiciũ capitis in ſe cõſtitueretur.* Satiſdationis vero illa: *Amici, ſi quis quid peteret, iudicio ſecum agi paſſuros, iudicatum ſolui ſatiſdaturos eſſe, dicebant.* Nam arbitrij etiam, & compromiſſi rationem obſeruatam eſſe, ex eo loco apparet: *Quod iudicium ſecundum Heraclium de compromiſſis factum erat, quod ciuis Centuripinus inter duos ciues iudicaſſet, id irritum iuſſit eſſe.* at poſt rem iudicatam abductos eſſe, ex oratione pro Flacco: *Hunc iudicio ille perſequitur. à recuperatoribus cauſſa cognoſcitur. recuperatores cõtra iſtum rem minime dubiam prima actione iudicauerunt. cum iudicatum non faceret, addictus Hermippo, & ab hoc ductus eſt.*

Atque hoc quidem modo priuatarum controuerſiarum cognitionem adminiſtrarunt, quam proprie iuriſdictionem appellarunt. nunc quemadmodum iudicia publica, quas quæſtiones dixerunt, exercuerint, demonſtremus. Neq; enim, vt Romæ alij ius inter ciues, & inter peregrinos dixerũt, alij iudicia publica exercuerũt, ſic in prouinciis; verum vtraque cognitio præſidi prouinciæ à populo Rom. commiſſa eſt, priuatarum quidem litium ex ea lege, quæ ex decem legatorũ ſententia data fuerat, publicorum vero criminum ex ea, quæ de quoq; crimine cognoſcendo, ac vindicando lata fuit. Vnde illa ſunt Ciceronis in Piſonem Macedoniæ proconſulem: *Quid ego rerum capitalium quæſtiones, reorũ pactiones, redemptiones, acerbiſſimas damnationes, libidinoſiſſimas liberationes proferam?* & illa apud Hirtium de Longino proprætore Hiſpaniæ: *Nemo erat, qui modo iacturã aliquam facere poſſet, quin aut vadimonio teneretur, aut in reos referretur.* id eſt qui nõ aut priuata lite, aut publico iudicio apud prętorẽ prouincię irretiretur. & S. Lucas dixit in Actis: *Quod ſi Demetrius, & qui cũ eo ſunt artifices, cauſſam aduerſus aliquẽ habent; aguntur fora; & proconſules ſunt: accuſent inuicem.* Ceterum publicarũ quæſtionum, vt vis, peculatus, falſi, maieſtatis, exercendarũ eadem in prouinciis ratio, ac Romæ, fuit. Deferebatur enim rei nomen ab accuſatore apud prætorẽ; prætor autẽ, ſi id recepiſſet, diem iudicij conſtituebat. atq; vbi aduenerat, per pręconem accuſatorem, reum, & teſtes citari iubebat; interrogatione vero teſtium abſoluta, ſortiebatur ex lege, quæ de eo crimine lata fuerat, iudices, & quidẽ è conuentu. inde ſequebatur more Romano reiectio. quibus abſolutis, ſedente in tribunali, ac ſella prætore, iudicibus in ſubſelliis cauſſa ab vtraq; parte agebatur, id eſt ab accuſatoribus, & patronis rei; prætor cum conſilio cognoſcebat, atq; ex eorum ſententia, vbi ab vtraq; parte peroratum erat, reum aut cõperẽdinabat, aut condemnabat, aut abſoluebat, aut Amplius pronunciabat. ſi cõperendinatus reus, aut ampliata cauſſa fuiſſet, ſecunda actio inſtituebatur, &, ſi neceſſe fuiſſet, tertia. tum deintegro aut abſoluebat, aut cõdemnabat, atq; in condemnatũ animaduertebat. Sunt autem in Verrinis tria huius generis iudicia, vnum de Philodamo, Nerone Aſiæ prætore iudiciũ exercente, alterum de Sopatro, tertium de Sthenio, Verre Siciliæ prætore quærente. quæ quanquam à Cicerone vt perperam facta afferuntur, tamen, quia eiuſmodi ſunt, vt veterẽ publicorum in prouincia iudiciorum conſuetudinem illuſtrare poſſint, ea breuiſſime perſtringemus. neq; enim aliunde huius rei notitiam haurire, niſi concepta ex vrbanis iudiciis coniectura, poſſumus. de Philodamo res acta in hũc modum eſt: Occiſus erat Lampſaci lictor Verris Cornelius à Philodamo, tum cum legatus Verres erat Dolabellæ in Cilicia procõſulis. cuius cædis cognitio ad Neronẽ Aſiæ prætorem pertinebat. ſic ergo ille narrat: *Deceſſit è prouincia ſua Dolabella, vt in alienã proficiſceretur. cõtendit à Nerone, vt Philodami cauſſam cognoſceret. venerat ipſe, qui eſſet in conſilio, & primus ſententiam diceret. adduxerat etiam præfectos, & tribunos*

militares ſuos, quos Nero omnes in conſilium vocauit. erat in conſilio etiã iudex Verres. erant nõnulli togati creditores Græcorũ. accuſator apponitur ciuis Rom. de creditoribus Lampſacenorũ. cum Dolabella cum ſuis præfectis pugnaret in cõſilio, Verres fortunas ſuas agi diceret, idem teſtimoniũ diceret, idem eſſet in conſilio, idem accuſatorẽ paraſſet, & cum hominem cõſtaret occiſum, tamen de Philodamo Amplius pronunciatũ. altera actione condemnatur perpaucis ſentẽtijs Philodamus, & eius filius. vrget Dolabella, vt quamprimum ſecuri feriatur. In Sopatri autẽ iudicio ita actũ eſt: *Cum Sopater Halycienſis ab inimicis ſuis apud C. Sacerdotem prætorem rei capitalis accuſatus eo iudicio liberatus eſſet, huic eidem Sopatro ijdem inimici ad C. Verrem, cum Sacerdoti ſucceßiſſet, eiuſdem rei nomen detulerunt. citatus reus. cauſſa agitur Syracuſis. crimina tractantur ab accuſatore. cauſſam Sopatri defendebat Q. Minucius eques Rom. poſtquam ad cauſſam dicendam ventum eſt, omnes ſine metu. res illo die non peroratur. dimittitur iudicium. bene ſperare Sopater, quòd prætor quoquo modo ſe in ea quæſtione præbebat, tamen in cõſilio habebat homines honeſtos è conuentu Syracuſano, qui Sacerdotis quoque in conſilio fuerãt, tunc cum eſſet hic idem Sopater abſolutus. cum in conſilium frequentes conueniſſent ijdem, prætor M. Petilium equitem Rom. quem habet in conſilio, iubet operã dare, quòd rei priuatæ iudex eſſet. Petilius recuſabat, quòd ſuos amicos, quos ſibi in cõſilio eſſe vellet, ipſe Verres retineret. Verres dimittit omnes. & ſolus cũ ſua cohorte relinquitur. Minucius iubetur dicere. negat, quia non adſint, qui cauſſam cognorãt. Petilius, ne dicere cogeretur, à ſubſellijs abire cœpit. minãti illi cauſſam ſe ſe, dimiſſo, atq; ablegato cõſilio, defenſurũ negauit, à ſubſellijs diſceßit. Verres iubet, Sopatrũ dicere. idem orare, vt cum conſilio cognoſceret. tum repente Verres teſtes citari iubet. dicit vnus, & alter breuiter. nihil interrogatur. præco dixiſſe pronunciat. prætor de ſella exiluit. hominem à Sacerdote abſolutum indicta cauſſa de ſententia ſcribæ, medici, aruſpicisq; condemnauit.* Iudicium vero tertium Sthenij huiuſmodi fuit: *Verres prætor palam de ſella, ac tribunali pronunciat, ſi quis abſentem Sthenium rei capitalis reum facere vellet, ſeſe eius nomen recepturum. & ſimul, vt nomen deferret, Agathinũ hortari. negauit Agathinus. tum repente Pacilius quidam ait, ſi liceret, nomen abſentis deferre ſe velle. iſte vero & licere, & fieri ſolere, & ſe recepturum. itaque defertur. edicit ſtatim, vt Kal. Decemb. adſit Sthenius Syracuſis. Kal. Dec. mane, vt edixerat, Sthenium reum citari iubet. non reſpondit, non affuit: Verres, quem abſentem reum fecerat, eum abſente accuſatore condemnat. neque enim, ſi præſens Sthenius reus factus eſſet, tamen, cum accuſator non adeſſet, condemnari oportuit.* His tribus iudiciis addere poſſumus etiam quartum, veterũ litteris in primis celebratum, de muliere Smyrnæa. de qua præter Valerium, ac Gellium, ſic Marcellinus prodidit: *Apud proconſulem Aſiæ Dolabellam Smyrnæa materfamilias filium proprium & maritũ venenis necaſſe confeſſa, quòd filium ex priore viro ab eis occiſum comperiſſet, & comperendinata, cũ conſilium, ad quod ex more delata eſt, anceps, quid inter vltionem, & ſcelus ſtatui debeat, hæſitaret, ad Areopagitas miſſa eſt Athenienſes iudices triſtiores, qui cauſſa cognita centeſimo poſt anno cum accuſatore mulierẽ adeſſe iuſſerũt, ne aut abſoluerent veneficã, aut vltrix neceßitudinum puniretur.* Horum igitur iudiciorum partes ſi quis ſingulas attente conſiderauerit, facile intelliget, eandem fuiſſe quæſtionum in prouincia exercendarum conſuetudinem, ac Romæ erat. Quæ cauſſa facit, vt nos in iis explicandis minus laboremus, quod alio loco hoc de genere diſputaturi ſimus.

Atq; hęc quidẽ de prouinciali priuatarũ, & publicarũ cauſſarũ cognitione inuenimus. Illud autẽ vtriq; cõmune fuit, vt in magna cauſſę obſcuritate prętores cauſſam alio reiicere poſſent. Quod video elici poſſe ex epiſt. Cic. ad Sulpiciũ Græciæ prætorem, cum ſcribit: *Pergratum mihi feceris, ſi eos, quando cum ſenatore res eſt, Romam reieceris.* & accuſatione Verris: *Si ex prouincia Sicilia tota ſtatuas idoneum iudicem, aut recuperatorem nullum poſſe reperiri, poſtulat à te, vt Romam reijcias.* & ex iudicio Dolabellæ, qui veneficæ cauſſam dubiam ad Areopagitas Athenas reiecit.

Quæret fortaſſe aliquis: an vero cũ in vna prouincia ac ſæpe duabus, aut tribus præſes

præſes vnus iuredicundo præeſſet, ipſe in tantis occupationibus tãta eſſe diligẽtia potuit,vt præſens omnibus ius poſcentibus ſatisfaceret? minime vero. verũ vicariis ad eam rẽ vſus eſt multis,legatis quidẽ ſuis in primis, aliquãdo etiã quæſtore,nonnunquã etiã aliis,quibus ipſe partem ſuæ iuriſdictionis mãdauit. Ac de legatis quidem non eſt dubiũ, quippe qui vicariã prȩſidis operã in omni prouinciali munere ſuſtinerent. confirmatur tamẽ etiã teſtimonio Ciceronis in Flacciana: *Gratidius legatus, ad quem eſt aditũ, actionẽ ſe daturum negauit. re iudicata ſtari oſtendit placere.* De quæſtore autẽ liquet ex Suetonio: *Cæſari quæſtori Hiſpania vlterior obuenit. vbi cum mandato prætoris iure dicundo conuentus circumiret, Gadibus ingemuit.* & ex diuinatione in Cæciliũ: *Quæſtor ad ſe vocari Agonidem iubet, iudicium dat ſtatim: Si pateret, eam, ſe, & ſua Veneris eſſe dixiſſe. iudicant recuperatores, id quod neceſſe erat. iſte in poſſeſſionem bonorũ mulieris mittit. ipſam Veneri in ſeruitutẽ adiudicat. deinde bona vendit, pecuniã redigit.* & alibi in Verrẽ: *Ceteras dicas omnes illo foro M. Poſtumius quæſtor ſortitus eſt, hanc ſolam tu illo conuentu reperiere ſortitus.* De aliis idem Cicero teſtis eſt,cum procõſul Ciliciæ ſcribit ad Att. *Q. Voluſium miſi in Cyprum, ne ciues Romani, qui ibi negociarentur, ius ſibi dictum negarent. nam euocari ex inſula Cyprios non licet.* & ad fratrem: *Parui refert, abs te ipſo ius dici æquabiliter, & diligenter, niſi idem ab ijs fiet, quibus tu eius muneris aliquam partem conceſſeris.*

Hoc autem in loco illud prætereundum nõ eſt,quod ignoratũ miras huic quæſtioni offundere tenebras poſſet, præſides cum legatis iuriſdictionem mandarunt, non publicarũ quæſtionũ exercitionem mandaſſe, ſed priuatarũ controuerſiarum cognitionẽ,quæ proprie iuriſdictio dicta eſt. quæ quoniã à magiſtratu tota profecta eſt,neq; cum quæſtione,id eſt publicarũ cauſſarum cognitione,coniuncta fuit, quæ à lege tota pependit,ſane intelligendum eſt,præſidem,ne ſi voluiſſet quidem, quæſtioné mandare potuiſſe,niſi forte lege,quæ de quæſtione illa ſcripta eſſet,nominatim cautũ eſſet,vt is,cui exercitio eius quæſtionis obtigiſſet,poſſet eam mandare. Erant enim de ſingulis,vt alibi docebimus,criminibus latæ leges, vt de adulteriis,vi,falſo,peculatu,quibus quid cuique obſeruandũ eſſet, qui aut Romæ quæreret,aut prouinciã obtineret, ſciſcebatur, ex quo intelligi poteſt, cum iuriſdictio mandabatur,priuati tantũ iuris cognitionẽ eſſe mandatã,publici vero iudicij exercitionem nec mandatã eſſe,nec mandari licuiſſe,niſi nominatim id ſcriptum eſſet in lege. Atque hoc mihi videtur voluiſſe Papinianus titulo de officio eius,cui mandata eſt iuriſdictio. quem locum iuriſconſultos torquere pleroſque audio: *Quæcunque ſpecialiter lege, vel ſenatus conſulto, vel conſtitutione principum tribuuntur, mandata iuriſdictione non transferuntur. quæ vero iure magiſtratus competunt, mandari poſſunt. & ideo videntur errare magiſtratus, qui cum publici iudicij habeant exercitionem lege, vel ſenatus conſulto delegatam, veluti legis Iuliæ de adulterijs, & ſi quæ ſunt aliæ ſimiles, iuriſdictionem ſuam mandant. Huius rei fortiſſimum argumentum, quòd lege Iulia de vi nominatim cauetur, vt is, cui obtigerit exercitio, poſſit eam, ſi proficiſcatur, mandare. non aliter itaq; mandare poterit, quàm ſi abeſſe cœperit, cum aliàs iuriſdictio etiam à præſente mandetur. Et ſi à familia dominus occiſus eſſe dicetur, cognitionem prætor, quam ex S.C. habet, mandare non poterit. Qui mandatam iuriſdictionem ſuſcepit, proprium nihil habet, ſed & eius, qui mandauit, iuriſdictione vtitur. verius eſt enim more maiorum iuriſdictionem quidem transferri, ſed merum imperium, quod lege datur, non poſſe tranſire. quare nemo dicit, animaduerſionem legatum proconſulis habere mandata iuriſdictione.* item eodem in titulo Paullus: *Legati proconſulis nihil proprium habent, niſi à proconſule eis fuerit mandata iuriſdictio.*

Ac de priore quidem poteſtatis prætoriæ parte, quã in iuriſdictionem, & quæſtionem diuiſimus, hactenus. nunc de altera diſſeramus, quæ tota ceteris in rebus curandis,atque prouinciæ imperandis verſata eſt, vt in re frumentaria, tributaria, vectigali,& viaria. Quid igitur ad hæc? quid aliud niſi omnia à præſidibus per edicta eſſe adminiſtrata? edicta vero non perpetua fuiſſe, ſed repentina, & peculiaria,

id eſt de ſingulis, vt cuiuſque poſtulauit occaſio, interpoſita. vnde hoc? vnde, niſi ex ipſo huius diſputationis fonte, Siculienſi prætura Verris? *Apronio affirmãte, ſe plus decuma non daturum, exoritur peculiare edictum repentinum: Ne quis frumentum de area tolleret.* item: *Edictũ repẽte naſcitur, vt ante Kal. Sext. omnes decumas ad aquam deportatas haberent.* item: *Duriora edicta interpoſuit, omnium ſuperiorum prætorum auctoritatem repudiauit.* Agamus autẽ de ſingulis, atque, vt quæque prætor curauerit, exquiramus. Frumentũ, vt ab initio dixi, in prouinciis aliud vendebatur, vt decumanum in Sicilia, (nam aliarũ prouinciarũ decumæ Romæ à cenſoribus vendebantur.) aliud emebatur, aliud in cellam prætoris æſtimabatur, aliud imperabatur, aliud honoris cauſſa accipiebatur. Ergo ex legibus, aut ſenatuſcõſultis, aut veteribus, aut recentibus omnia hæc prætor curauit, totumq; ius vendendi, emendi, æſtimãdi, imperandiq; frumenti habuit. Ac de venditione quidẽ quid ea proferã, quæ plurima Cicero obiecit Verri in frumentaria, quòd decumas in Sicilia pluris vendidiſſet, quã per legem oportuiſſet, atq; pecuniã auertiſſet? Nam æſtimationem in eius poteſtate ſitã fuiſſe, illa declarãt: *Cum ex S. C. & legibus frumentum ei in cellam ſumere liceret, idq; frumentũ ſenatus ita æſtimaſſet, quaternis ſeſtertijs tritici modiũ, binis hordei, iſte numero ad ſummã tritici adiecto tritici modios ſingulos cum aratoribus denarijs ternis æſtimauit.* & poſt: *Totus quæſtus hic æſtimationis ex annonæ natus eſt varietate. hoc enim magiſtratus in prouincia aſſequi poteſt, vt ibi accipiat, vbi eſt cariſſimum. ideo valet iſta ratio æſtimationis in Aſia, valet in Hiſpania, valet in ijs prouincijs, in quibus vnum pretium frumento eſſe nõ ſolet.* Eadẽ vero etiã ratione frumenti emendi, & imperãdi auctoritatẽ prætoris totã fuiſſe, oſtendit idem, cũ inquit, *Verrem prætorẽ frumentũ in Sicilia emere debuiſſe ex S. C. & lege Terentia, Caſſia; emũdi duo genera fuiſſe, vnum alterarũ decumarum, alterũ, quod præterea ciuitatibus æqualiter eſſet diſtributũ; illius decumani tãtum, quãtum ex primis decumis fuiſſet, huius tritici modium octoginta millia; pretium autẽ cõſtitutum decumano in modios ſingulos ſeſtertios ternos, imperato ſeſtertios quaternos. atq; ita in frumentum imperatum ſeſtertium duodeuicies in annos ſingulos Verri decretum, quod aratoribus ſolueret in alteras decumas fermè ad nonagies. Verrem eam pecuniã ſuã auertiſſe.* Iam vero, vt vinũ quoddam fuit honorariũ, quod prætori honoris cauſſa, teſte Iſidoro, dabatur, ſic etiã frumentum honorarium. vini meminit Cato in oratione de innocentia ſua: *Cum eſſem in prouincia legatus, cum plures ad prætores, & conſules vinum honorarium dabãt, nunquam accepit ne priuatus quidem.* frumenti, vt dixi, Cicero in Piſonẽ: *Qui modus tibi fuit frumenti æſtimati, qui honorarij? ſiquidem poteſt vi, ac metu extortum honorarium nominari. vnus tu dominus, vnus æſtimator, vnus venditor tota in prouincia per triennium frumenti omnis fuiſti.* Honorarium vero vinum, atq; frumentum vectigalis, credo, prætorij pars fuit eius, quod ſe remiſiſſe Ciliciæ Cicero gloriatur cum Attico: *Dixi, me coacturum, homines non modo non recuſare, ſed etiam hoc dicere, ſe à me ſoluere. quod enim prætori dare conſueſſent, quoniam ego non acceperam, ſe à me quodammodo dare, atque etiam minus eſſe aliquanto in Scaptij nomine, quàm in vectigali prætorio.* Ac rem quidem vectigalem frumentariam ordine ita curarunt.

Extra ordinem autem vectigalia noua inſtituerunt, ac tributa imperarunt, verum non ſine crimine. De vectigalibus teſtimonio ſunt illa Ciceronis in Fonteiana: *Crimen à Plætorio ita conſtitutum eſt; Fonteio, non in Gallia primum veniſſe in mentem, vt portorium vini inſtitueret.* & in Piſoniana: *Vectigalem prouinciam ſingulis rebus, quæcunque venirent, certo portorio impoſito ſeruis tuis publicanis à te factam eſſe meminiſti?* Tributa vero prouinciis à prætoribus aliquando eſſe ſiue ex fœdere, ſiue ex Senatuſconſulto, ſiue ex ipſorum libidine imperata, multorum præturæ oſtendunt, vt Verris, Appij, & Scipionis. Ac de Verre quidem ſic Cicero: *Imacharenſes iam omni frumento ablato; iam omnibus iniurijs tuis exinanitos tributum ferre miſeros coẽgiſti. recita decretum de tributis.* Quin etiam alio loco prætores ſæpe naues, nautas, militéſq; prouinciæ ciuitatibus ex fœdere imperaſſe inquit;

inquit;ſumptum autem ex ordine nauarcho à ſua quaque ciuitate ſuppeditatum extra ordinem prætori adnumeratum, & quidem ipſius iuſſu prætoris eſſe. vnde illa: *Sumptum omnem in claſſem frumento, ſtipendio, ceteriſq; rebus nauarcho ſuo quæq; ciuitas ſemper dare ſolebat. is neque vt accuſaretur à nautis, committere audebat, & ciuibus ſuis rationem referre debebat. in illo omni negotio non modo labore, ſed etiam periculo ſuo verſabatur. erat hoc vt iudicio factitatum ſemper, nec ſolum in Sicilia, ſed in omnibus prouincijs, etiam in ſociorum ac Latinorum ſtipendio, ac ſumptu, tum cum illorum auxilijs vti ſolebamus. Verres poſt imperium conſtitutum primus imperauit, vt ea pecunia omnis à ciuitatibus ſibi adnumeraretur, vt is eam pecuniam tractaret, quem ipſe præfeciſſet.* de Appio vero Ciliciæ proconſuli ſic cum Attico: *Audiuimus nihil aliud, niſi imperata ἐπικεφάλεια eos ſoluere nõ poſſe, poſſeßiones omnium venditas, ciuitatum gemitus, ploratus, monſtra quædam non hominis, ſed feræ neſcio cuius immanis.* Imperata vero ἐπικεφάλεια vocat tributa, quæ in capita, aut in oſtia impoſuerat Appius. quorum etiam ſcribens ad ipſum Appium meminit, his verbis: *Principes ciuitatum à me poſtularunt, ne in venditionem tributorum, & illam acerbißimam exactionem capitum atque oſtiorum inducerentur ſumptus minime neceſſarij.* De Scipione vero Syriæ proconſule Cæſar in hunc modum: *Ciuitatibus, tyranniſq; magnas imperauerat pecunias. item à publicanis ſuæ prouinciæ debitam biennij pecuniam exegerat, & ab eiſdem inſequentis anni mutuam præceperat, equitéſque toti prouinciæ imperauerat.* & paullo poſt: *Interim acerbißime imperatæ pecuniæ tota prouincia exigebantur. in capita ſingula ſeruorum, ac liberorum tributum imponebatur. columnaria, oſtiaria, frumentum, milites, remiges, arma, tormenta, vecturæ imperabantur. cuius modo rei nomen reperiri poterat, hoc ſatis eſſe ad cogendas pecunias videbatur.* Quod autem dixi de portoriis, & tributis, idem etiam de curatione viarum adiungo. cuius Fonteiana prætura illuſtre præbet documentum: *M. Fonteius, cum maioribus reip. curis impediretur, & cum ad remp. pertineret, viam Domitiam munire, legatis ſuis negotium dedit. itaque præfuerunt, imperauerunt pro dignitate ſua quod viſum eſt, & probauerunt.* Ex his autem coniecturam de aliis quoque rebus facere poſſumus, vt quæcunque aut ordine, aut extra ordinem imperanda prouinciæ fuerint, ea per edicta repentina à prætoribus eſſe imperata, dicamus.

Vt autem præſides multi libidine atque auaritia obcæcati noua vectigalia, ac noua tributa prouinciis impoſuerunt, aliáque ad perniciem earum plurimæ imperarunt, ſic nonnulli tanta caritate, atque abſtinentia fuerunt, vt non ſolum publica vectigalia ſuſtulerint, ſed etiam prætorium ipſum vectigal, in quo præcipue Cicero gloriatur, remiſerint, neque vlli alij rei, quàm commodis, ornamentiſq; ſociorum, ſtuduerint. vnde honores ſummos ab ipſa prouincia retulerunt, legationes, ſtatuas, fana, dies feſtos. Ac de legationibus quidem Romam honoris cauſſa mittendis & monumento quodam extruendo, extat aliquid in epiſtolis Appianis. de die vero feſto indicio ſunt Marcellea, & Mucia, quæ Siculi M. Marcello, & Aſiani Q. Mucio inſtituerunt; quorum Cicero, & Aſconius meminere. Eiuſmodi vero ſe affici ornamentis, ipſe in Cilicia Cicero, qua erat animi moderatione, prohibuit. ſic enim ſcripſit ad Atticum: *Ob hæc beneficia, quibus illi obſtupeſcunt, nullos honores mihi niſi verborum, decerni ſino; ſtatuas, fana, τέθριππα prohibeo.*

De imperio Præſidum, ſiue adminiſtratione rei militaris. CAP. VI.

HACTENVS de poteſtate prætoria dictum ſit, quæ pars maxima officij præſidis fuit. reliquum eſt, vt de imperio, id eſt de rei militaris tractandæ iure, ac ratione breuiter, quod huius loci ſit, diſſeramus. huic enim rei Romani præſides non minus, ac iuriſdictioni, operam dederunt. neque id iniuria. hac enim cum ſocios in fide continuerunt, exercitus terrorem, bellíque minas, ſi deficerent,

cerēt,oſtentantes,tum prouinciam à finitimorum hoſtium incurſionibus, aut latronum populationibus tutam præſtiterunt.Itaque,vt poteſtatis adminiſtratio integritatem,æquitatem,& humanitatem præſidis deſiderauit, ſic imperij tractatio rei militaris prudentia,ſeueritate, & fortitudine eguit.Imperium autem hoc loco nihil aliud eſt,quàm ius,vt dixi,habendi exercitus,belli gerendi,& rei totius bellicæ capeſſendæ.quo modo accepit Cicero tum, cum dixit: *Demus imperium C. Cæſari,ſine quo exercitus haberi,bellum geri, res militaris adminiſtrari non poteſt.* & alibi:*Decreui imperium exercitum habenti.quid eſt enim ſine imperio exercitus?* quibus verbis ſignificatur,præſidi,qui habeat imperium,ius eſſe permiſſum exercitui imperandi,bellum auſpiciis ſuis gerendi,& totius rei militaris ſuo conſilio,atque arbitrio in ſua prouincia gubernandæ. de quibus videtur eſſe faciendum vt ſigillatim dicamus,quemadmodum ante de iuriſdictione fecimus.

Primum ergo omnium exercitum Romanum ex legionibus,vt diximus, auxiliiſq; ſociorum confectum,aut præſes ipſe ex S. C.nouum in vrbe conſcripſit, aut veterem à deceſſore ſuo in prouincia accepit. Ac nouum quidem conſcripſerunt eo modo,quo ſupra diximus,cum iura Romanæ militiæ inueſtigauimus. acceperunt autem veterem aut ab ipſo præſide decedente, aut à legato eius. acceptum vero luſtrarunt. & concione apud eum habita, ad tempus nimirum accommodata,ſi qua corrigenda in eo,aut immutanda viſa ſunt,propoſito edicto emendarunt & immutarunt.ſic enim cum ceteros feciſſe video,tum Cn.Manlium,bello Gallo græco,de quo Liuius:*Vere primo Epheſum conſul venit, acceptiſq; copijs à L. Scipione, & exercitu luſtrato,concionem apud milites habuit;* & L.Paullum bello Perſico, prout ipſe in concione Romæ dixit: *Quincto die Delphis Appollini pro me, exercitibus, & claßibus veſtris ſacrificaui. Delphis quincto die in caſtra perueni. vbi exercitu accepto mutaui quædam, quæ magna impedimenta victoriæ erant.* Quem eundem locum explicauit Plutarchus his verbis: *Paullus quincto die cum Delphos veniſſet, poſt totidem alios exercitum accepit in Macedonia, & ſolemnem eius peregit luſtrationem.* poſtremo vero ſic etiam feciſſe animaduerto in Cilicia M. Tullium, quippe qui ſcribat:*In caſtra veni* A. D. VII. *exercitum luſtraui apud Iconium.*

Erat autem Luſtratio ſolemne ſacrificium, quod faciebant ſub dio ad luſtrandum,id eſt expiandum,exercitum,cenſorio non abſimile, quo populus Roma.in campo Martio luſtrabatur.quemadmodum innuit Plutarchus,& Cicero; Plutarchus quidem in Bruto:*Cæſar in caſtris luſtrato exercitu paullum frumenti, & quinque drachmas viritim ad ſacrificium diſtribuerat. Brutus autem,eius egeſtate damnata,primum ſub dio exercitum, vt mos fuit,luſtrauit, deinde hoſtijs multis centuriatim,ac denarijs quinquagenis diſtributis alacriores milites reddidit. tum oſtētum Caſſio in luſtratione eſt factum, quòd coronam inuerſam ei lictor porrexit;* Cicero vero in libris de diuinatione:*Cum imperator exercitum, cenſor populum luſtrat, bonis nominibus, qui hoſtias ducant, deliguntur.*

Iam vero qualis militaris diſciplinæ in caſtris emendatio fuerit,P.Scipionis imperatoris ad Numantiam,& Q.Metelli in Numidia nota ſeueritas ſatis eſſe documento poſſunt. de quibus Appianus in Iberica, Salluſtius in Iugurthina copioſe, eleganterque ſcripſerunt.

Ceterum tantum imperatori in exercitum ſuum imperium eſt permiſſum, vt non priuatas ſolum controuerſias,ſed etiam publicas cum conſilio,ac ſine conſilio cognouerit,ac demum ſummam vitæ, neciſq; cuiuſque poteſtatem habuerit. iuris ab eo in caſtris dicti hæc argumento ſunt. *Scipio*, vt ſcribit Gellius, *quodam die ius in caſtris ſedens dicebat. tum è militibus,qui in iure apud eum ſtabant, interrogauit quiſpiam ex more,in quem diem, locumq; vadimoniũ promitti iuberet. & perendie,inquit,ſe ſe ſiſtant in illo loco,oppidum,quod oppugnabat,oſtendens.die tertio in quem vadari iuſſerat,oppidum captum.eo die in arce eius oppidi ius dixit.* Idem vt tradit Liuius,*tres recuperatores cum ſe daturum pronunciaſſet,qui cognita cauſſa,te-*

ſtibus

ſtibusq; auditis iudicarent, vter prior in oppidum tranſcendiſſet, C. Lælio, & M. Sempronio aduocatis partis vtriuſq; P. Cornelium Caudinum de medio adiecit, eosq; tres recuperatores conſidere, & cauſſam cognoſcere iuſsit. Quin etiam ad Cæſarem imperatorem, bello ciuili, *quaſcunque controuerſias inter ſe milites habuerant, ſua ſponte,* vt ipſe ſcribit, *introduxerunt.* At vero capitalium rerum cognitionem imperatores in caſtris exercuiſſe, atque vſque ad extremum ſupplicium ciuium Roma. nedum ſociorum progreſſos eſſe, & ego oſtendi, cum de iure ciuium Roma. diſputaui, & Valerius plurima nobis, eaq; nobiliſſima exempla ſuppeditat, vbi militaris diſciplinæ monumenta pertractat. vnde loci illius in Rhetoricis Herenianis ſententia eluceſcit, vbi ſcribitur, *deprecationis ſtatum in iudicium non venire, ſed in ſenatum, aut ante imperatorem, & in conſilium.* nimirum enim hoc ille voluit, imperatorem ſine conſilio, abſoluere pro arbitrio reum deprecantem potuiſſe. Nam quòd cum conſilio capitalia cognouerit, ſeditio militaris ad Sucronem Scipione imperatore diſcuſſa teſtimonio eſt. de qua Liuius: *Conſilium de ijs Carthagine erat, certabatúrque ſententijs, vtrum in auctores tantum ſeditionis animaduerteretur, an plurium ſupplicio vindicanda ſeditio eſſet. vicit ſentẽtia lenior, vt, vnde culpa eſſet orta, ibi pœna conſiſteret. Præconis audita vox, citantis nomina damnatorum in conſilio. nudi in medium protrahebantur. & ſimul omnis apparatus ſupplicij expromebatur. deligati ad palum virgiſq; cæſi, & ſecuri percuſsi ſunt.*

Neque vero imperatores ipſi ſolum hoc ius habuerunt, ſed eorum etiam legati tribuni militum, & præfecti, vt ius dicerent, ac delicta pro ſuæ quiſque auctoritatis modo caſtigarent. quod cum ſcripſit Macer libro primo de re militari, tum Liuius ſignificat in ſeditione, de qua dixi, Sucronenſi. *Forma tamen Romanorum caſtrorum,* inquit, *conſtabat ea vna ſpe, quòd tribunos ex contagione furoris haud expertes ſeditionis ratiſore, & iura reddere in principijs ſinebant, & ſigna ab eis petebant, & in ſtationem, ac vigilias in ordinem ibant.* & poſt: *Citati nominatim omnes apud tribunos militum in verba P. Scipionis iurarunt.* Erant autem Principia locus in caſtris poſt prætorium, & quæſtorium, nobiliſſimus, nẽpe in quo legati, tribuni militum, ac primorum maxime ordinum ductores non aliter, ac imperator in prætorio, quæſtor in quæſtorio, tendebant, ac ius dicebant. Vnde mulctæ plerunque de militibus in principiis ſumptæ leguntur. quarum aliquot apud Frontinum extant exempla, vbi agit de diſciplina, & Florus de bello Gallico. *Itaq; tantus gentis nouæ terror in caſtris, vt teſtamenta paſsim in principijs ſcriberentur.* & Liuius lib. VII: *Milites non in circulis modo fremere, ſed iam in principijs, ac prætorio in vnum ſermones confundi.*

Quod autem dixi de auſpiciis imperatoris, id fuit huiuſmodi. Inſtitutum quippe ab initio fuerat, vt nihil neque domi, neque militiæ, niſi auſpicato, gereretur. *quippe quòd,* vt inquit apud Liuium Cn. Manlius, *nullius calumniæ ſubijcerentur ea, quæ dij comprobauiſſent.* Auſpicia vero in exercitu vnius tantum fuerunt imperatoris, cui ea prouincia eueniſſet. ceteri auſpiciis eius pugnare, ipſe bellum, vt ductu, ſic auſpiciis ſuis gerere dicebatur. vnde dixit Scipio ad ſeditioſum exercitum: *Quin mihi ne hodie quidem ſcire videmini, quo amentiæ progreſsi ſitis; quid facinoris in me, patriámque veſtram, quid in deos ſacramenti teſtes, quid aduerſus auſpicia, ſub quibus militatis, quid aduerſus morem militiæ, diſciplinámque maiorũ, quid aduerſus ſummi imperij maieſtatem auſi ſitis.* Itaque nec Imperatoris nomen, nec ſupplicatio, nec triumphus dabatur aut legato, aut vlli alij exercitus præfecto, ne ſi eorum quidem opera, atque virtute imperator abſens, aut ægrotus victoriam adeptus eſſet; quòd non eorum auſpiciis res eſſet geſta, ſed ipſius imperatoris.

Ceterum in caſtris auſpicia duo adhibuerunt, vnum coactum, alterum ex acuminibus. Coactum autem appellarunt, tripudium; cuius hæc fuit conſuetudo. ſingulis quippe magiſtratibus, qui imperium haberent, pullarij præſto erant, qui

iuſſu eorum,eſurientibus pullis,quos è cauea emittebant,cibum obiiciebant,atq; rei euentum ex eorum paſtu coniiciebant;nam,ſi offa obiecta,aliquid è pullorum paſcentium ore in terram cecidiſſet,tripudium ſoliſtimum dicebatur, ac proſperum habebatur,ſin minus,infauſtum. Ac magiſtratus quidem, qui in conſulatu, & prætura prouinciam obtinuiſſent,non niſi addicentibus pullis, rem vllam aggrediebantur. at proconſules,& proprætores,vt qui ſine magiſtratu eſſent,ea non obſeruabant. Atque harum quidem rerũ auctor eſt Cicero in libris de diuinatione: *Noſtri magiſtratus auſpicijs vtuntur coactis: neceſſe eſt enim offa obiecta cadere fruſtum ex pulli ore, cum paſcitur.* item: *Bellicam rem maiores noſtri adminiſtrari niſi auſpicato, noluerunt. quàm multi anni ſunt, cũ bella à proprætoribus & procõſulibus adminiſtrãtur, qui auſpicia non habent? itaq; nec amnes tranſeunt auſpicato, nec tripudio auſpicãtur.* itẽ: *Sed quia cũ pulli paſcuntur, neceſſe eſt aliquid ex ore cadere, & terram pauire, terripauium primo, poſt tripudium dictum eſt. hoc quidem iam tripudium dicitur. cum igitur offa iam cecidit ex ore pulli, tum auſpicanti tripudium ſoliſtimum nunciat.* item: *Hoc quoque, quod dixi, coactum, tripudium ſoliſtimum dicitis.* Vnde Liuius bello Samnitico: *Tertia vigilia noctis Papirius ſilentio ſurgit, & pullarium in auſpicium mittit. cum pulli non paſcerentur, auſpicium mentiri auſus, tripudium ſoliſtimum conſuli nunciauit. conſul lætus auſpicium egregium eſſe, ac deis auctoribus rem geſturos pronunciat, ſignumq; pugnæ proponit.* & bello Punico: *Paullus conſul, cum ei ſua ſponte cunctanti pulli quoque auſpicio non addixiſſent, obnunciari iam efferenti porta ſigna collegæ iuſſit.* Auſpicium autem ex acuminibus cuiuſmodi fuerit, incompertum, eius Cicero tantummodo meminit primum loco prolato, cum dixit: *Ex acuminibus, quod totum auſpicium militare eſt, M. Marcellus totum omiſit;* deinde in ſecundo de natura deorum: *Negligentia nobilitatis auguriorum diſciplina omiſſa, veritas auſpiciorum ſpreta eſt, ſpecies tantum retenta. itaque maximæ reip. partes, in his bella, quibus reip. ſalus continetur, nullis auſpicijs adminiſtrantur, nulla perennia ſeruantur, nulla ex acuminibus.*

Neque vero ſolum auſpicia, ſed etiam omina obſeruabant. Fuerunt autem omina, dicta, factáque, quæ audita, ac viſa ad imperatorem rem aggredientem pertinere poſſent, quæ cum temere eſſent oblata, propterea ab eo accipi, & non accipi poterant: factum, vt illud C. Flaminij, de quo Cicero: *Flaminius exercitu luſtrato, cum contra Annibalem legiones duceret, ipſe, & equus eius concidit, nec eam rem religioni habuit.* & alterum Cæſaris, de quo Suetonius: *Cæſar prolapſus ingreſſu nauis cum in Africam aduerſus Iubam tenderet, verſo ad melius omine, Teneo te, inquit, Africa.* Dictum, quale illud Paulli Aemilij, cui paranti expeditionem aduerſus Perſeum regem Macedoniæ, cum filiola mœſta occurriſſet, dicens, *Perſa perijt,* reſpondit, *Accipio omen.* erat autem catella mortua eo nomine; & alterum conſulum Romanorum, de quo Liuius: *Samnites vociferari, ſe in auctoritate Tarentinorum manere, nec deſcendere in aciem. Accipere ſe omen conſules aiunt, & eam precari mentem hoſtibus, vt ne vallum quidem defendant.*

An vero res auſpicato tantum aggrediebantur? non ſed etiam litato. oſtendit multis in locis Liuius, vt bello Samnitico: *Auſpicia ſecunda eſſe pullarius nunciat. litatum præterea egregie eſt. auctoribus dijs ad rem gerendam proficiſcimur.* & prœlio Allienſi: *Nec auſpicato, nec litato inſtruunt aciem.* & bello Gallogræco: *Conſul cum auſpicio operam dediſſet, deinde immolaſſet, in quattuor partes diuiſas copias educit.* Erat autem litare pacem immolandis hoſtiis impetrare. id autem fiebat, cum cæſa hoſtia aruſpices exta diligenter aperientes, atque inſpicientes ex quibuſdam aruſpicinæ præceptis propitios, aut infeſtos deos interpretabantur. In extis autem vt iecore, pulmone, & corde caput, & fiſſum obſeruabant, in primis an aucta, an imminuta eſſent, cum in iis partem familiarem, atque hoſtilem, ſic enim vocabant, conſtituiſſent. Itaque, ſi caput in iocinore non fuiſſet, auſpicia peſtifera eſſe, ſi auctum eſſet, læta portendi omnia, exiſtimabant. Vnde Liuius bello Iſtrico: *Conſulibus*

bus immolantibus Ioui ſingulis bubus, vti ſolet, in ea hoſtia, qua Q. Petillius ſacrificauit, in iocinore caput non inuentum. id cum ad ſenatum retuliſſet, boue perlitare iuſſus. & bello Samnitico: *Conſules priuſquam educerent in aciem, immolarunt. Decio caput iocinoris à familiari parte cæſum aruſpex dicitur oſtendiſſe. alioquin acceptam dijs hoſtiam eſſe. Manlium egregie litaſſe. atqui bene habet, inquit Decius, ſi ab collega proſpere litatum eſt.* & bello Punico: *Fabio auſpicanti, priuſquam egrederetur ab Tarento, aues ſemel, atque iterum non addixerunt. hoſtia quoque cæſa conſulenti deos aruſpex cauendum à fraude hoſtili, & ab inſidijs prædixit.* & alibi: *Immolaſſe eo die quidam memoriæ prodidere conſulem Marcellum, & prima hoſtia cæſa iecur ſine capite inuentum, in ſecunda omnia comparuiſſe, quæ aſſolent. auctum etiam viſum eſſe in capite. nec id ſanè aruſpici placuiſſe, quòd ſecundum trunca, & turpia exta nimis læta apparuiſſent.* & Cicero de diuinatione: *Fiſſum familiare tractant, & vitale caput iecoris ex omni parte diligentiſſime conſiderant.* Quæ omnia Lucanus diſertiſſime videtur complexus, his verſibus:

Sacris tunc admouet aris
Electa ceruice marem. iam fundere Bacchum
Cœperat, obliquoq; molas inducere cultro.
Impatiensq; diu non grati victima ſacri,
Cornua ſuccincti premerent cum torua miniſtri,
Depoſito victum præbebat poplite collum.
Nec cruor emicuit ſolitus, ſed vulnere largo
Diffuſum rutilo nigrum pro ſanguine virus.
Palluit attonitus ſacris feralibus Aruns.
Atq; iram ſuperum raptis quæſiuit in extis.
Terruit ipſe color vatem. nam pallida tetris
Viſcera tincta notis, gelidoq; infecta cruore,
Plurimus aſperſo variabat ſanguine liuor.
Cernit tabe iecur madidum, venaſq; minaces
Hoſtili de parte videt. pulmonis anheli
Fibra latet, paruaſq; ſecat vitalia limes.
Cor iacet, & ſaniem per hiantes viſcera rimas
Emittunt, produntq; ſuas omenta latebras.
Quodq; nefas, nullis impune apparuit extis,
Ecce videt capiti fibrarum increſcere molem.
Alterius capitis, pars ægra, & marcida pendet.
Pars micat, & celeri venas mouet improba pulſu.
His vbi concepit magnorum facta malorum,
Exclamat: vix fas ſuperi, quæcunque mouetis,
Prodere me populis. neque enim tibi ſumme litaui
Iuppiter hoc ſacrum, cæſiq; in viſcera tauri,
Inferni venere dei. non fanda timemus.
Sed venient maiora metu. Dij viſa ſecundent,
Et fibris ſit nulla fides, ſed conditor artis
Finxerit iſta Tages.

Quæ

Quæ vero exta valde aucta erant, ea Magmenta dicta eſſe arbitror. cuius vt ſacrificalis vocis mentio eſt apud Varronem, Feſtum, & Arnobium libro aduerſus gentes ſeptimo, & in vetere aræ inſcriptione, quæ Narbone, & Pataui legitur, in qua eſt: *Si quis hic hoſtia ſacrum faxit, quod magmentum nec protollat, idcirco tamen probe factum eſto.* Vouet enim aram ille, cum ea conditione, vt etiam ſi ſacrificium magmentum, id eſt exta aucta non oſtendat, nihil tamen triſte portendat, vnde magmentaria vaſa eſſe quidam putarunt, in quibus ipſa magmenta reponerentur.

Ac de auſpiciis quidem imperatoris hæc dicta ſint. De ratione vero rei gerendæ, ſatis conſtat, qui prouinciam cum imperio obtineret, eum aut per ſe cum conſilio de ſumma belli ita decreuiſſe, vt penes eum ius ipſum fuerit dimicandi, oppugnandi, obſidendi, inſidias ſtruendi, ſignum pugnæ, ac receptui dandi, caſtra locandi, muniendi, mouendi, præterea milites in æſtiua, atque hiberna deducendi, obſides hoſtibus dandi, & accipiendi. ad hæc autem agenda legatorum, & quæſtorum in primis opera eſſe vſum, quibus imperium committere conſueuit, præterea tribunorum, præfectorum, centurionum, & decurionum, prout res, atque eorum auctoritas tulit. Quarum rerum variam, ac multiplicem diſciplinam Paullus Æmilius in Macedonia in concione militari breui complexus eſt, de qua Liuius: *Hæc cum ita fieri placere, concione aduocata, pronunciaſſet, adiecit vrbanæ concioni conuenientem orationem. Vnum imperatorem in exercitu prouidere, & cōſulere, quid agendum ſit debere, nunc per ſe, nunc cum ijs, quos aduocauerit in conſilium. qui non ſint aduocati, eos nec palam, nec ſecreto iactare conſilia ſua. militem hæc tria curare debere: corpus vt quàm validiſsimum & perniciſsimum habeat, arma apta, animum paratum ad ſubita imperia: cetera ſcire de ſe dijs immortalibus, & imperatori ſuo curæ eſſe. in quo exercitu miles, & imperator rumoribus vulgi circumagatur, ibi nihil ſalutare eſſe. ſe quod ſit officium imperatoris, prouiſurum, vt bene gerendæ rei occaſionem eis præbeat, illos nihil, quid futurum ſit, quærere; vbi datum ſignum ſit, tum militarem operam nauare. ab his præceptis concionem dimiſit, vulgo etiam veteranis fatentibus, ſe illo primum die, tanquam tirones, quid agendum eſſet in re militari, didiciſſe.* multóque apertius Cicero, cum in libris de oratore hæc omnia ad imperatoris definitionem dixit pertinere: *Nam ſi forte quæreretur*, inquit, *quæ eſſet ars imperatoris, conſtituendum putarem principio, quis eſſet imperator. qui cum eſſet conſtitutus adminiſtrator belli gerendi, tum adiungeremus de exercitu, de caſtris, de agminibus, de ſignorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de inſidijs faciendis, atque vitandis, de reliquis rebus, quæ eſſent propriæ belli adminiſtrandi. quarum qui eſſent animo & ſcientia compotes, eos eſſe imperatores dicerem.*

Quod autem dictum eſt, imperatorem aut per ſe, aut cum conſilio ſtatuiſſe, id fuit eiuſmodi, vt imperatores, quemadmodum in rebus capitalibus cognoſcēdis, ſic in militaribus conſultandis conſilium adhiberent. Erat autem conſilium caſtrenſis quaſi quidam ſenatus ex ſenatoribus, ſi qui forte in caſtris aderant, & aliis idoneis hominibus conſtitutus. vt oſtendit Salluſtius, qui inquit: *Metellus propere cunctos ſenatorij ordinis ex hibernis accerſiri iubet. eorum, & aliorum, quos idoneos ducebat, conſilium habet. ita more maiorum ex conſilij decreto per legatos Iugurthæ imperat argenti pondo ducenta millia.* & Polybius, qui primum centurionem conſilij fuiſſe participem ſcribit; & Cicero, qui ad ſenatum: *Exiſtimaui, me iudicium veſtrum ad regem deferre debere, eiq; præſidium meum, & fidem, & diligentiam polliceri, quæcunque eſſem in conſilio meo cum rege locutus.* & Liuius, qui bello Ætolico: *Acilius, priuſquam prætorium dimitteret, denunciauit, vt ante lucem armati eſſent*

Quanquam autem ſummū ius penes imperatores omnia pro ſuo iudicio peragendi fuit, multis tamen legibus eorum etiam compreſſa poteſtas ita fuit, vt neque exercitum aduerſus quoſcunque vellent hoſtes adducere, neque apud quoſcunque

cunq; ſocios vellent hibernare liceret. Ac de hoſtibus quidem extra prouinciam perſequendis, video cum aliis legibus, tum Cornelia maieſtatis, & Iulia repetũdarum poſtremo eſſe ſancitum. vt Cicero oſtẽdit inuehens in Gabinium: *Exercitum eduxit è Syria. qui licuit extra prouinciam. tribuit ſe mercenarium comitem regi Alexandrino. in Aegyptum venit. ſigna contulit. hic, ſi mentis ſanæ eſſet, auſus eſſet, mitto exire de prouincia, educere exercitum, bellum ſua ſponte gerere, in regnum iniuſſu populi, aut ſenatus accedere. quæ cum plurimæ leges veteres, tum lex Cornelia maieſtatis, Iulia de pecunijs repetundis, planiſſime vetant.* De ſociis autem legibus erat cautum, apud quos milites in ſtatiua deduci, ac non deduci liceret. Hæc autem ſtatiua duo fuerunt, æſtiua, & hiberna. Æſtiuorum meminit Salluſtius Iugurthino: *Albinus, quantum temporis æſtiuorum in imperio fuit, plerunq; milites in ſtatiuis caſtris habebat.* & Liuius Samnitico: *Conſul educto in æſtiua milite, dum quietos Samnites habebat, exercitum purgare miſſionibus turbulentorum hominum inſtituit.* & Cicero in Verrem: *Ac primo ad illa æſtiua prætoris accedunt, ipſam illam ad partem littoris, vbi iſte per eos dies tabernaculis poſitis caſtra luxuriæ collocarat.* Cum autem milites per hyemem aut ſub tabernaculis pellibus contectis, aut ſub tectis ædificiorum haberẽtur, hinc hibernacula, atq; hiberna fluxerũt. quod ſignificauit Liuius lib. XXXVII: *Aut ſub pellibus habendos milites eſſe; aut, ſi concedere in hiberna vellent, differendum eſſe in æſtatem bellum;* & Cæſar lib. III: *Eiuſmodi tempeſtates ſunt cõſecutæ, vt continuatione imbrium diutius ſub pellibus milites contineri non poſſent. itaq; exercitum Cæſar in hibernis collocauit.* Ac de hibernaculis quidem, quæ ad continuãdum hieme bellum Veienti primum bello facta ſunt, ſcriptum eſt apud Liuium lib. IIII. & in lege vetere Thermenſium ſupra ſcripta. De hibernis autem Cicero pro Pompeio: *Iam vero quemadmodum milites hibernẽt, quotidie ſermones, ac litteræ perferuntur, non modo vt ſumptũ faciat in militem, nemini vis affertur, ſed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. hiemis enim, non auaritiæ perfugium maiores noſtri in ſociorum atq; amicorum tectis eſſe voluerunt.* Addo etiam imperatorem exercitum pro arbitrio non potuiſſe dimittere. atq; hoc quidem ex auctoritate Ciceronis, qui inquit in Piſonem: *Cum tibi ad priſtinas clades acceſſio fuiſſet Aetoliæ repentinus interitus, exercitum dimiſiſti, neque vllam pœnam, quæ tanto facinori deberetur, non maluiſti ſubire, quàm numerum tuorum militum, reliquiasq; cognoſcere. dimittendi vero exercitus quam potes afferre cauſſam? quam poteſtatem habuiſti quã legem, quod ſenatuſconſultum, quod ius, quod exemplum?* Ac quemadmodum quidem aut imperator, aut præfecti eius ſigillatim ſua quiſq; munera imperij, poteſtatis ve expleuerit, ſatis, quantum ad præſentem diſputationem attinuit, nobis expoſitum ſit. qui non de re militari adminiſtranda, ſed de iure prouinciali tuendo ſcribere inſtituimus.

De nomine imperatoris, & ſupplicatione imperatori decretis. CAP. VII.

QVI vero imperium recte, ac feliciter adminiſtrarunt, iis hæc, quæ maxima apud eos habita ſunt, decora patuerunt, abſenti nomen imperatoris, & ſupplicatio, præſenti triumphus. Sed de triumpho poſterius, nunc de imperatoris nomine, ac ſupplicatione dicamus. Imperatoris nomen appellatio fuit militaris, qua præſens re bene geſta primum militum acclamatione in caſtris, deinde ſentẽtia ſenatus in vrbe ornatus eſt. Etenim imperatoris vocabulo duobus modis vſi ſunt, vno pro quocunq; exercitus duce, qui ſuis auſpiciis rem gereret, & qui imperium, id eſt ius belli gerendi, haberet; altero, qui hoſtibus magno prœlio fuſis, ac profligatis, eo nomine, militum acclamatione affectus eſſet. Scribit autem Appianus libro II. Ciuilium, obſeruatum eſſe antiquitus, vt non, niſi magnis rebus geſtis, acclamaretur. at ſua ætate (fuit autem Hadriani æqualis) decẽ millibus occiſis acclamatum eſſe. Addit Dio libro LX, non, niſi ſemel, de vno bello aliquem appellari imperatorem

ratorem licuiſſe. Ex hoc autem fonte illa Ciceronis fluxerunt: *Magnum numerum hoſtium cæcidimus. caſtella munitiſsima cepimus, incendimus, imperatores appellati ſumus*, & Scipionis illud apud Liuium: *Sibi maximum nomen imperatoris eſſe, quo ſe milites ſui appellaſſent, regium nomen alibi magnũ, Romæ intolerabile eſſe.* & D. Bruti: *Progreſſus ſum ad Inalpinos, nomen captans imperatorium.* Neque vero ſolum, ſi ipſi, ſed, ſi legati, & quæſtores, quibus imperium commiſiſſent, rem bene ſe abſente geſſiſſent, iidem hoc etiam honoris adipiſcebantur, vt ex legatorum, quæſtorumq́; ſecundo prœlio imperatores appellarentur. teſtis eſt Cicero in Piſonem: *Scio, Q. Marcium, quorũ tu legatorũ prœlio imperator appellatus eras, cũ lõge abfuiſſes, aduen tu iſto tuo domi fuiſſe ocioſum.* Teſtis Varro de ruſtica: *Trebellius, cũ eſſet quæſtor Licinio Nerua prætore in Macedonia prouincia relictus, qui præeſſet exercitui, dũ prætor rediret, prœlio hoſtes ita fudit, ac fugauit, vt eo Nerua prætor imperator appellatus ſit.*

Supplicatio vero fuit honos, qui vna cum imperatoris nomine præſidi decernebatur victori, nempe cum ſenatus populo deum templa aperiri, ac gratias diis imperatoris nomine agi, iubebat. Erat enim moris, vt præſides, poſtquam à militibus appellati imperatores fuerant, lictores laureatos præferrent, litteraſq́; ad ſenatum laureatas de re geſta mitterent, quibus imperatoris nomen, ac ſupplicationes à ſenatu poſtularẽt. Quarum rerum certa ex antiquitate eruenda teſtimonia ſunt, quo, vt certior, ſic vberior ad alios ex his fructus permanet. Cicero in Piſonẽ: *Appellatus eſt hic illius prouinciæ imperator. ne tum quidem tabellas Romam cum laurea mittere audebas?* item: *Primum, qua veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis ſcit?* item: *Ex qua prouincia L. Torquatus magnis rebus geſtis me referente abſens imperator appellatus eſt, ex ea te imperatore nuncius ad ſenatũ allatus eſt nullus.* & in Antonium: *Augebo omnino numerum dierum, præſertim cum communiter tribus ducibus ſint decernendæ ſupplicationes. ſed hoc primũ faciam, vt imperatores appellem eos, quorum virtute maximis periculis liberati ſumus. etenim cui viginti his annis ſupplicatio decreta eſt, vt non imperator appellaretur, aut minimis rebus geſtis, aut plerunq; nullis? quamobrem aut ſupplicatio ab eo, qui ante dixit, decernenda non fuit, aut vſitatus honos, peruulgatuſq́; tribuendus ijs, quibus etiam noui, & ſingulares debentur. an, ſi quis Hiſpanorum, aut Gallorum, aut Thracum duo millia occidiſſet, non eum hac conſuetudine, quæ increbuit, imperatorem appellaret ſenatus?* & in ea, quæ de prouinciis: *Statuit ſenatus, cum Gabinio ſupplicationem denegauit, primum homini ſcelerato credendum non eſſe, deinde à proditore rem bene geri nõ potuiſſe poſtremo, ne deos quidem velle aperiri ſua templa, & ſupplicari hominis impuriſsimi nomine.* Cum autem primis temporibus in vnum, alterũ ve diem ſupplicatio ægre decerneretur, tamen ad poſtremum eò progreſſa res eſt, vt etiam in quinquaginta decretæ ſint. ſiquidem M. Valerio, & M Horatio conſulibus, anno vrbis CCCIIII, deuictis Sabinis ſupplicatio in vnũ diem decreta eſt, Camillo Veiis captis in quattriduum, quot dierum nullo ante bello decretæ erant. at vero Cn. Pompeio, Mithridatico bello confecto, duodecim, Cæſari bello Gallico, primum XV, poſt XX; Hirtio, Panſæ, & Cæſari, Mutina colonia liberata, quinquaginta dierum decretæ ſunt. in quo decernendo cum magnitudinis victoriæ, tum dignitatis hominis habuiſſe rationem videntur.

De poteſtate quæſtorum. CAP. VIII.

PRAESIDVM officio, quoad licuit, explicato, deinceps ſequitur, vt de Quæſtorum munere diſputetur, atque ita de altero, quem propoſui, prouinciali magiſtratu dicatur. Sic igitur ſtatuendum eſt, vt prætores vrbani Romæ pecuniam publicam curarunt, cuſtodiuerunt, atque in tabulas rettulerunt, quam ipſi aut aliunde accepiſſent, aut alio erogaſſent, ſic quæſtores prouinciales pecuniam publicam curaſſe, quæ aut ex ærario deprompta, in vſus eſſet prouinciæ expendenda, aut à prouincia exacta, eſſet in ærarium referenda. Quare prouincialis

pecunia

pecunia duplex fuit. Attributa, & Vectigalis; illa ex ærario hauriebatur, hæc ex vectigalibus, & tributis colligebatur. Attributa vero erat huiuſmodi. Cum vnicuique præſidi *ſtipendium*, ac *viaticum* eſſet decretum: *ſtipendium in exercitum, viaticum in ſumptum prætoris, legatorum, & cohortis prætoriæ;* inſtitutum erat, vt quæſtor, qui prætori obtigerat, hanc pecuniæ ſummam à tribunis ærariis, tribuni à quæſtore vrbano acciperent. Atque hoc tradit Varro in libris de lingua Latina: *Attributa pecunia dicebatur,* inquit, *quæ aſſignata erat. vnde tribuni ærarij dicti, quibus attributa erat pecunia, quæ militibus redderetur. nam id, quod attributum erat, æs militare dicebatur.* & Aſconius in Verrinas: *Attributa pecunia eſt, quæ in ſtipendium militum de ærario à tribunis ærarijs adnumerari quæſtori ſolet.* Vnde Cicero proconſul ad Caninium ſcripſit: *De drachmis centum millibus nihil eſt. quod in iſto genere cuipiam poſſim commodare. omnis enim pecunia ita tractatur, vt præda à præfectis, quæ autem mihi attributa eſt, à quæſtore curetur.* & in Verrem: *Quæſtor ex S.C. prouinciam conſularem ſortitus eſt. pecunia attributa numerata eſt. profectus eſt quæſtor in prouinciam. venit in Galliam expectatus ad exercitum conſularem cum pecunia.* & in Piſonem: *Non ne ſeſtertium centies, & octogies ex ærario tibi attributum Romæ in quæſtu reliquiſti?* & pro Pompeio: *Quem poſſumus imperatorem eum exiſtimare, qui pecuniam ex ærario depromptam, aut propter cupiditatem prouinciæ magiſtratibus diuiſerit, aut propter auaritiam Romæ in quæſtu reliquerit?* Quo factum eſt, vt, cum idem dixiſſet, *Verrem quæſtorem rettuliſſe in rationibus ad ærarium, ſe accepiſſe vicies ducenta triginta quinque millia quadringentos ſeptemdecim nummos, dediſſe ſtipendio, frumento, legatis, proquæſtori mille ſexcenta triginta quinque millia.* Aſconius interpres notarit: *ea omnia nomina eſſe erogationum, quibus aut ſtipendium militibus dediſſet, aut frumentum coëmiſſet in annonam exercitus, aut legatis, & proquæſtori, & cohorti prætoriæ in ſumptum dediſſet. eis enim de publico alimenta data eſſe.* Vt omittam, quòd ſcribit libro ſexto Polybius: *frumentum, veſtes, arma ſæpe militibus eſſe de publico data, detracta tamen à quæſtore ex diurna mercede rata pecuniæ ſumma.* & Ciceronem ad Meſſinium queſtorem ſuum ſcribentem. *Tu de ſeſtertium centum æquo animo ferre debes, & exiſtimare eo minus ad te vel de tuis cibarijs, vel de mea liberalitate perueniſſe.*

Vectigalis autẽ pecunia fuit, tum quæ ex re frumentaria, tum quæ ex portoriis, ceteriſq;, quæ publicani exercent, vectigalibus, exigebatur. Ac frumẽtaria quidem pecunia fuit primum, quam aratores aliquando pro frumento in cellam æſtimato dabant; deinde, quæ pro frumento emendo ab ærario dabatur. vtranq; autem quæſtoris fuiſſe curam, vnus ex Cæciliana locus aperte demõſtrat: *Queritur Sicilia, C. Verrem prætorem ab aratoribus, cum frumentum ſibi in cellam imperauiſſet, & cum eſſet tritici modius ſeſtertijs binis, pro frumento in modios ſingulos duodenos ſeſtertios exegiſſe. id ne alteri crimini dabis, quod eodem tempore in eadem prouincia tu ipſe quæſtor feciſti? Emptum eſt ex S.C. frumentum ab Siculis Verre prætore. pro quo frumento pecunia omnis ſoluta non eſt, te accuſante nullum crimen. eras enim tu quæſtor. pecuniam publicam tu tractabas ex qua, etiam ſi cuperet prætor, tamen ne qua deductio fieret, magna ex parte tua poteſtas erat. Mancipes à ciuitatibus pro frumento pecuniam exegerunt. quid? hoc Verre prætore factum eſt ſolum? non. ſed etiam quæſtore Cæcilio. quid igitur? daturus es huic crimini quod & potuiſti prohibere, ne fieret, & debuiſti?* & alibi: *Cum ego in eadem iſta Sicilia quæſtor pro frumento ciuitatibus pecuniam ſoluerem, non modo iſtas duas quinquageſimas, ſed omnino nummum nullum dico cuiquam eſſe deductum.* De reliqua pecunia à publicanis exigenda extat eiuſdem in epiſtola ad Craſſipedem teſtimonium, in qua rei, & vtilitatis publicanorum ſociorum defendendæ, atq; augendæ cum maximam poteſtatem habere quæſtorem dicat, eam à quæſtore quoque curatam pecuniam indicat. vnde P. Rutilium etiam damnatum ab equitibus Rom. ſcimus, *quod quæſtor,* vt inquit Pedianus: *publicanos in prouincia ſua Aſia nihil agere, cum prætore ſuo Q. Mucio conſenſerit.* Atq; hoc iudicium

de præda quoque facere poſſumus, quando P. Scipio Æmilianus in Hiſpania munera ſibi ab Antiocho rege Syriæ miſſa quæſtorem referre in tabulas iuſſit, & M. Cato captiuos Vergiſtanos in Hiſpania quæſtori vt venderet, imperauit, vt Liuius prodidit. Nam T. Antiſtium quæſtorem ſignandæ etiam pecuniæ Apolloniæ præfuiſſe, Cicero ſcripſit ad L. Plancum.

Vt autem prætores quæſtoribus iuriſdictionem ſæpe, imperiumq́; ſuum mandarunt, ſic ſæpe etiam rei totius frumentariæ adminiſtratione͂ commiſerunt. quod eiuſdem teſtimonio cognoſcitur, cum inquit in Verrem: *Tibi Cn. Carbo conſul quando improbus eſſe cœpit? poſteaquam tibi pecuniam rem frumentariam, rationes omnes ſuas, exercitúmque commiſit.* Itaq; poſt paullo ſubiungit: *Proquæſtore vero quo modo Phrygiam frumento imperando, æſtimandóque afflixerit, non eſt neceſſe demonſtrare. Scitote his nominibus, cum iſte ciuitatibus frumentum, coria, cilicia, ſaccos imperaret, neque ſumeret pro his rebus pecuniam exigeret, his nominibus ſolis Cn. Dolabellæ prætori ſeſtertium ad tricies litem eſſe æſtimatam: quæ omnia niſi voluntate Dolabellæ fiebant, per iſtum omnia tamen gerebantur.* Alioq; loco addit, ante Verrem prætorem vini, & olei decumas, & frugum minutarum à quæſtoribus in Sicilia venditas eſſe. & ſe quæſtorem in Planciana frumenti Romam mittendi curam habuiſſe profitetur, inquiens: *Non vereor, nequis audeat dicere, vllius in Sicilia quæſturam aut gratiorem, aut clariorem fuiſſe. frumenti in ſumma caritate maximum numerum miſeram, negotiatoribus comis, mercatoribus iuſtus, municipibus liberalis, ſocijs abſtinens, omnibus etiam viſus ſum in omni officio diligentiſſimus.*

De imperio vero quæſtorum neminem puto expectare, dum ſcribam: quòd vt legatos, ſic quæſtores, aut imperio caruiſſe, aut auſpiciis præſidis, & imperio ab eo accepto rem geſſiſſe, ex proxima diſputatione ſatis perſpicuum ſit. Vnde illa Cæſaris ſunt bello Gallico: *Cæſar partitis copijs cum Fabio legato, & Craſſo quæſtore, hoſtes adijt tripartito.* & alibi: *Antonium quæſtorem præfecit hibernis.*

De deceſſione præſidum, & quæſtorum. CAP. IX.

SANE reſtat, vt, quando ius vniuerſum in prouincia præſidum, quæſtorumq́; aperuimus, ad extremũ etiã, quemadmodum ambo de prouincia deceſſerint, exequamur. ſiquidem vt non temere in prouinciam venerunt, ſic neq; ex ea temere deceſſerunt. Moris ergo fuit, vt præſes, annuo prouincialis imperij munere terminato, ſucceſſorem, ſi mature venturus erat, in prouincia expectaret, atq; ei aduenienti obuiam prodiret, ac præſenti præſens prouinciam atq; exercitum traderet, deinde intra triginta dies (tot enim lex Cornelia Syllæ dedit,) decederet; verum interea nihil in prouincia, quod ad adminiſtrationem attineret, attingeret. Quocirca Cn. Pompeius ægre tuliſſe fertur, quòd L. Lucullus ex Aſia, colloquio, conſpectuq; ſuo vitato, deceſſerit; & Appius, quòd cum Lentulus ſibi, ipſe Lentulo proceſſiſſet in Cilicia obuiã, Cicero ſibi decedenti noluerit. quod Cicero ita purgauit, vt omnem eius rei culpam in Appium ipſum reiecerit; quippe quem ſe iampridem in prouincia verſante, ius quoque dixiſſe Tarſi arguerit. Quod ſi deceſſor ante ſucceſſoris aduentũ deceſſiſſet, tum vero aliquem, qui prouinciæ præeſſet, vt quæſtorem, aut legatum, cum imperio relinquere eſt coactus. vnde anceps illa Ciceronis deliberatio nata eſt, de qua cum Attico: *Obrepſit dies, vt vides. mihi enim ante diem tertium Kal. Sext. de prouincia decedendum eſt. nec ſucceditur. quem relinquam, qui prouinciæ præſit? ratio quidem, & opinio hominum poſtulat legatum fratrem. primum quòd videtur eſſe bonus; deinde quòd ſolum habeo prætorium. quæſtorem nemo dignum putat.* & ex interuallo: *Mihi difficilis ratio adminiſtrandi, quòd paucos dies habebam reliquos annui muneris. illud autem difficillimum. relinquendus erat ex S.C. qui præeſſet. nihil minus probari poterat, quàm quæſtor Meſſinius, nam*

de Cœlio

de Cœlio nihil audiebamus. rectiſsimum videbatur, fratrem cum imperio relinquere. in quo multa moleſta. & ad Cœlium: *Ego prouincia decedens, quæſtorem Cœlium præpoſui. puerum, inquis. at quæſtorem, & nobilem adoleſcentem. at omnium fermè exemplo. neq; erat ſuperiore honore vllus, quem præficerem.* Qui vero ex quæſtore, aut ex legato prouinciæ præponebatur, is deinde aut proprætoris, aut proconſulis nomen ferebat, prout ab hoc, aut ab illo imperium acceperat. atq; aut huius, aut illius vices ſuſtinebat. Atque de deceſſione quidem præſidum hæc inuenimus.

Quæſtorum autem haud ſanè multo ſimplicior fuit ratio decedendi. Hi enim vt non ſemper cum ſuis prætoribus in prouinciam perrexerunt, ſic neque ſemper cum iis, verum ſæpe aut ante, aut poſt eos deceſſerunt. C. quidem Gracchus per triennium in Sardinia quæſtor Oreſtis proconſulis fuit, L. Lucullus L. Murenæ in Aſia per multos annos. Eundem etiã Gracchum non expectato ſucceſſore deceſſiſſe inuenio, atq; hoc idem poſtea feciſſe Cæſarẽ in Hiſpania. Fuit etiam, qui, quia ſibi ſucceſſum nõ eſſet in prouincia vltra tempus annuum remãſerit. vt Antiſtius, de quo Cicero ad Plancum: *T. Antiſtius cum ſorte quæſtor prouinciam Macedoniam obtineret, neq; ei ſucceſſum eſſet, Pompeius cum exercitu in eam prouinciam venit.* Ex quo intelligi poteſt, quàm varia quoque, & inconſtans deceſſionis quæſtoriæ ratio, atque obſeruatio fuerit. Redeo ad præſides. Hi vero ſucceſſore, aut vicario imperij conſtituto, Romam decedebant, ſi ante, quod C. Iulius in primo conſulatu ſanciuit, rationes pecuniæ confectas apud duas prouinciæ ciuitates reliquiſſent. Vnde Cicero ad Rufum: *Illud certe factum eſt, quod lex iubebat, vt apud duas ciuitates Laodicenſem, & Apamenſem, quoniam ita neceſſe erat, rationes confectas, & conſolidatas deponeremus.* His rebus actis inde è prouincia deceſſerunt, ac Romam venerunt, &, niſi triumphum petere in animo habuiſſent, lictoribus dimiſſis, & paludamento depoſito vrbem priuati ingreſſi ſunt. quemadmodum Cicero in Piſonem oſtendit, cum inquit præter cetera; *Togulæ lictoribus ad portam præſto fuere. quibus illi acceptis ſagula reiecerunt, & cateruam imperatori ſuo nouam fecerunt.*

De triumpho Imperatorum. CAP. X.

SIN autem de triumpho poſtulando cogitarent, aliquandiu ad vrbem manebant, & lictores, faſceſq; laureatos, quandiu triumphaſſent, habebant, ac ſenatu in ædem Bellonæ euocato res à ſe geſtas exponebant, ac triumphum petebant. Hinc Aſconius: *Ad vrbem eſſe dicebatur de ijs, qui cum prouinciali poteſtate nuper è prouincia reuertiſſent.* & Salluſtius: *Marcius, & Metellus ad vrbem imperatores erant, impediti, ne triumpharent, calumnia paucorum.* Cicero etiam reuerſus è Cilicia, cum triumphum poſtulare vellet, atque in ipſam belli ciuilis flammam incidiſſet, diu faſces, & lictores laureatos habuit, vt ipſe ſcribit. De poſtulatione triumphi multa ſuppetunt exempla. verum duobus ego ero contentus. Liuius lib. XXXI: *L. Furius Gallico triumpho imminens Romam cum veniſſet, ſenatum in æde Bellonæ habuit, expoſitis rebus geſtis, vt triumphãti ſibi in vrbem inuehi liceret, petit.* item: *M. Fuluius procos. ex Aetolia reuerſus ad ædem Apollinis, cum de rebus à ſe geſtis diſſeruiſſet, petijt à patribus, vt æquum cenſerent, ob remp. bene, ac feliciter geſtam, & dijs immortalibus honorem haberi iubere, & ſibi triumphum decernere.* Decreto inde à ſenatu triumpho, lex ei ferebatur ad plebem, vt quo die vrbem iniſſet, imperium haberet. Liuius: *Tribuni pl. ex auctoritate ſenatus ad populum tulerunt, vt M. Marcello, quo die vrbem ouans iniret, imperium eſſet.* item: *L. Paullo, L. Anicio, & Cn. Octauio decretus eſt ab ſenatu triumphus. mandatumq; Q. Caſsio prætori, cum tribunis pl. ex auctoritate patrum ageret, rogationẽ ad plebem ferrent, vt ijs, quo die triumphantes vrbem inueherentur, imperium eſſet.* Cicero ad Atticum. *Pontinius vult ante diem IIII. Nonas Nouembris triumphare. huic obuiam Cato, & Seruilius prætores aperte. negant enim latum de imperio. & eſt hercle latum inſulſe.* Ingreſſus autem ea pompa,

quæ exponetur, in Capitolium aſcendebat, ac ſacrificio facto conuiuium ibi celebrabat. atq; ad veſperam poſitis imperij inſignibus domum omnino priuatus ſe referebat. Ceterum triumphus omnium honorum, qui ſuffragio, aut ſtudio ciuium deferrentur, ampliſſimus, à Romulo inſtitutus vſque ad extrema non ſolum reip. ſed etiam imperij tempora permanauit. Pompa vero quanquàm alia aliis temporibus pro rerum, ac victoriarum conditione fuit, tamen in hoc fere fuit ſemper eadem, vt ſenatus, qui ad portam obuiam prodierat, anteiret, tum ſpolia de hoſtibus capta, & præda omnis auri, atque argenti, & oppidorum captorum ſimulachra, & captiuorũ hoſtium duces vincti ſubſequerentur, imperator autem ipſe auratis quadrigis, laurea coronatus, dextra rami laurum tenens, os minio illitus, bulla ornatus, & toga tunicaque triumphali indutus veheretur. currum vero legati, & tribuni militum in equis, & pedibus exercitus omnis victor laureatus cum cantu, & clamore aſſectaretur, quouſque in Capitolium perueniret. De ornatu ſic Feſtus: *Picta quæ nunc toga dicitur, purpurea antea vocitata eſt, eaque erat ſine pictura. eius rei argumentum eſt duplex pictura in æde Vertumni, & Conſi. quarum in altera M. Fuluius Flaccus, in altera L. Papirius Curſor triumphantes ita picti ſunt.* Liuius: *Scipio Maßiniſſam toga picta, & palmata tunica donat. addit verbis honorem. neq; magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, neque triumphantibus ampliorem eo ornatu eſſe.* Plinius lib. XXXIII. triumphantium ora minio illini ſolita ſcribit. ſic Camillum triumphaſſe, idemq; eſt apud Iſidorũ. Macrobius primo Saturnalium bullam triumphantibus additam fuiſſe auctor eſt. nam de laurea, notiſſimum eſt. De ordine pompæ ſic Cicero in Piſonem: *Differis de triumpho? Quid tandem habet iſte currus? quid vincti ante currum duces? quid ſimulachra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati, & tribuni in equis? quid clamor militum? quid tota illa pompa? quid vehi per vrbem?* Verum multo pluribus, atque illuſtrius hanc pompam deſcripſit Zonaras libro ſecundo: *Re bene geſta,* inquit, *iuſtaque victoria parta dux ſtatim à militibus imperator appellabatur, & laureatas litteras per tabellarios victoriæ nuncios in vrbem mittebat. ipſe vero domum reuerſus ſenatu habito triumphum poſtulabat, quem ſi à ſenatu, aut populo obtinuiſſet, nomen imperatoris confirmabat. Quod ſi adhuc in eo magiſtratu eſſet, quo victoriam peperiſſet, eo etiam in celebritate vtebatur. ſin tempus magiſtratus abierat, aliud nomen ei accommodatum aſſumebat. neq; enim priuato triũphare licebat. Triumphali vero habitu ornatus, armillis ſumptis, laurea redimitus, & ramum dextra tenens populum conuocabat, & militibus ſuis alijs communibus, alijs proprijs laudibus oneratis pecuniam, & ornamenta diuidebat, cum armillas alijs, alijs haſtas puras, alijs coronas aureas, alijs argenteas expreſſum viri nomen ac facinus ferentes largiretur. Nam ſiquis murum primus aſcenderat, muri; ſi caſtellum aliquod expugnarat, caſtelli ſpeciem corona gerebat, ſi nauali prœlio vicerat, roſtris corona exornabatur; ſi equeſtri, equeſtre aliquid præ ſe ferebat. Qui autem ciuem in acie, aut in obſidione, aut in alio periculo conſeruaſſet, cum ſummam laudem aſſequebatur, tum quernam coronam accipiebat, cuius honos argenteis, & aureis omnibus excellebat. Neq; vero hæc dona ſingulis tantum virtutis cauſſa dabantur, ſed & cohortibus, & exercitibus vniuerſis: ſpoliorum autem magna pars militibus diſtribuebatur. Quin etiam quidam vniuerſum populum donarunt, & ſumptus in ludorum publicorum apparatus fecerunt. & ſiquid reliqui erat, in porticus, tẽpla, aut alia eiuſmodi opera publica conſumpſerunt. His rebus perfectis triumphans currum conſcendebat. currus autem neq; bellicarum, neq; ludicrarum quadrigarum, ſed turris rotundæ inſtar erat conſtructus. Quo non ipſe ſolus vehebatur, ſed ſi liberos, aut cognatos aliquos habebat, etiam illorũ virgines, & pueros aſciſcebat; natu vero grandiores in equis iugalibus imponebat. Si autem plures erant, equis ſingularibus vecti ipſum proſequebantur. reliquorum vero ciuium nemo vehebatur, ſed laureati omnes pedibus ingrediebãtur. Quin etiã miniſter publicus in ipſo curru aduehebatur, qui pone coronam auream gemmis diſtinctam ſuſtinens, admonebat eum, vt reſpiceret. id eſt, vt reliquum vitæ ſpatium prouideret,*

ret, nec eo honore elatus ſuperbiret. Appenſum quoque erat currui tintinnabulum,
& flagellum, quibus notabatur, ipſum in eam calamitatem incidere poſſe, vt & flagris
cæderetur, & capite damnaretur. Nam qui ob facinus ſupremo ſupplicio afficiebantur
tur tintinnabula geſtare ſolebant, ne quis inter eundum contactu illorum piaculo ſe
obſtringeret. Hoc autem ornatu vrbem inibant, ſpolijs, & trophæis, & ſimulachris
caſtellorum, vrbium, fluminum, montium, portuum, marium, & reliquorũ omnium,
quæ in ditionem redegerant, prælatis. Quod ſi dies vnus ad hanc pompam transferen-
dam non eſſet ſatis, ſecundus etiam, & tertius aſſumebatur. Illis autem præcedentibus
triumphans in forum Romanum delatus, ac captiuis inde aliquot in carcerem duci,
atque necari iuſſis, in capitolium aſcendebat, ibique ſacrificio facto, & donis conſecra
tis, in ijs porticibus cœnatus, ad veſperam domum, tibijs, & fiſtulis præcinentibus ſe re
cipiebat. Hæc Zonaras. quæ quanquam adeo certa ſunt, vt alia confirmatione non
egeant, placet tamen inſtituti tenendi cauſſa, locis etiam aliquot Liuij inſigniori-
bus comprobare. ſic loquitur ille de T. Flaminini triũpho Macedonico: *Triduum*
triumphauit. die primo arma, tela, ſignáque ærea, & marmorea tranſtulit. ſecundo
aurum argentumq́; factum, infectumq́; & ſignatum. tertio die coronæ aureæ, dona ci
uitatum tranſlatæ CXIIII, *& hoſtiæ ductæ, & ante currum multi nobiles captiui,*
obſidéſque, inter quos Demetrius, regis Philippi filius fuit. ipſe deinde Quinctius in
vrbem eſt inuectus: milites ſecuti currum frequentes, vt ex omni prouincia exercitu de-
portato. bis duceni quinquageni æris in pedites diuiſi, duplex centurioni, triplex equi-
ti. & in concione M. Seruilij de triumpho L. Paulli Macedonico, qui antiquaba-
tur: *Militum quidem propria eſt cauſſa, qui & ipſi laureati, & quiſque donis, quibus*
donati ſunt, inſignes, triumphum nomine cient, ſuas, & imperatoris laudes canentes
per vrbem incedunt. & poſt: *Et legiones ex Illyrico laureatæ vrbem inibunt, & naua-*
les ſocij, Macedonicæ legiones ſuo abrogato triũpho alienos ſpectabunt? Quid deinde
tam opimæ prædæ, tam opulentæ victoriæ ſpolijs fiet? quonã abdentur illa tot millia ar
morum detracta corporibus hoſtium, an in Macedoniam remittentur? Quo ſigna
aurea, marmorea, eburnea, tabulæ pictæ, textilia, tantum argenti cælati, tantum auri,
tanta pecunia regia, an noctu tanquam furtiua in ærarium deportabuntur? quid illud
ſpectaculum maximum, nobiliſſimus opulentiſſimusq́; rex captus vbi victori populo
oſtendetur? & infra: *Pars non minima triumphi eſt victimæ præcedentes, vt appareat,*
dijs grates agentem imperatorem ob remp. bene geſtam redire; omnes illas victimas,
quas traducendas in triumpho iudicauit, alias alio cædente mactare. illas quidem epu-
las ſenatus, quæ nec priuato loco, nec publico profano, ſed in Capitolio eduntur, vtrum
hominum voluptatis cauſſa, an deorum, hominumq́; turbaturi eſtis? L. Paulli trium-
pho portæ claudentur? rex Macedonum Perſeus cum liberis & turba alia captiuo-
rum, ſpolia Macedonum circa flumen relinquentur? L. Paullus priuatus tanquam ru
re rediens à porta domum ibit? & deinde vbi de pompa triumphi agitur: *Ipſe po-*
ſtremo Paullus in curru, magnam cum dignitate alia corporis, tum ſenecta ipſa maie-
ſtatem præ ſe ferens. poſt currum inter alios illuſtres viros filij duo Q. Maximus, &
P. Scipio. deinde equites turmatim, & cohortes peditum ſuis quæque ordinibus. Pe-
diti in ſingulos dati centeni, duplex centurioni, triplex equiti. Poſtremo quod
ſcriptum eſt apud Zonaram de captiuis necandis iuſſu imperatoris in Capitolium
aſcendentis, idem eſt etiam apud Ciceronem in oratione de ſuppliciis cõtra Ver-
rem: *At etiam,* inquit, *qui triumphant, eoq́; diutius hoſtium duces ſeruant, vt his per*
triumphum ductis pulcherrimum ſpectaculum, fructumq́; victoriæ populus Ro. perci-
pere poßit, tamen cum de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in car
cerem iubent, idemq́; dies & victoribus imperij, & victis vitæ finem facit.

Hic autem, de quo dixi, honos fuit, vt ego quidem video, duplex; vnus trium-
phus, alter ouatio dictus: maior ille, hic minor: ille ob inſignem victoriam, hic
etiam ob leuem conceſſus. Qui enim, auctore Gellio libro VI, bellum aut nõ rite
indictum, aut non cum iuſtis hoſtibus, aut cum humilibus, aut nõ idoneis, aut ſer-

 uis,

uis,& piratis geſſiſſet, aut deditione repente facta, incruenta victoria negotium confeciſſet,aut,vt addit in Marcello Plutarchus, verbis, non armis rem peregiſſet, aut, vt ſæpe Liuius, qui ſine magiſtratu aut alienis auſpiciis, aut in aliena prouincia rem geſſiſſet,aut exercitum non deportaſſet,ei concedebatur, vt ouans vrbem ingrederetur.quod erat nihil aliud,niſi vt non quadrigis,ſed vel pedibus,vel, vt aliis placuit,equo vectus,non ſenatu,ſed equitibus Romanis præeuntibus,non tubis,ſed tibiis præcinentibus,non laurea ſed myrtea corona redimitus iniret,neque taurum,ſed ouem in Capitolio immolaret.quod ex Dionyſio,Plutarcho,Gellio,& Dione,quorum verba in faſtorum conſularium commentario recitaui, cognoſcitur.vnde Plinius lib.xv.ſcribit:*Triumphās de Sabinis Poſtumius Tubertus in conſulatu, (qui primus omnium ouans vrbem ingreſſus eſt,quod rem leuiter ſine cruore geſſiſſet,) myrto Veneris genitricis coronatus inceſſit. hæc poſtea ouantium fuit corona,excepto M. Craſſo,qui de fugitiuis,& Spartaco laurea coronatus inceſſit.* Triū phauit autem hic anno vrbis ducenteſimo quinquageſimo primo. quanquam Dionyſius hunc ei leuiorem honorem habitum eſſe ait,quia male ante rem geſſerat,ac prope in fuga cum ceteris captus fuerat.

Vt autem imperium mandatum eſt conſulibus, prætoribus, dictatoribus, & priuatis hominibus,iisq; item omnibus prorogatum eſt, ſic conſules, dictatores, prætores primum, deinde etiam reliqui triumpharunt. primus conſul prorogato imperio triumphauit Q.Publilius Philo de Palæpolitaneis.prætor primus Q.Valerius Falto de Siculeis.P.Scipioni, qui priuatus in Hiſpaniam cum imperio fuerat miſſus,triumphus eſt negatus.at non multis poſt annis L.Lentulo,vt ouans in vrbem rediret,permiſſum eſt.poſtremo vero maior etiam triumphus iis, qui ſine magiſtratu rem geſſiſſent,tributus,vt Cn. Pompeio ex Africa, Hiſpania, & Aſia. de P.Scipione ſic Liuius:*Ob res geſtas magis eſt tētata triumphi ſpes,quàm petita pertinaciter, quia neminem ad eam diem triumphaſſe, qui ſine magiſtratu res geſſiſſet, conſtabat.* de Lentulo vero ita:*Lentulus cum in ſenatu res ab ſe per multos annos fortiter,feliciterq; geſtas expoſuiſſet,poſtulaſſetque,vt triumphanti ſibi vrbem inuehi liceret,res triumpho dignas eſſe cenſebat ſenatus,ſed exemplum à maioribus non accepiſſe,vt qui neque dictator, neque conſul, neque prætor res geſſiſſet,triumpharet. pro conſule illum prouinciam Hiſpaniam,non conſulem,aut prætorem obtinuiſſe. decurrebatur tamen eo,vt ouans vrbem iniret.intercedente Ti. Sempronio Longo tribuno pl.qui nihilo magis id more maiorum, aut vllo exemplo futurum dicebat, poſtremo victus conſenſu patrum tribunus ceſſit.ex S.C. Lentulus ouans vrbem eſt inuectus.* Ex iis, qui cum magiſtratu,atque adeo etiam cum imperio ſummo fuerunt ſoli decemuiri,& tribuni militum conſulares triumphum nullum egerunt.

Fuerunt etiam alia præclara triumphantium iura, de quibus ſcriptum extat apud Valeriū.vt illud:*Ne quis triumpharet, niſi quinque millia hoſtiū vna acie cæcidiſſet.* Vnde lex extitit,quā L. Marius,& M. Cato tribuni plebis tulerunt,qua pœnā imperatoribus minati ſunt,qui aut hoſtiū occiſorum in prœlio,aut amiſſorum ciuium falſum numerum ad ſenatum ſcripſiſſent, & iuſſerunt, eos quamprimum ad vrbem acceſſiſſent apud quæſtores vrbanos iurare,de vtroque numero vere ſe ad ſenatum ſcripſiſſe. item illud:*Ne qui pro altero rem geſſiſſet,ſed is, cuius auſpicijs res geſta eſſet,triumpharet.* Quod exemplo Q. Valerij prætoris, & Q. Lutatij conſulis,bello Punico primo cōfirmatur.& illud,quod more potius retentū, quàm lege obſeruatum videtur:*Ne pro recuperato ſed pro aucto imperio triumpharetur:* vt Q. Fuluio conſuli de Capua recepta,& L. Opimio prætori de Fregellis in ditionem redactis,negatus eſt.Itē:*Vt de externis hoſtibus,non de ciuibus triumphus ageretur.* quo factum eſt,vt neque L. Sulla de inimicis ſuis,neque Q. Catulus conſul de M. Lepido,neque C.Antonius de L.Catilina,quanquam illi aduerſus remp. ſteterāt, atque arma tulerant,triumpharint.

Hic autem honos primum à ſenatu,poſt etiam repugnante ſenatu à populo da-

tus

tus eſt. primum ſine ſenatus conſulto, collega intercedente, triumphaſſe P. Seruilium Priſcum conſulem de Volſcis anno vrbis CCLVII, teſtis eſt Dionyſius. Primi vero patribus inuitis, iubente populo, de Sabinis M. Horatius, de Æqueis L. Valerius anno CCCIIII.

Quin etiam illud eſt obſeruatum, vt aut ex terreſtri victoria aut ex nauali, item que aut in vrbe, aut cum id non daretur, in monte Albano triumpharetur. primus naualem triumphũ egit C. Duilius bello Punico primo. in monte Albano triumphauit primus C. Papirius Maſo conſul de Corſcis. de quo ita Valerius: *Papirius Maſo cum bene geſta rep. triumphum à ſenatu non impetraſſet, in Albano monte triumphandi & ipſe initium fecit, & ceteris poſtea exemplum præbuit, proque laurea corona quum alicui ſpectaculo intereſſet, myrtea vſus eſt.* Cuius veſtigia M. Marcellus bello ſecundo Punico perſecutus de Syracuſanis in monte Albano triumphauit.

De relatis ad ærarium rationibus. CAP. XI.

VBI vero ſiue triumphantes, ſiue priuati vrbem introierant, tum alio die rationes referre ad ærarium cogebantur, nec multo poſt centuriones, ceterosq; prouincialis curæ ſocios ad ærarium in beneficiis, ſi liberet, deferre. Ac ante legem quidem Iuliam liberior referendi ratio fuit. lege autem Iulia cautum eſt, vt rationes, quas in prouincia apud duas ciuitates reliquiſſent, ea ſtatim, atq; vrbem iniſſent, ad ærarium totidem verbis referret, atque triginta diebus, quibus rationes retuliſſent, comites in beneficiis deferrent. Hoc tamen non prætorum proprium, ſed quæſtorum commune fuit. Ac rationum quidem à proconſule, & à quæſtore ante legem Iuliam relatarum Verris prætura, & quæſtura teſtes erunt. de quibus Cicero: *Præturæ, quam ex S. C. ſtatim referre debuit, vſque ad hoc tempus non retulit. quæſtorem ſe in ſenatu expectare dixit perinde quaſi non, vt quæſtor ſine prætore poſſet referre, eodem modo ſine quæſtore prætor. dixi idem Dolabellam impetraſſe.* item: *Videamus, rationes quemadmodum retulerit. Accepi, inquit, vicies ducenta triginta quinque millia quadringentos ſeptemdecim nummos. dedi ſtipendio. frumento, legatis, proquæſtori, cohorti prætoriæ ſeſtertium mille ſexcenta triginta quinque millia quadringentos ſeptemdecim nummos. reliqui Arimini ſeſtertium ſexcenta millia. hoc eſt rationes referre? hoc modo quiſquam hominum rettulit?* item: *Rationes ad ærarium antequã Dolabella condemnatus eſt, non audet referre. impetrat à ſenatu, vt dies ſibi prorogaretur, quòd tabulas ſuas ab accuſatoribus Dolabellæ obſignatas diceret, perinde quaſi exſcribendi poteſtatem non haberet. audiſtis quæſtoriam rationem tribus verſiculis relatam.* Qualis autem poſt legem Iuliam rationum referendarum ratio fuerit, Piſonis, Ciceronis, & Bibuli proconſulatus oſtendunt. nam de Piſone ſic Cicero in oratione aduerſus eum: *Rationes ad ærarium rettulit continuo, ſicut lex iubebat. neque alia vlla in re ei legi paruit.* De ſe ad Rufum quæſtorem ſuum: *Exiſtimes velim, ſi rationum referendarum ius vetus, & antiquus mos maneret, me relaturum, niſi tecum pro coniunctione noſtræ neceſſitudinis contuliſſem, confeciſſemq;, non fuiſſe. quod igitur feciſſem ad vrbem ſi conſuetudo priſtina maneret, id quando lege Iulia relinquere rationes in prouincia neceſſe erat, eaſdémque totidem verbis referre ad ærarium, feci in prouincia. neque ita feci, vt te ad meum arbitrium adducerem, ſed tribui tibi tantum, quantum me tribuiſſe nunquam pænitebit. totum enim ſcribam meum tibi tradidi, tu ei M. Mindium fratrem tuum adiunxiſti. rationes confectæ me abſente ſunt tecum. ad quas ego adhibui nihil præter lectionem.* & poſt: *Illud certe factum eſt, quod lex iubebat, vt apud duas ciuitates Laodicenſem, & Apamenſem, quoniam ita neceſſe erat, rationes confectas, & conſolidatas deponeremus. itaque huic loco primum reſpondeo, me quanquam iuſtis de cauſsis rationes deferre properarim, tamen*

men me expectaturum fuiſſe, niſi in prouincia rationes pro latis haberem. De Bibulo autem ad Caninium quæſtorem Bibuli: *De rationibus referendis non erat incommodum, te nullam referre. quam tibi ſcribis à Bibulo fieri poteſtatem. ſed id mihi vix videris per legem Iuliam facere poſſe, quam Bibulus certa quadam ratione non ſeruat, tibi magnopere ſeruandam cenſeo.*

Iam vero comitum, quos dixi, in beneficiis deferendorum duo ante legem Iuliam teſtimonia extant, vnum in oratione pro Archia, in qua Archiam, vt ciuem Roma. in beneficiis ad ærarium delatum eſſe à L. Lucullo prætore, & conſule inquit; alterum in oratione pro Balbo, vbi Cæſarem in prætura, & in conſulatu Balbum præfectum fabrum ait detuliſſe. Poſt legem autem Iuliam, quæ triginta dies poſt rationes relatas deferri iuſſit, illud eſt eiuſdem in epiſtola ad Meſſinium Rufum, quæſtorem ſuum: *Quod ſcribis de beneficijs, ſcito à me & tribunos militum, & præfectos, & contubernales duntaxat meos delatos eſſe. in quo quidem ratio me fefellit. liberum enim mihi tempus ad eos deferēdos exiſtimabam dari. poſtea certior factus ſum triginta diebus deferri neceſſe eſſe, quibus rationes retuliſſem. Sane moleſte tuli, non illa beneficia tuæ potius ambitioni reſeruata eſſe, quàm meæ, qui ambitione nihil vterer. de centurionibus tamen, & de tribunorum militum contubernalibus res eſt integra. genus enim horum beneficiorum definitum lege non erat.*

Neque vero præſides ſolum, & quæſtores, ſed etiam legatos rationes reddere coactos inuenio. ſiquidem de P. Scipione Africano L. Scipionis fratris ſui in Aſia legato ita ſcribit Gellius: *Tribuni pl. in ſenatu inſtabant, vt pecuniæ Antiochinæ, prædæq́; , quæ in eo bello capta erat, rationem redderet. fuerat enim L. Scipioni Aſiatico fratri ſuo imperatori in ea prouincia legatus. ibi Scipio exurgit, & prolato è ſinu togæ libro rationes in eo ſcriptas eſſe dixit omnis pecuniæ, omniſque prædæ. illi tum, vt palam recitaretur, & ad ærarium deferretur. Sed enim id iam non faciam, inquit, nec me ipſe afficiam contumelia. eúmque librum ſtatim diſcidit ſuis manibus, ac concerpſit, ægre paſſus, quòd, cui ſalus imperij, ac reip. accepta ferri deberet, ab eo ratio pecuniæ prædaticiæ poſceretur.* & de Verre Dolabellæ legato Cicero: *Legationis rationes non rettulit, niſi condemnato, & eiecto Dolabella prætore, & qui poſſet reprehendere.*

De iudicijs præſidibus, & eorum comitibus conſtitutis. CAP. XII.

VT autem præſidibus, qui ſe optime geſſiſſent, magni, vt dixi, & in prouincia, & in vrbe honores habiti, ſic contra, ſi quid deliquiſſent, atq; à legibus de quibus dixi, receſſiſſent, multis iudiciorum laqueis irretiti ſunt. In primis autem tribus obnoxij legibus, ac quæſtionibus fuerūt, peculatus, maieſtatis, & repetundarum; peculatus, ſi prædam, aut pecuniam publicam auertiſſent, quo iudicio etiam quæſtores, legati, & ſcribæ eorum obſtricti fuerunt; maieſtatis, ſi aut exercitum, aut prouinciam hoſti prodidiſſent, aut vltro exercitum è prouincia eduxiſſent, aut bellum ſine S.C. intuliſſent; repetundarum, ſi ſe in ſocios aut auare, aut ſuperbe, aut libidinoſe, aut crudeliter, aut iniuſte geſſiſſent. quæ lex maxime ſocialis fuit, & prouinciarum ſalutem continuit. quo iudicio poſtulati plurimi, damnati multi, nonnulli etiam abſoluti ſunt. Sed de his legibus, & quæſtionibus mox in libro de iudiciis diſputabimus. ſi prius iis reſponderimus, qui à nobis in hac prouinciali diſputatione diſſentiunt. Hic eſt autem Nicolaus, vt dixi, Gruchius, qui longe aliam magiſtratuum, imperatorumq; rationem eſſe contendit, ac nos tradidimus. Quamobrem faciamus, vt ſeparatim, quantum in eius ſententia ad veritatem momenti ſit, oſtēdamus, eamq; diſputationem quaſi tertium librum propoſito prouinciarum commentario ſubtexamus.

CAROLI

CAROLI SIGONII DE ANTIQVO IVRE PROVINCIARVM LIBER TERTIVS.

Ad illuſtrem iuuenem Ioannem Riccium Politianum.

EX omnibus quæſtionibus, quæ his temporibus doctorum hominum ingenijs excitatæ in aliqua politiorum litterarum tractatione verſantur, haud ſcio, an vlla alia aut genere ipſo nobilior, aut vſu fructuoſior ſit, quam quæ iamdiu inter me, & Nicolaū Gruchium agitatur. quippe quæ ſit, vt te optime noſſe puto, de re non ſolum in antiquitatis, ſed etiam in philoſophiæ ſtudio maxima. Nam verbo quidem de antiquo vſu legis curiatæ contendimus, at re vera de iure ſenatus, populiq; Roma. de iure magiſtratuum, atq; imperatorum, de obſcuriſsimis probatiſsimorum ſcriptorum locis diſputamus. Neque tritas iampridem in ſcholis quæſtiones aliquot cum eorum, qui audiant, moleſtia retractamus, ſed nouas, atque huic ſæculo inauditas controuerſias edimus. vnde non Romanarum ſolùm rerum, ſed ciuilis etiam diſciplinæ ſtudio dediti vtilitatis, atque adeò etiam voluptatis capere non minimum poſsint. Huius autem concertationis initium inductum eſt à me. qui cum breuiter quid ab eo in hac tota ratione diſſentirem, non refellendi hominis gratia, ſed indagandæ veritatis cauſſa annos abhinc decem expoſuiſſem, eruditum hominem, atque acutum ſtudio reſponſionis vſque adeò incendi, vt ipſe quaſi legiti-

mo

mo aliquo huius rei iudicio conſtituto ac reo comperendinato, vna atque altera actione totam cauſſam ſibi ſumpſerit perorandã. Quarum actionum quando ego vni paucis ante annis reſpondi, putaui mihi faciendum, vt nunc quoque alteri reſponderem, totamq́ cauſſam nouo quaſi ſuſcepto patrocinio retractarem. Quamobrem te hortor adoleſcentem præſertim vt opibus, & fortuna, ſic ingenio, ſtudioq́ florentem, vt partem aliquam temporis de honeſtiſsimis tuis ſtudijs demas, atque ad huius quæſtionis cognitionem traducas. nam eodem tempore cum vetuſtiſsima, eademq́ pulcherrima populi Ro. iura cognoſces, tum difficillimos illuſtrium auctorum locos, eosq́ noſtris adhuc parùm hominibus notos intelliges. Qua notitia neque liberalius atque honeſtius, neque ætati, fortunæuæ tuæ quidquam eſſe conuenientius poteſt. Atque vt hoc ipſe acriore tibi ſtudio faciendum exiſtimares, cepi hoc tibi opus dicandi conſilium. Quod vt facerem primum præcipuo quodam meo erga te ſtudio, deinde excellenti Iacobi Falconij iuuenis eruditiſsimi prædicatione impulſus ſum. Nam & ego te, cum Bononiæ ad me audiendum accederes, ac non dubia præſtantis tuæ erga me voluntatis teſtimonia dares, ita iam tum amare inſtitui, vt omnia officia me propterea tibi debere putem, & Falconius ipſe, qua eſt humanitate præditus, ea mihi de admirandis tuis ad omnem dignitatem, laudémque progreſſibus retulit, vt te hoc potiſsimum honoris genere, qui non niſi egregijs adhibetur hominibus, decorandum exiſtimem, ſcilicet vt nomen tuum domeſticis multis apud nos laudibus, virtutibusq́ clariſſimum latius mea quantulacunque commendatione propagem, ac bonis quaſi auſpicijs præclaram augeſcentis in te virtutis indolem apud homines non obſcuro hoc monumento commendem. ſed ad rem veniamus.

De lege curiata magiſtratuum Gruchij opinio. CAP. I.

CVM legiſſem libros nuper à te de comitiis Romanorũ in lucem editos, Nicolae Grucchi, cum aliis rebus multum, tum illuſtri quadam eximiæ, ac minime vulgaris ingenuitatis tuæ ſignificatione plurimum ſum affectus. qui cum multa præclare de antiquiſſima illa conſuetudine præcepiſſes, ea tamen haud quaquam ita te amplexari diceres, vt pro oraculis habenda cenſeres, immo vero maximam te habiturum eſſe doctis hominibus gratiam prædicares, qui non modo tua refutarent, ſed veriora etiam in vulgus emitterent. Quibus ego vocibus, vt vere dicam, impulſus, cum forte eodem tempore de antiquo ciuium Roma. iure perſcriberem, atque à te in quæſtione omnium, quæ in tuo tractantur libro, grauiſſima, ac difficillima diſſentirem, eò facile me adduci ſum paſſus, vt tua expoſita ſenten

ſententia meam & ipſe quaſi aliud agens aſcriberem; non vt tibi contradicerem, ſed, quemadmodum tum teſtatus ſum, vt litterarum ſtudia nobiliſſima explicanda quæſtione & ipſe pro virili parte mea iuuarem. Hunc tu locum cum legiſſes, ad eum tibi reſpondendum duxiſti, ac pręcipuum ea de re librum aduerſus me diuulgaſti. in quo cum cauſſam tuam accuratiſſime agis, tum me ad reſpondendum doctorum hominum quaſi iudicio quodam conſtituto laceſſis. Quid quæris? quamquam vt nec opinata, ſic non iucunda admodũ illa mihi prouocatio accidit, vt qui omnem curam iam meam aliò, cogitationemq́; conuerteram, reſpondi tamen; ſed paucis, ne omnino eruditum hominem, & me honeſtiſſimo certamine prouocantem viderer contemnere. Verum qua me ratione moleſtia liberaſſe exiſtimaui, ea mihi magis fuit aduerſaria. ecce enim poſt annum, non exiguum, vt ante, libellum, ſed iuſtum prope volumen edidiſti. in eoq; cum multis verbis eadem omnia repetis, quæ ſuperiore diſputatione tractaras, tum præter rem multa alia inſers, ac ſophiſtica quadam ratione concludis, &, quod magis mihi mirum accidit, ſæuo adeo, atque impotenti animo interdum aduerſus me loqueris, vt quodam etiam in loco pro ſummo mihi beneficio tribuas, quòd non me aſperius, ac contumelioſius appellaris. Bone deus, tu ne ille Gruchius es, qui paullo ante maximã te doctis hominibus gratiam habiturum eſſe, qui tua refutaſſent ſcripta, ſcripſiſti? Nam ſi ego opinionem tuam aliquãdo inuito fortaſſe te improbaui, tua illa tota culpa eſt, qui me, vt id facerem, inuitaſti; ſi ceteros omnes præter vnum me ad hoc officium aduocaſti, næ ego poſthac diligentius de iſta contumelia videro. Neque enim ea te res perturbare poteſt, quòd ego in te aut in diſputando acrior, aut in ſcribendo contumelioſior fuerim, cum tertio quoque verbo tanta te cum laude appellem, vt tu ipſe ſcripſeris, *magnas te mihi eo nomine habere gratias, quòd ea modeſtia vſus ſim in te reprehendendo, vt cum honorifica laudis tuæ præfatione nec gloriæ, nec contentionis ſtudio ductus, ſed veritatis tantum amore ad hanc diſſenſionem verius, quàm reprehenſionem pertractus videar.* Cum autem hanc, quam tu vocas, modeſtiam non ſolum in libris de iure ciuium R. ſed etiam in reſpõſione mea ſeruarim, ita vt ſemper tibi plus, quàm mihi, tribuerim, & me tãtum aliter, quàm te de rebus iis, quæ tum agerentur, ſentire dixerim, ſatis mirari non poſſum, cur tu ab illa, quam tu in aliis tantopere laudas, animi moderatione diſceſſeris, atq; in diſputando acerbiorem te interdum, quàm acutiorẽ eſſe malueris. neq; ſeuera interea hominum iudicia exhorrueris, qui te fictam, ac ſimulatam illam moderati hominis perſonam oportune depoſuiſſe, exiſtimaturi ſunt, vt ceteros ab eiuſmodi auctoritatis tuæ lædendæ cogitatione auerteres. qua de re tu quodam in loco videris non mediocriter laborare. Sed his omiſſis, feci non inuitus, vt tuæ voluntati obtemperarem, ac tibi iterum reſponderem, ſed feci fortaſſe breuius, quàm voluminis magnitudo, cui reſpondeo, poſtulabat. neq; enim quæ ab vtroque noſtrum in ſuperiore diſputatione dicta ſunt, ea mihi niſi neceſſario repetẽda duxi. & ſi qua res noua incidit, eam vero, quàm potui, breuiſſime ſum complexus. inciderunt autem præclaræ nonnullæ, quòd tu, credo, vt, quàm valeres ingenio, demonſtrares, omnia prope decreta mea ſigillatim tibi aggredienda ſumpſiſti, quaſi opima quædam de me ſpolia relaturus, ſi te mihi inſultare copia ingenij tui perterritus permiſiſſem. verũ rẽ aggrediamur.

Omnis noſtra ex eo fonte ducta eſt controuerſia, quænam ſit lex curiata, cuius meminit Cicero in ſecunda agraria, cum inquit: *Maiores de omnibus magiſtratibus bis vos iudicare voluerunt. nam centuriata lex cenſoribus ferebatur, cum curiata ceteris patricijs magiſtratibus, tum iterum de ijſdem iudicabatur, vt eſſet reprehendendi poteſtas, ſi populum beneficij ſui pœniteret. nunc quia prima illa comitia tenetis centuriata, & tributa, curiata tantum auſpiciorum cauſſa remanſerunt. hic autem tribunus plebis quia videbat, poteſtatem neminem iniuſſu populi, aut plebis poſſe habere, curiatis eam comitijs, quæ vos non ſinitis, confirmauit, tributa, quæ veſtra erãt, ſuſtulit. ita cum maiores binis comitijs voluerint vos de ſingulis magiſtratibus iudicare, hic homo popularis ne*

ris ne vnam quidem populo comitiorum poteſtatem reliquit. Sed videte hominis religionem, & diligentiam. vidit, & perſpexit. ſine curiata lege decemuiros habere poteſtatem non poſſe, quoniam per nouem tribus eſſent conſtituti, iubet ferre de his legem curiatam, prætorẽ qui primus factus ſit, ſi lex lata non erit, Decemuiros eo iure eſſe iubet, quo qui optima lege. & poſt: *Conſulibus legem curiatam ferẽtibus ſæpe interceſſum eſt.* item: *Conſuli, ſi legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet.* poſtremo: *Sint igitur Decemuiri neq; veris comitijs, hoc eſt populi ſuffragijs, neq; illis ad ſpeciem, atq; vſurpationem vetuſtatis per triginta lictores auſpiciorum cauſſa adumbratis cõſtituti:* omnis, inquam, noſtra in hoc eſt poſita cõtrouerſia, quæ ſit lex curiata, cuius in his locis Cicero meminit. neque enim idem noſtrum vterque ſentit. Afferam primum opinionẽ tuam, deinde meam. Tua vero his à te verbis eſt in ſecunda Actione expoſita. *Iam inde ab exactis regibus maiores magiſtratus, qui à populo crearentur, lege curiata ita fuiſſe ornatos, vt poſtquam centuriatis creati eſſent, ad confirmandum illis quadam auſpiciorum religione magiſtratum curiata etiam adhiberentur: minores vero nunquam binis comitijs creatos, niſi poſtquam cœperunt tributis comitijs creari, idque propter eandem auſpiciorum religionem.* Addis inde: *Ciceronis ætate non curijs triginta, vt olim, conuocatis, ſed lictoribus curiarum triginta tantum legem curiatam latam eſſe.* Atque hæc ita eſſe confirmas non his ſolum, quæ recitata ſunt ex Agraria locis, ſed etiam altero Meſſallæ, tertioq; ex ſecunda Philippica Ciceronis. Quid igitur mihi à te in tota hac ratione diſſentienti faciendũ eſt? nimirum illa duo, vnum, vt incommoda iſtius opinionis oſtendam, alterum, vt peruerſitatem interpretationis horum locorum, quibus ipſa fulcitur, aperiam. Quamobrem aggrediamur. In tua ergo opinione illa quattuor reprehendo, vnum quòd magiſtratus patricios, plebeioſq; noua ſignificatione accipis; alterum, quòd curiata comitia ad auſpicia magiſtratibus iam deſignatis mandanda eſſe adiuncta ſcribis; tertium, quòd legem curiatam Ciceronis etiam tempore ad hunc vſum obſeruatam ſcribis; quartũ, quòd eam non à triginta curiis, ſed à triginta curiarum lictoribus eſſe iuſſam, contendis. De nomine patriciorum magiſtratuum, & plebeiorũ, quod Cicero in eo loco vſurpat, vnde hæc diſputatio emanauit, tuque in libris de comitiis, & in prima Actione adhibuiſti, idem, quod alias ante, repeto, abſurdum eſſe dictu, patricios magiſtratus centuriatis comitiis deſignatos, plebeios vero tributis. Nam cum patricij magiſtratus ſint, qui primum patuere patriciis; plebeij vero, qui ſolis plebeiis; profecto, qui centuriatis comitiis creabuntur, omnes erunt patricij; qui tributis, omnes plebeij. quod eſt falſum; quia ædiles curules, & quæſtores tributis comitiis, temet doctore, creabantur, & tamen erant patricij. quare non omnes patricij centuriatis, nec ſoli plebeij tributis. Reſpondes, te cepiſſe patricios magiſtratus pro maioribus, plebeios pro minoribus. neque aliud adhuc ſentis incommodum. Neque enim recte concludi poteſt, quia aliquot magiſtratus patricij, vt conſul, prætor, cenſor, dictator, maiores ſunt magiſtratus, propterea plebeios eſſe minores. patricij enim recte in maiores, & minores diuiduntur. maioreſq; ſunt, quorum maiora ſunt auſpicia, vt eorum, quos dixi, minores, quorum minora, vt ædilium curulium & quæſtorum. plebeiorum nulla eſt eiuſmodi differentia, quia carebant auſpiciis. Quamobrem ſi patricius eſt magiſtratus, intelligo, quid ſequatur, nempe aut maiorem eſſe, aut minorem. ſi plebeius, nihil tale. Quare multo minus efficietur, patricij magiſtratus ſunt maiores magiſtratus, ergo plebeij ſunt minores. neque enim quiſquam vnquam aut quæſturam, aut ædilitatem curulem magiſtratus patricios, quia minores eſſent, plebeios vocauit, vt tu, quod te demonſtrare oportuit. Si ergo manet vetus illud, patricios magiſtratus eſſe, qui prius patuerunt patriciis; plebeios vero, qui ſolis plebeiis; nec quia patricij aliquot magiſtratus maiores ſunt, propterea plebeios minores eſſe cogimur confiteri, ſi tu hoc idem intelligens aliam, atq; aliam, quam poſtea demonſtrabo, huius Ciceroniani loci lectionem excogitaſti, quid eſt, quòd ex maledicto riſum quærens aduerſus me dicas: *Callipides multum ſe*

mouet,

mouet, ſed nihil promouet. cum hic meus Callipides vſque adeo promouerit, vt te de loco, id eſt de ſuſcepta prioris lectionis ſententia deturbarit?

Quod vero ſecundo loco ais, comitia curiata adiuncta centuriatis fuiſſe ad auſpicia mandanda magiſtratibus, dico hoc ſuperuacaneum fuiſſe in maioribus magiſtratibus conſule, prætore, cenſore. Etenim hi creabantur comitiis centuriatis, quæ ad mandanda auſpicia ſatis valebant, cum eſſent auſpicatiſſima. Nam Cicero dixit pro Milone: *Illa auguſta centuriarum auſpicia.* & pro domo: *Centuriata comitia maxime maiores iuſta dici, haberique voluerunt.*

Quod deinde tertio loco dicis, veterem curiatorũ comitiorum ad priora confirmanda comitia conſuetudinem Ciceronis etiam tempore obſeruatam, id falſum eſſe hac ratione coarguo. Nam ſi ipſius tempore magiſtratus omnes curiatis comitiis confirmati fuiſſent, Rullus non poſuiſſet in lege ſua, vt prætor legem curiatam ferret Decemuiris ſuis à plebe deſignatis. cum autem poſuerit, ſatis oſtendit, ſe extra ordinem id feciſſe. Reſpondes, ſi Rullus Decemuiros extra ordinem lege curiata ornaſſet, Ciceronem id ei obiecturum fuiſſe, quod non fecit. Verum hoc non eſt ſatis. cur enim Rullo obiiciat id, quod ille iure facere potuit? Age enim, non ne tribunus pl. plebem rogare poteſt? ſane. quod plebs iure rogata ſciuerit, non ne iuſtum eſt? non eſt dubium. Cur ergo obiiciat Cicero id, quod ille iuſte facere potuit, vt plebem rogaret? & plebiſcito accepto, vt Decemuiris legem curiatam quanquam inſolitam ferret? tum enim obiecіſſet, ſi ſine plebiſcito, id eſt plebis iniuſſu Decemuiros lege curiata ornaſſet. Neque enim Rullus confirmabat Decemuiros lege curiata, quæ obſoleuerat, impudenter, ſed ad plebem ferebat, vt id ſibi liceret, ſine dubio non facturus, ſi vetus conſuetudo manſiſſet.

Poſtremo nego curiata comitia per triginta curiarum lictores, non autem per ipſas triginta curias celebrata, atq; triginta lictores ſuffragium de magiſtratibus vllum tuliſſe. neq; enim veriſimile eſſe, qui conſul propter excellentem virtutis opinionẽ certo iudicio ab vniuerſo populo centuriatim lectus eſſet, permiſſum fuiſſe, vt eum triginta curiarum lictores ſuis ſuffragiis inconſulte repudiarent. Occurris, lictores, quod rogabantur, pro ſuo arbitratu repudiare nõ potuiſſe, &, quod grauius eſt, addis, me non tuum dictum, ſed meum commentum oppugnare, atq; antabatarum more pugnare. Verũ de antabatis alias. nunc quod inſtat. Negas legem curiatam à lictoribus antiquari potuiſſe. Ridet, opinor, Rullus, qui timens, credo, ne lex curiata à tuis iſtis lictoribus antiquaretur, ſic in lege cauit: *Si lex curiata lata nõ erit, tum Decemuiri eo iure ſint, quo qui optimo.* Si lex lata non erit, inquit, id eſt ſi lictores legem non acceperint. ergo poterant non accipere. quod noſter antabata non vidit. Addo nunc, ſi lex hæc de magiſtratibus curiata ad lictores, nõ ad curias eſſet perlata, turpe nimis atque indecorum futurũ fuiſſe, vt prætor, conſul, dictator agerent cum triginta lictoribus, tanquam cum vniuerſo populo; abſurdum vero, ſi lex curiata de adoptione à triginta curiis, etiã te teſte, iuſſa eſſet, de imperio vero magiſtratuum à triginta lictoribus. & cum in his de imperio comitiis cetera ſeruarentur, quę in iuſtis ſeruabãtur comitiis, obnunciatio, interceſſio, & reliqua, hoc vnum exceptum eſſet, quòd non à populo, ſed ab apparitoribus infamibus inirentur.

Hæc ſunt, ex quibus dico opinionem de lege curiata magiſtratuum tuam inanem eſſe, ac falſam. Relinquitur, vt videamus, an ex auctoritatibus, quas affers, hoc quod vis, quodq; contendis, efficiatur. Hi ſunt tres, vt dixi, loci; vnus hic Ciceronis, qui controuerſiam intulit; alter Meſſallæ; tertius ex ſecunda Philippica. Conſideremus omnes.

Vt ex loco Agrariæ eum, quem vis, ſenſum eliceres, inſigni illum, ac prope prodigioſa mutatione facta protuliſti, hoc modo: *Nam centuriata lex conſulibus ferebatur, ac ceteris patricijs magiſtratibus, tributa plebeijs, tum curiata iterum de ijſdem iudicabatur.* Quo loco primum reprehendo, quòd contra fidem veterum omnium librorum addis, demis, mutas, tranſponis verba, quæ tibi non iudicij ratio,

 ſed

ſed ingenij libido ſubminiſtrauit, moremque pernicioſum in hæc ſtudia inducis, vt quæ loca non intelligamus, ea delendo, addendo, commutando ad noſtram ſententiam traducamus, vt poſt hac tuo exemplo nemo tam rudis, ac deſperati ingenij ſit futurus, qui non ex omnibus ſcriptorum ſalebris ſit vel nullo etiam negotio emerſurus. illud etiam vitio verto, quòd tu morem nouum in comitia inferis. cui enim probabis, magiſtratus patricios lege centuriata deſignatos fuiſſe, curiata confirmatos, plebeios tributa creatos, curiata confirmatos? Nemo autem dixit vnquam è veteribus, cum magiſtratus deſignati ſunt à populo, eos lege creatos fuiſſe ſiue centuriata ſiue tributa, ſed comitiis centuriatis, aut tributis. Nam legem tum dixerunt, cum de vno nominatim loquuti ſunt. vt tum, cum qui deſignati fuerant, confirmabantur. Etenim cum magiſtratus deſignabantur, ſic in vniuerſum rogabatur populus: *Quos vultis*, exempli gratia, *conſules fieri?* cum confirmabantur, ita: *Vultis, iubetis ne, vt M. Cicero, C. Antonius, quos conſules populus deſignauit, conſulatum habeant?* hæc poſterior rogatio lex eſt dicta, ſiue centuriata, ſiue curiata. prior rogatio legis nomine nunquam inuenitur affecta. Etiam illud improbo, quòd voces in linguam Latinam aut nouas inuexiſti, aut veteres noua ſignificatione ornaſti. Eſt enim nouum illud, *lex tributa.* quam nemo vnquam dixit, niſi tu. Lex enim tantum centuriata, & curiata eſt dicta. pro *tributa, plebiſcitum* dixerunt. Noua ſignificatione ſumpſiſti *Plebeios* magiſtratus pro minoribus, vt ſupra dictum eſt. verum laudo, quòd adieciſti, ne tibi id quidem magnopere arridere. Poſſum etiam hoc improbare, quòd ita præfracte, & obſtinate ſententiam tuam defendis, vt omnem nō minus humanitatis, quàm iudicij laudem amittas. ſic enim agis: *Vel diſrumparis licet, ego tamen etiam, atq; etiam cōfirmo, locum Ciceronis omnino ita legendum eſſe, vt à me legitur. Nam centuriata lex conſulibus ferebatur, & ceteris patricijs magiſtratibus; tributa plebeijs; tum curiata iterum de iiſdem iudicabatur. aut ſi diſplicet illud plebeijs accipi pro minoribus magiſtratibus, legatur tributa alijs. aut denique, ſi patriciorum magiſtratuum nomine nolumus hic ſolos intelligi maiores magiſtratus, ſed omnino eos, in quibus fuit patricijs locus, ita legatur: Nam centuriata lex aut tributa conſulibus ferebatur, ac ceteris patricijs magiſtratibus, tum curiata iterum de iiſdem iudicabatur.* Quæ verba aperte declarant, te more antabatarum vagari, vel potius tanquam naufragum quancunque poſſis tabulam in ipſa caligine tempeſtatis arripere. Nam vt cetera mittam, quomodo probabis vnquā, patricios magiſtratus vt prætores & conſules, comitiis tributis deſignatos, quod in libris de comitiis fieri non potuiſſe docuiſti? Quod autem ad diſruptionem attinet, polliceor, me huius loci lectionem, & ſententiam adeo verā eſſe prolaturum, vt te omnium quoque conſenſione diſrumpam.

Venio nunc ad verba Meſſallæ, quæ ab A. Gellio recitantur: *Minoribus magiſtratibus creandis magiſtratus tributis comitijs, ſed iuſtius curiata datur lege, maiores centuriatis comitijs fiunt.* Oro te, quis tibi affirmauit, Meſſallam dicere, ſuo tempore magiſtratus maiores, & minores primum comitiis centuriatis, aut tributis creatos, deinde lege curiata neceſſario fuiſſe confirmatos? Quid eſt enim impedimento, quin dicat, vt vere dicit, maiores magiſtratus fieri centuriatis, quibus auſpicia accipiunt, minores vero tributis; ſed ſi ferretur eis lex curiata, iuſtius fieri lege curiata? An vero ſiquis dicat, Cæſaris tempore, Magiſtratus dantur à Cæſare, ſed iuſtius à populo, ſignificet, à Cæſare primum, deinde à populo eoſdem eodem tempore dari, an potius qui dantur à Cæſare, ſi, vt mos erat, darentur à populo, iuſtius datum iri? Adde, quòd cum Meſſalla inquit: *maiores fiunt centuriatis comitijs, minores tributis, ſed iuſtius curiata lege,* omnino vnum tantum genus comitiorum in ſingulis obſeruatum agnoſcit, centuriata in maioribus, tributa in minoribus. nam ſi auſpicia requiruntur, centuriata auſpicatiſſima ſunt vſque adeo, vt qui centuriatis creati ſunt, auſpiciorum ratione curiatis non egeant, tributa vero auſpicata illa quidem, ſed curiata auſpicatiora. quare qui tributis creantur, inquit, iuſte quidem

creantur,

creantur,ſed iuſtius, ſi curiata lege confirmarentur. quomodo vero tributa auſpicata ſint,tu docuiſti, cum locum illum Ciceronis in libris de Comitiis expoſuiſti: *Cæſar,qui comitijs tributis auſpicatus erat,centuriata habuit.*

Age vero Cicero in agraria nullo modo ita ſcripſit, vt tu; Meſſalla vero aliter ſentit,ac tu:an vero Cicero in ſecunda Philippica idem ſignificauit,ac tu interpretaris? multo minus.*Quæſtor*,inquit,*es factus.deinde continuo ſine S.C. ſine ſorte, ſine lege ad Cæſarem cucurriſti.* tu *ſine lege* interpretaris *ſine lege curiata*,vt Antonium dicat,poſtquam tributis comitiis factus eſt quæſtor, antequam curiatis confirmaretur,ſine S.C.ſine ſorte, ſine curiata lege in prouinciam eſſe profectum. Quo nihil eſſe poteſt alienius.eſt enim eadē ratio quæſtoris,ac conſulis,quod ad prouinciam obtinendam pertinet,vt in libris de iure Prouinciarum oſtendi. Conſul enim primum accipiebat magiſtratum centuriatis comitiis,deinde ex S.C. ſortiebatur prouinciam,aut ſi neque ſenatuſconſultum,neq; ſors intercedebat, lege obtinebat. vt Cæſar,qui neq; S.C.neque ſorte,ſed lege Vatinij tribuni pl.Galliam adeptus eſt.ſic quæſtores primum tributis comitiis accipiebant magiſtratum,deinde ex S.C. ſortiebantur prouincias,aut ſi neq; S.C.neque ſors obſeruaretur,extra ordinē lege aliqua,id eſt, plebiſcito eas ſibi parabāt. obiicit ergo Antonio Cicero, quòd quæſtor factus neq; ſenatuſconſulto,neq; ſorte,quæ erant ordinaria,neq; lege, quod fiebat extra ordinē, ſed vno Cæſaris vocatu in Galliam ad Cæſarē proconſulem venerit. Atque hoc declaratur ex epiſt.ad Attic.vbi ſcribit:*Pompeius Q.Caſsium quæſtorem ſine ſorte delegit, Cæſar Antonium,ego Cœlium ſorte datum offenderem?* Quam enim legem nominat Cicero, ea pertinet ad prouinciam quæſtori mandandam, non ad auſpicia quæſtori danda, aut ad quæſtorem confirmandum. tua vero interpretatione non dabatur Antonio quæſtori prouincia, ſed priuato quæſtura. quaſi vero quæſtura poſt S.C. & ſortem prouinciæ fuerit confirmanda.quo nihil ineptius.

Tranſeo nunc ad locum Ciceronis,vnde tu eam cōſuetudinem elicuiſti, legem curiatam nō à triginta curiis, ſed à triginta curiarum lictoribus eſſe iuſſam: *Sint igitur Decemuiri neque veris comitijs,hoc eſt populi ſuffragijs,neq; illis ad ſpeciem,atque vſurpationem vetuſtatis per triginta lictores auſpiciorum cauſſa adumbratis.* ac doceo, ne hunc quidem à te eſſe intellectum. Neq; enim Cicero ſignificat,vt ais, legē curiatam per triginta curiarum lictores eſſe latam. Quid autem vult? nimirum hoc: Rullus decemuiros creat comitiis tributis,ſed imperfectis, quia non per xxxv, ſed per xvii tribus creat, eoſdem confirmat lege curiata, ſed ita confirmat, vt, ſi lex curiata lata non erit, etiam ſine ea iuſtum decemuiratum habeant.quo fit, vt neq; vera tributa afferat,neque curiata etiam falſa,& ſimulata. quibus reprehenſis concludit permiſſione rhetorica,quæ tum adhibetur,cum ad aliud tranſire volumus, quod grauius eſſe putamus,quàm id,quod permittimus,& ait: *Sint igitur decemuiri conſtituti neque veris, neque ſaltem in ſpeciem per* xxx *lictores auſpiciorum cauſſa adumbratis comitijs.* id eſt,non adhibuerit non modo tribus omnes,ſed neq; etiam curias vllas, neque ſolum non curias, ſed ne lictores quidem curiarum in ſpeciem aduocauerit auſpiciorum cauſſa, id eſt, vt auſpicia obtineret, quæ initio comitiorum captātur.nam vt cetera falſa eſſent,quæ ſequuntur,& auſpicia, ex quibus deorum voluntate ipſa approbari comitia intelligitur, rite captata initio comitiorum eſſent, ſatis iuſta futura fuiſſe videbantur.quod ille prætermiſit.Rullus enim nulla omnino adhiberi comitia curiata voluit, tum cum ſine lege curiata decemuiros magiſtratum habere voluit. quaſi vero officio ſuo ſatisfacturus fuerit, ſi ſaltem curiata comitia in ſpeciem triginta curiarum lictoribus aduocatis adumbraſſet, vt poſtea Cæſar dictator in comitiis ſuis,de quibus Lucanus:

-Fingit ſolemnia campus,
Et non admiſſæ dirimit ſuffragia plebis,
Decantatq; tribus, & vana verſat in vrna.
Nec cœlum ſeruare licet.tonat augure ſurdo.

Et lætæ iurantur aues bubone ſiniſtro.

Rullus autem ne triginta quidem curiarum lictores, ne dum triginta curias, aduocabat. Quæ ſi ita ſunt, iam ſatis intelligi poſſe arbitror, vter noſtrum antabatarum à te commemorato more ſe gerat. atque iſtos tuos triginta lictores curiatos ſuffragium, quod commentus es, non habuiſſe, neque habere potuiſſe. quo decreto ita delectaris, vt totum volumen comitiorum tuorum, & has actiones eo ſæpe iterando referſeris.

De lege curiata magiſtratuum Sigonij opinio. CAP. II.

HACTENVS de tua opinione ſit dictum, nunc de mea dicamus. Ego, cum ſuperiorem locum Ciceronis à te peruerſum, & deformatum viderem, dedi operam, vt incolumi vulgata lectione aliquem inde ſenſum eruerem. itaque hunc excogitaui. Legem curiatam duplicem fuiſſe, vnam, quæ ferretur olim magiſtratibus patriciis iam deſignatis ad eos confirmandos, vt populus priorem comitiorum centuriatorum infirmare ſententiam poſſet, ſi eius pœniteret. verum hanc poſtremis temporibus obſoletam fuiſſe, neque niſi extra ordinem plebiſcito aliquo reuocatam in rep. hæſiſſe. eam vero à Cicerone intellectam eſſe, cum dixit: *Maiores de omnibus magiſtratibus bis vos iudicare voluerunt. nam centuriata lex cenſoribus ferebatur, cum curiata ceteris patricijs magiſtratibus, tum iterum de ijſdem iudicabatur, ſi populum beneficij ſui pœniteret;* alteram vero, quæ conſulibus, & magiſtratibus in prouinciam, & ad bellum cum imperio militari profecturis ſit lata, ac poſtremis etiam temporibus obſeruata. eam vero intellectam à Cicerone, cum inquit: *Comitia curiata, quæ vos non ſinitis, tantum auſpiciorum cauſſa remanſerunt.* item: *Conſulibus legem curiatam ferentibus ſæpe interceſſum eſt.* item: *Conſuli, ſi legem curiatam non habeat, attingere rem militarem non licet.* Dicamus de vtraque, ſed prius de priore. Aduerſus primam conſuetudinem tu ſic argumentaris: *Si Cicero cum dixit, legẽ centuriatam ceteris patricijs magiſtratibus latam, intellexiſſet omnes alios præter cõſules, dixiſſet, ceteris omnibus magiſtratibus abſq; illo verbo patricijs, ita vt etiam tribunos pl. & ædiles plebis comprehenderet.* præclare. quaſi vero tribuni pl. & ædiles plebis ſint patricij, aut ego etiam tribunos, & ædiles ſignificatos dixerim. Item: *ſi Cicero dixit, Ceteris, non intellexit ſolos quæſtores.* Immo ſolos quæſtores ex ordinariis, non ſolos, ſi extraordinarios complectaris. Item: *ſi vera hæc propoſitio ſit, de omnibus magiſtratibus bis à populo iudicatũ eſſe, id maxime tempus animo concipiendum eſt, quo nulli magiſtratus plebeij in rep. fuerunt. quod fuit ſexdecim tantũ annorũ.* Noli quæſo illa in me tela coniicere, quæ ego in temet retorquere nullo negotio poſſim. nam & tu hanc propoſitionem veram eſſe de patriciis ſolis confiteris, cum maiores, & minores nominas. nam talis diuiſio ſolis patriciis conuenit. Item: *eodem tempore,* inquit, *M. Lætorius plebeius dedicationem ædis à populo accepit, ergo curiatis. ſi binis comitijs, ergo non ſoli patricij.* cui reſpondeo: Quid ſi curiatis, ſed non binis? quid ſi ſacerdos fuit Lætorius, & non magiſtratus? Item: *Si de primis conſulibus bis iudicaſſet populus centuriatis comitijs, ter iudicaſſet, non bis. nam præter hæc etiam lex curiata lata eſt de imperio militari, quod eſt in magiſtratu inſitum.* Nego eſſe inſitum, atque hoc me refutaturum eſſe infra polliceor. Quamobrem, quòd quæris, cuius auctoritate hæc mea opinio innitatur, reſpondeo, niti auctoritate non contemnenda ipſius Ciceronis, & quidem expreſſa, non extorta, vt tua.

Quãdo igitur nec tua mihi lectio, nec mea tibi expoſitio, placet, videamus, num meliorem aliquam indagare poſſimus. Equidem ſi locus ille Ciceronis, vnde eſt hæc quæſtio conſtituta ita legatur, vt vulgo legitur, nullam aliã oratoris eſſe, quàm eam, quæ à me eſt allata, ſententiam arbitror. At ſi, vt in veteribus libris legitur, & mihi

mihi recte legi videtur, aliquanto ſecus. ſic autem, vt nonnulli quoque notarunt, in iis ſcriptum reperitur: *Maiores de omnibus magiſtratibus bis vos iudicare voluerunt. Nam cum centuriata lex cenſoribus ferebatur, cum curiata ceteris patricijs magiſtratibus, tum iterum de ijſdem iudicabatur.* Mirum eſt autem, quantum vna vox CVM addita lucis veræ ſententiæ excogitandæ afferat. quam ſpero te, vbi cognoueris, pro iudicij tui magnitudine arrepturum, ac pro æquitate animi probaturum, atq; omnem diſruptionis acerbitatem continuo abiecturum. Eſt autem hæc. De omnibus magiſtratibus maiores bis vos iudicare voluerunt. Nam cum centuriata lex cenſoribus iã deſignatis ferebatur, cum curiata itẽ ceteris patriciis magiſtratibus pariter iam deſignatis ferebatur, eo tempore ſecundum iudicium faciebat populus, vt poſſet reprehendere, ſi beneficij ſui prioribus comitiis delati pæniteret. Primum enim comitiis centuriatis cenſores deſignabant, deinde eiſdem legem centuriatam ferebant. item centuriatis comitiis conſulem deſignabant, deinde eis legem curiatam ferebant. Non erat autem idem deſignare magiſtratum, & legem ei centuriatam, aut curiatam iam deſignato ferre. nam prioribus comitiis ſi conſules exempli gratia creandi eſſent, populus rogabatur his verbis: *Quos vultis conſules fieri?* poſterioribus, quibus lex eis curiata ferebatur, his: *Velitis, iubeatis ne, vt ij conſulatum habeant, quos populus deſignauit?* quod oſtẽdit Aſconius, cum ſcribit: *Prærogatiuæ tribus dicebantur, quòd primæ rogarentur, quos vellent conſules fieri.* & Cicero in agraria: *Curiatam legem ab eo prætore, qui ſit primus factus, ferri iubet. at quo modo? vt ij decemuiratum habeant, quos plebs deſignauerit.* Prioribus autem comitiis deſignabantur, poſterioribus lege confirmabantur. lex autem aut centuriatis comitiis lata eſt, & centuriata dicta, aut curiatis, & curiata, aut tributis, & plebiſcitum vocatum. legis tributæ nomen à nemine vnquam niſi à te eſt vſurpatum. Res autem ſic habuit. Ius confirmandorum comitiorum, & magiſtratuum primum ſenatus habuit, vt ſcripſit Dionyſius, & ſignificauit, vt tu quoque notaſti, Liuius in Numa, cum ſcripſit: *Quirites regem create. ita patribus viſum. patres deinde, ſi dignum, qui ſecundus à Romulo numeretur, crearitis, auctores fient.* & poſt: *Regem populus iuſſit. patres auctores facti.* & libro VI: *Omnium comitiorum eo anno patres auctores facti ſunt.* Significauit autem, patres eo anno magiſtratus omnes, quos populus plebes ve deſignaſſet, id quod non quotãnis accideret, comprobaſſe. Verum hoc ius ſenatus diu tenere nõ potuit, vt innuit Cicero pro Plancio: *Quod patres apud maiores noſtros tenere non potuerunt, vt reprehenſores eſſent comitiorum, id haberent iudices, tum enim magiſtratum non gerebatis, qui ceperat, ſi patres auctores non erant facti.* Hac autem conſuetudine ſublata, deinde hanc inductam facile poſſumus ſuſpicari, quam nunc Cicero, omnis antiquitatis peritiſſimus, prodit, vt populus ipſe magiſtratus à ſe deſignatos confirmare, aut infirmare vellet, cenſores quidem lege centuriata, reliquos patricios magiſtratus curiata. Verum & hanc ſua ætate obſoleuiſe, idem hoc loco indicat. Itaque Rullus in decemuiris ſuis creandis veterem conſuetudinem renouauit: tulit enim, vt prætor legem curiatam ferret, vt ij decemuiratum haberent, quos plebs deſignauiſſet, ita tamẽ, vt etiam ſine lege curiata eos iure optimo decemuiros eſſe vellet. ſiquidem verba legis Rulli hæc fuerunt: *Tribunus pl. qui hanc legem tulerit, comitia creandis decemuiris habeto. tribus ſeptemdecim ſorte educito. per eas decemuiros creato, vt quem nouem tribus fecerint, is decemuir ſit. item eodemq; modo, vt in comitijs pontificis maximi. Qui petet, præſens profiteor. Prætor, qui primus factus erit, legem curiatam ferto, vt ij decemuiratum habeant, quos plebs deſignauerit. Sin is ferre non poterit, qui poſtremus erit, ſi lex curiata lata non erit, tum ij decemuiri eodem iure ſunto, quo qui optima lege. Tribuni pl. prætori legem curiatam ferenti ne intercedunto, ſi interceſſerint, decemuiri eadem poteſtate ſunto, ac ſi lata lex eſſet. Decemuiri auſpicij coloniarum deducendarum cauſſa pullarios habento, quos habuerunt treſuiri lege Sempronia. in quinquenniũ poteſtatem habento. apparitores, ſcribas, librarios, præco-*

nes, architectos habento. mulos, tabernacula, cantherios, ſuppellectilem ab ærario ſumunto. cuſtodes corporis ex ærario ducentos in ſingulos annos habento. Xuiris vectigalia populi Roma. alienare liceto. ſummum iudicium habento. &c. Hanc autem legem reprehenſurus Cicero, quattuor ſibi culpanda ſuſcepit, deſignationem decemuirum, confirmationem, ornamenta, & poteſtatem. In deſignatione vitio in primis vertit, quòd decemuiros per tribus XVII crearet, id eſt per partem populi. qua re abſoluta finxit, ſe de poteſtate illorum infinita loqui velle. quod grauiſſimum omnium crimen erat, & ad plebem maxime pertinebat, & vt veriſimile videtur, à plebe auide expectabatur. & propterea, vt eius cupiditati in ſpeciem ſatisfaceret, dixit, *Cognoſcite nunc, quæ poteſtas, & quanta detur.* Quo dicto, in ſermonem de lege curiata ingreditur, quæ ad confirmationem pertinet, non autem ad poteſtatem. Primum ergo reprehendit, quòd lege curiata decemuiros ornet, cum eſſet inuſitatum, vt magiſtratus daretur lege curiata ei, cui nullis comitiis ante eſſet datus, id eſt priuato. nulla enim comitia vocat, quæ per XVII tribus tantum erant habita, cum per XXXV oportuiſſet. & quoniam ferebat, vt *prætor legem curiatam ferret, vt ij decemuiratum haberent, quos plebs deſignauiſſet,* vtraque comitia ab eo adhibita reprehendit, tributa, quia cum propria plebis eſſent, imperfecta allata ſint; curiata, quia cum obſoleta eſſent, nec à populo magiſtratuum cauſſa amplius inirentur, ab eo renouata ſint. Itaque addit: *Videte quid iuris à maioribus acceperitis, quid ab hoc tribuno pl. vobis relinquatur. maiores de omnibus magiſtratibus bis vos ſententiam ferre voluerunt. nam cum centuriata lex cenſoribus ferebatur, cum curiata ceteris patricijs magiſtratibus, tum iterum de iiſdem iudicabatur, vt eſſet reprehendendi poteſtas, ſi populum beneficij ſui pœniteret. nunc quia prima illa tenetis comitia centuriata, & tributa, curiata tantum auſpiciorum cauſſa remanſerunt. hic autem tribunus pl. quia videbat, poteſtatem neminem iniuſſu populi aut plebis poſſe habere, curiatis eã comitijs, quæ vos non ſinitis, confirmauit, tributa quæ veſtra erant, ſuſtulit.* Ex quibus verbis apparet, Ciceronis ætate, populum Rom. magiſtratuum cauſſa ſola comitia centuriata, & tributa tenuiſſe, curiata auſpiciorum cauſſa tantum in vſu fuiſſe. id eſt populum magiſtratus deſignatos curiata lege nõ amplius, vt olim, confirmaſſe. quod vero Rullus in decemuiris fieri voluit, id ex vetere conſuetudine à ſe reuocata ipſum ſumpſiſſe, contra, atque tu putas. ſiquidem ait: *Curiatis eam comitijs, quæ vos non ſinitis, confirmauit.* nimirum ſignificans, populum ad confirmandam decemuirum poteſtatem, vt ante, amplius non conuenire. cuius rei argumento eſt, quòd ſi curiata comitia magiſtratuum cauſſa in vſu fuiſſent, non erat, cur Rullus, vt ſupra etiam dixi, iuberet, prætores legem curiatam ferre, & ſi lex curiata lata non eſſet, vt etiam ſine ea poteſtatem habere ſtatueret.

Poſtquam autem explicauit, quæ ad legem curiatam reprehendendam pertinebant, tum de ornamentis agit, ab illo loco: *Videte nunc, eos, qui à vobis nihil poteſtatis acceperint, quanto maioribus ornamẽtis afficiat.* poſtremo de poteſtate, ab illo: *Perſpicite quanta poteſtas permittatur.* quod dicturus viſus fuit iam tum, cũ propoſuit. *Cognoſcite nunc, quæ poteſtas, & quanta detur.* Ac de lege quidem curiata, qua confirmati quondam magiſtratus à populo ſunt, & de binis magiſtratuum comitiis, & de loco Ciceronis Agrariæ, qui hanc quæſtionem excitauit, ſatis in vtranq; partem quæſitum ſit.

De binis comitijs, prærogatiuæ, & iure vocatarum. CAP. III.

HOC loco quæſtio alia ſubtexenda eſt, quæ quanquam neque legem curiatam magiſtratuum, neque locum Ciceronis attingit, tamen quia bina alia comitia magiſtratuum his finitima continet, non videtur eſſe prætereũda. Bina vero comitia hæc fuerunt, quæ à prærogatiua centuria, & iureuocatis ſunt facta. Ego enim cum apud Aſconium talium comitiorum mentionem reperiſſem, quo-

rum

rum tu in libris de comitiis non meminiſſes, quanquam prærogatiuæ memineras, addidi cum prima illa comitia, quibus bis de iiſdem magiſtratibus à populo iudicatum ſcribit Cicero, ſatis conſtaret euanuiſſe, veriſimile videri, in eorum locum inuectam eſſe alteram conſuetudinem binorum comitiorum, prærogatiuæ inquam centuriæ iudicium, & iure vocatarum. cuius conſuetudinis quamuis initium eſſet obſcurum, vſus tamen vel maxime pateret. Hanc autem conſuetudinem his verbis in priore reſponſione expono. *Aliquot poſt liberatam remp. annos cum iam tributa pro curiatis eſſent inuecta, re priſtina conſuetudo eſt mutata, nomine vero retenta. ex omnibus enim centurijs vnam ſorte duxerunt, quæ prima rogaretur, ac propterea prærogatiua diceretur. eius autem ſententia pro vnis comitijs habita eſt. qua pronunciata tum deinde ipſa centuriata comitia ſunt perfecta, vt aſſolebat. hoc autem factum eſt vel propter ſuffragij ferendi commoditatem, ne totus populus bis in ſuffragia mitteretur, vel quæcunque alia excogitari cauſſa poſsit. in hanc autem ego ſententiam veni duce Aſconio. cuius locum inſignem mirabar admodum à Gruchio, cum de prærogatiua præciperet, in libris de comitijs eſſe præteritum. verba vero eius in Verrinas hæc eſſe reperiebam. Prærogatiuæ tribus ſunt, quæ primæ ſuffragium ferunt ante iure uocatas. mos enim fuerat, quo facilius in comitijs concordia populi firmaretur, bina omnino de ijſdem candidatis comitia fieri. quorum tribus prærogatiuæ dicebantur, quòd primæ rogarentur, quos vellent conſules fieri, ſecundæ iureuocatæ, quòd in ijs ſequente populo, vt ſæpe contingit, prærogatiuarum voluntatem, iure omnia complerentur. Quocirca fieri quoque videbam, vt in conſulibus creandis prærogatiuæ apud Liuium memoria tantopere celebraretur.* Quæ verba mea tu tibi multis modis oppugnanda duxiſti, & quidem, vt video, modeſte admodũ, & minime aſpere. Primum enim, *in ridiculis*, inquis, *quis non reponat, id quod dicit, tributorum pro curiatis inuectionem cauſſam attuliſſe mutandæ priſtinæ conſuetudinis binorum centuriatorum in mandando conſulatu habendorum?* Quod quam ridicule feceris, alij iudicent. neque enim ego, quia tributa pro curiatis eſſent inuecta, ſed cum iam tributa pro curiatis eſſent inuecta, mutatam eſſe priſtinam conſuetudinem dixi. Deinde, *quid magis ridendum*, inquis, *quàm ex eo, quòd Aſconius bina quodammodo agnoſcit comitia in prærogatiua, & iure vocatis, colligere bina fuiſſe integra cẽturiata, priuſquam prærogatiua inſtituta eſſet?* In quo tu etiam atque etiam ridiculus appares: neque enim apud me eſt, me ex loco Aſconij colligere, ante prærogatiuam inſtitutam bina fuiſſe centuriata, ſed ex loco Ciceronis: ſecundam vero conſuetudinẽ, quam dixi, inuectam poſt tributa comitia inſtituta, me elicere ex Aſconij loco. qui cum ſit locus inſignis, & in primis notandus, & in quo vno binorum comitiorũ mentio aperte fiat, tamen à te eſt prætermiſſus in magno illo Comitiorum commentario, ita vt neque iureuocatarum, quæ fuerint, mentionem facias. tantum illud libro primo, cap. quarto aſcribas: *Apud Liuium, & Aſconium legi prærogatiuam tribum, & iureuocatas, vbi de comitijs centuriatis agitur.* quod tamen non in criminis loco pono: quid enim hoc me attingit? ſed vt intelligas, me non ſine cauſſa locum hunc ad rationem, diſquiſitionémque reuocaſſe. *At locum illum non intellexiſti,* inquis: cur non? *quia cum vulgo legatur, Mos fuerat bina omnino de ijſdem candidatis comitia fieri, ego vero te admonuerim, in alijs libris, legi bina denuo, in alijs bina domo, in alijs bina quodammodo, tu vulgatã,* inquis, *omnium peſsimam, Omnino, retinuiſti. quod verbum vel totum tempus ſignificat, vel totam rem. quorum vtrunque falſum.* Ego vero ſi retinuero, *Omnino*, (nam me repudiaſſe, *Quodammodo*, mea verba non indicant) ſed ſi retinuero, dicam, hanc fuiſſe ſententiam Aſconij, morem fuiſſe, vt de iiſdem candidatis bina comitia fierent omnino, i. neceſſario. quod eſt, maiores magiſtratus creari non potuiſſe, niſi prærogatiuæ iudicium iureuocatarum ſuffragia ſubſequerentur. ni ita fieret, vitioſa fore comitia; neque, ſi ita dixero ridiculi aliquid me dicturũ; ſed ridiculum potius eũ, qui ſcripta veterũ ad ſuam traducere ſententiam, niſi vi facta, i. mutatione adhibita, neſciat, exiſtimabo.

Quæ

Quæris inde quando primum abrogata priore binorum comitiorum conſuetudine poſterior hæc prærogatiuæ,& iureuocatarum inducta ſit?ſi dicam, quemadmodum tu ſcriptum reliquiſti,& me alibi vel inuitum ſcripſiſſe vis, poſt expletas x x x v tribus;quæ fuerunt expletæ poſt annum quingenteſimum ,tum me in multas difficultates,atque anguſtias quaſi quaſdam diſputationis impellis; ſi ante tribus x x x v expletas, tum me quaſi reum ſtultitiæ facis,qui à ſumma tua auctoritate recedam.itaque quo me vertam neſcio,cum ita te egiſſe videam,vt omnes mihi vias euadendi occluſeris.tentemus autem an vi aliqua laqueos tuos frãgere, ſi ſoluere non liceat,iſtos poſſimus.Prærogatiuam inſtitutam eſſe poſt x x x v tribus inſtitutas,& ſcripſiſti in libris de comitiis, & nunc etiam vt cum maxime aſſeris.argumentaris autem hoc modo: *Prærogatiua centuria non poteſt eſſe ſine tribu prærogatiua.tribus prærogatiua non fuit niſi poſtquam claßium centuriæ ad diuiſionem tribuum pertinuerunt.atq; verba Liuij libro primo aperte indicant, tum demum Seruij mutata diuiſione claßium centurias ad tribuum diſtributionem pertinuiſſe,poſtquam expleta ſunt* x x x v *tribus*.Nihil validius.quid tamen , ſi propoſitionẽ vtranque negem,non me doctis probaturum exiſtimas?quid ſi tibi ipſi,niſi pertinax eſſe volueris,illud idem perſuadeam ? Nam quod prærogatiua centuria non fuerit ſine tribu prærogatiua,vnde educebatur , id quidem poſtremis temporibus conuinci Ciceronis auctoritate video.cur autem primis ſine tribu eſſe non potuerit, vt omnes centuriæ non aliter,quàm omnes tribus,in ſortem coniicerentur, ita vt quæ prima ſorte exiſſet, prima ſententiam rogaretur,ne tu ipſe quidem , vt puto, veriſimile eſſe negabis.Verum non ſit in hoc controuerſia.ſit, vt eſt, in eo, quod inquis,ex Liuij auctoritate , prærogatiuam non fuiſſe, niſi poſt triginta quinque tribus expletas.Verba Liuij ſunt hæc: *Nec mirari oportet, hunc ordinem , qui nunc eſt,poſt expletas quinque & triginta tribus, duplicato earum numero centurijs iuniorum,ſeniorumq; ad inſtitutam ab Ser. Tullio ſummam non conuenire. quadrifariam enim vrbe diuiſa regionibus,collibusq;,quæ habitabantur partes, tribus eas appellauit. neque hæ tribus ad cẽturiarum diſtributionem numerumq; quicquam pertinuere.* Dico,te rectam horum verborum ſententiam non aſſequi.primnm enim inquis,*centurias* Seruij regis tempore *ad tribuum diſtributionem,numerumq; non pertinuiſſe*, atque hoc etiam in libro de comitiis repetis,cum Liuius dicat, *tribus ad centuriarum diſtributionem, numerumq;*. &,quod obtuſioris ingenij eſt,inquis,te me huius rei adſtipulatorem habere,cum in verbis,quæ profers,meis, ego tribus ad centurias,non centurias ad tribus traductas dicam.Intereſt autem plurimum, vtro modo dicas.nam ſi dicas,centurias traductas ad tribuũ diſtributionem, & numerum, tribuũ numerũ auctum concludas,nõ centuriarum:ſi tribus ad cẽturias,centuriarũ,non tribuum.Liuius autem intelligit, numerum centuriarũ maiorẽ poſtea eſſe factum, quàm qui à Seruio fuerat inſtitutus. Adde,quod, *Duplicato earũ numero*, interpretaris multiplicato centuriarum numero,atque in vtroque,vt nũc demum ſentio,laberis.neque enim de centuriis intelligit Liuius,ſed de tribubus;nec multiplicatum centuriarum numerum,ſed vere duplicatum tribuum numerum.Nam cum Seruius præter quattuor tribus vrbanas,quarum hic meminit Liuius,multas etiam ruſticas conſtituiſſet, vt omnes eſſent x I x , quemadmodum ego Liuij , & Dionyſij opinioni conuenienter factum probaui in primo de iure ciuium Roma. cumq; poſt aliæ, atque aliæ deinceps additæ ſint , quarum nomina ſunt apud Liuium,ita vt factæ ſint x x x v, vere dixit Liuius, poſt expletas x x x v tribus numerum tribuum eſſe duplicatum,cum à x I x ad x x x v peruenerint. Loquitur enim Liuius de numero centuriarum , qui quoniam maior erat ætate ſua , quàm fuerat ætate Seruij,& hæc res poterat admirationem afferre,inquit: *Noli mirari, ordinem centuriarum,qui nunc eſt poſt expletas* x x x v *tribus,non conuenire ſummæ centuriarum inſtitutarum à Seruio. etenim cum duplicatus ſit numerus tribuum , & tribus ſint traductæ ad diuiſionem centuriarum,contra atque Seruius inſtituerat , propterea auctus*

auctus eſt numerus centuriarum. Neque vero poſt x x x v tribus expletas exiſtimare debes, tribus præcipue traductas eſſe ad diſtributionem centuriarum, quia traduci etiam ante id temporis cœperant, ſed maximum centuriarum numerum præcipue euaſiſſe poſt expletas x x x v tribus. Quamobrem noli quæſo ea concluſione vti, qua vteris, cum inquis: *Sit ergo conſtitutum Liuij teſtimonio, non prius pertinuiſſe claſſium centurias ad tribuum diſtributionem, quàm Romæ tribus* x x x v *fuerunt. ex quo conſequens eſt, non potuiſſe prius prærogatiuam tribum eſſe, quàm* x x x v *tribus Romæ fuerunt.* noli inquam ita concludere. immo quoniam Liuius non centurias ad diuiſionem tribuum, ſed tribus ad centuriarum pertinuiſſe te cæcutiente dixit, collige, maximum centuriarum numerum, qui admirationem facere rem ignoranti poterat, poſt expletas demum x x x v tribus fuiſſe, non autem prærogatiuam tribum poſt expletas x x x v tribus inſtitutam eſſe. præſertim vero cum Liuius idem prærogatiuæ, & iureuocatarum multo ante expletas xxxv tribus meminerit, vt libro v, anno C C C L V I I: *Haud inuitis patribus P. Licinium Caluum prærogatiua tribunum militum creat. omneſq; deinceps ex collegio eiuſdem anni refici apparebat. qui priuſquam renunciarentur, iureuocatis tribubus permiſſu interregis P. Licinius ita verba fecit.* & libro decimo: *Cum primo vocatæ Q. Fabium conſulem dicerent omnes centuriæ.* & poſt: *Nemini dubium erat, quin Q. Fabius omnium conſenſu deſtinaretur, eumq; prærogatiua, & primo vocatæ omnes centuriæ conſulem dicebant.* Nam quod obiicis, vt hunc ſcopulum vites, prærogatiuæ nomen his in locis improprie vſurpatum non pro centuria ſorte educta, ſed pro priore quadã iudicij ſui ſignificatione, & iureuocatas per prolepſim dictas, in eo neminem, vt ſpero, habebis ſectatorem. ſunt etiam talia reſponſa extrema deſperatæ, perditæq; cauſſæ perfugia. Cũ enim opponat prærogatiuæ iure vocatas, vt fecit Aſconius loco commemorato, & ipſe poſt libro vigeſimo ſeptimo, cum dixit: *Galeria iuniorum, quæ ſorte prærogatiua erat, Q. Fuluium conſulem dixerat, eodemq; iureuocatæ inclinaſſent,* ſatis oſtendit, ſe eodẽ modo ſumere, quo aliàs ſumpſit, id eſt proprie. preſertim vero cum P. Licinium interregis permiſſu prius, quàm collegæ renunciarentur, quos refici appareret, ad iureuocatas locutum inducat, vt eas ab eo conſilio deterreret. quæ inania eſſent omnia, ſi iureuocatæ iam tum non eſſent inſtitutæ, aut ſi iam tum mos non fuiſſet, vt iureuocatæ omen ipſius prærogatiuæ ſequerentur, aut denique ſi prærogatiuam remoueres, & iureuocatas improprie dictas defenderes. Neque vero eſt, quòd ea te res moueat, quòd in his locis vulgo legatus *prærogatiuæ*, non *prærogatiua*, eamq; lectionem ego ante annos x I I I I in quinto libro laudarim. nam vtraque lectio eſt veterum librorũ, &, vt nunc ſentio, rectius legitur, *prærogatiua*, quàm *prærogatiuæ* vtroque in loco. vt primo vocatas in decimo dixerit, quæ primæ poſt prærogatiuam vocarentur, vt ibi dixi. Cum ergo conſtet, prærogatiuam, & iureuocatas extitiſſe, tum cum P. Licinius ad eas locutus fertur, qui fuit annus C C C L V I I, veriſimile, aut certe non improbabile eſt, per ea tempora, quæ annum illum præceſſerunt, inſtitutas eſſe. vt quanquam certum huius inſtitutionis annum, quem à me curioſe nimis exquiris, tradere nequeamus, tamen obſcuros temporum eorum limites aſſignare poſſimus. & ſiue ea cauſſa inſtituendi fuerit, quam Feſtus, ſiue ea, quam Varro, prodiderunt, nihil impedimenti eſt, quin ad ceteras ea quoque adiungi potuerit, quam ego tradidi. de qua tu plus, quàm æquum eſt, laborare videris. quaſi vero tu non aliam binorum comitiorum cauſſam tradideris, quàm Cicero, atque eam probabiliorem eſſe, non auſus ſis affirmare.

Ex his autem, quæ dicta ſunt, illud ſtatuo, genus vnum binorum comitiorum fuiſſe, cum curiata lex ferebatur, vt ij magiſtratum haberent, quos populus cẽturiatis comitiis deſignaſſet. quod primis temporibus obſeruatum poſt obſoleuit; alterum, cum ipſius prærogatiuæ centuriæ iudicium iureuocatarum ſuffragia ſubſequuta ſunt. quod à primis temporibus vſque ad poſtrema permanauit. quorum

alterum

alterum Cicero ſignificauit in agraria,alterum Aſconius, accedente Liuij, & Ciceronis teſtimonio aperte prodidit.

De lege curiata imperatorum. CAP. IIII.

DEINCEPS ſequitur,vt agam de lege altera curiata,quæ magiſtratibus ad bellum,aut in prouincias cum imperio profecturis eſt lata. qua de re integra adhuc mihi tecum remanet controuerſia. Eſt autem quæſtio eiuſmodi: cum Cicero eodem in loco, *curiata comitia tantum auſpiciorum cauſſa remanſiſſe*,&, *Conſulibus legem curiatam ferentibus ſæpe interceſſum eſſe*, &, *Conſuli ſi legem curiatam non haberet,rem militarem attingere non licuiſſe*, ſatis autem conſtet, ipſius tempore,quo obſoletam priorem de magiſtratibus legem curiatam diximus, curiatam alteram de imperio vſurpatam, quænam huiuſce legis vis, ac ſententia ſit? Cum autem hæc lex nemini lata inueniatur niſi dictatoribus,conſulibus,& prætoribus, cum ad bella,& in prouincias cum imperio ire vellent, cumq; eadem *rem militarem continuiſſe* à Liuio,eadem *militaris fuiſſe* à Dione dicatur, facile in eam opinionem iampridem adductus ſum, vt credam, hanc legem de imperio, vt dixi, militari auſpicato mandando eſſe latam. ſiquidem qui auſpicato rem geſſerunt, auſpicia illa à populo accepiſſe,auctor,vt poſtea oſtendimus, eſt Cicero. Tu vero eandem eſſe putas, ac priorem. quippe quæ magiſtratibus omnibus imperiũ primũ in vrbe dederit, deinde idem in prouincia cõtinuauerit.imperiũ autem militare vt in ipſo magiſtratu inſitum,ſic cum ipſo etiam magiſtratu mandatum cenſes. ego vero & à magiſtratu ſeiunctum,& alio modo,quàm magiſtratum ipſum, delatum opinor. Quare haud leui de re inſtituitur diſputatio, cum ſit quærendum, idem ne ſit magiſtratus,atque imperium, idemne conſul, & prætor, atque imperator.Quoniam autem hæc expediri quæſtio non poteſt, niſi ante quid magiſtratus,&quid imperium ſit,cognoſcatur, primum de magiſtratu,dein de imperio ſtatuamus,quæque de iis inter nos diſſenſio ſit,videamus.

Quid ſit magiſtratus. CAP. V.

MAGISTRATVS igitur voco poteſtates omnes eorum, qui res humanas,quæ quidem ad remp. pertinerent, publica auctoritate curarunt.Horum autem,vt in libris de iure ciuium Roma.ſcripſi, quattuor ferme fuerunt iura,vnum imperandi,alterum iuriſdicendi,tertiũ agẽdi,quartum auſpicãdi. Imperium tribus in rebus fuit poſitum,in edicendo,in vocando,in prehendendo. Edictorũ duo genera fuere, vnum, quo iuriſdictionis ſuæ formulã initio magiſtratus proponebãt;alterũ,quo pro magiſtratus auctoritate,vt res tuliſſet,quæ videbãtur,imperabat. Qui porro vocationem habuerunt,ij etiam ius prehenſionis aſſecuti ſunt,atque lictoribus & viatoribus,& ſeruis publicis vſi ſunt; qui prehenſionem tantum, ij viatorem tantum cum ſeruo publico adhibuerunt;qui neutrum,ij ſeruis publicis duntaxat ſtipati inceſſerunt.Iuriſdictio vero duas habuit partes, vnam decretum, alteram iudicij dationem. nam cum ius dicere nihil aliud eſſet, quàm ius, quod in legibus,aut in edictis contineretur,ei,qui id popoſciſſet, reddere, profecto tum ius reddebant, cum aut ipſi re ſine conſilio cognita decernebant, aut iudices,qui rem cognoſcerent,dabant,atque eis iudicandi formulam præſcribebãt. Actio vero eam habuit vim vt qui hoc ius habuerunt,ij & ad ſenatum referre, & ad populum ferre poſſent de iis rebus,quæ ad remp.pertinerent. Auſpiciorum autem ratio triplex. vna fuit obſeruatio de cælo, quæ ad comitia ſiue impedienda, ſiue vitianda pertinuit; altera auium inſpectio, quam in omni ferme re publice

aggre

aggredienda adhibuerũt; tertia pullorum tripudium, quæ militiæ in primis eſt obſeruata. Hæc autem iura conuenerunt ita magiſtratibus, vt non omnes tamen his præditi fuerint, verum imperij, ac iuriſdictionis partem aliquam omnes conſecuti ſint. De edictis res nota eſt, & à me aliis in libris tractata. De vocatione, & prehenſione, quia res flagitat, recitabo verba Varronis ex Gellio. *In magiſtratu habent,* inquit, *alij vocationem, alij prehenſionem, alij neutrum; vocationem, vt conſules, & ceteri, qui habent imperium; prehenſionem, vt tribuni pl. & alij, qui habent viatorem; neque vocationem, neque prehenſionem, vt quæſtores, & ceteri, qui neque lictorem habent, neque viatorem. qui vocationem habent, ijdem prehendere, tenere, abducere poſſunt. & hæc omnia, ſiue adſunt, quos vocant, ſiue acciri iuſſerunt. tribuni pl. vocationem habent nullam, quòd,* vt ibi inquit Gellius, *antiquitus creati videntur, non iuridicundo, nec cauſsis, querelisq; de abſentibus noſcendis, ſed interceſsionibus faciendis, quibus præſentes fuiſſent, vt iniuria, quæ coram fieret, arceretur. ac præterea ius ad ſe vocandi ademptum, quoniam vt vim fieri vetarent, aſsiduitate eorum, & præſentium oculis opus erat.* item alio loco ex eodem Varrone: *Qui poteſtatem neque vocationis populi viritim habent, neque prehenſionis, eos magiſtratus à priuato in ius quoque vocari eſt poteſtas. M. Læuinus ædilis curulis à priuato ad prætorem in ius eſt eductus. nunc ſtipati ſeruis publicis non modo prehendi non poſſunt, ſed etiam vltro ſummouent populum.* Ex quibus intelligi poteſt, qui minorem coërcitionem habuerunt, eos poteſtatem habuiſſe; qui maiorem, imperium. Itaque dictatoris, conſulum, ac prætorum nõ poteſtas ſolum, ſed etiam imperium extitit; tribunorum vero pl. & ædilium curulium, & quæſtorum, poteſtas tantum. quia aut prehenſionem tãtum, aut neque prehenſionem, neque vocationem habuerunt. Hæc autem cum ita eſſe, multo mecum ante conſtituiſſem, quoniam imperij vocem non ſolum ad magiſtratum, ſed etiam ad imperatorem pertinere videbam, propterea de imperio imperatoris acturus, ne vocis homonymia errorem pareret, prioris initio reſponſionis ita ſcripſi: *Ego duplicem imperij ſignificationem dico, vnam ciuilem quandam magiſtratus auctoritatem, alteram militarem, ac bellicam. ſic autem ſtatuo omnes magiſtratus & vrbanos, & prouinciales ciuilem poteſtatem habuiſſe, verum alios maiorem, alios minorem; quæ minor fuit, eam præcipue poteſtatem dictam; quæ maior, non poteſtatem ſolum, ſed interdum etiam imperium appellatam. idq; ex eo liquere, quod de tribunis quidem plebis, atque ædilibus nunquam niſi poteſtatem dixerunt, in conſulibus autem, & prætoribus, & poteſtatem, & imperium vſurparunt vnde Liuius libro ſecundo tribunum pl. priuatum eſſe, ſine imperio, ac ſine magiſtratu prodidit.*

Tu vero quid ais? vnum ex his, & quidem graue admodum reprehendis, quòd dixi de tribunis nunquam imperium dictum. ac mihi Florum, & Paterculum obiicis, quorum alter prorogatum, alter abrogatum tribunis imperium dixit. atque hoc primi, eiuſq; grauiſſimi criminis loco das. Quod ego miror in primis. neque enim intelligere videris, Florum, & Paterculum ibi imperium pro magiſtratu ipſo cepiſſe, eoſdémque improprie locutos eſſe, cum tamen ipſe & ibi imperium ſæpe pro magiſtratu vſurpatum, & Ciceronem, aut Liuium haudquaquam ita locuturos fuiſſe capite XIIII ſcribas. miror autem multo etiam magis, cum te eundem ita ſcribentem animaduerto: *Eſt alia ſignificatio imperij, qua maior quædam iubendi, coërcendiq; poteſtas intelligitur, in qua ſignificatione cum accipitur, merito negantur omnes magiſtratus imperium habuiſſe, tametſi omnes iubendi poteſtatem haberent. in ea ſignificatione accipitur apud Varronem, cum ſcribit, magiſtratus aut vocationem habere, vt conſules, ceteroſq;, qui imperium habent. huius vocabuli ea vis paſsim obſeruatur apud Liuium, Salluſtium, Ciceronem, ceteroſq; Latinos ſcriptores, vt in maioribus magiſtratibus ſæpiſsime imperium, nonnunquam imperium ſimul, ac poteſtatem vſurpent, in minoribus poteſtatem.* miror autẽ quia ipſe vſque adeo cæcus videris, vt non videas, te idem tradere, quod ego. tu enim minores magiſtratus poteſtatem habuiſſe ſcribis, non imperium, ego tribunos plebis, quos etiam ſine magiſtratu eſſe

dixit Liuius, poteſtatem habuiſſe, non imperium.poteſtatem autem vterque noſtrum intelligit minorem cogendi,& coërcendi facultatem.

Quod vero dixit Liuius,*tribunum pl.priuatum eſſe,ſine imperio,ac ſine magiſtratu,* ex ea parte reprehendis, quòd à Liuio non ſit proditum, ſed apud Liuium ab Appio conſule pronunciatum, atque oratorie auctum. quod prorſus refutat Plutarchus in Problematis,qui hiſtorice,non oratorie quærens,cur prætexta alij magiſtratus vterentur,tribunus pl.non vteretur,reſpondet, *an quia tribunus pl. magiſtratus non eſt? neque enim ex ſella tribuni ius dicunt,neque lictores præferunt, neque creato dictatore abdicāt,ſicut alij magiſtratus,quaſi ipſi magiſtratus non ſint.ſed alium ordinem obtineant.*

Deinceps vero declarans,quid eſſet poteſtas magiſtratus, dixi eam in auſpicio, & iudicio fuiſſe poſitam, teſte Cicerone in Legibus, qui ſcripſit: *Magiſtratus omnes iudicium,& auſpiciū habento.*quod dictum cum tu tibi multis nominibus accuſandum ſuſceperis,videtur eſſe faciendum,vt omnes reprehēſiones tuas, quàm poſſim,breuiſſime,planiſſiméque refellam.Primum autem crimen eſt,quòd Ciceronis teſtimonio in Legibus vtar, quæ omni ex parte non ſint legibus Romanis accommodatæ. quod crimen puto eſſe tum leuiſſimum, tum mihi tecum, & cum omnibus,qui in hoc genere diſputationis verſantur,commune. verum age.cur nō ſunt accommodatæ? *quia ſtatuit,*inquis,*vt cenſores quinquennio magiſtratum gerāt, cum per* XVIII *menſes tantum geſſerint.* quid? non ne primis temporibus quinquennalis cenſura fuit? non ne ipſe Cicero aperte ſcribit, ſe multas leges ponere, quæ ſi non eſſent in legibus Romanis,tamen erant in more maiorum, qui tum, vt lex,valebat?

Alterum crimen eſt, præcipuam magiſtratus poteſtatem non in iudicando, & auſpicando collocatam fuiſſe, ſed in imperando. Quod quanti faciendum ſit, non eſt difficile intellectu.neque enim ſola imperandi poteſtas magiſtratum conſtituit, quanquam ſine ea magiſtratus eſſe non poteſt. nam etiam ſacerdotes pro iure ſacerdotij, & legati pro iure curationis ſuæ imperarunt aliquid, quos tu tamen magiſtratus non vocas.& qui magiſtratui iudicium, i.iuriſdictionem attribuit, eidem etiam imperandi poteſtatem aſcribit.nam ſi poteſtas imperandi,te interprete, eſt poteſtas coërcendi;magiſtratus,qui iuriſdictionem habet,idem etiā coërcitionem habuerit,neceſſe eſt.nam quomodo plene ius dicet, ſi quis in ius vocatus non paruerit,neque prehendi potuerit?Etenim,vt ſcripſit Paullus D.de iuriſdictione. *Iuriſdictio ſine modica coërcitione nulla eſt.* Coërcitione autem ſola magiſtratum non cōſtitui,inde apparet,quòd multi magiſtratus neque vocationem, neque prehenſionem habuerunt,in quibus coërcitio eſt verſata,ſi auctoritate Varronis ſtamus.

Iam quod addis,*me parum memorem eſſe,quòd cum dixerim, tribunum magiſtratum non eſſe,poſt dicam,poteſtatem eſſe in auſpicio,& iudicio,quorum vtrunque conueniat in tribunum,* non vereor illam culpam. neque enim dixi,tribunum non eſſe magiſtratum,ſed imperium de tribuno non dici, cognoſci ex Liuio, qui dixit, *tribunum priuatum eſſe,ſine imperio,ac magiſtratu.* Verum fac, me dixiſſe, tribunum pl.non eſſe magiſtratum, eúmque iterum eſſe magiſtratum, inconſtantiæ culpam non extimeſcam. primis enim temporibus dicam non fuiſſe magiſtratum,quia auſpicium non habuit,& ius non dixit, vt Plutarchus loco prolato, & Gellius libro XIII. cap. XII ſcribunt,poſtremis fuiſſe magiſtratum,quia & auſpicium habuit, & ius dixit. nam auſpiciorum ius quoddam accepit poſt decemuiros abrogatos, auctore Zonara,& ius dixit in ſubſelliis,vt teſtis eſt Aſconius,& tu confiteris.

Tertij criminis loco deinde obiicis,quòd apud Ciceronē interpreter, *Iudicium* iuriſdictionem,i.poteſtatem decreti interponendi, ac iudicis dandi. atque hoc reprehendis bifariam; primum negans magiſtratus omnes habuiſſe poteſtatem decretum interponendi,& iudicis dandi;deinde negans,verba Ciceronis eam,quam dixi,ſententiam continere.vtrique reprehenſioni occurram paucis,ac prius priori.

Dico

Dico igitur, magiſtratus omnes aut ſtatuiſſe aliquid pro auctoritate magiſtratus ſui, aut iudicem, qui cognoſceret, dediſſe. audi ipſum in eodem loco Ciceronem: *Iuris diſceptator, qui priuata iudicet, iudicariue iubeat, prætor eſto.* iudicat nimirum prætor decernendo; iudicari iubet, iudicium dando. audi iterum eum, qui ſcripſit Rhetorica ad Herennium, *Iudicatum eſt*, inquit, *de quo aut ſententia lata eſt, aut decretum interpoſitum.* ſentētiam enim refert ad iudicem, decretum ad magiſtratum; & Appium decemuirum conſularem apud Liuium: *Vt iam ſciret, non id petulantiæ ſuæ, ſed Virginio abſenti datum, ius eo die ſe non dicturum, neque decretum interpoſiturum.* i. neque iudicem, qui cognoſcat, daturũ, neque ipſum aliquid decreturum. Siquidem Vlpianus D. de iuriſdictione ſcribit. *Iuriſdictio eſt etiam iudicis dandi licentia.* audi denique Ciceronem in Verrem ita loquētem: *An dubitabit quiſquam, quin is venalem in Sicilia iuriſdictionem habuerit, qui Romæ totum edictum, atque omnia decreta vendiderit, & quin ab Siculis ob decreta interponenda pecuniam acceperit, qui M. Octauium ob ius dicendum popoſcerit?* Atqui omnes magiſtratus ſi non iudicem dederunt, decretum ſaltem interpoſuerunt. cur enim ad eos priuati confugerent, ſi ipſi pro auctoritate ſua decernere nihil poſſent? mitto ceteros. ſumo tribunos pl. quos ſine magiſtratu aliquando fuiſſe innuit Liuius, non ne hos & decretum interpoſuiſſe, & tutores æque, ac prætores dediſſe lege Atilia conſtat? at Vlpianus D. de iuriſdictione, *Ius dicentis*, inquit, *officium latiſſimum eſt. nam & bonorum poſſeſſionem dare poteſt, & pupillis non habentibus tutores confirmare.* Ex quo ſequitur, magiſtratus omnes poteſtatem decreti interponendi habuiſſe.

Quod vero negas, verba Ciceronis eam ſententiam habere, quam ego dixi, ac nouam ipſe affers, puto vtile eſſe, vtranque expoſitionem inter ſe conferre, vt, vtra verior ſit, iudicari facilius poſſit. Verba legis, quam de magiſtratibus in vniuerſum Cicero ponit, hæc ſunt: *Iuſta imperia ſunto, iiſq; ciues modeſte, ac ſine recuſatione parento. magiſtratus nec obedientem, & noxium ciuem mulcta, vinculis, verberibusq; coërceto, ni par, maiorve poteſtas, populúsve prohibeſſit, ad quos prouocatio eſto. cum magiſtratus iudicaſſit irrogaſſitve, per populum mulctæ pœnæ certatio eſto.* Sequuntur inde leges de ſingulis magiſtratibus, quibus expoſitis infert: *Omnes magiſtratus auſpicium, iudiciumq; habento. ex queis ſenatus eſto.* atque hæc verba inde ipſe interpretans ita ſubiicit: *Omnibus magiſtratibus auſpicia, & iudicia dantur; iudicia, vt eſſet populi poteſtas, ad quam prouocaretur; auſpicia, vt multos inutiles comitiatus probabiles impedirent moræ.* His verbis ego dico exprimi fere, quæ in vniuerſum ad magiſtratuum iura pertineant, primum ius edicēdi, deinde coërcendi, tum ad populum accuſandi, poſtremo auſpicandi, & iudicandi. Edicta magiſtratuum iuſta eſſe ſtatuit; coërcitionem eiuſmodi, vt ſi quē aut pignore mulctauerint, aut prehendi, & in carcerem duci, aut verberari iuſſerint, obediant prouocationi, ſi is, quem illi coërcuerint, aut collegam, aut maiorem poteſtatem appellauerit, aut ad populum prouocauerit. accuſationem vero eſſe talem, vt ſi cui ad populum mulctam pœnam irrogarint, de ea cognoſcat populus; auſpicia vero ſe eis concedere ait ob id, vt cum de cælo ſe auſpicatos eſſe dixerint, ea obnunciatione comitia inutilia dirimantur; iudicia poſtremo, vt ſit aliqua populi poteſtas, ad quam confugiant, qui ius ſuum perſequuntur. nam populi poteſtatem interpretor magiſtratum populi, & prouocare ad poteſtatem populi, à magiſtratu iudicium poſtulare, vt poſtea oſtendam. Ob id ergo dat iudicia magiſtratibus, vt priuati habeant populi poteſtatem, ad quam prouocent, i. cuius auxilium quocunque modo læſi implorent. auxilium autem dabit magiſtratus aut decretum interponendo, aut iudices dando.

Atque hæc quidem mea eſt expoſitio. tuā vero iſta à te his verbis expreſſa. *Iudicium illo loco ſignificat poteſtatē exercēdi ad populũ iudicij, diſceptatoreq;, ac iudice populo damnandi pro ea, quam quiſque magiſtratus haberet, poteſtate. habuerunt enim omnes magiſtratus eam cum populo agendi, reumq; ad populum faciendi poteſtatem, quam nemo priuatus habebat. ego vero nō aliunde veram, ac germanā huius loci inter-*

pretationem ſumo. Cicero recitatis ſuis legibus, legum à ſe poſitarum cum rationes, cauſasq; ſubijcit, ita de hac lege ſcribit. Deinceps omnibus magiſtratibus auſpicia, & iudicia dantur; iudicia, vt eſſet populi poteſtas, ad quam prouocaretur; ex his verbis dico, neceſſario colligi, nomine iudiciorũ illo loco ſignificari, illas, quas dixi, ad populum vocationes. dicit enim magiſtratibus data in lege ob id iudicia, vt per illa iudicia, oſtenderetur, ſtatueretur q; ſumma illa populi poteſtas, quæ in prouocatione poſita erat. hoc vero ius ad populum vocationis omnes, ac ſoli magiſtratus habebant. Hæc tu. ex quibus apparet, te cenſere Ciceronem velle, magiſtratus omnes poteſtatem habere accuſandi ad populum, & mulctam irrogandi, ita tamen vt prouocare liceat ad populum. Ego vero dico, hæc ex omni parte falſa eſſe, atque à ſententia Ciceronis alieniſſima. primum, quia ſi Cicero vellet magiſtratus omnes habere poteſtatem accuſandi ad populum, ſequeretur, vt vellet, omnes ius habere agendi cum populo. at in eadem lege hoc ius concedit tantum conſuli, prætori, dictatori, magiſtro equitum, interregi, & tribuno pl. ergo non omnibus accuſandi ad populum dedit poteſtatem. ſiquidem accuſare ad populum eſt agere cum populo. Adde, quòd ſi hoc vellet, quæ ſupra ſcripta ſunt in tam breui lege, ſine cauſſa repeteret. ſupra vero ſcripſit de prouocatione ad populum, & de irrogatione mulctæ, neque eſt veriſimile eadem in eadem lege paucis interiectis verbis iteraturum. Huc accedit, quòd idem haud ſibi conſtaret, ſi daret irrogationem magiſtratui, vt conſtitueretur prouocatio ad populum. quia irrogatio valet ad perniciem, prouocatio vero ad ſalutẽ. Etenim ſi ſupra dixit: *Si magiſtratus irrogaſſit, per populum mulctæ pœnæ certatio eſto.* item: *Magiſtratus ciuem mulcta coërceto, ni populus prohibeſſit, ad quem prouocatio eſto.* præclare vtrunque dixit. at hoc abſurde: Do magiſtratibus mulctæ irrogationem, iccirco vt ad populum prouocatio ſit. quod eſt nihil aliud, quàm ſancio, vt magiſtratus ciuibus vulnus inferre poſſint, quo à populo ſanari queant. Iam vero cum iudicia ad populum fiant duobus modis; vno, ſi quis à magiſtratu damnatus ad populum prouocet, vt Suetonius de Cæſare Duumuiro: *Cæſar ſorte iudex in Rabirium reum ductus tam cupide condemnauit, vt ad populum prouocanti nihil æque, ac iudicis acerbitas, profuerit.* altero, cum magiſtratus iratus alicui ei diem dixit ad populum, ac mulctam irrogauit, de qua cognoſcat populus. vnde Liuius lib. III: *C. Iulius decemuir Sextio diem dixit, & accuſator ad populum extitit, cuius rei legitimus iudex erat.* Si ſecundum modum repetitum putas, temere putas. quia ſecundo modo prouocatio non incidit: ſi primum, ergo iudicium ibi ſignificabit, vt ego ſcripſi, poteſtatem decernẽdi. non enim neceſſaria eſt prouocatio, niſi præceſſit iudicium magiſtratus, quod ego appello Decretum. neque enim prouocabant ad populum, poſtquam magiſtratus eos accuſarat ad populum, ſed poſtquam eos ſuo decreto damnarat. Addo præterea, magiſtratus omnes habere iudicia eodem modo, quo habent auſpicia. at habent auſpicia ita vt auſpicando de cælo impediant inutilia comitia, id eſt proſint reip. ſic etiam habent iudicia, vt ſuis iudiciis ſubleuent eos, qui ad ſe prouocarint, id eſt auxilium ſuum implorarint. at tu magiſtratibus das iudicium, id eſt accuſationem ad populum; vt ciuibus nocere poſſint. Vt autẽ auſpicia impediunt inutilia comitia, ſic iudicia propulſare ciuium iniurias debẽt. Quid plura? genus ipſum orationis aperte tuam, vt video, ſententiam reſpuit. nam ſi de prouocatione ad populum intelligeret, non ſcripſiſſet: *vt eſſet populi poteſtas, ad quam prouocaretur,* ſed *ad quem.* neque enim dicunt Latini Prouocare ad poteſtatem populi, ſed ad populum, cum de prouocatione ad populum facta loquuntur. poteſtas autem populi eſt idem ac magiſtratus. quin etiam poteſtas pro magiſtratu ſæpiſſime ponitur. Aſconius in IIII Verrinam: *Romæ appellari tribuni poſſunt contra omnem poteſtatem.* Suetonius in Cæſare. *Quòd compellari apud ſe maiorem poteſtatem paſſus eſſet.* Cicero in hac lege: *Ni par, maiorve poteſtas, populusve prohibeſſit, ad quos prouocatio eſto.* Dixit autem Cicero prouocare ad Magiſtratum pro eo quod veteres iuriſconſulti dicunt prouocare ad iudicium magiſtratus. quod

eſt nihil

eſt nihil aliud, quàm poſtulare iudicium. Caius D. de iudiciis: *In tribus iſtis iudicijs familiæ erciſcundæ, communi diuidundo, & finium regundorum quæritur quis actor intelligatur. quia par cauſſa omnium videtur, ſed magis placuit, eum videri actorem, qui ad iudicium prouocaſſet.* Vlpianus ibidem: *Sed cum ambo ad iudicium prouocant, ſorte res diſcerni ſolet.*

Et tamen cum hæc ita ſint, adeo tibi in hoc places, vt eo modo ſcribas, quo ne Varronem quidem ipſum, ſi reuiuiſceret, arbitrarer eſſe ſcripturum. *Quoniam multos*, inquis, *etiam alios video ad hunc ſcopulum naufragium feciſſe, magis mihi elaborandum eſt, vt me adhuc ſolum inde ſaluum euaſiſſe demonſtrem.* Quo quid magis poteſt eſſe ventoſum? Gaude igitur, quòd ſolus ſaluus emerſeris ex hoc oceano, & me cum reliquis omnibus, quorum iudicium tu præ tuo, vt video, pro nihilo ducis, perire æquo animo patere. Ac quid ſit quidem magiſtratus, ex his intelligi poſſe, quantum ad noſtram diſputationem pertinet, arbitror.

Quid ſit imperium. CAP. VI.

NVNC de imperio loquamur, quod militare dicimus, cuius cauſſa hæc omnis eſt oratio inſtituta. Non eſt autem dubium, quin imperium præter ceteras ſignificationes ſit poteſtas, ac ius imperatoris. Cum autem imperator ſit, teſtè Cicerone in primo de oratore, *adminiſtrator belli gerendi, ſiue dux;* Dux autem vt ſcribit Liuius libro quarto, ſit *qui bellum ſuis auſpicijs gerit;* ſane imperium ius erit adminiſtrandi, ac ſuis auſpiciis gerendi belli. vnde illud eſt Ciceronis de Cæſare Octauio: *Demus imperium Cæſari, ſine quo exercitus haberi, bellum geri, res militaris adminiſtrari non poteſt.* Hæc autem auſpicia accipiebantur à populo curiatis comitiis, cum legebantur imperatores; è Capitolio, cum paludati exituri erant. A populo accepta oſtendit Cicero in libris de diuinatione, cum ſcripſit, *proconſules bella gerere, cum non haberent auſpicia, quæ acciperentur à populo.* Curiatis comitiis accepta docet idem, cum in or. de lege agraria dixit, *curiata auſpiciorum cauſſa remanſiſſe*, & Liuius libro quinto, cum legem de imperio *curiatam* nominat. atque curiata comitia rem militarem continentia, auſpicata fuiſſe ait. vt poſt dicemus; è Capitolio accepta, cum idem libro XXI de Flaminio conſule ſic ſcribit: *Quod conſuli iuſtum imperium, quod auſpicium eſſet, magiſtratus id domo publicis, priuatiſq; penatibus, Latinis ferijs actis, ſacrificio in monte perfecto, votis rite in Capitolio nuncupatis ſecum ferre.* & libro XLI: *Conſul. prætorue proficiſcens paludatis lictoribus in prouinciam, & ad bellum vota in Capitolio nuncupat.* & libro XLI: *Quod non more maiorum ſecundum vota in Capitolio nuncupata lictoribus paludatis profectus ab vrbe eſſet.* Si ergo imperator eſt adminiſtrator belli gerendi, aut qui tale ius accepit; adminiſtrare vero eſt ſuis auſpiciis gerere; auſpicia vero à populo, & è Capitolio accipiebantur; profecto ad imperatorem lex curiata ad populum lata, ſacrificiũ, vota, & paludamenta è Capitolio pertinent; & qui hæc non habuerit, aut nullus imperator, aut certe iuſtus non erit.

An imperium in magiſtratu fuerit inſitum. CAP. VII.

NON idem autem fuiſſe imperium, ac magiſtratum, neque in ipſo magiſtratu fuiſſe incluſum, ex eo apparere poteſt, quòd ipſa eodem modo neque capiebantur, neque inibantur, neque gerebantur, neque prorogabantur, neque eodem in loco exercebantur.

Quod dixi de capiendo, ſatis conſtat, alio modo magiſtratus creatos, atque imperatores conſtitutos. nam magiſtratus mandabantur comitiis, imperium lege aliqua, aut ſenatuſconſulto. inter quæ illud in-

terfuit, quòd in comitiis ex multis petentibus pauci legebantur, in rogatione legis vni nominatim imperium deferebatur. vnde ſcripſit Feſtus: *Cum imperio eſſe dicebatur, cui à populo nominatim mandatum erat imperium.* Indicat vtriuſque actionis formula. in conſulibus enim creandis rogabatur populus, *Quos vellent conſules fieri.* tum deinceps reſpondebant centuriæ, ex iis, qui petere profeſsi erant; hunc aut illum. vnde Aſconius, vt dixi: *Prærogatiuæ tribus dictæ, quòd primæ rogabantur, quos vellent conſules fieri.* in imperatoribus autem legendis rogabatur, *Vellent, iuberent ne, vt huic conſuli, aut poſtquam conſulatu abiſſet in hoc bello, aut in illa prouincia imperium eſſet,* aut, *Vt hic conſul, aut proconſule rem gereret?* reſpondebant plerunque curiæ, *Vti rogas.* vnde Liuius libro XXVI: *omnes centuriæ P. Scipioni imperium in Hiſpania eſſe iuſſerunt.* & libro IX: *Actum cum tribunis pleb. eſt, ad populum ferrent, vt cum Philo conſulatu abiiſſet, proconſule rem gereret.*

In ineundo vero quanta diuerſitas fuerit, non eſt neceſſe pluribus demonſtrare. Etenim magiſtratus inibant, vt ſatis conſtat, Kalend. Ianuar. ſacrificio in Capitolio facto, prætexta ſumpta, lictoribus togatis prælatis, imperium vero alio, vt ſe obtulerat, die, altero in Capitolio ſacrificio facto, votis nuncupatis, paludamento ſumpto, & paludatis lictoribus prælatis, vnde etiam togam prætexta mutare, ex priuato magiſtratum fieri; paludamẽtum prætexta mutare, ex magiſtratu imperatorem fieri dicebant, vt ego in libris de Prouinciis demonſtraui. Ex his tu paludamentum arrodis. Itaque vix riſum continere potui, cum te ſcribentem legi, *ex paludamentò imperium non poſſe concludi, quòd etiam lictores paludati eſſent, qui tamen non eſſent imperatores.* riſi vero, quòd non videres, ſi lictores ante togati inceſſerunt, dum prætextato conſuli apparuerunt, poſtquam autem conſul imperium, & inſigne imperij paludamentum accepit, & ipſi paludati præceſſerunt, illud paludamentum lictoris ad conſulem referri, non ad lictorem. Quare quod inquis, probare me debuiſſe, ſolos imperatores paludamento ornatos fuiſſe, nihil eſt. quia paludamentum lictorum, non lictorum erat inſigne, ſed magiſtratuum, quatenus erant imperatores: vt laurea non erat lictoris, ſed imperatorum, qui de hoſtibus victoriam rettuliſſent: & faſces non erant lictorum faſces, ſed eorum, quibus præferebantur. *At dixit Liuius,* inquis: *Conſul proficiſcens prætorve paludatis lictoribus in prouinciam, & ad bellum, ne omnes fuiſſe belli duces exiſtimaremus, qui paludati exibant.* egregie. ſcilicet dubitauit prudens hiſtoricus, ne lictores pro imperatoribus ſumeremus. hos enim vnos tu præter conſules, & prætores, aut alio modo duces, paludamento ornatos attuliſti. Quod ſi conſul dimiſſis lictoribus pro priuato eſt habitus, certe antequam eos ſumeret, pariter fuit priuatus. Vnde dixit Plutarchus in Fabio: *Fabius dictator obuiam prodeunte altero conſule, viatore miſſo lictores dimittere eum iuſſit, atque inſignibus magiſtratus abiectis priuatum ad ſe venire.* ſi hoc in conſule, profecto etiam in imperatore. non enim imperator ante eſt, quàm imperatoria accepiſſet inſignia, quæ à conſularibus diuerſa conſtat fuiſſe.

De diſſimilitudine vero adminiſtrationis hæc habemus. Illud ſane perſpicuum eſt, imperium populi Rom. ex ciuibus Rom. & ſociis prouincialibus conſtitiſſe, atque vtrique eorum varium ius eſſe conceſſum. Hoc autem ius qui reddiderunt, ij ius dicere, & magiſtratus eſſe dicti ſunt. ius autem dixerunt aut de priuatis cõtrouerſiis, quæ proprie iuriſdictio nominatur; aut de publicis, quæ præcipue quæſtio appellatur. Ac Romæ quidem ſeparati fuerunt magiſtratus, qui de priuatis, & publicis cauſſis cognouerunt. in prouinciis autem idem vtrãque procurationem obiuit. quòd ſi ciues aut ſocij poteſtate magiſtratus propria coërceri non potuerunt, quæ poteſtas in lictoribus, & vocatione poſita fuit, tum ad extremum auxilium vim armatam venerunt. quoniam autem exercitus haberi ſine imperio non poterat, nouum ius magiſtratui fuit addendum, quo exercitũ habere, & qui non obedirent, armis cogere poſſet. & quia ſocij contineri procul ab domo armorum metu

remoto

remoto non potuerunt, & multæ prouinciæ hoſtibus vicinæ teneri ſine exercitu nequiuerunt, propterea omnibus præſidibus etiam in pacatas prouincias euntibus militare imperium tribuerunt. Neq; vero negatur, quin imperator aliquam & ipſe iuriſdictionem habuerit, ſed eandem habuiſſe refellitur. Ius enim & ipſe dixit ciuibus, aut ſociis, verum non vt ciues, aut ſocij erant, ſed vt milites à ſe ſacramento adacti erãt. neque lites eorum cognouit, aut in eos animaduerit, vt prætor, ſed vt imperator. Omnino autem cum tria magiſtratibus cõmitterentur, iuriſdictio, quæſtio, & rei militaris adminiſtratio, intelligendum eſt, hæc ita inter ſe fuiſſe ſeiuncta, vt niſi ſpeciali lege in eodem coniungi non poſſent. Siquidem vt qui babebat iuriſdictionem non habebat propterea etiam quæſtionem, ſic qui habebat iuriſdictionem, & quæſtionem, non continuo habebat etiam militare imperium. itaque vt iuriſdictio competebat prouinciali magiſtratui iure magiſtratus, ſic quæſtio ſpecialiter lege, aut ſenatuſconſulto conueniebat. Quod vero dixi de iuriſdictione, & quæſtione, id eſt apud Papinianum D. de officio eius, cui mandata eſt iuriſdictio. *Quæcunq; ſpecialiter*, inquit, *lege, vel S.C. vel conſtitutione principum tribuuntur, mandata iuriſdictione non transferuntur. quæ vero iure magiſtratus competunt, mandari poſſunt, & ideo videntur errare, qui cum publici iudicij habeãt exercitionem lege vel S.C. delegatam, velut legis Iuliæ de adulterijs, & ſi quæ aliæ ſunt ſimiles, iuriſdictionem ſuam mandant.* Quid plura? non ne minus eſt habere quæſtionem, quàm, rei militaris adminiſtrationem? certe. at neque conſul neque prætor vrbanus, neque peregrinus iniuſſu populi quæſtionem habent, ergo multo minus rei militaris adminiſtrationem. nam primis temporibus vt quæque res capitalis commiſſa erat, ita eius rei quæſtio aut conſuli, aut prætori lege mandabatur, poſtremis, cum prætores ſortiri quæſtiones ex lege cœperunt, tum ex legibus de iis latis eas exercuerunt. Quod ſi conſul inſitum in ſe militare imperium habuiſſet, certe multo potius Cæſar, & Bibulus armis inter ſe contendiſſent, quàm edictis. Nemo autem conſul cum inimico ſuo bello contendit, niſi aut ſummo S. C. ornatus, vt Q. Catulus cum Lepido, & C. Antonius cum Catilina, aut ex S. C. prouinciam cum imperio adeptus, vt Sylla, & Cæſar cum inimicis ſuis. Itaque Octauius cum neque S.C. ſummum, nec prouinciam haberet, imperio à ſenatu extraordinario eſt affectus. Cæſar autem, & Bibulus, quia nondum prouincias habebant, in conſulatu edictis concertauerunt. Quid? iuriſconſulti vbi de officio conſulis, aut proconſulis agunt, num aliud, quam vrbanam, aut prouincialem iuriſdictionem attingunt, aut aliquid rei militaris tradunt? non certe.

Iam vero prorogatio procurationis quàm in vtroque diuerſa fuerit, ex hoc cognoſci poteſt, quòd cum magiſtratum, vt conſulatum, & præturam prorogarunt, dixerunt continuare magiſtratum: cum militare imperium continuarunt, dixerunt prorogare imperium. vt Liuius libro IX: *Fabio ſicut priore anno populus continuarat conſulatum, ita ſenatus in inſequentem annum prorogauit imperium.* Frõtinus de aquæductibus: *Legimus apud Feneſtellam, M. Titio prætori inter ciues, & peregrinos ad conſumandum negotium ſtatuiſſe ſenatum præturam in alterum annum prorogari.* iterum Liuius libro VIII: *Actum cum tribunis plebis eſt, ad populum ferrent vt cum Philo conſulatu abijſſet, pro cõſule rem gereret.* & poſt de eadem re: *Singulare hoc ei accidit, prorogatio imperij non ante in vllo facta. & acto honore triumphus.* Hic videmus in magiſtratu continuando conſulatum aut præturam nominari, in imperio militari prorogando, imperium. Nam ſi imperij prorogatio eſſet cõſulatus prorogatio, falſum eſſet, quod inquit, ipſi Publilio primo eſſe imperium prorogatum, cum conſulatus plurimis ante eum continuatus ſit. falſum etiam, ipſum honore, id eſt conſulatu iam exacto triumphaſſe, cum proconſule cum imperio triumphauerit. Quid quod lib. XXVI ſcripſit: *Placuit omnes, qui dictatores, conſules, cenſores ve fuiſſent, cum imperio eſſe, donec receßiſſet à muris hoſtis.* an vero opus erat iuriſdictione, aut coërcitione, aut cenſoria notione aduerſus Annibalem mu-

ris vrbis aſſidentem, vt conſulibus,prætoribus,cenſoribusq; magiſtratus continua retur? minime,ſed ducibus,qui exercitui imperare poſſent,quod ius voce Imperij eſt complexus.

Hæc ego ita. Tu vero intramuranos magiſtratus proprie magiſtratus, extramu ranos imperia nominatos ais. atque hæc dicendi genera re eadem, verbo ſeiuncta eſſe contendis. quocunque vero modo dicatur, ſemper intelligi magiſtratus poteſtatem prorogatam. Quod ego concoquere non poſſum. vrbanas enim procurationes magiſtratus ſcio vocari, quia iuriſdictionem, quæ propria eſt magiſtratus, continent; extramuranas vero imperia nominari, quia ad iuriſdictionem etiam rei militaris imperium omnium maximum habent adiunctum. re autem diſtin cta eſſe, ex eo apparet. ſit enim conſul. hic habet iuriſdictionem, cum ſenatu, & cum populo actionem, quæ ſunt propria conſulatus, &, ſi legem curiatam de imperio habeat, etiam militare imperium. reficiatur in poſterum annum idem conſul, eadem erit auctoritate, eodémq; iure, quo anno ſuperiore, & conſul iterum vo cabitur, quippe cōtinuato magiſtratu. in tertium inde annum prorogetur illi imperium. quæro à te, num vocabis eum conſulem tertium? minime vero, ſed proconſulem. an dices habere iuriſdictionem eandem, actionem eandem? multo minus. an ius idem belli gerendi? idem omnino. ſi quidem latum eſt, vt proconſule poſſit rem gerere, quod eſt, non ius dicere, ſed bellum adminiſtrare. quomodo ergo imperium prorogare eſt idem, atque magiſtratum continuare? & imperium non eſt à magiſtratu diuerſum? Nam quod dixiſti *prætoribus aliquot vrbanis imperium prorogatum à Liuio*, reſpondeo prorogatum eſſe militare imperium, quod in prætura vrbana extra ordinem obtinuiſſent, quanuis Liuius de eo verbum nul lum fecerit. ſic enim aſſueuit.

Quod autem extremo propoſui, diuerſa magiſtratuum, & imperatorum in adminiſtrando loca quàm eorum diuerſa iura fuerint, demonſtrare, id in priore reſponſione multis verbis edocui. quæ neceſſario hic repetenda ſunt, vt ſingulas tuas, quibus oppugnantur, rationes ſigillatim hoc loco refellam. *Qui ciuilem*, dicebam, *adeptus poteſtatem erat, quæ magiſtratum ipſum attingebat, is in vrbe manebat; qui cum imperio erat, quoniam exercitus habendi poteſtatem obtinebat, id quod parum ciuili tutum libertati putabatur, is ſtatim ex vrbe egredi, aut ad vrbem cum imperio manere iubebatur. vbi vero ex prouincia, belloq; reuerſus erat, aut ſtatim vrbem priuatus ingredi, aut ſi de triumpho cogitabat, ad vrbē morari ſolebat. Quod ſi triumphum impetraſſet, tum quoniam triumphare ſine exercitu non poterat, exercitum autem haberi ſine imperio non licebat, imperium autem militare in vrbe non concedebatur propterea lex ad plebem de imperio eius diei ferebatur.* Aduerſus hæc tu quidem multa, ſed illud in primis: *Si ſic eſſet, futurum, vt omnes conſules, quoniam ciuilem poteſtatem habebant, in vrbe manere oportuiſſet.* Quod non eſt ita. Non enim ego conſules dixi oportuiſſe manere in vrbe, ſed manſiſſe; qui vero imperium adeptus eſſet, eum oportuiſſe ex vrbe exire. his autem nihil aliud volui, quàm magiſtratui in vrbe eſſe licuiſſe, eidem vero imperatori non licuiſſe. Addis, *non omnes conſules, qui prouinciam ſortiti eſſent, in prouincias profectos ſed liberum eis fuiſſe, manere ne in vrbe, an in prouinciam ire vellet.* Cōcedo. verum aliud eſt, ſortiri prouinciam, aliud accipere imperium in prouinciam. nam poſt ſortitionem prouinciæ ſequebatur latio legis curiatæ de imperio, inde acceptio imperij per inſignia in Capitolio. ego vero dico, non poſt ſortitionem prouinciæ, ſed poſt accepta imperij inſignia vrbe eſſe egreſſos. Quos porro conſules profers in prouinciam non profectos, eos prouinciam poſt ſortitionem, non poſt imperij acceptionem depoſuiſſe dico. atque hæc ex eodem, quem tu profers, Liuij loco, cognoſci poſſunt: *C. Claudius conſul veritus, ne forte ea res prouinciam, exercitumq; ſibi adimeret, non votis nūcupatis, non paludatis lictoribus, nocte profectus præceps in prouinciam abijt.* & poſt: *Romam ex prouincia redijt ad ſolemnia vota in Capitolio nuncupanda, paludatosque*

toſque lictores accipiendos. Itaque,quorſum illa tua pertineant , non video ; nempe profectionis in prouinciam tempus in voluntate magiſtratuũ fuiſſe. an enim hoc agimus,accepiſſe imperij inſignia,cũ libuit, an vrbe egredi iuſſos , poſtquam imperium acceperunt ? quanquam ne illud quidem ipſorum in poteſtate fuit.ſiquidem ſcribit Cœlius: *Conſules,quia verentur, ne ſenatuſconſultum illud fiat , vt paludati exeant,omnino S.C.fieri nolunt.* & Liuius lib.XL. *Conſules niſi cõfecto delectu negare ſe ituros,nec ſuam ſegnitiam,ſed vim morbi in cauſſa eſſe, quo ſerius perficeretur. non tamen potuerunt ſuſtinere conſenſum ſenatus,quin paludati exirent.* Idem in prætore cognoſcitur;qui quandiu eſt prætor,manet in vrbe; vbi accepit inſignia Imperij,ad vrbem.Cicero: *Verres ſimulatq; ei ſorte prouincia Sicilia euenit,ſtatim Romæ, & ad vrbem,antequam proficiſceretur.* Idem in quocunque, qui proconſulare habet imperium:Dio: *Pompeius populo extra pomerium euocato, (neque enim proconſulare iam habens imperium poterat vrbem ingredi) multa pro Gabinio locutus eſt.* Adiungis, *ſi conſules vrbe egredi iuſſi eſſent , quòd ab eorum imperio periculum libertati fuiſſet, Romanam remp. nunquam metu, qui à ſuis magiſtratibus imminert, liberam futuram fuiſſe.* Quo loco ego quæro de te,cur periculoſum putarint,cis Rubiconem,qui tum erat Italiæ finis,exercitum adducere, atque,id ne fieret, decreto ſanciendum putarint?cur denique exercitum in Gallia citeriore habere,parum tutum exiſtimarint , atque eam poſtremo hac de cauſſa triumuiri libertate , teſte Dione,& Appiano, donarint , nequis prouinciæ nomine in Italia exercitum haberet?quod ſi imperatorem eſſe cum exercitu in Gallia, atque cis Rubiconẽ exercitum adducere,libertati Romanæ periculoſum putarũt,ergo in vrbe exercitum habere, & cum imperio eſſe,tutum duxerunt? *Non poterant* , inquis, *timere de imperatore, quia vetabatur lege ne intra vrbẽ exercitum imperare, claſſemq; procinctam intra pomerium habere liceret.* immo vero in eo vel maxime ſe timere valde ſignificabant , cum imperatorem vrbe exire volebant , eundémque in vrbe exercitum imperare vetabant.ſed quæcunque cauſſa egrediendi fuerit,conſul imperio accepto cum vrbe exiuit,ſatis demõſtrauit,non idem fuiſſe conſulatũ, atq; imperium.

Quod autem præterea reprehendis,quòd *triumphare ſine exercitu , qui triumphum impetraſſet, non poſſet,* dixi,& vteris exclamatione , miror. tum enim exclamatio locum habet,cum res aut falſa aperte eſt,aut indigna. *Bone deus,* inquis , *Sigonius mandare ſcriptis non erubuit, triumphare ſine exercitu neminem potuiſſe.* Falſum eſt enim,me ſcripſiſſe, triumphare ſine exercitu nemini licuiſſe. Scripſi quidem , triumphare ſine exercitu qui triumphum impetraſſet , non potuiſſe.quod autem ſcripſi,id ex vetere triumphi inſtituto ſumpſi. ſic enim obſeruatum eſſe docet Zonaras,vbi omnem triumphi pompam exponit.ſic Cicero in Piſonem , vbi agit de triumpho: *Quid clamor militum, quid tota illa pompa ?* Sic Liuius de Paulli triumpho: *Militum propria eſt cauſſa,qui & ipſi laureati triumphum nomine cient, ſuas, imperatoris laudes canentes per vrbem incedunt.* Quid quod multis negatus eſt triumphus,quòd exercitum non deportaſſent? *Exemplum,* inquit Liuius, *obſtabat, quòd ita comparatum more maiorum erat , nequis qui exercitũ non deportaſſet, triumpharet.* at aliquot,inquis,non deportato exercitu triumpharunt. quid ſi maiorum inſtituta non ſeruarunt? Addis,qui ouantes vrbem ingrediebantur , ſine exercitu omnes fere iniſſe. nolo nunc quærere , plures ne ſine exercitu , an cum exercitu ouantes inierint.illud volo te ſcire , quod ſcribit Dionyſius libro quinto: *Differt,* inquit, *ouatio à triumpho , quòd qui ouans ingreditur, pedibus , exercitu præcedente init.* Neque vero ſi ouatio ſemel,aut iterum eſt conceſſa, quod exercitus non eſſet deportatus,nos cogere debet,vt dicamus,qui ouantes inirent, ſine exercitu id feciſſe,immo vero ſi triumphus eſt negatus , quòd exercitus non eſſet deportatus, concludi poteſt,exercitum ad triumphum more maiorum neceſſarium fuiſſe , & qui hoc neget,vt in aperto mendacio erubeſcere debere.

Adiicis,legem de proconſulum triumphantium imperio latam fuiſſe , ne priuati

uati triumpharent. non improbo. illud tamen ſcire de te cupio, cur triumphare priuati non potuerint? nempe quia imperium non habebant, non ciuile, (neque enim eo opus erat)ſed militare. verum cum in vrbe militare imperiũ haberi non poſſet, relinquebatur, vt à lege in eam diem duntaxat petendum eſſet. Poſtremo concludis, legem de triumphantium imperio non de rei militaris poteſtate fuiſſe, apparere ex verbis Valerij, qui inquit: *Moris erat, ab imperatore triũphum ducturo conſules inuitari ad cœnam, deinde rogari, vt venire superſedeant, ne quis eo die, quo ille triumphauerit, maioris in eo conuiuio ſit imperij.* neque enim ſi imperium, inquis, militare ille habuiſſet, conſulibus in conuiuio, qui ciuilem tantum auctoritatem haberent, conceſſiſſet. Non eſt hoc magni. fieri enim potuit, vt triumphantes in conuiuio priuati fuerint. ſiquidem veriſimile eſt, vt vrbe exituri ſacrificio facto in Capitolio imperiũ ſuſcipiebant, ſic etiã reuerſos ſacrificio facto in Capitolio depoſuiſſe. Cõuiuium autẽ, teſte Zonara, poſt ſacrificium fiebat. aut ſi in conuiuio imperiũ retinuerunt, tamen more maiorũ conſulũ maiorẽ fuiſſe reſpectũ, quàm eiuſmodi imperatoris, qui tribus poſt horis priuatus eſſet futurus. ſiquidẽ Plutarchus in Problematis rationẽ huius inſtituti reddit, *quia triũphãti in cœna primus locus debebatur, quẽ præſentibus conſulibus concedere ius non erat.*

Quãquam autem hæc adeo firma ſunt, vt refelli nõ poſſint, tu tamen his poſthabitis imperium in magiſtratu inſitum, & cum ipſo magiſtratu mandatum inquis. Quod vt efficias, in conſulibus, dictatoribus, prætoribus, & cenſoribus ius militare fuiſſe demonſtrare aggrederis. ac de conſulibus quidem in hũc modum: *Conſulibus regia fuit poteſtas, maxime, quia ſcripſit Cicero in Legibus, Regio imperio duo ſunto. at reges belli adminiſtrandi ius habuerunt, ergo & conſules.* Quam autem falſa hæc concluſio ſit, declarat Q. Fabius apud Liuium, cum inquit: *Ego P. Cornelium reip. vobisq́; , non ſibi ipſi priuatim creatum conſulem exiſtimo. exercitúsque ad cuſtodiam vrbis, atque Italiæ ſcriptos eſſe, non quo regio more per ſuperbiam conſules, quo terrarum velint, traijciant.* at conſules bella adminiſtrarunt. adminiſtrarunt, imperio lege curiata accepto, cum ab initio eo iure eſſent, vt ipſis bella gerenda decernerentur, non autem iure conſulatus, ſine S.C. ſine lege, bellum regio more gerere poſſent. Quod autem Ciceronem in Legibus teſtem producis, inique certe facis. quaſi enim oblitus videris, te tribus ante verſibus Legibus Ciceronis auctoritatem abrogauiſſe, quia à legibus Romanis eſſent alienæ, méque earum teſtimonio ſeueriſſime interdixiſſe. Addis: *Conſules dicuntur prætores, at prætor ſignificat eum, cui pareat exercitus, ergo conſules ex iure conſulatus bellicum habent imperium.* Hoc, vt puto, ſumpſiſti à Varrone, qui libro quarto ſcribit: *Prætor dictus, qui præiret iure, & exercitu.* Præclare vtrunque, iure præfuit, populi ſcito centuriatis comitiis, exercitu lege curiata, aut præfuit exercitui, quod ad annuos delectus habendos pertinuit, non quod ad rem pro ſuo iure gerendam. Ad reliqua quæ adiungis: *Cicero ſcribit, imperatores comitijs conſularibus delectos, Liuius belli duces legi, cum conſules legebantur, Salluſtius loquens de conſulibus, annua imperia, binos imperatores factos ſcribit,* ad hæc inquam ita reſpondeo, vt ſupra; cum conſules deligebantur, eos eſſe delectos, quibus præcipue, atque ex ordine ſi opus fuiſſet, imperium militare cõmitteretur, non qui ſine alia lege imperatores eſſent. his autem locis oppono Liuium libro XLIII ſcribentem: *Ex equitibus in ſenatum lectos conſules, ex equitibus imperatores creatos.* ac ſatis ſignificantem conſules nõ eſſe imperatores. Adiicis, *Conſules delectum habuerunt quotannis, vt ſcribit Polybius, ergo militare ius habuerunt.* Dico ius militare duplex eſſe poſſe, imperfectum & perfectum·imperfectum eſt magiſtratus, vt delectum annuũ habeat, quo copiam iuniorum, qui ſtipendia faciant, inſpiciat. perfectum eſt imperatoris, vt exercitui præſit, bellum gerat. illud habuerunt conſules, vt conſules; hoc vero, vt imperatores. qui vero imperatores fuerint, ſupra demonſtratum eſt. Iam verba L. Poſtumij conſulis ita loquentis: *Non ita veſtræ auctoritatis P.C. meminero, vt me conſulem*

lem eſſe obliuiſcar. eodem iure imperij, quo bellis feliciter geſtis triumphabo, hæc inquã verba, niſi oratorie potius à Poſtumio, quàm vere, vt tu de Appij verbis dicebas, prolata ſint, ego in hunc modum interpretor: quoniam triumphus, qui à ſenatu concedi ſolet, ab eo mihi negatur, triumphabo iuſſu populi, qui me & conſulem, & imperatorem fecit; conſulem centuriatis comitiis, imperatorem lege curiata. Quare eodem imperij iure dixit, id eſt accepto à populo, non à ſenatu. nam illud ſequitur, *his dictis eum reliquiſſe ſenatum*. ita quoque ad reliqua. Negabis hæc fortaſſe, quia liquidiore nulla auctoritate firmentur. immo vero firmantur. audi Seruium in VIII Æneidos: *Antonius Cleopatræ prætoria caſtra conceſsit, quorum qui potiebatur imperio, ipſe vocabat exercitum. vnde eſt de Cleopatra: Patrio vocat agmina ſistro. nam Antonius conſulare tantum ſibi detinuit imperium, in quo ſola eſt poteſtas iubendi, ille enim ducit exercitum, qui habet in poteſtate caſtra prætoria.* potuit ne apertius imperatorem à conſule ſeparare? Quod autem quæris, ſi imperium militare non fuit inſitum in conſulum magiſtratu, quid eis relictum ſit poſtquam prætore inſtituto ad eum tranſlata iuriſdictio eſt, non eſt difficile reſpondere. nimirum hoc relictum eſt, vt, cum opus eſſet, accepto, vt dixi, imperio bella gererent, vt cum ſenatu, & cum populo agerent, vt Lauinij ſacrum facerẽt, vt Latinas indicerent, ac celebrarent, vt legatis ſenatum darent, vt pernicioſis tribunorum actionibus obuiam irent, vt magiſtratus crearent, vt multis de rebus, ſi res poſceret, ius dicerent, vt demum reip. ipſi vniuerſæ præeſſent.

Tranſis inde ad dictatorem, & ais, imperium militare in eius magiſtratu fuiſſe inſitum, quacunque de cauſſa eſſet creatus, ita vt omnes dictatores pari poteſtate fuerint, nec magis imperium militare habuiſſe, qui rei gerendæ cauſſa creatus eſſet, quàm qui claui figendi, aut ludorum cauſſa. Ego vero dico, dictatores quacunque de cauſſa creatos, vbi dictatores dicti ſunt, ac magiſtratum inierunt, dictaturæ ius, quodcunque legibus contineretur, accepiſſe, præter imperium militare: eo vero nunquam affectos, niſi poſt legem curiatam. neque vero cum legimus dictatorem dictum rei gerendæ cauſſa, intelligere debemus, ea nominatione imperium militare eſſe tranſmiſſum, verum cauſſam, cur extraordinario hoc magiſtratu reip. opus eſſet, bellum fuiſſe, quod ei gerendum eſſet, vbi lege curiata imperium accepiſſet. nam ſi nominatione conſulis imperium militare accepiſſet, quid noua amplius de imperio lege fuiſſet opus, quam tamen, vt ſupra dixi, latam inuenimus? vt præcipue de Papirio, qui ſibi legem curiatam de imperio tulit. *At multi*, inquis, *dictatores aliam publici negotij partem geſſerunt, quàm cuius cauſſa creati erant, vt Cincinnatus, qui rei gerendæ cauſſa creatus iudicio præfuit M. Volſcij; & Mamercus, qui in legibus ferendis occupatus eſt.* ſit ita. quid tum? ergo militare imperium in eorum magiſtratu fuit inſitum? quo modo hoc ſequitur? *At Camillus*, inquis, *ſeditionis ſedandæ cauſſa creatus minatus eſt, ſacramento omnes adacturum, & exercitum extemplo educturum.* minatus eſt ſcilicet, aut lege curiata iam ſibi lata, aut quia de eius latione non dubitauit. ſacramẽto vero adegit ciues dictator iure dictatorio, quacunque de cauſſa eſſet creatus, bellum geſſit iure legis curiatæ, quam ipſe ſibi tulit, vt ante diximus. Atq; cum hoc idem dicam in ceteris, quos tu anxia prope cura quadam collegiſti, ſatis doceo, cauſſam creationis non ius facere magiſtratus. neque enim hoc ego vllo loco aut ſcripſi, aut ſenſi, ſed omnes æquo iure eſſe, &, ſi bellum gerere vellent, lege curiata, ſi ordine res ageretur, eguiſſe.

Iam vero de prætoribus ita agis: *Prætorum omnium vna fuit ratio, vna forma. at Prætores prouinciales, eò quòd prætores fuerunt, ius militare habuerunt, ergo & qui in vrbe magiſtratum geſſerunt.* Ego vero: Prætorum omnium vna fuit ratio, ita vt poſtquã à populo creati eſſent, & antequã prouincias ſortiti eſſent, æquo omnes iure eſſent ad negotia publica populi Roma. gerenda, quæ ipſis aut ſorte eueniſſent, aut ſenatuſconſulto mandata eſſent. poſtquam autem ſortiti prouincias ſunt,

alij eam auctoritatem nacti ſunt, vt ius inter ciues dicerent, alij vt inter ciues, & peregrinos, alij vt inter prouinciales, aut, veluti poſtremis tēporibus, vt quæſtiones publicas exercerent. nemo autem horum imperium militare accepit tum cum creatus eſt, ſed cum lex curiata ei eſt lata. Itaque Varro libro quinto de lingua Latina ſcripſit: *Prætor, qui quærit, nulla alia de cauſſa, quàm comitiorum cauſſa, vrbanum conuocare exercitum poteſt.* Ex quo apparet, neque omnes prætores imperium militare habuiſſe, & qui exercitum comitiorum cauſſa conuocarunt, iure magiſtratus proprio id feciſſe. *At multi prætores*, inquis, *ex ijs, qui vrbanam, & peregrinam iuriſdictionem ſortiti erant, exercitum habuerunt, & in bello verſati ſunt.* nam hoc etiam, quaſi magnum aliquid eſſet, plurimis Liuij locis tibi confirmandum putaſti. Quid? ſi re cogente priuato imperium militare ſæpe plebiſcito delatum eſt, cur nō potuit dari etiam prætori, qui iuriſdictionem ſortitus erat, lege curiata? *at huius legis Liuius nō meminit.* cōcedo. verum neq; etiam eius curiatæ meminit, quam tu poſtremis etiam temporibus quotānis initio magiſtratibus omnibus ferri ad illos tuos præclaros triginta lictores cōtendis. &, ſi meminiſſet, nullā cauſſam contentionis reliquiſſet. *At C. Calpurnius prætor vrbanus, teſte Liuio libro* XXVI, *poſt præturam in Etruriam prorogato in annum imperio miſſus eſt; item Hoſtilius, & Sergius alio; ergo in prætura vrbana militare imperium fuit incluſum.* Non me hoc mouet. fieri enim potuit, vt ardente Punico bello Italia, cum multis ducibus opus eſſet, prætores vrbani militari imperio ornarentur ad omnia ſubita belli conſilia expedienda. atque hoc item apud Liuium ſit omiſſum. nam etiam legem Oppiam abrogatam ſcribit, nec tamen latam ſcripſerat. & ſæpe cenſores luſtrum feciſſe inquit, quos creatos non dixerat. atque alia eiuſmodi multa. De Varo vero prætore vrbano, cui S.C. ora maris tuenda data erat, itémq; de ceteris, quos addis, multis ſic reſpondeo, eodem S. C. quo extra ordinem prouinciam illam acceperunt, etiam imperium militare potuiſſe accipere, vt Pompeius contra Sertorium eodem ſenatuſconſulto & miſſus, & cum imperio miſſus eſt. Iam illa, *quòd conſules T. Mælium prætorem vrbanum delectui habendo præfecerint, aut Petellio, & Fabio prætoribus vrbano, & peregrino, & ſi qui alij eiuſmodi fuerunt, imperatum ſit, vt exercitum ſcriberent*, plane leuia ſunt. Etenim ſi conſules priuatum præficere conſulari negocio potuerunt, vt legatum, cur non etiam magiſtratum?

Quod autem conſules, & prætores, quia ius centuriatorum comitiorum habuerunt, concludis ius imperij militaris habuiſſe, id iam quale ſit, perſpici poteſt. Sic enim agis: *Centuriatorum comitiorum habendorum poteſtas ſine rei militaris poteſtate nec eſſe, nec intelligi poteſt: quia vexillum in arce ponebatur, quia exercitus præſidij cauſſa imperabatur, quem exercitum ſacramento adigi oportuit, quia centuriata comitia intra pomerium haberi nefas eſſet, quia populus ſub ſignis, & centurionibus tanquam in bello conueniret, quia militaria auſpicia obſeruabantur.* Hæc quin vera ſint non nego; ex his effici, perfectum imperium ipſos habuiſſe, illud vero nūquam aſſenſero. Ius enim comitiorum centuriatorum habuerunt conſules & prætores, tanquam magiſtratus. militare vero perfectum, tanquam imperatores. Quod ſi quicunque centuriata comitia habuerunt, imperium etiam militare haberent, non ſolum interreges, ſed etiam pontifices maximi eiuſmodi imperio præditi eſſent, qui te potiſſimum auctore ius comitiorum habuerunt, & tamen imperium habuiſſe non legimus. ſpeciem igitur aliquam hi omnes militaris habuerunt imperij, vt non exercitum, ſed quaſi exercitum, ducerent, nec imperatores ſed quaſi imperatores eſſent, cum omnia, quæ in comitiis fierent, ſimulachra eſſent rei militaris, non veterem militarem attingerent. Neque vero qui vexillum habet, aut comitiorum cauſſa exercitum vrbanum imperat, eſt imperator, ſed qui belli cauſſa, eo modo, quo diximus. *At præſidij cauſſa*, vt inquit Gellius, *in comitijs exercitum imperarunt.* concedo. ergo imperatores propterea fuerunt. ne tu quidem concedis in primo de comitiis capite tertio. *Neque moueri oportet*, inquis, *quòd exercitum*

imperare comitijs centuriatis oportuit, vt ait Gellius, pontificibus autem maximis exercitum imperandi ius non eſſet. neque enim ab eo, qui comitia habebat, dicit Gellius imperari exercitum oportuiſſe. Dico igitur talem imperationem exercitus imperium militare plenum non deſideraſſe, aut ſi ab alio, quàm ab eo, qui comitia habebat, imperari exercitus potuit, ab eo imperatum, qui tale imperium habuit. Nam quod conſcriptionem adhibitam, & ſacramenti adactionem putas, ſane rem vt inauditã, ſic operoſam inducis, vt quotieſcumque comitia centuriata habenda eſſent, quod vel magiſtratuum, vel legum, vel iudiciorum cauſſa fiebat prope quotidie, toties vniuerſus populus eſſet conſcribendus, & ſacramento adigendus. nam belli cauſſa iuniores tantum citabantur, qui ſtipendia emerita non haberent; comitiorũ cauſſa, & iuniores, & qui ſtipendia emerita haberent, conſcribendi erant, & ſacramento adigendi. deinde vero quo ſacramento? ne acie excederent, ne furtum facerent? hæc enim militari ſacramento continebantur; plane ridiculum. At exercitus comitiorum cauſſa in vrbe imperari nõ poterat, perinde atque belli cauſſa, idem ſub ſignis, & ſub centurionibus conueniebat, vt etiam belli cauſſa. ergo imperium fuit idem? minime vero, ſed ſimile. ſic enim dixit Dionyſius, *multitudinem conueniſſe ſub ſignis, & centurionibus tanquam in bello.* At auſpicia eadem adhibebantur. ſit ita. non tamen actio illa propterea erat bellica. docet Feſtus. *Peremne*, inquit, *auſpicatur, qui amnem, aut aquam, quæ ex ſacro oritur, auſpicato tranſit. ſic magiſtratus in campum euntes, vt aliquid agant, Petroniam in Tiberim profluentem auſpicato tranſibant. Vt aliquid agerent*, inquit, non vt præcipue exercitum conuocarent comitiorum cauſſa. alioquin quicunque magiſtratus in campum profectus eſſet, is militari imperio ornatus fuiſſet. ſiquidem militare auſpicium captaſſet. Quod vero quæris, an magiſtratus comitia centuriata habiturus in campo acceperit imperium, ibidémque peractis comitiis depoſuerit, quorſum pertineat, non video, cum ego ne in campo quidem imperium tale habuiſſe conſtituam.

Quod autem deinde affers de cenſoribus, *ipſos luſtrandi populi cauſſa exercitum imperaſſe, ſub vexillo duxiſſe, comitia centuriata habuiſſe, quare etiam imperio inſignitos fuiſſe*, id totum eadem ratione, qua de conſulibus dixi, euerti poteſt. ſiquidem, vt dixi, aliud eſt cenſorio more populum luſtrare, aliud imperatorio exercitum. ad cenſum conuenerunt patres familias, vt familiam, fortunáſque ſuas iurati profiterentur; ad delectum iuniores, vt nomina ſua in militiam darent, ac longe diuerſo ſacramento ſe obſtringerent. Quod autem conſuli, ac cenſori licuiſſe inquis, idem etiam, vt paullo ante dixi, prætori quæſitori permiſſum eſſe, Varro ſcribit libro quinto. quem tamen non ob hoc imperatorem dixeris. *Sed ad comitia*, inquit, *tum vocatur populus. ideo alia de cauſſa hic magiſtratus nõ poteſt exercitum vrbanum conuocare. cenſor, conſul, dictator, interrex poteſt. quòd cenſor exercitu centuriato conſtituit quinquennalem cum luſtraret, & in vrbem ad vexillum ducere debet. dictator, & conſul in ſingulos annos, quòd hic exercitum imperare poteſt, quò eat, id quod per centuriata comitia imperare ſolent.*

De tribunis autem militum quod inquis; reſpondeo, aliud eſſe tribunorum imperium, atque id, de quo agimus. agimus autem de imperio ducis. tribunus autem nõ dux eſt, ſed miniſter ducis. dux autẽ gerit bellum, tribunus in bello verſatur. *at non differt*, inquis, *imperium ab imperio, niſi quòd ducis maius eſt imperium, quàm miniſtri.* immo vero eo etiam, quod imperium tribunatus eſt imperium magiſtratus, imperium ducis eſt aliquid amplius. itaque tribunicium imperiũ iis comitiis mandatur, quibus magiſtratus, & eo modo, quo magiſtratus; ducis imperium lege curiata, vt poſt apertius apparebit. Quare qui ab initio conſul aut prætor tãtum erat, antequã acciperet imperiũ, poſt accepto imperio imperator, vt iã dixi, vocabatur. tribunus vbi primum creatus erat, ius ſuũ obtinebat, neque legẽ aliã deſiderabat.

Quod poſtremo duumuiros nauales opponis; eóſque ducis imperium in magiſtratu inſitum habuiſſe ſcribis, plane abſurdum eſt. Neque enim duumuiri nauales

I duces

duces fuerunt, cum ſuis auſpiciis bellum non geſſerint. neque enim ſatis eſt, eos in bello eſſe verſatos, vt auſpicia habuiſſe concludamus. quoniam quæſtores etiam in bello verſati ſunt, & tamen auſpiciis caruerunt. Et ſi duumuiri duces fuerunt, à populo cum ea poteſtate creati ſunt, vt rei nauali præeſſent, & ea curarent, quæ ad naues faciendas, aut reficiendas pertinerent, & de ea re ius dicerent. neque in re nauali alia ratio eorum erat, atque tribunorum militum in terreſtri. Atque hæc quidem de propria vi magiſtratus, atque imperij dicta ſint.

De imperio conſulum, qui in magiſtratu, aut ex magiſtratu bellum geſſerunt, aut in prouincias profecti ſint. CAP. VIII.

CVM ergo imperium militare eſſet à magiſtratu ſeiunctum, inſtitutum erat, vt id lege curiata magiſtratus acciperet, cum bellum geri ſenatui, aut populo placuiſſet. Hi vero fuerunt cõſul, & prætor, &, qui conſulum loco creari extra ordinem ſolebat, dictator. Quod ſi conſuli, aut prætori poſt magiſtratum prorogandum imperiũ fuiſſet, tum plebiſcito prorogabatur. Sin autem peracto magiſtratu in prouinciam eundum eſſet, imperium lege curiata dabatur; ſi prorogandum, item plebiſcitum adhibebatur. Probemus autem de ſingulis.

Ac de conſulibus quidem, ac dictatoribus locus vnus Liuij ſatis magno documento eſt. is eſt lib. IX: *L. Papirio dictatori legem curiatam de imperio ferenti triſte omen diem diffidit; quòd Saucia curia fuit principium, duabus inſignis cladibus, captæ Vrbis, & Caudinæ pacis. Macer tertia etiam clade, quæ ad Cremeram accepta eſt, abominandam eam facit. dictator poſtridie auſpicijs repetitis pertulit legem.* Ex hoc loco illud primum elicitur, quod hanc maxime quæſtionem continet; legem curiatam de imperio alicui ferre, eſſe militare imperiũ ei lege curiata tribuere. Id quod quia controuerſiam facit, hoc modo mihi probandum videtur. Sane illud perſpicuum eſt, imperium quattuor modis eſſe mandatum, ſenatuſcõſulto, plebiſcito, lege centuriata, & lege curiata. quod ſi cum primis tribus modis imperium eſt mandatum, militare imperium eſt mandatum, certe etiam quarto, cum lege curiata tranſmiſſum eſt. Senatuſconſulti exemplum ſit illud Ciceronis in ſenatu: *Demus imperium Cæſari, ſine quo exercitus haberi, bellum geri, res militaris adminiſtrari non poteſt.* plebiſciti illud Liuij libro XXXI: *Plebs Cn. Cornelio; & L. Stertinio procos. imperium eſſe in Hiſpania iuſsit.* & illud Ciceronis pro Pompeio: *Quid tam præter conſuetudinem quàm homini peradoleſcenti imperium, atque exercitum dari, Africam permitti, bellumq; in ea adminiſtrandum?* Data vero ſunt à plebe, quia, vt ipſe inquit in Philippicis, de omnibus imperiis Pompeij tribuni pl. tulerunt, præterquam de Sertoriano. Legis centuriatæ vnicũ illud lib. XXVI: *Omnes centuriæ P. Scipioni imperium in Hiſpania eſſe iuſſerunt.* Atqui hos omnes imperio militari ornatos conſtat. De magiſtratu enim intelligi non poſſe, illud eſt argumento, quòd magiſtratus lege nominatim non mandaretur, ſed militare imperium tantum, vt ſupra dixi, niſi extra ordinem ageretur. Itaque cum dixit Cicero, tribunos pl. de omnibus imperiis Pompeij tuliſſe præter Sertorianum, non magiſtratus intellexit, ſed militaria imperia, vt bellum Africanum, & Aſiaticum. neque enim tribuni pl. de magiſtratibus ferre potuerunt iis, quos Pompeius cepit. neque ea ratio mandandorum magiſtratuum fuit, ſed imperiorum, quæ lege mandata ſunt, vt iam ſæpe diximus. Iam vero ſi cum alicui magiſtratui prorogatur imperium, is rem gerere pro magiſtratu iubetur, certe etiã cum datur imperium magiſtratui, is in magiſtratu rem gerere iubetur. Et ſi formula legis curiatæ de confirmãdis magiſtratibus fuit, *Velitis, iubeatis, vt ij magiſtratum habeant, quos populus, ſiue plebs deſignauit*, ſane formula legis curiatæ de imperatoribus conſtituendis erit, *Velitis, iubeatis, vt mihi in hoc bello aut in illa prouincia, aut vt illi in hoc bello, aut in illa prouincia imperium ſit?* Poſtremo, cum

cum poſtremis temporibus lex curiata ad imperia militaria mandanda maxime adhiberetur, præcipuo nomine lex militaris appellata eſt. ſiquidem Dio de adoptione Torquati agens libro XXXIX, legem curiatam adoptionis legem militarem nominauit, cum tamen de re militari minime loqueretur.

Quin etiam ex eodem Liuij loco colligitur, antiquiſſimam hanc legis curiatæ de imperio ferendæ conſuetudinem extitiſſe. ſiquidem lata eſt non multo poſt exactos reges Fabio cõſuli, qui male pugnauit ad Cremeram, & poſt anno CCCLXIII tribunis conſularibus, qui ad Aliam fuſi ſunt, & poſt aliis conſulibus, qui ad furcas Caudinas ſub iugum miſſi ſunt.

Præterea vero illud etiam elicitur, dictatorem à lege curiata dictaturam non accepiſſe. Siquidem Papirius ante dictator fuit, quàm legem curiatam de ſuo imperio tulerit. nam ſi lex curiata Papirio dictaturam dediſſet, certe legem ipſam ferre non potuiſſet, quia agere cum populo, & legem rogare, eſt vna res, quæ maxime ius dictaturæ continet.

Hic tu reſpõdes, ſi modo verba tua intellexi, nam obſcura admodũ mihi videntur, Papirium, cum dictator rei gerendæ cauſſa creatus eſſet, nõ potuiſſe eſſe dictatorem ante legem curiatam, verum tum demum pleno iure fuiſſe dictatorem, cum lex curiata eſt lata, neque magiſtratũ dictaturæ in eo conſtitiſſe, vt cũ populo ageret. Ego vero dico, cum dictator aut rei gerẽdæ, aut ſeditionis ſedandæ, aut alius rei præcipuæ agendæ cauſſa creatus legitur, non id ſolum, cuius cauſſa creatus dicitur, agere potuiſſe, ſed etiam omnia alia. inter quæ præcipuum illud erat, vt cũ populo ageret, vt tu multos feciſſe multis ſine cauſſa collectis exemplis docuiſti; tantumq; abeſſe, vt actio cũ populo ad dictaturã non pertineat, vt ſi id iuris ei adimatur, non ſit futurus dictator. Siquidẽ Cicero in Legibus poſuit, *dictatorem ius cum patribus, populoq; agendi habere.* tu vero optimus auctor cenſes, omnes magiſtratus habere ius accuſandi ad populũ, quare etiã agẽdi cum populo. quia qui accuſat, populum rogat. quod non negas. Addis nominationẽ conſulis dediſſe dictaturã, legẽ curiatã confirmaſſe, *ita vt ſi populus eã rogationem antiquaſſet, vnà etiã magiſtratũ dictaturæ abrogaturus fuerit.* Ego verò dico, ex tuis pulchris decretis, populũ (ſic enim triginta lictorũ conuentũ vocemus) antiquare nõ potuiſſe. legem autẽ curiatã nõ confirmaſſe dictaturã, ſed imperium ad bellũ, quod eſſet gerendũ, attuliſſe, & antiquata lege curiata dictatorem dictaturã habiturũ, ſed non imperiũ, id eſt dictatorem quidem, ſed non imperatorem futurum. Neque vero eſt, quòd ſententiã tuã tueri velis loco Ciceronis ex Agraria, & Meſſallæ apud Gellium. nã ſatis demonſtratum eſt, de alia ibi curiata agi, antiqua illa ſcilicet, & obſoleta. quæ ne dictatoribus quidem, & interregibus eſt lata quondam, quia neque ita populus bis de illis magiſtratibus iudicaſſet. cum eorum neuter à populo creatus ſit, verum alter à conſule dictus, alter à patriciis proditus. Adiungis, vt dictator agere poſſit cum populo, ſatis fuiſſe nominationem conſulis, quanquam dictator magiſtratus nondum eſſet; nec meminiſſe videris, te in primo de comitiis conſtituiſſe, firmiterq; ſanxiſſe, neminem agere cum populo potuiſſe, niſi magiſtratum, & ex ſacerdotibus pontificem maximum; nunc medium quendam ſtatum excogitaſti, hominis ſcilicet, qui neque priuatus ſit, neque in magiſtratu, qui & ipſe agere cum populo poſſit. Quod vt confirmes, addis, conſulem etiam deſignatum aliquando collegam dixiſſe. ſiquidem Liuius libro XXXVII ſcribit, C. Lælium conſulem comitia habuiſſe, quibus M. Fuluius Nobilior conſul vnus creatus eſſet, *cum ceteri,* inquit, *centurias non expleſſent. isq; poſtero die Cn. Manlium Lepido deiecto, nam Meſſalla tacuit, collegam dixit.* atque hoc arcanum Romanæ antiquitatis appellas. Me miſerum, qui nunc primum hæc auguſta myſteria diſcam. ego enim iampridem legeram, Fuluium collegam, dixiſſe, id eſt nominaſſe ſine comitiis, quomodo cõſules dictatorem dicunt. Siquidem hoc etiam in tribunis obſeruatum eſt. Liuius libro IIII: *Tribuni pl. facti quinque alijs tribus non explentibus, ſibi col-*

legas alios quinque cooptarunt. Quid, quòd tu aliter in ſecundo de comitiis cap. IIII ſcripſiſti? *Cum ceteri candidati*, inquis, *centurias non expleſſent, tum ille, qui vnus erat deſignatus, poſtea alio die collegam ſibi vt ſubrogaret, lege iubebatur.* nam ſi lege iubebatur, ergo nõ vi deſignationis. Quare tuus iſte nec priuatus, nec magiſtratus à te nuper ex arcanis, vt ais, antiquitatis erutus vanus prorſus eſt, ac cõmenticius

Atque hæc quidem, quæ de lege altera curiata conſulibus ferenda dixi, ita eſſe, vt dixi, indicat præterea apertiſſime dictator Camillus apud Liuium lib. v, cũ anno CCCLXIII ita loquutus eſt: *Comitia curiata, quæ rem militarem continent, centuriata quibus conſules, tribunosq; militum cõſulari poteſtate creatis, vbi auſpicato, niſi vbi adſolet, fieri poſſunt?* Ex his enim verbis quis eſt, qui non intelligat, conſulibus magiſtratum datum centuriatis comitiis; imperium militare, ſi bellum gerendum eſſet, curiatis. i. conſules à populo factos comitiis centuriatis, eoſdémque imperatores, lege curiata? Quæ verba etſi ita plana ſunt, vt nihil poſſit eſſe apertius, tu tamen, vt tuam defendas opinionem, ea torques, atque dilaceras. & ais debere concludi, quoniam comitia curiata rem militarem continent, eos non potuiſſe pleno iure magiſtratum obtinere, tametſi centuriatis comitiis creati eſſent, niſi etiam curiatis populus de iis iudicaſſet. quòd conſules non eſſent optima lege, qui rei militaris poteſtatem non haberent. Quæ reſponſio repugnat iis, quæ à te ſupra ſunt conſtituta. Primum enim ſi imperiũ militare continetur, vt dixiſti, in maiore coërcendi poteſtate, & ea comitiis centuriatis mandata eſt, certe etiam imperium militare mandatum eſt. quare conſules ſine lege curiata pleno iure fuerunt. item ſi lex curiata confirmat conſulatum, cõfirmat non magis ius rei militaris, quàm reliqua iura conſularia, ergo Camillus non plus debuit dicere, comitia curiata rem militarem continere, id eſt confirmare, vt tu expónis, quàm alia iura. Poſtremo cum inquis, *Conſules non eſſe, qui rei militaris poteſtatem non habent*, ſane oſtendis lege curiata non confirmari magiſtratum, ſed dari imperium militare, atque ita in meam opinionem imprudẽs laberis. Quid ergo vult Camillus? Romanos, ſi Romam reliquerint, neque conſules, neque tribunos conſulares, neque eoſdem imperatores habituros, quia niſi auſpicato creari non poſſent, illi centuriatis comitiis, hi curiatis, quæ auſpicia niſi Romæ concipi non poterant. Quod idem Cicero ſenſiſſe videtur, cum in ſecunda Agraria dixit: *Conſules ſi legem curiatam non haberẽt, rem militarem attingere non potuiſſe*, quaſi vero alias omnes actiones obire cõſules ſine lege curiata potuerint, hac vna militari excepta. Atque hæc quidem dicta eò pertinent, vt oſtendatur, conſulibus in conſulatu legem curiatam, ſi bellum gerere voluerunt, opus fuiſſe.

Iam vero vt oſtenderem, eoſdem ſi poſt conſulatum in prouincias ire vellent eandem legem curiatam deſideraſſe, proferebam duos Ciceronis locos, vnum in Agraria: *Conſulibus legem curiatam ferentibus ſæpe interceſſum eſt;* alterum in epiſtola ad Lentulum: *Appius cõſul dixit in ſenatu, ſe ſe, ſi licitum eſſet legem curiatam ferre, ſortiturum cum collega prouinciam. ſe, quoniam ex S. C. prouinciam haberet, lege Cornelia imperium habiturum, quoad in vrbem rediſſet.* His autem probabam idem, quod antea, conſules ante legem curiatam conſulatum geſſiſſe. atque eius rei argumento eſſe, quòd ipſi legem curiatam ſibi tuliſſent, quæ rem militarem continet, & quòd cum cõſulibus legem curiatam ferentibus ſæpe interceſſum eſſet, nõ tamen ipſi conſules eſſe deſiſſent. & quòd Appius tranſacto maxima ex parte conſulatu ſuo de lege curiata ſibi ferenda loquutus ſit, déque eius perlatione dubitauerit. Quod ſi lex curiata eo tempore magiſtratum confirmaſſet, conſules, quibus interceſſum erat, non fuiſſent cõſules, & Appius in diſcrimen veniſſet, non de prouinciali imperio, ſed de conſulatu. Tertium inde locum ex epiſtolis ad Atticum producebam: *Conſules flagrant infamia, quòd C. Memmius candidatus pactionem in ſenatu recitauit quam ipſe & ſuus competitor Domitius cum cõſulibus feciſſet, vti ambo ſeſtertium quadringena conſulibus darent, ſi eſſent ipſi conſules facti, niſi tres augures ded

res dediſſent,qui ſe affuiſſe dicerent,cum lex curiata ferretur,quæ lata nõ eſſet, & duos conſulares,qui ſe dicerent,in ornandis prouincijs conſularibus affuiſſe, cum omnino ne ſenatus quidem fuiſſet. Ex quibus verbis dicebam percipi poſſe, tum conſules ante legem curiatam latam conſulatum geſſiſſe,quippe qui poſt aliquot menſes, quàm inierant, legem eam ad populum tuliſſent, tum legem curiatam fuiſſe de imperio nõ vrbano,ſed prouinciali,ac militari.His autem tu locis omnibus multas reſponſiones affers. quod eſt argumento, te in tota hac controuerſia titubare, nec certi, quod opineris,aliquid habere.Prima reſponſio eſt,falli me,qui exiſtimem, conſules,qui rem publicam adminiſtrarunt, ſemper ipſos ſibi legem curiatam tuliſſe de ſuo imperio,poſtquam iam iniſſent magiſtratum,quia C. Flaminius abſens ſecundum conſulatum iniit, & Marius tertium. atque vterque bellum geſſit, neque ſibi legem curiatam pertulit.ex quo concludis legem latam ab eo, qui eos deſignauit. Ego vero nego,me ſcripſiſſe,conſules legem curiatam tuliſſe,poſtquã iniſſent, ſed cum in ſuperioribus Ciceronis locis ſcriptũ ſit, cõſules legem ſibi curiatam tuliſſe,ſatis argumẽto eſſe,legem eam non magiſtratum attuliſſe, ſed militare imperiũ. De Flaminio vero quid ſcribat Liuius,attende:*Cum Cn. Seruilius de rep.rettuliſſet, redintegrata in C.Flaminiũ inuidia eſt.duos ſe cõſules creaſſe, vnum habere. quod enim illi iuſtum imperium,quod auſpicium eſſet magiſtratus,id à domo, publicis, priuatisq; penatibus,ſacrificio in monte perfecto,votis rite in Capitolio nuncupatis ſecum ferre,nec priuatum auſpicia ſequi,nec ſine auſpicijs profectum in externo ea ſolo noua, atq; integra concipere poſſe.*Si ergo Flaminius,vt inquis,legem curiatam habebat ab eo, qui ipſum deſignarat,latam,& lex curiata auſpicatum imperium attulit,vt tu alio loco dixiſti,quomodo Liuius ſcripſit,Flaminium iuſto imperio,atque auſpicio caruiſſe? De Mario item poſſum dicere, quemadmodum contra leges tertium conſulatum cepit,ſic contra leges iniiſſe.Secunda tua reſponſio eſt,fieri potuiſſe, vt lex curiata à collega,qui præſens eſſet,ferretur,quemadmodum lata eſt toti collegio prętorũ. Quod inculcas de collegio prætorum,vt notum,neſcio vnde expiſcatus ſis.neque enim hoc probas. nec quæ de prætoribus dixiſti, hoc aliqua ex parte attingunt. Quod vero inquis de lege lata à collega præſente, id certe exemplo Flaminij reprobatur.quem nunquã queſti eſſent Romani iuſtũ imperiũ non habere,ſi iuſtum imperium tradi à collega Romæ præſente ipſi abſenti potuiſſet. Nã quod adiicis, te inuenire,*Cõſules aliquid rei bellicæ geßiſſe ſtatim inito magiſtratu, quod non potuiſſent,niſi perlata lege,ex quo apparere, legẽ latam eſſe ab ijs,qui ipſos deſignaſſent,* concedam, dum modo & ipſe concedas, conſulem rem militarem attingere non potuiſſe ſine lege curiata ſiue ab ipſo ſiue ab alio lata.Quod autem adiungis,*Neronẽ, & Salinatorem antequam inirent conſulatum,prouincias, & exercitus eſſe ſortitos,* non eſt ſatis:non enim qui ſortitur prouinciam,& exercitum, ſtatim habet imperium;quia prouinciæ imperat,cum acceſſit ad eam; exercitui imperat, vbi imperij inſignia, atque adeo exercitum ipſum accepit. Tertiam reſponſionem affers, legem curiatam confirmaſſe conſulatum, non dediſſe, ita vt conſules fuerint etiam ante eam legem,ſed non optimo iure. quæ reſponſio quam infirma, atque inconſtans ſit, ſatis ex iis, quæ ſupra dicta ſunt,puto liquere. Quarta eſt, duplicem eſſe legem curiatam de imperio; vnam, quæ initio fertur magiſtratui ad confirmandum magiſtratum; alteram, quæ tranſmittit imperium auſpicato, & in locis à me allatis, quibus conſules pene confecto conſulatu legem ſibi curiatam ferunt de imperio, ſecundam eſſe intelligendam. Hic ego primum quæro, quid habeas dicere, cur ſi eædem curiæ, vel potius iidem lictores primam, & ſecundam legem iubent, auſpicatum ſit magis imperium, quod ſecunda lege tranſmittitur, quàm quod prima.& ſi ſola lex ſecunda tranſmittit auſpicato imperium, cur non omnes ij,quibus ea lata eſt ab iis,qui ipſos deſignarunt,inauſpicatum imperium ſint habituri,contra quàm tu ſupra conſtituiſti.niſi eos eodem die,atque eadem hora binas leges curiatas tuliſſe dicas,alterã inauſpicatã ad confirmandũ magiſtratum,in quo

etiã te auctore ineſt militare imperiũ, alterã auſpicatã ad trãſmittendum. quo nihil poteſt eſſe peruerſius. Vltima tãdem eſt, fieri potuiſſe, vt conſules illi, quos nominaui, initio magiſtratus non potuerint per interceſſiones, & obnunciationes eam legem ferre, quã in deſignãdis magiſtratibus, aut poſtquã iniſſent, ferri oportebat. neq; huius reſponſionis attendis incommodum. nam ſi lex illa initio magiſtratus ferri non potuit, ergo magiſtratus eorum lege non eſt confirmatus. ſi ita, ergo conſules illi per te pleno iure conſules non fuerunt. immo vero ne conſules quidẽ fuerunt. nã ſupra dixiſti, ſine lege curiata magiſtratũ nullũ fuiſſe. at conſules hos magiſtratum geſſiſſe ſine lege illa conſtat, ergo lex illa non ad magiſtratum pertinuit, ſed ad aliquid r giſtratui aduenticium, i. ad bellicum, ſi opus fuit, imperium committendum. Verum illud demiror in primis, te legem curiatam ferri non potuiſſe dicere, cum ſupra ſcripſeris, triginta lictores, ad quos ferebatur, facere non potuiſſe, quin legem acceperint, neque in eorum poteſtate fuiſſe, vt antiquarent.

Poſtquam hæc reſponſa dediſti, quoniam ea infirma, atque imbecilla eſſe, intelligis, duobus ea tibi locis Dionis communienda ſuſcipis. vnus eſt hic: *Qui Theſſalonicæ erant, nouos magiſtratus non crearunt, quanuis ad præſcriptum legis locum ad captanda auſpicia publicum feciſſent. in cauſſa fuit, quod legem curiatam conſules non intulerant. itaque iiſdem, qui ante vſi ſunt magiſtratibus, appellationibusq; tãtum mutatis, eos proconſules, proprætores, & proquæſtores dixere.* Hic ais, cum Dio ſcribat, Lentulum, & Marcellum conſules nouos magiſtratus non creaſſe Theſſalonicæ, quia legem curiatam non intulerant, ſatis apparere, legem curiatam conſulibus ferendam eſſe, vt optimo iure conſules eſſent. Ego vero dico, Lentulum, & Marcellum conſules, qui Theſſalonicæ in caſtris erant, neque cõſules, neque prętores nouos in annum ſequentem creaſſe, quibus imperium traderent, quia intelligebant, ſi imperium militare, quo maxime opus erat, eis mandare ordine vellent, per legem curiatam dari oportere, quam ipſi non intulerant. itaque veteribus magiſtratibus imperia prorogaſſe, vt mos erat, plebiſcito, non lege curiata. quanquam autem locum auſpiciorum pararant, tamen id tantum valuiſſe videtur ad centuriata comitia, quibus conſules, & prætores creãdi erant. Nam ſi dicas, nouos magiſtratus non eſſe creatos, quia lex curiata à conſulibus non eſſet lata, quæri poterit, cur conſules centuriata comitia paraſſent, quod erat operoſius; curiatam vero legem non tuliſſent, quam tu cenſes ad triginta lictores latam antiquari non potuiſſe. Ergo probabilius videtur dictu, eos rationem centuriatorum comitiorum habendorum iniſſe, qua conſules, & prætores crearent; non autem curiatæ legis ferendæ, qua eoſdem imperatores conſtituerent. nam lex curiata apud Dionem, vt dixi, lex militaris vocatur. Itaque prorogando veteribus magiſtratibus imperio aſſequutos eſſe quod voluerunt, vt imperatores haberent, quos proconſules, & proprætores appellarent. Qua ſententia conſtituta tolluntur omnia, quæ tu ad tuam opinionem accommodata ex hoc loco colligis. Alter locus eſt, vbi agitur de P. Clodio, qui ædilis curulis factus L. Philippo, Cn. Marcellino cos. vbi primum ædilitatem iniuit, Miloni diem dixit, eúmque de vi ad populum poſtulauit, non quod ſperaret, ſe Milonem poſſe damnare, ſed vt ſub accuſandi Milonis inimici ſui prætextu, Pompeium etiam, ac Ciceronem Milonis defenſores, ſuóſque aduerſarios conuiciis agitare poſſet. *Clodius enim*, inquit ille, *vt plus in hac re perſtaret, non ſinebat legem curiatam ferri, neque iudicium vllum fieri licebat.* Hunc autem locum tu ita interpretaris, Clodium ædilem legem curiatam non eſſe paſſum ferri magiſtratibus ad confirmandum eis magiſtratum. Cũ autem te interprete Clodius hoc tentarit menſe Februario, non vides, ſi per mẽſem Februariũ lex curiata magiſtratibus, vt cõſulibus, & prætoribus nõ erat lata, futurũ, vt eo menſe nulli cõſules, nulliíque prætores eſſent. hoc autẽ falſum eſſe, colligitur ex epiſtolis primis Cicero nis ad Lentulũ, quas hoc anno Ianuario, ac Februario mẽſe ſcripſit, cũ ſenatũ ſæpe habitum per conſules dicat, & cõſules reliqua cõſularia munera obiiſſe ſignificet.

Adde,

Adde, quod ædilicia comitia fuerũt XI K. Febr. quibus Clodius ædilis eſt factus, & quidem, vt tu cenſes, comitiis tributis, & lege curiata. eſt autem abſurdum in primis, Clodio, qui, vt tu vis, medio Ianuario menſe ædilis deſignatus eſt, legem curiatam per conſules eſſe latam, conſulibus vero, & prætoribus ſuperiore anno deſignatis eandem ne poſt multos quidem dies ferri per Clodium licuiſſe. ſimul etiam quærendum, qui nam legem curiatam Clodio ædili tulerint, qui non etiam conſulibus, & prætoribus ferre potuerint? & ſi conſules, ac prætores nulli erant aut non optimo iure erant, qui tandem legem curiatam hanc tulerint, quæ à plebeio magiſtratu ferri non poterat? Vide ergo, quando hoc tẽpore lex curiata magiſtratuum obſoleuerat, ne legem alteram curiatam intelligat, vt qua dabatur imperium Pompeio eo tempore ad rem frumentariam delecto, qui ſine lege exire, quanuis cupiens, honeſte non poſſet. Quæ cum ita ſint, laudo ingenium tuum, qui coactus credo ſuperioribus auctoritatibus tandem cõfiteris, quod verum eſt, legem hanc diuerſam eſſe ab illa prima; illa enim confirmari magiſtratum, hac in prouinciam proficiſcenti tranſmitti imperium. cui & ipſe aſſentior, quemadmodum demonſtraui.

De imperio prætorum, qui in magiſtratu, aut ex magiſtratu bellum geſſerunt, aut in prouincias profecti ſunt. CAP. IX.

VBI vero de iis, qui in conſulatu & qui ex conſulatu ad bella, & in prouincias cum imperio profecti eſſent, dixi, agebam deinceps de prætoribus, & quoniam de iis, qui primis temporibus in prætura prouincias, & bella ſortiebantur, exempla non ſuppetebant, quibus legem curiatam eis latam demonſtrarem, proferebam exempla eorum, qui continuo poſt præturam, & quidem iure præturæ in eas exiſſent. ſiquidem ab initio inſtitutum fuerat, vt prouinciæ mandarentur iis duntaxat, qui conſulatum, & præturam geſſiſſent. quod Cæſar ſignificat libro primo, cum queſtus eſt, *in ſe iura magiſtratuum commutari, vt non ex prætura, & ex conſulatu, vt ſemper, ſed per paucos probati, & electi in prouincias mitterentur.* Hos igitur, quicunque eſſent, prouinciales prætores duplex imperium habuiſſe dixi, ciuile, nempe iuriſdictionem, comitiis centuriatis, & militare ipſum lege curiata. De primis prætoribus ne tu quidem dubitas. eos autem, qui prætura Romæ in iuriſdictionibus, & quæſtionibus exercendis tranſacta poſtero anno in prouincias miſſi ſunt, negas à centuriatis comitiis aliquid accepiſſe. Ego vero dico, vim centuriatorum comitiorum non ſolum ad præturam Romæ actam, ſed etiam ad eam, quam poſt in prouincia geſſerunt, pertinuiſſe. ſiquidem lege, vt videtur, ſanctum erat, vt, qui Romæ præturam adminiſtraſſent, ij poſtea prouinciam regerent. itaque vt primi in prætura, ſic hi ex prætura obtinere prouinciam dicebantur. Vt autem conſules in conſulatu legem curiatam belli cauſſa ſibi tulerunt, itémque, ſi in prouinciam poſt conſulatum proficiſci voluerunt, ſic etiam prætores feciſſe veriſimile eſt. Res autem acta eſt in hunc modum. Prætores cum centuriatis comitiis creati ſunt, poteſtatem ius dicendi in vniuerſum obtinuerunt. deinde cum ex S. C. vrbana ſortiti munera eſſent, alij, vt ciuibus, alij, vt peregrinis ius dicerent, alij, vt de criminibus quærerent, obtinuerunt. quo munere perfuncti in alterum annum ex S. C. alij hanc, alij illam prouinciam ſortiti ſunt. id eſt vt iuriſdictionem, quam centuriatis comitiis acceperant, in hac potius, quàm in illa prouincia exercerent. vt autem bellum, ſi opus eſſet, gererent, eius rei ius acceperunt à lege curiata. ergo iuriſdictionem quidem habuerunt à centuriatis comitiis, iuriſdictionem vero in hac prouincia à ſorte ex S. C. profecta, imperium militare à lege curiata, ornamenta imperij ab altero ſenatuſconſulto quod legi coniunctum erat, vt poſt dicemus. Neque impedit, quòd multi, vt inquis, prætores

in prouincias populo Roma.non obedientes miſſi ſint, ita vt ius ei dicere nõ potuerint.prætores enim miſſi ſunt duabus de cauſſis in prouincias, id eſt ſi prouinciæ parerent populo Roma.iuriſdicendi cauſſa;ſi arma tenerent, belli gerendi. vt autem in pace ius militare habuerunt, ſic etiam in bello iuris dicendi poteſtatem habere potuerunt,non quòd ea opus eſſet,ſed quia cum haberent, nõ erat cauſſa, cur ſpoliarentur. Vt autem probarem,prætores, qui prætura in vrbe acta prouincias ſortiti eſſent,imperio militari ornatos fuiſſe, proferebam exemplum Verris Siciliæ prætoris ex Cicerone:*Cum tibi prætori ſorte obtigiſſet, vt ius diceres, quantum negocij,quid oneris haberes,nunquam cogitaſti.ſequuta prouincia eſt, in qua tibi nunquam venit in mentem,non tibi iccirco faſces, & ſecures, & tantam imperij vim, tantamq́; ornamentorum omnium dignitatem datam, vt earum rerum vi, & auctoritate omnia repagula iuris perfringeres.in qua te ita geſsiſti, vt cum omnibus teneare rebus, ad fugitiuorum bellum confugias.* Ex quibus verbis dicebam intelligi poſſe,non eſſe idem imperium prætoris vrbani,& prouincialis, quòd Cicero vocet curationem vrbanam negocium,& onus;prouincialem vero imperium.quippe quia prouincialis prætor non ſolum ius in prouincia diceret, vt Romæ vrbanus, ſed etiam rem militarem adminiſtraret. Cum autem hæc adeo aperta, & manifeſta ſint, tu tamen me dixiſſe arguis, prætorem vrbanum imperium non habuiſſe, ſed negocium,& onus;prouincialem vero habuiſſe; & prætorem prouincialem maius imperium habuiſſe,quàm vrbanum.atque in has concluſiones ita inueheris,vt in eo non minus humanitas,quàm acumen tuum,deſideretur.*Non poſſum,* inquis, *mirari, quid Sigonio venerit in mentem ita peruertere vetera monumenta. Cicero,* inquis, *in prætura vrbana appellanda negotij, & oneris verbo vtitur, in prouinciali imperij; ergo prætor vrbanus imperium non habet, prouincialis habet.* Item: *Quid? eum ne ferre quiſquam poſsit qui ita concludit. maioris negotij eſt huius, quam illius prouinciæ; ergo maius imperium habet, quàm ille.* Dij boni, quid dices Nicolae Gruchi? Vbi nam ego negaui,prætorem vrbanum habere imperium,ac rurſus habere quidem dixi,ſed minus,quàm prouincialem? Verum, fac me dixiſſe, prouincialem maius habuiſſe imperium, quàm vrbanum; num me vſque adeo rudem harum litterarum exiſtimas,vt hoc etiam tueri neſciam? Age enim,quæ ſunt prætoris prouincialis partes? nempe iuriſdictio,quæſtio,& rei militaris adminiſtratio. quæ vrbani? iuriſdictio tantum. non tibi videtur, qui tria hæc habet, maius habere imperium, quàm qui horum vnum.reſpondes, maiorem habet vim imperij, non maius imperium.at in quo hæc differunt? neque enim,credo,ipſe ſatis intelligis. inquis tamen,maiorem vim imperij prouincialis indicabãt ſecures cum faſcibus, quæ ſublatæ prouocationis inſignia erant. probe. an vero dictator maius imperium ob vnam, qua caret,prouocationem, habebit, quàm conſul, & prætor; prouincialis vero ob eandem rationem non maius imperium, ſed maiorem vim imperij,quàm vrbanus,habere dicetur? aut magiſtratus vnus maiorem poteſtatem, quàm alter, habebit;imperium vero maius non habebit? ſic enim Cicero: *Ni par, maior ve poteſtas prohibeſsit.* Porro autem,vt probarem, prætores in prouinciam exituros lege curiata imperium accepiſſe,teſtem adhibebam Cæſarem, qui in primo Ciuilium ſcribit: *De reliquis rebus ſenatus conſulta ſcribuntur. prouinciæ priuatis decernuntur, duæ conſulares, reliquæ prætoriæ. Scipioni obuenit Syria, L. Domitio Gallia. Paullus, & Marcellus priuato conſilio prætereuntur. neque eorum ſortes deijciuntur. in reliquas prouincias prætorij mittuntur, neque expectant, quod ſuperioribus annis non acciderat, vt de eorum imperio ad populum referatur, paludatiq́; votis nuncupatis exeunt.* Ex quibus verbis hanc ſententiam colligebam, prætores prouincias à ſenatu,imperium à populo accepiſſe. Tu vero inquis,quia prouinciæ & conſulares,& prætoriæ priuatis datæ erant, propterea oportuiſſe de eorum imperio ad populum ferri, id eſt ex priuatis magiſtratus facere. Habet autem duas difficultates iſta interpretatio,vnam,quòd eoſdem & ſenatuſconſulto,& ſorte,& plebiſcito

in

in prouincias mittit, cum in magiſtratu ſatis ſemper fuerit ordine ſenatus conſultum cum ſorte, extra ordinem plebiſcitum ſine ſorte; alteram, quòd eos, quos Cæſar in prouincias miſſos queritur, omnino priuatos facit, quia ſenatus conſultum quarto ante anno factum eſſet, vt nemo conſul, aut prætor in prouinciã mitteretur, niſi quinquennio poſtquam magiſtratum geſſiſſet. quod videtur eſſe alienum. quia ſi ſenatus conſultum illud ex omni parte obſeruabatur, cur queritur Cæſar, Paullum, & Marcellum conſules in ſortitione prouinciarum præteriri, neque eorum ſortes deiici? cur prauo, (ſic enim ipſe corrigis) id conſilio fieri? quomodo prauum illud eſſe conſilium poteſt, quod ſenatus conſulto per quattuor ante annos obſeruato conueniens eſt? Quod ſi S. C. illud obſeruatum in alio non eſt, vt in Scipione, qui tertio, non quinto poſt conſulatum anno prouinciam ſortitus eſt, non merito poterimus dubitare, ne in prætoribus etiam obſeruatum non ſit? Sed fuerint omnes vt conſulares, ſic prætorij, qui mittebantur, dico habendam eam fuiſſe rationem eorum, qui ex S. C. poſt quinquennium prouincias ſortirentur, quàm magiſtratum Romæ geſſiſſent, atque eorum, qui continuò ex magiſtratu. nam vi geſti magiſtratus ſortiebantur, atque ire cogebantur. quare non minus eis feretur lex curiata de imperio, atque eis lata ſit, qui nullo interpoſito ſpatio ex prætura ſortiti ſunt. Vt enim conſules, qui creato dictatore abdicauerant, ac priuati fuerant, depoſita à dictatore dictatura, magiſtratum ex priuatis reſumebant ſine nouis comitiis, vi legis de dictatura à principio latæ, vt ſcribit Dionyſius, ſic conſules, & prætores vi ſenatus conſulti, poſtquam priuati fuerant, iuriſdictionẽ in prouincia continuabant. mitto illud, quòd magiſtratus lege mandatos facis. quod abſurdiſſimum eſſe in tua doctrina ſtatuimus. Quod vero negas verba Cæſaris: *Neque expectant, dum de imperio eorum ad populum referatur,* de lege curiata accipi poſſe, quia lex curiata non ad populum, ſed ad triginta lictores ferretur, plane, vt dixi, ridiculum eſt, & iam ſatis exploſum. Eadémque ratione quod addis, ſi de lege curiata intelligatur, fore, vt me repugnãte lege curiata datus ſit magiſtratus iis, quibus nullis comitiis ante erat datus, non procedit. neque enim ego imperium voco proprie magiſtratum & hos ego priuatos conſtituo tantum ex ea parte, quòd tum non gererent magiſtratum, cum ſortiebantur, at quod ad ius prouinciæ ex magiſtratu obtinendæ, non item. multoq; minus, id quod adiungis, fore, vt omnes prouinciarum eius anni rectores habuerint, tantum imperium militare, non ciuile. ſiquidem cum eos ſenatus ſortiri prouincias iuſſit, nihil aliud iuſſit, quàm vt ſortirentur, in qua prouincia exercerent iuriſdictionem, quam acceperant centuriatis comitiis ea lege, vt poſt præturam Romæ actam eam exercerent in prouincia aliqua. Neque vero de plebiſcito videtur poſſe intelligi. ſiquidem plebiſcitum extra ordinem adhibetur, tum vero res ordine acta eſt mutato tamen vetere inſtituto. & cum plebiſcitum adhibetur, ſors locum non habet. At vero ſi hi prætores ex S. C. ſortiti ſunt prouinciã, & poſt ſortẽ prouinciæ de eorum imperio ad populum latum eſt. certe curiata lex lata eſt, vt ſolebat, non plebiſcitum. quia cum plebiſcito res agebatur, neque ſenatus conſulti, neque ſortis mentio incidebat. Quæ ſi vera ſunt, facile genus omne reprehenſionum tuarum refutare etiam me tacente poſſunt.

De imperio conſulum, qui Summo S. C. ornati erant. CAP. X.

ATQVE hæc quidem cum diſputaſſem de conſulibus, & prætoribus in magiſtratu, aut poſt magiſtratum in prouincias, aut ad bella ordine cũ imperio proficiſcentibus, quibus legẽ curiatam neceſſariam fuiſſe demonſtrabam, tum deinceps agebam de iis, qui & in vrbe, & extra vrbem ſine lege curiata imperium nec tamen plebiſcito obtinuiſſent. Eorum genus vnum erat, qui Summo S. C. ornati eſſent: *Videant, ne reſp. aliquid detrimenti capiat.* alterum eorum, qui

qui legem Corneliam inique interpretabantur. De quibus quoniam tu à me longe diſſentis, videtur faciendum, vt pluribus diſputetur. De iis, qui ſummo S.C. ornati erant, cum dicerem, vtebar auctoritate Salluſtij, qui ita ſcribit: *Senatus decreuit, darent operam conſules, nequid reſp. detrimenti caperet. ea poteſtas per ſenatum more maiorum magiſtratui maxima permittitur, exercitum parare, bellũ gerere, coërcere omnibus modis ciues, atque ſocios, domi, militiæq; ſummum imperium, ac iudicium ſummum habere. aliter ſine populi iuſſu nullius earum rerum conſuli ius eſt.* Quo loco prolato, ego ſic addebam: *Hæc verba nobis hanc lucem afferũt, vt intelligamus, conſules iure conſulatus exercitum parare, bellumq; gerere non potuiſſe, neque domi, militiæq;, ſummum imperium habuiſſe, quod certe habuiſſent, ſi imperium vnum tantum eſſet, idq; centuriatis comitijs cum magiſtratu ipſo delatum eſſet. at vero, cum niſi in atroci negocio mandatum non ſit, ſane intelligi poteſt, duo eorũ fuiſſe imperia, vnum ciuile, alterum militare.*

Hæc autem verba tu ita reprehendis, vt in his multipliciter me peccaſſe dicas. Primum autem obiicis, me Salluſtij verba falſa rettuliſſe: *Aliter ſine populi iuſſu nullius earum rerum conſuli ius eſt,* cum in omnibus libris legatur: *Nulli.* Ego vero culpæ maximæ me affinem eſſe confiterer, ſi aliam ſententiam ex voce, *nullius,* quàm ex *nulli* ad te refutandum collegiſſem. Verum vtro modo legas, non *conſuli,* vt tu, eam vocem attribuo, ſed *rerum.* atque huius habeo opinionis ſocium Ioannem Riuium, qui ita ſcribit, *Manuſcripta duo: Nullius earum rerum. niſi quis Nulli vetuſte poſitum malit pro* nullius. *quomodo Comicus dixit, Tam iners, tam nulli conſilij. & in Truculento Plautus: Coloris vlli, pro* vllius. *nec τῷ conſuli addendum puto.* habeo etiam Vincentium Caſtillioneum, apud quem ita ſcriptum eſt: *Diuerſæ hic ſunt opiniones. alij enim Nulli cum ſubſtantiuo coniungunt. vt ſit, nulli conſuli ius eſt. alij Nullius pro nulli legere malunt. niſi nulli antiquo more pro nullius poſitum ſit. ego tamen datiuum eſſe puto, Nulli earum rerum conſuli ius eſt, pro in nullam rem earum rerum.* Hic animaduertere potes, horum neutri placere, quod tibi tantopere arridet: *Nulli conſuli.* & certe, qui ita dixerit, noue admodum dixerit. Sed vt dixi, ſiue *nulli,* ſiue *nullius* legatur, eandem ſemper elicio ſententiam.

Addis deinceps, ſi dicam, nullius earum rerum, quæ in hoc S. C. continentur, ius eſſe conſuli ſine lege curiata, Salluſtium falſa eſſe loquuturum, & inſtitutorum ſui temporis rudem appariturum, quòd ſciret legem curiatam à lictoribus iuberi, non autem à populo. In quo ego primum rideo. quis enim, quæ de lictoribus iſtis tam ſæpe repetis, audiens, riſum contineat? deinde obſtupeſco. vbi enim hoc ego ſcripſi? vbi legis curiatæ in hoc S.C. interpretando mentionem feci? ego enim ex hoc S.C. ſenatus poteſtatem collegi, non populi. Non eſt hoc ſatis. Cum ego diſerte ſcripſerim, militare imperium extra vrbem haberi per legem curiatam, apparere ex locis ſuperioribus, in vrbe per S. C. ſummum, ex hoc loco Salluſtij, tu me dixiſſe criminaris, in vrbe haberi tantum per ſummum S. C. extra vrbem tantum per legem curiatam; ac multis exemplis, & rationibus, more tuo, credo, vt multum ſapere videaris, cum multa dicas, probare contendis, & in vrbe lege curiata, & extra vrbem ſenatus conſulto imperium eſſe mandatum. ac perinde in hoc multus es, quaſi victoria in hoc poſita ſit. Ego vero illud, *Tantum,* non addidi, & cum ita ſcripſi, quæ apertis nitebantur auctoritatibus ſcripſi; neque ita locutus ſum, vt in vrbe per legem curiatam, aut plebiſcitum, extra vrbem per ſummum S.C. haberi poſſe negauerim.

Verum hoc ferendum, addis, me putare imperium legis curiatæ eſſe extraordinarium, cum tamen vbique ordinarium eſſe clamarim; & Salluſtium duos modos imperij tranſmittendi inter ſe contuliſſe, cum nihil tale ne ſomnio quidem finxerim.

Conſideremus autem quæſo diligentius, quid Salluſtius his verbis velit, & vter noſtrum rectius hoc S.C. intellexerit. Sane cum inquit, *Maximam poteſtatem hoc*

S.C.

S.C. permitti magiſtratui, extraordinariam intelligit poteſtatem, id eſt maiorem, quàm quæ ordine dabatur magiſtratibus. hæc vero verſabatur in coërcendo, in iudicando, in bello gerendo. cum ergo conſul in vrbe coërcere, iudicare ſine prouocatione, atq; exercitum belli gerendi cauſſa habere non poſſet, illud hoc S. C. adeptus eſt, vt ea poſſet. Nam ordine ſi Romæ conſul aut vinculis, aut verberibus, aut mulcta coërcuiſſet, ac ciuem damnaſſet, erat appellatio collegæ, qui intercedere poterat, aut prouocatio ad populum, hoc vero ſenatus conſulto accepto, nulla erat. ſiquidem maximam earum rerum habebat poteſtatem. Hoc igitur poſito video, te vehementer peccaſſe, qui peccatum aliis obiicis. Tu enim *cõſules* dicis *dictatoriam poteſtatem ob S. C. aſſecutos*, perinde ac ſi dictatores iure dictaturæ etiam ſine S.C. in vrbe exercitum belli gerendi cauſſa imperarint. cum tantũ comitiorum cauſſa, vt etiam conſules, imperarint, teſte, vt ſupra demonſtraui, Varrone. At Plutarchus, inquis, & Liuius prodidere, conſules hoc S. C. armatos eandem vim habuiſſe, ac ſi dictatores dicti eſſent. recte. reſpexerunt enim ſeditionem, motumq; ciuilem, de quo tum loquebantur, ad quos compeſcendos opus erat magiſtratu, qui coërcere, atque animaduertere ſine prouocatione poſſet; cuius cauſſa dictatura erat illata. ſiquidem ſcribit Dionyſius, cauſſam dictatoris creandi primum fuiſſe legem Valerij, quam tulerat de prouocatione, & conſulatus poteſtatem minuerat. Quod idem confirmat Liuius libro quarto: *Quinctius conſules immerito increpari ait, qui constricti legibus de prouocatione ad diſſoluendum imperium latis nequaquam tantum virium in magiſtratu ad eam rem pro atrocitate vindicandam, quantum animi haberent. opus eſſe non forti ſolum viro, ſed etiam libero, exolutoque legum vinculis. itaque ſe dictatorem L. Quinctium dicere.* At vero in bello maiorem fuiſſe dictatoris, quàm conſulis, poteſtatem, cum vterque ſine prouocatione eſſet, neſcio, vbi nam inueneris. certe hoc ſenatus conſultum *niſi in vi tribunitia, in pernicioſis legibus, in ſeceßione populi, templis, locisq; ſuperioribus occupatis non factum*, prodit Cæſar libro primo belli ciuilis.

Addit Salluſtius: *Aliter ſine populi iuſſu nulli earum rerum conſuli ius eſt.* Quid eſt populi iuſſus? nempe plebiſcitum, aut lex. quæ ſunt res eæ? coërcere omnibus modis, parare exercitum, bellum gerere, domi, militiæq; ſummum iudicium, ac ſummum imperium habere. Ergo ſi populus iuſſerit, magiſtratibus domi, militiæq; hæc facere licebit? ſane. ſed extra ordinem. quid eſt autem magiſtratum habere ſummum iudicium? nempe, vt Cicero dixit in agraria, *habere cognitionem ſine conſilio, pœnam ſine prouocatione, animaduerſionem ſine auxilio.* Itaque Liuius recte ſcripſit, C. Iulium decemuirum conſularem, qui ſine prouocatione erat, cum Sextium de cæde ad populum accuſaſſet, cuius rei legitimus iudex erat, de ſuo iure deceſſiſſe. Si autem ſummum iudicium habere eſt poſſe ſine conſilio condemnare, vt cum Cincinnatus dictator Sp. Mæliũ iure cæſum pronunciauit, video te errare multo, quàm antea, grauius, dum me antiquitatis ignoratione in multos incidiſſe errores, arguis. inquis enim, ſummum hoc iudicandi imperiũ, quod ipſe appellas dictatorium, conſules non ſolum à ſenatu, ſed etiam à populo extraordinarium accepiſſe. & profers Liuium, qui ſcripſit, quæſtionem cædis Poſtumianæ Coſſo, & Medullino conſulibus à populo eſſe mandatam, & quæſtionem Bacchanalium Albino, & Philippo conſulibus à ſenatu. erras autem trifariam, (ſic enim tuo exemplo iam libet loqui.) primum, quòd dictatorium iudicium, & id quod his conſulibus mandatum ais, idem eſſe putas, cum ſit diuerſum. dictatores enim ſine conſilio cognouerunt; hi conſules ex iudicum, quos coëgerunt, ſententia pronunciarunt. deinde, quòd eodem S.C. vtrunque iudicium commiſſum ſignificas, cum ſint diuerſa. nam dictatorium iudicium ſenatus cõſulto extraordinario mandatum eſt, illud alterum ordinario, tum cum quæſtiones certos & perpetuos non habebant quæſitores, ſed à ſenatu, aut à populo, prout inciderat, mandabantur. poſtremo, quòd iudicium mandatum plebiſcito illis conſulibus extraordinarium vocas,

vocas,cum eſſet ijs temporibus maxime ordinariũ, quibus quæſtiones certos, vt dixi,non habebant prætores,ſed modo conſulibus, modo prætoribus, modo dictatori committebantur.vnde ſcripſit Pomponius D.de origine iuris: *Quia de capite ciuis Romani iniuſſu populi non erat lege permiſſum conſulibus ius dicere, propterea quæſitores conſtituebantur à populo, qui capitalibus rebus præeſſent.* Atque ita ordine factum eſt,quoad prætores has quæſtiones ſortiri cœperunt, vt ſcis, poſt L.Piſonem tr.pl.qui primus legem de pecuniis repetundis tulit,&quæſtionẽ eam perpetuam fecit.*Summum* ergo *domi iudicium* ſignificat, non vt cum conſilio iudicum cognoſcerent, ſed vt pro ſuo arbitrio de re decernerent. Quocirca cum dixi, conſulibus non fuiſſe ius belli gerendi in vrbe ſine ſummo S.C.extra vrbem ſine prouincia,aut ſine lege curiata, non incommode dixi. neque enim illud intellexi,quod obiicis,extra vrbem habitum duobus modis,aut,cum prouincia ſine lege curiata, aut ſine prouincia per legem curiatam; verum illud, ſine prouincia non habitum,quia imperium ordine non deferebatur niſi ei, qui prouinciam ex S.C.ſortitus eſſet,aut ſine lege curiata, quia non erat ſatis, ſortitum eſſe prouinciam ex S.C.niſi imperium etiam ex lege curiata accederet.ex quo apparet inania omnia illa incõmoda eſſe,quæ tu ex hac oratione deducis. Ac de iis quidem, qui ſummo ſenatus conſulto ornati ſunt,hactenus.

De imperio lege Cornelia accepto. CAP. X.

DE iis autem qui legem Corneliam male interpretati,ſine lege curiata ſe in prouinciis, quas ex S. C. obtinerent, imperium habere poſſe exiſtimarunt,res in hunc modũ adminiſtrata eſt.Cum Cornelius Sylla dictator legem tuliſſet,vt qui ex S.C. prouinciam obtinuiſſet,in ea imperium haberet,quo ad in vrbem reuertiſſet,atq; hac ratione prorogationem imperij,quæ fiebat à plebe,ſuſtuliſſet, dedit occaſionem Appio conſuli legẽ Corneliam peruerſe interpretanti, vt etiam ſine lege curiata ſe imperium in prouincia habere poſſe exiſtimaret,ac legem curiatam vtilem potius,quàm neceſſariam diceret.credo,quòd qui legem curiatam non haberet,à ſenatu viaticum impetrare non poſſet. Locus hic eſt in epiſtolis ad Lentulum: *Appius conſul dixit in ſenatu, ſeſe, ſi licitum eſſet, legem curiatam ferre, ſortiturum cum collega prouinciam; ſi curiata non eſſet, comparaturum cum collega, & tibi ſucceſſurum.legem curiatam conſuli ferre opus eſſe,neceſſe non eſſe. ſe, quoniam ex S.C. prouinciam haberet,lege Cornelia imperium habiturum, quoad in vrbem introiſſet.ſunt qui putent,te non poſſe decedere,quòd ſine lege curiata tibi ſuccedatur.*& libro III ad fratrem: *Appius ſine lege curiata confirmat,ſe Lentulo noſtro ſucceſſurum.* & ad Atticum: *Appius ſine lege ſuo ſumptu in Ciliciam cogitat.* Si ergo Appius ſine lege curiata,ſuo ſumptu,in prouinciam ire voluit, quam ex S. C. obtinuerat,ſi dixit,legem curiatam conſuli opus eſſe,neceſſe non eſſe,& ſe ſine ea per legem Corneliam imperium habiturum,profecto legem curiatam vtilem eſſe iudicauit,non neceſſariam,vtilem autem quòd poteſtatem daret viatici à ſenatu impetrandi.tu vero cum hæc omnia negas, inconſtantiam tuam duabus rationibus indicas. vna, quòd cum quodam in loco ſcripſeris, te dubitare, an lex curiata in prouinciam exituris fuerit neceſſaria,nunc dicis, eam ſine vlla omnino exceptione neceſſariam eſſe;altera,quòd cum in III de comitiis ita ſcriptum reliqueris: *Neceſſe erat ſuo ſumptu Appium proficiſci, quando ſine hoc de prouincijs ornandis S.C.profecturus erat,cui locus eſſe non poterat,niſi poſt legem curiatam,* nunc negas, legem curiatam ius dediſſe viatici poſtulandi. nec ſentis,ſi te interprete lex curiata ius obtinendi à ſenatu ſumptus dedit, atque ſine ea Appius ſuo ſumptu ire cogitauit,eam vtilem ex Appij interpretatione fuiſſe,non neceſſariam. Quam ſententiam ego ſequutus,verba illa,*Curiatam opus eſſe,neceſſe non eſſe,* vtilem,non neceſſariam

ceſſariam eſſe ſum interpretatus. quomodo Cicero idem locutus eſſet in Oratore: *Ariſtoteles adiunxit tertium genus, quod ſi opus eſt, tamen minus eſt neceſſarium,* hoc ſenſu: Ariſtoteles adiunxit arti rhetoricæ genus demonſtratiuum, quod etiā ſi vtile eſt cognoſcere ciuili oratori propter copiam, & facultatem orationis, quæ in eo ſeſe effundit, tamen ſine eo eſſe ciuilis perfectus orator poteſt. ciuilem autem oratorem dico, qui in conſiliis, & iudiciis, quæ duo continent ciuitatem, verſatur. aut ſi vtile eſt ciuitati ad laudandos fortes viros, non tantam tamen habet neceſſitatē, vt ciuitatem contineat, quantam reliqua duo, quæ vtili, & iuſto continentur. quorum conſociatio ciuitatem effecit, teſte in Politicis Ariſtotele. Tu vero cum negas *opus eſſe* ſignificare vtile eſſe, ſane oſtendis, non meminiſſe Græcos quoque ἔργον & πάρεργον in hanc ſignificationem accepiſſe. Quod autem *opus eſſe* interpretaris, *carere non poſſe,* videamus, an recte, ſed grammaticis iiſdem ante appellatis, quos tu in hac quæſtione opportune appellas. *Genus,* inquis, *laudationum, quod adiunxit Ariſtoteles, & ſi eſt eiuſmodi, vt eo carere non poßimus, tamen non eſt neceſſarium. aut quoniam neceſſarium, teſte in Partitionibus Cicerone, eſt ſine quo eſſe non poſſumus; genus demonſtratiuum eſt, quo carere orator non poteſt, ſed eſſe ſine eo poteſt.* an hæc ſi portenta dixeris, auditum admiſſi riſum teneatis amici? Quæ vero diſputas, poſt legem curiatam opus fuiſſe ſenatuſconſulto, quo ornamenta prouinciæ decernebantur, neque prouincias lege curiata fuiſſe inſtructas, ſed ſenatus conſulto, quanquam vere, tamen ſine cauſſa diſputas. nam & ego idem in libris de prouinciis tradidi, neque legem curiatam ſumptum dediſſe, ſed ius ſumptus à ſenatu obtinendi ſcripſi. Quis autem hic ſumptus fuerit, non video inter nos conuenire. tu enim ornamenta omnia prouinciæ vno ſumptus nomine complecteris, ſtipendiū, cibaria, & reliqua, ego vero viaticum, i. ſumptum, & apparatum itineris tantum. De quo viatico dixi videri Dionem loqui, cum ſcripſit: *Antiquitus qui redempturas ab ærario faciebant, proconſulibus omnia, quæ ad imperium pertinebant, ſuppeditabāt. Auguſto autem imperante illi certam accipere mercedem cœperunt.* Quæ verba miror te apud Dionem reperiri negare, & me affingere Dioni quæ non ſint Dionis, aſſerere, cum hæc apud Dionē inueniantur: Καὶ τὴν μισθοφορὰν καὶ ἐκείνοις, καὶ τοῖς ἄλλοις δίδοσθαι τότε ἐνομίσθη. τὸ μὲν γὰρ πάλαι ἐργολαβοῦντες παρὰ τοῦ δημοσίου πάντα σφίσι τὰ πρὸς τὴν ἀρχὴν φέροντα παρεῖχον. ἐπὶ δὲ δὴ τοῦ καίσαρος πρῶτον αὐτοὶ ἐκεῖνοι τακτὸν λαμβάνειν ἤρξαντο. Quæ ita conuertit, ſed vitioſe Xylander: *Certum etiam ſtipendium & his, & alijs dari tum inſtitutum eſt. antiquitus enim qui aliquod à rep. munus ſuſcepiſſent, omnia ſuis ipſi ſtipendijs agebant. ſub Cæſare primum accipere ſtipendium cœperūt.* tu ergo ſumptum quencunque, quem prætores in prouinciis facerent, ſignificatū ſcribis. ſiquidem pecuniam attributam numeras, quæ teſte Aſconio militi in ſtipendium dabatur; frumentum, quod in cellam prætoris æſtimabatur; cibaria, quæ quæſtori data ſunt. & apud Dionem, neſcio quo alio in loco, quem tu ex tenebris eruiſti, interpretaris Mæcenatem Auguſto ſuaſiſſe, certam mercedem ex publico magiſtratibus prouincialibus eſſe aſſignādā pro ſui cuiuſque imperij ratione. idq; ad immenſam illā impenſam ærarij minuendam, qua ad eā diem vſi erāt magiſtratus, cum pro ſuo quiſque arbitrio in rationibus referendis expēſos ærario referrēt, quoſcunque ſumptus feciſſent. *Vt enim,* inquis, *attributæ omnis pecuniæ magiſtratibus rationes reddendæ eſſent, in ſuos tamen ſumptus quamlibet ſummam in ſuas rationes referre prope modum liberum erat.* Ego vero non quencunque ſumptum, vt tu cēſes, Appium intellexiſſe arbitror, ſed itineris. quod viaticum appellauit Cicero, cum ad Caſſium ſcripſit: *Cetera cuiuſmodi ſint, ex hoc iudica, quòd legato tuo viaticū eripuerunt.* Erat autem viaticum ſumptus in mulos, vehicula, & tabernacula, & cetera eiuſmodi inſtrumenta. Liuius bello Perſico: *Magiſtratus mulis, tabernaculisq;, & omni alio inſtrumento militiæ ornabantur, ne quid tale imperarent ſocijs.* Hæc autem publice, ſumpta ex ærario pecunia, locabātur. indicat P. Ventidius, qui, vt ſcribit Gellius, victum quæſiuit comparandis mulis, & vehicula magiſtratibus, qui ſor-

titi eſſent prouincias, præbenda publice conduxit. Itaque Auguſtū refert Suetonius inſtituiſſe, *vt ad mulos, & tabernacula, quæ publice locari ſolebant, pecunia conſtitueretur.* atque hoc ſine dubio voluit Dio Auguſto imperante inſtitutum, vt certa pecunia magiſtratibus prouincialibus conſtitueretur ad mulos, & tabernacula ſibi paranda; non ad quencunque ſumptum faciendum, quòd antiquitus qui ab ærario redimerent, omnia, quæ ad imperium pertinerēt, præberent. eſt enim ἐργολαβοῦντες ἀπὸ τοῦ δημοσίου ab ærario redimentes. ſiquidem Plutarchus in cenſura Catonis publicas eiuſmodi redēpturas ἐργολαβίας vocauit. Ex quo intelligere potes, quæ tu de pecunia attributa, de frumento, déque cibariis inculcas, huc non pertinere, ac multo minus Mæcenatem ſuaſiſſe, vt ſingulis magiſtratibus pro ſui imperij modo decerneretur merces, ac veluti certum ſtipendium. cum ad eam diē magiſtratum ſtipendia merere auditum non eſſet. neque enim Mæcenas ſtipendium reddi magiſtratibus voluit, quaſi militiæ præmium, ſed certam pecuniam pro viatico, quod publice locaretur, aſſignari.

De imperio eorum, qui ex priuatis in prouincias miſſi ſunt. CAP. XII.

QVAERIS poſtremo, quid ſentiā de iis, qui nō ſtatim ex prætura in prouincias ibant, quomodo iuriſdictionem à populo habuerint centuriatis comitiis, cum plebiſcito in prouincias miſſi ſint. Ego vero cenſeo, non ſolum qui multis poſt magiſtratum annis, ſed etiam, qui in magiſtratu plebiſcito in prouinciā miſſi ſunt, ab ipſo plebiſcito omnia adeptos, & prouinciā & imperium, & ornamenta. Quod autem ipſe iudicas, iuriſdictionem à ſenatu potius, quàm à populo eſſe tributā, id mihi non perſuades. ſic enim fieret, vt ſenatus mandaret magiſtratum, non populus. quod falſum eſſe, apparet ex eo, quòd ſenatus neminem iuſſit ſortiri prouincias, niſi cui populus ante magiſtratum mandaſſet. quare aut à populo acceperunt iuris dicēdi poteſtatem, aut ſi à ſenatu, quatenus eos populus idoneos reddiderat, quibus iuriſdictio à ſenatu mandari poſſet. Quod autem tu hoc in loco inculcas, legem C. Cornelij, vix intelligo, quorſum. & niſi ad ſecundum tuum de comitiis librum confugiſſem, nunquam intellexiſſem. ſcribis enim hoc loco ſic: *Atqui legibus ſolui niſi à populo nemo poterat, & vetere iure, & iure à C. Cornelio tr. pl. relato.* in libro autem de comitiis in hunc modū: *At ſi prouinciæ decernerentur extra ordinem, tum vero populi ſuffragijs opus erat ad creādos magiſtratus, præſertim poſt legem Corneliam à C. Cornelio tr. pl. perlatam. qua lege, vt ſcribit Dion libro* XXXVI. *cauebatur, vt eſſet quidē in ſenatus poteſtate imperia extra ordinem dare, omninoq; legibus ſoluere, ſed ita vt poſt rogatio ad populū vetere more de ea re ferretur, quā rogationem omnino à populo iuberi neceſſe eſſet. hoc enim idē eſt cū eo, quod Aſconius de hac lege Cornelia ſcribit, cauſſam inquā fuiſſe, nequis in ſenatu legibus ſolueretur, niſi ducēti affuiſſent, néve quis intercederet, cū de ea re ad populū ferretur.* Ignoſce mihi quæſo Gruchi, ſi quæ tu verborū tela paullo ante iniuſte in me iaciebas, ea nunc ego in te iuſte reiecero. ſic enim agebas: *Non te pudet Sigoni, quæ tu animi cauſſa finxeris, ea bonis ſcriptoribus attribuere? an vnquam fando tale aliquid finxit Dio, quale tu ei affingis?* iniuſte autem ita egiſti. quia verba, quæ tu apud Dionem eſſe omnino negabas, erāt tamen, ſed ea tu diligentia tua reperire non potueras; cū conſiliū Mæcenatis Auguſto datū me cepiſſe pro ipſo Auguſti inſtituto inſimulares. ego vero iuſtiſſime dixero, non te pudet Gruchi, qui pudorem aliis ſine pudore offers, quæ tu apud bonos ſcriptores nō intelligis, ea bonis ſcriptoribus attribuere, an vnquā fando tale aliquid ſcripſit Dio, quale tu ei aſcribis? ſumamus verba Dionis. ὁ κορνήλιος γνώμην ἐποιήσατο, μὴ ἐξεῖναι τοῖς βουλευταῖς μήτε ἀρχήν τινι ἔξω νόμων αἰτήσαντι διδόναι, μήτε ἄλλο μηδὲν τῶν δήμῳ προσηκόντων ψηφίζεσθαι. τοῦτο γὰρ ἐνομοθέτητο ἐκ πάνυ ἀρχαίου, οὐ μέντοι καὶ τῷ ἔργῳ ἐτηρεῖτο. Nō hæc verba, ſi Latine reddātur, hoc valēt? *Cornelius rogationem tulit, ne liceret ſenatoribus neque magiſtratum alicui vt contra leges peteret, dare,*

neque

neq; aliud vllũ eorũ quæ ad populum pertinerent, vulgare. id enim antiquitus lege cautũ erat, non tamen re obſeruabatur. Quid eſt ergo, quod inquis Gruchi? an lex Cornelij fuit de imperiis prouincialibus, (nã tu de his loqueris,) an potius de vrbanis magiſtratibus? nã ἀρχὴ & imperium, & magiſtratum ſignificat. an vt ſenatus daret imperia prouincialia extra ordinẽ, an potius ne permitteret, magiſtratus peti à populo cõtra leges? quæ erãt, vt certa ætate, vt deinceps peterẽtur magiſtratus, ne niſi certis annis interpoſitis iterum peterentur. an vero prouinciæ vnquam ad populũ pertinuerunt, magiſtratus vero ad ſenatũ? ſi, vt inquit Aſconius, *Cornelius tulit, ne quis in ſenatu legibus ſolueretur, niſi ducenti adeſſent,* propterea ne tulit, vt prouinciæ extra ordinẽ à ſenatu dari poſſent, cũ prouinciæ ſemper in ſenatus poteſtate fuerint, vt magiſtratus ſemper in populi? Etenim magiſtratũ ſenatus mãdauit nunquam, at ius petendi cõtra leges dedit. vt paullo ante Pompeio. vnde Cicero: *Quid tam ſingulare, quàm vt ex S. C. legibus ſolutus conſul ante fieret, quàm vllũ alium magiſtratum per leges capere licuiſſet?* Et nimirum hoc eſt, quod lex Cornelia vetuit, ne concedi poſſet, niſi ducẽti adeſſent, & nequis intercederet, cum de ea re ex auctoritate ſenatus ad populũ ferretur. Quare quid tibi vis, cum inquis? *At ſi prouinciæ decernerentur extra ordinem, tum vero ſuffragijs populi opus erat ad creãdos magiſtratus. præſertim poſt legem Corneliam.* quis eſt enim, qui decernit prouincias? nẽpe ſenatus. quando decernit extra ordinem? quoties eas neque conſulibus, neque prætoribus decernit, ſed priuatis. quo tẽpore opus ſuffragiis populi fuiſſe ais ad creandos magiſtratus. at lege Cornelia cautũ eſt, vt rogatio ferretur ad populum, vt, qui peteret magiſtratum, contra leges petere non poſſet. Itaque non magis poſt legem Corneliã, quàm ante eam opus fuit ſuffragiis populi ad creandos magiſtratus, verum ad ſoluendos legibus, qui peterent, & ſenatus auctoritate, & populi iuſſu opus fuit poſt legem Corneliam. num quid ergo tua iſta ſentẽtia poteſt eſſe abſurdius?

De imperio eorum, qui ex priuatis ad bella miſſi ſunt. CAP. XIII.

DIXI de iis, qui ex priuatis in prouincias miſſi ſunt. nunc dicam de iis, qui ad bella. de quibus tu non idem, atque ego, ſentis. Quamobrem faciam, vt rem totam collatis inter ſe opinionibus iterũ diligentius ad communem omnium vtilitatem excutiam. Hæc igitur hac de re in ſuperiore reſpõſione mea fuerũt verba: *Relinquuntur quidã, qui neq; ex magiſtratu, neq; poſt magiſtratum, ſed ex priuatis non in prouincias, ſed ad bella cum imperio mittebantur, aut cõſulari, aut prætorio, vnde proconſules, & proprætores dicebãtur. mittebãtur autẽ aut lege, vt P. Scipio procos. in Hiſpaniã, aut S. C. vt C. Octauianus proprætore in Galliam.* In quibus tu multa reprehẽdis, ac multis. ac primũ illud, *Non in prouincias, ſed ad bella.* reprehẽdis autẽ, quia etiã qui bella ſortiti ſunt, prouinciã ſortiri dicti ſunt, cũ prouincia dicatur omne munus alteri delatum ſiue priuatim, ſiue publice. quod quia credis mihi eſſe ignotũ, vt rẽ valde obſcurã, multis more tuo tibi auctoritatibus ſuſcipis cõprobandum. Ego vero dico, prouinciæ ſignificationes eſſe multas, eáſque à me in libris de prouinciis indicatas. verũ vnã illã eſſe propriã, regionẽ à populo R. vt inquit Feſtus, prouictã, & iure prouinciali donatã. vnde illud emanauit, *Redigere in formam prouinciæ,* atq; ab hac reliquas omnes eſſe profectas, ita vt quibus bella quocunque modo eſſent mandata, iis prouinciæ mãdatæ, aut cui negociũ publicũ delatũ eſſet, eidẽ quoq; prouincia delata diceretur. Quamobrem cũ ſcripſi, *Qui non in prouincias, ſed ad bella mittebãtur,* prouinciam in propria ſignificatione accepi. quomodo fecit Liuius libro XLV: *Conſul proficiſcens, prætórve paludatis lictoribus in prouinciam, & ad bellum. Ad bella* enim cum dixi, tempus id intellexi, cum imperatores in regionem ſuo imperio non ſubiectam bellandi cauſſa mittuntur, vt M. Cato, de quo Cicero pro Sextio: *P. Clodius trib. pleb. legem tulit, vt M. Cato ad regem publicandum in Cyprum cum prætorio imperio mitteretur:* quod quid ſit, declarat pro do-

mo:cum ait: *Regiæ pecuniæ deportandæ, & ſi quis ſuum ius defenderet, bello gerendo M.Catonem præfeciſti.* In prouinciam vero dixi, cum præcipue ad regionem populo R.obtemperantem adminiſtrandam proficiſcũtur,in qua etiam, ſi res poſceret, bellum gerere poſſent. Itaque mirarer, cur tu, quaſi magnum aliquid excogitaſſes,tam multa verba faceres,vt probares,qui ad bella mitterẽtur, in prouincias miſſos,niſi te ambos omnino pro iiſdem falſo accipere intelligerem.ſic enim concludis: *Quaſi vero ad bellum cum imperio mitti, non ſit in prouinciam mitti.cum enim illi non magis haberent prouinciam, in qua ius dicere poſſent, quàm hi, pariter vtrique negandi fuerunt prouinciam obtinuiſſe, aut pariter vtrique dicendi ſuam habuiſſe prouinciam.* Quibus verbis ſignificas, qui in regionem hoſtium cum imperio mittitur,idem ius habere in ea,atque illum, qui in regionem à populo R. in prouinciæ formam redactam. cum tamen longe aliter ſit. nam qui prouinciam populi R. obtinuit,in ea cõuentus agit,ac ius prouincię dicit,qui hoſtilem,minime.Itaque Cæſar,cum citeriorem,& Narbonenſem Galliam prouinciam nactus eſſet, in iis conuentus egit,vt quæ iam pridem formã prouinciæ accepiſſent,in Comata, quã ipſe bello primus aggreſſus eſt, nequaquam. niſi fortaſſe, poſtquam eam in prouinciæ formam rettulit.At *ambo*, inquis, *pariter exercitui ius dixerunt.* nõ nego. illud dico, militarem iuriſdictionem pertinere ad proconſulem,quatenus exercitui,non quatenus prouinciæ præeſt.ſi quidem vt ius imperatorium differt à cõſulari, ſic etiam à proconſulari.conſul vt conſul iuriſdictionem quandam habet in ciues,quatenus ciues ſunt,vt autem imperator,iuriſdictionẽ habet in ciues,quatenus milites ſunt. itaque quod eſt prætor vrbanus in vrbe,id eſt in prouincia procõſul. exercitui vero præeſt,non vt proconſul,ſed vt imperator.Vnde illud eſt Paterculi de Quinctilio Varo: *Germani in ſummam ſocordiam adduxere Quinctilium, vſque eo vt ſe prætorem vrbanum in foro ius dicere, nõ in medijs Germaniæ finibus exercitui præeſſe crederet.* ſignificat enim, Varum ſe geſſiſſe pro prætore, cum tamen eſſet imperator tantum.neque enim Germania in prouinciæ formã erat redacta,vt ei ius dicere poſſet, ſed tãtum exercitui in ea præerat, vt eã ſubigeret. Quod apertius etiam expreſſit Florus: *Auſus agere conuentum, in caſtris ius dicebat.*cum enim *auſum* dicat *agere conuentum*, profecto innuit, non conſueuiſſe proconſules hoſtibus ius dicere, niſi poſtquam pacati,& in prouinciæ formã redacti eſſent. Quamobrem inanis prorſus eſt illa tua cõcluſio, *Imperatores, qui ex priuatis exercitui præpoſiti ſunt, exercitui ius dicunt æque atque proconſules, qui ad regendas prouincias ex magiſtratibus miſſi ſunt, ergo idem habent imperium.* Habent enim idem imperiũ ex ea parte, qua exercitui præſunt:at quatenus prouinciæ præſunt,non itẽ.vt ſupra quoque eſt demonſtratum.Reprehendis ſecundo loco,quòd ſcripſerim, *Vnde proconſules, ac proprætores dicebantur*, atque interpretaris,me velle,ſolos,qui ex priuatis imperium acceperint,non itẽ qui ex magiſtratibus,proconſules, & proprætores eſſe nuncupatos. quod non eſt ita.Ego enim innuere volui,priuatos ornatos eſſe imperio conſulari, ac prætorio,liquere ex eo,quòd non minus proconſules, ac prætores dicerentur, atque ij,qui ex magiſtratibus prouincias obtinuiſſent.neque enim mirabitur quiſquam,eum,qui ex conſulatu in prouinciam miſſus ſit,proconſulem dici, neq; qui ex prætura, proprætorem:ſed qui ex priuato ad bellum,aut in prouinciam exeat, proconſulem,aut proprætorem vocari,id vero fortaſſe mirabitur. hoc autẽ factum dixi,quia cũ imperio aut conſulari,aut prætorio miſſi eſſent. Poſtremo vero cum tria genera fecerim eorum, qui in prouincias cum imperio miſſi ſunt, vnum eorũ, qui in magiſtratu,alterum,qui ex magiſtratu,tertium,qui ex priuatis;quæris cuinã horum trium aſcribam Cn.Piſonem,& M.Catonẽ, quorum ille S. C.in Hiſpaniã, hic plebiſcito in Cyprum,ex quæſtura ambo miſſi ſunt.Cui reſpondeo, in eorum numerum me referre, qui ex priuatis miſſi ſunt. neque enim quæſtura vim vllam attulit,vt mitterentur.nã æque miſſi fuiſſent,ſi omnino quæſtores non fuiſſent.ſiquidem extra ordinẽ miſſi ſunt,alter ſenatus conſulto,alter plebiſcito.nã Piſonem

ſenatus,

ſenatus,Catonem Clodius amandare à rep.per ſpeciẽ honoris voluerunt.vt Salluſtius,& Aſconius prodidere. Senatus conſulto autem,& plebiſcito omnia iura,nihil quæſturę debuerunt.Miror autem,cur non probaris,his lege curiata imperium eſſe tranſmiſſum, cum ego ſenatus conſulto, aut plebiſcito tantum id ipſos obtinuiſſe ſcripſerim,ac legem curiatam ab his omnino repulerim.

An proconſules, & proprætores, qui ex priuatis ad bella miſsi ſunt, vt cum imperio, ſic cum magiſtratu fuerint. CAP. XIII.

HOc autem loco quæſtio exiſtit,quæ principium huius diſputationis attingit,an,qui ex priuatis ad bella mittebãtur cũ imperio, aut conſulari,aut prætorio, magiſtratus eſſent. qua de re in priore reſponſione meã ipſe opinionẽ his verbis expoſui: *Hos,atq; eiuſmodi alios magiſtratus fuiſſe nego, cũ imperio fuiſſe dico, ſed tamen non lege curiata accepto.magiſtratus nõ fuerunt, quia neq; auſpiciũ, neq; iudicium habuerunt.auſpicium non habebant, quia à populo non acceperãt, vt teſtis eſt Cicero in libris de diuinatione.nã præter Scipionẽ reliqui omnes tributis comitijs,quæ erãt inauſpicata,imperium acceperũt. iudiciũ autẽ nõ habebãt,quia prouinciã,in qua ius dicerent,nõ habebãt.* & poſt: *Proconſules, & proprætores, alij in prouincias ad ius dicendum, & bellum, ſi res tuliſſet, gerendũ miſsi ſunt, qui magiſtratus fuerunt, vt Cn. Pompeius procos. in Aſiã, alij vero ad bellum tãtum, & hi magiſtratus non fuerunt, ſed cũ imperio fuiſſe dicti ſunt, vt P. Scipio procos. in Hiſpaniã. de quo Liuius: Magis eſt tentata triumphi ſpes, quàm petita pertinaciter, quia neminem ad eã diem triumphaſſe, qui ſine magiſtratu res geſsiſſet, conſtabat.* Hæc autẽ incredibile dictu eſt, quibus modis oppugnes. Primum enim,quia Liuio fidẽ abrogare non potes, cõfugis,vt ſoles, cũ laqueis te expedire nõ potes,ad diſtinctionẽ, & alios magiſtratus primarios fuiſſe ais,alios primariorũ vicẽ gerentes. Scipionẽ autem rem geſſiſſe ſine primario magiſtratu. Verum heus tu,quis eſt iſte primarius magiſtratus? nẽpe is, qui iudicium, atque auſpiciũ habet? Scipio vero ſi auſpiciũ habuit,quia nouo,& ſingulari exemplo centuriata lege imperium in Hiſpaniã accepit, certe iudiciũ, i. iuriſdictionem ciuilem non habuit,ſed tãtum imperatoriã.itaque dempto iure imperatorio, quibus ius diceret,non habebat.id quod,ſi magiſtratum habuiſſet,habiturus erat. habuiſſet autem magiſtratum,ſi aut conſul in vrbe,aut proconſul,ſiue prætor in prouincia fuiſſet.at ille tantum erat imperator in bello,vſque adeo vt ſolis militibus,& iis,qui cum militibus,lites contractas haberent, ius dicere poſſet. quod ius à principio imperium proprie, non magiſtratum vocarunt.vnde dixit Liuius de Lentulo,qui pariter ex priuato in Hiſpaniam miſſus erat: *Negabat ſenatus, ſe exemplum accepiſſe, vt qui neque dictator, neque conſul, neque prætor res geſsiſſet, triumpharet; proconſule illum prouinciam Hiſpaniam, non cõſulem, aut prætorem obtinuiſſe.* ex quibus concludi poteſt,proconſulem,ex priuato lectum, ſine magiſtratu fuiſſe. Agis inde contra auſpicia,& iudicia,quibus hos carere propoſui,ac locum Ciceronis de diuinatione aliter, quàm ego, exponis.eſt autẽ hic: *Deiotarus auſpicijs ſemper vtebatur, nos, niſi dum à populo auſpicia habemus, quàm multum ijs vtimur? bellicã rem adminiſtrari maiores noſtri auſpicato voluerũt. quàm multi anni ſunt, cum bella à proprætoribus, & procõſulibus adminiſtrãtur, qui auſpicia non habent. itaque nec amnes tranſeunt auſpicato, nec tripudio auſpicantur.* Cum autem dicat Cicero,procõſules, & proprætores bella geſſiſſe, qui auſpicia non habent, tu exponis, eos accepiſſe quidem ius auſpiciorum,ſed vti noluiſſe.ô præclarum interpretem.iãdudum proconſules bella gerunt, qui non habent auſpicia, quæ accipiuntur à populo. id eſt habẽt quidem auſpicia,ſed non vtuntur.nam quod inquis, eos habuiſſe, quia Scipio habuit,plane infirmum eſt. Scipio enim ſolus cẽturiatis comitiis lectus eſt,reliqui omnes tributis.ergo reliqui non habuerunt,quia non acceperunt.neq; enim

aut centuriatis, aut curiatis, ſed tributis imperium acceperunt, quæ ſola erant inauſpicata. quare peruertiſti ſententiam Ciceronis, dum exponere voluiſti, cum *Habere* idem eſſe dixiſti, quod *Vti; non habere* idem, quod *habere ſed non Vti.* quo nihil ineptius. Mihi vero dubium non eſt, quin proconſules, & proprætores, qui ex priuatis miſſi ſunt, auſpiciis caruerint, quòd tributis comitiis lecti ſint. nam ſi auſpicia habuerunt, qui ea acceperunt à populo, *curiata* vero *lex remanſit tantum auſpiciorum cauſſa*, certe, qui legem curiatam non habuerunt, auſpicia non habuerunt. habuerunt autem ſoli magiſtratus, & qui ex magiſtratibus miſſi ſunt. Itaque Cicero cum proconſules, & proprætores bella gerere, qui auſpicia non haberent, dixit, certe, non qui ex magiſtratibus, ſed qui ex priuatis profecti ſunt, accepto per plebiſcitum imperio, intellexit. Hic tu L. Martium oppoſuiſti, quem cum milites ex priuato ducem legiſſent in caſtris, atque ipſe ſe proprætorem appellaſſet; queſtus apud Liuium ſenatus erat, *rem mali exempli eſſe, imperatores legi ab exercitibus, & ſolemne auſpicatorum comitiorum in caſtra, in prouincias transferri.* Quod ego ita interpretor, queſtum ſenatum, quòd cum proprætores legi ſolerent ex prætoribus imperio auſpicato per legem curiatam accepto, Martius creatus eſſet ex priuato imperio lege inauſpicata accepto. tu vero addis, quòd Martius non à populo, ſed ab exercitu imperium accepiſſet. quod non improbo, ſed id ſolum ſenatus querelam expreſſiſſe non puto. quoniam ſi ita eſſet, non erat, cur Liuius diceret, *ſolemne auſpicatorum comitiorum;* ſed ſatis habuiſſet dicere, *ſolemne comitiorum.* Quod autem dixi, vix quenquam inueniri, qui ante Scipionem, qui Martio ſummiſſus eſt, ex priuato imperium acceperit, noli putare, me omnino nullos intellexiſſe, verum admodum paucos. exemplū autem, quod ipſe T. Quinctij affers, non eſt ſimile Martio, cum ipſe ſit non ex omnino priuato, ſed ex conſule proconſul ſubſidio caſtris miſſus, vt inquit Liuius; multóque minus me exiſtimare, ſi qui ex priuatis proconſules facti ſint, auſpicatis comitiis eſſe creatos. teneo enim illud Ciceronis, *proconſules bella geſſiſſe, qui non haberent auſpicia; non habuiſſe autem, quia à populo non accepiſſent;* non accepiſſe vero, quia tributis comitiis, i. plebiſcito lecti eſſent. verum vſque adeo parum ſæpe ante Scipionem eam lectionem vſurpatam, quæ poſt eum frequentata eſt fere quotannis, cum opus fuit, vt ſenatus doloris, atque iræ plenus rationem Martij habendam non eſſe cenſuerit, ſimulque imperatorem & ex priuato legi, & inauſpicato legi, & à militibus in caſtris legi, conqueſtus ſit. Hactenus de auſpiciis. de iudicio vero quod dixi, reſpondes, ſatis te oſtendiſſe, quemadmodum locus Ciceronis de Legibus, vbi de iudiciis magiſtratuum ſancit, male à me ſit intellectus. quod quàm feliciter feceris, aliorum volo eſſe, non tui, iudicium. Addebam, proconſules hoc iudicium non habuiſſe, quia prouinciam, in qua ius dicerent, non habebant. contra tu T. Flamininum profers, qui proconſule in Macedonia ius dixit, & P. Scipionem, qui in Hiſpania, antequam vtraque prouincia facta eſſet. neque vides, exempla eſſe diſſimilia, quia Flamininus non ex priuato, ſed in conſulatu miſſus eſt. & vterque vt imperator ius dixit, non vt proconſul, atque vterque militibus & ſociis, qui cum militibus litigarent, quod ad imperatorem attineret, ius dixit.

Tu vero hos & magiſtratus eſſe, & appellari vis. ídque probas hoc pacto: *Magiſtratus eſt, cui data eſt facultas imperandi. at ij, qui cum imperio eſſe dicuntur, cum facultatem habuerint imperandi, magiſtratus quoque fuerint, neceſſe eſt.* Cui ego. Qui cum imperio eſſe dicitur, aut eſt cum poteſtate imperandi quocunque modo ad ius dicendum, aut cum poteſtate imperandi exercitui, ad bellum gerēdum: illo modo magiſtratum vere eſſe, hoc vero imperatorem. fieri tamē poſſe, vt idem ſit & magiſtratus, & imperator; verū magiſtratus comitiis centuriatis; imperator, ordine lege curiata, extra ordinem plebiſcito, aut ſenatuſconſulto. Adiungis in eandem ſententiam, *Priuatum eſſe, & in magiſtratu eſſe contraria ſunt.* item, *priuatum eſſe, & in imperio eſſe contraria ſunt; ergo idem eſt in magiſtratu eſſe,*

&

& in imperio eſſe. Quo argumento nihil dico eſſe poſſe infirmius. ſume enim alias voces, vitium facilius videbis. Acutum eſt contrarium graui, vt vox acuta graui.ergo acutum,& graue ſunt idem.nihil minus.quid igitur?nempe, vt inquit Ariſtoteles in Topicis,ergo acutum duo ſignificat,vnum, quod opponitur obtuſo,alterum,quod graui.ſic ex tua argumentatione, ergo priuatus duos ſignificat, vnum,qui opponitur magiſtratui,alterum,qui imperatori.ex quo apparet,in magiſtratu eſſe,& in imperio eſſe,non aliter differre poſſe,quàm obtuſum, & graue. ecce enim:Legatus proconſulis non eſt priuatus, quia eſt cum imperio;& tamen non eſt magiſtratus,vt tu ipſe definis alio loco: an vero propterea eſt imperator? nequaquam.quia non ſuis auſpiciis rem gerit, ſed imperatoris eius, cuius eſt legatus.Ex quo intelligi poteſt,quæ tu tam multa tuo more affers,vt probes,priuatum eſſe opponi ipſi in imperio eſſe,vel cum magiſtratum,vel cum imperium militare ſignificat,& propterea idem eſſe magiſtratum,atque imperium militare cõcludis, inania prorſus eſſe,atque non neceſſaria. Adiungis inde auctoritates aliquot,quibus doces,qui cum imperio in prouinciis fuerunt,magiſtratus appellatos eſſe,ex eoq; colligis,imperium idem eſſe, ac magiſtratum.ad quas ſic reſpondeo. Ex Liuij,& ceterorum, quos tu non neceſſario tam multos collegiſti, auctoritate, qui cum imperio erant, vt proconſules,& proprætores,vocabantur magiſtratus,contra ex eiuſdem Liuij,& aliorum, quod tu non negas,auctoritate, iidem ſine magiſtratu eſſe dicuntur.ergo aut magiſtratus,aut tempora diſtinguenda ſunt. Nam ſi quicunque negocium publicum geſſit,aut publice imperauit, aut quocunque modo ius dixit, eſt magiſtratus, certe proconſules, & proprætores in bellis ſunt magiſtratus. ſin autem qui non aut ciuibus Romanis, aut ſociis ius dixit, quæ iuriſdictio vere magiſtratum conſtituit, non eſt magiſtratus, profecto magiſtratus non ſunt.eadémque ratione ſi prima tempora repetemus,proconſules,& proprætores magiſtratus eſſe negabimus,vt etiam tribunos pl. ſi poſtrema, fortaſſe non recuſabimus.

Quod autem exemplum eorum, qui ad bellum gerendum, & ius dicendum ex priuatis in prouincias miſſi eſſent,protuli Pompeium,cum Aſiam obtinuit, & bellum Mithridaticum;qui vero ad bellum tantum,P.Scipionẽ, cum Hiſpaniam: vtrunque reprehendis.primum enim inquis, *neminem hiſtoricum ſcripſiſſe, legem Maniliam de alia re fuiſſe,quàm de bello Mithridatico Pompeio demandando.* quod mihi permirum accidit.oblitus enim videris,Pompeium Lucullo ſucceſſiſſe, cum ex conſulatu Aſiam obtinuiſſet;deinde Plutarchum, & Dionem,oſtendis te non legiſſe,qui produnt,legem Maniliam latam,vt Pompeius prouinciam,cui Lucullus præfuiſſet,obtineret,& præterea Bithyniam,quam Glabrio,& Ciliciam,quam Marcius obtinebat, haberet, vt Mithridati bellum faceret. ac legi primum repugnatum eſſe,quòd Marcio,& Glabrioni ante tempus imperium finiretur. Quare neque in Aſia,neque in Bithynia,neque in Cilicia fuit Pompeius,vt in alienis prouinciis,ſed vt in ſuis,ita vt ibi ius dicere,&bellũ gerere potuerit.Dende vero Scipionem confiteris ſine magiſtratu quidem fuiſſe,ſed ſine magiſtratu vrbano.quod cum ſit,vt opinor,idem,atque ſine magiſtratu primario, vt alio loco reſpondiſti, ſatis ſupra refutatum eſſe,exiſtimo.

Vt porro probarem,cum imperio eſſe,& cum magiſtratu eſſe,inter ſe differre, proferebam verba Suetonij in Tiberio:*Neminem cum imperio, aut magiſtratu tendente quoquam,quin Rhodum diuerteret.* quibus verbis magiſtratus,qui imperatores eſſent,& qui non eſſent,intellexit. quos cũ tu voces maiores,& minores, haud longe à me recedis. Verum eodem etiam modo locutus eſt Vlpianus D. ad legem Iuliam. *Quo quis magiſtratus populi Rom.qui ve imperium poteſtatem ve habet.* Præterea vero interpretabar:*Cum imperio eſſe,* in his eſſe idem, atque eſſe cum poteſtate belli gerendi,& exercitus habendi,non autem iuris dicendi.idq; apparere dicebam ex verbis Ciceronis: *Demus imperium Cæſari,ſine quo res militaris admini-*

 ſtrari,

ſtrari, teneri exercitus, bellum geri non poteſt. ſit proprætore eo iure, quo qui optimo, cum perpenderē verba illa, *Demus imperium,* non ſine quo ius dici, ſed ſine quo res militaris adminiſtrari non poteſt. tu vero arripiens ſequentia: *Sit proprætore eo iure, quo qui optimo,* interpretaris, *optimo iure eſſe*, qui omnia iura prætoria conſequutus ſit, quod eſt longe aliter. eſt enim hoc loco *optimo iure*, quod eſt in or. de lege agraria, *optima lege.* cum inquit: *Si lex curiata non erit, tum ij decemuiri ſint, quo qui optima lege.* item: *Vt ſine lege curiata idem iuris habeant, quod haberent, ſi optima lege à populo creati eſſent,* i. ſi legitime creati eſſent. Cum enim Octauius prætor non fuiſſet, iuſte non poterat mitti proprætor. at cenſet Cicero, vt etiam ſi prætor non fuerit, tamen optimo iure lectus fuiſſe dicatur. quod oſtendunt verba ſenatus conſulti: *Senatui placere, C. Cæſarem proprætorem, ſenatorem eſſe, ſententiamq́; loco prætorio dicere, eiusq́; rationem, quæcunque appetet, ita haberi, prout haberi lege liceret, ſi anno ſuperiore quæſtor fuiſſet.* Præterea vero *ſine imperio exercitum haberi non poſſe* interpretaris, ſine publica remp. gerendi poteſtate, ac ſine maiore coërcendi poteſtate. neque iſtam tuam expoſitionem aperte à Cicerone repudiari ſentis, qui in iiſdem libris dixit, *Decreui Cæſari imperium, quod quanquam videbatur ei ætati honorificum, tamen erat exercitum habenti neceſſarium. quid eſt enim ſine imperio exercitus?* item: *Cæſari extraordinarium imperium non darem? aut exercitus adimendus, aut imperium dandum fuit. qui enim fieri poteſt, vt ſine imperio teneatur exercitus?* Hic ſi dicas, *ſine imperio*, id eſt ſine maiore coërcitione, quæ in lictoribus præferendis poſita fuit, rem certe nouam, atque admirabilem dices, Octauio duodecim lictorum poteſtatem à ſenatu illo S. C. tantum eſſe permiſſam. ſi ſine publica adminiſtrandi auctoritate dicis, vt Cæſarem eo S. C. ex priuato magiſtratum fecerint, quomodo extraordinarium imperium illud fuit, cum omnes ex priuatis magiſtratus fiant? Extraordinarium enim illud in hoc fuit, non quòd priuatus factus ſit magiſtratus, ſed quòd priuatus factus ſit imperator: cum imperia magiſtratibus ordine mandarentur. neque enim ſi Cæſar ex prætore proprætor miſſus ad bellum eſſet, extraordinarinm imperium fuiſſet. ſiquidem extraordinaria imperia eodem loco vecat, que priuatis mādata ſunt. ſic enim ait: *De Cn. Pompeij imperijs tribuni pl. tulerunt. nam Sertorianum bellum à ſenatu priuato datum eſt, quia conſules recuſabant, cum L. Philippus pro conſulibus ſe eum mittere dixit, non pro conſule.* Quod ſi tu hoc in loco imperia Cn. Pompeij magiſtratus Pompeij interpretaris, etiam tres conſulatus comprehendas neceſſe eſt, de quibus conſulatibus tribuni non tulerunt, & ſi ibi imperia non ſunt magiſtratus, quia magiſtratus nominatim non mandatur, ſed imperium militare, profecto neque hoc etiam in loco. neque in illo in Verrem: *Cum nunciatum eſſet de Tempſano incommodo, atque inueniretur nemo, qui cum imperio in illa loca mitteretur.* neque enim Tempſanum illud incommodum reſarciri coërcitione potuit, quæ fiebat per lictores, ſed exercitu eguit, cui præeſſet imperator. item in illo altero in or. de prouinciis: *Macedoniam tenui præſidio etiam ſine imperio per legatos nomine ipſo populi Roma. tuebamur.* Neque enim eſt veriſimile, Ciceronem dicere, Macedoniam eſſe retentam per legatos ſine imperio, id eſt ſine lictorum coërcitione, ſed ſine duce, qui haberet imperium, & rem ſuis auſpiciis gereret, non autem alienis, vt legati.

Iam vero cum ego aliquando definiſſem, *Cum imperio eſſe*, in his proconſulibus, & proprætoribus ſignificare, exercitui præeſſe, cuius qui eſſet imperator, hoc tu improbaſti in prima reſponſione, his verbis: *Si in omnibus, qui in prouincias mittebantur, pariter, & eodem modo verum fuit, eos fuiſſe cum imperio. ita vt illud cum imperio eſſe, vna verbi ſignificatione in omnibus illis acciperetur, verum profecto non eſt, illud cum imperio eſſe ſignificare exercitui præeſſe, cuius quis ſit imperator. permultos enim legimus prouincias conſulares, aut prætorias obtinuiſſe cum imperio, quibus tamen nullus exercitus, cui præeſſent, decretus erat. cur enim in pacatas prouincias, & quibus nulla eſſet belli ſuſpicio, mitteretur exercitus?* poſt autē cum ego de te quæſiſſem,

ſem,quomodo poſſet aliquis eſſe imperator exercitus,qui non preæſſet exercitui, reſpondiſti,*quia multi exercitui præfuerunt, cuius tamen imperatores proprie dici non poterant,vt qui caſtris, aut prouinciæ præficiebantur à magiſtratu.* & tamẽ cum tam diſſidentes inter ſe reſponſiones afferas,me tua peruertere,atque calumniari quereris. Itaque cum in ſuperiore perſtans reſponſione,oppoſuiſſes,conſules eos, qui ſyluas,& calles prouinciam ſortiti eſſent,atque eos cum imperio quidem, ſed ſine exercitu eam prouinciam obtinuiſſe dixiſſes, ego vero Taciti locum obieciſſem, qui libro IIII. ſcribit,*Curtium,cui prouincia vetere ex more calles euenerat, claßiariorum copia conſcripta,ſeruilem coniurationem compreßiſſet,* reſpondiſti,me errare toto cælo. quia Curtius ille quæſtor fuerit, non prætor, eúmque rem extra ordinem peregiſſe. neque intellexiſti, ſi quæſtor, atque extra ordinem hoc ille fecit, multo magis prætorem ordine facere potuiſſe. niſi vero cum inquit Suetonius *datam operam,vt Calles, & Syluæ prouincia futuris conſulibus decerneretur,*eos imperatores futuros non putas,quia exercitum ſecum Roma non eduxiſſent, aut in prouincia non accepiſſent. Quod autem quæſtorem,de quo loquitur Tacitus,ordinarium quæſtorem fuiſſe coniicis,qui vectigalia illa exigeret, neſcio quàm verè id facias. ac non potius quæſtor fuerit prætoris eius, qui eam prouinciam haberet. vt enim quæſtor dabatur eis,qui ceteras prouincias ſortiti eſſent,ſic ei,qui calles,& ſyluas. neque enim dixiſſet, *Erat in ijs regionibus Curtius quæſtor cui prouincia vetere ex more calles euenerat*, ſi de ordinario quæſtore, qui quotannis in eas regiones mitteretur,intellexiſſet;ſed ſignificat, renouatum eo anno morem antiquum in calles mittendi prætores cum quæſtore. Quare quòd ille conſcripſit claſſiarios,& compreſſit coniurationem, feciſſe videtur ex imperio non magiſtratus ſui ſed prætoris ſui,ipſo abſente fortaſſe prætore,vt alij multi,quorum te exempla non fugiunt. Quod autem occurris, *conſules, qui in ſyluas prouinciam proficiſcuntur,profecturos quidem cum imperio,ſed non militari, verum cum poteſtate coërcendi, quæ neceßitatem afferat, & ſi in his imperium poteſtatẽ militarem non ſignificet, neque etiam in ceteris ſignificaturum*, cum eſt abſurdũ, tum doctrinæ tuæ cõtrarium. ſiquidem libro III. cap. II. de comitiis ita ſcribis: *At enim neminem prætorio, aut conſulari imperio in prouincia fuiſſe, qui belli gerendi poteſtatem non habeat, dubitari non poteſt.* Ex quibus intelligo, te non quidem cœlo toto errare, quod procliue eſt, præſertim non contemplanti, ſed domi tuæ te errare, atque in ipſis doctrinæ tuæ ſedibus hoſpitari. Ego vero eos cum imperio militari fuiſſe dico, exercitum actu habuiſſe,non aſſero. idémque dico de iis,quibus paludes ſiccandæ datæ ſunt, quod de Sicinio aduerſus locuſtas cum imperio miſſo dixi. nec tam prouinciæ, quàm hominum habitam eſſe rationem,ne deteriore iure eſſent,quàm ceteri pro conſules ſolerent. Etenim ſi conſules ius militare habuerunt, vt tu cenſes, iniuria eis fieret, ſi, cum proconſules mitterentur, id iuris eis adimeretur, quod potius adaugendum eſſet. Quamobrem miror,cur tu dicas, Syluas prouinciam minimi negotij à Suetonio appellari, qui ſine exercitu poſſit obtineri. non enim eos iuſto exercitui actu præfuiſſe,ſed ius exercitus habendi habuiſſe volo. Ceterum quod dixi de Sicinio prætore deſignato cum imperio aduerſus locuſtas miſſo,quàm comice dij boni exagitas,quàm lepidus in hoc,& non ſine aculeo facetus videri cupis?de bello prætorio contra locuſtas. de triumpho de locuſtis. noſti locum. ſcilicet indignum eſſe concludis, aduerſus locuſtas miſſum eſſe imperatorem; decorum autem,miſſum eſſe magiſtratum populi Roma. nam imperium ibi interpretaris maiorem coërcendi poteſtatem. quaſi vero expeditio in locuſtas conuenientior magiſtratui populi Rom. futura fuerit, quàm imperatori. Ego vero,cum Sicinius prætor deſignatus miſſus ſit extra vrbem, cum maximo miſſum eſſe imperio arbitror. maximum autem eſt militare,quippe ſine prouocatione, non quidem vt locuſtas bello perſequeretur, ſed vt homines nec obedientes non ſolum coërcere,ſed etiam armorum terrore cogere poſſet.

Cum

Cum autem conceſſiſſem, qui in pacatas prouincias miſſi eſſent, exercitum actu non habuiſſe, ſed ius comparandi habuiſſe, atq; iccirco legatos, tribunos militum, præfectos, & cohortem prætoriam aliquam ſecum duxiſſe, eiq; præfuiſſe, hæc tu omnia verberare aggreſſus es, ſed ita tamen, vt vix me attigeris. Nã quòd Cn. Pompeium affers, qui, cum præfectus eſſet annonæ factus cum imperio pro conſulari, exercitum non habuerit, ſed iure tamen parare potuerit, ſi opus eſſet, totum eſt à me. neque enim diuerſa facio, habere exercitum, & poſſe ſine vlla noua lege habere. eadem enim eſt auctoritas, idem imperium. nam qui actu imperat exercitui, & qui cum libet, imperare poteſt, idem eſt imperator. Quòd autem legatos negas habuiſſe in vſum rei militaris, quia legati publici miniſterij adiutores fuerint, non me lædit, dum modo legatos habuerint, quorum opera, ſi vſus foret, vt in iuredicundo, ſic in re gerenda vti poſſent. Quòd tribunos militum negas habuiſſe, quia exercitum non habuerint, reſpondeo habere potuiſſe in eum vſum, vt ſi res armis gerenda eſſet, ne Roma euocare eos neceſſe haberent. Nam quod inquis, *tribunus mil. eſt græce* χιλίαρχος, *id eſt qui mille militibus præeſt: ergo vbi milites mille non fuerint, tribunus eſſe non poterit*, perinde eſt, ac ſi dicas, prætor eſt, qui præeſt exercitui; non eſt exercitus, ergo non eſt prætor. item, tribus dictæ, quòd à principio tres fuerunt; ergo poſtquam triginta quinque factæ ſunt, non fuerunt tribus. Quare vt in tota hac diſputatione vacillas, ſic de tribunis militum peruerſe ſentis, ac præcipis. Inquis enim, *tribunos mil. qui quattuor legionibus præeſſent, à populo creari ſolitos. ſi aliæ legiones ſcriberentur, illis à magiſtratibus præpoſitos fuiſſe tribunos, qui dicerentur Rufuli*. cur autẽ peruerſe? quia qui ordinariis legionibus præfuerunt, non minus magiſtratuum aliquando beneficio, quàm populi ſuffragiis id aſſecuti ſunt. audi Liuium anno vrbis CCCXCI: *Cum eo anno primum placuiſſet, tribunos militum ad legiones ſuffragio fieri. (nam & antea ſicut nunc, quos Rufulos vocant, imperatores faciebant.) Torquatus ſecundum locum in ſex tenuit.* & anno CCCCLII. *Tulerunt tribuni pl. vt tribuni mil. ſeni deni in quattuor legiones à populo crearentur, quæ ante per quam paucis ſuffragio populi relictis locis dictatorum, & conſulum ferme fuerant beneficia.* At Cicero, inquis, in prætura Verris legatorum, & quæſtorum eius meminit, tribunorum militum non meminit. optime. cur non meminit? *quia non habuit*, inquis. O rem ridiculam. Verres bellum fugitiuorum geſſit, vt inquit in ſeptima Cicero, ergo ſolus geſſit. quo modo ſolus? quia non habuit exercitum. quam ob rem non habuit exercitum? quia non habuit tribunos militum. Ecce tandem aliquando imperator ſine exercitu, quem tu tanta cura exquiris, & inueniri poſſe negas. Sed hoc ferendum. Cum Verrẽ prætorem cohortem prætoriam habuiſſe inficiari non poſſes, eò delapſus es, vt dicas, cohortem prætoriam non ex armatis militibus, ſed ex domeſticis conuictoribus, & neceſſariis apparitoribus conſtitiſſe. quorum vtrunque falſum. audi Feſtum: *Prætoria cohors eſt dicta, quòd à prætore non diſcedebat. Scipio enim Africanus primus fortiſſimum quenque delegit, qui ab eo in bello non diſcederent, & cetero munere militiæ vacarent, & ſeſquiplex ſtipendium acciperent;* & Ciceronem de quæſtore Verre: *Dedi ſtipendio cohorti prætoriæ.* Ex quo apparet, ſcribas, præcones, & alios miniſtros eiuſmodi improprie ex cohorte prætoris dictos, quod ipſe ſignificauit in epiſtola ad fratrem: *Quos vero aut ex domeſticis conuictoribus, aut ex neceſſarijs apparitoribus eſſe voluiſti, qui quaſi ex cohorte prætoris appellari ſolent*, nimirum eos appellans non ex cohorte prætoris, ſed *quaſi ex cohorte prætoris*. ex quo efficitur, cohortem prætoris proprie ex militibus conſtitiſſe, improprie ex miniſtris, & apparitoribus prætoris, Ciceronem vero ad contumeliam Verris cohortem eius totam ex humilibus apparitoribus potius, quàm ex militibus conſtitutam ſignificaſſe. Quod autem addis, non cohortem prætoriam argumentum poteſtatis bellicæ adminiſtrandæ fuiſſe, ſed quòd prætores claſſem ex fœderis formula imperarunt, & præſidij cauſſa habuerunt, vt de Flacco Aſiæ prætore dixit Cicero, id totum alienum

eſt.

eſt. neque enim Flaccus, vt imperator ex fœdere claſſem imperauit, ſed vt prætor. Vt enim prætor vrbanus Romæ ciuilis iuris erat cuſtos, ſic proconſul in prouincia prouincialis. quod ſi ille ex fœdere imperauit, fecit id, quod erat in iure, quod idem de Verre iudicandum eſt, qui naues Siculis imperauit.

Addis poſtremo, *Vbi non eſt bellum, non eſt imperator; in pacatis prouincijs non eſt bellum, ergo neque imperator; & tamen eſt aliquis cum imperio: quare eſſe cũ imperio, non eſt eſſe imperatorem.* O plumbeũ pugionem. Vbi non eſt bellũ, non eſt fortaſſe imperator, qui actu præſit exercitui; at eſt, qui, ſi opus ſit, præeſſe poteſt. fruſtra enim imperium accepiſſet, ac paludatus exiſſet. Tales autẽ alia ratione procõſules dicti ſunt, alia imperatores; proconſules, vt ius dixerunt; imperatores, vt rem belli cã adminiſtrarunt, aut ius adminiſtrandi habuerunt. Quid ergo tandẽ conſtituis? operæpretium eſt audire: *Qui cum imperio in prouincias profecti ſunt, magiſtratus fuerunt; non autem qui magiſtratus fuerunt, etiam cum imperio omnes fuerunt. ſiquidem quæſtores,* inquis, *magiſtratus fuerunt, verum ſine imperio.* O præclarum decretum, & vndequaque veriſſimum. at legati non ne cum imperio fuerunt; & tamen, te auctore, magiſtratus non fuerunt? & quæſtores ipſi non etiam cum imperio fuerunt, cum coërcendi poteſtatem habuerint, quam tu vocas imperium? ſiquidem quæſtores prouinciales lictores cum faſcibus prætulerunt. vt oſtendit Cicero in Verrem; *Quæſtores vtriuſque prouinciæ, qui iſti prætori fuerant, cum faſcibus mihi præſto fuerunt.* Quæ ſi ita ſunt, profecto ad id nos rediſſe ſentis, quod ab initio tractare cœpimus, & in quo huius diſputationis ſumma verſatur, imperatorem longe eſſe à magiſtratu diuerſum, neque imperium in magiſtratu ipſo eſſe incluſum. Qua de re quoniam iam bis ab vtraque parte, quaſi comperendinata cauſſa, eſt peroratum, reliquum eſt, vt aliquando tandem iudices in conſilium ire patiamur, atque huic controuerſiæ finem imponamus.

Hactenus mihi diſſeruiſſe videor de antiquo iure populi Roma. id eſt de ciuibus Roma. Latinis populis, Italicis, ac Prouincialibus, dum populus Roma. idem gentium moderator, ac liber fuit. Nunc quoniam video, iudiciorum rationem vnam omnium maxime ad ius populi Rom. pertinentem, haud quaquam ſatis libris ſuperioribus illuſtratam, lumen aliquod orationis litterarúmque deſiderare, ſeparatim, quænam ea, florente potiſſimum rep. fuerit, quod ipſe obſeruare potuerim, demonſtrabo.

CARO

CAROLI SIGONII DE IVDICIIS LIBRI TRES.

Ad ampliſsimum Præſulem Io. Baptiſtam Campegium Maioricenſem Epiſcopum.

CVM *omnes Romanæ diſciplinæ partes fructuoſæ, atque frugiferæ ſunt,* IO. BAPTISTA CAMPEGI, *Præſul ampliſsime, tum nulla ad vſum, vitamque hominum aptior, atque opportunior ab hominibus iudicatur, quàm, quæ de iudicijs appellatur. Etenim cum tota in ipſius obſcuritate iuris aperienda eſt poſita, cuius conſtans, ac moderata obſeruatio ſolidam omnino, ſynceramque ciuilem ſocietatem, ac concordiam continet, tum vero eiuſmodi eſt, vt cui ipſa ſit ratione diligenter, atque animo perluſtrata, is ſatis nõ ſolum ad Iuriſconſultorum, ſed etiam ad oratorum, atque hiſtoricorum libros intelligendos inſtructus ſit. verum tam multis ſemper diuiſionibus, tam multis difinitionibus, tot formulis, tot actionibus, tot denique cuiuſdam quaſi forenſis artis inuolucris fuit implicita, vt non eos ſolum vehementiſſime exercuerit, qui præcepta de illa tradere, ſed qui eam quoque ex præceptis illis voluerint exercere. Quod ſi vllis aliquando tenebris hæc obducta quæſtio fuit, ab eo præcipue tẽpore fuit, quo antiquæ iudiciorum formulæ à Iuſtiniano Imperatore abrogatæ deponi*

poni cœperunt, atque ipſa priſco more, atque inſtituto celebrari iudicia deſierunt. Etenim dimiſſa veterum iudiciorum tractatione ſimul & præclara illa, quæ in librorum commentarijs, & legum tabulis verſabatur, diſciplina collapſa eſt. quæ ſi hoc tempore teneretur, maximum ſine dubio momentum ad eas, quas adhuc habemus, legum, & cauſſarum reliquias percipiendas, ac cognoſcendas afferret. Vt omittam, quòd hæc ratio ignorata non minimam ſecum pulcherrimæ Romanorum reipublicæ partis inſcientiam trahit, quæ in iuſto recte, ac ſcite reddendo potiſſimum cernitur, & tetram caliginem multis Latine dicendi formis offundit, quibus incognitis Latina lingua maxima antiquæ ſuæ dignitatis, ac pulchritudinis parte orbatur. Itaque præclarè veteres non tam ingenij, quàm iudicij copia, gloriaq́ præſtantes, vt ſummæ huic vtrique laudi ſeruirent, plurimos de iuriſdictione, iudicijs, & iure prætorio commentarios, quos nunc graui iniuria vetuſtatis amiſſos fruſtra deſideramus, non ſine maxima nominis ſui gloria reliquerunt. Hæc igitur cum ego animaduerterem, qui nuper de antiquo iure populi Romani ſcribere multis libris editis inſtitueram, ſuſcepi onus omnium hac ætate grauiſſimum, vt priſcam illam iudiciorum Romana florente republica rationem in præcepta, artemq́ conferrem, ac ſingulas in intendenda, atq́ excipienda actione, ipſoq́ iudicio faciendo formulas aperirem, quas Imperiali conſtitutione conſtaret eſſe ſublatas. præſertim verò cum ad ea, quæ ceteri hac ætate in hoc genere pulcherrima peperiſſent, multa & ipſe afferre ex veteribus monumentis eruta, ac diuturno notata, ac collecta ſtudio, poſſem. Itaque rem totam complexus animo, vniuerſam in tres partes diſtribui; vnam, in qua de priuatis iudicijs ſcripſi; alteram, in qua de publicis; tertiam, vbi, quemadmodum ipſa populi iudicia fierent, demonſtraui. dediq́ operam, quoad potui, vt cum cetera diligentia, tum maxime accurata rerum, inſtitutorumq́ deſcriptione, & ordine plurimum diſcentium ingenia, ſtudiaq́ ad forenſem hanc laudem, iudiciariamq́ dirigerem. quod iuriſperitum neminem in tanta, quæ increbuit in omnibus iam ciuitatibus, copia adhuc ne tentaſſe quidem viderem. Hac verò ſcriptione perfecta, ſi modo perfici res tanta, ac tam difficilis poteſt, duplicem me laboris, induſtriæq́ meæ cepiſſe fructum animaduerti, vnum, quòd me inſtitutum de iure populi Ro. opus, attexto hoc non leuiſſimo iudiciorum additamento vberius, ac clarius reddidiſſe cognoui, alterum, quòd occaſionem me nactum eſſe pulcherrimam ſenſi tui aliquo ſcriptorum meorum genere

appellandi, quod ex grauiore, atque interiore diſciplina depromptum eſſet, & cum excellenti tuo iudicio arrideret, tum præcipuè etiam amplitudini conueniret. Quam rem iam pridem auidiſſime cupiebã, non quidem, vt nomen tuum apud homines eiuſmodi, vt ferme fit, appellationis officio commẽdarem, ſed certè, vt hoc munere veteri meo ſtudio erga te inſeruirem. Neque enim, dum de iudicijs ſcripſi, adeo expers iudicij factus ſum, vt exiſtimem, fieri poſſe, vt ego eximias laudes tuas vllo ingenij mei momento illuſtrem. quæ ſua claritate vſq; adeo fulgent, vt latiſſimè omnibus gentibus illuceſcant. Etenim, ſi in familiam tuam intueor, plures, & quidem ampliſſimas dignitates intra quadraginta annos in vna Campegia domo floruiſſe, quàm omnibus ſæculis in ciuitatibus multis reperio; ſi in ſingulos propinquos reſpicio, continuò Laurentius pater tuus occurrit, vir nimirum vel cum ipſa antiquitate auguſtiſſima cõparandus. qui iuriſconſultus, epiſcopus, Cardinalis, & Apoſtolicæ ſedis legatus egregiè omnes ſummæ doctrinæ, eximiæ pietatis, ac perfectæ ſapientiæ partes impleuit, vnuſque plus ornamenti, ac præſidij conſilio, auctoritate, ac ſedulitate in agẽdo ſua Chriſtianæ reipublicæ attulit, quàm quieſcendo reliqui à Deo auſi ſunt poſtulare. occurrũt præterea ingenti propè agmine fratres, patrui, & patrueles, qui item epiſcopi, Cardinales, duces, ac ſenatores ita plerique fuerunt, vt ex eorum integritate, fortitudine, & prudẽtia magnum non ſolum Eccleſia Romana, ſed etiam Bononienſis reſp. fructum vtilitatis, dignitatiſq; rettulerit. Quæ quanquã ſplendidiſſima, magnaq; commẽdatione digna ſunt omnia, tu tamen alia vitæ ratione aſſequi conaris, vt eadem multo illuſtriora, atq; hominũ memoriæ commendatiora reddantur. Etenim, cum ipſe propter perditam totius propè corporis valetudinem in ocio degas, ſic tamẽ viuis, vt in clariſſima omnium, qui publica negocia gerunt, luce verſeris. ſic ab honoribus affectandis, ac quaſi ſitiendis abhorres, vt eis reſpuendis, ac deponendis plus gloriæ conſequaris, quàm alij quærendis, atq; gerendis. ſic ab eccleſia, & ciuitate adminiſtranda abes, vt tamen præſtò, cũ opus ſit, difficillimis vtriuſq; temporibus adſis. Neq; enim eſt obſcurum, ſed conſtanti omnium voce, ac cõmuni prædicatione concelebratũ, te ampliſſimam, opulentiſſimamq; Maioricẽſem Eccleſiã vltro multo etiã ante Tridentini decreta Cõcilij dimiſiſſe, neq; vllum inde tibi fructũ, aut cõmodum reſeruaſſe: te fortiſſimos, atq; optime de Chriſtiana republica meritos milites Hoſpitalis periculoſiſſimo illo Melitenſi bello ſæpius ampliſſimis pecuniarum muneribus adiuuiſſe: te Eccleſiæ acerrimè

rimè cum cõmunibus hoſtibus pro publica libertate bello Cyprio contendenti tua voluntate annua ſtipendia præbuiſſe. quarũ rerum vnaquæq; per ſeſe facillimè, quanta ſit pietatis, animiq́; tui magnitudo, ac ſplendor, oſtendit. Nam quid dicã, vt in patria tua totus ad ærumnas ipſas paupertatis ſubleuandas incumbas, cũ perſpicuum ſit, te non ſemel, verum iterum, ac ſæpius laborãtibus ſacrarum virginũ ſodalitijs ingenti vi pecuniæ ſubueniſſe, virgines nobiles ære tuo matrimonio honeſtiſsimo copulaſſe, pueros vero Mendicantes multo etiã grandiore ſumma, tota plaudente, ac gratulãte ciuitate, iã ſæpiſsime ſuſtentaſſe? vſq; adeo vt omnes fateantur, niſi tu extitiſſes, qui labentẽ cœtũ illum inſigni tua liberalitate fulſiſſes, ipſum à ceteris prope deſertum ſæpius iã ad extrema fuiſſe venturũ. Iã vero illa quãta, & quàm admirabilia ſunt? ſingularis morũ integritas, vitæ conſtantia, moderatio animi, doctrinæ ſtudium, eloquẽtiæ laus. quibus ſingulis ita excellis, vt omniũ bene ſentientium iudicio parẽ te reddas eis, quos interdum in veterum ſcriptorũ monumẽtis legẽtes excellenti inauditæ virtutis capti magnitudine obſtupeſcimus. Tuſculanã vero illã amœnam in primis, atque magnificã, quanquã in præſens, quòd alius de ea dicẽdi ſit locus, omitto: cõſtat tamen, abs te non tam tibi, ſtudijsq́; tuis, quàm amicorum, & præcipue doctorũ opportuno diuerſorio cõparatam. quorum erudito, humanoq́; cõgreſſu, ac cõſuetudine iã inde ab ineunte ætate adeo delectaris, vt maximam in ea re partẽ honeſtæ, iucundæq; vitæ ſtatueris. Et, quanquã tu domeſticis his, vt dixi, ac proprijs laudibus ſic abũdas, ac prope circũfluis, vt nomen tuum neq; meo, neq; cuiuſquam ingenio clarius effici, atq; ornatius poſsit, dabitur tamen, vt opinor, à ſumma tua facilitate locus mihi aliquis, qui te nõ fortunarũ amplitudine, ſed virtutis ſplẽdore adductus ſingulari iãpridẽ ſtudio colo, vt teſtimoniũ aliquod propenſæ, ac cõſtantis meæ erga te voluntatis monumẽtis his induſtriæ meæ in tuo nomine publicandis relinquam. Quamobrem pateere quæſo, Pater ampliſsime, vt cum ego omnia Amplitudini tuæ propter egregia tua erga me beneficia debeam, partem eorum hoc, quanquã exiguo, munere exoluam. & quẽ nobilitatis, virtutisq; tuæ præſtãtia de adhibendis cogitare ad prodendã, illuſtrandámve memoriam monumentis non ſinit, eũ humanitatis magnitudo ad referendã ſaltẽ hoc officij genere gratiã veteri ſuo, vt dixi, ſatisfacere ſtudio patiatur. Qua de re antiqua te potiſsimũ auſpice declarare iudicia ingrediamur. atq; à definitione iudiciorum exorſi reliquã deinceps ipſis actionibus, ac formulis afferendis, ac pro noſtro iudicio digerẽdis vniuerſi huius operis quaſi telã, vt alijs in libris inſtituimus, ſubtexamus.

CAROLI SIGONII
DE IVDICIIS
LIB. PRIMVS.

*

Quæ priuata iudicia fuerint. CAP. I.

IVDICIA dicta ſunt, quæcunque aut magiſtratus ipſi ius dicentes decreuerunt, aut Iudices à magiſtratu ius dicẽte dati de iure ſtatuerũt. Quoniam autẽ ius aliud priuatum fuit, aliud publicũ, propterea iudicia alia priuata, alia publica extiterunt; priuata quidem de controuerſiis, publica vero de criminibus conſtituta. Vnde dixit pro Cæcina Cicero: *Omnia iudicia aut diſtrahendarũ cõtrouerſiarũ, aut puniẽdorũ maleficiorũ cauſſa reperta ſunt.* De vtriſq; quando agere nobis in animo eſt, prius de priuatis dicamus.

Priuata iudicia fuerunt decreta, ſeu ſententiæ de controuerſiis priuatis, quæ aut magiſtratus ipſi, qui ius dicebant, aut iudices à magiſtratibus ius dicentibus dati tulerũt, prout iure erat ſancitum. Ita fit, vt tota priuatorũ iudiciorum tractatio quinquepartita diſputatione conſtet, controuerſiarum, iuris, ius dicentium, actionũ, & iudicũ. Quæ ſi explicuero, tria ſimul etiã in hoc genere maxime neceſſaria aperuero, res, de quibus factum iudiciũ fuit, perſonas, quæ fecerunt, & rationem faciendi.

De controuerſijs ciuilibus, ſiue priuatis. CAP. II.

CETERVM cauſſæ, de quibus priuata conſtituta iudicia ſunt, lites, ſeu controuerſiæ fuerunt, ciuiles, ac priuatę appellatæ; ciuiles quidem, quòd aut iure ciuili comprehenſæ, aut à iure ciuili profectæ ſunt, priuatæ vero, quòd aut priuatum quenque, non populum, nec rempublicam attigerunt, aut quòd priuato tantum, cuius res ageretur, actio conueniret, non è populo cuicunque. Harum vero controuerſiarum priſci iuriſconſulti tripartitam attulere diuiſionem. Quippe alias voluerunt ad perſonas pertinere, alias ad res, alias ad obligationes. vt Iuſtinianus in Inſtitutionibus ſcripſit, quem auctorem in hac diſputatione nobis, quoad fieri poterit, ſequẽdum ſuſcepimus. Quamobrem ex eius auctoritate ſingulas breuiter, vt ordine noſtra progrediatur oratio, demonſtremus.

De controuerſijs perſonarum. CAP. III.

IN controuerſiis ad perſonas pertinẽtibus poſuerunt, quæ de liberis, ac ſeruis, libertis, & patronis incidere lites potuerunt. itémque quæ de ingenuis, ac libertinis, de patria in filios poteſtate, de nuptiis, de adoptionibus, capitis diminutionibus, ac tutelis. de quibus, quod ad hunc locum pertinet, ſatis à nobis in primo de Iure ciuium Rom. eſt ſcriptum.

De controuerſijs rerum. CAP. IIII.

RERVM autem aliæ in patrimonio noſtro eſſe dictę ſunt, alię contra. In patrimonio fuerunt res priuatæ, nempe quæ abalienari pro arbitrio potuerunt. Extra patrimonium res ſacræ, religioſæ, ſanctæ, & publicæ. Sacræ dictæ, quæ per pontifices conſecratæ Deo ſunt, vt aræ, templa, donaria. Religioſæ, loca, in quæ illati mortui fuerant. Sanctæ, quæ vt inuiolatæ eſſent, pœna propoſita cautum

erat,veluti muri,& portæ vrbis.Publicæ,quæ omnium hominum,ac gētium communes ſunt,vt aër,mare,littus;aut omnium alicuius ciuitatis ciuium,vt fora,baſilicæ,theatra. Item res aliæ corpus habuerunt,aliæ corpore caruerunt.Habuere,quæ ſub cenſum ceciderunt,vt fundus,& domus;caruere, quæ animo tantum comprehendi potuerunt,vt hereditas,obligatio,ſeruitus.Item aliæ fuere mancipi ,aliæ nec mancipi. Mancipi,teſte Vlpiano,vocarunt prædia in Italiæ ſolo tam ruſtica,qualis eſt fundus,quàm vrbana,qualis eſt domus.item,iura prædiorum ruſticorum,veluti viam,iter,actum,& aquæ ductum, item ſeruos, & quadrupedes, quæ dorſo,collóve domarentur,ſicuti boues,mulos,equos,& aſinos. Nec mancipi ceteræ res appellatæ. Acquiri vero aut ſingulas voluerunt, aut vniuerſas. ſingulas aut iure gentium,aut iure Quiritium.iure gentium,vt occupatione,captiuitate,accretione,rei effectione,traditione,& ſeruitute;iure Quiritium,vt mancipatione,vſucapione,in Iure ceſſione.Occupationis ius erat eiuſmodi,vt quod nullius eſſet,primum occupanti acquireretur;captiuitatis,vt quæ ex hoſtibus cepiſſent,ſua fierent.Accretionis,vt quod alicui rei ſic accreuiſſet,vt pars eſſet totius,eius eſſet, cuius totũ eſſet. atque hoc in alluuione, circumluuione, inædificatione, ſatione,pictura,ſcriptura, prætexta valere voluerunt. Rei effectio eam vim habuit, vt ſi ſpecies ex aliena re confecta ad priſtinam formam reuocari poſſet, eius eſſet, cuius erat res,quaſi materia non eſſet extincta. aut ſi ex vtriuſque materia confecta eſſet, eius, qui effeciſſet. Traditio venditionem, permutationem, legatum, donationem complexa eſt. Seruitus dicta eſt,quod quis vel in re,vel ex re ſua alteri cōſtituit.quæ duplex fuit, perſonarum,vt vſusfructus,vſus, habitatio, & rerum, vt ſeruitutes prædiorum vrbanorum,& ruſticorum.vrbanorum,vt tigni immittendi, ſtillicidij recipiendi, vicinis luminibus non officiendi; ruſticorum velut iter,actus, via, aquæductus,hauſtus,& eiuſmodi alia.Reliqua tria mancipatio,in Iure ceſſio,vſucapio quid eſſent, & quemadmodum iure Quiritium inter ſolos ciues Romanos fierent,in primo de Iure ciuium Romanorum demonſtrauimus. Res porro per vniuerſitatem acquiri voluerunt,ſex modis,hereditate,fideicommiſſo,bonorum poſſeſſione, arrogatione,& bonorum emptione. Hereditas fuit ſucceſſio in vniuerſum ius, quod defunctus habuit.eáque duplex fuit,teſtamentaria,& legitima.Teſtamentaria fuit iuſta, & ſolemnis teſtatio mentis,ac voluntatis noſtræ de vniuerſo iure noſtro in aliquē, pluréſve poſt mortem noſtram abalienando.atque in his de hereditatibus,legatis, & fideicommiſſis cauerunt, & ſecundos,tertióſque heredes ſubſtituerunt. Legitima fuit,quæ ab inteſtato ex lege XII tabularum delata fuit. Inteſtatus dictus fuit, teſtamento non facto,non iure facto, rupto, irritóve facto, & ab herede deſtituto. Quod ſi quis inteſtatus moreretur, lex primum liberis, deinde agnatis hereditatē attribuit.Fidei cōmiſſa appellata,quæ fidei heredis,vt ea redderet,committebantur.vt ſiquid ei teſtator datum vellet, cui per leges capere non liceret. itaque non iubebatur heres,ſed rogabatur. Horum autem duo genera; vnum,quibus res ſingulæ,veluti veſtis,aut fundus relinquebantur;alterum,quibus vniuerſę,vt hereditas,transferebantur. vt *L. Titius heres eſto. Peto abs te L. Titi, vt meam hereditatem C. Seio reſtituas.* Bonorũ poſſeſſio erat ius perſequēdi, retinendíve patrimonij,ſiue rei, quæ cuiuſque, cum moritur,fuit, ſolius prætoris beneficio inſtituta.nam quia hæredes prætor facere non poterat, bonorum poſſeſſionem pro ſuo iure cuique attribuebat. Earum vero multa genera fuerunt. de quibus poſt commodiore loco dicemus.Arrogatio quæ fuerit,ſupra dictum. Arrogatione vero bona eius,qui arrogabatur,omnia præterea,quæ capitis diminutione pereunt,arrogatori pleno iure quęrebantur.Publica bonorum emptio auctione conſtituta fiebat,cum debitoris alicuius latitantis bonorum poſſeſſio creditoribus à prætore conceſſa eſſet, eáque bona triginta dies ab iis poſſeſſa fuiſſent.

De controuerſijs obligationum. CAP. V.

SEQVVNTVR obligationes. obligatio vero fuit iuris vinculũ, quo neceſſitate aſtringebãtur alicuius rei ſoluendæ ex iure ciuili. Hæc triplex fuit, naturalis, ciuilis, mixta. Naturalis, cum reuera cõtracta erat, vel cum reuera contracta eſſet, facto tamen aliquo, ſed ad iuris ciuilis rationem non accommodato diſſoluta erat. vt ſiquis vi, metúve promiſiſſet, ſummo iure obligatus erat. & ſi creditor pactus eſſet, ſe nunquam petiturum, aut debitor creditoris poſtulatu iuraſſet, ſe non debere. Mixta, quæ cum re vera, & æquiſſime contracta eſſet, etiã à iure ciuili comprobata erat. vt ex mutuo, commodato, depoſito, empto, conducto. quin etiam obligatio bipartita fuit, ciuilis, & honoraria. Ciuiles dictæ, quæ ab aliqua iuris ciuilis parte inſtitutæ, veluti lege XII tabularum, vt heres legatario ſit obligatus. Honorariæ, quas vel prætores, vel ædiles in edictis ſuis inſtituerunt. veluti cum prætor bonorum poſſeſſionem creditoribus omnibus hereditariis obligauit. Item obligatio alio modo quadripartita fuit ex contractu, ex quaſi contractu, ex maleficio, ex quaſi maleficio. Contractus fuit negotium inter duos, pluréſve data opera geſtũ, vt vel vterque inuicem, vel alter tantum alteri obligaretur. Contractus alij nominati, alij innominati. Nominati alij re parere obligationem dicti, alij verbis, alij litteris, alij ſolo, nudóque conſenſu. Re obligatio contrahebatur, cum ea non niſi re tradita, acceptáque, concipiebatur. vt in mutuo, commodato, depoſito, pignore. Mutuũ erat contractus, quo rerũ, quæ pondere, numero, menſura conſtarent, vſus ita concedebatur, vt poſtea non eædem, ſed aliæ generis eiuſdem redderentur. Commodatum erat contractus, quo gratis alicuius rei vſus ita concedebatur, vt accipiens ſummam in ea ipſe reddenda diligentiam præſtare deberet. Depoſitum cõtractus, quo res aliqua ea lege apud alterum deponebatur, vt is dolum tantum, & nonnullam in ipſa reddenda culpã præſtare deberet. Pignus, cõtractus, quo res aliqua creditori ea lege obligabatur, vt in illa ipſa, cum primum ei ſatisfactum eſſet, reddenda dolum, & leuem culpam præſtaret. Verbis contrahebatur obligatio per ſtipulationem. Stipulatio erat interrogatio certis ſolemnibúſque verbis concepta, & apta, conſentaneáque reſponſio, veluti *ſpondes? ſpondeo, dabis? dabo.* De ſtipulationibus autem quattuor quærebantur. quæ perſonæ ſtipulatione vel obligare, vel obligari poſſent, quæ res in ſtipulationem deduci poſſent, quæ forma ſtipulandi eſſet, quod ius ſtipulationum exiſteret. Ad ſtipulationes autem pertinebant fideiuſſiones, quę per ſtipulationem fiebant, & vt aliam obligationem confirmarent, inſtitutæ erant. Fideiuſſor erat, qui fide, aut periculo ſuo ſuadebat, vt id, de quo agebatur, fieret, quoniam eius euentum præſtaret. Fideiuſſionis formula erat; *Cẽtum à me Titio tua fide credita eſſe iubes? iubeo.* Iubebat autẽ ſua fide, qui auctor, ac ſuaſor erat, vt alteri quid crederetur. Fideiuſſio vero omni obligationum generi adhibebatur. litterarũ obligatio ea erat, quæ per ſcripturam fiebat. neque tamen omnis, ſed præcipue ad nomina, quæ in tabulis accepti, & expenſi fiebant, contrahebatur. itaque nominũ obligatio ſæpe appellabatur, cum alicui quid expenſum ferebatur, i. ſcribebatur in tabulis, aliquem alicui certã pecuniã expẽdiſſe. Obligatio ex conſenſu erat, quæ ſine rei traditione, ſine ſtipulatione, ſine nominibus, nudo conſenſu, ſoláque cõuentione contrahebãtur. vnde & inter abſentes, & inter ſurdos, ac mutos recte fiebant. Erant autem quattuor, emptio, locatio, ſocietas, & mandatum. Emptio, & venditio erat contractus bonæ fidei inter quos iure ciuili licebat, nudo conſenſu factus de re certa, certo pretio in perpetuũ domini iure obtinẽda. eáq; in perſonis, rebus, forma cõtrahendi, & cõtractus iure cõſiſtebat. Locatio cõtractus bonæ fidei de re aliqua certa mercede vel faciẽda, vel ad tẽpus vtenda inter quos iure ciuili licebat, factus. atque in totidẽ partibus, quot emptio, erat poſitus. Quòd ſi nulla merces cõſtitueretur, ſed tãtum, quantum inter eos conueniſſet, neque locatio, neq; cõductio, ſed

actio

actio Præſcriptis verbis dicebatur. Societas erat contractus bonæ fidei de alicuius vel rei vel negotiationis communione ſic inſtitutus, vt eius & quæſtus, & dãnum ad vnumquenque communiter pertineret, cuius totidem, quot ſuperiorum, erant partes. Mandatum contractus bonæ fidei de eo, quod fieri ſine mercede cõueniret, periculo mandatoris exequendo, inter quos iure ciuili licebat, factus, atque in hoc perſonæ, res mandata, forma mandati, & ius contractus conſiderabantur. His etiam contractibus adiungere licet fiduciam, quæ iuris ciuilis fuit. Erat autem fiducia ſpecies mancipationis, vt Boëtius ait; nempe quoties cui res aliqua mancipabatur cum eo, vt eam mancipanti remanciparet. veluti ſi quis tempus dubium timens amico potentiori fundum mancipaſſet, vt ſibi, cum tempus, quod ſuſpectum eſſet, præteriiſſet, redderet, hæc mancipatio fiduciaria nominata, quòd reſtituendi fides interponeretur. Liuius libro XXXII: *Optimum ratus Corinthum Nabidi Lacedæmoniorum tyranno, velut fiduciariam dare, vt victori ſibi reſtitueret; ſi quid aduerſi accidiſſet, ipſe haberet.* Itaque fiducia videtur fuiſſe contractus, quo fidem alicuius ſequuti rem ei aliquam dicis cauſſa mancipabant, ita dictus, quòd nulla alia re, quàm fide, ac probitate emptoris freti eam venditionem celebrabãt. In eius vero formula hæc verba fuere ſolemnia: *Vt inter bonos viros bene agi oportet*, &, *Vti ne propter te, fidem ve tuam captus, fraudatus ve ſim.* Obligatio ex quaſi contractu erat, quæ neque ex contractu, neque ex delicto proprie naſcebatur, ſed quia rei priuatæ negotium geſtum erat, ita appellabatur, vt ſiquis negotium abſentis, & ignorantis ſua ſponte, ac ſine mandato geſſiſſet, quæ Negotiorum geſtorum appellata. Cõtractus innominati erant quattuor, Do, vt des, Do, vt facias, Facio, vt des, Facio, vt facias. Do, vt des, cum id negotium geſtum erat, quod neque emptionis, neque vllius alterius nominati contractus nomine appellari poterat. ſed conuentum erat, vt res pro re daretur. veluti in permutatione, & negotio æſtimatorio. Do, vt facias, cum id conueniebat fieri, quod locari non poterat. veluti, Vt centum aureos Sempronio dem, vt ſeruum ſuum manumittat. Facio, vt des, is qui cum ſuperiore reciprocatur. veluti, ſi conueniſſet, vt ſeruum meum manumittam, & tu mihi centum ſoluas, Facio, vt facias, cum neque gratis neque mercede pecuniaria conſtituta quid fieri conueniebat, ſed, vt factum pro facto redderetur, veluti vt vicini bobus ſuis alternis diebus vterentur. Obligationes autem quattuor modis diſſoluebantur, ſolutione, acceptilatione, nouatione, & delegatione. ſolutione, cum vel ea res, quæ debebatur, vel ſi modo creditor conſentiret, altera præſtaretur. nam inuito creditori aliud pro alio ſolui non poterat. Acceptilatio erat in tabulas acceptæ pecuniæ relatio. Nouatio, prioris debiti in aliam obligationem transfuſio, atque tranſlatio, quæ per ſtipulationem fiebat. Delegatio, alterius debitoris in ſuum locum ſubſtitutio. obligationes ex delicto, quæ ex delictis tantum priuatis naſcebantur, furto, rapinæ, damno iniuria dato, & iniuria. Furtum erat contrectatio fraudulenta lucrifaciendi gratia vel ipſius rei, vel etiam vſus eius, poſſeſſionisve, quod legi naturali prohibitum erat, admittere. idque duplex, manifeſtum, & nec manifeſtum. manifeſtum, cum res in manibus furis, antequàm deſtinatum in locum ferretur, deprehenſa erat. nec manifeſtum, cum fur in faciendo quidem deprehenſus non erat, ſed eum furtum feciſſe, negari non poterat. De manifeſto furto ſic in tabulis XII: *Qui noctu furtum faxit, aut interdiu telo ſe defenderit, eum domino cum clamore teſtificanti occidere ius eſto. ſi neque noctu, neque ſe telo defendens prehendatur, virgis cæſus ei cui furtum fecit, addicitor. ſeruus verberibus affectus de ſaxo deijcitor. impubes arbitratu prætoris verberator.* Nec manifeſto vero ex lege XII tabularum propoſita pœna erat dupli, & prætoris edicto quadrupli. Rapina furtum erat illud quidem, ſed impudenter, & vi factum. itaque rapinæ & priuatum, & publicum conſtitui iudicium potuit. pœna propoſita fuit tripli. Damnum iniuria datum à furto, & rapina fuit diuerſum, quòd illa lucrifaciẽdi cauſſa tantum, hoc damni inferendi cauſſa factum eſt. illa non ſine dolo, hoc per impru-

L 4 den

dentiam admiſſum. Iniuria enim eſt non cauere quod caueri debuit, & potuit, vt is, qui eo loco iaculatur, vbi vel nulli, vel ſoli ſe milites exercere ſolent. Iniuria demum erat, quæ aut pulſatione, aut conuicio, aut turpitudine corpus, aures, aut vitam alicuius violauit, aut noſtram, aut alterius in contumeliam noſtram. De ea ſic in x I I: *Si iniuriam alteri faxit,* x x v *æris pœna ſunto. ſi membrum rupit, niſi cum eo pacit, talio eſt o. Si os fregit . . . . . . æris ſunto.* Gellius libro x x: Iuſtinianus libro I I I. Prætores inde permiſerunt, vt paſſi iniuriam pro arbitrio æſtimarent, ſecundum gradum dignitatis, & vitæ honeſtatem. Obligatio ex quaſi delicto erat, cum quis pœna aliqua multabatur quaſi deliquiſſet, cum tamen reuera non deliquiſſet, ſed tantum in culpa eſſet, veluti ſi cuius ex cœnaculo deiectum aliquid eſſet.

De legibus iudiciorum priuatorum. CAP. VI.

QVONIAM autem diximus iudicia priuata decreta fuiſſe de controuerſiis priuatis facta, prout iure erat ſanctum; & vnde natæ controuerſiæ ſint, demonſtratum eſt; iam quæ iuris partes fuerint, breuiter indicemus. ex quibus vero de ſingulis controuerſiis iudicia facta ſunt, fuere leges x I I tabularum, leges aliquot poſt x I I tabulas, & Edicta prætorum.

Leges x I I tabularum, ius omne priuatum complexæ ſunt, vt ſupra in libris de iure ciuium Romanorum eſt demonſtratum. atque infra, vt cuiuſque rei dabitur occaſio, earum commemoratio repetetur. Leges poſt x I I tabulas, quæ quidem de iure ciuili fuerint, paucæ fuerunt, & leges x I I tabularum ſuppleuerunt. fuere autem Furia, Voconia, Atinia, Atilia, Aquillia, & Falcidia. Furia; *Ne cui niſi manumiſſoris cognato, certiſque alijs perſonis ſupra mille aſſes legare, mortiſve cauſſa donare liceret. Quod ſi quis maiorem ſummam ſibi legatam accepiſſet, quadruplum eius, quo plus, quàm licebat, accepiſſet, redderet.* Voconia; *Ne qui cenſus eſſet, virginē, neve mulierem ſupra quadrantem ſuorum bonorum heredem inſtitueret. pluſve cuiquam legaret, quàm ad heredem, heredeſve perueniret. ne feminæ vltra conſanguineos ab inteſtato ſuccederent.* Atinia; *Vt quod ſurreptum eſſet, eius æterna auctoritas eſſet, niſi in eius, cui ſurreptum eſſet, poteſtatē reuertiſſet.* Atilia; *Vt mulieribus, pupilliſve tutores non habentibus à prætore, & maiore tribunorum plebis parte darentur.* Aquillia; *Qui ſeruum, ſeruamve, alienum, alienamve, quadrupedemve pecudem iniuria occiderit, quanti id in eo anno plurimi fuit, tantum æs dare domino damnas eſto. Ceterarum rerum præter hominem, & pecudem occiſos ſi quis alteri damnum faxit, quod vſſerit, fregerit, ruperit iniuria, quanti ea res erit in triginta diebus proximis, tantum æs domino dare damnas eſto. aduerſus inficiantem in duplum actio eſto. ſi ſeruus ſciente domino noxam nocuiſſet, dominus ſuo nomine eius rei cauſſa teneatur.* Falcidia; *Qui teſtamentum faciet, quantam cuique ciui Romano pecuniam iure publico dare, legare volet, ius, poteſtasque eſto. dum ita detur, legetur, vt ne minus, quàm quartam partem hereditatis ex eo teſtamento heredes capiant.* De quibus legibus ingentia librorum volumina ſcripta ſunt, vnde hæc non tradendæ rei, ſed ſignificandæ ſumpſimus, vt veterem in repetendo iure ſuo rationem oſtenderemus. His addere poſſumus ad extremum etiam legem Iuliam priuatorum iudiciorum, cuius crebra eſt in Pandectis commemoratio. ea vero de actionibus fuiſſe præcipue exiſtimatur.

Edicta leges fuerunt, quas prætores, & ædiles curules initio magiſtratus propoſuerunt. in quibus quo modo de ſingulis controuerſiis ius dicturi in ſuo magiſtratu eſſent, ciues admonebant. Erat enim eis permiſſum, vt à legibus ſcriptis diſcederent, &, quoniam non omnia comprehendi eis potuerant, eas adiuuarent, aut ſupplendo, aut corrigendo, ſi opus eſſet. Hæc autem primis temporibus in eum tantum annum valuerunt, quo is prætor erat, qui propoſuerat. vnde Cicero in Verrem, Edictum *legem annuam* appellauit. Verum cum prætores paſſim ab edi-

ctis ſuis propoſitis recedere in iure dicendo cōſueſſent, C. Cornelius tribunus pl. anno vrbis DCLXXXVI legem tulit, auctore Dione, vt prætores ex Edictis ſuis perpetuis ius dicerent. & quod ſemel Kalēdis Ianuariis edixiſſent, id in toto præturæ ſuæ tempore obſeruarent. qua lege addit Aſconius, multum auctoritatis, & gratiæ ademptum eſſe ambitioſis prætoribus, qui ius varie dicere ſolebant. fiebat autem, vt aut integra edicta ex ſuperioribus aliorum edictis, aut capita aliquot in ſua poſteriora transferrent, eaque tranſlatitia nominata ſunt. Cicero in Verrem: *Sed in re tam vſitata ſatis eſt oſtēdere omnes antea ius ita dixiſſe, & hoc vetus edictum, translatitiumque eſſe.* Poſtremo autem Hadriano imperante Saluius Iulianus Edictum ſcripſit ex omnibus ſuperiorum prætorum Edictis conflatum. quod edictum prætoris, Edictum vrbanum, & Edictum perpetuum dictum eſt, in quo vniuerſum fere ius ciuile comprehendit. Ex eo inde omnes prætores ſic mandante Hadriano ius dixerunt. de quo Edicto Eutropius hiſtoricus, & Iuriſconſulti omnes loquuntur.

De prætoribus ſiue de ius dicentibus. CAP. VII.

CONTROVERSIIS cognitis ſequitur, vt de magiſtratibus ius dicentibus exponamus. Quod igitur ius ſingulis de controuerſiis in legibus XII tabularum, aut in iis, quæ poſt XII latæ ſunt, aut in annuis edictis magiſtratuum aut ciuibus, aut pregrinis ſcriptum fuit, id ciuibus ipſis, aut peregrinis poſcentibus reddiderunt magiſtratus ij, qui hanc poteſtatem à populo acceperunt. Ac qui ius quidem ſuum perſecuti ſunt, ij lege agere; qui ius reddiderunt, ij ius dicti dicere ſunt. Vnde illa poteſtas Legis actio, hæc iuriſdictio appellata. Vt autem lege agere fuit aliquid ex iis, quæ legibus, aut edictis inſtituta erant, in iure perſequi, ſic ius dicere fuit reddere ea iura, quæ legibus aut edictis continerentur. Ius autem hoc primum dixere reges, deinde conſules, & qui cum poteſtate cōſulari fuerunt, poſtremo prætores, & ædiles curules. De iure dicto à regibus Dionyſius in Romulo, & Tullio aperte ſcripſit, & Liuius ſubſignificauit in Priſco, cum ipſo vulnerato Tanaquilem reginam ſic fecit loquentem: *Interim Ser. Tullio iubere populum audientem eſſe eum iura redditurum, obiturumq; alia regis munera eſſe.* De conſulibus præter Dionyſium Liuius idem docuit libro II: *Appius conſul de pecunijs creditis ius quàm aſperrime dicere.* & alibi: *Quòd de credita pecunia ius non dixiſſet.* De Decemuiris conſularibus Dionyſius cum Liuio libro III: *Decimo die ius populo ſinguli reddebant.* Item: *Appius dixit, ſe eo die neque ius dicturum, neque decretum interpoſiturum.*

Poſt autem, vt ſcribit Pomponius, cum conſules auocarentur à bellis finitimis, neque eſſet, qui in ciuitate ius reddere poſſet, factum eſt, vt prætor quoque crearetur, qui ius in vrbe diceret. Poſt aliquot deinde annos non ſufficiente eò prætore, quòd multa turba peregrinorum ad ius petendum in vrbem veniret, creatus eſt & alius prætor. Ita prætores duo facti, vnus, qui ciuibus, alter, qui peregrinis ius diceret. Vnde ille vrbanus, hic peregrinus vocatus. Scribit idem Liuius, nempe anno CCCLXXXVI plebem nobilitati conceſſiſſe de prætore vno, qui ius in vrbe diceret, ex patribus creando, eumque iura reddidiſſe, & collegam conſulibus datum, iiſdemque auſpiciis creatum eſſe. atque eodem anno ædiles duos curules inſtitutos eſſe, poſt annum autem DXII alterum eſſe adiectum. quem quidē eum eſſe ſuſpicari poſſumus, qui peregrinus eſt appellatus. Hi vero comitiis centuriatis creati à populo iuriſdictionem, ſed incertam acceperunt. Vbi vero deſignati ſunt, ex S.C. duas iuriſdictiones, vrbanam, & peregrinam, ſortiti ſunt. quamq; ſorte adepti ſunt, eam exercuerunt. Itaque licet apud Liuium legere, quotannis iuriſdictiones in ſortem coniectas, eaſque prætores deſignatos ſortiri iuſſos. Factum eſt

autem

autem aliquando, vt ambas iuriſdictiones vnus prætor ex S. C. ſortitus ſit, eaſque exercuerit. idque non antiquis ſolum temporibus, quorum teſtis eſt Liuius, ſed etiam vltimis. ſiquidem anno DCLXXV, Catulo, Lepidoque cos. L. Cornelius Siſenna inter ciues, & peregrinos ius dixit, vt ex vetere ſenatus conſulto ſupra allato cognoſcitur.

Hæc autem iuriſdictio à prætore mandari alteri potuit, ob eam cauſſam, quòd non lege, ſed iure magiſtratus competiit. vnde ſcripſit Papinianus D. de officio eius, cui mandata eſt iuriſdictio: *Quæ iure magiſtratus competunt, mandari poſſunt. Qui mandatam iuriſdictionem ſuſcepit, proprium nihil habet, ſed & eius, qui mandauit, iuriſdictione vtitur.* item Iulianus D. de iuriſdictione: *More maiorum ita comparatum eſt, vt is demum iuriſdictionem mandare poßit, qui eam ſuo iure, non alieno beneficio haberet.* Ceterum prætores, ædileſque curules vbi Kalendis Ianuariis magiſtratum inierant, edictum proponebant, in quo, vt dixi, queadmodum de ſingulis controuerſiis ius dicturi eſſent, populum præmonebant. Meminit huius rei Pomponius. *Magiſtratus,* inquit, *qui iura reddebant, vt ſcirent ciues, quod ius de quaque re quiſque dicturus eſſet, ſeque præmuniret, edicta proponebãt, quæ edicta prætorum Ius honorarium conſtituerunt.* Meminit Cicero II de finibus: *Quid enim mereri velis iam, cum magiſtratum inieris, & in concionem aſcenderis. eſt enim tibi edicendum, quæ ſis obſeruaturus in iure dicendo.* Meminit Theophilus in Inſtitutionibus. *Datum eſt,* inquit, *ius legis ferendæ præcipue prætori vrbano, & peregrino, & ædilibus curulibus. idq; ius honorarium dictum.* Ex quibus verbis illud præterea intelligi poteſt, tam prætorem peregrinum, quàm vrbanum edictum propoſuiſſe. qua de re quidam hoc tempore dubitarunt.

Iam vero hi prætores certis inſignibus ornati, certo in loco, certis diebus, & certis horis ius dixerunt. Inſignia fuerunt prætexta, ſella curulis, haſta, & miniſtri; vt ſcribæ, accenſi, & lictores. Prætexta, toga fuit purpura prætexta, quam Kalendis Ianuariis in Capitolio, votis ſolennibus nuncupatis, vnà cum ceteris inſignibus acceperunt. quod eis commune quoque cum conſulibus fuit. Sella curulis fuit ſella eburnea, qua in publico, & priuato loco ſedendi cauſſa vtebantur. De loco publico nemo dubitat. de priuato, ex Valerio cognoſci poteſt, qui C. Flauium ædilem curulem, cum ad amicum ægrotum viſendum veniſſet, ſcribit ſellam curulem, quam ſecum habebat, inſediſſe in loco priuato. Haſtam iuriſdictionis inſigne fuiſſe, ex eo apparet, quòd cenſores quoque ea vſi ſunt, & cum vectigalia publica locarunt, eam poſuerunt. Prætorum autem inſignia duo fuere, haſta, & gladius, illa ad iuriſdictionem, hic ad quæſtionem ſignificandam. Cyprianus Epiſtolarum lib. II: *Sæuit inuicem diſcordantium rabies, & inter togas pace rupta forum litibus mugit inſanum. haſta illic, & gladius, & carnifex præſto eſt.* Seneca de breuitate vitæ: *Non eſt, quòd me ſolos putes dicere, quos haſta prætoris infamibus beat lucris.* Hinc Vlpianus D. de poſtulando: *Prætor vtriſque luminibus orbatum pro alijs poſtulare prohibebat, quia inſignia magiſtratus videre, & reuereri non poterat.* Porro autem lictoribus duobus prætor vrbanus eſt vſus. Cẽſorinus: *In lege Lætoria hæc fuerunt: Prætor vrbanus, qui nunc eſt, quique poſthac erit, duos lictores apud ſe habeto. isq; ſupremam ad ſolem occaſum ius inter ciues dicito.* Vſus ſcribarum fuit, vt in tabulas actiones referrent; accenſorum, vt citarent, & horam eſſe tertiam, aut meridiem admonerent; lictorum, vt coërcerent, aut ſummouerent. Hæc de inſignibus.

Iam vero locus, in quo ius dictum eſt, fuit duplex, aut ſuperior, aut planus. ſuperior fuit Tribunal in Comitio, atque in tribunali ſella curulis; planus, quicunque locus præter tribunal poſita ſella curuli. isq; locus tum dicebatur Ius. Comitium pars fuit Fori Romani in quo Roſtra erant. Vnde qui è Roſtris agebant, in forum, & in Comitium verſus agere poterant. Tribunal locus celſior, & multorum hominum capax. De Comitio Gellius lib. XX: *Inter eos dies trinis nundinis ad prætorem in Comitium producebantur.* De tribunali, & ſella curuli Cicero de oratore

primo

primo: *Nobis in tribunali Q. Pompeij prætoris urbani ſedentibus.* & Tacitus libro primo: *Tiberius aſsidebat in cornu tribunalis, ne prætorem curuli depelleret:* & Varro de vita populi Roma. teſte Nonio: *P. Aelius Pætus, cum eſſet prætor urbanus, & ſedens in ſella curuli ius diceret populo Ro. picus Martius aduolauit, atq; in capite eius aſſedit.* De plano Seneca de Clemētia libro primo: *Hæc magnanimitas melius in tribunali, quàm in plano conſpicitur.* Cicero ad Appium: *Idq; pro tribunali, cū aliquid ageretur, & nonnullis in conuiuijs.* & mox: *Scio meos multos, & illuſtres, & ex ſuperiore & ex æquo loco ſermones habitos cū ſua ſumma laude.* Valerius de repulſis: *Propinqui Scipionis præturam ab eo pollui cum animaduerterent, id egerūt, ne aut ſellam ponere, aut ius dicere auderet.* Sellam ponere videtur dixiſſe pro de plano cognoſcere, vt iuriſconſulti loquuti ſunt. Ius autem dictū eſſe locum Iuriſdictionis quencunq;, docet Vlpia. D. de iuſt. & iure. *Ius*, inquit, *non is ſolum locus eſt, ubi iuriſdicundi, iudicandiue gratia magiſtratus populi Ro. conſiſtit, ſed etiam ſi domi, uel in itinere hoc agat.* Donatus in Terentium: *In Ius eamus, hoc eſt ad prætoris ſellam.* Ius ergo eſt locus, in quo conſiſtit prætor iuris dicundi cauſſa. Paulus de iuſtitia, & iure: *Ius eſt locus, ubicunque prætor ſalua maieſtate imperij ſui, ſaluoque more maiorum ius dicere conſtituit.*

Dierum hæc fuit ratio. Eorum alij Faſti, alij Nefaſti, alij Interciſi vocati. Faſti fuere, quibus ius fari, id eſt dici, poterat. Varro libro v de lingua Latina: *Dies faſti, per quos prætoribus omnia uerba ſine piaculo licet fari. Contrarij horum uocantur dies nefaſti, per quos dies nefas fari prætorem Do, Dico, Addico.* Ouidius primo Faſtorum: *Ille nefaſtus erit per quem tria uerba ſilentur. Faſtus erit, per quem lege licebit agi.* Suetonius in octauo de prætoribus, teſte Priſciano: *Faſti dies ſunt, in quibus ius fatur*, i. dicitur: & nefaſti, in quibus non dicitur. Macrobius libro primo: *Faſti dies ſunt, quibus licet fari prætori tria uerba ſolemnia Do, Dico, Addico, hisq; contrarij ſunt nefaſti. Interciſis diebus quibuſdam horis fas eſt, quibuſdam fas non eſt, ius dicere. & faſtis quidem diebus lege agi poteſt, cum populo non poteſt, comitialibus utrunque poteſt.* Hi vero qui quoto quoque menſe fuerint, ex antiquis Faſtis editis liquet.

Iam vero tota prætoria iuriſdictio duabus in rebus fuit poſita, id eſt, vt aut prætor ipſe iudicaret, aut alterum iudicare iuberet, vnde recte in legibus Cicero: *Iuris diſceptator, qui priuata iudicet, iudicariue iubeat, prætor eſto. iuris ciuilis cuſtos eſto.* Cum autem iudicauit, tum decreuiſſe, aut decretum interpoſuiſſe; cum iudicare iuſſit, tum iudicem, iudicium ve, aut actionem dediſſe dictus eſt. Cum autem decreuit, tum aut dixit, aut addixit, aut dedit; cum iudicare iuſſit, tantum dedit. Itaq; tota iuriſdictio his tribus verbis fuit incluſa, *Do, dico, addico.* Oſtendit Varro, cum inquit: *Neceſſe eſt uti aliquo horum trium uerborum Do, dico, addico, cum quid lege peragitur.* Dixerūt autem exempli gratia, cum aliquem liberum eſſe decreuerunt, & cum interdixerunt; Addixerunt, in in Iure ceſſione, emancipatione, & adoptione. Dederunt, vt bonorum poſſeſſionem, vindicias, & actionem, ſiue iudicium. Probant hoc leges veteres: *Quicunque magiſtratus in ea colonia iuredicundo præerit, eius magiſtratus de ea re iuriſdictio, iudiciſque datio, addictio eſto.* Item: *Cōſulis, prætoris, cenſoris, quicunque erit, de ea re iuriſdictio, iudicij, iudicis, recuperatorum ue datio eſto.* Cicero de Verre prętore vrbano: *Domus erat plena. noua iura, noua decreta, noua iudicia petebantur, mihi det poſſeſsionem, mihi ne adimat. in me iudicium ne det, mihi bona addicat.* & alibi: *In iure dicundo bonorum, poſſeſsionumque contra omnium inſtituta addictio, & condonatio.*

Cum autem prætores duo hanc, quam dixi, iuriſdictionem in vrbe exercerent, vrbanus, & peregrinus, par quidem in vtroque poteſtas, maior tamen vrbani dignitas fuit. vnde maior prætor dictus eſt teſte Pompeio. Itaque in pari poteſtate alter alterius decreto intercedere potuit, auctore Aſconio, ſi quis eos appellauit. Cicero de Verre prætore vrbano, & Piſone peregrino: *L. Piſo multos codices imple*

ple

pleuit earum rerum,in quibus ita interceßit,quòd iſte aliter,atque edixerat , decreuiſſet. Quod vos oblitos eſſe non arbitror,qui ordo ad Piſonis ſellam conuenire ſolitus ſit. quem iſte collegam niſi habuiſſet,lapidibus coopertus eſſet in foro. Cæſar libro tertio de bello ciuili: *M.Cœlius prætor cauſſa debitorum ſuſcepta initio magiſtratus tribunal ſuum iuxta C. Trebonij prætoris vrbani ſellã collocauit. & ſi quis appellauiſſet de æſtimatione,fore auxilio pollicebatur.*

Ædilium vero iuriſdictionis adhuc memoria obſcurior eſt. Hi vero paucis de rebus ius dixerunt.in primis autem de venditione mancipiorum , & de menſuris, & de foro venalium.quarum rerum teſtimonia ab aliis recitata ſufficient.

De decemuiris ſtlitibus iudicandis. CAP. VIII.

NEQVE vero ſolus prætor hæc iudicia exercuit,ſed ſocios laboris huius Decemuiros ſtlitibus iudicandis habuit. Hic item magiſtratus fuit. oſtendit Pomponius his verbis : *Cum eſſet neceſſarius magiſtratus,qui haſtæ præeſſet,Decemuiri ſtlitibus iudicandis ſunt conſtituti.*& Dio qui libro LIIII,magiſtratum vigintiuirum collectum fuiſſe ſcribit ex quattuor magiſtratibus, triumuiris capitalibus, triumuiris monetalibus,quattuoruiris viarum curandarum, & Decemuiris litium iudicandarum. Hic magiſtratus poſt quæſturam captus eſt. Indicat inſcriptio vetus huiuſmodi : SCAEVA QVAESTOR. DECEMVIR STLITIBVS IVDICANDIS TR.PL. & cetera.& Suetonius cum ſcribit: *Auguſtus auctor fuit, vt centumuiralem haſtam,quam quæſtura functi conſueuerant cogere, decemuiri cogerent.* Hi vero haſtam adhibuerunt,& quidem,vt opinor,prætoriam, atque ea poſita & ipſi iudicarunt,& ea iudicia exercuerunt , quæ centumuiralia dicta ſunt. Itaque non minus Decemuiralis , quàm Centumuiralis haſta in hoc genere celebratur , vt poſt pluribus exponetur.

De legis actionibus,ſiue de exercenda iuriſdictione. CAP. IX.

MAGISTRATIBVS ius dicentibus cognitis,iam,quemadmodum illud dixerint,declaremus.Prætores igitur ius dixerunt aut ex ſuperiore loco,aut ex æquo.i.aut de tribunali, aut de plano. Quoniam autem ſella poſita ſedentes id faciebant, eos dies Seſſionum vocarunt. Quorum duo fuere genera. nam alij poſtulationibus, alij cognitionibus dicati fuerunt. Cognitionum autem dies alij aliis legis actionibus exercendis erant conſtituti. Hæc in libris iuriſconſultorum aperte traduntur.vnde Vlpianus D.de bonorum poſſeſſione , *Si cauſſa cognita bonorum poſſeßio detur, non alibi dabitur , quàm pro tribunali.quia neque decretum de plano interponi, neque cauſſa cognita bonorum poſſeßio alibi,quam pro tribunali dari poteſt.* Vt autem legis actiones erant multæ , ſic iuriſdictio quoq; multiplex erat. lege autem agere nihil aliud erat, quàm aliquid eorum , quæ lege continerentur, apud prætorem, vel apud eum, qui talem iuriſdictionem haberet , in iure obire, nempe vindicare,atque in iure cedere,filiũ ſuum emancipare,alienum adoptare, ſeruum manumittere,tutorem,bonorum poſſeſſionem,interdictum, & actionem poſtulare.Ius vero dicere aliquid horum aut dicere,aut addicere,aut dare. Quæ prætor cum faciebat,decreuiſſe,aut decretum interpoſuiſſe dicebatur.

Diebus igitur faſtis , id eſt , quibus licebat aliquid horum peragere , prætores ſummo mane in Comitium , ſiue forum veniebant , atque in tribunali ſella poſita aſſidebant,& accenſo,vt horam tertiam populo circunſtanti inclamaret imperabãt.Varro libro V de lingua Latina: *Coſconius ſcribit in Actionibus prætorem accenſo iubere ſolitum , horam eſſe tertiam ; accenſum , inclamare, horam eſſe tertiam, meridiem, & nonam:* Vnde Martialis: *Exercet raucos tertia cauſidicos.* Tertia inclamata

mata tum per accenſum eundem populum rogabant, num quis eſſet, qui apud ſe lege agere vellet, id eſt qui ius poſceret. Hoc præcepto audito accedebant, qui lege agere volebant, veluti, ſi dies poſtulationum eſſet, qui aliquid eorum poſtulabant, quæ Legis actionibus continebantur, ex legibus, aut edictis eorum; nempe aliquid eorum, quæ ſupra diximus.

Ceterum hi neque pro arbitrio, neque temere agere potuerũt, ſed prout in ſingulis Legis actionibus ſcriptum erat. Legis autem actiones formulæ fuerunt agendi, quas primum pontifices intulerunt, deinde C. Flauius Appij Claudij ſcriba ab Appio compoſitas diuulgauit. Pomponius de origine iuris: *Ex legibus* XII *tabularum actiones compoſitæ ſunt, quibus homines inter ſe diſceptarent. quas actiones, ne populus prout vellet inſtitueret, & certas & ſolemnes eſſe voluerunt, & appellatur hæc pars iuris Legis actiones. & ita eodem pæne tempore tria hæc iura nata ſunt, leges* XII *tabularum. ex his cœpit fluere ius ciuile. ex iiſdem legibus Actiones compoſitæ ſunt. omnium tamen horum & interpretandi ſcientia, & actiones apud collegium pontificũ erant, ex quibus conſtituebatur, quis quoque anno præeſſet priuatis. & fere populus prope omnis annis centum hac conſuetudine vſus eſt. poſtea cum Ap. Claudius compoſuiſſet, & ad formam redegiſſet has Actiones, C. Flauius ſcriba eius, libertini filius ſurreptum librum populo tradidit. & adeo gratũ fuit id munus populo, vt tribunus pl. fieret, & ſenator, & ædilis curulis. hinc liber, qui Actiones continet, appellatur ius ciuile Flauianum. augeſcente ciuitate & qui aderant quædam genera agendi compoſuerũt, nec poſt multum temporis ſpatium Sex. Aelius alias Actiones compoſuit, & librum populo dedit, qui appellatur Ius Aelianum.* De C. Flauio idem ſcribit Liuius libro III. & Cicero ad Atticum libro VI. At vero Legis Actiones dictæ ſunt, quòd earũ rerum, de quibus lex XII tabularum ſcripta erat, priuatim agendarum formulam præſcribebant. vnde Cicero in defenſione Murenæ aduerſus Sulpicium iuriſconſultum dixit: *Gloria militaris veſtris formulis, atque actionibus anteponenda eſt.* & de eodem Sulpicio in nona Philippica: *Neque inſtituere litium actiones malebat, quàm controuerſias tollere.* Actiones autem hæ ita ſolemnes fuerunt, vt qui agere vellent, & impetrationis rationem habere, & formularum deberent. Impetrationis autem ea vis fuit, vt nemini liceret iudicio experiri, niſi prius ab eo, cuius eſſet iuriſdictio, agendi formulam impetraſſet: formularum vero, vt formulæ quædam adhiberentur verborum, quarum ductu in iudiciis experirentur, vt qui vno verbo erraſſet, is tota cauſſa cecidiſſe videretur. Hinc illud eſt Ciceronis pro Murena: *Poſſet lege agi nec ne, pauci quondam ſciebant. faſtos enim vulgo non habebant. erant in magna potentia qui conſulebantur. à quibus etiam dies tanquam à Chaldæis petebantur. inuentus eſt ſcriba quidam Cn. Flauius, qui cornicum oculos confixerit, & ſingulis diebus ediſcendo faſtos populo poſuerit, & ab ipſis cautis iuris conſultis eorum ſapientiam compilarit. Itaque irati illi quòd ſunt veriti, ne dierum ratione peruulgata, & cognita ſine ſua opera lege poſſet agi, notas quaſdam compoſuerunt, vt omnibus in rebus ipſi intereſſent.* Quales autem hæ formulæ fuerint, in ſingulis legis Actionibus demonſtremus, exordio à Vindicatione ſumpto, quouſque ad poſtulationem actionis, ſiue iudicij veniamus.

De Vindicatione, & in Iure ceſſione. CAP. X.

SI quis ergo ſeruum, aut aliam rem corporeã ſibi vindicare volebat, is apud prætorem ita agebat. Quippe, vt inquit Boëtius ex Caio, Vindicator tenens ſeruum in Iure, ita dicebat: *hunc hominem ex iure Quiritium meum eſſe aio.* prætor autẽ interrogabat eum, vnde petebatur, an contra vindicaret, id eſt, an cõtra ſeruum illum ſuum eſſe aſſereret. eo vero tacente, aut cedente prætor ſeruum addicebat vindicanti. qui vero vindicauerat, lege egiſſe; qui ceſſerat, in iure ceſſiſſe: atque ea in Iure ceſſio dicebatur, vt ſcribit Boëtius, prætoris vero Addictio.

M *De*

De emancipatione. CAP. XI.

EMANCIPATIONEM vero, quæ fuit filiorum è propria poteſtate dimiſſio, legis itē actionibus cōprehenſam, & apud prætorem factā eſſe, teſtis eſt Modeſtinus D. de iuriſdictione. *Magiſtratus,* inquit, *apud quem legis actio eſt, & emācipare filios ſuos, & in adoptionem dare poteſt.* Paulus: *Apud magiſtratus municipales, ſi habent legis actionem, emancipari, & manumitti poteſt.* Ceterum in emancipationem & vindicatio, & mancipatio incidit. Fuit autē mancipatio, vt ſupra diximus, imaginaria quædam venditio facta hoc modo: adhibitis non minus quinque teſtibus ciuibus R. puberibus, & præterea alio eiuſdem conditionis, qui libram æneā teneret, qui appellabatur libripens. is qui mancipium accipiebat, æs tenēs ita dicebat: *Hunc ego hominem ex iure Quiritium meum eſſe aio, isq́; mihi emptus eſt hoc ære, ænea libra* deinde ære percutiebat libram, ídque æs dabat ei, à quo mancipium accipiebat, quaſi pretij loco. Qui ergo naturalis pater filium emancipare volebat, is ſecundum poſtulationem die cognitionis filium ſuū fiduciario patri emancipabat, hac verborum formula vtens, quæ vindicationem ſimul, ac mancipationem cōplectebatur: *Hunc hominem ex iure Quiritium meum eſſe aio, quoniā emptus eſt mihi hoc ære, æneaq́; libra.* Naturalis vero pater reſpondebat: *Hunc filium meum tibi mancipo.* & accepto pretio in Iure cedebat, quo facto prętor addicebat. Quoniā vero ex lege filius à patre venūdatus vſq; ad tertiā mancipationē in poteſtatem patris redibat, propterea ſecūda inde mācipatio, & in Iure ceſſio adhibebatur. cúmque iterū filius in poteſtatē patris rediiſſet, tū tertia adhibebatur hoc modo: *Ego vero hunc filiū meum tibi mancipo ea conditione vt mihi remancipes, vt inter bonos bene agi oportet, ne propter te, tuámque fidem frauder.* ac tertiū accepto pretio cedebat. & prætor tertiū addicebat. Qua re perfecta tū demū filius è poteſtate patris egreſſus putabatur. Vnde fiduciarius pater, qui dominus eius erat factus, eundē naturali patri ſine fraude remācipabat. naturalis vero filiū, quē quaſi ſeruum coēmerat, manumittebat. atque ita liber ille, id eſt, ſui iuris factus erat, vt Caius ſcripſit.

De adoptione. CAP. XII.

IAM vero adoptiones etiā apud prętorem factas ſcribit Vlpianus. *Adoptare,* inquit, *apud Iuridicū quis poteſt, quia data eſt ei lege actio.* Incidit autē in adoptionem vindicatio pariter, & mācipatio. Nempe qui adoptabat, apud prætorem, eum, quem adoptabat, tenēs ita dicebat: *Hunc hominem filium meum eſſe aio. isq́; mihi emptus eſt hoc ære.* Naturalis autem pater vſque ad tertiā mancipationem in Iure cedebat. prætor vero addicebat. Hinc Gellius libro quinto: *Adoptantur liberi, cum à parente, in cuius poteſtate ſunt, tertia mancipatione ceduntur, atque ab eo, qui adoptat, apud eum, apud quem legis actio eſt, vindicantur.* & Suetonius: *Auguſtus Caium, & Lucium adoptauit domi emptos per æs, & libram.* & Cicero de finibus: *Torquatus filium Silano in adoptionem emancipauit.* Notauit etiam Appianus, teſtibus præſentibus adoptiones apud prætorem fieri ſolitas.

De manumiſſione. CAP. XIII.

MANVMISSIONEM item inter legis actiones fuiſſe, & apud prætorem factam eſſe docet Marcianus D. de officio proconſulis. *Apud legatum proconſulis,* inquit, *nemo manumittere poteſt. omnino enim non eſt apud eum legis actio.* vbi vero die poſtulationis manumiſſio poſtulata erat, tū vero die cognitionis poſt cauſſam cognitam fiebat. & quidem hoc modo. Qui manumittere ſeruum apud prætorem volebat, eius, quem manumittere volebat, caput, aut aliud membrum tenēs ad prætorem ita dicebat: *Hunc hominem liberum eſſe volo,* & emittebat

eum

cum è manu. prætor autem vindicta, id eſt virga eiuſdem ſerui capiti impoſita ita dicebat: *Dico eum liberum eſſe more Quiritium.* Inde cõuerſus ad lictorem addebat: *Secundum tuam cauſſam, ſicuti dixi, Ecce tibi vindicta.* Tum lictor accepta à prætore vindicta caput ſerui percutiebat, faciem palma, tergúmque verberabat. Quibus actis nomen manumiſſi in Acta à ſcriba referebatur, adiecta cauſſa manumiſſionis. Hæc Boëtius in Topica, Feſtus libro XI. Valerius Probus de notis, Donatus in Adelphos, & Hermogenianus. Addit Caius D. de manumiſſis vindicta: *Non eſt omnino neceſſe pro tribunali manumittere. Itaque plerique in tranſitu ſerui manumitti ſolẽt, cum aut lauandi, aut geſtandi, aut ludorum cauſſa prodierit prætor.* Hoc modo perfecta eſt pars Iuriſdictionis, quæ per verbum Dico exprimebatur.

De poſtulatione, & datione tutoris. CAP. XIIII.

QVIN etiam tutoris poſtulatio ad legis actionem, datio ad iuriſdictionem pertinuit. auctor eſt Vlpianus, cum inquit: *Ius dicentis officium latiſsimum eſt. nam & pupillis non habentibus tutores conſtituere poteſt.* Eſt autem intelligendum, ſi neque teſtamentarius, neque legitimus tutor adeſſet, tum datum à prætore fuiſſe, eodem teſte. Vnde dicebat Verres apud Ciceronem, *pupillos, & pupillas certiſsimam eſſe prædam prætoribus.* Hoc autem cum faciebat prætor, tertiã partem Iuriſdictionis explebat, quam verbum Do continebat. atque hoc idem de conſulibus, & tribunis plebis dicimus, quorum idem ius fuiſſe accepimus.

De poſtulatione, & datione bonorum poſſeſsionis. CAP. XV.

AD hæc vero qui voluerũt, à prætore quoque bonorum poſſeſſionem poſtularũt. prætórque pro arbitrio dedit. Vnde ſcripſit idem Vlpianus eodem in loco, *Iuſdicentem bonorum poſſeſsionem dare potuiſſe.* item: *Miſtum imperium eſt, cui etiam iuriſdictio ineſt, quod in danda bonorum poſſeſsione conſiſtit.* Ceterum bonorum poſſeſſio fuit, vt diximus, ius perſequendi, retinendíve patrimonij, ſiue rei, quæ cuius, cum mortuus eſt, fuit. quod prætor aut emendandi, aut impugnandi, aut confirmandi iuris ciuilis gratia dedit. Vt enim lex XII tabularum ex teſtamento, vel ab inteſtato ad hereditatem vocauit, ſic prætor bonorum poſſeſſiones inuenit, per quas ius ciuile correxit, non ſolum in iis, qui inteſtati mortui eſſent, ſed etiam qui teſtamentum feciſſent. Nam ſi quis moriens alienum poſthumum heredẽ ſcripſiſſet, is ſi natus fuiſſet, à iure ciuili reiiciebatur, at à prætore bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas decorabatur. Si libertus patronũ pręteriiſſet, lex nullum dabat patrono aditum ad bona liberti: at prætor dabat bonorum poſſeſſionem cõtra tabulas. Item ſi quis ex teſtamento heres inſtitutus eſſet, non ſolum à iure ciuili habebat hereditatẽ, ſed etiã à prætore bonorum poſſeſſionẽ ſecundũ tabulas. Neque vero ſolum has duas bonorum poſſeſſiones prætor dedit ex teſtamento, ſed etiam octo alias ab inteſtato partim ius ciuile confirmans, partim emendans, partim reprehendens. Sunt autem hæ. primo ſuis heredibus, id eſt liberis tum emancipatis, tum ſuis ab inteſtato; ſecundo legitimis heredibus, nempe agnatis ab inteſtato ex lege XII tabularum; tertio decem perſonis, quæ manumiſſori extraneo præferrentur, nimirum filio, filiæ, fratri, ſorori, nepoti, nepti, patri, matri, auo, auiæ: quarto cognatis proximis; quinto iis, qui ex familia nempe liberti liberis tam naturalibus, quam adoptiuis, itémque vxori, quæ ipſius in manum conuenerat; ſexto liberto, patrono, patroni liberis, parentibúſq; eorũ. ſeptimo viro inteſtata vxore, & viciſſim vxori viro inteſtato, quoties deficiebat omnis parẽtũ, liberorúmve, ſeu propinquorũ legitima, vel naturalis ſucceſſio. octauo patroni cognatis inteſtato liberto.

Atque hæc quidem prætor omnino fecit: prout ſe facturum in Edicto propoſuit. Hinc Valerius libro VII: *Piſo prætor vrbanus Terentio patri exheredato bonorum defuncti filij poſſeßionem dedit, heredesq́; lege agere paſſus non eſt.*

De poſtulatione interdicti, & interdicti interpoſitione. CAP. XVI.

QVIN etiam vt poſtulatio Interdicti ad legis actionem pertinuit, ſic interpoſitio interdicti ad iuriſdictionem. Interdicta vero, vt inquit Iuſtinianus, fuerunt formulæ, atque conceptiones verborum, quibus prætor aut iubebat aliquid fieri, aut prohibebat. quod tũc maxime faciebat, cum de poſſeſſione, aut quaſi poſſeſſione inter aliquos contendebatur. Erat autem poſſeſſio rei corpore præditæ, vt domus; quaſi poſſeſſio rei corpore vacantis, vt vſusfructus. Ex quibus verbis apparet, interdicta fuiſſe decreta prætorum de iis rebus, quas iudicum cognitioni committendas non putarunt, ſed ſibi ipſis pro imperio reſeruarunt. Cum enim dictum ſit, res alias ſacras, & religioſas, alias publicas, alias priuatas fuiſſe, reliquas actiones, quæ de his incidere poterant, cognoſcendas iudicibus tradiderunt. quæ vero de vi vel facta, vel quæ fieri in his poſſet, incidiſſent, quatenus ad poſſeſſionem ferme pertinerent, ipſi decreuerunt. Decretum autem illud vocatũ eſt pręcipuo nomine Interdictum. Itaque decreta, quæ de aliis rebus interpoſita ſunt, arbitrio eorum permiſſa, hæc vero, quæ Interdicta vocata ſunt, propriis formulis ſunt concepta, & vt concepta erãt, in Edictum relata, & deinde ex Edicto, prout res popoſcit, pro tribunali pronũciata Itaque Interdictum fuit Actionis, ſiue iudicij quaſi principium. Nam, vt ſcribit Caius D. de vindicatione, is qui deſtinauit rem petere, animaduertere debuit, an aliquo interdicto poſſet nanciſci poſſeſſionem. quia longe commodius eſt, ipſum poſſidere, & aduerſarium ad onus petitoris cõpellere, quàm alio poſſidente petere. Itaque inter ceteras legis actiones recte reponitur etiã Interdicere. quod eſt non tam interdictum interponere, quod eſt pretoris, quàm interdictum poſtulare, ſiue interdicto contẽdere, quod eſt litigatoris, vt Fabius ſcripſit libro III: *Non debuiſti interdicere, ſed petere, an recte interdictum ſit, ambigitur.* id eſt non debuiſti interdicto vti, ſed actione. an recte interdicto actum ſit, ambigitur. Interdictum autem dabat prætor, cum mittebat in poſſeſſionem. Mittere autẽ in poſſeſſionem, fuiſſe à danda bonorum poſſeſſione diuerſum, & tamen partem iuriſdictionis fuiſſe, declarat Vlpianus, cum inquit, *ius dicentem & bonorum poſſeſſionem dediſſe, & in poſſeßionem miſiſſe.*

Ceterum interdicta, quæ ad ſacras, & publicas res pertinuerunt, aut fieri aliquid prohibuerũt, aut reſtitui, aut exhiberi iuſſerunt. quæ ad priuatas, aut de adipiſcenda poſſeſſione, aut de retinenda, aut de recuperanda fuerunt. De locis ſacris, & religioſis ita interdictum eſt: *Quo, quáve illi mortuũ inferre inuito te ius eſt, quominus illi eo, eáve mortuum inferre, & ibi ſepelire liceat, vim fieri veto. Quo illi ius eſt te inuito mortuum inferre, quominus illi in eo loco ſepulchrum ſine dolo malo ædificare liceat, vim fieri veto.* de liberis perſonis ita: *Quem liberum dolo malo retines, exhibeas iubeo. Qui quæve in poteſtate tua eſt, ſi is, eá ve apud te eſt, dolóve malo tuo factum eſt, quominus apud te eſſet, ita eũ, eámve exhiberi iubeo. Si Stichus in poteſtate tua eſt, quominus Mæuius eum ducere liceat, vim fieri veto.* De locis publicis: *Nequid in loco publico facias, in ve eum locum immittas, qua ex re quid illis dãni detur, præterquam quod lege, S. C. edicto, decretóve tibi conceſſum eſt, de eo quod factum erit, interdictum nõ dabo. Quo minus illi viã publicam, iterve publicum aperire, reficere liceat, dum ne ea via, idve iter deterius fiat, vim fieri veto. Nequid in flumine publico, ripáve eius facias, nequid in flumine publico, ripáve eius immittas, quo ſtatio, iterve nauigio deterior ſit, fiat.* Interdictum de adipiſcenda poſſeſsione dabatur ei, cui bonorum poſſeſsio à prætore decreta erat, in hunc modum: *Quod bonorum ex edicto meo illi poſſeßio data eſt, quod de his bonis pro herede, aut pro poſſeſſore poßides, poßiderésve, ſi nihil vſucaptum*

eſſet,

eſſet, quandoquidem dolo malo feciſti, vti deſineres poßidere, id illi reſtituas. Ceterum pro herede poſsidebat, qui putabat, ſe heredem eſſe, atq; eo animo poſsidebat; pro poſſeſſore, qui nullo iure rem hereditariã, vel etiã totã hereditatem ſciens ad ſe nõ pertinere, poſsideret. Erat autem vtile hoc interdictum ei, qui tum primum conaretur adipiſci rei poſſeſsionẽ. Itaque ſi adeptus amiſiſſet, hoc nihil iuuabatur. Retinendæ poſſeſsionis interdicta fuere duo, quæ tum vſurpabantur, cum inter eos, qui de proprietate litigare volebant, non conueniebat, vter poſsideret. vnũ ad res immobiles pertinuit; alterum ad mobiles. primũ fuit: *Vti eas ædes, quibus de agitur, nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero poßidetis, quo minus ita poßideatis, vim fieri veto.* Hoc vincebat, qui interdicti tempore poſsidebat, ſi modo nec vi, nec clã, nec precario nactus erat ab aduerſario poſſeſsionem. Secundum: *Vtrubi hic homo, quo de agitur, maiore parte huius anni fuit, quominus eum ducas, vim fieri veto.* Hoc vincebat, qui maiore parte anni ſine vitio poſſederat. Interdictum recuperandæ poſſeſsionis reddebatur eis, qui vi deiecti eſſent de poſſeſsione fundi, vel ædium. neque enim deiectio eſt de rebus mobilibus, cum in eas actio ſit vel furti, vel vi bonorum raptorum. Vis autem duplex fuit, vera, & ſimulata. Vera item duplex, armata, & ſine armis. Interdictum de vi armata fuit: *Vnde tu illum vi deieciſti, eo illum reſtituas iubeo.* Sine armis: *Vnde tu vi illum deieciſti, cum abs te nec vi, nec clam, nec precario poßideret, eò illum reſtituas, iubeo.* Simulata veram eſt imitata. eadem ciuilis, & quotidiana eſt dicta, vt poſt dicemus. Iam vero interdictorũ alia ſimplicia fuerunt, alia duplicia. Simplicia, in quibus alter actor, alter reus eſt, qualia fuerunt omnia reſtitutoria, aut exhibitoria. nã actor is eſt, qui deſiderat aut exhiberi, aut reſtitui; reus autẽ is, à quo deſideratur, vt reſtituat, aut exhibeat. Prohibitoria alia ſimplicia erant, alia duplicia. Simplicia, veluti cũ prætor prohibebat in loco ſacro, vel in flumine publico, ripáve eius aliquid fieri. nam actor eſt, qui deſiderat, ne quid fiat; reus, qui aliquid facere conatur. duplicia, veluti Vti poſsidetis, & Vtrubi. ideo vero duplicia vocabantur, quia par vtriuſque litigatoris in his conditio eſt, nec quiſquam præcipue reus, vel actor intelligitur, ſed vterque tam rei, quàm actoris partes ſuſtinet. Vſus autem interdictorũ antiquus, cum ordinaria iudicia eſſent, fuit, vt primum de poſſeſsione ageretur, & ad interdictum confugeretur, deinde dominij actio inſtitueretur. Hæc ferme Iuſtinianus in Inſtitutionibus.

De Actionibus. CAP. XVII.

EX omnibus Legis actionis partibus extrema fuit actio, ſiue iudicium, quæ vt ab actore poſtulabantur, ſic à prætore dabantur. Verum quemadmodum actionis dationem præcedit poſtulatio, ſic poſtulationem editio, editionem in ius vocatio. De quibus ſingulis dicam, ſi prius, quid ſit actio, & quotuplex, dixero. Actionem definiuit Iuſtinianus *ius perſequendi in iudicio, quod ſibi debetur*, id eſt, poteſtatem impetratam à prętore repetendæ rei, quæ ſibi debetur, apud iudices. Egregie illud quidem, ita tamen ſi intelligatur, non ius ſolum perſequendi, ſed etiam ipſam perſequutionem, Actionem appellari. Harum vero Actionum Iuſtinianus, à quo hæc ſumpſimus, ſeptem veterum attulit diuiſiones, quibus incognitis antiqua iudiciorum conſuetudo cognoſci non poteſt.

Prima divisio. Actionum aliæ in rem intentæ ſunt, aliæ in perſonam, aliæ in vtrumque. In rem, cum egerunt cum eis, qui nullo ſibi iure obligați erãt, ſed eis de aliqua re intulere litem. Vt in re corpus habente, Si Titius ſeruum, fundúmve aliquem ſuum eſſe affirmaſſet, Marcus autem poſſeſſor dominum eius ſe eſſe dixiſſet. Quod idem de rebus corpore carentibus intelligendum eſt, vt vſufructu, & ſeruitute prædiorum. In perſonam, cum egerunt cum eis, qui ſibi obligati erant, vel ex contractu, vel ex maleficio, atque intenderunt, eos dare, facere ſibi oportere. Vt ſi Titius empta aut locata domo dixiſſet, Marcum ſibi dare, facere oportere quid-

quid empti,locatíve nomine dare,facere oporteret,aut alios contractus, & maleficia nominaſſet.In perſonam autem eſt dicta, quia non certam rem repetiuerunt. neque enim dixerunt rem illam,aut illam ſibi dari oportere,ſed quidquid contractus alicuius nomine eum dare,facere oporteret,parum vnde nam ille ſatisfaceret, laborantes. Quorum verborum *Dare* quidem ad dominij tranſlationem contulerunt, *Facere* vero ad ſimplex factum, vt nauis ædificationem, ac traditionem. & vtrumque quidem ad contractus;*dare* vero tantum ad maleficia accommodarunt. In vtrumque autem intentæ ſunt,quibus & rem certam petierunt,& præſtationes perſonales ab aduerſario poſtularunt. Eæ vero fuerunt tres: Familiæ erciſcundæ, communi diuidundo,finium regundorum.Familiæ erciſcundæ fuit,quæ inter coheredes hereditatis diuidendæ cauſſa dabatur.neque enim ſolum poſtulabatur, vt hereditas diuideretur, ſed etiam vt quod eo nomine alterum alteri dare facere oporteret,præſtaretur.Communi diuidundo fuit,quæ inter eos reddebatur, qui rẽ, quàm ex alia,atq; hereditatis cauſſa,communẽ haberent,diuidi,ſimúlque,quod alterum alteri præſtari oporteret,dari fieri poſtulabant.Finium regundorũ fuit,quæ inter confines dabatur,& vt fines agrorum vicinorum dirigerentur,& ſi quid alter ex alterius agro percepiſſet,reſtitueretur.Ex his actionibus primę Vindicationes, ſecundæ Condictiones, tertiæ miſtæ ſunt appellatæ. Vindicatio dicta videtur à vi ſimulata, quam verbis petitor poſſeſſori dicis cauſſa faciebat, vt paullo poſt apparebit.Condictio vero ex eo,quia condicere erat diem, locúmque communi conſenſu indicere, quo in iudicium litigatores venirent. quod etiam ſi in Vindicatione quoque fiebat,tamen quia In rem actio propriũ ſibi nomen Vindicationis aſciuerat,in hac communi nomine Condictionis vſi ſunt. Miſtarum nomen eſt notũ.

SECVNDA DIVISIO. Actiones aliæ legitimæ dictæ,aliæ honorariæ.Legitimæ,quæ à legibus XII tabularũ proditę ſunt.Honorariæ,quæ à prętoribus in Edictis propoſitæ ſunt,vt legi deficienti opem ferrent.Legitimæ fuere,quæ in rem,& in perſonam,& in vtrumque ſunt nominatæ.Prætoriæ quædam aliæ, quæ à nominibus prætorum appellantur,Publiciana,Paulina, Seruiana Imperatoribus rerum potiẽtibus,vt creditur,cõſtitutæ,& quidem rem & ipſæ, perſonámque complexæ. quæ ex Inſtitutionibus Iuſtiniani peti poſſunt.

TERTIA DIVISIO. Actiones aliæ perſequendæ rei cauſſa ſunt inſtitutæ, aliæ pœnæ,aliæ vtriuſque.Perſequẽdæ rei fuere omnes in rem, & omnes in perſonã ex contractu natę,vt ex mutuo,ſtipulatu,empto,vendito,locato,cõducto, pro ſocio, fiduciæ,mandati,commodati,depoſiti.item quædam ex maleficiis,vt furtiua condictio,quæ vna eſt ex prętoriis,quæ ex delicto naſcuntur. Pœnæ, vt actio furti.ſiue enim de manifeſto quadrupli ageretur, ſiue dę nec manifeſto dupli, de ſola pœna agebatur.nam ipſam rem aut Vindicatione, aut furtiua condictione dominus rei perſequebatur.Item in actione Iniuriæ. Miſtæ, quæ ſimul & rem,& perſonam perſequebantur. vt actio vi bonorum raptorum, quæ rem raptam ſimul cum pœna tripli perſequebatur. & actio damni iniuria dati lege Aquillia, non ſolum ſi aduerſus inficiantem daretur,ſed etiam,ſi quanti plurimi æſtimatio peteretur.

QVARTA DIVISIO. Actiones aliæ in ſimplum conceptæ ſunt, aliæ in duplum,aliæ in triplum,aliæ in quadruplum. In ſimplum, ex ſtipulatu ,mutuo, empto,locato,vendito,cõducto,mandato,& aliis.In duplũ furti nec manifeſti, damni iniuria,depoſiti ex quibuſdam cauſſis,ſerui corrupti.In triplum rapinæ.In quadruplum,furti manifeſti,de eo,quod metus cauſſa, de pecunia data ad calumniãdum. Actio vero damni iniuria in inficiantem dabatur, in duplum, in confitentem in ſimplum.

QVINTA DIVISIO. Actionum aliis ſolidum, id eſt totum id, quod debebatur, exigebatur,aliis pars ſola. Eiuſmodi fuit actio de peculio filij, de dote, quæ mulieri diuortio facto ad dotem exigendam aduerſus maritum dabatur, item actiones, quæ aduerſus parentem, patronum, ſocium, & eum, qui quid donauit,

concedeban

concedebantur. nam omnes id tantum, quod facere poſſent, damnabantur. item Actio in debitorē, qui bonis ceſſiſſet, & poſtea mediocres fortunas adeptus eſſet.

Sexta divisio. Actiones quædam natæ ſunt ex contractibus, & maleficiis dominorum, & patrum familias, quædam ex contractibus, & maleficiis ſeruorum, & filiorum familias. De primis dictum eſt. De reliquis nunc dicendum. Ex contractibus ſeruorum hoc modo. Serui aut cōſenſu dominorum negotiati ſunt, aut ſine conſenſu eorum. ſi conſenſu, actiones quattuor emanarunt: Quod iuſſu, Exercitoria, Inſtitoria, Tributoria. Quod iuſſu data eſt in eum, cuius ſeruus cum aliquo iuſſu ipſius contraxit. Nam qui cum ſeruo iuſſu domini contrahebat, non ſerui, ſed ipſius domini ſequi fidem videbatur. Exercitoria dabatur in exercitorem, qui ſeruum naui præpoſuiſſet, de eo, quod cum eo ſeruo illius rei cauſſa geſtum fuiſſet. Exercitor autem erat, ad quem quotidianus nauis quæſtus redibat. Seruus autem, quem naui præficiebat, magiſter dicebatur. Inſtitoria dabatur in eum, qui ſeruum inſtitorem tabernæ præfecerat, de eo, quod cum eo ſeruo eius rei cauſſa geſtum eſſet. Erat autem inſtitor, qui alicui negotiationi præficiebatur. Tributoria dabatur in dominum, quo ſciente vnà cum ſeruo in merce peculiari contractum erat, niſi res æquabiliter inter creditores partitus eſſet, nimirum vt alia tributio fiat. Merx peculiaris erat, in qua ſeruus ſuo nomine domini conſenſu ita negotiabatur, vt eius quæſtus ad ipſum pertineret. Sin autem ſine conſenſu negotiati ſunt, actiones duæ prodierunt, de in rem verſo, & de peculio. Actio de in rem verſo dabatur in dominum, ſine cuius voluntate ſeruus contraxit. vt quod in rem domini verſum eſt, ſolidum præſtet, reliquum ex peculij iuribus diſſoluat. In rem domini verſum dicebatur, quodcunque domini facultates aliqua ex parte amplificarat, dum modo neceſſarius ſumptus ille fuiſſet. Actio de peculio dabatur aduerſus dominum ex ſerui contractu, quatenus in peculio erat. In peculio id eſſe dicebatur, quod deductis iis, quæ domino familiæve debebātur, ſupererat. Eadem vero patrum & filiorum familias ratio fuit, atque dominorum, & ſeruorum. Ex maleficiis porro ſeruorum Noxales actiones natæ ſunt, dictæ, quia delicta eorum Noxæ vocatæ. Noxalis autem actionis natura fuit, vt dominus ea damnatus vel litis æſtimationem perſolueret, vel ſi vellet, ſeruum ipſum noxæ dederet. Seruo autem noxæ dedito, dominium ſtatim ab ipſo domino in actorem transferebatur. Quod ſi poſt admiſſam noxam dominus mutaretur, noxa in nouum dominū dabatur; ſi ſeruus manumitteretur, in ipſum ſeruum. Quod idem de noxis etiam filiorum familias eſt intelligendum. Quin etiam noxalis actio fuit de pauperie, id eſt de damno dato à quadrupede. In his ſi damnum à quadrupede manſueta erat, vt equo calcitroſo, & boue cornupeta, noxalis actio dabatur lege XII tabularum; ſi à fera, edicto ædilium cautum erat, vt ob vulnus homini libero illatum actio in bonum, & æquum daretur; ob cetera damna in duplum.

Septima divisio. Actiones aliæ ſtricti iuris fuerunt, aliæ bonæ fidei, aliæ arbitrariæ. Bonæ fidei, in quibus libera poteſtas permittebatur iudici ex æquo, & bono æſtimandi, quantū actori reſtitui oporteret. in quo & illud cōtinebatur, vt ſi quid inuicem præſtare actorem oporteret, eo compēſato in reliquum is, quo cum agebatur, condemnaretur. Hæ vero fuerunt, empti, venditi, locati, conducti, mandati, fiduciæ, pro ſocio, negotiorum geſtorum, tutelæ, familiæ erciſcūdæ, communi diuidundo, depoſiti, commodati, pignoraticia, præſcriptis verbis, tam quæ de æſtimato, quàm quæ de permutatione competebat, & rei vxoriæ actio. Arbitrariæ quæ ex arbitrio iudicis pendebant, in quibus niſi arbitrio iudicis, is quo cum agebatur, actori ſatisfaceret, veluti rem reſtitueret, vel exhiberet, vel ſolueret, vel noxali cauſſa ſeruum dederet, condemnabatur. & fuerunt tam in rem, quàm in perſonam. In rem *quædam prætoriæ:* in perſonam, *Quod metus cauſſa, Quod dolo malo factum. Cum id, quod certo loco promiſſum erat, petebatur*, & *Actio ad exhibendum.* In his enim omnibus permiſſum erat iudici ex æquo, & bono ſecundum cuiuſque

rei, de qua agebatur, naturam æſtimare, quemadmodum actori ſatisfieri oporteret. Præter has reliquæ ſtricti iuris dictæ.

HAE fere antiquæ actiones fuere. Ex quibus qui ius ſuum perſequi iudicio voluerunt, aliquam neceſſario arripuerũt, eámque à prætore poſtularunt. Quoniam autem actio ius erat perſequendi in iudicio, quod ſibi debebatur, qui actionem poſtulauit, nihil aliud poſtulauit, quàm ius perſequendi in iudicio quod ſibi deberetur, aut quod ſuum eſſet. Id autem erat, iudicium, aut iudicem in eam rem, de qua lis erat, poſtulare, vt re cognita, & iudicata ius vterque ſuum adipiſceretur. Iudicem autem dare præcipuum fuit ius dicentis officium. Vnde ſcripſit Vlpianus: *Ius dicentis officium latiſsimum eſt. nam & bonorum poſſeſsionem dare poteſt, & in poſſeſsionem mittere, pupillis non habentibus tutores conſtituere, iudices litigantibus dare.* & alio libro: *Iuriſdictio eſt etiam iudicis dandi licentia.* id eſt qui ius dicit præter ſuperiora iura etiam iudices dandi ius habet. Hinc illa ſunt prope tranſlatitia in Edictis prætorum: *De ea re iudicium dabo. De ea re iudicium non dabo.* Cognitis actionibus deinceps, vt propoſuimus, dicamus de vocatione in ius, quæ editionem, & poſtulationem actionis præceſſit.

De in ius vocatione. CAP. XVIII.

QVI vero petere in animo habebat, aut alia ratione alicui litem, ſiue actionem intendere, antequam in ius adiret, per amicos intra parietes, quid proficere poſſet, experiebatur. Huius rei auctor eſt Liuius libro quarto: *Cum res peragi intra parietes nequiuiſſet, ventum in ius eſt.* & Cicero pro Quinctio: *Non ne ſi quid in controuerſiam veniret, aut intra parietes, aut ſummo iure experiretur?* & pro Cæcina: *Ea iudicia, quæ diſtrahendarũ controuerſiarum cauſſa reperta ſunt, perſæpe diſceptatore domeſtico diſceptantur.* Vbi vero res ita conuenire non poterat, tum die poſtulationum petitor eum vnde petebatur, in ius vocabat. Erat autem in Ius vocare, vt Paulus definit, *in Ius experiundi cauſſa vocare.* Non omnes tamen vocari poterant. Indicat Edictum prætoris: *Parentem, patronum, patronam, liberos, parentesq; patroni, & patronæ in Ius ſine meo permiſſu ne quis vocet.* Item: *Magiſtratus, pontifex, dum ſacra facit, & qui vxorem ducunt, in Ius vocari non poſſunt.* Vocabat autem hoc modo. Qui petebat eum, vnde petebatur, conueniebat, atque, vt ſe in ius ſequeretur, admonebat. Si is ſequi noluiſſet, eum in Ius educebat, ſiue rapiebat. verum ne iniuriam facere videretur, ante aliquem eius actionis teſtem faciebat. capta ſcilicet hominis forte interuenietis, aut præſentis auricula rogabat eum his verbis: *Licet ne anteſtari?* id eſt, poſſum ne teſtem ſumere? ſi reſpondebat, *Licet,* tum aduerſarium fruſtrantem, aut fugientem iniecta manu ad prætorem trahebat. atque hoc faciebat auctoritate XII tabularum. Sic enim in iis erat: *Si in ius vocet, atque eat. Ni ſtatim eat, encapito anteſtari. Si caluitur, pedemve ſtruit, manum endo iacito.* Fragmēta huius legis ſunt apud Ciceronē in primo de Legibus, apud Gellium libro x, & apud Porphyrionem, & Acronem, & Feſtum. In qua lege *Atque eat,* ſignificat ſtatim eat. quia Gellius ſcribit: *Iubet lex, ciuem in ius vocatum ilico nulla interpoſita mora vocantem* ſequi. *Caluitur* autē eſt, fruſtratur. *Pedem ſtruit,* aut retrorſus it, aut fugit, aut gradũ auget, aut minuit. *Manũ endo iacito* eſt manũ iniicito, & per vim in Ius rapito, vt exponit Feſtus, & alij. Hanc autem cõſuetudinem expreſſit Plautus in Perſa his verbis: *Age ambula in ius leno.* D. *Quid me in ius vocas?* S. *Illic dicā apud prætorem. Sed ego in ius voco.* D. *Non ne anteſtaris?* S. *Tua ne ego cauſſa carnifex cuiquam mortali libero aureis atteram?* & Horatius in Satyra IX: *Caſu venit obuius illi Aduerſarius, & quo tu turpiſsime magna Exclamat voce, & Licet anteſtari? ego vero Oppono auriculam, rapit in ius.* Idem Acro, & Porphyrio hunc locum exponentes. Hinc Liuius libro III: *Marcus Virginiæ venienti in forum*

rum manum iniecit ſeq́uiq; ſe iubebat, vocat in Ius auctoribus qui aderant, vt ſequeretur. Et Plinius in Panegyrico ad Traianum: *Dicitur procuratori tuo: in ius veni, ſequere ad tribunal.* Vnde & in Edicto erat: *Qui retanda flumina publice habent, ſi quis eorum ad me eductus fuerit* & Varro apud Gellium libro XIII: *M. Læuinus ædilis curulis à priuato ad prætorem in ius eductus eſt.*

NEMINEM vero de domo ſua in Ius vocari licuiſſe, partim ex oratione pro domo, & pro Vatinio cognoſcitur, partim etiam Caius annotauit ad legē XII tabularum, D. de in Ius vocando. *Plerique*, inquit, *putauerunt, nullum de domo ſua in ius vocari licere, quia domus tutiſsimum cuique refugium, ac receptaculum ſit, eúmq;, qui inde in ius vocaret, vim videri inferre.* & Paulus: *Et ſi qui domi eſt interdum vocari in ius poteſt, tamen de domo ſua nemo extrahi debet.*

QVOD ſi ille, qui vocabatur, imbecilla valetudine eſſet, tum qui vocabat iumentum, currumve dare cogebatur à lege in hunc modum loquente: *Si in ius vocato morbus, æuitásque vitium eſſet, qui in ius vocabit, iumentum dato; ſi nolet, arceram ne ſternito.* Quæ verba exponens Gellius libro XX inquit, *morbum* in hac lege non febriculoſum, atq; nimium grauem intelligi, ſed vitium aliquod imbecillitatis, atque inualentiæ. *iumentum* porro ſignificare non id ſolum, quod tum dicebatur, ſed vectabulum etiam, quod adiunctis pecoribus trahebatur. *Arceram* autem vocatum plauſtrum tectum vndique, & munitum, quaſi arca quædam veſtimentis inſtrata, qua nimis ægri, aut ſenes portari cubantes ſolebant. Hac de cauſſa in Rhetoricis ad Herennium ſcriptum eſt: *Vt maior annis ſexaginta, & cui morbus cauſſa eſſet, cognitorem daret.*

Quod ſi is, vnde petebatur, latitaret ita, vt nullam ſecum agendi poteſtatem faceret, cum de domo extrahi non poſſet, actor prætoris auxilium implorabat, atq; reum euocari iubebat edicto. Edictum vero ad ipſius latitantis ædes ponebatur cum ſolemni vicinorum teſtatione. Si autem euocationi primæ non pareret, neq; defenderetur, prætor ſecundam decernens in bona petitorem mittebat, & niſi euocatione tertia ad ſui defenſionem veniſſet, altero decreto bona eius poſſideri, proſcribi, ac diſtrahi iubebat. Itaque in Edicto prætorio erat: *Qui fraudationis cauſſa latitauerit, ſi boni viri arbitratu non defendetur, eius bona poſsideri, vendique iubebo.* Venditio tamen non ſtatim fiebat, ſed poſtquam bona per triginta dies poſſeſſa eſſent, tum vero iterum qui ſe creditores eſſe dicebant, ſi plures eſſent, prætorem adibant, petebántque, vt ſibi liceret, vnum ex corpore ſuo conſtituere, qui debitoris bona auctioni ſubiiceret. is conſtitutus dicebatur magiſter. & poſt id temporis proſcriptio fiebat in celeberrimis totius vrbis locis: ita ille debitor noſter in eiuſmodi cauſſa eſt, vt bona eius diuendi debeant. nos creditores patrimonium eius diſtrahimus. quicunque emere volet, adeſto. Inde poſt aliquot dies, tertium iam prætorem adibant, poſtulantes, vt ſibi liceret, legem bonorum venditorum facere, atque inde ita præſcribebant: Hæc quicunque emerit, creditoribus in dimidiam partem eorum, quæ ipſis debentur, reſpondere debet, ſic vt cui aurei centum debentur, accipiat quinquaginta. Et certo tempore elapſo emptori patrimonium addicebatur. Et vocabatur is, qui emerat Bonorum emptor, actionéſque omnes à debitore in bonorum emptorem transferebantur, & conueniebatur non aliter, ac bonorum poſſeſſor. ſiquidem vterque ſucceſſor prætorius erat. Hæc latiſſime Theophilus in tertio Inſtitutionum, breuius Cicero in Quintiana. Atque hæc quidem in XII. Edictum inde prætoris legem correxiſſe videtur, & cauiſſe, vt ſi quis in Ius ſequi nollet, ſatisdaret, fore, vt ſe in Iure ſiſteret. Vnde titulus eſt in Pandectis ex Edicto ſumptus: *In Ius vocatus aut eat, aut ſatiſdet.*

De editione Actionis. CAP. XIX.

VBI vero vocatus in ius venerat, actor impetrata loquendi poteſtate actionem ei edebat, qua aduerſus eum vti volebat. Erat enim ita comparatum, vt qui peteret non vnam, ſed multas actiones haberet, id eſt multis modis ius ſuum perſequi poſſet. Hoc multis verbis docet Cicero pro Cæcina dicẽs: *Si quis domum rediens ab armatis hominibus primo aditu, veſtibulóq; ædium ſuarum prohibitus ſit, eum non ſolum iniuriarum, ſed etiam de vi litem intendere poſſe.* Scribit etiã Theophilus inſtitutionum libro IIII, dominum occiſi ſerui & priuato iudicio agere poſſe ex lege Aquilia, & damnum ſibi illatum perſequi, & publici criminis reum facere ex lege Cornelia de ſicariis. In iiſdem etiam Inſtitutionibus docet Iuſtinianus, in furem triplicem actionem intendi potuiſſe, Vindicationis, Furtiuæ condictionis, & Pœnæ. Poſſumus etiam addere, ſi quid per vim alteri ſit ablatum, in eum, qui abſtulerit, multas actiones futuras; Rapinæ, Damni, Iniuriæ. Cum igitur ita eſſet, actor ex multis actionibus aliquam eligebat. *Non enim*, vt inquit ibi Cicero *prætor, qui iudicia dat, petitori præſtituit, qua actione illum vti velit, ſed actor ipſe deligit.* Quam vero elegerat, eam in ius vocato reo edebat, prout ille ſignificauit apud Plautum: *Cur me in ius vocas? Illic dicam apud prætorem.* itémque inſtrumenta, & rationes, & omnino omnia, quæ ad iudicem editurus eſſet. Hoc ſcripſit Vlpianus D. de edendo. *Qua quiſque*, inquit, *ratione agere volet, eã edere debet. nam æquiſſimum videtur, eum, qui acturus eſt, edere actionem, vt proinde ſciat reus, vtrum cedere, an contendere vltra debeat, & ſi contendendum putat, veniat inſtructus ad agendum cognita actione, qua conueniatur. Edere eſt etiam copiam deſcribendi facere, vel in libello complecti, & dare, vel dictare. Eum quoque edere Labeo ait, qui producat aduerſarium ſuum ad album, & demonſtret, quod dictaturus eſt, vel id dicendo, quo vti velit. Editiones ſine die, & conſule fieri debent, ne quid excogitetur è die, & conſule & prælato die fiat. Diem autem, & conſulem excepit prætor, quo inſtrumentum conſcriptum eſt, non in quem ſolutio concepta eſt. nam dies ſolutionis ſicuti ſumma pars eſt ſtipulationis.* In eodem etiam titulo de edendis rationibus, aliiſque rebus ad actionem pertinentibus ſcriptum eſt, quæ, quia ſunt in promptu, huc transferre, non libet. Huius editionis mentio eſt in Verrem quarta: *Apronius in Iure apud Verrem prætorem Agyrinenſibus in Ius vocatis dixit, eos contra edictum prætoris feciſſe. illi quæſiuerunt, quid? ille reſpondit, ſe ad recuperatores dicturum. quæſiuerunt rurſus, Quæ in verba Verres daret Recuperatores? Verres reſpondit: Si paret, aduerſus edictum feciſſe, quæ in iudicio dicturum eſſe dicebat Apronius.* Ea verba iniqua fuiſſe inquit Cicero. *Nam quantum Apronius edidiſſet deberi, tantum ex edicto dandum fuiſſe.*

De poſtulatione actionis ſiue iudicij. CAP. XX.

EDITA inde actione, qua vſurus erat, actor poſtulabat eam à prætore, id eſt petebat, vt ſibi in aduerſarium liceret intendere. Hoc voluit Vlpianus D. de edendo, cum ſcripſit: *Poſtulare eſt deſiderium ſuum in iure apud eum, qui iuriſdictioni præeſt, exponere, vel alterius deſiderio contradicere. Prætor autem quoſdam in totum prohibuit poſtulare; quibuſdam pro ſe permiſit; quibuſdam & pro ſe, & pro certis perſonis. prohibuit infames; procuratores autẽ, & defenſores, vt qui aliena negotia mandato domini adminiſtrarent, & actionem intendere, & ſuſcipere paſſus eſt.* Itaque in edicto hæc erant: *Cuius nomine quis actionem ſibi dari poſtulauerit, is eum boni viri arbitratu defendat.* Item: *Procuratorem ad litem ſuſcipiendam datum, pro quo conſentiente iudicatum ſolui dominus expoſuit, iudicium cogã accipere.* Item:

Qui

Qui lege, plebiſcito, ſenatuſconſulto, edicto, decreto niſi pro certis perſonis poſtulare prohibentur, ſi pro alio, quàm pro quo licebat, in Iure apud me ne poſtulent, nempe parēte, patrono, patrona, liberis, parentibuſq; patroni, & patronæ, liberis ſuis, fratre, ſorore, vxore, ſocero, genero, nuru, vitrico, nouerca, priuigno, priuigna, pupillo, pupilla, furioſo, furioſa, fatuo, fatua. Neq; vero ſolum actor actionem poſtulauit, ſed reus aduocatum. Vnde in eodem Edicto fuit: *Si non habebunt aduocatum, ego dabo.* Fuit autem aduocatus, teſte Aſconio, iuriſconſultus, qui patrono ius ſuggeſſit, aut reo præſentiam ſuam commodauit.

Actione inde aduerſario edita, eáq; à prætore poſt poſtulationem impetrata, tum actor certa verborum concepta formula vadabatur reum. id eſt vades, ſiue ſponſores petebat, fore, vt certo die, is plerunque perendinus erat, ſe in Iure ſiſteret. Vas autem, teſte Varrone, fuit, qui pro altero vadimoniū promiſit. Pro Quinctio: *Vadari vis, promittit.* Quamobrem quæ ratio vadandi, & vadimonij fuerit, eſt agendum. In primis igitur de quocunque ſponſore in vniuerſum illud erat ſcriptum in Lege: *Aſſiduo vindex aſſiduus eſto. proletario ciui cuicunque volet, vindex eſto.* Vbi Gellius libro XVI: *Aſſiduum* locupletem interpretatur. Nam *proletarius* erat, qui non amplius, quàm mille quingentum æris in cenſum deferebat. *Vindex* autem pro ſponſore erat poſitus. In Edicto vero ita ſcriptum erat: *Si quis parentem, patronum, patronam, liberos, aut parentes patronæ, liberoſve ſuos, eúmque, quem in poteſtate habebit vel vxorem, vel nurum in iudicium vocabit, qualiſcunque fideiuſſor accipiatur, iudicio ſiſtendi cauſſa.* Vadimonium porro adhibito iuriſconſulto concipiebatur. Cicero ad fratrem: *Negat Cæſar, in tanta multitudine eorum, qui vna eſſent, quenquam fuiſſe, qui vadimonium concipere poſſet.* Vt autem qui prouocabat, vadari, ſic qui prouocabatur, vadimonium promittere dicebatur. Liuius libro XXXIII: *Prætores, quorum iuriſdictio erat, tribunalia ad Piſcinam publicā poſuerunt, eóque vadimonia fieri iuſſerunt.* Plautus in Aulularia: *Homo ad prætorem plorabundus deuenit. Ibi infit poſtulare plorans, eiulans, vt liceret. Miluium vadarier.* Gellius libro VII: *Rogauit quidem Scipionem de more, in quem diem, locúmque vadimonium promitti iuberet. Tum Scipio, Perendiè, inquit, ſe ſiſtant in illo loco.* Concepto inde vadimonio, & ſponſoribus acceptis è Iure diſcedebatur. Accidit autem, & quidem ſæpe, vt prætores deinde ex voluntate litigatorum vadimonia in alios dies perendinos differrent. oſtendit hoc Liuius epitoma libri LXXXVI: *Sylla ex fiducia iam certæ victoriæ litigatores, à quibus adibatur, vadimonium Romam differre iuſſit.* Cicero ad Atticum libro II: *Hominem ire cupiebam, non mehercule vt differrem cum illo vadimonium, nam mira ſum alacritate ad litigandum.* & pro Quinctio: *Qui quo tempore rem male agere cœpit, differendis vadimonijs tempus omne conſumpſit.* Iuuenalis Satyra III. *Differt vadimonia prætor.*

Interea vero dum res in vadimonio fuit, reus cognita actione, aut actor ſine iudicio ceſſit, aut ſe ad contendēdum parauit. Si ceſſit, rem aut pacto, aut tranſactione compoſuit. Auctor eſt Vlpianus D. de tranſactionibus: *Qui tranſigebat,* inquit, *de re dubia, atque incerta, neque finita tranſigebat. qui paciſcebatur, donationis cauſſa rem certam, & indubitatam liberalitate remittebat.* Hinc Cicero pro Q. Roſcio: *Cum de ſua parte Roſcius tranſegit cum Flauio, actionem ſibi ſuam reliquit, an non?* & in Verrem III: *Cum Rabirio tutore, quod erat vix ſeſtertium ſexaginta millium tranſigunt ſeſtertium ducentis millibus.* Hinc erat in Edicto: *Pacta, conuenta, quæ neque dolo malo, neque aduerſus leges, plebiſcita, ſenatuſconſulta, edicta, decreta principum, neque quo fraus eorum cuiquam fiat, facta erant, ſeruabo.* Quod ad omnes pactiones, tranſactionéſque traductum eſt.

De

De intentione actionis, ſiue litis. CAP. XXI.

TERTIO inde die, qui dies cognitionibus erat dicatus, & comperendinus appellabatur, prætor actiones editas ac poſtulatas ex tabulis ordine recitari, atque actores, reóſque citari per accenſum iubebat, vt iudicia actionibus eorum cognoſcendis daret. Quorum illud Macrobius vocauit, *dicere vadimonia*, hoc *addicere iudicia*, cum ſcripſit: *Comperendini dies fuerunt, quibus vadimonia dicere, & iudicia addicere licebat.* Si vero litigatores ad vadimonium die conſtituto non accurriſſent, litem amittebant. Suetonius in Caligula: *Comprehendit meritoria vehicula adeo vt litigatorum plerique, quòd occurrere abſentes ad vadimonium non poſſent, cauſſa caderent.* & Horatius: *Ventum erat ad Veſtæ, & caſu tunc reſpondere vadato Debebat, quod ni feciſſet, perdere litem.* Præcipue vero reus ſi vadimonium deſeruiſſet, quod promiſerat, perdebat litem, quia prætor poſtulante actore, ex edicto bona eius poſſideri iubebat, & ſi XXX dies poſſeſſa eſſent neque ille ſe defendiſſet, vendi iubebat eo modo, quo ſupra demonſtratũ eſt. In Edicto enim ſic ſcripſerat: *In bona eius, qui iudicij cauſſa fideiuſſores dederit, ſi neque poteſtatem ſui faciat, neque defendatur, iri iubebo.* Scribit etiam Cicero, cum Quintius vadimonium miſſum feciſſet, prætorem ex edicto bona eius poſſideri iuſſiſſe.

Si autem vterque occurriſſet, tum ſe ſtitiſſe dicebantur. Cicero: *Teſtificantur iſti, Quintium non ſtitiſſe, ſe ſtitiſſe.* Ac tum prior reus ita agebat: *Vbi tu es, qui me vadatus es? vbi tu es, qui me citaſti? ecce ego me tibi ſiſto, tu contra & te mihi ſiſte.* procedente autem actore rogabat, *Quid ais?* Reſpõdebat actor, *Aio*, exempli gratia, *fundum, quẽ poßides meum eſſe; Aio te mihi dare, facere oportere,* prout natura actionis poſtulabat, quam ille intendere volebat. Docet hoc Plautus in Curculione, vbi ita eſt: *Vbi tu es, qui me conuadatus Venerijs vadimonijs, Vbi tu es, qui me libello Venerio citaſti? Ecce me. Siſto ego tibi me, & te mihi contra vt ſiſtas, ſuadeo.* Reliqua vero liquent ex ſolemni formula intentionis: *Aio te.* Neque enim intendens dixiſſet, *Aio te*, niſi rogatus eſſet, *Quid ais?* Ceterum reſponſio actoris ipſam complexa eſt intentionem actionis. Singulæ autem actionũ intentiones propriis formulis incluſæ fuerunt. quæ à pontificibus ſcriptæ quondam, deinde à iuriſperitis compoſitæ fuerant, à quibus qui receſſit, cauſſa cecidit, vt Cicero ſignificat in primo de oratore, vbi duorum aduocatorum inſignem in poſtulãdo iuris irridet inſcitiam. Vnde dixit item pro Q. Roſcio: *Sunt iura, ſunt formulæ de omnibus rebus conſtitutæ, ne quis aut in genere iniuriæ, aut in ratione actionis errare poßit.* Has vero formulas in ſingulis Actionibus, cuiuſmodi fuerint, demonſtrare longum eſſet, & propter ſimilitudinem ipſarum inter ſe moleſtum, ac prope putidum, in principibus autem præterire vix ſine inſigni huius doctrinæ detrimento licet. Itaque initio ducto à Vindicatione, quid in paucis obſeruatum ſit, videamus.

ACTIO VINDICATIONIS fuit duplex, vna poſſeſſionis, altera dominij. Poſſeſſio vſum rei hoc loco ſignificat, vt ædium, aut fundi, eáque proprie *Vindiciæ* nominatur. Qui vero litem de dominio rei intendere volebat, quæ dicebatur, vt ſcripſi, *Vindicatio*, ſi cuius vindiciæ, id eſt poſſeſſio eſſe deberet, certum fuiſſet, is, qui poſſeſſione carebat, actionem ſtatim poſſeſſori de dominio intendebat. Sin autem incertæ fuere vindiciæ, primũ de vindiciis, deinde de dominio agebat. *Neque enim*, vt inquit Iuſtinianus, *aliter inſtitui, aut expediri lis de dominio potuit, quàm ſi alter petitor, alter poſſeſſor eſſet. quia etiam ſi eius res non eſſet, qui poßideret, ſi modo actor non poſſet ſuam eſſe probare, remanebat in ſuo loco poſſeßio. aut quia vbi non conſtabat, vter poſſeſſor eſſet, actio à petitore de dominio inſtitui non poterat. quia ciuilis, & naturalis ratio poſceret, vt alius poßideret, alius à poßidente peteret.* Oſtendamus autem primum, quo modo Vindiciæ poſtulatæ ſint, deinde poſſeſſore conſtituto, qua ratione lis ei de dominio ſit illata.

Cum

Cum ergo incerta eſſet poſſeſſio, ij, quorum intererat, poſtularũt à prætore interdictum de poſſeſſione, aut quaſi poſſeſſione, nempe aut de adipiſcenda poſſeſſione, aut de retinenda, aut de recuperanda. Interdictum de adipiſcenda poſſeſſione reddebatur, vt ſcripſi, ei, cui bonorum poſſeſſio à prætore ex edicto data fuerat. Interdictum de retinenda eis, qui de proprietate litigaturi erant, neque vter poſſideret, inter eos conueniebat. De recuperanda iis, qui vi ex aliquo loco deiecti erãt. Vis autem hæc fuit, vt dixi, duplex, vera, & ſimulata. Vera vis appellata, cum armatis, aut inermibus hominibus coactis aliquis ex loco deiectus erat. Vis ſimulata fuit veræ vis imitatio, quoties dicis cauſſa alter alteri in Iure manum conſerendo vim attulit, & verbis vindicauit, ſeu vindicias poſtulauit. In ſeruo quidem manus conſertio facta eſt in hunc modum. Qui ſerui poſſeſſionem petebat, tenens ſeruum in Iure apud prætorem ita vindicabat, id eſt poſſeſſionem per ſimulatam vim poſtulabat. Quippe roganti reo, *Quid ais?* reſpondebat: *Hunc hominem ex iure Quiritiũ meum eſſe aio, eiusq; vindicias mihi dari poſtulo.* Si ille alter taceret, aut cederet, prætor ſeruum addicebat vindicanti, id eſt poſſeſſionem decernebat poſtulanti vſque ad exitum iudicij de dominio inſtituendi. Sin autem ille contra vindicaret, tum & ipſe ſeruum eundem corripiens, & quaſi de manu vindicantis abſtrahens dicebat: *Et ego hunc hominem meum eſſe aio, eiusq; vindicias mihi conſeruari poſtulo.* Tum prætor interdicebat: *Qui nec vi, nec clam, nec precario poßidet, ei vindicias do.*

In fundo autem, aut domo manus conſertio facta eſt in hunc modum. Stantes in iure litigatores petitor eum, vnde petebatur, ex Iure manu conſertum vocabat, ita dicens: *Fundus, qui eſt in agro, qui Sabinus vocatur, meus eſt. eum ego ex iure Quiritium meum eſſe aio. Inde ibi ego te ex Iure manu conſertum voco.* Ille vero, niſi ceſſiſſet, reſpondebat: *Vnde tu me ex Iure manu conſertum vocaſti, inde ibi ego te reuoco.* Tum prætor dicebat vtriſque: *Superſtitibus præſentibus: Iſtam viam dico. Inite viam.* Præſto aderat ſapiens, qui inire viam doceret: *Redite viam.* Eodem duce redibant. In agro vero manum cõſerebant. Atque hæc quidem Cicero pro Murena. Vnde etiam Feſtus. *Superſtites teſtes ſignificat, cuius rei teſtimonium eſt, quòd ſuperſtitibus præſentibus ij, inter quos controuerſia eſt, vindicias ſumere iubentur.* Hic Vindiciæ non poſſeſſio eſt, ſed res, aut particula rei, cuius poſſeſſio poſtulabatur. Hoc vero totum expoſuit Gellius libro x x ſcribens: *Ex iure manu conſertum verba ſunt ex antiquis actionibus, quæ cum lege agitur, & vindiciæ contenduntur, dici nunc quoque apud prætorem ſolent. Manum conſerere. Nam qua de re diſceptabatur in re præſenti, ſiue ager, ſiue aliud quid eſt, in ea re ſolemnibus verbis vindicia, id eſt cõſertio manus in re, atque in loco præſenti apud prætorem ex* x I I *tabulis fiebat in quibus ita ſcriptum eſt: Si qui in Iure manum conſerunt. Sed poſtquam prætores propagatis Italiæ finibus datis iuriſdictionibus occupati proficiſci vindiciarum dicendarum cauſſa longinquas in res grauabantur, inſtitutum eſt contra* x I I *tabulas tacito conſenſu, vt litigãtes non in Iure apud prætorem manum conſererent, ſed ex Iure manu conſertum vocarent. id eſt alter alterum ex Iure ad conſerendam manum in rem, de qua ageretur, vocaret: atque profecti ſimul in agrum, de quo litigabatur, terræ aliquid ex eo, vti vnam glebã ad prætorem deferrent, & in ea gleba tanquàm in toto agro vindicarẽt.* Hæc Gellius. In eandem ſententiam dixit Feſtus ex Cincio: *Vindiciæ olim dicebãtur, quæ ex fundo ſumptæ in Ius allatæ erant.* His autem vindiciis, id eſt hac gleba, ſiue feſtuca in Ius allatis actor, qui deiectus erat, eas tenens dicebat: *Hunc fundum, ſiue hanc domum meam eſſe aio ex Iure Quiritium, eoq; reſtitui, vnde deiectus ſum, poſtulo.* Tum prætor: *Vnde tu illum deieciſti, cum nec vi, nec clam, nec precario poßideret, eo illum reſtituas iubeo.* Reſtituebat, ſi modo illum nec vi, nec clam, nec precario poſſediſſe cõſtaret. Gellius hanc vim ciuilem & feſtucariam vocat, quippe quæ verbo, non manu armata facta eſſet, & ſimulate ad poſſeſſorem conſtituendum ſuſcepta eſſet. atque hæc quidem ex x I I tabulis ſumpta eſt.

Altera vis ſimulata fuit, quæ non à lege, ſed à moribus emanauit. Quippe qui

poſſeſſionem recuperare volebat,poſſeſſori certum diem conſtituebat,quo in rem præſentem veniretur,vt in fundo,quo de agebatur,moribus vis,& deductio fieret. Hoc modo Cæcina apud Ciceronem agere cum Æbutio poſſeſſore voluit. verũ ab eo in fundum ingredi vera vi, non moribus prohibitus Interdictum Vnde vi poſtulauit, vt ille, qui veram vim paſſus eſſet. Verba Ciceronis ſunt hæc: *Placuit Cæcinæ de amicorum ſententia conſtituere,quo die in rem præſentem veniretur, vt de fundo Cæcina moribus deduceretur.Colloquuntur.dies ex vtriuſque commodo ſumitur. Cæcina cum amicis ad diem venit in caſtellum Axiam.*& poſt:*Cum Aebutius Cæcina malum minaretur,ibi tum Cæcina poſtulauit,vt moribus deductio fieret.* Item:*Cæcina ad eum fundum profectus eſt,ex quo ex conuento vim fieri oportebat.*Item:*Cæcina cum ad conſtitutam diem,tempusq; veniſſet,vt vis,& deductio moribus fieret,pulſus, prohibitusq; eſt vi armatis hominibus.*

Huic acceſſit tertia ratio ineundæ poſſeſſionis,quæ neque à lege,neque à moribus,ſed à iure ciuili profecta eſt.ius ciuile voco, quod iuriſconſulti fori diſputatione collatis inter ſe capitibus conſtituerũt.Hæc non proprie vis fuit,ſed vſurpatio. Vſurpatio vero,vt ſcribit Paulus D. de vſurpationibus, fuit *interruptio vſucapionis.* Hinc Venuleius D.de acquirenda poſſeſſione:*Species inducendi in poſſeſsionem alicuius rei eſt,prohibere ingredienti vim fieri.ſtatim enim cedere aduerſarium, & vacuã relinquere poſſeſsionem iubet,quod multo plus eſt, quàm reſtituere.* Hoc autem facto, vt reor,ille,qui inductus erat,vſurpandi cauſſa ſurculum defringere conſueuit, atque ita poſſeſſionem aduerſarij interrupit.Itaque huc alludens dixit Cicero in tertio de oratore de philoſophis cum oratoribus cõtendentibus:*Etiam hac inſtituendo diuiſione vtũtur,ſed ita vt non iure, aut iudicio, vt denique recuperare amiſſam poſſeſsionem, ſed vt ex iure ciuili ſurculo defringendo vſurpare videantur.* & Caius D.de vſurpationibus: *Naturaliter interrumpitur poſſeſsio,cum quis de poſſeſsione vi deijcitur,vel alicui res eripitur.quo caſu non aduerſus eum tantum, qui eripit, interrumpitur poſſeſsio,ſed aduerſus omnes.nec eo caſu quidquam intereſt,is qui vſurpauerit, dominus ſit,nec ne.* Hos autem tres poſſeſſionis ineundæ modos ſunt qui non inter ſe diuerſos,ſed omnino eoſdem eſſe ſcribant.quibus ego aſſentiri non poſſum.Eſt enim aliud recuperare poſſeſſionem iure,& iudicio, aliud vſurpare ex Iure ciuili. vt ſignificauit Cicero.Nam in recuperanda poſſeſſione,quoniam vis incidit, interdictum poſtulandum eſt, in vſurpanda non ita. Ac vis quidem vna fit ex lege allatis vindiciis ex fundo in Ius,altera fit moribus in ipſo fundo.

Conſtituto demum poſſeſſore, tum lis de dominio intendebatur poſſeſſori ab eo qui poſſeſſione excluſus eſſet,aut qui omnino expers poſſeſſionis eſſet. Siquidẽ, vt ſcriptum eſt D. de petitione hereditatis, *Tenetur petitione hereditatis, qui vel ius pro poſſeſſore poßidet,vel rem hereditariam,licet minimam.* Dominiũ autẽ petebatur eadẽ ratione,iiſque prope verborum formulis,quibus poſſeſſio.vnde errores multi in has actiones irrepſerunt, quibus plerique impliciti adhuc ſe expedire nõ potuerunt.Ceterum petitor cum poſſeſſore ita egit,vt primum an auctor eſſet, id eſt an talis eſſet,vnde ius ſuum repetere poſſet,ſtatueret,deinde vindicaret, tum ſatiſdare iuberet,tum ſponſione prouocaret.An auctor eſſet,ita quæſiuit:*Quando te in Iure conſpicio,poſtulo an ne ſies auctor?* Hoc ſcribit Cicero in oratione pro Cæcina: *Actio eſt in auctorem præſentem: Quando te in Iure conſpicio, poſtulo an ne ſies auctor?* & Caius ſignificauit,cum ſcripſit D. de rei vindicatione: *Qui petitorio iudicio vtitur,ne fruſtra experiatur, requirere debet, an is, cum quo inſtituit actionem, poſſeſſor ſit,vel dolo deſijt poßidere.* Si ille,qui rogabatur,taceret, lis ei æſtimabatur. ſi negaret,tum prætor dicebat:*Quando negat.ſacramento quærito.* Erat autẽ ſacramento quærere, ad certam ſpondendam pecuniam reum prouocare, Ni ita eſſet. Itaque audito prætoris mandato petitor ſubiiciebat: *Quando negas, te ſacramento quinquagenario prouoco.ſpondes ne,te ſoluturum quinquaginta aſſes,ſi auctor ſis?* id eſt ſi probauero,te auctorem eſſe? Cui inficiator reſpondebat,*ſpondeo quinquaginta aſſes,*

ta aſſes, ſi auctor ſim. Inde reſtipulatur: *tu vero ſpondes ne idem, Ni ſim?* Cui ille: *Et ego quoque ſpõdeo.* Quod ſi ille ſe auctorem eſſe profiteretur, tum eadem vindicandi ratio in dominio petendo obſeruabatur, quæ adhibita fuerat in petenda poſſeſſione. Nam Vindicatio non magis erat poſſeſſionis poſtulatio, quàm dominij. Itaque, vt maneamus in ſuperioribus exemplis, ſi ſeruus peteretur, petitor ſeruum tenens ita vindicabat: *Quando ais, neque negas, te auctorem eſſe, hunc hominem ex iure Quiritium meum eſſe aio.* Tum prætor poſſeſſorem interrogabat, an contra vindicaret. Si ille cederet, ſeruum pariter vindicanti addicebat, id eſt dominium decernebat. Sin contra vindicaret, ſic reſpondebat: *Et ego eundem hominem meum eſſe aio ex iure Quiritium. ſed non ne tu dicis, qua cauſſa vindicaueris?* Tum petitor cauſſam exponebat. Sin autem fundus, aut domus peteretur, eadem ratione vindicabatur, id eſt dominium petebatur, qua poſtulatum in ſeruo fuerat. Quippe allatis in Ius vindiciis dicebat petitor: *Hunc fundum aio meum eſſe ex iure Quiritium.* & reliqua eodem modo, quo in ſeruo. Hæ formulæ apud Ciceronem in oratione pro Murena, & apud Valerium Probum in libro de Notis antiquis reperiũtur. Cicero etiam huc alluſit, cum dixit in primo de oratore: *Multis præeſſem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex Iure manu conſertum vocarent, quòd in alienas poſſeſſiones tam temere irruiſſes. Agerent enim lege tecum Pithagorei omnes, vindicarentq́;*, id eſt litem de dominio intenderent.

De ſatiſdationis poſtulatione ratio fuit eiuſmodi. Antequam petitor cauſſam redderet, cur vindicaret, poſtulabat à poſſeſſore, vt ſatiſdaret, ſe nihil deterius in poſſeſſione facturum. Satiſdabat autem poſſeſſor, aut litem amittebat. Paulus D. de petitione hereditatis: *Quoties hereditas petitur, ſatiſdatio iure deſideratur; &, ſi ſatiſdatio non detur, in petitorem hereditas transfertur.* Aſconius: *Prædes dicuntur ſatiſdatores locupletes pro re, de qua apud Iudicem lis eſt, ne interea qui tenet, diffidens cauſſæ ſuæ poſſeßionem deteriorem faciat, tecta dißipet, excidat arbores, & culta deſerat.*

Hæc : de ſatiſdatio[…] poſtulatione […] finem pag. cap. 21 […] de verbo ad verbũ […] Lib. IX. C. XIII.

Sponſionis inde faciendæ ratio fuit huiuſmodi: Petitor, vbi eum vnde petebatur, aut intentionem, aut rationem intentionis ſuæ inficiantem audiuit, eum ſponſione ſacramenti prouocauit: *Ni ita eſſet.* qua facta reus petitorem viciſſim prouocauit hoc modo. in intentione: *Quando negas, hunc ſeruum meum eſſe, ſacramento te quingenario prouoco. Spondes ne quingentos, ſi meus ſit?* id eſt ſi meum eſſe probauero. cui reus: *Spondeo, Si tuus ſit.* & ſi ſponſionem recuſaſſet, litem amiſiſſet. Inde reſtipulans rogabat: *Et tu ſpondes ne quingentos, Ni tuus ſit?* i. ſi probauero, tuũ non eſſe. Cui petitor: *ſpondeo, Ni meus ſit.* atq; hoc niſi feciſſet, litem amiſiſſet. In ratione intẽtionis hoc pacto: *Aio, hunc ſeruum meum eſſe, quia ex ancilla mea natus eſt.* Cui reus: *Nego tuum eſſe, quia ex ancilla tua natus non eſt:* Tum petitor: *Spondes ne quingentos, ſi ex ancilla mea natus ſit.* Reus: *Spõdeo, ſi ex ancilla tua natus ſit? Et tu ſpõdes ne quingentos, Niſi ex ancilla tua natus ſit?* Petitor: *Spondeo, Niſi ex ancilla mea natus ſit.* In hoc genere pecunia, quæ interponebatur, Sacramentum; Stipulatio, & reſtipulatio Sponſio dicebatur. Confirmemus hæc auctoritatibus. Varro libro V de lingua Latina: *Quæ pecunia inter ſe contra ſponſum rogata erat, dicta ſponſio.* Paulus D. de petitione hereditatis: *Si petitor ſatiſdare noluerit, penes poſſeſſorem poſſeßio remanet. in pari enim cauſſa potior eſt poſſeſſor.* Si petitor ſatiſdare noluerit, inquit, pro eo, quod eſt, ſi à poſſeſſore ſponſione prouocatus ſpõſionem facere noluerit. Item Cicero in tertia in Verrem: *Si quis teſtamento ſe heredem eſſe arbitraretur, quod tum non extaret, lege ageret in hereditatem, aut pro præde litis vindiciarum, cum ſatis accepiſſet, ſponſionem faceret. ita de hereditate certaret.* In quem locum ſic Aſconius: *Experiretur iure, quemadmodum probaret, ſe heredem ſcriptum eſſe, & poſſeßionem à prætore peteret. Itaque aut peteret, vt poſſeſſor eſſet, aut acciperet ab aduerſario ſatis pro præde litis vindiciarum, & ipſe ſpõſionem faceret. Lis autẽ vindiciarum eſt, cum litigatur de ea re apud prætorem cuius incertũ eſt, quis debeat eſſe poſſeſſor.*

& ideo qui eam tenet, ſatiſdat pro præde litis vindiciarum aduerſario ſuo, quo illi ſatiſfaciat, nihil ſe deterius in poſſeſsione facturum, de qua iurgium eſſet. Rurſus ſpõſione ipſe prouocatur ab aduerſario certæ pecuniæ, aut æſtimationis, quam amittat, Ni ſua hereditas ſit. hic ſponſionem facit petitor, ſponſione prouocat poſſeſſor, hoc modo. Petitor: *Aio, hanc hereditatem meam eſſe.* Poſſeſſor: *nego.* Petitor: *Spondes ne certam pecuniam, Si mea ſit?* Poſſeſſor: *Spondeo ſi tua ſit. Et tu ſpondes ne idem, Ni tua ſit?* Petitor: *Spondeo, Ni mea ſit.* De ſacramento ſic Feſtus: *Sacramentum æs ſignificat, quod pœnæ nomine penditur, ſiue eo quis interrogatur, ſiue cõtenditur. id in alijs rebus quinquaginta aſsiũ eſt, in alijs quingẽtorum inter eos, qui iudicio inter ſe cõtendunt. Qua de re lege L. Papirij ſancitũ eſt his verbis: Quicunq; prætor poſthac factus erit, qui ius inter ciues dicet, tres viros capitales populum rogato. ijq; triumuiri capitales, quicunque ex hac lege facti erunt, ſacramenta exigunto, iudicantoq; eodemq; iure ſunto, vti ex legibus, plebeiue ſcitis eſſe oportet. Sacramenti autem nomine id æs dici cœptũ eſt, quod & propter ærarij inopiã, & ſacrorũ publicorũ multitudinẽ cõſumebatur in rebus diuinis.* Itẽ Varro libro quinto de lingua Latina: *Ea pecunia, quæ in iudiciũ venit, in litibus Sacramentum à ſacro dicta. Qui petebat, & qui inficiabatur, de alijs rebus vterq; quingenos æris ad põtificem deponebãt, de alijs rebus item certum alium aſsium numerum. Qui iudicio vicerat, ſuum ſacramẽtum à ſacro auferebat, victi ad ærarium redibat.* Aſconius: *Cum in rem aliquã agerent litigatores, & pœna ſe ſacramenti peterent.* Valerius libro VII: *Aebutia Plætoriam filiã heredem reliquit, Afraniã ſine cauſſa præterijt, filijs autem Afraniæ* XX *millia nummum legauit. Afrania tamen cum ſorore ſua ſacramento cõtendere noluit.* Cicero pro Milone: *Iniuſtis vindicijs, & ſacramentis alienos fundos petunt:* In primo de oratore: *Agerẽt tecum lege Pythagorei omnes, vindicarentq;, quibus cum tibi iuſto ſacramento contendere non liceret.* Arnobius: *Quis arbiter tantis ceruicibus erit, qui inter perſonas eiuſmodi aut vindicias iuſtas dare, aut ſacramenta conetur non iuſta pronunciare?* Ceterum ſponſionis ratio huiuſmodi fuit. Qui petebat, dicebatur ſponſione, & ſacramento prouocare, quia interrogabat, ſpondéſne quingentos? item ſacramento rogare, quærere, & ſtipulari ob eandẽ cauſſam. Ille vero vnde petebatur, dicebatur contẽdere ex prouocatione, contẽdere ſacramẽto, & reſtipulari. Cõtendere ex prouocatione, quia prouocatus nõ recuſabat ſpõſionẽ, ſacramento, quia pecuniã, quæ ſacramentũ dicebatur, &, vt inquit Iſidorus libro V. *ſpõſionis pignus erat*, ſe ſoluturum ſpõdebat; reſtipulari, quia & ipſe ab actore viciſſim ſtipulabatur, poſtquã ipſe ſpopõderat: *Et tu ſpõdes ne idem?* Vterq; autẽ ſpõdere, & ſpõſionẽ facere, & ſe inter ſe ſponſione prouocare dicebatur. Ceterũ vtraq; ſpõſio his verbis cõcipiebatur, *Si, & Niſi*, ſed modo hoc, modo illo pro natura negotij, & rei affirmatione, aut inficiatione. Nã ſemper cõtrariũ rogabatur eius, quod reus dixerat. Quippe negante reo ſe eſſe auctorẽ, rogabat petitor, ac ſtipulabatur: *ſpondes ne quinquaginta, ſi ſis auctor?* Aiente autẽ fundũ ſuũ eſſe, quia teſtamentũ extet, rogabat, ac ſtipulabatur. *ſpõdes ne quingentos, Ni tuus fundus ſit, Ni teſtamentum extet.* Reus autem ſpõdebat: *Spondeo quinquaginta, Si auctor ſim. quingentos, Ni meus fundus ſit, Ni teſtamentũ extet.* Inde rogabat viciſsim petitorem, & reſtipulabatur; *Et tu ſpõdes ne quinquaginta, Ni auctor ſim: Si meus fundus ſit: Si teſtamẽtũ extet.* cui ille; *ſpõdeo, Ni auctor ſis, Si fundus tuus ſit, Si teſtamẽtũ extet.* Perpẽdamus exẽpla, vnde hęc hauſta ſunt. Valerius libro II: *Pertinacius progreſſa cõtẽtione Valerius ſpõſione Lutatiũ prouocauit: Ni ſuo ductu Punica claſsis oppreſſa eſſet: nec dubitauit reſtipulari Lutatius.* Petebat ſcilicet triũphũ Valerius prętor, cũ diceret ęgrotãte Lutatio cõſule Punicã claſſem ductu ſuo oppreſſam fuiſſe. Negabat, tribuendũ eſſe Lutatius, quia nõ ductu eius Punica claſſis oppreſſa eſſet. Tũ Valerius: *Spõdes ne ſacramẽtũ, Si meo ductu claſsis oppreſſa fuit?* i. ſi probauero meo ductu claſſem oppreſſam? Cui Lutatius, *Spõdeo, Si tuo ductu claſsis oppreſſa fuit.* Inde reſtipulatus eſt: *Et tu ſpondes ne, Niſi tuo ductu claſsis oppreſſa fuit:* id eſt ſi probauero, *nõ tuo ductu claſſem oppreſſam?* cui Valerius; *Spondeo, Ni meo ductu claſsis oppreſſa ſit.*

Macrobius:

Macrobius: *Cleopatra ſponſione prouocauit Antonium, inſumere ſe poſſe in vnam cœnam ſeſtertium centies. Nec moratus Antonius ſponſione contendit.* Hoc loco dixerat Cleopatra, ſe in vnam cænam ſeſtertium centies inſumere poſſe. Negauit Antonius. Cleopatra ſponſione prouocauit eum dicens, *Spondes ne ſacramentum, ſi inſumpſero?* Inde reſtipulans, *Et tu ſpondes ne, Niſi inſumpſeris?* cui Cleopatra: *Spondeo, Ni inſumpſero.* Cicero pro Quinctio: *Prætor iubet, P. Quinctium ſponſionem facere cum Næuio, Si bona ſua ex edicto prætoris poſſeſſa eſſent.* Hic Næuius prouocauit Quinctium ſponſione ſtipulans: *Spondes ne ſacramentum, ſi bona tua ex edicto prætoris* x x x *dies poſſeſſa ſint?* id eſt ſi probaro, quod negas, bona tua ex edicto prætoris x x x dies eſſe poſſeſſa? Cui Quinctius ex auctoritate prætoris: *Spondeo, ſi bona mea ex edicto prætoris* x x x *dies poſſeſſa ſunt.* Inde reſtipulans: *Et tu ſpondes ne idem, Niſi bona mea poſſeſſa ſunt?* Cui Næuius: *ſpondeo, Ni bona tua poſſeſſa ſunt.* Idem ad Trebatium: *Cum ei dicerem, tibi videri, ſponſionem illam nos ſine periculo facere poſſe: Si bonorum Turpiliæ poſſeßionem Q. Cæpio ex edicto ſuo mihi dedit.* Hic actor intendebat, prætorem dediſſe poſſeſſionem bonorum Turpiliæ, reus negabat dediſſe. Cui reus prouocans, ac ſtipulans, *Spondes ne, ſi dederit?* id eſt ſi probauero dediſſe. Cui reus, auctore Trebatio, *Spondeo, Si dederit.* inde rurſus prouocãs, ac reſtipulans, *Et tu ſpondes ne, Ni dederit?* Cui ille, *Spondeo, Ni dederit.* In tertio de officiis: *Fimbria iudex datus M. Lutatio, cum is ſponſionem feciſſet, Ni vir bonus eſſet.* A M. Lutatio petebatur pecunia, quam ipſe ſe reddidiſſe ſine teſtibus affirmãti credi volebat, quia vir bonus eſſet. Tum actor, *ſpondes ne ſacramentum, Ni vir bonus es*, id eſt ſi probauero, te virum bonum non eſſe? Cui Lutatius: *ſpondeo, Ni vir bonus ſum.* Inde reſtipulans: *Et tu ſpondes ne, Si vir bonus ſum? Spondeo, ſi vir bonus es.* Liuius libro x x x i x: *Cato Quinctio conditionem tulit, vt, ſi id factum negaret, ſponſione ſe defenderet.* Hæc de ratione ſponſionis dicta ſint. De quingentis autem ſpondendis perpetuum nõ fuiſſe crediderim, ſed ſponſionem factam eſſe pro modo litis, & arbitrio prouocantis. ſi quidem dixit Cicero in quinta Verrina: *Facta eſt ſponſio ſeſtertium quinque millibus.* & pro Q. Roſcio: *Pecunia petita eſt certa cum tertia parte ſponſio facta eſt.*

His de auctoritate, ſatiſdatione, ſacramẽto, & ſponſione perfectis redeo ad rem, de qua dicere inſtitueram. Cum petitor in hereditatem fundi ageret, ita dicebat: *Aio, hunc fundum meum eſſe iure Quiritium.* Cui poſſeſſor inficians reſpondebat: *Et ego meum, non tuum eſſe aio ex eodem iure Quiritium.* Tum petitor: *Satiſda, te non deteriorem poſſeßionem facturum.* poſſeſſor ſatiſdabat. Tum petitor *ſpondes ne quingentos, ſi meus hic fundus ſit?* poſſeſſor *ſpondeo quingentos, ſi tuus hic fundus ſit.* Inde reſtipulans: *Et tu ſpondes ne totidem, Ni tuus hic fundus ſit?* petitor, *Spondeo, Ni meus hic fundus ſit.*

Eſt autem animaduertendum, ſi reus nihil ad inficiationem addidiſſet, puram defenſionem dictam; ſi exceptionem adieciſſet, coniunctam. Erat autem Exceptio rei defenſio, quæ non omnem actoris intentionem excludebat, vt inficiatio, ſed eius partem duntaxat. atque his verbis concipiebatur, *extraquam ſi*, vel *Niſi ſi.* vt ſi reus dixiſſet: *Immo hereditas mea eſt, non tua, Niſi teſtamento prodatur, quo tibi relicta appareat*, aut aliquid tale. Cicero in Rhetoricis: *Lex eſt. In iudicio priuato præiudicium ne fiat publico. Cum ad vim quotidianam faciẽdam quidam armati veniſſent, armati contra præſto fuerunt. & cuidam equiti Romano quidam ex armatis reſiſtenti gladio manum præciderunt. Agit is, cui manus præciſa eſt, iniuriarum. Poſtulat is, qui cum agitur, à prætore Exceptionem, Extra quam ſi in eum capitis præiudicium fiat,* id eſt non excludit totam actionem iniuriarum, ſed ex ea tantũ parte, Si in reũ capitis præiudicium fiat. Vt autẽ in inficiatione actor, ſic in Exceptione reus ſponſionẽ concepit. Et ſponſio quidem cum inficiatione Pura dicebatur, cũ Exceptione vero Coniuncta, vt *Spondes ne quingentos, Ni hæreditas ſua ſit, Ni teſtamentum prodatur? Spõdeo. Tu vero Spõdes ne, ſi hæreditas mea ſit, Ni teſtamẽtũ prodatur? Spondeo.*

Qvoniam autem per exceptiones actio transferebatur, locus admonet, vt de tranſlatione actionis deinceps dicamus. Transferebatur actio, cum petitor agens plus in intentione ſua complectebatur, quàm ad eum pertinebat. Quod ſi feciſſet, cauſa cadebat, id eſt, vt inquit Iuſtinianus, litem amittebat, nec facile in integrum reſtituebatur à prætore, niſi minor erat vigintiquinque annis. Plus autem quattuor modis petebatur, re, tẽpore, loco, & cauſſa. Re, veluti ſi quis pro decem aureis, qui ei debebantur, viginti peteret. aut ſi is, cuius ex parte res eſt, totam eam, vel maiore ex parte ſuam eſſe intenderet. Tempore, veluti ſi quis ante diem, vel ante conditionem petiſſet: Loco, veluti, cum quis id, quod certo loco ſibi dari poſtulatus eſt, alio loco petiſſet, ſine cõmemoratione illius loci, in quo ſibi dari poſtulatus eſſet. verbi gratia, ſi is, qui ita ſtipulatus fuerat, *Epheſi dare ſpondes?* Romæ pure intẽdat dari ſibi oportere. Cauſſa, vt ſiquis ita à te ſtipulatus eſſet: *Hominem Stichum, aut decem aureos dare ſpondes?* deinde alterutrum petiſſet, veluti hominem tantum, aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intelligitur, quia in eo genere ſtipulationis, promiſſoris eſt optio, vtrum pecuniam, an hominem ſoluere malit. Qui vero pecuniam tantum, vel hominem tantum ſibi dari oportere intendit, eripit optionem aduerſario, & eo modo ſuam quidem conditionem meliorem facit, aduerſarij vero ſui deteriorem. Hac vero de re Cicero in Rhetoricis: *In noſtra conſuetudine multis de cauſis fit, vt rarius incidant tranſlationes. Nam & prætorijs exceptionibus multæ excluduntur actiones, & ita ius ciuile habemus conſtitutum, vt à cauſſa cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit. Quare in Iure plerunque verſantur. ibi enim & exceptiones poſtulantur, & quodammodo agẽdi poteſtas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum conſtituitur.* Quæ verba ſic exponit Victorinus: *Apud prætorem cũ litis ipſius forma componeretur, ibi partes aut excipiebant, aut ſimplicem actionem accipiebant. Vnde in ipſo iure, hoc eſt apud prætorem tractabatur Exceptio, atque tranſlatio.*

Atqve hoc quidem modo in rebus corpore præditis litis concipiebatur intentio. Qua cognita facilis eſt cognitio reliquarum. Nam in rebus corpore vacantibus, vt in vſufructu, & prædiorum ſeruitute eodem modo intendebatur, ac vindicabatur. *Aio, vſumfructũ fundi tui, qui eſt in agro Sabino, eſſe meum. Aio, ius eundi agendi per fundum tuum eſſe meum. Aio, ius ex fundo tuo aquam ducendi, vel ius verſus ædes tuas altius tollendi eſſe meum.* Hoc autem proprium in his fuit, quòd non ſolum affirmanter intendi potuit, ſed etiam neganter, hoc modo: *Aio, vſumfructum fundi mei non eſſe tuum. Aio, ius eundi agendi per fundum meum non eſſe tuum.* atq; ita in ceteris. Cauſſa vero huius diſſimilitudinis fuit, quòd in rebus corporeis is ſolum agere potuit, qui nõ poſſedit. nam ei, qui poſſedit, nulla erat prodita actio. neque enim intendere potuit: *Aio fundum hunc tuum non eſſe.* neque enim ſi iudicatum eſſet, nõ eſſe poſſeſſoris, propterea fiebat neceſſario, vt eſſet petitoris. In his autem non idem erat qui affirmatiue agebat, & qui negatiue. nam affirmanter intendebat qui ſe ius illud, de quo quærebatur, habere dicebat, veluti vſumfructum, aut ſeruitutem in alterius proprietate. neganter vero ipſe dominus fundi, aut ędiũ, qui affirmabat, illum alterum vſumfructum, aut ſeruitutem in fundo, aut ædibus ſuis non habere. In his autem ſponſiones fuerunt hæ. Affirmatiue ita: *Aio, vſumfructum fundi tui eſſe meum. Aio vſumfructum fundi mei non eſſe tuum. Spondes ne ſi vſusfructus fundi tui ſit meus? Spondeo. Si vſusfructus fundi mei ſit tuus? Spondeo. Et tu ſpondes ne, Si vſusfructus fundi mei non ſit tuus? Spondeo. Si vſusfructus fundi tui non ſit meus? Spondeo.* Negatiue ita: *Aio, vſumfructum fundi mei non eſſe tuum. Aio, vſumfructũ fundi tui eſſe meum. Spondes ne ſi vſusfructus fundi mei nõ ſit tuus? Spondeo. Si vſusfructus fundi tui non ſit meus? Spondeo. Et tu ſpondes ne, Si vſusfructus fundi tui ſit meus? Spondeo. Si vſusfructus fundi mei ſit tuus? Spondeo.* Eodem modo in ceteris. In actione etiam de ſeruitute luminum fuit aliquid diuerſi à ceteris. In aliis enim qui intendebat, idem etiam ſponſionem faciebat. Exempli gratia,

gratia, Si me habere dixiſſem ius fundo tuo vtendi fruendi, neque tamen me vti frui ſineres, vocaſſem te in Ius, & intendiſſem apud prætorem, ius vtendi tuo fundo meum eſſe, & à te prouocatus ſponſionem feciſſem: *Ni meum ius ſit.* At ſi altius ædes tollere incœpiſſem, tu in Ius me vocaſſes, & ita dixiſſes: *Nego tibi ius eſſe altius ædes tollendi verſus me*, & rationem negatæ ſeruitutis prætori expoſuiſſes. Tum ergo remiſſam eſſe ſeruitutem oſtendiſſem, & à te prouocatus ſponſionem feciſſem: *Ni meum ius ſit.* Itaque in hoc libertas vindicari, in aliis ſeruitus peti videbatur.

Fuerunt præterea actiones duæ in rem, vna de libertate, altera de ventre cognoſcendo, que propriam requirunt obſeruationem. De his ita ſcribit Iuſtinianus: *Præiudiciales actiones in rem eſſe videntur, quales ſunt per quas quæritur, an aliquis liber, an libertus ſit, vel de partu cognoſcendo. ex quibus fere vna illa legitimam cauſſam habet, per quam quæritur an aliquis liber ſit. ceteræ ex ipſius prætoris iuriſdictione ſubſtantiam capiunt.* Ex his autem cauſſa liberalis fuit duplex. aut enim è ſeruitute in libertatem, aut è libertate in ſeruitutem vindicabatur. Hæc vero priuata omnino cauſſa non videtur. quia actio cuique è populo data eſt, qui ſe aſſertorem, & vindicem profiteretur. Erat autem lex XII tabularum, vt inquit Dionyſius, & Liuius, vt *ſi quis aut ex libertate in ſeruitutem, aut ex ſeruitute in libertatem aſſereretur, poſſeſsionis ius maneret vſque ad exitum iudicij penes eum, qui in libertatem aſſereret, non qui in ſeruitutem.* Item in eadem lege fuit: *Vt cui vindiciæ ſecundum libertatem à prætore addicerentur, is ſponſores daret, hominem poſtea iudicio ſiſti.* Legis verba videntur eiuſmodi fuiſſe. *Si de cuius libertate ambigetur, prætor ſecundum eum qui libertatem defendit, vindicias addicito. cui addictæ erunt, ſponſores iudicio ſiſti, dato.* verba poſtulantis vindicias ſunt apud Terentium: *Hunc hominem ego liberum eſſe aſſero. poſtulo, vt mihi des vindicias ſecundum libertatem.* Item: *Hunc hominem ſeruum meum eſſe aſſero, poſtulo, vt mihi des vindicias ſecundum ſeruitutem.* Decretum prætoris: *Qui libertatem defendit, ei vindicias do.* Liuius libro III: *Appius Marco clienti negotium dedit, vt virginem in ſeruitutem aſſereret, neque cederet ſecundum libertatem poſtulantibus vindicias.* Itẽ: *Poſtulat à Decemuiro, vt lege ab ipſo lata vindicias det ſecundum libertatem.* Item: *Cum inſtaret aſſertor puellæ, vt vindicaret, ſponſoréſque daret, manus tollere multitudo, & ſe quiſque paratum ad ſpondendum ilico oſtendere. ita vindicatur Virginia ſpondentibus propinquis.* Hic poſtulare vindicias, & vindicare eſt poſſeſſionem petere, dare vindicias poſtulantibus eſt poſſeſſionem alteri poſtulanti concedere. Decreta igitur in hunc modum poſſeſſione tum alio die actio de libertate intendebatur, ita: *Hunc hominẽ ex iure Quiritium liberũ eſſe aſſero.* ſic enim Terentius in Adelphis: *Quid ſi ego illam tibi nolo vendere, Coges me?* AE S. *Minime.* S. *Nanque id metui.* AE S. *Neque vendendam cenſeo Quæ libera eſt. Nam ego illam liberali aſſero cauſſa manu.* Hoc dicto ille alter reſpõdebat: *Hunc hominem ſeruum eſſe, meumq́; ex iure Quiritium ſeruum eſſe aſſero.* Inde ſponſiones, vt ſupra: *Ni liber ſit, Ni ſeruus ſit, & ſeruus eius ſit.* Itẽ in ceteris: *Aio, me ingenuum eſſe ex iure Quiritium, neque iuſtam ſeruitutem ſeruiſſe. Aio, hunc hominem, cum apud me iuſtam ſeruitutem ſeruiret, à me manumiſſum, meumq́; libertum eſſe.* ſponſio: *Ni ingenuus ſit, Ni manumiſſus ſit.* Huius iudicij illuſtre exemplum eſt apud Aſconium in Cornelianam: *Metellus fecit reum Curionem, cúmque interim quendam ciuem idem Metellus ſeruum eſſe contendens vi arripuiſſet, ac verberibus affeciſſet, Curio aſſertorem ei comparauit. dein cum appareret, eum exitum illius iudicij futurum, vt is liber iudicaretur, quẽ Metellus verberibus affectum à ſe negare non poterat, inter Metellum, & Curionem facta pactio eſt, vt neque arbitrium de libertate vrgeret in Metellum Curio, neque Metellus perſtaret in accuſatione Curionis.* De ventre vero ita intentũ eſt: *Aio mulierem hanc ex te prægnantem eſſe. Nego.* Sponſio: *Ni ſit.* Ac de formulis quidem intentionis in Actione Vindicationis hactenus.

Condictionis vero longe alia ratio fuit. Condictio vero fuit, vt diximus, qua

non corpus aliquod petierunt, ſed à perſona certam præſtationem poſtularunt, neque, vnde ſatisfaceret, curarunt. Ea vero, vt dixi, fuit duplex. vna aduerſus eum, qui ex contractu, altera aduerſus eum, qui ex maleficio obligatus erat. Contractus nomina ferme, vt diximus, hæc fuerunt: Mutuum, Commodatum, Depoſitũ, Pignus, Emptum, Locatũ, Societas, Fiducia, Stipulatus, Negotiũ geſtum, Pręſcriptis verbis. In his actor ferme ſic intendit, *Aio, te mihi mutui, aut commodati, aut depoſiti, aut aliorum contractuum nomine dare centum oportere.* Ille verò, vnde petebatur, aut inficiabatur, aut excipiebat. Inficiabatur ita dicens: *Nego me tibi dare centum eo nomine debere.* Excipiebat partem actionis excludens, ita: *Nego me tibi ex ſtipulatu centum dare debere, Niſi quod metu, aut dolo, aut errore adductus ſpopondi*, aut, *Ni minor annis* x x v *ſim.* Vnde Plautus in Rudente: *Si Vidulum iſtum redegiſſem in poteſtatem eius iuratus mihi dare talentũ magnum argenti.* L A. *Cedo, qui cum habeam iudicem: Ni dolo inſtipulatus ſis, Niue etiam dum ſiem quinque & viginti annos natus.* Item: *Aio te mihi domum, aut nauim ædificare, aut veſtem polire oportere ex ſtipulatu. Nego.* Inde ſponſio: *Ni facere debeat*, vt ante, naſcebatur. aut: *Ni mutui, aut depoſiti nomine centum dare debeat.* Quo in loco *Dare* videtur accipiendum eſſe pro reddere. non enim qui mutuo dedit, aut commodauit, aut depoſuit, dominium amiſit. Præſcriptis verbis obligatio erat talis. Siqua naſceretur inuſitata controuerſia, litigatores vel ſuo ingenio, vel iuriſconſulti ſui actionis formulam certis verbis ſecundum pactum inter ipſos conuentum concipiebant. in eáque verba ſponſionem faciebant. exempli gratia Mæuius fulloni polienda veſtimenta ſua dedit ea mercede, de qua poſtea inter ipſos conueniſſet, atque ea polita accepit, neque fulloni ſatisfecit. Tum fullo ſic intendet: *Aio te mihi mercedem, de qua inter nos conueniat, ob polita tua veſtimenta dare oportere. Nego, me dare oportere.* ſponſio: *Ni dare debeat.* Iam vero obligationes ex maleficiis fuerunt, vt diximus, ex furto, damno, rapina, iniuria. In furto eiuſmodi fuit intentio: *Aio, veſtem, quam nuper furto mihi abſtuliſti, meam eſſe, téque illam mihi dare oportere.* Hæc autem actio furtiua condictio vocabatur, odio furum à prætore inſtituta, vt furtum non ſolum vindicatione repeti poſſes, ſed etiam condictione. Nam in Vindicatione aduerſus poſſeſſorem tantum erat actio, hoc modo: *Aio, hanc veſtem meam eſſe.* neque furti mentio fiebat. in condictione vero aduerſus furem ipſum erat actio, & furti nomen exprimebatur, & illam rem eum *dare*, id eſt reddere debere, intendebatur, vt Iuſtinianus docuit. Eadem in ceteris maleficiis fuit ratio. *Aio, te mihi pugnum, aut fuſtem infixiſſe, aut conuicium feciſſe, téque mihi tantum quantùm ego æſtimauero, dare oportere. Nego.* Sponſio: *Ni fecerit.*

Poſtremo miſtarum actionum intentiones eiuſmodi fuerunt: *Aio, te familiam diuidere debere, & eo nomine centum te mihi dare oportere. Aio te res communes diuidere debere, & eo nomine centum te mihi dare oportere. Aio, fines agri noſtri dirigi oportere, & quod ex agro meo percepiſti, te mihi dare oportere.* Quibus intentionibus Inficiatio, Exceptio, Sponſio eodem modo ſubiicientur, quo in ſuperioribus diximus.

His cognitis, quoniam in tertia diuiſione actiones maleficiorum triplices fuiſſe ſcripſimus, rei perſequendæ, pœnæ perſequendæ, & vtriuſque, deinceps quænam earum formulæ fuerint, oſtendamus. In furto actio, quæ rem tantum perſequitur, Vindicatio, & furtiua condictio vocabatur, vt dictum eſt. per quas vbi res ablata recepta erat, remanebat tamen furti actio, quæ ad pœnæ perſecutionem pertinebat. Caius D. de furtiua condictione: *Cum furti actio ad pœnæ perſecutionem pertineat, Condictio vero, & Vindicatio ad rei recuperationem, apparet, recepta re nihilo minus ſaluam eſſe furti actionem; Vindicationem vero, & Condictionem tolli.* In hæc ergo Intentio hæc erat: *Aio te centum mihi abſtuliſſe, & manifeſto deprehenſum eſſe, & manifeſti furti nomine quadringentos aureos mihi dare debere.* Rapinæ vero actio ſimul rem, & pœnã perſequebatur. Sic enim ſcribit Iuſtinianus: *Rapi*

næ

næ actio in quadruplum, triplum pœnæ, ſimplum rei nomine perſequitur. nam in quadruplo ineſt & rei perſecutio. Quamobrem formula erat: *Aio, Mæuium vi veſtem mihi eripuiſſe, atque eius rei nomine, eum quadruplum mihi dare oportere.* Quoniam enim nulla actio Rapinæ prodita eſt, qua rem & perſonam ſeparatim perſequi liceret, propterea vna, & eadem actione vtrumque perſecuti ſunt. Actio damni lege Aquilia item & rem, & perſonam perſequebatur. pœna aduerſus confitentem in triplum erat, aduerſus inficiantem in duplum. Itaque Intētionis formula erat: *Aio, Mæuium Stichum ſeruum meum interfeciſſe, factumq; illud inficiatum eſſe, atque eo nomine duplum, quanti hoc anno ſeruus plurimi fuit, mihi dare oportere.* Reus negabat, ſe interfeciſſe, aut inficiatum eſſe. ſponſio naſcebatur: *Ni interfecerit. Ni inficiatus ſit.* Iam vero in ſeruo corrupto ita intendebatur: *Aio, Mæuium Sticho ſeruo meo perſuaſiſſe dolo malo, quo eum deteriorem faceret, atque hoc nomine, quanti hæc res fuit, mihi dare oportere.* De eo, quod metus cauſſa geſtum eſt, quæ fuit prætoria actio, ita: *Aio, Mæuium terrore, ac minis veſtem à me extorſiſſe, atque eo nomine quadruplum, quanti ea res fuit, mihi dare oportere.* De calumnia ita: *Aio, Mæuium calumniæ cauſſa pecuniam accepiſſe, vt mihi negotium faceſſeret, & eo nomine quadruplum mihi dare oportere.* Ceterum, vt inquit Iuſtinianus, actio furti nec manifeſti, & ſerui corrupti à ceteris differunt, quòd omnino dupli ſunt. at actio damni ex lege Aquilia, & de dolo malo inficiatione depoſiti duplicantur, in confitentem autem in ſimplum dātur. Item actio de eo, quod metus cauſſa factum eſt, à ceteris diuerſa eſt, quòd eius natura tacite continetur, vt qui iudicis iuſſu ipſam rem actori reſtituat, abſoluatur. in ceteris non erat ita, ſed omni modo quiſque in quadruplum condemnabatur.

Sequuntur actiones quintæ diuiſionis, quibus non totum, ſed pars petitur, in iis vero Intentio ſic concipiebatur, vt de peculio filij: *Aio, me Seruilio filio tuo centum aureos mutuo dediſſe téque quantum ex eius peculio facere poteris, mihi dare oportere.* De dote: *Aio me tibi nomine dotis centum dediſſe, téque mihi quantum facere poteris, dare oportere.* Item à parente, patrono, ſocióque non totum, ſed quantum facere poſſent, petebatur. Eodem modo agebatur cum eo, qui creditoribus bonis ſuis ceſſit, ſi poſtea aliquid acquiſiſſet.

De actionibus ſextæ diuiſionis, nempe cum dominis cauſſa ſeruorum, & cũ patribus cauſſa filiorum, hæc habemus. Eius, quæ dicebatur: *Quod iuſſu*, talis fuit intentio: *Aio, me Sticho Mæuij ſeruo, ipſius Mæuij iuſſu centum aureos crediđiſſe, & centum eo nomine Mæuium mihi dare oportere.* In exercitoria ſic intentum eſt: *Aio, me Sticho ſeruo, quem Mæuius dominus ei naui, quam exercet, magiſtrum præfecerat, centum aureos eius rei cauſſa, cui præfectus erat, crediđiſſe, eumq; eius rei nomine centum mihi dare oportere.* In inſtitoria ſic: *Aio, me Sticho Mæuij ſeruo, quem Mæuius inſtitorem ſuum fecerat, centum aureos crediđiſſe, eumq; eius rei nomine centum aureos mihi dare debere.* In tributoria ita: *Aio, Mæuium peculiares Stichi ſerui ſui merces ex edicto non diſtriduiſſe, & quanto minus tributum ſit quàm debuerit, tantum mihi dare oportere.* Exempli gratia. Duodecim ſunt in mercibus ſerui peculiaribus. ex quibus domino quinque debentur, Valerio quinque, totidémque Seruilio. ſi de peculio agatur, dominus integra quinque obtinebit: ſin autem tributoria, quattuor tantum. ibi enim melior eſt domini conditio, hic vero par eſt omnino. De eo, quod in rem verſum eſt, ſic: *Aio, me Sticho Mæuij ſeruo centum crediđiſſe, vt Mæuij domum cadentem fulciret, & Mæuium quatenus, & in rem verſum, & in peculio Stichi eſſe conſtabit, dare mihi oportere.* Hinc probare opus erit, & in rem domini verſum, & ſeruum habere peculium. In noxali, ita: *Aio, Stichum Mæuij ſeruum noxam mihi nocuiſſe, & Mæuium aut ſoluere, aut Stichum noxæ dedere mihi debere:* Quo in loco *noxæ dedere*, eſt noxæ nomine dedere. In Pauperie hoc modo: *Aio bouem Mæuij me cornu petiſſe, & vulneraſſe, eumq; Mæuium mihi noxæ dedere oportere: Aio, vrſum Mæuij mihi vulnus intuliſſe,*

tuliſſe, & Mæuium, quantum æquum eſſe videatur, mihi dare oportere: Aio, vrſum Mæuij meam mihi veſtem diſcidiſſe, & duplum, quanti veſtis eſt, mihi dare debere. Atque hæ quidem actiones ferme eius generis fuerunt, vt in iis & certa pecunia peteretur, & ſponſio conciperetur, & vt ad certam formulam iudex aſtringeretur, poſtularetur. Vnde ſtricti iuris actiones à Iuſtiniano ſunt dictæ.

Poſtrema diuiſione arbitrariæ poſitæ actiones fuere. in quibus neque certa pecunia eſt petita, neque ſponſio facta, neque ad certam formulam iudex aſtrictus. Hæ vero fuere duorum generum; vnum earum, quæ dicebantur, Ex bona fide, alterum earum, quæ proprie Arbitrariæ appellatæ. Actionum Bonæ fidei tres formulæ fuerunt, vna, quæ contractibus bonæ fidei accõmodabatur, cum his verbis: *Ex bona fide;* altera, qua in fiduciis vſurpabatur, cum his: *Vt inter bonos bene agier oportet, & ſine fraudatione;* tertia rei vxoriæ propria, cum his: *Quantum æquius, melius.* Cicero in tertio de officiis: *Dolus malus legibus erat vindicatus, vt tutela* XII *tabulis, circunſcriptio adoleſcentium lege Lætoria, & ſine lege, iudicijs, in quibus additur, Ex fide bona. reliquorum autem iudiciorum hæc verba maxime excellunt, in arbitrio rei vxoriæ, Melius æquius. in fiducia, vt inter bonos bene agier oportet.* Item: *Arbitrum adegit, Quidquid ſibi dare, facere oportet ex fide bona.* Item: *Scæuola ſummam vim eſſe dicebat in ijs arbitrijs, in quibus adderetur, Ex fide bona, fideíque nomen æſtimabat manare latiſſime, idq́; verſari in tutelis, ſocietatibus, fiducijs, mandatis, rebus emptis, venditis, conductis, locatis, quibus vitæ ſocietas continetur. in his magni iudicis eſſe ſtatuere, quid quenque cuique præſtare oporteret:* & in Topicis: *In omnibus ijs iudicijs, in quibus ex fide bona eſt additum, plurimus iuriſconſultorum eſt vſus. Vbi vero etiam inter bonos bene agier oportet, in primiśq; in arbitrio rei vxoriæ, in quo eſt, Quid melius æquius, parati eſſe debent. Illi enim dolum malũ, illi fidẽ bonam, illi æquum bonum, illi quid ſocium pro ſocio, quid eum, qui aliena negotia curaſſet, ei cuius ea negotia fuiſſent, quid eum, qui mandaſſet, eumve, cui mandatum eſſet, alterum alteri præſtare oporteret, quid virum vxori, quid vxorem viro, tradiderunt.* Ceterum Arbitrariarũ formula fuit: *Quantum æquius melius.* Cicero pro Q. Roſcio: *Aliud eſt iudicium, aliud arbitrium. Iudicium eſt pecuniæ certæ, arbitrium incertæ. ad iudicium hoc modo venimus, vt totam litem aut obtineamus, aut amittamus. ad arbitrium hoc modo adimus, vt neque nihil neque tantum, quantum poſtulauimus, conſequamur. eius rei ipſa verba formulæ teſtimonio ſunt. quid eſt in iudicio? directum, aſperum, ſimplex ſi paret ſeſtertium* I ↄ ↄ ↄ *dari. hic niſi planum facit, ſeſtertium* I ↄ ↄ ↄ *ad libellam ſibi deberi, cauſſam perdit. quid eſt in arbitrio? mite, moderatum. Quantum æquius melius ſit dari.* Arbitrariæ vero quædam fuere prætoriæ in rem, vt Publiciana, & Seruiana, quædam in perſonam, vt eæ, quibus de eo agitur, quod aut metus cauſſa, aut dolo malo factum eſt. item cum id, quod certo loco promiſſum eſt, petitur. item actio ad exhibẽdum. Hinc formulæ intentionum natæ: *Aio, Mæuium metu me coëgiſſe, vt aureos centum darem, eumq́; quãtum æquius melius videbitur, mihi dare oportere. Aio, Mæuium mihi ſtipulanti ſpopondiſſe. ſe centum tritici modios Bononiæ daturum, eúmque, quantum æquius melius videbitur, mihi dare oportere. Aio, Mæuium mihi veſtem exhibere debere, & quantum æquius melius videbitur, mihi dare oportere.* In omnibus autem arbitrariis formulis ſubauditur, *Niſi ea res mihi reſtituatur.* quod poſt in formulis iudicij dandi magis apparebit. Porro autem actiones ex fide bona fuerunt in perſonam hæ, Empti, locati, pro ſocio, fiduciæ, rei vxoriæ, negotiorum geſtorum, mandati, tutelæ, depoſiti, commodati, pignoris, præſcriptis verbis; & miſtæ duæ, nempe familiæ erciſcundæ, & communi diuidundo. Harum autẽ intendendarũ formulæ fuerunt hę: *Aio, te mihi domum vendidiſſe, aut locaſſe. teq́; mihi ex æquo, & bono dare, facere oportere, quidquid alterũ alteri empti ſiue locati nomine dare facere oportet ex fide bona.* Eadem ratione in ceteris, quæ naſcuntur ex contractibus. Hoc vero præcipui fuit in fiducia, & re vxoria, quòd in fiducia ita intentum eſt: *Aio, te mihi domum illam, quam tibi mancipaui,*

vt

Vt mihi remancipares, vt inter bonos bene agi oportet, ſine fraude remancipare oportere. In re vxoria vero ita: *Aio, me tibi præter dotem peculium, & patrimonium meum dediſſe, téque mihi, quantum æquius melius ſit, dare, oportere.* Differt autem vxoria actio ab actione de dote, quòd illa ad dotem tantum pertinet, hæc etiam ad peculium, & patrimonium vxoris.

Miſtarum autē formulæ hæ fuerunt: *Aio, te familiam diuidere debere, & quod eo nomine alterum alteri ex æquo, & bono dare facere oportet, te mihi ex fide bona dare facere oportere. Aio, te res communes diuidere oportere, & quod alterum alteri ex æquo, & bono dare facere oportet, te mihi ex fide bona dare facere oportere.* Differunt autem bonæ fidei actiones ab arbitrariis, quòd in iis reſtitutionis mentio fiat, in his non fiat. Ac quemadmodum quidem ſiue lis, ſiue actio intenderetur, atque acciperetur, hæc hactenus.

De iudicibus. CAP. XXII. Roſin. idem. Lib. 9. C. XIV.

CONCEPTA, vt demonſtrauimus, actionis intentione, actor iudicium, ſiue iudicem in eam à prætore poſtulabat. Si iudicem poſtulauit, aut eum, qui proprie iudex appellatus eſt, aut arbitrum poſtulauit; ſi iudicium, aut recuperatores, aut centumuiros. Dicamus autem de ſingulis, antequam de eis poſtulandis agamus.

IVDEX cognouit cauſſas omnes & iuris, & facti, ſed quæ eſſent, & leuiores, & ad diiudicandum faciliores. ARBITER, quæ Bonæ fidei, & Arbitrariæ appellatæ. Vnde Feſtus: *Arbiter eſt, qui totius rei arbitrium habet, & poteſtatem.*

RECVPERATORES dicti fuerunt, qui de rebus priuatis recipiendis, reddendíſque cognoſcebant. Idem Feſtus: *Reciperatio, vt ait Gallus Aelius, eſt, cum inter populum, & reges, nationéſque, & ciuitates peregrinas lex conuenit, quomodo per reciperatores reddantur res, recipianturq́;, réſque priuatas inter ſe perſequantur.* Horum mentio eſt apud Liuium libro XXVIII: *Scipio tres recuperatores cum ſe daturum pronunciaſſet, qui cauſſa cognita, teſtibusq́; datis iudicarent, vter prior in oppidū tranſcendiſſet, Lælio, & Sempronio aduocatis partis vtriuſque P. Cornelium de medio adiecit. eóſque tres recuperatores conſidere, & cauſſam cognoſcere iuſſit.* & lib. XLIII: *L. Canuleio prætori negotium datum eſt vt in ſingulos, à quibus Hiſpani pecunias peterent, quinos recuperatores ex ordine ſenatorio daret.* & apud Gellium libro XX: *Prætores legem XII tabularum, Si iniuriam faxit, XXV æris pœna ſunto, aboleſcere cenſuerunt, iniuriíſque æſtimandis recuperatores ſe daturos edixerunt.* & Cicero in Rhetoricis iudicium iniuriarum à prætore datum iudicium recuperatorium vocat, dicens: *Non oportet in recuperatorio iudicio eius maleficij, de quo inter ſicarios quæritur, præiudicium fieri.* & in veteribus legibus: *Conſulis, prætoris, quicunque erit, de ea re iuriſdictio, iudicij, iudicis, recuperatorumve datio eſto.* Animaduertere etiam licet, eundem pro Cæcina ad recuperatores agere à P. Dolabella prætore vrbano datos, vt iudicarent, an qui deieciſſe dicebatur, reſtituiſſet. Quibus ex locis omnibus apparet, recuperatores tantum datos, cum de facto eſſet controuerſia.

CENTVMVIRI vero, teſte Feſto, iudices fuerunt, ex ſingulis tribubus terni ad iudicandum aſciti, numero centum, & quinque. ſed quo facilius appellarentur, Centumuiri dicti. Iudicia autem fere fecerunt de iis controuerſiis, in quibus non de facto, ſed de æquitate, & iure certatum eſt, vt ſcribit in primo de oratore Cicero: *Volitare in foro, hærere in Iure, ac prætorum tribunalibus iudicia priuata magnarum rerum obire, in quibus ſæpe non de facto, ſed de æquitate, & iure certetur, iactare ſe in cauſſis Centumuiralibus, in quibus vſucapionū, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluuionum, circunluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, ſtillicidiorum, teſtamentorum ruptorum, aut ratorum, ceterarúmque rerum innumerabilia iura verſentur, cum omnino quid ſuum, quid alienum, quare denique ciuis,*

uis,

uis, an peregrinus, ſeruus, an liber ſit, ignoret, inſignis eſt impudentiæ. & poſt: *Nam quòd maximas centumuirales cauſſas in iure poſitas protuliſti.* Item pro Cæcina: *L. Craſſus iudicio Centumuirali hanc ſententiam defendit, Curium, qui heres inſtitutus eſſet, ita mortuo poſtumo filio, cum filius non modo non mortuus, ſed ne natus quidem eſſet, heredem eſſe oportere.* & Quintilianus libro IIII: *Cum vel nulla expoſitio eſt, vel de re conſtat, de iure quæritur, vt apud Centumuiros, filius, an frater debeat eſſe inteſtato heres.* Teſtamenta item à Centumuiris confirmata, aut reſciſſa fuiſſe, oſtendit pluribus exemplis Valerius. & eoſdem de inofficioſo teſtamento cognouiſſe, Scæuola, & Paulus teſtes ſunt D. de inofficioſo teſtamento. De hereditatibus vero Cicero de lege agraria: *Primum populi Roma. hereditatem Decemuiri iudicent, cum vos volueritis de priuatis hereditatibus Centumuiros iudicare?* Quin etiam iidem de cauſſis iuris grauiſſimis, & obſcuriſſimis iudicaſſe dicuntur. De grauiſſimis à Tacito in dialogo de oratore: *Lege Pompeia olim omnia apud prætores gerebantur, apud quos quòd maiora olim negocia exerceri ſolita ſint, quod maius argumentum eſt, quàm quòd cauſſæ centumuirales, quæ nunc primum obtinent locũ, adeo ſplendore omnium iudiciorum obruebantur, vt neque Ciceronis, neque Cæſaris, neque Bruti, neque Cœlij, neque Calui, non denique vllius magni oratoris liber apud Centumuiros dictus legatur exceptis orationibus Aſinij Pollionis.* de obſcuriſſimis indicat Seneca libro III de beneficiis: *De quibuſdam etiam imperitus iudex dimittere tabellam poteſt, vbi feciſſe, aut non feciſſe pronunciandum eſt, vbi prolatis cautionibus controuerſia tollitur, vbi inter diſputantes ratio ius dicit. vbi vero animi coniectura capienda eſt, vbi id, de quo ſola ſapientia decernit, in controuerſiam incidit, non poteſt ad hæc ſumi iudex ex ordine ſelectorum, quem cenſus in album, & equeſtris hereditas miſit.* Hoc autem præterea videtur ſignificare, iudices, & recuperatores lectos eſſe à prætoribus ex cenſu ex corpore ſelectorũ. Vnde dixit Gellius libro XIIII: *Quo primum tempore à prætoribus lectus in iudices ſum, vt priuata iudicia ſuſciperem.* Centumuiros autem ſcribit Feſtus ex ſingulis tribubus ternos lectos, Dio vero libro LIIII à Decemuiris ſorte eductos. Quinetiam iidem haſta poſita iudicarunt, ita vt Valerius de inofficioſo teſtamento Centumuirale iudicium Haſtæ iudicium vocet.

De iudice, & iudicio poſtulando. CAP. XXIII.

CONCEPTA igitur, vt eò redeam, vnde digreſſus ſum, actionis intentione litigatores pro natura actionis aut iudicẽ, aut recuperatores, aut iudicium à prætore poſtularunt. Hoc enim ius fuit magiſtratus eius, cuius fuit iuriſdictio, vt hæc dare poſtulantibus poſſet. Indicant leges veteres magiſtratuum: *Conſulis, prætoris, cenſoris quicunque erit, de ea re iuriſdictio, iudicij, iudicis, recuperatorumve datio eſto.* Item: *Magiſtratus, cuius de ea re iuriſdictio erit, ad quem de ea re in ius aditum erit, ita de ea re ius dicito, iudicia recuperationis dato, vti eos recuperare poſſint.* Agamus de ſingulis.

IVDICIS nomine ipſum ſiue iudicem, ſiue arbitrum, cum vnus poſtulabatur, ſignificarunt. ea vero res in hunc modum eſt acta. Si res ageretur eiuſmodi, vt lis de facto, aut de certo iure eſſet, & minime controuerſo, actor iudicem aduerſario, quem ipſi commodum erat, ferebat in verba ſponſionis: *Ni ita eſſet.* Liuius: *Ni ita eſſet, multi priuatim ferebant Volſcio iudicem.* item: *Se illi iudicem ferre: Ni vindicias in ſeruitutem ab libertate dederit.* Rogabat autem eum, vt eo contentus eſſet, & non alium poſceret, his verbis, de quibus Feſtus: *Si alium procas, nive alium procas. Eſt enim poſcere procare, quod dicitur in iudice collocando.* Sin autem iudex, quem actor ferebat, à reo probabatur, tũ iudex conuenire dicebatur. Hoc oſtendit Cicero pro Q. Roſcio: *Quem ſi ferrem iudicem, refugere non deberet, quo modo teſtem productum reprehendere audebit?* & Valerius lib. II: *Iudex conuenit Calatinus.* Verum multo

to etiam clarius idem Cicero pro Cluentio: *Neminem voluerunt maiores noſtri nō modo de exiſtimatione cuiuſquam, ſed ne de pecuniaria quidem re eſſe iudicem, niſi qui inter aduerſarios conueniſſet.* Vbi vero iudex conuenerat, poſtulabatur à prætore, verbis ſimul ſponſionis allatis, in quæ poſtulabatur. Aſconius: *Cum in rem aliquam agerent litigatores, & pœna ſe ſacramenti peterent, iudicem poſcebāt.* Formula poſtulandi hæc erat: *Iudicem, arbitrúmve poſtulo, vti des in diem tertium, ſiue perēdinum.* Vnde dixit Cicero pro Murena: *Illud mihi mirum videri ſolet, tot homines, tam ingenioſos, per tot annos etiam nunc ſtatuere non potuiſſe, vtrum diem tertium, an perendinum, iudicem, an arbitrum, rem, an litem dicere oporteret.* Cicero pro Cæcina: *Arbitrum familiæ erciſcundæ poſtulauit.* Hinc etiam adigere arbitrum, & ſumere arbitrum, dicebatur. Eadem ratio in poſtulādo recuperatorio, & Centumuirali iudicio fuit. Cicero pro Cæcina: *Cœpit Scandilius recuperatores, aut iudicem poſtulare.* Non poſtulabantur autē Centumuiri, niſi vtrique litigatores in eos ſubſcripſiſſent. Plinius epiſt. lib. v: *Poſthæc ille ſubſcripſit Centumuirale iudicium, mecum non ſubſcripſit.*

De iudice, & iudicio dando. CAP. XXIIII.

VBI Iudex, aut Recuperatores, aut Centūuiri poſtulati ſunt, in arbitrio prętoris fuit aut darę, aut non dare, prout in Edicto propoſuerat. Vnde Plautus in Bacchidibus: *Poſtquam quidem prætor Recuperatores dedit, Damnatus demum vi coactus reddidit Ducentos, & mille Philippū.* Si dedit, dedit eos, qui ſalua lege dari potuerūt: Siquidem ſcribit Paulus D. de iudiciis: *Non omnes iudices dari poſſunt ab ijs, qui iudicis dandi ius habent. quidam enim lege impediuntur, ne iudices ſint, quidam natura, quidā moribus. natura, vt ſurdus, & mutus, & perpetuo furioſus, & impubes, quia iudicio carent; lege, qui ſenatu motus eſt; moribus feminæ, & ſerui, non quia non habent iudicium, ſed quia receptum eſt, vt ciuilibus officijs non fungantur.* Dedit etiā in ea verba, quibus ſunt poſtulati. Hæc vero fuit formula quædā ab ipſa intentione actionis, & conceptione ſponſionis accepta, & quidem hoc modo: *Eſto iudex, & ſi pareat, rem ita eſſe, pronuncia.* Vnde ſcripſit Feſtus: *Parret, quod eſt in formulis, debuit non gemina R ſcribi, vt fieret Paret, quod eſt inueniatur.* In plerisq; autem actionibus iubebant, alterum litigatorum damnari. Ex quo ſcriptum eſt à Iuſtiniano, omnia iudicia fuiſſe abſolutoria. Quemadmodum vero ſingulæ formulæ intentionum ad formulas iudiciorum ſint redactæ, breuiter ſuperioribus exemplis repetitis, demonſtremus. In Vindicatione rei corpus habētis: *C. Aquilli iudex, eſto, ſi paret, fundum Capenatem, de quo Seruilius agit cum Catulo, Seruili eſſe ex iure Quiritium, neque is Seruilio à Catulo reſtituatur, tum Catulum damnato.* Hinc reprehendit Verrem Cicero, qui in hæc verba iudicē dedit: *C. Octaui iudex eſto ſi paret, fundum Capenatem, ex iure Quiritium P. Seruilij eſſe, neque is fundus Q. Catulo reſtituatur: cum debuiſſet dicere, neque is fundus Seruilio reſtituatur.* Quod ſi exceptio intercederet, addebat: *Extra quam ſi teſtamentum prodatur, quo apparet, Catuli eſſe.* Sæpe tamen prætor reo iniquus exceptionem addere noluit. qua de cauſſa tribuni pl. appellari poterant. Quod oſtendit Cicero in Lucullo. *Poſtulat, vt excipiantur hæc inexplicabilia. tribunum aliquem cenſeo adeant. à me iſtam exceptionem nunquam impetrabunt.* In Vindicatione rei corpore vacantis ita: *Si paret, vſumfructum fundi Seruilij eſſe Mæuij, neque Seruilius eum vti frui ſinat, tum Seruilium damnato. Si paret, ius eundi, agendi per fundum eſſe Mæuij, neque Seruilius eum ire agere ſinat, tum Seruilium damnato. Si paret, ius ex fundo Seruili, aquam ducendi, vel ius verſus ædes Seruilij altius tollendi eſſe Mæuij, neque Seruilius aquam ducere, aut altius tollere ſinat, tum Seruilium damnato.* Item in cauſſa libertatis, & ventris: *Si paret, Seruilium liberum, aut ingenuum eſſe, liberum, aut ingenuum pronunciato. Si paret, Stichum ſeruum, aut libertum Mæuij eſſe, ſeruum, aut libertum pronunciato.* Hanc autem fuiſſe formulam cognoſcitur ex Digeſtis de cauſſa liberali. In Condictione

vero ita: *Si paret, Seruilium Mæuio mutui, aut depoſiti nomine centum dare oportere, neque eos reſtituerit, Seruilium damnato. Si paret, Seruilium domum, aut nauim ædificare, aut veſtem polire ex ſtipulatu oportere, neque ſatisfecerit, eum damnato. Si paret, Mæuium Seruilio mercedem, de qua inter eos conueniat, ob polita eius veſtimenta dare oportere, neque dederit, eum damnato. Si paret, veſtem, quam Stichus Mæuio furto abſtulit, Mæuij eſſe, neque Stichus eam reſtituit, Stichum damnato.* In miſtis ita: *C. Aquilli iudex eſto, itaque familiam herciſcitor, vt quod cuique ex heredibus adiudicandum eſſe videbitur, quódque Seruilium Mæuio dare facere oportet, iudices.* Item: *Iudex eſto, itaque res communes Seruilij, & Mæuij diuidito, vt quod cuique adiudicandum videbitur, quodq; Seruilium Mæuio dare, facere oportet, iudices.* Item: *Iudex eſto, itaque fines agrorum dirigito, vt quod cuique adiudicandum eſſe videbitur, quodq; Seruilium Mæuio dare facere oportet, iudices.* In pœnalibus actionibus hoc modo: *Iudex eſto, Si paret, Mæuium centum Seruilio abſtuliſſe, & manifeſto deprehenſum eſſe, Mæuium in quadringẽtos damnato: Si paret, Mæuium Seruilio veſtem eripuiſſe, atque eius rei nomine eum in quadruplum Seruilio dare oportere, Mæuium in quadruplum damnato. Si paret, Mæuium Stichum ſeruum Seruili interfeciſſe, factumq; illud inficiatum eſſe, Mæuium in duplum, quanti ea res eo anno plurimi fuerit, damnato.* Item in ceteris, quæ ſequuntur huius generis. In iis vero, in quibus pars petitur, hoc pacto: *Si paret, Mæuium Lucio Seruilij filio centum mutuo dediſſe, tum Lucius pater, quantum ex filij peculio facere poterit, damnetur. Si paret, Terẽtiam Tullio centum nomine dotis dediſſe, tum Tullius, quantum facere poterit, damnetur.* In iis vero, in quibus cum dominis agitur cauſſa ſeruorum, ita: *Si paret, Seruilium Sticho Mæuij ſeruo iuſſu Mæuij centum credidiſſe, neque Mæuius Seruilio ſatisfaciat, tũ Mæuius damnetur. Si paret, Mæuium Sticho, quem Seruilius ei naui, quam exercet, magiſtrum præfecerat, centum aureos eius rei cauſſa, cui præfectus erat, credidiſſe, neque Seruilius Mæuio ſatisfecerit, tum Seruilius damnetur. Si paret, Mæuium peculiares Stichi ſerui ſui merces ex edicto non diſtribuiſſe, tum quanto minus tributũ ſit, quàm debuerit, tanti damnetur. Si paret, Seruilium Sticho Mæuij ſeruo centum credidiſſe, vt Mæuij domum labentem fulciret, tum Mæuius quatenus & in rem verſum, & in peculio Stichi eſſe conſtabit, damnetur. Si paret, Stichum Mæuij ſeruũ Seruilio noxam nocuiſſe, tum Mæuius aut ſoluere, aut Stichum noxæ Seruilio dedere, damnetur. Si paret, vrſum Mæuij aut vulnus Seruilio intuliſſe, aut veſtem laceraſſe, tum Mæuius aut quanti æquum eſſe videatur, aut duplum, quanti veſtis eſt, damnetur.* In actionibus vero Bonæ fidei hoc modo: *Si paret, Mæuium Seruilio domum aut vendidiſſe, aut locaſſe, tum quantum Mæuium Seruilio ob eam rem dare ex fide bona oportet, tanti damnetur. Si paret, Mæuium Seruilio domum mancipaſſe ea lege, vt remanciparet, vt inter bonos viros bene agi oportet, tum quantum Seruilium Mæuio dare ob eam rem ex fide bona oportet, tantum damnato. Si paret, Terentiam Tullio præter dotem alia dediſſe, tum quantum æquius melius videbitur, Tullium damnato.* Item: *Familiam herciſcitor, & quod cuique ex heredibus ex æquo bono adiudicandum eſſe videbitur, quodq; alterum alteri ex fide bona dare facere oportebit, arbitrator.* In arbitrariis ita: *Eſto arbiter, & ſi paret, Mæuium metu coëgiſſe Seruilium, vt cẽtum daret, aut dolo malo iniquis ponderibus vſum, vt eum fraudaret, aut eidem ſtipulanti ſpopondiſſe, ſe centum tritici modios Bononiæ daturum, neque arbitrio iudicis ei ſatisfaciat, tum quantum Seruilius in litem iurauerit, tanti damnato. Si paret, Mæuium veſtem, quam Seruilius exhiberi poſtulat, habere, neque is arbitrio iudicis eam exhibeat, tum quanti in litem Seruilius iurarit, tanti damnato.* Hoc autem ita eſſe confirmat etiam Seneca libro III de beneficiis, inquiens: *Melior videtur conditio cauſſæ bonæ, ſi ad iudicem, quàm ad arbitrum mittitur. quia illa formula includit, & certos, quos non excedat, terminos ponit. huius libera, & nullis aſtricta vinculis religio & detrahere aliquid poteſt, & adijcere, & ſententiam ſuam non prout lex, aut iuſtitia ſuadet, ſed prout humanitas, aut miſericordia impulit, regere.*

De teſtibus. CAP. XXV.

VBI prætor iudicem,ac iudiciũ hoc modo dederat, tum deinceps numerum teſtium, quibus denunciaretur teſtimonium, præſcribebat,qui plerunque decem fuerunt. Indicat hoc Edictũ prætoris de recuperatorio iudicio dando, cuius meminit Probus in libro de Notis: *Quanti ea res erit, tantæ pecuniæ iudicium recuperatorium dabo, teſtibus publice dũtaxat decem denunciandi poteſtatem faciam.* Indicat lex Mamilia de limitibus per tempora belli Iugurthini lata,quæ eſt apud Frontinum in lib.de limitibus.cuius capite quinto ſic ſcriptum erat: *Cum curator hac lege non erit,tunc quicunque magiſtratus in noua colonia, municipio, præfectura, foro, conciliabulo iuredicundo præerit, eius magiſtratus de ea re iuriſdictio, iudicisq; datio, addictioq; eſto. inq; eam rem is, qui hac lege iudicium dederit, teſtibus publice dũtaxat in res ſingulas decem denunciandi poteſtatem faciam.* Cum autem denunciandi poteſtatem dicebant, præciſa oratione denunciandi teſtimonij facultatem intelligebant. Sic enim Valerius eſt loquutus, vt poſt ſuo loco planum faciemus.

De appellatione tribunorum pl. CAP. XXVI.

INVENIO etiam,eum vnde petebatur, dante prętore actori iudicium,tribunos plebis appellaſſe,& iudicium recuſaſſe, vt C.Antonium, de quo Aſconius in orationem in toga: *Antonius multos in Achaia ſpoliauerat. deinde Græci, quos ſpoliauerat, eduxerũt eum in Ius ad M Lucullum prætorem, qui ius inter peregrinos dicebat. & cum Lucullus id, quod Græci poſtulabant, decreuiſſet, appellauit tribunos pl. Antonius, iurauitq; ſe ideo eierare, quòd æquo iure vti non poſſet.* An vero hoc iure fecerit Antonius,haud immerito ambigi poteſt. ſiquidem poſt à cenſoribus ſenatu motus eſt,quòd iudicium recuſarit.item in ſatiſdatione.Cicero pro Quinctio: *Negat Alphenus, æquum eſſe procuratorem ſatiſdare, quòd reus ſatiſdare non deberet, ſi ipſe adeſſet. appellantur tribuni. à quibus cum eſſet certum auxilium petitum, ita tamen diſceditur, vt Idibus Septembris P. Quinctium ſiſti Sex. Alphenus promitteret.* & poſt de eadem re: *Cuius procurator non omnia iudicia acceperit, quæ quiſque in verba poſtulauerit, cuius procurator à prætore ad tribunos appellare auſus ſit.* Qui vero appellatus erat, is intercedere auxilij cauſſa poterat. In Antonium: *Non venirem contra iniuriam, quam iſte interceſſoris iniquiſſimi beneficio obtinuit, non iure prætorio?*

De ſatiſdationibus & conteſtatione Litis. CAP. XXVII.

DATO inde, acceptóque iudicio ſatiſdationes præſtitæ ſunt vel ab ipſis litigatoribus,vel ab eorum procuratoribus. Fuerunt vero ſatiſdationes duæ, *iudicatum ſolui, & rem ratam haberi.* quorum alterum ad actorem,alterum ad procuratorẽ pertinebat. Ac ſi actio eſſet in perſonam debitoris, procuratores ſoli ſatiſdabant; actorum quidem de rato; reorum vero, iudicatum ſolui. Itaque in Edicto ita fuit: *Cuius nomine quis actionem dari ſibi poſtulauerit, ei, quo nomine agit, id ratum habere eum, ad quem ea res pertineret, boni viri arbitratu ſatisdet.* Cicero ad Atticum libro XVI: *Poſſumus, vt ſponſores appellentur, procuratorem introducere: neque enim illi litem cõteſtabuntur: quo facto non ſum neſcius, ſponſores liberari, ſed & illi turpe arbitror, eo nomine, quod ſatiſdato debeat, procuratores eius non diſſoluere.* Pro Quinctio: *Iſte poſtulat, vt iudicatum ſolui ſatiſdaret.* Item: *A Dolabella prætore poſtulat, vt ſibi Quinctius iudicatum ſolui ſatiſdet ex formula.* Illud etiam præcipui moris fuit in cauſſis bonæ fidei,& arbitrariis,vt qui arbitrium adigerent, aliquando pecuniam deponerent, quæ compromiſſum dicebatur.Cicero pro Q. Roſcio: *Quæro abs te, quid ita de hac pecunia compromiſſum feceris, arbitrum ſumpſeris, quantum æquius melius ſit dari, repromittiq;, ſi pateret.* De compromiſſo

autem ſic Paulus D. de rêcept. & qui arbitr. *Compromiſſum ad ſimilitudinem iudiciorum redigitur.* & Proculus D. pro ſocio: *Arbitrorum duo genera, vnum huiuſmodi, vt ſiue æquum, ſiue iniquum eſſet, ei parere neceſſum foret. quod tunc obſeruabatur, cum ex compromiſſo ad arbitrum iſſet, alterum eiuſmodi, vt ad boni viri arbitrium deberet redigi.*

His vero rebus omnibus abſolutis litem conteſtabantur. Cõteſtari autem litem tum dicebantur, inquit Feſtus, *cum ordinato iudicio vtraque pars dicebat, Teſtes eſtote.* Vnde alio loco: *Reus eſt, qui cum altero litem conteſtatam habet, ſiue is egit, ſiue cum eo actum eſt.* Cicero pro Q. Roſcio: *Lite conteſtata, iudicio dãni conſtituto, tu ſine me cum Flauio decidiſti.* Atque his demum rebus perfectis vterque litigator ſibi denunciabat in perendinum diem. nam in eum iudex datus fuerat. Vnde ea denunciatio Comperendinatio, & Condictio dicta. Feſtus: *Res comperendinata ſignificat iudicium in diem tertium conſtitutum.* Aſconius: *Comperendinatio eſt, ab vtriſque litigatoribus inuicem ſibi denunciatio in perendinum diem. namque cum in rem aliquam agerent litigatores, & pœna ſe ſacramenti peterent, poſcebãt iudicem. qui dabatur poſt tertium diem. quo dato deinde inter ſe in perendinum diem, vt ad iudicium venirent, denunciabant.* Feſtus: *Condictio eſt in diem tertium eius rei, quæ agitur, denunciatio.* Quod ſi cum peregrino res eſſet, ille dies ſtatus dicebatur. Macrobius: *Stati dies, qui iudicij cauſa cum peregrino inſtituuntur.* vt Plautus in Curculione: *Status condictus cum hoſte dies. Hoſtis nunc more vetere ſignificat peregrinum.* Apud Probũ etiam illæ notæ I. D. T. S. P. in actionibus exponuntur: *In diem tertium, ſiue perendinum.*

Eſt autem illud intelligendum, vniuerſam iudicij priuati formam ſiue legibus, ſiue moribus fuiſſe contẽtam, quouſque Auguſtus imperator, cum remp. conſtitueret, legem Iuliam tulit, qua diligentius hæc omnia ſanxit. Meminit eius legis Gellius libro XIIII inquiens: *Atque in rerum quidem diffiſionibus, comperendinationibus, & alijs quibuſdam legitimis in rebus ex ipſa lege Iulia, & ex Sabini Maſſurij, & ex quorundam aliorum Iuriſperitorum commentarijs commoniti, & adminiculati ſumus.* Meminit item eius Vlpianus D. de receptis: *Si quis iudex ſit, arbitrium recipere eius rei, de qua iudex eſt, in ve ſe compromitti iubere prohibetur lege Iulia. & ſi ſententiam dixerit, non eſt danda pœnæ perſecutio.* item Calliſtratus: *Cum lege Iulia cautum ſit, ne minor annis viginti iudicare cogatur, nemini licere, minorem viginti annis compromiſſarium iudicem elicere.*

De iudicio faciendo. CAP. XXVIII.

VBI vero dies tertius acceſſit, tum iudicium factum eſt. niſi aut iudex, aut alter litigatorũ abfuit. Quod ſi cauſſa abſentiæ fuit morbus, dies iudicij prolatus eſt. ſic enim erat ſcriptũ in XII: *Si iudex, alterve ex litigatoribus morbo ſontico impediatur, iudicij dies diffiſus eſto.* Hinc Paulus D. de iudiciis: *Iudex datus in eodem officio permanet, licet furere cœperit, quia recte ab initio iudex addictus eſt. ſed iudicandi neceſſitatem morbus ſonticus remittit.* Sõticum autẽ morbũ in XII Feſtus ex Ælij Stilonis ſentẽtia ait ſignificare certũ cũ iuſta cauſſa. Iulianus D. de re iudicata: *Morbus ſonticus etiã inuitis litigatoribus, ac iudicibus diẽ differt. Sonticus autẽ exiſtimãdus eſt, qui cuiusq; rei agendæ impedimẽto eſt.* Gellius libro XX: *Morbũ vehementiorem vim grauiter nocendi habentẽ XII tabularũ ſcriptores nõ per ſe morbũ, ſed morbum ſonticũ appellarunt.* Venuleius D. de ædilicio edicto: *Quotiens morbus ſonticus nominatur, eum ſignificari Caſsius ait, qui noceat. nocere autẽ intelligi, qui perpetuus eſt, non qui tẽpore finiatur. ſed morbum ſonticum eum videri, qui inciderit in hominẽ poſtquam is natus ſit. ſontes enim nocentes dici.* Diem autem diffindere eſt, proferre, & in aliud tẽpus reiicere. Gellius libro ſeptimo: *In rerum diffiſionibus, & comperendinationibus.* Liuius libro IX: *Ei legem curiatam de imperio ferenti triſte omem diẽ diffidit.*

Poſtquam

Poſtquam autem iudex venit, extemplo ad iurandum acceſſit,ſe ex lege iudicaturum. Arbiter enim non iurauit. Formula iuriſiurandi ſolemnis fuit: *Ex animi ſententia.* locus in Comitio ad aram, quæ Puteal Libonis dicebatur. De formula ſcribit Cicero in Lucullo: *Maiores noſtri ex animi ſui ſententia iurare quenque voluerunt, deinde ita teneri, ſi ſciēs falleret, quòd inſcitia multa verſaretur in vita.* & Iuſtinianus: *Cui non cognitum eſt, antiquos iudices non aliter iudicialem calculum accepiſſe, niſi prius ſacramentum præſtitiſſent, omni modo ſe cum veritate, & legum obſeruatione iudicium eſſe depoſituros.* Solemne autem iuſiurandum erat iurare Iouem lapidem. quale eſt apud Plautum in Aulularia: *Si te ego ſciens fallo, ita me eijciat Dieſpiter bonis, ſalua vrbe, & arce, vt ego hunc lapidem.*

De Comitio idem in Curculione: *Qui periurum conuenire vult hominem, mitto in Comitium.* In Comitio vero fuiſſe Puteal oſtendit Cicero de Diuinatione: *Cotem illam, & nouaculam defoſſam in Comitio, ſupraq́; impoſitum Puteal accepimus.* Idem autem fuiſſe Puteal Libonis docet Sex. Rufus in libro de regionibus vrbis, in foro Rom. deſcribendo: *Senaculum aureum, Puteal Libonis, Comitium.* Puteal vero Libonis ara fuit. indicant nummi argentei veteres, in quibus eſt imago aræ cum his verbis: *Puteal Scribonij.* Scriboniorum vero cognomen fuit Libo. Hinc Horatius libro primo Epiſtolarū: *Forum, Putealq́; Libonis Mādabo ſiccis.* & libro II Sermonum: *Ante ſecundam Roſcius orabat, ſibi adeſſet ad Puteal cras.* Videtur autem de aduocato loqui, qui ab amico rogabatur, vt ad Puteal ſibi adeſſet. Atque eodem etiam reſpexiſſe videtur Perſius Satyra IIII de eo, qui ad Puteal peieraret: *Si Puteal multa cautus vibice flagellas.* Iuraſſe autem aram tenentes, oſtendit Cicero pro Flacco: *Ergo is cui, ſi aram tenens iuraret, crederet nemo, per epiſtolam quod volet iniuratus probabit?*

Quod ſi iudex venit, litigatorum autem alter non venit, neque morbum excuſauit, tum prætor peremptorium edictum in eum edidit. De quo ſic Vlpianus D. de iudiciis: *Ad peremptoriū iudicium hoc ordine venitur, vt primo quis petat poſt abſentiam aduerſarij edictum primum, mox alterum, & tertium. Quibus propoſitis tunc peremptorium impetret, quod inde hoc nomen ſumpſit, quòd perimeret diſceptationem, hoc eſt vltra non pateretur aduerſarium tergiuerſari. In peremptorio autem cōminatur is, qui edictum dedit, etiam abſente diuerſa parte cogniturum ſe, & pronunciaturum. Nonnunquam hoc edictum poſt tot numero edicta quæ præceſſerint datur, nonnūquam poſt vnum, vel alterum, nonnunquam ſtatim, quod appellatur vnum pro omnibus. Hæc autem æſtimare oportet eum, qui ius dicit, & pro conditione cauſſæ, vel perſonæ, vel temporis, ita ordinem edictorum, vel compendium moderari.*

Vbi vero vterque litigator aduenit, iudex vtrunque iurare iuſſit. Id iuſiurādum calumniæ iuramentum appellarunt. Nam actor quidem iurauit, ſe non calumniæ cauſſa litem intendere; reus vero, ſe non calumniæ cauſſa inficiari. Cicero pro Milone: *Qui calumnia litium alienos fundos petebat.* Idem pro Q. Roſcio ſignificat, actorem *iuraſſe in litem. Pro dij immortales*, inquit, *eſſe ne quenquam tanta audacia præditum, qui quod nomen referre in tabulas timeat, id petere audeat, quod in codicem iuratus referre noluit, id iurare in litem non dubitet?* Id autem interpretantur iuriſconſulti, actorem iuraſſe ſe litem ex æquo, & bono æſtimaturum. cuius rei rationē affert Marcellus D. de in litem iurando: *Quod cum dominus rem ſuam vendere cogatur, hæc tamen ei poteſtas relinquenda eſt, vt rem non pretio, id eſt, quanti eſt, ſed quanti intereſt, ea carere, arbitrio ſuo definiat.*

Atque vnus quidem iudex ſi fuit, is vnum, aut duos iudicij ſocios iuriſperitos ſibi adiunxit. Vnde Gellius libro XII: *Cur hoc non rogas aliquem ex iuriſperitis iſtis, quos adhibere in conſilium iudicaturi ſoletis?* Ita in cauſſa Quinctij iudex datus à prætore C. Aquillius tres iuriſcōnſultos L. Lucullum, P. Quinctilium, & M. Marcellum in conſilium aduocauit. ipſe ſedit iuratus, alij iniurati. non enim iudicarūt, ſed conſilium communicarunt. Vnde illa: *Non eo dico C. Aquilli, quo mihi veniat in*

dubium tua fides, & conſtantia, aut quo non in ijs, quos tibi aduocaſti, viris electiſsimis ciuitatis ſpem ſummam habere P. Quinctius debeat. Item in cauſſa Q. Roſcij C. Piſo iudex à prætore datus fuit, Piſoni vero M. Perperna in conſilio affuit. Hic autem iudex ſæpe ſtans iudicauit, ſed, vt veriſimile videtur, de re parua. Vnde dixit Cicero in Bruto: *In Comitium veniunt, adſtantem iudicem dicunt.* Quemadmodum autem tales iudices cognoſcerent, paucis exponit Titius in oratione apud Macrobium libro II, loquens de iudicibus ſui temporis: *Veniunt in Comitium triſtes, iubent dicere, quorum negotium eſt. narrant. Iudex teſtes poſcit. ipſus it minctum. vbi redit, ait, ſe omnia audiuiſſe, tabulas poſcit, litteras inſpicit. vix præ vino ſuſtinet palpebras.*

Cum autem litigatores, ſiue patroni eorum iuſſi eſſent dicere, tum vero duobus modis dixerunt, vno paucis, altero, pluribus verbis. Breuem expoſitionem appellarunt cauſſæ coniectionem. De qua ſic Aſconius: *Cum litigatores ad iudicem veniſſent, antequam cauſſa ad iudicem ageretur, quaſi per indicem rem expoſuerunt. atque id ipſum dictum eſt cauſſæ coniectio, quaſi cauſſæ ſuæ in breue coactio:* Hinc lex XII tabularum: *Ante meridiem cauſſam conijcito, cum ambo perorant præſentes.* teſtis eſt Gellius libro XVII. apud quem tamen legitur, *conſcito.* Idem libro V: *Cum ad iudices cõijciendæ, cõſiſtendæq; cauſſæ gratia veniſſet.* Afranius apud Nonium: *Cauſſam conijcere apud te volo. ambon adeſtis. profuturos arbitror.* Longioris expoſitionis exemplo ſint cauſſæ à Cicerone defenſæ P. Quinctij, & Q. Roſcij. Cauſſa vero acta ita eſt, vt teſtibus, litteris, & argumentis ex ipſa re, qua de agebatur, depromptis vtrinque certatum ſit. Eius rei conficiendæ, ac ſtatus excogitandi, atque eò probationes omnes conferendi artificium in libris oratoriis multis verbis eſt demonſtratum. neque enim in aliis præceptis antiqui rhetores tam Græci, quàm Latini plus ſtudij, aut operæ conſumpſerunt. De teſtibus, & tabulis, ſi qua ad hunc locum pertinent, tum afferemus, cum de publicis iudiciis diſſeremus.

Quæ adhuc de iudice, & illius cognitione diximus, ea fere pro rei natura accommodari quoque ad recuperatores, & centumuiros poſſunt. quorum mentio eſt infrequentior. ac Recuperatorij quidem iudicij exemplum ſit cauſſa Cæcinæ à Cicerone defenſa. Centumuiralis nulla extat memoria. Quoniam autem eius longe alia ratio fuit, quàm Iudicis, & recuperatorum, placet, de eo pluribus diſputare.

Ad centumuiros, vt dixi, cauſſas detulere prætores perplexi iuris cõtrouerſiam continentes. non tamen ipſi eis iudiciis præfuere, credo muneribus aliis occupati. verum eas decemuiris ſtlitibus iudicandis attribuere, quos ſupra ſcripſi, ex conſilio prætorio extitiſſe. Hi vero Centumuiros non ſolum ſortiti ſunt, ſed etiam coëgerunt, atque eis præfuerunt, & litigatores citarunt, & omnino haſta poſita totum iudicium pro ſuo arbitrio moderati ſunt, non in foro, ſed in baſilicis, id eſt in aulis, quæ eius officij cauſſa conſtructæ erant, quarum illuſtres fuere Porcia, & Iulia. Ipſa vero Centumuiralia iudicia in plura Conſilia diſtributa erant. & cognitio cauſſarum centumuiralium in orbem per ea conſilia circumducebatur, perinde atque hodie fit in Italia in iudicialibus, quæ appellantur, Rotis. Quin etiam aliquot cauſſæ eiuſmodi fuerunt, vt primum à Decemuiris, deinde à Centumuiris iudicatæ ſint, eæque prȩiudiciales appellantur. præiudiciũ nimirum ipſum decemuirum iudicium, quod ante Centumuirale factũ eſt, nominatũ. Prȩclara quidem, & ferme noua hæc omnia, ſed ſine certa veterũ auctoritate infirma. Quare quæ inuenimus, afferemus. Decẽuiros Centumuirale iudiciũ eſſe ſortitos, docuit Dio libro LIIII. eorumdem conſilium coëgiſſe, Suetonius, cum ſcripſit, *Auguſtum ſanxiſſe, vt Decemuiri Centumuiralem haſtã cogerent, quam quæſtorij cogere conſueuerant.* Eidem præfuiſſe, Põponius, cum ſcripſit, *Decemuiros inſtitutos eſſe, vt haſtæ præeſſent.* Siue enim ea ſit haſta prȩtoria, ſiue Decemuiralis, ſiue Centumuiralis, parum refert, cum haſta pro priuato iudicio accipiatur. Mihi vero vna, eadémque omnium haſta videtur, nempe prætoria, quam Decemuiri, & Centumuiri poſuerint, vt

iudicium prætorium eſſe demonſtraretur. Eoſdem inde citaſſe litigatores, oſtendit Ouidius ſcribens ad Piſonem:

Seu trepidos ad iura decem citat haſta virorum,
Et firmare iubet centeno iudice cauſſas.

Itaque cum ſcripſit Suetonius in Domitiano: *Ambitioſas Centumuirum ſententias reſcidit, recuperatores, ne ſe perſuaſorijs aſſertionibus accomodarent, identidem admonuit, nummarios iudices cum ſuo quenque conſilio notauit;* neſcio an Decemuiros intellexerit, qui Conſiliis centumuiralibus præſidebant, an eos iudices, qui iuriſperitos in conſilium aduocabant. Ceterum Centumuiralia iudicia aucto numero iudicum procedente tempore in quattuor Conſilia fuere tributa. Oſtendit id aperte Plinius, &, ſi regrediamur, ac tempora Plinio antiquiora conſideremus, idem etiam Quinctiliani tempore, id eſt Domitiano imperante obſeruatum apud ipſum Quinctilianum reperiemus. &, quod multo inſignius eſt, Valerium idē ſignificaſſe, prioribus etiam obſeruatum temporibus inueniemus. Plinius ita loquitur epiſtolarū lib. VI: *Femina ſplendide nata nupta prætorio viro, exheredata ab octogenario patre intra vndecim dies quàm ille nouercam ei amore captus induxerat, quadruplici iudicio bona paterna repetebat. ſedebant iudices centum, & octoginta, tot enim quattuor Conſilijs cōſcribuntur, ingens vtrinque aduocatorum, & numeroſa ſubſellia præſtantium corona, latiſſimum iudicium multiplici circulo ambibat.* & lib. quarto: *Cum apud Centumuiros dixiſſem, ſubijt recordatio, egiſſe me iuuenem æque in quadruplici iudicio.* Quinctilianus lib. XII: *Trachalum, cum in baſilica Iulia diceret, primo tribunali, quattuor autem iudicia, vt moris eſt, cogerentur, atque omnia clamoribus fremerent, & auditum, & intellectum, quod agentibus ceteris contumelioſum fuit, laudatum quoque ex quattuor tribunalibus, memini.* Valerius libro VII: *Cum improbiſſimis heredibus de paternis bonis apud Centumuiros, omnibus non ſolum conſilijs, ſed etiam ſententijs ſuperior diſceßit.* Hic videmus quattuor conſilia, & quattuor tribunalia primum nominari. ergo Valerius, cum *omnibus conſilijs* dixit, centumuiralibus intellexit. De baſilica Iulia idem Plinius in epiſtolis: *Deſcenderam in baſilicam Iuliam auditurus, quibus proxima comperendinatione reſpondere debebam.*

Fuerunt porro quædam cauſſæ, quæ & à Decemuiris, & à Centumuiris cognitæ ſunt, vt de libertate, quæ duplex aſſertio dicta, & de ventre agnoſcendo, & aliæ. Iudicaſſe Decemuiros de libertate, docet Cicero pro Cæcina, his verbis: *Cum Aretinæ mulieris libertatem defenderem, & Cotta decemuiris religionem inieciſſet, Decemuiri prima actione non iudicarunt.* & pro domo: *Si Decemuiri ſacramentum in libertatem non iudicaſſent, tamen, quotieſcunque vellet quis, in hoc genere ſe rem iudicatam referri poſſe voluerunt.* Itaque libet ſuſpicari, quæ apud iuris conſultos Præiudicia in cauſſis priuatis dicuntur, ea Decemuirū fuiſſe, iudicia inde ſubſequuta Centumuirum. Satis enim cōſtat, Iuſtinianum in libro de Actionibus, *Præiudiciales actiones* vocare de libertate, & ventre cognoſcendo. de libertate autem cognitum eſſe & à Decemuiris, & à Centumuiris ex teſtimonio Ciceronis eſt demonſtratum. ex quo intelligitur, iudicium Decemuirum ratione ſubſequentis iudicij Centumuiralis fuiſſe præiudicium. Atque in hanc quidem ſententiam verba Vlpiani mihi videntur eſſe accipienda D. de in Ius vocando: *Vel ſi qui præiudicio pronuncietur eſſe libertus, cum non fuerit.* Item D. de liberali cauſſa: *Si ea perſona deſit cognitioni, quæ alicui ſtatus controuerſiam faciebat, amittit ſuam cauſſam, nec ea res ingenuum facit eum, qui non fuit. nec enim pecunia aduerſarij ingenuitatem ſolet tribuere. Recte, atque ordine iudices puto facturos, ſi hanc formam fuerint conſequuti, vt vbi deeſt is, qui in ſeruitutem petit, electionem aduerſario deferant, vtrum malit cognitionem circumduci, an audita cauſſa ſententiam proferri. & ſi cognouerint, pronunciare debebunt, ſeruum illius non videri.* Silicet ſignificat, vt ego opinor, optionem eſſe dandam ei, cuius de libertate agitur, an cognitionem cauſſæ ſuæ malit per Centumuiralia iudicia circunduci, an audita à Decemuiris cauſſa non præiudi-

cium,ſed ſententiam proferri. Ceterum Iudicium Decemuirum Præiudicium appellari,elici mihi quoque aperte videtur poſſe ex eodem Vlpiano D. ſi ingenuus eſſe iudicetur: *Quoties*,inquit,*de hoc contenditur, an quis libertus ſit, ſiue operæ petantur, ſiue obſequium deſideretur, ſiue etiam famoſa actio intendatur, ſiue in ius vocetur, qui ſe patronum dicit, ſiue nulla cauſſa interueniat, redditur præiudicium. ſed & quoties quis libertinum quidem ſe confitetur, libertum autem C. Seij ſe negat, idem præiudicium datur, redditur autem alterutro deſiderante.* Ex quibus verbis illud colligi præterea poteſt, ſi Decemuiri præiudicium cauſſis Centumuiralibus fecerũt, non omnibus tamẽ feciſſe. Hinc Quinctilianus libro v ſcripſit: *Præiudicia etiam dicuntur, cum de eadem cauſſa pronunciatum eſt. vt in reis deportatis, & aſſertione ſecunda, & in partibus Centumuiralium, quæ in duas haſtas diuiſæ ſunt.* & libro x i: *Succurret etiam ſi apud alios iudices agetur, vt in ſecunda aſſertione, aut in cẽtumuiralibus iudicijs duplicibus, parte victa.* Quippe aſſertionem ſecundam appellaſſe videtur ſecundum iudicium de libertate à Centumuiris factum,cum primum Decemuiri fecerint,partes Centumuiralium cauſſarum cauſſas aliquot,quæ duplicia ſunt nactæ iudicia,vnum Decemuirum, alterum Centumuirum, itémque haſtas duas,vnam Decemuirum,Centumuirum alteram. Ex quo factum eſt, vt èx duobus de eadem re iudiciis factis primum præiudicium,ſecundum Iudicium dictum ſit. centumuiralium porro cauſſarum quanquam nullæ extant neque apud Ciceronem,neque apud alium quenquam orationes, cũ inter priuatas eſſent grauiſſimæ,exempla tamen ſimilium iudiciorum multa attulit Valerius loquens de teſtamentis. Has autem cauſſas egere oratores eodem,quo ſuperiores, artificio. cuius rei teſtimonio verba Ciceronis ſunt in Rhetoricis: *Quidam pupillum heredem fecit. pupillus autem ante mortuus eſt, quàm in ſuam tutelam veniret. De hereditate illa, quæ pupillo venit, inter illos, qui, patris pupilli heredes ſunt, & inter agnatos pupilli controuerſia eſt. poſſeßio heredibus ſecundis à prætore ſecundum tabulas data eſt. Intentio agnatorum erit, Noſtra pecunia eſt, de qua is, cuius agnati ſumus, teſtatus non eſt. Depulſio. Immo noſtra: quia heredes ſecundi teſtamento patris ſumus. Quæſtio, vtrorum ſit. Ratio. Pater enim & tibi, & filio teſtamentum ſcripſit. & ſecundum heredem non filio. ſed ſibi iußit eſſe. Quare, præterquam quòd ipſius fuit, in teſtamento vllius veſtrum eſſe non poteſt. Iudicatio. Poßit ne quiſquam de filij pupilli re teſtari. An heredes ſecundi ipſius patris familias, nõ filij quoq; eius pupilli heredes ſint.* Huc igitur omnia oratorum ex vtraque parte argumenta intenta ſunt. Oratorum autem dixi, quia Aſconius ita ſcribit: *Qui defendit alterum in iudicio aut patronus dicitur, ſi orator eſt; aut aduocatus, ſi aut ius ſuggerit, aut præſentiam ſuam commodat amico; aut procurator, ſi abſentis negocium ſuſcipit; aut cognitor, ſi præſentis cauſſam nouit, & ſic tuetur, vt ſuam.* vnde Cicero pro Murena loquẽs ad Ser. Sulpicium Iuriſconſultum: *Si turpe exiſtimas te aduocato, illum ipſum, quem contra veneris, cauſſa cadere.*

Hoc loco quemadmodum ſe gerere iudicem oporteret, Cicero tertio de officiis declarauit his verbis: *At neque contra remp. neque contra iuſiurandum, ac fidem amici ſui cauſſa vir bonus faciet, nec ſi iudex quidem erit de ipſo amico. Ponit enim perſonam amici, cum induit iudicis. tantum dabit amicitiæ, vt veram amici cauſſam eſſe malit, vt perorandæ litis tempus, quo ad per leges liceat, accõmodet. Cum vero iurato dicenda ſententia ſit, meminerit Deum ſe adhibere teſtem, id eſt, vt ego arbitror, mentem ſuam, qua nihil homini dedit ipſe Deus diuinius. Itaque præclarum accepimus à maioribus morem rogandi iudicis, ſi eum teneremus, quæ ſalua fide facere poßit.*

De

De ſententiæ latione. CAP. XXIX.

CAVSSA demum vtrinque perorata poſt meridiem ad ferendam ſententiam, quodcunque fuerit iudicium, ventum eſt. Sic enim ſcriptum erat in lege: *Poſt meridiem præſenti litem addicito, ſi ambo præſentes. Sol occaſus ſuprema tempeſtas eſto.* Supremam autem nominat, quia poſt ſupremam ius dici, aut cauſſa cognoſci non poterat. Quod ſi iudices cauſſam non intellexiſſent, dixerũt, *ſibi non liquere*. atque inde ſecunda actio inſtituta eſt. Gellius libro XIIII: *Vt abſoluerem, inducere animum non quiui, iuraui mihi non liquere. atque ita iudicatu illo ſolutus ſum.* Cicero pro Cæcina: *Vtrum recuperatores his teſtibus non credidiſtis, cum, quid liqueret, non habuiſtis?* & in eadem: *Decemuiri prima actione non iudicauerunt.* Si vero in cauſſa nihil obſcuritatis habuerunt, ſententiam tulerunt.

Sententiæ porro ferendæ non vna omnium iudicum, neque in omnibus cauſſis ratio fuit. In nonnullis enim cauſſis, vt de libertate, & de ventre cognoſcendo pronunciarunt, *ſibi videri hominem aut liberum, aut ingenuum, aut ſeruum, aut libertum, aut filium eius eſſe, aut non*: Sic enim ſcribit Vlpianus D. de liberali cauſſa: *Pronunciare debebunt iudices, ſeruum illius non videri*: Item. *Cum non ingenuus pronunciatur, ſed ſeruus non videri*: In actione vero iniuriarum pronunciarunt, aut *iure feciſſe*, aut *Non iure feciſſe videri.* Hoc eſt apud Iuſtinianum titulo de iniuriis. *Iniuria, inquit, eſt ἀδικία, id eſt iniquitas. Itaque cum prætor, vel iudex, Non iure, contra quem pronunciat, iniuriam accepiſſe dicitur.* Hinc nota illa vox eſt Cincinnati dictatoris, *Se Mælium iure cæſum, pronunciare.* & Scipionis: *ſibi Gracchum iure occiſum videri.* & Tacitus libro XIIII: *Pronunciemus vltro dominum occiſum videri.* Hoc cum ita ſit, tamen ſummi iuriſconſulti hanc ex verbis Iuſtiniani ſententiam adhuc elicere non potuerunt. ſiquidem *Non iure pronunciare*, interpretantur iniuſtam ſententiam ferre, locúmque corrigunt ita, vt pro iniuriam accepiſſe reponant iniuriam feciſſe, hoc ſenſu: Cum iudex inique pronunciat, iniuriam ei feciſſe dicitur, contra quem pronunciat, cum potius hic ſit. Cum iudex, *Non iure videri feciſſe*, pronunciat contra quem, tum demum qui paſſus eſt iniuriam, accepiſſe dicitur, id eſt tum demum eſt iniuria, cum iudex iudicauit, *Non iure factum eſſe.* Item in cauſſa exheredationis. Plinius libro V. epiſtolarum: *Ego ex cõſilij ſentẽtia, Videtur, inquã, Curiane mater tua iuſtas habuiſſe cauſſas iraſcẽdi tibi?* In aliis cauſſis alterũ cõdemnabant, alterum abſoluebant. Dicebant autẽ aut *Condemno*, aut *ille debet*, aut *Solue*, aut *Redde.* Macer D. Quæ ſentent. *Si iudex ita pronunciauerit: Cum conſtet, Titium Seio ex illa ſpecie quinquaginta, item ex illa viginti quinque debere, idcirco Titium Seio centum condemno.* Vlpianus D. de re iudicata: *Si is, qui petit, ſummam expreſſerit, & iudex ait Solue quod petitum eſt, vel Quantum petitum eſt, valet ſententia.* Plautus in Rudente: *Quis me eſt mortalium miſerior, qui viuit alter hodie. Quem modo damnauit ad Recuperatores Pleuſidippus. Abiudicata à me eſt Paleſtra. perditus ſum.* Cicero in II de finibus, *Priuatarum litium iudices ſumus. nihil enim poſſumus iudicare, niſi quod eſt noſtri iudicij, in quo fruſtra iudices ſolent addere, ſi quid eſt noſtri iudicij.* & ad fratrem in epiſtolis: *Prætor iudicare ſolet deberi.* Abſoluendi vero formula fuit: *Secundum illum litem do.* Cicero pro Q. Roſcio: *Quominus ſecundum eos lis detur, non recuſamus.* Seneca controuerſiarum libro VII: *Centumuiri dixerunt, dare ipſos ſecundum aduerſarium Albutij, ſi iuraret.* Neque vero illud prꝥterire oportet, quod eſt apud Iuſtinianũ, omnia iudicia fuiſſe abſolutoria, quia ſi ante rem iudicatam reus ſatisfaceret actori officio iudicis conueniebat, eum abſoluere, licet in ea cauſſa fuiſſet iudicij accipiendi tempore, vt damnari deberet. Hinc Cicero in eadem: *Veniſti domum Roſcij. ſatisfeciſti, quod temere cõmiſiſſes in iudicium vt denunciares, rogaſti, vt ignoſceret. te affirmaturum negaſti, deberi tibi ex ſocietate nihil clamitaſti: iudici hic denunciauit. abſolutus eſt.* Non tamen omnia iudicia fuiſſe talia exiſtimauerim. Etenim in iis, quibus

non

non res, ſed pœna repetebatur, reſtituta re non tamen abſoluebantur. vt Venuleius oſtendit, D. Quæ in fraudem creditorum. *Hæc actio*, inquit, *rei reſtituendæ gratia, non pœnæ nomine datur, ideóque abſolui debet reus, ſi reſtituerit.*

In arbitriis præcipua aliqua obſeruatio fuit. Arbitri primum pronunciarunt arbitrium, deinde, niſi reus arbitrio paruiſſet, ſententiam protulerunt, eúmque condemnarunt. Arbitrium autem pronunciarunt ita: *Arbitror, te hoc modo ſatisfacere actori debere.* Sententiam vero pronunciarunt hoc modo, vt ſcribit Pomponius D. de arbitriis. *Quantum ei debes, redde. Diuiſioni veſtræ ſtari placet. pro ea parte, quam ſoluiſti creditoribus, accipe.* Paulus D. de dolo malo: *Arbitrio iudicis in hac quoque actione reſtitutio comprehenditur, & niſi fiat reſtitutio, ſequitur cōdemnatio, quanti ea res eſt.* Quod ſi reus arbitrio iudicis non parebat, tum arbiter actori iuſiurandum in litem deferebat, id eſt iubebat illum iurare, quanti litem æſtimaret, vt reum non modo damnaret, quāti ea res erat, ſed etiam quanti actor æſtimaret. Vlpianus D. de rei vendicatione. *Qui reſtituere iuſſus iudici non paret, contendens nō poſſe reſtituere, ſiquidem habeat rem, manu militari officio iudicis ab eo poſſeſſio transfertur. ſiquidem dolo fecit, quo minus poſſit, is quantum aduerſarius in litem ſine vlla taxatione in infinitum iurauerit, damnandus eſt. Si vero non poteſt reſtituere, nec dolo fecit, quominus poſſit, non pluris, quàm quanti res eſt, id eſt, quanti aduerſarij interfuit, condemnandus eſt. Hæc ſententia generalis eſt, & ad omnia ſiue interdicta, ſiue actiones in rem, ſiue in perſonam ſunt, ex quibus arbitratu iudicis quid reſtituitur locum habet.* Eſt porro intelligendum, iudicem in arbitriis liberiorem fuiſſe, quàm in iis, quæ ſtricti iuris ſunt. quòd in iis, neque pluris, neque minoris damnare poterat, quàm quantum petebatur, in hoc quantum actori reſtitui oporteret, æſtimabat, in iis exquirebatur tantum, quod lingua nuncupatum eſſet, in his non tam quod in contrahendo dictum erat, quàm quod bonæ fidei ratio exigebat, in iis compenſationis rationem habere non licebat, in his licebat. Vt ſi quis peteret decem, & deberet quinque, iudex in illis debitorem damnabat decem, in his quinque. Arbitros tamen prætoris & ipſos imperio fuiſſe ſubiectos, docet Vlpianus D. de receptis arbitriis ſcribens: *Tamen & ſi neminem prætor cogat arbitrium recipere, quoniam hæc res libera, ac ſoluta eſt, & extra neceſſitudinem iuriſdictionis poſita, attamen, vbi ſemel quis in ſe receperit arbitrium, ad curam, & ſolicitudinem ſuam hanc rem pertinere prætor putat non tantum, quòd ſtuderet, lites finiri, verum quoniam non deberet decipi, qui eum quaſi virum bonum diſceptatorem inter ſe elegerunt. Finge enim poſt cauſſam iam ſemel, atque iterum tractatam, poſt nudata vtriuſque intima, & ſecreta negotia aperte arbitrum vel gratiæ dantem, vel ſordibus corruptum, vel aliqua de cauſſa nolle dicere, quiſquam ne poteſt negare, æquiſſimum fore, prætorem interponere ſe debuiſſe, vt officium, quod in ſe recepit, impleret?* Notauit etiam Aſconius in cauſſis leuioribus ſingulos iudices ſententiam de tabula pronunciaſſe.

De in integrum reſtitutionibus. CAP. XX.

IVDICIO cauſſæ perfecto ſequuta ſunt tria alia iudicia, vnum de reo, alterum de petitore, tertium de iudice. Rei iudicium fuit duplex, vnum pro reo, *Reſtitutio in integrum* appellata, alterum contra reum, *Addictio*. Petitoris autem iudicium *Calumniæ*, iudicis, *Falſi* iudicium eſt vocatum. dicamus de ſingulis. Reſtitutio in integrum fuit huiuſmodi. Quoniam fieri poterat, vt aliquis in actione vel recuſanda, vel accipienda multis modis lapſus eſſet, poſt ſententiam ſemel latam dabatur damnato poteſtas litis retractandæ, atque ea dicebatur Reſtitutio in integrum. Cuius rei monumenta extant multa, D. de in integrum reſtitutionibus: quorum aliquot huc afferam. Paulus: *Integri reſtitutio eſt redintegrandæ rei,*

vel

vel cauſſæ actio. Item: *Integri reſtitutio eſt actio prætoria, qua rem certam, aut ius, aliamve quamlibet cauſſam redintegrari poſtulamus, cum quid per metum, vel dolum, vel ſtatus permutationem, vel iuſtum errorem, vel neceſſariam abſentiam, vel ætatis infirmitatem geſtum eſt.* Vlpianus: *Vtilitas huius tituli non eget commendatione. ipſa enim ſe oſtendit. Nam ſub hoc titulo plurifariam prætor hominibus vel lapſis, vel circumſcriptis ſubuenit, ſiue metu, ſiue calliditate, ſiue ætate, ſiue abſentia inciderunt in captionem, ſiue, vt addit Paulus, per ſtatus mutationem, aut iuſtum errorem.* Itaq; in Edicto fuit: *Quod metus cauſſa geſtum erit, ratum non habebo.* vbi notat Vlpianus, idem olim ita edici conſueuiſſe: *Quod vi, metusve cauſſa, ſed poſtea detractam eſſe vis mentionem, ideo quia quodcunque vi atroci fit, id metu quoq; fieri videtur.* Item in eodem: *Quæ dolo malo facta eſſe dicuntur, ſi de his rebus alia actio non erit, & iuſta cauſſa eſſe videbitur, iudicium dabo.* Item: *Quodcunque à minore vigintiquinque annis geſtum eſſe dicetur, vti quæque res erit, animaduertam.* De quo Vlpianus: *Hoc edictum prætor naturalem æquitatem ſecutus propoſuit, quo tutelam minorum ſuſcepit. nam cum inter omnes conſtet, fragile eſſe, & infirmum eius ætatis cõſilium, & multis captionibus ſuppoſitum, multorum inſidijs expoſitum, auxilium eis prætor hoc edicto pollicitus eſt, & aduerſus captiones opitulationem.* Item: *Qui, quæve poſtea quam quid cum his actum, contractumve ſit, capite diminuti, diminutæ dicentur, in eos, in eaſve, perinde quaſi id factum non ſit, iudicium dabo.* In quod Vlpia. *Pertinet hoc Edictum ad eas capitis diminutiones, quæ ſalua ciuitate contingunt. ceterum ſiue libertatis, ſiue ciuitatis amiſſione contingat capitis diminutio, ceſſabit Edictum. neque poſſunt hi penitus conueniri. dabitur plane actio in eos, ad quos bona peruenerint.* Item: *Si cuius quid de bonis diminutum erit, cum is, metu, aut ſine dolo malo reip. cauſſa abeſſet, ſiue in vinculis, ſeruituteve eſſet, hoſtiumq; eſſet poteſtate, ſiue cuius actionis eorum dies exiſſe dicetur.* Item: *Si quid vſu ſuum feciſſet, aut quod non vtendo amiſit, eſt conſecutus, actioneve qua ſolutus eſt, ob id, quòd dies exierit, cum abſens non defenderetur, ſiue in vinculis eſſet, ſecum ve agendi poteſtatem non faceret, aut cum eum inuitum in ius vocare non liceret, neque defenderetur, cumve magiſtratus de ea re appellatus eſſet, ſiue cui per magiſtratum ſine dolo ipſius actio exempta diceretur, earum rerum actionem intra annum, quo primum de ea re experiundi poteſtas erit, dabo. item ſi qua alia mihi iuſta cauſſa eſſe videbitur, in integrum reſtituam, quo ad eis per leges, plebiſcita, ſenatus conſulta, edicta, decreta principũ licebit.* Seneca Epiſtolarum libro VI: *Quid aliud agitis, cum eum, quem interrogatis, ſcientes in fraudem inducitis, quàm vt formula cecidiſſe videatur? ſed quemadmodum illum prætor, ſic hos philoſophia, in integrum reſtituit.*

De Addictione. CAP. XXXI.

ADDICTIO inde, quæ fuit iudicium contra reum, huius fuit generis. Poſt triginta dies, quàm quis debere iudicatus fuerat, iterum in ius rapiebatur, &, ni iudicatum faceret, id eſt pecuniam debitam ſolueret, à prætore creditori nexus addicebatur, niſi ſponſorem dediſſet. atque à creditore abductus priuatum in carcerem condebatur, donec aut pecunia, aut opera ſatisfeciſſet. Cicero pro Flacco: *Iſte cum iudicatum non faceret, addictus Hermippo, & ab hoc ductus eſt.* Gellius libro XX: *Confeſſi æris ac debiti iudicatis* XXX *dies ſunt dati conquirendæ pecuniæ cauſſa, quam diſſoluerent, eosq; dies Decemuiri iuſtos appellauerunt, veluti quoddam iuſtitium, id eſt iuris inter eos quaſi interſtitionem quandam, & ceſſationem, quibus diebus nihil cum his agi iure poſſet. poſt deinde niſi diſſoluerant, ad prætorem vocabantur, & ab eo, quibus erant iudicati, addicebantur, neruo quoq; aut compedibus vinciebantur. ſic enim ſunt, opinor, verba legis. Aeris confeſſi, rebuſq; iure iudicatis* XXX *dies iuſti ſunto. Poſt deinde manus iniectio eſto. in Ius ducito: ni iudicatum faxit, aut quis pro eo endo Iure vindex ſit, ſecum ducito, vincito, aut neruo, aut*

aut compedibus XV *pondo ne minore, aut, ſi volet, maiore vincito. Si volet, ſuo viuito. Ni ſuo viuit, qui eum vinctum habebit, libras farris in dies dato, ſi volet, plus dato. Erat autem ius interea paciſcendi. Ac niſi pacti forent, habebantur in vinculis dies* LX. *Inter eos dies trinis nundinis continuis ad prætorem in Comitium producebantur, quantæq; pecuniæ iudicati eſſent, prædicabatur. tertijs autem nundinis capite pœnas dabāt aut trans Tiberim peregre venum ibant. ſed capitis pœnam ſanciendæ fidei gratia horrificam atrocitatis oſtentu, nouiſque terroribus metuendam reddiderunt. Nam ſi plures forent, quibus reus eſſet iudicatus, ſecare ſi vellent, atque partire corpus addicti ſibi hominis permiſerunt. Et quidem verba ipſa Legis dicam, ne exiſtimes, me inuidiam iſtam forte formidare. Tertijs nundinis, inquit, partes ſecanto. ſi plus, minuſve ſecuerunt, ſine fraude eſto. Nihil profecto immitius, nihil immanius, niſi, vt re ipſa apparet, eo conſilio tanta immanitas pœnæ denunciata eſt, ne ad eam vnquam perueniretur. Addici nanque nunc, & vinciri multos videmus. quia vinculorum pœnam deterrimi homines contemnunt. diſſectum eſſe antiquitus neminem equidem neque legi, neque audiui, quoniam ſæuitia iuſta pœnæ contemni non quita eſt.* Hinc Liuius lib. VI: *An placere fœnore circumuentam plebem, ni potius, quàm ſortem, creditum ſoluat, corpus in neruum, & ſupplicium dare, & gregatim quotidie de foro addictos duci? & repleri vinctis nobilium domos? & vbicunque patricius habitet, ibi carcerem priuatum eſſe?* Hi vero addicti, & nexi vocati; addicti propter iudicium prætoris, nexi propter vincula creditoris. Addictus eſt autē, vt inquit Quinctilianus, *quem lex ſeruire, donec ſoluerit iubet.* Nexus teſte Varrone, *liber, qui ſuas operas in ſeruitute pro pecunia, quam debet, dum, ſolueret, dat.* De quibus pluribus diximus in primo libro de iure Ciuium Romanorum, vnde hæc repetenda fuerunt.

De iudicio calumniæ. CAP. XXXII.

IVDICIVM vero in petitorem fuit, ſi calumniatus fuiſſe argueretur. Erant autem calumniatores, qui accepta pecunia litem falſo intenderant, aut prætermiſerant. De iis Vlpianus D. de calumniatoribus: *In eum, qui vt calumniæ cauſſa negocium faceſſeret, vel non faceſſeret pecuniam accepiſſe dicetur, intra annum in quadruplum eius pecuniæ, quam accepiſſe dicetur poſt annum ſimpli in factū actio competit.* Item: *Hoc edicto tenetur, qui non depectus eſt. Depectus autem dicitur turpiter pactus.* Cicero pro Milone: *Qui calumnia litium fundos alienos petebat.* Gellius libro XIII: *Is cum ſuis patronis clamitabat, probari apud iudicem debere, pecuniam datam conſuetis modis, expenſi latione, menſæ rationibus, chirographi exhibitione, tabularum obſignatione, teſtium interceſſione. ex quibus omnibus ſi nulla re probaretur, dimitti iam ſane oportere, & aduerſarium de calumnia damnari.*

De iudicio falſi. CAP. XXXIII.

VLTIMVM iudicium fuit in iudicem: ſi ob iudicandum pecuniam accepiſſet, de quo in XII tab. ſcriptum fuit. Vnde Gellius lib. XX: *Niſi duram eſſe legem putes quæ iudicē arbitrumve datum, qui ob rem iudicandam pecuniam accepiſſe conuictus eſt, capite punit.* Qui vero iudex ſciens dolo malo iniuſte iudicabat, is litem ſuam facere dicebatur. Vlpia. D. de iudiciis: *Iudex tunc litem ſuam facere intelligitur, cum dolo malo in fraudem legis ſententiam dixerit. dolo autem malo videtur hoc facere, ſi euidens arguatur eius vel gratia, vel inimicitia, vel etiam ſordes, vt veram æſtimationem litis præſtare cogatur.* Is etiam videtur litem ſuam feciſſe, qui ad conſtitutum tempus in iudicium non venit. Macrobius in oratione Titij de iudicibus: *Inde ad comitium vadunt, ne litem ſuam faciant.* Abrogata inde lege XII tabularum, lege repetundarum de hoc crimine quæſitum eſt. quemadmodum, qui falſum teſtimonium dixerunt, lege de falſo poſtulanti pœnas dederūt, vt mox oſtendemus. Ac de priuatorum quidem iudiciorum conſuetudine hæc hactenus.

CARO

CAROLI SIGONII DE IVDICIIS

LIB. SECVNDVS.

Quæ publica iudicia fuerint. CAP. I.

SEQVITVR deinceps, vt de iudiciis publicis agendum eſſe videatur. Iudiciorum vero publicorum longe alia ratio fuit, quàm priuatorum: *Neque enim,* vt inquit Iuſtinianus, *per actiones ordinata ſunt, neque omnino ſimile quidquã cum priuatis iudicijs habuerũt, magnaq́; diuerſitas eorum fuit & in inſtituendo, & in intendendo.* Publica vero dicta ſunt, quòd cuiuis è populo actio permitteretur. Ceterum iudicia publica fuerunt decreta, quæ de criminibus, quæſitore aliquo iudicium exercente, iudices ab eo dati fecerunt, prout leges de ſingulis criminibus cognoſcendis latæ iuſſerunt. Quo conſtituto ſequitur, iudiciorum publicorum perfectam haberi notitiam non poſſe, niſi & quæ crimina, & qui quæſitores, & qui iudices, & quæ exercendæ quæſtionis ratio, ac demum quæ de quoq; crimine leges fuerint, cognoſcamus. Quamobrem agamus primum de criminibus, deinde de quæſitoribus, tũ de iudicibus, inde de quæſtionum exercitionibus, atque ad extremum de legibus.

De criminibus. CAP. II.

CRIMINA maleficia fuerunt, quæ aut aduerſus remp. commiſſa ſunt, aut populus Rom. aduerſus remp. commiſſa exiſtimauit, atque iudicio legibus conſtituto pœna vindicanda putauit. Itaque non ſolum iniuriæ factæ ſenatui, aut populo, aut magiſtratibus, ſed etiam nonnullæ priuatis illatæ publicorum iudiciorum legibus comprehenſæ ſunt. Reipub. directo factæ dicuntur, vt ſi quis maieſtatem populi Ro. aut magiſtratuum eius minuiſſet, publicam, ſacrámve pecuniam auertiſſet, populi ſuffragia honoris adipiſcendi gratia corrupiſſet, ſocios ſpoliaſſet, aut pecuniam ob iudicãdum cepiſſet, armis magiſtratum, aut priuatum coëgiſſet. quæ crimina appellarunt maieſtatis, peculatus, ambitus, repetundarum, & vis publicæ. Priuatis factas ad ſe pertinere populus exiſtimauit, ſi quis hominem telo occidiſſet, ſi veneno necaſſet, ſi parentibus manum intuliſſet, ſi falſum teſtamentum, falsúmve nummum feciſſet, ſi vxorem alterius corrupiſſet, ſi ſeruum alienum aut celaſſet, aut vinxiſſet, aut emiſſet ſciens inſciente domino. vnde hæc crimina nomen acceperunt, inter ſicarios, veneficij, parricidij, falſi, adulterij, plagij. Quin etiam quæcunque cum priuatos attingerent, de iis quæſtionem publicam conſtitui lege aliqua voluerunt, ea pro criminibus habita ſunt, vt circumſcriptio pupillorum lege Lætoria. de qua Cicero, de natura deorum: ***Inde iudicium publicũ rei priuatæ lege Lætoria.*** Vt autem non omnia rerum priuatarum iudicia priuata

fuerunt, ſic non omnia in quibus crimen verſatum eſt, fuerunt publica, ſed ea demum, quæ legibus publicarum quæſtionum ſunt conſtituta. Sic enim ſcribit Macer libro primo de Iudiciis publicis: *Non omnia iudicia, in quibus crimen vertitur, & publica ſunt, ſed ea tantum, quæ ex legibus iudiciorum publicorum veniunt. Vt Iulia maieſtatis, Iulia de adulterijs, Cornelia de ſicarijs, & veneficis, Pompeia parricidij, Iulia peculatus, Cornelia de teſtamentis, Iulia de vi priuata, & publica, ambitus, repetundarum, annonæ.* Quoniam autem cauſſæ publicę crimen ferme complexæ ſunt, hinc nomen etiam criminalium inuenerunt.

De pœnis. CAP. III.

CRIMINIBVS ipſis adiũgi debet diſputatio de pœnis, quibus ipſa crimina vindicata ſunt. Ceterum pœnarum genera ex auctoritate Tullij octo prodidit Iſidorus, damnum, vincula, verbera, talionem, ignominiam, exilium, ſeruitutem, & mortem. quarum aliæ bona læſerunt, vt dãnum; aliæ corpus, vt vincula, verbera, & talio; aliæ ius, vt ignominia, exilium, & ſeruitus; aliæ vitam, vt mors.

DAMNVM alio nomine mulcta eſt dicta. Hæc Sabinum vocabulum fuit, eáque in ouibus & bubus æſtimandis conſtitit, quibus primis temporibus Italia abundauit. Itaque, vt ſcribit lib. XI Gellius, *ſuprema mulcta erat duarum ouium, & triginta boum pro copia ſcilicet boum, & penuria ouium. Sed cum eiuſmodi mulcta pecoris, armentiq; à magiſtratibus dicta erat, adigebantur boues, oueſq; alias pretij parui, alias maioris. eaq; res faciebat inæqualem mulctæ punitionem. idcirco poſtea lege Ateria conſtituti ſunt in oues ſingulas æris deni, in boues æris cẽteni. minima vero mulcta fuit ouis vnius. Quando autem à magiſtratibus Populi Romani more maiorum mulcta dicebatur vel minima, vel ſuprema, obſeruari ſolebat, vt oues genere virili appellarentur. atque ita M. Varro hæc legitima verba, quibus minima mulcta diceretur, cõcepit: M. Terentio, quando citatus neque reſpondit, neque excuſatus eſt, ego ei vnum ouem mulctam dico. ac niſi eo genere diceretur, negauerunt, iuſtam videri mulctam.* Hæc, vt dixi, ex Varrone Gellius. Feſtus autem ita: *Mulctam Oſci dici putant pœnam quãdam. M. Varro ait, pœnam eſſe, ſed pecuniariam, de qua in primo libro epiſtolicarum quæſtionum refert. Maximam mulctam dixerunt trium millium, & viginti aſſium, quia non licebat quondam pluribus triginta bobus, & duabus ouibus quenquam mulctare. æſtimabaturq; bos centuſſis, ouis decuſſibus.* Quam autem legem Ateriam vocauit Gellius, eam Tarpeiam nominat Feſtus in voce peculatus, quòd Aterius cũ Tarpeio conſul eam tulerit. Pro mulcta vero ſæpe pecuniam dixerunt.

Vinculorum nomine complexi ſunt compedes, pedicas, manicas, cathenas, neruos, boiam, & carcerem. Plautus Aſinaria: *Qui aduerſum ſtimulos, laminas, cruceſq;, compedeſq;, neruos, cathenas, carceres, numellas, pedicas, boias.* De ceteris Nonius ſcripſit, & Feſtus. Carcerem ædificatum fuiſſe ab Anco rege ſcribit Liuius imminentem foro ad terrorem creſcentis audaciæ. omnia ad coërcendos, & conſtringẽdos homines comparata. Vnde illa Ciceronis in VII in Verrem: *Quæret, quamobrem faſces prætoribus præferantur, cur ſecures datæ, cur carcer ædificatus, cur tot ſupplicia more maiorum in improbos conſtituta?* Ceterum reorum cuſtodia duplex fuit, carcer, & priuata domus. Ante confeſſionem in liberas cuſtodias tradere conſueuerunt. Liberæ autem cuſtodiæ dicebantur, cum apud magiſtratus domi, aut apud priuatos nobiles ponebantur cuſtodiendi, quemadmodum de indice Bacchanalium ſcripſit Liuius, & de coniuratis Salluſtius. Poſt confeſſionem vero in vincula publica coniiciebantur. Venuleius D. de cuſtodia reorum: *Reus confeſſus, donec de eo pronunciaretur, in publica vincula conijciendus.* item Scæuola: *Reus confeſſus ob ſolam confeſſionem conijci in vincula conſueuit.* Fuit autem cuſtos quidam carceris, quem commentarienſem vocat Plinius libro VII, cap. XXXVIII, qui triumuiro capitali, cuius ſumma carceris, & animaduerſionis cura fuit, parebat. oſtendit

Valerius libro v. ſcribens, cuſtodem carceris pietatē filiæ, quæ in carcere matrem lacte ſuſtentauit, ad Triumuirum detuliſſe.

Verbera inflicta ſunt virgis, & fuſtibus. Virgis vſi ſunt magiſtratus, cum expeditis faſcibus lictores animaduerterunt in terga: præceſſit autem verberatio extremum mortis ſupplicium. Fuſtigationem in caſtris adhibuerunt. vt in lib. de Iure ciuium Rom. oſtendimus, & priuatim. Valerius libro VI: *Metellus vxorem, quòd vinum bibiſſet, fuſtim interemit.*

De Talione ſic Iſidorus: *Talio eſt ſimilitudo vindictæ, vt taliter quis puniatur, vt fecit. hoc enim & natura, & lege eſt inſtitutum, vt lædentem ſimilis vindicta ſequatur. vnde & illud eſt legis: Oculum pro oculo, dentem pro dente.* item Feſtus citat hæc verba legis: *Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio eſto. Permittit autem,* inquit, *lex parem vindictam.* Hinc Iuſtinianus ſcripſit: *Pœna iniuriarum per membrum ruptum talio erat.* Gellius autem libro XI, cap. I, addit, *reum habuiſſe facultatem paciſcendi, & non neceſſe habuiſſe pati talionem, niſi eam elegiſſet.*

Ignominia fuit infamia. Cicero libro IIII de rep. teſte Nonio: *Cenſoris iudicium nihil fere damnato affert, niſi ruborem. Itaque quòd omnis ea iudicatio verſatur tantummodo in nomine, animaduerſio iſta ignominia dicta eſt.* Infames autem lege, & edicto prætorio factos, & quare, apparet ex Digeſtis de iis, qui notantur infamia. Ceterum infamia ius munerum, honorúmque ciuilium ferme ademit.

Exilium intellexerunt, cum aqua, & igni interdixerunt. ſiquidem conſuetudo loquendi obtinuit, vt omnes, quibus aqua, & igni interdictum eſſet, quoniam exilij cauſſa ſolum vertere cogebantur, exules appellarentur, vt eſt in Rhetoricis ad Herennium libro II. Exilium autem non nominabatur in irrogatione pœnæ, ſed aquæ, & ignis interdictio, quam neceſſario ſequebatur exilium. neque enim ſine aquæ & ignis vſu eſſe quiſquam in vrbe poterat. quod docet Cicero pro Cæcina: *Exilium non eſt ſupplicium, ſed perfugium, portuſq; ſupplicij. nam qui volunt pœnam aliquam ſubterfugere aut calamitatem, eò ſolum vertunt, hoc eſt locum, ac ſedem mutant. Itaque nulla in lege noſtra reperietur, vt apud ceteras ciuitates, maleficium vllum exilio eſſe mulctatum. ſed cum homines vincula, neces, ignominiaſq; vitant, quæ ſunt legibus conſtitutæ, confugiunt, quaſi ad aram in exilium. qui ſi in ciuitate legis vim ſubire vellent, non prius ciuitatem, quàm vitam amitterent.* Exilio autē ciues iure ciuitatis nudati ſunt. Relegati autem dicti, teſte Feſto, *quibus ignominiæ, aut pœnæ cauſſa neceſſe fuit, ab vrbe Roma, alióve quo loco abeſſe, lege ſenatuſq; conſulto, aut edicto magiſtratus.* De ſeruitute autem, qua ius libertatis eſt violatum, & extremo ſupplicio, quo vita adempta, vt quæ horum iudiciorum non ſint, poſt alio loco magis idoneo diſſeram. Quoniam autem has pœnas omnes duobus nominibus incluſerunt, pecuniæ, & capitis, ob id factum eſt, vt iudicia publica alia capitalia fuerint, alia nō fuerint. Quod etiam ſcripſit Paulus ad Edictum principis, his verbis: *Publicorum iudiciorum quædam capitalia ſunt, quædam non capitalia. capitalia ſunt, ex quibus pœna mors, aut exilium eſt, hoc eſt aquæ, & ignis interdictio. per has enim pœnas eximitur caput de ciuitate. nam cetera non exilia, ſed relegationes proprie dicuntur. tunc enim ciuitas retinetur. Non capitalia ſunt, ex quibus pecuniaria, aut in corpus aliqua coërcitio pœna eſt.* Vt autem non omnes cauſſæ criminales capitales fuerunt, veluti ſi maieſtatis reus mulctatus eſſet pecunia, ſic non omnes capitales crimen continuerunt. vt cauſſa Quinctij, quæ à Cicerone capitalis dicitur, (cum tamen ſit ſine crimine) quia infamiam afferebat. Quinctius autem vadimonium deſeruiſſe dicebatur. Modeſtinus D. de verborum ſignificatione: *Licet capitalis Latine loquentibus omnis cauſſa exiſtimationis videatur, tamen appellatio capitalis mortis, vel amiſſionis ciuitatis intelligenda eſt.* Cicero pro Q. Roſcio: *Si qua ſunt priuata iudicia ſummæ exiſtimationis, & prope dicam capitis, tria hæc ſunt, fiduciæ, tutelæ, ſocietatis.*

De prætoribus quæſitoribus. CAP. IIII.

CRIMINIBVS explicatis trāſeamus ad quæſitores. quæſitores dicti, qui iudicium publicū exercuerunt, quā quæſtionē vocarunt. Huic autem rei operā dederunt primū reges, deinde conſules, poſt magiſtratus ij, quos ei muneri ſenatus, aut populus pręfecit. De regibus auctor eſt Dionyſius, qui Romulum regem delicta maxima cognouiſſe, minora ſenatoribus permiſiſſe ſcribit. & Liuius; qui cū Superbum regem ſcribat, vt metum populo incuteret, *cognitiones capitalium rerum ſine conſilijs per ſe ſolum exercuiſſe, propterq; eam cauſſam occidere, in exilium agere, bonis mulctare potuiſſe*, non obſcure, quid ceteri ſuperiores reges ſeruarint, oſtendit. De conſulibus ex eo elicere poſſumus, quòd in regum locum ſucceſſerunt. & quòd Brutus primus conſul de coniuratis vltimum ſupplicium cauſſa ipſa cognita ſumpſit. Verum eodē anno id ius lege Valeria de prouocatione lata eſt imminutum cautúmque in poſterum, ne conſul de capite ciuis Rom. iniuſſu populi quæreret; verum ij demum, quos populus quæſtionibus publicis præfeciſſet. qui inde Quæſitores parricidij ſunt appellati. quos non multo poſt reges exactos inſtitutos eſſe, ex eo perſpicitur, quòd eorum in lege XII tabularum mentio fiebat. Sic enim ſcribit Pomponius D. de origine iuris: *Quoniam de capite ciuis Rom. iniuſſu populi Rom. non erat permiſſum lege conſulibus ius dicere, propterea quæſtores conſtituebantur à populo, qui capitalibus præeſſent, & appellabantur Quæſtores parricidij, quorum meminit lex XII tabularum.* Vnde Feſtus ſcribit, *Quæſtores parricidij appellatos, quos ſolebant creare cauſſa rerum capitalium.* Horum autem apud Liuium ſæpius memoria celebratur, vt Coſſo, & Medullino Cōſulibus anno CCCXL: *Senatuſconſultum factum, vt de quæſtione Poſtumianæ cædis tribuni pl. primo quoque tēpore ad plebem ferrent, plebesq; præficeret quæſtioni, quem vellet. à plebe conſenſu populi cōſulibus negocium mandatur.* item anno CCCXLIX: *Cum omnia infida Romanis eſſent, Capuæ quoque occultæ principum cōiurationes factæ de quibus cum ad ſenatum relatum eſſet, dictatorem quæſtionibus exercendis dici placuit. C. Mæuius dictus.* Anno DLXVI: *Petillij tribuni pl. rogationem ad plebem tulerunt: Velitis, iubeatis, vt quæratur, quæ pecunia capta, ablata, coacta ab rege Antiocho, quod æs publicum relatum non eſt, vti de ea Ser. Sulpicius prætor vrbanus ad ſenatum referat, quem eam rem ſenatus velit quærere, de ijs, qui prætores nunc ſunt. omnes tribus, Vti rogaſſet, iuſſerunt. Ser. Sulpicio deinde referente, quem rogatione Petillij quærere vellent, Q. Terentium Culleonem patres iuſſerunt. Ad hunc reus L. Scipio factus. & recepta nomina legatorum eius, & quæſtoris. Damnato Scipione, & nullo veſtigio pecuniæ regiæ in bonis eius inuento, inuidia vertit in prætorem, & conſilium eius, & accuſatores.* Atque in hunc quidem modū vſq; ad annū DCIIII quæſtiones publicæ exercitæ ſunt, vt quotieſcunq; res poſceret, aut cōſules, aut dictator, aut prætor ſenatuſcōſulto, aut lege quærere iuberetur.

Anno autē ipſo DCIIII perpetuæ quæſtiones eſſe, ac proprium quæſitorem habere cœperunt. Legem enim L. Piſo tribunus pl. tulit, qua quæſtionem repetundarum perpetuam fecit, vt ſcribit Cicero in Bruto his verbis: *Carbone forum tenente plura iudicia fieri cœperunt. nam & quæſtiones perpetuæ hoc adoleſcente conſtitutæ ſunt, quæ nullæ ante fuerant. L. enim Piſo trib. pl. legem primus de pecunijs repetundis Cenſorino, & Manilio Cos. tulit.* ij vero eo anno, quo dixi, conſules fuerunt. Quæſtio vero perpetua facta intelligitur, cum prætori in ſingulos annos mādatur. mandatur vero, cum hæc verba in lege de aliquo vindicādo crimine lata ponuntur: *De ea re prætoris quæſtio eſto.* itē: *Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vt.* Poſt quæſtionem de repetundis quæſtio inde de peculatu, de maieſtate, & de ambitu perpetua facta eſt. cúmque ſex tum crearentur in vrbe prætores, mutata eſt tota ratio ſortitionis prætoriæ. Ante enim prætores bini ſingulas domi iuriſdictiones, ex S. C. ſortiebantur. vrbanam, & peregrinam: reliqui quattuor prouincias foris gubernandas. Ab hoc vero tempore duæ iuriſdictiones, & quattuor quæſtiones in ſortem

ex S. C.

ex S. C. à prętoribus ſex coniici cœptæ. prętura vero Romæ acta prouincias ſortiti ſunt, in eáſque proprętore profecti ſunt. Demum L. Cornelius Sylla dictator, vt inquit Pomponius, *quæſtiones alias quattuor publicas tulit, de ſicariys, veneficis, falſo, & parricidio*, & propterea prætores quoque quattuor, vt de iis quærerent, addidit. Sic enim exponit Cicero in Verrem: *Lex Cornelia teſtamentaria, nummaria* (hæc eſt, quæ quęſtionem de falſo continet.) *ceteræ complures, in quibus non ius aliquod nouum in populum conſtituitur, ſed ſancitur, vt quod ſemper malum facinus fuerit, eius quæſtio ad prætorem pertineret ex certo tempore.* Quoniam autem numerus pretorum, & ratio cognitionum earum iam inde ab initio permiſſa erant arbitrio ſenatus, ob id factum eſt, vt raro, aut fortaſſe nūquam, niſi octo prętores, quotannis ſint creati, ita vt cum eſſent octo prætores, & decem cognitiones, in iis deferendis pro voluntate ſenatus variatum ſit. Vt enim ante aliquando binæ iuriſdictiones, & binæ prouinciæ ſingulis ſunt tributæ, ſic poſthac & binæ iuriſdictiones, & binæ quæſtiones ſingulis, & iuriſdictio cum quæſtione vni, & vna quæſtio duobus ex S.C. commiſſa eſt. Nam Catulo, Lepidóque Cos. L. Cornelius Siſenna vtramque iuriſdictionem, & C. Verres pretor vrbanam iuriſdictionem cum veneficij quæſtione, & M. Fannius inter ſicarios, & parricidij, & M. Lætorius, ac C. Flaminius quæſtionem inter ſicarios, prætores omnes cum eſſent, ſortiti ſunt. Ita Craſſo, & Pompeio primum Cos. vt Cicero ſcribit in Verrinis, cum prætores deſignati ſortirentur, M. Metello prætori obtigit, vt de pecuniis repetundis, Lepido vero, & Tullo Cos. Q. Naſoni, vt de veneno quęſtionem exerceret. M. vero Plętorius, & C. Flaminius inter ſicarios ſortiti ſunt, C. Orchinius peculatus, M. Cicero de repetundis, C. Aquillius de ambitu. Etenim cum in Cluentiana dixiſſet, Q. Naſonem quæſtionem de veneno gubernare, addidit: *Quid ergo eſt? Hæc quæſtio ſola ita gubernatur? quid M. Plætorij, & C. Flaminij inter ſicarios? quid C. Orchinij de peculatu, quid mea de pecunijs repetundis? quid C. Aquillij de ambitu? quid reliquæ quæſtiones?* Reliquarum autem quęſtionum nomine intellexit quæſtionē de maieſtate, quam P. Caſſium pretorem eodem anno exercuiſſe in Cornelianam ſcribit Aſconius; & quæſtionem de falſo, quam, vt veriſimile eſt, prætor vrbanus, aut peregrinus ſortitus eſt C. Antonius. is enim in eum annum præturam geſſit. Nam Q. Naſonem præter veneficij quæſtionem alteram etiam iuriſdictionum ſortitum eſſe, coniectura ducor ad ſuſpicandum. ſiquidem paucis etiam ante annis C. Verres prætor vrbanus quæſtionem de veneno exercuerat, vt Cicero ſcribit. Parricidij autem quæſtio cum quæſtione de ſicariis à M. Fannio prætore tractata eſt, vt idem docet in Roſciana. Cotta vero, & Torquato cos. L. Murena prætor vrbanam iuriſdictionem, Ser. Sulpicius quæſtionem peculatus eſt ſortitus eodem teſte in oratione pro Murena.

Quanquam autem poſt annum DCIIII prætores primum quattuor, deinde ſex perpetui ſingularum quæſtionum quæſitores ſunt conſtituti, vt eas quotannis ſortirentur, non tamen omnia iudicia publica ab ordinariis illis quæſitoribus facta ſunt. verum extra ordinem multæ quæſtiones, aut S. C. aut plebiſcito, vt ante, aut conſulibus, aut aliis magiſtratibus, aut etiam priuatis hominibus mandatæ ſunt. ſiue quia nulla dum lex de iis conſtituendis erat lata, ſiue quòd lata erat illa quidem, ſed pro rei atrocitate extra ordinem quærendum eſſe videbatur. Nam anno DCXI P. Scæuola tribunus pl. tulit ad plebem, vellent ne quæri de L. Tubulo, qui prætor cum quæſtionem inter ſicarios exerceret, ob rem iudicandam pecuniam ceperat. eóque plebiſcito quæſtio Cn. Cæpioni Cos. decreta eſt, vt inquit Cicero in II de finibus. Anno inde DCXV D. Brutus, & P. Scipio Cos. ex S. C. quæſtionem de cæde facta in ſylua Scantia exercuerunt, vt idem ſcribit in Bruto. at vero anno DCXXXIX, eodem teſte, Sex. Peduceus criminatus eſt L. Metellum pontificem maximum, totúmque collegium pontificum male iudicaſſe de inceſtu virginum Veſtalium, quòd vnam modo Æmiliam damnauerat, abſoluerat duas,

Muciam, & Liciniam. Populus L. Caſſium creauit, qui iiſdem de virginibus quæreret. íſque omnes damnauit. Poſt annos quinque C. Mamilius Limitanus legem tulit, vt quæreretur in eos, qui cum Iugurtha pactiones feciſſent, & vt tres quæſitores conſtituerentur. quod Salluſtius in Iugurthina, & Cicero in Bruto prodidere. Inde poſt aliquot annos Conſules Piſo, & Meſſalla ex S. C. rogationem promulgarunt de quæſtione in Clodium conſtituenda de pollutis cæremoniis, vt Cicero ſcribit ad Atticum. & poſt Cn. Pompeius Conſul tertium anno DCCL tulit, vt quæreretur de cæde facta in via Appia, & quæſitor ex conſularibus crearetur. ſuffragio populi creatus eſt L. Domitius. íſque quæſtionem de cæde P. Clodij exercuit, teſtę Aſconio; *cum tamen*, vt inquit Cicero, *veteres eſſent leges vel de cæde, vel de vi.*

Ac quæſitorum quidem, ſiue ordinarij, ſiue extraordinarij eſſent, quanquam poteſtas ab ea lege, qua creati erant, tota manauit, tamē omnium in his rebus collocata fuit, vt in foro, atque in tribunali, & in ſella curuli ſedentes, iudice quæſtionis aliquo operam, fidémque nauante, gladio, vt dixi, poſito iudicium exercerent, cum eis iudicibus, qui eis obueniſſent, ſedentibus in ſuis ſubſelliis, ſcribis vero, accenſis, pręconibus, lictoribus, aliíſque apparitoribus aſſiſtentibus. Vnde Cicero pro Cluentio: *Quid ſibi illi ſcribæ, quid lictores, quid ceteri, quos apparere huic quæſtioni video, volunt?* & in Bruto: *Volo hoc oratori contingat, vt cum auditum ſit, eum eſſe dicturum, locus in ſubſellijs occupetur, compleatur tribunal, gratioſi ſcribæ ſint in dando, & cedendo loco?*

Ceterum quęſtio euerſa rep. merum eſt imperium appellata. ſunt enim tria magiſtratuum imperia celebrata, merum, non merum, & miſtum. merum fuit cognitio rerum capitalium, non merum priuatarum, quod proprie iuriſdictio eſt appellata, miſtum vtrarumque. Indicat Vlpianus, cum ſcribit D. de iuriſdictione: *Imperium aut merum eſt, aut miſtum. merum eſt imperium habere gladij poteſtatem ad animaduertēdum in facinoroſos homines. miſtum eſt imperium, cui etiam iuriſdictio ineſt, quod in danda bonorum poſſeſſione conſiſtit. iuriſdictio eſt etiam iudices dandi licentia*, id eſt, merum imperium cōtinet cauſſarum capitalium cognitionem; miſtum non ſolum cognitionem rerum capitalium, ſed etiam iuriſdictionem, id eſt priuatarum cognitionem; quæ cum multis aliis in rebus verſetur, tum vel maxime in danda bonorum poſſeſſione, & dando iudicio poſita eſt, vt ſupra oſtendimus. & Paulus de officio eius, cui mandata eſt iuriſdictio: *Mādata iuriſdictione etiam imperium, quod non eſt merum, videtur mandari.* Gladius autem, de quo dictum eſt, inſigne, opinor, fuit magiſtratus publicum iudicium exercentis. de quo ſupra diximus, cum prætores vrbanos haſta, quęſitores gladio vſos eſſe oſtendimus. Itaque D. de officio proconſulis dixit Vlpianus; *Qui vniuerſas prouincias regunt, ius gladij habent, & in metallum dandi poteſtas eis permiſſa eſt.*

Prętererea vero hanc quęſtionem, ſiue hoc merum imperium, publicíve iudicij cognitionem, aut exercitionem mandari alteri non potuiſſe, ſatis conſtat. niſi fortaſſe eadem lex, quæ de quęſtione erat lata, quęſtionem illam tranſmitti licuiſſe, ſanciuerit. atque hoc eſt, quod ſcripſit Papinianus D. de officio eius, vt ſupra etiam diximus: *Quæcunque ſpecialiter lege, vel ſenatuſconſulto tribuuntur, mandata iuriſdictione non transferuntur. quæ vero iure magiſtratus competunt, mandari poſſunt. & ideo videntur errare magiſtratus, qui cum publici iudicij habent exercitionem lege, vel S. C. delegatam, veluti legis Iuliæ de adulterijs, & ſi quæ ſunt aliæ ſimiles, iuriſdictionem ſuam mandant. Huius rei fortiſſimum argumentum, quòd lege Iulia de vi nominatim cauetur, vt is, cui obtigerit exercitio, poſſit eam, ſi proficiſcatur, mandare. non aliter itaque mandare poterit, quàm ſi abeſſe cœperit, cum aliàs iuriſdictio etiam à præſente mandetur. Et ſi à familia dominus occiſus eſſe dicetur, cognitionem prætor, quam ex S. C habet, mandare non poterit. Qui mandatam iuriſdictionem ſuſcepit, proprium nihil habet, ſed & eius, qui mandauit, iuriſdictione vtitur. verius eſt enim more maiorū*

iuriſdictionem quidem transferri, ſed merum imperium quod lege datur, non poſſe tranſire. quare nemo dicit, animaduerſionem legatum proconſulis habere mandata iuriſdictione.

De iudicibus quæſtionum. CAP. V.

EXCEPTIS prætoribus,quos ſummos quæſitores fuiſſe diximus, erant etiam Iudices quæſtionum. de quibus diuerſas eorum, qui hac ætate ſcripſerunt, inuenio fuiſſe ſentẽtias. Alij enim iudicem quæſtionis eundem, ac prætorem fuiſſe putarunt, alij non ſolum non prætorem, ſed hominem omnino priuatum. Neutra opinio mihi probatur. Non fuiſſe prætorem hæc argumento ſunt. primum,quòd in iiſdem cauſſis, in quibus iudex quæſtionis verſatus eſſe dicitur, in iis etiam prætor præfuiſſe inuenitur.vt in cauſſa Oppianici prætor Verres, iudex quæſtionis C.Iunius; in cauſſa Verris prætor M. Glabrio, iudex quæſtionis Q. Curtius;& in cauſſa Cluentij prætor Q. Naſo,iudex quæſtionis Q.Voconius;deinde,quòd in legibus de iudiciis publicis hæc verba fuerunt: *Magiſtratus quique, cum iudicio publico præeſſet.* Item: *Magiſtratus,iudexve quæſtionis.* ſcilicet nomine magiſtratus prætorem intelligendo,atq; à iudice quæſtonis apertiſſime ſecernẽdo. item in aliis, *Prætor qui ex hac lege quæret. iudex, qui eam rem quæſiuerit. quive iudex ex hac lege factus erit.* poſtremo,quòd Quinctilianus ſcribit,prætorem occupatum fuiſſe in iis, quæ eſſent imperij; iudicem quæſtionis in iis, quæ eſſent cognitionis. Non fuiſſe autem priuatum,hæc oſtendere poſſunt. primum, quòd iudex quæſtionis in Legibus *quæſiſſe*, & ab Aſconio *quæſitor fuiſſe*, & *quæſtionem exercuiſſe* dicitur. deinde, quòd in lege Cornelia de veneficiis erat: *Iudex quæſtionis cum ijs iudicibus, qui ei obuenerint, de eius capite quærito, qui venenum fecerit*, & Cicero, atque Aſconius iudicẽ quæſtionis ſortitioni iudicum operam dediſſe aperte ſcribunt. quæſtionem vero qui habuit, & iudicum ſortitionem exercuit, is priuatus omnino eſſe nõ potuit. eſt enim quæſtio rei capitalis cognitio. Cũ autẽ Iudex quæſtionis à lege cognitionẽ accipiat, non à magiſtratu,magiſtratus eſt,vt apparet ex D. de officio eius,cui mandata eſt iuriſdictio. His adde,quòd idẽ fuit in iudicio publico iudex quæſtionis, atque in priuato Decemuir litibus iudicandis. at Decemuir fuit magiſtratus,ergo multo magis iudex quæſtionis. Qui vero priuatum eſſe dicunt,ij iudicem faciunt.quod eſſe non potuit. Iudex enim ſorte obuenit quæſitori, at iudici quæſtionis ſorte iudices obuenerunt, ex locis commemoratis. Si ergo ipſe ſortitus eſt iudices, profectò non vt iudex ſorte lectus, ſed vt magiſtratus ſuffragio,creatos quæſiuit.Ego vero cenſeo, iudicem quæſtionis neque prætorem fuiſſe,neque omnino priuatum,ſed tamen cum poteſtate.eum vero magiſtratum captum eſſe poſt ædilitatem, vt poſt quæſturam capiebatur decemuiratus litibus iudicandis.Hoc apparet ex C.Viſellio, quem ſcribit Cicero in Bruto,cum poſt ædilitatem curulem iudex quæſtionis eſſet, mortuum eſſe. & ex vetere monumento C. Octauij, in quo ipſe item poſt ædilitatem, & ante præturam iudex quæſtionum vocatur.

C. OCTAVIVS C.F. C. N. C. PRON.
PATER AVGVSTI
TR.MIL. BIS. Q. AEDIL. PL. CVM TORANIO
IVDEX QVAESTIONVM
PR. PRO COS. IMPERATOR APPELLATVS
EX PROVINCIA MACEDONIA.

His adde Cluentianam,in qua Cicero *C. Iunium iudicem quæſtionis, hominem ædilicium iam prætorem opinionibus hominum conſtitutum* ſcribit, & Roſcianam, in qua ſic loquitur ad M. Fannium prætorem iudicium tum inter ſicarios exercentem: *Te quæſo M. Fanni, vt qualem te antea populo Roma. præbuiſti, cum huic eidem*

dem quæſtioni præeſſes, talem te hoc tempore impertias. Quando enim ante alias M. Fannius, qui tum prætor erat, præeſſe quæſtioni inter ſicarios potuit, niſi cum iudex quæſtionis fuit? Adde Suetonium, qui Cæſarem inter ædilitatem, & præturam quæſtionem inter ſicarios exercuiſſe ſcribit, & eundem, cum eſſet prætor vrbanus, Nouium quæſtorem in carcerem duci iuſſiſſe, *quod ipſum prætorem apud ſe compellari paſſus eſſet, maiorem ſcilicet poteſtatem à minore.* vbi aperte Nouium quæſitorem cum poteſtate, ſed minore fuiſſe oſtendit, non ita dicturus, ſi Nouius prætor id iudicium, erat autem de maieſtate, exercuiſſet. Cum ergo prætores omnibus prætoriis actionibus, quæ multæ erant, intereſſe non poſſent, Iudices quæſtionum conſtituti ſunt, qui partes prætorum implerent etiam prætoribus abſentibus. Vnde dixit Cicero in Vatinium: *Diſturbato iudicio iudices quæſtionum de proximis ſubſellijs eſſe depulſos*, grauiore ſine dubio verbo *prætorum* vſurus, ſi prætores in tribunalibus tum fuiſſent. At Aſconius eum *principem iudicum* vocat recte. Iudex enim quæſtionis reſpectu maieſtatis, & imperij prætorij prope vim habuit iudicis. at reſpectu iudicum, cum & ipſe iudex vocaretur, magiſtratus, vt princeps iudicum exiſtimaretur. Nam prætor dabat actionem, & negabat, cogebat iudices, & dimittebat; Iudex quæſtionis datam actionem exercebat, iudices ſortiebatur, teſtes audiebat, quæſtiones habebat, tabulas inſpiciebat. quæ prætor fere propter occupationes, aut propter dignitatis faſtigium non curabat.

De iudicibus. CAP. VI.

POSTREMI ad cognoſcendum ſunt iudices. Iudices vero dicti ſunt, qui ex lege ad iudicandum adhibiti ſunt. quorúmque ſententiam prætor ipſe pro tribunali pronunciauit. Horum autem legendorum diligens admodum ratio fuit. Primum enim cautum eſt, ex quibus ordinibus eſſent legendi, deinde quo numero in ſingulos annos, inde qua conditione, & qua ætate. De ordinibus ſi quærimus, vt in libris de iure ciuium Roma. oſtendimus, primum lecti ſunt ex ordine ſenatorio, antiquo, ac regio inſtituto. deinde ex equeſtri lege Sempronia C. Gracchi, tum ex vtroque lege Seruilia Cæpionis, deinde ex equeſtri lege Seruilia Glauciæ. deinde iterum ex ſenatorio tãtum lege Liuia Druſi, tum ex tribus ordinibus, ſenatu, equeſtri ordine, plebe, lege Plautia Siluani. tum ad ſenatores ſolos res traducta lege Cornelia Syllæ. inde ad tres ordines, ſenatum, equites, tribunos ærarios; hi enim erant è plebe, lege Aurelia Cottæ: poſtremo redacta ad ſenatores, & equites lege Iulia Cæſaris. Numerus autem eorum à legibus ipſis, præſcribebatur. vt à lege Seruilia Glauciæ quadringentorum quinquaginta. Itaq; non idem ſemper fuit. Aetatis item non eadem ab omnibus habita fuit ratio. Nam lege Seruilia Glauciæ cautum eſt, ne minor annis triginta, maior ſexaginta legeretur. Cum autem aliis legibus triginta quinque præſcripti eſſent, Auguſtus ad triginta redegit. Si quidem Suetonius ita ſcribit: *Iudices Auguſtus à triceſimo ætatis anno allegit, id eſt quinquennio maturius, quàm ſolebat.* Ea vero lectio per prætorem vrbanum, aut peregrinum iuratum celebrabatur, prout lege ſancitum fuerat, iíque ſelecti iudices appellati. De vrbano agitur in lege Cornelia, vbi eſt: *Prætores Vrbani, qui iuratos optimum quenque in ſelectos iudices referre debent.* De peregrino in lege Seruilia Glauciæ, in qua eſt: *Prætor, qui ius dicet inter peregrinos,* CDL *Viros legat, dum ne quem legat, qui in magiſtratu ſit, aut fuerit, aut ſenator ſit, aut fuerit, eóſque in concione pronunciet, iurétque ſe eos dolo malo ſcientem non legiſſe.* Quotannis autem lectos indicat Cicero in Verrem: *Nunc iudicem ex Kal. Ianuarijs non habebimus.* Munera vero iudicum fuerunt, vt in legem iurarent, citati à prætore iudicium exercente adeſſent, in ſubſelliis, quæ ſubiecta tribunali erant, ex lege ſederent, ne inter ſe diſputarent, poſtremo iurati ſententias ferrent.

De exercitione Actionis, ſiue de Actione inſtituenda. CAP. VII.

CRIMINIBVS, quæſtionibus, & iudicibus cognitis, deinceps de exercitione quæſtionis, ſiue de inſtituenda actione, atque tota apud prætorem agendi ratione differendum eſt. Ordo vero agendi talis fuit. Priuatus ciuis, qui priuati nomen deferre in animo habuit, eum in Ius vocauit, & prætorem in foro adiens, qui de crimine illo cognoſcebat, quod ipſe deferre volebat, dicendi poteſtate accepta, poſtulauit, vt ſibi nomen eius deferre liceret: qua re impetrata nomen detulit. Nomine recepto, atque à ſcribis iuſſu prætoris in tabulas relato, ille reus eſt dictus. Ita primum præceſſit in Ius vocatio, deinde poſtulatio, tum nominis delatio, ad extremum inde ſequuta eſt accuſatio. His de rebus in vniuerſum agendis præter antiqui moris obſeruationem duæ leges celebrantur, vetuſtior vna Memmia, quam volunt eandem eſſe cum ea, quæ in Pandectis Remnia dicitur, quam commemorat Valerius, alteram recentiorem Iuliam Augusti, quæ in Pandectis Iulia publicorum Iudiciorum vocatur. Agamus ordinatim de ſingulis.

De in Ius vocatione. CAP. VIII.

CETERVM in ius vocatio ita locum habuit, ſi ille, cui negotium parabatur, in vrbe fuit. habuit enim, vt puto, prehenſionem, & eductionem perinde, atque in priuato iudicio. Quod oſtendit Seneca libro IIII controuerſiarum: *Subinde nactus eum, in Ius ad prætorem voco, & poſtulaui, vt prætor nomen eius reciperet, lege inſcripti maleficij. ad alterum prætorem eduxi & Ingrati poſtulaui.* Item in Ludo: *Ducit illum ante tribunal Aeaci. is lege Cornelia, quæ de ſicarijs eſt, quærebat.* Indicat etiam Macer D. de accuſationibus, cum ſcribit, *qui ſunt in magiſtratu accuſari non poſſe, quia ſine fraude in Ius euocari non poſſunt.* In ipſa vero vocatione eadem obſeruata eſſe in iudicio publico, quæ in priuato ſeruata ſunt, videtur veriſimile.

De poſtulatione. CAP. IX.

VT autem in iudicio priuato aduerſario in Ius vocato poſtulabatur à prætore, vt ſibi liceret actionem intendere, ſic in publico poſtulabatur, vt ſibi liceret nomen deferre. Teſtis eſt Cœlius ad Ciceronem: *Illud mihi occurrit, quòd inter poſtulationem, & nominis delationem vxor à Dolabella diſceſſit.* & Cicero in Diuinatione: *L. Piſo delationem nominis in P. Gabinium poſtulauit, & contra Cæcilius petijt.* & ad fratrē: *Cum de ambitu Gabiniū vellet poſtulare, neq; prætores diebus aliquot adiri poſſent, vel poteſtatem ſui facerent, in concionem aſcendit.* Item Seneca in Ludo: *Ducit illum ante tribunal Aeaci. is lege Cornelia, quæ de ſicarijs eſt, quærebat. poſtulat nomen eius recipi.* Poſtulatio vero fiebat non ſolum præſente, ſed etiam abſente illo, in quem fiebat. vt Cicero oſtendit ſcribens ad fratrem, cum Gabinium, poſtquam acceſſit ad vrbem, nec dum ingreſſum, à Lentulis de maieſtate poſtulatum nunciat. item Cœlius ad Ciceronem: *Appius à Dolabella reus factus, ſanequam non ea, qua exiſtimaueram, inuidia. neq; enim ſtulte Appius, qui ſimul atque Dolabella acceſſit ad tribunal, introierat in vrbem, triumphique poſtulationem abiecerat.* Item M. Antonium Valerius libro III poſtulatum ſcribit, cum eſſet Brunduſij.

Neque vero leges poteſtatem temere conceſſerunt, vt quicunque poſtulare, aut quicunque poſtulari poſſent. Scribit Macer D. de accuſationibus: *Qui accu-*

ſare

ſare poſſunt, intelligemus, ſi ſcierimus, qui non poſſunt. Itaque prohibentur accuſare alij propter ſexum, vel ætatem, vt mulier, vt pupillus; alij propter ſacramentum, vt qui ſtipendium merent; alij propter magiſtratum, poteſtatemve, in qua agentes ſine fraude in Ius euocari non poſſunt; alij propter delictum proprium, vt infames; alij propter turpem quæſtum, vt qui duo iudicia aduerſus duos reos ſubſcripta habent, nummosq́; ob accuſandum vel non accuſandum acceperint; alij propter conditionem ſuam, vt libertini contra patronos. Quod autem ſcriptum eſt de muliere, idem tradidit eodem tit. Pomponius, ſed cum aliqua exceptione. *Non eſt permiſſum mulieri publico iudicio quenquam reum facere, niſi ſcilicet parentium, liberorumq́;, & patroni, & patronæ, & eorum filij, filiæ, nepotis mortem exequantur.* Item de pupillis Papinianus: *Pupillis ex conſilio tutorum patris mortem, item pupillæ aui ſui mortem exequi conceſſum eſt.*

Quæ vero de iis, qui accuſare non potuerunt, à Iuriſcõſultis ſcripta ſunt, ea ex legibus ſingulis de quoque crimine ſumpta ſunt. Neque vero ſolum leges præſcripſiſſe videntur, qui poſtulare nõ poſſent, ſed etiam ipſi prætores pro poteſtate multos à poſtulatione videntur repuliſſe. vt quæſtores, ne prætorum ſuorum nomina deferrent, propter neceſſitudinem, quæ inter illos intercedebat. ſiquidem dixit Cicero in Diuinatione: *L. Philoni in C. Seruilium nominis deferendi poteſtas non eſt data, neque Scauro in Flaccum, neque Pompeio in Albutium; ne libido violandæ neceßitudinis auctoritate iudicum comprobaretur.* Eadem ratione nõ omnes poſtulari poterant. primum non magiſtratus; deinde nõ ij, qui reip. cauſſa abſunt. De magiſtratibus notũ eſt illud libro XLV apud Liuium, vbi Seruilius reprehendit Galbam, quòd ſi nocere Paullo voluit, non poſtridie, quàm triumphauit, cum primum eum priuatum viſurus eſſet, legibus interrogarit. De iis, qui reip. cauſſa abeſſent, lex Memmia ſanxit, cuius Valerius libro tertio meminit: *M. Antonius quæſtor proficiſcens in Aſiam Brunduſium iam peruenerat, vbi litteris certior factus inceſti ſe poſtulatum apud L. Caßium prætorem, cum id vitare beneficio legis Memmiæ liceret, quæ eorum, qui reip. cauſſa abeſſent, recipi nomina vetabat, in vrbem tamen recurrit.*

Satis etiam conſtat, apud Romanos accuſationis munus probro fuiſſe. laudem tamen attuliſſe iis, cui, vt inquit Cicero in ſecundo de officiis, aut reip. cauſſa, aut patrocinij gratia, aut paternarum, aut propriarum inimicitiarum cauſſa ad accuſationem accederent. cámque rem ſummo honori adoleſcentibus fuiſſe. quod etiam in Lucullo ſcripſit Plutarchus.

Iam vero in cauſſa repetundarum illud præcipue obſeruatum eſt, vt populi qui repeterent pecuniam, ac ſpoliatos ſe per legatos quererentur, patronos quoque nominandi poteſtatem poſtularent. Liuius libro XLIII: *Anno* DCLXXXIII *L. Canuleio prætori, qui Hiſpaniã ſortitus erat, negocium datum eſt, vt in ſingulos, à quibus Hiſpani pecunias peterent, quinos recuperatores ex ordine ſenatorio daret, patronosq́;, quos vellent, ſumendi poteſtatem faceret. Vocatis in curiam legatis recitatum eſt S. C. iußique nominare patronos, quattuor nominauerunt.* Et Cicero in primo de oratore: *Vt ille Siculus, cui Scipio prætor dabat patronum cauſſæ hoſpitem ſuum.* Itaque in Legibus de pecuniis repetundis præcipue ſanctum eſt de patronis dandis, & repudiandis. Hi vero, qui ſociorum patroni fuerunt, reorum accuſatores extiterunt.

Sæpe etiam euenit, vt duo, aut plures non ſolum in cauſſa repetundarum, ſed etiam ambitus, & aliorum criminum accuſationem ſibi depoſcerent. Quod cum accidit, tum iudicium factum eſt, vter deberet nomen deferre. Quod Vlpianus oſtendit D. de accuſationibus: *Si plures exiſtant*, inquit, *qui in iudicijs publicis accuſare volunt, iudex eligere debet eum, qui accuſet. cauſſa ſcilicet cognita, æſtimatis accuſatorum perſonis, vel de dignitate, vel ex eo, quod intereſt, vel ætate, vel moribus, vel alia iuſta de cauſſa.* Hoc autem iudicium *Diuinationem* dixerunt. Diuinatio porro

porro dicta eſt,teſte Aſconio, *quia non de facto quæritur, ſed de futuro, vter debeat accuſare. alij putant diuinationem dici, quòd iniurati iudices in hac cauſſa ſedeant, & quod velint præſentire de vtroque poßint. alij, quòd res agatur ſine teſtibus, & ſine tabulis, & his remotis argumenta ſola ſequantur iudices, & quaſi diuinent.* Gellius autem libro 11 ita ſcribit: *Cum de conſtituendo accuſatore quæritur, iudiciumq; ſuper ea re redditum, cui nam potißimum ex duobus pluribúſve accuſatio, ſubſcriptio ve in reum permittatur, ea res, atque iudicum cognitio Diuinatio appellatur. Baſſus Diuinatio, inquit, iudicium appellatur, quoniam diuinare quodammodo iudicem oporteat, quam ſententiam ſe ſe ferre par ſit.* & quæ ſequuntur. Quale autem hoc iudicium fuerit, facile ipſa Ciceronis in Verrem Diuinatio, in qua cum Cæcilio diſputat, poteſt docere. Meminit item Diuinationis Aſconius in Milonianam: *Diuinatio de ambitu accuſatorum facta eſt quæſitore A. Torquato.*

Ex multis autem accuſatoribus, qui primas egit, is accuſator eſt dictus; qui ſecũdas, & tertias, Subſcriptor. Hic vero, vt inquit Aſconius, *accuſatorem adiuuare eſt ſolitus.* Horum autem meminit Nepos in vita Attici: *Neminem neq; ſuo nomine, neque ſubſcribens accuſauit.* Aſconius in Cornelianam: *Cornelium reum duo fratres Cominij lege Cornelia de maieſtate fecerunt. detulit nomen Publius, ſubſcripſit Caius.* item in Scaurianam: *M. Scaurus à P. Valerio poſtulatus eſt apud M. Catonem prætorem repetundarum. ſubſcripſerunt Triario in Scaurum L. Marius, & Pacuuij fratres.* Cicero in Verrem: *Ei, qui iſtius quæſtor fuiſſet, non modo deferendi nominis, ſed ne ſubſcribendi quidem, cum id poſtularet, fecerunt poteſtatem.* Item: *Quartum ſubſcriptorem quem ſit habiturus, non video, niſi quem forte ex illo grege oratorum, qui ſubſcriptionem ſibi poſtularunt, cuicunque vos delationem dediſſetis.* Plutarchus etiam in Catone maiore ſcribit, legem fuiſſe, vt reus accuſatori daret cuſtodem ad obſeruandam accuſationem eius. Tamen cum Cicero dixiſſet de Cæcilio, *Cuſtodem Tullio me apponite*, Aſconius interpretatus eſt, *cuſtodem* accuſationis ſubſcriptorem.

De nominis delatione. CAP. X.

DIE inde conſtituta venerunt in Ius Accuſator, & is, cui accuſatio parabatur, ac præſente prætore delatio nominis facta eſt. Primum autem Accuſator calumniam iurauit, deinde nomen detulit. Iurare calumniam fuit, ſolemne iuſiurandum concipere, ſe non calumniandi cauſſa nomen delaturũ eſſe. Liuius libro XLIIII: *Si velut accuſatores calumniam in eum iurarent, noménque deferrent.* Cœlius: *De diuinatione Appius, cum calumniam iuraſſet, contendere auſus non eſt, Pilioq; ceßit.* Aſconius in Cornelianam: *Metellus bis iurauit, Curionem accuſaturum, ſemel adactus à patre, iterum lege, tum cum calumniam iurauit.* Hoc in lege Seruilia deiurare calumniam dicitur.

Quoniã autem idem eſt Delatio nominis in iudicio publico, quod in priuato Intentio litis, veriſimile eſt, eaſdem formulas actionum, quo ad res paſſa eſt, obſeruatas. Nempe qui vadimonium promiſerat, dixit. *Ecce me, ſiſto me, & tu ſiſte te. quid ais?* cui accuſator reſpondit: *Aio, te peccaſſe cõtra legem hanc vel illam.* Hoc innuit Liuius libro IIII: *Vocat te*, inquit, *dictator. Cum ille quæreret, quid vellet? Seruilius, cauſſam ei dicendam eſſe propoſuit, criménque à Minucio delatum diluendum.* Formula vero intentionis eadem ferè in omnibus criminibus fuit. In crimine certe repetundarum talis fuit: *Aio, te in prætura ſpoliaſſe Siculos contra legem Corneliam, atque eo nomine ſeſtertium millies à te repeto.* ſic enim inquit Cicero: *Sicilia tota, ſi vna voce loqueretur, hoc diceret: Quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis vrbibus, ſedibus, delubris fuit, quod ius in vnaquaque re beneficio ſenatus, populíque Ro. habui, id mihi tu C. Verres eripuiſti, atque abſtuliſti. quo nomine*

ne

ne abs te ſeſtertium millies ex lege repeto. quoniam id non poteſt, harum rerũ actorem, quem idoneum eſſe arbitrata eſt, ipſa delegit. In peculatu ita: *Aio, te pecuniam publicam, cum quæſtor eſſes, auertiſſe, & falſas ad ærarium rationes retuliſſe. atque eo nomine ſeſtertium quingenties à te repeto.* in ambitu ita: *Aio te in petendo conſulatu pecuniam dediſſe tribubus, prandia, locum gladiatoribus contra legem Tulliam, atque pœnam, quæ lege continetur, à te repeto.* Quod ſi ille aut tacuiſſet, aut confeſſus eſſet, tum in repetundarum crimine lis æſtimabatur, vt victo, aut pœna repetebatur: ſi inficiatus eſſet, poſtulabatur, vt nomen inter reos reciperetur, ac delatio nominis ſcribebatur, & tempus inquirendi poſtulabatur. Qui vero hoc faciebat, is dicebatur, Reum facere, & legibus interrogare. Aſconius, *Reum fieri*, inquit, *eſt apud prætorem legibus interrogari. cum in ius ventum eſſet, dicebat accuſator apud prætorem reo: Aio, te Siculos ſpoliaſſe. ſi tacuiſſet, lis ei æſtimabatur, vt victo; ſi negaſſet, petebatur à magiſtratu dies inquirendorum eius criminum, & inſtituebatur accuſatio.* Cicero pro domo: *Quis me vnquam vlla lege interrogauit? quis poſtulauit?* & Salluſtius: *Autronius, & Sylla legibus ambitus interrogati ſunt.* Item: *Ipſe Plautia lege interrogatus erat ab L. Paullo.* & Liuius libro XLV: *Cur non poſtero die, quàm triumphaſſet, cum priuatum eum viſurus eſſet, nomen deferret, & legibus interrogaret?* Vt autem in iudicio priuato petere, & repetere pecuniam dicebatur actor, ſic in publico petere, & repetere mulctam, & pœnam accuſator. Cicero pro Cluentio: *Vno iudicio mulcta petita eſt, quòd iudex ex lege non ſediſſet*, & in III in Verrẽ: *Petita mulcta eſt apud iſtum prætorem à Q. Opimio, quòd, cum eſſet tribunus pl. interceſſiſſet contra legem Corneliam.* Itaque intentio tum his verbis formari potuit: *Aio, te, cũ eſſes tribunus pl. interceſſiſſe contra legem Corneliam, & eo nomine à te multam talem peto.* In libris etiam de Inuentione dixit pœnas ab reo petere, & in legibus: *Plus pœnarum habui, quàm petiui.* Inde fluxit, vt repetere pœnas ab inimicis dicamus, cũ eos vlciſcimur, trãſlatione è iudicio deriuata. Vbi vero voce res peracta erat, tũ vero ad ſcriptũ veniebatur, ac crimen, quod obiiciebatur, libello ſubſcriptũ relinquebatur. Subſcriptionem autẽ libelli ita conceptã docet Vlpi. D. de accuſatoribus: *Si cui crimen obijciatur, præcedere debet in crimen ſubſcriptio. quæ res ad id inuenta eſt, ne facile quis proſiliat ad accuſationem, cũ ſciat inultam ſibi accuſationem non futuram. caueant itaque ſinguli, quod crimen obijciant.* Item Paulus: *Conſul, & dies apud illum prætorem. L. Titius profeſſus eſt, ſe Mæuiam lege Iulia de adulterijs deferre, quòd dicat eam cum C. Seio in ciuitate illa, domo illius, menſe illo, conſulibus illis adulterium commiſiſſe.* Hinc Aſconius in Milonianam: *Apud Conſidium quæſtorem lege Plautia de vi accuſarat ſubſcriptione ea, quòd loca occupaſſet, & cum telo fuiſſet anteſignanus operarum Milonis.* & Cicero pro Cluentio: *In compluribus reis, quos contra leges pecunias accepiſſe ſubſcriptum eſt.* Ex quibus intelligitur, accuſatorẽ & voce, & libello omnia, & ſingula, quibus reus legem illam, quam nominaſſet, tranſgreſſus eſſet, eſſe complexum. vt in pecuniis repetundis, abſtuliſſe, inique iudicaſſe, ſupplicia de ciuibus Ro. ſumpſiſſe, aut alia, quæ ſe probare aduerſus illum poſſe confideret.

Vbi vero nomen eius hoc modo detulerat, poſtulabat, vt reciperetur, id eſt vt in tabulas inter reos referretur. Prætor enim hoc ius habebat, vt recipere, & non recipere poſſet. Seneca in ludo: *Poſtulat nomen recipi, edit ſubſcriptionẽ, occiſos ſenatores triginta.* Cœlius ad Ciceronem: *Nec Laterenſis prætor poſtulante Pauſania, quò ea pecunia perueniſſet, nomen recipere voluit.* Erant autem crimina quædam, quæ propter atrocitatem, ac magnitudinem ſuam extra ordinem accipiebantur, vt parricidij, & de vi. Cicero in Rhetoricis: *Cum venefici cuiuſdam nomen eſſet delatum, & quia parricidij cauſſa ſubſcripta eſſet, extra ordinem eſſet acceptum.* & pro Cœlio inquit, *Legem Plautiam de vi quæri quotidie voluiſſe.* Ex quo apparet, nomen etiam rei de vi extra ordinem acceptum eſſe. Vnde dixit Cœlius: *Tuccius Rufum accuſatorem ſuum poſt ludos Romanos reum fecit lege Plotia de vi, hoc conſilio*

lio, quòd videbatur, ſi extraordinarius nemo reus acceßiſſet, ſibi hoc anno cauſſam eſſe dicendam, i. ne cauſſam diceret hoc anno, quo reus erat factus, accuſauit de vi accuſatorem ſuum, id eſt eius criminis fecit reum, quod quanuis poſt ſe eſſet delatũ, tamen quia extra ordinem eſſet acceptum, etiam extra ordinem, nimirum ante ſuum iudicium, eſſet cognoſcendum.

Recepto autem vel ordine, vel extra ordinem rei nomine prætor certã diem, qua accuſator, & reus ad iudicium adeſſent, conſtituebat. Is dies in aliis legibus decimus, in aliis triceſimus fuit. Aſconius in Cornelianam: *Detulit nomen Publius, ſubſcripſit Caius. & cum L. Caßius prætor decimo die, vt mos eſt, adeſſe iußiſſet.* Cicero in Vatiniũ: *Quæro de te, poſtulatus ne ſis lege Licinia, Iunia? edixerit ne C. Memmius prætor ex ea lege, vt adeſſes die triceſimo?* In crimine autem repetundarum accuſator diem longiorem ad inquirendum popoſcit. Vnde Aſconius: *Cicero cauſſa Verris ad ſe traducta inquiſitionis aduerſus Verrem tempus poſtulauit dies centum decem.* Item: *Pacuuij accuſatores in Scaurum inquiſitionem in Sardiniam, itemq; in Corſicam inſulas dies tricenos acceperunt.* Item: *Scaurus Cæpionem contra reum detulit, & breuiore die inquiſitionis accepta effecit, vt ille prior cauſſam diceret.*

His rebus actis reus veſtem mutauit, & patronos conquiſiuit. De veſte hæc ratio fuit. Toga alba depoſita atram induit, & barbam, capillúmque promiſit, ſqualorémque contraxit. Narrat Gellius libro III, *Scipionem Aemilianum, cum eſſet reus, neque barbam deſiſſe radi, neque non candida veſte vti, neque fuiſſe ſolito cultu reorum.* Plutarchus item ſcribit, Macrum, cum ſe putaret abſolutũ, veſtem reſumpſiſſe, & caput raſiſſe. Valerius libro VI, Rutilium reum ait, neque obſoletam veſtem induiſſe, nec inſignia ſenatoris depoſuiſſe, nec ſupplices ad genua iudicũ manus tetendiſſe.

De patronis hæc accepimus. Scribit Aſconius, ante bellum ciuile Cæſaris raro quenquam pluribus, quàm quattuor patronis eſſe vſum. poſt bella vero ciuilia ante legem Iuliam vſque ad duodenos patronos eſſe peruentum. Defenſorum porro idem, vt ſupra diximus, quattuor genera facit, quorum patronum eum vocat, qui orator eſſet, & voce cauſſam orandam ſuſciperet, & ſeſe accuſatori opponeret. In his iudiciis non licuiſſe tribunos plebis appellare, ſignificat Cicero in Vatiniana: *Quæro, poſtulatus ne ſis lege Licinia, & Iunia? edixerit ne C. Memmius prætor ex ea lege, vt adeſſes die triceſimo? cum is dies veniſſet, feceris ne, quod in hac rep. non modo factum ante nunquam, ſed in omni memoria ſit inauditum, appellaris ne tribunos pl. ne cauſſam diceres?*

De citando accuſatore, & reo. CAP. XI.

QVONIAM autem ſæpe accidit, vt perficiendi iudicij cauſſa accuſator, & reus citandus fuerit, deinceps antequã ad alia veniamus, quid in ea re obſeruatum ſit, videamus. Quoties igitur dies conſtituta alicui actioni à prætore acceſſit, ſi prætor adeſſe non potuit, rem in alium diem differendi ius habuit. Aſconius: *Cum Caſſius prætor decimo die, vt mos eſt, adeſſe iußiſſet accuſatores, eoq; die ipſe non affuiſſet, ſeu auocatus propter frumenti publici curam, ſeu gratificans reo, circumuenti ſunt accuſatores ante tribunal eius.* Si affuit, accuſatores, & reum, & patronos citari per præconem iuſſit. Tum vero, ſi accuſatores non affuerunt, nomen rei ex reis exemptum eſt, ſi reus non acceſſit, abſens damnatus eſt. Aſconius eodem in loco: *Poſtero die, cum Caßius aſſediſſet, & citati accuſatores non adeſſent, exemptum eſt nomen de reis Cornelij.* Cicero in Verrem: *Omnis mea feſtinatio fuit ob eam cauſſam, ne tu ex reis eximerere, ſi ego ad diem non affuiſſem.* Aſconius in Milonianam: *Milo poſtero die factus reus ambitus apud Torquatum abſens damnatus eſt.*

Etiam illa cauſſa cognitionis differendæ fuit, ſi extraordinarius aliquis reus eſ-

ſet delatus.de qua paullo ante diximus. Item ſi qua cauſſa cum ea, quæ agebatur, coniuncta in iudicium eſſet adducta. nam propter coniunctionem, & quaſi affinitatem eam ante ordinarias peragi voluerunt. vt Ciceró pro Cluentio: *Fabricium ſtatim reum fecit, atque vt ei locus primus conſtitueretur propter cauſſæ coniunctionẽ, impetrauit.*

De iudicibus legendis. CAP. XII.

VBI vero prætor aſſederat, & accuſatores, reus, & patroni prodierant, de iudicibus legendis agebatur. quod munus plerunque Iudici quæſtionis aſſignabatur. Numerus autem iudicum legebatur, qui à lege erat præſcriptus, qua iudicium illud exercebatur, & quo modo erat præſcriptum. Modus autem fuit duplex, ſortitio, & editio. Sortitio fuit eiuſmodi. Prætor, aut iudex quæſtionis in vrnam coniiciebat omnes iudices ſelectos, id eſt qui ad iudicia eius anni à prætoribus ex lege fuerant delecti; ac ſorte eum numerum educebat, quem lex ipſa præſcribebat. Quo facto dabatur poteſtas reo, & accuſatori reiiciendi, quos parum ſibi putarent idoneos. in locum vero reiectorum alios ſiue prætor, ſiue iudex quæſtionis ſubſortiebatur. Quem morem his verbis exponit Aſconius: *Cum multi iudices in conſilio cum prætore ſuo iudicaturi eſſent, qui quæſitor fuiſſet in cauſſa publica, neceſſe fuerat, eos primum de curia ſenatoria conſcribi; cum ſenatus iudicaret; deinde in vrnam mitti, vt de pluribus neceſſarius numerus ſortito confici poſſet; tertio permitti accuſatori, & reo, vt ex illo numero reiiciant, quos putauerint, ſibi aut inimicos, aut ex aliqua re incommodos fore. Reiectione celebrata in eorum locum, qui reiecti fuerant, ſubſortiebatur prætor alios, quibus ille iudicum numerus legitimus compleretur.* & alibi: *Sortitus erat iudices prætor Verres in eorum locum, vt mos eſt, alios.* Quibus verbis oſtendit, hanc lectionem multarum adeo legum, ac quæſtionum fuiſſe, vt more facta dicatur. In hac tamen re variatum eſſe vi legum, ſatis poſtea apparebit. Reiectionis item meminit Cicero pro Sylla: *Vos re interpoſita nihil ſuſpicantibus nobis repentini in nos iudices conſediſtis ab accuſatoribus delecti ad ſpem acerbitatis.* Item: *Veſtræ virtutis eſt, declarare, non eſſe eos nos, ad quos potiſſimum interpoſita reiectione deuenire conuenerit.* Sed de reiectione Cicero plura in tertia in Verrem. De editione mentio fit in lege Seruilia Glauciæ, qua iubetur, vt actor ex CDL iudicibus centum edat, reus ex centum edat quinquaginta. ſic autem ſcriptum eſt: *Prætor, ad quem nomen delatum erit, facito, vti is die viceſimo ex eo die, quo cuiuſque quiſque nomen detulerit, centumuiros ex eis, qui ex hac lege quadringenti quinquaginta viri in eum annum lecti erunt, legat, edátve. Quos is centumuiros ex hac lege ediderit, de eis ita facito, iuret palam apud ſe coram, ſe eos ſcientem dolo malo non legiſſe. Vbi is ita Centumuiros ediderit, iuraritq́;, tum eis facito, vt is vnde petetur, die viceſimo, poſtquam nomen eius delatum erit, quos centum is, qui petet, ex hac lege ediderit, de eis iudices quinquaginta legat, edátve.* Eadem ratione lex Licinia de ſodalitiis poteſtatem dedit accuſatori edendi iudices reo, verum non ex delectis ad iudicandum, ſed ex vniuerſo populo. Qua de re conqueritur Cicero pro Plancio: *Nos neque ex delectis iudicibus ad iudicandum, ſed ex omni populo, neque editos ad reiiciendum, ſed ab accuſatore conſtitutos iudices ita feremus, vt neminem reiiciamus?*

Hac re tranſacta iudices lecti citabantur, quíque adeſſe non poterat, excuſationem afferebat. Cicero in V Philippica: *Quæro, ſi Lyſiades citatus iudex non reſponderit, accipiet ne excuſationem is, qui quæſtioni præerit?* Qui vero accedebant, & iudicium accipiebant, ij iuſiurandum ſuſcipiebant, atque eorum nomina inſcripta in arcis reponebantur. Ex quo ſcripſit Aſconius: *Subſcriptione perfecta iurabant in leges iudices, vt obſtricti religione iudicarent. Cum iuraſſent omnes præter ipſum prætorem,*

torem, nomina eorum libellis conſignabãtur, ne pro ſelectis iudicibus, vt fit in multitudine, aliqui ſuppoſiti corruptiſſime iudicarent. Addit vero alibi: *Facile vero pro veris iudicibus improbi ſupponi poterant volente hoc iudice quæſtionis, & illis patientibus, qui non veri iudices erant, quia niſi citati non conſidebant. & graue onus erat, & incommodum iudicare.* Iuraſſe autem eo modo, quo iudices priuatarum cauſſarum, facile exiſtimauerim.

De prima actione. CAP. XIII.

HIs actis inde cognoſcendæ cauſſæ opera dari eſt cœpta. Cognitio vero ferme omnis in duas actiones diuiſa fuit, primam, & ſecundã; quarum ſecunda à comperendinatione manauit in iis cauſſis, in quibus comperendinatio eſt permiſſa. vtraq; vero actio accuſationem, & defenſionem complexa eſt. Quoniam autem accuſatio teſtimoniis maxime nitebatur, propterea prius de teſtimoniorum ratione, deinde de accuſatione, agamus.

Teſtimoniorum nomine omnes probationes extrinſecus ſumptę ſunt appellatæ, quæ etiam expertes artis ab iis, qui de artificio oratorio ſcripſerunt, ſunt dictæ. Hæc vero in tres potiſſimum partes tributa ſunt, quæſtiones, teſtes, & tabulas. De quibus ſingulis ſeparatim eſt diſputandum. Nam in his maxime ſtudium accuſatoris fuit collocatum. atque earum, & eiuſmodi rerum parandarum gratia dies aliquot poſt nominis delationem ad inquirendum ſumpſerunt. quod maxime in lege repetundarum eſt obſeruatum. Quanquam nõ omnia crimina iiſdem teſtimoniis confirmata ſunt. Nam cædes quæſtionibus, & teſtibus probata eſt, tabularum fidem non deſiderauit. repetundæ, & peculatus teſtes, & tabulas popoſcerũt, quæſtiones repudiarunt. maieſtas autem, & ambitus ſolis etiam teſtibus fuit contenta.

De quæſtionibus. CAP. XIIII.

QVAESTIONES fuerunt teſtimonia ſeruorum vi tormẽtorum expreſſa. Itaque propria accuſatoris fuerunt, vt reum ex dictis ſeruorum conuinceret. Itaque accuſator, vbi primum quæſitor cum iudicibus aſſedit, ſeruos rei in quæſtionem poſtulare conſueuit, & ab eo datos in tormentis habere. Aſconius: *Domitius quæſitor Milonem de vi reum adeſſe iuſſit apud Domitium. Appius accuſator poſtulauit à Milone ſeruos exhiberi numero* LIIII, *& cum ille negaret, eos qui nominabantur, in ſua poteſtate eſſe, Domitius ex ſententia iudicum pronunciauit, vt ex ſeruorum eorum numero, accuſator, quot vellet, ederet.* Ceterum ſerui contra dominos torqueri non poterant, excepta cauſſa inceſtus, & coniurationis. Cicero pro Deiotaro: *Cum more maiorum de ſeruo in dominum ne tormentis quidem quæri liceat, exortus eſt ſeruus, qui quem in eculeo appellare non poſſet, eum accuſet ſolutus.* & in Partitionibus: *Noſtri maiores cum de ſeruis in dominos quæri noluiſſent, de inceſtu tamen, & coniuratione, quæ facta me conſule eſt, quærendum putarunt.* Ob eam cauſſam Minucia virgo Veſtalis probri inſimulata, teſte Liuio libro VIII, decreto pontificis iuſſa eſt, *ſacris abſtinere, familiamq; in poteſtate habere.* nimirum, quòd in cauſſa inceſtus ſerui torqueri in caput domini poſſent. Ceterum ratio quærendi qualis fuerit, pro Cluentio Cicero oſtendit: *De Stratone,* inquit, *& de aſſecla quodam ſeruo ſuo quæſiturum ſe dixit. præterea ſeruũ illum Nicoſtratum ab Oppianico in quæſtionem poſtulauit. hic, cum eſſet illo tẽpore puer, nihil auſus eſt recuſare. aduocãtur amici Oppianici, & ipſius mulieris. tormentis omnibus vehementiſſime quæritur. cũ eſſent animi ſeruorum, & ſpe, & metu tentati, vt aliquid in quæſtione dicerẽt, tamen auctoritate aduocatorum, & vi tormentorum adducti in veritate manſerunt. nec ſe quidquã*

ſcire dixerunt. quæſtio illo die de amicorum ſententia dimiſſa eſt. ſatis longo interuallo iam iterum aduocatur. habetur de integro quæſtio. nulla vis tormentorum acerrimorum prætermittitur. auerſari aduocati, & iam vix ferre poſſe. cum iam tortor, atque ipſa eſſent tormenta defeſſa, quidam ex aduocatis intelligere ſe dixit, non id agi, vt verum inueniretur, ſed vt aliquid falſi dicere cogerentur. hoc poſtquam ceteri comprobarunt, ex omnium ſententia conſtitutum eſt, ſatis videri eſſe quæſitum. Item pro Milone: *Sed quæſtiones vrgent Milonem, quæ ſunt habitæ in atrio Libertatis. quibuſnam de ſeruis? rogas? de P. Clodij. quis eos poſtulauit? Appius. quis produxit? Appius. vnde? ab Appio. dij boni, quid poteſt agi ſeuerius? age vero, quæ erat, aut qualis quæſtio? heus vbi Ruſcio, vbi Caſca? Clodius inſidias fecit Miloni? fecit, certa crux. nullas fecit, ſperata libertas. quid hac quæſtione certius? ſubito arrepti in quæſtionem tamen ſeparantur à ceteris, & in arcas conijciuntur, ne quis cum eis colloqui poſſet. hi centum dies penes accuſatorem cum fuiſſent, ab eo ipſo accuſatore producti ſunt. quid hac quæſtione dici poteſt integrius?* Quæſtione habita, & in tabulas relata, tabulæ obſignabantur, vt ibidem dixit Cicero: *Nam tabellæ quæſtionis plures proferuntur, quæ recitatæ, vobiſq; editæ ſunt illæ ipſæ, quas tum obſignatas eſſe dixi.* Quæſtio autem habita eſt in eculeo. de quo poſt dicam.

De teſtibus. CAP. XV.

QVAESTIONIBVS cognitis teſtes ſunt attingẽdi. Hi liberi homines fuerunt, qui teſtimonium extra tormenta dixerunt. Quoniam autem non omnibus dicere teſtimonium licuit, propterea ante de teſtium conditione quærendum eſt. Calliſtratus D. de Teſtibus: *Teſtium fides diligenter examinanda eſt. ideoq; in perſona eorum exploranda erunt in primis conditio cuiuſque, vtrum quis decurio, an plebeius ſit, & an honeſtæ, & inculpatæ vitæ, an vero notatus, & reprehenſibilis, an locuples, vel egens ſit, vt lucri cauſſa quid facile admittat, vel an inimicus ei ſit, aduerſus quem teſtimonium fert, vel amicus ei ſit, pro quo teſtimonium dat. nam ſi careat ſuſpicione teſtimonium, vel propter perſonam, à qua fertur, quòd honeſta ſit, vel propter cauſſam, quòd neque lucri, neque gratiæ, neque inimicitiæ cauſſa ſit, dimittendus eſt.* Arcadius ibidem: *Teſtimoniorum vſus frequens, ac neceſſarius eſt, & ab ijs præcipue exigendus, quorum fides non vacillat. Adhiberi quoque teſtes poſſunt non ſolum in criminalibus cauſsis, ſed etiam in pecuniarijs litibus, ſicubi res poſtulat, & ij, quibus non interdicitur teſtimonium, nec vlla lege à dicendo teſtimonio excuſantur.* item Papinianus: *Quæſitum ſcio, an in publicis iudicijs calumniæ damnati teſtimonium perhibere poſsint. ſed neque lege Remnia prohibentur, & lex Iulia de vi, repetundarũ, & peculatus eos homines teſtimonium dicere non vetuerunt.* De iis, qui teſtimonium dicere non potuerunt, lex XII tabularum loquuta eſt. verba quædam ſunt apud Gellium libro XV. Cap. XIII: *Quæ ſi teſtatior erit, libripénsve fuerit, ne teſtimonium feriatur, improbus, inteſtabiliſq; eſto.* quorum verborum prima adeo lacera ſunt, vt ſanari non poſſint. ſunt qui ita emendent: *Qui ſe ſcierit teſtarier, libripénsve fuerit, ni teſtimonium feratur, improbus, inteſtabiliſq; eſto.* quo loco teſtari volunt eſſe teſtem adhiberi. poſteriora vero declarantur ab eodem libro VI. cap. VII: *Tarratiam,* inquit, *virginem Veſtæ fuiſſe, lex Horatia teſtis eſt, quæ ſuper ea ad populum lata. qua lege ei plurimi honores fiunt, inter quos ius quoque teſtimonij dicendi tribuitur. teſtabiliſq; vna omnium feminarum vt ſit, datur. id verbum eſt ipſius legis Horatiæ. Contrarium eſt in* XII *tabulis ſcriptum. Improbus, inteſtabiliſq; eſto.* Inteſtabilis autem eſt, vt inquit Caius, & qui lege iubetur, ne eius teſtimonium recipiatur, néve ipſi dicatur teſtimonium. Teſtium porro illa diuiſio fuit, vt alij teſtimonium ſponte dicerent, alij inuiti; his lex iubebat, vt teſtimonium denunciaretur ab accuſatore, qui vti eorum teſtimonio cupiebat. quam intellexit Valerius libro VIII: *Scaurus,*

inquit, *adeo perditam defenſionem in iudicium attulit, vt accuſator diceret, lege ſibi centum, atque viginti hominibus denunciare teſtimonium licere.* & Cicero in Verrem: *Non putaſti, me in hanc rem tuis familiariſsimis teſtimonia denunciaturum.* Paulus D. de teſtibus: *Lege Iulia iudiciorum publicorum cauetur, ne inuito denuncietur, vt teſtimonium dicat aduerſus ſocerum, generum, vitricum, priuignum, ſobrinum, ſobrino natũ, eosq́; qui propiore gradu ſunt, item ne liberto ipſius, liberorum eius, parentum, viri, vxoris, item patroni, patronæ, & ne patroni, patronæ aduerſus libertos, neque liberti aduerſus patronum cogantur teſtimonium dicere.* Papinianus D. de accuſationibus: *Certis de cauſsis conceſſa eſt mulieribus publica accuſatio, veluti ſi mortem exequantur eorum, earumq́;, in quos lege publicorum teſtimonium inuitæ non dicunt.* De his teſtibus, ſi teſtimonium dicere reſpuiſſent, ſic ſcriptum erat in XII: *Cui teſtimonium defuerit, is tertijs diebus ob portum obuagulatum ito.* i. ſi quis, cui teſtimonium denunciatum ſit, ipſum teſtimonium deſeruerit, tum ad ædes eius ad dicendum conuicium ito. *Portus* enim ibi eſt domus, *obuagulare* conuicium dicere, teſte Feſto. Quoniam vero teſtes protulit, & accuſator, & defenſor, inuitos quidem accuſator, voluntarios vterque, diligenter, quemadmodum eos interrogarent, animaduertere debuerunt. fuit enim in interrogando teſte ſumma induſtriæ oratoriæ laus poſita. Itaq; Quinctilianus ſic ſcripſit, vbi agit de Teſtibus: *Quoniã duo genera ſunt teſtium, vnum voluntariorum, alterum eorum, quibus iudex in publicis iudicijs lege denunciare ſolet. quorum altero vtraque pars vtitur; alterum accuſatoribus tantum conceſſum eſt; qui voluntarium producit, ſcire, quid is dicturus ſit, poteſt, ideoq́; faciliorem videtur habere in rogando rationem. Sed hæc quoque pars acumen, & vigilantiam poſcit. prouidendumq́;, ne timidus, ne inconſtans, ne imprudens ſit teſtis. turbantur enim, & à patronis diuerſæ partis inducuntur in laqueum.* & poſt multa: *At in eo, qui verum inuitus dicturus eſt, prima felicitas interrogantis eſt, extorquere quod is noluerit. Hoc non alio modo fieri poteſt, quàm longius interrogatione repetita. reſpondebit enim quæ nocere cauſſæ non arbitrabitur.* ibique de tota ratione interrogandorum ab vtraque parte teſtium pluribus, ac ſubtilius agit. In eandem vero etiam ſententiam hæc ſcripta ſunt ab Aſconio: *Tenere debemus interrogationes teſtium & accuſatoris, & defenſoris fuiſſe, & eius, qui producit, & eius contra quem producuntur.* Item à Cicerone pro Flacco. *An quiſquam eſſe teſtis poteſt, quem accuſator ſine cura interroget, nec metuat, ne ſibi aliquid, quod ipſe nolit, reſpondeat? vbi eſt igitur illa laus oratoris, quæ vel in accuſatore antea, vel in patrono ſpectari ſolebat? Bene teſtem interrogauit, callide acceſsit, reprehendit, quo voluit, adduxit. conuicit, & elinguem reddidit?* Item: *Inuidiſti ingenio ſubſcriptoris tui, quòd ornabat facile locum, quem prehenderat, & acute teſtes interrogabat. Formula vero interrogandi teſtis fuit: Quæro de te, arbitreris ne?* Liuius: *Sexte Tempani, quæro de te, arbitreris ne, C. Sempronium conſulem in tempore pugnam iniſſe?* Ipſi vero teſtes reſpondebant iurati, reſpondentéſque dicebant: *Arbitror.* Aſconius: *Religione adducti teſtes à Cicerone dicuntur, quia iurati teſtes produci ſolent, non ſolum ne falſa dicant, verum etiam, ne quæ vera ſint, taceant.* Cicero in Lucullo: *Maiores noſtri voluerunt, vt qui teſtimonium diceret, arbitrari ſe diceret etiam, quod ipſe vidiſſet.* & pro Fonteio: *Primum illud verbum conſideratiſsimum noſtræ conſuetudinis, Arbitror, quo nos etiam tunc vtimur, cum ea dicimus iurati, quæ comperta habemus, quæ ipſi vidimus, ex toto teſtimonio ſuſtulit.* Ceterum interrogatio teſtium ipſam accuſationem præceſſit. id quod cum aliis legibus cautum eſt, tum Pompeia de vi. de qua Aſconius in Milonianam: *Apud Domitium quæſitorem de vi Appius accuſator poſtulauit à Milone ſeruos exhiberi numero quattuor, & quinquaginta. & cum ille negaret, eos, qui nominabantur, in ſua poteſtate eſſe, Domitius ex ſententia iudicum pronunciauit, vt ex ſeruorum eorum numero accuſator, quot vellet, ederet. citati deinde teſtes ſecundum legem quæ iubebat, vt prius, quàm cauſſa ageretur, teſtes per triduũ audirentur, dicta eorum iudices conſignarent, quarta die adeſſe omnes in poſterum iu-*

berẽtur. primo die datus erat in Milonem teſtis Caſsinius. quem cum interrogare M. Marcellus cœpiſſet, tumultu Clodianæ multitudinis exterritus eſt. teſtimonium alijs diebus dixere alij. dimiſſum iudicium eſt. Aliæ leges poſt cauſſam actam teſtes dari voluerunt, vt lege Cornelia de repetũdis in Verrem Cicero. Addit Quinctilianus, teſtimonia aut à præſentibus dicta, aut per tabulas. ſimpliciorem fuiſſe contra tabulas pugnam. *Nam & minus videtur,* inquit, *obſtitiſſe pudor inter paucos ſignatores, & pro diffidentia premitur abſentia. ſi reprehenſionem non capit ipſa perſona, infamare ſignatores licet.* Adiicit illud etiam, ſæpe contigiſſe, vt teſtes laudare opus eſſet. cuius rei ratio ex artificio oratorio repetenda fuit. Non omittendum eſt illud etiam, quod eſt apud Iſidorum de teſtibus alligatis: *Teſtes ſunt,* inquit, *à quibus quæritur veritas in iudicio, quos quiſque ante iudicium ſibi placitis alligat, ne cui ſit poſtea liberum, aut diſsimulare, aut ſubtrahere ſe, & alligati appellantur.* Itaque Cicero ſcripſit ad fratrem; *Nerius index edidit ad alligatos, Cn. Lentulum & C. Cornelium.*

De tabulis. CAP. XVI.

TABVLARVM vero nomine omne genus ſcripturarũ appellabant, quo cauſſam confirmare ſuam poſſent. In primis autem erãt tabulæ dati, & expẽſi, quas accuſator à reo poſtulabat in certis cauſſis, vt repetũdarum, & peculatus. de quibus ſic Aſconius, *Moris fuit, vnumquenque domeſticam rationem ſibi totius vitæ ſuæ per dies ſingulos ſcribere, ex qua appareret, quid quiſque de redditibus ſuis, quid de arte, fœnore, lucróve ſepoſuiſſet, quóque die; & quid item ſumptus, damnive feciſſet. ſed poſtquam obſignandis litteris reorum ex ſuis quiſque tabulis damnari cœpit, ad noſtram memoriam tota hæc conſuetudo ceſſauit. Dicit igitur Tullius, habere ſe & patris eius tabulas, quoad vixit, & ipſius Verris, quoad confeciſſe dixit. ex quibus proditur, quàm multæ tabulæ pictæ, quot ſigna apud eum nulla emptionis origine furto capta noſcantur.* Hinc Cicero: *Cum ab eo tabulas poſtularemus, vſque ad M. Terẽtium, & C. Caſsium conſules, reſpondit confeciſſe, poſtea deſtitiſſe.* Item: *Negabat opus in acceptum referre poſſe, & cauſſam in me conferebat, quòd tum codicem obſignaſſem.* & pro Balbo: *Cum Q. Metellus cauſſam de pecunijs repetundis diceret, & ipſius tabulæ circunferrentur inſpiciendi nominis cauſſa, audiui fuiſſe iudicem ex illis equitibus Rom. quin remoueret oculos, & ſe totum auerteret, ne forte quod ille in tabulas publicas rettuliſſet, dubitaſſe quiſquam, verum ne, an falſum eſſet, videretur.* Fuerunt etiam tabulæ auctionariæ. in quibus argentarij, quarum rerum auctio futura eſſet, perſcripſerãt. Cicero in Catilinam: *Meo beneficio tabulæ nouæ proferuntur, ſed auctionariæ.* Quinctilianus lib. XI: *Hortenſius auctione dimiſſa, quod cuique vendidiſſent, teſtibus argentariorum tabulis reddidit.* Fuere etiam pactionales. in quas obſignatas pacta referebantur. Cicero in primo de oratore: *Tu mihi cum in circulo decipiare aduerſarij ſtipulatiuncula, & cum obſignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis illud ſit ſcriptum, quo ille capiatur, ego tibi vllam cauſſam maiorem committendam putem?* Quin etiã litteræ, & ſyngraphæ omnes vno tabularum nomine comprehenduntur, eæque ab accuſatore inquiſitæ, & obſignatæ, ne corrumperentur, ad prætorem delatæ ſunt, vt ſcribit Cicero pro Flacco, & in Tuſculana V: *Tu quidem obſignatis tabellis agis mecum, & teſtificaris quod dixerim aliquando, aut ſcripſerim.* Item tabulæ rationum relatarum, de quibus Feſtus: *R. R. duobus in compluribus orationibus, cum de actis diſſeritur, perſcribi ſolet, id eſt rationum relatarum. quod ijs tabulis docentur iudices, quæ publice data, atque accepta ſint.*

De Accuſatione. CAP. XVII.

QVAESTIONIBVS, teſtibus, tabulíſque, quæ ad accuſationẽ affe rebantur, explicitis, deinceps ipſam accuſationem aggrediamur. Cum igitur die cognitionis prætor conſilium aduocaſſet. atque citatus accuſator, & reus adeſſet, tum accuſator dicendi poteſtate accepta actionem inſtituit. quippe primis diebus crimina ſingula expoſuit, atque ad extremum ea producendis teſtibus confirmauit. Itaque tota illa interrupta oratio fuit. deinde productis teſtibus alteram alio die orationem habuit, quæ perpetua fuit. Priorem orationem Cicero in Verrem dixit, ſed ad ſingula crimina teſtes produxit, atq; interrogauit. ſic enim inquit: *Faciam hoc non nouum, ſed ab ijs, qui nunc principes ciuitatis ſunt, ante factum, vt teſtibus vtar ſtatim. illud à me nouum iudices cognoſcetis, quod ita teſtes conſtituam, vt crimen totum explicem. vbi id argumentis, & ratione firmauero, tum teſtes interrogando ad crimen accommodẽ. vt nihil inter illam vſitatam accuſationem, atque hanc nouam interſit, niſi quòd in illa tunc, cum omnia dicta ſunt, teſtes dantur, hic in ſingulas res dabuntur, vt illis quoque eadem interrogandi facultas, argumentandi, dicendíque ſit. ſi quis erit, qui perpetuam orationem, accuſationémq; deſideret, altera actione audiet.* atque hanc orationem ille Teſtium interrogationem vocauit. eſt autem ea, quæ proxime Diuinationem ſequitur. Poſteriorem vero, qua alio die accuſator eandem cauſſam retractabat, ac perpetua oratione declamatorio more reum inſequebatur, crimináque teſtimoniis confirmata oratorie amplificabat, Cicero prætermiſit. quòd Verres, & patronus eius Hortenſius teſtium multitudine territi defenſionem ſui reliquiſſent. Aſconius: *Cicero, cum videretur id agi, vt à Glabrione prætore, & ab ijs iudicibus, qui tunc erant, ad alium annum aliúmque prætorem res tota tranſiret, eriperetúrque ſibi reus patrocinio Hortenſij, ac Metelli, qui tunc conſules futuri erant, hoc commentus eſt rationis, vt orationem longam prætermitteret, neque in criminibus declamatione cumulandis tempus abſumeret, ſed tantummodo citaret teſtes ad vnunquodque crimen expoſitum, & eos Hortenſio interrogandos daret. qua arte ita eſt fatigatus Hortenſius, vt nihil contra, quod diceret, inueniret. ipſe etiam Verres deſperato patrocinio ſua ſponte diſcederet in exilium.* Hæc igitur & lõga, & perpetua oratio Accuſatio dicta eſt. de qua pro Cœlio: *Accuſatio crimen deſiderat, rem vt definiat, hominem vt notet, argumento probet, teſte confirmet.* quam non vnus accuſator peregit, ſed partitis inter ſe muneribus multi. Eadẽ procemia habuit ad odium, & inuidiam inflammandam compoſita. Narratio inde, ſi incidebat(neque enim omne crimen, vt ambitus, narrationem admiſit)ad confirmationem fuit appoſita. vtraque vero, vt ad eum, qui iam rem teneret, accommodabatur. Contentio non crimen illud ſolum, quod intendebatur, ſed totius præteritæ vitæ criminationem complexa eſt. Itaque non ſolum teſtimonia adhibuerunt, ſed etiam argumenta, id eſt ex ipſa re, & vita rei ſuperiore ſumptas coniecturas, ſuſpiciones, & ſigna. omnémque eò induſtriam ſuam intenderunt, vt factum fuiſſe, quod intendebatur, oſtenderent. id enim erat, in quo lex violata obiiciebatur. contentioni inde peroratio grauis, & vehemens erat ſubiecta. Itaque Accuſatio omnino nihil aliud fuit, quàm perpetua oratio ad crimina inferenda, atque augenda artificioſe compoſita. Dixit autem accuſator, quæ voluit, & per quot dies legis permiſſu voluit. Cicero pro Cluẽtio: *Quo iure Actius,* nempe accuſator, *quæ voluit, dixit? opinor, lege.* Aſconius etiam viginti dies datos ad accuſandum, & viginti ad defendendum, lege, opinor, Cornelia, ſcripſit.

De defenſione. CAP. XVIII.

ACCVSATIONE perfecta patroni defenſionem aggrediebantur, eo die, qui eſſet ex lege à prætore conceſſus. vt pro Cluentio: *Citatur reus, agitur cauſſa. paucis verbis accuſat vt de re iudicata Canutius. incipit reſpondere Canuſius.* Ceterum vt accuſatores crimina inferenda, ſic patroni diluenda partitis inter ſe muneribus ſuſceperunt. & quoniam tres erant defenſionis arces, aut factum negare, aut nomen facti, aut iure factum probare, ſi, quod firmius videbatur, factum negaſſent, ferme teſtes non dabant, ſed orationem adhibebant, qua aut teſtes, tabuláſque poſcebant, aut qui producti erant, refutabant. Hoc docet Aſconius cum inquit: *Teſtes tabulæq; facti dari ſolent. ergo nihil proſunt à parte defenſoris. quid ergo fuit pro defenſore? oratio ſcilicet. cuius poteſtatem non habuit Hortenſius tacente accuſatore.* Cicero pro Fonteio: *Flagito teſtes. plus ego in hac cauſſa laboris conſumo in poſcendis teſtibus, quàm ceteri defenſores in refutandis.* item: *Cur eorum tabulæ nullæ proferuntur?* Quin etiam contra teſtes dixit in eadem, & pro Flacco, & pro Cornelio; & pro teſtibus contra tabulas pro Archia; contra quæſtiones pro Milone. quanquam locus erat communis, atque anceps. extat etiam oratio in Vatinium, qua teſtem Vatinium vt inconſtantem, & leuem inſectatus eſt in cauſſa Sextij; quæ interrogatio dicta eſt. Vt autem accuſatori teſtimonia, ſic defenſori argumenta aptiora fuerunt, quæ rhetores in veriſimilia, & ſigna diſtribuerunt. cuius rei clariſſimum exemplũ Miloniana ſuppeditabit. quòd ſi de nomine facti aut de iure controuerſia fuit, tum aut ſubtilibus definitionibus, aut eruditis de iure ſiue abſoluto, ſiue aſſumptiuo diſputationibus negocium confecerunt. Erant autem quædam cauſſæ, quæ commodiſſime inficiatione defendebantur, vt repetundarum, & ambitus; aliæ quæ definitione, vt maieſtatis; quædam iure, vt cædes. primarum exemplum erit defenſio Fõteij, Flacci, Murenæ, & Plancij; ſecundarum Cornelij; tertiarum Miloniana. Quin etiã Gracchi, & Saturninus iure cæſi fuiſſe defenſi ſunt. Principia adhibebant ea, quibus incendium odij ab accuſatore conflati reſtinguerent, & amorem iudicum reo reconciliarent. narrationes, cum inciderent, ad defenſionis rationes accommodabant, eáſque futuræ fidei ſeminarium ſtatuebant. In contentione aut vitam rei, ſi probris affecta fuiſſet, purgabant, aut ſi hominum opinione probata fuiſſet, pro argumento innocẽtiæ proponebant. atque inde partibus accuſationis ſingulis occurrebant, & vulnera ab accuſatore facta ſanabant. Perorationes vero eiuſmodi adhibebant, vt iis miſericordiam commouere contenderent. Cum autem multi dicerent, cauſſa non vno die peragi poterat, ſed ad multos traducebatur. Cicero quidem ſcribit, ſe per tres amplius dies Verrem accuſaſſe, eundem vero Cornelium per quatriduum defendiſſe, tradit Aſconius. Erant autem dies epilogorum, in quibus ad concitandam miſericordiam paruuli etiam filij reorum producebantur. vnde ſcripſit Aſconius: *Reprehendunt homines ſtultiſſimi Tullium, quòd in filio Verris innoxiam lædat ætatem, ignorantes illum accuſatoria arte prouidere, ne in epilogis productus ab Hortenſio conciliet miſericordiam iudicum patri.* De productione vero infantium in epilogis plura Quinctilianus egregie.

De laudatione. CAP. XIX.

MORIS etiam fuit, vt rei præter patronos laudatores etiam adhiberent. Hi fuere aut ciues ſumma auctoritate viri, qui in periculo capitis vitam rei in iudicio laudarunt; aut municipes rei, quos municipia ſuo publico nomine eius officij cauſſa Romam miſerunt; aut homines prouinciales, quos ſingulæ prouinciarum ciuitates ab eo adminiſtratæ cum publica laudatione ad ſubleuandum rei periculum miſerunt. Hi minimum decem dati dicuntur. Vnde Cicero in

Verrem: *Quis eſt veſtrum Iudices, qui non intelligat, vt in Iudicijs, qui decem laudatores dare non poteſt, honeſtius eſt ei, nullum dare, quàm illum quaſi legitimũ numerum conſuetudinis non explere.* & in ſecundo de oratore: *Noſtræ laudationes, quibus in foro vtimur, teſtimonij breuitatem habent nudam.* Hæc autem laudatio aliquando defenſioni præpoſita eſt. aliquando in ea inſerta, nonnunquam etiam ipſam eſt defenſionem ſubſequuta. præceſſit, vt pro Flacco. ſic enim defendens Flaccum inquit Cicero: *Idem laudationem, quam nos ab Aemonenſibus Flacco datam proferebamus, falſam eſſe dicebat.* Intexta eſt in defenſione Cluentij: *Municipes Larinates cum verbis publice laudant, vt non ſolum teſtimonium ſuum, iudiciúmque ſignificent, verum etiam curam animi, ac dolorem. quæ dum laudatio recitatur, vos quæſo, qui eam detuliſtis, aſſurgite.* poſt defenſionem, vt de Scauro Aſconius: *Laudauerunt Scaurum conſulares nouem. inter quos Pompeius quoque, vnus præterea adoleſcens laudauit Fauſtus Cornelius. is in laudatione multa humiliter loquutus non minus audientes permouit, quàm Scaurus ipſe permouerat.* & pro Cœlio: *Puteolani municipes equites Rom. cum legatione ad hoc iudicium, & cum grauiſſima, atque ornatiſſima laudatione miſerunt.*

His actis, ſi iudicibus ſententiæ latio permiſſa eſſet, ij primo cœtu, & primo iudicaſſe dicti ſunt. Ad Herennium: *Vos veriti eſtis, ſi primo cœtu condemnaſſetis, ne crudeles exiſtimaremini.* tertia in Verrem. *Glaucia primus tulit, vt comperendinaretur reus, antea vel iudicari primo poterat, vel amplius pronũciari.* & mox: *Vt etiam ſi lex ampliandi faciat poteſtatem, tamen iſti turpe ſibi exiſtiment, non primo iudicare.*

De ſecunda Actione, quæ Comperendinatio dicta eſt. CAP. XX.

QVOD ſi lex comperendinationem haberet, prima actione perfecta poſt tertium diem ſecunda eſt inſtituta, quæ Comperendinatio dicta eſt. Comperendinatio vero dicta eſt, quòd perendino die ageretur. Hanc Aſconius definiuit *partis vtriuſque recitationem*, id eſt, vt ego interpretor, nouam accuſatoris, & rei citationem. In hac vero actione contra factum eſt, atque in ſuperiore. Ibi enim accuſator priore loco dixit, defenſor poſteriore; hic contra prius defenſor, poſterius vero iterum actor. Cicero in Verrem: *Adimo comperendinatum, quod habet in ſe lex moleſtiſſimum, bis vt cauſſa dicatur. Comperendinatio propter accuſatorem magis, quàm propter defenſorem eſt inſtituta, aut non magis propter illum, quàm propter hunc. ſi enim numerum dicendi conſideres, ex æquo res eſt. ſi ordinem, accuſator eſt prior, & vltimus. nam ſimul accuſator dixerit, reſpondet prima actione defenſor, & defenſionem tanquam duplicem in medio poſitam obruit vltimus accuſator.* & alibi: *Ergo cum prima actione accuſatus ſit, ac defenſus Verres, nunc velut defenſus iterum, ſic enim mos erat in altera actione, accuſatur ad vltimum rurſus oratione perpetua.* Cum igitur in Comperendinatione defenſio præcederet accuſationem, ſanè intelligendum eſt, in ceteris eandem fuiſſe rationem, atque ſuperiorum fuit, probationum, atque argumentationum. Accuſationis huius ſecundæ exemplo ſint quinque libri in Verrem, quorum vnus de prætura vrbana inſcribitur, alter de iuriſdictione Sicilienſi, tertius de re frumentaria, quartus de ſignis, quintus de ſuppliciis.

De officio quæſitoris, dum cauſſa agebatur. CAP. XXI.

HAEC autem omnia quæſitoris prudentia regebantur. ſiquidem ſcriptum eſt in Rhetoricis ad Herennium, *Accuſatoris officium eſſe inferre crimina, defenſoris diluere, teſtis dicere, quæ ſcierit, quæſitoris vnumquenque eorum in officio continere.* Interim vero dum cauſſa agebatur, quæſitor, & dimittere iudices, & inuitos retinere pro poteſtate potuit. Cicero in Bruto: *Intelligens dicendi exiſtimator videt iudicem oſcitantem, loquentem cũ altero, mittentem ad horas, quæſitorẽ vt di-*

mit

mittat rogantem. & libro primo de oratore: *Adoleſcentulus ſic initio Accuſationis exanimatus ſum, ut hoc ſummum beneficium Q. Maximo debuerim, quòd continuo conſilium dimiſerit, ſimul ac me fractum metu viderit.* & pro Murena de quæſitore peculatus: *Cogendi iudices, inuiti retinendi.* Cuſtodiebat etiam vrnas in tribunali paratas ſiue ad ſortes ducendas, ſiue ad ſententias iudicum, quæ in tabellis ſcriptæ erant, recipiendas. in Vatinium: *Quæro de te, num quis reus in tribunal ſui quæſitoris aſcenderit, eúmque vi deturbarit, ſubſellia diſſiparit, vrnas deieceri, eas denique omnes res in iudicio diſturbando commiſerit, quarum rerum cauſſa iudicia ſunt conſtituta?* Itaque huc alludens Virgilius dixit:

Quæſitor Minos vrnam mouet. ille ſilentum
Conciliumq; vocat, vitáſque, & crimina diſcit.

De latione ſententiæ. CAP. XXII.

POSTQVAM autem aut prima, aut ſecunda actio perfecta fuit, tum vterque orator, ſe dixiſſe ſignificauit. quo audito præco eos dixiſſe pronunciauit. prætor vero iudicibus tabellas dedit, & vt ſententias ferrent, in conſilium miſit. Prioris moris meminit Aſconius. *Moris*, inquit, *fuit veterum, cum ſatis viſum eſſet fluxiſſe verborum, hanc ſibi neceſſitatem finiendæ orationis imponere, vt dicerent ad vltimum, Dixi. quòd ab vtraque parte oratione conſumpta, vt iudices in conſilium mitterentur, præco ſoleret pronunciare, Dixerunt.* & alio loco: *Præco dixiſſe pronunciat.* & pro Flacco: *Cum tabella vobis iudices de Flacco dabitur.* Mittere autem, aut dimittere in Conſilium iudices erat, iubere illos ad vrnas ire, atque in eas tabellas ſententiam continentes coniicere. Hoc docet Aſconius, inquiens: *Mittere iudices in conſilium, eſt dimittere iudices ad ſententiam dicendã, vbi allegatis omnibus argumentis orator dixerit, Dixi.* Cœlius: *Mittit in conſilium eoſdem illos, qui litem æſtimarant, iudices.* Tum vero conſurgentes iudices in Conſilium ibant. Pro Cluentio: *Conſurgitur in Conſilium.* Item cum Cicero dixiſſet in Diuinatione: *Non ſingulos iudices ferre ſententiam, ſed vniuerſos conſtituere*, expoſuit Aſconius, *ſingulos ſententiam, de tabula pronunciaſſe in leuioribus cauſſis, & ob id neque nota, neque cuſtode opus fuiſſe; Conſtituere autem fuiſſe tabulas in ciſta ponere.* Ruſus pro Cluentio: *Cum in Conſilium iri oporteret, quæſiuit ab eo quæſitor ex lege Cornelia, clam an palam de ſe ſententiam ferri vellet. reſponſum eſt, clam velle ferri. itum eſt in Conſilium. omnibus ſententijs Scamander condemnatus eſt.* item: *Magni hominis eſt & ſapientis, cum illam iudicandi cauſſa tabellam ſumpſerit, non ſe putare eſſe ſolum, neque ſibi quodcunque concupiuerit, licere, ſed habere in conſilio legem, religionem, æquitatem, fidem.* Scribit etiam Plutarchus in Cicerone, *Euntibus ad tabellam iudicibus, Macrum reum domum ſe recepiſſe, cum ſe pro certo abſolutum putaret, ac veſtem albam reſumpſiſſe.* Vrnæ vero, ſiue ciſtæ tot fuerunt, quot iudicum ordines qui iudicarunt. tres quidem, cum omnes adhibiti ſunt, vna ſenatorum, altera equitum, tertia tribunorum ærariorum. Tabellæ vero, quæ datæ erant iudicibus, quarum vnam in vrnam mitterent, erant tres, vna abſolutionis, altera condemnationis, tertia ampliationis, eæq; ceratæ erant.

Ampliatio vero, in quibus cauſſis adhibebatur, neque enim omnes eam leges admiſerunt, erat, quoties iudices ſignificabant, rem ſibi non liquere, & ſecundam actionem inſtituendam eſſe. & prætor ex Conſilij ſententia pronunciabat, *Amplius cognoſcendum eſſe.* Itaque vt nota Abſolutionis in tabula fuit A, Condemnationis C, ſic Ampliationis N. L. id eſt: *Non liquere.* Harum rerum hæc teſtimonia habemus. Aſconius: *Mos veterum hic fuerat, vt ſi abſoluendus quis eſſet, ſtatim abſolueretur; ſi damnandus, ſtatim damnaretur; ſi cauſſa non eſſet idonea ad damnationem, abſolui tamen non poſſet, Amplius pronunciaretur.* Item: *Ante legem*

Glau

Glauciæ de comperendinatione in repetundarum iudicio aut ſtatim ſententia dicebatur, aut Amplius pronunciabatur, cum dixiſſent iudices, Non liquet, hoc eſt obſcura cauſſa eſt. Itaque ea pars interpoſita dilatione dicebat, in cuius peroratione videbatur obſcuritas Cicero in Verrem: *Teſtibus editis ita mittam in Conſilium, vt etiam ſi lex ampliandi faciat poteſtatem, tamen iſti turpe ſibi exiſtiment, non primo iudicare.* Pro Cæcina: *In eum quid dicam, niſi id, quod ipſe negare non poſſit, veniſſe in Conſilium publicæ quæſtionis, cum eius conſilij iudex non eſſet, & in eo conſilio cum cauſſam non audiſſet, & poteſtas eſſet ampliandi, dixiſſe ſibi liquere. dum incognita re iudicare voluiſſet, maluiſſe condemnare, quàm abſoluere.* Pro Cluentio: *In conſilium erant ituri iudices triginta duo. ſententijs decem, & ſex abſolutio confici poterat. Homines ſapientes, qui neque abſoluere hominem nocentiſſimum poſſent, neq; re incognita primo condemnare vellent, Non liquere dixerunt.* Et ad fratrem: *Senatorum vrna copioſe abſoluit, equitum adæquauit, tribuni ærarij condemnarunt.* Ad Herennium: *Quid fuit iudices, quare in ſententijs ferendis dubitaueritis? aut iſtum hominem nefarium ampliaueritis? non apertiſſimæ res erant crimini datæ? non omnes hæ teſtibus comprobatæ? non contra tenuiter, & negatorie reſponſum. hoc vos veriti eſtis, ſi primo cœtu condemnaſſetis, ne crudeles exiſtimaremini.* Liuius lib. XLIII: *Bis ampliatus, tertio abſolutus eſt reus.* itē: *Grauiſſimis criminibus accuſati ambo, cum dicenda de integro cauſſa eſſet, excuſati exilij cauſſa ſolum vertiſſe, Furius Præneſte, Matienus Vibur exulatum abiere.* Valerius: *Scipio L. Cottam ad prætorem accuſauit. cuius cauſſa quanquam grauiſſimis criminibus erat confoſſa, ſepties ampliata, & ad vltimum octauo iudicio abſoluta eſt.* Hoc loco prætor gratificari potuit reo, vt C. Licinius M. Popillio. de quo Liuius libro XLII: *M. Popillius apud C. Licinium prætorem bis cauſſam dixit. tertio prætor precibus victus Idibus Martijs adeſſe reum iuſſit. quo die noui magiſtratus inituri erant honorem, ne diceret ius, qui priuatus futurus eſſet.* Moris autem fuit, vt dum iudices ſententiam ferrent, rei ad pedes eorum ſe proiicerent. Aſconius in orationem pro Scauro: *Ad genua iudicum, cum ſententiæ ferrentur, bifariam ſe diuiſerunt, qui pro eo rogabant.* Valerius de iudiciis publicis: *Per id tempus, quo triſtes de Piſone ſententiæ ferebantur, repentina vis nimbi incidit: cúmque proſtratus humi pedes iudicum oſcularetur, os ſuum cœno repleuit.* Coniectæ inde in vrnas tabellæ promiſcue dirimi ſolebant, vt numerus abſoluentium, & condemnantium, & ampliantium iudicum conciperetur. Cicero in Piſonem: *An ego expectem, dum de te quinque, & ſeptuaginta tabellæ dirimantur, de quo iampridem omnes mortales omnium generum, ætatum, ordinum iudicauerunt?* & ad fratrem: *Cato diremptis tabellis de circulo ſe ſubduxit.* Poſtquàm autem diremptis tabellis prætor iudicium cognouit iudicum, tum id pronunciauit. Moris autem fuit, vt ſi condemnatum pronunciaturus eſſet, prætextam poneret, vt inquit Plutarchus in Cicerone.

Formula vero pronunciandæ condemnationis fuit: *Videtur feciſſe*, aut, *Non iure videtur feciſſe*, Abſolutionis: *Non videtur feciſſe*, aut: *Iure videtur feciſſe*. Ampliationis: *Amplius cognoſcendum.* Feſtus: *Patrauiſſe videri, pronunciat magiſtratus, cum de conſilij ſententia aliquem capitis condemnaturus eſt.* Cicero in Lucullo: *Maiores, quæ iurati iudices cognouiſſent, voluerūt, vt ea non eſſe facta, ſed vt Videri pronunciarent.* In Verrem: *Feciſſe videri pronunciant.* libro IIII ad Atticum: *Druſus, Scaurus Non feciſſe videntur.* id eſt abſoluuntur. in Verrem: *Verres prætor pronunciat, Sthenium litteras publicas corrupiſſe videri.* in Piſonem: *Tum tu ipſe de te Feciſſe videri, pronunciaſti.* Liuius libro IIII: *Cincinnatus dictator Sp. Mælium iure cæſum pronunciat.* Addo illud, in formula condemnationis non ſolum crimen commiſſum, ſed etiam pœnam ſumendam comprehenſam eſſe. exempli gratia: *Videtur, vim feciſſe, atque eo nomine aqua, & igni illi interdico. Videtur prouinciam ſpoliaſſe, atque eo nomine litem ei æſtimandam eſſe.* Siquidem D. de Interdictis, Pomponius ſic ſcribit: *Iis, qui relegantur, dies excedendi dari à præſidibus ſolet. etenim*

nim moris eſt, ita pronunciari: Illum prouincia illa relego. Fieri tamen etiam potuit, vt de pœna reticuerit, & ad legem rem reiecerit. Marcianus D. ad S.C. Turpilianum ſcribit: *Si pronunciauit, Calumniatus es, condemnauit eum. & quanuis de pœna nihil ſubiecerit, tamen legis poteſtas aduerſus eum exercebitur.* De ampliatione Cicero in Bruto: *Cum conſules re audita Amplius de conſilij ſententia pronunciaſſent, paucis interpoſitis diebus iterum dixit Lælius, iterumq; eodem modo à cōſulibus res eſt prolata.*

Diuerſa vero fuit Ampliatio à Comperendinatione. quòd Comperendinatio facta eſt, etiam ſi iudices primo cœtu non iudicaſſent; Ampliatio vero ex incerta iudicum ſententia nata eſt. Ampliatio ex arbitratu prætoris quocunq; die, Comperēdinatio ex præſcripto legis tertio die. Ex cauſſa comperendinationis bis tantū cauſſa dicta eſt, ex cauſſa ampliationis ſæpiſſime dici potuit. In cōperendinatione potuit eſſe ampliatio, in ampliatione nequaquam comperendinatio. In comperēdinatione defenſor primum dixit, deinde accuſator; in ampliatione primum accuſator, deinde defenſor. ſi autem per ampliationem iterum acta eſt, non minus ſecunda actio dicta eſt, quàm ſi per comperendinationem, vt ſcribit Aſconius. His actis prætor reum aut abſolutum, aut condemnatum referebat in tabulas. Cœlius: *Mittit in Cōſilium eoſdem illos, qui lites æſtimarant, iudices. cum æquo numero ſententiæ fuiſſent, Laterenſis prætor leges ignorans pronunciauit, quid ſinguli ordines iudicaſſent. & ad extremum, vt ſolet, ait, Referam. Poſtquam diſceſſit, & pro abſoluto Seruilius haberi cœptus, legiſq; vnum & centeſimum caput legit, in quo ita erat: Quod eorum iudicum maior pars iudicauit, id ius, ratumq; eſto, in tabulas abſolutum non retulit, ordinum iudicia perſcripſit.* Ius autem, ratúmque id erat, quia ab his iudiciis prouocatio non erat. Declarauit lex Antonij, qui, teſte in Philippicis Cicerone, ad extremum tulit, vt damnatis de maieſtate & de vi eſſet prouocatio ad populum.

De æſtimatione litis. CAP. XXIII.

CONDEMNATVM inde reum duæ res ſequebantur, æſtimatio litis, & animaduerſio. Æſtimatio litis præcipue erat in cauſſa repetundarum, & peculatus. Erat autem iudicium: quo lis ei æſtimabatur, id eſt furtorum omnium ratio inibatur, atque inde pecunia reddebatur, cui erepta dicebatur. Aſconius: *Lis æſtimata eſt pecunia, de qua lis fuit, propter quam condemnatus eſt, in ſummam redacta, quæ de rei rebus exigatur. duæ enim res conſequebantur* (nempe lege Cornelia) *damnationem; altera redditio pecuniæ ijs, ad quos pertinebat, in quo vel ſimpli, vel dupli, vel quadrupli ratio ducebatur; altera exilij.* Item: *Repetundarum cauſſa ita ſe habet, vt ſi conuictus reus ſit, atque damnatus, pecuniam reddat æſtimata lite, hoc eſt in pretium redactis omnibus furtis, quam ſummam pecuniæ proſcriptis eius bonis ſectores curabant.* Cicero pro Cluentio: *Hic profertur id, quod iudicium appellari non oportet. P. Septimio litem eo nomine eſſe æſtimatam. nunquam enim ea diligentia quæ ſolet adhiberi in ceteris iudicijs, eadem reo damnato adhibita eſt. In litibus æſtimandis fere iudices aut quod ſibi eum, quem ſemel condemnarunt, inimicum putent eſſe, ſi qua in eum lis capitis illata eſt, non admittunt, aut quòd ſe perfunctos iam eſſe arbitrantur, cum de reo iudicarunt negligentius attendunt cetera. Itaque & maieſtatis abſoluti ſunt permulti, quibus damnatis de pecunijs repetundis lites eſſent æſtimatæ, & hoc quotidie fieri videmus, vt reo damnato de pecunijs repetundis, ad quos pecunias perueniſſe in litibus æſtimandis ſtatutum ſit, eos illi iudices abſoluant. quod cum ſit, non iudicia reſcinduntur, ſed hoc ſtatuitur, æſtimationem litium non eſſe iudicium.* In Verrem: *P. Septimio ſenatori damnato Q. Hortenſio prætore de pecunijs repetundis lis æſtimata eſt eo nomine, quòd ille ob rem iudicandam pecuniam accepiſſet.* & pro Poſtumo: *Lites, quo ea pecunia peruenerit, non ſuis proprijs iudicijs, ſed in reum factis condemnari ſolent.*

De

De animaduerſione. CAP. XXIIII.

ANIMADVERSIO vero fuit mulctæ, pœnæve legitimæ perſecutio, quæ prætoriæ curæ mandata eſt.

In mulcta ſic acta res eſt. Pecunia per magiſtratũ exigebatur. quòd ſi ille ſoluendo non eſſet, bona auctioni ſubiiciebantur. ea qui emiſſent, ſectores vocati ſunt. Liuius libro II: *Pecunia à patre Cæſonis exacta crudeliter.* & libro XXXVIII: *In bona Scipionis poſſeſſum publice quæſtores prætor miſit, neque in ijs non modo veſtigium vllum comparuit pecuniæ regiæ, ſed nec tantum redactum eſt, quantæ ſummæ damnatus fuerat.* Aſconius in Verrinas: *Repetundarum cauſſa ita ſe habet, vt ſi conuictus reus ſit, atque damnatus, pecuniam reddat æſtimata lite, hoc eſt in pretium redactis omnium furtis. quam ſummam pecuniæ proſcriptis eius bonis ſectores curabant. Sectores autem dicti ſunt, qui ſpem lucri ſui ſequuti bona condemnatorum ſimul auctionabantur, pro ijsq; pecunias penſitabant ſingulis, ac poſtea pro compendio ſuo ſingulas quaſque res pecunia populo venditabant.* & alibi: *Quæſitoris cura eſt, vt ſocijs omnia rapta reddantur. Quæſtor eſt, ad quem rediguntur pecuniæ ex proſcripti bonis, & à quo ſocijs annumerantur. Sector autem eſt æſtimator, redemptorq; bonorum damnati, atque proſcripti. qui ſpem ſectatus lucri ſui, id eſt ſecutus ſpem æſtimationis ſuæ bona omnia auctione vendit, & ſimul infert pecuniam vel ærario, vel ſocijs.* Cicero in Verrem: *Cum viderent, te iam non contra accuſatorem tuum, ſed contra quæſtorem, ſectoremq; pugnare.* id eſt in te iam damnatum animaduerti.

Verberatio, coërcitio, & talio per lictores magiſtratus eius ſunt facta, cuius fuit illa iudicatio. Plautus Amphitryone: *Quid faciam nunc, ſi Treſuiri me in carcerem compegerint, Inde cras è promptuaria cella depromar ad flagrum. Ita quaſi incudem me miſerum homines octo validi cædant.* In Aſinaria: *Vbi cauſſam ſæpe dixeris pendens aduerſus octo aſtutos audaces viros, valentes virgatores.* Scribit etiam Aſconius, fures, & ſeruos nequam apud Triumuiros capitales ad columnam Mæniam puniri ſolitos.

Infamium cura mandata fuit cenſoribus, ne eos paterentur in rep. munera illa, quibus per infamiæ notam priuati erant, obire.

Exilij obeundi exemplum ſit Marcius Coriolanus, de quo ſic libro VII Dionyſius: *Marcius damnatus cum multorum lacrymis domum reductus eſt. ipſe ad eum caſum nec gemitum, nec dictum, geſtúmve vllum magnanimo viro indignum edidit. Ingreſſus autem ædes cum videret vxorem, matremq; lugentes, & vt in cariſsimorum digreſſu vociferantes, nihil permotus valere eas dixit, ac filijs commendatis ne viatico quidem ſumpto ad portam contendit.*

De iudicio calumniæ, & præuaricationis. CAP. XXV.

REo vero abſoluto duo relinquebantur iudicia, contra accuſatorẽ ambo inſtituta, vnum calumniæ, alterum præuaricationis: calumnię, ſi falſum crimen intuliſſe conſtaret, pręuaricationis, ſi cum defenſore colluſiſſet, & vera crimina occultaſſet. De calumniatore ſic Marcianus titulo ad S.C. Turpilianum: *Calumniari eſt falſa crimina intendere. Calumniatoribus pœna lege Remnia irrogatur, ſed non vtique qui non probat, quod intendit, protinus calumniari videtur. nam eius rei inquiſitio arbitrio cognoſcentis permittitur, qui reo abſoluto de accuſatoris incipit conſilio quærere, qua mente ductus ad accuſationem proceſsit. & ſiquidem iuſtum eius errorem reppererit, abſoluit eum. ſi vero in euidenti calumnia eum deprehenderit, legitimam pœnam ei irrogat. quorum alterutrum ipſis verbis pronunciationis manifeſtatur. nam ſiquidem ita pronunciauerit, Non probaſti, pepercit ei; ſin autem pronunciauit, Calumniatus es, condemnauit eum; & quamuis de pœna nihil ſubiecerit, tamen legis poteſtas aduerſus eũ exercebitur.* Hinc Aſconius in Scaurianã: *Cato prætor cum abſo-*

luto Scauro vellet de accuſatoribus in conſilium mittere, multiq; è populo manus in accuſatores intenderent, ceſsit imperitæ multitudini, ac poſtero die in conſilium de calumnia accuſatorum miſit. C. Triarius nullam grauem ſententiam habuit, ſubſcriptores eius Pacuuij denas, & Marius tres graues habuerunt. Cicero pro Cluentio: *Nec tibi alio accuſatore poterat Albius, nec ſine ignominia calumniæ relinquere accuſationem Cluentius.* Cœlius ad Ciceronem: *C. Sempronius calumniã maximo plauſu tulit, cum M. Tuccium accuſatorem ſuum lege Plotia de vi feciſſet.* In declamatione cõtra Saluſtium: *Eſt quædam calumnia, quam vnuſquiſque noſtrum teſtante animo ſuo fert de eo, qui falſum crimen bonis obiectat.* Pœnam calumniæ frõtis inuſtionem, & notam fuiſſe, ſignificat Plinius in Panegyrico, cum ſcribit: *Neque, vt antea, exãguem illam, & ferream frontem nequicquã conuulnerandam præbeant punctis, & notas ſuas rideant, ſed ſpectent paria damno præmia.* quod intellexiſſe quoque videtur Cicero, cum in Roſciana calumniatores dixit litteram calumniæ ita odiſſe, vt omnes litteras oderint, eámque litteram iudices ad caput affixuros: *Sed ſi hos iudices bene noui, litteram illam, cui vos vſque eo inimici eſtis, vt etiam alias omnes oderitis, ita vehementer ad caput affigent, vt poſtea neminem alium niſi fortunas veſtras accuſare poßitis.* Papinianus D. de teſtibus: *Calumniæ damnatis iudicio publico teſtimonium dicere licet.* Hæc de calumnia.

Quid vero Præuaricatio fuerit, docet idem Marcianus eodem loco: *Præuaricari,* inquit, *eſt vera crimina abſcondere. Præuaricator eſt, qui colludit cum reo, & tranſlatitio munere accuſandi defungitur. & qui proprias rationes diſsimularet, falſas vero rei excuſationes admitteret.* Item Vlpianus de verborum ſignificatione: *Præuaricatores eos appellamus, qui cauſſam aduerſarijs ſuis donãt, & ex parte actoris in partem rei concedunt.* Ceterum vt de calumnia, ſic de præuaricatione iudicium conſtitutũ fuiſſe, oſtendit Cicero in Partitionibus, in exemplo præuaricatoris præcepta locorum oratoriorum exercens: *Defenſor teſtatur conſuetudinem ſermonis, verbiq; vim ex contrario reperiet quaſi ex vero accuſatore, cui contrarium eſt nomen præuaricatoris. ex conſequentibus quòd ea littera de accuſatore ſoleat dari iudici. ex nomine ipſo, quòd ſignificat eum, qui in contrarijs cauſis quaſi varie eſſe poſitus videatur.* Plinius libro III. epiſtolarum: *Lege cautum erat, vt reus ante perageretur, poſtremo de præuaricatore quæreretur. videlicet, quia optime ex accuſatione ipſa accuſatoris fides æſtimatur* & poſt: *In dubijs, atque incertis quoque probationibus accuſator præuaricari poteſt. reus vero non alijs, quàm certis, & manifeſtis argumentis condemnari debet. præterea vt de aliquo pronuncietur, Videri hunc præuaricatum eſſe, ſufficere, ſi doceatur, inſtrumenta corrupiſſe, quæ ad accuſationem pertinebant, ſed reus contra peragi nõ poteſt, niſi quid omnino inſtrumentis his, aut teſtimonijs corruptis contineretur, liquido appareat.* Demum Cicero ad fratrem: *Quo die hæc ſcripſi, Druſus de præuaricatione à tribunis ærarijs abſolutus in ſumma quattuor ſententijs, cum ſenatores, & equites damnaſſent.* & de aruſpicum reſponſis: *Clodius à Catilina pecuniam accepit, vt turpiſſime præuaricaretur.* Aſconius: *Hoc iudicio abſolutus eſt Catilina infamia iudicum, vt & Clodius infamis fuerit, quippe qui præuaricatus eſt. nam & reiectio iudicum ad arbitrium rei videbatur eſſe facta.*

De legibus iudiciorum publicorum. CAP. XXVI.

ATQVE hæc quidem in vniuerſum de iudiciis publicis diſputata ſint. Quoniam autem in ſingulis præcipua quædam ratio agẽdi, quærendi, cognoſcendíque ſeruata eſt, eáque tota à legibus, quæ de quoque iudicio, ac maleficio latæ ſunt, vt diximus, eſt profecta; ſequitur, vt quænã hæc fuerit, ex veteribus cuiuſque legibus eruamus. Cauſſa vero legum de vno crimine ſæpius ferendarum fuit, quod aut primæ vetuſtate obſoleſcerent, aut pœnæ leuitate negligerentur,

aut

aut aliqua ex parte gliſcēte hominum libidine & ipſæ eſſent augendæ. Primis autem legibus crimen tantum, ac pœna videtur eſſe comprehenſa. de ratione exercendæ quæſtionis nihil præcipue videtur eſſe cautum,cum id aut legibus de quæſtionibus ſingulis pro re nata conſtituendis, aut more ipſo maiorum fieret. Itaque in iis legibus,hæc tum,vt puto,inerant verba:*Vti quæſitor à populo, aut à ſenatu lectus cum conſilio, quod ei obtigiſſet, quæreret.* Poſt quęſtiones autem perpetuas inſtitutas,id eſt poſt annum DCIIII,hæc fuerunt:*Vti prætor, ſiue iudex quæſtionis, cui ea obtigiſſet, aut qui in eum annum iudex factus ex ea lege eſſet, quæreret, hoc, aut illo modo.* Quod oſtendit Cicero in Cluentiana de lege Cornelia Veneficiorum loquens:*Iubet ea lex, qua lege hæc quæſtio eſt conſtituta, iudicem quæſtionis cum ijs iudicibus,qui ei obuenerint,quærere de veneno.* Item:*Eſt ſapientis iudicis animaduertere, qua lege reus citetur, de quo reo cognoſcat, quæ res in quæſtione verſetur.* item in aliis hæc verba ſæpe repetita:*Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vti.* Neque vero ſolū criminum capita ſingula, ac pœnarum comprehendebantur, ſed etiam actionis partes ſingulæ,de patronis dandis,Iudicibus legendis,teſtibus audiendis,atque citandis,de comperendinando,aut ampliando reo. quin etiam de præuaricatione,ac calumnia accuſatorum,quid præcipue in quoque exercendo iudicio ſeruari oporteret, præſcribebatur. quanquam multa ex vna in alteram legem iiſdem verbis transferebantur,vnde etiam tranſlatitia dicta ſunt.Poſtremæ autem omnium leges fuere Corneliæ,Pompeiæ,& Iuliæ. Cornelias tulit L. Cornelius Sylla in dictatura, Pompeias Cn. Pompeius maxime in tertio conſulatu; Iulias alias C. Iulius Cæſar conſul,& dictator,alias C. Cæſar Octauianus Imperator. Quæ cauſſa eſt,vt harum tantummodo in Pandectarum libris memoria celebretur, quòd reliquæ ſuperiores his vnis obſeruatis obliteratæ eſſent. neque enim poſt Cæſarem Octauianum leges vllæ ſunt latæ,cum comitia populi ad ſenatum traducta ſint.

De legib. de pecunijs repetundis. CAP. XXVII.

DISPVTATVRI autem de ſingulis legibus iudiciorum agemus primum de pecuniis repetundis, quòd hæc quæſtio prima perpetua facta ſit,& prætorem certum habuerit. Repetundæ pecuniæ dictæ ſunt, quas ſiue ſocij, ſiue ciues priuati à magiſtratibus, aut iudicibus, aut publicis curatoribus iudicio repetiuerunt. quas illi aut in prouincia,aut in vrbe, aut ob ius dicendum, aut ob iudicandum, aut ob aliud aliquid publice curandum cepiſſent. Quod genus furti cum exprimere vellent, *pecuniam ablatam, captam, coactam, conciliatam, auerſam* dixerunt. quas voces cum Cicero in accuſatione Verris repetundarum rei,tum legum veterum fragmenta celebrant. Ac repetundarum quidem quæſtio primum conſtituta videtur ſociorum, & prouinciarum cauſſa aduerſus prætores, quæſtores, legatos, ceteróſque, qui in prouinciis cum imperio, aut poteſtate verſarentur; deinde ad vrbanos etiam magiſtratus, iudices, curatoréſque tranſlata, qui aliquid pecuniæ à priuatis cepiſſent. Video enim legem repetundarum *legem ſocialem* à Cicerone vocari in Verrem. *Ciuibus*, inquit, *cum ſunt ereptæ pecuniæ, ciuili fere actione, & priuato iure repetuntur. lex repetundarum ſocialis eſt.* Primus autem, quod comperim, M. Porcius Cato, cum ex prætura Sardiniam obtineret, ſumptus prouincialium in prætores coërcuit. anno quingenteſimo ſexto; de quo Liuius: *Sardiniam M. Porcius Cato obtinebat. fugati ex inſula fœneratores, & ſumptus, quos in cultum prætorum ſocij facere ſoliti erant, circuncisi; aut ſublati.* In vetere etiam plebiſcito de Thermenſibus ſupra prolato nominatur lex Porcia, qua iuberetur, quid quenque dare præbere oporteret. quæ neſcio an ad hunc Porcium pertineat: *Nei quis magiſtratus, pròve magiſtratu, legatus, neu quis alius facito, neive imperato, quo quid magis ij dent, præbeant, ab iisve auferatur. niſi quod ed. S. ex lege Porcia dare, præbere oporteret, oportebit.* Per ea vero tempora,cum

nullis adhuc legibus hoc crimen vindicatum eſſet, hæc cauſſa priuata fuit, & extra ordinem ex ſenatuſconſulto à recuperatoribus cognita eſt. vt anno DLXXXIII. quemadmodum narrat Liuius libro XLIII: *Hiſpaniæ vtriuſque legati aliquot populorum in ſenatum introducti. Hi de magiſtratuum Romanorum auaritia, ſuperbiaq; conqueſti, nixi genibus ab ſenatu petierunt, ne ſe ſocios fœdius ſpoliari, vexariq;, quàm hoſtes, patiantur. cum & alia indigna quererentur, manifeſtum autem eſſet, pecunias captas, L. Canuleio prætori, qui Hiſpaniam ſortitus erat, negotium datum eſt, vt in ſingulos, à quibus Hiſpani pecunias peterent, quinos recuperatores ex ordine ſenatorio daret, patronosq;, quos vellent, ſumendi poteſtatem faceret. vocatis in curiam legatis recitatum eſt S. C. iuſsiq; nominare patronos. quattuor nominauerunt, M. Catonem, P. Scipionem, L. Paullum, C. Gallum. Cum M. Titinio primum, qui prætor M. Manlio, M. Iunio conſulibus in citeriore Hiſpania fuerat, recuperatores ſumpſerunt. bis ampliatus, tertio abſolutus eſt reus. diſſenſio inter duarum prouinciarum legatos eſt orta. Citerioris Hiſpaniæ populi Catonem, & Scipionem, vlterioris Paullũ, & Gallum patronos ſumpſerunt. ad recuperatores adducti à citerioribus populis P. Furius Philus, ab vlterioribus M. Matienus. Grauiſsimis criminibus accuſati ambo, ampliatiq;, cum dicenda deintegro cauſſa eſſet, excuſati exilij cauſſa ſolum vertiſſe, Furius Præneſte, Matienus Tibur exulatum abierunt.* Narrat idem Liuius, ante L. Poſtumium Albinum Conſulem, qui ante triennium fuerat, neminem vnquam ſociis in vlla re oneri, aut ſumptui fuiſſe. *Ideo magiſtratus*, inquit, *mulis, tabernaculisq;, & omni alio inſtrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent ſocijs. priuata hoſpitia habebãt. ea benigne, comiterq; colebant. domusq; eorum Romæ hoſpitibus patebant, apud quos ipſis diuerti mos eſſet. Legatis, qui repente aliquo mitterentur, ſingula iumenta per oppida, iter qua faciendum erat, imperabant. aliam impenſam ſocij in magiſtratus Romanos non faciebant.* Huc autem pertinent illa, quæ Cicero in ſexta in Verrem de cultu eorum, qui in prouincias cum imperio, aut poteſtate mitterentur à maioribus, antequam peccari cœptum eſſet, conſtituta ſcribit: *Videte maiorum diligentiam, qui nihil dum etiam iſtiuſmodi ſuſpicabantur; veruntamen ea, quæ paruis in rebus accidere poterant, prouidebant. neminem, qui cum poteſtate, aut legatione in prouinciam eſſet profectus tam amentem fore putarunt, vt emeret argentum; dabatur enim de publico: vt veſtem; præbebatur enim legibus. mancipium putauerunt, quo & omnes vtimur, & non præbetur à populo ſanxerunt, ne quis emeret mancipium, niſi in demortui locum.*

LEX CALPVRNIA. His autem ita conſtitutis, creſcente in dies magis magiſtratuum in prouinciis libidine, L. Calpurnius Piſo tribunus plebis anno, vt dixi DCIIII Manilio, & Cenſorino Cos. extitit, qui legem tulit, qua non ſolum pœna grauiore, vt veriſimile eſt, hoc crimen vindicandum ſanxit, ſed etiam, vt certũ hæc quæſtio poſthac haberet prætorem, inſtituit, ita vt noua lege opus non eſſet ſociis, ſed certum, ad quem confugerent, prætorem haberent. Hoc autem docet Cicero in II de officiis, his verbis: *Caput in omni procuratione negotij, & muneris publici, vt auaritiæ tollatur etiam minima ſuſpicio. modo hoc malum in remp. inuaſit. nondum centum, & decem anni ſunt, cum de pecunijs repetundis à L. Piſone lata lex eſt, nulla cum antea fuiſſet. at vero poſtea tot leges, & proximæ quæq; duriores, tot rei, tot damnati, tanta ſublatis legibus, iudicijsq; expilatio, direptioq; ſociorũ, vt imbecillitate aliorum, non virtute noſtra valeamus.* & in Bruto: *C. Carbone forum tenente plura iudicia fieri cœperunt. nam & quæſtiones perpetuæ hoc adoleſcente conſtitutæ ſunt, quæ ante nullæ fuerunt. L. enim Piſo tribunus pl. legem primus de pecunijs repetundis tulit Cenſorino, & Manilio Conſulibus.* Eodem autem tempore nominatur à Valerio lex Cæcilia libro V, cum ſcribit: *L. Lentulus conſularis lege Cæcilia repetundarum crimine oppreſſus cenſor cum L. Cenſorino creatus eſt.* Etenim, cum Lentulus, vt eſt in faſtis, cẽſor fuerit anno ipſo DCVI, id eſt biennio, quàm Piſo legem tulit, fit, vt anno ipſo DCV ſit damnatus, vt mirer, quo modo lege noua tam cito opus fuerit. Itaque aut Cæciliam eãdem eſſe cum Calpurnia velim, vt à duobus tribunis lata modo hoc,

do hoc, modo illo nomine appelletur, aut apud Valerium Calpurniam pro Cæcilia oportere legi. Neque enim Calpurniæ Cæcilia, ſed Iunia eſt ſubſtituta. hac autẽ lege litis æſtimationem, non item aquæ, & ignis interdictionem, id eſt exiliũ eſſe propoſitum, apparet ex eo, quòd Lentulus damnatus altero anno cenſor ſit factus. Neque vero hæc lex ad vrbanos magiſtratus, iudicéſque, qui pecuniã ob iudicandum cepiſſent, videtur pertinuiſſe. quia anno DCXII quæſtio pecuniarum ob iudicandum captarum conſuli extra ordinem à ſenatu commiſſa, non autem à prætore, qui ex ea lege quæreret, cognita ſit. vt Cicero in II de finibus demonſtrauit, cum ait: *L. Tubulus, cum prætor quæſtionem inter ſicarios exercuiſſet, ita aperte cepit pecunias ob rem iudicandam, vt anno proximo P. Scæuola tribunus pl ferret ad plebẽ, vellent ne de ea re quæri. quo plebi ſcito quæſtio decreta à ſenatu eſt Cn. Cæpioni conſuli.* Quin etiam eodem anno, quantum ex epitoma Liuianorum quinquageſima quarta intelligi poteſt, ſocialis cauſſa ad ſenatum, non ad prætorem eſt delata. ſic enim ibi ſcriptum eſt: *Cum Macedonum legati conqueſtum veniſſent de Iunio Silano prætore, quòd acceptis pecuniјs prouinciam ſpoliaſſet, ac ſenatus de querelis eorum vellet cognoſcere, T. Manlius Torquatus Silani pater petijt, impetrauitq́; , vt ſibi eiuſmodi cognitio mandaretur. & domi cauſſa cognita filium condemnauit.* & in primo de finibus apud Ciceronem: *T. Torquatus illam ſeueritatem in filio adhibuit, quem in adoptionem D. Silano emancipauerat, vt eum, Macedonum legatis accuſantibus, quòd pecunias prætorem in prouincia cepiſſe arguerent, cauſſam apud ſe dicere iuberet, req́; ex vtraque parte audita, pronunciaret, eum non talem videri fuiſſe in imperio, quales eius maiores fuiſſent.* Eodémque tempore P. Scipio Æmilianus, poſtquam Numantiam deleuit, teſte pro Murena Cicerone, L. Cottam virum conſularem ad prætorem accuſauit. cuius cauſſa, vt ſcribit Valerius libro XIII, *quanquam grauiſſimis criminibus erat confoſſa, ſepties ampliata, & ad vltimum octauo iudicio abſoluta eſt.*

LEX IVNIA. Legem Calpurniam ſubſequuta eſt Iunia, quam tulit, vt arbitror, M. Iunius Pennus, qui tribunus pl. teſte in Bruto Cicerone, fuit Lepido, & Oreſte Conſulibus anno DCXXVII. hac autem lege præter litis æſtimationem exilium etiam damnato eſt irrogatum. Itaque C. Cato, qui conſul fuit anno DCXXXIX ea, vt puto, lege Macedonibus accuſantibus vtraque pœna mulctatus eſt. de quo ſic Velleius libro II: *Mandetur memoriæ ſeueritas iudiciorum. quippe Cato conſularis repetundarum ex Macedonia damnatus eſt. cum lis ei IIII millia æſtimaretur.* & Cicero in Verrem: *C. Catone conſulari damnato, tum cum ſeuera iudicia fiebant, ſeſtertium quinque millia lis æſtimata eſt.* Eundem autem exulaſſe Tarracone, ſcribit idem in oratione pro Balbo. Hanc autem legem ego Iuniam eſſe puto, quòd in ſequenti lege Seruilia repetundarum mentio fiat Calpurniæ, & Iuniæ legis, vt earum, quæ ſe inter ſe conſequutæ ſint. verba legis Seruiliæ ſunt hæc: *Aut quòd lege Calpurnia, aut lege Iunia ſacramento actum ſiet. aut quod hac lege nomen delatum ſiet.* Calpurnia certe lege damnari Cato non potuit, quòd exilium nullum damnato irrogauit.

LEX SERVILIA. Poſt annos inde XXIIII lex Seruilia lata eſt, à C. Seruilio Glaucia prætore C. Mario ſextum conſule anno DCLXIII. Cuius fragmẽtum ego, cum Patauij profiterer, reperi in nobiliſſimo Petri Bembi Cardinalis muſæo in æneis tabulis vetuſtiſſimis inciſum. quod à me magno multis in locis propter exeſas, conſumptáſque litteras cum labore lectum, atque deſcriptum in hunc librum eſſe putaui coniiciendum, additis, ne fructus eius inanis eſſet, ſupplementis, quæ ego ad eliciendam ſententiam minoribus, vt internoſcerentur, litteris effingenda curaui. Quorum pleraque ex altero eiuſdem legis fragmento item æneo ſumpſi. Hanc autem Seruiliam legem eſſe Glauciæ, non leuibus ad ſuſpicãdum coniecturis adducor, primum quòd cũ legi Calpurniæ, & legi Iuniæ hæc lex ſubiecta proxime ſit, neque Iuniæ alia, quam Seruilia, ſubiecta reperiatur; deinde quòd iudices CDL viros in perpetuum legi ſtatuit, qui in ſenatu non eſſent, neque fuiſſent. Diximus autem Seruilia lege Glauciæ iudicia ſolis equitibus data. His adde, quòd capita,

pita, quæ legis Seruiliæ apud ſcriptores extant, eadem in hac etiam lege, quãquam valde debilitata, viſuntur. ſunt autem hæc:

Qui prætor ex hac lege quæret, de ijs quærito, qui conſules, prætores, dictatores, magiſtri equitum, aut in alio magiſtratu pecuniam ab aliquo priuato abſtulerint, ceperint, coëgerint, conciliarint, auerterint. Iudicum, qui ex hac lege facti erunt, iudicatio, litiúq; æſtimatio eſto.

De hiſce, dum magiſtratum, aut imperium habebunt, eorum nomen deferri non liceat.

Prætor, qui ex hac lege quæret ei, qui petet, patronos ſumendi, & repudiandi dato.

Prætor, qui ius inter peregrinos dicet, C D L *viros in perpetuum legito, qui in hac ciuitate iudicent. Idem facito, vti* C D L *viros legat, qui quotannis de pecunijs repetundis iudicent.*

Qui ex hac lege pecuniam petet, ad eum prætorem, qui ex hac lege factus erit, eũ vnde petet, in ius educito, nomenq; deferto.

Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vt is, qui nomẽ detulerit, die viceſimo ex C D L *viris, qui in eum annum facti erunt, centum aduerſario ſuo legat, edátve. Quos vero is ediderit, ex ijs is vnde petetur, quinquaginta edito, legitóve, qui iudicent.*

Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vt iudicum, & patronorum nomina in tabulis ſcripta habeat.

Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vt qui ita lecti erunt iudices in eam rem, eius perpetuo iudices ſint.

Si is, vnde petetur, prius vrbe ceſſerit, & in exilium abierit, quàm ea res iudicata erit, prætor ab ijs item quærito, ad quos eam rem perueniſſe conſtiterit.

Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vti teſtes audiantur, ac citati omnes adſint teſtimonio dicendo.

Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vti teſtes interroget, iudices pronunciet. nequis iudex diſputet.

Prætori, qui ex hac lege quæret, iudicium in alium diem proferre ius ſit.

Si prætor, qui eam rem quæret ex hac lege, cauſſam non nouerit, ei amplius pronunciare ius ſit.

Prætor, qui ex hac lege quæret, cauſſam ſemel à reo dictam in tertiam diem differto.

Legis autem verba, vnde hæc ſummatim hauſimus, hæc cum ſupplemẽtis ſunt.

LEGIS SERVILIÆ FRAGMENTA DVO EX ÆNEIS TABVLEIS PROPE VETVSTATE CONSVMPTIS EXSCRIPTA, ET SVPPLETA.

LEGIS

LEGIS SERVILIAE FRAGMENTVM VNVM.

C.SERVEILIVS. . F.PR.POPVLVM.IVRE.ROG.POPVLVSQVE.IVRE.SCIVIT.TRIBVS. . . PRINCIPIVM.FVIT.PRO.TRIBV. . PRIMVS.SCIVIT. DIC.COS.PR.MAG.EQ.CENS.QVEI.QVOI.CEIVI.RO.SOCIVMVE.NOMINISVE.LATINI.EXTERARVMVE.NATIONVM.QVOIVE.IN.ARBITRATV.DICIONE.POTESTATE.AMICITIA.VE.POPVLEI.ROMANEI.CONSTITVTO.PEQVVNIÆ.QVOD.SIET.AMPLIVS.AVREORVM.CENTVM.ABSTVLERIT.DE.EA.RE.EIVS.PETITIO.NOMINISQVE.DELATIO.ESTO.PR.QVÆSTIO.ESTO.

iudicium.iudicatio.litiſque.æſtumatio. .queiquomque.ioudicum.ex.H.L.erunt.eorum.H L.eſto. *Quei.T R.Pl.Q.I I I.uir.Cap.I I I.A.D.A.T.R.Mi*l.L.I I I I.primis.aliqua.earum.tuerit.queiue.filius.eotum quoius.erit.quoius.parer.ſenator.ſiet.in.annos.ſingolos.pequuniæ.quod.ſiet.amplius.*aureorum.centum.dono.munere.ab.aliquo.priuato.acceperit.quodque.*

*.pequniæ.ab.aliquo.horum.priuato.alicui.parentiue.eius.filioue.eius.quo*iue.ipſe.parenteue.ſuos.filiuſue.ſuos heres.ſiet.ablatum.captum.coactum.conciliatum.auerſumue.ſiet.de.ea.re.eius.petitio.nominiſque.delatio.eſto.Pr.quæſtio.eſto *ioudicium.ioudicatio.litiſque.æſtumatio queiquomque.iudicum.*

. . . *ex.H.L.erunt.eorum.H.L.eſto.quod.que.pecuniæ.* m.eſſe. utei. peteret. de. ea. re. eius. petitio. nominiſque.delatio.eſto.Pr.quæſtio.eſto.iudicium.ioudicatio.litiſque.æſtimatio.queiquomque.iudic*um.ex.H.L.erunt.eorum.H.L.eſto.* . . .

*.Quoius.ea.res.abiudi*cata. erit. aut. quoius. nomen. præuaricationis. cauſſa.delatum.erit.aut.quoium.nomen.ex.H.L.ex.reis.exemptum.erit.ſei.quis.eius.nomen.*apud.Pr.detulerit.eius.nomen.Pr.recipito.* . . . *quodque.* . . .

. . . *.de.ea.re.eius.petitio.nominis.delatio.eſto.*quæſtio.eius.Pr.eſto.ioudiciumue.iudicatio.litiſque.æſtumatio.queiquomque.iudicum.ex.H.L.erunt.eorum.H.L.eſto.is.eum.vnde.peteret.in.ious.ed*ucito.nomenque.deferto.* . . .

*.Qu*oius. eorum.ita.nomen.ex H.L.poſt.K.Sept.quæ.eo.anno.fuerint.delatum.erit.quei.eorum.eo.ioudicio.condemnatus.erit quanti.eius.rei.ſlis.*æſtumata.fuerit.tanti.reddere.damnas.eſto.* . . .

*Pr.quei.ex.H.L.quæret.facito.quod.iudica*tum.erit.id.vtei.priuato.ſoluatur.quei.eorum. petet. De.hiſce.dum.Mag.aut.Inperium.habebunt.ioudicium.non.fiet. Die.Coſ.Pr.Mag.Eq.*Cenſ.Aed.Tr.Pl.Q.I I I.uir.A.D.A.Tr.Mil.L.I I I I.Primis.* . . .

De.his.in.ius.non.educitor.aſt.ubei.magiſtratu.inperioque.abierit.quominus.educi.liceat.nihil.impedimento.eſto. *De patroneis.dandeis.* *Quei.ex.H.*L.pequuniam.petet.nomenque.detulerit. quoius.eorum.ex.H.L.ante.K.Sept.petitio.erit.ſei.eis.volet.ſibei.patronos.in.eam.rem.darei.Pr.ad.quem.*eius.nomen.delatum.erit.facito.vtei.det.dum.nequem.eorum.det.* . . .

*ſciens.dolo.malo.quoi.eu.quei.petet.gener.ſocer.uitricus.priuignuſue.ſiet.queiue.ei.ſobrinus.ſiet propi*uſue. eum. ea.cognatione. attingat.queiue.eiei. ſodalis. ſiet. queiue. in.eodem.conlegio. ſiet. quoiaue. in.fide. is.erit.maioreſue. in.maiorum.fide. fuer*int.neiue.quei.quæſtione.iudicioque.publico.condemnatus.ſiet.* . . .

*De.*CDL*uireis.in.eum.ann*um.legundis. Pr.quei.inter.peregrinos.ious.deicet.is.patronus.erit. De.patrono.repudiando. Quei.ex.H.L.patronus.datus.erit.ſei.is.morie*tur.tum.Pr.quei.ex.H.L.quæret.alium.patronum.eiei.quem.petierit.dato.* . . .

. . . *neiue.quei.quæſtione.iudicioue.publico.conde*mnatus.ſiet.quod.circa.eum.in.ſenatum.legei.non. liceat.in.diebus.X.proxum.quibus.H.L.populus.plebeſue.iouſerit.facito.vtei.CDLuiros.legat.quei.in.hac.ciuit*ate.iudicent.dum.nequem.eorum.legat.ſciens.dolo.* . . .

malo.quei. . . . *Tr.Mil.L.I I I I.primis.aliqua.earum.I I I.uir.A.D.A.ſiet.fueritue.in.ſenatu.ſiet.fueritue.queiue.mercator.ſiet.fueritue.quei.ex.*H.L.CDLuirei.in.eum.annum.lectei. erunt.ea. nomina.omnia. queiue.minor.anneis.X X X.maiorue.annos.LX.gnatus.ſiet.queiue.in.vrbe.Roma.propiuſue.*vrbem.Romam.V.mill.paſſ.non.habitet.queiue.Tr.Pl.Q.I I I.uir.Cap.I I I.uir.A.D.A.*

*quos.i*udices. exæſtumauerit.eſſe.eoſque.CDLuiros.quos.ex.H L. in.albo.atramento.ſcriptos.patrem.tribum.cognomenque.tributimque.deſcriptos.hab*eto.eoſque.propoſitos.ſuo.* . . .

*Vt.quiſque.eorum.mag.coiperit.facto.*CDL*uiros.ita.legat.quei.in.hac.ciuitate.iudicent.d*um.nequem.eorum.legat.quei.Tr.Pl.Q.III.Vir.Cap.III.vir. A.legerit.is.Pr.omnis.in.taboleis.publiceis.ſcriptos.in.perpetuo.habeto. De CDLuiteis.quotannis.*legundeis.* *Pr.quei.poſthac.inter.peregrinos.ious.dicet.* . . .

queiue.eius.quei.in.Senatu.ſiet.fueritue.pater.frater.filiuſue.ſiet.D.A.Tr.Mil.L.I I I I.primis.aliqua.earum.Triumuir.A.D.A.ſiet.fueritue.queiue.in.Senatu.ſiet.fueritue.queiue.merc*ator.ſiet.fueritue.* . . .

*ious.poteſtate*mque.ſcribundi.quei.uolet.facito.Pr.quei.legerit.is.eos.quos.queiue.trans.mare.erit.quos.legerit.eos.patrem.tribum.cognomenque.ioudices.queiue.ex.H.*L.in.eum.annum.ſient.in.tabuleis.publiceis.ſcriptos.habeat.* . . .

habeto. *.quei.pequuniam.ab.altero.petet.is.eum.unde.petet.ex.prætoribus.quei.in.e*um.annum.lectei.erunt.ad.iudicem.in.eum.annum.quei.ex.H.ex.H.L.CDLuiros.legerit.facito.in.contione.recitentur.iouratoque.ſeſe.eos.ex.H.L.legiſſe.de.quibus.ſibei.conſul . . . *De nomine.deferundo.* . . .

*nomen.recipiat.eorum.quei.ei.quei.petet.patronus.ſocer.gener.uitricus.pri*uignuſue.ſiet.queiue. ei.ſobrinus. ſiet. propiuſue.eum. ea. cognaL.factus.erit.in.ious.educito.nomenque.eius.deferto.ſi.deiurauerit.calumniæ.cauſa.non.po*ſtulare.* *De nomine.recipiendo.* *Pr.ad.quem in.ious.aditum.erit.facito.ne.cuius*

De.iudicibus.in.eam.rem.legundis. *Pr.ad.quem.nomen.delatum.*erit.facito.utei.is.die.uiceſumo.ex.eo.die.quo.quoiuſque.quiſqtione.attingat.queiue.ei.ſodalis.ſiet.queiue.in.eodem.conlegio.ſiet.facitoque.coram,apu*d.ſe.iuret.palam.ſe calumniæ.cauſſa.nomen.eius.non.deferre.* . . .

ſocer.uitricus priuignuſue.ſiet.queique.ei.ſobrinus.propiuſue.eum.cognatione.attingat.queiue. ei.ſodalis.ſiet.queiue.Tr.Pl.Q.I I I.vir.Cap.I I I. A.D.A.Tribun. Mil.L.que.nomen.detolerit.C.uiros.ex.eis.quei.ex.H.L.CDLuirei.in.eum,annum.lectei.etunt.quei.uiuant.legat.*edatue.dum.nequem.eorum.legat.edatue.quei.iudex.ſiet.queique.ei.quei.petet.gener.*

eum.aliqua.neceſſitudine.attingat.quæ.ſupra.ſcripta.ſunt.vnde.petitum.erit.quom. . . . *quod.aut.lege.Calpu*tnia.aut.lege.Iunia.ſacramento.actum.ſiet.aut.quod.H.L.nomen.I I I I.primis.*aliqua.ea*rum.ſiet.fueritue.queiue.in.ſenatu.ſiet.fueritue.queiue.mercator.ſiet.fue*ritue.queique.vrbe.aberit.queiue.trans.mare.erit.neiue.amplius.de.una.familia.unum.neiue.quei.* . . .

*ubei.is.ita.C.*uiros.ediderit iouraritque.tum.eis.Pr.facito.utei.is.vnde.petetur.*delatum.ſiet.*quos.is.C.viros.ex.H.L.ediderit.de.eis.ita.facito.iouret.palam.apud.ſe.cor*am.ſe.eos.ſcientem.D.M.non.legiſſe.* . . .

*ſiet.queique.ſobrinus.propiuſue.eum.ea.cognatione.queiue.*ſodalitate.atingat.queiue.in.eodem.collegio.ſiet.ex.H.L.non.E. die.*X X.poſtquam.*eius.nomen.delatum.erit.quos.C.is.quei.petet.ex.H.L.ediderit.de.eis.iudices.*L.legat.edatue.dum.nequem.eorum.legat.edatue.quei.ſibei.ſocer.gener.uitricus.priuignuſue.*

*Pr.quei.ex.H.L.quæret.iudices.legat.Quei.ita.lectei.erunt.eis.in.eam.rem.iudices.ſunto.eorumque.iudices.ſunto.*utei.ſcripta.in.taboleis.habeantur. Pt.quei.ex.H.L. . . . .eum.Pr.aduorſariuſue.mora.non.erit.quo.minus.*legantur.edanturue.ſi.is.quei.nomen.ex.H.L.detulerit.C.viros.H.L.non.legerit.edideritue.ſeiue.eius.quoium.nomen.ex.H.L.delatum.erit.L.iudices.H.L.non.legerit.edideritue.*

*Vtei.*eiſdem.ioudices.unius.rei.in.perpetuom.ſient. Quei.iudices.quæret.facito.vtei.L.viros.quos.is.quei.petet.ei.vnde.petetur.ex.H.L.legerint.ediderint.eoſque.patronos.*quos.quei.petiuerit.et.unde.petitum.erit.quei.eorum.volet.ex.tabuleis.publicis.deſcriptos.habeat.*

*Cenſor.neiue.tribu.mo*ueto.neiue.equom.adimito.neiue.quid.ei.eius.eam.rem.fraudei.*ab.eis.ita.lectei.erunt.*quam.in.rem.eis.iudices.lectei.etunt.*in.eam.in.perpetuum.iudices.ſunto.* . . .

*Si.quoium.nomen.ex.H.L.delatum.erit.prius.urbe.ceſſerit.aut.in.exili*um abierit.quam.ea.res.iudicata.erit.Pr.ad.quem.eius. nomen. eſto. . . . ſcripta.ſient. Pr.quei.ex.H.L.*quæret.facito.vtei.* . . .

. . . .quod.recte.factum.eſſe.uolet.dum.neiquid.aduorſus.H.L.fiat.aut.*delatum.erit.ea*m.rem.ab.eis.item.quærito.*ad.quos.pequuniam.perueniſſe.conſtiterit.* . . . *Pr.utei.ioudicium.exerceat.* *Pr.quei.ex.H.L.quæret.quoium.nomen.ex.H.L.ad.ſe.delatum.erit.facito.utei.ioudicium.publicum.exerceat.*

*iubeatque.conquæri.in.terra.Italia.in.oppidis.foris.con*ciliabolcis.vbei.ioure. deicundo. præſſe.ſolent.in.quibus. *diebus.actionem.*ſecundam.neiue.poſt.H.L.rog.

. . . *De teſtibus.citandeis.* *Pr.qui.ex.Hac.Lege.quæret.in.ſingulas.res.teſtimonium.denunciare.*iubeto.et.Quom. ei.res. agetur.quam. in rem. quiſque. teſtis. er*it.agatur.* Pr.quei.ex.H.L.quæret.*facito.vtei.*

*cau*ſam.deicet.dum.taxat. vnum. queiue.eius.parentiſue. eius.*propin facito.vtei.*omnes.adſient.teſtimo*nio.deicendo. et.ute.teſtium.quei.in eam.rem.erunt.uerba.audiat.ubei.audierit.quod.eius.rei.quærendæ.cauſſa.cenſeant.referre.* . . .

quai.ita.conquæſiuerit.et.ſeicias.tabulas.libros.leiteraſue.Pop.*quus.affiniſue.*ſier. De.*tabuleis.proferendis.* . . .

. . . at. Prætor.vtei.interroget Pr.quei.ex.H.L.q*uæret.Rom.*producere.proferri*que.oportuerit.*

De pronuntiandeis.iudicibus. *Pr.quei.ex.H.L.quæret.facito.utei.*iudices.quei.in.eam.rem.erunt.omnes.pro.roſtreis.in.foru*m.pronunt facito vtei.* *ientur.*

eam.tem.minus.iudicet.neiſcieiquæ.cauſa.erit.quæ.eie.

. . . *quei.ex.e*is.C.ioudices.L.lectei. etunt. Ioudex.neiquis.diſputet.

*De.diferendo.uadimo*nio. Quam.tem.Pr.ex.H.L.egrit.ſei.eam.rem.proferr*e.in.alium.* *diem.placuerit.ei.proferre.ious.ſiet.*

. . . *fa*cito.ut.eis.ad.ſeſe.veniat.aut.adferatur.coram.eo.quei.*petit.*

*.De.*que.ea.te.Hace.Lege.Ioudicium.litiſque.æſtumatio.*eſto.*

*die*bus.in.contione. pr.roſtris.ſenten

. . . *De.ampliando.reo.* *.Si.Pr.quei.eam.rem.*quætet.ex.H.L.cauſam.*non.nouerit.ei.amplius.* *pronuntiare ius ſiet.* . . .

*quo.*quis.ſe.aliter.

*Si.Pr.quei.eam.rem.*quætet.cauſam

. . .

. . . . deque.eo.homine.d . . . .
eius.eſto.Pr.quei.ex.H.L.q
x.eo.Mag.Inperioque.abierit.quomin . . . .
. . . . neiquem.eorum.det.ſciens.D.M:quoiei.is.q
quæſtione.ioudicioue.publico.condemnatu . . . . .
. . . . . . um.Pr.quei.ex.H.L.quæret.alium.patronum.eiei.quem . . . .
rum.A.D.A.ſiet.fueritue.queiue.in.ſenatu.ſiet.fueritue.eiei.quei. . . . . .
. . . . . . e.erit.quos.legerit.eos.patrem.tribum.cognomenque.ioudicet.q
x.H.L.CDLuiros.legerit.facito.recitentur.in.contione.iuratoque.ſeſe. . . . . . .
que.eorum.eum.mag.coiperit.facito.vtei.CDL.viros.ita.legat.quei.ha
. . . . . . nnos.LX.gnatus.ſiet.queiue.in.vrbe.Romæ.propiuſue.vrbem.Rom. . . . .
em.Tribum.cognomenque.tributimque.diſcriptos.habeto.eoſque.propoſitos.ſuo
De.nomine.deferundo.iudicibuſque.legundeis. Quei.ex.H.L.pequuniam.ab.a
. . . . . . rit.de.CDL.uireis.quei.in.eum.annum.ex.H.L.lectei.erunt.aduorſario.edat.eos.om . . .
non.attingeret.ſcientem.D.M.itaque.is.edito.couratoque.ubei.is.ita.ediderit.tum.in.ea.
. . . . . . ex.ſiet.quoi.is.queique.quei.petet.gener.ſocer.vitricus.priuignuſue.ſiet.queiue.ei.ſobrinu . . .
aberit.queiue.trans.mare.erit.neiue.amplius.de.vna.familia.vnum.neiue.eum.
neceſſitudine.attingat.quæ.ſupra.ſcripta.ſient.Q.vnde.petitum.erit.quom
. . . . . . en.ex.H.L.delatum.erit.L.iudices.ex.hac.lege.non legerit.edideritue.ſeiue. . . . .
em.legat.quei.ita.lectei.erunt.eis.in.eam.rem.ioudices.ſunto.eorumque.eiu
. . . . uei.petiuerit.et.unde.petitum.erit.quei.eorum.volet.ex.taboleis.popli . . . .
uei.pequuniam.ex. . . . eum.ob.eam.rem.quod.pequuniam.ex.H.L.ceper
. . . . rit.aut.in.exilium.abierit. Quoium.nomen.ex.H.L.delatum.erit. . . .
nomen.ex.H.L.ad.ſe.delatum.erit.facito.utei.ioudicum.P
conquæri.in.terra.Italia.in.oppedeis.foreis.concilia
. . . . audierit.quod.eius.rei.quærundæ.cenſeant.referre.et.c . . . .
um.eius.fide.quærat.queiue.in fide.eius.ſiet.maioreſu
. . . . it.ſecumue.duxerit.dum.taxat.homines.IIL.earum.rerum. . . . .
iue.de.ea.re.volet.apud.Pr.is.prætori.moram.ne.facito.
m.rem.iudices.erunt.antequam.primum.cauſſa.d
. . . . let.vtei.teſtium.quei.eam.rem.erunt.verba.audiat. . . . .
ecitentur.proſcripta.propoſitaque.palam.apud.forum.
. . . . e.iudicium.adeſſe.poſſit.de.ea.re.Pr.quei.ex.H.L. . . . .
. . . . let.quoius.ex.H.L.nominis.delatio.erit.ei.eius.rei.pe
quei.eam.rem.quæret.ex.H.L.cauſſam.non.nouer
. . . . iudicium.fieri.oportebit.ter
. . . . te.quam.ibunt.facito.iurent.ſeſe . . . .
aturum.eſſe.iudice
ſatione.primo.quo. . . . .

. . . .

. . . .

Neqve vero dubium eſt, quin multo plura capita in his legibus fuerint, quàm, quæ ego indicaui, quorum partim veſtigia æneis in tabulis extant, partim non extant. Sed ea coniectu difficillima ſunt, niſi ſi diuinatione potius, quàm coniectura ſtare velimus. Hac vero lege interpretatur Cicero ſolos ſenatores alligatos, quia dicat: *Qui dictator, conſul, prætor, magiſter equitum.* ſic enim inquit pro Poſtumo: *Glaucia ſolebat populum monere, vt cum lex aliqua recitaretur, primum verſum attenderet. ſi eſſet dictator, conſul, prætor, magiſter equitum, ne laboraret, ſciret, nihil ad ſe pertinere; ſin autem, Quicunque poſt hac legem, videret, ne qua noua quæſtione alligaretur.* Non ſolum autem litis æſtimationem, ſed etiam exilium lege Seruilia eſſe irrogatum, oſtendit idem in oratione pro Balbo. & Liuius in epitoma LXX. de quo illud eſt in lege: *Si prius vrbe ceſſerit, aut in exilium abierit.* De perſequendis autem pecuniis ab iis, ad quos peruenerint, Cicero pro Poſtumo: *Iubet lex Iulia perſequi ab ijs, ad quos ea pecunia, quam is ceperit, qui damnatus ſit, peruenerit. quod totidem verbis tranſlatũ caput eſt non modo in Cornelia, ſed etiam ante in lege Seruilia.* Quod autem ſcriptum eſt, petitorem die viceſimo, poſtquam nomen detulerit, iudices edere aduerſario debere, & reum die viceſimo ſuos, idem ſcribit diſerte Aſconius, *Viginti dies accuſatori ad agendum, totidémque reo ad defendendum datos.* De comperendinatione rei idem eſt apud Ciceronem in tertia in Verrem: *Verum, vt opinor,* inquit, *Glaucia primus tulit, vt comperendinaretur reus; antea vel iudicari primo poterat, vel amplius pronunciari.*

Ceterum hac lege poſtulatos eſſe M. Aquilium conſularem, P. Rutilium quæſtorem, M. Scaurum conſularem, & Q. Metellum Numidicum inuenio. De Aquilio ſic in epitoma LXX: *M. Aquillius cum de pecunijs repetundis cauſſam diceret, ipſe rogare iudices noluit. Antonius, qui pro eo perorabat, tunicam à pectore eius diſcidit, vt honeſtas cicatrices oſtenderet. quibus conſpectis indubitanter abſolutus eſt.* Vnde Cicero in II de oratore Antonium ita fecit dicentem: *Nolite exiſtimare, cum mihi M. Aquillius in ciuitate retinendus eſſet, quæ in illa cauſſa peroranda fecerim, ſine magno dolore feciſſe.* De P. Rutilio ita in eadem epitoma: *P. Rutilius, qui legatus Q. Mucij pro cos. à publicanorum iniurijs Aſiam defenderat, repetundarum damnatus in exilium miſſus eſt.* Cicero in Verrem: *Q. Mucij Scæuolæ quæſtor Rutilius damnatus, quòd cum prætore cõſenſerit ſuo, ne publicani aliquid agerent in prouincia ſua.* eundem Smyrnæ exulaſſe ſcribit item pro Balbo. De M. Scauro ſic ille idem pro Scauro: *M. Scaurus pater reus factus eſt à Q. Seruilio Cæpione lege Seruilia, cum P. Rutilio damnato nemo tam innocens videretur, vt non timeret.* & in ea verba Aſconius: *Q. Seruilius Cæpio ob legationis Aſiaticæ inuidiam, & pecuniarum contra leges captarum reum fecit lege repetundarum, quam tulit Seruilius Glaucia.* De Metello pro Balbo: *Q. Metello cauſſam de pecunijs repetundis dicente, cũ ipſius tabulæ circunferrentur inſpiciendi nominis cauſſa, fuit iudex ex illis equitibus Romanis nemo, quin remoueret oculos.*

Lex acilia. Deinde poſt Seruiliam legem lata eſt Acilia à M. Acilio Glabrione, in qua illud fuit noui: *Vt neque ampliari neque comperendinari reus poſſet.* Cuius meminit Cicero in Verrem loquens ad M. Acilium Glabrionem prætorem repetundarum eius filium, qui legem Aciliam tulerat: *Fac tibi paternæ legis Aciliæ veniat in mentem, qua lege populus Ro. de pecunijs repetundis optimis iudicijs, ſeueriſsimiſq; iudicibus vſus eſt.* & in eã Aſconius: *Acilius Glabrio legẽ Aciliam tulit de pecunijs repetundis ſeueriſsimam, vt qua ne comperendinari quidem reum liceret.* & alibi Cicero: *Ego tibi illam Aciliam legem reſtituo, qua lege multi accuſati ſemel dicta cauſſa, ſemel auditis teſtibus condẽnati ſunt.* & ibi Aſconius: *Acilia lex Glabrionis patris huiuſce prætoris neque comperendinationem, neq; ampliationem habet.*

Lex corne. Aciliam inde Cornelia ſubſequuta eſt à L. Cornelio Sylla dictatore lata. qua lege iudicia omnia de repetundis vſque ad primum Cæſaris conſulatum peracta ſunt, vt Cn. Dolabellæ, Cn. Piſonis, C. Verris, quẽ ædilis accuſa-

uit Cicero, C. Macri, quem damnauit prætor, M. Fõteij, & L. Flacci, quos prætorius, & conſularis defendit. capita vero legis hæc fuiſſe videntur, quantum intelligi ex monumentis ſcriptorum licet.

Qui prætor ex hac lege quæret, de eo, quærito, qui dictator, conſul, prætor, magiſter equitum pecuniam dono ceperit, abſtulerit, coëgerit, conciliarit, auerterit, nec ſolum auare, ſed etiam libidinoſe, ſuperbe, crudeliter ſe in prouincia geſſerit.

Item de eo, qui iudex non ſuæ decuriæ munere functus erit, aut non perpetuo ſederit, aut ob iudicandum pecuniam ceperit.

Item de eis, ad quos ea pecunia peruenerit.

Facitoq; , vti viginti dies accuſatori det, totidémque defenſori. Item de eis, qui pro coſ. rationes ad ærarium non retulerint. aut qui pro coſ. priuatim aliquo profecti fuerint, aut trans marinas res accerſiuerint.

Prætor, qui ex hac lege quæret, iudices ex ſenatoribus ſortiatur, reo, & accuſatori reiectionem permittat, atque in eorum locum ſubſortiatur. Item facito, vti accuſatori viginti dies, totidémque reo concedat.

Si cauſſam non nouerit, ei comperendinare, & ampliare reum, ius ſit.

Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vt reo damnato lis æſtimetur, & aqua, & igni interdicatur. Qui in reatu deceſſerit, ei ne lis æſtimetur.

Atq; hæc quidē, quæ dixi, hac lege eſſe iudicata, vna Verris accuſatio teſtis eſſe poteſt, quem Cicero pecunias ob ius dicendum ita Siculis eripuiſſe arguit, vt omnia genera furtorum perſequutus ſit, *pecuniæ captæ, coactæ, ablatæ, conciliatæ, auerſæ* in quarta; in quinta frumenta; in ſexta ſigna ſurrepta; in ſeptima ſupplicia iniqua oſtenderit. Item Salluſtius, qui dixit: *Cn. Piſo propter Transpadani iniuſtum ſupplicium de repetundis accuſatus eſt.* De quæſtione autem eorum, ad quos pecunia perueniſſet, quod etiam in Seruilia lege fuit, ſic Cicero pro Cluentio: *Hoc quotidie fieri videmus, vt damnato de pecunijs repetundis, ad quos perueniſſe pecunias in litibus æſtimandis ſtatutum ſit, eos illi iudices abſoluant. quod cum fit, non iudicia reſcinduntur, ſed hoc ſtatuitur, æſtimationem litium non eſſe iudicium.* De itinere priuato proconſulum, & rebus in prouincia emendis idem ita in ſeptima in Verrem: *Priuatim nec proficiſci quoquam potes, nec accerſere res tranſmarinas ex ijs locis, in quibus tibi habere, mercari nihil licet. deinde cur quidquam contra leges paraſti?* De iudice, qui non ſuo officio functus ſit, elicitur ex Cluentiana. *C. Fidiculanius iudex*, inquit, *cauſſam dixit. & bis dixit. vno iudicio mulcta ab eo eſt petita, quòd non ſuæ decuriæ munere, neque ex lege ſediſſet. prima actione facillime eſt abſolutus. nō numero hanc abſolutionem. nihilo minus enim poteſt, vt illam mulctam non commiſerit, accepiſſe tamen ob rem iudicandam pecuniam, quam captam nuſquam Stalenus eadem lege dixit proprium crimen illius quæſtionis non fuit. Fidiculanius quid feciſſe dicebatur? accepiſſe à Cluētio ſeſtertium* CCCC. *cuius erat ordinis? ſenatorij. qua lege in eo genere à ſenatore ratio repeti ſolet de pecunijs repetundis, ea lege accuſatus, honeſtiſſime eſt abſolutus. adducti iudices ſunt, non modo potuiſſe honeſte ab eo reum condemnari, quòd non perpetuo ſediſſet, ſed ſi aliud is iudex nihil ſciſſet, niſi quæ præiudicia de eo facta eſſe conſtaret, audire præterea nihil debuiſſe.* De ſortitione iudicum, reiectione, & ſubſortitione auctor eſt Aſconius in Verrinas. Neque vero Cornelia lex edi iudices ab accuſatore, & reo, vt Seruilia, voluit, ſed rem ſorti permitti. quod ex eo apparet, cum in cauſſa Verris ita factitatum ſit, quæ lege Cornelia agebatur. Aſconius autem ita: *Cum multi iudices in conſilio cum prætore ſuo iudicaturi eſſent, qui quæſitor conſtitutus fuiſſet in cauſſa publica, verbi gratia repetundarum, ambitus, maieſtatis, neceſſe fuerat eos primum de curia ſenatoria conſcribi, cum ſenatus iudicaret; deinde in vrnam mitti, vt de pluribus neceſſarius numerus ſortito conſiſti poſſet; tertio permitti accuſatori, ac reo, vt ex illo numero reijciant, quos putauerint ſibi aut iniquos, aut ex aliqua re incommodos fore. reiectione celebrata in eorum locum, qui reiecti fuerant, ſubſortiebatur prætor alios, quibus ille iudi*

iudicum legitimus numerus compararetur. his perfectis iurabant in leges iudices, vt obſtricti religione iudicarent. cum iuraſſet omnes præter ipſum prætorem, nomina eorum libellis conſignabantur, & vbique habebantur, ne pro ſelectis iudicibus aliqui ſuppoſiti corruptiſſime iudicarent. De comperendinatione, & ampliatione reſtituta Cicero in Verrem tertia, cum defenſores Verris Corneliam legem, quæ comperendinatum dabat, accuſatori Ciceroni vtilem eſſe iactarent, ſic reſpondit: *Adimo comperendinatum, quod habet lex in ſe moleſtiſſimum, vt bis cauſſa dicatur. ego tibi illam Aciliam legem reſtituo. qua lege multi ſemel accuſati, ſemel dicta cauſſa, ſemel auditis teſtibus condemnati ſunt. puta te, non hac tam atroci* (nempe Cornelia) *ſed illa mitiſſima,* (nimirum Acilia) *cauſſam dicere. accuſabo, reſpondebis. teſtibus editis ita mittam in conſilium, vt etiam ſi lex ampliandi faciat poteſtatem, tamen iſti turpe ſibi exiſtiment, non primo iudicare.* Quo in loco Aciliam mitiſſimam, Corneliam atrocem non ex ſuo, ſed ex aduerſariorum iudicio vocat. ſéque Acilia cauſſam acturum libentius profitetur, comperendinatione, & ampliatione ſublata; quàm Cornelia, quæ vtriuſque rei dat poteſtatem. Hinc eſt, quòd Fonteium repetundarum reum lege Cornelia duabus actionibus accuſatum ſcribit. *M. Fonteius,* inquit, *ita duabus actionibus accuſatus eſt, vt obiectum nihil ſit, quo ſignificari veſtigium libidinis, petulantiæ, crudelitatis, audaciæ poſſit.* & in III in Verrem dixit de Dolabella repetundarum reo: *Quid ego nunc in altera actione Cn. Dolabellæ ſpiritus proferam?* Poſtremo de iis, qui in reatu deceſſiſſent, Valerius ita: *C. Licinius Macer repetundarum reus, dum ſententiæ dicerentur, in Mænianum conſcendit, deinde M. Ciceronem, qui id iudicium cogebat, prætextam ponentem cum vidiſſet, miſit ad eum, qui diceret, ſe non damnatum, ſed reum periiſſe. nec ſua bona haſtæ poſſe ſubiici. ac potinus ſudario, quod forte in manu habebat, ore, & faucibus coarctatis incluſo ſpiritu pœnam morte præcurrit. qua cognita re Cicero de eo nihil pronunciauit.*

Lex iulia. Poſtremo C. Iulius Cæſar legem de pecuniis repetundis tulit, quæ vſque ad extremum ſeruata etiam num in Pandectis celebratur. latam autem eſſe in primo conſulatu eius, colligitur ex oratione Ciceronis in Vatinium, qui Cæſare conſule tribunatum plebis geſſit: *Quæro ex te, ſis ne ex pauperrimo diues factus illo ipſo anno, quo lex lata eſt de pecuniis repetundis acerrima. vt omnes intelligere poſſent, amiciſſimi tui legem eſſe contemptam?* & ex oratione pro Sextio, cum in Clodium ita agit: *Etiam ne eius, quem ſua lege, ſuo beneficio ornatum, munitum, armatum ſolet gloriari, C. Cæſaris de pecuniis repetundis legem, non putat eſſe legem.* Huius legis hæc capita reperiuntur:

Prætor, qui ex hac lege quæret, de eo quærito, qui cũ aliquã poteſtatem haberet, pecuniã ob iudicandũ, decernendũve acceperit, vel quo magis aut minus quid ex officio ſuo faceret. Itẽ de eo, qui comes iudicum pecuniam cœperit. Qui ob denunciandum, vel non denunciandum teſtimonium pecuniam acceperit, cui damnato teſtimonium publice dicere, aut iudex eſſe, poſtulareve non liceat. Item de eo, qui ob militem legendum, mittendumve æs acceperit, quive ob ſententiam in ſenatu, conſiliove publico dicendam pecuniam acceperit, vel ob accuſandum, vel non accuſandum. Item de iis, qui magiſtratus vrbani plus domi muneris in anno acceperint, quàm quod ſit aureorum centum. Item de eo, qui ob iudicem arbitrumve dandum, mutandum, iubendumve, vt iudicetur; qui ve ob non dandum, non mutandũ, iubendumve, vt iudicet. quive ob hominem in vincula publica conijciendum, vinciendũ, vincirive iubendum, ex ve vinculis dimittẽdum; quive ob hominem condemnandum, abſoluendumve; quive ob litem æſtimandam, iudiciumve capitis, pecuniæve faciendum, vel non faciendum aliquid acceperit. Qui in acceptum tulerit opus publicum faciendum, frumentum publice dãdum, præbendum, ſarta tecta tuenda, antequàm perfecta, probata, præſtita lege erunt. Quod contra hanc legem proconſuli, vel prætori donatum erit, non liceat vſucapi. Venditiones, locationes eius rei cauſſa pluris, minoriſve factæ irritæ ſunto, neque vſucapio eſto prius quàm in poteſtatem eius, à quo profecta res ſit, herediſve eius veniat. Item de

uit Cicero, C. Macri, quem damnauit prætor, M. Fōteij, & L. Flacci, quos prætorius, & conſularis defendit. capita vero legis hæc fuiſſe videntur, quantum intelligi ex monumentis ſcriptorum licet.

Qui prætor ex hac lege quæret, de eo, quærito, qui dictator, conſul, prætor, magiſter equitum pecuniam dono ceperit, abſtulerit, coëgerit, conciliarit, auerterit, nec ſolum auare, ſed etiam libidinoſe, ſuperbe, crudeliter ſe in prouincia geſſerit.

Item de eo, qui iudex non ſuæ decuriæ munere functus erit, aut non perpetuo ſederit, aut ob iudicandum pecuniam ceperit.

Item de eis, ad quos ea pecunia peruenerit.

Facitoq; vti viginti dies accuſatori det, totidémque defenſori. Item de eis, qui pro cos. rationes ad ærarium non retulerint. aut qui pro cos. priuatim aliquò profecti fuerint, aut trans marinas res accerſiuerint.

Prætor, qui ex hac lege quæret, iudices ex ſenatoribus ſortiatur, reo, & accuſatori reiectionem permittat, atque in eorum locum ſubſortiatur. Item facito, vti accuſatori viginti dies, totidémque reo concedat.

Si cauſſam non nouerit ei comperendinare, & ampliare reum, ius ſit.

Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vt reo damnato lis æſtimetur, & aqua, & igni interdicatur. Qui in reatu deceſſerit, ei ne lis æſtimetur.

Atq; hæc quidē, quæ dixi, hac lege eſſe iudicata, vna Verris accuſatio teſtis eſſe poteſt, quem Cicero pecunias ob ius dicendum ita Siculis eripuiſſe arguit, vt omnia genera furtorum perſequutus ſit, *pecuniæ captæ, coactæ, ablatæ, conciliatæ, auerſæ* in quarta; in quinta frumenta; in ſexta ſigna ſurrepta; in ſeptima ſupplicia iniqua oſtenderit. Item Salluſtius, qui dixit: *Cn. Piſo propter Transpadani iniuſtum ſupplicium de repetundis accuſatus eſt.* De quæſtione autem eorum, ad quos pecunia perueniſſet, quod etiam in Seruilia lege fuit, ſic Cicero pro Cluentio: *Hoc quotidie fieri videmus, vt damnato de pecunijs repetundis, ad quos perueniſſe pecunias in litibus æſtimandis ſtatutum ſit, eos illi iudices abſoluant. quod cum fit, non iudicia reſcinduntur, ſed hoc ſtatuitur, æſtimationem litium non eſſe iudicium.* De itinere priuato proconſulum, & rebus in prouincia emendis idem ita in ſeptima in Verrem: *Priuatim nec proficiſci quoquam potes, nec accerſere res tran marinas ex ijs locis, in quibus tibi habere, mercari nihil licet. deinde cur quidquam contra leges paraſti?* De iudice, qui non ſuo officio functus ſit, elicitur ex Cluentiana *C. Fidiculanius iudex*, inquit, *cauſſam dixit, & bis dixit. vno iudicio mulcta ab eo eſt petita quòd non ſuæ decuriæ munere, neque ex lege ſediſſet. prima actione facillime eſt abſolutus. nō numero hanc abſolutionem. nihilò minus enim poteſt, vt illam mulctam non commiſerit, accepiſſe tamen ob rem iudicandam pecuniam, quam captam nuſquam Stalenus eadem lege dixit proprium crimen illius quæſtionis non fuit. Fidiculanius quid feciſſe dicebatur? accepiſſe à Cluētio ſeſtertium CCCC. cuius erat ordinis? ſenatorij. qua lege in eo genere à ſenatore ratio repeti ſolet de pecunijs repetundis. ea lege accuſatus, honeſtiſsime eſt abſolutus. adducti iudices ſunt, non modo potuiſſe honeſte ab eo reum condemnari, quòd non perpetuo ſediſſet, ſed ſi aliud is iudex nihil ſciſſet, niſi quæ præiudicia de eo facta eſſe conſtaret, audire præterea nihil debuiſſe.* De ſortitione iudicum, reiectione, & ſubſortitione auctor eſt Aſconius in Verrinas. Neque vero Cornelia lex edi iudices ab accuſatore, & reo, vt Seruilia, voluit, ſed rem ſorti permitti. quod ex eo apparet, cum in cauſſa Verris ita factitatum ſit, quæ lege Cornelia agebatur. Aſconius autem ita: *Cum multi iudices in conſilio cum prætore ſuo iudicaturi eſſent, qui quæſitor conſtitutus fuiſſet in cauſſa publica, verbi gratia repetundarum, ambitus, maieſtatis, neceſſe fuerat eos primum de curia ſenatoria conſcribi, cum ſenatus iudicaret; deinde in vrnam mitti, vt de pluribus neceſſarius numerus ſortito confici poſſet; tertio permitti accuſatori, ac reo, vt ex illo numero reijciant, quos putauerint ſibi aut iniquos, aut ex aliqua re incommodos fore. reiectione celebrata in eorum locum, qui reiecti fuerant, ſubſortiebatur prætor alios, quibus ille*

iudi

iudicum legitimus numerus compararetur. his perfectis iurabant in leges iudices, vt obſtricti religione iudicarent. cùm iuraſſet omnes præter ipſum prætorem, nomina eorum libellis conſignabantur, & vbique habebantur, ne pro ſelectis iudicibus aliqui ſuppoſiti corruptiſſime iudicarent. De comperendinatione, & ampliatione reſtituta Cicero in Verrem tertia, cum defenſores Verris Corneliam legem, quæ comperendinatum dabat, accuſatori Ciceroni vtilem eſſe iactarent, ſic reſpondit: *Adimo comperendinatum, quod habet lex in ſe moleſtiſſimum, vt bis cauſſa dicatur. ego tibi illam Aciliam legem reſtituo. qua lege multi ſemel accuſati, ſemel dicta cauſſa, ſemel auditis teſtibus condemnati ſunt. puta te, non hac tam atroci* (nempe Cornelia) *ſed illa mitiſſima,* (nimirum Acilia) *cauſſam dicere. accuſabo, reſpondebis. teſtibus editis ita mittam in conſilium, vt etiam ſi lex ampliandi faciat poteſtatem, tamen iſti turpe ſibi exiſtiment, non primo iudicare.* Quo in loco Aciliam mitiſſimam, Corneliam atrocem non ex ſuo, ſed ex aduerſariorum iudicio vocat. ſéque Acilia cauſſam acturum libentius profitetur, comperendinatione, & ampliatione ſublata; quàm Cornelia, quæ vtriuſque rei dat poteſtatem. Hinc eſt, quòd Fonteium repetundarum reum lege Cornelia duabus actionibus accuſatum ſcribit. *M. Fonteius,* inquit, *ita duabus actionibus accuſatus eſt, vt obiectum nihil ſit, quo ſignificari veſtigium libidinis, petulantiæ, crudelitatis, audaciæ poſſit.* & in III in Verrem dixit de Dolabella repetundarum reo: *Quid ego nunc in altera actione Cn. Dolabellæ ſpiritus proferam?* Poſtremo de iis, qui in reatu deceſſiſſent, Valerius ita: *C. Licinius Macer repetundarum reus, dum ſententiæ dicerentur, in Mænianum conſcendit, deinde M. Ciceronem, qui id iudicium cogebat, prætextam ponentem cum vidiſſet, miſit ad eum, qui diceret, ſe non damnatum, ſed reum periiſſe. nec ſua bona haſtæ poſſe ſubiici. ac potius ſudario, quod forte in manu habebat, ore, & faucibus coarctatis incluſo ſpiritu pœnam morte præcurrit. qua cognita re Cicero de eo nihil pronunciauit.*

LEX IVLIA. Poſtremo C. Iulius Cæſar legem de pecuniis repetundis tulit, quæ vſque ad extremum ſeruata etiam num in Pandectis celebratur. latam autem eſſe in primo conſulatu eius, colligitur ex oratione Ciceronis in Vatinium, qui Cæſare conſule tribunatum plebis geſſit: *Quæro ex te, ſis ne ex pauperrimo diues factus illo ipſo anno, quo lex lata eſt de pecuniis repetundis acerrima. vt omnes intelligere poſſent, amiciſſimi tui legem eſſe contemptam?* & ex oratione pro Sextio, cum in Clodium ita agit: *Etiam ne eius, quem ſua lege, ſuo beneficio ornatum, munitum, armatum ſolet gloriari, C. Cæſaris de pecuniis repetundis legem, non putat eſſe legem.* Huius legis hæc capita reperiuntur:

Prætor, qui ex hac lege quæret, de eo quærito, qui cũ aliquã poteſtatem haberet, pecuniã ob iudicandũ, decernendũve acceperit, vel quo magis aut minus quid ex officio ſuo faceret. Itẽ de eo, qui comes iudicum pecuniam cœperit. Qui ob denunciandum, vel non denunciandum teſtimonium pecuniam acceperit, cui damnato teſtimonium publice dicere, aut iudex eſſe, poſtulareve non liceat. Item de eo, qui ob militem legendum, mittendumve æs acceperit, quive ob ſententiam in ſenatu, conſiliove publico dicendam pecuniam acceperit, vel ob accuſandum, vel non accuſandum. Item de iis, qui magiſtratus vrbani plus domi muneris in anno acceperint, quàm quod ſit aureorum centum. Item de eo, qui ob iudicem arbitrumve dandum, mutandum, iubendumve, vt iudicetur; qui ve ob non dandum, non mutandũ, iubendumve, vt iudicet. quive ob hominem in vincula publica conii ciendum, vinciendũ, vincirive iubendum, ex ve vinculis dimittẽdum; quive ob hominem condemnandum, abſoluendumve; quive ob litem æſtimandam, iudiciumve capitis, pecuniæve faciendum, vel non faciendum aliquid acceperit. Qui in acceptum tulerit opus publicum faciendum, frumentum publice dãdum, præbendum, ſarta tecta tuenda, antequàm perfecta, probata, præſtita lege erunt. Quod contra hanc legem proconſuli, vel prætori donatum erit, non liceat vſucapi. Venditiones, locationes eius rei cauſſa pluris, minoriſve factæ irritæ ſunto, neque vſucapio eſto prius quàm in poteſtatem eius, à quo profecta res ſit, heredíſve eius veniat. Item de

de eis, qui munus publice mandatum accepta pecunia ruperunt. Item de eo, qui ob negocium faciendum, aut non faciendum per calumniam pecuniam accepit. Atq; hæc quidem ſunt in Pandectis D. ad legem Iuliam de repetundis, & D. de calumniatoribus. Apud Ciceronem vero, & alios hæc præterea inueniuntur.

Prætor, qui ex hac lege quæret, de eo quærito, qui pro cos. aut propr. cædes, adulteria, & ſtupra in prouincia fecerit. Qui ius in liberos populos de pecunijs creditis dixerit. Qui de prouincia exierit, aut exercitum eduxerit, & ſua ſponte bellum geſſerit. Qui modum in imperato, & æſtimato frumento exigendo exceſſerit. Qui libertatem ſocijs non conſeruauerit. Qui aurum coronarium aut imperauerit, aut acceperit ſine S.C. Qui quidquam à ſocijs præter fœnum, & quattuor lectos, & ligna acceperit. Qui rationes in prouincia apud duas ciuitates non reliquerit, & eaſdem totidem verbis ad ærarium non retulerit, & vltra triginta dies comites in beneficijs detulerit. Vt prætor quærat ab ijs, ad quos pecunia peruenerit. Quod eorum iudicum maior pars iudicarit, id ius, ratumq; eſto. Horum criminum pleraque obiecit Piſoni Macedoniæ proconſuli Cicero in oratione in eum habita: *Notata nobis ſunt*, inquit, *prima illa ſcelera in aduentu, cum accepta pecunia à Dyrrachinis ob necem hoſpitis tui Platoris eius ipſius domum euertiſti, & Pleuratum comitem eius necauiſti. A te Iouis Velſuri fanum ſanctiſſimum direptum eſt. Nō ne ſeſtertium centies & octogies, ex ærario tibi attributum Romæ in quæſtu reliquiſti. nō ne cum* C C *talenta tibi Apolloniatæ Romæ dediſſent, ne pecunias creditas ſoluerent, vltro Fufidium equitem Ro. debitoribus ſuis addixiſti? non ne cum hiberna legato, præfectoq; tradidiſſes, euertiſti miſeras funditus ciuitates? Qui modus tibi fuit frumenti æſtimati? qui honorarij? ſi quidem poteſt vi, & metu extortum honorarium nominari. Quid ego rerum capitalium quæſtiones, reorum pactiones, redemptiones, acerbiſſimas damnationes, libidinoſiſſimas liberationes, proferam? quid vectigalem prouinciam ſingulis rebus, quæcunque venirent, certo portorio impoſito ſeruis tuis publicanis à te factam eſſe non meminiſti? quid centuriatus palam venditos, quid per tuum ſeruulum ordines aſſignatos? quid ſtipendium militibus per omnes annos à ciuitatibus menſis propoſitus numeratum? amitto aurum coronarium. lex enim generi tui* (Cæſarem ſignificat) *& decerni, & accipere vetabat, niſi decreto triumpho. mitto diplomata tota in prouincia paſſim data. mitto numerum nauium, ſummamq; prædæ. mitto rationem exacti, imperatiq; frumenti. mitto ereptam libertatem populis, ac ſingulis, qui erant affecti præmijs nominatim. quorum nihil eſt, quod non ſit in lege Iulia, ne fieri liceat, ſancitum diligenter. exercitum dimiſiſti, neque vllam pœnam, quæ tanto facinori deberetur, non maluiſti ſubire, quàm numerum tuorum militum, reliquiáſque cognoſcere.* Et in eadem de Gabinio Syriæ proconſule loquens: *Eduxit exercitum è Syria. qui licuit extra prouinciam? tribuit ſe mercenarium comitem regi Alexandrino. quid hoc turpius? Hic ſi ſanæ mentis eſſet, auſus eſſet, mitto exire de prouincia, educere exercitum, bellum ſua ſponte gerere, in regnū iniuſſu populi, aut ſenatus accedere? quæ cum plurimæ leges veteres, tum lex Cornelia maieſtatis, Iulia de pecunijs repetundis planiſſime vetant.* Idem Ciliciæ proconſul ſcribit ad Atticum: *De me ſcire fortaſſe mauis. hæc ſunt. Adhuc ſumptus nec in me aut publice, aut priuatim, nec in quenquam comitum nihil accipitur lege Iulia.* Item: *Leuantur miſeræ ciuitates, quòd nullus ſumptus fit in nos, neque in legatos, neque in quæſtorem, neque in quenquam. Scito non modo non fœnum, aut quod dari lege Iulia ſolet, non accipere. ſed ne ligna quidem, nec præter quattuor lectos, & tectum quenquam accipere quidquam.* & alibi: *Caue putes, quidquam homines magis vnquam eſſe miratos, quàm nullum teruncium, me obtinente prouinciam, ſumptus eſſe factum nec in me, nec in quenquam meorum.* De rationibus referendis, & comitibus deferendis ſcribit ad Rufum libro v epiſtolarum. De pecunia perſequenda ab iis, ad quos peruenerit, in oratione pro Poſtumo: *Iubet lex Iulia perſequi ab ijs, ad quos ea pecunia, quam is ceperit, qui damnatus ſit, peruenerit. ſi hoc eſt nouum in lege Iulia, ſicut multa ſunt ſeuerius ſcripta, quàm in*

antiquis legibus, & ſanctius iudicata, ſane etiam conſuetudo huius generis iudiciorum noua. ſin hoc totidem verbis tranſlatum caput eſt, quot fuit non modo in Cornelia, ſed etiam ante in Seruilia, quem hunc morem nouorum iudiciorum in remp. inducimus? & Cœlius: *Poſtquam legis vnum, & centeſimum caput legit, in quo ita erat: quod eorum iudicum maior pars iudicarit, id ius, ratúmq; eſto, in tabulas abſolutum non rettulit, ordinum iudicia perſcripſit.*

De legibus peculatus, pecuniarum reſiduarum, & ſacrilegij.
CAP. XXVIII.

PECVLATVS dictus eſt furtum pecuniæ publicæ; & peculator qui furtum pecuniæ publicæ fecit, teſte Aſconio. Nomen autem accepit, vt ſcribit Feſtus, à pecore, quia ab eo initiũ eius fraudis eſſe cœpit. ſiquidem ante æs, aut argentum ſignatum ob delicta pœna grauiſſima erat duarum ouium, & triginta boum. Vt autem ceteræ quæſtiones, ſic etiã peculatus primis temporibus certum prætorem, aut quæſitorem non habuit, ſed lege, prout vſus incidebat, prætoribus, aut etiam conſulibus mandabatur. Sit exemplo iudicium L. Scipionis Africani fratris factum anno DLXVI. de quo in hunc modum Liuius: *Q. Petellius tribunus pl. ad plebem tulit, Velitis, iubeatis, quæratur, quæ pecunia capta, ablata, coacta ab rege Antiocho eſt, quique ſub eius imperio fuerunt, quod eius in publicum relatum non eſt, vti de ea Ser. Sulpicius prætor vrbanus ad ſenatum referat, quem eam rem velit ſenatus quærere de ijs, qui prætores nunc ſunt. omnes tribus, Vti rogas iuſſerunt. Ser. Sulpicio deinde referente, quem rogatione Petillia quærere vellent, Q. Terentium Cullionem patres iuſſerunt. ad hunc prætorem reus extemplo factus L. Scipio. ſimul & delata, & recepta nomina legatorũ eius, & quæſtoris, & vt omnia contacta ſocietate peculatus viderentur, ſcribæ quoque duo, & accenſus.* Vt autem intelligatur, quæ iam tũ fuerit huius iudicij, & quæſtionis forma, paucis agamus. Crimen obiectum eſt L. Scipioni pro conſuli, quòd quò commodior pax Antiocho daretur, ipſe ſex millia pondo auri, quadringenta octoginta argenti plus accepiſſet, quàm in ærarium rettuliſſet. A. Hoſtilius legatus octoginta pondo auri, argenti quadringenta tria, Furius quæſtor auri centum triginta, argenti viginti pondo. Accuſati autem prædes dabant, aut in carcerem trudebantur, lis æſtimabatur, in bona damnatorum quæſtores mittebantur. ſiquidem inquit Liuius: *Iudicijs à prætore perfectis Hoſtilius, & Furius damnati prædes eodem die quæſtoribus vrbanis dederunt. Scipio cum contenderet, omnem, quam accepiſſet, pecuniam in ærario eſſe, nec ſe quidquam publici habere, in vincula duci cœptus eſt. In bona L. Scipionis poſſeſſum publice quæſtores prætor miſit.*

LEX VETVS PECVLATVS. Poſtquam autem quæſtio repetundarum perpetua conſtituta proprium prætorem eſt nacta, tum vero quæſtio etiam peculatus præcipuo prætori eodem modo mandata eſt. id vero ante dictaturam L. Syllæ, i. ante annum DCLXXI. Qua tamen lege acceperit, adhuc inuenire nõ potui. A Sylla vero non accepiſſe, apparet, quia Pomponius D. de origine iuris ſcribit, Syllam tuliſſe tantum de ſicariis, veneficiis, parricidio, & falſo, & propterea quatuor prætores adieciſſe, non prætermiſſurus crimen peculatus, ſi à Sylla ad certum prætorem eſſet redactum. Poſt Syllam vero habuiſſe, multa ſunt argumento, ſed maxime inſignia tria; vnum, quòd Cicero M. Craſſo, Cn. Pompeio conſulibus an. DCLXXXIII minatur Verri, quem de pecuniis repetundis reum agebat, iudicium peculatus; & quòd Cluentium defendens Lepido, & Tullo conſulibus anno DCLXXXVII inquit; ſe prætorem de pecuniis repetundis quærere, C. Orchinium de peculatu; & ſequenti anno in defenſione Murenæ, L. Murenam prætorem vrbanam iuriſdictionem eſſe ſortitum, Ser. Sulpicium quæſtionẽ peculatus. Quæ autem in lege peculatus hac fuerint, qua Verri iudicium comminatur, operæ

ræ pretium eſt ex ipſius verbis accipere: *Reperiemus, inquit, quibus probemus, iſtum in quæſtura pecuniam publicam Cn. Carboni conſuli datam auertiſſe, iſtum alieno nomine à quæſtoribus vrbanis pecuniam abſtuliſſe. erunt qui & in eo quoque audaciam eius reprehendant, quòd aliquot nominibus de capite frumenti decumani detraxerit. erunt etiam fortaſſe iudices, qui illum eius peculatum vel acerrime vindicãdum putent. quòd iſte M. Marcelli, & P. Africani monumenta, quæ nomine illorum, re vera populi Ro. erant, ex fanis ſociorum abſtulerit.* Item de ratione iudicij ex oratione pro Murena: *Ser. Sulpicij ſors triſtis, atrox, quæſtio peculatus. ex altera parte lacrymarum, & ſqualloris, ex altera plena cathenarum, & iudicum. cogendi iudices inuiti, retinendi contra voluntatem. ſcriba damnatus. ordo totus alienus. Syllana gratificatio reprehenſa. multi viri fortes, ac maior pars ciuitatis offenſa eſt. lites ſeuere æſtimatæ.*

Ad quæſtionem porro peculatus adiuncta eſt quæſtio de pecuniis reſiduis. De quibus ſic Aſconius in Cornelianam: *Quia defuerat ſuperioribus temporibus in ærario pecunia publica, multa & ſæpe eius rei remedia erant quæſita, in quibus hoc quoque, vt pecuniæ publicæ, quæ reſiduæ apud quenque eſſent, exigerentur. id autem maxime pertinebat ad Cornelium Fauſtum Dictatoris filium, quia Sylla per multos annos, quibus exercitibus præfuerat, & remp. tenuerat, ſumpſerat pecunias ex vectigalibus, & ex ærario populi Ro. eáque res ſæpe erat agitata, ſæpe omiſſa; partim propter Syllanarum partium potentiam; partim, quòd iniquum videbatur, poſt tot annos quam quiſque pecuniam acceperat, eius reddere rationem.* Videtur autem de ea re C. Cornelius trib. pl. legem tuliſſe, cum dicat in defenſione eius Cicero: *Idẽ, niſi hæc ipſa lex, quam C. Cornelius tulit, obſtitiſſet, decreuiſſem ſenatui non placere, id iudicium de Syllæ bonis fieri.* & pro Cluentio: *Nuper apud C. Orchinium collegam meum peculatus quæſtorem locus ab iudicibus Fauſto Syllæ de pecunijs reſiduis nõ eſt conſtitutus. non quo illi aut ex legẽ eſſe Syllam, aut cauſſam pecuniæ publicæ contemptam putarẽt, ſed quòd accuſante tribuno plebis cõditione æqua diſceptari poſſe nõ putauerunt.*

Lex ivlia. Poſtremo C. Iulius legem tulit, qua peculatum, ſacrilegium, & reſiduas pecunias eſt complexus. Eius legis capita in Digeſtis hæc extant.

Prætor, qui ex hac lege quæret, de eo quærito, qui ex pecunia ſacra, religioſa abſtulerit, interceperit, in ſuam rem verterit, aut quo quis auferat, intercipiat, vel in rem ſuam vertat, fecerit. Qui in aurum, argentum, æs publicum quid indiderit, immiſcuerit, aut quo quid indatur, immiſceatur, fecerit dolo malo, quo id peius fiat. Quíque tabulam æream legis, formamve agrorum, aut quid aliud continentem refixerit, vel quid inde immutauerit, ei aqua, & igni interdicatur. atque pecunia ab herede repetatur. Quíque publicam pecuniam delegatam in vſum aliquem retinuerit, neque in eam rem conſumpſerit. Item de eo, apud quem ex locatione, emptione, alimentaria ratione ex pecunia, quam accepit, aliave qua pecunia reſedit, is damnatus amplius tertia parte, quam debeat, ſoluat.

De legibus maieſtatis. CAP. XXIX.

Omnium criminum grauiſſimum, atq; antiquiſſimum fuit, cum populi Ro. eſt imminuta maieſtas. Itaq; Vlpi. Maieſtatẽ ſic definiuit: *Maieſtas eſt crimen illud, quod aduerſus populum Ro. aut ſecuritatem eius committitur.* id eſt in quo læditur aut dignitas, aut ſecuritas eius. De dignitate idem quoque expreſſit Cicero in Rhetoricis, cum dixit: *Maieſtatem minuere eſſe de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorum, quibus populus poteſtatem dedit, aliquid derogare.* De ſecuritate ex iis, quæ dicentur, facile cognoſcetur. His ergo conſtitutis ſequitur, vt quæcunque aut populo, aut magiſtratibus eius directo iniuriæ factæ ſint, ad maieſtatis crimen pertineant.

Lex xii tabvlarvm. De maieſtate vero primus Romulus tulit tũ cum legem

legem de proditione ſanxit,cuius Dionyſius meminit. Neque vero aut ipſum, aut ceteros,qui conſequuti ſunt,reges vlli rei prius conſuluiſſe,veriſimile eſt,quàm ei, quæ regiā ipſam rationē,& totius populi,ac reip.contineret. L. autem Brutus iudicium maieſtatis tum exercuit,cum filios,qui aduerſus patriam coniurauerant,& de ea regibus prodēda cōſilia agitauerant,vltimo ſupplicio affecit.In XII etiam tabulis ſancta maieſtas videtur.ſi quidē Marcianus ad legē Iuliā maieſtatis,ſcribit, *legē* XII *tabularū iußiſſe,eū,qui hoſtē cōcitaſſet,quiq; ciuē hoſti tradidiſſet,capite puniri.* In declamatione quoq; Latronis cōtra Catilinā ſic ſcriptū eſt: *Primum* XII *tabulis cautū eſſe cognoſcimus, ne quis in vrbe cœtus nocturnos agitaret.* Ex quo apparet, cœtus nocturnos qui celebrarunt,eos maieſtatē, id eſt ſecuritatē populi imminuiſſe.

LEX GABINIA. Ex legibus autem poſt XII tabulas, quibus defenſa maieſtas ſit,vetuſtiſſima Gabinia fuit,ne quis coitiones clandeſtinas conflaret; qui feciſſet, capitali ſupplicio plecteretur.Cuius in eadem declamatione mentio eſt: *Primum* XII *tabulis cautum eſſe cognoſcimus, ne quis in vrbe cœtus nocturnos agitaret, deinde lege Gabinia promulgatum, qui coitiones vllas clandeſtinas in vrbe conflauiſſet, more maiorum capitali ſupplicio mulctaretur.* Hæc autem iudicia ſero proprium prætorē adepta ſunt, ſed à populo huic, aut illi pro re nata commiſſa ſunt. Liuius libro IX: *Capuæ multæ principum coniurationes patefactæ, de quibus cum ad ſenatum relatum eſſet,quæſtiones decretæ,dictatoremq; quæſtionibus exercendis dici placuit. C. Mænius dictus. Vt quæſtioni Campanæ materia deceßit, verſa Romam interpretando res. non nominatim qui Capuæ, ſed in vniuerſum, qui vſquam coiiſſent, coniuraßentve aduerſus populum Rom.quæri ſenatum iußiſſe. & coitiones honorum adipiſcendorum cauſſa factas aduerſus remp. eſſe.* Idem libro XXXIX prodidit,extra ordinem de iis,qui ſacrorum cauſſa coiiſſent, à conſulibus eſſe quæſitum.Poſt annum inde DCIIII leges quattuor de maieſtate latæ,Appuleia,Varia,Cornelia,& Iulia.

LEX APPVLEIA. Appuleiam tulit, vt opinor, L. Appuleius Saturninus, qui tribunatum geſſit anno DCLI,C.Mario quintum conſule, eúmque in inſequentē annum continuauit, in quo eſt interfectus. Hac lege C. Norbanus eſt poſtulatus. quem M. Antonius cenſorius defendit, vt in II de oratore ſcribit Cicero. Antonius autem cenſuram biennio poſt geſſit.Ea vero lege vim in vrbe, ac ſeditionem vindicatam eſſe apparet,ex verbis Antonij apud Ciceronem de oratore,quem ita cum Sulpicio accuſatore loquentem inducit: *Habueras tu omnia in cauſſa ſuperiora. vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribuniciam in Cæpionis graui, miſerabiliq; caſu in iudicium vocabas. deinde principem & ſenatus, & ciuitatis M. Aemilium lapide percuſſum eſſe conſtabat. vi pulſum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cum intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare.* & addit: *In illa omni defenſione, quod eſſe in arte poſitum videbatur, vt de lege Appuleia dicerem, vt quid eſſet minuere maieſtatem, explicarem, per quàm breuiter perſtrinxi.* Atque hac quidem lege ego quæſtionem de maieſtate perpetuam conſtitutam putarim.

LEX VARIA. Legem Variam Q. Varius tribunus pl. tulit anno DCLXII. de qua ſic Valerius: *Q. Varius propter obſcurum ius ciuitatis Hybrida cognominatus, tribunus plebis legem aduerſus interceßionem collegarum perrogauit. qua iubebat quæri, quorum dolo malo ſocij ad arma ire coacti eſſent.* & Aſconius in Scaurianam: *Italico bello exacto cum ob ſocijs negatam ciuitatem nobilitas in inuidia eſſet, Q. Varius tribunus pl. legem tulit, vt quæreretur de ijs, quorum opera, conſiliòve ſocij contra populum Rom. arma ſumpſiſſent.* Scribit autem in Cornelianam lege Varia multos damnatos. quod innuit etiam Cicero in Bruto, cum ait: *Exercebatur vna lege iudicium Varia.* & pro C. Cornelio: *Memoria teneo, cum primum ſenatores cum equitibus Romanis lege Plotia iudicarent, Cn. Pompeium cauſſam lege Varia de maieſtate dixiſſe.*

LEX CORNELIA. Non multis inde poſt annis L. Sylla dictator legem de maieſtate rettulit, quâ populus Rom. vſque ad Cæſarem Dictatorem eſt vſus. Huius legis hæc capita apud ſcriptores diſperſa leguntur.

Prætor, qui ex hac lege quæret, de eo quærito, qui interceſſionē ſuſtulerit, aut magiſtratui, quominus munere ſuo fungatur, impedimento fuerit. Qui exercitum è prouincia eduxerit, aut ſua ſpōte bellum geſſerit. Qui exercitum ſolicitauerit. Qui ducibus hoſtium captis ignouerit, aut pecunia liberarit. Qui ducibus prædonum captis ignouerit. Qui poteſtatem ſuam in adminiſtrando non defenderit. Qui ciuis Romanus apud regem externum verſatus fuerit. Mulieris teſtimonium accipiatur. Calumniatoribus nulla pœna ſit. His damnatis pœna aquæ, & ignis interdictio ſit.

Hæc autem capita ex his, quæ proferam, locis ſumpta ſunt. Cicero in Piſonem loquens de Gabinio Syriæ procōſule: *Exercitum eduxit è Syria. qui licuit extra prouinciam? tribuit ſe mercenarium comitem regi Alexandrino, in Aegyptum venit, ſigna contulit. hic ſi mentis ſanæ eſſet, auſus eſſet, mitto exire de prouincia, educere exercitum, bellum ſua ſponte gerere, in regnum iniuſſu populi, aut ſenatus accedere. quæ cum plurimæ leges veteres, tum lex Cornelia maieſtatis, Iuliæ de pecunijs repetundis planiſſime vetant.* & in oratione pro Cluentio, quam cauſſam egit multis poſt Syllæ dictaturam annis: *At Bulbus eſt condemnatus. adde maieſtatis. legionem ab eo ſolicitatā in Illyrico, multorum teſtimonijs planum factum eſt. quod crimen erat proprium illius quæſtionis, & quæ res lege maieſtatis tenebatur.* Scribit porro Aſconius, C. Cornelium lege Cornelia maieſtatis eodem tempore reum factum, quòd cum legem tribunus plebis ferret, contra collegarum interceſſionem legis codicem recitarat, atque interceſſionem ſuſtulerat. & Cicero, cum maieſtatis iudicium intentat Verri, ſic loquitur: *Meditetur de ducibus hoſtium, quos accepta pecunia liberauit. videat, quid de illis reſpondeat, quos in eorum locum ſubditos domi ſuæ reſeruauit. meminerit, ſe confeſſum eſſe, duces à ſe prædonum ſecuri non eſſe percuſſos. fateatur, ſe priuatum hominem prædonum duces viuos, atque incolumes domi ſuæ tenuiſſe. hoc in illo maieſtatis iudicio ſi ſibi licuiſſe oſtenderit, ego oportuiſſe cōcedam.* Aſconius in III in Verrem: *Qui poteſtatem ſuam in adminiſtrando non defenderit, imminuti magiſtratus, veluti maieſtatis læſæ, reus eſt.* Suetonius in Claudio: *Quendam, quòd comes regis in prouincia fuiſſet, damnauit, referens maiorum temporibus Rabirio Poſtumo Ptolemæum Alexandriam crediti ſeruandi cauſſa ſequuto maieſtatis crimen apud iudices motū.* Quin etiam mulieris teſtimonium in coniuratione Catilinæ ex lege Cornelia de maieſtate valuiſſe, ſcriptum eſt D. ad legem Iuliam maieſtatis. Omnino autē Sylla pœnam calumniatoribus in hoc crimine deferendo nullam propoſuiſſe videtur. Siquidē Cicero ſcribit ad Appium maieſtatis reum: *Maieſtas eſt, vt Sylla voluit, vt in quenuis impune declamari liceret.* Hoc crimine accuſatus eſt Gabinius. vnde idem in III ad fratrem: *Hodie Gabinius, cum hora octaua edicto C. Alfij de maieſtate adeſſe oporteret, concurſu magno populi pene afflictus eſt.* & poſt: *Gabinius abſolutus eſt. omnino nihil illo accuſatore Lentulo, ſubſcriptoribusq́; eius infantius. nihil illo conſilio ſordidius. quid plura de iudicibus? duo prætorij ſederunt, Domitius Caluinus, is aperte abſoluit, vt omnes viderent; & Cato, is diremptis tabellis de circulo ſe ſubduxit.*

LEX IVLIA CAESARIS. Legem Corneliam ſequuta eſt Iulia à C. Iulio Cæſare item dictatore lata. cuius mentio eſt apud Ciceronem in prima in Antonium. Nam cum Antonius conſul poſt mortem Cæſaris legem promulgaſſet, vt de vi, ac de maieſtate damnatis ad populū prouocatio nō eſſet, dixit Cicero legibus Cæſaris obrogari, qui tulerat, vt de vi, & de maieſtate dānatis aqua, & igni interdiceretur.

LEX IVLIA AVGVSTI. Ad extremum C. Iulius Cæſar Auguſtus alteram Iuliam tulit. cuius hæc capita extant apud Vlpianum, Marcianum, Scæuolam, Venuleium, Modeſtinum, Papinianū, Hermogenianum D. ad legem Iuliā maieſtatis.

Prætor, qui ex hac lege quæret, de eo quærito, Cuius opera, dolo malo conſilium initum erit, quo obſides iniuſſu principis interciderent, quo armati homines cum telis, lapidibúsve in vrbe ſint, conueniántve aduerſus remp. locáve occupentur, vel tēpla quóve cœtus, conuentus fiat, hominésve ad ſeditionem conuocentur. cuiúsve opera, conſilio, dolo malo conſilium initum erit, quo quis magiſtratus populi Ro. quíve imperium, poteſtatémve

témve habet, occidatur, quóve quis contra remp. arma ferat, quíve hoſtibus populi Ro. nuntium, litterásve miſerit, ſignúmve dederit, fecerítve dolo malo, quo hoſtes populi Ro. iuuentur aduerſus remp. quíve milites ſolicitauerit, concitauerítve, quo ſeditio, tumultúsve aduerſus remp. fiat.

Item de eo, qui in bellis ceſſerit, aut arcem non tenuerit, aut caſtra conceſſerit.

Qui iniuſſu principis bellum geſſerit, delectúmve habuerit, exercitum comparauerit, quíve, cum ei in prouincia ſucceſſum eſſet, exercitum ſucceſſori non tradidit, quíve imperium, exercitúmve populi R. deſeruerit, quíve priuatus pro poteſtate, magiſtratúve quid ſciens dolo malo geſſerit, quíve quid eorum, quæ ſupraſcripta ſunt, facere curauerit. Cuiúsve dolo malo iureiurando quis adactus eſt, quo aduerſus remp. faciat, cuiúsve dolo malo exercitus populi Ro. in inſidias deductus, hoſtibúsve proditus erit. factúmve dolo malo cuius dicitur, quo minus hoſtes in poteſtate populi Rom. veniant, cuiúsve opera dolo malo hoſtes populi Ro. commeatu, armis, telis, equis, pecunia, aliáve qua re adiuti erũt, vt ne ex amicis hoſtes populi Ro. fiant, cuiúsve dolo malo factum erit, quo rex exteræ nationis populo Rom. minus obtemperet, cuiusq; opera dolo malo factum erit, quo magis obſides, pecunia, iuramenta hoſtibus populi Rom. dentur aduerſus remp.

Item de eo quærito, qui confeſſum in iudicio reum, & propter hoc in vincula coniectum emiſerit. Item cuius ope, conſilio, dolo malo prouincia, vel ciuitas hoſtibus prodita eſt. Qui ſtatuas, aut imagines Imperatoris iam conſecratas conflauerint, aliúdve quid ſimile admiſerint. Qui famoſos libellos ſcripſerint. Famoſi, qui ius accuſandi non habẽt, ad hanc accuſationem admittantur, itemq; milites. Serui deferentes audiantur, & quidem dominos ſuos, & liberti patronos. Itemq; mulieres accipiantur. Qui in reatu maieſtatis deceſſerit, niſi à ſucceſſoribus purgetur, hereditas fiſco vindicetur. Qui ex alia cauſſa legis Iuliæ maieſtatis reus eſt, quàm perduellionis, mortis crimine liberetur, qui perduellionis, capite puniatur.

Perduellionis autem reũ Vlpianus interpretatur, hoſtili animo aduerſus remp. vel principem animatum. ita vt perduellionis crimen grauiſſimum inter maieſtatis crimina videatur, & perduellio nunc non pœna grauiſſima, ſed crimen grauiſſimum ſit. Atque ex his quidem omnia ſunt apud eos, quos dixi, iuriſconſultos. de famoſis autem libellis apud Tacitum libro primo: *Primus, inquit, Auguſtus cognitionem de famoſis libellis ſpecie legis de maieſtate tractauit, commotus Caßij Seueri libidine, qua viros, feminasq; illuſtres procacibus dictis diffamauerat. mox Tiberius conſultante Pompeio Macro prætore, an iudicia maieſtatis redderentur, exercendas leges eſſe reſpondit.* Item: *Legem Tiberius maieſtatis reduxit. cui nomen apud veteres idem, ſed alia in iudicium veniebant. ſi quis proditione exercitum, aut plebem ſeditionibus, denique male geſta re maieſtatem populi Ro. minuiſſet. facta arguebantur, dicta impune erant.* Item Suetonius: *Sub idem tempus Tiberius conſulente prætore, an iudicia maieſtatis cogi iuberet, exercendas eſſe leges reſpondit, & atrocißime exercuit. Statuæ quidam Auguſti caput dempſerat, vt alterius imponeret. acta res in ſenatu, & quia ambigebatur, per tormenta quæſitum eſt. damnato reo paullatim hoc genus calumniæ eo proceßit, vt hæc quoque capitalia eſſent, circa Auguſti ſimulachrum ſeruum cecidiſſe, veſtem mutaſſe, nummo, vel annulo effigiem impreſſam latrinæ, aut lupanari intuliſſe. dictum vllum, factúmve eius exiſtimatione aliqua læſiſſe. Perijt denique & is, qui honores in colonia ſua eodẽ die decerni ſibi paſſus eſt, quo decreti & Auguſto olim erãt.*

De legibus ambitus. CAP. XXX.

AMBITVM autem appellarunt crimen illud, quo quis ſe in ambiendo magiſtratu obſtrinxit. Ambire vero erat petere, verũ ſtudioſius impenſiúſque, quàm mores, legéſque ciuitatis ferebant. Quoniam autem multis modis ambitus committi, legéſque in petendo magiſtratu poterant violari, propterea videtur faciendum, vt antequam leges latas de ambitu exponamus, partes ipſius ambitus exquiramus, eáſque diſtinguere contendamus.

De partibvs ambitus. Eſt igitur intelligendum, omnem petitionis rationē poſitam fuiſſe in amicorum, & populi voluntate concilianda. Amicorū nomen latius in hoc genere patuit, quàm in reliquæ vitæ conſuetudine. nā & propinqui, & neceſſarij, & omnino, qui aliquid voluntatis oſtenderunt, inter amicos habiti ſunt. popularis autem ratio quattuor habuit partes, nomenclationem, aſſiduitatem, blāditiam, & benignitatem. Vtrunque eſt apud Q. Ciceronem in libro de petitione conſulatus: *Petitio magiſtratuum*, inquit, *diuiſa eſt in duarum rationum diligentiā, quarum altera in amicorum ſtudijs, altera in populari voluntate ponēda eſt. Hoc nomen amicorum in petitione latius patet, quàm in reliqua vita. quiſquis eſt enim, qui oſtēdat in te aliquid voluntatis, qui colat, qui domum ventitet, is in amicorum numero eſt habendus. ſed tamen qui ſunt amici ex cauſſa honeſtiore cognationis, aut affinitatis, aut ſodalitatis, aut alicuius neceßitudinis, his carum, & iucūdum eſſe maxime oportet.* & poſt: *Popularis autem ratio deſiderat nomenclationem, blanditiā, aßiduitatem, & benignitatem.* de quibus ſingulis exponamus. Amicos igitur primum in petitione colendos exiſtimat. amicos autem vocat propinquos, neceſſarios, & qui aliquid oſtendunt voluntatis. Propinqui fuere, qui aut cognatione, aut affinitate coniuncti fuere. Neceſſarij, quos non ſanguis, ſed conſuetudo vitæ coniunxit, vt familiares, vicini, tribules, clientes, municipes, eiuſdem ſodalitatis, collegij, ſocietatis, & ordinis. Ac qui ceteri quidem fuerint, liquet. Sodalitates autem fuerunt, de quibus Cato apud Ciceronem loquitur: *Primū habui ſemper ſodales. Sodalitates autē me quæſtore conſtitutæ ſunt ſacris Idæis Magnæ matris acceptis. Epulabar igitur cum ſodalibus omnino modice.* Collegia vero opificum, artificúmque ſodalitia dicta ſunt. quæ Numa rex inſtituit, vt in libris de iure ciuium Rom. eſt demōſtratum. Quin etiam collegia fuerunt augurum, & pontificum, & eiuſmodi ſacerdotum. Societates autem cœtus publicanorum fuerunt, qui in ſocietates diuiſi vectigalia populi Rom. conduxerunt. Ordines autem fuere ſenatorius, equeſter, & plebis. Horum autem omnium ſtudia plurimum ad petitionem valuiſſe ſæpiſſime Cicero docuit. Qui vero aliquid voluntatis oſtenderunt, ij ferme aut ſalutatores, aut deductores, aut ſectatores, aut ſuffragatores fuerunt. De quibus item Quinctus hoc modo: *Aſſectationis tres partes ſunt, vna ſalutatorum, cum domum veniunt, altera deductorum, tertia ſectatorum. In ſalutatoribus hoc efficiendum eſt, vt hoc ipſum minimum officium eorum tibi gratißimum eſſe videatur. Deductorum autē officiū, quod maius eſt, quàm ſalutatorum, hoc gratius tibi eſſe ſignificato, & quoad eius fieri poßit, certis temporibus deſcendito. magnam affert opinionem, magnā dignitatem quotidiana in deducendo frequentia. Tertia eſt ex hoc genere aßidua ſectatorum copia. in ea, quos voluntarios habebis, cura, vt intelligant, te ſibi in perpetuum ſummo beneficio obligari. qui autem tibi debent, ab ijs plane hoc munus exige, qui per ætatem, ac negotium poterunt, ipſi tecum vt aßidui ſint. qui ſi ſectari non poterunt, neceſſarios ſuos in hoc munere conſtituāt.* Quibus ex verbis apparet, ſalutatores fuiſſe, qui prima hora domum petitoris venirēt, vt ſalute dicta inde diſcederent; deductores, qui præterea tantiſper expectarent, dum illum domo exeuntem in forum deducerent, qui etiam obſeruare dicebātur; ſectatores, qui aſſidui cum eo omnibus horis eſſent, eiúſque latera ſtiparent. Ac petitorum quidem morem fuiſſe, vt ſummo mane domi inambularēt, ac ſui copiam ſalutatoribus facerent, ſignificat Cicero in ſexto epiſtolarum ad Atticum, cum inquit: *Aditus ad me minime prouinciales. nihil per cubicularium. ante lucem inambulabam domi, vt olim candidatus.* Sectatores autem homines obſcuros, ac tenues fuiſſe, indicat idem in oratione pro Murena diſputans contra Catonem: *Noli*, inquit, *eripere hunc inferiori generi hominum fructum officij Cato. ſine eos, qui omnia à nobis ſperant, habere ipſos quoque aliquid, quod nobis tribuere poßint. ipſi, vt ſolent loqui, non dicere pro nobis, non ſpondere, non vocare domum ſuam poſſunt. atque hæc à nobis petunt omnia. neque vlla alia re, quæ à nobis conſequuntur, niſi opera ſua compenſari putant poſſe. Itaque legi Fabiæ, quæ eſt de numero ſectatorum, reſtiterunt.*

Nomencla

NOMENCLATIO vero, quæ præcipua popularis rationis pars fuit, eam habuit vim, vt petitor ſuo quęque ciuem nomine appellaret, ac ſalutaret. Vnde Quinctus ſcripſit: *Primum vt homines noris, ſignifica, vt appareat, & auge, vt quotidie melius fiat.* Fuit ergo illud in primis petitori elaborandum, vt ſingulos ciues noſſet, eorúmque nomina teneret. ſiquidem qui aut non tenet, aut oblitus eſt nomen alterius, is parum eius rationem videtur ducere, teſte in Rhetoricis Ariſtotele. Quare cum Ap. Claudius Scipioni Æmiliano ſuo in cenſura competitori obiiceret, quòd is neminem ciuium noſſet, reſpondit Scipio, non mirandum id videri. ſe enim dediſſe operam, vt à ciuibus ſuis cognoſceretur, non vt ipſe eos cognoſceret. Vnde dixit Quinctus: *Quin incipiat Antonius homines adiungere, atq; inuitare ad amicitiam, quos per ſe ſuo nomine appellare non poßit? mihi quidem ſtultius nihil videtur, quàm exiſtimare, eum ſtudioſum tui, quem non noris.* Sed quoniã in tanto populo, & tãtis vitæ occupationibus fieri non poterat, vt æque omnes cogniti eſſent, hinc miniſtrum inſtituerunt, qui petitori nomina ciuium, vt quiſque occurrebat, ſuggereret, eúmque nomenclatorem vocarũt. Eundem vero Cicero pro Murena monitorem appellat. *Quid, quod habes,* inquit, *Cato nomẽclatorem? in eo quidem fallis, ac decipis. nam ſi nomine appellari abs te ciues tuos, honeſtum eſt, turpe eſt, eos notiores eſſe ſeruo, quàm tibi. Sin, ſi etiam noris, tamen per monitorẽ appellandi ſunt, cur non ante petis, quã inſuſurrauit? aut quid cum admoneris, tamen quaſi tute noris, ita ſalutas?* Feſtus autem fartorem dictum tradit, quia clam veluti inferciret in aures candidati nomina ſalutandorum ciuium. Ceterum hunc his verbis deſcripſit Horatius:

Si fortunatum ſpecies, & gratia ſpectat,
Mercemur ſeruum, qui dictet nomina, læuum
Qui fodiat latus, & cogat trans pondera dextram
Porrigere. hic multum in Fabia valet, ille Velina.
Cuilibet hic faſces dabit, eripietq; curule
Cuilibet importunus ebur.

Suadet igitur, vt qui honoribus ſtudet, paret ſeruum, qui dictet ciuium nomina, & læuo latere fodiendo admoneat petitorem officij ſui; nimirum cogat trans pondera dextram porrigere, id eſt trans togam, quam ſcimus brachium cohibuiſſe, teſte in Vatinium Cicerone. Dum enim irent lentius, dextris pondere togæ grauatis, admonebat eos nomenclator, vt dextra è toga exerta prenſarent. quod cum aliquo incommodo faciebant.

Iam vero quam BLANDITIAM in petitione deſiderat Quinctus, idem ipſe declarat, cum ita præcipit fratri: *Deinde, quod natura non habes, induc in animum, ita ſimulandum eſſe, vt natura facere videare. opus eſt magnopere blanditia, quæ etiam ſi vitioſa eſt, & turpis in cetera vita, tamen in petitione neceſſaria. tibi enim cum deteriorem aliquem aſſentando facit, improba eſt, cum amiciorem, non tam vituperanda. petitori vero neceſſaria eſt, cuius & frons, & vultus, & ſermo ad eorum, quoſcunque conuenerit, ſenſum, & voluntatem commutandus eſt.* Blande autem appellare eſt non proprio nomine, ſed honeſtiore ſalutare, vt patrem, aut fratrem, aut patronum. quod loco ſuperiore declarauit Horatius addens:

Frater, pater adde.
Vt cuique eſt ætas, ita quenque facetus adopta.

Hinc Auſonius ad Gratianum de conſulatu ab eo accepto: *Conſul ego Imperator Auguſte munere tuo non prenſaui manus, non cum ſalutantium confuſus occurſu aut ſua amicis nomina reddidi, aut aliena impoſui, tribus nõ circui, centurias non adulaui.*

ASSIDVITATIS inde vis qualis fuerit, declarat idem Quinctus, cum ſubiicit: *Aßiduitatis nullum præceptum eſt. verbumq; ipſum docet, quæ res ſit. prodeſt quidem vehementer nunquam deeſſe. Sed tamen hic fructus eſt aßiduitatis, non ſolum eſſe Romæ atq; in foro, ſed aßidue petere, ſæpe eoſdem appellare. non committere, vt quiſquã poßit dicere, quod eius ſit, conſequi poßis, ſi abs te, non ſit rogatum, ac valde ac diligẽter*

rogatum. Ex quo apparet, ad aſſiduitatem pertinere ambire, prenſare, ac rogare. Ambire erat circuire. vnde ambitio, & ambitus nata ſunt, quòd petitores, vt inquit Feſtus, *circum forum irent.* vnde ſcripſit Valerius capite de verecundia: *Conſulatum petens L. Craſſus cum omnium candidatorum more circum forum ſupplex populo ire cogeretur.* Neque vero Romæ ſolum, & in foro ambibant, ſed etiam in conciliabulis Italiæ, in quibus ciues multi negotiandi cauſſa verſari ſolebāt. Prenſare autem erat rogandi cauſſa ſingulorum dextram prehendere. quod oſtendit idem, qui ſcripſit, Scipionem Naſicam ædilitatis repulſam tuliſſe, quòd cum ruſtici cuiuſdam manum ruſtico opere duratam prehendiſſet, quæſiuerit, an manibus ambularet. & Plutarchus, qui in Coriolano prodidit, morem fuiſſe magiſtratum petentibus δεξιοῦσθαι τοὺς πολίτας, id eſt, dextram ciuium attingere. & Craſſus apud Ciceronem: *Equidem cum peterem magiſtratus, ſolebam in prenſando dimittere à me Scæuolam, cum ei ita dicerem, me velle eſſe ineptum. id quod erat petere blandius. quod niſi inepte non fieret, bene non poſſet fieri* Hinc Liuius de Tarquinio Superbo rege cum peteret regnum, *circuiſſe, prenſaſſe minorum maxime gentium patres.* & de Decemuiris: *Tanta exarſit ambitio, vt primores quoque ciuitatis prenſarent homines honorem ſuppliciter petentes.* Rogare porro erat precibus petere, ac beneficium repoſcere. De precibus teſtis eſt Cicero pro Plancio: *Si populus tecum congrediatur hæc dicat: Ego tibi Laterenſis Plancium non antepoſui. ſed cum eſſetis æque boni viri, meum beneficium potius ad eum detuli, qui à me contenderat, quàm ad eum, qui mihi minus ſummiſſe ſupplicarat. ſemper ſe dicet rogari voluiſſe* De commemoratione beneficij Liuius, qui inquit, Superbum regnum petentem *patres admonuiſſe paterni beneficij.* Atque in hoc quidem munere ſupplicationis, aut admonitionis aut ipſi verſabantur, aut alios claros viros adhibebant, qui vices ſuas ſuſtinerent, qui ſuffragatores dicti ſunt. Hi vero cum virtutes petitorum populo commemorabant, tum vero beneficia accepta exponebant. quod indicat Cicero pro Murena: *In conſule declarando multum apud vniuerſum populū Rom. auctoritatis habet ſuffragatio militaris. quare grauis eſt illa oratio, me ſauciū recreauit, me præda donauit, hoc duce caſtra cepimus, ſigna contulimus.* & pro Plancio, cum ſe ei petenti affuiſſe ſcribit: *Aliquid præterea non opibus, non inuidioſa gratia. ſed commemoratione beneficij, ſed precibus aliquid attulimus etiam nos. appellaui populum. tribubus ſubmiſi me, & ſupplicaui. vltro me hercules ſe mihi etiam offerentes, vltro pollicentes rogaui. valuit cauſſa rogandi, non gratia. neque ego ſic rogabam, vt petere viderer, quia familiaris eſſet meus, quia vicinus, quia parente eius ſemper plurimum eſſem vſus, ſed vt quaſi parēti, & cuſtodi meo.* Sic accepimus à Liuio, Ap. Claudium conſularem rogaſſe pro P. Claudio fratre, L. Flamininum pro Tito, P. Naſicam pro Africano patruele, Catonem pro Flacco cenſore competitore. apud Plutarchum vero legimus P. Scipionem pro C. Lælio, C. Gracchum pro C. Fannio, apud Ciceronem Q. Metellum Pium pro Q. Callidio. Idem ſcribit Valerius. *Cicereius*, inquit, *vt vidit omnibus ſe centurijs Scipioni anteferri, templo deſcendit, abiectaq; candida toga competitoris ſui ſuffragatorem agere cœpit.*

Attulit etiam aliquid ad hanc rationem TOGA CANDIDA, quam induiſſe petitores perſpicuum eſt, vnde ipſi candidati vocati. Docet hoc præter ceteros Macrobius: *Mos fuit,* inquit, *petitoribus, vt ſumpta candida toga nundinis in Comitium venirent, & in colle conſiderent, vnde coram poſſent ab vniuerſis videri.* Narrat etiam Plutarchus in Coriolano, petitores, cum in campum deſcenderunt, tunicam depoſuiſſe, ſiue, quemadmodum idem inquit in Quæſtionibus, ne in ſinu pecuniam geſtare poſſent, qua ſuffragia emerent, ſiue vt cicatrices aduerſo pectore acceptas commodius poſſent oſtendere omnibus, qui occurrerent, aut quemadmodū prenſationibus, & ſupplicationibus, ſic etiam habitu, & nudatione corporis ſe deprimerent.

Sequitur BENIGNITAS, quæ poſita fuit in conciliando populo, congiariis

dandis,prandiis præbendis,gladiatoribus exhibendis, locis parandis, & pecuniis diuidendis.De cōgiariis teſtis eſt Liuius,vbi loquitur de comitiis cenſoriis M. Acilij Glabrionis:*In hunc maxime,quòd multa congiaria habuerat, quibus magnam partem hominum obligarat, fauor ſe populi inclinarat.* De conuiuiis ſic Quinctus: *Benignitas late patet, & eſt in re familiari, quæ quanquam ad multitudinem peruenire non poteſt,tamen ab amicis laudatur, & multitudini grata eſt.eſt in conuiuijs, quæ facete abs te, & amicis tuis concelebrentur, & paßim, & tributim.* De muneribus gladiatorum extat teſtimonium in oratione pro Murena.in qua orator gladiatores datos populo à Murena, à Sulpicio neglectos plurimum Murenæ ad conſulatum profuiſſe, Sulpicio obfuiſſe contendit. Quin etiam in iis muneribus dandis multos conſumpſiſſe patrimonia conſtat,vt de Milone,& Q. Gallio ſcribit Aſconius. Fuiſſe etiam multos, qui locis tribulibus ſuis, cum gladiatores darentur, in foro commodandis gratiam eorum quæſiuerint, poſt apparebit. Quin etiam poſtremis temporibus conſuetudo obtinuit, vt præſenti pecunia populi ſuffragia emerentur,ad eámque rem miniſtri adhiberentur,nempe interpretes,ſequeſtres, & diuiſores. Interpretes,teſte Aſconio,erant,per quos pactio inducebatur;ſequeſtres,apud quos pecunia deponebatur;diuiſores, qui ſingulis nummos diſtribuebant. Vnde dixit Quinctus:*Si ſequeſtribus metum inijcimus, diuiſores ratione aliqua coërcemus,perfici poteſt, vt largitio nulla fiat.* & Marcus contra Verrem: *Vnum illud ex hominibus certis reperiebam,fiſcos complures cum pecunia Siciliensi à quodam ſenatore ad equitem Ro. eſſe translatos. ex his quaſi decem ad ſenatorem illum relictos eſſe comitiorum meorum nomine; diuiſores omnium tribuum noctu ad iſtum vocatos. ex quibus quidam, qui ſe omnia mea cauſſa debere arbitrabatur, eadem illa nocte ad me venit.demonſtrat qua oratione iſte vſus eſſet, commemoraſſe iſtum, quàm liberaliter eos tractaſſet,etiam ante cum iſte præturam petijſſet, & proximis conſularibus, prætoriiſque comitijs.deinde eſſe pollicitum, quantum vellet pecuniæ, ſi me ædilitate deieciſſent. hoc alios negaſſe audere,alios reſpondiſſe, non putare id perfici poſſe. inuentum tamen eſſe fortem amicum ex eadem familia Q. Verrem Romilia, ex optima diuiſorum diſciplina, patris iſtius diſcipulum, qui ſeſtertium quingentis millibus depoſitis id ſe perfecturum polliceretur.* & Antonius ad Gratianum de conſulatu ſuo: *Nihil cum ſequeſtre depoſui, cum diſtributore nihil pepigi.*

Præter profuſam benignitatem adhibita eſt in comitiis,vltimis præſertim reip. temporibus, quaſi vis quædam, quæ quia ſodalibus contractis adhibebatur, proprio nomine SODALITIORVM eſt appellata.Sodales autem hoc in loco erant quaſi eiuſdem factionis,& coitionis.Si quis autem tribules decuriaſſet,& conſcripſiſſet,vt corrumperet populum,quoniam multitudine cogere videbatur, vis videbatur, quoniam pecunia contendebat,ad ambitum pertinebat.erant tamen ſodalitia ab ambitu diuerſa. nam in ſodalitiis per ſodales decuriatos, & conſcriptos res agebatur, in ambitu per ſequeſtres, & diuiſores. Itaque ſcriptum eſt apud Aſconium,Milonem eodem tempore de ambitu,& de ſodalitiis apud diuerſos quæſitores, & à diuerſis accuſatoribus eſſe poſtulatum,& Mamertinus dixit ad Iulianum imperatorem: *An vero ſi centuriatis comitijs conſul creatus eſſem, glorioſius mihi vniuerſi populi ſuffragijs declaratus viderer? minime. ſiquidem etiam illis priſcis temporibus multorum ambitu fuit campus infamis. nota diuiſorum flagitia, notæ libellorum præſtigiæ, tum operarum ad vim, & ſeditionem manus emptæ.* Sodalitates etiam ad ambitum pertinere,oſtendit Cicero pro Plancio,cum inquit: *Hoc igitur ſenſimus, cuiuſcunq; tribus largitor eſſet, & per conſenſionem magiſtrorum, quam quiſque tribum turpi largitione corrumperet, eum maxime ijs hominibus, qui eius tribus eſſent, eſſe notum.* magiſtros autem vocat diuiſores, quos Plautus, teſte Aſconio,magiſtros curiarum vocauit. ad vim autem ſpectaſſe, cum addit: *Decuriatio tribulium, deſcriptio populi, ſuffragia largitione deuincta ſeueritatem ſenatus, & bonorum omnium vim,ac dolorem excitarunt. doce decuriaſſe Plancium, conſcripſiſſe, ſe-*

queſtrem fuiſſe, pronunciaſſe, diuiſiſſe. Præclare. Decuriatio enim, & deſcriptio populi ad vim adhiberi ſolebat. vt pro Sextio: *Homines vicatim deſcribere, ac decuriare.* & pro domo: *Cum deſperatis ducibus decuriatos, & deſcriptos haberes exercitus perditorum.* & in II Philippica: *Cuius etiam familiares de vi condemnati ſunt, quòd tui nimis ſtudioſi fuiſſent.* & pro Plancio: *Ego Plancium habuiſſe in petitione multos cupidos ſui gratioſos dico, quos tu ſi ſodales vocas, officioſam amicitiam nomine inquinas crimino ſo: Iam, vt ego doceo gratioſum eſſe tribulibus Plancium, ſic tu doce, ſequeſtrem fuiſſe, largitum eſſe, conſcripſiſſe, tribules decuriauiſſe.* Ac de ambitu quidem, & partibus eius hactenus.

LEX DE AMBITV VETVS. Leges autē, quibus eiuſmodi crimen eſt vindicatū, multæ fuerunt. Primæ legis, quæ ad ambitum pertineret, mētio eſt apud Liuium libro IIII, L. Pinario, L. Furio tribunis militum conſulari poteſtate anno CCCXXII. qua togæ candidæ vſus eſt interdictus: *Placuit,* inquit, *ſenatui tollendæ ambitionis cauſſa tribunos legem promulgare, ne cui album in veſtimentum addere petitionis cauſſa liceret. vicerunt tribuni, vt legem perferrent.* Hanc tamen legem obſeruatam non eſſe, ſatis conſtat.

LEX POETELIA. Liuius tamen de ambitu primum latum eſſe C. Fabio, & C. Plautio coſ. ſcribit anno CCCXCVIII, aduerſus eos, qui nundinas, & conciliabula prēſandi cauſſa obirent: *De ambitu,* inquit, *à C. Pœtelio tribuno pl. auctoribus patribus tum primum latum ad populum eſt. eáque rogatione nouorum maxime hominum ambitionem, qui nundinas, & conciliabula obire ſoliti erant, compreſſam credebant.* Verum & hanc legem tacito poſt conſenſu abrogatam exiſtimare poſſumus, quippe cum petitores magiſtratuum etiam in prouincias ad coloniarum, & municipiorum gratiam colligendam, accurriſſe conſtet. anno inde CCCCXXXIX C. Mænium dictatorem quæſtiones exercuiſſe ſcribit aduerſus eos, qui magiſtratuum petendorum cauſſa coitiones feciſſent, quòd aduerſus remp. eſſent.

LEX BAEBIA, AEMILIA. Poſt autem anno DLXXI lex de ambitu lata eſt à M. Bæbio, L. Æmilio coſ. vt ſcribit Liuius, verum cuius ſententiæ eæ fuerint, neq; ipſe addit, neque ego affirmare poſſum. Fieri autem poteſt, vt Æmilius tulerit legem aduerſus ſuffragationes, & coitiones. Nam triennio ante Ap. Claudius conſul ſuffragatorem ſe Publio fratri nouo exemplo addiderat, & poſtero anno magnæ in cenſuræ petitione contentiones, & coitiones exarſerant. Lex autem Bæbia præcipue aduerſus largitores videtur lata. ſiquidem Cato in ea oratione, qua legem Bæbiam defendit, teſte Nonio, ſic dixit: *Pecuniam, inlargibo tibi.* & Feſtus: *Cato in diſſuaſione ne lex Bæbia derogaretur: Hoc potius agam, quod hic rogat.*

LEX CORNELIA, FVLVIA. Anno inde DXCIIII lex de ambitu lata eſt conſulibus Cn. Cornelio Dolabella, & M. Fuluio Nobiliore, teſte Liuio in epitomis. Puto vero hac primum lege capitali pœna cautum eſſe, ne ſuffragia donis, ac pecunia emerentur. Scribit tamen Plutarchus in Coriolano, ſe neſcire, quis primus populum largitione corruperit; ſero tamen largitionem factitatam, ſatis conſtare. Itaque ad eadem tempora illud pertinet Polybij, qui ſcribit ætate ſua ambitum capitalem fuiſſe, id eſt exilij pœna vindicatum eſſe. & quod eſt apud Plinium libro XXXV, Q. Coponium ambitus damnatū, quòd vini amphoram dediſſet ei, cui ſuffragij latio erat.

LEGES ALIAE INCERTAE. Poſtquam autem populus in mandandis magiſtratibus vti tabella cœpit, quod lege Gabinia fieri cœptum eſſe anno DCXIIII alio loco docuimus, tum leges illæ latæ ſunt, quarum Cicero meminit in tertio de legibus: *Ne quis tabellam inſpiceret, ne rogaret, ne appellaret. quibus legibus ſtudia ſuffragatorum ſublata eſſe,* inquit, qui eam ſedulitatem in campum afferebant, vt quos rogarent, eorum etiam tabellam, ne forte deciperentur, vellent inſpicere.

LEX MARIA. C. inde Marium tribunum plebis legem tuliſſe de ambitu an. DCXXXIIII, ex Plutarcho elicitur. Ea lex, vt ibidem ſcribit Cicero, pontes in comitiis

mitiis fecit anguſtos, nempe ne cui ſuffragatori ad rogandum locus in iis pateret. Ceterum qua lege quæſtio ambitus perpetua conſtituta, & proprium prætorem adepta ſit, eſt obſcurum. Latum autem per hæc tempora facile crediderim. Siquidem anno DCXXXIX, cum vnà petiiſſent conſulatum P. Rutilius, & M. Scaurus, vt eſt in Bruto, non Rutilius ſolum, qui repulſam tulerat, accuſauit ambitus deſignatum competitorem, ſed Scaurus etiam abſolutus Rutilium. Nec multo poſt C. Marius, vt addit Plutarchus, cum in præturæ petitione repulſus eſſet, accuſatus eſt de ambitu, quia Caſſius Sabaconis amici ſeruus intra ſepta conſpectus eſſet inter eos, qui ſuffragium ferrent. Marius autem excuſauit, ſe frigidam, cum æſtuaret, ab eo petiiſſe bibendi cauſſa. Quin etiam idem narrat, ſextum ab eo conſulatum pecunia eſſe emptum, & L. Syllam in prætura repulſam paſſum poſt corruptis pecunia tribubus, eam eſſe adeptum.

LEX FABIA. Per hæc etiam tempora lex Fabia promulgata eſt de numero ſectatorum, eáque à populo repudiata. Itaque Cicero pro Murena dixit: *Tenuiores legi Fabiæ de numero ſectatorum reſtiterunt.*

LEX ACILIA, CALPVRNIA. Anno inde DCXCVII, M'. Acilio Glabrione, & C. Calpurnio Piſone coſ. lex alia eſt lata. de qua ſic ſcribit Dio: *Lex ab Acilio Glabrione promulgata eſt de ambitu, vt qui eius damnati eſſent, iis neque magiſtratum capere, neque in ſenatum legi liceret, & pecunia multarentur. nam poſt tribuniciã poteſtatem reſtitutam, cum multi ſenatu moti à cenſoribus eum ordinem recuperare cuperent, de omnibus magiſtratibus varias coitiones, & conſpirationes faciebãt. legem autem promulgarunt conſules, non quòd ab ambitu alieni eſſent, ſiquidem & ipſi alieno ſtudio, & magna contentione magiſtratum eum adepti erant. & Piſo ambitus accuſatus vix euaſerat, ſed à ſenatu coacti, quia C. Cornelius tribunus pl. acerbiſsimas ambitus reis pœnas conſtituere cogitarat, idque maxime populo approbante. Senatus autem intelligebat, immodicarum pœnarum denunciatione hominibus terrorem iniici, ſed neque qui accuſarent, neque qui condemnarent, repertum iri. modicis autem pœnis propoſitis neque accuſatores, neque iudices defuturos. Itaque cum ante comitia lex nulla ferri poſſet, atque interea candidati multa facinora perpetraſſent, vt ne à cædibus quidem abſtinerent, decreuerunt, vt contra hos etiam lex ferretur. denique tanta cura cauerunt, ne quis largitionibus ſe corrumpi ſineret, vt præter pœnas alias, quas damnatis conſtituebant, accuſatoribus etiam honores proponerent.* Hæc Dio. quæ etiam confirmantur ab aliis. Nam Cicero defendens Cornelium, inquit: *Cum ambitum videret populus Rom. & à tribunis pl. doceretur, niſi pœna acceſsiſſet in diuiſores, extingui nullo modo poſſe, legem hanc Cornelij flagitauit, illam, quæ ex S. C. ferebatur, repudiauit.* & alio loco: *At enim extremi, ac difficillimi temporis vocem illam C. Corneli conſulem mittere coëgiſti, qui remp. ſaluã eſſe vellent, vt ad legem accipiendam adeſſent.* Quæ verba exponens Aſconius inquit: *C. Piſo, qui conſul eodem anno fuit, quo Cornelius tribunus pl. erat, cũ legem de ambitu ex S. C. grauiorem, quàm antea, ferret, & propter multitudinem diuiſorum, qui per vim aduerſabantur, è foro eiectus eſſet, edixerat, id quod Cicero ſignificat; & maiore manu ſtipatus ad legem perferendam acceſſerat.* & alibi: *Legem tulit C. Calpurnius Piſo conſul, in qua præter alias pœnas pecuniaria quoq; erat adiecta.* & pro Murena: *Legẽ ambitus flagitaſti, quæ tibi non deerat. erat enim ſeueriſsime ſcripta Calpurnia.* Honores autem, quos accuſatoribus conſtitutos ſcribit Dio, hi ſunt. primum ille, de quo Cicero in Cluentiana, quam habuit anno ſequenti: *P. Popillius, & T. Gutta, qui cauſſam de ambitu dixerunt, qui accuſati ſunt ab iis, qui erant ipſi ambitus condemnati. quos ego non iccirco eſſe arbitror in integrum reſtitutos, quòd planum fecerint, illos ob rem iudicandam pecuniam accepiſſe, ſed quòd iudicibus probarint, quòd in eodem genere, in quo ipſi offendiſſent, alios reprehendiſſent, ſe ad præmia legis venire oportere.* & ibidem: *Deinde ſi tanta vis fuit iſtius criminis, vt qua quiſque lege ex illis iudicibus reus factus eſſet, tamen hac plaga periret, cur in tanta multitudine accuſatorum, tantis præmiis ceteri rei facti non*

ſunt

ſunt? Deinde alter ille in Corneliana Balbi: *Obiectum eſt etiam, quòd in tribum Cruſtuminam peruenerit. quod hic aſſecutus eſt legis de ambitu præmio.* Neque vero accuſatores huius legis præmio magiſtratum eorum, quos damnaſſent, adepti ſunt. exemplo ſunt Torquatus,& Cotta,qui in Autronij,& Syllæ conſulum deſignatorum locum facti ſunt,cum illi de ambitu eſſent damnati. nō enim T. Torquatus,qui conſul factus eſt,accuſauit,ſed filius eius Lucius.ſic enim ſcribit Cicero de finibus II: *L. Torquatus adoleſcentulus eripuit P. Syllæ conſulatum, eúmque ad patrem ſuum retulit.* Hac ergo Calpurnia lege dānatus fuit P. Sylla Lepido,& Tullo cos. vt Cicero pro Sylla docuit: *Abfuit ab oculis veſtris, &c. cū lege retineretur, ipſe ſe exilio pæne multauit.*

LEX TVLLIA. Deinde L. Cæſare, C. Figulo cos. cum in dies licentia ambitus augeretur propter præcipuam Catilinæ,& Antonij audaciam, cenſuit ſenatus vt lex ambitus etiam cum pœna ferretur,eíque rei Q. Mucius Oreſtinus tribunus pl. interceſſit, auctore Aſconio in orationem in toga. Quod neſcio an ſenſerit Cicero,cum pro Murena dixit: *Itaque tenuiores & legi Bæbiæ, quæ eſt de numero ſectatorum, & ſenatuſconſulto, quod eſt L. Cæſare conſule factum, reſtiterunt.* Cicerone inde, Antonióque conſulibus commemoratur ſenatuſconſultum, & lex Tullia lata de ambitu. ſenatuſconſultum in oratione pro Murena: *Dixiſti, ſenatuſconſultum me referente eſſe factum, ſi mercede conducti obuiam candidatis iſſent, ſi conducti ſectarentur, ſi gladiatoribus vulgo locus tributus, & item prandia ſi vulgo eſſent data, contra legem Calpurniam factum videri.* Lex vero in oratione in Vatinium: *Cum mea lex dilucide vetet, biennio, quo quis petat, petituruſve ſit, gladiatores dare, niſi ex teſtamento præſtituta die, quæ tanta in te eſt amentia, vt in ipſa petitione gladiatores audeas dare?* Hac vero lege damnatis etiam exilium fuit intentatum. vt ſcribit Dio inquiens: *Cum Catilina conſulatum peteret; eiuſq; aſſequendi cauſſa nihil intentatum relinqueret, ex auctoritate ſenatus latum, vt qui de ambitu condemnarentur, ij præter aliam pœnam decennali exilio multarentur,* Cicerone conſule auctore. Itaque Cicero ipſe contra Sulpicium dixit: *Legem ambitus flagitaſti, quæ tibi non deerat. erat enim ſeueriſsime ſcripta Calpurnia. mos eſt geſtus dignitati, & voluntati tuæ. pœna grauior in plebem tua voce efflagitata eſt, exilium in noſtrum ordinem conceſsit ſenatus poſtulationi tuæ. morbi excuſationi pœna addita eſt. voluntas offenſa multorum. quibus aut contra valetudinis commodum laborandum eſt, aut incommodo morbi etiam reliquæ vitæ fructus relinquendi.* Eadem vero in lege continebantur etiam diuiſorum indicia, pecuniæ deprehenſæ, ſectatorum multitudo, prandia data, centuriæ deſcriptæ, locus gladiatoribus datus. quando quidem hæc vt Murenæ ambitus reo obiecta purgat Cicero. ſic enim inquit: *Senatus num obuiam prodire crimen putat? non, ſed mercede. num ſectari multos? non, ſed conductos. num locum adſpectandum dare? aut ad prandium inuitare? minime. ſed vulgo paſsim. quid eſt vulgo? vniuerſos. Non igitur ſi L. Natta in equitum centurijs voluit eſſe gratioſus, idem erit eius vitrico fraudi, aut crimini; aut ſi virgo Veſtalis huius propinqua locum ſuum gladiatorium conceſsit huic, non & illa pie fecit, & hic à culpa emotus eſt?*

LEX AVFIDIA. Biēnio inde poſt Meſſalla,& Piſone cos. lex ab Aufidio Lurcone tribuno pl. promulgata eſt, ſeuerior etiam, quàm Tullia. Eius meminit Cicero in epiſtolis ad Atticum, de Afranio loquens, cui Pompeius conſulatum emerat, teſte in Catone minore Plutarcho: *Nunc eſt expectatio comitiorum, in quæ omnibus inuitis trudit noſter Magnus Afranium. atque in eo neque auctoritate, neque gratia pugnat, ſed quibus Philippus omnia caſtella expugnari poſſe dicebat, in quæ modo aſellus onuſtus auro poſſet aſcendere. conſul autem ſuſcepiſſe negotium dicitur, & domi diuiſores habere. quod ego non credo. ſed ſenatus conſulta iam duo facta ſunt odioſa, quòd in conſulum facta putantur, Catone, & Domitio poſtulante; vnum, vt apud magiſtratus inquiri liceret, alterum, qui domi diuiſores haberent, aduerſus remp.*

videri

videri facere. Lurco autem tribunus pl. ſolutus eſt Aelia, & Fuſia, vt legem de ambitu ferret, quam ille promulgauit. noui eſt in lege hoc, vt qui nummos in tribu pronunciauerit, ſi non dederit, impune ſit; ſin dederit, vt quo ad viuat, ſingulis tribubus ſeſtertium x x x *debeat.* Sequenti tamen anno Afranio, & Metello cos. *C. Cæſar*, vt inquit Suetonius, *è duobus conſulatus cõpetitoribus L. Lucceio, Marcoq; Bibulo Lucceium ſibi adiunxit, pactus vt is, quoniam inferior gratia eſſet pecuniáq; polleret, nummos de ſuo communi nomine pronunciaret. qua re cognita optimates, quos metus cœperat, nihil non auſurum eum in ſummo magiſtratu, & conſentiente collega, auctores Bibulo fuerunt tantundem pollicendi, ac pleriq; pecunias contulerunt, ne Catone quidem abnuente, eam largitionem è rep. fieri.*

Lex licinia. Lex inde lata eſt Licinia de ſodalitiis Cn. Pompeio, & M. Licinio Craſſo conſulibus anno dcxcvii. Hanc autem rem his ego coniecturis elicio. Priore anno, nempe Philippo, & Marcellino conſulibus, Cicero ſic ſcribit ad fratrem: iiii *Idus Februarias Sextius ab indice Cn. Nerio de ambitu poſtulatus, & à quodam M. Tullio de vi. eo die S. C. factum, vt ſodalitates, decuriatique diſcederent, lexq; de iis ferretur, vt qui non diſceßiſſent, ea pœna, quæ eſt de vi, tenerētur.* Sequenti vero anno Cn. Pompeius, & M. Licinius Craſſus, vt ſcribit Dio, pœnam grauiorem conſtituerunt aduerſus eos, qui largitionem feciſſent. quaſi vero ipſi minus deliquiſſent, quòd non pecunia, ſed vi magiſtratuum adepti eſſent. Hac lege cauſſam dixit poſtero anno L. Plancius. Itaque cum in defenſione eius dixit Cicero: *Comitia Plancij ædilitatem petentis primum habere cœpit conſul harum ipſarum legum ambitus auctor*, conſulem legum ambitus auctorem intelligit M. Licinium Craſſum. Poſt Plancium inde M. Cœlius, de quo in oratione: *Haud ſcio an de ambitu, an de criminibus iſtius ſodalium, ac ſequeſtrium ſimiliter reſpondendum putem.* & ſequenti anno Milo, de quo Aſconius: *Milo de ambitu ab Appijs, de vi à L. Cornificio, de ſodalitijs à Fuluio poſtulatus eſt. erat autem poſtulatus de ſodalitijs, & ambitu ea ſpe, quòd primum iudicium de vi futurum apparebat, quo eum damnatum iri confidebat, nec poſtea reſponſurum.* ſodalitia vero ſupra diximus tribules decuriatos, populum deſcriptum, & ſodales ad vim faciendam paratos eſſe complexa. quin etiam coitionem cum petitoribus comprehendiſſe, oſtendit Cicero pro Plancio, cum inquit: *Dubitabitis, quin coitio facta ſit, cum tribus pleraſque cum Plotio tulerit Plancius?* & nummorum diuiſionem, cũ addit: *Illud vero crimen de nummis, quos in circo Flaminio deprehenſos eſſe dixiſti, caluit re recenti, nunc in cauſſa refrixit. neque enim qui illi nummi fuerint, nec quæ tribus, nec qui diuiſor, oſtenderis.* & exilij pœnam, cum addit: *Nunc poſtulatur à vobis, vt eius exilio, qui creatus ſit, iudicium populi Rom. reprehendatis.* Quin etiam eadem lex ipſos iudices edi ab accuſatore ſine reiectione voluit. ſic enim idem agit: *Veniamus ad cauſſam, in qua tu nomine legis Liciniæ, quæ eſt de ſodalitijs; omnes ambitus legis complexus es. neque enim quidquam aliud in hac lege, niſi editititios iudices es ſequutus, quod genus iudiciorum ſi eſt æquum nulla in re, niſi hac tribuaria, non intelligo, quamobrem ſenatus hoc vno in genere tribus edi voluerit ab accuſatore, neque eandem editionem tranſtulerit in ceteras cauſſas. de ipſo deniq; ambitu, reiectione fieri voluerit iudicium alternorum. cumq; nullum genus acerbitatis prætermitteret, hoc tamen vnum prætereundum putarit.* Quorum verborum hæc videtur ſententia: Lex Licinia in eos erat lata, qui ſodalitia, & qui ambitum cõmiſiſſent: de ſodalitiis iudices edi ab accuſatore voluerat ſine reiectione; de ambitu iudices ſorte legi reiectione reo, & accuſatori permiſſa. Inquit ergo: Tu nomine legis Liciniæ de ſodalitiis complecteris omnes ambitus, qui in lege Licinia continentur, nec de ſodalitiis quidquam attingis, niſi editos iudices, qui edititij iudices ſi non conueniunt, niſi cum tribus corruptæ ſunt, non intelligo, cur magis iudices edi voluerit ſenatus, cum corruptæ ſunt à ſodalibus, quàm cum corrũpuntur à diuiſoribus, & cur in ſodalitiis reiici iudices noluerit, in ambitu vero de reiectione iudicium fieri voluerit alternorum, id eſt

accuſatoris,& rei,& cum nullum genus acerbitatis prætermitteret,quo ambitum caſtigaret, hoc tamen prætermiſerit?Itaque paullo poſt ita inuehitur: *Tu deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos. deinde effundas repente, vt ante conſeſſum eorum videam, quàm potuerim, qui eſſent futuri, ſuſpicari, apud eosq; me ne quinque quidem reiectis, quod in proximo reo de conſilij ſententia conſtitutum eſt, cogas cauſſam de fortunis omnibus dicere? an vero nuper clariſsimi ciues nomen editi iudicis non tulerunt, cũ ex centum viginti quinque iudicibus principibus equeſtris ordinis, quinque, & ſeptuaginta reus reijceret, quinquaginta referret, omniáque potius permiſcuerunt, quàm ei legi, conditioniq; parerent, nos neque ex delectis iudicibus ſed ex omni populo, neque editos ad reijciendum, ſed ab accuſatore conſtitutos iudices ita feremus, vt neminem reijciamus?*

Lex pompeia. Verum ne lex quidem Licinia profuiſſe quidquam ad coërcendum ambitum videtur. Siquidem Domitio, & Claudio cos. id eſt proximo ſecundũ Craſſum,& Pompeium conſules anno ſcribit Cicero ad fratrem: *Ambitus redit immanis. nũquã fuit par. Idibus Quinctilis fœnus fuit Z Z ex Z coitione Memmij quam cum Domitio habuit*,& quæ ſequuntur. & poſt: *De ambitu poſtulati ſunt omnes, qui conſulatum petunt, à Memmio Domitius, à Q. Curtio Memmius, à Q. Pompeio Meſſalla, à Triario Scaurus. magna res in motu eſt, propterea quòd aut hominum, aut legum interitus oſtenditur. opera datur, vt iudicia ne fiant.* Satis etiam conſtat, poſtero anno magnam inter conſulatus competitores Scipionem, Hypſæum, & Milonem contentionem fuiſſe, cum non ſolum largitione profuſa, ſed etiam factionibus armatorum ſuccincti peterent, vt inquit Aſconius. Quo anno comitiis extractis, cum Kal. Ianuariis nulli eſſent conſules, inde v. Kalendas Martias per interregem Cn. Pompeius ſolus conſul creatus ſtatim iniit, & poſt diem tertium de legibus nouis ferendis rettulit. duas ex ſenatuſconſulto promulgauit, vnam de vi, alteram de ambitu; pœnam grauiorem, & formam iudiciorum breuiorem. vtraque enim lex teſtes prius dari, deinde vno die, atque eodem ab accuſatore,& ab reo perorari iubebat, ita vt duæ horæ accuſatori, tres reo darentur. Addit præterea Dio, Pompeium legiſſe omnes homines, ex quibus iudices ſorte ducendi eſſent; & certum patronorum numerum ſtatuiſſe vtrique parti, & laudatores ſuſtuliſſe; aduerſus autem eos, qui ambitum feciſſe arguerentur, eos quoque qui ſimili de cauſſa poſtulati fuerant, accuſatores cõſtituiſſe magno præmio propoſito. nam quicunque duos reos feciſſent, atque vnum damnaſſent, ei impunitatem dediſſe. Vnde ſcripſit Aſconius: *Milo factus reus ambitus apud Torquatum abſens damnatus eſt. illa quoque lege accuſator fuit eius Ap. Claudius, & cum ei præmium lege daretur, negauit. poſt paucos quoque dies Milo apud Fauonium quæſtorem de ſodalitijs damnatus eſt, accuſatore P. Fuluio, cuius lege præmium datum eſt.* Plutarchus item latum à Pompeio ſcribit, ne laudatores darentur, & numerum iudicum centum ſexaginta prodit. at Aſconius inquit, Pompeium trecentos ſexaginta ex ampliſſimo cenſu legiſſe, ex quibus ſorte ducendi erant in quaque quæſtione. Eodem anno ob eam cauſſam S.C. factum narrat Dio, ne quis conſularis, aut prætorius prouincias obtineret, niſi poſt quinquennium, quàm magiſtratum geſſiſſet.

Lex ivlia caesaris. C. inde Iulius Cæſar dictator ambitus flammam reſtrinxit, cum comitia magiſtratuum alia ſibi reſeruaſſet, alia populo conceſſiſſet. ſiquidem ſcribit Suetonius: *Cæſar comitia cum populo partitus eſt. vt exceptis conſulatus competitoribus de cetero numero candidatorum pro parte dimidia, quos populus vellet, pronunciaretur, pro altera parte, quos ipſe dediſſet. & edebat per libellos circum tribus miſſos, ſcriptura breui. Cæſar dictator illi tribui. Commendo vobis illum, & illum, vt veſtro ſuffragio ſuam dignitatem teneant.* Eodem tempore, cum viueret, M. Varro ſcripſit in libris de vita populi Roma. teſte Nonio: *Tanta inuaſit honorum cupiditas pleriſq;, vt vel cœlum ruere, dum modo magiſtra-*

tum

tum adipiſcantur, exoptent. de lingua vero Latina: *Qui populum candidatus circumit, ambit. qui aliter facit, ex ambitu cauſſam dicit.* Huc etiam pertinent illa ex declamatione contra Salluſtium: *Sed ſi fuerim in honoribus petendis nimis ambitioſus, non hanc dico popularem ambitionem, cuius me principem confiteor, ſed illam pernicioſam contra leges, cuius primos ordines Salluſtius duxit.*

LEX IVLIA AVGVSTI. Poſtremo C. Iulius Auguſtus comitiorum ius priſtinū reduxit, ac multiplici pœna coërcito ambitu Fabianis, & Scaptienſibus tribulibus ſuis die comitiorum, ne quid à quoquam candidato deſiderarent, ſingula millia nummum à ſe diuiſit, vt Suetonius prodidit. Adiicit Dio libro LIIII, Auguſtum ſtatuiſſe, vt qui largitionibus magiſtratum petiſſent, quinquennio vacarent. Deinde vero cum Tiberij tempore comitia ad ſenatum & à ſenatu ad principem eſſent tranſlata, ambitus omnis ceſſauit. atque ita lex Iulia, de qua ſcriptum eſt in Pandectis, teſte Modeſtino, neceſſaria non fuit.

De legibus inter ſicarios, & veneficij & parricidij. CAP. XXX.

NVLLVM eſt crimen, quod aut legibus, aut iudiciis vetuſtioribus vindicatum ſit, quàm cædes hominis. Id vero maleficij genus primo parricidium dictum. teſtis eſt Plutarchus, qui ſcribit, Numam regem *homicidium quodcunque nomine parricidij eſſe complexum.* item Feſtus, qui parricidam vocatum eſſe ait à Numa rege, quicunque hominem occidiſſet. *Parricida,* inquit, *non vtique is, qui patrem occidiſſet, dicebatur, ſed qualemcunque hominem. Id autem fuiſſe indicat lex Numæ Pompilij regis his compoſita verbis: ſi quis hominem liberum dolo ſciens morti duit, parricida eſto.*

Poſtremo autem ſi cædes facta eſſet ferro, aut telo, crimē illud inter ſicarios dictum eſt; ſi veneno, veneficium; ſi parentibus, aut propinquis nex allata, proprie parricidium. Sicarij à ſica dicti. Sicam ferreum cultrum fuiſſe, ſcribit Iuſtinianus libro IIII Inſtitutionum. Qualis vero gladius fuerit, deſcribit Ioſephus antiquitatū Iudaicarum libro XX. *Sicarij,* inquit, *latrones ſunt cultellis vtentes magnitudine ſimilibus acinacibus Perſicis, recuruis, & ſimilibus ijs, quæ à Romanis ſicæ dicuntur. vnde & qui latrocinantur nomen ſumpſerunt. Hi gladij breues erant, ita vt occultari ſinu veſtis poſſent, & facile nec opinantes confodi, & maxime in turba poſſent.* Itaq; odio hominibus erant, & nomen homicidio dederunt. vt idem in ſecundo de bello Iudaico ſcripſit. Antiquis porro legibus cultrum habere non licuiſſe, apparet ex Aulularia Plauti: *Ad treſuiros iam ego deferam tuum nomen.* C. *quamobrem?* E. *quia cultrum habes.* C. *coquum decet.* Itaque qui cultrum habebat non occidendi hominis cauſſa, eius nomen tempore Plauti ad Triumuiros capitales deferebatur.

LEX INCERTA INTER SICARIOS, ET VENEFICII. Quæſtionis vero inter ſicarios meminit Cicero in II de finibus, quæ exercita eſt extra ordinem poſt annum DCIIII. ſic enim inquit: *L. Tubulus prætor cum quæſtionem inter ſicarios exerceret, aperte cepit pecunias ob rem iudicandam.* Item in Bruto: *De cæde facta in ſylua Scantia ſenatus decreuit, vt conſules quærerent, P. Scipio, & D. Brutus.* Hi vero anno DCXV conſulatum geſſerunt.

DE VENEFICIIS vero ſæpe quæſitum ſuperioribus temporibus eſſe, docet Liuius libro VIII, & lib. XL, & XLVIII, ſemper de mulieribus, quæ viros ſuos necauerant. in epitoma etiā libri LXVIII: *De veneficijs quæſitum. Poblicia, & Licinia nobiles feminæ, quæ viros ſuos conſulares necaſſe inſimulabantur, cognita cauſſa cum prætori prædes, vadesq; dediſſent, cognatorum decreto necatæ ſunt.* Verum hoc ante annum ſexcenteſimum quartum, id eſt antequam quæſtiones publicæ inſtituerētur.

LEX CORNELIA. Sylla vero dictator anno DCLXXI, vt diximus, de ſicariis, veneficis, parricidio, & falſo tulit, & propterea quattuor prætores adiecit, eáſque perpetuas poſthac eſſe quæſtiones voluit. Docet, vt iā ſæpe ſcripſi, Cicero in Ver-

rem: *Lex teſtamentaria, nummaria, ceteræ complures, in quibus non ius aliquod nouum in populum conſtituitur, ſed ſancitur, vt quod ſemper malum facinus fuerit, eius quæſtio ad prætorem pertineat ex certo tempore.* ceterum capita legis Corneliæ de ſicariis, & veneficis, quæ extant, hæc ſunt:

Iudex quæſtionis cum iјs iudicibus, qui ei obuenerint, de eius capite quærito, qui hominem occiderit, cuiúsve dolo malo incendium factum erit, quiq; hominis occidēdi, furtiue faciendi cauſſa cum telo ambulauerit.

Iudex quæſtionis cū iјs iudicibus, qui ei obuenerint, de eius capite quærito, qui venenū malū hominis necādi cauſſa fecit, fecerit, vendiderit, emerit, habuerit, dederit. Deq; eius capite quærito, qui tribunus militū legionibus quattuor primis, quíve quæſtor, tribunus pl. Triumuir capitalis, Triūuir agris dādis aſſignādis, cōſul, dictator, prætor, magiſter equitū, quíve magiſtratū habuerit, quíve in ſenatu ſentētiā dixit, dixerit. qui eorū coit, coierit, cōuenit, cōuenerit, cōſenſit, cōſenſerit, quo quis falsū indiciū profiteretur, vt quis innocēs cōueniretur, iudicio publico cōdemnaretur. Deq; eius capite quærito, qui teſtimonium dolo malo dixerit, quo quis publico iudicio rei capitalis dānaretur, quíve magiſtratus, iudexq; quæſtionis ob capitalē cauſſā pecuniā acceperit, vt publica lege reus fieret. Qui cōtra hanc legem fecerit, is in inſulam deportetur, & bonis omnibus ſpolietur.

Capita, quæ ſunt de cæde hominis, de incēdiis, de ambulatione cum telo, de falſo teſtimonio, de pecunia ob rem capitalem accepta extāt apud Marcianum D. ad legem Corneliam de ſicariis; & apud Theophilum, qui ſcripſit, dominum occiſi ſerui lege Cornelia de ſicariis agere potuiſſe. Reliqua de veneno, & de coitionibus ſunt & apud illum, & apud Ciceronem in Cluentiana. Sic autem ſcribit Cicero: *Iubet lex ea, qua lege hæc eſt quæſtio conſtituta, iudicem quæſtionis cum iјs iudicibus, qui ei obuenerint, quærere de veneno in eum, quicunque fecerit, vendiderit, emerit, habuerit, dederit.* & ſtatim adiungit: *Deq; eius capite quærito, qui tribunus militum legionibus IIII primis, quíve quæſtor, tribunus plebis, deinceps omnes magiſtratus nominauit, quíve magiſtratum habuerit, quíve in ſenatu ſententiam dixit, dixerit, qui eorum coit, coierit, conuenit, cōuenerit, quo quis iudicio publico cōdemnaretur.* & poſt: *Hanc ipſam legem, ne quis iudicio circūueniretur, C. Gracchus tulit. eam legem pro plebe, non in plebem tulit. poſtea L. Sylla homo à populi cauſſa remotiſſimus, tamen cum eius rei quæſtionem hac ipſa lege conſtitueret, populum Rom. alligare nouo quæſtionis genere auſus non eſt.* & poſt: *Video, quàm infinita quæſtio tentetur ab accuſatoribus, cū eam legem, quæ in noſtrum ordinem ſcripta ſit, in populum Romanum transferre conentur. Qua in lege eſt, Qui coierit. Quod quàm late pateat, videtis. conuenerit. æque infinitum, tum obſcurum, & occultum eſt. falsúmve teſtimonium dixerit. quis de plebe Ro. falſum teſtimonium dixit vnquam?* In hac lege notandum eſt, quod hæc quæſtio iudici quæſtionis mandatur, non quòd prætor excludatur, ſed vt in vniuerſum quicūque perpetuus quæſitor notetur. Vnde Cicero de veneficio egit pro Cluentio apud Q. Naſonem iudicem quæſtionis. Quod ait lex, *cum iјs iudicibus, qui ei obuenerint*, eos ſorte duci, non edi oportere ſignificat. *Adiectio autem veneni mali*, vt inquit Marcianus, *oſtendit eſſe quædam & non mala venena. ergo nomen medium eſt, & tam id, quod ad ſanandum, quàm id, quod ad occidendum paratum eſt, continet. ſed & id, quod amatorium appellatur. Sed hoc ſolum notatur in lege, quòd hominis necandi cauſſa habet.* Poſt legem Syllæ Cicero Varenum de cæde reum defendit. quem Quinctilianus reum factum ſcribit lege de ſicariis. Scribit etiam Suetonius, Cæſarem ædilem in exercenda de ſicariis quæſtione eos quoque in numerum ſicariorū habuiſſe, qui proſcriptione ob relata ciuium capita pecunias ex ærario accepērūt, quāquā exceptos Corneliis legibus. Refert etiam Cicero in oratione pro Cluentio, ſe prætore de pecuniis repetundis quærente C. Orchinium, & C Flaminiū de ſicariis quæſtionē exercuiſſe. & Aſconius, Cæſare, & Figulo cōſulibus poſt effecta comitia cōſularia, & Catilinæ repulſam Catilinā reū inter ſicarios factū à L. Lucullo. & Cicero in Antonium: *Cupio ſcire quemadmodū eos inter ſicarios ſis defenſurus.*

Lex vetus parricidii. Parricidij nomine Romulus, vt inquit Plutarchus, cuiuſcunque hominis cædem eſt cōplexus. de cæde parentum præcipue nihil tulit; quòd neminem tam nefarium eſſe arbitraretur, qui tanto ſcelere ſe obſtringeret. Quin etiam ſero admodum Romæ tale facinus eſt patratum. ſiquidem primus L. Hoſtius patrem interfecit poſt bellum Annibalis.

Tum vero admoniti flagitij nouitate Romani aliquid ad deterrendos ceteros tuliſſe videntur. Lex autem fuiſſe videtur eiuſmodi: *Si quis parentes occiderit, aut verberauerit, ei damnato obuoluatur os folliculo lupino, ſoleæ ligneæ pedibus inducantur, & in carcerem ductus ibi ſit tantiſper, dum paretur culleus, in quem coniectus in profluentem præcipitetur.* Itaque cum bello Cimbrico anno DCXL Poblicius Malleolus matrem necaſſe iudicatus eſt, hoc ſupplicio affectus eſt. Sic enim de eo ſcriptum eſt in epitoma libri LXVIII Liuiani: *Poblicius Malleolus matre interempta primus omnium inſutus culleo in mare præcipitatus eſt.* & in Rhetoricis ad Herenniū: *Malleolus iudicatus eſt, matrem necaſſe. ei damnato ſtatim folliculo lupino os obuolutum eſt, dum culleus, in quem coniectus in profluentem deferretur, compararetur.* Plautus Vidularia, teſte Nonio: *Iube hunc inſui Culleo, atque in altum deportari, ſi vis annonam bonam.*

Lex cornelia. Cum autem hæc quæſtio proprium non haberet quæſtorem, Sylla eam legem retulit, ac certum, & perpetuum habere prætorem voluit. atque ea de cauſſa numerum prætorum, vt dixi, adauxit. Eſt tamen propter affinitatem quæſtio parricidij coniuncta cum quæſtione de ſicariis, eáſque modo vnus, modo duo prætores ſortiti ſunt. ſiquidem ipſo viuente Sylla M. Fannius prætor idem de ſicariis, & de parricidis quæſiuit. & Cicerone prætore M. Plætorius, & C. Flaminius ambo inter ſicarios quæſiuerunt. Sylla vero nihil ad veterem legem addidiſſe videtur. tantum, vt ſignificat Cicero, eam prętor certo commiſiſſe exiſtimatur. Itaque cum apud M. Fannium defenderet Sex. Roſcium lege Cornelia parricidij reum, de pœna eadem, quæ ſupra dicta ſunt, rettulit. Quid eſt, inquit, *tā commune, quàm ſpiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis? ita viuunt, dum poſſunt, vt ducere animum de cœlo non queant; ita moriuntur, vt eorum oſſa terram non tangant; ita iactantur fluctibus, vt nunquam alluantur; ita poſtremo eijciuntur, vt ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant.*

Lex pompeia. Poſt Syllam inde Cn. Pompeius conſul legem Pompeiam tulit de parricidis talem.

Prætor, qui ex hac lege quæret, de eius capite quærito, qui patrem, matrem, auum, auiam, fratrem, ſororem, patruelem, matruelem, patruum, auunculum, amitam, (materteram,) conſobrinum, conſobrinam, vxorem, virum, generum, ſocrum, vitricum, (nouercam,) priuignum, priuignam, patronum, patronam, occiderit. cuiúſve dolo malo id factum erit, ſiue conſcius fuerit. deq; eius matris capite quærito, quæ filium, filiámve occiderit, & aui eius, qui nepotem occiderit, eiuſq;, qui emit venenum, vt patri daret, quamuis non potuerit dare. is ſi confeſſus erit, virgis ſanguineis verberatus, deinde culleo inſuatur cum cane, gallo gallinaceo, & vipera, & ſimia, deinde in mare profundum culleus iactetur. Quod autem Marcianus ait, qui hoc commiſerint, pœna ea teneri, quæ eſt lege Cornelia de ſicariis, Modeſtinus vero culleum, gallum, viperam, & ſimiam nominat, id videtur exponi à Iuſtiniano: cuius de lege Pōpeia parricidij hæc verba ſunt lib. IIII Inſtitutionū: *Lege Pompeia de parricidio cauetur, vt ſi quis parentis, aut filij, aut omnino affinitatis eius, quæ nuncupatione parentum continetur, fata præparauerit, ſiue clam, ſiue palam id auſus fuerit, nec, is cuius dolo malo id factum eſt, vel conſcius criminis extitit, licet extraneus ſit, pœna parricidij puniatur, & neque gladio, neque ignibus, neque vlli alij ſolemni pœnæ ſubijciatur, ſed inſutus culleo cum cane, & gallo gallinaceo, vipera, & ſimia, & inter eas ferales anguſtias comprehenſus, ſecundum quod regionis qualitas tulerit, vel in vicinum mare, vel in amnem proijciatur. ſi quis autem alius cognatione,*

vel affinitate coniunctas perſonas necauerit, pœnam legis Corneliæ de ſicarijs ſuſtinebit.

Addit Venuleius D.de accuſationibus: *Lex Pompeia parricidij ſeruis non conuenit. quoniam caput primum eos adprehendit, qui parentes, cognatos, aut patronos occiderint. quæ in ſeruos, quantum ad verba pertinet, non cadunt; ſed cum natura eſt communis, ſimiliter & in eos animaduertetur.* Suetonius: *Auguſtus manifeſti parricidij reum, ne culleo inſueretur, quod non niſi confeſsi afficiebantur hac pœna, ita fertur interrogaſſe: certe patrem tuum non occidiſti?* Seneca libro de clementia primo: *Auguſtus non culleum, non ſerpentes, non carcerem decreuit.*

De legib. falſi. CAP. XXXII.

CRIMEN Falſi latiſſime patuit. nam omnia, quæ falſo dicta, aut ſcripta, aut facta in alterius damnum eſſent, hoc nomine complexi ſunt. De falſo antiquæ fuere leges, ſed certos nõ habuere prætores.

LEX CORNELIA. Sylla relatis legibus certum etiã prætorem ei crimini addidit. Docet hoc, vt dixi, Cicero, cum inquit: *Lex Cornelia teſtamentaria, nummaria, ceteræ complures, in quibus non ius aliquod nouum populo conſtituitur, ſed ſancitur, vt quod ſemper malum facinus fuerit, eius quæſtio ad prætorem pertineat ex certo tempore.* Teſtamentariam vero nummariam vocat, quia præcipue de falſis teſtamentis, nummiſque ſtatuit. vt ex D. ad legem Corneliam de falſo intelligitur, vnde hæc præcipue capita hauſimus:

Prætor, qui ex hac lege quæret, de eius capite quærito, qui teſtamentum amouerit, celauerit, eripuerit, deleuerit, interleuerit, ſubiecerit, reſignauerit, quiq; teſtamentum falſum ſcripſerit, ſignauerit, recitauerit dolo malo, cuiúſve dolo malo id factum erit. Qui ſibi legatum fideicommiſſumq; aſcripſerit. Qui nomine prætoris litteras falſas reddiderit, edictumq; falſum propoſuerit. Deq; eius capite quærito, qui ob falſas teſtationes faciendas, teſtimoniáve falſa inuicem dicenda dolo malo coierit, quiq; iudicem corruperit, corrumpendumq; curarit.

Deq; eius capite quærito, qui nummos aureos partim raſerit, partim tinxerit, vel finxerit, qui in aurum vitij quid indiderit, qui argenteos nummos adulterinos flauerit, qui cum prohibere tale quid poſſet, non prohibuit. Qui nummos ſtanneos, plumbeos emerit, vendiderit dolo malo. eiq; damnato aqua, & igni interdicito.

Meminit etiam huius legis Cicero de natura deorum tertio: *Tum hæc quotidiana,* inquit, *ſicæ, venena, peculatus, teſtamentorũ lege noua quæſtiones.* Meminit quoque Suetonius: *Auguſtus, cum de falſo teſtamento ageretur, omneſq; ſignatores lege Cornelia tenerentur, non tantum duas tabulas damnatoriam, & abſolutoriam ſimul cognoſcentibus dedit, ſed tertiam quoque, qua ignoſcebatur ijs, quos fraude ad ſignandum, vel errore inductos conſtitiſſet.*

De legibus de vi. CAP. XXXIII.

IVDICIVM de vi legibus antiquis cõſtitutũ fuiſſe, probabile coniectura eſt. neque enim quidquam ſæpius in ciuitate factum eſt, quàm vis ſiue in vrbe, ſiue in agro ſiue armatis hominibus, ſiue inermibus. Tamen, ſi quæras, non ſolum nullam legem latam, ſed nullam etiam quæſtionem exercitam inuenias. Ferme enim quæ poſt ad vim tranſlata ſunt, ea legibus de maieſtate, & de ſicariis comprehenſa erant. Vltimis autem temporibus tres leges latæ ſunt, Plautia, Iulia Cæſaris, & Iulia Auguſti.

LEX PLAVTIA. Lex Plautia Catulo, & Lepido conſulibus lata eſt. cum enim mortuo eo anno Sylla, Lepidus Marianarum partium aſſertor cum Catulo Syllano de actis Syllæ contendere cœpiſſet, ingens ſeditio concitata eſt, victórque pulſo vrbe, & in Sardinia interfecto Lepido Catulus hanc legẽ tulit vnà cum P. Plautio tribuno pl. vnde etiam nomen accepit, vt in oratione pro Sextio dixit Cicero:

De vi quæritis, quam legem Q. Catulus armata diſſenſione ciuium, reip. pæne extremis temporibus tulit. & Gellius libro XIII, vnà cum Suetonio narrat, Cæſarem legem Plotiam ſuaſiſſe, cũ ex Cilicia Syllæ morte cõperta rediſſet, Hac autem lege iudicia de vi omnia facta ſunt vſque ad Cæſarẽ dictatorẽ, eáque multa capita legis de ſicariis, & de maieſtate comprehenſa ſunt. & mandata quæſtio videtur in hunc modũ.

Is, cuius hæc quæſtio erit, de eius capite quærito, qui aduerſus remp. coniurarit, inſidias ſenatui fecerit, magiſtratibus vim attulerit, qui cum telo in publico fuerit, aut ſeditionis cauſſa loca ſuperiora occuparit, alienáſve ædes ſaxis, ignibus, aut ferro occuparit. deq; ijs quotidie quærito. Itemq; de eius capite quærito, qui poſſeſſorem è fundo hominibus armatis deiecerit dolo malo, aut armatis obiectis, vt inde profugerent, cauſſam attulerit, prohibetoq;, ne prædium, vnde deiectus poſſeſſor ſit, vſucapiatur. Eis damnatis aqua, & igni interdicito.

Iudicia porro, quæ deinceps hac lege facta ſunt, vnde legis ſententia colligi poteſt, hæc fuerunt. Suetonius: Cæſar victo Sertorio in conſulatu primo Pompeij, *L. Cinnæ vxoris fratri, & qui cum eo ciuili diſcordia poſt necem Lepidi ad Sertorium confugerant, reditum in ciuitatem lege Plotia confecit, habuitq; & ipſe ſuper ea re concionem.* nimirum ſignificat, Cæſarem docuiſſe legem Plotiam aduerſus Lepidianos non eſſe ſcriptam, ſed pro Lepidianis, quanquam ſeditionis cauſſa ad Sertoriũ poſt Lepidi necem confugiſſent. Narrat item Salluſtius, Catilinam patefacta cõiuratione à L. Paullo lege Plautia interrogatum. ídque iudicium de vi vocat Dio libro XXXVII. Quin etiam reliquos eius coniurationis ſocios eadem lege poſtulatos, elicitur ex oratione Salluſtij in Ciceronem: *Sed, vt opinor, illa te magis extollunt, quæ poſt conſulatum cum Terentia vxore de rep. conſuluiſti, cum legis Plautiæ iudicia domi faciebatis. ex coniuratis alios pecunia condemnabas, cum tibi alius Tuſculanam, alius Pompeianam villam ædificabat, alius domum emebat. qui vero nihil poterat, is erat calumniæ proximus. is aut domum tuam oppugnatum venerat, aut inſidias ſenatui fecerat.* Cicero etiam pro Sextio inquit, hanc legem fumantes reliquias coniurationis ſuæ extinxiſſe. Addo etiam, Milonem hac lege de vi Clodiũ poſtulaſſe. Eius iudicij meminit Dio libro XXXIX: *Lentulo, & Metello conſulibus P. Clodius ædilitatem petebat, tanquam iudicium de vi declinaturus. nam ipſum Milo reum fecerat, ſed non peregerat: neque enim quæſtores, per quos ſortitionem iudicum fieri opus erat, deſignati fuerant, & Metellus conſul prætori interdixerat, ne cuius nomen acciperet, antequam iudicum ſortitio facta eſſet. opus autem erat, ædiles ante quæſtores creari* Itẽ Cicero ad fratrem: *Marcellinus cum grauiter de Clodianis incendijs, trucidationibus, lapidationibus queſtus eſſet, ſententiam dixit, vt ipſe iudices prætor vrbanus ſortiretur. iudicum ſortitione facta comitia haberentur.* & pro Milone: *Clodius dum vixit, reus Milonis de vi lege Plotia fuit.* Clodius autem domum Ciceronis oppugnarat. Item de aruſpicum reſponſis: *Decreuit ſenatus, vt qui vaſtitatem meis ædibus intuliſſet, lege de vi, quæ eſt in eos, qui remp. oppugnaſſent, teneri.* Eodem etiam tempore P. Sextius, qui pro Cicerone reſtituendo cum armatis contra Clodium ſteterat, de vi accuſatus eſt. Cum autem Cicero dicat, *lege, quam Q. Catulus tulit,* mihi interpretandum videtur, lege Plotia ex auctoritate conſulis Catuli lata. ſiquidem ſupra dictum eſt, lege Plotia in coniuratos vindicatum eſſe, & legem Catuli fumantis coniurationis reliquias extinxiſſe. & ipſe in epiſtolarum ad Atticum quarto de iudicio Sextiano loquẽs inquit: *Non puto, te de iudicijs, quæ Plautia lege fiunt, quærere.* Hac vero lege quotidie quæri potuiſſe, ſignificat in oratione pro Cœlio, cum ait: *Lex eſt, quæ de ſeditioſis, conſceleratisq; ciuibus, qui armati ſenatum obſederint, magiſtratibus vim attulerint, remp. oppugnarint, quotidie quæri iubet.*

Cn. inde Pompeius in tertio cõſulatu legem tulit de vi, qua nominatim cædem in Appia via factam, & incendium curiæ, & domum M. Lepidi interregis oppugnatam comprehendit, & pœnam grauiorem, & formam iudicij breuiorem. quam legem, quia non in vniuerſum lata erat, ſed nominatim certum crimen cõtinebat,

in hunc numerum non debemus referre. Quod reprehendit Cicero pro Milone orans: *Erant veteres quæſtiones vel de cæde, vel de vi; nec erat neceſſe, vt noua quæſtio conſtitueretur.* & in Antonium: *Quid attinebat noua lege quærere de eo, qui hominem occidiſſet, cum eſſet legibus quæſtio conſtituta?* Lege autem Pompeia quæſitor à populo creatus eſt extra ordinem, qui de vi in Appia via facta quæreret. Itaque lex etiam Plautia eodemmet anno in eodem reo eſt obſeruata. Nam Milo idem, qui apud Domitium quæſitorem reus factus eſt de vi lege Pompeia, factus eſt etiã apud L.Fabium quæſtorem lege Plautia de vi, & M.Saufeius ſocius eius apud Conſidiũ quæſtorem lege Plautia de vi, ſubſcriptione ea, quòd loca occupaſſet, & cum telo fuiſſet anteſignanus operarum Milonis. Hos vero quæſtores credo eoſdem fuiſſe, ac iudices quæſtionum. Quoniam enim ſæpe his temporibus contra hanc legem peccabatur, propterea præter prætorem multis aliis quæſitoribus erat opus. Quod ſi alicui prætori aliarum quæſtionum quæſitori hæc quæſtio commiſſa eſſet, tum vero eam vim habebat, vt cogeret, illum propriam quæſtionem relinquere, & hãc ſubito cognoſcere. ſiquidem quotidie lex quæri volebat, ne diebus quidem feſtis omiſſis. túmque is reus extraordinarius dicebatur. Cœlius: *Rufus M. Tutium accuſatorem ſuum poſt ludos Rom. reum lege Plotia de vi fecit. quia videbat, ſi nemo extraordinarius reus acceßiſſet, cauſſam ſibi eo anno eſſe dicendam.* Exilium porro ea lege indictum, ex cauſſis ſuperioribus omnibus intelligitur. Quæ vero dixi de deiectione è fundo armatis hominibus dolo malo, ea eliciuntur ex oratione pro M. Tullio, quæ eſt de vi. in qua hæc verba ſunt: *Dico vim factam à Fabij familia. aduerſarij non negant. damnum datum eſſe M. Tullio, concedunt. vici vnam rem. vi, hominibus armatis. non negas. vici alteram. dolo malo. factum negas. de hoc iudicium eſt.* item ex Iuliano D. de vſucapionibus: *Si dominus fundi homines armatos venientes exiſtimauerit, atque ita profugerit, quamuis nemo eorum fundum ingreſſus ſit, vi deiectus videtur. Sed nihilominus id prædium etiam, antequam in poteſtatem domini redeat, à bonæ fidei poſſeſſore vſucapitur. quia lex Plautia, & Iulia ea demum vetuit longa poſſeßione capi, quæ vi poſſeſſa fuiſſent, non etiam ex quibus vi quis deiectus fuiſſet.*

Lex Iulia Caesaris. Poſt legem Plautiam Iulia lata eſt à Cæſare dictatore. cuius tenuis memoria extat. vnus enim tantum meminit Cicero; qui in prima in Antonium inquit, lege, quam Antonius conſul poſt mortem Cæſaris promulgarat, vt de vi damnati ad populum prouocarẽt, obrogari legi Cæſaris, quæ iubet, ei, qui de vi damnatus ſit, aqua, & igni interdici. quam pœnam non à Cæſare primum irrogatã eſſe conſtat. Neque vero lex Antonij inter leges eſt referenda, quia tantum ſit promulgata, non lata. Poſtero autem anno Q. Pedius cum C.Octauio conſul legem tulit nominatim de Cæſaris interfectoribus, quæ ſiue de vi, ſiue de ſicariis, ſiue de maieſtate dicatur, pro lege non eſt habenda, cum, neque in vniuerſum, neque in futurum ſit lata. Huius meminit Velleius libro II: *Lege Pedia, quam conſul Pedius collega Cæſaris tulerat, omnibus, qui Cæſarem patrem interfecerãt, aqua, igniq; damnatis interdictum eſt.*

Lex Iulia Avgvsti. Demum C.Cæſar Auguſtus leges tulit de vi publica; & de vi priuata, publicam appellans, vt inquit Iuſtinianus, quæ armis; priuatam, quæ ſine armis eſſet facta. Prioris legis hæc capita fuerunt:

Qui arma, tela domi ſuæ, agróve in villa præter vſum venationis, vel itineris, vel nauigationis coëgerit præter ea, quæ quis promercij cauſſa habuerit, hereditatéve ei obuenerint. Qui turbæ, ſeditionísve faciendæ conſilium inierint, ſeruosq; aut liberos homines in armis habuerint. Qui pubes cum telo in publico fuerit. Qui peßimo exemplo conuocatu, ſeditione villas expugnauerint, & cum telis, & armis bona rapuerint. Qui ex incendio rapuerit aliquid præter materiam. Qui puerum, vel feminam, vel quenquam per vim ſtuprauerit, qui in incendio cum gladio, aut telo rapiẽdi cauſſa fuit, vel prohibendi dominum res ſuas ſeruare. Qui hominibus armatis poſſeſſorem domo, agróve ſuo, aut naui ſua deiecerit, expugnauerit cõcurſu, vtq; id ſtaret, homines commodauerit.

dauerit. Qui cœtu, cõuerſu, turba, ſeditione incendium fecerit, quiq́; hominẽ dolo malo incluſerit, obſederit, qui ve fecerit, quo minus ſepeliatur, quo magis funus diripiatur, diſtrahatur, qui ve per vim ſibi obligauerit. Qui cum imperium, poteſtatem ve haberet, ciuem Rom. aduerſus prouocationem necauerit, verberauerit, iuſſeritque quid fieri, aut quid in collum iniecerit, vt torqueatur. ſi legatorum, oratorum, comitumq́; quem pulſauerit, ſiue iniuriam fecerit. Qui reum vinxerit, impedierit ve, quo minus intra certum tempus adſit. Qui dolo malo fecerit, quo minus iudicia tuto exerceantur, aut iudices, vt oportet, iudicent. vel is, qui poteſtatem, imperium ve habebit, quam ei ius erit, decernat, imperet faciat. Qui ludos, pecuniam ve ab aliquo inuito publice, priuatim ve per iniuriam exegerit. Qui cũ telo dolo malo in concione fuerit, aut vbi iudicium publice exercebitur, præter eum, qui propter venationem habeat homines, qui cum beſtijs pugnent. Qui conuocatis hominibus vim fecerit, quo quis verberetur, & pulſetur, neque occiſus homo ſit. Qui ædes alienas, aut villas expilauerit, effregerit, expugnauerit, ſiquidem in turba cum telo fecerint. Qui noua vectigalia exercuerint. Prætori, cui exercitio hac lege obuenerit, eam, ſi proficiſcatur, mandare liceto. Damnatis de vi publica aquæ, & ignis interdictio eſto.

Hæc autem capita omnia ſunt in Digeſtis ad legem Iuliam de vi publica, ex Marciano, Scæuola, Vlpiano, Mæciano, & Paulo. Addit Paulus, armatos non vtiq; eos intelligendos eſſe, qui tela habuerunt, ſed etiam, qui quid aliud, quod nocere poteſt; & telorum appellatione omnia, ex quibus ſinguli homines nocere poſſunt accipi. Ceterum qui telum tutandæ ſalutis ſuæ cauſſa gerunt, non videri hominis occidendi cauſa portare. Iuſtinianus autem in quarto Inſtitutionum, pœnam hac lege fuiſſe deportationem interpretatur, quòd in locum interdictionis ſucceſſerit. De mandanda vero quæſtione eſt in titulo de officio eius, cui mandata eſt iuriſdictio: *Lege Iulia de vi nominatim cauetur, vt is, cui obtigerit exercitio, poßit mandare, ſi proficiſcatur. non aliter itaque mandare poterit, quàm ſi abeſſe cœperit, cum aliàs etiam iuriſdictio à præſente mandetur.*

Capita vero legis de vi priuata hæc fuerunt: *Qui cœtum, & concurſum fecerit, quo minus quis in ius producatur, qui ve quæſtionem de alterius ſeruo habuerit. Qui quem ex agro ſuo hominibus congregatis ſine armis deiecerit. Qui creditor ſine auctoritate iudicis res debitoris occuparit. His damnatis tertia pars bonorum publicetur. neque ſenator, neq; decurio ſit, aut vllum honorem capiat, ne ve in eum ordinem ſedeat, ne ve iudex ſit.* Hæc ex Scæuola, Paulo, Vlpiano, Modeſtino Digeſtis ad legem Iuliam de vi priuata.

Atq; hæc quidem de iudiciis publicis dicta ſint. Nunc vt totum negotium iudiciale conficiamus, de iudiciis populi, quæ inuenerimus, afferamus.

CAROLI SIGONII DE IVDICIIS

LIB. TERTIVS.

Quæ fuerint iudicia populi. CAP. I.

EXPLICATIS iudiciis, quæ iuſſu populi à magiſtratibus exercita, & à iudicibus diſceptata ſunt, ſequitur, vt de iis agamus, in quibus populus ipſe diſceptator, & iudex fuit. Hæc autem non aliter, ac ſuperiora, & priuata, & publica fuerunt. Priuata dico, quæ de controuerſiis aut ad res, aut ad perſonas, aut ad obligationes pertinentibus conſtituta ſunt; publica, quæ de criminibus. Priuatorum vni cum eſt exemplum, plurima publicorum. Liuius lib. III: *Victoriam honeſtam ex hoſtibus partam turpe domi de finibus ſociorum iudicium populi deformauit. Aricini, atq; Ardeates de ambiguo agro cum ſæpe bello certaſſent, ad Romanos ſe contulerunt. conſilio populi à magiſtratibus dato magna contentione actum, iamque editis teſtibus cum tribus vocari, & populum inire ſuffragia oporteret, conſurgit P. Scaptius, &, Si licet, inquit, conſules de rep. dicere; errare ego populum in hac cauſſa non patiar. data dicendi poteſtate, dixit, agrum, de quo ambigebatur, finium Coriolanorum fuiſſe, captisq; Coriolis iure belli publicum populi Ro. factum. Conſules, cum Scaptium non ſilentio modo, ſed cum aſſenſu etiam audiri, animaduertiſſent, deos homineſque teſtantes flagitium ingens fieri, patrum primores accerſunt. cum his circumire tribunos, orare, ne peßimum facinus peiore exemplo admitterēt, iudices in ſuam rem litem vertendo. Vocatæ tribus iudicauerunt, agrum publicum populi Romani eſſe. Nec abnuitur ita fuiſſe, ſi ad iudices alios itum foret.*

De publicis vero, quæ ſubtilior eſt diſputatio, hæc accepimus. Populus Rom. iudicandi poteſtatem iam inde à Romulo rege acceptam vſque ad Auguſtum Imperatorem retinuit. verum non iiſdem ſemper comitiis. nam curiatis quidem tantum ſub regibus, centuriatis autem, & tributis rep. dominatu regio liberata. Iudicauit autem de criminibus, & pœnis criminum omnibus, quæ ad ſe à magiſtratu eſſent delata Neque enim, quod in iudiciis prætoriis euenit, de iis tantum criminibus cognouit populus, quæ aliqua lege continerentur, ſed de omnibus, quæ magiſtratus ad ſe detuliſſet, & de omnibus pœnis, quas ille irrogaſſet, ſed tamen ea forma actionis, quæ legibus, & moribus contineretur. neque enim vt illa duo arbitrio, & iuri magiſtratuum, ſic etiam agendi ratio fuit permiſſa. Quamobrem iudicia populi publica tractaturi primum de criminibus, deinde de pœnis, tum de forma actionis, poſtremo de animaduerſione dicemus. ſiquidem hæc tria magiſtratui ad populum data ſunt, cognitio, irrogatio, animaduerſio. Vnde queritur

ritur Cicero, dari Decemuiris agrariis à Rullo cognitionem ſine conſilio, pœnam ſine prouocatione, animaduerſionem ſine auxilio.

De criminibus. CAP. II.

CRIMINA, vt dixi, maleficia fuerunt. Quæ vero maleficia ad populi iudicium à magiſtratibus adducta ſunt, ea potiſſimum duo fuerunt, maieſtas, & peculatus. quorum in illo dignitas, in hoc fortunæ reip. actæ ſunt. Ad maieſtatem autem pertinere exiſtimatum eſt, ſiquis tyrãnidis, aut regni occupandi conſilia habuiſſet; ſi aduerſus remp. coniuraſſet, ſi hoſtes ad bellum reip. faciendum concitaſſet, aut iuuiſſet; ſi magiſtratum populi Roma. in ordinem coëgiſſet, ſi ſacra imminuiſſet, ciues Roma. aut carcere, aut morte indicta cauſſa affeciſſet, male ſua culpa pugnaſſet, plebis commodis aduerſatus eſſet, populo Roma. maledixiſſet. Quorum quæ prodita litteris fuerunt, hæc fere, vt quidque deinceps actum eſt, exempla ſunt. Nam Coriolano dies dicta eſt, quòd plebis commodis reſtitiſſet; Sp. Caſſio, quòd tyrannidem affectaſſet; T. Menenio, quòd Cremeræ præſidium amiſiſſet; Sp. Seruilio, quòd male cum Tuſcis pugnaſſet; Ap. Claudio, quòd legem agrariam oppugnaſſet; Cæſoni Quinctio, quòd legi agrariæ reſiſtens tribunos pl. de foro pepuliſſet; M. Poſtumio, quòd cum Veientibus male pugnaſſet; M. Sergio, quia ad Veios fugiſſet; P. Virginio, quia collegam prodidiſſet; M. Manlio ob affectati regni ſuſpicionem; P. Manlio Imperioſſo, ab acerbitatem in delectu adhibitam; Tuſculanis, quòd ipſorum conſilio atque ope Veliterni populo Roma. bellum feciſſent; Claudiæ, quòd preſſa in turba dixiſſet, *Vtinam P. Claudius frater meus viueret, atque iterum claſſem duceret;* Cn. Fuluio, quòd male bello Punico ſecundo pugnaſſet; C. Claudio, & Ti. Sempronio cenſoribus, quòd concionem à tribuno pl. auocaſſent; Ser. Galbæ, quòd Luſitanos contra fidem datam trucidaſſet, P. Popillio Lænati, quòd indicta cauſſa ciues Roma. necaſſet; L. Opimio, quòd eoſdem in carcerem conieciſſet; M. Scauro, quòd eius opera ſacra multa populi Roma. eſſent diminuta; M. Iunio Silano, quòd bellum cum Cimbris iniuſſu populi geſſiſſet: Metello Numidico, quòd in legem Saturnini agrariam iurare noluiſſet; P. Furio, quòd Numidici reſtitutioni obſtitiſſet; M. Ciceroni, quòd falſum ſenatuſconſultum de ciuibus indicta cauſſa necandis rettuliſſet. Quæ omnia iudicia de maieſtate fuerunt, quanquam maieſtatis imminutæ nomen nullum reis obiectum ſit, præterquam Claudiæ, auctore Suetonio in Tiberio. Peculatus autem exempla ſunt iudicium M. Camilli propter prædam Veientanam, M. Curij propter interuerſam Samnitium pecuniam, M. Liuij Salinatoris propter Illyricam prædam non æqualiter militibus diuiſam, P. Africani propter Antiochinam, M. Poſtumij propter ementitum cum detrimento populi Ro. naufragium, Catuli propter Capitolij reſtitutionem. Quin etiam cædis, falſi, repetundarum, adulterij, tentatæ pudicitiæ, & vis illatæ crimina in iudicium populi eſſe vocata inuenio. Siquidem P. Horatius de cæde ſororis populi iudicium ſubiit; P. Seſtius, quòd apud eum effoſſum cadauer eſſet; Ap. Claudius, quòd vindicias in ſeruitutem ab libertate contra leges dediſſet; C. Lucretius, quòd prouinciam ſpoliaſſet; C. Scantinius, quod puerum de ſtupro appellaſſet; Cn. Sergius Silus, quòd matri familias nummos promiſiſſet; T. Milo, quòd vim armatam feciſſet. Ex quibus apparet, omnia crimina, quæ aut directo, aut non directo rempublicam ipſam attigerunt, ad populi iudicium pro magiſtratus arbitrio eſſe adducta, aut ab ipſo cognita, & damnata poſt per prouocationem ad populũ eſſe tranſlata.

De

De pœnis. CAP. III.

POENARVM autem genera in his iudiciis fuerũt damnum, exilium, ſeruitus, & mors. Hæc vero in duo nomina diuiſerunt, mulctam, & caput. Quos enim damno affecerunt, id eſt pecunia condemnarunt, in iis mulctæ nomen vſurparunt. vnde illa, *pecunia iudicare, pecunia anquirere, mulctam dicere, & mulctam irrogare*, ſunt nata. quem exilio, ſeruitute, morteve affecerunt, in eo nomen capitis factitarunt. Ex quo illa profecta *diem rei capitalis dicere, capitis iudicare*, aut *anquirere*, *rei capitalis accuſare.* pro quibus etiam *perduellionem iudicare, & perduellionis actionem intendere* poſuerunt. atque ipſi mulctæ vt capitis, ſic perduellionis nomen tanquam idem valens oppoſuerunt. vt Liuius: *Bis pecunia anquiſitum eſt. tertio cum capitis ſe anquirere diceret, tribuni pl. permiſerunt, vt aut capitis, aut pecuniæ iudicaret priuato. ille perduellionem iudicauit.* item Cicero: *Diem, credo, dixerat, mulctam irrogarat, actionem perduellionis intenderat.* Nomen vero perduellionis & crimen, & pœnam ſignificauit. ſi crimen, quod erat grauiſſimum inter crimina, nempe imminutæ maieſtatis; ſi pœnam, quæ erat acerbiſſima, nempe mortis. vt in P. Horatio, Sp. Caſſio, M. Manlio, C. Rabirio. quorum Horatio, & Rabirio crux, Caſſio, & Manlio ſaxum fuit propoſitum. Liuius tamen etiam, cum de iudicio M. Poſtumij, Cn. Fuluij, Gracchi, & Claudij, quibus aqua, & igni interdicebatur, nomen perduellionis vſurpauit. Ceterum de mulcta, & exilio ſupra dictum eſt.

Pœna ſeruitutis lege Ser. Tullij regis, teſte Liuio, & Dionyſio, propoſita fuit iis, qui nomen ſuum in cenſum non detuliſſent, itémque, qui citati nomen in militiam non dediſſent. Nam Cicero in oratione pro Cæcina de hac re loquens captioſe potius, quàm vere ita dixit: *Populus cum vendit eum, qui miles factus non eſt, non adimit ei libertatem, ſed iudicat, non eſſe eum liberum, qui vt liber ſit, adire periculum noluit. cum autem incenſum vendit, hoc iudicat, cum ij, qui in iuſta ſeruitute fuerint, cenſu liberentur, eum, qui cum liber eſſet, cenſeri noluerit, ipſum ſibi libertatem abiudicauiſſe.*

Mortem autem attulerũt, aut ſecuri percutiendo, aut arbori infelici ſuſpẽdendo, id eſt in crucem agendo. quorum vtrunque verberatio præceſſit, aut de Saxo Tarpeio, aut de Robore præcipitando, aut in culleo inſutum in profluẽtem proiiciendo, aut denique laqueo gulam frangendo. de quibus ſuppliciis poſt agam pluribus, cum de animaduerſione diſputabo.

Atque de his quidem criminibus magiſtratus ad populum priuatos homines accuſarunt, atque has pœnas pro arbitrio irrogarunt. aut certe mulcta pœnave prius pro iure magiſtratus indicta, cum parem, maioremve poteſtatem appellaſſent, & ad populum prouocaſſent, eos reos ad populum peregerunt. populus autem multam, pœnamve aut iuſſit, aut remiſit; ſed, vt dixi, ſub regibus comitiis curiatis, poſt exactos reges centuriatis, & tributis.

De iudicijs curiatis. CAP. IIII.

CETERVM de ratione iudiciorum curiatorum vix habemus, quid dicamus, quòd vnicum tantum extet P. Horatij iudicium curiatis comitiis factum. id quod primum, vt inquit pro Milone Cicero, Romæ capitis iudicium fuit. P. autem Horatius tum de parricidio interrogatus eſt lege Numæ, quæ fuit; *ſi quis hominem liberum dolo ſciens morti duit, parricida eſto.* parricidam ſcilicet vocauit, auctore Feſto, non qui parẽtem occidiſſe diceretur, ſed qualemcumque hominem. atque hac lege interrogatum eum tradunt Feſtus, & Dionyſius, &

Cice

Cicero,cum dixit pro Milone: *Romana ciuitas primum iudicium de capite vidit P. Horatij, qui nondum libera ciuitate, tamen populi Rom. comitijs liberatus, cum ſua manu ſororem interfectam eſſe fateretur.* Actio tamen inſtituta eſt ex lege, quam tum rex Tullus tulit. qua lege creati duumuiri ſunt, vt perduellionem, id eſt rem capitalem, & mortis pœnam, iudicarent, &, ſi reus ad populum prouocaſſet, ad eum de prouocatione certaretur. Verba legis, teſte Liuio, hæc fuerunt: *Duumuiri perduellionem iudicent. ſi à duumuiris prouocarit, prouocatione certato; ſi vincet, caput obnubito, infelici arbori ſuſpendito, verberato vel intra pomœrium, vel extra pomœrium.* Res autem acta ſic eſt: Rex concilio populi aduocato *duumuiros, qui P. Horatio perduellionem iudicent,* inquit, *facio ſecundum legem.* Duumuiris creatis tum alter ex his inquit: *P. Horati perduellionem tibi iudico. Lictor colliga manus.* acceſſit lictor, iniecítque laqueum. tum Horatius, auctore rege, *prouoco*, inquit. Ita de prouocatione certatum ad populum eſt. populus abſoluit. Ex quibus apparet, crimen in hoc iudicio fuiſſe parricidium, id eſt cædem ſororis, pœnam perduellionem, id eſt mortem in cruce; duumuiros creatos primum iudicaſſe, deinde de eorum iudicio certatum, ac populum eorum iudicium infirmaſſe. Atque hoc quidem modo curiatis iudicatum comitiis eſt.

Quorum iudicijs tributis, & centuriatis actio fuerit. CAP. V.

EXACTIS autem regibus idem populus, cum iam ius centuriatim conueniendi, ac ſciſcendi lege Ser. Tullij regis haberet, iudiciorum poteſtatem adeptus eſt multis legibus. Nam & anno primo à P. Valerio conſule, teſte Dionyſio, latum eſt, vt populus conſulum decretum irritum facere poſſet, ſiquis à conſulibus condemnatus ad populum prouocaſſet. & ſextodecimo poſt anno ſenatuſconſultum in M. Valerij ſententiam eſt factum, vt populus iudiciorum poteſtatem haberet, & maxime ſiquis remp. læſiſſe aut ſeditione conflanda, aut tyrannide paranda, aut ciuitate hoſtibus prodenda, aut aliquo eiuſmodi facinore patrándo argueretur. atq; hæc iudicia comitiis centuriatis facta eſſe intelligẽdum eſt, cum nondũ eſſent tributa. nam iudiciũ Coriolani, quod tributis comitiis per ea tẽpora factum eſt, extraordinarium fuit. quippe cum nulla lege, aut more tum primũ plebs tributis comitiis iudicarit. Sacratis autem legibus, quæ anno ab exactis regibus ſextodecimo latæ ſunt, & XII tabularum, quæ poſt annum quinquageſimum ſextum promulgatæ ſunt, ſcitum eſt, ne de capite ciuis Roma. niſi centuriatis comitiis agi poſſet. quod Cicero in oratione pro Sextio, & in ſecundo Legum ſcriptum reliquit. Vnde in tertio addidit, *vere L. Cottam dixiſſe, nihil omnino actum eſſe de ſe à Clodio, quia tributis comitijs de capite ſuo egiſſet, quæ rata eſſe non poſſent.* Quocirca poſt ea tempora de mulcta ciuis Roma. ſemper actum eſt tributis, de capite centuriatis. Quam legem fortaſſe obſoleſcentem rettulit C. Gracchus anno DCXXX. ſiquidem ſcribit Cicero pro Rabirio: *C. Gracchus legem tulit, ne de capite ciuium Roma. iniuſſu veſtro iudicaretur.* Nam *iniuſſu veſtro* cum dixit, populi, non plebis intellexit. etenim Cicero tum agebat ad populum centuriatim conuocatum in iudicio perduellionis. Tributis autem comitiis ſoli minores magiſtratus egerũt, vt tribuni pl. ædiles curules, & ædiles pl. De tribunis omnes loquuntur. De ædilibus curulibus docet Valerius capite de pudicitia, cum inquit, *M. Marcellum ædilem curulem C. Scantinio tribuno pl. diem ad populum dixiſſe, quòd filium ſuum de ſtupro appellaſſet,* & P. Clodium ædilem curulem Miloni de vi ad populum diem dixiſſe, Cicero teſtis eſt. De ædilibus plebis Liuius libro II. qui Veturio, poſtquam conſulatu abiit, ab C. Alieno ædili plebis diem dictam, eúmque decem millibus æris damnatum ſcribit. & Gellius, qui *Claudiæ à C. Fundanio, & Ti. Sempronio ædilibus pl. mulctam æris grauis* XXV *millium dictam* ex Capito-

ne

ne refert. Comitiis autem centuriatis egerunt conſules, prætores, & quæſtores. De primis nota res eſt. De quæſtoribus auctor eſt Liuius. quos diem dixiſſe Sp. Caſſio ob affectatam tyrannidem ſcribit libro ſecundo. Quin etiam idem lib. ſexto auctor eſt, tribunos pl. accuſaſſe T. Mãlium populo centuriatim in campo citato. verum intelligendum eſt, petita à conſulibus poteſtate. quemadmodum idem libro XXVI aperte explicuit.

Atque ordine quidem priuati tantum in iudicium adducti ſunt. Itaque T. Menenius, Sp. Seruilius. Ap. Claudius, C. Sempronius, poſtquam conſulatu, aut decemuiratu abiiſſent, iudicio à tribunis pl. oppugnati ſunt, extra ordinem autem etiam magiſtratus tentati, vt Scantinius tribunus pl. à Marcello ædili curuli apud Valerium. & L. Flacco ædili curuli Decianus trib. pl. diem dixit apud Ciceronem in oratione pro Flacco; & Claudio, Gracchóque cenſoribus tribuni pl. apud Liuium libro XLV. Ex quo declaratur, hoc arbitrio magiſtratus permiſſum, vt priuatum, & magiſtratum apud populum accuſarent.

Quo ordine comitijs centuriatis, aut tributis actum ſit. CAP. VI.

CETERVM ordo agendi ſiue tributis, ſiue centuriatis comitiis legibus, aut moribus conſtitutus hic fuit. Magiſtratus qui reum facere, aut accuſare voluit, in Roſtra aſcendit, & populo per præconem aduocato diem ei, quem reum facere cogitauerat, ad accuſationem audiendam prædixit. Vbi vero prædicta dies venit, item è Roſtris reum per præconem citauit, atque accuſationem inſtituit, cámque ter intermiſſa die peregit. Vbi vero ter accuſauit, tum rogationem per trinas nundinas promulgatam habuit, in qua crimen, & pœnam criminis comprehendit, ac tertiis nundinis quartam accuſationem intulit, ac reo cauſſæ dicendæ poteſtatem fecit. atque inde diem prædixit, qua die ad populum de pœna certandum erat. Quod ſi qua res illum diem aut auſpiciis, aut excuſatione ſuſtuliſſet, iudicium ſublatum erat. Qui citati ad diem non affuiſſent, neque excuſati eſſent, iis exilium iubebatur. Inde rogatio ad populum ferebatur, déque ea populo ſuffragium permittebatur. Hæc fere Dionyſius libro VII ſcribit obſeruata eſſe in iudicio Marcij Coriolani. Quæ vera eſſe etiam Ciceronis teſtimonio in oratione pro domo cognoſcitur, in qua ita eſt: *Moderata populi iudicia à maioribus ſunt conſtituta. primum ne pœna capitis cum pecunia coniungatur. deinde, ne niſi prædicta die quis accuſetur. Vt ter ante magiſtratus accuſet intermiſſa die, quàm mulctam irroget, aut iudicet. quarto ſit accuſatio trinum nundinum prodita die, qua die iudicium ſit futurum. multa etiam ad placandum, atque ad miſericordiam reis conceſſa ſunt. deinde exorabilis populus, facilis ſuffragatio pro ſalute. denique etiam ſi qua res illum diem aut auſpicijs, aut excuſatione ſuſtulit, tota cauſſa, iudiciúmque ſublatum eſt.* His ſummatim expoſitis nunc ſeparatim dicamus de partibus ſingulis.

De die accuſationi dicenda. CAP. VII.

QVICVNQVE igitur magiſtratus alterum reũ ad populum facere cogitauit, in Roſtra, vt dixi, aſcendit. ac concione aduocata palam teſtatus eſt, ſe certa, quam nominabat, die, de certo, quod nominabat, crimine, certum, quem nominabat, hominem accuſaturum eſſe, ac proinde ei, vt ad audiẽdam ſui accuſationem adeſſet, denunciauit. Hæc autem actio diei dictio, & qui ita agebat, diem dicere, dicebatur. Hinc Liuius libro XXXVII: *Gracchus, & Rutilius tribuni pl. M. Acilio Glabrioni diem dixerunt, quòd pecuniæ regiæ, prædæq; aliquantum captæ in Antiochi caſtris, neque in triumpho tuliſſet, neq; in ærarium detuliſſet.* & lib. XLIII: *Trib*

Tribunus pl. Claudio diem dixit, quòd concionem à ſe auocaſſet. & libro II: *A. Virginius tribunus pl. Cæſoni diem capitis dixit.* id eſt, ſe certo die illum accuſaturum eſſe de crimine capitali denunciauit. & paullo poſt: *Cui rei capitalis dies dicta ſit, & de quo futurum propediem iudicium, indicta cauſſa non debere violari.* Item: *Appio in carcerem coniecto tribunus pl. Virginius ei diem prædixit. priuſquam dies prædicta adeſſet, Appius ſibi mortem conſciuit.* & alibi: *Tribuni plebis omiſſa mulctæ certatione rei capitalis diem M. Poſtumio dixerunt.* Videtur autem diei dicendæ formula hæc fuiſſe: *Ap. Claudi huc ad me Nonis Septembris adeſto, vt te accuſari audias, quòd vindicias contra libertatem dederis.*

Dicta in hunc modum die in rebus capitalibus vades, in mulcta prædes ab reis poſcebant. Hi erant locupletes ſponſores rei in iudicio ad diem dictam ſiſtendi, aut mulctam, qua damnatus eſſet, ſoluēdi. Qui ſi dati non eſſent, reos in carcerem coniiciebant, atque ibi eos vſque ad diem iudicij aſſeruabant. De vadibus ſcribit Liuius libro II: *Virginius tribunus pl. arripi iubet Cæſonem, cui diem capitis dixerat, & in vincula duci. pater clamitabat, cui reo dies rei capitalis ſit dicta, & de quo futurum propediem iudicium, eum indemnatum indicta cauſſa non debere violari. tribunus negat ſupplicium ſumpturum de indemnato. ſeruaturum tamen in vinculis eſſe vſque ad iudicij diem. vt qui hominem necauerit, de eo ſupplicij ſumendi copia populo Rom. fiat. appellati tribuni medio decreto ius auxilij ſui expediunt. in vincula coniici vetant. Siſti reum, pecuniamq́; , niſi ſiſtatur, populo promitti placere pronunciant. Vades dare ſenatui placuit. vadem vnum tribus millibus obligarunt. quot darentur, permiſſum tribunis eſt. decem finierunt. tot vadibus accuſator vadatus eſt reum. ac primus vades publicos dedit.* & de M. Poſtumio: *Tribuni pl. omiſſa mulctæ certatione rei capitalis diem Poſtumio dixerunt, ac, ni vades daret, prehendi à viatore, atque in carcerem duci iuſſerunt. Poſtumius vadibus datis non affuit.* De prædibus Gellius lib. VII. ex vetere hiſtoria ita ſcribit: *L. Scipioni M. Minucius Augurinus tribunus pl. multam irrogauit, eamq́; ob cauſſam prædes popoſcit.* & poſt: *Augurinus tribunus pleb. Scipionem prædes non dantem prehendi, & in carcerem duci iuſſit.*

De citatione rei. CAP. VIII.

POSTQVAM autem dies dicta venit, accuſator in Roſtra aſcendēs reum per præconem ex Roſtris citauit. Hoc oſtendit Liuius, vbi de iudicio P. Scipionis agit. *Vbi dies,* inquit, *dicta venit, tribuni in Roſtris prima luce conſederūt. citatus reus.* & paullo poſt: *Scribæ viatoreſq́; tribunos reliquerunt, nec cum iis præter ſeruilem comitatum, & præconem, qui reum ex Roſtris citabat, quiſquam fuit.* Potuit autem aut maior, aut par magiſtratus intercedere ne citaretur. & ſi abſens fuit, potuit excuſari. Quod ſi citatus, neque excuſatus non affuiſſet, pro arbitrio magiſtratus potuit ei pœna irrogari. Varro: *M Terentio, quando citatus neque reſpondit, neque excuſatus eſt, ego ei vnum ouem mulctam dico.* Aſconius: *Q. Varius trib. pl. belli concitati crimine adeſſe apud ſe Scaurum iuſſit. ille per viatorem accerſitus, proceſſit in forū.*

De triplici accuſatione. CAP. IX.

VBI vero primum adeſſe iuſſus, deinde ſecunda actione citatus affuit, tum vero accuſari eſt cœptus. Cicero pro domo, vbi agit de iudicio ſuo: *Hæc cum ita ſint in re, vbi crimen eſt? vbi teſtes? quid indignius, quàm qui neque adeſſe ſit iuſſus, neque citatus, neque accuſatus, de eius capite, liberis, fortunis omnibus ſuffragium ferre?* Accuſatio vero triplex fuit. ſiquidem intermiſſis diebus ter eſt habita. Ea vero eodem artificio confecta eſt, quo ſuperiores, de quibus diſſeruimus.

V quippe

quippe accuſator crimen certum attulit, ídque teſtibus, & argumentis probauit. vnde dixit paullo ante Cicero: *Vbi crimen eſt, vbi accuſator, vbi teſtes?* Et de teſtibus quidem inſignis eſt locus in VII in Verrem, vbi ſe accuſaturum Verrem ad populum de maieſtate minatur. *Mihi credite,* inquit, *arctioribus ad populum laqueis tenebitur. credet ijs equitibus Rom. populus Rom. qui ad vos antea producti teſtes ipſis inſpectantibus ab iſto ciuem Rom. ſublatũ in crucem eſſe dixerunt. credent omnes quinque & triginta tribus M. Annio, qui ſe præſente ciuem Rom. ſecuri percuſſum dixit:* & alter apud Liuium libro XXXVII: *M. Cato teſtis quæ vaſa aurea, atque argentea captis caſtris inter aliam prædam vidiſſet, ea ſe in triumpho negabat vidiſſe.*

De anquiſitione. CAP. X.

CVM autem ter accuſaret, in ſingulis accuſationibus perorandis mulctam, pœnámve pro arbitratu dicebat, eáque Anquiſitio dicebatur. Erat autem eius hæc formula: *Quando igitur hæc, & illa, quæ dixi, feciſti, ob eas res ego mulctam tibi hanc dico, vel pecuniam hanc, ſiue perduellionem tibi iudico.* Liuius libro primo: *P. Horati perduellionem tibi iudico.* Varro: *M. Terentio, quando citatus non affuit, vnum ouem mulctam dico.* Cicero pro Scauro: *Subijt etiam iudiciũ populi anquirente Cn. Domitio tribuno pl.* Dionyſius libro ſeptimo: *In extremo accuſationis poſuit, ſe Marcio mortem* καταψηφίζεσθαι, id eſt capitalem pœnam dicere, *quòd ædiles prehendere iuſſos violaſſet.* Sæpe autem euenit, vt cum in prioribus accuſationibus pecuniæ iudicaſſent, in tertia capitis anquirerent, aut cum in primis capitis anquiſiſſent, in tertia pecuniæ iudicarent. Liuius de iudicio Cn. Fuluij: *Sempronius,* inquit, *tribunus pl. die dicta Cn. Fuluium ob exercitum in Apulia amiſſum in concionibus vexabat, multa temeritate, atque inſcitia, exercitum in locum præcipitem produxiſſe dictitans. Reus ab ſe culpam in milites trãsferebat. Bis eſt accuſatus. pecuniaq́; anquiſitum. tertio teſtibus datis, cum iurati permulti dicerent, fugæ initium à prætore ortũ. tanta ira accenſa eſt, vt capite anquirendum concio acclamaret.* Item de eodem: *Cum Sempronius tribunus pl. bis pecunia anquiſiſſet, tertio capitis ſe anquirere diceret, tribuni pl. appellati, cum collegæ negarent, ſe in mora eſſe quo minus quod ei more maiorũ permiſſum eſſet, ſeu legibus, ſeu moribus mallet, anquireret, quoad capitis vel pecuniæ iudicaſſet priuato, tum Sempronius perduellionis ſe iudicare Cn. Fuluio dixit.* & de T. Menenio: *In mulcta temperarunt tribuni. cum capitis anquiſiſſent, duo millia æris damnato mulctam dixerunt.* Item: *Mulcta duumuiro dicta à pontifice, deq́; ea, cum prouocaſſet, certatum ad populum.* Item: *Tribuni pl. ducentum millium æris mulctam M. Poſtumio dixerunt.* Dum autem accuſator agebat, reus ſub Roſtris abiectus adoleſcentum conuiciis expoſitus ſtabat. Liuius: *Gracchus tribunus pl. decreuit, ſe Scipionem abſentem accuſari non paſſurum, & ſi affuerit, & ſe appellet, auxilio ei futurum, ne cauſſam dicat. P. Scipionem ſub Roſtris ſtare, & præbere aures adoleſcentum conuicijs, populo Rom. magis deforme, quàm ipſi eſſe.* Ex quo apparet, magiſtratus non minus accuſationi, quàm citationi rei intercedere potuiſſe.

De mulctæ pœnæve irrogatione. CAP. XI.

POSTQVAM autem accuſator tertiam accuſationem perfecerat, tum rogationem ſcriptam promulgabat, in qua crimen & pœnã, mulctámve comprehendebat. Erat autem lege vetitum, vt inquit Cicero pro domo, *ne pœna capitis cum pecunia coniungeretur,* duabus, vt puto, de cauſſis; vna, quòd de capite centuriatis comitiis agebatur, de mulcta tributis; altera, ne populo neceſſitas imponeretur, vt aut vtramque iuberet, aut vtramque repudiaret. Rogatio vero per trinas nundinas promulgata manebat, vt populo nota fieret, antequam de ea iudicaret. Hęc actio accuſatoris, mulctę pœnæve irrogatio; iudicatio populi, mulctę pœnæve

certatio

certatio dicta eſt. Cicero lib. III de legibus: *Cum magiſtratus iudicaßit, irrogaßitve, per populum mulctæ pœnæ certatio eſto.* Suetonius in Tiberio: *Salinator tribus Romanas in cenſura notauit, quòd cùm ſe poſt priorem conſulatum mulcta irrogata condemnaſſent, cõſulem iterum fecerant.* Aſconius: *Diem ei dixit ad populum, mulctamq́; irrogauit, quòd eius opera multa ſacra populi Rom. diminuta eſſe diceret.* pro Milone: *Diem mihi credo dixerat, mulctam irrogarat, actionem perduellionis intenderat.* pro Rabirio: *Quid ego ad id longam orationem comparem, quod eſt in eadem mulctæ irrogatione perſcriptum, hunc nec ſuæ neque alienæ pudicitiæ peperciſſe.* Rogatio autem dicebatur, quòd de ea rogandus erat populus; irrogatio, quòd aduerſus reum conſcripta eſſet. Vnde Cicero pro domo: *Priuilegium pertimui, ne mihi præſenti ſi mulcta irrogaretur, nemo intercederet.* Idem autem etiam erat dicere mulctam. Liuius de M. Poſtumio: *Tribuni pl. ducentum millium æris mulctam M. Poſtumio dixerunt. cuius certandæ cum dies adueniſſet.* Cicero in Antonium: *Craſſus conſul Flacco collegæ mulctam dixit, quam mulctam populus Rom. remiſit.* Erat autem formula irrogationis eadem, atque anquiſitionis. nam vtraque & crimen, & pœna comprehendebatur. ſed in anquiſitione res verbo peragebatur, in irrogatione ſcripto.

De quarta accuſatione, & defenſione. CAP. XII.

CVM igitur irrogatio per tres nundinas promulgata manſiſſet, tum tertiis ipſis nundinis accuſator rurſus in Roſtra conſcendit, ac rurſus citato reo quartam accuſationem inſtituit. quam Cicero pro domo quartam accuſationem trinum nũdinum appellauit. eáque perfecta poteſtatem reo ad cauſſam dicendam fecit. Vnde Dionyſius ſcripſit: *Dies à tribuno pl. Marcio reo ad cauſſam dicendam tertiæ nundinæ præſinitæ.* Vbi vero reus cauſſam dicturus, atque accuſationi reſponſurus erat, tũ aut ipſe, aut patronus eius permiſſu accuſantis magiſtratus in Roſtra aſcendebat, atq; inde agebat. Ex quo memorabile illud in Cæſare prætore, de quo Cicero ad Atticum: *Cæſar, qui olim, prætor cum eſſet, Q. Catulum ex inferiore loco iuſſerat dicere, Vectium in Roſtra produxit.* Reus autem, aut rei patronus non ſolum crimina diluere oratorio artificio contendit, ſed etiam cauſſam ſuam populo virtutibus ſuis commemorandis commendauit. Eliciuntur hæc ex iudicio M. Manlij, & P. Scipionis apud Liuium: *cum dies venit,* inquit, *quæ præter cœtus multitudinis, ſeditioſasq́; voces, & largitionem, & fallax indicium pertinentia proprie ad regium crimen ab accuſatoribus obiecta ſunt reo, apud neminem auctorem inuenio. Manlius homines prope quadringentos produxiſſe dicitur quibus ſine fœnore expenſas pecunias tuliſſet. quorum bona venire, quos duci addictos prohibuiſſet. ad hæc decora quoque belli non commemoraſſe tantum, ſed etiam protuliſſe conſpicienda ſpolia hoſtium cæſorum ad triginta, dona imperatorum ad triginta.* & quæ ſequuntur. Item: *Vbi dies dicendæ cauſſæ venit, Scipio iuſſus dicere cauſſam ſine vlla criminum mentione orationem magnificam de rebus à ſe geſtis eſt exorſus. tribuni pl. vetera luxuriæ crimina Syracuſanorũ hibernorum, & Locris Pleminianum tumultum cùm ad fidem præſentium criminum retuliſſent, ſuſpicionibus magis, quàm argumentis pecuniæ captæ reum accuſarunt.* Eodem modo Cicero in ſecundo de oratore C. Carbonem conſulem cauſſam L. Opimij defendiſſe ſcribit, ac iure C. Gracchum cæſum contendiſſe. Extat præterea oratio, quo idem C. Rabirium perduellionis reum defendit, ex qua quæ ratio defenſionum ad populum fuerit, eluceſcit. Aſconius: *Q. Varius tribunus pl. belli concitati crimine adeſſe apud ſe Scaurum iußit anno* LXXII. *ille per viatorẽ accerſitus proceßit in forum. deinde accepto reſpõdendi loco dixit: Q. Varius Hiſpanus M. Scaurum principem ſenatus ſocios in arma ait concitaſſe. M. Scaurus princeps ſenatus negat. teſtis nemo eſt. vtri vos Quirites conuenit credere? qua voce ita omnium commutauit animos, vt ab ipſo etiam tribuno dimitteretur.*

De die iudicio indicenda & auxilijs reorum. CAP. XIII.

QVARTA inde accuſatione abſoluta magiſtratus accuſator diẽ comitiis edixit, quibus rogationem, quã per tres nundinas promulgatam habuerat, ferret. Ea vero res acta eſt in hunc modũ. Si tribuni pl. mulctam irrogarant, diem comitiis tributis dicebant, quod ipſi pro poteſtate poterant, ſi perduellionem, diem centuriatis comitiis à prætore vrbano poſcebant. Vnde Cicero pro domo: *Cæſo ille Quinctius, & M. Furius Camillus, & C. Seruilius Ahala damnati comitijs centuriatis, cum in exilium profugiſſent, ab eodem populo in ſuam priſtinam dignitatem ſunt reſtituti.* Hos vero ſatis conſtat, reos à tribunis pl. eſſe factos. Liuius libro XLIII: *Tribunus pl. vtrique cenſori perduellionem ſe iudicare pronunciauit. diemq; comitijs à C. Sulpicio prætore vrbano petijt.* & Antias libro XLV, teſte Gellio libro VI: *Licinius tribunus pl. perduellionis ei diem dixit, & comitijs diem à Q. Marcio prætore popoſcit.* Sin autem conſul, atque prætor mulctam irrogarunt, tributa comitia; ſi perduellionem, centuriata indixerunt: quanquam harum actionum rara exempla ſunt.

Interea vero dum hæc ad rei exitium parabantur, multa auxilia ipſe ſibi quærere poterat. quorum vnum à magiſtratibus, alterum à populo, tertium à lege, quartum ab ipſo accuſatore profectum eſt. A magiſtratibus auxilium latum eſt, ſi tribuni pl. aut collegæ accuſatori, aut alteri magiſtratui interceſſiſſent, ne reum citaret, ne in carcerem duceret, ne accuſaret, ne pœnam irrogaret, ne comitia ei iudicio haberet, aut ſi ei diem accuſationis, & iudicij produxiſſent. hæc enim omnia facere pro arbitratu potuerunt. Liuius de Scipione: *Tribuni pl. appellati ita decreuerunt, vt ſi morbi cauſſa excuſaretur, ſibi placere, accipi eam cauſſam, diemq; à collega produci. Gracchus tribunus pl. decreuit, ſe Scipionem abſentem accuſari non paſſurum, & ſi affuerit, & ſe appellet, auxilio ei futurum, ne cauſſam dicat.* & de Fuluio: *Tribuni pl. appellati, cum collegæ negarent, ſe in mora eſſe, quominus, quod ei more maiorum permiſſum eſſet, ſeu legibus, ſeu moribus mallet, anquireret.* & Cicero pro domo: *Pertimui, ne mihi præſenti, ſi mulcta irrogaretur, nemo intercederet.* Decretum Gracchi, cuius meminit Liuius, eſt apud Gellium lib. VII, hoc modo: *P. Scipio Africanus poſtulauit pro L. Scipione Aſiatico fratre, cum contra leges, contraq; morem maiorum tribunus pl. hominibus accitis per vim inauſpicato ſententiam de eo tulerit, mulctamq; nullo exemplo irrogauerit, prædesq; eum ob eam rem dare cogat, aut ſi non det, in vincula duci iubeat, vt eum à collegæ vi prohibeamus. & Quod contra collega poſtulauit, ne ſibi intercedamus, quominus ſuapte poteſtate vti liceat, de ea re noſtrum ſententia omnium data eſt. Si L. Cornelius Scipio Aſiaticus collegæ arbitratu prædes dabit collegæ, ne eum in vincula ducat, intercedemus. Cum autem Augurinus tribunus pl. L. Scipionem prædes nõ dantem prehendi, & in carcerem duci iuſſiſſet, tum Gracchus ita decreuit: Cum L. Cornelius Scipio Aſiaticus triumphans hoſtium duces in carcerem coniectauerit, alienum videtur eſſe à dignitate populi Rom. in eum locum Imperatorem populi Rom. duci, in quem locum ab eo coniecti ſunt duces hoſtium. itaque L. Cornelium Scipionem Aſiaticum à collegæ vi prohibeo.*

Populare autem auxilium ſignificauit Cicero, cũ dixit, *multas res ad placandum, atque ad miſericordiam eſſe conceſſas, exorabilem populum, facilem pro ſalute ſupplicationem fuiſſe.* ſignificat autem humiles reorum preces, atque cognatorum, amicorúmque pro iis ſupplicationes, & prenſationes. Etenim cũ ipſi die ſibi dicta mutata veſte ſordidati, ac barba, & capillo promiſſo prenſarunt populũ, tum nobiles etiã, qui idem pro ſe facerent, habuerunt. Liuius: *Ap. Claudio tribuni pl. diem dixerunt. nunquam antea tam inuiſus plebi reus ad iudicium vocatus populi eſt, ſenatus eũ perpellere non potuit, vt veſtem mutaret, ac ſupplex prenſaret.* Item: *Virginius tribunus pl. Appio diem dixit. C. Claudius patruus cum gentilibus, clientibusq; in foro prenſabat ſingulos.* item: *Tribuni pl. diem Manlio dicunt. commota plebs eſt vtique, poſtquã ſordidatum reum viderunt. nec cum eo non modo patrum quẽquam, ſed ne cognatos quidem,*

dem, aut affines, poſtremo ne fratres quidem, quod ad eam diem nunquam vſu veniſſet, vt in tanto diſcrimine non etiam proximi veſtem mutarent. Gellius libro III: *Scipioni Aemiliano dies dicta eſt ad populum à Claudio Aſello tribuno pl. is cum eſſet reus, neque barbam deſijt radi, neque non candida veſte vti, neque fuit ſolito cultu reorum.* Recte. tum enim vulgo barbam radebant, & quotidiana toga alba fuit. quare in reatu atram induebant. Ceterum, vt inquit Feſtus, *cùm reus populum comitijs orauerat per deos, vt eo periculo liberaretur, iubebat magiſtratus eum reſecrare, id eſt populum religione abſoluere. vt ita demum populus religione teneretur, ſi is, qui per deos orauerat, inſons, innocenſq́; eſſet.*

Tertium vero auxilium, quod à lege præbitum eſt, fuit duplex, auſpicia, & excuſatio. Vnde Cicero dixit: *Si qua res diem iudicij aut auſpicijs, aut excuſatione ſuſtuliſſet, totam cauſſam, iudiciumq́; ſublatum eſſe.* Quod autem auſpiciis inquit iudicium diſcuſſum eſſe, comprobatur exemplo P. Clodij, qui, vt inquit Valerius, obiectus populo cum effugere debitam pœnam non poſſet, ſubito coorti imbris beneficio tutus fuit à damnatione. *diſcuſſa enim quæſtione aliam, velut dijs interpellantibus, deintegro inſtaurari non placuit.* & Liuius libro XL: *De mulcta certatum ad populum. Cum plures iam tribus introuocatæ dicto eſſe audientem pontifici duumuirum iuberent, mulctamq́; remitti, ſi magiſtratu ſe abdicaſſet, vitium de cælo, quod comitia turbaret, interuenit.* Excuſationis autem ratio fuit huiuſmodi. Citato reo licuit non adeſſe, ſi excuſaretur. Excuſatio vero aut morbi fuit, aut exilij voluntarij, aut funeris curandi; morbi, vt in P. Scipione, de quo Liuius: *P. Scipio die longiore producta in Linternum conceſſit certo conſilio, ne ad cauſſam dicendam adeſſet. maior animus & natura erat, ac maiori fortunæ aſſuetus, quàm vt reus eſſe ſciret, & ſubmittere ſe in humilitatem cauſſam dicentium. vbi dies venit, citariq́; abſens cœptus eſt, L. Scipio fratri morbum cauſſam eſſe, cur abeſſet, excuſabat. quam excuſationem qui diem dixerant, cum non acciperent, tribuni pl. appellati ab L. Scipione ita decreuerunt: vt ſi morbi cauſſa excuſaretur, ſibi placere accipi eam cauſſam, diemq́; à collegis produci. Gracchus cum vetuiſſet, nomen ſuum decreto collegarum aſcribi, ita decreuit: Cum L. Scipio excuſet, morbum eſſe cauſſam fratri, ſatis id ſibi videri, ſe P. Scipionem, priuſquam domum rediſſet, accuſari non paſſurum.* Exilij, vt Cæſoni Quinctio. de quo idem: *Iudicij die cum excuſaretur ſolum vertiſſe exilij cauſſa, nihilominus Virginio comitia habente collegæ appellati dimiſere concilium.* Funeris, vt Cicero pro Rabirio perduellionis reo: *Cum ad iudicij moram familiaris funeris excuſatio quæretur.*

Quartum præſidium ab accuſatore petitum eſt. id autem fuit, quoties accuſator accepta excuſatione, aliáve de cauſſa aut diem produxit, aut omnino incœpto deſtitit, vt de Appio Liuius: *Appius adeo conſtantia ſua tribunos obſtupefecit, vt diem ipſi ſua voluntate producerent.* & de Scipione: *Orationibus in noctem perductis dies producta eſt.* & de P. Manlio: *Filius tribunum iurare mortem intentans coëgit, ſe patris ſui accuſandi cauſſa concilium pl. nunquam habiturum. iurauit, & præ ſe deinde tulit, ea vi ſubactum incœpto deſtitiſſe.* & de Acilio: *Centum millium æris mulcta Acilio irrogata erat. bis de ea certatum eſt. tertio, cum de petitione deſtitiſſet reus, nec populus de mulcta ferre ſuffragium voluit. & tribuni eo negotio deſtiterũt.* item de Milonis iudicio intentato à Clodio Cicero ad fratrem: *Ante diem tertiũ Nonas Milo affuit. ei Põpeius aduocatus venit. dixit Marcellus à me rogatus. honeſte diſceſſimus, producta dies eſt in* VIII *Idus. Ante diem* VIII *Idus Milo affuit. dixit Pompeius, ſiue voluit. nam, vt ſurrexit, operæ Clodianæ clamorem ſuſtulerunt. idq́; ei perpetua oratione contigit, non modo vt acclamatione, ſed vt conuicio, & maledictis impediretur. ſurrexit Clodius. ei tantus clamor à noſtris, vt neque mẽte, neque lingua, neque ore conſiſteret. res in poſterum dilata eſt. Clodius in Quirinalia produxit diem.* Ceterum formula dimittendi rei fuit: *Non moror.* Liuius libro IIII: *Tum Hortenſius, Non videbit, inquit, plebs Romana ſordidatos tribunos ſuos. C. Sempronium nihil moror.*

De euocando reo. CAP. XIIII.

QVOD ſi reus per præconem ex Roſtris citatus ab accuſatore non affuiſſet, in arcem, & ante fores per cornicinem euocabatur. Scriptum hoc eſt, licet obſcure, apud Varronem libro v. de lingua Latina: *Indicat*, inquit, *commentarium vetus anquiſitionis M. Sergij Manij filij quæſtoris, qui capitis anquiſiuit Trogum. in quo ſic eſt: Auſpicio orando ſede in templo auſpicij, dum aut ad prætorem, aut ad conſulem mittas auſpicium petitum cum eat, præco reum vocet ad ſe, & eum de mœris vocet. præconi id imperare oportet. cornicinem ad priuati ianuam, & in arcem mittat, vbi canat claßicum T. Trogo, & comitia edicat è Roſtris. argentarij tabernas occludant, patres cenſeant, exquiras, & adeſſe iubeas.* & paullo poſt: *Qui de cenſoribus claßicum ad comitia centuriata redemptum habent, vti curent eo die, quo die comitia erũt, in arce claßicus canat, tum circumq; mœros, & ante priuati huiuſce T. Quinctij Trogi ſceleroſi hominis oſtium canat, & vt in campo prima luci adſit.* Item Plutarchus in Gracchis: *Moris eſt Romanis, ſiquis capitis anquiſitus non adſit, cornicinem ſummo mane ad fores eius venientem claßico euocare, neque prius de eo iudices ſententias ferre.* Tacitus. lib. II: *In P. Marcium conſules extra portam Eſquilinam, cum claßicum canere iußiſſent, more priſco animaduertere.* Inde, ſi ne ita quidem affuiſſet reus, exilium ei ſciſcebatur. aut ſi exilij cauſſa ſolum vertiſſet, ei iuſtum id eſſe exilium iubebatur. Liuius de Poſtumio: *Poſtumius vadibus datis non affuit, tribuni vocauerunt plebem, quæ ita ſciuit: Si M. Poſtumius ante Kalendas Maias non prodiſſet, citatusq; eo die non reſpondiſſet, neque excuſatus eſſet, videri eum in exilio eſſe.* & de Fuluio: *Priuſquam dies comitiorum aderat, Cn. Fuluius Tarquinios abijt. id ei iuſtũ exilium eſſe ſciuit plebs.* Quo loco notandum eſt, quicumque citati non affuiſſent, iis exilium eſſe iuſſum tributis comitiis, non centuriatis, quanuis centuriatis tantũ de capite ageretur, vt diximus; ſi præſentes fuiſſent, centuriatis opus fuiſſe. Quare ne hac quidem ratione defendi Clodius potuit, qui Ciceronem neque citatum, neque excuſatum, & abſentem tributis in exilium pepulit, vt ipſe pro domo queritur.

De rogatione ferienda, & iudicio faciendo. CAP. XV.

VBI vero ſummus iudicij dies eſt cõſtitutus, tum magiſtratus, qui accuſauerat, & propterea comitia indixerat, reũ per præconẽ rurſus citauit, ac populũ aduocauit. Req; agi cœpta populũ in tribus, aut in cẽturias diſcedere iuſſit, omnibus rebus obſeruatis, quæ in habẽdis comitiis ſolẽnes erãt. quæ repetere non eſt hoc loco neceſſe. Inde Rogationẽ per ſcribã recitari populo iuſſit, de qua ſuffragia populũ ferre oportuit. ac demũ populũ, num eã acciperet, rogauit. Formula rogandi fuit: *Rogo vos, Velitis iubeatis ne, vt M. Tullio, aqua, & igni interdicatur, quòd falſum ſenatuſconſultum rettulerit, quòd ciues Ro. indicta cauſſa necandos curarit.* ſic enim & pœna, & crimen, quæ erat pœnæ cauſſa, rogabatur. Cicero pro domo: *Quæro quid ſit aliud proſcribere, Velitis, iubeatis, vt M. Tullius in ciuitate ne ſit, bonaq; eius vt mea ſint. ita enim fecit, & ſi alijs verbis tulit.* & paullo poſt: *At quid tulit legum ſcriptor peritus? vt M. Tullio aqua, & igni interdictum ſit; non tulit, vt interdicatur. quid ergo? vt interdictum ſit. Quid ſi his verbis ſcripta eſt iſta proſcriptio, vt ſe ipſa diſſoluat? eſt enim: Quòd M. Tullius falſum S. C. retulerit.* Item: *Tuliſti de me ne reciperer, non vt exirem. vbi cauiſti, ne meo loco cenſor in ſenatum legeret? quod de omnibus etiam, quibus damnatis interdictum eſt, ſcriptum eſt in legibus.* & poſt: *In me, cui dies dicta nunquam eſt, qui reus non fui, qui nunquam ſum à tribuno pl. citatus, dãnati pœna eſſe potuit ea præſertim, quæ ne ipſa quidem rogatione perſcripta eſt?* Recitata rogatione, & rogato populo populus in ſuffragia mittebatur ab eodem illo, qui rogator comitiorum erat, eo modo, qui in legibus ferendis, & magiſtratibus

giſtratibus creandis obſeruabatur. ſcilicet vt per pontes in ſepta tranſirent. & ad pontes tabellas ſententiæ ſuæ indices cuſtodibus comitiorum darent. Aſconius in Cornelianam: *Domitius tribunus pl. Silanum ad populum accuſauit, criminatus bellum cum Cimbris iniuſſu populi geſsiſſe. ac de eo tabellam quoque dedit.* Eſt autem repetendum, primis temporibus ſuffragia in iudiciis ferri voce ſolita. Anno vero DCXVI, L. Caſſius tribunus pl. legem tulit, vt in omnibus iudiciis præterquam perduellionis populus tabella ſuffragium ferret. neque ita multo poſt Cœlius idem etiam in perduellione ſeruari voluit. vt in libris de iure ciuium Rom. diximus. cum autem populus legem accipiebat, rogatus nihil aliud reſpondebat, niſi *Volo, Iubeo, Vti rogas;* aut tabellam dabat, in qua ſcriptum erat, *Vti rogas:* quo facto condemnaſſe dicebatur, aut ſe rogationem antiquare ſignificabat, quo pacto pœnam remittere, & abſoluere demonſtrabat. Cicero pro domo: *Tu iure munitam ciuitatem, & libertatem noſtram putas eſſe oportere, vt ſi tribuno pl. rogante, Velitis, iubeatiſve, Sedulij centum, ſe velle, & iubere dixerint, poſſit vnuſquiſque noſtrum amittere ciuitatem?* Liuius libro XLIII: *C. Lucretium, vbi dies, quæ dicta erat, venit, tribuni ad plebem accuſarunt, mulctam decies centum millium æris dixerunt. comitijs habitis omnes quinque & triginta tribus eum condemnarunt.* Item: *Prior Claudius cauſſam dixit. & cum ex decem & octo centurijs equitum octo condemnaſſent, multæq; aliæ primæ claſsis, extemplo principes ciuitatis in conſpectu populi annulis aureis poſitis veſtem mutarunt, vt ſupplices plebem circumirent. maxime tamen ſententiam mutaſſe dicitur Ti. Gracchus, quòd cum clamor vndique plebis eſſet, periculum Graccho non eſſe, conceptis verbis iurauit, ſi collega damnatus eſſet, non expectato de ſe iudicio comitem exilij eius futurum. adeo tamen ad extremum ſpei venit, vt octo centuriæ ad damnationem defuerint.* Aſconius: *Scaurus ita abſolutus eſt, vt à tribus tribubus damnaretur, à triginta duabus abſolueretur, & in eis pauca puncta inter damnationem, & abſolutionem intereſſent.*

Illud etiam poſt reges exactos in perduellione, id eſt in mortis pœna retentum eſt, vt duumuiri crearentur, qui perduellionem iudicarent. réſque inde per prouocationem ad populum transferretur. Meminit huius conſuetudinis Liuius in iudicio Manlij ita ſcribens libro VI: *Sunt qui duumuiros, qui de perduellione anquirerent, creatos auctores ſint.* & Dio in conſulatu Ciceronis: *Tulit,* inquit, *T. Labienus tribunus pl. vt duumuiri crearentur, qui Rabirio perduellionem iudicarent, quòd Saturninum tribunum pl. in tumultu ciuitatis occiderat. atque duumuiri tum à prætore vrbano, non vt moris erat, à populo Caius, & Lucius Cæſares cōſtituti perduellionem ei iudicarunt. verum cum prouocaſſet ad populum, à Cicerone conſule oratione, quæ extat, defenſus euaſit, conſilio Metelli Celeris prætoris, & auguris, qui vexillo è Ianiculo remoto populi ſcitum, qui in campo centuriatim iudicabat, irritum fecit. nec Labienus eam quæſtionem inſtaurare alio die curauit.* Hanc autem iudicij formam vetuſtate obſoletam ſe conſule à Labieno tribuno pl. relatam contendit Cicero in oratione ipſa pro Rabirio: *De perduellionis iudicio, quòd à me ſublatum criminari ſoles, meum crimen eſt, non Rabirij. Quod vtinã Quirites ego id aut primus, aut ſolus ex hac rep. ſuſtuliſſem. vtinã quod ille crimen eſſe vult, propriũ teſtimonium meæ laudis eſſet. quid enim optari poteſt, quod ego mallem, quàm me in conſulatu meo carnificem de foro, crucem de campo ſuſtuliſſe? ſed iſta laus eſt propria maiorum noſtrorum. qui expulſis regibus nullum in libero populo veſtigium crudelitatis regiæ retinuerunt. deinde multorum virorum fortium, qui veſtram libertatem non acerbitate ſuppliciorum infeſtam, ſed lenitate legum munitam eſſe voluerunt.* & poſt: *Nanque hæc tua, I lictor, colliga manus, iſta ſunt cruciatus carmina, quæ libentiſsime commemoras, Caput obnubito, arbori infelici ſuſpendito. quæ verba Quirites iampridem in hac rep. non ſolum tenebris vetuſtatis, verum etiam luce libertatis oppreſſa ſunt.* Atq; hæc quidem ſiue de mulcta, ſiue de capite, ſiue de perduellione tributis, aut centuriatis comitiis ageretur, hoc modo acta ſunt.

De animaduerſione. CAP. XVI.

IVDICIO facto ſuſcepta eſt animaduerſio. Hæc in ceteris pœnarum generibus eodem modo in populi iudicio facta eſt, atque in prætorio. De quibus, ſupra ſatis dictum eſſe videtur. Nunc, quod reliquum eſt, de ſeruitute, & nece dicamus.

Seruitus, vt diximus, per venditionem inducta eſt. Venditio vero, quæ & auctio dicta eſt, ſub haſta eſt facta, magiſtratu ei, qui pluris licitatus eſſet, hominem addicente. Varro, teſte Nonio: *Manius Curius conſul in Capitolio cum delictum haberet, nec citatus in tribu ciuis reſpondiſſet, vendidit tenebrionem.* Idem ſcribit, & multo clarius Valerius: *Curius coniectis omnibus in ſortem tribubus primum nomen vrna extractum citari iuſſit. neque eo reſpondente bona adoleſcentis haſtæ ſubiecit. Quod vt illi nunciatum eſt, ad conſulis tribunal cucurrit, collegiúmque tribunorum appellauit. Tum Curius & bona eius, & ipſum vendidit.*

Necis autem genera hoc modo ſuſcepta ſunt. Percuſſio ſecuri facta eſt per lictorem prægreſſa verberatione, quæ virgis adhibebatur. Liuius libro ſecundo: *Stabant deligati ad palum nobiliſſimi iuuenes. conſules in ſedem proceſſere ſuam, miſſique lictores ad ſumendum ſupplicium nudatos virgis cædunt, ſecurique feriunt.* Eadem ratio ſeruata in aliis; vt in Campanis, libro XXVI: *Producti omnes virgisq́; cæſi, ac ſecuri percuſſi. inde citato equo Cales proconſul percurrit. vbi cum in tribunali conſediſſet, productique Campani deligarentur ad palum, præconi imperat, vt lege agere iuberet. Ita de iis quoque ſumptum ſupplicium.*

Iam vero ſtrangulatio, quæ laqueo fiebat, & præcipitatio, quæ de Robore, ambæ ſuſcipiebantur in carcere. Carceris vero duæ præcipue fuere partes, Tullianum, & Robur. Tullianum à Ser. Tullio rege eſt additum. de quo Salluſtius: *Eſt locus in carcere, quod Tullianum appellatur, vbi paullatim aſcenderis ad læuam, circiter XII pedes humi depreſſus. eum muniunt vndique parietes, atque inſuper camera lapideis fornicibus iuncta, ſed inculta tenebris, odore fœda, atque terribilis eius facies eſt* De Robore ſic Feſtus: *Robur dictus eſt in carcere is locus, quò præcipitatur maleficorum genus, quòd ante arcis robuſteis includebatur.* Carceris vero cura triumuiris erat commiſſa, vt eorum interuentu ſupplicium ſumeretur. Pomponius D. de origine iuris: *Triumuiri capitales conſtituti, qui carceris cuſtodiam haberent, &, cum animaduerti oporteret, interuentu eorum fieret.* Vnde Cicero quoque ſanxit in Legibus: *Vincula ſontium ſeruanto, capitalia vindicanto.* & in Catilinam dixit: *Carcerem vindicem nefariorum, ac maniſeſtorum ſcelerum maiores noſtri eſſe voluerunt.* His cognitis, dico ſtrangulationem factam eſſe in Tulliano, præcipitationem vero de Robore, vtrumque autem per carnificem iuſſu Triumuiri capitalis. Audiamus Salluſtium: *In Tullianum poſtquam demiſſus eſt Lentulus, iudices reum capitalium, quibus præceptum erat, laqueo gulam fregerunt.* & Ciceronem in Vatinium: *Quæro, fregeris ne in carcere ceruices illi ipſi Vectio, ne quòd indicium corrupti iudicij extaret?* Valerius autem de præcipitatione teſtis eſt, libro VII: *Quin etiam familiares Gracchorum, ne quis reip. inimicus amicus eſſe vellet, de Robore præcipitati ſunt.* Liuius libro XXXVIII: *Vt in carcere vir clariſſimus inter fures, & latrones includatur, & in Robore, ac tenebris expiret.* & libro VI: *Eum pati vinctum in carcere in tenebris obnoxiam carnificis arbitrio ducere animam.* Plautus in Curculione: *At ego faciam vos ambo in Robuſto carcere vt pereatis.* De Triumuiro quoque illud eſt apud Valerium libro VI: *Mulierem damnatam prætor triumuiro necandam in carcere tradidit. quam receptam is, qui cuſtodiæ præerat, miſericordia motus non protinus ſtrangulauit, aditum etiam filiæ dedit, ſed diligenter excuſſæ, nequid cibi inferret, exiſtimans futurum, vt inedia conſumeretur. cum vero animaduertiſſet, filiam lactis ſui præſidio ſuſtentantem, rem ad triumuirũ, triumuir ad prætorẽ, prætor ad conſilium*

iudicum pertulit, & remiſsionem pœnæ mulieri impetrauit. Deiectio item è rupe, ſiue è ſaxo Tarpeio per carnificem facta eſt, prægreſſa verberatione iuſſu magiſtratus, eóque ſupplicio liberi homines affecti, vt ſcribit libro tertio Ciuilium Appianus: Gellius tamen lib. x. cap. XVIII poſuit: *Decemuiri ſeruos manifeſti furti præhenſos verberibus affici, & de ſaxo præcipitari iuſſerunt.* Liuius libro VI: *Manlium tribuni de Saxo præcipitarunt.* id eſt præcipitari iuſſerunt. Vt autem liberi de Saxo deiiciebantur, ſic ſerui in crucem agebantur. Cicero decimo tertio ad Atticum: *O mirificum Dolabellam meum. magnam* ἀναθεώρησιν *res habet. de Saxo. in crucem.* & in prima in Antonium. *Talis animaduerſio fuit Dolabellæ, cum in audaces, ſceleratóſque ſeruos, tum in impuros, nefarióſque liberos.* nimirum ſeruos in crucem actos ſignificans, liberos de Saxo præcipitatos. Hoc etiam ſupplicium interuentu Triumuiri per carnificem ſumptum eſt. Valerius libro VIII: *Fannij ſeruus Alexander, cum in ſummam veniſſet ſuſpicionem C. Flauij equitis Romani occiſi, ſepties tortus pernegauit ei ſe culpæ affinem eſſe; ſed perinde atque confeſſus, & à iudicibus damnatus, & à L. Calpurnio triumuiro in crucem actus eſt.* Opera vero carnificis triumuirum id feciſſe crediderim, ſiquidem Cicero pro Rabirio gloriatur, ſe carnificem de foro, crucem de campo ſuſtuliſſe. De verberatione teſtatur idem in primo de Diuinatione: *Seruus per circum cum virgis cæderetur furcam ferens ductus eſt.* Verberatio vero fiebat per lictorem. Vnde erant illa ſolemnia: *I lictor, colliga manus, verberato, caput obnubito, arbori infelici ſuſpendito.* Erant autem Crux, patibulum, & arbori infelici ſuſpenſio idem. Salluſtius, teſte Nonio: *Notiſsimus quiſque aut malo dependens verberabatur, aut immutilato corpore improbi patibulo eminens affigebatur.* Iſidorus libro V: *Patibulum vulgo furca appellatur: ſed patibuli minor pœna, quàm crucis. nam patibulum appenſos ſtatim exanimat, crux autem affixos diu excruciat.*

De culleo, & profluente ſatis ſupra dictum eſt. Aliquando etiam contumeliæ cauſſa cadauera in Tiberim, aut in ſcalas Gemonias proiecta. cuius rei exempla non deſunt. His de extremo ſupplicio explicatis, quoniam ſupra de tormentis egimus, hic de torquendi inſtrumento, quod Eculeum dixerunt, nonnulla ſubiiciemus.

De tormentis in eculeo. CAP. XVII.

QVIS vero, aut qualis Eculeus fuerit, qui inter antiqua tormentorum genera numeratur, nemo adhuc litteris prodidit. Quantum autem ex veterum non leuiſſimis elici monumentis poteſt, Eculeus cataſta fuit lignea, cochleata, ad intendendum ac remittendum apta, atque ad torquendos homines, vt facti veritas eliceretur, inſtituta. Tormenti vero genus erat huiuſmodi: Vbi cataſtæ huic brachia, pedéſque eius, qui torquendus erat, neruis quibuſdam, quæ fidiculæ dicebantur, alligauerant, tum cataſta intenta, atque in altum erecta, vt ex eo quaſi ex cruce quadam miſer ille penderet, primum compagem ipſam oſſium illius diuellebant, deinde candentibus eiuſdem corpori laminis admotis, atque biſulcis vngulis ferreis lateribus laniatis doloris acerbitatem augebant.

Ac cataſtam quidem ligneam, atque in altum erigi ſolitam fuiſſe, oſtendunt aperte Sozomenus Hiſt. Eccleſiaſticæ libro V, & Prudentius in hymno D. Vincentij martyris, quorum ille eculeum *lignum tortorium*, hic *ſtipitem noxialem* appellat. Siquidem inquit Sozomenus: Καὶ προσαγαγὼν πρὸς τὸ βασανιστήριον ξύλον αἰωρεῖσθαι προσέταττεν. id eſt, *Et cum ad tortorium lignum adduxiſſet, in ſublime tolli iuſsit.* & Euſebius Hiſt. Eccl. lib. V. τὰς ἐν τῷ ξύλῳ διατάσεις τῶν ποδῶν. id eſt Pedum extenſiones in ligno. Prudentius autem: *Incenſus his Aſclepiades iuſſerat*
Euiſcerandum corpus eculeo eminus

Pen

Pendere. & paullo poſt:

Iubet amoueri noxialem ſtipitem,
Plebeia clarum pœna ne damnet virum.

At paullo poſt, qui in eculeũ eſſet coniectus, ex eo, quaſi ex alto ligno, pependiſſe, oſtendit multo apertius, cum eundẽ martyrẽ ex eculeo ita vociferantem inducit:

Audite cuncti, clamo longe, ac prædico,
Emitto vocem de cataſta celſior.

Eandem autem machinam cochleatam fuiſſe, ex verſu veteris poëtæ Pomponij elicitur, qui à Nonio Marcello profertur:

Et vbi inſilui in cochleatum eculeum,
Ibi tolutim tortor. id eſt, torqueor.

Quod autem brachiis, pedibúſque eculeo fidiculis alligatis eculeus diſtentus oſſium commiſſuras cum dolore diſtraxerit, ex multis locis cognoſcitur. primum ex eodem hymno, vbi ita tyrannus imperat:

Vinctum retortis brachijs
Surſum, ac deorſum extendite,
Compago donec oſſium
Diuulſa membratim crepet.

deinde ex hymno D. Romani martyris, in quo martyr ipſe ita ex eculeo loquitur:

Miſerum putatis, quòd retortis pendeo
Extentus vlnis, quòd reuelluntur pedes,
Compago neruis quòd ſonat crepantibus.

& Aſconio: *De ſeruo Alicore quæſtio ita habita, vt is articulatim conſecaretur.*

Quibus verbis ſatis quæ figura fuerit eius, qui in eculeo torqueretur, oſtenditur, cum ſe pendere brachiis, pedibúſque retortis extentum ait, neruis ſcilicet, quibus deuincta membra erant, propter ſummam intentionem crepantibus: His autem addere poſſumus etiam Suetonium de Tiberio ita ſcribentem: *Excogitauerat inter genera cruciatus etiam, vt larga meri potione per fallaciam oneratos repente veretris deligatis, fidicularum ſimul, vrinæq; tormento diſtenderet.* Ex quibus apparet, nullum alium cruciatũ à fidiculis, quibus membra eculeo adhærebant, niſi diſtenſionis eſſe profectum. Vnde Iſidorus nõ omnino malus auctor antiquitatis iure ſuo, Eculeum dictum, *quòd extenderet*, ſcripſit. Euſebius autem ſumme diſtentum ait, cum ad quintum foramen perueniſſet. inquit enim libro v: *τὰς ἐν τῷ ξύλῳ διατάσεις τῶν ποδῶν ἐπὶ πέμπτον διατεινομένων τρύπημα.*

Vt autem incitandi doloris cauſſa eculeus, aut fidiculæ tendebantur, ſic eiuſdem remittendi eadem laxabantur. Quocirca Valerius de patientia ita ſcriptum reliquit: *Zeno cum à Nearcho tyranno torqueretur, eſſe dixit, quod ſecreto audire eum maxime expediret, laxatóque eculeo aurem eius morſu corripuit, atque abſcidit. In Theodoro autem Hieronymus tyrannus tortorum manus fruſtra fatigauit; rupit enim verbera, fidiculas laxauit, ſoluit eculeum, lamináſque extinxit prius, quàm efficeret, vt tyrannici odij conſcios indicaret.* & Quinctilianus declamatione vltima ita: *An quæſtionem illam fuiſſe credis, qualis vernilibus corporibus adhibetur. Ideo enim eculeum mouebam artifex ſenex, tenebam fidiculas ratione ſæuitiæ, vt leniter ſedibus ſuis remota compago per ſingulos artus membra laxaret.* Ex quibus verbis, qui in laxando eculeo leniter fidiculas remiſiſſet, eum aliqua ex parte doloris acerbitati conſuluiſſe apparet.

Poſtremo vero laminarum candentium, & vngularum effodientium ita multa teſtimonia extant, vt ea referre putidum magis, quàm neceſſarium eſſe videatur. Cyprianus ad Donat. *Haſta illic, & gladius, & carnifex præſto eſt. vngula effodiens latera, & deradens, eculeus extendens, ignis exurens, hominis corpus vnum ſupplicia plura, quàm membra.* & de laude martyrij: *Hoc vero quòd eculeo corpus extenſum cãdentes ſtridet ad laminas, non exempti ſanguinis, ſed tentationis eſt cauſſa.*

& Pru

& Prudentius in hymno D. Vincentij:

Extorque, ſi potes, fidem,
Tormenta, carcer, vngulæ,
Stridénſque flammis lamina,
Atque ipſa pœnarum vltima
Mors Chriſtianis ludus eſt. & poſt:
Ridebat hæc miles dei
Manus cruentas increpans,
Quod fixa non profundius
Intraret artus vngula. & in hymno D. Romani:
Amor coronæ pene præuenit trucem
Lictoris artem ſponte nudas offerens
Coſtas biſulcis execandas vngulis. & poſt:
Non vngularum tanta vis latus fodit
Mucrone, quanta dira pulſat pleureſis,
Nec inuſta laminis ardet cutis,
Vt febris atro felle venas exedit.

Et Cicero in Verrem: *Quid cum ardentes laminæ, ceteríque cruciatus admouebantur.* Et Seneca libro I I I de Ira: *Torſerat per omnia, quæ in rerum natura triſtiſsima ſunt, fidiculis, tribularibus, & eculeo, igne, vultu ſuo.* & in Antonium: *Ponite ante oculos vincula, verbera, eculeum, carnificem, tortorémque Samarium.*

Extorquendæ autem de ſeruis veritatis cauſſa, eculeum adhibitum fuiſſe & ſupra ſignificauimus, cum de quæſtionibus diximus, & docet Cicero pro Deiotaro, cum ait: *Cum more maiorum de ſeruo in dominum ne tormentis quidem quæri liceat, in qua quæſtione dolor veram vocem elicere poſsit etiam ab inuito, exortus eſt ſeruus, qui quem in eculeo appellare nõ poſſet, eum accuſet ſolutus.* pro Milone: *Sed quæſtiones vrgent Milonem. quibuſnam de ſeruis?* item: *Facti quæſtio in eculeo, iuris in iudicio.* Tranſlatus eſt inde eculeus ad cruciandos homines, & acerbiore ſupplicio afficiendos. quod in Chriſtianis martyribus patuit.

De toga. CAP. XIX.

AC de iudiciis quidem Romanorum hæc hactenus. Nunc, quoniam dum ſuperiora iura tractauimus, veſtitus ſæpe, cultúſque Romani meminimus; neque ſatis is nobis locus præſertim aliò properantibus eſt purgatus, pauca hoc loco de toga, tunicáque Romanorum ſubiicere placet. quæ adeo variatæ ſunt, vt ciues à peregrinis, viros à pueris, equites à ſenatoribus, priuatos à magiſtratibus, magiſtratus ab imperatoribus, ſepararint.

Toga amictus fuit exterior, à tegendo, vt ſcribit Varro, corpore appellata. Hæc fuit lanea, ſemicircularis, tunica ſuperior, ad talos fluens, eadémque aperta. Laneam fuiſſe, oſtendit multis in locis Martialis. Itémque Varro, cum inquit: *Læna, quòd de lana multa. duarum enim togarum inſtar.* Semicircularem, docet Dionyſius in Priſco, cum ſcribit, *togam pictam amictum fuiſſe, non vt Lydorum, quadratum, ſed ſemicircularem; eámque à Romanis togam, à Græcis* τήβεννον *appellatam.* & Iſidorus libro X I X ſcribens; *togam pallium eſſe purum forma rotunda. menſuram vero togæ iuſtæ eſſe ſex vlnas.* Contra vero quadratum fuiſſe innuit Athenæus libro V, cum inquit: *Romani in Aſia vt vim Mithridatis effugerent, ad templa confugerunt, & quadratis veſtimentis abiectis pallia ſumpſerunt.* togas autem eas fuiſſe, Cicero indicat in oratione pro Poſtumo: *P. Rutilium*, inquit, *facilius certe neceſsitatis excuſatio defendet, qui cum à Mithridate Mytilenis oppreſſus eſſet, crudelitatem regis in togatos veſtitus mutatione vitauit. ergo ille P. Rutilius, qui documentum*

mentum fuit hominibus noſtris virtutis, antiquitatis, prudentiæ, conſularis homo ſoccos habuit, & pallium. Tunicæ porro ſuperiniectam, omnia teſtimonio ſunt. præcipue autem quòd, vt ſcribit Gellius libro VII, antiquitus ſine tunicis ſola toga amicti fuerunt. &, vt Aſconius ſcripſit in Scaurianam: *Cato prætor iudicium, quia æſtate agebatur, ſine tunica exercuit, campeſtri ſub toga cinctus. in forum quoque ſic deſcenderat, iusq; dicebat. ídque repetierat ex vetere conſuetudine, ſecundum quam & Romuli ætatis ſtatuæ in Capitolio, & in Roſtris Camilli fuerunt togatæ ſine tunicis.* & quòd Plutarchus ſcribit, Tiberium Gracchum fugientem togam dimiſiſſe, atque in tunica cecidiſſe. Fluxiſſe autem eam ad talos, elicitur ex verbis Ciceronis de toga prætexta Quinctij tribuni pl. loquentis in Cluentiana: *Facite vt non ſolum mores eius, & arrogantiam, ſed etiam vultum, atque amictum, atque illam vſq; ad talos demiſſam purpuram recordemini.* Apertam fuiſſe, cognoſcitur ex Valerio de Naſica loquente libro III: *Læuam manum apertæ togæ circundedit.* & ex eo, quòd toga dicebantur amiciri, ipſáque amictus, & amiculum vocabatur. vnde idem libro II: *Iuſsit, eum toga lacinijs abſciſsis amictum, diſcinctaq; tunica indutum nudis pedibus adeſſe.* & Gellius libro XI: *obtentu togæ tanquam ſe amiciens.*

Huius porro togæ partes quodammodo fuerunt lacinia & ſinus. Laciniæ partes apertæ togæ fuerunt, ſinus præcinctæ. Laciniæ meminit Velleius: *Scipio Naſica circundata læuo brachio togæ lacinia in Gracchum irruit.* id quod Valerius dixit: *Læuam manum aperta toga circundedit.* & libro II: *Iuſsit eum toga lacinijs abſciſsis amictum adeſſe.*

Cinctura vero, vnde ſinus profluxit, fuit triplex, laxior, aſtrictior, & cinctus Gabinus. laxior fuit, qua togæ lacinia trahebatur. de qua Macrobius libro II: *Cæſar ita toga præcingebatur, vt trahendo laciniam, velut mollis incederet, vt Sylla tanquam prouidus dixerit Pompeio, caue tibi illum puerum male præcinctum.* & de eodem Suetonius: *Cæſarem fuiſſe cultu notabilem ferunt: vſum enim lato clauo ad manus fimbriato. nec vt vnquam aliter, quàm vt ſuper eum cingeretur, & quidem fluxiore cinctura. vnde emanaſſe Syllæ dictum conſtat, optimates ſæpius admonentis, vt male præcinctum puerum cauerent.* & Horatius primo ſermonum: *Rideri poſsit eò, quòd Ruſticius tonſo toga defluit.* Aſtrictior fuit, qua ſinus togæ in anteriore parte conficiebatur. nec toga ad pedes deuenire permittebatur. vnde alte præcincti pro expeditis dicti, Suetonius de eodem Cæſare iam ſene: *Cæſar, cum interficeretur, toga caput obuoluit, ſinum ſiniſtra manu ad ima crura deduxit, quo honeſtius caderet.* & Macrobius: *Hortenſius ad ſpeculum ſe intuens togam corpori ſic applicabat, vt rugæ non forte, ſed induſtria locatas artifex nodus aſtringeret, & ſinus ex compoſito defluens lateris modum ambiret.* Frontinus libro IIII: *Piſo Titium præfectum cohortis, quòd loco fugitiuis ceſſerat, cincto togæ præciſo, ſoluta tunica, nudis pedibus, in principijs quotidie ſtare iuſsit.*

De cinctu Gabino ſic Iſidorus: *Cinctus Gabinus dicitur, cum ita imponitur toga, vt togæ lacinia, quæ poſt reijcitur, attraheretur ad pectus, ita vt ex vtroque latere penderet. vt ſacerdotes pingebantur.* Item Seruius exponens verſum illum: *Ipſe Quirinali trabea, cinctuq; Gabino Inſignis reſerat ſtridentia limina conſul,* inquit, *Gabinus cinctus eſt toga ſic in tergum reiecta, vt vna eius lacinia à tergo reuocata hominem cingat. hoc autem veſtimenti genere vtebatur conſul bella indicturus. ideo quia cum Gabij Campaniæ ciuitas ſacris operaretur, bellum ſubito venit. tum ciues accincti togis ſuis ab agris ad bella profecti ſunt, & adepti victoriam. vnde hic eſt ortus mos.* Liuius lib. VIII de Decio conſule ſe deuouente: *Pontifex eum togam prætextam ſumere iuſsit, & velato capite manu ſubter togam ad mentum exerta ſuper telum ſubiectum pedibus ſtantem dicere.* Mox: *Ipſe incinctus cinctu Gabino armatus in equum inſiluit, & ſe in medios hoſtes immiſit.* Item Valerius de religione: *Fabius Gabino cinctu cinctus manibus, humeriſq; ſacra gerens ex Capitolio deſcendit.* Ex his apparet, quemadmodũ ſinus præcinctæ togæ pars fuerit. Quin etiam ſinus togæ gremium

fuit.

fuit. Vnde illud Liuij de Fabio legato in ſenatu Carthaginis: *Sinu ex toga facto*, itē: *Sinu effuſo*. quod dixit Florus: *Excuſſo togæ gremio*.

Vſus autem togæ proprius Romanorum fuit, vt Græcorum pallium. Itaque Togati pro Romanis dicti, vt palliati pro Græcis. & fabulæ togatæ fuerunt, in quibus Romani inducebantur, vt palliatæ, in quibus Græci. & Galli, atque Hiſpani, teſte Strabone Togati vocati, qui victum, cultúmque Romanorum aſciuerunt. Quare Suetonius: *Auguſtus*, inquit, *inter varia munuſcula togas inſuper, & pallia diſtribuit lege propoſita, vt Romani Græco, Græci Romano habitu vterentur*. Cicero pro Rabirio, obiectum dixit Rabirio, quòd Alexandriæ palliatus fuiſſet. & Scipioni obiectū inquit Liuius, quòd cum pallio, crepidíſque inambulaſſet in gymnaſio. Cicero etiam obiecit Verri, quòd *ſteterit ſoleatus prætor cum pallio purpureo muliercula nixus in littore*. & in Antonium dixit de iudice Græco Romæ iudicante: *Iudex modo palliatus, modo togatus*.

Eadem toga pacis fuit inſigne, vt ſagum belli, vnde togati ſagatis oppoſiti. Etenim in tumultu priuati togas, magiſtratus prætextas ponebāt, & ſaga militaria ſumebant. vt idem oſtendit eodem in loco. His in vniuerſum de toga cognitis, nunc de generibus eius agamus. fuerunt autem hæc, pura, candida, pulla, prætexta, paludamentum, picta, trabea.

TOGA PVRA fuit communis toga hominum priuatorum, eorúmque virorum. Itaque etiam virilis eſt appellata. Ac pura quidā dicta, quòd albi coloris eſſet, nulla admiſta purpura; virilis vero, quià pueris virilem ætatem ingredientibus dabatur. Albam fuiſſe oſtendit Pollux, τήβεννον λευκὸν & ὁλόλευκον appellans. item Martialis, cum ait: *Et toga non tactas vincere iuſſa niues*. & Papinius: *Nec ſaltem teneris oſtrum iuuenile lacertis Exuit, albentiq́; humeros induxit amictu*. & Gellius qui ſcribit, *Scipionem Aemilianum reum ad populum factum candida veſte, non autem ſolito reorū cultu fuiſſe*. & pura quidem etiam dicta reſpectu prætextæ, quæ admiſtam habebat purpuram. itaque à Plutarcho in Bruto dicitur ἀπόρφυρος, id eſt expers purpuræ.

Prætexta vero vtebantur pueri vſque ad annum XVI, qui annus tyrocinij dicebatur. tum vero togam virilem, purámve ſumebant in Capitolio. Valerius libro V: *Cotta ipſo die, quo togam ſumpſit virilem, protinus vt è Capitolio deſcendit, C. Carbonem accuſauit*. Plin. lib. VIII: *Tirones recta tunica ſimul cum toga pura induebantur*. Cicero ad Atticum: *Ego meo Ciceroni Arpini potiſsimum togam puram dedi*. Suetonius: *Auguſtus duodecimum annum agens auiam Iuliam defunctam pro cōcione laudauit: quadriennio poſt virili toga ſumpta militaribus donis triumpho C. Cæſaris Africano donatus eſt*. Seneca primo epiſtolarū: *Tenes vtiq; memoria, quantū ſenſeris gaudiū, cum prætexta poſita, ſumpſiſti virilem togā*. Hæc autē ita totū corpus amiciuit, & ita quodāmodo impediuit, vt etiā brachiū vtrūque cohibuerit. Vnde loquens Cicero de pueris virilē ſumentibus dixit pro Cœlio: *Nobis olim annus erat vnus ad cohibendū brachium toga conſtitutus*. & Horatius loquens de petitoribus honorū, emere eos debere monuit ſeruum, *Læuum Qui fodiat latus, & cogat trans pōdera dextrā Porrigere*. nimirum pondus intelligens togæ, quæ brachium manúmque cohibebat.

Ceterum cum cōmunis, & quotidiana toga eſſet alba, tum vero, ſi petendi honores erant, induebant candidam, eáque ſignum erat petitionis. Erat autem candida, vt inquit Iſidorus, *cui intendendæ albedinis cauſſa cretā addiderant*. Eſt enim plus candidum, quàm album. Macrobius libro primo: *Mos fuit petitoribus, vt ſumpta candida toga nundinis in Comitium venirent, & in colle conſiderent, vnde coram poſſent ab vniuerſis videri*. Hinc candidati vocati, de quibus alio loco ſatis.

Toga vero pulla fuit atri coloris, quam induebant luctus, & reatus cauſſa. túmque dicebantur veſte mutata. In luctu autem atrati, in reatu ſordidati appellabantur. De luctu Cicero in Vatinium: *Qua mente feciſti, vt in epulo Q. Arrij cum toga pulla accumberes?* item: *Quis in funere familiari cœnauit cum toga pulla?* item: *Quis vnquam cœnauit atratus, cum ipſe epuli dominus Q. Arrius albatus eſſet?* De reatu

Liuius libro VI: *Tribuni pl. diem Manlio dicunt. conuerſa plebs eſt, vtique poſtquam ſordidatum reum viderunt. nec cum eo non modo patrum quenquam, ſed ne cognatos quidem aut affines, quòd ad eam diem nunquam vſu veniſſet, vt in tanto diſcrimine non & proximi veſtem mutarent.*

Toga vero PRAETEXTA, hæc enim ſequitur, fuit toga alba illa quidem, *ſed cui purpura*, vt inquit Macrobius, *erat prætexta*, id eſt quæ in ora habebat purpuram, vnde eam Græci ſcriptores περιπόρφυρον vocant, id eſt circunquaque purpuram habentem. Hæc vero fuit puerorum, magiſtratuum, ſacerdotum, & eorum, qui publicum munus curarent. Hoc oſtendit Valerius tribunus pl. apud Liuium lib. XXXIIII: *Purpura viri vtemur prætextati in magiſtratibus, in ſacerdotijs, liberi quoque noſtri prætextis purpura togis vtentur; magiſtratibus in colonijs, municipijſq́; , hic Romæ infimo genere magiſtris vicorum togæ prætextæ habendæ ius permittemus, nec id vt viui ſolum habeant tantum inſigne, ſed etiam vt cum eo crementur mortui, feminis duntaxat purpureo vſu interdicemus? & cum tibi viro liceat purpura in veſte ſtragula vti, matrem familias tuam purpureum amictum habere non ſines? & equus tuus ſpecioſius inſtratus erit, quàm vxor veſtita?* De eadem re ſic Macrobius in primo: *Tullus Hoſtilius rex Romanorum tertius debellatis Etruſcis ſellam curulem, lictoreſq́; , & togam pictam, atque prætextam, quæ inſignia magiſtratuum Etruſcorum erant, primus vt Romæ haberentur, inſtituit. Sed prætextam illo ſæculo puerilis non vſurpabat ætas. erat enim, vt cetera, quæ enumeraui, honoris habitus. Sed poſtea Tarquinius Priſcus rex quintus de Sabinis egit triumphum. quo bello filium ſuum annos quattuordecim natum, quòd hoſtem manu percuſſerat, & pro concione laudauit, & bulla aurea, prætextáq́; donauit, inſigniens puerum vltra annos fortem præmijs virilitatis, & honoris. nam ſicut prætexta magiſtratuum, ita bulla geſtamen erat triumphantium. Hinc deductus mos, vt prætexta, & bulla in vſum puerorum nobilium vſurparetur ad omen, & vota conciliandæ virtutis ei ſimilis, cui primis in annis munera iſta ceſſerunt. Alij putant, eundem Priſcum, cum is ſtatum ciuium ſolertia prouidi principis ordinaret, cultum quoque ingenuorum puerorum inter præcipua duxiſſe, inſtituiſſeq́; , vt patricij bulla aurea cum toga, cui purpura prætexeretur, vterentur, ſed vſque ad eos, quorum parentes equo ſtipendia iuſta meruiſſent. Libertinis vero nullo iure vti prætexta licebat, ac multo minus peregrinis, quibus nulla eſſet cum Romanis neceſſitudo. Sed poſtea libertinorum quoque filijs prætexta conceſſa eſt bello Punico ſecundo. Alij à Romulo hoc inſtitutum rettulerunt, qui primum filium ex Sabinis mulieribus procreatum bulla aurea, ac prætexta inſignibus decorauerit. Nonnulli credunt, ingenuis togam prætextam additam, vt ex purpuræ rubore ingenuitatis pudore regerētur.* Valerius cap. de indole: *Statua bullata, & incincta prætexta S.C. puero poſita eſt.* De prætexta magiſtratuum non eſt opus pluribus exemplis, quàm quæ ſupra prolata ſunt. Hinc prætextati dicti, & qui in ætate eſſent prætextata, id eſt puerili, & qui in magiſtratu.

Iam vero paludamentum fuit toga imperatoria, non ſolum purpura, ſed cocco etiam, auróque diſtincta, vt ſcripſit Iſidorus. Plutarchus purpuream, Silius coccineam, vt ſupra diximus, appellauit. vnde Plinius ſcripſit libro XXVI, *Coccum imperatorijs paludamentis fuiſſe dicatum*. de eo ſatis etiam ſupra eſt diſputatū. Hæc Græco vocabulo Chlamys, teſte Nonio, appellata de qua Iſidorus: *Chlamys eſt, quæ ex vna parte induitur, neque conſuitur, ſed fibula infrenatur.* & Valerius libro III. *L. Scipionis ſtatuam chlamydatam, & crepidatam in Capitolio cernimus. quo habitu quia aliquando vſus erat, effigiem ſuam formatam poni voluit. L. quoque Sylla cum imperator eſſet, chlamydato ſibi ac crepidato ambulare deforme non duxit.* Quod ſi chlamys Græcis non omnino idem, ac paludamentum Romanis fuit, certe tamen & ipſa veſtis imperatoria fuit.

Toga vero picta primum purpurea, deinde picta, item palmata, ac triumphalis appellata: purpurea, quòd tota coloris eſſet purpurei; picta, quòd in ea imagines aliquot acu depictæ eſſent; palmata, quòd victorias cum palmis intextas haberet; triumphalis,

triumphalis, quia ea triumphantes ornarentur. Dionyſius de Priſco rege loquens περιβόλαιον πορφυροῦν ποικίλον vocat, id eſt amictum purpureum varium. Plutarchus in Æmilio ἁλουργίδα χρυσόπαστον, id eſt veſtem purpuream auro intextam. Feſtus: *Picta, quæ nunc toga dicitur, purpurea antea vocitata eſt, eaq; erat ſine pictura.* Iſidorus libro XIX: *Toga palmata dicebatur, quam merebantur ij, qui reportabant de hoſtibus palmas, quæ vocabatur & toga picta, eò quòd victorias cum palmis intextas haberet.* Liuius libro XXXI: *Dona ampla data, quæ ferret rex, toga purpurea, & toga prætexta.* Cicero in Antonio: *Cæſar ſedebat in Roſtris amictus toga purpurea in ſella aurea coronatus.* Plutarchus: *Cæſar ſedit in foro in tribunali triumphali veſte ornatus.* Auſonius in Panegyrico ad Gratianum: *Palmatam, inquis, tibi miſi, in qua Diuus Conſtantius parens noſter intextus eſt.*

Præter has omnes erat trabea. hanc etiam vt prætextam quoque, & togam pictam ab Etruſcis ad Romanos trãſlatam ſcribit Florus. *Trabearum*, inquit Seruius, *tria genera: vnum, quod dijs ſacratur, & eſt totum purpureum: alterum, quod eſt regum, quod eſt purpureum, ſed habet aliquid albi: tertium augurale, & purpura, & cocco mixtum.* De regia trabea ſic Iſidorus libro XIX: *Trabea togæ ſpecies ex purpura, & cocco. qua operti Romanorum reges initio incedebant. hanc primum Romulus inueniſſe fertur ad diſcretionem regij habitus.* Dionyſius in ſecundo: *Trabea toga fuit, quæ fibula aſtringebatur;* vbi vero de Saliis loquitur, trabeas vocat togas περιπορφύρους, id eſt prætextas punico colore. Plinius libro VIII: *Trabeis vſos reges accepimus.* & libro IX: *Romulus purpura vſus eſt in trabea.* & Plutarchus: *Romulus ſedit* ἁλουργίδι, *id eſt purpurea veſte, ornatus.* Præter reges etiam conſules trabeam vſurparunt. Virgilius libro VII: *Ipſe Quirinali trabea cinctuq; Gabino Inſignis reſerat ſtridentia limina conſul.* Claudianus in Panegyrico ſecundo: *Quo tandem flexus trabeas auctore rogantes Induerit, faſtiſq; ſuum conceſſerit annum.* Liuius libro XXXII: *Conſul vere primo in continentem trabeatus ad hoſtem pergit.* Item equites. Valerius de inſtitutis: *Equites trabeati Idibus Quinctilis tranſuehi ſoliti.* Tacitus libro III: *In funere Germanici atrata plebs, trabeati equites fuerunt.* Hæc de togis, & earum generibus. præter has vero fuit læna, palla, lacerna, & penula.

Læna fuit toga pinguior hiberno tempori apta. Vnde Martialis de læna loquẽs dixit: *Tempore brumali non multum leuia proſunt, Calfaciunt villi pallia veſtra mei.* vnde prouerbium natum eſt: *Aeſtate lænam teris.* De hac Varro ita: *Læna quòd de lana multa. duarum enim togarum inſtar. vt antiquiſſimum mulierum ricinium, ſic hoc duplex virorum.* Feſtus: *Læna veſtimenti genus, habitus duplicis. quidam appellatam exiſtimant Tuſce, quidam Græce, quam* χλαῖναν *dicunt.* Nonius: *Læna veſtimentum militare, quod ſupra omnia veſtimenta ſumitur.* Virgilius: *Tiroq; ardebat murice læna.* Ibi Seruius: *Læna genus veſtis eſt. eſt autem proprie toga duplex. amictus auguralis.* Cicero in Bruto: *M. Popillius cum conſul eſſet, eodemq; tempore ſacrificiũ cum læna faceret, quod erat flamen Carmentalis.* Plutarchus in Numa: *Quas ferebant reges lænas, Iuba inquit* χλαίνας *eſſe.*

Palla toga ſcenica fuit. Cicero in Antonium: *Tuditanus inſanus cum palla & cothurnis nummos populo de roſtris ſpargere ſolebat.* Suetonius: *Caligula tres conſulares ſuper pulpitum collocauit, deinde repente magno tibiarum, & ſcabellorum crepitu cum palla tunicaq; talari proſiluit, ac diſaltato cantico abijt.*

Lacerna vero, vt inquit Feſtus, dicta, *quòd capitio ſit minor. Hæc vtrinque indui potuit, & vtrinque reijci,* & fere togæ ſuperiecta eſt. diuerſorum vero colorum fuit, nimirum aut albi, aut atri, aut purpurei; vſuſq; varij; nam & imbris cauſſa, & frigoris adhibita eſt, vt in circo ludorũ cauſſa, & in caſtris. Hæc quæ dixi, proximæ probant auctoritates. Martialis libro XIIII: *Amphitheatrales nos cõmendamur ad vſus, Cum tegit algentes noſtra lacerna togas.* & in VIII: *O quãtos riſus pariter ſpectata mouebit Trita Palatina noſtra lacerna toga.* Iuuenalis ſatyra IX; *Pingues aliquando lacernas Munimenta togæ duri, craſſiq; coloris.* Item Horatius in quarto: *Spectabat modo*

ſolus inter omnes Nigris munus Horatius lacernis, Cum plebs, & minor ordo, maximusq; Sancto cũ duce candidus ſederet. Item: *Et quæ Tyron toties epotauere lacernæ.* Plinius lib. XIIX: *Virgiliæ nubilo occaſu pluuioſam hiemem denunciant, ſtatimq; augentur lacernarum pretia.* Valerius lib. II ſcribit, Octauium in bello lacernatũ fuiſſe. & Iſidorus togatos pro vrbanis, lacernatos pro militibus vſurpatos ſcribit. Cicero vero obiecit Antonio, quòd lacernatus in vrbem rediiſſet, non togatus. *Quod quærebas,* inquit, *quemadmodum rediſſem, primum luce, non tenebris, deinde cum calceis, & toga, nullis nec gallicis, nec lacerna.* Quin etiam lacernas pro togis in vrbe vſurpatas aliquãdo apparet. Indicat Suetonius cum ſcribit: *Auguſtus viſa pro concione pullatorum turba negotium dedit ædilibus, ne quem poſthac paterentur in foro, circóve niſi poſitis lacernis togatum conſiſtere.* & apud Gellium libro XIII: Caſtritius Hadriano imperante quoſdam ſenatores reprehendit, *tunicis, & lacernis indutos, ac gallicis calciatos, non togatos.*

Extremum præceptum ſit de penula. Hæc ex lana alba, aut ex gauſape fuit confecta, pluuiæ, atque itineris cauſſa, non togæ, vt lacerna, ſed tunicæ ſuperimpoſita. Lampridius: *Alexander imp. penulis intra vrbem frigoris cauſſa, vt ſenes vterentur, permiſit. cum veſtimenti genus ſemper itinerarium, aut pluuiæ fuiſſet.* Nonius: *Penula veſtis, quam ſupra tunicam accipimus.* Varro virgula diuina: *Non quærenda eſt homini, qui habet virtutem, penula in imbri.* Quinctilianus: *Galba penulam roganti reſpondit, ſi non pluit, non eſt opus tibi, ſi pluit, ipſe vtar.* Horatius in epiſtolis: *Rhodos, aut Mitylenæ pulchra facit, quod Penula ſolſtitio, campeſtre niualibus auris.* Spartianus: *Tribunus pl. factus Hadrianus ad perpetuam tribuniciam poteſtatem omen ſibi factum aſſerit, quòd penulas amiſerit, quibus vti tribuni plebis pluuiæ tempore ſolebant.* De penula gauſapina ſic Martialis:

Is mihi candor ineſt, villorum gratia tanta,
Vt me vel media ſumere meſſe velis.

Ac de toga quidem, eiúſque generibus, quod ad hunc locum mihi pertinere viſum eſt, hactenus.

De tunica. CAP. XIX.

TOGAE vero ſuppoſitæ tunicæ plures fuerunt. ſed quæ togam proxime attigit, ea proprio nomine TVNICA dicta eſt. Hæc anguſtior, & breuior, quàm toga, fuit, ac primum ſine manicis, deinde manicata, ac cinctura conſtricta eſt. De modo Tunicæ Quinctilianus libro XI: *Cui lati claui ius non erit, ita cingatur, vt tunicæ prioribus oris infra genua paullulum, poſterioribus ad medios poplites vſq; perueniant. nam infra mulierum eſt, ſupra centurionum.* Hinc talares tunicæ, id eſt vſque ad talos demiſſæ, ſemper probro obiectæ ſunt. De manicis Gellius libro VII: *Tunicis vti virum prolixis vltra brachia, & vſque in primores manus, ac prope in digitos Romæ atque omni in Latio indecorum fuit. eas tunicas Græco vocabulo noſtri* χειροδότους *appellauerunt. feminiſq; ſolis veſtem longe, lateq; diffuſam decere exiſtimauerũt ad vlnas, cruraq; aduerſus oculos protegenda. Viri autem Romani primo quidem ſine tunicis toga ſola amicti fuerunt, poſtea ſubſtrictas, & breues tunicas citra humerum deſinentes habebãt. quod genus Græci dicunt* ἐξωμίδας. *Hac antiquitate inductus P. Africanus Paulli filius P. Sulpicio Gallo homini delicato inter pleraque alia, quæ obiectabat, id quoque probro dedit, quòd tunicis vteretur manus totas operientibus. Qui cum chirodota tunica inferior accubuerit.* Item Cicero in Catilinã: *Quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut barbatos videtis manicatis, & talaribus tunicis, velis amictos, non togis.* Scribit porro Plutarchus, Catonem maiorem *per hiemem tunica exomide ſumpta, per æſtatem nudum opus in agro perfeciſſe.* Iuuenes tunicatos in cãpo ſe exercuiſſe, ſcriptum eſt apud Ciceronem in Cluentiana, plebeculam vero Romanam tunicatam inceſſiſſe, ſignificauit Horatius, cum popellum eam tunicatũ vocauit.

Cum ergo ciues omnes Romani tunica vterentur, factum eſt, vt tunica ordines diſtinxerint. nam ſenatores, & equites tunicam clauatam induerunt, plebs rectā, & ſine clauis. Clauata tunica fuit, quæ clauos purpureos intextos habuit aut latos, aut anguſtos. fuerunt autem claui, quaſi flores panno inteſti. vnde Martialis dixit: *Lato mapalia clauo.* Feſtus clauata veſtimenta ſcribit fuiſſe clauis intertexta. Varro in octauo addit: *Si quis tunicam in vſu ita conſuit, vt altera plagula ſit anguſtis clauis, altera latis, vtraque pars in ſuo genere caret analogia.* Plinius libro IX: *Toga prætexta, & latiore clauo è regibus primum vſum Etruſcis deuictis Tullum Toſtilium ſatis conſtat.* Silius: *Sacrificum lato veſtem diſtinguere clauo.* Varro Modio, teſte Nonio: *Iſtorum vitreæ togæ oſtentant tunicæ clauos.* Ceterum tunica latos clauos purpureos inteſtos habens, quæ & latus clauus, & tunica laticlaui dicta eſt, propria fuit ſenatorum. atque ampliſſimi ordinis inſigne. Indicat Suetonius, vt ante dictum eſt loquens de Auguſto: *Sumenti virilem togam tunica lati claui reſuta ex vtraque parte ad pedes decidit. fuerunt qui interpretarentur, non aliud ſignificare, quàm quòd is ordo, cuius inſigne id eſſet, quandoque ei ſubijceretur.* Item: *Liberis ſenatorum, quo celerius reip. aſſueſcerent, protinus à virili toga latum clauum induere, & curiæ intereſſe permiſit.* & de Tiberio: *Senatori latum clauum ademit.* & de Caio: *Latum clauum, quanquam initio affirmaſſet, non lecturum ſenatorem, niſi ciuis Ro. abnepotem, etiam libertini filio tradidit.* Vt autē latus clauus fuit ſenatorū, ſic anguſtus clauus equitū Romanorū. oſtendit Paterculus de Mæcenate ſcribens, qui equeſtri dignitate contentus erat: *Mæcenas non minus Agrippa Cæſari carus, ſed minus honoratus. quippe vixit anguſto clauo penè contentus.* Lampridius item in Alexandro: *Tum ſatis eſſe conſtituit, vt equites Romani à ſenatoribus claui qualitate diſcernerētur.* Eadēq; ratione Papinius:

Non ſanguine cretus
Turmali, trabeaq; Remi, & paupere clauo
Auguſtam ſedem, & Latij penetrale ſenatus
Aduena pulſaſti.
Primaq; patricia clauſit veſtigia luna,
Mox Tyrios ex more ſinus, tunicamq; potentem
Agnouere humeri.

Quippe turmalem ſanguinem, trabeam Remi, & pauperem clauum vocat locum equeſtrem. nam equitum erant turmæ, trabea, & anguſtus clauus. ſed trabeis vtebantur, cum trāſuehebantur Idibus Quinctilis. Item Ouidius in quarto Triſtium: *Curia reſtabat, claui menſura coacta eſt.* id eſt, poſtquam egreſſus ſum è pueris, reſtabat ordo ſenatorius, vt latum clauum continuarem. at claui menſura coacta eſt, & anguſtum ſumpſi cum virili toga. Hinc ſenatores laticlauij, equites Rom. anguſticlauij dicti, quorum Suetonius meminit in Auguſto: *Ac ne expers caſtrorum eſſet, binos plerunque laticlauios præpoſuit ſingulis alis.* In Othone etiam anguſticlauij meminit.

Recta vero tunica erat, vt arbitror, ſine clauis. ſiquidem ſcribit Plinius libro VIII: *Tanaquil primo rectam tunicam texuit, qua cum toga pura induebantur tirones, & nouæ nuptæ.*

Vt autem tunica recta togæ puræ, clauata prætextæ, ſic palmata togæ pictæ reſpondit. Feſtus: *Tunica palmata à latitudine clauorum dicebatur, quæ nunc à genere picturæ palmata appellatur:* id eſt, tunica, quæ ante à latitudine clauorū dicebatur, nunc palmata vocatur à genere picturæ. Vt enim toga picta olim purpurea, poſt picta fuit, ſic tunica ſocia pictæ togæ olim latus clauus, poſt palmata à genere picturæ vocata, & ſimul cū toga picta triumphantibus data. Liuius libro X: *Quos vos ſellis curulibus, toga prætexta, tunica palmata, toga picta, corona triumphali, & laurea honoratis.* & libro XXX: *Toga picta, & palmata tunica donat.* Florus addit, ab Etruſcis trabeam, prætextam, togam pictam, & tunicam palmatam fluxiſſe. Idem ſcribit Dionyſius libro tertio, vbi tunicam palmatam vocat tunicam purpuream auro

ſignatam. & vbi loquitur de Saliis, vocat *tunicam variam*, id eſt pictam, ſic enim quoque togam pictam nuncupat. Eodémque modo Liuius in primo dixit, *tunicã pictam Saliorum*. Tunicam porro multi & priuati, & in magiſtratu omiſerunt. teſtis eſt Acro, qui rationem reddens, cur Horatius *Cethegos cinctutos* dixerit, ſic inquit: *Cinctuti Cethegi tunicas non gerebant, ſed pro tunica cinctum, vel campeſtre ab vmbilico ad pedes reliquo corpore exerto, & nudo niſi toga tegeretur.* Vnde Lucanus: *Exertiq́; manus veſana Cethegi.* Porphirio vero cinctutos vocatos ſcribit *à cinctu, qui tunicæ aptatus eſſet infra pectus.* ſed eo cinctu videntur, tanquam ſubligaculo, pudenda etiam velata fuiſſe. Hinc Luperci cinctuti. Ouidius: *Semicaper coleris cinctutis Faune Lupercis.* quòd ſubligaculis eſſent vincti. Vnde Plutarchus ſcripſit. *Lupercos nudos in ſubligaculis diſcurrere.* Idem etiam candidatos ſine tunica cum toga candida prenſaſſe ſcripſit in Coriolano. Pedianus Catonem ius dixiſſe, cum eſſet prætor, ſine tunica, campeſtri ſub toga cinctum, notauit, eúmque morem repetiiſſe ex ſtatuis Romuli, & Camilli ætate factis. Eiuſdem campeſtris meminit Iſidorus: *Cincto iuuenes in exercitatione campeſtri verecunda velabant. vnde & campeſtre dicebatur.* Cicero item pro Cluentio: *Nobis olim annus erat vnus ad cohibendum brachium toga conſtitutus, & vt exercitatione, ludoq́; campeſtri tunicati vteremur.* & Horatius: *Facit quod Penula ſolſtitio, campeſtre niualibus auris.* Scio multa de tunicarum interiorum generibus adiici poſſe. Verum ego, quæ ius diſtinguere ciuium Romanorum potuerunt, mihi tantummodo attingenda putaui. Quamobrem non nihil de calceis quoque ſenatorum ſubiiciam.

De calceis. CAP. XX.

CALCIAMENTORVM porro genera duo fuerunt, calceus, & ſolea. calceus totum pedem texit, ſolea plantam tantum: pars enim ſuperior habenis deuincta fuit. ſed & calceorum, & ſolearũ multa genera. Ceterum calceus aſtrinxit magis pedem, quàm ſolea. vnde illud Paulli Æmilij, de quo Plutarchus: *Non ne hic calceus pulcher eſt? at neſcis qua ex parte pedem meum torqueat.* Cicero in Rhetoricis: *Si multus erat in calceis puluis, ex itinere eum venire oportebat.* Horatius Satyra tertia: *Et male laxus In pede calceus hæret.* Suetonius: *Auguſtus forenſia, & calceos nunquam non intra cubiculum habuit ad ſubitos, repentinosq́; caſus parata.* Erant præterea calcei ſenatorum à calceis aliorum diuerſi. Docēt hoc multi. in primis Zonaras. *Patricij*, inquit, *geſtabant in vrbe calceos vrbanos forma litteræ Rho, vt à centum ſenatoribus trahere originem viderentur. aut quòd prima eſſet littera Romanorum.* Iſidorus calceos lunatos ſenatorũ vocat, additq́;, *Romulum calceos patricios reperiſſe, aſſuta Luna. Luna vero non ſyderis in eis formã, ſed notam centenarij numeri ſignificabãt, quòd initio patricij centum fuerint.* Hinc Cicero in Philippicis: *Aſinius quidã ſenator voluntarius, lectus ipſe à ſe, apertam curiam vidit poſt Cæſaris mortem, mutauit calceos. repẽte pater conſcriptus factus eſt.* Suetonius: *Cæſar veſte laxiore, & calceo alto, & rubro vſus eſt ſecũdũ reges Albanos, ad quos referebat genus propter Iulum.* Itẽ: *Auguſtus calciamẽtis altiuſculis vſus eſt, vt procerior, quàm erat, videretur.*

De ſoleis ſic Gellius lib. XIII: *Omnia id genus, quibus plantarum calces tantum infime tegũtur, cetera prope nuda, & teretibus habenis iuncta ſunt, ſoleas dixerũt, nonnunquam voce Græca crepidulas. Gallicas autẽ opinor eſſe verbum nouum non diu ante ætatem M. Ciceronis vſurpari cœptum. itaque ab eo ipſo poſitum in ſecunda Antonianarum. Cum gallicis inquit, & lacerna cucurriſti.* Idem in Verrem: *Stetit ſoleatus prætor populi Romani cum pallio purpureo, tunicaq́; talari, muliercula nixus in littore.* & in Piſonem: *Cum ad te quinta ferme hora cum C. Piſone veniſſem, memini neſcio quo è gurguſtio te prodire inuoluto capite ſoleatum.* & in Antonium: *Rediui cum calceis, & toga, nullis nec gallicis, nec lacerna.*

HAEC SVNT fere, quæ de antiquo iure populi Roma. diuturnis quæſita laboribus ego potui reperire. Quod opus cum ego Venetiis, libris duobus de Ciuitate Ro. editis iam ante annos quindecim inchoaſſem, ac continuo Pataui tribus de Italia additis prouexiſſem, ad extremum Bononiæ, (his enim omnibus in locis hæc mihi profiteri ſtudia contigit,) Prouinciis, Iudiciiſque attextis anno ſalutis MDLXXIIII perfeci. Quod admonuiſſe volui, ne quis hæc præcepta perinde mihi ad colligendum, digerendumve facilia, atque ſibi ad legendum, cognoſcendúmque procliuia exiſtimaret. verum quæ à me de ſingulis huius iuris partibus conſtituta ſunt, ea ſciret longiore animi conſultatione confecta. Quod ſi quis noſtram multis in locis diligentiam, aut perſpicaciam quærat, is ſcito, non noſtram illum tam induſtriam, quàm rerum ipſarum, quas tractauimus, naturam arguere. quæ quoniam ab hominum voluntate, ac temporum inclinatione totæ manarunt, ſolidam nullam tueri conſtantiam potuerunt. & propter ſcriptorum inopiam coniecturis interdum, ac ſuſpicionibus potius, quàm certis veteris conſuetudinis auctoritatibus nixæ fuerunt. Quod in vetere iure populi Roma. enucleando elaboraui, idem in ATHENIENSIVM quoque Rep. libris quattuor Bononiæ quoque editis præſtiti; atque ad extremum REGNVM etiam Italiæ memoriæ conſecrare ingreſſus rem libris XV ad annum vſque ſalutis noſtræ milleſimum ducenteſimumq;, ſed alia ſcribendi ratione, perduxi. Ex quibus, aliiſq; item eiuſmodi generis lucubrationibus plurimis facile intelligere homines poterunt, ad hæc ſubleuanda ſtudia non voluntatem mihi, aut induſtriam, verum aut neruos defuiſſe, aut fortunam.

FINIS.

CAROLI SIGONII DE REP. ATHENIENSIVM LIBRI IIII.

Ad Reuerendiſſ. virum Pet. Donatum Cæſium Epiſc. Narnienſium.

VETERIS *memoriæ, priſcarumq́ litterarum cognitio quantum hominibus vſum, quantamq́ vtilitatem afferat, nec tu* PET. DONATE CAESI, *vir ſapientiſſime ignoras, & res ipſa, ſi diligenter attendimus, per ſe ſatis oſtendit. Vt enim liberalem, atq; omnium iampridem vocibus, ac litteris celebratam animi remiſſionem illam omittam, quæ ex rebus, quæ ante quàm nos in hanc lucē prodiremus, geſtæ ſunt, cognoſcendis, & hominū, qui ſupra nos vixerunt, moribus, ſtudijsq́ perſpiciendis incredibilis proficiſcitur, quibus nemo tā agreſtibus inſtitutis viuit, quin ſine vlla alterius fructus expectatione mirifice capiatur: innumerabilia certe virtutis, atq; prudētiæ monumenta, quibus apud antiquos rerū auctores obſeruandis, atq; ad noſtram tum priuatam, tum communem vitam accommodandis probe nos, noſtramq́ remp. gubernemus, merito noſtrum vnumquenque ad ſuperioris memoriæ ſtudium, & veterum notitiam exemplorum debent impellere. Ac me quidem cum hæc ratio vehementer honeſta iampridem huius cupiditate ſcientiæ inflammauit, tum illa præterea, vt huic me totum ſtudio traderem, incitauit: quòd videbam me pulcherrima Græcorum, Latinorumq́ ingenij monumenta, quæ ſola relicta nobis eſſent ad ipſam aut eloquētiæ, aut etiam prudentiæ ſpeciem intuen*

intuen

intuẽdam exempla, vetere illorum incognita & priuata, & publica diſciplina, haudquaquam conſequi poſſe. poſtremo autem plurimum etiam apud me tacitus pietatis ſenſus quidam valuit, vt à quibus hominibus humanitatẽ, litteras, & doctrinæ, quæcunq; eſſet, rationem omnem accepiſſem, eorum iam prope obſoleſcenti memoriæ pro virili parte conſulerem, & præclara illorum ad omnem vitam inſtituta ex tenebris vetuſtatis extracta ab obliuione hominum, & ſilentio vindicarem. Itaque quantum ſuperioribus annis in rebus Romanis explicandis induſtriæ, atque operæ collocarim, ſatis complures à me editi eo de genere cõmentarij, vt opinor, oſtendunt. Nunc vero Athenienſium remp. vt omnium quondam prædicatione, ſcriptisq; clariſſimam, ſic præſentium vitio temporum, noſtrorumq; ignauia hominum hoc tempore obſcuriſſimam cum meis, qualiacunq; ſunt, conſignare monumentis inſtituiſſem, æſtimari vix poteſt, quantum in hoc opere deſudarim, ac quãtum vigiliarum, curarumq; conſumpſerim; neque enim illud tantum contendi, ne Græcum ſcriptorem vllum prætermitterem, quem non diligenter ad conquirendam vetuſtatem, eliciendamq; peruolutarem; verum duo illa etiam quacunque ratione prouidi, & vt ſelectis rebus ijs, quæ mihi illuſtriores ad memoriam viderentur, eas non caſu, ſed conſilio, quàm poſſem, optimo diſpenſarem, & Græcorum iura, ac inſtituta, quanquam à conſuetudine ſæpe, moreq; Romanorum aliena, Latinis tamen quàm maxime ad rem aptis poſſem, dicendi formis exprimerem, vt diſputationi cum ſua natura ſubtili, tum crebra teſtimoniorum prolatione impeditæ non ſua ſolum dignitas, ſed etiam ſuauitas quædam minime auribus legentium iniucunda accederet. Neque enim eorum ego inſtitutum hominum ſatis probo, qui, nobis pueris, Græcorum verborum ſignificationibus grammaticorum more anxie perſequendis laudem reſtitutæ Athenienſium reip. quæſiuerunt. cum & multa memoratu digniſſima præterierint, & trita, leuiáque nonnulla auribus noſtris magno ſæpe cum faſtidio inculcarint, ac demum ita perturbate, atque inculte omnia tradiderint, vt vni confuſioni, aſperitatiq; orationis ſtuduiſſe, de ordine, & lenitate diſputationis haud multum laboraſſe videantur. multóque minus eorum laudare conſilium poſſum, qui magiſtratus Athenienſium litteris ſe prodituros magna quadã pollicitatione profeſſi, vno, vt apparet, Pollucis commentariolo lecto duabus pagellis tanto ſe muneri ſatisfacturos eſſe ſunt arbitrati. Quod non idcirco dico, vt aliquid

de il

de illorum auctoritate diripiam, quam tum quidẽ maximis regibus, nunc vero doctis etiam hominibus multis curæ eſſe intelligo, ſed vt meum in his libris conficiendis conſilium non ſolum vtile, ſed etiam neceſſarium eſſe demonſtrem, qui in magnis adhuc rerũ Atticarum tenebris, & in ſummis veterum monumentorum, vnde idonea teſtimonia peterentur, anguſtijs, de rep. Athenienſium ita ſcribere ſum ingreſſus, vt in maxima præceptorum copia non tam rei veritatem certiſsimis ſemper antiquorum veſtigijs, quam illi ſæpe ne in ſua quidem, vt ita dicam, paupertate ſunt aſſequuti, ſim perſequutus, quàm ordinem in diſputando, & ornatum in ſcribendo quendam, quæ illi prorſus neglexiſſe videntur, magno ſtudio conſectatus ſim. Quod ſi propoſitum, vt quidem opto, tenuero, non dubito, quin huius ætatis hominibus aliquid & ad dicendum, & ad intelligendum, & ad viuendum opis, atq; præſidij compararo. quippe cum ex omni antiquitate clara, atq; illuſtria ad omnem & eloquentiæ, & doctrinæ, & vitæ præceptionem Athenienſium fuerint inſtituta. Cuius tu mihi rei vnus omnium optimus eſſe teſtis PET. DONATE *potes, qui ea non ex veteribus modo litteris, quarum peritiſsimus es, didiciſti, ſed etiam in nobiliſsima hac ciuitate, cui à* PIO IIII PONT. MAX. *præfectus es, gubernanda vſq; adeo expreſsiſti, vt quàm multos illa quondam ciuitas iuſtitiæ, bonitatis, & ſolertiæ gloria excellentes diuerſis temporibus viros tulerit, tam multos tu hoc quadriennio nobis in hac noſtra diuina quadam virtutis indole adminiſtranda rettuleris. Vere enim dicam, nunquam accidit, vt hæc ſcribens aut in Ariſtidis, aut Niciæ, aut Periclis mentionem inciderim, quorum alios Athenis quondam opinione iuſtitiæ floruiſſe, alios popularibus cõmodis mirifice ſtuduiſſe, alios nobiliſsimis vrbem operibus inſtruxiſſe priſca ipſorum monumenta loquuntur, quin tuæ ſtatim aſsiduæ cogitationes, curæq; quotidianæ mihi occurrerint, quas vnas tu huic vrbi præfectus ad talium æmulationẽ, contentionémq; contuliſſe laudũ videris: cum tantã in iure dicundo æquabilitatem, tam inauditam in annonæ leuanda caritate ſedulitatem, tam incredibilẽ in publicis operibus extruendis diligentiam adhibueris, vt te merito ad præcipuum huius ciuitatis commodũ, ſalutem, & ornamentum omnes natum eſſe exiſtiment,* PIVMQ. *ipſum cum alijs multis prudentiæ, ac ſapientiæ in cœlum laudibus efferant, tum maxime, quòd in te vno ex omnibus, quem tantis rebus præficeret, eligendo minime opinione, atque iudicio lapſus ſit. Itaque in communibus*

bus laudum, virtutumq́; tuarum præconijs alij quidem æquitatis, alij prudentiæ, alij moderationis, alij benignitatis tuæ magnitudinē prædicant, alij, vt cuiuſque animus, atque iudicium eſt, publica opera per te prope infinita curata magna conſenſione concelebrant, nempe fluuios coërcitos, aquas inductas, vias directas, fora conſtructa, ſcholas inſtauratas, regiam multis & magnis in partibus perpolitam, & reliqua eiuſmodi memorantes, quæ tu vnus tanta, ac tam multa hoc quadriennio perfeciſti, quanta, & quam multa ne omnes quidem qui huic vrbi præfuerunt, omnibus ante ſæculis cogitatione ſua taciti deſignarunt. Ego vero cum hæc omnia cum ceteris eximia, atq; omni laude, & commemoratione digniſſima iudico, tum perpetuam iſtam curam, quam tu in hac reſtituenda, atque ornanda omnium antiquiſſima Academia poſuiſti omnibus tuis æternæ gloriæ monumentis, ac laudibus antepono. admiror autem non ipſam ſolum in ſtudioſa iuuentute vndiq; in hanc vrbem allicienda induſtriam, ſed etiam in eadē retinenda, fouenda, & ſalutaribus ad virtutem capeſſendam legibus aſtringenda prudentiam. nam quid de magnifico ipſo, ac prope diuino ſcholarum opere dicam? quo celeritate incredibili, diligentia ſingulari ad exitum faſtigiumq́; magna cum omnium admiratione perducto cum omnem antiquorum in ſimili genere gloriam ſuperaſti, tum poſteris vix vllam poſt annos mille laudis eiuſmodi ſpem reliquiſti. & nos denique omnes, quos priuatis humanitatis promereri officijs nunquam deſiſtis, publico hoc etiam parato commodo tibi in perpetuum deuinxiſti. Quæ cauſſa fecit, vt ego eò ſtudioſius hoc gratiſſimæ meæ in te volūtatis argumentum litteris, memoriæq́; prodiderim, vt quod primum induſtriæ meæ munus Bononiæ peperiſſem, id ipſum in tuo multò ampliſſimo, atque ornatiſſimo nomine diuulgarem; ſcilicet, vt cuius potiſſimum auctoritate me præſtantiſſimus Bononienſium ſenatus hæc in iſta Academia ſtudia tractare non obſcuro loco iuſſiſſet, ei ſtudiorum eorum fructum, vt arbitror, non leuiſſimum, tanquam ocij auctori, & fautori induſtriæ, ac deniq; patrono optime merito conſecrarem. Verum de tuis laudibus, meisq́; partibus vberior fortaſſe alius dabitur dicendi locus. nunc quod inſtat, de vetere Athenienſium reipub. ſtatu, quæ dicenda videntur, exponere aggrediamur.

CARO

CAROLI SIGONII DE REP. ATHENIENSIVM LIBER I,

Qui de forma Reip. inſcribitur.

De regno Athenienſium. CAP. I.

POPVLVS ATHENIENSIS, cuius antiqua iura, rémque publicam vniuerſam his mandare commentariis inſtituimus, non vno, neq; eo perpetuo reip. genere vſus eſt, ſed pro rerum conditione, & temporum varietate diuerſo. ſi quidem ab initio regium, deinde popularem, aliquando tyrannorum, ſæpe etiam paucorum dominatum, atque imperium pertulit. Hæc autem quando inſtituta, per quos, & quibus legibus in ciuitatem ſint inducta, maximéque quæ regalem, popularémque ſtatum attingere videantur, nos quoniam res eſt præclara, & multis de cauſſis cognitione digniſſima, quàm planiſſime in tanta mo-

Regum Athe. tẽpora. numẽtorũ & ſæculorũ vetuſtate poſſumus, exponamus, atque è terra prope tẽporum caligine educta in lucem, conſpectumq; hominum proferamus. Primum igitur Athenis imperium fuit regium, iam inde à Cecrope eo, qui vrbem condidit, inſtitutum, ac poſteris deinceps vſque ad annum octingenteſimum ſexageſimum ſextum, quaſi per manus traditum. quorum decem & ſeptem Regum nomen tulerunt, viginti vero Archontum. conſtitutum eſt autem annos ante, quàm à Græcis in Aſia Ilium caperetur, trecentos ſeptuagintaquinque; quàm Olympiades in Græcia inirentur, ſeptingentos ſeptuaginta duos; quàm vrbs Roma à Romulo in Latio conderetur, ſeptingentos nonaginta ſex. vt merito Athenienſes inter alias ſapientiæ, fortitudinis, eruditionis, & eloquentiæ laudes, quibus longe Græcis ceteris præſtiterunt, antiquitate etiam imperij, & gentis vetuſtate gloriari poſſe videantur. Fundatum autem vna cum vrbe, clariſſimo futuro ſummi imperij domicilio à Cecrope regnum hi reges, Euſebio, & Apollodoro teſtibus, deinceps

Regum nomina. exceperunt, &, quo ad potuerunt, induſtria, atq; virtute auxerunt, Cranaus, Amphyctiõ, Erichthonius, Pãdiõ, Erechtheus, Cecrops minor, Pãdio minor, Ægeus,

A quo, & quomodo regnum conditum. Theſeus, Meneſtheus, Demophoon, Oxynta, Aphidas, Thymœta, Melanthus, & Codrus. Condendo vero imperio hæc cauſſam occaſio attulit. Tenebat Actam in Græcia, regionem, quæ poſt Attica nominata eſt, cum ditione, & imperio Actæus, quem

quem alij Actæona nuncuparunt, cum eò ex Aegypto vir haudquaquam contemnendus Cecrops acceſsit. Vbi cum præclara multa prudentiæ exempla,& fortitudinis edidiſſet, dignus Actæo viſus eſt,cui filiam in matrimonio collocaret.prudentiæ vero eius illud maximo fuit argumento,quod primus in Acta virum feminæ matrimonio legitimo iunxit, cum antea vulgo ita liberi naſcerentur, vt ſolas matres agnoſcerent. Quo factum eſt, vt biformem eum Attici appellarint, vt vulgatæ fabulæ locum dederint,hominem eum fuiſſe, atq; leonem. quod ad prudentiam nimirum, & fortitudinem eius referentes finxiſſe ſapientes homines non ſine cauſſa videntur. Hoc tempore cum Bœoti à terra, Cares à mari Actam crebris latrocinijs,& excurſionibus, prout illis ferebatur temporibus, diuexarent, auctor fuiſſe omnibus eius incolis Cecrops dicitur, qui tum in agris diſperſi habitabant, vt vniuerſi in duodecim oppida commigrarent, ſéque in his aduerſus quotidianos hoſtium impetus communirent. quorum nomina fuerunt, Cecropia, Tetrapolis, Epacria,Decelia,Eleuſis,Aphydna,Thoricus,Brauro,Cytherus,Sphettus,Cepheſia, & Phalerus. Quo facto, ipſe Cecropiæ, quam à ſuo nomine appellauit, regem ſe haud modicis nimirum ſoceri ſui opibus declarandum curauit. quemadmodum Strabo lib. IX, Pauſanias in Atticis, & Trogus lib. II, optimi auctores in primis, memoriæ prodiderunt. Quam vero Cecrops à ſe Cecropiam nominauit,ea haud ita multo poſt à Minerua nomen eſt Athenarum adepta. Narrat enim Apollodorus in ijs libris, quos de deorum origine ſcripſit, cum hoc tempore dijs placuiſſet,vrbes eas,in quibus priuatos quiſque habituri eſſent honores, occupare,Neptunum,ac Mineruam ſe in Actam contuliſſe,atque illum percuſſo tridente ſolo fretum,hanc terra oleam produxiſſe.orta vero inter eos de regionis appellandæ iure controuerſia,duodecim deos à Ioue iudices datos ſua ſententia cauſſam Mineruæ, Cecrope rege teſtimonium dicente, adiudicaſſe. Regio autem, quæ ab Actæo, vt aiunt,Actica dicebatur, poſt ab Atthide Cranai regis filia Atthis,atque Attica nuncupari eſt cœpta, ſi Strabonis, & Pauſaniæ teſtimonio auctoritatem tribuimus. nam mihi multo ad veritatem propenſior eorum videtur opinio, qui, vt narrat Stephanus,& Arpocratio, exiſtimarunt,cum ante Cecropem hæc regio Acta diceretur,quòd tota fere acta eſſet,id eſt littus(ſi quidem duabus ex partibus mari alluitur) inde communem loquendi vſum, vt ἀκτικὴν χώραν, id eſt terram Acticam dicerent, deduxiſſe. quod cum breuius dicere vellent, primum Acticam, poſt meliore aliquanto vocis ſono Atticam appellaſſe. Atque hoc quidem modo Cecrops omnibus ferme Atticæ incolis in duodecim oppida congregatis, vnum totius Atticæ regnum, vnámque omnium horum oppidorum remp. collocauit Athenis. Poſt autem, temporibus aliquot interiectis, Theſeo regi, magni animi, ſummíque conſilij viro,in mentem venit,magnam vrbem vnam ex omnibus, qui Atticæ oppida,populos,agróſque diſperſi tenerent,efficere, atque dilatatis Athenarum muris eò Atticos omnes compellere, ſedéſque eis ad habitandum dare. id quod facillime, qua erat eloquentia, atque induſtria præditus,perſuaſit primum, deinde etiam diligentiſſime obiit.Cuius rei ſi veterum teſtimonia quærimus,certiſſima Thucydidis, Strabonis, Diodori, & Plutarchi habemus. Thucydides enim Cecropis, & primorum regum ætate Atticam vſque ad Theſeum, κατὰ πόλεις, id eſt oppidatim fuiſſe habitatam, Atticóſque ex oppidis, & ex agris extractos, in vna vrbe ab eo collocatos, prodit. Strabo Theſeum duodecim oppida in vnum contuliſſe, Diodorus eundem populos Atticæ numero plurimos, magnitudine modicos in vrbem vnam redegiſſe ſcribit. Plutarchus omnes Atticæ incolas in vrbem vnam contraxiſſe, & vnius oppidi populum vnum, qui ad eam vſque diem diſſipatus fuerat, atque ægre ad communia tractanda commoda conuocari potuerat, & ſæpe etiam inter ſe armis, bellóque contenderat, effeciſſe, ídque per ſingulos populos, gentéſque perſuaſiſſe. Murorum autem ambitum ita propagauit Theſeus, vt antiquum Cecropiæ oppidum pro ſumma arce reliquerit,

XII. oppida Attica.

Vrbs Athenarum.

Vna Atticorum reſp. Athenis collocata.

querit, nouam vrbem, quam ille aſtu vocauit, ciuibus habitandam conceſſerit. Id quod video à Thucydide eodem etiam in loco memoriæ proditum. *Ante Theſeum*, inquit, *arx fuit oppidum, ſimulq; pars ea, quæ ſub arcem ad auſtrum potiſsimum vergit. argumento eſt, quòd ſacella in ipſa arce & aliorum deorum ſunt; & quæ extra eam ſunt, ad hanc partem oppidi magis erecta ſunt, vt Iouis Olympij, & Pythium, & Dionysij in Limnis, & alia. Itaque ab Athenienſibus*, inquit, *propter antiquam habitationem ad hodiernum vſque diem arx oppidum appellatur.* Vt autem Athenæ in media Græcia, ſic arx in media vrbe,& vt arx in edito ſita loco,ſic vrbs in imo,& plano conſtructa eſt.quod ab Ariſtide in Panathenaïco,Strabone in ſexto, Thucydide in ſecundo traditum eſt. Quoniam autem vrbs non longe quidem à mari, ſed tamen non ad mare poſita fuit, vt è Xenophontis libro de vectigalibus intelligitur, propterea multis portubus cum ad ciuitatis quotidianos vſus, tum ad bellicarum rerum oportunitates indiguit. primus autem Phalerus extructus eſt, & quidem antequam Theſeus ad regnum euocaretur. ſi quidem ſcriptum eſt apud Pauſaniam, Theſeum in Cretam ad pœnas ob Androgei necem regi Minoi dandas profecturum, & Meneſtheum regem cum aliquot nauibus ad Troiam iturum, ambos Phalero portu ſoluiſſe. Poſt Phalerum autem Munichia communita eſt. verum id quidem,vt etiam Piræeus, rep. iam dominatu regio liberata.

Qui autem oppidum condiderunt, aut auxerunt, ijdem etiam reip. genus inſtituerunt, Cecrops quidem regium, Theſeus autem populare. quod tamen non eſt, niſi poſt multa ſæcula, obſeruatum. Quæ autem Attici regni iura fuerint (nam multa regnorum genera fuiſſe tradit Ariſtoteles) difficile eſt, ex tanta annalium, & temporum vetuſtate eruere. ſi tamen Iſocrati rhetori Athenienſi, omnia ad laudem patriæ in Panathenaica oratione trahenti, atque poëtico more in maius ornanti credimus, optimum, ac præſtantiſſimum fuiſſe regnum exiſtimabimus. ſic enim ille diſputat, cauſſam, cur Athenienſium ciuitas primis temporibus inter alias præcipuè floruerit, merito eius eſſe regibus tribuendam, qui multitudinem ad virtutem, iuſtitiam, & temperantiam inſtituiſſent, atque actionibus ſuis docuiſſent, reipublicæ moderationem animam eſſe ciuitatis, tantam vim habentem, quantam in corpore obtinet prudentia; ipſam enim eſſe, quæ de rebus omnibus ſtatuat, & bona tueatur, calamitates deuitet, ciuitatis commoda paret. huius autem non eſſe oblitum populum, ſed vehementius ad hanc rem, quàm ad alias, animum adiunxiſſe, vt duces eos adipiſceretur, qui popularem ſtatum diligerent, ijs vero moribus eſſent præditi, quibus fuiſſent, qui ſibi ante præfuiſſent. Quod ſi ita eſt, ſane non improbarem, Athenienſium regnum eius generis extitiſſe, cuius fuerunt, quæ Ariſtoteles heroïcis celebrata temporibus inquit. Quæ primum qualia fuerint, verbis ipſis eius prolatis, oſtendemus; deinde vt ad eius deſcriptionem Athenienſium regum iura, actáque dirigi, atque accommodari poſſint, conſiderabimus. ſic igitur ille in quarto de republica. *Primi*, inquit, *voluntate populorum, quos artibus, aut bello demeruiſſent, aut diſperſos in vnum congregaſſent, aut agris, ſedibusq; ad habitandum donaſſent, reges fiebant, eaq; regna poſteris iure hereditario prodebantur. & reges imperij ſummam, dum bellum gererent, habebant, præerántque ſacrificijs, quæcunque ad ſacerdotes non pertinebant, & cauſſas iudicabant quidam iniurati, alij iureiurando deuincti. erat autem iuſiurandum erectio ſceptri. reges igitur antiquitus tum in ciuitatem, & populos, tum extra fines continenter imperium tenebant. poſtea vero quædam remittentibus regibus ipſis, alia populis auferentibus, ſola ſacrificia regibus relicta ſunt in alijs ciuitatibus. vbi vero regnum merito vocari poſſet, imperium duntaxat externorum bellorum obtinebant.* Quæ verba ſi diligentius attendamus, ſanè intelligemus, omnia, aut certe pleraque in reges Athenienſium conuenire. primum enim videmus, Cecropem, quòd Atticos in duodecim oppida coëgiſſet, eóſque

Regnum Atticum quale.

Regnũ virtutis opinione delatum.

ab impetu

ab impetu externorum hoſtium, & populationibus aſſiduis tutos præſtitiſſet, quódque leges tum incognitas matrimonij oſtendiſſet, ac virtutes, iuſtitiam, ac temperantiam docuiſſet, voluntate eorum ad regnum eſſe euectum; eodémque modo poſt aliquot ſæcula Melanthum, cum hoſtem populi Athenienſis bellum grauiſſimum inferentem ſingulari prœlio proſtrauiſſet, regalem poteſtatem ſummo omnium ſtudio aſſequutum. Regnum autem fuiſſe hereditarium non eſt dubium. nā præter Amphictyonem, qui ſocero ſuo Cranao pulſo,& Erichthonium, qui Amphictyone exacto regnum occuparunt, reliqui ita regnarunt, vt duæ ſolæ familiæ Athenis fuerint per tot ſæcula dominatæ, vna Erechthidarum, altera Melanthidarum. Ac Erechthidæ quidem ab Erechtheo rege nomen; ſed ab Erichthonio genus traxerunt, qui Pandionis pater, Erechthei auus fuit. ex quo deinceps Cecrops minor minoris Pandionis pater eſt natus, vnde Ægeus, & ex Ægeo Theſeus, vt Pauſanias prodidit. Nam Meneſtheo mortuo, qui incitato per ſeditionem in abſentem Theſeum populo, regem ſe declarandum curauerat, Demophoon Theſei filius paternum, auitúmque regnum, teſte Plutarcho, recuperauit; cui, vt verſibus Tetzes mandauit, Oxyntes frater, Oxyntæ vero filius Aphidas eſt ſubrogatus. quem cum minor frater ex concubina ortus Thymœtes interfeciſſet, regalem ſibi poteſtatem aſciuit, quemadmodum nos à Pauſania, & ab Athenæo accepimus. Melanthidarum autem, quorum princeps, & auctor fuit Melanthus, vſque ad extremum familia integra, incolumíſque permanſit. Melanthus autem is fuit, qui reuerſis in Peloponneſum Heraclidis, Meſſene patria amiſſa, cum ſe in Atticam contuliſſet, atque Xanthum Bœotorum ducem, bellum cum Athenienſibus gerentem ſecum ſingulari certamine congreſſum interemiſſet, propterea ab Athenienſibus regno, Thymœte ſe vltro abdicante, donatus eſt. quod ſcriptum Pauſaniæ, & Strabonis in commentariis reperitur. Atque hic quidem moriens Codrum filium regem reliquit, qui cum in bello contra Dores ſe pro patria deuouiſſet, Medonti filio regnum tradidit, qui primus Archontis nomen, atque imperium Athenis obtinuit. ex quo hæc familia modo Codridarum, modo Medontidarum nomine appellata eſt, atque vſque ad Erycem longo Archontum ordine ad annos quingentos octoginta ſex eſt deducta, quorum nomina fuerunt, Medon, Agaſtus, Archippus, Therſippus, Phorbas, Mecades, Diogenetus, Pheredus, Ariphro, Theſpieus, Agameneſtor, Æſchylus, Alcmæo, Charops, Æſimedes, Clidicus, Hippomenes, Leocrates, Abſander,& Eryx. id quod Euſebius, quo in primis auctore hæc tempora digeſſimus, in chronicis notatum, & deſcriptum reliquit. Quanquam autem Archontum, non Regum Medontidæ nomen tulerunt, non eſt tamen illud tempus populari ſtatui aſſignandum, ſed regio. eorúmque auctoritate, ac teſtimonio ſtandum,à quibus hæc ad noſtram notitiam dimanarunt, qui omnes principatum Archontum pro regno acceperunt, quanquam magna ex parte iam fracto, ac debilitato. Nam & Euſebius, qui profitetur, ſe nomina regum omnium, qui Athenis imperium habuerint, expoſiturum, non in Theſeo, qui popularem ſtatum deſcripſit, neque in Codro, qui vltimus regale nomen vſurpauit, ſed in Eryce, qui poſtremus Archontis decennalis imperium geſſit, regnum notat Athenienſium defeciſſe. & Pauſanias teſtatur, ipſum etiam regnaſſe Theſeum, & poſt Meneſthei mortem regnum ad quartum vſque poſteritatis gradum in illius familia permanſiſſe. &, ſi de gentilitate ſibi ſit hiſtoria inſtituta, omnes ſe, qui à Melantho ad Clidicum Æſimedæ filium, & qui poſt eos deinceps regnarint, facile enumeraturum. Nam quid aut Ælianum in varia hiſtoria proferam, qui Athenienſes ſcribit regnum ſub Cecrope, & Erechtheo, & Theſeo, & Codridis inferioribus paſſos? aut Heraclidem in libro de rebus publicis, qui poſt Codridas neminem regem eſſe narrat creatum, quòd viderentur molles nimis, ac delicati? Hippomenem vero vnum ex Codridis inuſtam hanc

Regnum hereditarium.

familiæ maculam delere cupientem, adulterum cum filia Limona deprehenſum exquiſito ſupplicij genere interfeciſſe? Quod ſi ita eſt, profecto apparet, regnum Athenienſium fuiſſe, vt probandum ſuſceperamus, hereditarium.

Regum poteſtas in bello.

Erat alia heroici regni ab Ariſtotele deſcripti conditio, quòd reges ij ſummam militiæ poteſtatem haberent, qua reges item Athenienſium præditos fuiſſe inuenio. id quod ex bellis, quæ ab his geſta ſunt, facile declaratur, quanquam tenuis admodum eorum ad nos memoria peruaſit. Erechtheum tamē bellum cum Eumolpo Thrace, & cum Eleuſiniis gerere, & pacem, quibus placet, conditionibus componere, videmus apud Pauſaniam. paríque ratione Theſeum contra Amazones, Codrum contra Dores in acie ducem cum ſummo imperio ſtare. Eoſdem etiā ius dixiſſe, quæſtiones exercuiſſe, & ſacris præfuiſſe, poſt apertius apparebit. Nā quod inquit Ariſtoteles, alia iura à regibus remiſſa, alia à multitudine eſſe extorta, eorum primum ad Theſeum referēdum videtur, qui vltro remp. popularem inſtituit, ſeq; nō regem, ſed belli ducem, & legum cuſtodem futurum, reliqua vero populo permiſſurum pollicitus eſt; alterum vero ad Medontem, qui poſt Codri mortem primus Archon perpetuus, & ad Charopem, qui primus Archon decennalis creatus eſt, vetere & imperio, & imperandi tempore imminuto. Quod Pauſanias in Atticarum rerum commentarios rettulit, his verbis: *Athenienſium ciuitas Melanthi poſteros, qui Medontidæ dicti ſunt, magna parte poteſtatis ſpoliauit, & ex regno redegit ad imperium referendis rationibus obnoxium. deinde cauit, ne vltra decem annos id ipſum continuarent.* & Paterculus libro primo, cum ſcripſit: *Codri filius Medon primus Archon fuit. ab hoc poſteri apud Atticos dicti Medontidæ. ſed hi inſequentes Archontes vſque ad Charopem, dū viuerent, honorem vſurparunt, inde perpetui Archontes eſſe deſierunt, cum fuiſſet vltimus Alcmæon. cœperuntq; in denos annos creari. quæ conſuetudo in annos ſeptuaginta manſit, ac deinde annuis commiſſa eſt magiſtratibus reſpub. Ex ijs, qui denis annis præfuerunt, primus fuit Charops, vltimus Eryx: ex annuis primus Creon.* Atque hoc idem chronicis quoque ſuis mandauit Euſebius. Ex quibus intelligi poteſt, quid ſit id, quod reges populo Athenienſi remiſerint, & quo ab eo quodammodo ſpoliati ſint, quam heroico quoque regno conditionem affinxit Ariſtoteles. Atque de iure quidem, & poteſtate regia hactenus.

Regū Ath. iura imminuta, cum Archontes nominari cœpti.

De conſilijs. CAP. II.

NVNC quam partem reip. ciues Athenienſes regibus dominātibus obtinuerint, & quod ius in ciuitate habuerint, exquiramus. Multæ autem ciuium diuiſiones, cōmunicandæ omnibus reip. gratia prudenter, vt video, ſunt à regibus inſtitutæ. quarum quæ prima, atque antiquiſſima fuit, in φυλὰς, id eſt in tribus diſtributa eſt. tribus autē quattuor Cecrops maior intulit, Cecropidem, quam à ſe, Autochthonem, quam ab Atticis, qui ſe αὐτόχθονας, id eſt indigenas eſſe gloriabantur; Actæam, quam ab Atticis ad littus habitātibus; & Paraliam, quam ab iiſdem ad mare (duobus enim Attica, quemadmodum dixi, lateribus mare attingit) incolentibus appellauit, vt ſcribit Pollux, & Stephanus. Harum autem numerum ſeruarunt poſteri illi quidem, ſed nomina immutarūt. ſi quidem Cranaus vnam à ſe Cranaidem, alteram à filia ſua Atthidem, tertiam Meſogæam à campeſtribus Atticæ incolis, & quartam à montanis Diacridem nominauit. Cranai vero exemplum imitatus Erichthonius eaſdem Diadem, Athenaidem, Poſidoniadem, & Hepheſtiadē, nimirum ductis à Ioue, Minerua, Neptuno, & Vulcano nominibus nuncupauit. & Erichthonij veſtigiis inſiſtens Erechtheus, eaſdem ab Ionis filiis, à quo ipſe in bello Eleuſinio adiutus fuerat, appellauit ὁπλίτας, ἐργάδας, γεωργούς, & αἰγικορέας, id eſt, armatos, opifices, agricolas, & caprarios. quæ omnia in Pollucis commentario ſunt octauo. Plutarchus tamen in Solone ſcribit, fuiſſe, qui putarint, has non

Tribus iiij.

ab Ionis

ab Ionis filiis, vt Herodotus prodidit, ſed à vitæ generibus vocitatas, bello, opificio,agricultura,& paſtura. Atque hic numerus,& hæc appellatio vſque ad Cliſthenis dominatum,de quo poſtea dicemus,incolumis permanauit. Factum eſt autem, vt vnaquæque tribus in tres item partes diuideretur, quas illi ternis item idem valentibus nominibus ſingulas appellarunt τρίττυας, ἔθνη, & φρατρίας. quas nos vno Latino curias nominabimus. ſingulas vero curias in partes tricenas deſcripſerunt, *Curiæ.* quæ γένη, id eſt gentes, dixerunt. qua in re naturam ipſam, conditionémque anni *Gentes.* acute, induſtriéque admodum expreſſerunt, qui quattuor tempora ita eſt complexus,vt eorum vnumquodque tres menſes,ſingulos tricenis diebus præditos aſſequutum ſit. Quare vt anni tempora quattuor,menſes duodecim, dies CCCLXV in toto anno ſolari fuerunt,ſic tribus quattuor,curiæ duodecim,gentes CCCLXV in toto tum Athenienſi populo numeratæ ſunt. erant autem gentiles, quos illi γεννῆτας dixerunt,non qui genere, ac ſanguine inter ſe coniuncti eſſent, ſed qui ex gentibus eſſent iis,quæ in curias erant coniectæ, ſocietatem inter ſe quandam, vt etiam curiales,quos φράτορας nominarunt,lege, & inſtituto colentes. itémque qui ex primo genere triginta gentium fuerunt,quos etiam primis temporibus ὁμογάλακτας, id eſt collactaneos,dictos fuiſſe,teſte Arpocratione,& Suida,ſcribit Philochorus. Hanc vero diuiſionem etiam ante Theſeum factitatam, indicat Plutarchus, cum ſcribit, Theſeum per ſingulas gentes Attico populo demigrationem ex agris perſuaſiſſe.

Fuit etiam altera ciuium deſcriptio in populos, & quidem ante conſtitutam à *Populi.* Theſeo remp. vſurpata. quod ex iiſdem Plutarchi verbis elicitur,cum inquit,Theſeum eam demigrationem per gentes, populóſque perſuaſiſſe. Populos autem iampridem appello, quos illi δήμους vocarunt. quos, ſi rei rationem attendamus, vicos appellare non incommode fortaſſe poſſimus. ſi quidem Ariſtoteles in Poëticis ſcribit, quas alij κώμας, id eſt vicos, dicerent, eos δήμους ab Atticis nominatos. fuerunt autem oppidula,vicíque quibus vniuerſa eſt terra Attica frequentata vſque ad Theſeum, qui eos ex agris in vnam Athenarum vrbem conuocauit. Neque tamen,cogente Atticos in vrbem Theſeo, deſerti propterea agri, populíque ſiue vici Atticæ ſunt,ſed ſemper frequentiſſime culti, ac ciuium multitudine celebrati. Quod oſtendit Thucydides,cum initio Peloponneſij belli,Periclis conſilio, iuſſúque omnes Atticos in vrbem ex agris, quibus mirifice populus ille delectatus ſit ſemper,ſcribit eſſe compulſos. atque hoc idem poſt etiam imminente Atticæ terræ Macedonum rege Philippo paullo ante,quàm ad Chæroneam pugnaretur,repetitum eſſe,Demoſthenes in oratione pro Cteſiphonte poſuit. Vt ergo ciuis nemo fuit, quin aliquam tribum ex quattuor, ſic nemo, qui non aliquem ex populis Atticis obtinuerit,ſiue ibi, ſiue in vrbe domicilium habuerit. Nomina vero eorum magna à nobis diligentia conquiſita, huic mandare commentario placuit, vt iis demum cognitis, totius Atticæ, quam quærimus, ciuitatis partes, & quaſi membra nota, ac perſpicua omnibus ſint. fuerunt autem Æxone,Athmon, Agraule, Anagyrus, Angele, Araphen, Acharnæ, Agnus, Halimus, Aphydna, ſiue Aphidnæ, Æthalidæ, Azenia, Amaxantea, Anacæa, Alieus, ſiue Elæeus, Acherdus, Ægelia, Alopecæ, Anaphlyſtus, Amphitrope, Achradus, Brauron, Burea, Bate, Beſſa, Cedi, Cepheſia, Cytherus, Cydathenæum, Cydantidæ, Conthyle, Colyttus, Ceramis, Cephale, Cholargus, Cetti, Crepia, Chollidæ, Ceriadæ, Corydalus, Crioa, ſiue Criona, Cothocidæ, Colonus, Cœle, Dedalidæ, Diomea, Dirades, Decelia, Echelidæ, Epiecidæ, Euonimi, Erechthia, Ericea, Erchia, Epicepheſia, Ermus, Euripidæ, Ecale, Eroeadæ, Eleuſis, Echelidæ, Gargettus, Hippotamadæ, Hepheſtia, Hyba, Icaria,Ionidæ, Ireſidæ, Leuconæum, Lacia, Luſià, Lambra maritima, Lambra inferior, Lenus, Melite, Myrrhinus, Marathon, Melenes, Oa, ſiue Oee, Oeum Ceramicum, Oeum Decelicum, Oenoe ad Eleutheras, Oenoe ad Marathonem, Otrynæ,

Phlya, Pambotadæ, Pergaſe, Phegus, Pitthis, Praſia, ſiue Praſiæ, Probalinthus, Pæania ſuperior, Pæania inferior, Philaida, Phegæa, Plothia, Phyla, Ptelea, Perithoedæ, Proſpalta, Porus, Potamus, Pæonidæ, Pelex, Phrearri, Pallene, Phalerus, Pentele, Perrhidæ, Phegees, Pſaphis, Pireæus, Perſidæ, Rhamnus, Sypalettus, Sybridæ, Stiria, Sphettus, Sunium, Scambonidæ, Sphendale, Trinemes, Themacus, Tithras, Tyrmidæ, Thria, Thoricus, Thymoetadæ, Thoræ, Titacidæ, Thyrgonidæ, & Tricorythus. Atque hos quidem ex Strabonis, Pauſaniæ, Arpocrationis, Stephani, Suidæ, & Heſychij commentariis hauſimus. Fuerunt alij quoque qui numerum explerent centum, vt inquit Strabo, ſeptuaginta, quorum nomina temporum iniuria exciderunt.

Pediai. Paralij. Diacrij.

Poſſumus etiam tertiam diuiſionem adiungere, qua populus Atticus in campeſtres, maritimos, & montanos, quos illi πεδιαίους, παραλίους, & διακρίους vocarunt, eſt diſpertitus, quæ à Cranao, qui hinc tribuum nomina duxit, vt videtur, illata, vſque ad Piſiſtrati tempora triſtis ſemper diſcordiarum, & ſeditionum inteſtinarum fuit materia. Nam cum montani popularem ſtatum amarent, campeſtres autem paucorum, maritimi mediam, atque ex his vtriſque confuſam remp. ſectarentur, diu ciuitatis ocium perturbarunt. quod Herodotus, & Plutarchus in Solone memoriæ prodiderunt.

Patricij. Ruſtici. Opifices.

Atticorum reſp. duplex.

His adiici quarta etiam diuiſio poteſt, patriciorum, ruſticorum, & opificum, quos huius diſtributionis auctor Theſeus εὐπατρίδας, γεωμόρους, & δημιουργούς nominauit, ac primos dignitate, ſecundos vſu, tertios multitudine præſtare in ciuitate, eodem teſte Plutarcho, voluit. Hic autem populus quomodocunque diuiſus duas iam tum tenentibus omnia regibus patrias eſt adeptus, vnam loci, alteram iuris. Itaque cum & domi propriam haberet rempubl. & Athenis communem, ad vtriuſque cum erat opus, adminiſtrationem adhibebatur. princeps tamen, quæ Athenis erat collocata, & aliarum quaſi domina putabatur, cui regem Athenienſem ſummo præfuiſſe cum imperio diximus. Hæc autem ita eſſe, non dubio veterum teſtimonio confirmanda mihi videntur. Thucydides libro primo, *Cecropis*, inquit, *& primorum regum ætate Attica perpetuo vſque ad Theſeum oppidatim eſt habitata, & prytaneis, & magiſtratibus vſa. neque vero niſi duris temporibus conueniebant ad regem de rebus communibus deliberaturi. ſed per ſe quiſque ciuitatem gubernabat, ac conſilium capiebat. quin etiam nonnulli eorum aliquando bellum cum regibus ſuſceperunt, vt Eleuſinij adiuncto Eumolpo cum Erechtheo. poſtea vero quàm Theſeus regnum obtinuit, vir non tam prudentia, quam opibus clarus, cum alijs in rebus regionem conſtituit, tum vero aliorum oppidorum curijs, quæ illi buleuteria nominarunt, & magiſtratibus diſſolutis in eam, quæ nunc eſt, vrbem vna curia, & vno prytaneo constructo, omnes ad incolendum contraxit, & tractantes res ſuas quenque, vt antea, vno vti oppido coëgit. quod omnibus demum ad id conferentibus auctum, ac poſteris à Theſeo traditum eſt.* Neque vero Plutarchus aliter cenſuit, cum ſeditionem aduerſus abſentem Theſeum à Meneſtheo concitatam exponens, potentes in ciuitate homines à Theſeo alienatos fuiſſe inquit, quòd cernerent, imperium, & regnum ſingulis populorum patriciis, cum in vnam vrbem concluſi ſunt, eſſe ademptum; plebeios autem vehementer commotos, quòd patriis, & ſacris ſuis ſpoliati eſſent ad id, vt pro multis, & bonis, & legitimis regibus in vnum dominum aduenam, & peregrinum intuerentur. neque enim Theſeus ab omnibus pro Ægei regis filio habebatur. Quin etiam idem communem Atticis omnibus fuiſſe remp. ante Theſeum innuit, cum difficiles eos fuiſſe inquit, quippe in agris diſperſos, qui ad publica de communibus commodis conſilia conuenirent, addítque prytaneis, & curiis, & magiſtratibus apud quoſque euerſis, vnum omnibus prytaneum, vnámque curiam ibi, vbi ſua etiam ætate viſebantur, ædificaſſe. Quibus ex verbis illud elici

elici mihi videtur poſſe, quod à veriſimilitudine non abhorret, ſi ſinguli Atticæ populi ante conſtitutam à Theſeo ciuitatem ſua prytanea, & ſuas curias ad ius dicendum, & conſilium de ſumma rep. ineundum habuerunt, multo veriſimilius Athenis poſt deſcriptam ab eo remp. & prytaneum, & curiam aliquam extitiſſe. Ac de prytaneo quidem non dubito, quod vrbis penetrale fuit, vbi quibus is honos datus eſſet, publice veſcerentur; quóque magiſtratus iuris dicundi cauſſa conueniſſe traduntur. Senatus autem, ad quem de ſumma rep. referrent, qualis regibus fuerit, haud ſanè mihi certum eſt. At cum populo eos egiſſe, eiúſque ſuffragiis multa ſanxiſſe, facile adducor, vt opiner. hoc enim oſtendit, ſi attendimus, aperte ſatis Thucydides, cum Atticos ait non niſi dubiis in rebus ad regem Athenienſium conueniſſe, & Plutarchus, cum ægre eos Athenas conuocari inquit potuiſſe. Habeo etiam auctorem Demoſthenem in oratione, quam ſcripſit aduerſus Neæram, Athenienſes poſt inſtitutam à Theſeo remp. nihilo minus regem ex iis, qui virtute in populo viderētur excellere, porrigendis manibus deſignaſſe; Lycurgum autem in oratione contra Leocratem, ciuitatem Athenienſium poſt Codri interitum Cleomanti Delpho, poſteríſque eius perpetuum in Prytaneo victum publicum decreuiſſe, quòd occultum ſibi oraculum, vnde victoriam illam de Doribus pepererant, indicaſſet. At quemadmodum aut reges, aut mortuis regibus interreges populum aduocarint, aut eum de rebus publicis conſuluerint, aut in ſuffragia miſerint, inter alia nimia vetuſtate incomperta hoc quoque referendum eſt. *Senatus.* *Concio.*

De iudicijs. CAP. III.

NEQVE vero reges, & huius reip. fundatores iudicia neglexiſſe, ac reliquiſſe, intractata videntur. ſi quidem fora iudiciorum, ab illis dicaſteria nominata, quæ poſtea magna in laude fuerunt, à regibus ſunt omnia conſtituta. quod de multis affirmare, de nonnullis etiam facile ſuſpicari licet. quorum autem certa ad nos peruenit notitia, omnia de cæde fuerunt, Areopagus, Prytaneum, Palladium, Delphinium, & Phreattium. quorum origo fuiſſe fertur eiuſmodi.

Areopagum Cecrops maior inſtituit. Euſebio enim ita ſcribenti potius aſſentior, quàm iis, quos ſcribit Plutarchus exiſtimaſſe, eum à Solone primum eſſe deſcriptum. vt autem ei aſſentiar, me & grauiſſimorum virorum auctoritas, & antiqua vulgatæ fabulæ fama adducit. quid autem grauius eſt Ariſtotele? at ille in ſecundo de rep. Solonem ſcribit Areopagitarum conſilium, cum eſſet antea, euertere noluiſſe. Apollodorus autem, Dædalum, qui Ægeo regnante floruit, de cæde in Areopago condemnatum narrat, & Pauſanias in Meſſenicis Meſſenios tradit, cum in offenſionem Lacedæmoniorum primum incidiſſent, vnde poſtea grauia inter eos bella multa ſunt conſequuta, Æſimede decennali Archonte remp. moderante, cauſſam ad Areopagitarum conſilium deferre voluiſſe, quod iudicium antiquitus Athenis de cæde erat conſtitutum; in Achaicis vero, Spartanos Codri regis tempore ab Athenienſibus in vrbe violatos, ad aras dearum, quæ Seueræ dicuntur, in Areopagum ſe recepiſſe. Fabula autem ea eſt, cuius cum Pauſanias in Atticis, tum Demoſthenes in oratione aduerſus Ariſtocratem meminerunt, cum ſcripſere, deos in hoc foro voluiſſe, tum dare de cæde pœnas, & expetere, tum vero iudices eſſe iis, qui inter ſe iudicio decertarent; expetiſſe Neptunum de Halirrhotij filij nece à Marte, iudices ſe Eumenidibus, & Oreſti deos duodecim præbuiſſe. Qui vero cauſſas huius nominis indagarunt, duas in primis attulerunt, vnam, quòd ibi iudicium de cæde ſit conſtitutum, quæ nomine Martis exprimitur; alteram, quòd ibi Mars, cum à Neptuno in iudicium eſt adductus, haſtam defixerit. id quod Suidas in collectanea rettulit. Addit etiam *Areopagus.*

Pauſanias, ſpectatam ibi eſſe ætate adhuc ſua Mineruæ Areæ aram, quam Oreſtes quondam abſolutus dicarit, in proximo autem ædem dearum, quæ Seueræ dicerentur, fuiſſe; eodémque in loco Plutonis, Mercurij, & Telluris ſigna extitiſſe ad quæ rem diuinam facerent quicunque capitis periculo emerſiſſent. Deas autem Eumenides propterea conſecratas inquit Vlpianus ad Medianam, quòd, cum de cæde in Areopago cognoſceretur, ſi quid eos lateret, ad id coarguendum, & in lucem proferendum deas vicinas opem laturas exiſtimarint. In hoc ergo loco de cæde conſulto facta ab iis iudicibus, qui inde Areopagitæ nominabantur, eſt iudicatum.

Prytaneum. Poſt Areopagum ſequutum eſt Prytaneum, Erechtheo regnante conditum. in quo de ferro, aliíſque rebus inanimatis, vnde mors eſſet conſequuta, quæſtio habita eſt. ſcribit enim Pauſanias, regnãte Athenis Erechtheo Buphonum ad Poliei Iouis aram bouem mactaſſe, ſtatímq; relicta bipenne ex finibus exceſſiſſe, bipennem autem iudicio abſolutam. Demoſthenes autem in eadem, quam modo commemoraui, oratione inquit, ſi lapis, aut lignum, aut ferrum, aut tale quidpiam illapſum percuſſiſſet, atq; aliquis, à quo id coniectum eſſet, neſciret, ſed telum, quo cædes facta eſſet, noſſet, ac teneret, ei fuiſſe in Prytaneo iudicium intentatum.

Delphiniũ. Succeſſit inde Delphinium ab Ægeo rege Apollini Delphinio, & Dianæ Delphiniæ, teſte Polluce, conſecratum. in quo cauſſam dicebant, qui cædem ſe feciſſe faterentur, ſed iure feciſſe defenderent. Itaque Theſeum narrat Pauſanias, cum Pallanta, eiúſque filios res nouas aduerſus ſe molientes interemiſſet, ibi eſſe abſolutum, cum ante Theſeum interfector exilij cauſſa ſolum verteret, aut talionis pœnam ſubiret. Demoſthenes tamen ita de eo loquitur, vt poſt Oreſtis iudicium, quo matrem ſe necaſſe confeſſus, iure tamen ſe vlciſcendi patris cauſſa occidiſſe contendit, hoc forum inſtitutum videatur innuere. Oreſtem autem cauſſam arbitror regnante Demophoonte dixiſſe. ſi quidem anno primo Demophoontis regis Ilium ab Agamemnone dicitur eſſe exciſum.

Palladium. Palladij certe regnante Demophoonte fundamenta iacta omnes conſentiunt. at in exponenda tantæ rei origine prorſus diſcrepant. Narrat enim Arpocratio, Agamemnone, & Argiuis cum Palladio ab Ilio Athenas appulſis, Demophoontem Palladium rapuiſſe, & pleroſque eorum, qui vim propulſabant, interfeciſſe, forumq; in quo quinquaginta Athenieſes, & totidem Argiui de cæde inconſulta & inſidiis iudicarent, conſtituiſſe. Pauſanias autem Demophoontem refert in hoc foro primum cauſſam dixiſſe, neminem ambigere; at cuius is criminis reus fuerit, non inter omnes conuenire. *Diomedem quidem,* inquit, *tradunt, cum in patriam reueheretur, per noctem viæ errore ad Phalerum appulſum eſſe, & Argiuis, qui cum eo erant, in agrum, tanquam in hoſtilem, prædandi gratia excurrentibus, vt qui aliam eſſe, quàm Atticam terram, eam inter tenebras crederent, Demophoontem regem & ipſum neſcientem Argiuorum eam claſſem eſſe, ad propulſandas populationes excitum; vbi cum aliquot interfectis Palladio erepto domum rediret, ab eius equo Athenienſem hominem ſubuerſum interijſſe. Ita Demophoontem alij ab eius, qui interfectus fuerat, propinquis, alij vero ab Argiuis reum factum prodiderunt.*

Phreattiũ. Quintum forum Phreattium eodem Demophoonte rege arbitror excitatum, reuerſo à bello Troiano in Salaminem patriam Teucro. Hunc enim primum omnium in hoc foro cauſſam dixiſſe narrat Pauſanias, cum ſe apud Telamonem patrem nullam Aiacis fratris necis culpam ſuſtinere defenderet. Phreattium autem à Phreatto antiquo heroë quodam nomen duxiſſe, prodidit, teſte Arpocratione, in libris de legibus Theophraſtus. Meminerunt huius fori Demoſthenes, & Pauſanias, atque ambo quidem eodem modo. Demoſthenis autem verba tantum, quia illuſtriſſima ſunt, huc ex oratione contra Ariſtocratem afferã. *In Phreatto*, inquit, *cauſſam dicere, lege iubetur, ſi quis ob cædem non cogitatam in exilium profectus, nondum ijs, qui illum exegerant, ei conciliatis, alterius voluntariæ cædis inſimuletur.*

letur. neque enim quia ille huc venire non poteſt, eum neglexit, qui hæc ſingula deſcripſit. neque propterea, quòd prius tale quid patrarit, ſimile crimen ſatis in eo probatum cenſuit, ſed rationem inijt, qua & pietati conſuleret, & illum nec defenſione, nec iudicio ſpoliaret. deduxit ergo iudices eò, quò huic accedere licebat, demonſtrato regionis maritimo quodam loco, qui in Phreatto nominatur. deinde ille naui accedens, terra non contacta verba facit. illi vero audiunt, & iudicant in terra. quod ſi conuincitur, pœnas luit cædi voluntariæ conſtitutas. ſin euadit, eo crimine liberatur, & exilium ob priorem cædem indictum ſuſtinet. Locum autem hunc ad Phalerum fuiſſe Pauſanias, reum ſine retinaculo, ac ſine anchora ex naui cauſſam dixiſſe, Pollux adiecit. Hæc ſunt fora quinque in quibus de rebus capitalibus, quas illi φονικὰς dixerunt, eſt diſceptatum. quorum quattuor video mentionem feciſſe etiam Ariſtotelem in Politicis, cum de iudiciis conſtituendis in ciuitate præciperet. *Cauſſarum,* inquit, *capitalium genera ſunt, ſiue inter eoſdem iudices, ſiue inter alios res agatur, & quæ de induſtria, & quæ inconſulto patrantur, & quæ conceduntur illa quidem, ſed iure facta defenduntur. & quarto loco quæcunque ijs, qui de cæde exulant, in reditu obijciuntur. quale Athenis dicitur forum, quod ad Phreattum vocatur.* Quem in locum interpretes omnes mirifica propè portenta quædam loquuntur.

Neque vero hæc ſola à regibus fora eſſe arbitror cõſtituta. cuius enim iuſtitiæ, aut prudentiæ foret, capitalibus cauſſis tam diligenter conſuluiſſe, reliquis vero, quæ propè infinitæ ſunt, & publicis, & priuatis iudicium nullum comparare? Itaque & Heliæam, & Trigonum, & Parabyſtum, & Metychium, quæ nomina iudicialibus foris fuerunt, à regibus fuiſſe deſcripta omnia puto. Hæliæam quidem maximum inter omnia fora fuiſſe teſtatur Pauſanias; Vlpianus autem ita dictum affirmat, aut quòd eò maxima hominum multitudo conuocaretur, aut quòd à ſole locus illuſtraretur. Trigonum autem à loci forma; Parabyſtum ab obſcuro, in quo ſitum eſſet, loco; Metychium à Metycho architecto nomen adeptum, Pauſanias, Pollux, Arpocratio, & Heſychius memoriæ prodiderunt. quanquam ex eorum verbis non apparet, regia ne in rep. an tantum in populari fuerint celebrata; à Solone certe, qui illam remp. legibus poſtea temperauit, non videntur inducta. *Heliæa.* *Trigonum.* *Parabyſtũ.* *Metychiũ.*

Narrat porro Arpocratio, Eratoſthenem ſcriptum reliquiſſe, Lycum heroëm ante fora Athenienſium lupi imagine præditum conſtitutum fuiſſe, ad quem qui donis iudicia corrumpebant, in decem diuiſi conuenerint, vnde Lyci decas manarit: Ariſtotelem autem in Athenienſium rep. Anytum corrumpendorum iudiciorum auctorem prodidiſſe.

Quod autem ad iudicum, eorumq; qui iudiciis præeſſent, rationem, & veterem eorum iudiciorum conſuetudinem pertinet, nihil ſanè mihi legiſſe videor, niſi quod ſcribit Arpocratio, in Areopago Areopagitas, in Palladio Ephetas iudicaſſe: Ephetas autem centum Athenienſes, cẽtumq; Argiuos illos fuiſſe, qui inconſultæ cædis cauſſis cognoſcendis præfecti ſunt. His autem iudiciis omnibus aut regem, aut regis amicos præfuiſſe, eáſque quæſtiones, & lites cognouiſſe, facile mihi perſuaſerim: primum quia ex Ariſtotelis auctoritate ſupra ſtatuimus, reges iudicia exercuiſſe, deinde quia magiſtratus ij, qui in horum locum, ſemotis à rep. regibus, ſucceſſerunt, his maxime iudiciorum muneribus occupati fuerunt. Regem enim capitales cauſſas in Aropagum introduxiſſe, eundémque de rebus inanimatis quæſtiones exercuiſſe, vno in loco notat Pollux, in alio vero ſuos ipſum amicos, qui Græce φιλοβασιλεῖς dicebantur, ei iudicio præfeciſſe, eóſque delapſum telum inanimatum è finibus eieciſſe. ex quo intelligi poteſt, aut regem hæc iudicia exercuiſſe, aut, ſi regi non vacaret, amicos eis ſuos præpoſuiſſe. *Iudices.*

De

De magiſtratibus. CAP. IIII.

IAM vero de magiſtratibus, quibus reges aliquid publici muneris tractandum permiſerint, multo obſcurior hiſtoria eſt. Paucos tamen in regno fuiſſe magiſtratus, libet ſuſpicari, vel quia res omnino tum paruæ fuerũt, vel quia penes regem omnia erant, iidémque per amicos fortaſſe ſuos pleraq; procurabant. *Polemarchus.* Polemarchum tamen, id eſt belli præfectum, regibus affuiſſe, Pauſanias indicat, cum ſcribit, Erechtheum regem Ione Xuthi filio in bello Eleuſinio polemarcho *Quæſtor.* vſum eſſe. nam de Quæſtoribus Pollux, & Veſparum interpres teſtes ſatis ido- *Colacretæ.* nei ſunt, qui antiquos publicarum ſacrarúmque pecuniarum cuſtodes, Colacretas dictos prodiderunt: itémque in Parallelis Plutarchus, qui Pyrandrum in Eleu- *Naucrari.* ſinio bello quæſtorem fuiſſe narrat. Reliqui vero fere Naucrari extiterunt in ſingulis tribubus duodeni, in ſingulis curiis quaterni, qui præter cetera munera, tributa populis Atticis impoſita, eorumq́; impenſas ſuffragiis ſubieciſſe feruntur. nam vnamquanque Naucrariam equites duos, & nauem vnam præbuiſſe auctor *Phylarchi.* eſt Pollux: itémque Phylarchi quattuor, qui, teſte Herodoto, ſingulis tribubus ſinguli præfuerunt.

Sacra. Iam vero religionem à regibus conſtitutam in primis, multa indicio ſunt, ſed maxime ſacrorum multitudo, quæ in ea ciuitate curata ſunt. quorum magna ex parte auctores, conditoréſque reges fuere. Inter ceteros autem deos *Mineruæ.* Mineruam antiqua religione, & cærimonia coluerunt: quippe cui vrbem, agrúmque iam inde ab initio conſecraſſent, ac ſe, fortunáſque ſuas dicaſſent. Hinc Athenæa ſacra Erichthonius intulit, eáq;, vt quotannis ſolemnia permanerẽt, inſtituit. nam Panathenæa quinto quoque anno agi, quæ Magna dicerentur, poſtea ſanxit Theſeus, quod Arpocratio, & Libanius, & Pauſanias in Arcadicis prodidit. Narrat etiam idẽ in Atticis, cum vrbem, tum agrum Atticæ vniuerſum Mineruæ ſacrum fuiſſe, & populos cum ſuos quenque deos priuatim coluiſſe, tum Mineruæ communiter rem diuinam feciſſe, ſignúmq; eius omniũ ſanctiſſimum de communi omniũ populorum conſilio dedicatum in arce, tum cum ea oppidi nomine appellaretur. Hinc etiam virgines emanarunt, quæ κανηφόροι dictæ ſunt quòd in põpis ciſtas ad deã ferrent, in quibus eſſent, quæ ad ſacrificiũ pertinerent. quas dignitate præcellẽtes ab Erichthonio rege lectas ex Philochori ſentẽtia prodit Arpocratio.

Eadem etiam ratione ſummos Neptuno honores habuerunt, ſacris ſcilicet Po- *Neptuni.* ſidoniis, & menſe Poſideone, & communi ei cum Minerua ſacerdote dicatis. Narrat enim Apollodorus, mortuo Pandione, Erechtheo regnum, ſacerdotium vero Mineruæ & Neptuni Buti fratri eius eſſe delatum. Hic eſt autem Butes à quo qui profecti ſunt, Butadæ, & Eteobutadæ fuerunt, ex quibus lectam eſſe ſacerdotem Arpocratio ſcribit, quæ ſacra Poliadis Mineruæ obiuit.

Iam vero Ioui quantum cultum tribuerint, declarant diuerſa eius numina, quæ *Iouis.* ſunt variis inditis cognominibus eleganter expreſſa. Si quidem Iouem venerati ſunt πολιοῦχον ſiue πολιέα, βουλαῖον, φράτριον, φίλιον, ἑρκεῖον, κτήσιον & μειλίχιον. eíque dies feſtos, Pandia, Diaſia, & Diipolia conſecrarunt. Quid de Cerere, & Proſerpina dicam? quas illi ſanctiſſima quadam religione videntur obſeruaſſe, nimirum beneficij memores, quo à Cerere Proſerpinam filiam quærente affecti ſunt, cum ab ea *Cereris.* ſerendi frumenti incognitam ante rationem didicerunt. Itaq; Theſmophoria, quæ & Myſteria, & Initia dicta ſunt, ab Erechtheo rege, vt in Eleuſine fierent, ſancta ſunt. quorum originem Arnobius libro aduerſus gentes quinto diligenter eſt perſequutus. atque hæc quidem Magna dicta. parua vero, quæ poſtea Theſeus, vt ſcribit Plutarchus, inſtituit, vt iis Herculem, tum forte hoſpitem ſuum, initiaret. ac parua quidem menſe Antheſterione, magna vero Boëdromione confecta ex eiuſdem Demetrio, & Phocione didicimus. Hinc in myſteriis peragendis Eumolpidæ,

pidæ, hierophantæ, daduchi, cerycés, myſtæ, & epoptæ nobilitati. Eumolpidæ autem ſacerdotes fuerunt, ab Eumolpo, qui Cereris initia in Eleuſine primus fecit, genus ducentes, eorúmque ſacrorum cuſtodes, de quibus interpres Oedipi Colonei in hunc fere modum: *Quæritur, cur Eumolpidæ initijs præſint, cum ſint peregrini. reſpondetur, placere Iſtro, Eumolpum Triptolemi ex Deiope filia nepotē, non Thracem, Eleuſinia myſteria inſtituiſſe; Aceſidorum vero cenſere, quintum à primo Eumolpo fuiſſe, qui initia demonſtrarit; ex Eumolpo enim Cerycem natum, ex quo Eumolpum, ex quo Antiphemum, ex quo Muſæum poëtam, ex quo Eumolpum, qui myſteria docuit, quæ quotannis Cereri, & Proſerpinæ fiunt. Ceryces autem, qui eius ſacri miniſtri fuerunt, à Ceryce natu minimo Eumolpi filio originem duxerunt.* Alij tamen Cerycem non Eumolpo, ſed Aglauro Cecropis filia, & Mercurio natum, vt in Atticis exponit Pauſanias, prodidere.

Quin etiam magnum honorem Apollini, & Dianæ adhibuerunt. argumento eſt, quòd communiter Apollinem patrium, ex Ionis Xuthi filij inſtituto, coluere, qui Erechtheo regi, vt diximus, opem in bello Eleuſinio tulit, eáque de cauſſa, vt ſcribit Arpocratio, ſacra Boëdromia inſtituere, & quòd, eodem teſte, Metagitnia Apollini dedicarunt, à vicinitate populorum inter ſe contracta. quod in libro de exilio oſtendit Plutarchus, inquiēs: *An vero peregrini, & expertes ciuitatis ſunt Athenienſes illi, qui ex Melita in Diomidem commigrarunt, vbi etiam menſem Metagitnionem, & ſacra commigrationis Metagitnia peragunt, mutuam cum alteris vicinitatem hilari, & læto animo excipientes.* *Apollinis.*

Nam de Dionyſio neminem puto expectare dum dicam, cui Dionyſia bina dicata, ſatis conſtat. in Demoſthenis enim Mediana, & Æſchinis Timarchiana ſcriptum eſt, Dionyſia in vrbe, & in agris confecta. Quem morem declarare Acharnenſium videtur interpres, cum ſcribit, ludos Dionyſio bis in anno actos; primum vere in vrbe, cum tributa à ſociis pendebantur; iterum in agris in Leno, cum peregrini propter hiemis difficultatem intereſſe non poterant. cuius rei mentio in Stephani quoque cōmentario de vrbibus reperitur. Quin etiam ille idem eodē in loco ex Apollodori ſententia prodit, Antheſteria communi nomine feſtos dies, qui Dionyſio agerentur, vocari, partes vero Pitœgyam, Choas, & Chytrā. Choas autem octauo Pyanepſionis, aut, vt aliis placet decimo Antheſterionis concelebrari. Non eſt conſilium, hoc loco ſacra omnia Athenienſium perſequi, ſed tamen Metœcia, ſiue Synœcia tacitus præterire non poſſum, quæ ſcribit cum Plutarcho Thucydides in honorem deæ inſtituta à Theſeo, tum cum Atticos ex agris in vrbem compulit, & eos in vnam quaſi domum conuocauit: neq; Apaturia, quæ Melanthus, qui poſtea rex fuit, victo per fraudem ſingulari certamine hoſte Xātho, ſuſcepit. quorū quattuor dies fuerūt; primus δόρπεια, in quo curiales inter ſe conuenientes epulabantur; ſecundus ἀνάῤῥυσις, in quo Ioui Curiali, & Mineruæ rem diuinam faciebant; tertius κουρεῶτις, quo pueros, & puellas inter curiales referebant. addunt etiam quartum quidam, vt inquit Suidas, ἐπίβδην. Iam vero ſummæ etiam antiquitatis ſacra fuerunt Thargelia, Plynteria, Hepheſtia, Promethea, & Chalcea, quæ vetere inſtituto, & more maiorum Athenis ſunt obſeruata. His autem ſacris operam dediſſe reges, & reginas; ad ea, quæ ſupra ex Ariſtotele attulimus, Demoſthenis etiam non obſcura accedit auctoritas, qui in actione contra Neæram ita loquitur: *Quondam erat dynaſtia in ciuitate, & regnum erat eorum, qui in omni ætate excellerent, quia indigenæ eſſent. Sacrificia vero omnia rex faciebat, & quæ arcana erant, vxor eius curabat, cum eſſet regina. poſtea quàm vero Theſeus eos in vnum compulit, regem nihilominus populus creabat. vxorem autē eius ciuem lege ſtatuit eſſe, & quæ nulli antea viro nupſiſſet, vt arcana ſacra pro ciuitate more patrio faceret.* Neque vero ſolum reges, ſed etiam amici regis operati ſacris ſunt, in Regia porticu conſidentes propè Bucoleum, vt notat Pollux. Multos autem ſacerdotes propterea à regibus inſtitutos, cum coniectura probabile eſt, tum quibuſ

Dionyſij. *Metœcia.* *Apaturia.* *Thargelia &c.* *Sacerdotes.*

quibuſdam etiam veſtigiis indicatur. Ariſtides enim in Panathenaica refert, Erechtheum, cũ in bello Eleuſinio filiam deuouiſſet, referẽdæ gratiæ cauſſa ab Athenienſibus deorum, qui in arce eſſent, aſſeſſorem eſſe creatum. Erechtheo vero ipſi poſt mortem conſecrato ſacerdotem deſtinatum Cicero innuit in tertio de natura deorum. *Sed ſi ſunt hi dij*, inquit, *certe eſt Erechtheus, cuius Athenis & delubrum vidimus, & ſacerdotem.* Præterea Leonis ciuis Athenienſis filiabus, quæ ciuitate peſtilentia oppreſſa deuotæ pro ſalute publica erant, ſacra, templúmque nomine Leocorium inſtitutum eſſe, ibidem Ariſtides demonſtrauit. poſtremo multa Theſeo, multa Herculi fana dicata, in Plutarchi, & Pauſaniæ monumentis animaduertimus. ex quibus intelligi poteſt, in tot deorum, heroúmque tantis honoribus magna etiam ſacerdotum multitudine religioſæ præſertim, & præter ceteras cultui diuino deditæ ciuitati opus fuiſſe.

De populari Rep. Athenienſium. CAP. V.

EXPRESSA, vel potius, quoquo modo in tanta temporum propè caligine potuit, adumbrata Athenienſium regni forma, ſequitur, vt popularis reip. ſtatum litteris, quo ad conſequi poſſumus, perſequamur. complectemur autem totum tẽpus illud, quod eſt à tertio XXIIII olympiadis anno vſque ad ſecundum centeſimæ decimæ octauæ, quod eſt ſpatium annorum trecentorum viginti quinque. illo enim demũ anno, Archontibus decennalibus abrogatis, fundamenta primum popularis reip. ſunt inſtituta; hoc vero paucorum, qui nuper inuaſerat, dominatu euerſo, ſunt reſtituta. qua hiſtoria nihil eſſe iudico aut ad dignitatem magnificentius, aut ad vtilitatem fructuoſius, aut ad lectionis voluptatem certe iucundius. ſiquidem hoc temporum interuallo extiterunt, quæcunque Athenienſes vnquam memoratu digna aut cum barbaris, aut cum Græcis bella geſſere, omnes inſignes ſeditiones, omnes illuſtres populi motus hoc tempore emerſerunt. qui aut bellica laude, aut ſenatoria, aut doctrinæ, aut eloquentiæ gloria Athenis vnquam floruere, quos innumerabiles fuiſſe accepimus, omnes hoc ſæculo viguerunt. poſt olympiadem autem CXVIII ſatis Athenienſes habuere, ſi recuperatam beneficio Demetrij, Antigoni Macedonum regis filij, antiquam libertatis, & reip. poſſeſſionem retinere inter tot potentiſſimorum regum, & florentiſſimorum populorum arma potuerunt. Etenim poſt mortem Alexandri Magni adeo multi, magníque in Aſia, & in Europa reges ſunt exorti, & Romanorum vires in Italia ita creuerunt, vt Romani cum Græcis populis, regibúſque facile armis iam contendere, reges autem Græcorum populorum opes, ſi bello de principatu decernendum eſſet, nullo etiam negocio euertere, ac labefactare poſſent.

Democratiæ tempora.

Hanc autem remp. cum complector animo, duplicem fuiſſe inuenio; vnam, quæ in ditiorum ciuium imperio fuit, alteram, quæ in omnium liberorum. Prior à Theſeo rege inſtituta, poſt à Dracone, & à Solone legibus, & magiſtratibus eſt inſtructa. poſteriorem Cliſthenes, Ariſtides, & Pericles, aliíque qui popularem gratiam aucupati ſunt, induxerunt. Hæc autem per quadringentos primum, deinde per triginta tyrannos, poſt per Caſſandrum Antipatri Macedoniæ regis filiũ labefactata, rurſus per Theramenẽ, Thraſybulum, & Demetrium Antigoni filium reſtituta eſt. Draco autem primus popularem remp. iam tum à Theſeo deſcriptam legibus, vt ſignificat etiam in Politicis Ariſtoteles, temperauit. Quæ cum haud ita multo poſt ciuili ſeditione, atque partium diſcordia ad paucorum dominatum recidiſſet, melioribus à Solone legibus, & magiſtratibus eſt aſtricta. At vero cum paucis poſt annis Solonis remp. tyrannide in ciuitatem illata, Piſiſtratidæ deleuiſſent, Cliſthenes Alcmæonis filius, vir & ciuis egregius, exactis tyrannis, eam non ſolum, vt inquit Herodotus, reſtituit, ſed etiam, vt cenſuit Ariſtote

Democratia duplex.

ſtoteles,auxit. Sequutæ inde res ſunt Medicæ,quo tempore virtus Athenienſium maxime in propugnanda libertate Græciæ aduerſus incitatos Darij, Xerxiſq; armorum impetus admirationi omnibus fuit. tum vero Ariſtides, qui plurimum ex iis bellis auctoritatis erat adeptus,& poſt eum vir manu,& lingua promptus,Pericles popularem hunc reip. ſtatum amplificarunt, cum omnia plebi, & imperitæ multitudini tradiderunt,quibus Solonis legibus ei fuerat interdictum. Quoad clade omnium maxima in Sicilia accepta, cum exercitum, ducéſque omnes, & præclarum in primis ciuem,& imperatorem Niciam miſere amiſiſſent, ſtatum reipub. quadringentis viris commiſerunt, atque ex populari paucorum dominatum reddiderunt. Quibus paulo poſt,cum ſe impotenter,ſuperbe, & crudeliter in ciuitatẽ gererent,duce Theramene,viro fortiſſimo,à reip. dominatione ſemotis,& abrogatis,vetus popularis reſp. eſt reuocata. Quam cum per ſeptem annos tenuiſſent,rurſus amiſerũt,cum obſeſſi à Lyſandro Lacedæmonio,faméque afflicti, populari ſtatu cedere,& remp. triginta viris permittere iuſſi ſunt. Qui eadẽ,qua quadringenti ante,via ingreſſi eundem exitum ductu Thraſybuli exulis Athenienſis,à quo recepta rep:& reducto à Phyla in vrbem populo,armis exacti ſunt,facile inuenere. Poſtremo autem cum bello Lamiaco Antipatrum Macedoniæ regem iam Alexãdro mortuo laceſſiſſent,neque poſtea impetum eius in ſe, & diuturnam ſuſtinere obſidionem poſſent, ei ita ſe tradiderunt, vt populari rep. dimiſſa, paucorum diuitum dominatum acciperent. quem cum per annos decem & ſeptem,Demetrio Phalereo ciue ſuo, quem Caſſander impoſuerat, omnia pro arbitrio gerente, pertuliſſent,tandem à Demetrio Antigoni filio,atque adeo ab ipſo Antigono liberati antiqua inſtituta, iuráque omnia beneficio illorum ſingulari recuperarunt, in iiſque poſt per multa ſæcula permanſerunt.

Nos autem popularem vtranque remp. deſcripturi,ordiamur primum à priore. *Democratia prior.* Hæc Theſei reſp. dici poteſt, quia ad exemplum eius, quam quondam deſcripſerat Theſeus,eſt inſtituta. quin etiam reſp. poteſt Draconis vocari, quòd ei Draco primus leges dederit. Neque vero quorum conſilio,& qua occaſione vetere abrogato Archontum imperio popularis potiſſimum reſp. placuerit, in veterum commentariis vllis reperio. Illud tantum inuenio ſcriptum apud Iſocratem oratorem in Panathenaica, Theſeum ciuitatem populo adminiſtrandam permiſiſſe, Athenienſes vero ſumme laudandos eſſe,qui inſtitutam à Theſeo rempub. receperunt, quòd cum rerum publicarum ignari,& rudes eſſent, non errarint in ea deligenda, quæ omnium confeſſione non ſolum communiſſima, & iuſtiſſima, ſed etiam vtiliſſima,ac iucundiſſima eſſet. inſtituiſſe enim popularem reip. ſtatum;non eum,qui præcipiti animi impetu gubernatur, & qui libertatem in intemperantia, beatitudinem in quidlibet faciendi licentia poneret;ſed qui hæc eiuſmodi omnia improbaret. Ego autem ſic exiſtimo,populum Athenienſem Codridarum, ſiue Medontidarum diuturni imperij tandem eſſe pertæſum, quippe qui nimia, vt ſupra dixi, libidine,luxuriáque diffluerẽt,ac Theſei, & diſciplinæ ab eo quondam traditæ recordatum,vt eſt ſuauis libertatis ſenſus,& rerum nouarum dulcis aſpectus,ad eam remp. quæ de libertate vna cogitat, nimirum popularem animo inclinaſſe. Hanc tamen non ſtatim illi legibus fundarunt,credo, quòd nemo dum ita ſapientia excellere in ciuitate putaretur,vt leges tum paucis cognitas,inſtitutæ reip. conſentaneas poſſet excogitare. anno vero poſtquam populus præeſſe reip. cœpit, ſexageſimo quarto,trigeſimæ nonæ olympiadis anno quarto,vt Euſebius,& Clemẽs memoriæ prodiderunt,Draconi reſp. legibus conſtringenda commiſſa eſt. Hũc narrat *Draconis reſpublica.* Gellius ciuem fuiſſe Athenienſem,virum probum, & multa prudentia præditum, iuriſque diuini,& humani peritum,primúmque omniũ leges ſcripſiſſe, quibus Athenienſes vterentur: verũ,vt inquit Plutarchus,vſq; adeo graues,& acerbas,vt noxis omnibus pœnam capitalem adſcripſerit;quippe qui,in eos,quos ignauos fuiſſe, atque olera, pomáve ſurripuiſſe cõperiſſet, æqueatque in ſacrilegos,& homicidas

animaduerti voluerit. Vnde illuſtris vox illa Demadis dimanauit, Draconis leges ſanguine fuiſſe,non atramento deſcriptas. Cuius rei cum cauſſam ab eo quidam quæſiſſet,reſpondiſſe fertur, paruas quidem ſe culpas ea pœna dignas exiſtimaſſe, magnis vero quam maiorem conſtitueret,nullam habuiſſe. Vſi ſunt autem iis per annos XXVII,vſque ad olympiadis quadrageſimæ ſextæ annum tertium. quo anno Solo remp. inteſtinis afflictā diſcordiis,nouis legibus,& inſtitutis erexit.Popularis autem reſp.ea primum placuit,vt populo quidē vniuerſo concio,& iudicia,at magiſtratus,& ſacerdotia ſolis patriciis paterent: Hoc autem Theſei inſtitutū fuerat. de quo Plutarchus,*Cum ciuitatem*, inquit,*magis augere vellet, omnes ad æqualē reip. partem vocauit. vnde illud, vt narrāt,emanauit,quod edictum eſſe Theſei exiſtimatur: Huc adeſte omnes populus. neque tamen democratiam inordinatam, & confuſam propter indiſcretam multitudinem in ciuitatem influentem eſt paſſus, ſed primus populum in patricios, & ruſticos, & opifices diſtinxit atq; patricios res diuinas cognoſcere, & magiſtratus gerere, & leges, ac ſacra interpretari voluit. æquauit autem eos cum aliis ciuibus, cum dignitate patricij, vſu ruſtici, multitudine opifices anteirent.* Hæc Plutarchus ferè. Hoc autē poſt à Dracone quoque in inſtituendis legibus eſſe retentum docet idem,cum ait,Solonem pauperes iure magiſtratuum ſpoliaſſe,idque vt ante fuerat,diuitibus,& patriciis reliquiſſe.Illud autē maxime populare viſum eſt,quòd pro vno reip. præfecto,quem in decennium archontem creabant,nouem inſtituerunt,qui tantum magiſtratum in annum gererent. Significat autē hoc non obſcure Euſebius,cum inquit, expleto archontis Erycis decennio Athenienſes rēp. nouem principibus mandaſſe ex cuncta ciuitatis nobilitate ſelectis; & Velleius, cum ſcribit,conſuetudinem archōtum in decem annos creandorū in annos LXX manſiſſe,ac deinde annuis commiſſam magiſtratibus remp. eſſe; ex iis, qui denis annis præfuerūt,primum fuiſſe Charopem, vltimum Erycem; ex annuis primū Creontem. Neque vero dubitandum videtur, quin nouem principes fuerint,qui Græce nouem archontes dicuntur,nempe,Rex,Archon, Polemarchus & Theſmothetæ ſex.quibus ius omne,quod primum regum,deinde archontum fuerat, ita eſt diuiſum,vt in eorum manu,& poteſtate tota eſſet reſp.Cur autem his ſignati nominibus ſint,nemo tradidit. Mihi vero in eorū poteſtatem, & nomen attentius intuenti,illud ſequuti Athenienſes videntur, vt quoniam regum, & archontum imperio diu obtemperarāt,ne illa omnino vocabula iam propè populo ſancta oblitterarēt, aliquem etiā regem,& archontem,ſed minore multo,eáque breuiore cū poteſtate in populari rep.eſſe voluerint, & quia reges in bello Polemarchum adhibuerant, hunc quoq; militiæ retinuerint. ne vero ciuitatis legibus carentis adminiſtratio in vnius,vt ante,voluntate conſiſteret,ſex theſmothetas, quaſi iuris totius cuſtodes, crearint. De communi autem nouem archontū ante Solonis legiſlationem imperio admonet nos libro primo Thucydides,cum in Cylonia ſeditione exponenda, quæ ante,quàm Solo leges daret,eſt excitata, inquit, arce à Cylone occupata ſtatim ex agris omnes accurriſſe,& Cylonem obſidione cinxiſſe; quæ cum in lōgum duceretur, Athenienſes feſſos pleróſque receſſiſſe, cuſtodia nouem archontibus commiſſa,& poteſtate ſumma rei,vt eis optime videretur, gerendæ conceſſa, tum enim pleraſque res ciuiles nouem archontes adminiſtraſſe. Confirmat idem Plutarchus in Solone, qui ait, Megaclem archontem, & collegas Cylonios ſocios ex arce degreſſos contra datam fidem ad aras deorum obtruncaſſe. Hos autem eoſdem prytanes naucrarorum vocauit Herodotus, cum de eadem re loquens ſcripſit,Cylonios ſocios ab aris deorum à prytanibus naucrarorum,qui tunc Athenas gubernabant,eſſe abſtractos. erant autem naucrari magiſtratus in ſingulis,vt ſupra dixi,tribubus duodeni, qui,vt ante regibus, ſic poſtea nouem archontibus videntur fuiſſe ſubiecti. Quin etiam,quæ ſcribit Suidas,huc referenda ſunt. ſcribit autē, nouem archontibus vna iudicare ante Solonis legiſlationem non licuiſſe, ſed regem ſediſſe ad Bucoleum, qui locus erat propè Prytaneum, archontem ad Epo-

Nouem archontibus commiſſa reſp.

nymos,

nymos, theſmothetas ad Theſmotheſium, iúſque tum abſoluti iudicij habuiſſe. Quibus ex rebus intelligi poteſt,multo maiore, antequam Solo ad remp.legibus vinciendam accederet,nouem archõtes fuiſſe in rep.auctoritate, quàm poſtquam ille eam legibus temperauit. Quæret quiſpiam,qua potiſſimum? non poſſum de ſingulis eius partibus in tanto ſcriptorum ſilentio affirmare. ſed eos tamen populi concioni, iudiciis, ſacris, reíque bellicæ præfuiſſe, facile ducor ad opinandum, cum eos in regum,archontúmve,penes quos hæc omnia iura erant,locum ſucceſſiſſe conſidero. Quemadmodum tamen illi aut concionem habuerint,aut cum populo egerint, haud ſanè extat. eadémque ratione quæ quiſque eorum iudicia hoc tempore exercuerit,nemo narrat.illud tantum eſt apud Pollucem, cum rex quæſtionem de iis exerceret,qui inuiti cædem feciſſent, Draconem à rege ad Ephetas prouocationem inſtituiſſe. Quin etiam verba tabulæ tertiæ decimæ legum Solonis ſatis declarant,reges ante Solonem iudiciis aliquot præfuiſſe, quæ ſunt apud Plutarchum: *Quicunque infamia notati erant, antequam Solo magiſtratum iniret, ea eximantur, præter eos, qui ab Areopago, aut à Prytaneo condemnati à regibus ob cædem, aut ob vulnera, aut ob tyrannidem in exilium pulſi erant, tum cum hæc lex ferebatur.* Archonti vero cum aliarum rerum cognitionem permiſſam eſſe, ſuſpicari licet, tum certe honos ille habitus eſt, vt ab eo tempora, atque anni nominarentur. quemadmodum ante receptam etiam libertatem obſeruabatur, vnde ille Eponymus dictus eſt. Nam Polemarchum ad belli procurationem ex regia rep. eſſe retentum, non eſt dubium. Theſmothetæ vero, ſi nominis rationem ſpectemus, inducti primum videntur, quòd in ciuitate, quæ more potius maiorum, aut regum arbitrio, quàm ſcriptis legibus regeretur, opus eſſe annuis legiſlatoribus putarint. ſatis enim inter veteres ſcriptores conſtat, Theſmothetas inde appellatos, quòd inſtitutorum curam haberent,quæ Græce θεσμοὶ dicuntur. Quare,vt ad id redeam,quod tractare ab initio cœpi, vniuerſam, quæ in archontum poteſtate fuerat, remp. recuperata ex omni parte libertate, nouem his archontibus dico eſſe commiſſam.Magiſtratus autem hos populi ſuffragijs ante Solonis legiſlationem creatos, documento ſunt primum Euſebij verba, qui ſcribit, nouem hos principes ex cuncta nobilitate fuiſſe delectos; & Plutarchus, qui Solonem archõtem,& pacificatorem,& legiſlatorem declaratum à ciuibus ait, deinde Solonis lex, qua cum cauit,vt ſorte eligerentur, aperte aliter ante ſe obſeruatum fuiſſe oſtendit. Atque hæc quidem,quæ de Draconis rep. ſcriberem,vix inueni. eſt enim horum temporum memoria tantis vetuſtatis tenebris inuoluta,vt neque per quos hæc reſp.inſtituta, nec quibus magiſtratibus, nec quo illorum iure munita ſit,ſcire poſſis. nam Herodotus,qui hæc tempora attigit,alia omnia,quàm ciuilia iura,deſcripſit, & Draconis leges omnes, præter paucas,quæ de cæde latæ erant, Solo poſtea ſuſtulit. Quoniam vero populus Athenienſis prima ſua quaſi vitæ incunabula, àc reip. initia Soloni accepta referre ita ſolitus eſt, vt veteribus propè omnibus inſtitutis oblitteratis,vnius Solonis rempubl.& in quotidianis ſermonibus celebrarit, & in concionibus ad populum vſurparit, ne nos quidem ſuperiora tempora nimia temporum obſcuritate obducta. magni admodum faciamus, ſed Athenienſium democratiam à Solone potiſſimum deſcriptam conſideremus, atque inde quaſi à nouo orſi principio, ſingulas eius partes inueſtigemus.

Nouem Archontum iura.

Solonis reſp.

Annus agebatur vrbis à Cecrope conditæ nongenteſimus quinquageſimus tertius,qui in annũ primũ incidit olympiadis quadrageſimæ ſextæ,cũ Athenas peſtilentiæ morbo iandudũ propter Cylonios ad aras deorũ obtrũcatos oppreſſas Epimenides Cres,vir ſapientiſſimus,ſolẽni facto ſacrificio liberauit,populúmq; Cylonia primum ſeditione, poſt morbo grauiſſimo iactatũ ad ſpem melioris vitæ reuocauit,vt Diogenes,& Plutarchus litterarũ monumentis, vterque in Solone mãdauit. Quo Athenis profecto alia rurſus ciuitatẽ peſtis inuaſit,acerba nempe ſeditio,

quam ciuium impar conditio excitauit, cum alij diuitiis parum neceſſariis abundarent, alij victus etiam quotidiani inopia laborarent. cui malo occurri vix videbatur poſſe, niſi tyranno reſp. mãdaretur. nam plebs vniuerſa magno ære alieno contracto ſe diuitibus obſtrinxerat; quippe cum aut agros ita colerent, vt ſextam fructuum partem eis penderent, qui inde hectemorij, thetéſque, id eſt, mercenarij, dicebantur, aut ære alieno ſuper corpus obruti nexos ſe fœneratoribus præberẽt: atque alij alibi venum irent; multi etiam filios ſuos vendere, nulla præſertim lege vetante, atque propter fœneratorum acerbitatem vrbem deſerere cogerẽtur. maxima vero pars, quæ opibus præpollebat, inter ſe coniurarant, ne rem pro nihilo haberent, ſed præfecto vno homine fideli delecto, omnes, qui ad diem non ſatiſfeciſſent, ſpoliarent, agrúmque eorum diuenderent & reip. formam immutarent. In hoc rerum ſtatu, qui prudentia ceteros anteibant, de rep. vni viro præter ceteros ſapienti, ac probo committenda cogitarunt: cúmque vnum Solonem eſſe animaduerterent, cum ſapientem, ſi quidem vnus fuit è ſeptem, tum neque diuitum iniuriæ participem, neque cum pauperibus anguſtiis rei familiaris oppreſſum, rogarunt eum, vt communi ſuſcepta cauſſa popularem ſeditionem ſedare, & remp. nouis legibus conſtituere vellet, eúmque archontem, & diſcordiarum arbitrum, & legum latorem, recuſantem primum, deinde ſe in ciuium poteſtate futurum pollicentem crearunt. Ille vero rem difficillimam, atque omnium in ea ciuitate maxime illuſtrem aggreſſus, cum popularem motum nouis tabulis, quam ille σεισαχθείαν appellauit, inductis compeſcuit, tum patriam democratiam ſublato paucorum dominatu reſtituit, ac ſtabiliuit. primum enim ciuium cenſus quattuor excogitauit, ita vt qui ex ſiccis, humidíſque modios explerent quingentos, in prima claſſe collocarit; qui quadringentos, in ſecunda; qui trecentos, in tertia; reliquos inde omnes in quarta. ac primos quidẽ quinquemodiales vocauit, alteros equites, tertios zeugitas, quartos thetas. atque iis quidem tãtum, qui copiis abundarent, magiſtratus mandari, quemadmodum etiam ante ſe obſeruatum fuerat, voluit. qui autem paruis præditi facultatibus eſſent, eos à magiſtratibus repulſos conciones inire, & iudicia exercere tantum conceſſit. Areopagi vero auctoritatem in rep. non modo non imminuit, ſed etiam vehementius auxit. quæ omnia non Plutarchus ſolum in Solone, ſed Ariſtoteles etiam in ſecundo de rep. tradidit. *Solonem quidam,* inquit, *probum legum latorem fuiſſe putant, qui paucorum imperio intemperanter abutentiũ dominatum ſuſtulerit, & ſeruientem populum in libertatem vindicauerit, & patriam democratiam recte temperata rep. conſtituerit. Nam conſilium Areopagi ad paucorum potentiam pertinere tradunt; quòd autem ſuffragio magiſtratus mandentur, ad optimatum imperium; iudiciorum autem rationem popularem eſſe. Solo autem, vt videtur, illa, quæ prius erant, nõ ſuſtulit, conſilium dico, & magiſtratuum lectionem, populum autem iudicibus ex omnibus ad iudicia aſciſcendis conſtituit. quare non defuere, qui factum Solonis accuſarent, quòd alteram reip. partem ſuſtuliſſet, rebus cunctis ad iudicũ, qui ſorte legebantur, arbitrium reuocatis.* & paullo poſt: *Solon, vt videtur, poteſtatem populo maxime neceſſariam mandandi, & corrigendi magiſtratus tribuit. quæ poteſtas ſi populo denegetur, ſeruum eum eſſe neceſſe eſt, & hoſtili odio diſsidere. magiſtratus vero cunctos nobilibus, & locupletibus mãdari voluit ex iſs videlicet, quorum cenſus eſſet quingentorum modiorum, & ex zeugitis, & item ex cenſu tertio equeſtri nominato. quartus autem cenſus erat theticus, cui nullus magiſtratus communicabatur.*

Democratia poſterior. Atque hæc quidem Theſei, Draconis, Solonìſque reſp. fuit. quæ vero poſt à Cliſthene, & ab Ariſtide, & Pericle inducta, & poſtremo à Demoſthene, atque æqualibus eius adminiſtrata eſt, ea fuit eiuſmodi. *Cliſthenis reſpublica.* Cliſthenes enim tribuum numerum auxit, in eáſque ſeruos, & peregrinos deſcripſit, & oſtraciſmum aduerſus eos, qui virtute excellentes in ciuitate populari obeſſe libertati poſſent, induxit. *Ariſtidis.* Ariſtides infimæ etiam plebi magiſtratus communicauit. *Periclis.* Pericles populum mercede plebi ad iudicandum, & ad locos in theatris ludorum cauſſa emendos aſſignata inſolentiorem,

tiorem, atque arrogantiorem effecit, & per Ephialtem ſummam illam Areopagi potentiam labefecit. Quod Ariſtoteles eodem etiam in loco tradidit. *Poſtquam,* inquit, *populi vires iudiciorum communicatione præualuerunt, populo quaſi tyranno gratificantes remp. in ſtatum popularem, quo nunc eſt, induxerũt. Areopagi conſilium Ephialtes, & Pericles imminuit, eiusq́; auctoritatem afflixit. iudicibus mercedem Pericles idem conſtituit. Ita aſſentatores populares populi potentiam augentes remp. in hũc popularem dominatum deduxerunt. id tamen non Solonis voluntate, ſed caſu factum videtur. nam cum naualis victoriæ auctor Medorum bello fuiſſet, magnos ſpiritus, & arrogantiam ſumpſit, habuitq́; prauos duces auræ popularis captatores, bonis ciuibus contra nitentibus.* Quamobrem, ſi quis roget, quæ popularis Athenienſium reſp. fuerit, haud abſurde reſponderi poterit, quæ præcipue in Solonis legibus, Cliſthenis, Ariſtidíſque contineretur. quorum ille diuites, hi pauperes extulerunt. Nam ſi quis diligenter conſideret, facile intelliget, ex hoc principio omnes, quæ poſtea inter ciues de rep. diſſenſiones ſunt conſequutæ, tanquam ex vbertimo quodam fonte fluxiſſe, nempe quòd de eadem rep. non idem ſentirent omnes, ſed alij locupletum, alij tenuiorum partes, cauſſámque ſuſcipientes, immoderatas opes, & parum liberæ ciuitati tolerandas ſibi quærerent. ſic enim Themiſtocles cum Ariſtide, Cimo cum Pericle, & cum eodem Thucydides, & Nicias cum Cleone contendit, vt eorum quiſque non ſuam, ſed illi diuitum, hi pauperum cauſſam tueri ſe ſimulantes eum ad propriam amplitudinem, & potentiam ſibi aditum compararet. Quod malum ne latius ſerpens remp. funditus aliquando diſſiparet, iam tum Cliſthenes oſtraciſmo in ciuitatem inducendo prouidit. Solo autem omnes ciuilis adminiſtrationis partes diuturna conſultatione complexus, eas ita legibus aſtrinxerat, vt in perpetuum, ſi iis obtemperaretur, ea ratio diſciplinæ conſtaret. cúmque leges ſuas ſatis multas fore ad omnia conſilia domi, foríſque expedienda, ancipitéſque rerum euentus omnes prouidendos putaſſet: propterea legum ferendarum exiguam aliis copiam fecerat. Neque tamen, ſi quando id fieret, id caſu, aut temere, ſed ſummo conſilio, & magna adhibita diligentia curari voluerat. Ex quo factũ eſt, vt poſt Solonis legiſlationem leges à paucis, decreta vero quotidie prope ab innumerabilibus ſcripta ſint. inter quæ illud interfuit, quòd leges in vniuerſum latæ ſunt, & ſummam reip. attigerunt, ita vt nec ſenatus, nec populus, nec iudices, nec magiſtratus, nec ſi qua alia in ciuitate conſilia fuerint, quidquam, niſi ex præſcripto legum decernere, potuerint; decreta vero vni plerunque, & de quotidianis rerum euentis ſcripta ſint, ita tamen vt neque latis legibus repugnarent, & ex receptarum legum præſcripto ad ſenatum, populúmque ferretur. Ac leges quidem dictæ ſunt, quas Solo, & ex Solonis inſtituto poſtea ad Nomothetarum conſilium præſtantes aliquot ciues tulerunt: decreta vero, quæ ſenatore, aut ciue aliquo ſcribente, aut ſenatus, aut populus accepiſſet. quæ vt omnem ab legibus Solonis vim, & auctoritatem obtinuerũt; ſic iis etiam multo minus firmitatis, & viriũm habuerunt. hæ vero leges in tabulas deſcriptæ partim ἄξονες, partim κύρβεις ſunt appellatæ. quanquam ſunt, qui ſcribant, κύρβεις præcipue fuiſſe, in quas leges de ſacris; ἄξονας vero, in quas reliquæ inciſæ eſſent. Ac primum quidem in arce collocatæ, deinde, vt omnibus paterent, per Ephialtem in Prytaneum, & forum delatæ ſunt. vnde legis inferioris vſurpatio dimanauit, eius ratione, quæ in ſumma arce obſeruabatur. quod ſcriptum Plutarchus in Solone, & Pauſanias in Atticis reliquerunt. Quas autem leges in Metroo ſeruatas eſſe Arpocratio tradidit, eas ferè non tam Solonis, quàm eorum, qui poſt Solonem nouis legibus remp. inſtruxerunt, leges fuiſſe crediderim. Quamobrem in populari rep. deſcribenda legum tantum, quibus ea continebatur, mentionem faciemus; decreta vero, vt ab inſtituto noſtro aliena omnino ne attingemus quidem.

Quoniam autem omnis reip. fundamentum eſt ciuis, popularis autẽ Athenienſium reſp. fuit duplex, duplicem etiam eius ciuem faciamus neceſſe eſt. Nam ſi ciuem *Ciuis duplex.*

uem eum eſſe Athenienſem definiemus,qui conſiliorum, & iudiciorum, & magiſtratuum in ciuitate poteſtatem habuerit, haud ſanè huic quæſtioni cumulate ſatisfaciemus.neque enim omnes in Solonis rep.ius magiſtratuum habuerunt. Sin autem magiſtratus è iure ciuium detrahamus, ciuem ab Ariſtide conſtitutum, qui particeps etiam honorum fuit,nō complectemur. nos autem omnem diſputationem ad poſteriorem remp.dirigentes, & eius regula ciuem, quem quærimus, metientes, ciuem Athenienſem eſſe defendimus, qui publicorum conſiliorum, iudiciorum,magiſtratuúmque iure præditus fuit. popularem autem remp. Athenienſium vocamus,in qua conſilia, iudicia, & magiſtratus æque omnibus ciuibus patuerunt. atque hanc quidem diſputationem à Solone reip. quodam modo conditore vſque ad Demetrium Antigoni filium, per quem eſt reſtituta, perducimus. Quo temporum interuallo ciuitas Athenienſium plurimum rei militaris gloria, & inter Græcos auctoritate,atq; opibus floruit. Etenim pulſis iterum, profligatíſque terra,maríque Medis, muríſque vrbis, quos illi barbara vſi importunitate deiecerāt,celeriter, vel aduerſa Lacedæmoniorum iuſtis iampridem vicinæ ciuitatis laudibus æmulantium voluntate refectis, portúque Piræeo ad claſſem ampliſſimam recipiendam extructo,vix æſtimari poteſt, quem aditum ad imperij principatum, in quem toto animo iam inde poſt exactos tyrannos incumbere cœperat, ſibi pararit. Quæ res quo maturior eſſet, ſcelerata Pauſaniæ Spartani ducis de prodenda Xerxi Græcię libertate conſilia effecerunt.Quibus ſocij alienatis prorſus ab imperio Lacedæmoniorum animis totos ſe in Athenienſes cum ſpectata Themiſtoclis virtute bello proximo claros, tum ſingulari Ariſtidis æquitate iam etiam in pace longe inter omnes illuſtres conuerterunt; atque vt eius conſilio libenter commune aduerſus barbaros ærarium in Delo conſtituerunt, ſic eiuſdem etiam ſtudio facile totius rei maritimæ imperium ad Athenienſes à Lacedæmoniis tranſtulerunt. Huic enim arti ſe potiſſimum ciuitas ab Aeginetico bello, Themiſtocle monitore, dediderat. Quare Piræeum ille portum rei nauticæ commoditatem contemplatus conſtruxerat,totámque ciuitatem ad mare tranſtulerat,contrario vſus conſilio,ac reges ab initio fuerant,qui ciues à maritimo ſtudio ſemper auocarant,eóſque in agris colendis occupatos habuerant. Itaque vrbem portui, & terram mari adiunxerat, atque ea re populi opes aduerſus optimates, tranſlata ad remiges, naualémque turbam potentia,mirum in modum amplificarat, & inquilinos, ac artifices omnes ad turbam nauticam in vrbem alliciendam immunitate donarat. Vnde Xenophon in libro de rep. Athenienſium æquum eſſe ſtatuit, vt tenuiores in omnium rerum partem vocarentur, quia plus afferrent ad opes ciuitatis, quàm nobiles, cum rem naualem omnem continerent. Pericles autem florentibus iam reip. rebus vrbem ædificiis plurimis inſtruxit. in primis autem propylæa arcis, & longos muros,quibus Piræeum cum vrbe cōiunxit,ædificauit.ex quo potiſſimum tempore Piræeus pro ciuitatis parte haberi eſt cœptus.ſi quidem narrat Thucydides, cum more maiorum in agris habitarent, imminente bello Peloponneſio, omnes in vrbem ſe conieciſſe,atque vacua omnia loca eius inædificaſſe, vt etiam in longis muris,& in Piræeo domos extruxerint,& Pelaſgicum, locum arci ſubiectū, quod nefas incoli habebatur,ædificiis occuparint. Verum de magnitudine, & potentia ciuitatis non eſt nobis hoc loco conſilium ſcribere,cum vix ad reip.iura, diſciplinámque veterem explicandam,quod vnum inſtituimus hoc tempore, valeamus.Nunc ad reliqua pergamus.

*

CAROLI

CAROLI SIGONII DE REP. ATHENIENSIVM LIBER II,

Qui inſcribitur de conſiliis.

De generibus conſiliorum. CAP. I.

EXPOSITA ſuperiore libro popularis Athenienſiũ reip. forma, ciuéque Athenienſi, quantum perfici diligentia potuit, circunſcripto, ſanè relinqui videtur, vt quoniam & reip, & ciuis à nobis deſcripti iura omnia in conſiliis, & iudiciis, & magiſtratibus collocata ſunt, deinceps de his ſingulis breuiter, quid inuenerimus, explicemus. Ac conſilia quidem atque iudicia vſque adeo popularis eius, quẽ quærimus, propria ſtatus fuerũt, vt ne Solo quidem, qui anguſtiorem populi dominatum inſtituit, ea plebi, cum magiſtratus adimeret, eripienda duxerit. probe vero in primis, atque prudenter. Etenim, vt ſcribit in Politicis Ariſtoteles, quanquam liberis, & pauperibus hominibus magiſtratus recte non committuntur, quia iniuſtitia, & imprudentia facile modo ad iniuriã, modo in errorem impelli poſſunt, tamẽ nihil eis tribuere, nihil cõmunicare, res admodũ eſt plena periculi; quia ſi multi, iíq; egentes, honorũ expertes ſint, vrbem hoſtibus plenam eſſe neceſſe ſit. ex quo fit, vt iis ſaltẽ conſilia, & iudicia impertienda ſint: Solóque recte fecerit, qui magiſtratus legendi, corrigendíque ius tribuit; vt autem ſeparatim per ſe magiſtratum gererent, non permiſit. Ac conſilia quidem fuerunt, (ſic autem appello, quæ illi συνέδρια nominarunt) in quibus ferè de rebus iis, quæ ſtatum reip. continent, & commodum ciuitatis conſeruant, conſultarunt, vt de ciuibus, de legibus, de ſacris, de magiſtratibus, de bello, pace, fœderibus, de pecuniis publicis, & de præmiis bene de rep. meritorum. Iudicia vero, in quibus de rebus iis diſceptarunt, quæ ferè iuſtitiam, æquitatémque attingunt. Neque vero ſine cauſſa his duabus præcipue rebus vtilibus nimirum, & iuſtis eſt in omni ciuitate conſultum. ſiquidem ciuitas nihil aliud eſt, quàm quædam boni, iuſtíque communio, ad quam quidem quantopere natura propenſi homines ſint, facile ex ipſo ſermonis officio declaratur, qui nobis nulla alia de cauſſa à natura tributus eſt, quàm vt inter nos, quæ vtilia, iuſtáque ſunt, quorum ipſi ſoli inter cetera animantia ſenſum habemus, exprimeremus, cum belluis vox tantummodo data ſit ad voluptatem, & moleſtiam, quibus ſolis afficiuntur, inter ſe indicandas. Quoniam autem conſilia Athenis multa, nempe tribuum, curiarum, gentium, populorum, ſenatus, concionis, & Areopagi fuerunt,

runt, res poſtulare videtur, vt primum de primis agentes, deinceps, qua tribus, curiæ, gentes, populíque auctoritate, iuréque fuerint, oſtendamus.

De Tribubus, Curijs, Gentibus, Populisq;. CAP. II.

POPVLVM igitur in partes quattuor primus diuiſit vrbis, vt dixi, conditor Cecrops; quibus autem præcipuis vnamquanque nominibus & ille, & reliqui deinceps reges ornarint, ante cognitum eſt. Ac Solo quidem in conſtituendo populo, vt numerum earum, ſic nomina etiam ab Erechtheo rege demum impoſita conſeruauit, nempe Armatorum, Opificum, Agricolarum, &

Tribus x. Paſtorum. Cliſthenes vero, qui pulſis Piſiſtratidis cum Iſagora ciue potentiſſimo de principatu certauit, & popularem reinp. iam funditus tyrannide Piſiſtratidarum euerſam, traducto ad ſuas partes populo, excitauit, cum alia multa, tum veterum tribuum numerum, & nomina, vt ſcribit Herodotus, immutauit. nam ex quattuor decem fecit, & eas à decem heroibus nominauit, qui poſtea Eponymi ſunt appellati, quòd ab iis vniuerſus eſſet populus Atticæ nominatus. fuerunt autem reges quattuor, Cecrops, Erechtheus, Pandion, Ægeus, & duo regum filij, Oeneus Pandionis, & Acamas Theſei, & ciuis Athenienſis Leo, qui filias pro ſalute publica quondam deuouerat. reliqui diis, heroibúſque prognati, Hippothoon Neptuno, & Antiochus Hercule ſatus: decimum autem peregrinum, hoſpitem quondam, atque amicum ciuitatis Aiacem Telamonis Salaminium aſciuit. Vnde

Tribuũ x. *nomina.* tribus appellatæ, Cecropis, Erechtheis, Pandionis, Ægeis, Oeneis, Acamantis, Leonis, Hippothoontis, Antiochis, & Aiacis, quemadmodum ſcriptum in veteribus Pauſaniæ, & Pollucis commentariis reperitur. Quod idem ſenſiſſe videtur etiam Demoſthenes, cum in funebri Atheniẽſium laudatione de his ita diſſeruit, vt priſcam earum originem cum laude ciuium, qui in eas erant deſcripti, coniunxerit. *Quæ tributim*, inquit, *ſingulos ad fortitudinis ſtudium accenderunt, exponam. meminerant Erechthidæ, eum, à quo appellantur, Erechtheũ pro patrij regni incolumitate filias ſuas, quas Hyantidas vocant, ad manifeſtum exitium dedidiſſe; Aegidæ vero, Theſeum Aegei filium par, æquumq; ius in ciuitate inſtituiſſe; Pandionidæ autem quàm acriter Procne, ac Philomela illatam ſibi à Tereo contumeliam eſſent vltæ; Leonidæ vero, Leonis filias à poëtis celebratas, quòd ſe victimas ciuibus pro patria deuouiſſent. Acamantidis porro Homerici verſus veniebant in mentem, quibus poëta propter matrem Phædram Acamantem ad Troiam eſſe profectum affirmauit; Oenidis autem, Cadmo natam Semelem, huius vero eum eſſe filium, quem in hoc funere nominari dedecet, eoq; prognatum Oeneum, qui princeps ipſorum vocaretur; Cecropidis vero principem ſuum partim draconem, partim hominem celebratum, quòd prudentia hominem, robore draconem æquipararet. Hippothoontidis autem nuptiæ Alopes occurrebant, ex quibus ortus eſſet Hippothoon; Aiacidis, Aiacem erepto præmio ſibi viuendum non eſſe exiſtimaſſe; vt Antiochidis, Antiochum Herculis filium extitiſſe. Quo factum eſt, vt omnes aut pro dignitate acceptæ à maioribus gloriæ viuendum, aut honeſta morte ſibi occumbendum putarint.*

His igitur nominibus cum denas tribus Cliſthenes affeciſſet, in his eandem di-

Tribuũ partes. uiſionis rationem ſeruauit, quæ ab aliis ante in quaternis fuerat inſtituta, vt tribuum vnamquanque in aliquot curias, ſingulas autem curias in aliquot gentes diffuderit. at quo numero curias, quo gentes eſſe voluerit, nihil, quod pro certo tradi poſſit, accepi. Gentium certe nomina multa celebrantur, vt Alcmæonidæ,

Gẽtium nomina. Brytiadæ, Eteobutadæ, Chœronidæ, Chonnidæ, Ceryces, Eunidæ, Phytalidæ, Praxiergidæ, Phylidæ, Cynidæ, quæ apud Arpocrationem, Heſychium, & Suidam inueniuntur. Brytiadarum autem meminit etiam Demoſthenes in oratione contra Neæram, Phytalidarum Plutarchus in Theſeo, Praxiergidarum in Alcibiade,

Cery

Cerycum vero, & Eteobutadarum in Andocide, & Lycurgo. Hæ vero gentes cum ſacra quædam inter ſe patria obiuerunt, tum præcipue Iouem Hercæum, & Apollinem patrium, quem colerent, habuerunt.

Quod autem ad populos attinet, ſanè conſtat, omnes, teſte Herodoto, in ſingulas denas tribus ab eodem Cliſthene eſſe deſcriptos, in Cecropidem quidem Æxonam, Athmonem, Dedalidas, Epiecidas, Melitam, Pitthim, Phlyam, Sypalettum, Trinemes, & Xypetem; in Erechtheidem vero Agrœlem, Anagyrunta, Cepheſiam, Euonimos, Lambram maritimam, Lambram inferiorem, Pambotadas, Pergaſen, Phegunta, Sybridas, & Themacos; in Pandionidem autem Angelem, Cytherum, Cydathenæum, Cydantidas, Conthylem, Myrrhinunta, Oam, Praſias, Probalinthum, Pæaniam ſuperiorem, Pæaniam inferiorem, Phegæas, & Stiriam; in Ægeidem vero Araphena, Buten, Colyttum, Diomeam, Erechthiam, Ericeam, Erchiam, Gargettum, Icariam, Ionidas, Philaida, Phegæam, Plothiam, & Tithranta; in Oeneidē autem Acharnas, Baten, Epicepheſiam, Hippotamadas, Laciam, Luſiam, Phylam, Pteleam, Perithœdas, Tyrmidas, & Thriam; in Acamantidem vero Agnuntem, Cerames, Cephalem, Cholargum, Ireſidas, Ermũ, Iteam, Hepheſtiam, Proſpaltam, Porum, Sphettum, Thoricum, & Thymoëtadas. in Leonidem vero Halimunta, Aphidnam, Æthalidas, Cettos, Crepiam, Chollidas, Diradas, Euripidas, Ecalem, Hybam, Leuconæum, Marathonem, Oeum Ceramicum, Potamum, Pæonidas, Peleces, Phrearros, Scambonidas, & Sunium; in Hippothoontidem autem Azeniam, Amaxanteam, Anacæam, Achardunta, Ceriadas, Chorydallum, Deceliam, Eroeadas, Eleuſim, Elæunta, Oenoem de Eleutheras, Oeum Decelicum, Piræeum, & Sphendalem; in Antiochidem vero Aegeliam, Alopecas, Anaphlyſtum, Amphitropem, Beſſam, Crionam, Melenes, Pallenem, Phalerum, Penthelem, Perrhidas, Thoras, & Titacidas; & in Aiacidem demum Rhamnunta, Tricorithum, Oenoem ad Marathonē, Phegeas, & Phalares. Quæ omnia in Pauſaniæ, Stephani, Arpocrationis, Suidæ, & interpretum Ariſtophanis commentariis ſcripta extant. Reliqui vero populi, vt Cothocidæ, vnde fuit orator Aeſchines, & Colonus, vnde poëta Sophocles, & Otrynes, qui apud Demoſthenem in oratione aduerſus Leocharem, & Achradus; & Cynoſarges, & Lenus, qui à Stephano memorãtur, in quibus tribubus fuerint, adhuc expiſcari non potui. An vero Cliſthenis hæc vtique deſcriptio fuerit, merito dubitare aliquis poſſit. præſertim vero cum aliquando ex vna tribu in alteram populos motos cõſtet, vt Aphidnæos, Perſidas, Titacidas, & Thyrgonidas, quos ex Aiacide tranſlatos narrat ex Nicandri ſententia Arpocratio; & Aphidnam, ac Marathonem, quos in Aiacidem in primo Sympoſiacorum refert Darij in bello Plutarchus; in Leonidem vero, poſteriorem, vt opinor, conſuetudinem reſpiciens coniicit Stephanus. *Populi in tribus coniecti.*

Iam vero ſingulis his partibus præfectos quoſdam eſſe conſtitutos, tribubus quidem curatores tribuum, curiis vero φρατριάρχους, & populis δημάρχους, (quos ipſos, niſi Græcum nomen mallemus, curiarum, & populorum præfectos Latine appellare poſſemus) atque hos omnes tribuum, curiarum, & populorum concilium, cum opus fuit, aduocaſſe, ad eáque de rebus publicis retuliſſe, poſt apparebit. Horum autem conciliorum ſumma, vt video, iura duo fuerunt, vnum, vt de ciuibus cognoſcerent, alterum, vt curationes quaſdam, & ſacerdotia publica ex ſuo corpore proderent. Ciuium autem cognitio multiplex fuit. Nam & peregrini, quos populus ciuitate donarat, non ante ſe pro ciuibus gerere potuerunt, quàm in tribus, populóſque coniecti ſunt, & pueri indigenæ ciuium munera obire nulla potuerunt, qui non certa ætate apud curiales, popularéſque profeſſi ſunt; & omnino nulla ciuium, & ciuitatis excuſſio, niſi inter tribules, curiales, gentiles, popularéſque ſuſcepta eſt. *Tribuũ, curiarum, gẽtium, populorúmque iura.*

Ac primum quidem, quod dixi, peregrinos, cum aſciſcebantur in ciuitatem, eoſ

Ciues noui in tribus.

eoſdem in tribus, populóſque fuiſſe deſcriptos, facile confirmari Cliſthenis inſtituto antiquiſſimo poteſt, qui cum, Piſiſtratidis exactis, ciuium augere numerum vellet, peregrinos, ſeruóſque in ciuitatem, ita vt omnes in tribus referret, accepit, quemadmodum ſcriptum eſt apud Ariſtotelem libro de rep. tertio; & præterea Platæenſium, qui Bœotiæ populus fuit, recentiore confirmari exemplo licet; qui euerſa, teſte Diodoro, à Thebanis, archonte Socratide, patria, Athenas cum profugiſſent, in ciuitatem ita aſcripti ſunt, vt in tribus, populóſque coniecti ſint. ſic enim eſt in decreto de ciuitate Platæenſibus data apud Demoſthenem in oratione contra Neærã: *Hippocrates cenſuit, Platæenſes ciues eſſe ab hoc die Athenienſes, eoſdemq; in populos, & tribus diſtribui.* Vnde illa ſunt etiam in oratione Lyſiæ contra Pancleonem: *Cum dixiſſet, ſe Platæenſem eſſe, quæſiui, ex quonam populo? reſpondit, ex Decelia.*

Profeßio puerorum apud curiales, & populares.

Neq; vero indigenarũ ciuiũ filij ſe pro ciuibus gerere potuerunt, niſi planè pueri nomina primũ apud curiales, deinde apud populares profeſſi eſſent. quã profeſſionẽ δοκιμασίαν vocarunt. Annus autẽ prioris profeſſionis legitimus, annus ætatis decimus quintus fuit, vt ſcriptũ eſt apud interpretẽ Veſparũ Ariſtophanis ex auctoritate Ariſtotelis. cuius cũ haud ſatis certũ ſumere argumentũ poſſent ij, qui ei probationi præfecti erãt, quos illi δοκιμάζοντας nominabãt, pudẽda ipſa puerorum ſtudioſius inſpiciebãt. Dies autẽ huic præcipue profeſſioni dicata eſt, quæ fuit Apaturiorũ tertia, quæ propterea κουρεῶτις eſt appellata. facta vero eſt per parẽtes iureiurando obſtrictos, liberos eos ſuos eſſe, quos profiterẽtur, & quidẽ ex coniuge ſua ciue Attica natos. Poſterioris autem profeſſionis annus fuit decimus octauus, quod poſtea demonſtrabitur, quo anno ex pueris in ephebos, atque adeo in viros adſcribebantur. Atque horum quidem inſtitutorum multa, eaque illuſtria in primis Demoſthenes nobis monumenta reliquit in oratione contra Bœotum. ſic enim Mantitheus quidam apud eum loquitur: *Cum pater meus Bœotum, fratremq; eius ex Mangone ſuſceptos agnouiſſet, eos ad curiales adducere neceſſe habuit. adduxit, adoptauit, profitetur Apaturijs nomen huius Bœotum apud curiales, illius vero Pamphilum. ego vero Mantitheus aſcriptus ſum. cum autem pater ante è vita deceßiſſet, quàm apud populares profeßio fieret, hic populares adiens, ſe pro Bœoto Mantitheum inſcripſit.* & paulo poſt: *Prius me apud populares profeſſus eſt pater, quàm hũc apud curiales.* & in oratione contra Eubulidem: *Parentes me puerum adduxerunt ad curiales, & in Apollinis patrij ædem, & in alia fana, & pater iuratus legitimum iuſiurandum profeſſus eſt, me ciuem ex ciue vxore ſua eſſe natum, ſcire.* & Iſæus de hereditate Apollodori: *Vbi Thargelia venerunt, adduxit me ad aras, & gentiles, & curiales ex lege, quæ eſt, ſi quis aut naturalem, aut adoptiuum filium profitetur, ſacris tactis affirmare, ſe ex ciue Attica natum profiteri.* iterum idem ille contra Neæram: *Teſtatur Timoſtratus Cephalenſis, ſe & Phraſtorem Aegilienſem ex numero gentilium eſſe, qui dicantur Brytiadæ, & volente Phraſtore in numerum gentilium filium ſuum profiteri, quòd ſcirent, eum ex Neæræ filia eſſe ſuſceptum.* item: *Adduxit ad curiales, & Brytiadas, quorum ipſe eſt gentilis.* & Andocides in ea, quam de myſteriis: *Puerum iam grandem adducit ad Ceryces, affirmans filium ſuum eſſe. Ceryces autem decreuerunt ex lege, quæ eſt, patrem ipſum iuratum adducere, ſe vere filium ſuum adducere.* Adde etiam, moris fuiſſe, vt, cum pueros profiterentur, iis nomina & patris, & populi adſcribenda curarent. quod item ex eadem contra Bœotum elicitur: *Qua lege iſta appellatio inſtituetur, vt à matre nominatio fiat, aut aliud addatur, quàm pater, & populus?* & poſt: *Si quis de te quærat, quod nomen profeſſus es? Bœotum dices. hoc enim inſcriptus es.* & paullo poſt legem fuiſſe adiicit, quæ patribus poteſtatem nominis filiis imponendi, atque pro arbitrio adimẽdi daret. Erant porro tabulæ aliæ apud curiales, & gentiles, aliæ apud populares; illæ communes, vt ſcribit Arpocratio, hæ Lexiarchicæ dictæ. quarum in eas referebantur, qui apud curiales profitebantur, in has qui apud populares. quod ex Iſæi oratione de Apollo-

dori

dori hereditate cognoſcitur. Quas autem communes tabulas Iſæus, eaſdem modo communes, modo curiales vocat Demoſthenes in orationibus aduerſus Eubulidem, & Leocharem. Lexiarchicæ vero dictæ ſunt, quaſi hereditatipotentes. λῆξιν enim antiquitus hereditatem nuncuparunt, quam quia earum demum tabularum auctoritate pro arbitratu tractare iam adulta ætate pueri potuerunt, propterea lexiarchicæ dictæ ſunt. Quod Arpocratio nobili, credo, Aeſchinis adductus teſtimonio tradidit, qui Timarchum inquit, poſteaquam in lexiarchicas tabulas relatus patrimonij cõpos fuit factus, patruum ſuum ſenem, in cuius tutela fuerat, deſpexiſſe. Neque vero patrimonij ſolum, ſed etiam totius reip. competes earum auctoritate tabularum fiebant. ſcriptum eſt enim apud Suidam, omnium ciuium Atheniẽſium, qui ætate eſſent ad magiſtratus capiendos idonea, nomina, adiunctis etiam populorum nominibus, in iis tabulis eſſe inſcripta, & ex iis tabulis eos magiſtratuum poteſtates eſſe ſortitos. Itaque Aeſchines in ſuperiore oratione dixit, ciues poſtquam in tabulas lexiarchicas eſſent relati, legibus de impudicitia fuiſſe obſtrictos. Quin etiam in iiſdem index concionalis fuit, quem illi πίνακα ἐκκλησιαστικὸν appellarunt, cuius auctoritate & concionem obire, & communia participare iis licuit. quod elicitur ex oratione aduerſus Leocharem. *Primum progreſſus tentauit in Otrynenſium indicem concionalem ſemet ipſum inſcribere, cum eſſet Eleuſinius. deinde antequam inſcriberetur in tabulas lexiarchicas Otrynenſium, communium rerum partem adipiſci. cui rei cũ nos reſiſteremus, ille conuocatis paucis quibuſdam Otrynenſium, & Demarcho ſuadet, vt cum apertæ tabulæ fuerint, ſemet ipſum in Archiadæ nomen inſcribant. poſt autem Panathenæis magnis ſub diſtributionem ad theoricam pecuniam venit, & cum populares alij cepiſſent, petijt ſibi etiam dari, & in tabulis in nomen Archiadæ inſcribi.* Tantam autem vim ad ciuitatem habuit hæc apud curiales, populareſque profeſſio, vt non ſolum curialium, & gentilium ea de re teſtimonium, ſed hanc etiam apud curiales, populareſque profeſſionem pro argumento ciuitatis communicatæ firmiſſimo Eubulidi apud Demoſthenem Euxius oppoſuerit. merito. vt enim donatæ ciuitatis fundamentum eſt tribus, & populus; ſic tribus, & populi communicati ipſa apud curiales, populareſque profeſſio. vnde illa manarunt in Bœotum: *Age vero, ſi quis de te quærat Bœote, cur nunc es in Acamantide tribu, & populo Thoricius, & Manthiæ filius? nihil aliud reſpondeas, niſi, quòd te, dum viueret, Manthias adoptauit. ſi quis roget, quo argumento hoc probes, ſanè, quia apud curiales me profeſſus eſt, dices.* Quo argumento, quaſi à quodam veritatis impulſus impetu Euxius dixit, omnibus populis pellere, nihil aliud eſſe, quàm ciuitatem adimere. Ac de ſolemni quidem ciuium per curiales, populareſque probatione hactenus diſputatum ſit.

Excuſſio vero, quam illi ἀνάκρισιν appellarunt, fuit, cum eos, qui ſe pro ciue gerebant, aut vt legitimos probarunt, aut vt adulterinos repudiarunt. Solo enim ab initio ſciuit, vt tam nothi, quàm legitimi filij ciues à patribus ſcriberentur. nothos autem vocauit eos etiam, qui è matre peregrina, non ciue Attica eſſent ſuſcepti. vnde Themiſtocles, quia matrem habuit Thracem, pro notho, teſte Plutarcho habitus eſt. Poſt annos autem aliquot Pericles, cum propter magnam auctoritatem, ac potentiam in rep. dominari videretur, legem, vt idem teſtis eſt, tulit, vt ſoli ciues Athenienſes eſſent, qui ex duobus ciuibus Atheniẽſibus orti eſſent. quam legem intelligit Libanius in argumento orationis contra Eubulidem, cum legem extitiſſe Demoſthenis memoria ſcribit, vt ciues omnes, qui in tabulis ciuium eſſent ſcripti, excuterentur, an veri eſſent, nec ne, & qui ex ciue patre, matreque nati non eſſent, expungerentur, populares autem de iis ſententiam ferrent. quod ſi à popularibus peregrini eſſent iudicati, ad iudices prouocare poſſent; qui ſi eos retinuiſſent, ciues eſſent, ſin minus, venum irent. Itaque Plutarchus, hac lege lata, cum quæſtiones acerbe in eos, qui ſe pro ciue ferrent, eſſent habitæ, paullo minus quinque millibus damnatos tradit, quattuordecim autem millia, & quadraginta

Ciues excutiuntur à popularibus.

ginta eſſe retenta. Addit idem, Periclem ipſum poſtea, cum à populo vix impetraſſet, vt filium quem vnum, legitimis omnibus amiſſis, nothum habebat, lege ſua ſolutus in ciuium tabulas referret, eum inter curiales retuliſſe, ac Periclis nomine affeciſſe. Populares porro de his ſententiam, vt ſcriptum eſt in lege, tuliſſe ſatis aperte commemorata Euxij prouocatio indicat: in qua ille: *Sub noctem populares ætate grauiores, qui in vrbem ſuffragij cauſſa venerant, rus remigrarunt. nam populus quinque & triginta ſtadia ab vrbe aberat, & maxima pars eorum ibi habitabant. qui vero remanſerunt, ab Eubulide inducti, cum non eſſent plures triginta, ſuffragia de me plura, quàm ſexaginta, tulerunt.* Non eſt illud quoque ſilentio prætereundum, quod ex eadem oratione cognoſcitur, cum eiuſmodi ciuium excuſſio fieret, obſeruatum eſſe, vt quæreretur de ſingulis, quos patres, quos curiales, quos Apollinis patrij, & Iouis Hercéi gentiles, populareſque haberent. Suffragia vero, quod ſcribit Pollux, frondibus, in quibus veros, falſóſque ciues inſcripſiſſent, tulerunt, vnde ἐκφυλλοφορῆσαι fuit, frondium ſuffragio ciuitate mouere. iudicia vero populorum talia διαψηφίσεις vocata ſunt. vnde dixit Æſchines in Timarchum: *Fiebant διαψηφίσεις in populis, & quiſque noſtrum ſuffragium tulit de corpore; qui Athenięſis vere eſſet, & qui ſecus.* Ac de ciuitatis quidẽ cognitione hæc dicta ſint.

Quod autem ad publicas conſtituendas curationes pertinuit, id eam quidem vim, atque ſententiam habuit, vt cùm magiſtratus alij vniuerſi populi ſuffragiis, alij ſorte, alij editione deligerentur, editio ipſa proprie tribubus, & curiis, & gentibus, & populis mandaretur; cuius rei vno exemplo contentus ero. Cum muros Athenarum multis in partibus ruinoſos reparare, ac reficere populo placuiſſet, decretum latum inquit Aeſchines, vt tribuum conſilium, quam ille ἀγορὰν vocat, haberetur, imperatúmque vt ſingulæ tribus operum publicorum curatores, & quæſtores ex ſuo quæque corpore daret. Quare cum Pandionis Demoſthenem edidiſſet, vehemens illa poſt ei cum Aeſchine contentio in cauſſa Cteſiphontis exarſit. Ex quo perſpicitur, tribus ipſas quandam quaſi ſeparatam remp. habuiſſe, cùm non ſolum magiſtratus ſuos quoſdam, vt oſtendi, ediderint, ſed etiam de quibuſdam rebus ſeparatim conſultarint, atque decreuerint, & quædam iudicia exercuerint, &, quod mirabilius videri poteſt, ærarium etiam Eponymo quæque ſuo ſacratum habuerint. Quæ omnia cum ex iis, quæ diximus, tum maxime ex oratione Demoſthenis aduerſus Theocrinem intelliguntur. *Cum lex*, inquit, *iubeat* ἔνδειξιν (publicæ genus id actionis eſt) *eſſe aduerſus eos, qui ærario debent, & ſi quis Mineruæ, aut aliorum deorum, aut Eponymorum alicui debeat, iſte apparebit debere, neque vnquam pependiſſe, ſeptingentas drachmas, quibus mulctatus eſt in rationibus referendis, Eponymo tribus ſuæ.* item: *Præſentes tribules ſuos non eſt reueritus, cum ita eorum rem communem adminiſtraſſet, vt eum peculatus dãnarint.* item: *Ipſum autem Theocrinem confiteri, eam manere mulctam, eumq; pro ſe, ac pro fratre ſpopondiſſe tribulibus, nec ſeruata religione, ac ſine infamia* ἔνδειξιν *hanc poſſe repudiari, recita decretum, quod in Scirrhonidæ ſententiam factum eſt inter tribules.*

Magiſtratus à tribubus & curijs editi.

Tribuũ & curiarũ respublica ſeparata.

Iam vero vt tribus eædem & ſenatus, & concionis, & iudicum, & omnium magiſtratuum, & rei demum bellicæ, ac militaris ſeminarium quoddam vberrimum fuerint, quoniam res eſt ab hoc ſermone aliena, poſt ſuo loco commodius demonſtrabitur. nunc, quod ſequitur, de ſenatu dicamus.

Tribuum ad multas res vſus.

De Senatu Quingentumuirum. CAP. III.

QVI ante Solonem ſenatus Athenis fuerit, parum, vt ſupra dixi, compertum eſt. Plutarchus certe ita loquitur, vt Solonem eiuſmodi auctorem, inſtitutorémque conſilij prodere videatur, cum ſenatum ab eo geminum inſtitutum inquit, vnum Quingentumuirum, alterum Areopagitarum: nimirum vt his duabus quaſi anchoris populi concio fluctuans regeretur. Dicam igitur primum

Senatus origo.

mum de priore, quem illi τὴν τῶν πεντακοσίων βουλὴν nominarunt. hunc enim præcedere ordine Solo voluit, vt illum alterum dignitate. Hic igitur ob eam potiſſimum rem à ſapientiſſimo legiſlatore eſt inſtitutus, vt eſſet, quemadmodum ſcribit Plutarchus, qui concionis rudis, & imperitæ, penes quam reſp. erat vniuerſa, deliberationes, & conſilia gubernaret. neque enim cum magnam cuicunque decretorum ad populum ferendorum poteſtatem permitteret, ea ipſa ferri, niſi ἐκ τοῦ προβουλεύματος, id eſt, niſi ex ſenatus præconſulto, voluit, qui prudentia, & moderatione ceteris antecelleret. Cum enim, vt notat ad Androtianam Libanius, magna populi multitudo eſſet, eáque facile, quòd occultam decretorum fraudem non ſentiret, in errorem induci poſſet, propterea ante ad ſenatum ea mitti Solo inſtituit, vt vitiis demum, ſi qua hærerent, excuſſis, perferrentur ad populum. Quare lex, quam profert aduerſus Androtionem Demoſthenes, ne decretum aliquod ad populum, niſi ex ſenatus præconſulto, feratur, lex mihi hæc eſſe Solonis videtur, quã poſtremis ille temporibus vetuſtate iam aliqua ex parte obſoleuiſſe ſignificat. Itaque decretum, quod ad populum Androtio ſine ſenatus præconſulto pertulerat, vt vetus ſenatus ob remp. bene geſtam corona donaretur, ab accuſatoribus eo nomine eſt reprehenſum, quòd ante ſenatus cognitioni non eſſet commiſſum. ille vero hoc prætermiſerat, veritus, ne ſi ad nouum ſenatum decretum de veteris ſenatus honore miſiſſet, quæ eſt hominum improbitas alienæ laudi ſemper, & eorum maxime, qui ante ſe remp. geſſerint, inuidentium, ab eo fortaſſe repudiaretur. Hinc factum eſt, quod narrat Plutarchus, vt Lyſias Syracuſanus, cũ Thraſybulo decretum ſcribente in ciuitatem eſſet aſcitus, haud ita multo poſt, ab Archimo decreto Thraſybuli accuſato, quòd ſine ſenatus præconſulto latum ad populum eſſet, eadem ipſa ciuitate ſit ſpoliatus. Vnde illa ſunt etiam in Timocratea: *Acceſſit ad ſenatũ, præconſultum ſcriptum eſt, aduocata concione populus decreuit*. & in ea, quæ de ementita legatione dicta eſt: *In tyrannorum, & paucorum dominatu omnia ex edicto propere procurantur, apud vos autem primum rebus de omnibus ſenatum audire, & præconſulere oportet, deinde concionem aduocare.* Neque vero hanc ſolam poteſtatem ſenatui largitus eſſe legiſlator videtur, vt quæ decreta ad populum ferenda eſſent, ipſe ante perpenderet, ſed etiam vt nullo populi ſcito accedente ſtatuere poſſet. ſcribit enim Arpocratio, cum ſenatus decretum populo eſſet propoſitum, populum conſueuiſſe ſtatuere, an ea de re ſibi ſciſcendum eſſet, an ſatis ſenatus præcõſultum valeret, eámq; ie προχειροτονίαν eſſe appellatam. In quo illud attendendum eſt, quod in Ariſtocratea eiuſdem extat, quanquam ea ſenatus auctoritas erat, vt de rebus ciuitatis omnibus conſuli poſſet, eius tamen decreta ad populum non perlata in annũ tantummodo valuiſſe: quòd ſi à populo eſſent cõfirmata, populum in perpetuum obſtrinxiſſe. Ex quo mirabile quoddam ſenatus cum populo vinculum eſt initum, vt neque populi ſcita legitima, & rata haberentur, quæ ſenatus auctoritas ante non approbaſſet; nec rurſus diuturna decreta ſenatus eſſent, niſi populi ad ea ſuffragatio acceſſiſſet. hæc igitur, vt hunc locum concludam, Solonem hominem ſapientiſſimum ratio impulit, vt ſenatum hunc in hanc remp. introduxerit.

Senatus vſus.

Quod vero ad eius lectionem pertinet, mirifice mihi in eo fuiſſe cautus ille, ac diligens videtur. neque enim cum eã ſorti permitteret, niſi certo numero ſenatores legi, eóſque ſpectata ætate, probatáque vita eſſe voluit. Inſtituit autem eum, teſte Plutarcho, ex quadringentis, nimirũ centenis ex ſingulis tribubus, quæ tum erant quattuor, ſumptis. quem numerũ poſtea Cliſthenes aucto numero tribuum aliquanto amplificauit, atque ad quingentos perduxit. Sorte autem quotannis lectum, & Libanius in Androtianam tradit, & præter alios grauiſſimus auctor Thucydides libro octauo oſtẽdit, cum eũ τὴν βουλὴν ἀπὸ κυάμου, & τοὺς βουλευτὰς ἀπὸ κυάμου, id eſt ſenatum, & ſenatores à faba vocat: & Andocides in oratione de myſteriis, cum τὴν βουλὴν τοὺς πεντακοσίους λαχόντας τῷ κυάμῳ, id eſt ſenatum quingentorũ ſorte fabæ lectum, in quodam vetere decreto recitando appellat. Fabas enim ad ſortem

Senatus lectio.

adhibuerunt ita,vt cui alba obtigiſſet,is honoris beneficium à ſorte acciperet; cui nigra, repulſam.quemadmodũ perſpicuè Plutarchus in Pericle demonſtrat. vnde idem quoque magiſtratum ſortito lectum ἀρχὴν κυαμευτὴν appellauit. Fuit autem hæc, quantum ego intelligere poſſum, ſortiendi ratio talis. Singularum tribuum curatores nomina omnium tribulium ſuorum, qui per ætatem ſenatores eſſe poſſent, eámque dignitatem ambirent, æneis tabellis ſigillatim inſcripta, quæ πινάκια, vt inquit Arpocratio, dicebantur; in hydriam vnam conijciebant, in alteram vero fabas totidem, ex quibus quinquaginta albæ erant, reliquæ verò nigræ,tam multæ numero, quàm multi erant, qui ſupra quinquaginta petebant. Ita cum eodem tempore tribulis vnius nomen ex hydria vna, & faba ex altera duceretur, fiebat, vt, qui albæ ſortem nactus eſſet, is ſenator eſſet. atque hoc pacto ductis ex ſingulis tribubus ciuibus quinquagenis, numerus erat ſenatorum quingenorum expletus. Hoc facto inde eos, qui ſenatui præeſſent, quos illi prytanes vocarunt,ſortiebantur, ita ſcilicet, vt nominibus decem tribuum in hydriam vnam deiectis,in alterã vero faba alba vna, & nouem nigris, quæ fabam albam prima tribus tulerat,ea ſenatui in prima prytanea præeſſet,quæ ſecũda,in ſecunda,atque ita deinceps. Erat autẽ prytanea ſpatium dierum triginta quinque:hæc enim decima pars erat anni apud Atheniẽſes, quẽ illi ad lunæ curſum dirigentes dierũ CCCLIIII numerarunt. Sed quoniam ſi decies triginta quinque multiplicaueris, numerum dierum tãtum CCCL conficies,propterea quattuor illos,qui ex CCCLIIII ſupererant dies primis quattuor prytaneis addebant, vt illæ dierũ eſſent triginta ſex,reliquæ vero triginta quinque. Ita ferè Arpocratio. Nam Libanius hos dies quattuor magiſtratibus creandis eſſe dicatos,inquit;pérque eos dies Atticam ſine magiſtratibus fuiſſe. Lectis autem prytanibus, tum deinceps proëdros, & epiſtatam legebant. ex quibus autem eos legerint, haud plane cõuenit inter antiquos. Libanius enim proëdros decem ex ipſorum prytanum numero, vt ſenatui præſiderent, lectos ſcribit,cóſque per ſeptem dies præfuiſſe,ita vt ſinguli ſingulorum dierum imperium obtinerent,tribus tãtum exceptis,qui ad imperium diei peruenire nequirent,eos vero epiſtatas eſſe appellatos, qui per diẽ in magiſtratu eſſent. Atque hoc idem cõfirmare videtur Vlpianus in Medianam, cum proëdros nuncupatos ſcribit,qui à tribu prytaneatum gerente ad ſenatum,& rurſus à ſenatu ad populum,vt ibi præſiderent,miſſi eſſent. Arpocratio vero,quem libentius ſequor,proëdros nouem non ex tribu prytaneatum gerẽte, ſed ex reliquis reliquarum nouẽ tribuũ ſenatoribus, ex ſingulis ſingulos lectos, ex Ariſtotelis ſententia prodit: huic autem lectioni præfuiſſe epiſtatam prytanum, eum, qui in ſingulos dies imperiũ obtineret. Quod idem etiam intellexiſſe videtur Pollux,cum ſcripſit, vbi prytanes coëgerunt ſenatum, aut populum, epiſtatam proëdros ſortitum ex vnaquaque tribu vnum, præterquam ex ea, quæ prytaneatum gereret. Eorum autem meminerunt etiam Demoſthenes, Æſchinéſque;ille quidem cõtra Androtionem: *Primum qui ſenatui præſidebant,& qui hæc ſuffragijs ſubijciebat,epiſtata,rogarunt.* hic vero cõtra Timarchum; *Et cum eſſet in ſenatu illius diei proëdrus,adeſſe patruo opem imploranti noluit.* hic enim proëdrum pro epiſtata vſurpauit,vt etiam in Timocratea Demoſthenes. His rebus expeditis, deinceps,ſi erant,qui id peterent, ſecunda ſortitione alios ſenatores, alios prytanas, alios proëdros, aliúmque eodem modo epiſtatam ſublegebant; non vt illi extemplo inirent, ſed vt ſi primi forte aut mortui, aut reiecti eſſent, ipſi extemplo in eorum locum ſuffici poſſent. Declarat hoc Arpocratio. *Aeſchines,*inquit, *Demoſthenem neque* λάχοντα, *neque* ἐπιλάχοντα, *id eſt neque ſortitione, neque ſubſortitione ſenatorem lectum propterea dixit, quia qui ſenatores, aut magiſtratus eſſe cupiebant, in ſortem conijciebantur, deinde vnicuique ſorte ducto alterum ſubſortiebantur, vt ſi prior, quem ſors tulerat, aut reiectus, aut mortuus eſſet, qui in eius locum aut ſenator, aut magiſtratus ſubſortito ſufficeretur, non deeſſet.*

Præfectorũ Senatus lectio.

Probatio Senatorum.

His rebus omnibus rite adminiſtratis, tum iudicium conſtituebatur, quod illi

δοκιμασίαν

δοκιμασίαν vocabant, in quo ſenatorum, qui lecti erant, vita diligenter exquirebatur. qualis eſt cauſſa, quæ aduerſus Phylonem à Lyſia ſcripta legitur. Solo enim legem tulit, quã commemorat aduerſus Timarchũ Æſchines, qua cum aliis probris notatos, tum maxime impudicos eſſe in ſenatu prohibuit. Quod ſi parum integra illi vita iudicati fuiſſent, in eorum locum, qui ſubſortitione lecti erant, ſubſtituebantur: ſin autem probati erant, ſolemne iuſiurandum quoddam iurare iubebantur. quod innuit Demoſthenes in oratione contra Neæram, cum dicit: *Sortitur ſenatum Apollodorus, probatuſq; iureiurando legitimo ſe obſtringit.* Iurabant autem, primum ſe in ea littera, cuius ſortem nacti eſſent, aſſeſſuros; (etenim, quod in Pluti commentario ex Philochori annalibus proditum eſt, Glaucippo archonte inſtitutum fuerat, vt ſinguli ſenatores ſingula curiæ ſubſellia, quæ ſingulis litteris erant ſignata, in ſortem coniicerent) deinde, vt eſt in ipſo, de quo dixi, Apollodori iureiurando, ſe populo præcipue conſulturos; tum ſe neminem vnquam Athenienſiũ in vincula cõiecturos, niſi aut prodendæ ciuitatis, aut populi euertendi cõſilia iniuiſſet, aut vectigalium emptor, aut ſpõſor, aut collector, reip. non ſatisfeciſſet. Quæ verba in eos eſſe ſcripta Demoſthenes in Timocratea interpretatur, nõ de quibus iudiciũ factũ eſſet, ſed qui nõdũ cauſſã dixiſſent; nimirũ ne vinculis impediti aut incommodius agerent, aut omnino imparati ad eã dicendã accederent. *Senatorum iuſiurandũ.*

Primo autem anni die menſe Ecatombæone, in ſenatum venientes vnà ſolemne quoddam ſacrificium faciebant, quod εἰσιτήρια nominarunt. votáque pro rep. ſuſcipiebant. Sacrificij meminit Demoſthenes in oratione de ementita legatione. *Senatus*, inquit, *εἰσιτήρια ſacrificauit, conuiuium celebrauit, vna libarunt prætores, & prope dicam, omnes magiſtratus.* & contra Mediam: *Et tamen tanto flagitio mihi obiecto, me εἰσιτήρια facere, & ſacrificare, & victimas ferire pro vobis, totáq; rep. permiſit.* Hoc autem factum eſſe adiicit Vlpianus, cũ ſenatus in curiam ingrederetur, vt ex ſententia deliberationes procederent. Vota vero ſuſcepta à ſenatu eſſe ad Iouis Bulæi, & Mineruæ Bulęæ ſacella, quæ erãt in curia, docet aperte Antiphon in oratione de choreuta, cũ inquit: *In curia Iouis Bulæi, & Mineruæ Bulææ ſacellum eſt, ad quæ ingredietes ſenatores vota faciunt. ex quibus ego etiam tum ſenator vnus fui; qui hæc feci, & vna cum ſenatu in alia ſacella ingreſſus ſum, & ſacrũ, votumq; ſuſcepi pro hac ciuitate, & ad hæc prytaneatũ geſſi in prima prytanea tota duobus diebus exceptis, & rem diuinam pro democratia feci.* *Noui ſenatus ingreſſus.*

Principes ergo, vt dixi, ſenatus quodammodo prytanes quinquaginta fuerunt, ita vt & ſenatum cogendi, & eos, qui res nouas nunciarent, audiendi, & qui ſenatum poſcerent, producẽdi, & omnino de rebus omnibus, de quibus conſuli oporteret, ad ſenatum referendi poteſtatem haberent. Vt autem his muneribus commodius inſeruirẽt, inſtitutum erat, vt in Tholo, qui locus propè curiam fuit, quotidie verſarentur. Itaque in eo loco prytanas vnà ſacrum feciſſe, epulatos eſſe, ac libaſſe, Demoſthenes in oratione de ementita legatione, & Pauſanias in Atticis prodiderunt. Vnde illa demum in oratione de myſterijs apud Andocidem emanarunt: *Edixerunt, vt Athenienſes, qui in vrbe habitarent, in forum armati irent; qui in Lõgis muris, in Theſei ædem; qui in Piræeo, in forum Hippodamium; equites in Anaceum; ſenatum in arce futurum, ibiq; pernoctaturum; prytanes autem in Tholo.* *Officia præfectorũ ſenatus.*

Ac quotidie quidem prytanas ſenatum, niſi ſi vacatio aliqua eſſet, aduocare ſolitos, narrat Pollux. res autem nouas ad eos delatas, eóſque in repẽtina re ſenatum coẽgiſſe, Demoſthenes in cauſſa Cteſiphontis demonſtrat: *Adueſperaſcebat tum, cum nuncius allatus eſt ad prytanes, captam eſſe Elatiam. tum vero eorũ alij medio conuiuio ſurgentes omnes, qui in tabernis erant, & in foro verſabantur, eijciunt, & vela incendunt, alij prætores accerſunt, tubicines euocant, in vrbe plena tumultus erant omnia. poſtridie autem prima luce prytanes ſenatum in curiam vocant.* Qui vero Ariſtophanis Pacem exponit, ſcribit, prytanas in curiam, qui ſenatum poſcerent, produxiſſe, atque illud officium quæſtui habuiſſe. Fuit autem moris, quod

ſcribit Pollux, vt antequam ſenatus haberetur, in tabella quadam, quibus de rebus agendum eſſet, proſcriberetur. id quod Demoſthenes in oratione de ementita legatione ſignificat, cum inquit: *Oportet, ſenatum audire, & præconſulere, vbi præconibus, & legationibus ſenatum dari proſcriptum fuerit.* & contra Euergum: *Iuſsit ſenatus, vt eum deferrem, & prytanes ei iudicium intra biduum proſcriberet.* Quod etſi ita fiebat, tamen prytanes etiam ad frequentem ſenatum de rebus omnibus referebant. Ac neſcio, an præcipuum illud epiſtatæ officium fuerit. neque enim quo alio in ſenatu munere functus ſit epiſtata, diſpicere ſatis poſſum, niſi totius collegij nomine, quæ eſſent in ſenatu diſcutienda, propoſuerit; ſummæ tamen eum in ſenatu fuiſſe auctoritatis oſtendit Æſchines, cum Timarcho obiecit, quòd cum diei eius proëdrus eſſet, quo de patrui ſui re in ſenatu agebatur, pro eo ne verbum quidem fecerit. Sed ſiue epiſtata omnium collegarum nomine, ſiue ſinguli prytanes ſeparatim de ſingulis rebus, vel volentibus, vel inuitis collegis, retttulerint, omnino fixum, ratúmque illud eſt, vniuerſam relationem ad prytanas attinuiſſe.

Sententiæ Senatorum. Relatione autem facta, ſententiæ à ſingulis, & quidem ſurgentibus ſenatoribus dictæ ſunt. Quod oſtendit Andocides in oratione de myſteriis: *Poſtquam ſenatus frequens conuenit, ſurgens Callias dixit.* & Lyſias in oratione contra frumentarios: *Vbi ad ſenatum prytanes de frumentarijs rettulerunt, adeo illis ſucceſuerunt, vt oratores quidam dixerint, eos indemnatos xj viris eſſe tradendos. ego vero cum acerbum eſſe putarem, ſi talia ſenatus facere aſſueſceret, ſurgens dixi, lege mihi videri cum frumentarijs eſſe agendum.*

Decreti ſcriptio. Dictis ſententiis, decretum ſcribebatur, ſcriptũ autem inuenio non ſolum à prytanibus, ſed etiam à quibuslibet ſenatoribus. à prytanibus, vt quod ſcripſiſſe ſe affirmat Demoſthenes in oratione pro Cteſiphonte, tribu Pandionide prytaneatum gerente: fuit enim Demoſthenes è Pandionide tribu. & quod in eadem ſcripſit Ariſtonicus Phrearrius, tribu Leonide prytaneatum gerente: fuerunt enim Phrearij populares è Leonide tribu. à quibuslibet ſenatoribus, vt in oratione cõtra Neæ2ã: *Apollodorus decretum ſcribit in ſenatu, cum eſſet ſenator, & ſenatus præconſultum defert ad populum.* & quale illud eſt, quod Cteſiphon Anaphlyſtius de coronando Demoſthene ſcripſit, tribu Oeneide prytaneatum gerẽte. neque enim Cteſiphon tum prytanis eſſe potuit, cum Anaphlyſtij Antiochidem obtinuerint, non Oeneidẽ, quæ tũ in prytaneatu fuiſſe fertur, & quale illud, quod in oratione de ementita legatione à Timarcho ſenatore ſcriptum eſt, ne quis ad Philippũ arma deferret.

Suffragia ſenatorum. Decreto vero recitato prytanum aliquis de eo ſuffragium ſenatoribus permittebat, quod illi dicebant ἐπιψηφίσειν. Atque hoc cum tradit Vlpianus aperte in Medianam, tum ſignificat non obſcure Demoſthenes in eadem oratione, cum inquit: *Prytane ad ſuffragia danda inducto.* & Antiphon ſuperiore loco: *Et ego prytaneatum gerens in prima prytanea ſuffragium dedi, & ſententiam dixi de rebus maximis.* Suffragia vero fabas albas, nigráſque fuiſſe, illas ad iubendũ, has ad vetandum, Vlpianus notatum reliquit. Id autẽ ſi ſenatorum maior pars ſciuiſſet, pro rato habebatur, eíque nomen & eius, qui ſcripſerat, & tribus, quæ tum prytaneatum gerebat, affigebatur, vt, *Tribu Oeneide prytaneatum gerente, Cteſiphon Leoſthenis Anaphlyſtius dixit.* item *Hippothoontide tribu prytaneatum gerente, Demoſthenes Demoſthenis Pæanienſis ſcripſit;* & reliqua eius generis infinita.

De quibus ſenatus cõſuli ſolitus. Quæret hoc loco aliquis, quibus de rebus præcipue ſenatus hic ſit conſuli ſolitus. difficile eſt, ſingula perſequi: ſummam aperit Xenophõ in libro de rep. Athenienſium, cum ait, eum de bello faciẽdo, & de parandis pecunijs ſtatuiſſe, præterea tributa accepiſſe, ac rei naualis, & ſacrorum curam geſſiſſe, &, quod latiſſime patet, de quotidianis negocijs omnibus cognouiſſe. Quod autem de tributis ſcribit Xenophon, id ipſum lege etiã, cuius meminit aduerſus Timocratem Demoſthenes, confirmatur. *Eſt*, inquit, *apud vos lex præclara in primis, qui poſsident ſacras, publicasq; pecunias, eos in curia ſoluere: ſin minus, ſenatum ab ijs, leges telonicas adhibentẽ, exigere.*

exigere. Omnino autē quæcunque ad populum lata, eadem ferè in ſenatu tractata ſunt. Quæ vero hæc fuerint, commodius dicemus, cum de cōcionis poteſtate dicemus. Illa vero propria ſenatus iura fuerunt, primum, vt eos exquireret, qui propter imbecillitatem, & paupertatem à ſe ſtipem vitæ tuendæ cauſſa petebant. Hi ſunt, qui ἀδύνατοι appellati ſunt. ſtips autem, teſte Arpocratione, duo oboli, vel, vt placuit Ariſtoteli, obolus fuit. eiuſmodi vero hominū diſquiſitionem, δοκιμασίαν dictam, ſenatus quoque cognitioni commiſſam oſtendit Aeſchines contra Timarchum: *Arignotum, patruum ſuum, inter imbecillos ſtipem petentem deſpexit, & ſeni in probatione, quæ imbecillis proponitur, ſuperato, & ſenatus opem imploranti, cum ſenator, & illius diei proëdrus eſſet, adeſſe noluit.* & Lyſias item in oratione, quæ inſcribitur, Ne ſtips imbecillo detur. in qua in ſenatu de imbecilli hominis obolum petentis probatione accurate diſſeritur. Alterum fuit, vt de æſtimationibus eorum cognoſceret, quorum nomina ad ſe eſſent delata, quam actionem illi εἰσαγγελίαν dixerunt. Ea vero à Polluce expoſita eſt: *Si quis,* inquit, *in iis rebus, de quibus nullæ extant leges, deliquerit, aut magiſtratus, aut orator, apud ſenatum εἰσαγγελία aduerſus eum conceditur; qui ſi leuiter peccaſſe videatur, à ſenatu ipſo mulctatur; ſi vehementius, æſtimata mulcta, quā ei ſoluere aut pati oportet, tradit eū iudicibus:* Scribit etiā Arpocratio εἰσαγγελίαν publicorū fuiſſe delictorū, quæ propter magnitudinē procraſtinationē nō paterentur, & de quibus neque magiſtratus, neque leges magiſtratibus latæ eſſent, quibus adduci in iudiciū poſſent, ſed ad ſenatum, aut populum primum deferrentur. apud quos ſi reus cōuictus eſſet, grauiſſima pœna mulctaretur, accuſator vero, etiam ſi non damnaret, nullo detrimento afficeretur, niſi, ſi quintam partem ſuffragiorum nō ferret, mulcta mille drachmarum; cum antiquitus pœna acerbiore afficeretur. Vt autem in ceteris rebus, ſic in eiuſmodi delationibus iudicandis omnia per prytanes & acta, & cōfecta ſunt, quod ex verbis Demoſthenis ex oratione cōtra Euergū aperte perſpicitur. *Cum ego,* inquit, *& pignoribus ſpoliatus à Theophemo, & præterea verberibus affectus eſſem, veniens in ſenatum & verbera oſtendi, & quomodo mulctatus eſſem, exigendis reip. armamentis, expoſui. ea re offenſus ſenatus, quòd nō me, ſed ſe ipſum, & populū, qui legem de exigendis armamētis iuſſiſſet, læſum putaret, iuſſit, vt ego eum deferrem, & prytanes ei, vt homini iniurioſo, & naualem expeditionem impedienti, intra biduum iudicium proſcriberēt eo nomine, quòd armamenta non reddidiſſet, & pignora eripuiſſet, & me, qui exigebam, & reip. inſeruiebam, male affeciſſet. facto igitur de Theophemo iudicio in ſenatu ex delatione, quam ego detuleram, & facta vtrique dicendi copia, & ſuffragiis occultis à ſenatoribus latis, damnatus eſt in ſenatu, & iniuſte feciſſe viſus eſt. & cum iam in eo ſenatus eſſet, vt decerneret, vtrum iudicibus traderet; an drachmis quingentis mulctaret, quot à legibus mulctandi ius habebat, orantibus iſtis omnibus, & ſupplicantibus, & quem non allegantibus, & deſcriptionem armamentorum ſtatim in ſenatu reddentibus, & ſe arbitrorem permiſſuros, cui ego voluiſſem Athenienſium, dicentibus, conceſſi, vt Theophemo lis quinque, & viginti drachmis æſtimaretur.* Quibus ex verbis aperte, vt opinor, declarantur, quæ ab Arpocratione, & Polluce de delatione dicuntur. Illud autē memorabile, has delationes ſenatum recepiſſe in ſummis tantum ærarij anguſtiis cōſtitutum, quod ſcribit in oratione cōtra Nicomachum Lyſias. *Non ignorabat, ſenatum, cum ſatis pecuniarum ad res gerendas habet, nihil delinquere; cum vero in anguſtias eſt deductus, cogi delationes recipere, & ciuium oratorumq; bona publicare.*

Pertinuit illud etiam ad iudicium, cognitionémque ſenatus, vt ſenatores, qui parum ſancte ſe gererent, è ſenatu demoueret. id quod, quia frondibus nomina ſenatorum inſcriptis adminiſtratum eſt, propterea, teſte Polluce, ἐκφυλλοφορῆσαι dixerunt, vt Aeſchines de Timarcho ſenatore diſſerens: *Si ſenatus, vbi hunc improbe feciſſe ſtatuerit, & frondibus eiecerit, etiā iudicio tradiderit, donate illum.* Item: *Poſt hæc ſenatus in curiam ingreſſus eum frondibus expulit, ſuffragio vero retinuit. quod autem iudicio non tradiderit, id vero iniquo animo fero.*

Senatus præmium. Atque hæc quidem huius ſenatus iura extiterunt. Præmiũ vero ei non obſcurum fuit, corona, quam ſi ſe egregie geſſiſſet, & in primis ſi triremes nouas aliquot feciſſet, à populo petere, atque accipere per legem potuit. quam legem affert aduerſus Androtionẽ orator, cum ille de ſenatu corona donando, etiam non cõſtructis triremibus decretum ad populum pertuliſſet. Merces autem quædam pecuniæ ſumma fuit, quæ non ſenatui ſolum, ſed etiam concioni, & iudicibus numerata eſt. Quod vno inſigni maxime aduerſus Timocratem loco oſtenditur, in quo ita orator: *Lex eſt vobis, ſi qua alia, præclara, vt qui ſacras, publicáſque pecunias poſſident, in curia pendant; ſin minus, vt ſenatus ab eis, legibus vſus telonicis, exigat. hac igitur lege res cõmunes adminiſtrãtur. ſi quidem quæ in conciones, & ſacrificia, & ſenatum, & equites, & alias res pecuniæ impenduntur, huius beneficio legis abunde ſuppetunt. cum enim vectigalia non ſufficiunt, quæ adpenſiones dicuntur, metu legis huius penduntur quomodo igitur non omnes reip. partes diſſoluentur, cum vectigalium penſiones non fuerint ſatis, neque hæc niſi in exitu anni capere liceat; ſenatus autem & iudices, eos qui adpenſiones non ſoluant, vinciendi poteſtatem non habeãt? quid agemus? non conueniemus, nec deliberabimus, ſi opus erit? & amplius popularem ſtatum retinebimus? non iudicabunt fora & priuata, & publica? non inibit ſenatus, & tractabit ea, quæ legibus continentur? at gratis ſcilicet hæc faciemus. quid vero iniquius eſt, quàm ſi ex lege, quam tu mercede corruptus tuliſti populus, & ſenatus, & iudices mercede ſua priuentur?* Hæc ille. Hanc ergo, opinor, conſuetudinem Athenienſium intuens Ariſtoteles, qui ſuos de rep. commẽtarios diligenti omnium rerum publicarum obſeruatione, & maxime, ſi quis attendat, Athenienſis, confeciſſe videtur, ſcripſit, populare maxime eſſe, mercedem omnibus dare, concionibus, ſenatui, iudiciis, & magiſtratibus, & ex concionibus maxime ordinariis, & ex magiſtratibus in primis iis, qui vna eſſe, & inter ſe veſci quotidie cogerentur.

De concione. CAP. IIII.

Concionis vſus. His expoſitis tranſeamus ad concionẽ, quam illi ἐκκλησίαν dixerunt, in qua populus tantas opes habuit, vt ab ea vna popularis reſp. nomen inuenerit, nã concionis arbitrio vniuerſum à Solone populare permiſſum erat imperiũ. quod & intellexit Demoſthenes, cũ in oratione contra Neæram populũ Atheniẽſem, omniũ rerum, quæ ſint in ciuitate, dominũ eſſe, eumdémq; pro arbitratu de iis ſtatuere poſſe ſcripſit, & res ipſa nemine etiã loquẽte teſtatur. ſcilicet, quia ad ſenatũ, & ad iudicia niſi ſorte peruenire nemo potuit: at cõcio omnibus, poſtea quã per ætatem in populariũ cõcionales relati tabulas eſſent, ſine vllo ſortis beneficio patuit. ídque potiſſimũ ex inſtituto Solonis, qui, vt inquit Plutarchus, cũ magiſtratus ſolis diuitibus tribuiſſet, concionem æque omnibus impertiuit. *Cõcio quid.* Eſt autẽ concio populi cõuẽtus legitimè aduocatus rei alicuius publicæ cauſſa ſuffragio ſuo aut iubẽdæ, aut vetandæ. Quod autem dixi legitime, id habet hãc vim, vt & à magiſtratu legitimo aduocata, & die locóque legitimo habita, & reliqua, quæ cõtinentur in lege de habenda concione, ſeruata ſint. quæ ipſa nos, quoad poterimus, ex infinitis propè vetuſtatis tenebris, dabimus operam, vt eruamus.

Concionis præfecti. Ac magiſtratus quidem, qui populi concionem regebant, erant prytanes, proëdri, & epiſtatæ. Prytanes erant ijdem, atque ij, qui in ſenatu prytaneatum gerebant. Proëdri vero nouem erant, ſinguli ex ſingulis nouenis tribubus ijs, quæ in prytaneatu non erant, ſorte in ſingulis concionibus lecti. quod & Arpocratio tradit, & Aeſchines in oratione de ementita legatione confirmat. *Lectis,* inquit, *legatis ad iuſiurandum à Philippo de pace accipiendum concio habita eſt, in qua Demoſthenes ſenator ſorte lectus eſt proëdrus.* & lex, quam recitat in Timocratea Demoſthenes: *Proëdri, quibus ſorte obtigerit, vt in ea concione*

ne præſideant. Epiſtata vero alius fuit ab eo, de quo ſupra cognouimus. ille enim prytanum princeps fuit, hic proëdrorum; ille ſenatui præfuit, hic concioni; ille in diem magiſtratum obtinuit, hic in eas tantum horas, per quas concio habita eſt. Duos autem hos fuiſſe epiſtatas, vnum, qui lectus ſit ex prytanibus, alterum, qui ex proëdris, atque illum quidem huius ſortitioni præfuiſſe, hunc vero ab illo imperium accepiſſe, Arpocratio ex Ariſtotelis ſententia aperte ſcriptum reliquit. poſtremis autem temporibus, quod ſcribit contra Timarchum Æſchines, lex noua lata eſt, vt tribus vnius ſors duceretur, eáque in tribunali præſideret. Ac prytanes quidem vt ſenatum, ſic etiam concionem aduocandi ius habuere. quod ſcriptum eſt apud Vlpianum in Timocrateam, & Pollucem libro VIII. Proëdri vero qui ante prytanas in concione ſederunt, res, de quibus agendum erat, proponebant. quod in eodem commentario præcipit Vlpianus, cum inquit, ſatis conſtare, prytanes coëgiſſe concionem, proëdros vero ſubiecisse, qua de re conueniſſent. & Demoſthenes in Mediana, cum legem iubere inquit, vt poſtquam proëdri rettulerint de rebus ab archonte adminiſtratis, referant etiam de iniuriis in pompa alicui factis. & Æſchines in Timarchiana, cum ait: *Quomodo iubet lex proëdros referre? Vbi ſolemnis expiatio, & precatio facta fuerit, iubet proëdros* προχειροτονεῖν *de ſacris patrijs.* Epiſtata vero in eum vſum inſtitutus videtur, vt cum prytanes concionem coëgiſſent, proëdri rettuliſſent, ipſe populo ſuffragium daret. Quod declarat Æſchines in accuſatione Cteſiphontis: *Iubet lex, prytanes concionem cogere, nomothetis inſcriptis, epiſtatam autem proëdrorum ſuffragiorum poteſtatem permittere populo.* & Demoſthenes, in Androtionis: *Qui præſidebant ſenatui, &, qui hæc ſuffragijs committebat, epiſtata rogarunt, & populo ſuffragandi poteſtatem dederunt, cui dignus eſſe ſenatus præmio videretur, & cui ſecus.* Tribus autem, quæ præſidebat, opem, vt inquit Aeſchines, legibus, & populari ſtatui aduerſus improbos oratores afferebat. Cum ergo horum quaſi imperio Athenienſis concio teneretur, hinc Demoſthenes oratorio more in Ariſtogitonem decreta contra leges ſcribentem inuectus dixit, eum non à prytane, non à præcone, non ab epiſtata, non à præſidente tribu, quæ decima pars eſſet ciuitatis, coërceri potuiſſe. Præconis autem mentionem fecit, quia per præconem ſubiiciente ſcriba omnia prytanum, proëdrorum, & epiſtatæ edicta pronunciabantur. Ac per quos quidem conciones haberentur, & regerentur, expoſitum ſit.

Conciones autē aut ordinariæ fuerūt, aut extraordinariæ. Illæ ſtatis cuiuſq; prytaneæ diebus habitæ ſunt; hæ, vt res & occaſio tulit; illæ de rebus certis, hæ de incertis; illæ ab vno magiſtratu ſemper, nimirū à prytanibus, hæ & à prytanibus, & à prætoribus; illæ proprio nomine ἐκκλησίαι, hæ κατεκκλησίαι, & σύγκλητοι ἐκκλησίαι dictæ ſunt. Ordinariæ porrò quattuor in quaque prytanea, auctore Polluce, habitæ ſunt: prima, quæ κυρία dicta eſt, in qua magiſtratus rogarunt, an bene haberent, aut abrogarunt, & qui voluerunt, εἰσαγγελίας detulerunt, & bonorum publicatorum tabulas recitarunt ij, quibus hoc negocium datum erat; in ſecunda permiſſum eſt, vt quicunque vellet, de rebus priuatis, & publicis libere diceret; tertia præconibus & legatis data eſt, ſi modo ante prytanibus litteras reddidiſſent; quarta ſacris eſt attributa. Quod autem ſcribit Pollux, illud totum ex libro de rep. Athenienſium Ariſtotelis eſt mutuatus. ex quo hæc recitat Arpocratio: *Quæ ſint,* inquit, *κυρίαι ἐκκλησίαι, docet in Athenienſium rep. Ariſtoteles, cum ſcribit, prytanes coëgiſſe ſenatū, & populum, & ſenatum quidem quotidie, niſi ſi vacatio aliqua eſſet, populum vero quater in ſingulis prytaneis. proſcribunt autem*, inquit, *etiam κυρίαν ἐκκλησίαν, in qua magiſtratus abrogant, qui male gerere magiſtratum videantur, & de agri cuſtodia agunt, & εἰσαγγελίας qui volunt, deferunt.* Vlpianus autem legem quandam antiquam exponens, ſingulis, inquit, menſibus ternas conciones rerum ciuiliū cauſſa fuiſſe habitas, niſi forte aliqua belli neceſſitas coëgiſſet, vt aliæ quoque præter has vocarentur, primam fuiſſe vndecimo die menſis, ſecundā circa vi-

Cōciones ordinariæ, & extraordinariæ.

ceſimum, tertiam circa triceſimum. Lex autē hæc in Timocratea extat oratione. *Prima prytanea, vndecimo die in populo, votis à præcone nuncupatis, legū ἐπιχειροτονία fiat, primum ſenatoriarum, deinde communium, tum earum, quæ latæ ſunt nouem archontibus, poſtea alijs magiſtratibus. diquiſitio autem prior ſit, cui videatur leges ſenatoriæ ſufficere; poſterior vero, cui non videantur; deinde de communibus eodē modo. diquiſitio vero legum fiat ex legibus, quæ extant. quod ſi quæ leges receptæ improbatæ ſint, prytanes, quorum in magiſtratu diquiſitio fiet, de improbatis vltimam ex tribus habeant concionem.* Quod ſi populo ordinariis concionibus omnibus perfuncto graue aliquid, quod ad eius arbitrium pertineret, incideret, tum ſenatus ſummam decernendi poteſtatem habebat, vt oſtendit in oratione de ementita legatione Demoſthenes. *Poſtquam,* inquit, *concio nulla reſtabat, legati vero nondum abierant, ego decretum ſcribo, cum ſenator eſſem, quòd ſenatui populus auctoritatem permiſerat, vt primo quoque tempore legati proficiſcantur.* Atque ordinariæ quidem erant eiuſmodi, quemadmodum Vlpianus ad orationem de ementita legatione ſcriptum reliquit, vt ad eas vltro à nemine vocatus populus conueniret. extraordinariæ vero, vt circumeuntibus, & conuocantibus quibuſdam repente haberentur. vnde in oratione de falſa legatione dixit Demoſthenes: *Incerto adhuc rerum futurarū euentu cœtus, & ſermones in foro multi habiti ſunt; timebant videlicet, ne repente σύγκλητος cōcio aduocaretur. & Aeſchines de eadem: Philippo ex Macedonia egreſſo plures conciones συγκλήτους cū timore, & tumultu coacti eſtis inire, quàm legibus conſtitutas.* Hæ vero quia plerunque de bello cogebātur, propterea à prætoribus habebātur, aut, ſi ſenatus mandaſſet, etiā à prytanibus. De prætoribus multa teſtimonio ſunt, maxime autē decretū, quod eſt in oratione pro Cteſiphonte: *Mneſiphilo archonte συγκλήτῳ concione à prætoribus habita, & ex prytanum, ſenatusq; ſententia decima die Mæmacterionis abeuntis Callippus dixit.* Hinc illud eſt apud Diodorum libro XVI: *Cum Philippus in Atticam irrupiſſet, eo nuncio accepto populus in theatrum conuenit ſummò mane à nullo magiſtratu, vt mos erat, vocatus. vt prætores venerunt, & eum, qui nuncium pertulerat, produxerunt, & ille dixit, ſilentium, & ſtupor incredibilis conſequutus eſt, vt nemo loqui auderet.* de prytanibus vero Æſchines auctor eſt, qui in oratione contra Cteſiphontem Demoſtheni obiecit, quòd decretum in ſenatu ſcripſerit, vt prytanes concionem haberent octauo die menſis ineuntis Elaphebolionis, cū Aeſculapio res diuina fieret. & in oratione de ementita legatione, quòd decretum ſcripſerit, vt prytanes poſt Dionyſia vrbana, & in theatro Dionyſij duas proſcriberent conciones, vnam octauo decimo, alteram nono decimo die.

Concionum dies.

Concionum locus.

Locus porro concionum fuit diuerſus. ſi quidem & in foro, & in Pnyce, & in theatro habitæ ſunt. De foro teſtis eſt Arpocratio, vbi de voce πάνδημος diſſerit, qui priſcis temporibus concionem in foro habitam eſſe narrat, eáque de cauſſa tum concionem ἀγορὰν eſſe appellatam. de Pnyce, & theatro Pollux, qui ſcribit concionem olim habitam eſſe in Pnyce, deinde in theatro Dionyſiaco. Pnycis autem mentio eſt etiam in lege Solonis, vt eſt in oratione contra Cteſiphontem: *Legislator iubet in populo, in Pnyce concione renunciari, qui à populo coronetur, alibi verò nequaquam.* Pnyx vero aut à conſultorum, aut à ſubſelliorum denſitate, quæ πυκνότης dicitur, nomē, teſte Arpocratione, inuenit. Hinc Thucydides libro octauo, *Athenienſes,* inquit, *concionem aduocarunt; vnam extemplo in Pnyca, vbi alias etiam ſoliti erant; in qua cum Quadringentos abrogaſſent, quinque millibus remp. tradendam eſſe decreuerunt. habitæ ſunt aliæ quoque pycnæ conciones, in quibus & nomothetas, & alia in remp. reduxerunt.* Fuit autem, vt ſcribit Pollux, locus antiqua ſimplicitate non in theatri magnificentiam fabricatus, in quo fuit ſuggeſtum, ex quo ad populum agebatur, & quidem ad mare verſum, quòd maritimam turbam fundamentum eſſe popularis imperij, vt narrat in Themiſtocle Plutarchus, arbitrarentur. De theatro vero Dionyſij elicitur etiam ex lege, quam recitat Demo-

ſthe

ſthenes aduerſus Mediã:*Prytanes concionem cogunto in theatro Dionyſij, poſtridie in Pandione*.& ex decreto eiuſdẽ in oratione de mentita legatione:*Placuit vt poſt Dionyſia vrbana, & in Dionyſij theatro conciones duas prytanes proſcriberẽt.* Atque hæc quidem duo loca concioni habendæ fuere ſolemnia, extra ordinem vero & in Piræo,& in Colono,& in Munichia habitas eſſe Demoſthenes in ea,quam mo do dixi,oratione, Thucydides libro octauo, & Lyſias in oratione contra Agoratum demonſtrarunt.

Moris præterea fuit,vt antequam concio cogeretur,πρόγραμμα præferretur, id eſt res qua de agendum eſſet,proſcriberetur,vt omnibus in concionem venientibus,quo de conſulendi eſſent, pateret.quod Vlpianus ad primam contra Philippum,& ad eam,quæ eſt de ementita legatione, notatum reliquit; & voluiſſe Demoſthenes videtur,cum in eadem oratione dixit;*Proſcriptum autem erat, Prætoribus, & legatis;*& in Timocratea: *Cum de legibus agendum eſt, proſcribendum eſt, Nomothetis;*& Andocides in oratione de myſteriis:*Erat concio prætoribus, qui in Siciliam mittebantur.*

Quomodo cõcio proſcribebatur.

Vt autem nemo concionem inire poterat, qui non in tabulis concionalibus ſcriptus eſſet,ſic ſi quis ex iis eò non veniret, aut ægre veniret, multis rationibus cogebatur.vt apud interpretem Acharnenſium ſcriptum eſt. *Nam & vela*, inquit,*laxarant, & vias,quæ in forum non ferebant, obſtruxerunt, & venalia ex foro remouerunt,ne circa ea tempus tererent,& tincto fune circumſcribentes eos in concionem,compulerunt.*Quod autem vela ille laxata ſcribit,ab Arpocratione exponitur. *Omne integumentum,*inquit,*ſiue ex pelle ſiue ex alia materia γέῤῥον dicebatur.*Demoſthenes autem in oratione pro Cteſiphonte ait, *accepto nuncio de Elacia capta prytanas ex medio conuiuio ſurgentes,eos qui in tentorijs,quæ in foro ſunt,verſabantur,exegiſſe, & γέῤῥα,id eſt vela, incendiſſe, ne in foro circa venalia conuenirent, neque alia de re moram traherent.* in oratione vero contra Neæram inquit, *in donanda ciuitate iubere legem, prytanas ponere vrnas, & ſuffragium dare ingredienti populo,antequam peregrini introëant, & vela tolere.* quod aut idẽ eſt cũ loco orationis pro Cteſiphõte,aut aliquid eiuſmodi ſuſpicandũ eſt,prytanas ciuibus in cõcione ſedentibus ſuffragiũ dediſſe ante peregrinorũ ingreſſum,& antequã tollerẽtur obices, id eſt priuſquam in concionem laxarentur cuilibet dicere cupienti. Hæc Arpocratio. ex quibus apparet,ne illum quidem,quæ γέῤῥα eſſent,ſatis ſecũ conſtitutũ habuiſſe.Quod autem interpres dixit,fune tincto populum in concionem eſſe compulſum,id ipſum ab eodẽ alio loco ita declaratur,*Quoniam*, inquit, *Athenienſes ægre conueniebant in conciones, ſoliti erant duo miniſtri funem coccino tinctũ per forum extendentes turbam in concionem cogere; qui vero tincti erant, mulctam pendebant.* & à Polluce,cum ſcribit, qui in concionem non veniſſent, eos à Lexiarchis mulctatos,&fune tincto per ſagittarios in concionem eſſe compulſos.

Quomodo in cõcionem venirent, aut cogerentur.

In ſedendo autem prytanes,proëdri,epiſtatæque prima tribunalis ſedilia occupabant,eaque proëdria dicebatur, vt oſtendit Dinarchus contra Ariſtogitonem: *Non ne hic ærario debere conuictus in proëdria prytanum aſſedit?* & Aeſchines contra Cteſiphontem:*Cum per annum ſenator fuiſſet Demoſthenes,nullos vnquam legatos in proëdriam vocauit,ſed tum primum legatos appoſito puluino, circumſtratáque veſte punicea in proëdria collocauit.*Hinc in Acharnenſibus veteris expreſſor moris, ac diſciplinæ facetiſſimus comicus ita ſcripſit: *Nunc cum eſſet concio κυρία, ſummo mane deſerta erat ipſa Pnyx.qui vero in foro verſantur, nugatur, atq; in inferiore, & ſuperiore parte funẽ tinctum fugiunt.neq; prytanes veniũt, niſi intẽpeſtiue, deinde dũ veniũt,vrgent ſe inter ſe ob primũ ſedile,quia vna confluunt.* Populo autẽ conuocato cõcionis initiũ ab expiatione concionis,& votorũ ſuſceptione,& deteſtatione capiebatur. Ac de expiatione quidẽ proditũ eſt in cõmentario Acharnenſiũ in hũc modũ:*Moris fuit Athenienſibus mactare porculum,& ſubſellia ſanguine illius imbuere in honorem Cereris,quia fruges eius lædit*.itẽ: *Qui in concione erant,expiabantur*

Quomodo in cõcione præfecti ſederẽt.

Sacra Concionis.

tur mactato porculo, vnde Aeſchines dixit; poſtea quam piaculum circumlatum erit, & præco patria vota fecerit, tum iubet lex ad populum agi. immolatus vero ad expianda loca porculus κάθαρμα dicebatur, & qui expiabat, καθαρτὴς; Aeſchines vero contra Timarchum καθάρσιον vocat. Et in expoſitione Concionãtum: *Periſtarchus præerat in expiationibus. dicebatur vero περίσταρχος, quia expiationes dicebantur περίστια.* item Pollux, qui periſtarchos expiaſſe porculis minutulis concionem ait. De votorum autem nuncupatione cognoſcitur ex lege, cuius meminit Demoſthenes contra Timocratem, in qua hæc ſunt: *Prytanea prima, die vndecimo, in populo, votis à præcone nuncupatis, diſquiſitio fiat legum.* Lex autem, vt inquit ſuperiore oratione Dinarchus, præconem cum bona ominatione precari iubet, vt populo de rebus à diis conſilium traderetur. Cum votis porrò exe- ratio quoque coniuncta fuit, vt ex oratione Demoſthenis de ementita legatione colligitur. *Recita execrationem,* inquit, *ex lege.* Execratio. *hæc pro vobis, Athenienſes, in ſingulis concionibus præco precatur, quæ conſtituta lege ſunt.* Videtur autem execratio huius ſententiæ fuiſſe, quantum ex iis, quæ apud eum ſequuntur, verbis elicitur, vt qui contra remp. ſenſiſſet, dixiſſetve, ipſe cum gente, domóque ſua à diis euerteretur. Vnde Dinarchus eadem in cauſſa dixit, in vnaquaque concione deteſtationes aduerſus improbos homines factas, Si quis donis acceptis diceret, ac decerneret de rep. eum peſti deuotum eſſe.

Qui ad concionem ferrent.

His rebus rite peractis, proëdri, qua de re conſuleretur populus, proponebant. de qua ſi quod ſenatus præconſultum extaret, illud primum populo recitabant, deinde, an ſatis id eſſet, an ſuffragatio adiungenda eſſet, rogabant. quorum illud declaratur ab Aeſchine in oratione de ementita legaticne, cum ait: Aleximarchus dat legendum proëdris decretum. hoc vero à Demoſthene contra Timocratem, cum inquit: *Indicauit, acceſſit ad ſenatum, præcõſultum ſcriptum eſt, poſt hæc habita concione populus* προυχειροτόνησεν; & iterum ab Aeſchine contra Timarchum: *Poſtquam expiatio, circumlata fuerit, & præco patria vota fecerit, lex iubet, proëdros προχειροτονεῖν de ſacris patrijs.* Erat autem, vt ſupra dixi, προχειροτονία, cum ſenatus præconſulto ad populum delato, ante à populo ſtatuebatur, an opus eſſet de rebus propoſitis populum conſuli, an ſenatus præconſultum ſatis valeret.

Qui ſententias in concione dicerent.

Quod ſi ſe de propoſita re conſuli populo placuiſſet, tum præco proëdrorum iuſſu ciues omnes ad dicendam de rep. ſententiã inuitabat, clara voce rogans, num quis ſententiã dicere vellet ex iis, qui ſupra quinquaginta annos nati eſſent. Oſtendit Demoſthenes pro Cteſiphõte: *Poſtridie, ſummo mane prytanes ſenatum vocant in curiam, vos vero in concionem veniſtis, & antequam ille ageret, & præconſuleret, totus populus in ſuperiore parte ſedebat. poſt hæc autem vt ſenatus ingreſſus eſt, & prytanes, quæ ad ſe delata erant, expoſuerunt, & eum, qui venerat, produxerunt, & ille loquutus eſt. præco interrogauit, quis loqui vult? nemo vero proceſſit. ſepe vero præcone rogante, nemo tamen ſurgebat neque oratorum, neque prætorum, cum communis patriæ vox citaret, qui de ſalute diceret. quam enim præco ex legibus vocem mittit, hanc communem patriæ exiſtimare oportet.* & Aeſchines contra Cteſiphontem: *Conticuit pulcherrimum illud edictum in ciuitate: quis loqui vult eorum, qui ſupra quinquaginta annos nati ſunt, & deinde ex alijs ciuibus?* itẽ: *Cuperem ego & ſenatum Quingentumuirum, & conciones à præfectis ipſarum recte gubernari, & leges, quas tulit Solo de oratorum modeſtia, vigere, vt liceret primum maximo natu ciuium ita vt legibus ſancitum eſt, modeſte ſuggeſtum aſcendenti ſine tumultu optimum ciuitati conſilium dare, deinde & ex alijs ciuibus, qui vellent, ſeruato ætatis gradu ſeparatim de quaque re ſententiam ſuam exponere.* Iuſſu vero proëdrorum hoc factum dixi quòd idem in oratione de ementita legatione negat, ſe in poſteriore de pace concione dicere potuiſſe, proëdris dicendi copiam adimentibus.

Quanquam autem ciues omnes inuitabantur; non omnibus tamen ſententiam in cõcione dicere licuiſſe, ex lege liquet, qua Solo impudicos, militiæ deſertores, impióſ

impióſque à ſuggeſto remouit, vt idem in eadem actione docet, cum inquit: *Legis lator aperte oſtendit, quos oporteret in concione dicere, & quos non. neque à ſuggeſto reijcit, ſi quis non ex maioribus prætorijs natus ſit, nec ſi quis opificium aliquod victus neceſſarij cauſſa exerceat, ſed eos maxime amplexatur, & propterea ſæpe rogat; quis loqui vult? quos vero non putauit dicere oportere? qui parentes percuſſerint, aut non luerint, aut tecto non exceperint, qui turpẽ vitã egerint, qui ſtipendia imperata nõ fecerint, qui ſcutũ abiecerint, qui muliebria paßi ſint, qui patrimoniũ dilapidarint.* Quin etiã in prima aduerſus Ariſtogitonẽ, qui ærario deberent, eos dicendæ ſententiæ iure vacuos fuiſſe, Demoſthenes inquit. Suggeſtũ autem nominaui, quia qui dictu ri erãt, ij ſuggeſtum aſcendebant, vt ex ſuperiore loco agentes cõmodius audirentur. vnde Aeſchines contra Cteſiphontem obiicit Demoſtheni, quòd occupauerit ſuggeſtum, & nemini locum ad dicendũ reliquerit: & ille alter pro Cteſiphonte reſpondet: *Si qui ſaluam remp. volebant, procedere oportebat, vos omnes, & reliqui Athenienſes ſurgentes in ſuggeſtum aſcendiſſetis.* Atque hæc eadem omnia de præconſulto, & concione, & dicendarum ſententiarum more vno etiam Medianæ orationis loco planiſſime demonſtrantur: *Poſtquam milites Tamynis circunſederi nunciatum eſt, & ſenatus præconſultum fecit, vt omnes equites, è quibus hic erat Medias, exirent, hic hanc veritus militiam in poſteram veniens concionem, antequam proë dri ſederent, triremem pollicitus eſt. vt autem in concione, verbis factis, equitibus opus non eſſe intellectum eſt, triremem ipſe non conſcendit, ſed alterum præfecit.*

Dictis ſententiis, deinceps decretum ſcribebatur, atque ſuffragiis populi committebatur. Scriptum oſtendit Plutarchus, cum inquit, reclamante, & vincente *Suffragia cõcionis.* Alcibiade, Demoſtratum oratorem ſcripſiſſe, oportere prætoribus ſummum imperium apparatus, & totius belli concedere. Suffragiis autem permittebat epiſtata, ita vt per præconem populum, quid ei videretur, rogaret, eúmque ad decretum ſuo ſuffragio aut ſciſcendũ, aut antiquandum inuitaret. quod illi ἐπιψηφίζειν τὸ ψήφισμα, & διδόναι διαχειροτονίαν τῷ δήμῳ dicebant. Atque hoc, vt ſupra dixi, in Androtiana oſtendit Demoſthenes, cum inquit: *Qui ſenatui præſidebant, & qui hæc ſuffragijs permittebat, epiſtata, interrogarunt, & iubendi facultatem dederunt.* item: *Hæc interrogauit epiſtata, iußit populus, placuit. non eſt hic opus, inquit, præconſulto ſenatus.* & Aeſchines in Cteſiphontea: *Iubet lex prytanes cogere concionem, proſcriptis nomothetis, epiſtatam vero proëdrorum iubendi facultatem populo dare.* Iuſſu tamen aut voluntate proëdrorum in hoc epiſtatam munere eſſe verſatum, Vlpianus videtur innuere, cum in Medianæ commentario ſcribit, proëdrorum officium fuiſſe, interrogare populum, an de re propoſita ei ſtatuere placeret; item proëdros rogaſſe populum per præconem, vellet ne ſe ea de re conſuli; atque omnino ſine proëdris populum nulla de re ſtatuiſſe. paritérque Aeſchines in eadem, cum ait: *Nunc vero ſcribunt facile quidam ſententias contra leges, atque decreta. nonnulli alij ſuffragijs committunt, qui non iuſte ſed coitione proëdratum adepti ſunt.* & de falſa legatione: *Aleximachus decretum proëdris legendum præbet, quo lecto ex proëdris ſurgens Demoſthenes negat, ſe decretum populi ſuffragijs commiſſurum.* & Plutarchus, cum Ariſtidem narrat ſæpe ſuſcepta ſententia deſtitiſſe, cum interrogaturo populum proëdro ex verbis factis decreti ſui vitium cognouiſſet.

Suffragium vero fuit manuum porrectio, quam illi χειροτονίαν dixerunt, & ad leges iubendas, & magiſtratus quoſdam creandos, & decreta ſciſcenda de rep. adhibuerunt. Quare ſcripſit Vlpianus in Medianam, proëdros rogaſſe populum, an ei placeret, illum vero manus ſuſtuliſſe. & Xenophon rerum Græcarum libro primo, *concio*, inquit, *dimiſſa eſt quia aduesperaſcebat, nec manus diſpicere potuiſſent.* & Andocides in oratione de pace: *Nos legati vos omnes legatos facimus ô Athenienſes. quicunque manum ſuſtulerit, ille legatus erit ſuæ voluntatis, pacem ne, an bellum malit.* & Cicero pro Flacco: *Sic ſunt expreſſa iſta præclara, quæ recitantur, pſephiſmata, non ſententijs, neque auctoritatibus declarata, nec iureiurando conſtricta, ſed*

porri

porrigenda manu, profundendoq́; clamore multitudinis concitatæ. & poſt: *Porrexerunt manus. pſephiſma natum eſt.* Ex quo apparet, quod pluriũ manibus eſſet acceptum, id à populo iuſſum, ſancitúmque fuiſſe. An vero alius fuerit ſuffragij ferendi modus, poſt dicemus. Vbi vero populus ſuffragia tulerat, tum proëdrorum aliquis ea populo renunciabat. quod aperte ex orationis exordio contra Cteſiphontem intelligitur: *Si quis aliorum ſenatorũ rite proëdrus factus ſit, & veſtras χειροτονίας renunciarit, huic iudicium comminantur.*

Quomodo concio dimitteretur. Illud autem prætereundum ſilentio non videtur, ſi interea, dũ populus in concione ſedebat, ſigni aliquid è cœlo apparuiſſet, concionem dimitti, & in alium diem indici à prytanibus ſolitam. cum enim apud Ariſtophanem in Acharnenſibus Dicæopolis dixiſſet, *Veto, ne concio habeatur Thracibus, quia ſignum à Ioue editum eſt, & gutta me tetigit,* ac præco ſubiecíſſet: *Thracas abire dico, adeſſe vero in vltimum diem, quia prytanes ſoluunt concionem:* notauit interpres, obſeruaſſe Athenienſes Iouis dies, & conciones ſigno à Ioue facto diremiſſe. fuiſſe autem Iouis ſignum, quam illi διοσημείαν vocarũt, intempeſtiuam tempeſtatem; diſſoluta autem concione rurſus conuocatos eſſe, cum iiſdem de rebus ſciſcere cuperent.

Decreti ſcribendi ratio. Decreti porro ſcribendi ratio ea fuit, vt oratoris potiſſimum, aut ſenatoris, qui cenſeret, & tribus, quæ in prytaneatu eſſet, ei nomen affigerent. vnde contra Timarchum ſcriptũ eſt: *Talibus oratoribus in populi ſententias inſcriptis.* & pro Cteſiphonte: *Archonte Mneſiphilo, Ecatombæonis vltimo, & nouo, Pandionide tribu prytaneatum gerente, Demoſthenes Pæanienſis cenſuit.* & apud Plutarchum in Lycurgo: *Anaxicrate archonte, in prytanea Antiochidis Stratocles Euthydidæ filius cenſuit.* & alia eiuſmodi multa.

Vt autem ſenatus ſcita, antequam ad populum perferrentur, præconſulta, ſic poſtquam à populo accepta fuerant, decreta, vel vt ludens in Græcos Cicero dixit, pſephiſmata nominata ſunt. in quibus ſcribendis illud ſummo ſtudio prouidendum fuit, ne quid afferrent, quod aut receptis Solonis legibus aduerſaretur, aut in iis ferendis legum præcepta violarent, quæ ab eodem deſcribendorum decretorum ratione fuerant datæ.

Quibus, de rebus concio ſtatuerit. De legibus. His expoſitis, nunc quæ potiſſimum res populi arbitrio, iudicióque permiſſæ ſint, exponamus. neque enim actum eſt eodem modo de omnibus. Atque vt à legibus, quæ præcipua populi cognitio fuit, exordiamur, ſatis conſtat, legibus veteribus, ſiue quæ ſenatoribus, ſiue quæ magiſtratibus eſſent latæ, recognoſcẽdis, primam, vt ante diximus, concionem eſſe dicatam. abrogandis autem, & nouis in earum locum iubendis aliam. verum legum veterum abrogandarum, nouarúmq; inſtituendarum ius non vniuerſæ concioni, ſed meliori populi parti communicatũ eſt, qui νομοθέται ſunt appellati. Sunt autem hoc loco Nomothetæ, nõ qui nouas leges reip. ſcripſerunt, quomodo Draconem, Solonem, Cliſthenem, & Periclem nomothetas vocarunt, ſed præcipuum prudentum conſilium, qui in concione leges ad ſe perlatas ſuo iudicio aut probarunt, aut repudiarunt. Solon enim cum remp. ſatis multis legibus ſtabiliſſet, eas tamen, ſi vſus poſtularet, corrigi, & abrogari poſſe voluit, ſi pro iis nouæ aliæ meliores, commodioréſque eſſent illatæ. inſtituítque vt ex vniuerſo populo homines, certo prædíti numero, ſorte, vt ſcribit ad Leptinianam Vlpianus, legerentur, qui iureiurando Heliaſtico, de quo poſtea dicemus, obſtricti, & mercede affecti, huic cognitioni in cõcione operam darent. Atque hoc potiſſimum leges ipſæ Solonis, quæ in Demoſthenis, & Aeſchinis orationibus recitantur, oſtendunt. quarum vna in Timocratea eiuſmodi eſt: *Prima prytanea, die vndecimo in populo, votis à præcone nuncupatis, legum ἐπιχειροτονία fiat primum ſenatoriarum, deinde communium, tum earum, quæ nouem Archontibus latæ ſunt, tum alijs magiſtratibus. diſquiſitio vero prior ſit, cui ſufficere leges ſenatoriæ videantur; poſterior vero, cui non videantur. deinde de communibus eodem modo. diſquiſitio vero fiat ex legibus, quæ extant. quod ſi quæ leges receptæ improbatæ ſint,*

pryta

prytanes, quorum in magiſtratu diſquiſitio fiet, de improbatis, vltimam ex tribus concionem habeant. proëdri vero, qui ſorte in ea concione præſederint, neceſſario referant, primum poſt ſacra de nomothetis, quomodo conſidant, & vnde nomothetis ſtips ſuppetet. nomothetæ vero ſint ex ijs, qui iuſiurandum Heliaſticum iurarint. Quod ſi prytanes, prout ſcriptum eſt, concionem non habuerint, aut proëdri, prout ſcriptum eſt, non rettulerint, prytanum quiſque mille drachmas Mineruæ dare damnas eſto. & indicatio eorum ſit apud Theſmothetas, non aliter, atque cum quis magiſtratum gerit, cum ærario debet. Theſmothetæ vero indicatos introducunto in forum ex lege, alioquin ne aſcendant in Areopagum, vt qui legum emendationem peruerterint. ante concionem vero Athenienſis, qui legem ferre velit, proponat ante Eponymos ſcriptas leges, quas ferat, vt pro multitudine propoſitarum legum de tempore decernat populus nomothetis. qui vero nouam legem fert, deſcribens in album, proponat ante Eponymos quotidie, donec concio habeatur. legantur autem ex populis, qui leges ſuaſuri ſunt, quæ inter nomothetas abrogentur, quinqueuiri ex Athenienſibus omnibus, die vndecimo Ecatombæonis menſis. Atque hanc quidem legem laudibus efferens Demoſthenes in hæc poſtea capita redegit. *Lex primum*, inquit, *vobis diſquiſitionem concedit, vtrum lex noua ſit inferenda, an quæ ſunt, ſufficere videantur. poſt vbi decreueritis inferre, non ſubito ferre iubet, ſed tertiam cõcionem aßignat. neque vero in ea ferre concedit, ſed conſiderare, quomodo nomothetæ conſideant. interea vero iußit, vt qui inferre leges vellent, ante Eponymos proponerent, vt, qui vellent, poſſent & conſiderare, & quod vobis inutile perſpicerent, enunciare, & per ocium contradicere.* Huic autem legi paullo poſt alteram multo breuiorem, atque apertiorem adiungit eiuſmodi: *Legum, quæ ſunt, nullam tollere ius ſit, niſi inter nomothetas: tum vero Athenienſi, qui velit, tollere liceat, cum alteram aliquam ferat pro ea, quam tollat. proëdri vero manuum ſuffragia de his legibus permittant: primum de ea, quæ extat, an videatur commoda populo Athenienſi, an non; deinde de ea, quæ rogatur. vtram vero acceperint porrigendis manibus nomothetæ, ea rata eſto. contrariam vero legem ne ius ſit ferre legum, quæ extant, vlli. quod ſi quis tollens aliquam legum, quæ extant, alteram pro ea repoſuerit populo Athenienſium parum commodam, aut ijs, quæ extant, contrariam, accuſatio eius eſto ex lege, quæ eſt, ſi quis parum commodam legem tulerit.* Atque hæc eadem etiam in actione Leptiniana ſunt, vbi orator aperte has leges omnes Solonis eſſe oſtendit. His adiungitur etiam Æſchinis in accuſatione Cteſiphontis auctoritas: *Tulit Solo, vt Theſmothetæ quotannis emendarent in publico leges, diligenter examinantes, an altera alteri contraria, an inter ratas irrita aliqua eſſet, an plures leges vna de eadem re ſcriptæ eſſent. & ſi quid tale inueniſſent, deſcribentes in tabulas, iußit ante Eponymos proponere: prytanes autem concionem, proſcripto* NOMOTHETIS, *habere: epiſtatam autem proëdrorum manuum ſuffragia populo concedere, & alias tollere, alias relinquere, vt vna lex eſſet de actione vna, non plures.* Hæc autem legum inter nomothetas ferendarum conſuetudo cum vſque ad Quadringentorum dominatum incolumis permanaſſet, prorſus cum Solonis rep. & extincta, & eorum imperio abrogato, vna cum eadem pariter eſt reuocata. quod cum Thucydides grauiſſimus auctor libro octauo mandauit, tum ex decreto etiam Tiſameni intelligitur, quod poſt annis ſeptem, remotis à rep. triginta tyrannis, ſcriptum eſt in hæc verba, vt inuenio in oratione de myſteriis apud Andocidem: *Placuit populo, Tiſamenus cenſuit, rempub. gerere Athenienſes patrijs inſtitutis, legibus autem vti Solonis, & Draconis, quibus antea vtebantur; quibus autem opus fuerit, eas lecti à ſenatu nomothetæ deſcribant in tabulas, & proponant ante Eponymos ijs, qui velint, conſiderandas; & tradant magiſtratibus in hoc menſe. traditas autem leges probet prius ſenatus, & nomothetæ quingenti à populis editi, vbi iurarint. liceat autem priuato curiam ineunti de commodo legum agere. poſtquam latæ fuerint leges, det operam ſenatus Areopagi, vt latis legibus magiſtratus vtantur. confirmatas vero leges deſcribant in parietem, vbi prius deſcriptæ erant, conſiderare volenti. Leges*

hoc decreto probatæ, & confirmatæ in porticu ſunt deſcriptæ. Tum lata lex eſt, ne non ſcripta lex ad rem aliquam, ſed ſupraſcriptæ leges adhiberentur. decretum autem nullũ neque ſenatus, neque populi firmius lege eſſet, neque in vnum legem ferre liceret, niſi eadem in omnes Athenienſes ferretur, & vt legibus, quæ eſſent poſt Euclidem Archontem, vterentur. Atque hoc quidem modo cum vetere Solonis rep. priſca etiam legum ferendarum conſuetudo eſt renouata. Quam Demoſthenes, vt video, retinẽs, cum poſt aliquot annos nouam de trierarchis legem inferre vellet, veterem Solonis ante ea de re legem ſuſtulit. quemadmodum ipſe in oratione pro Cteſiphonte ſcriptum reliquit. Timocrates autem legem rogaturus tulit, vt Prytanes Pandioninis Nomothetas in ſedibus collocarent, nomothetæ vero eſſent mille, & vnus ex iuratis. Ac de legum quidem cognitione hæc dicta ſint. Sacra vero ex Solonis illa, de qua dixi, lege in tertia concione tractata ſunt, aut, vt ſcribit Pollux, in quarta.

De ſacris.

De magiſtratibus.

Vt autem magiſtratus quoſdam, prætores, hipparchos, phylarchos, & taxiarchos crearint, & creatos, an egregie ſe gererent, explorarint, & abrogarint, poſtea demonſtrabimus.

Nam legatos à ſenatu, populóque decretos, & lectos, oſtendit Demoſthenes in oratione pro Cteſiphonte, cum ait, placuiſſe populo, vt legati ad Philippum de nauibus recuperandis legerentur, iiſque mandata darentur. & in ea, quæ eſt de ementita legatione, cum inquit, Æſchinem neque ſenatus, neque populi ſuffragio lectũ, legatum ad Philippum eſſe profectum. Legatos item exterarum gentium ad populum productos, & in concione tertia auditos, tum apud Pollucem, vt diximus, tum in hiſtoriis ſæpe, vt apud Thucydidem, legimus.

De bello & pace.

De bello item, pace, & fœderibus cum populo actum eſſe perſpicuum eſt. Videmus enim bellum cum Lacedæmoniis Athenienſem populum decernere auctore Pericle apud Thucydidem; pacem autem iubere apud Demoſthenem in ea, quam modo commemoraui, oratione. ſi quidem inquit: *Nam præter cetera, quæ attulit in priore concione, in qua de pace ſtatuebatis, pacem diſſuaſit: in poſteriore vero, in qua pacem confirmare oportebat, Philocrati ſe adiunxit.*

De præmijs benemeritorum.

Iam vero populi præmia fuerunt, ciuitatis, immunitatiſq; largitio; præterea coronæ, proedriæ, ſtatuæ, & victus in Prytaneo. quos honores vt primis temporibus raros, ac tenues, populus detulit, ſic poſtremis prope infinitos, atque effuſos bene de ſe meritis exquiſiuit. cuius rei documento poteſt eſſe Miltiades, cui hoſte acerrimo à ceruicibus patriæ, Græciæque repulſo ea, teſte Probo, gratia eſt relata, vt in porticu, quæ Pœcile vocabatur, cum pugna depingeretur Marathonia, in decem prætorũ numero prima eius imago poneretur, íſque hortaretur milites, prælíumque committeret. Quapropter iure queri videtur in or. de ſyntaxi Demoſthenes, prætoribus vulgo ſtatuas collocari, quas maiores ſui neque Miltiadi, neque Themiſtocli ſtatuiſſent, qui maximis remp. periculis liberaſſent, atque externis hominibus temere ciuitatem concedi, cum maiores Menoni Pharſalio, & Perdicæ Macedonum regi, quorum ſingularia fidei, & beniuolentiæ erga remp. officia extitiſſent, non ciuitatem, ſed immunitatem tantum tribuiſſent; nimirum, quòd ciuitatis Athenienſis communicationem nimis amplum, atque omni beneficio maius præmium eſſe ſtatuerent. in quam ſententiam illa etiam in accuſatione Neæræ ſcripta reliquit: *Populus Athenienſis, cum ſit omnium rerum, quæ ſunt in ciuitate, dominus, cumq; poßit facere, quod lubet, adeo magnificum munus eſſe, Athenienſem facere exiſtimauit, vt leges condiderit, quomodo ciues efficere oporteat. Lex autem eſt populo: nemini fieri Atheniẽſem licere, qui non de populo Athenienſi bene meritus dignus ciuitate videatur: etenim vbi perſuaſus erit populus, & donũ dederit, adoptionẽ ratam eſſe non ſinit, niſi ſuffragio occulto poſtero die ſupra ſex millia Athenienſes decreuerint. Prytanas autem iubet lex vrnas ponere, & ſuffragium ingredienti populo dare, antequam peregrini introëant, & vela tollere, vt, cum ſui quiſque ſit dominus, eum, quem ciuem eſt facturus, intueatur, an dignus ſit, qui dono ciuitatis afficiatur.*

De ciuitate.

Immunitates

Immunitates autem cum à populo donatas dicimus, liturgiarum maxime vacationes intelligimus, qua de ratione poſt vberius diſputabimus. *De immunitate.*

Iam coronas à populo virtutis, & beneuolētiæ ergo, quam erga populum Athenienſem haberent, eſſe conceſſas, locupletes teſtes ſunt duæ inter ſe contrariæ de Cteſiphonte orationes. *De coronis.*

Proëdriæ vero cum alij, tum in Equitibus Ariſtophanes meminit. quem in locū interpres ſcribit, qui eiuſmodi genus conſequuti honoris eſſent, eos & in curia, & in concione, & in theatro, & in aliis eiuſmodi conuentibus omnibus, qui loca occupaſſent, dimouendi, atque ibi aſſidēdi habuiſſe. Vnde Plutarchus Democharem Demoſtheni donum à populo narrat petiiſſe, æneam ſtatuam in foro, & victum in Prytaneo, & proëdriam ipſi ac poſterorum eius natu maximo. *De proëdrijs.*

De ſtatuis autem, & victu publico in Prytaneo auctoritas extat Demoſthenis in oratione de falſa legatione: *Alicui ne legatorum, quos miſit Philippus, æneam ſtatuam in foro collocabitis? quid? dabitis ne in Prytaneo victum, aut aliud aliquod donum, quo bene meritos excolitis? non opinor.* & ad Polyclem: *His auditis populus me collaudauit, & ad prandium in Prytaneum vocauit.* Itaque in decreto de honoribus Lycurgi apud Plutarchum hæc ſunt: *Placuit populo, vt bene meritis gratia referatur, laudare Lycurgum Lycophronis filium Butadem, virtutis, & iuſtitiæ ergo, & populum ſtatuam ei æneam in foro collocare, præterquam vbi lex erigi prohibet, victum vero præbere in Prytaneo in perpetuum poſterorum Lycurgi natu maximo.* & apud Iſæum de hereditate Dicæogenis: Hamordij poſteris victum publicum, proëdrias, & immunitates eſſe cōceſſas. Præter hæc vero iudicia etiam quædam à populo facta eſſe comperio, vt earum cauſſarum, quæ εἰσαγγελίαι, & earum, quæ προβολαὶ dictæ ſunt. Ac εἰσαγγελίαι quidem quorum criminum fuerint, ſupra diximus. Hæ vero tum ad ſenatum, tum ad populum, & quidem in prima concione, teſte Polluce, delatæ ſunt. Itaque cum Alcibiades de myſteriis enunciatis ad populi iudicium eſt adductus, eo genere accuſationis, vt ſcribit Plutarchus, eſt oppugnatus, quod εἰσαγγελία vocatur. In hoc autem genere accuſationis populus fabis albis, nigríſque ſententiā ſuam declarauit, illis quidem ad abſoluendum, his vero ad condemnandum. vnde apud eūdem Alcibiadis illud admodum ſcitum eſt, qui, cum iudicium declinaſſet, quærente de eo quodam, non credis patriæ ipſum de te iudicium ô Alcibiades? *in ceteris,* inquit, *credam: de capite vero meo ne matri quidem, ne forte imprudēs nigrum pro albo calculum ferat.* Iam vero de actione ea, quæ προβολὴ dicta eſt, recitat legem aduerſus Mediam ille noſter: *Prytanes concionem habento in Dionyſi; poſtridie in Pandione, in ea vero agunto primum de ſacris. deinde* προβολὰς *tradunto pompæ cauſſa factas, vt ludorum Dionyſiacorum, quæ tranſactæ non ſint.* Eſt autem προβολὴ actio, quæ præcipue in eum intendebatur, qui in feſtis, ludíſque alteri contumeliam, aut iniuriam intuliſſet. Quo iudicio Mediam Demoſthenes inſectatus eſt. *De ſtatuis & victu in Prytaneo.* *Concionis Iudicia.*

Imperij autem abrogationem non manibus palam tollēdis, ſed ſuffragiis occulte ferendis adhibitam, idoneus eſſe Plutarchus teſtis poteſt, qui ſcribit, Periclem incitati populi iracundiam non ante placaſſe, quàm ille ſumptis in manus calculis eum prætura ſpoliarit, pecuniíſque mulctarit. Atque hæc quidem ex ordine.

Extra ordinem vero iudicium conſtitutum eſt in prætores, qui in Sicilia ciuium cadauera è mari non collegiſſent. de quibus & in ſenatu, & ad populum actum, eúmque & manuum porrectione, & occulto ſuffragio ſententiam ſuam declaraſſe tradit Græcarum rerum libro I Xenophon, cuius verba ipſa, quia mire ad veterem hanc ſenatus, populíque in decernendo conſuetudinem illuſtrandam valent, proponam. *Poſt hæc,* inquit, *expoſuerunt in ſenatu prætores de nauali pugna, & magnitudine tempeſtatis. Timocrate autem cenſente alios etiam vinctos populo eſſe tradendos, ſenatus eos in vincula tradidit. deinde concio fuit, in qua cum alij, tum Theramenes in primis prætores accuſauit, cum æquum eſſe diceret, eos rationem reddere, cur cadauera è mari non collegiſſent, & miſerunt prætores ad ſenatum, populumq́;*

nihil aliud, quàm tempeſtatem, incuſantes. poſt hæc prætores pauca pro ſe quiſque dixit (neque enim cauſſa ex lege acta eſt) & populum perſuaſerunt. Volebant autem priuatorum plerique ſurgentes ſpondere. at placuit rem in alteram concionem differre (tum enim ſerum erat diei, neque manus diſpicere potuiſſent) ſenatum autem præconſultum facere, quonam modo de viris iudicare oporteret: deinde concionem habuerũt, ad quam ſenatus ſententiam ſuam detulit, Callixeno eam pronunciante, vt Athenienſibus omnibus per tribus hydriæ duæ apponerentur, & in vna quaque tribu præco pronunciaret, cui peccaſſe prætores viderentur, in priorem ferret, cui ſecus, in poſteriorem. quòd ſi peccaſſe viſi eſſent, capite mulctarentur, & XI viris traderentur, & bona publicarentur, decima vero Deæ eſſet. tum proceſsit in concionem quidam, qui Callixenum cõtra leges ſcripſiſſe aſſeruit. vulgus autem clamabat, indignum eſſe, populo, vt pro arbitrio ageret, non concedi. & ſuper his dicente Lyciſco, eos eodem ſuffragio iudicandos eſſe, quo prætores, niſi populo concionem permitterent, rurſus vulgus obſtrepuit, & coacti ſunt citationes recipere. prytanibus autem negantibus ſe ſuffragationem cõtra leges daturos, rurſus Callixenus aſcendens eos his de rebus accuſauit. illi vero clamabant, vt eos, qui negarent, citarent. Quo metu perculſi prytanes omnes aſſenſerunt, præter Socratem Sophroniſci filium. ille vero negauit, ſe niſi ex lege facturum quidquam. Euryptolemus autem ſententiam ſcripſit ſecundum Canoni decretum, vt de ſingulis ſeparatim iudicaretur. atque ita primum de ſententia Euryptolemi iudicium tulerunt, deinde de ſenatus, & poſt hæc prætores octo capite condemnarunt.

Oſtraciſmus. Inter cetera vero populi iudicia refertur etiam oſtraciſmus. Hunc Heraclides ab Hippia tyranno, Piſiſtrati filio, aduerſus eos, qui tyrannidem appeterent, inſtitutũ ſcribit: Ælianus vero à Cliſthene. atque hoc quidem ad veritatem mihi videtur eſſe propenſius. fuit enim Cliſthenes tyrannorum inimicus acerrimus, & libertatem Atticam aduerſus immoderatam ciuium potentiam præclaris multis aliis inſtitutis ſepſit, atque muniuit. oſtraciſmus vero ad intolerandas ciuium liberæ ciuitati opes abiiciendas, & ſuperbos eorum, qui ſe excellentius in rep. gerere viderentur, frangendos ſpiritus decem annorum exterminatio fuit. Aſſentitur tamen Heraclidi Arpocratio, qui ſcribit reperiri in monumentis Androtionis, Hipparchum quendam, Piſiſtrati propinquum, in exilium pulſum eſſe ea lege, quæ tum primum de oſtraciſmo lata erat. Ælianus autem, Cliſthenem primum ſua lege damnatum prodit. Eſt autem oſtraciſmus dictus à teſtula, quam nomen eius, quem pellere vrbe cupiebant, inſcriptam pro ſuffragio ferebant. Etenim, vt Plutarchus in Ariſtide, & Pollux libro VIII, iiſdem prope vterque verbis declarãt, cum populo placuiſſet, oſtraciſmi iudicium conſtituere, forum cancellis ſepiebatur, ita vt decem tantum aditus relinquerentur, per quos populus in tribus diuiſus ingrederetur. tũ archontes, & ſenatus, qui iudicio præerant, vniuerſam, quæ cõuenerat, multitudinem numerabant. nam ſi minus ſex millibus eſſent, qui iudicaturi eſſent, iudicium pro irrito habebatur. ſuffragium autem erat teſtula, in qua quiſque nomẽ potentis ciuis alicuius inſcripſerat, cuius ipſe præſentis, & remp. tractantis magnitudine offenderetur. Qui autem à maiore conuocati populi parte notatus erat, is vrbe extemplo cedere, & per decennium abeſſe, integris tamen bonis, incolumibúſque fortunis, cogebatur. hoc enim inter oſtraciſmum, & exilium intereſſe voluerunt, quòd exules bonis mulctabantur, nec tempore, aut loco circumſcribebãtur; qui vero teſtulis erant damnati, ij & bona retinebãt ſua, & certo tempore, & certo loco definiebantur; & exilium quidem flagitij pœna fuit, oſtraciſmus vero quædam nimiæ potentiæ diminutio. nam quos virtutis opinione, & populi fauore, & clientelis, aut aliqua ciuili facultate excellere inter ceteros intellexerunt, eos vrbe exigere hoc iudicij genere ſoliti ſunt, vt Ariſtidem, Cimonem, Themiſtoclem, & Thucydidem, quos omnes nimiæ ſuſpicione potentiæ, & virtutis eiecerunt. præclarum enim illud, & ad memoriam poſteritatis inſigne, cum comitia oſtraciſmo eſſent indicta, agreſtis quidam homo, & rudis plane, ac litterarum ignarus in forum properans,

perans,in Ariſtidem,qui Iuſtus, vt erat, ita appellabatur, incidit, cúmque teſtula oblata,vt Ariſtidis nomen inſcriberet, rogauit. miratus Ariſtides, cum quæſiſſet, num quid ab Ariſtide mali accepiſſet, minime vero, inquit ille, immo hominem ne noui quidem. ſed vulgatum iſtud Iuſti cognomen æquo animo ferre non poſſum. Pulſus eſt er, o Ariſtides, quòd Iuſti cognomen offenderet, pulſus Damon Periclis magiſter, quòd prudentiæ opinionem haberet. Poſtremo cum ignobiles, & flagitioſos homines exterminare cœpiſſent, quòd nobilis priſtina conſuetudo ſordeſceret, prorſus oſtraciſmus extabuit. cum enim Alcibiades, & Nicias inter ſe ſeditioſe contenderent, populúſque inductis oſtraciſmo comitiis, alterum eorum ſine dubio expulſurus videretur, illi facta inter ſe coitione Hyperbolum, hominem non virtutis, ſed improbitatis magnitudine intolerabilem eiiciendum curarunt. quam rem adeo iniquo animo tulit populus, vt oſtraciſmi iudicium poſthac nullum exercuerit. Andocides autem cum in oratione contra Alcibiadem de oſtraciſmo diſputaret, eo dicendo prouectus eſt, vt qui primus oſtraciſmi legem tulerit, eum contraria ſolemni populi, ſenatúſque ſacramento tuliſſe dixerit, quo ſe populus, ac ſenatus obſtringunt, ciuem neminem indicta cauſſa aut exacturos, aut capite mulctaturos. in oſtraciſmo enim neque accuſatos, neque defenſos, neque occulto ſuffragio pulſos dulci ciuitatis aſpectu, fructúque in certum temporis ſpatium ſpoliari. Vt autem populi ius fuit, vrbe exigere, ſic in vrbem ante diem lege conſtitutam reſtituere. Itaque Ariſtidem legimus apud Plutarchum Themiſtoclis decreto, & Cimonem Periclis, reſtitutos.

Illud etiam in Pluti commentariis Græcis inuenio, neminem in concione iudicaſſe, niſi ſexaginta annos natum; qui vero integra erant ætate, veniſſe quidem in concionem, verum non iudicaſſe; minores autem natu concionem ne ingreſſos quidem eſſe; qui vero iudicarũt, iis mercedis loco tres obolos Cleonem lege conſtituiſſe. quæ merces, vt omnibus concionibus, maxime ordinariis, propoſita fuerit, ſatis ſupra, cum de ſenatu diximus, demonſtratum eſt. nunc ſententiam tantum Ariſtotelis in quarto Politicorum expreſſam referamus. *Senatus*, inquit, *res eſt popularis, præconſultor paucorum imperij. aliquos enim tales eſſe neceſſe eſt, quibus curæ ſit, populo præconſulere, ne populus ab ocio auocetur. diſſoluitur autem ius ſenatus in ijs democratijs, in quibus ipſe populus conueniens de omnibus rebus ſtatuit: quod accidere ſolet, cũ opes abunde ſuppetunt, aut merces propoſita ſit ijs, qui concionem frequentant. nam ocio ſuppetente ſæpe conueniunt, ac ipſi omnia decernunt.* Sed de concione quidem hactenus.

De Senatu Areopagi. CAP. V.

Areopagi vſus.

Areopagitarum lectio.

SEQVITVR Areopagus, id eſt ſenatus ille, quem tanquam alteram, vt dixi, anchoram populari adhæreſcere concioni Solo voluit. Huic autem duo ille præcipue officiorum munera impertiuit, & quidem, vt apparet, ambo grauiſſima; vnum, vt omnes reip. partes quaſi ex alta quadam ſpecula intueretur; alterum, vt de cauſſis capitalibus grauioribus quæreret. nos autem de priore poteſtate hoc loco agemus; nam de poſteriore, tum cũ de iudiciis diſſeremus, commodiore, & magis proprio eſſe acturi videmur. Hunc igitur ſenatum ex iis, qui nouem archontum imperium geſſerant, Solo conſtituit. nouem autem archõtes fuerunt, qui decennalibus, vt iam diximus, archontibus abrogatis remp. ſuſceperunt, Rex, Archon, Polemarchus, & Theſmothetæ, quos Solo in ſua, vt ſupra dixi, rep. haud pari quidem, ſed tamen maximo cum imperio cõſeruauit. Hos igitur certiſſimum Areopagi ſeminarium fuiſſe, perſpicuum eſt. oſtendit Plutarchus, qui ſcribit, Solonem nouem archontes, vbi magiſtratu annuo abiiſſent, ad Areopagum aſcendere voluiſſe, ipſumq; quia archon fuerat, Areopagitam fuiſſe; Periclem au-

tem Areopagitarum honore caruiſſe,quia neque rex, neque archon, neque polemarchus,neque theſmotheta fuerit,quòd ij magiſtratus antiquitus ſortito mandarentur,ac inde in Areopagum aſciſcerentur.atque hoc idem etiam confirmat Pollux. quanquam Libanius ad Androtianam rem in dubium aliqua ex parte videtur reuocare, qui ſcribit, placuiſſe aliis, nouem archontes in Areopagitas quotannis eſſe aſcriptos, aliis vero ipſos ſolum theſmothetas. Ac de theſmothetis quidem nulla controuerſia eſt. ſcriptum eſt enim in vetere lege apud Demoſthenem in Timocratea: *Theſmothetæ eos, qui accuſati fuerint, introducunto in forum, vt lex iubet: alioquin in Areopagum ne aſcendant.* Sed & archontem in Areopagitarum numerum eſſe relatum, ex ea Lyſiæ oratione cognoſcitur, in qua Euandrum defendit περὶ δοκιμασίας. in qua nihil aliud agitur, niſi, vt Euander archontatu geſto, poſtquam vitæ rationem reddiderit, ad Areopagum aſcendat. Quare quod de archonte certum eſt, idem de rege, & polemarcho etiam ſuſpicari licet. Neque tamen omnes his honoribus functi eò aſpirare potuerunt. Significat hoc non obſcure Demoſthenes in prima contra Ariſtogitonem, cum inquit: *Quibuſcunque ex theſmothetis non licet in Areopagum aſcendere, ij omiſſa vi, decreto iudicum acquieſcunt.* Cur ita? nempe, quia neceſſe erat, vt annuo magiſtratu geſto rationem vitæ ſuæ iterum eo iudicio redderent, quod δοκιμασία vocabatur. in quo periculum adibant, ne à iudicibus reiecti ab eo conſilio excluderentur. quod & ad Leptinianam Vlpianus, & Plutarchus in Pericle memoriæ prodiderunt. Quare in Areopagitica Iſocrates, cum de laudibus Areopagi diſſereret, dixit, nemini licuiſſe in Areopagitarum numerum aſcribi, niſi qui bene nati eſſent, & virtutis ac moderationis documenta permulta dediſſent. tantum autem primos illos Areopagitas monumentum virtutis, & continentiæ ſuæ in illo loco poſteritati reliquiſſe, vt etiam ſuo tempore,quo mores antiqui degenerauerant, obſeruatum ſit, qui moribus intolerandis fuiſſe antea videbantur, ſi quouis modo forte in ſenatum eum obrepſiſſent,ſubito eos commutaſſe, atque ex inſtituto potius ſenatus,quàm ex ſuo vitam egiſſe. Hi vero, vt Vlpianus adiunxit, per totam vitam in eo ſenatu fuerunt,niſi forte inde crimine aliquo obiecto eiecti ſunt,& propterea numero etiam incerto fuerunt. Itaque Libanius ad eandem cum ſenatum hunc vellet à ſenatu Quingentumuirum ſeparare, tres differentias attulit; vnam, quòd illi certo numero includerentur, hi incerto; alteram quòd illi per annum in eo honore eſſent, hi vſque ad mortem; tertiam,quòd iidem illi res publicas plerunque tractarent, hi præcipue capitales, & ſi qua vrgeret neceſſitas, etiam publicas. Capitalium autem rerum cognitionem qui ſolam huic ſenatui tribuunt, ij regalis potius reipubl.inſtituta, quàm popularis, videntur ſpectare. Qui enim à regibus ad capitales quæſtiones exercendas eſt inſtitutus, idem à Solone ad totius prope reipub.cuſtodiam,non adempta tamen rerum capitalium cognitione,eſt collocatus. Quod innuit non obſcure Plutarchus, cum Areopagitas rerum omnium ſpeculatores, & legum cuſtodes à Solone cõſtitutos ſcripſit.intellexit autem Cicero diſputans de officiis,cum conſiliũ Solonis,quo primũ cõſtituit Areopagitas, nõ minus præclarum,quàm illud Themiſtoclis fuiſſe dixit,quo Salaminia victoria parta eſt; illud enim ſemel,hoc ſemper profuiſſe ciuitati, hoc conſilio leges Atheniẽſiũ, hoc maiorũ inſtituta ſeruata;& Themiſtoclẽ quidẽ nihil dixiſſe,in quo ipſe Areopagũ adiuuerit,at Solonẽ potuiſſe dicere vere, à ſe adiutũ Themiſtoclẽ. eſſe enim bellũ geſtũ cõſilio ſenatus eius,qui à Solone erat cõſtitutus. Quibus verbis factum illud præcipue etiã attingere Areopagi videtur, cũ, vt ſcribit in Politicis Ariſtoteles,Medicis tẽporibus,exhauſto ærario,octonas drachmas ſingulis militibus numerauit,& victoria nobili parta multũ propterea ſpiritus ſumpſit;eâq; reip. partẽ ſeueriorẽ effecit. Præterea vero eũdẽ moribus ciuiũ præfuiſſe,ſatis cõſtat. hoc enim optimus in primis auctor in Areopagitica declarat Iſocrates. *Apud maiores noſtros,* inquit, *pueri ne in viros quidẽ adſcripti,quod lubebat,agere poterãt; ſed multo plures in*

Cognitio Areopagitarum.

corroborata,

corroborata, quàm in tenera ætate curatores habebāt. Etenim vſq; adeo maiores noſtri modeſtiæ ſtuduerūt, vt moribus inſtituēdis ſenatū ipſum Areopagi præfecerint. cū autē omniū ciuium, tum præcipue adoleſcentum curam ſuſceperunt, vt quos rerum domeſticarum difficultate oppreſſos cognoſcerent, ad agriculturæ ſtudium, & mercaturæ conuerterent; quos diuitijs affluentes, in equeſtri diſciplina, & gymnaſijs, & venationibus, & ſtudio philoſophiæ retinerent. Quamobrem vrbe quidem in vicos, agro vero in populos diſtributo vitam cuiuſque inſpiciebant, & parum modeſtis moribus præditos ad ſenatum adducebant, vt eos ille aut admonitionibus, aut increpatione, aut, ſi res poſceret, ſupplicio coërceret. Ex quo ſcite in Axiocho Socrates: *Vbi vero in ephebos aliquis*, inquit, *inſcriptus ſit, omne tempus ſophroniſtis, & Areopagi iuuenum cenſuræ tribuitur.* Hoc autem à Solonis, vt cetera, prudentia profectum videtur, cuius conſilio inſtitutū ſcribit Plutarchus, vt Areopagi ſenatus, quid quiſque Athenienſium ageret, & quo ſe quæſtu ſuſtentaret, inquireret; & ignauos, inertéſque pœna afficeret. Itaque Athenæus libro XIII, ex Hyperidis ſententia prodidit, ſi quem in caupona cœnaſſe comperiſſet, cum in Areopagum aſcēdere prohibuiſſe. & Quinctilianus ſcripſit, puerum damnaſſe, qui cothurnicum oculos eruebat, quòd iudicarit, ſignum id eſſe pernicioſiſſimæ mentis, multiſque malo, ſi adoleuiſſet, futuræ. Eundem porro, quæ ad pietatem, & ſacerdotia pertinerent, procuraſſe, ex oratione contra Neæram apparet. in qua ſcriptum eſt mulctaſſe eum Theogenem regem, quo ad ius habuit, quòd vxorem, quæ ciuis non erat, haberet, eámque vt reginam, ſacra pro patria facere paſſus eſſet. Narrat etiam Plutarchus in Hyperide, cum contentio cum Deliis orta eſſet, vtri ſacro præeſſent, Aeſchine patrono lecto, Areopagum Hyperidem χειροτονῆσαι, in Phocione autem, cum turbatores ciuitatis, & rerum nouarum cupidi Charidemum in tribunal traxiſſent, eúmque ſeditioſe prætorem depoſcerent, optimates metu perculſos Areopagi ſenatum, quem in populo habebant, lacrymis, & precibus induxiſſe, vt Phocioni remp. commēdaret. Ex quo apparet, Areopagitas cum difficilibus, & turbulentis reip. temporibus ſubueniſſe, tum in conſiliis capiendis porrectione manuum, perinde ac populum, ſententiam ſuam declaraſſe. Vt autem prytanes ad ſenatum Quingentumuirum, proëdri ad populum, ſic nouem archontes ad Areopagi ſenatum rettuliſſe, veriſimile eſt: ſi quidem in oratione contra Neæram ſcriptum eſt, nouem archontes ſtatis diebus in Areopagum aſcendiſſe; & Lyſias in Areopagitica, Atqui ſi ais, inquit, non oportuiſſe moriam cædere, nouem archontes adduxiſſes, aut alios ex Areopago. Ac de conſiliis quidem Athenienſium hæc inuenimus.

CAROLI SIGONII DE REP. ATHENIENSIVM LIBER III,

Qui inſcribitur de Iudiciis.

De generibus Iudiciorum. CAP. I.

DEINCEPS ſequitur, vt de vetere Iudiciorum ratione dicendum eſſe videatur. in quibus Solo maximam ferme reip. à ſe conſtitutæ partem collocaſſe viſus eſt, cum vt concionem, ſic iudicia ciuibus omnibus impertiuit. credo, quòd iam tum ſapientiſſimus legiſlator animaduerterit, nihil, vt inquit Ariſtoteles, eſſe tã populare, quàm omnes ex omnibus, & de omnibus, aut certe de plurimis, aut de maximis iudicare. Difficilis autẽ hæc in primis, & plena obſcuritatis eſt diſputatio. Quare danda opera eſt, vt, ſi non aliud, at ordinis ſaltem lumen ad eam tractandam aliquod afferamus. Primum ergo vt in conſiliis de rebus iis præcipue, quæ ad commoda ciuitatis pertinent, conſultatur, ſic in foris iudicialibus, quę illi *δικαστήρια* nominarunt, de iis, quæ iuſtitiæ ſunt, diſceptatur, cum ciues à legum præſcripto diſcedentes, aut reip. aut priuato alicui iniuriam attulerũt. Ex quo duo actionum, quas illi *δίκας* appellarunt, genera dimanarunt, publicarum vnum, alterum priuatarum. Ac publicæ quidem, præcipuo nomine *κατηγορίαι* dictæ ſunt, priuatæ vero communi *δίκαι*. Quam differentiam Iſocratem aperte docuiſſe video in oratione de Iugo, cum dixit, *δίκας* quidem de priuatis criminibus intendi, *κατηγορίας* vero de rebus ciuitatis inſtitui. Inter has autem illud interfuit, quòd in publicis actio cuique ciui conceſſa eſt, in priuatis vero ei tantum, qui ſe læſum eſſe aſſereret. quod & ſcripſit in Solone Plutarchus, & indicauit idem contra Lochitam Iſocrates, cum dixit: *In alijs criminibus is ſolus, qui iniuriam paſſus eſt, eum qui fecit, in iudicium adducere poteſt: in contumelia vero, quaſi communis res agatur, licet cui placet.* Vnde merito in prima aduerſus Stephanum de falſo teſtimonio dixit Demoſthenes, ſe dicam priuatam non potuiſſe intendere, quia bello dicæ ſublatæ erant, ſed *ὕβρεως γραφὴν γράφεσθαι*. probe. Fuerunt enim *κατηγοριῶν* genera multa *γραφὴ, φάσις, ἔνδειξις, ἀπαγωγὴ, ἀφήγησις, ἀνδρολήψια* & *εἰσαγγελία*. Id ita eſſe, non ſolũ Pollux, qui hæc ipſa libro eſt octauo de induſtria perſequutus, ſed Demoſthenes quoque declarat, qui in Androtiana, *Multis*, inquit, *modis Solo harum legum lator permiſit, vt accepta iniuria ius veſtrum perſequeremini, & pœnas repeteretis ab ijs, qui iniurioſi fuiſſent: veluti in furto, vales ne viribus?* *ἄπαγε*. *imbecillior es? magiſtratibus*

Controuerſiarũ genera.

bus ἐφηγοῦ. vereris ne mille drachmas? δικάζου furti apud arbitrum, neque periculum adibis. neutrum horum vis? γράφου. times & hoc? ἐφηγοῦ. horum nullum eſt idem. eadem ratione in impietate ἀπάγειν, γράφεσθαι, δικάζεσθαι apud Eumolpidas, φράζειν apud regem licet. & in oratione aduerſus Bœotum: *Si quid horum,* inquit, *in poſterum facere tentauerit, quales ſunt γραφαὶ, φάσεις, ἐνδείξεις, ἀπαγωγαί:* & contra Theocrinem: *Si quis ſcitū faceret, licere infamibus γράφεσθαι, φαίνειν, ἐνδεικνῦναι.* Agamus ergo de his ſingulis, quídque ea ſint, ex veterum, quo ad poſſumus, ſententia aperientes, quàm multa, & varia Athenis iudicia conſtituta ſint, demonſtremus.

Γραφὴ dictum eſt publici cuiuſdam iudicij genus, cum aut publice, aut perinde ac in publicis, alius alium iudicio eſt perſequutus. Crimina vero, de quibus γραφὴ ſcribi per leges potuit, hæc fuerunt: φόνος, τραῦμα ἐκ προνοίας, πυρκαΐα, φάρμακον, βούλευσις, ἱεροσυλία, ἀσέβεια, προδοσία, ἑταίρησις, φθορὰ, μοιχία, ἀγάμιον, ἀστρατεία, λιποστράτιον, λιποτάξιον, δειλία, λιποναύτιον, ἀναυμάχιον, τὸ ῥῖψαι τὴν ἀσπίδα, ψευδεγγραφὴ, συκοφαντία, ψευδοκλητεία, δῶρα, δεκασμὸς, ξενία, δωροξενία, ὕβρις, ἀγράφιον, ἄγραφον μέταλλον, ἀλόγιον, παρανόμων, δοκιμασία, εὐθύνη, προβολὴ, ἀπογραφὴ, ἀπόφασις. id eſt, cædes, vulnus de induſtria, incendium, venenum, inſidiæ, ſacrilegium, impietas, proditio, impudicitia, corruptela, adulterium, neglectæ nuptiæ, neglecta militia, deſerta militia, deſertus ordo, timiditas, deſerta nauis, neglecta pugna naualis, abiectum ſcutum, falſa relatio, calumniatio, ementita citatio, dona, munera, peregrinitas, peregrinitas dono tentata, contumelia, deletum nomen, improfeſſum metallum, non redditæ rationes, violatæ leges, probatio, repetundæ, probola, apographe, & apophaſis. Ex quibus alia ſatis, quid ipſa ſint, nomine ipſo declarant, alia explicationis lumen aliquod fortaſſe deſiderant. cui officio videtur faciendum eſſe, vt ſeruiamus. Ac primum quidem de cæde leges eiuſmodi fuerunt, vt quod ſcriptum eſt in Mediana, qui mortem alteri de induſtria attuliſſent, eos morte, & perpetuo exilio, & bonorum publicatione mulctarent, qui vero inuiti, venia, atque humanitate multa dignos exiſtimarent. Βουλεύσεως autem nomen duobus, vt inquit Arpocratio, in criminibus valuit, vno, quando alter alteri per inſidias necem parauit, ſiue conſequuta mors eſſet, ſiue non eſſet; altero, quando aliquis, vt ærarij debitor inſcriptus litem inferret alteri, quòd ſe contra ius inſcripſiſſet. prioris teſtis eſt Iſæus in oratione ad Euclidem, qui inquit, de eo cognitum eſſe in Palladio; & Dinarchus contra Piſtium, qui in Areopago; Ariſtoteles autē aſſentitur Iſæo; poſterioris Demoſthenes in prima cō tra Ariſtogitonem, & Hyperides in prima contra Athenogenem. Προδοσία fuit, ſi quis capta ab hoſtibus pecunia aut reip. nocuit, aut certe nocendi conſilium habuit. De proditione vero, & ſacrilegio legem recitat Xenophon in primo rerum Græcarum. *Si quis ciuitatem prodiderit, aut ſacra ſurripuerit, aduerſus eum iudicium in foro conſtituatur; & ſi damnatus fuerit, in Attica ne ſepeliatur, ſed bona eius publicentur.* Ἑταίρησις, quam impudicitiam vertimus, quæ fuerit, ſatis notum eſt. De ea vero lex extat Solonis apud Aeſchinem in actione contra Timarchum: *Si quis Athenienſium impudicus fuerit, ne ex nouem archōtibus ſit, ne ve ſacerdotium obeat, nec populo patrocinetur, neque magiſtratum aliquem gerat, neque præco, neque legatus eat, neq; legatione functos iudicet, neque mercede ſycophantam agat, nec ſententiam dicat neque in populo, neque in ſenatu. Quod ſi quis,* addit orator, *aduerſus hæc fecerit, γραφὰς impudicitiæ Solo inſtituit, & maxima ſupplicia ſtatuit.* Φθορὰ præcipue inſidiæ dictæ ſunt liberis pueris libidinis cauſſa paratæ. quod indicauit Aeſchines contra Timarchum: *Cum Miſgolas,* inquit, *& Phædrus Timarchum adoleſcentulū cum peregrinis quibuſdam in caupona cœnantem offendiſſent, ac peregrinos ſe in carcerem ſequi iuſsiſſent, quòd adoleſcentulum liberum corrupiſſent, peregrini timore perculſi in fugam ſe coniecerunt.* Quo factum eſt, vt qui Socrati nocere voluerunt, duorum eum criminum reum fecerint, & quòd deos nouos induceret, & quòd iuuentutem corrumperet. quorum illud eſt τῆς ἀσεβείας, hoc τῆς φθορᾶς. Ἀστρα

τείαν oſtendit in or. de ordine deſerto Lyſias fuiſſe, quoties quis miles conſcriptus cum ceteris in caſtra non veniſſet. Λειποτάξιον vero, non ſolum ſi prœlio receſſiſſet, ſed etiam ſi pedeſtrem militiam neglexiſſet, & equeſtrem optaſſet. Vt autem inquit aduerſus Cteſiphontem Aeſchines, Solon iiſdem pœnis teneri ſtatuit eum, qui militiam neglexiſſet, & qui ordinem deſeruiſſet, & qui timidus eſſet. voluit autem naturam etiam inſimulari, vt vnuſquiſque ciuium de pœnis, quæ legibus conſtitutæ ſunt, magis, quàm de hoſtibus ſolicitus, melior patriæ propugnator euaderet. igitur eum, qui militiam neglexiſſet, & qui ordinem deſeruiſſet, & qui timidus eſſet, à foro arcuit, nec corona donari, neq; ad ſacra publica admitti permiſit. Ψευδεγγραφὴ, Polluce teſte, fuit, non ſiquis alterũ falſo debitorem ad ærariũ retuliſſet, quod Arpocratio cenſuit, ſed ſi falſo debitorem magiſtratui aliquem indicaſſet. Ψευδοκλητεία Polluci fuit, ſi quis ſe alterum in ius citaſſe ementiretur. Arpocrationi vero, ſi quis falſo alterum, vt debitorem, in ius vocaſſet. Δῶρα, & Δωροδοκία ſi quis ex iis, qui in rep. verſarentur, donis ſe corrumpi paſſus eſſet, vt Δεκασμὸς, ſi muneribus iudicia corrupiſſet. Qua de re lex eſt in oratione ſecunda contra Stephanum; *Si quis*, inquit, *coierit, aut Hæliæam, aut aliquod forum eorum, quæ ſunt Athenis, aut ſenatum, præbitis ad corruptelam pecunijs, aut acceptis, aut manum fecerit ad popularis ſtatus euerſionem, aut, aduocatus cum eſſet, pecunias ceperit in priuatis cauſsis, aut publicis, harum rerum* γραφαὶ *ſunto apud Theſmothetas.* Ξενία *ſi quis natus ex ambobus parentibus peregrinis ſe pro ciue geſsiſſet.* Vnde Vlpianus ad Timocrateã, *ſi quem*, inquit, *conſtabat, ſibi vindicaſſe ius ciuitatis, cum Athenienſis non eſſet, & eadem tamen, quæ ciues faceret, hic ante iudicium in carcere habitabat, poſt victus iudicio venum ibat.* Δωροξενία, ſi de peregrinitate poſtulatus, iudicium pecunia ſubuertiſſet. Ὕβρις, quoties quis liberum, tãquam ſeruum, aut vinxiſſet, aut verberaſſet. Vnde dixit orator aduerſus Nicoſtratum: *Puerum in hortum vicinum immiſerunt, vt roſarium euelleret, eo conſilio, vt, ſi eum ego deprehenſum aut vinculis conſtrinxiſſem, aut verberibus affeciſſem, vt ſeruum,* γραφὴν *mihi intenderent contumeliæ.* Ἀγράφιον, ſi ærarij debitor, antequam ſatisfeciſſet, nomen ſuum de publicis tabulis deleuiſſet. Vnde illud eſt contra Theocrinem: *Lex non aduerſus eos, qui debent, & non inſcripti ſunt,* γραφὰς ἀγραφίου *conſtituit, ſed quorum nomina non ſoluto ciuitati debito è tabulis ſint expuncta.* Ἀγράφου μετάλλου dica, teſte Suida, fuit huiuſmodi. Qui metalla argentea exercebant, vbi nouum aggredi opus cupiebant, rem indicabant iis, quos populus præpoſuerat, vt noui metalli vigeſimam quartam penſitarent. quod ſi quis metallum, quod non profeſſus eſſet, exercuiſſet, ius erat cuilibet, eum γράφεσθαι. Ἀλογίου vero, ſi rationes rerum, quas tractaſſet, non rettuliſſet. Παρανόμων, ſi decretum ſcripſiſſet ita, vt leges, quæ de ferendis decretis erant, tranſgreſſus eſſet. quo de genere multa in Cteſiphontem Aeſchines, & in Androtionem Demoſthenes. Δοκιμασίᾳ excutiebant, vt inquit Arpocratio, ſenatores, & magiſtratus omnes, an idonei eſſent ad imperandum, oratores, an impudici eſſent, an patrimonium effudiſſent, an parentes male habuiſſent, & equites, an ſatis culti eſſent. Quin etiam Aeſchines omnium, qui ad remp. ſe contuliſſent, quamquam nullum magiſtratum geſſiſſent, vitam hoc genere iudicij Solonis lege inquit eſſe à quolibet exquiſitam. atque eo nomine ipſe Timarcho iudicium intentauit. Εὐθύνη actio fuit aduerſus eos, qui magiſtratibus, aut legationibus functi eſſent, de pecuniis, & delictis intra certum tempus, quo tranſacto agere non licuit. Cui quæſtioni minimam etiam quamque curationem fuiſſe ſubiectam, idem aduerſus Cteſiphontem contendit. quæ vero actio legatis eſt intentata, ea propriũ nomen παραπρεσβείας obtinuit: quo iudicio Demoſthenes ea, quæ extat, oratione Aeſchinem oppugnauit. Ἀπογραφὴ, inquit Pollux, aduerſus eos fuit, qui male erga populum affecti eſſent, qui ſycophantæ eſſent, qui in feſtis contumeliam, aut iniuriam alteri intuliſſent, ac denique, vt ſcribit Xenophon libro primo rerum Græcarum, qui populum decepiſſent. Ἀπογραφὴ erat, quoties quis

publi

publici quidquam alterum retinere arguebat, quíque vrgebat, ἀπογραφὴν inſtituebat, oſtendens, vnde pecunias haberet, & quàm multas haberet. Quod ſi ille ſe habere negaret, iudicium, Arpocratione teſte, fiebat, quaſi non iuſte facta eſſet ἀπογραφὴ, quæ cauſſa in oratione contra Nicoſtratum à Demoſthene pertractatur. fuiſſe autem publicum iudicium, ex eo cognoſcitur, quòd idem ſcribit, ei iudicio mille drachmarum periculum propoſitum fuiſſe, & ne quem poſtea poſſet ſuo nomine γράφεσθαι. quæ conditiones ambæ in publica iudicia cõuenerunt. Ἀπόφασις autem erat, cum alter alterius bona aperiebat, & eo facto eum ad fortunarum, & publici muneris permutationem inuitabat, quod Arpocratio ex Demoſthenis ad Phænippum oratione collegit.

Φάσις fuit detectio eorum, qui in metallis, aut emporiis exercendis deliquiſſent, aut qui vectigalia publica auertiſſent, & vno verbo omnes occultorum delictorum patefactiones φάσεις appellatæ ſunt. quin etiam Libanius ex oratione aduerſus Theocrinem elicit, legem fuiſſe, qua dabatur φάσις aduerſus mercatores, & nauicularios, qui frumentum aliò, quàm Athenas, deportaſſent. Lyſias autem in oratione contra Philonem oſtendit, φάσιν eorum fuiſſe, qui parum idonei præeſſent reip. cum inquit: *Ego vero iuratus in iudicium veni, me optima reip. conſulturum. illud autem eſt in iureiurando, ſi quis ſenatorem ſorte lectum parum idoneum cognouit, eum φαίνειν.* Ἔνδειξις actio fuit de delicto confeſſo, quod non iudicium, ſed pœnam deſideraret. item actio in eos, qui legibus ab aliquo ſiue loco, ſiue actione repellerentur, quali Ariſtogitonem Demoſthenes perculit, qui cum lege à rep. remoueretur, quia nomen eius in tabulis publicis, vt debitoris, extaret, remp. tamen capeſſebat. de quo eodem ita Dinarchus: *Non ne hic* ἐνδειχθεὶς *à Lycurgo, & publico debere conuictus, cum ei ſententiam dicere non liceret; & XI viris ex legibus traditus, ante fora iudiciaria ambulauit, & in proëdria prytanũ aſſedit?* Itaq; Demoſthenes idem in oratione contra Theocrinem, ἔνδειξιν inquit eſſe aduerſus ærarij debitores, quorum nomina in tabulis nulla extent. recitátque de hac re legem in Timocratea: *Si quis ſupplicet in ſenatu, aut in populo pro ijs, quos aut iudices, aut ſenatus, aut populus condemnauit, ſi ipſe debitor ſupplicet, antequam pendat, aduerſus eum eſto* ἔνδειξις, *non aliter ac ſi quis ærarij debitor iudicet in Hæliæa.*

Ἀπαγωγὴ actio fuit aduerſus facinoroſos homines, nempe quoties quis, quem abſentem ἐνδεικνῦναι liceret, eum præſentem in ipſo furto deprehenſum abduceret, ac ſe periculo mille drachmarum obiiceret. Vnde illud eſt Andocidis aduerſus Alcibiadem: *Vobis maleficos homines in carcerem abducere haud ſatis cõmodum eſt. ne ſi quis quintam ſuffragiorũ partem non tulerit, mille, quæ conſtitutæ ſunt, drachmas perſoluat.* Fuiſſe autem actionẽ aduerſus fures, & graſſatores, oſtendit Demoſthenes cõtra Androtionem: *In furto, vales ne viribus?* ἄπαγε. & Lyſias in oratione contra Agoratum: *Phænipidem graſſatorem abduxit, & vos eum in iudicio morte mulctaſtis.* & iterum Demoſthenes in ſecunda aduerſus Stephanum: *At qui ſi te furem abduxiſſem in ipſo furto deprehenſum.* & contra Cononem: *Cum dicerent, eum obnoxium eſſe,* & τῶν λωποδυτῶν ἀπαγωγῇ, καὶ ταῖς τῆς ὕβρεως γραφαῖς.

Ἐφήγησις fuit, quoties quis, quem propter imbecillitatem non audebat abducere, ad ædes eius, in quibus deliteſcebat, magiſtratum ducebat. Vnde trita iam illa fluxerunt: *In furto, vales ne viribus?* ἄπαγε. *imbecillior es?* τοῖς ἄρχουσιν ἐφηγοῦ. Quam vocem quoniam Vlpianus interpretatur ὑπόδειξον, ſane ſequitur, ἐφήγησιν eſſe ſontis deliteſcentis ſubmonſtrationem.

Ἀνδρολήψιον aduerſus eos fuit, qui confugientes ad ſe homicidas dedituros recuſaſſent; ex quibus vſque ad tres viros comprehendere licuit. pignoribus autem coërcebant ciuitatem, quæ homicidas ſeruaret, nec ſibi ad ſupplicium traderet: cuius rei lex hæc eſt in Ariſtocratea: *Si quis violenta morte pereat, pro hoc propinquis* ἀνδρολήψιαι *ſunto, donec aut pœnas cædis dent, aut interfectores dedant. cõprehenſio vero eſto vſque ad tres viros, non amplius.*

Ei

Εἰσαγγελία quæ fuerit, ſuperiore libro demonſtrauimus. nunc ad eã legem, quæ eſt apud Demoſthenem in oratione ad Timotheum, adiungamus, per quam aduerſus eum εἰσαγγελίαν concedi ſcribit, qui populo promiſſum non præſtiterit; & alteram, quam idem in oratione de iis, qui ſunt in Cherroneſo, innuit, cum inquit: *Si intoleranda facit Diophetes, & naues deducit, parua tabella hæc omnia prohibere potuerit. iubent enim leges, eos, qui hæc deliquerint,* εἰσαγγέλλεσθαι. & quod ſcribit Pollux, aduerſus impudicos tribus actionum generibus iri potuiſſe, γραφῇ, δοκιμασίᾳ, εἰσαγγελίᾳ. Nam aduerſus ſycophantas, id eſt qui falſum iudicium intuliſſent, multo pluribus itum eſt, nimirũ γραφῇ, προβολῇ, εἰσαγγελίᾳ, ἐνδείξει, & ἀπαγωγῇ. quod tradit Iſocrates in oratione de antidoſi, cum inquit: *Maiores noſtri de ſycophantis acerbiores leges, quàm de alijs maleficijs, tulerunt. ſi quidem de maximis iniurijs vno tantum in foro iudicia ſtatuerunt: aduerſus vero ſycophantas* γραφὰς *apud theſmothetas,* εἰσαγγελίας *apud ſenatum,* προβολὰς *apud populum propoſuerunt.* & Demoſthenes in oratione contra Theocrinem: *Si quis ſycophantarum contra mercatores feciſſet, eorum* ἔνδειξιν & ἀπαγωγὴν *eſſe legislator voluit.* Caput autem εἰσαγγελίας fuit, vt, ſi qui delati eſſent, leuius peccaſſe à ſenatu iudicati fuiſſent, ij mulctarentur à ſenatu; ſi grauius, iudicibus dederentur, mulcta, quæ eis ſubeunda eſſet, æſtimata.

Atque hæ quidem fere publicæ actiones fuerunt, quarum ea, vt ſcribit Pollux, vis, atque conditio fuit, vt iis ciui cuiuis vti licuerit; cum eo tamen, vt ſi quintam ſuffragiorum partem non ferret, drachmas mille penderet. cuius rei legem recitat contra Theocrinem Demoſthenes. *Lex*, inquit, *inſtituẽtibus aut* γράφεσθαι γραφὰς, *aut,* φαίνειν*, aut quidpiam aliud eorum facere, quæ in lege ſcripta ſunt, diſerte denunciat, quibus conditionibus horum quidque ſuſcipiendum ſit: quæ ſunt, ſi quis actionem perſequutus quintam ſuffragiorum partem non tulerit, vt mille drachmas pendat: ſi non perſequatur, alteras mille. vt neque ſycophantam agat quiſquam, neque impunitate propoſita præuaricetur, aut quæ ſunt ciuitatis, largiatur.* Quin etiam adiicit idem in ſecunda aduerſus Ariſtogitonem, ſi quis alterum iudicio perſequutus quintam partem ſuffragiorum non tulerit, ei in poſterum neque γράφεσθαι, neq; ἀπάγειν, neque ἐφηγεῖσθαι licuiſſe. Illud autem proprij habuit εἰσαγγελία, quòd actor non damnato reo mulctæ expers fuit: quod cum Hyperides, teſte Polluce, tradidit, tũ etiam Iſæus, cum dixit: *Atqui mulcta* εἰσαγγελίαις *apud archontem nulla eſt propoſita, ne ſi delatores quidem nullum ſuffragium tulerint.* Theophraſtus autem addit, cum homines facile ad εἰσαγγελίας inſtituendas adducerentur, legi poſtremo adſcriptum eſſe, vt qui reum non damnaſſet, mille drachmas perſolueret. Ac de publicis quidem controuerſiis hactenus.

Actiones priuatæ quæ. Priuatæ autem fuerunt, κακηγορία, αἰκία, βία, παροινία, βλάβη, κάκωσις, ἀποπομπή, κλοπή, παρακαταθήκη, χρέος, συμβόλαια, συνθῆκαι, εἰς δατητῶν αἵρεσιν, μίσθωσις οἴκου, ἐνοίκιον, σῖτος, καρπός, ἐξούλη, οὐσία φορὰ ἀφανής, μεθημερινή, βεβαίωσις, εἰς ἐμφανῶν κατάστασιν, ἐξαίρεσις, ἀποστάσιον, ἀπροστάσιον, ἐπιτροπή, κλῆρος, ψευδομαρτυρία, & λειπομαρτύριον. id eſt conuiciũ, verberatio, vis, ebrietas, damnum, mala tractatio, repudium, furtum, depoſitum, debitum, commercia, pacta, diuiſorum electio, domus locatio, inhabitatio, victus, fructus, deiectio, exportatio occulta, diurna, præſtita venditio, manifeſtatio, vindicatio, violatum patrocinium, neglectum patrocinium, tutela, hereditas, falſum, & deſertum teſtimonium. Quarum quæ obſcuriores videntur ordine, vt inſtituimus, explanemus. Κακηγορίας meminit Iſocrates in oratione contra Lochitam, cum dixit, leges iubere, vt ſi quis in alterum non dicenda dixiſſet, quingentas drachmas deberet; Αἰκίας vero Demoſthenes in oratione contra Euergum, vbi aperte αἰκίαν fuiſſe oſtendit, cum quis prior manus iniurioſas alteri intuliſſet. & Iſocrates in eadem, cum dixit: *Me à Lochita manus iniurioſas prius inferente verberatum, teſtes omnes. vos autem inuenietis, qui leges nobis tulerunt, eos in primis de corporibus laboraſſe. primum enim de hac ſola iniuria &* δίκας γραφὰς *ſuſcipi nulla depoſita pecunia ſtatuerunt, vt, prout noſtrum quiſque aut vellet, aut poſſet,*

ita,

ita de iniurioſis hominibus pœnas ſumeret. Quod autem inquit, de iniuria corpori illata γραφὰς & δίκας fuiſſe, eò referendum eſt, quod ὕβρεως γραφὴ fuit; αἰκίας vero, & κακηγορίας δίκη. vnde dixit aduerſus Mediam Demoſthenes: *Si quis quencunque priuatum contumelia affecerit, aut maledicto inceſſerit,* γραφὴν ὕβρεως, καὶ δίκην κακηγορίας φεύξεται. & contra Cononem: *Inſtitutæ ſunt* δίκαι κακηγορίας, *ne conuicijs vexati ad inferenda verbera delabantur; ſunt etiam* αἰκίας, *ne quis, vbi inferior ſit, lapide, aut telo alio quempiam vlciſcatur; ſunt* γραφαὶ τραύματος, *ne vulneratis quibuſdam cædes aliqua conſequatur.* Atque huic quidem crimini pœnam nullam à legibus cōſtitutam, ſed accuſatorum arbitrio, & iudicum cognitioni permiſſam ſcribit Arpocratio. Βιαίων, teſte eodem, lis fuit aduerſus eos, qui non ſolum virgines violaſſent, ſed etiã quodcunque per vim feciſſent. βλάβης δίκης meminit Demoſthenes contra Mediam, cum inquit: Atqui veſtibus, & aureis coronis corruptis potui priuatam βλάβης dicam intendere. addítque ſi quis volens nocuiſſet, duplum; ſi inuitus, ſimplum legibus pependiſſe. Κάκωσις permiſſa fuit puellis heredibus aduerſus maritos, & parentibus aduerſus filios, & pupillis aduerſus tutores, cum male ab iis habiti eſſent, vt Demoſthenes oſtendit in oratione contra Timocratem, & Lyſias de hereditate Hegeſandri. Huius autem criminis non ſolum δίκην fuiſſe, ſed etiam γραφὴν, & εἰσαγγελίαν, prodit Arpocratio. Κλοπὴ quæ fuerit, ex lege apparet quã profert Demoſthenes contra Timocratem: *Si quis interdiu ſupra quinquaginta drachmas furatus fuerit, adduci liceat ad XJviros; ſi quis vero noctu quodcunque ſurripuerit, eum & occidere, & inter perſequendum vulnerare, & ad XJ viros cuilibet abducere liceat. conuicto autem eorum facinorum propter quæ* ἀπαγωγαὶ *ſunt, non liceat datis vadibus ſatisfacere pro furtis, ſed mors pœna ſit. & ſi quis è Lyceo, aut ex Academia, aut Cynoſarge veſtem, aut lagũculam, aut quidquam aliud minimi pretij, aut aliquod vaſculum è gymnaſijs, aut portubus ſurripuerit ſupra decem drachmas, & eos morte mulctandos cenſuerunt. Si quis vero priuato iudicio furti conuictus fuerit, ei licere duplum æſtimationis perſoluere. penes vero iudices eſſe, furem præter argentũ ad quinque dierum, totidemq; noctium vincula damnare, vt omnes cum in vinculis videant. cenſuit enim flagitioſum hominem non tantum, quod rapuit, reſtituto, eſſe liberatum; ſed eum duplum oportere ſoluere, tum in vinculis habitum ſupra mulctam hanc, quod vitæ reliquum fuerit, ignominioſe traducere.* Συμβόλαια pacta fuerunt, cum inter priuatos de ratione pecuniarum, tum inter ciuitates de dando, & accipiendo iure. inter priuatos, vt inter mercatores. de quibus loquitur Demoſthenes in oratione pro Phormione: *Lex iubet, mercatorias dicas* τῶν συμβολαίων *eſſe Athenis, & ad Athenienſiũ emporium.* & poſt: *Leges iubent* τῶν ἀθήνησι συμβολαίων *dicas eſſe apud Theſmothetas.* Hæ vero fuerunt mercatoriæ dicæ. quarum meminit in oratione cõtra Lacritum. *Conatur vobis,* inquit, *ſuadere, vt ſtatuatis, mercatoriam hanc dicam introduci nõ poſſe, cum nobis dicas mercatorias iudicetis.* & ad Apaturium: *Leges iubent, vt dicæ ſint nauicularijs, & mercatoribus, quæ Athenas, & quæ Athenis, de quibus ſyngraphæ extent.* item Lyſias: *Aduerſus mercatores menſtruæ ſunt à Boëdromione vſque ad Munichionem, vt ſubito ius ſuum conſequuti ſoluere portu poßint.* Vnde Pollux, & Arpocratio tradiderunt, ἐμμήνους δίκας, id eſt menſtruas lites eſſe ἐρανικὰς, & ἐμπορικὰς, id eſt de collecta, & mercatoribus. Eſt autem ἐρανιστὴς, vt ſcribit Arpocratio, qui collectæ particeps eſt, & ſymbolum confert, quod in ſingulis conferre menſibus oportebat. De pactis autem inter ciuitates pluribus Demoſthenes diſſeruit in oratione de Haloneſo. maxime autem, cum inquit: Περὶ συμβολαίων *Philippus ſe miſſurũ ad vos inquit, qui ea paciſcantur. ea vero tum demum rata fore, non vbi in iudicio apud vos confirmata fuerint, vt iubet lex, ſed vbi ad ſe relata fuerint.* & paullo poſt: *Iam vero non eſſe ſymbola inter Athenienſes, & Macedones neceſſaria, præteritum tempus argumento ſit. neque enim Amyntas, neque alij reges noſtra cum ciuitate ſymbola contraxerunt, cum tamen tum frequentius inter ſe miſcerentur, quàm nunc. in noſtra enim poteſtate erat Macedonia, & tributa nobis dabat, & emporijs tunc magis, quàm*

nunc, & nos eorum, & illi noſtris vtebantur. & mercatoriæ dicæ non, vt nunc, ſeuere fiebant, quæ efficiunt ſingulis menſibus, vt non egeant ſymbolis, qui tantis inter ſe terrarum diſiuncti ſpatijs ſunt. Hæc autem σύμβολα Thucydides in primo συμβολαίαις πρὸς τοὺς συμμάχους δίκας vocauit. Συνθῆκαι pacta fuerunt inter priuatos vel de locatione, & mutuo, vel de iudicij ratione. de locatione, vt pro Phormione: *Hæ ſunt* συνθῆκαι, *iuxta quas Paſion menſam huic locauit.* & ad Pantenætum: *Propoſuimus* συνθήκας, *in quibus locatio ſcripta erat.* de mutuo, in prima contra Ariſtogitonem: *Si quis alterum pecunias debere criminaretur, ille vero negaret, cum* συνθῆκαι *apparerent, per quas mutuo dediſſet, eum impudentem iudicaretis.* de re arbitro permittenda, vt ad Apaturium: *Cum inſtarent dicæ, ad rem arbitris permittendam deſcendimus, & cum* συνθήκας *ſcripſimus, pacti ſumus, ſi inter tres arbitros conueniſſet, nos eorum decreto ſtaturos; ſin minus, duorum; &* συνθήκας *apud eorum vnum depoſuimus.* item aliàs ſæpe. Εἰς δατητῶν αἵρεσιν, quoties ex iis, qui ſocietatem coïſſent, qui communem rem diuidere volebant, litem intendebant iis, qui recuſabãt. vt Lyſias docuit in oratione ad Alexidemum, & Ariſtoteles, teſte Arpocratione, in rep. Athenienſium. Σίτος victus erat, qui à maritis debebatur vxoribus, poſtquam ab iis diſceſſiſſent, aut dimiſſæ eſſent, nec dotem recepiſſent. etenim dimiſſæ, & dotem, & victum repetere poterant, eáque σίτου δίκη vocabatur. de qua lex eſt apud Demoſthenem in oratione contra Neæram: *Si quis dimiſerit vxorem, reddat dotem; ſin minus, nouem obolos vſuræ nomine pendat, & tutori mulieris pro ea de victu ad Odeum actio detur.* Itaque Andocides in oratione pro Nicoſtrato dixit: *Dicat quæſo, apud quem Archontem promiſſa vxor virum repudiauit, aut domum eius; deinde à quo recepit dotem, mortuo illo, cui dicit promiſiſſe; quam litem victus intenderit aut dotis pro muliere deſponſa ei, qui Pyrrhi hereditatem poſſidet.* Καρποῦ, & ἐνοικίου meminit, Arpocratione teſte, Lyſias. *Si quid obijcis,* inquit, *huic puero, & tuarum rerum aliquam poſſidet, dicam intende ex legibus, ſi de agro litigas,* καρποῦ; *ſi de domo,* ἐνοικίου; *quemadmodum iſte nunc tibi tutelæ dicam intendit.* Item Demoſthenes contra Olympiodorum: *Cur nunquam,* inquit, *litem mihi* ἐνοικίου *intendiſti de domo, quam mihi vt tuam locaſſe dicebas?* Prima vero lis, ſi de domo contendebatur, erat ἐνοικίου, ſi de agro, καρποῦ; ſecunda τῆς οὐσίας, tertia, ἐξούλης. Quod ſi in controuerſia ἐνοικίου, καρποῦ, & οὐσίας victi eſſent, tamen in poſſeſſione permanebant; ſin autem etiam ἐξούλης eſſent damnati, tum eos victoribus cedere poſſeſſione neceſſe erat. quemadmodum Arpocratio tradidit. Ceterum ἐξούλης δίκην, eodem teſte, intendebant ij, qui ſe à rebus ſuis arceri dicerent, iis, à quibus arcerentur. dicta vero eſt ἀπὸ τοῦ ἐξίλλειν, quòd eſt deiicere; auctore autem Polluce, quoties quis eum, qui publice emiſſet, rebus emptis frui non pateretur, aut victorem, quæ viciſſet; ſed aut poſſidentem deiiceret, aut poſſidere prohiberet, aut ipſe, qui deberet, aut alius pro eo. Itaque ſi ille, vt emptor, de poſſeſſione litigaret, hic vero vt hypothecã habens, iudicium erat ἐξούλης. Quin etiam dicam ἐξούλης intenderunt, qui ad diem dictam mulctas non exegiſſent, culpa eorum, qui mulctati ad id tempus non ſatisfeciſſent. Itaque Vlpianus Medianam exponens dixit, ἐξούλης dicam fuiſſe, cum periculum erat, ne quis ex poſſeſſione aliqua, aut loco, aut domo deiiceretur, quia mulctam præſtituto tempore non ſoluiſſet. Qui vero ἐξούλης conuicti eſſent, eos conuictori res ablatas reſtituiſſe, & ærario, quæ æſtimati erant, pependiſſe, Arpocratio ex Iſæi, & Lyſiæ auctoritate adiungit. concludítque tale nomen in omnes conuenire, qui è ſuis bonis eiiciuntur, non, quemadmodum cenſet Cæcilius, in eos, qui ex iudicato debeant, ſolos. Βεβαίωσις lis erat, quam intendebat emptor venditori, ſi altero litigante rem venditam non præſtaret. aliquando etiam arrabone ſolo dato, & venditore litigãte, litem βεβαιώσεως intendebat is, qui dederat ei, qui acceperat. quod oſtẽdit Lyſias. Ita ferè Arpocratio. Pollux autem litem fuiſſe ſcribit, quoties aliquis empta domo, aut agro eum, qui litem inferret, ad venditorem adduceret, vt emptionem præſtaret. qui ſi non præſtitiſſet, obnoxius fieret ei liti, quæ βεβαίωσις dicitur.

citur. quod ſi qui ad venditorem adducebat, cauſſa cecidiſſet, id de quo lis erat, victoris fiebat; victus autem ab eo, qui calumniatus fuerat, æſtimationem accipiebat. Εἰς ἐμφανῶν κατάστασιν lis erat, quæ ob id intendebatur, vt ea, de quibus eſſet controuerſia, in apertum producerentur. cuius meminit Demoſthenes aduerſus Nicoſtratum. Ἐξαιρέσεως δίκη fuit, quam is, qui in ſeruitutem aliquem duxerat, intendebat alteri, qui eundem in libertatem vindicabat. quod, teſte Arpocratione, oſtendit Iſæus. itémque ex oratione Lyſiæ contra Pancleonem apparet. Ἀποστάσιον concedebatur manumiſſoribus aduerſus manumiſſos, ſi à ſe defeciſſent, & alium patronum adoptaſſent, nec quæ legibus continentur, obſeruaſſent. conuictíque in ſeruitutem reuocabantur. vnde contra Ariſtogitonem in prima Demoſthenes. *Et matrem eius*, inquit, *ἀποστασίου damnatam vendidiſtis*. Ἀπροστάσιον lis erat aduerſus inquilinos, qui patronos ciues Athenienſes non adoptaſſent. moris enim fuit, vt ciuem aliquem, à quo in rebus ſuis & priuatis, & communibus defenderetur, ſibi quiſq; inquilinorũ adoptaret. quod Hyperides in ſecunda aduerſus Ariſtogitonẽ ἀπροστασίου indicauit. De hereditate autem quæ eſt actio inſtituta, ea ἐπιδικασία, & διαδικασία eſt appellata, quod oſtendit Iſæus in oratione de Pyrrhi hereditate, qui ſine diſcrimine vtrunque nomen pro lite hereditatis vſurpat. Vnde ἐπιδικάζεσθαι eſt litem de hereditate intendere. præclare. Si quidem ea bona, vt inquit Suidas, dicebantur, ἐπίδικα, de quibus aliquis, vt ad ſe propter generis propinquitatem pertinentibus, contendebat, quòd nec filios, nec omnino alios vllos mortuus heredes teſtamento inſtituiſſet. Huius vero actionis partes fuerunt duæ, ἀμφισβήτησις, & παρακαταβολή; quarum inter ſe differentiam explicans Arpocratio, inquit, ἀμφισβητεῖν, & παρακαταβάλλειν dictos, qui de hereditate litem facerẽt, cum illi hereditatem controuerſam eſſe aſſererent, quia filius extaret mortuo vel genitus, vel adoptatus: hi vero contra, nullis extantibus liberis, iuſtius ſe, quam qui occupaſſet, hereditatem tenere vel propinquitate, vel teſtamento, contenderent. Vnde dixit Demoſthenes in oratione de hereditate Hagniæ: *Et præcone clamante, an aliquis vellet ἀμφισβητεῖν, aut παρακαταβάλλειν de hereditate Hagniæ aut ſecundum genus, aut ſecundum teſtamentum, nemo auſus eſt παρακαταβάλλειν.* Pollux autem addit, παρακαταβολὴν dictam, quia qui ita agebant, decimam bonorum partem deponebãt, amiſſuri, ſi litem non obtinuiſſent. hanc autem eandem dici quoque ἀντιγραφὴν colligo ex verbis Arpocrationis, cum ſcribit, ἀντιγραφὴν proprie in hereditatum litibus vſurpari, quoties aliquis nullis ſuperſtitibus mortuo liberis hereditatem ad ſe pertinere ex generis ſucceſſione contendit. Iam vero cum lite de hereditate coniunctæ fuerunt etiam controuerſiæ τῶν ἐπικλήρων, ἐπιπροίκων, & ἐπιδίκων. Ἐπίκληρος fuit puella pupilla fratris expers, patrimonij heres. Lex autem fuit, auctore Suida, vt ſi legitima filia fratribus legitimis careret, ipſa, non nothus filius, hereditatem adiret, nothis autem vſque ad quinque minas relinqui tantum modo liceret. Ἐπίπροικος fuit puella, quæ fratribus prædita hereditatis partem loco dotis eſt aſſequuta. Ἐπίδικος puella heres, de qua controuerſia eſſet, cui eſſet in matrimonio collocanda. Legis autem de teſtamento, vnde omnes hæ controuerſiæ ſunt profectæ, meminit Iſæus in oratione de hæreditate Pyrrhi: *Lex*, inquit, *diſerte præcipit, licere teſtari, vt cuique lubet, de rebus ſuis, ſi filios mares legitimos non reliquerit; quod ſi feminas reliquerit, in earum beneficium. Igitur*, ſubiicit orator, *filiabus non licet.* Atque hanc eandem legem commemorat quoque Demoſthenes in ſecunda aduerſus Stephanum: *Liceat*, inquit, *cuilibet pro arbitrio de rebus ſuis teſtari, niſi filij mares legitimi adſint, modo ne aut furore, aut ſenio, aut veneno, aut morbo, aut mulieris ſuaſu, aut neceſſitate, aut vinculo oppreſſus teneatur.* item: *Quodcũq; filijs legitimis ſuperſtitibus pater teſtatus erit, ratum ſit, ſi filij mortui ſint, antequã pubertatem excedant.* Vltima autẽ omniũ iudiciorũ actio fuit ψευδομαρτυριῶν, quæ aduerſus eos intẽtata eſt, (quod illi ἐπισκήπτεσθαι dixerũt) qui in iudicio aut falſum teſtẽ produxiſſent, aut falſum teſtimonium dixiſſent, aut alio falſi genere iudicem cir-

cunueniſſent. Quod ex prima Demoſthenis contra Stephanum liquet: *Vos iuraſtis, iudicaturos non de ijs, de quibus vult reus, ſed de quibus fuerit actio. hanc vero neceſſe eſt patefieri actoris intentione, quam ego huic* ψευδομαρτυριῶν *intentaui.* & ex ſecunda, in qua recitat hanc legem: *Eſto obnoxius falſo teſtimonio, qui teſtimonium dixit ob id, quia contra legem dixit, & qui producit illum eodem modo.* Additque legem vetare, ipſum ſibi teſtimonium dicere ἐν γραφαῖς, ἐν δίκαις, ἐν εὐθύναις. Cum hac autem actione etiam κακοτεχνιῶν δίκη coniuncta fuit, cuius meminit Arpocratio, & Demoſthenes in oratione contra Euergum, cum inquit: *Præclaræ mihi leges illæ videntur, quæ poſt iudicia falſi teſtimonij dicas concedunt, vt ſi quis productis teſtibus, qui falſa dicant, aut conditionibus, quas non tulit, aut teſtimonijs, quæ contra leges dicta ſint, iudices deceperit, nihil ea re proficiat, ſed vt qui iniuriam accepit, teſtimonijs* ἐπισκηψάμενος, *& ad vos ingreſſus, oſtenderit, teſtes de re falſum dixiſſe, tum ab eis pœnas repetat, & illius, à quo producti ſunt,* κακοτεχνίας *vlciſcatur. proptereaq; minorem actori, ſi victus erit, mulctam ſtatuerunt, ne qui læſus eſt, pœnæ magnitudine à perſequendis teſtibus auocetur. reo autem pœnas magnas propoſuerunt, ſi cõuictus fuerit, & vobis falſum teſtimonium dixiſſe videatur. idq; merito. vos enim teſtes intuiti, & eorum teſtimonijs freti, ſententiam fertis. ne igitur & vos decipiamini, & qui ad vos ingrediuntur, iniurijs afficiantur, propterea eos obnoxios reddidit legiſlator.* Quin etiam tantam in hoc toto dicendi teſtimonij genere diligentiam poſuerunt, vt ſi quis de re, cui gerendæ affuiſſet, ſe teſtimonium dicturum profeſſus, fidem fefelliſſet, ei quoque, Polluce teſte, λειπομαρτυρίου litem intendi poſſe ſtatuerint.

Publicarũ, & priuatarum actionũ differentiæ.

Atque hæ quidem publicæ, priuatæque cauſſæ, liteſque fuerunt, longe inter ſe non ſolum ipſorum, quæ diximus, criminum genere, ſed etiam propoſitarum æſtimationum varietate, & iudicum, qui eas cognoſcerent, diſſimilitudine, & tota demum actionis, ac iudicij ratione diſpares, atque diuerſæ. Æſtimationes autem, quas illi τιμήματα vocarunt, ferè fuerunt, ζημία, φυγὴ, ἀτιμία, δεσμὸς, στήλη, & θάνατος, id eſt, mulcta, exilium, infamia, vincula, pila, & nex. Ex quibus ζημία pecuniarum mulctationem attulit, φυγὴ vrbe exegit, & bona publicauit, ἀτιμία, quam neſcio an ſatis apte infamiam dicamus, iure ciuium, & maxime honorum poteſtate ſpoliauit. Vnde in tertia cõtra Philippum Demoſthenes ἄτιμον definiuit eum, qui rerum communium partem non haberet; & contra Androtionem, cui neque dicere, neque ſcribere, id eſt neutiquam remp. attingere liceret. δεσμὸν intellexerunt carcerem, quem inde δεσμωτήριον appellarunt, & vinculorum genera ἐν ποδοκάκῃ, ſiue ἐν ξύλῳ, quod vocabulum paſſim in legibus Solonis inuenitur. στηλίτας autem dixit in tertia Philippica Demoſthenes, quos in pila ad perpetuam memoriam vt impios, aut ingratos deſcripſerunt. *Maiores,* inquit, *noſtri in ænea pila, in arce, litteras has inciderunt: Arthmius Pyctonactis filius Zelita ſit hoſtis populi Athenienſium, & ſociorum, & ipſe, & genus, quia aurum ex Medis in Pelopõneſum attulit, non Athenas.* θάνατον autem omnia necis genera quocunque modo illata, nominarunt, gladio, laqueo, tympano, & veneno. τύμπανον, vnde ἀποτυμπανίσαι fluxit, ligna erant, quibus nocentes homines cædebantur, vt Pluti interpres prodit. Plato autem Socrati, & Xenophon Therameni, capitis damnatis cicutam (veneni id genus eſt) ex legibus præbitam eſſe à cuſtodibus carceris ſcribunt. Quæ cum ita more, inſtitutóque maiorum obſeruarẽtur, inde formula illa iudicandi manauit, cuius cum alias, tum in Timocratea Demoſthenes meminit, vt quibus criminibus æſtimatio nulla à legibus indicta eſſet, iudices æſtimarent, ὅ, τι χρὴ παθεῖν, ἢ ἀποτίσαι, id eſt quid reum aut pati, aut pendere oporteret. quibus verbis hæc omnia, quæ dixi, æſtimationum genera comprehenderunt. Quoniam autem, quemadmodum aut ſingulæ cauſſæ cognitæ, aut iudicia earum facta ſint, niſi ſingulis iudicum generibus expoſitis, elucere non poteſt, videtur faciendum eſſe, vt deinceps de ſingulis iudicum foris, Areopagitarum, Ephetarum, Heliaſtarum, ceterorúmque dicamus, atque vna propoſitis quæſtionibus ſatisfaciamus.

De iudicio Areopagi. CAP. II.

AGAMVS autem primum de Areopagitis; inter omnes enim iudices auctoritate,& gloria præſtiterunt,qui ex conſilio fuerunt Areopagi. quem ſenatum non ſolum de rebus communibus conſultaſſe,ſed etiam de cauſſis capitalibus iudicaſſe,ſatis conſtat.atque hãc quidem cognitionem eum iam inde à regibus adeptum eſſe,ante cognouimus. quam non modo Solo non imminuit, ſed etiam aliqua ex parte adauxit.ſi quidem legem tulit,quemadmodum eſt in Ariſtocratea Demoſthenis, vt Areopagi ſenatus iudicaret de cæde, & vulnere de induſtria,& incendio, & veneno, ſi quis eo dato necem attuliſſet. quæ eadem,adiuncto etiam parricidio,Lucianus in Anacharſide repetit.Excepit tamen eos, qui adulterum cum vxore deprehenſum interfeciſſent, vt ex oratione Lyſiæ cognoſcitur: *Auditis ne*, inquit, *quemadmodum ſenatui Areopagi, cui patrium eſt cauſſas de cæde cognoſcere, diſerte mandatum eſt, ne eum condemnet de cæde, qui adulterum cum vxore deprehenſum necarit?* Excepit item eos,qui homicidam extra fines Atticos interemiſſent. de iis enim cognoſci voluit ab Ephetis. Iam de vulnere Areopagum cognouiſſe,multi teſtes ſunt,vt Æſchines contra Cteſiphontem,cum obiicit Demoſtheni, quòd Demomeli cõſobrino ſuo de vulnere apud Areopagum diem dixerit; & Demoſthenes contra Bœotum,apud quem Mantitheus ita loquitur: *Iſte autem cum Menecle omnium harum rerũ architecto inſidijs mihi paratis, & in iurgio manibus illatis, capite ſuo cæſo, de vulnere apud Areopagum me, vt vrbe exterminaturus, reum fecit.* & contra Cononem: *Brauroniæ ſacerdotis patrem, qui interfectũ non attigerat, ſed ad cædendum cohortatus interfectorem fuerat, in exilium eiecit ſenatus Areopagi.* De inſidiis demum necandi cauſſa factis, quam illi βούλευσιν dixerũt, iudicaſſe Areopagum, tradidit in Athenienſiũ rep. Arpocratione teſte, Ariſtoteles.

Cauſſæ capitales ad Areopagum.

Iam vero ordo apud Areopagum agendi is fuit,vt actionem accuſator apud regem,qui vnus fuit è nouem, intenderet,is deinde receptam litem ad Areopagum introduceret,atque vna cum eo,corona,vt inquit Pollux,depoſita,iudicaret. Antequam autem actionis initium fieret,accuſator,& reus grauiſſimo ſe iureiurando obſtringere iubebantur.inde bis vtrique cauſſam orare, reo vero poſt primam dictionem ſolum etiam vertere permittebatur. Iudices autem ſedentibus iis in duobus ſcabellis argenteis,quorum,teſte Pauſania,vnum Contumeliæ,alterum Impudentiæ nominabant,noctu,& ſub dio cauſſas audiebant,& quidem ſummo ſilẽtio, adempta oratoribus conciliandorum, & commouendorum animorum omni per præconẽ facultate,quorum illud in exordio,hoc in peroratione facere ſoliti erãt. Quæ quoniam neque apud vnum ſcriptorem, neque vno in loco reperiuntur, ex quibus ea fontibus hauſerimus,indicandum eſt. Quod ergo dixi,quæſtionem harum cauſſarum ad regem pertinuiſſe, id ex multis orationis Antiphontis de choreutæ morte locis perſpicitur.maxime autem,cũ inquit: *Rex & leges eis recitauit, & tempus oſtendit, quo dicam ſcribere non liceret, & citationes citare, quas oportebat.* & paullo poſt: *Quod regi obijciunt, quòd mea cauſſa dicam ſcribi noluerit, id à veritate longe remotum eſt. oportebat enim regẽ, vbi tres quæſtiones ſcripſiſſet, eas in tribus menſibus exercere. dicam vero quarto menſe, vt nunc, introducere. duo vero magiſtratus ſui reſtabãt menſes Thargelio, & Scirrhophorio. neque in ſuo magiſtratu introducere poterat. neque cædis cognitionem alteri tradere licet, neque ab vllo vnquam rege tradita eſt. neque ſcribi volebat contra leges.* De iureiurando autem teſtis eſt Demoſthenes in Ariſtocratea: *Primum*, inquit, *iuſiurandum dare, & ſi calumnietur, ſibi, ac genti, familiæq́; ſuæ peſtem exoptare in Areopago cogitur is, qui aliquem de cæde inſimulat: deinde iureiurando ſanctiſsimo ſe obligat. &, quod nemo in vlla alia re iurat, in viſceribus capri, & arietis, & tauri, qui, & per quos, & quibus diebus oporteat, ſint mactati. poſt autem ei, qui ſe tali religione obſtringit, nondum tamen habetur fides; ſed ſi mendacij conuictus eſt, nihil aliud conſequitur, niſi vt liberos ſuos, & omnem familiam*

ordo agendi apud Areopagum.

periurio obſtringat: ſin autem iure accuſaſſe videatur, & reum cædis damnarit, ne ita quidem damnatum in ſua poteſtate habet, ſed ſumendi ſupplicij ius penes leges eſt, & eos, quibus hæc commiſſa ſunt; huic vero damnatum inſpectare pœnas ex lege dantem licet; nec præter id quidquam amplius. reus autem calumniæ iuſiurandum eodem modo præſtat, concediturq́; vt priore cauſſa dicta ſolum vertat; neque accuſator, neque iudices, neque hominum aliquis eum retinere poteſt. itémque Lyſias, cum in oratione contra Thomneſtum prima actorem iuraſſe ait, quòd interfecit; reum vero, quòd non interfecit, quod ille διομνύσθαι vocat. & Antiphon, cũ in oratione de cæde Herodis inquit: *Tum vero, cum oporteret te iurare iuſiurandum maximum, & grauiſſimum, exitium tibi ipſi, & generi, & familiæ tuæ imprecantem, nempe te nihil aliud mihi obiecturum, quàm cædem me feciſſe, iniuratus me accuſas.* poſtremo Dinarchus, qui Demoſthenem inquit omnibus diris, quæ in ciuitate ſuſcipiuntur, eſſe deuotum, quod Seueras deas in Areopago peierauerit, alióſque deos, quos iurare leges iubent. Iam vero teſtes eodem etiam ſe obligaſſe iureiurando, oſtendit Antiphon. *Et cum teſtes,* inquit, *oporteat eodem ſe obligare iureiurando, atque tu, qui accuſas, & victimis tactis contra me teſtimonium dicere, tamen iniurati ſunt.* Hinc idem ille cum pro choreuta diceret, intulit, ſacramenta, & prædictiones, & cetera, quæ fiunt propter controuerſias de cæde, multum inter ſe differre. & in eadem: *Ex his intelligi licet, vtri ſanctiora, & veriora iurarint, iſti ne, an ego. illi enim iurarunt me inſidijs factis necem attuliſſe Diodoto: ego neque interfeciſſe, neque manum inferentem, neque inſidias comparantem.* Iam cetera, quæ de ratione dicendæ cauſſæ propoſuimus, earundem etiam orationum auctoritate firmantur, in quibus & illud eſt: *Quod ſi quid horum mentiri videbor, licet accuſatori in ſecunda oratione, quodcunque voluerit, reprehendere, defenſori vero priore dicta oratione licet abire.* Sed multo apertius à Luciano hæc omnia tractantur in Hermotimo, & Anacharſide. apud quem ita Solo loquens inducitur: *Noli abs re longe aberrare, ſed imitare ſenatum Areopagi, qui nobis cauſſas de cæde iudicat. cuius hic mos eſt patrius, vt vbi in pagum aſcenderit, de cæde, aut vulnere ex induſtria, aut incendio iudicaturus, poteſtatem dicendi faciat vtrique litigatori. ita ſeparatim dicunt accuſator, & reus, aut ipſi, aut patronos adducunt. æquo animo, & cum ſilentio audit ſenatus. quod ſi quis exordio colligendæ beneuolentiæ cauſſa vtatur, aut miſericordiam, aut indignationem alicũde commoueat, qualia multa oratores aduerſus iudices compararunt, ſtatim per præconem ſilere iubentur, non permittentem eos audiente ſenatu nugari, & rem verbis inuoluere, vt facta nuda Areopagitæ inſpiciant.* Atque hoc idem etiam multis ante hunc ſæculis Ariſtoteles, vt ceteros omittam, in principio artis rhetoricæ litteris prodidit. Cur autem ſub dio iudiciũ exercuerint, cauſſam reddit in oratione de Herodis cæde Antiphon. nempe ne iudices in eundem locum conuenirent, atque ij, qui manibus eſſent impuris, &, ne qui de cæde accuſabat, ſub eodem tecto eſſet, atque ille ipſe, qui cædem patrarat. ſilentij vero eorum ſummi argumento ſit prouerbium celebre, quo dicebatur, Areopagita taciturniorem eſſe. nã vere tacitos eos iudicaſſe, Macrobius etiam libro Saturnaliorum ſeptimo prodidit. Atque hæc quidem iura ferme omnibus nota, atque illuſtria ſunt.

Areopagi ἀπόφασις. Illud vero vulgare minus, ac tritum, quòd idem Areopagus partim ſponte ſua, partim populi ſcito de aliis grauibus etiam criminibus, vt de proditione, quæſiuit, & præiudicio facto ea iudicibus Heliææ detexit, ac nouo ab iis retractanda iudicio tradidit. hãc autem quæſtionem, atque detectionem ζήτησιν illi, atque ἀπόφασιν dixerunt. Quæ omnia ex Dinarchi oratione cõtra Demoſthenem cognoſcuntur. *Primum,* inquit, *Areopagus neceſſario duobus modis ἀποφάσεις inſtituit, ſponte, populiq́; decreto.* item: *Putatis ne ſenatum Areopagi, cum de Demoſthene, Demade, & Cteſiphonte per ſex menſes quæſiuerit, iniuſte apud vos ἀποφάσεις inſtituiſſe.* itẽ: *Neque vero, vt eum abſolueretis, de eo quærendum Areopagi ſenatum commiſiſtis; ſed vt, ſi ille detexiſſet, vos meritas pœnas ſumeretis.* & paullo poſt: *Cũ tu decretũ ſcripſiſti, vt*

ſenatus

ſenatus Areopagi quæreret de ijs, qui pecuniã ab Harpalo accepiſſent, vt ipſi patrium eſt, quæſiuit, & iudicibus detexit. item: *An vero maiores vires veritate calumniatio huius habebit, qua dicturus eſt, multos, quos ſenatus Areopagi populum læſiſſe detexerat, in hoc ingreſſos forum euaſiſſe, aut ſenatum in nonnullis ne quintam quidem ſuffragiorum partem tuliſſe? hoc autem quo modo fiat, facile cognoſcetis. ſenatus quærit, quæ ſunt mandata à vobis, & quæ ſunt apud ſe crimina, non quo modo vos aliquando iudicare ſoletis, ſententiæ plus, quàm iuſto tribuentes, ſed omnino, qui obnoxius eſt ijs, quæ quæruntur, & quicunque patria violarit, exiſtimans, qui in paruis aſſueſcit iniuſte ſe gerere, hunc magnas iniurias facilius etiam illaturum. cum mulctaſſet eum, qui apud ſe naulo portitorem fraudarat, vobis detexit, eumq́; vos abſoluiſtis, non quòd Areopagi ſenatum mentiri iudicaretis, ſed quòd ſententiam magis, quàm iuſtum ſpectaretis.* Non neceſſe eſt plura proferre. ſatis eſt locum indicaſſe. plenæ enim huius ſunt rationis, atque doctrinæ ambæ Dinarchi in Demoſthenem, & Ariſtogitonem actiones. Hic ergo ſenatus ſeueriſſima, vt dicere cœperam, iudicia fecit. quippe qui, vt ſcribit in Timarchum Aeſchines, non tam ex verbis oratorum, & teſtibus, quàm ex ſua ipſius, quam de facto præceperat, conſcientia iudicaret. ſen tentias vero occultis ſuffragiis tulit, id eſt calculis aut perforatis, aut ſolidis, & quidem ab ara, vt ſcribit in Cteſiphonteam Vlpianus, acceptis, & tacite in ſitellam immiſſis.

Ceterum, vt narrat Pollux, ter tantum in menſe legitimis diebus, quarto, tertio & ſecundo abeuntis conuenit, & quidem in pagum cognomine Martium: extra ordinem autem in Regia etiam porticu eſt coactus, quod oſtendit in prima aduerſus Ariſtogitonem Demoſthenes, cũ inquit, legum vi effici, vt ſedens in Regia porticu Areopagus, quanquam funiculo tãtum obtento, ipſe quiete res ſuas agat, & omnes ſtatim inde recedant. *Quibus diebus cõuenerit, & quo in loco.*

Atque hæc quidem de hoc ſenatu, foróque quæ diceremus, habuimus. cuius tanta apud veteres laudum præconia prædicantur, vt nulla virtus ſit, qua egregius ſenator, & ſanctus iudex aliquis affici poſſit, quæ non ei ſumma tribuatur, vſque adeo, vt Areopagitam pro conſtanti ſenatore, & ſeueriſſimo iudice M. Tullius, homo omnis antiquitatis peritiſſimus, ad Atticum ſcribens vſurparit. & Ariſtides cum in Panathenaica priſcam Athenienſium diſciplinam laudibus celebraret, Areopagum omnem ſuperaſſe laudis excellentiam dixerit, neque aliam vim in eo loco inſitam ad iuſtitiam cognoſcendam fuiſſe atque in iis, vnde oracula fundebantur ad futurarũ rerum prædictionem; tantæ vero auctoritatis eum fuiſſe, vt magiſtratus omnes, & conſilia cum alia, tum maxime populus, & priuati cuncti ad eius iudicia venerint. Quibus de rebus tanta ei ab omnibus ciuibus habita reuerentia eſt, vt in conſpectu eius ridere nefas exiſtimarint. *Cum enim producto*, inquit Aeſchines, *in concionem ex Timarchi decreto Areopago magnus riſus populum neſcio qua de cauſſa eſſet complexus, tum Pyrrhander increpans populum, quæſiuit, cur non riſum Areopago præſente continerent. illi vero reſponderunt: Non ignoramus, ô Pyrrhander, non oportere in horum præſentia ridere; verũ tantæ ſunt veritatis vires, vt omnes hominum ſuperent rationes.* Hic eſt demum ille ſenatus, cuius nimia potentia factum eſt, vt in rep. Athenienſium ſpecies aliqua paucorum imperij eluxerit. Itaque Pericles excellens auctoritate, atque potentia ciuis cum populi partibus ſe aduerſus diuites adiunxiſſet, Ephialtem, egregium item ciuem induxit, vt multis iudiciis ereptis eius opes decreto ad populũ lato labefactaret. quod Ariſtoteles Politicorum ſecundo, & Plutarchus in Pericle memoriæ prodiderunt. Hinc Aeſchines in Timarchum, Areopagum, vt cetera imperia, reddendis rationibus fuiſſe obnoxium, & Demoſthenes aduerſus Neæram, Areopagum non potuiſſe pro arbitrio in ciuem Athenienſem animaduertere dixit. Memorabile autem illud in primis, quod idem in Ariſtocratea ſcriptum reliquit, Areopagũ neq; à tyrannis, neque à paucis dominantibus vllis vnquam è rep. fuiſſe remotum, *Areopagi laudes.*

& quod in Panathenaica minor multo natu tradidit Ariſtides, locum eum nulla perturbatione, quibus multis res conflictantur humanæ, vnquam eſſe affectum.

De Iudicijs Ephetarum, Prytaneo, Palladio, Delphinio, & Phreattio. CAP. III.

Ephetarum numerus, lectio, cognitio.

POST Areopagitas ſequuntur Ephetæ. hi vero Demophoonte, vt ante dixi, rege inſtituti, quinquaginta ex Athenienſibus, totidémq; ex Argiuis, vt in Palladio foro de inconſulta cæde cognoſcerent, maiore deinde auctoritate, iuréque ampliore à Dracone inſtructi ſunt. ſic enim inſtituit, vt vnus, & quinquaginta ex optimis eligerentur, qui, vt prodit Pollux, in foris capitalibus iudicarent. ex quo exiſtimari poteſt, Athenienſes ſolos ad iudicandum ab eo retentos, Argiuos autem eſſe repudiatos, ephetáſque ab vno Palladio ad reliqua de cæde fora eſſe traductos. Itaque in Apocrationis, & Suidæ commentariis reperitur, ephetas in quattuor, de quibus ſupra diximus, foris Prytaneo, Palladio, Delphinio, & Phreattio de ſanguine iudicaſſe. eáque ephetarum fora vocata eſſe. Quod ſi ita eſt, ſane perſpicitur, certum ephetas forum obtinuiſſe, & lectione ad iudicandi ius perueniſſe. Lectio vero eam habuit vim, vt neminem niſi ætate, & vita ſpectata admitteret. (ſiquidem Suidas niſi quinquaginta annos natos, & moribus probatiſſimis legi negat potuiſſe) & præterea ſortitionem adiunctam haberet. quod ex verbis quibuſdam, quæ apud Pluti extant interpretẽ mihi facile perſuaſerim, cum inquit, ex ſingulis tribubus viros quinque illuſtriores ſumptos, atq; ex iis vnum ſorte ad iudicandum poſitum eſſe. neq; enim lectio cum ſortitione coniuncta in alios poteſt iudices conuenire, quàm in ephetas. Solonem autem, quanquam Areopagitas Ephetis, vt inquit Pollux, ad eorum deprimendam auctoritatem oppoſuit, tamen hæc omnia comprobaſſe, leges eius quædam indicant à Demoſthene recitatæ. quarum vna eſt in oratione contra Macartatũ; *Si quis necauerit, decreuerint autem quinquaginta & vnus ephetæ, inuitum necaſſe.* altera contra Ariſtocratem: *Si quis homicidas necarit aut cædis eius cauſſam attulerit, cum abſtineret à mercatibus, qui in finibus ſunt, & ludis, & ſacris Amphyctionicis, iiſdẽ teneatur, ac ſi Athenienſem interfeciſſet, cognoſcant autem ephetæ.* Quin etiã eoſdem de inſidiis necis cauſſa factis in Palladio cognouiſſe, ex Iſæi auctoritate prodidit Arpocratio, in Prytaneo vero de rebus inanimatis, ſignificat Aeſchines in cauſſa Cteſiphontis, inquiens: *Indignum ſit, ſi lignum, & lapides, & ſaxa, & ferrum, res mutas, & ſenſu carentes, cum quempiam ruina opprimunt, & necant, exterminamus, Demoſtheni vero, qui & vltimam expeditionem decreuit, & milites prodidit, honorem habebitis.* Regẽ porro in hæc item fora cauſſas introduxiſſe, argumento eſt, quod ſcribit Pollux, Regem de rerum inanimatarum cauſſis quæſiſſe, quas in Prytaneo iudicatas, ſupra cognouimus. Quod ſi rex cædis cauſſas in Prytaneum introduxit, profecto etiam in Palladium, cuius meminit Demoſthenes in oratione contra Euergum. *Apud regem*, inquit, *ne intendas. neque enim id tibi lege licet, cum è tua familia non fuerit illa mulier, neque ancilla. leges autem cognatis, & dominis actionem dant. proinde ſi apud Palladium iuraris, & ipſe, & vxor, & tum vos, tum familiam deuoueritis, multis deterior videberis.* item contra Neæram: *Impegit falſum crimen, eum debuiſſe ærario ab annis quinque & viginti, profectúmque aliquando Aphidnas ad fugitiuum ibi quærendum, percuſſiſſe mulierem, quo ictu illa perierit. & aduocatis, & ſubornatis hominibus ſeruis, qui ſe Cyrenæos eſſe dicerent, ei diẽ apud Palladiũ dixit.* Illuſtre autem ad memoriã illud quod eſt apud eundẽ in oratione aduerſus Pantænetũ: *Si quis inconſultæ cædis reum feciſſet, eumq; nocẽtem eſſe aperte oſtendiſſet, poſt autem ei ignouiſſet, atque remiſiſſet, non amplius eiiciendi eius poteſtatem retinebat. neque enim ſi qui paſſus erat, ei, qui fecerat, ante obitum*

cædem

cædem remiſerat, reliquorum cognatorum Vlli ius actionis habebant. ſed quos eijci, & exulare, ſi conuincerentur, & morte affici leges iuberent, hi ſi ſemel ſibi ignotum eſſet, omnibus periculis exoluebantur. Neque vero minus memorabile illud alterum, quod narrat Aeſchines in oratione de ementita legatione, à patribus traditum ſua etiã ætate obſeruatũ eſſe, vt qui rei capitalis rei ſuffragiis in Palladio præſtitiſſent, cæſis victimis iurarent, iudices, qui ſententiam ſecundum ſe tuliſſent, vere, & iuſte ſtatuiſſe, & nihil falſi dixiſſe; ſin minus, ipſum ſibi, & familiæ ſuæ peſtem precari, iudicibus autem vt multa, eáque bona euenirent, optare.

De Iudicijs Heliææ, Parabyſti, Trigoni, & Metychij.
CAP. IIII.

IAM vero præter quinque capitalia, quæ numerauimus, fora fuerunt etiam alia multa, & quidem pleraque de controuerſiis non leuiſſimis conſtituta. Interpres Ariſtophanis in commentario Pluti quinque ea fuiſſe prodidit, verum quæ, aut qualia fuerint, nobis, quod omnium minime vellem, quærendum, atque indagandum reliquit. quamobrem demus operam, vt locũ difficilem in primis, & impeditum, quàm firmiſſimis poſſumus nixi coniecturis expediamus. Ego igitur, quantum ex verbis ſcriptorum elicere veterum poſſum, inter hæc fora Heliæam principatum obtinuiſſe: huic vero bina Parabyſta, & Trigonum, & Metychium adhæſiſſe opinor. hæc enim fororũ nomina præcipue in priſcis Atticarum rerum monumentis inueniuntur. Heliæam autem cum aliis foris *Heliæa quæ.* duobus coniunctam, ſed iis ipſis ſublimiorem fuiſſe, multis rationibus ducor ad ſuſpicandum, maxime autem quia Demoſthenes aduerſus Ariſtogitonem in prima apud Heliaſtas iudices ita dicit: *Nolite putare, maiores hæc vobis fora ædificaſſe, vt eiuſmodi hominum genus in eis tanquã vitulos, ſaginaretis.* & quia Arpocratio exponens, quid eſſet ὁ κάτωθεν νόμος, ac de Heliæa verba faciens, ſcripſit, fora alia ſupra, alia infra collocata fuiſſe; tertio loco, quòd Antiphon in oratione de choreuta inquit, Philocratem iudicij cauſſa in Heliæam aſcendiſſe. nam niſi altior locus fuiſſet, haudquaquam illo opus aſcenſu fuiſſet. ne illud dicam; quòd Heliæa dicta fuiſſe traditur à ſole, cuius ſplendore late ex omni parte, credo propter altitudinem ipſam, illuſtraretur. Quibus ſi argumentis ſtare volumus, certe reliqua Heliææ ſubiecta fora duo Parabyſta fuiſſe dicemus, quorum vnum maius, medium al- *Parabyſtũ.* terum nominat Pollux. Parabyſtum enim ab obſcuritate loci appellatum cum prodit Pauſanias, idem tacite Heliææ oppoſitum fuiſſe, docere videtur, quæ vt dixi, à ſolis ſplendore nomẽ inuenit. Nam Trigoni, & Metychij illius à figura, huius *Trigonum.* ab architecto nomen adepti Pauſaniam, vt diximus, Arpocrationem, Heſychium, *Metychiũ.* & Pollucem auctores habemus. Sed hæc omnia præter Heliæam vt auctoritatis minoris, ſic famæ etiam obſcurioris fuerunt. ita vt ad nos vix tenuis nominum ipſorum memoria permanarit. Heliæa vero maximum omnium fuiſſe forum *Heliæa magnitudo.* dicitur. quippe quò iudices quingenti, & ſi grauior res incideret, mille, ac mille & quingenti, quaſi è duobus, vt inquit Pollux, tribúſque foris conuenire ſoliti ſint. Itaque cum Demoſthenes in Timocratea dixiſſet, duo fora, ad vnum & mille, tuliſſe ſententiam, notauit Vlpianus, in cauſſis grauioribus è duobus foris conueniſſe, vt mille & vnus inæquali ſuffragiorum numero iudicarent. Quo factum eſt, vt in cauſſa Demoſthenis, cum à Dinarcho de pecuniis Harpali poſtulatus eſſet, atque poſt Areopagi præiudicium res apud iudices tractaretur, mille & quingenti iudices iudicium fecerint. quod ille declarat, cum inquit: *Et cum mille, ac quingenti ſitis, omnem totius ciuitatis ſalutem in manibus habetis.* In reliquis vero foris quo numero iudices iudicarint, nihil accepimus.

Vt autem quinque capitalia fora proprias, quas cognouerunt, cauſſas habuerunt,

Ordo agēdi apud Heliaſtas & alios iudices.

runt,ſic Heliæa, Parabyſtũ, & reliqua ſuis etiam inſtructa fuerunt. eadémque ratione,vt illorum quodammodo princeps, gubernatórque Rex fuit, qui in ea, vt dixi,fora certas controuerſias introduxit,ſic his foris alij magiſtratus præfuerunt, atque in his iudicia exercuerunt,vt in Heliæa theſmothetæ,vndecim viri in Parabyſto,in aliis alij,iíque ſuas quiſque cauſſas in hæc ſingula introduxerunt.

Citatio rei.

Totius vero actionis,quam illi δίωξιν nominarunt, hæc ferme ratio fuit.Omnino qui alterum iudicio perſequutus eſt,aut publico illum eſt aggreſſus,aut priuato. Vtrocunque autem modo ageret, ad magiſtratum vtique, cui eiuſmodi erat permiſſa cognitio, venire neceſſe habuit.ac primum quidem aduerſarium ſuum apud eum per citatorem in ius vocauit, quod illi προσκαλεῖσθαι, & vocationem πρόσκλησιν, & citatorem ipſum κλητῆρα dixerunt, deinde verbis quibuſdam conceptis actionem ei intentauit.eámque intentionem in tabella deſcriptam magiſtratus ipſius,aut paredro,aut ſcribæ dedit. Huius autem conſuetudinis in publicis quidē actionibus teſtis eſt Vlpianus.qui, cum Demoſthenes dixiſſet, Mediam Stratonem damnandum curaſſe contra omnes leges, neque citatore, neque accuſatore inſcripto,notat,accuſationem his verbis inſtitui ſolitam: κατηγορῶ τοῦτον, καὶ προσκαλοῦμαι τὸν δεῖνα διὰ τὸν δεῖνα,id eſt accuſo hunc,& voco in ius hunc per illum.ex quo apparet,nomen actoris,& rei,& citatoris,& criminis,quo de actio intenderetur, in tabula ſcribi fuiſſe ſolitum. item Demoſthenes contra Theocrinem,cum ait:*Vocato in ius Polyeucto* γραφὴν *aduerſus eum infert malæ tractationis apud archontem, & dat intentionem Mneſarchidi paredro.* & Phauorinus, qui, teſte Laërtio,actionem impietatis Socrati his verbis intentatam ſcribit: Hæc ἐγράψατο Melitus Meliti filius Pittheus Socrati Sophronici filio ab Alopecis:Peccat Socrates diis,quos colit ciuitas,non colendis,& nouis aliis dæmonibus inducendis. peccat etiam iuuenibus corrumpendis, æſtimatio mors. Atque hoc eodem modo εἰσαγγελίαν etiam eſſe delatam, Demoſthenes in oratione de iis, qui ſunt, in Cherſoneſo,declarat,cum inquit:*Si intoleranda facit Diopethes, & naues deducit,parua tabella hæc omnia prohibere potuerit.iubent enim leges, eos qui hæc deliquerint*, εἰσαγγέλλεσθαι. & Plutarchus, qui litis formulam,qua Alcibiades de violatis myſteriis poſtulatus eſt,hoc modo ſcriptam prodidit: *Theſſalus Cimonis filius Laciades Alcibiadem Cliniæ filium Scambonidem detulit,deliquiſſe in deas Cererem, & filiam,imitantem miſteria, & indicantem ſodalibus ſuis in tectis ſuis, veſte indutum, qua hierophanta indutus ſacra indicat, & ſemetipſum hierophantam nominantem, Polytionem vero daduchum, cerycem vero Theodorum Phegeenſem, ſodales vero alios myſtas, & epoptas appellantem contra leges latas ab eumolpidis, & cerycibus, & ſacerdotibus ex Eleuſine.* Neque vero ſolum εἰσαγγελίαν ſed etiam φάσιν eodem modo inſtitutam ſignificat Demoſthenes in oratione contra Theocrinem, cum ait; *Vocato in ius Micone hanc* φάσιν *dedit, accepitq́; eam Euthyphemus ſcriba curatorum emporij.* In priuatis autem actionibus idem obſeruatum oſtendit in oratione contra Euergum,cum inquit:*Vocaui eum in ius, & dicam verberum ei intendi.* &

Vocatio in ius.

in oratione contra Macartatum: *Vocauit in ius Macartatum de hereditate, & litem intendit apud archontem.* & cum legem hanc profert: *Si quis de adita hereditate, aut pupilla herede controuerſetur, vocet in ius eum, qui hereditatem adijt, apud archontem, quemadmodum fit in alijs dicis: ſin autem ſine vocatione petierit, irrita erit petitio hereditatis.* Vt autem miniſter ipſe vocationis κλητὴρ, ſic officium eius κλητεύειν eſt appellatum. Vnde illa ſunt contra Euergum: *Me illum vocaſſe in ius* οἱ κλήτορες *teſtantur* οἱ κλητεύσαντες. & contra Nicoſtratum: *Veni ad* κλητῆρα, *qui affirmabat, ſe* κεκλητευκέναι. item: Κλητῆρα, *aduerſus me fratrem ſuum Arethuſium inſcribit.* Vnde ψευδοκλητείας actio aduerſus eos eſt inſtituta, qui aut non citaſſent,cum ſe citaſſe dicerent, aut citaſſent illi quidem, ſed non legitime. vt ex eadem oratione perſpicitur.Pollux autem prodit,πρόσκλησιν proprie in iis eſſe, qui de hereditate,aut pupilla herede litigarent.qui enim controuerſiam, inquit, mouet,

uet,vocat in ius eum,vnde petitur, apud archontem: quem ſi non vocaret, irrita dica eſſet,quæ ἀπρόσκλητος dicitur. Quo verbo vſus eſt orator contra Nicoſtratum. Adde,quòd vt in publicis criminibus qui iudicium inferebat,κατηγορεῖν,ſic in priuatis λαγχάνειν δίκην dicebatur.veluti contra Apaturium Νῦν δ' ἔλαχε μὲν ἐμοῦ, κατηγορεῖ δ' ἐκείνου. Vnde λῆξις ipſa eſt priuatæ litis intentio, vt in eadem: Αἱ δὲ λήξεις τῶν δικῶν τοῖς ἐμπόροις ἔμμηνοι εἰσίν. Intendebatur autem ita, vt litis genus, & ſumma ſcripto comprehenderetur.quod oſtendit Demoſthenes in oratione contra Stephanum prima, inquiens: *Vos iuraſtis iudicaturos, non de quibus vult reus, ſed de quibus eſt ἡ δίωξις, quam oportet ex actoris λήξεως elucere.* Atque hoc idem etiam ἔγκλημα nominabant. vt contra Aphobum de falſo teſtimonio:*Principium τοῦ ἐγκλήματος eſt, hæc ἐγκαλεῖ Demoſthenes Aphobo, retinet Aphobus pecuniam meam,quam à tutela poßidet.*& pro Phormione:*Hic cum multis lites intenderet, pecunias multas exegit,cum ſcriberet εἰς τὰ ἐγκλήματα:iniuriam mihi fecit ille non reddito mihi argento,quod reliquit pater*:& in prima contra Ariſtogitonem: *Sororem abducendam vendidit, vt inquit τὸ ἔγκλημα τῆς δίκης.* Ego autem λαγχάνειν δίκην litem intendere verto,quippe cum ſcribat Suidas λαγχάνειν δίκην eſſe καταγγεῖλαι κρίσιν. Nam quod Cicero de Siciliæ more loquens dixit, Verrem prætorem ſortitum dicas,id longe ab hoc,quo de agimus λαγχάνειν δίκην, eſt alienum. quod viri in hoc litterarum genere exercitati non viderunt. illud enim eſt prætoris iudicia ſortientis,hoc litigatoris iudicium intentantis.

Lite autem intenta magiſtratus,antequam eam in forum iudiciarium introduceret,actorem ipſum diligenter excutiebat,cum ita quæreret: Vis ne accuſare, aut teſtes habes ad accuſandum paratos? aiente autem illo,tum actionem recipiebat, eámque in forum introducebat.ea vero excuſſio ἀνάκρισις dicta eſt. quam Vlpianus in Medianam deſcripſit, cum qui litem intendit, interrogatur ante forum à magiſtratu, ſit ne actionem perſequuturus,teſtes ne habeat,egeat ne alicuius præſentia, vt rebus omnibus paratis accederet ad forum. Hac de cauſſa Demoſthenes contra Olympiodorum dixit:*Poſt hæc archon nos omnes litigatores excußit, & excuſſos in forum introduxit.*& contra Nicoſtratum: *Cum ego aduerſus eum de falſæ citationis accuſatione excuſſus, & iam in forum ingreſſurus eſſem.* & contra Theocrinem:*Hanc φάσιν vocato in ius Micone dedit, accepit'q; eam ſcriba curatorum emporij.iacuit autem diu ante concilium, donec iſte accepta pecunia eam condonauit, magiſtratibus deſcribentibus, atque ipſum ad excußionem vocantibus.* & Iſæus de hereditate Philoctemonis,*Cum excußiones fierent apud archontem, interrogati à vobis, quænam eſſet eorum mater, & cuius filia, dicere non potuerunt, iubente archonte, vt reſponderent.* *Excußio actoris.*

Quod ſi magiſtratus excuſſione adhibita actionem recepiſſet, eámque in forum introducere decreuiſſet,tum vero ei foro,& omnibus,quæ poſtularentur, aliis ex omnibus Athenienſibus iudices ſorte attribuebant. Hæc autem ſortitio ante indicta,quàm facta eſt.ac indicta quidem eo modo,quo Lucianus oſtendit in eo libro,qui inſcribitur Dicaſteria.in quo Mercurium præconis loco iudicum ſortitionem indicentem facit his verbis:*Audite populus: Quod fauſtum, felixq; ſit, hodie concilium de litibus habebimus ſeptimo ineuntis Elapheboliones.quicunq; γραφὰς intenderunt, veniant in Areopagum, vbi Dice ſortietur forum, & ipſa aderit iudicibus.iudices autem ex omnibus Athenienſibus erunt. merces cuiuſque iudicis tres oboli. iudicum numerus pro ratione criminis.* Hæc enim quanquam ab illo ioci,ludíque cauſſa ſcribuntur; tamen ex conſuetudine Atticorum iudiciorum dicuntur. ſic enim ſortitionem iudiciorum Athenis præco indixit,ſic ſortitioni nouem archontes vna cum ſcriba decimo præfuerunt. ſic iudicatus mercedem ſinguli iudices ternos obolos retulerunt. Facta autem eſt ſortitio in hunc modum, vt eſt apud Pluti interpretes. Fora quina ſingulis primis litteris ij,quos nominaui, *Sortitio iudicum.*

ui, præfecti deſignarunt,ac duas hydrias Athenienſibus omnibus, qui iudicatum peterent,appoſuerunt;vnam, in quam competitorum nomina deiecerunt, alteram,in quam tabellas totidem,quarum aliæ aliis, quas dixi, litteris eſſent notatæ. Ita fiebat, vt prout quiſque hanc,aut illam litteram ſortiretur,ita huic,aut illi foro iudex traderetur. Sortitione autem perfecta, deinceps ſubſortitio inibatur. quemadmodum etiam ſignificat Demoſthenes in prima contra Ariſtogitonem, cum inquit: *Quid eſt, cur vos ipſi omnibus paullo ante in ſortem coniectis Athenienſibus, & omnibus in hoc forum peruenire cupientibus, ſoli nobis iudicium redditis? nempe quia ſorte lecti, deinde ſublecti eſtis. ſic enim iubent leges.* Vt autem quiſque litteræ ſortem nactus erat,ita præconi fori eius oſtendebat. præco vero tabellam ei dabat,in qua nomen ipſius,& patris,& populi, & fori inſcriptum, ſimulq; ſymboli loco virgam,in qua fori nomẽ,eodem, quo forum, colore ſignatum erat. quibus acceptis iudicandi poteſtatem ille erat adeptus; nec ſine iis aut iudicare, aut mercedem iudicationis poſcere poterat. Ariſtoteles tamen in commentario de rep. Athenienſium ſcripſit, fora ſingula vario colore in veſtibulo diſtincta fuiſſe;illum vero ſumpta virga in forum ſe contuliſſe eodem,quo virga,colore præditum,& eadem,qua virga,littera ſignatum. vbi vero ingreſſus erat, ſymbolum publicum à magiſtratu accepiſſe. Vnde Demoſthenes pro Cteſiphonte dixit: *In communibus cauſsis ad maiorum dignitatem reſpicere debetis Athenienſes, ſimulq; exiſtimare, veſtrum vnumquemq; vna cum virga, & ſymbolo ſpiritum ciuitatis ſuſcipere.* Excludebantur autem à iudicatu præcipue Heliææ, qui aut triginta annos nati non eſſent,aut integram famam non retinerent,aut ærario deberent. quarum conditionum omnium meminit Pollux. de tertia vero ſcriptum eſt etiam in lege Solonis in Timocratea: *Si quis debitor ſupplicet, antequam ſoluat, ius eſto eum* ἐνδεικνύναι, *non aliter, ac ſi debens ærario in Heliæa iudicet.* Itaque Heliaſtæ antequam ad iudicandum conſiderent, ſolemni iureiurando adigebantur, & quidem teſte eodem in loco Demoſthene, in hæc verba: *Sententiam feram vt iubent leges, & decreta populi Athenienſis, & ſenatus quingentumuirum. neque tyrannorum, neque paucorum dominatum conſtituam. nec, ſi quis euertat popularem ſtatum Athenienſium, aut dicat, aut ſuffragetur aduerſus hæc, patiar. neque nouas tabulas, neq; capite damnatos reducam. neque eos, qui incolumes ſunt, expellam contra leges, quæ extant, & decreta populi Athenienſis, & ſenatus, neque ipſe, neque alium quenquam concedam. neque magiſtratum creabo, vt imperet, rationibus alterius magiſtratibus non relatis, ſiue ſit ex nouem archontibus, ſiue hieromnemon, ſiue quicunque cum nouem archontibus eodem die ſorte leguntur, & præco, & legatus, & ſynedri. neque bis eundem magiſtratum eundem virum, neque duos magiſtratus eundem gerere ſinam eodem anno, nec accipiam munera propter Heliææ iudicatum, aut ego aut alius quiſquam mihi, aut alij me conſcio, neque fraude, neque machinatione vlla. & natus ſum annos non minus triginta. & audiam accuſatorem, & defenſorem æquo animo ambos. & ſententiam feram de quo eſt actio. adiuro Iouem, Neptunum, Cererem. & ipſe mihi exitium imprecor, & familiæ meæ. ſi quid horum transgrediar. ſin bona fide præſtitero, præclara mihi multa, eaq; bona eueniant.* Eiuſdem autem etiam iuriſiurandi meminit Aeſchines in exordio orationis contra Cteſiphontem, cum inquit, legiſlatorem hoc primum in iureiurando iudicum poſuiſſe: Ferã ſententiam ex legibus. Pollux autem iudices iuraſſe inquit in Ardetto (qui locus fuit prope Iliſſum amnem vltra ſtadium Panathenaicum) Apollinem patrium, & Cererem, & Iouem regem, ſe de iis, quorum leges extent, vt iubent leges, ſententias laturos, quorum non extent, optima mente. Quod neſcio an de Heliaſtis ſit accipiendum, an potius de populis iudicantibus, in quorum iureiurando Demoſthenes in oratione contra Eubulidem poſita hæc verba fuiſſe ſignificat: *Feram ſententiam iuſtiſsima mente, neque odij cauſſa, neque gratiæ.*

Sacramentum iudicũ.

Introductio cauſarum.

His rebus rite adminiſtratis, tum iudices in ſuum ſe quiſque forum conferebant

bant eo die, quem illis ad iudicandum præſcripſerat magiſtratus. neque enim, vt ſcriptum eſt in Timocratea, eodem die iudicium conſtitui, & concio haberi poterat. Vbi vero conueniſſent, magiſtratus actiones in forum introducebant, atque ipſi ei iudicio præſidebant, & iudicibus iudicandi poteſtatem dabant. Quod tradit Arpocratio, cum quid ſit ἡγεμονία δικαστηρίων exponit: *Aliæ*, inquit, *apud alios magiſtratus dicæ intendebantur; intentas autem magiſtratus, vt cuique lex præcipiebat, introducebat in forum, ei præſidens, atque præpoſitus.* & Lyſias contra Alcibiadem de neglecta militia: *Graue eſſet, ſi theſmothetæ, qui iudicium dederunt, & ſuffragium permiſerunt, ne quos condemnaretis, iuberent.* Quod autem dixi, magiſtratus lites in forum introduxiſſe, illud expreſſi, quod illi dixerunt εἰσάγειν δίκας εἰς τὸ δικαστήριον. quod eſt aliud nihil, quàm accuſatori, aut litigatori iudicium dare. Quare qui hoc officio fungebantur, εἰσαγωγεῖς, id eſt introductores dicebantur. & δίκη εἰσαγώγιμος dicta eſt lis, quæ per leges à magiſtratu introduci, nec ab eo repudiari potuit. Sed de hoc toto genere introductorio, & quæ apud quenque magiſtratum lites intenderentur, & quæ à quoque in ſingula fora introducerentur, tum dicam, cum de iure magiſtratuum diſputabo. nunc quæ huius ſunt loci præcipue, perſequamur. Introducta vero in forum actione, ſubſidia multa reo erant legibus comparata, quibus aut iudicium à ſe depelleret, aut in aliud tempus differret, aut eodem iudicij laqueo aduerſarium ſuum impeditum, & constrictum teneret. primum autem præſidium fuit παραγραφὴ, quam nos exceptionem vocamus, quæ, teſte Polluce, & Vlpiano, erat, quoties aliquis negabat, actionem eam introduci poſſe, aut quia damnatus ante, aut quia abſolutus fuiſſet; aut quia tempus abiiſſet, quo iudicari oportuiſſet; aut quia non publica actio intendenda fuiſſet, ſed priuata; neque apud Areopagum, ſed apud Palladium; neque apud arbitrum, ſed apud archontem, aut theſmothetas; aut alios, aut non eo tempore, ſed alio. Extant autem multæ eiuſmodi apud Demoſthenem cauſſæ, ex quarum diligenti obſeruatione aperte perſpicitur, παραγραφὴν nihil aliud eſſe, niſi cum docentur iudices, δίκην μὴ εἰσαγώγιμον εἶναι, quod præcipue ex paragraphe pro Phormione cognoſcitur: vnde in prima contra Stephanum illud eſt: *Litem in qua hæc teſtata ſunt,* παρεγράψατο μὴ εἰσαγώγιμον εἶναι *Phormio, quia ei crimina condonaſſem.* Vt autem reus παραγραφὴν attulit, ſic accuſator διαμαρτυρίαν, nempe cum teſtem produxit, qui aſſereret, litem εἰσαγώγιμον εἶναι. deque ea iudicium conſtitutum eſt aduerſus ipſum conteſtantem, quem illi διαμαρτυρήσαντα vocarunt. Quin etiam actore nullum teſtem producente, reum produxiſſe, & litem μὴ εἰσαγώγιμον εἶναι probaſſe, inuenio apud Iſocratem in oratione ad Callimachum, cum inquit: *Intendit mihi litem decem millium drachmarum, cum ego teſtes proferrem* δίκην μὴ εἰσαγώγιμον εἶναι. Qui autem alterum falſi teſtimonij arguebat, is dicebatur ἐπισκήπτεσθαι. Quæ omnia ex vna oratione de hereditate Pyrrhi apud Iſæum perſpiciũtur: *Matre*, inquit, *noſtra, ſorore autem Pyrrhi litem de hereditate mouẽte, tutor mulieris, quæ hereditatem adierat, auſus eſt* διαμαρτυρῆσαι, *matri noſtræ fraternam hereditatem non eſſe* ἐπίδικον, *quia legitima filia extaret Pyrrho, cuius ab initio hereditas fuerat. nos autem* ἐπισκηψάμενοι, *& ad vos adducentes eum, qui auſus erat* διαμαρτυρῆσαι *de ijs, arguentesq́; quòd aperte falſa teſtatus eſſet, eum apud vos falſi teſtimonij cõdemnauimus.* item in oratione ad Leocharem: *Iſte* διαμεμαρτύρηκεν, *Archiadæ hereditatem non eſſe* ἐπίδικον, *quòd ei extarent legitimi filij.*

Alterum vero ſubſidium dictum eſt, ὑπωμοσία, quam definit Arpocratio, quoties differretur actio per cauſſam peregrinationis, aut morbi, aut aliqua re eiuſmodi, interpoſito iureiurando. idque apparere inquit ex oratione contra Olympiodorum, in qua ita orator: *Poſtquam archon omnes litigatores in forum acciuit ex lege,* ὑπωμόσαμεν, *id eſt ſubiurauimus nos, hunc Olympiodorum abeſſe in exercitu. cum autem & hic ſubiuraſſet, & aduerſarij contra ſubiurarunt, Olympiodorum hunc criminantes.* Hinc Vlpianus in Medianam ὑπωμοσίαν, dixit eſſe iuſiurandum, quo iudicium prorogaretur,

Depulſio iudicij.

Dilatio iudicij.

rogaretur,ſi quis aut morbum, aut amici mortem,aut fortunæ iniquitatem excuſaret. Horum autem duorum ſubſidiorum meminit etiam contra Euergum Demoſthenes, cum inquit, eo teſtimonio priorem aduerſarium ingreſſum forum,ſe neque, παραγραφομένου,neque ὑπομνυομένου.

Recriminatio. Tertium fuit ἀντιγραφὴ,quoties,vt inquit Pollux, qui accuſabatur, contra accuſabat. qui ſi cauſſa cecidiſſet, ſummam pecuniæ quandam debuit, quam vocarunt ἐπωβελίαν. vnde illa apud Demoſthenem in oratione ad Phænippum: Me ἀντεγράψατο Phænippus, non iuſte bonorum detectionem inſtituiſſe. & ad Leocharem: Et nos ἀντεγράψατο, ſe Otrynenſem eſſe.

Mutua litis intentio. Quartum ἀντίληξις, quando abſens aliquis foro, per præconem citatus, neque audiens,iudiciũ deſeruiſſet. atque intra duos menſes(neque enim vltra licuit)mutuam actori litem intentaſſe.quod ſi litem non obtinuiſſet, inſcriptam mulctã debuit,& infamia notatus eſt.Deſertum autẽ,quod ego dixi,iudicium,illi δίκην ἐρήμην vocarunt. vnde διδόναι ἐρήμην fuit,litem ſecundum præſentem aduerſus eũ, qui iudicium deſeruiſſet,dare, & ἐρήμην καταγινώσκειν,aut ἑλεῖν alterum deſerti iudicij nomine condemnare, & ἐρήμην ὀφλισκάνειν deſerti iudicij nomine cõdemnari. quæ dicendi genera paſſim apud oratores inueniuntur.

Quod ſi nullum horum remediorum reus tentaſſet,ſed recta via iudicio occurriſſet, quod illi εὐθυδικίαν, & εὐθυδικεῖν vocabant, quemadmodum ex oratione ad Phormionem,& ex prima contra Stephanum liquet, tum vero multa adminiſtrari ſunt ſolita, quæ homines à iudiciis temere inferendis facile deterrerent. Si quidem actor,& reus iuſiurandum quoddam ſuſcipere, & pecuniam quandam deponere à magiſtratu coacti ſunt, quò cauſſam ſyncerius agitarent. Iuſiurandũ autem fuit duplex,ídque duobus nominibus à Græcis,vt ſunt in fingendis,iungendíſque verbis felices,deſignatũ eſt,προωμοσία,& ἀντωμοσία. Προωμοσία,teſte Polluce,fuit iuſiurandum,quo primum adigebatur ille, qui litem intendebat, vera ſe crimina obiecturũ. Ἀντωμοσία,quo reus,ſe nõ iniurioſe acturum.Hinc Demoſthenes ad Aphobũ dixit: *Me vero* προομόσαντος, *hominem liberum eſſe, ſi contraria iuraris, tibi ignoſco.* & ad Macartatum: *Aliquem ei eſſe genere propinquum nemo tentauit* ἀντωμόσαι. Iſocrates autẽ in oratione de Iugo vſus eſt ἀντωμόσαι etiã, cum loqueretur de actore:*Plus temporis*,inquit,*in criminando parente meo ponunt,quàm in iis, de quibus* ἀντώμοσαν, *edocendis*. Quin etiam pro vtriſque ſæpe etiã διωμνύσθαι,& διωμοσίαν adhibuerunt.quod ex ſuperioribus auctoritatibus colligi poteſt.In publicis autem iudiciis accuſator præcipuo ſe ſacramento obſtrinxit,conteſtans deos,ſe pecunia accuſationem non dimiſſurum, neque vllo modo præuaricaturum. vnde aduerſus Timarchũ Æſchines dixit: *Et cum accuſationi in foro inſiſtens ſacris in manus ſumptis iuraſſet, ſe munera neque accepiſſe, neque accepturum eſſe, & cum deos iuriſiurandi arbitros adiuraſſet, & ſibi ipſi peſtem optaſſet, tamen pecuniã accepiſſe conuictus eſt.*

Iuſiurandũ actoris, & rei.

Sportulæ. Pecuniarũ item,quæ deponerentur,multa genera fuerũt, πρυτανεῖα, παράστασις, παρακαταβολὴ,ἐπωβελία.Prytanea Pollux cũ Arpocratione cõſentit,pecuniã fuiſſe, quã ante iudicium actorẽ,& reũ deponere oportuit: qui vero iudicio facto victus eſſet,pro vtroque iudicibus perſoluit. moríſque fuiſſe addit,vt qui de ſumma centũ drachmarũ vſque ad mille contenderẽt,tres drachmas deponerẽt,qui de mille vſque ad decẽ millia,triginta;alios autẽ exiſtimaſſe,prytanea æſtimatæ litis partẽ decimam fuiſſe,eamq; pro ſportulis iudicũ ab actoribus eſſe depoſitã. Paraſtaſis vero drachma fuit depoſita ab iis,qui priuatis inter ſe de cõtrouerſiis diſceptarent. quo pacto accepit Andocides in oratione de myſteriis, cũ inquit: *His cognitis extemplo ego paraſtaſim depoſui, & litem Leagro priori de hereditate intẽdi.* Ariſtoteles tamẽ,vt narrat,Arpocratio,in quæſtionibus etiã,quas theſmothetæ exercuerũt,paraſtaſim depoſitã eſſe,memoriæ prodidit. Qui vero de bonis publicis cũ rep. aut de puellarũ hereditate cum priuatis cõtenderunt,ij παρακαταβολὴν depoſuerunt; illi quidẽ quintam partem bonorũ,quæ in controuerſiã vocarentur,hi vero decimam.quod

& Pollu

& Polluci, & Arpocrationi multorum hoc oratorum auctoritate, maxime autem Demoſthenis aduerſus Pantænetum, comprobanti videtur. Quæ autem pecunia exigebatur ab iis, qui quem accuſaſſent, non condemnaſſent, ea ἐπωβελία nominata eſt. nimirũ, quòd pro ſingulis drachmis obolus deponeretur, qui erat ſexta pars drachmæ. Atque hoc eſt, quod dixit Demoſthenes contra Euergum: *Poſtquam ſolui multis præſentibus teſtibus mille, & centum tres drachmas, & duos obolos* ἐπωβελίαν. & Iſocrates ad Callimachum: *Intendit mihi litem decem millium drachmarum, me vero teſtes producente, quemadmodum lis non eſſet* εἰσαγώγιμος, *arbitrio facto, illud ille perſequutus non eſt, quòd ſciret, ſe ſi quintam ſuffragiorum partem non tuliſſet,* ἐπωβελίαν *debiturum. inducto autem magiſtratu, rurſus eandem dicam ſcripſit, tanquam in prytaneis ſolis periculum contracturus.* Non in omnibus tamen actionum generibus hæ depoſitæ pecuniæ ſunt. oſtendit hoc Iſocrates cõtra Lochitam, cum inquit, de ſola contumelia & dicas, & γραφὰς conſtitutas eſſe ſine paracatabola. & Iſæus in oratione de hereditate Pyrrhi, cum ait: *Tu non detuliſſes ad archontem male tractari puellam heredem ab adoptiuo tanta contumelia affectam, & paternis bonis ſpoliatam; cum præſertim ſolæ hæ cauſſæ actoribus nihil afferãt periculi, & liceat cuilibet opem ferre puellis. neque enim mulcta delationibus ad archontem propoſita eſt, ne ſi nullum quidem ſuffragium tulerint, nec prytanea, nec paraſtaſis vlla in delationibus deponitur, ſed actores deferre ſine periculo poſſunt, damnati vero extremis ſupplicijs afficiuntur.*

Oblata conditio.

Sæpe etiam incidit, vt ante iudicium ad finiendã litem litigatorum alter alteri conditionem aliquã ferret, quod illi προκαλεῖσθαι, & πρόκλησιν appellarunt. declarat hoc Demoſthenes contra Pantænetũ: *Ferunt*, inquit, *nobis conditionem, quaſi non accepturis, vt aut omnes ab eis pecunias auferremus, atque abiremus, aut ipſis eam pecuniam ſolueremus, quam petebant.* & contra Stephanum: *Tulit conditionem Phormio Apollodoro, ſi negaret, exemplum teſtamenti eas eſſe tabulas, quas Phormio in echinum immiſerat, vt aperiret teſtamentum Paſionis.* Maximè autem ſe inter ſe conditionibus laceſſere ſoliti ſunt, famulos, famulásque ad quæſtionem, aut ad teſtimonium poſcentes. vt contra Pantænetum: *Recitat mihi* πρόκλησιν *ſanè longam, poſtulans, vt ſeruus, quem dicit harum rerum eſſe conſcium, in quæſtionem detur.* & contra Nicoſtratum: *Volo*, inquit, *dicere de conditione, quam mihi tulerunt, quando prima recitatio eſt facta: dicentes, ſe paratos eſſe tradere mihi ſeruos in quæſtionem, cum vellent, hoc ſibi aliquid teſtimonij eſſe.* & contra Euergum: *Atqui oportebat, foris in ſortem coniectis, producta muliere, & ſumpto præcone de me, an vellem quæſtionem habere, & ingredientes iudices teſtes adhibere, ſe paratum eſſe tradere.* Hinc etiam ἀντιπροκαλεῖσθαι dixerunt, mutua aduerſarium conditione laceſſere, ac prouocare. quo verbo vſus eſt Demoſthenes contra Pantænetum: *Recita* πρόκλησιν, inquit, *per quam ego coactus ſum eum* ἀντιπροκαλεῖσθαι, *& ſeruum tradere.* In oratione autem pro Cteſiphonte diſerte aperit, quarum rerum πρόκλησις inſtituta ſit, & quarum non ſit, cum inquit: *Neminem veſtrum ignorare arbitror, earum rerum* προκλήσεις *inuentas eſſe, quæ in veſtrum conſpectum proferri geſtæ non poſſunt. exempli cauſſa, torqueri præſentibus vobis non licet. eius rei* πρόκλησις *ſit, neceſſe eſt. factum eſt aliquid extra regionem. eius item* πρόκλησιν *eſſe neceſſe eſt. vbi vero res in veſtrum proferri conſpectum poſſunt, quid ſimplicius eſt, quàm in medium eas adducere?*

Teſtimoniorum ratio.

Quoniam autem qui litigabant, in primis rem teſtimoniis confirmabant, hinc multa ſunt etiam de citandis teſtibus, & dicendis teſtimoniis prodita monumenta. quorum ratio nequaquam nobis videtur eſſe in hoc doctrinæ commentario negligenda. ſunt autem duæ voces in primis in hoc genere factitatæ, μαρτυρία, & ἐκμαρτυρία. quarum illa fuit, quoties qui vidit, teſtimonium dixit, hæc vero, quoties qui audiuit. Quod ſi qui viderat, teſtimonium dicere renuebat, tum per præconem citatus cogebatur aut teſtimonium dicere, aut ἐξομνύσθαι, id eſt abiurare, ſe non affuiſſe, aut certe mille drachmas pendere. Qui vero ad dicen-

dum teſtimonium citabatur, is dicebatur κλητεύεσθαι; per quem citabatur, κλητὴρ; qui mille drachmarum terrore teſtimonium dicere cogebatur, ἐκκλητεύεσθαι. Atque hæc quidem cum à Polluce, & Arpocratione traduntur, tum etiam priſcorum oratorum auctoritate, ac teſtimonio comprobantur. quorum verba cenſeo proferenda. Iſæus de hereditate Pyrrhi: *In* μαρτυρίαις *eos, qui affuerint, qualeſcunque ſint, adhibeamus neceſſe eſt, vbi vero ab imbecillis, aut peregrinaturis* ἐκμαρτυρίαν *elicimus, optimum quenque ciuem, & nobis notiſsimum omnes aduocamus, neque cum vno, aut duobus, ſed quàm plurimis poſſumus* ἐκμαρτυρίας *facimus.* Æſchines in Timarchum: *Quare ſi Miſgolas huc accedens verum* μαρτυρεῖν *voluerit, iuſte faciet, ſin autem* ἐκκλητευθῆναι *maluerit, quàm vera* μαρτυρεῖν*, vos rei ſummam cognouiſtis. ſi enim qui egit, erubeſcit, & mille drachmas pendere ærario mauult, quàm os ſuum vobis oſtendere; qui vero paſſus eſt, concionem habebit; ſapienter fecit legiſlator, qui hos tam flagitioſos homines à ſuggeſto remouit. ſin autem obtemperauerit ille quidem, ſed ad impudentiſſimam rationem illam ſe conuerterit* τὸ ἐξομνύσθαι*, dum Timarcho rem gratam faciat, aduerſus ſe peierabit.* Demoſthenes contra Neæram: *Hipparchum cogam* μαρτυρεῖν*, aut* ἐξομνύσθαι*, aut* ἐκκλητεύσω *illum.* & in prima contra Stephanum: *Primum vobis ex ijs, qui eis adſunt, teſtimonium dicent ij, qui viderunt. neque enim puto fore, vt velit, eos* ἐξομνύσθαι. Quid plura? recitat idem in ſecunda leges, quibus hæc tota, quam dixi, conſuetudo ſancitur: *Iubent*, inquit, *leges, quæ quis vidit, & quibus gerendis interfuit, ea in tabulis ſcripta* μαρτυρεῖν*, vt neque demere liceat quidquam, neque addere ſcriptis. rem vero à viuẽte auditam pro teſtimonio dicere non ſinunt, ſed à mortuo. imbecillium autem, & peregrinantium* ἐκμαρτυρίαν *ſcribi in tabulis.* Adde etiam, moris fuiſſe, vt qui teſtimonium dixiſſent, ad aras progreſſi, ſe vera dixiſſe iurarent. cuius rei documento eſt vir integerrimus, ſanctiſſimúſque Xenocrates, qui cum teſtimonio dicto iurandi cauſſa ad aras accederet, vna voce omnes iudices, ne is iuraret, reclamarũt. vnde celebris vox illa Periclis manauit. qui rogatus ab amico, vt pro ſe falſum deieraret, probe reſpondit, amicum ſe illi tantum vſque ad aras futurum.

Tabularum obſignatio. Hæc igitur omnia, ceteráque quæ ad iudicium, litémque pertinebant, ante iudicium in tabulas, litteráſque Arpocratione teſte, referebantur, pacta, ſacramenta, in ius vocationes, teſtimonia, & ſi qua erãt eiuſmodi alia, eorúmque exempla, quæ ἀντίγραφα dicebantur, in capſulam, quam illi ἐχῖνον vocabant, includebantur, ac ne qua fraus admitti poſſet, diligenter obſignabantur, quemadmodum ex multis Demoſthenis locis colligitur, vt aduerſus Bœotum de nomine: *Et niſi iam obſignatis echinis hæc accidiſſent, teſtes ad vos produxiſſem.* & contra Stephanum: *Phormio Apollodoro conditionẽ tulit, ſi negaret* ἀντίγραφα *teſtamenti eas eſſe tabulas, quas Phormio in echinum intuliſſet, vt teſtamentum aperiret Paſionis.* item: *Teſtimonium, quo me reuincturum putabam, in echino non inueni.* & contra Olympiodorum: *Ego huic conditionem tuli, meq; ſequi ad Andocidem, apud quem pacta ſunt, iuſsi, vt communi conſenſu pactis deſcriptis, iterum ſignarentur,* ἀντίγραφα *vero in echinum immitterentur, ne qua ſuſpicio oriretur.* Ea vero obſignata in iudicium deferebantur, vt præſto litigatoribus ipſis eſſent, vbi ea iudicibus per ſcribam recitari iuſſiſſent.

Hora ad dicendum clepſydra notata. His autem peractis vtrique litigatori hora ex lege ad dicendum ſtatuebatur, eáque cleplydra notabatur, proptereáque ſpatium illud διαμεμετρημένην ἡμέραν appellarunt. Erat autem, vt inquit Arpocratio, modus quidam aquæ ad dimenſum diei ſpatium fluens, quæ menſe Poſideone menſurata, in quo maxima, & maximis de rebus iudicia exercebantur. in tres porro partes diſtribuebatur; vnam, quæ actori dabatur; alteram, quæ reo; tertiam, quæ iudicibus. quem morem cum ex commentariis Ariſtotelis de repub. Athenienſium prodidit, tum ex oratione Æſchinis in Cteſiphontem, in qua hæc verba ſunt: *In tres partes diuiditur dies, cum* γραφὴ παρανόμων *in forum introducitur. prima enim aqua accuſatoribus, & legibus, & democratiæ infunditur; ſecunda vero reo, & patronis. vbi vero primis ſententijs abſolu-*

tus non ſit, qui tranſgreſſus eſſe leges arguitur, tum tertia aqua infunditur æſtimationi, & magnitudini iræ veſtræ. Clepſydra vero, de qua dixi, vas fuit perforatum, in quo, vt Veſparum ſcribit interpres, aquam infundebant, eámque fluere ſinebant vſque ad foramen, atque ita oratori ſilentiũ imponebant: ne fortaſſe dicendo diem eximeret, atque alios, ne dicerent, impediret. Huius autem rei tam multa extant apud oratores teſtimonia, vt ea commemorare prorſus putidum eſſe videatur. Demoſthenes contra Nicoſtratum: *Non multis,* inquit, *poſt diebus in forum ingreſſus eſt ad diem dimenſam.* item ad Aphobum de falſo: *Quod tunc in parua quadam parte aquæ totius cum alijs obiecimus, nunc ad totam aquam ipſum per ſe probaturi eramus.* & ad Polyclem: *Si quis poteſt oſtendere, me mentiri, ſurgens, in mea aqua redarguat.* & contra Neæram: *Procedẽte oratione, ſi volueritis audire, & mihi aquæ copia ſuppetat, demonſtrabo.* & Iſæus de hereditate Pyrrhi: *Recita, tu vero infunde aquam.* Videtur autem orator id mandare archonti. quia Demoſthenes in eiuſmodi de hereditate iudicio infundendæ aquæ negocium archõti aſſignat. *Poſtquam,* inquit, *archon eos in forum duxit, & cauſſam agere oportuit, cum alia omnia ſibi parauerunt ad iudicium, tum aquæ, ad quam decertandum erat, quadruplo plus nobis ſumpſerunt. neceſſe enim habebat archon amphoram vtrique litigatori infundere, & tres choas poſteriori orationi.* Pollux autem miniſtrum affuiſſe quendam ſcribit, qui diceretur Εφύδωρ, qui clepſydræ æqualitatem aſſeruarit. Videndum tamen etiam atque etiam admonet Arpocratio, quid ſit, quòd Iſæus contra Elpagoram dicat, aliquãdo ad dimẽſam diem ſine aqua iudiciũ fieri, aliquãdo cum aqua.

Perorata vero tandem vtrinque cauſſa, cum nihil addendum reo videretur, petebat, vt iudices ſuffragia de ſe ferrent. quod ſignificare Xenophon in ſympoſio videtur, cum inquit: *Atqui nihil habeo amplius, quod opponam. quare ferant ſuffragia, vt ſtatim videam, quid me pati, aut ſoluere oportet, modo occulte ferant.* Tum vero magiſtratus, qui iudicio præſidebat, ſuffragium iudicibus dabat, quo reum aut abſoluerent, aut damnarent. vnde illud eſt, de quo diximus, Lyſiæ: *Graue eſſet, ſi qui iudicium dederunt, & ſuffragium permiſerunt, ne quos iudices ipſi condemnarent, iuberent.* Præco vero, qui actori aderat, rogabat iudices, vt cui reus videretur culpæ affinis eſſe, condemnatorium ferret calculum; qui ſecus, abſolutorium. verum hæc non in omnibus iudiciis eodem modo. nam quibus criminibus pœna legibus erat conſtituta, qui ἀγὼν ἀτίμητος, teſte Arpocratione, appellabatur, vna ſententia ſatis erat, qua pœna illa reum aut mulctabant, aut liberabant. quibus vero nulla à legiſlatore certa propoſita pœna, ſed aut magiſtratus, aut accuſatoris arbitrio erat permiſſa, qui ἀγὼν τιμητὸς vocabatur, iubebat iudicibus is, qui iudicium exercebat, primum condemnandus reus, an abſoluendus eſſet, ſtatuere, inde quid ei patiendum, aut ſoluendum eſſet, æſtimare. Itaque ſi quis quidpiam vel minimi quoque, vt ante cognouimus, pretij ſurripuiſſet, capite plecti lex iubebat; ſi vidua mariti mortui domum compilaſſet, aut ſi quis liberum hominem contumelia affeciſſet, primum damnandus ne, an abſoluendus eſſet, ſtatui, deinde damnato, ſiue à magiſtratu, ſiue ab accuſatore pœna eſſet inſcripta, ſtatim quid ei pati, aut ſoluere oporteret, æſtimari. atque hoc idem in crimine etiam impietatis, cuius reus fuit Socrates, vſurpatum eſſe animaduertimus. de quo ſic Cicero (libentius enim huius, quàm Diogenis verba recito: *Socrates damnatus eſt, neque ſolum primis ſententijs, quibus tantum ſtatuebant iudices, damnarent, an abſoluerent; ſed etiã illis, quas iterum legibus ferre debebant. erat enim Athenis reo damnato, ſi fraus capitalis non eſſet, quaſi pœnæ æſtimatio.* Neque vero ſolũ in fraude impietatis, ſed etiam violatarum legum hoc iuris eſt vſurpatum. quod oſtendit Æſchines, cum inquit: *Vbi vero primis ſententijs reus abſolutus non ſit, tum tertia aqua infunditur æſtimationi, & magnitudini iræ veſtræ.* Suffragia vero, vt inquit Pollux, primũ marinæ chonchæ fuerunt, quas poſtea ex ære cõfectas σπονδύλους dixerunt. deinde, teſte Vlpiano in expoſitione Timocrateæ, fabæ albæ, nigræq́; aut ſolidæ, & perforatæ à iudi-

Sententiæ ferẽdæ ratio.

cibus occulte in vrnas quaſdam coniectæ ſunt; atque albæ quidem, ſolidæq; ad abſoluendum, nigræ vero, perforatæve ad condemnandum. De albis, nigríſque ſcribit item Ariſtophanis interpres in Ranas; de ſolidis vero, & perforatis in Veſpas. De præcone autem iudices ſententiam, vt paullo ante dixi, rogante, Æſchines contra Timarchum loquutus eſt: *Si de ſtudijs*, inquit, *huius dandum eſſet ſuffragium, Timarchus ne peccaſſet, an non, res autem ageretur apud iudices, ad vos autem, vt nunc, adductus eſſet, neque liceret ex lege, aut decreto aut mihi accuſare, aut huic defendere; præco autem, qui mihi nunc apparet, vos rogaret legitima rogatione calculum perforatum, cui videtur Timarchus impudicus eſſe; plenum vero, cui non, quid ſtatueretis?* Vrnas autem iudicibus, in quas ſuffrágia deiicerent, duas præcones porrigebant, quæ κάδοι, & καδίσκοι dicebantur, vnam abſolutoriam, condemnatoriam alteram. quod cum interprete Veſparum tradit Arpocratio ex auctoritate Menandri, qui dixit: *Accipe ſuffragium. cadiſcus vero tibi abſolutorius hic, condemnatorius vero hic.* Pollux autem duas amphoras vocat, in quas iudices ſuffragia mitterent, condemnandi vnam æneam, quam vocabant κύριον; abſoluendi alteram ligneam, quam dicebant ἄκυρον. quod idem etiam in Veſparum commentario proditur. Vnde Lycurgus aduerſus Leocratẽ dixit: *Veſtrum vnũquenque exiſtimare oportet, duobus cadiſcis poſitis, altero proditionis, altero ſalutis cauſſa, ſi Leocratem abſolueritis, prodere ciuitatem.* In priuatis autem iudiciis quaternos cadiſcos appoſitos inuenio, ſingulis litigatoribus binos. quod declarat in oratione contra Macartatum Demoſthenes, cum inquit: *Quatuor cadiſcis ex lege appoſitis, iudices decreuerunt, & ſuffragia fuerunt pauciora tribus, aut quattuor in Theopompi cadiſco, quàm in mulieris.* Lata autem à iudicibus ſuffragia à magiſtratu dinumerabantur. quod Iſæus ſignificat, cum loquitur de hereditate Dicæogenis: *Permiſimus*, inquit, *archonti, vt ſuffragia non numeraret, ſed confunderet.* Notat porro Vlpianus in Medianam, non ſolum plura ſuffragia, ſed etiam paria vim ad abſoluendum habuiſſe. vnde dixit Æſchines contra Cteſiphontem: *Paria ei ſuffragia fuerunt. quod ſi vno ſolum excidiſſet, aut exulaſſet, aut periſſet.*

Sententiæ executio. His autem pronunciatis, ſi capite damnatus reus eſſet, vndecimuiris, vt ſummum de eo ſupplicium ſumerent, tradebatur: ſi pecunia mulctatus, apud prætores, aut quæſtores deæ inſcribebatur; de quibus poſtea cognoſcemus. Quod ſi inſcriptam reip. ſoluere mulctam rei familiaris impeditus anguſtiis nequiuiſſet, in vinculis habitus, atque infamia notatus cum ipſe à rep. tractanda remouebatur, tum eandem filiis conditionem moriens relinquebat. Quod Miltiadi accidiſſe accepimus. qui accuſatus proditionis, cauſſa cognita, capitis abſolutus, pecunia tamen mulctatus eſt, lite quinquaginta talenta æſtimata. quam pecuniam cum ſoluere non poſſet, in vincula coniectus ibi diem ſuum obiit. Cimo vero filius eius non ante remp. attigit, quàm ſumpta à Callia ſororis ſuæ viro pecunia æs paternum diſſoluit, ac reip. ſatisfecit. Itaque huc reſpiciens Demoſthenes illud præter cetera obiecit Androtioni, quòd cum pater eius debitor ærarij è carcere profugiſſet, ipſe tamẽ, qui paternæ infamiæ hereditatẽ creuiſſet, rẽp. adminiſtrare auderet.

De iudicijs Arbitrorum. CAP. V.

Arbitri qui, quales, & quot. HACTENVS ſit diſputatũ de iudicibus. deinceps ſequitur, vt de arbitris, qui διαιτηταὶ dicti ſunt, diſſeramus. quorũ iura, vt etiã iudicũ, obſcuriſſima, & multis difficultatibus inuoluta ſunt, neque adhuc ſatis cuiquam, vt mihi quidem videtur, illuſtria. Hi, quemadmodum Vlpianus in Medianam ſcribit, quadraginta quattuor ex vnaquaque tribu, & quidem, vt Polluci placet, ſupra ſexageſimum; vt Suidæ, ſupra quinquageſimum annum nati, & ex Lexiarchicis tabulis quotannis ſorte educti ſunt. ex quo intelligi poteſt, ducentos viginti arbitros in ſingulos annos alios aliis tribubus arbitrium reddidiſſe. vnde Demoſthenes in oratione

tione contra Euergum dixit: *Arbitrium fiebat in Heliæa.* nam ibi ſedent, qui Erechtheidi, & Oeneidi arbitrium reddunt. Hi vero in duo genera longe inter ſe diuerſa diuiſi ſunt. nam alij ex hoc numero ad priuatã cauſſam diiudicandã noua ſorte lecti, alij à litigatoribus ita inter ſe paciſcentibus ſumpti ſunt. quod ſignificauit Demoſthenes in oratione ad Aphobum, cũ dixit: *Et cum mihi perſuaſiſſet, vt Archinæo, & Dracontidi, & Phaneſtrato de falſo teſtimonio rem permitterem, vbi ab eis accepit, ſi iurati arbitrium feciſſent, compromiſſum damnaturos, eos reliquit, & cum ad arbitrum ſorte lectum ſe contuliſſet, nec crimina refellere potuiſſet, arbitrij damnatus eſt.* Vtrunque autem genus complexus mihi videtur Ariſtoteles, quanquam obſcure, cum in rep. Athenienſium hæc verba poſuit, quæ ab Arpocratione produntur: *Arbitri à iudicibus diuerſi fuerunt. nam iudices in aſſignatis foris iudicarunt, liteſq; ab arbitris ad ſe translatas diſcreuerunt. arbitri vero ante ſorte lecti, quàm ij, quorum de re ageretur, ſe eis permitterent, arbitrium reddiderunt, &, ſi litigatoribus placuiſſet, finem liti impoſuerunt; ſin minus, crimina, & citationes, & teſtimonia, & leges, & alias vtriuſque probationes in echinum coniectas, atque obſignatas, litium introductoribus tradiderunt.* Dicamus ergo nos deinceps de ambobus. Qui igitur arbitria ſortitione adepti erant, ij operam eis dare cogebantur, ea tamen conditione, vt iniurati eſſent, & ad eos ſine periculo mille drachmarum adiretur, & ab eis ad iudices prouocatio concederetur. Coactos eſſe arbitria reddere, oſtendit Pollux, cum ſcribit: *Arbitri ſorte legebantur ex ijs, qui ſupra ſexaginta annos nati erant, eiſque ſubſortitione arbitria tradebantur: eratq; eis infamia propoſita, qui arbitrium, quod ſorte obtigerat, recuſarent.* Iniuratos iudicaſſe, locus Demoſthenis paullo ante ex Aphobi oratione recitatus docet. nam de periculo mille drachmarum idem in Androtiana ſignificat, cum ait: *Vereris ne mille drachmas? dicam intende apud arbitrum, nec periculum adibis.* De prouocatione vero, quam ἔφεσιν appellarunt, apparet ex eodem contra Aphobum loco: *Cum arbitris compromiſſarijs relictis ad arbitrum ſorte datum ſe cõtuliſſet, arbitrij damnatus eſt. iudices autem, ad quos prouocauit, cauſſa cognita eadem cum amicis eius, & cum arbitro ſtatuerunt, eiq; litem æſtimarunt.* Iam vero qui prouocarunt, eos tabulas omnes, quæ ad litem pertinerent, in echinum incluſas, & obſignatas ad iudicium detuliſſe, & Ariſtoteles, & Pollux eiſdem locis tradiderunt. Compromiſſarij vero arbitri appellati ſunt, quos ex compacto ipſi litigatores ex toto arbitrorum numero legerunt, & quibus ſe iuratis permiſerunt, nec ab eorum ſententia recedere ius fuit. de his autem lex eſt in Mediana: *Si quis de cõmercijs priuatis inter ſe contendant, & velint arbitrum quemlibet eligere, liceat eis legere, quem velint, arbitrum; vbi ex compacto voluerint, ſtent ijs, quæ ab eo decreta fuerint, neque amplius transferant ab hoc ad alterum forum eadem crimina, ſed quæ iudicata ſunt ab arbitro, rata ſint.* Atque eiuſmodi quidem arbitros intellexit Demoſthenes in oratione contra Neæram; *Cum Phrynioni,* inquit, *litem intendiſſet, quòd à ſe hanc mulierem in libertatem abripuiſſet, perſuaſerunt eis propinqui, vt compromiſſum facerent, & pro Phrynione arbiter ſedit Satyrus, pro Stephano Sabrias, communem vero adlegunt Diogitonem, qui in fano conuocati, re audita, ſententiam tulerunt, mulierem liberam eſſe, eaq; illi ſteterunt.* & Iſæus in oratione de hereditate Dicæogenis: *Cum lis eſſet initura menſe Mæmacterione, petijt Leochares à Dicæogene, vt prorogato iudicio, rem arbitro permitteremus. id quod nos, qui leuiter læſi eramus, conceſſimus, remq; arbitris quattuor permiſimus. quorum nos duos adduximus, illi duos. & in conſpectu eorum pacti ſumus, ſtaturos ijs, quæ ipſi decreuiſſent, & iurauimus. & arbitri dixerunt, ſe, ſi poſſent iniurati nos in gratiam reducere, facturos; ſin minus, pronunciaturos, quæ ipſi iuſta cenſuiſſent.* & Demoſthenes in oratione ad Callipum: *Cum hanc mihi litem intendiſſet, inuitaſſetq; vt Lyſithidæ rem permitterem, reſpondi, me ſecundum leges permiſſurum, & ad magiſtratum rem detuli. iſte vero arbitro ſecundum leges date perſuaſit, vt iniuratus arbitrium redderet; me denunciante, vt ſecundum leges iu-*

Arbitrorũ genera duo.

ratus arbitrium redderet, ille iniuratus pronunciauit.

Agendi ordo apud arbitros.

In his porto arbitriis exercendis eandem rationem inter litigatores eſſe obſeruatam differendi, transferendíque arbitrij, & pecuniæ deponendæ, atque in iudiciis diximus, Demoſthenes in oratione contra Mediam maxime indicat, cum ait: *Strato nobis arbitrium reddens, vt venit ἡ κυρία, & omnia effluxerunt, quæ legibus continentur, ὑπωμοσίαι, καὶ παραγραφαὶ, nihilq; reſtabat amplius, primum me rogauit, vt continerem arbitrium, deinde vt in poſterum differrem. tandem vbi neque ego conceßi, neque ille prodijt, ſerum autem diei erat, arbitrium in eum tulit.* Hinc narrat Pollux: *Quoties quis apud arbitros, translato, aut dilato morbi, aut peregrinationis cauſſa arbitrio non occurrens εἰς τὴν κυρίαν, deſerti arbitrij damnabatur, licebat ei intra decem dies τὴν μὴ οὖσαν ἀντιγράφειν, & deſertum arbitriū tollebatur, vt à principio veniret ad arbitrum. ſi autem τὴν μὴ οὖσαν non tolleret, iuratus ſe inuitum deſeruiſſe arbitrium, pro rata arbitri ſententia ducebatur.* Hinc in oratione de nomine dixit Demoſthenes: *Cum ego litem hanc Bœoto Mantiæ filio Thoricio intendiſſem, à principio occurrit iudicio, & eiurauit, quaſi eſſet Bœotus. tandem vt fraudi locus non fuit, deſertum arbitrium aduerſus ſe iudicari paſſus ἀντιλαγχάνει μοὶ τὴν μὴ οὖσαν.* Eſt autem ἀντιλαγχάνειν τὴν μὴ οὖσαν, litem renouare de iudicio irrito. Atque hæc, & eiuſmodi vocabula alia ad hanc rationem ſpectantia loco Medianæ commemorato inueniuntur.

Magiſtratus autem, qui lites ad arbitros introduxerunt, εἰσαγωγεῖς, id eſt introductores dicti ſunt, de quibus ita Pollux: Εἰσαγωγεῖς nomen magiſtratus ſorte lecti, qui dicas ad arbitros introducebat. Atque hoc, credo, intellexit etiam Ariſtoteles, cum dixit, qui prouocarunt ab arbitris, eos tabulas omnes litis in echinum incluſas tradidiſſe τοῖς εἰσαγωγεῦσι τῶν δίκων. Quos etiam eoſdem eſſe opinor cum iis, quos vocat in Mediana Demoſthenes ἄρχοντας, cū inquit, Stratonem arbitrium iudicaſſe aduerſus Mediam in ædibus archontum; *Et cum iam*, inquit, *contenebraſſet, offendit Medias archontes exire domo, vnaq; Stratonem qui deſerti arbitrij eum damnarat. auſusq; eſt petere ab eo, vt ſententiam aduerſus ſe latam mutaret, & ab archontibus, vt tranſcriberent.* Ex quo apparet, eos illius iudicij prope dominos, ac principes fuiſſe. duos autem ei arbitrio præfuiſſe, poſt apparet.

Quin etiam pecunia apud arbitros quædam deponebatur. de qua Pollux ita ſcribit: *Arbitri drachmam vnam ab actore ceperunt, quæ dicebatur διάστασις, cum ipſe in tabulis & crimen, & æſtimationem inſcripſiſſet; alteram vero pro ἀντωμοσίᾳ.* Demetrius autem Phalereus, teſte Arpocratione in libris de legum latione, tradit, arbitros cepiſſe drachmas duas, vnam, quam vocabāt παράστασιν, alteram κατὰ ὑπωμοσίαν ἑκάστην.

Hos autem arbitros in exitu anni, qui Scirrhophorione menſe complebatur, poteſtate abiiſſe, elicitur ex Mediana, vbi ita agit orator: *Medias expectata vltima arbitrorum die, qui eſt Thargelione, aut Scirrhophorione, ad quem hic quidem arbiter venit, ille vero non venit, eo, qui prytaneatum gerebat, ad ſuffragia danda inducto, contra omnes leges Stratonem arbitrum ne accuſatum quidem eijcit, & infamia notat.* Quem locum ita declarat Vlpianus: moris fuiſſe, vt qui remp. attigiſſent, rerum actarum rationes redderent, arbitros autem quendam in locum certis diebus conuocatos, vt ſi quis eos accuſare vellet, quòd aut gratiæ, aut odij cauſſa, aut pecuniæ iudicaſſent, parati ad defenſionem eſſent; abeunte vero anno ab arbitris initium ſumptum, quia leuior eorum procuratio fuerat; Stratonem autem, cum extremo die menſis venire neglexiſſet, Mediæ eſſe potentia cōdemnatum. Ac de priſca quidem Atticorum iudiciorum conſuetudine hactenus diſputatum ſit.

CAROLI SIGONII DE REP. ATHENIENSIVM LIBER IIII,

Qui inſcribitur de Magiſtratibus.

De generibus Magiſtratuum. CAP. I.

TERTIVM locum obtinet quæſtio obſcura de magiſtratibus. Magiſtratus autẽ voco, quas illi ἀρχὰς appellarunt. quod ipſum cum dixerunt, nihil aliud quàm ius quoddam à priuati hominis iure ſeparatum intellexerunt. habet enim qui in magiſtratu eſt, non id iuris ſolum, quod priuati ciues reliqui, nimirum quod ex communicatione ciuitatis adeptus eſt, ſed aliud quoque amplius, quod capiendo magiſtratu eſt conſequutus. Verum quod præcipue ius hoc nomine magiſtratus ſignificetur, magnam habet dubitationem. Ariſtoteles enim in quarto de rep. haud facile exprimi poſſe aſſerit, quid magiſtratus nomine deſignetur. *Nam cum præfectos,* inquit, *multos ciuilis ſocietas deſideret, certe non omnes, qui leguntur, aut ſorte ducuntur, magiſtratus ſtatuere oportet. cuiuſmodi ſunt primum ſacerdotes, qui in alium numerum, quàm ciuilium magiſtratuum, referendi ſunt, deinde choragi, & præcones, & legati. curationes autem aliæ ciuiles ſunt aut omnium ciuium ad aliquod officium, vt prætores militum; aut partis, vt gynæconomus, & pædonomus: aliæ vero domeſticæ, vt cum ſitometras legunt; aliæ vero miniſtræ, & ad quas, ſi opes ſuppetant, ſeruos adhibeant. in primis autem magiſtratus vocandi, quibus tributum eſt, vt quibuſdam de rebus conſulent, & iudicent, & imperent: præcipue autem vt imperent. eſt enim maxime proprium magiſtratus imperare.* Ex quibus verbis apparet, eum duo genera magiſtratuum conſtituere, αἱρετὸς, & κληρωτὸς, id eſt qui leguntur, & qui ſorte ducuntur, neque tamen ſacerdotes, aut choragos, aut præcones, aut legatos, quanquam leguntur, aut ſorte ducuntur, magiſtratus vocare: pari ratione eundem curationes omnes, quas illi ἐπιμελείας vocant, magiſtratus nomine ſpoliare, curationes autem appellare, quæ alicui officio, atque operi efficiendo ſunt deſtinatæ. quarum aliæ ciuiles ſint, aliæ domeſticæ, aliæ illarum miniſtræ; atque illud demum concludere, magiſtratus ſolos nominandos eſſe, qui ius habeant conſultandi, iudicandi, & imperandi. Aeſchines autem contra Cteſiphontem diſputans, acute admodum ex verbis legis Solonis tria genera magiſtratuum eſſe contendit: vnum eorum, qui populi ſuffragio creati ſint: alterum, qui ſortis beneficio: tertium, qui editione,

Magiſtratus qui.

tione, quos Solo χειροτονητοὺς, κληρωτοὺς, & αἱρετοὺς vocet. Sic autem agit: *Si quis excipiat magiſtratus eos, qui ſorte, & qui ſuffragio populi ſint creati, relinquitur, quos tribus, aut curiæ, aut populi ex ſe ipſis ad tractandas pecunias publicas prodant, eos magiſtratus editiтios eſſe.* hoc autem fit, quando mandatur aliquid tribubus, exempli cauſſa, vt foſſas ducant, aut triremes conſtituant. Ex quibus verbis intelligi poteſt, quos Ariſtoteles vno nomine αἱρετοὺς appellauit, eorum duo genera à Solone inſtitui, vnum qui χειροτονητοὶ dicantur, alterum qui αἱρετοί; id eſt vnum, qui totius populi ſuffragio creati, alterum qui à parte populi proditi ſint: præterea curationes, quas Ariſtoteles magiſtratus eſſe negauit, à Solone in magiſtratuum nomen includi. quid ita? nẽpe, quia vt Ariſtoteles proprium ius magiſtratus eſſe voluit, conſultare, iudicare, & imperare, ſic Solo mulctam irrogare, & iudiciorũ principatũ habere. quæ illi τὰς ἐπιβολὰς ἐπιβάλλειν, & τὴν τῶν δικαστηρίων ἡγεμονίαν ἔχειν dixerunt. Quod ex eadem Aeſchinis oratione cognoſcitur; *Hunc igitur*, inquit, *& magiſtratum* τειχοποιῶν *geſſiſſe, & publicas pecunias tractaſſe, vt alij magiſtratus, & iudiciorum principatum obtinuiſſe, teſtibus planum faciam.* & ex oratione Lyſiæ contra Nicomachum: *Ille vero Archontibus mulctam irrogantibus, & in forum introducentibus ne obtemperare quidem voluit.* Ἐπιβολὴ vero legitima quædam pecuniæ ſumma fuit, qua propria magiſtratus auctoritate mulctandi ius habuit. vltra quam ſi progredi, & τίμημα ἐπιγράφεσθαι, id eſt æſtimationem inſcribere voluit, eam in forum introducere, & iudicum cognitioni permittere debuit. id quod præter cetera lex oſtendit, quæ à Demoſthene profertur in oratione aduerſus Macartatum: *Archon non ſinat viduas aliquid contra leges facere, & pro magiſtratus auctoritate irrogandæ mulctæ ius habeat. quod ſi maiore pœna digna videatur, vbi ad quinque dies in ius vocarit, & æſtimationem, quæ ſibi videatur, inſcripſerit, introducat in Heliæam. Heliæa vero æſtimet, quid ei patiendum ſit, aut ſoluendum.* Quibus principiis poſitis, ſequitur, curationes & omnino quaſcunque præfecturas magiſtratus nomine afficiendas eſſe. Nos autem, quoniam Solonis remp. deſcribẽdam ſuſcepimus, interpretem legis eius Aeſchinem ſequuti latiore ſignificatione omnes poteſtates, quæ mulctæ irrogandæ ius, aut iudiciorum, aut etiam cõſiliorum principatũ habuerint, nomine magiſtratus afficiemus. Vt autẽ iudiciorum principatus eſt, vt in fora iudicum introducere, ſic conſiliorum, vt ad conſeſſus referre publicos poſſint.

Magiſtratus ius.

Magiſtratuũ genera.

Hac definitione conſtituta, ſequitur, vt magiſtratuum genera perquiramus, quæ multa ex multiplici eorum diuiſione reperiuntur. Primum enim, quod eſt in lege, alij χειροτονητοὶ fuerunt, alij κληρωτοί, alij αἱρετοί. Χειροτονητοὺς dixerunt, quos populus vniuerſus legitime conuocatus ſuffragio declarauit. legitime autem conuocabatur, cum à Theſmothetis, vt inquit Pollux, ſolemni die concio ἀρχαιρεσίαις, id eſt creandis magiſtratibus habebatur. Ibi vero qui propoſitus erat, de eo ſuffragium ferebatur, vt Aeſchines de ementita legatione: *Cum legati decem creãdi eſſent, ego propoſitus ſum à Nauſicle, Demoſthenes autem à Philocrate.* Quo factum eſt, vt multis abſentibus, atque adeo etiam recuſantibus honores ſæpe virtutis opinione, & populi fauore delati ſint. Suffragium vero fuit χειροτονία, id eſt porrectio manuũ, nimirum, vt in quem plures manũ ſuſtuliſſent, quémq; eiuſmodi voluntatis iudiciiq; ſui ſignificatione probaſſent, is magiſtratum adeptus diceretur. eo vero modo prætores, hipparchos, & qui cũ his coniuncti erant, deſignarunt, & omnino, vt inquit in Politicis Ariſtoteles, omnes, in quibus rerũ vſus, & exercitatio aliqua quærebatur. Κληρωτοὶ dicebantur, quorũ nomina in ſingulis tabellis ſcripta in ſortẽ coniiciebantur. Quo reſpiciens dixit cõtra Neæram orator, duabus tabellis præfecturam ſortiri, eſſe fraudem reip. facere. Vt autem illi in comitiis per Theſmothetas creati, ſic hi in fano Theſei per eoſdem ſorte ducti ſunt. quod oſtendit Aeſchines contra Cteſiphontem; *Magiſtratus*, inquit, *eſſe dicent eos, quos theſmothetæ ſortiuntur in æde Theſei, & eos, quos populus ſolet porrectione manuum declarare*

rare in comitijs, prætores, hipparchos, & qui cum his coniuncti ſunt. Αἱρετοὶ vero dicti ſunt, quos extra ordinem ex ſenatus populíque decreto tribus, aut populi ex ſuo quiſque corpore prodiderunt, vt omnes operibus publicis perficiendis præfecti, quales murorum curatores, viarúmque ſtratores: quod ex eodẽ apud Aeſchinem loco perſpicitur.

Quanquam autem ex omni, vt diximus, cẽſu magiſtratus creari lege Ariſtidis licuit, tamen, vt Xenophon in libro de rep. Athenienſium ſcribit, plebes infima iure tantum honorum contenta nunquam eos magiſtratus petiit, qui ſalutem, aut periculum totius populi continerent, ſed eos tantum, vnde fructum vtilitatémque perciperet, reliquos vero diuitibus reliquit.

Diſquiſitio magiſtratuũ

Quacunque vero ratione, & quocunque ex cenſu lecti fuiſſent, omnes oportebat vitæ, morúmque ſuorum, antequam magiſtratum inirent, rationem in foro apud iudices reddere. quæ iudicij forma dicebatur δοκιμασία, & poſtquam magiſtratu abiiſſent, rationem magiſtratus apud logiſtas referre, quæ dicebatur εὐθύνη. Quod cum multis aliis teſtibus, tum maxime Aeſchine confirmatur in oratione de ementita legatione. *Iubet lex*, inquit, *magiſtratus omnes, quos populus creat, & publicorum operum præfectos, & omnes, qui tractãt aliquid ciuitatis vltra triginta dies, & qui iudiciorum principatus obtinent, (operum vero præfecti omnes iudiciorum principatum obtinent,) & qui ſorte lecti ſunt, hos inquam omnes lex iubet præeſſe, probatos in foro, & rationem, atque* εὐθύνας *apud ſcribam, & logiſtas deponere, ita vt nemo vel minimo magiſtratu geſto, niſi rationem, &* εὐθύνας *reddiderit, à populo corona donari poßit.* Forenſis autem hæc probatio propterea neceſſaria fuit, quia Solo, vt idem inquit contra Timarchum, lege prohibuerat, ne quis magiſtratum vllum aut intra Atticæ populos, aut extra, aut ſuffragio, aut ſorte delatum gerere poſſet, qui impudicitiæ, aut alio turpitudinis genere notatus fuiſſet. Vt autem qui in probatione reiiciebatur, magiſtratum non inibat, quemadmodum ex Lyſiæ oratione de Euandri probatione cognoſcitur, ſic qui in referendis rationibus conuinceretur, pœnas ex lege dabat. quod ex eodem Aeſchinis loco apparet.

Probatio magiſtratuum.

Neque vero hoc contenti fuerunt. quin etiam in prima prytaneæ concione magiſtratus omnes in diſquiſitionem vocarunt, eóſque ſi parum probe ſe gererent, vt ſupra diximus, abrogarunt. Vnde aduerſus Theocrinem dixit Demoſthenes: *Frater huius propter eiuſdem improbitatem in diſquiſitionibus magiſtratu ſpoliatus, in eandem omnes collegas calamitatem traxit. noſtis enim, vt Lyciſco archonte, theſmothetæ omnes in populo abrogati ſint, ac deinde coronas à vobis receperint.* Coronas autem receptas cum inquit, inſigne magiſtratus intelligit, quo alij coronæ, alij ſtrophij fuerunt ornati. De corona teſtimonium extat Demoſthenis, qui in ſecunda aduerſus Ariſtogitonem inquit: *Cum abrogati ſunt aliqui eorum, qui verſantur in magiſtratibus, extemplo abdicant ſe magiſtratu, & coronas deponunt.* De ſtrophio meminit Pollux, qui nomophylaces, non corona, ſed ſtrophio albo vſos ſcribit.

Inſignia magiſtratuum.

Prouocatio magiſtratuũ

Illud præterea prodit Plutarchus, magiſtratus omnes à Solone cum prouocatione, quam ἔφεσιν vocarunt, fuiſſe creatos, prouocationem autem à magiſtratibus ad iudicia fuiſſe permiſſam.

Cur plerique magiſtratus deni.

Quod autem plerique magiſtratus deni quotannis lecti ſunt, id ipſum ex Cliſthenis inſtituto profectum eſt, qui cum decem tribus inſtituiſſet, ex ſingulis legi ſingulos ſtatuit, vt æqualitatis rationem, qua vna ciuitatis maxime concordia continetur, in rep. cuſtodiret.

Certa ætas magiſtratuũ

An vero certus annus ſingulis capiendis magiſtratibus fuerit, parum cognitum eſt. Illud quidem accepimus, neminem niſi certa ætate operam ſuam reip. præſtitiſſe. is autem annus fuit decimus octauus. quo anno apud curiales probabantur, & ex pueris excedentes in ephebos, atque adeo in viros adſcribebantur, & ex lexiarchicarum tabularum, in quas referebantur, auctoritate ius bonorũ ſuorum

adipiſcebantur. quod ſupra probatum nouo nunc etiam Aeſchinis teſtimonio confirmandum videtur. qui in oratione de falſa legatione inquit, ſe ex pueris egreſſum peribolum regionis fuiſſe biennium, eiúſque rei ſe ſynephebos teſtes daturum; & Vlpiani, qui in Medianam ſcribit, cum in ephebos adſcribebantur, & in viros profitebantur, ius ſuorum bonorum adeptos, è tutela exiſſe. Huc accedit exemplum Demoſthenis, qui ſi Callimacho archonte anno trigeſimo ſecundo Mediam, Timocrate vero archonte, è tutela egreſſus tutores ſuos iudicio, quod Dionyſius, & Plutarchus ſcriptum reliquit, eſt perſequutus, profecto anno ipſo decimo octauo ætatis è tutorum poteſtate, atque è pueris abiit, ac in ephebos, & in tabulas lexiarchicas eſt relatus. Ab hoc ergo anno aut fortunis aut corpore ſeruire reip. cœperunt, ita vt aut περίπολοι, aut λειτουργοὶ fuerint, atque ab iis initiis ad altiores honorum gradus aſcenderint. quod ex ſequenti diſputatione planiſſime cognoſcetur. nunc, quod inſtat, ſingulorum, vt propoſuimus, iura magiſtratuum perſequamur.

De Præfectis Conſiliorum. CAP. II.

IN magiſtratibus autem exponendis, quoniam conſilia præpoſuimus iudiciis, ob eam rem ante qui conſilia, quàm qui iudicia, rexerint, edocebimus: & quia conſilia ſupra commemorata ſunt tribus, curiæ, gentes, populi, ſenatus, concio, & Areopagus, propterea qui his conſiliis magiſtratus præfuerint, indagabimus.

Phylarchi. Tribubus igitur præpoſiti fuerũt antiquitus, vt opinor φύλαρχοι, qui deni à Cliſthene, quod ſcribit Herodotus, vt à populo crearentur, inſtituti ſunt. poſt autem cum ad rei bellicæ, vt poſt dicemus, adminiſtrationem eſſent traducti, omnem tribuum curã ſuſceperunt ij, qui ἐπιμεληταὶ φυλῶν, id eſt tribuum curatores ſunt appellati. *Curatores tribuum.* Hi vero à tribubus proditi, tribus ipſas, cum vſus poſtulauit, conuocarunt, & earum negocia, atque ærarium procurarunt. Quod indicat Antiphon in oratione de choreuta: *Volui*, inquit, *viros duos, vnum curare Erechtheidem, quem ipſi tribules decreuerãt conuocare tribum, eiúſque perpetuam curam habere; alterum vero Cecropidem, qui perpetuo ſolitus erat hanc tribum conuocare.* & Demoſthenes, cum ait, Theocrinem curatorem à tribulibus declaratum, rem communem adminiſtraſſe, atque in iudicio repetundarum de peculatu damnatum eſſe. Adde, quod idem, cum aduerſus Mediam inquit, Pandionide tribu iam tertium annum choragum non edẽte, ea de re archontem, & tribus curatores inter ſe contendiſſe, atque iurgaſſe, ſane ad curatores tribus honorem, laudémque ipſius tribus pertinuiſſe ſignificat, eorúmque munus fuiſſe, vt darent operam, ne tribui anno ſuo choragi deeſſent.

Phratriarchi. Quod autem in tribubus phylarchi, aut tribuum curatores, iuris obtinuerunt, idem prope in curiis φρατρίαρχοι, ſiue curiarum præfecti videntur exercuiſſe. quorum meminit Pollux, & Arpocratio, & præcipue Demoſthenes in oratione aduerſus Eubulidem: *Recita curialium teſtimonium, qui me phratriarchum legerunt.*

Gentium curatores. Quo poſito, illud etiam veriſimile coniectura videtur, cum gentium conſilium quoddam fuerit, eodem modo & quoſdam ſingularum gentium curatores extitiſſe, qui curiarum præfectis reſponderint, atque gentium negocia adminiſtrarint præſertim vero cum tabulæ quædam fuerint, vt ſupra oſtendimus, communes, & curiales vocatæ, in quas puerorum nomina referrentur. quas obſeruaſſe, qui curiis præfuerunt, haud ſane alienum videtur.

Demarchi. Populis autem certe δήμαρχοι ſunt præpoſiti, cum à Cliſthene eſſent eo, qui populos in tribus diſtribuit, inſtituti, eadémque auctoritate, qua qui regum tempore Naucrari dicebantur, ornati. Munus autem eorum fuit, deſcriptiones fundorum, qui in ſingulis populis eſſent, conficere, tabulas lexiarchicas cuſtodire, populos,

re poſtulante,conuocare,& ſuffragiũ eis dare. quæ omnia ex Ariſtotelis auctoritate prodidit Arpocratio. Adiicit Pollux,eoſdem collationes,& impenſas, quæ à populis fierent,ſuffragio ſubieciſſe. Quo eodem pertinet illud in oratione cõtra Eubulidem,in qua ait Euxius,multorum à ſe voluntates alienaſſe,quod in demarchia à multis, quæ ex nemorum redempturis debebant, acerbe exegerit; & Arpocrationis illud, cum eos pignora abſtuliſſe ex Ariſtophanis ſententia inquit. Quin etiam eoſdem popularium recẽſum feciſſe,& nautas edidiſſe, Demoſthenes aduerſus Polyclem oſtendit. His auditis,inquit,decreuiſtis,trierarchos naues ad Choma deducere,& ſenatores, ac demarchos recenſiones popularium facere, & nautas edere.& aduerſus Macartatum, eoſdem, ſi quis in populo periſſet,neque ſepulturæ mandatus eſſet, ſepulturam eius ex lege curaſſe. cuius legis verba hæc ſunt: *Qui pereunt in populis, quos nemo ſuſtulerit, eos demarchus propinquis denunciet, vt tollant atque ſepeliant, & populum expient eodemmet die, quo ſinguli eorum perierint. de ſeruis autem denunciet domino: de liberis vero ijs, qui pecunias poßidẽt. quòd ſi nullæ mortui pecuniæ ſint, denunciet propinquis mortui. quod ſi, denunciante demarcho, propinqui non ſuſtulerint, demarchus locet tollendum, & ſepeliendum, & expiandum eo die populum, quàm minimo poterit. quòd ſi non locauerit, mille drachmas ærario dare damnas eſto. quidquid autem impenderit, duplum à debitoribus exigat. ſi non exigat, ipſe popularibus dare damnas eſto.* Quod autem lexiarchicas tabulas apud demarchos aſſeruatas ſcribit ex Ariſtotelis ſententia Arpocratio,idem etiam Demoſthenis teſtimonio confirmatur. apud quem Euxius aduerſus Eubulidem dolet, tabulas, in quibus pater ſuus profeſſus erat, Antiphilo Eubulidis patre demarcho interiiſſe,& Leochari Ariſtodemi filius obiicit,quòd paucis quibuſdam Otrynenſiũ conuocatis, & demarcho perſuaſerit,vt apertis tabulis ſemetipſum inſcriberet.

Iam vero ſenatui Quingentumuirum, & concioni prytanes, & proëdri, & epiſtatæ præfuerunt. Atque hi quidem omnes,ex quibus,& quo modo legerentur, & quàm multis diebus,& quo iure præeſſent,ſatis ſupra oſtenſum eſt,cum de ſenatu, & concióne,quorum iura ab his diſiungi vix poſſunt,eſt diſputatum. Fuerunt autem prytanes quinquaginta,proëdri nouẽ,epiſtatæ duo, vnus ſenatus, alter populi,in ſortem omnes coniecti,qui ſenatum,& concionem indixerunt,conuocarunt, dimiſerunt,priuatos,legatóſque audierunt,& in ſenatum, concionémque produxerunt,ad ea conſilia rettulerunt,& ſi quid aliud fuit,quod cum ſenatu, populoq; agendum eſſet,id ipſi pro ſua auctoritate eo,quo demonſtrauimus, modo egerũt. Memorabile vero illud,quod narrat Pollux, epiſtatam ſenatus bis eundem legi nõ licuiſſe,clauéſque ærarij, quod in arce erat, cum publico annulo apud ſe habuiſſe, & propterea niſi diem vnum in imperio eſſe per leges non potuiſſe. Quæ ipſa ita ſancita eſſe ſcribit in Androtianam Libanius, ſiue quicunque is ſit, qui eius argumentum orationis conſcripſit, ne ille diuturnitate imperij abuſus tyrannidem occuparet. Prætores autem extra ordinem cum concione egerunt, vt ſupra diximus.

Prytanes. *Proëdri.* *Epiſtatæ.* *Prætores.*

Quin etiam theſmothetas cum concione aliquando egiſſe reperimus. Etenim, teſte Polluce,& comitiis magiſtratuum præfuerunt,& delationes ad populum detulerunt.nam,vt iidem ad Areopagi ſenatum rettulerint,ante cognouimus.

Theſmothetæ.

De præfectis iudiciorum. CAP. III.

IVDICIORVM autẽ foris reliqui ferme omnes magiſtratus præfuerũt. verum principatum quodammodo eorum nouẽ archontes tulerunt, Rex, Archon, Polemarchus, & Theſmothetæ ſex: quibus magiſtratibus tantum honoris tribuit Solo,vt,quod ſcriptum eſt in oratione cõtra Neæram,quos populus ciuitate donaret,eis tamen hanc dignitatem lege adimeret,ſed poſteris eorum tantum cõmunicaret.Hi vero non ſuffragio,vt ante,ſed ſorte vt legerentur, inſtituit,ita tamen,vt poſtquam lecti eſſent,in ſenatu quidem excuterentur, in iudicio vero probarentur. quorum illud ἀνακρίνεσθαι,hoc δοκιμάζεσθαι appellarũt. Ac excuſſos

Nouem archontes.

ee quidem

quidē oſtendit Demoſthenes in oratione aduerſus Eubulidem: *Vos quidem nouem archontes excutitis, an de parentibus bene mereantur. ego vero à parentibus orbus relictus ſum.* & paullo poſt: *Quemadmodum vos excutitis Theſmothetas, ſic ego me ipſum vobis excutio. heus tu, quis tibi fuit pater, qui propinqui, qui curiales, qui Apollinis, & Iouis Hercei gentiles, qui tribules?* Quem locum explicans, vt video, Pollux, inquit, theſmothetarum excuſſionem factam eſſe, interrogante ſenatu, an vtrinque eſſent Athenienſes tertio gradu, & ex quo populo, an haberent Apollinem patrium, & Iouem Herceum? an de parentibus bene mererētur? an ſtipendia pro patria feciſſent, an cenſum haberent? Hoc tamen pacto excuſſos omnes, qui reip. partem aliquam tractaturi eſſent, narrat Dinarchus in oratione contra Ariſtogitonem. Illud autem in nouem archontibus fuit præcipui, quòd in Regia porticu iureiurando adacti ſunt, ſe leges ſeruaturos, neque donum accepturos, alioquin aureā Delphis ſtatuam repenſuros. deinde, quòd in arcem aſcendentes, eadem iurarunt, & myrto coronati ſunt. Vnde Socrates in Phædro dixit: *Atqui ego tibi, vt nouem archontes, polliceor auream Delphis ſtatuā ſoluturum.* Probatos autem à iudicibus, ex Demoſthenis verbis elicitur, cum cōtra Leptinem inquit, Solonem voluiſſe, theſmothetas ſorte lectos bis probatos imperare. vno enim probationis vocabulo excuſſionē etiā videtur eſſe cōplexus. merito. cauerat enim Solon, vt ſupra dixi, ne quis impudicus ex nouem archontibus eſſet. Corona vero eos vſos eſſe, & tradit Pollux, & in oratione contra Timarchum cōfirmat Æſcines, & aduerſus Mediam Demoſthenes: *Si quis,* inquit, *theſmothetam cōtumelia, aut maledicto affecerit, infamis eſt omnino, quia leges, & coronam veſtram, & nomen ciuitatis cōculcauit. pariterq́; ſi archontem coronatum percuſſerit, aut maledicto inceſſerit.* Iura vero ſingulis his diuerſa Solo conceſſit. quorum alia ad ſacra, alia ad conſilia, plurima vero eáque ſumma ad iudicia pertinuerūt. Ac ſacra quidem patria Rex, Archon, & Polemarchus procurarunt, vt dicemus, cum de ſacrorum præfectis agemus. ad concionem autem, & Areopagum vt quibuſdam de rebus rettulerint, ſupra oſtendimus. Nunc autem, vt grauiora iudicia exercuerint, quæ maxima eorum fuit procuratio, exponamus.

Primum autem nouem archōtes & iudicū numerum, & ſua cuique iudici fora ſortiti ſunt, & quo quæq; fora die iudicare deberent, vt ante diximus, proſcripſerūt. deinde maiorem litium partem apud ſe intentam audierunt, &, ſi libuit, in ipſa fora introduxerunt, publicas quidem ferme rex, & theſmothetæ, priuatas autem archon, & polemarchus. Quod intellexit Socrates apud Platonem, cū ab Eutyphrone in Regia porticu rogatus, cur ibi eſſet, quòd nō ei, vt ſibi, apud regem δίκη eſſet, reprehendit eum, quòd apud regem δίκην appellaſſet, quā Athenienſes γραφὴν nominarent. Quæ vero apud quenq; actiones intentæ, & ab iis in forum introductæ ſint, quod ſupra omiſimus, cū de iudicibus agebamus, in præſentia ſubiungamus.

Rex. De Rege igitur, qui in porticu Regia ius dixit, ita ſcriptum eſt apud Pollucē: *Apud Regē lites intendūtur impietatis, ſacerdotij cōtrouerſi; & gentibus, ac ſacerdotibus omnibus ipſe ius dicit. & cauſſas de cæde in Areopagum introducit, & depoſita corona cum ijs iudicat. quin etiā lites de rebus inanimatis cognoſcit.* Hoc autem idem prodit etiā Arpocratio, dum, quid ſit ἡγεμονία δικαστηρίων, exponit. Ac de cæde quidem vt rex cognouerit, ſatis ſupra demōſtratum opinor. de impietate autem eū quæſiſſe, oſtendit Plato etiā in Eutyphrone, vbi Socrates in Regia porticu apud Regem à Melito de impietate accuſatus, Eutyphrō autē patri ſuo iudiciū de cæde intentaturus narratur. & Demoſthenes in oratione aduerſus Lacritū: *Litem intende apud Regem; non ſumus, inquit, gymnaſiarchæ, neq; impietatis accuſamus quenquā.* Scribit tamen idem in Androtiana, ſi quis alterū argueret impietatis, id & apud theſmothetas, & apud regē facere potuiſſe, ſed apud theſmothetas γράφεσθαι, apud Regē φαίνειν.

Theſmothetæ. Iā vero apud theſmothetas actiones intentæ ſunt de peregrinitate, de peregrinitate corrupta, de donis, de calumnia, de falſa citatione, de falſa relatione, de contumelia, de nomine deleto, & de adulterio. Quod non ſolum Pollucis, & Arpocrationis,

tionis, ſed etiam veterum legum auctoritate teſtatum eſt. De peregrinitate enim lex extat apud Demoſthenem in oratione contra Neæram: *Si quis deſponderit mulierem peregrinam, vt propinquam ſuam, homini Athenienſi, infamis eſto; & bona eius publicentur, & conuictoris pars tertia eſto. γραφέσθω autem apud theſmothetas, cui licet, quemadmodum etiam de peregrinitate.* item altera: *Si peregrinus ciuem Atticam in matrimonio habuerit arte, aut fraude aliqua, γραφέσθω apud theſmothetas quilibet Athenienſis, cui ius eſt; ſi conuincatur, veneat & ipſe, & bona eius, & tertia pars conuictoris eſto. eodem modo & qui vxorem habet peregrinam, damnatus debeat ærario mille drachmas.* De donis autem lex eſt in oratione contra Stephanum ſecunda: *Si quis coïerit, aut corruperit aut Heliæam, aut aliquod forum ex ijs, quæ ſunt Athenis, aut ſenatum, præbitis ad corruptelam pecunijs, aut manum fecerit ad popularis ſtatus euerſionem, aut aduocatus cum eſſet, pecunias ceperit in priuatis cauſſis, aut publicis, harum rerum γραφαὶ ſunto apud theſmothetas.* De calumniatoribus, quos illi ſycophantas dixerunt, ſic ſcribit in oratione de antidoſi Iſocrates: *Maiores noſtri acerbiores de ſycophantis, quàm de alijs maleficijs, leges tulerunt. quia maximis delictis in vno tantum foro iudicia compararunt, de ſycophantis autem γραφὰς apud theſmothetas, εἰσαγγελίας in ſenatu, προβολὰς in populo ſtatuerunt.* De contumelia porro legem profert Æſchines in Timarchum: *Si quis Athenienſem puerum liberum cõtumelia affecerit, γραφέσθω ille, in cuius poteſtate eſt puer, apud theſmothetas, æſtimatione inſcripta, qua ſi à iudicibus damnetur, Vndecim viris traditus, eodem die moriatur.* item alteram Demoſthenes in Mediam: *Si quis alicui contumeliam intulerit, vel conuicium dixerit, γραφὴν contumeliæ δίκην conuicij ſubeat: ſi vero theſmothetæ, infamis eſto. omnibus autem omnino pro eo, qui male habitus eſt, pœnas repetere ius ſit.* item alteram: *Si quis contumelia affecerit quenquam aut puerum, aut mulierem, aut virum liberum, aut ſeruum, aut aliquid aduerſus hos contra leges commiſerit, γραφέσθω apud theſmothetas quilibet Athenienſium, cui ius eſt: theſmothetæ vero introducãt in Heliæam triginta poſt γραφὴν diebus, niſi ſi quid publici impedimento ſit; ſin minus, vt primum licuerit. vbi vero damnatus ſit, illi Heliæa ſtatim æſtimet, quid pati, aut ſoluere debeat. qui vero γραφὰς priuatas γράφονται ex lege, ſi quis non perſequutus erit, aut perſequutus quintam ſuffragiorum partem non tulerit, pendat mille drachmas ærario. ſi vero de contumelia pecunia mulctatus ſit, ſi liberum contumelia affecerit, in vinculis eſto, donec pendat.* Quibus legibus adductus, vt video, Iſocrates in oratione contra Lochitam ita ſcriptum reliquit: *In alijs criminibus licet ei ſoli, qui iniuriam paſſus eſt, ei, qui fecit, iudicium intentare: de contumelia vero, quaſi res communis agatur, licet cuilibet Athenienſium γραψαμένῳ apud theſmothetas, ad vos accedere.* præclare. Hoc eſt enim, quod Solo voluit, cum interrogatus, vt prodit Plutarchus, qua probe ciuitas regeretur, reſpondit, in qua cuicunque non minus læſi alterius iniuriam iudicio perſequi liceat, atque ei ipſi, qui iniuriam paſſus eſt. De nomine deleto ita ſcriptum extat in oratione aduerſus Theocrinem: *Lex diſerte præcipit, ſi quis eorum, qui ærario debent, ære non perſoluto, ex tabulis expunctus fuerit, aduerſus eum de nomine deleto apud theſmothetas γραφὰς eſſe, non autem aduerſus eum, qui, cum debeat, non ſit in tabulas relatus.* in hunc enim ἔνδειξιν, & alias pœnas eſſe. De adulterio ita contra Neæram: *Si quis alterum, vt adulterum iniuſte vinxerit, γραφέσθω apud theſmothetas. ſe iniuſte vinctum, & ſi vinctorem conuicerit, & videatur ab eo iniuſte inſidijs appetitus, ipſe indemnis eſto, & ſponſores ſponſione liberentur. ſin autem adulter eſſe videatur, iubet lex, vt ſponſores eum conuictori tradant: in foro vero ſine pugione pro arbitratu eum tractet, vt adulterum.* Iam vero actionem τῶν παρανόμων apud archõtem intentam theſmothetas introduxiſſe, ſignificat Demoſthenes in oratione pro Cteſiphonte: Æſchines, inquit, intendit γραφὴν Cteſiphõti apud archontẽ τῶν παρανόμων, archon inde ad Theſmothetas. & Vlpianus ad Leptinianã perſpicue tradit. quo cũ diſcrepare Pollux haud videtur. ſi quidem

dem ſcribit, theſmothetas τῶν παρανόμων γραφὰς εἰσάγειν, & ſi quis parum idoneam legem ſcripſerit. Eodem vero referre δοκιμασίας etiam, & προβολὰς poſſumus, quas à theſmothetis introductas à Polluce accipimus. nam de δοκιμασία confirmat Lyſias in oratione cõtra Alcibiadem de militia neglecta: *Valde nimirum ſuccenſeretis, ſi Theſmothetæ veſtræ probationi obuiam euntes vos ad condemnationem rogarent, quòd graue eſſe exiſtimaretis, ſi qui iudicium dederunt, & ſuffragium permiſerunt, ne quos condemnaretis, iuberent.* Eadem etiam ratione nonnullæ ἀπαγωγαὶ factæ ſunt ad theſmothetas. vt de quibus lex eſt in Ariſtocratea: *Homicidã ius eſto necare in noſtrate agro, & abducere, vt iubet lex in tabula.* Quæ verba exponẽs orator ita ſubiicit: *Concedit lex abducere. an ad ſe? minime vero. at quo modo? vt iubet lex in tabula. quid eſt hoc? theſmothetæ reos ob cædem poſſunt capite mulctare. ad hos igitur vult adduci.* & Lycurgus contra Leocratem, decretum recitans de iis, qui in bello Deceliam ſeceſſerunt: *Si quis*, inquit, *reuerſus capiatur, ius eſto cuilibet Athenienſium abducere ad theſmothetas.* Quin etiam eoſdem de pactis, & iniuriis mercatoriis cognouiſſe, oſtendit Demoſthenes in oratione ad Phormionem de mutuo: *Grauiſſimum*, inquit, *eſſet, ſi leges iuberent, de pactis dicas eſſe apud theſmothetas, vos vero dicam recuſaretis iurati.* & contra Apaturium: *Mercatoribus & nauiculariis iubet lex dicas eſſe apud theſmothetas, ſi iniuriam accipiant in emporio, aut hinc aliquo nauigantes, aut aliunde huc, & nocentibus pœnam vincula conſtituit, donec pœnam, qua mulctati ſunt, ſoluant.* Ex quo intelligi poteſt, aliquot etiam lites priuatas apud theſmothetas eſſe intentas.

Archon. Deinceps ſequitur Archon, apud quem lites, vt inquit Pollux, intendebantur de mala tractatione, ebrietate, diuiſorum electione, tutela pupillorum, tutorum conſtitutionibus, de hereditatibus, & puellis heredibus. quin etiam idem curator erat mulierum, quæ poſt mariti mortem prægnantes eſſe viderẽtur, & domos pupillorum exhaurirent. Quæ vero ſcribit Pollux, eadem veterum etiam oratorum auctoritatem nacta ſunt. Nam de mala vxorũ tractatione Lyſias in oratione contra Alcibiadem. *Tantam vero dotem*, inquit, *adeptus, quantam nemo Græcorum, adeo contumelioſe ſe geſſit, inductis in domum meretricibus, & ſeruabus, & liberis, vt vxorem coëgerit, quanquam modeſtiſſimam, à ſe diſcedere, ad archontem, vt lex præcipit, venientem.* De mala vero tractatione parentum teſtis eſt Demoſthenes in oratione aduerſus Lacritum, cum inquit, archontem de pupillis, & parentibus cognouiſſe. De reliquis legem affert idem in oratione contra Macartatum: *Archon curam habeat pupillorum, & pupillarum heredum, & ſolitudinis domorum, & mulierum, quæ remanent in mortuorum maritorum ædibus, ſe vterum ferre dicentes; neque patiatur, eas contumelioſe, aut contra leges aliquid facere, & poteſtatem habeat pro auctoritate magiſtratus irrogandæ mulctæ: quòd ſi maiore pœna digna videatur, vocata in ius ad quinque dies, & mulcta, quæ ſibi placuerit, inſcripta, in Heliæã introducat. quod ſi conuicta fuerit, æſtimet Heliæa, quid ei patiendum ſit, aut ſoluendum.* Item alteram: *Si quis de adita hereditate, aut pupilla herede controuerſetur, vocet in ius eum, qui hereditatem adijt, apud archontem; quemadmodum fit in alijs dicis.* Iam vero de manifeſtatione quoque cognouiſſe archontem & Arpocratio tradidit, & Iſæus in oratione de hereditate Philoctemonis oſtendit. *Euctemon*, inquit, *repetijt à Pythodoro tabulas, & vocauit in ius de manifeſtatione. eo vero in conſpectu archontis conſtituto, dixit, ſe velle teſtamentum reſcindere.* Item de victu, Demoſthenes in oratione contra Neæram: *Mulierem prægnantem domo eijcit, nec dotem reddit. cum autem Stephanus ei litem de victu apud Odeum de dote intendiſſet ex lege, quæ iubet, ſi dimittat vxorem, reddere dotem; ſin minus, ad nouem obolos vſuræ nomine ſoluere, & de victu apud Odeum ius eſſe tutori pro muliere litigare.* Odeum autem locus fuit in theatri ſimilitudinem à Pericle conſtructus, ita dictus, quòd ibi muſici artifices inter ſe cantibus decertarent, vt Plutarchus ſcriptum reliquit. Quo eodem in loco cum farinæ dimetirentur, vt in oratione ad Phormionem ſcribit Demoſthenes,

moſthenes, factum eſt, vt archon ibi forum habuerit, in quo cauſſas de victu cognouit. quemadmodum Suidas, & Pollux memoriæ prodiderunt. Poſtremo cognouiſſe etiam de repudio innuit contra Onetorem in prima Demoſthenes, cum inquit: *Repudium vero iſti apud archontem ſcripſerunt.* Neque vero ſolum priuatas lites, ſed etiam publicas quaſdam archon exercuit, vt εἰσαγγελίας, ἐνδείξεις, φάσεις, & ἐφηγήσεις. Εἰσαγγελίαι in mala tractatione, & in hereditate puellarum ſunt factitatæ. Quod planum facit Iſæus in oratione de hereditate Pyrrhi: *Licet cuilibet puellas heredes ſubleuare, quia pœna* εἰσαγγελίαις *apud archontem non eſt propoſita.* item: *Tu nunquam detuliſſes apud Archontem puellam heredem male tractatam ab aſcititio filio, contumelia affectam, & toto patrimonio ſpoliatam.* & Demoſthenes, qui in oratione contra Medontem, teſte Polluce, εἰσαγγελίας eſſe conceſſas inquit aduerſus eos, qui alieni, non propinqui puellas heredes duxiſſent. quas delationes Solo à mille iudicibus, Phalereus à mille, & quingentis iudicari voluit. De reliquis teſtis eſt item Pollux, qui ſcribit in hunc modum: φάσιν *inſtituebant apud archontem, cum in tabula nomen & ſuum, & rei adſcriberent, & æſtimationem inſcriberent. archon autem tradebat controuerſiam foro, & æſtimatio euadebat eorum, qui accepiſſent iniuriam, ſi alius pro eis* φάσιν *inſtitueret. qui vero quintam partem ſuffragiorum non ferebat,* τὴν ἐπωβελίαν *debebat.* Ἔνδειξις item facta eſt apud archontem. qua qui vſus eſt, eam archonti ſcriptam tradidit, vt ſe falſæ ἐνδείξεως pœna obſtringeret. Quod idem in ἐφηγήσει obſeruatum eſſe ſuperiore libro demonſtrauimus.

Vt autem Archon inter ciues ius dixit, ſic Polemarchus inter ciues, & peregrinos. *Polemarchus.* Neque enim prætereundum illud eſt, magnam peregrinorum turbam Athenis eſſe verſatam, qui aut ibi negociarentur, aut operam ſuam ciuibus Athenienſibus quoquo modo præſtarent. Eorum vero genera duo fuerunt, μέτοικοι, & ἰσοτελεῖς. Ac μέτοικοι quidem, quos inquilinos vertimus, dicti, qui cum ex ſua ciuitate Athenas commigraſſent, atque ibi rerum ſuarum ſedem, ac domicilium collocaſſent, cum eadem, ac ciues, veſte vterentur, vt inquit in Athenienſium rep. Xenophon, lege tamen Solonis opus in foro facere prohibebantur, quod ſcriptũ eſt in oratione contra Neæram, & tributum quoddam, quod μετοίκιον dicebatur, pendere iubebantur. Ἰσοτελεῖς autem ex inquilinis erant ij, quibus id honoris tribuebatur, vt tributo, & aliis quibuſdam oneribus, quæ inquilinis erant impoſita, ſoluerentur. atque, vt inquit Ammonius, omnium rerum, quarum ciues, præterquam magiſtratus, participes eſſent. Quorum hominum ſæpiſſime Demoſthenes in Leptiniana mentionem vſurpat. Huic ergo hominum generi qui ius diceret, Polemarchus eſt conſtitutus. Hic enim, vt ſcribit Pollux, μετοίκοις, & ἰσοτελέσι δικάζει, &, quod ex Ariſtotelis commentariis Arpocratio tradidit, cauſſas violati, & neglecti patrocinij, & hereditatum inter inquilinos introducit. Verba vero ipſa Ariſtotelis apud Veſparum interpretem extant. *Polemarchus,* inquit, *non ciuibus ius dicit, ſed peregrinis. eorum enim lites introducit. quiq; auxilij indigent, ad polemarchum confugiunt. ille vero introducit cauſſas violati, & neglecti patrocinij, & hereditatum, & pupillarum heredum inquilinis. & omnino quodcunque archon ciuibus, id totum præſtat inquilinis polemarchus.* Quod vero ſcribit Ariſtoteles, id ipſum lege confirmatur, quam profert Demoſthenes contra Stephanum in ſecunda: *Recita,* inquit, *legem, quæ iubet, litem eſſe de puellis heredibus omnibus & peregrinis, & vrbanis; ac de ciuibus quidem archontẽ, de inquilinis vero polemarchum curare.* & addit: *Ergo de puella herede lis erat inferenda; ſi tanquam pro ciue, apud archontem; ſi tanquam pro peregrino, apud polemarchum.* Omnino autem peregrinos in ius apud polemarchum vocatos oſtendit Lyſias in oratione cõtra Pancleonem: *Veni,* inquit, *in officinam, in qua Pancleon opus faciebat. vocaui eum in ius apud polemarchum, quod eum inquilinum eſſe arbitrarer.* item Demoſthenes in oratione ad Zenothemidem. Quoniam autem inquilini iudiciorũ haud participes ſuo nomine litem intendere nequibant, propterea patronum ciuem Athenienſem adhi-

bere, qui pro ſe ageret, cogebantur. quod Ariſtoteles libro tertio Politicorũ mandauit. vnde lis ἀποστασίου in eos, qui patronum nullum haberent, dimanauit. Neque vero inquilinos ſolum, ſed etiam reliquos peregrinos in ius ad polemarchum veniſſe opinor: præſertim vero cum Athenienſes omnibus ſociis ſuis ius Athenis dixerint, eóſque priuatarum litium cauſſa venire Athenas coëgerint. quod factum cum ob ſportularum fructum, quo pauperes iudices alebantur, tum propter ſumptum in claſſem ad ſocias ciuitates mittendam euitandum, Xenophon in cõmentario de rep. Athenienſium interpretatus eſt.

Paredri. Regi autem, & Archonti, & Polemarcho Paredri bini ſingulis in conſilio affuerunt. hi vero neque ſortis, neque populi, ſed eorum, quibus aſſederunt, beneficio lecti ius eis ſuggeſſerunt, vt Pollux, & Arpocratio tradidere. Itaque cum Demoſthenes in Mediana dixiſſet, patrem archonti filio paredrum fuiſſe, notauit Vlpianus, paredros iunioribus datos, qui propter ætatem imperiti erant iudiciorum, vt ſimul cum iis cauſſas examinarent. quin etiam paredriam aliquando emptam eſſe oſtendit idem ille aduerſus Neæram, cum Stephanum à Theogene rege, homine nobili, ſed paupere ſuppeditata pecunia paredriam emiſſe inquit. Eos tamen non niſi in ſenatu quingentorum, & in iudicio probatos magiſtratum geſſiſſe, & magiſtratu peracto rationes rettuliſſe, iidem, quos ſupra dixi, memoriæ prodiderunt. Meminit porro eorum Iſæus in oratione de hereditate Philoctemonis: *Confeſſus Euctemon coram archonte, & paredris, & teſtibus multis adhibitis, ſe non habere teſtamentum, abijt.* & Demoſthenes contra Theocrinem: *Vocato in ius Polyeucto profert γραφὴν aduerſus eum de mala tractatione, & intentionem dat Mneſarchidi paredro.* Ac de nouem quidem archontum iure hæc dicta ſint.

Fuiſſe autem præter hos alios etiam magiſtratus, qui iudicia exercuerint, non eorum ſolum, quos ſupra commemorauimus, ſed nouo etiam Suidæ teſtimonio cõprobatur. quid autem inquit Suidas? quid aliud, niſi non eſſe omnibus magiſtratibus permiſſum, omnes lites introducere, ſed alias regi, alias theſmothetis, alias archõti, alias polemarcho, alias prætoribus, alias logiſtis, alias vndecimuiris. Quod cum ita ſit, ergo deinceps, qui reliquas iuriſdictionis, quæſtioniſve partes magiſtratus obiuerint, explicemus; &, quod nemo adhuc ne tentauit quidem, aperiamus.

Prætores vrbani. Prætores igitur, qui vrbanam iuriſdictionem adepti ſunt, (nam alij, vt poſt dicã, rem caſtrenſem, militarémque tractarunt) quæſtiones multas, & quidem omnes ad rem bellicam attinentes domi exercuerunt, vt ἀντιδόσεις, τριηραρχίας, ἀποφάσεις, & ἀστρατείας. declarat autem hoc Suidas, cum eodem in loco prætores controuerſias de antidoſi, & trierarchia introduxiſſe ſcribit. oſtendit Demoſthenes, cum in oratione de antidoſi narrat, ſecundo die Metagitnionis inſtantis prætores propoſuiſſe antidoſes trecentis. & cum ad Lacritum inquit: *De mercatorijs controuerſijs apud quem magiſtratum agetur? an apud prætores? at iſti trierarchos conſtituunt, introducentes in forum.* & iterum de antidoſi: *In prætorium dedi ἀπόφασιν.* item: *Apud prætores ἀπεγραψάμην ταύτην τὴν ἀπογραφήν.* Cõfirmat poſtremo Lyſias cõtra Alcibiadem de neglecta militia, cũ petit à iudicibus, vt iuſte ſtatuãt; à prætoribus autẽ, qui iudicium cõſtituerint, & ſuffragiũ dederint, vt in deſertæ militiæ cauſſa æquos ſe actori, & reo præbeant. Quid ſit autem ἀπόφασις, & ἀστρατεία, ſupra planum factũ eſt. nam ἀντίδοσις, & τριηραρχία, ex iis, quæ infra dicentur, dilucidius apparebunt.

Curatores naualium. Prætoriis autem quæſtionibus vicinæ propter rei bellicæ coniunctionem fuerunt eæ, quibus οἱ ἐπιμεληταὶ τῶν νεωρίων, & οἱ ἀποστολεῖς præfuerunt. Curatores vero naualium, vt ſcribit ad Androtianam Vlpianus, locos, per quos deducerentur triremes, purgarunt, & triremium ipſarum publica cuiuſque armamenta curarunt. vnde dixit Demoſthenes contra Euergum, curatores naualium debitores nauticorum armamentorum trierarchis exeuntibus tradidiſſe.

Apoſtolei. Ἀποστολεῖς vero curam claſſis emittẽdæ habuerunt. quam illi ἀπόστολον vocarunt. quod in Pollucis, & Arpocrationis commentariis inuenitur, ambos autem de

nauticis

nauticis controuerſiis cognouiſſe, ex eadem, quam dixi, oratione apparet. *Vocaui*, inquit ille, *in ius eum apud apoſtoleos, & curatores naualium. hi enim lites de nauticis inſtrumentis in forum introducebant.* & pro Cteſiphonte: *Omni belli tempore, cum naues ex mea lege emiſſæ ſint, nemo trierarchus ſupplicauit, nemo ad vos, nemo ad Munichiam confugit, nemo ab apoſtoleis in vincula coniectus eſt.*

Longe autem ab his diuerſi, remotiq; quadragintauiri fuerunt, quos Demoſthenes de verberibus, & vi quæſiſſe affirmat in oratione ad Pantænetum. *Multa mihi*, inquit, *grauia obiicit. Si quidem & verberationem, & contumeliã, & vim, & puellarum heredum iniuriam. harum vero rerũ cuiusq; ſeparatim actiones ſunt, neq; apud eundem magiſtratum, neque eadem pœna, ſed verbera, & ius apud quadragintauiros intenduntur, contumelia vero apud theſmothetas.* Ex quibus apparet, vt theſmothetæ magiſtratus erat, qui lites introducebat, ſic etiam quadraginta viros fuiſſe, eóſque de verberibus, & vi quæſtiones exercuiſſe. Hi vero primum triginta, deinde quadraginta δικασαὶ κατὰ δήμους fuerunt, vt narrat Pollux, & teſte Arpocratione, Ariſtoteles, eo iure præditi, vt ſingulos populos obeuntes de pecuniæ ſumma vſque ad decem drachmas iudicarent. quæ vero ſuperarẽt, ea arbitrorum iudicio poſt triginta tyrannorum dominatum committerent. Meminit autem eorum etiam in Ariſtocratea Demoſthenes: *Si quis agoranomus, aut aſtynomus, aut iudex in populis de peculatu, & repetundis damnatus ſit.* Quem locum exponens Vlpianus ſcribit, è ſingulis populis, vt è Pæanienſi, iudices lectos eſſe. Hos tamen iudicum quidem nomen tuliſſe, ſed ius magiſtratus obtinuiſſe arbitror, ſi quidem à Demoſthene vna cum agoranomo, & aſtynomo, qui magiſtratus fuerunt, numerantur. XL *viri.*

Iam vero qui negotiationi, & nundinationi præfuerunt, multi pariter extiterunt, & quidem diuerſo omnes inter ſe iure ſeiuncti. de quo genere toto ſic in Politicis Ariſtoteles: *Prima ex neceſſariis curationibus eſt, quæ in foro verſatur, cum magiſtratum aliquem, qui commercia, & moderationem aſpiciat, præficere oportet. Nam fere omnibus ciuitatibus quædam emere, alia vendere ad mutuos rerum neceſſariarum vſus neceſſe eſt.* Quibus verbis diſerte ille ἀγορανόμους expreſſit, qui, teſte Arpocratione, magiſtratus à ſorte fuerunt, quinque in Piræeo, & quinque in vrbe, iidémque in foro venalia inſpectarunt. Meminit autem eorum Demoſthenes contra Timocratem, vbi Vlpianus ſcribit, agoranomum inſpectorem fuiſſe venalium fori. meminit item Lyſias aduerſus frumentarios, inquiens, aliis quidem rebus venalibus agoranomos cuſtodes conſtitui, frumentariæ vero rationi ſoli Sitophylacas. Theophraſtus autem in libris de legibus ſcribit, agoranomos duarum rerum curam habuiſſe ex lege, modeſtiæ in foro, & ne mendacium dicerent, non ſolum qui venderent, ſed etiam qui emerent. Quod illi κατὰ τὴν ἀγορὰν ἀψευδεῖν, dixerunt. cuius legis meminit contra Leptinem Demoſthenes, & teſte Arpocratione, contra Athenogenem Hyperides. *Agoranomi*

Vicini autem Agoranomis erant μετρονόμοι quindecim, quorum, vt ex Ariſtotelis ſententia ſcribit Arpocratio, decem in Piræeo, quinque in vrbe curarunt vt menſuræ vendentium iuſtæ eſſent. probe vero. ſi quidem ſcriptum eſt in oratione Demoſthenis aduerſus Phormionem, ciues, qui vrbem incolebant, farinas in Odeo aliquando dimenſos eſſe, qui Piræeum, in nauali panes obolo diſtribuiſſe, & in Longa porticu farinas ad ſemiſextarium menſuraſſe. Longa autem porticu mercandi cauſſa vtebantur, qui in Piræeo ad mare habitabant, teſte Pauſania, vt qui procul à mari, foro Hippodamio. *Metronomi.*

Cum his autem coniuncti erant σιτοφύλακες, qui teſte, vt ait Arpocratio, Ariſtotele, curabant, vt frumentum, farinæ, & panes iuſto pretio venderentur. eorúmque decem in vrbe ius dicebant, quinque in Piræeo. quod confirmat Lyſias, cum dicit, aliis rebus venalibus agoranomos cuſtodes conſtitutos, ſoli frumentariæ rationi ſitophylacas ſorte eſſe præfectos. meminit autem eorum etiam De- *Sitophylaces*

moſthenes contra Leptinem: *A rege Boſphori quotannis frumenti ad millia quadraginta medimnum.id quod ex tabulis ſitophylacum quiuis perſpicere poteſt.* Vt autem hi foro & annonæ præfuerunt, ſic alij quidam emporio. hi vero decem ἐμπορίȣ ἐπιμεληταὶ fuerunt.

10/ *Curatores emporij.* Quibus ſorte lectis id negocij datum eſt, vt emporij curam haberent, & frumenti, quod in Atticum emporium adueheretur, duas partes in vrbem mercatores deferre cogerent. Quod ex Ariſtotelis auctoritate prodit Arpocratio. Quas autem iſti lites cognouerint, & introduxerint, declarat Demoſthenes in oratione ad Lacritum, cum legem profert: *Argentum nemini Athenienſium, atque inquilinorum, qui Athenis incolant, in nauim dare liceat, quæ frumentum Athenas allatura non ſit. ſi autem dederit, eodẽ modo* φάσις *&* ἀπογραφὴ *argenti ſit apud curatores, atque de naui, & de frumento. neque lis ei ſit de ipſo argento, quod dederit aliò, quàm Athenas. neque magiſtratus hac de re introducat vllus.* & contra Theocrinem, cum inquit, Theocrinẽ φάσει apud curatores emporij Miconem aggreſſum eſſe, quòd aliò, quàm Athenas nauim frumẽto onuſtam deuexiſſet, & eam φάσιν à ſcriba curatorum eſſe acceptam, & curatores ipſum ad excuſſionem vocaſſe.

11/ *Nautodicæ.* Finitimi vero emporij curatoribus fuerunt οἱ ναυτοδίκαι & οἱ εἰσαγωγεῖς. Nautodicas Lyſias in oratione de iniuriis publicis oſtẽdit magiſtratũ fuiſſe ſorte lectum, qui lites nauclerorum, & mercatorum introduxerit. Eoſdem autem de peregrinitate quoque cognouiſſe, Pollux, & Arpocratio atteſtantur; ac Pollux quidem his verbis: *Nautodicæ erant, qui peregrinitatis dicas introducebant; vocabantur autem* ὑβρισοδίκαι*, ſi Cratero credendum eſt ei, qui decreta collegit, ij qui dicas introducere nolebant.* Arpocratio autem his: *Nautodicæ magiſtratus fuit Athenis. Craterus in quarto decretorum ſcribit, ſi quis ex ambobus peregrinis natus in curialium numerum irrepſiſſet, ius fuiſſe cuilibet Athenienſium perſequi, lite vltimo menſis die apud Nautodicas intenta.*

12. *Epagogei.* At vero dicas mẽſtruas, quæ de collectis, & mercatorum negociis cum eſſent, temporis procraſtinationem non patiebantur, introduxerunt, teſte Polluce, illi, qui Ἐπαγωγεῖς nominati ſunt.

His expoſitis, ſequitur, vt qui rem ciuitatis adminiſtrarint, exponam. dico autem rem ciuitatis pecuniam publicam, frumentum publicum, & ſi qua ſunt eiuſdem generis alia.

Pecuniæ publicæ genera Qui vero pecuniam publicam tractarunt, ij in multa genera diſtracti ſunt, cum pro diuerſitate pecuniæ, quam tractarunt, tum pro muneris diſſimilitudine, quod in ea exercenda obiuerunt. Pecuniarum autem, quæ publico nomine exactæ ſunt, quattuor ferme fuere genera, τέλη, φόροι, εἰσφοραὶ & τιμήματα. τέλη vectigalia ciuitatis fuerunt, quæcunque ex publicis poſſeſſionibus, vt metallorum fodinis, & nemoribus aliquot percipiebantur. Item quæ à ſociis, ciuibus, & inquilinis, portorij, artis, lucríve nomine exigebantur. De publicis Atticæ argenti fodinis, vnde, vt ſupra diximus, vigeſima quarta capiebatur, ſcribit copioſius Xenophon in libro de vectigalibus. De nemoribus publicis elicitur ex oratione Demoſthenis contra Eubulidem, in qua Euxius queritur, multorum ſe animos offendiſſe, quòd cũ eſſet demarchus, acerbe à multis, quæ debebantur ex nemorũ redempturis exegerit. Portorij autem nomine modo decima, modo quinquageſima exigebatur. oſtẽdit hoc Pollux, cũ inquit: τέλη *fuerunt, quæ quinquageſimarum collectores, & portitores exegerunt.* aliquãdo etiam δεκατήρια inſtituerunt, fuítque decima τέλος. Quin etiam Arpocratio decimam, ac quinquageſimam vectigalia quædam eſſe prodidit, & Demoſthenes idem, ſi probe attendimus, aliquot in locis demonſtrauit. maxime autem in oratione ad Leptinem, cum inquit: *Archebius, & Hermoclides Byzantio Thraſybulo tradito vos Helleſponti dominos effecerunt, ita vt decima vendita, & pecunia contracta ad pacem Lacedæmonios compuleritis.* vbi Vlpianus decimam fuiſſe, quæ ex oneribus mercatorum Helleſponti caperetur, exponit; & cum contra Mediam idem teloniam cum quinquageſima iunxit.

xit.quia vt ipſe in oratione ad Lacritum ſignificat,quinquageſimæ de mercibus in portubus exigebantur,eas vero telonæ,id eſt publicani,redimebant,& ſuo periculo reip.repræſentabant. Ab inquilinis prӕterea præcipuum exigebatur vectigal, quod, teſte Arpocratione, μετοίκιον vocabatur;à viris quidẽ duodecim drachmæ, à mulieribus ſex, ita tamen, vt filio penſitante mater immunis eſſet. Vnde cum Phocion Xenocratem μετοίκιον pendentem animaduertiſſet, eundem, teſte Plutarcho,ciuem decreto facere voluit. Atque hoc etiam vectigal pendebant ſerui, vbi à dominis erant manumiſſi,item à meretricibus exigebatur vectigal,quod ab Aeſchine in oratione contra Timarchum πορνικὸν τέλος vocatur.Φόροι autem erant tributa ſociis ciuitatibus indicta. Hæc autem Athenienſes grauiſſimo, quod cum Xerxe geſſerunt,bello perfuncti,cum imperium ad ſe Græciæ tranſtuliſſent,Ariſtide in primis auctore,atque miniſtro,inſtituerunt, per cauſſam belli, ſi quando alias à Perſis inferretur,à Græciæ finibus auertendi.eius autem pecuniæ ærarium in Delo conſtitutum,haud ita multis poſt annis offenſione inter ſe, & Lacedæmonios excitata,Athenas tranſtulerunt. Hoc deinde tributum, præcipuo nomine φόρον appellatum,auxit Pericles,& Alcibiades, ita vt à quadringentis ſexaginta talentis,quæ Ariſtides indixerat,ad mille amplius,quæ quotannis exigerentur, peruẽtum ſit.Quod Thucydides libro primo, Plutarchus,ac Probus in Ariſtide, Andocides in oratione contra Alcibiadem litteris prodidere.Εἰσφοραὶ autem collationes tributorum fuerunt,quæ belli cauſſa extra ordinem ciuibus, & inquilinis ſenatus,populíque decreto indictæ ſunt. Atque hoc quidem ex Thucydide declaratur,qui bello Peloponneſiaco,exhauſto demum ærario,cum Mitylenæ ab Athenienſibus obſiderentur, ciuibus εἰσφορὰς eſſe ſcribit indictas;itémque ex Demoſthene,qui in oratione de epitrierchemate ſcribit,cum multa vndique hoſtilia incommoda eſſent ad ſenatum allata, tributi in bellum collationem eſſe decretam. Quin etiam idem in Philippicis ſæpe tributi conferendi neceſſitatem ſequuturam denunciat,niſi pecuniæ publicæ,quæ in ludos effundebantur,ad belli munera redigantur. Ea vero tributa pro ratione cenſus conferebantur, diligenter fortunis cuiuſq; ac patrimoniis æſtimatis, ita tamen, vt argentea opera, quod ſcriptum eſt in oratione ad Phænippum, eſſent immunia. Τιμήματα vero erant pecuniæ,quæ à ciuibus, aut à ceteris iudicialis mulctæ nomine exigebantur,quarum decima erat Mineruæ ſacra, quinquageſima vero aliis diis, atq; Eponymis.

Quo circa quàm multis opus fuerit magiſtratibus, qui has omnes pecunias exercuerint, atque curarint, quanquam nemo non videt, tamen nemo adhuc oſtendit.

In primis autem Πωλῆται decem fuerunt,qui, vt, ex Ariſtotelis ſententia ſcribit Arpocratio,omnia, quæ à ciuitate vendebantur, adminiſtrarunt, vt vectigalia, metalla,redempturas, & quæ publicabantur.cum Arpocratione vero non diſcrepat Pollux,qui inquit:Πωλῆται *vectigalia vendunt cum Theoricarum præfectis, & eorum bona,qui ab Areopago poſt ſecundam orationem in exilium pulſi ſunt,& quæ publicata ſunt.princeps autem ex ijs eſt is, qui venditionem præſtat. abducunturq; ad eos inquilini,qui* μετοίκιον *non pependerunt.quin etiam ſerui, qui à dominis manumiſsi id non ſoluerunt,ad hos abducti, ſi conuicti ſunt,venum ierunt.* Quod confirmat Demoſthenes in prima contra Ariſtogitonem. *Mulierem*, inquit, *manu ſua captam ad* Πωλητήριον τοῦ μετοικίου *abduxit, & niſi* μετοίκιον *ab ea ſolutũ patuiſſet, vendita fuiſſet. voca ad me primum mulieris patronum, deinde Poletas, ad quos eã adduxit.* Quemadmodum autẽ vectigalia,auctione in foro cõſtituta,acceptis prӕdibus locupletibus,venderentur,exponit Plutarchus in Alcibiade. nã Aeſchines contra Timarchum, vectigal meritricium quotannis à ſenatu venditum inquit. Qui vero ea emebant,in vniuerſum τελῶναι; qui exigebant,ac colligebant,Ἐκλογεῖς dicebantur. Vnde eodem in loco pergit Aeſchines, Demoſthenem Timarchi defen

defenſorem ridicule quæſiſſe, quinam eſſet telones ille, qui à Timarcho vectigal meretricium collegiſſet. Hinc etiam leges telonicæ celebratæ, quæ telonis ipſis latæ ſunt. Quarum meminit in Timocratea Demoſthenes, cum inquit, iubere legem, vt reſiduas pecunias exigat ſenatus legibus telonicis vſus. & cum inquit, ſenatum iurare, ſe neminem Athenienſem in vincula traditurum, qui prædes tres dederit, niſi ſi quis vectigalium redemptor, aut præs, aut collector nõ ſatisfecerit. Erat enim, teſte Vlpiano, lex, vt, ſi telonæ nona prytanea debitam pecuniam non ſoluiſſent, duplum aut ij, aut qui pro iis ſpoponderant, numerarent. quod ſi facere neglexiſſent, in vincula traderentur. Adiicit etiam Suidas, Poletas eorum bona vendidiſſe, qui ad conſtitutam diem publico non ſoluiſſent, & qui de peregrinitate, & qui de neglecto, & violato patrocinio damnati eſſent.

14. *Epigraphei.* Poſt venditores autem fuerunt Ἐπιγραφεῖς qui ad φόρους ſociis, & εἰσφορὰς ciuibus inſcribendas creati ſunt, nempe vt æſtimatis cuiuſque bonis, quantum cuiq; tributi nomine pendendum eſſet, inſcriberent. quod à Polluce, & Arpocratione traditum video etiam ab Iſocrate confirmatum in Trapezitica: *Tributo, inquit, vobis imperato, aliis inſcriptionibus inſtitutis, ego ex peregrinis plurimum contuli, & ipſe, & mei, & mihi ipſi tributum maximum inſcripſi; pro Paſione vero rogaui Synepigrapheos, cum eum meis vti pecuniis dicerem.* Quod ſi Alcibiades hoc magiſtratu ornatus Græciæ tributa inſcripſit, & auxit, profecto epigraphei decem fuerunt, cum ille decimus eo munere functus ab Andocide referatur.

Iam vero qui has pecunias exegerunt, Apodectæ, Antigraphei, Hellenotamiæ, Deæ, deorúmque quæſtores, & Practores appellati ſunt.

15. *Apodectæ.* Ἀποδέκται decem à Cliſthene pro Colacretis ſunt inducti. Eorum vero, cum ſortito legerentur, negocium fuit, vectigalia, collationes, ceteráſq; quæ publico deberentur, pecunias in ſenatu ſenatoribus inſpectantibus recipere, eáſq; in tabulas publicas referre, ac deletis debitorum nominibus ærario tabulas tradere. prætereа lites his de rebus contractas iudicare, & ſi quid controuerſiæ exiſteret, in forum introducere. quæ omnia iura partim in Pollucis, partim in Arpocrationis, partim in Suidæ collectaneis extant. Eorum autem meminit Aeſchines contra Cteſiphontem, & Demoſthenes contra Timocratem. in qua oratione etiã de pecuniis, quæ in ſenatu repræſentarentur ex lege, præcipitur.

16 *Antigraphei.* Vt autem Apodectæ in ſenatu, ſic Ἀντιγραφεῖς in populo tabulas confecerunt. Quod indicat Aſchines aduerſus Cteſiphontem, cum inquit: *Antigrapheus fuit, qui in quaque prytanea rationes publicorum redditunm populo ſubducebat.* & Vlpianus in Androtianam, cum antigrapheum pro ſenatu ad populum, in quibus opus eſſet, contra ſcripſiſſe tradit. Arpocratio vero antigrapheum conſtitutum iis ſcribit, qui ciuitati pecunias ſoluerent, vt eas contra ſcriberet, duóſq; ex Ariſtotelis ſententia fuiſſe, vnum τῆς διοικήσεως, alterum ſenatus, inquit. Ex quo intelligi poteſt, accepti tabulas binas fuiſſe, vnas, quas confecerint apodectæ in ſenatu; alteras, quas antigraphei pro ſenatu in populo. vt cũ duobus in locis pecuniarum publicarum ratio pateret, minus obnoxia fraudi, ac malitiæ hominũ eſſet. Quem vero ego antigrapheum τῆς διοικήσεως eſſe opiner, poſt declarabo.

17 *Hellenotamiæ.* Vt autem apodectæ vectigalia, & ciuium tributa receperunt, ſic Ἑλληνοταμίαι ſociorum. Sunt autem inſtituti, auctore Thucydide, eo anno, quo primum Ariſtides ſociis tributa indixit, & ærarium in Delo conſtituit. quod etiam Andocides in oratione de pace ſignificauit. Narrat autem interpres Acharnenſium, vere primo, cum Dionyſia agebantur, tributa à ſociis Athenas fuiſſe perlata.

18 *Quæſtores deæ.* Quæſtores autem deæ, deorúmq; Græce οἱ ταμίαι τῆς θεοῦ, καὶ τῶν θεῶν nominati, vt ſcribit Pollux, decem ſorte lecti ſunt ex iis, qui Quinquemodiales appellabantur. Hi vero pecunias, quæ mulctæ nomine pendebantur, accipiebant præſente ſenatu, iúſque habebant mulctæ delendæ, ſi iniuſte eſſet à magiſtratibus irrogata. Arpocratio vero ex Ariſtotelis commentariis ſcribit, eoſdem Mineruæ

ſignum

ſignum,& victorias,& alia ornamenta,& pecunias in conſpectu ſenatus recepiſſe. Horum autem meminit Demoſthenes in Timocratea: *Quin etiam quæſtores, quorum in magiſtratu opiſthodomus eſt incenſus, & qui ſunt ex quæſtionibus deæ, & qui ſunt aliorum deorũ, in iis ædibus erant.* Quem locũ exponens Vlpianus inquit, pecu niam quandam cum aliis diis, tum Mineruæ ſacram repoſitam fuiſſe in conclaui, quod erat poſt arcem, qui propterea opiſthodomus vocabatur.& Aeſchines contra Timarchum, *Cum eſſet,* inquit. *ſenator Timarchus, quæſtor erat pecuniarum deæ Hegeſander, furati autem ſunt ciuitatis communiter mille drachmas.* Hos autem eoſdem Andocides in oratione de myſteriis quæſtores ſacrarum pecuniarum appellat. Ceterum pecuniæ ſacræ habitæ ſunt, quæ Mineruæ,& reliquis diis erant conſecratæ. erat autem Mineruæ quidem decima bonorum, quibus ciues mulctarentur. quod Xenophon in primo rerum Græcarum prodidit,& ex aliquot legibus Solonis elicitur. aliis autem diis,& ſingulis Eponymis quinquageſima. Quod Demoſthenes oſtendit contra Timocratem, cum inquit: *Negare non poterit, quin iſti fures ſint, & ſacrilegi, cum ſacras pecunias decimas deæ, & quinquageſimas aliorum deorum ſuppilarint, publicas vero, quæ veſtræ erant, furati ſint.* & cũ pollicetur, ſe oſtenſurum, Timocratem multas pecunias habere deæ,& aliorum deorũ,& ciuitatis. Quod idem confirmatur ex lege, quam recitat aduerſus Theocrinem: *Sint* ἐνδείξεις *aduerſus eos, qui publico debent, & qui Mineruæ, aut aliorum deorum aut Eponymorum alicui.* Quod autem ſcribit Pollux, quæſtores deæ mulctam ſuſtuliſſe à magiſtratibus irrogatam, idem aperte Lyſiæ teſtimonio confirmatur in oratione pro milite: *Archon,* inquit, *mulctam irrogauit, ſed exigere non eſt auſus. peracto autem magiſtratu me relatum in album quæſtoribus tradidit, iiq́; mulctam deleuerunt.* Hos etiam eoſdem arbitror appellatos ταμίας ἐν ἀκροπόλει à Demoſthene contra Timocratem, cum dixit: *Quæſtor cum eſſet in arce, ornamenta ciuitatis, quæ ceperat ex barbaris, ſuſtulit ex arce, & ſellam argenteis pedibus præditam, & acinacem Mardonii, qui trecentos daricos valuit.* Me vero in hanc opinionem ducit, quòd decima quoque hoſtilium ſpoliorum Mineruæ, teſte Arpocratione, conſecrata,& propterea quæſtoribus eius cuſtodienda in arce commiſſa fuit.

Vt autem mulctæ pars, quæ Mineruæ dicata erat, apud quæſtores deæ inſcribebatur, ſic quæ ciuitati, apud πράκτορας. quod ex lege declaratur, quæ eſt in oratione ad Macartatum: *Si quis oleam Athenis effoderit, debeat centum drachmas ærario pro vna quaque olea, decima vero eius ſit deæ. quod autem damnabitur, inſcribant magiſtratus ii apud quos erit lis, quod publico quidem debetur, apud practores, quod vero ſacrum ſit, apud quæſtores pecuniarum deæ.* Itaq; cum in principio orationis primæ contra Ariſtogitonem inquit: *Noſtis ipſum debere ærario, & inſcriptũ in arce,* ſine dubio inſcriptum practorum tabulis, aut quæſtorum deæ intelligere debemus. Siquidem inquit idem alio loco: *Pacta quidem eorum quæ debet ciuitati Ariſtogiton, ſunt leges, ex quibus inſcribuntur omnes, qui debent, terminus autem eſt tabula apud deam poſita. ſi hæc ſublata ſunt, deletum eſt nomen, & nos inania loquimur.* Vt autem eas tabulas ἐγγραφὰς, ſic qui in eas relati erant, ἐγγεγραμμένους vocarunt. Nam omnino relatos oſtendit in oratione contra Theocrinem: *Neq; vero æquum eſt,* inquit, *ſuſpicari, eos debitores eſſe, quorum nemo nomina practoribus tradidit.* item: *Neque vero, ſi Cteſicles conceſſit huic, ne traderentur practoribus quæ ex lege debentur, propterea ciuitatem irrogatis ſpoliari mulctis oportet; ſed litigatores de rebus priuatis pro arbitrio tranſigere opus eſt, de publicis vero, vt ſanciunt leges.*

Practores.

Quod ſi per apodectas, aut quæſtores deæ ſacræ, publicæq́; pecuniæ omnes non eſſent exactæ, tum ſenatus ex lege, cuius iam ſæpe meminimus, ſeuere, atque acerbe eas exigendas curabat ab iis, qui eas retinerent. Quocirca ex ſenatuſconſulto ſæpe legi in eam rem οἱ ζητηταὶ ſoliti ſunt. Quod docet in Timocratea Demoſthenes, inquiens: *Decretum fecit Ariſtophon, vt ζητηταὶ eligerentur, vt ſi quis aliquem noſſet, qui ſacrarum, aut publicarum pecuniarum ciuitatis aliquid retineret, his,*

Inquiſitores

his indicaret. Euctemon indicauit Archebium, & Lyſithidem, qui trierarchi fuerunt, pecunias tenere Naucrateticas. Quem in locum Vlpianus ζητητὰς magiſtratum fuiſſe ſcribit, eos, qui pecuniam aut ciuitati, aut ſacris deberent, indagantem. quod idem Lyſias in oratione de muneribus acceptis affirmat. Itaque hunc eundem magiſtratum intelligi puto à Demoſthene in oratione contra Euergum: *Decretis veſtris & ſenatus, & populi, & lege imperante ab hoc debitore trierarchica armamenta exegi.* item contra Timocratem, & Androtionem. quibus in locis ſignificat, Androtionem ex ſenatus, populíque decreto reſiduas ex veteribus tributis pecunias acerbe exegiſſe, ſed quo præditum magiſtratu, non exprimit. Significat autem magiſtratum eum in ſortem coniici ſolitum, ſed tum Androtioni extra ordinem collegis additis nouem à populo per gratiam eſſe mandatum; &, cum poſt Nauſinicum archontem trecenta millia talentum tributi nomine deberentur, ac quattuordecim ei ſummæ deeſſent, ſeptem ex iis diligentia Androtionis exacta. Arpocratio uero ius huius magiſtratus latius aliquanto producens, eos ad tempus creatos inquit, ſi quando conquirendi eſſent, qui publice iniurioſi fuiſſent.

Syndici.

21 Eodem autem referendi etiam videntur οἱ συνδίκοι, qui, eodem teſte, poſt reditum populi è Piræeo, id eſt poſt triginta tyrãnorum dominatum euerſum, creari cœpti ſunt, vt de bonis ciuium publicatis cognoſcerent. ita vt Lyſias, cum de bonis publicatis Niciæ ageret, in extrema oratione, ſe apud ſyndicos iudicij eius præfectos agere, demonſtrarit, cum dixit: *Obteſtor autem ſyndicos, vt nobis beneuoli ſint.* & in oratione Mantithei: *Nemo oſtendere poterit, me neque delatum à phylarchis, neque traditum ſyndicis, neque æs equeſtre adeptum. Itaque apud hos* ἀπογραφαὶ *ſunt inſtitutæ.* quod ex Lycurgi, quam profert Arpocration, oratione cognoſcitur. *Apud theſmothetas,* inquit, γραφὰς γραφόμενος, *apud ſyndicos* ἀπογραφὰς ἀπογραφόμενος. Ἀπογραφὴ vero, vt dixi, lis fuit, quam intendit is, qui publici quidpiam alterum retinere contendit.

Pecuniæ publicæ varius vſus.

Ex his autem pecuniis, quæ ex vectigalibus, tributis mulctíſque redactæ in publicum erant, aliæ aliis reip. vſibus attributæ erant. vnde diuerſa etiam pecuniarũ nomina, vt τῆς διοικήσεως, τὰ στρατιωτικὰ, τὰ θεωρικὰ; & diuerſi, qui eas erogarent curatores, vt ταμίαι τῆς διοικήσεως, τῶν στρατιωτικῶν, & τῶν θεωρικῶν extiterunt.

Quæſtor populi.

24 In primis autem ille gloriæ, atque auctoritatis magnitudine floruit, qui ταμίας τῆς διοικήσεως eſt appellatus, quem etiam ταμίαν, ſiue ἐπιμελητὴν τῶν κοινῶν προσόδων dixerunt. Hic enim à populo in quinquennium creari, atque iterum, & tertium cum infinita prope congerendæ, & diſtribuendæ pecuniæ publicæ poteſtate refici ſolitus eſt. Id quod his veterum auctoritatibus facile demonſtratur. Apud Plutarchum in decreto de honoribus Lycurgi: *Factus communium redituum ciuitati quæſtor, in quinquennium curat, & diſtributis ex communibus reditibus decem, & octo millibus, & nongentis talentis, multis vero ſupra fidem à priuatis mutuo ſumptis & in reipub. populiq; tempora expenſis, quòd recte hæc adminiſtraſſe viſus ſit, ſæpe coronatus eſt à ciuitate. iterum autem lectus à populo magnam pecuniarum vim in arcem intulit, & confecto deæ ornatu, & victorijs, & pompalibus aureis, ac argenteis, & ornatu aureo in centum ciſtiferas.* & de Ariſtide: *Publicorum redituũ lectus curator non ſolum ſuæ ætatis, ſed etiam ſuperioris magiſtratus oſtendit multa ſuppilaſſe, & in primis Themiſtoclem. quare ab eo in referendis rationibus oppugnatus, ſtudijs tamen bonorum euaſit. iterum autem* τῇ διοικήσει *præpoſitus, cum ſe mollius gereret, ijs ſe probauit, qui communem rem depeculabantur, quòd neque eos redargueret, neque ſeuere rationes eorum conficeret, vſque adeo vt repleti bonis publicis eum commendarent, & pro eo populum prenſarent, vt ei tertium magiſtratum continuaret. cum autem creatus eſſet, obiurgauit eos, & furta patefecit.* & in Politicis: *Demades cum in poteſtate reditus ciuitatis haberet, ac populus claſsis aduerſus Alexandrum emittendæ cupidus ab eo ſibi pecuniam in claſſem attribui poſtularet, pecuniæ, inquit, non deſunt, at eas ego vobis in proximos Choas diſtribuere cogitaram.* Quin etiã hunc eundẽ

ταμίαν

ταμίαν τῆς διοικήσεως appellauit,cum Lycurgum eundem in tria quinquennia quæſtorem ſcripſit pecuniarum διοίκησιν habuiſſe.& Æſchines in oratione de ementita legatione, cum ait:*Iſte curauit veſtros reditus, quando illum legiſtis ad communem* διοίκησιν; & Pollux,cum eum ἐφεστηκότα ἐπὶ τῆς διοικήσεως τῶν προσιόντων,καὶ ἀναλισκομένων appellauit,id eſt præfectum procurationi accedentium,& abeuntium pecuniarum, & earum præcipue, quæ concioni, & iudicibus mercedis loco erogarentur. Vnde apud Laërtium in decreto de Zenone ſcriptum eſt:*Sumptum autem, qui fit in pilas, curet* ὁ ἐπὶ τῆς διοικήσεως. in decreto autem de Lycurgo apud Plutarchum populi quæſtor nominatur.ſi quidem ſcriptum eſt:*Decretum eſt,vt Lycurgi pſephiſmata omnia in pilas lapideas inciderentur; in deſcriptionem vero pilarum quæſtor populi quingentas drachmas impenderet ex ijs,quæ in pſephiſmata attribuuntur à populo.* Quod autem Pollux ſcribit,curaſſe eum pecuniã,quæ concioni, & iudicibus mercedis loco numerabatur, confirmatur item ex lege, quam ex Timocratea iã ſæpe attulimus, in qua ſcriptum eſt,ex pecuniis,quæ ſunt διοικήσεως, pretium concioni, iudiciis,ſenatui,& equitibus perſolutum.

Fuiſſe autem etiam ἀντιγραφέα τῆς διοικήσεως,qui hos omnes ſumptus in alias tabulas tranſcripſerit,vt duobus in locis earum pecuniarũ ratio extaret,mihi in primis in ipſam vocis eius rationem intuenti probatur. *Antigrapheus populi.* 25

Æra vero militaria,quæ illi dixerunt στρατιωτικὰ,fuerũt non ſolum, quæ in vſus militiæ ex publica adminiſtratione conuerſa ſunt,vt ſignificat Demoſthenes in oratione contra Neæram,cum inquit,decretũ ſcriptũ, vt pecuniæ διοικήσεως vtique fierẽt militares; ſed etiam quæ ex tributis belli nomine collatis redacta ſunt. quod intellexit in oratione aduerſus Polyclem,cum dixit:*Ego primus collationes contuli, quãuis trierarchus eſſem. cuius rei teſtes ſunt,qui tũc militares pecunias exegerũt.* Qui vero eiuſmodi pecunias curarunt, ij ταμίαι τῶν στρατιωτικῶν dicti ſunt.Vnde Plutarchus in Lycurgo dixit, Calæũ quendã quæſtorẽ militariũ archõte Charõda fuiſſe. *Quæſtores militarium.* 26

Theoricæ autem pecuniæ ſunt dictæ, quæ in ludos, & ſpectacula ſunt conſumptæ.Has Vlpianus in Olynthiacarum cõmentario ſcribit à Pericle primũ,cum diuites loca in theatro ſibi pretio cõpararent,pauperes autẽ,ne id facerent,æris inopia impedirentur, eſſe inductas, lege lata,vt pecuniæ ex publicis reditibus confectæ theoricæ fierent.Atque hoc idem confirmat etiam Plutarchus,cum ſcribit,populum à Pericle primum ad theoricas pecunias, & ſtipendia accipienda illectum. item Periclem theoricis,& iudicialibus pecuniis populũ corrupiſſe. Deinde legibus aliis ſancitum eſt, vt bello exiſtente reſiduæ pecuniæ τῆς διοικήσεως fierent militares.poſtremo Apollodorus decretũ ſcripſit,vt pecuniæ τῆς διοικήσεως,vtique fierent militares. atq; hæc docet Demoſthenes in oratione cõtra Neæram:*Apollodorus*,inquit,*fit ſenator, & decretũ ſcribit in ſenatu, fertq; ad populum nemine aduerſante.placeat ne pecunias* τῆς διοικήσεως *militares eſſe,an theatrales. cum leges iuberent, vt bello exiſtente reſiduæ pecuniæ* τῆς διοικήσεως *militares eſſent.* Vlpianus autem ſcribit,cum Apollodorus conatus eſſet,theoricas pecunias reddere militares,Eubulũ popularem gratiam aucupantem ſcripſiſſe legem, adiuncta capitali pœna, ne quis theoricas pecunias efficeret militares. Libanius autem in Olynthiacas notat,cum antiquitus theatrum lapideum nullum eſſet, ſed ligneũ, & omnes locũ in theatro feſtinanter occupare ſtuderent,verberationes ſæpe,& vulnera cõſequuta. cui malo vt occurrerent Athenienſium principes,venales locos feciſſe,ſtatuiſſeq; vti ſpectandi cauſſa ſinguli duos penderent obolos, ne vero tenuiores propter ſumptum ſpectaculi voluptate ſpoliarentur,eos ex ærario obolos ſumere voluiſſe. Arpocratio vero,qui aliquanto ſecus hanc ex Philochoro refert hiſtoriam,non obolos, ſed drachmam nominat,eámque abſentem,aut peregre euntem neminem capere potuiſſe Hyperidis auctoritate demonſtrat.Huius autem pecuniæ petendæ ius ex tabulis Lexiarchicis partũ eſſe, ex oratione Demoſthenis aduerſus Leocharem apparet: *Primũ progreſſus tentauit in Otrynenſium indicem concionalem ſemet ipſum*

ff *referre,* *Quæſtores Theoricarũ.* 27

referre,cum eſſet Eleuſinius.deinde, antequã referretur in tabulas Lexiarchicas Otrynenſium,communium rerum partem adipiſci.cui rei cum nos reſiſteremus,ille conuocatis paucis quibuſdam Otrynenſium, & Demarcho ſuadet,vt,cum apertæ tabulæ eſſent, ſemet ipſum in Archiadæ nomen inſcribant. poſt autem Panathenæis magnis ſub diſtributionem ad theoricam pecuniam venit, & cum populares alij cepiſſent, petijt ſibi etiam dari, & in tabulis in nomen Archiadæ inſcribi. Qui his ergo pecuniis præfuerunt,ij ſunt οἱ ἐπὶ τῷ θεωρικῷ nominati. quorũ meminit Æſchines aduerſus Cteſiphontem: *Recita mihi,* inquit,*quo archonte Demoſthenes creatus ſit præfectus Theoricarum.* & poſt: *Propter fidem veſtram erga Eubulum præfecti Theoricarum, antequam lex Hegemonis ferretur, gerebant magiſtratum antigraphei, & apodectarum, & naualia, & armamentarium conſtruebant, erantq; curatores viarum, & fere omnem procurationem ciuitatis gerebant.*

28 *Sitonæ.*

Quoniam autem Athenienſes,vt in Leptiniana ſcribit Demoſthenes,frumento inuecto maxime vſi ſunt(neque enim Attica propter ſoli ſterilitatem ſatis ſuppeditare annonæ,atq; alimenti omnibus potuit)eo factum eſt, vt præfecti quidam etiam ſint conſtituti,qui externum frumentum reip.nomine mercati ſint,idémque recondiderint.eiuſmodi vero munus dicta eſt σιτωνία, ipſiq; σιτῶναι ſunt appellati. Itaq; Demoſthenes in oratione pro Cteſiphonte ait,cum populus Sitonem crearet,ſe reliquis omnibus eſſe prælatum,& Plutarchus decretũ recitat,in quo ſcriptũ eſt,Demoſthenem in Sitonia talentum in cellam frumentariam præbuiſſe.

29 *Aſtynomi.*

Iã vero quia opera etiã publica plurimũ cũ ad dignitatẽ, tũ etiã ad ſalutem ſæpe reip.pertinuerũt,ne eorũ quidẽ curã abiecerũt,qui hãc legibus rẽp. inſtruxerunt. quo de genere probe Ariſtoteles in Politicis: *Altera curatio eſt,* inquit,*operũ in vrbe tũ publicorũ, tũ priuatorũ,vt cũ decoro ornatu ædificia, & viæ cõſeruẽtur, & collapſa reficiantur, & limites cõmunes ſine controuerſia teneãtur, & cetera,quæ ſimilia ſunt.hũc autẽ magiſtratũ pleriq; ἀστυνομίαν vocãt: habetq; partes plures,quarũ alijs alij in magnis ciuitatibus præficiũtur,vt murorũ cõſtructores, & fontiũ curatores, & portuũ cuſtodes.* Plato autẽ in ſexto de legibus ἀστυνόμους curare vias iubet,quæ ſint in vrbe;& vias militares populi,quæ ferãt ex agro in vrbẽ; & ædificia, vt fiãt ex legibus; & aquas,vt in fontes abunde,& pure euntes ornẽt vna,& iuuẽt ciuitatẽ. Eiuſmodi vero Ἀστυνόμους decem Athenis fuiſſe, prodit ex Ariſtotelis auctoritate Arpocratio, quinque in Piræeo, & quinque in vrbe. quorum cum mentionem feciſſet in Timocratea Demoſthenes, Vlpianus adſcripſit,iis curæ fuiſſe,vt munda vrbs eſſet.

30 *Murorũ curatores.*

Quos vero vocat Ariſtoteles τειχοποιοὺς,ij non ordinarij magiſtratus fuerunt,ſed pro re nata à tribubus ad muros veteres reficiendos vna cum quæſtoribus aliquot editi ſunt. quem magiſtratum geſſit Demoſthenes à Pandionide tribu ſua editus. Vnde Æſchines de ementita legatione dixit, decreto, mandatum eſſe ſingulis tribubus,vt proderent curatores operum ad muros, & quæſtores.Plutarchus autem propterea Demoſthenem etiam murorum curatorem vocauit.

Præfecti aquarum.
Præfecti operum publicorum.

Eundem autẽ in numerũ adſcribendi videntur οἱ ἐπιστάται τῶν ὑδάτων, qui aquas in vrbẽ perducendas curarunt. quo munere functũ eſſe Themiſtoclẽ prodit Plutarchus.item οἱ ὁδοποιοί,qui vias ſtrauerunt,& qui fontium curam habuerunt,quos κρηνοφύλακας appellat Pollux.atque omnino omnes ἐπιστάται τῶν δημοσίων ἔργων.quo nomine honoris vſum ſignificat Plutarchus tũ cũ Propylæa,& reliqua illa illuſtria vrbis ædificia conſtruxit. quorũ ne rationem redderet, bellum fertur cũ Lacedæmoniis grauiſſimum excitaſſe. itémque qui ad belli apparatum creati dicuntur,vt Lycurgus,de quo idẽ: *Electus ad apparatum belli multa ciuitatis emendauit, & triremes parauit populo quadringentas, & Lyceum gymnaſium conſtruxit, & palæſtram ædificauit, & theatrum Dionyſij ἐπιστάτης abſoluit.*

31 *Nomophylaces.*

Neque vero,cum operũ publicorũ,quibus ferè vrbs ornabatur, tam diligentem rationẽ haberẽt,legum ipſarũ,morúmque & magiſtratuũ,quibus reip.incolumitas cõtinebatur,ſibi contemnendã putarunt. verũ legibus ſeruandis νομοφύλακας præpoſuerunt

poſuerunt, moribus vero nonnullos alios. Nomophylaces autẽ eo honore affecti ſunt, vt & ſtrophio albo inſignirẽtur, & ludis in ſellis aduerſus Archontes cõſiderent. ceterũ eo iure eſſent, vt magiſtratus legibus vti cogerẽt, & in concionibus ſedentes cũ proëdris prohiberent, ne quid aduerſus leges, & contra reip. cõmodum ſuffragiis populi ſciſceretur. quemadmodum apud Pollucem, & Arpocrationẽ inuenimus. Nam Cicero in tertio de legibus ſcripſit, eos non ſolum litteras, ſed facta etiam hominum obſeruaſſe, ad legéſque reuocaſſe.

Moribus autem iuuenum præfecti fuerunt σωφρονισαὶ decem, quorum mentio fit in Axiocho à Socrate: *Vbi vero in ephebos*, inquit, *inſcriptus ſit, omne adoleſcentuli* *Sophroniſtæ* 32
tempus Sophroniſtis, & Areopagi cenſuræ tribuitur. Quin etiã Vlpianus, cum Demoſthenes aduerſus Mediam theſmothetæ cuiuſdam noctu per petulantiam violati meminiſſet, notatum reliquit, theſmothetas moderationis cuſtodes, vindicéſque fuiſſe, & noctu vrbem obeuntes, ne quid per petulantiam fieret, prouidiſſe.

Mulieribus autem præfecti fuerũt γυναικοκόσμοι viginti, qui, teſte Polluce, in mulieres parum modeſtas animaduerterunt, & mulctas earum inſcribentes expoſuerunt in platano in Ceramico. *Gynæcocoſmi.* 33

Virorũ autẽ cœtus, & cõuiuia, ſumptúſque inſpectarunt, qui οἰνόπται dicti ſunt. de quibus Athenæus libro decimo: *Oenoptæ erat magiſtratus Athenis, qui inſpiciebat prandia, an æqualiter biberent, qui conuenerant. & erat magiſtratus tenuis. tres erant, qui præbebant prandentibus lychnos, & funalia.* Atque hoc idẽ etiã munus videtur tribuere iis, qui γυναικόνομοι dicti ſunt, cum ſcribit libro ſexto, moris fuiſſe, vt γυναικόνομοι conuiuia inſpicerent, & numerum vocatorum, an eſſet ſecundum legem, inquirerent; Philochorum autem ſcribere, Gynæconomos cum Areopagitis cœtus inſpectaſſe in ædibus, & nuptiis & ſacrificiis. *Oenoptæ.* 34 *Gynæconomi.*

Qui vero magiſtratus, atque curationes omnes repoſcẽdis rationibus in officio manere coëgerũt, ij λογισαὶ, & εὐθύνοι nominati ſunt. Quos quidẽ magiſtratus inter ſe diuerſos fuiſſe Arpocratio ex Ariſtotelis ſentẽtia prodit, verũ quonã modo, quod optandũ erat in primis, nõ adſcribit. Mihi vero in nomina ipſa intuẽti probabile illud occurrit, εὐθύνους quæſiſſe de edictis à magiſtratibus iniuſte interpoſitis, λογισὰς vero de pecuniis iniuſte ablatis. ſi quidẽ hac de re loquẽs Æſchines contra Cteſiphontẽ, has duas voces nunquã disiũgit, διδόναι λόγον, & εὐθύνας, εἰσγράφεσθαι λόγον, & εὐθύνας. De vtriſque autẽ Arpocratio in hæc verba: Εὐθύνοι *decem erãt, apud quos qui legatione functi erãt, aut magiſtratũ geſſerant, aut aliquid rerũ publicarum attigerant,* εὐθύνας *dabant.* λογισαὶ *vero decẽ erant, qui* εὐθύνας *eorum, qui admiſtraſſent. ſubducebãt intra triginta dies, quãdo magiſtratu abire vellent.* Quibus ex verbis ægre, quid inter eos interſit, intelligas. Ac Logiſtarũ quidẽ nomẽ ſæpiſſime video vſurpari, vt apud Æſchinem cõtra Cteſiphontẽ, vbi docet, legibus ſanctũ eſſe, vt ſenatus Areopagi, omnéſque qui aliquid reip. attigiſſent, apud logiſtas rationes referrent, etiã ſi nihil pecuniæ publicæ tractaſſent; logiſtæ vero eos in fora introducerẽt, & per præconẽ ciues ad eos accuſandos inuitarent. Vnde addit: *Nõ ne oportebat, te, ô Demoſthenes, pati, logiſtarum præconẽ pronunciare edictũ hoc patrium, & legitimum? Quis vult accuſare?* & cõtra Timarchũ: *Logiſta cũ eſſet, plurimũ nocuit ciuitati, donis acceptis ab ijs, qui improbè magiſtratum geſſiſſent; & calumnia ijs oblata, qui innocentes eſſent. & apud Demoſthenem de corona: Quando me introduxerunt logiſtæ, cur non me accuſaſti, cum præſens eſſes?* & de ementita legatione: *Ego cum vellem bis rationes referre de legatione, accedens Aeſchines ad logiſtas vetuit, ne me in iudicium vocarent.* De Euthynis vero mentio rarior. in decreto tamen quodam poſt quadringentorum dominatum euerſum apud Andocidem, in oratione de myſteriis ſcripto ita eſt: *Placet etiam eorum famam reſtitui, quorum* εὐθύναι *condemnatæ ſunt in logiſterijs ab euthynis, aut paredris, aut nondum in forum introductæ* γραφαὶ περὶ εὐθυνῶν. *Logiſtæ.* 35 *Euthyni.*

Iam quid dicam, vt magiſtratum etiam eſſe voluerint, qui nocentes homines aut ante iudicium cuſtodiret, aut poſt iudicium ſupplicio ex lege afficeret? Hi vero

ff 2 vnde

Vndecimuiri. vndecimuiri fuerunt, qui à Themiſtocle, & ab Ariſtide ſunt inſtituti, ſinguli quidē ex ſingulis tribubus, & ſcriba vndecimus cum eis adnumeratus, vt Heraclides, & Pollux memoriæ prodiderūt. Neque vero id nos perturbet, quòd ante Themiſtoclis ætatem in legibus Solonis, vt eſt in Timarchiana, & Timocratea vndecimuiri nominentur. nam ad eas leges multa ex poſteriore rep. ſunt adiecta, & hic à Solone numerus induci non potuit, qui quattuor tantum tribus probauit. Horum vero curæ carcerem commiſſum, mandatúmque vt de damnatis lege ſupplicium ſumerent, cum Pollux, & alij vno omnes conſenſu ſcripſere, tum oſtendit etiam Plato in Apologia, cum dicentem Socratem fecit: *Quid me in carcere viuere oportet, vndecimuiris perpetuo ſeruientem?* & in Phædone: *Ianitor admonuit, ne carcerem ingrederemur. ſoluunt enim,* inquit, *vndecimuiri Socratem, atque ei hodie mortem denuntiant.* Item: *Vndecimuiri miniſter venit, nuncians Socrati, vt cicutam bibat.* & Xenophon in ſecundo de rebus Græcorum: *Trigintauirûm præco vndecimuiros in Theramenem ire iuſsit, quibus cum miniſtris congreſsis, dixit Critias vnus è triginta: Tradimus vobis Theramenem hunc lege iudicatum, vt eum capientes, & abducentes, quò oportet, quæ his conſequentia ſunt, peragatis.* Quod ſi quis è carcere quoquo modo euaſiſſet, erat eorum muneris hominem conquirere, atque in carcerem redigere. quod apparet ex prima in Ariſtogitonem, in qua, *Cum effracto,* inquit, *carcere profugiſſet, ad mulierem quandam venit, quæ illum occultauit primis diebus, quibus vndecimuiri perquirebant hominem, & per præconem ſibi reddi iubebant.* Pollux autem fures, plagiarios, & graſſatores ab vndecimuiris ait abductos, vt, ſi confiterentur, capite mulctarent; ſin minus, in fora introducerent, &, ſi damnati eſſent, vltimo ſupplicio afficerent. Ego vero inuenio fures, & graſſatores ad vndecimuiros potius, quàm ab vndecimuiris abductos, atque hanc eſſe eam, de qua ſuperiore libro dixi, ἀπαγωγὴν, quam ad vndecimuiros factam eſſe apparet ex lege, quā profert Demoſthenes in Timocratem: *Si quis interdiu ſupra quinquaginta drachmas ſuratus fuerit, adduci ius ſit ad vndecimuiros; ſi vero noctu, quodcunque ſurripuerit, eum & occidendi, & inter perſequendum vulnerandi, & ad vndecimuiros, ſi libeat, abducendi ius ſit.* quod idem colligitur ex orationibus Lyſiæ contra Theomneſtum. Vt autē apud vndecimuiros actio contra fures, & graſſatores intenta eſt, ſic iidem etiam eam in forum introduxerūt. vt aperte ſcriptum eſt in oratione ad Lacritum. *Apud quem magiſtratum de pactis mercatorijs eſt agendum? apud vndecimuiros? at ipſi murorum perfoſſores, & fures, & alios facinoroſos homines, qui morti deſtinati ſunt, introducunt.* Introduxiſſe vero in Parabyſtum, inde coniici licet, quòd vndecimuiros in Parabyſto ius dixiſſe, omniū ferè, qui Parabyſti meminerūt, teſtimonio cōſtat. Adiicit etiā Veſparū interpres, vndecimuiros ἐνδείξεις aduerſus eos, qui publica vēdidiſſent, introduxiſſe. quod probabile cōiectura eſt. ſi quidē vndecimuiri aliarū etiā actionū introductores fuerūt, vt ex lege, quā recitat in Timocratē Demoſthenes, intelligitur: *Si quis abductus fuerit, qui arguatur vel malæ tractationis parētū, vel deſertæ militiæ, vel quòd cōtra legū interdictū eò fuerit ingreſſus, quò nefas eſt ingredi, vndecimuiri eū vinciūto, & in Heliæā introducūto, accuſet autē ex ijs, quibus ius eſt, qui volet. cōuictus autē ſi ſit, æſtimet Heliæa, quid eū pati, aut ſoluere oporteat.* Narrat etiā Demoſthenes, Androtionē decretū ſcripſiſſe, vt exigēdorū cauſſa tributorū vndecimuiri ſe ſequerētur, eóſq; ad ſingulas ciuiū ędes adduxiſſe. Ex quibus locis, quæ & quàm multa vndecimuirū iura fuerint, facile iā quiuis intelligere poteſt.

De præbitoribus publicis. CAP. IIII.

Liturgi qui. MAGISTRATIBVS, qui conſiliis, iudiciiſque præpoſiti remp. rexerint, explicatis, reliquum eſt, vt publicas eorum curationes aggrediamur, qui ſuo aut patrimonio, aut corpore, aut lingua reip. profuerunt, atque eius aut commoda, aut ſalutem, aut dignitatem quoquomodo tutati ſunt. ſic enim vnà, quid diuites, quid iuniores, quídque diſerti homines reip. legibúſque debuerint, oſtendemus, &

mus,& magnum locum in primis, ac lubricum de reliquo ciuilium honorum genere expediemus. Qui igitur in quattuor à Solone deſcriptis claſſibus præter ceteros diuitiis abundarunt, ij ex eiuſdem inſtituto pro ſuperioribus magiſtratibus, qui ipſis,vt dixi,potiſſimum patuere,opes ſuas ad reip.tempora,ciuitatiſque rationes ita conferre debuerunt, vt aut pacis ornamentis conſulerent, aut belli certe ſubſidiis inſeruirent. vnde ipſi λειτουργοί, & præbitiones eorũ λειτουργίαι vocatæ ſunt. Fuerunt autem χορηγοί, γυμνασίαρχοι, ἑστιάτορες, τριήραρχοι, & εἰσφέροντες, id eſt coragi,gymnaſiarchi,epulones, trierarchi,& collatores. Neque vero dubium eſt, quin hi primi fuerint,qui in ciuitate caperentur, honores. hoc enim perſpicue oſtendit Demoſthenes,cum in cauſſa Cteſiphontis inquit:*Contigit mihi,vt,cum puer eſſem, ſcholas conuenientes adirem; vbi ex pueris exceſſiſſem,quæ his conſequentia ſunt, agerem, χορηγεῖν, τριηραρχεῖν, εἰσφέρειν. vbi vero ad remp. acceſſi, placuit mihi eam reip. gerendæ rationem inire, vt ſæpe corona donatus ſim.* & Lyſias,apud quem in oratione de muneribus Athenienſis neſcio quis gloriatur, ſe, vbi primum profeſſus ſit, extemplo choragum fuiſſe. Cui profeſſioni octauum & decimum ætatis annum dicatum fuiſſe,ſupra oſtendimus.Hæc autem munera,quanquam illi vſque adeo neceſſario obiuerunt, vt nullo pacto declinare potuerint; quod Socrates apud Xenophontem de re familiari cum Critobulo diſputans demonſtrauit, cum dixit: *Audio, ciuitatem choragias, & gymnaſiarchias tibi imperaſſe, &, ſi bellum ingruerit, trierarchias, & collationes tam multas imperaturam, vt eas ſuſtinere non poſſis. quod ſi parum cumulate munus geſſeris, non dubito, quin te non aliter puniat, quàm ſi te ſua compilantem offenderet.* non ea tamen quotannis obiuerunt, ſed, vt ad Leptinem inquit orator,choragias quidem,& trierarchias,& epulationes,& gymnaſiarchias altero quoq; anno, ita vt dimidium temporis vacationem haberent,collationes autem tantum,cum impendente, aut vrgente bello aliquo imperarentur. Mandata vero ita ſunt,vt ſingulos ſingulæ tribus,aut populi ſuos quiſque præbitores ediderint.quod docet Demoſthenes in oratione de nomine. *An vero ſi tribules*,inquit,*Mantitheum Mantiæ filium Thoricium edant choragum,aut gymnaſiarchum,aut epulonem,aut alıud eorum quidpiam,quomodo extabit, vtrum te edant,an me?* & contra Mediam: *Cum per triennium Pandionis choragum non edidiſſet, ea de re contentio inter archontem, & tribus curatorem exarſit.* & cõtra Philippum: *Quid eſt;cum ludi Panathenæorum,& Dionyſiorum idoneo ſemper tempore fiunt,claſſium autem emiſſio alieno? nempe quia illa omnia lege aguntur; & veſtrum quiſque multo ante nouit,quis choragus,aut gymnaſiarchus tribus quando & à quo,& quid capientem, quid agere oporteat, in rebus autem bellicis confuſe omnia agimus. ſimul enim vt increpuit quid,trierarchos cõſtituimus,& his permutationes proponimus,& de quærendis pecunijs conſultamus.*& de epitrierchemate: *Cum placuiſſet, vt ſenatores pro popularibus ederent, qui ante alios conferrent, meum nomen in tribus populis editum eſt,quia meum illuſtre,ac notum patrimonium eſt.*

Quoniam autem choragi dicti ſunt, quia in Dionyſiis, & Panathenæis chorum duxerunt,propterea vt varij chori,ſic choragi etiã diuerſi extiterunt, quorum alij pyrrhichiſtis,alij choro virili,alij choro puerili, alij choro cyclio choragi fuerunt. Quod demonſtrat Lyſias in oratione de muneribus, apud quem Athenienſis neſcio quis ita agit, vt dicat, ſe Theopheno archonte profeſſum, factum choragum tragœdis,triginta minas impendiſſe,& tertio menſe Thargeliis victorẽ virili choro duo millia drachmarum; Glaucippo vero archonte in pyrrhichiſtas, Panathenæis magnis,octingentas.eodémque archõte, choragus cum eſſet viris in Dionyſia,victoriam rettuliſſe, & archonte Diocle Panathenæis paruis choro cyclio trecentas, poſtea choragum factum puerili choro minas quindecim amplius impendiſſe.& Iſæus,qui Dicæogenem inquit,cũ tribui in Dionyſia choragus eſſet, quartum fuiſſe,tragœdis autem, & pyrrhichiſtis vltimũ.& Demoſthenes, qui Mediam tragœdis choragum fuiſſe ait, ſe vero tibicinibus viris. Hos autem choros ita du-

Choragi.

xerunt, vt victum eis ſuppeditarent, & quidem, ſicut Plutarchus in libro de ſapientia Athenienſiũ ſcripſit, muſicis artificibus delicatiorem, veluti anguillas, lactucas,& medullam,nempe ad vocem eorũ corroborãdam:vnde quæſtio eſt apud Antiphontem de choreuta quodam,qui cum vocis curandæ cauſſa apud choragũ pharmacum ebibiſſet, mortem oppetiit. Neque vero victum ſolum præbuerunt, ſed coronas etiam aureas, veſtéſque chori ipſius, vt ſcriptum eſt contra Mediam, ornamenta,atque inſignia cõpararunt.ínque ea re tantum ſtudij,tantúmque induſtriæ poſuerunt, vt magiſtros,& tibicines præſtantiores coram archõte ſortiti ſint, ludúmque habuerint, in quo per magiſtrum, quem χοροδιδάσκαλον appellabant, chorum ipſum erudiendum, & exercendum curarint. Quod in eadem Antiphon oratione declarat,cum inquit:*Poſtquam choragus ad Thargelia ſum conſtitutus, ſortitusq́; ſum Pantaclem magiſtrum,& tribum Cecropidem vltra meam Erechtheidem; choragi munere functus ſum, quàm potui, optimo. ac primùm comparaui ludum, in quo etiã, cum Dionyſijs choragus fui, docui; deinde chorum collegi, quã optime potui: cumq́; ego lite diſtinerer, homines probatos choro præfeci, vt pueris egregie miniſtrarentur, quæ neceſſaria eſſent.* & item contra Mediam Demoſthenes:*Cum non conſtituto tertium hunc annũ tribui Pãdionidi chorago, inſtante vero concione, in qua lex archontem ſortiri choris tibicines iubet, archon tribus curatores, curatores autem archontem increparent, procedens ego pollicitus ſum, me vltro choragum futurum. vobis autem ſortiẽtibus euenit, vt mihi primo ſors tibicinis eueniret.* Huic autem rei propterea tanto ſtudio ſeruierunt,quia inter ipſos illuſtre de laude,victoriáque certamen intercedebat,ita vt in Dionyſiis qui hymnis canẽdis alterum ſuperaſſet, is tripodem præmium ferret,eúmque cum magna cærimonia dedicaret.cuius rei meminit Demoſthenes in oratione aduerſus Phænippum: *Patres,* inquit,*tui adeo diuitijs affluentes fuerunt, vt vterq; tripodem dedicarit, cum ipſi choragi Dionyſijs victoriam reportaſſent.*& Plutarchus de Andocide:*Choragus fuit cyclio choro ſuæ tribui dithyrambo decertãti, & victoriæ compos factus dedicauit tripodem.* & Lyſias de muneribus: *Cum eſſet choragus viris in Dionyſia, vicit, & cũ tripodis dedicatione quinque millia drachmarũ intendit.* Memorabile autem illud, in eiuſmodi iudicio Aiacidarum chorũ nunquã vltimũ iudicatũ.credo,quòd,vt inquit in Sympoſio Plutarchus,gratiã ei tribui referri voluerint,ex qua Marathonius populus fuerit,& quæ dextrum cornu in Marathonia pugna tenuerit; aut certe quòd bellum illud hac tribu prytaneatum gerẽte decretũ ſit.Qui vero pueris choragi fuerunt,ij ludorum litterariorũ, quò pueri ingenui ventitarent,curam habuerunt, ſi modo annos nati amplius quadraginta eſſent. Id autem ita eſſe Æſchines in oratione contra Timarchum oſtendit. *Solon,* inquit,*& de adoleſcentibus ventitantibus, quales eſſe oportet, & quas ætates habere, & de magiſtratu, qui eorum curam habiturus eſſet, ſcripſit, & poſtremo de ventitatione puerorũ, & de choris encyclijs: iubet enim choragum, qui fortunas ſuas in vos impenſurus eſt, ſupra quadraginta annos natum, hoc facere, vt, cum ætate temperatiſsima ſit, verſetur cum filijs veſtris: ſic enim in lege ſcripſit: Choragi vero à populo conſtituti quadraginta annos amplius nati ſint.* Atque hi quidem choragi fuerunt. Gymnaſiarchi vero, vt inquit ad Leptinianam Vlpianus, qui oleum iis, qui ſe palæſtra exercere vellent, miniſtrarũt. Epulones autem, qui in ſacris, in communi ciuitatis lætitia, tribulibus ſuis epulum præbuerunt. Vnde dixit Lyſias de muneribus: *Vbi Alexia archonte redij, ſtatim gymnaſiarchus fui in Promethea, & victoriam rettuli duabus minis impenſis.* & Demoſthenes contra Mediam: *Tribui ego epulum dedi, & Panathenæis choragus fui.*& ad Leptinem:*Quam multi ſunt, qui quotannis vſitatas* λειτουργίας *nobis obeunt, choragi, gymnaſiarchi, epulones? ſexaginta nimirum aut paullo amplius.* & de hereditate Philoctemonis Iſæus:*Choragus tragœdis. gymnaſiarchus lampade fuit.*

Gymnaſiarchi. *Epulones.*

Trierarchi. Iam vero quid de trierarchiis,& collationibus dicã,quibus nihil poteſt eſſe nobilius?ſunt autem trierarchi, qui armamenta triremis,& victum remigibus dabãt, farinam, cæpe, & caſeum, vt Plutarchus in libro de Athenienſium ſapientia prodidit.

didit. Collatores autem, qui pro ratione cenſus pecunias conferebant iis, qui in acie pro patria, dimicabant. Vnde Lyſias dixit in oratione de publicatis Niciæ bonis: *Nunc Diomneſtus, & ego, & frater, cũ ex vna domo tres ſimus, trierarchiam obimus, & ſi pecunijs egeat ciuitas, ab his vobis conferimus.* & de muneribus: *Cum pro vobis pericula quotidie adirem, tamẽ tributum vnum triginta minarũ, alterum trium millium drachmarum contuli, trierarchus autem per ſeptennium ſui, & ſex talenta impendi.* Quin etiam Aeſchines in accuſatione Cteſiphontis dixit, trierarchos, qui non communia tractent, ſed aperte patrimonia ſua pro ciuitatis dignitate profundant, lege repetundarum eſſe obſtrictos. & Demoſthenes in oratione de trierarchia: *Qui pro ciuitate trierarchum agit, is non ex communibus bonis rem familiarem amplificat, ſed priuatis ſtatum ciuitatis emendat.* Horum autem munerum cum ſæpe immunitates darentur à populo, trierarchiarum tamen, & collationum ne poſteris quidem Harmodij, & Ariſtogitonis, quibus propter tyrannum interfectum ſingulares ſemper honores exquiſiuerunt, vacationem dederunt. Quod docuit multis in locis Demoſthenes diſputans contra Leptinem, maxime autem cum inquit: *Sunt liturgiæ ciuium, & inquilinorum, quarum vtrarumq; datur immunitas. trierarchiarum, & collationum in bellum, & ſalutem ciuitatis ex veteribus legibus nemo eſt immunis, ne poſteri quidem Harmodij, & Ariſtogitonis.* Quo factum eſt, vt, cum propter multas immunitates eorum à populo conceſſas pauci, iiq; admodum inopes munera illa obirent, Leptines legem tulerit, vt nemo omnino immunis eſſet, præter Ariſtogitonis, & Harmodij poſteros, & nouem archontes, neque in poſterum populo rogato immunitatem dare ius eſſet. quam legem vt iniuſtam, ac reip. inutilem oratione, quæ extat, Demoſthenes accuſauit. Ac Solo quidem ab initio propterea cenſus ciuium conſtituerat, & ex iis claſſes quattuor deſcripſerat, Quinquemodialium, Equitum, Zeugitarum, & Theticorum, vt omnes pro ratione fortunarum ſuarum operam, ſtudiúmque ſuum reip. commodarent, ac ne quis excuſatione tenuitatis publicorum munerum onus defugeret, ἀντίδοσιν excogitarat, quæ fuit muneris & fortunarum cum altero permutatio, vt Demoſthenes in oratione de antidoſi ſcribit. Verum priſca Solonis diſciplina nouis, vt fit, hominum fraudibus iampridem obſoleſcente, poſt placuit, vt tota ratione mutata mille ac ducenti ex vniuerſis claſſibus legerentur, qui cum ceteros diuitiis antecederent, ſoli etiam publicorum munerum onera ſuſtinerent. Vnde Pollux, & Arpocratio ſcripſerunt, mille ac ducentos fuiſſe, ex quibus legerentur liturgi. Hi vero in ſymmorias diuiſi ſunt quaſdam, idq; Periandri lege, archonte Nauſinico, vt Demoſthenes contra Euergum, & ex Philochori ſententia Arpocratio prodidit. Symmoriarum autem ratio, & munerum horum per ſymmorias obitio qualis à principio fuerit, ſignificauit in ſecunda Olynthiaca Demoſthenes, cum dixit: *Antea conferebatis per ſymmorias, nunc ciuitatem tractatis per ſymmorias, rhetor, princeps vtrorumq; & prætor ſub illo, primiq; trecenti, alij vero adiuncti eſtis, partim quidem ad hos, partim vero ad illos.* Quem locum ſummis obſcuritatis tenebris inuolutum Vlpianus liquidius explicauit his verbis: *Singulæ,* inquit, *tribus centenos vicenos, qui ditiſsimi eſſent, è ſuo corpore prodebant, qui in partes binas ſexagenorum hominum ſingulas diſpertiti ſymmorias viginti efficiebant, ſexagenorum hominum ſingulas, & in ſingulis tribubus binas. Rurſus mille, ac ducentos in duas partes diuiſerunt ſexcentorum hominum vtranque; eáſque rurſus in duas, vt eſſent quattuor, vnaquæque trecentorum virorum. iſti vero trecenti diuitijs omnes antecedebant, & ante alios conferebant, eóſque dicto audientes in omnibus rebus habebãt. ex quo factum erat, vt omnes in duas partes deſcripti eſſent. ſi quidem qui ab vtraque parte erant, quodammodo trecentis ditiſsimis, qui vtrinque erant, adhærebant. ſinguli autem treceni, qui erant, vt dixi, quadripartiti, proprium rhetorem, & prætorem habebant, ſed ita vt rhetores, prætoreſq; ſecundorum trecentorum cederent rhetoribus prætoribuſq; primorum.* Hæc autem ita eſſe, teſtimonio etiam Demoſthenis facile

Collatores. Immunitates. Symmoria.

cile quiuis perſpiciet, qui varia eius loca collegerit, eáque attente conſiderarit. Nam in prima contra Aphobum dixit: *Tutores pro me in ſymmoriam conſtituerunt quingentas drachmas conferre ſecundum viginti quinque minas.* & contra Mediam: *Ego princeps ſymmoriæ decem annos fui, conferens non ex præſentibus bonis, quibus à tutoribus ſpoliatus ſum, ſed ex fide, quam mihi reliquit pater.* & de epitrierchemate: *Pecuniarum, quas in nauium emiſſionem conferri decreuiſtis, partem non minimam ego contuli: cum enim placuiſſet vobis, vt ſenatores loco popularium ederent, qui ante alios conferrent, meum nomen editum eſt in tribus populis, quia patrimonium meum illuſtre, ac notum eſt.* Quo in loco quoſdam fuiſſe oſtendit, qui ante alios, & pro aliis tributum contulerint, idque per ocium poſtea ab iis exegerint. & contra Bœotum: *Quonam modo prætores inſcribent, ſi in ſymmoriam inſcribant, aut ſi trierarchum conſtituant?* & contra Euergum: *Exiſtimauit, me inſtrumenta reddere ciuitati coactum iri, aut ſucceſſori, qui à ſymmoria ad nauem veniſſet.* & Iſæus de hereditate Philoctemonis: *Tributa omnia ambo inter trecentos contulerunt. minor autem iſte natu choragus eſt tragœdis, & inter trecentos relatus eſt, & tributa confert.* Symmoriarum autem non ſolum principes, qui ἡγεμόνες, ſed etiam curatores fuiſſe, qui ἐπιμεληταὶ dicti ſunt idem in oratione pro Cteſiphonte, & contra Euergum oſtendit. quorum illos in ſymmoria diuitiis ceteris præſtitiſſe, & propterea principatum ſymmoriæ tenuiſſe ſcribit Arpocratio, hos ſymmoriam ipſam conuocaſſe, & ad ſocios de rebus ſymmoriæ retuliſſe exiſtimo.

Symmoriarũ principes & curatores.

Quod autem ad trierarchias pertinet, intelligendum eſt, propter ſumptus magnitudinem multas in eam rem mutationes inuectas eſſe. nam aliquando duo ſimul triremem inſtruxerunt, aliquando tres, aliquando decem, aliquando plures. itémque interdum trierarchi omnia armamenta ſuis ſumptibus compararunt, interdum ea à ciuitate acceperunt. Hoc autem cum Vlpianus ad Medianam ſcriptum reliquit, tum Demoſthenes multis in locis ſignificauit. vt in ea ipſa contra Mediam, quam Callimacho archonte dixit. *Ego*, inquit, *annos triginta duos natus trierarchus fui, cũ ſimul duo trierarchi eramus, & ſumptus omnes ex proprijs familijs faciebamus, & naues ipſi remigibus ornabamus. & biennio poſt apud eundem, Molone archonte*, Apollodorus cum ageret contra Polyclem, aperte vnius triremis duos trierarchos conſtitutos oſtendit, & ſe nautis à popularibus datis vti noluiſſe, vt imbecillis, ſed optimos ſua pecunia conduxiſſe. Illæ vero συντέλειαι, id eſt contributiones appellatæ ſunt, cum plures in vnam triremem pecuniam contulerũt, quò reſpiciens Iſæus de hereditate Dicæogenis dixit: *Atqui cum trierarchi conſtituerentur, neque ipſe trierarchus fuit, neque alteri contribuit.* & Demoſthenes contra Mediam: *Tum liturgias attigit, cum primum vos mille & ducentos συντελεῖς, id eſt contributores feciſtis, à quibus talentum exigentes trierarchias iſti talento locant. deinde remiges, & armamenta ciuitas dat, vt eorum nonnulli reuera nihil impendant, & liturgia functi videãtur, & aliarũ liturgiarum vacationem habeant.* Quæ verba ita accipiẽda eſſe adſcribit Vlpianus, vt non mille ac ducentos vno talẽto collato vnã triremẽ conſtruxiſſe, ſed ex mille ac ducẽtis decem, aut ſexdecim exẽpli gratia in vnã contuliſſe dicamus. Vnde addit non multo poſt: *Talentũ à contributoribus exigebant trierarchi, & hoc capiens qui volebat, ipſe per annum trierarchus erat, nulla in re contributoribus moleſtus. multi vero trierarchi domi manentes pro ſe alios emittebant, alij vero pecunia accepta liturgiam ſuſcipiebant.* Quocirca hæc incommoda, labéſque reip. contemplatus Demoſthenes, tandem legem tulit, qua rem à mille & ducentis ad trecentos, quibus ampliſſimæ inter omnes fortunæ eſſent, redegit, iíſque ſublatis cõtributionibus, trierarchiarum onus omne impoſuit. cuius legis meminit ipſe pro Cteſiphonte. *Ego*, inquit, *cum viderem diuites paruis ſumptibus factis vacationem habere; qui vero modicis, aut paruis copijs præditi eſſent, bona ſua conſumere; proptereaq; ciuitatem omnes rei gerendæ occaſiones amittere; legem tuli, qua diuites in officio continui, pauperes autem iniuria liberaui, & quidem multis*

In trierarchijs varia ta cõſuetudo.

pecu

pecunijs à ſymmoriarum principibus, aut ſecundanis, aut tertianis tentatus, ne legem ferrem, aut eam vt in aliud tempus differrem, merito illis quidem, licebat enim eis ex prioribus legibus ſexdecim ſimul liturgias obire, cum ipſi parum aut nihil impenderent, pauperes autem ciues contererent. mea vero lege ſanctum eſt, vt pro facultatibus ſinguli penſitarent, & qui ante vnius triremis ſextus, aut decimus erat contributor, ille duarum trierarchus euaſit. neque enim iam ſe trierarchos, ſed contributores vocabant. Quanquam autem in hoc ipſe ſe tam ſancte geſſiſſe gloriatur, tamen hanc ei legem probri loco Dinarchus obiecit. ſic enim in oratione contra ipſum inquit: *Sunt ne veſtrum aliqui in hoc iudicio, qui ex trecentis fuerint, cū Demoſthenes legem tulit de trierarchis? non ne narrabitis proximis, vt ille tribus talētis acceptis legē in ſingulis concionibus immutarit?* Vt autem poſt Solonē diuitum claſſes, ſic etiam antidoſes innouatæ ſunt. quod docet Libanius in argumento orationis de antidoſi. *Erat,* inquit, *claſſis trecentorum, qui diuitijs excellebant, ad quos maiores liturgiæ pertinebant. Lex autem dabat, vt qui fortunas ſuas conturbaſſent, ac deteriores reddidiſſent, ex claſſe trecentorum exirent, ſi alterum ſe locupletiorem munere vacuum prodidiſſent. quem, ſi confiteretur, inter trecentos pro ſe referrent, ſi inficiaretur, ad permutanda ſecum bona compellerent.* Vnde Lyſias dixit in oratione de non dando homini imbecillo ſtipendio: *Si cōſtitutus choragus tragœdis prouocarem ipſum ad permutationem, decies mallet choragus eſſe, quàm ſemel permutare.* Demoſthenes autem in oratione de antidoſi leges fuiſſe inquit, vt quotannis fierent permutationes, eáſque prætores quotannis trecentis ipſis propoſuiſſe, ita vt ſi quis ex trecentis editus muneris publici functionem reſpueret, bona ſua cum altero permutaret, qui pro ſe obiret. itémque vt qui inter ſe permutarent, quando iurati facultates profiterentur, ſolemni hoc ſe iureiurando obſtringerent: Indico facultates meas ipſius recte, & iuſte, præter ea, quæ in operibus ſunt argenteis, quæ leges excipiunt; multáque eiuſmodi alia obſeruata, quibus vniuerſa hæc ratio permutationis exercendæ contineretur.

Atque hæc quidem munera neceſſaria fuerunt. Voluntaria autem illa, quæ ἐπιδόσεις, id eſt oblationes ſunt dictæ, quæ, vt inquit Vlpianus, difficilibus reip. *Voluntaria munera.* temporibus in ſenatu fiebant, bonis ciuibus certatim ſeſe vltro reip. offerentibus, ac modo pecuniam, modo triremem, modo alia, vt res videbatur poſcere, pollicentibus: quod oſtendit Demoſthenes in oratione ad Phormionem: *Cum Alexander,* inquit, *Thebas acceſſit, polliciti ſumus vobis talentum argenteum, modo autem in rem frumentariam pro populo talentum vobis obtulimus.* & in prima contra Stephanum: *Multisq; in rebus ſe vtilem præbuit, &, cum quinque triremes vltro pollicitus eſſet, ſuisq; ſumptibus remigibus inſtruxiſſet, trierarchias obiuit.* & contra Mediam: *Factæ ſunt apud vos in Eubœam oblationes primæ. in horum numero non fuit Medias, ſed ego, & mecum trierarchus fuit Philinus. factæ ſunt ſecundæ ad Olynthum. ne ex his quidem fuit Medias. tertiæ nunc factæ ſunt. tum demum obtulit Medias. quomodo? cum in ſenatu oblationes fierent, præſens non obtulit. poſt quam obſideri Tamynis milites nunciatum eſt, ac reliquos equites omnes, ex quibus iſte erat, ſenatus decreuit exire, tum militiam hanc veritus, in poſteram concionem, priuſquam proëdri conceſſum irent, progreſſus obtulit.* Vnde Phocionis ſcitum illud eſt apud Plutarchum, cum in ſacrificium quoddam Athenienſes oblationes poſcerent, aliis offerētibus, Phocionem ſæpe vocatum dixiſſe: Poſtulate ab his diuitibus: quia me puderet, ſi cum huic (oſtendebat autem fœneratorem) non reddidiſſem, vobis offerrem. græce autem hoc melius, εἰ τούτῳ μὴ ἀποδιδοὺς, ὑμῖν ἐπιδοίην.

De

De Præfectis Militaribus. CAP. V.

Aetas militaris.

HACTENVS de muneribus eorum ſit diſputatum, qui facultates ſuas ad ciuitatis commoda contulerunt. nunc dicamus de iis, qui in bello vitam pro ſalute reip. poſuerunt. Hi vero & milites, & militum præfecti fuere. milites autem voco, quicunque in re militari à certo ætatis anno operam ſuam reip. præſtitere. Erat enim legibus ſancitum, vt pueri omnes, ſimul atque octauum & decimum annum attigerant, atque in tabulas lexiarchicas relati ſui, vt ſupra dixi, iuris compotes facti erant, militari ſe ſacramēto obſtringerent. quemadmodum docuit Lycurgus in oratione aduerſus Leocratem, cum dixit: *Vobis eſt iuſiurādum, quod iurant omnes ciues, poſteaquam in Lexiarchicas tabulas relati, & ephebi facti ſunt, ſe neque arma dedecoraturos, neque ordinem deſerturos, ſed patriam defenſuros, melioremq́; tradituros.* & Vlpianus in orationem de ementita legatione, cum ſcripſit, qui ex pueris in ephebos excedebant, eos in fano Agrauli armatos iuraſſe, ſe pro patria pugnaturos. Integra vero huius ſacramenti verba, prout ſcribit Pollux, hæc fuerunt: NON dedecorabo arma, nec deſeram patronū, ſi in eum incidero, pugnabo pro ſacris, & publicis, & ſolus, & cum multis, & patriam haud deteriorem tradam, & nauigabo aduerſus terram, quancūque accepero, & legibus, quæ extāt, & quas populus iuſſerit prudenter, obediam; & ſi quis leges tollere voluerit, non permittam. ſacra patria colam, teſtes ſint dij Agraulus, Enyalius, Mars, Iupiter. Hoc autem adacti ſacramento inde per annos quadraginta duos militare cogebantur, qui à decimo octauo ætatis ad ſexageſimum pertinebant. ex quo Eponymi quadragintaduo celebrati ſunt, qui fuerunt eorum annorum archontes ſinguli, vnde non ſolum anni, ſed etiam ſtipendia ciuium nomina inuenerunt, qui ſe quotannis in horum tabulas referendos curarunt. quod Arpocratio prodit: Ἐπώνυμοι *gemini*, inquit, *fuere, vni quidem decem numero, vnde tribus nomen accepere; alteri vero quadraginta duo, vnde ætates appellantur ciuium in ſingulos annos à decimo octauo vſque ad ſexageſimum.* item: Στρατεία ἐν ἐπωνύμοις, *cuius meminit Aeſchines in oratione de ementita legatione, quid ſit, declarat Ariſtoteles in rep. Athenienſium, inquiens: Sunt Eponymi decem, qui ſunt tribuum; ſunt & quadraginta duo, qui ſunt ætatum. ephebi vero cum inſcribebātur, antea quidem in alba inſcribebātur, eiſq́; archon, quo inſcripti eſſent, inſcribebatur. nunc vero in ſenatu deſcribuntur.* & paullo poſt: *Vtuntur autem Eponymis etiam ad militiam, &, quanam ætate emittant, adſcribunt, & à quo archonte eponymo vſque ad quem ſtipendia merere oporteat.*

Sacramentū militare.

Peripoli.

Prima vero militia terræ Atticæ cuſtodiam habuit. quam qui obierunt à luſtra regione περίπολοι nominati ſunt. obierunt autem, ſimul atq; annum octauum & decimum ſunt ingreſſi, & quidem, vt Aeſchines innuit, per biennium, qui in oratione de ementita legatione dixit, ſe vbi primum ex pueris exceſſit, per annos duos peripolum regionis fuiſſe; vt autem Ariſtoteli, teſte Arpocratione, placuit, per annum. qui idem auctor eſt, ephebos ſcuto, & haſta à populo in concione accepta, terram Atticam perluſtraſſe, inque præſidiis eius excubuiſſe. Vnde Solon in Piſiſtrati tyrannide, deplorata demum reip. libertate, atque ſalute, publicum periculum conteſtatus, ſcutum, & haſtam in concione dicitur abieciſſe.

Militia pedeſtris.

Quoniam autem res omnis bellica aut pedeſtris fuit, aut equeſtris, aut naualis, propterea qui hanc tractarunt, aut armati, aut equites, aut remiges fuerunt. antiquiſſima vero apud Athenienſes militia fuit pedeſtris, quam τῶν ὁπλιτῶν, id eſt armatorum dixerunt. Hi vero ſuo ſumptu omnia imperatæ militiæ munera obire ita à Solone ſunt iuſſi, vt, quod dixit contra Timarchū Aeſchines, qui ei legi non paruiſſet, is ius dicendæ in concione ſententiæ nullum haberet. Pericles autem, vt qui plebis commodis vnus omnium maxime inſeruiuit, primus de militum ſtipendio tulit. quod Vlpianus ad orationem de ſyntaxi ſcriptum reliquit. Itaque

Peditum ſtipendium.

Thu

Thucydides in tertia hiſtoria prodidit, militi, qui Periclis ætate Potidææ in cuſtodia eſſet, eiúſque miniſtro drachmas binas in dies ſingulos numeratas.

His rebus ita conſtitutis, fiebat, vt cum conſcribendus exercitus erat, ἐκ τοῦ καταλόγου, id eſt ex iis tabulis conſcriberetur, in quibus per tribus ciuium omnium nomina ſcripta erant, qui arma ferre per ætatem poterant. Atque ita in ſuis quiſque tribubus inſtructi cum hoſtibus de communi ſalute, inter ſe autem de laude, & gloria decertabant. ſic enim, vt ſcribit Herodotus, cum Medis in campis Marathoniis dimicatum eſt, vt vniuerſus exercitus in ſuis quiſque tribubus eſſet inſtructus. Quocirca narrat Plutarchus, re ex ſententia geſta reuerſisq; Athenas nouem tribubus, Ariſtidem prætorem in caſtris cum tribu ſua decima, quæ erat Antiochis, ad prædam barbarorum cuſtodiendam eſſe relictum. & Thucydides in ſexta tradit, Athenienſium armatorum tribum, & cum ea equites omnes impreſſione facta equitatum Syracuſanorum vniuerſum in fugam conieciſſe. *Pedites ex tribubus cō ſcripti.*

Res autem equeſtris Athenienſibus aut nulla, aut certe perexigua antiquitus fuit. ſcribit enim Pollux, naucrarias olim ſingulas, quæ numero erant, vt ſupra dixi, octo & quadraginta, binos tantum equites præbuiſſe. Itaque merito, vt narrat Herodotus, Medi in prœlio Marathonio ſtultitiam Athenienſium irriſerunt, qui pauci numero, & nullo equitum, ac ſagittariorum robore ſepti tantum animorum atque audaciæ ſuſcepiſſent, vt ſecum æquo Marte ſigna conferre non dubitarent. Vt autem huic malo auctis poſt ciuitatis opibus, quo ad poſſent, mederetur, magna illa de Xerxe relata victoria, pacéque reip. parta, trecentos primum equites, & ſagittarios trecentos inſtituerunt. neque ita multis poſt annis, confirmatis ex noua pace viribus ciuitatis, equites mille ac ducentos, ac ſagittarios totidem intulerunt, quod ſcriptum in Aeſchinis de falſa legatione, & Andocidis de pace orationibus inuenitur. His autem equitibus ſtipendium quoddam ad emendum, ornandumq; equum ex ærario aſſignatum indicat Arpocratio, cum ſcribit, æs fuiſſe quoddam κατάστασιν appellatum, quod qui conſtituti equites erãt ex ærario capiebant, & poſtquam equites eſſe deſiiſſent, phylarchis repetentibus reddebant, vt id aliis in eorum locum conſtitutis attribueretur. atque hoc ipſum ſignificaſſe Lyſiam in defenſione Mantithei, cum dixit: *Decreuiſtis, vt phylarchi profiterentur eos, qui equis meruerant, vt ab iis* τὰς καταστάσεις *exigeretis.* Præclarum autem illud in primis, quòd, vt ſupra oſtendi, nemo equo merere potuit, niſi qui δοκιμασίᾳ ante excuſſus fuiſſet, an inſtructum, ornatúmque equum haberet, vſque adeo vt infamia notaretur, qui ad equeſtrem militiam ſine probatione accederet, aut equum inter armatos collocatus aſcẽderet. Nam habuiſſe eos equum quem πολεμιστήριον appellarunt, ex oratione ad Phænippum elicitur. Vnde illud eſt Lyſiæ in oratione de ordine deſerto: *Ego vos Alcibiadi iuſte propterea ſuccenſere arbitror, quia iubente lege, ſi quis non probatus equitem agat, infamem eſſe, hic auſus eſt, ſine probatione equitem agere.* *Equeſtris militia.* *Equeſtre ſtipendium.* *Probatio equeſtris.*

Quin etiam rem Athenienſibus naualem ab initio modicã affuiſſe, facile non Thucydidis ſolum auctoritate mihi perſuaſerim, qui multis id in proœmio hiſtoriæ argumentis oſtendit, ſed etiam Herodoti, apud quem ſcriptum eſt, Athenienſes bello, quod cum Aeginetis ante Darij in Græciam irruptionem grauiſſimum geſtum eſt, vix quinquaginta triremium numerũ confeciſſe. probe vero admodum, & vere. nam ſingulæ, teſte Polluce, naucrariæ naues tantum ſingulas antiquitus præbuerunt. Poſt autem Themiſtocles, vt narrat Herodotus, acri vir ingenio, & ſingulari ſolertia præditus, Perſas Darij bello grauiſſime laceſſitos haud facile quieturos ratus, perſuaſit ciuitati, vt ex vectigalibus, quæ ex metallorũ Lauriorum fructu redibant, de quibus plebi diuidendis tum in populo agebatur, claſſis in bellum, vt verbo ſimulabat, Aegineticum, vt re timebat, Perſicum centum nauium pararetur, populúſque ad rei maritimæ ſtudium, quæ ſola vrbi ſalutem afferre, & gloriam poſſet, traduceretur. Itaq; cum ipſe ea claſſe haud ita multo poſt *Naualis militia.*

Xerxe rege potentiſſimo toto mari fuſo, atque fugato opem, ſalutémque reip. Græciæq; vniuerſæ tuliſſet, idem auctor, vt eſt apud Diodorum, ciuitati fuit, vt ad præſentem claſſem viginti quotannis triremes adiicerentur, & triplex, vt ſcribit Pauſanias, Piræei portus, qui, ſe archonte, ante Xerxis aduentum fuerat, teſte Thucydide, inſtitutus, abſolueretur. Aeſchines tamen, & Andocides in iis, quas modo commemoraui, orationibus apertius ea tempora. & hæc eiuſmodi reip. incrementa tradentes, affirmant, primo per Cimonem cum Lacedæmoniis fœdere in quinquennium facto, ciuitatem centum triremes in earum locum, quibus Græciam bello Perſico liberauerat, quippe rudium admodum, & iam vetuſtate quaſſatarum; ædificaſſe; ſecundo autem per Andocidẽ in triginta annos percuſſo, alteras centum; tertio vero per Niciam in quinquaginta, non minus trecentis. nam Lycurgum Lycophronis filium Demoſthenis oratoris æqualem, cum rei militaris apparandæ præfectus eſſet, quadringentarum demum numerum expleuiſſe notat Plutarchus. Cum autem claſſem ædificaſſent, vnà etiam loca multa ad claſſis vſum extruenda ſibi duxerunt, & quidẽ omnia in Piræeo ἐπίνειον, ſiue ναύσταθμον, νεώρια, νεωσοίκους, ὁπλοθήκην, ſiue σκευοθήκην, id eſt nauium ſtationem, naualia, & armamentarium. quæ omnia partim Themiſtoclis, partim Periclis, partim Lycurgi opera, & monumenta fuerunt. Plato enim in Gorgia νεώρια, & portum tum Themiſtoclis, tum Periclis conſilio ſcribit eſſe constructa, Pauſanias Themiſtoclem in Piræeo ἐπίνειον & νεωσοίκους, Plutarchus Lycurgum νεωσοίκους & σκευοθήκην extruxiſſe inquit. Strabo vero Munichiam prodit ambitu ſuo quondam complexam eſſe Piræeum, & portus plenos νεωρίων, in quibus & ὁπλοθήκη fuerit, Philonis opus, & memorabilis ναύσταθμος quadringentis nauibus aptus, quibus haud pauciores Athenienſes emiſerint. Quocirca magiſtratus item, vt video, duos inſtituerunt, vnum, qui claſſis emittendæ, alterum, qui ſubducendæ curã haberet. quos illi ἀποστολέας, & ἐπιμελητὰς τῶν νεωρίων appellarunt.

Naualis turba. Quoniam autem ad naues primum fabricandas, deinde ad vſum militarem complendas infinita propè hominum turba indiguerunt; propterea Themiſtocles, cui omne rei maritimæ decus Athenis prudentum omnium conſenſione debetur, inquilinos, & artifices omnes immunitate donauit, vt nautica turba ſpe præmiorum vndique confluente res naualis vberior, ac firmior redderetur; Pericles autem, gloriæ Themiſtoclis æmulus, illud præterea aliquot poſt annis, quod narrat Plutarchus, adiecit, vt qui naues cõſcendiſſent, per octo menſium ſpatium ſtipendium ferrent, & quidem, vt Thucydides hiſtoriæ octauæ mandauit, ternorum in dies ſingulos obolorum.

Nautæ ex populis conſcripti. Hos autem nautas ex populis per demarchos editos, perſpicitur ex oratione de epitrierchemate, in qua in hunc modum loquitur Apollodorus quidam: *Decreuiſtis, vt trierarchi naues deducerent, & ſenatores, ac demarchi recenſum popularium facerent, & nautas ederent. ego vero, vbi nautæ à popularibus conſcripti venerunt, & pauci, & imbecilli, eos dimiſi, & meo ære nautas quàm optimos conduxi.* Quo eodem in loco oſtendit, ſtipendium quoddam turbæ nauali adnumeratum, cum inquit: *Ego in ſingulos menſes remigibus ſtipendia, cum à prætore commeatum ſolum duorum menſium accepiſſem, per annum, & menſes quinque ſuppeditaui.*

Prætores. Cum ergo his omnibus res ipſa militaris conſtaret, armatis, equitibus, & remigibus, propterea, qui his in bello præeſſent, diuerſi inſtituendi fuerunt, στρατηγοί, ταξίαρχοι, ἵππαρχοι, & τριήραρχοι. Ac στρατηγοὶ quidẽ, quos latine prętores dicimus, deni fuere ex tribubus ſingulis ſinguli, à populo, vt reliqui omnes, in comitiis declarati, & quidẽ non ſemel, ſed ſi res tulit, ſæpius honore continuato refecti. cuius rei præter ceteros argumento eſt Phocio, qui, vt ſcribit Plutarchus, quinquies, & quadragies præturam vltro à populo ſemper oblatam adminiſtrauit. Hi vero creati patrium iuſiurandum quoddam concipiebant. in quo illud erat in primis ſe bis quotannis in Megaridem inuaſuros. Quod propter Anthemocritum præconem

conem ab iis necatum principio belli Peloponneſij Charini decreto adiunctum, in Pericle ſcribit Plutarchus. Atque ita cũ vniuerſo exercitui, aut claſſi Athenienſium imperarunt, tum totum bellum ſuo ductu, conſilióque geſſerunt. ita tamen, vt rerum geſtarum rationem redderent, niſi ſi αὐτοκράτορος nomen decreto populi eſſent conſequuti, vt Ariſtides ad Platæas, & Nicias, Alcibiades, & Lamachus in Siciliam, multíque alij, auctore Plutarcho: hanc enim vim hoc nomen αὐτοκράτορος habuit, vt eſſet, Suida teſte, ἀνυπεύθυνος, id eſt à referendis rationibus, & omnino à iudicio repetundarum liber, ac ſolutus, rémque ſuo arbitrio, atque auctoritate adminiſtraret. Ac primis quidem temporibus prætores omnes ad bella grauiſſima cum æquo imperio miſerunt, ita vt ſinguli ſingulorum dierum imperium obtinerent, iis autem Polemarchum vndecimum adiunxerunt eo conſilio, vt ſi paribus illi inter ſe ſententiarũ momentis de belli gerendi ratione forte contenderent, ipſe in alteram partem inclinans, atque propendens omnem conſilij capiendi dubitationem eximeret. Quod oſtendit Herodotus, vbi de prœlio cum Medis ad Marathonem committendo ſcribit: *Cum inter decem*, inquit, *prætores de pugna cum barbaris ineunda non conueniret, quiq; à certamine abhorrebant, ſuperiores eſſent, Miltiades vnus è decem Callimachum Aphidnæum, tum forte Polemarchum adijt, qui ſortito ad eum magiſtratum euectus, vndecimus erat (nam olim Athenienſes*, inquit, *ſuffragij iure parem prætoribus polemarchum faciebant) eoq; demum in ſuam ſententiam traducto, expectata diei, imperijq; ſui vice rem feliciter, & ex ſententia geſſit.* Poſt autem magna totius huius rationis commutatio conſequuta eſt. ſi quidem & polemarchus domi ad iura, vt ſupra oſtendi, inter ciues, & peregrinos dicenda retentus, & prætores quotannis decem creati ſunt illi quidem, verum non omnes ſemper ad bellum; ſed modo vnus, modo duo, modo plures pro rei periculo, & magnitudine hoſtium miſſi ſunt. alij vero domi vrbanis quibuſdam vacantes officiis, ſed tamen ad rem militarem ſpectantibus reſtiterunt. Quod præter ceteros innuit in prima contra Philippum Demoſthenes, cum inquit: *Si quis de vobis quæreret, pacem ne agitis Athenienſes? minime vero, reſpondebitis, ſed cum Philippo bellum gerimus. at non ne creaſtis ex vobis ipſis decem taxiarchos, & phylarchos, & prætores, & hipparchos duos? iſti vero quid agunt, vno illo excepto, quem ad bellum miſeritis.* Ex quo effectum eſt, vt prætorum duo quaſi genera inſtituta ſint, vnum eorum, qui ἐπὶ τῆς διοικήσεως, alterum eorum, qui ἐπὶ τῶν ὅπλων appellati ſunt. Quod oſtẽdit non obſcure idem in oratione pro Cteſiphonte, cum decretum eſſe inquit, vt in ſummo vrbis periculo de iis, qui cuſtodias vrbis agere nequirent, iudicaret prætor, & is; qui præeſſet armis, & is, qui iuriſdictioni. Armis autem cum dicebant, imperiũ, quod præcipue in pedites habebatur, intelligebant, quos illi ὁπλίτας, id eſt armatos vocabant. Vnde dixit Plutarchus, Lycurgo Dioclem genitum eſſe, eum, qui præturam geſſerat in armatos. Hæc autem vrbana, ac militaria officia ipſi ita inter ſe partiebãtur, vt quod ſcribit Vlpianus ad Medianam, alij ad quoddam tempus rem militarem adminiſtrarent, bellúmque gererent; alij vero domi manerent, ac viciſſim decedentibus iis ſuccederent, imperiúmque ſuſciperent, quod idem in oratione de epitrierchemate demonſtratur. Ac qui vrbanam quidem prouinciam adepti ſunt, quibus de rebus cognouerint, ſupra dictum eſt. Qui vero rem caſtrenſem, militarémque curarunt, ij exercitum ipſum tum conſcripſerunt, tum etiã dimiſerunt. De conſcriptione teſtis eſt Plutarchus. *Phocio*, inquit, *prætor electus, edici per præconem iuſsit, vt omnes, qui intra pubertatis, & ſeptuaginta annorum ætatem eſſent, extemplo dimiſſa concione adeſſent, ſumptoq; quinque dierum commeatu, ſe ſtatim in Bœotiam ſequerentur.* item: *Phocio cum in delectu Ariſtogitonem ſimulata claudicatione ingredientem longe è tribunali conſpicatus eſſet, ſcribe Ariſtogitonem iſtum*, inquit, *& claudum, & improbum.* & Lyſias, apud quem miles quidam, *Vt veni*, inquit, *in vrbem, conſcriptus miles ſum. quod vbi ſenſi, ad prætorem veniens, oſtendi me emeritis eſſe ſtipendijs, & nihil æqui impetraui.* & contra Alcibiadem: *Qui ſunt, quos*

lex iubet adeſſe? non ne quos prætores conſcripſerunt? & contra Diogitonem: *Poſt hæc conſcriptus vna cum Thraſyllo eo, qui armatis præfuit, cum eo ad exercitum contendit.* De dimiſſione ſignificat Demoſthenes in oratione de epitrierchemate, cum inquit: *Nam ceteri ſaltem, qui è delectibus venerant ad nauem, remãſerunt, reditum ſibi in patriam reſeruantes, ſi ſe prætor dimiſiſſet.*

Taxiarchi. Iam vero taxiarchi deni item ex ſingulis tribubus fuerunt. Vnde dixit idem in oratione de nomine: *Cum eſſem taxiarchus tribus.* & Æſchines de ementita legatione: *Timenides Pandionidis taxiarchus.* Horum autem negocium fuit, vt ordines militares inſtruerent, pedites in prœlium mitterent, iiſdémque quo ire, & per quot dies cibum parare oporteret, per præconem denunciarent, &, ſi liberet, militem ex armatorum catalogo delerent. quorum prima in defenſione Mantithei à Lyſia indicantur, cum ait: *Omnibus timore perculſis, iuſſi, vt taxiarchus ordinem noſtrum in prœlium extra ſortem immitteret.* reliqua in expoſitione Auium Ariſtophanis, & in oratione eiuſdem Lyſiæ de neglecta militia inueniuntur, maxime, cum inquit: *Opus erat mandare taxiarcho, vt eum ex catalogo armatorum eximeret.*

Hipparchi. Phylarchi. Vt autem prætores, & taxiarchi peditibus, ſic hipparchi, & phylarchi equitibus imperarunt. vnde illud eſt Demoſthenis pro Cteſiphonte: *Placuit populo, vt prætor, & hipparchus pedeſtres, equeſtresq; copias ad Eleuſinem educerent.* Hipparchi autem duo, phylarchi decẽ; illi quidem vniuerſo, hi vero ſingularum tribuũ equitatui ſinguli ita præfuerunt, vt, quemadmodum taxiarchi prætoribus, ſic phylarchi hipparchis dicto audientes eſſent. Quanquam autem hipparchi vniuerſum in equites imperium habuerunt, rémque totam equeſtrem ſuo iudicio, atque arbitrio gubernarunt, quod indicat Demoſthenes, cum Mediæ vitio vertit, quod cum hipparchus eſſet, legibus quibuſdam latis rationem equeſtrem omnem corruperit: tamen & ipſi prætorum mandatis, atque auctoritati paruerũt. quod in eundem oſtendit idem, cum inquit: *Cũ prætor Phocion equites ad ſucceſſionem vocaſſet, Medias ad nauim contendit, & quorum equitum hipparchus eſſe voluit, cum iis non conuenit.* Phylarchi vero cum alia multa iura nacti ſunt, tum illud in primis, quòd equites & conſtituerunt, & dimiſerunt. Ac conſtitutos quidem paullo ante ex Lyſiæ auctoritate in defenſione Mantithei demonſtrauimus. dimiſſos autem eiuſdem in oratione de neglecta militia teſtimonio poſſumus confirmare. cum inquit: *Atqui opus erat phylarcho mulctam irrogare, quòd Alcibiade è tribu dimoto, vires ordini detraxiſſet.* & in ſuperiore Mantithei oratione: *Cum decretum eſſet, vt ſubſidium ad Haliarthum mitteretur, ego conſcriptus eques ab Orthobulo, quia videbant omnes, nullũ equitibus periculũ affuturũ, Orthobulũ monui, vt meũ è catalogo nomẽ eximeret.*

Neque vero terreſtria ſolum, ſed maritima quoque prætores imperia obtinuerunt. hoc autem adeo manifeſtum omnibus eſt, vt nulla veteris ſcriptoris teſtificatione indigeat. *Trierarchi.* Vt autem prætores in re maritima trierarchis omnibus, ſic ſinguli trierarchi ſingulis triremibus, ac eius triremis remigibus imperarunt. Ac prætores quidem in trierarchos imperium habuiſſe, eáque quæ ſibi è rep. fidéque ſua viderentur, eis mãdaſſe, ſatis in re notiſſima teſtimonij ſint, quæ ab Apollodoro trierarcho apud Demoſthenem in oratione de epitrierchemate afferuntur; & quod ſcribit libro primo Xenophon de prætoribus decem, qui ad populum poſtulati, quòd in prælio ad Arginuſas mortuorum ciuium cadauera è ſalo non collegiſſent, omnem eius rei culpam in trierarchos, quibus id ipſi mandaſſent, auerterunt. nam trierarchorum officium fuiſſe, vt triremes omni genere armamentorũ, remigúmque ornatas, atque inſtructas haberent, déque ea laude ipſi inter ſe ſtudioſe contenderent, ſatis, vt opinor, ante eſt demonſtratum. *Quæſtores militares.* His autem trierarchis quæſtores quoque, vt ſcribit Arpocratio, ſunt attributi, ſcilicet vt pecuniæ rationes conficerent, quæ in commeatum, ſtipendiúmque ſociorum naualium attribuebatur. cuius meminit Apollodorus in oratione, vt ſupra dixi de epitrierchemate. Atque hoc cum in aliis triremibus obſeruatum eſt, vt ſuos quæque trierarchos, & quæſtores haberet,

haberet, tum maxime in iis, quæ Sacræ dictæ ſunt. Hæ vero vſque ad Antigoni tempora duæ ſolæ fuerunt, Salaminia, & Paralus. Salaminiam eandem fuiſſe tradit ad Medianam Vlpianus, atque ea, quæ Delia nominata eſt. Delia vero fuit, qua Theſeus quondam in Cretam ad pœnas Minoi regi dandas eſt deportatus. hæc enim ſumma ſemper religione refecta vſque ad Demetrij Phalerei ætatem, Plutarcho teſte, peruenit, eáque quotannis ornata, teſte Herodoto in Erato, & Platone in Phædone, in Delum, quæ ad ſolemne pertinerent ſacrificium, deuexerũt. per quos dies ſupplicium capitale de aliquo ſumere nefas fuit. Paralus, vt ſcribit Arpocratio, à Paralo antiquo heroë quodam nomen accepit. quíque eam conſcenderunt, Parali appellati ſunt. cuius officij cauſſa quattuor obolos ceperunt, & maiorem anni partem domi traduxerunt. Ambas autem cum ad bellum gerendum, tum ad prætores è bello, ſi opus eſſet, ad iudicium retrahendos, & omnino ad publica munera celeriter obeunda adhibitas legimus. De bello teſtis eſt Plutarchus, qui in prœlio nauali Salaminio vna cum Themiſtocle Architelem ſacræ triremis trierarchũ affuiſſe narrat. & Thucydides, qui Paralum, & Paralos nautas in Samo fuiſſe per dominatum Quadringentorum belli cauſſa ſcribit; de iudicio Thucydides, qui Salaminiam ad Alcibiadem è prætura Sicilienſi reuocandum miſſam tradidit, & Demoſthenes in oratione de Cherſoneſo, qui aduerſus hoſtes, qui legibus deuinciri nõ poſſent, exercitus, triremes, & tributa neceſſaria eſſe inquit; at vero aduerſus ciues decretum, delationem, Paralúmque ſufficere. His ergo triremibus & trierarchi, & quæſtores ſunt attributi. trierarchi ſacræ triremis meminit eo, quem dixi, loco Plutarchus; Parali de hereditate Dicæogenis Iſæus; vt quæſtoris Demoſthenes, cum inquit, Mediam quæſtorem Parali à populo declaratum. *Sacræ triremes.*

Et quoniam Athenienſes non ſolum domeſticis, ſed etiam peregrinis in bello copiis, vltimis præſertim temporibus, vſi ſunt; propterea huc eos etiam pertinuiſſe arbitror, qui ἐξεταςαὶ τῶν ξένων dicti ſunt, quòd eis negocium datum eſſet, vt apud ſocios copiam peregrinorum, qui ferendis apti armis eſſent, conquirerent. hoc autem indicare videtur Æſchines primum in oratione contra Timarchum, inquiẽs: *Miſſus à vobis peregrinorum conquiſitor Eretriam ſolus ex conquiſitoribus pecuniam cepiſſe confeſſus eſt.* deinde de falſa legatione, cum queritur, ciues irreptitios in bello conquiſitores, & apoſtoleos creari. *Cõquiſitores peregrinorum.*

Quod ſi quorum forte ſuſpectam, dubiámve fidem habuerunt, tum vero ad actiones eorum inſpiciendas, explorandáſq; voluntates mittere ſoliti ſunt eos, quos ἐπισκόπους appellarunt, quorum, teſte Arpocratione, meminit Theophraſtus. *Epiſcopi.*

De oratoribus, & legatis. CAP. VI.

QVI vero lingua, atque eloquentia fidem, induſtriámq; ſuam reip. præſtiterunt, ij nonnullum quidem honorem, ſed non magiſtratus tamen nomine inſignitum ex diſciplina Solonis adepti ſunt, quod ex verbis eius elicitur, quæ ſunt in accuſatione Timarchi: *Ne quis impudicus magiſtratum vllum capiat, neque publico patrocinetur, neque præconem, neque legatum obeat.* His enim non obſcure ſignificauit, ſe oratores, & legatos è magiſtratuũ numero dimouere. Quos vero inquit, publico patrocinatos eſſe, ij fuerũt, qui συνδίκοι, & qui ῥήτορες appellati ſunt.

Συνδίκοι fuerunt, qui ad leges ſuadendas ſunt electi, & propterea συνδίκοι τοῖς νόμοις appellati. Quorũ meminit contra Leptinem Demoſthenes. *Lecti ſunt*, inquit, *legi ſyndici, viri maxima dicendi facultate præditi.* & poſt: *Quod vero maximum eſt contra hos ſyndicos omnes, ſæpe vnuſquiſque eorum antea rebus quibuſdam ſyndicus fuit. eſt autem lex de his, non licere, qui ſuffragio populi creatus eſſet, pluſquam ſemel ſyndicum eſſe. qui vero patrocinaturi ſunt legi, & demonſtraturi, legem eſſe idoneam, eos oportet extantibus legibus obtemperare. ſin minus, ridiculum eſt, legi ſyndicos eſſe, eos vero legem alteram violare.* Eiuſmodi autem legum ſuaſores à po- *Syndici.*

pulis lectos, ſupra, cum de legum latione diximus, demonſtrauimus.

Rhetores. Ῥήτορες autem decem ſorte lecti ſunt, vt in concione, & ſenatu cauſſam publicã, re poſcente, defenderent. cuius officij nomine, quotieſcunque dixerunt, mercedis loco drachmam tulerunt. quemadmodum in Veſparum commentario reperitur. atque hoc idem muneris prætores etiam, qui in vrbe curarunt, vt ſupra diximus, obiuerunt. Quos ambos intellexit pro Cteſiphonte Demoſthenes: *Præcone ſæpe rogante, quis loqui vult? nemo tamen proceſſit, neque rhetorum, neque prætorum.* & Æſchines de ementita legatione: *Surgentes qui deſcripti erant rhetores, de ſalute ciuitatis nihil dixerunt.* & contra Cteſiphontem: *Nonnulli maximis magiſtratibus geſtis, & vectigalibus publicis adminiſtratis, & in ſingulis corrupti, accitis ex ſenatu, & populo rhetoribus euaſerunt.* Inſtitutos autem à Solone fuiſſe rhetores, indicat lex eius, quæ eſt in accuſatione Timarchi: *Si quis rhetorum loquatur in ſenatu, aut in populo de re propoſita, nõ ſeparatim de vnaquaque aut bis de eadem, idem apud eoſdem, aut conuicio, aut maledicto inceſſat quenquam, aut ſine modo dicat de rebus, quæ eius loci non ſunt, aut dimiſſa concione, aut ſenatu trahat epiſtatam, ius habeant proëdri vſque ad quinquaginta drachmas pro vno quoq; crimine inſcribere apud prætores. quod ſi maiore mulcta dignus videatur, irrogantes vſque ad quinquaginta drachmas inferant in ſenatum, aut in primam concionem.* Hos autem eoſdem συνηγόρους, & mercedem eorum συνηγορικὸν appellatam. in eodem Veſparum commentario, ex Ariſtotelis ſententia, ſcriptum eſt. Itaque Arpocratio συνηγόρους creatos prodidit, vt dicendo adeſſent. In hoc tamen genere aliquid extra ordinem aliquãdo factitatum, rémque à ſorte ad ſuffragium, & à populo ad Areopagum traductam, oſtẽdit Plutarchus, cum ſcripſit, certamine inter Athenienſes, & Delios, vtri ſacro præeſſent, exorto, lectóque qui cauſſam ageret, Aeſchine, Areopagi ſenatũ Hyperidem manuum ſuffragio declaraſſe. Vt autem rhetores domi voce, atq; oratione reip. cauſſam defenderunt, ſic foris legati, & præcones, quos illi πρέσβεις, & κήρυκας appellarunt.

Legati. Hi vero ad exteras gentes, ſociáſque ciuitates, exponendæ ſenatus, populíque voluntatis cauſſa, de bello, pace, fœderibúſque miſſi ſunt, cum reip. tempora poſtularunt. Quod munus quia ſine ſumma ſolertia prudentiáque explere non potuerunt, propterea Demoſthenes ita contra Aeſchinem egit: *Qua de re alia ſumenda pœna eſt à legatis, quàm de verbis? ſunt enim legati non triremium, neque locorum, neque armatorum, neque arcis domini (nemo enim hæc legatis committit) ſed verborũ, & tẽporum. tẽpora igitur ciuitatis ſi non præripuit, nõ peccauit. mãdata vero ſi vera renunciauit, euadat: ſi falſa, & pretio, & inutilia, plectatur. nihil eſt enim in quo grauiorem vobis facere iniuriam, quàm falſis renunciandis, poſſit.* Quare legati merito non ſorte, ſed populi iudicio ad huius faſtigium muneris aſcenderũt. vt oſtendit in eadem cauſſa Aeſchines: *His dictis, decretum in populo ſcripſit Philocrates, vt vos legatos decem legeretis ad Philippum, qui cum eo de pace, & communibus commodis agerent: cum autem creandis legatis comitia haberentur, ego propoſitus ſum à Nauſicle, Demoſthenes autem à Philocrate.* Atque hi, vt ceteri magiſtratus, iudicio repetundarum obſtricti fuere, niſi ſi cum liberis mãdatis miſſi eſſent, quos illi πρέσβεις αὐτοκράτορας nominarunt, vt teſte Xenophonte, cum Piræeo obſeſſo, ad Lyſandrum ducem Lacedæmoniorum de pace legatos miſerunt. Tantum autem legatis honoris habuere, vt quod elicitur ex Demoſthene, & eius interprete, eos à legatione reuertentes ſenatus ſæpe cœnatum in Prytaneum vocarit, eorúmque reditum eiuſmodi officij, ac iudicij genere, quod ampliſſimum ſemper eſt habitum, honeſtarit.

Legatos autem cum antecedere ſoleret præco, qui ſymbolum ferret, quod illi κηρύκιον dixere, tamen ſæpe etiam præco ſolus miſſus eſt, vt Anthemocritus, quem Megarenſes ad ſe publice miſſum interfecerunt. quod ſcriptum reliquit in Pericle Plutarchus.

De præfectis ſacrorum. CAP. VII.

FINEM totius huius diſputationis faciam, ſi pauca de Athenienſium ſacris, eiúſque curatoribus, atque præfectis adiungam. Omnis igitur Athenienſiũ religio tribus mihi in rebus poſita potiſſimum fuiſſe videtur, in ſacrificiis, in pompis, & in ludis. Sacrificia, quas illi θυσίας dixerunt, ſolemnis cum victimarum oblatione votorum pro rep. ſuſceptio fuit. eorúmque alia patria, alia, quod oſtendit in Areopagitica Iſocrates, ἐπίθετα, id eſt, aſcititia dicta ſunt. ex patriis autem nonnulla δημοτελῆ, quædam δημοτικὰ fuerunt: quorum ad ea communi nomine ciuitas, vt inquit Heſychius, victimas dedit; ad hæc vero ſinguli priuato nomine populi. Itaque Theopompus rerum Philippicarum libro XII, vt eſt in Auium commentario, Athenienſes prodidit ἐπὶ ταῖς θυσίαις δημοτελέσι ſolemnia pro ſe, & pro Chiis vota diis feciſſe. Pompas dixerunt ornatam virorum, mulierúmque turbam, quam cum rebus ad ſacra pertinẽtibus ad Myſteria in Eleuſinem, & Dionyſia, & Panathenæa longo comitatus agmine cum magna cærimonia miſerunt. Ludi vero, quos illi ἀγῶνας appellarunt, publica ſpectacula fuerunt in deorum honorem edita, & magnis ſumptibus apparata. quorum ſcenici, ſiue muſici, ac Dionyſiaci dicti, qui in ſcena, & per ſcenicos artifices, gymnici vero qui in curriculo, & potiſſimum per athletas commiſſi ſunt.

Hæc autem non iidem homines omnia procurarunt, ſed Rex quidem, quod in Pollucis, & Arpocrationis eſt monumẽtis, Myſteria, Lenæa, & Ludos qui in Lampade dicti ſunt, nempe Panathenæa, Hepheſtia, & Promethea, & inſuper ſacra etiam patria procurauit, & gentibus, ac ſacerdotibus omnibus ius dixit. ad myſteria vero curatores à populo creatos duos ex eumolpidis, vnum ex cerycibus aſciuit. Regina vero vxor eius ſacris item quibuſdam arcanis ex regia rep. conſeruatis operam dedit. Vnde in oratione contra Neæram Demoſthenes de Theogenis regis vxore dixit: *Et ipſa vxor cum vobis arcana ſacra pro ciuitate faciebat, ea vidit, quæ ipſam videre fas non eſt, cum ſit peregrina, & eò ingreſſa eſt, quò nemo alius Athenienſium ingreditur, niſi vxor regis, & iureiurando adegit geræras ſacrorum miniſtras, & ſacra patria pro ciuitate dijs fecit.*

Rex. *Regina.*

Archon autem, vt ſcribit Pollux, Dionyſia, & Thargelia adhibitis curatoribus inſtruxit, & ſacra item patria procurauit, in primis autem ludorum ſcenicorum curam habuit, vſque adeo, vt illius auctoritate ipſa vtique ſpectacula regerentur. ſi quidem ſcripſit Ariſtoteles in Poëticis, comœdiam ſerius factitari propterea cœptam, quia ſero archon chorum permiſerit. & Demoſthenes aduerſus Mediam, archontem in eo munere ita eſſe verſatum, vt ludis Dionyſij choragos tribubus, & choragis tibicines procurarit, &, quod prodit Plutarchus in Cimone, iudices quoque tragœdis ſortitus ſit. nam de ſacris patriis ab eo factis teſtis eſt etiam Lyſias, qui aduerſus Euandrum inquit, patronos Euandri archontis fortaſſe ad eam defenſionis rationem deſcenſuros eſſe, vt dicant, fore, ſi ille reprobaretur, vt, cum in eius locum mature ſubſortitio fieri non poſſet, ſacra patria ineunte anno deſererentur.

Archon.

Polemarchus autem Dianæ agreſti, & Enyalio ſacrificauit, & ludos funebres iis, qui in bello occubuiſſent, curauit, & Harmodij manibus parentauit, & vt liberi eorum, qui in acie cecidiſſent, de publico alerentur, prouidit. quod Pollux, & Vlpianus ad Timocrateam notatum reliquit.

Polemarchus.

Neque vero ludorum cura regi ſoli, aut archonti, aut polemarcho eſt commiſſa, ſed iis etiam, quos illi ἀθλοθέτας, & ἀγωνοθέτας dixerunt. Ac Heſychius quidem ex Nicandri ſententia ludis gymnicis athlothetam, ſcenicis vero agonothetam præfuiſſe notauit. Quod cũ confirmet Ammonius, Plutarchus tamẽ Periclem ſcripſit Panathenæis muſicũ agonem inſtituiſſe, eúmque ipſum athlothetam declaratum

Athlotheta. *Agonotheta.*

ordinaſſe, ita vt iudicaret, quomodo certātes, aut tibiis, aut voce, aut cythara canere oporteret. Pollux autem athlothetas inquit denos ex ſingulis tribubus ſorte lectos, eóſque probatos ei curationi per quadriennium præfuiſſe. Vt autem agonothetæ meminit Demoſthenes in oratione pro Cteſiphonte, ſic athlothetæ contra Bœotum de nomine.

Quod autem ad pompas attinet, narrat Plato in Alcibiade apparatiſſimas eas, magnificentiſſimáſque diis quotannis Athenis miſſas eſſe. Hæ vero quia ferme inſtructo celebrabantur exercitu, quod oſtendit in ſexto Thucydides, cum de Hipparcho tyranno per Harmodium, & Ariſtogitonem interfecto ſcribit, propterea ab omnibus iis, qui rem militarem adminiſtrarunt, prætoribus, taxiarchis, hipparchis, phylarchiſque curatæ ſunt. Quod declarat in prima contra Philippum Demoſthenes, cum inquit: *Non ne creaſtis ex vobis ipſis decem taxiarchos, & prætores, & phylarchos duos? quid igitur iſti agunt præter virum vnum, quem ad bellum emiſeritis? reliqui pompas vobis inſtituunt cum ſacrificulis. vt enim qui luteos fingūt, in forum taxiarchos, & phylarchos creatis, non in bellum.* & contra Mediam: *Creaſtis hunc etiam hipparchum, cum tamen in pompis in foro ſalutare non poſsit.* Quin etiam Plutarchus in Phocione ſcribit, equites decimonono Munychionis pompam Ioui inſtruxiſſe. & Æſchines contra Timarchum: *Erat Vrbanorum Dionyſiorum pompa. in his autem pompam agebat Miſgolas, & Phædrus. cum autem Timarchus ſe eis pompæ ſocium futurum profeſſus eſſet, his in alio apparatu occupatis non venit.*

Sacerdotes. Præter hos autem magna fuit etiam ſacerdotum, miniſtrorúmq; ſacrorum turba, quibus haud minima pars ſacrorum, & cærimoniarum Atticarum eſt commendata. Sacerdotes, quos illi ἱερέας dixerunt, ſingulis diis, vt Mineruæ, Cereri, Neptuno, Ioui, Apollini, & aliis operati ſunt. Eiuſmodi vero ſacerdotia ex gentibus, ſorte eſſe mandata iam ſæpe commemorato Arpocrationis in lexico ſcriptum eſt. argumento autem non minimo eſt, quòd Mineruæ ſacra penes Eteobutadas fuerūt; vnde illud eſt Demoſthenis in oratione de falſa legatione: *Pater meus gente ex ea curia eſt, quæ eaſdem aras participat cum Eteobutadis, vnde Mineruæ Poliadis eſt ſacerdos.* Cereris autē penes Eumolpidas, & Ceryces, quod ex Alcibiade Plutarchi cognoſcitur. nam vt Oſchophoria à Phytalidis, & Plynteria à Praxiergidis facta ſint, idem in Theſeo, & Alcibiade auctor eſt. quæ quidem gentium Atticarum nomina fuiſſe ſupra cognouimus.

Inter miniſtros autem numerati ſunt ἱεροποιοὶ, βοῶναι, μειαγωγοὶ, γεραραὶ, ὀργεῶνες, κανήφοροι, & ſi qui alij fuerunt eiuſmodi.

Sacrifici. Sacrificorum meminit Demoſthenes aduerſus Mediam, inquiens, ſacrificum ſe ab Athenienſibus tertium, qui Seueris deabus rem diuinam faceret, lectum pro ſenatu εἰσιτήρια ἱεροποιῆσαι. quo in loco ἱεροποιοὺς Vlpianus notat fuiſſe, qui ſacrificātes obſeruarent, ne quam in ſacrificiis fraudem committerēt. tribus autem Eumenidibus tres ſacrificos ab Areopago propterea fuiſſe lectos, quia earū ſacra Areopago eſſent commendata. Pollux autem tradidit, ſacrificos decem ſacra quinquennalia feciſſe in Delum, & Braurone, & in Eleuſine.

Boonæ. Quis autem fuerit βοώνης, idem etiam exponit. Siquidem cum Demoſthenes dixiſſet, Mediam ἱεροποιὸν, & βοώνην declaratum fuiſſe, adiungit, ἱεροποιοὺς fuiſſe, qui prouiderent, ne victima debilis eſſet, & parum idonea; βοώνας autem, qui boues ad dies feſtos coëmerent.

Miagogi. Iam vero μειαγωγοὺς fuiſſe docet Arpocratio, qui victimam, quæ μεῖον dicebatur, ad curiales adducebant, tum cum puerorum profeſſio inibatur.

Orgeones. Nam ὀργεῶνες eodem teſte, fuerunt, qui ad honorem aliquem deorū, aut heroum conuenerunt: Polluce autem, qui in populis ſtatis diebus ſacra fecerunt, quæ tum δημοτικὰ, tum ὀργεωνικὰ dicta ſunt. vnde iidem etiam à populis lecti ſunt. quod fortaſſe ſignificauit Demoſthenes in oratione ad Eubulidem, cum dixit: A popularibus prælatus ſum, vt ſortirer inter nobiliſſimos ſacerdotium Herculis.

γεραραὶ, vt inquit Pollux, quattuordecim erant mulieres, à rege conſtitutæ, quæ ſacra ſecreta Dionyſio cū alia θεωρία faciebant. quas ſolemni hoc a dactas à regina iureiurando ſcribit Demoſthenes in oratione contra Neæram: Pia, & pura, & munda ſum à ceteris immundis, & à viri congreſſu, & Theognia, & Iobacchea miniſtro Dionyſio ritu patrio, & ſtatis diebus. *Geraræ.*

Κανηφόροι virgines fuerunt, quæ, vt ſupra diximus, ciſtas in pompis cum rebus iis, quæ ad ſacrificium pertinerent, geſtabant. de quibus ita Pauſanias in Atticis: Virgines duæ non longe à Poliados habitant. eas Athenienſes Ciſtiferas appellant. hæ certum tempus apud Deam commorantur, deinde vbi feſtus dies aduenit, per noctem capite tollunt, quæ illas Mineruæ ſacerdos ferre iuſſit, cum neque ipſa quid ferendum det, neque virgines, quid ferant, ſciant. Talis autē futura fuit in Panathenæis ſoror Harmodij eo die, quo Hipparchum tyrannum Harmodius cum Ariſtogitone ſuſtulit. Atque hæc quidem intra populos obſeruata ſunt. *Ciſtiferæ.*

Extra populos autem: quos illi ἀποδήμους appellarunt, numerati ſunt θεωροὶ, πυλαγόραι, & ἱερομνήμονες.

Θεωροὶ vocati, teſte Suida, qui pro patria ad ſacra extra fines, aut ad ſacros ludos aut ad alios ſollemnes Græciæ mercatus, aut ad oracula mittebantur. Quare cum Athenienſes ad Antigonum, Demetriúmque liberatores ſuos oratores decreuiſſent, eos, vt ſcribit Plutarchus, non legatos, ſed θεωρούς, vt qui ad Pythios, aut Olympicos ſacra patria pro ciuitatibus adducerent, quaſi ad deos quoſdam miſſos vocarunt. Ex quo nauis, qua vehebantur, θεωρὶς, & ſacrificium θεωρία; eorúmque princeps, teſte Vlpiano, ἀρχιθεωρὸς dicebatur, cuius meminit Andocides in oratione de myſteriis, cum quendam ad Iſthmum, & ad Olympiam fuiſſe ἀρχιθεωρὸν inquit: & intellexit contra Mediam Demoſthenes, cum dixit: Permiſit me ἀρχιερέα adducere Ioui Nemio pro ciuitate θεωρίαν. *Theori.*

Πυλαγόραι erant, qui pro parte Athenienſium in Pylæam ad ſacrum Amphyctionum conſeſſum mittebantur, vt ibi cum ceteris, quos alij populi eius conſilij participes aliunde miſiſſent, vna & ſacrificarent, & de rebus communibus conſilium agitarent. quo honore Aeſchines functus dicitur. His autem hieromnemones adiuncti fuerunt, qui ſacrorum ſcribarum munus explentes res in concilio actas in tabulas publicas rettulerunt. Quod ex Suidæ, Heſychiíque cōmentariis, & Cteſiphontea Demoſthenis facile intelligitur. Vt autem Amphyctionum concilium ad Thermopylas ex quibuſdā Græciæ populis, inter quos & Athenienſes fuerunt, iam inde ab Amphyctione rege ſit inſtitutum, Pauſanias in rebus Phocenſium exponendis edocuit. *Pylagoræ.* *Hieromnemones.*

Quibus rebus omnibus de veteribus conſiliis, iudiciis, magiſtratibus, ac ſacerdotiis Athenienſium demonſtratis, ſatis iam vt in tantis & temporum, & rerum tenebris potuit, quæ, & qualis vetus Athenienſium reſpub. fuerit, quod his libris inſtituimus, patefactum eſſe arbitramur.

CAROLI SIGONII DE ATHENIENSIVM, LACEDAEMONIORVMQ. TEMPORIBVS LIBER.

*

Ad clariſſ. virum, Andream Lauredanum, Bernardini F. Patricium Venetum.

VIDE, quanti te faciam, ANDR. LAVREDANE, vir clariſſime, quanquam id quidem merito. neque enim quiſquam eſt omnium, cuius erga me plura, aut maiora extent vel amoris ſigna, vel officij teſtimonia. Sed vide quæſo, quantum ego tua vel tenui commotus admonitione ſuſceperim. Quos ego libros modò de priſca Athenienſium rep. ex intima erutos vetuſtate confeci, eos nouo Atticorum Temporum, Spartanorumq́; additamento mihi ornandos ſumpſi; eius ſcilicet ſermonis memor, quem tu mecum domi tuæ ſuperiore anno Venetijs habuiſti; cum diceres, opus, quod ego, quemadmodum ex me audiebas, animo agitarē, ſine dubio vtile, atque adeo etiam pleriſque non iniucundum futurum, verum propter obſoletam eorum iampridem ſæculorum, quæ mihi eſſent repetenda, memoriam, nimium multis fortaſſe tenebrarum difficultatibus impeditum. Itaq; probe me facturum, ſi non leuiſſimo huic, quo quo modo poſſem, incōmodo ſubueniſſem. Quam ob rē cum re ipſa, quæ certe aliter euenire

nire, ac tu prudenter, acutéque ſenſiſti, nequaquam poterat, tum præſertim tua, quæ apud me grauiſſima eſt, voluntate adductus, feci non inuitus, vt perfecta iam tota, quam inſtitueram, de reipub. diſputatione, Atticam omnem à Cecrope rege annorum mille, & trecentorum hiſtoriam, breui digeſtam cõmentario litteris ita perſequerer, vt Athenarum vrbis ortus, & incrementa, vt bella, vt ſeditiones, vt reip. mutationes, vt ducum deniq; philoſophorumq́;, atq; oratorum nobiliorum ætates, explicatis ordinibus temporum tanquam in picta aliqua ad delectationem tabula demonſtrarem. cui operi deinde propter rerum affinitatem, & temporum coniunctionem longiſſimam etiam Spartanorum regum omnium ſeriem clariſſimis cuiuſq; notatis rebus adiunxi: eo nimirum conſilio, vt quoad ipſe conſequi diligentia poſſem, nihil in hac diſputatione obſcuritatis paterer reſidere, quod quidem parere priſcorum temporum, & à noſtra longe memoria remotorum ignoratio poſſet; ſimúlque, vt quanti ego iudicium tuũ facerem, declararem, quod ſequutus vetuſtiſſimis, ac præſtantiſſimis actionibus in ſua tempora digerendis Græcæ hiſtoriæ vniuerſæ præſidij, ac luminis aliquid attuliſſem. cuius hiſtoriæ lectione, quantopere ipſe delecteris, oſtendiſti tum aperte, cum nummis antiquiſſimis, ac tabulis, ſignisq́; ex cuncta Græcia magnis ſumptibus conquiſitis, celebre Muſeũ illud tuũ Venetijs ita locupletaſti, vt nemo hodie princeps, nemo paullo humanitatis, ac litterarum ſtudioſus exiſtat, quin ſibi tam illud viſendum, quàm Venetias ipſas omni monumentorum genere toto terrarum orbe admirabiles putet. Quo ſtudio illud conſequutus es, vt cum priſcarum litterarum cognitione, in quibus ipſe iampridem ab omni populari remotus ambitione magna cum tua laude verſaris, tum illuſtri in primis doctorum hominum omnium, à quibus propterea merito ſtudioſiſſime coleris, gratia, & beneuolentia floreas. Ex quibus quoniam, quæ tua fuit humanitas, me præcipuo ſemper amore complexus es, iam illud meæ pariter eſſe pietatis videtur, vt ego contra & tibi, & clariſſimis iuuenibus filijs tuis iam pridem ad gloriam horum ſtudiorum, omnisq́; virtutis laude nitentibus, quodcunque poſſim, honoris genus, atq; obſeruantiæ reddam, cui quidem officio cum iuſtiſſime, tum vero etiam libentiſſime ſemper, dum vita ſuperabit, inſeruiam. Vale. Bononiæ. K. Sept. M. D. LXIIII.

REGNVM

REGNVM ATHENIENSIVM.

*

Reges.

CECROPS Aegyptius, qui poſtea Biformis appellatus eſt, Rex Primus. regnat annos L.

Hic Atticæ incolas in XII oppida coëgit, Cecropiā, Tetrapolim, Epacriam, Deceliam Eleuſim, Aphydnam, Thoricum, Brauronem, Cytherum, Sphettum, Cepheſiam, & Phalerum; eorúmque principatum Cecropiæ collocauit. vrbem, agrúmque Mineruæ conſecrauit; Cecropiæ, quam poſtea Athenas vocauit, regnum inſtituit; Populum in tribus IIII diſtribuit, Ceropidem, Autochthonem, Actæam, & Paraliam; Iudicium in Areopago inſtituit.

CRANAVS. Rex II regnat annos IX.

Hic Cecropis regis gener poſt mortem eius regnum adeptus eſt. Idē tribuum IIII nomina immutauit, eáſque Cranaidem, Atthidem, Meſogæam, & Diacridem appellauit. Eo regnante Deucalionis Promethei F. diluuium extitit.

AMPHYCTION Deucalionis F. Promethei N. Rex III. regnat annos X.

Hic Cranao rege, ſocero ſuo, pulſo, regnum occupauit. idémq; cōceſſum Amphyctionum ad Thermopylas conſtituit, eiúſque XII Græciæ populos participes fecit, Ionas, Dores, Perræbos, Bœotos, Magnetas, Achæos, Phtiotas, Malienſes, Dolopas, Aenianas, Delphos, & Phocenſes.

ERICHTHONIVS Neptuni F. Rex IIII. regnat annos L.

Hic Amphyctione rege exacto regnum inuaſit; Tribus IIII Diacridem, Athenaidem, Poſidoniadem, & Hepheſtiadem appellauit. Panathenæa minora, & virgines Canephoras inſtituit. Eo regnante Sparta à Lacedæmone rege condita.

PANDION Erichthonij Regis F. Rex V. regnat annos XL.

Hic bellum cum Labdaco Thebanorum rege de agri finibus, accito è Thracia Tereo Martis F. geſſit, & re bene geſta Tereo Procnem filiam collocauit. Hoc regnante Ceres, & Dionyſius in Atticam venerunt. Ceres filiam Proſerpinam quærens ad Celeum Eleuſine regnantem diuertit, & frumenti ſerendi rationem Triptolemum Celei F. docuit. Dionyſius Icario hoſpiti ſuo vitis ſationē tradidit. Vtrique honores, & ſacra inſtituta.

ERECHTHEVS Pandionis Regis F. Rex VI. regnat annos L.

Erechtheus, & Butes fratres gemini, Pādionis regis filij fuerunt. quorum Erechtheus regnum, Butes ſacerdotium Mineruæ, & Neptuni adeptus eſt. ab eo Erechthidæ, ab hoc Butadæ, ſiue Eteobutadæ profecti ſunt.

Bellum Eleuſinium.

Erechtheus rex cum Eleuſiniis bellum geſſit, auxilio vſus Ionis, Xuthi F.

Helle

Hellenis N. Deucalionis Pron. Eleuſinios Eumolpus Thrax iuuit, is qui ſacra Eleuſiniæ Cereris, Myſteria dicta, Eleuſiniis tradidit. à quo poſtea Eumolpidæ appellati. Erechtheus filiam in bello pro ſalute ciuitatis deuouit. reliquæ ſibi mortem conſciuerunt; maiora myſteria Cereris Eleuſiniæ Athenas induxit; ſacra Boëdromia inſtituit; Forum Prytaneum erexit, Tribus IIII nominauit, Agricolas, Armatos, Caprarios, & Opifices.

CECROPS minor Erechthei Regis F. Rex VII. regnat annos XL.

PANDIO minor Cecropis Regis F. Rex VIII. regnat annos XXV.

Hic per arma ciuilia à Metionidis pulſus, à ſocero Pyla Megarenſium rege eſt reſtitutus. Eo regnante Dædalus faber inſignis Athenis floruit.

AEGEVS Pandionis Regis F. Rex IX. regnat annos XLVIII

Bellum Creticum.

Androgeo Minois Cretæ Regis F. Athenis, dum Panathenæa celebrarentur, per inſidias interempto, Athenienſes à Minoë bello petuntur. eo in bello Hyacinthi filiæ placandi numinis cauſſa mactatæ. Theſeus ab Ægeo patre ad pœnas Minoi regi lege victoriæ dandas in Cretam miſſus, Minotaurum in Labyrintho necauit, & Minois filias Ariadnam, Phædramq; abduxit. Reuerſus domum Palantidas inſidias ſibi parantes interemit: Marathonium porcum ſuſtulit. Ægeus Delphinium forum inſtituit.

THESEVS Ægei Regis F. Rex X. regnat annos XXX.

Bellum Amazonum, & Euryſthei.

Hic Helenam Tyndarei Regis Spartæ filiam rapuit, eámque Aphydnis collocauit: Bellum cum Amazonibus ad Athenas geſſit, earúmque vnam Hippolytam ſibi deſpondit: Heraclidas ab Euryſtheo Mycenarum rege poſt Herculis patris obitum Peloponneſo eiectos Athenis excepit, eosq; contra Euryſtheum bello in terra Attica geſto defendit: Athenarum vrbem auxit, eóque Atticos omnes ex XII oppidis, agrisq; compulit: Oſchophoria, Metœcia, Panathenæa magna, & myſteria parua inſtituit: Populum in Eupatridas, Agricolas, & Opifices diuiſit: Popularem reip. ſtatum demonſtrauit.

MENESTHEVS Petei F. Ornei N. Erechthei regis Pron. Rex XI. regnat annos XXIIII.

Hic ſeditione in abſentem Theſeum regem Athenis excitata, regnum occupat, ope Tyndaridarum, quorum ſororem Helenam ille rapuerat, & cum ceteris Græcis ad Ilium expugnandum profectus, moritur.

DEMOPHOON Theſei Regis F. Rex XII. regnat annos XXXIII.

Hic Meneſtheo rege mortuo regnum paternum recuperauit. Idem Palladium forum, & Ephetas, & Phreattium forũ inſtituit. Eius regni anno primo TROIA CAPTA.

OXYNTES Theſei Regis F. Rex XIII. regnat annos XII.

Mortuo ſine filiis Demophoonte rege Oxyntes frater eius regnum ſuſcepit.

APHIDAS Oxyntæ Regis F. Rex XIIII. regnat annum I.

Dodonæi Iouis oraculum Athenienſibus redditum, vt Spartanis parcerent, ſi quando ſupplices ad aras Eumenidum, & in Areopagum confugiſſent.

THYMOETES Oxyntæ Regis F. nothus. Rex XV. regnat annos VIII.

Thymœtes Oxyntæ regis F. ex concubina ortus, Aphidante rege fratre interfecto, regnum occupauit; & vltimus ex familia Erechthidarum Athenis regnauit.

MELANTHVS Andropompi F. Meſſenius. Rex XVI. regnat annos XXXVII.

Bellum Bœoticum.

Me

Melanthus Meſſenius ab Heraclidis in Peloponneſum reuerſis domo pulſus, Athenas venit,& interfecto ſingulari certamine Bœotorum hoſtium,quibus cum bellum tum forte ab Athenienſibus gerebatur,duce Xantho, Thymœte rege abdicante,ad regnum euehitur.ab eo Melanthidarum familia ducta.Idem Apaturia ſacra Athenis inſtituit.

CODRVS Melanthi Regis F. Rex XVII.regnat annos XXI.

Bellum Lacedæmonium primum.

Dores,qui Peloponneſum incolunt, Athenienſibus, quòd Megara coloniam condidiſſent,bellum intulerunt.Athenienſes Codro rege duce, cum ſe ex vaticinio quodam, pro patriæ ſalute deuouiſſet,victoriam rettulerunt. Spartani, qui intra portas irruperant,ad aras Eumenidum ſe receperũt,& incolumes dimiſſi ſunt. hoc primum bellum cum Lacedæmoniis fuit.

Archontes perpetui.

MEDON Codri Regis F. Archon primus imperat annos XX.

Codro Rege à Doribus hoſtibus interfecto, placuit Regum imperium imminuere,atque referendis rationibus obnoxium reddere,neque Reges in poſterum, verum Archontes creare.ex quibus fuit Medon, vnde familia Medontidarum eſt appellata. Horum Archontum obſcuriſſima tempora,factáque ſunt.

AGASTVS.Archon II. annos XXXVI.
ARCHIPPVS.Archon III. annos XIX.
THERSIPPVS.Archon IIII. annos XLI.
PHORBAS.Archon V. annos XXXI.
MECADES.Archon VI. annos XXX.
DIOGENETVS.Archon VII. annos XXVIII.
PHEREDVS.Archon VIII. annos XIX.
ARIPHRON.Archon IX. annos XX.
THESPIEVS Ariphronis F. Archon X. annos XXVII.
AGAMENESTOR.Archon XI. annos XX.
AESCHYLVS Agameneſtoris F. Archon XII. annos XXIII.

Olympiades inſtitutæ.

Aeſchyli archontis anno ſecundo Iphitus ludos Olympicos in Elide, vt quarto quoque anno celebrarentur magno totius Græciæ conuentu, inſtituit. Quod annorum ſpatium Olympias appellatum eſt. atque ex hoc tempore apud Græcos anni ex Olympiadibus digeri,ac numerari cœpti.

I. OLYMPIADE.

Primus annus primæ olympiadis in annum XXXIIII Nicandri regis Lacedæmoniorum incidit, vt ſcribit Clemens, & in ſecundum Aſchyli archontis Athenienſis,vt prodit Euſebius.

II.

III.

IIII.

Hac olymp. Abaris ab Hyperboreis Athenas legatus miſſus, vt pro vniuerſali peſtilentia ex oraculo ſacrificarent.

V.

VI.

ALCMAEON Aeſchyli F. Archon XIII. annos II.

Arch

Archontes decennales. VII.

CHAROPS Æſchyli F. Archon XIIII. annos X.

Alcmæone archonte perpetuo mortuo, placuit Athenienſibus, vt archontes in decennium tantum imperium obtinerent. primúſque Charops Æſchyli F. creatus eſt. Charopis archontis decennalis anno primo, qui incidit in annum primum olympiadis ſeptimæ, ROMA à Romulo in Latio condita eſt.

VIII.

IX.

AESIMEDES Æſchyli F. Archon XV. annos X.

X.

XI.

CLIDICVS Æſimedæ F. Archon XVI. annos X.

XII.

XIII.

XIIII.

HIPPOMENES Archon XVII. annos X.

Hic adulterum cum Limonia filia deprehenſum, vnáque filiam ipſam exquiſito ſupplicio interfecit.

XV.

XVI.

Huius olympiadis anno III Numa Pompilius Romæ regnum iniit.

XVII.

LEOCRATES, Archon XVIII. annos X.

XVIII.

XIX.

ABSANDER Archon XIX. annos X.

XX.

XXI.

XXII.

ERYX Archon XX. annos X.

XXIII.

Hac Olympiade vixiſſe Homerum poëtam contendit Archilochus.

XXIIII.

Democratia Athenienſium.

Archontes annui.

Huius olympiadis anno II I, ab Athenis conditis DCCCLXVII, archontum decennalium imperio abrogato, ſumma rerũ nouem archontibus quotãnis eſt mandata, Regi, Archonti, Polemarcho, & Theſmothetis ſex. permiſſúmque, vt ab Archonte anni ſinguli nominarentur. Primus archon annuus fuit CREON, ſecundus TLESIAS. Ab hoc tempore Democratia Athenienſium initium capit.

XXV.

XXVI.

Huius olympiadis anno primo Carnia ſacra Spartæ inſtituta, ſecundo vero, archonte LEOSTRATO, TVLLVS Hoſtilius Romæ regnum excepit.

AVTOSTHENES. XXVII.

MILTIADES. XXVIII.

ARCHIMEDES. XXIX.

MILTIADES. XXX.

Huius olympiadis anno II. Cypſelus Corynthi tyrannidem occupauit.

XXXI.

XXXII.

XXXIII.

XXXIIII.

XXXV.

Huius olympiadis anno II, archonte DAMASIA, Thales Mileſius primus è ſeptem Græciæ ſapientibus natus eſt. Ancus Marcius Romæ regnum ſuſcepit.

XXXVI.

XXXVII.

XXXVIII.

Periander Cypſeli F. tyrannidem Corynthi excepit.

XXXIX.

Draconis legiſlatio.

Huius olympiadis anno IIII, DRACO ciuis Athenienſis primus leges populo, & democratiæ Athenienſi nullis dum legibus aſtrictæ ſcripſit.

XL.

XLI.

Huius olympiadis anno II, archonte ENOCHILO Tarquinius Priſcus Romæ regnum iniit.

XLII.

XLIII.

Bellum Mitylenæum.

Hac olympiade Athenienſes de Sigeo, & Achilleo oppido cum Mitylenenſibus bellum geſſerunt, ducibus illinc Phrynone, hinc Pittaco Mitylenæo, qui ſapiens fuit vnus è ſeptem. Demum Periander Cypſeli F. Corynthi tyrannus arbiter inter Athenienſes, & Mitylenæos lectus litem Athenienſibus adiudicauit.

XLIIII.

XLV.

Hac olympiade Cylon ciuis Athenienſis ſociis multis aſſumptis tyrannidis inuadendæ cauſſa arcem Athenis occupauit, atque ibi ab Athenienſibus diu obſeſſus, cum tandem ad aram Mineruæ ſupplex confugiſſet, à Megacle Alcmæonide, & collegis archontibus eſt interfectus.

Seditio prima.

Seditione aduerſus Megaclem, ceteróſque, qui piaculo cõmiſſo, Cylonem, Cylonióſque ſocios ad aras obtruncarant, excitata, plerique eorum iudicio in eos ex Solonis ſententia conſtituto pœnas dederunt.

Bellum Megarenſe primum.

Salamis, quæ antiqua Athenienſium poſſeſſio fuerat, ad Megarenſes defecit. Ea de re Athenienſes bello cum Megarenſibus parum proſpere geſto, Niſæam oppidum etiam amiſerunt.

XLVI.

Huius olympiadis anno primo ciuitate multis incommodis, & præterea peſtilentiæ morbo affecta Epimenides Phæſtij F. è Creta accitus Athenas venit, & ciuitatem ſacrificio quodam facto expiauit.

Seditio ſecunda.

Eiuſdem anno II, archonte PHILOMBROTO, Pediæi, Diacrij, & Paralij ſeditionem nouam propter æris alieni, quo demerſi erãt, magnitudinem, Athenis excitarunt.

citarunt. cui malo cum finis nullus appareret, Soloni, ciui Athenienſi, eidémque è nouem ſapientibus vni ſeditio componenda, & Reſp. nouis legibus conſtringenda commiſſa eſt.

Solonis legiſlatio.

Eiuſdem anno I I I, SOLON archon, & legiſlator declaratus nouis tabulis inductis, ſeditionem ſedauit, & remp. nouis legibus temperauit, Draconis legibus, præterquàm quæ de cæde latæ erant, ſublatis.

XLVII.

Hac olympiade Anacharſis Scytha ſapiens Athenas venit, & cum Solone de legibus inſtituendis diſputauit.

XLVIII.

XLIX.

Bellum Megarenſe II. L.

Cum bello aduerſus Megarenſes de recuperanda Salamine ſæpe infeliciter geſto, capitali pœna ſanctum eſſet, ne vnquam amplius ea de re verba in populo fierent, Solo ſtultitia ſimulata, verſibus in foro eam expeditionem ſuaſit. Piſiſtratus Hippocratis F. iuuenibus matronarum cultu ornatis, cum hoſtes decepiſſet, Salaminem, & Niſæam recepit. Eius inde rei arbitrio ad quinque viros Lacedæmonios reiecto, Solo cum Homeri teſtimonio, tum vetere ſepeliendi ritu allato, Salaminem ad Athenienſes pertinere docuit, atque inde per decennium ab vrbe receſſit.

LI.

Huius olympiadis anno I I I I, archõte ARCHESTRATIDE, Ser. Tullius Romæ regnum iniuit.

LII.

Huius olympiadis anno I I I, archonte ARISTODEMO, Pittacus Mitylenæus ſapiens mortuus eſt, Chilone Lacedæmonio item ſapiente iam ætate confecto.

Seditio tertia. LIII.

Hac olympiade Athenis inter Pediæos, Paralios, & Diacrios ſeditio iterum exarſit, cum Pediæis Megacles, Paraliis Piſiſtratus, Diacriis Lycurgus adeſſet. cui ſeditioni Solon è peregrinatione reuerſus interuenit.

Piſiſtrati tyrannis.

Eiuſdem olympiadis anno I I I, archonte GOMIA, Piſiſtratus rebus Megarenſi bello nuper à ſe pro rep. bene geſtis, populo expoſitis, & inimicorum inſidiis aduerſus ſe ſimulatis, cum ſe ipſum virgis mulctaſſet, quem ab inimicis mulctatũ diceret, cuſtodes corporis ſui trecentos aduerſus eos à populo poſtulauit. eóſque fruſtra aduerſante, & malum præmonente Solone obtinuit. atque ita arce occupata tyrannidem extemplò exercuit.

Eiuſdem olympiadis anno I I I I, qui fuit alter, poſt quã Piſiſtratus tyrannidem occupauit, archonte Hegeſtrato, Solon L X X X annos natus diem ſuum obiit.

LIIII.

Huius olympiadis anno I I, Piſiſtratus tyrannus à Megacle, & Lycurgo, quibus cum ſeditioſe contenderat, vrbe eiicitur.

LV.

Huius olymp. anno I I I, Piſiſtratus exul præmiſſa in curru in vrbem muliere, quæ Deæ cultu ornata, quaſi Minerua, populum de ſe reſtituendo moneret, Megaclis inimici ſui filia ſibi deſponſa, in ciuitatem, tyrannidémque reducitur. LVI.

Huius olympiadis anno IIII, Piſiſtratus tyrannus arma à Megacle ſocero rei vxoriæ improbe adminiſtratæ cauſſa aduerſus ſe parari ſentiẽs, vrbe cedit, & Eretriam ſe confert.

LVII.

LVIII. Ericlides.

Cyrus rex Perſarum victor Sardes, vbi Crœſus rex Lydorum latebat, ingreſſus eſt. Anaximander Mileſius philoſophus annos natus LXIIII mortuus, qui Thaletem ſapientem audiuerat.

LIX.

Huius olympiadis anno II, Piſiſtratus exul poſt annos XI, quàm vrbe ceſſerat, exercitu comparato, & ſecundo prœlio ad Marathonem cum ciuibus ſuis facto, vrbe potitus tyrannidem confirmat. vir alioquin de omni genere humanitatis optime meritus. quippe qui verſus Homericos antea diſſipatos per Ariſtarchum grammaticum in vnum, vt nunc ſunt, corpus redegerit, & libros diſciplinarum liberalium publice ad legendum præbendos primus Athenis poſuerit.

LX.

LXI. *Piſiſtratidarum tyrannis.*

Huius olympiadis anno III, Piſiſtrato tyrãno mortuo filius eius HIPPARCHVS tyrannidem, vt vulgo creditũ eſt, excepit. Eiuſdem olympiadis anno IIII, archonte HERCVLE Tarquinius Superbus regnum Romæ iniuit, ídque in tyrannidem tranſtulit.

LXII.

LXIII.

LXIIII. Miltiades.

Huius olympiadis anno III, Darius regnum Perſarum iniit.

LXV.

Huius olympiadis anno I, Harmodius & Ariſtogiton Hipparchum tyrannum interfecerunt. Quo facto exacerbatus HIPPIAS frater eius tyrannidem multo ſæuiorem continuauit.

Tyranni exacti.

Eiuſdem olympiadis anno IIII, Lacedæmonij ſæpe à Pythia moniti, vt liberarent Athenas tyrannide Piſiſtratidarum oppreſſas, primum Anchimoliuum ducẽ, deinde Cleomenem Anaxandridæ filium regem cum exercitu miſerunt, & Hippiam tyrannum diu obſeſſum tandem vrbe cedere coëgerunt. Huius autem exactionis auctor Cliſthenes Alcmæonides ciuis Athenienſis fuit, qui Pythiam induxerat, vt Lacedæmonios de rebus ſuis ſe conſulentes ad Athenas liberãdas adhortaretur.

LXVI.

Seditio quarta.

Exactis autem tyrannis, Cliſthenes, & Iſagoras ciues Athenienſes inter ſe de principatu contendere cœperunt. Cliſthenes populo in decem tribus diuiſo, & conſtituta rep. Iſagoram vrbe expulit. Ab eodem Demarchi, Phylarchi, Apodectę, & oſtraciſmus eſt inſtitutus. Nomina vero decem tribuum ab eodem inductarum, hæc fuerunt, Cecropis, Erechtheis, Pandionis, Ægeis, Oeneis, Acamantis, Leonis, Hippothoontis, Antiochis, & Aiacis.

Iſagoras inde à Cleomene Spartæ rege reducitur, Cliſthene, & reliquis, qui ſcelere Cylonio ſe quondam obſtrinxerant, vrbe exactis.

Poſt autem Cleomene ex arce, quam cum Iſagora occuparat, ab Athenienſibus deiecto Cliſthenes reſtituitur.

Bellum

Bellum Lacedæmonium II.

Ad extremum Cleomenes rex accito Sparta & altero rege Damarato Iſagoram reducturus, Eleuſinem cum exercitu primum inuaſit, deinde alienatis ſociorum animis, irrito conatu inde diſceſſit.

Bellum Chalcidenſe, & Bœoticum. LXVII.

Athenienſes hoc tempore bellum cum Chalcidenſibus Eubœæ bene geſſerũt, & magnum hinc ad amplitudinem, & potentiam gradum fecerunt, præſertim vero Bœotis, qui ſe Chalcidenſium defenſores profeſſi erant, etiã prœlio profligatis.

ISAGORAS. LXVIII.

Huius olympiadis an. I. tyrãno SVPERBO exacto Cõſules primi Romæ inierũt.

Bellum Ægineticum. LXIX.

Æginetis bellum ab Athenienſibus illatum, quod, præter veteres ſimultatum cauſſas, Bœotos armis bello ſuperiore iuuiſſent. idque vario vtrinque euentu mari diu geſtum.

MYRVS. LXX.

LXXI.

HIPPARCHVS. 1.

. . . . 2.

THEMISTOCLES. 3.

Piræei portus prima fundamenta iacta ſunt.

4.

LXXII.

DIOGENETVS. 1.

HYBILIDES. 2.

PHAEHIPPVS. 3.

Bellum Perſicum Darij.

Darius rex Perſarum ab Hippia quondam tyranno, tunc exule, & iam ſene concitatus, duce exercitus Dati, in Atticam magno conatu ſe intulit, cui cũ Athenienſes, cunctantibus Lacedæmoniis occurriſſent, prœlio ad Marathonem Miltiade Cimonis filio duce commiſſo, proſpere pugnarunt, regiſque copias profligarunt. quo in bello Ariſtides etiam cognomento Iuſtus egregiam operam nauauit.

ARISTIDES. 4.

LXXIII.

ANCHISES. 1.

LACRATIDES. 2.

. . . . . . 3.

Dario Perſarum regi mortuo Xerxes ſucceſſit.

. . . . . . 4.

LXXIIII.

LEOSTRATVS. 1.

. . . . 2.

Ariſtides cognomento Iuſtus per oſtraciſmum vrbe pulſus eſt.

. . . . 3.

. . . . 4.

Bellum Perſicum Xerxis. LXXV.

CALLIAS. 1.

Xerxes rex Perſarũ cladem ſuperiore bello acceptã vlturus, Helleſponto ponte iuncto, Athóque mõte perfoſſo cum maximo exercitu, & ingenti claſſe, traiecit in Græciã. Cui cum obuiã Athenienſes, Lacedæmoniiq; conſociatis armis veniſſent,

Lacedæmonij terra,duce Leonida rege ad Thermopylas,ad vnũ cæſi ſunt, Athenienſes autem ad Artemiſium,& Salaminem,ducibus Themiſtocle Athenienſi,& Euribiade Lacedæmonio mari bene pugnarunt.Athenæ,quas Athenienſes tranſlatis in Salaminem pueris, mulieribúſque reliquerant,à barbaris incenſæ,ac dirutæ ſunt.Ariſtides ante tempus ab exilio reuocatus.Euripides poëta natus. Anaxagoras Clazomenius annos x x natus cœpit Athenis philoſophari,atque ei muneri per annos x x x operam dedit.

2. Xanthippvs.

Græci cum Mardonio duce Xerxis bene pugnarũt ad Platæas in Bœotia ducibus Ariſtide Athenienſi,& Pauſania Lacedæmonio tutore Pliſtarchi regis,Leonidæ,qui ad Thermopylas ceciderat, filij. eadémq; hora ad Mycalem in Ionia ductu Xanthippi Athenieñſis,& Leotychidæ regis Lacedæmonij. Athenieñſes duce Xanthippo Seſtum Medorum oppidum in Helleſponto occuparunt. Ariſtides è bello domum reuerſus legem fert,vt magiſtratus, qui diuitibus ſolis Solonis lege patebant,omnibus ciuibus æque communicarentur.

3. Timosthenes.

Athenienſes opera Themiſtoclis muros vrbis bello Perſico euerſos, aduerſantibus Lacedæmoniis,reficiunt.

4. Adimantvs.

Principatus Athenienſium.

Athenienſes conſilio Themiſtoclis Piræei portum abſoluunt, & rei maritimæ ſtudio ſe dedunt. Pauſanias dux Lacedæmoniorum,cum ad Græcas ciuitates liberandas miſſus,eas Perſis proderet,conuictus,capite mulctatur. Ariſtides Iuſtus eas Athenienſibus adiungit,& Græcorũ imperium ad Athenienſes defertur. Eiuſdem Ariſtidis opera ærarium in Delo à Græcis contra Perſas conſtituitur, & Hellenotamiæ tum primum creantur.

LXXVI.

1. Phædo.

2. Dromoclides.

Lacedæmonij ægre ferentes principatum ad Athenienſes delatum, bellum aduerſus eos decernunt,& conſilio Etœmaridæ dimittunt.

3. Acestorides.

4. Meno.

LXXVII.

1. Chares.

2. Praxiergvs.

Themiſtocles criminatione Lacedæmoniorũ Athenis oſtraco pulſus, ad Xerxem Perſarum regem profectus,moritur.

3. Demotion..

Bellum in Perſas.

Cimon Miltiadis F. ab Athenienſibus ad liberandas dominatu Perſico Græcas ciuitates miſſus Eiona, & Scyrum recipit, cum eam tenerent Medi,hanc Pelaſgi. atque Scyrum coloniam deduxit,Naxum ſubegit,& Cariæ,Lyciæq; ciuitates partim vi, partim amicitia ſibi adiunxit.& in Pamphylia Tythrauſtem Perſarum ducem maritimo prœlio ad Eurymedontem,eodémque die terreſtri,Teredatẽ vicit.

4. Aphepsio, aliàs Phædo.

Cimon victor domum reuerſus,iudicium,certaménque tragœdorum inſtituit. Ilotæ, & Meſſenij illato Lacedæmoniis bello,vbi Ithomen Meſſenes arcem, ab iis obſideri viderent,bello decennali finem fecerunt.

Athenienſes cum ad obſidendam Ithomen eſſent à Lacedæmoniis accerſiti, miſſusq; cum exercitu eſſet Cimon, ab iis remiſſi ſunt. Socrates philoſophus naſcitur. LXXVIII.

Theagenidas. 1.
Andocides orator naſcitur.
Lysistratus. 2.
Lysanias. 3.
Thraſybulus rex à Syracuſanis in Sicilia pellitur, à quo vſque ad Dionyſium tyrannum liberæ Syracuſæ per annos LX fuerunt.
Lysitheus. 4.
Xerxi Perſarum regi interfecto ſucceſſit Artaxerxes. LXXIX.

Archidemides. 1.
Athenienſes Thaſios rebellantes, & Aeginetas ſubegerunt, duce Cimone, & mari victores, colonos Amphipolim, quam tenebant Edoni, deduxerunt. poſt in Thraciam ingreſſi terra cladem acceperunt.
Tlepolemus. 2.

Bellum in Perſas II.

Athenienſes auxilia Inaro regi Aegyptiorum contra Perſarum regem Artaxerxem, cuius potentiam extimeſcebant, decernunt: Perſas nouis belli cauſſis, armis inſequuntur.
Conon. 3.
Perſæ ab Aegyptiis ope Athenienſium fugantur duce Cimone. Lacedæmonij denegant auxilia Perſis contra Athenienſes.
Evippus. 4.
LXXX.
Phasiclides, alias Phrasicles. 1.
Athenienſes male re geſta in Aegypto contra Perſas, ab Artabazo, & Megabizo Perſarum ducibus ſub fœdere Aegypto dimiſſi.
Ephialtes, quod legem tuliſſet, vt iudicia Areopagi diſſoluerentur, clam necatus. 2.
Philocles.

Bellum Corinthium.

Athenienſes alienati à Lacedæmoniis, quòd bello ad Ithomen, ex ſociis ſoli repulſi eſſent, cum Argiuis hoſtibus Lacedæmoniorum, & Theſſalis amicitiam iunxerunt, & ſocietatẽ belli aduerſus Perſas diremerunt. Exulibus Ithomenſibus receptis Naupacti ſedes dederunt: Megarenſes à Lacedæmoniis rebellantes in ſocietatem receperunt, & Megara tenuerunt, eáque de cauſſa in Bellum Corinthium inciderunt. cum Corinthiis, & Epidauriis terra male pugnarunt ad Halias, mari vero ad Cecryphaliam, bene. Iidem Aeginetas prœlio maritimo ſubegerũt ad Aeginam duce Leocrate. Lyſias Syracuſanus, orator, qui poſtea Athenis floruit, natus eſt.
Bion. 3.

Bellum Lacedæmonium III.

Athenienſes Corinthios Megaricum agrum adortos duobus prœliis vicerunt duce Myronide. & Lacedæmonios reuertentes à bello Phocenſium victores adorti male pugnarunt ad Inagrem in Bœotia duce Pericle. & hoc eſt tertium cum

Lacedæmoniis bellum.

4. Mnesithides.

Athenienſes audito, Lacedæmonios, & Thebanos aduerſus ſe ſocietatem iniſſe,cum eis congrediuntur,& duobus prœliis eos fundunt duce Myronide, in Oenophytis,quo duce Bœoti etiam,Phocenſes, Locrenſes,Theſſalíque ſubacti. Iidem longos muros abſoluunt,alterum ad Phalerum,alterum ad Piræeum. Aeginetæ Athenienſibus pacti tributum ſe dedunt.

LXXXI.

1. Callias.

Athenienſes in Lacedæmonios profecti duce Tolmide, Gytheũ, Zacynthum, Cephalleniam,& Naupactum occupant,& agrum Laconicum vaſtant.

2. Sosistratvs.

Athenienſes duce Pericle agrum Laconicum populantur, & Acarnanum ciuitates ſibi adiungunt.

3. Aristo.

Fœdus cum Lacedæmonijs.

Athenienſes fœdus faciunt quinquennale cum Lacedæmoniis per Cimonem.

4. Lysicrates.

Pericles in Peloponneſo contra Sicyonios bene pugnat. prædatur agrum Oeneadum in Acarnania & in Cherſoneſo agtum colonis diuidit.

LXXXII.

1. Chaerephanes.

2. Antidotvs.

3. Evthydemvs.

Bellum in Perſas III.

Athenienſes iterum mouerunt Perſis bellum pro libertate Græcarum ciuitatum, & duce Cimone ad Cyprum bene pugnarunt,tum ab Amyrtæo in paludibus Aegypti regnante vocati.

4. Pediεvs.

Perſæ à Cimone duce Athenienſe victi pacem cum Athenienſibus cõponunt. & liberas Græcas Aſiæ ciuitates relinquunt.Cimon moritur morbo in Cypro.

LXXXIII.

1. Philiscvs.

Bellum Lacedæmonium III.

Megarenſes cum ab Athenienſibus ad Lacedæmonios defeciſſent, ab Athenienſibus vaſtato Attico agro, funduntur. Pericles pecunia Pliſtonactem regem Lacedæmoniorum,vt recederet, impulit, & hoc bellum quartum cum Lacedæmoniis fuit.Idem gerit bellum in Eubœa.

2. Timarchides.

Lacones Atticam vaſtarunt. Tolmides Atheniẽſis ad Coroneam cum Bœotis cadit.Athenienſes Bœotiæ ciuitates liberas relinquere coguntur.

3. Callimachvs.

Bellum Euboicum. Fœdus cum Lacedæmonijs.

Eubœæ ciuitates aliquot deficientes Pericle duce ſubactæ. Athenienſes cum Lacedæmoniis fœdus percutiunt per Andocidem in annos xxx.aut, teſte Diodoro,per Calliam & Charetem.

4. Lysimachides.

Eſliæ

Eſliæi in Eubœa Pericle duce ſubacti, & eò coloni deducti.

Pſammetichus Libyæ rex frumentum Athenas miſit, quod cum diuidendum eſſet populo, legitimi ciues ab adulterinis, lege à Pericle lata, ſunt diſcreti.

LXXXIIII.

PRAXITELES. 1.

Athenienſes coloniã deduxerunt Sybarim in Italia, qui Thurij appellati ſunt.

LYSANIAS. 2.

DIPHILIVS. 3.

TIMOCLES. 4.

Bellum Samium.

Samij cum defeciſſent, à Pericle ſubacti ſunt. iterum cum defeciſſent, ac Periclem, duce Meliſſo, viciſſent, poſt decem menſium ſpatium ab eodem debellati, atque tributo mulctati ſunt. LXXXV.

MYRRHICHIDES. 1.

Bellum Byzantium.

Byzantij ſubacti, & tributum poſt Samios dare coacti. Item latum ne comœdiæ agerentur.

GLAVCIDES. 2.

Bellum Corinthium Corcyræum.

Corinthij, & Corcyræi bellum inter ſe inierunt.

THEODORVS.

Corinthij à Corcyræis nauali prœlio victi. 3.

EVTHYMENES. 4.

Athenienſes condunt Amphipolim in Thracia, legem de comœdis abrogant, Propylæa arcis præfecti Pericle inſtituunt, & intra quinquennium abſoluunt.

LXXXVI.

NAVSIMACHVS. 1.

Corcyræi auxilium impetrant ab Athenienſibus contra Corinthios. Iidem iterum Corinthios ope Athenienſium vincunt.

ANTILOCHIDES. 2.

Athenienſes Potidæam obſidere incipiunt, quæ opera Corinthiorum à ſe defecerat.

CHARES. 3.

Athenienſes obſeſſionem Potidææ continuant.

ASPEVDES. 4.

Athenienſes obſeſſionem Potidææ continuant. Meton floret Athenis, qui annum magnum inuenit.

LXXXVII.

PYTHODORVS. 1.

Athenienſes ad Potidæam, quam obſidebant, duci Callia amiſſo, Phormionem ſummittunt.

EVTHYDEMVS, alias EVTHYNVS. 2.

Bellum Peloponneſiacum.

Athenienſes nondum completis tricennalibus fœderibus quintum cum Lacedæmoniis bellum auctore Pericle ſuſcipiunt, quod Peloponneſiacum, & Archidamium ab Archidamo rege eorum dictum eſt, omnium, quæ ab eis geſta ſunt maximum. Cauſſa belli fuit, quòd edicto Lacedæmoniorum parere noluerunt, vt

de

decretum aduerſus Megarenſes abrogarent, quo Megarenſes foro & portubus prohibuerant. Pecunias in Delo à Græcis depoſitas Athenas transferunt. Platæas à Bœotis occupatas, defendunt. Attica ab Archidamo rege Lacedæmoniorum vaſtatur, Laconica à Pericle.

3. Apollodorvs.

Methone à Braſida Lacedæmonio contra Athenienſes defenditur. Pericles Megarenſium, & Peloponnenſium agrum populatur. Cleopompus Locridem vaſtat, & Thronium expugnat. Attica à Lacedæmoniis vaſtatur. Athenæ peſtilentia laborant. Athenienſes Periclem imperio ſpoliant, & multant, & cum pacem à Lacedæmoniis impetrare non potuiſſent, rurſus eum imperio afficiunt. Democritus philoſophus naſcitur.

4. Epaminondas, alias Lysimachvs.

Pericles peſtilentia moritur. Potidæatæ ſe dedunt Athenienſium duci Agnoni. Lacedæmonij nauali pugna ad Rhiũ à Phormione Athenienſi duce vincũtur.

Archidamus rex Lacedæmoniorum obſidet Platæas, Cnemus dux Lacedæmoniorum ad Stratum nihil agit. Xenophon, & Phanoſtratus Athenienſes in Thracia cæſi. Iſocrates rhetor naſcitur.

LXXXVIII.

1. Diotimvs.

Lacedæmonij duce Cnemo Salaminem diripuerunt, & Atticam duce Archidamo ege populati ſunt. Athenien ſes peſtilentia & fame afflicti quieuerunt.

2. Evclides.

Athenienſes decernunt auxilium Leontinis, qui à Syracuſanis opprimebãtur, tum à Gorgia rhetore perſuaſi, tum Siciliæ occupandæ cupiditate accenſi. Iidem Lachete, & Chabria ducibus ad Syracuſas benè pugnarunt. Cúmque Sophocles, & Eurymedon cum alia claſſe in Siciliam acceſſiſſent, Syracuſanos pacem dare Leontinis coëgerunt. Leſbus ab Atheniẽſibus defecit, aduerſus eos Clinippides, & Paches ab Atheniẽſibus; pro iis Alcidas à Lacedæmoniis ſtetit. Mitylenæi ſubacti Athenienſium ſe poteſtati permiſerunt, in quos Cleon acerbiſſimam dixit ſententiam. Platæenſes diu à Lacedæmoniis obſeſſi, tandem in eorum ditionem conceſſerunt. eorum pars profugit Athenas.

3. Evthidemvs.

Delus auertendæ peſtilentiæ cauſſa ab Athenienſibus expiata.

4. Stratocles.

Demoſthenes dux Athenienſis rebus præclare geſtis in Aetolia, Pylũ in Peloponneſo contra Lacedæmonios communit. contra Thraſymedem ducem Lacedæmoniorum Braſidas Lacedæmonius trierarchus egregie pugnat. CCCC Lacedæmonij, qui in Sphacteria inſula obſidebantur, in poteſtatem Athenienſium venerunt duce Cleone. Artaxerxi Perſarum regi mortuo ſucceſſit Xerxes.

LXXXIX.

1. Isarchvs.

Athenienſes Nicia duce vaſtata Melo inſula Locridem populantur. Corinthiis bis fuſis Crommyonis agrum diripiunt. in Cytheris inſula oppidũ capiunt. Cyrrheis potiuntur. Megarenſes ſe dedunt Hippocrati, & Demoſtheni ducibus Athenienſibus. Lacedæmonij duce Braſida Niſæa & Megaris Athenienſes eiiciunt, & cum Chalcidenſibus ſocietatem ineunt, Amphipolim capiunt. Athenienſes in Bœotia ad Delium pugnant, ídque duce Hippocrate in poteſtatem redigunt. Quod Bœoti duce Pantœada, male pugnantibus Athenienſibus recuperarunt.

Xerxi regi Perſarum mortuo ſucceſſit Sogdianus, cui interfecto Darius.

2. Amynias.

Sicyonij contemnentes Athenienſes ob rem male ad Delium geſtam, ad Lacedæmonios defecerunt, & oppidum duci eorum Braſidæ tradiderũt. Exules qui

poſt

poſt captã ab Athenienſibus Leſbum exularunt, Athenienſes, qui in Leſbo erant, oppugnarunt, ſed ab Ariſtide, & Symmacho ducibus Athenienſibus armis coacti abierunt. Nicias, & Nicoſtratus Mendam, quæ ad Lacedæmonios defecerat, recipiunt, & Scionam fruſtra oppugnant. Plato philoſophus naſcitur.

ALCAEVS. 3.

Fœdus cum Lacedæmonijs.

Delij ab Athenienſibus inſula exiguntur. Cleon dux Athenienſis recepta in Thracia Torone cum Braſida Lacedæmonio pugnat ad Amphipolim, & vterque cadit, vicerunt tamen Lacedæmonij. Athenienſes per Niciam fœdus fecerunt cum Lacedæmoniis in annos quinquaginta, anno belli Peloponneſij decimo.

ARISTO. 4.

Græciæ ciuitates pacem inter Athenienſes & Lacedæmonios conciliatam ſuſpectam habentes ambobus bellum inferunt, quarum capita Argi, Thebæ, Corinthus, & Elis. Argiuis principatus à ſociis eſt delatus. Athenienſes Scionæos trucidant, & inſulam Platæenſibus tradunt.

XC.

ARISTOPHILVS. 1.

Athenienſes reddunt Delum inſulam Deliis. Cum Pylus non redderetur ab Athenienſibus Lacedæmoniis, rurſus odia inter eos accenſa ſunt. Olynthij pulſo Athenienſium præſidio Micybernæ potiti ſunt.

ARCHIAS. 2.

Argiui bello Lacedæmoniis indicto, atque Alcibiade duce Athenienſi aſſumpto, populantur agrum Trœzenium. Agis rex Lacedæmoniorum obuiam profectus inducias quattuor menſium dedit. Athenienſes Lachetem, & Nicoſtratum auxilio Argiuis miſerunt. Argiui Orchomenum ceperunt, & Lacedæmonios à Mantineæ oppugnatione depulerunt, pugna tamen ab iis poſtea victi ſunt.

ANTIPHON. 3.

Pace inter Argiuos, & Lacedæmonios facta, Mãtinenſes in poteſtatem Lacedæmoniorum venerunt. Nicias dux Athenienſis Cythera, Niſæam, & Melum cepit. Argis de commutanda ratione reip. ſeditio excitata.

EVPHEMVS. 4.

Lacedæmonij in Argiuorum agrum profecti Agias oppidum occuparunt, Alcibiades ab Athenienſibus ad ſeditionem ſedandam, & conſtituendam remp. eſt miſſus. Lacedæmonij reſtituunt exules Argiuorum in Orneas ab eis contra Argiuos communitas, quas haud ita multo poſt Argiui auxilio Athenienſium receperunt.

XCI.

ARISTOMENESTVS. 1.

Cum Leontini à Syracuſanis pulſi iterum Athenienſium auxilium imploraſſent, Nicerato diſſuadente, Alcibiade ſuadente obtinuerunt. Alcibiades, Nicias, & Lamachus ad id bellum duces electi, & miſſi ſunt.

CHABRIAS. 2.

Cum Mercurij ſigna Athenis noctu eſſent decuſſa, Alcibiades, quòd contra remp. coniuraſſet, & myſteria enunciaſſet, eſt poſtulatus. Itaque ex Sicilia reuocatus cum profugiſſet, atque abſens damnatus ad Lacedæmonios ſe contuliſſet, eos ad bellum Athenienſibus inferendum hortatus eſt. Duces Athenienſes cum Syracuſanis proſpere pugnarunt.

PISANDER. 3.

Lacedæmonij ab Alcibiade Athenienſi exule incitati auxilia Syracuſanis aduerſus Athenienſes miſerunt. Lamachus, & Nicias Syracuſas obſiderunt, Gylippus dux Lacedæmonius in pugna contra Athenienſes occubuit. prœlij eius victoria

ria, Lamacho duce amiſſo, penes Athenienſes fuit,alterius penes Syracuſanos. Eurymedon inde cum Claſſe ab Athenienſibus in Siciliam miſſus eſt.

4. CLEOCRITVS, alias CLEARCHVS.

Bellum Decelicum.

Lacedæmonij rupto ex Alcibiadis auctoritate cum Athenienſibus fœdere, in Attica Agide rege, & Alcibiade ducibus oppidum Deceliam communiunt contra Athenas: vnde bellum, quod ſequitur, DECELICVM dictum eſt.in Sicilia Athenienſes bene mari pugnant, Syracuſani terra.inde multis prœliis naualibus Athenienſes fuſi,Eurymedonte,Demoſthene,& Nicia ducibus;cum Eurymedonte demum amiſſo terra inde abirent ad flumen Aſinarum, occidione ſunt occiſi: Demoſthenes,& Nicias capti poſtea necati ſunt.

XCII.

1. CALLIAS.

Oligarchia prima.

Athenienſes cladibus in Sicilia acceptis perculſi, deficientibus à ſe ſociis ſtatum reip. immutarunt, & remp. Quadringentis viris commiſerunt. poſt autem prœlio nauali à Lacedæmoniis ad Oropum victi ſunt.In hoc rerum ſtatu Alcibiades exul in patriam redire cupiens de ſalute eius cogitare cœpit, & Pharnabazum ducem Perſam,ne auxilio Lacedæmonios contra Athenienſes iuuaret,induxit.

2. THEOPOMPVS.

Quadringenti abrogati.

Quadringentorum dominatus tyrannidem exercentium Athenis auctore Theramene eſt diſſolutus. Athenienſes ducibus Thraſyllo,& Thraſybulo nauali prœlio Lacedæmonios, ducémque eorum Mindarum vincunt. Alcibiades exul agit cum Athenienſibus, qui erant in Samo, vt in patriam reſtituatur, & auctore Theramene reſtituitur, & præclara quædam pro patria antequam Athenas redeat gerit.

3. GLAVCIPPVS.

Athenienſes ducibus Thraſyllo,& Thraſybulo,& auxilio Alcibiadis Lacedæmonios nauali prœlio duce Mindaro congreſſos ad Abydum vincunt. Theramenes impedimento fuit,ne Eubœenſes Euripo repleto inſulam Bœotiæ coniungerent. Conon ſedat Corcyræ ſeditionem.Mindarus Cizyum cepit.Athenienſes ducibus Thraſybulo, & Alcibiade Lacedæmonios iterum nauali prœlio ad Cizycum,cæſo eorum duce Mindaro, vincunt, nec Lacedæmonios pacem petentes audire voluerunt.

4. DIOCLES.

Lacedæmonij,Athenienſibus in Helleſponto occupatis,Pylum aggrediuntur, eóque poſt annos XV. quam à Demoſthene Athenienſi munitus erat, potiuntur. Megarenſes ab Athenienſibus,duce Leotrophide,& Timarcho, prope pugna deleti. Alcibiades,& Thraſibulus proſpere pugnant in Thracia, & Selymbriam, & Byzantium in poteſtatem adducunt. Ad Chalcedonem Hippocrates dux Lacedæmonius in prœlio cadit.

XCIII.

1. EVCTEMO.

Cum

Cum duces Athenienſium Helleſponti ciuitates præter Abydum in poteſtatē redegiſſent, Athenas reuerſi omnium in ſe ora,ſed in primis Alcibiades, cui tota ciuitas obuiam effuſa prodierat, conuerterunt. Athenienſes ducibus Alcibiade, Adimanto,& Thraſybulo ad Andrum cum Lacedæmoniis bene pugnant. inſulas Co,& Rhodum vaſtant. Alcibiades cum Lyſandro Lacedæmonio congreſſus nauali prœlio ſuperatur,Thraſybulus Thaſios vicit,& Abderitas Athenienſibus adiunxit. Agis rex Lacedęmonius exercitu Athenas adducto fugatur. Alcibiades Cumes,ſociæ ciuitatis agro vaſtato accuſatus ad populum,quòd cum Lacedæmoniis ſentiret,ſpoliatur imperio, miſſiſq; ſucceſſoribus decē profugit in Thraciam.

Antigenes. 2.

Lacedæmonij duce Callicratide Delphiniū in agro Chiorum poſſeſſum ab Athenienſibus euertunt,Teios diripiunt,Methymnam occupant.Athenienſes Conone duce malè pugnant cum Callicratide ad Methymnam, & altera pugna ad Mitylenem.

Callias. 3.

Athenienſes ciuitate donant inquilinos. ad Arginuſas prœlio nauali Lacedæmonios vincunt,eorúmque ducem Callicratidem interficiunt. duces ſuos qui cadauera è ſalo non collegiſſent,capite damnāt,ex quibus Ariſtogenes,& Protomachus profugerunt. Thraſyllus, Calliades, Lyſias, Pericles, & Ariſtocrates,necati. Conon abſolutus eſt.Sophocles,& Euripides tragici obierunt.

Alexias. 4.

Oligarchia ſecunda,

Athenienſes ducibus Philocle,& Conone à Lacedæmoniis nauali prœlio duce Lyſandro in Helleſponto ad Ægos potamos ſuperantur. Conon Athenas metu iudicij redire nolens ad Euagoram Cypri regem profugit.Philocles in manus Lyſandri vna cum oppido Seſto peruenit.Cum Agis,& Pauſanias reges Lacedæmoniorum Atticam populabundi iniſſent, Lyſander vero Piræeum intentius obſideret,Athenienſes fame,& peſtilentia preſſi pacem petere coacti per Theramenem, alióſque legatos ſunt.Pax his conditionibus data eſt,vt longos muros,& Piræeum deturbarent,vt naues omnes præter duodecim,traderent,vt exules reſtituerent,vt eundem hoſtem atque inimicum haberent, vt Lacedæmonios duces ſequerentur. Dionyſius Hermocratis F. Syracuſanus Syracuſis tyrannidem occupauit. Dario regi Perſarum ſucceſſit Artaxerxes.

XCIIII.

Pythodorus, ſiue ἀναρχία. 1.

Pythodorum in hunc annum archontem creatum,quia in oligarchia creatus erat, non nominant Athenienſes,ſed hunc annum ἀναρχίαν,i.imperio vacuum,vocant.Placuit populo, ex Lyſandri auctoritate,diſſoluta democratia, triginta viros legere qui patrias leges conſcriberent, quibus reſp. regeretur,lectiq; ſunt hi: Polyarches,Critias,Melobius,Hippolochus,Euclides,Hieron,Mneſilochus, Chremon,Theramenes,Areſias,Diocles,Phædrias,Chæreleus,Anætius,Piſon,Sophocles,Eratoſthenes,Charicles,Onomacles,Theognis,Æſchinis, Theogenes,Cleomedes,Eraſiſtratus,Phidon,Dracontides,Eumathis,Ariſtoteles,Hippomachus,& Mneſitides. Qui abuſi imperio tyrannorū more aliorum bona publicarunt, alios morte affecerunt,inter quos Theramenem collegam ſuum,actionibus ſuis aduerſantem, & Niceratum Niciæ filium, quia ditiſſimus erat, & Autolycum, quia nimis liberè loquebatur,interemerunt.& Alcibiadem,quem vnum rebus, & dominatui ſuo infeſtum timebant, per Pharnabazum regis Perſæ ſatrapam tollendum curarunt. Democritus philoſophus moritur.

Euclides. 2.

Triginta tyranni abrogati.

Thraſybulus exul Athenienſis, Thebanorum, apud quos exulabat, auxilio, caſtellum Phylam in Attica occupat, & triginta tyrannis ad Piræeum prœlio fuſis, & Critia eorum principe interfecto, Piræeo potitur. Qui in vrbe erant, abrogato triginta tyrannorum imperio Decemuiros crearunt ad res cum iis, qui in Piræeo erant, componendas, qui & ipſi abuſi poteſtate nefarie ſe geſſerunt. Pauſanias autem rex Lacedæmoniorum Lyſandri laudi inuidens, à quo res Athenienſium in eum locum adductæ erant, Thraſybulum, cæteróſque ſocios eius, iis, qui in vrbe erant, exercitu Athenas admoto, recõciliauit, ac veterem Athenienſium remp. reſtituit. Thraſybulus legem tulit, ne quis præteritarum iniuriarum meminiſſe vellet. Hæc Euclide archonte acta eſſe, illud argumento eſt, quòd annum poſt recuperatam remp. reſtitutáſque leges primum, poſt archontem Euclidem appellarunt, Diodorus tamen Exæneto archonte hæc acta eſſe notauit. Cyrus maritimarum ſatrapiarum præfectus mouit in Artaxerxem regem fratrem ſuum, & ſecum Xenophontem philoſophum habuit.

XCV.

1. LACHES.

Socrates philoſophus iudicio damnatus cicutam bibit.

2. ARITOCRATES.

Conon Athenienſis exul, cum apud Euagoram Cypri regem poſt prœlium ad Arginuſas commiſſum verſaretur, præpoſitus eſt claſſi à rege Perſarum aduerſus Lacedæmonios.

3. ITYCLES.

4. LYSIADES.

Sophocles cœpit tragœdiam docere.

XCVI.

1. PHORMIO.

Rhodij à Lacedæmoniis ad Cononem Athenienſem Perſarum præfectum ſe contulerunt. Conon à rege magnifice donatus eſt. Lacedæmonij Perſarum regis magnitudinem veriti, Ageſilaum regem ducem aduerſus eum miſerunt, & Tiſaphernem ſatrapam prœlio in Phrygia ſuperarunt. Phocenſes adiunctis Lacedæmoniis bellum Bœotis commouerunt, & cum iis in Phocide cõgreſſi Lyſandrum ducem Lacedæmonium interfecerunt.

2. DIOPHANTVS.

Bellum ſociale Lacedæmonium.

Bœoti, Athenienſes, Corinthij, & Argiui fortunæ Lacedæmoniorum inuidentes bellum eis communi conſenſu intulerunt. Lacedæmonij duce Laciſthene in Bœotia cum Iſmenia duce Bœotorum male pugnarunt, Periarcho autem duce nauali prœlio ad Cnidum victi ſunt. at in Bœotia ad Coroneam Ageſilai regis à bello Perſico reuertentis ductu proſpere dimicarunt. Iidem ab hoc tempore maris imperium amiſerunt.

3. EVBVLIDES.

Bellum Corinthium.

Conon Athenienſis Perſarum præfectus Athenas cum claſſe accedens mœnia Piræei, & lõgos muros, paucis ante annis iuſſu Lacedæmoniorũ euerſos ope Thebanorum reſtituit. Poſt autem à Teribazo Perſarum ſatrapa gloriæ ſuæ æmulo accitus in vincula cõiectus eſt. Cũ ſeditio excitata Corinthi eſſet, vna pars Lacedæmonios, altera Athenienſes auxilio aduocauit. Itaq; cũ Iphicrates dux Atheniẽſiũ ad Lechæum cum Ageſilao rege, & duce Lacedæmoniorum manum cõſeruiſſet,

Athenienſes victi diſceſſerunt. Ageſilai virtus hoc tempore in Græcia enitebat.

DEMOSTRATVS. 4.

Multis locis Corinthio bello bene pugnatum eſt ab Athenienſibus, & ſociis. Corinthus ab Argiuis occupata. Iphicrates cum Corinthium agrum occupare vellet,& populus prohiberet,depoſuit imperium.ſucceſſor ei miſſus eſt Chabrias.

XCVII.

PHILOCLES. 1.

Thraſybulus Athenienſis miſſus cum claſſe in Thraciam, & Leſbum, alios vi, alios voluntate ſibi adiunxit.

NICOTELES. 2.

Lacedæmonij Rhodiis ſeditionem agitantibus auxilio adſunt, & ſociis aliquot Athenienſium ſolicitandis imperium maris amiſſum recuperare conantur. Ageſilaus rex eorum agrum Corinthiũ populatur. Euagoras autem rex Cypro pulſus, Salaminem reſtitutus reliquam inſulã recuperare Cypriis aduerſantibus nititur.

DEMOSTRATVS. 3.

Thraſybulus ex Leſbo in Aſpendios cum claſſe profectus,ab iis necatur.in eius locum Argyrius miſſus eſt.

ANTIPATER. 4.

XCVIII.

PYRRHIO. 1.

THEODOTVS. 2.

Pax Antalcidæ.

Lacedæmonij bello Græcorum,& Perſarum afflicti ad Artaxerxem regem Antalcidam de pace miſerunt,eámque obtinuerunt,cum eo,vt Græcæ Aſiæ ciuitates ſibi parerent,reliqui Græci liberi eſſent. qui vero hæc fœdera non probaſſent,bellum expectarent.Quam pacem etiam Athenienſes,& Bœoti, & Argiui, quòd vires ad bellum nullæ ſuppeterent,acceperunt.Pax ſub Antalcida inter Græcos illuſtris eſt nominata.Galli Romam præter Capitolium ceperunt.

MYSICHIDES. 3.

Lacedæmonij neglecto fœdere icto per Antalcidam Mãtinenſibus bellum inferunt. Athenienſes implorantibus opem Athenienſibus adeſſe noluerunt.

DEXITHEVS. 4.

XCIX.

DIOTREPHES. 1.

Ariſtoteles philoſophus naſcitur.

PHANOSTRATVS. 2.

Lacedæmonij Græciæ principatum ſibi vindicant contra communia fœdera per Antalcidam facta.

MENANDER, alias EVANDER. 3.

Bellum Laconicum Bœoticum.

Lacedæmonij arcem Thebarum Cadmeam occuparunt, Thebani Lacedæmoniis obſequi coacti ſunt.

DEMOPHILVS. 4.

Demoſthenes orator naſcitur.

C.

PYTHEAS. 1.

Lacedæmonij Thebanis, & Olynthiis in poteſtatẽ adductis magnas hoc tempore opes habebant.

NICO. 2.

NAVSINICVS. 3.

Exules Thebani ope Athenienſium,ducéque eorum Demophõte Lacedæmo-

nios Cadmea eiiciunt. Athenis diuites in Symmorias lege Periandri diuiſi.

4. CHABRIAS.

Bellum Lacedæmonium I.

Superbe ſe gerentibus Lacedæmoniis, ſocij defecerunt, Athenienſes, Chij, Byzantij, Rhodij, Mitylenæi. Acoris rex Ægyptiorum Chabriam ducem Athenienſem aduerſus Perſas impulit, & Chabria ab Athenienſibus reuocato Iphicratem. Fœdus inter Athenienſes, & Lacedæmonios vſque ad hunc annum integrũ manſit, cum Sphodriades regis Cleombroti iuſſu Piræeum noctu eſſet aggreſſus. Chabrias dux Athenienſis inimicarum ciuitatum agrum diripit in Eubœa, & Lacedæmoniorum regem Ageſilaum vicit in Bœotia. Phœbidas dux Lacedæm. ad Theſpias in prœlio cecidit. Chabrias prœlio nauali inter Naxum, & Parum Polim ducem Lacedæmoniorum ſuperauit. quod prœlium maxime Athenienſes erexit, & Chabriæ nomen, itémque Phocionis illuſtrauit. Hoc bellum vocat Demoſthenes ὑπὲρ τῶν δικαίων τῶν ἑλληνικῶν, id eſt pro iure Græcorum tuendo.

CI.

1. CHARIANDER.

Chabriæ, poſtquam Abderitas liberarat, dolo interfecto, ſucceſſit Iphicrates. Athenienſes duce Timotheo Cononis F. nauali prœlio ad Leucadem, Thebani ad Orchomenum terreſtri Lacedæmonios profligarunt.

2. HIPPODAMVS.

Pax ab Artaxerxe Perſarum rege data eſt vniuerſæ Græciæ præter Thebanos, qui ſe fœdere illigari noluerunt.

3. SOCRATIDES.

Bellum Lacedæmonium II.

Nouæ belli cauſſæ inter Athenienſes, & Lacedæmonios extitere, cum illi ciuitatibus Græcis democratiam expetentibus adeſſent, hi oligarchiam. Platæenſes ſubacti à Thebanis Athenas profugerunt, & ciuitate donati ſunt. Corcyræis à Lacedæmoniis obſeſſis Athenienſes ſubſidio mittunt primo Timotheũ, deinde Cteſiclem, tum iterum Timotheum, & Iphicratem. Hoc bellum Demoſthenes in oratione contra Neæram vocat ſecundum Lacedæmonium. ſecundum autem intelligit non à condita vrbe, ſed à reparata, & triginta tyrannorum dominatu liberata.

4. ASTEVS.

Et hoc anno bellatum cum Lacedæmoniis prodit Demoſthenes.

CII.

1. ALCISTHENES.

Et hoc anno continuatum eſt cum Lacedæmoniis bellum. Pax autem demum inter Græcos ſecũda facta ex auctoritate Xerxis Perſarũ regis, Thebanis exceptis.

2. PHRASICLIDES.

Bellum Bœoticum à Lacedæmoniis renouatum, cum Thebani fœdere, & ſocietate excluſi eſſent. Lacedæmoniis autem in Bœotiã inuadentibus Thebani duce Epaminonda occurrunt, eóſque ad Leuctra Bœotiæ oppidum, rege illorum Cleombroto interfecto prope deleuerunt. Quo prœlio Lacedæmoniorum opes adeo acciſæ ſunt, vt nũquam poſtea recuperari potuerint. Thebanorum hoc tempore arma Græciæ formidabilia fuerunt.

3. DYSNICETVS.

4. LYSISTRATVS.

Bellum Laconicum & Arcadicum.

Lacedæmonij bello Arcadibus illato Polytropum ducem amittunt. Cum Thebani Arcadum auxilio Epaminondam, & Pelopidam miſiſſent, Athenienſes Iphicratem ad Lacedæmonios miſerunt. Epaminondas Meſſenem reſtituit. Lacedæmonij

monij cum Athenienſibus fœdus percuſſerunt, vt ipſi terra, illi mari principatum haberent. Arcades duce Lycomede Pallenem in Laconica ceperunt. Bœoti Pelopidam aduerſus Alexandrum Pheræum tyrannum miſerunt. qui percuſſo cum Alexandro Macedonum rege fœdere ab eo obſidem Philippum Amyntæ filium, Alexandri Magni patrem puerum accepit, atque Athenas miſit. Arcades, Argiui, Elei, & Bœoti arma conſociarunt. Bœoti duce Epaminonda in Peloponneſum progreſſi Corinthios ad prœlium exeuntes in vrbem compulerũt: poſt autem ab oppugnatione vrbis à Chabria duce Athenienſi repulſi, turpiter receſſerunt. Pax per Artaxerxem Perſarum regem inter Græcos tertium cõpoſita, Thebanis exceptis.

CIII.

NAVSIGENES. 1.

Athenienſes cum Alexandro Pheræo tyranno aduerſus Thebanos ſocietatem iunxerunt. Iſmenias, & Pelopidas Thebanorum duces in poteſtatem Alexandri Pheræi peruenerunt. Lacedæmonij inſigni pugna Arcadas ſuperarunt. Arcades Megalopolim viginti vicis in vnum contractis condiderunt.

POLYZELVS. 2.

Athenienſes duce Charete bene cum Argiuis pugnarũt. Ariſtoteles annos natus XVIII Athenas venit, & ſe Platoni philoſopho tradidit, eúmq; per annos XX audiuit.

CEPHISODORVS. 3.

Pax inter Græcos quartum facta per Artaxerxem, & bello Laconico Bœotico finis impoſitus.

CHIO. 4.

Bellum Arcadum, & Eleorum.

Pace tota Græcia conſtituta bellum inter Arcadas, & Eleos exarſit. cuius principia Arcadibus bene ceſſerunt.

CIIII.

TIMOCRATES. 1.

Thebani Epaminondæ hortatu de maritimo imperio comparando cogitant. iidémque Orchomenum in poteſtatem redigunt. Pelopidas Thebanus in prœlio contra Alexandrum Pheræum cecidit. Timotheus Athenienſis Toronem, & Potidæam occupat. Demoſthenes orator Athenis tutores ſuos tutelæ male adminiſtratæ iudicio perſequitur. cuius extant orationes.

CHARICLIDES. 2.

Bellum Tegeatum, & Mantinenſium.

Bello inter Tegeates, & Mantinenſes exorto cum illis plerique Arcadum, Argiui, Achiui, & Bœoti arma coniunxerunt, cum his Elei, Lacedæmonij, & Athenienſes. prœlio ſummo ad Mantineam commiſſo Bœoti Lacedæmonios duce Epaminonda amiſſo pepulerunt. Eubœenſes ab Atheniẽſibus duce Hegilocho victi ſunt. Græci inter ſe pacem fecerunt, excluſis Lacedæmoniis. Romæ conſules è plebe creari cœpti.

MOLO. 3.

Tachus rex Ægypti bellum cum Artaxerxe Perſarum rege geſturus, terreſtiũ copiarum imperium mandat Ageſilao regi Spartæ, maritimarum vero Chabriæ Athenienſi. qua re Ageſilaus offenſus Nectanabim regem contra Tachum adiuuit, eúmque vltus, cum domum reuerteretur, in itinere mortuus eſt. Artaxerxi regi ſucceſſit Artaxerxes Ochus. Tenus inſula ab Alexandro in poteſtatem adducta. Miltocydes à Coty rege Thraciæ defecit, & ad Athenienſes de ſocietate legatos miſit. Proconneſij à Cizycenis oppreſſi ab Athenienſibus auxilium implorarunt.

NICOPHEMVS. 4.

Athenienſes mittunt Leoſthenem aduerſus Alexādrum Pheræum auxilio Peparethiorum, eóque damnato, Charetem, qui nihil memorabile geſſit.

CV.

1. CALLIMEDES.

Philippi Macedonis regnum.

Perdicca Macedonum rege mortuo ſucceſſit Philippus. cōtra quem Athenienſes duce Mantia, Argæum, vt regem efficerent, armis, ſed fruſtra iuuerunt. Is ne regni initio infeſtos haberet Athenienſes, Amphipolim Thraciæ, de qua illi valde laborabant, liberā illis reliquit. Xenophon philoſophus Socratis auditor moritur.

2. EVCHARISTVS.

Philippus rex Macedonum pace cum Athenienſibus compoſita Pæonas, & Illyrios ſubigit.

3. CEPHISODORVS.

Bellum ſociale Athenienſium.

Eubœenſes ſeditionem commouent. quorum cum partem vnam Bœoti defenderent, alteram Athenienſes Demoſthenis conſilio ſunt amplexi. Eubœa ope Athenienſium liberata. Socij Athenienſium rebellarunt, Chij, Rhodij, Coi, & Bizantij. aduerſus quos Chares, & Chabrias duces miſſi. Chabrias in prœlio occubuit. Philippus Amphipolim Athenienſibus ademit, Pidnam cepit, & Potideam expugnauit.

4. AGATHOCLES.

Philippus auxilio Aleuadarum in Theſſaliam venit, atque inde tyrannos eiecit. Demoſtheni cum ob alia merita, tum quia Eubœam ſuo conſilio liberarat, corona aurea ab Ariſtonico decernitur. Athenienſes bellum cum ſociis continuant.

CVI.

1. ELPINVS.

Athenienſes acriter cum ſociis pugnant ducibus Charete, Iphicrate, & Timotheo. Iphicratem autem, & Timotheum mulctarunt, quòd cum Charete prœlium nauale inire noluiſſent. & pacem ſociis reddiderunt.

2. CALLISTRATVS.

Bellum Sacrum, ſiue Phocicum.

Cum Phocenſes Philomelo duce Delphicum templum ſpoliaſſent, à Locris, & Bœotis finitimis populis bello petiti ſunt, quod Sacrum, & Phocicū vocatum eſt. Phocenſibus ſe Athenienſes, & Lacedæmonij contra Bœotos adiunxerūt. Demoſthenes publicas actiones ſcribere cœpit, ſcripſitq; accuſationem Androtionis, quam Diodorus dixit, & orationē de immunitatibus habuit, cum Leptines legem tuliſſet, vt nemo in ciuitate immunis eſſet.

3. DIOTIMVS.

Philippus Methonem, & Pagaſas cepit. Demoſthenes dixit primam concionem ad populum, quæ eſt de Symmoriis. in qua hortatur Athenienſes, vt pacem tueantur cum rege Perſarum, neque priores bellū inferant, niſi nauales copias pararint, & rationem eas parandi oſtendit. Hoc tempore oratores Athenienſes alij cū Philippo Macedone faciebant, alij cum Perſarum rege. Demoſthenes autem perennis Macedonum inimicus Perſæ fauiſſe exiſtimatus eſt. Philomelo duce Phocenſium in prœlio contra Bœotos interfecto ſucceſſit Onomarchus.

4. EVDEMVS.

Artabazus Perſa bellū cū Satrapis regis Charete Atheniēſi, & Pāmene Thebano ducibus geſſit. Atheniēſes Seſtū duce Charete ceperūt, & colonias in Cherſoneſum permittēte Cerſoblepte rege Thraciæ deduxerūt. Philippus oculū in expugnatione Methones amiſit. Onomarchus bello Sacro Throniū, & Orchomenum

oppida

oppida cepit. Lacedæmonij Argiuos ad Orneas prœlio fuderunt. Onomarchus à Lycophrone Theſſalo tyranno accerſitus Philippum prœlio vicit; & in Bœotiam reuerſus Coroneam Bœotis ademit. Eo vero poſt in Theſſalia à Philippo in acie cæſo, Phayllus apud Phocenſes imperium ſuſcepit. Demoſthenes accuſationem Timocratis ſcripſit. qua Diodorus item vſus eſt. atque ipſe concionem de ſubſidio Megalopolitanis aduerſus Lacedæmonios mittendo habuit, cum Lacedæmonios poſt Leuctricam cladem afflictos in ſpem veteris imperij erectos bellum Arcadibus intuliſſe animaduerteret, atque legati à Megalopolitanis adeſſent, qui auxilium ab Athenienſibus peterent.

CVII.

ARISTODEMVS. 1.

Lycophron Phærarũ tyrannus Phæras Philippo dedidit. Bœoti triplici prœlio Phocenſes vicerunt, ad Orchomenum, ad Cephiſſum, ad Coroneam, cum Phocenſium dux eſſet Phayllus. Philippus in Græciam irrupturus traiicere Thermopylas obiicientibus ſeſe Athenienſibus nequiuit. Idẽ mouit in Locros. Phayllo mortuo ſucceſſit Phalæcus, à quo de Bœotis Coronea capta eſt. Demoſthenes contra Philippum agere cœpit. & primam Philippicam habuit de peregrino exercitu comparando. cuius initium: Si de re noua. item ſcripſit orationem contra Ariſtocratem, quam dixit Eutycles.

THESSALVS. 2.

Phocio Athenienſis dux Perſarum fuit in Cyprios. Lacrates ab Athenienſibus auxilio Perſarum miſſus aduerſus Aegyptios & Nicoſtratus ab Argiuis petenti regi conceſſus. In Phocide nihil memorabile geſtum. Rhodij cum bello ſociali aduerſus Athenienſes ad Mauſolum Cariæ hipparchum ſe contuliſſent, ab eo prope euerſi ſunt, cum populari ſtatu diſſoluto paucorum potentium imperium intuliſſet. Itaque Demoſthenes oratione, quæ extat, ſuaſit Athenienſibus, vt Rhodiorum libertatis cauſſam ſuſciperent, nec eos paucis dominantibus ſeruire paterentur.

APOLLODORVS. 3.

Artaxerxes rex Perſarum Ægypto potitur.

CALLIMACHVS. 4.

Philippus Chalcidenſes in Thracia ſubegit, Pytholaum tyrannum Phæris eiecit, Olynthum obſedit. Demoſthenes tres Olynthiacas de auxilio Olynthiis aduerſus Philippum ferendo dixit, & Mediam, à quo pugnum choragus Dionyſiis acceperat, accuſauit.

CVIII.

THEOPHILVS. 1.

Philippus Olynthium, Micybernam, & Toronem occupauit. Athenienſes Philippi incrementum extimeſcentes, omnibus, quos ab eo peti, & vexari ſentiebãt, Demoſthenis in primis admonentis vocibus inflammati, opem ferebant. Philippus pecuniæ magnitudine populos ad proditionem alliciebat. Plato philoſophus mortuus. Ariſtoteles ad Hermæam tyrannum ſe contulit, & apud eum per triennium fuit.

THEMISTOCLES. 2.

Bœoti Phocenſes ad Hyampolim fuderunt. iidem à Phocẽſibus ad Coroneam prœlio profligati ſunt. Phalæcus accuſatus, quòd ſacras pecunias auertiſſet, imperio ſpoliatus eſt. in eius locum Callias, Dinophanes, & Sophanes ſuffecti. Quæſtio de ſacris pecuniis habita eſt. Philippus per ſpeciẽ Delphici templi tuendi ſe Bœotis contra Phocenſes adiunxit. Demoſthenes dixit orationem contra Philippum. cuius initium, ἃ μὲν ἡμᾶς ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι, de cuſtodia inſulanorum, & Helleſponti ciuitatum. Athenienſes pacem cum Philippo fecerunt. Demoſthenes ſenator ſcitum fecit de mittendis extemplo legatis ad Philippum de pace; item alterum de

ii 4 mitten

mittendis aliis ad iuſiurandum Philippi pacis cauſſa accipiendum.

3. ARCHIAS.

Lacedæmonij Archidamo rege duce auxilio venerunt Phocenſibus.Philippus magno apparatu contra Phocenſes profectus Phalæcum ducem eorum ſub conditionibus dimiſit, & Phocenſes in deditionem ſine prœlio accepit, finémque bello Sacro poſt decē annos impoſuit. Hac de re magna trepidatio Athenis fuit. Demoſthenes orationem habuit, cuius initium: Video. in qua ſuadet, vt Athenienſes patiantur, Philippum victorem loco Phocenſium in Amphyctionū concilium cooptari.Philippus in Amphyctionas cooptatus.Speuſippus philoſophus in Platonis locum in Academia ſucceſſit, atque per annos VIII ei ſcholæ præfuit.

4. EVBVLVS.

Ariſtoteles Mitylenem conceſſit.

CIX.

1. LYCISCVS.

Philippus Illyrios populatur, & Theſſalos tyrannorum dominatu liberat, ac ſibi adiungit. Demoſthenes orationem habuit, cuius initiū: Quando ô Athenienſes. qua monet Athenienſes, vt Philippi pacem ſuſpectam habeant: eúmque inſidiari libertati ſuæ docet. & quæ reſponſa danda ſint tum Philippi, tum Græcorum aliorum legatis, exponit.

2. PYTHODORVS.

Philippus Thracas ſubegit. Demoſthenes accuſauit Aeſchinem de falſa legatione. item concionem dixit contra Philippum de Haloneſo reddenda. cuius initium: O viri Athenienſes. Ariſtoteles ad Philippum Macedonem ſe contulit, & per annos VIII Alexandrum filium eius erudiuit.

3. SOSIGENES.

Arymba rege Moloſſorum mortuo, Philippi ope Alexander Olympiadis vxoris frater regnum adeptus eſt, cum filium reliquiſſet Aeacidem Pyrrhi regis patrem. Demoſthenes dixit contra Philippum concionem vnam, cuius initium: Oportuit. in qua ſuadet, ne dimitterentur copiæ peregrinæ, quæ erant in Cherſoneſo cum Diopithe; & alteram, cuius initium; Multis ô viri Athenienſes verbis. qua docuit, Philippum pacem ſoluere, & re bellum facere. Epicurus philoſophus Athenis natus.

NICOMACHVS.

4. Pocion Athenienſis Clitarchum Eretriæ tyrannum à Philippo conſtitutum debellauit. Philippus Perinthum obſidet in Thracia, & Byzantium. Demoſthenes orationem habuit, cuius initium: καὶ σπουδαῖα. in qua oſtendit, Philippum ſoluiſſe pacem, ſuadétque Athenienſibus, vt Byzantiis ſubſidium mittant.

CX.

1. THEOPHRASTVS.

Athenienſes decernunt, Philippum pacem ſoluiſſe, eíque bellum inferunt, ſubſidio Byzantiis miſſo. Quare Demoſthenes in oratione, quæ inſcribitur: Ad epiſtolam Philippi, ſuadet, vt fortiter ſuſtineant bellum. Philippus cum Athenienſibus tertiam pacem componit.

2. LYSIMACHIDES.

Demoſthenes ſuſpectam habens recentem Philippi pacem, decreuit, vt naualia, & armamenta inſtituta intermitterentur, & pecuniæ in bellum impenderentur. Philippus bellum moliens Thebanos fruſtra de ſocietate iungenda ſolicitat, & traiectis Thermopylis Elatiam occupat. Quo metu Athenienſes perculſi pecunias omnes publicas militares fieri decernunt, & ad bellum per Demoſthenem accenſi, per eundem legatum Thebanos in belli ſocietatem contra Philippum ſibi adiungunt. Xenocrates philoſophus in Academia Speuſippo ſucceſſit, ſcho

ſcholámque per annos x x obtinuit.

Charondas. 3.

Pugna ad Chæroneam.

Philippo cum magnis copiis in Atticam irrumpenti Athenienſes, & Thebani cum occurriſſent Charete,& Lyſicle ducibus,ad Chæroneam in Bœotia memorabili prœlio fuſi ſunt.ex quo Demoſthenes fugit.Athenienſes,& Bœoti pacem à Philippo impetrarunt.Lyſiclem,quo duce male pugnarant, accuſante Lycurgo, capite damnarunt.Demoſthenes muros vrbis refecit, cuius rei ergo Cteſiphon decretum ſcripſit,vt corona in populo donaretur. quo nomine Aeſchines à Cteſiphonte mulctam petiit.

Phrynicvs. 4.

Philippus in concilio Græcorum ad Corinthum imperator belli contra Perſas declaratus,poſt numerum militum vnicuique populo conſtitutum, in Macedoniam reuertit.

cxi.

Pythodorvs,alias Pythodemvs. 1.

Alexandri Magni regnum.

Philippo per inſidias à Pauſania interfecto,Alexander filius ſucceſſit, qui Magnus appellatus eſt.

Evaenetvs. 2.

Philippi morte cum Græci omnes, tum maxime Athenienſes agente Demoſthene ad res nouas moliendas erecti. Quos motus cum Alexander prudenter compoſuiſſet, Athenienſes ad eum legatos veniæ petendæ cauſſa miſerunt. quorum Demoſthenes ſibi diffiſus è medio itinere reuertit.Alexander à Græcis imperator aduerſus Perſas declaratus, Thebanos præſidium Macedonum è Cadmea arce deiicere auſos aggreſſus,vrbem eorum euertit, & Demoſthenem ceteróſque rhetores cauſſæ ſuæ infeſtos,quos ſibi tradi poſtulauerat, Demadis legati oratione permotus,populo roganti condonauit. Ariſtoteles Athenas profectus in Lyceo docere cœpit,cámque ſcholam per annos x i i obtinuit.

Ctesicles. 3.

Alexander tranſlato in Aſiam bello Satrapas Perſicos ad Granicum in Phrygia vicit,& Miletum,Halicarnaſſumq; expugnauit.

Nicocrates. 4.

Alexander Darium Perſarum regem ad Iſſum in Cilicia prœlio ſuperauit.

cxii.

Niceratvs,alias Anicetvs. 1.

Alexander Tyrum in Syria occupat,& Aegyptum ditioni ſuæ adiungit.

Aristophanes. 2.

Antipater præfectus Alexandri Agidem regem Lacedæmoniorum, Arcadáſque imperium detrectantes vicit. Alexander Darium regem in Arbelis profligauit.

Aristophon. 3.

Alexander Arbela, Babylona, Suſa, & Perſepolim occupat,& Perſicũ regnum excindit. Darius rex à Beſſo interfectus. Demoſthenes Athenis Cteſiphontem de corona aduerſus Aeſchinem nobili,quæ extat,oratione defendit.

Cephisophon. 4.

Alexander in Hyrcaniam mouit, & cum Thaleſtride regina Amazonum concubuit.

cubuit,& inſidias ab amicis ſibi paratas depulit.

CXIII.

1. EVTHYCRITVS.

Alexander Paromyſadis,& Sogdianis,& Scythis bellum intulit.

2. CHREMES.

Alexander victor in India reges alios euertit,alios conſtituit. Calanus philoſophus apud Indos moriens Alexandrum appellat. Cum Harpalus Alexandri præfectus ingenti cum pecuniarũ numero Athenas profugiſſet, eóque mortuo quæſtio inſtituta eſſet,ad quos ea pecunia perueniſſet, Demoſthenes eo nomine poſtulatus,damnatúſque in exilium profectus eſt.

3. ANTICLES.

Milites multi ab Alexandro in Aſia dimiſſi cum ad Tænarum Laconiæ promontorium perueniſſent,ducem ſibi Leoſthenem Athenienſem aſciuerunt. Alexander in Coſſæos mouit.

4. SOSICLES.

Alexander Babylona ingreſſus gentium omnium legatos audiuit.

CXIIII.

1. AGESIAS.

Alexander veneno à ſuis interemptus eſt. Belli Lamiaci, quod geſſerunt Athenienſes,initia exarſerunt. Demoſthenes exul,quòd vltro cauſſam Athenienſium vna cum Polyeucto Athenienſium legato in Arcadia contra Antipatrum Macedonem acriter defenderat,magna gloria à populo reuocatus eſt. Diogenes Cynicus philoſophus,eodem die,quo Alexander,mortuus.

2. CEPHISODORVS.

Bellum Lamiacum.

Antipatri dominatus Athenis.

Mortuo Alexandro Regnum inter Macedones diuiſum eſt. Macedonia Aridæo fratri,aut,vt aliis placet,Alexandro filio pupillo conceſſa,ita tamen vt Antipater adminiſtrationem haberet. Itaque cum Antipater,prout Alexander viuens ſtatuerat,exules in ciuitates Græcorũ reduceret,Athenienſes, & Bœoti id inique ferentes ad bellum coorti,multis aliis pro Græciæ libertate in belli ſocietatem aſcitis,Antipatrum primum prœlio in Theſſalia ad Cranonem menſe Metagitnione vicerunt, deinde Lamiam compulſum Leoſthene duce acriter obſederunt. Leoſthene interfecto Antiphilus ſuffectus eſt. Poſt autem Antipater Crateri auxilio Græcis depulſis,atque omni belli mole Athenas tranſlata Athenienſes diu obſedit. Qui cum per Xenocratem,Demadem, & Phocionem pacem tandem petiiſſent,deditionem hac conditione facere menſe Boëdromione coacti ſunt,vt democratia cederent,& obligarchiam inſtituerent,ac remp. penes eos ponerent, qui cenſum duum millium drachmarum haberent. quorum numerus nouem millium eſt inuentus;& præſidium Macedonum in Munychia acciperent.

Oligarchia Tertia.

Cum oratores Macedonum cauſſæ infeſtos ſibi Antipater poſtulaſſet, Demoſthenes, & Hyperides profugerunt. quorum Hyperides in Aegina à ſatellitibus Antipatri captus, ab eo necatus eſt; Demoſthenes in inſula Calauria, ne in eius ma

manus perueniret, menſe Pyanepſione venenum bibit. Demades, & alij Macedonum fautores Antipatro ſuaſerunt, vt non ſolum Athenas, ſed alias etiam Græcas ciuitates Athenienſium calamitate perterritas præſidio impoſito deuinctas haberet. Præſidium præfecto Menyllo in Munychia impoſitum die Boëdromionis vigeſimo. Ariſtoteles cum in Chalcidem receſſiſſet, moritur. Theophraſtus ſcholam eius excepit.

PHILOCLES. 3.

Arridæus corpus Alexandri Magni ex Babylone in Aegyptum ſumptu magnifico deportauit.

. . . . 4.

Hic, & ſequens annus apud Diodorum intercidit.

CXV.

. . . . 1.

APOLLODORVS. 2.

Athenienſes Phocione ad Antipatrum proficiſci recuſante, Demadem miſerunt, petētes, vt præſidium, quod ille in Munychia impoſuerat, educeret. Antipater, qui antea Demadem vnice dilexerat, litteris quibuſdam, quibus ille Perdiccam in ſe concitabat, inuentis, ab eo alienatus ipſum cum filio Demea trucidauit: & cum rerum adminiſtrationem Polyperchonti tradidiſſet, è vita deceſſit. Caſſander Antipatri F. Chiliarchus à patre relictus, ante quàm patris obitus Athenis enunciaretur, Nicanorē pro Menyllo præſidio Munychiæ præfecit. Polyperchon decreto lato omnes Græcorum ciuitates liberas eſſe iuſſit, vt Philippo, & Alexandro regnantibus fuerant.

ARCHIPPVS. 3.

Caſſandri Macedonis Regnum.

Vt Macedones in duas factiones abierant, vnam Caſſandri, alteram Polyperchontis, ſic etiam Athenienſium ciuitas in optimates, & populares diſtracta, illa cum Caſſandro, hæc cum Polyperchonte ſentiebat. Nicanor à Caſſandro Munychiæ præfectus ab Athenienſibus, præſidiū è Munychia educere ex Polyperchontis decreto iuſſus, quòd alienam à Caſſandro voluntatem eorum perſpexiſſet, Piræeum furtim occupauit. Qua de re cū quererentur Athenienſes, ab eo ad Caſſandrum reiecti ſunt. Cum autem Alexander Polyperchontis F. verbo, vt opem Athenienſibus contra Nicanorem ferret, re, vt Munychiam, & Piræeum ſibi vindicaret, in Atticā veniſſet, populus magiſtratus omnes abdicare iuſſit, atque alios ex maxime popularibus ſubrogauit. quíq; in oligarchia magiſtratus geſſerant, alios morte, alios exilio, alios bonorū publicatione mulctauit. Inter quos fuit & Phociō, qui Antipatro viuente ſummæ rerū præfuerat. Hi vero ad Alexandrū profecti, cum Polyperchontem patrem eius litteris de ſalute ſua, populus autem de Munychia, libertatéque ex eius decreto ſibi reſtituenda legationibus fatigarent, Polyperchō mutata ſententia, quantum ad res gerendas portus Piræei valeret, contemplatus, de portu nihil reſpondit, Phocionem autem, ceteróſque, qui pro Caſſandro ſenſerant, vinctos in curru Athenas remiſit, qui omnes populi iudicio condemnati extremi ſupplicij pœnas dederunt. Caſſandrum inde in Piræeū ingreſſum Polyperchon è Phocide in Atticam profectus obſidere cœpit. inde parte exercitus Alexandro filio tradita ipſe in Peloponneſum aduerſus Megalopolitanos Caſſandri amicos progreſſus eſt. Interea Caſſander Panactū Atticæ caſtellum cepit, Aeginetas ſibi adiunxit, Salaminem obſedit.

Caſſandri dominatus Athenis.

Oligarchia IIII.

Tandem cum Athenienſes præſidium Caſſandri depellere conati, non potuiſſent, pacti cum eo ſunt, vt ipſi haberent vrbē, agrum, vectigalia, & alia omnia, & ſocij Caſſandri eſſent, Munychiā vero Caſſander teneret; reſp. vero penes eos eſſet, qui cenſum vſq; ad decem minas haberent, & vt curator ciuitatis, qui Caſſandro videretur, imponeretur. Demetrius autē Phanoſtrati F. Phalereus impoſitus eſt, qui dominatum in ciues ſuos liberis hominibus intolerandum exercuit. Hæc autem à Caſſandro facta iam poſt Aridæum Macedoniæ regnum adepto ſcribit Pauſanias in Atticis.

4. DEMOGENES.

Polemon philoſophus in Xenocratis demortui locum Academiam obtinuit.

CXVI.

1 DEMOCLIDES.

Caſſander oppidum in Macedonia Caſſandream condidit, & Thebas ab Alexandro euerſas poſt annos XX reſtituit. (cui officio etiam Athenienſes ſeruierūt, qui magnam murorum partem conſtruxerunt,) ac præſidio in Cadmea impoſito Thebanos ſibi dicto audientes eſſe coëgit.

2. PRAXIBVLVS.

3. NICODORVS.

4. THEOPHRASTVS.

CXVII.

1. POLEMON.

Antigonus Aſiæ poſt mortem Alexandri præfectus cum exercitu in Græciam Polemonem ad Græcas ciuitates liberandas miſit. Qui expugnato, traditóque Bœotis Oropo, & Caryſtiis ad amicitiam adiūctis, in Atticam proceſſit. Athenienſes autem cum ad Antigonum clam de libertate miſiſſent, caſtris à Ptolemæo Antigoni præfecto vrbi admotis, Demetrium Phalereum cum Antigono ſocietatem inire coëgerūt. Ptolemæus inde in Bœotiam regreſſus capta Cadmea, præſidióque Caſſandri deiecto Thebas liberauit.

2. SIMONIDES.

Fœdus inter Caſſandrum, Ptolemæum, Lyſimachum, & Antigonum ictum, vt Lyſimachus Thracia potiretur, Ptolemæus Aegypto, Antigonus Aſia, Caſſander præfectus eſſet Europæ.

3. HIEROMNEMON.

4. DEMETRIVS PHALEREVS.

Lyſimachus vrbem condidit Lyſimachiam in Thracia.

CXVIII.

1. CHARINVS.

Epicurus philoſophus præeſſe ſcholæ Mytilenis cœpit, annos natus XXXII, eámque ad quinquennium obtinuit.

2. ANAXICRATES.

Athenæ per Demetrium Caſſandri dominatu liberatæ.

Demetrius Antigoni F. cognomento Poliorcetes, copiis à patre ad liberandas

Græ

Græciæ ciuitates acceptis ex Epheſo improuiſo Athenas acceſſit, quæ à Caſſandro per Demetrium Phalereum tenebantur;& Dionyſio præſidij Munychiæ præfecto capto,& Phalereo vrbe pulſo,& Piræeo,Munychiáque receptis antiquas leges,libertatémque Athenienſibus reddidit.cuius rei ergô Athenienſes ei,& patri honores,Stratocle ſcribente,eximios decreuerũt; in primis autem tribus duas addiderunt,eáſq; illorum nominibus inſigniuerunt,Antigonidem,& Demetriadem. & ludos,pompas,ac ſacra anniuerſaria eis inſtituerunt, & eorum imaginem in Peplo Mineruæ intexuerunt. & ſeruatores eos vocarunt, & pro archonte annuo ſacerdotem ſeruatorum induxerunt, & ſenatum ſexcentorum, centenis adiectis fecerunt.Demetrij Phalerei ſtatuæ ad trecentas conflatæ. Lycurgo oratori mortuo honores Stratoclis decreto delati.Dinarchus orator Caſſandri partium fautor Athenis aufugit.

Corybus. 3.

Antigonus Demetrij pater in Ægypto cum Ptolemæo bene pugnauit.qua victoria elatus ipſe ſe regem appellauit.quo nomine poſt etiam Ptolemæus,& Seleucus,& Lyſimachus vſi ſunt.

Xenippus. 4.

Demetrius Antigoni F.bellum Rhodiis infert.Hoc tempore philoſophi omnes vrbe Athenarum exceſſerunt, Sophoclis lege lata, ne quis philoſophus ſcholam haberet, niſi ſenatui, & populo placuiſſet. ſin minus, morte mulctarentur. paullo poſt autem lege abrogata redierunt,cum Sophocles de violatis legibus à Phyllione damnatus eſſet.quod in Theophraſto prodit Diogenes.

CXIX.

Pherecles. 1.

Demetrius Rhodum in poteſtatem adduxit.

Leostratus. 2.

Cum Caſſander ad obſidendas Athenas acceſſiſſet,Demetrius,ab Athenienſibus aduocatus è regione Caſſandrum fugauit; Phylam, & Panactum, quæ fuerant Caſſandri in Attica propugnacula Athenienſibus reſtituit. Quibus rebus nouos, & ſupra omnem fidem ingentes ei honores exquiſiuerunt.in primis autem latum, vt quod Demetrius iuberet,id fas,& iuſtum eſſet. Inde in Pelopõneſum profectus Sicyonem,& Corinthum, atque Arcadiam totam præter Mantineam occupauit, eáſque Caſſandri dominatu liberauit.Epicurus Athenas venit,ibíq; ſcholã habuit.

Nicocles. 3.

Caſſander veritus, ne Demetrius, Antigonúſque liberatis Græcis in Macedoniam bellum transferrent, vbi Antigonum amicitiam ſuam reſpuere ſenſit, cum Ptolemæo,Seleuco,& Lyſimacho fœdus fecit, bellúmque Antigono intulit. Demetrius vt myſteriis Cereris magnis,& páruis initiaretur,cum iis intereſſe multorum inter ſe menſium ſpatio diſiunctis non poſſet,perſuaſit Athenienſibus,vt ritũ patrium permutarent,eáque inter ſe continuatis menſibus celebrarent, atque inde ad patrem in Aſiam,cui bellum à regibus erat commotum,ſe contulit.

. . . . 4.

Antigonus in prœlio captus,& interemptus regnum hoſtibus tradidit. Demetrius filius cum parte peditum, equitúmque è pugna elapſus Epheſum peruenit, eíque Athenas vt in portum miſeriarum cõtendenti, obuiam legati ab Athenienſibus miſſi, vt Athenis abſtineret.nam neminem regem in vrbem recipere ſe decreuiſſe.quo audito ille nauibus ſuis quibuſdã ab eis acceptis ad Iſthmũ ſe recepit.

Tyrannis Lacharis. CXX.

. . . . 1.

Demetrius filiam Stratonicem Seleuco Syriæ regi in matrimonium collocat.

ipſe mortua Deidamia coniuge Ptolemaidem Ptolemæi Ægypti regis filiam ſibi deſpondet. Cum autem ab amicis eſſet admonitus, Lacharem Athenis in magna ciuium ſeditione tyrannidem occupaſſe, Athenarum recuperandarum in ſpem erectus,in Atticam exercitum duxit, & Eleuſine, ac Rhamnunte occupatis Athenas acceſſit, eáſque obſidione cinctas ad extremam rerum omnium inopiam adduxit. Lachare inde ad Bœotios profecto, vrbis potitus, & Piræeo,Munychiáque receptis, Muſæum valido præſidio firmauit.

Demetrij dominatus Athenis.

2. . . . .

Demetrius Athenis profectus aduerſus Lacedæmonios exercitum ducit,& Archidamo rege eorum prœlio fuſo, prope vrbem caſtra admouit. atque altero ſecundo prœlio facto,parū abfuit,quin vrbem ipſam ceperit. Arceſilas philoſophus, qui mediam Academiam inſtituit,floret Athenis.

3. . . . .

Caſſandro Macedoniæ rege mortuo PHILIPPVS filius eius ſucceſſit. quo haud ita multo poſt vita functo, ALEXANDER frater Philippi regnum excepit. quem cū Antipater frater Theſſalonica matre natus per arma regno pellere conaretur, Alexāder Demetriū ex Pelopōneſo, & Pyrrhū regem ex Epiro auxilio aduocauit.

4. . . . .

Alexander cum Antipatro fratre auxilio Pyrrhi rem proſpere geſſit. nam Demetrius aliis rebus detentus in tempore adeſſe non potuit. Pyrrhus pro auxilij lati mercede magnam Macedoniæ partem ſibi aſſumpſit.

CXXI.

1. . . . .

Demetrius poſt rem confectam ad Alexandrum in Macedoniam venit.

2. . . . . .

Demetrius ab Alexandro è Macedonia decedens, cum ab eo inſidiis peteretur, eum anteuenit. nam eo necato regnum Macedoniæ arripuit.

3. . . . .

Demetrij Macedonis regnum.

Demetrius in Macedonia regnare incipit,primus ex hac familia,cuius genus in Perſeo rege à Romanis victo,& necato defecit. Cum autem Macedoniā, & Theſſaliam,& præterea Athenas,& Megara,& plurimas in Peloponneſo vrbes obtineret,Bœotos in poteſtatem adduxit.

4. . . . . . .

Demetrius Bœotos à Cleonymo Spartano ad defectionem ſolicitatos iterū vicit.atque oppida eorum omnia præſidiis ſuis firmauit.

CXXII.

1. . . . .

Thebæ iterum rebellantes ab Antigono Demetrij F. obſeſſæ. Pyrrhus, qui in Theſſaliam inuaſerat,à Demetrio repreſſus. Thebæ poſt longam obſidionem receptæ.Ab eodem Ludi Pythij Athenis celebrati.

2. . . . . . .

Demetrius in Ætolos mouit.eorúmque vaſtatis agris in Pyrrhum regem Epiri arma conuertit.Demetrius regionem Pyrrhi populatus eſt, Pyrrhus Pantauchum Demetrij ducem in Ætolia relictum magno prœlio fudit.

3. . . . . . .

Cum Demetrius Pellæ ægrotaret, Pyrrhus in Macedoniam populabundus inuaſit.

uaſit.inde à Demetrio poſtquam magnam partem occupauerat,pulſus in ſuam regionem ſe recepit.

DIPHILVS. 4.

Athenæ dominatu Demetrij liberatæ.

Cum Demetrium de paterno recuperando Aſiæ regno cogitantem,bellúmque parantem Lyſimachus,Seleucus, & Ptolemæus animaduertiſſent, aſſumpto belli ſocio Pyrrho,arma illi intulerunt; quorum Lyſimachus, & Pyrrhus Macedoniam adorti eum inde expulerunt,ipſiq; eam inter ſe diuiſerunt. Demetrius tantâ accepta clade cum in Græciam ſe recepiſſet,antiquam Thebanis remp.reſtituit.Athenienſes autem in ſpem libertatis excitati, antiquæ gloriæ memores, duce Olympiodoro Macedonas Athenis,& Muſæo,quod ab eis tenebatur,expulerunt,& Piræeum,ac Munychiam receperunt,& Macedonas Eleuſinem inuadentes,comparata Eleuſiniorum manu prœlio fuderunt. & archontem annuum reſtituerũt,cum pro eo antiſtitem ſeruatorum in honorem Demetrij iam per aliquot annos crearent.Itaque Demetrius cõtracta claſſe Athenas obſeſſurus,Cratetis philoſophi legati ad eum miſſi oratione permotus, dimiſſis Athenis in Aſiam ſe aduerſus Seleucum contulit.

CXXIII.

..... I.

Lyſimachi Macedonis regnum.

Lyſimachus Pyrrhum Macedonia expulit.atq; ipſe ſe regem declarauit. Seleucus capto in Cilicia Demetrio Syriæ,& Aſiæ ſe regem appellauit.

..... 2.

...... 3.

Straton Peripateticus hac olympiade ſucceſſit Theophraſto in Lyceo, ſcholámque obtinuit annos XVIII.

4.

CXXIIII.

.... I.

Seleuci Macedonis regnum.

Ptolemæus Philadelphus Ptolemæo Lagi F. in Ægypti regno ſucceſſit. SELEVCVS Antiochi F. victo Lyſimacho regnum Macedoniæ ſibi vindicat.

.... 2.

Ptolemæi Macedonis regnum.

PTOLEMÆVS Ceraunus Seleuco per inſidias interfecto poſt ſeptem menſes regnum Macedoniæ inuaſit. Seleuci F. Antiochus Soter Syriæ, & Aſiæ regnum obtinuit.

...... 3.

Galli in Illyrium,& Macedoniam irrumpentes duce Bolgio Ptolemæum regem reſiſtere conantem interfecerunt.

.... 4.

Soſtenis Macedonis regnum.

SOSTENES poſt necem Ptolemæi regis ſe Gallis opponens regnum Macedoniæ occupauit.

Antigoni Gonatæ Macedonis regnum. CXXV.

GORGIAS. I.

ANTIGONVS Gonata Demetrij Poliorcetæ F. Antigoni N. patrium regnum

Macedoniæ recuperauit. Demoſtheni oratori mortuo honores magni petente Demochare decreto populi delati.

2. ANAXICRATES.

Galli duce Brenno in Græciam irruperunt. cum iis ad Thermopylas debellatū à Græcis eſt, cum ob veterem dignitatem eius expeditionis principatum Athenienſes duce Callippo obtineret. Antigonus rex item auxilia, præfecto Ariſtodemo ex Macedonia miſerat, & Antiochus ex Aſia, Teleſarcho. Eoſdem Gallos deinde, cum fanum Delphicum ſpoliaſſent, Phocenſes accitis Aetolis, atque ipſo prope Deo arma pro ſe capiente deleuerunt.

3. DAMOCLES.

Gallorum reliquiæ in Aſiam traiecerunt, atque Ancyra Phrygum oppido occupata ſupra Sangarium amnem conſéderunt, atque inde Gallogræci vocati.

4. . . . .

Pyrrhus rex à Tarentinis aduocatus veris initio traiecit in Italiam contra Romanos. Achæorum ciuitates inter ſe conſpirarunt, & communem remp. inſtituerunt Dyme, Pharæ, Patræ, & Tritæa.

CXXVI.

1. . . . .

Pyrrhus rex Romanos vicit in Lucania ad flumen Sirim P. Læuino conſule pugnantes. C. Fabricius de redimendis captiuis ad eum miſſus.

2. . . . .

Pyrrhus vulnere accepto à Romanis Tarentum fugatus.

3. . . . .

Pyrrhus à Syracuſanis aduocatus in Siciliam cum exercitu traiecit.

4. . . . .

CXXVII.

1. . . . .

Egium, Carynia, Bura ſe Achæorum concilio tyrannis expulſis adiungunt.

2. . . . . . .

Pyrrhus in Italiam reuectus à Manio Curio Dentato conſule memorabili prœlio ſuperatus in Epirum receſſit.

3. . . . .

Pyrrhus Macedoniam ingreſſus, magnam partem occupauit, Antigonúmque regem ſe ad maritimas ciuitates recipere coëgit.

4. . . . . . .

Pyrrhus à Cleonymo Spartano, qui ab Areo in petitione regni ſuperatus fuerat, inductus, ſpecie, vt Græcas ciuitates Antigoni dominatu liberaret, re, vt ſibi Peloponneſum adiungeret, in agrum Laconicum populabundus iniit. & abſente in Creta rege Areo vrbem Lacedæmonem oppugnauit. Tandem cum auxilium Antigono à Corintho acceſſiſſet, ſimúlque Areus rex è Creta ſuperueniſſet, inde re irrita diſcedere coactus Argos accerſitus ab Ariſteo, qui cum Ariſtippo ſentiebat, cui Antigonus fauebat, vrbem ingreſſus tegulæ ictu concidit.

CXXVIII.

1. . . . .

Morte Pyrrhi multæ ciuitates Peloponneſi ad Antigonum regem defecerunt. aliæ proditione receptæ.

2. PYTHARATVS.

Epicurus philoſophus mortuus. Lycō peripateticus ſucceſſit Stratoni, & ſcholæ præfuit annos XLIIII. Demochari mortuo honores Athenis decreti.

3. . . . .

Ariſtotimus auxilio Antigoni tyrannide Eleorum potitur, & poſt ſex menſes à Cylone occiditur

. . . .

. . . . . . 4.

CXXIX.

. . . . . . 1.

. . . . . . 2.

Antigonus à Ptolemæo Ægypti rege,& Spartanis bello petitur.quibus cum ſe Gallogræci adiunxiſſent,occidione occiſi ſunt.

. . . . 3.

Antigoni Gonatæ dominatus Athenis.

Antigonus Gallorum victoria elatus,& iampridem Athenienſibus iratus,quòd quondã à Demetrio patre ſuo defeciſſent & præſidium Athenis,& in primis Muſæo,quod ille muniuerat,depuliſſent,bellum eis grauiſſimum intulit,atque Athenas maritimis, & terreſtribus copiis oppugnauit. Athenienſium ſubſidio Ptolemæus Philadelphus Ægypti rex Patroclum cum claſſe miſit, vnde Patrocli inſula nomen inuenit.Lacedæmonij etiam Areum regem ſequuti nõ defuere.qui tamen parum eis ad ſalutem profuerunt.Nam Athenienſes diu obſeſſi ſe dedere Antigono, & iterum in Muſæo præſidium recipere coacti ſunt. iidem tamen erga Ptolemæum grati tribum vnam ab eo Ptolemaidem nominarunt. vt aliquot poſt annis ab Attalo alteram Attalidem.Interim Alexander rex Epiri,regis Pyrrhi F.abſente Antigono Macedoniæ fines populatus eſt.

. . . . . . 4.

Antigonus è Græcia in Alexandrum Epirotam reuerſus à militibus ſuis deſtitutus regnum Macedoniæ cum exercitu amittit.Demetrius autẽ Antigoni F.puer regnum recuperat,& Alexandrum Epiro eiicit.

CXXX.

. . . . 1.

Romani Ap.Claudio Caudice conſule bellum Punicum primum inierunt. Alexander Epirota Arcadum auxilio in regnum reſtituitur.

. . . . 2.

. . . . 3.

. . . . . . 4.

CXXXI.

. . . . 1.

Perſeus philoſophus Stoïcus Zenone Cittieo iam ſene floret. Zeno ab Antigono rege aduocatus ætatis grauitate excuſata,non iuit.

. . . . 2.

. . . . . . 3.

. . . . . 4.

Athenæ dominatu Antigoni liberatæ. CXXXII.

. . . . 1.

Antigonus rex præſidium Athenis è Muſæo deduxit, & liberos Athenienſes reliquit. Romani cum Pœnis iam nonum annum bellantes cum Xãthippo Lacedæmonio Pœnorum duce acie dimicarunt,quo in prœlio M.Atilius Regulus imperator captus eſt.

FINIS.

Reges Lacedæmoniorum.

LACEDÆMON IOVIS F. Rex I.

Eurotæ Laconiæ regi, cum ſine filiis deceſſiſſet, Lacedæmon ſucceſſit, ex eadem matre, qua Eurotas, genitus, præterea Eurotæ gener. Hic regionem à ſe Laconiam, & vrbē, quā condidit, à nomine vxoris Spartæ, Spartā vocauit; cū Erichthonius Vulcani F. rerū potiretur Athenis.

AMYCLAS Lacedæmonis F. Rex II.

Hic oppidum Amyclas in agro Laconico condidit.

ARGALVS Amyclæ F. Rex III.

CYNORTAS Argali F. Rex IIII.

OEBALVS CYNORTÆ F. Rex V.

Hic ex Gorgophone Perſei regis Argiui filia, Iouis nepte Hippocoontem, & Tyndareum genuit.

HIPPOCOON Oebali F. Rex VI.

Hippocoon victo Icarij ope Tyndareo fratre ſecū de regni poſſeſſione certante, regnum ſuſcepit.

TYNDAREVS Oebali F. Rex VII.

Tyndareus pulſo è patrio regno Herculis auxilio Hippocoonte fratre, poſt eum regnauit.

CASTOR, POLLVX, Tyndarei filij, Reges VIII.

Horum ætas Theſei regis Athenienſis regno reſpondet.

MENELAVS Atrei F. Rex IX.

Mortuis Tyndaridis ſine filiis, Menelaus, quòd Helena ducta Tyndarei gener eſſet, ad regnum peruenit. Hoc tempore Ilium expugnatum eſt. Id quod in annum primum Demophoontis regis Athenienſis refertur.

ORESTES Agamemnois F. Rex X.

Hic patrio Mycenarum regno pulſus Menelai ſoceri ſui filiis è ſerua natis excluſis regnum occupauit.

TISAMENVS Oreſtis F. Rex XI.

Regnante Tiſameno Heraclidæ, duce Oxylo in Peloponneſum, vnde ab Euryſtheo rege quondam pulſi fuerāt, reuerterunt, Creſphōtes, Temenus, & Ariſtodemus Ariſtomachi filij, Cleodæi nepotes, Hylli pronepotes, Herculis abnepotes. & cum Dorienſium auxilio Meſſenem, Argos, & Spartam, earum inde pulſis regibus in poteſtatē adduxiſſent, ea regna in ſortem coniecerunt. Creſphonti Meſſene, Temeno Argi, Sparta Ariſtodemi filiis geminis, Euryſtheni, & Procli, quòd Ariſtodemus è vita iam deceſſiſſet, obtigerunt. Quo factum eſt, vt regnum Spartæ duobus duarum familiarum viris poſthac mandatum ſit. quarum vna fuit poſterorum Euryſthenis, altera Proclis. Hæc autem in ea tempora inciderunt, quibus Melanthus Andropompi F. Meſſene ab Heraclidis pulſus Athenarum regnū ſibi vindicauit.

EVRYSTHENES Ariſtodemi F. Rex XII. regnat annos XLII.

PROCLES Ariſtodemi F. Rex XII. regnat annos . . . .

Hi Reges Rempublicam, regnúmque Lacedæmoniorum conſtituiſſe dicūtur.

AGIS Euryſthenis F. Rex XIII. regnat annos L.

Ab hoc Agide poſteri omnes Euryſthenis Agidę ſunt vocati. Idem Ilotis, id eſt, agreſtibus Lacedæmoniis ius æquabile per arma ademit. quod bellum Iloticum dictum eſt.

SOVS Proclis F. Rex XIII. regnat annos . . . .

Soo regnante Spartiatæ Ilotas ſubegere. & Arcadibus agri partem ademere. Sous à Clitoriis obſeſſus fœdus fecit.

ECHESTRATHS Agidis F.R.XIIII. regnat annos XXXV.

Hic Cynurenſes ſedibus expulit.

EVRYPON Soi F. Rex XIIII. regnat annos...

Ab hoc poſteri omnes Proclis Eurypontidæ appellati, qui ante Proclidæ dicebantur.

LEOBOTES Echeſtrati F. R. XV. regnat annos XXXVII.

Huius tutorem fuiſſe Lycurgum legiſlatorem ſcribit Herodotus. haud ſcio an vere. Idem bellum cum Argiuis Cynurenſium cauſſa geſſit.

PRYTANIS Eurypontis F. Rex XV. regnat annos...

DORYSSVS Leobotis F.R.XVI. regnat annos XXIX.

EVNOMVS Prytanidis F. Rex XVI. regnat annos...

Hic ciuili tumultu popinario cultro ictus occubuit.

AGESILAVS Doryſſi F. Rex XVII. regnat annos XLIIII.

POLYDECTES Eunomi F. Rex XVII. regnat annos....

Regnante Ageſilao LYCVRGVS Eunomi Regis F. Prytanidis N. cum Charilai filij Polydectis fratris, tutelam gereret, leges Lacedæmoniis ſcripſit. quibus illa Reſpublica poſtea mirifice creuit.

ARCHELAVS Ageſilai F. R. XVIII. regnat annos LX.

Archelaus vrbem finitimam Aegyn excidit, defectionem eius ad Arcadas metuens.

CHARILAVS Polydectis F. Rex XVIII. regnat annos LXIIII.

Charilaus cum Argiuis, & Tegeatibus bellum geſſit, & Archelaum in excidenda Aegy adiuuit.

TELECLVS Archelai F. Rex XIX. regnat annos XL.

Lacedæmonij finitima oppida Amyclas, Pharin, Geranthras, quæ Achæi occuparant, euerterunt. Teleclus rex Argiuos bello petiuit, & bellum Meſſeniis intulit propter virgines Lacænas in templo Meſſeniis, & Lacedæmoniis communi, in finibus ſito violatas. in quo ipſe occubuit.

NICANDER Charilai F. Rex XIX. regnat annos XXXIX.

Nicandro regnante bellum cũ Meſſeniis à Teleclo rege parum proſpere geſtum. Lacedæmonij duce Nicandro, adiunctis Aſinæis Argolidem inuaſerunt. Anno Nicandri regis XXXIIII prima olympias inita eſt, vt ſcribit Clemens.

ALCAMENES Telecli F. Rex XX. regnat annos XXXVII.

Alcamene cum Theopompo regnante bellum Meſſenicum vicennale cum ob veteres, tum ob nouas cauſſas geri cœptum. in quo Amphæa de Meſſeniis capta eſt. Iurarunt Lacedæmonij, ſe domum, niſi confecto bello non reuerſuros. & remiſſa domum iniurata iuuentute, permiſſoque omnium feminarum promiſcuo concubitu, prolem eorum propagarunt, qui Partheniæ dicti ſunt. qui poſt annos XXX duce Phalanto Tarentum in Italia occuparunt.

THEOPOMPVS Nicandri F.R.XX. regnat annos...

Theopompum alij bello Meſſenico occubuiſſe, alij, quod verius eſt, bellum illud confeciſſe ſcribunt. Eundem ſunt qui prodant magiſtratum quinque Ephororum inſtituiſſe, qui Regibus oppoſiti, regni opes imminuerũt. Eodem regnante inter Argiuos, & Lacedæmonios de Thyreatum finibus eſt dimicatum.

POLYDORVS Alcamenis F. Rex XXI. regnat annos....

Polydorus item cum Theopompo regni partem traduxit, & bello Meſſenico

cum eo finem impoſuit, Ithome Meſſeniorum arce exciſa. poſt à Polemarcho homine Spartano necatus eſt. Polydoro tantum honoris habitum eſt, vt quæ publice obſignari neceſſe erat, ea Polydori imagine magiſtratus obſignarent.

EVRYCRATES Polydori F. Rex XXII. regnat annos ....

Hoc regnante Meſſenij æquo animo Lacedæmoniis paruerunt.

ZEVXIDAMVS Archidami F. Theopompi N. R. XXI. regnat annos ....

ANAXANDER Eurycratis F. Rex XXIII. regnat annos ....

ANAXIDAMVS Zeuxidami F. R. XXII. regnat annos ....

Anaxandro, & Anaxidamo regnãtibus, archonte Athenis Tleſia Meſſenij à Lacedæmoniis defecerunt, anno, poſtquã ſub acti erant, & Ithome exciſa erat, XXXIX. cuius belli dux fuit Tyrtæus poëta, homo claudus, ab Athenienſibus datus. Meſſenij Pelponneſo exacti.

EVRYCRATES Anaxandri F. Rex XXIIII. regnat annos ....

Lacedæmonij cladem à Tegeatibus acceperunt.

ARCHIDAMVS Anaxidami F. R. XXIII. regnat annos ....

LEON Eurycratis F. Rex XXV.

Lacedæmonij item à Tegeatibus victi.

AGASICLES Archidami F. Rex XXIIII.

ANAXANDRIDES Leontis F. R. XXVI. regnat annos ....

Lacedæmonij cum Tegeatibus melius pugnarunt.

ARISTO Agaſiclis F. Rex XXV. regnat annos ....

CLEOMENES Anaxandridæ F. R. XXVII. regnat annos ....

DAMARATVS Ariſtonis F. Rex XXVI. regnat annos ....

Cleomenes Argiuos prœlio fudit, & aſcito ex altera familia rege Damarato, adducto Athenas exercitu, Hippiam Piſiſtrati F. tyrannum Athenis eiecit, & Athenienſes in libertatem primum reſtituit, deinde Iſagoræ à Cliſthene pulſi reducendi cauſa, eoſdem bello aggreſſus eſt. in quo Orgadem etiam, agrum Cereri ſacrum, eſt populatus. poſtremo Damaratum regem crimine obiecto regno ſpoliandum curauit.

LEONIDAS Anaxandridæ F. Rex XXVIII. regnat annos ...

Hic eſt, qui bello Perſico Xerxis, trecentis aſſumptis ſeſe Perſis ad Thermopylas obtulit, atque ibi cecidit.

LEOTYCHIDES Menaris F. Argis N. Rex XXVII. regnat annos XXII.

Hic pulſo Damarato cum ex familia Eurypontidarum eſſet, ad regnum euectus, cum Xanthippo Atheniẽſi Perſas ad Mycalem vicit, bellum contra Aleuadas in Theſſalia geſſit. ad extremum de maieſtate poſtulatus Tegeam in exilium abiit.

PLISTARCHVS Leonidæ F. R. XXIX. regnat annum I.

Huius tutor fuit Pauſanias Cleombroti F. Anaxandridæ regis N. qui Mardonium Xerxis ducẽ ad Platæas vicit. deinde ad liberandas Græcas ciuitates miſſus, earum Xerxi prodendarũ conſilium habuiſſe conuictus eſt.

PLISTONAX Pauſaniæ F. Cleombroti N. Anaxandridæ regis pronepos Rex XXX. regnat annos LXVIII.

ARCHIDAMVS Zeuxidami F. Leotychidis N. R. XXVIII. regnat annos XLII.

Huius

Huius tutor fuit Nicomedes Cleomenis F. qui auxilio venit Dorienſium contra Phocenſes.

Ilotæ,& Meſſenij illato Lacedæmoniis bello, vbi Ithomen ab iis obſideri audiuerunt, bello decennali finem fecerunt. Lacedæmonij fœdus quinquennale, & alterum tricennale cum Athenienſibus percuſſerunt.

Archidamo adhuc regnante bellum Peloponneſiacum initum, atque ab eo Archidamium appellatum. Hic crebris populationibus Atticam vexauit,& Plateas Athenienſium ſocias occupauit.

Pausanias Pliſtonactis F. Rex xxxi. regnat annos xiiii.

Agis Archidami F. R. xxix. regnat annos xlii.

Lacedæmonij cum Athenienſibus fœdus fecerunt in annos quinquaginta anno decimo belli Peloponneſiaci. Agis Rex bellum cum Eleis geſſit. & cum Alcibiade exule Athenienſi, rupto quinquaginta annorum fœdere in Atticã irrupit, atque ibi Deceliam communiuit, vnde bellum Decelicum appellatum. Idem cum exercitum Athenas adduxiſſet, fortiter repulſus eſt. Cum Lyſander dux Lacedæmonius Piræeum obſideret, Agis,& Pauſanias reges in Atticam inuadentes Athenienſium populum ad graues pacis conditiones accipiendas, & remp. xxx viris committendam compulerunt. Lyſander ſubactorum Athenienſium gloria elatus tentauit, regnum ab Agidis,& Eurypontidis ad omnes Heraclidas, aut, vt aliis placet, ad omnes Spartanos, vt ipſe etiam in eius partem veniret, transferre. Idem in Bœotia aſſumptis Phocenſibus bellum geſſit, & ad Haliarthum occubuit. Pauſanias rex criminibus oneratus in exilium Tegeam profectus eſt.

Agesipolis Pauſaniæ F. Cleombroti N. R. xxxii. regnat annos xiiii.

Huius tutor fuit Ariſtodemus. Bellum geſſit cum Argiuis, Mãtineam cepit, & cum Olynthiis bellum pararet, mortuus eſt.

Cleombrotus Pauſaniæ F. R. xxxiii. regnat annos ix.

Huius tutor item fuit Ariſtodemus, Sphodriade duce, vt Piræeum inuaderet, inducto, fœdus vltimum cum Athenienſibus violauit,& pugnans cũ Bœotis, & Epaminonda illorũ duce in prœlio ad Leuctra occubuit. cui etiam

Agesilavs Archidami F. Rex xxx. regnat annos xli.

Ageſilaus Leotychide notho Agidis fratris filio ſecum de regno certante victo, ope Lyſandri, poſt victos Atheniẽſes propè Lacedæmone dominantis, ad regnum euectus eſt. Bellum cum Artaxerxe rege Perſarum geſſit, & Tiſſaphernem eius ſatrapen in Ionia magno prœlio fudit. Aegyptios item vltus, domum rediens mortuus eſt. vir inter Lacedæmonios maximus.

Archidamus Ageſilai tum regis filius interfuit. Hac clade Lacedæmoniorum opes acciſæ ſunt.

Agesipolis Cleombroti F. Rex xxxiiii. regnat annum i.

Cleomenes Cleombroti F. Rex xxxv. regnat annos lxi.

Archidamvs Ageſilai F. Rex xxxi. regnat annos xxiii.

Archidamus Phocenſes bello ſacro adiuuit,&cum auxilio eſſet Tarentinis, in Italia ad oppidũ Mandonium à Meſſapiis eodem die interfectus eſt, quo ad Chæroneam ab Athenienſibus cum Philippo pugnatum eſt.

Agis Archidami F. Rex xxxii. regnat annos ix.

Hic victo ad Iſſum Dario opem contra

tra Alexandrum Magnum exercitu in Creta contracto tulit, & ſuperato in Arbelis Dario res eius fouens bellum in Peloponneſo cum Antipatro Alexãdri præfecto ad Megalopolim geſſit. in eóque occubuit. Secunda hæc fuit Lacedæmoniorum clades poſt Leuctricam.

Evdamidas Archidami F. Rex xxxiii. regnat annos...

Alexandro mortuo adhuc viuente iniit.

Arevs Acrotati F. Cleomenis Regis N. Rex xxxvi. regnat annos xliiii.

Hic Cleomenis F. patruum ſuum ſecum de regno litigãtem ſuperauit. Iratus Cleonymus Pyrrhum Aeacidæ F. intra fines induxit. & propè vrbem ipſam Lacedæmonem cepit. Idem Athenienſibus auxilio aduerſus Antigonum Gonatam Macedoniæ regem affuit. ad Corinthum cecidit.

Archidamvs Eudamidæ F. Rex xxxiiii. regnat annos....

Demetrius Poliorcetes liberatis Lacharis tyrannide Athenis Lacedæmona progreſſus cum Archidamo rege duobus prœliis ſecundis factis, fermè vrbem ipſam cepit. Tertia hæc Lacedæmoniorum clades numeratur.

Acrotatvs Arei F. Rex xxxvii. regnat annos...

In prœlio ad Megalopolim ab Ariſtodemo tyranno cæſus.

Evdamidas Archidami F. Rex xxxv. regnat annos...

Arevs Acrotati F. Rex xxxviii.

Hic mortuus eſt annum agens viii.

Leonidas Cleonymi F. Cleomenis regis N. Ageſipolidis pron. R. xxxix. regnat annos....

Agis Eudamidæ F. Rex xxxvi. regnat annos....

Hic è Mantinenſibus finibus, & Pellenei, eiectus accitis Achæis, & eorum duce Arato. item in Megaride ſuperatus.

Cleombrotvs Rex xl. regnat annos...

Agidi regi adoleſcenti Lyſandrum Euphorũ ad legẽ de nouis tabulis, & agrorum diuiſione ferendam impellenti, cum Leonidas rex ſenior reſtitiſſet, antiquata lege à Lyſandro regno pulſus eſt. in eius locum Cleombrotus gener rex factus eſt. Poſt autem cum Ageſilaus Ephorus Agidem ad tollendas æris alieni tabulas impuliſſet, ac de diuidendis agris laturus eſſet, diuites, vt eorum actionibus reſiſterent, Leonidam à Tegea exulẽ reuocarunt, & iterum ad regnum euexerunt. Cleombrotus rex à Leonida ſocero exactus, Agis ab Ephoris in carcere necatus eſt.

Cleomenes Leonidæ F. Cleonymi N. R. xli. regnat annos...

Evrydamidas Agidis F. Rex xxxvii. regnat annos...

Epiclidas Leonidæ F. Cleonymi N. Rex xxxviii. regnat annos...

Cleomenes rex Eurydamidam ex altera familia regem veneno ſuſtulit, & fratrem ſuum Epiclidam, vel Euclidam in eius locũ nouo exemplo ſubſtituit. primíque ex eadem familia duo reges vnà regnarunt: Ephoros ſuſtulit, & bonorum æqua

qualitate inducta veteres leges, ac remp. reſtituit: Achæis bellū intulit, & Aratum Sicyonium Achæorum prætorem Antigoni Macedoniæ regis eius, qui Philippi tutor fuit, opem implorare coëgit. Achæi prœlio ad Sellaſiam Cleomene victo, duce Arato Lacedæmonem expugnarunt. Epiclidas in pugna cecidit. Cleomenes cum in Aegyptum profugiſſet, ibi necatus eſt. Lacedæmonij regibus liberati ſunt, paucis ante Annibalis in Italiam aduentum annis.

INDEX RERVM ET VERBORVM MEMORABILIVM, SED PRAECIPVE AD IVS PERTINENTIVM.

Apag. 530. ad 638. habes ea quæ ex libris de rep. Athen. excerpſimus. à pag. 640. ad calcem vſque, ea quæ ex libro de Athen. & Laced. temporibus.

A nota abſolutionis. pag. 468
Abſander. 643
Abſoluendi formula. 443. 468
Accenſi apparitores magiſtratuum. 115
Accenſi ferme liberti erant. 115
Accenſi prætorum in vrbe. 408. 411
Accenſi prætorum in prouincia. 317. 326
Accenſi in militia qui. 315. 316. 349
Acceptilatio, quid. 405
Accretionis ius. 446
Accuſatio apud prætorem. vide nominis delatio.
Accuſare nec quicunque, neque quemcunque potuit. 456
Accuſatoris munus probroſum. 456
Accuſatio quibus eſſet laude. 456
Accuſationem ſibi depoſcentibus iudicium datum, quod diuinatio dicta eſt. 456
Accuſatores multi, ex quibus primus accuſator dictus, reliqui ſupſcriptores. 457
Accuſator quomodo poſtulauerit, noménque detulerit, lege in poſtulatione, & hominis delatione.
Accuſator nomine delato dies inquirendorum criminum poſtulauit. 459
Accuſator quomodo citatus ſit. 459
Accuſator ſi ad diem non affuit, reus liberatus eſt. 459
Accuſator, ex lege dixit. 465
Accuſatio duplex fuit, vna interrupta, altera perpetua. 465
Accuſatio quomodo facta ſit. 465
Accuſatio per plures dies habita. 466
Accuſatio fuit longa & perpetua oratio. 465
Accuſationis quale oratoriū artificium fuerit. 465
Accuſandi ad populum ordo. 510
Accuſabātur ad populū priuati, & magiſtratus. 510
Accuſatio ad populum, qualis. 366
Accuſatus eſt reus ad populum ter intermiſſis diebus. 511
Accuſatio quarta ad populum qualis. 513
Accuſator ad populum diem producere potuit, & incœpto deſiſtere. 515
Accuſationes in prouincia apud proconſulem, quales. 329
Accuſationis reliqua quære, in Diem dicere, & in Actione.
Aceſtrides. 648
Acquiſitæ ſunt res aut ſingulæ, aut vniuerſæ. 403
Acrotatus. 676
Actio magiſtratuum, qualis fuerit. 362
legis Actiones. lege in litera L.
Actio, quæ & iudicium, quid ſit, & qualis. 415
Actio, i. iudicium, quomodo poſtulata ſit, aut data. 418 420
Actiones multæ petitori conceſſæ erant, quibus ius ſuum

ſuum conſequeretur. 419
Actiones aliæ in rem, aliæ in perſonam, aliæ mixtæ. 415. aliæ legitimæ, aliæ honorariæ 416. aliæ perſequẽdæ rei cauſſa, aliæ pœnæ, aliæ vtriuſq; , aliæ in ſimplũ, aliæ in duplum, aliæ in triplũ, aliæ in quadruplum, alijs ſolidũ, alijs pars exigebatur. 416. aliæ ex cõtractibus, & maleficijs dominorum, & patrumfamilias, aliæ ex ſeruorum, & filiorum familias. aliæ ſtricti iuris, aliæ bonæ fidei, aliæ arbitrariæ. pag. 417
Actio quod iuſſu. 417
Actio exercitoria. 417
Actio inſtitoria. 417
Actio tributoria. 417
Actiones noxales. 417
Actiones præiudiciales, quæ. 429
Actiones de libertate, & ventre cognoſcendo propriam habent doctrinam. 429
Actio de peculio. 417
Actio de in rem verſo. 417
Actio vxoria, & de dote. 432
Actio familiæ erciſcundæ. 416
Actio communi diuidundo. 416
Actio finium regundorum. 416
Actio præſcriptis verbis. 405. 430
Actio Vindicationis. lege Vindicatio.
Actio Condictionis. lege Condictio.
Actio quomodo ederetur. 419
Actio quomodo intenderetur. 422
Actionum intentiones ſingulæ proprias formulas habuerunt. 422. lege intentiones.
Actio quomodo intenderetur in hæreditatem. 427
Actionum bonæ fidei formulæ. 432. earum intentiones. 432
Actionis tranſlatio quid. 428
Actiones duæ prima, & ſecunda natæ ex comperendinatione, & ampliatione. 461. 467
Actio in iudicio publico quomodo intenderetur. lege nominis delatio.
Actio in iudicio publico quomodo exerceretur. pag. 455
Actiones priuatæ apud Athen. quæ. 582. publicarum & priuatarum differentiæ. 586
Actoris excuſſio. 593
Actuarij limites. 264
Addico, pars iuriſdictionis. 409
Addictio debitoris, qualis. 33. 445
Addictus quis. 445. quid differat à ſeruo. 33
Adimantus. 648
Adoptio filiorum, qualis. 48. 49.
Adoptionis iura. 49. 50
Adoptio per mancipationem. 49
Adoptionis formula. 412
Adoptio pro arrogatione. 49
in Adoptione lex curiata adhibebatur. 49
Adoptati nomina adoptantium aſſequebantur. pag. 50
Adoptati ætas. 49
Adoptati, & arrogati aliqui. 49
Adoptantis conditiones. 49
Aduocatus, quis. 411
Aegeus. 641
Aegineticum bellum. 648
Aerarij qui ſint. 73
Aerarij à militaribus ſtipendijs repulſi. 119
Aerarij ſuffragio caruerunt. 74
Aerarium facere quid. 119
Aerarium Romanum quando ditiſſimum. 70. quando exhauſtum. 78. apertum à Pompeio, & Cæſare. 71
de Aere alieno leges. 106
Aere dirutus miles. 66
Aes circunforaneum. 105
Aeſchylus. 642
Aeſimedes. 643
Aeſculapius deus aſcitus à Romanis quando pag. 40
Aeſtimatio litis. 470
Aeſtimatum frumentum, quod. 261
Aetas militaris, quæ. 58. apud Athen. 628
Aetas quæſtoria, quæ. 86
Aetas ſenatoria, quæ. 86
Aetas iudiciaria, quæ. 123
Agameneſtor. 642
Agaſicles. 674
Agaſtus. 642
Agathocles. 660
Ager Romanus qui ſit. 7
Agri Rom. fines. 7
Ager Rom. diuiſus in partes tres. 10
Agrorum genera quinque. 18
Ager Romanus etiam in Latio, & in Italia. 8
Ager Vaticanus ſuburbanus. 12
Ager Campanus quomodo diuiſus. 72. 202
Agri diuidendi ratio. 194. 195
Ager aut priuatus, aut publicus diuidebatur pag. 194. 195
Agri diuidendi modus in lege præſcriptus eſt. pag. 204
Agri diuidendi limites in lege præfiniti. 204
Agrorum diuiſio. 99
Agri diuiſi pauperibus. 203
Agri diuiſi peditibus, & equitibus. 203
Agri diuiſi per curatores agrarios. 203
Agri diuiſi à Cæſare, Antonio, & triumuiris. pag. 202
Ager Gallicus, & Picenus diuiſus. 196
Agrarij curatores quo numero crearentur, & ornarentur. 203. 204
Agrariæ leges à quibus latæ ſint. 195. 196. 197. 198
Agricolæ, qui. 95
Agere lege quid. 407
Agere cum populo poterat magiſtratus omnis. pag. 78
Agendi ad populum comitijs centuriatis, & tributis ordo.
Ageſias. 664
Ageſilaus. 673
Agis. 672. 675. 676
Ageſipolis. 675
Agonothetæ Athen. 625
Agnatio quid differat à gentilitate. 36

Agoranomi Athen. 611
Ala equitum. 316
Albano in monte feriæ Latinæ. 142
Albano in monte triumphabatur. 347
Albus differt à candido. 523
Album inueſtimentum prohibetur in petēdo. 494
Alcisthenes. 658
Alcæus. 653
Alcamenes. 673
Alcmæon. 642
Alexandri magni regnum. 663
Alexias. 655
Alligati teſtes, qui. 464
Amazonum bellum. 641
Ambaruale ſacrificium. 8
Ambire quid 490.492
Ambitus partes ſingulæ, quæ. 489
Ambitus leges. 494
Amici qui in petitione. 490
Amphyctyon. 640
Ampliatio in cauſſa priuata. 468
Ampliatio in cauſſa publica. 469
Ampliatio diuerſa à comperendinatione. 470
Ampliatio in cauſſa repetundarum ſublata lege Acilia, reſtituta Cornelia. 483
Amplius pronunciatio quæ. 329.468
Amyclas. 672
Amynias. 652
Anchiſes. 647
Anaxicrates. 666.670
Anaxander. 674
Anaximander. 674
Anaxandrides. 674
Anguſtus clauus inſigne equitum Rom. 93.527
Anguſticlauij. 527
Animaduerſio in cauſſa publica, quæ. 471
Animaduerſio in iudicio populi, quæ. 518
Annuli diſtinguebant equites à plebe. 93
Annulus prætoris. 324
Annuli aurei ius quale. 93
Annulo aureo etiam libertini donati. 93
Anquiſitio quid, & eius formula. 512
Anquiſitio quid differat ab irrogatione. 513
Anquirere capitis, & pecuniæ, quid. 508
Antigoni Gonatæ regnum. 669. *dominatus Athen.* 671
Anticles. 664
Antidotus. 650
Antigenes. 655
Antilochus. 651
Antigraphei. 616.619
Antalcidæ pax. 657
Antepilani. 314
Anteſtatio quæ. 418
Antipater. 657
Antipatri dominatus Athen. 664
Aphidas. 641
Apodectæ. 616
Apollodorus. 652.662.665
Apoſtolci Athen. 612
Aphepſio. 648
Aqua, & ignis in nuptijs adhibebatur. 44
Aquæ, & ignis interdictio, qualis. 449
Aquilæ præeſſe eſt toti legioni præeſſe. 354
Aratores qui. 95
Aratrum in colonia circunſcribenda. 206
Arbitri quas cauſſas cognouerint. 433
Arbitri etiam prætoris imperio ſubiecti. 444
Arbitrium quid differat à iudicio. 444
Arbitrium de libertate. 47
Arbitrij pronunciandi formulæ. 444
Arbitrariæ actiones quæ. 417
Arbitror reſpondebant teſtes. 463
agendi ordo apud *Arbitros Athenienſes.* 602
Arbitrorum genera duo apud eoſdem. 601
Arbitri qui, & quales, & quot apud eoſdem. 600
Arbori infelici ſuſpenſio, quæ. 519
Arcadum bellum. 659
Arcera, quid. 419
Archelaus. 673
Archidamus. 674.675.676
Archias. 653.662
Archidemides. 649
Archeſtratides. 645
Archimedes. 643
Archippus. 642.665
Archontibus nouem commiſſa Athen. reſp. 548. *eorum iura.* 549.607.610.635.642. *decennales.* 642. *annui.* 643
Areopagus. 541. *eius vſus.* 575. *iudicium.* 587. *ordo agendi apud eum.* 587. ἀπόφασις. 588. *laudes.* 589. *quibus diebus conuenerit.* 589
Areopagitarum lectio. 575. *cognitio.* 576
Areus. 676
Argalus. 672
Argentaria ars parum honeſta. 105
Argentarij, qui. 104.105
Argentarij fœneratores erant. 105
Argentariæ tabernæ in foro. 105
ad *Argentariorum tabernas fiebant auctiones.* 105
Ariphron. 642
Ariſtides. 647
Ariſtodemus. 645.661
Ariſto. 650.653.624
Ariſtophilus. 653
Ariſtomeneſtus. 653
Ariſtophanes. 663
Ariſtophon. 663
Ariſtocrates. 656
Arrogatio filiorum, qualis. 49.50.403
Artificum ars ſordida. 108
As vſurarium quid. 106
Aſpeudes. 651
Aſſertio duplex, decemuiralis, & centumuiralis. 441.442.
Aſſiduitatis in petendo magiſtratu vis, qualis fuerit. 491
Aſſiduus, quis. 411
Aſteus. 658
Aſtinomi. 620
Athenienſium regum tempora. 534. *nomina.* 534. *poteſtas in bello.* 538. *iura imminuta cum archontes*

nominari cœpti. 538
Athenienſium regnum quando còditum. 534. quale 536. virtutis opinione delatum. 536. hereditarium 537. democratia 643. principatus. 648. bellum ſociale. 660
Athenarum vrbs. 535. liberata dominatu Caſſandri per Demetrium. 666. Demetrij. 669. Antigoni. 671
Athenienſis populus de pace & bello agebat. 572
Athlothetæ Athen. 655
Atrati erant Romani in luctu. 523
Attalus ſecundus Rex Pergami auctus regno à Romanis. 285
Attalus tertius Rex Pergami regnum Aſiæ reliquit Romanis. 286
Attellani hiſtriones nec tribu mouebantur, & in legione merebant, vt honeſtiores. 61
Atticæ oppida duodecim. 535
Atticorum vna reſpublica Athen. collocata. 535. duplex. 540
Attributa pecunia. 341
Auctio, quæ fuerit. 53
Auctionis haſta. 53
Auctor pro venditore. 51. 53
Auctores patres fuerunt, quid ſignificet. 357
Auctor an eſſet, rogabatur à petitore poſſeſſor. 424
Auctoritas quod ius fuerit. 53
Auctoritas æterna. 52
Auium inſpectio ad quæ comitia pertinuerit. 37
Auriculam tangebat, qui anteſtabatur. 41
Auſpices in nuptijs. 44
Auſpicia propria patriciorum. 37. 38
Auſpicia propria magiſtratuum. 78. 462. 463
Auſpiciorum tria genera. 37
Auſpicia ſingula quibus comitijs conuenerint. 37
Auſpicia comitiorum an eadem, ac militaria. 374
Auſpicia procoſ. & proprætores non habuerunt. pag. 81. 392
Auſpicium Imperatoris duplex. 335
Auſpicium coactum, ſiue tripudij quale. 335
Auſpicium perenne. 375
Auſpicium ex acuminibus, quale. 336
Auſpicia à præſidibus accipiebantur curiatis comitijs. 367
Auſpicia iudicia populi diremerunt. 515
Auſpicato colonia ducebatur. 207
Autoſthenes. 643
Auxilia ſociorum, qualia. 317

B

Barba radebatur vulgo tempore Aemiliani. 515
Baſilica, quæ. 326. 440
Bellum comitijs centuriatis iubebatur. 81
Bellum Italicum, Marſicum, ſociale ortum. 238
in Beneficijs deferre, quid. 347. 348
Benignitas in petendo magiſtratu, quæ, & quotuplex. 492
Bion. 649
Blanditia in comitijs, quæ. 491
Blande appellare, quid. 491
Bœoticum bellum. 646. 657
Boia vinculorum genus. 448
Bonæ fidei actiones. 417. diuerſæ ab arbitrarijs. pag. 435
Bona rei latitantis vendebantur. 419
Boni in rep. opponuntur multis. 130
Bonis opponitur plebs. 130
Bonorum poſſeſſio, quid. 403
Bonorum poſſeſſionis poſtulatio, & datio. 413
Bonorum poſſeſſiones quæ, & quot. 413
Bonorum poſſeſſio ſecundum tabulas, & contra tabulas. 413
Bonorum poſſeſſiones octo ab inteſtato. 413
mittere in Bonorum poſſeſſionem quid.
Bonorum publica emptio, quid. 403
Boonæ Athen. 636
Bruttiani qui. 116. 178
Bulla puerorum ingenuorum. 26
Byſantium bellum. 651.

C

C. nota condemnationis. 468
in Cæritum tabulas referre, quid. 119
Calciamenta Romana calceus, & ſolea. 528
Calceus quis. 528
Calcei ſenatorum lunati, aut cum littera Rho. 528
Callias. 647. 650. 654. 655
Callimachus. 650. 661
Callimedes. 660
Calliſtratus. 660
Caluitur, quid in 12. tabulis. 418
Calumniatores, qui. 446
Calumniæ iudicium in accuſatorem. 446. ſublatæ lege Syllæ. 487
Calumniam deiurare. 457
Calumniæ iuſiurandum accuſatoris. 339. 457
Calumniæ intentio, qualis. 431
Calumniæ pœna. 471
Campeſtre ſub toga. 528
Candidatorum ambitus, lege Ambitus partes. 523
Candidati prenſabant ſine tunica, cur. 528
Candida toga, quæ eſſet in petitione. 492
Candidati toga candida induebantur in prenſando. 492. 523
Candidus color, quomodo differret ab albo. 523
Capitales cauſſæ, quæ. 448
Capitis pœna quæ. 448. coniungi cum pecunia non poterat. 512
de Capite ciuis R. quomodo ageretur. 30
Capitalis cognitio in caſtris qualis in ciuem Rom. 334
Capitis iudicare, & anquirere, quid. 508
Capitecenſi, qui. 19
Capite cenſi erant ex turba forenſi. 112
Capite cenſi ex ſexta claſſe. 19
Capite cenſi in legione extra ordinem conſcripti. 61
Capitis diminutio maxima. 28
Capitolinorum collegium. 103
Carcer quis. 448
Carceris partes duæ. 518
Carceris curam triumuiri capitales habebant. 518
Carceris cuſtos commentarienſis dictus. 448
in Carcere, quæ ſupplicia ſumpta. 518
Carnifex non ciuis R. 118. non in vrbe. 118

Carnifex adhibitus ad ſtrangulationem, præcipitationem, & crucem. 518.519
Caſſandri regnum, & dominatus Athenis. 665
Caſtella quæ ſint. 192
Caſtor. 672
Cauſſæ publicæ, & priuatæ. vide iudicia.
Cauſſæ criminales vnde. 447
Cauſſæ capitales vnde. 448
Cauſſæ fuere quædam priuatæ, quas decemuiri & centumuiri cognouerunt. 441
Cauſſæ defendendæ ratio, & tempus. 440
Cauſſa cadere. 411.422.428
Cauſſarum introductio apud Athen. 594
Cauſſaria miſſio. 63
Cecrops. 640
Cecrops minor. 641
Celeres qui. 89.90
Celerum tribunus quis. 90
Cenſendi inſtitutum. 57
Cenſendi ius quorum magiſtratuum fuerit. 57
Cenſebantur præſentes, interdum etiam abſentes. 58
Cenſebantur ciues Rom. qui in vrbe, agro, & prouincijs erant. 58
non Cenſebantur pueri, nec mulieres, nec ſenes, neque opifices. 58
Cenſa ſunt capita, & bona ciuium. 57
Cenſi qui. 19
Cenſus iura. 57
Cenſus quam vim habuit. 57
Cenſus illatus à Ser. Tullio rege. 57
Cenſus quas opportunitates attulerit. 57.68
Cenſus ciuitatem ſecum attulit. 58
per Cenſum quæſita ciuitas. 234
Cenſus fortunarum quomodo factus. 59
in Cenſum profeſſio. 58
Cenſus in campo Martio fiebat. 59
Cenſus claſſes diſtinxit. 19
Cenſus ordines diſtinxit. 118
Cenſualis forma. 59
Cenſus ſenatorius. 86
Cenſus equeſtris. 91
Cenſus plebis. 118
Cenſus iudiciarius. 123
Cenſus clandeſtinus. 58
Cenſus ab Auguſto actus in toto orbe. 176
Centuriæ equitum tres à Romulo inſtitutæ. 89
Centuriæ partes claſſium populi à Ser. Tullio inſtitutæ. 19
Centuriæ aliæ peditum, aliæ equitum. 19
Centuriæ duæ fabrum. 19
Centuriæ duæ tubicinum. 19
Centuriæ omnes centum nonaginta tres. 19
Centuriæ in comitijs aliæ prærogatiuæ, aliæ iure vocatæ. 361
Centuriata comitia, quæ centuriæ inierunt, qualia. lege comitia.
Centumuiri, quas cauſſas, & quomodo cognouerint. 340.478
Centumuiralia iudicia in quattuor conſilia diſtributa. 341
Centumuiralia iudicia, tanquam Rotæ iudiciales. 441
Centumuiralis haſta quæ. 340.410.434.442
Centumuirales cauſſæ fuere, quæ de iure, non de facto. 432
Centumuiralium cauſſarum artificium oratorium. 442
Centuriæ ſexaginta in legione. 315
Cephiſophon. 663
Cephiſodorus. 659.660.664
Ceres Dea aſcita à Romanis quando. 40
Chæronenſis pugna.
Chariander. 658
Charondas. 663
Chabrias. 633.658
Chærephanes. 650
Chalcidenſe bellum. 646
Charops. 643
Chares. 648.651
Choragi. 623
Chio. 659
Chariclides. 659
Chromes. 664
Charilaus. 673
Charinus. 666
Chlamys, qualis. 521
Cibum ſtantem ſumere militi ignominioſum. 66
Ciceronis leges num auctoritatem habeant. 364
Cinctus. 528
Cinctus Gabinus, quis. 522
Cinctura togæ triplex. 522
Cincti Cethegi quales. 528
Citabatur accuſator, & reus à prætore. 459
Citabantur iudices à prætore. 560.561
Citabatur reus ad populum ab accuſante magiſtratu. 511
Ciuis Romanus, quis. 4.9
Ciuis R. optima lege. 4. ſiue ingenuus. 5
Ciuis Rom. perfectus, & imperfectus. 5
de Ciuis Rom. capite ne ageretur, lege ſacra cautum. 30
Ciuis R. verberari non poterat. 31
Ciuis Rom. perfectus ius ſuffragiorum, & honorum habuit. 75
Ciues R. immunes portoriorum. 73
Ciues R. num artes operoſas exercuerint. 109
Ciuis Ro. proprium ius, quod Quiritium eſt dictum. 57
Ciuis R. duarum ciuitatum ciuis eſſe non poterat. 9
Ciuis Athen. duplex. 551. *noui in tribus.* 556. *excutiuntur à popularibus.* 557
Ciuitatis Athen. communicatio. 572
Ciuitas, ſiue ius ciuitatis quibus, & quomodo communicata. 5.218
Ciuitatis communicandæ arbitrium. 219
Ciuitas dabatur cum libertate. 27
Ciuitas eripi non poterat inuito. 27.28
Ciuitas quæſita per migrationem, & cenſum. 234
de Ciuitate Italicorum leges multæ, lege Leges. pag. 235.236
Ciuium Rom. colonia, quæ. 207.208.209

Ciuilis vis,quæ. 423
Claſſes à Ser.Tullio rege inſtitutæ. 19
Claſſes ex cenſu diſtinctæ. 17
Claſſes diſtributæ in centurias. 19
Claſſes ſex factæ,ſed quinque tantum celebratæ. 19
Claſſis prima, ſecunda, tertia, quarta, quinta, cuius cenſus fuerint. 19
Claßis ſexta proletariorum,& capite cenſorum. 19
infra Claſſem,qui dicti. 19
Claſſes tribuum partes factæ. 20
Clauata veſtis,quæ. 527
Claui in veſte,qui. 527
Claui menſura. 527
Clauus latus,& anguſtus. 527
Clauus pauper. 527
Clearchus, ſiue Cleocritus. 654
Cleomenes. 674
Cleombrotus. 675.676
Clepſydra notabat horam ad dicendum apud Athenienſes. 598
Clidicus. 643
Clientes,qui. 36
Cloacina Dea à Rom.conſecrata. 40
Coactores,qui. 107
Codrus. 642
Coëmptio in matrimonio quæ. 45
Coërcitio prætoria,quæ. 326
Coërcitionis inſignia. 326
Coërcitio,qualis. 326
Cœtus nocturni vindicati. 487
Cognitionum dies. 410
Cognitio quomodo dilata. 459
Cognitio cauſſæ quomodo facta. 440
Cognitor,qui.
Cohors,quæ. 314
Cohors prætoria,quæ. 64.396.311.311
Coitiones clandeſtinæ vindicatæ. 487
Coitiones in petendo magiſtratu. 494
Coniuncta defenſio. 427
Colacretæ. 544
Collatia prima præfectura. 226
Collatores Athen. 625
Collegia,quæ. 490
Collegia opificum,& artificum,quis inſtituerit. 108
Collegia contra remp.ſublata. 108
Collegia à Clodio reſtituta. 109
Collegia iterum à Cæſare ſublata. 109
Collegiorum magiſtri. 109
Coloniarum origo,à quo. 193
Coloniarum deducendarum ſex cauſſæ. 193
Coloniarum deducendarum leges. 194
Coloni ſub vexillo deducebantur. 206
Colonia aratro circunſcribebatur. 206
Colonia auſpicato deducebatur. 207. luſtrabatur. 207
Coloniarum iura. 207
Coloniæ aliæ ciuium R.aliæ Latinæ. 207
Coloniæ immunitates varias habuerunt. 210
Coloniæ caruere ſuffragijs ante legem Iuliam. 210
Coloniarum reſp.qualis. 210
Coloniæ leges à curatoribus agrarijs acceperunt. 210
Coloniæ ſenatum,& populum habuerunt. 210
Coloniarum magiſtratus. 211
Coloniarum patroni. 211
Coloniarum ſingularum, quæ à populo deductæ ſunt, nomina. 212
Coloni alia ſacra habebant,quam ciues R. 41
Coloniæ ciuitate, id eſt ſuffragio donatæ poſt legem Iuliam. 244
Coloniæ duodecim inofficioſæ, & octodecim officioſæ. 30.38
Coloniæ militares, quæ, & quomodo deductæ. 247
& à quibus deductæ. 247
Coloniæ Syllæ. 247
Coloniæ C.Gracchi. 218
Coloniæ à Cn.Pompeio Strabone deductæ in Gallia. 242
Coloniæ triumuirum reip. 251
Coloniæ Auguſti. 252
Coloniæ prouinciarum.263.Corſicæ.267.Illyrici.276. Africæ.297.Hiſpaniæ.271.Numidiæ.299.Galliæ vlterioris. 274
ColumnaMœnia in foro, quæ. 471
Comitatus præſidum,qualis. 311
Comitum in beneficijs deferendorum ratio. 347
Comiter quid ſignificet in fœdere. 139
Comitia,quid. 73
Comitia tria,curiata,centuriata,& tributa. 73
Comitia adumbrata,quomodo. 355
Comitia ſacerdotum,qualia. 77
in Comitijs vis , & largitio , lege Ambitus partes
Comitia curiata,quæ. 73
Comitia bina prærogatiuæ,& iure vocatarum,qualia.358.& inde
Comitia curiata auſpicata. 367
Comitijs curiatis,quæ acta ſint. 74
Comitia curiata quomodo centuriatis adiuncta fuerint. 353
Comitia curiata centuriata confirmauerunt. 353
Comitia curiata,an per triginta lictores habita ſint. vt cenſuit Gruchius. 353.355
Comitijs curiatis iudicium factum. 508
Comitia curiata quomodo rem militarem continerent. 378
Reliqua lege,in lex curiata.
Comitia centuriata,quæ. 73
Comitia centuriata penes diuites. 74
Comitia centuriata num imperio milit. egerint. 375
Comitijs centuriatis qui magiſtratus crearentur. 254
Comitijs centuriatis quæ acta ſint. 74
Comitijs centuriatis creati conſules,& prætores & confirmati curiatis. 357.381
Comitijs centuriatis bellum iubebatur. 81
Comitijs centuriatis iudicia de capite acta. 508
Comitijs centuriatis accuſarunt maiores magiſtratus,& quæſtores. 510
Comitijs centuriatis exilium ſciſcebatur præſenti. 517
Comitia tributa,quæ. 73
Comitijs tributis quæ acta ſint. 74

Comitia

Comitia tributa verius concilium plebis dicta. 74
Comitia tributa quomodo auſpicata, & inauſpicata. 354
Comitia tributa ad iudicia tranſlata. 509
Comitijs tributis de mulcta actum. 509
Comitijs tributis exilium ſciſcebatur abſenti. 516
Comitijs tributis accuſabant magiſtratus minores. 509
Comitiati tribuni militum, qui. 313
Comitium pars fori. 408. 439
in Comitio iudex iudicabat. 439
Commeatus militares. 64
Commentarienſis in exercitu, qui. 316
Commentarienſis, cuſtos carceris. 448
Commodatum, quid. 404
Communi diuidundo actio. 414
Comperendinatio, qualis in cauſis priuatis. 438
Comperendinatio, qualis in cauſſa publica. 467
Comperendinatio diuerſa ab ampliatione. 470
Comperendinatio in cauſſa repetundarum ſublata lege Acilia, reſtituta lege Cornelia. 483
Comperendini dies, qui. 422
Compitalia ſacra vrbanorum. 19
Compromiſſum, quid. 437
Compromiſſi ratio etiam in iudicio prouinciali. 328
Conciliabula in Italia, quæ. 193. 231
in Conciliabulis nundinæ agebantur. 231
in Conciliabulis aliquando ius dictum. 231
Conciliabula ad ius municipij redacta. 231
Conciliabula ciuitate donata poſt legem Iuliam. 245
Concilium plebis pro comitijs tributis. 74
Cōcio Athen. 541. quid. 564. eius vſus, præfecti. 564. ordinariæ & extraordinariæ. 565. dies, locus. 566. quomodo Concio præſcribebatur, cogebatur, ſedebat. 567. eius ſacra. 567. qui ad eam ferebant, & in ea dicebant. 568. eius ſuffragia. 569. quomodo dimittebatur, quid in ea ſtatuebatur. 570. eius iudicia. 573
Condictionis actio, quæ. 416. 438
in Condictione qualis intentio fuerit. 429
Condictio furtiua. 430
Conditio oblata ante iudicium apud Athen. 597
Confarreatio nuptiarum, quæ. 45
Congiaria, quæ. 492
Coniectio cauſſæ, quæ. 440
Conijcere cauſſam, quid. 440
Coniuratio in militia, qualis. 63
Connubiorum ius. 42
Connubium non cum omnibus mulieribus. 42
Connubia Romanis non cum Italicis. 43
Connubium non legitimum adimit libertatem. 43
Connubium non cum libertinis. 43
Connubium inter patricios, & plebeios diremptum lege x i i. tab. 43
Connubium cum patroni filia fuit. 43
Reliqua quære in voce Nuptiæ.
Conon. 649
Conſecratio Carthaginis, qualis. 297
ex Conſenſu obligatio. 404
Conſilium in caſtris imperatoris, quale. 338
Conſiliorum Athen. genera. 553
Conſus conſecratus à Romanis. 40
Contractus obligatio. 404
Conuentus in præfectura erat ſenatus. 210. 227
Conuentus iuridici Galliæ citerioris. 230
Conuentus iuridici erant in ſingulis prouincijs conſtituti, vt in Achaia. 282. Africa. 297. Illyrico. 276. Syria. 293. Aſia. 306. Hiſpania. 272. Cilic. 290
Conuentum agere. 390
ex Conuentu dabantur iudices. 328
Conuentus indicebantur à prætoribus prouinciarum. 323
Conuentus luſtrabantur à prætoribus. 324
Contractus quid. 404
Contractus nominati, & innominati. 404
Contractus innominati, qui. 405
Controuerſiæ ciuiles, ſiue priuatæ, quot, & quæ. 402. apud Athen. 578
Conſul vt conſul iuriſdictionem in exercitum, tanquam in ciues, vt imperator, tanquam in milites habuit. 390
Controuerſiæ perſonarum. 402
Controuerſiæ rerum. 402
Controuerſiæ obligationum. 404
Contubernales, qui. 318
Corinthium bellum. 649. 651. 656
per Cornicinem euocabantur rei ad populum. pag. 516
Cornicula dona militaria. 65
Cornicularius, quis. 316
Corniculo merere. 316
Coronæ militares, quot, & quæ. 65. 344
Corona triumphalis, quæ. 344
ſub Corona emptio. 52
Coronæ à populo Athen. conceſſæ. 573
Corybus. 667
Cranaus. 640
Creditarum pecuniarum ius, quale. 33
Creon. 643
Creticum bellum. 641
Crimina quæ. 447
Criminales cauſſæ, quæ. 447
Crimina extraordinariam cognitionem deſiderantia. 458
Crimina, quæ ad iudicium populi adducta ſint. 507
Criminum inquirendorum dies. 459
Crux pœna militi. 67
Crucis ſupplicium, quale. 519
Cleſicles. 663
Culleus adhibebatur ad ſupplicium parricidarum. 501. 567
Culter antiquis legibus prohibitus. 499
Cum imperio eſſe quid ſit. 80
Curatores emporij apud Athen. 614
Curatores naualium apud Athen. 612. murorū. 620
Curiæ ſignificatio triplex. 18
Curiæ xxx à Sabinis mulieribus. 10. 18
Curiæ Forienſis, Velienſis, Rapta, Velitia veteres dictæ. 18. Saucia, Tifata, Titia. 18
Curiæ non ſemper fuere tribuum partes. 19
Curiæ pro locis. 19
Curiæ nouæ, & veteres 18

Curiæ x x x. *in Palatio.* 18
Curiarum foci. 40
Curiarum ſacra Romulus *inſtituit.* 40
Curiarum magiſtri. 493
Curiarum expertes municipes. 19
Curiæ templa. 19.76
*Curiæ Athen.*539.*earum iura.*555.*reſp.ſeparata.* 558
Curiata comitia, à curijs inita lege comitia.
Curiata lex. vide lex.
Cuſtodiæ liberæ quæ. 448
Cuſtos accuſationis, quis. 457
Cuſtos carceris, quis. 448
Cybele Dea aſcita à Romanis. 40
Cynortas. 672

D

Damaratus. 674
Damaſias. 644
Damnum quid. 448
Damni iniuria dati actio, quæ.
Damocles. 670
Dare, quid. 416
Dare pro reddere. 430
Debitores trahebantur, & nectebantur à creditoribus. 33
Debitorum cauſa ſeceſſionem in montem Sacrum excitauit. 33
Debitores nunquam ex lege ſecti. 33.34
Debitores addicti. 33
Debitores necti deſiti. 34
Decelicum bellum. 654
Decimatio pœna militaris. 67
Decretum, quale. 326
Decernere, ſiue
Decretum interponere, quid. 326.364.409.410
Decreta in prouincia edebantur Latine. 327
Decreti ſcribendi ratio apud Athen. 570
Decumæ frumentorum genus vectigalis. 72
Decumani limites, qui. 204
Decumanum frumentum, quod. 261
Decumani publicani, qui. 95
Decumanorum coloniæ. 248
*Decuriones coloniarum.*210.*municipiorum.* 222
Decuriones in militia qui turmas equitum duxerunt. 316
Decuriatio populi. 494
Decuriæ iudicum.
Decuriæ ſcribarum.
Deditus an remaneat ciuis. 28
Defenſio in cauſſa priuata, pura, & coniuncta. 427
Defenſio cauſſæ priuatæ duplex, breuis, & longa. 440
Defenſionis ratio in cauſſa publica. 466
Defenſio per plures dies. 466
Defenſionis cauſſæ ad populum ratio. 513
Defenſor aut poſcebat teſtes aut exagitabat. 466
Delectus habendi ratio. 61.62
Delegatio quid. 440
Delphinium. 542
Demarchi apud Athen. 606
Demetrij Macedonis regnum. 668
Demetrij dominatus Athenis. 668
Demetrius Phalereus. 666
*Democratia Athenien.*546.*eius tempus.* 546.643.
*prior quæ.*547.*poſterior.*550.
Demophilus. 657
Demoſtratus. 657
Democlides. 666
Demogenes. 666
Demophoon. 641
Demotion. 648
Denarius, quantus. 65
Denarius diurnum ſtipendium militis. 65
Deos, quos Romani coluerint. 40
Deos, quos Romani aſciuerint. 40
Deos nouos qui priuatim coluerunt damnati. 40
Depectus, quis dicatur. 446
Depoſitum, quid. 404
Dexitheus. 657
Diacrij Athen. 540
Dicas ſcribere, & ſortiri quid. 327
Dico, pars iuriſdictionis. 409
Dies faſti, nefaſti, interciſi. 409
Dies ſeſſionum, & poſtulationum. 410
Dies ſtatus. 438
Dies perendinus. 438
Dies accuſatori dati ad inquirenda crimina. 459
Dies ad iudicium veniendi. 459
Diem diffindere. 438
Diei ad populum dicendæ ratio. 510.511
Diem rei capitalis dicere quid. 508
Dies iudicio ad populum quomodo indicta. 514
Diffarreatio quid. 45
Diocles. 654
Diogenetus. 647
Diotimus. 652
Diphilus. 651.669
Diophantus. 656
Diotimus. 660
Diotrephes. 657
Diplomata à prætoribus domi dabantur. 32
Diuinatio, de accuſatore conſtituendo, qualis. pag. 456
Diuiſores, qui. 493
Diuortium quis primus fecerit. 47
Diuortium ex lege XII *tabularum.* 47
Diuortium quid differat à repudio. 47
Diuortij cauſſa. 47
Diuortij formula. 471
Dixi, ponebant litigatores in fine orationis. 468
Dixiſſe litigantes pronunciabat prætor. 468
Do pars iuriſdictionis. 409
Dolus malus, quis. 432
Domicilium ad ius ciuis Rom. pertinet. 5.9
Domicilium ciui Rom. quæ commoda afferat. 5
Dominij actio quomodo intenderetur. 424
Dominium legitimum in ſex rebus erat poſitum, hereditate, mancipatione, in iure ceſſione, vſucapione, ſub corona emptione, auctione. 50
Doryſſus. 673
Dos reddebatur in diuortio. 47
De dote actio. 432
Draco, & eius legiſlatio. 644

Dromoclides. 648
Dux, quis. 367
Dyſnicetus. 658

E

Echeſtratus. 673
Eculeus torquendi inſtrumentum, qualis. 521
Eculeus extorquendæ veritatis cauſſa. 521
Eculeus cruciandi cauſſa. 521
Eculeo torquebantur ſerui. 521
Eculeus extendebat artus cum dolore. 520
Eculeus cocleatus erat. 520
Eculeus ad foramen quintum adducebatur. 520
Eculeus remittebatur. 520
Edicta, quæ. 23
Edictorum duo genera. 77.362
Edictum perpetuum proponebatur à prætore initio magiſtratus. 406.407
Edicta perpetua duo. 406.407
Edicta prætorum repentina, & peculiaria. 331.332
Edictum peremptorium. 439
Edicta tranſlatitia. 407
Edicta prætorum, & ædilium conſtituunt iudicia priuata. 406
Edictis vrbanis tenebatur prætor in prouincia. pag. 325
Edicta prætoris in prouincia, qualia. 325
Edictum proponebat etiam prætor peregrinus. 408
Editio actionis, qualis. 411
Editio iudicum, qualis. 460
Effectio rei, quid. 403
Eleorum bellum. 659
Eleuſinium bellum. 640
Elpinus. 660
Emancipatio filiorum qualis. 48
Emancipationis formula. 412
Emeritis ſtipendijs, qui. 61
Epilogorum dies. 466
Emptio, quid. 404
Emptio continet omnes acquirendi dominij modos. 50
Emptio bonorum publica, quid. 403
Emptio ſub corona. 52
Emptum frumentum, quod & quotuplex. 261
Enochilus. 644
Enubere, quid. 43
Epagogei. 614
Epaminondas. 651
Ephetarum numerus, lectio, cognitio. 590
Epiclidas. 676
Epiſcopi. 633
Epigraphei. 616
Epiſtatæ. 607
Epulones. 624
Equites, & equeſtris ordo duplex, & vterque à Romulo. 83
Equitum centuriæ tres à Romulo inſtitutæ, Ramnenſium, Tatienſium, & Lucerum. 10.11.89.90
Equeſtris militia Athen. 629
Equeſtris militiæ legendæ ratio. 316
Equitum decuriæ, alæ, & turmæ. 316
Equitis legitima ſtipendia, quæ. 61. 65. *apud Athen.* 629
Equites equo priuato ſpoliabantur à cenſoribus. 118
Equeſtris ordinis rara olim mentio. 89
Equeſtris ordinis principia, & nomina. 89
Equites Ro. bella frequentarunt. 89
Equites Ro. equo publico meruerunt. 90
Equites Ro. ſubiecti cenſoribus. 90
Equites equo publico. 90
Equites Ro. militares. 90
Equitibus equus publicus à cenſore aſſignatus. pag. 90
Equus publicus, quid. 90
Equites Rom. magiſtratus non capiebant, eoque capto equites eſſe deſinebant. 91
Equites ſeminarium ſenatus. 85
Equites Romani etiam patricij. 89
Equites ex cenſu. 91
Equeſtris cenſus. 91
Equites publicani. 94
Equites non omnes publicani. 96
Equites propter publicanos à ſenatu ſeiuncti. pag. 97
Equites à plebe in ſpectando ſecreti. 124
Equitum inſignia anguſtus clauus, & annuli aurei. 93
Equites Ro. in municipijs. 219
Eques vetus, quis. 92
Equites trabeati tranſuehebantur. 535
Equeſtri loco, familia. 83
Eques Ro. equeſtris ordinis. 83
Equitum notæ, quæ. 118
Equites equo publico ſpoliabantur à cenſoribus. 118
Ἐργολαβία *quid.* 96.328
Erechtheus. 640
Erichthonius. 640
Ericlides. 646.655
Eryx. 643
Euænetus. 663
Euictionis periculum. 51
Euippus. 649
Eunomus. 673
Euboicum bellum. 650
Euclides. 652
Euctemo. 654
Euocati, qui. 61
Euocatio in militia, quid. 19
Euocatio rei ante fores. 616
Euryſthei bellum. 641
Euthyni. 621
Euthydemus. 650.651.652
Euthymenes. 651
Eubulides. 656
Eubulus. 662
Euchariſthus. 660
Eudamidas. 676
Eudemus. 660
Euriſthenes. 672
Euryphon. 673
Eurycrates. 674

Euo

Eurydamidas. 676
Euphemus. 653
Euthycritus. 664
Exceptio in iure,quid. 427
Excuſabatur reus ad populum aut morbo,aut exilio,aut funere. 515
Exercitor quis. 417
Exercitoria actio,quæ. 417
Exercitus proconſularis ratio. 333
Exercitus nouus quomodo conſcriberetur. 334. item lege Legio.
Exercitus quomodo luſtrabatur. 334
Exercitus quomodo emendabatur. 334
Exhaurire plebem. 112.193
Exilium,quale. 449
Exilium quomodo ſciſceretur. 516
Exilij obeundi ratio. 471
Exules,qui. 449
Exta,quomodo inſpicerentur. 336
Exta aucta,& minuta quid ſignificarent. 338
Extraordinarij in militia, erant copiæ ſociorum. pag. 317
Extraordinaria crimina,quæ 458
Extraordinariæ cauſſæ. 460

F

Fabrum ærarium collegium. 108
Facere,quid. 416
Falſi crimen,quale, 502
Falſi iudicium. 446
de Falſo lex Cornelia. 451
Familia quid differat à gente. 36
Familiæ multæ patriciæ ſimul,ac plebeiæ,& cauſſæ. 39
Familiæ erciſcundæ actio. 416
in Familiæ erciſcundæ actione intentio. 416
Familiarum foci. 40. ſacra. 40
Far in nuptijs. 45
Farracia,quæ. 45
Fartor,qui. 491
Faſti dies. 409
Fax in nuptijs. 44
Feminæ è caſtris remotæ. 318
Feriæ Latinæ,quales.lege Latinæ.
Feſti terminus agri R. 7
Feſtucaria vis. 423
Fetiales. 76
Fex vrbis,quæ. 112
Fidei commiſſa,quid,& quot. 403
Fideiuſſiones,quid. 404
Fideiuſſor,quid. 404
Fideiuſſionis formula. 404
Fides conſecrata à Romanis. 40
Fidiculæ in Eculeo,quæ. 520
Fiducia,quid. 405
Fiduciæ formula,quæ. 405
Figulorum collegium. 108
Filij quomodo adoptarentur,arrogarentur. 48,49. emanciparentur. 48
Filij vt eſſent in poteſtate patris. 48
Finium regundorum actio. 416
Firmum colonia. 215
Flexumines,qui. 89
Flora conſecrata à Romanis. 40
Focus publicus à Veſtalibus cultus. 40
Focus priuatarum curiarum à curionibus ſeruatus. 40
Focus pagorum à ſacerdotibus pagorum ſeruatus. 40
Foci priuatarum familiarum à priuatis patribus familias ſeruati. 40
Fœdus quid. 138
Fœderis feriendi formula. 138
iuſiurandum in Fœdere,quale. 138
Fœderum tria genera. 139
Fœdus iniquiſſimum,quale. 139
Fœdus æquius. 139
Fœdus æquiſſimum. 139
Fœderis æquiſſimi formula. 139
Fœdus Numantinum,quale. 137
Fœderata oppida in Italia,quæ. 229
Fœderata opp.ſuam rempub. & ſuas leges habuerunt. 229
in Fœderata oppida exilij cauſſa ibant ciues Rom. 229
Fœderata opp.habuere conſulem,dictatorem,prætorem,cenſorem,ædilem,& quæſtorem. 229
Fœderata opp.nihil magiſtratui Rom.dederũt. 230
Fœderata oppida iure ciuitatis Ro.caruerunt. 230
Fœderata opp.ciuitate,i. ſuffragio donata ſunt poſt legem Iuliam. 233
Fœderata oppida in prouincijs,quæ 261
Fœnus vnciarium. 106
Fœnus ex vnciario ſemunciarium factum. 106
Fœneratio num honeſta. 105
Fœneratio quid differat à verſura. 107
de Fœnore ius dicebatur varie. 107
Fœnebres leges multæ. 106
Forenſis turba,quæ. 112
Forma cenſualis. 50
Formulæ fœderum. 139
Formula prouinciæ. 91.260.292
Formula ſponſionis in amicitia. 137
Formulæ amicitiæ. 262
Formula iuriſiurandi in fœdere. 140
Formula immunitatis,libertatis. 287
Formula præfecturæ. 226
Formula prouinciæ. 259
Formula dandæ libertatis,& immunitatis. 287.288
Formulæ in agendo,quæ. 411
Formula adoptionis. 412
Formula emancipationis. 412
Formula nexi. 51
Formula manumiſſionis. 413
Formula in iure ceſſionis. 51.411
Formula nuncupandi teſtamenti. 55
Formula fiduciæ. 405
Formulæ actionum bonæ fidei. 417
Formula fideiuſſionis. 405
Formula diuortij,& repudij. 47
Formula vindicationis. 411
Formula poſtulandi dominij. 424
Formula vis ſimulatæ in iure. 423

Formulæ actionum bonæ fidei. 432
Formulæ intendendæ litis in vindicatione. 418
Formulæ intendendæ litis in condictione. 430
Formulæ intendendæ litis in cæteris actionibus. 430. *& deinceps.*
Formulæ ſponſionis faciendæ in litibus. 425.426
Formula teſtis interrogandi. 463
Formula iudicis poſtulandi.
Formula iudicij dandi. 328
Formula iudicis dandi in vindicatione. 435
Formula iudicis dandi in condictione. 436
Formula iuriſiurandi iudicis. 439
Formulæ iudicis dandi in reliquis actionibus ſingulis. 436
Formulæ ſententiæ ferendæ multæ in ſingulis actionibus. 443
Formula arbitrij pronunciandi. 444
Formula mandandæ quæſtionis. 450.473
Formulæ deferendæ nominis. 457
Formula pronunciandæ abſolutionis, & condemnationis. 469
Formulæ diei dicendæ ad populum.
Formula anquiſitionis. 512
Formula irrogationis. 512
Formula rogandi populum, vt iudicet. 516
Formula interceſſionis in reo ad populum. 515
Formula dimittendi rei ad populum. 515
Formula dimittendi militis ignominioſè. 66
Formula accipiendæ, & antiquandæ accuſationis ad populum. 517
Formulæ in creando, & confirmando magiſtratu diuerſæ. 354.357
Formula creandi magiſtratus, & legendi imperatoris diuerſa. 80.367
Forum duo ſignificat. 193.231
Forum agere, quid. 231.324
in Foris ius dicebatur. 231
Fora ad ius municipij redacta.
Forum indicebatur à prætore. 323
Frumentaria ratio quomodo exerceretur à prætore in prouincia. 332
Frumentum decumanum, emptum, æſtimatum, honorarium. 261.332
Frumentum datum militibus. 65
Fundi populi, qui. 146
Furtum. 405
Furtum manifeſtum. 406. *Nec manifeſtum.* 406
Furti actiones. 430
Furtiua condictio. 410
Furti actio diuerſa à ceteris. 430
Fuſtigatio, qualis. 67.449

G

Genialis lectus. 44
Gens quid differat à fæmilia. 36
Gentes duæ factæ à Romulo. 35
Gentium patriciarum iura. 36
Gentium plebeiarum iura. 35
Gentium maiorum, & minorum patricij. 38
Gentes Athen. 539. *nomina.* 554. *iura.* 555
Gentium curatores apud Athen. 606
Gentiles, qui. 35
Gentilitas quid differat ab agnatione. 35
Gentilitatis ius. 35
Gentilicia ſacra. 41
Geraræ. 637
Gladiatores dabantur à petitoribus. 493
Gladius prætoris inſigne. 408
Gladij ius, quod. 80
Glaucides. 651
Glaucippus. 654
Gorgias. 670
Gruchij opinio de lege curiata improbatur. 352. *& deinceps.*
Gymnaſiarchi. 624
Gynæcocoſmi. 621
Gynæconomi. 621

H

Haſta auctionis. 53
Haſta iuriſdictionis. 408
Haſta Decemuirum, & cẽtumuirum. 410.434.440.442
Haſtæ puræ dona militaria. 65
Haſtam dare militi, ignominia. 66
Haſtati in legione, & ordines eorum. 314
Heliæa. 543.591. *eius magnitudo.* 591. *Ordo agendi in ea.* 592
Hellenotamiæ. 616
Hercules. 646
Hereditas, quid. 50.403
Hereditas iuſta, quid. 50
Hereditas teſtamentaria, quid. 407.413.414
Hereditas legitima quid. 403.413.414
Hereditatem adire eſt ciuis Rom. proprium. 50
Hereditas quomodo in iure petebatur.
Hereditates cognoſcebantur à centumuiris. 434
pro Herede poſſidere, quid. 415
ſui Heredes. 413
legitimi Heredes. 413
Hiberna præſidum, qualia. 339
Hibernacula quæ, & quando inſtituta. 339
Hieromnemon. 666
Hieromnemones. 637
Hipparchi Athen. 632
Hipparchus. 646.647
Hippomenes. 643
Hippodamus. 658
Hippocoon. 672
Hiſtriones tribubus moti. 119
Hiſtriones in legione non merebant. 61
Hiſtriones Attellani in legione merebant, nec tribu mouebantur. 61
Honores, quid, & qui. 75
Honores tantum patuerunt ciuibus. 75
Honorum ius qui habuit, pleniſſimo iure ciuis fuit. 75
Honores ſenatorum fuerunt. 87
Honorarium ius, quod. 23.408
Honorarium frumentum, quod. 261
Honorarium vinum, quod. 332
Hora tertia lege agendo dicata. 410
Hordeum pro tritico dare militi ignominia. 67
Hybilides. 647
Hymen in nuptijs canebatur. 44

I

Ignobiles,qui. 126
Ignominia,quid. 449
Ignominiæ militares. 67
Imago,quid. 125
Imaginis ponendæ ius. 125
Imago nobilitatem affert. 125
Imaginum habendarum,& efferendarum conſuetudo. 126
Imagines in atrijs. 127
Immunes ciuitates,quæ. 261
Immunitas à populo Athen.data. 573.625
Immunitatis dandæ formula. 288
Imperium,quid. 81.367
Imperium duplex,magiſtratus,& imperatoris. 80.363
Imperium magiſtratus in tribus rebus poſitum. 77
Imperium merum,quid. 452
Imperium non merum,quid. 452
Imperium non de tribunis pl. 363
Imperia diuerſa prætoris vrbani, & prouincialis. 381
Imperium an ſint extramurani magiſtratus. 370
Imperium pro poteſtate belli gerendi. 80
Imperium bellicum à lege curiata habetur. 80.308
Imperium à lege. 80.303.367
Imperium lege Cornelia,quale. 386
Imperium bellicum quomodo differat ab imperio magiſtratus. 80
Imperium bellicum non in vrbe, ſed extra vrbem habetur. 80
Imperium bellicum an in magiſtratu fuerit inſitum. 367
Imperij bellici adminiſtratio,qualis. 333
Imperij bellici alia adminiſtratio,quam magiſtratus. 368
cum Imperio eſſe,quid. 368.394
Imperium capiebatur,& inibatur alio modo, quàm magiſtratus. 367
Imperium cum mandatum eſt, rei militaris adminiſtratio mandata eſt. 376
Imperium mandatum eſt ſenatuſconſulto, plebiſcito, lege curiata,& centuriata. 308.376
Imperium quomodo prorogatum. 81.303.304.305
Imperij prorogatio diuerſa à continuatione magiſtratus. 369
Imperium eorum qui ex priuatis ad bella, ſiue in prouincias miſſi ſunt,vnde. 388.389
Imperium opponitur priuato, & magiſtratui. quare duo ſignificat. 391
Imperatoris nomen quomodo decretum ſit, & quid ſignificarit. 339.
Imperatoris nomen dabatur etiam legato præſidis 339
Impetratio in iure quid. 411
Incenſi pœna,quæ. 28.59
Induciæ quæ,& vnde dictæ. 138
Infamia quid. 469
Infamium cura mandata cenſoribus. 471
Inficiatio,quid. 427
Ingenui qui 24.25.26
Ingenuorum iura. 93
Ingenuorum puerorum inſignia. 26
Ingenuus ciuis R.quis.
In integrum reſtitutio. 444
In iure ceſſio,qualis. 411
Iniuria,quid. 406.443
Inquiſitores Athen. 617
Inſignia prætorum. 408
Inſtitor,quis. 103.417
Inſtitutum,quod. 23
Intentio actionis,ſiue litis,qualis. 422
Intentiones litis quomodo fiant in ſingulis actionibus. 428.429.430
Intentionum formulæ in ſingulis actionibus. ibidem.
Intentio actionis perduellionis in cauſſa publica. 508
Intercedebatur accuſationi, & citationi rei ad populum. 512
Interceſſionis formula in liberando reo ad populum. 514
Interciſi dies. 409
Interdicta decreta de vi ad poſſeſſionem pertinente. 414
Interdicta formulis incluſa. 414
Interdictum actionis principium. 414
Interdicere,quid. 414
Interdictum dabat prætor cum in poſſeſſionem mittebat. 414
Interdicti poſtulatio,& interpoſitio. 414
Interdictum prætoris. 423
Interdictorũ genera, & formulæ ſingulorum. 414.422
Interdicti vſus. 423
Interpretes in prouincia, qui. 115. *in Comitijs, qui.* 493
Inteſtabilis,quis. 462
Inteſtatus,quis. 403
Irrogatio mulctæ,pœnæq;. 512
Irrogatio quid differat ab anquiſitione. 512
Irrogationis formulæ. 513
Iſagoras. 647
Iſarchus. 652
Itycles. 656
Iudices quomodo diuerſi à magiſtratibus. 120
Iudicum genera multa,iudex, Arbiter, Recuperatores,Centumuiri. 122
Iudex,& iudicium,quomodo poſtularetur. 433.434
Iudex & iudicium à quibus daretur. 418.434
Iudex quomodo ferretur aduerſario. 434
Iudex quomodo conuenire dicebatur. 434
Iudex dabatur qui conueniſſet inter aduerſarios. 435
Iudex poſtulabatur in verba ſponſionis. 435
Iudex dabatur aut non dabatur pro arbitrio prætoris. 435
Iudices non omnes dari poterant. 435
Iudices dandi formulæ. 435
Iudex iurauit. 439
Iudex ſtans cognouit. 415

Iudex iudicandi ſocios aduocauit. 328.439
Iudices ſelecti. 120
*Iudices Athen.*543.*eorum ſortitio.* 593.*ſacramentum.* 594
Iudicis officium. 442
Iudex iudicio falſi premebatur. 439
Iudex quomodo litem ſuam feciſſe dicebatur.
Iudices quæſtionum, quales. 453
Iudices quæſtionum an magiſtratus. 453
Iudex quæſtionum creabatur inter ædilitatem, & præturam. 453
Iudicum quæſtionum munera. 454
Iudicum decuriæ à prætoribus confectæ. 121
Iudices quomodo legerentur in iudicijs publicis. 454
Iudices aut ſorte legebantur, aut edebantur. 460
Iudices reijciebantur, & ſublegebantur. 460
Iudices ex cenſu. 123
Iudices ex ætate. 123
Iudices citabantur. 460
Iudices iurabant. 460
Iudices quomodo in conſilium mittebantur. 468
Iudicum munera in iudicijs publicis. 454
Iudices dabantur etiam in prouincia, qui conueniſſent. 328
Iudices poſtulabantur. 328
Iudicum princeps, quis. 501
Iudicandi poteſtas ad ius pertinet ciuitatis. 123
Iudicare pecunia. 508. *capitis.* 508. *perdulionem.* 508
Iudicatum ſolui. 437
Iudicia, quid. 402
Iudicia alia priuata, alia publica. 402
Iudicia priuata, quæ. 402.120
Iudicia priuata capitalia, quæ. 449
Iudicia non honores erant. 120
Iudicia poſtulabantur ex edicto. 327.418
Iudicia dabantur à prætore. 327
Iudicia dicebat prætor. 422
Iudicium quid differat ab arbitrio. 432
Iudicia priuata lege Iulia conſtituta. 438
Iudicium magiſtratus, quid. 364
Iudicium calumniæ. 444.446
Iudicium falſi. 444.446
Iudicia omnia abſolutoria fuiſſe, quomodo intelligendum. 443
Iudicia publica, quæ. 120.447.*lege quæſtiones publicæ.*
de Iudicijs publicis lex Memmia, Iulia. 454.455
Iudicium publicum rei priuatæ lege Lætoria. 447
Iudicia publica, criminalia, capitalia. 447
Iudicium quomodo poſtulatum, lege Actio.
Iudicij publici prætorij apparatus. 451
Iudicium quomodo factum ſit. 438
Iudicij non faciendi cauſſæ. 438
Iudiciorum leges tabellariæ Caſſia, & Cœlia. 511
Iudicium calumniæ, & præuaricationis. 471
Iudicium dilatum quomodo. 459
Iudicij differendi cauſſa morbus rei. 438
Iudicia conſtituta præſidibus, & comitibus eorum repetundarum, peculatus, maieſtatis. 348
Iudicia tribus ordinibus quomodo patuerint. 120
Iudicia à quibus facta ſint. 120
*Iudicia penes ſenatores lege Romuli.*121.*penes equites lege Sempronia.*121. *penes ſenatores lege Cæpionis.* 121. *penes equites lege Seruilia Glauciæ.* 122. *penes tres ordines lege Plautia.* 122.*penes ſenatores lege Cornelia.*122.*penes ſenatores, equites, & tribunos ærarios lege Aurelia.* 123. *penes ſenatores, & equites, lege Iulia.* 123. *penes ſenatores, equites, & centuriones lege Antonia.* 123
Iudiciorum publicorum leges. 472
Iudicia populi, quæ fuerint. 506
Iudicium priuatum factum à populo. 506
Iudiciorũ publicorum factorũ à populo exempla. 507
Iudicium quomodo à populo factum. 516
Iudicium perduellionis per duumuiros. 517
Iudicia populi de quibus criminibus facta ſint. 506. 507
Iudicia curiatis comitijs, qualia. 508
Iudicia centuriata de capite, tributa de mulcta fuerunt.
Iudiciũ ſũmũ quid ſit, & quomodo mandetur. 385
Iudiciorum in prouincijs ratio. 325.326.327.328
Iudicia publica quomodo in prouincijs facta ſint. 327.328
Iudicia priuata in prouincijs, quomodo facta ſint. 327
Iudicij depulſio apud Athen. 595
Iudicij dilatio apud eoſd. 595
Iumentum quid in lege 12. *tab.* 419
Iuniores, qui. 20
Iuniorum ætas. 61
Iuriſdictio, quid. 324.365
Iuriſdictio magiſtratuum, qualis. 362.363
Iuriſdictio in tribus verbis poſita, Do, Dico, Addico. 409
Iuriſdictio per verbum Do. 413
Iuriſdictio per verbum Dico. 413
Iuriſdictio per verbum Addico. 409
Iuriſdictio vrbana, quæ. 368
Iuriſdictionis partes duæ, decretum, & iudicium. 77.365.409
Iuriſdictio à prætore mandari potuit. 407
Ius dicere, quid. 77.407.410
*Ius dixere reges, & conſules.*407.*& prætores.*407
Iuriſdictio prouincialis, qualis. 324.325.326.368
Ius dicebant prætores in prouincia hieme. 322
Iuriſdictio prouincialis mandabatur à prætore legato, non quæſtio. 331
Ius non dicebatur liberis populis. 324
Iuriſdictio militaris, qualis. 334
*Iuridici cõuentus prouinciarum, Africæ.*297.*Syriæ.* 293.*Hiſpaniæ.*271.*Illyrici.*277.*Aſiæ.* 287
Iure vocatæ tribus, quæ. 360.361
Iure, Non iure in ſentẽtijs ferendis vſurpatum. 443. 469
in Iure ceſſio, quid. 52
in Iure ceſſionis formula. 411
ex Iure manu conſertum vocare. 423
Iura à populo R. accepta quattuor, ciuis Rom. Latij, Italicum, & prouinciæ. 3

Iura ciuium R. vnde ſumpta. 20.21
Ius cenſus. 57
Ius ciuile à iuriſconſultis compoſitum, quale. 22
Ius ciuile tantum inter ciues R. 53
Ius ciuile quod commodum afferat. 53
Ius coloniarum. 207
Ius connubiorum. 42
In ius eductio, ſiue raptio. 418.419
Ius gentilitatis. 35
Ius honorum. 75
Ius honorarium, quod. 23.407
Ius Italicum, quale. 175.176
Iuſiurandum in fœdere, quale. 138
Iuſiurandum petitoris de calumnia. 439
Iuſiurandum actoris & rei apud Athenienſes. 596
Iurare in litem. 439
Iuriſiurandi iudicis formula. 439
Iuſiurandum accuſatoris de calumnia. 456
Ius latij, vel latinitatis, quale. 145.146.208
Ius latij datum tranſpadanis lege Pompeia. 241.242
Ius latij honeſtiſſimum in Italia. 136
Ius legionis. 60
Ius legitimi dominij. 50
Ius libertatis quinquepartitum. 24
Ius militiæ. 59
Ius militiæ duplex. 372
Ius mancipij, & nexi. 50.51
Ius municipiorum, quale. 219
Ius patrium, quale. 48
Ius poſtliminij. 28
Ius præfecturarum, quale. 226
Ius prouinciale. 262
Ius Quiritium, quale. 57.54.146
Ius Quiritium iura priuata ciuium Ro. comprehendit. 57
Ius ſuffragiorum. 73
Ius teſtamentorum proprium ciuis R. 54
Ius tutelarum. 56
Ius virgarum. 31.32
Ius pro loco iuriſdictionis. 409
In ius vocatio, qualis in iudicio priuato. 418
In ius vocari qui potuerint. 418
In ius non vocabantur è domo. 419
In ius vocato imbecillo dabatur iumentum. 419

K

Kardines limites. 204

L

Lacedæmon Iouis filius. 672
Lacedæmonum bellum primum. 642.658. ſecundum. 646.658. tertium. 649. quartum. 650. ſociale. 656. Bœoticum. 657. Arcadicum. 658. cum eis fœdus. 650.653
Lacerna ſuperponebatur togæ. 525
Lacerna per imbrem. 525
Lacerna in caſtris. 525
Lacerna diuerſorum colorum. 525
Lacernati pro militibus. 526
Lacharis tyrannis. 667
Laches. 656
Lacinia togæ, quid. 522
Lacratides. 647
Læna, toga craſſior. 525
Lamiacum bellum. 664
Laminæ candentes in eculeo. 520
Larentia conſecrata à Romanis. 40
Largitio in comitijs. 493
Latij ius, quid. 208
Latij ius, in quo præcipue. 150
Latinitas idem, quod Latij ius. 136
Latij ius commodiſſimum. 136
Latinæ coloniæ. 208.209.210
Latinæ feriæ, quales. 142
Latinarum feriarum dies additi, quot, & à quibus. 143
Latus clauus. 527
Latus clauus à latitudine clauorum. 87
Lati claui tunica ſenatorum inſigne. 87
Laticlauij, qui. 527
Laudatio reorum, qualis. 466
Laudatores in iudicijs, quot darentur. 466
Lectus genialis, qui. 44
Legare pro teſtari. 54
Legati quinque, aut decem ad faciẽdam prouinciam mittebantur. 261
Legati proconſulum, aut proprætorum, quales. pag. 311.312.318.
Legatis iuriſdictio mandabatur à prætore in prouincia. 331
Legatis non mandabatur quæſtio, niſi ſpeciali lege cautum eſſet. 331
Legati lictoribus vtebantur. 312
Legatus à prætore cum imperio relinquebatur. 342
Legati in caſtris ius dixerunt. 335
Legati Athen. 634
Legio, quid. 60
Legio quadrata. 107
Legionis ius. 60
Legio quot milites complexa ſit. 60.61
Legionis numerus variatus. 60
Legio tantum ingenuos habuit. 61
Legio ex iunioribus tantum. 61
Legio non habuit hiſtriones. 61
Legionis præmia. 64
Legionis conſcribendæ ratio. 62
Leobotes. 673
Leocrates. 643
Leon. 674
Leonidas. 676
Leoſtratus. 643.647.667
Leotychides. 674
Leges, quæ. 37
Leges opponuntur moribus. 23
Legis actio quid. 407
Legis actiones, quæ. 22.410
Legis actiones à quo diuulgatæ. 36
Lege agere, quid. 407.410
Lege agebatur ex formula. 411
Legis actionis formulæ à quibus editæ. 411
Legibus interrogare, quid. 458
Legibus ſolui à ſenatu, quomodo licebat. 85.386

Legis de imperio ferendæ formula. 80
Leges,quæ. 21
Leges regiæ,quæ. 21
Leges regiæ abrogatæ. 21
Leges ſacratæ quinque pro plebe. 29.30
Leges 12.tabularum,quomodo,& à quibus,& qua occaſione conſcriptæ. 21
Leges 12.tab.poſt ſacratas ſcriptæ. 21
Legum 12.tab.laus. 22
Leges 12.tab.ius omne priuatum, & publicum, & diuinum complexæ ſunt. 21.22.406
Leges 12.tab.obſcuræ. 22
Leges 12.tab.priuata iudicia conſtituerunt. 406
Leges 12.tab.poſt ſacratas,& regias à quibus ſcriptæ. 21
Lex cum dicitur, duodecim tabularum intelligitur. 22
Quæ à legibus 12.tab.profecta legitima dicta,vt legitima hereditas, legitima tutela, legis actiones. 22
Legum 12.tab.auctoritas. 22
Leges 12.tab.ius ciuile produxerunt. 22
Lex 12.tabularum de capite ciuis Ro. 30
Lex 12.tab.de ſecandis debitoribus addictis à magiſtratu nunquam ſeruata. 35.446
Lex 12.tab.de teſtamentis. 25.54
Lex 12.tab.de mancipio. 55
Lex 12.tab.de ſacris priuatis perpetuis. 41.42
De vſucapione vxoris. 45
De diuortio vxoris. 47
De iure patris in filium. 48
De abalienatione. 51
De vſucapione. 52
De nexo. 55
De tutela. 56.57
De vſura. 105.106
De ſodalibus. 108
De furto. 405
De iniuria. 405.433
De heredibus. 414.415
De in ius vocatione. 418
De ſponſore. 421
De vi feſtucaria. 423
De libertatis iudicio. 429
De iudicio falſi. 446
De talione. 449
De quæſtoribus parricidij. 450
De teſtimonijs. 463
De maieſtate. 486.487
Leges de libertate. 26.29
*Leges agrariæ.*195.196.197.198.199.200.201.202. 203
Leges de ambitu. 489
Leges de ciuitate. 235
Leges de colonijs. 194.206
Leges de falſo. 549
Leges de maieſtate. 486
Lex de nouis tabulis 34.107
Leges de parricidio. 501
Leges de peculatu. 485
Leges de pecunijs repetundis. 322.473.474
Leges de ſicarijs. 499
Lex teſtamentaria nummaria. 501
Leges de vi. 502
Leges de ære alieno. 106
Leges de fœnore. 107
Lex ſacrata militaris. 63
Leges tabellariæ. 34
Leges de peregrinis vrbe exigendis. 235
Leges de prouincijs. 306
Leges de publicis iudicijs, cur ſæpius relatæ. 472. 473
Leges iudiciorum priuatorum. 406
Leges de limitibus. 205
Leges Athen. 570
Lex de libertate,& immunitate Thermenſium. 287
Lex Acilia de pecunijs repetundis. 481
Lex Acilia Calpurnia de ambitu. 495
Lex Alliena de limitibus. 205
Lex Antonia de prouincijs. 307
Lex Antonia de iudicijs. 123
Lex Antonia de comitijs ſacerdotum. 77
Lex Appuleia agraria. 209
Lex Appuleia de maieſtate. 487
Lex Aquillia de damno. 406
Lex Ateria,ſiue Tarpeia de mulcta. 448
Lex Atilia de tutelis. 57
Lex Atinia de tribunis pleb.ſenatoribus. 89
Lex Aufidia de ambitu. 496
Lex Aurelia de iudicijs. 123
Lex Bæbia agraria. 198
Lex Bæbia Aemilia de ambitu. 494
Lex Cæcilia de pecunijs repetundis. 474
Lex Cæcilia de vectigalibus Italiæ tollendis. 176
Lex Calpurnia de pecunijs repetundis. 474. *eadem de quæſtionibus perpetuis.* 450
Lex Calpurnia de ambitu. 495
Lex Caſſia tabularia. 35.517
Lex Caſſia de patricijs. 36
Lex Caſſia agraria. 195
Lex Catuli de vi. 502
Lex Claudia de Senatoribus. 87
Lex Clodia de prouincijs. 310
Lex Clodia de ſuffragijs libertinorum. 113
Lex Clodia de Cypro publicanda. 295
Lex Claudia de ciuitate. 235
Lex Cœlia tabellaria. 517
Lex Cornelia,Fuluia de ambitu. 494
Lex Cornelia,Pompeia de vſuris. 107
Leges Corneliæ de maleficijs,& quæſtionibus quattuor perpetuis. 451
Lex Cornelia de ſicarijs,veneficijs. 499.500
Lex Cornelia de parricidijs. 501
Lex Cornelia de pecunijs repetundis. 481.482
Lex Cornelia de maieſtate. 487
Lex Cornelia de prouincijs,& imperio. 305.309
Lex Cornelia de iudicijs. 122
Lex Cornelia de tribunatu pl. 32
Lex Cornelia de limitibus. 205
Lex Cornelia agraria. 201
Lex Cornelia de numero pontificum. 76
Lex Cornelia de ſuffragijs Italicorum. 240

Lex Cornelia de ſoluendo per ſenatum legibus. 85. 386.
Lex curiata de adoptione. 49
Lex curiata magiſtratuum qualis ex Gruchij opinione.352.item ex Sigonij opinione. 356
Lex curiata duplex,vna ad confirmandos magiſtratus, altera ad imperium militare mandandum. 356
Lex curiata magiſtratus an à præſente collega lata ſit. 379
Lex curiata de imperio militari magiſtratuum. 80. 308.310.362.379.381.387
Lex curiata de imperio conſuli vtilis fuit, non neceſſaria,quomodo. 386
Lex Domitia de comitijs ſacerdotum. 77
Lex Duilia de vnciaria vſura. 106
Lex Fabia de numero ſectatorum. 495
Lex Fabia de plagiarijs. 28
Lex Falcidia de legatis. 54.406
Lex Flauia agraria. 201
Lex Flauia de limitibus. 206
Lex Fuluia de ciuitate. 236
Lex Furia de teſtamentis. 406.54
Lex Fuſia Caninia de manumittendis ſeruis. 55
Lex Gabinia tabellaria. 35
Lex Gabinia de maieſtate. 488
Lex Gabinia de bello piratico. 310
Lex Genucia de verſura. 106
Lex Iulia agraria. 202
Lex Iulia de limitibus. 205
Lex Iulia de limitibus. 205
Lex Iulia Cæſaris de ambitu. 498
Lex Iulia Auguſti de ambitu. 499
Lex Iulia de Capua colonia. 250
Lex Iulia de iudicijs ordinum. 123
Lex Iulia de Iudicijs publicis. 455
Lex Iulia de iudicijs priuatis. 438
Lex Iulia Cæſaris de maieſtate. 488
Lex Iulia Auguſti de maieſtate. 488
Lex Iulia de pecunijs repetundis. 322.347.483
Lex Iulia de peculatu, ſacrilegio, & pecunijs reſiduis. 486
Lex Iulia Cæſaris de vi. 504
Lex Iulia Auguſti de vi. 504
Lex Iulia de ſpectaculis equitum. 124
Lex Iulia de ciuitate ſociorum. 239
Lex Iunia de pecunijs repetundis. 475
Lex Iunia Penni de peregrinis. 236
Lex Labieni de comitijs ſacerdotum. 77
Lex Lætoria de lictoribus prætorijs vrb. 408
Lex Lætoria de iudicio publico rei priuatæ. 447.
Lex Licinia Sextia de vſuris. 106
Lex Licinia Sextia agraria. 72
Lex Licinia Mucia de ciuitate ſociorum. 237
Lex Licinia de numero ſacerdotum. 76
Lex Licinia de ambitu,& ſodalitijs. 497
Lex Liuia de iudicijs. 122
Lex Liuia de ciuitate Italicorum. 237
Lex Liuia de iudicijs. 84
Lex Liuia de colonijs. 201
Lex Liuia ne latinus in caſtris cæderetur. 148
Lex Mamilia de limitibus. 52.205
Lex Manilia de imperio Pompeij. 305
Lex Martia agraria. 201
Lex Maria Porcia de numero occiſorum hoſtium. 346
Lex Maria de ambitu. 494
Lex Memmia de iudicijs publicis. 456
Lex Numæ agraria. 195
Lex Numæ de poteſtate patrum. 48
Lex Ogulnia de auguribus. 76
Lex Papia de ciuitate. 75.235
Lex Papia de peregrinis. 240.241
Lex Papia Poppæa de connubijs libertinorum. 44
Lax Papiria tabellaria. 35
Lex Peducea de limitibus. 205
Lex Plautia de iudicijs. 122
Lex Plautia de vi. 502
Lex Pompeia de ciuitate,& latinitate. 241.263
Lex Pompeia de iudicijs. 123.463
Lex Pompeia parricidij. 501
Lex Pompeia de ambitu. 498
Lex Pompeia de vi. 503
Lex Pœtelia de ambitu. 494
Lex Portia de pecunijs repetundis. 473
Lex Porcia de prouocatione. 31
Lex Romuli agraria. 195
Lex Roſcia theatralis. 124
Lex Romuli de poteſtate patrum. 48
Lex Rupilia Siciliæ data. 324
Lex Rutilia de tribunis mil. 313
Lex Aemilia Scauri de ſuffragijs libertinorum. 113
Lex Sænia de Patricijs. 36
Lex Seruilia Glauciæ de pecunijs repetundis. 475. 476.477
Lex Seruilia Glauciæ de iudicijs equitum. 121
Lex Seruilia Cæpionis de iudicijs ſenatorum. 122
Lex Seruilia Rulli agraria. 201
Lex Seruilia de ciuitate. 237
Lex Sempronia agraria. 72.197.de limitibus. 205. de colonijs extra Italiam. 263.de prouincijs.304. de vſuris.107. de ciuitate.236.de tironibus.61.de veſtibus militum.65.de iudicijs equitum.122.123. de capite ciuis R. 31
Lex Siluani,& Carbonis de ciuitate. 239
Lex Sulpicia de ære alieno. 107.de ſuffragio Italicorum. 239
Lex Terentia Caſſia de frumento Siciliæ. 324
Lex Thoria agraria. 72.198.199
Lex Trebonia de prouincijs Cæſaris. 305
Lex Tullia de ambitu. 496
Leges Valeriæ tres de prouocatione. 29.30
Lex Valeria de ære alieno. 107
Lex Vatinia de imperio Cæſaris. 305.310
Lex Vatinia de colonia Nouocomenſi. 242
Lex Varia de maieſtate. 487
Lex Voconia de hereditatibus mulierum. 54.406
Libelli formula in delatione nominis. 458
Liberi,qui. 34
Libertas,quid. 34

INDEX.

Libertatis dandæ formula. 287
Libertas inuito adimi non poteſt. 27.28
Liberi verberari non potuerunt. 28
Liberi torqueri non potuerunt. 28
Libertatis actio,qualis. 429
in cauſſa Liberali ſponſiones. 429
Libertatis iudicium. 429
Liberi alij ingenui,alij libertini. 24
Libertini,qui. 24
Libertini ciues facti à Ser.Tullio Rege. 26
Libertinorum iura deteriora. 112
Libertini repulſi à tribubus ruſticis. 112
Libertini ſtipendio caruerunt. 113
Libertinis honores non patuerunt. 114
Libertini non in ſenatum lecti. 114
Libertini donati annulo aureo. 93
Libertini è plebe. 100
Libertini apparuere magiſtratibus. 114
Libertini extra ordinem milites facti. 114
Libertinorum collegia. 114
Libertini contendunt, vt in tribus ruſticas transferrentur. 113
Libertini,vt ſæpe in omnes tribus diſperſi, & inde remoti. 113
Libertinorum filij cuius conditionis. 26
Liberalis cauſſa duplex. 429
Liberalis cauſſa vindicias, & vindicationem continet,id eſt poſſeſſionis & aſſertionis poſtulationem. 429
Libertus,quis. 26
Libertatis genus aduerſus tyrannos. 29
Libertatis genus aduerſus magiſtratus legibus de prouocatione conſtitutum. 31
Libertatis genus aduerſus fœneratores, & creditores. 33
Libertatis genus legibus tabellarijs cõſtitutum. 34
Liberæ ciuitates,quæ. 260.262
Liberis populis non dicebatur ius. 324
Libra,& æs in mancipatione. 51
Libra, & æs in Nexo. 51
Libra, & æs in teſtamento. 56
Libra,& æs in emancipatione, & adoptione. 412
Libripens in mancipatione. 51
Lictores qui, & eorum munera. 128. *è plebe Rom.* 116
Lictor adhibebatur ad percuſſionem. 518
Lictoris officium in prouincia. 326
Lictores triginta an legem curiatam de imperio iuſſerint. 353.355
Lictores duodecim proconſulum. 302
Lictores ſex prætorum prouincialium. 302
Lictores duo prætorum vrbanorum. 408
Limen attingere ſponſæ religioſum. 44
Limites in agris diuidendis varij. 204
Limes diuiſus,& aſſignatus. 204
Limites Decumani,Kardines,prorſi,tranuerſi, maritimi,montani,ſubrunciui,actuarij,linearij. 204
Limitum leges. 204
Limitanus Mamilius vnde dictus. 205
Liris fluuius Campaniæ vnde fluat. 353
Lis primum domeſtico arbitro committebatur. 418
Litis conteſtatio,quæ. 438
Litis intentio,qualis. 422
Litis æſtimatio. 470
Litem ſuam facere quid. 446
in Litem iurare,lege Iurare.
Litare,quid. 356
Litato res agebatur. 356
Litis æſtimatio,quæ. 470
Litis mutua intentio apud Athen. 596
Liturgi. 622
Locatio,quid. 404
Locuſtæ prætorio imperio pulſæ. 395
Logiſtæ. 621
in Luctu atrati erant. 523
Luceres,qui. 10.11
Luceres primi, & ſecundi inſtituti à Tarquinio Priſco. 11
Luperci. 75
Luſtratio exercitus. 334. *Coloniæ.* 207. *populi qualis.* 375
Lyciſcus. 662
Lycurgus. 673
Lyſanias. 649.651
Lyſiades. 656
Lyſicrates. 650
Lyſiſtratus. 649.658
Lyſitheus. 649
Lyſimachides. 650.652
Lyſimachus. 652
Lyſimachi Maced.regnum. 669

M

Magiſter in vendendis bonis. 419
Magiſter ſocietatis. 96
Magiſtri curiarum. 493
Magiſtri collegiorum. 109
Magiſtratus quid. 77 *& vt in imperando,iure dicendo,agendo,auſpicando poſitus fuerit.* 77.362
Magiſtratus qui apud Athenienſes. 572.603
Magiſtratus quis apud eoſd. 604
Magiſtratuum genera apud eoſd. 604
Magiſtratuum probatio apud eoſdem. 605
diſquiſitio,inſignia,prouocatio, certa ætas. 605.
à tribubus & curijs editi. 558
Magiſtratus Athen.cur plerique deni. 605
Magiſtratus varij quomodo in remp.inducti. 79
Magiſtratus ordine petebantur,& lege. 389
Magiſtratus factus non lege, ſed comitijs. 80
Magiſtratus comitijs mandabatur. 367
Magiſtratus aut creati,aut proditi,aut dicti. 79
Magiſtratus aliquando à ſenatu confirmati, aliquando à populo,& quomodo. 357
Magiſtratus patricij,& plebeij, maiores & minores. 352
Magiſtratus maiores & minores,quibus comitijs fiant. 354
Magiſtratus capiebatur alio modo, quam imperium. 367
Magiſtratus inibatur alio modo, quam imperium 368. *quomodo initus ſit.* 80
Magiſtratus aliter adminiſtrabatur, atque imperium. 368

Magi

Magiſtratus alio loco adminiſtrauit, quam imperator. 370
Magiſtratus à iudicibus diuerſi. 120
Magiſtratus continuatio diuerſa à prorogatione imperij. 80.369
Magiſtratus vocatio,& præhenſio,qualis. 362
Magiſtratus iuriſdictio,qualis. 362
Magiſtratus actio,qualis. 362
Magiſtratus ad populum accuſatus. 508
Magiſtratus auſpicia,qualia. 362
Magiſtratum habere iudicium,quomodo intelligendum. 363
Magiſtratus ſpectio, & nunciatio. 78
Magiſtratus irrogatio. 366
Magiſtratus non habuit militare imperium inſitum. 367.372
Magiſtratus accuſati ſunt ad populum. 510
Magiſtratus quando in vrbe manſerint, quãdo ceſſerint. 370.371
Magiſtratus maxima poteſtas à ſummo S.C. & quæ ea ſit. 384
Magiſtratuum iura in verbis Ciceronis de legibus expreſſa. 363
Magmenta,quæ. 338
Maieſtas,quid. 486
Maieſtatis partes. 507
Maleficia,quæ. 447
ex Maleficio,& quaſi maleficio obligatio. 404
Manceps,qui. 94.95
Mancipij ius. 51.55
Mancipi,& nec mancipi res. 403
Mancipatio,quid. 51.412
Mancipatio in teſtamento. 55
Mandatum quid. 405
Manipulus,qualis. 314
Mantinenſium bellum. 659
Manumiſſionis formula. 412
Manus iniectio qualis. 418
Manus conſertio ex iure. 423
Maritimi limites. 204
Matrimonij renunciatio. 47
Materfamilias,quæ. 46
Matrona quæ. 46
Mecades. 642
Medon. 642
Megarenſe bellum primum. 644. *ſecundum.* 645
Melanthus. 641
Menelaus. 672
Meneſtheus. 641
Meno. 648
Menander. 657
Menſarij,qui. 104
Mercatores,qui. 102
Mercatura,num honeſta. 102
Mercatores quid differant à negotiatoribus. 102
Mercatores mercurium coluerunt. 103
Mercatorum collegium. 102
Mercatorum dies feſtus. 103
Mercis inſtitores. 103
ante Meridem cauſſa vrgebatur. 440
Merx peculiais,quæ. 417
Mercurius à mercatoribus cultus. 102
Merum imperium quod. 452. *& an mandari potuerit.* 452
Metronomi Athen. 613
Metychium. 543.591
Miagogi Athen. 636
per Migrationem quæſita ciuitas. 234
Militiæ ius. 372
Militia pedeſtris Athen. 628
Militare ſacramentum. 62.375
Militaris lex ſacrata. 63
Militum ſcribendorum ratio. 62
Milites non fiebant opifices. 110
Milites facti libertini extra ordinem. 113
Militum præmia. 64
Militares coronæ. 65
Militibus præda diuiſa. 65
Militibus pecunia diuiſa. 66
Militibus frumentum,veſtes,& arma data. 65
Militibus coloniæ datæ,quæ militares dictæ. 247
Militum dimittendorum varia ratio. 63
Militis miſſio honeſta,quæ. 63. *neceſſaria.* 63
Militares vacationes multæ, & à cenſoribus cognitæ. 63.64
Militum pœnæ. 66
Miles ære dirutus. 66
Militaris pœna decimatio. 67. *fuſtigatio.* 67. *crux.* 67
Miles citatus mulctabatur. 62
Militaris res per æſtatem tractabatur. 321
Miltiades. 643.646
Miſſio honeſta,& cauſſaria. 63
Miſta actio. 416
Mitylenæum bellum. 644
Mittere iudices in conſilium. 468
Mittere in poſſeſſionem. 423
Mneſithides. 650
Molo. 659
Monitor quis. 491
Montani limites. 204
Moribus vis facta. 467
Mos,quis. 23
Mulcta,quid. 448
Mulctatio,qualis. 471
Mulctam dicere. 513
Mulctæ irrogatio. 512
Mulcta militis. 62
Mulierum tutela perpetua. 57
Multi bonis oppoſiti. 130
Munera voluntaria apud Athen. 627
Municipes vnde dicti. 218
Municipes,qui. 218
Municipij conſtituendi ratio. 219
Municipes domicilio, & curijs Rom. caruerunt. 221
Municipes ſacris R. caruerunt. 41.42.221
Municipes duas patrias habuerunt,vnam naturæ, alteram iuris. 221
Municipes ius Quiritium habuerunt. 221
Municipes cenſi ſunt. 221
Municipes ſuffragium habuerunt, & ius petendo-

rum honorum. 221.222
Municipes magiſtratus in municipio, & Romæ geſſerunt. 221.222
Municipes à cenſoribus in tribus coniecti. 219
Municipia fiebant lege. 219
Municipiorum iura diuerſa. 219
Municipia ſine ſuffragio. 219
Municipia cum ſuffragio. 219.220
Municipia agros vectigales habuerunt. 223
Municipiorum ſingulorum nomina. 223
Municipiorum reſp. 222
Municipia decuriones, equites, & plebem habuerunt. 222
Municipia ſenatum, populúmque habuerunt. 222
Municipia quos magiſtratus crearint. 222.223
Municipia in Italia. 203
Municipia quid à colonijs differant. 219
Municipij ius habuit aliquando præfectura. 226.235
Municipia prouinciarum. 263
Mutuum, quid. 222
Myrrhichides. 651
Myrus. 647
Myſichides. 657

N.

Naualis militia apud Athen. 629
Naucrarij. 544
Nautodicæ. 614
Naualis turba. 630
Nautæ ex populis conſcripti. 630
Nauſimachus. 651
Nauſinicus. 657
Nauſigenes. 659
Neceſſarij, qui. 490
Necis genera. 508
Nefaſti dies. 409
Negociatores quid differant à mercatoribus. 102
Negociatores in prouincijs iudices legebantur. 103
Negociatores in prouincijs notiores mercatoribus. 103
Negociatorum conuentus. 102
Negociorum geſtorum actio. 405
Nexus, & Nexum, quid. 51.55
Nexi ius. 51
Nexi obligatio. 51
Nexi liberatio. 51
Nexorum ius proprium ciuis R. 50
Nexus, quis. 34.445
Nicander. 673
Niceratus. 663
Nico. 657
Nicoteles. 657
Nicophemus. 659
Nicomachus. 662
Nicocrates. 663
Nicocles. 667
Nobiles, qui. 125
Nobilitas ex imaginibus, & magiſtratibus. 125
Nobilitas primum patriciorum, deinde plebeiorum. 125
Nobilitas ex virtute. 127
Nomenclatio, quid. 491
Nomenclator, qui. 491
Nomentum municipium. 224
Nominis delatio quæ, & quomodo facta. 457
Nominis delatio voce, & ſcripto. 458
Nominis deferendi formula. 458
Nominis receptio. 458
Nomen recipi, & non recipi poterat à prætore. 458
Nominum obligatio. 404
Nomophylaces Athen. 620
Non liquere pronunciabatur in cauſſis etiam priuatis. 445
N.L. nota ampliationis. 468
Notæ ordinum, quæ. 118
Nouatio, quid. 405
Noua nupta rapiebatur. 44
Noua nupta flammeo caput obnubebat. 44
Nouæ nuptæ coma diſtinguebatur à marito. 44
Nouæ nuptæ limen attingere religioſum. 44
Nouæ nuptæ verba. 44
Nouæ tabulæ, quæ. 34.107
Noui homines, qui. 126
Noxæ, quæ. 426
Noxales actiones. 427
Nuces ſpargebantur in nuptijs. 45
Nummularij, qui. 104
Nundinæ, quæ. 16
Nunciatio augurum. 78
Nuptiæ. vide Connubium.
Nuptiarum auſpices. 44
in Nuptijs aqua, & ignis adhibebatur. 44
in Nuptijs poſtes oleo vngebantur. 44
in Nuptijs nuces ſpargebantur. 45

O.

Obligationum controuerſiæ, quæ. 404
Obligatio quid. 404
Obligatio quotuplex. 404
Obligatio naturalis. 404
Obligatio ciuilis. 404
Obligatio mixta. 404
Obligationes honorariæ. 404
Obligatio nominum. 404
Obligatio re. 404
Obligatio verbis. 404
Obligatio litterarum. 404
Obligatio ex contractu. 404
Obligatio ex quaſi contractu. 404
Obligatio ex maleficio, & ex quaſi maleficio. 404.406
Obligationes quattuor modis diſſoluebantur. 404
Obſeruatio de cælo magiſtratuum propria in vrbe. 78
Obſeruatio de cælo ad omnia comitia. 37
Obſeruatio de cælo infirmauit comitia. 78
Occupationis ius. 403
Octuani in colonias. 248
Oebalus. 672
Oenoptæ. 621
Olygarchia prima. 654. ſecunda. 655. tertia. 664. quarta.

quarta. 666
Olympiades inſtitutæ. 642
Omina,quæ. 336
Opifices,artifices num ciues R.fuerint. 109
Opifices,& ſellularij non militabant. 109
Opifices tributi immunes. 110
Opifices vltimis temporibus ciues fuere. 110
Opifices concitabantur à ſeditioſis. 110
Opifices à plebe. 100
Opificum ars ſordida. 108
Opifices Athen. 546
Opificum,artificúmque collegia. 108
Oppida fœderata in Italia, quæ, & eorum iura, & reſp.203.& deinceps.
Optimates,qui. 127.128
Optimates,& populares continuere remp. 127
Optimates, & populares ciuitatem ſeditionibus vexauerunt,& demum perdiderunt. 130
Optiones in militia,qui. 315.316
Opus eſſe quid ſignificet. 387
Orator eſt patronus. 459
Ordines ciuitatis qui. 82.496
Ordinum notæ. 118
Ordinum iudicia. 120
Ordinum ſpectacula. 120.124
Ordines militares,quales. 313.314.315
Oreſtes. 672
Orgeones Athen. 636
Ornamenta prouinciarum,quæ. 309
Oſtraciſmus. 574
Ouatio quid. 345.371
Ouationis cauſſæ. 345
Oxyntes. 641
P
Pactio differt à fœdere. 137
Pagi qui. 7. dedere nomina tribubus ruſticis. 13. 14
Paganalia ſacra ruſticorum. 19
Pagorum foci. 40
Pagus Læmonius,vide tribus Læmonia. 13
Palla togæ genus. 525
Palladium. 542
Pallium Græcorum proprium. 523
Pallium in Romano probroſum. 523
Palmata toga. 524
Palmata tunica. 527
Paludamentum quid. 320.368
Paludatum exire,quid. 319.371
Paludati exire iubebantur S.C. 371.524
Pandion. 640
Pandion minor. 641
Papiria tribus Tuſculanorum. 224
Paralij Athen. 540
Parabyſtum. 543.591
Paredri. 612
Parochi. 323
Paret in iudicando quid ſignificet. 435
Parricidium,quid. 499.501
Parricidium ſerò vindicatum. 501
Parricidij quæſtio cum ſicarijs coniuncta. 451
Parricidarum ſupplicia. 501.502
Partium ſtudia optimates,& populares induxerunt. 130
Paſtores,qui. 95
Patibulum. 519
Paterfamilias qui. 48
Patrum ius in liberos. 48
Pater ius habet filiorum vendendorum vſque ad tertiam venditionem. 48
Patres pro ſenatu. 83
Patres conſcripti pro ſenatu. 83
Patres & patricij à Romulo. 35
Patricij vnde dicti. 35
Patricij primum gentem habuerunt. 35
Patricij lege lata fiebant. 36
Patricij à quibus lecti. 36
Patricij cum plebeijs iuncti. 36
Patriciorum ſenatus, & reſpubl.tota ſub Romulo. 38
Patriciarum gentium iura. 36
Patriciæ familiæ multæ,quæ & plebeiæ. 39
Patricij ad plebem tranſibant. 39
Patriciorum, & plebeiorum connubia dirempta. 43
Patricij ſoli auſpicia habebant. 37
Patricij nobiles. 125
Patricij quomodo tribuni pl.facti. 39
Patriciorum proprij flamines Dialis, Martialis, Quirinalis, Rex ſacrorum, & Salij Palatini. 76
Patricij maiorum gentium, & minorum. 38
Patriciorum proprium prodere Interregem. 38
Patriciorum,& plebeiorum ſeditiones. 39
Patricij Athen. 540
in Patrimonio, aut extra patrimonium res quid. 402
Patroni,qui,& eorum iura. 36
Patroni coloniarum. 211
Patroni reorum,qui,& quot ſumerentur. 459
Patronos nominandi conſuetudo in cauſſa repetundarum. 456
Pauperies. 417
Pauſanias. 675
Pecuarij,qui. 95
Peculatus,quis. 485
Pecunia attributa, & vectigalis,quæ. 100. 340.341
Pecunia ablata,capta, coacta,conciliata,auerſa,quæ. 473.482
Pecuniæ reſiduæ,quæ. 485
Pecuniæ publicæ genera apud Athen. 614. varius vſus. 618
Pecunia ſignabatur in prouincia. 342
Pecunia iudicare,& anquirere. 507
Pecuniæ repetundæ,quæ. 473
Pecunia militibus ante triumphum diuiſa. 66
Pedarij ſenatores,qui. 88
Pedem ſtruit,quid in XII.tabulis. 418
Pedieus. 650
Pediæi Athen. 540
Pedites ex tribubus Athen.conſcripti. 629
Peloponneſiacum bellum. 651
Peditis ſtipendium. 61.64.65.apud Athen. 628

Penatibus Lauinij à conſulibus res diuina facta. 40
Penni lex de peregrinis. 236
Penula,quid. 526
Penula tunicæ ſuperimponebatur. 526
Penula itineris,& pluuiæ cauſſa. 526
Penula gauſapina. 526
Peripoli Athen. 628
Percuſſio per lictorem fiebat. 518
Peregrinus homo verberari poterat. 31
Peregrinus ager. 8
Perduellio crimen, & pœnam grauiſſimam ſignificauit. 489.508
Perduellionem iudicare, & actionem perduellionis intendere. 508
Perduellionis iudicium per duumuiros,& populum. 518
Peregrinorum conquiſitores apud Athen. 633
Perenne auſpicium. 375
Peremptorium edictum. 439
Perſicum bellum Xerxis. 647.648.649
Perſonarum controuerſia. 402
Petere, & repetere pecuniam, mulctam, pœnam. 458
Petitores magiſtratuum.vide partes Ambitus.
Petuſcum,quid. 8
Phanoſtratus. 657
Phædo. 548
Pherecles. 667
Phanoſtratus. 657
Phæippus. 647
Philiſcus. 650
Pheredus. 642
Philombrotus. 644
Philippi Macedonis regnum.
Philocles. 649.657.665
Phorbas. 642
Phraſicles. 649
Phraſiclides. 658
Phocicum bellum. 660
Phratriarchi apud Athen. 606
Phreattium. 542
Phrynichus. 663
Phylarchi apud Athen. 544.606.632
Phormio. 656
Picta toga. 524
Picumnus conſecratus è Romanis. 40
Picus conſecratus à Romanis. 40
Pignus,quid. 404
Pileati ſerui. 50
Pilus & pilani,qui. 314
Piratæ Cilices. 289
Piſander. 653
Piſiſtrati tyrannis. 645
Piſiſtratidarum tyrannis. 646
Piſæ pro Liguria. 190
Plagij crimen. 447
Plagiarij,qui. 28
Planum prætoris. 408.410
de Plano cognoſcere. 409.410
Plebs à Romulo. 35
Plebs,de plebe,plebeius,idem. 83
Plebeij patricijs oppoſiti à Romulo. 35
Plebeiarum gentium iura. 36
Plebeij auſpicijs carent. 37
Plebeij auſpicia adepti,quæ. 37
Plebeiorum agricultura ſub Romulo: item militia. 38
Plebeij,quæ propria habuerint. 38
Plebeij magiſtratus non ſunt minores magiſtratus. 354
Plebis ſignificatio. 68
Plebeijs communicati honores. 37.126
Plebeij quoſdam honores nunquam ceperunt. 38
ad Plebem tranſitiones. 39
Plebeij nobiles,& ignobiles. 126
Plebis ordo. 82.83
Plebis notæ. 119
Plebs vrbana,quæ. 99
Plebis vrbanæ partes. 100
Plebs Romana,quæ. 97.98.99
Plebis concilium. 74
Plebiſcita,quæ. 23.354
Plebiſcitum de libertate,& immunitate. 287
Plebs iudicium Coriolani fecit primum extra ordinem.509.lege Populus.
Pliſtarchus. 674
Pliſtonax. 674
Plus quattuor modis petitur. 428
Pœnarum genera octo. 448
Pœnæ irrogatio,qualis. 512.513
Pœnæ militares. 66.67.68
Pœnæ de quibus populus iudicauit. 507
Polemarchus. 544.611.635
Polemon. 666
Polyſelus. 659
Pollux. 672
Polydectes. 673
Polydorus. 673
Pomerium,quod. 6
Pomerium qui prolatarint. 7
Pontes in comitijs. 75
Popellus tunicatus ex turba forenſi. 112
Populares,qui. 127.128
Populus iudiciorum poteſtatem quando & quomodo adeptus ſit. 509
Populi iudicia,quæ. 506
Populi Athen.539.in tribus coniecti.555.eorum iura. 555
Porca feriebatur in fœdere. 138
Portorium quid. 71.261
Portitores,qui. 71.95
Portoria exacta à regibus. 71
Portoria Italiæ ſublata. 71
Portoriorum immunes ciues Rom. 72
Portus pro domo. 463
Poſſeſſio vſum ſignificat. 414.422
Poſſeſſionis adipiſcendæ, retinendæ, recuperandæ interdicta. 414.415
Poſſeſſionis actio præcedit dominij actionem. 422
Poſſeſſionis actio quomodo inferretur. 426
Poſtulatio actionis,ſiue iudicij. 420

Poſtliminij ius. 28
Poſtulationum dies. 410
Poſtulatio qualis in iudicio publico. 455
Poſtulatio ante nominis delationem. 455
Poſtulari non quicunque potuit, nec poſtulatio cuicunque data eſt. 455.456
Poteſtas differt ab imperio. 363
Potitij,qui. 76
Practores Athen. 617
Præcipitatio de rupe. 518
Præcipitatio de robore. 518
Præconum decuriæ. 116
Præconum munera. 115
Præcones liberi. 115
Præcones à cõſulibus ex ciuibus R.legebãtur. 115.116
Præcones proconſulis. 317
Præcones ad haſtam. 105.115
Præcones in prouincia. 326
Præda diuiſa militibus. 65
Prædes in mulcta ab reo dabantur. 511
Præfecti aquarum Athen. 620.operum publicorum. 620
Præfecturæ in Italia quæ. 193.226
Præfecturarum origo. 226
Præfectura prima Collatia. 226
Præfecturarum ius. 226
Præfectura ciuitate donata municipium. 226.227.245
Præfecturæ à ſenatu decretæ. 226
Præfecturarum conditio deterrima. 226
Præfecturæ formula. 226
Præfecturarum reſp. 227
Præfectura habuit pro ſenatu conuentum. 227
Præfectura habuit equites Ro. 227
Præfectura habuit plebem. 228
Præfectura habuit magiſtratus alios Roma miſſos, alios in præfectura creatos. 228
Præfectura habuit ædiles,& quæſtores. 228
Præfectura habuit quattuoruiros, ſexuiros, & ſeptemuiros. 228
Præfecturarum duo genera. 228
Præfecturarum ſingularum nomina. 228
Præfecturæ ciuitate, id eſt, ſuffragio donatæ poſt legem Iuliam. 244
Præiudicia in cauſſis priuatis à Decemuiris facta. 442
Præiudiciales actiones quæ. 429
Præmia bene meritorum apud Athen. 572
Prærogatiuæ tribus,quæ. 360.361
Præs,qui. 94
Præſcriptis verbis actio,quæ. 405.430
Prætexta qualis,& quorum fuerit. 524
Prætexta cur in pueris. 408.523.524
Prætextati qui. 524
Prætores Athen. 607.612.630
Præuaricatores,qui. 472
Præuaricationis iudicium in defenſorem. 471. 472
Prenſatio in petitione,qualis. 492
Praxibulus. 666
Praxiergus. 648
Praxiteles. 651
Prehenſio cum vocatione. 77.78.362.363
Primo cœtu iudicare,quid. 315
Primus,& ſecundus pilus. 314.315
Principes,& ordines eorum in militia. 314
Principia locus in caſtris,quis. 335
Priuata ſacra Romulus inſtituit. 40
Priuati accuſati ſunt ad populum ordine. 510
ne Priuilegia irrogari liceret,lex. 30
Probatio equeſtris apud Athen. 629
in Procinctu teſtamentum quale. 55
Procles. 672
Procurator,qui. 104
Proedriæ apud Athen. 573
Proëdri. 607
Profeſſio in cenſu. 57.58
Profeſſio puerorum Athen. apud curiales & populares. 556
Proletarij,qui. 19. ex turba forenſi. 112
Promagiſter ſocietatis. 96
Pronubæ collocabant ſponſam in lecto. 44
Propinqui,qui. 490
Prorſi limites. 204
Prouocatio ad populum,quid. 366
Prouocatio adempta dictatorium ius conſtituit. 385
Prouocare ad magiſtratum,quid. 366
de Prouocatione leges Valeria, Porcia, Sempronia. vide Leges.
Prouinciæ nomen tribus modis ſumptum. 260.389
Prouinciæ faciendæ ordo,& formula. 260.261
Prouincia,quid. 260.261
Prouinciæ ſingulæ florenti populo Rom. quemadmodum confectæ. 292
Prouinciale ius. 261
Prouinciæ tractatæ pro meritis. 261
Prouinciæ legibus priuatæ, & prætore, ac præſide ornatæ ſunt. 260.301.302
Prouinciarum rectores ordinarij prætores. 302
Prouinciarum quæſtores. 318
Prouinciæ prætoriæ octo quo anno. 306
Prouinciarum ciuitates aliæ vectigales, aliæ immunes, aliæ ſeruæ, aliæ liberæ. 261.262
Prouinciarum coloniæ,& municipia. 263
Prouinciarum tradendarum diuerſæ rationes. 302
Prouinciæ in ſenatus poteſtate. 302.304.305
Prouinciæ in ſortem conijciebantur, aut comparabantur à conſulibus,& prætoribus. 302
Prouinciæ priuatis extra ordinem dabantur à populo. 305.310
Prouinciæ datæ priuatis etiam à ſenatu. 305.310
Prouinciæ deponi poterant. 306
in Prouincijs imperium militare dabatur. lege Imperium. 307
Prouinciarum ornamenta decernebantur. 308.309
Prouincialium ſumptus in prætores coërciti. 325
in Prouincijs erant ciues Ro. aratores, pecuarij, publicani, negociatores, conuentus ciuium. 263
Prytanes. 607
Prytaneum. 542. ſtatuæ & victus in eo. 573
Prytanis. 673
Ptolemæi Macedonis regnum. 669
Publica bonorum emptio,quid. 403

Publica

Publicæ res,quæ. 402
Publicani,qui. 94
Publicanorum ordo equitum Rom. ordinis conſtitit. 94
Publicanorum ſocietates,quales. 96
Publicani vectigalia conduxerunt. 94
Publicani vltro tributa conduxerunt. 95
Publicanorum auaritia. 96
Publicanis Cæſar ſatisfecit. 97
Pueri imperfecti ciues. 75
Pueri ſuffragio caruerunt. 74
Pueri poſt prætextam ſumebant togam virilem. 523
Pueri ingenui bullam ferebant in pectore. 26
Pupilli qui,& de eorum tutela. 56
Pupillorum circumſcriptio lege Lætoria. 447
Pupinia pars agri Romani,& tribus. 8
Pura defenſio,quæ. 427
Pura toga,quæ. 523
Puteal Libonis. 439
Pylagoræ. 637
Pyrrhio. 657
Pythodorus. 651.655.662.663
Pytharatus. 670
Pytheas. 657

Q

Quadraginta viri Athen. 613
Quadringenti Athen.abrogati. 654
Quadruplatores,qui. 106
Quæſtiones publicæ.lege Iudicia publica.
Quæſtiones mandatæ à ſenatu. 450
Quæſtiones mandatæ à populo. 450
Quæſtionum mandandarum formulæ. 473
Quæſtiones publicæ quales fuerint, & quomodo mandatæ vſque ad annum DCIIII. 450
Quæſtiones perpetuæ,quales. 450
Quæſtiones perpetuæ conſtitutæ. 450
Quæſtio de pecunijs repetūdis perpetua facta. 474
Quæſtio peculatus perpetua facta. 485
Quæſtio de pecunijs reſiduis,quæ. 486
Quæſtio ambitus perpetua facta. 495
Quæſtio de falſo perpetua facta 499
Quæſtiones in ſortem conijciebantur à prætoribus. 450.451
Quæſtiones etiam mandatæ extra ordinem ſine ſorte per legem. 451
Quæſtio publica mandari à quæſitore alteri non potuit ſine lege. 452
Quæſtiones quomodo exercerentur. 461.463
Quæſtiones exercuerunt reges,conſules, & prætores. 450
*Quæſtor Athen.*544 *decæ.*616.618.*militarium,theoricarum.* 619.632
Quaſi poſſeſſio. 414
Quaſi contractus obligatio. 404.405
Quinta pars frugum ſoluebatur. 72
Quirinus conſecratus à Romanis. 40

R

Ramnes,qui. 10.11
Ramnes primi, & ſecundi inſtituti à Tarquinio Priſco. 11
Rapina quid. 495
Rapinæ actio. 435
Raptio in ius. 418.419
Rationes quomodo referrentur à præſidibus ad ærarium. 347
Rationes deponebantur apud duas ciuitates prouinciæ. 343
Rationes reddebant etiam quæſtores, & legati. 348
Rationum relatarum tabulæ. 464
R.R.quid ſignificet. 464
Raudus,& Rauduſculum,quid. 51
Recriminatio apud Athen. 596
Recuperatores qui, & quas cauſſas cognouerint. 433
Recuperatores dabantur in prouincijs, & conuentu. 328
Recta tunica. 527
Redigere in formulam prouinciæ,quid. 191
Referendi ius proprium magiſtratus. 78
Regium quid ſignificet. 232
Religioſæ res,quæ. 402
Remittere nuncium. 47
Renunciatio matrimonij. 47
Repudium quid differat à diuortio. 47
Repudij formula. 47
Rerum controuerſiæ. 402
Res ſingulæ acquiſitæ aut iure gentium, aut iure Quiritium. 403
Res ſacræ,religioſæ,ſanctæ,publicæ,quæ. 402
Res per vniuerſitatem acquiſitæ. 403
Res in patrimonio,aut extra patrimonium. 402
Res aut corpus habuerunt,aut eo caruerunt. 403
Res mancipi,aut nec mancipi. 403
Rem ratam haberi. 437
in Rem domini verſum. 417
Reſpublica,quid. 4
*Reſp.Solonis.*549.*Cliſthenis,Ariſtidis,Periclis.*550
Rerum publicarum genera. 4
Reip.Romanæ genus. 4
Reip.Romanæ mutationes. 4
Reſecrare quid. 515
Reſignatum æs,quid. 66
Reſtipulatio in ſponſione. 425.426
Reus,quis. 438
Reus quomodo fieret apud prætorem. 458
Rei mutabant veſtem. 514.567
Rei ſordidati erant. 524
Reus die certa adeſſe iubebatur. 459
*Reus in cauſſa priuata poſtulat aduocatum.*421. *in publica quærit patronum.* 459
Reus citabatur. 459
Reus ſi citatus non affuit,damnatus eſt. 459
Rei ante confeſſionem,& poſt confeſſionem in quæ vincula conijcerentur. 448
Reo ad populum quomodo dies diceretur. 514
Reus ad populum ſi citatus non affuiſſet, ante fores per cornicinem euocabatur. 516
Reus ad populum è Roſtris citabatur per præconem. 511
Reus citatus ad populum excuſari poterat. 511
Reus ad populum adductus ſub Roſtris ſtabat humilis. 512

Reorum auxilia ad populũ. 514. ſi magiſtratus interceſſiſſet. 514. ſi populus placatus fuiſſet. 514. ſi aut morbo aut exilio aut funere excuſatus fuiſſet. 515. ſi auſpicia impedimẽto fuiſſent. 562. ſi accuſator diem produxiſſet, aut incœpto deſtitiſſet. 515
Reo ad populo citato, ſi non affuiſſet, exilium ſciſcebatur. 516
Rei dimittendi formula. 515
Rei citatio apud Athen. 592. accuſatio, vocatio in ius. 592
Rex Athen. 608.635
Regina. 635
Rhetores Athen. 634
Rho, littera in calceis ſenatorum. 528
Rigores in limitibus. 204
Robur pars carceris. 518
Rogatio ad populum in accuſatione quomodo ferretur. 516
Rogare in petendo magiſtratu quid. 492
Romilia tribus prima inter ruſticas. 13
Rufuli, qui. 313
Ruſtica vita honeſtior vrbana 16.17
Ruſticæ rei ſtudium apud Romanos. 97.98
Ruſticam rem coluere Romani ad extremum per ſeruos. 98
Ruſticæ tribus, quæ lege Tribus.
Ruſticæ tribus pro plebe ruſtica. 98
Ruſticus Romanus. 99
Ruſtici Athen. 540

S

Sacer homo, quis. 29
Sacerdotia, quid. 75
Sacerdotes varij. 75
Sacerdotum quæ propria fuerint. 76
Sacerdotum comitia, qualia. 77
de Sacerdotibus leges. 77
Sacerdotes in colonijs. 211
Sacerdotes Athen. 545.636
Sacra Mineruæ, Neptuni, Iouis, Cereris. 544. Apollinis, Dionyſij, Metœcia, Apaturia, Thargelia, Plynteria, Hepheſtia, Promethea, & Chalcea. 545
Sacra ex Solonis lege. 572
Sacrifici Athen. 636
Sacra, aut publica, aut priuata. 40
Sacra curiarum Romulus inſtituit. 40
Sacra priuata Romulus inſtituit. 40
Sacra priuata perpetua manſerunt. 41
Sacra familiarum, ſiue gentilicia, qualia. 41
Sacra priuata hæreditaria, atque hæreditatis onus. 42
Sacra patriciorum alia, quam plebeiorum. 42
Sacra mancipiorum, & coloniarum alia, quam ciuium Ro. 41
Sacra municipalia non deſerebantur. 42
Sacræ res, quæ. 402
Sacratæ leges. vide Leges.
Sacramentum, quid. 425.426
Sacramento quærere. 468
Sacramentum militare. 61.375. apud Athen. 628
Sacramentum in ſponſione. 425.426
Sacroſanctum quid. 29
Sacroſancti tribuni pl. 29
Salis vectigal. 72
Salutatores, qui. 533
Samium bellum. 651
Sanates populi, qui. 136
Sanctæ res, quæ. 402
Sanguinis miſſio militi ignominioſa. 67
Satiſdatio. 427
Satiſdationes in litibus, quales, & quot. 437
Satiſdationis ratio in prouinciali iudicio. 328
de Saxo præcipitatio, quæ. 519
Scamna in limitibus. 204
pro Scapulis lex. 31
Scribæ, qui. 101
Scribæ apparuerunt magiſtratibus. 101
Scribæ leges in manibus habuerunt. 101
Scribæ à quæſtoribus mercedem acceperunt. 101
Scribæ è plebe. 100
Scriba naualis minimus. 101
Scribæ in decurias diuiſi. 101
Scribarum decuriæ pretio emptæ. 102
Scribarum ordo non honeſtus. 102
Scribis patuit aditus ad honores. 102
Scriba libertini filius. 115
Scribæ ingenui. 115
Scribæ prætorum. 311
Scribæ in prouincia. 311, 317.326
Scriptura genus vectigalis. 72.95.261
Scriptuarius ager. 95
Scribere dicam, quid. 327
Sectatores, qui. 490
Sectores, qui. 471
Secundani in colonias. 248
Seditio Athenienſis prima & ſecunda. 644. tertia. 645. quarta. 646
Seditiones ab optimatibus, & popularibus conflatæ. 130
Seditiones à patricijs, & plebeijs conflatæ. 130
Seditiones ab ordinibus conflatæ. 97
Seleuci Macedonis regnum 669
Sella curulis quæ. 488
Sellam ponere, quid. 408
Semis vſura. 106.108
Selecti iudices. 120
Senatores. 83
Senatum inſtituit Romulus. 83
Senatores primum patricij, poſt etiam plebeij fuerunt. 85
Senatores lecti ex equitibus. 85
Senatores lecti qui quæſturam geſſerunt. 86
Senatores lecti à regibus, conſulibus, & cenſoribus. 84
Senator non legebatur ordine niſi qui magiſtratum geſſiſſet. 86
Senator à cenſore legi debuit. 87
Senatoris legendi ætas. 86
Senatores lecti ex cenſu. 86
Senatorum lectio varia. 83
Senatus legendi rationes extraordinariæ. 84.87
Senatorum numerus auctus à Cæſare. 84
Senatorum numerus in S.C. faciendo. 85

in Senatum qui venirent non omnes ſenatores. 88
qui in Senatu ſententiæ dicendæ ius haberent non tamen ſenatores erant. 88
Senatores pedarij, qui. 88
Senatores fuere tribuni pl. iure magiſtratus. 88
Senator non potuit eſſe eques R. 89
Senatorum inſignia tunica lati claui. 66. calcei lunati. 528
Senatores alligati lege Seruilia. 481. & Sempronia, ac Cornelia. 51
Senatus à populo in ſpectando ſecretus. 124
Senatori quæſtus omnis turpis. 87
Senatores in petendis honoribus occupati. 87
Senatorum notæ. 118
Senatu mouere, quid. 118
Senatorio loco, quid. 83
Senatuſconſulta, quæ. 22
Senatuſconſultum de formula amicorum, & ſociorum. 262
Senatuſconſultum, videant, ne reſp. detrimenti aliquid capiat. 383. 384
Senatus Athen. 541. eius origo. 558. vſus, lectio. 559. probatio 560. iuſiurandum, ingreſſus, officia. 561. Sententiæ, decreti ſcriptio, ſuffragia. 562. de quibus conſuli ſolitus. 562. eius præmium. 564.
Senes imperfecti ciues. 75
Senes ſexagenarij cur de ponte deijcerentur. 74
Senes ſexagenarij ſuffragio caruerunt. 74
Seniores, qui. 20. 74
Sententiæ ferendæ ratio in iudicio priuato. 443. apud Athenienſes. 599. executio apud eoſdem. 600
Sententiæ ferendæ ratio in iudicio publico. 466
Sententiæ ferendæ multæ formulæ. 440
Septemuiri agrarij. 203
Septuani in colonias. 248
Sepulchrorum iura. 41
Sepulchra alia hereditaria, alia familiaria. 42
Sequeſtres, qui. 493
Sergia tribus Sabinorum. 225
Seruare de cœlo quid. 78
Serui, qui. 24. quid differant ab addictis. 33
Seruitus iuſta. 24
Serui ciuitatem amittunt. 27
Serui publici apparuere magiſtratibus. 118
Serui torquebantur. 461
Seruitus quomodo inducta fuit per venditionem magiſtratus. 518
Seruitutis pœna, quæ. 508
Seruitus rei. 403
Seruitus prædiorum. 403
Seſſionum dies. 410
Sextani in colonias. 248
Sibyllini ſacerdotes vario modo. 76
Sica, quæ. 499
Sicarij, qui. 499
inter Sicarios crimen. 499
de Sicarijs leges. 499
Signiferi. 315
Simonides. 666
Sinus togæ, quid. 522
Siſtere ſe, quid. 422
Sitonæ Athen. 620
Sitophylaces Athen. 613
Socij publicanorum, qui. 95
Societates, quæ. 490. publicanorum. 96
Societatis magiſter, & promagiſter. 96
actio pro Socio. 432
Societatis iura tria. 137
Sociorum formula. 262
Socij, & ſocij nominis Latini. 140. 141
Sociorum auxilia. 317
Sociorum præfecti. 317
Socratides. 658
Sodales Titij. 76
Sodalitates ſacrorum, quæ. 490
Sodalitia, quæ. 498
Sodalitia in comitijs, quæ. 493
Sodales in comitijs, qui. 493
Sodalitates ad ambitum pertinebant. 493
Solea, quæ. 528
Solonis reſp. 549. legiſlatio. 545
Solutio, quid. 405
Sonticus morbus, quis. 438
Sophroniſtæ. 621
Sordidati in reatu. 523
Sortiri dicas, quid. 327
Sortitio iudicum, qualis. 460
Soſicles. 664
Soſigenes. 662
Soſtenis Macedonis regnum. 669
Sous. 672
Soſiſtratus. 650
Spectacula ordinum. 124
Spectacula primo promiſcua, inde ſecreti ordines 124. 125.
Spectio, & nuntiatio magiſtratuum. 78
Sponſa. vide Noua nupta.
Sponſæ cingulum ſoluebatur à ſponſo. 45
Sponſa collocabatur in lecto à pronubis. 44
Sponſalia, quæ. 46
Sponſio genus ſocietatis. 137
Sponſionis formula. 137
Sponſio differt à fœdere. 137
Sponſio in iudicio priuato, quid. 426
Sponſionis faciendæ formulæ. 425. 426
Sponſiones in rebus incorporeis. 428. 429
Sponſionum ratio in iudicio prouinciali. 328
Sportulæ Athen. 596
Statiua præſidum, qualia. 339
Statuendi locus baſilica. 326
Statuendi partes. 326
Stipendium quando meruerint Romani, & quantum. 65
Stipendia legitima equitis, & peditis, quæ. 61
Stipendium peditum Athen. 628
Stipendijs emeritis, qui. 61
Stipendiariæ ciuitates. 261
Stipulatio quomodo facta. 404
Strangulatio per laqueum, quomodo. 518
Stratocles. 652
Strigæ in limitibus. 204
Subruncini limites. 204

Sub

Subſcriptores in accuſando, qui. 457
Subſcriptio in delatione nominis. 458
Suburana tribus prima inter vrbanas. 33
Suffragiorum ius. 73
Suffragio caruerunt pueri, ſenes ſexagenarij, & ærarij. 74
Suffragiorum ius imminuit Cæſar. 75. reſtituit Auguſtus. 75
Suffragatores, qui. 492
Suffragatio, quæ. 492
Superſtites teſtes in 12. tab. 423
Supplicatio quomodo decerneretur præſidi. 340
Surculum defringere, quid. 468
Sylla non ſuſtulit legem Semproniam. 32
Syluæ prouincia conſularis. 395
Symmoriæ Athen. 625. earum principes & curatores. 626
Syndici Athen. 618.633

T

Tabella quomodo libertatis vindex. 34
Tabellariæ leges quæ, & quot. 34.35.517
Tabellæ iudicum. 468.469
Tabellæ populi. 517
Tabernæ argentariæ veteres, & nouæ in foro. 105
de Tabulis diſputatio. 464
Tabulæ dati, & expenſi. 464
Tabulæ auctionariæ. 464
Tabulæ argentariorum. 464
Tabulæ pactionales. 464
Tabulæ pro litteris, & ſyngraphis. 464
Tabulæ rationum relatarum. 464
Tabulæ nouæ, quid. 34
Tabularum quæſtionum obſignatio. 464
Tabularum apud Athen. obſignatio. 598
Talio, qualis. 449.471
Tatienſes, qui. 10.11
Taxiarchi Athen. 632
Tegeatum bellum. 659
Teleclus. 673
Terminus Deus. 40
Teſtamentorum ius. 54
Teſtamentorum ius ex lege 12. tabularum. 54
Teſtamentorum tria genera, calatis comitijs, in procinctu, per æs, & libram. 55
Teſtamentum pes æs, & libram factum, & ſolutum. 55.56
Teſtamenti nuncupandi ratio. 56
Teſtamenta à Centumuiris cognoſcebantur. 434
Teſtimoniorum ratio. 461
de Teſtibus diſputatio. 462
Teſtes, qui 462
Teſtium conditiones. 462
de Teſtibus lex 12. tab. 462
Teſtes alij inuiti, alij ſponte teſtimoniū dixerunt. 462
Teſtes interrogabat accuſator, & defenſor. 463
Teſtes iurati reſpondebant. 463
Teſtium interrogatio accuſationem præceſſit. 463
Teſtes poſt cauſſam dictam dati. 464
Teſtes per tabulas dixere teſtimonium. 464
Teſtes alligati, qui. 464
Teſtimonij denunciandi mos. 437
Teſtimoniorum ratio apud Athen. 597
Teſtimonium mulieris auditum in coniuratione. 488
Theagenidas. 649
Themiſtocles. 647.661
Theodotus. 657
Theodorus. 651
Theophilus. 661
Theophraſtus. 662
Theopompus. 654.673
Theori Athen. 637
Therſippus. 642
Theſeus. 641
Theſmothetæ apud Athen. 607.608
Theſpius. 642
Theſſalus. 661
Thymætes. 641
Tiberinus conſecratus à R. 40
Tibicinum collegium. 108
Timarchides. 650
Timoſthenes. 648
Timocles. 651
Timocrates. 659
Tiſamenus. 672
Tirones, qui. 61
Tleſias. 643
Tlepolemus. 649
Toga, quid. 521
Toga lanea, & ſemicircularis. 521
Toga num quadrata. 521
Toga tunica ſuperior. 522
Toga ad talos fluxit. 522
Toga aperta fuit. 522
Togæ partes lacinia, & ſinus. 522
Toga pacis inſigne. 523
Toga pura, ſiue virilis alba fuit. 523
Toga pura, quando daretur pueris. 522
Toga candida in petitione 492.523
Toga brachium cohibebat. 523
Toga pulla, quæ. 523
Toga picta, ſiue palmata, qualis, & quorum fuerit. 344.524
Toga Romanorum propria. 523
Togati Galli, & Hiſpani, qui. 523
Togata Gallia, quæ. 168.190
Tormenta in quæſtionibus. 461.462
Torquendi ratio in eculeo. 519
Trabea qualis, & quorum. 525
Trabearum genera. 525
Trabeis vſi reges, conſules, & equit. R. 525
Traditio quotuplex. 403
Tranſlatio actionis, quid. 428
Tranſlationes in iure raræ. 428
Tranſpadanis ius Latij datum lege Pompeia. 241.242
Tranſpadani de ciuitate impetranda egerunt. 242
Tranſpadani ciuitatem à Cæſare habuerunt. 243
Tranſpadani in ſenatum lecti à Cæſare. 243
Tranſuerſi limites. 204
Triarij, & ordines eorum. 314
Tribunal prætoris. 326.408
Tribus nomen multis modis ſumptum. 9

I N D E X.

Tribus pars vrbis. 9.10
Tribus pars ciuitatis. 9
Tribus ius ciuitatis. 10
Tribus vnde dictæ. 10
Tribus à Romulo inſtitutæ tres, Ramnenſes, Tatienſes, Luceres. 10.11
Tribus à nominibus Sabinarum appellatas falſo tradit Aſconius. 10.11
Tribus totidem, quot centuriæ equitum. 10.11
Tribus tres auxit Tarquinius Priſcus ſub iiſdem nominibus. 11
Tribus auxit, & diuiſit Ser. Tullius, quo numero, & quibus nominibus. 11
Tribus vrbanas, & ruſticas inſtituit Ser. Tullius. 11
Tribus locales fecit Ser. Tullius. 11
Tribuum mutandarum quæ cauſſa fuerit Ser. Tullio. 11
Tribus vrbanæ Palatina, Suburana, Eſquilina, Collina, vnde dictæ. 12
Tribus Claudia vnde dicta. 12.13.14.17
Tribus 20 *quo anno.* 12.13
Tribuum ruſticarum nomina. 13
Tribuum vrbanarum nomina. 12
Tribus vrbanæ vnde nomina acceperint. 13
Tribus Romilia, Læmonia, Pupinia, Galeria, Pollia, Voltinia, vnde. 13
Tribus aliquot ab illuſtribus familijs appellatæ, vt Cornelia, Papiria, Aemilia, Sergia, Fabia, Horatia, Menenia, Veturia. 14.17
Tribus Cluſtumina, Veientina, Stellatina, Tromentina, Sabatina, Arnienſis, vnde dictæ, & quando additæ. 13.14
Tribus Pomptina, & Poblilia, Mæcia, & Scaptia, Vfentina, & Falerina, Anienſis, & Terentina, Velina, & Quirina, vnde dictæ, & quando additæ. 14.15.16
Tribus Papia, Camilla præter 35. *tribus.* 15
Tribuum 35 *numerus quando expletus.* 15
Tribus Iulia, Flauia, Vlpia, quando, & à quo nominatæ. 15
Tribuum vrbanarum, & ruſticarum differentia ex locis prima. 15.16
Tribuum vrbanarum, & ruſticarum differentia alia inuecta, & ruſticæ nobiliores factæ vrbanis. 16
Tribus Suburana prima ex vrbanis. 13
Tribus Romilia prima ex ruſticis. 13
Tribus Arnienſis vltima ſpatio locorum. 14
Tribus vrbanæ libertinis relictæ. 17.18
Tribus ruſticæ ingenuis datæ. 17
Tribus ruſticas tenuere patricij, & nominauere. 17
Tribuum ruſticarum honos à cenſoribus auctus. 17
Tribus vrbanæ quando ignominioſæ haberi cœptæ. 18
Tribubus vrbanis ſacra attributa Compitalia dicta. 19
Tribubus ruſticis ſacra attributa Paganalia dicta. 19
Tribus ſeminarium ciuitatis R. 20
Tribum qui non habuit ſuffragio caruit. 74
Tribus vrbanæ complexæ ſunt turbam forenſem. 112. *& libertinos.* 112
Tribus pro populis Italiæ. 235
Tribu mouere, quid. 119
Tribus iure vocatæ, & prærogatiuæ, quæ. 360.361
Tribuum curatores apud Athen. 603
Tribus decem apud eoſdem. 554. *earum nomina, partes.* 554. *iura.* 555. *reſpublica ſeparata, vſus ad multas res.* 558. *quattuor.* 538
Tribuni Celerum. 79
Tribuni pl. inſtituti. 78
Tribunatum pl. non capiebant patricij, ex legibus ſacratis. 10
Tribuni ple. prahenſionem tantum habuerunt ex ſacratis legibus. 29
Tribuni ple. ſacroſancti facti. 29
Tribuni pl. comitijs tributis egerunt. 509. *& centuriatis permiſſu prætoris.* 510.514
Tribuni ærarij, qui. 100. *è plebe.* 100. *antiquus ordo.* 100. *iudicia adepti lege Cottæ.* 101
Tributorum ius. 68. *finis.* 78. *definitio.* 68. *genera tria in capita.* 68. *ex cenſu.* 68.69. *temerarium.* 70
Tributum ex cenſu quomodo imperaretur, & quando. 69
Tributum impeditum à tribunis ple. 69
Tributum remiſſum. 69. *ſolito grauius imperatum.* 69. *annuum.* 70
Tributum ordinarium, & extraordinarium. 261
Tributa noua imperabantur à prætoribus in prouincia. 332
Tributa in capita, in oſtia, ἐπικεφάλεια. 333
Tributum conferebatur in tribu, claſſe, & centuria. 73
Tributum prouinciarum duplex. 261
Tributa alia in agros, alia in caput inſtituit prouincijs Auguſtus. 176
in Trierarchijs variata conſuetudo. 626
Trierarchi. 624.632
Trigonum. 543.591
Trinundinum obſeruatio in accuſando. 513
Tripudium proprium erat imperatorum in bello. 37.79
Triremes ſacræ. 633
Triumphi diſputatio. 343
Triumphus quomodo poſtularetur. 343
Triumphi pompa qualis. 343.344
Triumphantium inſignia. 343
Triumphantis ingreſſus in vrbem, aſcenſus ad Capitolium, vota, conuiuium. 344.345
Triumphus duplex. 345
Triumpharunt in magiſtratu, & cum imperio. 346
Triumphantium iura. 345
Triumphus à ſenatu, & à populo. 346
Triumphi ex quibus victorijs. 347
Triumphus in monte Albano. 347
Triumphare an ſine exercitu licuerit. 372
Triumphantibus cur lex de imperio lata ſit. 372
Triumphantium conuiuium, quale. 372
Tripudij auſpicium, quale. 38.335

Troia quando capta. 641
Tullianum pars carceris. 518
Tunica,quid. 526
Tunicæ plures. 526
Tunicæ menſura. 526
Tunicæ talares. 526
Tunicæ manicatæ. 526
Tunicati iuuenes in campo. 526
Tunicatus popellus. 112.126
Tunica clauata ſenatorum,& equitum. 527
Tunica lati claui ſenatorum. 87.527
Tunica anguſti claui equitum R. 527
Tunica palmata,& picta. 527
Tunica recta. 527
Tunica non eſt vſus Cato æſtate. 528
Tunica non ſunt vſi candidati petitores. 528
Turba forenſis,quæ. 111
Turba forenſis ad ſeditionem apta. 111
Turba forenſis agris inhians. 111
Turba forenſis fex ciuitatis. 112
Turba forenſis in quattuor tribus vrbanas coniecta à Fabio. 112
Turba forenſis quos homines comprehenderit. 112
Turba equitum. 316
Tutelarum ius. 56
Tutela,quid. 56
Tutores,qui. 56
Tutoris dãdi ius propriũ ciuis Ro.è lege 12.tabul. 56
Tutor legitimus. 56
Tutor à patre teſtamento datur. 56
Tutor à magiſtratu datur, conſule, prætore, tribuno pleb. 56
Tutela mulierum perpetua. 57
Tutoris poſtulatio,& datio. 413
de Tutelis lex Atilia. 57
Tyndareus. 672
Tyranni Athen.exacti. 646
Tyranni triginta abrogati. 656

V

Vacationes in militia multæ. 64
Vacatio perpetua à militia ſenibus,& ſacerdotibus. 64
Vacationes militares à cenſoribus cognitæ. 64
Vadatio,qualis. 421
Vadationis ratio in iudicio prouinciali. 328
Vades in re capitali dabantur. 551
Vas quis. 421
Vadimonia dicere. 422
Vadimonij conceptio. 421
Vadimonium promittere. 421
Vadimonia differre. 421
Vadimonium qui deſerebant,litem amittebant. 422
Vectigal,quid. 68
Vectigalia quomodo locarentur. 73.94
Vectigalium genera,portorium, decumæ, ſcriptura. 71.260
Vectigal ſalis. 72
Vectigal prouinciarum aut certum, aut incertũ. 260
Vectigalia noua imperabantur à prætoribus in prouincia. 332
Vectigalia ſublata ab Auguſto. 176
Vectigal Galliæ agrarium,& ſtipendiarium. 273
Vectigalis pecunia. 341
Vectigales ciuitates,quæ. 260
Veneni quæſtio. 500
Venditio liberi hominis,quomodo. 518
Venditio bonorum,quomodo. 419
Venditores Athen. 615
Veneficij leges. 499
Venenum malum,quod. 500
de Ventre à Decemuiris,& Centumuiris cognitum. 441
Verbera,quæ. 449
Verberatio,qualis. 471
Verſura,quæ,eadémque lege vetita. 106
Veſta à quo conſecrata. 40
Veſtales. 75.76
Veſtes datæ militibus. 65
Veſtem mutabat reus. 459
Veterani,qui. 61
Veterani in colonias militares. 248
Vexillum in colonis deducendis. 206
Viæ tres in Galliam Togatam ab vrbe, Caſſia, Aurelia,Flaminia. 190.191
Via Appia. 232
Via Aurelia. 232
Via Claudia. 232
Via Flaminia, Aemilia. 118.187.188.232
Via Domitia in Gallia. 273
Viarum curatio cenſoria in Italia. 232
Viarum curatio prætoria in prouincijs. 333
Viatores,qui,16.116. à conſulibus legebãtur. 116
Viatores etiã conſulum erant, vt etiã lictores. 116
Viatorum decuriæ. 116
Viaticum præſidum,quale. 309.387.388
Viaticum locabatur. 387.388
Viceſima vectigal,quod. 73
Vici,quid. 192
Videtur feciſſe formula condemnationis. 443
Vinculorum gratia. 448
Vindex,qui. 421
Vindicationis formula. 411
Vindicationis actio. 416
Vindicatio poſſeſſionis, & dominij poſtulatio. 422.425
Vindiciæ,& poſſeſſio,& res poſſeſſa. 422
Vindicta cum virga. 25
Vindictæ manumiſſio. 25
Vinum honorarium. 332
Virgarum ius. 31
Virgis vſi magiſtratus. 449
Viriplaca Dea. 47
Virtus Iulia Colonia. 271
Vis publica,& priuata. 504
Vis vera,& ſimulata. 415
Vis armata,& inermis. 415
Vis ſimulata,& ciuilis. 415
Vis moribus facta. 424
Vis ſimulata,quomodo facta. 423
Vis ciuilis,& feſtucaria. 423
Vis in comitijs. 493
Vitis centurionum inſigne. 315

Vltro tributa, quæ, & vt conducebantur à publicanis. 95
Vnciaria vſura. 106
Vnciaria lex. 107
Vndecimuiri Athen. 622
Vndecumani in colonias. 248
Vngulæ in Eculeo. 520
Vocatio in ius, qualis. 418
Vocari in ius non omnes potuerunt. 418
Vocatio magiſtratuum, qualis. 362.363
Vocatio iunctam habuit prehenſionem. 77
Vota præſidum, cum vrbe paludati exibant. 319
Vrbis Ro.*pomærium.* 6
Vrbis Ro.*magnitudo.* 7
Vrbis Ro.*mœnia qui prolatarunt.* 6.7
Vrbs Romana *quæ intellecta ſit.* 6
ad Vrbem eſſe, quid. 343
Vrnæ in iudicio. 468
Vſucapionis ius. 50
Vſucapio vxorum. 45
Vſucapio in lege Manilia, quinque pedum. 50
Vſura ſemiunciaria. 106. *vnciaria.* 106. *ſemis.* 106. 108. *centeſima.* 106. *as.* 106
de Vſura leges. 106
Vſu matrimonium, quale. 45
Vſurpatio, quid. 50.424
Vſurpare ex iure ciuili, quid. 424
Vxor vnde dicta. 44
Vxorum duo genera. 45
Vxor tribus modis habebatur, vſu, farre, coëmptione. 45
Vxoriæ rei cautiones, quando cœptæ. 47
Vxorũ delicta, quæ, & quomodo plecterentur. 46.47
Vxorum vſucapio. 45.46
Vxoria actio, qualis. 432

X

Xanthippus. 648
Xenippus. 667

Z

Zeuxidamus. 674

Index Magiſtratuum, & Sacerdotum P.R. Quæ vero ad Athenienſes & Lacedæmonios pertinebant, ea in priorem Indicem congeſſimus.

AEDILES *curules instituti.* 79
Aedilium curulium iuriſdictio. 79.410
Aediles cur proponebant edictum, vt prætores. 408
Aediles curules tributis comitijs egerunt. 509
Aediles curules quibus comitijs creati. 74
Aediles pl. inſtituti. 79
Aediles in colonijs. 211
Aediles in municipijs. 223
Aediles in præfecturis. 228
Aquilifer in exercitu, qui. 315
Aruſpices, qui. 76
Augures, qui. 76
Augures nunciationem tantum habuerunt. 78

C

Cenſores inſtituti. 57
Cenſores, qui. 59.79
Cenſores confirmabantur lege centuriata. Cenſores notabãt ordines ſenatorium, equeſtrem, plebeium, & quomodo. 118
Cẽſores ſæpe libertinos tribubus ruſticis eiecerũt. 113
Cenſores legebant ſenatores. 87
Cenſores dabant equum publicum. 90
Cenſores locabant vectigalia. 94
Cenſores non quia luſtrarunt exercitum, propterea imperium militare habuerunt. 375
Cenſores adimebant equum publicum. 118
Cenſores in colonijs. 211
Cenſores in municipijs. 223
Cenſus qualis, lege primum Indicem.
Centuriones in exercitu, qui. 313. *quomodo, & quo numero lecti.* 314
Centurionum inſigne vitis. 315
Centurio primi pili. 315
Conſules qui, & quomodo inſtituti. 79
Conſules quomodo creati. 357
Conſules quomodo confirmati. 357.381.382
Conſules ius dixere. 407
Conſules prouocationem habuere. 79
Conſules non iure magiſtratus præeſſe exercitui potuerunt. 372
Conſules iubendi tantum poteſtatem habuerunt. 373
Conſules accuſarunt comitijs centuriatis. 512
Conſules, cum ſummo S.C. ornati ſunt, quo imperio affecti ſint. 383.384
Conſules imperium militare inſitum non habuerunt. 372.373
Conſules non quia comitia centuriata habuerunt, & imperium militare habuerunt. 374
Conſules lege curiata imperium militare acceperunt. 376
Conſules quomodo legem curiatam ſibi tulerint. 376
Conſul deſignatus quomodo collegam dixerit. 378
Conſules quomodo delectum habuerint. 372
Conſules quomodo belli duces. 372
Conſules prouinciarum ordinarij rectores. 302
Conſules parare exercitum, & habere imperium iniuſſu populi non poſſunt. 385
Conſules qui in magiſtratu, aut ex magiſtratu bellum geſſerunt, aut in prouincias profecti ſunt, vnde imperium acceperint. 376
Conſules ex conſulatu in prouinciam euntes legem curiatam deſiderarunt. 378.379
Conſules profecti paludati votis nuncupatis. 370.320
Conſulares prouinciæ, ſyluæ, & calles. 395
Curiones, & Curio maximus. 19.75

D

Decem primi municipiorum. 222
Decemuiri ſtlitibus iudicandis, qui. 410
Decemuiratus litium, quando capiebatur. 410
Decemuiri litium centumuirale iudicium ſortiti ſunt, &

& coegerunt. 441
Decemuirum litium haſta. 440
Decemuiri litium quas cauſas cognouerint. 441
Decemuiri litium de libertate, & ventre cognouerunt. 441.443
Decemuirum litium iudicia præiudicialia dicta. 442
Decemuiri conſulares creati ad leges ſcribendas leges XII tabularum ſcripſerunt. 21
Decemuiri agrarij. 203
Dictator quomodo inſtitutus. 79
Dictatoria poteſtas, qualis. 385
Dictator dictus ab interrege, aut conſule. 79
Dictatori quid attulerit nominatio conſulis. 377
Dictatores à lege curiata imperium militare acceperunt. 376.377
Dictator inſitum imperium militare non habuit. 373
Dictator ſine lege curiata imperium militare non habuit. 373
Duumuiri Sibyllini. 76
Duumuiri in municipijs. 223
Duumuiri in colonijs. 211
Duumuiri nauales quale imperium habuerint. 375
Duumuiri perduellionis, qui, & quomodo iudicarint. 509.517

E

Epulones, qui, & quando inſtituti. 76

F

Fetiales. 76
Flamines, qui, & quot, & ſingulorum nomina, ac diuerſitates. 76.77
Flamines maiores patricij tantum fuerunt, id eſt Dialis, Martialis, Quirinalis. 77
Fratres Aruales. 75

I

Imperatores. lege Imperium in primo indice.
Imperator, quis. 81.338.367
Imperator, vel lege curiata, vel plebiſcito. 81
Imperator alio modo iniuit, quàm magiſtratus. 81
Imperator alio modo, & loco adminiſtrauit, quàm magiſtratus. 81.370
Imperator cur non in vrbe. 371
Interreges, qui. 79
Interrex prodebatur à patricijs. 38.79
Iudices quæſtionum. 453

M

Magiſter equitum, quis. 79
Magiſtratus, & quæ ad eum. lege primum Indicem.

Q

Quinqueuiri menſarij, qui. 104
Quinqueuiri agrarij. 203

P

Pontifices, & eorum numerus. 76
Pontifex maximus. 76.77
Pontificis maximi comitia. 77
Præfectus vrbi, quis. 79
Præfectus caſtrorum. 317
Præfectus euocatorum. 317
Præfectus fabrum. 317
Præfectus ſocium. 317
Præfectus equitum. 316
Præfecti in caſtris ius dixerunt. 335
Præfecti præfecturarum. 226.227. eorum duo genera. 226.227
Prætor, qui, & quando inſtitutus. 372
Prætores quomodo in remp. inducti. 79.407
Prætorum numerus annuus. 451
Prætor vrbanus, & peregrinus iuriſdictiones duas ſortiebantur, vrbanam, & peregrinam. 407
Prætorum inſignia prætexta, ſella, lictores, haſta. 408
Prætor vrbanus duos habuit lictores. 408
Prætor vrbanus, & peregrinus proponebant edictum in albo. 408
Prætores vrb. & peregrinus ius dixere. 408
Prætores ius de fœnore dixere varie. 107
Prætor alteri mandare iuriſdictionem potuit. 408
Prætoria cognitio duplex. 323
Prætoria cognitio domeſtica. 323
Prætoria cognitio popularis. 323
Prætores mandabant accenſo, vt inclamaret horam tertiam. 410
Prætores non habuerũt imperium militare inſitum. 374
Prætores non quia ius comitiorum centuriatorum habuerunt, etiam imperium habuerunt. 374
De prætoribus, qui & quæſitores erant criminum. 450
Prætores quæſtiones ex lege ſortiti ſunt. 450.451
Prætores quæſtiones ex lege exercuerunt. 451.452.454
Prætores dabant poſtulationem nominis, & recipiebant delationem pro arbitratu. 455.457
Prætores citabant reum, accuſatoremq;. 459
Prætores legebant iudices. 460
Prætores citabant iudices. 460. eoſdem retinebant, & dimittebant. 467
Prætorum in exercenda quæſtione officia. 467
Prætor reum condemnaturus prætextam ponebat. 469
Prætor gratificari potuit reo. 468
Prætor quæſitor vrnas mouebat. 467
Prætor reum aut abſolutum, aut condemnatum referebat in tabulas. 470
de Prætoribus prouincialibus. 302.303
Prætores prouinciales prouinciarum ? ctores ordinarij. 303
Prætoria cohors prætorem ſequuta. 64.117
Prætores quomodo prouincias obtinuerint. lege Prouinciæ.
Prætores prouinciarum duplex imperium habuerunt. 381
Prætores prouinciarum ſex lictores prætulerunt. 303
Prætoribus imperium dedit lex curiata. 381
Prætoris vrbani, & prouincialis diuerſum imperium. 382
Prætor prouincialis maius habuit imperium, qui habuit iuriſdictionem, quæſtionem, & militare ius. 482
Prætores in prouinciam exituri lege curiata imperium acceperunt. 482
Prætores, qui in magiſtratu, aut ex magiſtratu bellum geſſerunt, aut in prouincias profecti ſunt, lege

lege curiata lata imperium militare nacti ſunt. 381. 382
Prætores prouinciales quomodo ius dixerint. 326
Prætores recuperatores dabant in prouincijs ex conuentu. 328
Prætores cauſſas aliquando Romam reijciebant. 361
Prætores quomodo iuriſdictionem, & quæſtionem exercuerint in prouincia. 321. 322. 323. & deinceps.
Prætores quomodo in prouincia rem frumentariam exercuerint. 332
Prætores quomodo tributa, & vectigalia noua prouinciæ impoſuerint. 332
Prætores ſæpe onera ſocijs remiſerunt. 333
Prætoribus honores habiti in prouincijs propter egregiam adminiſtrationem. 333
lege Præſides, ſiue Proconſules, & Proprætores.
Præſides quomodo prouincias acceperint. 302
Præſidum vota in Capitolio. 319
Præſides in prouinciam euntes ad portam ſalutati. 320
Præſides paludati exibant. 319
Præſides egreſſi aliquandiu ad portas vrbis fuerũt. 321
Præſides S. C. ire iuſſi, aut dirarum obnunciatione impediti. 321
Præſides quomodo alteri in prouincia ſucceſſerint. 321
Præſes aut accipiebat exercitum veterem, aut conſcribebat nouum. 334
Præſides quomodo ius dixerint. 321
Præſidum poteſtas. 321
Præſes ius habuit rem pro arbitratu gerendæ. 338
Præſes conſilium habuit. 338
Præſides quomodo ius in caſtris dixerint. 334
Præſides quomodo res capitales in caſtris exercuerint. 335
Præſidum poteſtas in caſtris constricta legibus Cornelia, & Iulia. 339
Præſides auſpicia duo ſeruabant, & litatorem gerebant. 336
Præſidum itinera per prouincias. 322
Præſidibus à ſocijs quæ ex lege darentur. 322
Præſides hieme ius dicebant, æſtate rem gerebant. 321. 322
Præſidum comitatus, qualis. 311
Præſidibus, & comitibus eorum quæ iudicia conſtituta ſint. 348
Præſes exercitum pro arbitrio dimittere non potuit. 373
Præſides quomodo de prouincia deceſſerint. 342
Præſides decedentes relinquebãt rationes apud ſuas ciuitates. 343
Præſides niſi de triumpho cogitarent, depoſito paludamento ingrediebantur vrbem. 343
Præſides de triumpho cogitantes manebant ad vrbem, & petebant triumphum. 343
Præſides referebant rationes ad ærarium, & Comites in beneficijs deferebant. 347
Præſides quomodo triumphum egerint. 343. 344. 345
Proconſules, & proprætores ijdem erant ac præſides, ſiue prætores prouinciales. 321
Proconſules, & imperatores quomodo ijdem, & quomodo diuerſi. 396. 397
Proconſules, & proprætores an caruerint auſpicijs. 391
Proconſules, & proprætores an magiſtratus ſint. 392
Proconſules, & proprætores qui ex priuatis ad bella miſſi ſunt, an, vt cum imperio, ſic cum magiſtratu fuerint. 390. 391
Proconſules duodecim lictores prætulerunt, proprætores ſex. 302

Q

Quæſtores vrbani. 79
Quæſtorum vrbanorum munera. 100
Quæſturæ capiendæ annus legitimus, viceſimus ſeptimus. 86
Quæſtores legi in ſenatum potuerunt. 86
Quæſtores mercedem ſcribis dabant. 101
Quæſtores vrbani accuſarunt comitijs centuriatis. 510
Quæſtores magiſtratus patricius, ſed ex minoribus. 79
Quæſtores prouinciales. 318
Quæſtor qua lege prouinciam acceperit. 355
Quæſtorum poteſtas in prouincia. 100. 318. 340
Quæſtores duo vni præſidi. 321
Quæſtores prouinciales quomodo legerentur. 318
Quæſtoris neceſſitudo cum prætore ſuo. 319
Quæſtores ſcribas habebant, & lictores. 319
Quæſtori ſæpe res frumentaria commiſſa, item olei, vini, frugum decumæ exigendæ in prouincia. 342
Quæſtori quæſtio, & iuriſdictio mandata à prætore. 331
Quæſtori imperium militare mandatum à prætore. 342
Quæſtor cum imperio ſæpe relinquebatur in prouincia. 342
Quæſtores quomodo decederent de prouincia. 343
Quæſtores in municipijs. 223
Quæſtores in præfecturis. 228
Quæſitores, lege Prætores quæſitores.
Quæſitores parricidij. 450
Quæſitoris officia. 467
Quattuoruiri in municipijs. 223. 243
Quattuoruiri in præfecturis. 228
Quinqueuiri agrarij. 204

R

Regum poteſtas. 79
Reges ius dixerunt. 407
Reges quæſtiones exercuerunt. 450
Rex ſacrorum tantũm patricius. 77

S

Salij. 75. 76
Salij Palatini patricij. 76. 77
Septemuiri agrarij. 203
Septemuiri epulonum. 76
Sexprimi in præfecturis. 228
Sexuiri in præfecturis. 228
Sodales Titij. 76

T

Tribuni celerum. 79
Tribuni pl.inſtituti. 79
Tribunatum pl.non capiebant patricij. 30
Tribuni pl.prehenſionem tantum habuerunt. 29
Tribuni pl.ſacroſancti. 29
Tribuni pl.comitijs tributis egerunt. 509. & centuriatis permiſſu prætoris. 510.514
Tribuni pl. ſine imperio, ſine magiſtratu. 363. 364. 365
Tribuni pl.fuere ſenatores iure magiſtratus. 88
Tribunorum pl. poteſtas imminuta à Sylla. 32. reſtituta à Cotta,& Pompeio. 32
Tribuni pl.appellabantur in iudicio priuato. 437.non item in publico. 459
Tribuni mil.quomodo creati.396.in caſtris ius dixerunt.395. conſcripſerunt legiones. 61. quomodo in exercitu lecti ſint. 312.313
Tribuni mil.quattuor legionibus primis. 312
Tribuni mil.qui. 396
Tribuni mil.Rufuli,& Comitiati. 313
Triumuiri Nocturni, Capitales, Monetales, Agrarij. 79.203. Menſarij, 104
Triumuiri capitales interueniebant ſupplicijs ſumendis. 518.519
Triumuiri reip. conſtituendæ colonias militares deduxerunt. 251

V

Veſtales IIII cum Veſtali maxima. 75
Vigintiuiri agrarij. 203

Index Regionum, Vrbium, & Populorum.

ACERRAE colonia. 252. municipium. 224
Achaia idem,quod Græcia. 280
Achaiæ deſcriptio,fines,populi ſtatus ante Romanorum imperium. 280
Achæi,& Aetoli in Græcia eminebant. 281
Achæi concilium Græciæ cõtraxerunt,quod Achaicum dicebatur. 281
Achæi ſuſpecti Romanis deleti occaſionem Achaiæ, ſiue Græciæ prouinciæ faciendæ dederunt. 282.283
Achaia prouincia ab Achæis dicta propter principatum eorum in Græcia. 283
Achaia prouincia vectigalis facta. 283
Achaiæ agri. 383
Achaiæ conuentus iuridici. 383
Aedui ſocij ſecundi Romanorum in Gallia vlteriore. 272
Aequi an Latini fuerint. 141
Aequicolæ,qui. 142.173
Aequorum oppida,bella,fœdera. 67.150.168
Aeſernia colonia. 215
Aeſulum colonia. 215
Aetoli in Græcia eminebant. 281
Aetoli primi ſocij Rom.fuerunt trans mare. 281
Aetolicum concilium,quale. 281
Aetoli victi à Romanis fœdus accipiunt. 282
Africæ deſcriptio,fines,& populi. 296
Africæ bella tria. 296
Africa victis tertio bello Carthaginenſibus prouincia facta. 297
Africæ tributum,& vectigal impoſitum à Ro. 297
Africæ conuentus iuridici. 328
Aeſis fl.terminus Galliæ citerioris. 157.167
Alba colonia. 214
Alba Pompeia. 241
Albia cur dicta. 254
Albium Ingaunum. 254
Albium Intemelium. 254
Aleria colonia. 240
Aletrium colonia.252. in tribu Poblilia. 270
Allifæ præfectura. 228
Allobroges, qui. 272. quando victi, & in prouinciæ formam redacti. 273
Alpium diuiſio,& ſitus. 254.255
Alpium populi. 254.255
Alpes maritimæ, Cottiæ, Graiæ, Rheticæ, Carnicæ. 255
Alpina bella. 255.256
Alpes maritimæ ſubactæ. 255
Alpibus maritimis ius Latij datum. 255
Alpes Cottiæ in poteſtatem redactæ. 256
in Alpibus trophæum Auguſti. 257
Alſium colonia. 215
Anagnia municipium.225.præfectura. 228
Ancon colonia militaris. 250
Antemnæ colonia. 212
Antium colonia. 213
Anxur colonia. 213
Apta Iulia in Gallia. 270
Apuliæ fines,& oppida. 164
Apulia duplex. 164
Apulorum bella,& fœdera. 164.165
Aquæ Sextiæ in Gallia conditæ. 272
Aquileia colonia. 217
Aquileiæ conuentus erat Galliæ citerioris. 191
Aquinum colonia. 251
Aquitaniæ fines. 272
Ardea colonia. 213
Aricia colonia. 218. municipium. 224
Ariminum colonia. 215.251.253
Ariminum pro Gallia ſumptum. 190
Arpinum Volſcorum,& Samnitium fuit. 153
Arpinum municipium.225. præfectura,& municipium. 227
Arpinates in tribu Cornelia. 225
Arretium colonia militaris. 249.251
Arretini in tribu Pomptina. 245
Arſia fl.terminus vltimus Italiæ. 253
Aſculum colonia. 215
Aſiæ deſcriptio,fines,& populi. 284
Aſia dicitur tribus modis. 284
Aſia minor,quæ 284
Aſia Attalica,ſiue Pergamena,quæ. 284
Aſia finibus ad diſtinguendum difficillimis. 284

Aſiæ reges poſt Alexandrum Magnum ante Romanos. 284
Aſia Pergamena donata ab Attalo Rege Romanis,& libera facta. 285.286
Aſia Pergamena prouincia facta à Romanis. 286
Aſiæ prouinciæ regiones. 286
Aſiæ leges datæ ab Aquillio,& Mucio. 286
Aſiæ prouinciæ vectigalia impoſita. 286
Aſiæ tributa extraordinaria impoſita. 286
Aſiæ conuentus iuridici,qui. 287
Aſiæ liberæ ciuitates. 287
Ateſtini in tribu Romilia. 245
Athenienſes liberi relicti. 283
Athenienſibus Sylla pepercit. 283
Athenis libera in vrbe conuentus iuridicus actus. 283
Atinates in tribu Terentina. 245
Attella præfectura. 288. *colonia.* 252
Auguſtæ ab Imp. Auguſto conditæ, aut deductæ. 233
Auguſti coloniæ. 252
Auguſta Taurinorum colonia. 233.253.256
Auguſta Vagiennorum. 256
Auguſta prætoria Salaſſorum. 254.256
Auguſta Emerita. 233
Auguſti trophæum in Alpibus. 257
Auſonum oppida,bella,& fœdera. 153
Auximum colonia. 217

B

Baleares inſulæ quæ,& quando victæ. 271
Belgicæ fines,& deſcriptio. 272
Beneuentum colonia. 215.251
Bithyniæ deſcriptio,fines,& populi. 293
Bithyniæ reges ante R.Imperium. 293
Bithynia à Nicomede rege teſtamento relicta Romanis,& ab eis prouincia facta. 293
Bithynia prouincia cum Ponto coniuncta. 293
Bithyniæ vectigal impoſitum. 295
Boiorum fines,& oppida. 184.185
Boij Galli deleti. 168.187
Bononia colonia. 217.252
Bononienſes in Antoniorum clientela. 211
Bouianum colonia. 252
Bouillæ colonia militaris. 249
Braccata Gallia prouincia facta. 273
Braccati Galli ſenatores facti à Cæſare. 274
Brixiani in tribu Fabia. 245
Brunduſium colonia. 215
Bruttiorum fines,& oppida. 163
Brutij,vnde dicti. 163
Bruttiorum bella. 164
Butij depreſſi. 178
Bruxentum colonia. 216

C

Cænina colonia. 212
Cænomanorum fines,& oppida. 185
Cærites ſine ſuffragio municipes facti. 220
Cærites quomodo municipes facti. 223
Cærites poſt legem Iuliam in tribu Cluſtumina. 245
Calabria eadem,ac Meſſapia. 163
Calabriæ oppida. 163
Calabrorum bella. 164
Calatia præfectura. 228. *colonia militaris.* 250
Cales colonia. 213. *municipium.* 225
Callæcorum in Hiſpania fines. 270
Callæcia ſubacta. 270
Cameria colonia. 212
Campaniæ fines,& oppida. 160
Campaniæ partes. 160
Campaniæ laudes. 160
Campanorum bella. 160.161
Campanorum fœdera. 162
Campani equites ciuitate donati. 224
Campanus ager ſæpe diuiſus. 72.202
Camuni victi. 255
Capena colonia militaris. 251
Capua præfectura aſperius tractata. 227
Capua colonia militaris à Sylla deducta. 249. *à Cæſare.* 250
Capua à tribunis reip.deducta. 251
Capua ab Auguſto deducta. 253
Carnorum fines,oppida, bella,& fœdera. 188.189
Carni Venetiæ attributi. 189
Carnicæ alpes,quæ. 255
Carſeoli colonia. 214
Carthaginienſium bella. 296
Carthago deleta,& conſecrata. 297
Carthago colonia deducta. 263
Caſilinum colonia deducta à Cæſare. 250
Caſilinum colonia militaris, deducta ab Antonio. 251
Caſinum colonia. 214
Caſſiterides inſulæ,quando victæ. 271
Caſtrorum portorium. 216
Caſtrum nouum colonia. 215
Caudium colonia. 252
Celticæ fines. 272
Ciliciæ deſcriptio,fines,& populi. 289
Cilicia qui potiti ſint ante Romanos, & poſt Alexandrum Magnum. 289
Ciliciæ bella. 289
Ciliciæ pars vna prouincia facta. 289
Ciliciæ pars altera prouincia facta. 289.290
Cilices aliquot liberi relicti. 290
Cilicia complexa eſt Ciliciam,Pamphyliam,& Iſauriam. 290
Ciliciæ tres conuentus iuridici. 290
Cilicia tribus diœceſibus, ex Aſia demptis, aucta. 290
Cilicia agros publicos habuit. 291
Ciliciæ partes aliquot demum ab Imperatoribus in prouinciam redactæ. 291
Circeij colonia. 212
Cirtha colonia Numidiæ. 300
Claritas Iulia colonia. 271
Cluſij in tribu Arnienſi. 245
Comagene reges relicti à Pompeio. 292
Comata Gallia.lege Gallia.
Comum colonia. 254
Corfinium Italicum vocatum. 238
Corinthus deleta à Mummio. 282. *reſtituta à Cæſare.* 283

Corſicæ bella. 267
Corſica prouincia facta cum Sardinia. 267
Corſicæ coloniæ. 268
Corſis frumentum,& ſtipendium impoſitum. 268
Cortona colonia militaris. 249
Coſſa colonia. 215
Cremona colonia. 215
Creta victa in prouinciæ formam redacta. 299. & *cum Cyrenaica iuncta.* 299
Creta liberata ab Antonio. 299
Croto colonia. 216
Cruſtumerium colonia. 212
Cumæ præfectura. 220. *colonia.* 253. *municipium.* 222
Cyprus quibus paruerit ante Ro. 295
Cyprus prouincia facta per M.Catonem. 295
Cyprus adiuncta Ciliciæ prouinciæ. 295
Cyprus prætoria prouincia. 296
Cyprus data Arſinoæ à Cæſare, poſt reſtituta populo Rom. 296
Cyrenaicæ fines,& oppida. 298
Cyrenaica relicta ab Apione rege populo R. & prouincia facta,& cum Creta coniuncta. 298
Cyrenaicæ agrarium vectigal impoſitum. 298.299.
Cyrenaicæ conuentus iuridici. 289

D

Delmatæ in Illyrico victi. 276
Derthon colonia. 218.251

E

Ecetræ colonia. 212
Eporœdia colonia. 218
Etruriæ deſcriptio,fines,populi,oppida. 154
Etruria ciſciminia,& tranſciminia. 155
Etruſcorum bella. 155.156.157.158
Etruſcorum concilium ad Fanum Voltunnæ. 155
Etruſcorum fœdera. 157.158.159.

F

Fabrateria colonia. 218
Fæſulæ colonia militaris. 248
Faliſca colonia. 252
Fanum colonia militaris. 251
Iulia Faneſtris. 251
Ferentinæ lucus,ad quem conueniebant Latini,vbi. 142
Ferentinates nouum ius tentarunt. 234
Ferentinum municipium. 225
Fidenæ colonia. 212
Florentia colonia. 251
Florentini in tribu Scaptia. 235
Fœdaturæ colonia. 252
*Formiæ colonia.*252. *municipium.* 224
Formiani in tribu Aemilia. 221
Formio fl.Italiæ terminus. 243
Fora Italiæ, quæ ſunt oppida, vnde manarint. 231. 232.*cur condita.* 232
Forum Claudij,Caßij,Cornelij,Sempronij,Liuij,Iulij, Appij,Flaminij,Aurelij vnde. 231.232
Foſſæ Marianæ in Gallia. 273
Fregellæ colonia. 213
Fregellæ defecerunt. 236
Fregenæ colonia. 215
Frentanorum fines,oppida,bella. 166
Fruſino præfectura. 228
Fulginum præfectura,& municipium. 228
Fundani in tribu Aemilia. 221
Fundi municipium. 224

G

Gades quando victæ,& quo fœdere. 271
*Galliæ citerioris fines,& flumina.*178. *populi* 178
Galli ſinguli quando venerint in Italiam, & vbi ſedes poſuerint,& quæ oppida tenuerint. 184
Gallorum Boiorum,Cænomanorum, Inſubrium, & Senonum in Italia bella. 185
Gallia citerior prouincia facta, & quibus finibus. 186.189
Galliæ citerioris ius prouinciæ datum. 191
Galliæ citerioris conuentus. 191
Galli Ciſalpini in auxilijs militarunt. 213
Gallia diuiſa in ciſpadanam,& tranſpadanam. 187
Galliæ ciſpadanæ ciuitas data lege Pompeia. 241
Galliæ tranſpadanæ ciuitas à Cæſare data. 242
Gallia libertate donata à triumuiris reip. 243
Gallia citerior togata vocata,& variè ſumpta. 186 187.190
Gallia togata aucta. 189
Galliam citeriorem habitarunt Romani. 187
Galliæ citerioris conuentus iuridici Mediolani,Aquileiæ,Rauennæ,Lucæ. 191
Gallicus ager in Italia diuiſus,qui. 168.196
in Gallia citeriore Latine loquebantur. 187
*Galliæ vlterioris deſcriptio,& populi.*272.*bella.* 273
Gallia Narbonenſis prouincia facta. 273
Galliæ Narbonenſi vectigal agrarium impoſitum. 273
Gallia Comata,& Braccata prouincia facta. 273
Galliæ Comatæ vectigal ſtipendiarium impoſitum. 273
Gracchuris opp.conditum in Hiſpania. 269
Grauiſcæ colonia. 217.252
Græcia.lege Achaiam.
Græci quam partem Italiæ tenuerint. 163

H

Hadria colonia. 215
Heraclienſes in Italia fœderati. 230. *in Bithynia.* 294
Hernicorum fines,oppida,bella,fœdera. 152
Hernicus ager Ro.vocatus. 9
*Hippo colonia.*251.*eadem quæ Vibo.* 217
Hirpini. 173
*Hiſpaniæ deſcriptio.*268. *populi.* 268
Hiſpaniæ bella. 268.269
Hiſpania prima continentis prouincia facta. 269
Hiſpania in citeriorem, & vlteriorem diuiſa. 270. 271
Hiſpaniæ conuentus iuridici. 272
Hiſpaniæ coloniæ. 271
Hiſpaniæ frumentarium, & ſtipendiarium vectigal impoſitum. 271
Hiſpania frumenti viceſimas ſoluit. 271
Hiſpellum colonia militaris. 251

I

Iapudes in Illyrico victi. 255.257.276

INDEX.

Iapygia eadem, ac Sallentina. 163
Illyrici deſcriptio, populi, oppida, fines. 274
Illyriorum bella. 274. 275
Illyrici pars maritima prouincia facta. 276
Illyrici prouincia non totum continebat Illyricum. 277
Illyrici pars Macedoniæ prouinciæ adiuncta. 279
Illyrici conuentus iuridici. 277
Illyrici coloniæ. 277
Inalpini, qui. 255
Inſubres, qui. 185. *in Italia ſeruati.* 187
Interamna colonia. 214
Iſauriæ fines. 289
Iſauria iuncta Ciliciæ prouinciæ. 289
Iſtriæ deſcriptio. 275
Iſtria victa, & cum Illyrico prouincia iuncta. 275
Iſtria ad Italiam adiuncta. 253
Italia variè appellata. 135
Italiæ priſci incolæ. 149
Italia duplex natura, & iure. 135
Italiæ fines à natura. 135
Italiæ fines à iure. 135
Italiæ populi. 136
Italiæ iura tria. 136
Italiæ pars vectigalis. 176
Italia pro meritis tractata. 136
Italia diuiſa in oppida, vicos, & caſtella. 192
Italia diuiſa in colonias, mancipia, præfecturas, oppida fœderata, fora, & conciliabula. 192
Italia immunis tributorum ab Auguſto facta. 176
Italiæ adiuncta Iſtria. 253
Italiæ finis primum Formio, deinde Arſia. 243. 253
Italicum ius, quale. 175. 176
Italici etiam Latini dicti. 140
Italici militabant in auxilijs Ro. 176
Italici magiſtratui R. non paruerunt. 177
Italici bello punico defecerunt. 177
Italicorum ob varia merita varia præmia, & pœnæ. 177
Italici in ſuas ſedes redire coacti. 232. 233
Italici fraudes legi de ciuitate faciebant. 235
Italici, vt ius ſuum commodius redderent, bellum Italicum excitarunt. 238
Italici ciuitatem adepti lege Iulia. 239
Italici in tribus nouas coniecti. 239
Italici ciuitate ſpoliati à Sylla. 240
Italici in veteres tribus tranſlati. 239
Italicum Corfinium vocatum. 238
Iudææ reges relicti à Pompeio. 292
Iulia fora vnde. 232
Iulia Derthona. 251
Iulia Faneſtris colonia. 251
Iulia Felix. 251
Iulia Hiſpella. 251
Iulia Paterna Narbo. 274
Iulia Sutrina. 251

L

Labeates in Illyrico victi. 276
Lanuuium municipium. 224. *colonia.* 250
Latium duplex antiquum, & nouum. 141
Latij vtriuſque fines, & populi. 141
Latium nouum quale, & quando factum. 154
Latij ius, lege alterum Indicem.
Latij oppida. 141
Latinus ager deſcriptus. 141
Latini proprie, qui. 143
Latinorum fœdera ſingula. 143. 144
Latinorum bella. 144. 145
Latinorum concilium, quale. 142
Latinorum concilium omiſſum. 145
Latinorum mulctæ, & præmia. 144. 149
Latini etiam Italici dicti. 140
Latini quot modis vocati. 140
Latini nominis ſocij. 140
Latini militarunt in auxilijs Ro. 147. 148
Latinus cædi poterat in caſtris. 148
Latini quomodo ſuffragia Romæ habuerint. 148
Latini ex vrbe exire iuſſi, quando. 149
Latini quomodo ius honorum Romæ habuerint. 149
Latinorum definitio. 141
Latinorum iura. 191
Latina colonia, quæ. 107. 108. 109
Lauici colonia. 213
Lauinium colonia. 225
Laus Pompeia colonia. 242
Lepontij in Alpibus victi. 256
Ligurum fines, & populi, & oppida. 179
Ligurum bella. 180. 181. 182
Ligurum fœdera. 183. 184
Ligures Comati, ſiue Capillati, Ligures Vagienni, Ligures Taurini. 254
Ligures Bæbiani, & Corneliani, qui. 181
Ligures in prouinciæ formam redacti. 184
Liternum colonia. 216
Luca colonia. 217
Luca in Liguribus, inde Galliæ attributa. 190
Lucanorum fines, bella, & fœdera. 162. 163
Lucani depreſſi. 178
Luceria colonia. 214
Luſitania ſubacta, & prouincia facta. 270
Lycia libera. 283. *vectigalis.* 283. *immunitate donata.* 283

M

Macedoniæ deſcriptio, populi, fines, bella. 277. 278. 279
Macedoniæ Philippus rex tributum dare Rom. coactus. 279
Macedonia victo Perſe rege libera relicta. 279
Macedonia victo Andriſco prouincia facta. 279
Macedoniæ vectigal impoſitum. 280
Macedonia libera, quæ. 280
Macedoniæ iuridici conuentus. 280
Mecium caſtrum, vnde tribus Mæcia. 15
Mamertini ciues Romani. 266
Mariana Colonia. 263
Marſi bellum Italicum excitarunt. 238
Marſorum fines, & oppida. 171. 172
Marſorum bella, & fœdera. 171. 172
Maſſilienſes primi ſocij R. in Gallia. 272
Mauritaniæ deſcriptio, fines, & reges. 300
Mauritania prouincia facta. 301

Medu

Medullia colonia. 212
Mediolani conuentus erat Galliæ citerioris. 191
Meſſapia eadem,ac Calabria. 163
Meſſapiorum bella. 164
Minturnæ colonia. 214.250
Mineruium colonia. 218
Mutina colonia. 217
Mutinenſes in tribu Pollia. 245

N

Narbo colonia. 263.274
Narbonenſis prouincia vnde dicta. 274
Narbonenſis Galliæ oppidorum conditio. 274
Nepet colonia. 213.214
Nepini in Sicilia Latinæ conditionis. 267
Neptunia colonia. 218
Nequinum colonia. 169
Nola colonia. 218.249
Norba colonia. 212.213
Norici victi. 257
Nouum Comum à Cæſare deductum. 243
Nouum Comum Latij iure donatum. 243
Nouocomenſis cæſus à Marcello. 244
Nuceria colonia. 251.253
Numidiæ deſcriptio,fines,populi. 299
Numidia prouincia facta. 300
Numidiæ coloniæ. 300

O

Ocriculani ſponſione amici. 169
Olyſippo colonia. 271
Oſcorum fines,oppida,& fœdera. 153
Oſci ſedibus pulſi. 153.154
Oſtia colonia. 212

P

Padi fl.origo. 254
Pæſtum colonia. 215
Pamphyliæ pars prouincia facta. 289
Parma colonia. 217
Patauinorum in Venetia ſeditio. 189
Patauium Galliæ oppidum. 191
Pax Iulia colonia. 271
Pedum municipium. 224
Pelignorum fines,& oppida. 166
Pergami reges. 284
Picentum fines,& oppida. 166
Picentum bella,& fœdera. 166.167
Picenus ager diuiſus. 167.196
Picentini vnde venerint,& qui fuerint. 166.167
Picentini depreſſi. 178
Piſæ colonia. 217
Piſæ pro Liguria. 190
Piſaurum colonia. 217.251
Placentia colonia. 215
Pollentia colonia. 217
Pompeij colonia. 249
Pompeiopolis condita in Hiſpania. 270
Pontiæ colonia. 214
Ponti deſcriptio,fines,populi. 293.294
Ponti reges ante Romanos. 293.294
Pontica bella. 293.294
Pontus prouincia facta à Pompeio, & Bithyniæ iuncta. 294
Pontus prouincia retenta per Cæſarem. 294
Præneſte colonia. 249
Præſidium Iulium colonia. 271
Priuernum municipium. 225
Priuernates erant in tribu Vfentina. 225
Puteoli colonia. 253
Pyrgi colonia. 216

R

Rauenna fœderata ciuitas. 230
Rauennæ conuentus erat Galliæ citerioris. 191
Regium colonia. 251. Regium Lepidi cur dictum. 232
Rheti,qui,& quando victi. 255.256
Rhegium,vnde. 232
Roma. lege vrbs Romana in altero Indice.
Rubicon Galliæ citerioris terminus. 190

S

Sabinorum fines,& oppida. 169
Sabinorum bella,& fœdera. 169.170
Sabinis ciuitas data. 225
Sabini in tribu Sergia. 225
Sabinus ager diuiſus. 196
Salaſſi,qui,& quando victi. 354.355.356
Salernum colonia. 216
Sallentinorum fines,oppida,& bella. 164
Sallentina eadem,atque vltima Iapygia. 163
Salona Iulia colonia. 276
Salonenſis conuentus. 277
Samnitium fines,& oppida. 173
Samnitium bella,& fœdera. 174.175
Samnites à Sylla deleti. 240
Sardiniæ bella. 267
Sardi frumenta,& ſtipendia ſoluerunt. 267
Sardi pro decumis octauas ſoluerunt. 268
Sardi venales. 268
Saticula colonia. 214
Satricum colonia. 213
Saturnia colonia. 217
Scylacium colonia. 218
Segeſtani in Sicilia Latinæ conditionis. 267
Senonum fines,& oppida. 167
Sena colonia in Etruria. 15
Sena colonia in Senonibus. 168.214
Senones à Vite fl. ad Aeſim. 184
Senonum bella. 168
Senones Romam ceperunt. 168
Senones deleti,& agro pulſi. 168
Senonum ager Togata Gallia dictus. 168
Senonum ager diuiſus. 168
Senonum ager Vmbriæ adiunctus. 168
Setia colonia. 213
Sicilia quando victa,quo fœdere relicta. 264.265
Siciliæ pars prouincia facta. 264
Siciliæ pars altera prouincia facta. 265
Sicilia prætorem R.adepta. 265
Sicilia quæſtores duos habuit Lylibetanum,& Syracuſanum. 265
Sicilia ſeruilibus bellis iactata. 265
Sicilia conſtituta à Lutatio, Leuino, Rupilio, & Aquilio. 264.265.266
Siciliæ vectigalia. 266

Sic

INDEX.

Siciliæ ciuitates nonnullæ depreſſæ. 266
Siciliæ vectigal frumentarium impoſitum. 266
Siciliæ tributa extraordinaria. 266
Siciliæ iuridici conuentus. 267
Siculi in priuatis controuerſijs præcipuo iure fuerunt. 267
Siculi latinitate à Cæſare, ciuitate ab Antonio donati. 267
Signia colonia. 212
Sinueſſa colonia. 214
Sipontum colonia. 216
Sora colonia. 214
Spoletum colonia. 215
Sueſſa colonia. 214
Sueſſula colonia. 249
Sutrium colonia. 213.251
Sutrij in tribu Velina. 245.246
Syriæ deſcriptio, fines, populi. 291
Syriæ reges ante Romanos. 291.292
Syria prouincia facta à Pompeio excepta Comagene, & Iudæa, quibus reges relicti. 292
Syria vectigalis facta. 292
Syriæ conuentus iuridici. 292
Syria à quibus prætoribus adminiſtrata. 292

T

Tarentum colonia. 218
Taurini, qui. 254
Taurinorum Augusta colonia. 253
Teanum Sidicinum municipium. 225
Teanum colonia. 252
Teleſia colonia. 252
Tempſa colonia. 216
Theſſalia in prouinciæ formam redacta. 279
Thraciæ populi aliquot Macedoniæ prouinciæ adiuncti. 280
Thermeſes in Aſia liberi. 287
Thurij colonia. 216
Trebula municipium. 225
Tuder colonia. 252
Tudertes in tribu Cluſtumina. 245
Tuſculani in tribu Papiria. 224
Tuſculum municipium. 224

V

Valentia colonia. 215
Varidæi in Illyrico victi. 276
Veientum bella. 155.156
Veij colonia militaris. 250
Velitræ colonia. 212
Venafrum colonia. 252
Venetorum fines, & oppida. 188
Venetorum fœdera. 188.189
Venetiæ nomen propagatum. 189. Veneti comprehenſi nomine Galliæ Togatæ. 190
Venuſia colonia. 214.251
Verona colonia. 242
Veronenſes in tribu Pollia. 245
Veſtinorum fines, oppida, bella, fœdera. 171.172.173
Vfens, à quo Vfentina tribus. 15
Vibo colonia. 217
Vicetini in tribu Menenia. 245.246
Vitellia colonia. 213
Vlubræ colonia. 252
Vmbriæ fines, oppida, bella, fœdera. 168
Vmbria aucta ab Aeſi ad Rubiconem. 169
Volaterræ colonia. 248.250.252
Volſcorum oppida, bella, & fœdera. 150.151
Volſci an Latini, & quomodo. 141
Vrbs Romana. lege alterum Indicem.
Vulturnum colonia. 216. præfectura. 228

FINIS.

LVGDVNI
Excudebat Ioannes Tornæſius Typographus Regius, anno CIↃ. IↃ. LXXVI.

4 francs à Paris 1651.

44